НАШРИЁТИ «СОВЕТСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ»
Москва — 1969

АКАДЕМИЯ НАУК ТАДЖИКСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ ИМ. РУДАКИ

СЛОВАРЬ ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКА

(X — начало XX века)

В ДВУХ ТОМАХ

Около 45 000 слов и словосочетаний
С приложением арабского ключа

Под редакцией
М. Ш. ШУКУРОВА, В. А. КАПРАНОВА, Р. ХАШИМА, Н. А. МАСУМИ

II

П — Ҷ

АКАДЕМИЯИ ФАНҲОИ РСС ТОҶИКИСТОН
ИНСТИТУТИ ЗАБОН ВА АДАБИЁТИ БА НОМИ РӮДАКӢ

ФАРҲАНГИ ЗАБОНИ ТОҶИКӢ

(аз асри X то ибтидои асри XX)

ИБОРАТ АЗ ДУ ҶИЛД

Тақрибан 45 000 калима ва ибора
бо иловаи мифтоҳи арабӣ

Дар зери таҳрири
М. Ш. ШУКУРОВ, В. А. КАПРАНОВ, Р. ҲОШИМ, Н. А. МАЪСУМӢ

II

П—Ҷ

НАШРИЁТИ «СОВЕТСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ»
Москва — 1969

4 И (ТАДЖ) (03)
С 48

Тартибдиҳандагон:
Т. Н. Зеҳнӣ, В. А. Қапранов, И. А. Ализода, С. Ҷ. Арзуманов, Ҳ. Р. Рауфов, Ҳ. Мӯҳсинзода, М. Азизӣ-Мешкин, В. Маҳмудов, Р. Ҳошим, А. Сангинов, А. Нуров, А. Воҳидов

Иштироккунандагони таҳрири аввал:
Ҳ. Р. Рауфов, Ҳ. Мӯҳсинзода, А. П. Деҳотӣ, М. Азизӣ-Мешкин, Т. Н. Зеҳнӣ, А. Л. Бухоризода, М. Раҳимӣ, А. Сангинов

Составители:
Т. Н. Зехни, В. А. Капранов, И. А. Ализаде, С. Д. Арзуманов, Х. Р. Рауфов, Х. Мухсинзаде, М. Азизи-Мешкин, В. Махмудов, Р. Хашим, А. Сангинов, А. Нуров, А. Вахидов

Первичная редакция:
Х. Р. Рауфов, Х. Мухсинзаде, А. П. Дехоти, М. Азизи-Мешкин, Т. Н. Зехни, А. Л. Бухаризода, М. Рахими, А. Сангинов

Ин фарҳанг фарҳанги тафсирии забони классикии тоҷикист ва тақрибан 45 ҳазор калимаву ибораро дар бар гирифтааст. Эзоҳи калимаву ибораҳо бо мисолҳое, ки аз асарҳои адабиёти асрҳои X то ибтидои асри XX гирифта шудаанд, таъйид ёфтааст.

Дар охири фарҳанг мифтоҳи арабӣ илова гардидааст.

Фарҳанг барои мутахассисони филологияи эронӣ, таърихшиносон ва этнографҳо, муаллимону студентони факультетҳои гуманитарии мактабҳои олӣ, тарҷумонҳои адабиёти классикии форс-тоҷик, инчунин барои доираи васеи хонандагон тартиб дода шудааст.

Словарь таджикского языка является толковым словарем. Он содержит около 45 тысяч слов и словосочетаний. В словарь включены лексика и фразеология таджикского классического языка. Употребление слов иллюстрировано цитатами из произведений литературы X — начала XX века.

К словарю приложен арабский ключ.

Словарь предназначается для специалистов по иранской филологии, историков и этнографов, для преподавателей и студентов гуманитарных факультетов высшей школы, для переводчиков классической литературы, а также для широкого круга читателей.

Редакция словарей на языках народов СССР

Заведующая редакцией Головкина О. В.
Ведущие редакторы: Карпова М. И., Шмаёнок Л. Л., Жданова Н. М.
Редактор-лексикограф Червякова К. М.
Зав. корректорской Костромина В. В.
Корректоры: Кухтевич Л. С., Симон К. Н., Фрейберг Е. А., Тарковская М. А.
Технический редактор Соболевская Э. С.
Переплет художника Сорензон А. Г.

7-1-5
информ.письмо-69

П

П харфи ҳафтдаҳуми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои арабии тоҷикӣ — پ; *ниг.* **пе.**

ПАГАҲ پگه *ниг.* **пагоҳ.**

ПАГАҲТАР پگه‌تر *ниг.* **пагоҳтар.**

ПАГАҲХЕЗ پگه‌خیز *ниг.* **пагоҳхез.**

ПАГАҲХЕЗӢ پگه‌خیزی *ниг.* **пагоҳхезӣ.**

ПАГОҲ||ПАГАҲ پگاه||پگه 1. субҳ, саҳар, сабоҳ.

Чунон буд, ки иблис рӯзе пагоҳ
Биёмад ба сони яке некхоҳ. *Фирдавсӣ*

пагоҳу бегоҳ субҳу шом, шому саҳар, пагоҳӣ ва бегоҳӣ; *маҷ.* доимо, ҳама вақт, ҳамеша.

Аз домани ман пагоҳу бегоҳ
Офоти замона дасткӯтоҳ. *Ҷомӣ*

Он металабам, ки меҳри он моҳ
Тобад ба дилам пагоҳу бегоҳ. *Шоҳин*

2. рӯзи дигар, фардо.

Чанд дар даҳлези қозӣ, эй гувоҳ,
Ҳабс бошӣ, деҳ шаҳодат аз пагоҳ. *Румӣ*

Қоси маю қавли косагар хоҳ,
Чун кӯси пагаҳ фиғон баровард. *Хоқонӣ*

3. зуд, барвақт.

Чун духтарони Шуайб пеши падар омаданд, падар эшонро гуфт: Чун аст, ки имрӯз пагоҳ омадед? *«Таърихи Табарӣ»*

4. ношто, хӯроки пагоҳирӯзӣ.

Зи фархундаҳӯй наҳӯрдӣ пагоҳ,
Магар бенавое дарояд зи роҳ. *Саъдӣ*

ПАГОҲТАР||ПАГАҲТАР پگاه‌تر||پگه‌تر зудтар, барвақттар.

Гул қоидаи вафо наварзид,
Ҳар кас ки пагаҳтар омад, ӯ чид. *Ҷомӣ*

Расм буд, ки рӯзи одина Аҳмад пагоҳтар бозгардад ва ҳамгинон ба саломи вай раванд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ПАГОҲХЕЗ||ПАГАҲХЕЗ پگاه‌خیز||پگه‌خیز саҳархез, барвақтхез.

Зи нахчиру аз май бапархез бош,
Ба шаб дер хусбу пагаҳхез бош. *Асадӣ*

ПАГОҲХЕЗӢ||ПАГАҲХЕЗӢ پگاه‌خیزی||پگه‌خیزی саҳархезӣ.

Чун ғуроб андар пагаҳхезӣ алам берун занем,
Сӯи товусони бустонӣ ҳазоровову ман.
Асири Ахсикатӣ

ПАГОҲӢ پگاهی субҳ, саҳар.

То пагоҳӣ вақти ишроқ баъзе аз умарои давлат ба даври ӯ [амир Музаффар] таниданд. *Аҳмади Дониш*

ПАДА پده 1. дарахти беҳосил; дарахте, ки аз вай ҳезум тайёр мекунанд.

Оташи ҳиҷронтро ҳезум манам
В-оташи дигартро ҳезум пада. *Рӯдакӣ*

2. чӯби пӯсида; 3. пешгирон, пешдаргирон.

Атот бод чу борон дили мувофиқ хед,
Ниҳебат оташу ҷони мухолифон пада бод. *Шаҳид*

ПАДАНДАР پداندر падарандар, падари ӯгай, шавҳари модар.

Аз падар чун аз падандар душманӣ бикад ҳаме,
Модар аз кина бар ӯ монанди модандар шавад.
Лабибӣ

ПАДАР||ПИДАР پدر марде, ки аз вай фарзанд ба вуҷуд омадааст, волид, мард нисбат ба фарзанд(он)и худ.

Нафси ту ҳамчу падар дар тарбият
Мекунад манъ аз ҳисори мудҳишат. *Румӣ*

Ҳар шох ба мева карда пайванд,
Ҳамчун падарон ба васли фарзанд. *Ҳилолӣ*

падари бузург падари модар ё падари падар, бобо, ҷад, ниё; **падари қабила** сардори қавм.

Гуфт: Эй падари қабила, чунӣ?
В-аз теғи фироқ дар чӣ хунӣ? *Шоҳин*

◇ **падар бар падар** *авлод ба авлод, насл ба насл;* пушт дар пушт.

Падар бар падар паҳлавон будаам,
Нигаҳдори тоҷи каён будаам. *Фирдавсӣ*

ПАДАРАРӮС پدرعروس падари арӯс, падарзан, хусур.

ПАДАРДОДА پدرداده падарбахшида, бахшидаи падар, он чӣ аз падар мерос мондааст.

Писар барниҳод он падардода тоҷ,
Ки зебанда бошад ба озода тоҷ. *Дақиқӣ*

ПАДАРЗАН پدرزن падари зан, хусур, падарарӯс.

ПАДАРКУШ پدرکش *ниг.* **падаркушта.**

Магар дар сар надорӣ, эй писар, ҳуш,
Чӣ ҷӯӣ меҳрубонӣ аз падаркуш.*

ПАДАРКУШТА پدرکشته он кӣ падаронро куштааст, падаркуш.

Падаркуштаро шоҳи гетӣ маҳон,
Кунун, к-аз Сиёвуш намонд устухон... *Фирдавсӣ*

ПАДАРМОДАР پدرمادر падари модар, бобои модарӣ, ҷадди модарӣ.

Макун, гар туро ман падармодарам,
Зи тухми Фаридуни афсунгарам. *Фирдавсӣ*

ПАДАРМУРДА پدرمرده касе, ки падараш мурдааст, ятиммонда аз падар.

Падармурдаро соя бар сар фикан,
Ғубораш бияфшону хораш бикан. *Саъдӣ*

ПАДАРОНА پدرانه монанди падар, чун падар, падарвор.

Мо он насиҳати падарона қабул кардем. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ПАДАРФАРЗАНДӢ پدرفرزندی алоқаи байни падару фарзанд; **шафақкати падарфарзандӣ** шафқати падару фарзанд ба ҳамдигар.

Шафақкати падарфарзандӣ дар ниҳоди шоҳи муаззам Рукнуддини Маҳмуд асар кард. *«Таърихи Систон»*

ПАДАРХОНДА||ПАДАРХОНД پدرخوانده||پدرخواند падар хондашуда, касе, ки ба ҷои падар қабул шудааст.

Ту худ қурратулъайну фарзанди мой,
Манат ҳам падархонда, ҳам устодам.*

ПАДАРӢ پدری 1. мансуб ба падар.

Бар ҳар чӣ бирафт аз ту бо ман,
Меҳри падарӣ кашид доман. *Шоҳин*

2. тарафдори падар.

Эй Масъудӣ, маро ба хештан бигзор, ки султон маро ҳам аз падариён медонад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ПАДВОЗ پدواز *ниг.* **патвоз.**

ПАДИД پدید намоён, падидор; ошкоро, зоҳир, ҳувайдо.

Абре падид неву кусуфе не,
Бигрифт моҳу гашт ҷаҳон торӣ. *Рӯдакӣ*

Пас дари фатҳ аст касеро падид,
К-аш бувад аз ростии худ калид. *Хисрави Деҳлавӣ*

падиду ниҳон зоҳиру ботин, сурату сират.

Эй сар ба сар ситуда падиду ниҳони ту,
Шуд бар ҷаҳониён хабари хайри ту аён. *Сӯзанӣ*

падид будан ошкор будан, маълум ва равшан будан, намоён будан, муайян будан.

Шаб пароканда хусбад, он ки падид
Набувад ваҷҳи бомдодонаш. *Саъдӣ*

Макаш ҷуз ба андешаи хеш пой,
Ки ҳар ҷавҳареро падид аст ҷой. *Низомӣ*

падид будани *чизе аз чизе* фарқ кардани чизе аз чизе; мумтоз будани чизе аз чизе, беҳтар будани чизе аз чизе.

Ҳамеша то ба ҳама ҷойгаҳ падид бувад
Ҳавои тирмаҳе аз ҳавои тобистон ... *Фаррухӣ*

падид гардидан (*ё* **гаштан**) ошкор шудан, намоён шудан.

Бе ту набошад сабот ҳастии моро, бале,
Зарра нагардад падид, то набувад офтоб. *Камоли Хуҷандӣ*

падид кардан а) зоҳир кардан, намудор кардан.

Ҳунарҳо кунун кард бояд падид,
Бад-ин дашт кина бибояд кашид. *Фирдавсӣ*

б) ба вуҷуд овардан, мавҷуд сохтан.

Ва ин ду солор буданд ҳар яке бо бист ҳазор савор, ки исьён падид карда буданд. *«Таърихи Систон»*

в) ошкор намудан, маълум кардан.

Фаридун камар басту андар кашид,
Накард он суханро бад-эшон падид. *Фирдавсӣ*

Аз ин ҳадис бар эшон падид набояд кард, ки ғамнок шаванд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

г) муайян намудан, нишон додан.

Сухан падид кунад, к-аз ману ту мардум кист,
Ки бе сухан ману ту ҳар ду нақши деворем. *Носири Хисрав*

д) изҳор кардан, баён кардан.

Зи Мозандарон ҳар чӣ диду шунид,
Ҳама кард бар шоҳи Эрон падид. *Фирдавсӣ*

Ва мо падид кунем андар фасли дигар миқдори ҳар ноҳияте ва шаҳре. *«Ҳудуд-ул-олам»*

падид овардан а) ошкор намудан, намоён кардан.

Касе, к-оварад рози дилро падид,
Зи гетӣ ба коме нахоҳад расид. *Абӯшакури Балхӣ*

б) ба вуҷуд овардан, мавҷуд сохтан.

Туро худой зи баҳри бақо падид овард,
Туро зи хоку ҳавову наботу ҳайвонро. *Носири Хисрав*

в) пайдо кардан, ба даст даровардан, ёфтан; **падид омадан** а) ошкор шудан, зоҳир шудан; намоён гардидан.

Ҳар чӣ ба дил ҳаст зи поку палид,
Дар сухан ояд асари он падид. *Ҷомӣ*

б) ба вуҷуд омадан, ҳосил шудан.

Чун намудам, ки тану ҷонт зану шӯянд,
Амалу илм падид омад аз ону аз ин. *Носири Хисрав*

Ҷигар хун аст, аз он ин гирьяи хунин падид омад,
Дилам зор аст, аз он ин нолаҳои зор пайдо шуд. *Ҳилолӣ*

в) пайдо шудан.

Чу якчанд гоҳе баромад бар ин,
Дарахте падид омад андар замин. *Дақиқӣ*

Чун Муқаннаъ падид омад, фитнаи сапедҷомагон ба рӯстои Бухоро зоҳир шуд. *«Таърихи Наршахӣ»*

г) рӯй додан.

Миёни эшон [амир Наср ва Исмоил] бад-ин сабаб нохушӣ падид омад. *«Таърихи Наршахӣ»*

д) таваллуд шудан.

Яке баччаи фаррух омад падид,
Кунун тахт бар абр бояд кашид. *Фирдавсӣ*

падид шудан а) зоҳир гардидан, намоён гаштан.

Ҳайкалаш аз ёд рафту шуд падид
Андар ӯ шӯре, гиребонро дарид. *Румӣ*

Басе шудему нашуд ишқро карона падид,
Таборакаллоҳ аз ин раҳ, ки нест поёнаш. *Ҳофиз*

б) ба вуҷуд омадан, ҳосил шудан; ба даст омадан.

Ҳар кӣ ранҷе дид, ганҷе шуд падид,
Ҳар кӣ ҷидде кард, дар ҷаддӣ расид. *Румӣ*

◇ **падид омадани сандрус аз сурхгул** *кинояи аз* зард шудани рухсора, кандани ранги рӯй.

Ба фарьёди шайпуру овози кӯс
Падид омад аз сурхгул сандрус. *Низомӣ*

ПАДИДОР پدیدار 1. падидовар, падидоваранда, ошкоркунанда.

Дурафшанда шамъест ин ҷони пок,
Фитода дар ин жарф торӣ мағок,

Яке нури буньёди тобандагӣ
Падидори бедориву зиндагӣ. *Асадӣ*

2. ошкор, пайдо, аён, намудор, намоён; маълум ва равшан, ҳувайдо.

Ба озодагӣ аз ҳама шаҳриёнӣ
Падидор ҳамчун яқин аз гумонӣ. *Фаррухӣ*

В-агар ба шахс зи ҷоҳил ниҳон шудем ба илм,
Чу офтоб суи оқилон падидорем. *Носири Хисрав*

падидор будан ошкор будан, намоён будан; маълум ва равшан будан.

То ранҷ таҳаммул накунӣ, ганҷ набинӣ,
То шаб наравад, рӯз падидор набошад. *Саъдӣ*

Фасурда маконе падидор буд,
Дар он ҷо на бому на девор буд. *Савдо*

падидор кардан а) намоён кардан, нишон додан, зоҳир сохтан.

Ба ҳар шаҳр мардӣ падидор кард,
Сари хуфта аз хоб бедор кард. *Фирдавсӣ*

б) муқаррар намудан, муайян кардан, таъин намудан.

Ба ҳар сӯ тилоя падидор кард,
Сари хуфта аз хоб бедор кард. *Фирдавсӣ*

Миёни бузургониш солор кард,
Дирафшу сипоҳаш падидор кард. *Асадӣ*

падидор омадан а) зоҳир гаштан, намоён шудан, пайдо шудан.

Чу омад падидор аз эшон гуноҳ,
Ҳаюне барафканд наздики шоҳ. *Фирдавсӣ*

б) ҳосил шудан, ба вуҷуд омадан.

Қай он тоқат моро ояд падидор,
Ки бо вақти дигар андозам ин кор. *Ҷомӣ*

в) маълум шудан, аён гардидан.

Чу дар фарҷом хоҳад буд яке кор,
Ҳам аз оғози кор ояд падидор.
Фахриддини Гургонӣ

падидор шудан намоён шудан, пайдо шудан.

Чу омад ба шодӣ ба айвони хеш,
Падидор шуд дар шабистони хеш. *Фирдавсӣ*

Маҷнуни рамидадил дигар бор
Чун аз раҳи дур шуд падидор ... *Ҷомӣ*

ПАДРАХТА پدرخته ғамгин, андӯҳгин, ҳазин, маҳзун.

Зи зодан чу модарш пардахта шуд,
Равонаш аз он дев падрахта шуд. *Фирдавсӣ*

ПАДРУД||ПИДРУД||БАДРУД||БИДРУД پدرود||بدرود **1.** видоъ, ҷудоӣ, тарки якдигар, хайрухуш.

Аз он пас ба падруд бо якдигар
Басе бӯса доданд бар чашму сар. *Фирдавсӣ*

Ба бадруд карданд рухи ҳар касе,
Бибӯсам, ҳамон ашк борам басе. *Фирдавсӣ*

падруд будан а) дур будан, ҷудо будан.

Маро то ҷон чунин падруд бошад,
Дилам аз бахт чун хушнуд бошад?
Фахриддини Гургонӣ

б) саломат будан.

Ту падруд бош, эй ҷаҳонпаҳлавон,
Ки ҷовид бошиву равшанравон. *Фирдавсӣ*

падруд кардан (ё намудан) видоъ кардан, хайрухуш кардан, аз ҳам ҷудо шудан; тарк кардан, дур шудан.

Падруд намуду марҳабо гуфт,
Бар васлаи Лайлияш дуо гуфт. *Шоҳин*

2. *калимаи нидо* алвидоъ.

Ғазал бардошта ромишгари руд,
Ки падруд, эй нишоти айш, падруд. *Низомӣ*

◇ **оламро (ё ҷаҳонро) падруд кардан** *киноя аз* мурдан.

Макун падруд якбора ҷаҳонро,
Макун дар банд ҷовидон равонро.
Фахриддини Гургонӣ

Падараш Борбакшоҳ ба ночор олами гузаронро падруд кард. *«Таърихи Фаришта»*

ПАДРУДАН پدرودن видоъ кардан, хайрухуш кардан, ҷудо шудан аз ҳамдигар.

Шуд зи ман падруд, гар бахтем будӣ, пеш аз он-к
Ӯ зи ман падруд рафтӣ, ман зи ҷон падрудаме.
Хоқонӣ

ПАЁБ پیاب буни ҳавз, таҳи об; қаъри об; *маҷ.* нуқтаи интиҳои ҳар чиз; ◇ **харобу паёб** тамоман вайрон.

Эй Одам, алғиёс, ки аз баъди ин халаф
Дорулхилофати ту харобу паёб шуд. *Хоқонӣ*

ПАЁМ پیام хабар, пайғом, рисолат.

Яке з-он миён гуфт, к-аз шоҳи Чин
Паёмест пӯшида сӯи ту ин. *Ҷомӣ*

Агар болу паре дорӣ, ба меъроҷи маориф пар,
Ки тасхири паёми дониш аз маҳ то ба моҳӣ кун.
Васлӣ

паёми дурушт хабари ногувор, хабари бад.

Паёми дурушт овари дам ба шоҳ,
Фиристанда пурхашму ман бегуноҳ. *Фирдавсӣ*

паём арза додан хабар расонидан, хабар эълон кардан.

Эй бод, агар ба гулшани аҳбоб бигзарӣ,
Зинҳор арза деҳ бари ҷонон паёми мо. *Ҳофиз*

паём бозгирифтан *киноя аз* қатъ кардани хабар.

Маро хаёли ту, биллаҳ, ки ғамгусортар аз туст,
Хаёл бозмагир, ар паём бозгирифтӣ. *Хоқонӣ*

паём бурдан хабар расонидан, пайғом бурдан.

Паёме ҳаме назди қайсар барам,
Чу посух диҳад, назди меҳтар барам. *Фирдавсӣ*

Ба ҷуз сабо бари он гул паёми ман кӣ барад?
Дуои ман кӣ расонад, саломи ман кӣ барад?
Мушфиқӣ

паём гузордан хабар расондан, пайғом адо кардан, пайғом арз кардан.

Гӯши дилам бар дар аст, то чӣ биёяд хабар,
Чашми умедам ба роҳ, то кӣ гузорад паём.
Саъдӣ

паём гуфтан *ниг.* **паём гузордан.**

Бад-ин дастур ҳар қосид паёме
Ҳамегуфт аз лаби фархунданоме. *Ҷомӣ*

паём додан *ниг.* **паём гузордан.**

Фиристода рафту бидодаш паём,
Барошуфт аз он кор он некном. *Фирдавсӣ*

Гар з-он ки намешавӣ ба комам,
Гоҳе ба ҷарида деҳ паёмам. *Шоҳин*

паём доштан хабар доштан, бохабар будан, огоҳ будан.

Эй сабо, сӯхтагон бар сари раҳ мунтазиранд,
Агар аз ёри сафаркарда паёме дорӣ. *Ҳофиз*

паём кардан хабар фиристодан, хабар додан, пайғом расондан.

Чаро чу сӯи ту номаву паём нафиристад,
Туро ба ҳар кас номаву паём бояд кард? *Носири Хисрав*

паём овардан хабар расондан.

Паём оваридӣ суви паҳлавон,
Ҳам аз паҳлавон сӯи сарви равон. *Фирдавсӣ*

Боди сабо зи кӯи ту гар оварад паём,
Бояд зи ранги рафта бичӯӣ навиди мо. *Шоҳин*

паём расондан *ниг.* **паём гузордан.**

... Қ-аз ҷониби ман бибар саломе,
Дар ҳазрати ӯ расон паёме. *Ҳилолӣ*

паём фиристодан *ниг.* **паём гузордан.**

Дерест, ки дилдор паёме нафиристод,
Нанвишт каломеву саломе нафиристод. *Ҳофиз*

ПАЁМБАР پیامبر **1.** пайғамбар, касе, ки пайғом мебарад, қосид, пайки хабаррасон; **2.** *д.* пайғамбар, набӣ, расул.

ПАЁМБАРӢ I پیامبری мансуб ба паёмбар.

ПАЁМБАРӢ II پیامبری **1.** пайғомбарӣ, қосидӣ; **2.** расулӣ.

ПАЁМГУЗОР پیام گزار паёмбар, қосид.

ПАЁМГУЗОРӢ پیام گزاری қосидӣ, паёмбарӣ.

ПАЁМОВАР پیام‌آور хабаровар, пайғомоваранда, қосид, пайк; сафир.

Дар оини шоҳону расми каён
Паёмоварон эминанд аз зиён. *Низомӣ*

Шамимафурӯши баҳорон туӣ,
Паёмовари дӯстдорон туӣ. *Ҳоҷу*

ПАЁПАЙ پیاپی пай дар пай, паси ҳам, паси ҳамдигар, мутаоқиб, пайваста.

Паёпай ҳаме теғу ханҷар заданд,
Гаҳе бар миён, гоҳ бар сар заданд. *Фирдавсӣ*

Паёпай бинафшон аз оина гард,
Ки сайқал нагирад чу зангор хард. *Саъдӣ*

паёпай омадан (*ё* **расидан**) аз паси якдигар омадан, мутаоқиб омадан.

Чанд кас паёпай ба талаби ман омаданд. *Авфӣ*

паёпай рондан пай дар пай асп ҳай кардан, бенст асп рондан.

Паёпай ба дунболи сайде биронд,
Шабаш даст дод, аз ҳашам бозмонд. *Саъдӣ*

паёпай шудан пай дар пай воқеъ гаштан.

Паёпай шуд ғазалҳои ироқӣ,
Баромад бонги нӯшонӯши соқӣ. *Низомӣ*

ПАЖ پژ **1.** замини пасту баланд; **2.** кутал, сари кӯҳ, гардани кӯҳ.

Сафар хуш аст касеро, ки бомурод бувад,
Агар саросар кӯҳу паж ояд андар пеш. *Хисравонӣ*

Бар он теғи паж аз бари кӯҳсор,
Такинтош бо ҷангиён даҳ ҳазор. *Асадӣ*

ПАЖАН پژن заған, паррандаи гӯштхӯр.

Гаҳ бо палангон дар камар, гаҳ бо гавазнон дар мамар,
Гоҳ аз рафиқони қамар, гоҳ аз надимони пажан. *Муиззӣ*

ПАЖАНД پژند **1.** гиёҳест худрӯй ва хушбӯй, ки ба ош меандозанд.

На ҳамқимати дурр бошад булӯр,
На ҳамранги гулнор бошад пажанд. *Асҷадӣ*

2. ҳанзал, харбузаи хурди ёбоии талх.

Бӯи хулқат ба ҳар замин ки гузашт,
Найшакар оварад ба ҷои пажанд.*

ПАЖВИН پژوین чиркин, ифлос, олуда.

Пешам орад давоти бунсӯрох,
Қалами сусту коғази пажвин. *Саноӣ*

ПАЖМОН||ПИЖМОН||ПУЖМОН پژمان афсурда; андӯҳгин, малул; беором.

Ту дур аз ману ғамхои ту ба ман наздик,
Ту шод бе ману ман бе ту бо ғаму пажмон. *Сӯзанӣ*

Дар интизори аҳди шаби қадри зулфи ту
Пажмонтар аз чароғ ба рӯзам замон-замон. *Сайфи Исфарангӣ*

ПАЖМОНӢ پژمانی ғамгинӣ, андӯҳгинӣ.

ПАЖМОНҲОЛ پژمان‌حال малул, афсурдаҳол, хотирпарешон.

Ҳаме ҳайрону бесомону пажмонҳол гардидӣ,
Агар дидӣ ба саффи душманон Соми Нариманаш. *Носири Хисрав*

ПАЖМУР(И)ДА پژمرده||پژمریده **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* **пажмур(и)дан.**

Офтобе, ки бар сари чарх аст,
Гули пажмурдаест аз чаманат. *Мулҳам*

ғунчаи пажмурда гуле, ки ҳанӯз нашукуфта хазон шудааст.

Бар дил аз ҳеҷ тараф боди нашоте навазид,
Ё раб, ин ғунчаи пажмурда куҷо бикшояд? *Ҳилолӣ*

2. *маҷ.* хомӯшшуда, мурда (ҳамчун шамъ ва чароғ).

Чун чароғанд, лек пажмурда,
Нимае зинда в-аз даме мурда. *Саноӣ*

3. *маҷ.* афсурда, ғамгин, андӯҳгин, хастадил

Чунон гашта бехобу пажмурдаам,
Ту гӯӣ, ки ман зиндаи мурдаам. *Фирдавсӣ*

Ҳаросон шуд аз аждаҳо шоҳи Ҷам,
Дилаш пажмурида, равон низ ҳам. *Фирдавсӣ*

пажмурда гаштан (*ё* **шудан**) беобутоб гаштан, бетароват шудан.

Баҳори дилафрӯз пажмурда шуд,
Дилаш бо ғаму ранҷ биспарда шуд. *Фирдавсӣ*

Пажмурда нагашт то қиёмат,
Ҳар гул ки-зи боғи ишқ чидам. *Мӯҳъй*

ПАЖМУРДАГӢ پژمردگی **1.** афсурдагӣ, беобутоб шудан.

Пажмурдагии хазон дар ӯ нест,
Раъност, валек зардрӯ нест! *Ҳилолӣ*

2. *маҷ.* андӯҳгинӣ, ғамгинӣ.

Ба кор андар ой, ин чӣ пажмурдагист?
Ки поёни бекорӣ афсурдагист. *Низомӣ*

ПАЖМУР(И)ДАН پژمردن||پژمریدن **1.** рӯй ба хушкӣ овардан, афсурда гаштан, хазон шудан, рӯй ба хушкӣ овардан(-и наботот); зардранг шудан.

В-аз ӯ ноком Виси моҳпайкар
Бипажмурда чу барг аз моҳи озар.
Фахриддини Гурганӣ

Баъд аз он дидамаш зан хоста ва фарзанд хоста ва бехи нашоташ бурида ва гули рӯяш пажмурида. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* ғамгин шудан, андӯҳгин гардидан; хаста ва малул гардидан.

Бипажмурду бархост ларзон зи ҷой,
Ҳамон гаҳ ба зин андаровард пой. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* беравнақ шудан, беаҳамият шудан.

Пажмурд бад-ин шеъри ман ин шеъри Кисой,
Ин гунбади гардон, ки баровард бад-ин сон.
Носири Хисрав

4. *маҷ.* нобуд шудан, мурдан.

Чу сол андаромад ба ҳаштоду шаш,
Бипажмурд солори хуршедфаш. *Фирдавсӣ*

◇ **фурӯ пажмуридан** паст шудан, хомӯш шудан (дар бораи оташ ва ғ.).

Фурӯ пажмурид оташангезашон,
Зи гармӣ нишаст оташи тезашон. *Низомӣ*

фурӯ пажмурдани бахти *касе киноя аз* баргаштани бахти касе, бадбахт шудани касе.

Фаридун бигирад сари тахти ту,
Ҳам эдун фурӯ пажмурад бахти ту. *Фирдавсӣ*

фурӯ пажмурдани равони *касе* наздик ба марг шудани касе.

Магар к-ин балоҳо зи ман бигзарад,
Ки тарсам равонам фурӯ пажмурад. *Фирдавсӣ*

ПАЖМУРИДА پژمریده *ниг.* **пажмур(и)да.**

ПАЖМУРИДАН پژمریدن *ниг.* **пажмур(и)дан.**

ПАЖОВАНД پژاوند чӯбе, ки дар паси дар барои маҳкам кардани он кӯндаланг аз ҳалқа гузаронда мешавад; ғалақа.

Дил аз дунъё бардору ба хона биншин паст,
Фаро банд дари хона ба фалҷу ба пажованд.
Рӯдакӣ

ПАЖОГИН||ПАЖОГАН پژاگن палид, чиркин, олуда.

Латифу ҷавонам чу гул дар баҳор,
Пажогин наям, солхӯрда наям.
Абӯшакури Балхӣ

ПАЖ-ПАЖ پژپژ тақлиди овоз барои навозиш кардани бузҳо.

Нашавад дил ба ҳарфи Қуръон беҳ,
Нашавад буз ба паж-паже фарбеҳ. *Саноӣ*

ПАЖУЛ پژول шитолинг, буҷулаки пой, каъбатайн.

ПАЖӮЛИДА||ПИЖӮЛИДА پژولیده **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* **пажӯлидан||пижӯлидан.**

Набурда он ҳаво оби гулашро,
Пажӯлида накарда сунбулашро. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* ошуфта, парешонҳол; рангзард.

Зан канизакро пажӯлида бидид,
Дарҳаму ошуфтаву дангу марид. *Румӣ*

Дар шаҳри худ ҳеҷ кас аз вай пажӯлидатар ва хашмгинтар нест. *Ҷомӣ*

3. *маҷ.* парешон, бетартиб, мас. дар бораи мӯй.

Субҳдамон маст баромад зи кӯй,
Зулф пажӯлидаву ношуста рӯй. *Саноӣ*

ПАЖӮЛИДАН||ПИЖӮЛИДАН پژولیدن **1.** пажмурда шудан; пажмурда кардан; **2.** *маҷ.* парешон шудан, ошуфтан; **3.** *маҷ.* бетартиб шудан, титу пит шудан, мас. дар бораи мӯй.

ПАЖӮЛОН(И)ДАН||ПИЖӮЛОН(И)ДАН پژولاندن||پژولانیدن **1.** пажмурда кардан; **2.** *маҷ.* парешон кардан, ошуфта намудан.

Як шаб ин девонаро меҳмони он занҷир кун,
В-ар пажӯлонад сари зулфи туро, жӯлида гир.
Шамси Табрезӣ

Гар равони ман пажӯлонанд зуд,
Сад дари меҳнат ба рӯшон даркушуд. *Румӣ*

ПАЖӮҲАНДА||ПИЖӮҲАНДА پژوهنده **1.** *сифати феълии замони ҳозираи* **пажӯҳидан||пижӯҳидан; 2.** хабарчин, ҷосус, корогоҳ.

Пажӯҳандае дигар оғоз кард,
Ки Доро на чандон сипаҳ соз кард. *Низомӣ*

3. толиб, хоҳон.

Туро, эй падар, ман яке бандаам,
На аз баҳри шоҳӣ пажӯҳандаам. *Фирдавсӣ*

4. хирадманд, доно, зирак.

ПАЖӮҲАНДАГӢ||ПИЖӮҲАНДАГӢ پژوهندگی ҷӯяндагӣ, ҷустуҷӯ; таҳқиқ кардан, тафтиш кардан.

Дар ӯ кард бояд пажӯҳандагӣ,
Ки аз мо надорад шикӯҳандагӣ. *Низомӣ*

ПАЖӮҲИДА||ПИЖӮҲИДА پژوهیده **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* **пажӯҳидан||пижӯҳидан; 2.** хирадманд, оқил, доно, зирак.

ПАЖӮҲИДАН||ПИЖӮҲИДАН پژوهیدن **1.** ҷӯё шудан, ҷустуҷӯ кардан; тафтиш кардан; таҳқиқ кардан.

Гумоне чунон бурд, к-ӯро падар
Пажӯҳад ҳаме, то чӣ дорад ба сар. *Фирдавсӣ*

Ба гоҳи разм гавҳар чун пажӯҳанд,
Зи гурзу ханҷару жупин шукӯҳанд.
Фахриддини Гурганӣ

2. талаб кардан.

Бад-ӯ гуфт: Агар несташ баҳра з-ин,
На дониш пажӯҳад на оину дин. *Фирдавсӣ*

ПАЖӮҲИШ||ПИЖӮҲИШ||ПАЖҲИШ پژوهش||پژهش **1.** ҷӯяндагӣ; тафтиш; таҳқиқ.

Зи кирдори хуб.ар пижӯҳиш бувад,
Туро ин ситоиш никӯҳиш бувад. *Фирдавсӣ*

Парокандагӣ дар сипоҳ уфтод,
Пажӯҳиш дар озарми шоҳ уфтод. *Низомӣ*

Он ки ӯ ин сухан шунид аз-аш
Боз пеш ор, то кунад пажҳиш. *Рӯдакӣ*

пажӯҳиш кардан (ё намудан) ҷустуҷӯ кардан; тафтиш намудан; таҳқиқ кардан.

Агар рӯзе аз ту пижӯҳиш кунанд,
Ҳама мардумонат никӯҳиш кунанд.
Абӯшакури Балхӣ

Пажӯҳиш намоюю битарс аз камин,
Сухан ҳар чӣ бошад, ба жарфӣ бибин. *Фирдавсӣ*

2. бозпурсӣ, муохаза, бозхост.

Бад-ин гетӣ-андар никӯҳиш бувад,
Ба рӯзи шуморат пижӯҳиш бувад. *Фирдавсӣ*

пажӯҳиши хотир холпурсӣ; аҳволпурсӣ.

Агар пажӯҳиши хотири муштоқонро аз қазоён лузумия надонанд, боре қазияи иттифоқ ёд оранд. *«Илми симиё»*

3. темор, ғамхорӣ, парасторӣ, нигоҳубин.

Бад-ин бандагон низ кӯшиш набуд,
Ҳам аз шоҳ моро пижӯҳиш набуд. *Фирдавсӣ*

ПАЗИДАН پزیدن пухтан, пухта шудан, пухта расидан (-и меваҳои хом).

Ҳар мева, ки дар боғи ҷаҳон буд, ҳама пухтаст,
Эй ғураи чун санг, нахоҳӣ ту пазидан.
Шамси Табрезӣ

ПАЗИРА پذیره истиқбол, пешвоз, пешвозгирӣ, қабул; **пазира давидан** ба пешвоз давидан.

Чу бинанд бори намак ногаҳон,
Пазира давандат кеҳону меҳон. *Фирдавсӣ*

пазира кардан пазирой намудан, бо меҳрубонӣ пешвоз гирифтан.

Бо сад дили шӯху чашми хира
Кардаш падари Даман пазира. *Файзӣ*

пазира рафтан ба пешвоз рафтан, ба истиқбол баромадан.

Чу омад шодком дар кишвари моҳ,
Пазира рафт шоҳу лашкари шоҳ.
Фахриддини Гургонӣ

пазира фиристодан а) ба истиқбол равона кардан, ба пешвоз фиристодан.

Чу омад хиромон ба наздики шоҳ,
Пазира фиристод чанде сипоҳ. *Фирдавсӣ*

б) ба муқобил фиристодан, ба муқобил равона кардан (барои муқобила ва баробарӣ кардан бо касе).

Пазира фиристем гурде дамон,
Бибинем, то бар кӣ гардад замон. *Фирдавсӣ*

Қасир Муҳаммад бинни ал-Қосимро бо сипоҳе пазираи Буисҳоқ фиристод, ҳарб карданд.
«Таърихи Систон»

пазира шудан а) пешвоз намудан, истиқбол кардан.

Чу Рустам биёмад ба наздики шоҳ,
Пазира шудандаш ба якрӯза роҳ. *Фирдавсӣ*

Ҳорис бо ҳамаи бузургон ва мӯҳташамони хеш пазираи вай шуданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

б) баробарӣ кардан, муқобил шудан; рӯ ба рӯ гаштан барои муқобила.

Чун ӯ халқа кард он каманди батоб,
Пазира наёрад шудан офтоб. *Дақиқӣ*

Пазира шудаш деврo ҷангҷӯй,
Сипаҳро чу рӯй андаромад ба рӯй. *Фирдавсӣ*

в) рағбат намудан, моил шудан.

Гарчи тоқат набуд дар пояш,
Ҳам ба рафтан пазира шуд рояш. *Низомӣ*

г) қабул кардан, пазируфтан.

Ман, ки ин шуғлро пазира шудам,
З-он лабу зулфу хол тира шудам. *Низомӣ*

Онро, ки хирад шавад пазира,
Аз хона чӣ фарқ то ҷазира. *Шоҳин*

д) анҷом ёфтан, ба охир расидан.

Сад шукр, ки шуд пазира ин ранҷ
Дар соли ҳазору се саду панҷ. *Шоҳин*

е) ба итоат даромадан, фармонбардор гаштан.

Пазира шудандаш ҳама саркашон,
Ки буданд дар подшоҳӣ нишон. *Фирдавсӣ*

пазираи *касе* **омадан** а) ба истиқбол омадан, ба пешвоз баромадан; рӯ ба рӯ шудан: тасодуф омадан.

Дар роҳ ҷамоате асасон пазираи ман омаданд.
Авфӣ

Пазираш омада Иблису гуфт: Эй фарзанд,
Чӣ гуна омадӣ ин ҷо, бигӯй. Гуфт: Чу сим.
Сӯзанӣ

б) муқобил омадан; баробар шудан, баробар омадан, рӯ ба рӯ омадан (барои муқобила ва баробарӣ кардан бо касе).

Манам, — гуфт, — Настур, пури Зарир,
Пазира наёяд маро наррашер. *Дақиқӣ*

Қутайба чаҳор сад мард бигузид аз хешон ва ёрон ва меҳтарони лашкар ва ба Самарқанд даромад ва Ғурак пазираи ӯ омад. *«Таърихи Табарӣ»*

ПАЗИРИШ پذیرش қабул, пазируфтан, пазируфторӣ, истиқбол.

Хирадманд рӯ аз пазириш натофт,
Ба ғаввоси дур ба дарьё шитофт. *Низомӣ*

Пазиришҳои ӯ кардаш ҳама ёд,
Пас он гаҳ номаи хисрав бад-ӯ дод.
Фахриддини Гургонӣ

пазириш кардан қабул кардан, истиқбол намудан.

[Ҳусайни Тоҳир ва Абдуллоҳи Собиний] ба Бухоро шуданд ва амири Хуросонро пазиришҳо карданд ба молҳои бузург. *«Таърихи Систон»*

ПАЗИРО پذیرا 1. пазиранда, қабулкунанда.

Аз ин шуд тани ман пазирои ҷон
В-аз он омадам зиндаи ҷовидон. *Ҷомӣ*

Онҳо, ки пазирои авомир шуданд, аз уқул ва нуфус ба мақоми аввалӣ бозгаштанд.
Аҳмади Дониш

пазирои даво қабулкунандаи дорую дармон, давопазир.

Ҷон мурдаи дарде, ки пазирои даво нест,
Захме, ки ба марҳам шавад олуда, зи мо нест.
Зуҳурӣ

2. матбӯъ; мақбул.

Пазиро сухан буд, шуд ҷойгир,
Сухан, к-аз дил ояд, бувад дилпазир. *Низомӣ*

3. *фалс.* ҳаюло, моддаи аввалини ҳар чиз, материя.

Ҳар пазирое, ки пазируфтаӣ, ҳастии вай тамом шавад ва ба феъл шавад, он пазироро ҳаюло хонанд ва моддат хонанд. *Ибни Сино*

ПАЗИРУФТ||ПАЗРУФТ||ПИЗРУФТ پذیرفت||پذرفت аҳд, ӯҳдадорӣ; ваъда.

Мардумон чун сухани Баҳром бишуниданд, бад-ин пазируфтҳо шод шуданд. *«Таърихи Табарӣ»*

ПАЗИРУФТА||ПАЗРУФТА||ПИЗРУФТА پذیرفته||پذرفته

1. қабулшуда, қабулгардида.

Чу он ҳадьяро ӯ пазируфта дид,
Расида беҳию бадӣ рафта дид. *Фирдавсӣ*

Лек ӯ худ ибрате бигрифта буд,
З-он ду довар пандҳо пизруфта буд. *Румӣ*

2. ба зимма гирифташуда, ба ӯҳда гирифташуда, аҳдшуда.

Ба шарте ки дар аҳди шаҳ доштам,
Пазируфтаҳоро нигаҳ доштам. *Низомӣ*

пазируфта шудан қабул гардидан, иҷобат ёфтан.

Чу бо довар он розҳо гуфта шуд,
Ниёиш ҳамон гаҳ пазируфта шуд. *Фирдавсӣ*

ПАЗИРУФТАН||ПАЗРУФТАН||ПИЗРУФТАН پذيرفتن||پذرفتن

1. қабул кардан; гирифтан.

Ҳама чиз пирӣ пазирад, бидон,
Магар дӯстӣ, к-он бувад ҷовидон.
Абӯшакури Балхӣ

Зайғаме насл пазируфта зи дев,
Оҳуе ном ниҳода якрон. *Рӯдакӣ*

Ғуломи ҳиммати онам, ки зери чархи кабуд
Зи ҳар чӣ ранги тааллуқ пазирад, озод аст.
Ҳофиз

2. ба худ қабул кардан; мақбул доштан (сухан, насиҳат ва ғ.).

Насиҳат аз душман пазируфтан хатост, валекин шунидан равост, ки ба хилофи он кор кунӣ, ки айни савоб аст. *Саъдӣ*

Гар кунам манъи муҳаббат, кай пазирад ҳарфи ман
Ин дили девонаи ман, баски дар фармони туст.
Шоҳин

3. ба зимма гирифтан, ӯҳдадор шудан, аҳд кардан.

[Исмоили Сомонӣ] гуфт: То ман зинда бошам, бораи вилояти Бухоро ман бошам ва он чӣ пазируфт, тамом кард ва пайваста ба тани хеш ҳарб кард.
«Таърихи Наршахӣ»

Битарсиданд ва хироҷҳо пазируфтанд.
«Таърихи Байҳақӣ»

4. *маҷ.* шукр кардан, мамнун шудан.

Чу яздон туро фарраҳӣ доду бахт,
Ҳамон лашкару ганҷу мардиву тахт,
Аз ӯ гар пазирӣ, ба афзун шавад,
Дил аз носипосӣ пур аз хун шавад. *Фирдавсӣ*

5. ҷоиз шумурдан, лоиқ дидан, писандидан.

Бипазруфт Гуштосб, гуфто, ки: Низ
Нафармоямаш додан аз бож чиз. *Дақиқӣ*

Айби ҷавонон напазируфтаанд,
«Пириву сад айб» — чунин гуфтаанд. *Низомӣ*

6. рӯ ба рӯ шудан, дучор гардидан.

... Ки ёре чунин баҳри ту кофтам,
Ба охир пазируфтаму ёфтам. *Савдо*

ПАЗИРУФТАНӢ||ПАЗРУФТАНӢ||ПИЗРУФТАНӢ پذيرفتنى||پذرفتنى қобили қабул, қабул карданӣ, лоиқи қабул.

Он амалам бахш, ки бе гуфтанӣ
Пеши ту орад ба пазируфтанӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАЗИРУФТГОРӢ پذيرفتگارى **1.** тақаббул, қабул кардан; **пазируфтгорӣ кардан** қабул кардан, пазирой кардан.

Қубод бар вай нома кард, вайро биҳонд ва бо ӯ пазируфтгорӣ кард. *«Таърихи Табарӣ»*

Эшон роҳи табасбус ... пеш гирифтанд ва аз забони Абулмалик бинни Нӯҳ пазируфтгориҳо карданд. *«Тарҷимаи Ямин\u0113»*

2. ба ӯҳда гирифтан, ба кафолат гирифтан.

ПАЗИРУФТОР پذيرفتار зомин, кафил, мутасаддӣ.

Мо ҳар ду шуморо пазируфторем аз Парвез ба ҳама некӯӣ ва дод. *«Таърихи Табарӣ»*

ПАЗИРУФТОРӢ پذيرفتارى қабулсозӣ, пешвозгирӣ; **пазируфторӣ кардан** қабул кардан, пешвоз гирифтан, меҳмондорӣ кардан.

Пас Алӣ дигар рӯз бирафт ва эшонро пазируфторӣ кард ва бозгардонид. *«Таърихи Табарӣ»*

ПАЗОНАНДА پزاننده чизе, ки ба пухтагӣ мерасонад, ба қивом расонанда.

Ва агар рӯзе чанд бигзарад, ба чизҳои пазонанда ва таҳлилкунанда ҳоҷат ояд.
«Захираи хоразмшоҳӣ»

ПАЗОН(И)ДАН پزاندن||پزانيدن пухта расонидан.

Ҳарчанд офтоб сабаби пазонидани мева аст, ҳам он ҷо қуввати табиӣ бояд, ки бо вай ёр бувад.
Ибни Сино

Ҳарорати ғаризӣ ҳамеша ба андозаи хеш рутубатҳоро меҷунбонад ва мепазонад.
«Захираи хоразмшоҳӣ»

ПАЗРУФТ پذرفت *ниг.* **пазируфт.**

ПАЗРУФТА پذرفته *ниг.* **пазируфта.**

ПАЗРУФТАН پذرفتن *ниг.* **пазируфтан.**

ПАЗРУФТАНӢ پذرفتنى *ниг.* **пазируфтанӣ.**

Ҳамон гаҳ бигуфт, он чӣ буд гуфтанӣ,
Ҳама дарпазируфт пазруфтанӣ. *Фирдавсӣ*

ПАЗРУФТГОР||ПИЗРУФТГОР پذرفتگار **1.** қабулкунанда, эътирофкунанда, мӯътариф; **2.** зомин, кафил, мутасаддӣ.

Чу равшан гашт бар Шопур кораш,
Ба сад савганд шуд пазруфтгораш. *Низомӣ*

ПАЗРУФТГОРӢ||ПИЗРУФТГОРӢ پذرفتگارى **1.** пазируфтгорӣ, қабул намудан; эътироф; **2.** *маҷ.* изҳори эҳтиром.

Дурудат бод Шаҳру аз шаҳаншоҳ
Зи домоди накӯбахту накӯхоҳ.
Дуруде бо басе пазруфтгорӣ,
Ба шоҳиву меҳиву комгорӣ. *Фахриддини Гургонӣ*

ПАЙ I پى **1.** раг, реша, банди устухонбандӣ; раги пушти пошна, раги миёнаи соқ ва пошнаи пой.

Ҳазор пора паю устухону гӯшт бубин,
Чӣ гуна баст як андар дигар ба як мисмор.
Носири Хисрав

Ғузруф чизест, нармтар аз устухон ва сахттар аз пай. *«Захираи хоразмшоҳӣ»*

Аспе, ки чун камони шикаста вуҷуди ӯ
Сар то қадам ба ғайри паю устухон набуд. *Исмат*

2. *маҷ.* поя, асос, буньёд, бун, таҳкурсӣ.

Набишта бад-он ҳуққа таърихи он,
Падидор карда паю бехи он. *Фирдавсӣ*

Аз раийят касе, ки мол рабуд,
Гил зи пайи баргирифту бом андуд. *Саъдӣ*

пай афкандан бино кардан, бино сохтан, буньёд намудан.

Пай афкандам аз назм кохе баланд,
Ки аз бōду борон наёбад газанд. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* қасд, азм, ирода.

Ман толиби ханҷи ту шабу рӯз,
Андар паи куштанам чаройӣ? *Унсурӣ*

паи ҷон будан дар қасди ҷон будан.

Душмани доно, ки паи ҷон бувад,
Беҳтар аз он дӯст, ки нодон бувад. *Низомӣ*

4. *маҷ.* қудрат, тавоноӣ, тобу тоқат.

Чаро кардай ном Ковус-Кай,
Ки дар ҷанги шерон надорӣ ту пай! *Фирдавсӣ*

◇ **пай буридан** *киноя аз* несту нобуд кардан, маъдум сохтан.

Бибуррам паи аждаҳоро зи хок,
Бишӯям ҷаҳонро зи нопок пок! *Фирдавсӣ*

Қини ӯ чун дом гашту душманонро пой баст,
Ваҳми ӯ чун теғ гашту гумраҳонро пай бурид.
Муиззӣ

пай кандан *киноя аз* қасд кардан, қасди ҷон кардан.

Пеши ман аз ишқ бар сар мезанад,
Дар пай андар пай паи ман меканад. *Хоқонӣ*

пай кардан а) буридан, қатъ кардан.

Хоҳам дигар ин дарахт пай кард,
Андешаи баргу бори вай кард. *Файзӣ*

б) буридани раги пои асп ё шутур, то ки аз гаштан бозмонад.

Роҷ, чун кор аз даст рафта буд, ... бифармуд, то ҷамеи аспонро пай карданд. *«Таърихи Фаришта»*

Бе талаб роҳи умр тай кардан
Ноқаи ҳиммат аст пай кардан. *Бедил*

в) *киноя аз* мағлуб кардан.

Наҳанге, ки ӯ пилро пай кунад,
Зи оҳубара оҷизӣ кай кунад? *Низомӣ*

бар устухон будани пай *киноя аз* зинда будан, барҳаёт будан.

Чун камон хидмати ту хоҳам кард,
То туро пай бар устухон бошад. *Заҳири Форьёбӣ*

ПАЙ II پی **1.** по, қадам.

Паи мезбон бар ту фархунда бод,
Ҳама тоҷдорон туро банда бод. *Фирдавсӣ*

Чу шуд шаҳ ба наздикии ғори танг,
Даромад паи бодпоён ба санг. *Низомӣ*

2. нишон, асар, нақши пой.

Чу хуршеди тобон ба гунбад расид,
Ба ҷое паи гӯру оҳу надид. *Фирдавсӣ*

З-он дур ки пои вай бибӯсад,
Ноёфта пой, пай бибӯсад. *Ҷомӣ*

3. бо изофа ё бо изофа ва пешоянд ҳамчун пешоянди номии таркибӣ бо маънои гуногун: **паи...** барои ..., баҳри ...

Ҳамчу гандум паи ризқи дигарон меҳнат каш,
Гарчи гардад ба сарат санг, зи кас нон маталаб.
Мулҳам

аз пай а) аз пас, аз қафо; паси ...

Ғаме, к-аз паяш шодмонӣ бувад,
Беҳ аз шодие, к-аз пасаш ғам хӯрӣ. *Саъдӣ*

б) баъди ..., баъд аз ..., пас аз ...

Эй кош, ки ҷои орамидан будӣ!
Ё ин раҳи дурро расидан будӣ!
Кош аз паи сад ҳазор сол аз дили хок
Чун сабза умеди бардамидан будӣ! *Хайём*

в) барои ..., баҳри ...

Гуфт рӯзе ёри ӯ: Имшаб биё,
Ки бипухтам аз паи ту лӯбиё. *Румӣ*

аз паи он ки... барои он ки ...

Гуфтам, ки чаро бе ту чунин пажмонам?
Гуфт: Аз паи он ки ту танӣ, ман ҷонам. *Унсурӣ*

аз ин пай баъд аз ин, минбаъд, аз ин пас.

... Ки ман бо ту чунон бошам аз ин пай,
Чу дониш бо равону шир бо май.
Фахриддини Гургонӣ

дар (ё андар) паи *чизе* паси ..., ақиби ..., дунболи ...

Кӯдакон бар дари гармоба бозӣ мекарданд, пиндоштанд, ки мо девонагонем, дар паи мо афтоданд ва санг меандохтанд. *Носири Хисрав*

Устод Рашидро шеърест радифаш
Чун зулфи бутон нағзу ба ханҷор шикаста.
Ман Сӯзаниям, шеъри ман андар паи он шеър
Н-арзад ба яке сӯзани сӯфоршикаста. *Сӯзанӣ*

дар паи *касе* **будан** таъқиб кардан, қасд кардан бо нияти бад.

Чу султон фазилат ниҳад дар паям,
Надонӣ, ки душман бувад дар паям. *Саъдӣ*

◇ **пай афшурдан** (*ё* **фушурдан, фишурдан**) а) қадам ниҳодан, иқдом кардан.

Ғорати ишқат расид, рахти дил аз мо бибурд,
Фитна ба кин сар кашид, шеҳна ба худ пай фушурд.
Хисрави Деҳлавӣ

б) истодагарӣ кардан, устувор будан (дар коре).

Дар ситамгорагӣ пай афшурданд,
Мегирифтанду хона мебурданд. *Низомӣ*

Ба тундӣ суи румиён ҳамла бурд,
Ба хунрезию кинкашӣ пай фишурд.
Хисрави Деҳлавӣ

пай бардоштан а) қадам мондан, по ниҳодан.

Ба ҳар пай, ки бардошт қайсар зи роҳ,
Ҳама рехт динор ганҷури шоҳ. *Фирдавсӣ*

б) асар ёфтан, нишону аломат пайдо намудан аз чизе.

Дунболи ашк афтодаам, ҷӯям дили гумкардаро,
Аз хун тавон бардошт пай нахчири пайконхӯрдаро.
Абӯтолиби Калим

в) дунболагирӣ кардан, таъқиб кардан.

Ду гурги ҷавон тухми кин коштанд,
Паи рӯбаҳи пир бардоштанд. *Низомӣ*

пай барфушурдан *ниг.* **пай афшурдан.**

Ба натъи кина пай чун барфушурдӣ,
Дарафкан пилу шаҳрух зан, ки бурдӣ. *Низомӣ*

пай бурдан а) қадам ниҳодан, пой гузоштан; рафтан, раҳ гаштан.

Баҳром ба сӯи гӯр пай бурд,
Қай мурду касе нагуфт: Қай мурд? *Ҳилолӣ*

б) ҳис кардан, сарфаҳм рафтан, ба моҳияти чизе расидан.

В-он кӣ пай бар сухан надонад бурд,
Гар бузург аст, зуд гардад хурд. *Низомӣ*

Ба дилу ҷон ниҳуфта гӯй, ки дев
Набарад пай бад-он ба ҳилаву рев. *Ҷомӣ*

в) огоҳ шудан, донистан, воқиф гаштан.

Мискин дили ман гум шуду ман дар талаби вай
Бурдам ба камонхонаи абрӯи туаш пай.
Салмони Соваҷӣ

Ба ҳар як қатра хуне бурда шуд пай,
Ақиқи номи Лайлӣ нақш дар вай. *Мулҳам*

пай гардондан *киноя аз* бозгардондан, роҳ надодан, монеъ шудан.

Биғардон паи шер аз ин бӯстон,
Мадеҳ пилро ёди Ҳиндустон. *Низомӣ*

пай гирифтан а) таъқиб кардан, аз пас рафтан; пайравӣ кардан.

Балочӯй роҳи Банӣ-Тай гирифт,
Ба куштан ҷавонмардро пай гирифт. *Саъдӣ*

б) пайравӣ кардан, ҳамроҳӣ кардан.

Писари Нӯҳ бо бадон бинишаст,
Хонадони нубувваташ гум шуд,
Саги асҳоби каҳф рӯзе чанд
Паи некон гирифт, мардум шуд. *Саъдӣ*

пай гум кардан бераҳа рафтан, роҳ гум кардан.

Чаро маркабамро наяфтод сум,
Чаро пай накардам дар ин роҳ гум. *Низомӣ*

Завқ дар ғамхост, пай гум кардаанд,
Оби ҳайвонро ба зулмат бурдаанд. *Румӣ*

пай ниҳодан қадам мондан, по ниҳодан.

Зи боло чу пай бар замин барниҳод,
Биёмад Фаридун ба кирдори бод. *Фирдавсӣ*

Қасе, к-аз дӯстӣ берун ниҳад пай,
Дар оини вафо саг беҳтар аз вай. *Ҳилолӣ*

пай расидан *киноя аз* фалокат рӯй додан, воқеаи бад ба вуқӯъ омадан.

Солҳо бигзарад, ки ҳодисаро
Нарасад бар ҳарими мулки ту пай.
Заҳири Форьёбӣ

пай фишурдан (*ё* **фушурдан**) *ниг.* **пай афшурдан; пай ғалат кардан** *ниг.* **пай гум кардан.**

Аз он раҳ ба ҷое наёвардаанд,
Қи аввал қадам пай ғалат кардаанд. *Саъдӣ*

паи коре гирифтан аз паси коре шудан, ба коре машғул шудан.

Накдҳоро бувад оё, ки иёре гиранд,
То ҳама савмаадорон паи коре гиранд? *Ҳофиз*

Ошиқонему зи кори ҳама олам фориғ,
Мо на онем, ки ҳаргиз паи коре гирем. *Ҳилолӣ*

паи *касе* шудан аз паси касе рафтан, аз дунболи касе рафтан.

Онон, ки куҳан буданду онон, ки наванд,
Ҳар як паи якдигар якояк бишаванд,
В-ин мулки ҷаҳон ба кас намонад ҷовид,
Рафтанду равему боз оянду раванд. *Хайём*

аз пай шудан аз пас рафтан; барои ба мақсад расидан кӯшиш кардан.

Ин замон ёр шуд чу бегона,
Аз паи ӯ дигар шавам ё на? *Мушфиқӣ*

аз паи ҷон гирифтан *киноя аз* маҳкам доштан, сахт гирифтан.

Ишқ аз паи ҷон гирифт моро,
Халқе ба забон гирифт моро. *Хисрави Деҳлавӣ*

ба (зери) пай сипардан поймол кардан, лагадкӯб кардан.

Агар хоки моро ба пай биспарад,
Аз ин кардаи хеш кайфар барад. *Фирдавсӣ*

Ҳашмат мабину салтанати гул, ки биспарад
Фарроши бод ҳар варақашро ба зери пай. *Ҳофиз*

бар пай омадан аз қафо омадан, аз пас таъқиб кардан.

Гурезон чу бошӣ, ба шаб бошу бас,
Ки то бар пай аз пас наёядт кас. *Асадӣ*

бар паи *касе* шудан аз пай рафтан, дунболагирӣ кардан.

Барошуфту бардошт зину лигом,
Бишуд бар паи Рахш ношодком. *Фирдавсӣ*

дар пай афтодан аз қафо омадан.

Вахше ду-се дар пай уфтода,
Чун ӯ ҳама уру саркушода. *Низомӣ*

зери пай кардан а) поймол кардан, лагадкӯб кардан; б) *киноя аз* тасарруф кардан, истило кардан.

Ҷаҳонро кунад яксара зери пай,
Бибошад сазовори дайҳими кай. *Дақиқӣ*

ниҳон гаштани пай бенишон гардидан, гум шудани асару нишон.

Бад-эшон чунин гуфт шоҳи ҷаҳон,
Ки ҳаргиз паи кин нагардад ниҳон. *Фирдавсӣ*

ПАЙ III پی бор, каррат, навбат, дафъа.

Сад пай зи ҷаври худ маро рухсора тар дидӣ ба хун;
Лаб тар накардӣ ҳеҷ гаҳ, к-аз чист ин рухсора тар.
Хисрави Деҳлавӣ

Мулозимони дарашро бибӯс сад пай по,
Дуои ман ба ҷанобон ягон-ягон бирасон.
Салмони Соваҷӣ

ПАЙВАНД پیوند **1.** *иттисол, пайвастагӣ, васл.*

Шитоби умри ман бинӣ, мабур аз дӯстон, ҷоно,
Гиреҳ магсил зи тан ҷонро, ки душвор аст пайвандаш. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ҷон ба лаб омаду пайванди раги ҷони маро
Торе аз турраи пурпечу хамат мебояд. *Мушфиқӣ*

пайванд додан пайваст кардан, васл додан.

Лабат ба ханда фароҳам шавад бад-он хубӣ,
Ки барги лола ба барги дигар диҳӣ пайванд.
Шоҳин

пайванд ёфтан ба ҳам расидан, пайваст шудан.

Ба хун пайванд ёбад, ҳар чӣ буррад, чун ту бибридӣ,
Зи дил хун баҳри маҳкам кардани пайванд мерезам.
Ҷомӣ

2. алоқа, муносибат.

Маро гӯӣ зи пайвандам чӣ дорӣ,
Чӣ дорам, ҷуз ғами ҳиҷрон надорам. *Анварӣ*

Бошад, ки ба юмни он ду мо ҳам
Пайванд ба ҳам кунем мӯҳкам. *Шоҳин*

пайванд буридан тарки муносибат кардан, тарки алоқа намудан.

Бурад пайванди ҷон аз тан ба як дам,
Вале бо ӯ бувад ҷовид маҳкам. *Ҷомӣ*

Гуфтӣ, ки: Ҷудо нашав зи хешон,
Пайванд мабур зи васли эшон. *Ҳилолӣ*

пайванд гусастан (*ё* **гусистан**) *ниг.* **пайванд буридан.**

Кушо дастеву аз по банд бигсил,
В-аз ин беҳосилон пайванд бигсил. *Ҷомӣ*

Ба занҷири зулфаш дили мост дар банд,
Зи сарриштаи ақл бигсаста пайванд. *Шоҳӣ*

3. сахт вобаста, мутааллиқ.

Ниҳоли дарди дил, пайванди ишқам,
Муҳаббатзодаам, фарзанди ишқам. *Мулҳам*

4. банди аъзои бадан.

Яке найза зад бар камарбанди ӯй,
Газанде наёмад ба пайванди ӯй. *Фирдавсӣ*

пайванди ангушт банди ангушт; **пайванди даст** банди даст; **пайванди пой** банди пой, ғӯзак; **пайванди устухон** банди устухон; 5. хешу табор, ақрабо, наздикон, дӯстон; ошноён.

Сар аз тан ҷудо кун, заминро бишӯй
Зи пайванди Заҳҳоку хешони ӯй! *Фирдавсӣ*

Ҳалокухон ... гуфт: Ҳар кас ки сар аз мутоваати мо печид, бо зану фарзанд ва хешу пайванд ва билоду ибод нест шуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

6. хешию таборӣ; наздикӣ; дӯстӣ; ошноӣ.

Кӣ хӯрад бар зи ту, ки ту ҳаргиз
Тухми пайванди кас накоштаӣ! *Анварӣ*

7. иттиҳод, ягонагӣ, ваҳдат.

Чу пайванде набошад ҷону дилро,
Чӣ хезад аз мулоқот обу гилро? *Ҷомӣ*

8. меҳру муҳаббат.

Чу Ковус рӯи канизак бидид,
Дилаш меҳру пайванди ӯ баргузид. *Фирдавсӣ*

Дил, ки ба пайванд накӯшад, бидӯз,
Ёр, ки дилсӯз набошад, бисӯз. *Хисрави Деҳлавӣ*

пайванд кардан а) мулҳақ гардонидан, муттасил намудан.

Аз ҳама мебур, бад-ӯ пайванд кун,
Бар дари як ёр худро банд кун. *Румӣ*

б) *маҷ.* дӯхтан, ба ҳам дӯхтан.

Ҷомаи ҷон чок шуд, торе зи пироҳан бубахш,
Қ-аз чунон ришта тавон пайванд кард ин чокро. *Ҷомӣ*

в) пайваст намудани навда ва ё пӯсти як дарахт ба дарахти ҳамҷинси дигар бо амали махсус: исканапайванд, найчапайванд, пӯстпайванд ва ғ.

Ҳар шох ба мева карда пайванд,
Ҳамчун падарон ба васли фарзанд. *Ҳилолӣ*

пайванд шудан а) пайвастан, алоқаманд шудан, вобаста гаштан; б) муттасил шудан, ба ҳам расидан.

Накӯст панд, вале захми ғамза хӯрда дилам,
Шикофи теғ куҷо аз сухан шавад пайванд. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАЙВАНДГАР پیوندگر касе, ки ба амали пайванд кардан машғул аст.

ПАЙВАНДГАРӢ پیوندگری пайвандкунандагӣ, васлагарӣ.

ПАЙВАНДДОР پیونددار зарфи шикастаи қадоқин.

Улфати баъд аз ҷудоӣ баднамо бошад басе,
Гар ҳама часпон бувад чун косаи пайванддор. *«Фарҳанги Онандроҷ»*

ПАЙВАНДӢ پیوندی 1. дарахти пайвандшуда; 2. мевае, ки аз дарахти пайвандшуда ҳосил гардидааст.

пайваст پیوست *асоси замони гузаштаи* **пайвастан.**

ПАЙВАСТ پیوست 1. пайвандшуда, иттисольёфта; **абрӯи пайваст** абрӯи муттасил, абрӯе, ки миёнааш ба ҳам васл шудааст.

Ба таслими қазоят гавҳари ҷон мениҳад гардан,
Ба қатли дил кашад шамшер чун абрӯи пайвасташ. *Мулҳам*

2. ҳамеша, доим, мудом, пайваста.

Будаам риши гов, то ҳастам,
Риши говист кор пайвастам. *Ҷомӣ*

Хазон аз ҳиммати волои як даст,
Замин фарши зарине баста пайваст. *Мулҳам*

ПАЙВАСТА پیوسته 1. *сифати феълии замони гузаштаи* **пайвастан;** 2. муттасил; ҳамҳудуд, ба ҳам расида.

Пайвастаи ҳисори Бухоро саҳроест, ки онро Даштак хонанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

3. бо ҳам дигар зиҷ алоқаманд.

Пайвастаем мо чу тану ҷон, вале рақиб
Чун риштаи гусаста бувад дар миён гиреҳ. *Шоҳин*

4. паси ҳам, паи ҳам, пай дар пай, дунболи ҳам; 5. ҳамеша, доим, ҳама вақт.

Гарчи пайваста дам аз хурдашиносӣ задаам,
Бетааммул зи даҳони ту нишон натвон гуфт. *Исмат*

Абулфайзхоҷа марде буд соҳиби фазлу камол ва қаландармашраби лоубол, ҳамвора аниси фузало ва пайваста ҷалиси кубаро будӣ. *Садри Зиё*

6. хеш, хешованд; дӯст, дӯсти наздик.

Набинанд хешону пайвастагон,
Набинанд нолидани хастагон. *Дақиқӣ*

Нигаҳ кардаме нек ҳар сӯ басе,
Зи пайваста пешам набудӣ касе. *Фирдавсӣ*

ПАЙВАСТАГӢ پیوستگی алоқамандӣ, иттисол, робита, васл; иттифоқ, иттиҳод.

Мабош, эй ғунча, аз авроқи гул мағрури ҷамъият,
Ки ин пайвастагиҳо дар бағал дорад ҷудоиҳо. *Бедил*

Пайвастагие, ки дошт бо ёр,
Нагзошт, ки рӯ кунад ба ағьёр. *Шоҳин*

ПАЙВАСТАН پیوستن 1. пайванд кардан, муттасил намудан.

Дили ман на чунон дар меҳр бишкаст,
Ки донад мардум ӯро боз пайваст. *Фахриддини Гургонӣ*

2. мулҳақ шудан, муттасил гаштан; ҳамроҳ шудан.

Ғуломони гурехта низ бо эшон мепайвастанд ва рунуду авбоши шаҳрҳо пеши эшон мерафтанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Баъд аз инам чӣ ғам аз тири каҷандози ҳасуд,
Ки ба маҳбуби камонабруви худ пайвастам. *Ҳофиз*

Ба ман пайвастаӣ, эй доғу аз дасти ту месӯзам,
Ту ҳам, эй гирья, ғаммозиву доим ошнои ман. *Мушфиқӣ*

ба ҳам пайвастан муттаҳид шудан бо якдигар.

Зудтар бояд рафтан, пеш аз он ки ҳар ду бародарон ба ҳам пайванданд ва ҷамъияте кунанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. расидан ба чизе.

Аҳли Бухоро аз ранҷ берун омаданд ва ба роҳат пайвастанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

4. *маҷ.* фиристодан, раҳо кардан (тир ва ғ.).

Барафрохт ёлу бағал баркушод,
Бипайваст тире дигар раҳ чу бод. *Хоҷу.*

5. *маҷ.* барангехтан, барангезондан, барпо кардан (ҷанг ва ғ).

Назару Ғамза ҳар ду барҷастанд,
Ҷодувон низ ҷанг пайвастанд. *Мушфиқӣ*

6. *маҷ.* навиштан, ба риштаи назм кашидан; эҷод кардан.

Зи гуфтори деҳқон кунун достон
Бипайвандам аз гуфтаи бостон. *Фирдавсӣ*

Ман ин нома аз гуфтаи бостон
Бипайвастам аз ранг чун бӯстон. *Савдо*

7. *маҷ.* шифо ёфтан, сиҳат шудан.

Ду ҳафта баромад бар он хаста мард,
Бипайвасту бархост аз ранҷу дард. *Фирдавсӣ*

ПАЙГОР پیگار *ниг.* **пайкор.**

ПАЙДО پیدا **1.** ошкор, ҳувайдо, равшан; зоҳир, намудор; маълум.

Ту оне, ки ман ҷуз ту ёре надонам,
Туӣ ёри пайдову ёри ниҳонам. *Анварӣ*

Ба сӯи шоҳи худ дуздида медид,
Гаҳе пайдо, гаҳе пӯшида медид. *Хисрави Деҳлавӣ*

Дарде, ки дар онни вафо ҳамраҳи ҷон нест,
Дардест, ки ин қобили пайдову ниҳон нест.
Махфӣ

пайдо доштан намоён будан.

Дар обе, ки пайдо надорад канор,
Ғурури шиновар наёяд ба кор. *Саъдӣ*

2. мавҷуд, вуҷуддошта.

Доғ — қурсест, ки дар хони муҳаббат пайдост,
Ишқ — нахлест, ки ҷуз дард набошад бораш.
Мулҳам

пайдо будан а) намоён будан.

Сипоҳе гарон кӯҳ то кӯҳ мард,
Ки пайдо набуд рӯзи равшан зи гард. *Фирдавсӣ*

б) вуҷуд доштан, мавҷуд будан.

Нест дар зери фалак *дидан бино* пайдо,
В-арна ҳар косаи анҷум назари ҷоми Ҷам аст.
Мулҳам

пайдо будан *аз чизе* фарқ доштан, тафовут доштан аз чизе.

Писар буд мар-ӯро гиромӣ яке,
Ки аз моҳ пайдо набуд андаке. *Фирдавсӣ*

Сухани рост тавон донист аз лафзи дурӯғ,
Боди наврӯзӣ пайдо бувад аз боди хазон.
Фаррухӣ

пайдо гардидан (*ё гаштан*) а) зоҳир шудан, намоён гаштан; ёфта шудан.

Мебуриданд раҳ, ки ногоҳе
Гашт пайдо пуробу гил роҳе. *Ҷомӣ*

б) расидан, фаро расидан; ба вуҷуд омадан.

Чу шамъ аз сӯзи дил оташ занам дар кишвари аъзо,
Маро аз ҳар тараф гардида сад дарду алам пайдо.
Сайидо

пайдо кардан а) вонамуд кардан; намудор кардан, намоён намудан; ошкор кардан, зоҳир сохтан.

Юсуф тарсид, ки ӯ танҳо танг шавад, бо ӯ хилват кард ва худро бар вай пайдо кард.
«Таърихи Табарӣ»

Дил зи дасти дида ҳар хуне, ки пинҳон хӯрда буд,
Гирьям як-як ба рӯи дида пайдо кард боз.
Исмат

б) ёфтан; касб кардан, ҳосил намудан.

Рав, ту аввал чашмро пайдо бикун,
Баъд аз он дида ба сӯяш во бикун. *Румӣ*

в) *маҷ.* муҳайё намудан, тайёр кардан, омода сохтан.

Ба сад хуни ҷигар асбоби айше кардаам пайдо,
Шабе дар хонаи ман меҳмон гардӣ, чӣ хоҳад шуд?
Сайидо

пайдо кардан *чизеро аз чизе* ташхис додан, фарқ кунонидан чизеро аз чизе.

Теғи чӯбин агарчи теғнамост,
Ҳарб пайдо кунад дурӯғ аз рост. *Саъдӣ*

пайдо омадан а) зоҳир гардидан, падид омадан.

Чу оқил ҳаме то нагӯяд сухан,
Аз ӯ ҳеҷ пайдо наёяд ҳунар. *Масъуди Саъд*

б) ба вуқӯъ омадан, воқеъ шудан.

Агар вақте шиддате ва кори сахт пайдоояд, мардум оҷиз намонад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

пайдо шудан а) намоён гаштан; ошкор гардидан, зоҳир гаштан.

Чу дар бозори ҳусн аз як тараф пайдо шудӣ ногаҳ,
Харидорони Юсуф бартараф карданд савдоро.
Ҳилолӣ

Ба шаҳре гуфтам ин рамзу ҳанӯз он ганҷи нопайдо,
Ки ҷуз худ кас надонистам, к-аз ӯ пайдо шавад розам. *Исмат*

б) ба вуҷуд омадан.

То ту рӯ дар зуҳур овардӣ,
Ду ҷаҳон шуд ба як нафас пайдо. *Ибни Сино*

Аз Ҳавво шаст батн бача ду-ду пайдо шуданд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

в) ёфт шудан.

Шабе Маҷнун ба Лайлӣ гуфт, к-эй маҳбуби беҳамто!
Туро ошиқ шавад пайдо, вале Маҷнун нахоҳад шуд.
Ҳофиз

Ба ҳар қуфле, ки ангушташ расидӣ
Шудӣ он қуфлро пайдо калиде. *Сайидо*

ПАЙДОВАР پیداور мавҷуд, вуҷуддошта.

Мардуми чашми кавокиб рехт аз борони ашк,
Баҳр гуфто: Одами обӣ зи ман пайдовар аст.
«Фарҳанги Онандроҷ»

ПАЙДОВАСӢ پیداوسی пули тиллой, ки мувофиқи ривоят дар замони подшоҳони Қаён дар Эрон панҷ динор арзиш дошт.

...Ки бар паҳлавӣ мӯбаде порсӣ
Ҳаме ном бурдаш пайдовасӣ. *Фирдавсӣ*

ПАЙДОЙ پیدائی ошкорой, ҳувайдой, равшанӣ.

Заш аз ӯ посух диҳам андар ниҳон,
Заш ба пайдой миёни мардумон. *Рӯдакӣ*

Чун зи пайдоиву наздикист гум,
Чун шикам пуробу лабхушке чу хум. *Румӣ*

ПАЙК پیک **1.** қосид, мухбир, хабарбиёр, паёмбар.

Пеши мо пайке, ки орад муждаи иқболи ёр,
Номи он пайки муборак некпай хоҳем кард.
Камоли Хуҷандӣ

Биспурд ба пайку пайк бурдаш,
Бурда ба нигори ӯ супурдаш. *Шоҳин*

пайк давонидан ба тезӣ қосид фиристодан.

Сад нома фиристодаму он шоҳи саворон,
Пайке надавониду паёме нафиристод. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* хидматгор.

Баста қамар осмон чу пайкон
Монад ба дарат мусаххаронро. *Хоқонӣ*

3. хабар, паём.

Ҳиҷоби номаву пайк аз миёна рафт бад-он сон,
Ки дар саломи ту хосияти каломи ту ёбам. *Ҷомӣ*

◇ **пайки аҷал** *киноя аз* марг.

Пайки аҷал якояк аз ин галла мебарад,
В-ин галларо бибин, ки чӣ осуда мечарад. *Саъдӣ*

Чанд рӯзе гар диҳад фурсат маро пайки аҷал,
Фикр бар ҳоли дили бемор хоҳам карду рафт. *Махфӣ*

пайки сухан *киноя аз* сухане, ки рози дилро изҳор менамояд.

Кунун сӯҳбати хомушӣ фурсат аст,
Ки пайки суханро даме рухсат аст. *Бедил*

пайки фалак *киноя аз* моҳ; **пайки умед(-ро) пай бурридан** ноумед кардан.

Бар пайки умед пай буридӣ,
Пайванди маро зи вай буридӣ. *Шоҳин*

дар пои пайк будани каъби гург ишора ба он аст, ки қосидон барои монда нашудан устухони пои гургро ҳамчун хосияти нек ба пои худ мебастаанд.

Зи хурдон басе фитнаояд бузург,
Ки дар пои пайкон бувад каъби гург. *Низомӣ*

ПАЙКАНДАН پیکندن ҷамъ кардан, захира намудан.

Ҳар он чӣ Довуд онро ба солҳо пайваст,
Ҳар он чӣ Қорун онро ба умрҳо пайканд... *Рӯдакӣ*

ПАЙКАР پیکر 1. тан, бадан, колбад, ҷасад.

Ман пайкарам, эй писар, ту ҷонӣ,
Лекин чу падар най, надонӣ. *Шоҳин*

Намуда пайкари ман махзани ҳазор озор,
Намуда синаи ман миҷмари ҳазор озар. *Садри Зиё*

2. шакл, сурат; нигор.

Суратест аз санг сохта ва пайкаре бар он сурат пардохта, намедонам чӣ ҷавҳар аст ва он сурат чӣ пайкар аст. *Яҳёи Себак*

Шабе доштам сар ба зонуи ғам
Дар андеша чун пайкари чанг хам. *Бедил*

3. *маҷ.* мӯҳра, донаи шатранҷ.

Ҳама карда пайкар бар оини ҷанг,
Яке тезу ҷунбон, яке бо даранг. *Фирдавсӣ*

4. *маҷ.* бут, санам; хушрӯй; ◇ **пайкари гов** зарфи шаробхӯрӣ, ки ба шакли гов сохта шудааст.

Дар пайкари гов ояду дар **колбади** мурғ
Ҷони париён, к-аз тани хум ёфт раҳоӣ. *Хоқонӣ*

пайкарони дурахш *киноя аз* ситораҳои осмон; **Ду Пайкар** *киноя аз* бурҷи Ҷавзо; **Ҳафт Пайкар** а) *киноя аз* бурҷи Ҳафт Додарон; б) номи асари машҳури Низомии Ганҷавӣ.

ПАЙКАРДИРАФШ پیکردرفش: **(ин) мори пайкардирафш** *киноя аз* фалак, осмон.

Нигаҳбони ин мори пайкардирафш
Зар андуд бар парниёни бунафш. *Низомӣ*

ПАЙКОН پیکان 1. нӯги тези найза ва тир, синон.

Зи пайкони тир оташе барфурӯхт,
Бар ӯ хору хошоку ҳезум бисӯхт. *Фирдавсӣ*

Донаҳои ангури бедонааш хар як пайкони новакест. *Восифӣ*

2. найза, тир.

Дилу ҷони Ҳилолӣ пеши пайконат сипар бодо,
Ки абрӯят камондор асту чашмат новакафкан ҳам. *Ҳилолӣ*

Пайконаш ҷавҳарест, дар ганҷинаи синаи мухолифон ҷой гирифта. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

пайкони обдор тири тез.

Ҷое, ки ту камон кашӣ, эй нахли фитна, боз
Пайкони обдор чу хурмои тар хӯрам. *Хисрави Деҳлавӣ*

Пайкони обдор, ки ояд зи дасти дӯст,
Бар ошиқони сӯхта борони раҳмат аст. *Ҷомӣ*

хадангалмос пайкон тире, ки нӯги он монанди алмос сахт ва тез аст.

Мурассаътаркаше, ҷобуксаворе, қодирандозе,
Қавибозу камондоре, хадангалмос пайконе. *Сайидо*

пайкон задан тир андохтан.

Мезанӣ пайкону ман дар дил ниҳон медорамаш,
Мекунӣ дашному ман вирди забон медорамаш. *Исмат*

◇ **пайкони забон** *киноя аз* тезии забон, теззабонӣ.

Забон даркаш, ки дорад бас хатарҳо
Зи пайкони забонҳо мағзи сарҳо. *Ҳилолӣ*

пайкони ҷафо хӯрдан ҷабру ситам дидан.

Нагзошт, ки оҳуе чунон маст,
Пайкони ҷафо хӯрад аз он шаст. *Шоҳин*

пайкон ба сандон андарнишондан *киноя аз* нишон додани маҳорати баланд; анҷом додани кори душворе.

Қасе чун ӯ ба ҷаҳон дигаре надод нишон,
Ҳаме ба сандон андарнишонд пайконро. *Носири Хисрав*

ПАЙКОНАСУМ پیکانه‌سم ҳайвоне, ки сумаш мисли пайкон тез ва сахт бошад.

Алаф дар замин гашт чун ганҷ гум,
Зи наъли сутурони пайконасум. *Низомӣ*

ПАЙКОНГАР پیکانگر тирсоз, хадангсоз.

Ғунча суви сабза дид хандону бигуфт:
Он ҷо ки зиреҳгар аст, пайконгар ҳаст. *Мушфиқӣ*

Ин қадар пайкон, ки дар як захми мост,
Дар дукони ҳеҷ пайконгар набуд. *«Фарҳанги Онандроҷ»*

ПАЙКОНЗАН پیکانزن тирзан, тирандоз.

Гиреҳ бар гиреҳ дасти пайконзанон,
Зиреҳ бар зиреҳ пушти рӯинтанон. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАЙКОНКУШОЙ پیکانکشای: **шасти пайконкушой** ҳалқаи махсуси тирандозӣ (барои кашидани зеҳи камон).

Ба ҳам дӯзам аз шасти пайконкушой
Басе чиниёнро чу чинӣ қабой. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАЙКОНРЕЗ پیکانریز пайконфишон, тирзан, тирандоз.

Ғамза пайконрезу ошиқ маҳви ӯ моил ба қатл
Сайди мо пайдову ҳар сӯ тирборон дидаанд. *Саноӣ*

ПАЙКОНХӮРДА پیکانخورده тирхӯрда, касе, ки ба вай тир расидааст.

Пандгӯё, гуфтугӯ кам кун, ки пайконхӯрдаро
Дар кашидан беш аз он ранҷ аст, к-андар хӯрдан аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАЙКОНӢ پیکانی: **лаъли пайконӣ** навъе аз лаъл, ёқут, алмос ва фирӯза, ки ба шакли пайкон будааст.

Даруни пардаи гул ғунчае, ки месозад
Зи баҳри дидаи хасми ту лаъли пайконӣ. *Ҳофиз*

лолаи пайконӣ навъе аз гули лола, ки ба шакли пайкон аст.

Бе рухат дар боғ танҳо гул ба чашмам хор нест,
Низ бар дил меҳӯрад аз лолаи пайкониам.
Мӯҳсини Таъсир

ПАЙКОР||ПАЙГОР پیکار||پیگار **1.** ҷанг, ҳарб, муҳориба, мубориза.

Қасе, ки бар ҳунари хеш эминӣ дорад,
Шавад пазираи душман ба ҷустани пайкор. *Унсурӣ*

пайкор кардан а) ҷангу ҷидол кардан; б) *маҷ*. баҳсу мунозира намудан.

Гаҳе бо булбулон пайкор кардӣ,
Бад-эшон сарзаниш бисёр кардӣ.
Фахриддини Гургонӣ

2. қасд, ирода.

Чунин гуфт: Хом аст пайкоратон,
Шунидан наярзид гуфторатон. *Фирдавсӣ*

ПАЙКОРПАРАСТ پیکارپرست ҷангҷӯ, ҷангталаб.

Аз фитна дар ин сӯи фалак ҷой набинанд
Пайкорпарастон на амалро, на амонро. *Анварӣ*

ПАЙМОИШ پیمایش **1.** паймудан, тайи масофа намудан; **2.** андоза гирифтан, чен кардан.

Ба паймоиш андоза натвон гирифт. *Фирдавсӣ*

ПАЙМОН پیمان **1.** аҳд, шарт, қавлу қарор.

Маро бо ту имрӯз паймон якест,
Бигӯям, ки гуфтори ман андакест. *Фирдавсӣ*

Паймону вафо чӣ буд, чун шуд,
Паймона чӣ буд, ки вожгун шуд? *Шоҳин*

паймон бастан аҳд бастан, муоҳида намудан; иттиҳоду иттифоқ намудан.

Ба Синдухт бахшиду дасташ ба даст
Гирифту яке низ паймон бибаст. *Фирдавсӣ*

Бо ӯ даду дом баста паймон,
Ӯ бар сари дому дад Сулаймон. *Ҳилолӣ*

паймон гусастан (*ё* **гусехтан**) аҳд шикастан, ноустуворӣ ва бевафоӣ намудан.

Вафо дар кӣ ҷӯяд, чу *паймон гусехт*?
Хироҷ аз кӣ хоҳад, чу деҳқон гурехт?! *Саъдӣ*

Паймони саъй магсил, агар кор мушкил аст,
Раҳрав малӯл агар нашавад, раҳ дароз нест. *Урфӣ*

паймон кардан аҳд намудан, муоҳида кардан, қавл додан.

Ба пеши ҷаҳондор паймон кунем,
Дил аз ҷанг ҷустан пушаймон кунем. *Фирдавсӣ*

паймон хостан талаби аҳд кардан.

Зи ман хост паймону додам забон,
Ки ҳаргиз набошам бад-ӯ бадгумон. *Фирдавсӣ*

паймон шикастан аз аҳд рӯй тофтан, бевафоӣ намудан, хилофи аҳду паймон амал кардан.

Ёр боз акнун ба қасди ҷони мо,
Аҳдро бишкасту паймон низ ҳам. *Ҳофиз*

аз (сари) паймон гузаштан аз қавлу аҳд гаштан, аз аҳд сар печидан, паймон шикастан, бевафоӣ кардан.

Пазируфтам аз додгар доварам,
Ки ҳаргиз зи паймони ту нагзарам. *Фирдавсӣ*

Зоҳиди хилватнишин бар дари майхона шуд,
Аз сари паймон гузашт, бар сари паймона шуд.
Ҳофиз

аз паймон печидан паймон шикастан, бевафоӣ намудан, аз аҳд сар тофтан.

... Ки Рустам кӣ *бошад*, ки фармони ман
Кунад пасту печад зи паймони ман? *Фирдавсӣ*

аз паймон тофтан аз қавл гаштан, аҳд шикастан.

Бад-ӯ гуфт: Гар бигзарӣ з-ин сухан,
Битобӣ зи паймону савганди ман ... *Фирдавсӣ*

аз сари паймон гузаштан *ниг.* **аз (сари) паймон гузаштан; аз сари паймон рафтан** *ниг.* **аз (сари) паймон гузаштан.**

Дар азал баст дилам бо сари зулфат пайванд,
То абад сар накашад в-аз сари паймон наравад.
Ҳофиз

дар сари паймон будан аҳдро нигоҳ доштан, дар вафо устувор будан.

Ҳар кӣ *паймону* вафо барбаст бо майгун лабат,
Гарчи шуд паймонааш пур, дар сари паймони туст.
Шоҳин

2. *маҷ*. гарав, раҳн.

Паймони вафои ӯст тавқам,
Ғолиб ба лиқои ӯст шавқам! *Ҷомӣ*

ПАЙМОНА پیمانه **1.** зарфи шаробхӯрӣ, қадаҳ, пиёла.

Дар сарам ҳаст, ки чун хок шавад қолиби ман,
Ба ҳавои лаби майгуни ту паймона шавам. *Ҳилолӣ*

Паймонае, ки бода надорад, шикастанист,
Дасте, ки нест масдари эҷод, бастанист. *Сайидо*

тарки паймона даст кашидан аз шароб.

Ало, эй пири фарзона, макун айбам ба майхона,
Ки ман дар *тарки паймона* диле паймоншикан дорам. *Ҳофиз*

2. зарфе, ки бо он моеотро чен мекунанд; асбоби ченаки чизҳои рехтанӣ.

Паймонаи гандум, ки бад-он гандум вазн мекарданд, дар миёни ҷуволу ғалла пинҳон карданд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

[Амир Маъсум] васиятнома дар санг навишт, ки ... аз кайлу тарозу ва паймона ба тариқаи ришвату рибо чизе наситонанд. *Аҳмади Дониш*

◇ **нигун шудани паймона** *кинoя аз* зоеъ шудан, ботил шудан, ба ҳадар рафтани чизе.

Паймонаи ман нигун шуд аз марг,
З-ин нахл не шох монду не барг. *Шоҳин*

пур шудани (*ё* **гаштани**) **паймона** *кинoя аз* ба охир расидани умр.

То маро пур нагашта паймона,
Гӯшае нест беҳ зи майхона. *Мушфиқӣ*

Ҳар кӣ паймону вафо барбаст бо майгун лабат,
Гарчи шуд паймонааш пур, дар сари паймони туст.
Шоҳин

шикастани паймонаи *чизе кинoя аз* зоеъ шудан, ботил шудан, ба ҳадар рафтани чизе; бесабру тоқат шудан.

Ҳуснат намаке ба захми дил рехт,
Паймонаи хӯрду хоб бишкаст. *Махфӣ*

ПАЙМОНАГУСОР پیمانه گسار паймонакаш, шаробхӯр.

Фирдавс шароб дорад, аммо
Паймонагусори мо надорад. *Урфӣ*

Дурдикаши бодаи муҳаббат моем,
Паймонагусори базми улфат моем.
«Фарҳанги Онандроҷ»

ПАЙМОНАКАШ پیمانه کش паймонагусор, шаробхӯр.

Пири паймонакаши мо, ки равонаш хуш бод!
Гуфт: Парҳез кун аз сӯҳбати паймоншиканон!
Ҳофиз

ПАЙМОНАКАШӢ پیمانه کشی паймонагусорӣ, шаробхӯрӣ.

Маталаб тоату паймону салоҳ аз мани маст,
Ки ба паймонакашӣ шӯҳра шудам рӯзи аласт.
Ҳофиз

ПАЙМОНАШИКАН پیمانه‌شکن 1. қадаҳшикан, касе, ки зарфи шаробро мешиканад; 2. *маҷ.* касе, ки аз рӯи шаръ муқобили шаробхӯрӣ аст.

Мову паймона(и) май, эй зоҳиди паймонашикан!
Дур бод офати санги ту зи паймонаи мо. *Ҷомӣ*

ПАЙМОНГУСИЛ پیمان گسل аҳдшикан, касе, ки аз қавлу ваъдаи худ бармегардад; *киноя аз* маъшуқаи бевафо.

То Мушфиқиро сӯзи дил аз меҳри он паймонгусил,
Чун шамъ дорад по ба гил аз гирьяи бисьёри худ.
Мушфиқӣ

ПАЙМОНДЕҲ پیمان‌ده аҳдкунанда, қавлдиҳанда.

Бодаи лаъли лабаш, к-аз лаби мо дур мабод,
Роҳу рӯҳи киву паймондеҳу паймонаи кист? *Ҳофиз*

ПАЙМОНШИКАН پیمان‌شکن аҳдшикан, аз қавлу шарт сартобанда.

Ало, эй пири фарзона, макун айбам ба майхона,
Ки ман дар тарки паймона диле паймоншикан дорам.
Ҳофиз

Дило, он шӯхро паймоншикан пеши ту мегӯям,
Ба кас ҳаргиз нагуфтам ин сухан, пеши ту мегӯям.
Мушфиқӣ

ПАЙМОНШИКАНӢ پیمان‌شکنی аҳдшиканӣ, вафо ба аҳд накардан, сар аз қавлу *паймон печидан.*

Медонам, ки паймоншиканӣ ба бузургон нисбат надорад. *«Нигори дониш»*

Бас ки паймоншиканӣ дар дилашон ҷо кардаст,
Баста *паймон ба худу офати паймони худанд.*
Урфӣ

ПАЙМУДА پیموده *сифати феълии замони гузаштаи* паймудан; **паймуда гаштан** тай карда шудан.

Ба ҳар раҳ, ки зад кӯс баҳри раҳил
Аз ӯ гашт паймуда фарсангу мил. *Ҷомӣ*

ПАЙМУДАН پیمودن 1. тай кардан (роҳ, масофатро), раҳсипор будан.

Баъд аз паймудани мароҳил ... атрофи Сарандеб бар вай зоҳир шуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

роҳ паймудан роҳ тай намудан, таи масофа кардан.

Ба бозӣ напаймояд ин роҳро,
Нигаҳ дорад аз дузд бунгоҳро. *Низомӣ*

раҳи *чизе* **паймудан** роҳ ҷустан ва равона шудан ба тарафи чизе.

Дигар раҳи хонаам мапаймой,
Дар соҳати хонаам манеҳ пой. *Ҷомӣ*

роҳи касб паймудан ихтиёри ҳунар кардан, ҳунарпеша гардидан.

Баъд аз он пои саъй фарсуданд,
Дар насаб роҳи касб паймуданд. *Ҷомӣ*

2. чен кардан, андоза кардан; баркашидан.

Қавокибрози собит то ба сайёр,
Дақоиқро ҳама паймуда миқдор. *Низомӣ*

3. озмудан, санҷидан, имтиҳон кардан.

Ҳанӯз андар овард наб(и)судамаш,
Ба гурзи далерон напаймудамаш. *Фирдавсӣ*

4. кофтуков кардан, ҷустуҷӯ намудан.

Паймудани дур зи баҳр чаҳл аст,
Ғаввос ки ҳаст, кор саҳл аст. *Шоҳин*

5. *маҷ.* гуфтан, нақл кардан, баён намудан.

Ба арра миёнам ба ду нима кун!
Зи Кобул мапаймой бо ман сухун! *Фирдавсӣ*

Саргузаште, ки мавҷи тӯфон буд,
Ба нами ашк сар ба сар паймуд. *Бедил*

газоф паймудан беҳуда гуфтан, дурӯғ гуфтан.

Сари анбони лоф бикшоянд,
Бар ҳарифон газоф паймоянд. *Ҷомӣ*

ПАЙПОРА پی پاره пораи пай, қисме аз раг.

Пайпорае намеканам аз ҳеҷ устухон,
То сад ҳазор захм ба дандон намерасад. *Ҳофиз*

ПАЙРАВ پیرو аз пай раванда, тақлидкунанда, тобеъ.

Пайрави дил бош, мадеҳ дил ба кас,
Худ тани ту заҳмати роҳи ту бас. *Низомӣ*

Пайрави озодагон осудааст аз захми хор,
Дар биёбон кафши по нақши қадам бошад маро.
Сайидо

ПАЙРАВӢ پیروی аз пай рафтан, тақлид кардан, мутобиат.

Сухан з-ин намат ҳар чӣ дорад навӣ,
Бад-ин шеваи нав кунад пайравӣ. *Низомӣ*

Ҳар чӣ мекардӣ ту дишаб, буд корам пайравӣ,
Ҳар чӣ мегуфтӣ, забони беҷавобе доштам. *Сайидо*

ПАЙСА ҳ. پیسه пули майдаи фулузӣ дар Ҳиндустон ва Афғонистон.

Қаллапазро пайса додам: Калла деҳ. У поча дод.
Ҳар кӣ бо каммоя савдо мекунад, по меҳӯрад.
Ваҳид

ПАЙСАФЕД پی‌سفید *киноя аз* шум, номуборак, бадбахт, бетолеъ.

Шуд кор сахт бар мо, ҳарчанд пайсафедем,
Мондем дар кашокаш аз шахкамонии хеш.
Мухлиси Кошӣ

ПАЙСИПАР پی‌سپر 1. раванда, раҳсипор; мусофир.

Дӯстон ҳамчу об пайсипаранд,
К-обҳо пойҳои якдигаранд. *Саноӣ*

2. покӯб, лагадкӯб, поймол.

Аз ӯ шаҳри Тӯрон шавад пайсипар,
Ба кини ту оянд ҳамон кинавар. *Фирдавсӣ*

Пайсипари кас макун ин киштаро,
Боз мадеҳ сар ба кас ин риштаро. *Низомӣ*

ПАЙСИПАРӢ پی‌سپری лагадкӯбӣ, поймол кардан, зери по кардан.

Пайсипарии ҳавову ҳавас аз сифоти башарият аст. *Аҳмади Дониш*

ПАЙҒӮЛА پیغوله *ниг.* **байғӯла 1.**

Мард гуфт: оҳани ту дар пайғӯлаи хона бинҳода будам. *«Калила ва Димна»*

◇ **(ин) пайғӯлаи танг** *киноя аз* дунёе.

Диле карда аз ин пайғӯлаи танг
Суи фусҳатсарои қудс оҳанг. *Ҷомӣ*

аз пайғӯлаи фақр рахт кашидан *киноя аз* вафот ёфтан, мурдан.

Бурид он умеди худ аз тоҷу тахт,
Қашид ин зи пайғӯлаи фақр рахт. *Ҷомӣ*

ПАЙҒӮЛАНИШИН پیغوله‌نشین *ниг.* **байғӯланишин.**

ПАЙӮ پیو бемории ришта.

ПАЙҲУДАН پیهودن сӯхта доғдор шудан аз наздикии оташ, парт шудан.

Ҷавонӣ рафт, пиндорӣ, нахоҳад кард падрудам,
Бихоҳам сӯхтан, донам, ки кам ин ҷо бипайҳудам.
Кисоӣ

ПАК I پک курбоққа, ғук.

То кай ҳамедароиву гирдам ҳамедавӣ?
Ҳаққо ки камтариву фажогантарӣ зи пак.
Хисравонӣ

Эй ҳамчу пак палиду чун ӯ дидаҳо бирун,
Монанди он касе, ки мар-ӯро кунӣ хабак. *Лабибӣ*

ПАК II پک**: лаку пак** а) асбобу анҷом, палос ва пӯшиданиҳои то як дараҷа кӯҳна ва фарсудашуда.

Овард лаку пак зи барои мани мискин,
Бо он ки лакаш додам аз баҳри бизоат.
Хисрави Деҳлавӣ

б) такопӯ, рафтуомади шитобкорона; **лаку пак кардан** такопӯ кардан, давидан.

Эй лак, ар ноз хоҳию неъмат,
Гирди даргоҳӣ у кунӣ лаку пак. *Рӯдакӣ*

Асҷадӣ, номи ӯ ту низ мабар,
Чӣ кунӣ хира гирди ӯ лаку пак. *Асҷадӣ*

ПАКАНА||ПАКНА پکنه одами қадпаст, кӯтоҳқад.

Он духтари пакна(и) Исматуддин
Сармояи зӯҳду некномист. *Анварӣ*

ПАКАНД پکند нон (дар забони қадими хоразмӣ).

Меҳнати супу паканди ӯ, ки аз бехам биканд,
Табъи мавзунам ҳаме з-андеша номавзун кунад.
Анварӣ

ПАКНА پکنه *ниг.* **пакана.**

ПАКНӢ پکنی навъе аз шароб; бодае, ки аз биринҷ, арзан ва ҷав месозанд; бӯза.

Маст гаштам зи ҷуръаи пакнӣ,
Шуд мизоҷам зи банг мустағнӣ. *Низорӣ*

ПАЛ I پل қитъаи замини кишт, ки барои коштани сабзавот атрофи онро қадре баланд мебардоранд.

ПАЛ II پل пошнаи пой.

Ҳамеша кафшу палашро кафида бинам ман,
Ба ҷои кафшу палаш дил кафида боистӣ.
Маъруфии Балхӣ

ПАЛА I *ҳ.* پله номи дарахти хурдест, ки баргаш ба панҷаи одам ва гулаш ба нохуни шер монанд буда, дар ҷангалҳои Ҳиндустон мерӯяд.

Панҷа кушода гули лаъли пала,
Ғарқа ба хун нохуни шери яла.
Не, ғалатам, нофа, вале нимхом,
Чизе аз он мушку дигар хун тамом.
Хисрави Деҳлавӣ

ПАЛА II||ПАЛЛА پله **1.** каффаи тарозу.

Дузд ба шамшери тез гар бизанад корвон,
Бар дари дуккон занад ҳоҷа ба захми пала.
Саноӣ

Ҳар ду дар паллаи бақо ҳамсанг,
Ҳар ду дар ҳуллаи сафо якранг. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* дараҷа, мартаба.

Хисрави мамлакатситон, боргаҳаш бар осмон,
Бом дароз нардбон, чарх фурӯтарин пала. *Фалакӣ*

Шоҳин ҳарчанд бар паллаи уқоб набуд, ғайрате карда дар пархош даромад. *«Нигори дониш»*

3. бизоати кам, дороии андак; *маҷ.* нодорӣ, фақирӣ.

Бар палаи пиразанон раҳ мазан,
Шарм бидор аз палаи пирзан. *Низомӣ*

ПАЛАВ پلو таомест, ки аз биринҷу гӯшту равғану сабзиву пиёз мепазанд ва хелҳои гуногун дорад.

[Амир] ... ба вакили харҷ фармуд: ... дили ман палав ба такаллуф меҳоҳад. *Аҳмади Дониш*

ПАЛАВИДАН پلویدن палав хӯрдан.

Дар роҳи шикам ҷомаю ҷонро гаравидем,
Алминнату лиллоҳ, ки охир палавидем. *Савдо*

ПАЛАВМАСТ پلومست он кӣ аз хӯрдани палав кайф мекунад, палавдӯст.

Қашоқашҳои лахчак бо палавмастон намесозад,
Ҷунун дониста аз қайди тааллуқ кард озодам. *Савдо*

ПАЛАНГ پلنگ **1.** ҳайвони бузурги ширхори дарранда аз ҷинси гурба, ки пӯсташ холдор аст.

В-ар гов гашт умматӣ ислом, лоҷарам,
Гургу палангу шер худованди минбаранд.
Носири Хисрав

2. пӯсти паланг; пӯстини пӯсти паланг.

Шершоҳ паланги хоссаи худро бо ҷомаи хоб ва асбоби тӯшаки хона иноят фармуд.
«Таърихи Фаришта»

зини паланг зинпӯши пӯсти паланг.

Зи акси зини палангаш зи чарх бадри мунир
Сиёҳу зард намояд ҳаме чу пушти паланг. *Азрақӣ*

3. *маҷ.* тахти хоб, кат.

Паи хоби баҳораш фарш карданд
Паланги бедбоф аз сояи бед. *Саиди Ашраф*

4. *маҷ.* рангоранг, ранг ба ранг.

Саропарда аз дебои ранг-ранг
Бад-ӯ андарун хаймаҳои паланг. *Фирдавсӣ*

◇ **паланги иззат** виқор, ҳайбат.

Ба паланги иззати ту, ба наҳанги ғайрати ту,
Ба ҳаданги ғамзаи ту, ки ҳазор лашкар омад.
Шамси Табрезӣ

ПАЛАНГАФКАН پلنگ‌افکن *киноя аз* қавӣ, пурзӯр, далер, шуҷоъ, паҳлавон.

Ҳижаброн сар афканда дар кӯи ӯ,
Палангафканон сайди оҳуи ӯ. *Хоҷу*

ПАЙҒӮЛА پیغوله *ниг.* **байғӯла 1.**

Мард гуфт: оҳани ту дар пайғӯлаи хона бинҳода будам. *«Калила ва Димна»*

◇ **(ин) пайғӯлаи танг** *кинояаз* дунъё.

Диле карда аз ин пайғӯлаи танг
Суи фусҳатсарои қудс оҳанг. *Ҷомӣ*

аз пайғӯлаи фақр рахт кашидан *киноя аз* вафот ёфтан, мурдан.

Бурид он умеди худ аз тоҷу тахт,
Қашид ин зи пайғӯлаи фақр рахт. *Ҷомӣ*

ПАЙҒӮЛАНИШИН پیغوله‌نشین *ниг.* **байғӯланишин.**

ПАЙӮ پیو бемории ришта.

ПАЙҲУДАН پیهودن сӯхта доғдор шудан аз наздикии оташ, парт шудан.

Ҷавонӣ рафт, пиндорӣ, нахоҳад кард падрудам,
Бихоҳам сӯхтан, донам, ки кам ин ҷо бипайҳудам. *Кисоӣ*

ПАК I پک қурбоққа, ғук.

То кай ҳамедароиву гирдам ҳамедавӣ?
Ҳаққо ки камтариву фажогантарӣ зи пак. *Хисравонӣ*

Эй ҳамчу пак палиду чун ӯ дидаҳо бирун,
Монанди он касе, ки мар-ӯро кунӣ хабак. *Лабибӣ*

ПАК II پک: **лаку пак** а) асбобу анҷом, палос ва пӯшидаҳои то як дараҷа кӯҳна ва фарсудашуда.

Овард лаку пак зи барои мани мискин,
Бо он ки лакаш додам аз баҳри бизоат. *Хисрави Деҳлавӣ*

б) такопӯ, рафтуомади шитобкорона; **лаку пак кардан** такопӯ кардан, давидан.

Эй лак, ар ноз хоҳию неъмат,
Гирди даргоҳӣ у кунӣ лаку пак. *Рӯдакӣ*

Асҷадӣ, номи ӯ ту низ мабар,
Чӣ кунӣ хира гирди ӯ лаку пак. *Асҷадӣ*

ПАКАНА‖ПАКНА پکنه одами қадпаст, кӯтоҳқад.

Он духтари пакна(и) Исматуддин
Сармояи зӯҳду некномист. *Анварӣ*

ПАКАНД پکند нон (дар забони қадими хоразмӣ).

Меҳнати супу паканди ӯ, ки аз бехам биканд,
Табъи мавзунам ҳаме з-андеша номавзун кунад. *Анварӣ*

ПАКНА پکنه *ниг.* **пакана.**

ПАКНӢ پکنی навъе аз шароб; бодае, ки аз биринҷ, арзан ва ҷав месозанд; бӯза.

Маст гаштам зи ҷуръаи пакнӣ,
Шуд мизоҷам зи банг мустағнӣ. *Низорӣ*

ПАЛ I پل қитъаи замини кишт, ки барои коштани сабзавот атрофи онро қадре баланд мебардоранд.

ПАЛ II پل пошнаи пой.

Ҳамеша кафшу палашро кафида бинам ман,
Ба ҷои кафшу палаш дил кафида боистӣ. *Маъруфии Балхӣ*

ПАЛА I *х.* پله номи дарахти хурдест, ки баргаш ба панҷаи одам ва гулаш ба нохуни шер монанд буда, дар ҷангалҳои Ҳиндустон мерӯяд.

Панҷа кушода гули лаъли пала,
Ғарқа ба хун нохуни шери яла.
Не, ғалатам, нофа, вале нимхом,
Чизе аз он мушку дигар хун тамом. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАЛА II‖**ПАЛЛА** پله **1.** каффаи тарозу.

Дузд ба шамшери тез гар бизанад корвон,
Бар дари дуккон занад хоҷа ба захми пала. *Саноӣ*

Ҳар ду дар паллаи бақо ҳамсанг,
Ҳар ду дар ҳуллаи сафо якранг. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* дараҷа, мартаба.

Хисрави мамлакатситон, боргаҳаш бар осмон,
Бом дароз нардбон, чарх фурӯтарин пала. *Фалакӣ*

Шоҳин ҳарчанд бар паллаи уқоб набуд, ғайрате карда дар пархош даромад. *«Нигори дониш»*

3. бизоати кам, дороии андак; *маҷ.* нодорӣ, фақирӣ.

Бар палаи пиразанон раҳ мазан,
Шарм бидор аз палаи пирзан. *Низомӣ*

ПАЛАВ پلو таомест, ки аз биринҷу гӯшту равғану сабзиву пиёз мепазанд ва хелҳои гуногун дорад.

[Амир] ... ба вакили харҷ фармуд: ... дили ман палав ба такаллуф мехоҳад. *Аҳмади Дониш*

ПАЛАВИДАН پلویدن палав хӯрдан.

Дар роҳи шикам ҷомаю ҷонро гаравидем,
Алминнату лиллоҳ, ки охир палавидем. *Савдо*

ПАЛАВМАСТ پلومست он кӣ аз хӯрдани палав кайф мекунад, палавдӯст.

Қашокашҳои лахчак бо палавмастон намесозад,
Ҷунун дониста аз қайди тааллуқ кард озодам. *Савдо*

ПАЛАНГ پلنگ **1.** ҳайвони бузурги ширхори дарранда аз ҷинси гурба, ки пӯсташ холдор аст.

В-ар гов гашт уммати ислом, лоҷарам,
Гургу палангу шер худованди минбаранд. *Носири Хисрав*

2. пӯсти паланг; пӯстини пӯсти паланг.

Шершоҳ паланги хоссаи худро бо ҷомаи хоб ва асбоби тӯшаки хона иноят фармуд. *«Таърихи Фаришта»*

зини паланг зинпӯши пӯсти паланг.

Зи акси зини палангаш зи чарх бадри мунир
Сиёҳу зард намояд ҳаме чу пушти паланг. *Азрақӣ*

3. *маҷ.* тахти хоб, кат.

Паи хоби баҳораш фарш карданд
Паланги бедбоф аз сояи бед. *Саиди Ашраф*

4. *маҷ.* рангоранг, ранг ба ранг.

Саропарда аз дебои ранг-ранг
Бад-ӯ андарун хаймаҳои паланг. *Фирдавсӣ*

◇ **паланги иззат** виқор, ҳайбат.

Ба паланги иззати ту, ба наҳанги ғайрати ту,
Ба хаданги ғамзаи ту, ки ҳазор лашкар омад. *Шамси Табрезӣ*

ПАЛАНГАФКАН پلنگ‌افکن *киноя аз* қавӣ, пурзӯр, далер, шуҷоъ, паҳлавон.

Ҳижаброн сар афканда дар кӯи ӯ,
Палангафканон сайди оҳуи ӯ. *Хоҷу*

◇ **чоми палангафкан** *кинoя аз* шароби пурзӯр.

Ду оҳуи сайёдаш аз бода маст,
Зи чоми палангафкан афтода маст. *Хоҷу*

ПАЛАНГИН پلنگين палангдор, дорои паланг (дар бораи чой).

Раҳат морину кӯҳсорат палангин,
Гиёву сангаш аз хуни ту рангин.
Фахриддини Гургонӣ

ПАЛАНГИНА پلنگينه аз пӯсти паланг дӯхташуда.

Бад-ӯ гуфт марде чу деви сиёҳ,
Палангина чавшан, аз оҳан кулоҳ. *Фирдавсӣ*

Ҷавоҳир ба харвору дебову рахт,
Палангина хиргоҳу заррина тахт. *Низомӣ*

ПАЛАНГИНАПӮШ پلنگينه پوش *ниг.* **палангипӯш.**

Якояк биёмад хуҷаста сурӯш
Ба сони париии палангинапӯш. *Фирдавсӣ*

ПАЛАНГИПӮШ پلنگى پوش касе, ки либосаш аз пӯсти паланг аст.

Сайдгоҳаш зи хун дарьёҷӯш,
Гоҳ гургина, гаҳ палангипӯш. *Низоми Қорӣ*

ПАЛАНГМУШ(К) پلنگ مشک||پلنگ مش номи гиёҳест, ки бӯи мушк дорад ва ранги гули он ба нуқтаҳои пӯсти паланг монанд аст.

Ёд н-орӣ падартро, ки мудом
Гаҳ палангмуш чидию гаҳ хинчак.
Маъруфии Балхӣ

Атр кунанд аз палангмушк ба Бағдод
В-оҳуи мушк ояд аз ҳавои Сифоҳон. *Хоқонӣ*

ПАЛАХ پلخ халк, гулӯ.

Зи бас афғони ноlаву фарьёд,
Мардумонро фурӯ гирифта палах. *Низорӣ*

ПАЛАШТ پلشت *ниг.* **пилишт.**

ПАЛАҒДА پلغده тухми вайроншудаи мурғ.

ПАЛИД پليد **1.** мурдор, наҷис, олуда, ҳаром.

Фармуд, ки роҳи он палидиҳо ва обҳои палид аз он дарьё боз банданд. *Носири Хисрав*

Мулки ӯ аз таънаи хасмон куҷо ёбад халал,
Оби дарьё аз даҳони саг куҷо гардад палид.
Муиззӣ

2. *маҷ.* бадкор, нобакор, шарир.

Буд марде кадхудо, ӯро зане,
Сахт донову палиду раҳзане. *Румӣ*

ПАЛИДӢ پليدى ахлот, наҷисӣ, ифлосӣ, чиркинӣ.

Ба сабаби бухори палидиҳо, ки андар шаҳр ҳаст, ҳаво нохуш ва зиёнкор мешавад.
«Захираи Хоразмшоҳӣ»

ПАЛЛА پله *ниг.* **пала II.**

ПАЛОЛАҚ *ҳ.* پلالک *ниг.* **палорак.**

ПАЛОЛАКТЕҒ پلالک‌تيغ теғе, ки аз пӯлоди ҷавҳардор сохта шудааст.

Чӣ чиз аст он раванда тираки хурд?
Чӣ чиз аст он палолактеғи буррон? *Рӯдакӣ*

ПАЛОРАК||ПАЛОЛАҚ *ҳ.* پلارک||پلالک **1.** шамшер, теғи ҷавҳардор.

Чу бар дарьё занад теғи палолак,
Ба моҳӣ гов гӯяд: Кайфа ҳолак? *Низомӣ*

Дар разм ба оташин палорак
Бе фарқ ду ним карда торак. *Файзӣ*

палорак рондан теғ рондан, шамшер задан.

Якеро бар гулӯ ронад палорак,
Якеро арра бар болои торак. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. ҷавҳари шамшер, ҷавҳари теғ.

Палорак чунон тофт аз рӯи теғ,
Ки дар шаб ситора зи торик меғ. *Низомӣ*

ПАЛОРАКХӮР پلارک‌خور нобудкунандаи ҷавҳари теғ, барҳамзанандаи ҷавҳари шамшер.

Марди меҳин, к-ӯ ба назар камтар аст,
Мӯрчаи теғи палоракхӯр аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАЛОС پلاس **1.** фарш, гилем, намади дурушти аз пашм бофташуда.

Паи мӯрча бар палоси сиёҳ,
Шаби тира дидӣ ду фарсанг роҳ. *Фирдавсӣ*

Қампали балҷувонӣ ... дар ивази палос ба кор мебурданд, ба ҷои шол истеъмол мекарданд.
Садри Зиё

2. матои пашминаи дурушт.

Ҷаҳд кун, то он футур аз кори ман берун шавад,
Хуш набошад ҷома ниме атласу ниме палос.
Заҳири Форьёбӣ

3. либоси пашминаи дурушт.

Чун ҳол бар ин ҷумла буд, Қайхисрав он ҷо шуд ва палос пӯшид. *«Таърихи Систон»*

Ба каф тахтачӯбе, палосе ба дӯш,
Ба дарҳо гадоикунон нонфурӯш. *Сайидо*

парастиш палос либоси ибодат.

Бипӯшид ҷома — парастиш палос,
Хирадро бар ин гуна бояд сипос. *Дақиқӣ*

4. *маҷ.* макру фиреб.

Чанд гӯӣ: Саноӣ они ман аст,
Бо ҳама кас палос, бо ман ҳам? *Саноӣ*

◇ **палос андохтан** *кинoя аз* пароканда ва парешон сохтан.

ПАЛОСИН پلاسين мансуб ба палос; аз палос дӯхташуда, аз матои пашминаи дурушт дӯхташуда.

Пас ба соруҷ бияндуд ҳама бому дараш,
Ҷомаи гарм бияфканд палосин ба сараш.
Манучеҳрӣ

ПАЛОСПӮШ پلاس‌پوش касе, ки либоси пашмин мепӯшад, пашминапӯш.

Маҳи гилемфурӯшам палоспӯш омад,
Намад ба дӯш рақиби гилемпӯш омад. *Сайидо*

ПАЛТАР||ПАЛТОР پلتر||پلتار аспи савории сафарӣ.

Агар ин аст туро палтари давлат, боре
Худ саворӣ куну ҳар ҷо ки дилат хост, бирав.
Шоҳин

Ҳама асбобу амтиаву нуқуд ва палтару қӯши эшон [лашкари амир Музаффар] дар он мавзеъ бесоҳиб монд. *Аҳмади Дониш*

ПАНАҲ پنه *ниг.* **панох.**

ПАНБА پنبه *ниг.* **пунба.**

ПАНД I پند **1.** насиҳат, андарз.

Панд, ки талх аст ба барнову пир,
Гуфтани ширин кунадаш дилпазир.
Хисрави Деҳлавӣ

Панди Ҳофиз бишунав, хоҷа, бирав, неки кун,
Ки ман ин панд беҳ аз дурру гуҳар мебинам!
Ҳофиз

2. ибрат; **панд гирифтан** а) панд шунидан, насиҳат қабул кардан.

Маҷнун, ки ба ишқ дошт пайванд,
Не таъна ба худ гирифту не панд. *Шоҳин*

б) ибрат гирифтан.

Панд гир аз масоиби дигарон,
То нагиранд дигарон зи ту панд. *Саъдӣ*

панд додан а) насиҳат кардан, насиҳат додан.
Муҳтасиб, беҳудагӯ, панд мадеҳ риндонро!
Қ-он ки бо шоҳиду май нест, кадом аст имрӯз?
Ҳофиз

б) омӯхтан, ёд додан.

Замона панде озодвор дод маро,
Замона, чун нигарӣ, сар ба сар ҳама панд аст.
Рӯдакӣ

◇ **панду тунбал фурӯхтан** гап фурӯхтан, сафсата гуфтан; макру фиреб кардан.

Ҳама мар-туро панду тунбал фурӯхт,
Ба арванд чашми хирадро бидӯхт. Фирдавсӣ

ПАНД II پند калхот, ғалевоҷ, ҷӯҷарабо.

Чун панди фурӯмоя сӯи ҷӯҷа гираяд,
Шоҳини ситанба ба тазарвон кунад оҳанг.
Ҷуллоби Бухороӣ

Пандро фарри Ҳумо ояд падид андар ҳаво,
Аз бари кохи ҳумоюнт ар бувад парвози панд.
Сӯзанӣ

ПАНДГӮ(Й) پند گو(ی) пандгӯянда, насиҳатгар, носеҳ.

Машав, эй пандгӯ, мушаввиши мо,
Ҳоли мо хуб мушавваш афтодаст. *Ҷомӣ*

Эй пандгӯ, ба қавли ту аз ҷо намеравам,
Аз ҷо равам, валек чӣ ҷое, ки панди туст.
Мушфиқӣ

ПАНДГӮӢ پند گوئی насиҳатгӯӣ, панд гуфтан.

Эшон зи бирун ба пандгӯӣ,
Лайлӣ зи дарун ба меҳрҷӯӣ. Ҷомӣ

ПАНДМАНД پندمند панддор, дорои панд, пандомез.

Нигаҳ кун бад-ин номаи пандманд,
Макун чашму гӯши хирадро ба банд. *Фирдавсӣ*

ПАНДНОМА پندنامه китоби панду насиҳат, насиҳатнома, андарзнома.

Бигуфтам ҳама гуфтанӣ сар ба сар,
Ту жарф андар ин пандномa нигар. *Дақиқӣ*

ПАНДПАЗИР پندپذیر касе, ки насиҳат қабул мекунад, пандгиранда, пандшунав.

Некхоҳон диҳанд панд, валек
Некбахтон буванд пандпазир. *Саъдӣ*

Аҷаб аз ақли касоне, ки маро панд диҳанд,
Бирав, эй хоҷа, ки ошиқ набувад пандпазир. Саъдӣ

ПАНДТӮЗ پندتوز насиҳатгузор, пандомӯз, носеҳ.

Омаданд аз рағми ақли пандтӯз,
Дар шаби торик баргашта зи рӯз. *Румӣ*

ПАНДҶӮ(Й) پندجو(ی) **1.** насиҳатхоҳ; **2.** пандгӯй, носеҳ.

Гирифтори дилам, эй пандҷӯ, бас,
Қ-аз ин афсонаам дил боз н-омад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАНИР پنیر нонхӯрише, ки аз шири баста, махсусан аз шири гӯсфанд тайёр мекунанд.

Шубонаш ҳаме гӯшт ҷӯшад ба шир,
Худ ӯ нони арзан хӯрад бе панир. *Фирдавсӣ*

Ҳаст осмон чу суфраву хуршед қурси ӯ,
Анҷум чу гавзу маҳ чу панир андар осмон. *Сӯзанӣ*

ПАНИРМОЯ پنیرمایه мояе, ки бароҳ баста шудани шир ба кор мебаранд, ва онро аз меъдаи гӯспанд ва дигар ҳайвонот ҳосил мекунанд.

ПАНИРОБ پنیرآب обе, ки аз панири тар ҳосил мешавад, обе, ки аз панири тар боқӣ мемонад; зардоб.

Паниоб додан нашояд ба меш,
Ки ёбад дар ӯ қатраи хуни хеш. *Низомӣ*

ПАНОМ پنام **1.** таъвиз, тӯмор, ки аз рӯи хурофот барои дафъи чашми бад бо худ гирифта мегарданд (дар калимаҳои мураккаб).

Буто, нигоро, аз чашми бад битарсу макан,
Чаро надорӣ бо худ ҳамеша чашмпаном. *Шаҳиди*

2. рӯпӯш ё порчае, ки зардуштиён дар вақти хондани «Занд», «Позанд» ва «Авесто» ба рӯи худ мекашидаанд; **3.** *маҷ.* пӯшида, пинҳон.
Бо акобир ба маҷлиси хилват
Гуфтугӯи паном мехоҳам. *Камоли Исмоил*

ПАНОҲ‖ПАНАҲ پناه‖پنه **1.** ҳифз, ҳимоя, муҳофизат.

Зи Чин то Бухоро сипоҳи ваянд,
Ҳама меҳтарон дар паноҳи ваянд. *Фирдавсӣ*

Касе чун кӯху саҳро сирри ошиқро намепӯшад,
Бувад рӯзе, ки бошам дар паноҳи покдомонон.
Мушфиқӣ

паноҳ бурдан паноҳ ҷустан, ҳимоят ҷустан, мадад хостан.

Фитна меборад аз ин тоқи муқарнас, бархез,
То ба майхона паноҳ аз ҳама офот барем. *Ҳофиз*

паноҳ гирифтан дар муҳофизат шудан, дар ҳимоят будан.

Чу душман ба девор гирад паноҳ,
Зи пайкору кинаш натарсад сипоҳ. *Фирдавсӣ*

паноҳ кардан а) паноҳ бурдан, дар ҳимоят шудан.

Оҷизе буд, кард бо ту паноҳ
Аз бади рӯзгори бадгавҳар. *Анварӣ*

б) ҳимоя кардан, муҳофизат кардан.

Гуфт: Тарсоён паноҳи ҷон кунанд,
Дини худро аз малик пинҳон кунанд. *Румӣ*

паноҳ овардан паноҳ ҷустан, мадад хостан, ёрӣ ҷустан; **паноҳ ҷустан** паноҳ хостан, ҳимоят ҷустан.

Шунидам, ки оташ бувад подшоҳ,
Ба наздики оташ кӣ ҷӯяд паноҳ?!
Абӯшакури Балхӣ

дар паноҳ будан дар ҳимоя ва муҳофизат будан, дар *амну амонӣ будан.*

...Ки яксар шумо дар паноҳи манед
На ҷӯяндаи тоҷу гоҳи манед. *Фирдавсӣ*

Паи дафъи зулм аст, гуфтанд, шоҳ!
Зи зулм ин вилоят бувад дар паноҳ! *Ҷомӣ*

дар паноҳ пазируфтан ба ҳимоя гирифтан, пушту паноҳ шудан.

Мар-ӯро дар паноҳат кай пазирӣ,
Дар ин кораш чӣ гуна даст гирӣ?
Фахриддини Гургонӣ

2. ҳимоятгар, ҳомӣ, муҳофиз, ҳифзкунанда; **нигаҳбон.**

Паноҳи ҷаҳон буду пушти сипоҳ,
Нигаҳдори кишвар, сипаҳдори шоҳ. *Дақиқӣ*

Ниёкони ман паҳлавонон буданд,
Паноҳи бузургону шоҳон буданд. *Фирдавсӣ*

3. паноҳгоҳ, маҳалли амн.

Аз илм паноҳе бисоз мӯҳкам,
То рӯзи зарурат бад-ӯ паноҳӣ. *Носири Хисрав*

ПАНОҲАНДА پناهنده 1. *сифати феълии замони ҳозираи* **паноҳидан;** 2. *маҷ.* **худо.**

Паноҳандаро ёд кард аз нахуст,
Ният кард бар комгорӣ дуруст. *Низомӣ*

ПАНОҲИДАН پناهیدن паноҳ бурдан, ҳимоят ҷустан.

Бад-ин соя раз паноҳад ҳаме,
Се ҷоми маи лаъл хоҳад ҳаме. *Фирдавсӣ*

Зи бими фалак дар малак мепаноҳам,
Зи тарси табар дар гиё мегурезам. *Хоқонӣ*

ПАНҶ پنج 1. *шумораи миқдорӣ* адади 5 (٥); 2. дорои панҷ ангушт; 3. *маҷ.* панҷшоха; 4. номи гиёҳест, ки дилошӯб ҳам мегӯянд; барги он ба шакли панҷа буда ба барги шохдона монанд аст, тухми он «ҳаббулфақд» номида мешавад; дар тиб барои муолиҷаи касалии истисқо кор фармуда мешавад; **панҷ аномил** панҷ ангушт; **панҷ аркон** *д.* панҷ шарти мусулмонӣ: калимагардонӣ, намоз, рӯза, ҳаҷ, закот; **панҷ гавҳар** *ниг.* **панҷ ҳис(с).**

Панҷ гавҳар додиям дар дурҷи сар,
Панҷ ҳисси дигаре ҳам мустатар. *Румӣ*

панҷ ганҷ а) *ниг.* **панҷ ҳис(с);** б) *киноя аз* «Хамса»-и Низомии Ганҷавӣ, ки иборат аз панҷ достон аст.

Камол, ин панҷ байт он панҷ ганҷ аст,
Ки монд аз ту чу онҳо аз Низомӣ.
Камоли Хуҷандӣ

панҷ дуккони шаръ *ниг.* **панҷ аркон.**

Қилки он рукн чун муҳандиси ақл,
Панҷ дуккони шаръро меъмор. *Хоқонӣ*

панҷ навбат а) дар як шабонарӯз панҷ вақт навохта шудани нақора дар қаср ё дар назди қасри подшоҳӣ.

Чор болиш ниҳода чун Ҷамшед,
Панҷ навбат расонда бар хуршед. *Низомӣ*

б) панҷ вақт намоз; **панҷ навбат задан** а) дар як шабонарӯз панҷ бор нақора задан дар қаср ё дар назди қасри подшоҳӣ; б) *маҷ.* изҳори ҷоҳу салтанат кардан, *худро хушбахт ва комрон шумурдан.*

Бирав, панҷ навбат бизан бар дарат,
Ки ёри мувофиқ бувад дар барат. *Саъдӣ*

в) панҷ вақт намоз хондан.

Хоҳӣ, ки панҷ навбати ас-собирин заниӣ,
Таълим кун зи чор халифа тариқи он. *Хоқонӣ*

панҷ намоз панҷ вақт намоз, ки дар бомдод, пешин, аср, шом ва хуфтан хонда мешавад.

Эй меҳри ту чун чаҳор табъ андархур,
В-аз панҷ намоз шукри ту воҷибтар. *Масъуди Саъд*

панҷ рӯз(-у шаш) а) панҷ-шаш рӯз; б) *маҷ.* муддати кӯтоҳ.

Гул ҳамин панҷ рӯзу шаш бошад,
В-ин гулистон ҳамеша хаш бошад. *Саъдӣ*

панҷ шӯъба *ниг.* **панҷ ҳис(с).**

Як ду шуд аз се чархаш чор аслу панҷ шӯъба
Шаш рӯзу ҳафт ахтар нӯҳ қасру ҳашт манзар.
Хоқонӣ

панҷ ҳис(с) *(ё ҳавосс)* ҳавосси панҷгона: шунидан, дидан, чашидан, бӯидан, судан.

Бар танаш ин панҷ ҳисси зоҳиранд,
Панҷи дигар коргар андар саранд. *Ҷомӣ*

Бишнос, ки тавфиқи ту ин панҷ ҳавос аст,
Ҳар панҷ ато з-эзид мар пиру ҷавонро.
Носири Хисрав

панҷ ҷо *киноя аз* панҷ ҳавосс, ҳисҳои панҷгона; **панҷу шаш** *киноя аз* ҳисси панҷгонаи инсон ва ҷиҳатҳои шашгонаи дунъё.

Пас бипурсидаш, ки ин аҳволи хаш,
Ки бирун аст аз ҳиҷоби панҷу шаш. *Румӣ*

ПАНҶА پنجه 1. кафи даст бо панҷ ангушт; даст.

Лола миёни кишт биханд ҳаме зи дур,
Чун *панҷаи арӯс ба ҳинно шуда хизеб. Рӯдакӣ*

панҷаи гиро дасти қавӣ ва зӯр.

Ҳама тан шонасифат панҷаи гиро шудаам,
Ба умеде ки фитад зулфи ту дар чанг маро. *Соиб*

панҷаи шерафкан дасту бозуи пурзӯр, дасти тавоно.

Ба сарпанҷа машав чун шер сармаст,
Ки моро панҷаи шерафкане ҳаст. *Низомӣ*

2. панҷ ангушти пой, таги пой бо панҷ ангушт.

Аз бас ба раҳи ишқ дар ӯ хор халидаст,
Ҳамчун думи моҳӣ шуда ҳар панҷаи поям.
«Фарҳанги Онандроҷ»

3. чанг, чангол.

Куҷо рафт он ки буд аз панҷаи ту
Ғизолон, балки шерон ранҷаи ту. *Ҳилолӣ*

4. барг, шоха; **панҷаи лола** шохаи лола.

Ба оронши сунбули зулфи хеш,
Ниҳад шона аз панҷаи лола пеш. *Туғро*

панҷаи савсан шохаи гули савсан.

Ҳамчу нақши панҷаи савсан дамад аз хоки ман,
Баски силии ҷафо аз дасти гардун мехӯрам.
Мушфиқӣ

панҷаи ток барги ток, ки монанд ба панҷа аст.

Панҷаи ток зи сармои саҳар меларзад,
Лола аз бахри ҳамин карда фурӯзон манқал.*

5. *маҷ.* тавоноӣ, иқтидор.

Ба фитроки ту бандам дил, маро чун нест он панҷа,
Ки битвонам туро дасти шафоат бар инон кардан.
Хисрави Деҳлавӣ

6. *маҷ.* қайд, банд, гирифторӣ.

Андохт маро ба хурдсолӣ
Дар панҷаи ишқи лоуболӣ. *Ҷомӣ*

◇ **панҷаи алмос** дасти пурзӯр.

Қиссаи панҷаи алмос магӯед ба мо,
Ки дар ин ҷо сухан аз теғу забон мегузарад. *Соиб*

панҷаи бечора *кинoя аз* ситораҳои сайёр: Зуҳал, Муштарӣ, Миррих, Зӯҳра, Уторид.

Аз ҳаҷр маро дилест садпора;
Бечоратар аз панҷаи бечора.*

панҷаи Марьям номи гиёҳи хушбӯй, ки ба шакли панҷаи даст аст ва ба ақидаи динӣ, гӯё Марьям дар вақти таваллуди Исо он гиёҳро дошта будааст; онро «чанги Марьям» ва «шаҷараи Марьям» низ меноманд.

Шуд зи эъҷоз нутқи ӯ дар ҳам,
Қори Исо чу панҷаи Марьям.
«Фарҳанги Онандроҷ»

панҷаи шона дандонаҳои шона.

Зи кор афтодааст ангуштҳо чун панҷаи шона,
Шикаста то ба бозу дастам аз домаи кашиданҳо. *Сайидо*

панҷа андохтан а) чангол задан.

...Ки ногоҳаш уқобе аз камин тохт,
Чунон дар мағзи ҷонаш панҷа андохт. *Ҳозиқ*

б) муқобила кардан, ситеза кардан.

Ҳар чӣ хоҳӣ кун, ки моро бо ту раъи ҷанг нест,
Панҷа бо зӯроварон андохтан фарҳанг нест. *Саъдӣ*

панҷа афгандан *ниг.* **панҷа фигандан; панҷа бартофтан** зулму тааддӣ кардан, ситамгорӣ намудан.

Дар он марз, к-ин пири хушьёр буд,
Яке марзбони ситамгор буд,
Ки ҳар нотавонро, ки дарьёфтӣ,
Ба сарпанҷагӣ панҷа бартофтӣ. *Саъдӣ*

панҷа задан а) даст задан ба чизе, бо даст часпидан ба чизе.

Аз рӯи ҳавас панҷа мазан, шона, дар он зулф,
Ин силсила ҳарчанд кушой ту, дароз аст. *Махфӣ*

б) даст дароз кардан ба чизё ё касе.

Мӯяш зада панҷа аз дарозӣ,
Карда ба шамол дастбозӣ. *Ҳилолӣ*

в) гирифтор шудан, дучор гаштан ба чизе.

Гуфтамаш: Шонасифат панҷа ба зулфи ту занам,
Ханда зад, гуфт: Илоҳӣ ба бало панҷа занӣ.
Шоҳин

панҷа кардан зӯрозмой кардан, мубориза намудан, ҷанг кардан.

Ҳар кӣ бо фӯлодбозу панҷа кард,
Соиди симини худро ранҷа кард. *Саъдӣ*

панҷа кардан *андар* (*ё дар*) *чизе* бо даст ё пой ба чизе маҳкам часпидан; собитқадам будан, устувор будан.

На дар Хисрав нигаҳ карду на дар тахт:
Чу шерон панҷа кард андар замин сахт. *Низомӣ*

панҷа кӯтоҳ кардан даст кашидан, аз баҳри чизе гузаштан.

Панҷаи уммеду пои саъй кӯтаҳ кай кунам?
Гар ба шохи орзуҳо дастрас бошад маро. *Сайидо*

панҷа тез кардан ситеза кардан, ҷангҷӯӣ намудан.

Ғанимат шумурдам тариқи гурез,
Ки нодон кунад бо қазо панҷа тез. *Саъдӣ*

панҷа фигандан даст задан, панҷа андохтан; ситеза кардан.

Моҳи аламаш фиганда панҷа,
Бозуи ҳилол гашта ранҷа. *Мӯҳсини Таъсир*

панҷа шикастан мутеъ кардан, тобеъ гардонидан, таслим гардонидан.

Саъдӣ, ҳунар на панҷаи мардум шикастан аст,
Марде дуруст бошӣ, агар нафс бишканӣ. *Саъдӣ*

панҷаи *касеро, чизеро* **тофтан** мутеъ кардан, тобеъ гардонидан, мағлуб сохтан.

Панҷаи ғам солҳо шуд панҷаи сабрам натофт,
Рустами вақти худ аст ин қуввати бозуи мо. *Махфӣ*

панҷа ба панҷаи *касе* **кардан** бо касе муҷодила ва муқобила кардан, ҳарифи касе шудан; **панҷа бар рӯи баҳр кашидан** *кинoя аз* кори беҳуда кардан.

Бар синаи кушодаи мо дасти радди халқ,
Бар рӯи баҳр панҷаи хунин кашидан аст. *Соиб*

ПАНҶАГИР پنجه گیر зӯрозмой, касе, ки зӯрозмой мекунад.

ПАНҶАГИРӢ پنجه گیری зӯрозмой, панҷазанӣ, мубориза кардан.

Бо ишқ хатост панҷагирӣ,
Бечора хирад шикастабозуст. *Зуҳурӣ*

ПАНҶАРА پنجره **1.** дарича, тирезаи хона.

Суви боғи гул бояд акнун шудан,
Чӣ бинем аз бому аз панҷара. *«Луғати фурс»*

Зи ногаҳ бирун омад аз панҷара
Хироманда сарве чу кабки дара. *Хоҷу*

2. қафас, хонаи шабакадори чӯбин ё оҳанин, ки барои нигоҳ доштани парранда ва даррандагон месозанд.

Шерро дар беша бояд дид, не дар панҷара.
Имтиҳони мард бошад арсаи пайкорҳо.*

◇ **(ин) панҷараи лоҷвард** *кинoя аз* осмон.

Офати ин панҷараи лоҷвард
Панҷа дар ӯ зад, ки бад-ӯ панҷа кард. *Низомӣ*

ПАНҶАҲ پنجه *ниг.* **панҷоҳ.**

Пас аз панҷаҳ набошад тандурустӣ,
Басар кундӣ пазирад, пой сустӣ. *Низомӣ*

ПАНҶАҲСОЛА پنجهساله панҷоҳсола.

Чордаҳсола маҳе панҷаи Ҷомӣ бартофт,
Кард берун зи кафаш ҳосили панҷаҳсола. *Ҷомӣ*

ПАНҶВАҚТӢ پنج وقتی панҷнавбата; касе, ки ҳар рӯз панҷ вақт намозро бе тарк мехонад; **зоҳиди панҷвақтӣ** зоҳиди намозхон, зоҳиди ибодаткунанда.

Хештанро зоҳиди панҷвақтӣ менамоям. *Савдо*

ПАНҶГОНА پنجگانه панҷтой, мухаммас, панҷвақта; **намози панҷгона** намози панҷвақта.

ПАНҶНӮШ پنج نوش маъҷуни мураккабест, ки барои қувваи дил истеъмол мекунанд.

Ҳафтҷӯш оинае додат, ту низ
Панҷнӯш аз килки сафрой фирист. *Хоқонӣ*

◇ **панҷнӯши саломат** *кинoя аз* панҷ ҳисси ботин, ки аз ҳисси муштарак (маркази идрок ва идоракунандаи ҳиссиёт), хаёл, ваҳм, ҳофиза ва мутасаррифа (тафаккур) иборат аст, ва панҷ ҳисси зоҳир, ки аз босира, сомеа, шомма, зоиқа, ломиса иборат аст.

Дар чорсӯи фақр даро, то зи роҳи завқ
Дилро ба панҷнӯши саломат кунӣ даво. *Хоқонӣ*

ПАНҶОҲ پنجاه *шумораи миқдорӣ* адади 50 (٥٠).

Бад-ин андарун соли панҷоҳ ранҷ
Бибурду аз ин чанд бинҳод ганҷ. *Фирдавсӣ*

ПАНҶОҲА پنجاهه *д.* муддати гӯшанишинии исавиён, ки аз панҷоҳ рӯз иборат аст.

Пас аз чандин чила дар аҳди чил сол,
Равам, панҷоҳа гирам ошкоро. *Хоқонӣ*

ПАНҶПО(Я) (پنجپا(یه 1. харчанг, саратон.

Ҳар кӣ дуздӣ кунад аз ин гуфтор,
Панҷпояст зишту каҷрафтор. *Саноӣ*

2. *нуҷ.* бурҷи Саратон.

ПАНҶПОЯК پنجپایک *ниг.* **панҷпо(я).**

Ғук бо панҷпояк дӯстӣ дошт. (1)
«Калила ва Димна»

ПАНҶРӮЗА پنجروزه 1. он чӣ иборат аз муддати панҷ рӯз аст; 2. *маҷ.* замон ва муддати андак.

Эй, ки панҷоҳ рафту дар хобӣ!
Магар ин панҷрӯза дарьёбӣ? *Саъдӣ*

ПАНҶУМ||ПАНҶӮМ پنجم *шумораи тартибӣ аз* **панҷ;** ✧ **панҷӯм равоқ** *кинoя аз* осмони панҷӯм, сипеҳри панҷӯм, табақаи панҷӯми осмон.

ПАНҶШАНБА پنجشنبه номи яке аз рӯзҳои ҳафта, пас аз чоршанбе ва пеш аз ҷумъа.

ПАНҶӮМ پنجم *ниг.* **панҷум.**

ПАНҶҲАЗОРӢ پنجهزاری *таър.* мансабдори сипоҳигарӣ дар қӯшун (сардори панҷ ҳазор аскар).

Аршошьёнӣ аз тақсири ӯ даргузашта, Вазирхонро панҷҳазорӣ сохт. *«Таърихи Фаришта»*

ПАПЛУС پپلس таоме, ки аз равған, пиёз, об ва нони хушк тайёр мекунанд.

Валекин ба паплус чунин шуд қарор,
Ки бар тавсани сирка гардад савор.
Абӯисҳоқи Атъима

пар پر *асоси замони ҳозираи* **паридан.**

ПАР I پر париш, паридан, парвоз.

Чу пилон ба зӯру чу мурғон ба пар,
Чу моҳӣ *ба дарьё*, чу оҳу *ба бар*. *Фирдавсӣ*

ПАР II ||ПАРР پر 1. найчаҳои бо мӯяк ва тибит фаро гирифташуда, ки тану боли паррандагонро мепӯшонанд.

Қумоши бистари ӯ махмалу гул,
Ба болинаш пари қу боли булбул. *Сайидо*

2. *бол,* қанат, шаҳпар.

Ба ду сад *пар натавон бе мададат парридан,*
Ту маро зери чунин дом гирифтор магир.
Шамси Табрезӣ

Ёр он ҷову мани бечора ин ҷо беқарор,
Ваҳ, чӣ хуш бошад, ки бар бозуи Хисрав пар бувад. *Хисрави Деҳлавӣ*

пару бол а) қанот.

Ҳар он ки ёфт пару боли маънӣе, Шоҳин,
Агар ба тораки гардун расад, шикори ман аст.
Шоҳин

б) *маҷ.* қобилияти паридан; қудрат, тавоноӣ; *муқ.* **бол (болу пар); пар(р)у бол задан** ҳаракати парвоз кардан, паридан; *маҷ.* кӯшишу ҳаракат кардан.

Бикшода ду даст дар ҳавояш,
Мезад пару бол аз барояш. *Ҳилолӣ*

Чӣ мумкин, ки шоҳини ваҳму хаёл
Ба қасри камолаш занад парру бол. *Садри Зиё*

пару бол муҳайё кардан омода шудан ба парвоз.

Барқи он рӯи ҷаҳонсӯз ба як дам месӯхт,
Шавқ чандон ки пару бол муҳайё мекард. *Соиб*

пар афшондан *аз чизе* паридан; парида рафтан; *маҷ.* ғоиб шудан.

То кудурат зи дил пар афшонад,
Ғаш равад аз мизоҷу зар монад. *Бедил*

пар баркашидан пар кушодан, пар боз кардан.

Уқоби сапеда чу пар баркашид,
Ғуроби шаб аз ошьён барпарид. *Хоҷу*

пар баровардан а) пар пайдо кардан, болдор шудан; б) *маҷ.* паридан.

Ба назди Манучеҳр шуд Золи Зар,
Чунон шуд, ту гӯӣ баровард пар. *Фирдавсӣ*

пар густардан а) бол густурдан; б) *маҷ.* изҳори аҷзу фурӯтанӣ кардан.

Чу Зол андаромад ба пеши падар,
Заминро бибӯсиду густард пар. *Фирдавсӣ*

пар задан а) паридан, парвоз кардан.

Магас пеши шӯридадил пар назад,
Ки ӯ чун магас даст бар сар назад. *Саъдӣ*

б) болҳо ба ҳам барзадан; талвоса кардан, тапидан.

Ҳамчу мурғи нимбисмил дар фироқ
Пар задам бисьёр, то беҷон шудам. *Аттор*

пар кушодан (ё кушудан) бол густурдан; парвоз кардан.

Бигзашт он касе, ки чу Симурғ пар кушуд,
Қофи ҳазор фазлу ҳунар зери бол ёфт. *Шоҳин*

пар рехтан пар резондан, тулак кардан; *маҷ.* оҷизу нотавон гаштан.

Гар мурғ шавад, ки пар бирезад,
Афтад ба замину барнахезад. *Ҳилолӣ*

3. паре, ки ба буни (думи) тири камон барои суръат додан ба ҳаракати тир баста мешавад.

Тире, ки дӣ зад бар дилам, пайдост то ғоят ба ман,
Пайкону килкаш як тараф, сӯфору парҳо як тараф. *Хисрави Деҳлавӣ*

Золим ба марг даст намедорад аз ситам,
Охир пари уқоб пари тир мешавад. *Соиб*

4. паре, ки барои зинат ба кулоҳи шоҳона мехалониданд.

Расид парри кулоҳаш, бале, ба чӣ? — ба фалак,
Гузашт ҳиммати ӯ аз чӣ? — аз бари Кайвон.
Фаррухӣ

Шаҳзода маросими азо ба тақдим расонид ва ҳукм фармуд, то чунон ки оини муғул аст, пар аз кулоҳ барнадоранд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

5. канори ҳар чиз (мас. парраи биёбон, парраи доман, парраи бинӣ).

Иттифоқо ба ваҷҳи густохӣ,
Сӯи ӯ кард офтоб нигоҳ.
Ҳар чӣ ӯ мекушод банди қабо,
Ӯ фурӯ мекашид парри кулоҳ. *Анварӣ*

6. *маҷ.* ҳимоят, паноҳ.

Барафрӯз лашкар ту аз фарри хеш,
Сипаҳро ҳамедор дар парри хеш. *Фирдавсӣ*

зери пар гирифтан *а) ба паноҳи худ гирифтан; б) ба* итоат даровардан.

Чунин дод посух, ки дониш ба фар
Бигирад ҷаҳон сар ба сар зери пар. *Фирдавсӣ*

◇ **пари коҳ** а) резаи коҳ, якто коҳреза; б) чизи ночиз, ҳақир ва андак.

Парри коҳе аз мураббӣ нест моро баҳрае,
Хӯшачинӣ мекунад дар аҳди мо деҳқони мо. *Сайидо*

Сели буньёди ду олам шудӣ, эй оташи ишқ!
Мо гиёҳем, зи мо ҳам пари коҳе дарьёб. *Бедил*

чун парри зоғ бисьёр сиёҳ, тираю торик.

Ҷаҳон аз шаби тира чун парри зоғ,
Ҳам он гаҳ сар аз кӯҳ барзад чароғ. *Фирдавсӣ*

Чун шуниданд ин сухан мурғони боғ,
Шуд ҷаҳон бар чашмашон чун парри зоғ. *Аттор*

чун пари товус мисли пари товус, ранг ба ранг монанди пари пурнақшунигори товус; рангин; **намондани пари зоғе** намондани асару нишона.

Мурғони орзу ҳама парвоз кардаанд,
Дар саҳни бӯстон пари зоғе намондааст. *Сайидо*

пар андохтан оҷизу забун шудан, фурӯ мондан.

Дод дар ин давр пар андохтаст,
Дар пари Симурғ ватан сохтаст. *Низомӣ*

пар огандан пайдо шудан; паҳн шудан.

Одамӣ дар замин чу пар оганд,
Моҳӣ аз меҳри мурғ дил барканд. *Саноӣ*

пар аз тир рехтан таслим шудан ва фармонбардор гаштан.

Камон бишканӣ, пар бирезӣ зи тир,
Зиреҳ дарнавардӣ, бипӯшӣ ҳарир. *Низомӣ*

зери пар будан дар тасарруф будан, зери даст будан.

Рӯзе зи сари санг уқобе ба ҳаво хост,
Баҳри талаби тӯъма пару бол биёрост.
Аз ростии бол манӣ карду ҳамегуфт:
Имрӯз ҳама мулки ҷаҳон зери пари мост.
Носири Хисрав

ПАР III پر *шакли кӯтоҳшудаи* **парниён.**

Аз кирм падид ояд бе огаҳии кирм
Чандин қасабу атласу хаззу пару дебо. (1) *Сӯзанӣ*

ПАР IV پر шуоъ, нур, партав.

Чашмро сад пар зи нури акси рухсори шумост,
Эй ки ҳар ду чашмро як пар мабодо бе шумо.
Шамси Табрезӣ

ПАРАН پرن *шакли кӯтоҳшудаи* **Парвин 1.**

Мар-Банотуннаъшро монад сухан дар табъи мард,
Аз барои мадҳи ту ояд фароҳам чун Паран.
Сӯзанӣ

Нахуфтаам ҳама шаб дӯшу будаам нолон,
Хаёли дӯст гувоҳи ман асту нуҷуми Паран.
Масъуди Саъд

ПАРАНД پرند **1.** матои абрешимии нафис, ҳарир, шоҳӣ.

Чун паранди бедгун бар рӯй пӯшад марғзор,
Парниёни ҳафтранг андар сар орад кӯҳсор.
Фаррухӣ

Ин наёбад ҳаме ба ранҷ палос,
В-он напӯшад ҳаме зи ноз паранд. *Масъуди Саъд*

2. теғ, шамшер.

Ба як дасташ паранди обдода,
Ба дигар мӯи мушкин тоб дода.
Фахриддини Гургонӣ

3. ҷавҳари шамшер ва теғ.

Муборизони қадаркудрати қазоқуввват
Барои теғи худ аз ханҷарат паранд баранд. *Азрақӣ*

Зи ёқуту алмосу аз теғи Ҳинд,
Ҳама теғи ҳиндӣ саросар паранд. *Фирдавсӣ*

ПАР(Р)АНДА پرنده **1.** парвозкунанда.

Зи дарранда шерон замин шуд тиҳӣ,
Ба парранда мурғон расид огаҳӣ. *Фирдавсӣ*

2. мурғ, мурғи ҳавоӣ.

Паррандае, ки бигзарад аз пеши чашми ман,
Ӯро ба чанги хеш дарорам ҳамон замон. *Сайидо*

ПАРАНДАК پرندک пушта, теппа дар миёни саҳро.

ПАРАНДБОФӢ پرندبافی ҳарирбофӣ.

Аз турраи худ ба мӯшикофӣ,
Мекард ҳама парандбофӣ. *Шоҳин*

ПАРАНДОВАР پرندآور **1.** ҷавҳардор (дар борои теғ ва шамшер).

Бияндохт теғи парандовараш,
Ҳамехост аз тан буридан сараш. *Дақиқӣ*

Аз ниҳеби ҷуди дасти дурфишонат рӯзи базм,
Гавҳар аз теғи парандовар ҷудоӣ мекунад.
Ибни Ямин

2. *маҷ.* шамшер.

Яке тохт, то пеши Хисрав расид,
Парандоваре аз миён баркашид. *Фирдавсӣ*

ПАРАНДОХ پرانداخ **1.** пусти бузи даббоғикардашуда; сахтиён; 2. тасма.

Гуфтам: Миён кушоӣ, гуфто, ки ҳеҷ н-оям,
Зад даст бар камарбанд, бигсаст ӯ парандох. *Асҷадӣ*

ПАРАНДӮШ پرندوش парершаб.

Чунин дод посух, ки бар кӯҳу дашт
Саворе парандӯш бар ман гузашт. *Фирдавсӣ*

Гӯяндт ҳаме гарчи дароз аст туро умр,
Бигзашта шумар яксара чун дӯшу парандӯш.
Носири Хисрав

ПАРАНДӮШИН پرندوشین мансуб ба парандуш, парершабина.

Дидам аз бодаи парандӯшин
Шишае ним бар канораи ток. *Анварӣ*

ПАРАНО||ПАРНО پرنا дебои мунаққаш дар ғояти латофат ва назокат.

Чунки заррин қадаҳе бар кафи симин санаме,
Ё дурахшанда чароғе ба миёни парано. *Манучеҳрӣ*

Ба рӯю синаву соид ҳиҷил шуданд аз вай
Яке ҳарирру дуюм ҳуллаву сеюм парано.
Адиб Собир

ПАРАСТА پرسته он чи ки онро мепарастанд.

Эй он ки туро пеша парастидани махлуқ,
Чун хештанеро чӣ барӣ беш параста? *Кисоӣ*

ПАРАСТАНДА پرستنده **1.** *сифати феълии замони ҳозираи* **парастидан;** 2. банда, ғулом, барда; навкар, хидматгор.

Ҳама меҳтарон кеҳтари ӯ шуданд,
Парастандаву чокари ӯ шуданд. *Фирдавсӣ*

Аз парастанда хост ҷоме шир,
Ҳар ду дар вай фишонду гуфт: Бигир! *Низомӣ*

3. каниз, канизак, ходима.

Парастанда сад пеши ҳар духтаре
Зи ёқут бар ҳар саре афсаре. *Фирдавсӣ*

4. парастор; итоаткор, фармонбардор.

Шумо як ба як роздори манед,
Парастандаву ғамгусори манед. *Фирдавсӣ*

5. обид, ибодаткунанда, зоҳид.

Бикуштанд ҳаштод аз он мӯбадон,
Парастандаву покдил бихрадон. *Фирдавсӣ*

6. ситоишкунанда; дӯстдор.

...Ки бедордил паҳлавон шод бод,
Зи дониш парастандаи дод бод. *Фирдавсӣ*

◇ **парастандаи бода** *киноя аз* соқӣ, майкаш, майгусор.

Парастандаи бодаро пеш хонд,
Ба чарбӣ фаровон суханҳо биронд. *Фирдавсӣ*

парастандаи хаёл *киноя аз* шоир.

ПАРАСТИДАН پرستیدن **1.** таъзиму такрим намудан; итоат ва фармонбардорӣ намудан.

Ман, ки маъруф шудастам ба парастидани ӯ,
Ба парастидани ҳар кас накунам пушт дуто.
Фаррухӣ

Ба ҷони ту, ки парастидани ту кеши ман аст,
Ба кеши ишқ парастиш равост ҷононро.
Адиб Собир

2. хидмат кардан.

Тани хеш якчанд бемор кард,
Парастидани подшаҳ хор кард. *Фирдавсӣ*

3. ситоиш намудан; дӯст доштан.

Дилашро параст, ар хирадро парастӣ,
Кафашро сито, гар сахоро ситоӣ. *Фаррухӣ*

ПАРАСТИШ پرستش **1.** таъзиму такрим; итоат, фармонбардорӣ.

Агар ҷони маро бо ман бимонӣ,
Гузорам дар парастиш зиндагонӣ.
Фахриддини Гургонӣ

2. хидматгорӣ, хидмат; паресторӣ, нигоҳубин; **парастиш кардан** а) ибодат кардан.

Парастиш кунам пеши яздон ба пой,
Набинад маро кас ба оромҷой. *Фирдавсӣ*

б) хидмат намудан; парасторӣ кардан, нигоҳубин кардан.

В-аз он пас чу фармоядам шаҳриёр,
Биёям, парастиш кунам бандавор. *Фирдавсӣ*

Парастиш чун туро ҷумла ҷаҳон кард,
Туро бояд парастиш беш аз он кард.
Хисрави Деҳлавӣ

ПАРАСТИШГАР پرستشگر **1.** обид, парастанда; **2.** ходим, чокар.

Туро сад ҳазорон парастишгаранд,
Ки аз вай дар он кор чобуктаранд. *Фирдавсӣ*

ПАРАСТИШГАРӢ پرستشگری **1.** парастандагӣ, ибодат кардан.

Ҳар чӣ ба даҳр одамиясту парӣ,
Нест магар баҳри парастишгарӣ. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

2. хидмат, хидматгузорӣ.

Пир чун дид меҳмон, барҷаст,
Ба парастишгарӣ миён дарбаст. *Низомӣ*

ПАРАСТИШГАҲ پرستشگه ибодатгоҳ, маъбад.

Парастишгаҳаш кӯҳ будӣ ҳама,
Зи шодӣ шуда дуру дур аз рама. *Фирдавсӣ*

ПАРАСТИШКАДА پرستش کده ибодатгоҳ, маъбад.

Парастишкада гашт аз эшон биҳишт,
Бибаст андар ӯ деврo Зардуҳишт (Зардуҳушт).
Дақиқӣ

ПАРАСТИШХОНА پرستشخانه ибодатгоҳ, маъбад.

Ба парастишхона шуд ва ба ибодат машғул гашт.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ПАРАСТОР پرستار **1.** хидматгор, ходим; ходима; нигоҳубинкунанда.

Парасторон ҳама пешаш давиданд,
Сару афсар ҳама пешаш кашиданд. *Ҷомӣ*

Ӯ хуфта зи ранҷи ишқ бемор,
Ҳар дому даде бар ӯ парастор. *Шоҳин*

2. *тарбиятгар*, мураббӣ.

Танатро чу кардам тавоно ба шир,
Ҷавонӣ макун бар парастори пир. *Шоҳин*

3. фармонбардор, мутеъ.

Ҳама сар ба сар бождори туем,
Парастору дар зинҳори туем. *Фирдавсӣ*

Парастори амраш ҳама чизу кас,
Банӣ-одаму мурғу мӯру магас. *Саъдӣ*

4. парастишкунанда; посдор, риоякунанда.

Бувам то марг дар меҳраш гирифтор,
Вафодоришро бошам парастор. *Фахриддини Гургонӣ*

5. зан, завҷа.

Тажов он замон бо парастор гуфт,
Ки душвор кор омад, эй нек ҷуфт. *Фирдавсӣ*

◇ **парасторони хаёл** *киноя аз* шоирон ва нависандагон.

ПАРАСТОРӢ پرستاری хидматгузорӣ.

Шабе аз мушфиқию дилдорӣ
Кардам он қибларо парасторӣ. *Низомӣ*

ПАРАСТУ پرستو фароштурук.

Ҷаро умри каргас ду сад сол, вайҳак,
Намонад фузунтар зи соле парасту. *Рӯдакӣ*

Баҷагони парастуро ба заъфарон ранг доданд.
Авфӣ

ПАРАФШОН پرافشان дар ҳолати парвоз кардан, парвозкунон, болу парзанон.

Баҳри он нома кабӯтарсифат ояд зи фалак
Насри Тоир, ки парафшон ба Хуросон ёбам.
Хоқонӣ

парафшон гаштан пару бол задан, парвоз кардан.

Ба завқи васл мегаштӣ парафшон,
Чу арвоҳи муҷаррад масти ҷавлон. *Ҳоҷӣ*

ПАРАФШОНӢ پرافشانی бол задан; парвоз кардан, паридан.

Ба оҳанги парафшонӣ муҳайё
Даруни байза товусони раъно. *Бедил*

ПАРВ پرو *шакли кӯтоҳшудаи* **Парвин 1.**

Сазад, ки Парвин борад ду чашми ман шабу рӯз,
Кунун к-аз ин ду шаби ман шуоъ барзад Парв. *Кисоӣ*

Ба болои ту дар чаман сарв нест,
Чу рухсори ту тобиши Парв нест. *Фирдавсӣ*

ПАРВА پروه 1. ҳар чизи аз ҷанг ва тохтутоз ба даст овардашуда, ғанимат, ӯлҷа.

Он ҷигаргӯшаи ёқут, ки аз кон хезад,
Дар шабехуни сахо парваи яғмои ту бод. *Шарафиддини Шафрӯҳ*

2. *ниг.* **Парвин 1.**

ПАРВАЗ پرواز 1. фаровез, шероза, зеҳ.

Домани ҷоҳи турост парвази рангини субҳ,
Ҷайби ҷалоли туроост гӯи зар аз офтоб. *Хоқонӣ*

2. аслу насаб; хеш.

Ҳамон модарат хеши Гарсеваз аст,
Аз ин сӯву он сӯ туро парваз аст. *Фирдавсӣ*

◇ **парвази сабза** *киноя аз* сабзаи нозуки латиф, ки монанди шероза, фаровез дароз кашида мешавад.

Парвази сабза дамид бар намати обгир,
Зулфи бунафша хамид бар ғабаби ҷӯйбор. *Хоқонӣ*

ПАРВАНД پروند 1. гулобӣ; 2. амруд, мурӯд.

Гули парванд даста баста буд. *Имора*

ПАРВАНДА پرونده 1. бастаи ҷома, буғча, тугунчак.

Хоҷа ба парванда андаромад эдар,
Акнун мӯъҷиб шудаст аз бари раҳвор. *Оғоҷӣ*

2. дӯхтаи ҷуволмонанде, ки даҳони он аз паҳлӯяш буда, дӯкондорҳои баззоз чизҳои худро дар он мениҳанд; хӯрҷин.

ПАРВАРА پروره он ҷӣ ба хубӣ парво кардаанд, фарбеҳшуда.

Чу мурғи парвара мағрур хасмат огаҳ нест
Аз он ки румҳи ғуломони туст бобзанаш. *Шаҳобиддини Муайяди Самарқандӣ*

ПАРВАРАНДА پرورنده тарбиятгар, мураббӣ.

Малик фармуд, устодро хилъату неъмат доданду писарро заҷр фармуд ва маломат кард, ки бо парварандаи хеш муқовамат кардӣ ва ба сар набурдӣ. *Саъдӣ*

Садриддини Занҷонӣ ... ба Бурокҷини эгоҷӣ, ки парварандаи Кейхоту буд ва ба ғоят мӯътабар, илтиҷо намуд ва талаби вазорат кард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ПАРВАРД پرورد парвариш, парвардан, парасторӣ.

Ба назди шубонон фиристодиям,
Ба парварди шерони нар додиям.*

ПАРВАР(И)ДА پروریده‖پرورده 1. *сифати феълии замони гузаштаи* **парвар(и)дан**; 2. парваришёфта, тарбиятдида.

Чу осиён ба гуноҳе маронам аз дари хеш,
Ки солҳост, ки парвардаи диёри туам. *Исмат*

Анӯша яке қосиде сӯи шаҳр
Фиристод парварда бо қаҳру заҳр. Сайидо

парвардаи ноз нозпарвар, он кӣ бо нозу неъмат парвариш ёфтааст.

Парвардаи нозро ҷӣ ҷора,
Паҳлу фиканад ба хору хора. *Шоҳин*

парварда кардан парвариш намудан.

Парварда кунад ба ширу шаккар,
К-аз ширу шакар шавад фузунтар. *Шоҳин*

парварда шудан парвариш ёфтан.

Танам парварда шуд дар хуни дида,
Чунон к-аз май сафоли бодахорон. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. тарбиятгиранда, парваришьёбанда; *маҷ.* шогирд; фарзанд.

Биёмӯз парвардаро дастранҷ
В-агар даст дорӣ чу Қорун ба ганҷ. *Саъдӣ*

4. пухтарасида, обутобьёфта; пухта, ботаҷриба.

Сухандони парварда, пири куҳан
Бияндешад, он гаҳ бигӯяд сухан. *Саъдӣ*

Дар ишқ ҳарифи дарди ишқам,
Парвардаи гарму сарди ишқам. *Файзӣ*

5. нек андешида, хуб санҷида.

Ҳазар кун зи нодони даҳмардагӯй,
Чу доно яке гӯю парварда гӯй. *Саъдӣ*

6. чизе, ки дар шакар, асал, шир ё сирка омехта, пухта ё хобонда шудааст; ◇ **парвардаи мурғ** *киноя аз* Золи Зар, падари Рустам, ки мувофиқи афсона ӯро Симурғ калон карда буд.

...Ки парвардаи мурғ бошад ба кӯҳ,
Нишонӣ шуда дар миёни гурӯҳ. *Фирдавсӣ*

ПАРВАР(И)ДАН پروردن‖پروریدن 1. парвариш кардан, парасторӣ намудан, тарбият кардан.

Морро ҳарчанд беҳтар парварӣ,
Чун яке хашм оварад, кайфар барӣ. *Рӯдакӣ*

Ман ниҳоли ишқ андар боғи дил парвардаам,
Нақди умри хешро сарфи раҳи ӯ кардаам. *Васлӣ*

2. навозиш кардан, лутфу эҳсон намудан

Бигдохтам аз дасти ҷафо кардани ту,
Ин аст тариқи банда парвардани ту? *Ҳилолӣ*

ПАРВАРД(И)ГОР پروردگار 1. тарбиятгар, парваришдиҳанда, мураббӣ, муаллим.

Пиронро дид, ки парвардгори Кайхисрав буд. *«Таърихи Табарӣ»*

Дарахте бас шигарфу мевадор аст,
Мар-ӯро боғбон парвардгор аст. *Носири Хисрав*

2. лашкаркаш.

Сипаҳро ба кирдори парвардигор
Ба ҳар ҷой бурдӣ паи корзор. *Фирдавсӣ*

3. *д.* яке аз сифатҳои худо.

ПАРВАРИДА پروریده *ниг.* **парвар(и)да.**

ПАРВАРИДАН پروریدن *ниг.* **парвар(и)дан.**

ПАРВАРИШ پرورش 1. тарбият, нигоҳубин.

Зарру нуқра гар набуданди ниҳон,
Парвариш кай ёфтандӣ зери кон? *Румӣ*

парвариши тан парвардани тан, таносоӣ, танпарастӣ.

Гузор парвариши тан ба танпараст, эй дил.
Ғизои рӯҳ кун аз ҷоми рӯҳпарвари май. *Ҷомӣ*

парвариш додан тарбият намудан, парваридан.

Бишнос қадри хеш, ки покизатар зи ту
Дурре надод парвариш ин обгун садаф! Ҷомӣ

2. *хўрокхўрӣ; хўрок, ғизо.*

Фаровон набуд он замон парвариш,
Ки камтар буд аз куштаниҳо хўриш. *Фирдавсӣ*

Дар он мабин ту, ки шўр аст оби дидаи ошиқ,
Ки парвариш ба ҷуз ин об нест меҳргиёҳро.
Хисрави Деҳлавӣ

ПАРВАРИШГОҲ پرورشگاه маҳалли парвариш, манбаи парвариш.

Ду пистон, ки имрўз дилхоҳи ўст,
Ду чашма ҳам аз парваришгоҳи ўст. *Саъдӣ*

ПАРВАҲОН پروهان зоҳир, ошкор.

З-ӯ пушти рӯзгор қавӣ гашту ин сухан
Дар рӯи рӯзгор бигӯем парваҳон.
Асири Ахсикатӣ

ПАРВЕЗАН پرویزن 1. ғирбол, элак.

Қарда аз гурзу найза бар душман
Устухон орд, пўст парвезан. *Саноӣ*

Пару парвезани ў гардиши чарх,
Харидорам сабўсашро ба ҳар нарх. *Сайидо*

2. ҳар чизи шабакадор, ҳар чизи тўршакл.

Чарх пиндорӣ бихоҳад бехтан,
З-он ҳамепўшад либоси парвезан. *Носири Хисрав*

ПАРВИН پروین 1. *нуҷ.* номи чанд ситорае, ки дар як ҷо ҷамъ шудааст ва ба бурҷи Савр дохил мешавад; Сурайё.

Ситора чу гул гашту гардун чу боғ,
Чу мардона Парвину Моҳ чун чароғ. Фирдавсӣ

Ҳама ором гирифтанду шаб аз нима гузашт,
В-он чи дар хоб нашуд, чашми ману Парвин аст.
Саъдӣ

2. *кинояи аз* ашк, оби дида.

Ба тасхири хаёли он парипайкар шаби ҳиҷрон
Ду чашми дурфишони ман фурў оранд Парвинро.
Камоли Хуҷандӣ

3. *кинояи аз дандон.*

Парда аз ёқут бар Парвин мабанд,
Хайма аз санҷоб бар сандон мазан. *Анварӣ*

◇ **Парвин фишондан** *кинояи аз* намоён кардани дандон.

Дар ханда гулрўи маро Парвин фишонад шаккараш,
Дар гирья ҳиндуи маро симоб резад бар зараш.
Бадри Чочӣ

Парвин шудан *кинояи аз* ҷамъ шудан, гирд омадан.

Наввоб ҳукм ба шодиёна навохтан фармуд, то Банотуннаъши сипоҳ Парвин шаванд.
«Хизонаи омира»

ПАРВО پروا 1. андеша, фикр, хаёл.

Шабу рўз тозон чу боди дамон,
На парвои обу на андўҳи нон. *Фирдавсӣ*

[Робеа] гуфт: Акнун чунин касе, ки ин мотам дар пеш дорад, чӣ гуна ўро парвои арўсӣ бувад?
Аттор

2. дилсўзӣ, ғамхорӣ; **парво кардан** (*ё* **сохтан**) раҳм кардан, мурувват намудан.

Маро афтода аз ишқи ту бар ҷон оташи савдо,
Накардӣ ҳеҷ чун парвона бар аҳволи ман парво.
Сайидо

Чун Чингизхон фавт шуд, касе аз фарзандонаш парвои ў накард. *«Таърихи Фаришта»*

Ба ҳоли Сайидо умрест парвое намесозӣ,
Биёбонгард аз дасти ту чун оҳуст, меранҷӣ?
Сайидо

3. рағбат, майл.

Мо ба ёди васлат аз мулки ду олам фориғем,
Муфлиси ишқи туро парвои молу ҷоҳ нест.
Исмат

4. эътибор, эътино; таваҷҷўҳ, илтифот.

Эй бурда диламро ту бад-он шаклу шамоил,
Парвои касат неву ҷаҳоне ба ту моил. *Ҳофиз*

Гар туро бошад даме парвои ғамфарсудагон,
Нест ғам, гар ҷону дил аз ғам бифарсояд маро.
Ҷомӣ

5. тарс, бим.

Нест парво талхкомонро зи талхиҳои ишқ,
Оби дарьё дар мазоқи моҳии дарьё хўш аст. *Соиб*

6. фороғат, осоиш, оромӣ.

Рабуд чашму руху зулфи он бути раъно,
Яке қарору дувум тоқату савум парво.
Шамси Табрезӣ

7. қудрат, тоқат, тавоноӣ.

Шарҳи ин қисса магар шамъ барорад ба забон,
В-арна парвона надорад ба сухан парвое. *Ҳофиз*

ПАРВОЗ پرواز паридан, парриш.

Зоғ бо зоғон кунад парвозҳо,
Булбуле бо булбулон овозҳо. *Румӣ*

парвоз гирифтан паридан, дар парвоз шудан.

...*К-он саъва кучо гирифт парвоз*
В-он кабк куҷост ҷилвапардоз? *Файзӣ*

парвоз доштан дар парвоз будан.

Кунун ёд н-овард Хисрав гаҳе
Ки мурғе дар ин боғ парвоз дошт.
Хисрави Деҳлавӣ

ба (*ё* **дар**) **парвоз шудан** паридан, парида рафтан.

... Ки имшаб Ҳумоюни ҳурисиришт
Ба парвоз шуд то ба боғи биҳишт. *Хоҷу*

Дўш омад он шамъи бутон, ман худ зи ғайрат сўхтам,
Аз бахри мурдан гирди ў парвона дар парвоз шуд.
Хисрави Деҳлавӣ

ПАРВОЗА I پروازه *ниг.* **парвоз.**

Онон, ки чу ман бе пару парвозаи ишқанд,
Ҷуз дар ҳарами ҷонон парвоз нахоҳанд. *Хоқонӣ*

ПАРВОЗА II پروازه тўша ва таоме, ки дар сайр, шикор ва сафар ҳамроҳи худ мегиранд.

Ҷоно, чӣ тавон кард, ки андар раҳи ишқат
Илло ҷигари сўхта парвозаи мо нест.*

ПАРВОЗГОҲ پروازگاه маҳалли парвоз, ҷои парвоз.

ПАРВОЗӢ پروازی мансуб ба парвоз; парвозкунанда, парранда.

Осмонат шикоргоҳи мурод,
Ахтарон бозҳои парвозӣ. *Анварӣ*

ПАРВОНА I پروانه 1. ҳашароте, ки дар шаб гирди чароғ, шамъ ва ғ. мегардад ва худро ба онҳо мезанад; парвонаи чароғ.

Офтобию рухат шамъи ҷаҳонафрӯз аст,
Ҳама зарроти ҷаҳон гирди сарат парвона. *Ҳилолӣ*

Ба зери дарахте чу гаштем ҷамъ,
Бад-он сон ки парвона бар гирди шамъ. *Шоҳин*

2. *маҷ.* муштоқ, иштиёқманд, ҳавасманд.

Парвонаи ҳаловати афкори Соибанд
Он тӯтиён, ки аз шакаристон гузаштаанд. *Соиб*

3. сиёҳгӯш, ҳайвони ваҳшии аз саг калонтар, ки дар Африқои шимолӣ ва ҷануби Осиё зиндагӣ мекунад, дорои ёл, пӯсташ холдор ё рахдор мебошад; дар бисьёр мавридҳо аз пасхӯрдаи шер истифода мекунад. Аз рӯи ақидаи машҳур пеш-пеши шер фарьёдкунон мерафтааст ва ҳайвоноти дигарро аз омадани шер огоҳ мекардааст.

Шоҳо, ғазанфаре туву парвонаи ту ман,
Парвона дар паноҳи ғазанфар накӯтар аст. *Хоқонӣ*

◇ **парвонаи сӯхта** *кинояаз* ошиқ.

Он ҷост барги айш, ки ҳар сӯ фишондаанд
Парвонаҳои сӯхта парҳову болҳо. *Урфӣ*

ПАРВОНА II پروانه **1.** ҳукм, амр, фармон.

Парвона бирасон, то ӯро банд карда, ба ҳазрати мо фиристанд. *Авфӣ*

Парвонаи ӯ гар бирасад дар талаби ҷон,
Чун шамъ ҳамон дам ба даме ҷон биспорам. *Ҳофиз*

2. иҷозат, рухсат.

Рӯзе сарат бибӯсаму дар поят уфтам,
Парвонаро чӣ ҳоҷати п а р в о н а и духул?
Саъдӣ

Дар шаби ҳиҷрон маро парвонаи васле фирист!
Варна аз оҳам ҷаҳонеро бисӯзонам чу шамъ. *Ҳофиз*

Ҳар кас аз умаро ва маориф ва ғайра, ки ба порчаи нафис эҳтиёҷ дошта бошад, парвонаи раиси бозор ҳосил кунад. *«Таърихи Фаришта»*

ПАРВОНАГӢ I پروانگی парвона будан; *ниг.* **парвона** I 1.

Дар чунин базме, ки як парвона дорад сад чароғ,
Бо ҳама парвонагӣ гирди чароғе пар назад. *Урфӣ*

ПАРВОНАГӢ II پروانگی **1.** иҷозатнома; рухсат, иҷозат; *ниг.* **парвона** II 2.

Султон мултамаси ӯро мабзул дошта ба хоҷа парвонагӣ дод ва хоҷа... фармони талаб ба номи ӯ содир фармуд. *«Таърихи Фаришта»*

2. ҳукмнома, фармоннома.

Рони Хуршед, ки камоли тасарруф дар мизоҷи султон дошт, парвонагӣ бо Оризмамолик расонид, ки Тоторхонро ба дафъи султон Носируддин таъин намояд. *«Таърихи Фаришта»*

ПАРВОНАДЕҲ پروانه‌ده амркунанда, фармондеҳ.

Барпойкуни баланду пастӣ,
Парвонадеҳи бароти ҳастӣ... *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАРВОНАК پروانک *ниг.* **парвона** I 3.

ПАРВОНАСИФАТ پروانه‌صفت монанди парвона, парвонавор.

Ту шамъиву парвонасифат гирди ту гардам,
Чандон ки ба ҷону дили ман шӯълазан астӣ. *Шоҳин*

ПАРВОНАСОН پروانه‌سان *ниг.* **парвонасифат.**

Ба табҳои ғамат парвонасон сӯхт
Магасро болу пар болинам имрӯз.
Камоли Хуҷандӣ

ПАРВОНАЧӢ پروانچی **1.** котиби ҳукм ва фармонҳои подшоҳӣ; *ниг.* **парвона** II 1.

Ё магар ман ғалат шунидастам,
Ё ки парвоначӣ ғалаткор аст,
Ё магар дар иборати туркӣ
«Беш юз олтун» «дувист динор» аст?
Бурундуқи Бухороӣ

2. фармоновар, фармонрасон.

ПАРВОНЧА پروانچه **1.** ҳукм, фармон.

Аз мавқифи ҷалол парвонча ба сабъаи сайёра расид. *«Равзат-ус-сафо»*

2. иҷозат, рухсат.

ПАРВОР پروار **1.** парвариш, парваридан; танпарастӣ.

Равон парвар, эдун ки танпарварӣ,
Ба парвори тан ранҷ то кай барӣ? *Асадӣ*

Рӯз ба парвор буд, фарбеҳ аз он шуд чунин,
Шаб тани бемор дошт, лоғар аз он шуд чунон.
Хоқонӣ

ба парвор доштан парвариш намудан, бонӣ кардан.

Ва гар шуд душманаш фарбеҳ зи неъмат, ҳам раво бошад,
Ки гардун аз паи куштан ҳамедорад ба парвораш.
Муҷири Байлақонӣ

2. фарбеҳкардашуда, фарбеҳ.

Ту, к-ат ин говҳои парворанд,
Лоғаронро макуш, ки бекоранд. *Авҳадӣ*

парвор гирифтан фарбеҳ шудан.

Парвор гирифт рӯзу бар шаб
Табҳои дақ аз ниҳон барафканд. *Хоқонӣ*

ба парвор бастан фарбеҳ кардан.

Савдои ту аз барои қурбон
Бастаст замонаро ба парвор. *Имодии Шаҳриёрӣ*

3. пуштибон, такьягоҳ; воситаи дилгармӣ.

Гуфт диниро, ки ин динор буд,
К-ин фажокан мушро парвор буд. *Рӯдакӣ*

4. миҷмараи уд, зарфи удсӯзӣ, манқале, ки ба он уд андохта хонаро хушбӯ мекунанд.

Миҷмараро оташи латиф барафрӯхт,
Уд ба парвор барниҳоду ҳамесӯхт. *Дақиқӣ*

ПАРВОРА پرواره парваришёфта, парвариш додашуда.

Чархи мардумхор агар рӯзе ду мардум парварад,
Нест аз шафқат магар парворан ӯ лоғар аст.
Аттор

ПАРВОРӢ پرواری фарбеҳкардашуда, парвариш додашуда, парваридашуда.

Хӯрдхое надида оташу об
Карда хушбӯ ба мушку уду гулоб.
Барран ширмасти булғорӣ,
Моҳии тоза, мурғи парворӣ. *Низомӣ*

Эй ки шахси манат ҳақир намуд,
То дуруштӣ ҳунар напиндорӣ!
Аспи лоғармиён ба кор ояд
Рӯзи майдон, на гови парворӣ. *Саъдӣ*

парвос پرواس *асоси замони ҳозираи* **парвосидан.**

ПАРВОС پرواس растагорӣ, озодӣ.

Ба адли ӯ бувад аз ҷаври бадкуниш растан,
Ба хайри ӯ бувад аз шарри ин ҷаҳон парвос.
Носири Хисрав

ПАРВОСИДАН پرواسیدن ламс кардан, ба даст судан, даст ба чизе молидан; даст-даст кардан.

То куҷо гавҳар асту бишносам,
Даст сӯи дигар напарвосам. *Абӯшакури Балхӣ*

ПАРГАНДА پرگنده *шакли кӯтоҳшудаи* **пароганда.**

Аз он қасоиди парганда дафтаре кардам,
Қи хонда будам бар тоҷи хисравон эдар. (2) *Азрақӣ*

ПАРГАР پرگر гарданбанди мурассаъ, тавқи тиллоӣ.

Адӯро аз ту баҳра ғуллу лобанд,
Валиро аз ту баҳра тоҷу паргар. *Дақиқӣ*

ПАРГАС||ПАРГАСТ پرگس||پرگست мабодо, ҳаргиз, ҳошо.

Гарчи номардумист меҳру вафош,
Бишнавад ҳеҷ аз ин дилам паргас. *Рӯдакӣ*

ПАРГОЛ پرگال *ниг.* **паргор.**

Пой аз ин доира берун ниниҳам як сари мӯй,
Гар саропой чу паргол кунандам ба ду ним.
Масъуди Саъд

ПАРГОЛА||ПАРКОЛА پرگاله||پرکاله **1.** пина, васла, ямоқ.

Моҳи тамом аст рӯи кӯдакаки ман
В-аз ду гули сурх андар ӯ паргола. *Рӯдакӣ*

2. ҳисса, пора, парча, лахта.

Дарунашро чу вақти ханда бинӣ,
Ба сад паргола хун оганда бинӣ. *Ҷомӣ*

Шуда хӯдҳо чок чун лолаҳо.
Чу гулҳо сипар гашт парголаҳо. *Ҳотифӣ*

паргола-паргола ҳисса-ҳисса, лахта-лахта, парча-парча, пора-пора.

Зи худ паргола-паргола паёпай
Ҳамебурриду меафганд дар вай. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАРГОР پرگار **1.** афзор ва олатест барои кашидани доира ва паймоиши хатҳо, циркуль.

Дар он маҳфил баъзе касон буданд, ки аксари рубъи маскунро ба ақдоми ақлом дарнаваштa буданд ва монанди паргор ба гирди нуқтаи олам гашта. *Восифӣ*

Чу гирад бар кафи худ килку паргор,
Кунад суратгаронро нақши девор. *Сайидо*

2. хати доирашакл, доира; ҳола.

Зи паргори Зуҳал то маркази хок,
Фурӯ хонд офаринишҳои афлок. *Низомӣ*

3. *маҷ.* ашьё, асбоб, анҷом.

Ҳама паргори ман ба ҷои худ аст,
Дилам аст он кӣ гумшуда зи миён.
«Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ»

4. *маҷ.* роҳ, тариқ, равиш, гардиш.

Чунин аст паргори чархи баланд,
Ки ояд бад-ин подшоҳӣ газанд. *Фирдавсӣ*

5. *маҷ.* чора, васила; тадбир.

Гар мусоид шавадам доираи чархи кабуд,
Ҳам ба даст оварамаш боз ба паргори дигар.
Ҳофиз

◇ **(ин) паргори танг** *киноя аз* дунъё.

Ҳаме ном бояд ки монад, на нанг,
Бад-ин маркази моҳу паргори танг. *Фирдавсӣ*

паргори фалак даври фалак, минтақаи фалак; **(ин) гарданда паргор** *киноя аз* фалак, дунъё.

Чу шуд пайдо бар он ҷосуси асрор,
Ниҳониҳои ин гарданда паргор,
Зи хидмат хуштараш н-омад ҷаҳоне,
Набудӣ фориғ аз хидмат замоне. *Низомӣ*

паргор бастан *киноя аз* ҳалқа бастан, гирд омадан; саф бастан (ба шакли ними доира).

Расиданд лашкар ба ҷои масоф,
Ду паргор бастанд чун кӯҳи Қоф. *Низомӣ*

паргор кардан саргардон кардан.

Баргашта сохт ҳоли дилорои ӯ маро,
Паргор кард нуқтаи савдои ӯ маро. *Соиб*

аз паргор афтодан зоеъ шудан, бекор шудан.

Ҳавосси хамса аз кор бишуда ва аъзои сабъа аз паргор бияфтода. *«Роҳат-ус-судур»*

зери паргор овардан *киноя аз* ба итоат даровардан, мутеъ гардонидан.

Раъйи ӯ паргори қудрат бар фалак хоҳад кашид,
То ҳама сайёрагонро зери паргор оварад.
Муиззӣ

кач (*ё* **каж, танг) гаштани паргори** *касе* бад шудани тақдир ва сарнавишти касе, бадбахт шудани касе.

Дареғо, ки пажмурд рухсори ман,
Чунин каж чаро гашт паргори ман? *Фирдавсӣ*

ПАРГОРЗАН پرگارزن паргоркаш, доиракаш.

Паргорзани муҳити афлок
Бар маркази танги арсаи хок ... *Ҷомӣ*

ПАРГОРӢ پرگاری хати бо паргор кашидашуда, хати доиравӣ; ◇ **паргории кохи сақфзангор** *киноя аз* осмон.

Паргории кохи сақфзангор
Чун қасри Ирам зи ту сутундор. *Ҷомӣ*

паргорӣ кардан а) давр задан; б) кач рафтан.

Мустақимаҳвол шав, то хасм саргардон шавад,
Баски паргорӣ кунад ӯ, чун ту кардӣ мистарӣ.
Анварӣ

ПАРГУСАСТА پرگسسته парканда, бепару бол; *маҷ.* оҷиз, нотавон.

Он кабки қафаснишини маҳбус,
Беҳила чу паргусаста товус,
Аз банди қафас чу омадӣ танг,
Кардӣ ба тавофи водӣ оҳанг. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАРДА I پرده **1.** порча ва матое, ки барои пӯшондани дару тиреза ва ғ. ба кор меравад.

Бар пардаи маҳмилаш назар дошт,
Боде бивазиду парда бардошт. *Ҷомӣ*

2. чодаре, ки занон барои аз мардон рӯ пинҳон кардан ба сар мегирифтанд, чодар, никоб.

Зи парда бурун кас надида маро,
На ҳаргиз кас ово шунида маро. *Фирдавсӣ*

Ман аз он ҳусни рӯзафзун, ки Юсуф дошт, донистам,
Ки ишқ аз пардаи исмат бирун орад Зулайхоро.
Ҳофиз

3. порчае аз матои нафис ё аз қили асп бофташуда, ки барои пӯшидани рӯи занон ба кор бурда мешуд; чашмбанд, буркаъ, рӯпӯш.

Парда аз рухсори зебо баргирифт,
В-аз муроди худ ҳикоят даргирифт. *Ҷомӣ*

Моҳро пираҳани ҳола ба тан чок шуда,
Парда бар рӯй кашида зи катон меой. *Сайидо*

4. пӯсти рӯи чизҳо.

Мавҷзан шуд пардаи дилшон зи хун,
То чӣ ояд аз паси парда бурун. *Аттор*

Мурғон, ки даруни байза буданд,
Ногоҳ зи парда рух намуданд. *Ҳилолӣ*

Пардаи чашм он парирухсораро пероҳан аст,
Гар парӣ набвад, чаро пӯшида аз чашми ман аст? *Мушфиқӣ*

5. *маҷ*. ҳарам, хонаи махсуси занон; хонаи хос.

Паси пардаи ӯ яке духтар аст,
Ки рӯяш зи хуршед некӯтар аст. *Фирдавсӣ*

Лайлӣ чу дари сарой барбаст,
Бе парда даруни п а р д а биншаст. *Шоҳин*

6. *маҷ*. чизи номаълум, ғайб, сирҳои пӯшида.

Рӯзе ба ҳазор ғам ба шаб меорам,
То худ фалак аз парда чӣ орад берун. *Ибни Ямин*

пардаи асрор (*ё* **роз**) сирҳои ниҳон, розҳои пӯшида; *маҷ*. ҳақиқати вуҷуд, ҳақиқати ҳастӣ.

Дар пардаи асрор касеро раҳ нест,
З-ин таъбия ҷони ҳеҷ кас огаҳ нест.
Ҷуз дар дили хоки тира манзилгаҳ нест,
Май хӯр, ки чунин фасонаҳо кӯтаҳ нест. *Хайём*

Чунин пири хирад дар пардаи роз
Зи зикри қалби маънӣ дод овоз. *Мулҳам*

7. *маҷ*. уфуқ; осмон.

Чу хуршед аз парда боло гирифт,
Ҷаҳон аз саро то Сурайё гирифт. *Фирдавсӣ*

8. *маҷ*. боб, бора, хусус

Дар ин парда мерафташ андешае,
Надоранд шоҳон ҷуз ин пешае. *Низомӣ*

9. *маҷ*. қасд, азимат, ирода.

Ту бар онӣ, ки дили ман бибарӣ, дил надиҳӣ,
Ман бад-ин парда наям, гар ту бад-ин парда-дарӣ. *Фаррухӣ*

10. *маҷ*. муҳофиз, нигаҳбон.

Сутуни мино, пардаи кишваро,
Чароғи кай, афсари лашкаро. *Дақиқӣ*

◇ **пардаи ахзар** *киноя аз* осмон; **(ин) пардаи дерсол** *киноя аз* фалак, чарх, осмон; дуньёи куҳан.

Зи найранги ин пардаи дерсол
Хаёлӣ шудам, чун наёрам хаёл? *Низомӣ*

пардаи духонӣ *киноя аз* шаби тираву торик; **пардаи зуҷоҷӣ** *киноя аз* а) осмон; б) шаби торик; в) абри сиёҳ; **пардаи исогирой** *киноя аз* осмони чорум, табақаи чорӯми осмон; **пардаи нилгун** (*ё* **нилуфарӣ**) *киноя аз* осмон, чарх.

Надонам, ки он пардаи нилгун
Дигар то чӣ орад зи парда бирун? *Хоҷу*

Дар либоси нилгун чун ҷилва кардӣ, эй парӣ,
Маҳ дигар нанмуд рух з-ин пардаи нилуфарӣ. *Ҷомӣ*

(ин) пардаи нӯҳмеҳӣ *киноя аз* нӯҳ осмон; дуньё.

Ҳар чӣ дар ин пардаи нӯҳмеҳӣ аст,
Бозии ин лӯъбати зарнихӣ аст. *Низомӣ*

пардаи обнӯс *киноя аз* шаб.

Падид омад он пардаи обнӯс,
Баросуд гетӣ зи овои кӯс. *Фирдавсӣ*

пардаи хун *киноя аз* шафақ.

Аз теғаш ар набуд чу ман хаста офтоб,
Субҳ аз чӣ ваҷҳ пардаи хун пеши рӯ кашид. *Исмат*

пардаи чашми бодом номи навъе аз матоъ.

Биёварданд баҳри он гуландом
Қумош аз пардаҳои чашми бодом. *Мулҳам*

(ин) пардаи ҳафтранг *киноя аз* ҳафт табақаи осмон.

Бирун ой аз ин пардаи ҳафтранг,
Ки рангӣ бувад оина зери занг. *Низомӣ*

парда барандохтан *киноя аз* ошкор кардан, фош намудан.

Парда барандохт зи рози нуҳуфт,
В-он чӣ ниҳон дошт, дар он парда гуфт. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ҳар кас сухане дигар дарандохт,
Парда зи замири худ барандохт. *Ҷомӣ*

парда бардоштан ошкор сохтан, намудор кардан.

Сухан сарбаста гуфтӣ бо ҳарифон,
Худоро, з-ин муаммо парда бардор! *Ҳофиз*

парда даридан шарманда кардан, шармсор намудан, дар хиҷолат монондан.

Рухсораи ӯ пардаи ушшоқ дарид,
Бо он ки нуҳуфта дорад андар парда. *Рӯдакӣ*

Тоби бунафша медиҳад турраи мушксои ту,
Пардаи ғунча медарад хандаи дилкушои ту. *Ҳофиз*

парда кушодан *аз чизе киноя аз* чизеро ошкор кардан.

Чун нофа зи роз парда бикшод,
В-ин шамма зи ҳоли худ бирун дод. *Ҷомӣ*

парда пӯшидан пинҳон кардан, махфӣ доштан.

Хатои ман мабину дар ато кӯш,
Ато кун, парда бар рӯи хато пӯш. *Ҳилолӣ*

пардаи *касе* **дарида кардан** беобрӯ намудан, бадном кардан касеро; **пардаи исмати** *касе* **даридан** ба номӯси касе таҷовуз кардан, беномӯс кардан, шарманда ва расво кардан; **пардаи шаб даридан** *киноя аз* рӯз шудан.

Чун субҳ дарид пардаи шаб,
Пурғулғула шуд ҷаҳон чу мактаб. *Ҳилолӣ*

пардаи шарм бардоштан бешармӣ кардан, беҳаёӣ намудан.

Баҳри савдое, ки дар сар доштанд,
Пардаи шарм аз миён бардоштанд. *Ҷомӣ*

парда аз рӯи кор баргирифтан (*ё* **барафкандан, кушодан**) ошкор кардан, фош кардан (роз, сир, айб ва ғайраро).

Пардаи мо дарида карду ҳанӯз
Парда аз рӯи кор барнагирифт. *Анварӣ*

Ҳофиз, ба зери хирқа қадаҳ то ба кай кашӣ?
Дар базми хоҷа парда зи корат барафканам. *Ҳофиз*

Ному номусро ба гӯша ниҳод,
Парда аз рӯи кори худ бикшод. *Ҷомӣ*

парда аз сар баргирифтан фош кардан, ошкор намудан.

Зӯҳд пайдо, куфр пинҳон буд чандин рӯзгор,
Парда аз сар баргирифтем он ҳама тазвирро. *Саъдӣ*

парда ба рӯи кор кардан пӯшида нигоҳ доштан, пардапӯшӣ кардан, пинҳон намудан (корро).

Он пардадарӣ шиор мекард
В-ин парда ба рӯи кор мекард. *Шоҳин*

аз парда берун афтодан ошкоро шудан.

Ҳарчанд ниҳон зи халқ кардам,
Аз парда бурун фитод розам. *Савдо*

ба парда будан пӯшида будан, махфӣ будан.

Ба парда-дар аст ин суханҳо, бичӯй,
Ба пеши радон ошкоро бигӯй! *Фирдавсӣ*

дар пардаи исмат нишастан пӯшида ва махфӣ будан.

Духтари раз дар асри ӯ дар пардаи исмат нишаст. *Аҳмади Дониш*

сухан аз (ё дар) парда гуфтан пинҳон гуфтан.

То чанд сухан зи парда гӯем,
Розе ду-се пӯстканда гӯем. *Ҷомӣ*

Сухан дар парда мегӯям, чу гул аз парда берун ой,
Ки беш аз панҷ рӯзе нест ҳукми мири наврӯзӣ. *Ҳофиз*

ПАРДА II پرده **1.** *мус.* ҳалқае аз пай, рӯда ё филиз, ки ба дастаи олатҳои мусиқавии торӣ гузаронда мешавад, то ин ки навозанда барои ҳифзи мақоми мусиқӣ торро дар рӯи он ҳалқа бо ангушт зер кунад.

Шуд парда миёни туву ҳикмат
Он парда, ки бастанд бар чағона. *Носири Хисрав*

Наи килки навосанҷони ин соз
Баровард инчунин аз парда овоз. *Мулҳам*

2. мақом, оҳанг, нағма, наво.

Ба ҳар парда, ки ӯ барзад навое,
Малик додаш пур аз гавҳар қабое. *Низомӣ*

Пардаи Бӯсалик номи оҳанге, ки ба шоири асри IX Абӯсалик нисбат медиҳанд; **Пардаи Дерсол** номи яке аз мақомҳои мусиқӣ.

Муғаннӣ, бизан «Пардаи Дерсол»,
Навое барангезу бо он бинол. *Низомӣ*

Пардаи Ёқут номи яке аз оҳангҳои мусиқӣ.

Шуд омадҳои ӯ гӯӣ ҳамин амдан фурӯ гирад
Наво дар «Пардаи Ёқут» дар ангушти хуньёгар. *Азрақӣ*

пардаи мӯътадил оҳанги форами дилхоҳ.

Биё, мутрибо, пардаи мӯътадил,
Ки ороми ҷон бахшаду унси дил. *Ҷомӣ*

Пардаи Рост номи яке аз мақомҳои мусиқӣ.

Накесо бар тарикe к-он санам хост,
Фурӯ гуфт ин ғазал дар «Пардаи Рост». *Низомӣ*

Пардаи Ушшоқ номи яке аз мақомҳои мусиқӣ.

[Рӯдакӣ] чанг баргирифт ва дар «Пардаи Ушшоқ» ин қасида оғоз кард. *Низомии Арӯзӣ*

парда гардондан дигар кардани оҳанги мусиқӣ, сар кардани оҳанги дигаре.

Мутрибо, парда бигардону бизан роҳи Ироқ,
Ки бад-ин роҳ бишуд ёру зи мо ёд накард. *Ҳофиз*

парда сохтан навохтан.

Биё, мутрибо, пардае соз, лек
Ба ҳинҷори некӯву гуфтори нек. *Ҷомӣ*

Чу ӯ парда созад, шавам ҷумла гӯш,
Нишинам зи беҳудагӯӣ хамӯш. *Ҷомӣ*

дар парда задан навохтан.

Чӣ раҳ буд ин ки зад дар парда мутриб?
Ки мерақсанд бо ҳам масту ҳушьёр. *Ҳофиз*

ПАРДАГАР پرده گر пардасоз.

ПАРДАГИЛЕМ پرده گلیم навъе аз палос, ки барои хобидан ва рӯ пушидан ба кор мебурдаанд; палосе, ки айёрон истифода мекарданд.

Шайтон далер бар ту зи ҳоли хароби туст,
Дуздест ин ки пардагилемаш зи хоби туст. *Соиб*

ПАРДАГОҲ پرده گاه ҷои пинҳонӣ, маҳалли пинҳонӣ, маҳрамхона.

Шаб, кӣ дил пинҳон қадам дар пардагоҳи ноз монд,
Ҳайрат огаҳ гашт, афсӯс, аз тамошо бозмонд. *Шӯхӣ*

ПАРДАГӢ پردگی парданишин, мастур; пӯшида, пинҳон.

Сабаб ҷустани пардагиҳои роз
Кунад кори ҷӯяндагонро дароз. *Низомӣ*

Аз рӯи ин пардагӣ ҷилбоби хафо ва ниқоби ихтифо бароваред ва чеҳраи мақсудро ба толибон намоед. *Восифӣ*

Аз рухи як нигоҳи парданишин
Пардагӣ шуд ҳазор лӯъбати Чин. *Мушфиқӣ*

ПАРДАДАР پرده در **1.** ошкоркунанда, зоҳиргардонанда, фошкунанда; **2.** шармандакунанда, беобрӯкунанда.

Ҷафои пардадаронам тафовуте накунад,
Агар инояти ӯ пардадори мо бошад. *Саъдӣ*

Юсуфи гул медарад пироҳан аз дасти насим,
Лаъли соқӣ мешавад бар ғунчаи гул пардадар. *Исмат*

пардадар шудан (ё гаштан) а) ошкор кардан, намоён кардан.

Ошиқи гулғунчаи пӯшидаҳол
Пардадараш гашта насими шамол. *Хисрави Деҳлавӣ*

б) зоҳир гаштан, намоён шудан.

Ҳар хафта зи ҳафта хубтар шуд,
Буд парданишину пардадар шуд. *Шоҳин*

в) сабаби беобрӯӣ гардидан, беобрӯ кардан.

Пардадари аҳли дирам гашт мол,
Пардадари аҳли мақолат мақол. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАРДАДАРИДА پرده دریده беобрӯшуда, расвошуда.

Ман, ки харидаи ваям, пардадаридаи ваям,
Раг ба раги маро аз ӯ лутфи ҷудо-ҷудо расад. *Шамси Табрезӣ*

ПАРДАДАРӢ پرده دری **1.** ошкор кардан, фош кардан.

Он пардадарӣ шиор мекард
В-ин парда ба рӯи кор мекард. *Шоҳин*

2. расвоӣ.

Ҳазор бор бигуфтам, ки рози ишқи туро
Ниҳон кунам, накунам бедилию пардадарӣ. *Сӯзанӣ*

ПАРДАДОР پرده دار **1.** дарбон, ҳоҷиб.

Биёмад бари Соми ял пардадор,
Бигуфту бифармуд, то дод бор. *Фирдавсӣ*

Тоҷиддин пардадори хони ҷаҳон шуда мансаби вазорат ёфт. «*Таърихи Фаришта*»

2. *маҷ. рӯпӯшкунанда, пинҳон нигаҳдоранда.*

Ба лутфу карам чун вафо устувор
Ба айбу хато чун ҳаё пардадор. *Бедил*

◇ **пардадори фалак** *кинoя аз* моҳ.

ПАРДАДОРӢ پرده‌داری дарбонӣ, ҳоҷибӣ, посбонӣ.

Рӯзу шаб хидмати қазову қадар
Пардадориву посбонӣ бод. *Анварӣ*

ПАРДАДӮЗ پرده‌دوز дӯзандаи парда; ◇ **бар тани худ пардадӯз шудан** нигаҳдорандаи сирри худ шудан.

Он ки нашуд бар тани худ пардадӯз,
Сӯхта шуд аз фалаки пардасӯз. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАРДАК پردک чистон, луғз; муаммо.

Зи пардакҳои дуродур баста,
Ки аз фикраш дили доност хаста. *Носири Хисрав*

ПАРДАКАШ پرده‌کش пардабардор; *маҷ.* ошкоркунанда.

Пардакаши ҷилвагарони ниёз,
Ҷилвагари парданишинони роз. *Хисрави Деҳлавӣ*
Ҳаст сухан пардакаши розҳо,
Зиндакуни мурдаи овозҳо. *Ҷомӣ*

ПАРДАКУШО پرده‌کشا *киноя аз* ошкоркунанда, зоҳиркунанда, намоёнкунанда.

Пардакушои ҳунари хеш бош,
Нархфизои гуҳари хеш бош! *Ҷомӣ*

ПАРДАНИШИН پرده‌نشین *киноя аз* хилватнишин, узлатнишин, гӯшанишин.

Парданишин, к-офати худ пеш дид,
Аз паи бепардагии хеш дид. *Хисравӣ Деҳлавӣ*
Шоҳиди парданишинест, ки бо рӯи чу моҳ
Дар даруни асту бурунро ҳама равшан дорад. *Ҳилолӣ*

Муртазо Низомшоҳ, ки дар он аввал парданишин буд, ин хабар шунид. *«Таърихи Фаришта»*

◇ **парданишинони бор** а) *киноя аз* хилватнишинон; б) *д.* маҳрамони асрори илоҳӣ.

ПАРДАНИШИНӢ پرده‌نشینی мастурагӣ, хилватгузинӣ, гӯшанишинӣ.

Агарчи парданишинӣ туро сазад, аммо
Тавон ба сӯи асирони хеш берун шуд. *Ибни Ямин*

ПАРДАПӮШ پرده‌پوش **1.** сирпӯш, роздор.

Қадам аз роҳи ғаммозӣ ба дар нех,
Ки бошад пардапӯш аз пардадар беҳ. *Ҷомӣ*

2. айбпӯш.

Ё раб, ба пири дайр, ки аҳли гуноҳрост
Дар ишқ ёри содиқу дар ҷурм пардапӯш... *Исмат*

ПАРДАПӮШОНА پرده‌پوشانه дар ҳолати пардапӯш будан, пинҳонӣ, нонамоён.

Чу бинад ҳоли дини ту, бидонад меҳру кини ту
Зи рангат, пардапӯшона бигардонад туро расво.
Шамси Табрезӣ

ПАРДАПӮШӢ پرده‌پوشی сирпӯшӣ; хатопӯшӣ.

Эй дӯст, пардапӯшии Маҷнун зи ақл нест,
К-ӯрост домане зи гиребон даридатар.
Хисрави Деҳлавӣ

Закариё ба вай гуфт: Эй фарзанд, пардапӯшӣ дарвешист, на хирқапӯшӣ. *«Таърихи Фаришта»*

ПАРДАРАБО پرده‌ربا пардакушо, пардабардор; *маҷ.* намоёнкунанда, зоҳиркунанда.

Эй пардарабои оразӣ гул
В-эй уқдакушои ҷаъди сунбул. *Ҳилолӣ*

ПАРДАСАРО(Й) I پرده‌سرا(ی) хайма, чодир, саропарда; чодири подшоҳ.

Ҳама дашт хиргоҳу пардасарой,
Зи дебои Чин аст карда ба пой. *Фирдавсӣ*

Ҳамон замон канизаке аз пардасарой ба узрхоҳӣ омада буд. *«Нигори дониш»*

ПАРДАСАРО(Й) II پرده‌سرا(ی) сароянда, мутриб.

Мурғи зирак нашавад дар чаманаш пардасарой
Ҳар баҳоре, ки ба дунбол хазоне дорад. *Ҳофиз*

ПАРДАСОЗ پرده‌ساز **1.** навозанда, сароянда, мутриб, созанда.

Буд дар парда дилбари дигар,
Ҳамчу ӯ пардасозу ромишгар. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* сухангӯ.

Ҳакими нахустин чу шуд пардасоз,
Бад-ин сон бурун дод аз парда роз... *Ҷомӣ*

ПАРДАСӮЗ پرده‌سوز сӯзонандаи парда; *киноя аз* ошкоркунандаи сирҳо.

Он ки нашуд бар тани худ пардадӯз,
Сӯхта шуд аз фалаки пардасӯз. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАРДАХТ پرداخت: **пардахт кардан** холӣ кардан, тиҳӣ намудан.

Бад-у гуфт: Пардахт кун сар зи бод,
Ки ҷуз маргро кас зи модар назод. *Фирдавсӣ*
Кист баҳре, ки мавҷи бахшиши ӯй
Кисаи баҳру кон кунад пардахт. *Анварӣ*

пардахт мондан холӣ мондан, тиҳӣ гаштан.

Куҷо гуфта будаш яке пешбин,
Ки пардахт монад зи ту ин замин. *Фирдавсӣ*

пардахт шудан а) холӣ шудан, тиҳӣ гаштан.

Чу аз шоҳ пардахт шуд тахтгоҳ,
Мабодо кулоҳу мабодо сипоҳ. *Фирдавсӣ*

б) фориғ шудан.

Зи кори бузургон чу пардахт шуд,
Шаҳаншоҳ аз он пас сӯи тахт шуд. *Фирдавсӣ*

ПАРДАХТА پرداخته **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* **пардахтан**; **2.** холӣ, тиҳӣ.

Чу Гургин ба даргоҳи Хисрав расид,
Зи гурдон дари шоҳ пардахта дид. *Фирдавсӣ*

пардахта мондан холӣ гаштан.

Магар то яке чора созад ниҳон,
Ки пардахта монад зи мардум ҷаҳон. *Фирдавсӣ*

3. соф, поку тоза.

Аз оҳу сухан поку пардахта гӯй,
Тарозу хирад созу барсахта гӯй. *Асадӣ*

◇ **пардахта шудан** а) фориғ шудан.

Чу з-ин бора гуфторҳо сахта шуд,
Нависанда аз нома пардахта шуд. *Фирдавсӣ*

б) анҷом ёфтан, ба охир расидан.

Чу пардахта шуд, номаро мӯҳр кард,
Фиристод гурде шитобон чу гард. *Асадӣ*

ПАРДАХТАН پرداختن (*муқ.* **пардохтан**) **1.** холӣ кардан, тиҳӣ намудан.

Бипардахт Бобак зи бегона ҷой,
Ба дар шуд парастандаву раҳнамой. *Фирдавсӣ*

2. машғул шудан, андармон шудан.

Се рӯз аст, то з-ин нишон рафтаем,
Ба хобу ба хӯрдан напардахтаем. *Фирдавсӣ*

3. тамом кардан, ба анҷом расонидан; буд кардан, сохтан.

Чу пардахт он дахмаи арҷманд,
Зи берун бизад дорҳои баланд. *Фирдавсӣ*

4. фориғ шудан, фароғат ёфтан, осуда гаштан.

Биёрост рӯи заминро ба дод,
Бипардахт аз он, тоҷ бар сар ниҳод. *Фирдавсӣ*

5. мурдан, вафот ёфтан.

Чу хисрав бипардахт, чанде ба меҳр
Шабу рӯз гирьён будӣ хубчеҳр. *Фирдавсӣ*

пардахтан *аз касе* ба қатл овардани касе.

Бипардахт аз Арҷосп Исфандиёр
Ба Қайвон баровард аз айвон димор. *Фирдавсӣ*

ПАРДАШИКОФ پرده‌شکاف *кинояи аз* ошкоркунанда, фошкунанда.

ПАРДАШИНОС پرده‌شناس мутриб, навозанда; мусиқидон.

Пардашиносон ба наво-дар шигарф,
Парданишинон ба вафо-дар шигарф. *Низомӣ*

пардоз *асоси замони ҳозираи* **пардохтан.**

ПАРДОЗ پرداز *ороиш*, зебу зинат; сайқал.

Нигоҳат нози дигар дорад имрӯз,
Рухат пардози дигар дорад имрӯз. *Ҳозиқ*

пардоз кардан (ё **сохтан**) а) оро додан, ороста кардан; б) сайқал додан.

Зери кӯҳи оҳанини сайқали миннат марав,
Хонаи оинаи дилро ба май пардоз кун. *Соиб*

Чу рӯи барги гул пардоз созад,
Чу булбул килки мӯ парвоз созад. *Сайидо*

ПАРДОЗГАР پردازگر ороишдиҳанда; сайқалгар.

Хизматашро бар сари худ мекунам ҳамчун кудунг,
То дигар ӯро набошад ҳоҷати пардозгар. *Сайидо*

ПАРДОХТ پرداخت иҷро кардан, адо намудан (қарзро).

Гоҳ-гоҳ аз баҳри пардохти муомалот бар он ҷо нишастӣ. *Авфӣ*

ПАРДОХТАН پرداختن **1.** холӣ кардан, тиҳӣ гардонидан; тоза кардан, пок намудан.

Ҳофизо, дар дили тангат чу фуруд ояд ёр,
Хона аз ғайр напардохтаӣ, яъне чӣ? *Ҳофиз*

Хотирро аз андешаи тараддуди асфор пардохт. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Халоиқ ... он тоифаро ба захми санг ва тир бар хоки ҳалок андохтанд ва ҷаҳонро аз нанги вуҷуди эшон пардохтанд. *«Таърихи Фаришта»*

2. тамом кардан, ба анҷом расонидан, буд кардан.

Нависанда чу ин нома бипардохт,
Бибӯсиду ба пеши хисрав андохт. *Низомӣ*

Сикандар чу пардохт ин гуфтугӯй,
Ба оҳанги баргаштан овард рӯй. *Ҷомӣ*

3. *маҷ.* сарф кардан, харҷ кардан.

Напардозад ба кори ту тану ҷони фиребанда,
Агар мар-илму тоатро ту ҷону тан напардозӣ. *Носири Хисрав*

4. *маҷ.* тарк кардан; дур шудан, ҷудо гаштан.

Напардохтӣ шоҳ аз ӯ рӯзи ҷанг,
Ба шодӣ набудиш ҷои даранг. *Фирдавсӣ*

5. сохтан, барпо кардан, муҳайё гардонидан; оростан, перостан, ороиш додан.

Биҳиштоин сароеро бипардохт,
Зи ҳар гуна дар ӯ тимсолҳо сохт. *Рӯдакӣ*

Яке дар зи оҳан бар ӯ сохта,
Муҳандис бар он гуна пардохта. *Фирдавсӣ*

Чунон ҷӯе ба рӯи санг пардохт,
Ки дар рӯи замин мушкил тавон сохт. *Ҳилолӣ*

6. сайқал додан, ҷило додан.

Чун тааммул ба кунҳи маънӣ тохт,
Ҳайраг оинаи ҷунун пардохт. *Бедил*

Мукаддар аст дилам бе ҳузури ҷилваи ту,
Биё, ки оина пардозаму мисол кунам. *Шоҳин*

7. муроҷиат кардан, рӯй овардан; таваҷҷӯҳ кардан, майлу рағбат намудан.

Исмат ба адам бори сафар басту ҳанӯзаш
Ин аст васийят, ки ба ноҷинс мапардоз. *Исмат*

Фасле навохт ва ба ин камина пардохт ва гуфт: Чаро намехонед? *Восифӣ*

8. супоридан, вогузор намудан, додан, таслим додан.

Обид ба шаҳр даромад ва бӯстонсарои хоси малик бад-ӯ пардохтанд. *Саъдӣ*

Ҷои ман бипардоз ва манзили ман холӣ кун. *«Анвори Суҳайлӣ»*

9. машғул шудан.

Ба хонае, ки ту бошӣ, ба ҷон кӣ пардозад?
Зи дил кӣ гӯяду бо хонумон кӣ пардозад? *Мушфиқӣ*

Амир Абдулаҳадхон ба иҷрои аҳкоми салтанат ва умури мамлакат напардохта, ба шоирӣ, ки салиқаи онро ҳаргиз надошт, муқайяд шуд. *Садри Зиё*

Қори заминро сохтӣ, ки ба осмон пардохтӣ?! *Зарбулмасал*

10. *маҷ.* алоқа намудан бо касе.

Гар чашми Камол аз ту бар ҷону ҷамол афтад,
Бо мардуми дунҳиммат минбаъд напардозам. *Камоли Хуҷандӣ*

11. фориғ шудан, осуда гаштан.

Чун аз таъзияти падар бипардохт, рӯй ба харҷи амвол овард. *Авфӣ*

Аз хондани нома чун бипардохт,
Дар гардани ҷон ҳамоилаш сохт. *Ҷомӣ*

12. тартиб додан; *маҷ.* навиштан.

Дар зикри маосиру маноқиби ӯ муҷалладот пардохтаанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Яке нусха пардозам аз табъи хеш,
Ки марҳам диҳад хастагонро ба реш. *Шоҳин*

13. *маҷ.* сароидан, хондан (махсусан ғазалро).

[Канизак] рӯзе дар манзари хоҷаи худ созе менавохт ва ғазале мепардохт. *Ҷомӣ*

Бош девона, ки Савдо ғазале пардозад,
Аз ҷунунҳои туаш қофия танг омадааст. *Савдо*

14. навохтан.

Созанда, ки сози ишқ пардохт,
Маъшуқию ошиқӣ ба ҳам сохт.
Ин ҳар ду наво зи як мақоманд,
Аз якдигаре ҷудо ба номанд. *Ҷомӣ*

ПАРЕЗ پريز фарьёд, наъра, фиғон.

Аз парезат чунон биларзад кӯҳ,
Ки замин бумҳан биларзонад. *«Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ»*

ПАРЕР||ПАРИР پریر парирӯз, як рӯз пеш аз дина.

Бар кӯзагаре парер кардам гузаре,
Аз хок ҳаменамуд ҳар дам ҳупаре.
Ман дидам, агар надид ҳар бебасаре:
Хоки падарон дар кафи ҳар кӯзагаре. *Хайём*

Чанг мекарданд ҳаммолон парер,
Ту макаш, то ман кашам ҳамлаш чу шер. *Румӣ*

ПАРЕШ پریش *шакли кӯтоҳшудаи* **парешон.**

Нек монад хами зулфайни сиёҳи ту ба дол
Нек монад шикани ҷаъди пареши ту ба ҷим.
Фаррухӣ

ПАРЕШИДАН پریشیدن 1. парешон кардан, пароканда сохтан, бар бод додан; афшондан.

Зи чандин молу чандин зар, ки барпошиву бипарешӣ,
Аҷаб бошад, ки бошад дар ҷаҳон тангиву дарвешӣ.
Фаррухӣ

2. *маҷ.* фош кардан, ошкор намудан.

Марди баддил хиёнат андешид,
Рози худ пеши халқ бипрешид. *Саноӣ*

ПАРЕШОН پریشان 1. мутафарриқ, пароканда; бетартиб, дарҳамшуда.

Ҳусни ҷаҳонгират чу кард он зулф дур аз пеши рӯ,
Додӣ ба яғмо Румро, кардӣ парешон Шомро.
Камоли Хуҷандӣ

Нишаста беди маҷнун бар лаби ҷӯ,
Парешон кардӣ чун девонагон мӯ. *Сайидо*

2. *маҷ.* фош, ошкор.

Парешон шуд ин роз бар марду зан,
Зи ханда гирифтанд мардум даҳан. *Савдо*

3. *маҷ.* ошуфта, мушаввăш; ғамгин, дилтанг.

Хотири ҷамъи маро боз парешон дорӣ,
Муддате шуд, ки маро бесару сомон дорӣ. *Сайидо*

Назар чун кард Лайлии парешон,
Шакар дар зери хоре дид пинҳон. *Мулҳам*

парешон гуфтан беҳуда гуфтан, сафсата ва дурӯғ гуфтан.

Пеш аз ин гуфтанд, к-аз ишқат парешон аст ҳол,
Гар бигуфтандӣ, ки маҷмӯам, парешон гуфтаанд.
Саъдӣ

Нишони ёри сафаркарда аз кӣ пурсам боз?
Ки ҳар чӣ гуфт бариди сабо, парешон гуфт. *Ҳофиз*

парешон кардан (ё сохтан) а) пароканда намудан, мутафарриқ сохтан, бе тартиб аз ҳам ҷудо кардан.

Зулфи ту бар маҳ парешон карда мушки нобро
Шох-шох афканд бар гул сунбули серобро. *Ҷомӣ*

Бегона машав зи ҷамъи хешон,
Ҷамъийяти мо макун парешон. *Ҳилолӣ*

Сабр ҷое рафту дил ҷоеву дин ҷои дигар,
Доштам ҷамъийяте, худро парешон сохтам.
Мушфиқӣ

б) бар бод додан, нобуд кардан, вайрон кардан; аз даст додан.

Маломаткуне гуфташ: Эй боддаст,
Ба як раҳ парешон макун ҳар чӣ ҳаст! *Саъдӣ*

Рафтию базми маро яксар парешон сохтӣ,
Не суроҳӣ пеши соқӣ, ҷо ба ҷо паймонае. *Сайидо*

в) сарф кардан, харҷ кардан; *маҷ.* карам намудан.

Парешон кун имрӯз ганҷина чуст,
Ки фардо калидаш на дар дасти туст. *Саъдӣ*

ПАРЕШОНАҲВОЛ پریشان‌احوال ошуфтаваз ъ, хотирпарешон, бадҳол.

Ҳаваси рӯи туам кард парешонаҳвол,
Зулфат андохт магар дар дили ман савдоро?
Камоли Хуҷандӣ

ПАРЕШОНДИЛ پریشان‌دل парешонхотир, муз тариб.

Ду дарвеш дар масҷиде хуфта ёфт,
Парешондилу хотирошуфта ёфт. *Саъдӣ*

ПАРЕШОНДИМОҒ پریشان‌دماغ ошуфта; парешонхотир, бедимоғ.

Парешондимоғем, соқӣ куҷост,
Шароби зи шаб монда боқӣ куҷост? *«Оташкада»*

ПАРЕШОНКОР پریشان‌کار ошуфтакор, он кӣ ба парешон ва ошуфта кардан рағбат дорад.

Мекунад бастан занҷири ҷунунам ҳама умр
Дил, ки савдоии он зулфи парешонкор аст. *Исмат*

ПАРЕШОННАЗАР پریشان‌نظر ҳар тараф нигаранда; ба ҳар тараф булҳавасона нигаранда; *маҷ.* булҳавас, ошиқи рӯякӣ.

Урфӣ, дили мо басе парешонназар аст,
Ҳар дам ҳавасаш ба ғамзае роҳбар аст. *Урфӣ*

Хуб кардӣ, ки рух аз оина пинҳон кардӣ,
Ҳар парешонназаре қобили дидори ту нест. *Соиб*

ПАРЕШОННАФАС پریشان‌نفس ошуфта, ҳайрон, парешонхотир; *маҷ.* булҳавас.

Ба чӣ тақсир чу оинаи равшан, ё раб,
Тахтаи машқи парешоннафасонам карданд. *Соиб*

ПАРЕШОННИГОҲ پریشان‌نگاه *ниг.* **парешонназар.**

Фиреби чашми парешоннигоҳи ӯ махӯред,
Ки дар ду рӯз ҳазор ошно гирифту гузошт. *Соиб*

ПАРЕШОНРАЪЙ پریشان‌رأی ошуфта, парешонкор, номустақилфикр.

ПАРЕШОНРАЪӢ پریشان‌رأئی ошуфтагӣ, парешонкорӣ, номустақилфикрӣ.

Гоҳ паймона кашӣ, гоҳ азоим хонӣ,
Эй инонгири ҳавас, ин чӣ парешонраъист?
«Фарҳанги Онандроҷ»

ПАРЕШОНРӮЗГОР پریشان‌روزگار 1. парокандарӯзгор, сияҳбахт, овора, бесомон; *маҷ.* дузду авбош.

Ман марди парешонрӯзгорам ва маоши ман аз дуздию айёрӣ мегузарад. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

2. бесаранҷом, ошуфтаҳол.

Чу сӯи зулфи хубон рафт, сӯи мо наёяд дил
В-агар ояд, сияҳрӯзу парешонрӯзгор ояд. *Ҳилолӣ*

ПАРЕШОНСАЙР پریشان‌سیر парешонгард, ошуфта, бесаранҷом.

Соиб, он зулфи парешонсайрро наззора кун,
Боиси хоби парешон аз мани маҷнун мапурс. *Соиб*

ПАРЕШОНСАФАР پریشان‌سفر саргардон, оворагард.

Мо парешонсафарон қофилан селобем,
Чи хиёл аст, ки афтад хабар аз мо дар пеш. *Соиб*

ПАРЕШОНХОТИР پریشان‌خاطر мушавваш, он ки аз ягон ҷиҳат хаёлаш гурехтааст.

Чу Маҷнун волаи зулфи ҷунун шуд,
Парешонхотир аз мактаб бурун шуд. *Мулҳам*

ПАРЕШОНХОТИРӢ پریشان‌خاطری озурдагӣ, ошуфтаҳолӣ, музтарибӣ.

Парешонхотирӣ бинам зи савдои сари зулфе,
Ки ҷандон мекунам ҷамъаш, парешонтар зи ман гардад. *Махфӣ*

ПАРЕШОНӢ پریشانی **1.** парокандагӣ, тафриқа.

Чу бинӣ, ки дар сипоҳи душман тафриқа афтод, ту ҷамъ бош ва агар ҷамъ шаванд, аз парешонӣ андеша кун. *Саъдӣ*

2. ошуфтагӣ, беқарорӣ, ташвиш.

Ба сари зулфи ту маҷмӯи парешонии хеш,
Ку маҷоле, ки якояк ҳама тақрир кунам. *Ҳофиз*

Ба бӯи сунбули зулфаш нафас парварда мағзамро,
Парешонӣ нахоҳад рафт берун аз димоғи ман. *Сайидо*

3. *маҷ.* тарс, бим, хавф.

Содиру воридро ҳаргиз аз дуздон ҷандон парешонӣ набуд, ки аз тутғовулон ва роҳдорон. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ПАРЕШОНҲОЛ پریشان‌حال ошуфтаҳол; музтариб.

З-оли Бӯя яке сутудахисол
Шуд зи молихульё парешонҳол. *Ҷомӣ*

ПАРЕШОНҲОЛАТ پریشان‌حالت *ниг.* **парешонҳол.**

Парешонҳолат аст аз ёди зулфаш,
Ба гетӣ ҳар куҷо хилватнишинест. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАРЕШОНҲОЛӢ پریشان‌حالی ошуфтаҳолӣ; бадҳолӣ.

Дӯст машмор он ки дар неъмат занад
Лофи ёриву бародархондагӣ;
Дӯст он бошад, ки гирад дасти дӯст
Дар парешонҳолию дармондагӣ. *Саъдӣ*

ПАРИАНДОМ پری‌اندام паришакл, парипайкар; *маҷ.* зебо.

Тарҳи мавзуние намоям ом,
Ки шавад санг ҳам париандом. *Бедил*

ПАРИАФСОЙ پری‌افسای парихон, афсунгар, ҷодугар.

ПАРИБАНД پری‌بند бандкунандаи париҳо, афсунгар, ҷодугар.

Парибандону зарроқон нишаста,
Зи баҳри Вис яксар дилшикаста. *Фахриддини Гургонӣ*

ПАРИВАШ پری‌وش монанди парӣ, мисли парӣ; *маҷ.* зебо, хубрӯй.

Зи сӯзи дил дами гарме, ки ман дорам, чаро, ё раб,
Ба хубони париваш дарнамегирад фусуни ман? *Мушфиқӣ*

Гар ишқи паривашон гуноҳ аст,
Ман пешрави гуноҳгорон. *Савдо*

ПАРИВОР پری‌وار паримонанд, чун парӣ; *маҷ.* ҷилвакунон, бо зебоии ҳайратангез.

То ба суратхона моҳи ман паривор омадаст,
Сурати наққоши Чинро сар ба девор омадаст. *Мушфиқӣ*

...К-аз парда бароямат падидор,
Худро бинамоямат паривор. *Файзӣ*

ПАР(Р)ИДАН پریدن **1.** ба ҳаво баланд шудан, ба воситаи пару бол парвоз кардан.

Уқоби диловар бар он роҳи шер
Напаррад, агарчанд бошад далер. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* ғоиб шудан.

Қоҳ набуд ӯ, ки ба боде парид,
Об набуд ӯ, ки ба сармо фусурд. *Рӯдакӣ*

3. ҷастан, ҷастухез кардан.

Доғи тоза гул кардаст, нола баркашидан ҷист?
Чун сипанди гарм аз ҷой ҳар нафас паридан ҷист? *Сайидо*

Модар, падараш чу ин шуниданд,
Аз шавқ зи ҷои худ париданд. *Шоҳин*

бар асп паридан ҷаста савор шудан ба асп.

Савору пиёдагони қалъат бар аспон париданд ва ба як соат ҷамоате аз эшон бигирифтанд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

4. *маҷ.* ҳуҷум кардан, ҳамла намудан.

Ғуломон ... дар ин мард париданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

◇ **паридани ранг** а) тағйир ёфтани ранги чизе, мас. матоъ; б) дигаргун шудани ҳолат аз таъсири хурсандӣ ё тарсу ваҳм ва ғ.

Расид он муждаи васлаш чу дар гӯш,
Парид аз рӯи ӯ рангу зи сар ҳуш. *Ҳозиқ*

ПАРИДОР پری‌دار касе, ки ба вай гӯё парӣ асар кардааст; ҷиндор.

Дар ишқи Сулаймонам, ман ҳамдами мурғонам,
Ман шахси паридорам, ман марди парихонам. *Шамси Табрезӣ*

ПАРИДУХТ پری‌دخت паридухтар, паризод; *маҷ.* зебо, хушрӯй.

Азбаски накӯст он паридухт,
Ҳар кас ба ҳавас хаёли ӯ пухт. *Файзӣ*

ПАРИЗАДА پری‌زده он ки ба ӯ гӯё парӣ асар кардааст, ҷинзада; *маҷ.* мушавваш, ошуфта.

ПАРИЗАДАВОР پری‌زده‌وار мисли паризада, монанди касе, ки гӯё ӯро парӣ задааст, девонавор.

Боди сабо паризадавор аст шефта
З-он дам ки зери домани субҳ аст миҷмараш. *Бадри Ҷоҷӣ*

ПАРИЗОД||ПАРИЗОДА پری‌زاد||پری‌زاده зодаи парӣ, насли парӣ, паринажод; *маҷ.* бисьёр зебо, хушрӯй (сифати маҳбуба).

Ҳама рух чу дебои румӣ ба ранг,
Хурӯшон зи чанги паризода чанг. *Фирдавсӣ*

Паризоде маро девона карда,
Зи хешу ошно бегона карда. *Ҳозиқ*

ПАРИНАЖОД پری‌نژاد *ниг.* **паризод.**

Бечора ҷавон номурод аст,
Мафтуни рухи паринажод аст. *Шоҳин*

ПАРИПАЙКАР پری‌پیکر зебо, хушрӯй, соҳибҷамол.

Ба тасхири хаёли он парипайкар шаби ҳиҷрон
Ду чашми дурфишони ман фурӯ резанд Парвинро.
Камоли Хуҷандӣ

ПАРИР پریر *ниг.* **парер.**

ПАРИРУХ پری‌رخ парирӯй, зебо, хушрӯй.

Буданд парирухони мактаб
Дар сӯҳбати Қайс рӯз то шаб. *Ҳилолӣ*

ПАРИРУХСОР پری‌رخسار *ниг.* **парирух.**

Пешам омад ба сари кӯча парирухсоре,
Қофирона шикани зулф чу зуннор ба дӯш. *Исмат*
Ҳеҷ дар мулки ҷаҳон чун ӯ парирухсор нест,
Барҳамаиро бехтар аз гесӯи ӯ зуннор нест. *Туғрал*

ПАРИРУХСОРА پری‌رخساره *ниг.* **парирух.**

Дил ки шуд парвонаи шамъи парирухсорае,
Ном чун дорад ба худ, аз сӯхтан ӯро чӣ бок.
Мушфиқӣ

ПАРИРӮ(Й) پری‌رو(ی) *ниг.* **парирух.**

Суманбӯён ғубори ғам чу биншинанд, биншонанд,
Парирӯён қарор аз дил чу бистезанд, бистонанд.
Ҳофиз
Парирӯе дилам бурд, аз ғамаш афсона хоҳам шуд,
Надорам тоқати ҳиҷрони ӯ, девона хоҳам шуд.
Мушфиқӣ

ПАРИСОЙ پری‌سای *шакли кӯтоҳшудаи* **париафсой.**

Гаҳе чу марди парисой гуна-гуна сувар
Ҳаменамояд зери нигинаи лаблоб. *«Луғати фурс»*

ПАРИСУРАТ پری‌صورت парирӯй, паричеҳра, хубрӯй, зебо.

Ногоҳ парисурате андар назар омад,
Дидем дар он сурату девона бимондем.
Хисрави Деҳлавӣ

ПАРИХОН پری‌خوان парибанд, париафсой, соҳир, ҷодугар, он кӣ бо дуохонӣ гӯё париҳоро банд мекунад.

Фусун бихонаму бар рӯи он парӣ бидамам,
Аз он ки кори парихон ҳамеша афсун аст.
Шамси Табрезӣ

ПАРИХОНА پری‌خانه **1.** маскани париҳо, ҷои париҳо.

Фарсахе з-он саводи сеҳросор,
Шуд парихона домани кӯҳсор. *Бедил*

2. *маҷ.* нигористон, суратхона.

Дилро нигоҳи гарми ту парвона мекунад,
Оинаро рухи ту парихона мекунад. *Соиб*

ПАРИХОНӢ پری‌خوانی соҳирӣ, ҷодугарӣ, афсунгарӣ.

Дар парихонӣ яке дил карда гум,
Бар нуҷум он дигаре бинҳода сум. *Румӣ*

ПАРИЧЕҲР پری‌چهر *ниг.* **паричеҳра.**

На аз ҷон доданам бим аст дар меҳр,
Ки сад ҷонам фидои он паричеҳр.
Фахриддини Гургонӣ

ПАРИЧЕҲРА پری‌چهره парирӯй, парирухсор, зебо, бисьёр хушрӯй.

Паричеҳра фарзанд дорад яке,
Қ-аз ӯ шӯхтар кам бувад кӯдаке.
Абӯшакури Балхӣ
Эй паричеҳра, лабе чун гули хандон дорӣ,
Қади чун сарву рухе чун маҳи тобон дорӣ. *Сайидо*

ПАРИШАМОИЛ پری‌شمائل парисурат, зебо, хушрӯй.

Дар рикоби ӯ [амир] ҷавонони паришамоил бисьёр мерафтанд. *Аҳмади Дониш*

ПАРКАМ پرکم ночизшуда, аз кор афтода, бекоргашта.

Мӯр, ки пар ёфт, на паркам бувад,
Пар заданаш з-он сӯи олам бувад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАРКАНДА I پرکنده *шакли кӯтоҳшудаи* **пароканда.**

Кунад бод парканда хоки маро,
Набинад касе ҷони поки маро. *Низомӣ*

ПАРКАНДА II پرکنده мурғе, ки болу параш канда шудааст, беболу пар; *маҷ.* дармонда, оҷиз.

ПАРКОЛА پرکاله *ниг.* **паргола.**

ПАРМА پرمه асббобест, ки ба воситаи он ҷӯбро сӯрох мекунанд.

Ба ҳар лаъле ақиқе дошта ҷуфт,
Ақиқ аз пармаи ёқут месуфт. *Хисрави Деҳлавӣ*
Рахна зи камон агар кушояд,
Бе парма, ту гӯ, чӣ кор ояд?! *Шоҳин*

ПАРМАХИДА پرمخیده оқи падар, фарзанди мухолиф ва худраъй, нохалаф.

Буд ӯро яке пармахида писар,
Зи баҳри ҷаҳон бар падар кинавар.
Абӯшакури Балхӣ

ПАРМАХИДАН پرمخیدن *ниг.* **бармахидан.**

ПАРМОС پرماس **1.** раҳой, халосӣ.

Ба адли ӯ бувад аз ҷаври бадкуниш растан,
Ба хайли ӯ бувад аз шарри душманон пармос.
«Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ»

2. ламс, ломиса.

ПАРМОСИДАН پرماسیدن **1.** ломиса кардан, бо даст чизеро судан, даст-даст кардан.

Он ки ӯ набзи хеш нашносад,
Набзи дигар касе чӣ пармосад. *Саноӣ*
Аз пармосидан лаззате, чунон ки касеро гӯш ё бинӣ бихорад, бошад. *«Захираи Хоразмшоҳӣ»*

2. ёзидан, дароз кардан.

Ҳар куҷо гавҳарест, бишносам,
Даст сӯи дигар напармосам. *Абӯшакури Балхӣ*

3. *маҷ.* донистан, шинохтан.

Ишқро кас вуҷуд нашносад,
Ҳар дилеро ватан напармосад. *Саноӣ*

4. *маҷ.* хостан, писандидан.

Қадри ин шеър дев чӣ шиносад,
Бум хуршедро напармосад. *Саноӣ*

ПАРНИЁН پرنیان **1.** ҳарир, матои нафис, дебои нафиси мунаққаш, шоҳии нозуки нақшдор.

Зи дониш кун либоси тан, ки зеб аст,
Насиҷу парниён аблаҳфиреб аст. *Хисрави Деҳлавӣ*
З-он ранҷ танаш чунон гарон шуд,
Қ-аз заъф чу тори парниён шуд. *Шоҳин*

парниёни ҳафтранг ҳарири рангоранг, матои нафиси пурнақш.

Чун паранди бедгун бар рӯй пӯшад марғзор,
Парниёни ҳафтранг андар сар орад кӯҳсор.
Фаррухӣ

2. коғази нафиси аз ҳарир сохташуда, ки ба рӯяш хат менавиштаанд.

Набиштанд маншур бар парниён,
Ба расми бузургону фарри Каён. *Фирдавсӣ*

Гулобу мушкро дар ҳам сириштанд,
В-аз ӯ бар парниён аҳде набиштанд.
Фахриддини Гургонӣ

3. *маҷ.* шамшер.

Яке гард баршуд, ки гуфтӣ сипеҳр
Ба дарьёи қир андар андуд чеҳр.
Бипӯшид рӯи заминро ба наъл,
Ҳаво яксар аз парниён гашт лаъл. *Фирдавсӣ*

ПАРНИЁНПӮШ پرنیان‌پوش ҳарирпӯш.

Суман бо лолаву райҳон ҳамоғӯш,
Замин аз сабзаи тар парниёнпӯш. *Ҷомӣ*

Зулфаш чу фитода дар буногӯш,
Рӯяш шуда моҳи парниёнпӯш. *Шоҳин*

ПАРНИЁНӢ پرنیانی мансуб ба парниён; аз парниён дӯхта ё сохташуда.

Зи бас гунагун парниёнӣ дирафш,
Чи сурху чи сабзу чи зарду бунафш. *Фирдавсӣ*

Яке дар бараш парниёнӣ қабоҳ,
Яке бар сараш хисравонӣ кулоҳ. *Саъдӣ*

ПАРНИХСАНГ پرنیخ‌سنگ тахтасанг.

Фиганданд бар лод парнихсанг,
Накарданд дар кори мӯбад даранг. *Рӯдакӣ*

ПАРНО پرنا *ниг.* парано.

ПАРНУН پرنون парниён, дебои мунаққаш, ҳарири пурнақш.

Шамшод ба бӯи зулфаки хотун шуд,
Гулнор ба ранги тӯзиву парнун шуд. *Манучеҳрӣ*

ПАРОВАР پرآور парвозкунанда, парранда.

Гаҳе бо чаранда чорогар шудӣ,
Гаҳе бо паранда паровар шудӣ. *Хоҷу*

ПАРОГАНДА پراگنده *ниг.* пароканда.

ПАРОГАНДАН پراگندن *ниг.* парокандан.

ПАРОКАНДА||ПАРОГАНДА پراکنده || پراگنده 1. *сифати феълии замони гузаштаи* **парокандан, парогандан;** 2. парешон, мутафарриқ.

Сипоҳи пароканда боз оварем,
Яке хуб лашкар фароз оварем. *Дақиқӣ*

пароканда гаштан парешон шудан, мутафарриқ гардидан.

Миёни сипоҳ андар омад чу гург,
Пароканда гаштанд хурду бузург. *Фирдавсӣ*

пароканда кардан парешон гардонидан, мутафарриқ намудан.

Набояд пароканда кардан сипоҳ,
Бипаймой роҳу бипаймой гоҳ. *Фирдавсӣ*

пароканда шудан а) мутафарриқ гаштан, аз ҳам дур шудан; дур шудан, ҷудо шудан.

Мардумон... хабари амон бишниданд, пароканда шуданд ва баъзе ба русто рафтанд.
«Таърихи Наршахӣ»

Аз Эрон пароканда шуд рангу бӯй,
Саросар ба вайронӣ оварда рӯй. *Фирдавсӣ*

б) *маҷ.* машҳур гаштан, овоза пайдо кардан.

Пароканда шуд номи ӯ дар ҷаҳон
Ба некӣ ба назди кеҳону меҳон. *Фирдавсӣ*

Аз оташкада чун бишуд сӯи Рум
Пароканда шуд з-ӯ хабар гирди бум. *Фирдавсӣ*

в) аз байн рафтан, нест шудан.

Пароканда шуд ғорату ҷангу ҷӯш,
Наёяд ҳаме бонги душман ба гӯш. *Фирдавсӣ*

Амир Исмоил Ҳусайн-ул-хориҷиро бигирифт ва ба зиндон фиристод ва он ғавғо пароканда шуд.
«Таърихи Наршахӣ»

3. *маҷ.* ошуфтаҳол, парешонвазъ, парешонхотир, бадҳол.

Даруни парокандагон ҷамъ дор,
Ки ҷамъиятат бошад аз рӯзгор. *Саъдӣ*

Нимдаме ҳамдами ман банда бош,
Ҷамъкуни пири пароканда бош! *Ҷомӣ*

4. *маҷ.* соҳибдил, ориф.

Дид вақте яке пароканда,
Зиндае зери ҷомаи жанда. *Саноӣ*

5. *маҷ.* бегона, ғайр.

Тавонгар кунам марди дарвешро,
Парокандаву мардуми хешро. *Фирдавсӣ*

6. *кинояи аз* каломи ғайри манзум, наср.

Бипайваст гӯё парокандаро,
Бисуфт инчунин дурри огандаро. *Фирдавсӣ*

◇ **бахти пароканда** бахти бад.

Оҳ аз ин бахти пароканда, вой,
Пир шуда, ношуда барной ман. *Сӯзанӣ*

пароканда гуфтан беҳуда гуфтан, бемаънӣ гап задан.

В-агар аблаҳе мушкро ганда гуфт,
Ту маҷмӯъ шав, к-ӯ пароканда гуфт. *Саъдӣ*

ПАРОКАНДААҲВОЛ پراکنده‌احوال парешонҳол, музтариб.

Ҳумои ҷигархастаи дилфигор,
Парокандааҳволу ошуфтакор... *Хоҷу*

ПАРОКАНДАГӢ پراکندگی парешонӣ, мутафарриқӣ; *маҷ.* вайронӣ; нобудшавӣ.

Дилу кишварат ҷамъу маъмур бод,
Зи мулкат парокандагӣ дур бод. *Саъдӣ*

Зи лаб дӯхтан ғунчаро зиндагист
Чу бишкуфт з-он пас парокандагист.
Хисрави Деҳлавӣ

ПАРОКАНДАГӮЙ پراکنده‌گوی беҳудагӯй, парешонгӯй.

Парокандагӯе ҳадисам шунид,
Ҷуз аҳсант гуфтан тариқе надид. *Саъдӣ*

ПАРОКАНДАДИЛ پراکنده‌دل парешонхотир.

Нахоҳӣ, ки бошӣ парокандадил,
Парокандагонро эн хотир маҳил. *Саъдӣ*

ПАРОКАНДАН||ПАРОГАНДАН پراکندن || پراگندن 1. пароканда кардан, мутафарриқ сохтан; парешон кардан.

Ба нӯги сари найзашон барчинад,
Табаҳшон кунад поку бипроканад. *Дақиқӣ*

Мушки тар бар маҳ парокандию шаб меҳонияш,
Оташе дар ҷонам афкандиву таб меҳонияш.
Хисрави Деҳлавӣ

2. пошидан, рехтан.

Намирам аз ин пас ки ман зиндаам,
Ки тухми суханро парокандаам. *Фирдавсӣ*

Қадре намаку хок бар чароҳат пароканд ва лангон-лангон рафтан гирифт. *Авфӣ*

3. интишор додан, паҳн гардонидан.

Ҳадиси пароканда бипроканад,
Чу пайваста шуд, чону мағз оганад. *Фирдавсӣ*

Он чӣ гуфтанӣ ва ниҳоданӣ буд, бинҳоданд ва бигуфтанд ва бипароканданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

4. *маҷ.* фиристодан, роҳӣ кардан (ба тарафҳои гуногун).

Пароканд корогаҳон дар ҷаҳон,
Ки то неку бад з-ӯ намонад ниҳон. *Фирдавсӣ*

5. *маҷ.* бахшидан, додан, нисор кардан.

Пароканд бар мӯбадон симу зар,
Ҳамон ҷома бахшидашон бар гуҳар. *Фирдавсӣ*

ПАРОКАНДАРӮЗ پراکنده‌روز бадҳол, ошуфтаҳол, парешонрӯзгор.

Пас аз гирья марди парокандарӯз
Бихандид, к-эй момаки дилфурӯз!... *Саъдӣ*

ПАРОКАНДАХОТИР پراکنده‌خاطر хотирпарешон, мушаввaш.

Пас ибодати эшон ба қабул наздиктар аст, ки ҷамъанд ва ҳозир, на парешону парокандахотир. *Саъдӣ*

ПАРОКӮҲ پراکوه он тарафи кӯҳ.

Гузар будамон бар парокӯҳи Тун,
Зи шаҳр омадем аз саҳаргаҳ бирун. *Низорӣ*

ПАРОЛАК پرالک *ниг.* **палорак.**

Аз он оҳаки лаългун тег чор
Ҳам аз руҳинию наролак ҳазор. *Асадӣ*

ПАРОШИДАН پراشیدن 1. парешон кардан, парокандан; 2. пошидан, афшондан.

Дур пароканд бахти нек чу абр,
Дур парошид наҷми саъд чу хур. *Масъуди Саъд*

ПАРПАРА پرپره фулус ё тангаи бисьёр хурд ва тунук.

Дуруст гашт, ки хуршед дар хизонаи ту
Қурозаест дағал бар мисоли парпарае. *Шамсиддини Варқонӣ*

ПАРПАҲАН پرپهن номи растаниест, ки дар сари роҳҳо ва ҷӯйҳои нам мерӯяд ва онро хурфа ҳам мегӯянд.

Заминҳо, ки сияҳтар зи тухми парпаҳан аст,
Чу тухми парпаҳан орад бирун сапед луоб. *Хоқонӣ*

ПАРПОЙ پرپای кабӯтар ё мурғе, ки дар пойҳояш пар рӯида бошад.

Зи баски реша давонида аз рутубат май,
Бати шароб ба ранги кабӯтари парпост. *Туғро*

ПАРР پر *ниг.* **пар** II.

ПАРРА پره 1. сафи лашкар.

Пас аз соате тундшере сиёҳ,
Бирун омад аз парраи қалбгоҳ. *Низомӣ*

Гашт равон парраи пил аз шукӯҳ,
Хок биларзиду биҷунбид кӯҳ. *Хисрави Деҳлавӣ*

парра задан ҳалқа задани лашкар дар вақти шикор ё ҷанг; ба шакли доира ё нисфи доира саф кардани лашкар.

Зи гулбунони шукуфта чунон намояд боғ,
Ки мир парра задастӣ ба дашт баҳри шикор. *Фаррухӣ*

Сипаҳ парра зада ҳамчун ҳисоре,
Ҳисорӣ гашта дар вай ҳар шикоре. *Фахриддини Гургонӣ*

2. канора, тараф.

Чун ба Марв расидем, шаҳр ва ғаллот ба дасти мо афтод ва хасмон ба парраҳои биёбон рафтанд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Бар нишони пои он саргашта ронд,
Гард аз парра[и] биёбон барфишонд. *Румӣ*

3. паҳлу.

Ин бори гарон бикӯбадат бешак
Ҳам гардану пушту мӯҳраву парра. *Носири Хисрав*

4. забонаки қулф, ки ба воситаи калид ҳаракат дода мешавад.

Чун қуфлу парра олати бандаст рӯзу шаб,
З-он лоҷарам калиди дари ғам наёфт кас. *Хоқонӣ*

5. барги майдаи коҳ, якто аз коҳ, парри коҳ.

Бар натавонам гирифт парраи коҳе зи заъф,
Гарчи ба сурат якест рӯи ману каҳрабо. *Хоқонӣ*

6. дандонаи чархи осиё.

Саффи ситорагон зи бари чархи тезгард,
Чун парраҳои симин бар чархи осиё. *Муиззӣ*

7. канораи бинӣ, нармаи чапу рости бинӣ.

Лаби забаринаш аз парраи бинӣ даргузашта буд ва заринаш ба гиребон фурӯ ҳишта. *Саъдӣ*

◇ **парраи қуфл бар калид задан** *киноя аз* коре бар хилоф кардан, амали мухолифкорона нишон додан.

Чу пайғоми шаҳ бо ту кардам падид,
Мазан парраи қуфлро бар калид. *Низомӣ*

ПАРРАНДА پرنده *ниг.* **пар(р)анда.**

ПАРРЕХТА پرریخته паррандае, ки парашро андохтааст; бепар; *маҷ.* оҷиз, нотавон.

Ҳалқа шуд пушти камону тир шуд паррехта,
Қуввват аз пирону кӯшиш аз ҷавонон бурдаанд. *Сайидо*

ПАРРИДАН پریدن *ниг.* **пар(р)идан.**

ПАРРОН پران дар ҳолати паридан буда, парранда, парвозкунанда.

Нигаҳ кун, ки ба ҳилат ҳаме ҳалок кунанд
Зи баҳри парри никӯ товусони парронро. *Носири Хисрав*

паррон уқоб а) уқоби парвозкунанда.

Ниҳон шуд ба гард-андарун офтоб,
Пур аз хок шуд чашми паррон уқоб. *Фирдавсӣ*

б) *киноя аз* тир.

Ҳумоюн Ҳумой аз фарози уқоб
Зи тиркаш баровarда паррон уқоб. *Хоҷу*

ПАРСӮХТА پرسوخته паррандае, ки параш сӯхтааст, бепар, бе болу пар; *маҷ.* оҷиз, нотавон; бекарор.

Парвонаи парсӯхта бас бар сари ҳам рехт,
Раҳ нест туро шамъ дар ин анҷуман имшаб. *Махфӣ*

ПАРТ پرت 1. нораво, он чӣ аз эътибор соқит аст.

Гирам, ки ҳадиси рафта парт аст,
Бозам сари кӯҳу домани дашт. *Шоҳин*

2. яксӯ шав!, дур шав!

Дар замонешон бисозад тарту март,
Кас наёрад гуфтанаш аз рох парт! *Румӣ*

парт афтодан дур афтодан.

ПАРТАВ پرتو **1.** шуоъ, нур, шӯъла, фурӯғ(-и офтоб, моҳ, чароғ ва ғ.).

Пеши ҷамоли ту моҳ тоб надорад,
Партави маҳ тоби офтоб надорад. *Мушфиқӣ*

Пеши рӯи тобонат ҷилван таҷаллӣ чист?
Офтобу моҳ аст он, партави ҳилол аст ин. *Сайидо*

партав фикандан нур пошидан, шӯъла афшондан.

Гаҳе хам карда қомат чун маҳи нав,
Фиканда бар бисот аз чеҳра партав. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* сафо, ҷӯшишу тароват; кайфияти хос.

Месӯхт зи ҳар партави ҳусни ту ҷаҳоне,
Дар ҳайратам аз дил, ки ба наздики ту чун рафт. *Исмат*

партав додан а) нур афшондан, рӯшноӣ додан.

Зи машриқ чу толеъ шавад офтоб,
Чи партав диҳад машъали хонатоб?! *Ҷомӣ*

б) сафову тароват бахшидан.

Хаёли рӯи ту партав диҳад ба синаи ман,
Ки моҳро нашавад дар катон ниҳон ораз. *Шоҳин*

◇ **(ин) партави хуршед** *киноя аз* маҳбуба.

Ё раб, ин партави хуршед зи кошонаи кист,
Ё раб, ин офати ҷон ҳамдаму ҳамхонаи кист?! *Махфӣ*

партав гирифтан таъсир гирифтан.

Партави некон нагирад, ҳар кӣ буньёдаш бад аст,
Тарбият ноаҳлро чун гирдакон бар гунбад аст. *Саъдӣ*

ПАРТАВАФГАН||ПАРТАВАФКАН پرتوافگن||پرتوافکن нурпош, нурафшон, равшанкунанда.

Чу набвад рӯи ҷонон партавафкан,
Ба сад машъал нагардад хона равшан. *Ҷомӣ*

Ба Яъқуб он чароғи партавафган
Чу рӯз ин хоби шабро кард равшан. *Ҳозиқ*

ПАРТОБ پرتاب **1.** навъе аз тир, ки бисьёр дуррав аст.

Осмон бо ӯ надорад, чун занад партоб, тоб. *Қатрон*

2. масофати миёни ҷои раҳо кардан ва афтодани тир, масофаи тайкардаи тир.

Талоя ба Баҳром шуд ногузир,
Ки омад сипаҳ бар ду партоб тир. *Фирдавсӣ*

Миёни ду лашкар ду партоб монд,
Ба хок андарун мор бехоб монд. *Фирдавсӣ*

3. парриш, тайр.

Ончунон шуд, ки тир дар партоб
Бозмонд аз тагаш ба гоҳи шитоб. *Низомӣ*

партоб кардан андохтан, партофтан, ҳаво додан, паррондан, ғуррондан.

Назар кун, чу сӯфор дорӣ ба шаст,
На он гаҳ, ки партоб кардӣ зи даст. *Саъдӣ*

Ҳазор сайд ба ҳар сӯӣ мекашӣ дар қайд,
Каманди турра ба ҳар сӯ ки мекунӣ партоб. *Салмони Соваҷӣ*

дар партоб будан дар ҳолати парриш, дар аснои сайр будан.

Ҳамеша аспи муроди ту хаст дар новард,
Ҳамеша тири бақои ту хаст дар партоб. *Муиззӣ*

ПАРТОБИДАН پرتابیدن партоб кардан, партофтан, раҳо намудан, ҳаво додан.

Чун тир сухан рост кун, он гоҳ бигӯяш,
Беҳуда магӯ: Чӯб мапартоб зи паҳно. *Носири Хисрав*

ПАРТОБӢ پرتابی **1.** партобишуда, раҳошуда, андохташуда, паррондашуда.

Ба болу пар марав аз раҳ, ки тири партобӣ
Ҳаво гирифт замоне, вале ба хок нишаст. *Ҳофиз*

2. тирандоз.

Гаронмоягонро бар он сон ки хост,
Бифармуд рафтан суви дасти рост.
Гурӯҳе, ки партобиён сохтшон,
Чапандоз шуд, дар чап андохтшон. *Низомӣ*

ПАРТОФТАН پرتافتن андохтан, паррондан, ҳаво додан.

Баҳри истихлоси худ он пирмард
Сангҳо партофтан оғоз кард. *Румӣ*

ПАРФИШОН پرفشان *шакли дигари* **парафшон.**

Вале ин ҷо ғуборе парфишон аст,
Ки маҳмил низ чун Лайлӣ ниҳон аст. *Бедил*

ПАРФИШОНӢ پرفشانی *шакли дигари* **парафшонӣ.**

Баъд аз ин то зи ҳастиям рамақ аст,
Парфишонӣ чакидани арақ аст. *Бедил*

Чун зарра гар ба васли ту восил намешавам,
Беҳуда парфишонии ман дар ҳавот чист? *Шоҳин*

ПАРХОШ پرخاش **1.** ҷанг, ҷидол, муҳориба.

Ба пархоши зангӣ шитобон шуданд,
Дуаспа ба сӯи биёбон шуданд. *Низомӣ*

Ҳаме зӯр кард ин бар он, он бар ин,
Ба пархош ҳар як зи дигар ғамин. *Савдо*

пархош ҷустан ҷангҷӯӣ намудан, хусумат кардан.

Бадхӯӣ ва тангҳавсала шуда буд ва бо мардумон пархош ҷустӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

дар пархош даромадан ба ҷангу ҷидол сар кардан, мубориза намудан.

Шоҳин ҳарчанд дар паллаи уқоб набуд, ғайрате карда дар пархош даромад. *«Нигори дониш»*

2. ҳисси хусумат, хаёли ситеза.

Ба Қобул чу ин достон фош гашт,
Сари марзбон пур зи пархош гашт. *Фирдавсӣ*

Ҳамегуфт: Эй аҷаб, чандин сухан чист,
Мар-ӯро ин ҳама пархош бо кист? *Фахриддини Гургонӣ*

3. *маҷ.* зулм, тааддӣ, ситам.

Чу пархош бинанду бедод аз ӯ,
Шабон нест, гург аст, фарьёд аз ӯ. *Саъдӣ*

ПАРХОШГОҲ||ПАРХОШГАҲ پرخاشگاه||پرخاشگه майдони ҷанг, ҷанггоҳ.

Ба пархошгаҳ ҷонситон дидамат,
Қавидасту чобукъинон дидамат. *Низомӣ*

ПАРХОШДИДА پرخاش‌دیده ҷангдида, ҷангозмуда.

Сипаҳро биёросту худ барнишаст,
Яке гурзи пархошдида ба даст. *Фирдавсӣ*

ПАРХОШКЕШ پرخاش‌کیش ҷанговар, мубориз.

Бигӯяш, ки моро чӣ омад ба пеш
Аз ин номвар марди пархошкеш. *Фирдавсӣ*

ПАРХОШСОЗ پرخاش‌ساز чангчӯй, чанговар, мубориз.

Ба сайди ҳизаброни пархошсоз
Қаманд аждаҳои даҳан карда боз. *Саъдӣ*

ПАРХОШХАР پرخاش‌خر чанговар, чангчӯй, чангара.

Пиёда шуд он марди пархошхар,
Зиреҳдоманашро бизад бар камар. *Фирдавсӣ*

Ба оини туркони пархошхар
Равон гашта бо теғу тиру сипар. *Хоҷу*

ПАРХОШҶӮЙ پرخاش‌جوی чанговар, чангчӯй, мубориз, далер, шуҷоъ.

Суви меҳтари бора овард рӯй,
Паси ӯ далерони пархошҷӯй. *Фирдавсӣ*

Амир Носириддини Сабуктигин... бо ҷамъе аз баҳодурони пархошҷӯй ҳамла кард.
«Таърихи Фаришта»

ПАРЧА پرچه тикка, ҳиссае аз чизе.

Аз хонае, ки парчаи ноне ба ман расад,
Шаб то ба рӯз бар дари ӯям нигоҳбон. *Сайидо*

ПАРЧАМ پرچم пӯпаки абрешимӣ, мӯй ё думи гови кӯҳӣ (кӯтос), ки ба нӯги байрақ ё найза мебастанд.

Ба нӯги найзаҳо сарҳо фитода
Сабо гесӯи парчамҳо кушода. *Низомӣ*

Чаъди ломаш чу зулфи хубон ҳам
Бар ливои зафар бувад парчам. *Ҷомӣ*

◇ **парчами гиреҳзада** *киноя аз* зулфи тобдор.

То парчами гиреҳзадаи ӯ ба боғ дид,
Печид сар бунафша аз ин рашку хоб кард. *Мушфиқӣ*

ПАРЧИН پرچین иҳота, ҳисор ё деворе, ки ба гирди боғ ё киштзор аз шох, хор ва хасу хошок месозанд; девор.

Сарои хешро фармуд парчин,
Ҳисори оҳанину банди рӯин. *Фахриддини Гургонӣ*

То нигори ман зи сунбул бар чаман парчин ниҳод,
Доғи ҳасрат бар дили суратгарони Чин ниҳод.
Муиззӣ

ПАРШИКАСТА پرشکسته болшикаста; *маҷ.* нотавон, оҷиз.

Сад шоҳбози гурсина парвоз мекунанд,
Эй кабки паршикаста, канор аз қафас макун. *Урфӣ*

ПАРҒУНА پرغونه зишт, нопок, палид; дурушт.

Эй парғунаву божгуна ҷаҳон
Монда ман аз ту ба шигифт-андаро. *Рӯдакӣ*

ПАРӢ I پری **1.** махлуқи хурофӣ ва афсонавӣ, ки ба чашм нонамоён, хушрӯю зебо ва некӯкор тасаввур карда мешавад.

Ҷудо гашт аз ӯ кӯдаке чун парӣ,
Ба чеҳра ба сони бути озарӣ. *Фирдавсӣ*

Буте, ки бурд дил аз ман ба талъати башарӣ,
Чаро зи дидаи ман чун парӣ ниҳон шудааст?
Шоҳин

2. *маҷ.* маъшуқаи зебо.

Аз дур бидидам он париро
В-он рашки бутони озариро. *Анварӣ*

Магар девона хоҳам шуд дар ин савдо, ки шаб то рӯз
Сухан бо моҳ мегӯям, парӣ дар хоб мебинам.
Ҳофиз

3. тахаллуси шоири асри XIX Мулло Муҳаммадраҷаби Ҳисорӣ.

ПАРӢ II پری *шакли кӯтоҳшудаи* **парер||парир.**

ПАРҲЕЗ پرهیز **1.** худдорӣ кардан аз баъзе хӯрокҳо, меваҳо ва ғ.

Гуфт дарвеш: Ин ҳама ҳаққ асту лек
Ҳар кӣ бемор аст, гӯ, парҳез нек. *Румӣ*

Ғизои кам шифоангез бошад,
Бале, асли даво парҳез бошад. *Ҳилолӣ*

2. худдорӣ кардан аз коре, дурӣ, канорагирӣ.

Ҷиҳил рӯз бо лашкар овез буд,
Гаҳе разму гаҳ рӯи парҳез буд. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* порсоӣ, тақво.

Тарфи боғу лаби ҷӯю лаби ҷом аст ин ҷо,
Соқиё, хез, ки парҳез ҳаром аст ин ҷо. *Ҷомӣ*

Ниқоб аз рух барафканда нигорам коса медорад,
Биё, май нӯш, эй зоҳид, чӣ ҷои зӯҳду парҳез аст.
Ибни Ямин

парҳез кардан а) худдорӣ намудан; дурӣ кардан, дур истодан.

Луқмонро гуфтанд, ки адаб аз кӣ омӯхтӣ? Гуфт: Аз беадабон: ҳар чӣ аз эшон дар назар нописанд омад, аз феъли он парҳез кардам. *Саъдӣ*

З-ин гуна ки ҷилва он диловез кунад,
Ошиқ зи бало чӣ гуна парҳез кунад? *Ҷомӣ*

б) ҳазар кардан, тарсидан.

Тири оҳи мо зи гардун бигзарад, Ҳофиз, хамӯш!
Раҳм кун бар ҷони худ, парҳез кун аз тири мо.
Ҳофиз

парҳез шикастан тарки парҳез кардан, худдорӣ накардан.

Бигзашт кор аз зистан, хез, эй табиби ҳиракуш,
Бемори мискинро бигӯ, то бишканад парҳезро.
Хисрави Деҳлавӣ

ПАРҲЕЗГОР پرهیزگار **1.** он кӣ аз пурхӯрӣ ё аз корҳои бад худро нигоҳ медорад, худдорикунанда, худнигаҳдоранда; **2.** *маҷ.* солеҳ, покдоман, порсо, тақводор.

На парҳезгору на донишваранд,
Ҳамин бас, ки дунъё ба дин меҳ(в)аранд. *Саъдӣ*

ПАРҲЕЗГОРӢ پرهیزگاری **1.** худдорӣ кардан аз пурхӯрӣ; **2.** дур шудан аз коре ва хусусан аз кори бад.

Чу парҳезгорӣ шавад пешаат,
Бувад хайрхоҳӣ дар андешаат. *Ҷомӣ*

3. *маҷ.* порсоӣ, тақводорӣ.

Бипарҳез аз май, эй сӯфӣ, бипарҳез,
Ки кардам тавба аз парҳезгорӣ! *Ҳофиз*

ПАРҲЕЗИДАН پرهیزیدن **1.** дурӣ кардан, худро дур нигоҳ доштан.

Бипарҳез аз он марди носудманд,
Ки хезад аз ӯ дарду ранҷу газанд. *Фирдавсӣ*

Аз ин боди мухолиф дур бигрез,
Вабоангез бошад, э-ӯ бипарҳез. *Ҳозиқ*

2. тарсидан, ҳазар кардан.

Чу дар дастам бувад дарьёи саркаш,
Чаро парҳезам аз сӯзанда оташ.
Фахриддини Гургонӣ

ПАРҲЕЗОНА پرهیزانه таоме, ки ба беморон медиҳанд; хӯроке, ки табиб ба бемор фармудааст.

Бурда дилро наргисат аз гардиши мастонае,
Ҳаст бемори туро ин мурғ парҳезонае.
«Фарҳанги Онандроҷ»

ПАРҲУН پرهون доира, ҳалқа, чанбар; ҳар чизи доирашакл, тавқ; ҳола, хирмани моҳ; **парҳун кашидан** доира кашидан, ҳалқа намудан, иҳота кардан.

Эй шуда ғофил зи илму ҳуҷҷату бурҳон,
Ҷаҳл кашида ба гирди ҷони ту парҳун.
Носири Хисрав

ПАС پس **1.** ақиб, пушт, қафо; *муқобили* **пеш** 1; **пас-андар** дар пас, аз қафо.

Ба пӯзиш пеш мерафтанд пирон,
Пас-андар шоҳзода чун асирон. *Низомӣ*

пасу пеш а) он чӣ дар ақиб аст ва он чӣ рӯ ба рӯй аст.

Меравӣ чун шамъу ҷамъе аз пасу пешат давон,
Не, ғалат гуфтам, набошад шамъро худ пешу пас.
Ҳофиз

б) охиру аввал, анҷому оғоз; *муқ.* **пеш** 1 (**пешу пас**); **2.** баъд, сонӣ.

Қимати гул нашиносад магар он мурғи асир,
Ки хазондида бувад, пас ба баҳоре бирасад.
Хисрави Деҳлавӣ

Ман аз ҷафои ту чун рахт баркашам зи ҷаҳон,
Туро чӣ суд пас аз марги ман пушаймонӣ. *Шоҳин*

пас он гаҳ баъд аз он, пас аз он; **3.** *маҷ.* дар ин ҳол, дар ин сурат, он гоҳ (ба маънои натиҷа).

Гар ӯ шахриёр аст, пас ман киям?
Бад-ин танг зиндон зи баҳри чиям? *Фирдавсӣ*

Ҳазрати эшон гуфтанд: Агар ин сари туст, пас сари ман ку? *Садри Зиё*

4. охир(ин), вопасин.

Ту, ки надонӣ ҳамеш рӯзи паси ӯ,
Ман, ки бидонистаам, чӣ гуна надонам.
Носири Хисрав

5. бо изофа ё бо изофа ва пешоянд ҳамчун пешоянди номии таркибӣ бо маънои гуногун: **паси ...** аз ақиби ... , аз паи ... , пас аз.

Ман инак паси нома бар сони бод
Биёям ба назди ту, эй покзод. *Фирдавсӣ*

аз паси ... аз ақиби ... , аз дунболи ...

Аз паси вай бидавид ва пироҳани ӯ аз сӯи пас бигирифт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

дар паси ... а) аз тарафи ... , дар қафои ...

Оинаи нур аст рухи ёр имшаб,
Эй маҳ, бинишин дар паси девор имшаб. *Ҳилолӣ*

б) баъд аз, пас аз.

Дар паси ҳар гирья охир хандаест. *Зарбулмасал*

◇ **пас афгандан** пасандоз кардан, захира намудан; **пас ситондан** пас гирифтан (додаро), боз гирифтан.

Пас наситонад карим додаи худро,
Абр зи гавҳар умеди об надорад. *Соиб*

пас ҳам задан *киноя аз* гурехтан; тоб наовардан; мағлуб шудан.

Маҳ ҳисорӣ мешавад аз ҳола пеши оразаш,
Шом пас ҳам мезанад аз зулфи чавгонаш ҳанӯз.
Муҳсини Таъсир

паси гӯш афгандан фаромӯш кардан; **паси даст кардан** пинҳон кардан, захира ниҳодан; **паси пой сохтан** ақиб рондан, пас рондан.

Дуррониён ба қуввати туркттозӣ ғанимро ҷониби Деҳлӣ паси пой сохтанд. *«Хизонаи омира»*

паси сар намудан (*ё* **кардан**) пас андохтан, эътибор надодан, рад кардан.

Дидаам ҷилваҳои кокулро,
Паси сар кардаам тағофулро. *Зуҳурӣ*

паси сар хоридан *киноя аз* ҳайрон шудан; ноумед гаштан.

Ҳамагӣ ... паси сар хорида, ҳар як ба тарафе ки қарор дода буданд, таваҷҷӯҳ намуданд.
«Таърихи Фаришта»

ПАСАНД پسند *ниг.* **писанд.**

ПАСАНДЕШ پس‌اندیش андешакунанда дар бораи айёми гузашта, на дар бораи оянда.

Мухолиф пасандешу ӯ пешбин,
Бадандеш каммеҳру ӯ бешкин. *Низомӣ*

ПАСАНДИДА پسندیده *ниг.* **писандида.**

ПАСАНДИДАН پسندیدن *ниг.* **писандидан.**

ПАСАНДОЗ پس‌انداز чизи захира кардашуда, чизи аз харҷ пас афгандашуда; **пасандоз кардан** а) ба пас андохтан, ба пушти сар партофтан; б) захира кардан.

Асбоби ҳусни моҳи маро холу хат бас аст,
Гесӯи тобдода пасандоз мекунад. *Осафӣ*

ПАСЕЧИДАН پسیچیدن *ниг.* **пасичидан.**

ПАСИН پسین **1.** охирин.

Фаровон зи гурдони гарданфароз
Зи баҳри пасин ҳамларо дор боз. *Асадӣ*

рӯзи пасин рӯзи марг, рӯзи вафот.

Ба ҷо монад он кас, ки рӯзи пасин
Чу холӣ кунад ҷо, ниҳад ҷонишин. *Шоҳин*

2. мутааххир, пасоянда.

Чунон ки расми муаррихони пешин ва пасин аст, мақсудам аз тасвиди ин авроқ ҷоизаи динору дирам нест. *«Таърихи Фаришта»*

3. *дар шакли ҷамъ* пасояндагон.

Пешиниён хирадномаҳо оростаанд, ки пасинон гӯш кунанд ва шоҳроҳе рост кардаанд, ки пайравон кач нараванд. *«Нигори доннш»*

4. он вақти рӯз, ки мобайни пешин ва ғуруби офтоб аст, вақти аср.

Ҷумъаи бисту дуи моҳи ҷумоди-л-аввал
Дар пасин буд, ки пайваста шуд аз ҷузв ба кул.
Ҳофиз

намози пасин намози аср.

ПАСИНА پسینه *ниг.* **пасин 1.**

Бори дигарам каш зи ҷафо доғ ба сина,
То марҳами пешина бувад доғи пасина. *Ҷомӣ*

ПАСИНГОҲ پسین‌گاه бегоҳӣ, аср.

Вақти чоштгоҳ буд, худой ҷон аз вай ҷудо кард, вақти пасингоҳ буд, ки зинда шуд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ПАСИНИЁН پسينيان *исми ҷомеъ* пасояндагон, мутааххирин.

Некбахтон ба ҳикоят ва амсоли пешинагон панд гиранд аз он пеш, ки пасиниён бар воқеаи ӯ масал зананд. *Саъдӣ*

ПАСИЧ||ПАСЕЧ||ПАСИҶ پسيچ||پسيج азми чизе, майли чизе (махсусан сафар); тайёрӣ, тайёрӣ ба сафар, тайёрии кӯч.

Эй табли баландбонгу дар ботин ҳеч,
Бе тӯша чӣ тадбир кунӣ вақти пасеч. *Саъдӣ*

Пасиҷи роҳи ишрат кардам инак,
Буроқи барқсайр овардам инак. *Ҷомӣ*

Чу баҳраш ба каф нест ҷуз бод ҳеҷ
Чӣ имкон зи вай ин сафарро пасиҷ. *Ҷомӣ*

пасич сохтан қасд кардан, оҳанг намудан.

Гуфто: Ҳама рӯй дар Ҳиҷозанд,
Дар нийяти ҳаҷ пасиҷ созанд. *Ҷомӣ*

ПАСИЧИДАН||ПАСЕЧИДАН||ПАСИҶИДАН پسيچيدن || پسيجيدن омода кардан, муҳайё гардонидан, тайёр намудан; ороста кардан; ба сафар тайёр кардан.

Шавам, — гуфт, — бипсичам ин кор тафт,
Ба хешон бигӯям, ки бар мо чӣ рафт. *Фирдавсӣ*

ПАСИҶ پسيج *ниг.* **пасич.**

ПАСИҶИДАН پسيجيدن *ниг.* **пасичидан.**

ПАСКӮЧА پس كوچه кӯчаи хурд, кӯчаи сарбаста.

Ту ин мардро дар паскӯчаҳо чаро саргардон доштай? *Аҳмади Дониш*

ПАСОВАНД پساوند **1.** *адш.* қофияи шеър.

Ҳама ёва, ҳама хому ҳама суст,
Маонӣ бо ҳикоят то пасованд. *Лабибӣ*

2. *грам.* пасоянд.

ПАСОВИДАН پساويدن молидан, бо даст судан, ламс кардан.

Мар-гавҳари хирадро напасовад
На ҳеҷ мудбире, на султоне. *Носири Хисрав*

ПАСОДАСТ پسادست насья, чизе, ки ба насья гирифта мешавад.

Ситадудод макун ҳаргиз ҷуз дастодаст,
Ки пасодаст хилоф ораду сӯҳбат бибарад.
Абӯшакури Балхӣ

ПАСРАВӢ پس روى пайравӣ, фармонбардорӣ, итоат.

Тақдими ту ҷоест, ки аз пасравии ӯ
Афлок инон боз натобанд қадамро. *Анварӣ*

ПАСТ پست **1.** зер, поён, таҳ; *муқобили* **баланд 1.**

Парастор наълайни заррин ба даст,
Ба пой истода, сар афганда паст. *Фирдавсӣ*

В-аз паст чу оташ бигироянд суви боло. *Унсурӣ*

2. кӯтоҳ, калта.

Чаро-ш риш дароз омадасту боло паст,
Муҳол бошад — боло чунону риш чунин. *Мунҷик*

Дар наъли саманди ӯ шакли маҳи нав пайдо,
В-аз қадди баланди ӯ болои санавбар паст. *Ҳофиз*

3. осуда, ором, беҳаракат.

Ки ту чун равонӣ, чунин паст манишин,
Ки бо ту намонад басе ин равонӣ.
Носири Хисрав

4. сокин, ғайри баланд (дар бораи овоз).

Захмаи рудзан на пасту на тез,
Зулфи соқӣ на кӯтоҳу на дароз. *Фаррухӣ*

5. сабук, чаққон, тез.

Гуроза чу аз бод бикшод даст,
Ба зин баршуд он турки бедор паст. *Фирдавсӣ*

6. ҳаросон; мушавваш, музтариб.

Ҳамон ҷоми заррин гирифта ба даст,
Ҳама дил зи бими шаҳаншоҳ паст. *Фирдавсӣ*

7. ногувор, талх.

Биёбад бар он пири Ковус даст,
Шавад кому ороми мо ҷумла паст. *Фирдавсӣ*

8. *маҷ.* бечора; ҳақир; хору зор.

Шоҳ агар ҷойро писанд кунад,
Бандаи пастро баланд кунад. *Низомӣ*

9. *маҷ.* фурӯтан, хоксор; **10.** *маҷ.* сифла, нокас, нодам.

Кунун бандаи носазовори паст
Биёмад, ба тахти каён барнишаст. *Фирдавсӣ*

◇ **пасту баланди ҷаҳон** кулфатҳои рӯзгор, сахтиҳои зиндагӣ.

Зад бар замин чу нақши қадам осмон маро,
Ҳамвор кард пасту баланди ҷаҳон маро. *Сайидо*

паст баркардан а) ҳамвор кардан; б) хароб кардан, нобуд кардан.

Ба хуни Сиёвуш биёзид даст,
Ҷаҳоне ба бедод баркард паст. *Фирдавсӣ*

паст буридан аз бех буридан.

Зи лашкар ҳар он кас ки ояд ба даст,
Сароншон бибуррам ба шамшер паст. *Фирдавсӣ*

паст гаштан мағлуб шудан, шикаст хӯрдан.

Кунун к-ин сипоҳи адӯ гашт паст,
Аз ин пас зи куштан бидоред даст. *Дақиқӣ*

паст кардан а) поин овардан, ба зер афгандан.

Худованди ин иллатро бояд, ки ... дар хоб ба қафо бозхусбад ва болин паст кунад.
«Захираи Хоразмшоҳӣ»

б) ҳамвор намудан, бо хок яксон гардонидан; нест кардан, маҳв гардонидан, маъдум сохтан, ба ҳалокат расонидан.

Басе бораву диж, ки кардем паст,
Наёвард кас дасти ман зери даст. *Фирдавсӣ*

Биёмад бар он кина чун пили маст,
Мар-он гови Бармоярро кард паст. *Фирдавсӣ*

в) беқадр гардонидан, беэътибор намудан.

... Ки Рустам кӣ бошад, ки фармони ман
Кунад пасту печад зи фармони ман? *Фирдавсӣ*

Рутбати дониши Ҳофиз ба фалак баршуда буд,
Кард ғамхории болои баландат пастам. *Ҳофиз*

г) кам кардан; буридан.

Ба ханҷар забонаш зи бун паст кард,
Зи мӯи занах чун кафи даст кард. *Асадӣ*

паст овардан яксон кардан, ҳамвор намудан; хароб кардан, вайрон кардан.

... Ки ин бора бо хок паст оварам,
Туро, эй ситамгар, ба даст оварам! *Фирдавсӣ*

паст рафтан забун гаштан, хор шудан, помол шудан.

Дарьёб, ки ман зи даст рафтам,
Дар пои умед паст рафтам. *Файзӣ*

паст хондан оҳиста ва бе овоз хондан.

Гаҳе бо аҷзу гаҳ бо ноз мехонд,
Гаҳе пасту гаҳе з-овоз мехонд. *Хисрави Деҳлавӣ*

паст шудан а) ҳамвор гаштан, бо замин яксон шудан; хароб гардидан.

Сипоҳе ба кирдори пилони маст,
Ки бо ҷанги эшон шавад кӯҳ паст. *Фирдавсӣ*

Маяфшон сиришк, эй мижа, дам ба дам,
Ки шуд хонаи ман аз ин сел паст. *Ҷомӣ*

б) безору мутаассир гаштан.

... Ки пушти сипаҳшон ба ҳам баршикаст,
Дили паҳлавонон шуд аз ҷанг паст. *Фирдавсӣ*

ба паст афтодан беқадру бемартаба гаштан, беэътибор шудан.

Ба иззат ҳар он кас фурӯтар нишаст,
Ба хорӣ наяфтад зи боло ба паст. *Саъдӣ*

ПАСТБОЛО پست‌بالا пастқад, кӯтоҳқад.

Довуд марде буд сурхрӯй, гирдчашм ва пастболо.
«Таърихи Табарӣ»

ПАСТГОНӢ پستگانی маоши лашкар.

Якеро зи бун пастгонӣ набахшӣ,
Якеро дубора диҳӣ пастгонӣ. *Манучеҳрӣ*

ПАСТФИТРАТ پست‌فطرت дун, лаин, разил, сифла.

Ғами ҳимматбаландон нест, Шавкат, пастфитратро,
Ки аз хоридани сар нест парво нохуни поро.
Шавкат

ПАСТӢ پستی **1.** зер, поён; чуқурӣ, нишебӣ.

Шавад барг пажмурдаву бех суст,
Сараш сӯи пастӣ гарояд нахуст. *Фирдавсӣ*

То дар бари ҳар пастӣ пайваста баландист,
То дар паси ҳар лайле оянда наҳорест. *Фаррухӣ*

пастӣ гирифтан фуруд омадан, фаромадан.

Чу шаб рафту бар дашт пастӣ гирифт,
Ҳаво чун муғ оташпарастӣ гирифт. *Унсурӣ*

2. *маҷ.* хорӣ, забунӣ, беқадрӣ.

Эй дирам аз дасти ту расида ба пастӣ,
Зарр зи бахшиданат фитода ба хорӣ. *Фаррухӣ*

3. *маҷ.* хоксорӣ, шикастанафсӣ.

Сари фитодагии мо ба арш месояд,
Кулоҳи фахри баландӣ рабуд пастии мо. *Урфӣ*

4. *маҷ.* пастфитратӣ, дунӣ, сифлагӣ, нокасӣ.

Накунад мастӣ доно, нахӯрад оқил май,
Наниҳад марди хирадманд суви пастӣ пай. *Саноӣ*

Рақсад ба фалак зи пастии худ,
Пайдост дароздастии дуд. *Шоҳин*

ПАСТҲИММАТ پست‌همت беҳиммат, хасис.

ПАСХЕЗ پس‌خیز шогирди гӯштигир, ки баъд аз таълими гӯштигирӣ бо устоди худ гӯштӣ мегирад.

Бартар аз сарву гулу наҳлу суман пояи туст,
Ҳаст пасхези ту ҷуз соя, ки ҳамсояи туст.
Мир Наҷот

ПАТ پت пашми нарме, ки аз таги мӯи ҳайвонот, аз қабили буз ва гӯспанд гирифта мешавад, тибит.

ПАТАК پتک порчаи матоъ ё намад, ки барои нарм нигоҳ доштани пой дар даруни пойафзор мениҳанд.

ПАТАКФУРӮШ پتک‌فروش фурӯшандаи патак; *ниг.* **патак.**

Моҳи патакфурӯш ба пул кард моҷаро,
Аз дасти ӯ гирифтаму кардам ба зери по. *Сайидо*

ПАТАР پتر тангаи фулузӣ, ки дар он тилисмот нақш мекунанд; таъвиз, тӯмор.

Чашми бад к-аз патари оҳанӣ таъвиз нагашт,
Банди таъвиз бибурреду патар боздиҳед. *Хоқонӣ*

ПАТВОЗ||ПАДВОЗ پتواز||پدواز нишемангоҳи кабӯтар, боз ва дигар мурғони шикорӣ, ки аз ду чӯби ба замин кӯфташуда ва чӯби дигари болои он ниҳодашуда иборат аст.

Дареғу дард, ки бахтам нашуд далелу кунун
Қафас шикаставу рӯҳам нишаста бар патвоз.
Мир Ғурурӣ

Ба ҳавои карами ӯ ба замин аз падвоз
Мурғи зарринсалаб ояд, чу ниҳад соил дом.
Сӯзанӣ

ПАТТА پته иҷозатнома, гузарнома, хати роҳ.

Дар ҷаннати фирдавс касеро нагузоранд,
То доғи ғуломии туаш патта набошад.
Хисрави Деҳлавӣ

ПАТФУЗ پتفوز гирдогирди даҳон, атрофи даҳон, лабу лунҷ.

Ба шеъри азби дилафрӯзи ман нигар, мангар
Ба ришу сиблату патфузу ранги мӯзаи ман.
Сӯзанӣ

ПАТЬЁРА پتیاره **1.** офат, бало.

Зи ғам хӯрдан батар патьёрае нест,
Зи хурсандӣ беҳ ӯро чорае нест.
Фахриддини Гургонӣ

2. зишт, муҳиб, ҳавлнок, бадҳайбат.

Ҷаҳоне бар он ҷанг наззора буд,
Ки он аждаҳо сахт патьёра буд. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* дев.

Ду патьёра з-ин гуна беҷон шуданд,
Зи теғи яли Сом бирьён шуданд. *Фирдавсӣ*

4. инод, адоват, душманӣ.

Барғашт чарх бо мани бечора
В-оҳанги ҷанг дораду патьёра. *Кисоӣ*

ПАХ||ПИХ پخ пишт, овозе, ки бо он гурба ва сагро меронанд.

Қасе, ки гардани шерони шарза даршиканад,
Ба гурбаи ту ба беҳурматӣ нагӯяд пах. *Сӯзанӣ*

ПАХНУ پخنو раъд, тундур.

Оҷиз шавад аз ашку ғиреви ман
Ҳар абри баҳоргоҳ бо пахну. *«Луғати фурс»*

ПАХСИДАН پخسیدن *ниг.* **бахсидан.**

ПАХСОН پخسان пажмурдашуда, афсурдашуда (аз ғаму дард).

Шоҳи Эрон аз он каримтар аст,
Ки дили чун мане кунад пахсон. *Фаррухӣ*

ПАХСОНИДАН پخسانیدن *ниг.* **бахсонидан.**

ПАХТ پخت он чӣ ки дар зери пои одам, ҳайвон ё чизи дигар пахш шуда бошад; ◇ **рахту пахт** либосу анҷом, моликият.

Вақт аст, к-аз фироқи туву сӯзи андарун,
Оташ дарафканам ба ҳама рахту пахти хеш. *Ҳофиз*

ПАХТА پخته гиёҳе, ки наххҳои ғӯзаи он дар матоъбофӣ ба кор меравад; наххҳое, ки аз ғӯзаи он гиёҳ берун меоранд ва чун аз пунбадона тоза карда мешавад, на танҳо дар бофандагӣ истифода мегардад, балки ҷома, кӯрпа ва ғ. бо он пур мекунанд; пунба.

Бад-он макиб бидӯзад, ки дил нихӣ ҳама умр,
Зиҳӣ бирешиму пахта, зиҳӣ ду даст қабо.
Шамси Табрезӣ

Чанд нафар аз таломизаашон мисли ин ки қанори пахтаро бардошта меоварда бошанд, [ҳазрати эшонро] ба зӯри бисьёр бардошта меоварданд.
Садри Зиё

ПАХЧ||**ПАХҶ** پخچ||پخج пахн, пахш, пачақ.

Рафт бирун мир расида фарам,
Пахч шуда кӯсу дарида алам. *Мунҷик*

Бинае пахч буду рӯе зишт,
Чашме аз оташу рухе з-ангишт. *Саноӣ*

пахҷ кардан пахш намудан, яксон кардан.

Агар бар сари мард зад дар набард,
Сару қоматаш бар замин пахҷ кард. *Унсурӣ*

пахҷ шудан пахш шудан, бо замин яксон гаштан.

Яъне фиканад ба пои пилаш,
То пахҷ шавад миёни майдон. *Хоқонӣ*

ПАХШ پخش пахн, пачақшуда дар зери чизе, фишорьёфта; **пахш кардан** пароканда кардан, парешон сохтан; реза-реза намудан; мачақ кардан.

Чу бишнид Рустам, барангехт Рахш,
Зи наълаш ҳаме хокро кард пахш. *Фирдавсӣ*

Зи бас сар, ки теғаш ҳамекард пахш,
Замин кард гулгуну маҳ кард рахш. *Асадӣ*

пахш шудан (*ё* **гаштан**) реза-реза шудан; мачақ гардидан; бо замин яксон шудан, ҳамвор гаштан; *маҷ*. нобуд шудан.

Бигуфту фуруд омад аз пушти Рахш,
Дили дев аз бими ӯ гашт пахш. *Фирдавсӣ*

Зи теғаш ҳаме лаъл шуд боду гард,
Зи гурзаш ҳаме пахш шуд аспу мард. *Асадӣ*

ПАХҶ پخج *ниг.* **пахч.**

ПАЧҚАМ||**ПИЧҚАМ** پچکم *ниг.* **бачкам.**

ПАШ پش 1. мӯи гардани асп, ёли асп.

Қафалҳош гирду пашу дум дароз,
Бару ёл фарбеҳу лоғар миён. *Пури Баҳои Ҷомӣ*

2. турраи дастор ва камарбанд; *ниг.* **фаш I**; 3. банди симин ё оҳанин, ки ба тахтаҳои дар ва сандуқҳо барои мустаҳкам кардан мезананд.

Аз обнӯс даре андар ӯ фарошта буд,
Ба ҷои оҳан симин ҳама пашу мисмор. *Мунҷик*

4. банде, ки қадоқчиҳо барои пайваст кардани косаҳои шикаста ва мӯякрафта ва ё кафида мезананд.

Бар дили ҳар шикаста зад ғами ту
Чун табақбанд аз санеат паш. *Шаҳиди Балхӣ*

5. банди ҳалқа, банди камарбанд.

Маро гуфт: Бигрифтамаш зери каш,
Ҳаме бар камар сохтам банду паш. *Фирдавсӣ*

ПАШАНГ پشنگ 1. мили оҳании дароз ва сартез, ки ба воситаи он деворро сӯроҳ мекунанд; дайлам.

Бо давоту қаламу шеър чӣ кор аст туро,
Хезу бардор ташу дастараву белу пашанг.
Абӯҳанифаи Искофӣ

2. занбар; 3. борхез, фишанг.

Нозир ба туст дидаи Афросиёби вақт,
Дорои мулки Тӯрон аз Туру аз Пашанг,
Шоҳе, ки тозиёнаашро худ Рустам ар ба ҷой
Будӣ, зи ҷой барнагирифтӣ ба сад пашанг. *Сӯзанӣ*

4. оби пошидашаванда; чакра, қатраи чизе.

Бе теғ аз он аҷал хабар созад адӯтро,
К-аз хуни фосидаш наравад бар касе пашанг.
«Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ»

5. дар асотири Эрони қадим — номи бародарзодаи Фаридун ва падари Манучеҳр; 6. номи падари Афросиёб дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ.

ПАШАНҶИДАН پشنجیدن пошидан, об ва амсоли онро пошидан.

Ба ханҷар ҳама танш анҷидаанд,
Бар он хоку хунаш пашанҷидаанд. *Лабибӣ*

ПАШИЗ||**ПАШЕЗ** پشیز пули сиёҳи камарзиш, пули хурд ва реза, фулус.

Бад-ӯ дод санге кам аз як пашиз,
Ки ин сангро дор бо худ азиз. *Низомӣ*

Ба чашм-андараш қадри чизе набуд,
Ва лекин ба дасташ пашизе набуд. *Саъдӣ*

пашиз наарзидан беарзиш будан, ночиз будан, қадр надоштан; бефоида будан.

Зи Парвези Хисрав маяндеш низ,
К-аз ӯ ёд кардан наярзад пашиз. *Фирдавсӣ*

Қозии беилм наярзад пашиз,
К-ӯ на амал дораду не илм низ. *Хисрави Деҳлавӣ*

пашиз аз динор надонистан сараро аз носара имтиёз накардан; неку бадро фарқ накардан.

То ту зи динор надонӣ пашиз,
Беҳ нашиносӣ ғул аз ангуштарӣ. *Носири Хисрав*

чун пашизе будан камарзиш будан, қадру қимат надоштан.

Аз умри азиз нест чизе,
Илло ба ман аст чун пашизе. *Шоҳин*

◇ **як пашиз** *кинояаз* як зарра, каме, андаке.

Чу саф баркашидам, надорам ба чиз,
Наяндешам аз лашкарат як пашиз. *Фирдавсӣ*

ПАШИЗА پشیزه 1. *ниг.* **пашиз**; 2. пулакчаи симин ё оҳанине, ки барои зинат бар камарбанди сипоҳиён ва лаҷоми асп мечаспонанд; 3. пулакчаи пӯсти моҳӣ.

Яке пайкар ба сони моҳии шим,
Пашиза бар танаш чун кавкаби сим.
Фахриддини Гургонӣ

Аз он бунафша бирӯяд зи рӯи хораи сулб,
В-аз ин пашиза бирезад зи пушти моҳии вол.
Анварӣ

4. чизи оҳанӣ ё биринҷии тунук, ки байни теға ва дастаи корд васл мекунанд, гулӯбанди корд.

ПАШИМОН پشیمان *ниг.* **пушаймон.**

ПАШҚ پشک баробарӣ, ҳампоягӣ.

Ба ҳусн афтода бо хуршед дар пашк,
Ба қомат сарвро афканда дар рашк. *Низорӣ*

ПАШМ پشم **1.** мӯе, ки дар бадани ҳайвонот мерӯяд.

Хурмо натавон хӯрд аз ин хор, ки киштем,
Дебо натавон бофт аз ин пашм, ки риштем. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* ночиз, ҳеҷ.

Ба рӯи хонаи худ дӯхтам чашм,
Намонда дар бисоти хонаам пашм. *Сайидо*

Ман, ки расвои ҷаҳонам, ғами олам пашм аст. *Зарбулмасал*

◇ **пашму қасаб** тору пуд.

Ё раб, ту гилам сириштаӣ, ман чӣ кунам?
Пашму қасабам ту риштаӣ, ман чӣ кунам?
Ҳар неку баде, ки ояд аз ман ба вуҷуд,
Ту бар сари ман набиштаӣ, ман чӣ кунам?! *Хайём*

пашм даркашидан дур кардан аз худ (бо роҳи ҳила).

Дарнамегунҷад, агар мӯе шавад беҳудагӯй,
Ҳар кӣ беҳуда кунад-арбада, пашмаш даркаш. *Низорӣ*

пашм дар кулоҳ доштан эътибор доштан, соҳиби иззат будан.

Он ки ба пашмина барадшон зи роҳ,
Пашм надорад магар ӯ дар кулоҳ? *Хоҷу*

ПАШМАК پشمک навъе аз ҳалвое ки, мисли мӯй тор-тор, вале сафед аст.

Манъи магас аз пашмаки қандӣ кардан
Аз риши ҳаллоҷ пунба бардоштан аст. *Абӯисҳоқи Атъима*

ПАШМИН||ПАШМИНА پشمین||پشمینه **1.** мансуб ба пашм; **2.** аз пашм бофташуда.

Муфлисонему ҳавои маю мутриб дорем,
Оҳ, агар хирқаи пашмин ба гарав настонанд. *Ҳофиз*

Қампал ба сари муборак наистода, ҳар тарафаш овезон шуда, барои нигоҳ доштани он як фӯтаи пашмини сиёҳ ... печонидаанд. *Садри Зиё*

3. либоси аз пашм бофташуда, чакман.

Карданд қабилаҳо саросар
Пашмина сиёҳ пой то сар. *Ҳилолӣ*

Хуноба зи дидагон равон кард,
Пашмина ба ҷони парниён кард. *Шоҳин*

ПАШМИНАПӮШ پشمینه‌پوش пӯшандаи либоси пашмин, чакманпӯш; *маҷ.* зоҳид, сӯфӣ, аҳли тасаввуф.

Ҳаст басе сӯфии пашминапӯш,
К-аш нарасад бонги муаззин ба гӯш. *Хисрави Деҳлавӣ*

Сармаст бо қабои зарафшон чу бигзарӣ,
Як бӯса назри Ҳофизи пашминапӯш кун! *Ҳофиз*

ПАШМИНХОНА پشمین‌خانه *киноя аз* ҷои осоиш, макони фароғат ва осудагӣ.

Ман он мурғам, ки афтодам ба ноком
Зи пашминхона дар абрешимин дом. *Низомӣ*

ПАШМОГАНД پشم آگند ҷул, полон.

Қафши Исо мадузду аз атлас
Хари ӯро масоз пашмоганд. *Саноӣ*

Ҳам сагонро қилода заррин аст,
Ҳам харонро хаз аст пашмоганд. *Хоқонӣ*

ПАШМОҚ||БАШМОҚ *т.* پشماق||بشماق кафш.

Қарда хуни куштан хиҷрон ба як раҳ поймол,
В-ар намедорӣ мусаллам, ранги пашмоқаш бибин. *Хоҷу*

ПАШША پشه **1.** навъе аз ҳашароти хурди болдору нешдор.

Пашша аз пил кам зияд бисёр,
З-он ки кӯтаҳбақо бувад хунхор. *Саноӣ*

пашшаи обӣ навъе аз пашша, ки дар об тухм мениҳад ва беморин табу вараҷаро мегузаронад; **пашшаи хокӣ** навъе аз пашша, ки неши он дардовар ва хоришовар аст; **2.** магас.

Бар дари арбоби давлат нест ғайр аз гирдбод,
Пашшае берун намеояд зи меҳмонхонае. *Сайидо*

3. *маҷ.* зарра, қатра.

Ба як пашша аз бун надорад хирад,
Азеро касеро ба кас нашмарад. *Фирдавсӣ*

◇ **пашшаи заррин** *киноя аз* шарораи оташ; **пашшаи заъфарон** *киноя аз* ангишти афрӯхта; **пашшаро наъл дар ҳаво бастан** *киноя аз* ниҳояти чобукӣ ва маҳорат.

ПАШШАХОНА پشه‌خانه **1.** чодаре, ки аз матои нозук барои муҳофиза аз пашша медӯзанд; **2.** номи дарахти сада.

ПАШШАХӮРД||ПАШШАХӮРДА پشه‌خورد||پشه‌خورده *тиб.* решест, ки дер давом мекунад, ба ақидаи халқ аз газидани пашша пайдо мешавад. Ин яра дар Балх бисёр мешудааст ва онро яраи афғонӣ ва қарҳаи балхӣ низ мегӯянд.

ПАШӮЛИДА پشولیده *ниг.* **пажӯлида.**

Дили дарвеш саросема беҳ аст,
Турраи дӯст пашӯлида хуш аст. *«Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ»*

ПАЮГОНӢ||БАЮГОНӢ پیوگانی||بیوگانی тӯи арӯсӣ.

Сохт он гаҳ яке паюгонӣ
Ҳам бар оину расми юнонӣ. *Унсурӣ*

ПАЮСИДАН||ПУЮСИДАН پیوسیدن таваққӯъ доштан, умедвор шудан, интизор шудан, нигарон будан.

ПАЯМБАР پیمبر *ниг.* **пайғамбар.**

Паямбар туӣ, ҳам ту бабри далер,
Ба ҳар кинагаҳ чун сарафроз шер. *Фирдавсӣ*

ПАЯМБАРӢ پیمبری *ниг.* **пайғамбарӣ.**

Бар гӯшаи оризи чу кофур
Дар ҳам зада зулфи анбариро,
Лаълаш ба ситеза дарнамуда
Сад мӯъҷизаи паямбариро. *Анварӣ*

ПАҒНА پغنه зинапоя, нардбон.

Пағнаи боми давлатат бошад
Ин чаҳор охшеҷу ҳафт фалак. *«Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ»*

ПАҒОЗ پغاز *ниг.* **бағоз.**

Жож мехояму чун жожам хушк,
Хорҳо дорам чун нӯки пағоз. *«Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ»*

ПАҲАН پهن *ниг.* **паҳн.**

Чун гули сурӣ шуда гирду паҳан
Лаъли тари лола бар рӯи чаман. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАҲАНД *х.* پهند доми шикори оҳу, тала, хаппак, қабқон.

Чун ниҳод ӯ паҳандро некӯ,
Қайд шуд дар паҳанди ӯ оҳу. *Рӯдакӣ*

ПАҲЛАВ پهلو **1.** *ниг.* **паҳлавон** 1.

Аз он пас пароканда шуд анҷуман,
Суви хона шуд паҳлави пилтан. *Фирдавсӣ*

Кунад ҳар паҳлаве хисравнишонӣ,
Ту ҳам худ хисравӣ, ҳам паҳлавонӣ. *Низомӣ*

2. шаҳр.

Зи паҳлав бирун рафт Ковусшоҳ,
Ба ҳар сӯ ҳамегашт гирди сипоҳ. *Фирдавсӣ*

ПАҲЛАВИКЕШ پهلوی کیش пайрави дин ва расму оини паҳлавӣ.

Табаҳ кардӣ он паҳлавикешро,
Чаро нангаридӣ пасу пешро. *Дақиқӣ*

ПАҲЛАВОН پهلوان **1.** зӯрманд, тавоно, қавӣ, далер, шуҷоъ.

Куҷо ӯ бувад, ман наёям ба кор,
Ки ӯ паҳлавон асту гурду савор. *Фирдавсӣ*

2. сарлашкар, сипаҳбуд.

Фиристода омад чу боди дамон,
Расонид нома бари паҳлавон. *Фирдавсӣ*

ПАҲЛАВОНБАЧА پهلوانبچه бачаи паҳлавон, паҳлавонзода.

Пас аз бора Рӯдоба овоз дод,
Ки эй паҳлавонбачаи гурдзод. *Фирдавсӣ*

ПАҲЛАВОНЗОДА پهلوانزاده зодаи паҳлавон, фарзанди паҳлавон.

Агар паҳлавонзода бошад, равост,
Ки аз паҳлавон ин далерӣ сазост. *Фирдавсӣ*

ПАҲЛАВОНӢ پهلوانی **1.** мансуб ба паҳлавон.

Яке ҷомаи хисравонӣ бихост,
Ҳамон ҷавшани паҳлавонӣ бихост. *Фирдавсӣ*

2. *ниг.* **паҳлавӣ** 3.

Агар паҳлавонӣ надонӣ забон,
Ба тозӣ ту Арвандро Даҷла хон. *Фирдавсӣ*

3. забони паҳлавӣ.

Сикандар дили хисравонӣ гирифт,
Сухан гуфтани паҳлавонӣ гирифт. *Фирдавсӣ*

4. далерӣ, қаҳрамонӣ.

Биёбониён паҳлавонӣ кунанд,
Маликзодагон даштбонӣ кунанд. *Низомӣ*

ПАҲЛАВӢ پهلوی **1.** мансуб ба давраи Ашкониён ва Сосониён ё мардуми он давра (асрҳои аввали баъд аз мелод то асри VII); **гулбонги паҳлавӣ** лаҳн ва оҳанги паҳлавӣ.

Булбул зи шохи сарв ба гулбонги паҳлавӣ
Мехонд дӯш дарси мақомоти маънавӣ. *Ҳофиз*

забони паҳлавӣ забони форсии давраи Ашкониён ва Сосониён.

Валекин паҳлавӣ бошад забонаш,
Надонад ҳар кӣ бархонад баёнаш.
Фахриддини Гургонӣ

Раҳи паҳлавӣ оҳангест дар мусиқӣ.

Сарояндагони «Раҳи паҳлавӣ»
Зи бас нағма дода наворо навӣ. *Низомӣ*

Суруди паҳлавӣ оҳангест дар мусиқӣ.

«Суруди паҳлавӣ» дар номаи чанг
Фиканда сӯзи оташ дар дили санг. *Низомӣ*

хатти паҳлавӣ алифбои забони паҳлавӣ.

Набиштанд бар номаи хисравӣ,
Набуд он замон хат магар паҳлавӣ. *Фирдавсӣ*

2. забони паҳлавӣ.

«Калила» ба тозӣ шуд аз паҳлавӣ
Бад ин сон, ки акнун ҳаме бишнавӣ. *Фирдавсӣ*

3. *кинояи аз* забони форсии дарӣ — забони адабии тоҷикӣ, ки ибтидои он асрҳои VIII—IX аст.

Зи ман гашт дасти фасоҳат қавӣ,
Бипардохтам дафтари паҳлавӣ. *Фирдавсӣ*

Маснавии Мавлавии Маънавӣ
Ҳаст Қуръон дар забони паҳлавӣ.*

4. паҳлавонӣ, мансуб ба паҳлавон, аз они паҳлавон.

Ҳама ҷомаи паҳлавӣ кард чок,
Хурӯшон ба сар-бар ҳамерехт хок. *Фирдавсӣ*

Нишаста бар он бораи хисравӣ,
Бипӯшида он ҷавшани паҳлавӣ. *Дақиқӣ*

5. паҳлавон будан, қаҳрамонӣ.

Ҳастанд гоҳи бахшишу кӯшиш ғуломи ӯ
Ҳотам ба зарфишониву Рустам ба паҳлавӣ.
Ибни Ямин

ПАҲЛУ||ПАҲЛӮ پهلو **1.** яке аз ду тарафи сина ва шикам, тарафи чап ва рости сина ва шикам, ҷанб.

Устухони паҳлуҳо аз ҳар ду сӯй бисту чаҳор пора аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Аз ин паҳлу бад-ин паҳлу абас, Мулҳам, намегардам,
Қабобам мекунад аз ҷилваи гарм оташинхӯе.
Мулҳам

2. тараф, ҷониб, самт; канор, канора.

Зи паҳлуи раҳ шере омад падид,
Ғиреванда чун раъд дар кӯҳсор. *Фаррухӣ*

Ба авҷи бепулӣ, к-аз паҳлуи харҷ аст роҳ о.. ҷо,
Сари мӯ харҷ афзунтар кунӣ, бишкан кулоҳ он ҷо.
Савдо

3. ҷаноҳи лашкар, қисми рост ва ё чапи лашкар.

Ба қалб-андарун пои худро фушурд,
Ба ҳар паҳлавон паҳлуеро супурд. *Низомӣ*

4. *мат.* зилъ, қабурға, тайкаш.

Ӯро мусаллас хонанд, ки ҳар паҳлуе аз вай ҳамчанди якдигар бувад. *Ибни Сино*

5. *маҷ.* шикам.

Фурӯ рехт аз дида Синдухт хун,
Ки кӯдак зи паҳлу кай ояд бирун? *Фирдавсӣ*

Шабе курде аз дарди паҳлу нахуфт,
Табибе дар он ноҳият буд, гуфт ... *Саъдӣ*

6. *маҷ.* фоида, нафъ.

Маталаб ком, ки дар кишвари Ҳинд, эй дарвеш,
Тани мардум ҳама чарб аст, вале паҳлу нест. *Салим*

◇ **паҳлуи ... канори ..., назди ...**

Банда Хисрав аз сари ҷон хостаст,
То нишинад соате паҳлуи ту. *Хисрави Деҳлавӣ*

Донист падар фурӯғи рояш,
Паҳлуи адиб бидод ҷояш. *Шоҳин*

паҳлу ба паҳлу дар як қатор, ҳампаҳлу.

Он ки паҳлу мезанад абрӯи ӯ бо моҳи нав,
То каяш бо дигарон паҳлу ба паҳлу бингарам.
Шоҳӣ

паҳлу баршикастан азият кашидан, ранҷу озори бисьёр дидан.

Ту паҳлуи ёри худ нишаста,
Ман паҳлуи хеш баршикаста. *Шоҳин*

паҳлу гузоштан дур шудан, канора гирифтан.

Ҳар бор гуфтай, ки зи паҳлуи ман бирав!
Рафтем ин, ки аз туву паҳлу гузоштем.
Хисрави Деҳлавӣ

паҳлу задан баробарӣ кардан, ҳампоягӣ кардан.

Ба санги хора нони аҳли давлат мезанад паҳлу,
Гадо пайваста бо лабҳои хунолуд меояд. *Сайидо*

Мезанад паҳлу кулоҳи ман ба тоҷи хисравӣ,
Соғари Ҷам косаи дасти гадо бошад маро. *Сайидо*

паҳлу кардан гурехтан, канора гирифтан.

Шаҳ озарми ӯ беҳ, ки яксӯ кунад,
Қ-аз он паҳлавон пил паҳлу кунад. *Низомӣ*

паҳлу кашидан рост шудан, қад кашидан.

Гаҳ ҳамчу бунафша зад ду зону,
Гаҳ сабзасифат кашид паҳлу. *Шоҳин*

паҳлу ниҳодан а) хобидан, дароз кашидан.

Ҷомаҳои нафис пӯшидӣ ва паҳлу ҷуз дар ҳарир наниҳодӣ. «*Ҳористон*»

б) такья кардан ба чизе ва касе, дар ҳимояи касе будан.

Ниҳӣ паҳлу ба марди кордоне,
Миёни кордонон паҳлавоне. *Ҷомӣ*

паҳлу сондан (*ё* **судан**) баробарӣ кардан, баробар омадан; **паҳлу тиҳӣ кардан** канора кардан, дурӣ ихтиёр кардан, ичтиноб варзидан.

Ту ба сад талтиф пандаш медиҳӣ,
Ӯ зи пандат мекунад паҳлу тиҳӣ. Румӣ

Аз дӯсти озурда ва қарини ранҷдида паҳлу тиҳӣ кардан ба саломат наздиктар аст. «*Анвори Суҳайлӣ*»

паҳлу тофтан дур шудан, канораҷӯӣ кардан.

Ба паҳлуи худ ин дилро наёбӣ,
Чӣ бошад, гар зи худ паҳлу матобӣ. *Ҷомӣ*

паҳлу хаста кардан ранҷ бурдан, заҳмат кашидан.

То наёмӯзӣ, агар паҳлу нахоҳӣ хаста кард,
Бо хирадмандон нашояд ҷустанат ҳампаҳлуӣ.
Носири Хисрав

паҳлу хӯрдан а) садама дидан, озор кашидан, лат хӯрдан.

Ба роҳе чун кунам ҷунбиш паи ком,
Қи сад паҳлу хӯрад табъам ба ҳар гом. *Нозим*

б) истифода намудан, фоида бурдан.

Оҳам аз таънаи дил ҳеҷ набоҷид ба хеш,
Ришта фарбеҳ нашуд аз хӯрдани паҳлуи чароғ.
Бедил

паҳлу аз паҳлу нигаҳ доштан дур истодан, наздик нашудан.

Ту, эй паҳлавон, к-омадӣ сӯи ман,
Нигаҳ дор паҳлу зи паҳлуи ман. *Низомӣ*

паҳлу ба хок ниҳодан мурдан.

Наздик шуд, ки афтаму паҳлу ниҳам ба хок,
Қ-аз оби дида хонаи ман дар нишаст шуд.
Мушфиқӣ

аз паҳлуи *касе* **коре кардан** бо мадад ва ёрии касе чизе кардан.

Дидаам, гавҳар ба домон рехт аз паҳлуи ашк,
Абр доим ревиш аз паҳлуи дарьё мекунад.*

аз паҳлуи *касе* **шикам пур кардан** аз касе истифода намудан, аз меҳнати касе баҳраманд шудан.

Бимурд аз тиҳидастӣ озодмард,
Зи паҳлуи мискин шикам пур накард. *Саъдӣ*

аз паҳлуи худ хӯрдан а) ғам хӯрдан; б) аз сармояи худ хӯрдан, сармояи худро сарф кардан; *маҷ.* сари худро хӯрдан, сабаби ҳалоки худ гардидан.

Набошӣ бас эмин ба бозуи хеш,
Хӯрад гови нодон зи паҳлуи хеш. *Фирдавсӣ*

Бадхоҳи давлати ту зи паҳлуи худ хӯрад,
Ҳамчун саге, ки ӯ хӯрад аз устухони хеш. *Муиззӣ*

ба паҳлу гирифтан оғӯш кардан, ба канор гирифтан.

Афсӯс, ки аз ғами ту мурдам,
Нагрифта туро даме ба паҳлу. *Васлӣ*

ба паҳлуи ноз хобидан дар камоли осудагӣ будан, роҳат ва истиғно доштан.

Туро тира шаб кай намояд дароз,
Қи хусбӣ зи паҳлу ба паҳлуи ноз. *Саъдӣ*

ПАҲЛУДОР پهلودار 1. манфиатрасон; мададгор, ёридиҳанда.

Рӯзгорест зи абнои замон ғайри сухан
Ҳеҷ касро нашунидам, ки бувад паҳлудор. *Зуҳурӣ*

2. пойдор, устувор.

Ғам басеро карда соҳибдастгоҳ,
Пушти кас бар айш паҳлудор нест. *Зуҳурӣ*

◇ **ҳарфи паҳлудор** гапи киноямез ва ё истеҳзоомез.

Маро ҳаргиз набошад шиква аз банди қабои ӯ,
Ба хотир сад гиреҳ аз ҳарфи паҳлудор меояд.
Сайидо

ПАҲЛУЗАН پهلوزن паҳлусой, касе, ки даъвои баробарӣ ва ҳампоягӣ мекунад.

В-агар низ паҳлузанеро бикушт,
Аз ӯ беҳтареро қавӣ кард пушт. *Низомӣ*

ПАҲЛУНИШИН پهلونشين мусоҳиб, ҳамдам, ёр, рафиқ.

Сайидо, хубон гиреҳ аз кори ман накшудаанд,
Гарчи чун банди қабо паҳлунишинам кардаанд.
Сайидо

ПАҲЛУСОЙ پهلوسای баробарикунанда; **паҳлусой омадан** баробари карда тавонистан, баробар шуда тавонистан.

Масой бо ман паҳлу ба аблаҳӣ чандин,
Қи нек н-ояд бо пил пашша паҳлусой. *Сӯзанӣ*

ПАҲЛУШИКОФ پهلوشکاف даррандаи паҳлу, шикофандаи паҳлу (сифати теғ ва шамшер).

Чу фардо алам баркашад бар масоф,
Хӯрад шарбати теғи паҳлушикоф. *Низомӣ*

ПАҲЛӮ پهلو *ниг.* **паҳлу.**

ПАҲН پهن васеъ, фароҳ, кушода.

Ва дигар чу гетӣ надорад даранг,
Сарои сипанҷӣ чи паҳну чи танг. *Фирдавсӣ*

паҳни дарьё дарьёи сербар, паҳновар, баҳр.

Агар чун дилат паҳн дарьёстӣ,
Зи дарьё гуҳармавҷ бархостӣ. *Фирдавсӣ*

паҳн дашт дашти васеъ, саҳрои паҳновар.

Дигар гуфт, чун лашкарат бозгашт,
Ту танҳо бимонӣ дар ин паҳн дашт. *Фирдавсӣ*

Зи ҷон ҳар чӣ ҷунбад дар ин паҳн дашт,
Ба таскини маргаш бувад бозгашт. *Ҷомӣ*

паҳн кардан а) густурдан, андохтан, вазъ кардан; *б)* ниҳодан, гузоштан.

Аз меваҳо ба паҳлуи худ паҳн кардаам,
Гоҳе зи туршу гоҳ зи ширину нордон. *Сайидо*

◇ **гӯш паҳн кардан** (*ё* **кушодан**) бо диққат гӯш кардан.

Бад-ӯ гуфт Гударз: Боз ор ҳуш,
Сухан бишнаву паҳн бикшой гӯш. *Фирдавсӣ*

Дӯшам зи булбуле чӣ хуш омад, ки месуруд,
Гул гӯш паҳн карда зи шохи дарахти хеш. Ҳофиз

ПАҲНА I پهنه арса, соҳат, майдон.

Сар андар роҳи мулке неҳ, ки ҳар соат ҳамебошӣ
Ту ҳамчун гӯй саргардону раҳ чун паҳна бепаҳно. *Саноӣ*

Рафт он моҳӣ, раҳи дарьё гирифт,
Роҳи дуру паҳнаи паҳно гирифт. *Румӣ*

паҳнаи корзор арсаи ҷанг, майдони муҳориба.

ПАҲНА II پهنه кафчае, ки бо он гӯй бозӣ мекунанд, чӯбдасти кафчадор барои гӯйбозӣ (тӯббозӣ), навъе аз чавгон.

Ҳунар намояд чандон ки чашм хира шавад,
Ба тиру найзаю зӯбину паҳнаю чавгон. *Фаррухӣ*

ПАҲНГАШТА پهن گشته **1.** паҳнгардида, паҳншуда; **2.** паҷақшуда.

Саре бетану паҳнгашта ба гурз,
Тане бе сар афканда бар хок бурз. *Абӯшакури Балхӣ*

ПАҲНГӮШ پهن گوش дорои гӯши паҳн, гӯшкалон.

ПАҲНДӮШ پهن دوش чорпаҳлу, шонапаҳн.

Марде буд... некурӯй, баландбинӣ, паҳндӯши кӯтоҳрон. *«Таърихи Табарӣ»*

ПАҲНО پهنا **1.** арз, бар, паҳнӣ; *муқобили* **тӯл 1.**

Бидонад заминро, ки пасту баланд,
Дарозош чанд асту паҳнош чанд. *Низомӣ*

Як ҷуфт бисот ёфтанд: Сесад раш дар шаст раш дарозно ва паҳнои он. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. вусъат, васеӣ; *маҷ.* бузургӣ, азамат.

Яке қатра борон зи абре чакид,
Хиҷил шуд, чу паҳнои дарьё бидид. *Саъдӣ*

◇ **паҳнои умр** кушодаахволӣ, фароҳӣ ва хубии ҳаёт.

Мо ба паҳнои умр афзудем,
Хизр агар саъй дар дарозӣ кард. *Зуҳурӣ*

паҳно кардан ҳамвор намудан.

Замин он ки болост, паҳно кунам,
Бад-он дашти беоб дарьё кунам. *Фирдавсӣ*

Заминро зи хун ранги дебо кунам,
Зи болои бадхоҳ паҳно кунам. *Фирдавсӣ*

ПАҲНОВАР پهناور ариз, бисьёр васеъ, сербар.

Чу кӯдак ба дасти шиновар-бар аст,
Натарсад в-агар Даҷла паҳновар аст. *Саъдӣ*

Об бас тез буду паҳновар,
Ҳирси мискин дар об шуд музтар. *Ҷомӣ*

ПАҲНОНА پهنانه маймун, бӯзина.

Агар абрӯш чин орад, сазад, гар рӯи ман бинад,
Ки рухсорам пур аз чин аст, чун рухсори паҳнона. *Кисоӣ*

ПАҲНСИНА پهن‌سینه дорои синаи фароҳ.

ПАҲНШОНА پهن‌شانه паҳндӯш, паҳнкитф, чорпаҳлу.

ПАҲ-ПАҲ په‌په **1.** *калимаи нидо* офарин, таҳсин, зеҳ.

Роиҷ... дар хондани шеър тарзи аҷибе дошт ва вақти таҳсини шеъри худ мегуфт: Паҳ-паҳ! *«Хизонаи омира»*

паҳ-паҳ задан таҳсину офарин кардан.

Рӯҳониён чу бинанд абкори фикри ман,
Паҳ-паҳ *зананд бар ваю номи худо баранд. Камоли Исмоил*

2. калимаест, ки дар мавриди кароҳат аз чизе, ки дил беҷо мекунад, гуфта мешавад.

Олимхоҷа бинию даҳонро бо остин маҳкам гирифтанд ва фарьёду фиғон мекарданд: Паҳ-паҳ, бадбӯ буда, мағзи сарамро шӯронид. *Садри Зиё*

ПАҲР *ҳ.* پهر як ҳисса аз чор ҳиссаи рӯз ва ё шаб, ҳаштьяки шабонарӯз, се соат.

Чу паҳре зи тира шаб андар чамид,
Ки он ном дар пеши яздон ҳамид. *Фирдавсӣ*

Як паҳр аз шаб гузашта буд, ки аршошьёнӣ ин хабар шунид. *«Таърихи Фаришта»*

ПАҲРА پهره посбонӣ, муҳофизат.

Ильёсхон, ки доязодаи подшоҳ буд, дар он шаб навбати паҳраи ӯ буд. *«Таърихи Фаришта»*

ПАҲРАДОР پهره‌دار посдор, муҳофизаткунанда.

Халил аз бими он зинҳорхорон,
Мураттаб дошт ҷамъе паҳрадорон. *Низорӣ*

Пиёдаҳои паҳрадор бар эшон ҳамла оварда ба қатл мерасониданд. *«Таърихи Фаришта»*

ПЕ پ номи ҳарфи сейӯми *алифбои* арабии тоҷикӣ (پ).

Ин ҳарф махсуси забони форсию тоҷикӣ буда, дар забони арабӣ вуҷуд надорад ва онро бои форсӣ низ меноманд. Дар дастнависҳои қадим ба ҷои **п—б** ва дар шаклҳои муарраби калимаҳои тоҷикӣ-форсӣ **ф** ё **б** навишта мешавад (мас. пил—фил, порс—форс, подшоҳ—бодшоҳ ва ғ.). Дар ҳисоби ҷумалу абҷад бо **б** баробар буда шумораи 2-ро ифода мекунад.

ПЕРАҲАН پیرهن *ниг.* **пероҳан.**

ПЕРАҲАНПӮШ پیرهن‌پوش куртапӯш.

Ҳар як чу ҳубоб пераҳанпӯш,
Гирдобсифат даруна пурҷӯш. *Файзӣ*

ПЕРАҲАНЧОК||ПИРАҲАНЧОК پیرهن‌چاک пераҳандарида, куртадарида; *маҷ.* ранҷдида, ошуфта.

Ки бошад пераҳанчоке зи ушшоқ,
Ба шабҳои ҷудоӣ нотавоне. *Мушфиқӣ*

перо(й)||пиро(й) پیرا(ی) *асоси замони ҳозираи* **перостан||пиростан.**

ПЕРО(Й)||ПИРО(Й) پیرا(ی) зеб, зинат, ороиш; **перо шудан** зинат ёфтан, ороста гаштан.

Меъда пур гашт, киса перо шуд,
Қиса болиду махзаноро шуд. *Бедил*

ПЕРОИШ پیرایش зеб додан, зинат додан, ороиш.

Набинанд пероиши якдигар
Магар муддати даъвӣ ояд ба сар. *Низомӣ*

Расулон мабҳуту мадҳуш дар ороиши он базм ва пероиши он маҷлис бимонданд. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

перой پیرای *ниг.* **перо(й).**

ПЕРОЙ پیرای *ниг.* **перо(й).**

ПЕРОМАН||ПЕРОМУН پیرامن||پیرامون гирд, гирдогирд, атроф, гирду пеш.

Лашкар перомуни шаҳр фаро гирифт ва ба дарҳои шористон ҷанг оғоз карданд. *«Таърихи Систон»*

Гулпераҳано, бе ту равам чун ба гулистон,
Мақсуд зи перомани гул бӯи ту дорам. *Мушфиқӣ*

пероман нишастан гирд нишастан, давра нишастан, ҳалқа карда нишастан.

Ҷамъеро дидам пероман нишаста, эшон аз сари талаттуф ба ман сухан кард. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **перомуни** *чизе* **гаштан** аз паи чизе шудан, аз чизе даст накашидан.

Лутфӣ ... аз сару савдои мубоҳиса даргузашт, дигар перомуни ҷавоби суол нагашт. *Садри Зиё*

ПЕРОР پیرار соли пеш аз порсол, перорсол, пеш аз соли гузашта.

Ҳаргиз наёмадасту наёяд гузашта боз,
Бар қавли ман гуво бас перору пори ман. *Носири Хисрав*

Боз бар ёд медиҳад дилро
Шодии пору ишрати перор. *Убайди Зоконӣ*

ПЕРОРИН پیرارین перорсола, ду сол пешина.

Мири порину мири перорин
Ҳама баттолу мо ҳамон таббол. *Саъдӣ*

ПЕРОСТА||ПИРОСТА پیراسته **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* **перостан||пиростан; 2.** озода, зебо.

Агарчи Ҷарир аст пероста,
Аз ин анҷуман мар-туро хоста. *Фирдавсӣ*

ПЕРОСТАГӢ پیراستگی оростагӣ, мураттабӣ, зебоӣ.

Перостагии нӯх чаманро,
Дар гул бигирифтаам суханро. *Файзӣ*

ПЕРОСТАН||ПИРОСТАН پیراستن **1.** кам кардан, қайчӣ задан ва буридани чизе барои ороиш; оростан, ороиш додан, зебу зинат додан.

Ҳама пушти пилон биёростанд,
Ба дебои румӣ биперостанд. *Фирдавсӣ*

2. мураттаб гардонидан, ба тартиб андохтан.

Аз бахри худо, зулф маперой, ки моро
Шаб нест, ки сад арбада бо боди сабо нест. *Ҳофиз*

Худ ту омода бувӣ в-ороста
Ҷанги ӯро хештан пероста. *Рӯдакӣ*

3. руфӯ кардан, ямоқ кардан, порадӯзӣ намудан.

Куҳан хирқаи хеш перостан,
Беҳ аз ҷомаи орият хостан. *Саъдӣ*

Шармам аз хирқаи олудаи худ меояд,
Ки бар ӯ васла ба сад шаъбада перостаам. *Ҳофиз*

4. зидудан, пок кардан, тоза намудан.

Ҳама ростӣ бояд оростан,
Зи каҷжӣ дили хеш перостан. *Фирдавсӣ*

Як оҳу, ки аз як дурӯғ оядо,
Ба сад рост гуфтан наперояд о. *Абӯшакури Балхӣ*

5. сайқал кардан; **6.** *маҷ.* танбеҳ кардан, сиёсат кардан.

Ҳамедун дояро лахте биперой,
Ба бодафроҳ бар ҳолаш мабахшой. *Фахриддини Гургонӣ*

ПЕРОЯ||ПИРОЯ پیرایه **1.** зебу зинат, ороиш.

Чокарпешаро пероян бузургтар ростист. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Ишқи ту дар дил никӯ пероест,
Дидаро дидори ту сармоест. *Анварӣ*

Аз ту пероян сухан нав шуд,
Оби назми ту сӯзи Хисрав шуд. *Мушфиқӣ*

2. зевар, асбоби зинат ва ороиш.

Сандуқе пеши ӯ биниҳод ва сари он бикушод, ҷумла пероян занон буд. *Авфӣ*

• **пероя бастан** а) зинат додан, оростан бо зевар.

Зи ҳар нусха бардоштам мояҳо,
Бар ӯ бастам аз назм пероҳо. *Низомӣ*

Арӯси маҷлиси мо худ ҳамеша дил мебурд,
Алалхусус, ки пероя бар ӯ бастанд. *Саъдӣ*

б) *маҷ.* ба назм даровардани сухан, манзума сохтан.

Бастам ба ҳазор пухтахомӣ
Пероян Хисраву Низомӣ. *Шоҳин*

пероя додан зинат додан, ороиш додан.

Чу Ширин боздид он духтаронро,
Зи маҳ пероя медод ахтаронро. *Низомӣ*

ПЕРОЯБАНД پیرایه‌بند ороишгар, зинатдиҳанда.

Сел дар иқлими мо пероябанди хона аст,
Рахна монанди қафас ороиши кошона аст. *Абутолиби Калим*

ПЕРОЯГАР پیرایه‌گر ороишгар, зинатдиҳанда.

Перояграри парандпӯшон,
Сармоядеҳи шакарфурӯшон. *Низомӣ*

ПЕРОЯДЕҲ پیرایه‌ده зинатдиҳанда, ороишгар.

Равшанкуни осмон ба анҷум,
Пероядеҳи замин ба мардум. *Низомӣ*

ПЕРОЯПӮШ پیرایه‌پوش худро ородиҳанда.

Никӯрӯ, ки зевар набандад ба дӯш,
Басе беҳтар аз зишти перояпӯш. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПЕРОЯСАНҶ پیرایه‌سنج зеварсанҷ, он кӣ зевар месанҷад, он кӣ зевар бармекашад; **пероясанҷ гаштан** зевар додан, зевар ва чизҳои қиматбаҳо бахшидан.

Ҷаҳондор к-он дид, бикшод ганҷ,
Ба хирворҳо гашт пероясанҷ. *Низомӣ*

ПЕРОҲАН||ПИРОҲАН||ПЕРАҲАН||ПИРАҲАН پیراهن||پیرهن курта, либоси таҳи яккабата.

Агар бошгуна бувад пераҳан,
Бувад ҳоҷати баркашидан зи тан. *Рӯдакӣ*

◇ **пероҳани гул** *киноя аз* барги гул.

Буд садпора чу пероҳани гул пардаи дил,
Ки ба хори суманаш боз ба ҳам дӯхта шуд. *Исмат*

пероҳани гӯр *киноя аз* кафан.

Гар ҳама мамлакату моли ҷаҳон ҷамъ кунем,
Лек ҷуз пераҳани гӯр зи дунъё набарем. *Хоқонӣ*

пероҳани коғазӣ (*ё* **коғазин**) а) рӯшнони субҳ ва шиои офтоб; б) *киноя аз* додхоҳӣ, ки дар замони қадим шахси зулмдида барои маълум намудани мазлумии худ либоси коғазӣ пӯшида ба додхоҳӣ назди додрас мерафтааст.

То ки дасти қадар аз дасти ту бирбуд қалам,
Коғазин пераҳан аз дасти қадар бод бадар. *Хоқонӣ*

пероҳани Юсуф ишора ба яке аз воқеаҳои афсонаи Юсуфи Канъонӣ, ки бародаронаш аз ҳасад ӯро ба чоҳ андохта, бо баҳонаи он, ки гӯё ӯро гург хӯрдааст, куртаи порашудаашро ба хун олуда ба падараш Яъқуб расониданд.

Гар ба хокам гузарад Юсуфи гулпираҳанам,
Бӯи пероҳани Юсуф шунаванд аз кафанам. *Ҳилолӣ*

пероҳан даридан *ниг.* **пероҳан қабо кардан.**

Пераҳане гар бидарад з-иштиёқ
Домани афваш ба гунаҳ бармапӯш. *Саъдӣ*

пероҳан чок кардан (*ё* **сохтан, задан**) *ниг.* **пероҳан қабо кардан.**

То рухат дидаст гул дар боғ, эй сарви равон,
Бар тани худ чок месозад зи хиҷлат пераҳан. *Ҳофиз*

Эй сабо, бархезу тарки тӯшаю дамсоз гир,
Чок зан пероҳану танҳо раҳи Шероз гир. *Исмат*

Ҳама авроқи ӯ зи шавқи сухан
Пераҳан чок карда то доман. *Мушфиқӣ*

пероҳан қабо кардан (*ё* **сохтан**) куртаро пора кардан, куртаро чок кардан; *киноя аз* гирьяву фиғон.

То магар васли ту як шаб васлаи корам шавад,
Дар фироқат пераҳанро сохтам бар тан қабо. *Салмони Соваҷӣ*

Пероҳани хештан қабо кард,
Дар домани дашту кӯҳ ҷо кард. *Шоҳин*

пероҳани ҷон даридан *киноя аз* худро ҳалок намудан.

Чӣ кунам, даст надорам ба гиребони аҷал,
То ба тан дар ғами ту пераҳани ҷон бидарам. *Саъдӣ*

ба (*ё* **дар**) **пероҳан нагунҷидан** (*ё* **нағунҷидан**) *киноя аз* изҳори шодии бисьёр кардан.

Парда бардору бараҳна гӯ, ки ман
Менагунҷам бо санам дар пераҳан. *Румӣ*

Ҳазрати охунд... аз ғояти шодӣ дар пераҳани худ нағунҷиданд. *Садри Зиё*

пероҳани ҳаёти *касе* **даридан** *киноя аз* бар бод рафтани ҳаёт, ба дами ҳалокат расидан.

Сарриштаи умедам аз дасти ғам гусаста,
Пероҳани ҳаётам бар тан дарида бе ту. *Сайидо*

пероҳани танг пора беҳтар *зарб.* чизе, ки бад аст, набуданаш беҳтар.

Мегуфт, ки: Танг буд дар бар,
Пероҳани танг пора беҳтар. *Ҳилолӣ*

ПЕРӮЗ پیروز *ниг.* **пирӯз.**

ПЕРӮЗӢ پیروزی *ниг.* **пирӯзӣ.**

ПЕС پیس **1.** номи касалие, ки дар бадани инсон ва ҳайвон пайдо мешавад; барас; **2.** гирифтори касалии барас.

Дар мулки ту басанда накарданд бандагӣ
Намруди пашшахӯрдаву Фиръавни песи ланг. *Сӯзанӣ*

Дар миёни он килоб саге буд пес, ки ҷуръати зиёдат мекард. *«Равзат-ус-сафо»*

ПЕСА پیسه **1.** сиёҳу сафеди омехта ба ҳам, ало, аблақ, дуранга, мошубиринҷ.

Даври ҷавонӣ гузашт, мӯи сиёҳ песа гашт,
Барқи ямонӣ биҷаст, гард бимонд аз баҳор. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* дурӯя, мунофиқ.

Бузургон, ки аз тухмаи Висаанд,
Дурӯянду бо ҳар касе песаанд. *Фирдавсӣ*

ПЕХОЛ||ПАЙХОЛ پیخال пасафкандаи паррандагон, саргини мурғон.

Иттифоқан ғалеваче аз ҳаво пехол кард ва дар даҳони шайх афтод. *«Хизонаи омира»*

ПЕХТАН پیختن печидан, печондан, тофтан.

Ҷуз оби ду дида менашӯяд
Гарде, ки замона бар рухам бехт,
Чун хаст замона сифлапарвар,
Қай дасти замона бартавон пехт. *Қозӣ Рукниддин*

ПЕЧ پیچ хамидагии чизе, кажӣ, печидагӣ, тоб, чин.

То бувад дар ду зулфи хубон печ,
В-андарон печ сад ҳазор шикан... *Фаррухӣ*

Пинҳон дили шикастаи Шоҳини хастаро
Дар печи зулф бурдану бастан гуноҳи кист. *Шоҳин*

печ-печ а) печ дар печ, хам дар хам, пуршикан, пурпеч.

На андеша аз кас, на ҳоҷат ба ҳеҷ,
Чу зулфи арӯсон раҳаш печ-печ. *Саъдӣ*

Эй турраи ту хам-хаму гесӯ гиреҳ-гиреҳ,
В-аз ҷаъди печ-печи ту ҳар мӯ гиреҳ-гиреҳ.*

б) *маҷ.* мутариб, парешон.

Шаҳ аз гуфти он марди донишбасеҷ
Фурӯ монд бар ҷони худ печ-печ. *Низомӣ*

печу хам шикан, тоб, ҳалқа; *маҷ.* ранҷу азоб.

Гирифторем дар печу хами ӯ,
Раҳидан чун тавонем аз дами ӯ. *Ҷомӣ*

печ бар печ хам дар хам, печутоб, печ дар печ; *маҷ.* пурмашаққат.

Раҳе печ бар печи торики танг,
Ҳама роҳ пурхору пурхора санг. *Низомӣ*

печ дар (*ё* **андар**) **печ** печопеч, печ-печ, хам бар хам, пуршикан.

Эй ваъдаи фардои ту печ андар печ,
Охир ғами ҳиҷрони ту чанд андар чанд? *Манучеҳрӣ*

Пой мекӯфт бо ҳазор шикан
Печ дар печтар зи тоби расан. *Низомӣ*

печ андохтан печондан, гиреҳ андохтан; **печ додан** печондан, печонидан, тоб додан.

Нарина набудаш чу фарзанд ҳеҷ,
Ба таълим гӯши маро дод печ. *Хисрави Деҳлавӣ*

печ хӯрдан печидан, печу тоб хӯрдан.

ПЕЧА||ПИЧА پیچه **1.** зулф ва кокули пешонӣ; **2.** пешонӣ.

Ба теғ турра бибуррад зи печаи хотун,
Ба гурз паст кунад тоҷ бар сари чепол. *«Сиҳоҳ-ул-фурс»*

3. *ниг.* **печак 2.**

ПЕЧАБАНД||ПИЧАБАНД پیچه‌بند чашмбанди занон, рӯйбанди занон, ки аз мӯй ё аз ёли асп бофта мешавад.

Бипечад дилам, чун зи печа бутам,
Кушояд ба рағми дилам печабанд. *Асҷадӣ*

ПЕЧАК پیچک 1. *шакли тасғири* печ; 2. гиёҳест, ки ба набототи дигар печида боло меравад ва як навъи он ашақа (ё лаблоб) ва ё ошиқи печон ном дорад. Бадтаринаш зардпечак аст, ки ба ҳар гиёҳ, ки печад, онро хушк мекунад; 3. як навъ меваи нохӯрданист, ки аз ҷинси харбуза ва ба қадри калонии себ буда зардранги хушбӯи талхмаза аст ва дар миёни полези харбуза мерӯяд ва дастанбӯ низ ном дорад; 4. чизе, ки ресмон ё абрешимро ба он мепечанд, кулӯлаи ресмон ё абрешим.

Ду кас бар сари печаки борики абрешим низоъ доштанд. *«Таърихи Фаришта»*

ПЕЧИДАДАСТ پیچیده‌دست 1. касе, ки дасти ӯро печидаву тофта бошанд, дастпечида; 2. *маҷ.* нотавон, оҷиз.

Бад-ин сустпоёни печидадаст
Сикандар чӣ лашкар тавонад шикаст? *Низомӣ*

ПЕЧИДАН پیچیدن 1. тоб хӯрдан, ҳалқа задан, ба таври ҳалқа гирд шудан.

Шохи шамшоде, ки печидаст нилуфар бад-он,
Сарви озоде, ки дорад рух зи гулбарги таре.
Ҷомӣ

Зангӣ шуда аз сиёҳрангӣ,
Печида ба худ чу мӯи зангӣ. *Ҳилолӣ*

2. ҳалқа кардан, печонида гирифтан.

З-ин гулистон сарвқаддеро накардам роми хеш,
Ҳамчу қумрӣ бар гулӯ печидам охир доми хеш.
Сайидо

3. лифофа кардан, печонидан (ба даруни чизе).

Маро кас нахоҳад харидан ба ҳеҷ,
Ба девонагӣ дар ҳарирам мапеч. *Саъдӣ*

Печиду ба дасти қосиде дод,
Бо Лайлию қавми ӯ фиристод. *Ҳилолӣ*

4. печутоб хӯрдан; *маҷ.* азоб кашидан, ба дарду алам дучор шудан.

Бипечид Заҳҳоки бедодгар,
Бидарридаш аз бим, гуфтӣ, ҷигар. *Фирдавсӣ*

Бисӯзам, чун туро сӯзон бибинам;
Бипечам, чун туро печон бибинам.
Фахриддини Гургонӣ

5. *маҷ.* машғул шудан, андармон шудан.

Бирав, ҷони бобо, дар ихлос печ,
Ки натвонӣ аз халқ барбаст ҳеҷ. *Саъдӣ*

Ба сарриштан ваҳм дигар мапеч,
Ки ғайр аз сухан дар ҷаҳон нест ҳеҷ. *Бедил*

6. *маҷ.* саргардон шудан, овора гаштан.

Гаҳе бо ашк меҷӯшам, гаҳе бо оҳ мепечам,
Суроғи матлабе дорам, ба чандин роҳ мепечам.
Ҷуръати Бухорой

7. *маҷ.* гирифтор шудан, банд шудан.

Он қадар бар яъс печидам, ки уммедам намонд;
Пой то сар як гиреҳ шуд, растаам аз тобҳо. *Бедил*

Сабақ нохонда ҷаҳлам илм гардид,
Хаёлам чун гуҳар дар назм печид. *Ҳозиқ*

8. *маҷ.* часпидан, дарафтодан.

Маҷнун шухие аз ӯ чунон дид,
Чун хок ба каҳрабо бипечид. *Шоҳин*

9. *маҷ.* ҳамроҳӣ намудан, рафоқат кардан, наздик шудан; саъю кӯшиш кардан барои наздикӣ ва ҳамсӯҳбатӣ бо касе.

Маҷдулмулк чун дид, ки макоиди ӯ дар соҳибдевон асар нахоҳад кард, дар бародараш Алоуддин печид. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Тиҳидаст бар хубрӯён мапеч,
Ки беҳеҷ мардум наярзад ба ҳеҷ. *Саъдӣ*

10. *маҷ.* якҷоя шудан, омехта шудан.

Печидааст хандаву шеван ба якдигар,
Ин нукта аз садои шукуфтан мубарҳан аст. *Соиб*

11. *маҷ.* баланд шудан, паҳн шудан(-и садо).

Махӯр, Соиб, фиреби фазл аз аммомаи зоҳид,
Ки дар гунбад зи бемағзӣ садо бисьёр мепечад.
Соиб

Садоест печида дар коинот,
Ки пур карда аз шавқ зарфи ҷиҳот. *Бедил*

12. *маҷ.* сарпечӣ кардан, саркашӣ намудан.

Кунун аз ту савганд, хоҳам яке,
Набояд, ки печӣ зи дод андаке. *Фирдавсӣ*

ПЕЧИШ پیچش 1. ҳалқазанӣ, хамӣ ва печу тоб; печидагӣ, шиканҷ, хамидагӣ.

Сайидо, печиши он зулф ба он рух зи чӣ рӯст?
Мӯй бар шуълаи оташ чу фитад, тоб хӯрад.
Сайидо

2. касалии шикам, шикампеч, дарди шикам.

Андар рӯдаҳо печишу боду қуроқур падид ояд.
«Захираи Хоразмшоҳӣ»

... Каз ин тухма пурдоғу ранҷему дард,
Шабу рӯз бо печишу боди сард. *Низомӣ*

3. *маҷ.* чигилӣ, бесарунгӣ; душворӣ, сахтӣ.

Чу Кайхисрав он печиши ҷанг дид,
Ҷаҳон бар дили хештан танг дид. *Фирдавсӣ*

Ёре, ки на роҳи худ басеҷад,
Аз печиши кор худ бипечад. *Низомӣ*

◇ **заминро печиш ба ноф барафгандан** *киноя аз* заминро ба ларза даровардан.

Ғиревидани кӯси гардуншикоф
Заминро барафганд печиш ба ноф. *Низомӣ*

ПЕЧОК پیچاک печу хам, ҳалқа.

Ману печоки зулфи он буту бедории шабҳо,
Куҷо хуспад касе, к-аш мезанад дар сина ақрабҳо.
Хисрави Деҳлавӣ

Зи печоки мори каёникаманд
Бипечид бар худ сипеҳри баланд. *Ҳотифӣ*

ПЕЧОН پیچان 1. дар ҳолати печида, ҳалқашуда; *маҷ.* мушавваш, муэтариб, беқарор.

Ниҳонӣ зи Судобаи чорагар
Ҳамебуд печону хастаҷигар. *Фирдавсӣ*

Ҳамебинӣ, ки печон ҳамчу морам,
Чӣ гуна саъбу ошуфтаст корам.
Фахриддини Гургонӣ

Мо дар талаби зулфи ту чун зулфи ту печон,
Мо дар ҳаваси чашми ту чун чашми ту бемор.
Саноӣ

2. *маҷ.* кӯфта, ранҷур, азобу аламкашанда.

Бад-ӯ гуфт: Гӯяд ҷаҳондор шоҳ,
Ки ман сахт печонам аз ранҷи роҳ. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* печ дар печ; **мисраи печон** мисрае, ки мазмунаш печ дар печ аст; мисраи барҷастаи дақиқмазмун.

Мисраи печонам, аз ман, аҳли дониш, бигзаред,
Ӯқда аз дил во шавад, гар пай ба мазмунам баред.
«Фарҳанги Онандроҷ»

печон кардан а) ба печу тоб даровардан, гардон кардан.

Гар ин найза дар мушт печон кунам,
Сипоҳи туро ҷумла беҷон кунам. *Фирдавсӣ*

б) *маҷ.* мушавваш кардан, музтарибу парешон сохтан.

Ман ӯро ба як санг беҷон кунам,
Дили Золу Рудоба печон кунам. *Фирдавсӣ*

печон шудан (ё гаштан) а) мубтало ва гирифтор гаштан; мушаввашу музтариб шудан.

Чу беҷора гардию печон шавӣ,
Зи гуфтори ҳарза пушаймон шавӣ. *Фирдавсӣ*

Чу бишнид Баҳром гуфтори ӯй,
Дилаш гашт печон зи кирдори ӯй. *Фирдавсӣ*

б) рӯйгардон шудан, рӯй тофтан, саркаш ва мағрур шудан.

В-агар оз варзему печон шавем,
Падид ояд, он гаҳ ки беҷон шавем. *Фирдавсӣ*

ПЕЧОПЕЧ پیچاپیچ 1. печутоб, печ дар печ, хам дар хам ва бисьёр печдор будан; 2. *маҷ.* сахтӣ, азоб.

Зи печопечи он шаб гар диҳам шарҳ,
Ду зулфашро ду рух додан тавон тарҳ.
Хисрави Деҳлавӣ

вақти печопеч ҳангоми сахтӣ.

То бидонӣ, ки вақти печопеч
Ҳеҷ кас мар-туро набошад ҳеҷ. *Саноӣ*

ПЕЧ-ПЕЧӢ پیچ پیچی 1. хамдархамӣ, печдарпечӣ; 2. *маҷ.* нозу саркашӣ.

Шоҳ чун дид печ-печии ӯ,
Чорагар шуд зи бас басечии ӯ. *Низомӣ*

ПЕЧУТОБ پیچ وتاب 1. хаму шикан, печидагӣ.

Дар чаманҳо бунафша бетоб аст,
То ба зулфи ту печутоб афтод. *Шоҳӣ*

Ба арзи печутоби турраат ҳамдарди занҷирам,
Надорад ҳарфи ман ҷуз дар дили девона таъсире.
Шоҳин

роҳи печутоб роҳи печ дар печ, роҳи душворгузар.

Ба дасти худ сари зулфи сухан овардаам, Мулҳам,
Нахоҳам по кашид акнун зи роҳи печутоб ин ҷо.
Мулҳам

2. *маҷ.* изтироб, азоб, ранҷ, алам.

Чу дуди оҳи худ дар печутобам,
Зи рашки он ки афғони ман он ҷост. *Мушфиқӣ*

Бе ту имшаб баски аҳволи харобе доштам,
Аз тиҳиоғӯшии худ печутобе доштам. *Сайидо*

ПЕШ پیش 1. *муқобили* **пас** 1.

Ҳамеронд дар пеш бо Тӯс Гев,
Пас-андар парастандаи ҷанди нев. *Фирдавсӣ*

пеш-пеш пешопеш, аз пеш.

Онро, ки пайрави дили равшанзабон бувад,
Аз пеш-пеш машъали давлат равон бувад.
Муҳсини Таъсир

пеш андохтан аз пеш равон кардан, пеш рондан, аз пеш фиристодан; 2. муқаддам, қабл, собиқ, даргузашта; аввал, оғоз.

Пеш аз ин бад рӯзгоре доштам, ошиқ шудам,
Рӯзҳо дидам, ки ҷустам рӯзгори пешро.
Мушфиқӣ

ба пеш а) ба тарафи пеш, ба сӯи пеш; б) аз аввал, аз нахуст.

Шав адабомӯз писарро ба пеш,
К-ӯ чу қавӣ шуд, натавониш беш.
Хисрави Деҳлавӣ

пешу пас а) он чӣ рӯ ба рӯи аст ва он чӣ дар ақиб аст.

Меравӣ чун шамъу ҷамъе аз пасу пешат давон,
Не, ғалат гуфтам, набошад шамъро худ пешу пас.
Ҳофиз

б) аввалу охир, оғозу анҷом; *муқ.* **пас** 1 **(пасу пеш).**

Беҳуда набояд чу шарар ҷашм кушудан,
Гарди адам аст оинаи пешу пас ин ҷо. *Бедил*

пеш будан муқаддам будан, пешқадам будан.

Қ-аз ин даст аз ҳама кас беш бошӣ,
Ба ин по аз ҳама кас пеш бошӣ. *Ҳилолӣ*

3. оянда.

Гир ки модар кунад аз меҳри хеш
Парвариши зода ба уммеди пеш. *Хисрави Деҳлавӣ*

4. бо изофа ё бо изофа ва пешоянд ҳамчун пешоянди номии таркибӣ бо маънои гуногун: **пеши...** а) муқобили ..., *рӯ ба рӯи* ...

Хуш он ки ту нишинию ман пеши рӯи ту,
Созам баҳона баҳри суҷуде намозро. *Ҷомӣ*

б) назди ..., ҳузури ...

Чист ин тезӣ, рақибо, ҳар замонат бо Камол,
Пеши гул, эй боғбон, аз хор беҳтар андалеб.
Камоли Хуҷандӣ

Гӯянд, навбате Шақиқи Балхӣ пеши Ҳорун даромад. *Аҳмади Дониш*

◇ **аз пеши*худ** худ ба худ, бидуни ёрии каси дигар.

Ҳеҷ кас аз пеши худ чизе нашуд,
Ҳеҷ оҳан ханҷари тезе нашуд.*

пеш гирифтан а) ихтиёр кардан, ирода намудан; қабул кардан, пазируфтан; риоя кардан.

Дурушти нагирад хирадманд пеш,
На сустӣ, ки нозил кунад қадри хеш. *Саъдӣ*

Гирифтӣ ба дастур он кор пеш,
Ба он рост кардӣ ҳама кори хеш. *Ҷомӣ*

Муҳре ва забте, ки мо онро ба ҳузур муайян фармудем, дар тамоми мамолик бад-он мӯҷиб пеш гиранд ва аз он таҷовуз нанамоянд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

б) пешгирӣ кардан, чораҷӯӣ намудан.

Ту бинӣ ҳар шикастеро зи ҷое,
Ба ҳар ҷо пеш гирӣ моҷарое. *Ҷомӣ*

пеш кашидан пеш овардан, ба миён овардан, манзур кардан.

Нуқлҳои захира пеш кашид,
Нақл мегуфту нуқлаке мечид. *Ҷомӣ*

пеш намудан ошкор кардан, зоҳир кардан.

Ба маю мутриби хушнағма шағаф пеш намой,
Қи зи инсофи ту ақтори ҷаҳон пуршағаб аст.
Анварӣ

пеш овардан ба миён гузоштан, ба пеш мондан.

Маро бо яке аз қавми худ назарест ва чун талаби висоли ӯ кардам, ин шарт пеш овард. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

пеш омадан а) наздик шудан.

Маҷнун зи хироми ноз хуррам
Пеш омаду гуфт: «Хайра мақдам!» *Ҳилолӣ*

б) вокеъ шудан, рӯй додан; дучор гардидан.

Бад-ӯ гуфтам: Эй ёри покизахӯй,
Чӣ дармондагӣ пешат омад? бигӯй! *Саъдӣ*

Аз замини дил намерӯяд гиёҳи хуррамӣ,
Абри раҳматро чӣ пеш омад? баҳоронро чӣ шуд? *Махфӣ*

пеш рафтан а) ба пеш ҳаракат кардан.

Мезад қадамею пеш мерафт,
Мерафт, вале зи хеш мерафт. *Ҳилолӣ*

б) тараққӣ кардан, ривоҷ ёфтан.

Хисраво, тан зану биншин паси кори худ аз он-к
Ҷигарат хун шуду корат пас аз ин пеш нарафт. *Хисрави Деҳлавӣ*

пеш хондан назди худ даъват кардан, ҷеғ задан.

Фиристодаи Золро пеш хонд,
Зи ҳар гуна бо ӯ суханҳо биронд. *Фирдавсӣ*

аз пеш бардоштан *чизеро* роҳ тоза кардан, монеаро бартараф намудан.

Ба ҳиммат кӯҳро аз пеш бардошт,
Аҷаб санге зи роҳи хеш бардошт. *Ҳилолӣ*

ПЕША پیشه **1.** амал, кор, шуғл.

Ба гетӣ беҳ аз ростӣ пеша нест,
Зи каҷжӣ батар ҳеҷ андеша нест. *Фирдавсӣ*

Умрест, Сайидо, зи ҳунар даст шустаам,
Шуд муддате, ки гӯшанишинист пешаам. *Сайидо*

2. касб, ҳунар, санъат.

Савдогаре буд, ӯро се писар буданд, ки аз пешаи худ парҳез намуда, даст дар моли падар дароз намуданд. *«Нигори дониш»*

Пешае нест дархури ҳолам,
Ки зи иқдоми он ба худ болам. *Бедил*

пеша доштан пеш гирифтан, ихтиёр намудан, килеро варзидан.

Агар пеша надорад ҷавру бедод,
Чаро бо дарди ман ӯ ҳаст дилшод. *Фахриддини Гургонӣ*

пеша кардан а) варзидан, амал намудан, ихтиёр намудан.

Чу зинҳор хоҳад, карам пеша кун,
Бибахшову аз макраш андеша кун. *Саъдӣ*

Сухан кам гуфтану андеша кардан
Беҳ аз бисьёргӯӣ пеша кардан. *Ҳилолӣ*

б) омӯхтан, ёд гирифтан; в) одат кунондан.

Офарида мардумон мар-ранҷро,
Пеша карда ҷони ранҷоҳанҷро. *Рӯдакӣ*

пеша омӯхтан ҳунар омӯхтан, касб аз худ кардан.

Дар коргаҳи чунин дилафрӯз
Қоре куну пешае биёмӯз. *Ҳилолӣ*

Маро пешае биёмӯз, то аз дастранҷи хеш хӯрам. *Аҳмади Дониш*

ПЕШАВАР پیشه‌ور ҳунарманд, санъаткор, косиб, ҳунарпеша.

Ба поён расад кисаи симу зар,
Нагардад тиҳӣ кисаи пешавар. *Саъдӣ*

[Муғулҳо] нуздаҳӯми моҳи рабеъулохир шаҳристон бисitаданд ва ғайр аз пешаварон тамоматро ба қатл оварданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ПЕШАЙВОН پیش‌ایوان айвони пеши хона.

ПЕШАФТОД پیش‌افتاد қисмат, насиб, пешомад.

Ҳар соат аз мижгони худ хуни дилам пеш уфтад,
З-ин зормонда бахти ман ин аст пешафтоди ман. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПЕШАҲД||ПЕШЪАҲД پیش‌عهد пешгузашта, гузашта, пешина.

Гузорандаи достонҳои пеш,
Чунин гӯяд аз пешаҳдони хеш... *Низомӣ*

ПЕШБИН پیش‌بین дурандеш, оқибатандеш, доно ва хирадманде, киояндаро дарк мекунад.

Чӣ гӯяд кунун мӯбади пешбин?
Чӣ бинанд фарзонагон андар ин? *Фирдавсӣ*

Чист иқбол? Пешбин будан,
Осмон доштан, замин будан. *Бедил*

ПЕШБИНӢ پیش‌بینی дурандешӣ, оқибатандешӣ, доноӣ, хирадмандӣ.

Он ҷо ки пешбинӣ бояд, муваффақӣ,
В-он ҷо ки пешдастӣ бояд, музаффарӣ. *Маъруфии Балхӣ*

Магар аз фикри уқбо бозгардам, то ба хеш оям,
Ки аз худ сахт дур афтодаам аз пешбинҳо. *Бедил*

ПЕШБОЗ پیش‌باز пешвоз, истиқбол, боздид.

Шабистон ҳама пешбоз омаданд,
Ба дидори ӯ базмсоз омаданд. *Фирдавсӣ*

дар пешбоз омадан ба истиқбол баромадан.

Чу шаҳ дид, дар пешбоз омадаш,
Арӯсе чунон дилнавоз омадаш. *Низомӣ*

ПЕШВО پیشوا раҳнамо, сардор; муршид.

Дар ин пеша чун пешвои навӣ,
Куҳанпешагонро макун пайравӣ. *Низомӣ*

Ҷунун ба манзили мақсуд раҳнамои ман аст,
Ба ишқ пираҳани чок пешвои ман аст. *Мушфиқӣ*

ПЕШВОЗ پیشواز *ниг.* **пешбоз.**

ПЕШВОӢ پیشوایی ҳидоят, раҳнамоӣ, сардорӣ, иршод.

Баъд аз ман кори пешвоии уммат аз они хулафои ман бошад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ПЕШГОҲ||ПЕШГАҲ پیشگاه||پیشگه **1.** саҳни хона ё айвон; ҷои болонишинӣ, ҷои ифтихорӣ дар ҳар макону маскан, ки дар муқобили поин аст.

Яке тоқи фирӯза дар пешгоҳ,
Парипайкаре ҳамчу тобанда моҳ. *Хоҷу*

Зи пешгоҳи висоли ту то расад хабаре,
Ниҳодаем сари худ бар остони фироқ. *Шоҳин*

2. назд, пеш, бар, ҳузур.

Чун ишқ ба пешгоҳаш омад,
Гӯям, ки чиҳо ба роҳаш омад. *Файзӣ*

3. садр; тахт.

Биёрояд он номвар пешгоҳ,
Ба сар барниҳад хисравонӣ кулоҳ. *Фирдавсӣ*

4. садрнишин; одами мӯҳташам; *кинoя аз* подшоҳ.

Чунин гуфт ҷоду, ки ман бегунюҳ,
Чӣ гӯям бад-ин номвар пешгоҳ? *Фирдавсӣ*

5. палос, фарш, гилем, ки дар пешгоҳ меандозанд.

Бидидам ман он хонаи мӯҳташам,
На нах дидам он ҷову не пешгоҳ.
Яке зиғ дидам фиганда дар ӯ,
Намадпорае туркмонӣ сиёҳ. *Маъруфии Балхӣ*

◇ **пешгоҳи нушур** *д.* қиёмат.

ПЕШГӮЙ پیش گوی 1. пешакигӯй; шарҳдиҳанда, баёнкунанда.

Мар-вафоро табъи маҳмуди ту омад пешгӯй,
Мар-сахоро дасти масъуди ту омад тарҷумон.
Азрақӣ

2. аз ғайб гапзананда, фолбин; 3. дурандеш, оқибатандеш; хирадманд.

ПЕШГӮЙ پیش گویی 1. пешакӣ баён кардан, пешакӣ шарҳ додан.

Хирадро кунад рои ту пешгӯӣ,
Вафоро кунад аҳли ту тарҷумонӣ. *Унсурӣ*

2. ғайбдонӣ, фолбинӣ; 3. дурандешӣ, оқибатандешӣ; хирадмандӣ.

ПЕШДАНДОН پیش دندان *ниг.* **пешхӯрд** 1.

ПЕШДАСТ پیش دست 1. пешхидмат, пешкор; 2. ноиб; мададгор.

Харобам кард чашми ниммасте,
Ки дорад ҳамчу мижгон пешдасте. *Соиб*

Мирзо ... Шамсиддинро ба ҳаросати Мултон гузошт ва Лангархонро пешдасти ӯ сохта, ба савби Татта муроҷаат намуд. *«Таърихи Фаришта»*

3. забардаст; ғолиб, музаффар.

Бар душманони худ ба хирад пешдаст гашт,
Обои хешро ба ҳунар некном кард.
Мухтории Ғазнавӣ

ПЕШДАСТӢ پیش دستی бартарӣ, сабқат.

Дурӯя ситоданд дар ҷои ҷанг,
Намуданд дар пешдастӣ даранг. *Низомӣ*

пешдастӣ кардан ба коре пеш аз дигаре даст задан.

Маслаҳати мо дар он аст, ки пешдастӣ кунем ва ӯро ба макру ҳилат бигирем. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Пеши лашкар омад ва гуфт: То эшон пешдастӣ накунанд, шумо пешдастӣ макунед.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

пешдастӣ овардан сабқат намудан, пешкорӣ ва пешравӣ намудан, ба коре пештар даст задан.

Бар он хатм шуд рухсати раҳнамун,
Ки шаҳ пешдастӣ наёрад ба хун. *Низомӣ*

ПЕШДОД پیش داد пуле, ки пеш аз кор ба муздур ва коргар медоданд, бунак.

Зи бас ҳирси бахшиш накарда суол,
Ба соил диҳад ҷуди ӯ пешдод. *Асҷадӣ*

ПЕШДОМАН پیش دامن порчае, ки дар вақти кор ва хӯрокпазӣ аз доман поён мебанданд; **пешдомани оҳангарон** порчаи чарме, ки оҳангарон вақти кор ба рӯи зону паҳн карда мебанданд.

Аз он дирафш Фаридун гирифт оламро,
Ки пешдомани оҳангари Сифоҳон аст. *Наққош*

ПЕШИН پیشین 1. пештара, гузашта, собиқ; қадим.

Зи шоҳони пешин касе зинда ҳаст,
Ки бар тахти шоҳӣ тавонад нишаст? *Ҷомӣ*

Ангушти ҳайрат ба дандон газида, аз гуфтаи пешини ман ёд карда, тааҷҷуб менамуд.
Садри Зиё

2. аввалин, якӯмин.

Вай пешин касест, ки дар илми фано ва бақо сухан гуфт. *Ҷомӣ*

3. нимрӯзӣ, нисфирӯзӣ, вақти қиёми офтоб, зӯҳр; *муқ.* **пешингоҳ.**

Зи суннат набинӣ дар эшон асар,
Магар хоби пешину нони саҳар. *Саъдӣ*

Гӯянд, Умари Абдулазиз як рӯз то пешин ба кори халқ машғул буд. *Аҳмади Дониш*

ПЕШИНА پیشینه 1. *ниг.* **пешин** 1.

Миёни Абӯсуфьён ва Умар бинни Хаттоб адовати пешина буд. *«Таърихи Табарӣ»*

2. *дар шакли ҷамъ* **пешинагон** гузаштагон.

Некбахтон ба ҳикоят ва амсоли пешинагон панд гиранд аз он пеш, ки пасиниён бар воқеаи ӯ масал зананд. *Саъдӣ*

ПЕШИНГАҲ پیشین گه *ниг.* **пешингоҳ.**

ПЕШИНГАҲОН پیشین گهان *ниг.* **пешингоҳон.**

ПЕШИНГОҲ||ПЕШИНГАҲ پیشین گاه||پیشین گه вақти пешин, ҳангоми нимрӯзӣ, вақти зӯҳр; *муқ.* **пешин** 3.

Рафт пешингоҳе аз вайронае
Сӯи бозори Ҳалаб девонае. *Зулолӣ*

ПЕШИНГОҲОН||ПЕШИНГАҲОН پیشین گاهان||پیشین گهان *ниг.* **пешингоҳ.**

Зи пешингаҳон то намози дигар
Ба майдон нашуд размсози дигар. *Низомӣ*

ПЕШИНИЁН پیشینیان *исми ҷомеъ* гузаштагон, пешгузаштагон.

[Муқаннаъ] ба ғоят зирак буд ва китобҳои бисьёр аз илми пешиниён хонда буд.
«Таърихи Наршахӣ»

Ба ибрат зи пешиниён ёд кун,
Дил аз ёди пешиниён шод кун. *Ҷомӣ*

ПЕШКАШ پیشکش тӯҳфа, бахшиш, ҳадья.

Ҳадьяҳову армуғону пешкаш
Шуд гувоҳи он ки ҳастам бо ту хаш. *Румӣ*

пешкаш кашидан ҳадья додан, бахшиш кардан, ҳадья ва тӯҳфа тақдим намудан.

[Шаҳобиддин Муборакшоҳ] тӯи ом кард ва ҳазрати салтанат ва умуми хавотину шоҳзодагон ва умароро пешкашҳои лоиқ кашид.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

ПЕШКОР پیشکار 1. пешхидмат, хидматгор.

Бифармуд Рустам, ки то пешкор
Яке ҷома орад бараш пурнигор. *Фирдавсӣ*

Ба деги ҳавас об шуд пеҳу ҷаз,
Ба гулхан шуда пешкор ошпаз. *Сайидо*

2. мададгор, ёрирасон.

Бахту давлат чу пешкори туанд,
Нусрату фатҳ пешьёри ту бод. *Рӯдакӣ*

ПЕШҚОРА پیشکاره пешхидмат, хидматгор.

Эй ки маҳ бо камоли хубии хеш
Пеши рӯи ту пешкора бувад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПЕШМИСРАЪ پیش‌مصرع мисраи аввали байт.

Ба андак фурсате аз ҳамхаёлон пеш меояд,
Тавонад ҳар кӣ, Соиб, пешмисраъро расонидан. *Соиб*

ПЕШНИҲОД پیشنهاد чизе, ки дар маркази хотир бошад, чизе, ки дар мадди назар гирифта шудааст, ният; **пешниҳод сохтан** ният кардан, ирода намудан.

Сардорони Кашмир ... сари фитна доштанд ва аслан итоатро пешниҳод намесохтанд. *«Таърихи Фаришта»*

ПЕШОБ پیشاب бавл, шоша.

ПЕШОДАСТ پیشادست нақд.

Ситаду дод ҷуз ба пешодаст
Доварӣ бошаду зиёну шикаст. *Лабибӣ*

ПЕШОН I پیشان ниҳоят, охир, нуқтаи интиҳои масофае.

Эй марди гармрав, чӣ равӣ беш аз ин ба пеш,
Чапдии марав ба пеш, ки пешон падид нест. *Аттор*

ПЕШОН II پیشان пешиниён, гузаштагон.

Он ҳама андешаи пешонҳо
Мешиносад аз бидоят ҷонҳо. *Румӣ*

ПЕШОНИКУШОДА پیشانی‌گشاده 1. пешонифарох; 2. *маҷ.* хушфеъл, хушхулқ, чеҳракушод, хушмуомила.

ПЕШОНӢ پیشانی 1. мобайни рустангоҳи мӯи сар ва абрӯ, носия, ҷабин.

Арақ аз пешонии вай мерафт, чунон ки замин тар шуда буд. *Аҳмади Дониш*

пешонии вокарда ҷабҳаи кушода.

Дидани пешонии вокардаат ҳар субҳгоҳ
Чини ҷавҳар аз ҷабин во мекунад оинаро. *Соиб*

2. *маҷ.* иқбол, саодат, бахт.

З-ин шаб бадар ор кавкабамро,
Пешонии рӯз деҳ шабамро. *Файзӣ*

◇ **пешонӣ кардан** рӯй турш кардан, хашм зоҳир кардан.

Аз висолат чун ба бӯсе қонеъ аст,
Бӯса пешаш ору пешонӣ макун. *Убайди Зоконӣ*

кушода будани пешонӣ хандон будан, шукуфон будан.

Гар ғунча гиреҳ дар абру афканд,
Пешонии гул кушода бояд. *Хисрави Деҳлавӣ*

пешонӣ (дар хок) ниҳодан *кинoя аз* саҷда кардан, таъзим кардан.

Боз вақт омад, ки ман сар дар парешонӣ ниҳам,
Рӯи зебо бинаму дар хок пешонӣ ниҳам. *Хисрави Деҳлавӣ*

пешонӣ судан саҷда кардан, таъзим кардан.

Ба роҳи ӯ нахустин гом моро саҷда пеш омад,
Ту, эй ҳасрат, қадам мезан, ки мо судем пешонӣ. *Бедил*

пешонии кор доштан лаёқати кор доштан, аз ӯҳдаи кор баромадан.

Мушкил, ки кушояд гиреҳ аз риштаи корам,
Абрӯи ту пешонии ин кор надорад. *Соиб*

пешонии касе чин бастан хашмнок шудан, дар қаҳру ғазаб шудани касе.

Пешонии нози ӯ аз шӯхи нигаҳ чин баст,
Мижгон ба ситам бархост, абрӯ камари кин баст. *Сайидо*

ПЕШОПЕШ پیشاپیش пеш-пеш, аз пеш.

Ғусса пешопеши меҳнат, аз қафо маҷнуни ишқ,
Сӯи водии муҳаббат хуш ба сомон меравад. *Махфӣ*

ПЕШОР پیشار бавл, шоша.

Пизишк омаду дид пешори шоҳ,
Сӯи тандурустӣ набуд кори шоҳ. *Фирдавсӣ*

ПЕШОҲАНГ پیش‌آهنگ пешрав, пешраванда, пешрави гурӯҳ, пешрави лашкар, қофила ва ғ.

Ало, ё хаймагӣ, хайма фурӯ ҳил,
Ки пешоҳанг берун шуд зи манзил. *Манучеҳрӣ*

Шавҳар пурсид, ки аз куҷо донистӣ, ки он шутур пешоҳанг мешавад ва аз пул мегузарад. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

ПЕШПЕРО پیش‌پیرا ороишдиҳандаи ҳикояҳои пешина.

Куҷо пешперои пири куҳан
Ғалат ронда буд аз дурустӣ сухан? *Низомӣ*

ПЕШПОРА پیش‌پاره навъе аз ҳалво, ки аз орд, равған ва дӯшоб мепазанд; ҳалвои нарм ва нозук.

Сухан бояд ки пеш орӣ хуш, эро-к
Сухан хуштар басе аз пешпора. *Носири Хисрав*

ПЕШРАВ پیش‌رو пеш-пешраванда, пешраванда, пеш-пеши корвон ё гурӯҳ раванда; пешво, раҳнамо.

Агар ба тарафе хидмате бошад ва маро фармуда ояд, то солор ва пешрав бошам ... *«Таърихи Байҳақӣ»*

Пешравам ақл бувад, то ба ҷаҳон
Кард ба ҳикмат чунин мушор маро. *Носири Хисрав*

◇ **пешрави лашкари саҳро** *кинoя аз* гӯрхар.

ПЕШРАС پیش‌رس меваи пешпазак, меваe, ки пеш аз ҳама меваҳо мепазад.

Ба манзил расид аз ҳама пештар,
Бувад иззати пешрас бештар. *Ҳотифӣ*

Сарҷӯши хаё гулбуни боғи ҳаваси мост,
Сар пеш фикандан самари пешраси мост. *Мӯҳсини Таъсир*

ПЕШТОҚ پیش‌طاق равоқ, тоқ, болои меҳробшакли дарвоза.

Фитодаш ногаҳон дар охири роҳ
Назар бар пештоқи суддаи шоҳ. *Нозим*

ПЕШХЕЗ پیش‌خیز хидматгор, навкар.

Манам, ки ҷӯши фиғон бар лаби хамӯши ман аст,
Хурӯши маҳшариён пешхези ҷӯши ман аст.
Толиби Омулӣ

ПЕШХИДМАТ پیش‌خدمت пешкор, хидматгор.

Он оҳуи рамида зи мардум нигоҳи кист?
Ин фитна пешхидмати чашми сиёҳи кист? *Соиб*

ПЕШХОН I پیش‌خان дастархоне, ки ба рӯяш хамир завола мекунанд.

Ба рӯи пешхонаш орамида,
Хамираш чун ҷавонони расида. *Сайидо*

ПЕШХОН II پیش‌خوان он кӣ ҳасабу насаби шахсеро, ки ба маҷлис даромадааст, ба ҳозирон мегӯяд; муарриф.

Дар халосам рустамиҳо кард ишқ
Пешхони қиссаи ман Бежан аст. *Зуҳурӣ*

ПЕШХОНА پیش‌خانه чодир ва асбоби сафари подшоҳон, ки аз пеш мебурданд.

Султон Маҳмуд пешхона ба ҷониби Дакан зада ду-се манзил пеш нишаст. *«Таърихи Фаришта»*

ПЕШХӮРД پیش‌خورد 1. таоми ношитой, тахтӯл, таоме, ки наҳор бо он мешиканандʼ; 2. *киноя аз* чизи тасарруфшуда.

Ҷаҳон пешхӯрди ҷавонит бод,
Фузун аз ҳама зиндагонит бод. *Низомӣ*

ПЕШЪАҲД پیش‌عهد *ниг.* **пешаҳд.**

ПЕШЬЁР پیشیار 1. мададгор, ёрирасон, ёвар.

Бахту давлат чу пешкори туанд,
Нусрату фатҳ пешьёри ту бод. *Рӯдакӣ*

2. пешоб, бавл, шоша.

Аз ниҳеби ту шери гардунро
Об нохӯрда пешьёр гирифт. *Анварӣ*

ПЕШӢ پیشی пешравӣ, сабқат; **пешӣ гирифтан** пеш гузаштан, сабқат бурдан.

Шунидам дар айёми Ҳотам, ки буд
Ба хайл-андараш бодпое чу дуд,
Сабосуръате, раъдбонг, адҳаме,
Ки бар барқ *пешӣ гирифтӣ* ҳаме. *Саъдӣ*

Ба эътиқоди мо, агар касе дар замин мутасарриф бошад, ... ба чаҳор давлат ... пешӣ гирад.
Аҳмади Дониш

ПЕШҚАБЗ||ПЕШҚАБЗА پیش‌قبض||پیش‌قبضه ханҷаре, ки ба пеши камар мебананд.

ПЕШҶАНГ پیش‌جنگ касе, ки дар сафи аввал ҷанг мекунад; қисме аз лашкар, ки аввалин шуда бо душман ҷанг сар мекунад.

Аз тоҷикия ... пешҷанги лашкари нусрат созем.
«Шаҳномаи Фарғона»

ПЕҲ په *ниг.* **пиҳ.**

ПЕҲОБА پیه‌آبه *ниг.* **пиёба.**

ПИДАР پدر *ниг.* **падар.**

ПИДРОМ پدرام 1. ороста, пероста, зинатьёфта.

Гул бихандиду боғ шуд пидром,
Эй хушо ин ҷаҳон бад-ин ҳангом. *Фаррухӣ*

2. шод, хушдил, хуш, хуррам.

Намонам, ки Қайхисрав аз бахти хеш
Бувад шоду пидром бар тахти хеш. *Фирдавсӣ*

Шаҳо, то бар забони халқ бошад ин масал ҷорӣ,
Ки гардад хурраму пидром мулк аз адлу кишт аз нам! *Сӯзанӣ*

3. муборак, фаррух, хуҷаста, хушхосият.

Ҳамебуд, то рӯз Баҳром буд,
Ки Баҳромро он на пидром буд. *Фирдавсӣ*

Куҷо гом зад хинги пидроми ӯ,
Замин ёфт сарсабзӣ аз гоми ӯ. *Низомӣ*

4. шодӣ, хушӣ.

Мо ба шодӣ ҳамегӯем: эй руд, бимӯй,
Мо ба пидром ҳамегӯем: эй зер, бинол. *Фаррухӣ*

5. саҳеҳ, дуруст, мувофиқ.

Падар гуфт: Раъи ту пидром нест,
Ту хурдӣ, туро разм ҳангом нест. *Асадӣ*

6. мунтазам, доимӣ.

... К-ин гунбади бадроми гирдгардон
Шӯрида басе кард кори пидром. *Носири Хисрав*

Навозишгариҳои пидроми ту
Барорад ба ҳафтум фалак номи ту. *Низомӣ*

ПИДРОМИДАН پدرامیدن хуррам кардан; хуррам шудан; некӯ шудан, хуб шудан.

Агарчи роҳ нопидром бошад,
Бипидромад, чу хушфарҷом бошад.
Фахриддини Гургонӣ

ПИДРУД پدرود *ниг.* **падруд.**

ПИЁБА||ПЕҲОБА پیابه||پیه‌آبه навъе аз шӯрбои оддии иборат аз равғану пиёз, пиёзоба.

Гар пиёба меҳӯрӣ, ёдат ба хайр,
Ях барин шуд шӯрбо, юндӣ нашуд. *Савдо*

ПИЁДА پیاده 1. касе, ки бо пои худ роҳ меравад.

Манам ҳамчун пиёда, ту саворӣ,
Зи ранҷи рафтан огоҳӣ надорӣ.
Фахриддини Гургонӣ

2. дар ҳолати пиёдагӣ.

Ҳам акнун туро, эй набарда савор,
Пиёда биёмӯзамат корзор. *Фирдавсӣ*

пиёдагони ҳоҷ(ҷ) ба ҳаҷ равандагон, раҳравони ҳаҷ, онҳое, ки ба ҳаҷ пиёда мераванд.

Пиёдагони ҳоҷ бодияро ба сар бурданд. *Саъдӣ*

пиёда шудан аз маркаб фуромадан, пиёда гаштан.

Саворонро бигӯй, то пиёда шаванд ва ба харбгоҳ раванд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Гурӯҳе пиёда шуданд аз саманд,
Ба як даст милтиқ, ба дигар каманд. *Сайидо*

3. аскари пиёда.

Бисьёр ғаноим ба даст афтод, чунон ки ҳар савореро се ҳазор дирам расид ва пиёдаро ду ҳазор.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Имодулмулк пиёдаҳои шаҳрро берун карда, то лашкари шайх Алиро дар боғот муаттал доштанд.
«Таърихи Фаришта»

4. мӯҳраи шоҳмот.

Зулфаш андар ҷавр талқин мекунад,
Рух пиёда, хусн фарзин мекунад. *Анварӣ*

5. мулозим, хидматгор.

Чун пиёда(-и) қозӣ омад ин гувоҳ,
Ки ҳамехонад туро то ҳукмгоҳ. *Румӣ*

6. *маҷ*. заиф, очиз, суст.

Мулло Абдулло дар ҳаққи ӯ гуфт: Ҳилолӣ ғазалро бад намегӯяд, аммо дар маснавӣ пиёда аст. *«Хизонаи омира»*

7. *маҷ*. бебаҳра, бенасиб, маҳрум.

Бар ҳар чӣ дар замона саворӣ ба некуӣ,
Ҷуз бар вафову меҳр, к-аз ин ду пиёдаӣ. *Хоқонӣ*

пиёда будан бебаҳра будан, бенасиб будан.

Пиёда набошам зи асбоби дониш,
Гар асбоби дунъё фароҳам надорам. *Хоқонӣ*

пиёда гаштан а) аз маркаб фуромадан; б) *маҷ*. очиз шудан, фурӯ мондан.

Гардид ғами дилаш зиёда,
Ғам гашт савора, ӯ пиёда. *Шоҳин*

пиёда ниҳодан забун доштан, очиз намудан.

Пиёда ниҳода рухаш моҳро,
Фарас тарҳ карда басе шоҳро. *Низомӣ*

ПИЁДАГӢ پیادگی 1. пиёда будан; *ниг*. **пиёда** 1; 2. *маҷ*. бечорагӣ, очизӣ.

Ту маро, гар пиёдаам, маникӯҳ
Ки маро аз пиёдагӣ гила нест. *Анварӣ*

ПИЁЗ پیاز навъе аз рустании сабзавотӣ, ки бех ва инчунин барги тозаи он дар таом истеъмол мекунанд.

Он ки чун писта дидамаш ҳама мағз,
Пӯст бар пӯст буд ҳамчу пиёз. *Саъдӣ*

пиёзи ансул пиёзи даштӣ, пиёзи кӯҳӣ, пиёзи саҳроӣ; ◇ **бун нагирифтани пиёзи** *касе киноя аз* натиҷа надодани кӯшиш ва ҷидду ҷаҳди касе.

Пиёзи некии ман ҳеҷ гуна бун нагирифт,
Бад-ин сазад, ки бикӯбанд сар чу сир маро.
Сӯзанӣ

аз нархи пиёз хабар додан сазои кори зиштро додан, ҷазо додан барои кори бад.

Чу сир кӯфта дорад сари ситампеша,
Хабар диҳад ситамандешро зи нархи пиёз.
Сӯзанӣ

ПИЁЗАКӢ پیازکی: **лаъли пиёзакӣ** лаъли сурхи қиматдоре, ки аз Пиёзак ном мавзее ҳосил мешудааст.

Лаъли пиёзакӣ рухи ту буду зард гашт,
Ашкам зи дарди ӯст чу лаъли пиёзакӣ.
«Луғати фурс»

ПИЁЗӢ پیازی мансуб ба пиёз; ◇ **ашки пиёзӣ** ашки сӯзишнок.

То чашми ту оростаи сурмаи ноз аст,
Аз дидан ушшоқ диҳад ашки пиёзӣ.
Алии Хуросонӣ

ПИЁЛА *ю*. پیاله 1. қадаҳ, ҷоми май, косаи хурди шаробхӯрӣ; зарфи хурд, ки бо он моддаи моеъро мехӯранд.

Чун ранги шароб аз пиёла гардад,
Ранги рухат аз пушти даст пайдо. *Рӯдакӣ*

[Ҳазрати охунд] ғӯлунгу санҷиду мавиз ва амсоли он ҳар чиз, ки ба дасташон афтод, ба даруни пиёлаи чой андохта, чои ширин, яъне қандчой гуфта, ба аҳли маҷлис медоданд. *Садри Зиё*

2. *маҷ*. май, шаробе, ки аз пиёла менӯшанд.

Безорам аз пиёла в-аз арғавону лола,
Мову хурӯшу нола, кунҷе гирифта танҳо. *Кисоӣ*

Сарам хуш аст ба бонги баланд мегӯям,
Ки ман насими ҳаёт аз пиёла меҷӯям. *Ҳофиз*

пиёла кашидан пиёла гардондан, май хӯрдан.

Баҳор рафту ба гулбонги булбулони чаман
Пиёлае накашидем дар ҳавои хуше. *Урфӣ*

пиёла нӯшидан май хӯрдан.

Ҳаво хуморшикан, гул пиёлагардон аст,
Пиёла нӯшу маяндеш аз хумор имрӯз. *Соиб*

пиёла паймудан май хӯрдан.

Сӯфӣ, пиёла паймо, обид, қароба пур кун!
Эй кӯтаҳостинон, то кай дароздастӣ? *Ҳофиз*

◇ **пиёла дар таҳи нохун ниҳуфтан** *киноя аз* барои фиреб изҳори тақводорӣ кардан.

Музаввирон, ки ба инкори бода масти ҷидоланд,
Ниҳуфта дар таҳи нохун пиёла ҳамчу ҳилоланд.
Офарин

ПИЁЛАГАРДОН پیاله گردان соқӣ, майкаш; шаробхӯр.

Ҳаво хуморшикан, гул пиёлагардон аст,
Пиёла нӯшу маяндеш аз хумор имрӯз. *Соиб*

ПИЁЛАДОР پیاله‌دار *киноя аз* шаробхӯр.

Мекард гирья соқӣ бар гирди лолазоре,
Гӯё ба ёдаш омад даври пиёладорон. *Осафӣ*

ПИЁЛАКАШ پیاله کش соқӣ, майкаш; майнӯш, шаробхӯр.

Ринди пиёлакашро, Таъсир, вогузорем,
Қоре ба мо надорад, моро ба ӯ чӣ кор аст?
Мӯҳсини Таъсир

ПИЁЛАНӮШ پیاله‌نوش бодахор, шаробхӯр.

Дар аҳди подшоҳи хатобахши ҷурмпӯш
Ҳофиз қаробакаш шуду муфтӣ пиёланӯш. *Ҳофиз*

ПИЁЛАПАЙМО پیاله‌پیما пиёлакаш, майхӯр.

ПИЖМОН پژمان *ниг*. **пажмон**.

ПИЖӮЛИДА پژولیده *ниг*. **пажӯлида**.

ПИЖӮЛИДАН پژولیدن *ниг*. **пажӯлидан**.

ПИЖӮЛОН(И)ДАН پژولاندن||پژولانیدن *ниг*. **пажӯлон(и)дан**.

ПИЖӮҲАНДА پژوهنده *ниг*. **пажӯҳанда**.

ПИЖӮҲАНДАГӢ پژوهندگی *ниг*. **пажӯҳандагӣ**.

ПИЖӮҲИДА پژوهیده *ниг*. **пажӯҳида**.

ПИЖӮҲИДАН پژوهیدن *ниг*. **пажӯҳидан**.

ПИЖӮҲИШ پژوهش *ниг*. **пажӯҳиш**.

ПИЗИШК پزشک муолиҷакунандаи дард ва касалиҳо, табиб, ҳаким.

Чаҳорӯм пизишке хирадманду чуст,
Ки ноландагонро кунад тандуруст. *Низомӣ*

ПИЗИШКӢ پزشکی табибӣ, ҳакимӣ.

Араб бар раҳи шеър дорад саворӣ,
Пизишкӣ гузиданд мардони Юнон.
Носири Хисрав

ПИЗРУФТ پذرفت *ниг*. **пазируфт**.

ПИЗРУФТА پذرفته *ниг*. **пазируфта**.

ПИЗРУФТАН پذرفتن *ниг.* **пазируфтан.**

ПИЗРУФТАНӢ پذرفتنی *ниг.* **пазируфтанӣ.**

ПИЗРУФТГОР پذرفتگار *ниг.* **пазруфтгор.**

ПИЗРУФТГОРӢ پذرفتگاری *ниг.* **пазруфтгорӣ.**

ПИЙҲ پیه *ниг.* **пиҳ.**

Сӯхтан меҳнат агар ҳаст дуст,
Пийҳ шавад ёфт чу чарбӣ ба пӯст.
Хисрави Деҳлавӣ

ПИЛ I پیل **1.** ҳайвони калонҷусса ва бузурги хартумдор; **фил.**

Ба пилони гарданкашу говмеш,
Сипаҳро ҳаме тӯша бурданд пеш. *Фирдавсӣ*

пили даманда (*ё* **дамон**) фили пурзӯри ҳамлакунандаи ҷангӣ, фили ғурранда.

Ба Зол огаҳӣ шуд, ки Рустам чӣ кард:
Зи пили даманда баровард гард. *Фирдавсӣ*

На мард аст он ба наздики хирадманд,
Ки бо пили дамон пайкор ҷӯяд;
Бале, мард он кас аст аз рӯи таҳқиқ,
Ки чун хашм оядаш, ботил нагӯяд. *Саъдӣ*

пили жиён а) фили ҷангӣ.

... Ки Сосон ба пили жиён барнишаст,
Ғирифта яке теғи ҳиндӣ ба даст. *Фирдавсӣ*

б) фили дарғазабшуда.

Баровард хартум пили жиён,
Бад-он то ба Рустам расонад зиён. *Фирдавсӣ*

в) *маҷ.* паҳлавон.

Аз ин ду ҳунармард пили жиён,
Бибояд бибандад ба мардӣ миён. *Фирдавсӣ*

пили маст а) фили бадхашми зӯри ҷангӣ.

Сипоҳе ба кирдори пилони маст,
Ки бо ҷанги эшон шавад кӯҳ паст ... *Фирдавсӣ*

б) *киноя аз* паҳлавон.

Басо размгоҳо, ки он пили маст
Ба ҳамла сипаҳ пок дарҳам шикаст. *Фирдавсӣ*

2. номи яке аз мӯҳраҳои шоҳмот.

Пиёда бидонанду пилу сипоҳ,
Руху аспу рафтори фарзину шоҳ. *Фирдавсӣ*

◇ **пили маҳмудӣ** ишора ба филҳои ҷангии Маҳмуди Ғазнавӣ.

Силааш созу барги хушнудӣ
Силакаш пилҳои маҳмудӣ. *Ҷомӣ*

пили муаллақ дар ҳаво, пили обкаш, пили ҳавой *киноя аз* абр; **пил афгандан** оҷиз гардонидан, мағлуб кардан, ғалаба кардан.

Чу дар зин кашад сарви озодро,
Бар аспе, ки пил афганад бодро. *Низомӣ*

пил оростан филро ба ҷанг тайёр кардан.

Биёрой пилон, биёвар сипоҳ. *Фирдавсӣ*

пил ба мӯй кашидан ром кардан, мутеъ гардонидан филро.

Ба ширинзабониву лутфу хашӣ
Тавонӣ, ки пиле ба мӯе кашӣ. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

пилро ёди Ҳиндустон додан ба шӯр андохтан, ба хаяҷон овардан.

Бигардон паи шер з-ин бӯстон,
Мадеҳ пилро ёди Ҳиндустон. *Низомӣ*

ПИЛ II پل пошнаи по.

Ҳамеша кафшу пилашро кафида бинам ман
Ба ҷои кафшу пилаш дил кафида боистӣ.
Маъруфии Балхӣ

ПИЛА پیله гӯзаи кирми абрешим, ки аз он торҳои абрешим ҳосил мешавад.

Чу парвона оташ ба худ дарзананд
На чун кирми пила ба худ дартананд. *Саъдӣ*

◇ **чун пила дар пои мӯр фитодан** оҷиз ва забун гаштан.

Гурӯҳе, ки бар пой карданд зӯр,
Фитоданд чун пила дар пои мӯр. *Низомӣ*

ПИЛАВАР پیله‌ور майдафурӯш, аттори хонагард, шахсе, ки молҳои майда кӯча ба кӯча бардошта мефурӯшад.

Дар бозори он ҷо аз баққолу аттор ва пилавар
ҳар чӣ фурӯшанд, бордони он аз худ диҳанд.
Носири Хисрав

Чу дар баста бошад, чӣ донад касе,
Ки ҷавҳарфурӯш аст ё пилавар? *Саъдӣ*

ПИЛАСТА پیلسته **1.** устухони дандони фил.

Яке гунбад аз обнӯсу зи оҷ,
Ба пайкар зи пиластаю шозу соҷ. *Фирдавсӣ*

2. *киноя аз* соид, миёни оринҷ ва банди даст.

Чу бар рӯи соид ниҳад сар ба хок,
Суманро зи пиласта созад сутун. *Унсурӣ*

ПИЛАФКАН||ПИЛАФГАН پیل افکن||پیل افگن **1.** қавӣ, зӯр; **2.** аспи қавӣ.

Бирун ронд пилафкани хешро,
Рух афканд пили бадандешро. *Низомӣ*

ПИЛБАНД پیلبند як навъ усули бозии шоҳмот, ки дар паси фил ду пиёда мегузоранд, то ин ки ба омадани мӯҳраи ҳариф монеъ бошад; **пилбанд додан** мот кардан ба воситаи ҳаракати фил; *маҷ.* мағлуб кардан.

Чу дар ҷанги пилон кушой каманд,
Диҳӣ шоҳи Қаннуҷро пилбанд. *Низомӣ*

ПИЛБОЛО پیل بالا **1.** баланд ва азимҷусса, филқомат, кавиҳайкал; **2.** *маҷ.* ба баландии қомати фил, хеле бисьёр, тӯда, хирман.

Зи по он пилболоро нишонданд,
Ба гирдаш пилболо зар фишонданд. *Низомӣ*

ПИЛБОН پیلبان пояндаи пил, нигоҳубинкунандаи фил, ходими махсуси фил.

Эй ман он пиле, ки захми пилбон
Рехт хунам аз барои устухон. *Румӣ*

Ё макун бо пилбонон дӯстӣ
Ё бино кун хонае дархурди пил. *Саъдӣ*

ПИЛБОР پیلبار андозаи бори як фил.

Шиносад касе, к-аш хирад раҳнамун,
Ки аз пилбор аст вазнаш фузун. *«Хизонаи омира»*

ПИЛВОР پیلوار **1.** монанди фил, фил барин, филмонанд, қавӣ.

Тани пилвораш чу ин гуфта шуд,
Шуд аз ташнагӣ сусту ошуфта шуд. *Фирдавсӣ*

2. бори як фил.

Бигирифт ва бо ҳазор пилвор зару ҷавоҳир ба
даргоҳ фиристод ба дасти Наримон.
«Таърихи Систон»

ПИЛГӮШ پیل گوش **1.** гули савсан.

Бенуртар зи бахти худ аз чашми пилгӯш,
Бебаргтар зи фазли худ аз шохи настаран.
Сайфи Исфарангӣ

2. хокандоз, олатест, ки бо он хокрӯбаҳоро мебардоранд.

Офтобаш пилгӯши хокрӯб,
Осмонаш гунбади хиргоҳи бод.
«Фарҳанги Онандроҷ»

ПИЛДАНДОН پیل دندان **1.** дандони фил; **2.** *маҷ.* сафед.

Бару соидаш пилдандон шудаст. *Фирдавсӣ*

ПИЛЗӮР پیل زور зӯрманд, қавӣ, пурзӯр.

Чу оташ биёмад гави пилзӯр,
Чу кӯҳе равон кард аз ҷо сутур. *Фирдавсӣ*
Агар пилзӯрӣ в-агар шерчанг,
Ба наздики ман сулҳ беҳтар, ки ҷанг. *Саъдӣ*

ПИЛИШТ||ПАЛАШТ پلشت нопок, олуда; **палиду пилишт** олуда ва нопок.

Бо дили пок маро ҷомаи нопок равост,
Бад мар-онро, ки дилу ҷома палид асту пилишт.
Кисоӣ

ПИЛК پلک ду пардае, ки чашмро мепӯшонад ва мижгон аз лаби онҳо рӯидааст; пӯсти гирдогирди чашм, қабоқ.

Мижа бар пилкам ар шавад пайкон,
Мӯй бар фарқам ар шавад сарпос...
Масъуди Саъд

ПИЛНИШИН پیل نشین филсавор.

ПИЛПАЙКАР پیل پیکر филҷусса, пилтан, бузургҷусса, қавиҳайкал.

Бирафту ба Рахш андаровард пой,
Барангехт он пилпайкар зи ҷой. *Фирдавсӣ*

ПИЛПИЛ پلپل *ниг.* **филфил||фулфул.**

Ту гуфтӣ пилпили суда ба каф дошт,
Пароканд аз каф андар дида пилпил. *Манучеҳрӣ*

ПИЛПО(Й) پیل پا(ی) **1.** қадаҳи бузурги шаробхӯрӣ, ратли гарон.

Чу дар п и л п о и қадаҳ май кунам,
Ба як пилпо пилро пай кунам. *Низомӣ*

2. *номи яке аз олатҳои ҷангӣ, гурзи оҳанини калон.*

Зароҷа манам пили пӯлодхой,
Ки бар пушти пилон кашам пилпой. *Низомӣ*

ПИЛТА پیلته *ниг.* **фатила.**

ПИЛТАН پیلتن пилпайкар, қавиҷусса.

Саранҷом гурде аз он анҷуман
Биёмад ба наздики он пилтан. *Фирдавсӣ*

ПИЛТАПЕЧ پیلته پیچ фатилапеч, ҳар чизе, ки мисли фатила тоб дорад.

ПИЛШИКОР پیل شکار шикоркунандаи фил.

Ба пеши ҳирси ту худ пил луқмае бошад,
Туӣ чу мурғи абобил мурғи пилшикор.
Шамси Табрезӣ

ПИЛҒӮШ پیلغوش *ниг.* **пилгӯш.**

Чун гули сурх аз миёни пилғӯш,
Ё ки заррин гӯшвор аз хуб гӯш. (1) *Рӯдакӣ*

ПИНА پینه **1.** парча, чизи порашуда.

Қадаре пинаи кӯҳна дар зер ва порае бар **забар** андохта буд ва дар миёни он хуфта. *Авфӣ*

2. васла, ямоқ, порае, ки ба ҷои даридаи **либос ва** чизҳои дигар дӯхта ё васл карда мешавад.

Бар хирқаи ниёзи гадоёни даргаҳат
Нозад ба шӯхии пари товус пинаҳо. *Бедил*

пина задан васла кардан, ямоқ кардан; **3. пӯсти даст,** пой ва дигар аъзо, ки аз асари кори зиёд **ва зар**баву фишор сахту ғафс мешавад; обила, ғӯзаобила.

Яке мушт дар корам аз кина кард,
Ки ҳамчун шутур синаам пина кард.
Яҳёи Кошӣ

ПИНАБАСТА پینه بسته *киноя аз* аламзада, дардманд, **ғам**гин.

Дилҳои пинабастаи абнои рӯзгор
Аз нохуни паланг кунад ҷӯи хун равон. *Соиб*

ПИНАДӮЗ پینه دوز касе, ки чизҳои кӯҳнаро **дӯхтан пе**шаи ӯст, кӯҳнадӯз, порадӯз.

Гар ба ғарибӣ равад аз шаҳри хеш
Сахтиву меҳнат набарад пинадӯз. *Саъдӣ*
Дар дилам аз пинадӯзе буд захми бешумор,
Бахьяи ӯ захми пинҳони маро кард ошкор. *Сайфӣ*

ПИНАК پینک *ибтидои хоб, хоболудагӣ,* ҳ**олати байни бе**дорӣ ва хоб.

ПИНАКӢ پینکی пинакзананда, пинакраванда; **пинакӣ за**дан ғунудан, пинак рафтан, хоболуд будан.

Он хоҷа, ки чун чароғ як об нахӯрд,
То буд, зи партаваш касе файз набурд.
Монанди чароғе, ки бувад камравған,
Аз аввали умр пинакӣ зад, то мурд.
«Фарҳанги Онандроҷ»

ПИНГОН||БИНГОН پنگان||بنگان **1.** коса, ҷом.

Сару бун чун сару буни пингон,
Андарун чун даруни ботингон. *Абӯшакури Балхӣ*

2. тašт, тос.

Беморро бинишонанд ва ду пингон оби **гарм** бағоят андар зери домани ӯ ниҳанд.
«Захираи хоразмшоҳӣ»

3. тоси соат, тоси мисини таҳсӯрох, ки онро **дар миё**ни тағораи пуроб мегузоранд ва як бор пур **шуданаш** он аз об як вақти муайянеро мефаҳмонад.

Дар ҷаҳоне чӣ боядат будан,
Ки ба пингон тавонш паймудан. *Саноӣ*

Бар сар ояд зи тиҳимағзии хасмат чӣ аҷаб
З-об чун гашт тиҳӣ, ояд пингон бар сар.
Камоли Исмоил

ПИНДОР پندار **1.** фикру хаёл, тасаввур; *маҷ.* **кибру ғу**рур.

Машав ғарра бар ҳусни гуфтори хеш,
Ба таҳсини нодону пиндори хеш. *Саъдӣ*

Боди пиндор бирун кун зи димоғ,
Қ-ат аз ин бод шавад кушта чароғ. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* фарз, тахмин; хаёл, гумон, шак.

Ба пиндор натвон сухан гуфт зуд,
Нагуфтам туро, то яқинам набуд. *Саъдӣ*

ПИНДОШТ پنداشت хаёл, гумон.

Пиндошт нест, ҳаст ҳақиқат аз ин сухан,
З-ин сон сухан ба гӯши ту аз ҳар забон расид. *Сӯзанӣ*

ПИНДОШТАН پنداشتن **1.** тасаввур кардан, гумон кардан, хаёл намудан; андеша кардан, мулоҳиза намудан.

Биёр он май, ки пиндорӣ равон ёқути ноб астӣ
Ва ё чун баркашида теғ пеши офтоб астӣ. *Рӯдакӣ*

Ту ин моя охир напиндоштӣ,
Ки аз ҷанг авлотар аст оштӣ. *Хоҷу*

Ба моҳи рӯза бемори хаёлат рӯза чун дорад,
Ки ҳар гаҳ бинад он абрӯ, ҳилоли ид пиндорад. *Исмат*

2. раво доштан, лоиқ донистан, сазовор дидан.

Зиндаам пиндоштӣ дар ҳаҷри хеш
Инчунинам куштанӣ п и н д о ш т ӣ. *Камоли Хуҷандӣ*

Озори дили касе мапиндор,
Қ-озордиҳанда бинад озор. *Шоҳин*

ПИНУ پینو дӯғи турши хушкшуда, қурут.

Бародаронро Юсуф чу дод гандуму ҷав,
Баҳо гирифт аз эшон бизоати музҷоҳ.
Агар бизоати музҷоҳ пашму пину буд,
Набуд гандуму ҷав низ ҷуз ки тухму гиёҳ. *Сӯзанӣ*

Ба пинуву пашм аст бозорашон
Матоъе ҷуз ин нест дар борашон. *Низомӣ*

ПИНҲОН پنهان пӯшида, махфӣ, мастур.

Хубии рӯи ту афзун шуду тарсам, ки дигар
Ишқи пинҳони маро ҳусни ту машҳур кунад. *Мушфиқӣ*

пинҳон доштан мастур доштан, пӯшида доштан.

Маро дар дил ҷароҳатҳост аз ҳар захми шамшераш,
Ки машҳур асту медорам зи чашми халқ пинҳо-
наш. *Исмат*

ПИНҲОНПИЖӮҲ پنهان‌پژوه муфаттиши чизҳои пӯшида; касе, ки корҳои махфиро ошкор мекунад; касе, ки ба таври махфӣ чизеро тафтиш ва таҳқиқ мекунад.

Хабар додаш он марди пинҳонпижӯҳ,
Ки шоҳ аст бошавкату бошукӯҳ. *Низомӣ*

ПИНҲОНӢ پنهانی **1.** ниҳонӣ, нуҳуфта, пӯшида.

Зи чашмам лаъли руммонӣ чу меборанд, механданд,
Зи рӯям рози пинҳонӣ чу мебинанд, мехонанд. *Ҳофиз*

2. ба таври пӯшидаву махфӣ.

Бӯи гулро мебарад аз боғ пинҳонӣ насим,
Боғбон пай бурдааст, — ин кори дузди ошност. *Сайидо*

Ночор бино бар бузургии қадр ва рафъати манзалаташон худдорӣ мекарданд, пинҳонӣ механдиданд. *Садри Зиё*

ПИР پیر **1.** солхӯрда, куҳансол, умрдида; *муқобили* ҷавон.

Тавоно бувад ҳар кӣ доно бувад,
Зи дониш дили пир барно бувад. *Фирдавсӣ*

Танатро чу кардам тавоно ба шир,
Ҷавонӣ макун бар парастори пир. *Шоҳин*

пири майкада (ё майхона) пири майфурӯш.

Ба пири майкада гуфтам, ки чист роҳи наҷот,
Бихост ҷоми маю гуфт: Роз пӯшидан. *Ҳофиз*

Пири майхона ҳамехонд муаммое дӯш
Аз хати ҷом, ки фарҷом чӣ хоҳад будан. *Ҳофиз*

пири муаммар пири умрдида, пири куҳансол.

Як гул аз сад гули умраш нашукуфтаст, чаро
Пушт хам карда чу пирони муаммар наргис? *Восифӣ*

пири хароbот пири майкада, майфурӯш.

Қибла макун пири хароботро,
То ба харобӣ набарад зотро. *Хисрави Деҳлавӣ*

пири шикастапушт пири хамида.

В-он пири шикастапушт аз пушт
Омад зи шигифт бар лаб ангушт. *Шоҳин*

пиру ҷавон куҳансолу барно, калону хурд; *маҷ.* ҳама.

Раҳ ба мақсуди худ зи пиру ҷавон
Ҷуст чандон, ки дошт тобу тавон. *Ҷомӣ*

пир то ҷавон *ниг.* **пиру ҷавон.**

Паҳлу бар офтоб занад пӯстини ман,
Доранд орзуи маро пир то ҷавон. *Сайидо*

пир шудан (ё гаштан) солхӯрда гаштан, калонсол шудан, мӯсафед шудан.

То пир нашуд мард, надонад хатари умр,
То монда нашуд мурғ, надонад хатари бол. *Кисоӣ*

Тан пир гашту орзуи дил ҷавон ҳанӯз,
Дил хун шуду ҳадиси бутон бар забон ҳанӯз. *Хисрави Деҳлавӣ*

Забонамро таваққуф баски дар ҳарфи талаб бошад,
Дар оғӯши дили ман тифли хоҳиш пир мегардад. *Мулҳам*

2. дар тасаввуф — муршид ва роҳнамои тариқат.

Гар зи пеши худ биронӣ чун саг аз масҷид маро,
Сар зи ҳукмат барнадорам чун мурид аз гуфти пир. *Саъдӣ*

Гар аз инам нашуд иршод, аз он хоҳам ёфт,
Ман, ки дар роҳи иродат, ҳама кас пири ман аст. *Шоҳин*

пири Маънавӣ лақаби Ҷалолиддини Румӣ.

Пири Маънавӣ дар китоби «Маснавӣ» фармуда ... *«Анвори Суҳайлӣ»*

пири мукаммил шайхи ба камол расонандаи мурид.

Биҷӯй аз паҳлуи пири мукаммил,
Ки ин бошад ба даст овардани дил. *Ҷомӣ*

пири роҳ пири тариқат, муршиди роҳи тасаввуф.

Пири раҳ кибрити аҳмар омадаст,
Синаи ӯ баҳри ахзар омадаст. *Аттор*

пири тариқат пири роҳ, муршид, сардори сӯфиён ва дарвешон.

[Дарвеш] шикоят аз бетоқатӣ пеши пири тариқат бурд. *Саъдӣ*

пири Ҳирот *киноя аз* Абӯсаиди Майҳанагӣ, ки яке аз пешвоёни тасаввуф буд; **пири Ҷом** *киноя аз* Абдураҳмони Ҷомӣ (солҳои 1414—1492); **3.** *маҷ.* доно, ориф.

... Ки пире буд равшантабъу хушгӯ,
Равон шеъраш чу оби соф дар ҷӯ. *Мулҳам*

◇ **пири деҳа** сардори деҳа; **пири деҳқон** *киноя аз* шароби кӯҳнаи ангурӣ.

Он ҷоми рахшон дардиҳед, озодаро ҷон дардиҳед,
В-он пири деҳқон дардиҳед аз шохи барно рехта. *Хоқонӣ*

пири думӯй дунъё (ба эътибори шабу рӯз).

Пири думӯе, ки шабу рӯзи туст,
Рӯзи ҷавонӣ адабомӯзи туст. *Низомӣ*

пири Канъон *киноя аз* падари Юсуф, ки Яъқуб ном дошт.

Шунидаам сухане хуш, ки пири Канъон гуфт:
Фироқи ёр на он мекунад, ки битвон гуфт. *Ҳофиз*

пири кор а) устоди кор, корозмуда, ботаҷриба.

Дар парда нӯш ҷинси мураввақ, ки пири кор
Бо ҳеҷ кас нагуфт, ки ифшои роз кун. *Шоҳӣ*

б) *киноя аз* шоирони пешина, саромадони сухан.

Куҳан маснавиҳои пирони кор,
Ки мондаст аз он рафтагон ёдгор. *Ҷомӣ*

пири муғон а) калонтарини муғон, пешвои дини зардуштӣ; б) соҳиби майхона, майфурӯш.

Камол, лофи ибодат мазан, ки пири муғон
Ба як назар барад аз раҳ ҳазор обидро. *Камоли Хуҷандӣ*

пири Сарандеб *киноя аз* Одам, ки гӯё пас аз ронда шуданаш аз ҷаннат ба Сарандеб (ҷазираи Цейлон) аз осмон фуромада буд.

Он ҷо ки дам кушод Сарофил даъваташ,
Ҷон боз ёфт пири Сарандеб дар замон. *Хоқонӣ*

пири таълим муаллим, устод; **пири (ҳафт) фалак** *киноя аз* сайёраи Зуҳал.

Натвон ба қалам навишт шавкат,
Гар пири фалак шавад дабирам. *Ҳофиз*

З-ин мотаме, ки ғулғула офоқро гирифт,
Аз оҳи халқ пири фалак ҳам асо гирифт. *Савдо*

пири чилсола *киноя аз* ақл; **пири шашӯм чарх** *киноя аз* сайёраи Муштарӣ, ки мадори он фалаки шашӯм ҳисоб мешуд; **пир шудани иштиҳо** намондани иштиҳо, суст шудани иштиҳо.

Зи ғам гашт пушти ҷавонон дуто,
Зи савдои нон пир шуд иштиҳо. *Сайидо*

ПИРА پیره пир, куҳансол.

Ту додӣ маро даст бар ҷодувон,
Сари бахти пира ту кардӣ ҷавон. *Фирдавсӣ*

Ҷаҳони пир барно шуд зи ишқи ин ҷавонмардон,
Зиҳӣ чарху замини хуш, ки он пир асту ин пира. *Шамси Табрезӣ*

ПИРАЗАН||ПИРЗАН پیره‌زن||پیرزن зани пир, кампир.

Пас шитобон омад инак пирзан,
Рӯй як сӯ кофа карда хештан. *Рӯдакӣ*

Чароғи пиразан гар хуш насӯзад,
Фатила баркашад, то барфурӯзад. *Низомӣ*

Паси ҳафта омад дамон пиразан,
Пур аз ханда рафта ба ҳар сӯ даҳан. *Савдо*

◇ **пиразани чарх** *киноя аз* фалак.

ПИРАЗОЛ پیرزال||پیره‌زال пиразан, зани куҳансол, кампир.

Гирифтӣ гар ба дасташ пиразоле,
Наяфтодӣ зи ҷӯши гирья соле. *Мулҳам*

ПИРАК پیرک *шакли хурдӣ ва навозиши* **пир.**

Пиронасараш орзуи барноист,
Фарьёд аз ин пираки барнопеша. (1) *Убайди Зоконӣ*

ПИРАСАР پیرسر пир, солхӯрда, куҳансол, мӯйсафед.

... Ки беҷоншуда боз ёбад равон
Ва ё пирасар мард гардад ҷавон? *Фирдавсӣ*

ПИРАФШОНӢ پیرافشانی кирдори ҷавонӣ кардан дар пирӣ, тақлид кардан ба корҳои ҷавонон дар ҳангоми пирӣ.

Баҳор омад, гиребоне ба мастӣ ҷок хоҳам кард,
Ба ман май деҳ, ки пирафшоние ҷун-ток хоҳам кард. *Фиғонӣ*

ПИРАҲАН پیرهن *ниг.* **пероҳан.**

ПИРАҲАНГУЛГУН پیرهن گلگون касе, ки куртаи гулранг мепӯшад; *маҷ.* маҳбубаи куртасурх, зеболибос.

Танам чун ришта шуд з-он пираҳангулгуну хушҳолам,
Ки боре метавон гунҷид дар як пираҳан бо ӯ. *Ҳилолӣ*

ПИРАҲАНЧОК پیرهن‌چاک *ниг.* **пераҳанчок.**

ПИРБОНУ(Й) پیربانو(ی) соҳибхоназани пир, хонуми пир.

Биёвард он дам зану шӯйро,
Ҷавонрову он пирбонуйро. *Савдо*

ПИРЗАН پیرزن *ниг.* **пиразан.**

ПИРИНӢ پیرینی номи як навъ хӯроки ширин, ки аз орди биринҷу шиpу шакар мепазанд; фиринӣ, муҳаллабӣ; *киноя аз* маҳбуба.

Ту, эй пиринии ширинишамоил,
Ба пешам ой, ки дар қайди панирам. *Савдо*

ПИРМАРД پیرمرد марди пир, марди куҳансол, солхӯрда, ба пирӣ расида.

Яке пирмард аст бар сони шер,
Нагардад зи ҷангу зи пайкор сер. *Фирдавсӣ*

Пирмарди ҷаҳондида дар он корвон буд. *Саъдӣ*

ПИРМОМ پیرمام момои пир, модари пир.

Бигуфто фаровон дуруду салом
Ба ҷони ту ҳар дам аз ин пирмом. *Савдо*

пиро(й) پیرا(ی) *ниг.* **перо(й).**

ПИРО(Й) پیرا(ی) *ниг.* **перо(й).**

ПИРОНА پیرانه **1.** мансуб ба пир; **2.** лоиқи пирон, муносиби пирон; **3.** *маҷ.* оқилона, хирадмандона.

Баровард сар солхӯрд аз ниҳуфт,
Ҷавобаш нигар, то ҷӣ пирона гуфт. *Саъдӣ*

Панди пирона диҳад воизи шаҳрам, лекин
Ман на онам, ки дигар панди касе бипзирам. *Ҳофиз*

◇ **ба пирона сар** дар вақти пирӣ.

Кунун кай ба ғам шодмонӣ кунам,
Ба пирона сар чун ҷавонӣ кунам. *Низомӣ*
Хоҷа мабодо, ки ба пирона сар
Бандаи фарзанд шавад бахри хӯр. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПИРОНАСАР پیرانه‌سر дар ҳолати пирӣ, дар айёми пиронсолагӣ; *ниг.* **пирона (ба пирона сар).**

Пиронасар он қадар писар ёфт,
Қ-аз талъати меҳр бар қамар тофт. *Шоҳин*

ПИРОНСАР پیران‌سر *ниг.* **пиронасар.**

Киро, к-омад ин пеш, к-омад маро,
Ки фарзанд куштам ба пиронсаро! *Фирдавсӣ*

ПИРОСТА پیراسته *ниг.* **пероста.**

ПИРОСТАН پیراستن *ниг.* **перостан.**

ПИРОЯ پیرایه *ниг.* **пероя.**

ПИРОҲАН پیراهن *ниг.* **пероҳан.**

ПИРОҲОН پیراهان *ниг.* **пероҳан.**

Ин нафас ҷон доманам бартофтаст,
Бӯи пироҳони Юсуф ёфтаст. *Румӣ*

ПИРСАР پیرسر *ниг.* **пирасар.**

Ҳамон Зол, к-ӯ мурғ парварда буд,
Чунон пирсар буду пажмурда буд. *Фирдавсӣ*

ПИРУ پیرو киса, ҳамьён.

Зар зи пиру сабук бирун овард,
Дод дарвешрову хуб овард. *Баҳромӣ*

ПИРХАР پیرخر **1.** хари пир, дарозгӯши солхӯрда.

Чӯ кӯшиш кунад пирхар зери бор,
Ту мерав, ки бар бодпое савор. *Саъдӣ*

2. *киноя аз* одами аҳмақ ва нодон.

Қору боре, к-он надорад пою сар,
Тарк гир, эй пирхар, эй пирхар. *Румӣ*

ПИРӢ پیری солхӯрдагӣ, куҳансолӣ, ҳолати солхӯрдагӣ; *муқобили* **ҷавонӣ.**

Агарчанд умрам ба ҳафтод рафт,
Кунунам ғами пирӣ аз ёд рафт. *Шоҳин*

пирӣ пазируфтан пир гаштан, ба пирӣ расидан; *маҷ.* завол ёфтан, хотима пазируфтан.

Ҳама чиз пирӣ пазирад, бидон,
Магар дӯстӣ, к-он бувад ҷовидон.
Абӯшакури Балхӣ

ПИРӮЗ||ПЕРӮЗ پیروز **1.** музаффар, ғолиб, фотеҳ, мансур.

Гар эдун, ки пирӯз бошам ба ҷанг,
Ба овардгаҳ барнаёрам даранг. *Фирдавсӣ*

пирӯз шудан ғолиб гаштан, зафар ёфтан.

Ниҳон гардид шамъи гетиафрӯз,
Сипоҳи шом шуд бар рӯз пирӯз. *Убайди Зоконӣ*

2. комьёб; хушу хуррам.

Накардам замоне бару бум ёд,
Туро хостам низ пирӯзу шод. *Фирдавсӣ*

Агар сад сол бошӣ шоду пирӯз,
Ҳамеша умри ту бошад яке рӯз.
Фахриддини Гургонӣ

бахти пирӯз толеи баланд, саодати нек.

Лаби бахти пирӯзро хандае,
Маро низ марвои фархундае. *Рӯдакӣ*

толеи пирӯз бахти нек, хушбахтӣ, некбахтӣ.

То саҳар меёфтам коми дили лаъли лабаш,
Ин ҳама гӯё нишони толеи пирӯз буд. *Исмат*

ПИРӮЗА پیروزه навъе аз сангҳои қиматбаҳои кабудранг ё осмониранг, ки барои зебу зинат ба кор мебаранд.

Биёростандаш ба дебои зард,
Ба ёқуту пирӯзаву лоҷвард. *Фирдавсӣ*

◇ **пирӯза кох** *ниг.* **пирӯзакох; пирӯза ташт** *ниг.* **пирӯзатašт; пирӯза чодар** *ниг.* **пирӯзачодар.**

ПИРӮЗАВИТО پیروزه‌وطا пирӯзапарда; дорои пардаи кабуд (осмониранг); (ин) **дахмаи пирӯзавито** *киноя аз* осмон, дуньё.

Май нӯш куну ҷуръа бар ин дахма фишон з-онк
Дилмурда дар ин дахмаи пирӯзавитой. *Хоқонӣ*

ПИРӮЗАГУН پیروزه‌گون пирӯзаранг, ба ранги пирӯза.

Ту гуфтӣ гарди зангор аст бар оинаи чинӣ,
Ту гӯӣ мӯи санҷоб аст бар пирӯзагун дебо.
Фаррухӣ

ПИРӮЗАКОХ پیروزه‌کاخ *киноя аз* осмон.

Намонда амон зери пирӯзакох,
Аҷалро шуда дастгоҳе фарох. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПИРӮЗАРАНГ پیروزه‌رنگ ба ранги пирӯза, пирӯзагун, кабудранг, осмониранг.

Ҳама ҷомаҳо карда пирӯзаранг,
Ду чашм абри хунин, ду рух бодаранг. *Фирдавсӣ*

ПИРӮЗАТАХТ پیروزه‌تخت тахти бо пирӯза зинат додашуда.

Бар он пирӯзатахт аз тоҷдорон
Раҳо карданд май бар ҷуръахорон. *Низомӣ*

ПИРӮЗАТАШТ پیروزه‌طشت *киноя аз* осмон.

Дар ин пирӯзаташт аз хуни чашмам
Ҳама офоқ шуд беҷодамаъдан. *Хоқонӣ*

ПИРӮЗАХТАР پیروزاختر саодатманд, хушбахт, комьёб.

ПИРӮЗАЧОДАР پیروزه‌چادر *киноя аз* осмон.

ПИРӮЗБАХТ پیروزبخت дорои бахти баланд, ботолеъ, баландбахт.

Ҳавои дил ба пирӯзӣ биронем,
Ки ҳам пирӯзбахту ҳам ҷавонем.
Фахриддини Гургонӣ

ПИРӮЗБАХТӢ پیروزبختی баландбахтӣ, баландтолеӣ.

Ба пирӯзбахтӣ фурӯ хондам,
Зи шодӣ бар ӯ ҷон барафшондам. *Фирдавсӣ*

Ҳама фоли Хисрав дар он пештахт
Ба пирӯзбахтӣ баровард бахт. *Низомӣ*

ПИРӮЗГАР پیروزگر **1.** музаффар, ғолиб, фотеҳ, мансур.

Ба раъю ба дониш, ба фарру ҳунар,
Ба ҳар кору ҳар ҷой пирӯзгар. *Фирдавсӣ*

2. ғалабабахшанда, ғолибгардонанда, фатҳу нусратдиҳанда (яке аз сифатҳои худо).

Ба фармони яздони пирӯзгар
Ба доду диҳиш танг баста камар. *Фирдавсӣ*

ПИРӮЗМАНД پیروزمند музаффар, мансур, фотеҳ; комьёб, босаодат.

Ба навъе дилам гашт пирӯзманд,
Ки з-он гуна деве даромад ба банд. *Низомӣ*

ПИРӮЗРАЗМ پیروزرزم дар ҷанг ғалабакунанда, дар ҷанг ғолибшаванда.

Саворе шавад неку пирӯзразм,
Сари анҷуманҳо ба разму базм. *Дақиқӣ*

ПИРӮЗРӮЗ پیروزروز музаффару мансур; комьёб, босаодат.

Иқболу бахту давлати пирӯзрӯзро
Фарзанди нозанине парварда дар канор. *Сӯзанӣ*

ПИРӮЗӢ||ПЕРӮЗӢ پیروزی ғалаба, фатҳ, зафар, нусрат.

Ба ҳар ҷо, ки нерӯи ман пай фушурд,
Маро буд пирӯзию дастбурд. *Низомӣ*

Баро, эй субҳи пирӯзӣ, ки бо туст
Ҳаёти ман, чу шоми сӯгворон. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПИРӮЗҶАНГ پیروزجنگ музаффар дар ҷанг, ғолиб дар ҷанг.

Инонтоб шуд шоҳи пирӯзҷанг,
Миён баста бар кини бадхоҳ танг. *Низомӣ*

ПИРӮЗҶАНГӢ پیروزجنگی музаффарият дар ҷанг, ғалаба кардан дар ҷанг.

Чу дар ҷанг пирӯзияш дида буд,
Зи пирӯзҷангиш тарсида буд. *Низомӣ*

ПИСАНД پسند писандида.

Гуфт он кӯдак, ки эй қавми писанд,
Дарс хонеду кунед ово баланд. *Румӣ*

Ҳамин дуост ба вақти ниёз Исматро,
Ки ҳар чӣ гуфта шуд аз неку бад, писанди ту бод. *Исмат*

писанд(-и *чизе*) **афтодан** мақбул гаштан, хуш омадан.

Бозандаро аз он манзили хаш ва соҳати дилкаш басе писанд афтод. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ин нукта зи соҳибони тадбир
Афтод писанди хотири пир. *Ҷомӣ*

писанд кардан а) писандидан, маъқул донистан, мақбул доштан.

[Амири Хуросон] он мардӣ, ки карда буд, аз ӯ писанд кард. *«Таърихи Систон»*

б) қабул кардан, пазирой намудан.

Умрест фикандай ба бандам,
Чун аст намекунӣ писандам. *Ҳоҷӣ*

писанд омадан (*ё* **шудан**) қабул афтодан, мақбул гаштан, хуш омадан.

Ҳеҷ як аз абнои рӯзгор дар назар писанд наёмада буд. *Аҳмади Дониш*

Савдо, ман аз миёнаи ушшоқ ин ғазал
Дар тарки ишқ гуфтаму неку писанд шуд. *Савдо*

◇ **писанди назар** ба назар хушоянда, ба чашм мақбул ва матбӯъ афтода; дилкаш.

З-он чӣ гӯянда дода буд хабар,
Хубтар буд дар писанди назар. *Низомӣ*

ПИСАНДА پسنده писандида.

Он чист зи кирдори писанда, ки туро нест,
Он чист зи некӯиву хубӣ, ки надорӣ? *Фаррухӣ*

Некбахт он касе, ки бандаи ӯст,
Дар ҳама корҳо писандаи ӯст. *Саноӣ*

писанда омадан хуш омадан, қабул афтодан.

Ҳаҷр аз халоки Котибиам мужда дод дӯш,
Мапсанд, гарчи ин сухан омад писандаам. *Котибӣ*

ПИСАНДИДА پسندیده 1. *сифати феълии замони гузаштаи* **писандидан**; 2. хушоянд, мақбул, маъқул; нек, хуб, нағз.

Дар аснои рафтан ба шаҳре расид,
Дар он шаҳр қавме писандида дид. *Ҷомӣ*

Духтаре дорам соҳиби ҳусну ҷамол ва ахлоқи писандида. *Садри Зиё*

писандида гаштан мақбул шудан, хуш омадан.

Чу донописанду писандида гашт,
Ба ҷӯи ту-дар об чун дида гашт. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* баргузида, мумтоз; *маҷ.* азиз.

Ба Рустам супурдаш дилу дидаро,
Ҷаҳонҷӯй пури писандидаро. *Фирдавсӣ*

Бисӯзам, ки ёри писандида ӯст,
Ки дар вай сироят кунад сӯзи дӯст. *Саъдӣ*

ПИСАНДИДАГӢ پسندیدگی: **писандидагӣ кардан** кори мақбули дигарон кардан, кирдори нек зоҳир намудан.

Писандидагӣ кун, ки бошӣ азиз,
Писандидагонат писанданд низ. *Низомӣ*

ПИСАНДИДАГӮЙ پسندیده گوی некгуфтор; хуштабъ.

ПИСАНДИДАКЕШ پسندیده کیش он кӣ дину оини нек дорад; *маҷ.* неккирдор, некрафтор.

Кулаҳ далв кард он писандидакеш,
Чу ҳабл андар он баст дастори хеш. *Саъдӣ*

ПИСАНДИДАКОР پسندیده کار *некӯкор, некӯамал.*

Писандидакорони ҷовидном
Татовул накарданд бар моли ом. *Саъдӣ*

ПИСАНДИДАН پسندیدن 1. қабул кардан, маъқул донистан, пазируфтан.

Чу Рӯдакӣ ба ғуломӣ агар қабул кунӣ,
Ба бандагӣ написандад ҳазор Дороро. *Рӯдакӣ*

Ҳорун ин ҷавоб аз вай биписандид ва муоф фармуд. *Аҳмади Дониш*

2. розӣ шудан; раво доштан; лоиқ дидан.

Чанд рӯзеш бар алаф бандед,
Як замонаш гурусна мапсандед. *Ҷомӣ*

Беҳуда ба хеш ранҷ мапсанд,
Бар килку банон шиканҷ мапсанд! *Шоҳин*

ПИСАНДИДАРОЙ پسندیده رای некрой, хуштабиат, некхислат.

Писандидарое, ки бахшиду хард,
Ҷаҳон аз паи хештан гирд кард. *Саъдӣ*

ПИСАНДИДАСИЯР پسندیده سیر нексияр, он кӣ дорои сифатҳои некӯст, хубкирдор.

Ҷовидон шоду тан озод зиёд
Он никӯрӯи писандидасияр! *Фаррухӣ*

ПИСАНДИДАТАБЪ پسندیده طبع хуштабъ, нектабъ.

Вазир — он сухансанҷи олитабор,
Писандидатабъу латоифшиор. *Фазлӣ*

ПИСАНДИДАФИКР پسندیده فکر хушфикр, хушзеҳн.

Ба анвоу аснофи фазлу камол
Писандидафикр асту нозукхаёл. *Садри Зиё*

ПИСАНДИДАХӮЙ پسندیده‌خوی некӯхӯй, покизатабъ, хушхулқ.

Шодмон бод ба коми дили хеш
Он писандидахӯи хубсияр. *Фаррухӣ*

Барахман зи шодӣ барафрӯхт рӯй,
Писандиду гуфт: Эй писандидахӯй... *Саъдӣ*

ПИСАР پسر **1.** фарзанди нарина; **2.** *мач.* ҷавон.

Бо ҳарифи хеш дарсоз, эй писар!
Дар шароби лаъл овез, эй ғулом! *Анварӣ*

ПИСАРАМ(М)||ПИСАРЪАМ پسرعم писари амак, амакбача.

ПИСАРАНДАР پسراندر писари зан аз шавҳари дигар ё писари шавҳар аз зани дигар, писари ӯгай.

ПИСАРГИР پسرگیر он кӣ писари каси дигареро ба писарӣ гирифтааст.

Акнун, ки манам бад-ӯ писаргир,
Домодии ӯ ту ҳам зи сар гир! *Шоҳин*

ПИСАРЗОДА پسرزاده зодаи писар, фарзанди писар, набера.

Манучеҳр писарзодаи Эраҷ аст. «*Равзат-ус-сафо*»

ПИСАРИНА پسرینه нарина (дар бораи фарзанд).

Бӯлғон-хотуни бузургро фарзанди писарина набуд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ПИСАРЪАМ پسرعم *ниг.* **писарам(м).**

ПИСАРӢ پسری мансуб ба писар; **расми писарӣ** одоб ва қоидаи фарзандӣ.

Расми писарӣ бар он ду тан чист,
Бинмуд ягон-ягону бигрист.
Мерехт зи дурҷ лаълу гавҳар,
Гоҳе ба падар, гаҳе ба модар. *Шоҳин*

ПИСТ پست орд, орди ғаллаи бирьён аз қабили гандум, ҷав, нахӯд ва ғ.

Биёвард ҷоме зи ёқути зард,
Пур аз шаккару пист бо оби сард. *Фирдавсӣ*

Тан ин ҷо ба пистӣ ҷавин сохтанд,
Дил он ҷо ба ганҷина пардохтанд. *Низомӣ*

ПИСТА پسته **1.** номи мевае ки пӯчоқаш сахт ва мағзаш сабзу хушмаза аст; бинобар он ки баъди пухта расидан даҳон во мекунад, шоирон даҳони маҳбубаро ба он ташбеҳ кардаанд.

Даҳон дорад чу як писта, лабон дорад ба май шуста,
Ҷаҳон бар ман чу як писта, бад-он пистадаҳон дорад. *Шаҳид*

2. *кинoя аз* даҳон ва лаби маҳбуба.

Намехандад ба шодӣ пистаи ӯ,
Гиреҳ дорад зи ғам доим бар абрӯ.
Фахриддини Гурӣонӣ

Чу фундуқ пистааш хандад ба ҳолам,
Чаро бодоми ман гирьён набошад? *Ҳофиз*

пистаи майгун *киноя аз* даҳан ва лаби маҳбуба.

Бо пистаи майгуни ту шаккар чӣ кунад кас?
Бо хандаи мавзуни ту гавҳар чӣ кунад кас?
Хисрави Деҳлавӣ

пистаи хандон а) пистаи кушода, пистаи лабкушода.

Гуфтам, эй гул, он даҳонро пистаи хандон бигӯ,
Ин сухан, — гуфт, — аз даҳони писта мегӯем мо.
Мушфиқӣ

б) *киноя аз* даҳан ва лаби маҳбуба.

Бикушо пистаи хандону шакаррезӣ кун,
Халқро аз даҳани хеш маяндоз ба шак! *Ҳофиз*

пистаи шакарфишон *киноя аз* лаб ва даҳони маҳбуб; **пистаи шӯр** *киноя аз* даҳон ва лаби маҳбуба.

Ҳам ҳуққаи лаъли ӯ гуҳаррез,
Ҳам пистаи шӯри ӯ шакаррез. *Ҳилолӣ*

ПИСТАДАҲОН پسته‌دهان *киноя аз* маҳбубаи тангдаҳон.

Эй бути бодомчашми пистадаҳони қандлаб,
Дар ғами ишқи ту чист ҷораи ин мустаманд? *Сӯзанӣ*

ПИСТАЛАБ پسته‌لب *киноя аз* маъшуқа.

Камол, он пистлаб гар хостӣ нуқл,
Шакарҳо дар даҳони писта кардӣ. *Камоли Хуҷандӣ*

ПИСТАМАҒЗ پسته‌مغز мағзи писта.

На ҳар чашму абрӯ, ки бинӣ никӯст,
Бихӯр пистамағзу бияндоз пӯст. *Саъдӣ*

ПИСТОН پستان номи узвест дар синаи занон ё шиками ширхорони модина, ки дар он шир ҳосил мешавад.

Зи даврон умрҳо шуд тар нагардида лаби хушкам,
Надорад қатраи шире ба пистон модари пирам.
Сайидо

◇ **пистон кардан** ба балоғат расидан, ба воя расидан; **пистон сафед** (*ё* **сиёҳ**) **кардан** а) кӯдакро аз сина ҷудо кардан, кӯдакро аз шири модар боздоштан; б) *киноя аз* маҳрум гардонидан аз чизе.

Чу баччаро кунад аз шири хеш модар боз,
Сиёҳ кардани пистон набошад аз пайкор.
Абӯҳанифаи Искофӣ

аз пистони ҷавшан шир баровардан *киноя аз* ниҳояти таъсири зарба ба чизе.

ПИХ پخ *ниг.* **пах.**

ПИЧА پیچه *ниг.* **печа.**

ПИЧАБАНД پیچه‌بند *ниг.* **печабанд.**

ПИЧҚАМ پچکم *ниг.* **пачкам.**

ПИЧ-ПИЧ پچ پچ калимае, ки барои ҷеғ задани буз гуфта мешавад.

Сухани ширин аз зуфт наёяд бар,
Буз ба пич-пич нашавад ҳаргиз фарбеҳ. *Рӯдакӣ*

ПИШГИЛ||ПИШКИЛ پشگل||پشکل саргини ҳайвонот монанди шутур, буз, гӯсфанд ва ғ.

Дар биёбон чизе набошад, ки оташ барфурӯзанд ва бад-он ҷоҳо пишгили шутур ёбанд, ки бисӯзанд.
Носири Хисрав

Аз ҳама боми хонаҳо пишкил ва хокистар бар сари вай фурӯ бирехтанд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ПИШК پشک *ниг.* **пушк.**

ПИШКИЛ پشکل *ниг.* **пишгил.**

ПИҲ||ПЕҲ پیه||په **1.** равғани рӯи гӯшт; чарбу.

Бувад пиҳсӯзи ман аз пеҳ холӣ,
Фитода бар сараш ёди кулолӣ. *Сайидо*

2. *мач.* мутакаббир, мағрур.

ПО(Й) پا(ی) **1.** узви бадани инсон ва ҳайвон, ки ба воситаи он роҳ мегарданд ва бадан дар он қарор гирифтааст.

Зери поят гар бидонӣ ҳоли мӯр,
Ҳамчу ҳоли туст зери пои пил. *Саъдӣ*

2. бо изофат — қисми поёнӣ ва зерини ҳар чиз; таг, зер, бун.

Ба пои он дарахт ором гиранд,
Ки халқ аз меваи ӯ ком гиранд. *Ҳилолӣ*

Шахсе аз боме ба болои марде, ки ба пои девор нишаста буд, афтод. *Садри Зиё*

3. *маҷ.* охир, анҷом, интиҳо.

Ин раҳ, ки дар ӯ на сар, на пояст,
Ҳуш дор, *ки коми аждаҳоят. Шоҳин*

пову сар интиҳову ибтидо, охиру аввал; *маҷ.* тартиб, саранҷом.

Меравам гирди ҷаҳон аз паи дил бесару по,
Чӣ кунам, кори маро пову саре пайдо нест.
«Анвори Суҳайлӣ»

4. *маҷ.* истодагарӣ, тоқат, тобоварӣ.

Туро бо далерони ман пой нест,
Ба Ҳинд-андарун лашкаророй нест. *Фирдавсӣ*

Ба овардгаҳ мар-туро ҷой нест,
Туро хуб ба як мушти ман пой нест. *Фирдавсӣ*

5. *маҷ.* поя, мартаба, қадр.

Нишонданд шоистагонро зи пой,
Ба қадри ҳунар ҳар яке ҷуст ҷой. *Низомӣ*

6. *маҷ.* асл, бунёд.

Ҷаҳони ошиқӣ пое надорад,
Агар ҷонат ҳамебояд, ҷаҳон гир. *Анварӣ*

◇ **пои гарева** поён, доманаи тал, доманаи нишебӣ ва баландӣ.

Рӯзе ба ғурури ҷавонӣ сахт ронда будам ва шабонгоҳ ба пои гаревае суст монда. *Саъдӣ*

пои печида пои беҳаракат, пои сокин.

Мушфиқӣ, дар сафари ишқ зи по афтодӣ,
Пои печида хуш он дам, ки ба доман будӣ.
Мушфиқӣ

пои сабот *киноя аз* истодагарӣ, устуворӣ, мустаҳкамӣ.

Алами маъракаи фатҳ бувад пои сабот,
Лангари баҳри пурошӯби ҷаҳон тамкин аст. *Соиб*

пои тарсо *киноя аз* пиёлаи шаробхӯрӣ.

Маёр булбула, к-он румӣ аст хуношом,
Ки саҷдаҳош ҳама пеши пои тарсо шуд.
Бадри Чочӣ

пои фигор пои маҷрӯҳ ва ланг.

Кӯҳ бо мағзи кафида, чарх бо рӯи сиёҳ,
Абр бо парри шикаста, бод бо пои фигор.
Масъуди Саъд

пои хобида (ё **хоболуда**) пои карахту беҳис, пои беҳаракат; пои беқувват.

Охир аз аҷз чу гул ашк давондем ба чашм,
Пои хобидаи мо обила дар мижгон дошт. *Бедил*

Дастам аз беэътиборӣ пои хоболуда аст,
Поям аз беқувватӣ силӣ хӯрад аз доманам. *Сайидо*

пои хуфта *ниг.* **пои хобида.**

Теғи забон ба ошиқи ҳайрон чӣ мекунад,
Бо пои хуфта хори муғелон чӣ мекунад? *Соиб*

пои чӯбин пои аз чӯб сохташуда, пои сунъӣ; **(аз) пой то сар** аз аввал то охир, сар то сар, тамоман.

Қиссаи Лайливу Маҷнун пой то сар хондаам,
Ҳам ту аз Лайлӣ фузунӣ, ҳам ман аз Маҷнуни ӯ.
Ҳилолӣ

Бути наҷҷори ман сарвест якто,
Зи сар то пой пайванд аз тамошо. *Сайидо*

пой дар гил побандшуда, муқайяд, гирифтор.

Дасти холӣ чӣ май ба ҷом кунад,
Пой дар гил чӣ сон хиром кунад? *Бедил*

по дар ҳаво беасл, беасос.

Хушам ба ваъдаи по дар ҳавои симбарон,
Ба чашми ташналабон мавҷаи шароб хуш аст.
Мӯҳсини Таъсир

ба (ё **бар**) **пой** а) рост (истода), дар сари по (истода).

Ниёиш ҳамекард бар пой шоҳ,
Зи сар баргирифт он каёнӣ кулоҳ. *Фирдавсӣ*

Ӯ такья карда бар ҷамани боғу пеши ӯ
Озодагон *нишаставу бутчеҳрагон ба по. Фаррухӣ*

б) боқимонда, бар ҷой (истода).

Набинӣ з-он ҳама як хишт бар пой,
Санои Унсурӣ мондаст бар ҷой. *Низомии Арӯзӣ*

пову пар *киноя аз* тобу тоқат, тобу тавон.

Ту додӣ маро зӯру онну фар,
Сипоҳу дилу ахтару пову пар. *Фирдавсӣ*

пой афшурдан а) истодагарӣ кардан, муқовимат намудан, *пофишорӣ* кардан.

Ба қалб-андарун пои худро фушурд,
Ба ҳар паҳлавон паҳлуеро супурд. *Низомӣ*

б) сабр кардан, тоб овардан, тоқат кардан.

Банд бар пой таваққуф чӣ кунад, гар накунад,
Шарти ақл аст бало дидану пой афшурдан. *Саъдӣ*

по баланд кардан давидан, бо суръат рафтан.

Азми ту пои бод банд кунад,
Бод ҳарчанд по баланд кунад. *Хисрави Деҳлавӣ*

пой бастан *касеро, чизеро* касе ё чизеро гирифтор кардан, касе ё чизеро ба банд андохтан.

Ба шамшер бояд гирифтан мар-ӯро,
Ба динор бастанш пой ар натонӣ. *Дақиқӣ*

пой берун доштан пой кашидан, дурӣ кардан, худро канор гирифтан.

Ҳар куҷо мавҷи ғами ишқи ту шабхун дорад,
Пои худ *ақл аз он силсила берун дорад. Махфӣ*

пой берун ниҳодан баромадан, хориҷ шудан.

В-аз хона ниҳам чу пой берун,
Гӯяд, ки зи дар маёй берун! *Ҷомӣ*

пой бозгирифтан дурӣ намудан, канора гирифтан, тарк кардан.

Пой агар бозгирифтам зи ту ман, он дигар аст,
Ту зи ман дасти умеди дигаре бозмагир.
Заҳири Форьёбӣ

по боло ниҳодан гурехтан, дур рафтан.

Доғи носури маро гар бар дили саҳро ниҳанд,
Аз *хиҷолат лолаҳо бар кӯҳ по боло ниҳанд. Соиб*

пой будан *ба чизе* ба чизе розӣ будан; ба чизе хоҳиш доштани касе.

Бад-ин бахшиш-андар маро пой нест,
Ба мағзи падарт андарун пой нест. *Фирдавсӣ*

пой будан *бо касе, чизе* тобу товон ва баробарӣ доштан бо касе ё чизе, қудрати муқобилат ва муқовимат доштан бо касе ё чизе; **по вокашидан** *ниг.* **по кашидан.**

Чун наёмад ба даст сӯҳбати ёр,
Вокашам по зи сӯҳбати ағёр. *Ҷомӣ*

пой гирифтан мустаҳкам шудан, ҷой гирифтан.

Гуфтамаш сер бибинам, магар аз дил биравад,
В-он чунон пой гирифтаст, ки мушкил биравад.
Саъдӣ

пой гузордан пой ниҳодан, қадам мондан.

Бизад гурзу бифканд дарро зи ҷой,
Пас он гаҳ суи хона бигзорд пой. *Фирдавсӣ*

пой даркашидан *ниг.* **по кашидан** *аз чизе* а).

Чу дар хонаи Рум карданд ҷой,
Зи шуғли ҷаҳон даркашиданд пой. *Низомӣ*

пой дарниҳодан *ниг.* **пой ниҳодан.**

Зи хасми ту чун мамлакат гашт сер,
Ба хасмафканӣ пой дарнеҳ далер. *Низомӣ*

пой даровардан по гузоштан.

Ба кӯҳи раванда даровард пой,
Чу пӯлодкӯҳе равон шуд зи ҷой.*

по дароз кардан а) афтодан; б) оҷиз шудан.

Бо чунон қомат, эй санавбару сарв,
Шарм бояд, ки по дароз кунед. *Хисрави Деҳлавӣ*

пой доштан устувор будан, тоқат кардан, тоб овардан; *муқ.* **пой доштан** *бо касе, чизе.*

На ҳар кӣ мӯй шикофад ба тири ҷавшанхой,
Ба рӯзи ҳамлаи ҷанговарон бидорад пой. *Саъдӣ*

пой доштан *бо касе, чизе* тобу тавон ва баробарӣ доштан бо касе, чизе, қудрати муқобилат ва муқовимат доштан бо касе, чизе; *муқ.* **пой доштан.**

Молик донист, ки бо ӯ пой надорад ва мардумонро гирд кард ва гуфт: Бо ӯ чӣ тадбир кунем?
«Таърихи Табарӣ»

пой задан қадам гузоштан, қадам мондан.

Бар сари ҳар сабза, ки пое задам,
Аз дили шӯрида навое задам. *Хисрави Деҳлавӣ*

пой кам овардан *киноя аз* баробарӣ карда натавонистан; мағлуб шудан, оҷиз гаштан.

Ман он касам, ки чу кардам ба ҳаҷв гуфтан рой,
Ҳазор Мунҷик аз пеши ман кам орад пой. *Сӯзанӣ*

по кашидан рафтуомадро қатъ кардан, қатъи алоқа кардан.

Ҳар ҷо ки рафт, дод гиребон ба дасти ғам,
Аз пои гул касе, ки дар ин фасл по кашид. *Соиб*

по кашидан *аз чизе* а) канора гирифтан, дурӣ гузидан, тарк кардан.

Кашида пои иродат зи хонаи маъмур,
Чу сел ҳар кӣ раҳи водии хароб гирифт. *Шоҳин*

б) дар ибораҳои рехта ба маънои аз ҳаракат мондан, муаттал шудан, дур рафтан, аз байн рафтан меояд, мас. 'аз гашт по кашидан' — аз ҳаракат мондан; мурдан,

Ҳар ҷо ки буд оҳуе, аз гашт по кашид,
Ҳар ҷо ки буд тоире, аз ошён фитод.
Мӯҳташами Кошӣ

по кач гузоштан а) аз роҳ бaромадан, аз роҳ хориҷ шудан; б) ба хато афтодан, хато кардан; в) аз роҳи росткорӣ баромадан, рафтори ношоиста кардан.

Ҳар кӣ по каҷ мегузорад, мо дили худ мехӯрем,
Шишаи номуси олам дар бағал дорем мо. *Соиб*

пой кӯбидан (*ё* **кӯфтан**) а) пой задан.

Аз ғулғули кӯсу нолаи пой
Мекӯфт аҷал ба ҳар тараф пой. *Шоҳин*

б) рақсидан, рақс кардан.

Он яке барҷаҳад чу бӯзинагон,
Пой кӯбад ба нағмаи танбур. *Носири Хисрав*

пой ниҳодан қадам мондан, рафтан; иқдом кардан, озим шудан, азм кардан.

Луқмонро гуфтанд: Ҳикмат аз кӣ омӯхтӣ? Гуфт:
Аз нобиноён, ки то ҷое набинанд, пой нанинанд.
Саъдӣ

Ба тифлӣ чу по дар дабистон ниҳод,
Ба андак таваҷҷӯҳ саводаш кушод. *Садри Зиё*

пой печидан *киноя аз* гурехтан, дур шудан, канорагирӣ кардан.

Мапеч, эй писар, гардан аз адлу рой,
Ки мардум зи дастат напечанд пой. *Саъдӣ*

пой пеш ниҳодан иқдом кардан; кӯшиш намудан.

Чӣ хуш гӯянд мардони ҷигардор,
Ки пое пеш неҳ, дасте бурун ор. *Ҳилолӣ*

пой пеш ниҳодан *аз касе* муқаддам шудан аз касе, пешқадам шудан, бартар шудан аз касе.

Ба сол аст кеҳтар фузуниш беш,
Аз он меҳтарон ӯ ниҳад пой пеш. *Фирдавсӣ*

пой фурӯ кардан пой дароз кардан, истироҳат кардан; **пой фурӯ кашидан** *киноя аз* ором шудан, таваққуф намудан.

Ҷаҳон бар ҷавонони ҷангозмой
Раҳо кун, фурӯ каш ту пирона пой. *Низомӣ*

по фушурдан *ниг.* **пой афшурдан.**

Алптигин пой бифушурд ва он сипоҳро бишикаст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Гар ба таслими вафо по фушурад тоқати аҷз,
Бода аз хуни раги санг кашад шишаи мо. *Бедил*

пой хокӣ кардан *киноя аз* сафар намудан, роҳ рафтан.

Ба даргоҳи ман пой хокӣ кунӣ,
Зи ҷӯшиданам тарснокӣ кунӣ. *Низомӣ*

по хӯрдан *киноя аз* фиреб хӯрдан.

... Ки беҳушӣ хуш аст аз ошиқ, аммо
На чандоне ки аз ғафлат хӯрад по. *Нозим*

по шумурда гузоштан бо эҳтиёт рафтор намудан; бо андеша кор кардан, бо мулоҳиза амал намудан.

Эй барқи бемурувват, поро шумурда бигзор,
Ҳар хори ин биёбон ризқи бараҳнапоест. *Соиб*

пои *касеро* **аз ҷое буридан** омадурафти касеро аз ҷое қатъ гардонидан; **пои** *касеро* **ба банд кардан** касеро асир ва муқайяд гардонидан.

Мар-он ҳар дуро пой карда ба банд,
Ба зиндон фиристод шоҳи баланд. *Фирдавсӣ*

пои *касе(ро)* **ба санг даровардан** *киноя аз* ба шикаст, ба мағлубият дучор кардан касеро.

Дигар кинахоҳе даромад ба ҷанг,
Фалак ҳам даровард пояш ба санг. *Низомӣ*

пои буз афгандан *киноя аз* бетоқат, ноором ва беқарор шудан.

Маро дар кӯят, эй шамъи никӯӣ,
Фалак пои буз афгандаст гӯӣ. *Низомӣ*

пои саъй фарсудан *киноя аз* кӯшиш кардан, ҳаракат намудан, иқдом кардан.

Баъд аз он пои саъй фарсуданд,
Дар насаб роҳи касб паймуданд. *Ҷомӣ*

пои сукун гирифтан беҳаракат мондан, дар як ҷо қарор гирифтан.

Ҳар кас, ки чун сафина дар ин баҳри беканор
Пои сукун гирифт, сари интиқол ёфт. *Шоҳин*

по аз андоза берун ниҳодан аз ҳадди худ таҷовуз намудан.

Ба гӯшат мебарад сар зулфи мушкин,
Дигар з-андоза берун мениҳад по. *Ҷомӣ*

пой аз *чизе* **берун овардан** (*ё* **ниҳодан**) берун шудан аз чизе, хориҷ гаштан аз чизе, тарки чизе кардан.

Аз ин пас ҳар чи ту хоҳӣ, бифармой,
Ки аз фармонт берун н-оварам пой.
Фахриддини Гургонӣ

Пояш бӯсем бо дили соф,
Берун наниҳем по зи инсоф. *Ҳилолӣ*

по аз вазъи худ (*ё* **хештан**) **берун гузоштан** аз ҳадди худ берун шудан.

Барқи оҳаш хештанро мезанад бар хирманаш,
Чун гузорад по зи вазъи хештан берун ҳилол.
Ваҳид

пой аз рикоби зиндагонӣ кашидан *киноя аз* тарки зиндагӣ кардан, ба марг розӣ шудан.

Инон бигсил зи омолу амонӣ,
Бикаш по аз рикоби зиндагонӣ. *Ҷомӣ*

пой аз сар надонистан (*ё* **нашинохтан**) ниҳоят ҳайрон будан, сахт парешон будан.

Паси зонуи ғам бо ҳалқа монам,
Ки сар аз пову по аз сар надонам. *Ҳилолӣ*

Агар дар поят афгандам сари худро, макун айбам,
Чунон будам, ки аз мастӣ зи сар нашнохтам поро.
Шоҳӣ

пой аз хат берун ниҳодан нофармонӣ кардан, саркашӣ намудан, аз ҳад берун баромадан; **пой ба** *чизе* **андаровардан** пой гузоштан ба чизе, қадам ниҳодан ба чизе.

Ба сӯи ҳисор андаровард пой,
Дар он роҳ аз ӯ гашт пардахта ҷой. *Фирдавсӣ*

пой ба доман будан *киноя аз* ором гирифтан, як ҷо истодан, беҳаракат будан.

Сазад, ки пой ба доман бувад гадоёнро,
Чу дасти хайр ба ҳеҷ остин намебинанд. *Котибӣ*

по ба (*ё* **бар**) *чизе* **задан** қадру қимати чизеро надонистан; пешпо задан чизеро.

Ҳар кӣ дар давлат набинад пеши пои хештан,
Гар саропо чашм гардад, по ба давлат мезанад.
Соиб

по ба по рафтан баробар рафтан; дар як саф будан.

Ҳеҷ дар ишқ зи кас пои камӣ нест маро,
По ба по ҳамраҳи Маҷнун чу салосил рафтам.
Мӯҳсини Таъсир

по ба рикоб будан дар ҳоли шитоб будан.

Ҳилоли ид бувад бар сипеҳр по ба рикоб,
Ба ҷом, соқии гулчеҳра, май шитоб бирез!
Хоқонӣ

по ба санг баромадан *ниг.* **пой бар санг омадан.**

Чӣ бим аз мӯҳтасиб, бимам зи соқист,
Ки метарсам барояд по ба сангаш.
Камоли Хуҷандӣ

по ба санг даромадан ба хатар дучор шудан; бад шудани аҳвол.

Биё, соқӣ, он сирфи беҷодаранг
Ба ман деҳ, ки поям даромад ба санг. *Низомӣ*

по ба қадри гилем дароз кардан ба қадри дастрас ва имконияти худ кор кардан, мувофиқи ҳоли худ амал намудан; **по бар андоза кардан** ҳадди эътидол нигоҳ доштан, аз ҳад нагузаштан.

Бар андоза кун по бар андози хеш,
Ки бошад миёна — на андак, на беш. *Низомӣ*

пой бар бодпой овардан ба аспи тездав савор шудан.

Шабе раъи он зад, ки фардо зи ҷой
Чу бод оварад пой бар бодпой. *Низомӣ*

пой бар дунболи мор ниҳодан кори хатарнок кардан, худро ба хавфу хатар андохтан; *муқ.* **бар думи мор будани пой.**

Накардӣ машварат бо мо дар ин кор,
Ниҳодӣ пой бар дунболи газмор. *Низорӣ*

пой бар санг омадан *киноя аз* пеш омадани хатар; дучор шудан ба сахтӣ ва мушкилӣ.

Худовандо, чу ояд пой бар санг,
Фитад киштӣ дар он гирдобаи танг ... *Низомӣ*

пой бар сар ниҳодан аз баҳри ҷон гузаштан.

Саъдиё, кунгураи васл баланд асту ҳар он-к
Пой бар сар наниҳад, дасти вай он ҷо нарасад.
Саъдӣ

по бар ҷой будан устувор будан, мустаҳкам будан.

Гуфто, ки агар бияфшурӣ пой,
Бошӣ чу дарахт пой бар ҷой. *Ҳилолӣ*

пой бар ҷойгаҳ нигаҳ доштан аз ҳадди худ нагузаштан.

Машав ғарра з-оби ҳунарҳои хеш,
Нигаҳ дор бар ҷойгаҳ пои хеш. *Фирдавсӣ*

по беш аз гилеми худ кашидан аз ҳадди худ таҷовуз кардан, аз ҳадди худ берун рафтан, ба кӯрпаи худ нигоҳ накарда пой дароз кардан.

З-ин сарзаниш, ки кард туро дӯст, Ҳофизо,
Беш аз гилеми хеш магар по кашидаӣ? *Ҳофиз*

по дар гил доштан бозмондан, дармондан, побанд шудан, оҷиз ва нотавон шудан; ба мушкилӣ ва сахтӣ дучор шудан.

Кӣ дар ишқи ту по дар гил надорад?
Кӣ роҳи ишқи ту манзил надорад? *Анварӣ*

пой дар (*ё* **ба**) **гил омадан** (*ё* **рафтан**) *ниг.* **по дар гил доштан.**

Шоҳӣ, ба кӯи ишқ гар афтодаӣ, манол,
Поят зи оби дидаи худ дар гил омадаст. *Шоҳӣ*

Сабр кун, пои ту чун рафта ба гил, ин на ҳиност,
Ки бибанданд шабу рӯз зи по бикшоянд. *Соиб*

пой дар гилеми (гӯшаи) хеш кашидан *киноя аз* мудохила накардан ба корҳои дигарон.

Пой каш дар гилеми гӯшаи хеш,
Даст бикшо ба касби тӯшаи хеш. *Ҷомӣ*

по дар гиребон кардан *киноя аз* ноилоҷ гаштан, бечора шудан.

Дар муҳити ишқ поро дар гиребон кардаем,
Нест чун гирдоб ризқи мо ба ғайр аз печутоб.
Бедил

пой дар доман кашидан а) гӯша гирифтан, канора гирифтан; б) аз ҳаракат бозистодан, қарор гирифтан; ором гаштан.

Чанд гӯӣ: Пой дар доман кашу ин сӯ маё?
По кашидан чун тавон, дил мекашад сӯи туам!
Ҳилолӣ

пой дар доман овардан ба як ҷо қарор гирифтан, барқарор будан.

Агар пой дар доман орӣ чу кӯҳ,
Сарат з-осмон бигзарад дар шукӯҳ. *Саъдӣ*

пой дар (*ё* **ба**) **миён ниҳодан** миёнаравӣ кардан, восита шудан, восита гаштан.

Лутфат ар пой дарниҳад ба миён,
Гургро оштӣ диҳад бо меш. *Анварӣ*

пой дар пай ниҳодан таъқиб кардан, аз пас рафтан.

Фиребандаро пой дар пай манеҳ,
Чу рафтию дидӣ, амонаш мадеҳ. *Саъдӣ*

по дар *чизе* **пойбаст кардан** ба чизе побанд кардан, ба чизе муқайяд кардан.

Дар ин буми бегона кам кун нишаст,
Макун хешро по дар ӯ пойбаст. *Низомӣ*

по дар рикоб (ё рикеб) будан озими ҳаракат будан, дар ҳолати мурур будан; гузаранда будан.

Иноии умр аз ин сои дар нишеб аст,
Ҷавониро чунин по дар рикеб аст. *Низомӣ*

Нест, Соиб, ҷоми айши мо чу гул по дар рикоб,
То фалак гардон бувад, дар давр бошад ҷоми мо. *Соиб*

по дар рикоб (ё рикеб) ниҳодан савор шудан; азми сафар кардан, қасди рафтан кардан.

Менихад по дар рикобу ман зи ғам хун мехӯрам,
Қош мешуд дидаи ман ҳалқаи чашми рикоб. *Ирсӣ*

пой дар ҳино доштан боздоштан аз ҳаракат, мумониат кардан ба рафтор.

Муғелон пои нозуктинатонро дар хино дорад,
Чӣ ғам дорад зи хор он кас, ки оташ зери по дорад. *Соиб*

аз замона по кашидан мурдан.

Хоҷа Фозил, ки буд нодири аср,
Эй дареғ, аз замона пой кашид. *«Таърихи Сайидроқим»*

аз пой андаромадан а) ба замин афтодан, ғалтидан.

Зи пой андаромад тани пилвор,
Ҷудо кардаш аз тан сар Исфандиёр. *Фирдавсӣ*

б) *киноя аз* ҳалок ва нобуд шудан.

Гар ман аз пой андароям, гӯ, дарой,
Беҳтар аз ман сад ҳазор аз даст рафт. *Саъдӣ*

аз пой афкандан (ё афгандан) а) оҷиз гардонидан, мағлуб кардан.

Забони ғунчаро, эй Сайидо, печида гуфтораш,
Зи по афканда сарви боғро мастона рафтораш. *Сайидо*

б) маъдум сохтан, нест кардан, куштан.

Бар эшон бибахшуд зӯрозмой
В-аз он пас наяфканд касро зи пой. *Фирдавсӣ*

аз по афкандани дарахти умр *киноя аз* ба поён расонидани зиндагӣ, муронлан.

Ба хушдилӣ гузарон баъд аз ин, ки боди аҷал
Дарахти умри бадандешро зи по афканд. *Рӯдакӣ*

аз по афтодан (ё фитодан) а) беҳаракат гаштан, беҳол афтодан; беҳуд шудан, беҳуш гаштан.

Ин мужда чу дар олам аз ӯ боз дарафтод,
Беҳуш шуданду ҳама аз пой фитоданд. *Исмат*

Маҷнун зи маи висол шуд маст,
Афтод зи пову рафт аз даст. *Ҳилолӣ*

б) *киноя аз* маҳву нобуд шудан; мурдан.

Дар орзуи рӯи ту аз даст бирафтем
В-андар талаби васли ту аз пой фитодем. *Анварӣ*

аз пой баргирифтан аз миён бардоштан, нест кардан, куштан.

Як ҳафта сабр кунед ва қалъаро аз даст надиҳед, то ин ки мо ин сагро аз пой баргирем. *«Роҳат-ус-судур»*

аз пой дарнавардидан аз пой афтондан; маҳву нобуд кардан.

Лашкари малик аз ақиби сарбардория шитофта бисьёре аз пой дарнавардиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

аз пой даровардан (ё андаровардан) афтондан; мағлуб кардан.

Ба айвони ӯ оташ андарфиканд,
Зи пой андаровард кохи баланд.*

Ғами гетӣ чу аз поям даровард,
Ба ҷуз соғар набошад дастгирам. *Ҳофиз*

аз по даромадан а) афтодан; ғалтидан; б) ба сахтӣ дучор гардидан; оҷиз шудан.

Натарсад он ки бар афтодагон набахшояд,
Ки гар зи пой дарояд, касаш нагирад даст? *Саъдӣ*

в) мағлуб шудан.

Якдигарро биёзмоем, то даст киро бувад ва кӣ аз пой дарояд. *Авфӣ*

г) сарнагун шудан, вайрон гаштан, несту нобуд шудан.

Ҳар бино, ки бунъёди он бар боди ҳавас ниҳода бошанд, зуд аз по дарояд. *«Равзат-ус-сафо»*

аз пой нишастан ором гирифтан, қарор гирифтан.

Солҳо баҳри ту наншастам зи по,
Шарм бодат к-афканӣ аз по маро. *Ҷомӣ*

аз пой нишондан а) шинондан.

Нишондаш ҳамон гаҳ Фаридун зи пой,
Сазовор кардаш яке хуб ҷой. *Фирдавсӣ*

б) *киноя аз* нест кардан, маъдум гардонидан; дур кардан, паст кардан.

Қадат бар ҷони мардум фитна шуд, боре чӣ хуш бошад,
Агар биншинию ин фитнаро аз пой биншонӣ. *Ҳилолӣ*

аз пой овардан мағлуб кардан.

Маро гар на пирӣ бибастӣ ба ҷой,
Ба танҳой овардамешон зи пой. *Асадӣ*

аз пой рехтан аз сар то по рехтан, тамоман рехтан; *киноя аз* нест шудан, аз байн рафтан, маъдум гаштан.

Ёри гулрух чу маро бор надод,
Гули умрам ҳама аз пой бирехт. *Анварӣ*

аз по фитодан *ниг.* **аз по афтодан; аз пой фурӯд омадан** аз пой афтодан, ғалтидан.

Фурӯд омад аз пой сарви саҳӣ,
Гусаст он камаргоҳи шоҳаншаҳӣ. *Фирдавсӣ*

аз ҷой рафтани пой лағзидан; *киноя аз* муфлис гаштан, қашшоқ шудан.

Бидодӣ зи ганҷ олату чорпой,
Намондӣ, ки пояш бирафтӣ зи ҷой. *Фирдавсӣ*

ба пой андаровардан *киноя аз* сарнагун кардан, вожгун намудан.

Агар кӯҳ пеши ман ояд ба роҳ,
Ба пой андарорам ба пилу сипоҳ. *Фирдавсӣ*

ба пой андаромадан паст шудан, хор гаштан, тамом шудан, аз байн рафтан.

Чу меҳтар шуданд он, ки буданд кеҳ,
Ба пой андаромад сари марди меҳ. *Фирдавсӣ*

ба пой будан а) истодан, сокин будан, қарор гирифтан.

Ту якчанд мебош наздам ба пой,
Ки то ман ба корат занам нек рой. *Фирдавсӣ*

б) қоим будан, рост истодан; барқарор будан, пойдор будан.

Ҷаҳондор дар қалбгаҳ кард ҷой,
Дирафши каёниш бар сар ба пой. *Низомӣ*

Зи адл аст ин гӯи гардон ба пой,

Зи адл аст ин танг майдон ба пой. *Ҷомӣ*

ба пои худ гирифтан ба ҳиссаи худ гирифтан, ба худ гирифтан.

Миёни мову Маҷнун шуд чу иқлими ҷунун қисмат,
Ба пои худ гирифтам сар ба сар хори биёбонро.
«Чароғи ҳидоят»

ба (ё бар) пой доштан нигаҳдорӣ кардан, муҳофиза намудан.

Вай ин хонадони бузургро, ки ҳамеша бар пой бод, бар пой натавонад дошт.*

Маро галлабонӣ ба ақл асту рой,
Ту ҳам галлаи хеш дорӣ ба пой. *Саъдӣ*

ба пой кардан а) насб кардан, устувор намудан; б) таъин кардан.

Пас ин ҷо халифате ба пой кард ва худ бирафт ва ба Қобул шуд. *«Таърихи Систон»*

в) буньёд кардан, сохтан, ба вуҷуд овардан.

Ин гуҳарин хонаи минонамой
Қард ба сунъ аз паи мардум ба пой.
Хисрави Деҳлавӣ

ба пой мондан устувор мондан, пойдор мондан; боқӣ мондан.

Чунон чун ба як шаҳр ду кадхудой
Бувад, буми эшон намонад ба пой. *Фирдавсӣ*

ба пой овардан хароб кардан, вайрон намудан.

Ҳамебистурад марг девонҳо,
Ба пой оварад коху айвонҳо. *Фирдавсӣ*

ба пой омадан хароб гаштан, сарнагун шудан.

Бад-ӯ гуфт мӯбад, ки аз як сухан
Ба пой омад ин шорсони куҳан. *Фирдавсӣ*

ба (ё дар) пои *касе* **сар ниҳодан** а) *киноя аз* таъзим ва саҷда намудан ба касе; б) *киноя аз* таслим шудан ба касе; сар фидо кардан, қурбон шудан.

Бархез, то ниҳем сари худ ба пои дӯст,
Ҷонро фидо кунем, ки сад ҷон фидои дӯст.
Ҳилолӣ

ба (ё дар) пой хор доштан дар азоб будан, дар ранҷу алам будан, дар меҳнату машаққат будан.

Чу шохи гул ба по гар дошт хоре,
Зи худ мерафт чун бӯи баҳоре. *Ҳозиқ*

ба (ё бар) пой хостан рост шудан, хестан, ба пой истодан.

Шунид ин сухан Зол, бар пой хост,
Чунин гуфт, к-эй хисрави додрост... *Фирдавсӣ*

Ба расми маъзарат Юсуф ба по хост,
Ба маҷлис ҳозиронро узрҳо хост. *Ҷомӣ*

ба пой шудан ба вуҷуд омадан, барпо гаштан, падид омадан.

Савори дигар аз ҳар ҷинсе бар эшон пайвастанд ва ҷанги бузург ба пой шуд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ба пои *касе* **(ба) ҷое рафтан** бо дасти касе коре кардан, ба воситаи касе иҷро намудани коре.

З-ин бехирадӣ бувад фузунтар,
Гар ҷой равӣ ба пои дигар. *Шоҳин*

ба пушти пой дидан ба гузашта назар кардан.

Ба пушти пои худ бин, рав, ки дар даст
Аз ин оинаи беҳтар надорӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

бар пои *касе* **будан** лоиқ ва сазовори касе будан, муносиб будан.

Ба роҳе рав, ки бар пои ту бошад,
Ба ҷое шав, ки маъвои ту бошад.
Фахриддини Гургонӣ

бар (ё абар) пой кардан а) насб кардан, устувор намудан; б) рост намудан, баланд бардоштан.

Дирафше дилафрӯз бар пой кард,
Ялонро ба қалб-андарун ҷой кард. *Фирдавсӣ*

в) таъин кардан.

Ҳамон чил ҳазор аз далерони мард
Пасу пушти лашкар абар пой кард. *Фирдавсӣ*

бар пой шудан а) истодан.

Чу шуд дер бар пой, хоб омадаш,
Ҳам аз истодан шитоб омадаш. *Фирдавсӣ*

б) равон шудан; хестан, баланд шудан (ба тезӣ); **бар пой ҷастан** *бархостан.*

Дигарҳо як ба як бар пой ҷастанд,
Вале баҳри гурез аз ҷой ҷастанд. *Ҳилолӣ*

бар думи мор будани пой дар хафву хатар будан; *муқ.* **пой бар дунболи мор ниҳодан.**

Эй, ки имрӯз бар сари ганҷӣ,
Пой фардот бар думи мор аст. *Анварӣ*

гирди пои ҳавз гардидан *киноя аз* ҳайрону саргардон аз паи матлабе дар ҷое гаштан.

Хуни ман мерехт ҳамчун оби ҳавз он моҳу дигар
Гирди пои ҳавз мегашт ин дили маҷрӯҳи зорам.
Авҳадӣ

дар пой афкандан хор кардан, паст ва ҳақир намудан; **дар пои** *касе, чизе* **афтодан (ё фитодан)** а) оҷиз шудан, нотавон гаштан дар назди касе, чизе.

Гурӯҳе, ки бар пил карданд зӯр,
Фитоданд чун пила дар пои мӯр. *Низомӣ*

б) барои зиёрат ва побӯс сар хам кардан.

Аҷуза чун манорае аз нур ва фавворае аз файз мушоҳида кард, беихтиёр дар пояш афтод.
Садри Зиё

дар гил будани пои *касе* *ниг.* **по дар гил доштан.**

Бе ту дар ҳар хона дасте бар сарест,
В-аз ту дар ҳар гӯша пое дар гилест. *Анварӣ*

зери по (андар)молидан помол намудан, несту нобуд гардонидан.

Гунаҳшон зери по андар бимолид,
Чунон к-аз хашми ӯ як тан нанолид.
Фахриддини Гургонӣ

зери по овардан *чизеро киноя аз* чизеро мусаххар кардан, чизеро ба тасарруф даровардан, чизеро соҳиб шудан.

Чу ин чор гавҳар ба ҷой оварад,
Ба мардӣ ҷаҳон зери пой оварад. *Фирдавсӣ*

зери пои худ дидан *чизеро киноя аз* чизеро дар тасарруфи худ дидан, худро соҳиби чизе дидан.

Офоқ ба муддаои худ бин,
Олам ҳама зери пои худ бин. *Ҳилолӣ*

кунд будани пои *касе, чизе киноя аз* оҷизу нотавон будан.

Донист, ки пои саъй кунд аст,
В-он ноқаи безимом тунд аст. *Ҷомӣ*

кӯтоҳ будани пои *касе киноя аз* пастмақом будани касе; бекудрат будан, оҷиз будани касе.

Ба саодат ба суви охури худ боз хиром,
Ки туро поя баланд аст, маро по кӯтоҳ. *Анварӣ*

пеши по(-и худ ё хештан) дидан *киноя аз* дурандешӣ кардан, бо мулоҳиза рафтор намудан, дониста кор кардан.

Ба авҷи чарх агар натвон расидан,
Кӣ шуд монеъ зи пеши пой дидан?! *Бедил*

Ҳар кӣ дар давлат набинад пеши пои хештан,
Гар саропо чашм гардад по ба давлат мезанад. *Соиб*

пушти по задан *чизеро* беэътиной кардан ба чизе, чизеро бекадр намудан, чизеро хор доштан.

Мезанам бар остони аҳли давлат пушти по,
То ба даст овардаам домони истиғнои хеш. *Сайидо*

устувор будани пои *касе* азми қатъӣ доштан, собитқадам будан.

Ба аҳдам даст мегирӣ, валекин
Кӣ мегӯяд, ки поят устувор аст? *Анварӣ*

ПОАВРАНҶАН پاورنجن ҳалқаи заррин ё нуқрагин, ки занҳо ба пой мебанданд, халхол.

Зи поаврanҷани он сарви озод
Ба гил дармонда пои сарви озод. *Маъруфии Балхӣ*

ПОАНДОЗ پااندار *ниг.* **пойандоз.**

ПОАФЗОР||ПОЙАФЗОР پاافزار||پای‌افزار попӯш, чизе, ки ба пой мепӯшанд, ҳамчун мӯза, кафшу маҳсӣ, чоруқ ва ғ.

Тараб з-он гуна бар шоҳ уштулум кард,
Ки пойафзор ҷусту пой гум кард. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПОАФШОР||ПОЙАФШОР پاافشار||پای‌افشار ду тахтачаи хурди ба андозаи кафи пой дар дастгоҳи бофандагӣ, ки бофандагон дар рӯи онҳо по гузошта ба навбат мефишоранд ва дастгоҳро ба ҳаракат медароранд.

Нест бофанда ӯ ба дастафзор,
На ба моку, наварду поафшор. *Шайхи Озарӣ*

ПОБАЛАНД پابلند **1.** пойдароз, ҳайвоноти монанди шутур, асп ва ғ.; **2.** *маҷ.* устод, моҳир; машҳур.

Сиҳринд... мавсум ба Фирӯзобод аст ва аҳлаш ба санъати наққошӣ побаланд мебошанд. *«Оташкада»*

ПОБАНД||ПОЙБАНД پابند||پای‌بند **1.** банд, расан, занҷир ё ҳалқае, ки ба пои маҳбусон ё ҳайвонот мебанданд.

Бифармуд, к-аз зар яке пойбанд
Ниҳоданд бар пои пили баланд. *Низомӣ*

Пир гуфт: Ҳари моро ба нӯхта ва побанд сару коре нест. *Савдо*

2. *маҷ.* муқайяд; гирифтор, асир.

Наёмад ба наздики роям писанд:
Ман осудаву дигаре пойбанд. *Саъдӣ*

Агар побанди ишқат дил намебуд,
Зи иқлими бадан мекардам ихроҷ. *Махфӣ*

пойбанди дом шудан ба дом афтодан.

Бибурд хоб зи ҳамсоя нолаи Хисрав,
Мабод, мурғи чаман пойбанди дом шавад. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. *маҷ.* вобаста, алоқаманд, марбут.

Ҷунбиши осмон ба нақши худ аст,
Пойбанди тавилаву гала нест. *Анварӣ*

Вуҷуди ту сари мӯй аст сар ба сар савдо,
Ки кори ҳар ду ҷаҳон пойбанди ин сари мӯст. *Исмат*

◇ **пойбанди аёл** он кӣ зану бача дорад, марди аёлманд.

Эй гирифтору пойбанди аёл,
Дигар осудагӣ мабанд хаёл. *Саъдӣ*

ПОБАРАҲНА پابرهنه пойлуч.

Оқил ба канори об то пул меҷуст,
Девонаи побараҳна аз об гузашт.*

ПОБАРАҲНАГӢ پابرهنه‌گی пойлучӣ.

Дастам зи кӯтаҳӣ гиреҳе во намекунад,
Аз побараҳнагӣ ситам аз хор мекашам. *Сайидо*

ПОБАРҶО(Й)||ПОЙБАРҶО(Й) پابرجا(ی)||پای‌برجا(ی) пойдор, устувор, собитқадам, боматонат.

Дил чу паргор ба ҳар сӯ давароне мекард,
В-андар он доира саргаштаи побарҷо буд. *Ҳофиз*

Наниҳодӣ зи кӯҳ берун пой,
Балки будӣ чу кӯҳ побарҷой. *Ҷомӣ*

Пойбарҷой бошу саргардон
Чун сукуну таҳарруки паргор. *Саноӣ*

ПОБАСТ||ПОЙБАСТ پابست||پای‌بست **1.** он кӣ пояш баста шудааст; *маҷ.* муқайяд, гирифтор, асир.

Аз тарфи боғ нолаи булбул намерасад,
Мискин магар ба доми гуле пойбаст шуд? *Ҷомӣ*

Қай шавам побасти тору пуди худ чун анкабут,
Қуввати парвоз агар ҳамчун магас бошад маро. *Сайидо*

2. *маҷ.* вобаста; тобеъ.

Чу сарриштаи кор дар дасти туст,
Кунанда ба ҳар кор побасти туст. *Ҷомӣ*

3. буньёд, таҳкурсӣ, асос, пойдевор.

Хоҷа дар банди нақши айвон аст,
Хона аз пойбаст вайрон аст. *Саъдӣ*

ПОБАСТА||ПОЙБАСТА پابسته||پای‌بسته он кӣ пояш баста шудааст; *маҷ.* гирифтор, асир.

Ошиқ, ки ба васл умедвор аст,
Побастаи қайди интизор аст. *Ҳилолӣ*

ПОБАҶО پابجا *ниг.* **побарҷо(й).**

Чу субҳам ҷон ба лаб, аз меҳр дамсозе чунин бояд,
Чу шамъам побаҷо, дар сӯз сарбозе чунин бояд. *«Хизонаи омира»*

ПОБОЗ||ПОЙБОЗ پاباز||پای‌باز **1.** пойкӯб, пойзан; **2.** раққос, рақскунанда.

ПОБОЗӢ||ПОЙБОЗӢ پابازی||پای‌بازی **1.** пойкӯбӣ, пойзанӣ.

Муаллим чун кунад дастонинавозӣ,
Кунад кӯдак ба пешаш пойбозӣ. *Фахриддини Гурғонӣ*

2. рақс, раққосӣ.

Гурӯҳе дар нишоту аспозӣ,
Гурӯҳе дар самоъу пойбозӣ. *Фахриддини Гурғонӣ*

Бияфшон зулфу сӯфиро ба побозиву рақс овар,
Ки аз ҳар руқъаи далқаш ҳазорон бут бияфшонӣ. *Ҳофиз*

ПОБУС||ПОЙБУС پابوس||پای‌بوس аз камоли эҳтиром пои касеро бӯсидан; саломи таъзим аз рӯи шикастанафсӣ ва фурӯтанӣ; зиёрат.

Ба пойбӯс ҳавас бурданам фузулӣ буд,
Ҳамин бас аст, ки болинам остони дар аст.
Хисрави Деҳлавӣ

Ба хоки пои ту савганд меҳрам, ки дигар
Ба пойбӯси туам тоби интизор намонд. *Мушфиқӣ*

ПОБУСӢ||ПОЙБУСӢ پابوسی||پای‌بوسی *ниг.* **побӯс.**

Қадам, эй Сайидо, дар боғ агар бе ёр бигзорам,
Ба побӯсӣ маро хор аз сари девор меояд. *Сайидо*
То дод навид аз қадамат абр чаманро,
Бикшод ба побӯсии ту ғунча даҳанро. *Махфӣ*

ПОВАРАҚ پاورق калимаи аввалини саҳифаи дуйӯм, ки барои мураттаб омадани варақҳо дар охири саҳифаи якӯм навишта мешавад.

Гӯшагир авроқи гардунро бувад чун поварақ,
Поварақ созад дуруст авроқро, гар абтар аст. *Туғро*

ПОГАРОН پاگران *киноя аз* ҳомиладор, дучон.

Дар зери бор нолакунон хоб меравӣ,
Хезӣ зи ҷой ҳамчу занфони погарон. *Сайидо*

ПОДА پاده 1. *галаи чорпоён, галаи гову хару буз ва ғ.*

Модаговони подааш ҳар як
Шоҳпарвар бувад чу Пармоюн. *Фароловӣ*

2. чӯбдасти дурушт, асои калон, боҳу.

Хасм дар дасти қаҳрат афтода,
Пойҳо дар рикоб чун пода. *Саноӣ*

ПОДАБОН پاده‌بان посбон ва чародиҳандаи пода, подачӣ.

Эй сахтрӯи сустқадам, чобукӣ макун!
Ҳастӣ ту пеш як қадам аз гови подабон. *Сайидо*

ПОДАЛА پادله *х.* 1. тори нуқра ё тилло; 2. либоси аз тори нуқра ё тилло бофташуда.

ПОДАЛАПӮШ پادله‌پوش пӯшандаи либоси аз тори нуқра ё тилло бофташуда.

Ҳавое бас ки зад аз ҳар тараф ҷӯш,
Ҳаво шуд дар арӯсӣ подалапӯш. *«Хизонаи омира»*

ПОДАРГИЛ پادرگل *ниг.* **по(й) (пой дар гил).**

Чу боди субҳдам доранд савдои сафар бар сар,
Ба гулзори ҷаҳон як сарви подаргил намебошад.
Сайидо

ПОДАРҲАВО پادرهوا *ниг.* **по(й) (по дар ҳаво).**

ПОДАФРОҲ پادافراه *ниг.* **бодафроҳ.**

Шитобкортар аз бод вақти подошан,
Дарангпешатар аз кӯҳ вақти подафроҳ. *Фаррухӣ*
Мар-ӯро гуфт: Шоҳо, комгоро,
Чӣ тарсонӣ ба подафроҳ моро. *Фахриддини Гургонӣ*

ПОДАЧӢ پاده‌چی||پادچی *ниг.* **подабон.**

Подачӣ дилбар надорад кор бо буду набуд,
Меравад дунболи ҳар кас, то алафзоре намуд. *Сайидо*

ПОДЗАҲР پادزهر доруи зидди заҳр, чизе ки бар зидди заҳр кор фармуда мешавад, заҳрмӯҳра.

Зи доноӣ ӯро фузун буд баҳр,
Ҳаме заҳр бишнохт аз подзаҳр. *Фирдавсӣ*
Ба сони дарахтест гарданда даҳр,
Гаҳе заҳр бораш гаҳе подзаҳр. *Асадӣ*

ПОДИР پادیر чӯбе, ки барои нигаҳдории девори хамида ё сақфи шикаста гузошта мешавад; тиргак, танба, пуштак, пуштибон.

На подир бояд туро, на сутун,
На девори хишту на з-оҳан даро. *Рӯдакӣ*

ПОДОМ پادام *ниг.* **пойдом.**

ПОДОШ پاداش 1. ҷазо, сазо; 2. мукофот, мукофоти амал, музд.

Бо аҳли ҷафо вафо раво нест,
Подоши ҷафо ба ҷуз ҷафо нест. *Ҷомӣ*
Ту подоши некӣ надонӣ ҷаро,
Ки дар пояи бад нишонӣ маро. *Шоҳин*

ПОДОШАН پاداشن *ниг.* **подош.**

Подошани некон ҳама некист дар ин мулк,
Чун он ки бадонро зи бадӣ бодфароҳ аст. *Сӯзанӣ*
Ҷафо бошад ба ишқ-андар батар з-ин,
Кӣ подошан бувад меҳри маро кин.
Фахриддини Гургонӣ

ПОДШАҲ پادشه *ниг.* **подшоҳ.**

ПОДШАҲПИСАР پادشه‌پسر шаҳзода, писари подшоҳ.

Подшаҳписаре ба сайд аз лашкариён дур афтода буд. *Саъдӣ*

ПОДШАҲӢ پادشهی *ниг.* **подшоҳӣ.**

ПОДШЮ پادشا *ниг.* **подшоҳ.**

ПОДШОЙ پادشائی *ниг.* **подшоҳӣ.**

ПОДШОҲ||ПОДШО||ПОДШАҲ پادشاه||پادشا||پادشه 1. соҳиби тахту тоҷ, ҳукмрони мутлақи як мамлакат ё кишвар, шоҳ.

Вардона деҳи бузург аст ... ва устувор, аз қадим боз ҷои подшоҳон будааст. *«Таърихи Наршахӣ»*
Як шаҳру ду подшаҳ нагунҷад,
Ду сар ба яке кулаҳ нагунҷад. *Шоҳин*

2. *маҷ.* фармонраво, соҳибихтиёр.

Ҳамедун нагаштанд аз аспон ҷудо,
Набуданд бар якдигар подшо. *Фирдавсӣ*
Қасе, к-ӯ бувад бар хирад подшо,
Равонро надорад ба роҳи ҳаво. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* ғолиб, фотеҳ, музаффар.

Агар бар ман ин аждаҳои бузург,
Ки хонад варо нохирадманд гург,
Шавад подшо, чун падар бишнавад,
Хурӯшон шавад, з-он сипас нағнавад. *Фирдавсӣ*

4. *маҷ.* худо.

Дигар чун шуд аз мом Юсуф ҷудо,
Сабук Ҷабраил омад аз подшо. *Фирдавсӣ*

5. *киноя аз* маҳбуба; ◇ **подшоҳи Нимрӯз** а) подшоҳи Систон, ки кишвари Нимрӯз ҳам номида мешуд; б) *киноя аз* офтоб; **подшоҳи ним рӯз** *д.* а) *киноя аз* Одам, ки гӯё ними рӯз дар биҳишт будааст; б) *киноя аз* Муҳаммади пайғамбар, ки гӯё ӯ дар қиёмат то ним рӯз умматони худро шафоат мекардааст; **подшоҳи Хутан (ё Чин)** *киноя аз* офтоб; **подшоҳи ҳусн** соҳибҳусн, соҳибҷамол, зебо (сифати маҳбуба).

Эй подшоҳи ҳусн, Ҳилолӣ гадои туст,
Хоҳам, ки сӯи ӯ гузарӣ аз раҳи карам. *Ҳилолӣ*

ду подшоҳи қаҳҳор *киноя аз* шабу рӯз, лайлу наҳор.

ПОДШОҲЗОДА پادشاه‌زاده шоҳзода, фарзанди подшоҳ.

ПОДШОҲОНА پادشاهانه шоистаи подшоҳ, сазовори подшоҳ; шоҳона.

Ҳамагӣ назару ҳиммати подшоҳонаи мо бар тарфеҳи ҳоли раоё (аст). *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ПОДШОҲӢ||ПОДШОӢ||ПОДШАҲӢ پادشاهی || پادشائی || پادشهی 1. салтанат, шоҳӣ, мамлакатдорӣ, ҳукмронӣ.

Чу хисрав ба бедод корад дарахт,
Бигардад аз ӯ подшоҳию бахт. *Фирдавсӣ*

В-агар ҷавр дар подшоҳӣ кунӣ,
Пас аз подшоҳӣ гадоӣ кунӣ. *Саъдӣ*

2. дастьёбӣ; ӯҳдабароӣ, ҷораҷӯӣ.

Подшоҳӣ нестат бар реши хад,
Подшоҳӣ чун кунӣ бар неку бад. *Румӣ*

ПОДУКОНӢ پادکانی 1. шахси каммояе, ки дар пои дӯкони дигаре нишаста савдо мекардааст.

Нақди ҷон дар каф ба бозори ту меоем мо,
Гӯл хӯрдан аз ҳарифи подуконӣ зуд бувад.
Шарафуддини Шифоӣ

2. даллол.

ПОЁБ پایاب 1. обе, ки пой ба таги он мерасад ва бевосита аз он гузаштан мумкин аст; оби паст, пастоб, гузаргоҳи об.

Баъзе мавзеъ чунон буда, ки ҳеҷ ҳайвон поёб наёфтӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

Пеш аз он ки дар гирдоби махуф афтад, худро ба поёб тавонад расонид. *«Калила ва Димна»*

2. таки об, қаъри об.

Ҷоҳил нарасад дар сухани жарфи ту, оре,
Қаф бар сари баҳр ояду дурдона ба поёб. *Хоқонӣ*

3. *маҷ*. истодагарӣ, қудрати муқовимат, тобу тоқат.

Агар худ надоранд поёби ҷанг,
Бар эшон кунам рӯзи торик танг. *Фирдавсӣ*

Насри Сайёр донист, ки ӯро бо Абӯмуслим поёб набувад. *«Таърихи Табарӣ»*

Ҳар кӣ бе дӯст мебарад хобаш,
Ҳамчунон сабр ҳасту поёбаш. *Саъдӣ*

ПОЁН پایان 1. охир, анҷом, интиҳо, хотима.

Дар навмедӣ басе умед аст,
Поёни шаби сиёҳ сафед аст. *Низомӣ*

Чун поёни ин кор пайдо нест, чаро чун нодони хаёлпараст ҳарф мегӯӣ? *«Нигори дониш»*

поён пазируфтан ба охир расидан, анҷом ёфтан.

Чу поён пазируфт гуфтори шоҳ,
Шудандаш саногӯӣ хуршеду моҳ.*

(ба) поён расидан *ниг.* **ба поён омадан.**

Гар сад ҳазор сол бигӯям ба сад забон,
Поён намерасад зи ғамат достони мо. *Ибни Ямин*

Замоне гар ин дам ба поён расад,
Зи мо то чӣ монад, ба ёрон расад?! *Шоҳин*

поён шудан анҷом ёфтан, тамом шудан.

Сараш мебасту дигар боз мекард,
Чу поён шуд, зи сар оғоз мекард. *Хисрави Деҳлавӣ*

ба поён овардан ба охир расонидан, анҷом додан, тамом кардан.

Ҳамчунон сурма, ки духти хубрӯй
Ҳам ба сони гард бардорад аз ӯй.
Гарчи ҳар рӯз андаке бардорадаш,
Бофдам рӯзе ба поён орадаш. *Рӯдакӣ*

ба поён омадан ба охир расидан, тамом шудан, анҷом ёфтан.

Оқибат водии ҳаҷри ту ба поён ояд,
Гарчи шуд борагии саъй дар ин бодия танг. *Ҷомӣ*

ба поён расидан *ниг.* **(ба) поён расидан; ба поён расонидан** а) *ниг.* **ба поён овардан.**

Бобохон ин ҳикоятро бо шадду мадди тамом ба поён расонид. *Садри Зиё*

б) адо намудан, иҷро кардан.

Ҳар ёр, ки бо ёр диҳад дасти иродат,
Ҳайф аст, ки он аҳд ба поён нарасонад. *Исмат*

ба поён шудан ба поён расидан, ба охир расидан.

Чу ба поён шуд ин ҳикояти нағз,
Гашт бар сурх гул ҳаворо мағз. *Низомӣ*

2. поин, паст.

Сухан низ нашниду нома наҳонд,
Маро пеши тахташ ба поён нишонд. *Фирдавсӣ*

Аз ин кӯҳ афканад худро ба поён,
Ки сидқи хешро созад намоён. *Ҳилолӣ*

3. таг, зер; умқ.

Наравад ҳушманд дар обе,
То набинад наҳуст поёнаш. *Саъдӣ*

4. канор, домана.

Дар поёни кӯҳ қарья бино карданд.
«Равзат-ус-сафо»

◇ **поёни кор нигаристан** оқибати корро андешидан, оқибатбинӣ кардан.

Ҳар кӣ аввал бингарад поёни кор,
Андар охир ӯ нагардад шармсор. *Румӣ*

ПОЁНБИН پایان‌بین оқибатбин, оқибатандеш, дурандеш.

ПОЁНБИНӢ پایان‌بینی оқибатандешӣ, оқибатбинӣ.

ПОЁНДОН پایان‌دان поёнбин, оқибатандеш.

ПОЁНДОНӢ پایان‌دانی оқибатандешӣ, оқибатбинӣ.

Буд марде солеҳе, раббоние,
Ақли комил дошт, поёндоние. *Румӣ*

ПОЁННИГАР پایان‌نگر оқибатандеш, оқибатбин, дурандеш.

Чашми шаҳ ду газ ҳамедид аз луғаз,
Чашми он поённигар панҷоҳ газ. *Румӣ*

ПОЁННИШИН پایان‌نشین пастнишин, пастмақом, паструтба, пастмартаба.

Мурувват беш аз болонишин поённишин дорад,
Маро аз гардиши афлок санги осиё беҳтар. *Сайидо*

ПОЖАНД||ПОЗАНД پاژند||پازند номи китобе дар забони паҳлавист, ки оид ба шарҳу тафсири китоби «Жанд» ё «Занд» аст; *ниг.* **Занд I, Жанд I 1.**

Бигӯям, к-он чӣ жанд асту чӣ оташ,
К-аз он «Пожанд»-у «Жанд» омад мусаммо. *Хоқонӣ*

Зардушт шарҳе бар он навишта ба «Пожанд» мавсум гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

ПОЖАХ||ПОЗАХ پاژخ||پازخ молиш; озор, азият.

Посор мекунад ману хубонро,
Танг омадам зи пожаху посораш. *Носири Хисрав*
Эй карда дилам ғами ту рах рах,
То чанд кашам зи ишқ пожах?!*

ПОЗАНД پازند *ниг.* **пожанд.**

ПОЗАХ پازخ *ниг.* **пожах.**

ПОЗАҲР پازهر *ниг.* **подзаҳр.**

На ҳар-к теғе дорад, ба ҳарб бояд рафт,
На ҳар-к дорад позаҳр, заҳр бояд хӯрд.
Абулфатҳи Бустӣ
Сухан заҳру позаҳру гарм асту сард.
Сухан талху ширину дармону дард.
Абӯшакури Балхӣ

ПОЗОЧ||ПОЗОҶ پازاج||پازاچ доя, дояи ширдиҳанда, дояи тарбиятгар.

Гуфтаи ман ҳалолзода ба табъ
Набувад мар-хашукро позоч. *Сӯзанӣ*

ПОИДАН پائیدن **1.** истодан, ист кардан, таваққуф намудан.

Деҳқон ба саҳаргоҳон, к-аз хона биёяд,
На ҳеҷ биёромаду на ҳеҷ бипояд. *Манучеҳрӣ*
Шунид аз дарун ориф овози пой,
Ҳало! — гуфт, — бар дар чӣ пой, дарой. *Саъдӣ*

2. чашм доштан, умед кардан, мунтазир шудан.

В-арат сӯи Афросиёб аст рой,
Бирав назди ӯ, ҷанги моро мапой. *Фирдавсӣ*
Раҳ зи ту поянду ту раҳдеҳ най,
Меҳтари деҳ худ туву дар деҳ най. *Низомӣ*

3. нигаҳ доштан, муҳофизат кардан, ҳифз кардан.

Бихӯр ҳар чӣ дорӣ, ба фардо мапой,
Ки фардо магар дигар оядш рой. *Фирдавсӣ*
Забонро бипой аз бадандешу дӯст,
Ки наздиктар душмани сард ӯст. *Асадӣ*

4. устувор будан, барқарор будан, давомдор будан, поянда будан.

Чаро бар як сухан ҳаргиз напоӣ,
Бигардонӣ, чу чархи осиёӣ. *Фахриддини Гургонӣ*
Ҳар чӣ зуд бароянд, дер напоянд. *Саъдӣ*

5. тобу тоқат кардан, муқовимат намудан, истодагӣ кардан.

Напоянд ба дандоншон санги сахт,
Магаршон ба якбор баргашт бахт. *Фирдавсӣ*

6. мондан, боқӣ мондан, иқомат кардан.

Кунун ранҷ бардору эдар биёӣ,
Бад-ин марз чандон ки хоҳӣ, бипой. *Фирдавсӣ*
Чӣ гунаст, к-аз ҳарб серӣ наёбӣ,
Чӣ гуна, ки бар ҷой ҳаргиз напоӣ? *Зайнабӣ*

7. қабул кардан, хостан; риоя кардан.

Гули насиҳати ман хоҳ бӯю хоҳ мабӯй,
Туро тариқати ман — хоҳ пою хоҳ мапой. *Сӯзанӣ*

ПОИЖА پایژه *ниг.* **поиза 1.**

Ташрифҳои гаронмоя фиристодан ҷиҳати худованди малики муаззам Насирулҳаққ чун фармону поижа ва чатру алам... ҷиҳати амороти Систон...
«Таърихи Систон»

ПОИЗ پایز||پاییز фасли хазонрезӣ, аввали мизон, тирамоҳ; *муқ.* **поизгоҳ.**

ПОИЗА پایزه *таър.* **1.** ҳукму фармони подшоҳӣ, ки ба касе дода мешуд ва мардум мувофиқи он ба ҳамон шахс итоат мекарданд; **2.** нишон ё аломате, ки дар давраи салтанати муғул дар шакли шер ва сари шер ё ҳайвоноти дигар сохта мешуд ва ба ҳокимону элчиён мувофиқи мартабаашон дода мешуд.

Ҳалокухон ӯро ярлиғ ва поиза дод ва ба ҳокимии шаҳри Тун фиристод. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ПОИЗГОҲ پایزگاه||پاییزگاه мавсими хазонрезӣ, фасли тирамоҳ; *муқ.* **поиз.**

Арғунхон поизгоҳ ба Табрез омад, рӯзи одина он ҷо нузул фармуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ПОИЗОН پایزان||پاییزان **1.** фасли хазон, мавсими тирамоҳ; **2.** *маҷ.* айёми пирӣ.

Кунун умрам ба поизон расидаст,
Баҳори некувӣ аз ман рамидаст.
Фахриддини Гургонӣ

ПОИН پایین **1.** зер, зерин, тах, паст.

Фиристода куштан гар оин будӣ,
Саратро кунун ҷой поин будӣ. *Асадӣ*
Зи пӯлод сад кӯҳ барпой кард,
Ба поини ӯ ганҷро ҷой кард. *Низомӣ*

2. тарафи пой, ҷониби пой.

Пур аз дурри хушоб болини ӯй,
Ақиқу забарҷад ба поини ӯй. *Фирдавсӣ*

ПОИНГОҲ||ПОИНГАҲ پایینگاه||پایین گه тарафи поён, тарафи зер.

Кунам сад сол агар хидмат ва гар дер,
Шавам сад поя аз поингаҳат зер. *Хисрави Деҳлавӣ*

поингаҳи офтоб мағриб, тарафи ғарб.

Зи поингаҳи офтоби баланд
Суви ҷилвагоҳаш расондаш саманд. *Низомӣ*

ПОИННИГАР پایین‌نگر охирбин, оқибатбин, дурандеш.

ПОИНПАРАСТ پایین‌پرست *киноя аз* итоаткор, хидматгор, банда.

Арӯсона бар курсии зар нишаст,
Шаҳаншоҳро гашт поинпараст. *Низомӣ*
Надорӣ шарм аз ин хуршеди навшод,
Кунӣ поинпарасте чандро ёд? *Хисрави Деҳлавӣ*

ПОИНПАРАСТӢ پایین‌پرستی *киноя аз* итоаткорӣ, хидматгорӣ, бандагӣ.

Ба даргоҳи хисрав хиромаш кунам,
Ба поинпарастиш ромаш кунам. *Низомӣ*
Кунам он гоҳ бо сад зердастӣ
Канизони туро поинпарастӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПОИНТАЛАБ پایین‌طلب зердаст, банда, мутеъ.

Поинталаби хасон чӣ бошӣ,
Дасти хуши нокасон чӣ бошӣ? *Низомӣ*

ПОИСТА پایسته поянда, доимӣ, барқарор, ҷовид.

Поиста чун бувад, писаро, дунъё,
Чун нест ӯ нишаставу побаста? *Носири Хисрав*

ПОИСТАН پايستن **1.** поидан, бокӣ мондан, пойдор мондан, доимӣ будан, поянда будан.

Ҷаҳоно, чӣ дархурду боистай,
Агарчанд бо кас напоистай?! *Носири Хисрав*

Хаёлеро, ки нақше бар зулол аст,
Умеди дер поистан муҳол аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. мунтазир шудан, интизор шудан.

Напоист, то лашкар даррасад, бо ин микдор мардум ҷанг пайваст. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ПОЙ پاى *ниг.* **по(й).**

ПОЙАНДОЗ||ПОАНДОЗ پاى‌انداز||پانداز фарш, бисот ё матое, ки барои иззату эҳтиром ба зери пои арӯс, домод ё меҳмони мӯҳтарам паҳн мекунанд.

Мекунӣ шабгардию хуршедрухсорон ба роҳ
Аз ҳарири субҳ андозанд поандози ту. *Шавкат*

Ҷаноби хон ... дар сомони лавозими зиёфат ва пешкашу пойандоз шуд. *«Таърихи Фаришта»*

ПОЙАФЗОР پاى‌افزار *ниг.* **поафзор.**

ПОЙАФШОР پاى‌افشار *ниг.* **поафшор.**

ПОЙБАНД پاى‌بند *ниг.* **побанд.**

ПОЙБАРҶО(Й) پاى‌برجا(ى) *ниг.* **побарҷо(й).**

ПОЙБАСТ پاى‌بست *ниг.* **побаст.**

ПОЙБАСТА پاى‌بسته *ниг.* **побаста.**

ПОЙБОЗ پاى‌باز *ниг.* **побоз.**

ПОЙБОЗӢ پاى‌بازى *ниг.* **побозӣ.**

ПОЙБОФ پاى‌باف бофанда.

Кишоварзу оҳангару пойбоф,
Чу бекор бошанд, саршон ба коф. *Абӯшакури Балхӣ*

Гуфтам: Аз ҷуди ӯ ано бар кист?
Гуфт: Бар пойбофу бар зарроб. *Унсурӣ*

ПОЙБӮС پاى‌بوس *ниг.* **побӯс.**

ПОЙБӮСӢ پاى‌بوسى *ниг.* **побӯсӣ.**

ПОЙГАҲ پايگه *ниг.* **пойгоҳ.**

ПОЙГИР پاى‌گير **1.** побандкунанда, гирифторкунанда.

Мо магаси хушку асал пойгир,
Кист раҳонанда, чу гаштем асир? *Хисрави Деҳлавӣ*

2. гирифтор, асир, муқайяд.

Ба қайди зулф то ҷонам асир аст,
Дилам дар доми фитна пойгир аст. *Асирии Лоҳиҷӣ*

ПОЙГОҲ||ПОЙГАҲ پايگاه||پايگه **1.** ҷое, ки ба хона дарояндагон поафзорро мекашанд; кафшкан, даҳлез, поёни хона.

Боргоҳи ту — коргоҳи вуҷуд,
Пойгоҳи ту — пешгоҳи судур. *Масъуди Саъд*

Ӯро дар сарои берунӣ ҷой кардаам ва ба пойгоҳ нозил бидошта. *«Таърихи Байҳақӣ»*

2. маҳал, ҷой; мақом, манзилат, мартаба, рутба, дараҷа, қадр, мансаб.

Аз ин ҳар якеро яке пойгоҳ
Сазовор бигзиду бинмуд роҳ. *Фирдавсӣ*

Маро низ аз ӯ пойгоҳе расад,
Ба андозаи сар кулоҳе расад. *Низомӣ*

пойгоҳ ёфтан ба мартаба соҳиб шудан, мақом пайдо намудан, боқадр шудан.

Чун ин пойгоҳ биёфтӣ, бо халқи худой некӯӣ кун ва дод бидеҳ. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Пойгаҳ ёфтӣ, ба пой мазан,
Дастгаҳ ёфтӣ, зи даст мадеҳ! *Хоқонӣ*

пойгаҳ сохтан а) ҷой гирифтан, манзил ёфтан, маков гирифтан.

Тавонам магар пойгаҳ сохтан
Бари шохи он сарви сояфикан ... *Фирдавсӣ*

б) мартаба додан, мансаб додан, боқадр гардонидан.

Фаредуни фарзона бинвохтшон,
Зи роҳи хирад пойгаҳ сохтшон. *Фирдавсӣ*

3. ҷои исти ҳайвонот, оғил, тавила, истабл.

Ба пойгоҳ рафтам, дар он ҷо шутуре буд, ... бар ӯ нишастам. *Авфӣ*

Шеҳна ... маро аз хона берун овард ва дар пойгоҳи аспон боздошт. *Ҷомӣ*

4. поёб, гузаргоҳи об.

Ба дарьё ҳамекард пой ошно,
Биёмад ба ҷое, ки буд пойгоҳ. *Фирдавсӣ*

5. асос, поя.

Ҳаме оштиро кунад пойгоҳ
Ва ё ҷанг ҷӯяд сипоҳ аз сипоҳ. *Фирдавсӣ*

6. дастгоҳи бофандагӣ; корхонаи бофандагӣ.

Марди ҷӯлоҳа чун шавад бекор,
Накунад зери пойгоҳ қарор. *Саноӣ*

7. тахт, маснад.

Бибуд дар ҷаҳон понсад сол шоҳ,
Ба охир шуду монд аз ӯ пойгоҳ. *Фирдавсӣ*

8. *маҷ.* лоиқ, сазовор, мувофиқ.

Хештанро пойгоҳи ин илм надонистам. *Ибни Сино*

ПОЙДАРОЗ پاى‌دراز дарозпой.

Дар умри хеш мисли ту лӯъбат надидаам,
Кӯтоҳақлу пойдарозу шикамкалон. *Сайидо*

ПОЙДОМ||ПОДОМ پاى‌دام||پادام навъе аз дом, тала, ки барои сайд кардани ҷонварон ба кор мебаранд; паррандае, ки сайёдон барои фиреб дода ба даст даровардани дигар паррандагон дар назди дом мебананд.

Бо самое, ки аз ҳаловат буд
Мурғро пойдому дилро дом ... *Фаррухӣ*

... Ки ман наньюшам ин гуфтори хомат,
Наяфтам ҳаргиз андар пойдомат. *Фахриддини Гургонӣ*

Дили халоиқ аз он аст сайди оби равон,
Ки бод бар забари об менињад подом. *Низорӣ*

ПОЙДОН پاى‌دان пойафзор, кафш.

Чун бигардад пои ӯ аз пойдон,
Ҳуд шукуҳида намояд ҳамчунон. *Рӯдакӣ*

Пойдон пора, пой обила шуд,
Меъда аз ранҷи ҷӯъ дар гила шуд. *Ҷомӣ*

ПОЙДОР پايدار **1.** барқарор, устувор, қоим, тоқатнок, муқовим.

Биҳандид Сӯҳробу гуфт: Эй савор!
Ба захми далерон наӣ пойдор! *Фирдавсӣ*

2. вафодор.

Дар роҳи вафо ба ғайри эшон набувад
Ду ёр, ки пойдор бошанд ба ҳам. *Мушфиқӣ*

3. ҷовид, ҷовидон, ҳамешагӣ, доимӣ.

Набошад ҳаме неку бад пойдор,
Ҳамон беҳ, ки некӣ бувад ёдгор! *Фирдавсӣ*

Аз ту анҷуман кардан, май зи хуни дил хӯрдан:
Базми пойдор аст он, айши безавол аст ин. *Сайидо*

ПОЙДОРА پایداره мададгор, ёридиҳанда; нигаҳдор.

Зиҳӣ мувад̣дати ту пойдораи иқбол,
Зиҳӣ адовати ту дастмузаи хирмон.
Разиуддини Нишопурӣ

ПОЙДОРӢ پایداری 1. барқарорӣ; устуворӣ; вафодорӣ.

Ман аз кори ту даст боре нашустам,
Зиҳӣ пойдорӣ, зиҳӣ дӯсткорӣ! *Анварӣ*

2. муқовимат, истодагарӣ; тобу тоқат.

Вазир гуфт: Дар корзор мардвор пойдорӣ намоем. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ПОЙЗАН پایزن аз пой афкананда, аз пой ғалтонанда.

В-агар чу мӯи шавӣ, мӯи мешикофад ишқ,
В-агар тазарв шавӣ, ишқ пойзан бошад.
Шамси Табрезӣ

ПОЙКОР||ПОКОР پایکار||پا کار пешхидмат, чокар, нӯкар, хидматгор; ходими гузар ва деҳа барои даъват кардани мардум ба тӯй, азо ва ғ.

Бибурданд пас пойкорони шоҳ
Дабиқию дебои румӣ сиёҳ. *Фирдавсӣ*

Гоҳе ки сӯи шаҳр туро уфтад гузар,
Гардӣ ту пойкор ба арбоби лӯлиён. *Сайидо*

ПОЙКОРӢ پای کاری *ниг.* **покорӣ.**

ПОЙКӮБ||ПОКӮБ پای کوب||پا کوب 1. пойбоз, тезҳаракат.

Кӯдак навхоста ва шӯх ва пойкӯб буд. *Авфӣ*

Хуршед дар ҳавои ту чун зарра пойкӯб,
Ҷамшед дар ҳарими ту чун бандагон ба пой. *Ҳофиз*

2. раққос, рақскунанда.

Яке пойкӯбу дигар чангзан,
Се дигар хушовозу андӯҳшикан. *Фирдавсӣ*

Ҳамон пойкӯбони кашмирзод
Муаллақзан аз рақс чун девбод. *Низомӣ*

ПОЙКӮБӢ||ПОКӮБӢ پایکوبی||پا کوبی бозӣ; раққосӣ.

В-оҳубачагон ба хайру хубӣ
Пеши қадамаш ба пойкӯбӣ. *Ҷомӣ*

ПОЙЛАҒЗ||ПОЛАҒЗ پای‌لغز||پالغز 1. ҷои лағжидани по; лағзиш; *маҷ.* хато, хатокорӣ.

Чу афтод душман дар он пойлағз,
Ба сумми самандаш бисунбид мағз. *Низомӣ*

Эй масти ноз, ҷуръаи худро ба рӯи хок
Мафкан, ки пойлағзи бузургони дин бувад.
Хисрави Деҳлавӣ

2. *маҷ.* хатокор, гунаҳкор.

Шаҳ аз панди он пири полудамағз
Ҳаросон шуд аз кори он пойлағз. *Низомӣ*

3. *маҷ.* осеб, зиён, зарар.

Мабодо ки шаҳро расад пойлағз,
Ки гардад сари мулк шӯридамағз. *Низомӣ*

ПОЙМАРД پایمرد 1. мададгор, ёридиҳанда, ёвар, дастгир.

Падар пир шуд, поймардаш ҷавон,
Ҷавоне хирадманду равшанравон. *Фирдавсӣ*

Бипурсид, к-эй маҷлисорой мард,
Кӣ буд андар ин маҷлисат поймард? *Саъдӣ*

2. шафеъ, шафоаткунанда, восита, миёнарав.

Ба наздики ӯ поймардам ту бош,
Бад-ин дард дармони дардам ту бош. *Асадӣ*

Булҳасани Халаф ва Шервон, ки эшонро поймард карда буд ва сӯи эшон пайғомҳо дода, шафоат карданд, то амир узри ӯ пазируфт.
«Таърихи Байҳақӣ»

ПОЙМАРДӢ پایمردی 1. мададгорӣ, ёрӣ, ёрирасонӣ, дастгирӣ.

Чизе, ки дар мавсими пирӣ поймардӣ тавонад намуд, ... захира наниҳодам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Фирдавсӣ ... ба поймардии хоҷаи бузург Аҳмад Ҳасани котиб арза кард, қабул афтод.
Низомии Арӯзӣ

2. шафоат, воситачигӣ, миёнаравӣ.

Ҳаққо ки бо уқубати дӯзах баробар аст
Рафтан ба поймардии ҳамсоя дар биҳишт. *Саъдӣ*

ПОЙМОЛ||ПОМОЛ پایمال||پامال 1. зерипо, лагадкӯб; **помол доштан** зери по кардан, таги по кардан, лагадкӯб кардан.

Бо рақибон чун нишастӣ дӯш, ашки ҳайратам
То саҳар дар зери дасту по маро помол дошт. *Махфӣ*

2. *маҷ.* хароб, нобуд, маҳв, зоеъ.

Ба мол мағрур машав, агарчи бисьёр бувад, зеро ки оқибат поймоли ҳаводиси рӯзгор шавад.
Ҷомӣ

поймол гардондан а) зери по намудан; б) хароб кардан, нобуд кардан.

Ҳамсоягон дар мулки вай тамаъ кунанд ва он шаҳрро поймол гардонанд. *Аҳмади Дониш*

поймол гаштан (ё шудан) а) зери по шудан, лағадкӯб шудан; б) *маҷ.* хору зор шудан; маҳв шудан, несту нобуд гаштан.

Ҷиро симу зар монаду ганҷу мол,
Пас аз вай ба ҷанде шавад поймол. *Саъдӣ*

Сарв аз ҳуҷуми зоғу заған гашт поймол,
Эй қумрии ғариб, туро ошьёна ку? *Сайидо*

3. *маҷ.* фидо, қурбон.

Бад-ӯ гуфт: Эй сари ман поймолат,
Таматтӯъ з-ин бутон кардам ҳалолат. *Ҷомӣ*

Сарам помоли сумми ҳар саманд аст
Дар он хайле, ки султони ман он ҷост. *Мушфиқӣ*

поймол кардан а) нобуд кардан, зоеъ гардонидан.

Ӯро мутолабат кунед, то моли ман поймол накунад. *Авфӣ*

Дилҳо, ки мебарӣ, ҳама помол мекунӣ,
Коре намекунӣ, ки диле оварӣ ба даст. *Ҳилолӣ*

б) фидо кардан, қурбон намудан.

Бихрому боз ҷилва деҳ он сарви нозро,
Помоли хеш кун сари аҳли ниёзро. *Ҷомӣ*

ПОЙМОЧОН پای‌ماچان 1. *ниг.* **пойгоҳ** 1.

Ҳаво мехост, то дар саффи боло ҳамсарӣ ҷӯяд,
Гирифтам дасту афкандам ба саффи поймочонаш.
Хоқонӣ

Ҷоҳилеро даст мебӯсанд андар дасти ҳукм,
Фозиле дар поймочон поймолӣ мекунад.
Камоли Исмоил

2. *д.* навъе аз ҷазои аҳли тасаввуф буда, шахси гунаҳгор гӯши росташро бо дасти чап ва гӯши чапашро бо дасти рост дошта дар сари як пой то муддати муайян меистод, ки муршид аз гуноҳаш гузарад; **поймочон рафтан** узр хостан, пӯзиш хостан аз гуноҳи худ.

Одам аз фирдавсу аз болои ҳафт
Поймочон аз барои узр рафт. *Румӣ*

ПОЙМУЗД پایمزد ҳаққи қадам, музди қадам, музде, ки ба табибон, мутрибон ва ғ. барои қадам ранҷа кардан дода мешавад; *муқ.* **пойранҷ.**

Эй заҳри ту дастгири тарьёк,
В-эй дарди ту поймузди дармон. *Хоқонӣ*

Ҳар рӯз ба тақозои муомалоти худ шудӣ, агар симе наёфтӣ, поймузд талаб кардӣ. *«Тазкират-ул-авлиё»*

ПОЙМУЗДӢ پایمزدی 1. мансуб ба поймузд; 2. *ниг.* **поймузд.**

Подшоҳ ҳукм кард: Ҳар гоҳ мавлоно ба ҳузур қадам ранҷа кунад, ҳазор рупия ба сиғаи поймуздӣ ёфта бошад. *«Хизонаи омира»*

ПОЙОВАР پای‌آور калон, бузург; қавӣ, боқудрат.

Нест андар сафар ба баҳру ба бар
Чун дилу ситаш эҷ пойовар. *Саноӣ*

Бисьёр пойоварон аз дасти ӯ [марг] саргардон шуда (анд). *«Анвори Суҳайлӣ»*

ПОЙОГЕШ پای‌آگیش аз по овехтан, аз пой печидан; ◇ **марги пойогеш** марги ногузир.

Тӯшаи ҷони хеш аз ӯ бирабой,
Пеш к-оядат марги пойогеш. *Рӯдакӣ*

ПОЙПАШ پای‌پش овози пой, шарфаи пой дар вақти роҳ рафтан.

Боз кард аз хоб занро нарму хаш,
Гуфт: Дуздонанду омад пойпаш. *Рӯдакӣ*

ПОЙПИЛ پای‌پیل 1. як навъ аз аслиҳаи ҷангӣ: гурзест, ки ба сурати пои фил сохта шудааст.

Ман сайди он ки Каъбаи ҷонҳост манзараш,
Бо ман ба пойпил кунад ҷанг абҳараш. *Хоқонӣ*

2. як навъ пиёлаи шаробхӯрӣ, ки ба шакли пои пил сохта шудааст.

ПОЙПӮШ||ПОПӮШ پاپوش||پایپوش кафш, мӯза; умуман пойафзор, ки ба пой мепӯшанд.

Поям бараҳна буду иститоати пойпӯше надоштам, ба ҷомеъи Кӯфа даромадам дилтанг. *Саъдӣ*

◇ **бе попӯш** саросемавор, ба таъҷил (берун баромадан, давидан ва ғ.).

Мунъимони аҳди мо ҳар ҷо, ки манзил мекунанд,
Аз замин Қорун бе попӯш меояд бурун. *Сайидо*

попӯш *ба сари чизе* **задан** *киноя аз* таҳқир ва зери по кардан чизеро.

Задаам бар сари ҷаҳон попӯш,
Бесабаб ин бараҳнапоӣ нест. *«Хизонаи омира»*

ПОЙРАНҶ||ПОРАНҶ پارنج||پای‌رنج музди ранҷи пой, музди қадам, тӯҳфа, ҳадья ё пешкаше, ки ба қосидон, мутрибон ё табибон медиҳанд; *муқ.* **поймузд.**

Бифармуд шаҳ, то рақибони ганҷ
Қашанд аз паи меҳмон пойранҷ. *Низомӣ*

Ҳадья поранҷи табибон ба миёнҷӣ бидиҳед,
Хоби беморпарастон ба саҳар боз диҳед. *Хоқонӣ*

ПОЙСӮХТА||ПОСӮХТА پاسوخته||پای‌سوخته 1. ранҷдида, азобкашида, аламнок; 2. беқарор, беором, саргардон.

Реги биёбон чу шуд афрӯхта,
Шер давад чун саги посӯхта. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ҳар як ... чун сагони пойсӯхта ва гурозони захмхӯрда дар кӯчаҳо ва бозорҳо давон ... буданд. *«Фатҳнома»*

ПОЙТАК پای‌تک яккаозод, яккафарзанд.

Чун Ҳушанг пойтак буд, Қаюмарс мудом ӯро бо худ ғардонидӣ. *«Таърихи Табарӣ»*

ПОЙТАХТ پایتخت шаҳри марказӣ, ки аз он ҷо мамлакат идора карда мешавад; доруссалтанат.

Салотин ... дар афзалтарини булдон пойтахти худро сохта. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ПОЙТОБА||ПОТОБА پاتابه||پای‌تابه порчае, ки ба пой мепеҷонанд; пойпеч, лифоф.

Яъқуби Исҳоқ ... пас ридои ӯ биситад ва нима кард пеши Маъмун ва гуфт: ду пойтоба кунам. *Низомии Арӯзӣ*

Абӯҳамзаи Бағдодӣ вақте дар масҷиди Рай пойтоба хост, касе дабиқӣ ба вай андохт. *Ҷомӣ*

Як фӯтаи пашмини сиёҳ, ки сарбозону шубонон потоба месозанд, печонидаанд. *Садри Зиё*

◇ **пойтоба кушодан** *киноя аз* муқим шудан, аз сафар бозмондан.

ПОЙХАСТ پای‌خوست||پای‌خست лагадкӯб, помол, кӯфташуда, молидашуда дар зери по.

Фаровон кас аз пил шуд пойхаст,
Басе кас нагун монда бе пову даст. *Асадӣ*

ПОЙЧА||ПОЧА پاچه||پایچه 1. *шакли тасғири* по(й); 2. пои ҳайвонот аз қабили буз ва гӯсфанд, пои чорпоён, ки барои пухтан тайёр шудааст ё пухта шудааст; 3. қисми поёнии шалвор ё эзор, ҳар ду даҳонаи шалвор ва эзор аз тарафи поён; эзорпоча.

Сохта товуси малоикнигор,
Пойча боло зада товусвор. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПОЙЧАПАЗ||ПОЧАПАЗ پاچه‌پز||پایچه‌پز касе, ки каллаву поча пухта мефурӯшад; каллапаз, почафурӯш.

Нигори почапази ман, ки дил сарочаи ӯст...
«Фарҳанги Онандроҷ»

ПОЙШИКАСТА||ПОШИКАСТА پاشکسته||پای‌شکسته 1. касе, ки пояш шикаста бошад; 2. *маҷ.* оҷиз, нотавон, заиф, беқудрат.

Гуфт: Он магасест пошикаста,
Дар риштаи анкабут баста. *Ҳилолӣ*

Дур аз қади ту сарв шавад пойшикаста,
Бе рӯи ту наргис зи чаман кӯр барояд. *Сайидо*

ПОК پاک **1.** соф, тоза, покиза; *маҷ.* беайб.

Ин ҷаҳон поку хубкирдор аст,
Он шиносад, ки дилш бедор аст. *Рӯдакӣ*

Қалам — наққоши чини маънии пок,
Чунин зад ранги нақш аз лавҳи идрок. *Мулҳам*

зарри пок зари холис, зари беғаш.

Чу айвон баровардаш аз зарри пок,
Заминаш ҳама симу анбарш хок. *Дақиқӣ*

зубдан пок *зоти баргузидаи* соф ва холис.

Аз он зубдаи пок ҳар як зи фан
Кашида гуҳарҳо ба силки сухан. *Фазлӣ*

пок кардан тоза кардан, шустан.

Об баҳри ин бибориҷ аз самок,
То палидонро кунад аз хубс пок. *Румӣ*

Либоси бақо бар танаш чок кард,
Зи зулмоти зулмаш ҷаҳон пок кард. *Ҷомӣ*

пок шустан тамоман шустан, ба куллӣ тоза кардан.

Биё, соқӣ, шаробе рез дар ҷом,
Ки аз дил пок шӯяд нақши авҳом. *Ҳозиқ*

2. тамоман, ба тамомӣ, ҳамагӣ, сар то по, сар то сар, ба куллӣ.

Он гурунҷу он шакар бардошт пок,
В-андар он дастори он зан баст хок. *Рӯдакӣ*

Аз ин нохуш наво Яъқуби ғамнок
Кашид оҳеву рафт аз хештан пок. *Нозим*

пок бурдан тамоман ба ғорат бурдан, ҳеҷ чизро намонда тороҷ кардан.

Дуздони Хафоҷа ногаҳ бар корвон заданд ва пок бурданд. *Саъдӣ*

пок хӯрдан тамоман хӯрдан, ҳеҷ чиз намонда хӯрдан.

Пок хӯрданду фурӯ шустанд даст. *Румӣ*

3. холӣ, тиҳӣ; маҳрум.

Одамӣ аз айбу ҳунар пок нест,
Оби равон бехасу хошок нест. *Шодӣ*

Ишқи ту агар зи шубҳа пок аст,
Тӯҳмат, ки дар ӯст, шубҳанок аст. *Шоҳин*

пок шудан а) холис гаштан, беғаш шудан.

Беғаш аз сӯзи таманно дили ғамнок нашуд,
Ин зари қалб дар оташ задаму пок нашуд.
Мулҳам

б) нест шудан, маъдум гаштан, тамом шудан.

Май нӯшу гуле бичин, ки то дарнигарӣ,
Гул хок шудасту сабза ҳам пок шудаст. *Хайём*

4. дуруст.

Онро, ки ҳисоб пок аст, аз муҳосаба чӣ бок.
Саъдӣ

5. ҳалол, тоҳир.

Ӯ фиғанад моли касон дар мағок,
Шон ҳама гӯянд ҳалол асту пок ...
Хисрави Деҳлавӣ

6. порсо, тақводор, покдоман; беғараз, бекина, бе макру ҳила.

Чунин гуфт бо номвар бихрадон,
Ки эй поку хушьёрдил мӯбадон! *Фирдавсӣ*

Ба поконе, к-аз эшон зодаам ман,
Бад-ин покизагӣ афтодаам ман. *Ҷомӣ*

дили пок дили соф, дили бекина; **назари пок** нигоҳи беғаразона, нигоҳи софдилона.

Ин дида, ки ман дорам, олудан хун авло,
З-он рӯ, ки намедонӣ қадри назари покам. *Ҳилолӣ*

7. зани покдоман, афифа, зани боиффат.

Падарш он гаронмоятар паҳлавон,
Чӣ гӯяд бад-он духти поки ҷавон? *Фирдавсӣ*

◇ **домани пок** домани тоза ва покиза; *киноя аз* шахси афиф, ки пок аз гуноҳ аст; маъсум, покдоман.

Ҳайф бошад, ки расад хок ба он домани пок,
Осмон вақти хироми ту замин боистӣ. *Ҳилолӣ*

поку палид неку бад, ҳалолу ҳаром.

Ҳар чӣ ба дил ҳаст зи поку палид,
Дар сухан ояд асари он падид. *Ҷомӣ*

пок бардоштан *чизеро* то охир гирифтан, тамоман гирифтан; тамоман хӯрдан чизеро.

Лекин худи ҳариф [амир] пок мебардошт ва шукрона мегуфт. *Аҳмади Дониш*

пок гузаштан бегуноҳ рафтан, гуноҳе накарда мурдан.

Хуш он касон, ки гузаштанд пок чун хуршед,
Ки соя низ ба сӯи ҷаҳон бияфкананд.
Хисрави Деҳлавӣ

пок омадан бегуноҳ зоида шудан.

Ту пок омадӣ, бар ҳазар бошу пок,
Ки нанг аст нопок рафтан ба хок. *Саъдӣ*

пок рафтан бегуноҳ гузаштан, бегуноҳ мурдан.

Гуноҳи Хисрав агар дӯстист, ғамза бизан,
Ки аз ҷаҳон чу шаҳидони ишқ пок равад.
Хисрави Деҳлавӣ

ПОКАНДАРУН پاک‌اندرون покдил.

Натарсӣ, ки покандаруне шабе
Барорад зи сӯзи ҷигар «ё раб»-е? *Саъдӣ*

ПОКБИН پاک‌بین касе, ки бо назари беғараз ба маъшуқ нигоҳ мекунад, покназар, он кӣ ишқи поки инсонӣ дорад.

Кудурат аз дили Ҳофиз бибурд сӯҳбати дӯст,
Сафои ҳиммати покону покбинон бин. *Ҳофиз*

ПОКБОЗ پاکباز **1.** касе, ки бе ҳила ва макр қимор мебозад; касе, ки то охирин пули худ қимор мебозад.

Ринди муқомир, ки бувад покбоз,
Беҳ зи ибодатгири боҳирсу оз. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. ростkор, ҳалолкор, дурусткор.

...Ки аз майхона ёбӣ рӯшноӣ
Кунӣ бо покбозон ошноӣ. *Убайди Зоконӣ*

Покбозон ҳама дар майкада маҳрам гаштанд,
Ғайри Ҷомӣ, ки ба фатвои вараъ муттаҳам аст.
Ҷомӣ

3. ошиқи босадоқат, ошиқи беғараз.

Бар тани дунон назебад хилъати волои ишқ,
З-он ки ин кисват ба қадди покбозон дӯхтанд.
Исмат

4. порсо, парҳезгор.

Таманно кунад орифи покбоз
Ба дарьюза аз хештан тарки оз. *Саъдӣ*

◇ **покбози чарх** *киноя аз* моҳ.

ПОКБОЗӢ پاکبازی ошиқии садоқатмандона, муҳаббати беғаразона.

Лайливу саре ба ишвасозӣ,
Қайсу назаре ба покбозӣ. *Ҷомӣ*

покбозӣ кардан бе ғараз ишқ варзидан, дар муҳаббат содиқ будан.

Ҷони ширин, бар бисоти ошиқӣ беталхие
Дар ҳавои меҳри ҷонон покбозӣ кун, бибоз. *Саноӣ*

ПОКБУМ پاک‌بوم 1. сарзамини пок, кишвари поксиришт, мамлакати покдилон.

Таваллои мардони ин покбум
Барангехтам хотир аз Шому Рум. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* покниҳод, покдил, поквиҷдон, поктинат.

Гузин кард аз он файласуфони Рум
Сухангӯю бодонишу покбум. *Фирдавсӣ*

ПОКГАВҲАР پاک‌گوهر 1. покнасл, покнажод, некзод.

Эй поксиришту покгавҳар,
Шамшерию бар ту мавҷи ҷавҳар! *Ҳилолӣ*

2. поксиришт, поктинат, покдил.

Сарчашмаи нашот дили покгавҳар аст,
То дил шукуфта аст, сухан тозаву тар аст. *Соиб*

ПОКДАҲОН پاک‌دهان покгуфтор, поксухан, покизагуфтор, покизасухан.

Аз лабаш гоҳи сухан иқди гуҳар мерезад,
Ҳар кӣ, Соиб, чу садаф покдаҳон афтодаст. *Соиб*

ПОКДИДА پاک‌دیده покназар, покчашм, он кӣ дорои назари беғараз аст.

Бе ҳусн нест хилвати оинамашрабон,
Маъшуқ дар канор бувад покдидаро. *Соиб*

ПОКДИЛ پاک‌دل софдил, покзамир, покқалб.

Бичустанд аз он анҷуман ҳар дувон
Яке покдил марди чиразабон. *Фирдавсӣ*

Олудагии хирқа харобии ҷаҳон аст,
Ку роҳраве, покдиле, хубсиришт? *Ҳофиз*

ПОКДИН پاک‌دین он кӣ дорои расму оин ва кешу мазҳаби писандида аст; *маҷ.* одами бовиҷдон, одами некӯ ва соф, нексират.

Бузу уштуру мешро ҳамчунин
Ба дӯшандагон дода буд покдин. *Фирдавсӣ*

Халаф монд аз он орифи покдин
Чунин навҷавоне ба рӯи замин. *Садри Зиё*

ПОКДОМАН پاک‌دامن боисмат, боиффат, афифа; парҳезгор, порсо.

Дар ҳаққи ман ба дурдкашӣ занни бад мабар,
Қ-олуда гашт хирқа, вале покдоманам. *Ҳофиз*

Аз покдоманон накунад ҳусн эҳтироз,
Моҳи тамом дар бағали ҳола меравад. *Соиб*

ПОКДОМАНӢ پاک‌دامنی боисматӣ, боиффатӣ; парҳезгорӣ, порсоӣ.

Ҷомӣ, чӣ лоф мезанӣ аз покдоманӣ,
Бар хирқаи ту ин ҳама доғи шароб чист? *Ҷомӣ*

ПОКЗАМИР پاک‌ضمیر покдил, покраъй, покниҳод, поктинат.

ПОКЗАМИРӢ پاک‌ضمیری покдилӣ, покраъӣ, покниҳодӣ, поктинатӣ.

Дар гулшани ҳамдаш мутаҳайир шуда чун мо,
Арвоҳи муқаддас ба ҳама покзамирӣ. *Исмат*

ПОКЗОД پاک‌زاد покнажод, асил, покнасл.

Ман аз тухмаи Эраҷи покзод,
Вай аз тухмаи Тури ҷодунажод. *Дақиқӣ*

Чӣ хуш гуфт Фирдавсии покзод,
Ки раҳмат бар он турбати пок бод! *Саъдӣ*

ПОКЗОДА پاک‌زاده *ниг.* **покзод.**

Чунин ҳафт солаш ҳаме озмуд,
Ба ҳар кор ҷуз покзода набуд. *Фирдавсӣ*

ПОКИЗА پاکیزه 1. соф, тоза; холис, беғаш.

Покиза чу қатраи гулобӣ,
Як зарра, валек офтобӣ. *Ҳилолӣ*

Муҳаббат дар ниҳоди ӯ сиришта,
Дилаш покиза чун табъи фаришта. *Сайидо*

2. хуб, некӯ, нағз; дуруст.

Бигуфт он чӣ донисту покиза гуфт,
Ба гил чашмаи хур нашояд ниҳуфт. *Саъдӣ*

Ҳар ду покизаву писандида,
Ба тарозуи ақл санҷида. *Ҷомӣ*

ахлоқи покиза ахлоқи нек, хулқи писандида.

Ту бар тахти султонии хеш бош,
Ба ахлоқи покиза дарвеш бош. *Саъдӣ*

хӯи покиза *ниг.* **ахлоқи покиза.**

Бас аст ин шараф хӯи покизаро,
Ки монад зани хуб дӯшизаро. *Абӯшакури Балхӣ*

3. зани покдоман, афифа, боисмат.

Ду покиза аз хонаи Ҷамшед
Бирун овариданд ларзон чу бед. *Фирдавсӣ*

Нахоҳанд, ки бирасад ба ҷои дигар магар аз покизагон ва духтарони араб. *«Таърихи Систон»*

ПОКИЗААНДОМ پاکیزه‌اندام *киноя аз* зебо, боҳусну ҷамол, хушрӯй, хушсурат.

Зоҳиде буд, зане дошт покизаандом, ки акси рухсораш соқаи субҳро моя дода буд.
«Калила ва Димна»

ПОКИЗАБУМ پاکیزه‌بوم *ниг.* **покбум** 2.

Шунидам, ки мардест покизабум,
Шиносову раҳрав дар ақсои Рум. *Саъдӣ*

ПОКИЗАГУҲАР پاکیزه‌گهر *ниг.* **покгавҳар** 1.

Эй ҷаҳондори баландахтари покизагуҳар
Эй мухолифшикани размзани душманмол ...
Фаррухӣ

ПОКИЗАГӢ پاکیزگی тозагӣ, зебоӣ, хушрӯӣ.

Паси парда будаш яке турфа духт,
Зи покизагӣ меваи сояпухт. *Ҷомӣ*

ПОКИЗАГӮЙ پاکیزه‌گوی гӯяндаи суханони пок ва шоиста, некгуфтор.

Ду марди хирадманди покизагӯй
Ба дастори чинӣ бибастанд рӯй. *Фирдавсӣ*

ПОКИЗАДАҲОӢ پاکیزه‌دهائی зиракии комил; кордонии комил.

Покизадил аст ин малики шарқу маликро
Покизадилӣ бояду покизадаҳоӣ. *Манучеҳрӣ*

ПОКИЗАДИЛ پاکیزه‌دل покдил, софдил, покниҳод.

Забон боз бикшод марди ҷавон,
Ки покизадил буду равшанравон. *Фирдавсӣ*

Нозанине чу ту покизадилу покниҳод,
Беҳтар он аст, ки бо мардуми бад наншинӣ. *Ҳофиз*

ПОКИЗАДИЛӢ پاکیزه‌دلی покдилӣ, софдилӣ.

Покизадил аст ин малики шарқу маликро
Покизадилӣ бояду покизадаҳоӣ. *Манучеҳрӣ*

ПОКИЗАДИН پاکیزه‌دین *ниг.* **покдин.**

Яке таъна мезад, ки, дарвеш, бин,
Зиҳӣ порсоёни покизадин. *Саъдӣ*

ПОКИЗАДОМАН پاکیزه‌دامن *ниг.* **покдоман.**

Аз ҳадиси дилкушо, Соиб, даҳанро дӯхтан,
Юсуфи покизадоманро ба зиндон кардан аст. *Соиб*

ПОКИЗАДОМАНӢ پاکیزه‌دامنی *ниг.* **покдоманӣ.**

Номи Камол рафт ба покизадоманӣ,
То дар ғамат ба хуни дил олудадоман аст.
Камоли Хуҷандӣ

ПОКИЗАМАҒЗ پاکیزه‌مغز хушманд, тезҳуш, соҳиби ақли расо, зирак.

Яке пурхирад марди покизамағз,
Ки будаш забон пур зи гуфтори нағз. *Фирдавсӣ*

ПОКИЗАНАЗАР پاکیزه‌نظر *ниг.* **покназар.**

Як ошиқи покизаназар нест чу Маҳмуд,
Варна ҳама атрофи ҷаҳон пур зи Аёз аст.
Хисрави Деҳлавӣ

ПОКИЗАНАФС پاکیزه‌نفس покнафс, парҳезгор.

Чу покизанафсону соҳибдилон
Даромехта ҷумла бо ҷоҳилон ... *Саъдӣ*

ПОКИЗАПАЙКАР پاکیزه‌پیکر поктан, покбадан; *маҷ.* хушрӯй, хушталъат, зебопайкар.

Ду покизапайкар чу хуру парӣ,
Чу хуршеду маҳ аз никуахтарӣ. *Саъдӣ*

ПОКИЗАПОСУХ پاکیزه‌پاسخ некӯҷавоб, он ки дар муқобили суол ҷавоби писандида ва равшан медиҳад.

Шунидам, ки бар шоҳ фаррух бувад,
Ки дастур покизапосух бувад. *Абӯшакури Балхӣ*

ПОКИЗАРАВ پاکیزه‌رو покрав, равандаи роҳи дуруст; *маҷ.* некӯкор, боахлоқ.

Падар борҳо гуфта будаш ба ҳавл,
Ки покизарав бошу шоистақавл. *Саъдӣ*

ПОКИЗАРОЙ پاکیزه‌رای некраъй, соҳиброй, некандеш; доно.

Бигӯй, эй хирадманди покизарой,
Сухан гар ба рост аст, бо мо сарой. *Фирдавсӣ*

Эй хуш он равшандили покизарой,
Қ-оварад шарти мурувватро бо ҷой. *Ҷомӣ*

ПОКИЗАРӮЙ پاکیزه‌روی зебо, хушрӯй.

Дилбанди хубсурату покизарӯйро
Нақшу нигору хотами пирӯза, гӯ, мабош. *Саъдӣ*
Ҷавоне покбозу покрав буд,
Ки бо покизарӯе дар-гарав буд. *Саъдӣ*

ПОКИЗАРӮӢ پاکیزه‌روئی зеборӯӣ, хушрӯӣ, хушсуратӣ.

ПОКИЗАСИРАТ پاکیزه‌سیرت покизасиришт, поктинат, покдил.

Гирифташ даст, к-эй покизасират,
Чароғи дидаи аҳли басират! *Ҷомӣ*

ПОКИЗАСИРИШТ پاکیزه‌سرشت покфитрат; поктинат, покниҳод.

Айби риндон макун, эй зоҳиди покизасиришт,
Ки гуноҳи дигарон бар ту наҳоҳанд навишт.
Ҳофиз

ПОКИЗАТАБЪ پاکیزه‌طبع поктабиат, поктабъ, некхислат, некхӯй.

Чӣ некӯхисолу чӣ некӯйфеълӣ,
Чӣ покизатабъиву покизараъӣ. *Фаррухӣ*

ПОКИЗАТАН پاکیزه‌تن поктан.

В-аз он пас чунин гуфт, к-эй паҳлавон,
Ту покизатан бошу равшанравон. *Фирдавсӣ*

ПОКИЗАТИНАТ پاکیزه‌طینت *ниг.* **покизасират.**

Бувад покизатинат поккирдор,
Зинозода набошад ҷуз зинокор. *Ҷомӣ*

ПОКИЗАТУХМ پاکیزه‌تخم *ниг.* **покнажод.**

Бад-ӯ гуфт шоҳ: Эй далери ҷавон,
Ки покизатухмию равшанравон. *Фирдавсӣ*

ПОКИЗАФИРОШ پاکیزه‌فراش он кӣ рахти хоб ва ҷиҳози хонааш аз олудагиҳо пок аст, озода.

Гирьён шуд, к-эй сутуда модар,
Покизафироши покчодар!... *Ҷомӣ*

ПОКИЗАХӮЙ پاکیزه‌خوی хушхулқ, некӯкирдор, софтабиат.

Ало, эй хирадманди покизахӯй,
Ҳунарманд нашнидаам айбҷӯй. *Саъдӣ*

Аз дили поки ман он покизахӯй огоҳ нест,
Ё рақиб андар ҳақи ман бадгумон медорадаш.
Исмат

ПОКИЗАЧЕҲР پاکیزه‌چهر зебо, хушрӯй.

...Ки покизачеҳр асту покизатан,
Сутуда ба ҳар шаҳру ҳар анҷуман. *Фирдавсӣ*

ПОКИЗАҚАВЛ پاکیزه‌قول покгуфтор, ростқавл.

Падар борҳо гуфта будаш ба ҳавл,
Ки шоистарав бошу покизақавл. *Саъдӣ*

ПОКИЗАҶОН پاکیزه‌جان покизарӯх, равшанравон.

Чунон поктан буду покизаҷон,
Ки будӣ бар ӯ ошкоро ниҳон. *Дақиқӣ*

ПОКИФАЗОЙ پاکی‌فزای зиёдкунандаи назофат ва покӣ, дафъкунандаи чиркинӣ.

Шуд гили саршӯй чу покифазой,
Гарчи ки хок аст, ба сар ёфт ҷой.
Хисрави Деҳлавӣ

ПОККИРДОР پاک‌کردار хушрафтор, некӯкор.

Бувад покизатинат поккирдор,
Зинозода набошад ҷуз зинокор. *Ҷомӣ*

ПОКМАРД پاک‌مرد марди нектабиат, некмард, марди ростқор.

Ту то барнишастӣ ба зини набард,
Набудӣ магар якдилу покмард. *Фирдавсӣ*

ПОКМАҒЗ پاکمغز *ниг.* **покизамағз.**

Чу бишнид Зол ин суханҳои нағз,
Ба дил гашт хуррам гави покмағз. *Фирдавсӣ*

...Ки Фирдавсии Тӯсии покмағз
Бидодаст доди суханҳои нағз. *Асадӣ*

ПОКМЕҲР پاکمهر покмуҳаббат, садоқатманд.

Яке офарин кард Бузурҷмеҳр,
Ки эй шоҳи равшандили покмеҳр! *Фирдавсӣ*

ПОКНАЖОД پاکنژاد покзод, асилзода.

Хоҷаи сайиди ситудаҳунар,
Хоҷаи поктабъи покнажод. *Фаррухӣ*

ПОКНАЖОДӢ پاکنژادی покзодагӣ, асилзодагӣ.

Покии ахлоқи ӯву покнажодӣ
Бо нияти неку бо макорими эҳсон. *Рӯдакӣ*

ПОКНАЗАР پاکنظر некназар, некбин, он кӣ дорои назари беғараз аст.

Хоҳӣ, ки туро дар назар ояд рухи хубон,
Бо рӯи никӯ оинаваш покназар бош. *Махфӣ*

ПОКНАФАС پاکنفس ростгӯй, дурустқавл.

Ҳар кӣ ҳаст аз фақеҳу пиру мурид
В-аз забоноварони покнафас,
Чу ба дуньёи дун фуруд омад,
Ба асал дарбимонд пои магас. *Саъдӣ*

ПОКНИҲОД پاکنهاد *ниг.* **покизасиришт.**

Нозанине чу ту покизадилу покниҳод,
Беҳтар он аст, ки бо мардуми бад наншинӣ. *Ҳофиз*

ПОКОР پاکار *ниг.* **пойкор.**

ПОКОРӢ||ПОЙКОРӢ پاکاری||پای‌کاری хидматгорӣ.

Ман, ки ор оядам зи Ҷолинус,
Кунадам гар ба хона покорӣ. *Хотиф*

ПОКРАВ پاکرو *ниг.* **покизарав.**

Ҳар дӯст, ки дам зад зи вафо, душман шуд,
Ҳар покраве, ки буд, тардоман шуд. *Ҳофиз*

Мастони покрав, ки ба май ҷон супурдаанд,
Аз як пиёла роҳ ба мақсуд бурдаанд. *Исмат*

ПОКРАГ پاکرگ покхун.

...К-ин бара гӯиё на покраг аст,
Парвариш ёфта зи шири саг аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПОКРОЙ پاکرای *ниг.* **покизарой.**

Бараҳман чунин гуфт, к-эй покрой,
Бад-он рӯй кам ёбӣ обод ҷой. *Асадӣ*

ПОКСИРИШТ پاکسرشت *ниг.* **покизасиришт.**

Занги ғамат аз дил маи гулранг зидояд,
Бишнав, ки чунин гуфт маро поксиришт. *Ҳофиз*

Эй поксиришту покгавҳар,
Шамшерию бар ту мавҷи ҷавҳар. *Ҳилолӣ*

ПОКТАН پاکتن *ниг.* **покизатан.**

Чу Настури гарданкаши поктан,
Чу Нушозар он паҳлави размзан. *Дақиқӣ*

Ҷавоне барораст аз хештан,
Сухангӯю бинодилу поктан. *Фирдавсӣ*

ПОКТИНАТ پاکطینت *ниг.* **покизатинат.**

Поктинатро ба дуньё майли омезиш куҷост,
Гӯшаи танге гуҳар бо вусъати дарьё гирифт.
Разии Дониш

ПОКУШО پاکشا кушодапо, озод, бебанд.

Чор мурғанд иҳ аносир бастапо,
Маргу ранҷурию иллат — покушо. *Румӣ*

ПОКФИТРАТ پاکفطرت поксиришт; покизатабъ, поктинат.

ПОКӢ پاکی 1. тозагӣ, покизагӣ; беғашӣ, беолоишӣ, назофат.

Растагории мардум ба покии ҷон аст. *Ибни Сино*

Шоҳиде дар лутфи покӣ рашки оби зиндагӣ,
Дилбаре дар ҳусну хубӣ ғайрати моҳи тамом.
Ҳофиз

покии ахлоқ покахлоқӣ, хушхулқӣ, некхулқӣ, хушхӯӣ.

Покии ахлоқи ӯву покнажодӣ
Бо нияти неку бо макорими эҳсон. *Рӯдакӣ*

покии сират поксиратӣ, покниҳодӣ, поктинатӣ, покфитратӣ.

Инсонро ҳусни сурат ва покии сират мерос аз вай монад. *«Шаҳномаи Фарғона»*

2. *маҷ.* сафедӣ, равшанӣ.

Шаби сиёҳ бад-он зулфакони ту монад,
Сапед рӯз ба покӣ рухони ту монад. *Дақиқӣ*

3. *маҷ.* покдоманӣ, иффат, исмат.

Чун шӯҳра шавад арӯси маъсум,
Покию палидиаш чӣ маълум. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПОКӮБ پاکوب *ниг.* **пойкӯб.**

ПОКӮБӢ پاکوبی *ниг.* **пойкӯбӣ.**

ПОКҶАЙБ پاکجیب афиф, иффатнок, маъсум, боисмат, покдоман; афифа.

З-он ки одат карда буд он покҷайб
Дар хазимат рахт бурдан сӯи ғайб... *Румӣ*

ПОКҶИРМ پاکجرم покизаҷисм, покизатан, бенуқс.

Қатраи нам дар садафи покҷирм
Дур шавад андар садафи зишткирм.
Хисрави Деҳлавӣ

ПОКҶОМА پاکجامه покизалибос, хушлибос, озода.

Мардумони ин шаҳр покҷома, бомурувват ва некӯрӯянд. *«Ҳудуд-ул-олам»*

ПОЛАКӢ *ҳ.* پالکی тахти равон, як навъ каҷовае, ки дар Ҳиндустон барои савории одамони олидараҷа маъмул будааст.

Духтар ... гуфт: ... Полакии бисьёр пур аз мардони кор бо ҷамоате аз пиёда ва савор равонаи Деҳлӣ кунед. *«Таърихи Фаришта»*

ПОЛАҒЗ پالغز *ниг.* **пойлағз.**

ПОЛАҲАНГ پالهنگ *ниг.* **полҳанг.**

ПОЛВОНА پالوانه паррандае, ки монанди гунҷишк ва фароштурук буда, пойҳои кӯтоҳ дорад, бодхӯрак.

Обу оташ ба ҳам наёмезад,
Полвона зи хок бигрезад. *Унсурӣ*

ПОЛ(И)ГОНА||ПОЛ(И)КОНА پالگانه||پالیگانه||پالکانه||پالیکانه дарча, дарича, ғурфа; равзан, панҷара, тобадон.

Зи уду сандал ӯро остона,
Дараш симину заррин полгона. Рӯдакӣ

Тарсам зи полконаи дида фурӯ ҷаҳад
Ин чанд қатра хун, ки маҳалли вафои туст.
Камоли Исмоил

ПОЛЕЗ پالیز *ниг.* **полиз.**

ПОЛЕЗБОН پالیزبان *ниг.* **полизбон.**

ПОЛИГОНА پالیگانه *ниг.* **пол(и)гона.**

ПОЛИДАН پالیدان **1.** ҷустуҷӯ кардан; **2.** таровидан, заҳидан; ҷорӣ шудан, рехтан.

Чу дид он бару чеҳраи дилпазир,
Зи пистони модар биполид шир. Фирдавсӣ

3. соф кардан, пок кардан; **4.** ба охир расидан, тамом шудан.

Дигар рӯз чун бардамид офтоб,
Биболид кӯҳу биполид хоб. Фирдавсӣ

5. пошидан, пош додан.

Ҳамеша тофта бинам сияҳ ду зулфи туро,
Дилам зи тофтанаш тофта шавад ҳамвор.
Магар ки ғолия меполӣ андар ӯ гаҳ-гоҳ
В-агарна аз чӣ чунон тофтасту ғолиябор. Фаррухӣ

6. жӯлидан, ошуфта шудан.

ПОЛИЗ||ПОЛЕЗ پالیز **1.** боғ, бӯстон; гулистон.

Ба полиз зери гулафшон дарахт
Бихуфт ин се озодаи некбахт. Фирдавсӣ

Бозор зи ранги ӯ чун кулбаи баззоз
Полиз зи бӯи ӯ чун хокаи аттор. Ломеъӣ

2. киштзор, мазраа, ҷое, ки харбуза, тарбуз ва м. инҳо кошта мешавад.

Замоне бад-ин дос гандум дарав,
Бикун пок полизам аз хору хав. Асадӣ

Шаҳри ӯро ҳамвор сохта полиз мекорем. Восифӣ

ПОЛИЗБОН||ПОЛЕЗБОН پالیزبان **1.** боғбон, нигоҳубинкунандаи боғ, киштзор ва ғ.

Равнақи полиз рафт, акнун ки булбул ними шаб
Бар сари п о л и з б о н камтар занад «Полизбон».
Замирӣ

Ба даргоҳи полизбон омаданд,
Ба шодӣ бари мизбон омаданд. Фирдавсӣ

2. номи навое аз мусиқӣ.

Ин занад бар чангҳои суғдиён «Полизбон»
В-он занад бар нойҳои суриён озодвор. Манучеҳрӣ

ПОЛИЗБОНӢ پالیزبانی боғбонӣ.

Ҳамеша ҷуз аз мизбонӣ макун,
Бар ин бошу полизбонӣ макун. Фирдавсӣ

ПОЛИЗГОҲ پالیزگاه киштзор, мазраа, ҷои полиз.

Магар девонае мешуд ба роҳе,
Сари хар дид дар полизгоҳе. Аттор

ПОЛИК پالیک ҷоруқе, ки ресмонҳои он ба банди пой печонда мешавад.

Аз хару полик он ҷой расидам, ки ҳаме
Мӯзаи чинӣ меҳоҳаму аспи тозӣ. Алии Қарт

ПОЛ(И)КОНА پالکانه||پالیکانه *ниг.* **пол(и)гона.**

ПОЛО(Й) پالا(ی) **1.** асп.

Зи дарвоза то даргаҳи шаҳ ду мил
Дурӯя сипаҳ буд полову пил. Асадӣ

2. дар таркиби калимаҳои мураккаб маънии софкунандаи ягон моеъро ифода мекунад, мас 'майполо—софкунандаи май'; 'ширполо—софкунандаи шир'.

ПОЛОВАН پالاون асбобе, ки ба шакли тӯр буда, чизеро бо он соф мекунанд; чавлӣ; баракгирак; ширполо; софӣ.

Афшураи хуни дил аз чашми ӯ
Рехта половани мижгон фурӯ. Абӯшуайб

ПОЛОИДАН پالائیدن **1.** соф кардан; тоза кардан.

Ҷигар мар-онро [ғизоро] хун кунад ва биполояд.
«Қисас-ул-анбиё»

2. чакондан.

Ба раевой андар бимонему дард,
Биполоем аз дидагон оби зард. Фирдавсӣ

Кунун ҳам ту зи дида хун биполой,
Ба гоҳи фурқат аз гирья маёсой.
Фахриддини Гургонӣ

ПОЛОИШ پالایش **1.** софшавӣ, тозашавӣ; соф шудан, тоза шудан.

Аз эшон туро дил пуророиш аст,
Гуноҳи маро низ полоиш аст. Фирдавсӣ

2. таровиш, заҳиш; таровидан, заҳидан; чакидан.

Дарьё, ки чунин фароҳрӯй аст,
Полоиши қатраҳои ҷӯй аст.
В-он кӯҳи баланд, к-абрнок аст,
Ҷамъомади резаҳои хок аст. Низомӣ

ПОЛОЙ پالای *ниг.* **поло(й).**

ПОЛОЙХОҲ پالای‌خواه аспхоҳ, аспталаб.

Хурӯшидани марди полойхоҳ
Якояк баромад зи даргоҳи шоҳ. Фирдавсӣ

ПОЛОН پالان пӯшише, ки ба пушти ҳайвоноти боркаш барои бор ниҳодан ва ё савор шудан мегузоранд.

Он яке хар дошт, полонаш набуд,
Ёфт полон, гург харро даррабуд Румӣ

Он харитаро аз полони хар берун овард. Авфӣ

ПОЛОНА پالانه баромадгоҳи хона аз тарафи сақф, баромадгоҳ ба болои бом.

Имороти ҳоҷиву полонаҳош
Ҳамебурду мекард яксар хароб. Салмони Соваҷӣ

ПОЛОНГАР پالانگر полондӯз.

Хар аз дукконӣ полонгар гурезад,
Чу бинад ҷавфурӯш, аз ҷой хезад. Низомӣ

Намоянд ҳар шаб харонро ба хоб,
Ки полонгаронро бибурдаст об. Салмони Соваҷӣ

ПОЛОНГАРӢ پالانگری полондӯзӣ, касби полондӯзӣ.

Полонгарие ба ғояти хад
Беҳтар зи кулоҳдӯзии бад. Низомӣ

ПОЛОНӢ پالانی ҳайвони борбардор, ҳайвони боркаш.

Бад-ӯ гуфто: Магу чунин, гар ӯро ин ҳунар будӣ,
Набудӣ чун харон номаш миёни халқ полонӣ.
Саноӣ

ПОЛОПОЛ پالاپال сахт, мушкил.

Ба фарру ҳайбати шамшери ту қарор гирифт
Замонае, ки пурошӯб буду полопол. *Дақиқӣ*

ПОЛОШ پالاش олудагӣ, олоиш.

Чу полағзу полош дорад гилат,
Маранҷон диле, то наранҷад дилат.
«Фарҳанги Рашидӣ»

ПОЛОҲАНГ پالاهنگ *ниг.* **полҳанг.**

ПОЛУ پالو донаҳои сахте монанди адас, ки бар бадани одам, бештар ба рӯй ва дасту пой мебарояд; озах.

Эй ишқ, зи ман дур, ки бар дил ҳама ранҷӣ,
Ҳамчун зи бари чашм яке мӯҳкам пэлу.
Шокири Бухорӣ

ПОЛУДА I پالوده **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* **полудан; 2.** соф, тоза, покиза, пок.

Ҷаҳон аз дасти мо осуда бошад,
Зи пархошу ситам полуда бошад.
Фахриддини Гургонӣ

зари полуда тиллои соф.

Зари олуда камъиёр бувад,
Зари полуда пойдор бувад. *Саноӣ*

3. *маҷ.* табоҳ, зоеъ, бекора, нобуд.

Гар моҳи ту аз мушки тар олуда набудӣ,
З-ин сон дили ман хаставу полуда набудӣ.
Хисрави Деҳлавӣ

полуда гаштан (ё шудан) а) тоза шудан, пок гардидан.

Чунон шоҳ полуда гашт аз бадӣ,
Ки тобид аз ӯ фарраи эзадӣ. *Фирдавсӣ*

б) *маҷ.* табоҳ шудан, зоеъ шудан.

Чу мағзу дили мардум олуда гашт,
Хирад тиравү раъй полуда гашт. *Фирдавсӣ*

Зи бас ҷон, ки аз марг полуда шуд,
Танаш сусту чангол фарсуда шуд. *Асадӣ*

◇ **чашми полуда** чашми ашколуд, чашми ашкрез.

Гардун камаре бар тани фарсудаи мост,
Ҷайҳун асаре зи чашми полудаи мост.
Дӯзах шараре зи оҳи беҳудаи мост,
Фирдавс даме зи вақти осудаи мост. *Хайём*

ПОЛУДА II پالوده як навъ ҳалвое, ки аз орд, қанд, асал, нишоста ва ғ. мепазанд.

Хоки девори хеш лесӣ беҳ,
Ки зи полудаи касон ангушт. *Низомӣ*

Чунон гуфтӣ, ки ӯро полуда хӯрдан мефиристад.
«Таърихи Байҳақӣ»

полудаи қандӣ навъе аз полудаи ширин.

Солҳо аз ғами полудаи қандӣ Бусҳоқ
Чун кабобаш дили бирьёншуда хунполо буд.
Абӯисҳоқи Атъима

◇ **полудаи бозор** *кинол* аз чизе, ки зоҳиран хушнамо ва аслан бад аст.

Биспор ҳама занг ба полунаи оҳан,
Бигзор ҳама ранг ба полудаи бозор. *Саноӣ*

полудаи сари кӯй *ниг.* **полудаи бозор.**

З-он ки полудаи сари кӯяст,
Имтиҳонаш куну фурӯ полой. *Анварӣ*

ПОЛУДАГӢ پالودگی пок будан; соф кардан, пок намудан.

Гуҳар суфт натвон ба осудагӣ,
Бувад нуқра мӯҳтоҷи полудагӣ. *Низомӣ*

ПОЛУДАМАҒЗ پالوده‌مغز покизамағз, покботин, покзамир, софдил.

Шаҳ аз панди он пири полудамағз
Ҳаросон шуд аз кори он пойлағз. *Низомӣ*

ПОЛУДАН پالودن **1.** соф кардан, тоза намудан, пок гардонидан.

Раҳи доварӣ пок бинмудашон,
Зи олудагиҳо биполудашон. *Фирдавсӣ*

Бибояд шуст ҷонатро ба илму тоат аз исьён
Чунон к-об аз намат ҷонро зи шубҳатҳо биполояд.
Носири Хисрав

2. гудохтан, об карда тоза намудани зару нуқра ва ғ.

Сухан чун зарри пухта бехабосат гардаду софӣ,
Чу ӯро хотири доно ба андеша биполояд.
Носири Хисрав

3. рехтан, резондан; равон кардан.

Хунҳо аз ду дида полудам,
Рахна-рахна шуд аз ғамат ҷигарам. *Анварӣ*

4. заҳидан, заҳида баромадан, таровиш кардан, таровидан; рехтан, ҷорӣ гардидан.

Феъли олуда гавҳар олояд,
Аз хуми сирка сирка полояд. *Унсурӣ*

Аз гилу об ҷома битвон шуст,
Ки шавад поктар зи бори нахуст.
Лек чун дил ба ғафлат олояд,
Хунат аз дидагон биполояд. *Ҷомӣ*

5. тар кардан, намнок гардонидан.

Бад-ин бартарин номи яздоншро
Бихонду биполуд мижгоншро. *Фирдавсӣ*

6. берун шудан, дур шудан.

Хирадманд биншаст бо ройзан,
Биполуд аз айвон шаҳи анҷуман. *Фирдавсӣ*

7. тамом шудан, ба охир расидан; зоеъ гардидан.

Чу барзад сар аз бурҷи Шер офтоб,
Биболид рӯзу биполуд хоб. *Фирдавсӣ*

8. табоҳ кардан, зоеъ гардонидан, ҳадар кардан; аз байн бурдан.

Дар сафар хоҷагӣ никӯ н-ояд,
Ки сафар хоҷагӣ биполояд. *Саноӣ*

9. оғушта кардан, сириштан, хамира кардан.

Ду чашми ман рухи ман зард дид натвонист,
Аз он ба хуни дил онро ҳамебиполояд.
Масъуди Саъд

◇ **полудани ранги рух** кандани ранги рӯй, паридани ранги рӯй, тағьири ҳолат.

Чу биншаст мӯбад, ниҳоданд хон,
Зи мӯбад биполуд ранги рухон. *Фирдавсӣ*

ПОЛУДАПАЗ پالوده‌پز полудапазанда, касе, ки ҳалвои полуда мепазад.

Шаҳрро ғирбол кардам дар талаб
В-он гаҳе полудапаз пайдо нашуд. *Зуҳурӣ*

ПОЛУНА پالونه *ниг.* **пoлован.**

Биспор ҳама занг ба полунаи оҳан,
Бигзор ҳама ранг ба полудаи бозор. *Саной*

Полуд ҷони хеш ба полунаи бало,
Паймуд умри хеш ба паймонаи замон. *Муиззӣ*

ПОЛУҒ پالغ қадаҳи (паймонаи) шароб, ки аз шохи гов, каргадан, устухони фил ва чӯб месохтанд; *муқ.* **болуғ.**

Бо чанги суғдиёнаю бо полуғу кабоб
Омад ба хони чокари худ хоҷа бо савоб. *Имора*

Бидидаш ҳамон ҷой бар тахти хеш
Яке полуғу косаи май ба пеш. *Асадӣ*

ПОЛҲАНГ||ПОЛАҲАНГ||ПОЛОҲАНГ پالهنگ||پالاهنگ тасма ё ресмоне, ки ба канори лаҷоми асп мебананд, яккаҷилав, чилбур; банд, расан, таноб, ки аспи кӯталро ба он баста мекашанд.

Маркабони об дидам сар зада бар рӯи об,
Полҳанги ҳар яке печида бар кӯҳи гарон. *Фаррухӣ*

Дар панохи хирад нишин, ки хирад
Гардани аспрост полоҳанг. *Хоқонӣ*

Зи ҳар сӯ кашон зангие чун наҳанг,
Ба гардан-дар афсор ё полҳанг. *Низомӣ*

пом پام *шакли дигари* = **вом.**

ПОМАС پامس пойбанд, барҷомонда, дармонда, бечора.

Худойгоно, помас ба шаҳри бегона
Фузун аз ин натвонам нишаст, дастурӣ! *Дақиқӣ*

ПОМОЛ پامال *ниг.* **поймол.**

ПОН *ҳ.* پان барги як навъ дарахтест аз зоти филфил (мурч) дар Ҳиндустон, ки онро барои сурх кардани лабҳо мехоянд.

Аз баҳри сурхии лаби захми адӯи ӯ
Кофӣ бувад шабоҳати пайкон ба барги пон.
Толиби Омулӣ

Ба сурх кардани лабҳои хеш лахти дилам
Нигори сангдили ман чу барги пон бихӯрад. *Шоҳин*

ПОНХӮРДА پانخورده: **лаби понхӯрда лаби сурх.**

Бӯи гулзори шаҳодат ҳар киро бетоб кард,
Чун лаби понхӯрда мебӯсад даҳон шамшерро. *Соиб*

ПОНСАД پانصد панҷсад.

ПОНИЗ||ПОНИД پانیذ||پانید *ниг.* **фониз.**

ПОНӢ *ҳ.* پانی об.

На дар он меъда резаи майда,
На дар он дида қатраи понӣ. *Саной*

ПООҲУ پاآهو ба истилоҳи бинокорон хонаи шашпаҳлу (мусаддас); ✧ **(ин) бинои пооҳу** *кинoя аз* дунъё.

З-ин дев вафо чаро тамаъ дорӣ,
Ҳамчун ман аз ин бинои пооҳу. *Носири Хисрав*

ПОПӮШ پاپوش *ниг.* **пойпӯш.**

ПОР I پار *порсол, соли пеш, соли гузашта.*

Боз бар ёд медиҳад дилро
Шодии пору ишрати перор. *Убайди Зоконӣ*

Порам ҳама доман аз шакар пур
Имсол зи хуни чашми тар пур. *Шоҳин*

ПОР II پار *шакли кӯтоҳшудаи* **пора** I.

Зинати боғ бештар гардад,
Чу гули сурх ҷома пор кунад. (1) *Имодӣ*

пор-пор пора-пора, лахт-лахт, порча-порча, тикка-тикка, аз ҳам рехта.

Дини Зардушт ошкор шуда
Пардаи раҳм пор-пор шуда. *Саной*

ПОРА I پاره **1.** дарида, чокшуда, кандашуда, гусаста.

Мегуфт, ки танг буд дар бар,
Пироҳани танг пора беҳтар. *Ҳилолӣ*

Дар дили гул гар надорад нолаи булбул асар,
Дар чаман ин сурхии рухсору ҷайби пора чист.
Махфӣ

пора гаштан (ё **шудан**) даридан, канда шудан, гусаста шудан.

Зи аспон фурӯ рехт баргустувон,
Зиреҳ пора шуд бар миёни гавон. *Фирдавсӣ*

Дили ман пора гашт аз ғам, на з-он гуна ки беҳ гардад,
Агар ҷонон бад-ин шод аст, ё раб поратар бодо!
Хисрави Деҳлавӣ

пора кардан (ё **сохтан**) даронидан, чок кардан, кандан.

Пора месозанд ҷайбат, чун тамаъ созӣ либос,
Ҳосил аз пӯшиданӣ чоки гиребон асту бас. *Сайидо*

Дил ҳазорон пора хоҳам кард аз теғи ғамат
То диҳам пайванд бар ҳар тора мӯят порае.
Шоҳин

пора шудан *ниг.* **пора гаштан; 2.** қитъа, парча, тикка, бурда; луқма.

Далерон натарсанд аз овози кӯст,
Ки ду пора чӯб асту як пора пӯст. *Фирдавсӣ*

Шайх молид дасту пеш нишаст,
Бурд аввал ба нону ҳалво даст;
Порае хӯрду порае бигзошт,
Порае бахши ғонбон бардошт. *Ҷомӣ*

пора дӯхтан ямоқ кардан, васла кардан, пина дӯхтан.

Чанд ба шаб дар самоъ ҷома даридан зи шавқ,
Рӯзи дигар бомдод пора бар ӯ дӯхтан? *Саъдӣ*

Гар аз он доман ба ин дарвеш васле мерасид,
Порае медӯхтам ин ҷони пора-пораро.
Камоли Хуҷандӣ

3. дона, адад; **порае** андаке, каме, камтар, қисман.

Як пои ӯ порае ланг буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

порае *аз чизе* а) каме, андаке, қадре, миқдоре аз чизе.

Ҳар кӣ сухан бо сухане зам кунад,
Порае аз хуни ҷигар кам кунад.*

б) баъзе, бархе, қисме; **4.** *нумератив* ҳамчун то, адад, дона, мас. 'даҳ пора — даҳто, даҳ дона'; 'чанд пора — чандто, якчандто, чанд адад'.

[Амири Хуросон] даҳ пора ёқути сурх ва даҳ тахт ҷомаи бешбаҳо ва даҳ ғулому даҳ канизак ... назди вай фиристод. *«Таърихи Систон»*

[Ҳалокухон] чанд пора қалъаи дигар ба вай бахшид. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

[Ғозон] бар обе, ки онро Қоли Тажан мегӯянд, банде фармуд бастан ва чанд пора деҳро ободон кард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

5. гурзи оҳанин.

Бареро кӯфта пора, дилеро дӯхта зӯбин,
Сареро хору хас болин, танеро хоку хун бистар.
Масъуди Саъд

6. навъе аз ҳалво, шакарпора.

Панде бамаза чу қанд бишнав,
Беайб чу пораи Самарқанд. *Носири Хисрав*

◇ **пораи зард** порчаи зарде, ки яҳудиён барои фарқ кардани худ аз дигарон ба китфи худ медӯхтанд.

Гардун яҳудиёна ба китфи кабӯди хеш
Он зард пора бин ки чӣ пайдо барафканад. *Хоқонӣ*

пора-пора а) қисм-қисм, ҷудо-ҷудо, парча-парча, аз ҳам ҷудо.

Андар эшон ҳеҷ гуна қисмат набувад ва лекин пазиро буванд мар пора-пора шуданро. *Ибни Сино*

Пора-пора дилам зи оташи шавқ,
Пораҳои кабобро монад. *Ҷомӣ*

б) кам-кам, андак-андак; рафта-рафта.

Пора-пора кардамат фармонпазир,
Ман ба иззат хӯгарам, сахтам магир! *Румӣ*

ПОРА II پاره паридан, париш, парвоз.

Гар бипаррад ба пар, ҳумой бувад,
Пораи ӯ ба дасту пой бувад. *Саноӣ*

ПОРА III پاره ришва, чизе, ки ба касе барои иҷрои кори ноҳақ ва ғайриқонунӣ дода мешавад.

Ҳар он ҷо, ки пора шуд аз дар дарун,
Шавад устуворӣ зи равзан бирун. *Унсурӣ*

Мо подшоҳи пораву ришват набудаем,
Бал порадӯзи хирқаи дилҳои пораем. *Румӣ*

паи пора гирифтан ба ришва гирифтан.

Макун, эй дӯст, зи ҷавр ин дилам овора макун,
Ҷон паи пора бигиру ҷигарам пора макун. *Румӣ*

ПОРАГАК||ПОРАКАК پاره گک||پاره کک *шакли тасғири* **пора** I.

Гӯӣ, ки ду-се пираҳан аст аз ду-се гуна,
В-аз домани ҳар як зи дигар порагаке кам.
Тоҳири Чағонӣ

ПОРАДӮЗ پاره‌دوز пинадӯз, васладӯз, ямокчӣ, кӯҳнадӯз.

Мо подшоҳи пораву ришват набудаем,
Бал порадӯзи хирқаи дилҳои пораем. *Румӣ*

ПОРАДӮЗӢ پاره‌دوزی пинадӯзӣ, васладӯзӣ, кӯҳнадӯзӣ.

Порадӯзе буд дар ақсои Рай,
Мутмаин бар порадӯзӣ рои ӯ вай. *Ҷомӣ*

ПОРАЗАН پاره‌زن пинадӯз, васладӯз, ямоқчӣ, кӯҳнадӯз.

Дарнигар дар санъати поразане,
К-ӯ ҳамедӯзад кухан бе сӯзане. *Румӣ*

ПОРАКАК پاره کک *ниг.* **порагак.**

ПОРАНҶ پارنج *ниг.* **пойранҷ.**

ПОРАПОР پاره‌پار *ниг.* **пора I (пора-пора).**

Ба фармони он хисрави номдор
Бикарданд аз он пас варо порапор. *Фирдавсӣ*

ПОРАХИШТ پاره‌خشت хиштпора, порчаи хишт.

Ҳар он порахиште, ки бар манзарест
Сари Кайқубодеву Искандарест. *Хоҷу*

ПОРАХОР پاره‌خوار касе, ки пора мехӯрад, ришватхӯр.

Филбачча мехӯрӣ, эй порахор,
Ҳам барорад хасми фил аз ту 'дамор. *Румӣ*

ПОРГИН پارگین 1. ҷое, ки обҳои чиркин, ганда, пасмонда ҷамъ мешавад, ҳамчун обрези ҳаммом, таҳоратхона; обрези ошхона.

Ҳавзҳои чу об дар дида,
Поргинҳои оби гандида ... *Низомӣ*

Ҷони магас ҳаст нами поргин,
Заҳр бувад бар магаси ангабин. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. хандақе, ки бо об пур карда мешавад.

Мардумони Бухоро ҷамъ шуданд ва иттифоқ карданд ва поргини ҳисор бино карданд.
«Таърихи Наршахӣ»

ПОРДУМ پاردم банди пахни чармин, ки аз тахти думи хар, хачир ва ғ. гузаронида аз ду сӯ ба ду канори полон ё зин баста мешавад.

Пушти ӯ хам гашт ҳамчун пушти хум,
Абрувон бар чашм ҳамчун пордум. *Румӣ*

Зин барниҳод ва пеши кафали ӯ шуд, то ӯро пордум ниҳад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

◇ **пордум будани (ё шудани) инони** *касе* аз ниҳояти саросемагӣ худро гум кардан.

Ба ҷое, ки ман пой бифшурдам,
Инони суворон будӣ пордум. *Фирдавсӣ*

ПОРИКОБ پارکاب озими сафар, озими саворшавӣ, азмкунанда ба сафар; **порикоб бардоштан** саворӣ кардан, сафар намудан; *кинояаз* мурдан.

Чу ман порикобе, ки бардоштам,
Инони ҷаҳон бар ту бигзоштам. *Низомӣ*

ПОРИКОБӢ پارکابی дар рикоби подшоҳ ё хоҷа будан, дар ҳузури подшоҳ ё калоншавандае истодан, ҳузурӣ.

Ба хидматпешагони порикобӣ
Қарораш рафт дар оташхитобӣ. *Хоҷӣ*

ПОРИН پارین мансуб ба соли гузашта, порсола,

Мири порину мири перорин,
Ҳама баттолу мо ҳамон таббол. *Саъдӣ*

Айши поринро, ки кардӣ, мешинос
Соли дигарро бар он мекун қиёс! *Ҷомӣ*

ПОРИНА پارینه *ниг.* **порин.**

Ҳамон ширинии порина дарьёфт,
Ба ширинӣ расад ҳар к-ӯ шакар ёфт. *Низомӣ*

◇ **Аҳмади порина** *кинояаз* касе, ки дар ӯ тағьири ҳол ё ягон тағьироти дигар дида намешавад, дар урф ба шакли «Аҳмади порина савдогари Кармина» ба кор аст.

Тавба зи май карда буд дил, чу ту соқӣ шудӣ,
Боз ҳамон ҳол шуд Аҳмади поринаро.
Хисрави Деҳлавӣ

ПОРОВ پاراو пир, пиразан, кампир.

Зани поров, чун биёбад буқ,
Сар зи шодӣ кашад суи Айюқ. *Мунҷик*

ПОРС پارس номи қисмате аз Эрон, ки Шероз, Исфаҳон, Кирмон ва Язд аз он ҷумла аст ва гоҳо ба маънии тамоми Эрон кор фармуда мешавад; Форс.

Супурд он гаҳе тоҷи шоҳӣ бад-ӯй,
В-аз он ҷо суви Порс бинҳод рӯй. *Фирдавсӣ*

ПОРСАНГ پارسنگ *ниг.* **посанг.**

Баст даврон бар руkӯи чарх чандин сангу хок,
Лек дар мизони ҳикмат кам бувад аз порсанг.
Котибӣ

ПОРСИГӮ(Й) پارسی گو(ی) ба забони порсӣ гапзананда, ба забони форсӣ суханкунанда, форсизабон.

Ҳафтод ҳазор муваҳҳиди порсигӯй наҷот ёбанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Туркони порсигӯ бахшандагони умранд,
Соқӣ, бидеҳ башорат риндони порсоро. *Ҳофиз*

ПОРСО پارسا **1.** пок, покиза, покдоман, некӯкирдор; боисмат.

Ба гетӣ ба ҷуз порсо зан маҷӯй,
Зани бадкуниш хорӣ орад ба рӯй. *Фирдавсӣ*

Зани хуби фармонбари порсо
Кунад марди дарвешро подшо. *Саъдӣ*

2. диндор, парҳезгор; худотарс; зоҳид, шайх.

Яке аз мулуки беинсоф порсоеро пурсид, ки аз ибодатҳо кадом фозилтар аст. *Саъдӣ*

Чанд худро пеши мо қимат ниҳӣ, эй порсо,
Худфурӯшироривоҷе нест дар бозори мо. *Ҷомӣ*

3. *ба шакли ҷамъ* **порсоён** эрониён; порсизабонон.

Тозиёнро ғами аҳволи гаронборон нест,
Порсоён, мададе то хушу осон биравам. *Ҳофиз*

ПОРСОЗОДА پارسازاده фарзанди порсо, касе, ки падараш порсост; *ниг.* **порсо 1, 2.**

Порсозодаеро неъмати бекарон аз тарикаи аммон ба даст афтод. *Саъдӣ*

ПОРСОЙ پارسایی **1.** покӣ, покизагӣ, покдоманӣ, некӯкирдорӣ, боисматӣ.

Бозоргонеро зане буд дар камоли хубӣ ва порсоӣ. *«Нигори дониш»*

2. диндорӣ, парҳезгорӣ; худотарсӣ; зоҳидӣ.

Зоҳидо, аз нуқлу май беҳуда манъам мекунӣ,
Ман, ки риндӣ карда бошам, порсоӣ чун кунам?
Ҳилолӣ

Ту аз сарриштаи тадбири зоҳид ғофилӣ, варна
Надорад фисқ хилватхонае ҷуз порсоиҳо. *Бедил*

ПОРСӢ پارسی **1.** мансуб ба Порс.

Ба симин ситом овариданд сӣ
Аз аспони тозиву аз порсӣ. *Фирдавсӣ*

Шаккаршикан шаванд ҳама тӯтиёни Ҳинд
З-ин қанди порсӣ, ки ба Бангола меравад. *Ҳофиз*

2. мардуми Порс, аҳли Порс, форс.

Зи румию мисрию аз порсӣ
Фузун буд мардон чиҳил бор сӣ. *Фирдавсӣ*

3. забони қадими форсӣ.

Басе ранҷ бурдам дар ин соли сӣ,
Аҷам зинда кардам бад-ин порсӣ. *Фирдавсӣ*

Дӯстон аз ман дархост карданд, ки ин китобро ба порсӣ тарҷума кун. *«Таърихи Наршахӣ»*

ПОРӢ پاری *шакли кӯтоҳшудаи* **порина.**

ПОС پاس **1.** як ҳисса аз ҳашт ҳиссаи шабонарӯз, як ҳисса аз чор ҳиссаи шаб (се соат).

Чун як пос аз шаб бимонд, Олтунтош бо хосагони худ барнишаст ва бирафт. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Ҳамегуфт ин сухан то посе аз шаб,
Расида ҷонаш аз андӯҳ бар лаб. *Ҷомӣ*

2. посбон, дидбон, қаровул, муҳофиз.

Сипаҳ дид дар хаймаҳо беҳарос,
На ҷое тилоя, на овои пос. *Асадӣ*

Ятоқӣ ба омад-шудан чун харос,
Наёсуд дурроҷа аз бонги пос. *Низомӣ*

3. нигаҳбонӣ, нигаҳдорӣ, муҳофизат, дидбонӣ, посбонӣ.

Бидон, ки мулук аз баҳри поси раиятанд, на раият аз баҳри тоати мулук. *Саъдӣ*

Шабҳо, ки бар остонаи ӯ
Гардӣ паи поси хонаи ӯ ... *Ҷомӣ*

Ба поси обрӯ чандон дури ноб
Нисораш кун, ки гардад баҳри симоб. *Ҳозиқ*

4. *маҷ.* ҳурмату эҳтиром, муроот, иззату икром.

Обрӯи мост поси обрӯи дигарон,
Пардапӯши айби моро пардапӯшиҳои мост.
Шавкат

Вале дар поси ному нанги дилдор.
Назар андохт Маҷнуни дилафгор. *Мулҳам*

поси хотир риояи раъю хотир(-и касе), ба ҷо овардани ҳурмат(-и касе).

Филҷумла поси хотири ёронро мувофақат кардам. *Саъдӣ*

Ҳамвора ба поси хотири боз ҷунбиш намекард, ки ... ба андак беадабӣ ба хӯрдани ман машғул шавад. *«Нигори дониш»*

поси хотирдорӣ ҳурмат кардан, эҳтиром намудан, муроот кардан.

Поси хотирдорӣ, эй оина, аз мо ёд гир,
Айбҳои халқ мебинему мепӯшем мо. *Сайидо*

пос доштан а) нигаҳбонӣ кардан, муҳофизат намудан.

Шер ӯро пос дошт, чун бомдод шуд, шер бирафт. *Авфӣ*

Яке гуфто: Агар медоштӣ пос,
Чаро бар дар накардӣ қуфли васвос? *Сайидо*

б) *маҷ.* пойдан, зери чашм кардан, муроқиб будан.

Чу огоҳ шуд марди эзадшинос,
Ки дуздон бар он қалъа доранд пос ... *Низомӣ*

в) *маҷ.* риоя кардан.

Магир аз даҳани халқ ҳарфро зинҳор,
Ба осиё чу шудӣ, пос дор навбатро. *Соиб*

поси *чизе* **(нигаҳ) доштан** чизеро ҳурмат ва нигаҳдорӣ кардан, эҳтироми чизеро ба ҷо овардан.

Чанд зи поси дирам афтӣ ба ранҷ,
Поси сухан дор, ки умре поси сӯҳбат доштам.
Сайидо

поси *чизе* **кардан (ё намудан)** *ниг.* **пос доштан в).**

З-ошноён ҳеҷ кас поси вафодорӣ накард,
Бо ғарибон гар биёмезам, зи ман набвад ғариб.
Заҳири Форьёбӣ

Муиззиддини Қайқубод ... чанд рӯз поси насоеҳи падар намуда ... худро аз айшу тараб боздошт. *«Таърихи Фариштa»*

поси дил кардан ҳурмати касе ё чизеро ба ҷо овардан, озурда ва шикастадил накардан.

Поси дилҳо кардану хидматгарӣ
Созадат маҳдуму бахшад сарварӣ. *Румӣ*

ПОСАНГ پاسنگ чизе, ки барои баробар ва мувозина кардани ду каффаи тарозу бар як каффаи тарозу мениҳанд.

Иёри ҳилми гаронаш падид натвон кард,
Агар сипеҳр тарозу шавад, замин посанг. *Фаррухӣ*
Ки аз он гил кунад яке посанг,
То шакар бидҳадаш муқобили санг. *Саноӣ*

ПОСБОН پاسبان **1.** қаровули шаб, муҳофизи шабона; нигаҳдор, нигаҳдоранда, муҳофиз, дидбон, қаровул.

Биёяд ба ҳар гӯшае дидбон,
Тилоя ба рӯзу ба шаб посбон. *Фирдавсӣ*
Саре, к-ӯ аз ҳаё дар пеш бошад,
Ба исмат посбони хеш бошад. *Ҳилолӣ*

посбони аҳд нигоҳдорандаи аҳд, риоякунандаи аҳду паймон, вафокунанда ба аҳд.

Ошиқе будаст дар айёми пеш,
Посбони аҳд андар аҳди хеш. *Румӣ*

2. *киноя аз* ситораи Зуҳал.

Посбон бар чархи ҳафтӯм хуш бихусбад баъд аз ин,
Чун ҷаҳонро адлу инсофи ту медоранд пос.
Заҳири Форьёбӣ

посбони торами ҳафтӯм, посбони фалак *киноя аз* ситораи Зуҳал.

ПОСБОНӢ پاسبانی нигаҳбонӣ, қаровулӣ, дидбонӣ, шуғли посбон.

ПОСДОР پاس‌دار нигаҳбон, нигаҳдоранда, посбон.

Чу баргашт Рустам бари шаҳриёр,
Аз эронсипаҳ Гев буд посдор. *Фирдавсӣ*

посдорони салтанат ҳомиёни давлат, пуштибонони салтанат, аъён ва мансабдорони мамлакат.

Аркони давлат ва посдорони салтанат баъд аз инқизои шаш моҳ ӯро аз миёна бардошта аз ӯ фориғ гардиданд. «*Шаҳномаи Фарғона*»

ПОСДОРАНДА پاسدارنده посбон, посбоникунанда, нигаҳдоранда.

Тилоя зи лашкаргаҳи ҳар ду шоҳ
Шуда посдоранда то субҳгоҳ. *Низомӣ*

ПОСОР||ПОСЬЁР پاسار||پاسیار лагад, лагадкӯб.

Посор мекунад ману хубонро,
Танг омадам зи пожаху посораш. *Носири Хисрав*

ПОСТОН پاستان *ниг.* **бостон.**

ПОСТОНӢ پاستانی *ниг.* **бостонӣ.**

Аҳди ёрони постониро
Тоза чун бӯстон намебинам. *Хоқонӣ*

ПОСУХ پاسخ **1.** ҷавоб.

Се бор ин суханҳо бар эшон биронд,
Чу посух наёмадаш, хомӯш бимонд. *Дақиқӣ*
Ба посух чунин гуфт Рустам бад-ӯй,
Ки рав, назди он меҳтари номҷӯй. *Фирдавсӣ*
Забонаш кард посухро фаромӯш,
Ниҳод аз оҷизӣ бар дида ангушт. *Низомӣ*

посух гузоштан ҷавоб додан.

Фаридун паёмам бад-ин гуна дод,
Ту посух гузор, он чӣ оядт ёд. *Фирдавсӣ*

посух кардан ҷавоб додан, нома навиштан, ҷавоби нома навиштан.

Пас он гаҳ посухе кардаш ба оин,
Ба поён талху аз оғоз ширин.
Фахриддини Гургонӣ

посух овардан ҷавоб овардан, ҷавоби чизеро овардан.

Чунин посух овард он арҷманд,
Басе барнаёяд, ки гардад баланд. *Фирдавсӣ*

посух оростан ҷавоби нома навиштан.

Ҳама мӯбадон посух оростанд,
Ҳама кому ороми ӯ хостанд. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* таъбир(-и хоб).

Ба дил гуфтам ин хобро посух аст,
Ки овози ӯ дар ҷаҳон фаррух аст. *Фирдавсӣ*

ПОСУХГАРӢ پاسخ گری ҷавобгузорӣ, ҷавобгӯӣ, ҷавобдиҳӣ.

Чунон рав, ки пурсадт, посух кунӣ,
Ба посухгарӣ рӯз фаррух кунӣ. *Фирдавсӣ*

ПОСУХГУЗОР پاسخ گذار посухгӯй, ҷавобдиҳанда; сухангӯи ҳозирҷавоб.

Ҳама номдорони посухгузор
Забон баркушоданд бар шаҳриёр. *Фирдавсӣ*

ПОСУХДЕҲ پاسخ ده ҷавобдиҳанда, посухгӯй; ҳозирҷавоб.

Фириста касе соз донишпазир
Ниҳонбину посухдеҳу ёдгир. *Асадӣ*

ПОСУХНИЮШ||ПОСУХНИЙӮШ پاسخ نیوش ҷавобшунав.

Чӣ гуфт он сухангӯи посухниюш,
Ки девор дорад ба гуфтор гӯш. *Фирдавсӣ*

ПОСУХСАРОЙ پاسخ سرای *ниг.* **посухгузор.**

Ниҳода бад-ӯ гӯш посухсарой,
Пурандеша шуд з-ои сухан раҳнамой. *Фирдавсӣ*

ПОСЬЁР پاسیار *ниг.* **посор.**

ПОСӮХТА پاسوخته *ниг.* **пойсӯхта.**

ПОТАР *ҳ.* پاتر зани хушовоз.

Пурнамал... ду ҳазор аврати муслимаро дар ҳарами худ нигоҳ дошта дар зумраи потарони раққос интизом дод. «*Таърихи Фаришта*»

ПОТИЛ||ПОТИЛА پاتیل||پاتیله||پاتله деги калони мисин.

Дӣ чу ба оканда шудам, ёфтам,
Охури чун потилаи сифлагон. *Абулаббоси Аббосӣ*

Лахте ордҳора ба он барафканди ... ва онро гирд кардӣ чун кулича ва бо равғани гов ба потиле андар бирьён кардӣ. «*Таърихи Табарӣ*»

Чу потил гирду сарозер шуд,
Зи ҳалвои ғам чашми ман сер шуд. *Туғро*

ПОТОБА پاتابه *ниг.* **пойтоба.**

ПОЧА پاچه *ниг.* **пойча.**

ПОЧАҚ پاچک саргини гов, ки паҳну хушк шудааст, таппии гов.

То ба кай аз ақли ҷаҳландӯзи ту
Почаки даштӣ бувад дилсӯзи ту. *Бедил*

ПОЧАНГ پاچنگ сӯрохи хона ва кушк, ки ба як чашм аз он ба берун менигаранд; дарича, даричаи хурд.

Мол фароз орию ба кор надорӣ,
То бибаранд аз дару даричаву почанг. *Абӯосим*
Ҳазор гуна гул аз шох чеҳр бинмуданд
Чу лӯъбатони гуландоми нозук аз почанг.
Шамси Фахрӣ

ПОЧАПАЗ پاچه‌پز *ниг.* **пойчапаз.**

ПОЧИЛА پاچیله||پاچله пойафзор, кафш.

Бирун кун пой аз ин почилаи танг,
Ки кафши танг дорад пойро ланг. *Низомӣ*

Дар даруни Каъба расми қибла нест,
Чӣ ғам ар ғаввосро почила нест. *Румӣ*

пош پاش *асоси замони ҳозираи* **пошидан.**

ПОШ پاش пошидан, афшондан, пош додан; *маҷ.* коридан.

Хокро тухмаке диҳӣ гаҳи пош,
Ӯ яке сад диҳад ҳаме подош. *Саноӣ*

пош-пош пароканда, парешон, пора-пора, тикка-тикка, майда-майда.

Гуфтам: Аз оби наботат коми ман ширин нашуд,
Пушти теғе зад, ки шуд мағзам чу ҳалво пош-пош.
Саидо

ПОШАНГ پاشنگ **1.** хӯшаи ангур, сари ангур.

Ту гӯйӣ дурахшанда пошанг буд,
Ва ё дар дили шаб шабоҳанг буд. *Асадӣ*

2. харбуза, тарбуз, каду ва бодиринг, ки барои тухм монда шудааст.

Он саги малъун бирафт, ин саг бимонд аз хештан,
Тухмро монанди пошанг эдараш бар ҷой монд.
Мунҷик

ПОШИДА پاشیده *сифати феълии замони гузаштаи* **пошидан; аз ҳам пошида** аз ҳам ҷудо, пароканда, мутафарриқ, парешон.

ПОШИДАН پاشیدن **1.** афшондан, пош додан, ҷошидан, пароканда кардан, рехтан.

Ба таъна заҳр пошидӣ ҳаме дӣ,
Ба ханда мефишонӣ шаккар имрӯз. *Анварӣ*

2. *маҷ.* сарф кардан, исроф кардан, ба бод додан.

Моле, ки ба солҳо ҷамъ шуда буд, ҳама бипошид.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

3. *маҷ.* бахшидан, нисор намудан; эҳсону карам кардан.

Ҷавонмарду хушхулқу бахшанда бош,
Чу ҳақ бар ту пошад, ту бар халқ пош. *Саъдӣ*

Хез, Ҷомию хоки ин раҳ бош,
Ҳар чӣ дорӣ, ба хоки ин раҳ пош. *Ҷомӣ*

ПОШИКАСТА پاشکسته *ниг.* **пойшикаста.**

ПОШНА پاشنه **1.** қисми интиҳои қафои пои одам.

Ҳам пошна решу ҳам каф омос,
Чун пой ниҳам ба дашти алмос? *Файзӣ*

2. қисми ақиби поёни кафш, ақиби пойафзор.

Бизад пошна, санг андохт дур,
Завора бар ӯ офарин карду сур. *Фирдавсӣ*

пошна задан маҳмез задан ба асп, аспро бо пой нихта кардан.

Ҳамехост зад бар сари аспи ӯй,
Бизад пошна марди пархошҷӯй. *Фирдавсӣ*

ПОШНАКӮБ پاشنه‌کوب гурехтан ба қафо; гурезон ба қафо.

Навзоб пошнакӯб... қариби Гуҷарот худро расонд. *«Хизонаи омира»*

ПОШНАХЕЗ پاشنه‌خیز: **пошнахез кардан** маҳмез задан ба асп, аспро бо пой нихта кардан.

ПОШНО پاشنا *ниг.* **пошна.**

Нест мудбир аҳли тарк ар худ надорад кафш аз он-к
Ҳар шикоф аз пошнояш дину давлатро дар аст. (2)
Хисрави Деҳлавӣ

ПОШНОХЕЗ پاشناخیز *ниг.* **пошнахез.**

Дили равшани родро тез кард,
Мар-он бораро пошнохез кард. *Фирдавсӣ*

ПОШОН پاشان дар ҳолати пошидан, пошанда.

Ҳаме пойкӯбанда бар фарши Чин,
Зи сар мушк пошон, гул аз остин. *Асадӣ*

ПОШОНӢ پاشانی парокандагӣ, парешонӣ; **пошонии хат** аз ҳам дур-дур навиштани ҳарфҳо ва калимаҳо.

Афзунии қадр аст парешонии хотир,
Пошонии хатҳо сабаби ҳаҷми китоб аст.
Мӯҳсини Таъсир

ПОЯ پایه **1.** зинапоя, ҳар як паллаи нардбон.

Поя бисьёр сӯи боми баланд,
Ту ба як поя чун шавӣ хурсанд? *Саноӣ*

2. пой ва сутунчаҳое, ки бар онҳо мез, курсӣ, тахт, кат ва ғ. қоим ва устувор мешаванд.

Ҳама пояи тахт зарру булӯр
Нишастангаҳи шоҳ Баҳроми Гӯр. *Фирдавсӣ*

3. буньёд, асос, таҳкурсӣ, пойдевор.

Аввал андеша в-он гаҳе гуфтор,
Поя пеш омадасту пас девор. *Саъдӣ*

Фикр пояи ақл аст. *Зарбулмасал*

В-ар яке хӯша зи ток афкандӣ,
Токро поя ба хок афкандӣ. *Ҷомӣ*

4. зер, таг, домана.

Амир ... он шаб дар пояи кӯҳ фурӯд омад.
«Таърихи Байҳақӣ»

5. ҷой, маҳал, макон.

Мардро, к-ӯ зи разм бемоя-ст,
Домани хайма беҳтарин поя-ст. *Саноӣ*

6. паст, ночиз; забун, ҳақир.

Бал яке поя пашиз аст, ки то ёфтамаш.
На ҳаме дӯст ситонад зи ману на адувам.
Носири Хисрав

7. маротиба, бор, карат.

Мурдан ба ҳазор поя некӯст
Аз зиндагие, ки бе рухи ӯст. *Шоҳин*

8. дараҷа, қадр; мартаба, мақом.

Бад-он поя донад забони Расӣ,
Бад-он поя дониш ту хӯд кай расӣ! *Садри Зиё*

Гуфт: Буд аввал маро поя баланд
Шаҳвати нафсам бад-ин пастӣ фиканд. *Ҷомӣ*

пояи аъло мақоми баланд, мартабаи олӣ.

Чун дари ҷоҳил дараки асфал аст,
Пояи аъло талабад, аҷҳал аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ **пояи бандагӣ** ҷои исти ғуломон дар ҳузури подшоҳ; дараҷа ва ҳолати ғуломӣ.

Гуфт: Бархез, ҷой ҷои ту нест,
Пояи бандагӣ сазои ту нест. *Низомӣ*

пояи меҳтар қадру қимат ва дараҷаи бузургон.
Қасеро бидеҳ пояи меҳтарон,
Ки бар кеҳтарон сар надорад гарон. *Саъдӣ*

пояи ҳавз *киноя аз* ҷои расвоӣ ва бадномӣ.
Паи як бӯса гирди пояи ҳавз
Басе гаштам, ту дил дарьё накардӣ. *Хоқонӣ*

поя-поя тадриҷан, ба оҳистагӣ, оҳиста-оҳиста, дараҷа ба дараҷа.
Чӣ хоҳӣ қасеро ҳамекард меҳ,
Бузургиш ҷуз поя-поя мадеҳ. *Асадӣ*
Поя-поя рафт бояд сӯи бом,
Ҳаст ҷабрӣ будан ин ҷо тамъи хом. *Румӣ*

пояи *касе* **доштан** бо касе баробар шуда тавонистан.
Зи гурдон касе пояи ӯ надошт,
Ба ҷуз Пилтан пояи ӯ надошт. *Фирдавсӣ*

паст шудани пояи қадр(-и *касе, чизе*) хору забун гаштан.
Пояи қадри сухандонон, Фузулӣ, паст шуд,
З-ин сабаб ҳаргиз дар ин кишвар касе номе наёфт. *Фузулӣ*

дар пояи бад нишондан *киноя аз* паст кардан, хору залил намудан.
Ту подоши некӣ надонӣ чаро,
Ки дар пояи бад нишонӣ маро?! *Шоҳин*

ПОЯАФРОЗ پایه‌افراز баландкунандаи мартаба, болобарандаи дараҷа.
Сидк иксири миси ҳастии туст,
Пояафрози фурӯдастии туст. *Ҷомӣ*

ПОЯВАР پایه‌ور баландмартаба, баландмақом.
... Ки гуфтам ман ин номаи появар,
Накард ӯ бад-ин номаи ман назар. *Фирдавсӣ*

ПОЯГОҲ پایه‌گاه *ниг.* **пойгоҳ** 7.
Ҳар он кас, ки дар сояи ман паноҳ
Наёбад, аз ӯ кам шавад поягоҳ. *Фирдавсӣ*

ПОЯК پایک 1. *шакли тасғири* **пой**; 2. пиёда; 3. посбон, нигаҳбон.
Чунин расм буд, ки ҳар шаб панҷ ҳазор пояк ба навбат пахра медоштанд. *«Таърихи Фаришта»*
Шаҳзода фурҷа ёфта ба ёрии хоҷасароён ва пояконн навбатӣ Фатҳшоҳро ... ба қатл овард. *«Таърихи Фаришта»*

ПОЯНДА پاینده 1. *сифати феълии замони ҳозираи* **пойидан**; 2. бардавом; ҷовид, доимӣ, ҳамешагӣ, абадӣ.
Гар намондаст ҷисмашон зинда,
Номашон зиндаест поянда. *Ҷомӣ*
Агар ин аст, Ҳилолӣ, шарафи пояи ишқ,
Ҳама кас толиби ин давлати поянда шаванд. *Ҳилолӣ*
3. пойдор, устувор, тобовар.
Ба разм-андарун шери пояндаӣ,
Ба базм-андарун шеди тобандаӣ. *Фирдавсӣ*
Маркабоне зери зин пӯянда чун боди сабук,
Саркашоне вақти кин поянда чун кӯҳи гарон. *Абдулвосеи Ҷабалӣ*

ПОЯНДАГӢ پایندگی бардавом будан, ҷовид будан, ҳамешагӣ будан.
Гавҳари зиндагӣ зи ишқ ояд,
Ганҷи пояндагӣ зи ишқ ояд. *Ҷомӣ*

ПОЯНДОН پایندان 1. кафшкан, ҷои кафшкашӣ, пойгаҳ.
Моҳро дар маҳфили хуршеди ман
Ҷой андар саффи пояндон бувад. *Мунҷик*
2. нигаҳдоранда; кафил, зомин.
Ҳар кӣ пояндони вай шуд васли ёр,
Ӯ чӣ тарсад аз шикасти рӯзгор. *Румӣ*

ПОҒУНД||ПОҒУНДА پاغند||پاغنده кулӯлаи пахтаи ҳаллоҷӣ кардашуда.
Қай хидматро шоям, то пеши ту оям
Бо ин сару ин риши ҷу поғундаи ҳаллоҷ. *Абулаббоси Аббосӣ*
Ҳамчу Мансур ту бар дор бикун нотиқаро.
Чун занон чанд бар он пунбаи поғунда занӣ. *Шамси Табрезӣ*

ПОҒӮШ پاغوش ғӯта, сар ба об фурӯ бурдан; **поғӯш задан** ғӯта хӯрдан.
Бувад зудо ки ой нек хомӯш,
Чу мурғоби занӣ дар хок поғӯш. *Рӯдакӣ*

ПОЧУФТ پاجفت: **почуфт давидан** саросема давидан, бо суръат рафтан.
Фиканданд аз шавқи маъшуқ пӯст,
Давиданд почуфт дар роҳи дӯст. *Ваҳид*

ПУД I پود нахҳое, ки ба пахноии матоъ бофта мешавад, риштаҳое, ки дар бофтани матоъ ба пахноии он ба кор бурда мешавад; *муқобили* **тор** I 2; **пуду тор** нахҳои ба дарозӣ ва ба пахноӣ гузошташуда, ки аз он матоъ бофта мешавад; асоси матоъ, асли матоъ; *муқ.* **тор I 2 (тору пуд).**
Биёмӯхташон риштану тофтан,
Ба тор-андарун пудро бофтан. *Фирдавсӣ*
Чанд зи тори тамаъу пуди лоф
Бар қади ҳар сифла шавӣ ҳуллабоф? *Ҷомӣ*

пуду тор кандан гусаста шудан; аз ҳам канда шудани чизе.
Пуду тори суханам канд зи девонагият,
Худ ба ҳарф о, даҳани мӯҳмалабофат бинам. *Савдо*

ПУД II پود парахаҳои хушке, ки барои даргирондани оташ ба кор мебаранд; қав; пешдаргирон.
Гар барфиканам гарми дили хеш ба гӯгирд,
Бе пуд зи гӯгирд забона занад оташ. *Мунҷик*

ПУДА پده *ниг.* **пада** 3.

ПУЖМОН پژمان *ниг.* **пажмон.**

ПУК I پوک пуч, миёнхолӣ, пӯкка.
Тезиву бетаому тафа чун паниру дӯғ,
Безавқу хушкмағзу тиҳӣ ҳамчу ҷавзи пук. *Пури Баҳои Ҷомӣ*

ПУК II پوک боде, ки барои даргирондани оташ аз даҳан медаманд, пуф.

ПУККА پکه тарафи пушти буҷҷул, тарафи дамидаи буҷҷул; *муқобили* **чикка.**
Он кӣ намешиносад ӯ чиккаю пуккаи буҷҷул,
Аспу хари насибааш рост гирифта ҷокро. *Савдо*

ПУЛ I پل||پول гузаргоҳи ба шакли тоқ ва ё сақф, ки ба рӯи рӯд, наҳр ва ҷӯйҳо аз ҷӯбу хишт ва ғ. месозанд; кӯпрук.

Ба фармони ӯ ин пулро аз хишти пухта сохтанд ба ғоят маҳкам. *«Таърихи Наршахӣ»*

Дар мамлакат ҳар ҷо ки пул ва работ ва обхона ҳоҷат бошад, ... дар таъмири онҳо ба қадри ройгон кӯшад. *Аҳмади Дониш*

◇ **(ин) пули обгуни оташбор** *киноя аз* осмон.

Рахш берун ҷаҳон чу аспи Масеҳ
З-ин пули обгуни оташбор. *Хоқонӣ*

(ин) пули обранг *киноя аз* осмон.

Баски фалак пули ҷафо бар дили ман шикасту ман
Ин пули обрангро кай шиканам, дареғ ман. *Хоқонӣ*

пули сирот *д.* пули ниҳоят борике, ки мувофиқи ақидаи дини ислом барои аз болои дӯзах ба ҷаннат гузаштан хизмат мекардааст.

Ман дар рӯзи растахез бар пули сирот шуморо меҷӯям. *«Таърихи Табарӣ»*

пули ҳафттоқ *киноя аз* ҳафт фалак; **пул бастан** *ба чизе* а) пул (кӯпрук) сохтан; б) *киноя аз* умедвор шудан ба чизе.

Замоне пул ба оби чашма бастӣ,
Гаҳе бар оби чашма пул шикастӣ. *Низомӣ*

пул шикастан *бар чизе* маҳрум ва ноумед кардан чизеро, бенасибу бебаҳра гардонидан касе ва ё чизеро; бетоқат ва мутзариб кардан.

Аз он селгоҳам чунон деҳ гузор,
Ки пул нашканад бар ман ин рӯдбор. *Низомӣ*

пул бар дили *касе* **шикастан** дилозурда кардан, маъюс гардонидан.

Фалак пул бар дилам хоҳад шикастан,
Қ-аз оби офият бӯе надорам. *Хоқонӣ*

бар рӯи дарьё пул бастан *киноя аз* кори номумкин, амри муҳол ва ношуданӣ.

Таманнои шаҳ он гаҳ ояд ба даст,
Ки бар рӯи дарьё тавон пул бибаст. *Низомӣ*

он сӯи рӯд будани пул *киноя аз* беҳуда ва бефоида будани чизе.

Агар худ пуле аз санги кабӯд аст,
Чу беоб аст, пул он сӯи рӯд аст. *Низомӣ*

ПУЛ II *ю.* پول зару нуқра ва фулузоти дигари сикка задашуда, ки дар тиҷорат, харидуфурӯш ва додугирифт андозаи арзишро ифода мекунад.

Манбале не, к-ӯ ба каф п у л оварад,
Манбале чусте, к-аз ин пул бигзарад. *Румӣ*

Маро чун Сайидо бошад бар ӯ дасти тиҳӣ аз пул,
Туро табъе чу май хуррам, маро аҳвол чун сунбул. *Сайидо*

◇ **ба пуле наарзидан** тамоман ночиз будан.

ПУНБА||ПАНБА پنبه **1.** *ниг.* **пахта.**

Пунба кошта будем канораи Нил, борон бевақт омаду талаф шуд. *Саъдӣ*

Қ-аз пунба шарорае барафрӯхт,
Хуш дор, сарои бевазан сӯхт. *Шоҳин*

2. пахтаи даҳони шиша.

Носеҳо, аз шишаи май пунба бархоҳам гирифт,
То ниҳам бар гӯши худ вақте ки бар тақрири туст. *Мушфиқӣ*

Бар шикасти базми ман осмон фалохун шуд,
Бар даҳони минноям ҷои пунба санг омад. *Сайидо*

пунбаи қарроба пахтаи даҳони шишаи май, даҳантиққӣ.

Оташи май гарчи ҷаҳон барфурӯхт,
Пунбаи қарроба аз оташ насӯхт. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ **пунбаи гӯш** ғофилӣ, бехабарӣ.

Ин ҳама ҷурми пунбаи гӯш аст,
Ки хурӯши дилат фаромӯш аст. *Бедил*

ҳамчу пунба сафед; нарм; **пунба дар гӯш** *киноя аз* гапнашунав, ғофил, ғафлатзада, он ки шунидан намехоҳад.

Магӯ, ки нағмасароёни ишқ хомӯшанд,
Ки нағма нозуку асҳоб пунба дар гӯшанд. *Урфӣ*

Чу булбул нолаи зори ман, эй бераҳм, нашнидӣ,
Ба ранги ғунчаи гул пунба дар гӯш омадӣ, рафтӣ. *Сайидо*

пунба задан ҳаллоҷӣ кардан, наддофӣ кардан.

Ҳар рӯз баҳри пунба задан бар давоҷи чарх,
Субҳ аз амуд мушта кунад в-аз уфуқ камон. *Асири Ахсикатӣ*

пунба кардан а) пароканда кардан, мутафарриқ гардонидан.

Пунба кунам лашкарашонро чунон,
Қ-аз танашон пунба шавад устухон. *Хисрави Деҳлавӣ*

б) маҳв кардан, нест кардан, нобуд гардонидан.

Чу хоҷаро аҷал аз мулк пунба хоҳад кард,
Чӣ эътибор зи пашме, ки дар кулоҳаш нест. *Авҳадӣ*

в) нарм кардан, ҳамвор кардан.

Рои ту пунба кард сари булфузулро,
Қ-оганда буд гӯши қабул аз нидои мулк. *Асири Ахсикатӣ*

рехтани пунба *киноя аз* боридани барф.

Дар лиҳофи фалак афтода шикор,
Пунба мерезад аз ин кӯҳна лиҳоф.*

пунба сохтан пора кардан, кандан, порча-порча сохтан.

Пунба созам аз тапидан риштаҳои домро,
Кӯҳу саҳро рам кунад аз сояи нахчири ман. *Соиб*

пунба шудан нарм ва мулоим шудан; майда-майда шудан, реза-реза гаштан.

Пунба кунам лашкарашонро чунон,
Қ-аз танашон пунба шавад устухон. *Хисрави Деҳлавӣ*

пунбаи субҳ аз сари мино гирифтан *киноя аз* дамидани рӯз.

Биё, соқӣ, ки гардун пунбаи субҳ аз сари мино
Гирифту рехт аз ранги шафақ дар ҷоми ҳур саҳбо. *Ҳозиқ*

пунбаи ғафлат аз гӯш бадар кардан *ниг.* **пунба аз гӯш афкандан.**

Пунбаи ғафлат бадар аз гӯш кун,
Пандам, эй ҷон, бишнав, андак ҳуш кун. *Румӣ*

пунбаи ғафлат аз гӯш бурун овардан (*ё* **кардан**) *ниг.* **пунба аз гӯш афкандан.**

Оваф бурун зи гӯшат ин пунбаҳои ғафлат,
Дар дарси нуктасанҷон дар ком каш забонро. *Махфӣ*

Нолаи мазлум гӯши осмон кар мекунад,
Пунбаи ғафлат бурун кун, хисраво, аз гӯши хеш. *«Хористон»*

пунбаи ғафлат аз гӯш кандан *ниг.* **пунба аз гӯш афкандан; пунба аз гӯш афкандан** шунаво шудан, хушьёр шудан, аз ғафлат холӣ ва озод шудан.

Нафасе пунбаат зи гӯш афкан,
То шавӣ маҳрами садову сухан. *Бедил*

пунба аз гӯш (бар)кашидан *ниг.* **пунба аз гӯш афкандан.**

Чу дорӣ дилу ҳуши ҳикматгарав,
Бикаш пунба аз гӯш, ҳикмат шунав. *Ҷомӣ*

пунба аз риши ҳаллоҷ бардоштан *киноя аз* хостани иҷрои кори номумкин, саъю кӯшиши бефоида кардан; **пунба аз сари мино чидан** *киноя аз* сари шишаро кушода май рехтан.

Писанд омад ба базми боданӯшон бо ман, эй соқӣ,
Туро дар интизори пунба аз сар чидани мино.
Туғрал

пунба дар даҳон ниҳодан даҳон бастан, хомӯш гардонидан.

Ба ҷазби амр кашӣ ҳарф аз забони сукут,
Ба дасти наҳй ниҳӣ пунба дар даҳони садо.
«Фарҳанги Онандроҷ»

аз пунба кафанпӯш шудани буногӯш *киноя аз* мӯйсафед шудан, пир гаштан.

Зи пунба шуд буногӯшат кафанпӯш,
Ҳанӯз ин пунба берун н-орӣ аз гӯш. *Низомӣ*

дар пунбаи *касе* **оташ афкандан** *киноя аз* касеро ба ҳолати бад ва фоҷианок андохтан, касеро бадбахт намудан.

Пирона сарам макун мушавваш,
Дар пунбаи ман маяфган оташ. *Ҳилолӣ*

ПУНБАБАЗ پنبه‌بز *ниг.* **пунбазан.**

Пунбабазе фош кард як нукат аз сирри ишқ,
Дар ҳама олам фитод шӯр аз он масъала. *Низорӣ*

ПУНБАВАЗ پنبه‌وز *ниг.* пунбазан.

Сирри аналҳаққ набуд дар сари ҳар пунбаваз.
Лойиқи халлоҷ бувад мартабаи дори ишқ. *Низорӣ*

ПУНБАДОНА پنبه‌دانه донаи пунба, тухми пахта, чигит.

Моҳҳо бояд, ки то як пунбадона з-обу хок
Шоҳидеро ҳулла гардад ё шаҳидеро кафан. *Саноӣ*

ПУНБАЗАН پنبه‌زن ҳаллоҷ, ҳаллоҷикунанда, касе, ки аз пахта пунддона ҷудо мекунад.

Он шунидӣ, ки буд пунбазане,
Муфлису қалтабоньш ҳонд зане. *Саноӣ*

ПУНБАЗОР پنبه‌زار киштзори пахта, пахтазор.

Риш чун рӯи пунбазор шуда,
Рӯй чун пушти сусмор шуда. *Саноӣ*

ПУНБАСИФАТ پنبه‌صفت пунбамонанд, сафед.

Шуд пунбасифат оқибат ин мӯи сиёҳам,
Хосийяти байзост магар дар пари зоғам. *Махфӣ*

ПУНЧА پنچه пешонӣ, носия; *муқ.* **печа||пича 2.**

ПУНЧАБАНД پنچه‌بند *ниг.* **печабанд||пичабанд.**

ПУПУ پوپو *ниг.* **пӯпу.**

ПУР I پر **1.** лаболаб, лабрез, лаб ба лаб, моломол, мамлӯ; саршор.

Онро пури ҳезум карданд ва нафт бизаданд ва оташ андарзаданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Анбори пур зи ғаллаи бобо аз они ман,
Он коҳҳои монда ба саҳро аз они ту. *Мушфиқӣ*

пур шудан (*ё* **гаштан**) а) лаболаб шудан, саршор гаштан.

Дил зи хирад гашт пур зи нур маро,
Сар зи хирад гашт бехумор маро. *Носири Хисрав*
Чунон пур шуд фазои сина аз дӯст,
Ки фикри хеш гум шуд аз замирам. *Ҳофиз*
Ба нон шуд гарав ҷомаи марду зан,
Замин пур шуд аз мурдаи бекафан. *Сайидо*

б) *маҷ.* доно шудан, оқил гаштан.

Зи даъвӣ тиҳӣ ой, то пур шавӣ,
Ту аз худ пурӣ, з-он тиҳӣ меравӣ. *Саъдӣ*

2. бисьёр, афзун, зиёд, хеле.

Гар туӣ аз роҳи карам зарфишон,
Пур ба гадо, кам ба тавонгар фишон.
Хисрави Деҳлавӣ

Халифа гуфт: Ҳар гоҳ ҷомаи кӯҳна пӯшида бошӣ, зинҳор кафши нав дар по накунӣ, ки пур нозеб аст. *Садри Зиё*

3. ҳамчун қисми аввали калимаҳои мураккаб маънои бисьёрро ифода менамояд, мас. 'пурбаҳо — қиматнок', 'пурдард — дарднок', 'пурдон — ботаҷриба'.

ПУР II پور писар.

Ба Рустам супурдаш дилу дидаро,
Ҷаҳонҷӯй пури писандидаро. *Фирдавсӣ*

Номи ӯ Шопур буд ва «пур» ба забони порсӣ «писар» бошад. *«Таърихи Наршахӣ»*

ПУРАЛАМ پرالم андӯҳнок, дарднок, ғуссаманд, пур аз ранҷу ҳасрат.

Ҳама шаб аз ту ба девори хона ғам гӯям,
Фасона гӯяму бо ҷони пуралам гӯям.
Хисрави Деҳлавӣ

◇ **(ин) водии пуралам** *киноя аз* дуньё.

...Ки моро дар ин водии пуралам
Ба канносӣ овардаанд аз адам. *Бедил*

ПУРАМАЛ پرامل умеднок, орзуманд; пур аз орзу ва умедҳо.

Эй аз ҳама айбе барӣ, ҳамчун ба Сартон Муштарӣ,
Шояд кунун гармӣ хӯрӣ, к-омад баҳори пурамал.
Ломеӣ

ПУРАНДЕША پراندیشه **1.** андӯҳгин, ғамгин, маҳзун.

Пурандеша биншаст бар сони маст,
Ба каш карда дасту сар афканда паст. *Фирдавсӣ*

2. бимнок, хавфнок.

Зи шоҳӣ пурандеша шуд Яздигирд,
Зи ҳар кишваре мӯбадон кард гирд. *Фирдавсӣ*

3. оқил, доно, ҳушманд.

Пурандешае чун хуми май хамӯш,
Бирун орамида, дарун пур зи ҷӯш. *Ҳотифӣ*

ПУРАНДӮҲ پراندوه ғамгин, андӯҳгин, маҳзун.

Бигуфту дил аз ҷони ӯ баргирифт,
Пурандӯҳ ҳамемонд андар шигифт. *Фирдавсӣ*

Нуҳуфтанд дилҳо пурандӯҳу ранҷ
Дар Искандарийя ба хокаш чу ганҷ. *Ҷомӣ*

ПУРАНҶУХ پرانجوخ пурчин; *киноя аз* пурхарош.

Шудам пир бад-ин сону тӯ ҳам худ на ҷавонӣ,
Маро сина пуранҷуху ту чун ҷафта камонӣ.
Рӯдакӣ

ПУРАРБАДА||ПУРЪАРБАДА پرعربده пурчӯшу хурӯш, пурошӯб; тезу **тунд**.

Дар вақти убур аз оби Нарбадаи пурарбада... аспи ӯ аз замин ҷудо шуд. «*Таърихи Фаришта*»

ПУРАФСОНА پرافسانه фиребанда; беҳуда, беасос; ◇ (ин) кохи пурафсона *киноя аз* дунъё.

Ҳон яке ҳамлаи мардона бизан,
Дили ин кохи пурафсона бикан. *Ҷомӣ*

ПУРАФСУН پرافسون пур аз фусун, пурҳила.

Магӯ, ки хоби аҷал баст чашми мардумро,
Ки чашмбандии он наргиси пурафсун аст. *Ҳилолӣ*

ПУРАҶАБ||ПУРЪАҶАБ پرعجب бисьёр аҷиб, аҷоиб, пуршигифт.

Вазъи қиморпешагон пуръаҷаб асту ин аҷаб:
Навкари мӯҳтасиб барад куртаи садьямокро.
Савдо

ПУРБАР پربر пур аз ҳосил, пурҳосил, сермева.

Гул андар бӯстонон бишкуфида
Ба сони гулбонони боғи пурбар. *Дақиқӣ*

ПУРБИМ پربیم пурҳарос, пурҳавл, тарснок, бимнок.

Чу Ҳумон зи дур он сипаҳро бидид,
Дилаш гашт пурбиму дам даркашид. *Фирдавсӣ*

ПУРБОД پرباد 1. пур аз бод, аз бод пур.

Ман кунам пеши ту даҳон пурбод,
То занӣ бар лабам ту зобгуре. *Рӯдакӣ*

2. пур аз кибр, пур аз ғурур.

Яке нома бинвишт пурбоду дам,
Сухан гуфт ҳар гуна аз бешу кам. *Фирдавсӣ*

◇ **пурбод машк** *киноя аз* одами беҳудагӯ, лофзани аҳмақ.

Гуфт: Хокат бар сар, эй пурбод машк,
Ки лаби нон пеши ту беҳтар зи ашк. *Румӣ*

пурбод шудан ғазабнок шудан, асабонӣ шудан.

Пурбод шудан ба хашми кас чӣ,
В-ангушт задан ба чашми кас чӣ? *Шоҳин*

ПУРБОДА پرباده пур аз шароб, лабрез аз май.

Хуш бувад соғари пурбода дар айёми баҳор,
Хоса дар сояи гулҳои тарандоми баҳор.
Хисрави Деҳлавӣ

ПУРБОР پربار 1. пур аз ҳосил, пурмева.

То ба гуфторӣ, пурбор яке нахлӣ,
Чун ба феъл ой, пурхори муғелонӣ.
Носири Хисрав

Чу буррад боғбон хурмои пурбор,
Ҳамон як бор бирбояд, на ҳар бор.
Хисрави Деҳлавӣ

2. *маҷ*. ҳомила, ҳомиладор.

Зани пурбор бошад марди пурхор,
К-аз ӯ сад нохушӣ зояд ба як бор. *Ҳилолӣ*

ПУРБОРӢ پرباری 1. бисьёрборӣ, бори бисьёр доштан.

Марди саркаш зи ҳунарҳо орист,
Пушти хам хосияти пурборист. *Ҷомӣ*

2. пурҳосилӣ, сермевагӣ, бисьёрҳосилӣ.

ПУРВАСАХ پروسخ пур аз чирк, чиркин, ифлос.

Остини пираҳан бинмуд зан,
Бас дурушту пурвасах буд пираҳан.. *Румӣ*

ПУРГАВҲАР پرگوهر 1. пур аз ҷавоҳир, мурассаъ ба ҷавоҳир; 2. асилзода, наҷиб.

Бад-ӯ гуфт, к-эй шуста мағз аз хирад,
Ба пургавҳарон ин кай андархӯрад? *Фирдавсӣ*

ПУРГАРД پرگرد пур аз гард, гардолуд, гарднок.

Аз таки аспу бонгу наъраи мард
Кӯҳ пурнур шуд, ҳаво пургард. *Кисоӣ*

ПУРГИЛ پرگل пур аз гил, пур аз хок.

Маро пурхор бодо ҳар ду дида, балки пургил ҳам,
Агар бе рӯи ту ҳаргиз ба гулзор орзу дорам.
Хисрави Деҳлавӣ

Сарнагун шуд зи бахти бадфармой,
Дар ғадире фитод пургилу лой. *Ҷомӣ*

ПУРГИРЕҲ پرگره пур аз гиреҳ, пурчин, пуршиканҷ, банддор, ҳалқа-ҳалқа.

Зи ғирбол дар бар кашида зиреҳ,
Саропои хафтонашон пургиреҳ. *Сайидо*

ПУРГУЛ پرگل 1. пур аз гул, сергул.

Дар чунин фасле, ки пургул шуд ҳама рӯи замин,
Чун накард аз боғи лутфат ваъдаи дастор гул?
Ирсӣ

2. *маҷ*. сурх, рангин.

Гузорам сина бар хори муғелон,
Зи хун пургул намоям ҷайбу домон. *Ҳозиқ*

ПУРГУФТУГӮ(Й) پرگفتگو(ی) пур аз гуфтугӯй, бо гуфтугӯй, бо гуфтугӯи бисьёр; *маҷ*. пуровоз, пурҳаёҳу.

Ба Гуроба он гаҳ ниҳоданд рӯй,
Ҳама роҳ шодону пургуфтугӯй. *Фирдавсӣ*

ПУРГУҲАР پرگهر *ниг*. пургавҳар.

Суви шоҳ бардошт аспу камарш,
Дирафшу никӯ афсари пургуҳарш. (1) *Дақиқӣ*

Барги гулаш аз гулоб тар шуд,
Ҷайбаш зи сиришк пургуҳар шуд. (1) *Ҷомӣ*

ПУРДАРД پردرد пур аз дард, дарднок, дардманд.

Ашки сурху рӯи зарди ҳамчу коҳ овардаам,
Ҷони пурдарду забони узрхоҳ овардаам. *Исмат*

Баҳори хотираш пурдард аз дай,
Рух аз нолидани дил зард чун най. *Мулҳам*

ПУРДИЛ پردل далер, диловар, шуҷоъ, ҷасур.

Ҷапу рост лашкар кашидан гирифт,
Дили пурдилон з-ӯ рамидан гирифт. *Саъдӣ*

Сикандар дар он дашти пуртобу таф
Ҳамеронд аз пурдилон баста саф. *Ҷомӣ*

ПУРДИЛӢ پردلی далерӣ, диловарӣ, шуҷоатмандӣ, ҷасурӣ.

Ба рӯзи маърака з-ин пурдиливу пурҷигарист,
Ки як савора шавад пеши лашкари ҷаррор.
Фаррухӣ

Олуда ба хун кулоҳу тавқаш,
Ин аст зи пурдилӣ нишоне. *Носири Хисрав*

ПУРДОН پردان бисьёрдон, пуртаҷриба, озмуда.

Духтари худро... ба авратони пурдон... ирсол намуд. «*Шаҳномаи Фарғона*»

ПУРДОНИШ پردانش бисьёрдон, донишманд, аллома.

Фаровон бибуданд пешаш ба пой
Бузургони пурдонишу раҳнамой. *Фирдавсӣ*

ПУРДОНӢ پردانی бисьёрдонӣ, донишмандӣ.

Пеши ноаҳлон чӣ ҳосил зикри пурдонӣ, Қамол,
Донаи гавҳар чӣ резӣ мурғи арзанхораро.
Камоли Хуҷандӣ

ПУРДОҒ پرداغ пур аз доғ; *маҷ*. пур аз ғам; дарднок, аламзада.

Яке нома бинвишт пурдоғу дард,
Ду дида пур аз обу рухсора зард. *Фирдавсӣ*
Чу лола гарчи андар роғ бошад,
Рухаш хунин, дилаш пурдоғ бошад. *Ҳоҷӣ*

ПУРДУД پردود пур аз дуд; *маҷ*. ғалаённок ва музтариб.

Ташна гаштам, оташам пурдуд гашт,
Оташи ботин бизад бар кӯҳу дашт. *Румӣ*
Танӯри меъдаро пурдуд кардӣ,
Сафои дил ғуборолуд кардӣ. *Ҳилолӣ*

ПУРДУР(Р) پردر пур аз дур; *маҷ*. баҳраваршуда, истифодабурда.

Ҳар гӯш зи назми ӯст пурдур,
Ҳар панҷ зи «Панҷ ганҷ»-и ӯ пур. *Ҳилолӣ*

ПУРЖОЛА پرژاله 1. пур аз шабнам; 2. *маҷ*. пур аз оби дида, гирьён.

Зи бас к-ӯ ҳаме шевану нола кард,
Ҳама халқро чашм пуржола кард. *Фирдавсӣ*

ПУРЗ پرز пате, ки ба рӯи матои пашмин ва абрешимин пайдо мешавад, ноҳамвориҳои матоъҳои пашмин ва абрешимин, ки аз дағалӣ ва дуруштии пуду тори он ҳосил мешавад.

Аз чӣ хезад дар сухан ҳашв? Аз хатобинии табъ.
Аз чӣ афтад пурз бар дебо? Зи ноҷинсии лос.
Анварӣ

ПУРЗАБОН پرزبان пургӯй, бисьёргӯй, сергап.

Безабонону пурзабононанд,
Ҳама кӯранду дидабононанд. *Саноӣ*

ПУРЗАБОНӢ پرزبانی пургӯӣ, бисьёргӯӣ, сергапӣ.

ПУРЗАР پرزر пур аз зар, пур аз тилло.

Боз каш як дам инон, эй турки шаҳрошӯби ман,
То зи ашки чеҳра роҳат пурзару зевар кунам.
Ҳофиз

ПУРЗИН پرزین патнок; дағал, ноҳамвор, дурушт.

Пешам орад давоти бунсӯрох,
Қалами сусту коғази пурзин. *Саноӣ*

ПУРЗОҲИР پرظاهر хеле равшан, возеҳ, маълум; ошкор, ҳувайдо.

Аз ин маслак ривоҷи илм ва аҳли он ва матонати раъи уламо ва салотини он вақт пурзоҳир аст.
Аҳмади Дониш

ПУРЗӮР پرزور 1. қавӣ, нерӯманд, хеле боқувват, зӯровар; 2. *маҷ*. сахт, шах.

Дигаре камони пурзӯр монанди қавси қузаҳ бар сари даст гирифта. *«Фатҳнома»*

3. пуртаъсир, таъсирнок.

Шароби мастияш пурзӯртар гашт... *Савдо*

ПУРИХТИЛОЛ پراختلال серташвиш, изтиробнок.

Вай ба ҳоли пурихтилоли ман раҳмат оварда.
Аҳмади Дониш

ПУРҚАЛАХҶ پرکلخج пурчирк, чиркин, калахшбаста.

Дасту каффу пои пирон пурқалахҷ,
Риши пирон зард аз бас дуди нахҷ. *Рӯдакӣ*

ПУРКОР پرکار 1. серкор, сертараддуд; фаъол, омил.

Ҷуз ин маркази ҳафтпаргор нест,
Ҷуз ин ҳафтпаргор пуркор нест. *Ҳофиз*

2. бисьёр кордида, пурдон.

Эй муфтии шаръ, аз ту пуркортарем,
Бо ин ҳама мастӣ зи ту ҳушьёртарем. *Хайём*

3. хеле зӯр, таъсирнок, муассир.

[Бумҳо] каррати дуйӯм дастбурде пуркортар аз бори аввал бинамоянд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

4. чизе, ки меҳнати бисьёр талаб мекунад, чизе, ки ба он меҳнати бисьёр сарф шудааст.

Зи қолинҳову маснадҳои пуркор
Музайян сохташ чун саҳни гулзор. *Ҳозиқ*

ПУРКУЛӮХ پرکلوخ 1. пур аз кулӯх; 2. *маҷ*. ноҳамвор, пур аз душвориҳо.

Сахтрӯ шуд санг собит бо русух,
Ӯ натарсад аз ҷаҳони пуркулӯх. *Румӣ*

ПУРЛАЪЛ پرلعل 1. пур аз лаъл; 2. *маҷ*. пурмай, пур аз шароб.

Аё пурлаъл карда ҷоми заррин,
Бибахшо бар касе, к-аш зар набошад! *Ҳофиз*

ПУРМАЛОЛ پرملال пуразоб, пурозор, аламнок.

Дилат пурранҷу ҷонат пурмалол аст,
Намедонам туро акнун чӣ ҳол аст? *Ҷомӣ*

ПУРМАНИШ پرمنش 1. арҷманд, бузург, олиқадр.

Аз ин духти Меҳробу аз пури Сом
Гаве пурманиш зояду некном. *Фирдавсӣ*

2. хирадманд, доно, донишманд.

Биёмӯхт фарҳангу шуд пурманиш,
Баромад зи байғораву сарзаниш. *Фирдавсӣ*

3. мағрур, мутакаббир, боғурур.

Чу наздик дорад, машав пурманиш,
В-агар дур гардӣ, машав бадкуниш. *Фирдавсӣ*

4. саркаш, гарданшах, нофармон.

Агар зердасте бувад пурманиш,
Ба шамшер ёбад зи мо сарзаниш. *Фирдавсӣ*

ПУРМОЯ پرمایه 1. асил, асилзот, хушзот, наҷиб.

Зи аспони пурмоя в-аз гавҳарон,
Зи динору дебову аз афсарон... *Фирдавсӣ*

2. гаронбаҳо, пурарзиш, дорои қимати баланд, қиматбаҳо.

Биёрост танро ба дебову зар,
Ба дурру ба ёқути пурмоя сар. *Фирдавсӣ*
Чу ҷони ту ганҷу тилисм аст ҷисм,
Бар ин ганҷи пурмоя бишкан тилисм. *Ҷомӣ*

3. бузург, олиқадр, арҷманд.

Чунин дод посух, ки ин хурд нест,
Чу Дастон зи пурмоягон гурд нест. *Фирдавсӣ*

4. хирадманд, доно.

Ориферо матбахӣ ҳамсоя буд,
Бас сахиву оқилу пурмоя буд. *Румӣ*

Буд бо вай ҳамеша як доя,
Аз фусуну фасона пурмоя. *Ҷомӣ*

5. бошукӯҳ, пурҳашамат.

Яке кохи пурмоя ӯро бисохт,
Аз он саршубонӣ сараш барфарохт. *Фирдавсӣ*

6. номи гове дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ, ки Фаридунро шир дода будааст.

Яке гов, к-аш ном Пурмоя буд,
Зи говон варо бартарин поя буд. *Фирдавсӣ*

7. номи бародари Фаридун, яке аз қаҳрамонони «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ.

Яке буд з-эшон Киёнуш ном,
Дигар ном Пурмояи шодком. *Фирдавсӣ*

◇ **офтоби пурмоя** *киноя аз* офтоби пурнур, офтоби мунаввар.

Пир чун офтоби пурмоя,
В-он ҷавон аз қафош чун соя. *Ҷомӣ*

ПУРМӮДДАО پرمدعا пурмақсад, он кӣ дар дил орзу ва амалҳои бисьёре дорад.

Талхкомам аз дили пурмуддаои хештан,
Меҳӯрам заҳр аз барои ошнои хештан. *Сайидо*

ПУРНАИМ پرنعیم пур аз нозу неъмат, пурнеъмат.

Ман ҳамебинам ҷаҳонро пурнаим,
Обҳо аз чашмаҳо ҷӯшон муқим. *Румӣ*

ПУРНАМ پرنم 1. пур аз нам, сернам; намнок.

Надорад модар аз таъдиби фарзанди худ осоиш,
Садафро сина пурнам мегузорад ҳифзи гавҳарҳо. *Сайидо*

2. *маҷ.* пур аз ашк, пурсиришк, гирьён.

Он сабзаву чашмасори хуррам
Мижгони тар асту чашми пурнам. *Ҳилолӣ*

Каъбае чун ҳаҷаруласваду Замзам бо худ
Аз дили сӯхтаву дидаи пурнам дорам. *Шоҳин*

ПУРНАМАК پرنمک 1. пур аз намак, намакин; 2. бомалоҳат, малоҳатнок, он кӣ ҳусни бонамак дорад.

Эй ёри пурнамак, ҷигарам реш мекунӣ,
Қасди ҳалоки сӯхтаи хеш мекунӣ.
Хисрави Деҳлавӣ

ПУРНАШЪА پرنشئه пур аз кайф, пуркайф, сархушибахш.

Аз ин хумхонаи пурнашъаи хуш
Шароби ишқ, донӣ, мезанад ҷӯш. *Мулҳам*

ПУРНАҚШ پرنقش пур аз нақш, дорои нақши зиёд; **пурнақшу нигор** бозебу зинат, рангоранг, нақшин.

Акнун зи баҳори монавитабъ
Пурнақшу нигор ҳамчу «Жанг» аст. *Рӯдакӣ*

Ҳам гулистони хаёлам зи ту пурнақшу нигор,
Ҳам машоми дилам аз зулфи сумансои ту хуш. *Ҳофиз*

ПУРНИГОР پرنگار бо нақшу нигори бисьёр, пурзинат; ранг ба ранг; ороставу пероста.

Бифармуд Рустам, ки то пешкор
Яке ҷома орад бараш пурнигор. *Фирдавсӣ*

Донам, ки пурнигорӣ, серобу обдорӣ,
Чун нақши навбаҳорӣ озодатабъу барно. *Кисоӣ*

◇ **маҳи пурнигор** *киноя аз* маҳбуба.

... Ки комат баромад, биёрой кор,
Биё, то бубинӣ маҳе пурнигор. *Фирдавсӣ*

ПУРНИДО پرندا пур аз нидо, пурғулғула, пурсадо, пуровоз.

Аз ин кӯҳ, к-аз феъли ту пурнидост,
Садо ҷуз ба вафқи нидо барнахост. *Ҷомӣ*

ПУРНИЁЗ پرنیاز бисьёр бониёз, ниёзманд, ҳоҷатманд.

Бар умеди куштан андар пойбӯсат зиндаем,
Пурниёзонро таманно барнатобад беш аз ин.
Хоқонӣ

... Қ-ой мардуми чашми чашмбозон
В-эй қиблаи нози пурниёзон! *Ҷомӣ*

ПУРНИҲЕБ پرنهیب пур аз тарс, пур аз ҳавл, ботарсу бим, сахт тарсанда.

Бад-он бурзу боло зи бими нишеб
Дилаш з-Офаридун шуда пурниҳеб. *Фирдавсӣ*

ПУРНОЛА پرناله пур аз нола, пур аз зорӣ, бисьёр ноланда.

Замоне барқ пурханда, замоне раъд пурнола,
Чунон чун модар аз сӯги арӯси сездаҳсола.
Рӯдакӣ

ПУРНУР پرنور пур аз нур, нуронӣ, бисьёр равшан, мунаввар.

Чун офтоб бар он оинаҳо битофт, аз шуои он оинаҳо он ҳаволӣ пурнур шуд.
«Таърихи Наршахӣ»

Маро чун Сайидо маъмур гардон,
Диламро хонаи пурнур гардон. *Сайидо*

ПУРНӮФ پرنوف пур аз овозу садо, пуровоз, пурсадо; пур аз ғалоғулаи акси садо дар кӯҳ ва гунбаз.

Аз таки аспу бонгу наъраи мард,
Кӯҳ пурнӯф шуд, ҳаво пургард. *Кисоӣ*

ПУРНӮШ پرنوش пур аз ширинӣ, серширинӣ.

Даҳон пурнӯш бодо модаратро,
Ки зод ин сарвболо пайкаратро.
Фахриддини Гургонӣ

Ҳаббазо, он матбахи пурнӯшу қанд,
Ки салотин косалесони ваянд. *Румӣ*

ПУРОБ پرآب 1. пур аз об, сероб; тар.

Тан аз хай пуробу даҳан пур зи хок,
Забон гашта аз ташнагӣ чок-чок. *Рӯдакӣ*

Мебуриданд роҳ, ки ногоҳе
Гашт пайдо пуробу гил роҳе. *Ҷомӣ*

2. пур аз ашк, пур аз сиришк (дар бораи чашм ва мижгон).

Солест, ки дидаи пуробам
Бар тарфи дарича дидабон аст. *Анварӣ*

Гар ман на ғарқи оташу обам зи ишқи ту,
Ин синаи пуроташу чашми пуроб чист? *Ҷомӣ*

Гаҳе гуфтӣ, ки эй мижгони пуроб,
Чаро резӣ ба рӯям ин қадар об?! *Ҳоҷӣ*

ПУРОВОЗ پرآواز пур аз овоз; пурғулғула.

... Ки фағфури Чин бо вай анбоз гашт,
Ҳама кишвари Чин пӯровоз гашт. *Фирдавсӣ*

ПУРОВОЗА پرآوازه **1.** пурғулғула, пурхаёҳу, пурсадо; ◇ **(ин) кохи пуровоза** *киноя аз* дунъё.

Бакояш бод чандон к-андар ин кохи пуровоза
Кунад бо сури маҳшар навбати мулкаш ҳамовозӣ. *Ҷомӣ*

2. машҳур, овозадор.

Бад-ӯ ройзан гуфт: Акнун гузашт,
Аз ин кор гетӣ пуровоза гашт. *Фирдавсӣ*

Дарахти куҳан меваи тоза дошт,
Ки шаҳр аз никуӣ пуровоза дошт. *Саъдӣ*

ПУРОЖАНГ پرآژنگ пурчин, пуршикан, чин-чин.

Зи бас андеша кардан гашт дилтанг,
Рухаш берангу пешонӣ пурожанг. *Фахриддини Гургонӣ*

Аз шабаҳаш чеҳра сияҳрангтар
В-аз сипараш ҷабҳа пурожангтар. *Ҷомӣ*

ПУРОЗАР پرآذر пуроташ; сӯзон; *маҷ*. пурдарду алам.

В-агарна чандон балою меҳнат насиби Исмат шуд аз рафиқон,
Ки ҳам зи ёрон ҳарики нору ҳам аз бародар ҷигар пурозар. *Исмат*

ПУРОЗАРМ پرآزرم пуршарм, шармгин.

Бароросҭ худро ба таъзими шӯй,
Сар афканда пешу пурозарм рӯй. *Савдо*

ПУРОЗОР پرآزار сахт озурда, сахт ранҷида.

Яке гуфт: Исфандиёр аз падар
Пурозор гашту бипечид сар. *Фирдавсӣ*

ПУРОТАШ پرآتش **1.** пур аз оташ; сӯзон; **2.** *маҷ*. сахт андӯҳгин, бисьёр ғамгин.

Дилам пуроташ кардиву қадду қомат кӯз,
Фароз н-омад ҳангоми мардумит ҳанӯз? *Оғоҷӣ*

Духтар, алқисса, монд бе ҳӯру хоб,
Дил пуроташ зи ишқу дида пуроб. *Ҷомӣ*

ПУРОШӮБ پرآشوب пурғавғо, пурғулғула; пурфитна.

Чу ин кори он ҷӯяд, он кори ин,
Пурошӯб гардад саросар замин. *Фирдавсӣ*

хандаи пурошӯб *хандаи* фитнаангез.

Он лаъли дилкашаш бин в-он хандаи пурошӯб,
В-он рафтани хушаш бин в-он гоми орамида. *Ҳофиз*

ПУРОҲУ پرآهو пурайб, пурнуқсон.

Ба гуфтори бебар чу неру кунӣ,
Равону хирадро пуроҳу кунӣ. *Фирдавсӣ*

Набошад ҳар касеро тан пуроҳу,
Набошад ҳар якеро дил ба як хӯ.*

ПУРПЕЧ پرپیچ **1.** пур аз печ, пуршикан, пурхам; **пурпечу хам** чин дар чин, шикан бар шикан, пурпечутоб (сифати зулф).

Берун бувад аз силсилаи аҳли иродат
Ҳар дил, ки на дар турраи пурпечу хами ӯст. *Ҷомӣ*

Ҷон ба лаб омаду пайванди раги ҷони маро
Торе аз турраи пурпечу хамат мебошад. *Мушфиқӣ*

2. *маҷ*. пуризтироб, пурташвиш, мушавваш.

Яке гуфташ, ки бас оҳистакорӣ,
Бад-ин оҳистагӣ *бар ҳар чӣ дорӣ?*
Бигуфто эҷ, дил пурпеч дорам,
Агар ин ҳар бияфтад, ҳеҷ дорам. *Аттор*

ПУРРАНГ پررنگ серранг; **пуррангу бӯй** хуш, зебо, матбӯъ, мувофиқи табъ.

Фиристодае омад аз назди ӯй,
Ки шуд сохта кор пуррангу бӯй. *Фирдавсӣ*

ПУРРАҚАМ پررقم гуногун, ҳархела, ранг ба ранг.

Дарҳури ҳар фикри баста бар адам,
Дам ба дам нақши хаёли пурраҷам. *Румӣ*

ПУРРӢ پری *ниг*. **пурӣ.**

ПУРСАДО پرصدا **1.** пуровоз, пур аз садо.

Мутриби хушлаҳҷа ба он дар навост,
Гунбази фирӯза аз он пурсадост. *Ҷомӣ*

2. пурғавғо, пурғалоғула, пур аз акси садо.

В-аз дигар сӯ канораи майдон
Пурсадо шуд зи лашкари афғон. *Мушфиқӣ*

ПУРСАНОЕЪ پرصنایع **1.** пурсанъат, бисьёр санъаткорона, бо санъати бисьёр; **2.** шеъре, ки бо санъатҳои лафзӣ ва маънавӣ оростааст.

Баҳри шоҳе ливои мадҳ афрохт,
Пурсаноеъ қасидае пардохт. *Ҷомӣ*

ПУРСАРЕҲ پرصریح бисьёр равшан, ҳувайдо.

Дар вуҳуш аз садои калбу шағол
Пурсареҳ аст сурати аҳвол. *Бедил*

ПУРСИДАН پرسیدن **1.** суол кардан, пурсиш намудан.

Ҳар корвон... пештар аз аъёни он қавм бипурсад, ки дар ин ҳаволӣ дузд ҳаст ё не? *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

На мӯнисе, ки бипурсад зи сӯзи синаи ман,
На мушфиқе, ки ниҳад дасти шафқатам бар сар. *Садри Зиё*

2. аҳволпурсӣ кардан, саломатии касеро пурсидан; беморпурсӣ кардан, иёдат кардан.

Фаровон бипурсиду бинвохташ,
Яке моявар ҷойгаҳ сохташ. *Фирдавсӣ*

3. таҷассус кардан, ҷустуҷӯ кардан; хостан.

Дар кинаи ӯ кинагузорони ҷаҳонро
Он ҷо ки ҳаме суд бипурсанд, зиён бод. *Фаррухӣ*

4. бозхост кардан, муохиза намудан, истинтоқ кардан.

Гар ӯро бидарранд шерони нар,
Зи хунаш напурсад зи мо додгар. *Фирдавсӣ*

ПУРСИМ پرسیم пур аз сим, пур аз нуқра; **лагап пурсим кардани моҳ** *киноя аз* нурпошии моҳ.

Сафед аз интизорӣ дидаи моҳ,
Лаган пурсим карда бар сари роҳ. *Ҳозиқ*

ПУРСИНОН پرسنان *киноя аз* пуршуоъ, пурнур, равшан, мунаввар.

Дӯш чу султони чарх тофт ба мағриб инон,
Гашт зи тири шиҳоб рӯи ҳаво пурсинон. *Хоқонӣ*

ПУРСИШ پرسش **1.** суол кардан, пурсидан.

Ба пурсиш гирифтанд, к-эй шермард,
Чӣ ҷӯӣ бад-ин шаб ба дашти набард. *Фирдавсӣ*

2. ҳолпурсӣ, аҳволпурсӣ, пурсидани саломатии касе; беморпурсӣ, иёдат.

Он малеҳон, ки табибони диланд,
Сӯи ранҷурон ба пурсиш моиланд. *Румӣ*
Агар зи пурсиши Исмат қадам дареғ надорӣ,
Бувад ки ҷон ба саломат зи дасти ғам бираҳонад. *Исмат*
Як-ду рӯзе қадам аз пурсиши ман бозмакаш,
Зистан бе ту маро дуру сафар наздик аст. *Мушфиқӣ*

3. некхоҳӣ, дилҷӯӣ; салом.

Яке нома бинвишт наздики шоҳ
Пур аз лобаву пурсиши некхоҳ. *Фирдавсӣ*

Қипчоқро пурсиш бирасон ва бигӯй, то ҳар чӣ зудтар биёяд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ПУРСОН پرسان *феъли ҳоли замони ҳозираи* **пурсидан; пурсон кардан** пурсидан, суол кардан.

Бовар накунӣ, зи дидагон пурсон кун,
Ҳастанд ҳаме гувоҳ, натвонам хуфт. *Ҳоҷӣ*

ПУРСУВАР پرصور пурсурат, пурнақшу нигор; *маҷ.* пурфикру хаёл.

То дилат оина гардад пурсувар,
Андар ӯ ҳар сӯ малеҳе симбар. *Румӣ*

ПУРСУРАТ پرصورت пурнақшу нигор, мунаққаш, гуногунранг.

Ҷомаи пурсурати даҳр, эй ҷавон,
Чирк шуду шуд ба кафи козурон. *Рӯдакӣ*

ПУРСУТӮҲ پرستوه пуралам, пурдард, пурандӯҳ.

Дилам буд дар сабр, лекин чу кӯҳ
Наҷунбид аз ин мотами пурсутӯҳ. *Ҷомӣ*

ПУРСӮЗ پرسوز *бо сӯзу гудоз;* таъсирбахш, муассир.

Биё, бихон ғазали хубу турфаи пурсӯз,
Ки шеъри туст фараҳбахшу ҷонфизо, Ҳофиз. *Ҳофиз*

ПУРТАБ پرتب пурҳарорат, бо таби баланд; **пуртабу тоб** пурсӯзу гудоз, дардманд, пуралам.

Зи ҷавраш дардмандон пуртабу тоб,
Надорад кор ҷуз озори аҳбоб. *Яҳъёи Себак*

ПУРТАРАБ پرطرب бисьёр шоду хурсанд.

Аз Увайсу аз Қаран бӯи аҷаб
Мар-набиро маст карду пуртараб. *Румӣ*

ПУРТОБ پرتاب 1. пургиреҳ, пурпеч, пурчин.

Сад гиреҳ аз риштаи пуртобу печ
Гар бикушоянд, дар он нест ҳеч. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* пурмакру фиреб, музаввиру ҳилагар.

Сипаҳбуд ба кажжӣ нагирад фурӯғ
Равон хира пуртобу дил пурдурӯғ. *Фирдавсӣ*

3. бисьёр гарм, сӯзон.

Сикандар дар он дашти пуртобу таф
Ҳамеронд аз пурдилон баста саф. *Ҷомӣ*

Он саҳрое буд пуртоб ва беоб. *«Анвори Суҳайлӣ»*

4. *маҷ.* пурхашм, ғазабнок.

Чу бишнид ин, шоҳ пуртоб шуд,
Аз андӯҳ бехӯрду бехоб шуд. *Фирдавсӣ*

◇ **пуртоб гаштани рӯй** дурахшон шудани рӯй (аз фараҳ, хурсандӣ ва ғ.).

Чу он далв дар чоҳ пуроб гашт,
Парастандаро рӯй пуртоб гашт. *Фирдавсӣ*

ПУРУКУЛ پراكل пурсамар, пурмева.

Бешаи пурсавсану райҳону гул,
Пурдарахту мевадору пурукул. *Румӣ*

ПУРФАЗАЪ پرفزع пурҳарос, пурбим, ваҳшатнок, даҳшатангез.

Гуфт: Хобе пурфазаъ дидам. *«Равзат-ус-сафо»*

ПУРФАН پرفن бисьёр ҳилагар, маккор, фиребгар.

Андар ин кӯча яке зебо занест,
Кӯдаке дорад, валекин пурфанест. *Румӣ*

ғамзаи пурфан ғамзаи фитнаангез.

Замоне нест, к-аз дасти ту ҷони ман намесӯзад,
Қадомин синаро, к-он ғамзаи пурфан намесӯзад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПУРФИРЕБ پرفریب бисьёр фиребгар, маккор, ҳилакор.

Бад-он гаҳ ки Гарсевази пурфиреб,
Гарон кард бар зин дуволи рикеб... *Фирдавсӣ*
Паризодро гуфт, к-эй пурфиреб,
Чӣ кардӣ, ки бурдӣ зи ҷонам шикеб? *Хоҷу*

ПУРФИТАН پرفتن он кӣ фитнаангезу вайронкор мебошад.

Шуд бар дари хори миҳан, баҳри анокиб пардатан,
То аз ҳасуди пурфитан бар ҷони ӯ н-аояд зиён. *Ҷомӣ*

ПУРФИТНА پرفتنه пурошӯб, пурғавғо, фитнаангез.

Маро чашмест хунафшон зи чашми он камонабрӯ,
Ҷаҳон пурфитна мебинам аз он чашму аз он абрӯ. *Ҳофиз*

абрӯи пурфитна абрӯи фитнаангез.

Эй дил, зи тири абрӯи пурфитнааш манол,
Тираш ту худ мабин, бинигар, к-аз камони кист. *Ҳилолӣ*

ПУРФУСУН پرفسون *ниг.* **пурафсун.**

Туро, эй писар, гоҳ омад кунун,
Ки созӣ яке ҷораи пурфусун. *Фирдавсӣ*
Ҳамегуфт бо хеш ҳазмон ба роз,
Ки эй пурфусун мояи ҳирсу оз. *Савдо*

ПУРФУСУС پرفسوس бисьёр ҳилагар, маккор, найрангбоз.

Аз ин даҳри пурҳилату пурфусус,
Ки гаҳ сандарус асту гаҳ обнус... *Хоҷу*

ПУРФУТӮҲ پرفتوح дорои файзу барака ва кушоиш; **рӯҳи пурфутӯҳ** рӯҳи пок, рӯҳи муназзаҳ, равони пок.

Рӯҳи пурфутӯҳашро ба манозили рӯҳуссурур... расониданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Аз рӯҳи пурфутӯҳи он ҷамоат истионати ҳиммат набуда, ... калимае чанд ба расми ёддошт ба сафҳаи замона гузошт. *«Фатҳнома»*

ПУРХАМ پرخم пурпеч, пурчин, пуршикан, ҳалқа-ҳалқа.

Сабо он зулфи пурхамро барафшонд,
Дили сад бедил аз ҳар хам фурӯ рехт. *Ҷомӣ*

ПУРХАРОШ پرخراش бисьёр харошидашуда, бисьёр харошнок.

Чу биншаст бо сӯг моҳе Билош,
Сараш пур зи гарду рухаш пурхарош. *Фирдавсӣ*

ПУРХИРАД پرخرد хирадманд, оқил, бошуур.

Ба модар чунин гуфт, к-эй пурхирад!
Ҳаме меҳр ҷони маро бишкарад. *Фирдавсӣ*

Ҳар чӣ расад пурхирадонро ба гӯш,
Зуд гуморанд ба ду чашму ҳуш. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПУРХОБ پرخواب серхоб, хоболуд; *маҷ.* хуморнок.

Ду ҷодуш пурхобу пуроб рӯй,
Пур аз лола рухсору чун мушк мӯй. *Фирдавсӣ*

Шоҳӣ, ба ҳаводории он наргиси пурхоб,
Бигзашт ҳама умр ба афсонаву афсун. *Шоҳӣ*

ПУРХОР I پرخار пур аз хор; он чӣ дар он хор халида аст.

Маро пурхор бодо ҳар ду дида, балки пургил ҳам,
Агар бе рӯи ту ҳаргиз ба гулзор орзу дорам.
Хисрави Деҳлавӣ

ПУРХОР II پرخوار пурхӯр, бисьёрхӯр, шикампараст, баднафс.

Сияҳкосаву дуну пурхор буд,
Шутурвор доим ба нушхор буд.
Абулмаъали Бухорой

Зани пурбор бошад марди пурхор,
К-аз ӯ сад нохушӣ зояд ба як бор. *Ҳилолӣ*

ПУРХОШОК پرخاشاک пур аз хошок, хасу хошокдор; *маҷ.* монеадор, банду бастдор.

Буд роҳи умед пурхошок,
Хост тоза ба нома созад пок. *Мушфиқӣ*

ПУРХУМОР پرخمار бисьёр хуморолуд, хуморнок.

Дигар рӯз шабгир, ҳам пурхумор,
Биёмад Таҳамтан, биёрост кор. *Фирдавсӣ*

чашми пурхумор а) чашми хуморолуд; б) чашми зебо.

Гаҳ хаданги ғамзаи хунрези ёрам мекушад,
Гаҳ фиреби он ду чашми пурхуморам мекушад.
Исмат

ПУРХУН پرخون пур аз хун, хуншор; олуда ба хун, хунолуд.

Бидиданд пурхун тани шоҳро,
Куҷо хира кардӣ рухи моҳро. *Фирдавсӣ*

Қабки кӯҳсорӣ зи ишқи лола бар теғаи кӯҳ
Гом чандон зад, ки пурхун кард пои хешро.
Хисрави Деҳлавӣ

ПУРЧАМИН پرچمین пур аз ифлосӣ.

Ҳеҷ оқил афканад дурри самин
Дар миёни мустароҳи пурчамин? *Румӣ*

ПУРЧИН پرچین пуршикан, пурпеч, пурпечу тоб, пурхам.

Наққошони Чинро нақши зулфи пурчини ӯ сари қалам бишканад. *Авфӣ*

Ғазоли даштпаймое, биёбонгард нахҷире,
Ҷабин аз хашм пурчине, камон аз кина парҳезе.
Сайидо

ПУРШАК(К)АР پرشکر бисьёр ширин, лазиз, бомазза.

Чу лаъли шаккаринат бӯса бахшад,
Мазоқи ҷони ман з-ӯ пуршакар бод. *Ҳофиз*

Лаби пуршаккари худ гар кушодӣ,
Чу най дар банди нолидан фитодӣ. *Мулҳам*

ПУРШАР پرشر: **пуршару шӯр** пур аз ғавғо, пурошӯб, пур аз ғиреву ғалоғула.

Баски девонагият пуршару шӯр афтодаст,
Араҷи ҷаҳлу ҷунун то лаби нофат бинам. *Савдо*

ПУРШАРАР پرشرر шӯълавар, алангадор, сахт сӯзон.

Дар водии гарми регпаймой,
Дар оташи пуршарар задӣ пой. *Ҷомӣ*

З-ин ғам, ки ба худ барем дар гӯр,
Дил пуршарар асту сар пур аз шӯр. *Шоҳин*

ПУРШАРОБ پرشراب 1. пур аз шароб, аз шароб саршор.

Субҳ аст, соқиё, қадаҳе пуршароб кун,
Даври фалак даранг надорад, шитоб кун! *Ҳофиз*

2. *маҷ.* маст.

Таҳамтан ҳам эдун сараш пуршароб,
Биёмад гурозон суи ҷои хоб. *Фирдавсӣ*

ПУРШАРОР(А) پرشرار(ه) *ниг.* **пуршарар.**

Гардад ҳар он касе, ки чу ман ишқ пеша кард,
Ҳам пурсиришк дидаву ҳам пуршарор дил. *Сӯзанӣ*

На зи ашки рафта пурсам, на зи оҳи пуршарора,
Ки ба киса дарнаёяд зари ошиқӣ дубора.
Мушфиқӣ

ПУРШАФАҚ پرشفق *кинoя аз* сурх, суп-сурх.

Гуфт: Дар ғунча гул варақ-варақ аст,
Гунбази сабзи чарх пуршафақ аст. *Ҳилолӣ*

ПУРШИКАН پرشکن 1. пурчин, пурхам, пургирех, пурпечу тоб.

Паёми ман бигӯ он симтанро,
Шикаста зулфакони пуршиканро.
Фахриддини Гургонӣ

Чун зи насим мешавад зулфи бунафша пуршикан,
Ваҳ, ки дилам чӣ ёд аз он аҳдшикан намекунад.
Ҳофиз

2. пуроҷинг.

Зане шуд бари ӯ аз он анҷуман,
Саропо тан оҷинг, рӯ пуршикан. *Савдо*

ПУРШИКАСТ پرشکست пурпечу тоб, пурхам, пуршикан.

Дар он зулфи шӯридаи пуршикаст
Ҳаме ҳинд донанд оташпараст. *Хоҷу*

ПУРШИТОБ پرشتاب 1. бошитоб, ботаъҷил; чусту чолок.

Хиромид бо бандае пуршитоб
Ҷаҳонҷӯй Дастон аз он сӯи об. *Фирдавсӣ*

2. музтариб, мушавваш, пурошӯб, беқарор.

Ғамин буд аз ин кору дил пуршитоб,
Шуда дур аз ӯ хӯрду ором хоб. *Фирдавсӣ*

ПУРШУКӮҲ پرشکوه бо фарру шукӯҳ, азим, дабдабадор; ба ғоят бузург.

Кӯҳе аз боло баланде, пуршукӯҳ,
Мавҷзан дарьёе андар зери кӯҳ. *Ҷомӣ*

ПУРШӮР پرشور 1. пурғулғула, пурғавғо, пурошӯб, пурҳаёҳу.

Пуршӯр шуд зи нолаи як дасти ман ҷаҳон,
Ҳарчанд к-аз ду даст садо метавон шунид. *Соиб*

пуршӯру шар пур аз ғавғову ошӯб, пурғалоғула.

Агар буркаъ барафканди аз он рӯи чу маҳ рӯзе,
Мудом аз наргиси масташ ҷаҳон пуршӯру шар будӣ. *Ҳофиз*

2. *маҷ*. ширин, бомаза.

Шуд дилам реш аз лаби пуршӯру ширинат, вале
Мекунад захми маро ҳар лаҳза дармон аз намак. *Ҳофиз*

ПУРЪАРБАДА پرعربده *ниг.* **пурарбада.**

ПУРЪАҶАБ پرعجب *ниг.* **пураҷаб.**

ПУРҒАМ پرغم пур аз ғам, ғамнок, андӯҳгин.

Бад-он моҳ гуфт, аз куҷо хостӣ,
Ки пурғам диламро биёростӣ. *Фирдавсӣ*

ПУРҒИРЕВ پرغریو пурғавғо, пуршӯр; пуризтироб.

Чу огаҳ шуд аз Рустаму кори Гев,
Пур аз хун шудаш чашму дил пурғирев. *Фирдавсӣ*

ПУРӢ||ПУРРӢ پری пур будан, мамлув будан, лабрезӣ, саршорӣ.

Найшакаре бош зи пуррӣ хамӯш,
Чанд задан чун наи холӣ хурӯш. *Хисрави Деҳлавӣ*

Кисаи ҳеҷ кас надид пурӣ,
То накард ихтиёри кисабурӣ. *Бедил*

пуррии дил пурдилӣ, нотарсӣ, далерӣ.

Пуррии дил сӯи баландӣ кашад,
Пастии ҳиммат ба нажандӣ кашад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПУРҲАДАС پرحدث бисьёр ифлос, бисьёр олуда.

Ҷомахоби пурҳадасро як фузул
Қосиде овард дар пеши расул. *Румӣ*

ПУРҲАЗАР پرحذر боҳазар, боэҳтиёт, бисьёр бохабар.

Накӯ дор зайфу мусофир азиз,
В-аз осебашон пурҳазар бош низ! *Саъдӣ*

Аз ӯ, эй табъи худсар, пурҳазар бош,
Ки бисьёр аст афсунҳои ҳуснаш. *Савдо*

ПУРҲАРАҶ پرحرج пур аз сахтӣ, бо душвориҳои бисьёр.

Баҳри ҷонафзову баҳри пурҳараҷ,
Дар миёни ҳар ду баҳр ин лаб мараҷ. *Румӣ*

ПУРҲАШАМ پرحشم боҷалол, бошукӯҳ, пурдабдаба, боҳашамат.

...Ки дар аъроб шоҳи пурҳашам буд,
Ки мислаш дар Араб, на дар Аҷам буд. *Мулҳам*

ПУРҲУНАР پرهنر **1.** санъаткор, фозил, соҳибистеъдод, донишманд.

Чу ӯ зояд аз модари пурҳунар,
Ба сони дарахте бувад борвар. *Фирдавсӣ*

Талаф гардад ба сахтӣ бештар айёми доноён,
Ба зери санг аксар дасти марди пурҳунар бошад. *Мулҳам*

2. *маҷ*. нек, некӯхислат.

Ҳеҷ талхӣ нест бар дил талхтар
Аз фироқи дӯстони пурҳунар. *Рӯдакӣ*

ПУРҶИГАР پرجگر пурҷуръат, бисьёр далеру нотарс.

Бар маслаҳатдиди худ бар фавр бо даҳ ҳазор марди пурҷигар равон шуданд. *«Таърихи Ҷаҳонкушо»*

ПУРҶИГАРӢ پرجگری пурҷуръатӣ, далерӣ, нотарсӣ.

Ба рӯзи маърака ин пурдиливу пурҷигарист,
Ки як савора шавад пеши лашкари ҷаррор. *Фаррухӣ*

ПУРҶӮШ پرجوش **1.** *бо ҷӯши бисьёр, ҷӯшон.*

Замин дид яксар ҳама сода рег,
Бару буми ӯ ҳамчу пурҷӯш дег. *Асадӣ*

2. *маҷ*. сӯзон, сӯзишнок.

Лайлӣ мекард пандашон гӯш,
Аз оташи Қайс сина пурҷӯш. *Ҷомӣ*

3. *маҷ*. гарм, бо равнақи зиёд.

Имрӯз, ки бозорат пурҷӯшу харидор аст,
Дарьёбу бинеҳ ганҷе аз мояи некӯӣ! *Ҳофиз*

ПУС پس *шакли кӯтоҳшудаи* **пусар.**

Пас огоҳ карданд з-он корзор,
Пуси шоҳро фаррух Исфандиёр. *Дақиқӣ*

Биёмад нахуст он сувори ҳажир,
Пуси шаҳриёри ҷаҳон—Ардашир. *Фирдавсӣ*

ПУСАНДАР پسندر шакли кӯтоҳшудаи пусарандар, писари ӯгай.

Ҷуз ба модандар намонад ин ҷаҳони кинаҷӯй.
Бо пусандар кина дорад ҳамчу бо духтандаро. *Рӯдакӣ*

ПУСАР پسر *ниг.* **писар.**

ПУСТА پسته ҳарире, ки атторон дар он мушк мебастаанд.

Аз нақшу аз нигор ҳама ҷӯю ҷӯйбор
Пуста(и) ҳарир дораду вашйи муаммадо. *Маъруфӣ*

ПУТ I پوت : **луту пут** таомҳои лазиз бо машрубот; хӯрданӣ ва нӯшиданӣ.

Зи ҳар сӯ ба даст оварад луту пут,
Ба шодӣ барорад зи андӯҳ димор. *Ибни Ямин*

ПУТ II پوت *шакли дигари* **пуд** I.

Чаро нақше намебандӣ ба корам,
Ки печиш бигсилад аз путу торам. *Нозим*

ПУТК پتک *болғаи калоне, ки оҳангарон бо он оҳанро мекӯбанд,* чакуши калон, хоиски калон.

Сари сарварон зери гурзи гарон
Чу сандон буду путки оҳангарон. *Фирдавсӣ*

Зи пӯлодкӯбӣ амуди гарон
Зада таъна бар путки оҳангарон. *Ҳотифӣ*

ПУФ پف дам ё боде, ки барои куштани чароғ, даргирондани оташ ё сард кардани чизҳои гарм аз даҳон мебароранд.

Қ-ин чароғеро, ки ҳаст ӯ нурдор,
Аз пуфу дамҳои дуздон дур дор. *Румӣ*

Ҳар кӣ бар рӯи маҳ фишонад туф
Ё дамад дар чароғи анҷум пуф,
Рӯи худро зи туф биёлояд
В-аз пуф анфоси хеш фарсояд. *Ҷомӣ*

пуфи косагарӣ пуфе, ки пеш аз сир дода ба хумдон чидан ба косаҳои ғубору гарднок дамида мешавад; *маҷ*. охирин ҷораи ҳатмӣ барои пурра анҷом ёфтани коре, мас. касе кореро тақрибан анҷом дода ҷузъи нозук, аммо муҳимми онро боқӣ гузошта бошад, мегӯянд: Ҳамааш шудаасту пуфи косагариаш мондааст.

Мекунад чом илочаш ба пуфи косагарӣ,
Ҳар саре, к-аз хиради хом ғуборе дорад. *Соиб*

ПУХТА پخته **1.** *сифати феълии вамони гузаштаи* **пухтан; пухта кардан** пухтан, пазондан; ҷӯшонида пухтан; **2.** расидаи қобили хӯрдан (дар бораи мева).

Бувад сурху сафеду пухтаву нарм,
Кунад савдои ӯ бозорро гарм. *Сайидо*

3. ҷӯшидаи расида (дар бораи май).

Бари мо бибошу дил ором гир,
Чу пухта наҳоҳӣ, маи хом гир. *Фирдавсӣ*

4. *маҷ.* таҷрибанок, ботаҷриба, корозмуда, оқил, доно.

Вай марди пухта ва оқибатнигар аст. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Ҳама пухта буданд ёрон тамом,
Ба ҷуз бода, к-ӯ дар миён буд хом. *Низомӣ*

пухта сохтан ботаҷриба гардонидан, комил намудан.

Сафар марди ҷоҳилро комил мекунад ва хомро пухта месозад, ки ҷаҳон дидан беҳ аз ҷаҳон хӯрдан аст. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

5. *маҷ.* бекаму кост, бенуқсон; писандида, дуруст.

Дар ин боб раъй заананд ва кори пухта пеш гиранд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Ман, ки хидмат кардаам риндони дурдошомро,
Қай шуморам пухта вазъи зоҳидони хомро. *Ҷомӣ*

◇ **пухтаву хом** ҳар чӣ ҳаст, хубу бад.

Пухт зи таффи ғам дилам, хом ҳанӯз кори ман,
Пеши ту арза мекунам пухтаву хоми хешро. *Ҷомӣ*

пухтаву хоми *касе* **нахӯрдан** нону намаки касе начашидан, аз касе баҳра набурдан.

Бухтии мастам нахӯрда пухтаву хоми шумо,
К-аз шумо хомон на акнун аст истиғнои ман. *Хоқонӣ*

сухан пухта кардан сухани бомаънӣ гуфтан, суханҳои оқилона гуфтан.

Пирони солхӯрда сухан пухта мекунанд,
Шохи ниҳол меваи худ нимрас кунад. *Сайидо*

ПУХТАГӢ پختگی **1.** расидагӣ, пухта шудан.

З-он сӯ, ки меваҳоро ин пухтагӣ расида,
З-он сӯ, ки сангҳоро авсофи гавҳар омад. *Шамси Табрезӣ*

2. пухта будан; пухтан, бирьён шудан.

Лахти ҷигар зи гирья бароянд зи дидаам,
Мастон ба пухтагӣ нагзорад кабобро. *Махфӣ*

3. *маҷ.* ботаҷрибагӣ, кордонӣ, корозмудагӣ.

Рақиби хом ҳаст аз пухтагӣ дур,
Ки «ё раб»-ҳои мо, ё раб, бисӯзад. *Ҷомӣ*

ПУХТАКОР پخته‌کار *кинoя аз* ботаҷриба, корозмуда, кордон.

Амал, к-аз маънии ихлос орист,
Ба завқи пухтакорон хомкорист. *Ҷомӣ*

Аз барои барпо кардани қалъа мардумони корозмо ва пухтакорро фармудаанд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ПУХТАКОРӢ پخته‌کاری *кинoя аз* пуртаҷрибагӣ, кордонӣ, корозмудагӣ.

Дар ин раҳ пухтакориҳост даркор,
Ба хомӣ кардаӣ савдо, хабар дор! *Бедил*

Бар ваъда туро гар устуворист,
Ин хомтамаъ ба пухтакорист. *Шоҳин*

ПУХТАМАҒЗ پخته‌مغز *кинoя аз* ботаҷриба, оқил, доно.

Хоҳӣ, ки пухтамағз шавӣ дар ҷаҳон мудом,
Сар неҳ ба остонаи он дилситон мудом. *Имло*

ПУХТАН پختن **1.** табх кардан, пазидан, чизеро ба воситаи оташ бирьён намудан, ҷӯшондан, нарм намудан, тайёр ва муҳайё кардан барои хӯрдан.

Пазам бо оҳи дил з-он лаб хаёле,
Бале, бе дуд натвон п у х т ҳалво. *Ҷомӣ*

2. расидани ҳосилот аз қабили меваҳо, ғалладона ва ғ.; **3.** *маҷ.* тайёр ва омода гардидани кор, амал, шуғл, фикр, ҳавас ва ғ.; **пухтани савдо** дуруст шудани муомила, дуруст ба анҷом расидани муомила.

Ин тани ҷӯбин, ки ба сад пора бод,
Пухтани савдои туро ҳезум аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ **димоғи беҳуда пухтан** фикри беҳуда кардан, хаёли хом кардан, орзуи беҳуда парваридан.

Ҳар он кӣ тухми badӣ кишту чашми некӣ дошт,
Димоғи беҳуда пухту хаёли ботил баст. *Саъдӣ*

ПУХТАРОЙ پخته‌رای хирадманд, доно, оқил.

Шунид ин сухан марди корозмой,
Куҳансоли парвардаи пухтарой. *Саъдӣ*

ПУХТАСОЗӢ پخته‌سازی пухтакорӣ, кори оқилона ба ҷо овардан.

Растам зи хаёли хомбозӣ,
Бастам сари кори пухтасозӣ. *Шоҳин*

ПУХТАСУХАН پخته‌سخن он кӣ суханаш бо мазмуни баланд ва салис аст.

Шоири пухтасухан ёбад ба ҳар байте аз ӯ
Бадра-бадра зарри пухта, киса-киса сими хом. *Сӯзанӣ*

ПУХТА-ХОМӢ پخته‌خامی расоию норасоӣ; **ба пухта-хомӣ** бе нуқсону бо нуқсон; *маҷ.* ба қадри ҳол, ба қадри қобилият.

Бастам ба ҳазор пухта-хомӣ
Пирояи Хисраву Низомӣ. *Шоҳин*

ПУХТАХОР پخته‌خوار тайёрхӯр, муфтхӯр.

В-агар дасти ҳиммат бидорӣ зи кор,
Гадопеша хонандату пухтахор. *Саъдӣ*

ПУХТАҶӮШ پخته‌جوش шаробе, ки онро бо чанд навъ дорӯ ва гӯшт ҷӯшонида тайёр менамоянд ва барои тақвияи меъда истеъмол мекунанд.

На он мастӣ, ки ақлат нест гардад
Зи софи пухтаҷӯши ҷоми ҳастӣ.
«Фарҳанги Онандроҷ»

ПУХТУПАЗ پخت‌وپز хӯрокпазӣ, бо пухтани хӯрок машғул шудан.

Баковулон дар хориҷ, кадбонуён дар ҳарам саргарми пухтупаз буданд. *Садри Зиё*

ПУЧ پوچ **1.** холӣ, тиҳӣ, ковок, бемағз, дарунхолӣ.

Соиб, аз гуфтушуниди халқ мағзам пуч шуд,
Гӯш сангину ба лаб хомӯш месозад маро. *Соиб*

2. *маҷ.* хушку холӣ, бекора, ночиз, беҳуда.
Нақди фитрат ба ҳеҷу пуч мабоз,
Қадам аст ин ки медиҳад овоз. *Бедил*

Агар ба ҳақиқат нигарӣ, ҳама пуч ва беҳосил барояд. *Аҳмади Дониш*

ваъдаи пуч ваъдаи хушку холӣ, ваъдаи дурӯғ.
Хуррам бувад зи ваъдаи пучи бутон дилам,
Мавҷи шароб сабза кунад донаи маро. *Шавкат*

сухани пуч гапи беҳуда, гапи бемаънӣ; сухани дурӯғ.
Ин ваъдае, ки хидмат кунад ва нон талабад, сухани пуч бошад. *Аҳмади Дониш*

фикри пуч хаёли ботил, андешаи беҷо.
Савдои мо зиёда шуд аз фикрҳои пуч,
Моро дигар хаёли таҳайюл намондааст. *Сайидо*

ҳарфи пуч *ниг.* **сухани пуч**
Ҳарфи пучи нодонро чораи хамӯшӣ нест,
Содалавҳаму, бингар, бо фалак ҷадал дорам.
Сайидо

ПУЧМАҒЗ پوچ‌مغز нодон, нофаҳм; аҳмақ.
Пучмағзони ҷаҳонро зи рухи хуб чӣ суд,
Зоҳидонро ҳаваси сабҳаю минбар даркор. *Ансаб*

ПУЧМАҒЗӢ پوچ‌مغزی нодонӣ, нофаҳмӣ, бефаҳмӣ; аҳмақӣ.
Дил ба арзи пучмағзӣ сарфакорӣ дидааст,
Қатра чун аз худ тиҳӣ гардад хубоб ояд бурун. *Шоҳин*

ПУШАЙМОН پشیمان касе, ки аз кори карда ё аз азму оҳанги худ нохушнуд аст ва афсӯс мехӯрад; **пушаймон будан** таассуф хӯрдан, дареғгӯӣ будан.
Бас ки бар гуфта пушаймон будаам,
Бас ки бар ногуфта шодон будаам. *Рӯдакӣ*

Махфӣ, ба сари дор бару хоҳ биёвез,
Аз кардаи худ нест пушаймон дили ошиқ. *Махфӣ*

пушаймон кардан аз фикру азм баргардондан, аз қавл берун кардан.
Хаёли куштани ман дошту чӣ шуд, ё раб,
Кадом сангдил он шӯхро пушаймон кард. *Ҳилолӣ*

пушаймон овардан боиси таассуф гардидан, сабаби афсӯсу надомат шудан.
Охири он ба фитнаву фасод кашад ва пушаймон орад. *Аҳмади Дониш*

пушаймон хӯрдан надомат кардан, афсӯс кардан, дареғ доштан, водареғ гуфтан.
Об аз чашми ӯ меборид ва пушаймон мехӯрд бар он чи рафта буд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Гар равӣ дар хонаи эшон, пушаймон мехӯрӣ,
Хӯрданӣ дар хонаи эшон пушаймон асту бас.
Сайидо

пушаймон шудан а) *ниг.* **пушаймон хӯрдан.**
Чу бечора гардию печон шавӣ,
Зи гуфтори ҳарза пушаймон шавӣ. *Фирдавсӣ*

Ишқ хун хӯрдану ҳайрон шудане ҳам дорад,
Ҳама хуб аст, пушаймон шудане ҳам дорад.
Мушфиқӣ

б) аз фикру азми пештара баргаштан.
Дӯш мегуфт, ки фардо бидиҳам коми дилат,
Сабабе соз, худоё, ки пушаймон нашавад. *Ҳофиз*

Кунун то метавонӣ, аз ҷафо кардан пушаймон шав,
Ки баъд аз куштанам суде намедорад пушаймонӣ.
Ҳилолӣ

ПУШАЙМОНӢ پشیمانی надомат, таассуф, афсӯс, нохушнудӣ аз иҷрои коре.
Андеша кардан, ки чӣ гӯям, беҳ аз пушаймонӣ, ки чаро гуфтам. *Саъдӣ*

Агар қадри ин давлат надонед, ... ба дарде мубтало хоҳед шуд, ки он вақт тавбаву инобат ва пушаймонию надомат суд надорад. *Садри Зиё*

ПУШАК پشک||پوشک гурба, пишак.
Рост гӯй, ки дар гулӯи касе
Пушакеро ҳамебимолад гӯш. *Шаҳид*

ПУШК||ПИШК پشک саргини ғелону гирдаки гӯсфанд, буз, шутур, оҳу ва ғ.
Мушки тибатӣ ба пушк мафрӯш,
Мастон бадали шакар табарзин. *Носири Хисрав*

Гуфт: Ҷояшро бирӯб аз сангу пушк
В-ар бувад тар, рез бар вай хоки хушк. *Румӣ*

ПУШЛАНГ پشلنگ бемаънӣ, ҳарза; ноқис, маъюб.
Дуогӯӣ туро беҳтар, чӣ хоҳӣ кард шеъреро,
Ки доми аблаҳон бошад иборатҳои пушлангаш.
Сайфи Исфарангӣ

ПУШТ پشت 1. тахтапушт, қисми қафои бадан аз миён боло то китфу шона ва гардан.
Мабодо шавад сахттар кори ту,
Ба пушти ту гардад фузун бори ту. *Ҷомӣ*

2. қафо, пас, ақиб.
Ману дар п у ш т и девори ту рӯям,
Туро рӯ сӯи дигар, пушт сӯям. *Хисрави Деҳлавӣ*

В-он пири шикастапушт аз пушт
Омад зи шигифт бар лаб ангушт. *Шоҳин*

3. қисми болоии бадани ҳайвонот.
Бо аҳли ҷоҳ нохуни зоғу паланг бош,
Дар коми шер арраи пушти наҳанг бош. *Сайидо*

Ба ранги косапушти кӯҳу саҳро
Даруни косаи пушташ сару по. *Мулҳам*

4. *маҷ.* рӯй, боло.
Камарбанд бигрифту аз пушти зин
Бароварду зад ногаҳон бар замин. *Фирдавсӣ*

Дар лашкаргоҳ нон бихост, табақе кулича биёварданд ва бар пушти асп бихӯрд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Аз рӯи ҳавлӣ то ба лаби бом аз они ман,
Аз пушти бом то ба Сурайё аз они ту. *Мушфиқӣ*

пушти замин рӯи замин, сатҳи замин; 5. насл, нажод, ирқ.
Ман аз тухмаи Баҳману пушти Кай,
Куҷо тарсам аз румии сустпай? *Низомӣ*

Ҳама регрезу ҳама ҷӯйкан,
Ба даҳ пушт наддофу деворзан. *Сайидо*

6. сулб, камар, нутфагоҳ, ҷои манӣ.
Рӯй чу беоб шуд, озурдан аст,
Пушт чу беоб шавад, мурдан аст.
Хисрави Деҳлавӣ

Таркибе, ки пуштро қавӣ гардонад ва рағбат ба мубошарат оварад ... *Ҷомӣ*

7. *маҷ.* пуштибон, паноҳ, такьягоҳ, муттако, ҳомӣ.
Бимонӣ шармзад дар пеши довар,
Наёбӣ ҳеҷ гуна пушту ёвар. *Фахриддини Гургонӣ*

Мегуфт, ки, эй ду такьягоҳам,
Ин пушти ман, он дигар паноҳам. *Шоҳин*

пушту паноҳ пуштибон, такьягоҳ, муттако; ҳомӣ, мададгор.

Пушту паноҳи ман буд девори дилбари ман,
Аз гирья бар сар афтод, эй хок бар сари ман. *Ҳилолӣ*

Девори хонаам буд пайваста такьягоҳам,
Рафтию рафт бар бод пушту паноҳ бе ту. *Сайидо*

пушт ёфтан такьягоҳ пайдо кардан, дастгирӣ дидан; ◇ **пушти асо** *киноя аз* қомати рост.

Гирифтам гӯшае имрӯз аз дарҳо давиданҳо,
Қамони ҳалқа шуд пушти асоям аз хамиданҳо. *Сайидо*

пушти бахам *ниг.* **пушти дуто.**

Чангат хабари роҳи тараб доду зи пирон
Бишнав сухани рост, мабин пушти бахамро. *Камоли Хуҷандӣ*

пушти дуто қади хамида, қомати хамгашта.

Зи мӯи сафеди худам дар ҳиҷоб,
Кунам аз саводи дил онро хизоб.
Гирифтам, ки аз дил шавад мӯ сиёҳ,
Чӣ гуна кунам рост пушти дуто? *Ҷомӣ*

Оҳро таъсир бисьёр аст аз пушти дуто,
Пирам, аммо қуввати тиру камон дорам ҳанӯз. *Сайидо*

пушти кӯз *ниг.* **пушти дуто; пушти моҳӣ** *киноя аз* шаби ноторик, шаби равшан.

Саводе, ки дар вай сиёҳӣ набуд
В-агар буд, ҷуз пушти моҳӣ набуд. *Низомӣ*

пушти паланг *киноя аз* аблақ, алобуло, омехта бо сафеду сиёҳ.

Рӯи замини бодия пушти паланг шуд,
Азбаски чашмҳои ғазолон ба роҳи ӯст. *Сархуш*

чу пушти ҳилол монанди моҳи нав хамида.

Шикаста гашт чу пушти ҳилол қомати ман,
Камони абруи ёрам, ки боз вусма кашид. *Ҳофиз*

пушт гардонидан (ё додан) рӯй гардонидан, гурехтан.

Ҳамчунин дуруштӣ дид, пушт бигардонид. *Саъдӣ*

Он гоҳ хабар оварданд ба ҷаноби амир, ки аскар бевафоӣ карданд ва пушт доданд. *Аҳмади Дониш*

пушт доштан *бар чизе* а) рӯгардон будан, дурӣ гузидан.

Ҳар он сахтие, к-аз сарон дурушт
Зи иқболи давлат бар ӯ дошт пушт,
Кунун рӯ ба сӯи вай овардааст,
Ба пои сарираш пай овардааст. *Ҷомӣ*

б) такья бар чизе кардан.

Агар мирам, нахоҳам хост, Мулҳам, аз касе чизе,
Зи истиғно дили ман пушт бар садди рамақ дорад. *Мулҳам*

Аз ҳаводисҳои айёмам набуд андешае
Пушт чун тасвир бар девори ғафлат доштам. *Сайидо*

пушт кардан *бар касе, чизе* аз касе ё чизе рӯйгардон шудан.

Зи Суҳроби ял рафт яксар сухун,
Чунин пушт бар шоҳи Эрон макун. *Фирдавсӣ*

Рӯй чу дар қофиясанҷӣ кунанд,
Пушт бар ин дайри сипанҷӣ кунанд. *Ҷомӣ*

пушт намудан рӯй баргардонидан; гурехтан.

Суворе, ки бинмуд дар ҷанг пушт,
На худро, ки номоваронро бикушт. *Саъдӣ*

пушт овардан *бар касе, чизе ниг.* **пушт кардан** *бар касе, чизе.*

Ба дини ҳанифӣ паноҳ оваранд,
Ҳама пушт бар меҳру моҳ оваранд. *Низомӣ*

пушт рост кардан қомат рост кардан, устувор шудан, пойдор гаштан; **рост шудани пушти** *касе* аз душвориҳо халос шудан; *киноя аз* ба мақсад расидан.

Зи ҳар кишваре меҳтаронро бихост,
Ки дар подшоҳӣ кунад пушт рост. *Фирдавсӣ*

хам гаштани пушт хамида гаштани қомат, дуто шудани қомат (аз таъсири пирӣ, сахтӣ, азоб ва ғ.).

Пушти ман чун чанг хам гашту ҳанӯз
Ҳар шабе дар сози удам то ба рӯз. *Ҷомӣ*

пушт хам кардан дар пеши *касе киноя аз* фурӯтанӣ ва хоксорӣ кардан дар назди касе.

На ҷаббории хешро кам кунӣ,
На дар пеши мо пуштро хам кунӣ. *Низомӣ*

пушти даст ба дандон кандан (ё газидан) бениҳоят афсӯс хӯрдан, сахт пушаймон шудан.

Чун аз ӯ дасте тиҳӣ кардӣ, нишаст,
Кандӣ аз ҳасрат ба дандон пушти даст. *Ҷомӣ*

Газида пушти дасти худ ба дандон
Ба ҷони дардноку чашми гирьён. *Бадрӣ*

пушти даст хоидан *киноя аз* афсӯс хӯрдан, изҳори надомат намудан.

Аз ҷилваи он бараҳнапоён
Мардум ҳама пушти даст хоён. *Файзӣ*

пушти по задан *чизеро* беэътиноӣ кардан нисбат ба чизе, чизеро беқадр шумурдан, тарк кардан чизеро.

Сарони мулкро зан пушти пое,
Қавидастони гетиро қафое. *Ҷомӣ*

Пушти по гар задӣ ҳавасҳоро,
Бетакаллуф дароз кун поро. *Бедил*

(замин ва) пушти пой дидан ба поин нигаристан; *киноя аз* ниҳоят шармгин шудан, хиҷил гаштан, хиҷолат кашидан.

Замин дид Рӯдобаву пушти пой,
Фурӯ монд аз шарми модар ба ҷой. *Фирдавсӣ*

пушти пой хоридан *касеро* шод шудан, хушҳол гардидани касе, хуш омадан ба касе.

Ин ки ӯ пушти даст мехояд,
Ҳамаро пушти пой мехорад. *Анварӣ*

пушти *касе(ро)* **хоридан** навозиш кардан касеро, меҳрубонӣ кардан ба касе.

Ба ғамхорагӣ ҷуз сарангушти ман
Нахорад касе дар ҷаҳон пушти ман. *Саъдӣ*

пушти *чизе* **шикастан** чизеро мағлуб кардан, чизеро барҳам задан; чизеро шикаст додан, заифу нотавон кардан.

Рӯзе ду-се чун ба сабр биншаст,
Шавқ омаду пушти сабр бишкаст. *Ҷомӣ*

Раҳи майли фироқамро бибастӣ,
Асо ногашта пуштамро шикастӣ. *Мулҳам*

қавӣ гаштани пушти *чизе* қувватнок шудани чизе, иқтидор ва тавоноӣ пайдо кардани чизе.

Нахоҳам зи ту хилъати хисравӣ,
К-аз он гардадам пушти давлат қавӣ. *Ҷомӣ*

пушти *чизе* **қавӣ кардан** ба чизе қувват додан, чизеро зӯрманд намудан.

Кунун кардаам пушти ҳиммат қавӣ,
Диҳам маснавиро либоси навӣ. *Ҷомӣ*

пушт аз рӯ надонистан пасу пешро фарқ накардан, сахт ҳайрону парешон будан.

Гулаш доданд, ранг аз бӯ надонист,
Гирифт оина, пушт аз рӯ надонист. *Нозим*

пушт бар девор мондан ҳайрон шудан, моту мабҳут мондан.

Гар зи рӯи худ барандозӣ ниқоб,
Пушт бар девор монад офтоб. *Соиб*

Зи ҳайрати рухи ӯ ҷон чу сурати беҷон,
Даруни хонаи тан монда пушт бар девор. *Мулҳам*

пушт бар кӯҳ будан такьяи зӯр доштан, такьягоҳи қавӣ доштан.

Дуконашро набошад аз кас андӯҳ,
Зи сандон аст ӯро пушт бар кӯҳ. *Сайидо*

пушт (бар) пушт додан (ё овардан) дар анҷоми коре ба якдигар ёрӣ расондан, иттифоқ кардан, муттаҳид шудан.

... Ки гар ду бародар диҳад пушт пушт,
Тани кӯҳро бод монад ба мушт. *Фирдавсӣ*

Шумоён пушт бар пушт оред ва чунон кунед, ки марги ман имшаб ва фардо пинҳон монад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

бар пушт хуфтан рӯ ба боло хобидан; *киноя аз* осуда будан.

Ҷаҳон нав шуд аз доди Нӯшервон,
Бихуфтанд бар пушт пиру ҷавон. *Фирдавсӣ*

гарм будани пушти *касе аз чизе* мадад гирифтан аз чизе, такья кардан бар чизе, ҳимоят доштан аз чизе.

Пушти мо гарм аз ту буд, эй офтоб,
Равнақи ҳар қасру ганҷи ҳар хароб. *Румӣ*

торик шудани пушти хуршед *киноя аз* расидани шаб.

Чу хуршедро пушт торик шуд,
Ба дидори шаб рӯз наздик шуд. *Фирдавсӣ*

ПУШТА پشته **1.** баста ва ё тӯдаи ҳезум, хас, алаф ва ғ., ки ба як бор ба пушт бардошта мешавад; пуштора.

Каппиён оташ ҳамепиндоштанд,
Пуштаи ҳезум бад-ӯ бардоштанд. *Рӯдакӣ*

Хоркашеро дидам, пуштаи хор фароҳам оварда. *Саъдӣ*

2. тӯда; хоктӯда, тал, теппа, баландӣ.

Подшоҳ бар болои пуштае биистод. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Аз кӯҳ то ба кӯҳ бунафшасту шанбалид,
Аз пушта то ба пушта суманзору лолазор. *Фаррухӣ*

Бинмуд зи гӯсфанди кушта
Бар рӯи замин ҳазор пушта. *Ҳилолӣ*

ПУШТАЛАНГ پشتلنگ *ниг.* **пушланг.**

Дар мулки ту басанда накарданд бандагӣ
Намруди пашшахӯрдаву Фиръавни пушталанг. *Сӯзанӣ*

ПУШТА-ПУШТА پشته‌پشته баста-баста, даста-даста, тӯда-тӯда.

Пушта-пушта ҳезум аз ҳар ҷо бурид,
Ҷумларо як ҷо фароҳам оварид. *Ҷомӣ*

ПУШТБОН پشتبان *ниг.* **пуштвон.**

Дар рӯзи ҷанг зери алам по сутун кунам,
Бошам бар остони дари фатҳ пуштбон. (1) *Сайидо*

ПУШТВОН پشتوان **1.** сутун ва чӯбе, ки барои нигоҳ доштани девор ва ё қисмҳои дигари иморат гузошта мешавад; тиргак, пуштак.

Пуле буд қавӣ, пуштвонҳои қавӣ бардошта ва пушти он устувор пӯшида. *«Таърихи Байҳақӣ»*

2. муҳофиз, нигаҳбон; ҳомӣ, пушту паноҳ, такьягоҳ.

Ба Тӯс мақом кунанд ва пуштвони қавм бошанд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Бодаву шодиву родӣ ҳар се як ҷо зодаанд,
Ин мар-онро пуштвону он мар-инро дастьёр. *Масъуди Саъд*

ПУШТВОРА پشتواره як пушта бор, бастаи боре, ки бар пушт мебардоранд, пуштора.

Деҳқонзода ... пуштворае гарон аз ҳезуми хушк дарбаста ба шаҳр расонид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Умри азиз ба зиён овардам ва мол ба даст кардам, то ту кофирдил пуштвора бандӣ ва бибарӣ. *«Калила ва Димна»*

ПУШТГАРМ پشت گرم мададгир, такьякунанда, паноҳбаранда.

Ҳар кӣ аз хуршед бошад пуштгарм,
Сахтрӯ бошад — на бим ӯро, на шарм! *Румӣ*

ПУШТГАРМӢ پشت گرمی **1.** бовар, итминон.

Моро пуштгармӣ буд аз хоста,
Ба фарзанд будам дилороста. *Фирдавсӣ*

2. мадад, ёрӣ, ҳимоят; **пуштгармӣ доштан** ёрӣ гирифтан, ҳимоят дидан.

Надонам аз кӣ дорад пуштгармӣ офтоби ман,
Ки кокул мӯи оташдида аст аз гармии пушташ. *Шавкат*

ПУШТИБОН پشتیبان *ниг.* **пуштвон 2.**

Савоб он мебинам, ки ту худ наравӣ ва сипаҳсолоре берун кунӣ ва ту пуштибони эшон бошӣ. *«Таърихи Табарӣ»*

Чу омад бар тан он захми дурушташ,
Накардам сина пуштибони пушташ. *Ҷомӣ*

ПУШТИВОНӢ پشتیوانی *ниг.* **пуштвон 1.**

Девор чу суст шуд зи як нам.
Аз як-ду нами дигар шавад хам.
Гар рӯ нанамоядаш зи меъмор,
Пуштивонӣ шавад нагунсор. *Ҷомӣ*

ПУШТКӮЗ پشت کوز пуштхам, кӯзапушт, хамидақад; букрӣ.

Афтод дучори ӯ аҷузе,
Ҳамчун хари пир пушткӯзе. *Ҷомӣ*

Чу бигзашт з-ин гуна якчанд рӯз,
Пур аз ханда лаб гуфт, к-эй пушткӯз ... *Савдо*

ПУШТОПУШТ پشتاپشت пасиҳам, пай дар пай, пайваст, муттасил.

Ҳамла бурданд ҷумла пуштопушт,
Шер дар зеру аждаҳо дар мушт. *Низомӣ*

ПУШТОРА پشتاره *ниг.* **пуштвора.**

Лашкариён ... пуштораи найшакар ба дӯши ӯ дода, дар ҷилав андохтанд. *«Таърихи Фаришта»*

ПУШТРЕШ پشت‌ریش он ки пушташ маҷрӯҳ аст, тахтапушташ захмдор аст, яғир.

Хӯрад корвонӣ ғами бори хеш,
Насӯзад дилаш бар хари пуштреш. *Саъдӣ*

Пири барзагареро модахаре буд пуштреш ва лоғар. *Саедо*

ПУШТӢ پشتی 1. чомаи кӯтох, чомае, ки то миён меояд.

Қабои хосаву пуштии худ насиҷи ба зар
Яке мукаллал карда камар ба гавҳарҳо. *Муиззӣ*

2. ёрӣ, мададгорӣ, ҳимоят, тақвият.

Ба Эронзамин аз чунон пуштие
Намонд оташи ҳеҷ зардуштие. *Низомӣ*

Чашмам ба шамоили ту биност,
В-аз пуштии туст пушти ман рост. *Ҷомӣ*

пуштӣ ёфтан ёрӣ дидан, кӯмак гирифтан, ҳимоят доштан.

Зи девори фароғат ёфт пуштӣ,
Ба роҳи нармӣ афтод аз дуруштӣ. *Ҷомӣ*

пуштӣ кардан ёрӣ додан, ҳимоят намудан.

Дар он ҳангом вайро кард пуштӣ,
Нашуд андар сухан лахте дуруштӣ.
Фахриддини Гургонӣ

ПУЮСИДАН پیوسیدن *ниг.* **паюсидан.**

ПӢ پی *ниг.* **пийҳ.**

Ба деги ҳавас об шуд пию чаз,
Ба гулхан шуда пешкор ошпаз. *Сайидо*

ПӮ پو 1. пурсиш, тафтиш; 2. дав, давандагӣ; **пӯ гирифтан** давидан, давон шудан.

ПӮБ||ПӮП پوب||پوپ 1. фарше, ки барои зинат густурда мешавад, густурданӣ.

Шоҳ дигар рӯз боғ орост хуб,
Тахтҳо бинҳоду баргустурд пӯб. *Рӯдакӣ*

2. номи паррандае, ки шонасарак ҳам мегӯянд, худхуд, мурғи Сулаймон.

ПӮДА پوده шакли кӯтоҳшудаи пӯсида.

Аз адам пӯда в-аз фано суда,
Дар миён тумтароқи беҳуда. *Саноӣ*

Ба гӯр зинда шавад устухони пӯдаи мо,
Агар башорати васлаш ба хоки мо бибаранд. *Мӯҳъӣ*

Чӣ мепечӣ дар ин доми гулӯпеч,
Ки чавзе пӯда бинӣ, дар миён ҳеч. *Низомӣ*

ПӮЁН پویان 1. дар ҳолати давидан, давон, тозон, шитобон.

Гирифтанду бурданд пӯён ба шаҳр,
Ҳаме ҳар кас аз Рахш ҷустанд баҳр. *Фирдавсӣ*

Суи мулки Мадоин рафт пӯён,
Гиромӣ моҳро як моҳ ҷӯён. *Низомӣ*

пӯён шудан шитобон рафтан, давон шудан.

Ба иттифоқ дар талаби ӯ пӯён шуданд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

2. *маҷ.* вазон, вазанда.

Ҳавои гирьён лӯълӯъ фишонд бар саҳро,
Сабои пӯён шангарф рехт бар кӯҳсор. *Масъуди Саъд*

ПӮЖ پوژ *ниг.* **пӯз.**

Имрӯз боз пӯжат эдун битофтаст,
Гӯӣ ҳаме ба дандон хоҳӣ гирифт гӯш. *Мунҷик*

ПӮЗ پوز атрофи даҳон ва бинӣ, даҳан ва гирдогирди даҳан, тумшуқ, фук.

Аз қазо гови зол аз паи хард
Пӯз рӯзе ба деғаш андаркард. *Саноӣ*

Тарки ин шурб ар бигӯӣ як ду рӯз,
Тар кунӣ андар шароби хулд пӯз. *Румӣ*

ПӮЗБАНД پوزبند даҳанбанд, банди нӯхтамонанд, ки бар даҳони ҳайвонот баста мешавад.

Саъйи ӯ бозуи далерон аст,
Саҳми ӯ пӯзбанди шерон аст. *Саноӣ*

пӯзбанд шудан баста шудан, ҷилавгир карда шудан, маҳдуд карда шудан.

Илмҳои аҳли ҳис шуд пӯзбанд,
То нагирад шир аз он илми баланд. *Румӣ*

ПӮЗИШ پوزش 1. узрхоҳӣ, маъзарат, талаби афв.

Бирун дод бо моҳи нокоста,
Ҷавобе ба сад пӯзиш ороста. *Хисрави Деҳлавӣ*

пӯзиш ангехтан узр овардан, маъзарат хостан.

Пӯзиш ангехту узрҳо дархост,
Аз сари орзуи худ бархост. *Низомӣ*

пӯзиш андаргирифтан узр хостан, афв талабидан.

Сиёвухшро танг дар бар гирифт,
Зи кирдори бад пӯзиш андаргирифт. *Фирдавсӣ*

пӯзиш пазируфтан узр қабул кардан, бахшидан, афв кардан.

Чу бишнид аз ӯ Баҳмани некбахт,
Напизруфт пӯзиш, барошӯфт сахт. *Фирдавсӣ*

2. пурсиш, аҳволпурсӣ.

Чобук ба височи ӯ фурӯ шуд,
Дар пӯзиши ҳоли зори ӯ шуд. *Шоҳин*

пӯзиш боз ҷустан *ниг.* **пӯзиш хостан; пӯзиш намудан** а) изҳори маъзарат кардан, узр талабидан, узр гуфтан.

Манеҳ пеши ӯ дар гаҳи хашм пой,
Чу хашм аз ту дорад, ту пӯзиш намой. *Асадӣ*

б) аҳволпурсӣ кардан.

Аз он пас ба алтоф пӯзиш намуд,
Ба меҳр аз дилу ҷон навозиш намуд. *Шодӣ*

Карам карду ғам хӯрду пӯзиш намуд,
Бадандешро дил ба некӣ рабуд. *Саъдӣ*

пӯзиш овардан (*ё* **оростан**) *ниг.* **пӯзиш намудан.**

... Ки озурда гаштаст аз ту падар,
Яке пӯзиш овар, макаш ҳеҷ сар.(а) *Фирдавсӣ*

Бари Золи Зар пӯзиш оростанд,
Забонҳо ба лоба бипеQростанд. (б) *Фирдавсӣ*

пӯзиш хостан (*ё* **бозҷустан**) *ниг.* **пӯзиш намудан.**

Сиёвухшро дид, бар пой хост,
Бихандиду бисьёр пӯзиш бихост. (а) *Фирдавсӣ*

Кунун пӯзиши ин ҳама бозҷӯй,
Бад-ин номдорони Эрон бигӯй. (б) *Фирдавсӣ*

ПӮЗИШПАЗИР پوزش‌پذیر узр қабулкунанда, бахшанда.

Чу он пӯзиш омад ба дил ҷойгир,
Пазируфт аз он қавм пӯзишпазир. *Ҳотифӣ*

ПӮЗИШСОЗ پوزش‌ساز узрхоҳ, узрталаб.

Суи хоҷа шуданд пӯзишсоз,
Ёфтандаш кашида пой дароз. *Низомӣ*

ПУИДАН پوئیدن 1. рафтан, рафтуомад кардан.

Пештар з-он ки шавӣ хоки дари майкадаҳо;
Як-ду рӯзе ба сар-андар раҳи майхона бипӯй. *Ҳофиз*

2. давидан, бо суръат рафтан.

Бипаррем, то мурғи ҷоду шавем,
Бипӯем, дар чора оҳу шавем. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ*. иқдом намудан, ҳаракат кардан, саъй ва кӯшиш кардан.

Пайваста ризои он ду меҷӯй,
Дар роҳи ризои он ду мепӯй. *Шоҳин*

4. *маҷ*. ҷустан, кофтуков намудан, ҷустуҷӯ кардан.

Наёбам давлате, ҳарчанд пӯям,
Аз он беҳтар, ки хушнудиш ҷӯям.
Фахриддини Гургонӣ

5. *маҷ*. хостан.

Сухан то кай зи тоҷу тахт гӯй,
В-аз ин бечора худ охир чӣ пӯй? *Низомӣ*

ПУЙ-ПУЙ پوی‌پوی пуён-пуён, давон-давон, тозон-тозон.

Набуд роҳ бар кӯҳ аз ҳеҷ рӯй,
Бигаштам басе гирди ӯ пуй-пуй. *Фирдавсӣ*

В-он ёри ҷуфтҷӯй ба гирди ту пуй-пуй,
Бо ҷаъди ҳамчу қир дамида дар ӯ абир.
Носири Хисрав

ПӮК پوک ғаллаи дар чоҳ гӯркардашуда, ғаллае, ки дар чоҳ ва ё ӯра рехта болои онро бо хасу хок пӯшида бошанд.

Бар марги падар агарчи писар дорад сук,
Дар хок ниҳон кунадш ба монандан пук. *Мунҷик*

ПӮЛА پوله 1. вайроншуда, зоеъгашта, кӯфта, шикаста, аз ҳам рехта.

Аммо мисраъе намехонд, ки калимоташ пӯла нашуда бошад ва арконн авзонаш шула. *Савдо*

2. аз зарбу лат мулоимшуда; аз сабаби пухта гузаштан мулоим шуда (дар борае харбуза ва тарбуз).

ПӮЛОД پولاد 1. филиззи нуқрарангн бисьёр мустаҳкам, ки аз якҷоя гудохтани оҳан бо миқдори муайяни карбон (углерод) ҳосил мешавад.

Зи баски ранҷи сафар бар тани азиз ниҳад,
Ҳаменадонам, к-он тан тан аст ё пӯлод. *Фаррухӣ*

2. *киноя аз* дили сахт ва бераҳм.

Бимондаш ду гулнори хандон нажанд,
Биҷӯшид пӯлодаш андар паранд. *Фирдавсӣ*

Маро ин оҳ беҳудаст пеши он дили сангин,
К-аз ин оташ, ки ман дорам, нагардад гарм пӯлодаш.
Хисрави Деҳлавӣ

◇ **пӯлоди хоросятез** *киноя аз* тeғ ё тиру найзаи пӯлодин.

Зи бас захми пӯлоди хоросятез
Заминро шуда устухон рез-рез. *Низомӣ*

пӯлоди яклухт *киноя аз* гӯрз.

Зи пӯлоди яклухти гарданкашон
Бирун рехт он мағзҳо аз даҳон. *Низомӣ*

пӯлоди ҳиндӣ *киноя аз* шамшери ҳиндӣ.

Зада бар миён гавҳарогин камар,
Даровард пӯлоди ҳиндӣ ба сар. *Низомӣ*

аз пӯлод сад кӯҳ бар пой кардан *киноя аз* саф оростани ҷанговарони зиреҳпӯш.

Зи пӯлод сад кӯҳ бар пой кард,
Ба поини ӯ ганҷро ҷой кард. *Низомӣ*

дар зери пӯлод будан *киноя аз* сар то по мусаллаҳ будан.

Ҷаҳонҷӯй дар зери пӯлод буд,
Ба хафтонш-бар тир чун бод буд. *Фирдавсӣ*

ПӮЛОДГАР پولادگر пӯлодсоз, оҳангар.

Писанд омадаш кори пӯлодгар,
Бибахшидашон ҷомаву симу зар. *Фирдавсӣ*

ПӮЛОДДАСТ پولاددست қавидаст, пурзӯр.

Бад-ӯ гуфто: Ман он пӯлоддастам,
Ки динатро бад-ин хорӣ шикастам. *Низомӣ*

Нахустин далерони пӯлоддаст
Бибастанд дасту кушоданд шаст. *Ҳотифӣ*

ПӮЛОДДИРЪ پولاددرع пӯлодзиреҳ, зиреҳпӯш, ҷанговар.

Зи пӯлоддиръони алмостеғ
Басе кушту ҳам кушта шуд, эй дареғ! *Низомӣ*

ПӮЛОДМЕХ پولادمیخ пӯлодинмех; сахтнаъл.

Зи наъли самандони пӯлодмех
Заминро зи ҷунбиш барафтод бех. *Низомӣ*

ПӮЛОДНАЪЛ پولادنعل пӯлодиннаъл, наълаш аз пӯлод.

Суми бодпоёни пӯлоднаъл
Ба хуни далерон замин карда лаъл. *Низомӣ*

ПӮЛОДПӮШ پولادپوش зиреҳпӯш, ҷавшанпӯш, мубориз, ҷанговари ҷавшанпӯш.

Зи пӯлодпӯшони лашкаршикан
Тани кӯҳ ларзанда бар хештан. *Фирдавсӣ*

Ҳама пӯлодпӯшу оҳанхой,
Кинкашу девбанду қалъакушой. *Низомӣ*

ПӮЛОДРАГ پولادرگ сахтраг, пурзӯр (сифати асп).

Сарсартаку пӯлодрагу сониқаангез,
Гардунтаку ифриттану кӯҳтаҳаммул.
Абдулвосеи Ҷабалӣ

ПӮЛОДСАНҶ پولادسنج *киноя аз* шамшерзан, мубориз, ҷанговар.

Расиданд пӯлодсанҷон чу бод,
Асосе ниҳоданд мӯҳкамниҳод. *Хисрави Деҳлавӣ*

кӯҳи пӯлодсанҷ *киноя аз* паҳлавони қавиҳайкал.

Гурозанда шуд теғ бе ҳеҷ ранҷ,
Ду нима шуд он кӯҳи пӯлодсанҷ. *Низомӣ*

ПӮЛОДСОЙ پولادسای пӯлодсоянда, бисьёр сахт.

Чу шаҳ дид, к-аз санги пӯлодсой
Харошида мешуд суми чорпой ... *Низомӣ*

ПӮЛОДСУМ پولادسم сахтсум (сифати асп).

Сияҳчашму бӯрабрашу говдум,
Сияҳхояву тунду пӯлодсум. *Фирдавсӣ*

ПӮЛОДХОЙ پولادخای ҷанговари пурзӯр ва шуҷоъ.

Зи овози ӯ андарояд зи ҷой
Дили марди ҷангии пӯлодхой. *Фирдавсӣ*

Зи пӯлодхоёни шамшерзан
Камарбаста будӣ ҳазор анҷуман. *Низомӣ*

◇ **шери пӯлодхой** *киноя аз* аспи пурзӯр.

Раворавзанон тири пӯлодсой
Дар андоми шерони пӯлодхой. *Низомӣ*

ПӮП پوپ *ниг.* **пӯб.**

ПӮПАК پوپک номи як навъ парандаи нақшдори зебо, ки бар сараш кокул дорад; шонасарак, ҳудҳуд, пӯптиш.

Пӯпак дидам ба ҳаволии Сарахс,
Бонгак барбурда ба абр-андаро. *Рӯдакӣ*

ПӮПУ||ПУПУ پوپو ҳудҳуд, шонасарак, пӯптиш.

Хилоф нест, ки шоҳи парандагон боз аст,
Агарчи тоҷ ватан бар чакоди пӯпу кард.
Асири Ахсикатӣ

ПӮСИДАН پوسیدن вайрон шудан, аз ҳам рехтан; табоҳ ва мутааффин гардидан.

ПӮСТ پوست **1.** чилди бадани одам ва ҳайвон, он чӣ рӯи тани одам ва ҳайвонотро пӯшондааст.

Дар рагу дар пӯст в-андар устухон
Барқ зад чандон ки рафт аз ман нишон. *Румӣ*

Як дона пӯсти барраи кабуди қарокӯлӣ, ки як нафар аз дӯстонам ба тариқи армуғон фиристода буд, ба дасти худ доштам. *Садри Зиё*

2. он чӣ рӯи танаю шохаи дарахтро пӯшонидааст; **3.** пардаи берунии баъзе аз меваҳо, монанди анор, писта, бодом, чормағз ва ғ.

Ҳазор қатраи хунин ба ҷои дил дар бар,
Дар ӯ кашида зи ғам пӯсте ба сони анор.
Камоли Исмоил

Ду тан дар ҷомае чун писта дар пӯст
Бароварда ду сар аз як гиребон. *Саъдӣ*

◇ **пӯсти бар устухон кашида** *кинояя аз* ниҳояти лоғарӣ, заифӣ, нотавонӣ.

Чу Маҷнун меҳри Лайлӣ бар дили ӯст,
Кашида пӯсте бар устухоне. *Мушфиқӣ*

пӯст баркандан пӯст кандан, сахт ҷазо додан, куштан.

Чун фурӯ монӣ ба сахтӣ, тан ба аҷз андармадеҳ,
Душманонро пӯст баркан, дӯстонро пӯстин. *Саъдӣ*

пӯст баркашидан *ниг.* **пӯст баркандан.**

Сад хазорон пӯст аз шахси баҳоим баркашанд,
То яке з-онҳо кунад гардун дирафши ковиён.
Хоқонӣ

пӯст баровардан *ниг.* **пӯст баркандан.**

Чу натвон зи душман баровард пӯст,
Аз ӯ сар ба сар чун раҳӣ ҳам накӯст. *Асадӣ*

пӯст берун кардан *ниг.* **пӯст баркандан.**

Душманонатро фалак дам доду берун кард пӯст,
Ин кунад ночор қассобе, ки бузро бардамид.
Хисрави Деҳлавӣ

пӯст боз кардан сареҳ ва ошкоро намудан, возеҳ ва равшан кардан; **пуст боз карда навиштан** суханро луччаку пӯстканда навиштан.

Зинҳор то ин тадбири хаторо ба зудӣ дарьёбад ва пӯст боз карда бинависад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

пӯст даридан а) пӯст пора кардан; б) айбҷӯӣ намудан, ғайбат кардан.

Чаҳондидаро ҳам бидарранд пӯст,
Ки саргаштаву бахтбаргашта ӯст. *Саъдӣ*

пӯст дарронидан *чизеро* мағлуб ва забун гардонидан чизеро.

Мӯрчагонро чу бувад иттифоқ,
Шери жиёнро бидаронанд пӯст. *Саъдӣ*

пӯст кандан а) аз пӯст берун овардан, пӯстро ҷудо кардан; б) сахт азоб додан, сахт ҷазо додан, шиканҷа намудан, куштан; в) харошидан, ханҷол кардан.

Ба нохун паричеҳра меканд пӯст,
Ки ҳаргиз бад-ин кай шикебад зи дӯст. *Саъдӣ*

г) маломат кардан, таъна задан.

Баъди чандин пӯст кандан ин хушомадҳои ту
Ҳамчу аз устоди рагзан пунба часпонидан аст.
Саиди Ашраф

пӯст кардан аз пӯст тоза кардан, аз пӯст берун кардан.

Дарҳол мурғе аз ҳаво даромад, пиёзе пӯст карда дар тоба андохт. *Аттор*

пӯст перостан дабоғат кардан, даббоғӣ кардан, пӯстро ош додан; *кинояя аз* пӯст кандан, сахт азоб додан.

Пӯстинам макун, ки аз ғаму дард
Фалакам пӯст мебиперояд. *Анварӣ*

пӯсти дигар пӯшидан тағьири ҳол кардан, худро дигаргун сохтан ва тағьир додан дар феълу атвор.

Шумоёнро нек мешиносад, бояд то пӯсти дигар пӯшид. *«Таърихи Байҳақӣ»*

пӯст аз сар (ё фарқ) кашидан пӯст кандан, сахт азоб додан, ҷазои сахт додан.

Ба як соғарам гар кунӣ шергир,
Кашам пӯст аз фарқи ин гурги пир. *Зуҳурӣ*

пӯст бар пӯст будан қабат-қабат будан, дарун ба дарун будан; бемағз будан.

Он ки чун писта дидамаш ҳама мағз,
Пӯст бар пӯст буд ҳамчу пиёз. *Саъдӣ*

пӯст бар устухон мондан *кинояя аз* ниҳоят лоғар шудан, заифу нотавон шудан, пӯсту устухон шудан.

Дар он ҳол пеш омадам дӯсте,
Аз ӯ монда бар устухон пӯсте. *Саъдӣ*

аз пӯст баромадан тағьири ҳол намудан, ранги дигар гирифтан.

Туғрул як мартаба аз пӯст баромада ҷамъияти фаровон ба ҳам расонид. *«Таърихи Фариштa»*

аз пӯст берун омадан *кинояя аз* холис будан, мухлис гаштан, ихлос пайдо кардан.

Бо ту хасм аз пӯст гар берун наёяд чун пиёз,
Гардиши гардун ба гурзаш сар фурӯ кӯбад чу сир.
Салмони Соваҷӣ

аз пӯст мағз бардоштан *кинояя аз* аслро аз фаръ интихоб намудан, моҳияти ҳақиқии ҳар чизро қабул кардан, хуллас ва зубдаи чизеро ҷудо карда гирифтан.

Гузидам зи ҳар номае нағзи ӯ,
Зи ҳар пӯст бардоштам мағзи ӯ. *Низомӣ*

ба (ё аз) як пӯст будан *кинояя аз* ниҳоят қарин ва наздик будан, яктану якҷон будан.

Ба шаҳрам яке меҳрубон дӯст буд,
Ту гуфтӣ, ки бо ман ба як пӯст буд. *Фирдавсӣ*

Наёяд зи душман ба дил дӯстӣ,
В-агарчанд бо ӯ зи як пӯстӣ. *Асадӣ*

дар пӯст нагунҷидан *кинояя аз* ниҳоят шод ва масрур будан.

Нишаста ҳар яке чун дӯст бо дӯст,
Намегунҷид кас чун ғунча дар пӯст. *Низомӣ*

Доира, ки ҳалқаи бандагӣ ба гӯш кашида, аз шодӣ дар пӯст намегунҷид. *«Илми симиё»*

дар пӯсти *касе* **фитодан** айбҷӯӣ кардан аз касе, ғайбат намудан касеро.

Чун пӯст надорӣ, эй сақатзист,
Дар пӯсти кас фитоданат чист? *Шоҳин*

ҳама пӯст будан *киноя аз* рӯякӣ будан, ғайри асл будан.

Ҳаст неку бади олам ҳама пӯст,
Он чӣ мағз аст дар ӯ, номи накӯст. *Ҷомӣ*

ПӮСТИН پوستین ҷомае, ки аз пӯсти ҳайвонот монанди рӯбоҳ, санҷоб, хаз, буз, гӯсфанд ва ғ. дӯхта мешавад.

Хилват аз ағьёр бояд, не зи ёр,
Пӯстин бахри дай омад, не баҳор. *Румӣ*

Паҳлу бар офтоб занад пӯстини ман,
Дораид орзуи маро пир то ҷавон. *Сайидо*

◇ **пӯстин божгуна кардан** *киноя аз* тағьири ҳол намудан; сахт дар қаҳру ғазаб шудан.

Пӯстинро божгуна гар кунам,
Кӯҳро аз беху аз бун барканам. *Румӣ*

пӯстин даридан *киноя аз* фош кардан, ошкор намудан.
Ишқи туам пӯстин гар бидарад, гӯ, бидар,
Сӯхтаи гармрав то чӣ кунад пӯстин. *Хоқонӣ*

пӯстини *касе* **даридан** пӯсти касеро пора кардан, несту нобуд кардан, куштан.

Раво бошад, ар пӯстинам даранд,
Ки тоқат надорам, ки мағзам хӯранд. *Саъдӣ*

пӯстин *бар касе* **даридан** касеро айб кардан.

Ба гетӣ номи ман ҳар кас шунидӣ,
Ба зиштӣ пӯстин бар ман даридӣ.
Фахриддини Гургонӣ

пӯстин кардан *киноя аз* айб кардан.

Пӯстинам макун, ки аз ғаму дард
Фалакам пӯст мебиперояд. *Анварӣ*

Эшон зи рашк дар таби сард он гаҳе маро
Карданд пӯстину накардам итобшон. *Хоқонӣ*

пӯстин аз бараҳна баркандан *киноя аз* кори беҳуда кардан.

Не барои он ки то суде кунам
В-аз бараҳна пӯстине барканам. *Румӣ*

пӯстин ба (ё сӯи) гозур додан (ё доштан, фиристодан) *киноя аз* кореро ба ғайри аҳли он супоридан.

Қай шавад ғарра ба гуфтори мухолиф чун туе,
Марди доно кай диҳад ҳаргиз ба гозур пӯстин.
Муиззӣ

Пӯстинро ба аввалин манзил
Бифиристод сӯи гозури дил. *Саноӣ*

Аз ғам садафи ду дидаи пур дорам
В-аз ҳодиса пӯстин ба гозур дорам. *Анварӣ*

пӯстин ба лой молидан *киноя аз* одатест, ки шахсони зулмдида либоси худро ба гил олуда карда ба арзу шикоят мерафтаанд.

Дод хоҳӣ, в-ар бихоҳанд аз ту дод,
Пас ба лой-андар бимолӣ пӯстин. *Носири Хисрав*

пӯстин бар сари *касе* **задан** *киноя аз* касеро азобу азият додан.

Бош, то соли дигар навбат киро хоҳад будан,
То киро мебоядам зад бар сари вай пӯстин.
Манучеҳрӣ

дар пӯстини *касе* **фитодан (ё уфтодан)** касеро ғайбат кардан, аз касе бадгӯӣ кардан, айбҷӯӣ намудан.

Агар порсоёни хилватнишин
Ба айбаш фитоданд дар пӯстин... *Саъдӣ*

Агар ту низ бихуфтӣ аз он беҳ, ки дар пӯстини
халқ уфтӣ. *Саъдӣ*

дар пӯстини худ будан айби худро зоҳир кардан, худро фош кардан.

Туро ҳар кӣ гӯяд: Фалон кас бад аст,
Чунин дон, ки дар пӯстини худ аст. *Саъдӣ*

ПӮСТИНДӮЗ پوستین‌دوز касе, ки пӯстин медӯзад.

В-онро паи дӯхтан ҳамон рӯз
Дода ба дукони пӯстиндӯз. *Ҷомӣ*

ПӮСТИНДӮЗӢ پوستین‌دوزی пӯстин дӯхтан, амали пӯстиндӯз.

Аз бадон ҷуз бадӣ наёмӯзӣ,
Накунад гург пӯстиндӯзӣ. *Саъдӣ*

ПӮСТИНПЕРОЙ پوستین‌پیرای *ниг.* **пӯстиндӯз.**

Ба хорпушт нигаҳ кун, ки аз дуруштии мӯй
Ба пӯсти ӯ накунад тамъ пӯстинперой. *Кисоӣ*

ПӮСТКАНДА پوست‌کنده **1.** аз пӯст ҷудо кардашуда; **2.** ошкор, сареҳ, возеҳ, равшан; **пӯстканда гуфтан** ошкоро гуфтан.

То чанд сухан ба парда гӯям,
Розе ду-се пӯстканда гӯям. *Ҷомӣ*

ПӮСТЛАХТ پوست‌لخت порчаи пӯст, пӯстпора.

Назар карду дидаш яке пӯстлахт,
Ҳавас кард гирад ба оини рахт. *Савдо*

ПӮСТПОРА پوست‌پاره порчаи пӯст; *киноя аз* пешдомани чармини Коваи оҳангар аст, ки онро байрақ сохта буд.

Ки пӯстпорае ояд ҳалоки давлати он,
Ки мағзи бегуноҳонро диҳад ба аждарҳо. *Хоқонӣ*

пӯш پوش *асоси замони ҳозираи* **пӯшидан.**

ПӮШ پوش худнамоӣ; карруфар.

Пӯшу такаббур чӣ диҳад моя? — Ҳеч!
Боду дамеро чӣ бувад моя? — Ҳеч!
Хисрави Деҳлавӣ

ПӮШИДА پوشیده **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* **пӯшидан; 2.** пинҳон, нуҳуфта, махфӣ.

Бар оламиён пӯшида нест, ки пеш аз ин татовулу истилои роҳзанон ва дуздон то чӣ ғоят буд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Яке з-он миён гуфт, к-аз шоҳи Чин
Паёмест пӯшида сӯи ту ин. *Ҷомӣ*

пӯшида роз рози махфӣ, сирри пинҳонӣ.

Гуфт, к-аз ҳар ҷо хабар ҷустанд боз,
Кас набуд огоҳ аз он пӯшида роз. *Ҷомӣ*

пӯшида будан махфӣ будан, пинҳон будан.

Надонам чӣ розест мӯи миёнат,
Ки аз пераҳан низ пӯшида бошад. *Мушфиқӣ*

пӯшида гаштан пинҳон мондан, ошкор нашудан.

Бувад пайдо бар аҳли илм асрор,
Вале пӯшида гашт аз чашми ағьёр. *Носири Хисрав*

пӯшида дидан дуздида нигоҳ кардан, бо гӯшаи чашм нигоҳ кардан.

Ба сӯи шоҳи худ дуздида медид,
Гаҳе пайдо, гаҳе пӯшида медид. *Хисрави Деҳлавӣ*

пӯшида доштан махфӣ нигоҳ доштан, ошкор накардан.

Ба дом омад ҳама тан чуз забонаш,
Забонаш дошт пӯшида ниҳонаш.
Фахриддини Гургонӣ

пӯшида нигоҳ кардан *ниг.* **пӯшида дидан.**

Амир овози Абуаҳмад бишнуд бегона, пӯшида нигоҳ кард, мар-ӯро дид. *«Таърихи Байҳақӣ»*

3. он чӣ пинҳон карда шудааст.

Зи зар коху ганҷаш тиҳӣ кард пок,
Баровард пӯшидаҳо аз мағок. *Асадӣ*

4. *дар шакли ҷамъ* **пӯшидагон** духтарон ё занони ҳарамнишин, парданишин, мастура.

В-аз он пас бифармуд шоҳи ҷаҳон,
Ки оранд пӯшидагонро ниҳон. *Фирдавсӣ*

Фурӯ хӯрд шайх ин ҳадиси карам,
Шунуданд пӯшидагони ҳарам. *Саъдӣ*

ПӮШИДАГӢ پوشیدگی махфӣ будан; чизи пинҳонӣ, номаълум, махфӣ.

Зи пӯшидагиҳо хабар доштан,
Зи нодидаҳо бахра бардоштан ... *Низомӣ*

ПӮШИДАН پوشیدن **1.** дар бар кардан, ба тан кардан (либосро).

Яке зард пироҳани мушкбӯй
Бипӯшиду гулноргун кард рӯй. *Фирдавсӣ*

2. пинҳон кардан, руст кардан.

Ваҳ ки розам фош хоҳад шуд, чӣ сон пӯшам зи халқ
Чеҳраи зарду сиришки арғувониронгро. *Ҷомӣ*

Поси хотирдорӣ, эй оина, аз мо ёд гир,
Айбҳои халқ мебинему мепӯшем мо. *Сайидо*

3. фаро гирифтан.

Яке бод бархост аз размгоҳ,
Ҳаворо бипӯшид гарди сиёҳ. *Фирдавсӣ*

4. ҷилавгирӣ намудан, пешгирӣ кардан, пеши чизе гирифтан; ҳимоя кардан.

Ҳар байдақе, ки бирондӣ, ба дафъи он кӯшидӣ ва ҳар шоҳе, ки бихондӣ, ба фарзин бипӯшидӣ.
Саъдӣ

ПӮШИДАНӢ پوشیدنی *пӯшок, либос, либосворӣ, он чӣ ба тан пӯшида мешавад.*

Зи пӯшиданӣ, ҳам зи оганданӣ
Зи ҳар сӯ биёвард овардани. *Фирдавсӣ*

ПӮШИДАРОЗ پوشیده‌راز розпӯш, роздор, сирдон.

Ба фармони шаҳ марди пӯшидароз
Зи рози нуҳуфта гиреҳ кард боз. *Низомӣ*

ПӮШИДАРОЗӢ پوشیده‌رازی розпӯшӣ, сирро пинҳон доштан.

Зи пӯшидани роз шуд рӯйзард,
Ки пӯшидарозӣ дил орад ба дард. *Низомӣ*

ПӮШИДАРУХ||ПӮШИДАРӮ(Й) پوشیده‌رخ||پوشیده‌رو(ی) **1.** рӯйпӯшида, мастура; *маҷ.* маҳҷуба, ҳиҷобнок.

Нигаҳ кун ба фарзанду пайванди ман,
Ба пӯшидарӯёни дилбанди ман. *Фирдавсӣ*

Канизони пӯшидарух чун парӣ
Дароянд дар арзи ҷавлонгарӣ. *Ҷомӣ*

2. ниҳон, махфӣ.

Ҷаҳоне дигар ҳаст пӯшидарӯй,
Ба он ҷо тавон кард ин ҷустуҷӯй. *Низомӣ*

ПӮШИДАЧАШМ پوشیده‌چشم нобино, кӯр; бебасират.

Чу пӯшидачашмӣ, набинӣ, ки роҳ
Надонӣ ҳаме вақти рафтан зи чоҳ. *Саъдӣ*

ПӮШИДАЧЕҲР پوشیده‌چهر **1.** рӯйпӯшида, пӯшидарӯй; **2.** махфӣ, ниҳон.

Ба дил гуфтам: Ин рози пӯшидачеҳр
Набинад магар ҷони Бузурҷмеҳр. *Фирдавсӣ*

ПӮШИДАҲОЛ پوشیده‌حال он ки ҳолаш пӯшида, он ки вазъияташ аз назарҳо пинҳон аст.

Ошиқи гулғунчаи пӯшидаҳол,
Пардадараш гашта насими шамол. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПӮШИШ پوشش **1.** пӯшок, либос, рахт.

Бараҳна чу зояд зи модар касе,
Набояд, ки нозад ба пӯшиш басе. *Фирдавсӣ*

Хӯришҳо поку ҷонафзову нӯшин
Чу пӯшишҳои нағзу хубу рангин.
Фахриддини Гургонӣ

2. болопӯш.

Таҳамтан бипӯшид сози набард,
Ҳама пӯшишаш буд ёқути зард. *Фирдавсӣ*

3. парда, рӯйпӯш.

Кушоданд чун пӯшиши абрфом,
Ба зераш чӣ диданд? — Моҳи тамом.
Хисрави Деҳлавӣ

Дурӯя ду ҳавдаҷи мурассаъ,
Аз пӯшиши парниён муқаннаъ. *Шоҳин*

4. сақф, шифт; бом.

Хона набувад сохта бе пӯшишу бе дар,
Бустон набувад хуррам бе сабзаву ашҷор.
Фаррухӣ

ПӮШОН(И)ДАН پوشاندن||پوشانیدن **1.** дар бар кунондан, бар тан кунондан (либосро бар касе).

Амир фармуд, то писари вазир Абдулҷабборро хилъат пӯшониданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

2. пинҳон кардан, ниҳон доштан, махфӣ кардан.

Худоро, кам нишин бо хирқапӯшон,
Рух аз риндони бесомон мапӯшон. *Ҳофиз*

Роҳи ҳақро ба хушомад бипӯшонанд.
Аҳмади Дониш

дида пӯшондан а) чашм пӯшондан; б) *киноя аз* сарфи назар кардан.

Дӯш расидам ба гӯш аз лаби ҷонон хитоб:
Эй дил, агар ошиқӣ, дида бипӯшон зи хоб.
Камоли Хуҷандӣ

ПӮЯ پویه **1.** дав, тохт, рафти тезу тунд, гашти босуръат.

Чу зин бар пушти Гулгун баст Ширин,
Ба пӯя даст бурд аз Моҳу Парвин. *Низомӣ*

То чанд ба худ ситеза кардан,
По бар сари пӯя ранҷа кардан? *Шоҳин*

асп ба пӯя фикандан асп давондан, асп тохтан, асп рондан.

Завора чу бишнид он панди ӯй,
Ба пӯя фиканд аспу бинҳод рӯй. *Фирдавсӣ*

2. хоҳиш, ҳавас, орзу, иштиёқ, ирода, оҳанг.

Туро пӯяи духти Луҳросп хост,
Дилат хоҳиши Сому Кобул куҷост. *Фирдавсӣ*

Маро пӯяи падар ҳавост, Мунзир ӯро сӯи падар фиристод. *«Таърихи Табарӣ»*

ПӮЯНДА پوینده **1.** даванда, бо суръат раванда, тезрафтор; **пӯянда боло** аспи даванда.

Бичунбид Гударз аз ҷои хеш,
Биёвард пӯянда болои хеш. *Фирдавсӣ*

пӯянда мард марди тезрафтор, марди давон, қосид.

Яке нома бинвишт наздики шоҳ,
Барафканд пӯянда марде ба роҳ. *Фирдавсӣ*

2. аспи тезрафтор.

Ҳамерафт бар об бетарсу бок,
Бад-он сон ки пӯянда бар рӯи хок. *Ҷомӣ*

Зи пӯяндагон ҳар кӣ буд некрав
Хӯриш кардшон сабзаву коҳу ҷав. *Фирдавсӣ*

3. ҷӯянда, ҷӯёи чизе.

В-он кас, ки ба худ фурӯ наёмад,
Пӯяндаи ҳақгузин шумораш. *Хоқонӣ*

Марди пӯянда роҳ пеш гирифт,
Рафту дунболи кори хеш гирифт. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПӮЯНДАРОҲ پوینده‌راه роҳнаворд, тезрав.

Суви хона бинҳод сар бо сипоҳ
Бар он бодпоёни пӯяндароҳ. *Фирдавсӣ*

Р

Р ҳарфи ҳаждаҳӯми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои арабии тоҷикӣ ҳарфи ر; *ниг.* **ре.**

РААВРО رأورا *ниг.* **роваро.**

РАБ(Б) *а.* رب **1.** парвардигор, худо; **ё раб!** эй худо!

Қай диҳад даст ин ғараз, ё раб, ки ҳамдастон шаванд
Хотири маҷмӯи мо, зулфи парешони шумо? *Ҳофиз*

2. соҳиб, молик.

Рабу марбуб аз ин мақом шукуфт,
З-ин чаман аҷзи эҳтишом шукуфт. *Бедил*

РАБАЗ *а.* ربض девор, ҳисори гирди шаҳр, гирдогирди ҳисори шаҳр.

Берун аз ин шаҳристон дар рабаз корвонсароҳо ва бозорҳост. *Носири Хисрав*

Ончунон ки подшоҳон борҳо ҳисор кардаанд ва рабазе будаст ӯро мисли рабази Бухоро. *«Таърихи Наршахӣ»*

РАББ *а.* رب *ниг.* **раб(б).**

РАББОНӢ *а.* ربانی мансуб ба худо.

Ту суратҳои рӯҳонӣ, бале, дидӣ ба пинҳонӣ,
Зи базму размн раббонӣ, зи сирру рамзи ӯ ихфо. *Шамси Табрезӣ*

РАББУЛИБОД *а.* رب‌العباد худои бандагон.

РАБВ I || РАБВА *а.* ربو\|\|ربوه пушта, теппа, баландӣ.

Ғам чу бинӣ, дар канораш каш ба ишқ,
Аз сари рабва назар кун дар Димишқ. *Румӣ*

РАБВ II *а.* ربو яке аз бемориҳои шуш, ки мубталои он беором ва тез нафас мекашад, кӯтоҳнафасӣ, зиқуннафас.

Рабв аз тангии уруқу азал
В-аз завориб на дар мақому маҳал. *Саноӣ*

РАБВА *а.* ربوه *ниг.* **рабв I.**

РАБЕЪ *а.* ربیع баҳор, баҳорон; **мавсими рабеъ** фасли баҳор.

Атфоли шохро ба қудуми мавсими рабеъ кулоҳи шукуфа бар сар ниҳода... *Саъдӣ*

РАБЕЙ ربیعی мансуб ба баҳор, баҳорӣ.

Ҳар кӣ андеша кунад, ки ин анвоъ меваву раёҳин, ки баъзе харифӣ асту баъзе рабеӣ ва баъзе сайфиву баъзе шатавӣ, чӣ гуна ҷамъ буда бошад. *Носири Хисрав*

РАБИБ *а.* ربیب **1.** парварда, дастпарвард; нону намакхӯрда.

Зан... арз кард, ки чандин сол аст, ки шавҳари ман рабиби неъмату раҳини ҳазрати туст. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

2. писаре ки зан аз шавҳари собиқ овардааст, писари ӯгай нисбат ба шавҳари дуюми зан.

РАБИБА *а.* ربیبه **1.** *муаннаси* **рабиб; 2.** духтаре, ки зан аз шавҳари собиқ овардааст, духтари ӯгай нисбат ба шавҳари дуюми зан; **3.** доя, парастори кӯдакон.

РАБОТ *а.* رباط *ҳавлӣ ё маҳалли истиқомати мусофирон,* корвонсарой, мусофирхона.

Нур ҷои бузург аст ва дар вай масҷиди ҷомеъ аст ва работҳои бисьёр дорад ва ба ҳар соле мардумони Бухоро ва ҷои дигар ба зиёрати он ҷо раванд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Баҳри коре омадам дар мулки Хӯз,
Дар работе гаштам осуда ду рӯз. *Румӣ*

◊ **работи тан** *кинояи аз* вуҷуди инсон, ҳастӣ.

Аз работи тан чу бигзаштӣ, дигар маъмура нест,
Зоди роҳе барнамедорӣ аз ин манзил чаро?! *Соиб*

РАБОҲ *а.* رباح фоида, суд, манфиат.

Он яке дар киштӣ аз баҳри рабоҳ,
В-он яке бо фисқу дигар бо салоҳ. *Румӣ*

РАБТ *а.* ربط бастан, пайванд кардан; пайвастагӣ, бастагӣ алоқа, робита.

Дар он ҳолат Меҳралӣ хост мисраъҳои дарвоза бо ҳам рабт диҳад. *Бедил*

Баъзе бузургони шаҳр, ки бо Аҳмадхон рабте доштанд, восита шуда, сулҳ дар миён овардаид. *«Хизонаи омира»*

РАБУДАГӢ ربودگی ғорат; *маҷ.* дилбарӣ.

Лек медид аз ӯ рабудагие
В-андар он ҳар дамаш фузудагие. *Ҷомӣ*

РАБУДАН ربودن **1.** бо чобукдастӣ аз касе чизе гирифтан; чанг зада гирифтан.

Бонг барзад ба тунд шерон зуд
В-аз миёни ду шер тоҷ рабуд. *Низомӣ*

Шаробе деҳ, ки хоб аз ман рабояд,
Хумори мастиву шавқам фазояд. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. ҷалб кардан, ҷазб кардан, ба худ кашидан.

Овехта ба ҳар сари мӯ ҷони оламе
Зулфат, ки дар рабудани дилҳо диловар аст. *Шоҳин*

дил рабудан мафтун кардан, муҳаббати касеро ба худ ҷалб кардан.

Ба лутфи холу хат аз орифон рабудӣ дил,
Латифаҳои аҷаб зери дому донаи туст. *Ҳофиз*

РАБУН ربون пуле, ки пеш аз кор ба хизматчиён дода мешавад; бунак, байъона.

Эй харидор, ман туро ба ду чиз:
Ба тану ҷону меҳр дода рабун. *Рӯдакӣ*

Хасми ту дар разм ба мурдорхор
Дида рабун додаву дил музди кор. *Хисрави Деҳлавӣ*

РАБЪ *а.* ربع манзил, манзилгоҳ, сарой; маҳалла, кӯй.

Рабъ аз дилам пурхун кунам, хоки даман гулгун кунам,
Атлолро Ҷайҳун кунам аз оби чашми хештан. *Муиззӣ*

Ҷуз ман, ки ба чирадастии табъ
Бастам талале зи нав дар ин рабъ. *Шоҳин*

рабъу атлол ҷойҳои истиқоматии обод ва ғайриободи қадимӣ.

Гӯяд хабару баён кунад ҳол,
Аз манзили ёру рабъу атлол. *Ҷомӣ*

РАВ رو равиш, рафтор.

Раҳи дуру таъҷилу тангии дав
Бимонданд аспони тозӣ зи рав. *Ҳотифӣ*

рав кардан равон кардан; тозондан.

Оҳуе дидам мода ва бача бо вай, аспро барангехтам ва нек рав кардам ва бача аз модар ҷудо монд ва ғамӣ шуд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

РАВАН رون имтиҳон, озмоиш, таҷриба.

Кард бояд мар-маро в-ӯро равап,
Шер то тимор дорад хештан. *Рӯдакӣ*

РАВАНДА رونده 1. *сифати феълии замони ҳозираи* **рафтан**.

Чӣ чиз аст он раванда тираки хурд?
Чӣ чиз аст он палолак теғи буррон? *Рӯдакӣ*

Раванда ва хазанда дар он мусовианд ва мушорик. *Аҳмади Дониш*

2. раҳгузар, мусофир; *маҷ.* қаландар, дарвеш.

Тане чанд аз равандагон дар сӯҳбати ман буданд. *Саъдӣ*

равандагони тариқат аҳли тариқат; *киноя аз* сӯфиён.

Равандагони тариқат ба ним ҷав нахаранд
Қабои атласи он кас, ки аз ҳунар орист. *Ҳофиз*

3. нағз роҳ гарданда, тезрав, тундрав (оид ба чорпои саворӣ ва боркаш).

Раванда бора ҳам бар сар дароянд,
Буранда теғ ҳам кундӣ намояд. *Фахриддини Гургонӣ*

тахти раванда тахти равон, тахте, ки онро бардошта мебаранд.

Ба фирӯзрой шаҳи некбахт
Ба тахти раванда даромад зи тахт. *Низомӣ*

РАВВОҚ *а.* رواق пок, тоза, зулол, соф, холис (об, шароб).

Ҷуръае бар рӯи хубони литоф
То чӣ гуна бошад он равводу соф. *Румӣ*

РАВЗА *а.* روضه 1. боғ, сабзазор.

Ҷунон нодир афтода бар равзае,
Ки бар лоҷувардӣ табақ байзае. *Саъдӣ*

Пое ба хоби равзаи сабру таҳаммулам,
Натвон ба теғ кард зи доман ҷудо маро. *Соиб*

равзаи фирдавс боғи биҳишт.

Гуле, к-аз равзаи фирдавс хезад,
Зи шарми рӯяшон бар хок резад. *Ҷомӣ*

Зоҳид ба ҳавои ҳарам аз кӯи ту шуд дур,
Худ кӯи ту дар равзаи фирдавс даре дошт. *Шоҳӣ*

2. *маҷ.* мақбара, марқади одамони бузург; мазор.

... Иҷозат фармояд, то бар сари равзаи худованди худ мӯътакиф шавам. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ғунчаи хуррамӣ аз хоки Ҳилолӣ маталаб,
Ки сари равзаи ӯ ҷои гули хуррам нест. *Ҳилолӣ*

◇ **равзаи доруссалом** *киноя аз* биҳишт.

Дар айши нақд кӯш, ки чун обхӯр намонд,
Одам биҳишт равзаи доруссаломро. *Ҳофиз*

равзаи дӯзахбор *киноя аз* шамшери обдор; **равзаи моҳи муҳаррам** марсия; **равзаи ризвон** боғи биҳишт, ҷаннат.

Бӯстоне буд ... ёдгоре аз равзаи ризвон. *Авфӣ*

РАВЗАГОҲ روضه‌گاه 1. боғ, сабзазор, марғзор, гулистон.

Гарм бурун ҷастам аз он равзагоҳ,
Не хабарам аз сару не аз кулоҳ. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. *маҷ.* мақбара, қабр, гӯр, марқад.

Аз кӯҳ даромадӣ чу сайле (селе),
Рафтӣ сӯи равзагоҳи Лайлӣ. *Низомӣ*

РАВЗАН||РАВЗАНА روزن||روزنه 1. сӯрохе дар девор ё дар шифти хона барои баромадани дуди оташдон ва даромадани рӯшноӣ.

Хонаро чаҳор равзан аст ба чаҳор гӯша ва бар равзане аз он тахтае обгина ниҳода, ки хона бад-он равшан аст. *Носири Хисрав*

Оташ аз хонаи ҳамсояи дарвеш махоҳ,
К-он чӣ бар равзани ӯ мегузарад, дуди дил аст. *Саъдӣ*

равзани гулхан сӯрохест барои баромадани дуд аз оташдон, бухорӣ ва гулхан; дудкаш, мӯрӣ.

Чу лола равзани гулхан бувад гиребонам,
Аз ин чӣ суд, ки дар боғ киштаанд маро. *Ваҳид*

2. сӯрох, шикоф, дарича.

Равзани уҷбу риё масдуд шуд,
То туро халқ аз назар мафқуд шуд. *Румӣ*

Равзани ҳар гӯш пур аз бонги руд,
Гунбади сар пур зи садои суруд. *Хисрави Деҳлавӣ*

РАВЗАРАНГ روضه‌رنگ сабзранг, кабуд.

Субҳи зафар теғи ӯст хурвашу равзаранг,
Равзаи дӯзахасар ҳури забони уқоб. *Хоқонӣ*

РАВИШ روش 1. рафтор, тарзи рафтор, ҳаракат.

Ба дорое, ки давронро равиш дод,
Ба маъбуде, ки ҷонро парвариш дод ... *Низомӣ*

2. роҳ, тариқ, тарз.

Ту инро дурӯғу фасона мадон,
Ба як сон равиш дар замона мадон! *Фирдавсӣ*

равиш додан тарзи рафтор омӯхтан.

Фиребанда бозигаре чун парӣ,
Париро равиш дода дар дилбарӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

РАВИ(Й)Я||РАВИ(Й)ЯТ *а.* رویه||رویت **1.** фикр, андеша дар коре, тадбир.

...то ба муддате андак андозаи раъю равийят ва дўстию шафаққати ў маълум гардонид. *«Калила ва Димна»*

2. тариқа, рох, тарз.

Устоде ба даст орад, ки ҳадси қавимаш дар илми рўъё равияти юсуфӣ дорад. *Авфӣ*

РАВНАҚ *а.* رونق **1.** сайқал, ҷило, обдорӣ; фурўғ, тобиш.

Расми ту равнақ диҳад расми бузургонро ҳаме
Ҳамчу ёқуте, ки ў равнақ диҳад ашбоҳро. *Муиззӣ*

2. тару тозагӣ, тароват, обу ранг.

Равшании талъати ту моҳ надорад,
Пеши ту гул равнақи гиёҳ надорад. *Ҳофиз*

Эй, бурда рухат равнақи гулҳову суманҳо,
Дорад даҳани танги ту дар ғунча суханҳо. *Ҷомӣ*

3. бузургӣ, ҳашамат, шукўҳ; тантана.

Пушти мо гарм аз ту буд, эй офтоб,
Равнақи ҳар қасру ганҷи ҳар хароб. *Румӣ*

4. болоравӣ, пешрафт, инкишоф, тараққӣ.

Равнақи кори мо кӣ хоҳад дод,
Гар ту рўзе ба мо напардозӣ. *Анварӣ*

Набошад равнақе дар аҳди мо комилъиёронро,
Ниҳон дар пардаи зангор гардиданд ҷавҳарҳо. *Сайидо*

...ва назми тамаддунро равнақ бувад. *Аҳмади Дониш*

равнақи бозор костан *касод шудани бозор.*

Шабпара гар васли офтоб нахоҳад,
Равнақи бозори офтоб накоҳад. *Саъдӣ*

равнақи *чизеро* **шикастан** аҳамият ва эътибори чизеро кам кардан.

РАВНАҚАНГЕЗ رونق‌انگیز равнақбахш, дурахшу зебоидиҳанда; пешбаранда.

Ба ҳар ҷойгаҳ равнақангези кор,
Ба ҷуз дар шабистону ҷуз дар шикор. *Низомӣ*

РАВНАҚГАРӢ رونق‌گری ҷилодиҳӣ, дорои қобилияти равнақдиҳӣ будан; фурўғ, тобиш, дурахш.

Дар ин фасл аз оби равнақгарӣ
Шуда каҳрабо ғунчаи ҷаъфарӣ. *Туғро*

РАВО روا **1.** мумкин, ҷоиз; сазовор, муносиб.

Васиятнома бинависӣ, раво бувад. *Авфӣ*

раво доштан ҷоиз донистан; иҷозат додан.

Подшоҳе, к-ў раво дорад ситам бар зердаст,
Дўстдораш рўзи сахтӣ душмани зўровар аст. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* равнақъёфта, тараққикарда; **раво шудани бозор** равнақ ёфтани бозор, гармии бозор.

Ба озодмардӣ даре баркушод,
Ки бозори озодагон шуд раво. *Муиззӣ*

То гашт харидори ҳунар роҳи баландаш,
Бозори ҳунармандон якбора раво шуд. *Масъуди Саъд*

3. роиҷ, маъмул, дар бозор қабул шаванда (дар бораи пул).

Бад-он таърих дар дасти мардумон сими Хоразм раво нашуда буд ва мардумон он сим ба нохушдилӣ гирифтандӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

раво будан ҷорӣ будан, ҳукму эътибор доштан.

Чу сӣ соле ба гетӣ подшо буд,
Ки фармонаш ба ҳар ҷое раво буд. *Масъуди Марвазӣ*

раво шудани ҳоҷат (*ё* **таманно**) ба ҷо оварда шудани талаб ва илтимос.

Ин дам талаб, ки роҳат аз ин дам шавад падид,
Ин ҷо талаб, ки ҳоҷат аз ин ҷо шавад раво. *Соиб*

РАВОЕҲ *а.* روایح *ҷ.* **роиҳа.**

Даст бар даҳон мениҳад, то равоеҳи даҳон ба машоми ў нарасад. *Авфӣ*

РАВОКОМ رواکام касе, ки ба муродаш расидааст; одами некбахт, комьёб.

Равоком омадӣ ё норавоком, —
Аз ин ҳар ду кадомин барниҳам ном? *Фахриддини Гургонӣ*

РАВОН I روان **1.** *сифати феълии замони ҳозираи* **рафтан;**

2. ҷорӣ; ҳаракаткунанда, раванда, сайёр.

Ҳам дар он ҳафта якеро дидам аз эшон бар бодпое савор равон ва ғуломе чанд аз пай давон. *Саъдӣ*

Хун меравад зи чашмам, он бахт ку, ки бинам
Сарве нишаста бар лаб ин чашмаи равонро. *Ҷомӣ*

Мисриён ўро китобхонаи равон мегуфтанд. *«Таърихи Фаришта»*

равон гаштан (*ё* **шудан**) а) рафтан, раҳсипор шудан.

Равон гашта бар гўшаи боргоҳ
Хироманда сарве чу тобанда моҳ. *Хоҷу*

б) ҷорӣ шудан.

Монанди об дар гулу райҳон равон шудем,
То аз замини ташнаи мо бардамад гиёҳ. *Шамси Табрезӣ*

равон кардан ҳаракат додан, роҳӣ кардан; фиристодан; ирсол доштан.

Мудаббирони умури фалак зи роҳи Хутан
Ба тирагӣ зи Ҳабаш лашкаре равон карданд. *Убайди Зоконӣ*

равон шудан *ниг.* **равон гаштан; 3.** *маҷ.* иҷрошаванда.

Дар ин нуктае ҳаст, гар бишнавӣ,
Ки ҳукмат равон боду давлат қавӣ. *Саъдӣ*

равон доштани ҳукм ҷорӣ кардани ҳукм, ба амал овардани ҳукм.

Бихоҳ ҷону дили бандаву равон бистон,
Ки ҳукм бар сари озодагон равон дорӣ. *Ҳофиз*

4. тез, зуд, дарҳол, фавран.

Зи ханҷаркаши ғамзааш ғам мадор,
Равон ҷон ба ҷондори лаълаш сипор. *Хоҷу*

Биё, соқиё, май равонтар бидеҳ,
Сабук бошу ҷоми гаронтар бидеҳ. *Ҷомӣ*

5. сабукрав, тезгард, сареуссайр, хушрафтор.

Кӣ харад баҳри худ харе раҳвор?
Хар магў — астари ҷавону равон. *Ҷомӣ*

6. лоиқ, шоиста, муносиб; раво, ҷоиз.

Он чӣ, ки бар худ написандӣ равон,
Бар дигаре ҳам написанд, ар тавон. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ **равон доштани** (*ё* **сохтани**) **абҷад** аз ёд кардан, аз *бар кардан ва аз худ намудани хат.*

РАВОН II روان ҷон, рўҳ.

Сухан чун баробар шавад бо хирад,
Равони сароянда ромиш барад. *Фирдавсӣ*

Эй рафиқи меҳрубон ва эй роҳати равон, маро сафари зарурӣ пеш омад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

◇ **равон гусалидан** *кинояя аз* мурдан.

Вақте ки кам шавад зи сари саркашон хирад,
Рӯзе ки бигсалад зи тани баддилон равон...
Заҳири Форьёбӣ

равон таманно кардан *кинояя аз* ҷон талабидан, аз касе фидо кардани ҷони худро талаб намудан.

Гар аз рои ту баргардам, бахилу ноҷавонмардам,
Равон аз ман таманно кун, ки фармонат равон бошад.
Саъдӣ

РАВОНБАХШ روان‌بخش **1.** ҷонбахш, зиндагибахш, руҳафзо.

Хун шуд дилам аз ҳасрати он лаъли равонбахш,
Эй дурҷи муҳаббат, ба ҳамон мӯҳру нишон бош!
Ҳофиз

...Агарчи равонбахшу ҷонпарвар аст,
Дар ашъори нав лаззати дигар аст. *Ҷомӣ*

2. зиндакунанда (лақаби худо).

РАВОН(И)ДАН رواندن‖روانیدن фиристодан, роҳӣ кардан, равона кардан, ирсол доштан.

Ин ду гурӯҳро дар муҳосиран қалъа аз ду ҷониб равонем. *«Шоҳномаи Фарғона»*

РАВОНОМЕЗ روان‌آمیز руҳафзо, ҷонбахш.

Яъне аз ҷидди ӯст ҷоновез,
Ҳазлаш аз сеҳр шуд равономез. *Саноӣ*

РАВОНОСО(Й) روان‌آسا(ی) осоишдиҳандаи ҷон, роҳатбахш.

Агарчи шоири усто равоносо сухан гӯяд,
Ҷуз андар мидҳати ӯ он суханҳо беравон бошад.
Фаррухӣ

Обид ба шаҳр даромад ва бӯстонсарои хоси малик бад-ӯ пардохтанд, — мақоме дилкушой ва равоносой чун биҳишт. *Саъдӣ*

РАВОНПАРВАР روان‌پرور ҷонпарвар, зиндагибахш, фараҳовар, дилкушо.

Равонпарвар анфоси анбарфишон,
Зи гулзори фирдавс доди нишон. *Хоҷу*

РАВОНПАРДОЗ روان‌پرداز он ки ҷони худро фидо мекунад, ҷон фидокунанда.

Бӯсаи ошиқи равонпардоз
Даҳанашро ба ханда ёбад боз. *Саноӣ*

РАВОНХОҲ روان‌خواه гадо, садақаталаб, соил.

Падар гуфт: Яке равонхоҳ буд, ...
Ҳаме дар ба дар хушкнон боз ҷуст.
Абӯшакури Балхӣ

Дар он кӯй пире равонхоҳ буд,
Ки дасташ зи ҳар ком кӯтоҳ буд. *Оғоҷӣ*

РАВОНӢ روانی **1.** ҷоришавандагӣ, иҷрошавандагӣ, ба амал оянда будан.

Ҳаст фармонт бар замона равон,
Доимаш ҳамчунин равонӣ бод. *Анварӣ*

2. фавран, дарҳол.

Барфаврр шаҳзода Ҷӯшкоб бирасид ва равонӣ ба боргоҳ даррафт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

3. салосат, салисӣ, мавзунӣ.

Дурушт̆хӯӣ мапиндарияш, ки назди таъаммул
Мубарҳан аст зи ҳар сактае равонии Савдо. *Савдо*

РАВОРАВ رواروو **1.** ба таври анбӯҳ ва ғалаён ба ҷое равона шудан, ба роҳ даромадан.

Чу фармон ба фармонпазирон расид,
Хурӯши раворав ба кайвон расид. *Ҳотифӣ*

2. бо шитоб, аз паи касе бо шитоб рафтан.

Раворав даромад ба даргоҳи Сом
Маҳи бонувон хондандаш ба ном. *Фирдавсӣ*

РАВОРАВЗАН رواروزن касе, ки шайпур ё карной менавозад, карнайзан, карнайчӣ.

Раворавзанон нои заррин заданд,
Саропарда бар пушти Парвин заданд. *Низомӣ*

РАВОТИБ *а.* رواتب *ҷ.* **ротиба.**

Ҷавҳариро ташриф дод ва дар равотиби ӯ дарафзуд. *Авфӣ*

РАВОФИЗ *а.* روافض *ҷ.* **рофизӣ.**

Яке аз равофизро дидам, ки собиқ дар рафз ғулувви тамом дошт. *Аҳмади Дониш*

Алиқулӣ далоили ақлӣ бад-он ҷоҳилони гумроҳ ва равофизи бероҳ хонд. *«Фатҳнома»*

Занони равофиз аз хонаҳо бароманд...
«Хизонаи омира»

РАВОЙ روائی **1.** равнақ, ривоҷ; *муқобили* **касодӣ.**

Аз куҷо хост ин равоии ҷаҳл,
Аз чӣ афтод ин касоди ҳунар? *Заҳири Форьёбӣ*

2. сазоворӣ, шоистагӣ.

Надорад саркашӣ он ҷо равой,
Ба коре н-ояд он ҷо подшой. *Убайди Зоконӣ*

РАВОҚ‖РИВОҚ *а.* رواق **1.** пешайвон, ки ба шакли меҳроб дар пешгоҳи биноҳои муаззам месозанд.

Аз ин работи дудар чун зарурат аст раҳил,
Равоқу тоқи маишат чи сарбаланду чи паст! *Ҳофиз*

2. гунбаз.

Дари хонаҳоро сияҳ кард пок,
Зи коху равоқаш баровард хок. *Фирдавсӣ*

...Ва равоқест бар ҷониби машриқ, қабри Юшаъ ибни Нун дар он ҷост. *Носири Хисрав*

◇ **равоқи бесутун** *кинояя аз* осмон; **(ин) равоқи забарҷад** *кинояя аз* осмон.

Бар ин равоқи забарҷад навиштаанд ба зар,
Ки ҷуз накуии аҳли карам нахоҳад монд. *Ҳофиз*

равоқи манзари чашм мардумаки чашм.

Равоқи манзари чашми ман ошёнаи туст,
Карам намову фуруд о, ки хона хонаи туст.
Ҳофиз

(ин) равоқи муқарнас *кинояя аз* осмон.

Эй кош, ин равоқи муқарнас шавад хароб!
Тӯфон кунад чу чашми ман аз чашмасор об! *Савдо*

равоқи симгун *кинояя аз* осмон.

РАВОҲ *а.* رواح бегоҳӣ, шом, аввали шаб.

Ҳар ду лашкар... аз сабоҳ то наздики равоҳ... ба кори худ машғул буд. *«Равзат-ус-сафо»*

Хатат нишони равоҳу рухат мисоли сабоҳ,
Ба ёди ин ду макам фориғ аз равоҳу сабоҳ. *Шоҳин*

РАВОҲИЛ *а.* رواحل *ҷ.* **роҳила.**

Нигаҳ кардам ба гирди корвонгоҳ,
Ба ҷои хаймаву ҷои равоҳил. *Заҳири Форьёбӣ*

Дуздон ва муфсидони Дакан ... равоҳил ва қавофилро мезаданд. *«Таърихи Фаришта»*

РАВС *а.* روث саргин, наҷосат, пасафканда.

... Фармуд, то Масҷидулҳаромро аз равс ва хун пок гардониданд. *«Равзат-ус-сафо»*

РАВШАН||РӮШАН روشن **1.** нуронӣ, дурахшон, тобон; *муқобили* **торик** I.

Дониш андар дил чароғи равшан аст,
В-аз ҳама бад бар тани ту ҷавшан аст. *Рӯдакӣ*

2. ошкор, возеҳ, сареҳ, маълум.

Хоҳӣ, ки равшанат шавад аҳволи сирри ишқ,
Аз шамъ пурс қисса, зи боди сабо мапурс! *Ҳофиз*

равшан кардан а) афрӯхтан, тобон кардан.

Аз шуъълаҳои оҳ маро хона равшан аст,
Равшан макун чароғ, ки ин хона равшан аст. *Махфӣ*

б) ошкор кардан, сареҳ кардан, возеҳ кардан.

Дар баёнаш достоне мезанам,
Ҳоли махфӣ бар ту равшан мекунам. *Румӣ*

равшан шудан возеҳ шудан, ошкор шудан.

Ҳеҷ равшан нашуд аз ҳастии мо ғайри ҳиҷоб,
Шахс тасвири ҳамин оинаи урьён дошт. *Бедил*

3. *маҷ.* холӣ аз ғубори тирагӣ ва андӯҳ, беғам, бепарво; пок, тоза.

Дилат равшану вақт маҷмӯъ бод,
Қадам собиту поя марфӯъ бод! *Саъдӣ*

4. соф, бедурд, мураввақ.

Набиди равшану дидори хубу рӯи латиф
Агар гарон буд, зи ман ҳамеша арзон буд. *Рӯдакӣ*

Гузаштаему гузаштему омадему шудем,
Ту шод зию бикун нӯш бодаи равшан. *Амъақ*

равшан гулоб *кинояи аз* май, шароб, маи соф.

Ҳама зарру пирӯза буд ҷомашон,
Ба равшан гулоб андар ошомашон. *Фирдавсӣ*

◇ **равшанони фалак** *кинояи аз* ситораҳо.

Аё шаҳе, ки ба ҳар лаҳза равшанони фалак
Ниҳанд пеши ту бар хоки тира пешонӣ. *Заҳири Форьёбӣ*

равшан кардани дил *кинояи аз* хабардор кардан, бо дониш бой кардани хотир; **чашм равшан шудан** (*ё* **будан**) а) *кинояи аз* хурсанд шудан, хушҳол шудан.

Ба некӣ шавад чашм равшан туро,
Зи ҳар бад бувад нек ҷавшан туро. *Абӯшакури Балхӣ*

Ду чашмат ба фарзанд равшан бувад,
Агарчанд фарзанд душман бувад. *Абӯшакури Балхӣ*

б) ибораи табрики буда, ба муносибати ягон ҳодисаи хурсандиовар, мас. аз сафар баргаштани одами наздики касе ё таваллуди фарзанд гуфта мешавад.

РАВШАНБАСАР روشن‌بصر одами доно, хирадманд, зирак, тезфаҳм.

Хирадро ту равшанбасар кардаӣ,
Чароғи ҳидоят ту бар кардаӣ. *Низомӣ*

РАВШАНБИН روشن‌بین касе, ки бинои ва фаҳму дарки хубе дорад.

Ҳар ғуборе, к-аз суми аспаш ба гардун баршавад,
Давлат онро тӯтиёи чашми равшанбин кунад. *Муиззӣ*

РАВШАНГАР||РӮШАНГАР روشنگر афрӯзанда, тобонкунанда; *маҷ.* сайқалдиҳанда, ҷилодиҳанда.

Фикрҳои насри ӯ қувватдиҳи пушти ҳунар,
Нуктаҳои назми ӯ равшангари теғи зако. *Ҷомӣ*

Дар ин аҳд аз ривоҷи тирарӯзӣ
Кас оина ба равшангар наёрад. *Абӯтолиби Калим*

РАВШАНГУҲАР روشن‌گهر асилзода; поктинат.

Яке пурсид аз он гумкардафарзанд,
Ки эй равшангуҳар, пири хирадманд.
Зи Мисраш бӯи пероҳан шунидӣ,
Чаро дар чоҳи Канъонаш надидӣ? *Саъдӣ*

РАВШАНДИЛ روشن‌دل **1.** покдил, он кӣ дилаш аз олоишу ғараз ва кудурат соф аст.

Ба ту шамъи равшандилон зинда бод,
Бар офоқ нури ту тобанда бод! *Ҷомӣ*

2. дилогоҳ, бомаърифат, доно, ориф.

Равшандиле бар ин суханон баргузорад ва ӯро футӯҳе ҳосил шавад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

РАВШАНДИМОҒ روشن‌دماغ соҳиби фикри саҳеҳ ва тадбири дуруст.

Ҳамедун дар ин чашми равшандимоғ
Абӯбакр шамъ асту Усмон — чароғ. *Низомӣ*

РАВШАНЗАМИР روشن‌ضمیر покдил; равшанфикр, доно.

Бихандид деҳқони равшанзамир,
Ки пас ҳақ ба дасти ман аст, эй амир. *Саъдӣ*

Ҳикояти пири равшанзамир бар ин ҳол гувоҳест. *Аҳмади Дониш*

РАВШАННАФАС روشن‌نفس покнафас; *маҷ.* адолатпеша.

Дар айёми султони равшаннафас
Набинад дигар фитна бедор кас. *Саъдӣ*

Равшаннафасон шаҳпари беболу паронанд,
Хуршеди фалаксайр ба болу пари субҳ аст. *Соиб*

РАВШАННИҲОД روشن‌نهاد соҳиби сиришт ва табиати нек; *маҷ.* одами амин, покдил, хайрандеш.

РАВШАНРАВОН روشن‌روان софдил, поктинат; доно, хушьёр.

Саворон бирафтанд ҳар сӯ давон,
Ҳамон паҳлавонони равшанравон. *Фирдавсӣ*

РАВШАНРОЙ روشن‌رای он кӣ фикри дурусту равшан дорад; мутафаккир.

Дил, ки оинаи шоҳист, ғуборе дорад,
Аз худо металабам сӯҳбати равшанрое. *Ҳофиз*

РАВШАНТОБ روشن‌تاب дурахшон, тобанда.

Чу баҳри жарфи сипеҳру чу лангаре заррин
Фитода дар буни баҳр офтоби равшантоб. *Муиззӣ*

РАВШАНӢ روشنی нур, дурахшонӣ, тобиш, зиё.

Шаб ёди рухат дар дили вайроншуда раҳ дошт,
Вайронаи мо равшанӣ аз партави маҳ дошт. *Ҷомӣ*

равшанӣ ёфтан нур гирифтан, мунаввар шудан.

Ин лаҳза, ки ахтарам ҳаметофт,
Чашмам зи рухи ту равшанӣ ёфт. *Шоҳин*

РАВШАНҚИЁС روشن‌قیاس бофаросат, дуруст муҳокимакунанда, соҳиби тадбири дуруст.

Накӯсираташ диду равшанқиёс,
Сухансанҷу миқдори мардумшинос. *Саъдӣ*

Басо муҳандиси равшанқиёсу олификр,
Ки ҳукми фитраташон гашта бар фалак ҷорӣ.
Бедил

РАВШАНҶАБИН روشن‌جبین зебо, хушрӯ, кушодарӯй; *маҷ.* хандонрӯ, хушхӯ.

Мекашам аз тираруён дурдеву дард онҷунон,
К-аз кафи равшанҷабинон бодаи равшан кашем.
Ҷомӣ

РАВҒАН روغن моеест равон ва ё ғафс, дар об ҳал нашаванда, ки аз ҳайвонот ва наботот ҳосил мешавад.

Бад-ӯ гуфт: Дар шир равған намонд,
Шубонро биҳоҳам ман аз дашт ронд. *Фирдавсӣ*

Ва харворҳо равған ва сирка сарф шуд, то санг нармтар гардид. *«Таърихи Наршахӣ»*

равғани зайт равғани зайтун; **равғани мисрӣ** равғани баласон; **равғани сутур** равғани ҳайвонӣ; ◇ **равғани мағз** ақл, тадбир, хирад; **равғани қоз молидан** *киноя аз* тамаллуқ, хушомад ва ҷоплусӣ кардан, фиреб додан.

Басе молид он парвонаи роз
Бар он шаҳбози вахшӣ равғани қоз. *Нозим*

равған аз хок (ё рег, санг) кашидан (ё гирифтан) *киноя аз* кори муҳол ва номумкин кардан, кори аз ҳад зиёд мушкил кардан.

Равған аз рег макаш, лаб ба тамаъ ҷарб макун,
Сина бар теғ бинеҳ, об зи Уммон маталаб. *Соиб*

равған ба рег рехтан *киноя аз* кори беҳуда ва абас кардан.

Аз ин насиҳати беҳуда, эй фақеҳ, туро
Чӣ ҳосил аст, ки равған ба рег мерезӣ! *Низорӣ*

равған бар оташ задан *киноя аз* тез кардан, ангезондан, мас. ҳирс, ғазаб, тамаъро.

Пирзан ҳар чӣ менамуд гурез,
Равғане мезадаш бар оташи тез. *Хисрави Деҳлавӣ*

РАВҒАНЗАБОНӢ روغن‌زبانی чарбзабонӣ, нармгуфторӣ, хушгапӣ, хушомадгӯӣ; ◇ **ба равғанзабонӣ мум (бар)афрӯхтан** *киноя аз* суханҳои мулоим ва форам гуфтан, ширинзабонӣ ба кор бурдан.

Нигюшанда аз гармии шоҳи Рум
Ба равғанзабонӣ барафрӯхт мум. *Низомӣ*

РАВӢ I *а.* روی *адш.* ҳарфи охирини решагии калимае, ки дар қофия нигоҳ доштани он ҳатмист. Дар мисоли зерин ҳарфи **к** дар калимаҳои **хок** ва **бок** равӣ мебошад.

Чун модари ман ба зери хок аст,
Гар хок ба сар кунам, чӣ бок аст?
Хисрави Деҳлавӣ

РАВӢ II *а.* روی зиёд, фаровон, сероб.

Сӯи дашт аз дашт нукта бишнавӣ,
Сӯи моғ ой, шавад нахлат равӣ. *Румӣ*

РАВҲ *а.* روح хушӣ, шодӣ, хурсандӣ, осоиш.

Чӣ роҳатҳо ва равҳҳо, ки аз сӯҳбати вай ба ман расид... *Ҷомӣ*

РАВҲАНАТ *а.* روحنت хубӣ, хуррамӣ, шодӣ, хурсандӣ.

Ғайри ҷустиву кашиву равҳанат,
Ҳақ мар-ӯро дода буд нодир сифат. *Румӣ*

РАГ رگ маҷрои лӯламонанд дар ҷасад, ки хун ва моддаҳои дигари моеъ аз он мегузарад.

Сипаҳбуд Сиёвушро хонду гуфт,
Ки хуни рагу меҳр натвон нуҳуфт. *Фирдавсӣ*

Туро шаҳвату ҳирсу кину ҳасад
Чу хун дар рагонанду ҷон дар ҷасад. *Саъдӣ*

Дар тан чу раги ҳаёт бигсаст,
Аз ҳила гиреҳ куҷо тавон баст?! *Хисрави Деҳлавӣ*

раги ғафлат раги хоб.

Меҳалад аз ништар афзун раги ғафлат ба дил,
Набзи огоҳӣ ба ин хоби гарон биспурдаем.
«Баҳори Аҷам»

раги қифол рагест дар бозу, ки барои муолиҷан беморихои сар ва гулӯ ба он ништар зада хун мегиранд.

Баҳри дин, бар сафеҳ рой мазан,
Раги қифол баҳри пой мазан! *Саноӣ*

раги ҷон шарьён, шоҳраг, ҳаблулварид.

Чун кори дилам зи зулфи ӯ монд гиреҳ,
Бар ҳар раги ҷон сад орзу монд гиреҳ. *Рӯдакӣ*

рагу пай рагҳои хун ва торҳои асаб; *маҷ.* вуҷуд, ҳастӣ.

То дар тани туст устухону рагу пай,
Аз хонаи тақдир манеҳ берун пай.
Гардан манеҳ, ар хасм бувад Рустами Зол,
Миннат макаш, ар дӯст бувад Ҳотами Тай. *Хайём*

Лаззати ишқ фурӯ рафт маро дар рагу пай,
Ишқ мегӯяму ҷон медиҳам аз лаззати вай. *Ҷомӣ*

раг задан ништар задан, хун гирифтан аз раг.

Агар зананд рагаш, бохабар намегардад
Касе, ки гардиши ҷашми ту кард бехабараш. *Соиб*

раг кушодан *ниг.* **раг задан.**

Гар кушоиндаш раги ҷавҳар, нагардад бохабар,
Баски бар рухсори ӯ оина ҳайрон гаштааст. *Соиб*

◇ **раги гардан** *киноя аз* ғурур ва саркашӣ, даъвои бо лоф; **раги гардан нарм кардан** тарки саркашӣ кардан, нарму мулоим шудан.

Нарм кун, нарм раги гардани худро, зинҳор,
То сари хеш ба болини синон нагзорӣ. *Соиб*

раги рустанӣ *киноя аз* решаҳо.

Раги рустанӣ дар замин гашт сахт,
Ба рақс омада баргҳои дарахт. *Низомӣ*

раги сина *киноя аз* дил.

Ба ҳар ҷо занад соқии айшкеш
Зи мижгони худ бар раги сина неш. *Бедил*

раги танбӯр тори танбӯр.

Ҳар сабукдасте наёрад нағма аз мо вокашид,
Нохуни шер аст мизроби раги танбӯри мо. *Соиб*

раги ток навдаи ток.

Ба ранги раги ток аз Каҳкашон
Зи Парвин шуда хӯшаи зар аён. *Бедил*

рагу пуст тамоми вуҷуд, организм.

Эй дар дили ман рафта чу ҷон дар рагу пуст,
Ҳар-ч он ба сарам ояд аз дӯст, накӯст. *Саъдӣ*

раг фушурдан *киноя аз* таранг кардани тори соз; навохтани соз.

Мутрибо, чангро бикаш ба канор,
Раги ин хушкмағзро бифишор! *Соиб*

раг хуфтан суст шудан; сард шудан, дилхунук шудан.

Чу маънои хайр ин ҳикоят бигуфт,
Зи ғайрат ҷавонмардро раг нахуфт. *Саъдӣ*

раги бисмил хоридан *киноя аз* расидани аҷал; боиси марг ё куштори худ шудан.

Мурғ чун бар дому бар чина тамаъ афканад,
Бахти бад он гаҳ бихорадаш раги бисмил.
Носири Хисрав

раги ҷон гуселидан (*ё* **буридан**) мурондан, куштан.

Гӯӣ раги ҷон мегуселад заҳмаи носозаш,
Нохуштар аз овозаи марги падар овозаш. *Саъдӣ*

РАГЗАН رگزن ҳаҷҷом, хунгир, ҷаррох.

Дуруштию нармӣ ба ҳам-дар беҳ аст,
Чу рагзан, ки ҷарроҳу марҳамнеҳ аст. *Саъдӣ*

РАД I رد **1.** доно, донишманд, хирадманд, бихрад, оқил.

Яке анҷуман сохт бо бихрадон,
Ҳушеворӯ корозмуда радон. *Фирдавсӣ*

2. шуҷоъ, далер, диловар, паҳлавон.

Туро бод ҷовид тахти радон,
Ҳамон тоҷу ҳам фарраи мӯбадон. *Фирдавсӣ*

РАД II||РАДД *а.* رد қабул накардан; гардонидан.

Ваҳ, ки гар мурда боз гардидӣ
Ба миёни қабилаву пайванд,
Радди мерос сахттар будӣ
Ворисонро зи марги хешованд. *Саъдӣ*

радду қабул инкор ва қабул.

Худ ту донӣ, аз ту шуд радду қабул,
Ман чӣ гӯям пеши ту ҳарфи фузул. *Румӣ*

рад кардан гардондан, қабул накардан.

Фармони халифаро рад натавонист кард.
«Таърихи Наршахӣ»

Раис бадоеи онҳоро рад накунад. *Аҳмади Дониш*

◇ **радди по** изи по, нишонаи ҷои пой ба рӯи хок ё чизи дигар.

Радди поҳо то лаби дарьё бувад. *Зарбулмасал*

радду бадал баҳсу ҷадал, мубоҳаса ва мунозира.

Баъд аз радду бадали бисьёр раъйҳо бар он қарор гирифт, ки пешдастӣ намуда Чингизхонро бояд кушт. *«Таърихи Фаришта»*

дасти рад ба(р) рӯи *чизе* **задан** *киноя аз* дур кардани чизе, ба чизе роҳ надодан.

Мазан бар рӯи корам дасти радро,
Ки хоҳам куштан аз дасти ту худро. *Ҷомӣ*

РАДА رده саф, қатор, раста.

Рада баркашида сипоҳаш ду мил,
Ба дасти чапаш ҳафтсад жанда пил. *Фирдавсӣ*

Сарв самоте кашид бар ду лаби ҷӯйбор,
Чун ду рада чатри сабз дар ду сафи корзор.
Манучеҳрӣ

РАДД *а.* رد *ниг.* **рад** II.

РАДДИЯ I *а.* رديه паст, нописанд, фурӯмоя, ганда.

Ва шавқи фосид ва майли табоҳ монанди шаҳватҳои раддия, ки дар табоеи беморон бошад, бо он иҷобат шавад. *Насириддини Тӯсӣ*

РАДДИЯ II *а.* رديه *адш.* шеъре, ки шоир дар ҷавоби асари муддаиёнае барои ботил кардани он ба тариқи мухолифат ва эътироз менависад.

РАДИФ *а.* رديف **1.** ду ё як чанд чиз, ки дар паҳлуи ҳам ё паси ҳам воқеъ шудаанд; ҳамсаф, ҳамсафар.

Сикандархони турк аз беақлӣ ... Низомшоҳро хоҳу маҳоҳ радифи худ сохта, аз маърака берун бурд. *«Таърихи Фаришта»*

2. касе ки ба якҷаси ё хар аз паси ҷилавдор савор бошад.

Пас зан сурати воқеаро ба ангушт бар замин навишт, пас он мард ӯро ба радифи худ нишонда бурд. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

3. *адш.* калима ё иборае, ки дар шеър дар охири мисраъҳо баъд аз қофия такрор мешавад ва қисми дигари ҷудонашавандаи он мебошад.

Дареғо, ки бигзашт умри шариф
Ба ҷамъи қавофию фикри радиф. *Ҷомӣ*

РАДОАТ *а.* رداءت бадӣ, пастсифатӣ.

Дар шаҳри Қароқурум камонгаре буд, ки камонҳои ӯро аз ғояти радоат намехариданд.
«Равзат-ус-сафо»

РАЁСАТ||РИЁСАТ *а.* رياست раисӣ, сардорӣ, меҳтарӣ, садорат.

Пас маслаҳат он мебинам, ки мулки қаноатро ҳиросат кунӣ ва тарки раёсат гӯӣ. *Саъдӣ*

Қадом хулқ монеъ ва возеи раёсат аст? *Авфӣ*

Риёсат бе сиёсат натавон кард. *Зарбулмасал*

РАЁҲИН||РИЁҲИН *а.* رياحين *ҷ.* **райҳон** 1.

Ба марғзоре расид, ба анвои раёҳин ороста.
«Анвори Суҳайлӣ»

Ҳама атроф дарахтони баландшох мӯҳтавӣ бар гулу раёҳин ва ёсуман ва обҳои ҷорӣ.
Аҳмади Дониш

РАЖА رژه **1.** ресмон, танобе, ки бинокорон барои рост гирифтани девор ба кор мебаранд, ресмони шоқул; **2.** торе, ки либоси шусташударо барои хушконидан меовезанд.

Ҷома барафганд дар ража, чу даромад,
Пас ба тамошои боғ зи шаҷар омад.
«Луғати фурс»

РАЖД رژد бисьёрхӯр, пурхӯр; ҳарис дар ҳама чиз.

Зи дидор хезад ҳазор орзӯй,
Зи чашм аст, гӯянд, ражди гулӯй.
Абӯшакури Балхӣ

РАЗ رز ток, дарахти ангур; ангур.

На пайваста раз хӯшаи тар диҳад,
Гаҳе барг резад, гаҳе бар диҳад. *Саъдӣ*

РАЗБОН رزبان боғбон, боғбони токзор.

Биёр аз он чӣ, ба кирдори дида буд нахуст,
Равонӣ равшан биситад ба қаҳр аз ӯ разбон.
Абӯшакури Балхӣ

Разбон гуфт: Чӣ раъй асту чӣ тадбир ҳаме,
Модар ин бачагонро надиҳад шир ҳаме. *Манучеҳрӣ*

РАЗЕЪ *а.* رضیع 1. ширхор.

Пас расулаш гуфт, к-эй тифли разеъ,
Чист номат бозгӯю шав мутеъ. *Румӣ*

Қасе, ки мезанад аз шикваи фалак ташнеъ,
Тамизи ақл надорад чу кӯдакони разеъ.
Заҳири Форьёбӣ

2. ҳамшир.

Шав ба амри ҳақ ба ҷону дил мутеъ,
То ба шири лутфи ӯ бошӣ разеъ. *Румӣ*

РАЗЗОЗ *а.* رزاز *биринҷфурӯш.*

РАЗЗОҚ *а.* رزاق ризқдиҳанда, рӯзидиҳанда; яке аз номҳои худо.

Касби деҳқонӣ аз чӣ дидӣ шок,
Эй сазовори хилъати раззоқ! *Бедил*

РАЗИДАН رزیدن ранг кардан, ранг задан.

Ҳар он кас, ки ҷонаш ба оҳан газам,
Басе ҷомаро дар сикоҳан разам. *Низомӣ*

Бад-ӯ дод он ҷома, к-эй ранграз,
Ту инро ба ранги рухи ман бираз.
Рашидии Самарқандӣ

РАЗИЛ *а.* رذیل паст, фурӯмоя, қабеҳ, нокас.

Амрози нафсонӣ, ки иборати он ахлоқи разил аст, ба ҳузури табиб мӯҳтоҷтар аст. *Авфӣ*

РАЗИЛАТ *а.* رذیلت пастӣ, фурӯмоягӣ, қабоҳат, нокасӣ.

РАЗИН *а.* رزین маҳкам, устувор, боэътибор.

Хуршеди нургустару мифтоҳи давлат аст
Рои разину хотири мушкилкушои ту.
Убайди Зоконӣ

Чунон бояд, ки дар ҳама абвоб ақли хурдабин ва рои разин муқтадо ва пешво созӣ.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

РАЗМ رزم ҷанг, набард, пайкор, ҷидол.

Нигаҳдори он марзи Хоразм бош,
Ҳамеша камарбастаи разм бош! *Фирдавсӣ*

Бе он ду пил ... ҳангоми разм маъракаи мухолифонро чӣ сон барҳам занам? *«Анвори Суҳайлӣ»*

◇ **разм барангехтан** *кинoя аз* сар кардани ҷанг.

Барангехт разме чу боранда мег,
Тагаргаш зи пайкону борон зи тег. *Низомӣ*

разм овардан дарафтодан, ҷангидан.

Гар эдун, ки разм оварам бо сипоҳ,
Ҷаҳонро кунам, пеши чашмаш сиёҳ. *Фирдавсӣ*

разм рондан *киноя аз* ҷанг кардан.

Чу разм рондӣ ба коми хештан якчанд
Ба базм низ тараф ҷӯю коми хеш бирон. *Муиззӣ*

разм соз кардан *киноя аз* тайёрӣ дидан ба ҷанг.

Ба манзилгаҳи хеш гаштанд боз
Ба разми дигаррӯза карданд соз. *Низомӣ*

РАЗМА *а.* رزمه буқча, баста, асбобу абзори дар буқча басташуда.

Яке дебо фурӯ резад ба разма,
Яке динор барсанҷад ба каппон. *Унсурӣ*

Сад размаи бори фасл баста,
Як муштариям на пеши дуккон. *Хоқонӣ*

РАЗМАФКАН رزم‌افکن *киноя аз* марди ҷангӣ, мубориз, ҷанговар.

Писанд омадаш, гуфт инак сипоҳ,
Саворони размафкану кинахоҳ. *Фирдавсӣ*

РАЗМГОҲ||РАЗМГАҲ رزمگاه||رزمگه майдони ҷанг, майдони набард.

Биё, то набарди далерон кунем,
Дар ин размгаҳ ҷанги шерон кунем. *Фирдавсӣ*

Рӯзе, ки аз хурӯши далерони размгоҳ
Дарьё ба ҷӯш ояду гардун ба зинҳор ...
Убайди Зоконӣ

РАЗМДИДА رزم‌دیده он кӣ дар ҷангҳо озмуда шудааст, ҷанговар.

Зи оҳангарон Қоваи пурҳунар,
Ба пешаш яке размдида писар. *Фирдавсӣ*

РАЗМЗАН رزم‌زن *ниг.* **размафкан.**

Қорапи размзан Салмро дар доми исор ... гирифтор кард. *«Равзат-ус-сафо»*

Сафдаре, размзане, қалъакушо, мулкситон
Мундарис қиссаи ӯро ба навӣ кард эҳьё.
Волеҳи Ҳаравӣ

РАЗМОЗМО(Й) رزم‌آزما(ی) ҷанговари пуртаҷриба, ҷангозмуда, баҳодур.

Лашкари размозмои оҳанхой ба дафъи Туғралбек фиристод. *«Равзат-ус-сафо»*

Фитода ба як ҷо ду размозмой,
Ба ҷо ҳар ду рафта ҳам аз ҷой — ҷой.
Хисрави Деҳлавӣ

РАЗМСОЗ رزم‌ساز ҷанговар, далер, ҷангҷӯ, ҷангозмуда.

Аё хуршеди солорони гетӣ,
Савори размсозу гурди настӯҳ! *Рӯдакӣ*

Зи пешингаҳон то намози дигар
Ба майдон нашуд размсози дигар. *Низомӣ*

РАЗМСӮЗ رزم‌سوز саркунандаи ҷанг, он кӣ ҷангро оташ медиҳад, ҷангафрӯз.

В-аз он дуртар Ораши размсӯз,
Чу Гӯроншаҳ он гурди лашкарфурӯз. *Фирдавсӣ*

РАЗМХОҲ رزم‌خواه ҷангҷӯ, ҷангдӯст, ҷангталаб.

Қубод он гаҳ омад ба наздики шоҳ,
Бигуфт, он чӣ бишнид аз он размхоҳ. *Фирдавсӣ*

РАЗМЬЮЗ رزم‌یوز ҷангҷӯй, мубориз, диловар.

Зи баҳри тилоя яке кинатӯз
Фиристод бо лашкари размьюз. *Фирдавсӣ*

РАЗМҶӮ(Й) رزم‌جو(ی) ҷангҷӯ, ҷангталаб, ҷанговар, мубориз.

Зи гурдон гузин кард панҷаҳ ҳазор
Ҳама размҷӯёни созандакор. *Фирдавсӣ*

РАЗОЛАТ *а.* رذالت пастӣ намудан, фурӯмоягӣ кардан; пастӣ, нокасӣ.

Фармуданд ки ин миқдор таҳаммул ва забунӣ аз осори разолат ва дунӣ аст. *Восифӣ*

РАЗОНАТ *а.* رزانت устуворӣ, пойдорӣ, мустаҳкамӣ; виқор, вазнинӣ, оромӣ, оҳистагӣ.

Ва агар қиссаи сиёсат ва бузургии ҳиммат ва разонат ва кифояти ӯ гӯям, қисса дароз гардад.
«Таърихи Систон»

РАЗӢ *а.* رضی ризоманд, розӣ, мамнун, хушнуд.

РАИБ *а.* رعیب тарсида, ба тарсу ҳарос монда.

Рӯ ба шаҳр овард селе бас муҳиб,
Аҳли шаҳр афғонкунон, ҷумла раиб. *Румӣ*

РАИЙЯТ *а.* رعیت *ниг.* **раи(й)ят.**

РАИЙЯТДОР رعیت‌دار *ниг.* **раи(й)ятдор.**

РАИЙЯТДОРӢ رعیت‌داری *ниг.* **раи(й)ятдорӣ.**

РАИЙЯТНАВОЗ رعیت‌نواز *ниг.* **раи(й)ятнавоз.**

РАИЙЯТНАВОЗӢ رعیت‌نوازی *ниг.* **раи(й)ятнавозӣ.**

РАИЙЯТПАРВАР رعیت‌پرور *ниг.* **раи(й)ятпарвар.**

РАИС *а.* رئیس **1.** сардор, идоракунанда, сарвар.

Ва ҳамчунин дар табақоти аҳли қалам раисе вазъ кунад. *Аҳмади Дониш*

2. *д.* мансаби динӣ дар ислом, касе ки ба иҷрои аҳкоми дин, ба рафтору ахлоқи мусулмонон, ба дурустии сангу тарозу ва ғ. назорат мекард.

Дудмони караманд ин ду: чи қозӣ, чи раис,
Ихтиёр аст чи саҳбову чи душоб хӯрад. *Шоҳин*

РАИ(Й)ЯТ *а.* رعیت **1.** табаа, оммаи мардуми фармонбардор, тобеъ, мардуме ки зери даст ва ҳимояи касе бошанд.

Аҳли силоҳро гуфт: Шумо раиятро нигоҳ доред. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Шоҳе, ки бар раийяти худ мекунад ситам,
Масте бувад, ки мехӯрад аз рони худ кабоб. *Соиб*

2. деҳқонон.

РАИ(Й)ЯТДОР رعیت‌دار фармонравои раият, ҳоким, подшоҳ.

Некбахттарини раиятдорон касест, ки раият бад-ӯ некбахт аст ва бадбахттарин он кас аст, ки раият бад-ӯ бадбахт аст. *Аҳмади Дониш*

РАИ(Й)ЯТДОРӢ رعیت‌داری ҳукумат, ҳукуматдорӣ бо тадбир, рафтор ва муомила бо тобеъони худ; ҳукуматдорӣ.

Фасли сейӯм дар тариқи раиятдорӣ ва фуқаропарварӣ. *Аҳмади Дониш*

РАИ(Й)ЯТНАВОЗ رعیت‌نواز касе, ки ба раияти худ меҳрубонӣ мекунад, ғамхори раият.

РАИ(Й)ЯТНАВОЗӢ رعیت‌نوازی меҳрубонӣ нисбат ба зердастон, ғамхорӣ дар ҳаққи мардум, фуқаропарварӣ.

Раиятнавозию сарлашкарӣ
На корест бозичаву сарсарӣ. *Саъдӣ*

РАИ(Й)ЯТПАРВАР رعیت‌پرور ғамхори мардуми зердаст.

Раиятпарвар аз бахшоиши ом
Чу бороне, ки пур борад ба ҳангом. *Хисрави Деҳлавӣ*

РАЙБ *а.* ریب шак, шубҳа, тардид.

Калиди ганҷи саодат қабули аҳли дил аст,
Мабод он ки дар ин нукта шакку райб кунад. *Ҳофиз*

Ҳеҷ касро ба ҳеҷ ваҷҳ дар он райбе намонад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

РАЙБАТ *а.* ریبت *ниг.* **рибат.**

РАЙЁН *а.* ریان **1.** сероб, пуроб; **2.** сабзу хуррам, тару тоза.

Аз рашаҳоти улуми ту ҷамани омол тозаву райён гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

Малик райён-баҳоре буд рангин,
Сафояш доманафшон бар раёҳин. *Нозим*

РАЙЪ *а.* ریع афзунӣ, фаровонӣ, зиёдшавӣ (-и ҳосил, фоида ва ғ.).

Тасмири райъ... ба мусоидату муозадати эшон [деҳқонон] манут аст. *«Равзат-ус-сафо»*

РАЙЪОН *а.* ریعان аввали ҳар чиз, оғози ҳар чиз; қисми беҳтарини чизе; **райъони ҷавонӣ** давраи аввали ҷавонӣ.

Дар райъони ҷавонӣ олами фониро видоъ фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

РАЙҲОН *а.* ریحان **1.** гиёҳи хушбӯи бӯиданӣ ва хӯрданӣ, нозбӯ, сипарғам.

Райҳон ки диҳад-т, чун ҳаме ту
Райҳон нашиносӣ аз муғелон. *Носири Хисрав*

Эй сабо, гар ба ҷавонони ҷаман боз расӣ;
Хидмати мо бирасон сарву гулу райҳонро. *Ҳофиз*

2. шароби соф, хушбӯи сабзранг.

Барги нашот нест дар ин тира хокдон,
Райҳон зи оҳи гарм бувад ин сафолро. *Соиб*

◇ **райҳони зард** *киноя аз* шуои офтоб.

Наёрост ин баргаи лоҷуворд
Сафоли заминро ба райҳони зард. *Низомӣ*

райҳони тоторӣ хушрӯ, хушманзар; **райҳон коштан** *киноя аз* нозу ғамза кардан.

Ба чашме поси душман доштандӣ,
Ба дигар чашм райҳон коштандӣ. *Низомӣ*

РАЙҲОНӢ ریحانی **1.** ба ранги райҳон, сабзранг; **2.** шароби сабзрангу хушбӯй.

Ба райҳони райҳонии дилфурӯз
Ба сар бурд бо Хусрав ӯ чанд рӯз. *Низомӣ*

3. навъе аз навишти хатти арабӣ, ки одатан аввали калима ва сатрҳоро бо он менавиштаанд.

РАҚАБА *а.* رکبه *ҷ.* **рокиб.**

Дидем, ки дар баъзе киштиҳо ракабаи он фавтида ва тӯдае устухон ва хок шуда. *Аҳмади Дониш*

РАКИК *а.* رکیک **1.** ҳақир, паст, забун.

Яке аз вузаро гуфт: Лоиқи қадри баланди подшоҳон набошад ба хонаи деҳқоне ракик илтиҷо кардан. *Саъдӣ*

2. суст, заиф.

Сирри ишқу иборати воиз
Маънии нозук аст, лафз ракик. *Ҷомӣ*

3. зишт, дағал, қабеҳ.

Бештари шуаро ба ӯ хуш набудаанд ва аксар ӯро ҳаҷвҳои ракик гуфтаанд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

РАКИН *а.* رکین маҳкам, устувор, собит, барқарор; **рукни ракин** сутуни собиту устувор, пояи асосӣ; *маҷ.* шахси умда.

Шайх Ҳасан рукни ракини ин мамлакат... аст *«Равзат-ус-сафо»*

РАКОҚАТ *а.* ركاكت сустӣ, заъф.

Маро ... ба ракокати раъй нисбат кунанд. *Авфӣ*

РАКУ||РУКУ||РАКУК||РУКУК ركو||ركوك порчаи кӯҳна, латтаи кӯҳна.

Рӯзи дигар бо раку печида по,
Покашон дар саффи қавми мубтало. *Румӣ*

Чун хоҳанд, ки боде азим ҳодис шавад, миқдоре ракуи ҳайзолуд дар ин ҷо афкананд. *«Равзат-ус-сафо»*

РАКЪАТ *а.* ركعت *д.* ҷузъе аз намоз, ки аз як қиём, рукӯъ ва ду суҷуд иборат аст.

Ҳашт ракъат намоз гузорид. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Шунидам, ки марде ба роҳи Ҳиҷоз
Ба ҳар хутва кардӣ ду ракъат намоз ... *Саъдӣ*

РАМ I رم гурез, тарс, ҳарос (бештар доир ба ҳайвонот, парандаҳои ваҳшӣ).

Ҳамчунон бе тафовуту табдил
Рами симоб аз оташ аст далел. *Бедил*

рам доштан тарсида гурехтан, дур шудан, рамидан; **рам кардан** *кинoя аз* гурехта рафтан, дур шудан.

Зи мағриб худхуди мисрӣ чу рам кард,
Шаҳаншаҳ сайди товуси ҳарам кард. *Нозим*

рам хӯрдан тарсидан, ҳаросидан.

На он май, к-аз зиёди шеваи рев
Зи ман лоҳавл гӯён рам хӯрад дев. *Хисрави Деҳлавӣ*

РАМ II رم *шакли кӯтоҳшудаи* **рама.**

Каманди киёнӣ ҳамедод ҳам,
Ки он кураро бозгирад зи рам. (I) *Фирдавсӣ*

РАМА رمه **1.** гала, галаи чорпоён (гӯсфанд, гов, асп).

Ӯро ҳазор рамаи гӯсфанд буда, ҳар рамаеро ҳазор сар. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Мулкат чу чарогоҳу раият рама бошад,
Ҷаллоб бувад хисраву дастур шубон аст. *Манучеҳрӣ*

2. тӯда, гурӯҳ, ҷамъият, халқ.

... Ки омад нигаҳ кард айвон ҳама
Бутони сияҳчашм карда рама. *Фирдавсӣ*

3. сипоҳ, лашкар.

Гар ин хоста з-ӯ пазирам ҳама
Зи ман гардад озурда шоҳу рама. *Фирдавсӣ*

◇ **дур расидани рама** *кинoя аз* гузаштани вақти кор, аз даст рафтани фурсат.

Маро гуфт: Ин худованд акнун огоҳ шуд, ки рама дур бирасид. *«Таърихи Байҳақӣ»*

РАМАБОН||РАМАВОН رمه‌بان||رمه‌وان галабон, чӯпон, подабон.

Лашкар чу сагони рамаву душман чун гург,
В-ин кори сагу гургу рама бо рамабонон. *Манучеҳрӣ*

РАМАД *а.* رمد дарди чашм, аз дард сурх ва пуроб шудани сафедаи чашм.

Марде ... миёни рамад ва никрис имтиёз накардӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Нест дар чашмаи хуршед ғуборе, Соиб,
Чашми кӯтаҳназарон парданишини рамад аст. *Соиб*

РАМАДДИДА رمدديده гирифтори рамад, дарднок (чашм).

Яъқубсифат як бори дигар чашми рамаддида аз мушоҳидаи талъати Юсуфи равшан гардад. *«Таърихи Фаришта»*

РАМАЗОН *а.* رمضان **1.** моҳи нӯҳуми соли қамарии ҳиҷрӣ, ки онро моҳи рӯза ва моҳи сиём ҳам мегӯянд, мусулмонон дар ин моҳ сӣ рӯз рӯза мегиранд.

Пеш аз андаромадани амир Исмоил ба Бухоро ва он рӯзи одина нахустин буд аз моҳи муборaки рамазон, сол бар дувисту шаст. *«Таърихи Наршахӣ»*

З-он бода, ки дар мастабаи ишқ фурӯшанд,
Моро ду-се соғар бидеҳу гӯ: Рамазон бош! *Ҳофиз*

2. исми хоси мард.

РАМАЛ *а.* رمل *адш.* яке аз баҳрҳои арӯз, ки вазни асосӣ дар ҳар байт бо 8 бор такрор ёфтани 'фоилотун' ҳосил мешавад.

Дар каффи ту бод оби раз, бар пушт иксунию хаз,
Дар самъ гаҳ шеъри раҷаз, гоҳе сареу гаҳ рамал. *Ломеӣ*

РАМАҚ *а.* رمق тобу тавони охирини инсон, нафаси охирин.

[Ҷавон] баъд аз шабонарӯзе дигар ба канор афтод, аз ҳаёташ рамақе монда буд. *Саъдӣ*

Гар зи ҷонам рамақе монду ба ӯ дастрасам,
Гарчи сад сол зиям, ҳосили он як рамақ аст. *Камоли Хуҷандӣ*

... Дар яке аз ҳуҷроташ се нафар хобида буданд, дуи онҳо мурда ва яке аз он зинда, ки рамақе суст бармедорад. *Аҳмади Дониш*

РАМЕҲ *а.* رميح найза, синон.

Бифармуд шоҳи ҷаҳон то салеҳ
Биёранд теғу синону рамеҳ. *Фирдавсӣ*

РАМЗ *а.* رمز сухани пӯшидамаъно; имо, ишорат.

Аз ӯ чанд андархӯрад бохирад,
В-агар бо раҳи рамз маънӣ барад. *Фирдавсӣ*

РАМЗКУШО(Й) (رمزكشا(ى касе, ки маънии рамзро мефаҳмад ва мефаҳмонад; ҳалкунандаи масъалаҳои мушкил ва муаммову чистонҳо.

Чунки шаҳзодаро баақлу барой,
Донишомӯз диду рамзкушой. *Низомӣ*

Офарин бар қалами рамзкушоят, Соиб,
Ки зи тардастии ӯ мулки сухан обод аст. *Соиб*

РАМИДАН رميدن тарсидан, ҳаросида гурехтан, ҳаросида дур шудан (бештар доир ба ҳайвонот, парандаҳои ваҳшӣ).

Магар ба теғи аҷал хайма барканам, варна
Рамидан аз дари давлат на расму роҳи ман аст. *Ҳофиз*

РАМИМ *а.* رميم пӯсида, кӯҳна, фарсуда, аз ҳам рехта, вайроншуда.

Дар маърази талаф афтодаанд ва аз эшон ҷуз рамим намонда. *Авфӣ*

Аз гуҳари дониши худ соз тоҷ,
На зи рамиме, ки гуҳар беҳ зи оҷ.
Хисрави Деҳлавӣ

рамими изом, изоми рамим устухонҳои пӯсида.

Сутунҳои он хаймаҳо зери хок
Зи ҳам рехта чун рамими изом. *Ҷомӣ*

Ҷисме, ки назди дидаю таҳқиқ буд,
Имрӯз дар миёни изоми рамим шуд. *Савдо*

азми рамим устухони пӯсида.

Бӯи маҳбуб, ки бар хоки аҳиббо гузарад,
На аҷаб бошад, агар зинда кунад азми рамим. *Саъдӣ*

РАМӢ *а.* رمی партофтан, андохтан, мас. найза, санг.

Гоҳи зарбу гоҳи таъну гоҳи рамию гоҳи қайд,
Гоҳи ҷуду гоҳи хатту гоҳи базму гоҳи ҷанг.
Манучеҳрӣ

Агар подшоҳ касеро тирборон бифармояд, ҳеҷ оқиле аз мобайни рамӣ ва нишон дарнагузарад.
Аҳмади Дониш

РАМЛ *а.* رمل **1.** рег; 2. навъе аз фол, ки ба рӯи рег ё хок нуқтаҳо монда, онҳоро бо хатҳо ба ҳам пайваста, баъд таркиби ин хатҳоро аз рӯи китоби махсус маънидод мекардаанд; фолбинӣ, пешгӯӣ.

Ба ангушт бар рег рамле кашид,
Қ-аз он халқро ҳайрат омад падид. *Ҷомӣ*

РАММОЛ *а.* رمال фолбинанда ба тарзи рамл, ғайбгӯ, пешгӯй, фолбин.

Ҳайрони атвори худам, дармонда дар кори худам,
Ҳар рӯз дорам нияте чун қуръаи раммолҳо. *Соиб*

Дил гум шуду ман ба пеши раммол
Рафтам, ки: Барои ман бизан фол! *Савдо*

РАМОД *а.* رماد хокистар.

Хаёли оташи меҳри ту дар замир овард,
Дар устухони бадандеш мағз гашт рамод.
«Хизонаи омира»

Ғубори рамоди ҳасаду асабият басирати эшонро кӯр сохта. *Ҷомӣ*

РАМОН(И)ДАН رماندن||رمانیدن тарсондан, ҳаросон кардан, тарсонда гурезондан.

Як замонам зи хештан бирамон,
Қ-аз вуҷуди хирад пушаймон аст. *Анварӣ*

Андӯҳи даҳсоларо ба Танҷа рамонад,
Шодии навро зи Рай биёраду Уммон. *Рӯдакӣ*

РАМОРАМ رمارم гуногун, аз ҳар гуна; паёпай, пайваст.

Гӯянд, ки фармонбари Ҷам гашт ҷаҳон пок,
Деву парию халқу даду дом раморам. *Унсурӣ*

РАНГ I رنگ **1.** гун, лавн; тобиш.

Зи модар ҷудо шуд чу товуси нар
Ба ҳар мӯй-бар тоза ранге дигар. *Фирдавсӣ*

ранги шангарф ранги қаҳваранги ба сурхӣ моил.

Зи тасвири гули ӯ лола музтар,
Шафақ аз ранги шангарфаш ба хун тар. *Сайидо*

ранг-ранг ба ранги гуногун, гуногунранг, рангоранг.

Саропарда аз дебаи ранг-ранг,
Бад-ӯ андарун хаймаҳои паланг. *Фирдавсӣ*

ранг ба ранг гуногун, мухталиф, ҳар хел.

Чун қавси қузаҳ барги разон ранг ба ранганд,
Дар қавси қузаҳ хӯшаи ангур камон аст.
Манучеҳрӣ

2. тароват, обу тоб.

Басе барнаёмад бар ин рӯзгор,
Ки ранг андаромад ба хуррам баҳор. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* ҳила, макр, тазвир.

Ҳама ба тунбалу ранг аст бозгаштани ӯ,
Шаранг нӯшомеғ асту рӯй зарандуд. *Рӯдакӣ*

ранги тазвир фиребу найранги зоҳидони риёкор.

Ранги тазвир пеши мо набувад,
Шери сурхему афъии сияҳем. *Ҳофиз*

ранг кардан а) рӯи чизеро бо ранг пӯшидан, нақш кардан; б) *маҷ.* фиреб додан, фирефтан.

Битарс аз хуни ман, к-ин сурх айёр
Басе теғи бутонро ранг кардаст. *Атоӣ*

ранг омехтан ҳилаву макр ба кор бурдан.

Баҳона набояд ба хун рехтан,
Чӣ бояд кунун рангат омехтан? *Фирдавсӣ*

4. *маҷ.* манфиат, баҳра, насиб, суд, фоида.

Чун аз висоли он гул дидам, ки нест ранге,
Охир ба сад зарурат қонеъ шудам ба бӯяш. *Ҳилолӣ*

ранг доштан *аз касе, чизе кинояаз* баҳра ва фоида дидан.

Маро дил деҳ, ки ман санге надорам,
Зи ту ҷуз хуни дил ранге надорам.
Хисрави Деҳлавӣ

5. *маҷ.* тарз, тартиб, равиш, қоида.

Надонам аз чӣ сабаб ранги ошноӣ нест
Сиҳиқадони сияҳчашми моҳсиморо? *Ҳофиз*

ба ранге ба тавре, ба тарзе, ба тариқе.

Ба ранге дояро аъзаш барафрӯхт,
Ки ихлоси Зулайхо дар дилаш сӯхт. *Нозим*

ба ранге шудан ба ҳолате афтодан, ба тарзе даромадан.

Зулайхо шуд ба ранге з-ин такаллум,
Ки рафт аз хештан ҳамчун табассум. *Ҳозиқ*

ба ранги... бар сони..., монанди..., ба гунаи...

Маъшуқа ба ранги рӯзгор аст,
Бо гардиши рӯзгор ёр аст. *Анварӣ*

Ва ба ранги бӯзинагон тамаллуқе мекардем.
Аҳмади Дониш

6. *маҷ.* зар, тилло.

Шабе дароз маи сурх ман гирифта ба чанг,
Мае ба сони ақиқу гудохта чун ранг. *Манучеҳрӣ*

◇ **ранги зинда** *кинояаз* ранги сабз ва ахзар.

Зи ранги зиндааш фирӯза мурда,
Раги кони зумуррад неш хӯрда. *Нозим*

ранги рабеъ *кинояаз* ривоҷу равнақи айёми баҳор бо рӯидани сабзаву гул; **рабғи шаҳбоз** *кинояаз* торикӣ, зулмат; **рангу бӯ(й)** а) *кинояаз* тумтароқ, карру фар, шукӯҳу дабдаба.

Суви шаҳри Эрон ниҳоданд рӯй
Сипоҳе бад-он гуна бо рангу бӯй. *Фирдавсӣ*

б) хушиву хуррамиҳои дунъё.

Андаро дар ҷӯ, сабӯ дар санг зан,
Оташ андар бӯву андар ранг зан!*

в) ҳусну хушрӯӣ, ҷамол.

Машав фирефтаи рангу бӯ, қадаҳ даркаш,
Ки занги ғам зи дилат ҷуз маи муғон набарад.
Ҳофиз

рангу бӯй гирифтан *кинoя аз* овоза шудан, шӯҳрат ёфтан.
Макун ёд аз ин низу бо кас магӯй,
Набояд ки гирад сухан рангу бӯй. *Фирдавсӣ*

рангу нам *киноя аз* тумтароқ, карру фарр, шукӯҳ.
Гаҳ сақфи сипеҳр аз хаёли базмат
Ороиши боғи Ирам гирифта,
Гаҳ рӯи замин аз саботи размат
То пушти самак рангу нам гирифта. *Анварӣ*

рангу нигор зебу зинат, ороиш.
Яке гов дидам чу хуррам баҳор,
Саропои ӯ пур зи рангу нигор. *Фирдавсӣ*

рангу райб *киноя аз* фиребу найранг.
Бале, ҳар кас, ки дур аз рангу райб аст,
Дилаш оинаи асрори ғайб аст. *Ҳозиқ*

ранг афкандан (*ё* **андохтан**) *дар чизе киноя аз* ҷилва додан, обу тоб додан.
Аз хасм маяндешу бияфкан ба қадаҳ май,
В-аз май ба ду рух ранги гули сурх бияфкан.
Рӯдакӣ

ранг баркардан *киноя аз* равшантар ва тобонтар кардани ранг.
Чу ман дар ҳар либосе мешиносам шеваи ӯро,
Ба ҳар соат чаро бармекунад он лоларӯ ранге?
Ваҳид

ранг бохтан *киноя аз* ранги худро тағьир додан, тарсидан, дасту по гум кардан.
Ранг мебозад зи номи бӯса ёқути лабаш,
Аз ишорат об мегардад ҳилоли ғабғабаш. *Соиб*

гардидани ранг *киноя аз* тағьир ёфтан, дигар шудан.
Ман намегӯям зи гулзорат касе гул чидааст,
Ранги он себи занахдон андаке гардидааст. *Соиб*

ранг гирифтан *киноя аз* пуртароват шудан, бо зебу зинат ороишнок гардидан.
Ва олам ҳама аз ӯ ранг гирифт. «*Таърихи Систон*»

ранг задан *киноя аз* таъмир кардан, беҳтар кардан.
Меъмори вуҷуд ар назадӣ ранги ту бар ишқ,
Дар оби муҳаббат гили одам насириштӣ. *Ҳофиз*

ранг овардан тағьир ёфтани ранги рӯй, аз хиҷолат ва шармсорӣ сурх шудан.
Сипеҳри нилӣ шарманда гашту ранг овард,
Чу остони сарои маро мунаввар кард.
Камоли Исмоил

паридани ранг рафтани ранги чизе.
Агарчи нақши деворам ба зоҳир дар гаронхобӣ,
Агар ранг аз рухи гул мепарад, бедор мегардам.
Соиб

рафтани ранг *киноя аз* ранг паридан, махсусан аз бим, тарсу ваҳм.
Зи рӯям вақти рафтан меравад ранг,
Ки метарсам барорад теғи ӯ занг. *Камоли Хуҷандӣ*

ранг рехтан а) *ниг.* **рафтани ранг.**
Чӣ гулҳо метавон чид аз дили бетоқати ошиқ,
Дар он маҳфил, ки ранг аз чеҳраи тасвир мерезад.
Соиб

б) тарҳ кашидан (бино ва ғ.).
Чаро ранге намерезӣ, ки аз вай
Хуморам нашъа гардад, сиркаам май. *Нозим*

ранг (бар рӯ) шикастан *ниг.* **ранг бохтан; ранги асар бурдан** *киноя аз* хабар, дарак гирифтан аз ҳолат ва ҳастии касе ё чизе.
На он ҷо касе бурд аз мо хабар,
На ин ҷо касе бурда ранги асар. *Бедил*

ранги гилеми мо ба Гелон карданд сабаб ва боиси он чи ки рӯй дод, дигар аст.
Бар мо ситами ишқ на эшон карданд,
Ин ранги гилеми мо ба Гелон карданд.*

ранги хеш аз ҳаданги хеш тарошидан *киноя аз* ғами худро худ хӯрдан, илоҷи кори худро худ кардан.
Бонг бар ман бизад, ки хомӯш бош!
Ранги хеш аз ҳаданги хеш тарош! *Низомӣ*

ранг бар об задан (*ё* **рехтан**) *киноя аз* кардани кори нав ва аҷиб.
Аз ман мадон, чун боғ агар ҳар дам ба ранге мешавам,
Берангии ӯ мезанад бар оби найсон рангҳо. *Соиб*

ранг бар рӯ шикастан *ниг.* **ранг бохтан; ранг бину ҳол пурс!** *зарб.* яъне хубӣ ё бадии ҳоли касе аз намуди зоҳирии ӯ маълум мегардад.

РАНГ II رنگ бузи кӯҳӣ.
На гӯр аст, на оҳуву ғарму ранг,
Наҳангест ҷангӣ дар он хора санг. *Фирдавсӣ*
Зи сар бибуррад шоху зи тан бидаррад пӯст
Ба сайдгоҳ зи баҳри зеҳу камони ту ранг. *Фаррухӣ*

РАНГБАСТ رنگ‌بست ранги собит, ранге, ки зуд аз байн намеравад, ранги асили пойдор.
Эй вой бар назорагиён, гар дар ин чаман
Мебуд рангбаст гули эътиборҳо. *Соиб*

РАНГИН رنگین **1.** рангдор, ранг кардашуда, алвон, гуногунранг.
Шишаҳои ранг-ранг он нурро
Менамояд инчунин рангин ба мо. *Румӣ*
Ба май саҷҷода рангин кун, гарат пири муғон гӯяд,
Ки солик бехабар набвад зи роҳу расми манзилҳо.
Ҳофиз
Дар ҳузури хубрӯён арзи дониш хуб нест,
Маст гардед аз маи рангину тарки ҳис кунед!
Шоҳин

2. гуногун, ҳархела; *маҷ.* дилкаш, хушоянд.
Аз ин рангин сухан, Хоқониё, бас,
Ки бода рангҷӯй дарнагирад. *Хоқонӣ*
Камол, аз лутфи он лаб гӯю рухсор,
Ки хуш бошад ҳикоятҳои рангин. *Камоли Хуҷандӣ*

РАНГИНАДОӢ رنگین‌ادائی ишваю карашмаҳои рангоранг, лаҳза ба лаҳза ба ранги дигар ҷилвакунандагӣ.
Ғофил аз рангинадоиҳои ҳуснаш нестам,
Гаҳ назар бар ҷилва, гоҳе бар тағофул бастаам.
Савдо

РАНГИНО||РАНГИНОН رنگینا||رنگینان шафтолуи як тарафаш сурху як тарафаш сафед.
Ҳаст Парвин чу дастаи наргис,
Ҳамчу Банноти Наъш рангинон. «*Луғати фурс*»

РАНГИСТОН رنگستان нигористон, хонаи махсус барои намоиши нақшу нигорҳои гуногун.
Ман оинаи диёри рангистонам,
Боронталаби саҳоби тобистонам. *Соиб*

РАНГКОР رنگکار ҳилагар, фиребгар.

Нигаҳ кард Гарсевази рангкор
Зи гуфти Сиёвахш бо шаҳрьёр. *Фирдавсӣ*

РАНГОБНӮС رنگآبنوس ба ранги обнӯс, сиёҳранг.

Яке тир дар даст рангобнӯс
Хиромиду омад бари Ашкбӯс. *Фирдавсӣ*

РАНГОМЕЗ رنگآمیز **1.** ранг кардашуда, нақшин, рангин.

Чу рангу бӯи ин олам бурун аз парда метобад,
Чу нур аз ҷоми рангомези он сурху кабуд омад.
Шамси Табрезӣ

Подшоҳ фармуданд, ки... теғҳои мисрии буррон бар камар банданд ва камонҳои сиёҳтӯзи рангомезро ... бар сари даст гиранд. *«Фатҳнома»*

2. *маҷ.* пурхаёл.

Бурқаъ барафкан, эй парӣ, ҳусни балоангезро,
То килки сурат бишканад ин ақли рангомезро.
Хисрави Деҳлавӣ

3. *маҷ.* ҳилагар, фиребгар, найрангсоз, фиребдиҳанда (сифати маъшуқа).

Дилам рамидаи лӯливашест шӯрангез,
Дурӯғваъдаву қаттолвазъу рангомез. *Ҳофиз*

Кунун, ки хоки даратро зи оби дидаи ман
Ба ранги лола баровард чархи рангомез...
Заҳири Форьёбӣ

4. *маҷ.* суханпардози моҳир, суханвар, нотиқ.

Ба посух гуфт рангомез Шопур,
Ки бод аз рӯи хубат чашми бад дур. *Низомӣ*

РАНГПӮШ رنگپوش жандапӯш, дарвеш.

Вақте, дар айёми шубоб, ... ба расми тафарруҷ бо ҷамъе рангпӯшон ба вилояти Чин афтодем.
«Хористон»

рангпӯши сафо *киноя аз* дарвеш, қаландар.

Агар бо рангпӯшони сафо якранг шуд марде,
Ҷаҳон ёбад, гар аз хотир бурун орад дурангиро.
Хисрави Деҳлавӣ

РАНГРАЗ رنگرز рангрез, ранггар, саббоғ, кабудгар.

Он барги разон бин, ки бар он шохи разон аст,
Гӯӣ, ба масал, пираҳани рангразон аст. *Манучеҳрӣ*

Рангрази боғ туӣ, боғи мо
Коргаҳи санъати саббоғи мо. *Ҷомӣ*

РАНГЧАШМ رنگچشم оҳучашм, касе, ки чашмаш монанди чашми оҳу мебошад.

Гӯрҷасту говпушту гургсоқу мурғрӯй,
Тезгӯшу рангчашму шердасту пилпой. *Манучеҳрӣ*

ранд رند *асоси замони ҳозираи* рандидан.

РАНД I *а.* رند дарахти мӯрд, дарахти сабзи ҳамешабаҳор, ки шираи он барои даво истифода карда мешавад.

Машҳур чунон аст, ки дар он шаҳр ранд ва омула қалилулвуқӯъ бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

РАНД II رند **1.** тарошаи чӯб, параха; **2.** *ниг.* **ранда I.**

РАНДА I رنده асбобе, ки дуредгарон бо он чӯб ва тахтаро тарошида ҳамвор мекунанд.

Бувад теғашон арраву рандаҳо,
Наи найза аз теғи бофандаҳо. *Сайидо*

РАНДА II رنده як навъ гиёҳи баҳорӣ, ки гӯсфанд аз хӯрдани он фарбеҳ мешавад.

...То гӯспанд орам, фарбеҳ кунам ба ранда.
Абулаббоси Аббосӣ

РАНДИДАН رندیدن **1.** бо дастафзори махсус тарошида ҳамвор кардан, ранда кардан; **2.** хиромидан бо ноз.

Қоми ҷони ман гаҳи хандиданаш
Қард ширин он шакар рандиданаш. *Муайидуддин*

РАНҶ رنج **1.** меҳнат, заҳмат, кор, амал.

Бувад ранҷи беганҷ бас бе насақ,
Бувад ҳаҷри бевасл бас бебаҳо. *Муиззӣ*

Агар касе иқтисор ба андак кунад, ранҷу таабаш камтар бувад. *Аҳмади Дониш*

ранҷи ақим меҳнати беҳуда, бенафъ, бемаҳсул, зоеъ;
ранҷи абас бурдан заҳмати беҳуда кашидан.

Мо ба хилофи орзу шишаи дил шикастаем,
Ранҷи абас барад фалак ин ҳама дар шикасти мо.
Махфӣ

2. азоб, машаққат, алам, озор.

Ар хӯрӣ-ш, аз хӯрдан афзояд-т ранҷ,
Дар даме мину фароз орад-т ганҷ. *Рӯдакӣ*

Қутайба ҳарбҳои бисьёр сахт кард ва муддати панҷоҳ рӯз мусулмонон бечора шуданд ва ранҷ диданд.
«Таърихи Наршахӣ»

ранҷу бало азоб ва машаққати сахт, офати умр.

Умри Исмат ҳама дар ранҷу бало рафт ба бод,
То намуданд раҳи мадрасаву хонақаҳаш. *Исмат*

ранҷ кашидан машаққат дидан, дар азоб будан.

Якшаба он ранҷ, ки модар кашид,
Бо ду ҷаҳонаш натавон баркашид.
Хисрави Деҳлавӣ

3. беморӣ, касалӣ, дард.

Ранҷаш аз сафрову аз савдо набуд,
Бӯи ҳар хезум падидояд зи дуд. *Румӣ*

Дар роҳ ба ранҷи қулинҷ гирифтор шуд.
«Равзат-ус-сафо»

ранҷи борик бемории сил.

Қурби хубон ранҷи борик оварад,
Ришта дар иқди гуҳар лоғар шавад. *Соиб*

ранҷи хумор касолати хумор баъд аз майнӯшии бисьёр.

Солҳо з-он нигаҳи масти ту будам махмур,
То зи сар дур шавад ранҷи хуморам, бинишин!
Савдо

ранҷ бар гову нола бар гардун *зарб.* азобро гов мекашаду ноларо гардун (ароба) мекунад.

Бор бар гову нола бар гардун,
Говро нест тоқати нола. *Сӯзанӣ*

РАНҶА رنجه ранҷдида, озурда; зиқ, зиқшуда.

Набинӣ дар айёми ӯ ранҷае,
Ки нолад зи бедоди сарпанҷае. *Саъдӣ*

Чун як ду-се рӯз буд ранҷа,
Мискин ба шиканҷи ин шиканҷа. *Ҷомӣ*

ранҷа доштан ранҷондан, озурдан; ба заҳмат андохтан, азоб додан.

Бад-он хештан ранҷа дорӣ ҳаме,
Пас онро ба душман супорӣ ҳаме. *Фирдавсӣ*

Мушрикони Қурайш бар эшон афсӯс кардандӣ ва эшонро ранҷа доштандӣ. *«Таърихи Табарӣ»*

ранҷа кардан *ниг.* **ранҷа доштан.**

Ҳар кӣ бо фӯлодбозу панҷа кард,
Соиди симини худро ранҷа кард. *Саъдӣ*

ранҷа шудан зиқ шудан, ғамгин шудан, дилгир шудан.

З-он нашавам ранҷа аз ҷафош, ки аз фақр
Сояи муштоқи рӯзгор надорам. *Анварӣ*

РАНҶАДОРАНДА رنجه دارنده азобдиҳанда, озоранда.

Ранҷадоранда кам зияд чу магас,
Ҳаст беранҷ, аз он зияд каргас. *Саноӣ*

РАНҶБУРД رنج برد меҳнаткашӣ, ранҷбарӣ, заҳмат, меҳнат.

Ранҷбурди ту раҳ ба ганҷ барад,
Бибарад ганҷ, ҳар кӣ ранҷ барад. *Низомӣ*

РАНҶИДАН رنجیدن хафа шудан, дилтанг шудан; озурда шудан.

Хирадмандон гуфтаанд: Ҳар кӣ сухан насанҷад, аз ҷавоб биранҷад. *Саъдӣ*

Пиёда бад-он сон зи пардасарой
Биранҷидат он хисравонӣ ду пой. *Фирдавсӣ*

РАНҶИШ رنجش хафагӣ, дилмондагӣ, озурдагӣ.

Дар тариқат ранҷиши хотир набошад, май биёр,
Ҳар кудуратро, ки бинӣ, чун сафое рафт, — рафт.
Ҳофиз

РАНҶИШОМЕЗ رنجش آمیز озоранда, дилгиркунанда; *гилаомез,* итобангез.

Рафиқ чун ин сухан бишунид, ба ҳам баромад ва рӯй аз ҳикояти ман дар ҳам кашид ва суханҳои ранҷишомез гуфтан гирифт, ки ин чӣ ақлу кифоят асту фаҳму дироят?! *Саъдӣ*

РАНҶКАШ رنج کش меҳнаткаш, заҳматкаш.

Ранҷкашро натиҷа омад ганҷ,
Бистари хоби роҳат омад ранҷ. *Саноӣ*

Пок наёбад тани осудаҳол,
Ранҷкашонрост мусаллам ҳалол. *Хисрави Деҳлавӣ*

РАНҶКОҲ رنج کاه камкунандаи меҳнату азоб, аз байн барандаи ранҷ.

Тарабафзою ранҷкоҳ шавад
Дили ман, к-аз сипеҳр дар ҷигар аст. *Анварӣ*

РАНҶОН(И)ДАН رنجاندن||رنجانیدن хафа кардан, ранҷа кардан, озурдан, заҳмат ва озор додан.

Тоифаи риндон бар хилофи дарвеше ба дар омаданд ва суханони носазо гуфтанд ва бизаданд ва биранҷониданд. *Саъдӣ*

Ӯро бибояд ранҷонид, то муаддаб шавад. *Авфӣ*

РАНҶПАРВАРД رنج پرورد касе, ки бо заҳмату ранҷ парвариш ёфтааст.

Бад-ин ранҷ он ғариби ранҷпарвард
Зи гардун манҷаниқи фитна меҳ(в)ард.
Хисрави Деҳлавӣ

РАНҶУР رنجور **1.** азобдида, озордида, азобкашида, ғамнок, озурда.

Маро то кай фалак ранҷур дорад,
Зи рӯи дилбарам маҳҷур дорад? *Анварӣ*

[Малик] ранҷур гашт ва шарм дошт, ки асари тараддуд бар вай зоҳир шавад.
«Калила ва Димна»

2. касал, бемор.

Яке аз ҳукамо писарро наҳй ҳамекард аз бисёр хӯрдан, ки сери мардумро ранҷур кунад. *Саъдӣ*

РАОЁ *а.* رعایا *ҷ.* **раи(й)ят 1.**

[Амир] ... адл мекард ва инсофи раият ба тамомӣ дод ва раоё дар роҳату осоиш мебуданд.
«Таърихи Наршахӣ»

Бидон, ки мулук аз баҳри поси раиятанд, на раоё аз баҳри тоати мулук! *Саъдӣ*

РАСАД I رسد ҳисса, қисмат, бахш, расамат (махсусан дар тақсимоти замину ҳосили он дар миёни деҳқонон).

Кард Фарҳод ба санг, он чӣ ба дил мо кардем,
Ишқ ӯро расаде доду ба мо ҳам расаде.
Мӯҳсини Таъсир

РАСАД II *а.* رصد **1.** ба чизе бо диққат чашм дӯхтан, чизеро бо диққат мушоҳида кардан; назорат, мушоҳида.

Қорвон мунқатеъ шуд аз дари шаҳр,
Расад аз роҳи корвон бархост. *Хоқонӣ*

2. *нуҷ.* мушоҳидаи ситора ва ҷисмҳои осмонӣ.

Ҷамоати мунаҷҷимони моҳир... расад карданд ... ва толеи мавлуд ба ғоят масъуд ёфтанд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

расад бастан *а)* ҳисоби сайёраҳо, ҳаракату дараҷаҳо ва масофати онҳоро забт кардан; тақвим сохтан; *б) киноя аз* дом ниҳодан.

В-он дигар гуфтӣ, ки сеҳр асту тилисм,
Ки расад бастаст баҳри ҷону ҷисм. *Румӣ*

3. *ниг.* **расадгоҳ.**

РАСАДБАНД رصدبند касе, ки вазъияти сайёра, ситорагон ва паймоиши масофати онҳоро ҳисоб карда муайян мекунад, мунаҷҷим, ситорашинос, ахтаршинос.

Хаёлаш расадбанди қасри димоғ,
Фурӯ мурда аз оҳи сардаш чароғ. *Хоҷу*

Сайёраи [Зулолӣ] замини суханро тарсеъкории осмон бахшида ва расадбандони хаёлро дар доираи ҳайрат кашида. *«Хизонаи омира»*

РАСАДВАР رصدور *ниг.* **расадбанд.**

Хонанд расадварони бино
Бурҷи Саратонш шохи гулҳо. *«Баҳори Аҷам»*

РАСАДГОҲ||РАСАДГАҲ رصدگاه||رصد گه ҷое дар баландӣ, ки мунаҷҷимон нишаста, вазъияти сайёра ва ситорагонро мушоҳида мекардаанд, расадхона.

Ман раиси фалон расадгоҳам,
К-аз мутеони ҳазрати шоҳам. *Низомӣ*

◇ **расадгоҳи даҳр** *киноя аз* дунё; **расадгоҳи хатар** *киноя аз* дунё.

Бар сари шаҳраҳи аҷзем, камар барбандем,
Рахти ҳиммат зи расадгоҳи хатар барбандем.
Хоқонӣ

ин расадгаҳи хокӣ *киноя аз* дунё.

Дар ин расадгаҳи хокӣ чӣ хок мебезӣ,
На кӯдакӣ, на муқомир, зи хок чист туро? *Хоқонӣ*

РАСАДДОН رصددان *ниг.* **расадбанд.**

Расаддони ин ҳафт гунбад туй,
Кулаҳдори ин чор маснад туй. *Ҷомӣ*

РАСАДДОР رصددار *ниг.* **расадбанд.**

То нишаста бар раҳи дониш расаддорони ҷаҳл,
Дар биёбони хамӯшӣ корвон овардаам. *Хоқонӣ*

РАСАДНИШИН رصدنشین *ниг.* **расадбанд.**

Ҳаст аз ту расаднишин ба ташвир,
Тадвир наву камоли тадвир. *Волеҳи Ҳаравӣ*

РАСАН *а.* رسن тор, таноб, арғамчин; ресмоне, ки бо он чизеро мебанданд.

Расанҳо биёранду бандаш кунанд,
Зи занҷири оҳан камандаш кунанд. *Низомӣ*

Расани дом ба мурури айём фарсуда шуда буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

◇ **расан барзадан** таноб кардан, паймоиш намудани дарозӣ, ки дар замони қадим кор фармуда мешуд.

Ҳама подшоҳӣ шуданд анҷуман,
Заминро бибахшиду барзад расан. *Фирдавсӣ*

расан бохтан дорбозӣ кардан.

Гавҳари дида бар он зулф расан мебозад,
З-он ки ҷонбозии он рӯи на осон бошад.
Шамси Табрезӣ

расан гусистан (*ё* **гусехтан**) *киноя аз* қатъ кардани алоқа.

Шуд Юсуф он, ки риштаи ҳуббулватан гусехт,
Омад бурун зи чоҳ касе, к-ин расан гусехт. *Соиб*

расан сохтан *ниг.* **расан тофтан; расан суст кардан** *киноя аз* мӯҳлату фурсат додан.

Ҳам ба ту-бар сахт ҷафо кардаанд,
З-он расанат сусту раҳо кардаанд. *Низомӣ*

расан тофтан *киноя аз* фикр кардан барои куштан ва зарар расондан ба касе.

РАСАНБОЗ رسن باز дорбоз, касе, ки рӯи арғамчин дар ҳаво мегардад ва бозӣ мекунад.

Пои расанбоз, ки гардад ба роҳ,
Кай ба расан барравад аз рӯи чоҳ?
Хисрави Деҳлавӣ

РАСАНБУР رسن بر **1.** он кӣ расан мебурад; **2.** *маҷ.* нобудкунанда, ба хатар афкананда.

Нӯҳ чарх агар аз расан шавад пур,
Бар н-оям аз ин чаҳи расанбур.*

РАСАНВАР رسن ور: **Замзами расанвар** *киноя аз* офтоб.

Эй Каъбаи ҷаҳонгард, эй Замзами расанвар,
Заррин расан намой, чун замзам ой аз бар. *Хоқонӣ*

РАСАНГАР رسن گر касе, ки расан мебофад, арғамчинбоф.

Чу расангар зи пас омад ҳама рафтор маро,
Ба суғур монам, к-ӯ боз пас андозад тир.
Абӯшакури Балхӣ

РАСАНТОБ رسن تاب касе, ки ресмону таноб метобад, тобдиҳандаи ресмон, арғамчинбоф.

Меваат бояд ки ширинтар шавад,
Чун расантобон на вопастар равад. *Румӣ*

Бар авҷи ҷанобат нарасад ҳеҷ каманде
Беҳуда расантоби хаёланд фиғонҳо. *Бедил*

РАСАНТОБӢ رسن تابی **1.** ресмон тофтан, арғамчинбофи; **2.** *маҷ.* фикркунӣ барои куштан ва зарар расондан ба касе.

Чарх бо он ки сари мӯ зи Ҳамал пашмтар аст,
Ба расантобии мансурвашон устод аст. *Туғро*

РАСВО‖РУСВО رسوا **1.** беобрӯ, беҳурмат, маломатзада, шарманда, шармсор.

Арӯсам, набояд ки раъно шавам,
Ба назди хирадманд расво шавам. *Фирдавсӣ*

Ишқи ту андешаро сӯхт, ки расво шудем,
В-ар на кас аз мо набуд оқибатандештар. *Ҳилолӣ*

расво кардан шарманда кардан, беобрӯ кардан, беиззат кардан.

Мардумонро айби ниҳонӣ пайдо макун, ки мар-эшонро расво кунӣ, худро бе эътимод. *Саъдӣ*

2. ошкор шудан, маълум гаштан, фош шудан, паҳн гардидан.

Чи хаёл аст, ки девонаву шайдо нашавем,
Бӯи мушкем, муҳол аст, ки расво нашавем. *Соиб*

РАСИДА رسیده **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* **расидан; 2.** пухта.

Бас шукр боз гӯям дар бандагии хоҷа,
Гар уфтад ба дастам он меваи расида. *Ҳофиз*

Эй меваи расида, зи бустони кистӣ?
«Анвори Суҳайлӣ»

3. ба синни булуғ восилшуда, ба балоғат расида.

Ҷаҳон, чун арӯсе расида, ҷавон,
Пур аз чашмаву боғу оби равон. *Фирдавсӣ*

РАСИДАН رسیدن **1.** омадан, ворид шудан, восил шудан.

Боғи висолро ба ҳама ҳолҳо дарест,
Гумраҳ шудам зи ҳаҷр, бад-он дар намерасам.
Анварӣ

2. тамом шудан, хотима ёфтан, ба сар омадан.

Ҷон аз ин гетӣ мадон, гетӣ ба як лаҳзат расад,
Эй аҷаб, гӯӣ масофат дар миён бисьёр нест! *Муиззӣ*

Ҷаҳди бисьёр бикардам, ки нагӯям ғами дил,
Оқибат ҷон ба даҳон омаду тоқат бирасид. *Саъдӣ*

3. тамос ёфтан; бархӯрдан; пайваст шудан.

Ин миёнгин ё ду каронгинро аз якдигар ҷудо дорад, чунон ки ба якдигар нарасанд. *Ибни Сино*

4. тайёр шудан, ба қиём омадан.

То расидан бодаро бо хум мудоро лозим аст,
В-арна безор аз тани хокист Афлотуни мо. *Соиб*

5. пай бурдан, дарк кардан, фаҳмидан.

Ба айём то барнаёяд басе,
Нашояд расидан ба ғаври касе. *Саъдӣ*

РАСИН *а.* رصین мустаҳкам, устувор, по бар ҷой, мазбут.

Дар айёми давлати хеш қилоъи матину расин сохт.
«Равзат-ус-сафо»

РАСМ *а.* رسم **1.** урфу одат, қоида, тартиб, оин, равиш.

Расм он буд, ки яке шер доштӣ, ҳар шабе бар дари он хона, ки вай хуфтӣ, ба занҷир барбастандӣ.
«Таърихи Наршахӣ»

Ҳар моҳ маро ба расми вазифа даҳ ҳазор дирам медоданд. *Авфӣ*

расми домьёрӣ расмест, ки агар касе ба болои сайд омада монад, сайёд қисме аз онро ба он кас мебахшид.

Гуфто, ки ба расми домьёрӣ
Меҳмони туам бад-он чӣ дорӣ. *Низомӣ*

расму одат урфу одат.

Бо мо ба забони расму одат
Ризқе, ки фурӯхтӣ, харидем. *Анварӣ*

2. нақш; тасвир.

Расмаш андар замона тасниф аст,
В-андар ӯ аз бузургӣ аснофи аст. *Анварӣ*

3. андоз, пардохт, хироҷ.

Амири Мадина он сол ба Миср омад, ки ӯро бар султон расме буд ва ҳар сол ба вай додӣ.
Носири Хисрав

РАСМАН *а.* رسماً аз рӯи қоида, мувофиқи тартиб ва қонун.

РАСМБОЗ رسم‌باز маккор, фиребгар.

Ходеи дарданд дармонҳои жож,
Раҳзананду зарситонанд, расмбоз. *Румӣ*

РАСМДОН رسم‌دان касе, ки урфу одатро хуб медонад, урфу одатшинос.

Андозаи расмдонии ман
Донад он кас, ки расмдон аст. *Анварӣ*

РАСМӢ رسمی **1.** муқаррарӣ, маъмулӣ; **2.** вазифадор, хизматгор, чокар, навкар.

Ду хозин фикру илҳомаш, ду ҳорис шаръу тавфиқаш,
Ду зиммӣ нафсу омолаш, ду расмӣ чарху кайвонаш.
Ҳоқонӣ

РАСО رسا **1.** расанда, восилшаванда, ноилшаванда; **дасти расо** дасти қодир, дасти тавоно.

Орзу дорам, ки исорат кунам чун Сайидо,
Ё киромулакрамин, дасти расое деҳ маро! *Сайидо*

2. дароз, баланд.

Расотар бошад аз сарви гулистон дуди оҳи ман,
Зи тавқи қумриён баргаштатар бахти сиёҳи ман.
Шавкат

Гирди рухи ту ҳола шуд зулфи расои ту ҳаме,
Дид рухи турову маҳ дод ба бандагит хат. *Шоҳин*

РАСОИЛ *а.* رسایل ҷ. **рисола.**

Акобир дар расоили худ ашъори устод Абулфараҷро ба истишҳод меоваранд. (2)
«Тазкираи Давлатшоҳ»

Имодулмулк ... медонист, ки инҳо бо шоҳ Дурронӣ махфӣ силсилаи русулу расоил доранд. (1)
«Хизонаи омира»

РАСОНАТ *а.* رصانت мустаҳкамӣ, устуворӣ, маҳкамӣ.

Шаҳрбанде ба он расонату матонат бе сабабе бар замин яксон шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

РАСОН(И)ДАН رساندن||رسانیدن **1.** оварда додан, бурда додан.

Маро бо сипоҳам бад-он сӯ расон,
Аз инҷо якеро бад-ин сӯ мамон! *Фирдавсӣ*

2. овардан.

Яқин дон, ки маро бе ҷурме ба қатл расонӣ.
Аҳмади Дониш

Мерасад ҷон ба лаб аз ҳасрати лаъли ту маро,
Нола пайғом расониду хабар наздик аст. *Мушфиқӣ*

3. комьёб гардонидан, ноил кардан.

На дар висоли ту бахтам ба коми дил бирасонад,
На дар фироқи ту ҳам дил зи хештан бираҳонад.
Анварӣ

4. лоиқ ва сазовор дидан.

РАСОС *а.* رصاص қалъагӣ, арзиз.

Кимиёи ғами ишқи ту тани хокии мо
Зари холис кунад, арчанд бувад ҳамчу расос. *Ҳофиз*

Ҳадиси симъузорон гарон-гарон шунавад,
Гирифтаанд магар гӯши порсо ба расос.
Камоли Хуҷандӣ

РАСОСА *а.* رصاصه як қитъа қалъагӣ.

...Расосаи алвоҳ ... дар он тобут ниҳод.
«Равзат-ус-сафо»

РАСОТИҚ *а.* رساتیق ҷ. **рустоқ.**

Акнун ёд кунем тул ва арз ва кувар ва расотиқи Систон аз паси ислом. *«Таърихи Систон»*

Аҳли ҷибол ва расотиқ ... аз шаҳрҳо дур бошанд.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

РАССОМ *а.* رسام наққош, суратгар, мусаввир.

Чу пардохт рассоми оҳангараш,
Ба сайқал фурӯзанда шуд гавҳараш. *Низомӣ*

Дар қитъаи ҳасири бузург рассомони нодиракор се сурат кашидаанд. *Аҳмади Дониш*

раст رست *асоси замони гузаштаи* **растан.**

РАСТ رست раста, саф.

Чун малик-ул-Ҳинд аст аз ридаконаш,
Гирдаш-бар ходими ҳинду ду раст. *Хисравӣ*

РАСТА رسته **1.** саф, рада, қатор.

Чун дурри ду растаи даҳонат
Назми сухани дарӣ надидам. *Саъдӣ*

2. сафи мунтазами дӯконҳо, бозор.

Ва дар он шаҳр суннoъ бисьёранд, ҳар гурӯҳеро растаи ҷудо бошад. *Носири Хисрав*

3. сафи дутарафаи дарахт ва ғ.

Бар канори ҷӯй бинам растаи бодому сарв,
Рост пиндорам қатори уштурони обира. *Рӯдакӣ*

РАСТАГОР رستگار халосшуда, наҷотьёфта, озодшуда, раҳоёфта.

Халоси Ҳофиз аз он зулфи тобдор мабод,
Қи бастагони каманди ту растагоронанд. *Ҳофиз*

Чашм медорам, ки растагор шавӣ. *Аҳмади Дониш*

РАСТАН||РАҲИДАН رستن||رهیدن халос шудан, наҷот ёфтан, озод шудан.

Дар Исфаҳон гӯштигире буд нек моҳиру бузургрон ..., ҳеҷ пое аз дасташ наҷастӣ ва ҳеҷ саре аз шикасташ нарастӣ. *«Хористон»*

Охир дари зӯҳду тавба дарбастам,
В-аз банди қабули ину он растам. *Анварӣ*

Боре ин тавонгар гуфт дарвешро, ки чаро хидмат накунӣ, то аз машаққати кор кардан бираҳӣ.
Саъдӣ

Зи баҳри он ки дил аз доми зулфи ӯ нараҳад,
Ба ҳар хаме гиреҳ афганду печутоб андохт. *Ҳилолӣ*

РАСТАХЕЗ||РАСТОХЕЗ رستخیز || رستاخیز 1. *д.* рӯзи қиёмат.

Яке ғулғул аз коху айвон бихост,
Ту гуфтӣ шаби растахез аст рост. *Фирдавсӣ*

Нест уммеди раҳоӣ то ба рӯзи растахез,
Хоки ғурбат ҳар киро дар маҳд домангир шуд. *Махфӣ*

2. *мач.* шӯру ғавғо, ҳангома, ғалоғула.

Баромад зи Зобулситон растахез,
Замин хуфтаро бонг барзад, ки «хез!» *Фирдавсӣ*

Агар чун ту сарве зи ҷое бароят,
Шавад растахезу балое бароят. *Ҳилолӣ*

РАСУЛ *а.* رسول 1. *д.* пайғамбар, набӣ.

Шунидам, ки Тай дар замони расул
Накарданд маншури имон қабул. *Саъдӣ*

2. пайк, қосид, паёмбар; фиристода, элчӣ.

Фиристодаро дар замон хонданд,
Ба ҷои расулонш биншонданд. *Фирдавсӣ*

Ҳар кӣ расуле ба ҷое фиристад, бояд ки донотарини қавм бошад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

РАСУЛДОР رسول‌دار касе, ки ҳамроҳи расул мегардад ва хидмати ӯро ба ҷо меорад.

Расулдор расулро ба сарое, ки сохта буданд, фурӯд овард. *«Таърихи Байҳақӣ»*

РАТБ *а.* رطب 1. тар; **ратбу ёбис** а) тару хушк.

Оташ он гаҳ, ки шуъла афрӯзад,
Ратбу ёбис ба як насақ сӯзад. *«Хористон»*

б) *кинояи аз* ҳарзагӯӣ, суханҳои пасту баланд; *муқ.* **ёбис (ёбису ратб).**

Мир Шавқӣ аз содоти он диёр аст, аммо ратбу ёбис дар каломаш бисьёр аст. *«Оташкада»*

Ногаҳон қаландари чармпӯше, ҳалқабагӯше биёмад ва ба овози баланд ҳар гуна ратбу ёбис гуфтан оғоз ниҳод. *«Таърихи Фариштa»*

2. тоза, нав.

РАТБУЛЛИСОН *а.* رطب‌اللسان *забони гӯё*, фасеҳ.

Сарони сипоҳ ба шукри ҷаноби салтанатпаноҳ ратбуллисон гашта ба гуфтор омаданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Эй булбулон, ба ҳамди ту ратбуллисони ҳам,
К-аз шавқ мекунанд забон дар даҳони ҳам. *Заҳири Форьёбӣ*

РАТИБ *а.* رطیب тар, намнок, мартуб.

Кунҷе, ки барф пеш ҳамедошт, гул гирифт,
Ҳар ҷӯяке, ки хушк ҳамебуд, шуд ратиб. *Рӯдакӣ*

РАТЛ I *а.* رطل ченаки вазн, баробари 144 дирҳам ё 449,28 г.

Дар Миср қаҳту ғалои азим рӯй намуд, ратле нон ба як дирам мехариданд. *«Равзат-ус-сафо»*

РАТЛ II *а.* رطل пиёла, паймона, ҷом, қадаҳ; пиёлаи шароб.

Бигзар аз ин ҳадис, дар ин боб дам мазан,
Қ-ин фасл вақти ратли шароби дамодам аст. *Анварӣ*

ратли гарон ҷоми калони пур аз шароб.

Роҳе бизан, ки оҳе бар сози он тавон зад,
Шеъре бихон, ки бо он ратли гарон тавон зад. *Ҳофиз*

Матои умр, ки бар бод меравад аз даст,
Нигар, ки лангари ратли гарон тавонад дошт. *Хисрави Деҳлавӣ*

РАТҚ *а.* رتق бастан, банд кардан; **ратқу фатқ** бандубаст кардан; *мач.* идора кардан; коргузорӣ, сардорӣ; *муқ.* **фатқ 1 (фатқу ратқ).**

Зимоми ратқу фатқи Ҳиротро дар кафи кифояти Ильёс бинни Асад ниҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

РАФ رف 1. суфа барои нишаст дар пеши дарвоза.

Зи рафраф бар рафи тубо алам зад,
В-аз он ҷо бар сари сидра қадам зад. *Низомӣ*

2. ҷои махсусе дар девори хона барои чидани зарф ва асбоби ороиши хона; тоқча, токчаи баланд.

Баргирифт аз лаби раф симин ҷомеро,
Бар дигар дасташ ҷомею мудомеро. *Манучеҳрӣ*

РАФАЗА *а.* رفضه *ҷ.* **рофиз**

РАФЕУДДАРАҶОТ *а.* رفیع‌الدرجات касе, ки қадру қиматаш баланд аст, баландмартаба, баланддараҷа, олимақом.

Малулӣ ... аз содоти рафеуддараҷоти Мозандарон, аммо ҷанд пушт дар Исфаҳон буда. *«Оташкада»*

Ошиқон куштаи маъшуқ шуданд,
Ҳама гаштанд рафеуддараҷот. *Ибни Ямин*

РАФЕЪ *а.* رفیع олӣ, баланд.

Раво надорам, ки он мансаби рафеъ аз фарзандони ман берун равад. *Авфӣ*

Ва аз пеш кӯҳе бузург ва рафеъ ба назар даромад. Аҳмади Дониш

РАФЗ *а.* رفض тарк кардан, даст кашидан, рад кардан.

Рафз агар ҳаст хубби оли набӣ,
Рафз фарз аст бар закиву ғабӣ. *Ҷомӣ*

Ҷамъе аз муонидон ӯро ба рафз мансуб доштанд. *Восифӣ*

РАФИҚ *а.* رفیق дӯст, ёр, ҳамроҳ; ҳамдам, ҳамнишин.

Неъмати даҳр агарчи бисьёр аст,
Неъмате беҳтар аз рафиқ куҷост! *«Анвори Суҳайлӣ»*

Дӯш аз ин ғусса нахуфтам, ки рафиқе мегуфт:
Ҳофиз ар маст бувад, ҷои шикоят бошад. *Ҳофиз*

РАФОҚАТ *а.* رفاقت дӯстӣ; ҳамдамӣ, ҳамсӯҳбатӣ.

Ҳар ду ба иллати маҷоат робитаи рафоқат дуруст карданд. *Аҳмади Дониш*

РАФОҲ||РИФОҲ *а.* رفاه *ниг.* **рафоҳият.**

Анварӣ дар оғози ҳол ... сармояи улум андӯхт, аммо даре аз рафоҳ бар рӯи рӯзгораш накушуд. *«Хизонаи омира»*

РАФОҲИЯТ||РАФОҲАТ *а.* رفاهیت||رفاهت осудагӣ, хушҳолӣ, осоиш, роҳат, хушгузаронӣ.

Давлати салотин вобаста аст ба ободии мулк ва серии фуқаро ва рафоҳияти сипоҳ. *Аҳмади Дониш*

РАФРАФ I *а.* رفرف 1. болҷунбонии мурғ ҳангоми фурӯд омадан; 2. ҷунбиши тези мавҷ.

Ба шитобе, ки гузаштам ман аз ин ваҳшатгоҳ,
Рафрафи мавҷ магар аз сари дарьё гузарад. *Соиб*

РАФРАФ II *а.* رفرف фарш, бисот, ҳар чизи густурданӣ.

рафт رفت *асоси замони гузаштаи* **рафтан.**

РАФТ رفت 1. рафтан, мусофират кардан.

Дилро фиристодам пагаҳ, к-ӯ низ донад рафти раҳ,
То пеши ихвонуссафо авсофи Шамсуддин кунам.
Шамси Табрезӣ

2. *маҷ.* мурдан, вафот кардан, реҳлат кардан; марг, вафот.

Одилхони Форуқӣ дар балдаи Бурҳонпур хабари рафти бародар шунида, чанд рӯз ба азо нишаст. *«Таърихи Фаришта»*

РАФТА رفته *сифати феълии замони гузаштаи* **рафтан; рафта-рафта** оҳиста-оҳиста, тадриҷан, бо мурури замон.

Кадомин бисмил ин ҷо парфишон шуд,
Ки хунаш рафта-рафта осмон шуд. *Бедил*

дили рафта дили мураддад, дили беқароршуда.

Маликро дили рафта омад ба ҷой,
Бихандиду гуфт: Эй накӯхидарой! *Саъдӣ*

РАФТАН رفتن 1. аз ҷое ба ҷое равон шудан, тағйири макон кардан.

Суви марзи Хоразм панҷаҳ ҳазор
Камарбаста рафт аз дари корзор. *Фирдавсӣ*

2. гузаштан.

Маро дастгоҳи ҷавонӣ бирафт,
Ба лаҳву лаиб зиндагонӣ бирафт. *Саъдӣ*

3. воқеъ шудан, рӯй додан, ба амал омадан.

Ду-се ҳамла миёни эшон бирафт.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Дар миёни ошиқу маъшуқ сирре рафт, рафт,
Ту на маъшуқӣ, на ошиқ, мар-туро боре чӣ шуд?
Шамси Табрезӣ

4. мурдан, даргузаштан, вафот кардан; марг, вафот.

Бирафт ӯю ин нома ногуфта монд,
Чунон бахти бедори ӯ хуфта монд. *Фирдавсӣ*

Агар ҷанозаи Саъдӣ ба кӯи дӯст баронанд,
Зиҳӣ ҳаёти накӯному рафтане ба шаҳодат. *Саъдӣ*

5. баромадан.

Курсие биёвард ва биниҳод ва пир биёмад ва бар курсӣ рафт. *Авфӣ*

6. фурӯд омадан, поён шӯдан, даромадан.

Дар Даҷла рафтам ва замоне сибоҳат кардам.
Авфӣ

7. қасд кардан, майл доштан; кӯшиш ба кор бурдан.

Ҳарчанд, Соиб, меравам сомони навмедӣ кунам,
Зулфаш ба дастам медиҳад сарриштаи омолҳо.
Соиб

8. беҳуш шудан, бехуд шудан.

Соиб, чӣ рафтаӣ, гуле аз бӯсааш бичин,
Доим замони васл муяссар намешавад. *Соиб*

◇ **рафтани дили** *касе киноя аз* дилтангӣ ва маъюсӣ.

Дилам рафту зи ту коре наёмад,
Маро бо ин фузулӣ худ чӣ кор аст?! *Анварӣ*

рафтани оби *чизе киноя аз* беравнақ шудан, пажмурда шудан; **рафтани чароғ** *киноя аз* хомӯш шудани чароғ.

Бе васийят дилам аз худ наравад шоми фироқ,
Ин чароғест, ки аз рафтани худ огоҳ аст. *Туғро*

рафтани шикам исҳол, дарунрав шудан; **рафтани қалам** навиштани қалам; **ба хотир рафтан** ба хотир омадан; **дар ғазаб рафтан** ғазабнок шудан, хашмгин шудан.

Ғозонхон аз ҳаракати эшон дар ғазаб рафт ва фармон шуд, то онро [қалъаро] муҳосира кунанд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

РАФТАНӢ رفتنی 1. *сифати феълии замони ояндаи* **рафтан; 2.** ҳодисаи оянда, воқеаи пешоянда.

Ҳама рафтаниҳо бад-ӯ бозгуфт,
Ҳама розҳо баркушод аз нуҳуфт. *Фирдавсӣ*

3. мурданӣ, даргузаштанӣ.

Супорам, бигуфт, ин набера туро,
Ки ман рафтанӣ гаштаам з-ин саро. *Фирдавсӣ*

Чун рафтанӣ аст аз танам ин ҷони балокаш,
Он беҳ, ки ба хоки сари кӯи ту супорам. *Ҷомӣ*

РАФТГОРӢ رفتگاری роҳравӣ, равандагӣ.

Аз рафтгорӣ хуфта хуш, кай ҳашр гардад, парда каш,
То талъати хуршедваш нанмояд аз бурди Ямон.
Ҷомӣ

РАФТОВАРӢ رفت‌آوری мулоқот, зиёрат; рафтуомад.

Яке гуфт моро ба холигарӣ
Бибояд бари шоҳ рафтоварӣ. *Фирдавсӣ*

РАФТОР رفتار 1. рафтан, равиш, роҳравӣ.

Ҳар кӣ, бар вай ниҳанд камтар бор,
Бешак осудатар кунад рафтор. *Саъдӣ*

Султон Баҳодур муқаррар кас ба талаби ӯ фиристод, аммо ҷавоб шунид, ки беморам ва қуввати рафтор надорам. *«Таърихи Фаришта»*

2. хиромидани хуш ва дилкаши ёр.

Пеши рафтори ту по барнагирифт аз хиҷлат
Сарви саркаш, ки ба ноз аз қаду қомат бархост.
Ҳофиз

3. ҳаракат, ҷунбиш.

Якеро зи рафтори набз огаҳист,
Ба таҳқиқ сарманзили гумраҳист. *Бедил*

РАФФО *а.* رفّاء руфӯгар, касе ки ҷома, гилеми даридаро бо даст дуруст мекунад.

Дар ушкуби зер хайётон нишинанд ва дар боло раффоён. *Носири Хисрав*

РАФЪ *а.* رفع 1. баланд кардан, болобардорӣ; баландшавӣ.

Макун фароҳравӣ дар амал, агар хоҳӣ,
Ки рӯзи рафъи ту бошад маҷоли душман танг.
Саъдӣ

Агар ба тақдим расонем, сабаби рафъи дараҷоти мо мешавад. *Аҳмади Дониш*

рафъу хафз баландию пастӣ; *муқ.* **хафз (хафзу рафъ).**

Дар он мартаба низ рафъу хафз ва қарибу баид мураттаб мегардад. *Аҳмади Дониш*

2. бардоштан; аз байн бурдан, дафъ кардан, бартараф кардан; нест шудан, дур шудан.

Амин бояд аз довар андешанок,
На аз рафъи девону заҷру ҳалок. *Саъдӣ*

Баъд аз рафъи кӯфт ва тааби баҳр ман бахше аз ҷавоҳирро дар он ҷо ба байъ оварда(м).
Аҳмади Дониш

3. ҷамъоварӣ, ғунучинӣ ҳосил, ғалла, дона.

Чун вақти рафъи маҳсули он замин буд, ба муҷиби фармон, ... ҷамоате ба изҳори ғаллоти он диёр камар бастанд. *«Равзат-ус-сафо»*

4. маъзул кардан, аз амал фаровардан.

Наёварда омил ғаш андар миён
Наяндешад аз рафъи девониён. *Саъдӣ*

5. арз кардан, изҳор кардан.

Ин маънӣ ба хидмати халифа рафъ карданд. *Авфӣ*

РАФЪАТ||РИФЪАТ *а.* رفعت 1. баландӣ, улвият.

Ба дасти карам оби дарьё бибурд,
Ба рафъат маҳалли Сурайё бибурд. *Саъдӣ*

Фалак рафъат аз он дорад, ки ҳаргиз
Ба чашми кам намебинад касеро. *Мушфиқӣ*

2. *маҷ.* бузургӣ, бузургворӣ, ҷоҳу ҷалол.

Оҷиз зи кунҳи рафъати ӯ фикри дурбин,
Қосир зи дарки рутбати ӯ ақли хурдадон.
Манучеҳрӣ

Ахтарон бо бахти ӯ шатранҷи рафъат бохтанд,
Бахти ӯ ҳар ҳафтро аспу руху фарзин ниҳод.
Муиззӣ

Шеъри баланд тарҳ кун он сон, ки рифъаташ
Бар фарқи офтоб ниҳад пои ифтихор. *Шоҳин*

Ва чун наздик ба шаҳр расидам, сарое дидам дар ғояти рафъат ва ниҳояти шавкат.
Аҳмади Дониш

РАФҚА||РАФҚАТ *а.* رفقه||رفقت як гурӯҳе ҳамсафарон ва ҳамроҳон, дӯстон, ҳамроҳон.

РАФӮ رفو *ниг.* **руфӯ.**

РАФӮГАР رفوگر *ниг.* **руфӯгар.**

РАХБИН رخبين дӯғи турши сахт шуда, қурут.

Бини-т ҳаме бинам чун хонаи курдон,
Ороста ҳамвора ба широзу ба рахбин. *Имора*

РАХНА رخنه 1. чок, шикоф, роҳи дар девор кушодашуда; равзан, тиреза.

Маҳмуд фармон дода буд, то бораи шаҳрро рахнаҳо бисьёр карда буданд. *«Таърихи Систон»*

Аммо хирси мумталӣ ба ҳазор талвоса ва тааб ба шаллоқ худро ба рахна расонид. *Аҳмади Дониш*

рахна-рахна дарида, сӯрох-сӯрох, шикоф-шикоф.

Хунҳо аз ду дида полудам,
Рахна-рахна шуд аз ғамат ҷигарам. *Анварӣ*

рахна даровардан шикофӣ ба амал овардан, сӯрох кардан.

Бифармуд шаҳзодаи кинахоҳ
Ба ҷавшанқабоёни оҳанкулоҳ,
Ки рӯ барнатобанд аз корзор,
Дароранд рахна ба дурҷи ҳисор. *Шодӣ*

2. *маҷ.* осеб, зарар.

Шукри изад, ки зи тороҷи хазон рахна наёфт
Бӯстони суману сарву гулу шамшодат. *Ҳофиз*

3. *маҷ.* реш, ҷароҳат.

Омад он сангиндилу сад рахна дар ҷон карду рафт,
Мулки ҷонро аз сипоҳи ғамза вайрон карду рафт.
Ҳилолӣ

4. *маҷ.* айб, нуқсон, камбудӣ.

Надид он хирадмандро рахнае,
Ки дар вай тавонад задан таънае. *Саъдӣ*

Пеши вузаро рахнаи ашъори маро
Беқадр макун ба гуфт гуфтори маро.
«Луғати фурс»

◇ **(ин) рахнаи афсӯс** *кинояи аз* даҳон.

Бе надомат нест ҳар ҳарфе, ки аз лаб сар занад,
Бахья зан аз хомӯшӣ ин рахнаи афсӯсро. *Соиб*

рахна шудани шамшер аз кор баромада, арра-арра шудани дами шамшер.

Шамшер агарчи буррон бошад, охир рахна шавад. *Авфӣ*

рахна ба алкан даровардан барҳам додани гирифтагии забон.

Хоқонии масеҳдамам, бас ба теғи нутқ
Ҳамчун Калим рахна ба алкан даровaрам. *Хоқонӣ*

РАХНАГАР رخنه گر 1. касе, ки сӯрох мекунад; 2. *маҷ.* касе, ки ба кори касе халал мерасонад.

Хатти рӯи ёр шуд дар мулки ҷонам рахнагар,
Аз сари таъмирам, эй Хизри мурувват, даргузар.
Сайидо

Агар рахнагарро набуррем даст,
Аз ин боғ мушкил тавон тарф баст. *Ҳотифӣ*

РАХНАГОҲ رخنه گاه ҷое, ки сӯрох, шикоф мавҷуд аст.

Ситоданд гурдони оҳанкулоҳ,
Чу садди Сикандар дар он рахнагоҳ. *Ҳотифӣ*

РАХНАҶӮ رخنه جو айбҷӯ, хурдагир.

Ҷумла гуфтанд: Эй ҳакими рахнаҷӯ,
Ин фиребу ин ҷафо бо мо магӯ! *Румӣ*

РАХО *а.* رخا||رخاء 1. айш; осудаҳолӣ, фаровонӣ.

Бувад аз паси меҳнат андар фараҳ,
Бувад аз паси шиддат андар рахо. *Муиззӣ*

2. нармӣ, сустӣ.

[Бараҳман] гуфт: Ин аст достони мувофақати дӯстон ва рахо ва фарти истодагӣ...
«Калила ва Димна»

РАХОВАТ *а.* رخاوت мулоимӣ, нармӣ; сустӣ.

Бояд ки рууси ҷибол сахт ва сулб бошад ва батн муттасиф ба линат ва раховат. *Аҳмади Дониш*

РАХТ رخت 1. коло, асбобу анҷом; асбобу анҷоми сафар.

Юсуфро назди рахтҳо бинишондем, то нигоҳ дорад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Чунин бошад шаҳонро гардиши бахт,
Ки ин зар ёбаду он гум кунад рахт.
Хисрави Деҳлавӣ

2. ҷома ва дигар пӯшокворӣ.

[Дарвеш] равғану асал бар сару рӯи ӯ фуру рехт ва тамоми ҷомаву рахти ӯ асалолуда шуд.
«Ҷомеъ-ут-тамсил»

Ҷалолиддин... ҷавоб дод, ки рӯзи шашӯм... маро шуст ва рахт пӯшонид. *«Таърихи Фаришта»*

рахти арӯс ҷиҳози арӯс, яъне ҳар чизе, ки аз хонаи арӯс ба хонаи домод мебаранд; **рахти иқомат** ҷиҳозе, ки барои истиқомат лозим аст, бору буна.

Марез аз содагӣ рахти иқомат дар гузаргоҳе,
Ки оташ зери по аз лола бошад кӯҳсорашро.
Соиб

рахти саломӣ (ё **саломуналайк**) либоси махсусе, ки дар вақти қабулҳои расмӣ дар дарбор мепӯшиданд.

Рахти саломуналайк пӯшида, ба тумтароқи ҳар чӣ тамомтар ба хонаи он гурусначашм даромад.
Неъматхони Олӣ

рахти сафар асбобу анҷоми сафар; **рахти сафар бастан** барои сафар бор бастан; сафар кардан; рафтан.

Аз сари кӯи бутон рахти сафар то бастаам,
Маҳмили ман гирдбоду корвонам оташ аст.
Сайидо

◇ **рахту тахт** либосу анҷом, моликият.

Вақт аст, к-аз фироқи туву сӯзи андарун,
Оташ дарафканам ба ҳама рахту тахти хеш.
Ҳофиз

рахт баркашидан реҳлат кардан.

Ман аз ҷафои ту чун рахт баркашам зи ҷаҳон,
Туро чи суд пас аз марги ман пушаймонӣ.
Шоҳин

рахт (ё рахти хоб) афкандан *кинoя аз* муқим шудан, истиқомат гузидан дар ҷое.

Дурбинон дар фарози кӯҳ медоранду мо
Дар раҳи сели ҳаводис рахти хоб афкандаем.
Соиб

рахт (бар)бастан а) кӯчидан, сафар кардан, рафтан.

На фароғати нишастан, на шикеби рахт бастан,
На мақоми истодан, на гурезгоҳ дорам. *Саъдӣ*

Баъд аз фавт шудани Султон Абӯсаид инқилоби куллӣ воқеъ шуд ва раийят рахт барбаст.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

б) *кинoя аз* мурдан.

Чу бишнид Пирон, ғамӣ гашт сахт,
Ки барбаст бояд ба ноком рахт. *Фирдавсӣ*

рахти ҳастӣ (бар)бастан *кинoя аз* мурдан, вафот кардан.

Дар ин сол Аёз ... рахти ҳастӣ барбаст.
«Таърихи Фариштa»

рахт густурдан *кинoя аз* маскан гузидан, манзил интихоб кардан дар ҷое.

Ба авҷи осмонат чун ҳилолам рахт густурдӣ,
Маро аввал ба меъроҷи қабули бандагӣ бурдӣ.
Сайидо

рахт кашидан *кинoя аз* рафтан, равона шудан ба ҷое.

Мо озмудаем дар ин шаҳр бахти хеш,
Берун кашид бояд аз ин варта рахти хеш. *Ҳофиз*

рахт аз ҷаҳон бурдан *кинoя аз* мурдан.

Гар Исфандиёр аз ҷаҳон рахт бурд,
Насабномаи худ ба Баҳман супурд. *Низомӣ*

рахт ба зери замин кашидан *кинoя аз* мурдан.

Бад-он расид, ки дур аз дарат ҳалок шавем,
Кашем рахт ба зери замину хок шавем. *Лисонӣ*

рахт ба сарои боқӣ (ё оламн охират) кашидан *кинoя аз* мурдан.

Дар мунтасафи шаввол Зоҳир ба иллати истисқо рахт ба сарои боқӣ кашид. *«Равзат-ус-сафо»*

Султон Муҳаммад рахт ба олами охират кашид.
«Равзат-ус-сафо»

рахт ба (ё бар) саҳро кашидан (ё ниҳодан) *кинoя аз* мурдан.

Шунидастам, ки Маҳмуди ҷавонбахт
Чу вақт омад, ки бар саҳро ниҳад рахт ... *Низомӣ*

рахт бар хар (ё гов) ниҳодан *кинoя аз* мурдан.

Рух ба роҳ ору рахт бар хар неҳ,
Ҷой пардозу пой бар дар неҳ. *Авҳадӣ*

Чарх чун дид бозии чираш,
Рахт бар гов барниҳад шераш. Саноӣ

РАХТА رخته касал, бемор; хаста, маҷрӯҳ.

Зи кори бузургон чу пардахта шуд,
Шаҳаншоҳ аз он ранҷҳо рахта шуд. *Фирдавсӣ*

РАХТКАШ رخت کش **1.** боркаш, чорпо.

Харе, ки рахткаши ӯст, ҳама рӯз гирдогирди чашма мечарад. *«Нигори дониш»*

2. касе, ки ба сафар равона мешавад, мусофир.

Ба роҳе, ки хоҳам шудан рахткаш,
Раҳоварди ман бас бувад хӯи хаш. *Низомӣ*

РАХШ I رخش **1.** барқ; партав, акси нур, тобиш.

Фиғанд теғи ямониш рахш бар Уммон,
Ба баҳри Уммон з-он рахш соф шуд лӯълӯ.
Унсурӣ

2. дуранга, омехтагии ранги сурх ва сафед ё сиёху сурх.

Бибахшой бар ман ту, эй додбахш,
Ки аз хуни дил гашт рухсора рахш. *Фирдавсӣ*

3. асп, аспи тезрав.

Пушта чун ҳомун кунад, ҳомун чу пушта
Пӯяи ҷавлони рахши роҳворат. *Анварӣ*

Фитод он ташнаву з-он ташнатар рахш,
Ки бахши ҷон барад з-он оби ҷонбахш.
Хисрави Деҳлавӣ

4. номи аспи Рустам дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ.

Замин гарди Рахши туро чокар аст,
Замон бар ту чун меҳрубон модар аст. *Фирдавсӣ*

Рахш бояд, то тани Рустам кашад. *Зарбулмасал*

◇ **рахши баҳор** боди баҳор; **рахши хирад** *кинoя аз* тезии ақл.

Чу рахши хирад бар фалак хушхиром,
Чу тири назар бар замин тезгом. *Ҷомӣ*

рахш дар зин кашидан *кинoя аз* омодаи сафар шудан.

... Ки чун румӣ аз зангӣ он кин кашид,
Сикандар куҷо рахш дар зин кашид? *Низомӣ*

РАХШ II رخش рангинкамон, қавси қузаҳ.

Меғ чун турке ошуфта, ки тир андозад,
Барқ тир аст мар-ӯро магару рахш камон?
«Луғати фурс»

РАХШАНДА رخشنده дурахшон, тобон, равшан, мунаввар.

Бипарварда будам танашро ба ноз,
Ба рахшанда рӯзу шабони дароз. *Фирдавсӣ*

Шабе равшан, аз рӯз рахшандатар,
Маҳе з-офтобе дарафшандатар. *Низомӣ*

РАХШО||РУХШО رخشا *ниг.* **рахшон.**

Ҷамоли гавҳарогинат чу заррин қиблаи тарсо,
Гуҳар андар миёни зар чунон чун Зар бувад рахшо.
Дақиқӣ

РАХШОН رخشان дурахшон, тобон, шӯълавар, ҷилодор.

Ба пеши сипоҳ андаромад ба ҷанг,
Яке хишти рахшон гирифта ба чанг. *Фирдавсӣ*

Бадахшон мулкест, ки манзари назари офтоби рахшон аст. *Аҳмади Дониш*

РАЧАК||РАЧУК رچک оруғ, ҳиққак, ҳиқичоқ.

Бибандад даҳони худ аз фарти бухл,
Ки барнояд аз синаи ӯ рачак. Тайёни Марғазӣ

РАШ I رش фосилаи миёни ду дасти аз ҳам кушода шуда, қулоч; газ.

Як ҷуфт бисот ёфтанд сесад раш дар шаст раш дарозно ва паҳнои он. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

раш-раш газ-газ:

Яке кӯҳ дон мар-маро пур зи гавҳар,
Ба ман поя-поя бароянду раш-раш. *Носири Хисрав*

РАШ II رش замини пуштадор; пушта, теппа.

Ба роҳе, ки буд кундаву раш дароз,
Бишуд бо сипаҳ дар нишебу фароз. *Фирдавсӣ*

РАШ III رش рӯзи ёздаҳуми ҳар моҳи шамсӣ.

Яке гуфт бо ёри худ, рӯзи раш
Маи арғувонӣ биёру бикаш. *Фирдавсӣ*
Маи сурӣ биХоҳ, к-омад раш,
Мутрибон пеш дору бода бикаш. *«Луғати фурс»*

РАШ IV||РАШШ *а.* رش боридан, чакидан, рехтан; пош хӯрдан.

Чун назад бар вай нисори рашши нур,
Ӯ ҳама ҷисм аст, не дил чун қушур. *Румӣ*

РАШИД *а.* رشيد **1.** он кӣ роҳи ростро ёфтааст, раванда бо роҳи рост.

Ин гузинад, ҳар кӣ ӯ бошад рашид,
Бин, ки дунъё рафт, уқбо даррасид. *Румӣ*

2. ба синни рушд расида, ба камол расида, пухта; далер, ҷасур.

Эшон се ҷавони рашид ... буданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

РАШК رشک **1.** ҳасад, бартарии касеро дида натавонистан.

Магар рашк аст Парвинрову Насринро зи якдигар,
Ки ин бар хон пайдо шуд, чу он бар чарх пинҳон шуд? *Муиззӣ*

рашк бурдан (*ё* **кардан, омадан**) ҳасад бурдан.

Дар базм рашк бурда аз ӯ шоҳ дар хазон,
Дар базл шарм хӯрда аз ӯ абр дар баҳор. *Анварӣ*
Бар кафи по бӯса ҳамезад замин,
Рашк ҳамекард сипеҳри барин. *Хисрави Деҳлавӣ*

Сӯраро рашк омад ва сабр натавонист кард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Агар рашк ояд аз ту шаҳрьёронро, аҷаб набвад,
Ки шоҳиву ҷавониву ҷавонбахтӣ ба ҳам дорӣ. *Муиззӣ*
Рашкам ояд, ки касе сер нигаҳ дар ту кунад,
Боз гӯям, ки касе сер нахоҳад будан. *Саъдӣ*

2. ғайрат, ғаюрӣ.

Нишасту ҳамеронд бар гул сиришк
Аз он рӯзгори гузашта ба рашк. *Унсурӣ*

РАШКНОК رشکناک касе, ки рашк мебарад, ҳасуд, бадхоҳ.

З-он ки воқиф буд он хотуни пок
Аз ғаюрии расули рашкнок. *Румӣ*

РАШОД *а.* رشاد **1.** бо роҳи рост рафтан, дар роҳи рост будан; ростӣ; росткорӣ.

Зиндагонӣ ба тариқи рашод пеш нагирифт. *Авфӣ*

2. пойдорӣ, субот.

Дар рашоди эшон нуқсоне пайдо нашуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

РАШОША||РИШОША *а.* رشاشه қатраҳои ягон чизи обакӣ, қатраҳои борон, борони реза.

Аз алам Маъмун чанд қатарот ашк бар рухсора равон кард, гӯӣ рашошаи гулоб буд бар сафҳаи гулнор. *«Хористон»*

РАШТ رشت **1.** хок, хокрӯба, чангу ғубор; чизе, ки аз кӯҳнагӣ ва пӯсидагӣ аз ҳам рехта мешавад.

Чун набошад бинои хона дуруст,
Бегумонам, ки зер рашт ояд. *«Луғати фурс»*

2. номи шаҳре дар Эрон, ки маркази вилояти Гелон мебошад.

РАШТӢ رشتی **1.** мансуб ба рашт; **2.** *маҷ.* хорӣ, мазаллат, пастӣ; нобудшавӣ.

Рақс кардан ба хоб дар каштӣ,
Бими ғарқ асту мояи раштӣ. *Саноӣ*

3. сокин ё аҳли шаҳри Рашт.

РАШШ *а.* رش *ниг.* раш IV.

РАШҲ *а.* رشح таровидан, таровида баромадан; арақ кардан.

Барад рашҳе гар аз баҳри дилам бар,
Шавад дар кавсари маънӣ шиновар. *Нозим*
Навбаҳори оразатро дод равнақ гирьяаш,
Зинати гулзор бошад доим аз рашҳи саҳоб. *Туғрал*

◇ **рашҳи ҷигар** хуни ҷигар.

Бар рег чу номи ӯ навиштӣ
В-аз рашҳи ҷигар ба хун сириштӣ. *Ҷомӣ*

РАШҲА *а.* رشحه он чӣ аз ҷое таровида баромадааст, чакра, қатра; **рашҳаи ақлом** *ниг.* **рашҳаи қалам; рашҳаи килк** навишта, рақамшуда.

Боғи мулк омад тарӣ аз рашҳаи килки вазир,
З-он ки афшон мекунад мар-боғу бустонро тарӣ. *Рӯдакӣ*

рашҳаи қалам (*ё* **ақлом**) он чӣ аз нӯги қалам таровидааст, навишташуда, рақамшуда.

Чӣ лутф буд, ки ногоҳ рашҳаи қаламат
Ҳуқуқи хидмати мо арза кард бар карамат. *Ҳофиз*

Рашҳаи ақломи эшон кимиёст. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **рашҳаи ҷигар** хуни ҷигар.

Бар рухаш аз ду чашм ашкфишон
Монда аз рашҳаи ҷигар ду нишон. *Ҷомӣ*

РАЪД *а.* رعد тундар, қулдуроқ.

Ногоҳ боде ва раъде ва барқе бархост. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Сипоҳи Рум чун дарьёи ҷӯшон,
Чу абри тунду чун раъди хурӯшон. *Низомӣ*

РАЪДА *а.* رعده *ниг.* **реъда.**

РАЪДБОНГ رعدبانگ он кӣ овозе монанди овози раъд дорад, дорои овози хеле баланд.

Шунидам дар айёми Ҳотам, ки буд
Ба хайл-андараш бодпое чу дуд,

Сабосуръате, раъдбонг адҳаме,
Ки бар барқ пешӣ гирифтӣ ҳаме. *Саъдӣ*

РАЪЙ I *а.* رأى фикр, андеша, тадбир, ақида.

Ҳама мӯбадон раъи хушьёри хеш
Ниҳоданд дар пеши солори хеш. *Фирдавсӣ*

Димна ... фитнае хоҳад ангехт, ки раъйҳои равшан дар тадоруки он оҷиз монад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

раъи мутқан раъи устувор, фикру мулоҳизаи пухта ва яқин.

Ягона гашта аз аҳли замона
Ба алфози матину раъи мутқан. *Манучеҳрӣ*

раъи олӣ *киноя аз* андешаи чуқур, фикри амиқ.

Раъи олӣ дар ҷавоби ин мабанд,
Лоиқ ин ҷо ассукут аст, ассукут. *Анварӣ*

раъи соиб фикри дуруст, фикри пухта ва расо.

Димна гуфт: Раъи соиб ва тадбири дуруст он аст, ки ... атрофи кори худро фароҳам оранд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

раъй задан ба таври маслиҳат фикру мулоҳизаи худро баён кардан.

... Ки бо хоҳарони ҷаҳондор Ҷам
Нишинад, занад раъй бар бешу кам. *Фирдавсӣ*

РАЪЙ II *а.* رعى чаронидан, чорпоёнро ба чарогоҳ бурдан.

Ҳафт сол ба раъю риояти ағном қиём намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

РАЪНО *а.* رعنا **1.** зебо, хушрӯй, латиф, хушнамо, дилкаш.

Сабо, ба лутф бигӯ он ғазоли раънорo,
Ки сар ба кӯҳу биёбон ту додаӣ моро. *Ҳофиз*

Дар ҳамсоягии эшон раъно ҷавоне буд, занро бар ӯ назар афтод. *«Нигори дониш»*

2. зане, ки ба ҳусни худ мағрур аст, мутакаббир; **3.** заиф, суст; нарм.

Арӯсам, набояд ки раъно шавам,
Ба назди хирадманд расво шавам. *Фирдавсӣ*

РАЪНОЙ رعنائى зебой, хушрӯй, латофат.

Эй рақиби сангдил, з-ин хашму кин бигзар, ки мо
Нози раъной зи ёри нозуки раъно кашем. *Ҳилолӣ*

РАЪС *а.* رأس **1.** аввали чизе, болои чизе, нӯги чизе; сар; **раъсу занаб** а) сар ва дум; б) *нуҷ.* номи галаситораест ба шакли мор, ки як тарафашро раъс — «сар» ва тарафи дигари онро занаб — «дум» мегӯянд.

То ба баҳр-андар аст волу наҳанг,
То ба гардун-бар аст Раъсу Занаб. *Фаррухӣ*

Он камандаш нигар аз пушти самандаш, гӯӣ
Ки ба ҳам Раъсу Занаб бо қамар омехтаанд. *Хоқонӣ*

2. сардор, бузург, сарвар, сар.

Писари Абӯсаид, ки раъс ва раиси эшон буд, дар Яздгурд ба даст омада кушта шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Қозӣ Ҳамидуддин, ки раъси афозили он диёр буд, ҳаким Анвариро ҳимоят кард. *«Оташкада»*

3. саршумории ҳайвонҳои чорпоро ифода мекунад.

Қассобе буд, ки ҳар рӯз чанд раъс гӯсфанд бихаридӣ. *Авфӣ*

Муҳаммадхон — зобити он ҷо ... як сад раъс асп ва як лак тангаи нақд ба расми пешкаш ирсол намуд. *«Таърихи Фаришта»*

РАЪСУЛМОЛ *а.* رأس‌المال мояи аслии мол, сармоя, дастмоя.

Ду-се нафаси мавҳумро, ки раъсулмоли зиндагист, ба имрӯз ва фардо ба охир расонидем. *«Илми симиё»*

РАЪФАТ||РОФАТ *а.* رأفت||رافت меҳрубонӣ, дилсӯзӣ, раҳмдилӣ, ғамхорӣ.

Агар хубуби раъфати ту набошад, вой бар мо, саргаштагони оҷиз! *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Эй сарви хиромон, гузаре аз дари раҳмат,
В-эй моҳи дурахшон назаре аз сари раъфат! *Саъдӣ*

Рофати ёрон набошӣ, офати эшон машав. *Зарбулмасал*

РАЪША *а.* رعشه ларзиш, ҷунбиш дар дасту по ё умуман дар бадани инсон аз пирӣ, беморӣ ё тарс.

Дар ин ҳол моро раъшаи саъб пайдо шуд. *Восифӣ*

Ҳумоюншоҳ ... бародари кӯчикро, ки раъша бар ӯ муставлӣ шуда аз тахт фуруд омада буд, ба даст овард. *«Таърихи Фаришта»*

РАЪЮЛЪАЙН *а.* رأى‌العين бо чашми худ дидан; худ шоҳиду нозир будан.

Ҳамеша мехостам, ки онро бишунавам аз мӯътамаде, ки онро ба раъюлъайн дидааст. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Ба раъюлъайн ҳалоки худро омада дида, оҳи сард аз дили пурдард баровард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

РАЪЯТ *а.* رأيت||رايت *ниг.* **роят.**

Чун ҳумои раъяти ту рӯй бинмояд зи дур,
З-он ду лашкар дар замон биншинад ошӯбу шағоб. *Фаррухӣ*

РАҒАД *а.* رغد **1.** неъмати фаровон; **2.** хӯрданӣ, таом; хӯроки покиза.

Қоса пайдо в-андар он пинҳон рағад,
Тоимаш донад, к-аз он чӣ мехӯрад. *Румӣ*

РАҒБАТ *а.* رغبت хоҳиш, орзу, майл, ҳавас.

... Ба истимоъи сухани ӯ рағбати комил менамуданд. *Авфӣ*

РАҒБАТАНГЕЗ رغبت‌انگيز шавқовар, ҳавасовар, завқангез.

Суви хайли хон бораги тез кард,
Тамаъро ба ӯ рағбатангез кард. *Ҳотифӣ*

РАҒИД *а.* رغيد **1.** фаровон, зиёд.

Бар сари ҷӯе, ки буд сабза рағид,
Гови худ бигзоштам, ӯ мечарид. *Румӣ*

2. зиндагонии бо серию фаровонӣ.

РАҒИФ *а.* رغيف қурси нон, нони гирда.

Меҳмон аз сад нафар мутаҷовиз аст ва нон бист рағиф беш нест. *«Равзат-ус-сафо»*

Иброҳими Хавос он ҷо буд, ... пас бархосту бирафт, чун намози хуфтан гузордем, омаду бо худ косае адас ва ду рағиф овард. *Ҷомӣ*

РАҒМ *а.* رغم **1.** кароҳат, ҳақиру хор нигаристан, ба назар нагирифтан.

К-он чӣ бошад шуниданӣ, шунавад,
Рағми маҳҷубро бад-он гаравад. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* кори баръакс кардан, бар хилофи майли касе рафтор кардан; **ба(р) рағми...** бар хилофи..., бар зидди...

Ба рағми муддаиёне, ки манъи ишқ кунанд,
Ҷамолу чеҳраи ту ҳуҷҷати муваҷҷаҳи мост.
Ҳофиз

Ва Қизил-Арслон бар рағми Захир Муҷириддини Байлақониро тарбиятҳои куллӣ кард.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

РАҚ(Қ) *а.* رق **1.** пӯсти тунуке, ки бар рӯи он хат менавиштаанд; коғази махсус, пергамент; **2.** китоб.

Ҳин даҳони мо бигир, эй соқӣ, аз най фош гашт,
Он чӣ андар раққи қалби ошиқон мастур буд.
Шамси Табрезӣ

РАҚАБА *а.* رقبه **1.** гардан.

Рибқаи итоати вай дар рақаба доштанд.
«Равзат-ус-сафо»

Султон Ҳушанг ... рибқаи ҳукумат ва ихтиёр дар рақабаи Абдулқодир ... андохт.
«Таърихи Фаришта»

2. банда, ғулом; **3.** замин ва мулке, ки ба касе то охири умр барои истифода дода мешуд.

РАҚАМ *а.* رقم **1.** хат, чизи навишташуда.

Бар орази ту ҳалқаи зулфи ту гӯиё
К-аз мушки чашмҳост ба гулбарги тар рақам.
Анварӣ

Боз бо воситаи дасти ғазаб маҳв кунанд,
Ҳар чӣ бар тахтаи гардуни шақоват рақам аст.
Заҳири Форьёбӣ

рақам задан (*ё* **кардан, кашидан, сохтан**) навиштан.

В-аз он пас зи килки тасарруф задам,
Рақам бар Зулайхову Юсуф задам. *Ҷомӣ*

Саводи шеър, ки кардам ба ёдгор рақам,
Ба рӯи даҳр бимонад, ки ёдгори ман аст. *Шоҳин*

Гар ба рӯи дасти худ зулфи туро созам рақам,
Остинам сархати суратгарони Чин шавад. *Сайидо*

рақам шудан навишта шудан.

Эй зоҳиди афсурда, макун манъи ман аз ишқ,
Ин тӯҳфа ба номи мани дилреш рақам шуд. *Имло*

2. фармон, ҳукм.

Рақами он бар вараќи айём сабт хоҳад шуд.
Авфӣ

3. шумора, адад.

Номи Ҳофиз рақами нек пазируфт, вале
Пеши риндон рақами суду зиён ин ҳама нест.
Ҳофиз

4. *аломат, нишон, нишона.*

Нест бар сафҳаи хотир рақами шавқ маро,
Чун қалам баста сиёҳ бар сару мотамзадаам.
Мушфиқӣ

рақами *чизе* **кашидан** зоҳир кардани аломати чизе.

Зулфат ба мушк агар рақами бандагӣ кашад,
Он хӯгирифта кист, ки хоҳад гувоҳ аз ӯ! *Соиб*

5. тарҳ, нақш.

Вуҷуди аввали ӯ рақами тамомӣ ёфт.
Насириддини Тӯсӣ

◇ **рақами азл дар рӯзномаи ҳаёт кашидан** боиси марги касе шудан, аҷали касеро расондан, муրондан.

Рӯзгори ғаддори нопойдор дар авони ҷавонӣ ва дар авқоти айшу' комронӣ рақами азл дар рӯзномаи ҳаёташ кашид. *«Таърихи Сайидроқим»*

рақами хун ба номи *касе* **кашидан** *киноя аз* содир кардани фармони қатли касе.

Аввал ба номи ман рақами хун кашид ишқ,
Номи ман аст сарсухани дафтари бало.*

рақам бар худ кашидан ба зарари худ коре кардан.

Рақам бар худ ба нодонӣ кашидӣ,
Ки нодонро ба сӯҳбат баргузидӣ. *Саъдӣ*

рақам рамақ мехоҳад *зарб.* яъне барои иҷрои фармон қудрат лозим аст.

РАҚАМЗАДА رقم‌زده навишта, иншошуда.

Дар мабодии шурӯъ шаммае аз сабаби он рақамзадаи килки баён гардад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

РАҚАМЗАН رقم‌زن нависанда, котиб.

Рақамзан бувад номвар номае,
Ки берун наёяд зи ҳар хомае. *Ҳотифӣ*

РАҚАМКАШ رقم‌کش *ниг.* **рақамзан.**

Ба сӯи котиби аъмол бонг барзаду гуфт,
Ки эй рақамкаши кирдори хубу зишти ибод! *Урфӣ*

РАҚИБ *а.* رقیب яке аз ду нафаре, ки ба чизе ё шахсе ошиқ ё моил буда, барои ба даст овардани он ё бартарӣ ба дигаре байни худ мубориза мебаранд; душман.

Ба дашноме рақибонро навозад,
Аҷаб шӯхе, ки ӯ душмангудоз аст. *Туғрал*

РАҚИМ *а.* رقیم **1.** рақамшуда; мактуб, навишта; **2.** номи ғоре, ки мувофиқи афсонаи исроилӣ асҳоби Каҳф дар он хуфта будаанд.

Ба раҳнамунии шубон дар ғоре, ки мавсум буд ба Рақим, даромаданд. *«Равзат-ус-сафо»*

РАҚИМА *а.* رقیمه *ниг.* **рақим 1.**

Дар он асно касе ба тариқи чопар бо рақима аз Теҳрон расид. *Аҳмади Дониш*

Бинвишт рақимае ба Маҷнун
Аз хуни даруну ашки берун. *Шоҳин*

◇ **рақимаи аввал** *д. киноя аз* арш, тахти худо.

РАҚИҚ I *а.* رقیق банда, ғулом, абд, мамлук.

РАҚИҚ II *а.* رقیق **1.** нозук, маҳин, тунук; мулоим, нарм.

Рӯзи дарбор дар паси пардаи раќиқ нишастӣ ва бо вазиру ориз сухан кардӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* меҳрубон, шафиқ, нармдил.

РАҚОҚАТ *а.* رقاقت тунукӣ, нозукӣ; нозукдилӣ, ҳассосӣ.

Ин мартаба ба иллати рақоқати Иброҳимхон ... ҷанги фарангӣ, яъне оташкории тӯпхона ҷамъ шуд.
«Хизонаи омира»

РАҚС *а.* رقص бозӣ, усул бо ҳаракатҳои мавзун ва махсуси дасту по ва бадан, ки бо оҳанги мусиқӣ, дастафшонию пойкӯбӣ ба амал меояд.

Шунидам, ки дар лаҳни хуньёгаре
Ба рақс андаромад парипайкаре. *Саъдӣ*

Рақс бар шеъри тару нолаи най хуш бошад,
Хоса рақсе, ки дар ӯ дасти нигоре [гиранд. *Ҳофиз*

рақси бисмил рақсест, ки раққос дар вақти бозӣ бо ҳаракатҳои худ ҳолати мурғи гарданбуридаи ҳанӯз ҷонаш набаромадаро нишон медиҳад.

Қомде аз тараннуми хабараш
Рақси бисмил фишурд болу параш. *Бедил*

рақси дастбанд рақсе, ки рақскунандагон дасти ҳамдигарро гирифта мерақсанд; ◇ **рақси паҳлу** *кинояаз* истироҳат, дароз кашида аз паҳлу ба паҳлу ғелидан; **рақси рӯбоҳ** *кинояаз* худро бардурӯғ ба нодонӣ задан; **рақс ба ёди мастон додан**, **рақс ба мастон ёд додан** *кинояаз* чизеро ёд додан ба касе, ки ӯ онро пеш ҳам медонист; ба хотири касе овардани коре, ки ӯ ба он рағбат дорад ва ба иҷрояш тайёр аст.

Сиришк мекунад имшаб ба чашми гирьён рақс,
Кӣ додааст, надонам, ба ёди мастон рақс! *Бедил*

РАҚСИДАН رقصیدن усул кардан, бозӣ кардан.

Рақсидани сарву ҳолати гул
Бе савти ҳазор хуш набошад. *Ҳофиз*

РАҚСОН رقصان рақсанда, рақскунон; шӯх, чолок.

В-он қади рақсони ёзон чун синон
Гашт дар пирӣ дуто ҳамчун камон. *Румӣ*

РАҚҚ *а.* رق *ниг* **рақ(қ).**

РАҚҚОС *а.* رقاص рақсанда, усулчӣ, бозигар.

Ҳар кӯҷо мутрибе ва раққосе буд, ба Димишқ оварданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ҷаҳондор дар мавкаби хоси хеш
Ҳироманда бар кабки раққоси хеш. *Низомӣ*

Зулайхо мунтазир дар пардаи хос,
Дили ӯ аз тапиш дар парда раққос. *Ҷомӣ*

РАҲ ره *ниг.* **роҳ I.**

РАҲАБА||РАҲБА *а.* رحبه **1.** замини кушоду фарох; **2.** саҳни ҳавлӣ; **3.** корвонсарой.

Мавлоно Ҳасани Шариф дар ивази ҳар ду хона ... ва ҳар чор раҳаба дувоздаҳ ҳазор мисқол тилло гирифт. *«Хизонаи омира»*

РАҲАНҶОМ رهانجام аспи сафарӣ.

Баровард з-афкандаи коми хеш,
Супурдаш ба наъли раҳанҷоми хеш. *Низомӣ*

РАҲБА *а.* رحبه *ниг.* **раҳаба.**

РАҲБАР رهبر *ниг.* **роҳбар.**

РАҲБАРӢ رهبری *ниг.* **роҳбарӣ.**

РАҲБАТ *а.* رهبت тарс, бим, ҳарос.

Амирони Ғур ба хизмати амир омаданд, гурӯҳе ба рағбат, гурӯҳе ба раҳбат. *«Таърихи Сайидроқим»*

РАҲБИН رهبین *ниг.* **роҳбин.**

РАҲБОН رهبان *ниг.* **роҳбон.**

РАҲБОНИЯТ *а.* رهبانیت *ниг.* **рӯҳбоният.**

РАҲВОР رهوار *ниг.* **роҳвор I.**

РАҲГАРОЙ||РАҲГИРОЙ رهگرای раванда, азиматкунанда, роҳраванда, озим; **раҳгарой шудан** равона шудан.

Ҳафт-ҳашт ҳазор савор аз Ҳиндустон ба қасди тасхири Девгар ... раҳгарои Дакан шуд. *«Хизонаи омира»*

РАҲГУЗАР رهگذر *ниг.* **роҳгузар.**

РАҲГУЗОР رهگذار *ниг.* **роҳгузор.**

РАҲДЕҲ رهده он кӣ ба дигаре раҳ медиҳад.

Раҳ зи ту поянду ту раҳдеҳ най,
Меҳтари деҳ худ туву дар деҳ най. *Низомӣ*

РАҲЗАН رهزن *ниг.* **роҳзан.**

РАҲИДАН رهیدن *ниг.* **растан.**

РАҲИЛ *а.* رحیل **1.** кӯч.

Зи пархоши ӯ пеш гирам раҳил,
Наяндозам ин дабба дар пои пил. *Низомӣ*

Саҳаргаҳ чун шавад азми раҳилат,
Мабош аз нолаи шабгир ғофил. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* мурдан, вафот кардан.

Ҳангоми раҳили ман омад, туро васият [мекунам. *Авфӣ*

Дар вақти раҳил Мавлоноро васият карда ва гуфта, ки кушоди кори шумо дар Рум хоҳад буд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

РАҲИМ I *а.* رحم **1.** бачадон, заҳдон.

Раҳим ҷойгоҳи таваллуд ва фарзанд аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ба сабр андар раҳим як қатраи об
Шавад нӯҳ моҳро моҳи ҷаҳонтоб. *Ҷомӣ*

2. хешӣ, хешутаборӣ, қаробат.

РАҲИМ II *а.* رحیم меҳрубон, раҳмкунанда, бахшоянда; *муқобили* **золим.**

Гуфтам: Дили раҳимат кай азми сулҳ дорад?
Гуфто: Магӯй бо кас, то вақти он дарояд. *Ҳофиз*

РАҲИН *а.* رهین **1.** гарав мондашуда, гаравӣ.

Зи баҳри зар зи чӣ гардад раҳини ҳар нокас
Ба ихтиёру иродат касе, ки инсон аст. *«Ҳористон»*

2. *маҷ.* мамнун, мадьюн, миннатдор ва шукргузор.

Ғариқи неъмати ӯ шаҳриёри Кирмон аст,
Раҳини миннати ӯ подшоҳи Ғазнин аст. *Муиззӣ*

... Ба ҷону дил раҳини инъом ва [миннати ӯ шаванд. *Авфӣ*

Ин банда муддатулҳаёт раҳини иноят ва отифати подшоҳ бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

РАҲИҚ *а.* رحیق **1.** холис, соф, беғаш.

Ғизои рӯҳ бувад бодаи раҳиқ, алҳақ,
Ки рангу бӯш занад рангу бӯи гулро дақ. *Ибни Сино*

2. шароби соф, шароби бедурд.

Аз чашмаи хулд деҳ раҳиқам,
Ҳурони биҳишт кун рафиқам! *Шоҳин*

раҳиқи мураввақ шароби софи гуворо.

Раҳиқи мураввақ, ақиқи музоб,
Зароби чу симобу ёқути ноб. *Хоҷу*

РАҲЛ I *а.* رحل лавҳи китобхонӣ, курсичаи хурди китобмонӣ, махсусан барои гузоштани китобҳои муқаддас ҳамчун Қуръон.

Ӯ раҳле ниҳода ва китобе бар он раҳл мутолиа мекард. *Авфӣ*

Рӯзу шаб маҳрами ту қилку давот,
Солу маҳ мӯниси ту раҳлу китоб. *Анварӣ*

РАҲЛ II *а.* رحل **1.** асбоб, анҷом, ҷиҳоз ва рахти хона; **маҳалли раҳл** ҷои иқомат, манзилгоҳ.

...Ҳар мақомро, ки хоҳад, маҳалли раҳлу манзили қасд тавонад дошт. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

2. асбобу анҷоми кӯч ва сафар.

Бо раҳл ва сиқл ва хавос ва мамолик ва бақияти асбоб ба Бастом рафт. *«Равзат-ус-сафо»*

...Раҳл бар пушти ӯ [хар] кашида, саворӣ намудам. *Аҳмади Дониш*

раҳли иқомат афкандан муддати дарозе дар як ҷой манзил кардан.

РАҲМ *а.* رحم меҳрубонӣ, раҳмдилӣ, нармдилӣ, шафқат, аз гуноҳи касе гузаштан.

Бояд ки хашми шумо аз хашми ман беш бошад ё раҳми шумо аз раҳмати ман. *Аҳмади Дониш*

РАҲМАТ *а.* رحمت **1.** меҳрубонӣ, шафқат, ғамхорӣ, дилсӯзӣ; **раҳмат кардан** меҳрубонӣ кардан.

Модари ӯ бар ин меҳрубон аст, раҳмат мебояд кард. *«Таърихи Байҳақӣ»*

раҳмат овардан меҳрубонӣ кардан; раҳм кардан.

Ҳаме раҳмат орад ба ту-бар дилам,
Нахоҳам, ки ҷонат зи тан бигсалам. *Фирдавсӣ*

2. *д.* бахшоиши гуноҳ, афв, омурзиш аз тарафи худо.

Чи хуш гуфт Фирдавсии покзод,
Ки раҳмат бар он турбати пок бод! *Саъдӣ*

◇ **раҳмат ба кафандуздии аввалӣ** *зарб.* дар мавридҳое гуфта мешавад, ки ба ҷои одами бад бадтар аз он ба сари кор меояд.

РАҲМОН *а.* رحمان *д.* бахшоянда, раҳмкунанда (яке аз номҳои худо).

Он чӣ ба дастурии раҳмон диҳанд,
Кай зи паи ғорати шайтон диҳанд!
Хисрави Деҳлавӣ

РАҲН *а.* رهن гарав; ба гарав мондани чизе.

Ин ангуштарии ман ба бозор бар ва ба раҳн неҳ. *Авфӣ*

Гар муриди роҳи ишқӣ, фикри бадномӣ макун,
Шайхи Санъон хирқа раҳни хонаи хаммор дошт.
Ҳофиз

РАҲНАВАРД رهنورد *ниг.* **роҳнавард.**

РАҲНАМО(Й) رهنما(ی) *ниг.* **роҳнамо(й).**

РАҲНАМУН رهنمون *ниг.* **роҳнамун.**

РАҲНАРАФТА رهنرفته **1.** касе, ки роҳ нарафтааст, одами кам роҳ тайкарда; **2.** *маҷ.* одами бетаҷриба, хом.

Хомони раҳнарафта чӣ донанд завқи ишқ,
Дарьёдиле ба ҷӯи далерӣ сар омадӣ. *Ҳофиз*

РАҲО رها халосшуда; наҷотьёфта; озод, халос.

Раҳо нест аз чангу минқори марг
Сари пашшаву мӯр то пилу карг. *Фирдавсӣ*

раҳо кардан а) халос кардан, озод кардан, наҷот додан; сар додан.

Амир Исмоили Сомонӣ ... халқро раҳо кард.
«Таърихи Наршахӣ»

Агар некӯкор бувад, раҳо кунанд ва агар на, ғулли дигаре бар он афзоянд. *Аҳмади Дониш*

б) гузоштан, тарк кардан, вогузор кардан.

Аз шаҳри худ ду фарсанг он сӯй шуда буд ва шаҳрро раҳо карда. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

в) додан, супурдан, мондан.

Чора ҷуз он надидем, ки рахт ва силеҳ ва ҷома раҳо кардему ҷон ба саломат бадар овардем.
Саъдӣ

г) *маҷ.* кушодан, яла кардан.

Оишаро гарданбанде буд аз ҷизъи ямонӣ ва дар он ҷо, ки дасту рӯй шуста буд, раҳо карда буд. Чун ёдаш омад, ба талаби он бирафт.
«Таърихи Табарӣ»

раҳо шудан а) халос шудан, наҷот ёфтан; б) ғурронда шудан, андохта шудан, сар дода шудан.

Ҷон бар мисоли тир аст андар камони қолиб,
Рав, дар нишона ҷӯяш, гар аз камон раҳо шуд.
Шамси Табрезӣ

◇ **аз коми дил раҳо кардан** аз муроди дил маҳрум кардан.

Аз коми дил раҳо кунадаш дасти рӯзгор
Онро, ки дасти ишқи вай аз дил ҷудо кунад.
Анварӣ

РАҲОВАР(Д) رهآور(د) *ниг.* **роҳовар(д).**

РАҲОВӢ رهاوی *мус.* навое аз мусиқӣ.

Лоҷарам аз саҳм он барбати ноҳидро
Банди раҳовӣ бирафт, рафт бирешим зи тоб.
Хоқонӣ

РАҲОН(И)ДАН رهاندن||رهانیدن раҳоӣ додан, халос кардан, наҷот додан.

Маллоҳ дар об рафт, то якеро бираҳонид ва он дигар ҳалок шуд. *Саъдӣ*

Раҳонад хирад мардро аз бало. *Зарбулмасал*

РАҲОӢ رهائی наҷот, халосӣ, озодӣ.

Ба домам наёяд ба сони ту гӯр,
Раҳоӣ наёбӣ, бад-ин сон машӯр. *Фирдавсӣ*

Зи ҳодисоти ҷаҳон як дамам раҳоӣ нест,
Ки ҳодисоти ҷаҳон каҳрабои коҳи ман аст.
Махфӣ

РАҲРАВ رهرو *ниг.* **роҳрав.**

РАҲРАФТА رهرفته *ниг.* **роҳрафта.**

РАҲСАНҶ رهسنج *ниг.* **роҳсанҷ.**

РАҲТ *а.* رهط гурӯҳ, гурӯҳи мардон, қабила, қавм.

Ҳамчунон к-он зоҳид андар соли қаҳт
Буд ӯ хандону гирьён ҷумла раҳт. *Румӣ*

РАҲТӮША رهتوشه *ниг.* **роҳтӯша.**

РАҲӢ I رهی *ниг.* **роҳӣ.**

РАҲӢ II رهی **1.** банда, ғулом, чокар.

Чунон ки буд гумони раҳӣ ба бадаҳдӣ,
Ба оқибат ҳама аҳди ту ҳамчунон омад. *Анварӣ*

Раҳӣ, к-ӯ ба дил шодмон дорадат,
Беҳ аз бадписар, к-ӯ биёзорадат. *Асадии Тӯсӣ*

2. ба мавриди хоксорӣ ба ҷои ҷонишини шахсии 'ман' кор фармуда мешавад.

Ҳар заре, к-офтоб зод аз кон,
Ба раҳӣ борҳо фиристодӣ. *Хоқонӣ*

РАҲҶӮЙ رهجوی *ниг.* **роҳҷӯй.**

РАҶАБ *а.* رجب моҳи ҳафтӯми соли қамарии ҳиҷрӣ.

... Дар моҳи раҷаби соли саду панҷоҳу нӯҳ рафтанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

РАҶАЗ *а.* رجز **1.** *адш.* яке аз баҳрҳои арӯз, ки дар як байти он шаш 'мустафъилун' такрор мешавад.

Дар каффи ту бод оби раз, бар пушт иксунию хаз,
Дар самъ гаҳ шеъру раҷаз, гоҳе сареу гаҳ рамал.
Ломеӣ

2. шеърҳое, ки бештар ҷанговарон ҳангоми ҷанг дар васфи мардонагии худ мехонданд.

Қатаротн абарот бар рухсори ҳумоюни Қосим равон шуда, раҷазе мехонд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ногоҳ шутурсаворе дид, ки меояд ва раҷазе мегӯяд. *«Равзат-ус-сафо»*

РАҶИМ *а.* رجیم **1.** ронда, рондашуда, сангсор шуда.

Саъдиё, ишқ наёмезаду шаҳват бо ҳам,
Пеши тасбеҳи малоик наравад деви раҷим. *Саъдӣ*

2. лаънатӣ, малъун (сифат ва лақаби шайтон).

Шайтони раҷим султони раҳимро аз ҷоддаи савоб мунҳариф гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

РАҶМ *а.* رجم **1.** сангсор кардан.

... Ба раҷм ҳукм кард, ... ба саҳро бурданд ва сангсор карданд. *Авфӣ*

2. дашном додан, ҳақорат кардан; мазаммат, маломат.

Шиққа, ки бахшид ба марде фақир,
Раҷм макун, гар бимурад, гӯ: Бимир!
Хисрави Деҳлавӣ

РАҶО||РИҶО *а.* رجا||رجاء умед, орзу, чашмдошт.

Бо ҳама ҷурмам умед, бо ҳама хавфам раҷост,
Гар дирами мо мис аст, лутфи шумо кимиёст.
Саъдӣ

Раҷои содиқ ва умеди восиқ аст, ки ... аз вай истирдод равад. *«Равзат-ус-сафо»*

РАҶРОҶ *а.* رجراج ларзон, ҷунбон.

Миёни табақа сӯрохе бошад ва ... симоби раҷроҷ дар вай резанд. *«Илми симиё»*

РАҶУЛ *а.* رجل марде, ки ба синни балоғат расидааст.

РАҶУЛИЯТ||РУҶУЛИЯТ *а.* رجولیت **1.** мардӣ.

Чингизхон, ки аз насли тотор буд, аз синни туфулият ба мақоми раҷулият расид.
«Равзат-ус-сафо»

2. мардонагӣ.

Ҳамийят ва руҷулияте, ки дар араб аст, надорӣ.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

РАҶЪАТ||РИҶЪАТ *а.* رجعت **1.** боз гашта омадан; **2.** боз гашта омадани мард ба назди зани талоқшуда.

Аз сари мастӣ дигар бо шоҳиди аҳди шабоб
Раҷъате мехостам, лекин талоқ афтода буд.
Ҳофиз

Се талоқ бар гӯшаи чодири арӯси мулк баст, ба навъе ки раҷъат мумкин набошад.
«Равзат-ус-сафо»

РАҶҶОЛА *а.* رجاله *ҷ.* **роҷил.**

Оммаи лашкар ва раҷҷолаи сипоҳ хӯд ва миғфар бар сар ниҳоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

РЕ номи ҳарфи дувоздаҳӯми алифбои арабии тоҷикии ر ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 200 баробар аст.

РЕВ ریو фиреб, макр, тазвир, ҳила.

Тую модарат — ҳар ду аз ҷанги дев
Бурун овaридам ба рою ба рев. *Фирдавсӣ*

Гар нишинад фариштае бо дев,
Ваҳшат омӯзаду хиёнату рев. *Саъдӣ*

РЕВА ریوه пушта, теппа.

Хок бӯ кард он дигар аз ревае,
Гуфт, к-ин аст аз висоқи бевае. *Румӣ*

РЕВОС I ریواس гиёҳи туршмазаи хушхӯр ва гуворо, ки баргҳои калон-калон дорад ва дар кӯҳҳо мерӯяд, соқаи пуроби, нордонаш хӯрданист, чукрӣ, ревоҷ.

РЕВОС II ریواس ҳила, макр, дурӯягӣ.

Менадорӣ хабар ту, эй наснос,
Қи бувад банду ҳилату ревос... *Саноӣ*

РЕГ I ریگ **1.** сангрезаи судашуда, қум.

Ва аз Фараб то Байканд биёбонест дувоздаҳ фарсанг ва рег дорад. *«Таърихи Наршахӣ»*

реги равон реги аз бод ҳаракаткунанда (дар биёбон).

Дар биёбони хушку реги равон
Ташнаро дар даҳон чи дур, чи садаф. *Саъдӣ*

2. биёбони регзор.

Сипаҳро гузар сӯи Хоразм буд
Ҳамон регу дашт аз дари разм буд. *Фирдавсӣ*

◇ **рег-рег** *киноя аз* зарра-зарра.

Агар меҷӯст мурғе дар миёна,
Ҳамеша рег-регаш сангдона. *Хисрави Деҳлавӣ*

рег шудан майда шудан, ба гарду хок мубаддал шудан.

Ҳама рег шуд зери наъл андарун
Чу карбоси оҳордода ба хун. *Фирдавсӣ*

рег дар кафш доштан *киноя аз* ғараз ва мақсади пинҳонӣ дар коре доштан.

Агар реге ба кафши худ надорӣ,
Чаро боист шайтон офаридан. *Носири Хисрав*

рег дар кафшу кайк дар шалвор афтодан *киноя аз* дучор шудан ба тарсу бим, ҳарос ва ташвиш.

Ҳазар он гаҳ кунӣ, ки дарфитадат
Рег дар кафшу кайк дар шалвор. *Саноӣ*

РЕГ II||РЕК ریگ||ریک некбахт.

Сухан гуфтани нағзу кирдори нек
Бимонад чунон то ҷаҳон аст рек. *Фирдавсӣ*

РЕЖ ریژ ком, мурод, мақсад, ҳавас.

Дидӣ ту режу ком бад-ӯ андарун басе,
Бо ридакони мутриб будӣ ба фарру зеб. *Рӯдакӣ*

Туро режи он аст, кушта шавам,
Дар ин орзу ман ба сар медавам. *Фирдавсӣ*

рез ریز *асоси замони ҳозираи* **рехтан.**

РЕЗ ریز майда, ҳар чизи хурд; қатра; як қулт, як ҷуръа.

Эй файзи раҳмати ту равон сӯи осиён,
Резе бирез бар дили Хоқонӣ аз сафо! *Хоқонӣ*

рез-рез реза-реза, парча-парча, пора-пора.

Ба дажхим фармуд, то теғи тез
Бигирад, танашро кунад рез-рез. *Фирдавсӣ*

В-эй басо рояти адӯшиканон
Рез-рез аз дуои пиразанон. *Саной*

РЕЗА ریزه порчаи хурд, чизи майда, ҳар чизи бисьёр хурд.

Дарвеш ба ҷуз бӯи таомаш нашунидӣ,
Мурғ аз паи нон хӯрдани ӯ реза начидӣ. *Саъдӣ*

Сипехри баршуда парвизанест хунафшон,
Ки резааш сари Кисрову тоҷи Парвез аст. *Ҳофиз*

реза-реза хурд-хурд, майда-майда.

Фардо, ки реза-реза шавад тан ба зери хок,
Бархезаму чу зарра дароям зи равзанат. *Ҳилолӣ*

◇ **резаи симин** *кинoя аз* ситорагон.

РЕЗААНДОМ ریزه‌اندام хурд, хароб; лоғар, лоғарбадан.

Аспҳои мо бар акси мо бувад — резаандом ва камқувват. «*Таърихи Фаришта*»

РЕЗАХОНӢ ریزه‌خوانی сухани оҳиста, гапи маҳину борик; замзама.

РЕЗАХӮР ریزه‌خور касе ки пасмондаи дастархони касонро чида мехӯрад.

Шоири муфлиқ манам, хони маонӣ мароcт,
Резахӯри хони ман Унсурию Рӯдакӣ. *Хоқонӣ*

РЕЗАЧИН ریزه‌چین касе, ки чизҳои аз дастархон партофташударо мечинад; хӯшачин; *маҷ.* мӯҳтоҷи лутфу эҳсони касе; судбардор.

Мо ҳама уммедворони туем,
Резачини хони эҳсони туем. *Румӣ*

РЕЗИДАН ریزیدن рехтан, рехта шудан; *маҷ.* аз ҳам ҷудо рехтан, фарсуда шуда рехтан.

... Ба канори Даҷла ба ду ним заданд ва тани ӯро ҷиҳати эътибор аз ду ҷониби шаҳр биёвехтанд, то бипӯсид ва бирезид. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

РЕЗОН ریزان 1. рехташаванда, равон, пошанда.

Субҳдам, ё раб, кавокиб буд резон аз сипеҳр
Ё на, бар дарди дили ман чашми гардун мегирист. *Ҷомӣ*

2. рехта истода, пошида истода.

РЕҚ ریک *ниг.* рег II.

РЕКОША||РЕКОСА ریکاشه||ریکاسه хорпушт, хорпушти калон.

Қасе кард натвон зи заҳр ангубин,
Насозад зи рекоша кас пӯстин. *Унсурӣ*

рес ریس *асоси замони ҳозираи* ресидан, риштан.

РЕС ریس нахи тофташуда.

Маънияш пинҳону ӯ дар пеши халқ,
Халқ кай бинанд ғайри реси далқ?! *Румӣ*

РЕСИДАН ریسیدن 1. риштан, бо чарх аз пахта, абрешим, пашм ва ғ., ресмон тайёр кардан; 2. *маҷ.* фиғон кардан, зорӣ кардан, фарьёд кашидан.

РЕСМОН ریسمان нах, таноб, расан.

Фалак чу дид сарамро асири чанбари ишқ,
Бибаст гардани сабрам ба ресмони фироқ. *Ҳофиз*

◇ **ресмон дароз кардан** ба касе вақту фурсати дароз додан; имкон ва озодии амал додан.

Навомӯзро ресмон кун дароз,
Набигсил, ки дигар набиниш боз. *Саъдӣ*

ба ресмони *касе* **ба чоҳ афтодан** (**ё рафтан, шудан**) *кинoя аз* ба сабаби шахсе ба бало дучор шудан.

Тарки ватан касе ба иродат намекунад,
Юсуф ба ресмони Зулайхо ба чоҳ рафт.*

Ресмони сустсурат ҳаст чоҳ,
Ту бад-ин ресмон марав дар чоҳ. *Хоҷу*

РЕСМОНБОЗ ریسمان‌باز дорбоз, касе, ки болои ресмон бозӣ ва рақс мекунад.

Нағма дар маҳфили тамошояш
Ресмонбози тори танбӯр аст. *Саиди Ашраф*

РЕХАН||РИХАН ریخن касе ё ҳайвоне, ки бемории исҳол дорад, дарунрав.

Яке олуда кас бошад, ки шаҳреро биёлояд,
Ҳам аз говон яке бошад, ки говонро кунад рихан. *Рӯдакӣ*

РЕХТА ریخته 1. *феъли ҳол ва сифати феълии замони гузаштаи рехтан;* 2. *адш. порчаи манзум ё мансуре ки* ба ду ё чандин забон гуфта шудааст.

Хунам чу шавад рехта, мастӣ кунад он чашм,
Аз рехта завқ асту тараб дар сари ҳинду. *Камоли Хуҷандӣ*

забони рехта забони омехта, махсусан аз форсӣ ва ҳиндӣ; 3. шарбат ва давои нӯшиданӣ, ки бо шакар тайёр мекунанд.

РЕХТАГАР ریخته‌گر касе, ки мис ё металлҳои дигарро гудохта, дар қолиб рехта, зарф ва олоти гуногун месозад.

Рӯзе маро зане бигирифту ба дӯкони рехтагар бурд, ки ҳамчунин ман мутаҳайир шудам, ки он чӣ буд? *Ҷомӣ*

РЕХТАН ریختن 1. равон кардан, ҷорӣ кардан; чакондан, таровиш додан.

Бе лаби лаъли ту сармастон шароби нобро
Аз қадаҳ хӯрданду аз мижгон ҳамон дам рехтанд. *Ҷомӣ*

2. нисор кардан, афшондан.

Ҳама зарру анбар биёмехтанд,
Зи шодӣ ба сар-бар ҳамерехтанд. *Фирдавсӣ*

3. фарсуда шудан, пӯсидан, аз ҳам ҷудо шудан.

Яке аз мулуки Хуросон султон Маҳмуди Сабуктагинро ба хоб дид, ки ҷумла вуҷуди ӯ рехта буд. *Саъдӣ*

4. маъданеро гудохта ба қолиб андохтан.

Сад ҳазорон сурат андар қолаби ҳусну ҷамол
Рехтанд, аммо зи ту матбӯътар кам рехтанд. *Ҷомӣ*

РЕХТАПО ريختهپا аспе, ки поҳояш хубу мутаносиб афтодааст.

Сахтсум, нармдум, огандасурин, паҳнкафал,
Чарбмӯ, хушкпай, афрохтасар, рехтапо.
Санҷари Кошӣ

РЕЧОР||РЕЧОЛ ريچار||ريچال 1. мураббо, мураббои меваҳои гуногун, ки дар шинни пухта шудааст.

Яке гарми бирьёну нон аз бараш,
Намакдону речор гирд андараш. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* гапи беҳуда, гапи беҷо, сафсата, гапи бесару нӯг.

РЕШ ريش 1. захм, яра, ҷароҳат.

Марҳам нагардад реши маро панди дӯстон,
В-андар дилам ҷароҳати гуфторшон бимонд.
Хисрави Деҳлавӣ

Раҳм бар ҳоли хеш бояд кард,
Марҳаме сарфи реш бояд кард. *Бедил*

2. захмдор, ярадор, захмӣ, маҷрӯҳ.

Дигар аз бетоқатӣ ҳоҳам гиребон чок зад,
Чанд бӯсам синаи решу дили афгорро! *Ҳилолӣ*

Аҳшо ва амъои ӯ аз талхӣ реш шуд. *Авфӣ*

◇ **реш ба филфил огандан** *киноя аз* бо ягон кор ё гапи нописандида дарди касеро сахттар кардан.

Дар ин андеша монда Ром бедил,
Чу реше буд оганда ба филфил.
Фахриддини Гургонӣ

РЕША ريشه 1. нах, торҳои пахтагин ё абрешимӣ, ки аз чизе овезон мебошад, шилшила.

Ба гавҳар ҳаме решаҳо бофта,
Зи бар шушаи зар бар ӯ тофта. *Фирдавсӣ*

решаи дастор фаши салла.

В-он кӣ аз рӯи кибриё дар баст
На ба авни сипоҳу ирзи савор,
Тахти хоқон ба гӯшаи болиш,
Тоҷи қайсар ба решаи дастор. *Анварӣ*

2. бех, бехи рустанӣ; ◇ **реша баровардан** қобилияти истодагӣ доштан, мустақил шудан, сари пои худ истодан.

Сарфарозӣ нест аз нашъунамо матлаб маро,
Хоҳам аз худ решаи худро барорам ҳамчу сарв.
Соиб

реша кардан ҷой кардан, мустаҳкам шудан.

Хорест ғам, ки дар дили мо реша кардааст,
Морест печутоб, ки дар ошёни мост. *Соиб*

реша печидан *бар чизе киноя аз* дил бастан ба чизе.

Напечад бар дили кас решаи шавқи гирифторӣ,
Чу нахлам, то гиреҳ во мекунӣ, сар то ба по домам.
Бедил

реша-реша шудан пора-пора гаштан, ҷиғда-ҷиғда шудан.

Бо ақл гаштам ҳамсафар як кӯчаро аз бекасӣ,
Шуд реша-реша доманам аз хори истидлолҳо.
Соиб

РЕШИДА I ريشيده 1. фаши салла; 2. матоъи абрешимии нақшин.

Гуфт бар парниёни решида
Табла(-н) аттор шуд парешида. *Унсурӣ*

РЕШИДА II ريشيده 1. *феъли ҳол ва сифати феълии* решидан; 2. *маҷ.* рангпарида.

Рухам аз ранги туст решида,
Дилам аз зулфи туст печида. *Унсурӣ*

РЕШИДАН ريشيدن захмӣ шудан, маҷрӯҳ шудан.

Решид дилам, дар ҷигарам реша давонид
Ҳар хор, ки дар пои сагони ту халидо. *Савдо*

РЕЪДА||РАЪДА *а.* رعده ларза, ҷунбиш.

Чандон ки ӯро таскин карданд, ӯ музтарибтар буд ва реъдаи аъзои ӯ зиёдтар. *Авфӣ*

РЕҒ ريغ душманӣ, кина, адоват.

Ҷаҳон вежа кардам ба бурранда теғ,
Ҷаро дорад аз ман ба дил шоҳ реғ? *Фирдавсӣ*

РЕҲ *а.* ريح 1. бод, шамол.

Бехи дилро чу реҳи сарсар канд,
Шохи ҷонро риёҳ бифристад. *Ҳоқонӣ*

2. бӯй.

РЕҲЛАТ *а.* رحلت 1. кӯчидан, ҳиҷрат кардан аз ҷое ба ҷое.

Чун бар реҳлат ҷозим шуданд... аз шаҳр берун шуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* мурдан, вафот кардан.

Айби мастон макун, эй хоҷа, к-аз ин кӯҳна работ
Кас надонист, ки реҳлат ба ҷӣ сон хоҳад буд.
Ҳофиз

Ту ногоҳ реҳлат кунӣ ва аз ту фарзанде намонад. *Авфӣ*

бори реҳлат (бар)бастан *киноя аз* мурдан, вафот кардан.

Чун бибандӣ бори реҳлат з-ин диёр,
Не писар, не духтарат ояд ба кор. *Ҷомӣ*

РИБАТ||РАЙБАТ *а.* ريبت *ниг.* **райб.**

Сухани ту [Димна] бар шафқату насиҳат маҳлул меафтад ва рибату шубҳат дар ҳаволии ин маҷоли дахл намеёбад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

РИБО *а.* ربا 1. нашъунамо, зиёдшавӣ, афзунӣ; 2. судхӯрӣ, фоидабарӣ; суд, фоида.

Банӣ-Умайя дар айёми ҷоҳилият рибо намехӯрданд. *«Равзат-ус-сафо»*

РИБОХОР(А) (ه)رباخوار судхӯр, фоидахӯр, он кӣ ба фоиз ва танзил ба мӯҳтоҷон пул қарз медиҳад.

Рибохоре аз нардбоне фитод,
Шунидам, ки ҳам дар нафас ҷон бидод. *Саъдӣ*

Гарчи касеро зи дирам ҷора нест,
Лек хасисе чу рибохора нест. *Хисрави Деҳлавӣ*

РИБОЪ *а.* رباع *ҷ.* **рабъ.**

Дар он қилоъ ва рибоъ ду ҳазор бутхона ёфтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

РИБЪ *а.* ربع таби се рӯз дар миён.

Соҳиби таби рибъ чун дар ин об дарояд, халос шавад. *«Равзат-ус-сафо»*

РИБҚА *а.* ربقه 1. ҳалқаи ресмон, ҳалқаи ришта; 2. юғ, гарданбанд.

Ҳар кас хоҳад, ки дўст ва душман ... дар рибқаи тоати ў оянд, бояд ки ў ғизодори эшон бошад. *Авфӣ*

Агар бар дараш марг, агар зиндагист,
Сар оварда дар рибқаи бандагист. *Ҷомӣ*

РИВОЯ||РИВОЯТ *а.* روایه||روایت нақл кардани сухан ё хабар аз қавли касе; достон, қисса, нақл.

Ва ин сухан зиёдат аз се ҳазор сол аст, пас ин ҳисорро бад-ин ривоят вай бино кардааст. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ривоят аз ў кун, на аз гул, Камол,
Қ-аз он сад варақ ин ривоят хуш аст. *Камоли Хуҷандӣ*

РИВОҚ *а.* رواق *ниг.* **равоқ.**

РИВОҶ *а.* رواج 1. равнақ, нашъунамо, пешрафт, тараққӣ.

Ва умарои эшон тараққӣ ва ривоҷи дигарро нахоҳанд ва нагузоранд. *Аҳмади Дониш*

2. бозоргир будан, часпон будани бозори чизе.

Чанд худро пеши мо қимат ниҳӣ, эй порсо,
Худфурўширо ривоҷе нест дар бозори мо. *Ҷомӣ*

РИДАК ریدک ғулом, ғуломи ҷавон.

Парастанда бо ридаки моҳрўй
Сухан гуфт з-он паҳлави номҷўй. *Фирдавсӣ*

РИДДАТ *а.* ردت аз дин гаштан, махсусан аз дини ислом.

Аҳли Бухоро мусулмон шуданди ва боз чун араб бозгаштанди, риддат оварданди ва Қутайба се бор эшонро мусулмон карда буд. *«Таърихи Наршахӣ»*

РИДО *а.* ردا болопўш, або, либосе, ки аз болои либосҳои дигар мепўшанд; ҷома.

Ҳошо, ки ман либоси саломат кашам ба дўш,
Гар ишқам аз палоси маломат ридо кунад. *Ҷомӣ*

Ва ридои худро он ҳазрат густурда, ўро бар он ҷо нишонид. *«Равзат-ус-сафо»*

РИЁ *а.* ریا худро некўкору хайрхоҳ нишон додан, некўкорӣ ва покдоманиш зоҳирӣ, кореро барои намуди зоҳирӣ кардан.

Боданўше, ки дар ў ҳеҷ риёе набувад,
Беҳтар аз зўҳдфурўше, ки дар ў реву риёст. *Ҳофиз*

На ҳукми ў ба таҳаввур, на адли ў ба нифоқ,
На ҳилми ў ба такаллуф, на ҷуди ў ба риё. *Манучеҳрӣ*

риё кардан мунофиқӣ кардан, дурўягӣ кардан.

Азбаски кибриёи ҷамол аст дар сараш
Бар ошиқон чаро ба такаббур риё кунад? *Анварӣ*

РИЁЗАТ *а.* ریاضت 1. ранҷ, машаққат, заҳмат, ранҷ додан ба бадани худ.

Риёзат ба мартабае расонид, ки [Саноӣ] ҳамвора дар Ғазнин пойбараҳна мегардид. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

риёзати шоққа меҳнати сахт.

Амирзода ... дар мадраса даромада, ба риёзати шоққа дар таҳсили улум машғул шуда. *Аҳмади Дониш*

2. парҳезгорӣ, порсоӣ, зоҳидӣ.

Аз ғояти риёзат ва ибодат рангаш зард гашта ... *«Равзат-ус-сафо»*

3. асп ром кардан, ром кардан.

РИЁЗАТКАШ ریاضت کش парҳезгор, зоҳид.

Риёзаткашӣ, ҷоми нўшин бинўш,
Бараҳнатанӣ, далқи шамъӣ бипўш. *Хоҷу*

Риёзаткаш аз баҳри ному ғурур,
Ки табли тиҳиро равад бонг дур. *Саъдӣ*

РИЁЗӢ *а.* ریاضی илми ҳисоб, илме, ки аз миқдор ва адад баҳс мекунад, математика.

Дабирӣ ва шоирӣ аз илми мантиқ аст ва мунаҷҷимӣ аз фурўи илми риёзӣ. *Низомии Арўзӣ*
Шуд аз фусҳати хотири огаҳаш
Риёзи риёзӣ тамошогаҳаш. *Ҷомӣ*

РИЁКОР ریاکار касе, ки худро дар зоҳир покдоман ва хайрхоҳ нишон медиҳад, дурўя.

Гуноҳомурзи риндони қадаҳсор,
Батоатгири пирони риёкор ... *Ҷомӣ*

РИЁСАТ *а.* ریاست *ниг.* **раёсат.**

РИЁӢ ریائی мансуб ба риё, риёкорона, аз рўи мунофиқӣ.

Заҳир, сахт ғалат кардию надонистӣ,
Ки аслу фаръи муҳиббони ту риёӣ буд. *Заҳири Форьёбӣ*

Ман аз пири муғон дидам кароматҳои мардона,
Ки ин далқи риёиро ба ҷоме барнамегирад. *Ҳофиз*

РИЁҲИН *а.* ریاحین *ниг.* **раёҳин.**

РИЗВОН *а.* رضوان 1. хушнудӣ, хурсандӣ, ризомандӣ; 2. *маҷ.* биҳишт.

Ҳоҷати ман дар ду олам ҷуз гули рўи ту нест,
Равзаи ризвони ман ғайр аз сари кўи ту нест. *Туғрал*

Ман биҳишт нанўшам зи дасти соқии ризвон,
Маро ба бода чӣ ҳоҷат, ки масти рўи ту бошам. *Саъдӣ*

РИЗО *а.* رضا розигӣ, хушнудӣ, қаноатмандӣ.

... Гуфтанд, ки хомўшӣ аз вай аломати ризо бошад. *«Таърихи Наршахӣ»*

Маро ба банди ту даврони чарх розӣ кард,
Вале чӣ суд, ки сарришта дар ризои ту баст. *Ҳофиз*

ризо додан розигӣ додан; итоат кардан, таслим шудан.

... Ва амирии Бухороро ба вай дод ва амир Исмоил бад-он ризо дод ва амир Наср бозгашт. *«Таърихи Наршахӣ»*

дар мақоми ризо будан ба сарнавишти худ розӣ будан.

Биё, ки ҳотифи майхона дўш бо ман гуфт,
Ки дар мақоми ризо бошу аз қазо магрез. *Ҳофиз*

РИЗОТАЛАБ رضاطلب ба хушнудии касе кўшишкунанда, розигии касеро талаб ва орзукунанда, ризоҷў.

Он зан азим мувофиқ ва ҳамул ва ризоталаб омад. *Авфӣ*

РИЗОЪ *а.* رضاع ширхорагӣ, давраи ширхўрии кўдак.

Одамӣ..., чун айёми ризоъ ба охир расад, дар машаққати таъаллум ... афтад. *«Калила ва Димна»*

РИЗОЙ رضاعی ҳамшир, ду бачаи аз пистони як модар шир макида; **бародари ризой** бародари ҳамшир; **хоҳари ризой** хоҳари ҳамшир.

РИЗОЧӮ رضاجو он кӣ хушнудии касеро мехоҳад, хоҳони ризояти касе.

РИЗҚ *а.* رزق рӯзӣ, қут, хӯрок.

Ризқ ҳарчанд бе гумон бирасад,
Шарти ақл аст ҷустан аз дарҳо.
Гарчи кас беаҷал намемирад,
Ту марав дар даҳони аждарҳо. *Саъдӣ*

ризқи мақсум ризқи қисмат шудаи рӯзмарра, насиб, расамат.

Ду чиз мухолифи ақл аст: хӯрдан беш аз ризқи мақсум ва мурдан пеш аз вақти маълум. *Саъдӣ*

РИКОБ I *а.* رکاب узангу.

Чун пой бар рикоб ниҳод, даволи рикобаш бигусаст. *«Таърихи Табарӣ»*

... Хост, ки савор шавад, дарвеше биёмад ва рикоби ӯ бигирифт. *Авфӣ*

◇ **рикоби гирон** мутаҳаммилӣ, ботамкинӣ, дар ҷанг собитқадам будан, бо ҳамлаи душман аз ҷо нарафтан.

Инони савлати Ҷайҳун чунон фурӯ гирам,
Ки аз рикоби геронам баровард фарьёд. *Анварӣ*

рикоб афшондан тайёрии саворӣ дидан, азми роҳ намудан.

Пас аз соле рикоб афшонд бар роҳ,
Сӯи мулки Сипоҳон ронд бунгоҳ. *Низомӣ*

рикоб гарон кардан *киноя аз* омода шудан барои ҳуҷум ба душман.

Ҳар куҷо ронзи азми ту гарон кард рикоб,
Бар сари тавсани афлок тавон кард афсор.
Анварӣ

З-ӯ дили душман гарон гардад, сари душман сабук,
Чун сабук кардӣ инону чун гарон кардӣ рикоб.
Муиззӣ

рикоб гарон шудан *киноя аз* нишастан бар асп, савор шудан ба асп бо қасди ҷанг; **рикоб гирифтан** а) барои савор шудан тасмаи узангуро ба даст гирифтан; б) *киноя аз* хурмат кардан, мӯҳтарам шумурдан.

Гар офтоб на аз ҷоҳи субҳдам имрӯз,
Ки чун савор шудӣ, моҳи нав рикоб гирифт.
Заҳири Форьёбӣ

рикоб дароз кардан *киноя аз* савор шудан ба аспи саркаш.

Гаҳ таънае аз ин, ки рикобаш дароз кун,
Гаҳ базлае аз он, ки инонаш фурӯ гузор! *Анварӣ*

рикоб соидан *киноя аз* азми ҷанг кардан.

Ҳар куҷо сояд рикобу ҳар куҷо ронад сипоҳ,
Нусрат ӯро раҳбар асту давлат ӯро роҳбар.
Муиззӣ

рикоб ҷунбидан *киноя аз* тайёрӣ ба савор шудан.

Чун биҷунбад рикоби мансурат
Эй қиёмат, ки он замон бошад! *Анварӣ*

дар рикоб андохтан савор шуда ҳамроҳи худ касеро бурдан; **дар рикоб истодан** *киноя аз* омода будан ба ҷанг.

Чу гуфт ин сухан, дар рикоб истод,
Баровард бозу, инон баркушод. *Низомӣ*

РИКОБ II *а.* رکاب пиёла, ҷоми май, қадаҳ, соғар.

Хонча кун, суннати муғон меор
Дар булӯрин рикоб май як бор. *Хоқонӣ*

◇ **рикоби мардафкан** *киноя аз* пиёлаи калони пур аз май.

Акнун, ки инони умр дар дасти ту ҳаст,
Дар дасти ту он рикоби мардафкан беҳ. *Хоқонӣ*

рикоби сегона *киноя аз* пиёлае, ки се паймона май дар худ мегунҷонад, як пиёла ба ҷои се пиёла.

Соқиё, асп чоргома бирон,
То рикоби сегона бистонем. *Хоқонӣ*

РИКОБДОР رکابدار касе, ки рикоби аспи подшоҳ ва одами давлатмандро гирифта, ӯро савор мекунад ва худаш пиёда роҳ меравад.

... Бо як рикобдор ва ду ҷанибат аз шаҳр берун омад. *Авфӣ*

Даҳшат ба рикобдор ғалаба кард, саросема аз кӯҳ ба поён омад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

РИМ ریم чирки ҷароҳат.

Аз дастҳои вай дар зимистон хун ва рим равон гашта. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **рими оҳан** карахши рӯи оҳан, ки дар вақти болға задан аз он мерезад.

РИМАН ریمن *шакли кӯтоҳшудаи* **аҳриман.**

Ҳиммат шавад ҳиҷоб миёни ману назар,
Гар ман назар ба олами риман даровараам. *Хоқонӣ*

РИМОЛ *а.* رمال *ҷ.* **рамл** 1.

Чи ҳомуну кӯҳат, чи сангу римол,
Зи раҳ бозпасмондагон пурс ҳол. *Саъдӣ*

РИМОЯТ *а.* رمایت тирандозӣ.

Дар илми римоят бар ақрон мубоҳот менамоям.
Авфӣ

РИМОҲ *а.* رماح *ҷ.* **румҳ.**

Пушти ӯю пои ӯю гӯши ӯю гарданаш
Чун камону чун римоҳу чун синону чун миҷан.
Манучеҳрӣ

Мабодо сайди доми римоҳ ва кӯфтаи сиҳоми фано гардӣ. *Авфӣ*

РИНД رند 1. зирак, хушьёр, озодфикр; бебок, бепарво нисбат ба аҳкоми шариат.

Айби риндон макун, эй зоҳиди покизасиришт,
Ки гуноҳи дигарон бар ту нахоҳанд навишт.
Ҳофиз

Шабравони дил ба шаҳристони зулфаш меравaнд,
Қай бувад фикри асас риндони дурдошомро.
Туғрал

2. айёш, ишратӣ, майхӯр.

Эй бодануӯшӣ, ёд намеоядат, ки ту
Хуш мехӯрӣ зи ҷоми яке ринди сангсор.
Шамси Табрезӣ

Молиши риндон ва фосиқон вақте аз подшоҳ писандидаояд, ки ба нафси худ аз фуҷур парҳезад. *Аҳмади Дониш*

РИНДОНА رندانه риндӣ; бебокона.

Ҳамчу Ҳофиз ба рағми муддаиён
Шеъри риндона гуфтанам ҳавас аст. *Ҳофиз*

РИНДӢ رندی 1. *бебокӣ, бепарвоӣ нисбат ба аҳкоми шаръ.*

Менамояд гарчи манъ аз пешаи риндӣ маро
Гоҳ фикри зӯҳду гаҳ андешаи тақво маро ... *Шоҳин*

2. айёшӣ, ишратпарастӣ, майхӯрӣ.

Ҳофизо, май хӯру риндӣ куну хуш бош, вале
Доми тазвир макун чун дигарон Қуръонро. *Ҳофиз*

РИОЯ||РИОЯТ *а.* رعایه||رعایت 1. нигоҳдорӣ, посдорӣ.

Ҳоҷатҳои эшонро раво кардӣ ва риояти ҳуқуқи эшонро бар хештан воҷиб дидӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

Дар боби риояти раоё васияте чанд ... фурӯ хонд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. меҳрубонӣ, навозиш.

Ханда бошад риояти хубон,
Бӯса бошад инояти хубӣ. *Мушфиқӣ*

То чанд бори меҳнат бар дил тавон зи айём?
Як ҷав риояте кун, бедард, нотавонро! *Махфӣ*

РИСОЛА *а.* رساله 1. мактуб, нома, хат.

Қосидро гирифтанд ва рисоларо бихонданд. *Саъдӣ*

Зи пардаҳои дили хунфишон чу нома нависам,
Ки хомаи мижа таҳрири он рисола намояд! *Мушфиқӣ*

... Ба тариқи сулҳу салоҳ даромада, роҳи рақима ва рисоларо кушодаед. *Аҳмади Дониш*

2. асар, таълифи мухтасар оид ба як соҳаи илм.

Ҳикояти шаби ҳиҷрон на з-он ҳикоятҳост,
Ки шаммае зи баёнаш ба сад рисола барояд. *Ҳофиз*

РИСОЛАТ *а.* رسالت 1. *ниг.* **рисола**; 2. сафирӣ, элчигӣ.

Ӯро ба рисолат ба ҷое фиристода буд. *Авфӣ*

Агар малик маслиҳат бинад, маро ба рисолат назди пилон фиристад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

3. *д.* нубувват, пайғамбарӣ, расулӣ аз тарафи худо ба бандагон.

РИТЛ *а.* رطل *ниг.* ратл II.

Буданӣ буд, май биёр акнун,
Ритл пур кун, магӯй беш сухун. *Рӯдакӣ*

Аввал падари пир хӯрад ритли дамодам,
То мудданён ҳеҷ нагӯянд ҷавонро. *Саъдӣ*

РИФОҚ *а.* رفاق *ҷ.* рафқа||рафқат.

Гуфт сӯфиро, бирав сӯи висоқ,
Як гилем овар барои ин рифоқ. *Румӣ*

РИФОҲ *а.* رفاه *ниг.* рафоҳ.

РИФЪАТ *а.* رفعت *ниг.* рафъат.

РИФҚ *а.* رفق нармӣ, мулоимат, мадоро, меҳрубонӣ, лутф.

Чун дар каффаи ахлоқи он ... қаҳр ва саёсат омадааст, бояд ки дар каффаи хулқи мо рифқ ... бошад. *Авфӣ*

Ба иборати ширин ва рифқи тамом зарари онро боз намоям. *«Анвори Суҳайлӣ»*

РИХАН ریخن *ниг.* **рехан.**

РИШ ریش мӯйҳои чакка ва манаҳи мардон.

Риши худро ҳаме хизоб кунӣ,
Хештанро ҳаме азоб кунӣ. *Рӯдакӣ*

◇ **риш кандан** *киноя аз* ташвиш ва заҳмати бефоида кашидан.

Он курраяк ба модари худ гуфт: Чун ки мо
Обе ҳамехӯрем, сафире ҳамезананд?
Модар ба курра гуфт: Бирав, беҳуда магӯй!
Ту кори хеш кун, ки ҳама риш мекананд! *Саноӣ*

риш шона задан *киноя аз* омода шудан ба коре.

Яке аз ҷамъ харфурӯшона
Баҳри он кор риш зад шона. *Ҷомӣ*

риш дар дасти дигаре доштан ихтиёри худро ба дасти дигаре супурдан, дар кору рафтор мустақил набудан.

Ҳар кӣ дил пеши дилбаре дорад,
Риш дар дасти дигаре дорад. *Саъдӣ*

пеши *касе* **риш доштан** назди касе ҳурмату эътибор доштан.

Пеши муфтӣ бе қабули ришва кас рише надошт,
Баҳри мард ислоҳи кори халқ чун даллок кард. *Шафеи Асар*

Чу бе зар пеши кас рише надорад ҳоҷа, ҷо дорад,
Ки ҷои сиккаи мардӣ шуморад сиккаи зарро. *Мӯҳсини Таъсир*

ришу қайчӣ — ҳар ду дар дасти шумост *зарб.* яъне ҳамаи ихтиёрот ба дасти шумост.

РИШВА||РИШВАТ *а.* رشوه||رشوت пул ё чизе, ки ба шахси соҳибмансабе барои ба нафъи пул ё чиздиҳанда иҷро кардани ягон кори ғайриқонунӣ ё ноҳақ дода мешавад, пора.

Ба ришвати пинҳон ва ба ҳар маъно ба ҳеҷ чизе хештанро олуда накард. *«Таърихи Наршахӣ»*

Мӯҳтасиб, ришва ҳаром аст, ту хоҳӣ хӯрдан,
Ман ҳам ар май хӯрам, инсоф куну хурда магир! *Шоҳин*

Ва ҳам инчунин дар обе, ки ҳанӯз аз манбаъ наҷӯшида, мироб ришва ситонад. *Аҳмади Дониш*

РИШВАТСИТОН رشوتستان порахӯр, ришвахӯр.

Бигӯ, он чӣ донӣ, ки ҳақ гуфта беҳ,
На ришватситонию, на ишвадеҳ. *Саъдӣ*

РИШГОВ ریش گاو аҳмақ, аблаҳ, гоҷ; хомтамаъ.

Гуфт бо вай писар, ки, ӯй бобо,
Кӣ бувад ришгов, гӯй бобо! *Ҷомӣ*

Марде аз дигаре пурсид: Ришгов кист? Гуфт: Он кӣ аз бом то шом дар кӯю барзан гардад ба умеди он, ки нақде дар роҳ ёбад.*

РИШОША *а.* رشاشه *ниг.* **рашоша.**

ришт رشت *асоси замони гузаштаи* **риштан.**

РИШТ رشت табиат, ниҳод, сиришт.

РИШТА I رشته 1. *феъли ҳол ва сифати феъли замони гузаштаи* **риштан**; 2. ресмон, нах.

Ҳаме ришта хонӣ каманди маро,
Бубинӣ кунун танг банди маро. *Фирдавсӣ*

Натавон дӯхт ҷуз ба риштаи васл
Ҷигаре, к-аз фироқ гардад ҷок. *Ҷомӣ*

◇ **риштаи борон** *киноя аз* бороне, ки пайваста меборад, борони сим-сим.

Аз ҳавои тар барафрӯзад чароғи ишратам
Риштаи борон бувад шерозаи ҷамъиятам. *Соиб*

риштаи сардаргум кори дарҳам-барҳам, кори бесару нӯг.

Қасе аз риштаи сардаргуми мо огаҳӣ дорад,
Ки шаб аз хор-хори дил ба бистар сӯзан афшонад. *Соиб*

риштаи субҳ *киноя аз* субҳи козиб.

Яке дар абри баҳорӣ нигар, ки риштаи субҳ
Чӣ гуна мегусилад донаҳои лӯълӯъро. *Хисрави Деҳлавӣ*

риштаи таб ресмоне, ки аз рӯи ақидаи хурофӣ духтари ба шавҳар нарасида бо дасти чап ресида, бар он афсун мехонад, ва ё мулло бо дуо риштаро гиреҳ баста гӯё таби беморро бо он мебандад.

Кушоишҳо бувад дар интиҳо аз бастагӣ дилро,
Гиреҳ аз риштаи таб уқдаи табхол накшояд. *Соиб*

риштаи умр а) риштае, ки бо гузашти ҳар як соли умр ба он гиреҳе мезадаанд ва синни кас аз адади гиреҳҳои он маълум мешудааст.

Гавҳари дандон зи пирӣ рехт чун шабнам ба хок,
Уқдаҳо дар риштаи умр аз шумори сол монд. *Соиб*

б) давомати умр; **ришта дароз додан** *киноя аз* мӯҳлат ва фурсат додан.

Бар дили осуда нахоҳӣ гиреҳ,
То битавон, ришта дарозаш бидеҳ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ришта дароз кардан *киноя аз* давом додан, дароз кашондан, кашол додан.

Ҷон дар орамида мешавад аз изтироби ишқ,
Ин риштаро дароз кунад печу тоби ишқ. *Соиб*

ришта задан *киноя аз* паймудани замин, чен кардан; тасвия, ҳамвор намудан ва рост кардан.

Чу азми ҷаҳон гаштан оғоз кард,
Ба ришта задан риштаҳо соз кард. *Низомӣ*

риштаи ақд бастан никоҳ бастан, издивоҷ кардан.

Ин ҳар ду ба ҳам хуҷаста бодо,
Дар риштаи ақд баста бодо. *Ҳилолӣ*

риштаи дурри самин рехтан *киноя аз* шеър ва суханҳои нағз гуфтан ва навиштан.

Рехт басе риштаи дурри самин,
Гашт ба як ришта сиришта замин. *Хисрави Деҳлавӣ*

ришта ба ангушт бастан *киноя аз* он кӣ барои ёдоварии чизе ба ангушт ресмон мебанданд.

Ғофил машав зи марг, ки дар чашми аҳли ҳуш
Мӯи сафед ришта ба ангушт бастан аст. *Соиб*

бар сари ришта рафтан *киноя аз* гаштан ба кор ва ё гапи аввалӣ, такрор кардан.

Марав бар сари ришта бори дигар,
Мабодо, ки дигар кунад ришта сар. *Саъдӣ*

РИШТА II رشته бемориe, ки аз хӯрдани обҳои гандида ва табоҳшуда дар зери пӯсти тани инсон кирми сафеди дарозе пайдо мешавад.

Якеро ҳикоят кунанд аз мулук,
Ки бемории ришта кардаш чу дук. *Саъдӣ*

РИШТАН رشتن *ниг.* **ресидан; ришта риштан** ресидани пашму пахта ва м. ин.

Аз хирқа танат дид, Қамол, он маҳу мегуфт:
Ин риштаи борик дар ин хирқа кӣ риштаст? *Камоли Хуҷандӣ*

РИШТУНУК ریش تنک камриш, бузриш; кӯса.

Мансур марде буд дарозболо, хушкандом, риштунук. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

РИШХАНД ریشخند 1. масхара, истеҳзо, мазоҳ.

Додани мукрим шарафе шуд баланд,
Додани мусриф базаҳу ришханд. *Хисрави Деҳлавӣ*

Пас дар ҳақиқат ин на хидмат кардан аст бар малик, балки ришхандест бар вай. *Аҳмади Дониш*

2. тамаллуқ, хушомадгӯӣ.

РИҚ I *а.* ریق оби даҳон.

З-он ки мӯъмин хӯрд бигзида набот,
То чу нахле гашт риқи ӯ ҳаёт. *Румӣ*

РИҚ II || **РИҚҚ** *а.* رق бандагӣ, ғуломӣ, асорат.

Агарчи молики риққиву подшоҳи баҳаққӣ,
Ҳамат халол набошад зи хуни банда тағофул. *Саъдӣ*

РИҚБА||РИҚБАТ *а.* رقبه||رقبت чизеро ба тахти назорат ва мушоҳида гирифтан, дар паи чизе шудан.

Дупайкар шуда риқба бар пайкараш,
Зуҳал ҳиндуи посбони дараш. *Хоҷу*

РИҚОБ *а.* رقاب *ҷ.* **рақаба.**

Унсурии Балхӣ молики риқоби сухантирозист. (3) *«Хизонаи омира»*

РИҚОЪ *а.* رقاع *ҷамъ* 1. *ҷ.* **руқъа||руқъат;** 2. яке аз шаш тарзи хати арабӣ, ки онро Ибни Муқла ном шахс ихтироъ кардааст.

В-ар аз фиқҳ дармонам, оям ба мактаб,
Нависам хати насху сулсу риқоъе. *Хоқонӣ*

РИҚОӢ رقاعی *ниг.* **риқоъ 2.**

Он ҷаноб... бо масоили аксари улум ошной дошт ва хатти насх ва сулс ва риқоӣ хуб навиштӣ. *«Таърихи Фаришта»*

РИҚОҚ||РУҚОҚ *а.* رقاق нони тунук, нони нозук.

...Қ-эй шарифи ман, бидав сӯи висоқ,
Ки зи баҳри чошт пухтастам риқоқ. *Румӣ*

Суфраи нон кашиду лахте хӯрд
Аз руқоқи сафеду гирдаи зард. *Низомӣ*

РИҚҚ *а.* رق *ниг.* **риқ II.**

РИҚҚАТ *а.* رقت 1. тунукӣ, нозукӣ, латофат.

Шаробе мушоҳида кард, ки ба риққату хушхории он муддатулумр надида буд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. меҳрубонӣ, нармдилӣ, ҳисси ғамхорӣ; таассур.

...Тазарруи он бечора бидид, бар вай риққат овард. *Авфӣ*

Султонро риққате пайдо шуд, гуфт: Дар ҳаққи Фирдавсӣ ҷафо ва кам-иноятӣ кардам. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

РИҚҚИ(Й)ЯТ *а.* رقیت бандагӣ, ғуломӣ, асорат.

Бисёре аз умаро даъвии риққият карда, аз куштан халосӣ ёфтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Кист мавло? Он кӣ озодат кунад,
Банди риққият зи поят барканад. *Румӣ*

РИҲОЛ رحال *ҷ.* **раҳл** II.

Пас ба гардуни ниҳод ӯву аёли ӯ,
Гови гардун бикашиданд риҳоли ӯ. *Манучеҳрӣ*

РИҲОН *а.* رهان *ҷ.* **раҳн.**

Тирозе нав ангезам андар ҷиҳон,
Ки хоҳад зи ҳар кишваре нав риҳон. *Низомӣ*

РИҶО *а.* رجاء *ниг.* **раҷо.**

РИҶОЛ *а.* رجال *ҷ.* **раҷул.**

Ҷамъе нишаста буданд ва сухани камолу нуқсони риҷол дарпайваста. *Ҷомӣ*

РИҶОЛУЛҒАЙБ *а.* رجال‌الغیب *д.* одамони муқаддас ва бузургворе, ки аз наварҳо ғоиб мебошанд.

Риҷолулғайб дар дам аз назари ӯ ҳар ду ғоиб шуданд. *«Таърихи Фаришта»*

РИҶС *а.* رجس палидӣ, касофат, қабоҳат, мурдорӣ, ҳар кори палиду зишт.

Фармуд, ки... ҳайати Шарафуддин аз ... риҷси сирати ӯ мухбир аст. *«Равзат-ус-сафо»*

РИҶЪАТ *а.* رجعت *ниг.* **раҷъат.**

РОБЕЪ *а.* رابع чорум.

Пас гӯем: Ҳар кас, ки мисраи робеъ бигӯяд, бо вай суҳбат медорем, вагарна моро маъзур дор. *Ҷомӣ*

РОБИАН *а.* رابعاً дар навбати чорум.

Робиан, чун сӯхт моро мазраа,
Менадонам хомиса аз робиа. *Румӣ*

РОБИТА *а.* رابطه алоқа, муносибат, вобастагӣ; *маҷ.* дӯстӣ.

Робитаи видод ва қоидаи иттиҳод миёни эшон мустаҳкам гашт. *Ҷомӣ*

Ҳар ду ба иллати маҷоат робитаи рафоқат дуруст карданд. *Аҳмади Дониш*

РОВАД راود ҷое, ки марғзор, обҳои равон ва пуштаҳо дорад.

Фасила ба ровад ҳамедоштӣ,
Шабу рӯз дар дашт бигзоштӣ. *Фирдавсӣ*

РОВАК راوک соф, пок, холис, софу беғубор.

РОВАКӢ راوکی соф, беғаш, холис, гуворо.

Бигзашт моҳи рӯза ба хайру муборакӣ
Пур кун қадаҳ зи бодаи гулранги ровакӣ.
Заҳири Форьёбӣ

Биё, соқиё, з-он маи ровакӣ,
Ки сайди тараброкунад новакӣ. *Ҷомӣ*

РОВАРО||РААВРО راورا||رآورا хорпушт.

Рӯзи дигар чу шеъри такозои ман шунид,
Сар даркашид ҳамчу раавро зи тарсу бим.
Заҳири Форьёбӣ

РОВАҚ *а.* راوق *шакли арабишудаи* **ровак.**

Биё, соқӣ, он ровақи рӯҳбахш
Ба коми дилам барфишон чун дурахш *Низомӣ*

РОВИЯ I *а.* راویه як ҷуфт машки об, ки ба чорпо бор карда мекашонанд.

Бандае мешуд сияҳ бо як шутур,
Ровия аз оби софӣ карда пур. *Румӣ*

РОВИЯ II *а.* راویه *муаннаси* **ровӣ** I.

РОВӢ I *а.* راوی **1.** касе, ки хабар ё ҳикоятеро аз забони каси дигар нақл мекунад, ривояткунанда, нақлкунанда, гӯянда.

Шоир Шаҳиду Шӯҳра, Фароловӣ,
В-ин дигарон ба ҷумла ҳама ровӣ. *Рӯдакӣ*

Зи ровӣ чунин ёд дорам хабар,
Ки пешаш фиристод тунге шакар. *Саъдӣ*

2. одами махсус, ки шеъри шоирро дар ҳузури подшоҳ ба оҳанги дилкаш ва писандида мехонд.

Чун Фирдавсӣ «Шоҳнома» таълиф кард, нассохи ӯ Алии Дайлам буд ва ровӣ Абӯдулаф.
Низомии Арӯзӣ

РОВӢ II *а.* راوی аспбон, саис, нигаҳбони асп.

РОГ *ҳ.* راگ *ниг.* **рок** I.

РОД راد босаховат, сахӣ, карим, ҷавонмард, кушодадаст.

Не ки Ҳотам нест бо ҷуди ту род!
Не ки Рустам нест дар ҷанги ту мард! *Рӯдакӣ*

Яке паҳлавон буд деҳқоннажод,
Далеру бузургу хирадманду род. *Фирдавсӣ*

Марде буд, ки аз вай родтар ва ҳавсаладортар ва ҷавонмардтар кам дидаанд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

РОДМАРД رادمرد одами олиҳиммат, олиҷаноб, сахӣ.

Шуд он замон, ки ба ӯ унси родмардон буд,
Шуд он замона, ки ӯ пешкори мирон буд. *Рӯдакӣ*

Муддати сӣ сол дар мулки салотин кардаӣ
Миннати шоҳону шукри родмардон иктисоб. *Муиззӣ*

РОДӢ رادی олиҳимматӣ, ҷавонмардӣ, саховат.

Дасти худ чун дароз бинад мард,
Шавад андар сахову родӣ фард. *Саноӣ*

Ҷаҳон ӯ рост медорад ба шодӣ,
Кеҳу меҳро ҳамебахшад ба родӣ.
Фахриддини Гургонӣ

РОЕЪ *а.* رایع **1.** афзоянда, зиёдшаванда; **2.** мафтункунанда, ба шигифт оваранда.

Ба луғати шоеъ ва иборати роеъ... қаноат кардааст. *«Равзат-ус-сафо»*

РОЗ راز *матлаби пӯшида,* пинҳон, асрори дил, он чӣ дар замири дил аст.

Маро кай метавонанд аз забонҳо ҷамъ кард акнун,
Ман он рози ниҳон будам, ки берун аз даҳан рафтам.
Сайидо

Роз бо марди соддадил ва бисьёргӯӣ ва майхора ва пароканда суҳбат магӯй, ки ин тоифа аз мардум бар таҳаффуз ва китмони он қодир набошанд.
«Марзбоннома»

◇ **рози дили об** *киноя аз* тарӣ, рутубати об, ки боиси сабзиши гиёҳҳост.

Хуш-хуш зи назар гашт ниҳон рози дили об,
То хок ҳаме арз диҳад рози ниҳонро. *Анварӣ*

роз кушодан ошкор кардани сир, фош кардани он чӣ дар замири дил аст.

Чун ҷон зи лабаш нафас кушояд,
Гар роз кушода гашт, шояд. *Низомӣ*

роз сиголидан ба таври махфӣ маслаҳат андешидан.

Миёни ду бадхоҳи кӯтоҳдаст
На фарзонагӣ бошад эмин нишаст,
Ки гар ҳар ду бо ҳам сиголанд роз,
Шавад дасти кӯтоҳи эшон дароз. *Саъдӣ*

роз шикастан фош ва ошкоро кардани сир.

Яке доварӣ соз, кин бифганӣ,
Тиҳӣ монию рози ман нашканӣ. *Фирдавсӣ*

роз шикофтан кушодани сир; изҳор ва баён кардани замири дил.

Модар ба падар шикофт розаш,
То роҳ барад ба баргу созаш. *Файзӣ*

роз ба рӯи рӯз афтодан *ниг.* **роз бар сари бозор ниҳодан; роз ба саҳро афкандан** *ниг.* **роз бар сари бозор ниҳодан.**

Гирди ҷаҳон шуд самар қиссаи Хисрав аз он,
Ишқ ба саҳро фиканд рози дили тангро.
Хисрави Деҳлавӣ

роз бар сари бозор ниҳодан *кинояи аз* фош ва паҳн кардани сир.

Рози мо бар сари бозор ниҳад, гар нанихад,
Оҳ, занҷир ба пои дили девонаи мо! *Зуҳурӣ*

роз дар миён ниҳодан розро ошкор кардан.

Пайваста дар ин андеша буд, ки ин роз бо кӣ дар миён ниҳад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

РОЗГӮ رازگو касе, ки сирҳоро фош мекунад.

Лутф кун, эй роздони розгӯ,
Он чӣ бозат сайд кардаш, боз гӯ. *Румӣ*

РОЗДОН رازدان сирдон, донандаи сир.

... Ки эй роздонони донишпажӯҳ,
Кушояндаи мушкили ҳар гурӯҳ. *Ҷомӣ*

РОЗДОР رازدار нигоҳдорандаи сир.

Туро сабову маро оби дида шуд ғаммоз,
Вагарна ошиқу маъшуқ роздоронанд. *Ҳофиз*
Гавҳари силки иттисол шавад,
Роздори шаби висол шавад. *Ҷомӣ*

РОЗИҚ *а.* رازق **1.** ризқдиҳанда, рӯзидиҳанда.

Розиқи хешро намедонӣ,
Бандаи обу чокари нонӣ. *Саноӣ*

2. яке аз номҳои худо.

РОЗИҚӢ رازقی **1.** мансуб ба розиқ; **2.** номи яке аз навъҳои ангур.

Розиқию малоҳию ҷазарӣ
Бударию гулобию шакарӣ. *Низомӣ*

3. як хел гули сафеди хушбӯй.

РОЗРЕЗӢ رازریزی фош кардани сир, ошкор кардани сир.

... К-аз он ҳарф бозортезӣ кунам,
Зи лаб гавҳари розрезӣ кунам. *Ҷомӣ*

РОЗӢ I رازی **1.** мансуб ба шаҳри Рай, бошандаи шаҳри Рай.

Дар сафар афтанд бо ҳам, эй азиз,
Марвазию розию румию курд. *Рӯдакӣ*
Ба чорасозӣ бо хасми ту ҳамекӯшам,
Ки марвазиро кор уфтода бо розӣ. *Сӯзанӣ*

2. нисбаи табиб ва донишманди машҳур Абӯбакр Муҳаммад, ки дар асри X зиндагӣ кардааст.

РОЗӢ II *а.* راضی хушнуд, ризоманд, қонеъ.

Ҳар кас, ки тамарруде дар хотир дорад, аз уммол розӣ нест. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Маро ба банди ту даврони чарх розӣ кард,
Вале чӣ суд, ки сарришта дар ризои ту баст. *Ҳофиз*

розӣ омадан розӣ шудан.

Ҳар кӣ бошад ташнаву чашма наёбад ҳеҷ ҷой,
Бегумон розӣ биёяд, гар биёбад обканд.
Шаҳиди Балхӣ

РОЗҶӮ(Й) رازجو(ی) ҷӯяндаи сир; *маҷ.* кунҷков, ҷосус.

Рӯзе аз савби шаҳру арсаи дашт
Розҷӯе ба сӯи кӯҳ гузашт. *Ҷомӣ*

РОИЗ *а.* رایض **1.** ромкунандаи тавсан, той, ки қобили саворӣ шудааст, ба саворӣ омӯзонандаи курраи асп.

Ҳар он роиз, ки тавсанро кунад ром,
Кунад оҳистагӣ бо курраи хом. *Низомӣ*

Андеша бар он гумошт, ки он ду тавсани осиро ба дасти кадом роиз дар зери бори итоат орад.
«Равзат-ус-сафо»

2. *маҷ.* чобуксавор, тезгард.

Хиромӣ роизи килки кафи моро чӣ мепурсӣ?
Ду оламро намояд тай ба як ҷавлон саманди мо.
Туғрал

РОИҚ *а.* رائق||رایق **1.** соф, латиф.

Шахсе аз миён бархост, ки ҷамоле роиқ дошт.
Авфӣ

Шоҳин на туро ҳарифи содиқ,
На ҷоми пур аз шароби роиқ. *Шоҳин*

2. *маҷ.* равон, фасеҳ, салис.

Ба ибороти роиқ ва истиороти лоиқ ба адои рисолат қиём намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

РОИҲА *а.* رایحه бӯй.

Он роиҳаи зулф аст ё лахлахаи анбар,
Ё ғолия месояд дар боғ паи хусн ӯ? *Ҳофиз*
Яъқубсифат дида манеҳ бар раҳи уммед,
К-он роиҳаи Юсуфӣ ҳамроҳи сабо нест. *Махфӣ*

РОИҶ *а.* رائج||رایج **1.** ҳар чизе, ки равоӣ ва пешравӣ дошта бошад, махсусан пул.

Сими қадим аз нуқраи холис буд ва ин сим, ки ба ахлот заданд, сиёҳ омад; аҳли Бухоро нагирифтанд ... Султон ба ҳамин қимат гирифт, то роиҷ шуд. *«Таърихи Наршахӣ»*

2. моле, ки талабгораш зиёд аст.

РОЙ I *а.* رای **1.** *ниг.* **раъй I.**

Ҳам ӯ бениёз асту мо бандаем,
Ба фармону рояш сар афкандаем. *Фирдавсӣ*
... Ки доранд буньёди рӯин зи пой
Ҷавонон ба шамшеру пирон ба рой. *Саъдӣ*

рои мусаддад андешаи маҳкам, фикри дуруст; **рои равшан** андешаи қавӣ, фикри возеҳ ва маъқул.

Мулкро аз рояти иқболу рои равшанаш,
То ки нуру соя бошад, соя боду нур бод! *Анварӣ*

рои разин фикри дуруст, мулоҳизаи қавӣ.

Эй зи паи оби мулку равнақи давлат
Воқеаи фитна карда рои разинро. *Анварӣ*

рой кардан андеша кардан, фикр кардан, қасду ирода кардан.

Чу дидиш, гӯяш, к-аз ин сӯ гарой,
Зи наздики мо кун суви Ҷом рой. *Фирдавсӣ*

2. чора, илоҷ, роҳ.

Агар бар дарахти барӯманд ҷой
Наёбам, ки аз бар шудан нест рой ... *Фирдавсӣ*

◇ **рои осмонӣ** *д.* иродаи ғайбӣ, қазои илоҳӣ, хости худо, қисмат ва тақдир.

Агар осмонӣ чунин аст рой,
Касеро ба рози фалак нест пой. *Фирдавсӣ*

рой доштан азм кардан, майл доштан.

...Ки ин ҷо зи баҳри чӣ доранд ҷой
В-аз ин ҷо ба сӯи кӣ доранд рой? *Хоҷу*

рой задан ба касе дар тадбири коре маслиҳат додан.

Ҳар як андар кори вай рое заданд,
Дар халосаш дастею пое заданд. *Ҷомӣ*

рой ниҳодан қарор додан, ба коре қасд кардан.

Ҷуз ин ҳар чӣ гӯӣ ту, поён диҳем,
Ба дидори ту рои фаррух ниҳем. *Фирдавсӣ*

рой овардан қасд кардан; розигӣ додан.

Ба озурдани кас наёвард рой,
Бурун аз хати адл наҳход пой. *Фирдавсӣ*

РОЙ II *ҳ.* رای лақаби подшоҳони Ҳинд, роҷа.

Ҳаме нигун шавад, аз бас ниҳебу ҳайбати ту
Ба турк хонаи хону ба Ҳинд рояти рой. *Унсурӣ*

Ва султон Туғлақхон ба итоати рои он ҷо иктифо кард. *«Таърихи Фаришта»*

РОЙГОН رایگان муфт, бепул, маҷҷонӣ.

Ту наёбӣ ҷоми ҳақро ройгон,
Харҷ бояд кард онро нақди ҷон. *Шоҳидӣ*

Амир Маҳмудро Хуросон ба ройгон ба даст омад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ройгон ёфтан чизеро бе меҳнат, муфт ва бе пул ба даст овардан.

Моли мардум чӣ сон амон ёбад,
Хоса вақте ки ройгон ёбад. *Бедил*

РОЙГОНХОР||**РОЙГОНХОРА** رایگانخوار||رایگانخواره *муфтхӯр*, касе, ки аз ҳисоби дигарон умр ба сар мебарад.

Напечам сар аз ройгонхорагон,
Магар безабонону беҷорагон. *Низомӣ*

РОЙЗАН رایزن машваратчӣ, маслиҳатдиҳанда, гӯяндаи фикр ва мулоҳизаи нек.

Набера чу шуд ройзан бо ниё,
Аз он ҷойгаҳ бардамад кимиё. *Фирдавсӣ*
Чу Доро дар он доварӣ рой ҷуст,
Дили ройзан буд дар рой суст. *Низомӣ*

РОЙСОЗ رایساز маслиҳатчӣ, машваратдиҳанда.

Надид ӯ ҳаме мардуми ройсоз,
Расидаш ба тадбирсозон ниёз. *Фирдавсӣ*

РОЙШИНОС رایشناس касе, ки баду неки маслиҳатҳоро фарқ ва мулоҳиза мекунад.

Орифандеш буду ройшинос,
Порсоишро набуд қиёс. *Низомӣ*

РОҚ I ||**РОГ** *ҳ.* راک||راگ *муз.* номи навое аз мусиқӣ.

Насри талқини ҳарифон нашунид он, ки ба ноз
Гӯш бар замзамаи нағмаи Рокам дорад. *Шоҳин*

РОК II راک кӯчқор.

РОКЕЪ *а.* راکع хамшаванда, касе, ки то зону хам шуда таъзим мекунад; рукӯъкунанда дар намоз.

*Қай расонанд он амонатро ба ту,
То набошӣ пешашон рокеъ ду тӯ. Румӣ*

...Як гӯшро ба дасти ниёзмандӣ гирифта, монанди рокеон пушт хам мекунанд. *«Равзат-ус-сафо»*

РОКИБ *а.* راکب савор, саворшуда; савори асп, ароба ё киштӣ.

Мисоли рокиби дарьёст ҳоли куштаи ишқ,
Ба тарки сар бигуфтанду хештан растанд. *Саъдӣ*

Масъуди Шервонӣ ... аз ҷазираи Ҳарун ба азимати бандари Адан рокиби ҷиҳоз гашт. *«Таърихи Фаришта»*

РОМ I رام фармонбардор, мутеъ; омӯхта, омӯхташуда, улфатгирифта.

Бар он ром шуд модари шаҳриёр,
Барафрӯхт рух чун гул андар баҳор. *Фирдавсӣ*
Ту худ чӣ лӯъбатӣ, эй шаҳсавори ширинкор,
Ки тавсане чу фалак роми тозиёнаи туст. *Ҳофиз*

РОМ II رام рӯзи бисту якӯми ҳар моҳи шамсӣ.

РОМИШ رامش 1. нағма, суруд.

Нишастанд бо ромишу руду май,
Яке масти руду дигар масти най. *Фирдавсӣ*

2. оромӣ, дамгирӣ, роҳат.

Сухан чун баробар шавад бо хирад,
Равони сароянда ромиш барад. *Фирдавсӣ*
Подшоҳ посбони дарвеш аст,
Гарчи ромиш ба фарри давлати ӯст. *Саъдӣ*

РОМИШГАР رامشگر муғаннӣ, ҳофиз, мутриб.

Ба ҳар ҷой ҷашне биёростанд,
Маю руду ромишгарон хостанд. *Фирдавсӣ*
Ромишгари ин таронаи хуш,
Дастонзани ин суруди дилкаш. *Ҷомӣ*

РОМИШӢ رامشی 1. ромишгар, созанда, мутриб, ҳофиз.

Бар овози ин ромишӣ духтарон
Нишасту май овarду ромишгарон. *Фирдавсӣ*

2. хурсандӣ, шодӣ, хушҳолӣ, шодмонӣ.

Ту бо хандаву ромишӣ бош аз ин,
Ки бахшуд бар мо ҷаҳонофарин. *Фирдавсӣ*
Зи ромишгарон ромишӣ кун талаб,
Ки ромиш бувад назди ромишгарон. *Манучеҳрӣ*

РОМРӮЗ رامروز рӯзи ром.

Ромрӯз асту бахту давлат ром.
Эй дилором, хезу дардеҳ ҷом. *Масъуди Саъд*

рон ران *асоси замони ҳозираи* **рондан.**

РОН ران қисми болоии пои инсон ё ҳайвонот аз камар то зону.

Сикандар зи асп андаромад чу бод,
Сари марди хаста ба рон барниҳод. *Фирдавсӣ*

◇ **рон афшурдан** *ниг.* **рон фишурдан; рон кушодан** *киноя аз* саворӣ кардан, роҳ рафтан.

Дар он ҷо сӯи саҳро рон кушоданд,
Ба сайд андӯхтан ҷавлон кушоданд. *Фирдавсӣ*

рон фишурдан (*ё* **афшурдан**) *киноя аз* тез кардан, барангехтани чизе, хусусан маркаб.

Шоҳи тамомҳавсала бо як ҷаҳон шукӯҳ
Дар пили маст гашта саворӯ фушурда рон.*

зери рон кардан (*ё* **кашидан**) *киноя аз* савор шудан.

Чу зери рон кашам он маркабе, ки роиз ӯ,
Ки дар риёзати ӯ бодро бувад устод. *Анварӣ*

рони малах пеши Сулаймон бурдан *зарб.* яъне ҳиммати баланд ба ҷусса ва рутба вобаста нест.

Рони малахе пеши Сулаймон бурдан
Айб аст, ва лекин ҳунар аст аз мӯре. *Анварӣ*

РОНДАН راندن 1. берун кардан, дур кардан, пеш кардан.

Мусъаб ӯро биронд ва ба Димишқ бинишаст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Чу базли ту кардам ҷавонии хеш,
Ба ҳангоми пирӣ маронам зи пеш! *Саъдӣ*

2. савора роҳ рафтан, аспро ба роҳ андохтан.

Олтунтош бо банда нуктае чанд гуфтааст дар роҳ, ки мерондем. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Чу дар разм ронӣ, марокиб фузунат,
Чу дар базм монӣ, хазоин ҳутомат. *Анварӣ*

лашкар рондан лашкар равона кардан.

Яке лашкаре ронд аз Каргсор,
Ки дарьёи сабз андар ӯ гашт хор. *Фирдавсӣ*

3. бо шитоб роҳ рафтан, пеш рафтан.

Рӯзе ба ғурури ҷавонӣ сахт ронда будам ва шабонгаҳ ба гаревае суст монда. *Саъдӣ*

4. *маҷ.* иҷро кардан, ба амал овардан; идора кардан; анҷом додан.

Ӯ ҳаштсола буд ва вузарову умарои бузург кори мамлакат меронданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

5. *маҷ.* навиштан; гуфтан, баён кардан, ифода намудан.

Дар ронданн таърих бад-он ҷо расидам, ки ин ду савори хелтош ва аъробӣ ба Такинобод расиданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Ин муқаддима, ки ту рондӣ, сабаби харобии мазоръ ва гуруснагии фуқаро ... аст. *Аҳмади Дониш*

6. равон кардан, рехтан, шорондан.

Ҳамеронд аз дида хун дар канор,
Ҳамекард пӯзиш бари кирдигор. *Фирдавсӣ*

РОНИН رانين шалвор; зиреҳе, ки ронҳоро мепӯшанд ва дар ҳангоми ҷанг пӯшида мешуд.

Қабову мӯзаву ронину дастор
Ба сони мили сурма карда ҳамвор.
Фахриддини Гургонӣ

РОСАН راسن гиёҳи бехмевадор, ки бехи он тундмаза аст, занҷабили шомӣ.

Ҳар кор, ки гардун на ба фармони ту созад,
Ҳайҳот, ки носохта чун росану сир аст. *Анварӣ*

РОСИД *а.* راصد муроқиб; расадкунанда, касе, ки сайёра ва ситорагонро расад мекунад, мепаймояд; ситорашинос.

Ҳукм куранд росидони сипеҳр,
К-он халафро, ки буд зебочеҳр,
Аз Аҷам сӯи тозиён тозанд,
Парваришгоҳ дар Араб созанд. *Низомӣ*

РОСИЁТ *а.* راسيات *ҷ.* **росӣ.**

Бо ту гӯянд ин ҷиболи росиёт
Васфи ҳоли ошиқон андар субот. *Румӣ*

РОСИЛ *а.* راسل ирсолдоранда, фиристанда, роҳикунанда.

Ба росил низ дар муҳофазати чорпоён ҳукмҳои саъб карда шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

РОСИМ *а.* راسم баҷооварандаи расму одат.

Мавлоно Муҳташам ... аз авоили умр росими маросими сухангустарӣ буда. *«Оташкада»*

РОСИХ *а.* راسخ мустаҳкам, устувор, барқарор, побарҷо.

Муҳаббати он зан дар дил росих буд. *Авфӣ*

То шавад росих он сифат з-он сон,
Ки набошад заволи он осон. *Ҷомӣ*

РОСИХДАМ راسخ دم касе, ки фикру ақидааш собит мебошад, он кӣ дар фикраш устувор аст.

Бар ҷоддан мувофиқат росихдам ва собитқадам ... бошам. *«Таърихи Фаришта»*

РОСИХҚАДАМ راسخ قدم собитқадам, устуворқадам.

Росихқадамони боғ доим
Дар тоатат истода қоим. *Ҷомӣ*

РОСТ I راست 1. он ҷӣ дар тарафи муқобили дасти чап воқеъ аст; *муқобили* **чап** 1.

Ва ба ҳар тарафе аз ин шаҳрҳо аз рост ва аз чап ... даҳрӯза роҳ буд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Чу Баҳман ба Зовулситон хост шуд,
Чап овоза афганду аз рост шуд. *Саъдӣ*

2. мустақим, саркашида ба боло ба таври амудӣ; *муқобили* **каҷ** 1.

Ба зулф каж, валекин ба қадду боло рост,
Ба тан дуруст, валекин ба чашмакон бемор. *Рӯдакӣ*

Сараш рост баршуд чу сарви баланд,
Ба гуфтори хубу хирад корбанд. *Фирдавсӣ*

Лоҷарам чун ситора рост бувад,
Натавонад, ки каҷ равад ҷадвал. *Саъдӣ*

3. дуруст, саҳеҳ, ҳақ; *муқобили* **дурӯғ.**

Нагиранд мар-якдигарро гузар,
Набошад аз ин як равиш росттар. *Фирдавсӣ*

ба рост рост мегӯям, ба ростӣ.

Ҷаҳони малоҳат ба фармон туст,
Бигӯям чу озода сарвӣ, ба рост. *Хоҷу*

рост будан дурусткор будан, покврҷдон будан.

Рост бошу мадор аз кас бим. *Зарбулмасал*

4. баробар, расо.

Умраш рост ба умри пайғамбар расида буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

5. муносиб, мувофиқ, мутобиқ; **рост омадан** дуруст омадан, мувофиқ омадан, муносиб омадан, ҷӯр омадан.

Он зиреҳ ба ҳар се саду шонздаҳ пӯшид, бар ҳеҷ яке рост наёмад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Маро гар ту гӯӣ, ки сарвӣ, равост,
Валекин наёям ба табъи ту рост. *Хоҷу*

Суҳбати ростравон рост наёяд бо чарх,
Тир як лаҳза дар оғӯши камон мебошад. *Соиб*

6. *ба шакли ҷамъ* **ростон** одамони дурусткор, покврҷдон, некӯкор; ориф, соҳибдил.

Ҳар кӣ симон ростон дорад,
Сари хидмат бар остон дорад. *Саъдӣ*

Покбозон ҳама наззораи он рӯй кунанд,
Ростон майл ба он қомати дилҷӯй кунанд. *Ҷомӣ*

◇ **рост кардан** а) устувор кардан, барқарор кардан, пойдор кардан; назму насақи чизеро дуруст кардан.

Ва чун амир Наср аз дунъё бирафт, амир Исмоил аз Бухоро ба Самарқанд рафт ва мулк рост кард. *«Таърихи Наршахӣ»*

б) тайёр кардан, омода кардан, сохтан.

Ва худ болои дарахт баромада, ҷое барои худ ... рост кардам. *Аҳмади Дониш*

рост шудани пушти *касе* аз душвориҳо халос шудан; *киноя аз* ба мақсад расидан.

РОСТ II راست *мус.* яке аз мақомҳои классикӣ.

Бар симоъи «Рост» ҳар тангир нест,
Тӯъмаи ҳар мурғаке анҷир нест. *Румӣ*

РОСТБИН راستبين касе, ки дар ҳаққи чизе дуруст мулоҳиза мекунад, ҳақиқатбин.

Пеши он кас, ки ростбин бошад,
Феълу ҷунбиш на з-ростин бошад. *Ҷомӣ*

РОСТГӮ(Й) راست گو(ى) ҳақиқатгӯй, содиқ; *муқобили* **дурӯғгӯ(й).**

Эй забони ростгӯят ҳамҳадиси ғайби сирф,
В-эй хаёли ростбинат ҳамнишини ваҳьи ноб. *Анварӣ*

РОСТДИЛ راستدل покваҷдон, некфитрат; содиқ, вафодор.

Шахси шомӣ арза дошт, ки малик Носири Ҳалаб бо ту ростдил нест ва хост, ки гурезон ба Шом равад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

РОСТИН راستين ҳақиқати ҳол, воқеӣ, ҳақиқӣ.

Ҳама меҳтарон хонданд офарин,
Бар он номвар меҳтари ростин. *Фирдавсӣ*

На зи ахбори ростин аст ин,
Бал асотири аввалин аст ин. *Ҷомӣ*

РОСТКОР راستكار дурусткор, адолатпеша.

Агар хоҳӣ нику бошӣ, нику бош,
Ҳамеша росткору ростху бош! *«Анвори Суҳайлӣ»*

Омили росткор пеши Искандар ба ҷиҳате забоноварӣ кардӣ. *Аҳмади Дониш*

РОСТМИЗОҶ راستمزاج он кӣ мизоҷи мӯътадил дорад, суботкор.

Дар хидмати ӯ шахси адаб ростмизоҷ аст,
Дар мидҳати ӯ арзи сухан покъиёр аст. *Муиззӣ*

РОСТО راستا дуруст, саҳеҳ, рост; **ба росто** дуруст, ҳақиқатан, ба ростӣ.

Воҷиб чунон кунад, ки ба ростои ҳар кас, ки ӯ бадӣ кардааст, некуӣ карда ояд.
«Таърихи Байҳақӣ»

РОСТПО راستپا : **ростпо омадан** бо қомати боло ва баланд омадан.

Дар чаман мерафт зикри қомати дилдори мо,
Сарв доман барзаду омад ба бустон ростпо.
Камоли Хуҷандӣ

РОСТРАВ راسترو дурусткор, одами нек, одил.

Подшоҳе, ки ростpав набувад,
Заръ бошад, вале дарав набувад. *Саноӣ*

Ҷомӣ, мақоми ростравон нест ин замин,
Бархез, то ниҳем ба хоки Ҳиҷоз рӯй. *Ҷомӣ*

РОСТХОНА راستخانه *киноя аз* касе, ки бо ҳама кас ба ростӣ ва дурустӣ рафтор мекунад, дурусткор, амин.

Аз хасми каҷрав аст чӣ ғам ростхонаро,
Тири каҷ аст ояти раҳмат нишонаро. *Соиб*

РОСТӢ راستى 1. сидқ, садоқат, адолат, дод; росткорӣ, ҳаққоният.

Ростӣ кун, киростон растанд,
Дар ҷаҳон ростон қавидастанд. *Авҳадӣ*

Яъқуб дар миёни эшон ростӣ ва инсоф нигоҳ доштӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. мустақимӣ; *муқобили* **каҷӣ** 1.

Чунон ки мусаллас ва мурраббаъ мар-баъзе андозаҳоро ва чунон ки ростӣ ва каҷӣ ... *Ибни Сино*

3. ростгӯӣ, дурустӣ.

Бад-ӯ гуфт, к-аз ту бипурсам сахун,
Ҳама ростӣ бояд афканд бун. *Фирдавсӣ*

4. рости гап, рост гӯем, дар ҳақиқат, ҳақиқатан (калимаи туфайлӣ).

Дар накуӣ рӯ чу шеъри Анварӣ,
Ростӣ, бояд қиёмат мекунад. *Анварӣ*

◇ **сар сӯи ростӣ овардан** сухани ҳақ ва дуруст гуфтан.

Сар чу суви ростӣ овард мард,
Боди ҳаводис кулаҳаш каж накард.
Хисрави Деҳлавӣ

РОСТҚАЛАМ راستقلم он кӣ дуруст ва саҳеҳ менависад; *маҷ.* одами ростгӯ, бовиҷдон.

Ҳарчанд мардуми тамом мӯътамад ва ростқалам кам ёфт шавад, ба қадри имкон кӯшида, қавонини вилоёт навиштанд ва оварданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

РОСУ راسو ҳайвонест калонтар аз муши хонагӣ, рангаш хокистарии зардчатоб, ки мор ва муши оддиро мехӯрад; онро мири мушон ё муши хурмо меноманд.

Ҷун зоҳид боз омад, росу хунолуда ба пешвози зоҳид давид. *«Нигори дониш»*

Фалон ҷой яке росу аст, моҳие чанд бигиру бикуш ва аз пеши сӯрохи росу то ҷойгоҳи мор меафкан. *«Калила ва Димна»*

РОСӢ *а.* راسى устувор, пойдор, мустаҳкам, побарҷо.

Нисфи он дар баҳри бепоён росӣ ва нисфи дигар канори соҳил росих [аст]. *«Равзат-ус-сафо»*

РОТИБ I *а.* راتب собит, устувор, барқарор, мустаҳкам.

Дӣ ҳамегуфтам, ки аз девони рои соибаш
Офтобу моҳро ҳар рӯз нури ротиб аст. *Анварӣ*

РОТИБ II *а.* راتب ҳаққи муқаррарӣ; миқдори муайяни хӯроквории якрӯза; маош, қарорӣ.

Буд ҳар шаб ду қурс ротиби ӯ,
Ба вазифа гаҳи муотиби ӯ. *Саноӣ*

Ротиби ту ҳар рӯз чанд қурс аст? *Авфӣ*

РОТИБА *а.* راتبه *муаннаси* **ротиб** II.

Ду чашмамро зи кӯят ротиба хок,
Зиёдат кун, ки музди интизор аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

РОТИБАХӮР||РОТИБАХОР راتبه‌خور||راتبه‌خوار касе, ки нафақаи муайяни моҳиёна ё солона мегирад, нафақахӯр.

Султон низ яке аз мувоззафон ва ротибахорони салтанат аст. *Аҳмади Дониш*

РОТИҚ *а.* راتق идоракунанда, касе ки ҳалли масъала дар дасти ӯст; **ротиқу фотиқ** иҷрокунанда, коргузори соҳибтадбир.

Малик Ҳоҷӣ ва Аздулмалик ... ротиқу фотиқи муҳиммоти подшоҳӣ буданд. *«Таърихи Фаришта»*

РОФА رافه гиёхи кӯхсор, ки ба сири кӯҳӣ монанд аст.

Тарсам, ки рӯз бигзараду жож баррасад
В-аз хона оби рофа наёрад маро ҳаким.
«Луғати фурс»

РОФАТ *а.* رافت *ниг.* **раъфат.**

РОФЕЪ *а.* رافع **1.** касе, ки чизеро баланд мебардорад, *болобардоранда, баландкунанда.*

Расид ид, бияфрӯз ҷом аз он гуҳаре,
Ки нофеи ҳама аъзову рофеи хун аст. *Муиззӣ*

2. он ки арзу дод пеши ҳокиму қозӣ мебарад; касе, ки пайғом бурда меорад.

Ман бар муддаои рофеъ ва ҷавоби хасм воқиф шуда, ҳукм ба ростӣ тавонам кард.
«Анвори Суҳайлӣ»

РОФИЗ *а.* رافض тарккунанда, вогузоранда.

Мунтасиб ба хар тавила роизе,
Ҷуз ба дастуре наёяд рофизе. *Румӣ*

РОФИЗӢ *а.* رافضی **1.** гурӯҳе аз лашкар ё одамони оддӣ, ки сардори худро тарк карда, рафта бошанд; **2.** як гурӯҳ аз пайравони мазҳаби шиа, ки ба сабаби низое сардори худ Зайд бинни Алиро партофта рафтанд; **3.** азбаски шиаҳо хилофати се халифаи аввали Муҳаммад (Абӯбакр, Умар ва Усмон)-ро рад кардаанд, бинобар ин суннихо тамоми пайравони мазҳаби шиаро 'рофизӣ' ё 'рофиза' меноманд.

Рофизӣ ангушт дар дандон бимонд:
Ҳам Алию ҳам Умар омехтанд. Шамси Табрезӣ

Аз рӯи сиоят дар маҷлиси хос ба арз расонид, ки Фирдавсӣ рофизист. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

РОШИД *а.* راشد **1.** касе, ки бо роҳи рост меравад, бо роҳи рост раванда, он ки роҳи рост ва ҳақро ёфтааст; **2.** нишондиҳандаи роҳи рост, роҳнамои тариқи рост; **хулафои рошидин** чор нафар наздиктарин пайравони Муҳаммад (Абӯбакр, Умар, Усмон ва Алӣ) ки баъд аз вафоташ халифа-ҷонишини вай будаанд.

Ин ду бузургро дохили хулафои рошидин гардонид, ба ҳукми он ки эшон ба роҳи рост буданд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Пас дар ин маҷлис сухан аз ... сулуки хулафои рошидин меравад. *Аҳмади Дониш*

РОЯТ *а.* رایت байрақ, алам, ливо.

Рояти ӯ бе зафар аз харб боз нагардад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Зи мо рояти ҷанг афроштан,
Зи душман сару тоҷ бигзоштан. *«Анвори Суҳайлӣ»*

◇ **рояти ковиён** байрақест, ки Коваи оҳангар аз пешдомани худ сохта, дар зери он мардумро гирд оварда муқобили Заҳҳоки Морон шӯриш бардоштааст (дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ); **рояти маймун** байрақи муборак, байрақи зафаровар.

Рояти маймуни ӯ вақти мулоқоти хасм
Бар зафар омӯхта чун алами ковиён. *Хоқонӣ*

РОҒ راغ домани фарохи сабзу хуррами кӯҳ, марғзор.

Оҳу зи тангу кӯҳ биёмад ба дашту роғ,
Бар сабза бода хуш бувад акнун, агар хӯрӣ.
Рӯдакӣ

Чу дарьёи хун шуд ҳама дашту роғ,
Ҷаҳон чун шабу теғҳо чун чароғ. *Фирдавсӣ*

РОҒИБ *а.* راغب рағбаткунанда, моил, хоҳон, толиб.

Мардуми он ҷо ба айшу ишрат ва сайр роғиб бошанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба самъу тоату азми дурусту рои қавӣ,
Тане ба хидмат роғиб, диле ба давлат шод. *Анварӣ*

РОӢ *а.* راعی **1.** чӯпон, подабон, галабон.

Ба ҳеҷ кас номи ман мабар, магар канизаке фалона ном, ки рои гӯсфандон ва маҳрами розҳои пинҳони вай аст, саломи ман ба вай расон. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* ҳоким, амир.

Ту султон нестӣ ва рои мо нестӣ ва ин гурӯҳи бесар, ки бо туст, биме нест. *«Таърихи Байҳақӣ»*

РОҚИМ *а.* راقم нависанда, нигоранда, муншӣ; **роқими сутур** нависандаи (ин) сатрҳо; *киноя аз* худи муаллиф.

Яке аз ошноёни роқими сутур, ки аз ҳаҷҷи ислом расида буд, ҳикоят кард. *Аҳмади Дониш*

роқими ҳуруф (*инчунин* **роқимулҳуруф**) нависандаи (ин) суханҳо; *киноя аз* худи муаллиф.

Роқими ҳуруф гӯяд, ки қавли охир ба сидқ ақраб аст. *«Равзат-ус-сафо»*

РОҚИМУЛҲУРУФ *а.* راقم الحروف *ниг.* **роқим (роқими ҳуруф).**

Мулло Кофии Сабзаворӣ ва мулло Боқой ва дигар ҷамоаи аҳли сухан..., ки иқоматкардаи роқимулҳуруф аст, гузаштанд. *«Хизонаи омира»*

РОҚӢ I *а.* راقی болораванда, тараққикунанда, касе, ки дар соҳае тараққӣ мекунад.

РОҚӢ II *а.* راقی афсунгар, азоимхон, дуохон.

РОҲ I||**РАҲ** راه||ره **1.** гузаргоҳ, ҷодда; кӯча.

Дар роҳи Нишобур деҳе дидам бас хуб,
Ангашбаи ӯро на адад буду на марра. *Рӯдакӣ*

Тарсам, нарасӣ ба Каъба, эй аъробӣ,
Ин раҳ ки ту меравӣ, ба Туркистон аст. *Саъдӣ*

роҳ сар кардан роҳ пеш гирифтан, ба роҳе равона шудан.

Бо нигори хоркаш гуфтам: Туро ағьёр нест?
Гуфт: Роҳи хона сар кун, ҳеҷ гул бехор нест.
Сайидо

2. масофа, масофаи байни ду нуқта.

Тайи макон бибину замон дар сулуки шеър,
К-ин тифли якшаба раҳи садсола меравад. *Ҳофиз*

3. восита, васила, ҷора, тадбир.

Гӯш роҳи ман аст бар ҳама тан
Аз паи он ҳадиси чун шакарат. *Анварӣ*

роҳи наҷот воситаи халосӣ, ҷораи халос шудан.

Ҳазрати эшон роҳи наҷот меҷустанд, саросема гаштанд, ба меҳмонхона давиданд. *Садри Зиё*

аз роҳи ... барои, ..., ба мақсади ..., бо орзуи ...

Зи роҳи ҳикмату раҳмат умуми ашьёро
Тариқи касби камолоти хос паймудаст. *Анварӣ*

аз ин раҳ ба ин восита, аз ин сабаб.

Аз ин раҳ басе ранҷу меҳнат кашид,
Ба олам даме рӯи роҳат надид. *Садри Зиё*

роҳ ёфтан *киноя аз* чора ҷустан; имконияти расидан ба муддаоро пайдо кардан.

Сипоси ҷовидон бошадт бар ман,
Ки аҳриман наёбад роҳ дар ман.
Фахриддини Гургонӣ

4. маслак, тариқ.

Ҳар ду ба роҳи рост буданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

5. тарз, расм, қоида, қонун.

Сеяк буд ё чорьяк баҳри шоҳ
Қубод омаду дахьяк овард роҳ. *Фирдавсӣ*

6. бор, маротиба, карат.

Чунин гуфт як раҳ ба соҳибдиле,
Ки умрам ба сар шуд ба беҳосилӣ. *Саъдӣ*

Аз ҷисми ман чу симоб ором рафта берун,
Як раҳ намебароям аз изтироб берун. *Сайидо*

◇ **роҳи бозгунанаворд** *кинояаз* роҳе, ки бо душворӣ ва сахтӣ тай карда мешавад, роҳи душвор.

Ту з-он раҳ, ки шуд бозгунанаворд,
Бихоҳ аз худо ҳоҷати бозгард. *Низомӣ*

роҳи бурида *кинояаз* роҳе, ки роҳзанон аз он ҷо роҳгузаронро ғорат кардаанд ва аз ин сабаб рафтуомад бурида шудааст.

Дар аҳди сабукдастии он ғамзаи хунрез
Шамшери ту осудатар аз роҳи буридаст. *Соиб*

роҳи гарон роҳи мушкилгузар.

Ба қавли мутриби соқӣ бурун рафтам гаҳу бегаҳ,
Қ-аз он роҳи гарон қосид хабар душвор меовард
Ҳофиз

роҳи Каҳкашон *ниг.* **Қаҳкашон; роҳи каҷ ва бутлон** роҳи нораст, роҳи ботил ва беҳуда.

Ҷамоати фарзинсифатони каҷрав, ... роҳи каҷ ва бутлон пеш гирифта, рух бар бисоти инбисоти мониҳанд. *Нуриддини Ҳаравӣ*

роҳи кӯр *кинояаз* роҳе, ки аз он рафту омад кам аст, кӯчаи сарбаста.

Бе сахтии айём басират натавон ёфт,
Кӯр аст ҳамон раҳ, ки лагадкӯб набошад. *Соиб*

роҳи маҷҳул роҳи номаълум.

Аз роҳи маҷҳул ба мамлакат андаршуд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

роҳи хобида роҳи калон, роҳи дуру дароз.

Гар ба даст овардани зулфаш маро тақсир нест,
Ин раҳи хобида кӯтаҳ мекунад шабгирро. *Соиб*

роҳи хуфта роҳи ниҳоят дуру дароз; роҳи ҳамвор; **роҳи шикӯҳ** роҳи чапғалат, роҳи каҷу килеби ноҳамвори мушкилгузар.

Пешам омад бомдод он дилбар аз роҳи шикӯҳ,
Бо ду рух аз шарм лаълу бо ду чашм аз сеҳр шӯх.
«Тарҷумон-ул-балоғат»

роҳ баргирифтан *ниг.* **роҳ (бар)гирифтан; роҳ баркушодан** барои пешрафти лашкар роҳ тоза кардани пешоҳанг.

Табли ғазо баромад дар арш, лашкар омад,
Ку Ҳайдари саромад, то роҳ баркушояд?
Шамси Табрезӣ

роҳ бурдан а) роҳ ёфтан, ба сарманзил расидан; *муқ.* **роҳ ба ҷое бурдан.**

Роҳе, ки мурғи ақл ба як сол мебарад,
Дар як нафас ҷунуни сабукбол мебарад. *Соиб*

б) дарк кардан, пай бурдан, сарфаҳм рафтан.

Вазир андар ин шаммае роҳ бурд,
Нухуст ин ҳикоят бари шоҳ бурд. *Саъдӣ*

роҳ (бар)гирифтан ба роҳ даромадан, роҳ пеш гирифтан; азму ирода кардан.

Ба риндӣ сар барафрозам, ба бода рух барафрӯзам,
Раҳи майхона баргирам, дари томот дарбандам.
Анварӣ

Бифрист, Камол, ин ғазали тар суи Табрез,
Чун сели сиришкат раҳи Сурхоб гирифтаст.
Камоли Хуҷандӣ

роҳ гирифтан *бар касе* роҳ бастан, пеши роҳи касеро гирифтан, монеъ шудан.

Дил мебарад имшаб зи ман он моҳ, бигиред,
В-аз дасти шаби тира бар ӯ роҳ бигиред! *Авҳадӣ*

роҳ донистан фарқ кардани роҳи рост аз роҳи каҷ ва ғалат.

Ба кӯи майкада ҳар солике, ки раҳ донист,
Дари дигар шудан андешаи табаҳ донист. *Ҳофиз*

роҳ доштан а) *кинояаз* интизор кашидан; муҳофизат кардани роҳ.

Талоя бирун шуд ба раҳ доштан,
Ятоқӣ ба навбат нигаҳ доштан. *Низомӣ*

б) *кинояаз* иҷозати вуруд доштан, барои даромадан рухсат доштан.

Гӯ, бираву остин аз хуни ҷигар шӯй,
Ҳар кӣ дар ин остона роҳ надорад. *Ҳофиз*

роҳ задан *кинояаз* молу чизҳои роҳгузаронро бо ғорат бурдан; **роҳ кардан** *кинояаз* ба роҳ баромадан, сафар кардан.

Раҳ набурдем ба мақсуди худ андар Шероз,
Вақти он аст, ки Ҳофиз, раҳи Бағдод кунад. *Ҳофиз*

роҳ навардидан (*ё* **наваштан**) *кинояаз* роҳ паймудан; раҳ сипардан, раҳ тай кардан.

Дасте, ки гирифтӣ сари он зулф, хуш аст,
Пое, ки раҳи васл наваштӣ пайваст,
З-он даст кунун дар дили ғам дорам пой,
З-он пой кунун дар сари дил дорам даст. *Хоконӣ*

роҳ намудан роҳ нишон додан, роҳнамунӣ кардан.

Бад-ӯ гуфт Тӯс: Эй фиребанда моҳ,
Туро сӯи беша кӣ бинмуд роҳ? *Фирдавсӣ*

роҳ пеш гирифтан ба роҳ даромадан, равона шудан.

Роҳи қасри висол пеш гирифт,
Талаби орзуи хеш гирифт. *Мушфиқӣ*

Дард аз ҷонашон гузашт, ночор роҳи фирор пеш гирифтанд. *Садри Зиё*

роҳ пеш гузоштан раҳнамоӣ кардан, ёрӣ расондан.

Магар оворагӣ роҳе гузорад пеши ман, варна
Чунон худро накардам гум, ки Хизрам раҳнамун гардад. *Соиб*

роҳ пӯидан роҳ рафтан.

Не қуввати он ки роҳ пӯяд,
Не тоқати он ки роҳ ҷӯяд. *Шоҳин*

роҳ сиёҳ кардан *бар касе кинояаз* роҳро беному нишон кардан, роҳ гум кунонидан.

Чу дар буркаи кӯҳ рафт офтоб,
Сари рӯзи равшан даромад ба хоб,
Сияҳ кард бар шабравон роҳро,
Фуру бурд чун аждаҳо моҳро. *Низомӣ*

роҳ сипардан роҳ паймудан, роҳ рафтан, роҳ тай кардан.

Ҳамегӯянд: Роҳи ишқ маспар,
Ману савдои ишқ — ин турраҳот аст. *Анварӣ*

роҳи адам гирифтан *кинояаз* мурдан; **роҳи чизе бастан** банд кардани пеши чизе, монеъ шудан ба чизе.

Наистон то шавад пешаш навсоз,
Шакар чун сурма бандад роҳи овоз. *Ҳоҷӣ*

роҳи *касе (ро)* **гирифтан** а) роҳи касеро банд кардан, ба рафтани касе монеъ шудан; б) таъқиб кардан.

Гирифтан раҳи душман андар гурез
Мафармою хуни забунон марез. *Асадӣ*

роҳи *чизе, ҷое* **гирифтан** ба тарафи чизе, ҷое рафтан, ба тарафи чизе, ҷое равона шудан, роҳӣ шудан.

Гирди мо дарьё шуд аз сели сиришк,
Ёр аз он дарьё раҳи соҳил гирифт. *Ҷомӣ*

Ҳамчунон роҳи беруни шаҳр гирифтам. *Бедил*

роҳи нафас гирифтан а) қатъ шудани нафас; б) *киноя аз* мурдан.

Даме чанд, — гуфтам, — барорам ба ком,
Дареғо, ки бигрифт роҳи нафас.
Дареғо, ки бар хони алвони умр
Даме чанд хӯрдему гуфтанд: Бас! *Саъдӣ*

роҳи қаҳр пӯидан қаҳру ғазаб омадан, хашмгин шудан.

Макун коре, ки пӯяд роҳи қаҳрат,
Зи нокомӣ кунад дар ҷом заҳрат. *Ҳозиқ*

роҳ ба гом сипардан роҳ тай кардан.

Чу роҳе бибояд сипардан ба гом,
Бувад рондани таъбия бенизом. *Унсурӣ*

роҳ ба деҳ бурдан (ё доштан) *киноя аз* маъқул ва мувофиқ будани чизе.

Мақсуди банда раҳ ба деҳе мебарад ҳанӯз,
Гар бошадаш зи нури замират ҳидояте.
Камоли Исмоил

На ғариб аст ин аз неъмати он борхудой,
Ин сухан роҳнамун асту ба деҳ дорад роҳ. *Фаррухӣ*

роҳ ба пои *касе* **бофта набудан** *киноя аз* душвор будани роҳ *барои касе.*

Ҳар мӯр кучо қатъ кунад ин раҳро
Қ-ин роҳ ба пои ҳар касе бофта нест.
Наҷмиддини Розӣ

роҳ **ба ҷое бурдан** *киноя аз* комьёб шудан, ба мақсад расида тавонистан; *муқ.* **роҳ бурдан** а).

Гарчи донам, ки ба ҷое набарад роҳ ғариб,
Ман ба бӯе сари он зулфи парешон бурдам. *Ҳофиз*

роҳ ба ҷое доштан *ниг.* **роҳ ба ҷое бурдан.**

Дил ниҳоди нафаси ҷисм намешуд, Соиб,
Дили саргашта агар роҳ ба ҷое медошт. *Соиб*

аз роҳ бардоштан *чизеро* роҳро тоза кардан, монеаро бартараф намудан.

Ба ҳиммат кӯҳро аз пеш бардошт,
Аҷаб санге зи роҳи *хеш бардошт.**

аз роҳ бозмондан истодан, таваққуф кардан.

Ҳаюни раванда зи раҳ монд боз,
Ба болингаҳ омад сарамро ниёз. *Низомӣ*

аз роҳ бурдан аз роҳ задан, аз роҳ баровардан, ба роҳи бад бурдан.

Шоҳ Яҳьёро ба татмаи ҳукумати Абарқӯҳ аз роҳ бурданд. *«Равзат-ус-сафо»*

аз роҳи ҳила даромадан макру ҳила сар кардан.

Ҳазрати эшон музтарибу ҳайрон шуданд, ночор аз роҳи ҳилаву кайд даромаданд. *Садри Зиё*

ба роҳ кардан касеро ба ҷое фиристодан, гусел кардан.

Он канизак мешуду мегуфт оҳ,
Кардӣ, эй хотун, ту усторо ба роҳ. *Румӣ*

пеши роҳ гирифтан садди роҳ шудан, монеъ шудан, аз роҳ боздоштан.

Пеши роҳаш гирифт, к-эй хоҳар,
Балки хуршеду моҳ дар чодар ... *Ҷомӣ*

РОҲ II راه мақом, нағма, оҳанг, наво.

Навҳасози ҷудоии ҷонкоҳ
Мекушояд раҳе ба арсаи роҳ. *Бедил*

роҳи рӯҳ номи навое.

Бодаи лаъли лабаш, к-аз лаби ман дур мабод,
Роҳи рӯҳи киву паймондеҳи паймонам кист? *Ҳофиз*

роҳи хисравонӣ номи навое; **роҳи хоркаш** навои мусиқӣ; **роҳи шабдез** номи навое; **роҳи ҷомадарон** номи навое; **роҳ задан** суруд хондан; *созандагӣ кардан бо* мақоми муайяне.

Наво бар тарзи ин хиргоҳ мезан,
Раҳе, к-ӯ гӯядат, он роҳ мезан! *Низомӣ*

Чӣ роҳ мезанад ин мутриби мақомшинос,
Ки дар *миёни ғазал қавли ошно овард. Ҳофиз*

РОҲ III *а.* راح **1.** шодӣ, хурсандӣ, шодмонӣ.

Ҳар кӣ ӯ оқил бувад, ӯ ҷони мост.
Роҳи ӯву равҳи ӯ райҳони мост. *Румӣ*

2. *шароб, май.*

... Ба нӯш кардани ақдоҳи роҳ машғул шуд.
Авфӣ

Зи соқиёни парирӯ бихоҳ вақти сабӯҳ,
Ҳаёти ҷон зи лаби ҷону қути рӯҳ аз роҳ.
Камоли Хуҷандӣ

РОҲАТ *а.* راحت осудагӣ, осоиш, оромиш, фароғат.

Роҳати рӯҳ аз азоби ҷаҳл дар илм аст аз он-к
Ҷуз ба илм аз ҷони кас райҳони роҳат нашкуфид.
Носири Хисрав

Ва ошноӣ ба мабдаъ меояд ва ба роҳати ҷовид мерасад. *Аҳмади Дониш*

роҳат ёфтан таскин ёфтан, ором гирифтан; **ба роҳат пайвастан** орому осоиш ёфтан, ба фароғат расидан.

Аҳли Бухоро аз ранҷ берун омаданд ва ба роҳат пайвастанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

РОҲАТАНГЕЗ راحت‌انگیز роҳатбахш, чизе, ки боиси осудагӣ мешавад; **роҳатангези рӯҳ** *киноя аз* шароб.

Биё, соқӣ, он роҳатангези рӯҳ
Бидеҳ, то сабӯҳӣ кунам дар субӯҳ. *Низомӣ*

РОҲАТАФЗО راحت‌افزا *ниг.* **роҳатфазо.**

РОҲАТОМЕЗ راحت‌آمیز осоишбахш, хушҳолиангез; омехта бо осоиш.

Мабин ба чашми тараҳҳум ба ҳолам, эй хоҷа,
Ки ранҷу меҳнати ушшоқ роҳатомез аст. *Ҷомӣ*

РОҲАТФАЗО||РОҲАТАФЗО راحت‌فزا||راحت‌افزا роҳатбахш, он чӣ фароғат ва осоиштагиро зиёд мекунад, қувват медиҳад.

Эй мардумон, бигӯед, ороми ҷони ман ку?
Роҳатфазои ҳар кас, меҳнатрасони ман ку? *Анварӣ*

РОҲБАР||РАҲБАР راهبر||رهبر роҳнамо, касе, ки роҳ нишон медиҳад, ҳидояткунанда, ҳодӣ, раҳнамун.

Ту бо ӯ бирав бо сутуру наванд,
Ҳамаш роҳбар бошу ҳам ёрманд. *Фирдавсӣ*

Раҳбари ҷонат дар ин торик ҷой
Ҷавҳари илм асту илмат ҷонфизой. *Аттор*

РОҲБАРӢ||РАҲБАРӢ راهبری||رهبری раҳнамоӣ, ҳидоят.

Маро толеи маймун ва бахти ҳумоюн бад-ин буқъа раҳбарӣ кард. *Саъдӣ*

На дар ҳар чашмае оби ҳаёт аст,
На ҳар Хизре дар ин раҳ раҳбарӣ ёфт. *Махфӣ*

РОҲБИН||РАҲБИН راهبین||رهبین роҳшинос, роҳдон, роҳбалад; *маҷ.* одами ботаҷриба.

Бипурсид аз золи Зар мӯбаде,
Аз ин тезҳуш роҳбин бихраде. *Фирдавсӣ*

Андар ин баҳс ар хирад раҳбин будӣ,
Фахри Розӣ роздони дин будӣ. *Румӣ*

РОҲБОН||РАҲБОН راهبان||رهبان посбони роҳ, нигоҳубинкунандаи роҳ; роҳдор.

Гар иён хоҳӣ, зи хоки поки эшон сурма соз,
З-он ки эшон кӯри модарзодро раҳбон кунанд.
Шамси Табрезӣ

РОҲВОР I||РАҲВОР راهوار||رهوار **1.** маркаби хушрафтор, аспи тезрав.

Ӯро дидам бар аспе роҳвор савор. *Авфӣ*

Зи роҳ-андар падид омад саворе,
Чу кӯҳи тунд зераш роҳворе. *Фахриддини Гургонӣ*

2. *маҷ.* тезрав, зудрав, тезгузар.

Савори ишқ шав, дар раҳ бияндеш,
Ки оби ишқ бас раҳвор бошад. *Шамси Табрезӣ*

РОҲВОР II||РОҲВАР راهوار||راهور осон, салис, фаҳмо, возеҳ, равон.

Алфози роҳвор ва дурри шоҳвор ба масомеи шумо расонам. *«Равзат-ус-сафо»*

РОҲГУЗАР||РАҲГУЗАР راهگذر||رهگذر **1.** роҳ, ҷои гузаштан, гузаргоҳ.

Бифармудшон, то буриданд сар,
Фиганданд ҷое, ки буд раҳгузар. *Фирдавсӣ*

Аз ҳоли дилу дида мапурсед, ки чун шуд,
Хун шуд дилу аз раҳгузари дида бурун шуд.
Ҳилолӣ

2. роҳрав, раҳсипар, гузашта раванда аз роҳ.

Мо шохи дарахтем пур аз меваи тавҳид,
Ҳар раҳгузаре санг занад, ор надорем.
Шамси Табрезӣ

3. *маҷ.* сабаб, боис; пешомад.

Аз ин раҳгузар ҷамеи умаро дилгир ва шикастахотир гашта, умедвор ба тақдири худовандӣ мебуданд. *«Таърихи Фаришта»*

РОҲГУЗОР||РАҲГУЗОР راهگذار||رهگذار *ниг.* **роҳгузар** 2.

Чунон бизӣ, ки агар хоки раҳ шавӣ, касро
Ғубори хотире аз раҳгузори мо нарасад. *Ҳофиз*

РОҲЗАН||РАҲЗАН راهزن||رهزن дузди сари роҳ, касе, ки дар сари роҳ мусофиронро ғорату тороҷ мекунад; умуман дузд.

Шуд дархури сиёсати ту марди роҳзан,
Гар остину домани бозоргон гирифт. *Муиззӣ*

Шаб дарвозаҳо бандем ва аз дуздону роҳзанон дар амон бошем. *«Таърихи Наршахӣ»*

Дилам умеди фаровон ба васли рӯи ту дошт,
Вале аҷал ба раҳи умр раҳзани амал аст. *Ҳофиз*

◇ **раҳзани даҳр** *кинoя аз* марг.

Раҳзани даҳр нахуфтаст, машав эмин аз ӯ,
Агар имрӯз набурдаст, ки фардо бибарад. *Ҳофиз*

роҳзани дину дил *кинoя аз* дилбари фиребанда, фаттон, бо ҳусну ҷамоли худ фиребдиҳанда.

Муғбачае мегузашт роҳзани дину дил,
Дар паи он ошно аз ҳама бегона шуд. *Ҳофиз*

РОҲИБ *а.* راهب рӯҳонии насронӣ, ки тарки дунъё карда, дар дайрҳо машғули ибодат мешавад.

Дар он наздикӣ роҳибе мақом дошт.
«Равзат-ус-сафо»

РОҲИЛА *а.* راحله маркаб, ҳайвони боркаш ва саворӣ.

Боре, ки дошт, бар роҳила ниҳод.
«Анвори Суҳайлӣ»

РОҲИН *а.* راهن гаравгузоранда, гаравгузор, гаравмонанда; *маҷ.* миннатгузор.

Абраҳа ҷавоб кард, ки ман роҳини маликам ва ин подшоҳӣ ман бар вай кушодам.
«Таърихи Табарӣ»

РОҲНАВАРД||РАҲНАВАРД راهنورد||رهنورد **1.** касе, ки пиёда роҳ тай мекунад, роҳтайкунанда.

Ба ҷавлони андешаи раҳнавард
Зи паҳлӯ ба паҳлӯ шудам гард-гард. *Низомӣ*

Гар на ба дашти ҷунун роҳнаварди туам,
Ин ҳама дар пои ман хори муғелони кист?
Туғрал

2. *маҷ.* маркаб, саворӣ, асп.

Чаронандаи каргас андар набард,
Чамонандаи ҷармаи раҳнавард. *Фирдавсӣ*

Ба наъли суми ҷармаи раҳнавард
Зи кӯҳу биёбон баровард гард. *Хоҷу*

РОҲНАМО(Й)||РАҲНАМО(Й) راهنما(ی)||رهنما(ی) он кӣ роҳ нишон медиҳад, ҳидояткунанда, ҳодӣ, роҳбар.

На раҳнамой ба кор оядаш, на толеъгир,
На фолгӯй ба кор оядаш, на хобгузор. *Унсурӣ*

Дар ин тоифа як нафар аз уламои изом ва раҳнамоии киром низ буданд. *Садри Зиё*

РОҲНАМУН||РАҲНАМУН راهنمون||رهنمون роҳнамо; касе, ки роҳ нишон медиҳад.

Пиёда бад-ӯ гуфт чун омадӣ,
Ки бе бораву раҳнамун омадӣ? *Фирдавсӣ*

Фалак раҳнамунаш ба сахтӣ бувад,
Ҳама баҳри ӯ шӯрбахтӣ бувад.*

РОҲОВАР(Д)||РАҲОВАР(Д) راه‌آور(د)||ره‌آور(د) тӯҳфае, ки аз сафар оварда шудааст, савғотӣ.

Ихвон, кӣ зи роҳ оянд, оранд раҳоварде,
Ин қитъа раҳоврд аст аз баҳри дили ихвон.
Хоқонӣ

Омадаам, то туро бибинам ва дӯ туфангчаи роҳовард тӯҳфаи остони ту карда... *Аҳмади Дониш*

РОҲПӮЙ راهپوی **1.** он кӣ роҳ меравад, роҳраванда;

2. *маҷ.* асп, маркаб, саворӣ.

Бифармуд, то барниҳоданд зин,
Бар он роҳпӯёни борикбин. *Фирдавсӣ*

РОҲРАВ||РАҲРАВ راهرو||رهرو **1.** он кӣ роҳ меравад, равандаи роҳ, раванда.

Роҳрави роҳи талабро ҳар қадам
Ҳамраҳӣ бо корвони дигар аст. *Махфӣ*
Набояд роҳрав, к-ӯ зуд ронад,
Касе, к-ӯ зуд ронад, зуд монад. *Низомӣ*

2. *маҷ.* пайрави роҳи тариқат, солик, ориф, аҳли тасаввуф.

Шунидам, ки мардест покизабум,
Шиносову раҳрав дар ақсои Рум. *Саъдӣ*
Марди раҳравро кучо орому хоб,
Дар қалақ бояд дилаш дар изтироб. *Румӣ*

РОҲРАФТА||РАҲРАФТА راهرفته||رهرفته он кӣ гузаштаву рафтааст.

Ба раҳ хуфтагон то бароранд сар,
Набинанд раҳрафтагонро асар. *Саъдӣ*

РОҲСАНҶ||РАҲСАНҶ راهسنج||رهسنج он кӣ роҳро ба хубӣ ва дурустӣ медонад ва ба осонӣ тай мекунад, роҳпаймо.

Чу омад фиристодаи роҳсанҷ,
Ба доро супурд он гаронмоя ганҷ. *Низомӣ*

РОҲТӮША||РАҲТӮША راهتوشه||رهتوشه тӯшаи роҳ, захираи хӯрок барои роҳ, зоди раҳ.

На ҷои туст, дил з-ин гӯша бардор,
Раҳат пеш аст, рав, раҳтӯша бардор.
Убайди Зоконӣ
Ниҳодам ақлро раҳтӯша аз май,
Зи шаҳри ҳастиаш кардам равона. *Ҳофиз*

РОҲӢ||РАҲӢ راهی||رهی раванда; мусофир, он кӣ дар роҳ аст.

Он кӣ нагзорад, к-аз ин сӯ по ниҳӣ,
Ӯ бад-ин сӯ баст пои ин раҳӣ. *Румӣ*

роҳӣ гардидан *ниг.* **роҳӣ шудан; роҳӣ кардан** фиристодан, равона кардан.

Ҷайши қудрат кунун сиёҳӣ кард,
Ҳукм бар мулки ҷилва роҳӣ кард. *Бедил*

роҳӣ шудан (ё гардидан) рафтан, равона шудан.

Ӯро видоъ намуда ба тарафи Пишовур роҳӣ гардидам. *Аҳмади Дониш*

РОҲҶӮЙ||РАҲҶӮЙ راهجوی||رهجوی касе, ки роҳ меҷӯяд, ҷӯяндаи роҳ.

Сӯи гарди торик бинҳод рӯй,
Ҳамешуд палидадилу роҳҷӯй. *Фирдавсӣ*

РОҶЕЪ *а.* راجع **1.** бозгашткунанда, баргарданда.

Ваҷҳи ҳама некӯвон аз дили мо роҷеъ аст,
З-он ки зи хатҳояшон ҳеҷ нишони ту нест.
Хисрави Деҳлавӣ

2. оид, мансуб, доир; оид ба, ... мансуб ба ..., доир ба ..., вобаста.

Фазоҳати он хасосат ба мо роҷеъ шавад. *Авфӣ*
Кори аҳли сайф бо аҳли қалам роҷеъ надорад.
Аҳмади Дониш

РОҶЕҲ *а.* راجح бартарӣ доранда; беҳтар, авло, ғолиб.

Гуфтори ту бар кирдор роҷеҳ аст.
«Анвори Суҳайлӣ»
Ва ба эътиқоди худ чӣ роҷеҳ ёфтам, навиштам.
«Оташкада»

РОҶИЛ *а.* راجل пиёда.

На ваҳше дидам он ҷову на унсе,
На рокиб дидам он ҷову на роҷил. *Манучеҳрӣ*

РОҶӢ *а.* راجی умедвор, нигарон, таваққӯъкунанда.

Ҳам бар он бӯ метананду меравранд,
Ҳар даме роҷию оис мешаванд. *Румӣ*
Бояд ки омили роҷӣ амали мувофиқи бозгашт кунад. *Аҳмади Дониш*

РУАСО *а.* رؤسا *ҷ.* **раис 1.**

Аз рууси руасо манорҳо ба фалаки даввор баланд карданд. *«Оташкада»*

РУБОБ رباب олати мусиқии аз танбӯр андак калонтар, ки чор тори махсус дорад, ҳам бо камона ва ҳам бо мизроб навохта мешавад.

Чӣ нисбат аст ба риндӣ салоҳу тақворо,
Симоъи ваъз куҷо, нағмаи рубоб куҷо? *Ҳофиз*

РУБОӢ رباعی **1.** *грам.* калимаи арабӣ, ки дар реша чор ҳарф дорад; **2.** *адш.* навъе аз шаклҳои қадими шеъри форсӣ-тоҷикӣ, ки дар 24 вазни шаҷараи ахрабу ахрами баҳри ҳазаҷ гуфта шуда, аз чор мисраъ иборат аст ва мисраъҳои 1, 2, ва 4-ӯми он ҳамқофия ва қофияи мисраи 3-ӯмаш аксар озод аст, чунончи:

Ин кӯзагарон, ки даст бар гил доранд,
Гар ақлу хирад нек бар ӯ бигморанд,
Ҳаргиз назананд муштӯ силиву лагад:
Хоки падарон аст, накӯ медоранд. *Хайём*

РУБУДАН ربودن *ниг.* **рабудан.**

РУБЪ *а.* ربع **1.** чорьяк, аз чор як қисм; **рубъи ушр** аз чил як ҳисса.

Баъд аз онаш дод рубъи ушри он,
Монд шоир андар андеша(-и) гарон. *Румӣ*

2. *нуҷ.* олоти расад, ки баландии офтобро бо он муайян мекарданд; ◇ **рубъи маскун** қисми хушкӣ ва ободи рӯи замин, чорьяки аҳолинишини рӯи замин.

Ҷумлаи рубъи маскун садсола роҳ аст.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»
Рубъи маскун чу аз тариқи шумор
Ҳаст фарсанг бисту чор ҳазор. *Саноӣ*

РУД رود **1.** яке аз асбоби тордори мусиқӣ.

Ба барбат чу боист барсохт руд,
Баровард мозандаронӣ суруд. *Фирдавсӣ*
Чу дар даст аст руде хуш, бизан, мутриб, суруде хуш,
Ки дастафшон ғазал хонему покӯбон сар андозем.
Ҳофиз
Турфа ҷаҳад ғук зи овози руд,
Лек мабод он ки бигӯяд суруд. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. тор, тори соз, тори асбоби мусиқӣ.

Гуфт: Руди ҳаждаҳӯм каж аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

РУДЗАН رودزن руднавоз, касе, ки руд менавозад.

Маҳи рудзан руд пардохта,
Зи «Ушшоқ» ҳар дам наво сохта. *Хоҷу*

РУДСОЗ رودساز мусиқидон; руднавоз.

Бифармуд, то пеши ӯ тохтанд,
Бари рудсозонш биншохтанд. *Фирдавсӣ*

РУКН *а.* رکن 1. сутун, поя.

Бифармуд, то он рукнро, ки ба манҷаниқ вайрон карда буданд, неку кунанд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Пирӣ сару барги носавобӣ дорад,
Гулнори рухам ба ранги обӣ дорад,
Бому дару чор рукни девори вуҷуд
Вайрон шудаву рӯ ба харобӣ дорад. *Хайём*

рукни тамом пояи устувор; сутуни мустаҳкам.

Бинои суханрост рукни тамом,
Яке содиқулқавл — Сиддиқ ном. *Садри Зиё*

2. *маҷ.* қисми муҳимми ҳар чизе, қисми умда ва асосии чизе.

Қавитар рукне бинои мавaддатро китмони асрори дӯстон аст. *«Калила ва Димна»*

3. *адш.* дар арӯз қолибҳои муайяни аз решаи 'фаъла' فعل сохташудае, ки вазнҳои асосии арӯзро ташкил медиҳанд, ва онҳо 10 навъ мебошанд, чунончи 'мафоилун', 'фоилутон' ва ғ.

РУКНӢ رکنی тиллои холис, тиллои соф ва беғилу ғиш.

Султон фармуд, ҳар дуро ба як ҳазор динори рукнӣ биҳаранд. *«Таърихи Фаришта»*

РУКУ *а.* رکو *ниг.* **раку.**

РУКУБ *а.* رکوب саворшавӣ, ба асп савор шудан.

Пеш аз рукуб дар истабл се рӯз табл, буқ ва кӯс зананд, то асбон ба он овозҳо улфат гиранд. *Носири Хисрав*

Нишони элӣ ва якдилӣ он бошад, ки ба вақти рукуб ба ҷониби ёғӣ моро ба лашкар мадад кунӣ. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

РУКУК رکوک *ниг.* **раку.**

РУКУН *а.* رکون майл кардан, эътимод кардан.

Заррае болову он дигар нагун,
Ҷанги феълишон бубин андар рукун. *Румӣ*

РУКӮЪ *а.* رکوع 1. хамидагии пушт; 2. сар фурӯд овардан, таъзим кардан барои изҳори эҳтиром; 3. хам шудан дар намоз ба дараҷае, ки кафи дастҳо ба сари ду зону бирасад.

Эй нозукакмиёну ҳама тан чу парниён,
Тарсам, ки дар рукӯъ туро бигсилад миён. *Хисравӣ*

Чун вақти рукӯъ шудӣ, марде будӣ, ки дар паси эшон бонг [задӣ]. *«Таърихи Наршахӣ»*

РУМ I روم 1. номи қадими империяи Рим.

Ҳофиз, ҳадиси сеҳрфиребӣ хушат расид
То ҳадди Чину Шому ба ақсои Руму Рай. *Ҳофиз*

2. аҳли Рум, сокини Рум, румӣ.

...Ки Мерики шер он сарафроз рум
Зи гурги диловар тиҳӣ кард бум. *Фирдавсӣ*

РУМ II||**РУМА** روم||رومه мӯи зери ноф, мӯи зиҳор.

Шуд ҷой-ҷой рехта аз нанги руи ӯ
Рише, ки нанг дорад аз ӯ румаи зиҳор. *Сӯзанӣ*

РУММОН *а.* رمان анор.

Ангур ва унноб ва руммон... ва шафтолу ... фаровон мешавад. *«Таърихи Фаришта»*

Ва бар ин қиёс бувад неъмати ҷинон аз фавокеҳ инаб ва зайтун ва нахл ва руммон. *Аҳмади Дониш*

РУММОНӢ رمانی 1. анорфурӯш, касе, ки анор мефурӯшад; 2. мансуб ба руммон; **лаъли руммонӣ** лаъли аълосифат, ки рангаш монанди ранги донаи анор аст, ёқути суп-сурх.

Зи чашмам лаъли руммонӣ чу меборанд, механданд,
Зи рӯям рози пинҳонӣ чу мебинанд, мехонанд. *Ҳофиз*

РУМУЗ *а.* رموز *ҷ.* **рамз.**

Румузи дӯстиро ҳеҷ кас чун ман намефаҳмад,
Ба лафзи ошноӣ маънии бегонае дорам. *Шавкат*

Эй дафтари румузи ҳикамро намуда тай,
Дар шоҳроҳи оламӣ асрор бурда пай! *Шоҳин*

РУМӢ رومی 1. аҳли Рум.

Раҳи ҳиндуён сӯи найрангу афсун,
Раҳи румиён аз ҳисоб асту алҳон. *Носири Хисрав*

Ё сахт чу санг бош, ё нарм чу мум,
Ё зангии Занг бош, ё румии Рум.*

2. *кинояи аз* ранги сафед; **румӣ ва зангӣ** а) *кинояи аз* ранги сафед ва сиёҳ; б) рӯзу шаб; 3. лақаб ва тахаллуси Мавлоно Ҷалолиддин, муаллифи «Маснавии маънавӣ».

РУМҲ *а.* رمح найза, синон.

Бибахшид чизе, ки буд дар сипоҳ,
Зи аспу зи румҳу зи теғу кулоҳ. *Фирдавсӣ*

Гашта зи румҳат қасаби маҳ алам,
Теғи кӯҳ аз теғи ту гашта қалам. *Хисрави Деҳлавӣ*

РУН رون сабаб, иллат, ҷиҳат; **ба руни..., аз руни...** ба сабаби...

Худ ғами дандон ба кӣ тавонам гуфтан,
Заррин гаштам ба руни симиндандон. *Рӯдакӣ*

Ба чашм-андарам дида аз руни туст,
Ба ҷисм-андарам ҷунбиш аз буни туст. *Унсурӣ*

РУНОС روناس решаи як навъ гиёҳ, ки аз он ранги сурх тайёр мекунанд.

РУОФ *а.* رعاف хун рафтан аз димоғ.

... Ба баҳонаи руоф даст пеши бинӣ гирифта аз маҷлис берун омад. *«Равзат-ус-сафо»*

Он мард дар миёни ҳамин руоф дар хоб шуд. *Низомии Арӯзӣ*

РУС I روس номи халқ ва мамлакати Россия.

Ба Рум-андарун шоҳ буд Файлақус,
Яке буд бо рои ӯ шоҳи Рус. *Фирдавсӣ*

Чу шуд воқифи ҳоли ӯ Файлақус,
Ба аҳли мамолик чи Руму чи Рус. *Ҷомӣ*

РУС II رس касе, ки бисёр хӯрок мехӯрад, пурхӯр, шикампарвар; ҳарис.

Русе буд, гӯянд, солорашон,
Ҳамасола хайраш ба чашми касон. *Абӯшакури Балхӣ*

РУС III || **РУСТ** رس||رست маҳкам, мустаҳкам, сахт.

Хештандор бошу русту амин,
К-аз ясори ту нозиранду ямин. *Авҳадӣ*

РУСБӢ||РУСПӢ روسبی||روسپی *зани фоҳиша*, зани сабукпо.

Ҳукамо гуфтаанд: Чаҳор кас аз чаҳор кас биранҷанд: хироҷӣ аз султон ва дузд аз посбон ва фосиқ аз ғаммоз ва русбӣ аз муҳтасиб. *Саъдӣ*

РУСВО رسوا *ниг.* **расво.**

РУСПИЗОДА روسپی‌زاده писари зани фоҳиша, ҳаромзода.

В-аз он пас чунин гуфт бо саркашон,
Ки ин руспизодаи баднишон... *Фирдавсӣ*

РУСПӢ روسپی *ниг.* **русбӣ.**

руст روست *асоси замони гузаштаи* **рустан.**

РУСТ I رست **1.** сабзиш, рӯиш, болиш, афзунӣ.

Чунин гуфт, к-инат, сари кин нахуст,
Пароканда тухми пархошу руст. *Фирдавсӣ*

2. замин, хок, хоки сахт.

Зи тороҷ вайрон шуд он буму руст,
Ки Ҳурмуз ҳаме боҷи Эрон биҷуст. *Фирдавсӣ*

РУСТ II رست *ниг.* **рус III.**

РУСТА رسته *ниг.* **рустӣ II.**

РУСТАМ رستم **1.** номи қаҳрамони асосии «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ, писари Зол; **2.** номи писари Ҳурмуз, сардори лашкари охирин подшоҳи силсилаи Сосониён Яздгурд; **3.** *маҷ.* одами шуҷоъ, далер.

Рустамонро тарсу ғам вопеш бурд,
Ҳам зи тарс он баддил андар хеш мурд. *Румӣ*

◇ **Рустами дари ҳаммом** *кинояи аз* касе, ки намудаш бо карру фар асту ботинаш ҳеҷ; **Рустами найсон** *киноя аз* борони баҳорӣ, абри баҳорӣ.

Жола сипари барф бибурд аз катифи кӯҳ,
Чун Рустами найсон ба ҳам овард камонро. *Анварӣ*

РУСТАМДИЛ رستم‌دل далер, шуҷоъ.

Рустамдиле, ки бозуву теғаш хабар диҳанд.
Ҳангоми кин зи Ҳайдари Каррору Зулфиқор.
Убайди Зоконӣ

РУСТАН رستن *ниг.* **рӯидан.**

РУСТАНӢ رستنی гиёҳ, наботот, сабза, ҳар чӣ ки мерӯяд ва месабзад.

Биболид кӯҳ, обҳо бардамид,
Сари рустанӣ сӯи боло кашид. *Фирдавсӣ*
Сари рустанӣ зер зебо бувад,
Сари одамӣ беҳ, ки боло бувад. *Низомӣ*

РУСТАҲМ رستهم *ниг.* **Рустам I.**

Бибӯсид Рустаҳм тахт, эй шигифт,
Ҷаҳонофаринро ситоиш гирифт. *Фирдавсӣ*

РУСТО||РӮСТО روستا **1.** деҳ, қишлоқ.

Ва ҳанӯз ин шаҳр набуд ва лекин баъзе аз рустоҳо шуда буд. *«Таърихи Наршахӣ»*

2. деҳқон, кашоварз, деҳнишин.

Яке аз рустои Манҷ, ки сарҳаднишини Ҳиндустон буд, гирифтори Муҳаммади Бахтиёр гардид.
«Таърихи Фаришта»

РУСТОЗОДА||РӮСТОЗОДА روستازاده касе, ки дар қишлоқ зоидаву калон шудааст, фарзанди рӯстой, фарзанди деҳқон.

Вақте афтод фитнае дар шом,
Ҳар касе гӯшае фаро рафтанд.
Рӯстозодагони донишманд
Ба вазирии подшо рафтанд.
Писарони вазири ҷоҳилкӯш,
Ба гадоӣ ба русто рафтанд. *Саъдӣ*

РУСТОЙ||РӮСТОЙ روستائی **1.** бошандаи деҳ, сокини деҳ; деҳқон, қишлоқӣ, деҳотӣ.

Ба ҷуғд, эй Сайидо, вайрона бошад беҳтар аз гулшан,
Табибе нест ҷуз саҳро мизоҷи рӯстоиро. *Сайидо*

Ногоҳ рӯстое аз канори майдон даромад ва ҳамнабард хост. *«Хористон»*

2. *маҷ.* одами нодон, беақлу беадаб.

Ситезанда чун рустой бувад,
Шикастан беҳ аз мумиёӣ бувад. *Низомӣ*

РУСТОҚ روستاق *шакли арабишудаи* **русто||рӯсто.**

Бист ҳазор мард дар ин шаҳр аст ва савод ва рустоқҳои бисьёр дорад. (2) *Носири Хисрав*

РУСТӢ I رستی **1.** пойдорӣ, устуворӣ; **2.** роҳат, осудагӣ, фароғат.

РУСТӢ II||РУСТА رستی||رسته навъе аз ҳалво.

РУСУЛ *а.* رسل *ҷ.* **расул.**

Миёни амир Нӯҳ ва Абӯалӣ русул ва расоил мутавотир шуд. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

Шоҳ русул хост бад-ин иттифоқ,
Барқсифат ҷаст ба пушти бурoқ. (2)
Хисрави Деҳлавӣ

РУСУМ *а.* رسوم *ҷ.* **расм.**

Русум ва одоби мулозимат намедонӣ. (1)
«Анвори Суҳайлӣ»

Русуму такаллуф зи вай дур дошт,
Зи таклифи шоҳиш маъзур дошт. (1) *Ҷомӣ*

РУСУХ *а.* رسوخ устуворӣ, пойдорӣ, субот.

Чун раъйи ту дар ин кор русухе дорад ... муборак бод! *«Анвори Суҳайлӣ»*

З-он ки ақли ҳар киро набвад русух,
Пеши оқил ҳамчу санг асту кулӯх. *Румӣ*

русух ёфтан устувор шудан, қувват ёфтан, маҳкам ҷой гирифтан.

Чун ин маъно дар ботини ӯ русух ёфт, бозаргонеро, ки мӯътамади ӯ буд, талабид.
«Равзат-ус-сафо»

Ниҳоли муҳаббат дар замини дили ҳар як русух ёфт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

РУТ رت **1.** бараҳна, урьён.

Теғ сар то ба сар гуҳар з-он шуд,
Ки ба кини ҳасуди ӯ шуд рут.*

2. *маҷ.* бенаво, бечора, бечиз.

РУТАБ I *а.* رتب *ҷ.* **рутба||рутбат.**

Он рутаб чист? — ҳиссу рӯҳу хаёл,
Ҳар яке оламе истиқлол. (1) *Ҷомӣ*

РУТАБ II *а.* رطب хурмо, хурмои тару тоза.

Қасе бе айб набвад дар замона,
Рутабро аста бошад дар миёна.
Абулмасали Бухорой

... Дарахти хурмо бичунбонид ва рутаб аз ӯ бияфтод. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

◇ **рутаб беустухон шудан** *киноя аз* хотирҷамъ шудан, осуда шудан аз халалрасон.

Зи корошӯбии Марьям баросуд,
Рутаб беустухон шуд, шамъ бедуд. *Низомӣ*

рутаб ваъда кардану тут фиристодан *киноя аз* ваъдаи равғанин дода, ба дараҷаи матлуб адо накардан.

Ваъдаи ин чарх ҳама бод буд,
Ваъда рутаб карду фиристод тут. *Носири Хисрав*

рутаб аз коноз баромадан *киноя аз* ноил шудан ба мақсад.

Ман бад-он омадам ба хидмати ту,
Ки барояд рутаб зи конозам. *Рӯдакӣ*

РУТБА||РУТБАТ *а.* رتبه||رتبت **1.** мартаба, дараҷа, манзалат, поя.

Шер ӯро амини давлат сохта, рутбаи ӯ аз ҳама даргузаронид. «*Нигори дониш*»

Он дараҷоти шариф ва рутбати олӣ ва мунифро сазовор ва мувашшаҳ натавонист гашт.
«*Калила ва Димна*»

рутбати ахас поинтарин дараҷа, мартабаи паст, поин; **2.** мақом, мавқеъ, поя, мартаба.

Ҳарчанд ин фасл аз таърих масбуқ аст, бар он чӣ гузашт дар зикр, лекин дар рутба собиқ аст.
«*Таърихи Байҳақӣ*»

РУТУБАТ *а.* رطوبت намӣ, тарӣ, намнокӣ.

Ва амир Исмоил бемор шуд ва ранҷи ӯ бештар аз рутубат буд. «*Таърихи Наршахӣ*»

Дар фасли зимистон ... боронҳо мутавотир гашт ва осори рутубат бар дару девор зоҳир шуд.
«*Анвори Суҳайлӣ*»

РУУНАТ *а.* رعونت **1.** нодонӣ, беақлӣ.

Аксари мардумон ба воситаи пайравии нафси ҷафоҷӯй мазҳари ахлоқи замима, чун ҳирсу оз ва руунату... тӯҳмат ва бӯҳтон ва монанди он воқеъ шудаанд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

2. саркашӣ, такаббур, калонгирӣ.

Биё, ки мо сари ҳастиву кибриёву руунат
Ба зери пой ниҳодему пой бар сари ҳастӣ. *Саъдӣ*

3. худоройӣ.

Ҳар ҳафта ӯро ҷомаи кимхо ва атлас бахшидӣ ва Муҷир ба тафохур пӯшидӣ ва фузало он руунатро писандида надоштанд. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

Доия кам гашту надомат фузун,
Рафт зи сар боди руунат бурун. *Хисрави Деҳлавӣ*

РУУС *а.* رئوس||رؤس *ҷ.* **раъс.**

Рууси ашҷор аз об зоҳир шудааст. (1)
«*Равзат-ус-сафо*»

Аз рууси руасо манорҳо ба фалаки даввор баланд карданд. (3) «*Оташкада*»

РУФАҚО *а.* رفقا *ҷ.* **рафиқ.**

Дар роҳ ба руфақо ҳамроҳ шудам. *Авфӣ*

Ва ... дар ҳузури руфақо беҳтар иншо ва имло менамудем. *Аҳмади Дониш*

РУФОТ *а.* رفات чизҳои шикаста, реза-реза шуда, пӯсида, аз ҳам рехта, мас. устухони пӯсида.

... Пурсид, ки агар ба ғайр аз мушоҳидаи изоми руфот муҳимме бошад, ба ӯ намой.
«*Равзат-ус-сафо*»

Ман банда чунон кӯфтан ҳодиса будам,
Гуфтӣ, ки изомам зи лагадкӯб руфот аст. *Анварӣ*

РУФТАН رفتن *ниг.* **рӯфтан.**

РУФӮ||РАФӮ رفو бофта ислоҳ кардани ҷома ё гилеми дарида ва ё сӯхта, ба тавре ки ҷои дурустшуда маълум нашавад.

Гар риштаҳои тӯли амалро кунанд сарф,
Мушкил, ки чоки синаи моро руфӯ кунанд. *Соиб*

Чандон ки руфӯе кунамаш, боз шавад чок,
Ин захми дилам аз ҳаду андоза бурун аст. *Махфӣ*

РУФӮГАР||РАФӮГАР رفوگر касе, ки ҷоҳои пора ё сӯрохшудаи чизҳои бофташударо монанди аввалаш дуруст мекунад, руфӯкунанда.

Ҷомаи ирзи накӯён чу дарад, натвон дӯхт,
З-он ки пероҳани гулро ба руфӯгар надиҳанд.
Абӯтолиби Калим

Баҳри он то кунад дар ин буньёд,
Чун руфӯ бинад, аз руфӯгар ёд. *Саноӣ*

РУХ I رخ рӯй, гуна, рухсора, чеҳра.

Ҳама ҷомаҳо карда пирӯзаранг,
Ду чашмон пур аз хуну рух бодранг. *Фирдавсӣ*

Бо сабо ҳамроҳ бифрист аз рухат гулдастае,
Бӯ ки бӯе бишнавем аз хоки бустони шумо. *Ҳофиз*

рухи гулфом рӯи гулгун, рухсораи сурх.

Ёр чун дар ҷом мебинад рухи гулфомро,
Акси рӯяш чашмаи хуршед созад ҷомро. *Ҳилолӣ*

пурхун гаштани рух ниҳоят сурх шудани рӯй.

Рухаш гашт пурхуну дил пур зи дард,
Зи кори Сиёвуш басе ёд кард. *Фирдавсӣ*

рух аз гулбарг доштан рӯи нозук, зебо ва латиф доштан.

Нигоре буд андар шабистони ӯй,
Зи гулбарг рух дошт в-аз мушк мӯй. *Фирдавсӣ*

◇ **рухи боғ** *киноя аз* намуди боғ.

Соҳати олам аз тароватн ту
Чун рухи боғ дар баҳорон бод. *Анварӣ*

рухи гетӣ рӯи ҷаҳон.

Зи оби чашми ҳамчун арғувонам
Рухи гетӣ муасфар метавон кард. *Шамси Табрезӣ*

рух афкандан *киноя аз* шинохтани касе, ки рӯ паноҳ мекунад; **рух додан** воқеъ шудан, рӯй додан, ба вуқӯъ омадан.

Эй фарас, бар ту чӣ рух дода, ки худ бохтаӣ?
Магар ин гуна, ки мотӣ, ту шаҳ андохтаӣ?
Мӯҳташами Кошӣ

рух зард кардан *киноя аз* озор додан, дарднок кардан.

Набинад доя то ранги рухаш зард,
Рухи худ бар тапонча зард мекард. *Ҳозиқ*

рух намудан ба вуқӯъ омадан, рӯй додан.

То чӣ бозӣ рух намояд, байдақе хоҳем ронд,
Арсаи шатранҷи риндонро маҷоли шоҳ нест. *Ҳофиз*

рух овардан рӯ овардан, мутаваҷҷеҳ шудан, равона шудан.

Рух овард дар хидмати Файлақус,
Сар афрохт аз давлати пойбӯс. *Ҷомӣ*

Рух овардам инак ба боғу баҳор,
Ниҳодам ба раҳ дидаи интизор. *Ҷомӣ*

рехтани ранги рух *кинояаз* паридани ранги рӯй аз тарс.

Барқ меандохт месӯзид санг,
Абр меғуррид, рух мерехт ранг. *Румӣ*

рухи ниёз бар хок молидан *киноя аз* изҳори эҳтиёҷ ва ниёзмандӣ кардан.

Дарвеше берун омад ва инони аспи шаҳ бигирифт ва рухи ниёз бар хок молид, ки дар пои пили зулм афтодаам. *«Хористон»*

РУХ II رخ яке аз мӯҳраҳои шатранҷ, ки ба шакли бурҷ аст.

Ҳамовард гашта рухон бар ду рӯй,
Ба дасти чапу рост пархошҷӯй. *Фирдавсӣ*

руху фарзин ниҳодан *киноя аз* ғалаба кардан дар бозии шатранҷ, ки ба ҳариф пешакӣ бо ду мӯҳра, яъне бо руху фарзин кишт дода мешавад.

Рухат маҳро руху фарзин ниҳодаст,
Лабат беҷодаро сад ҷизья додаст. *Анварӣ*

РУХ III رخ паррандаи афсонавии мавҳум ва бисьёр бузург.

Рухро одат ин буд, ки онҳоро мерабуд ва пора-пора мекард, сабаби ин маълумам набуд.
«Ҳазору як шаб»

РУХОМ *а.* رخام санги мармар.

Биное карданд аз сутунҳои сангини аз рухоми мулаввал тарошида. *Авфӣ*

Даре дид олӣ зи санги рухом,
Бар ӯ қуфле афканда аз сими хом. *Хоҷу*

РУХСА||РУХСАТ *а.* رخصة||رخصت иҷозат, изн.

Маслаҳат дар он дидаам, ки агар рухсат бошад, чанде дар атрофи олам бигардам. *«Нигори дониш»*

Бубин, ки рақскунон меравад ба нолаи чанг
Касе, ки рухса нафармудӣ истимои симоъ. *Ҳофиз*

РУХСОР||РУХСОРА رخسار||رخساره як бари рӯй, гуна.

Ду рухсора пурхуну дил сӯгвор
Дижам карда бар хештан рӯзгор. *Фирдавсӣ*

Боғи ҳуснат тоза шуд аз дидаи гирьёни ман,
Чашми ман оби дигар дод он гули рухсорро.
Ҳилолӣ

Некӯии рафтор ва хубии рухсори ӯ дар дил боз ҷо гирифт ва ба худ андешид. *«Нигори дониш»*

РУХУТ *а.* رخوت ҷ. рахт.

Аз ҷумлаи рухут се ҳазор ҷомаи буридаи нодӯхта буд, боқӣ бар ин қиёс бояд кард. (2)
«Равзат-ус-сафо»

Аҳли шаҳр ва маҳаллот рухуту амволро ба зовияи ӯ пинҳон карданд. (1) *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

РУХЧАКОД رخ چکاد касе, ки миёни сараш мӯй надошта бошад, тоссар, аслаъ.

Истода ба хашм бар дари ӯ
Ин ба нафрин сиёҳ рухчакод. *Ҳаккок*

РУХШО رخشا *ниг.* рахшо.

РУШД *а.* رشد **1.** тараққӣ, нумув.

Рушди қавме барои ҳақҷӯён
Аҳди қавме зи хӯи хушгӯён. *Саноӣ*

2. роҳи рост; пойдорӣ дар роҳи ҳақ.

Аммо бародар роҳи рушди хеш надид.
«Таърихи Байҳақӣ»

Ҳар кӣ ақли маодӣ надорад, ба давлат ва саодати ҳидоят ва рушд ва рашод ва фахри маънавӣ намерасад. *Аҳмади Дониш*

3. ҳушьёрӣ, басират, зиракӣ

Малик Аҷҳӣ ва Зебо ... дар вай осори рушд надиданд. *«Таърихи Фаришта»*

РУҒО *а.* رغا бонг, наъраи ҳайвонҳо.

Дар девлоххош буд он сон ғиреви дев,
К-ояд ба гӯш гоҳи руғо нағмаи заған. *Ломеӣ*

РУҚОҚ *а.* رقاق *ниг.* риқоқ.

РУҚУМ *а.* رقوم ҷ. рақам.

...Ки аз вазъи афлоку сайри нуҷум
Зи ҳоли Сикандар чунин зад руқум. (1) *Ҷомӣ*

РУҚЪА||РУҚЪАТ *а.* رقعة||رقعت **1.** мактуб, хат, нома, навишта.

Руқъа гар бар парри мурғе дӯхтӣ,
Парри мурғ аз таффи руқъа сӯхтӣ. *Румӣ*

Маъмун руқъаи ӯро биталабид ва ба дасти худ дар пушти аризаи ӯ навишт. *Аҳмади Дониш*

2. порча, як порча, порчаи коғаз.

Давот пеши худ хост ва коғаз ва руқъае бинавишт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. васла, пораи матоъ, ки даридани либосро бо он ямоқ мекунанд.

Ҳам руқъа дӯхтан беҳу илзоми кунҷи сабр,
То руқъа баҳри ҷома паи хоҷагон навишт. *Саъдӣ*

Чун ба масҷид расиданд, Умарро ... ёфтанд, ки дар гӯшаи масҷид хуфта буд ... ва пероҳане бо бисьёр руқъа пӯшида. *«Таърихи Табарӣ»*

руқъа задан (*ё* **дӯхтан**) ямоқ кардан, васла дӯхтан, порадӯзӣ кардан.

Ҳамон ҷомаи кӯҳнаро руқъае зад ва биёвард ва Умар бипӯшид. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

◇ **(ин) руқъаи ғабро** *киноя аз* замин.

Муштарӣ қуръаи тавфиқ занад бар раҳи ҳоҷ,
Бонги он қуръа бар ин руқъаи ғабро шунаванд.
Хоқонӣ

РУҚЬЯ *а.* رقية сеҳр, афсун, таъвиз.

Чун ба наздики он тилисм расид,
Рахнае карду руқьяе бидамид. *Низомӣ*

РУҶУЛИЯТ *а.* رجولیت *ниг.* раҷулият.

РУҶӮЪ *а.* رجوع бозгашт; муроҷиат.

Додаи ту туро ниҳодам пеш,
То руҷӯъ афтадат ба додаи хеш. *Низомӣ*

руҷӯъ кардан (*ё* **намудан**) гаштан, гашта омадан.

Ва ӯ иҷобат карда дигар бор ба Тӯс руҷӯъ намуд.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

Наввоб дилхаста ва хотиршикаста аз майдон руҷӯъ кард. *«Хизонаи омира»*

РУҶҲОН *а.* رجحان бартарӣ, афзалият, авло будан.

Мардум ... ҳам ба падар, ҳам ба модар ва бар писари ту фазилат ва руҷҳон доранд.
«Равзат-ус-сафо»

руҷҳон додан афзал ва беҳтар шумоҳридан.

РӮ(Й) (روی) **1.** чеҳра, рухсор.

Рӯи зй меҳроб кай кардй, агар на дар биҳишт
Бар умеди нону деги қальяву ҳалвостй.
Носири Хисрав

Рӯй дар рӯи ёр кун, бигзор,
То аду пушти даст мехояд. *Саъдй*

рӯй баркашидан рӯ гардондан.

Малик навбате гуфташ: Эй некбахт,
Зи нафрат зи мо дармакаш рӯй сахт! *Саъдй*

2. сатҳ, боло, сатҳи чизе.

Чу дарьёи ҷӯшон замин бардамид,
Чунон шуд, ки кас рӯи ҳомун надид. *Фирдавсй*

рӯи даст а) пушти даст; б) навъе аз фанни гуштингирй; *маҳорате дар муҳориба ё дар коре;* **рӯи замин** сатҳи замин.

Аз он бадкуниш дев рӯи замин
Бипардозу пардахта кун дил зи кин. *Фирдавсй*

3. ҷониб, сӯ, тараф; канор, соҳил.

Гар айдун, ки з-ин рӯи Ҷайҳун кашад,
Ҳаме домани хеш дар хун кашад. *Фирдавсй*

Чашм бар раҳат доранд кӯча-боғҳо ҳар рӯз,
Аз ду рӯй саф бастанд дар чаман хиёбонҳо. *Сайидо*

4. имкон, чора.

Аз ту буридан, санамо, р ӯ й нест,
З-он ки чу рӯят ба ҷаҳон рӯй нест. *Анварй*

Ту ин роз макшову бо кас магӯй,
Маро ҷуз нуҳуфтан ҳамон нест рӯй. *Фирдавсй*

рӯю роҳ чора, тадбир.

Ба навъе дигар рӯю роҳам набуд,
Ҷуз ин асп дар боргоҳам набуд. *Саъдй*

5. сабаб, боис, ваҷҳ, ҷиҳат; **аз рӯи...** ба сабаби.

Хасм агар лофи тақобул занад аз рӯи ҳасад,
Ҳақ шиносад, ки кй Булқосиму кй Булаҳаб аст.
Анварй

аз ин рӯй аз ин сабаб; **аз чй рӯй** ба чй сабаб; **аз ҳеҷ рӯй** ба ҳеҷ ваҷҳ, ба ҳеҷ сабаб; **бад-ин рӯй** ба ин сабаб.

Ва бад-ин рӯй донем, ки воҷибулвуҷудро ҷузъ набувад ва баҳра набувад. *Ибни Сино*

6. ҷуръат, тавоноӣ; тоқат, тоб.

Рӯи баргаштанам аз рӯи ту нест,
Ки ҷаҳонам ба яке мӯи ту нест. *Анварй*

Маро ҳадья бояд, агар гуфт рост,
Туро рою рӯи дабирй куҷост? *Фирдавсй*

◇ **рӯи ёсмин** рӯи зебо, латиф.

Бо чунин зулфу рухаш бодо назарбозй ҳаром,
Ҳар кй рӯи ёсмину ҷаъди сунбул боядаш. *Ҳофиз*

рӯи камон тарафест, ки ба он тир андохта мешавад; **рӯи ниёз** эҳтиёҷмандй, ҳоҷат, бо аҷзу инкисор рӯ овардан ба касе.

Алминнату лиллаҳ, ки дари майкада боз аст,
З-он рӯ ки маро бар дари ӯ рӯи ниёз аст. *Ҳофиз*

рӯи оташин рӯи зебо.

Чй рӯи оташин асту чй қадди шӯълахез аст ин,
Шарори хирмани ман, барқи оғӯшу канори ман!
Сайидо

рӯи *касе* **сафед** аҳсант ба фалон кас, офарин ба фалонй!

Тавозӯъ чу гул кард аз сурх бед,
Ба ӯ норван гуфт: Рӯят сафед! *Туғро*

рӯи *касе* **сиёҳ** нафрат ба фалон кас!

Эй рӯи ғам сиёҳ, ки аз шарми гирьямам,
Бар пушти пой дӯхта чашми сиёҳро. *Урфй*

рӯю риё макр, фиреб, коре, ки маҳз барои намоиш ва нишондод ба амал оварда мешавад.

Боданӯше, ки дар ӯ рӯю риёе набувад,
Беҳтар аз зӯҳдфурӯше, ки дар ӯ рӯю риёст.
Ҳофиз

аз рӯи зоҳир зоҳиран; **дар рӯй** зоҳиран, дар зоҳир.

Зи бегона парҳез кардан накӯст,
Ки душман тавон буд дар рӯй дӯст. *Саъдй*

рӯй афрӯхтан *киноя аз* зебо шудан, хушрӯй гаштан.

Қадде афрохта чу сарв ба боғ,
Рӯе афрӯхта чу шамъу чароғ. *Низомй*

рӯй бартофтан рӯй гардонидан; қабул накардан.

Зоҳидро ин сухан қабул наёмад, рӯй бартофт.
Саъдй

рӯй бурдан *киноя аз* суст шудани меҳр.

Мурд — рӯяшро бурд. *Зарбулмасал*

рӯй гирифтан пӯшидани рӯи худ аз шарм.

Дидам ба ҷонибаш, зи ҳаё рӯи худ гирифт,
Роҳи нигаҳ ба наргиси ҷодуи худ гирифт. *Туғро*

рӯй дарҳам кашидан рӯй гардондан аз нафрат.

Малик аз ин сухан рӯй дарҳам кашида гуфт: Маро дурӯғи ӯ писандидатар омад аз он рост, ки ту гуфтй! *Саъдй*

рӯй дарҳам овардан а) рӯ ба рӯ шудан, муқобили ҳам саф оростан.

Чун лашкар аз ҳар ду тараф рӯй дарҳам оварданд ва қасди муборазат карданд, аввал касе, ки дар майдон даромад, он писар буд. *Саъдй*

б) рӯ тофтан, рӯ гардондан.

Маликзода рӯй аз ин сухан дарҳам овард ва мувофиқи табъаш наёмад ва мар-ӯро заҷр фармуд.
Саъдй

рӯй намудан намудор шудан, зуҳур кардан; рӯй додан, воқеъ шудан.

Ду рӯзу ду шаб рӯй нанмоядо,
Ҳамоно зи гардиш бкфарсоядо. *Фирдавсй*

Дар он сол ба сабаби уфунати гармсер дар он вилоят беморие саъб рӯй намуд. *«Таърихи Систон»*

рӯй ниҳодан а) равона шудан, озим шудан, оҳанг кардан; рӯ овардан ба чизе.

Шаб омад, сӯи боғ бинҳод рӯй
Сари тозиён меҳтари номҷӯй. *Фирдавсй*

Расид давлати васлу гузашт меҳнати ҳаҷр.
Ниҳод кишвари дил боз рӯ ба маъмурй. *Ҳофиз*

б) майл кардан; сар кардан, шурӯъ намудан.

Пас аз пушти мешу бара пашму мӯй
Буриду ба риштан ниҳоданд рӯй. *Фирдавсй*

рӯй овардан нигоҳ кардан, таваҷҷӯҳ кардан; **майл** кардан.

Мо муридон рӯ ба сӯи Каъба чун орем, чун
Рӯ ба сӯи хонаи хаммор дорад пири мо. *Ҳофиз*

Назару Ғамза кори худ карданд,
Рӯ ба даргоҳи Ҳусн оварданд. *Мушфиқй*

рӯй печидан рӯй гардонидан, рӯй тофтан.

Чу Руҳҳом гашт аз Қашонй ситӯҳ,
Бипечид аз ӯ рӯю шуд сӯи кӯҳ. *Фирдавсй*

Рӯи тамаъ аз халқ бипеч, ар мардй,
Тасбеҳи ҳазордона дар даст мапеч. *Саъдй*

рӯй тофтан а) рӯй гардондан, эътироз кардан.

Борҳо ақли ман маро мегуфт,
Ки аз ин боргоҳ рӯй матоб. *Анварӣ*

б) тарсида гурехтан.

Натобад саги сайд рӯй аз паланг,
Зи рӯбаҳ рамад шери нодида ҷанг. *Саъдӣ*

рӯй туруш (ё талх) кардан нофорамӣ нишон додан, изҳори норизоӣ кардан.

Макун рӯй бар мардум, эй зан, туруш,
Ту гуфтӣ, ки занбӯри мискин макуш. *Саъдӣ*

Рӯй туруш карда ба ёрон мабин,
Сиркафурӯшӣ макун, эй ангубин. *Хисрави Деҳлавӣ*

рӯи дил дидан *киноя аз* таваҷҷӯҳ ва илтифот кардан.

Аз бузургон рӯи дил дидан ба хурдон айб нест,
Дил ба даст овардани мӯр аз Сулаймон хуштар аст. *Соиб*

рӯи *чизе* **надоштан** аз шармандагӣ маҷоли рӯ ба рӯ шудан бо чизе надоштан.

Туро, ки ҳаст май, аз моҳтоб рӯй магардон,
Ки ман зи дасти тиҳӣ рӯи моҳтоб надорам. *Соиб*

рӯи офтобро бо ғарбол пӯшидан ҳақиқати равшанро бо далелҳои беасос, пуч ва ғаразкорона пӯшиданӣ шудан; **рӯи тоза доштан** иззату ҳурмат доштан, обрӯ ва эътибор доштан дар назди халқ.

Оҳ азбас шуд мукаррар, бе асар афтодааст,
Гирьяе сар кун, ки дорад ашк рӯи тозае. *Мухлиси Кошӣ*

рӯ ба (ё дар) гурез ниҳодан роҳи гурезро пеш гирифтан, гурехтан, фирор кардан.

Ар расадшон зи дона ранҷу малол,
Рӯ ниҳад дар гурез фориғбол. *Ҷомӣ*

Охир ба шафоати маҳбусони русӣ махлас ёфта, алалфавр рӯ ба гурез ниҳод. *Аҳмади Дониш*

рӯй ба инҳитот ниҳодан таназзул кардан, рафта-рафта кам шудан.

То муддати панҷоҳ рӯз он сел дар издиёд буд, он гоҳ рӯй ба инҳитот ниҳод. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Қувватҳои баданӣ рӯй ба инҳитот ниҳод. «*Анвори Суҳайлӣ*»

рӯ ба (ё дар) нуқсон доштан а) айб пайдо кардан; б) ба таназзул сар кардан.

Мамлакати эшон рӯй дар нуқсон дорад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

рӯй ба ҷанг овардан ҷанг хостан; ба ҷанг даромадан; **рӯй бар рӯи девор доштан** туршрӯй ва бадхӯ будан, номеҳрубон ва дарундор будан.

Миёни ду амзода вуслат фитод,
Ду хуршедсимои меҳтарнажод,
Яке хулқу лутфи паривор дошт,
Дигар рӯй бар рӯи девор дошт. *Саъдӣ*

рӯй ба(р) хок гузоштан *пеши касе киноя аз* бо таманнои ба касе аҷзу инкисор изҳор кардан.

Ҷамъе, ки пеши халқ гузоранд рӯ ба хок,
Пеш аз аҷал раванд ба хиссат фурӯ ба хок. *Соиб*

рӯ дар адам доштан озим будан ба сӯи нестӣ, майл доштан ба марг, ба пешвози марг будан.

Дили ман з-он даҳон рӯ дар адам дошт,
Чу ҷон донист, азми ҳамраҳӣ кард. *Ҷомӣ*

рӯй *дар чизе* будан мақсади чизе доштан.

Малик рӯй аз ин сухан дарҳам кашид ва гуфт: ... Рӯи он дар маслаҳате буд ва бинои ин бар хубсе. *Саъдӣ*

рӯ дар гурез ниҳодан *ниг.* **рӯ ба гурез ниҳодан;** **аз рӯи** *касе* **гузар накардан** эҳтиром ва ҳурмати касеро нигоҳ доштан.

Ба ночор аз рӯи қозӣ гузар
Накарду раҳо кард ӯро ба зар. *Савдо*

ба рӯй овардан ба вуҷуд овардан.

Ишқ ҳар меҳнате ба рӯй орад
Макун, эй дил, гарат намехорад. *Анварӣ*

бар рӯи кор омадан ошкор шудан, маълум шудан.

РӮБАНД روبند *ниг.* **рӯйбанд.**

РӮБАҲ روبه *ниг.* **рӯбоҳ.**

РӮБАҲБОЗӢ روبه‌بازی *ниг.* **рӯбоҳбозӣ.**

РӮБАҲӢ روبهی *ниг.* **рӯбоҳӣ.**

РӮБИДАН روبیدن *ниг.* **рӯфтан.**

РӮБОҲ||РӮБАҲ روباه||روبه ҳайвони ширхор аз ҷинси саг, пӯсти ӯ бештар зард ё сурх буда, думи калони пахмоқ дорад.

Ҳиммати шер аз он баландтар аст,
Ки дилозор бошад аз рӯбоҳ. *Шаҳиди Балхӣ*

Натобад саги сайд рӯй аз паланг,
Зи рӯбаҳ рамад шери нодида ҷанг. *Саъдӣ*

◇ **рӯбоҳи гарм** *киноя аз* пӯсти рӯбоҳ, ки пӯшандаро гарм нигоҳ медорад.

Чу санҷобу қоқум, чу рӯбоҳи гарм,
Чаҳорӯм самур аст, к-аш мӯй нарм. *Фирдавсӣ*

рӯбоҳ ба гардун гирифтан *киноя аз* кори сахтро бо сабру таҳаммул анҷом додан.

Ва гуфтаанд, ки Атобаки Илдегиз рӯбоҳ ба гардун гирад, яъне ӯро мояи истибор бисьёр аст. «*Таърихи салоҷиқаи Кирмон*»

рӯбоҳ ба сӯрох намерафт, ҷорӯб ба думаш бастанд *зарб.* дар бораи одамоне гуфта мешавад, ки на танҳо худ ба ҷое нохонда мераванд, балки каси дигарро низ ҳамроҳ мебаранд; **рӯбоҳ то тахи чоҳ аст, карбос хайр мекунад** *зарб.* яъне каси ба тангӣ афтода ваъдаҳои хоми бисьёре медиҳад.

РӮБОҲБОЗӢ||РӮБАҲБОЗӢ روباه‌بازی||روبه‌بازی *киноя аз* маккорӣ, ҳилагарӣ, фиребгарӣ; **рӯбаҳбозӣ кардан** макр кардан, фиреб додан, ҳила кардан.

Рӯбаҳбозӣ макун дар сафи ушшоқ з-он-к
Зишт бувад, пеши гург шер кунад оҳуӣ. *Абулфараҷи Рунӣ*

рӯбоҳбозӣ омӯхтан роҳи макру фиребро ёд гирифтан.

Саги шерҷангол аз орзуи висоли харгӯш ҳазор гуна рӯбоҳбозӣ омӯхта. «*Анвори Суҳайлӣ*»

РӮБОҲӢ||РӮБАҲӢ روباهی||روبهی 1. мансуб ба рӯбоҳ; 2. *маҷ.* ҳила, макр.

Ба чашми чу оҳу макун рӯбаҳӣ,
Маро хоби харгӯш то кай диҳӣ? *Хоҷу*

РӮГАР||РӮЙГАР روگر||روی گر касе, ки қалъагӣ медавонад, сафедкунандаи мис бо қалъагӣ; саффор.

Лайс марде рӯгар буд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

РӮГАРДОН||РӮЙГАРДОН روگردان||روی گردان 1. он кӣ рӯяшро аз чизе ва ё касе мегардонад; касе, ки аз чизе

бармегардад ё чизеро тарк мекунад; 2. гурезон, фирорӣ, шикастхӯрда аз ҷанг.

Кашмириён ... бар фавҷи Ҳусайнчек тохта, ӯро рӯгардон сохтанд. *«Таърихи Фаришта»*

рӯгардон шудан гурехтан, рӯ тофтан ва шикаст хӯрдан дар майдони ҷанг.

Баъд аз он султон ҳарчанд рӯ ба рӯ шудӣ, бо вуҷуди сад ҳазор савори мусаллаҳ, бе ҷанг аз он қавм рӯгардон шудӣ. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

РӮД رود дарьё, наҳр.

Бар канори он рӯд беша бисьёр аст.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Бар сӯи Самарқанд рӯди азим аст, ки онро рӯди Мосифо хонанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

рӯди Об дарьёи Ҷайҳун, дарьёи Ому.

Яке лашкар орост Афросиёб
Зи дашти Сапеҷоб то рӯди Об. *Фирдавсӣ*

РӮДА روده найчаи мулоими эластикӣ, ки аз ҷузъҳои ҷиҳози ҳозима дар шиками инсон ва ҳайвонот мебошад.

Рӯдаи танг ба як нони ҷавин пур гардад,
Неъмати рӯи замин пур накунад дидаи танг. *Саъдӣ*

◇ **рӯдаи аъвар** рӯдаи кӯр, кӯррӯда.

Чаҳорӯмро рӯдаи аъвар гӯянд, ҳамчун харитаест ба сӯи рост ниҳода. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

рӯдаи соим кӯррӯда.

Навъи дуйӯмро рӯдаи соим гуянд, аз баҳри он кӣ ҳамеша холӣ бошад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

РӮДБОН رودبان посбони рӯд.

Чу омад ба наздики Арвандрӯд
Фиристод аз рӯдбонон дуруд. *Фирдавсӣ*

РӮДБОР رودبار 1. наҳр, дарьёи калон.

Аз он селгоҳам чунон деҳ гузор,
Ки пул нашканад бар ман ин рӯдбор. *Низомӣ*

2. соҳили дарьё, канори дарьё.

Бирафтанд ҳар панҷ то рӯдбор
Зи ҳар бӯю ранге чу хуррам баҳор. *Фирдавсӣ*

3. ҷои сердарьё, дарьёбор; 4. номи шаҳре дар Гелон (шимолии Эрон).

Ба пӯзиш биёмад бари шаҳриёр,
Чу омад ба наздикии Рӯдбор. *Фирдавсӣ*

РӮДХОНА رودخانه 1. дарьё, наҳр.

Чу з-ин рӯдхона фаротар гузашт,
Гузашташ зи сар, ҳар чӣ дар сар гузашт.
Хисрави Деҳлавӣ

Аҳли ислом мафовиз ва масолик қатъ карда, аз водиҳо ва рӯдхонаҳои азим гузаштанд.
«Равзат-ус-сафо»

2. маҷрои дарьё.

РӮЗ روز 1. фосила дар байни баромадани офтоб то фурӯ рафтани он; *муқобили* **шаб** 1.

Фатҳи ӯ дар машрику мағриб чу рӯзе равшан аст,
Рӯзро мункир шудан дар ақл коре мункар аст.
Муиззӣ

рӯзи вилод (*ё* **валодат**) рӯзи таваллуд; **рӯзи дигар** рӯзи оянда, пагоҳ, фардо.

Он ки ҳар рӯз дил аз меҳри бутон баргирад,
Чун шавад рӯзи дигар, боз ҳамон аст, манам.
Ҳилолӣ

Ҳар чӣ, ки имрӯз тавонгар диҳад,
Рӯзи дигар оқибаташ бар диҳад. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. шабонарӯз, ки иборат аз шабу рӯз аст.

Ин лаззат рӯзе чанд беш набошад.
Аҳмади Дониш

3. *маҷ.* қисмат, насиб.

Бад-он мастӣ андардиҳад сар ба бод,
Туро рӯз ҷуз шоду хуррам мабод! *Фирдавсӣ*

4. офтоб, хуршед.

Зи торикии гарду аспу сипоҳ
Қасе рӯзи равшан надиду на моҳ. *Фирдавсӣ*

Рӯзи ҳама сар баркард аз кӯҳу шаби моро
Сар бар накунад хуршед илло зи гиребонат. *Саъдӣ*

5. равшан, ошкор, аён.

Гар шоҳнишон хоҷа бувад, хоҷагӣ ин аст,
Рӯз аст, дар ӯ шак набувад ҳеч ҳакамро. *Анварӣ*

6. ҳолат, вазъият.

Гурӯҳе аз ҷавонон ... гуфтанд ... : Эшонро рӯзе намоем, ки то дуньё бошад, аз мо гӯянд.
«Таърихи Табарӣ»

7. умр, муддати умр, рӯзгор.

Ки рӯзи кеҳону меҳон бигзарад,
Хирадманд мардум чаро ғам хӯрад. *Фирдавсӣ*

Хурӯшид, к-эй марди ҷангӣ, бибист,
Ки аз ҷанг баргаштанат рӯй нест.
Сар омад ҷаҳонат, ба серӣ бубин,
Ки рӯзат ҳамин асту рӯзӣ ҳамин. *Асадии Тӯсӣ*

8. ҳангом; вақт, айём.

Ҷаҳон чун ба зорӣ барояд ҳаме
Баду нек рӯзе сарояд ҳаме. *Фирдавсӣ*

◇ **рӯзи абад** рӯзи охир; *д.* рӯзи қиёмат.

Ҷуз гиёҳи ғами ҳасрат надамад аз гили ман,
Ҳар чӣ то рӯзи абад бар сари хокам коред. *Ҷомӣ*

рӯзи акбар *д.* қиёмат, рӯзи маҳшар; **рӯзи аласт** *д.* рӯзи аввали пайдо шудани олам, рӯзи азал, замоне ки ибтидо надорад.

Маталаб тоату паймони дуруст аз мани маст,
Ки ба паймонакашӣ шӯҳра шудам рӯзи аласт.
Ҳофиз

рӯзи бозхост рӯзи ҳисоб; растохез, рӯзи қиёмат.

Тарсам, ки сарфае набарад рӯзи бозхост
Нони ҳалоли шайх зи оби ҳароми мо. *Ҳофиз*

рӯзи бор рӯзе, ки амирон ва шоҳон додхоҳонро қабул мекунанд, бори ом, рӯзи қабул.

Бор оварад ба боғи мазолим дарахти адл,
Чун бингарад ба рӯи ту мазлум рӯзи бор. *Муиззӣ*

рӯзи дан рӯзи шодмонӣ, хурсандӣ, рӯзи базм ва нишот.

Гоҳи назму гоҳи насру гоҳи мадҳу гоҳи ҳаҷв,
Рӯзи ҷидду рӯзи ҳазлу рӯзи чилку рӯзи дан.
Манучеҳрӣ

рӯзи доварӣ *д.* рӯзи қиёмат, ҳашр.

Гӯиё бовар намедоранд рӯзи доварӣ,
К-ин ҳама қалбу дағал дар кори довар мекунанд.
Ҳофиз

рӯзи дод *д.* рӯзи қиёмат; **рӯзи кор** *киноя аз* рӯзи ҷанг ва корзор; **рӯзи кӯшиш** *киноя аз* рӯзи ҷанг; **рӯзи майдон** рӯзи ҷанг.

Аспи лоғармиён ба кор ояд
Рӯзи майдон, на гови парворӣ. *Саъдӣ*

рӯзи маърака рӯзи ҷанг.

Он кӣ ба рӯзи маърака фарқиливои рифъаташ
Гӯшаи офтобро чун хати дилситон гирифт.
Бадри Ҷочӣ

рӯзи меҳр рӯзи якшанбе; **рӯзи пасин** а) рӯзи охирин; қиёмат; б) рӯзи марг, рӯзи вафот; **рӯзи равшан** *кинояаз* а) рӯзи хуш, рӯзи хурсандиовар; *муқ*. **рӯзи сапед**; б) чеҳраи маҳбуба.

Нақше нигошт хатташ аз мушки суда бар гул,
Доме фиганд зулфаш бар рӯзи равшан аз шаб.
Анварӣ

рӯзи сапед (*ё* **сафед**) *кинояаз* рӯзи хуш; *муқ*. **рӯзи равшан**.

Дабирон нигар, то ба рӯзи сапед
Қалам чун тарошанд аз мушкбед. *Низомӣ*

рӯзи саф рӯзи масоф, рӯзи ҷанг.

Пеши теғи ту рӯзи саф душман
Ҳаст чун пеши доси нав карпо. *Рӯдакӣ*

рӯзи сиёҳ *кинояаз* азобу машаққат, бадбахтӣ, фалокат.

Ҳамегуфт: Эй бахти гумкардароҳ,
Гирифтор гаштам ба рӯзи сиёҳ. *Савдо*

рӯзи суол *д. ниг*. **рӯзи дод**; **рӯзи таҳвил** рӯзи аввали бурҷи Ҳамал, ки аввали соли шамсӣ мебошад, наврӯз, ки офтоб аз бурҷи Ҳут ба бурҷи Ҳамал интиқол мекунад ва ба 22-ӯми моҳи март рост меояд; **рӯзи тира** рӯзи бадбахтӣ, рӯзи сиёҳ.

Бо кист зи рӯзи тира розаш,
Чун мегузарад шаби дарозаш? *Хисрави Деҳлавӣ*

рӯзи умеду бим *д. ниг*. **рӯзи дод**; **рӯзи фарох** *кинояаз* субҳи содиқ, ки наздики баромадани офтоб аст.

Дӯш то рӯзи фарох он санами тангдаҳон
Лаби чун лола ҳамедошт зи май лоласитон.
Азрақӣ

рӯзи хон рӯзи меҳмонӣ.

Боғи Ирам шарои ту бошад ба рӯзи хон,
Байтулҳарам равоқи ту бошад ба рӯзи бор.
Манучеҳрӣ

рӯзи хуши умр *кинояаз* айёми ҷавонӣ.

Рӯзи хуши умр ба шаб хуш расид,
Бод ба хок, об ба оташ расид. *Низомӣ*

рӯзи шаҳодат *д. ниг*. **рӯзи дод**.

Ҳар кӣ туро ҳаҷв гуфту ҳаҷви туро хонд,
Рӯзи шаҳодат забони ӯ бишавад гунг. *Мунҷик*

рӯзи шумор *д*. рӯзи қиёмат; **рӯзи ҳашр** *д*. рӯзи қиёмат.

Сар зи мастӣ барнагирад то ба субҳи рӯзи ҳашр,
Ҳар кӣ чун ман дар азал як ҷуръа хӯрд аз ҷоми дӯст. *Ҳофиз*

рӯзи ҳисоб *д*. рӯзи қиёмат.

Эй санам, гар ман бимирам ночашида з-он лабон,
Додгар аз ту бихоҳад доди ман рӯзи ҳисоб. *Саъдӣ*

рӯзи ҳоҷат вақти эҳтиёҷмандӣ.

Меъёри дӯстони дағал рӯзи ҳоҷат аст,
Қарзе барои таҷриба аз дӯстон талаб! *Соиб*

рӯзи ҳурмузд рӯзи панҷшанбе; **рӯз рӯзи туст** давр даври туст, бахти ту рафтааст.

Даст дасти туст, гетиро ба пирӯзӣ ситон,
Рӯз рӯзи туст, оламро ба беҳрӯзӣ гузор. *Муиззӣ*

рӯз ва фонускашӣ *кинояаз* кори беҳуда, бемавқеъ ва исрофкорӣ; **рӯз будан** *кинояаз* ошкор будан, равшан будан.

Шакку шубҳа нест акнун халқро дар кори ту,
Қори ту рӯз аст, рӯз аз халқ кай монад ниҳон?!
Муиззӣ

рӯз гузаронидан вақт гузаронидан, хушӣ кардан; **рӯз паймудан** рӯз гузаронидан.

В-агарна, ман эдар ҳамебудаме,
Басе бо шумо рӯз паймудаме. *Фирдавсӣ*

рӯз рондан *кинояаз* гузаронидани рӯз, вақтгузаронӣ; **рӯз шаб будан** *кинояаз* бадбахт шудан.

На як рӯз аст, на як моҳ, се сол аст,
Ки рӯзам аз ту *шаб*, моҳам ҳилол аст. *Нозим*

рӯзи бурдобурди *касе* будан дар авҷи қудрату ҳашамат будани касе.

Дар ҷаҳон имрӯз бурдобурди туст,
Давлату иқбол теғоварди туст. *Заҳири Форьёбӣ*

рӯзи равшанро сиёҳ кардан *кинояаз* табоҳ кардани рӯзгори касе; *муқ*. **рӯзи сиёҳ нишондан**.

Ба ҷанг оядаш рою созад сипоҳ,
Ба ман баркунад рӯзи равшан сиёҳ. *Фирдавсӣ*

рӯзи *касеро* **сиёҳ кардан** зиндагонии касеро талх кардан, касеро ба ғаму андӯх гирифтор кардан.

Ҷоне хароб кардам дар орзуи рӯят,
Рӯзам сиёҳ кардӣ, дардо, ки менадонӣ! *Анварӣ*

рӯзи сиёҳ нишондан *кинояаз* хароб ва бадҳол гардонидан; *муқ*. **рӯзи равшанро сиёҳ кардан**; **рӯз ба шаб кардан** (*ё* **овардан**) *кинояаз* ба сахтӣ ва дар эҳтиёҷ рӯз гузаронидан.

Рӯзе ба ҳазор ғам ба шаб меорам,
То худ фалак аз парда чӣ орад берун.
Ибни Ямин

рӯзро ба шаб ва шабро ба рӯз овардан ҳамеша нороҳат ва бо нигаронӣ умр ба сар бурдан, рӯзҳои ҳаётро бо сахтӣ гузаронидан.

Анварӣ охир саре ба Балх кашид, дар он ҷо рӯзе ба шаб ва шабе ба рӯз меовард.
«Хизонаи омира»

фурӯ шудани рӯз *кинояаз* бад шудани зиндагонӣ, ранҷ бурдан.

Фурӯ шуд рӯзам аз ғам, чанд гӯӣ,
Ки мекун ҳила, то шаб худ чӣ зояд. *Анварӣ*

ҳамчу (*ё* **монанди**) **рӯз шудан** *кинояаз* ошкор шудан.

Ба зери пардаи айём ҳеҷ роз намонд,
Ки ҳамчу рӯз нашуд бар дили мунаввари ӯ.
Заҳири Форьёбӣ

РӮЗА روزه дар дини ислом худдорӣ аз хӯрдан, нӯшидан ва истеъмоли чизҳои кайфовар аз сарзадани офтоб то ғуруби он. Ҳар мусулмони ба балоғат расида бояд дар моҳи Рамазон сӣ рӯз рӯза гирад.

Ва мазҳаби эшон он аст, ки намоз нагузоранд ва рӯза надоранд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Расид даври гулу рӯза дар миён омад,
Куҷост ид, ки бархезад аз миён рӯза! *Ҳилолӣ*

рӯза гирифтан рӯза доштан.

Як абрӯят нигарам, рӯза гирам аз-паи васл,
Ба дидани дигар абрӯ қазо кунам рӯза.
Хисрави Деҳлавӣ

рӯза кушодан ифтор кардан.

Носир, чу моҳ ба як нон бикшой рӯза ҳар шаб,
Зеро ки рӯи дунон дар сина чун синон аст.
Носири Хисрав

РӮЗАДОР روزه‌دار касе, ки рӯза медорад.

Дигаронро ид агар фардост, моро ин дам аст,
Рӯзадорон моҳи нав бинанду мо абрӯи дӯст. *Саъдӣ*

РӮЗАК روزک *шакли хурдӣ ва навозиши* рӯз.

Рӯзаке чанд бош, то бихӯрад
Хок мағзи сари хаёландеш. *Саъдӣ*

Рӯзаке ҳамнишини мо гардӣ,
Шабаке дар канори мо бошӣ. *Убайди Зоконӣ*

РӮЗАФЗУН روزافزون рӯз ба рӯз зиёдшаванда, афзоянда.

Меҳри он маҳро ба ҷон хоҳам, ки бас лоиқ фитод
Ишқи рӯзафзуни ман бо ҳусни рӯзафзуни ӯ.
Ҳилолӣ

Қай кунам изҳор бар ағъёр рози хешро,
Дарди рӯзафзуни ман ҷонона медонад, ки чист.
Имло

РӮЗАФРӮЗ روزافروز тобон, дурахшон.

Талъаташ офтоби рӯзафрӯз,
Рӯшноифазою зулматсӯз. *Ҷомӣ*

РӮЗБОН روزبان 1. дарбон, посбони шахсии подшоҳ ва ё ягон мансабдори калон.

Ҳама рӯзбонони даргоҳи шоҳ,
Бифармуд, то баргирифтанд роҳ. *Фирдавсӣ*

2. ҷаллод.

Аз он рӯзбонони мардумкушон,
Гирифта ду марди ҷавонро кашон... *Фирдавсӣ*

3. сарҳанг, фармондеҳи лашкар.

Бикандиду рӯй аз сипаҳбуд битофт,
Суи рӯзбонони лашкар шитофт. *Фирдавсӣ*

РӮЗГАРД روزگرد 1. касе ё чизе, ки рӯзона мегардад; 2. *киноя аз* офтоб.

На бе рои ӯ гардад ин рӯзгард,
На бе амри ӯ бошад ин хобу хӯрд. *Фирдавсӣ*

РӮЗГОР روزگار 1. дунё, олам.

Чун талиаи табошири субҳ асар кард ва ҳамон дам рақами зулмати саҳоб аз сафҳаи рӯзгор маҳв гашт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. замон, айём, давр, муддати дароз; аср; мавсим, фасл.

Манучеҳр подшоҳи Аҷам буд ва ин ҳама корҳо дар рӯзгори Манучеҳр буд. *«Таърихи Табарӣ»*

Якчанд рӯзгор ҷаҳон дардманд буд,
Беҳ шуд, ки ёфт бӯи суман бодро табиб. *Рӯдакӣ*

...Рӯзгори зимистон буд. Ҷайҳун ях баста.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

3. ҳаёт, умр, зиндагӣ.

Ҳар кӣ н-омӯхт аз гузашти рӯзгор,
Низ н-омӯзад зи ҳеҷ омӯзгор. *Рӯдакӣ*

Агар хубит як-як баршуморам,
Сар ояд дар шумурдан рӯзгорам. *Низомии Арӯзӣ*

рӯзгор бурдан а) зиндагонӣ кардан, умр ба сар бурдан, ҳаёт дидан.

Абр агар оби зиндагӣ борад,
Ҳаргиз аз шохи бед бар нахӯрӣ;
Бо фурӯмоя рӯзгор мабар,
К-аз наи бӯрьё шакар нахӯрӣ. *Саъдӣ*

б) вақт талаф кардан; умр зоеъ кардан.

Макун даранг аз ин пешу рӯзгор мабар,
Ки аждаҳо шавад, ар рӯзгор ёбад мор. *Масъудӣ*

Рӯзгоре ба бӯи ӯ бурдам,
Рӯй нанмуду рӯзгорам бурд. *Аттор*

4. толеъ, бахт; тақдир, қисмат.

Маъшуқа ба ранги рӯзгор аст,
Бо гардиши рӯзгор ёр аст. *Анварӣ*

5. шуғл, пеша, касб.

...Аз рӯзгори худ бархӯрдорӣ ёфт. *Авфӣ*

Ба банди рӯзгорам чанд бандӣ,
Сухан худ бештар дар рӯзгор аст. *Анварӣ*

◇ **рӯзгор гирифтан** тӯл кашидан, дер кашидан.

Сарҳангон замин бӯса медоданд ва меистоданд ва аз чоштгоҳ то намози пешин рӯзгор гирифт.
«Таърихи Байҳақӣ»

рӯзгор сиёҳ шудан *киноя аз* тирабахт шудан, бадбахт шудан.

Зи пардози дили равшан сиях шуд рӯзгори ман,
Ба равшангар чӣ аз оина ҷуз зангор мемонад?!
Соиб

рӯзгоре шумурдан а) *киноя аз* муддати дарозе зиндагонӣ кардан; б) якчанд рӯз зиндагонӣ кардан.

Падар баъд аз он рӯзгоре шумурд,
Ба ҷонофарин ҷони ширин супурд. *Саъдӣ*

баромад бар ин рӯзгори дароз бисьёр вақт гузашт.

Шуд аз ранҷу тангӣ ҷаҳон пурниёз,
Баромад бар ин рӯзгори дароз. *Фирдавсӣ*

рӯзгор оинаро мӯҳтоҷи хокистар кунад *зарб.* яъне ҳар кас, мумкин аст мӯҳтоҷи чизе ё шахси паст шавад.

РӮЗГУН روزگون рӯзмонанд, равшан; *маҷ.* хушрӯ, равшанталъат.

Бари духтар омад пур аз ханда лаб,
Кушода рухи рӯзгун зери шаб. *Фирдавсӣ*

РӮЗИБАХШ روزی‌بخش рӯзидиҳанда, розиқ; *маҷ.* худо.

Муроди дуньяву уқбо ба ман бахшид рӯзибахш,
Ба гӯшам қавли чанг аввал, ба дастам зулфи ёр охир. *Ҳофиз*

РӮЗИДЕҲ روزی‌ده 1. *ниг.* **рӯзибахш**; 2. сандуқдор, ҳисобдор.

Зи ҳар ҷой рӯзидеҳонро бихонд,
Ба девона динор додан нишонд. *Фирдавсӣ*

РӮЗКӮР روزکور 1. касе, ки рӯзона дида наметавонад; 2. *маҷ.* одами бехабару нодон.

Набошам чунон оҷизу рӯзкӯр,
Ки баргардам аз ҷанг бе дасти зӯр. *Низомӣ*

РӮЗНОМА روزنامه дафтаре, ки дар он ҳисоб ва корҳои ҳаррӯзаи касе навишта мешавад.

Газиту хироҷ — он чӣ буд, ном бурд,
Ба се рӯзнома ба мӯбид супурд. *Фирдавсӣ*

Ҳар касе рӯзнома нав мекард,
Ҷон ба тавқеи ӯ гарав мекард. *Низомӣ*

РӮЗНОМАЧА روزنامچه 1. *ниг.* **рӯзнома.**

Бояд ки фалониро узрхоҳии бисьёр намоӣ ва ин бадномиро аз саҳифаи рӯзномачаи худ маҳв фармоӣ. *Восифӣ*

2. гузориш, ҳисобот.

РӮЗӢ روزی 1. ризқ, хӯрок, хӯроки рӯзона; зарурияти рӯзона; рӯзгузаронӣ.

Макун аз бахри рӯзӣ пешаи худ бенавоиро,
Бинеҳ чун Кӯҳкан бар дасти худ зӯрозмоиро. *Сайидо*

рӯзии рӯз хӯроки рӯзона, ризқи рӯзмарра; 2. насиб, бахра, қисмат.

Сайёд бе рӯзӣ дар Даҷла моҳӣ нагирад ва моҳӣ бе аҷал дар хушкӣ намирад. *Саъдӣ*

Рӯзи дигар занро гуфт: Моро имрӯз шаҳодат рӯзӣ шавад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Дилам дар ҳавоят ба рӯзе фитод
Ки рӯзе чунон рӯзии кас мабод. *Хоҷу*

рӯзӣ дар по (ё қадам) будан *кинояаз* он, ки бе меҳнату ҷустуҷӯй ва ҳаракат рӯзӣ ба даст намеояд.

Машав ғофил зи гардидан, ки рӯзӣ дар қадам бошад,
Ҳамин овоза меояд зи санги осиё берун. *Соиб*

РӮИДАН||РУСТАН روئیدن||رستن нумув кардан, сабзидан, кабуд шудан.

Андар ин айём дар боғи вафо
Гар намерӯяд гуле, хоре куҷост? *Анварӣ*

Дарахту кишт бароянд зи хоку он гӯяд,
Ки, хоҷа, ҳар чӣ бикорӣ туро ҳамон рӯяд. *Шамси Табрезӣ*

РӮИН||РӮИНА روئین||روئینه 1. ҳар чизе, ки аз рӯй ном филиз сохта шудааст.

Дили сангинат огоҳӣ надорад,
Ки ман чун деги рӯин мезанам ҷӯш. *Саъдӣ*

Деге рӯин биёварданд ва бар сари оташ ниҳоданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. дег ва умуман зарфи аз рӯин сохташуда.

Малик фармуд..., ки як рӯин пуроб кунед ва оташ андар зери ӯ бизанед, то сахт биҷӯшад. *«Таърихи Табарӣ»*

3. ранги рӯй, ки сафеди каме моил ба кабудист.

Агар бар шохи сисанбар битобад соям теғат,
Ба ранги рӯини румӣ бароянд шохи сисанбар. *Аҳмади Манштурӣ*

4. номи писари Пирон, қаҳрамони тӯронӣ дар «Шоҳнома».

Ба назди Сиёвуш фиристод ёр,
Чу Рӯину чун Шедаи номдор. *Фирдавсӣ*

РӮИНАСУМ روئینه‌سم ҳайвоне, ки сумҳояш монанди рӯин сахту мустаҳкаманд.

Барангехт пас Рахши рӯинасум,
Баромад хурӯшидани говдум. *Фирдавсӣ*

РӮИНАХУМ روئینه‌خم табл, дуҳул ва ё нақорае, ки аз рӯй ном филиз сохта шудааст.

Бифармуд, то бар дараш говдум
Заданду биҷӯшид рӯинахум. *Фирдавсӣ*

Садоҳои пурваҳми рӯинахум
Расондӣ ба гардун басе уштулум. *Шодӣ*

РӮИНДИЖ روئین‌دژ 1. нақора ва ё табли аз рӯй сохташуда; 2. номи қалъа ва шаҳре.

Зи Рӯиндиж акнун ҷаҳондида пир
Нигар, то чӣ гӯяд, ту з-ӯ ёд гир. *Фирдавсӣ*

РӮИНТАН روئین‌تن 1. чизе, ки танаш аз рӯй сохта шудааст, мас. ҳайкал, муҷассама; 2. *маҷ.* одами зӯровар, тануманд; паҳлавон.

Мард, ки оҳандилу рӯинтан аст,
Не зиреҳаш ҳоҷату не ҷавшан аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. лақаби Исфандиёр дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ.

РӮИНЧАНГ روئین‌چنگ *кинояаз* касе, ки панҷаи зӯр дорад, қавипанҷа, сахтчанг.

Гарчи шотир бувад хурус ба ҷанг,
Чӣ занад пеши бози рӯинчанг. *Саъдӣ*

РӮЙ I روی *ниг.* **рӯ(й).**

РӮЙ II روی филизи сафедранги моил ба кабудӣ, ки дар 412 дараҷа ҳарорат об шуда, аз омезиши он бо мис биринҷӣ ҳосил мегардад.

Рӯи ҷонон талабӣ, оинаро қобил соз,
Варна ҳаргиз гулу насрин надамад з-оҳану рӯй. *Ҳофиз*

РӮЙАНДУД روی‌اندود чизи болояш андова кардашуда, чизи рӯяш пинҳон кардашуда, ранг кардашуда; пӯшида.

Марди хирадманд ба сухани душман илтифот накунад ва матои рӯйандуди тазвир ва шӯъбадаи нифоқолуди ӯро нахарад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Нуҳ ва аъёни ҳазрат калимоти рӯйандуди Илхонро тасдиқ карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

РӮЙБАНД||РӮБАНД روی‌بند||روبند порчае, ки бо он рӯйро мепӯшонанд, чашмбанд, ниқоб, бурқаъ.

Ба помардии ин тилисми баланд
Бар он рӯйҳо баста шуд рӯйбанд. *Низомӣ*

Рафт Ҷуҷӣ чодиру рӯбанд сохт,
Дар миёни он занон шуд ношинохт. *Румӣ*

РӮЙГАР روی‌گر *ниг.* **рӯгар.**

РӮЙГАРДОН روی‌گردان *ниг.* **рӯгардон.**

РӮЙЗАРД روی‌زرد 1. он кӣ рӯяш зард аст, зардрӯй; 2. *маҷ.* хароб, лоғар, рангпарида аз ғам ва ғамхӯрӣ.

Зуфт шавад родмарду суст диловар,
Гар бичашад з-ӯй рӯйзард гулистон. *Рӯдакӣ*

Ман аз бенавоӣ наям рӯйзард,
Ғами бенавоён дилам хаста кард. *Саъдӣ*

3. *маҷ.* шармгин, хиҷил.

РӮЙМОЛ رویمال матои чаҳоргӯша бурида дӯхташудае, ки ба сар меандозанд, сарандоз, миқнаа; рӯпоккун, дастмолчаи кисагӣ; ◇ **ба гӯшаи рӯймол бастани** *чизе* нағз ба хотир нигоҳ доштани сухан ё матлабе.

Муште аз ҷуволи маънӣ ба гӯшаи рӯймол баста бошам. *Савдо*

РӮЙПӮШ||РӮПӮШ روی‌پوش||روپوش 1. бурқаъ, чашмбанд, парда.

Аз паи рӯпӯш сандал бар ҷабин молидаам,
Варна сарро аз барои дарди сар дорем мо. *Соиб*

2. *маҷ.* пинҳон, махфӣ.

Дар *башар рӯпӯш гашта офтоб,*
Фаҳм кун, валлоҳу аълам биссавоб. *Румӣ*

3. чизе ки ба рӯи он ҳал давонда шуда бошад.

РӮЙПӮШИДА روی‌پوشیده касе ё чизе, ки рӯяш бо чизе пӯшида мебошад; *маҷ.* мастур, пасипарда.

Ҳама рӯйпӯшидагонро ба меҳр
Пур аз хун дил асту пур аз об чеҳр. *Фирдавсӣ*

РӮПӮШ روپوش *ниг.* **рӯйпӯш.**

РӮС روس чашмгурусна, ҳарис.

Рӯсе *буд, гӯянд, солорашон,*
Ҳамасола чашмаш ба хайри касон.
Абӯшакури Балхӣ

РӮСИЁҲ||РӮСИЯҲ روسیاه||روسیه гунаҳгор, муҷрим, он кӣ пеши касе забонкӯтаҳ ва муттаҳам аст.

Уқубат макун, узрхоҳ омадам,
Ба даргоҳи ту рӯсиёҳ омадам. *Низомӣ*

Рақиби рӯсияҳ афтода дар қафои ман аст,
Маро ба меҳри ту то хаст рӯи соясифат. *Ҷомӣ*

РӮСТО روستا *ниг.* **русто.**

РӮСТОЗОДА روستازاده *ниг.* **рустозода.**

РӮСТОӢ روستائی *ниг.* **рустоӣ.**

РӮФТАН||РУФТАН روفتن||رفتن ҷорӯб кардан, ба ҷорӯб тоза кардан, рӯбидан.

[Дарвеш] гуфт: Эй худованд, нашунидаӣ, ки гуфтаанд: Хонаи дӯстон бирӯбу дари душманон макӯб. *Саъдӣ*

Агъёр шаб ба кӯи ту буданд то саҳар,
Дар хотири ман аст ғуборе, ки руфтанд.
Мушфиқӣ

РӮФТУРӮ رفت‌ورو рӯфтурӯб кардан, рӯфтан, ҷорӯб кар да тоза намудани хона ва ғ.

Гар бихоҳад меҳмони дил шуд он ёри азиз,
Ох, чандин хонаи дилро чаро дар рӯфтурӯст!
Соиб

РӮФТУРӮБ رفت‌وروب ҷорӯбкунӣ, тозакунӣ.

Аҳли биниш дар сафо сохтагӣ нашносад,
Хонаи чашм чӣ мӯҳтоҷ ба рӯфтурӯб аст.
Сироҷиддин Орзу

РӮШ I روش бадхулқ, дағал, бадхӯ.

РӮШ II روش *шакли кӯтоҳшудаи* **рӯшан.**

РӮШ III روش шакли кӯтоҳшудаи рӯяш.

РӮШАН روشن *ниг.* **равшан.**

РӮШАНГАР روشنگر *ниг.* **равшангар.**

РӮШИНОС روشناس 1. *ошно, шинос.*

Равшандиле куҷо, ки бувад рӯшиноси гул,
В-озодае куҷо, ки забондони савсан аст. *Ҷомӣ*

Ҳар сӯ, ки меравам, ба салом оядам ғамат,
Гӯё ки рӯшиноси ғамат ҷуз фақир нест. *Шоҳин*

2. бошараф, номдор, машҳур, бошаъну шараф.

Гар надорӣ нури ҷони рӯшинос,
Рав, димоғе даст овар, бӯ шинос. *Румӣ*

РӮШНОИБАХШ روشنائی‌بخش рӯшноидиҳанда, равшанкунанда.

Гарчи хӯршеди фалак чашму чароғи олам аст,
Рӯшноибахши чашми ӯст хоки пои ту. *Ҳофиз*

РӮШНОӢ روشنائی 1. нур, шуоъ, тобиш, дурахшонӣ.

Эй мояи хубию некномӣ,
Рӯзам надиҳад бе ту рӯшноӣ. *Рӯдакӣ*

Чун он рӯшноӣ баромад баробари торикӣ, торикӣ ночиз гашт. *«Таърихи Систон»*

2. *маҷ.* басират, биноӣ.

Бубин, к-оташин кирмаки хокзод
Ҷавоб аз сари рӯшноӣ чӣ дод! *Саъдӣ*

РӮЪБ *а.* رعب тарс, бим, ҳарос, воҳима.

Рӯъб ва хавфи ӯ бар дилҳо зоҳир шуд. *Авфӣ*

РӮЪЁ *а.* رؤیا он чӣ дар хоб дида мешавад, хоб.

Касе ӯро дар олами рӯъё водор ба тарки хӯрдани шароб ва ҷустуҷӯи ҳақиқат ва мусофирати Макка намудааст. *Носири Хисрав*

РӮЪЯТ *а.* رؤیت 1. дидан, ба чашм дидан, мушоҳида; биниш.

Дидаҳо аз рӯъят бозмонд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. ҳолати тобонӣ ва дидашавандагии қурси моҳ дар осмон.

... Ки рӯи он бут моҳ асту моҳи тобонро
Бар осмон-бар гаҳ рӯъят асту гоҳ муҳоқ. *Ломеъ*

РӮЯН روین як навъ гиёҳе, ки аз вай ранги сурх тайёр мекунанд, рӯнос.

Он ҷо, ки ҳисоми ӯ намояд рӯй,
Аз хуни адӯ шавад гиё рӯян. *Асҷадӣ*

Қаманд афганам бар сари жандапил,
Зи хун бехи рӯян барорам зи Нил. *Низомӣ*

РӮӢ روئی *ниг.* **рӯин.**

РӮҲ *а.* روح 1. ҷон; нафас.

Зи ишқи туст, ки ҷонам ҷудо шавад аз тан,
Чӣ ҷои рӯҳ, ки ман ҳам ҷудо шавам аз ман.
Мантиқӣ

Чун рӯҳ ба вай омад, ҳаракат кард.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. ҳаёт, зиндагонӣ.

Сабо ба мақдами гул роҳу рӯҳ бахшад боз,
Куҷост булбули хушгӯӣ, гӯ: Барор овоз! *Ҳофиз*

3. *мус.* яке аз оҳангҳои мусиқӣ; ◇ **рӯҳи тӯтиё** а) *киноя аз* симоб, ҷева; б) *киноя аз* май, шароб; **рӯҳу равон** ҷон, ҳаёт, зиндагӣ.

Ба ман деҳ, ки ороми ҷонам шавад,
Ғизобахши рӯҳу равонам шавад. *Ҳотифӣ*

РӮҲАНӢ روهنی *ниг.* **рӯҳинӣ.**

РӮҲАФЗО||РӮҲФАЗО روح‌افزا||روح‌فزا ҷонбахш, равонбахш, он чӣ зиндагониро хушу хуррам ва дароз мекунад.

Муғанниёни рӯҳафзоро доираи ҳалқа ба гӯшони ӯ будӣ. *Восифӣ*

РӮҲБАХШ روح‌بخش он чӣ рӯҳро қувват медиҳад; рӯҳафзо, хушӣ ва хуррамиовар.

Эй ошиқи гадо, чу лаби рӯҳбахши ёр
Медонадат вазифа, тақозо чӣ ҳоҷат аст? *Ҳофиз*

РӮҲБОН *а.* رهبان *ҷ.* **роҳиб.**

РӮҲБОНИЯТ||РАҲБОНИЯТ *а.* رهبانیت тарки дунё ва тарки алоиқи дунё барои ибодат.

РӮҲБОНОН رهبانان *ҷ.* **рӯҳбон,** *яъне ҷамъулҷамъи* **роҳиб.**

Дид он ҷо яке зи рӯҳбонон
Лек дар кисвати мусулмонон. *Ҷомӣ*

Он моя сипоҳ, ки монда буданд, ҳама чокарон ва рӯҳбонон ва ғуломон буданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

РӮҲИНӢ||РӮҲАНӢ روهینی||روهنی пӯлоди баландсифати ҷавҳардори ҳиндӣ.

Се миғфар зад ӯ чун маҳ аз рӯшанӣ
Ба зар шуд парандовари руҳанӣ. *Фирдавсӣ*

Аз он оҳани лаългун теғ чор,
Ҳам аз рӯҳинию палорак ҳазор. *Асадӣ*

РӮҲОНӢ روحانی **1.** мансуб ба рӯҳ 1; **2.** одами писандидарӯҳ, некдил, поктинат, соҳибдил.

Эй бод, агар ба гулшани рӯҳониён равӣ,
Ёри қадимро бирасонӣ дуои ёр. *Саъдӣ*

3. *д.* рӯҳи бетан; *маҷ.* фаришта, парӣ.

Ман рӯҳониям, ки андар эшон будам ва маро ин қудрат ҳаст, ки худро ба ҳар сурат, ки хоҳам, бинамоям. *«Таърихи Наршахӣ»*

4. пешвои мазҳабӣ.

РӮҲПАРВАР روح‌پرور форам, роҳатафзо, ҳар чизе, ки рӯҳро қувват ва парвариш мекунад, *мас.* оҳанги хуб, мусиқӣ.

Ду дасти ту гирифта ду чизи рӯҳпарвар,
Як даст зулфи дилбар, як даст ҷоми саҳбо. *Муиззӣ*

РӮҲФАЗО روح‌فزا *ниг.* **рӯҳафзо.**

РӮҲФАРСО روح‌فرسا он чӣ рӯҳро хаста мекунад, хастакунандаи рӯҳ, зиқкунандаи рӯҳ, азобдиҳандаи рӯҳ.

Лек аз чашми бади заҳробдам
Захмҳои рӯҳфарсо хӯрдаам. *Румӣ*

РӮҲӢ *а.* روحی рӯҳи ман; **рӯҳӣ фидок!** ҷонам фидои ту!

Эй тани ту поктар аз ҷони пок,
Рӯҳи ту парвардаву «рӯҳӣ фидок!». *Низомӣ*

Нигоре зи сар то қадам ҷони пок
Зи ҳар тан мухотаб ба «рӯҳӣ фидок!» *Ҷомӣ*

РӮҲҚА *а.* رحقه холис, ноб, беғаш (дар бораи май ва тилло).

Чун сими сафча шохи дарахтони ҷӯйбор,
Чун зарри рӯҳқа барги дарахтони бӯстон. *Унсурӣ*

С

С ҳарфи нуздаҳуми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои арабии тоҷикӣ бо ث، س، ص ифода меёбад; *ниг.* **се II, син II, сод II.**

САБАБ *а.* سبب **1.** боис; иллат, мӯҷиб.

Надонам аз чӣ сабаб ранги ошноӣ нест
Саҳиқадони сияҳчашми моҳсиморо. *Ҳофиз*

Шабе омад ба хобам ёру бурд аз дида хобамро,
Сабаб он хоб шуд бедории чашми пуробамро. *Фузулӣ*

2. чиз, предмет; субъект.

Ҳар сабаб болотар омад аз асар,
Сангу оҳан фоиқ омад аз шарар. *Румӣ*

3. чора, тадбир.

Ё раб, сабабе соз, ки ёрам ба саломат
Боз ояду бирҳонадам аз банди маломат. *Ҳофиз*

САБАД سبد зарфи гуногуншакле, ки аз химча ва навдаҳои дарахт мебофанд ва барои ҷо додани мева, сабзавот, моҳӣ ва ғ. ба кор мебаранд.

Зи тоза меваҳои тарри ноёб
Сабадҳо боғбон пур карда аз об. *Ҷомӣ*

САБАДЧИН سبدچین ангуре, ки баъд аз кандан дар ток ҷо-ҷо мемонад, лошӣ.

Муғ аз нашоти сабадчин, ки маст хоҳад шуд,
Кунад баробари чархушт хишт болино. *Имора*

САБАЛ سبل *тиб.* бемории чашм, ки рагҳои чашм сурху пур мешавад ва чашм ба хориш даромада обрав мегардад, шилпуқ.

Сабал аз дидаҳо рабоянда,
Чарбдастон ба тири оянда. *Саноӣ*

Мудомаш ба рӯйи оби чашми сабал
Давидию бӯи пиёз аз бағал. *Саъдӣ*

САБАЛАТ *а.* سبلت *ниг.* **саблат.**

САБАҚ I *а.* سبق **1.** дарс, як миқдори китоб, ки дар муддати муайян бояд хонда шавад.

Толибилме дар мадраса сабақи худ такрор мекард. *«Таърихи Фаришта»*

2. таълим.

Ҳарфи худ бартарош рӯз ба рӯз,
Сабақи фақру дарси ишқ омӯз! *Ҷомӣ*

Сабақи сӯхтану қоидаи ҷонбозӣ
Андар ин анҷуман аз шаҳпари парвона талаб! *Имло*

сабақ гирифтан таълим гирифтан, ибрат гирифтан.

Аз он замон, ки гирифтам сабақ зи пири муғон,
Ба дил ҳузуру ба хотир хаёли роҳат нест. *Имло*

сабақ хондан дарс хондан, таҳсил кардан.

Сабақ нохонда ҷаҳлам илм гардид,
Хаёлам чун гуҳар дар назм печид. *Ҳозиқ*

САБАҚ II||САБҚ *а.* سبق **1.** гузашта, кор ва амале, ки дар гузашта воқеъ шудааст; собиқа.

Бино бар сабақи хидматгорӣ ба мартабаи бузургӣ ва аморат расонид. *«Равзат-ус-сафо»*

2. пеш, пеш аз ин, дар боло.

Бо вуҷуди касрати сармо ва шиддати борандагӣ ва бурудати ҳаво дар як моҳ, чунон ки сабқ зикр ёфт, сохта ва пардохтаанд. *«Равзат-ус-сафо»*

сабақ бурдан *аз (ё бар) касе, чизе* сабқат намудан, пешӣ ҷустан; пеш гузаштан, гузашта рафтан аз касе, чизе.

Юсуфи Миср то абад ҳаст ғуломи даргаҳат,
Эй ба камоли дилбарӣ бурда зи дилбарон сабақ. *Заҳири Форьёбӣ*

Басе бурда аз зангию барбарӣ
Сабақ бурда бар Моҳу бар Муштарӣ. *Низомӣ*

Қавме дар араб бошанд, ки дар давидан аз аспи тозӣ сабақ баранд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

САББ *а.* سب дашном, ҳақорат.

Банӣ-Умайя ҳукм карданд, ки дар хутба бар манобир забон ба сабби имомулмуттақин ... бикушоянд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ва ба ғайри саббу носазо ба ёрони Мустафо намешуниданд. *Восифӣ*

саббу лаън дашном ва лаънат.

Рафаза бар сари вай ҳуҷум карданд, ба қасди он ки ӯро саббу лаън фармоянд. *Восифӣ*

саббу шатм ҳақорат ва дашном.

Чун аз Шом мурочаат намуда ба Мадина расиданд, забон ба саббу шатми Язид кушода гуфтанд ... *«Равзат-ус-сафо»*

САББОБА *а.* سبابه ангушти шаҳодат, ангушти ишорат, ангушти дуюм.

Чу маҳро бар сари тири ишорат
Зад аз саббобаи мӯъҷиз башорат. *Ҷомӣ*

САББОК *а.* سباک рехтагар; гудозанда.

Дар он овон, ки саббоки рабеъ сими барф дар масомми замин бигудохт, Элак ба муҳорабаи бародар равон шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

САББОР *а.* صبار бисьёр сабркунанда, сабур, хеле ботоқату бардошт, бурдбор.

Дар нафси худ гуфтам: ... Закариё ... марде саббор будааст. *Ҷомӣ*

САББОҒ *а.* صباغ рангрез, кабудгар, нилгар.

Ҳар фарши сақлотун, ки маҳ саббоғи ӯ буда се маҳ,
Аз оташи гардун сияҳ чун доғи қассор омада. *Хоқонӣ*

САББОҲ *а.* سباح **1.** шинокунанда, шиновар.

Мерзвад саббоҳ сокин чун амад,
Аъҷамӣ зад дасту пову ғарқ шуд. *Румӣ*

На ғаввоси фаҳм ба қаъраш тавонад расид ва на саббоҳи ваҳм соҳили онро тавонад дид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. *маҷ.* киштирон.

Саб(б)оҳон биронданд киштӣ чу дуд,
Ки он нохудо нохудотарс буд. *Саъдӣ*

САББОҲӢ سباحی шиноварӣ, оббурӣ, обдонӣ.

Ҳеҷ донӣ ту шино кардан, бигӯ,
Гуфт: Не, аз ман ту саббоҳӣ маҷӯ. *Румӣ*

САБЕҲ *а.* صبیح хушрӯ, зебо; *муқобили* дамим.

Маъманаш, масканаш сабеҳу дамим,
Хотираш ноқиди лаиму карим. *Саноӣ*

Доруи субҳ зи сӯфӣ талабу дурди сабоҳ,
Ҷомею ҷоми сабӯҳ аз кафи соқии сабеҳ. *Ҷомӣ*

САБЕҲУЛВАҶҲ *а.* صبیح الوجه хушрӯ, зебочеҳра.

Ӯ ба ғоят сабеҳулваҷҳ буд. *«Равзат-ус-сафо»*

САБЗ سبز **1.** ба ранги барги тари набототи; **сабзу хуррам** а) серобу ботароват (дар бораи набототи); б) *маҷ.* пур аз алаф ва дарахтон; ободи (дар бораи замин); **сабз шудан** *(ё гардидан)* а) сабза пайдо кардан, гиёҳ баровардан.

Қафаш ҳар ҷо гуҳар чун абр пошид,
Ҳама гар буд хоро, сабз гардид. *Ҳозиқ*

б) *маҷ.* нав баромадан, нав дамидан (дар бораи сиблат, риш).

Ҳанӯз сиблати ӯ сабз нашуда буд. *Авфӣ*

2. гандумгун, сабзина; ◇ **(ин) сабз гулшан** *кинояаз* осмон, фалак; дуньё.

Вафо андак талаб з-ин девмардум,
Ҷафо бисьёр каш з-ин сабз гулшан. *Хоқонӣ*

(ин) сабз кохи баланд *киноя аз* осмон, фалак.

Баромад бар ин сабз кохи баланд
Ғиреви «бигир»-у хурӯши «бибанд!» *Шодӣ*

(ин) сабз тошт *киноя аз* осмон.

Худованди ин сабз ташти муаллақ
Кунад ташти ту аз ҷигар ҳафт ахтар. *Хоқонӣ*

сабз хинги гардун *киноя аз* осмон.

Маҳ ҷилва менамояд бар сабз хинги гардун,
То ӯ ба сар дарояд, бар рахш по бигардон. *Ҳофиз*

сабз хинги шамус а) аспи кабуди саркаш; б) *киноя аз* фалак, осмон; **бахти сабз** бахти баланд, толеи нек, хушбахтӣ.

Чун хасисон бахти сабз аз чархи миноӣ маҷӯ,
Аз замини дил барор ин сабзаи бегонаро. *Соиб*

сари сабз *киноя аз* хушию хуррамӣ, беғамӣ.

Дар ин чаман сари сабз он бароҳнапо дорад,
Ки чор мавсими чун сарв як қабо дорад. *Соиб*

САБЗА سبزه гиёҳи навхез, алафи худрӯи наврас.

Зи пӯяндагон ҳар кӣ буд тезрав,
Хӯриш кардашон сабзаву коҳу ҷав. *Фирдавсӣ*

Имрӯз сокинони чаман кӯч кардаанд,
Бар рӯи боғ сабзаву сунбул намондааст. *Сайидо*

сабзаи бегона алафи бегона.

Чун хасисон бахти сабз аз чархи миноӣ маҷӯ,
Аз замини дил барор ин сабзаи бегонаро. *Соиб*

САБЗАЗОР سبزه‌زار марғзор, алафзор, ҷое, ки алафу гиёҳи навдамида бисьёр дорад.

Ва лекин бад-ин домани кӯҳсор
Бувад манзиле хурраму сабзазор. *Хоҷу*

Аён карда аз маҳмили сабзазор
Бисоти замин ранги хоби баҳор. *Бедил*

САБЗАСИФАТ سبزه‌صفت монанди сабза, мисли кабудиҳо.

Гаҳ ҳамчу бунафша зад ду зону,
Гаҳ сабзасифат кашид паҳлу. *Шоҳин*

САБЗАХӮР سبزه‌خور ҳайвони алафхор.

Тавила заданд, охур ангехтанд,
Ба сабзахӯрон-бар алаф рехтанд. *Низомӣ*

САБЗПО(Й) (سبزپا(ی)) шумқадам, бадбахтиовар.

Як тан агар шуд зи аҷал раҳгирой,
Инш сияҳрӯй кунад, он сабзпой. *Хисрави Деҳлавӣ*

САБЗПӮШ سبزپوش 1. либоси сабз пӯшанда.

Чамон дар чаман лӯъбате сабзпӯш,
Ту гуфтӣ ба мину хиромад сурӯш. *Хоҷу*

2. хирқапӯш, пӯшандаи ҷомаи сӯфиёна; шайх, зоҳид; ◊ **сабзпӯшони нӯҳ хонақоҳ** *кинoя аз* фариштагон.

Шуда сабзпӯшони нӯҳ хонақоҳ
Бари сокинони дараш тифли роҳ. *Хоҷу*

ғайбиёни сабзпӯш *киноя аз* фариштагон.

Гоҳ тифламро рабуда ғайбиён,
Ғайбиёни сабзпӯши осмон. *Румӣ*

САБЗӢ سبزی 1. сабза, гиёҳ, алафи тару тоза.

На бар кӯҳ сабзӣ, на дар боғ шах,
Малах бӯстон хӯрду мардум малах. *Саъдӣ*

Ҷон ба сабзӣ гированд аз ҳама чиз,
Чашм равшан ба сабза гардад тез. *Низомӣ*

2. сабзгунӣ, сабзрангӣ, кабудрангӣ.

То бар бисоти маркази хонӣ зи рӯи табъ
Зардии заъфарон нашавад сабзии судоб ... *Анварӣ*

САБИКА *а.* سبیکه рехтаи тахташакли тилло ва ё нуқра.

Шавкат Муҳаммад Исҳоқи Бухорӣ сабикаи сухан аз дастафшораш ва нуқуди маонӣ матои рӯидасти бозораш ... (аст). *«Хизонаи омира»*

◊ **сабикаи сим** *киноя аз* маҳбуба.

Боз ҷустам, ки аз чӣ тарсу чӣ бим
Дар саводӣ ту, эй сабикаи сим! *Низомӣ*

сабикаи сухан *киноя аз* сухани пурмаъною зебо.

САБИЛ *а.* سبیل 1. роҳ, хатти ҳаракат, тариқ.

Чун шароб хӯранд, ақл аз сабили хештандорӣ дур шавад. *Авфӣ*

Ту, к-аз хоби нӯшин ба бонги раҳил
Нахезӣ, дигар кай расӣ дар сабил. *Саъдӣ*

Он ҳазрат фармуд, ки моро борҳо дар хотир гузашт, ки Халилро ҳеҷ сабили берун шудан ба ғайр аз ҳамин тариқ намонда. *«Равзат-ус-сафо»*

сабили навардӣ роҳи ҷанг ва ҳарб.

Ёфтӣ аз сабили навардӣ
Азрақию сафедию зардӣ. *Низомӣ*

бар (ё ба) сабили ... а) ба равиши ..., ба тариқи ..., ба вазъи ...

Чун ба маҷлиси хон ҳозир шавӣ, саломи мо бар сабили таъзиму тавқир ба вай расонӣ. *«Таърихи Байҳақӣ»*

То ки ӯ ҳаст бар сабили мурод,
Накунад нақзи ту ба ҳеҷ сабил. *Заҳири Форьёбӣ*

Гӯянд, хоҷаеро бандаи нодирулҳусн буд, бо вай ба сабили маваддат ва диёнат назаре дошт. *Саъдӣ*

б) *маҷ.* ба қасди ..., ба нияти ..., ба азми ...

[Ҳалокухон] дигар рӯз бар мадори қалъа бар сабили наззора ва мутолааи ҷанггоҳҳо тавоф мекард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. дар тасаввуф — роҳи тариқат; **дар сабил** дар роҳ, дар сафар.

Орифе дар сабил мункири ҳоли дарвешон буд ва бехабар аз дарди эшон. *Саъдӣ*

3. хайротшуда, бахшидашуда; ройгон додашуда; назршуда.

Пеши дарвешон бувад хунат мубоҳ,
Гар набошад дар миён молат сабил. *Саъдӣ*

Эй гарав бурда зи маҳ ҳусни ту бар ваҷҳи ҷамил,
Пеши лаъли ту ҳаме оби ҳаёт аст сабил. *Шоҳин*

сабил кардан хайрот кардан, бахшидан.

Чунин ёд дорам, ки саққои Нил
Накард об бар Миср соле сабил. *Саъдӣ*

Ҳамаро вақф кардам бар дарвешон ва нӯширо сабил кардам. *Ҷомӣ*

4. қурбоншуда, қурбон; ҳадар, мубоҳ; зоеъ.

Шароб аз дасти хубон салсабил аст,
В-агар худ хуни майхорон сабил аст. *Саъдӣ*

Муҳаммадшоҳ фармуд, ки аз ғуломони Фирӯзшоҳӣ ҳар кӣ зиёда бар се рӯз дар шаҳр бимонад, ҷону молаш сабил бошад. *«Таърихи Фаришта»*

сабил шудан а) ҷорӣ ва равон шудан; б) зоеъ гардидан.

Шуда хуни гурдони мисрӣ сабил,
Равон гашта ҳар ҷонибе рӯди Нил. *Ҳотифӣ*

САБИР I *а.* صبیر собир, сабркунанда.

Ҳокимӣ, ҳар чӣ ту номам ниҳӣ, хушнудам,
Хоки пои ту, ки ҷон бо ту шакур асту сабир. *Шамси Табрезӣ*

САБИР II *а.* صبر *ниг.* **сабр** II.

САБИЯ||САБИЯТ *а.* صبیه||صبیت духтарбача; духтар.

Умаро ба арз расониданд, ки бо вуҷуди писарони қобил ва аршад сабияро валиаҳд сохтан чӣ ҳикмат?! *«Таърихи Фаришта»*

САБӢ *а.* سبی асир кардан.

Лашкар дар Бухоро рафт ... ва даст ба қатлу нахб ва сабӣ ва аср дароз карданд ва ҷӯи хун дар шаҳр равон гардониданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

САБЛАТ||СИБЛАТ||САБАЛАТ *а.* سبلت 1. мӯйлаб; бурут.

Маяфроз гардан ба дастору риш,
Ки дастор пунбасту саблат ҳашиш. *Саъдӣ*

Ҳанӯз сиблати ӯ сабз нашуда буд. *Авфӣ*

2. *маҷ.* сермӯйлаб; бадҳайбат, воҳиманок; хашму ғазаб; дӯғу пӯписа.

Барӣ аз сиблати ҳар дуну ҳар хас,
Таносуда зи биму миннати кас. *Носири Хисрав*

◊ **сиблати** *касеро* **кандан** мутеъ кардан, мағлуб сохтан касеро.

Сиблати тазвири дунё барканaнд,
Хаймаро бар боруи нусрат зананд. *Румӣ*

САБО I *а.* صبا боде, ки аз тарафи шарқ мевазад; шамоли форам, насими салқин.

Бод, к-он аз машриқ ояд, он сабост,
В-он ки аз мағриб — дабури бовафост. *Румӣ*

Эй сабо, гар ба ҷавонони чаман боз расӣ,
Хидмат аз мо бирасон сарву гулу райҳонро. *Ҳофиз*

Равам ба боғ, ки дорад сабо гулафшонӣ,
Зи шавқи кӯи ту оташ ба зери пои ман аст. *Мушфиқӣ*

САБО II *а.* سبا номи шаҳре дар Ямани қадим, ки маликаи Билқис (зани Сулаймони пайғамбар) он ҷо ҳукмронӣ мекард.

Ту чун Сулаймонию Рай чун Сабо,
Ҳоҷиби ту Осафи бин Бархиёст. *Фаррухӣ*

Яке ҳамчу Билқис дур аз Сабо,
Яке чун Сулаймон зи ҳудҳуд ҷудо. *Хоҷу*

САБОЁ I *а.* سبايا *ҷ.* сабӣ I.

Дар амри сабоё ва бақоёи Банӣ-Исроил бо уқало машварат намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

САБОЁ II *а.* صبايا *ҷ.* сабия||сабият.

САБОСУРЪАТ صباسرعت чун боди сабо, бодрафтор, тезрав.

Шунидам дар айёми Ҳотам, ки буд
Ба хайл-андараш бодпое чу дуд,
Сабосуръате, раъдбонг адҳаме,
Ки бар барқ пешӣ гирифтӣ ҳаме. *Саъдӣ*

САБОТ *а.* ثبات **1.** устуворӣ, муқовимат, истодагарӣ дар коре.

Агар [лашкар] аз мо инъом набинанд, дар маърака сабот нанамоянд. *Авфӣ*

Саъдиё, чора сабот асту мудорову таҳаммул,
Ман, ки муҳтоҷи ту бошам, бибарам бори гаронат. *Саъдӣ*

Аз ҷумлаи сабот ва сукуни Кеншу яке он буд, ки дар он муддат ба қадри як динор аз хазонии хос ва амвол ва ҷаҳорпоёни хонаҳои умаро, ки он ҷо буданд, тасарруф нанамуда буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. пойдорӣ, барқарорӣ, бардавомӣ.

Бидеҳ, соқӣ, он айни оби ҳаёт,
Ки даврони гетӣ надорад сабот. *Хоҷу*

Бӯи сабот нест баҳори умедро,
Бошад шафақ зи ранги ҳино субҳи иди мо. *Шавкат*

САБОҲ *а.* صباح пагоҳӣ, вақти субҳ, бомдод, сапедадам.

На ҳаме бӯи абирояд дар вақти сабоҳ,
На ҳаме нолаи зерояд дар вақти саҳар. *Ломеӣ*

сабоҳро пагоҳон, субҳгоҳон.

Дуздон рахту зар бардошта ҳама шаб роҳ бирафтанд ва сабоҳро кӯфта ва монда ба сарчашмае расиданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

сабоҳу масо субҳ ва шом, бегоҳу пагоҳ; *муқ.* **масо(ъ) (масову сабоҳ).**

Ҳар сабоҳу ҳар масо сарҳанги хос
Мерасад, аз ман ҳамеҷӯяд манос. *Румӣ*

сабоҳу равоҳ пагоҳӣ ва бегоҳӣ; пагоҳон ва бегоҳон.

Чӣ шуд, ки шому саҳар рӯи худ бипӯшонӣ?
Муборак аст ҷамоли ту дар сабоҳу равоҳ. *Ибни Ямин*

Нузли арвоҳи дӯстон нав-нав
Ба сабоҳу равоҳ бифристад. *Хоқонӣ*

САБОҲАТ I||**СИБОҲАТ** *а.* سباحت шино кардан, шиноварӣ.

Зиракӣ омад сабоҳат дар биҳор,
Кам раҳад, ғарқ аст ӯ поёни кор. *Румӣ*

сабоҳат кардан шино кардан, шиноварӣ намудан, оббурӣ кардан.

Дар Даҷла рафтам ва замоне сибоҳат кардам. *Авфӣ*

Тоифае аз маллоҳон дар ин ҷазира бошанд, ки чун дар об сабоҳат кунанд, завраҳро дарьёбанд. *«Равзат-ус-сафо»*

САБОҲАТ II *а.* صباحت сафедрӯӣ, хушрӯӣ, зебоӣ.

Туро сабоҳати турку фасоҳати араб аст,
Малоҳате, ки миёни аҷам чунон аҷаб аст. *Ҷомӣ*

Нӯҳ бинни Мансур писаре дошт, ки ҳаргиз чашми рӯзгор он малоҳат надида ва гӯши замона он сабоҳат нашунида. *«Хористон»*

Гулистони сабоҳат рӯи туст, оё бувад рӯзе,
Ки хезам чун насим аз ҷою гулзори туро бинам. *Мушфиқӣ*

сабоҳату малоҳат хушрӯӣ, дилкашӣ, ҳусни банамак.

Ин зан дар сабоҳату малоҳат бемисл ва дар киёсату фиросат бешабеҳ аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

САБР I *а.* صبر шикебоӣ, таҳаммул, тоқат, тобоварӣ ба сахтиҳо.

Сабр кун, эй дил, ки он бедоди ҳиҷрон бигзарад,
Роҳати тан чунки бигзашт, офати ҷон бигзарад. *Анварӣ*

Сабр дар хонаи вайронаи дил ҳеҷ намонд,
Хоб дар дидаи ғамдидаи бедор куҷост? *Ҳилолӣ*

сабри ҷамил шикебоии писандида.

Ба васли сӯҳбати Юсуф, азизи ман, машитоб,
Ҷамоли ёр наёбӣ, магар ба сабри ҷамил. *Камоли Хуҷандӣ*

сабру сукун тоқат ва оромӣ, тоқату бардошт.

Бегонаам зи сабру сукун ҳамчу гирдбод,
То ишқ кард бо ғами худ ошно маро. *Имло*

Мазаррати таъҷил бисьёр аст ва манфаати сабру сукун бешумор. *Аҳмади Дониш*

САБР II||**САБИР** *а.* صبر **1.** гиёҳест бо баргҳои теғдор, ки дар миёнаи соқаи дарозе рӯида дар нӯги он гул пайдо мешавад, алоэ.

То сабрро набошад шириние чу шаккар,
То бедро набошад буе чу дорбӯе. *Рӯдакӣ*

В-ар ту нашносӣ шакарро аз сабир,
Бегумон шуд ҳисси завқи ту хадир. *Румӣ*

Дар Кирмон дарахтест, ки авроқи он мушобеҳи авроқи сабр аст. *«Равзат-ус-сафо»*

2. шираи талхи гиёҳи сабр, ки дар тиб ҳамчун дору ба кор меравад.

Дардо, ки табиб сабр мефармояд,
В-ин нафси ҳарисро шакар мебояд. *Саъдӣ*

Пораи сабри талх овард ва онро ҳал кард ва бихӯрд. *Авфӣ*

Шифо биҷӯй ба роҳи талаб зи талхии сабр,
Ки сабри талх басо дармандро дорӯст. *Шоҳин*

САБТ I *а.* ثبت қайд кардан, дарҷ кардан, навиштан.

Саид Ихтиёриддини Ҳасан ду таърих фармуда буданд: яке арабӣ бар китфи шимолии айвони мақсура сабт ёфта, яке форсӣ, ки бар пештоқи айвон марқум гардида. *Восифӣ*

Арабон дар кутуб сабт кардаанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Дар он фармон чанд чиз қайд кунанд, ... дар чаридаи аъмоли эшон сабт намоянд. *«Фатҳнома»*

сабт будан дарҷ ёфтан.

Ҳаргиз намирад он ки дилаш зинда шуд ба ишқ,
Сабт аст дар ҷаридаи олам давоми мо. *Ҳофиз*

САБТ II *а.* سبت (рӯзи) шанбе; ◇ **асҳоби сабт** яҳудиён.

Нақзи аҳду тавбаи асҳоби сабт,
Мӯҷиби масх омаду эҳлоки сабт. *Румӣ*

сабт чидан дамгирӣ дар рӯзҳои шанбе.

Иброҳим мазмаза кардан, сабт чидан ва дандон мисвок карданро суннат гузошт. *«Таърихи Табарӣ»*

САБУ||САБӮ(Й) سبو(ی) кӯза, зарфи сафолӣ ва ё филиззӣ барои об, шароб ва ғ.

Ва сабуҳо дидам аз биринҷи димишқӣ, ки ҳар як сӣ ман об гирифтӣ. Носири Хисрав

Ҳама вақт пур дор машку сабӯй,
Ки пайваста дар деҳ равон нест ҷӯй. *Саъдӣ*

Он марди дарвеш сабуе аз асал ва равған пур карда буд. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

САБУК سبک 1. камвазн.

Баставу хаста раванд теғварон пеши ӯ,
Бастаи пушти сабук хаста ба гурзи гарон. *Хоқонӣ*

2. тез ва чолок; бо шитоб, бо тезӣ.

Сабук азми боз омадан кард пир,
Ки пур шуд ба сели баҳорон ғадир. *Саъдӣ*

Ҳар он чи додан қисмат бувад, сабук пеш ор,
Гарон макун ба дили худ қудуми меҳмонро. *Соиб*

3. *маҷ.* латиф, диданашаванда.

Ҳам гарон ҳам сабукликост чу кон
Ҳам с а б у к, ҳам гарон чу ҷисму ҷон. *Саноӣ*

САБУКАШ||САБӮКАШ سبوکش кӯзакаш; аз сабӯ нӯшанда.

На ман сабӯкаши ин дайри риндсӯзаму бас,
Басо саро, ки дар ин корхона сангу сабӯст. *Ҳофиз*

САБУКБОР سبکبار 1. барандаи бори сабук; 2. *маҷ.* беғам, бепарво; хотирҷамъ, осудахотир.

Шабе торику бими мавҷу гирдобе чунин ҳоил,
Куҷо донанд ҳоли мо сабукборони соҳилҳо. *Ҳофиз*

Чун ба эшон расид, ҳол пурсид, Оиша ҳолро бигуфт, Алӣ сабукбор гардид. *«Таърихи Табарӣ»*

САБУКБОРӢ سبکباری беғамӣ, бепарвоӣ; хотирҷамъӣ, фориғболӣ.

Соқии ишқи бутам дар ҷоми уммеди висол
Май гарон додаст, к-орад он сабукборӣ маро. *Анварӣ*

САБУКВАЗЪӢ سبکوضعی бесаботӣ, зудхезӣ.

Аз сабуквазъӣ зи ҳарфи мардум оям дар ситез,
Шӯълаам, яъне ба таҳрики нафас бодам кунанд. *Шоҳин*

САБУКВОР سبکوار чобукона.

Сабук бош, то кор фармоямат,
Сабуквор ҳар ҷой бистоямат. *Мантиқӣ*

САБУКДАСТ سبکدست чобукдаст, чусту чолок, моҳир.

Худ биё, пеш нигаҳ дор, ва лекин чӣ кунӣ,
Ки басе дузди сабукдаст бар ин раҳгузар аст. *Шамси Табрезӣ*

Ба килки ништар устоди сабукдаст
Ба лавҳи хок нақш ин ҳарфро баст. *Ҷомӣ*

САБУКДАСТӢ سبکدستی чобукдастӣ; моҳирӣ.

Ва Асвад бинни Исо марде мушаъбид ва ба сабукдастӣ ҳилатҳо кардӣ, ки мардумро аз он шигифт омадӣ. *«Таърихи Табарӣ»*

Сабт дар қоидаи ҳастиаш,
Дар ҳунари хеш сабукдастиаш. *Ҷомӣ*

САБУКПОЙ||САБУКПАЙ سبکپای||سبکپی 1. тезрав, тундрав, тезтак.

Сабукпай чу ёрон ба манзил расанд,
Нахусбад, ки вомондагон аз пасанд. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* гурезпо, бесабот; ноустувор; бевафо.

На гирифтор омадӣ ба дасти ҷавоне мӯъҷаби хирафои сартезе, сабукпое, ки ҳар дам ҳавасе пазад ва ҳар лаҳза рое занад. *Саъдӣ*

САБУКРАВ سبکرو тезрав; тезрафтор.

Зи гардишҳои он чархи сабукрав
Ҳамон ояд, к-аз ин сангу аз он ҷав. *Низомӣ*

Ба кӯи ишқ сабукравтарам зи сояи хеш,
Ба домане нарасидаст гарди попӯшам. *Сайидо*

САБУКРАВӢ سبکروی тезравӣ, тезрафторӣ, осонравандагӣ.

Гардун ба гарди мо нарасад дар сабукравӣ,
Барқ оташи фасурдае аз корвони мост. *Соиб*

САБУКРАФТОР سبکرفتار осонрафтор; *маҷ.* мулоимтабиат, хушхулқ, хушрафтор.

Сабукрафтор чун оби равон бош,
Чу оби зиндагӣ ороми ҷон бош! *Бадрӣ*

САБУКРОЙ||САБУКРАЪЙ سبکرای||سبکرأی кӯтоҳандеш, каммулоҳиза.

Баргардад бахти он сабукрой,
К-афзун зи гилеми худ ниҳад пой. *«Таърихи Фаришта»*

САБУКРӮҲ سبکروح хушҳол, шоду хуррам, зиндадил.

Накунӣ рақс, ки ман кӯҳи виқорам, эй шайх,
Пеши риндони сабукрӯҳ гаронӣ то кай? *Ҷомӣ*

Ин кабк ёри хушманзари хандонрӯи сабукрӯҳи ширинзабон ... «Анвори Суҳайлӣ»

САБУКРӮҲӢ سبکروحی хушҳолӣ, шодӣ, хуррамӣ, хурсандӣ, зиндадилӣ.

Сабукрӯҳӣ дар муомалат ва тарки асабият воситаи муҳаббату робитаи мавaддат аст. *«Равзат-ус-сафо»*

... Ки, Ҷомӣ, чун шудӣ дар ошиқӣ пир,
Сабукрӯҳӣ куну дар ошиқӣ мир. *Ҷомӣ*

САБУКСАЙР سبکسیر тезгузар; бебақо.

Чунин аст гардидани рӯзгор,
Сабуксайри бадъаҳди нопойдор. *Саъдӣ*

Баҳори умр сабуксайртар зи бӯи гул аст,
Чу ғунча чанд дили худ ба гулситон бандам?
Шавкат

◇ (ин) **саманди сабуксайр** *киноя аз* фалак, осмон; дуньёи гузаранда.

Ба ҳар равиш, ки фалак сайр мекунад, шодам,
Ки ин саманди сабуксайр зери рони ман аст. *Соиб*

САБУКСАНГ سبک‌سنگ **1.** сабуквазн дар тарозу; **2.** *маҷ.* бевиқор, бетамкин; беқадр, сабук.

Ту низ ар най марди сангозмой,
Сабуксанг шав, то намонӣ ба ҷой. *Низомӣ*

САБУКСАР||САБУКСОР سبکسر||سبکسار **1.** сустмағз, камақл, бемулоҳиза, беандеша.

Бас душмани сабуксар бо лашкари гарон,
К-охир сабук шикаста зи гурзи гарони туст.
Муиззӣ

Ду оқилро набошад кину пайкор,
На доное ситезад бо сабуксор. *Саъдӣ*

2. ноустувор, бесабот; *маҷ.* пастҳиммат, фурӯмоя.

Қасеро куҷо чун ту кеҳтар бувад,
Зи душман битарсад, сабуксар бувад. *Фирдавсӣ*

Ҷаҳонҷӯйро ном Заҳҳок буд,
Далеру сабуксору нопок буд. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* саркаш, гапношунав, кӯтоҳандеши гарданшах.

Ӯро писаре буд сабуксор ва шитобкор. *Авфӣ*

Биё, соқиё, ратли сангин биёр,
Ки созад сабуксорро бурдбор. *Ҷомӣ*

Таслим шав, вагарна барои сабуксарон
Тобидаанд аз раги гардан танобҳо. *Соиб*

Ҳар кӣ тез ва сабуксар бошад, ман бо вай чунон бозӣ кунам, ки кӯдакон бо гӯй бозӣ кунанд.
Аҳмади Дониш

САБУКСАРӢ||САБУКСОРӢ سبکسری||سبکساری **1.** сабукӣ, дарунхолигӣ; *маҷ.* сабукмағзӣ; камақлӣ, беандешагӣ.

Одамиро забон фазеҳа кунад,
Ҷавзи бемағзро сабуксорӣ. *Саъдӣ*

Сокини киштии Нӯҳам, зи сабуксории хеш
Чун хасу хор зи тӯфон хатаре нест маро.
Хоқонӣ

Сабуксорӣ ҳамчу тирест, ки чун аз камон рафт, боз натвон овард. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

2. бетоқатӣ, беҳушона сафсата гуфтани бемор аз шиддати таб.

Чу аз гаронии ранҷаш сабуксарӣ овард,
Табиб гуфт, ки ин аз ҳавоси бӯҳрон аст.
Бадри Ҷоҷӣ

САБУКХЕЗ سبکخیز сабукрав, тезрафтор; тездав; тезҳаракат; *муқобили* **гиронхез.**

Бурун ҷастанд бозони сабукхез,
Ба хуни сайд карда ҷангро тез. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Суви он самандаш сабукхез шуд,
Бар он фитнаҳо фитнаангез шуд. *Ҳотифӣ*

САБУКЪИНОН سبک‌عنان тезрав, ҷусту ҷолок, ҷаққон.

Ҳамроҳии ману ту куҷо мерасад ба ҳам,
Ман пири сустрав, ту ҷавони сабукъинон.
Фузулӣ

САБУР *а.* صبور бисьёр сабркунанда, босабру тоқат; тобовар ба сахтиҳо.

Ҳофиз, сабур бош, ки дар роҳи ошиқӣ
Ҳар кас, ки ҷон надод, ба ҷонон намерасад.
Ҳофиз

Фарзанди ту аз чӣ аз ту дур аст?
Чун бе рухи ӯ дилат сабур аст? *Шоҳин*

САБУРӢ صبوری сабру тоқат, шикебоӣ, тоқатоварӣ ба сахтиҳо.

Қарору хоб зи Ҳофиз тамаъ мадор, эй дӯст,
Қарор чист, сабурӣ кадому хоб куҷо? *Ҳофиз*

Сабурӣ пеша кун, гар ком хоҳӣ,
Ба тамкин кӯш, гар ором хоҳӣ. *Ҳозиқ*

САБЪ I||САБӮЪ *а.* سبع ҳайвони ваҳшии даранда.

Султон аз асп бар замин афтод ва исфаҳсолор ... бо шер даровехта он сабъи зорраро бикушт.
«Равзат-ус-сафо»

Даридану хастан ва задану куштан сифоти сабъ аст. *Аҳмади Дониш*

САБЪ II||САБЪА *а.* سبع||سبعه ҳафт.

Мо, ки ҷузве зи сабъ гардунем,
Бо ту берун зи ҳафт берунем. *Низомӣ*

САБЪСИРАТ||САБӮЪСИРАТ سبع‌سیرت дарандатабиат, ваҳшитабиат.

Ногоҳ ҷамъе одамисуратони сабъсират аз аҳли он ҷо бо теғу зӯбин ба қасди бандагони ҳазрат бархостанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

САБЪИЁТ *а.* سبعیات ҳафт қасидаи машҳур, ки бар девори Каъба барои мусобиқа меовехтаанд.

Ин қасида зи ҷамъи сабъиёт
Сомин аст аз ғароиби ашъор. *Хоқонӣ*

САБЪӢ||САБӮӢ سبعی **1.** мансуб ба сабъ, мансуб ба ҳайвоноти дарранда.

Пас аввалро нафси малакӣ хонанд ва дуввӯмро нафси сабӯӣ ва севвӯмро нафси баҳимӣ.
«Ахлоқи Носирӣ»

2. даррандагӣ.

Қуввати сабӯӣ дар ниҳоди шоҳин мутамаккин аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

САБӢ I *а.* سبی асир, бандӣ.

САБӢ II *а.* صبی кӯдак, бача, писарбача.

То нагирьяд сабии гаҳвора,
Кай диҳад шир модари ғамхор? *Шамси Табрезӣ*

сабиву мусин кӯдаку пир, хурду калон.

Шикаста тоати ӯ қомати сабиву мусин,
Бибаста қудрати ӯ гардани сабоҳу масо. *Анварӣ*

САБҚ *а.* سبق *ниг.* сабақ II.

САБҚАТ *а.* سبقت пешӣ гирифтан, пеш гузашта рафтан аз чизе ё касе; пешдастӣ, пешӣ.

Қасро ба роҳи шавкат сабқат ба мо набошад,
Як гом сояи пушт аз офтоб моро. *Шавкат*

сабқат гирифтан пеш гузашта рафтан; пешдастӣ намудан.

Чун Яминуддавла ба Сурса расид, Сиёсатӣ-тагин

сабқат гирифта, султон Абӯабдуллоҳи Тоиро бо лашкар аз ақиби ӯ фиристод. «*Равзат-ус-сафо*»

САБҚУЛЛИСОН *а.* سبق اللسان сухани ба ногоҳ сарзада, гапи бадоҳатан гуфташуда.

Чӣ лутф аст ин ки фармудӣ, магар сабқуллисон будат,
Чӣ ҳарф аст ин ки овардӣ, магар саҳвулқалам кардӣ. *Саъдӣ*

САБУ(Й) سبو(ی) *ниг.* сабу.

САБӮКАШ سبوکش *ниг.* сабукаш.

САБУС سبوس пӯсти резашудаи гандум, ҷав ва ғ., ки пас аз бехтани орд мемонад.

Илм ҷӯй аз кутубҳои фусӯс,
Завқ ҷӯй ту зи ҳалвои сабӯс. *Румӣ*
Зи имсоки парвезани обнус
Шуда қурси хуршед нони сабӯс. *Сайидо*

САБӮЪ *а.* سبع *ниг.* сабъ I.

САБӮЪСИРАТ سبع‌سیرت *ниг.* сабъсират.

САБӮӢ سبعی *ниг.* сабъӣ.

САБӮҲ *а.* صبوح **1.** пагоҳии барвақт; **2.** майнӯшии саҳаргоҳӣ барои дафъи хумор.

Маро соқӣ аз ваъдаи эзидист,
Сабӯҳ аз харобӣ, май аз бехудист. *Низомӣ*

САБӮҲИЗАДА صبوحی‌زده майзада, майхора.

Ба сафои дили риндони сабӯҳизадагон
Бас дари баста ба мифтоҳи дуо бикшоянд. *Ҳофиз*

САБӮҲӢ صبوحی майхӯрии пагоҳӣ барои дафъи хумор; майхӯрӣ.

Биё, соқӣ, он роҳатангези рӯҳ
Бидеҳ то сабӯҳӣ кунам дар сабӯҳ. *Низомӣ*
Ҷаҳонро тозатар доданд рӯҳе,
Ба сар бурданд шабро дар сабӯҳӣ. *Низомӣ*

сабӯҳӣ задан шароби пагоҳӣ нӯшидан барои дафъи хумор.

Ҳар ки сабӯҳӣ занад, бо дили хуррам бувад,
Бо ду лаби мушкбӯ, бо ду рухи ҳури ин. *Манучеҳрӣ*

Чингизхон, ки сабӯҳӣ зада, сархуш буд, ... танҳо аз хона берун омад. «*Таърихи Фаришта*»

сабӯҳӣ кардан шароби пагоҳӣ нӯшидан; май хӯрдан.

Дар саҳаре, ки подшоҳ сабӯҳӣ карда буд, [Рӯдакӣ] ин абьётро бар оҳанги уд соз кард ва бихонд. *Ҷомӣ*

САБҲА *а.* سبحه *аслаш* субҳа.

САВБ I *а.* صوب тараф, ҷониб, сӯй, самт, ҷиҳат.

Ҳузури ту дар савби ин санглох
Диёри маро неъмате шуд фарох. *Низомӣ*

Баъд аз як моҳ кори ман аз он ҷо тамом шуда, ба савби Бухоро мурочиат намудам. *Аҳмади Дониш*

Инони интиқом аз савби гуноҳи ӯ маътуф сохта, аз мӯҳликаи ҳабс озод кардам. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

савби савоб роҳи ростӣ ва дурустӣ.

Ин тадбир аз савби савоб мунҳариф аст. «*Анвори Суҳайлӣ*»

САВБ II *а.* ثوب либос, пӯшок.

Доманкашон ҳамешуд дар савби заркашида,
Сад моҳрӯ зи рашкаш ҷайби қасаб дарида. *Ҳофиз*
Ҳар кӣ ӯро кӯр бошад чашми тан,
Мекунад олуда ӯ савби бадан. *Шоҳидӣ*

САВБА||СӮБА *а.* صوبه вилоят, қисми муайяне аз мамлакат, ноҳия (дар Ҳиндустон).

САВБАДОР||СӮБАДОР صوبه‌دار ҳокими вилоят (дар Ҳиндустон).

Низомулмулк, ки... савбадори Давлатобод... шуда буд, рафт. «*Таърихи Фаришта*»

САВГАНД سوگند қасам.

Эй ба дида, дареғ хоки дарат,
Ҳама савганди ман ба ҷону сарат! *Анварӣ*
Кушо лаб, гарат ҳаст аз ин ваъда бим,
Ба талқини савгандҳои азим. *Ҷомӣ*

савганди муғаллаза қасами сахт, савганди шадид.

Ва амир Халаф ҳам аҳд карда буд ва савгандони муғаллаза хӯрда. «*Таърихи Систон*»

савганд додан ба қасам маҷбур кардан, қасам хӯрондан.

Хоҷа Ҳумомро иштибоҳ намонд, ки ин мард Саъдист. Савганд дод, ки ту Саъдӣ ҳастӣ? Шайх Саъдӣ гуфт: Бале! «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

савганд ёд кардан қасам хӯрдан.

Башир барфавр савганди ғилоза ва шидода ёд кард. «*Равзат-ус-сафо*»

савганд рафтан қасам ёд кардан.

Бар чунин аҳд рафташон савганд,
Ин зи бедод раст, он зи газанд. *Низомӣ*

савганд хӯрдан қасам ёд кардан.

[Аъробӣ] даст боз кашид ва савганд хӯрд, ки дигар бар моидаи вай таом нахӯрам. *Ҷомӣ*
Мехӯрд падар барои фарзанд
Як не, ду не, хазор савганд. *Шоҳин*

савганд шикастан вайрон шудани қасам, иҷро нашудани қасам.

Кардаи аҳди вафо, ман хӯрдаам савганди меҳр,
Бишканад аҳди ту, аммо нашканад савганди ман. *Ҳилолӣ*

САВГАНДНОМА سوگندنامه қасамнома, аҳдномаи ба қасам таъкидшуда.

Савгандномае бошад бо шароити тамом, ки вазир онро бар забон ронад ва хатти хешро бар он нависад. «*Таърихи Байҳақӣ*»

САВДО I *а.* سودا **1.** яке аз чор унсури бадани инсон (сафро, балғам, хун, савдо), ки ба ранги сиёҳ аст ва дар тасаввури тибби қадим асоси зиндагиро ташкил медиҳад.

Ва чун савдо бувад рангҳои сиёҳ ва чун сардӣ ғолиб бувад, ях намояд. *Ибни Сино*

Савдо дар сувайдои сина ғолиб шуд. *Авфӣ*

На зи сафрост гунаи зардам,
На зи савдост шӯълаи дардам. *Бедил*

2. *маҷ.* девонагӣ; шайдоӣ, ҳавову ҳавас.

Зи савдову ошуфтагӣ бар қадаш
Барандохтам санге аз марқадаш. *Саъдӣ*

Рӯзгорест, ки савдои бутон дини ман аст,
Ғами ин кор нашоти дили ғамгини ман аст.
Ҳофиз

савдо баровардан савдоӣ шудан; девонаавзоъ шудан.

Ҳамесоз, Анварӣ, бо дарди ишқаш,
Ки халқ аз ишқи ӯ савдо баровард. *Анварӣ*

3. хаёл, орзу, хоҳиш; тақозо; орзуи беҳуда, хаёли хом.

Савдои ин савод макун беш дар димоғ,
Таклифи ин касиф манеҳ пеш дар равон. *Хоқонӣ*

Ҳар киро савдои сарфарозӣ падид ояд, поймоли ҳар сифла нахоҳад шуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ба хуррамию хушӣ бигзарон ҷаҳон, ки ҷаҳон
Ба ҳар чи ҷуз хушиву хуррамӣ, ҳама савдост.
Анварӣ

4. ғам, ғусса; ташвиш.

Майпарастонем, аз савдои фардо фориғем,
Ҳар чӣ бо мо медиҳанд, имрӯз мепӯшем мо.
Сайидо

◇ **савдои авҳом** *фикрҳои ботил, умедҳои баръабас.*

Бигзар аз савдои авҳоми хаёли симу зар,
То кучо хоҳӣ кашидан миннати иксирро? *Туғрал*

савдои нон саргардонӣ барои нон, талоши ризқу рӯзӣ барои таъмини маишат.

Матарсед аз ин қаҳти сайдафганон,
Мабошед ранҷа зи савдои нон. *Ҳотифӣ*

савдои хом хаёли хом, орзуи ношуданӣ.

Эй бехирад, бад-ин сон савдои хом то кай? *Савдо*

савдо варзидан ба ишқ гирифтор будан, ба роҳи ишқ даромадан.

Ман кистам, ки варзам савдои чун ту ёре,
Ҳайф оядам, ки бошӣ машғули хоксоре.
Камоли Хуҷандӣ

савдо кардан майлу ҳаваси шадид изҳор кардан, изҳори эҳтирос намудан; ба шӯр омадан; кашмакаш кардан.

Эй рақиб, ин ҳама савдо макуну ҷанг маҷӯй,
Барканам дида, ки ман дида аз ӯ барнаканам.
Саъдӣ

Эй ки бо ман мекунӣ савдо, ба худ андеша кун!
Дар бисотам дуди оҳу дар дуконам оташ аст!
Сайидо

савдои беҳуда (*ё* **хом**) **пухтан** хаёли хом, орзуи ношуданӣ дар сар доштан.

Гадое, ки аз подшаҳ хост духт,
Қафо хӯрду савдои беҳуда пухт. *Саъдӣ*

САВДО II سودا тиҷорат, харидуфурӯш.

Дар ҷайби ҳар муомала нафъе мутамаккин аст ва дар табъи ҳар савдо суде мутазаммин. *Бедил*

савдо кардан харидуфурӯш кардан; харидан; фурӯхтан.

Хуморолудаам, суду зиёни худ намедонам,
Ба як паймона савдо мекунам дунъёву уқборо.
Соиб

САВДОВИЯТ||**САВДОИЯТ** *а.* سوداویت||سودائیت гирифторӣ ба савдо, молихулиёӣ, девонаҳолӣ.

Савдовияти мизоҷ аз гуфтору кирдораш пайдо ва аморати қиллати фаҳм ва сахофати раъй дар ҳаракату саканоташ ҳувайдо. *«Равзат-ус-сафо»*

САВДОВӢ سوداوی *ниг.* **савдоӣ.**

САВДОГАР سوداگر он кӣ бо хариду фурӯш машғул аст, тоҷир.

САВДОГАРӢ سوداگری тиҷорат, харидуфурӯш; бозаргонӣ

Мар-шуморо низ дар савдогарӣ
Даст кай ҷунбад, чу набвад муштарӣ. *Румӣ*

САВДОЗАДА سودازده молихулиёӣ, девонавазъ; *маҷ.* ошиқ, дилдода, шайдоӣ.

То сари зулфи ту дар дасти насим афтодаст,
Дили савдозада аз ғусса дуним афтодаст. *Ҳофиз*

Савдозадаро гӯшаи майхона бисозад,
Эй мутриби раҳзан, раҳи майхона кадом аст?
Камоли Хуҷандӣ

САВДОИМИЗОҶ سودائی‌مزاج девонамизоҷ, он кӣ мизоҷаш номӯътадил аст.

САВДОИЯТ *а.* سودائیت *ниг.* **савдовият.**

САВДОӢ||**САВДОВӢ** *а.* سودائی||سوداوی мансуб ба савдо I.

Молихулиё иллатест, ки атиббо дар муолаҷати ӯ фурӯ монанд, агар чи амрози савдовӣ ҳама музмин аст. (1) *Низомии Арӯзӣ*

Сити ишқат кай ниҳон монад, ки чун савдоиён
Бар сари бозори расвоӣ задем ин кӯсро (2). *Ҷомӣ*

САВИЯ||**САВИЯТ** *а.* سویه||سویت баробарӣ, мусовот.

Миёни Суҳо ва офтоб ва шайбу шабоб чӣ савият?
«Оини нигориш»

Фармуд ки ... ин маънӣ сабаби истидомати давлат шиносанд ва аз тариқи савияту адолат дарнагузаранд. *«Равзат-ус-сафо»*

ба савият баробар, ба таври баробар, аз рӯи баробарӣ ва мусовот.

Ӯро хостаи бисьёр буд ва гуфт: Ин хостаҳо, ки аз ман бимонад, ба савият ба фарзандони ман қисмат кардем. *«Равзат-ус-сафо»*

САВИҚ *а.* سویق **1.** машрубот.

Абӯсуфьён ва қурайшиён, ки мегурехтанд, анбонҳои савиқ дар роҳ меандохтанд.
«Таърихи Табарӣ»

2. орди гандум ва ё ҷави бирьёнкарда; хӯрокӣ.

Абӯнаср ... аз Бағдод қут нахӯрд, аз Антоқия вайро савиқ меоварданд. *Ҷомӣ*

САВЛ *а.* سول ҳамла, ҳуҷум.

Сад ҳазорон гӯри даҳшоха(и) далер
Чун адам бошад ба пеши савли шер. *Румӣ*

САВЛАТ *а.* صولت **1.** ҳамла ва ҳуҷуми бохашму ғазаб; хашмгинӣ, қаҳру ғазаб.

Моҳ чун ба ҷиҳати иқтибоси нур ба duздӣ муттаҳам шуда аз бими савлати қаҳраш дар ҳиҷоби торӣ мутаворӣ гардид. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Аз ҳиддату савлати подшоҳон бар ҳазар бояд буд. *Саъдӣ*

савлату садамат ҳамлаву ҳуҷум; қудрату ҳайбат.

Чун савлату садамати роёти ҳумоюн мушоҳада карданд, рӯи бахти эшон тира ва чашми умеди онҳо хира гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. зӯру қувват, тавоноӣ, ҳайбату салобат.

Сиёҳгӯшро гуфтанд: Туро мулозамати шер ба чӣ ваҷҳ ихтиёр уфтод? Гуфт: То фазлаи сайдаш

мехӯрам ва аз шарри душманон дар паноҳи савлаташ зиндагонӣ мекунам. *Саъдӣ*

Пеши неруям кунад Рустам суҷуди эътироф,
Гар бибинад савлати бозуи дастони маро. *Туғрал*

3. шукӯҳ, шавкат.

Ӯ мири қабила, ман гадоям,
Бо савлати ӯ куҷо бас оям?! *Ҷомӣ*

САВЛАҶОН *а.* صولجان *шакли арабишудаи* чавгон.

Чун ту гӯй, чун ту гӯи нотавон,
Ман шаҳи майдон, ба дастам савлаҷон. *Шоҳидӣ*

Нилуфари бӯстони ишқ аст,
Гӯй ҳами савлаҷони ишқ аст. *Ҷомӣ*

◇ **сар аз савлаҷони** *чизе* **тобидан** саркашӣ кардан, итоат накардан.

Агар сар аз савлаҷони авомир битобад, ... монанди гӯй дар олам саргардон шавад.
«Равзат-ус-сафо»

САВМ *а.* صوم рӯза, рӯзадорӣ.

Гар муҳаббат фикрату маънистӣ,
Сурати савму намозат нестӣ. *Румӣ*

Чу рӯи писар дар падар буду қавм,
Ниҳон хӯрду пайдо ба сар бурд савм. *Саъдӣ*

САВМАА||СӮМИА *а.* صومعة ибодатгоҳ, ҳуҷра барои ибодат (бештар махсуси рӯҳбонони насронӣ).

Чун ба Шом наздик расид, ба дари савмааи роҳибе фуруд омад. *«Таърихи Табарӣ»*

Зоҳиде гӯсфанде фарбеҳ харида, расане дар гардани ӯ баста ба ҷониби савмааи худ мекашид.
«Нигори дониш»

Чунон ба даври лабат майкашӣ ривоҷ гирифт,
Ки шайхи савмааро ҷӯби ток мисвок аст. *Шавкат*

САВОБ I *а.* ثواب музд ва подоши хайр, мукофоти кори нек; кори нек, кори хайр.

Ҳар касе бар ҳасаби ҳусни амал савоб ёбанд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

На чашм аз ту дорам ба некӣ, савоб,
Ки бинам ба ҷурм аз ту чандин азоб. *Саъдӣ*

Як навъ ихтиёри ҷузвӣ ба даст дорад, кӯшиш кунад, то савоб бар гуноҳ роҷеҳ ояд.
Аҳмади Дониш

САВОБ II *а.* صواب 1. ростӣ, дурустӣ.

Турку тоҷику араб гар ошиқанд,
Ҳамраҳанд аз рӯи маънӣ дар савоб.
Шамси Табрезӣ

Аввал назар зи даст бирафтам инони ақл,
В-онро ки ақл рафт, чӣ донад савобро? *Саъдӣ*

Савоб он, ки аз пояш занам, то даст баста назди асас орам. *Аҳмади Дониш*

Аҷузаи бечора дар миёна музтарибу ҳайрон, ки ба кадом як аз онҳо ҷавоб диҳад, дар ин боб хато аз савоб фарқ наметавонист кард. *Садри Зиё*

2. рост, дуруст, ҳақ.

[Ғозонхон] ба ҳар вақт, ки аз ҷое элчие расад, бе мурочиат ба аркони давлат ва фикру машоварат дар он боб ҷавобҳои савоб фармуд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Хотири ман аз ин ҷавоби босавоб аз дағдағаҳо фориғ гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Сухан бе таъаммул кам афтад савоб,
Забонро инон аз хато боз тоб! *Ҷомӣ*

ба ваҷҳи савоб ба тариқи ростӣ, дуруст, ҳақ.

Гӯямат нуктае ба ваҷҳи савоб,
Ки шавад з-ин суол саъб ҷавоб. *Ҷомӣ*

бар савоб рост ва дуруст, ҳақ.

Чун ки рои шумо бар савоб аст, маро бар сари он сухан гуфтан ҳикмат набошад. *Саъдӣ*

савоб дидан маслиҳат дидан, рост ва дуруст шумурдан.

Баъд аз он чунон савоб дид, ки вайрон кунанд, фармуд, то он саройро бардоштанд.
«Таърихи Наршахӣ»

савоб омадан рост ва дуруст омадан, маслиҳат ва салоҳ донистан.

Чу оҷиз гашт Хисрав дар ҷавобаш,
Наёмад беш пурсидан савобаш. *Низомӣ*

САВОБАНДӮЗӢ ثواب‌اندوزی бисьёр кори хайр кардан.

Дар ин вақт андешидем, ки чун ғараз аз ин тадбир ва тартиб рафоҳияти халқ аст ва савобандӯзӣ, чандон саъй намоем, то он қоида мустаҳкамтар шавад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

САВОБДИД صوابدید фикру раъи рост ва дуруст, маслаҳатбинӣ, салоҳдид.

Савобдиди вайро мураҷҷаҳ доред!
«Равзат-ус-сафо»

Низомшоҳи Баҳрӣ ба савобдиди Хоҷа Мирак ... баргашт. *«Таърихи Фаришта»*

САВОБИТ *а.* ثوابت *ҷ.* **собита.**

[Ҳукамо] ба анвои тафаккуру тааммул бо мулоҳазаи тулӯи дараҷоту назароти савобит ва сайёрот пардохтанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Савобит фитоданд хору дижам,
Ба роҳаш барафшонда муште дирам. *Ҷомӣ*

САВОБИҚ *а.* سوابق *ҷ.* **собиқа.**

Амрро бо Муслима ҳуқуқи бисьёр ва савобиқи бешумор буд. (2) *Авфӣ*

Сарҳангони подшоҳ ба савобиқи неъмати ӯ муътариф буданд. (1) *Саъдӣ*

САВОД *а.* سواد **1.** сиёҳӣ, сиёҳрангӣ.

Саводи шаб ба вақти субҳ бар ман
Ҳамегашт аз баёзи барф мушкил. *Заҳири Форьёбӣ*

Намуди холи мушкин бар баёзи чеҳраи зебо
Саводи нуқтае аз мушк бар барги суман дидам.
Фузулӣ

2. торикӣ, зулмат.

Пас меафтад моҳ дар сояи замин ва боқӣ мемонад дар саводи аслии худ. *«Аҷоиб-ул-махлуқот»*

саводи шом торикии аввали шаб.

Зиҳӣ, ба дасти ту тӯли замона тӯморе
Саводи шом бувад сатру субҳ байни сутур.
Шавкат

3. сиёҳии чизе, ки аз дур намоён мешавад; **4.** касрат, бисьёрӣ, анбӯҳӣ.

Худро чун шере ёфт, ки аз касрати сайд наандешад ва монанди гурге, ки аз саводи рама чиратар гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

5. нусха, рӯнавис; навишта.

Яҳьё саводи амонномаро ба Фазл фиристод.
«Равзат-ус-сафо»

Нависандаи ин хуҷаста савод
Зи пешина дафтар чунин ёд дод. *Ҳотифӣ*

Саюм дорушшуҳуди иттиҳод аст,
Ки асл он ҷо мутобиқ бо савод аст. *Нозим*

6. сиёҳнавис, мусаввада.

Мулуки рӯи замин бар саводи маншурат
Ниҳода сар чу қалам бар баёзи бағдодӣ. *Саъдӣ*

Саводи шеър, ки кардам ба ёдгор рақам,
Ба рӯи даҳр бимонад, ки ёдгори ман аст. *Шоҳин*

савод кардан (**ё намудан**) навиштан, мусаввада кардан.

Саводе кардаам, имрӯз баёз кунанд.
«Таърихи Байҳақӣ»

7. хонда ва навишта тавонистан; **савод кушодан** хондану навиштанро ёд гирифтан.

Ба тифлӣ чу по дар дабистон ниҳод,
Ба андак таваҷҷӯҳ саводаш кушод. *Садри Зиё*

8. он чӣ дар ҳошия ва гирди варақ навишта мешавад.

Пайкаре баста бар саводи паранд,
Пайкаре дилфиребу дидаписанд. *Низомӣ*

Агар бар зулфи хубон шеър бандад,
Саводи нусхааш бар мушк хандад. *Ҳозиқ*

9. гирд, атроф; атроф ва музофоти шаҳр.

Рӯзе ҳамъиноии қофилаи беихтиёрӣ аз саводи водии Бандароин мегузаштам. *Бедил*

Он савод, ки ба назар намоён аст, с а в о д и Пишовар аст. *Аҳмади Дониш*

10. сатҳи замин; сарзамин, кишвар, мамлакат.

Аҷаб монд шаҳ з-он биҳиштӣ савод,
Ки чун оварад хандаи бемурод. *Низомӣ*

Маро табиби дил андарз гунае кардаст:
Дар ин савод битарс аз ҳаводиси савдо. *Хоқонӣ*

◇ **саводи басар** *ниг.* **саводи дида.**

... Ки эй хоки поят саводи басар,
На як, балки аз сад ҳазорон падар. *Шоҳин*

саводи дида (**ё чашм**) мардумаки чашм.

Шабе ҳамчун саводи чашми покон,
Ниҳуфта рӯ зи чашми хобнокон. *Хисрави Деҳлавӣ*

Саводи дидаи ғамдидаам ба ашк машӯй,
Ки нақши холи туам ҳаргиз аз назар наравад.
Ҳофиз

саводи лавҳи биниш мардумаки чашм.

Саводи лавҳи биниширо азиз аз баҳри он дорам,
Ки ҷонро нусхае бошад зи лавҳи холи ҳиндуят.
Ҳофиз

саводи мушавваш *кинoя аз* зулфи парешон.

Нақши зулфи ту рост натвон сохт,
К-он саводе мушавваш афтодаст. *Камоли Хуҷандӣ*

саводи наргис *кинoя аз* мардумаки чашми ёр.

Сапедӣ шуд зи мушкин мӯҳрааш дур,
Даромад дар саводи наргисаш нур. *Ҷомӣ*

саводи нуқтаи биниш мардумаки чашм.

Саводи нуқтаи биниш зи холи туст маро,
Ки қадри гавҳари якдона гавҳарӣ донад. *Ҳофиз*

саводи чашм *ниг.* **саводи дида.**

САВОДОТ *а.* سوادات *ҷ.* **савод.**

Дорулмулки Ҳирот ва саводот ва мазореъ ва қасабот аз ин об мунтафеъ мешаванд. (9)
«Равзат-ус-сафо»

САВОДУЛВАҶҲ *а.* سوادالوجه рӯсиёҳӣ.

Холи мушкинат саводулваҷҳи мост,
Ин бувад бар рух нишони ошиқон.
Камоли Хуҷандӣ

САВОИҚ *а.* صواعق *ҷ.* **соиқа.**

Тоифае ба қалъа даррафтанд ва хотир аз муҳимми ӯ фориғ сохтанд ва аз савоиқи сайфу синони ӯ бозрастанд. *«Равзат-ус-сафо»*

САВОЛИФ *а.* سوالف *ҷ.* **солиф, солифа.**

[Шағол гуфт:] Малик ... саволифи хидмати маро беҳуда дар маърази тазъеъ овард.
«Анвори Суҳайлӣ»

САВОМЕЪ *а.* صوامع *ҷ.* **савмаа**||**сӯмиа.**

Ӯ ба ҷон байтуласном канoис ва савомеъ бино ниҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҷазбаи ишқи ту берун мекунад аз роҳи шавқ
Зоҳидонро аз савомеъ, роҳибонро аз куништ.
Шоҳин

САВОНЕҲ *а.* سوانح *ҷ.* **сониҳа.**

Ҷамоате аз мурғон фароҳам омаданд ва иттифоқ намуданд бар он, ки моро амире ва пешвое бояд, то дар савонеҳи умур ба вай руҷӯъ намоем.
«Анвори Суҳайлӣ»

Ин абьёт низ аз савонеҳи афкори эшон аст, ки аз лисони он шайхзода шӯҳрат ёфт. *Восифӣ*

САВОНЕҲОТ *а.* سوانحات *ҷ.* **савонеҳ** *яъне ҷамъулҷамъи* **сониҳа.**

Аз ранҷи роҳ ва савонеҳоти сафар истифсор намуд. *Аҳмади Дониш*

САВОР||**СУВОР** سوار 1. касе, ки ба болои асп ва ё маркаби дигар нишаста меравад, рокиб.

... Чунон ки саворе, ки бар аспе нишаста бувад, то ба ҷое расад ва он ҷо қарор гирад.
Ибни Сино

Барафтод чун парда аз рӯи кор,
Бар он бораги ёфт худро савор. *Бедил*

савори набард савори шуҷоъ, савори далер, ҷангҷӯй.

Ба гуфтори духтар басанда накард,
Ба Баҳром гуфт: Эй савори набард!.. *Фирдавсӣ*

2. аскари савора.

Нахустин аз он лашкари номдор
Саворони шамшерзан сӣ ҳазор. *Фирдавсӣ*

Бисьёр ғаноим ба даст афтод, чунон ки ҳар савореро се ҳазор дирам расид ва пиёдаро ду ҳазор.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

◇ **савор шудани офтоб бар Шер** *кинoя аз* даромадани офтоб ба бурҷи Асад, ки мутобиқи моҳи июль аст.

Офтоб ар савор шуд бар Шер,
Ҳастаме шери офтобсавор. *Хоқонӣ*

САВОРА||**СУВОРА** سواره 1. он ки савор аст; дар ҳолати саворӣ будан.

Гар ба гӯристони муштоқон савора бигзарӣ,
Ҷон диҳад дар тан садои сумми аспат мурдаро.
Ҷомӣ

2. аскари аспсавор.

САВОРӢ||СУВОРӢ سوارى **1.** савор будан; асптозӣ.

Дар саворӣ ту лофи фахр мазан,
Ки туро ҷои лофу машғала нест. *Анварӣ*

2. чорпое, ки ба он савор мешаванд; асп.

Мекард равону захмкорӣ
Ду нима суворавy суворӣ. *Шоҳин*

САВОҚИБ *а.* ثواقب *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **соқиб; 2.** ситораҳо.

Дар ҳаво ҷуз рафтори кавокиб ва ҷаҳидани савоқиб чизе ба назар нарасид. *Аҳмади Дониш*

САВОҲИБ *а.* صواحب дӯстон, ҳамсӯҳбатон.

Агар з-он ки дорӣ сари мизбонӣ,
Зи мо беҳ набинӣ анису савоҳиб. *Манучеҳрӣ*

САВОҲИЛ *а.* سواحل *ҷ.* **соҳил.**

Ба дарьёву савоҳил чун ҳизаброн
Лаболаб дод давр аз хуни габрон.
Хисрави Деҳлавӣ

Агар касе дар шутут ва савоҳил бошад, зиёдатии об ... мушоҳада кунад. *«Аҷоиб-ул-махлуқот»*

савоҳил-савоҳил лаб-лаби об.

Бурун рафт з-он кӯчгаҳ шаҳриёр
Савоҳил-савоҳил ба дарьёканор. *Низомӣ*

САВР *а.* ثور **1.** гови нар.

Ва навъи изофӣ гоҳ бувад, ки бар чизҳои мухталифулҳақоиқ уфтад монанди инсон ва савр.
Насириддини Тӯсӣ

2. *нуҷ.* номи бурҷи дуйӯм аз дувоздаҳ бурҷи осмон, ки ба тоҷикӣ Гӯсола меноманд; *ниг.* **минтақатул-буруҷ.**

Савр, ки буд гавҳари Парвиниш бор,
Бори гуҳар кард ба пояш нисор. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ду гови боркаш буданд, ки Саври гардун бо қуввати эшон тоқати муқовамат надоштӣ.
«Анвори Суҳайлӣ»

САВРАТ *а.* سورت тезӣ ва тундии ҳар чиз, шиддат; қувват ва зӯрӣ.

Ҳоли ғазбон баъд аз сукуни саврати ғазаб мушобаҳат (дорад) ... ба ҳоли маст. *Авфӣ*

Ҳар кадом чанд қадаҳе даркашиданд ва саврати шароб асар кард ва Хоразмшоҳро ҳозир карданд ва чандон ки бо ӯ сухан гуфтанд, ҷавоб надод.
«Равзат-ус-сафо»

САВСАН||СӮСАН سوسن **1.** гулест пиёзбех, ки баргҳояш борику баланд буда, гулҳои рангоранги зебо дорад; **савсани азрақ** савсани кабуд, бунафшаранг; **савсани озод(а)** савсани сафед.

Чӣ расидаст ба лола зи рухат ҷуз ҳасрат,
Ҳасрат он аст, ки бар савсани озод расад. *Анварӣ*

Аз забони савсани озодаам омад ба гӯш,
К-андар ин дайри куҳан кори сабукборон хуш аст.
Ҳофиз

2. номи зане ҷодугар ва созанда дар Турони қадим.

Чу Савсан зи Афросиёб ин шунид,
Ба кирдори дарьё дилаш бардамид. *Фирдавсӣ*

◇ **аз савсан хирӣ (ё хайрӣ) (бар)дамидан** бадҳол ва баргаштабахт гардидан.

Хира гашта ба хомтадбирӣ,
Бардамида зи савсанаш хирӣ. *Низомӣ*

САВТ I *а.* صوت **1.** садо, овоз.

Ба ҳусни савт чу булбул муқайяди назмам,
Ба ҷурми ҳусн чу Юсуф асири зиндонӣ. *Рӯдакӣ*

Чу моҳӣ шавам ғарқи дарьёи жарф,
Забонро фурӯ бандам аз савту ҳарф. *Ҷомӣ*

2. оҳанги мусиқӣ.

Мутрибо, фармони мо бишнав, равон кун як-ду савт,
Чун зи ҳалқи шиша аз ҳар сӯ баромад қул-қуле.
Камоли Хуҷандӣ

Он қадар сар то ба по савти фироқаш хондаем,
Пой то сар, ҳамчу тори соз, фарьёдем мо. *Туғрал*

◇ **Савти Чоргоҳ** *мус.* яке аз оҳангҳои «Шашмақом»; **савти ҳазор** хониши булбул.

САВТ II *а.* سوط тозиёна.

САВҒОТ||САВҚОТ *т.* سوغات||سوقات тӯҳфаи сафар, раҳовард; тӯҳфа, ҳадья.

Гар насими саҳар аз зулфи ту бӯе орад,
Ҷон фишонем ба савғоти насими ту, на сим!
Саъдӣ

Султон аз омадани ӯ хушҳолиҳо намуд ва ҷашнҳо орост ва ба якдигар ҳадьяҳо ва савғотҳо доданд. *«Таърихи Фаришта»*

САВӢ *а.* سوى рост, ҳамвор, муставӣ; баробар.

Нӯҳ нӯҳ сад сол дар роҳи савӣ
Буд, ҳар рӯзеш тазкири наве. *Румӣ*

САВҚ *а.* سوق рондан, рониш.

Аз рафтани халқ ҷавқ дар ҷавқ
Шуд соҳати дашт арсаи савқ. *Шоҳин*

САВҚОТ *т.* سوقات *ниг.* **савғот.**

САГ سگ ҳайвони аҳлии маълум, калб; **саги сайд** саги шикорӣ.

Натобад саги сайд рӯй аз паланг,
Зи рӯбаҳ рамад шери нодидаҷанг. *Саъдӣ*

Ба хуни дидаву дил кардаам сайди саги кӯяш,
Саги сайдам дар ин саҳро, шикоре кардаам пайдо.
Фузулӣ

◇ **(ин) саги аблақ** шабу рӯз, гардиши рӯзгор, рӯзгор, дуньё.

Натарсӣ з-ин саги аблақ, ки даррандаст пеши ту,
Басе шерони дандонхой пай кардаст дандонаш.
Хоқонӣ

саги остон *киноя аз* хизматгори содиқ; мухлис, вафодор.

Эй ман саги остони Ҷомӣ,
Хоки дари Хисраву Низомӣ. *Ҳилолӣ*

саги ҳарзамараз *киноя аз* касе, ки аз дунболи кори беҳуда ва ношуданӣ меравад.

Орзу чанд ба ҳар сӯй кашонад моро,
Ин саги ҳарзамараз чанд давонад моро? *Соиб*

САГДИЛ سگدل *киноя аз* сахтдил, бераҳм, озордиҳанда.

Ҳама кас ошиқи дуньёву мо фориғ зи ғам, иро
Ғами маъшуқи сагдил ҳаст бар ушшоқи сагҷонаш
Хоқонӣ.

Гар озарм хоҳем аз ин сагдилон,
Нахонандамон оқилон оқилон. *Низомӣ*

САГДИЛӢ سگدلی *киноя аз* сахтдилӣ, озордиҳандагӣ; бадфеълӣ.

Бо ҳама сагдилӣ шикори мананд,
Гӯсфандони марғзори мананд. *Низомӣ*

САГЗАН سگزن тири майда, ки пайконаш бисьёр борик ва тез аст.

Бас дӯхта сагзанат чу сӯзан
Дар заҳра' ҷигар мубаттаронро. *Хоқонӣ*

САГЗИСТОН||СИГЗИСТОН سگزستان номи қадими Систон.

САГЗӢ||СИГЗӢ||САКЗӢ سگزی||سکزی **1.** мансуб ба Сагзистон; **2.** мансуб ба сакҳо (қавми қадими ҳиндуевропагӣ); **3.** сокини Систони қадим; **4.** лақаби Рустами Достон; **5.** лаҳҷаи систониён, ки яке аз забонҳои қадими эронист.

... Ҳамоно, ки он сагзии ҷангҷӯ,
Ки чандон ҳаме баршумурдӣ ту з-ӯ... *Фирдавсӣ*

САГМАГАС سگمگس хармагас.

Сагмагасро агар кунӣ мақлуб,
Қалби ӯ ғайри сагмагас нашавад. *Ҷомӣ*

САГСОР سگسار **1.** сагмонанд; **2.** *маҷ.* ҳарис; ҳариси дуньёву мол.

Даруни ту чу яке душман аст пинҳонӣ,
Ба ҷуз ҷафо набувад ҳеҷ дафъи он сагсор.
Шамси Табрезӣ

3. одами сагсар, мувофиқи афсона, одаме, ки сараш чун сари саг будааст.

Меҳроҷ — подшоҳи ... Ҳиндустон аз сагсорон тазаллум намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

САГӢ سگی амали саг ҳамчун газидан ва даридан бо дандон.

Тавон кард бо нокасон бадрагӣ,
Валекин наёяд зи мардум сагӣ. *Саъдӣ*

САГҶОН سگجان сахтҷон, тоқатовар ба сахтиҳо.

Ҷони саг дорам ба сахтӣ, варна сагҷон будаме,
Аз фиғони зор чун саг ҳам фурӯ н-осудаме.
Хоқонӣ

САГҶОНӢ سگجانی ҷонсахтӣ.

Қасе, к-аз рӯи сагҷонӣ нишинад дар паси зону,
Ба зону пеши сагсорон нишастан нест сомонаш.
Хоқонӣ

САД I صد **1.** *шумораи миқдорӣ* адади 100 (۱۰۰); **2.** *маҷ.* адади бисьёри номаълум; хеле бисьёр, аз ҳад зиёд, (ҳамчун муболиға).

Гар май нахӯрӣ, таъна мазан мастонро,
Аз даст биҳил ту ҳилату дастонро,
Ту ғарра аз онӣ, ки нанӯшӣ маи ноб,
Сад кор кунӣ, ки май ғулом аст онро. *Хайём*

Аз бас зи нанги гулшани ҳастӣ гузаштаем,
Чун най гиреҳ шудаст ба сад ҷо фиғони мо.
Бедил

сад дар (*ё* **андар**) **сад** тамоман, сад фоиз, сар то сар.

Сад андар сад ин дашт ҷои ман аст,
Баланд осмонаш ҳавои ман аст. *Фирдавсӣ*

САД II||САДД *а.* سد **1.** бастан, гирифтани пеши чизе; **2.** он чӣ ду чизро аз ҳам ҷудо мекунад, монеа, банд, ҳоил, девор, девора.

Қалъа вайрон карду аз кофир ситад,
Баъд аз он барсохташ сад бурҷу сад. *Румӣ*

Яъҷуҷсон ба ҳар тарафе майл гар кунӣ,
Банданд пеши рӯи ту аз пушти даст сад. *Шоҳин*

садди мусаддад садди маҳкам, девори мустаҳками вайроннашаванда; монеаи устувор.

Эй сарваре, ки ҳазми ту тасдиди мулкро
Ҳангоми дафъи ҳодиса садди мусаддад аст.
Анварӣ

садди роҳ он чӣ пеши роҳро мегирад, монеаи роҳ.

Ба Эрон дарорем аввал сипоҳ,
Агар шоҳи Эрон шавад садди роҳ. *Ҳотифӣ*

Хасу хошок натвонад шудан бо барқ садди раҳ,
Сари худ меҳӯрад он кас, ки мегардад ипонгирам.
Сайидо

3. банди об, дорғот.

Ҷонд-Бибӣ тамоми шаб истода, кӯчику бузург ва марду зани қалъаро бо садди рахна боздошт.
«Таърихи Фаришта»

Бурҳоншоҳ Имодхонро назди роҷа Алихон фиристода дар боби садди он селоб машварат намуд.
«Таърихи Фаришта»

4. *маҷ.* воситаи дафъ кардан; дафъ.

Ба мол садди фоқаи мӯҳтоҷон кунӣ.
Аҳмади Дониш

◇ **садди Бобулабвоб** (*ё* **Бобулбоб**) дарвозаи дарвозаҳо, «Дарвозаи баҳри Хазар», деворест, ки гӯё аз тарафи Искандари Мақдунӣ бино ёфтааст, Демир-қапу, шаҳри Дарбанди имрӯза.

Садди Бобулбоб ларзон шуд ба залзоли фано
Аз ниҳеби инчунин сад, к-ӯст фатҳулбоби фатҳ.
Хоқонӣ

садди Искандар (*ё* **Сикандар**) *ниг.* **садди Бобулабвоб.**

Зи ту дар оина наззора кардан,
Зи ман садди Сикандар пора кардан.
Хисрави Деҳлавӣ

Чу Яъҷуҷ бар қалъа монданд даст,
Даромад ба садди Сикандар шикаст. *Сайидо*

садди рамақ миқдори каме аз хӯрок, ки фақат боиси барҳаёт мондани инсон мешавад, қути лоямут.

Ҳакимон дер-дер хӯранду обидон нимсер, зоҳидон садди рамақ ва ҷавонон — то табақ нагиранд ва пирон то арақ накунанд. *Саъдӣ*

садди Сикандар *ниг.* **садди Искандар; садди Яъҷуҷ** *ниг.* **садди Бобулабвоб.**

Туро садди Яъҷуҷи куфр аз зар аст,
На рӯин чу девори Искандар аст. *Саъдӣ*

САДА I صده гурӯҳи садкаса; дастаи садкаса.

[Наврӯз] баҳона меовард, ки дарди пой монеи вусули бандагист ва умарои садаи хеш ва мутааллиқонро ҳозир гардонид. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Амир Наврӯз... бо бисьёре аз умарои ҳазора ва сада ба Ҳиндустон омад. *«Таърихи Фаришта»*

сарфарози сада сардори сада, юзбошӣ.

Ба дастури он сарфарози сада
Қашид ашҳабе тез зону зада. *Ҳотифӣ*

САДА II سده яке аз ҷашнҳои эрониёни қадим, ки рӯзи даҳӯми баҳманмоҳ (29-30 январь) барпо мешудааст ва дар ин рӯз оташи бисёр меафрӯхтаанд.

Яке ҷашн кард он шабу бода хард,
Сада номи он ҷашни фархунда кард,
Зи Ҳушанг монд ин сада ёдгор,
Басе бод чун ӯ дигар шаҳриёр. *Фирдавсӣ*

Ба наврӯзи Ҷамшеду ҷашни сада,
Ки нав гаштӣ оини оташкада ... *Низомӣ*

САДАД *а.* صدد ният, қасд, азм.

Абӯалӣ дар садади маъзарат омад. *«Равзат-ус-сафо»*

[Ғозонхон] мааҳозо дар ҳеҷ коре таъҷил нафармояд, илло дар кори хайр ва ҳар он чӣ дар садади фавот бошад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

дар садади *чизе* **шудан** (*ё* **гардидан, будан**) дар пайи чизе шудан, хоҳиш доштан ба чизе.

Сухани худ бо ҷамъе, ки дар садади шунидан нестанд, зоеъ макун! *«Анвори Суҳайлӣ»*

Мавлоно дар садади он шуд, ки мардумро аз Мирзо Бобур мутанаффир созад. *«Равзат-ус-сафо»*

Шуд фалак дар садади маъракаи носозӣ,
Қ-аз дили кӯдаки мо шавқи тамошо бархост. *Соиб*

САДАМА||САДАМАТ||САДМА||САДМАТ *а.* صدمه||صدمت **1.** як бор ба ҳам задани ду чиз, зарб, зарба, латма.

Ба садамаи даст амома аз сар ҷудо шуд. *Авфӣ*

Дарҳам афгандашон ба садмаи теғ,
Қафи ӯ бод буд, эшон меғ. *Низомӣ*

Дарахт ҳамчунон ки дар рӯзи боди шадид биларзад, ... ба садамат ва ҷунбиши сахт гирифтор буд. *Аҳмади Дониш*

2. *маҷ.* савлат, ҳайбат; ҳамла ва ҳуҷум.

Лашкари Хоразм бо вуҷуди касрат дар бидояти ҳол аз садамати сипоҳи султони соҳибқирон фирор намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Чун савлату садамати роёти ҳумоюн мушоҳада карданд, рӯи бахти эшон тира ва чашми умеди онҳо хира гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Фирӯзрой тоби садамаи рустамӣ наёварда ӯудро ба кӯҳистон ... кашид. *«Таърихи Фаришта»*

3. *маҷ.* таъсири сахт; осеб, зарар.

Бистараш кардам зи барги настаран,
Кардам ӯро эмин аз садма(и) фитан. *Румӣ*

Бозандаро ... гӯшае, ки аз садамати замҳарир маҳфуз монад, муяссар намешуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Агар ҳама фӯлод бувад, ба садамати оташ ночиз шавад. *Аҳмади Дониш*

садамати шаст лат додани қуллоби моҳигирӣ дар вақти гирифтани моҳӣ аз тарафи моҳигир.

Моҳие дидай, ки садмати шаст,
Нарасонад ба коми ӯ озор. *Заҳири Форёбӣ*

САДАМОТ *а.* صدمات *ҷ.* **садама||садамат||садма||садмат.**

Аҳолии Димишқ аз садамоти лашкари муғул мусташъир гаштанд. (2) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

САДАФ *а.* صدف **1.** чилде, ки дар даруни он як навъ ҷонвари хурди баҳрӣ ҷой дорад; **2.** моддае, ки ба даруни садаф пайдо шуда батадриҷ ба гавҳар мубаддал мешавад.

Қосаи чашми ҳарисон пур нашуд,
То садаф қонеъ нашуд, пурдур нашуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Зари бисёр чун меҳраш ба каф буд,
Аз ин гавҳар вале холӣ садаф буд. *Ҳозиқ*

САДАФВОР صدفوار монанди садаф.

Шавад паланг кашафвор дар миёни ҳаҷар,
Равад наҳанг садафвор дар миёни миёҳ. *Абдулвосеи Ҷабалӣ*

САДАФГУН صدف‌گون садафранг; **садафгун соғар** пиёлаи сафеди садафмонанд.

Бас зари рухсорагон дарёкашони симкаш
Бар садафгун соғари гавҳарфишон афшондаанд. *Хоқонӣ*

САДАФОСО صدف‌آسا садафмонанд, мисли садаф.

Садафосо зи дарёи табақ тушбера берун шуд,
Ки чанголи ҳарифон бурд гавҳарҳои ғалтонро. *Савдо*

САДАҚА *а.* صدقه пул ва чизе, ки ба фақирон ва бенавоён чун хайрот дода мешавад.

Агар хурмо ёфтӣ, онҳоро бифурӯхтӣ ва садақа додӣ. *Аттор*

Мисли ту хизматгори вафодор, ки барои шукронаи саломати соҳибкораш ватанашро фурӯхта садақаву нисор кунад, ҳаргиз мавҷуд намешавад. *Садри Зиё*

САДАҚОТ *а.* صدقات *ҷ.* **садақа.**

Ва мардуми зиёнрасидаро тафаккуди аҳвол камобеш бикунад, ки аз аъзами садақот ва аҷалли ҳасанот аст. *Аҳмади Дониш*

САДБАРГ صدبرگ гули сербарги хушбӯ.

Ҳазорон сифат гул дамида зи санг,
Зи садбаргу дурӯю аз ҳафтранг. *Асадӣ*

САДГЕС سدگیس *ниг.* **садкес.**

САДД *а.* سد *ниг.* **сад II.**

САДИД *а.* سدید устувор; рост ва дуруст; маҳкамирода.

Марди садид ва дабири неку некӯхат ба Ҳиндустон хоҷаро хидматҳо карда буд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Марде садид буд ва мардумонро панд додӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

САДИҚ *а.* صدیق одами меҳрубон, вафодор, дӯсти самимӣ.

Ҳар чӣ бар худ написанданд, бар садиқ написанданд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

САДКЕС||САДГЕС سدکیس||سدگیس қавси қузаҳ, тиру камон, рангинкамоне, ки дар вақти борону офтоб дар осмон пайдо мешавад.

Меғ монанди пунбасту варо бод над(д)оф,
Ҳаст садкес дарӯна, ки бад-ӯ пунба зананд. *Абулмуайяди Балхӣ*

САДМА||САДМАТ *а.* صدمه||صدمت *ниг.* **садама.**

САДО *а.* صدا **1.** савт, овоз.

Як савт бар ду гуна ҳамеоядат ба гӯш,
Гоҳе нидо ҳаме ниҳияш ному гаҳ садо. *Ҷомӣ*

Мешавад охир сари бемағз помоли ҳаво,
Ин садо дар гӯши мал аз табли султонӣ бувад. *Сайидо*

садои мақдам шарфаи по.

Шабе, ки дар сарам он сабзпӯш меояд,
Садои мақдами Хизрам ба гӯш меояд. *Сайидо*

садо кардан овоз баровардан; дам задан.

Чун садо кардӣ зи васл, эй ҳаҷр, хуни ман марез,
Бе ҷамоли ӯ чӣ кор ояд ба сад ғам ҷон маро? *Ибни Ямин*

2. акси садо.

Ин ҷаҳон кӯҳ асту феъли мо нидо,
Сӯи мо ояд нидоҳоро садо. *Румӣ*

садо печидан танинандоз гардидан; акси садо пайдо шудан.

Маҳӯр, Соиб, фиреби фазл аз аммомаи зоҳид,
Ки дар гунбад зи бемағзӣ садо бисёр мепечад. *Соиб*

◇ **садо фурӯхтан** *аз чизе* овозаи беҳуда пахн кардан; лофу гизоф гуфтан.

Зи Ҷам умрест ҳастӣ рахт баста,
Садо мафрӯш аз ҷоми шикаста. *Бедил*

САДОД *а.* سداد ростӣ ва дурустӣ дар кирдору гуфтор; адолат.

Ҷаҳон намонаду осори маъдалат монад,
Ба хайр кӯшу салоҳу садоду ағфу карам. *Саъдӣ*

Дод аз ин аблаҳони гумраҳ, дод!
Мунҳариф аз тариқи ақлу садод. *Ҷомӣ*

Дар ин давр авзоъи ҷаҳониён бар салоҳу садод аст. *«Таърихи Фаришта»*

садоду салоҳ росткорӣ ва некӯкорӣ.

Гарат ҳавост, ки ҳосил кунӣ зи даҳр фалоҳ,
Қадам бирун манеҳ аз ҷодаи садоду салоҳ. *Бедил*

САДОРАТ *а.* صدارت **1.** *болонишинӣ; риёсат, риёсати маҷлис ва ғ.*

Имрӯз ҷои ҳар кас пайдо шавад зи хубон,
К-он моҳи маҷлисафрӯз андар садорат омад. *Ҳофиз*

2. *таър.* вазорат, сарвазирӣ.

Чанд сол ба мансаби садорат ва устодии Абӯтуроб Мирзо мансуб буд. *«Равзат-ус-сафо»*

САДОҚ||СИДОҚ *а.* صداق кобин, маҳри зан.

Мӯътазид садоқи арӯсро ба тамоми камол таслим намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Он зан тамоми моли ӯро ба ивази садоқ мутасарриф мешуд ва ба он ҷиҳат моли бисёре ҷамъ карда буд. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

САДОҚАТ *а.* صداقت дӯстии самимӣ, дӯстӣ ва ростӣ.

Мабодо... русуми садоқат фурӯ гузорад. *Авфӣ*

Аммо анвое, ки дар тахти ҷинси адолат аст, ҳам дувоздаҳ аст, — аввал садоқат... *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

САДПОРА صدپاره *низ.* **садчок.**

САДР *а.* صدر **1.** сина.

Садру заҳри Ҳусайнро ба сумми аспон музмаҳил гардон! *«Равзат-ус-сафо»*

Ҷумла оламро нишон дода ба сабр,
З-он ки сабр омад ҷароғу нури садр. *Румӣ*

2. аввал, оғоз, аввали чизе.

Дар он ҷо ба сабабе, ки дар садри китоб мастур аст, дар ин таълиф шурӯъ пайваст. *«Ахлоқи Носирӣ»*

3. нишастгоҳи боло, пешгоҳ.

Дасти ӯро бибӯсид ва ӯро дар садри маҷлис биншонд. *Авфӣ*

Нӯфал ба ҳазор эҳтимомаш
Биншонд ба садри эҳтиромаш. *Ҷомӣ*

Магзин дари дунон, чу бувад садри қаноат,
Мангар маҳи Нахшаб, чу бувад моҳи ҷаҳонтоб. *Хоқонӣ*

садри бор пешгоҳи сарой, пешгоҳи қаср.

Дар хидмати ту омада махдумпешагон,
Баста ба садри бори ту чун бандагон камар. *Сӯзанӣ*

садри мастаба ҷои фахрӣ дар майхона.

Аз ҷоҳи ишқу давлати риндони покбоз
Пайваста садри мастабаҳо буд масканам. *Ҳофиз*

Гадои ишқи ту гирад ба садри мастаба ҷо,
Чӣ ҷои маснади Ҷамшеду тахти Парвез аст. *Ҷомӣ*

4. *маҷ.* миёна; марказ.

Баъд аз чанд гоҳ Дил дар садри мамлакат қарор гирифт ва оламро ба доду адл ободон сохт. *Яҳёи Себак*

5. болонишин, раис, сардор, пешво; вазир; сарвазир.

Муқтадои ҳикмату садри заман, к-аз бади ӯ
Гар заминро ҷашм будӣ, бар заман бигристӣ. *Хоқонӣ*

Фарроши остони дари ӯ ба остин
Садрони боамомаву шоҳони бокамар. *Бадри Ҷочӣ*

садри судур бузурги бузургон, вазири вазирон; раиси раисон; раиси девон.

Хоҷаи хоҷагону садри судур
Бар бадандеши мамлакат мансур. *Саноӣ*

садри хазина сардори хазина, хазиначӣ.

Охир Ҳусн садри хазинаро пеш хонд, то он сурати аз санг тарошидаро пеши назар оварад. *Яҳёи Себак*

6. *таър.* олитарин унвони илмӣ дар Бухорои асрҳои охир, ки пас аз ӯроқ ва судур меояд.

Истизҳори Абдулазизхоҷаи мазкур ба Мулло Бурҳониддини садр—раиси Бухоро буд, ки аз қазо маъзул гашт. *Садри Зиё*

САДРАНГ صدرنگ гуногунранг, рангоранг.

Ҷомаи садранг аз хумми сафо
Содаву якранг гаштӣ чун зиё. *Румӣ*

САДРНИШИН صدرنشين **1.** пешгоҳнишин, болонишин; **2.** раис, сардор.

Гар ба девони ғазал садрнишинам, чӣ аҷаб,
Солҳо бандагии соҳиби девон кардам. *Ҳофиз*

Оре, каннос агар садрнишини суффаи ҳаммом шавад, онро роҳати азим донад. *Аҳмади Дониш*

САДТӮ صدتو садқабат, серқабат, қабат-қабат.

Набинӣ, ки дар маърази теғу тир
Бипӯшанд хафтони садтӯ ҳарир. *Саъдӣ*

САДЧОК صدچاک сахт чок-чок; реш-реш.

Гашт дил садпораву баҳри тамошои руҳат
Кард ҳар сӯ сар бурун аз синаи садчоки мо. *Фузулӣ*

САЁДАТ *а.* سیادت *ниг.* **сиёдат.**

САЗИДАН سزیدن сазовор будан, лоиқ будан, шоистан, муносиб будан.

Шудам бо нозанини хеш ҳамроз,
Сазад акнун, ки бар гардун кунам ноз. *Ҷомӣ*
Қасеро месазад бар чархи миноӣ тараф гаштан,
Ки чун ратли гарон бар сар кашад санги маломатро. *Соиб*

САЗО سزا **1.** сазовор, муносиб, мувофиқ, лоиқ, шоён.

Замини кӯҳистон варо дод шоҳ,
Ки буд ӯ сазои бузургиву гоҳ. *Фирдавсӣ*
Сикандар бифармуд, к-орад шитоб,
Сазои набишта нависад ҷавоб. *Низомӣ*

2. ҷазо, мукофот, подоши бадӣ ва ё некӣ.

Ҳоли дил медонад он шӯху тағофул мекунад,
Ин сазои он, ки сирри ишқро изҳор кард. *Ҳилолӣ*

Ва ин сазои он ки ноаҳлро дар умури манзилӣ ва маошии худ мадхал диҳад. *Аҳмади Дониш*

сазо додан ҷазо додан.

Баъд аз он ки сухани арзгӯён ба пояи баланд расид, чора он аст, ки суханчинро чунон сазо диҳад, ки дигарон панд гиранд. «*Нигори дониш*»

сазо ёфтан ҷазо дидан, ба танбеҳу ҷазо гирифтор шудан.

Ар худ сар аз ин сухан битобӣ,
Бешубҳа сазои хеш ёбӣ. *Шоҳин*

САЗОВОР سزاوار лоиқ ва шоён, шоиста; муносиб.

Андоми шумо-бар ба лагад хурд бисоям,
Зеро ки шуморо ба ҷуз ин нест сазовор. *Манучеҳрӣ*
Набудам гар сазовори висолат,
Ҷаро оташ ба ҷонам зад хаёлат? *Ҳозиқ*

САИД *а.* سعید хушбахт, некбахт, хуштолеъ, бахтиёр; *муқобили* **шақӣ** 1.

Ба таърихи фаррух миёни ду ид,
Ба даври ҳумоюну соли саид. *Саъдӣ*
Агар аъмоли ҳасанааш ғолиб бошад, — саид аст. *Аҳмади Дониш*

САИДТОЛЕЪ *а.* سعیدطالع хуштолеъ, некбахт.

Хуҷастаталъату фирӯзбахту фаррухфол,
Саидтолеу масъудрою саъдлиқо. *Убайди Зоконӣ*

САИР *а.* سعیر **1.** оташи шӯълавар.

Гарм гӯяд, сард гӯяд, — хуш бигир,
То зи сарду гарм биҷ(а)ҳӣ в-аз саир. *Румӣ*

2. *маҷ.* дӯзах.

Афви ту гаҳи меҳри ту обе зи биҳишт аст,
Хашми ту гаҳи кина азобе зи саир аст. *Муиззӣ*

САЙД *а.* صید **1.** шикор кардан.

Рӯзе аз паи наҳҷире дар сайд асп давонид. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

2. он чӣ онро шикор мекунанд, ҷонвари шикоршаванда.

Мухолифони ту сад бор дом густаранд,
Шуданд сайди ту дар доми хештан ҳар бор. *Муиззӣ*
Фитод аз захми он бар синааш чок,
Чу сайди захмнок афтод бар хок. *Ҷомӣ*
Тиру камон гирифтаӣ, сӯи шикор меравӣ,
Сайди туанд оламе, баҳри чи кор меравӣ? *Ҳилолӣ*

сайди мухтасар (*ё* **муҳаққар, забун**) шикори ночиз, шикори ҳеҷмаярз.

Ба тоҷи ҳудҳудам аз раҳ мабар, ки бози сафед
Чу боша дар паи ҳар сайди мухтасар наравад. *Ҳофиз*
Гуфтамаш: Аз худ Фузулиро маяфкан дур, гуфт:
Нест ин сайди муҳаққар қобили фитроки ӯ. *Фузулӣ*
Ғурури ман намесозад ба ҳар сайди забун, Соиб,
Ба гирди доми худ гардондаам сад бор Анқоро. *Соиб*

сайди ҳарам ҷонваре, ки шикор кардан ва куштани он ҳаром аст.

Ё раб, магираш, арчи дили чун кабӯтарам
Афканду кушту иззати сайди ҳарам надошт. *Ҳофиз*

сайд гирифтан шикор кардан.

Сайёде... ба сайд гирифтан берун омада буд. *Авфӣ*

◇ **сайд кардан** ба даст даровардан.

Ба хулқу лутф тавон кард сайди аҳли назар,
Ба банду дом нагиранд мурғи доноро. *Ҳофиз*

сайди дасти хеш хӯрдан бо маҳсули заҳмати худ зистан.

Дар ҳунар фарзанди бозӣ, на кабӯтарбаччаӣ,
Сайди дасти хеш хӯр, тӯъм аз даҳони кас махӯр! *Хоқонӣ*

САЙДАФГАН||**САЙДАФКАН** صیدافگن||صیدافکن шикорӣ, шикоркунанда, сайёди моҳир.

Дар он дашт аз садои таблаки боз
Ҳама мурғони сайдафган ба парвоз. «*Анвори Суҳайлӣ*»
Гашта мардум ҳар яке имрӯз сайди чобуке,
Чобуки сайдафгани мардумшикори ман куҷост? *Ҳилолӣ*

САЙДВОР صیدوار монанди сайд, ба сифати шикор.

Ба фитроки худ сайдворам бибанд,
В-аз он ҳалқа гардон маро сарбаланд. *Ҷомӣ*

САЙДГОҲ||**САЙДГАҲ** صیدگاه||صیدگه шикоргоҳ, наҳҷиргоҳ, ҷои шикор, майдони шикор.

Ташна сӯи сайдгаҳаш омаданд,
Дом надида ба таҳаш омаданд. *Хисрави Деҳлавӣ*
Маёвар ба ин сайдгаҳ турктоз,
Ба мурғобиёнам маяндоз боз. *Ҳотифӣ*

САЙДОЗМУД صیدآزمود шикорчии таҷрибадида.

Ба рои ҷаҳондидагон кор кун,
Ки сайдозмуд аст гурги кӯҳун. *Саъдӣ*

САЙЁД *а.* صیاد шикорчӣ, сайдкунанда.

Гар ҷаври шикам набудӣ, ҳеҷ мурғе дар доми сайд наяфтодӣ, балки сайёд худ дом наниҳодӣ. *Саъдӣ*

Каманди зулфи ӯ сайди диламро мекашад ҳар сӯ,
Бале, сайёд моҳиро ба зарби шаст мегирад.
Ибни Ямин

САЙЁЛ *а.* سيال равон (дар бораи моеот).

Дар оби фушурда оташи сайёл аст,
Дар дурҷи булӯр лаъли кон аст равон. *Хайём*

САЙЁР *а.* سيار бисьёр гардишкунанда, сафаркунанда; ҳаракаткунанда.

Муқимони сайёру мардони роҳ,
Гадоёни омию хосони шоҳ. *Хоҷу*

То сипеҳри кабуд сайёр аст,
Сина оинадори зангор аст. *Соиб*

кавкаби сайёр ситораи ҳаракаткунанда.

Қуббаи боргоҳи айвонаш
Бартар аз ҳафт кавкаби сайёр. *Убайди Зоконӣ*

САЙЁРА *а.* سياره *муаннаси* **сайёр**; *нуҷ.* ҳар як аз ҳафт ситорае, ки мувофиқи тасаввури ситорашиносони қадим гирди Замин чарх мезадаанд: Қамар (Моҳ), Уторид (Тир), Зӯҳра (Ноҳид), Шамс (Офтоб), Миррих (Баҳром), Муштарӣ (Бирҷис), Зуҳал (Кайвон); *муқ.* собита.

Чу сайёраи Муштарӣ сарбаланд,
Назарҳои ӯ як ба як судманд. *Низомӣ*

То ки шуд махдуми ман дар лашкари ман паҳлавон,
Чарх лашкаргаҳ шуду сайёрагон лашкар маро.
Муиззӣ

САЙЁФ *а.* سياف **1.** шамшерзан.

Теғи кӯҳ, ки аз сабза занг ёфта буд, сайёфи баҳор онро ба сайқали барқ тасқил менамуд.
Восифӣ

2. *таър.* ҷаллод.

Нонраи ғазаби малик муштаил шуда сайёфро талабид ва ба куштани ӯ [ғулом] мисол дод.
«Анвори Суҳайлӣ»

Чун рухсати куштани Абдулмалик ҳосил кард, вайро ба сайёф супурданд. *«Равзат-ус-сафо»*

САЙЁҲ *а.* سياح бисьёр саёҳаткунанда; ҷаҳонгард, мусофир.

Абулфайзхоҷа ... марди қаландармашраби сайёҳи ҷаҳондида буд. *Садри Зиё*

САЙЁҲДӮСТ سياح دوست мусофирдӯст.

Ғарибошно бошу сайёҳдӯст,
Ки сайёҳ ҷаллоби номи никӯст. *Саъдӣ*

САЙИА *а.* سيئه **1.** *муаннаси* **сайй.**

Аз ҳаёт 'таматтӯъе ноёфта ба ҷазои аъмоли сайиаи хеш гирифторояд. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

Ва агар ... марди қавибуньёд мубошири аъмоли сайиа шавад аз тохту тороҷ, онро мунтаҳои маром ... надонад. (2) *Аҳмади Дониш*

2. бадӣ, кори бад.

САЙИБ||САЙИБА *а.* ثيب||ثيبه зани шавҳардида, бева.

САЙИД *а.* سيد **1.** бузург, сарвар, сардор, пешво.

Гарчи обо-ш сайидон буданд,
Ӯ ба ҳар фазл сайиди обост. *Фаррухӣ*

Намонад ба исьён касе дар гарав,
Ки дорад чунин сайиде пешрав. *Саъдӣ*

сайиди омирӣ а) сардори қабилаи банӣ-Омир; б) *кинояаз* падари Маҷнун.

Чун меҳтари Наҷд ин сухан гуфт,
З-ӯ сайиди омирӣ барошуфт. *Шоҳин*

2. лақаби авлоди Муҳаммади пайғамбар.

САЙИДА||САЙИДАТ *а.* سيده||سيدة бону, хотун; **сайидатӣ** сайидаи ман, бонуи ман.

САЙИН *а.* صين мустаҳкам, маҳкам, устувор.

Чун маъмане ҳасин ва қалъае сайин надоштанд, ноком ва ночор тан ба хорӣ дармедоданд.
«Равзат-ус-сафо»

САЙИОТ *а.* سيئات *ҷ.* **сайиа 2.**

Гар муяссар шавад, эй Ибни Ямин,
Сайиот аст дар он ҷо ҳасанот. *Ибни Ямин*

Тазвиҷ мукаффири сайиоти азим аст.
Аҳмади Дониш

САЙЛ||СЕЛ *а.* سيل ҷараёни оби борон, оби зиёде, ки ба сабаби боришҳои зиёди паёпай ва об шудани яххо бо шиддат ва суръат ҷорӣ мегардад.

Аз кӯҳ даромадӣ чу сайле,
Рафтӣ сӯви равзагоҳи Лайлӣ. *Низомӣ*

Андак-андак хайле шавад ва қатра-қатра сайле гардад. *Саъдӣ*

Ба Ҷубор рафтанд монанди сайл,
Ба вайронии хонаҳо карда майл. *Сайидо*

◇ **сели ашк** *кинояаз* гирьяи ниҳоят зиёд.

Гулгунсавор дар раҳи ишқи ту сели ашк
Даррехтанду рӯи заминро фурӯ гирифт.
Камоли Хуҷандӣ

сели гирья тӯфони ашк, ашки бисьёр.

Гаҳе аз барқ бар офоқ хандад,
Гаҳе бар хок сели гирья бандад. *Бедил*

сайли дамодам *кинояаз* оби дида, ашки ҷорӣ.

Бедор шав, эй дида, ки эмин натавон буд
З-ин сайли дамодам, ки дар ин манзили хоб аст.
Ҳофиз

сайли дамъи сокиб *кинояаз* ашки резон.

Бар чеҳра далели шамъи сӯзон,
Бар дида зи сайли дамъи сокиб. *Анварӣ*

сели мунҳадир сели рӯ ба нишеб раванда.

Чун сели мунҳадир мутаваҷҷеҳи эшон шуда, ҳамаро аз ҷой бардошт. *«Равзат-ус-сафо»*

САЙЛБОР||СЕЛБОР سيل بار боранда ва шорандаи сел, боранда чун сел.

Аз баҳри он ки мезанад обе бар оташам,
Миннатпазирам аз мижаи сайлбори хеш.
Убайди Зоконӣ

САЙЛГОҲ||СЕЛГОҲ سيلگاه селтоз, маҷрои сел, ҷараёнгоҳи сел.

Аз он сайлгоҳам чунон деҳ гузор,
Ки пул нашканад бар ман ин рӯдбор. *Низомӣ*

САЙЛОБ||СЕЛОБ سيل آب оби сел, оби тезу тунди борони сел.

Омадани сайлоб дар вилояти Систон чунон ки дар канораи хандақ ва ҳаволии шаҳр як найза-боло об мерафт. *«Таърихи Систон»*

Ба сўи баҳр агар селоби ашкам раҳнамун гардад,
Ҳубобе гардаду гирдоб аз дарьё бурун афтад.
Сайидо

САЙЛОБКАНД||СЕЛОБКАНД سیلابکند селтоз, ҷое дар кўҳ ва саҳро, ки сел онро канда ва ғор кардааст.

Чӣ гуна роҳе, — роҳе дарози нозуку азим,
Ҳама саросар сайлобканду хораву хор. *Баҳромӣ*

САЙЛОВАРД||СЕЛОВАРД سیلآورد чизе, ки сел бо худ меоварад.

Сайли ашкам бурд як шаб бар дараш, хандиду гуфт:
Пеши мо ин шахс обоварду селоварди кист?
Қамоли Хуҷандӣ

САЙЛОН *а.* سیلان *ниг.* **саялон.**

САЙЛРАФТОР||СЕЛРАФТОР سیل‌رفتار тезрафтор (сифати асп).

Яке сайлрафтори ҳомуннаворд,
Ки бод аз паяш бозмондӣ чу гард. *Саъдӣ*

САЙР *а.* سیر **1.** гашт, ҳаракат.

Чу сайри кавокиб бад-ин гуна дидам,
Бирондам наҷиб аз мақоми масоиб. *Манучеҳрӣ*

Билҷумла соатан-фасоатан суръати сайри кишти мо тезтар мешавад. *Аҳмади Дониш*

2. сафар, саёҳат; гардиш, тамошо.

Ба ҳар кишваре сайр кардам басе,
Ба ҷуз соя ҳамраҳ надидам касе. *Хоҷу*

Пеши фикри мо сухан сайри гулистон кардан аст,
Лафзро аз ранги маънӣ гул ба домон кардан аст.
Шавкат

Ва агарчи дар вилояти худ сайру тафарруҷ мекунад, ҳифз ва ҳаросати нафсро чунон муроот кунад, ки дар вилояти душман. *Аҳмади Дониш*

сайру сафар сафар ва гардиш.

Муфлисонро дар ин ҷунунбозор
Ғайри сайру сафар набошад кор. *Бедил*

сайру сафо гардиш ва тамошо, тафарруҷ.

Руқъаи хати шарифро зиёрат кардам, маро ба сайру сафо даъват фармуда будед. *«Оини нигориш»*

сайру сулук сайру саёҳат ва сафар.

Баъд аз сайру сулук дар билоди Туркистон аз мамолики Турон гузашта ва гўшае ба даст оварда дар он ҷо рахти иқомат андохт. *«Равзат-ус-сафо»*

САЙРА سیره паррандае аз ҷинси гунҷишк буда, монанди ҷур (ҷул) ва булбул хушовоз аст.

Аз ў ҳам сайраро хун рехта боз,
Ки бо шоҳин шуда дар сайд анбоз. *Бадрӣ*

САЙРАФ *а.* صیرف сарроф, заршинос.

Гавҳари ҳаёт таслими сайрафи қазову қадар намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

САЙРАФӢ *а.* صیرفی касе, ки пули сараро аз носара ҷудо мекунад, заршинос, касе, ки касбу кораш додугирифти пул ва ё иваз кардани пул бо пул аст, сарроф.

Ин дурри макнунро ғаввоси фикрат аз қаъри табиат ба соҳили баён расонид ва сайрафии андеша онро ба мисқаби фикрат суфта дар силки таҳрир кашида ... *Восифӣ*

Эй сайрафӣ, ки бар маҳаки имтиҳон занад
Раъи мунири ту зари хуршедро иёр. *Шоҳин*

САЙРГОҲ سیرگاه ҷои сайру гашт, гардишгоҳ, тафарруҷгоҳ.

Чунон рангини оромшпанох аст,
К-аз он хулди барин як сайргоҳ аст. *Нозим*

САЙРОН||САЯРОН *а.* سیران **1.** сайр, гашт; рафтан.

Чунки нагзорад саг он бонги сақам,
Ман маҳам, сайрони худро кай ҳилам? *Румӣ*

2. ҷои сайр, сайргоҳ.

Чӣ ҷои ҳавову биҳишту фалак,
Ки гулзори васл аст сайрони мо. *Шамси Табрезӣ*

САЙФ I *а.* سیف шамшер.

Қотеъ аз баҳри душман аст ин сайф,
Ту кушӣ дўст, — ҳайф бошад, ҳайф! *Ҷомӣ*

сайфи азрақ шамшери бисьёр дурахшон, тобон; **сайфи шоҳир** шамшери оҳихта, шамшери аз ғилоф баркашида.

Сайфи шоҳир аз урьёнӣ машҳур шавад ва ҳилоли шуҳур аз лоғарӣ манзур. *«Оини нигориш»*

САЙФ II *а.* صیف тобистон.

Гаҳ баҳору сайф ҳамчун шаҳду шир,
Гаҳ сиёсатҳои барфу замҳарир. *Румӣ*

Дареғу ҳайф, ки бигзашт рўзгори шариф
Паи шуморан сайфу шито, баҳору хариф. *Шоҳин*

САЙФУР سیفور матои абрешимини нафис.

Ситода малик зери заррин дирафш,
Зи сайфур бар тан қабои бунафш. *Низомӣ*

Гар на сайфури шаб сиёҳ шудӣ,
Қай сазовори маҳди моҳ шудӣ. *Низомӣ*

САЙФӢ *а.* صیفی **1.** тобистонӣ.

Марде пайдо шуда, ки даъвии каромот мекунад ва дар сайф меваҳои шитавӣ ва дар шито меваҳои сайфӣ зоҳир месозад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. киште, ки дар баҳор ва аввали тобистон кошта ва дар тобистон ва аввали тирамоҳ ҳосилаш даравида мешавад.

Ҳар кӣ андеша кунад, ки ин анвоъ меваву риёҳин, ки баъзе харифисту баъзе рабеӣ, ва баъзе сайфию баъзе шитавӣ, чӣ гуна ҷамъ буда бошад?
Носири Хисрав

иртифооти сайфӣ ҳосилбардории тобистона (аз мева, ғалла ва ғ.).

Хироҷи вуҷўҳулъайни баъзе мавозеъ чунон муқаррар шуда, ки ба вақти иртифооти сайфӣ бидиҳанд, монанди Бағдод ва ғайра.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

САЙӢ *а.* سیی **1.** бад; **2.** дурушт.

САЙҚАЛ *а.* صیقل **1.** зидониш, равонидани занг аз рўи оина ва асбобҳои филизӣ.

Назар дар оинаи рўи оламафрўзаш
Мисоли сайқали оина мебарад зангор. *Саъдӣ*

То намонад ҷамол номанзур,
Баҳри оина сайқал аст зарур. *Бедил*

2. ҷило, ҷило додан.

Оҳанеро ки мӯрьёна бихӯрд,
Натавон бурд аз ӯ ба сайқал занг. *Саъдӣ*

Теғи кӯҳ, ки аз сабза занг ёфта буд, сайёфи баҳор онро ба сайқали барқ тасқил менамуд. *Восифӣ*

сайқал додан (*ё* **кардан, задан**) пок ва тоза кардан аз занг; соф кардан; ҷило додан.

Аз ишқ ҳавасро, ки зи дил рафъ намояд,
Сайқал кунад ин занг аз он оина зоил.
Заҳири Форьёбӣ

... Кудуроти оризии худро сафо ва сайқал диҳад.
Аҳмади Дониш

САЙҚАЛИВОР صیقلی‌وار мисли сайқалдиҳанда, монанди сайқалгар.

Сайқаливор сайқале мезан,
Бошад оинаат шавад равшан. *Ҷомӣ*

САЙҚАЛӢ *а.* صیقلی **1.** сайқалдиҳанда, косиб ва ҳунарманди сайқалдиҳанда.

Сайқалиён теғ, ки равшан кунанд,
Тезаш аз олоиши равған кунанд. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. сайқал додашуда, ҷилоёфта.

Зангҳои касифи кудуратро зидуда ва ҷирмҳои такаддурро мусаффо ва сайқалӣ фармудааст.
«Оини нигориш»

САЙҲА||САЙҲАТ *а.* صیحه‌||صیحت чеғ, бонг ва фарьёди даҳшатангез, наъра.

Дар он субҳ сайҳан рӯзи маҳшар дар ин тоси нилгун зоҳир гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

... Ки дар он сайҳаи ғазалтӯфон
Маҳв шуд нақши одаму ҳайвон. *Бедил*

сайҳа задан (*ё* **кашидан**) бонги даҳшатангез ва воҳиманок баровардан.

Мезанад шайхи мо зи шӯру шағаб
Сайҳае субҳгоҳу ҳайҳае шаб. *Ҷомӣ*

Ба манзили аҷуза — модари духтар расиданд, сайҳае аз борхонаи ҷигар кашиданд. *Садри Зиё*

САК(К) صک *шакли арабишудаи* **чак.**

Бирҷис мӯҳр карду Уторид навишт сак,
Авзои ҳафт ахтару атвори нӯҳ сипеҳр. (1) *Шоҳин*

САКАН *а.* سکن ҷои сукунат, маскан; бошишгоҳ.

Обгиреро насозам ман сакан. *Румӣ*

САКАНА||САКАНАТ *а.* سکنه‌||سکنت **1.** оромӣ, сукунат, дар ҷое қарор ва ором гирифтан; **2.** сокинон, бошандагон.

САКАНОТ *а.* سکنات *ҷ.* **сакана||саканат.**

Расми сукун аз саканоташ барад,
Ҳар кӣ шавад базми бақоро надим. *Ҷомӣ*

САКАРОТ *а.* سکرات *ҷ.* **сакрат.**

Даст аз ҷон шуста дар сакарот афтод ва вадиати ҳаёт таслими қобизи арвоҳ намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

сакароти аҷал ҷонканиҳо ва талоши аҷал, талвосаи ҳангоми марг.

Гаштам ба назар масту нахуфтам таҳи пояш,
Ҷон аз сакароти аҷалам хоби дигар дошт.
Хисрави Деҳлавӣ

сакароти мавт *ниг.* **сакароти аҷал.**

Он дам ки расад нафас ба охир,
Гардад сакароти мавт зоҳир. *Ҷомӣ*

САКЗӢ سکزی *ниг.* **сагзӣ.**

САКИНА||САКИНАТ *а.* سکینه‌||سکینت оромӣ, осудагӣ, ором.

Зиҳӣ саломи ту осоишу сакинаи рӯҳ,
Зиҳӣ каломи ту мифтоҳи ганҷҳои футӯҳ.
«Равзат-ус-сафо»

Аз як нигаҳ ҳазор сакинат зи синабар,
В-аз нозу фитна сад дили мардум кабобкун. *Васлӣ*

САКИҶ سکج ангури хушкшуда, мавиз.

Ҳамчу ангури обдор будӣ,
Нун шудӣ чун сакиҷ зи пирӣ хушк. *Лабибӣ*

САКК صک *ниг.* **сак(к).**

САКОҲАН سکاهن *ниг.* **сикоҳан.**

САКР *а.* سکر банд кардан ва бастани дар ва ғ.; банд ва сад; банди об.

Мутавосил сакрҳо баста ва дӯлобҳое аз ҷонибайн рӯзу шаб ба об гардон.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

САКРАТ *а.* سکرت беҳушӣ, аз худ рафтагӣ; мастӣ; **сакрати ҷавонӣ** *маҷ.* ғурури ҷавонӣ.

Абулҳориси Мансур аз сари сакрати ҷавонӣ ва ғафлати кӯдакӣ ва адами таҷриба тоифае фароҳам оварда рӯй ба Хуросон ниҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

САКРОН *а.* سکران маст.

Соқии ризвон, ки шаҳи ҷаннат аст,
Масти ризои дили сакрони мост. *Шамси Табрезӣ*

САКТА *а.* سکته **1.** *тиб.* фалаҷи ногаҳонӣ дар натиҷаи резиши хун ба мағз ва ё баста шудани раги мағз.

Сакта, ки иборат аз ботил шудани ҳиссу ҳаракати ҷамеи аъзост, чун аз хун бошад, аломаташ пурии рагҳост, бо соири аломоти ғалабаи хун.
«Тибби Юсуфӣ»

2. *адш.* зиёдатӣ ва ё камии ҳарфе дар мисраъ, ки боиси аз вазн баромадани шеър мегардад.

Дуруштхӯӣ мапиндорияш, ки назди тааммул
Мубарҳан аст зи ҳар сактае равонии Савдо. *Савдо*

САКУБО||СУКУБО *ю.* سکوبا рӯҳонии олимартаба дар дини христианӣ, асқуф, епископ.

Навиштанд нома ба ҳар меҳтаре,
Сукубову битрики ҳар кишваре. *Фирдавсӣ*

САЛ||СОЛ *т.* سل‌||سال амад.

Баҳодурони гарданшукӯҳ ба қадами ҷуръат пеш рафта салҳо тартиб доданд. *«Равзат-ус-сафо»*

САЛАБ *а.* سلب **1.** навъе аз либоси ҷангӣ ҳамчун ҷавшан ва хафтон.

Ҳар хафта силоҳ ва асп ва салаби эшон боздидӣ.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Бо ҳирзи шеър аз тани хуршед таб рабуд,
Баҳромро тапонча ба рух зад, салаб рабуд. *Шоҳин*

2. пӯшок, либос; пӯшиш.

Чун кард ҳаво ғолиягун пираҳани хеш,
Гардад салаби кӯҳ ба кофур мутарро. *Муиззӣ*

В-арчи ки пӯшӣ салаби нокидон,
Ҷаҳли ту пӯшида нагардад бад-он. *Хисрави Деҳлавӣ*

САЛАВОТ *а.* صلوات *ҷ.* **салот.**

Пас султон чун фаризаи фаҷр ба ҷамъият адо кунад, он гоҳ ба хилват дарояд, ба авроду азкор ва тасбеҳу салавоту тиловат мубодарат намояд. *Аҳмади Дониш*

САЛАМ *а.* سلم **1.** додани баҳои чизе пеш аз тайёр шудани он.

Доранд бар фалак зи ямину замири ӯ
Родию равшанӣ ба салам абру офтоб. *Муиззӣ*

2. байъона.

Аз барои суоли хосу ом
Надиҳад бе салам ҷавоби салом. *Саноӣ*

САЛАСУЛБАВЛ *а.* سلس البول *тиб.* нигоҳ дошта натавонистани бавл, чакмезак.

Қазоро пас аз чанд рӯз марази саласулбавл бар зоти султон торӣ гашт. *«Таърихи Фаришта»*

САЛАФ I *а.* سلف пеш ва пешинагон, гузаштагон, падарон ва бобоён, аҷдод; *муқобили* **халаф** 1.

Чун салафро ҳиҷо тавонад кард
Халафе, к-ӯ надонад абҷадро. *Бадри Чочӣ*

Пас одат бояд кард ба хондани ... амсоли араб ва калимоти аҷам ва мутолааи кутуби салаф. *Низомии Арӯзӣ*

САЛАФ II *а.* صلف лофзанӣ, худписандӣ, бодигӣ.

Чанд тардоманию лофу салаф,
Шармсор аст одам аз ту халаф. *Саноӣ*

САЛАФУТ *а.* سلفوت олами гузаштагон, замони қадим, замони гузаштагон.

Кас чун ӯ кам шунид дар салафут,
Барзгар дар мазореи малакут. *Саноӣ*

САЛБ I *а.* سلب **1.** ҷудо кардани чизе аз чизе.

Зи қалб ин кимиёи дил макун салб,
Ки ҳаст он кимиёҳои дигар қалб. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. рабудан; дуздидан, ғорат.

Ба Табрез расида ба наҳбу салб машғул шуданд ва анвои харобӣ ва бедод оғоз ниҳоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

3. *фалс.* нафӣ, инкор; *муқобили* **эҷоб.**

Накде, ки қадар бахшад, чи қалбу чи роиҷ,
Лафзе, ки қазо ронад, чи салбу чи эҷоб. *Хоқонӣ*

САЛБ II *а.* صلب ба дор кашидан, ба дор задан.

Қудуз он суханро писандида дошт ва шабона элчиёнро салб кард ва бомдод аз роҳи зарурат дил бар ҷанг ниҳода савор шуданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ҳукм кард, ки ҷиҳати салби Исо доре заданд. *«Равзат-ус-сафо»*

САЛВАТ||**СУЛВАТ** *а.* سلوت хурсандӣ, хушнудӣ, шодкомӣ; тасаллӣ, ором.

Салвати дил зи кадом аҳли вафо дорам чашм,
Чашми ҳиммат зи кадом аҳли назар боз кунам? *Хоқонӣ*

САЛВО I || **САЛВӢ** *а.* سلوی асал, ангубин, шаҳд; **салвою ман** асал ва тарангубин; *муқ.* **ман** III (**манну салво**).

Ҳил, то мараз кашанд зи хунҳои рӯзгор,
К-арзониёни лаззати салвою ман наянд. *Хоқонӣ*

САЛВО II *а.* سلوی бедона, вартишк.

САЛВӢ سلوی *ниг.* **салво** I.

САЛИБ *а.* صليب **1.** доре, ки ба ақидаи дини исавӣ Исоро ба он овехтаанд; **2.** аломат ва рамзи дини исавӣ, ки пайравонаш онро муқаддас мешуморанд.

Санам андар балади куфр парастанду салиб,
Зулфу рӯи ту дар ислом салибу санаманд. *Саъдӣ*

САЛИЛ I *а.* سليل **1.** баркашида; **2.** фарзанд, насл, авлод.

Сабуктагин аз бесомонии салили Сомонӣ ғайрат оварда. *«Равзат-ус-сафо»*

САЛИЛ II *а.* صليل овоз ва садои ҷарангосӣ; овози бурриши теғ, шамшер ва ғ.

Шунаво карда гӯши ҷазри асам
Аз салилу сарири теғу қалам. *Саноӣ*

САЛИМ *а.* سليم **1.** солим, сиҳҳат.

[Муғулҳо] перомуни лашкар деворе ва хандақе дигар ба ғоят амиқ ва баланд кашиданд, то лашкар дар миёна салим монад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. дуруст, бенуқсон, бекаму кост.

Хуш ҳилъатест фохиру он ҷомаи салим,
Ё раб, зи чашмзахму газандаш нигоҳ дор. *Низоми Албиса*

Чу дуздон зи ҳам бок доранду бим,
Равад дар миён корвони салим. *Саъдӣ*

табъи салим табъи равон; истеъдоди баланд.

Ҳофиз, ар симу зарат нест, бирав, шокир бош,
Чӣ беҳ аз давлати лутфи сухану табъи салим? *Ҳофиз*

Ҷомӣ аз хонақаҳ ба майкада рафт,
Ин бувад муқтазои табъи салим. *Ҷомӣ*

салим аст дуруст, маслаҳат аст, савобдид аст.

Туро бисьёр гуфтан гар салим аст,
Магӯ бисьёр, дашноме азим аст. *Низомӣ*

3. *маҷ.* софдил, содиқ, самимӣ.

Суханчин кунад тоза ҷанги қадим,
Ба хашм оварад некмарди салим. *Саъдӣ*

4. *маҷ.* соддадил; соддалавҳ; гӯл.

Эй салим, об зи сарчашма бибанд,
Ки чу пур шуд, натавон бастан ҷӯй! *Саъдӣ*

Қас накунад аз сухани нарм бим,
В-аз сухани сахт битарсад салим. *Хисрави Деҳлавӣ*

5. *маҷ.* моргазида.

Ҳарфи дарвешон бидуздад марди дун,
То бихонад бар салиме з-он фусун. *Румӣ*

САЛИМДИЛ سليم دل **1.** софдил; **2.** соддадил; гӯл.

Гуфтӣ: Ҷафо на кори ман аст, эй салимдил,
Ту худ зи модар аз паи ин кор зодаӣ. *Хоқонӣ*

Рӯбоҳ гуфт: Эй салимдил, пой дорӣ ва қуввати рафтор ҳаст, ба чӣ сабаб ин меҳнат ихтиёр кардаӣ? *«Анвори Суҳайлӣ»*

САЛИМУЛФИТРА || **САЛИМУЛФИТРАТ** *а.* || سليم الفطره سليم الفطرة покфитрат, некусиришт.

Аммо шоир бояд, ки салимулфитра, азимулфикра, саҳеҳуттабъ, ҷайидурравия, дақиқунназар бошад. *Низомии Арӯзӣ*

САЛИМҚАЛБ سليم‌قلب *салимдил, софдил; соддадил.*

Хоҷа аз рӯи фиросат ҳар салимқалбро чун тимсоли оина равшан диди. *«Таърихи Сайидроқим»*

САЛИС *а.* سليس равон ва ҳамвор (оид ба сухан).

Воизи Қошифӣ... он форсии муғлақро ба иборати форсии салис хонд. *«Таърихи Фаришта»*

САЛИТА *а.* سليطه зани забондароз, зани ҷангара.

Салитае, ки чу теғи забон бирун орад,
Ҳазор сафшикани номдор бигрезад. *«Хористон»*

[Фозили доно] гуфт: Аз занони салита иҷтиноб лозим аст. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

САЛИҚА *а.* سليقه **1.** табиат, сиришт; **2.** тарз, услуб, тарзи ифода ва услуби баён.

Асир суханро донишмандона мегӯяд ва Анварӣ салиқаи сухан нектар риоят мекунад ва Хоқонӣ аз тумтуроқи лафз бар ҳама тафзил дорад. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Амир Абдулаҳадхон... ба шоирӣ, ки салиқаи онро ҳаргиз надошт, муқайяд шуда. *Садри Зиё*

САЛЛА *а.* سله **1.** сабад, занбил.

Ногоҳ ходиме андаромад бо ду салла хурмо; Маъмунро аҷаб омад ва шукр кард. *«Таърихи Табарӣ»*

Чаҳор моҳ бимондам ба ҳолате, ки аз он саъбтар набуд, ҳеҷ чиз аз дуньёвӣ бо ман набуд илло ду салла китоб. *Носири Хисрав*

2. дастор, амома.

Хизматгорон ҳам аксар ба ранги меҳмонон ҷомаву саллаи худҳоро гузошта гурехта буданд. *Садри Зиё*

САЛЛОХ *а.* سلاخ он кӣ гусфанд ва ғ. кушта пӯст мекананд, қассоб.

Зи шавқи ишқи ту дар пӯст чун намегунҷад,
Ба ҷазба рафт насиме ба хонаи саллох. *Заҳири Форьёбӣ*

САЛЛОХХОНА سلاخ‌خانه кушишхона, ҷое, ки ҳайвонҳоро мекушанд; ✧ **ба пои худ ба саллоххона рафтан** (*ё* **омадан**) *киноя аз* донисга истода худро ба таҳлукаи марг андохтан.

Зинҳор... сурати воқеаро бо мирӣ дуздон навишт, ки подшоҳ бо лашкар фардо бар сари-шумо меояд, хабардору ҳушьёр бошед, ки ин хориҷӣ ба пои худ ба саллоххона меояд. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

Таманнои ҷигар созам баҳона,
Ба пои худ равам саллоххона. *Сайидо*

САЛМАКӢ سلمکی *мус.* номи оҳанге аз ҳавоҳои қадим.

То мутрибон зананд Лабиновӯ Ҳафтхон
Дар пардаи Ироқ сари зеру Салмакӣ. *Мизонӣ*

САЛМО *а.* سلمی **1.** номи зани хушрӯе дар араб; **2.** *маҷ.* маъшуқа.

Мушаввааш аст дилам аз карашмаи салмо,
Чунон ки хотири Маҷнун зи турраи Лайло. *Рӯдакӣ*

Гар ба сарманзили салмо расӣ, эй боди сабо,
Чашм дорам, ки саломе бирасонӣ зи манаш. *Ҳофиз*

Кай бувад, ё раб, ки ҷо дар водии салмо кунам,
То тасалло дидаро дар хоки рӯҳафзо кунам. *Шоҳин*

САЛО *а.* صلا чеғ, нидо, фарьёд; чеғ задани мардум барои зиёфат ё иҷрои коре.

Зишт бувад сифла ба ҷои баланд,
Қосаи холиву салои баланд. *Хисрави Деҳлавӣ*

Бе салои саҳарӣ мурғи чаман бедор аст,
Ҳоҷати бонг задан нест дили огаҳро. *Камоли Хуҷандӣ*

Зи кунҷи хонақаҳам дил гирифт, эй сӯфӣ,
Ба боми майкада зан баъд аз ин салои фалоҳ! *Шоҳин*

сало гуфтан (*ё* **кардан**) чеғ задан, даъват кардан.

В-аз он пас наҷунбид лашкар зи ҷой,
Ба рафтан сало гуфт заррин дирой. *Ҳотифӣ*

сало (дар)додан *ниг.* **сало гуфтан.**

Дари ишрат ба рӯи Миср бикшод,
Ба хони сур мардумро сало дод. *Ҳозиқ*

Мардуми Маранд даст ба ғорати хазоин дароз карданд ва хавонин низ салои тафриқа дардоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

сало задан *ниг.* **сало гуфтан.**

Аз қадаҳ пири муғон имшаб салои бода зад,
Ҳамдаме ку, то ба майхорон барад пайғоми мо? *Мушфиқӣ*

Чашми маст аз ишораи абрӯ
Зад сало бар ҳазор дашт оҳу. *Бедил*

сало кардан *ниг.* **сало гуфтан; салои ом (дар)додан** ҳамаи мардумро даъват кардан; даъвати умумӣ кардан.

Шайх Низомуддин... дар Деҳлӣ тӯъмаи алвон тартиб намуда салои ом дардод. *«Таърихи Фаришта»*

Бар дида дари бало кушодӣ,
Бар фитна салои ом додӣ. *Файзӣ*

САЛОБАТ *а.* صلابت **1.** сахт шудан; сахтӣ, маҳкамӣ.

Ғолиб он заминро салобат бувад ё кӯҳҳо бисьёр бошад. *«Аҷоиб-ул-махлуқот»*

2. тезию тундӣ; савлату шиддат; қудрат ва ҳайбат.

[Писар] равон шуд, ... то бирасид бар канори обе, ки санг аз салобати ӯ бар санг ҳамеомад ва хурӯшаш ба фарсанг мерафт. *Саъдӣ*

Маҳобатест сари теғи ободорашро,
Ки аз салобати ӯ об мешавад фӯлод. *Убайди Зоконӣ*

Салобат ва маҳобат, ки аз дидори ноҳинҷори ӯ ёфтем, дар ӯрдуи салтанат надидем. *Аҳмади Дониш*

САЛОИҚ *а.* سلائق *ҷ.* **салиқа.**

Хоқонӣ... қасидае мегӯяд ва ташбиб ба моҳи нав мекунад, талаввуни табоеъ ва танаввӯи салоиқро мушоҳида бояд кард. (2) *«Хизонаи омира»*

САЛОМ *а.* سلام **1.** сулҳ, оштӣ, амну амон; осудахотирӣ; **2.** таҳийят, дуруд; таҳният, муборакбодӣ.

Шуд фаромӯш маро роҳи саломат зи ғамат,
Чӣ шавад, гар ба с а л о м а т дили ман шод кунӣ? *Анварӣ*

саломи хушк фақат салом дода, аҳволпурсӣ накарда гузаштан; **саломи чарб** саломи меҳрубонона, саломи тамаллуқомез.

Ба саломи чарб, эй ҷон, бинавоз ҷони моро,
Ба саломи хушк хуш кун дили нотавони моро. *Хоқонӣ*

салом-ун-алайк сулҳу амну амон ба ту! (иборест, ки дар вақти вохӯрӣ бо ҳамдигар гуфта мешавад).

Салом-ун-алайк, эй ҷафопеша ёр,
Куҷоиву чун дорӣ аҳволи кор? *Анварӣ*

салом гуфтан (**ё задан**) дар вақти вохӯрӣ ба ҳамдигар дуруд гуфтан.

Нармак ӯро яке салом задам,
Кард зӣ ман нигаҳ ба чашмоғил. *Ҳаккок*

Хуш он мурғе, ки меомад аз он боғ,
Кабӯтарро саломи боз мегуфт. *Хисрави Деҳлавӣ*

салом кардан таҳийят ва дуруд гуфтан, салом додан; таҳният ва муборакбод гуфтан.

Ба подшоҳӣ бар вай салом карданд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

◇ **ба салом омадан** ба ҳузури шахси расмӣ омадан.

Чун Абдуллоҳи Тоҳир ба ҳукумати Хуросон омад, дар Нишопур нузул фармуд, аъёну ашроф ба саломи вай омаданд. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

САЛОМАТ *а.* سلامت 1. солим будан, сиҳат-саломат будан; солим, тандуруст.

Шуд ҳарам з-ин раҳ хато нагзорияш,
Ҳар куҷо бошад, саломат дорияш. *Ҷомӣ*

2. саломатӣ, тандурустӣ, офиятмандӣ; осудагӣ.

Ба дарьё-дар манофеъ бешумор аст,
Агар хоҳӣ саломат, бар канор аст. *Саъдӣ*

Ба ман нанмуд гар бахтам раҳи кӯи саломатро,
Зи ҷустуҷӯи худ пайдо кунам роҳи маломатро.
Махфӣ

ба саломат солим ва тандуруст.

Чун ба Бухоро расид, хотун кас фиристод ва гуфт: Чун ба саломат бозгаштӣ, он гарав ба мо бидеҳ! *«Таърихи Наршахӣ»*

3. дурустӣ; ҳақиқат.

Ман гуноҳе накардаам... ва амир аз саломати ҳол маълум надорад. *Авфӣ*

4. беосеб, безарар.

Саломат кашам рахти худ бар канор,
В-аз ин беқарорем зояд қарор. *Ҷомӣ*

САЛОМАТБАҲР سلامت‌بهر офиятманд, солим, тандуруст.

Зи доно тан саломатбаҳр гардад,
Илоҷ аз дасти нодон заҳр гардад. *Низомӣ*

САЛОМАТӢ سلامتی тандурустӣ, сиҳатӣ, сиҳат-саломат будан.

Нузуроти бисьёре ба ҷаноби мумайиз медоданд, ки ба шукронаи саломатии ман ба мустаҳиққонаш расон. *Садри Зиё*

САЛОМОНА سلامانه ҳадья ва ё пешкаше, ки ба одами бузург дода мешавад.

Ҷалолуддин Муҳаммад Акбар... тамғоҷот ва роҳдорӣ ва саломона ва пешкаш ва саронаи тамомии мамолики маҳрусаро муоф дошт.
«Таърихи Фаришта»

САЛОСА *а.* ثلاثه се; сегона, сенафарӣ.

Уламои салоса ҷавоб доданд, ки мулки Марвро ба мулозимони шумо мусаллам медорем, машрут бар он ки зараре аз лашкариён ба раоё нарасад.
«Равзат-ус-сафо»

салосаи ғассола се пиёла шароб, ки вақти субҳ ва ё баъд аз таом барои ҳазм менӯшанд.

Соқӣ, ҳадиси сарву гулу лола меравад,
Ин баҳс бо салосаи ғассола меравад. *Ҳофиз*

Ман аз салосаи ғассола дидаам сирре,
Ки зоҳидон ба ҳазор арбаин намебинанд. *Котибӣ*

САЛОСАТ *а.* سلاست салисӣ, равонӣ (оид ба калом).

Девони вай [Заҳириддини Форьёбӣ] матбӯъ ва мақбул аст ба латофату салосати сухан. *Ҷомӣ*

салосати алфоз суханони дуруст ва саҳеҳ; калимаҳои пурра ва бенуқсон, равонии сухан, фасоҳати сухан.

Ашъори обдори он ҷаноб ба салосати алфоз ва диққати маонӣ машҳур аст. *«Равзат-ус-сафо»*

САЛОСИЛ *а.* سلاسل ҷ. **силсила.**

Силки назми ҳастӣ омад ошиқонро силсила,
Фаррух он соат, ки маҷнунон салосил бигсаланд. (1)
Ҷомӣ

Холи лабат ниҳода пайваста доғ бар ҷон,
Зулфат ба гардани дил андохта салосил. (1) *Восифӣ*

салосилу ағлол занҷирҳо ва завлонаҳо, занҷиру ғулҳо.

Тӯс Навзарро дар қайди салосилу ағлол кашид.
«Равзат-ус-сафо»

САЛОТ *а.* صلات‖صلوة дуо; намоз.

Дар зиммати мулуки ҷаҳон дини тоатат
Воҷибтар аз адои сиёму салот бод! *Анварӣ*

САЛОТАТ *а.* سلاطت забондарозӣ.

Сукрот ихтиёри зане салита намуд, ки дар тамоми он билод ба салотат машҳур буд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

[Зане, ки] дар сафоҳат беназир ва дар салотат бешабеҳ бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

САЛОТИН *а* سلاطین ҷ. **султон.**

Абӯиброҳим Исмоил ибни Аҳмад ас-Сомонӣ аввалини салотини Сомониён аст. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ҷангу ҷидолу мухосама байни салотин аз адами қаноат мехезад. *Аҳмади Дониш*

САЛОЯ *а.* صلایه сангест паҳн ва суфта, ки бо он чизеро месоянд, реза ва хока мекунанд.

Гурзи ӯ мағфар чун санги салоя шиканад,
Дар сараш мағз чу хоиск, ки хоя шиканад.
Манучеҳрӣ

САЛОҲ *а.* صلاح 1. некӣ, некӯкорӣ.

Дигар аз ман макун уммеди салоҳ, эй посеҳ!
Бар ман охир зи насиҳат асаре дидӣ? — Не! *Савдо*

салоҳу садод некӯкорӣ ва росткорӣ.

Дар ин давр авзоъи ҷаҳониён бар салоҳу садод аст.
«Таърихи Фаришта»

2. хайрият, фоида, нафъ.

Бар он бош, то ҳар чӣ нийят кунӣ,
Назар дар салоҳи раийят кунӣ. *Саъдӣ*

Салоҳи кор куҷову мани хароб куҷо?
Бубин тафовути раҳ аз куҷост то ба куҷо! *Ҳофиз*

Салоҳи ман дар он аст, ки худро дигар бора ба диёри Ҳинд расонам. *Аҳмади Дониш*

салоҳ дидан маслиҳат дидан, росту дуруст ва нек донистан, дуруст ҳисоб кардан.

Лайлӣ чу шукӯҳ аз он ҷавон дид,
Озурдани тан салоҳи ҷон дид. *Шоҳин*

салоҳ пазируфтан дуруст шудан.

Мутакаллимро то касе айб нагирад, суханаш салоҳ напазирад. *Саъдӣ*

салоҳ ҷустан некӣ хостан, хайрхоҳӣ кардан; маслиҳати хуб додан.

Ҳон, маслиҳатест, бо ту гӯям,
Фарзанди туро салоҳ ҷӯям. *Шоҳин*

САЛОҲИФ *а.* سلاحف *ҷ.* **сулаҳфот.**

Саманзор гашта диёри салоҳиф,
Чаманзор гашта виҷори саолиб. *Манучеҳрӣ*

САЛОҲИЯТ *а.* صلاحيت шоистагӣ; қобилият, лаёқат.

Толибилми беистеъдод буданд, ки дар илм саъй менамуданд. Салоҳияти кори дигар доштанд ва ҷиҳати таҳсил онро фурӯ гузоштанд. *«Хористон»*

Ӯро [Сулаймонхонро]... салоҳияти он набуд, ки ин амри бузургро ба анҷом ва саранҷом намояд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

САЛСАБИЛ *а.* سلسبيل **1.** оби гуворои хушхӯр; **2.** *д.* чашмае дар биҳишт.

Шароб аз дасти хубон Салсабил аст,
В-агар худ хуни майхорон сабил аст. *Саъдӣ*

Биҳишт шуд чаману хуш касе, ки бо хубон
Дар он биҳишт шаробе чу Салсабил кашид. *Хисрави Деҳлавӣ*

САЛСОЛ I *а.* سلسال оби равони соф ва гуворо.

Зулоли алтоф ва салсоли аътоф, чунончи бар оламиён машҳур ва мустаҳсан бошад, мутарашшеҳ буд. *«Равзат-ус-сафо»*

САЛСОЛ II *а.* صلصال **1.** гиле, ки барои сохтани сафол тайёр карда мешавад.

Салсол гиле бошад, ки офтоб бар вай тофта бошад. *«Таърихи Табарӣ»*

2. *д.* гиле, ки гӯё худо Одамро аз он сириштааст.

Аз наъти худоист сиришта гуҳари ӯ,
Гарчи гуҳари одамиён ҳаст зи салсол. *Муиззӣ*

САЛТАНАТ *а.* سلطنت **1.** вазифа ва амали султон; подшоҳӣ; ҳукмронӣ; фармонравоӣ.

Ҷои он аст, ки шоҳон зи ту шарманда шаванд,
Салтанатро бигузоранду туро банда шаванд. *Ҳилолӣ*

Бояд донист, ки салтанат ва аморат бе раияту вилоят ва ҷамъият мутаҳаққақ нашавад. *Аҳмади Дониш*

2. *маҷ.* зӯрӣ; қудрат ва тавоноӣ.

Султон аз ӯ узр хост ва гуфт: Ё Бурайҳон! Агар хоҳӣ, ки аз ман бархурдор бошӣ, сухан бар муроди ман бигӯй, на бар салтанати илми хеш! *Низомии Арӯзӣ*

Маро гарчи ҳам салтанат буд беш,
Дареғ омадам кому дандони хеш. *Саъдӣ*

САЛТАНАТРОН سلطنت‌ران султон, подшоҳ.

Яке салтанатрони соҳибшукӯҳ
Фурӯ хост, рафт офтобаш ба кӯҳ. *Саъдӣ*

САЛХ I *а.* سلخ пӯст кандан; пӯсткании; **салх кардан** пӯст кандан.

Вақте ба бозори кушторон бармегузашт, қассобе гӯсфандеро салх мекард. *Низомии Арӯзӣ*

САЛХ II *а.* سلخ рӯзи охирини моҳи қамарӣ, рӯзе, ки дар бегоҳии он моҳи нав дида мешавад; *муқобили* **ғурра** II 2.

Май нӯш, ки баъд аз ману ту моҳ басе
Аз салх ба ғурра ояд, аз ғурра ба салх. *Хайём*

Дигар Саид бини Халаф-ул-Балхӣ буд, ки вайро қазо доданд дар салхи ҷимодулаввали санаи салоса ашара ва миатайн. *«Таърихи Наршахӣ»*

салхи муҳаррам рӯзи 30-ӯми муҳаррам, охирин рӯзи моҳи муҳаррам.

Дигар рӯзи салхи муҳаррам писари бузургтарин ва вазир ва ҷамъе муқаррабон ба шафоат берун омаданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

◇ **дар салх афтодани моҳи** *касе кинoя аз* тамом шудани умри касе.

Чун моҳи ту уфтода дар салх,
Ипам ману умри талх дар талх. *Шоҳин*

САЛҚ||СИЛҚ *а.* سلق лаблабуи қанд.

Бигирад салқи тоза ва бифишорад ва миқдоре дӯхни зайт бар ӯ резад. *«Илми симиё»*

САЛҶ *а* ثلج барф.

Чун хирқа ба зайбақи байзо ва шаб муталло созанд, вақте ки ба оби салҷ ва намак хамир карда бошанд, дар оташ насӯзад. *«Илми симиё»*

Чунончи гумоштагони ӯ салҷ аз кӯҳ меоварданд. *«Равзат-ус-сафо»*

САМАД *а.* صمد *д.* поянда, ҷовидон, абадӣ (яке аз номҳои сифатии худо).

Гар аз даргаҳи мо шавад низ рад,
Пас он гаҳ чӣ фарқ аз санам то самад? *Саъдӣ*

Гуфтам: Санампараст машав, бо самад нишин!
Гуфто: Ба кӯи ишқ ҳам ину ҳам он кунанд. *Ҳофиз*

САМАДИ(Й)ЯТ *а.* صمديت *д.* абадият, ҷовидонӣ; ◇ **боргоҳи самадият** даргоҳи худо.

Ҷабини ниёз бар заминниҳода, аз боргоҳи самадият зафар ва нусрат масъалат намуда, савор шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

САМАК *а.* سمک **1.** моҳӣ.

Нагӯям даду дому мӯру самак,
Ки фавҷи малоик бар авҷи фалак. *Саъдӣ*

Чун самакро пухта пеш оварданд, ӯ натавонист, ки аз он бичашад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. моҳие, ки гӯё дар болои он гове истода ва дар болои шохи он гов замин қарор гирифтааст.

Ҷумла ҳастӣ аз самак то ба Симок
Зеру боло, обу оташ, боду хок... *Шоҳидӣ*

аз само то самак аз осмон то зери замин; дар ҳама ҷо.

Ишқ дар тинати дилҳо намак аст,
Сӯзи ошиқ зи само то самак аст. *Камоли Хуҷандӣ*

САМАН I *а.* ثمن баҳо, нарх, қимат.

Ҳар он кӣ кунҷи қаноат ба ганҷи дунъё дод,
Фурӯхт Юсуфи Мисрӣ ба камтарин самане. *Ҳофиз*

Яҳудӣ пеши вай тазаллум кард, ки... ҳокими Басра ба сад ҳазор дирам матоъе аз ман харидааст ва дар адои самани он тааллул мекунад. *Ҷомӣ*

САМАН II || **СУМАН** سمن ёсуман, ёсмин, гулест сафед ва *хушбӯй.*

Зи ғанчаш замин киса бардӯхта,
Суман симу хайрӣ зар андӯхта. *Низомӣ*
Зи шарми он кӣ ба рӯи ту нисбаташ кардам
Суман ба дасти сабо хок дар даҳон андохт.
Ҳофиз

САМАНБАР||СУМАНБАР سمن بر гуландом; зебо, хушрӯ.

Чу бедор шуд Бежану хуш ёфт,
Нигори саманбар дар оғӯш ёфт. *Фирдавсӣ*

◇ **саманбарони ҳарими зумуррадин чавсақ** *киноя аз* ситораҳои осмон.

Сапед оина бинмуду рух ниҳон карданд
Саманбарони ҳарими зумуррадин чавсақ.
Бадри Чочӣ

САМАНБАРГ||СУМАНБАРГ سمن برگ ба ранги саман, сафедбарг.

Асири суманбарг шуд мушкбед,
Ғуроби сияҳ сайди бози сапед. *Низомӣ*

САМАНБӮ(Й)||СУМАНБӮ(Й) سمنبو(ی) хушбӯ.

Сабоҳи ид агар сӯзед атре, маҷлиси моро,
Шакар гиреду уд аз зулфу лабҳои суманбӯён.
Камоли Хуҷандӣ
Биёростанд он суманбӯйро,
Сиҳиқомати анбаринмӯйро. *Хотифӣ*

◇ **сарви саманбӯ** *киноя аз* хушрӯи мавзунқомат.

Ҳадиси Ҳофиз, эй сарви суманбӯ,
Ба васфи қадди ту боло гирифтаст. *Ҳофиз*

САМАНД سمند аспи рангаш моил ба зардӣ.

Ба як нигоҳ кунад сайди сад ҳазор оҳу
Шавад савора агар турки ман ба пушти саманд.
Шоҳин
Саманди ишқ ба ҳар манзиле ки ҷавлон кард,
Ғубори фитна зи гарди маломате бархост. *Ҳилолӣ*

саманди бодпой *киноя аз* аспи тездав.

Саманди бодпой аз так фурӯ монд,
Шутурбон ҳамчунон оҳиста меронд. *Саъдӣ*

самандони хатлихиром аспоне, ки монанди аспони Хатлон (Кӯлоб) тездав ва хушрафтор ҳастанд.

Таковар самандони хатлихиром,
Ҳама тозапайкар, ҳама тезгом. *Низомӣ*

саманди ҷамон аспи хушрав, аспи хушрафтор.

Ниҳоданд зин бар саманди ҷамон,
Хурӯш омад аз дида ҳам дар замон. *Фирдавсӣ*

◇ **(ин) саманди сабуксайр** *киноя аз* фалак, осмон; дунёи гузаранда.

Ба ҳар равиш, ки фалак сайр мекунад, шодам,
Ки ин саманди сабуксайр зери рони ман аст. *Соиб*

саманди азм зин кардан *киноя аз* тасмими қатъӣ гирифтан, ба таври қатъӣ омода гаштан, азми ҷазм намудан.

Шоҳин, ки саманди азм зин кард,
Оҳанги фасона инчунин кард. *Шоҳин*

САМАНДАР سمندر 1. ҷонвари калтакалосмонанд, ки ҳам дар об ва ҳам ба хушкӣ зиндагонӣ мекунад; 2. ҷонвари афсонавие, ки гӯё дар оташ пайдо мешавад ва агар аз оташ барояд, мемирад.

Ба оташ-дарун бар мисоли самандар,
Ба об-андарун бар мисоли наҳангон. *Рӯдакӣ*

САМАНДАРТИНАТ سمندرطینت он кӣ ба оташ хӯ гирифтааст; *маҷ.* он кӣ ба сӯзу гудоз ва дарду алам одат кардааст.

Ба шохи шӯъла дорам ошьён монанди парвона,
Самандартинатам, мурғи кабобам метавон гуфтан. *Сайидо*

САМАНЗОР||СУМАНЗОР سمن زار ёсуманзор, гулзор.

Маҷлис аз бӯи ӯ суманзор аст,
Дида аз ранги ӯ гулистон аст. *Анварӣ*

САМАНСИНА||СУМАНСИНА سمن سینه *ниг.* саманбар.

Ду сумансина, балки симинсоқ,
Бар дари боғ доштанд таёқ. *Низомӣ*

САМАНСО(Й)||СУМАНСО(Й) سمنسا(ی) *киноя аз* атрпош, хушбӯиафшон; хушбӯй, муаттар.

Сари зулфи самансои ту товус аст, пиндорӣ,
Ки пои баста медоранд дар саҳни гулистонаш.
Камоли Хуҷандӣ
Ҳар касе зулфи сумансои бутонро дида,
Рӯзу шаб зор ба ҳар кӯча парешон мерафт. *Имло*

САМАР I *а.* ثمر 1. мева, бор.

Аз дарахти бед кай ҷинӣ самар,
Аз наи холӣ ту кай ҳоҳӣ шакар? *Шоҳидӣ*

самар бастан мева бастан, мева кардан, бор овардан.

Маро як раҳ намеояд ба бар сарви равони ӯ,
Самар ҳаргиз намебандад ниҳоли орзуи ман.
Сайидо

2. ҳосил; *маҷ.* натиҷа, таъсир.

Гар набудӣ нолаи найро самар,
Най ҷаҳонро пур накардӣ аз шакар. *Румӣ*
Уммед доштам, ки зи васли ту бар хӯрам,
Нахли умед ғайри надомат самар надод. *Фузулӣ*
Қуввати толеъ ар кунад назаре,
Саъйи беҳуда ҳам диҳад самаре. *Бедил*

САМАР II *а.* سمر 1. бегоҳӣ, торикии шаб.

Соя хоб орад туро ҳамчун самар,
Чун барояд шамс ин шаққулқамар. *Румӣ*

2. сухан; афсона ва ҳикояи шабона; афсона; ҳикоя

Самар дуруст бувад, нодуруст низ бувад,
Ту то дуруст надонӣ сухан, макун бовар. *Унсурӣ*
Бараҳман... ба Беҷонагар шитофта, ҳикояти Партҳол ва ҳусну камоли ӯ ҳамчу самар дар афвоҳ андохт. *«Таърихи Фаришта»*

самар будан вирди забонҳо будан, машҳур будан.

Ба мидҳати ту бувад шеъри Восифӣ машҳур,
Чунонк ҳаст ба ҳусни сафо самар лола. *Восифӣ*

самар кардан (*ё* **шудан, гаштан**) ҳикоя ва достон кардан (шудан), забонзади одамон ва овоза кардан (шудан), вирди забон кардан, машҳур кардан (шудан); ошкор кардан (шудан), фош кардан (шудан).

Чаро н-омадам бо ту андар сафар,
Ки гаштӣ ба гурдони гетӣ самар. *Фирдавсӣ*
Гурезад раийят зи бедодгар,
Кунад номи зишташ ба гетӣ самар. *Саъдӣ*
Тарсам, ки ашк дар ғами мо пардадар шавад,
В-ин рози сарбамӯҳр ба олам самар шавад. *Ҳофиз*

◇ **ба ҷои самар қанд доштан** *кинoя аз* ширинсухан будан.

Яке шоҳиде дар Самарқанд дошт,
Ки гуфтӣ ба ҷои самар қанд дошт. *Саъдӣ*

САМАРА *а.* ثمره *ниг.* **самар I.**

Шаҷараи видод самараи мурод меорад. (1) *«Анвори Суҳайлӣ»*

Натиҷаи адл бақои мулк ва вусъати мамлакат аст... ва самараи зулм заволи мамлакат аст. (2) *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

САМАРОТ *а.* ثمرات *ҷ.* **самар I, самара.**

Ва аз адаб ва самароти он қисми акбар ва ҳаззи авфар насиби ӯ расида бошад. (1) *Низомии Арӯзӣ*

Ғараз аз борон он аст, ки аз нузули қатароти он... самарот ва риёҳин ва шақоиқ дар ҳадоиқ ба зуҳур ояд. *«Фатҳнома»*

САМЕЪ *а.* سميع шунаванда, гӯшкунанда; **самеъ ва басир будан** шунаванда ва бинанда будан; *кинoя аз* доною зирак будан.

Мо самеъему басирему хушем,
Бо шумо номаҳрамон мо хомушем. *Румӣ*

самеъ ва мутеъ будан шунаванда ва итоаткунанда будан, фармонбардор будан.

Гуфтам: Самеъ ва мутеъам. *«Равзат-ус-сафо»*

САМИЛ *а.* ثمل маст, мастй бехуд.

Ҳар ки з-ин ҷуръа тофиху самил аст,
Ақли ӯ шабчароғи рӯзи дил аст. *Саноӣ*

САМИМ *а.* صميم **1.** миёнаи ҳар чиз, қисми асосӣ ва марказии ҳар чиз, дарун ва мағзи ҳар чиз.

Ин ҷавҳари қиматӣ... чун лаъли Бадахшон аз самими кон ҷуз ба ҳазор хуни ҷигар чеҳра нанамудӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Хавфи тамом дар самими сина мутамаккин ёфтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

самими саҳаргоҳӣ айни саҳаргоҳ.

Дояе, ки ҳар бор ӯ дар самими саҳаргоҳӣ бар даргоҳи илоҳӣ кунад, ба лашкаре ҷаррор ва сипоҳе каррор кор кунад. *Низомии Арӯзӣ*

2. *маҷ.* таҳи дил.

Ин сирр аз самими Шопур ба зуҳур пайваст. *Авфӣ*

аз самими дил аз таҳи дил.

Ҳамебӯсид доя дасту пояш,
Ҳамегуфт аз самими дил дуояш. *Ҷомӣ*

САМИН I *а.* سمين фарбеҳ, чоқ.

Ҳосидам хоҳад, ки ӯ чун ман ҳамегардад ба фазл,
Ҳар кӣ бемории диқ дорад, куҷо гардад самин? *Манучеҳрӣ*

Эй кашида з-осмону аз замин
Мояҳо, то гашта ҷисми ту самин. *Румӣ*

Аблаҳеро дидам самин, хилъате самин дар бар, маркаби тозӣ дар зер, қасаби мисрӣ бар сар. *Саъдӣ*

нони самин нони ғафси фахида.

Кашкин понат накунад орзу,
Нони самин хоҳӣ гирду калон. *Рӯдакӣ*

САМИН II *а.* ثمين қиматбаҳо, пурқимат.

Лӯҳрасп... тахте аз сар сохта, онро ба ҷавоҳири самин тарсеъ дод. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба гоҳи назм баёни ту баҳри дурри ятим,
Ба гоҳи наср забони ту абри дурри самин. *Ломеӣ*

САМИНӢ سمينى мансуб ба самин; вазнинӣ; бузургӣ, фарбеҳӣ.

Фалак монанди говони заминӣ,
Ки ҳар як ҳамчу филе дар саминӣ. *Ҳозиқ*

САММ *а.* سم заҳр.

Дар ҳаққи ӯ мадху дар ҳаққи ту замм,
Дар ҳаққи ӯ шаҳду дар ҳаққи ту самм. *Румӣ*

Гар накашидӣ зи занг зулфи ту бар Чин ҳашам,
Турки ту пайкони ноз об надодӣ ба самм. *Бадри Чочӣ*

САММО *а.* صماء *муаннаси* **асам(м); сахраи саммо** а) санги сахт.

[Бод гуфт:] Маро дар вай [кӯҳ] чандон асар аст, ки... зарби пои мӯрчаро бар рӯи сахраи саммо. *«Анвори Суҳайлӣ»*

б) номи санге дар Байтулмуқаддас.

САММУЛХИЁТ *а.* سم الخياط сӯрохи сӯзан.

Ҳар куҷо бошад шаҳи моро бисот,
Ҳаст саҳро, гар бувад саммулхиёт. *Румӣ*

САМО *а.* سما осмон.

Зи диноргун беду абри сапед
Замин гашта заррину симин само. *Ғазоирӣ*

аз само то самак аз осмон то зери замин; дар ҳама ҷо.

... Ба ҷуз дидаи равшани фалак чашми ҳеч пособоне аз само то самак боз набуд. *«Таърихи Фаришта»*

САМОВОТ *а.* سماوات *ҷ.* **само.**

САМОВӢ *а.* سماوى мансуб ба само.

Баъд аз зуҳури аломати самовӣ ва ихтифои он, миёни он гурӯҳ шабу рӯз ҳарб пайваста шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **кутуби самовӣ** *д.* китобҳои муқаддаси динӣ, ҳамчун Таврот, Забур, Инҷил, Қуръон, ки гӯё аз осмон ба яҳудиён, насоро ва мусулмонон фиристода шудааст.

Ҷуҳудонро меҳтаре буд, Каъб бинни Асад ном дошт ва гуфт: Эй қавм, ... сифати ӯ дар ҷамеи кутуби самовӣ ҳаст. *«Таърихи Табарӣ»*

мусофирони самовӣ *кинoя аз* ситораҳо.

Мусофирони самовӣ ба хиттаи мағриб
Ҳазимат аз тарафи роҳи Каҳкашон карданд. *Убайди Зоконӣ*

САМОН||САМОНА *а.* ثمان||ثمانه ҳашт (дар ададҳои таркибии арабӣ дар солшуморӣ истеъмол меёбад).

...Иборат аз шуҳури санаи эҳдо ва самона миаи ҳиҷрӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

САМОНИН||САМОНИНА ثمانين||ثمانينه ҳаштод (дар ададҳои арабии солшуморӣ), мас. 'санаи тисъа ва самонина ва салоса миа ва алфа — 1389'.

САМОРУҒ سماروغ замбуруғ.

Ҳар сол малик ба дашт берун шудӣ, ... аз наботот, ки аз замин ҳамерӯяд, мехӯрдӣ, чӣ башмаку саморуғу барғаст. *«Таърихи Табарӣ»*

Н-ояд зӯри ҳижабру пил зи пашша,
Н-ояд бӯи абиру гул зи саморуғ. *Унсурӣ*

САМОЪ||СИМОЪ *а.* سماع 1. шунидан, гӯш кардан.

Дил зинда мешавад ба умеди вафои ёр,
Ҷон рақс мекунад ба симои каломи дӯст. *Саъдӣ*

Муллои ҳамсоя ҳар рӯз шавқи самои овози хушашро баҳона кардӣ. *Савдо*

Қавволонро мефармуд, то суруди ошиқона мехонданд ва шабу рӯз ба симоъ машғул шуда буд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

2. суруд, хониш ва мусиқинавозӣ.

Канизакони муғанния симоъ оғоз карданд. *Авфӣ*

Симои арғанунӣ гӯш мекард,
Шароби арғувонӣ нӯш мекард. *Низомӣ*

3. ҳолати шавқу завқ; ваҷд ва ҷазбаи дарвешон ҳангоми хондани зикр.

Симоъ осон бувад бар сӯфии гарм,
Чу оташ ҳаст, ҷӯшидан чӣ кор аст? *Камоли Хуҷандӣ*

Шӯриши фарзанд меорад падарро дар симоъ,
Зинҳор, андеша кун, эй чарх, аз савдои ман! *Сайидо*

Самоъи лӯлиёну ҷӯши авбош
Тамошо марҳабо, наззора шобош. *Нозим*

САМОӢ I *а.* سمائی *ниг.* самовӣ.

Он чӣ бо ман мекунад андар замон,
Офати даври самоӣ мекунад. *Саъдӣ*

САМОӢ II ||**СИМОӢ** سماعی мансуб ба самоъ||симоъ.

Ва он чӣ болотар донӣ ва бишнавӣ то арш, ҳама самоӣ бувад. *Аҳмади Дониш*

САМОҲ *а.* سماح саховат, ҷавонмардӣ, кушодадастӣ, олиҳимматӣ

Ҳар чӣ додӣ, иваз намехоҳӣ,
Аз кӣ омӯхта саҳоб самоҳ? *Шамси Табрезӣ*

САМОҲАТ *а.* سماحت некӯкорӣ, саховат, ҷавонмардӣ.

Унсурӣ ... аз рӯи ҳуқуқи устодӣ ва самоҳат нисфе амволро ба Абулфараҷ бахшид. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

самоҳати баён осонӣ ва равшанӣ дар сухан, сареҳии баён, соддагӣ ва равшанӣ дар сухан.

Камолуддини Ҳусайн ба ҷавдати табъу ҳиддати зеҳн ва самоҳати баёну талоқати лисон мавсуфу маъруф буд. *«Равзат-ус-сафо»*

самоҳати банон кушодадастӣ, саховат.

То он замон подшоҳе ... ба фасоҳати баёну самоҳати банон ... зуҳур наёфта буд. *«Равзат-ус-сафо»*

САМОҶАТ *а.* سماجت зиштӣ; густохӣ; шилқинӣ; бешармӣ.

Ин аст гар самоҷати арбоби эҳтиёҷ,
Раҳм аст бар мизоҷи дуоҳои мустаҷоб. *Бедил*

САМОҶАТПЕША سماجت‌پیشه зишткор; густох, беҳаё, бешарм.

Обам аз шарми самоҷатпешагони ин чаман,
Баҳри як лабханда катвон обрӯ ҳар сол рехт! *Бедил*

САМСОМ *а.* صمصام шамшери тезу буррон.

То мурғи дилам фитода дар доми ғамат,
Бар гардани дил шудаст самсоми ғамат. *Ҳофиз*

САМТ *а.* سمت 1. тараф, ҷониб, сӯ.

Ман бар самти оташ равон шудам. *Авфӣ*

2. роҳ, равиш, тариқ.

Толиби мақсудро як самт бояд муставӣ,
Мардро саргашта дорад ихтилофоти сумут. *Анварӣ*

Бар самти ихтиёри ту бодо мадори чарх,
То қутбро макони тараф хатти меҳвар аст. *Бадри Чочӣ*

3. сурат, ҳайат; **самти зуҳур ёфтан** зуҳур ёфтан, ба зуҳур омадан; **самти нигориш додан** ба шакли тасвир даровардан, тасвир кардан.

Хосса дували хориҷӣ аз Рум ва Эрон ва Рус ва Фаранг ба наводири амсоли ҳукамо ва атвори умаро дар ин тасвид самти нигориш дода шуд. *Аҳмади Дониш*

САМТУРРАЪС *а.* سمت‌الرأس *нуҷ.* нуқтае аз осмон, ки рост дар болои сари одам воқеъ мешавад, нисфуннаҳор, зенит.

Офтоб аз самтурраъси эшон дарафтад ва бар ин билод наздик шавад. *«Равзат-ус-сафо»*

САМУ سمو як навъ сабзаи даштӣ, ки хӯрда мешавад.

То саму сар бароварид аз дашт,
Гашт зангоргун ҳама лаби кишт;
Ҳар яке корде зи хон бардошт,
То пазанд аз саму таомаки чошт. *Рӯдакӣ*

САМУМ *а.* سموم шамоли гармсери сӯзон, боди бисёр гарм ва зарарнок, ки бештар дар биёбонҳои регзори беобу беалаф воқеъ мешавад.

Ба сабаби самум ҳеҷ ҷонвар дар он саҳро ҷой нагирифтӣ ва ҳеҷ гиёҳ дар он шӯразори мардумхор нарустӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ғубори ҳаво чашми ақлат бидӯхт,
Самуми ҳавас кишти умрат бисӯхт. *Саъдӣ*

САМУР سمور 1. ҳайвони монанд ба рӯбоҳ, ки пӯсти сурхи моил ба сиёҳӣ дорад; 2. пӯсти самур, ки аз он пӯстин медӯзанд; пӯстини пӯсти самур.

Он яке пӯшида санҷобу самур,
В-он дигар хуфта бараҳна дар танӯр. *Аттор*

Зи урьёнӣ арақ мерезад аз дарвеши соҳибдил,
Тавонгар дар самуру қоқуму санҷоб меларзад. *Соиб*

◊ **самури сиёҳ** *киноя аз* шаб.

Чу шангарф суданд бар лоҷувард,
Самури сияҳ зод рӯбоҳи зард. *Низомӣ*

САМУРИН||САМУРӢ سمورین||سموری мансуб ба самур, аз пӯсти самур.

Рӯи ҳар як чун дуҳафта гирд моҳ,
Ҷомашон ғаффа, самуриншон кулоҳ. (2) *Рӯдакӣ*

САМЪ *а.* سمع 1. гӯш.

Ба самъи Ҳасан расониданд, ки фалон кас туро ғайбат кардааст. *Аттор*

Ин ҷои мавъизат аст, ... агар ба самъи хирад истимоъ афтад. *«Калила ва Димна»*

самъи аъло гӯши муборак (аз рӯи эҳтиром гуфта мешавад).

Чун таҷосур кард хотир, мухтасар кардам сухан,
Қ-он таҷосур самъи аъло барнатобад беш аз ин. *Хоқонӣ*

2. қувваи шунавоӣ.

Вақти гуфтору гоҳи дидорат
Сангро самъу хокро басар аст. *Анварӣ*

самъу тоат гӯш кардан ва фармон бурдан, итоат кардан.

Ба самъу тоату азми дурусту рои қавӣ
Тане ба хидмат роғиб, диле ба давлат шод. *Анварӣ*

САМЪАН *а.* سمعا**: самъан ва тоатан** мешунавам ва итоат мекунам; хуш, ба ҷону дил.

Хотуне аз араб, ҳама шоҳон ғуломи ӯ,
Самъан ва тоатан саҷдакунон ҳафт кишвараш. *Хоқонӣ*

Чун мувофиқи мардум аст, самъан ва тоатан қабул кунӣ! *Аҳмади Дониш*

САМҒ *а.* صمغ шилим, моддаи часпандае, ки аз танаи дарахт баромада баста мешавад.

Шохҳои онро ба теғ хаста мекунанд ва шишае бар ҳар мавзеъ мебанданд, ... ҳамчунон ки самғ аз он ҷо берун меояд; чун дӯҳн тамом берун ояд, дарахт хушк мешавад. *Носири Хисрав*

САН سن ашақа, ошиқпечон, ишқандарпечон, як навъ рустание, ки ба гиёҳ ва ниҳолҳо мепечад, печак.

Ҳаст бар ҳоҷа печида рафтан
Рост чун бар дарахт печад сан. *Рӯдакӣ*

САНА *а.* سنة 1. сол.

Дар ғурраи шаҳри рабеулохири санаи нӯҳсаду ҳаждаҳ буд, ки амир Наҷм бо ҳаштод ҳазор қизилбош аз оби Омӯя гузашта ... *Восифӣ*

2. *маҷ.* давр, замон.

Тарҷумаи акобири сана дар «Маосир-ул-киром» ва «Сарви озод» тарқим ёфта. *«Хизонаи омира»*

САНАВБАР صنوبر дарахте аз ҷинси коҷ, дарахти ҷалғӯза.

Андалебони хушилҳони саҳархонӣ дуруст,
Сифати қадди ту болон санавбар хонанд. *Камоли Хуҷандӣ*

Чун ба он қомати раъно кунад оҳанги чаман,
Таъна бар сарву санавбар заданашро нигаред. *Ҳилолӣ*

САНАВБАРХИРОМ صنوبرخرام хушрафтор.

Чандон бувад карашмаву нози сиҳиқадон,
К-ояд ба ҷилва сарви санавбархироми мо. *Ҳофиз*

САНАД *а.* سند 1. ластхате, ки қарз ё ӯҳдадориии касеро таъкид мекунад, ҳуҷҷат.

Ҳар моҳе ё ду моҳе сад ҳазор танга ба номи мироб ё мири асас санад бинависанд ва бифиристанд, ки ин маблағ танга ба давлатхона равона кунад. *Аҳмади Дониш*

2. далел, бурҳон.

Зи ҳар лафз, к-омад аз ӯ дар вуҷуд,
Санад шуд дар адьён ба гуфтушунуд. *Шодӣ*

САНАМ *а.* صنم 1. бут, ҳайкале, ки аз санг, чӯб ё маъдан тарошида ё сохта, бо сангҳои қиматбаҳо оро дода, онро мепарастидаанд; 2. *маҷ.* маъшуқа, маҳбуба, ёр, дилбар.

Санамо, бе ту дилам ҳеҷ шикебо нашавад,
В-агар имрӯз шикебо шуда, фардо нашавад. *Манучеҳрӣ*

Бурд дил аз дасти ман он санами дилфиреб,
Хомаи ҷон чок шуд, рафт қарору шикеб. *Амирӣ*

САНАМПАРАСТ صنم‌پرست бутпараст.

Гуфтам: Санампараст машав, бо самад нишин,
Гуфто: Ба кӯи ишқ ҳам ину ҳам он кунанд. *Ҳофиз*

САНАМХОНА صنم‌خانه бутхона, буткада, ибодатгоҳи бутпарастон.

Ранги ҳар гунбазе ҷудогона,
Хуштар аз ранги сад санамхона. *Низомӣ*

◇ **санамхонаи ҳафтӯм** фалаки ҳафтӯм, қабати ҳафтӯми осмон.

Чун ба санамхонаи ҳафтӯм нишаст,
Риштаи зуннори Зуҳалро гусаст. *Хисрави Деҳлавӣ*

САНАХҶ‖СИНАХҶ سنخج бемории роҳи нафас, зиқуннафас, нафастангӣ.

Аз ғаму ғусса дили душмант бод
Гоҳ дар топоку гоҳе дар санахҷ. *Мантиқӣ*

САНАҲ سنه лаънат, нафрин.

Эй фурӯмояю ... бешарму хабис,
Офарида шуда аз фарьяву сардию санаҳ. *Лабибӣ*

САНГ I سنگ 1. ҷисми сахти кӯҳӣ, ки дорои хелҳо ва рангҳои гуногун мебошад.

[Дарвеш] бо худ гуфт: Ин шайх ба дониши худ ва муридони худ мағрур шудааст, бинишинам, то порае интиқом аз ӯ бикашам, «кулӯхандозро подош санг аст». *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

Ба ҳарфи номулоим заҳмати дилҳо машав, Бедил
Ки ҳар ҷо ҷинси санге ҳаст, бошад душмани мино. *Бедил*

санги бадгуҳар (ё бадгавҳар) санги нодаркор, бефоида; санги бадҷинс.

Бас, машав аз кибр санги бадгуҳар,
Шав чу хок афтода, то рӯяд хазар. *Шоҳидӣ*

Санги бадгавҳар агар косаи заррин шиканад,
Қимати санг наяфзояду зар кам нашавад. *Саъдӣ*

санги нура санги оҳак.

Ҳар кӯҳи гарон дар он танӯра
Резон зи ҳам чу санги нура. *Ҷомӣ*

санги осиё санги гирда дар осиё, ки бо гардиши худ ғалларо фишор дода орд мекунад.

Гирди худ ҳар рӯз мегардам барои донае,
Бар сар ин дастор санги осиё бошад маро. *Сайидо*

***санги оҳанкаш** санги оҳанрабо, магнит.*

Дили аъдои ӯ санг аст, лекин санги оҳанкаш,
Аз он пайкони ӯ ҳаргиз наҷӯяд ҷуз дили аъдо. *Фаррухӣ*

санги рухом санге аз ҷинси мармар; **санги сиёҳ** *д.* санги сиёҳи муқаддас дар Каъба.

Ҳоҷиву санги сиёҳ, з-он ки маро бӯсагоҳ
Ҷуз лаби маъшуқи маст ё лаби паймона нест. *Ҷомӣ*

санги хоро (*ё* **хора**) як навъ санги бисьёр сахт, гранит.

Қасам бар он дили оҳан хӯрам, ки аз сахтӣ
Ҳазор тарҳ ниҳодаст санги хороро. *Рӯдакӣ*

Моро чу мум бигдохт ин оташи муҳаббат,
То чанд бошадат дил дар сина санги хоро. *Махфӣ*

санги шарар санги чахмоқ.

Бас ки бошад ҷинси моро гармӣ аз бозори ғам,
Гӯнё дӯконе аз санги шарар дорем мо. *Туғрал*

санги шиша санге, ки аз он шиша истеҳсол карда мешавад.

Илоҷ ғайри мукофот нест золимро,
Ки санги шишаи мо шиша мешавад охир. *Шавкат*

2. санги тарозу, вазна, вазнинӣ.

Агар мӯҳтасиб гардад, онро ғам аст,
Ки санги тарозуи бораш кам аст. *Саъдӣ*

3. *маҷ*. виқор, тамкин; эътибор.

Қасеро, ки наздики ӯ санг буд,
Зи чандин сипоҳон ду сарҳанг буд. *Низомӣ*

Бо санги хеш будам дар гӯшаи сабурӣ,
Боде зи сӯят омад, аз ҷой бурд моро.
Хисрави Деҳлавӣ

ба санги кам задан ҳақир шумурдан, ночиз донистан.

Сангзан он ки зи ҷанги санг доим гап занад,
Ошиқонро бинад аз дуру ба санги кам занад.
Сайидо

4. санге, ки ба болои қабр гузошта мешавад; **зери санг овардан** *маҷ*. нобуд кардан, куштан.

Шавам гар пиёда, ба ҷанг орамаш,
Ҳам андар замон зери санг орамаш. *Фирдавсӣ*

◇ **санги роҳ** *киноя аз* монеа; халал.

Каъбаву буткада санги раҳи аҳли дил нест,
Риштаи роҳи талаброи гиреҳ аз манзил нест. *Соиб*

санги тафриқа *киноя аз* иғво ва фитна, ки аз тарафи дигарон дар миёни дӯстон андохта мешавад, нифоқ, душманӣ.

Санги тафриқа дар он маҷлис афтода, ҳар касе ба гӯшае мутаваҷҷеҳ гардиданд. *Восифӣ*

санги таҳи дандон *киноя аз* чизи ногувор, нописандида, халалрасон, музоҳим.

Ҳар кӣ дар доираи парданишинони сухан
Бе талаб пой ниҳад, санги таҳи дандон аст. *Соиб*

сангу сабӯ *киноя аз* ду чизи зидди ҳамдигар ва носозгор, ҳамчун обу оташ, оташу пунба.

Чашм агар бо дӯст дорӣ, гӯш бо душман макун,
Ошиқиву некномӣ, Саъдиё, сангу сабӯст. *Саъдӣ*

Лекин улфати пирони олуфта ба ҷавонони олуфта бйайниҳо сӯҳбати сангу сабӯст.
«Оини нигориш»

сангу сукунат тамкин, вазнинӣ, виқор.

Ба сангу сукунат барорад нафас,
Накӯшад ба таъҷил дар хуни кас. *Низомӣ*

санг додан санг ҳаво додан, санг ғуррондан, санг андохтан, санг задан ба сӯи касе.

Чун зи бонги сагон шавӣ дилтанг,
Санг баргиру деҳ сагонро санг. *Саноӣ*

санг судан роҳ тай кардан.

Ҳамон беҳ, ки гардем аз ин роҳи танг,
Гарева навардему соем санг. *Низомӣ*

санги иҷтиноб андохтан *киноя аз* дурӣ гузидан, наздикӣ накардан.

Чи медиҳӣ зи сари илтифот дил ба рақиб,
Сагест, ҷонибн ӯ санги иҷтиноб андоз. *Фузулӣ*

санг(-и қаноат) бар шикам бастан *киноя аз* гуруснагӣ кашидан; сахтӣ кашидан аз гуруснагӣ; қаноат кардан.

Ба ҷуз сангдил кай кунад меъда танг,
Чу бинад касон бар шикам баста санг. *Саъдӣ*

Чун фалохан бар шикам санги қаноат бастаем,
Санг агар дар паллаи рӯзӣ бувад, даврони мост.
Соиб

санг бар шишаи *касе* **задан** *киноя аз* нақшаҳои кори касеро вайрон кардан.

... Ки фикри суст зад бар шишаам санг,
Зи хомӣ гашт вайрон хонаи танг. *Нозим*

санг бар қандил задан *киноя аз* тира кардани айши касе, бадбахт кардан касеро.

Нест сангам ба назди кас, ки маро
Сангҳо зад замона бар қандил. *Анварӣ*

санг дар бағал (доштан) кинаи пинҳонӣ доштан, нияти зарбаи пинҳонӣ доштан.

Ин сулҳфурӯши оқибатҷанг
Дар каф қадаҳест, дар бағал санг. *Шоҳин*

санг дар даҳон андохтан *киноя аз* хомӯш шудан.

Бунафша пеши хатат қуфл бар забон андохт,
Гуҳар зи шарми лабат санг дар даҳон андохт. *Соиб*

санг дар луқмаи *касе* **ниҳуфтан** кори касеро ба мушкилӣ ва сахтӣ дучор кардан.

Бас ки дар луқмаи ман санг ниҳуфтаст фалак,
Бе тааммул нагузорам ба ҷигар дандонро. *Соиб*

санг дар мӯза афтодан *киноя аз* монеи роҳравӣ шудан, аз ҳаракат ва гардиш бозмондан; беором, беқарор шудан.

Чархро бо шарафаш санг фитад дар мӯза,
Кӯҳро бо сахаташ кайк фитад дар шалвор. *Анварӣ*

аз санг мум сохтан *киноя аз* кори ношуданӣ ва номумкинеро ба ҷо овардан; кори аҷиб ва ғариб нишон додан.

Ки чун шоҳи олам ба донои Рум
Бифармуд, то созад аз санг мум. *Низомӣ*

ба санг омадани нохун *киноя аз* пеш омадани кори нофорам.

Ба санг нохуни ҳар ташналаб, ки меояд,
Даҳони обилаи мо пуроб мегардад. *Соиб*

ба санг омадани паҳлӯ сахт азоб кашидан.

Баски омад бе туам паҳлуи осоиш ба санг,
Умрҳо шуд рахт барбастаст хоб аз чашми ман.
Шоҳин

САНГ II سنگ *шакли кӯтоҳшудаи* **фарсанг**.

Гарчанд бо ту наздикам, аз ҷумла мухлисон
Дурам, вале зи лутфи ту сад санг марҳала. *Васлӣ*

САНГАК سنگک жола, яхча.

Вайҳак, эй абр, бар гунаҳкорон
Сангаку барф борию борон. *Унсурӣ*

САНГАНДОЗ سنگانداز **1.** сангандозанда; 2. сӯрохи махсуси тирандозӣ ва ё сангандозӣ дар девори қалъа, амбразура.

Сангандозҳо ба тавре кардаанд, ки дидаи бино аз он мулоҳазаи мутаҳайир шавад.
«Таърихи Фаришта»

САНГДИЛ سنگ‌دل сахтдил, бераҳм, золим; *муқобили* **шишадил.**

Аҷаб дорам аз хоби он сангдил,
Ки халқе бихусбанд аз ӯ тангдил. *Саъдӣ*

Бут аст он сангдил, ин бас камоли мӯъҷизи ишқам,
Ки меорад ба изҳори тазаллум дар сухан ӯро.
Фузулӣ

САНГДИЛӢ سنگ‌دلی сахтдилӣ, бераҳмӣ, зулм.

САНГЗАН سنگ‌زن сангандоз; *маҷ.* таъназан.

Сангзан он ки зи ҷанги санг доим гап занад,
Ошиқонро бинад аз дуру ба санги кам занад.
Сайидо

САНГИН سنگین **1.** аз санг сохташуда.

...Ки акнун бад-ин танг ғор-андарӣ,
Гурезон ба сангин ҳисор-андарӣ. *Фирдавсӣ*

Ба дасти худ бути сангин тарошад,
Зи меҳри ӯ дили ғамгин харошад. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* вазнин.

Builds: Сози ин кӯҳсор ғайр аз нола оҳанге надошт,
Орамидан ин қадарҳо кард сангин сангро. *Бедил*

Аз хаёли қоматаш акнун асо мебоядам,
Бори сангини фироқаш карда хам дӯши маро.
Туғрал

3. *маҷ.* мушкил, душвор; **соати сангин** лаҳзаҳои душвор, вазнин, номуборак.

Дар кадомин соати сангин надонам кӯҳи ғам
Дар замини синаи мо хоксорон ҷо гирифт. *Соиб*

◇ **сангин дил, дили сангин** *киноя аз* дили бераҳм.

Сангин дили ту сахттар аз санги мармар аст,
Кӯҳи ғам аст бар дил аз он санг мар-маро.
Хисрави Деҳлавӣ

Бо дили сангинат оё ҳеҷ даргирад шабе
Оҳи оташноку сӯзи синаи шабгири мо. *Ҳофиз*

ҳарфи сангин *кинояаз* гапи сахт, сухани дағал.

Ҷанд бояд шуд зи ғафлат маркази ташнеи халқ,
Ҳарфи сангин то ба кай чун гӯши кар бардоштан.
Бедил

ҷони сангин ҷони тоқатовар.

Ҳар шаб маро барояд нола зи ҷони сангин,
Чун нолише, ки шабҳо аз осиё барояд.
Хисрави Деҳлавӣ

ҷон сангин кардан тоқат намудан.

Ҷон сангин мекунам, то зиндаам,
Мурдани Фарҳод бо хоро хуш аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

САНГИНБАҲО سنگین‌بها гаронбаҳо, қиматбаҳо.

Худованде аз ӯ сангинбаҳотар
Надорад Суманоти ҳафт кишвар. *Нозим*

САНГИНДИЛ سنگین‌دل бераҳм, сахтдил.

...Ки аз ту ҳеҷ мурувват тамаъ намедорам,
Ки кас надида зи сангиндилон мудороро. *Рӯдакӣ*

Нолаи ҷонсӯзи Хисрав, к-ӯ ба дилҳо шӯъла зад,
Раҳмате н-омӯхт он сангиндили бебокро.
Хисрави Деҳлавӣ

САНГИНДИЛӢ سنگین‌دلی сахтдилӣ; бераҳмӣ, зулм.

Аз ин сангиндилӣ бо Анварӣ бас,
Ки бе ту сангҳо бар дил ниҳодаст. *Анварӣ*

САНГИНҶОН سنگین‌جان ҷонсахт; *маҷ.* пажмурда ва беобуранг.

Бас сафолинлабу хокинруху сангинҷонам,
Оташин обу гилин ратл кунад дармонам. *Хоқонӣ*

САНГЛОХ سنگلاخ замини сахти пасту баланди пурсанг, сангистон, сангзор.

Замине ҳама рӯи ӯ санглох
Ба дидан дурушту ба паҳно фарох. *Унсурӣ*

Ниҳода фалак номи онро камох,
Раҳаш бар яке саҳмгин санглох. *Ҳотифӣ*

САНГОЗМОЙ سنگ‌آزمای бардорандаи сангҳои вазнин ҳамчун варзишгар.

Ту низ ар най марди сангозмой,
Сабуксанг шав, то намонӣ ба ҷой. *Низомӣ*

САНГОСАН *ҳ.* سنگسن каҷова.

Подшоҳ дар вақти кӯч дар сангосан хобида ва чодир бар сар меандохт. *«Таърихи Фаришта»*

САНГПУХТ سنگ‌پخت навъе аз нон, ки ба рӯи сангрезаҳои тафсида мепазанд.

[Дар дукрони нонвой] шӯри сангпухт гиребони нони тунук дарида. *«Анвори Суҳайлӣ»*

САНГПУШТ سنگ‌پشت ҷонвари хазандаи сустрафторе, ки баданаш дар косаи устухоние ҷой гирифтааст.

Овози гирудори шутур чун баланд шуд,
Дарҳол сангпушт биёмад тапон-тапон. *Сайидо*

САНГРЕЗ سنگریز резиши санг, сангборон; *кинояаз* падид омадани ҳодисаҳои душвор ва ногувор; ◇ **ин сангрез** *кинояаз* дунё.

Магар чора созам дар ин сангрез,
Чу беҷода аз санг ёбам гурез. *Низомӣ*

САНГРЕЗА سنگریزه сангҳои майда.

Яке аз бузургон Ҳорунро дид, дар хуфра сару по бараҳна бар сангрезаи гарм истода.
Аҳмади Дониш

САНГСОН سنگسان сангмонанд; *маҷ.* вазнин, босабот, устувор.

Сангсон шав дар қадам, не ҳамчу об,
Ҷумла рангомезию тардоманӣ. *Ҳофиз*

САНГСОР سنگسار **1.** сангандозӣ, сангғурронӣ.

Дар зимистон шуд дарахт аз баргу бор
Уру холӣ, нест он дам сангсор. *Шоҳидӣ*

2. *таър.* сангборон, яке аз намудҳои ҷазо, ки гунаҳгорро дар кӯчаҳо гардонда ё дар майдоне гузошта, бо сангборон мекуштанд, раҷм.

Агар ашират ва хешони ту бисьёр набудӣ, мо туро сангсор мекардем. *«Таърихи Табарӣ»*

Агар кунад хиради шишадил гаронҷонӣ,
Ба ратлҳои гарон сангсор хоҳам кард. *Соиб*

САНГТАРОШ سنگ‌تراش устое, ки аз санг ҳайкал, лавҳа ва ғ. метарошад.

Қиссаи ишқ худ равад пеши фусурдагон, вале
Сангтарош кай харад гавҳари шабфурӯзро.
Хисрави Деҳлавӣ

САНГУЛА سنگله нони орди сӯк, нони арзан.

Гуфтам, ки арманист магар хоҷа Бул-Амид,
Ки нони гандумин нахӯрад ҷуз ки сангула.
«Луғати фурс»

САНГФАРСО سنگ‌فرسا сангшикан, сангсой.

Сипоҳе ба ҳам кард чун кӯҳи Қоф,
Ҳама сангфарсою оҳаншикоф. *Низомӣ*

САНГХОР سنگ‌خوار паррандаи ботлоқии дарознӯл.

Пароканда бо мушкдам сангхор,
Хурӯшон ба ҳам шораку лоласор. *Хатирӣ*

САНГШИКАН سنگ‌شکن он кӣ санг мешиканад.

Сангзанро сангшикан лозим аст. *Зарбулмасал*

САНГӢ سنگی мансуб ба санг I; ◇ **меъдаи сангӣ** меъдаи пур.

Асири банди шикамро ду шаб нагирад хоб,
Шабе зи меъдаи сангӣ, шабе зи дилтангӣ. *Саъдӣ*

САНДАЛ I *ҳ-а.* صندل дарахти ҳамешасабзе, ки дар минтақаҳои гарм мерӯяд; чӯби он хушбӯст ва хосияти давоӣ дорад.

Сандали суда дарди сар бибарад,
Таб зи дил, тобиш аз ҷигар бибарад. *Низомӣ*

Дарахтест сандал хунук дар мизоҷ,
Пан иллати гармтабъон илоҷ. *Ҷомӣ*

Фарозаш ҳавдаче аз оҷу сандал,
Ки зар мешуд зи рашки зевараш ҳал. *Ҳозиқ*

САНДАЛ II *ю.* سندل навъе аз пойафзор.

Гирифтам, ки ҷое расидӣ зи мол,
Ки зарринн кунӣ сандалу чочала. *Унсурӣ*

САНДАЛ III||**САНДАЛӢ** سندل‖سندلی номи шаҳре дар Ҳиндустон дар «Шоҳнома».

Дигар шоҳи Сандал, ки буд номдор,
Ҳамон шоҳи Чандал гави комгор. *Фирдавсӣ*

Ба мардӣ ҷаҳонро гирифта ба даст,
Варо Сандалӣ буд ҷои нишаст. *Фирдавсӣ*

САНДАЛСАРОЙ صندل‌سرای: **(ин) сандалсарои обнусӣ** *киноя аз* дунъё.

Дар ин сандалсарои обнусӣ,
Гаҳе мотам бувад, гоҳе арӯсӣ. *Низомӣ*

САНДАЛСОЙ صندل‌سای 1. сояндаи сандал; сандалмол.

Муштариро зи фарқи сар то пой
Дарди сар диду гашт сандалсой. *Низомӣ*

2. *маҷ.* хушбӯ.

Сандалу уд ҳар суе бар пой,
Бод аз ӯ удсӯзу сандалсой. *Низомӣ*

САНДАЛӢ I صندلی чорпоя барои нишастан, курсӣ.

Чағатоӣ бар сари сандалӣ нишаста буд, фавҷе куланг дид, ки дар таярон буданд.
«Равзат-ус-сафо»

Амир он қадар хандид, ки наздик буд аз болои сандалӣ афтад. *Садри Зиё*

САНДАЛӢ II سندلی *ниг.* **сандал III.**

САНДАРӮС *ю.* سندروس 1. навъе аз моддаи шилиммонанди зардранги шабеҳ ба каҳрабо, ки аз дарахт ҳосил мешавад.

Зи гардаш ҳаво гашта чун сандарӯс,
Замин сар ба сар тира чун обнус. *Фирдавсӣ*

Хуросониён даридадирафш, нигунсоркӯс, ба лаби хушк ва рухсора чун сандарӯс... *«Равзат-ус-сафо»*

2. *киноя аз* зард; зарди моил ба сурхӣ.

...Аз ин даҳри пурҳилату пурфусӯс,
Ки гаҳ сандарӯс асту гаҳ обнус. *Хоҷу*

САНДИД صندید марди бузург, диловар.

САНДОН سندان *ниг.* **синдон.**

САНДОНШИКАН سندان‌شکن *ниг.* **синдоншикан.**

САНДОНШИКОФ سندان‌شکاف *ниг.* **синдоншикоф.**

САНДУҚ *а.* صندوق 1. қуттии калон, ки дар он чизҳо мемонанд.

Ҷунбиши хеш аз ҷое ба ҷое шавад ҷунон ки ҷома андар сандуқ бувад ва сандуқ аз ҷое ба ҷое шавад.
Ибни Сино

2. каҷоваи сандуқмонанде, ки бар пушти фил баста ба даруниш нишаста тирандозӣ мекардаанд.

Ҳазорон далерони рӯзи набард
Ба сандуқ-дар новакандоз кард. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* тобут.

Гузин кард сандуқ бар ҷои кох. *Фирдавсӣ*

сандуқи турбат сағона (сақона)-и қабр.

Тавонгарзодаеро дидам бар сари гӯри падар нишаста ва бо дарвешбачае мунозара дарпайваста, ки сандуқи турбати мо сангин аст ва китоба рангину фарши рухом андохта. *Саъдӣ*

◇ **сандуқи роз** *киноя аз* сина ва дил.

Хозини ганҷина гиреҳ кард боз,
Роз бурун рехт зи сандуқи роз. *Хисрави Деҳлавӣ*

сандуқи фалак *киноя аз* осмон.

Хадангашро гар он монеъ нагаштӣ,
Зи сандуқи фалак паррон гузаштӣ. *Ҷомӣ*

САНДУҚА صندوقه: **сандуқаи сина** қафасаи сина, сина.

Чун барқи баҳор, ки аз қавси қузаҳ ҷастан гирад, бар сандуқаи синаи пуркинаи мухолифон ... меомад ва аз пушти эшон меҷаст. *«Фатҳнома»*

САНЕЪ *а.* صنیع *ниг.* **сонеъ.**

Санеъе, гар ӯ амрфармо шавад,
Сари сарварон хоки ғабро шавад. (2) *Шодӣ*

САНИА *а.* صنیعه кори нек, некуӣ, эҳсон.

САНИЙЯ *а.* سنیه *муаннаси* санӣ; **суннати санийя** расму одати писандида.

Ин фақири ҳақири касируттақсир Нуриддини Ҳиравӣ бар суннати санийяи он ҳазрат воқеате, ки дар фатҳи Ҳирот воқеъ шуда буд, калимае чанд ба расми ёддошт бар сафҳаи замона гузошт. *«Фатҳнома»*

САНИН I *а.* سنین тез, тез кардашуда (онд ба теғ).

Ҳар куҷо боғе бувад, он ҷо бувад овози мурғ,
Ҳар куҷо мурғе бувад, он ҷо бувад тири санин.
Манучеҳрӣ

САНИН II *а.* سنین *ҷ.* **сана; санин ва аъвом** солҳо ва солҳо, солҳои бисьёр.

Сиву шаш марҳала аз мароҳили санин ва аъвом тай шудааст. *«Таърихи Фаришта»*

санину шуҳур солҳову моҳҳо; *муқ.* **шуҳур (шуҳуру санин).**

Ба кашфи румузу ба дарки умур
Надида назираш санину шуҳур. *Садри Зиё*

САНИЯ *а.* ثنیه яке аз чор дандони пеш.

САННОЪ *а.* صناع санъаткор, сонеъ, ҳунарманд, пешавар, косиб.

Аз ҳама санноъҳо, ки дар он шаҳр буд, кафшгар бештар буд. *Носири Хисрав*

Сари сонеъ ба гардун-бар фароз аст,
Салотинро ба санноон ниёз аст. *Носири Хисрав*

САНО I *а.* ثنا 1. мадҳ, таҳсин.

Чун бихонд, ҳамагон хира бимонданд, Барзӯяро саноҳо хонданд. *«Калила ва Димна»*

Ман боре бар ҳеҷ ҳоким ва волӣ сано нагӯям, агар нек бошад ва агар бад. *Аҳмади Дониш*

2. ситоиш, шукр ва сипос.

Санои пири харобот боядам гуфтан,
Ки дод бо мани махмур пои хум ҷоро. *Туғрал*

сано рондан ситоиш кардан, мадҳ кардан; ташаккур гуфтан.

САНО II *а.* سنا 1. рӯшноӣ, дурахшонӣ; 2. баландӣ, рифъат, олидараҷагӣ.

Агар аз нуфус гӯем, ба мадади маҷду сано маҷол наёбем. *«Ахлоқи Носирӣ»*

САНОАТ||СИНОАТ *а.* صناعت кори эҷодӣ; ҳунар; пеша.

Ва он мардумон, ки ин саноат [бофандагӣ] мекарданд, пароканда шуданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Кимиёе кунам туро таълим,
Ки дар иксиру дар саноат нест. *Анварӣ*

САНОАТВАР صناعتور ҳунарманд, пешавар.

Аз ҳар ҷинс саноатварон, ки андар лашкар ба кор оянд, муҳайё кард. *«Таърихи Наршахӣ»*

САНОБИЛ *а.* سنابل *ҷ.* сунбул.

Зи нӯги найзаҳои найзадорон
Шуда водӣ чу атрофи санобил. (1) *Манучеҳрӣ*

САНОГАР ثناگر санохон, мадҳ ва ситоишкунанда.

Табъат, ки кимиёи зари рӯзгори ӯст,
Бар садри рӯзгор саногар никӯтар аст. *Хоқонӣ*

САНОГУСТАР ثناگستر *ниг.* **саногӯӣ.**

Бар толеи қавиш дуогӯӣ Муштарӣ,
Бар талъати беҳиш саногустар офтоб. *Анварӣ*

Менаҳоҳӣ, ки ман зи андак саъй
Бошамат дар ҷаҳон саногустар. *Заҳири Форёбӣ*

САНОГӮЙ ثناگوی санохон, ситоишкунанда, мадҳкунанда.

САНОДИД *а.* صنادید *ҷ.* **сандид.**

Борик бо ҷамъе аз санодиду аъён ба қайд мубтало гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Қозӣ Байзовӣ дар таърих меоварад, ки Хоҷа Шамсуддини Муҳаммад ва Хоҷа Алоуддин аз санодиди Хуросонанд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

САНОДИҚ *а.* صنادیق *ҷ.* **сандуқ.**

Он гоҳ амвол ва санодиқе, ки бар мол маҳҷун буд, ба манзили худ овардам. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

САНОЕЪ I *а.* صنائع *ҷ.* **саноат||синоат.**

Китоби «Ҳадоиқ-ус-сеҳр» дар саноеи шеър таснифи ӯ [Рашидиддини Ватвот] аст. *Ҷомӣ*

САНОЕЪ II *а.* صنایع *ҷ.* **сания.**

Зинҳор хоҳандагонро ба забон наранҷонӣ, ки он биноӣ саноеи туро мунҳадим кунад. *Авфӣ*

саноеу авориф некиҳо ва бахшишҳо.

Чӣ гуна раво дорам, ки дар муқобалаи саноеу авориф ӯ тақоуду таҳовун ҷоиз шумурам. *«Равзат-ус-сафо»*

САНОЁ *а.* ثنایا *ҷ.* **сания** чор дандони пеш, ду дандони боло ва ду аз поён.

Ангушти арғанунзани румӣ ба захма-бар
Табларзаи сано ба саноё барафканад. *Хоқонӣ*

САНООТ||СИНООТ *а.* صناعات *ҷ.* **саноат||синоат.**

Мусаххарнигор аст мар-чиниёнро
Чу бағдодиёнро санооти алвон. *Носири Хисрав*

САНОР||СИНОР سنار ҷои пасти дарьё, ки киштӣ дар он ҷо ба лою гил дармонда аз ҳаракат бозмемонад.

Дамон ҳамчунон киштии морсор,
Ки ларзон бувад монда андар синор. *Унсурӣ*

САНОХОН ثناخوان 1. мадҳкунанда, ситоишгар; 2. шукркунанда, сипоскунанда.

Санохонаш аз ҳар тараф фатҳу нусрат,
Қазо дар рикобаш, қадар дар инонаш. *Савдо*

САНОЧИҚ *а.* سناجق *ҷ.* **санҷақ.**

Боз надорад инону боз намонад,
То назанад дар Яман саноҷиқи иқбол. *Манучеҳрӣ*

САНТУР سنتور асбоби мусиқии чангмонанд.

САНТУРЗАН سنتورزن он кӣ сантур менавозад.

Кабк ноқусзану шорак сантурзан аст,
Фохта найзану бат шуда танбурзано. *Манучеҳрӣ*

САНЪ *а.* صنع *ниг.* **сунъ.**

САНЪАТ *а.* صنعت 1. пеша, ҳунар; касбу шуғл.

Ӯро Монӣ гуфтандӣ ва мӯъҷизаи ӯ санъати тасвир будӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

санъат бастан ҳунар нишон додан, ҳунар ва ё фан ба кор бурдан.

Нақши девонаву тасвири ҷунунро қаламам
Санъате баст, ки гӯӣ зи Фаранг омадааст. *Савдо*

санъат кардан ҳунар ба кор бурдан.

Бад-он сурат чу санъат кард лахте,
Бичаспонид бар шохи дарахте. *Низомӣ*

2. *адш.* такаллуф дар сухан, суханоройӣ, ҳунарнамоӣ дар назму наср; **санъати лафзӣ** санъати шеърӣ, ки дар он шакли калимаҳо ба назар гирифта мешавад; **санъати лутф** санъатест, ки калимаҳои ҳамшакли гуногунмаъно дар як байт оварда мешаванд, мас. дар байти зерини Камоли Хуҷандӣ:

Гуфтам: Давои дарди диламро хате навис.
Гуфто: Давот чун бинависам, давот нест.

Давоти аввал ба маънои «давои ту» ва дуввум ба маънои «сиёҳидон» омадааст; **санъати маънавӣ** санъати шеърӣ, ки дар асоси ба назар гирифта шудани маънои калимаю ибораҳо тартиб ёфтааст ва навъҳои он ташбеҳ, талмеҳ ва ғ. аст.

САНӢ *а.* سنی *1. баланд, олӣ;* 2. баландмартаба, олиҷоҳ.

Бо синону теғ лоба чун кунӣ,
К-ӯ асир омад ба дасти он санӣ. *Румӣ*

санҷ سنج *асоси замони ҳозираи* **санҷидан.**

САНҶ سنج *ниг.* **синҷ.**

САНҶАҚ *т.* سنجق алам, байрақ, ливо, нишони фавҷ; парчам.

Шаҳон санҷақи зар барандохтанд,
Ба ховарзамин сар барафрохтанд. *Хоҷу*

САНҶИД سنجد мевае аз ҷинси уннob, ки мағзаш сафеду ордмонанд буда, пӯсти сурхи нозук дорад, ҷигда.

САНҶИДАГӮ(Й) سنجیده گو(ی) он кӣ санҷида сухан мегӯяд, пухтагап.

Ҷавонест озодаву некхӯ,
Хирадманду донову санҷидагӯ. *Садри Зиё*

САНҶИДАКОР سنجیده کار озмудакор, пухтакор.

[Уқалои ӯзбакон] аз барои барпо кардани қалъае мардумони ... санҷидакорро фармуданд, ки ҷое дарьёбед, ки то дар он ҷо қалъа барпо кунем. *«Шаҳномаи Фарғона»*

САНҶИДАН سنجیدن 1. баркашидан; вазн кардан; паймудан.

Пеши муфлис зари зиёда масанҷ,
То напечад чу аждаҳо бар ганҷ. *Низомӣ*

2. озмоиш кардан; андоза гирифтан; муқоиса кардан.

Бас зарур афтод, ки манофеъ ва мазорри ҳар ду касбро ба шумор орем, фавоид ва маҳосили ҳар ду муктасабро бисанҷем. *Аҳмади Дониш*

3. қиёс доштан, арзидан, шоён будан.

Зӯҳди ман бо ту чӣ санҷад, ки ба яғмои дилам
Масту ошуфта ба хилватгаҳи роз омадаӣ. *Ҳофиз*

сухан санҷидан тааммул карда сухан гуфтан, фаҳмида сухан гуфтан, баркаш карда гап задан.

Хирадмандон гуфтаанд: Ҳар кӣ сухан насанҷад, аз ҷавоб биранҷад. *Саъдӣ*

САНҶОБ||СИНҶОБ سنجاب 1. навъе аз ҳайвон, ки калонтар аз калламуш буда, дар ҷангалу бешазорҳо зиндагӣ мекунад; 2. пӯсти санҷоб, ки пурмӯю нарму латифи хокистарранг буда, дар либосҳо ба кор мебаранд.

Чу синҷобу қоқум, чу рӯбоҳи гарм,
Чаҳорум самур аст, к-аш мӯй нарм. *Фирдавсӣ*

Мӯинаҳо пӯшидан, мисли санҷоб, ӯ расм ниҳод. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Зи гулхан домане хокистар овард,
Ба хилват бистари санҷоб густард. *Ҷомӣ*

САНҶОБӢ سنجابی мансуб ба санҷоб.

Ҳангоми он шуд, ки хайма ва соябони санҷобии саҳоб баланд гашта аз борандагӣ тараддуд ва ҳаракат душвор гардад. *«Таърихи Фаришта»*

САОДАТ *а.* سعادت хушбахтӣ, некбахтӣ, масъудӣ, бахтьёрӣ; *муқобили* **шақоват.**

Касе, ки ёри вафодори меҳрбон дорад,
Саодати абаду умри ҷовидон дорад. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ва ҳукумат олатест, ки бад-он саодат ва некномии дунёву охират касб метавон кард. *Аҳмади Дониш*

САОДАТМАНД سعادتمند масъуд, хушбахт.

Насиҳат гӯш кун, ҷоно, ки аз ҷон дӯстар доранд
Ҷавонони саодатманд панди пири доноро. *Ҳофиз*

САОДАТНИШОН سعادت‌نشان он кӣ нишонаҳои бахту саодат аз ӯ ҳувайдост, хушбахт.

Фасоҳатбаёну балоғатқарин,
Саодатнишону шарафофарин. *Садри Зиё*

САОДАТПАРТАВ سعادت‌پرتو он чӣ нури саодат медиҳад; *маҷ.* хушбахтиовар.

Давлати сӯҳбати он шамъи саодатпартав
Боз пурсед, худоро, ки ба парвонаи кист? *Ҳофиз*

САОДАТЬЁР سعادت‌یار бахтьёр, масъуд, хушбахт.

Хез, Билқисо, саодатьёр шав!
В-аз ҳама мулки Сабо безор шав! *Румӣ*

САОДОТ *а.* سعادات *ҷ.* **саодат.**

Саодат хоҳӣ, аз одат гузар кун,
Ки тарки одат аст асли саодот. *Ҷомӣ*

Ба майдони давлат ниҳодӣ чу гом,
Гирифтӣ саодоти гетӣ тамом. *Шодӣ*

САОЛИБ *а.* ثعالب *ҷ.* **саълаб.**

Саманзор гашта диёри салоҳиф,
Чаманзор гашта виҷори саолиб. *Манучеҳрӣ*

САОЛИК *а.* صعالیک *ҷ.* **саълук.**

Абвоби хазойн кушода, нисбат ба зуафо ва мамолику [ممالیک] саолик ва мулуки мамолик [ممالک] эҳсони бешумор ба ҷой овард. *«Равзат-ус-сафо»*

САОМАТ *а.* سآمت малолат; озурдахотирӣ, сутӯҳ.

Маликро аз сӯҳбати ӯ саомат ва малолат рӯй намуда дар ҷустуҷӯи баҳона буд, то худро аз сӯҳбати он... раҳой диҳад. *«Равзат-ус-сафо»*

САПЕД||САФЕД سپید||سفید яке аз рангҳои асосӣ, ранги барф ва шир; **сапед шудани чашм** (ё **дида**) кӯр шудан; *киноя аз* хира шудани нури чашм.

Дидаи ман шуд сапед аз ҳаҷру дил торик монд,
Хонаҳо торӣ шавад, чун парда дар равзан кашанд. *Хоқонӣ*

Ҷашми гардун мешавад шабҳо сафед аз интизор,
Ҷархи бехуршед чун пири ҷавон гумкардаест. *Сайидо*

САПЕДА||САФЕДА سپیده||سفیده 1. қисми сафеди тухми мурғ, ки мағзи зарди онро печонда гирифтааст; 2. сафедадам, субҳидам.

Хурӯси кунгураи ақл пар бикӯфт, чу дид,
Ки дар шаби амали ман сапеда шуд пайдо. *Хоқонӣ*

Вале чун сафеда барорад нафас,
Ба ҷунбиш даровнд мурғон ҷарас. *Хоҷу*

Сапеда ҷоми зардеро аз он бар тоси сабз орад,
Ки аз дасти сияҳчашмон ба лаб гирӣ маи аҳмар. *Бадри Ҷочӣ*

сапедаи бом сапедадам, субҳдам.

Ба вақте омад, к-аз бохтар сапедаи бом
Ҳамебаромаду шаб буд дар ҷанохи харб. *Фаррухӣ*

сапеда дамидан а) дамидани субҳ; б) *киноя аз* сафед шудани мӯй.

Нашот он гаҳ аз ман рамидан гирифт,
Ки шомам сапеда дамидан гирифт. *Саъдӣ*

САПЕДАДАМ||САФЕДАДАМ سپیده‌دم||سفیده‌دم 1. бомдод, субҳидам, субҳ; **падид омадани сапедадам** а) дамидани субҳ; б) *киноя аз* пайдо шудани сафедӣ дар мӯй.

Чу рӯзи ҷавонӣ ба поён расид,
Сапедадам аз машриқ омад падид. *Низомӣ*

2. ҳангоми бомдод.

Дарахти гул сапедадам ба ҳар бинанда бинмояд,
Ҳар он-ч андар дили пурхуни ӯ рози ниҳон бошад. *Фаррухӣ*

Сапедадам, ки сабо бӯи дӯстон гирад,
Чаман ба зулф, ҳаво нақҳати ҷинон гирад. *Ҳофиз*

Хуш он даме, ки дарояд сафедадам зи дарам
Пур аз ситораву моҳ карда хонумони маро. *Хисрави Деҳлавӣ*

САПЕДАДАМОН سپیده‌دمان 1. дар вақти дамидани субҳ, саҳаргоҳон.

Шавам, чармаи гомзан зин кунам,
Сапедадамон ҷустани кин кунам. *Фирдавсӣ*

Сапедадамон чун насими баҳор
Хабар додӣ аз корвони татор... *Хоҷу*

2. *бомбод, субҳидам.*

Шаби тираро то сапедадамон
Биёяд, наҷӯяд ба раҳ-бар замон. *Фирдавсӣ*

САПЕДГОР سپیدگار *ниг.* **сапедкор.**

САПЕДГОРӢ سپیدگاری *ниг.* **сапедкорӣ.**

САПЕДДАСТ سپیددست 1. сахӣ, ҷавонмард, он кӣ дасташ некӣ орад; 2. *киноя аз* мӯъҷизакор.

Даҳри сапед(а)даст сияҳкосаест саъб,
Мангар ба хушзабонии ин турш мезбон. *Хоқонӣ*

САПЕДКОР||САПЕДГОР سپیدکار||سپیدگار некӯкор; хушбахт.

Хоқониё, наҷот мабину шифо мабин,
К-андар шифот иллату зояд наҷот бим,
Қ-андар шифо-т оризаи ҳар сапедкор,
В-андар наҷот мӯҳликаи ҳар сияҳгилем. *Хоқонӣ*

Чашми сияҳи сапедкорат
Дар кори ҷаҳон сияҳ баромад. *Анварӣ*

САПЕДКОРӢ||САПЕДГОРӢ سپیدکاری||سپیدگاری некӯкорӣ; хушбахтӣ.

Ҳиҷрони сияҳ гар аз туам гашт,
Он низ ҳам аз сапедкорист. *Анварӣ*

САПЕДНОМ||САФЕДНОМ سپیدنام||سفیدنام некном.

Чун Қайс сапедном гардад
В-он сайд буруни дом гардад? *Шоҳин*

САПЕДӢ||САФЕДӢ سپیدی||سفیدی 1. дорои ранги сафед будан, сафедрангӣ.

Ва чун пурсӣ, ки сиёҳӣ ва сапедӣ ва сурхӣ чиянд? *Ибни Сино*

2. *маҷ.* некӣ, росткорӣ, кори нек, хубӣ.

Сапедӣ кун ҳақиқат ё сиёҳӣ,
Ки набвад мормоҳӣ ёри моҳӣ. *Низомӣ*

◇ **ин сафедиву сиёҳиҳо** *киноя аз* ҳодисаҳои неку бади ҳаёт.

Ин сафедию ин сиёҳиҳо
Чашму тасвиру бенигоҳиҳо... *Бедил*

САПЕДҶОМА||САФЕДҶОМА سپیدجامه||سفیدجامه пайрави Муқаннаъ, ки ба муқобили истилогарони араб шӯриш карда буд.

Чун Муқаннаъ падид омад, фитнаи сапедҷомагон ба рӯстон Бухоро зоҳир шуд. *«Таърихи Наршахӣ»*

САР سر 1. калла, яке аз узвҳои бадани инсон ва ҳайвон, ки аз гардан ба боло воқеъ буда, мағз, чашм, гӯш, бинӣ, даҳон ва ғ. дар он ҷой гирифтааст.

Як шаҳру ду подшаҳ нагунҷад,
Ду сар ба яке кулаҳ нагунҷад. *Шоҳин*

сари шӯрида сари пуршӯр, сари савдоӣ.

То дил андар хами он зулфи парешон наравад,
Сари шӯридаи ман бар сари сомон наравад. *Шоҳин*

2. раис; сарвар; сардори лашгар.

Гирифтанд гирдаш диловар сарон,
Пиёда бибурдандаш он сарварон. *Фирдавсӣ*

Гуфт: Эй сари сарварони олам,
Олам ҳама тан, ту ҷони олам. *Шоҳин*

Сар нест — сомон нест. *Зарбулмасал*

3. оғоз, аввал, ибтидо; асос.

Хӯрдани май ҳар бадиерост сар,
В-он ки бадаш меҳӯрад, он худ батар. *Хисрави Деҳлавӣ*

Сари ҳамаи саодатҳо ақл аст. *Аҳмади Дониш*

сари об аввали об, ибтидо ва оғози об, сарчашмаи об.

Дур аст сари об аз ин бодия, хуш дор,
То ғули биёбон нафиребад ба саробат. *Ҳофиз*

сари роҳ канори роҳ, болои роҳ, саргаҳи роҳ.

Ҳар куҷо азми ту шуд ҷунбон ба фатҳе,
Бар сари раҳ нусрат андар интизорат. *Анварӣ*

сари чашма аввали сар задани оби чашма, манбаи об.

Сари чашма шояд гирифтан ба бел,
Чу пур шуд, нашояд гузаштан ба пил. *Саъдӣ*

4. болои чизе; рӯи чизе.

Бар сари ҳар сабза, ки пое задам,
Аз дили шӯрида навое задам. *Хисрави Деҳлавӣ*

Андар ҳисор ҳисоре дигар буд бар сари кӯҳ [ва] ҳеҷ касро бад-он ҳисор роҳ набудӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

Бар сари он кӯҳ роҳи нек танг,
К-аз убураш буд пои ваҳм ланг. *Ҷомӣ*

5. нӯги чизе, қисми интиҳои чизе (ришта, сӯзан, чӯб ва ғ.).

Риштаи дароз пайдо кунам, як сар бар пои ту бандам ва сари дигар дар пои хеш мӯҳкам созам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Мусҳафҳои Қуръон биёварданд ва бар сари найзаҳо бастанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ба рух пӯшида рӯмоли гулоболуда, бинедаш!
Сари ангушт аз хуни кабоб олуда, бинедаш! *Сайидо*

сари теғ (ё **шамшер**) дами шамшер.

Вакти зарурат чу намонад гурез,
Даст бигирад сари шамшери тез. *Саъдӣ*

Аҷаб ду чиз ба як чиз дод як чизаш;
Ба мулк дод сари теғи ӯ қарору қивом. *Унсурӣ*

6. *маҷ.* фикру андеша; қасду ирода.

Ту бар сари қадри хештан бошу ваҳор,
Бозиву зарофат ба надимон бигузор! *Саъдӣ*

Ба май иморати дил кун, ки ин ҷаҳони хароб
Бар он сар аст, ки аз хоки мо бисозад хишт. *Ҳофиз*

Дорам он сар, ки сар андар сари кори ту кунам,
Бо мани дилшуда ҳарчанд саре нест туро. *Хисрави Деҳлавӣ*

Сари шунидани ашъор дошт лола ба боғ,
Насим ин ғазал оварду хонд бар лола. *Восифӣ*

7. *маҷ.* майлу рағбат; ишқу муҳаббат.

Шунидам, ки бо бандагонаш сар аст,
Хиёнатписанд асту шаҳватпараст. *Саъдӣ*

8. бо изофа ё бо изофа ва пешояндҳо ҳамчун пешоянди номии таркибӣ бо маънои гуногун:

сари ... назди ..., пеши ..., болои...

Чун мӯр расидем сари хирмани дунон,
Парвозкунон аз ҳаваси дона гузаштем. *Сайидо*

аз сари... а) аз роҳи ..., аз рӯи ..., ба тариқи ...

Нагӯянд аз сари бозича ҳарфе,
Қ-аз он панде нагирад соҳиби ҳуш.
Вагар сад боби ҳикмат пеши нодон
Бихонанд, оядаш бозича дар гӯш. *Саъдӣ*

Хирад, ки аз сари тавфиқ мекунад инсоф,
Шавад ба дидаи таҳқиқ ин ниҳуфта аён. *Шоҳин*

б) ба сабаби ..., аз рӯи ..., аз роҳи ..., ба муносибати ...

Гар боз дигарбора бубинам, магар ӯро
Дорам зи сари шодӣ бар фарқи сар ӯро. *Анварӣ*

Ба карашмаи иноят нигаҳе ба сӯи мо кун,
Ки дуои дардмандон зи сари ниёз бошад. *Саъдӣ*

в) барои ..., ҷиҳати ...

Сарв ситода дар чаман аз сари хидматат ба по,
Наъти ту дар китобҳо сабт бувад варақ-варақ. *Заҳири Форьёбӣ*

андар сари... *ниг.* **дар сари...**; **ба сари...** назди ..., лаби ..., канори ...

Эй ҷавонмард, оби ҳайвон дар ҷаҳон ошкор аст, аммо расидан ба сари он чашма душвор аст. *Яҳьёи Себак*

бар сари... а) дар болои ..., бар болои ...; б) ба пеши ..., ба назди ...

Ҳар сабоҳе ғаме аз даври замон пеш ояд,
Гӯям ин низ ниҳам бар сари ғамҳои дигар. *Саъдӣ*

Гарчи ҳиндуст худ он зулф, чу давлат ёр аст,
Сар ниҳад бар сари зонуи ту ногаҳ-ногаҳ. *Камоли Хуҷандӣ*

в) ба пеши ..., ба назди ...

Анварӣ чун дар сари кори ту шуд,
Бар сари халқаш чи расво кардаӣ!? *Анварӣ*

Ин калимаро бар сари ҷамъ адо кардӣ. *Авфӣ*

г) дар бораи ...

Чун ки раъи шумо бар савоб аст, маро бар сари он сухан гуфтан ҳикмат набошад. *Саъдӣ*

д) дар болои ..., дар назди ..., назди болини ...

Шахсе ҳама шаб бар сари бемор гирист,
Чун рӯз омад, бимурду бемор бизист. *Саъдӣ*

дар (ё андар) сари... дар роҳи...

Макун намоз бар он ҳеҷкас, ки ҳеҷ накард,
Ки умр дар сари таҳсили мол карду нахард. *Саъдӣ*

Рӯзе андар сари кори ту кунам ҷони азиз,
Пеши болои ту боре чу бибояд мурдан. *Саъдӣ*

◇ **сари безабон** сари ҳайвон.

Сари безабон, к-ӯ ба хун тар бувад,
Беҳ аст аз забоне, ки бе сар бувад. *Низомӣ*

сари даст панҷаи даст.

Ба бозувони тавонову қуввати сари даст
Хатост панҷаи мискини нотавон бишикаст. *Саъдӣ*

сари дафтар сардафтар, саромад.

Куҷо номи асҳоби дониш баранд,
Абулфатҳи Бустӣ сари дафтар аст. *Завқии Самарқандӣ*

сари моя сармоя; молу мулк, сарват; асл ва буньёд.

Зи оғоз бояд, ки доно дуруст
Сари мояи гавҳарон аз нахуст. *Фирдавсӣ*

сари мӯй *кинoя аз* миқдори бисьёр каме.

Сари мӯе аз ин решаҳо наҷунбад, то ба кандан чӣ расад. *Аҳмади Дониш*

сари ростӣ худи ростӣ, айни рости гап.

Ҳамехост дидан сари ростӣ,
Ба кор-андарун каҷжию костӣ. *Фирдавсӣ*

сари сабз *киноя аз* хушию хуррамӣ, беғамӣ.

Дар ин чаман сари сабз он бараҳнапо дорад,
Ки чор мавсими чун сарв як қабо дорад. *Соиб*

сари сӯзане *киноя аз* миқдори каме.

Гар афтад бар эшон сари сӯзане,
Даҳанро кушоянд чун равзане. *Низомӣ*

сари хирагӣ сари пур аз савдои ботиландешӣ, шӯру ғавғо ва худсарӣ, саркашӣ.

Сари хирагӣ фитна барбаста мӯй,
Суви боҷгоҳи ту оварда рӯй. *Низомӣ*

сари хок қабр.

Агар мирам, нахоҳад кам шуд оби чашми намнокам,
Ба ҳар сӯ чашмае хоҳад равон шуд аз сари хокам. *Фузулӣ*

сари хум а) даҳани хум.

Сари хумро кушод сӯфию гуфт:
Ас-сало ҳар касе, ки ошиқи мост. *Шамси Табрезӣ*

б) қисми болоии шароб, ки дар хум мебошад.

Маҷӯй айши хуш аз даври божгуни сипеҳр,
Ки софи ин сари хум ҷумла дурдиомез аст. *Ҳофиз*

як сар а) якбора, рост.

Ҳофизо, рӯзи аҷал гар ба каф орӣ ҷоме,
Як сар аз кӯи харобот барандат ба биҳишт. *Ҳофиз*

б) тамоман, аз сар то ба по.

Дона ин ҷо ба хирмане масал аст,
Нуқта як сар китоб дар бағал аст. *Бедил*

як сар бартар будан имтиёз ва бартарӣ доштан нисбат ба касе.

Ки моҳест Меҳробро дар сарой
Ба як сар зи шоҳи ту бартар ба пой. *Фирдавсӣ*

сар ба мӯҳр тамға кардашуда, мӯҳрнок; сарбаста, пӯшида.

Он бодае, ки дар хуми ишқ аст сар ба мӯҳр,
Ҷоми дили Заҳир бар ӯ карда соғарӣ. *Заҳири Форьёбӣ*

Духтар аз ин ҳол пурсид, вазир нукта аз он рози сар ба мӯҳр боз намуд. *«Нигори дониш»*

сар ба сар тамоман, аз аввал то охир, ҳама ҷо; ҷумла; ҳама, ҳамааш.

Ба оташгоҳ чизе бекарон дод,
Ки натвон кард онро сар ба сар ёд.
Фахриддини Гургонӣ

Мар-ӯро гашт гардану сару пушт
Сар ба сар кӯфта ба коҷу ба мушт. *Унсурӣ*

сар дар нишеб ноҷойдор, бебақо; ба сӯи бадӣ ва бадбахтӣ раванда.

Зиҳӣ мулку даврони сар дар нишеб,
Падар рафту пои писар дар рикеб. *Саъдӣ*

Шиддати некон рӯй дар фараҷ дорад ва давлати бадон сар дар нишеб. *Саъдӣ*

аз сар аз нав, аз сари нав.

Ҷавон шуданд зи сар чархи пиру даҳри хариф.
Убайди Зоконӣ

аз сар то бун аз аввал то охир.

Мавҷи кариме баромад аз лаби дарьё,
Рег ҳама лола гашт аз сар то бун. *Дақиқӣ*

(аз) сар то по (ё қадам) аз сар то ба по, тамоми бадан; тамом, тамоман.

Бад-ин шеъри тари ширин зи шоҳаншаҳ аҷаб дорам,
Ки сар то пои Ҳофизро чаро дар зар намегирад.
Ҳофиз

Сар то қадами вуҷуди Ҳофиз
Дар ишқи ниҳоли ҳайрат омад. *Ҳофиз*

ба сарат қасам ба сари ту!

Ба сарат, гар ҳама олам ба сарам бикрӯшанд,
Натавон бурд ҳавои ту бирун аз сари мо. *Ҳофиз*

сару бун аввалу охир, оғозу анҷом; ҳама.

Бипурсид пас паҳлавон аз нажод,
Бад-ӯ сарву бун як ба як кард ёд. *Фирдавсӣ*

сару кор алоқа, муносибат.

Маҷлису маркабу шамшер чӣ донад ҳаме он-к
Сару кораш ҳама бо гову замин асту гуроз. *Имора*

сару кор доштан (ё будан, фитодан) алоқа доштан, муносибат доштан; дахл доштан.

Эй кош маро бо ту сару кор набудӣ,
То дидаву дил ҳар ду гирифтор набудӣ.
Хисрави Деҳлавӣ

Чунки бо кӯдак сару корат фитод,
Ҳам забони кӯдакон бояд кушод. *Румӣ*

Пир гуфт: Хари маро ба нӯхта ва побанд сару коре нест. *Саидо*

сару пой сару нӯг, аввалу охир.

Ҳалқаи гӯши туро то шудаам ҳалқабагӯш,
Ҳалқасон кори маро нест сару пой падид. *Ҷомӣ*

сару сомон, сареву сомоне басариштагӣ, саранҷомӣ; тартиб ва интизом (дар рафти кор ва зиндагӣ).

Ин ҳама ҳаст, кошкӣ боре
Кори ӯро сареву сомонест. *Анварӣ*

сару хишт ибораест, ки дар бораи одами кундфаҳм ва ё якрав гуфта мешавад.

Сари таслими ману хишти дари майкадаҳо,
Муддаӣ гар накунад фаҳми сухан, гӯ: Сару хишт!
Ҳофиз

сар андохтан а) хам кардани сар дар вақти рақс; рақс кардан.

Чу дар даст аст руде хуш, бизан, мутриб, суруде хуш,
Ки дастафшон ғазал хонему покӯбон сар андозем.
Ҳофиз

б) сарро қурбон кардан; мутеъ шудан.

Сар андоз, гар ошиқи содиқӣ,
Ту, бадзаҳра, бар хештан ошиқӣ. *Саъдӣ*

в) сарро бурида партофтан, гардан задан, куштан.

Ба каф теғ ҳар ҷонибе тохтанд,
Буриданд дасту сар андохтанд. *Сайидо*

сар афрохтан *киноя аз* фахр кардан.

Шояд, ки сар фарозӣ, то ҷовидон бинозӣ
З-он подшоҳи одил, з-он шаҳриёри доно. *Муиззӣ*

сар афшондан сарро қурбон кардан; мутеъ шудан.

Аз Араб то Аҷам ба мавлоӣ
Сар фишонем, гар бифармоӣ. *Низомӣ*

сар барбурдан а) сар боло кардан, сар бардоштан; б) сарбаланд шудан; в) *киноя аз* урфи қадими ёд кардани офтоб аз тарафи парастандагони он.

Фаридун ба хуршед барбурд сар,
Ба кини падар танг басташ камар. *Фирдавсӣ*

сар баргирифтан *чизеро* пешгирӣ кардан, монеъ шудан.

Фитнаро сар баргирифтам, чун сару кор аз ту дошт,
Ақлро сар баргирифтам, чун ба фармонат набуд.
Хоқонӣ

сар барзадан *ниг.* **сар (бар)задан; сар баркардан** а) сар бардоштан.

Ҳусни бепоёни ӯ чандон ки ошиқ мекушад,
Зумраи дигар ба ишқ аз ғайб сар бармекунад.
Ҳофиз

б) зоҳир ва пайдо шудан; бозшудан, нӯг додан, *мас.* ҷароҳат ва ғ.

Хун дар дили озурда ниҳон чанд бимонад,
Шак нест, ки сар баркунад ин дард ба ҷое. *Саъдӣ*

сар баровардан а) сар боло кардан, сар бардоштан.

Баровард сар марди бисьёрдон,
Чунин гуфт бо хисрави кордон... *Саъдӣ*

б) сабзидан, нумувв кардан, рӯидан.

Сар баровардаст, Соиб, донаи уммеди мо
Дар чунин аҳде, ки дар чашми муруввват об нест.
Соиб

в) зоҳир шудан, худро изҳор кардан, худро намоён кардан.

Чу савдо хирадро бимолид гӯш,
Наёрад дигар сар баровард хуш. *Саъдӣ*

сар баровардани мӯй аз тан сих шудани мӯй; *киноя аз* дар камоли оташинӣ ва ғазаб будан.

Барошуфта шуд шоҳ аз он зиштрӯй,
Чу теғ аз танаш сар баровард мӯй. *Низомӣ*

сар бартофтан рӯ тофтан, рӯ гардондан.

Аз он пас ки бар кина раҳ ёфтанд,
Сар аз ҷустани меҳр бартофтанд. *Низомӣ*

сар берун бурдан *аз кори касе* фаҳмидан, пай бурдан.

Осмон беҳуда сар дар ҷайби фикрат бурдааст,
Чун туе бояд, ки сар берун барад аз кори ту. *Соиб*

сар боззадан итоат накардан, гардан тофтан.

Қадаме чанд бо ман рафоқат кунӣ ва аз гуфти ман сар бозназанӣ. *Аҳмади Дониш*

сар бурдан *аз чизе* а) халос шудан.

Аз ин масоф сар он кас барад, ки чун хуршед
Ҳазор теғ ба як бор аз ниём кашид. *Соиб*

б) *кинoя аз* берун шудан аз итоат, нофармон шудан.

Забунӣ чӣ дидӣ ту бар кори мо,
Ки бурдӣ сар аз хатти пāргори мо? *Низомӣ*

сар во задан эътироз ва гардантобӣ кардан, саркашӣ намудан.

Оқилоне, ки зи занҷири ту сар во задаанд,
Ғофилонанд, ки бар давлати худ по задаанд. *Соиб*

сар гарон доштан (ё кардан) *бар (ё бо) касе* хашму ғазаб кардан, ҷанҷол ва ҳархаша намудан ба касе.

Худованди хирман зиён мекунад,
Ки бар хӯшачин сар гарон мекунад. *Саъдӣ*

Худоро, доди ман бистон аз ӯ, эй шеҳнаи маҷлис,
Ки май бо дигаре хӯрдасту бо ман сар гарон дорад.
Ҳофиз

сар гирифтан шамъро қайчӣ кардани нӯги сӯхтаи пилтаи шамъ.

Хилвати ишқ куҷо, нағмаи Мансур куҷо,
Кист, ин шамъи парешоншударо сар гирад? *Соиб*

сар дарбохтан ҷон фидо кардан, худро қурбон намудан.

Яке гуфто: Сари ман гӯи худ соз,
Ки сар дарбозаму гардам сарафроз. *Ҳилолӣ*

сар даровардан *бо касе* ба касе майл кардан, лутфу марҳамат кардан.

Агар сар дароранду ёвар шаванд,
Ба мо ҷониби шаҳр раҳбар шаванд,
Ба эшон шубонем, то зиндаем,
Вагарна ҳамон гурги даррандаем. *Сайидо*

сар додан а) худро фидо кардан, худро қурбон кардан.

Домони ту, эй бути ситамгар,
Сар медиҳаму намедиҳам сар.*

б) раҳо кардан; равон кардан.

Саманди ҷилваро сар додаиву ман зи дунболат,
Ба ин бедасту по гар дасту по гардӣ, чӣ хоҳад шуд?
Сайидо

сар доштан а) майл доштан, хоҳиш доштан.

Ман бар сари онам, ки ба зулфи ту занам даст,
То сунбули зулфи ту чӣ сар дошта бошад. *Соиб*

б) сар кардан, оғоз кардан.

Ман аввал, ки ин кор сар доштам,
Дил аз сар ба якбор бардоштам. *Саъдӣ*

сареву сирре доштан *бо касе* савдои ишқу муҳаббат доштан бо касе.

Дар унфувони ҷавонӣ, чунон ки афтад ва донӣ,
бо шоҳиде сареву сирре доштам. *Саъдӣ*

сар train дуздидан а) *кинoя аз* сар фурӯ кардан (аз хиҷолат ва ғ.).

Ба гиребони тааммул сари худ дуздидан
Садафи гавҳари якдонаи хомӯшон аст. *Соиб*

б) *кинoя аз* сарпечӣ кардан, қабул накардани фармон.

Зиндагонӣ шеваи аҷз аст, бояд пеш бурд,
Нест сар дуздидан аз пушти дуто муздурро. *Бедил*

сар (бар)задан а) сар берун овардан, пайдо шудан, зуҳур кардан; ошкор шудан.

Ҳар он кас, ки аз бора сар барзадӣ,
Замона сарашро ҳаме дарзадӣ. *Фирдавсӣ*

Ногоҳ он сир рӯзе сар барзад ва ба гӯши Искандар расид. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

Сар зад зи ҷоки паҳлуи ман оташи дарун,
Ман мурғи оташинпарам, ин аст боли ман. *Фузулӣ*

б) сабзидан, нумув кардан.

Сокӣ, биё, ки домани дил шуд канори шох,
Зад чун ҷаноби ғунча сар аз ҷӯйбори шох. *Шавкат*

в) тулӯъ кардан; баромадан, пайдо шудан.

Ҳар субҳ, к-офтоби рухат сар занад зи ҷайб,
Гар ман чу субҳ ҷок занам ҷайби ҷон, чӣ айб?
Ҷомӣ

Чу хур барзадӣ сар зи нилӣ равоқ,
Алам баркашидӣ зи пирӯза тоқ. *Хоҷу*

г) маломат ва сарзаниш кардан.

Эй порсо, чӣ сар занияm з-он ки майфурӯш
Сад кӯза бар сари мани тавбашикан задаст.
Хисрави Деҳлавӣ

д) сар бурӣдан, куштан.

Аз камоли ғайраташ он тундхӯи кинаҷӯ
Сарқашонро сар заду дар мулки дил танҳо нишаст.
Ибни Ямин

сар кардан шурӯъ кардан, оғоз намудан, иқдом намудан.

Ба ҳавас шуғли ишқ сар кардам,
Боле аз мавҷи шӯъла тар кардам. *Бедил*

сар кашидан а) сарбаланд шудан бо нозу ифтихор.

То кай ба хубӣ сар кашад сарви саҳӣ дар бӯстон,
Бигзар ба боғу ҷилва деҳ сарви баланди хештан.
Ҷомӣ

б) рӯ тофтан, гардантобӣ кардан.

Ман, ки боре сар ба ришват медиҳам,
Зулфи ту бо ин ҳама сар мекашад. *Анварӣ*

в) қурбон кардан; пешкаш кардан.

Дар пои ту сар кашам ба тӯҳфа,
Дар пеши ту ҷон кунам ба фармон. *Хоқонӣ*

сар кашидан *аз чизе* пайдо ва ҳувайдо шудан аз чизе; гул кардан, инкишоф намудан.

... Ки аз қаддаш назокат сар кашида,
Латофат чун гулаш дар бар кашида. *Ҳозиқ*

сар кашидан *ба ҷое* а) расида омадан ба ҷое; ноил ва комьёб шудан.

Ибни Ямин, ба манзили мақсуд сар кашид,
Ҳар кас, ки по ниҳод бар ин остони мо.
Ибни Ямин

б) сар ба дарун кашидан, сар фурӯ бурдан; сар пинҳон кардан ба ҷое, канорагирӣ кардан, бо касе кордор нашудан.

Ман, ки қонеъ шудам ба донаи хеш,
Сар кашам чун садаф ба хонаи хеш. *Низомӣ*

Ба ҷаҳон намонда ҳаргиз қадаре зи меҳрубонӣ,
Сари худ кашидам охир ба диёри бенишонӣ.
Сайидо

сар кашидан *бар касе* исьён кардан, ҷангҷӯӣ кардан бо касе.

Мабодо, ки бар якдигар сар кашанд,
Ба пайкор шамшери кин баркашанд. *Саъдӣ*

сар кашидан *бо касе* баробарӣ кардан бо касе, баробар қад барафрохтан бо чизе.

Ту сарви навӣ, хасм—беди куҳун,
Куҷо сар кашад бед бо сарвбун? *Низомӣ*

сар кӯфтан (ба дар) сар даровардан, даромадан; паноҳ бурдан.

На даре ҳеҷ саре хоҳам кӯфт,
На баре ҳеҷ баре хоҳам дошт. *Хоқонӣ*

сар ниҳодан а) сар фурӯ андохтан, сар хам кардан, мас. аз беҳушӣ ё мастӣ.

Эй дареғо, ки ҳарифон ҳама сар биниҳоданд,
Бодаи айш асар карду ҳама афтоданд.
Шамси Табрезӣ

б) итоат кардан, фармонбардор шудан.

Чун шуморандам амину муқтадо,
Сар ниҳандам ҷумла, ҷӯянд эҳтидо. *Румӣ*

в) сарро тарк кардан, худро фидо кардан, қурбон кардан.

Бинеҳ сар, гар дар ин ҷо ту намегунҷӣ, ки дар сӯзан
Агар ришта намегунҷад, аз он бошад, ки сар дорад. *Шамси Табрезӣ*

г) мурдан, вафот кардан.

Бад-ин доира ҳар ки по дарниҳад,
Чу давраш ба охир расад, сар ниҳад. *Ҷомӣ*

д) баромада рафтан, равона шудан.

Аз сӯҳбати ёрони Димишқам малолате падид омада буд, сар дар биёбони Қудс ниҳодам ва ба ҳайвонот унс гирифтам. *Саъдӣ*

сар овардан *бо касе* мувофиқат ва созиш намудан, майлу рағбат пайдо кардан ба касе.

Чу иқболи малик бо ман сар орад,
Чунин бисьёр сайд аз дар дарорад. *Низомӣ*

сар овардан *чизеро* гузарондан, ба поён расонидани чизе.

Ба ширинӣ сар орад навбаҳори зиндагониро,
Чу занбӯри асал онро, ки манзил мухтасар бошад.
Соиб

сар овардан дар каманди *касе* таслим ва мутеъ шудан *ба касе.*

Нагашта чу гул пойбанди хасон,
Наёварда сар дар каманди касон. *Ҷомӣ*

сар омадан а) тамом шудан, ба охир расидан; хотима ёфтан.

Сар омад чун замони ноумедӣ,
Ба хобе Юсуф аз зиндон барояд. *Соиб*

б) саромад шудан, аз ҳама боло шудан, мумтоз гардидан.

Яке дар санъати куштӣ гирифтан сар омада буд, се саду шаст банди фохир донистӣ. *Саъдӣ*

сар паст афгандан сар хам намудан, таъзим кардан.

Қасе, к-ӯ ҷавон буд, тоҷе ба даст
Бари қайсар омад, сар афганда паст. *Фирдавсӣ*

сар паст кардан иззату эҳтиром кардан.

З-ин пеш надод фурсатам даст,
Қ-андар қадамат саре кунам паст. *Шоҳин*

сар печидан рӯ тофтан, рӯй гардондан, рад кардан.

Агар сулҳ хоҳад адӯ, сар мапеч,
Вагар ҷанг ҷӯяд, инон бармапеч. *Саъдӣ*

сар пеш доштан а) сар хам кардан; мағлуб шудан.

Бияндеш аз он пашшаи нешдор,
Ки Намрудро гуфт: Сар пеш дор! *Низомӣ*

б) мағлуб кардан касеро.

Чу душман дуӣ дар сари хеш дошт,
Замона сарашро ҳамон пеш дошт.
Хисрави Деҳлавӣ

сар ситондан ҷазо додан; куштан.

Бад-он то фиристем наздики шоҳ,
Чи саршон ситонад, чи бахшад гуноҳ. *Фирдавсӣ*

сар тофтан сарпечӣ кардан, саркашӣ кардан, нофармонӣ кардан.

В-ар худ сар аз ин сухан битобӣ,
Бешубҳа сазои хеш ёбӣ. *Шоҳин*

Чу иқболаш аз дӯстӣ сар битофт,
Ба ноком душман бар ӯ даст ёфт. *Саъдӣ*

сар фаро овардан (ба) гӯши *касе* ба таги гӯши касе наздик шудан барои оҳиста гап задан.

Сар фаро гӯши ман оварду ба овози ҳазин,
Гуфт, к-эй ошиқи деринаи ман, хобат ҳаст? *Ҳофиз*

сар фуруд овардан хиҷил шудан, мулзам шудан; таслим шудан, мутеъ гардидан.

Бад-он поя будӣ ғаюру далер,
Ки инъоми шаҳро шумурдӣ ҳақир.
Зи ҳиммат сари хеш ҳаргиз фуруд
Наёвард, илло ба ваҳйи вадуд. *Садри Зиё*

сар хоридан мусоҳила кардан, баҳонаҷӯӣ кардан; таваққуф кардан, таъхир кардан.

Шабу рӯз Баҳром пеши падар
Ҳаме аз парастиш нахорид сар. *Фирдавсӣ*

сари *касе* **аз хок бардоштан** касеро аз хорию мазаллат баровардан, ҳимоят ва тақвият кардан.

Он ки мегирьяд ба ҳолам, чашми хунини ман аст,
В-он ки бардорад сарам аз хок, болини ман аст.
Сайидо

сари ёрӣ доштан (*ё будан*) фикри дӯстӣ доштан.

Бинол, булбул, агар бо манат сари ёрист,
Ки мо ду ошиқи зорему кори мо зорист. *Ҳофиз*

сари паймон доштан ба вафодорӣ бар аҳд майл доштан.

Ба даври он лаби майгун маҷӯ паймони зӯҳд аз ман,
Сари паймон надорам, бар сари паймона хоҳам шуд.
Ҳилолӣ

сари расан боз ёфтан нӯги калобаро ёфтан; *киноя аз* тариқи ҳалли масъалаи мураккаберо ёфтан.

Ҳар кас ба шуғли хеш фурӯ рафт, боз ёфт
Аз рои неку бар(а)кати хоҷа сари расан. *Фаррухӣ*

аз даст берун рафтани сари ришта сарриштаи кореро аз даст додан, қобилияти идора кардани кореро аз даст додан.

Нарафтааст сари риштае зи даст бурун,
Сар аз даричаи гавҳар чаро ба дар накунӣ? *Соиб*

сари роҳи *касе* **гирифтан** пеши роҳи касеро гирифтан, монеъ шудан.

Раҳимхон ... сари роҳи онро [амири Бухороро] гирифта хост, ки ҷанг намояд.
«Шаҳномаи Фарғона»

сабз будани сари *касе* шоду хуррам, зинда ва хушу беғам будани касе, поянда будани касе.

Сарат сабз бодо, дилат шодмон,
Тани пок дур аз бади бадгумон! *Фирдавсӣ*

сари худ (*ё* **хеш) гирифтан** аз паи кори худ рафтан.

Қасе гуфташ: Акнун сари хеш гир,
В-аз ин саҳлтар матлабе пеш гир! *Саъдӣ*

сари *касе* (*ро*) **хӯрдан** *киноя аз* дучори ҳалокат кардан, боиси ҳалокат гаштан, нобуд кардан (шудан).

Аз ҷаҳон гум шуда меҳри падару фарзандӣ,
Варна Рустам ба чӣ боис сари Сӯҳроб хӯрад?
Сайидо

Мӯҳр зан бар даҳани ханда, ки дар базми ҷаҳон
Сари худ мехӯрад он писта, ки хандон бошад.
Соиб

сари ҳамьён ба барги гандано бастан *киноя аз* кушодадаст ва саҳӣ будан, исрофкор будан.

Бузургӣ ҳоҳӣ ар, дил дар сахо банд!
Сари ҳамьён ба барги ганд(а)но банд! *Низомӣ*

сар аз гиребони вуҷуд берун овардан пайдо шудан, ба дуньё омадан, таваллуд ёфтан.

Вақти он кас хуш, ки чун барқ аз гиребони вуҷуд
Сар бурун оварду бар вазъи ҷаҳон хандиду рафт.
Соиб

сар аз оби бегона шустан бо зӯрӣ тасарруф кардани молу мулки дигаре.

Сар он гаҳ тавон з-оби, бегона шуст,
Ки аз хуни худ даст шӯяд нахуст.
Хисрави Деҳлавӣ

сар аз пой надонистан сахт маст будан, масти лояъқил будан.

Мастони ман ишқ сар аз пой надонанд,
Дар чист дар ин ҳодиса, девор кадом аст.
Ибни Ямин

сар аз савлаҷони *чизе* **тобидан** саркашӣ кардан, итоат накардан.

Агар сар аз савлаҷони авомир битобад, ... монанди гӯй дар олам саргардон шавад.
«Равзат-ус-сафо»

сар аз сари зонуи фикр нагирифтан ба муроқиба ва ба фикру андеша фурӯ рафтан.

Магир аз сари зонуи фикр сар, зинҳор,
Ки ғунча ҳар чӣ талаб кард, дар гиребон ёфт.
Соиб

сар аз хеш баровардан фақат худро шинохтан, бо худ маҳдуд будан.

Бедил чаманорои гиребони хаёл аст,
Ёрам нашавад он, ки сар аз хеш барорад. *Бедил*

сар аз як гиребон баровардан муттафиқан кор кардан, бо ҳам муттафиқ будан.

Ба ҳам деву парӣ, ҳайвону инсон
Бароварданд сар аз як гиребон. *Бадрӣ*

сар аз ҳадди паймон берун бурдан аҳд гусастан, паймон шикастан.

Забонам чу бар аҳд шуд раҳнамун,
Набурдам сар аз ҳадди паймон бурун. *Низомӣ*

сар аз ҷайби *чизе* **баровардан** таваҷҷӯҳ намудан.

Як бор сар барор зи ҷайби қабои ноз,
Дасти маро бубин — ба гиребон чӣ мекунад. *Соиб*

сар ба бистар кардан сар ба болин гузоштан, хобидан.

Рафт дар коху ҷома дигар кард,
Рахт барбасту сар ба бистар кард.
Хисрави Деҳлавӣ

сар ба гард даромадан *киноя аз* нобуд шудан, мурдан.

Фурӯ мирад уммедворӣ зи мард,
Ки ҳамсолро сар дарояд ба гард. *Низомӣ*

сар ба гиребон кашидан хомӯш шудан, садо набаровардан; ба фикру андеша фурӯ рафтан.

Мурғон чу ғунча сар ба гиребон кашидаанд,
Он гул магар ба сайри гулистон баромада. *Сайидо*

сар ба гоз додан (*ё* **овардан**) сар ба буридан додан.

Чу шамъ бод бадандеши ту зи шаб то рӯз
Ба гоз дода сар аз сӯзу тан ба сӯзу гудоз. *Сӯзанӣ*

Гар ин мардро сар ба гоз оварӣ,
Бад-ин марз ранҷи дароз оварӣ. *Фирдавсӣ*

сар ба зону гузоштан (*ё* **доштан, мондан**) ба фикру хаёл фурӯ рафтан; муроқиба кардан.

Умрҳо шуд, ки сари хеш ба зону дорам,
Ғунчахусбист маро кор паи пераҳане. *Сайидо*

Агар даҳ маҳ гузорам сар ба зону,
Нагардад қатъ васфи нохуни ӯ. *Ҳозиқ*

сар ба кафи даст ниҳодан сарро дареғ надоштан, аз ҷон гузаштан.

Чун теғ кашад ишқ ба хунрезии ошиқ,
Ҳар кас, ки ниҳад сар ба кафи даст, шуҷоъ аст.
Махфӣ

сар ба(р) осмон судан *киноя аз* ба камоли ифтихор ва сарфарозӣ расидан.

Раҳравоне, ки инчунин буданд,
К-аз замин сар бар осмон суданд... *Низомӣ*

сар ба Парвин кашидан (*ё* **барафрохтан**) ниҳоят сарбаланд намудан, сарафроз гардонидан, шӯҳрат додан.

В-аз он рӯй лашкар суви Чин кашид,
Сари номдорон ба Парвин кашид. *Фирдавсӣ*

Аз ин сон яке шорсон сохтам,
Сарашро ба Парвин барафрохтам. *Фирдавсӣ*

сар ба пеш афкандан а) ба фикр ғӯта хӯрдан, ғарқи хаёл шудан.

Ҳама сарҳо ба пеш афканда буданд,
Ба фикри назм торе канда буданд. *Ҳозиқ*

б) сар хам кардан (аз хиҷолатмандӣ ва ғ.).

Бо ҷуворикори шӯхе гуфтамаш ҳарфе ба дард,
Сар ба пеш афканду аз шармандагӣ боло накард.
Сайидо

сар ба роҳ кардан мураттаб кардан, ба ҷо овардан.

Бурҳонулмулк он рӯзи тамом дар хонаи худ умури фармудаи шоҳро сар ба роҳ мекард.
«Хизонаи омира»

сар ба сар гӯш гардидан тамоми диққати худро мутаваҷҷеҳи чизе кардан, бо диққат гӯш кардан.

То ҳарфе аз ӯ шунида дар гӯш,
Гардида зи шавқ сар ба сар гӯш. *Ҳилолӣ*

сар(ро) ба сар овардан зинда ва сиҳату саломат мондан.

Забон банд кун, то сар орӣ ба сар,
Забон хушк беҳ ё гулӯгоҳ тар? *Низомӣ*

сар ба(р) чарх (*ё* **гардун**) **судан** сарбаланд будан, ифтихор кардан.

Ситора, ки бар чарх соял сараш,
Зада сиккаи «абдуҳу» бар дараш. *Низомӣ*

сар ба ҷайб бурдан хомӯш мондан, аз мардум дурӣ ҷустан.

Сар ба ҷайб чун ғунча бурдаам дар ин гулшан,
Қонеам ба хуни дил, айши бебадал дорам. *Сайидо*

сар бар бод додан худро ба ҳалокат дучор кардан.

Чу писта зуд сари хеш медиҳад бар бод,
Ҳар он ки рахнаи лабро намекунад масдуд. *Соиб*

сар бар остона задан таъзим кардан, зиёрат кардани остона.

Охируламр пеши даргоҳаш
Ҷумлагӣ сар бар остона заданд. *Заҳири Форьёбӣ*

сар бар (*ё* **дар, андар**) **хати** *касе* **ниҳодан** (*ё* **задан, овардан**) изҳори итоат ва фармонбардорӣ кардан.

Ҳамеша бари хатти ӯ сар заданд,
Дам аз меҳри шоҳи Сикандар заданд. *Низомӣ*

Агар сар ниҳад бар хатат сарваре,
Чу некаш бидорӣ, ниҳад дигаре. *Саъдӣ*

Он кас ки чун қалам наниҳад бар хати ту сар,
Дар дастмоли ҳодиса монанди мистар аст.
Бадри Чочӣ

В-ар з-он ки сар андар хати ҳукми ту наёрад,
Ногаҳ сари шамшери ту умраш ба сар орад.
Муиззӣ

сар дар гилем кашидан а) сар дар гиребон кашидан; сар дар ҷома печидан; б) хомӯш нишастан; канорагирӣ кардан.

Аҳмақон сарвар шудастанду зи бим
Оқилон сарҳо кашида дар гилем. *Румӣ*

сар дар гиребон бурдан хомӯш мондан, таслим шудан, итоат кардан.

Ба таслим сар дар гиребон баранд,
Чу тоқат намонад, гиребон даранд. *Саъдӣ*

сар дар гиребони адам кашидан маҳв гардидан, нобуд шудан, мурдан.

Имшаб, эй шамъ, аз сари болини беморон марав,
Бедиле сар дар гиребони адам хоҳад кашид.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

сар дар домани *касе* **андохтан** паноҳ овардан ба касе.

Магар дар домани хуршед андозад сари худро
Вагарна чашми шабнам сер аз гулзор кай гардад?
Соиб

сар дар канор мондан ба фикру хаёл фурӯ рафтан.

Аз парешонӣ чу сунбул мондаам сар дар канор,
Гаштаам мӯеву фикри он миён дорам ҳанӯз.
Сайидо

сар дар кулоҳи *касе* **ниҳодан** тобеъ ва фармонбардор будан.

Ниҳоданд сар дар кулоҳаш ҳама,
Ба ҷон хокбӯсони роҳаш ҳама. *Ҳотифӣ*

сар дар осмон афрохтан баланд бардошта шудан; баландмартаба шудан; **сар дар пераҳан доштан** пинҳон будан, пӯшида будан.

Гули нашкуфтаам, умрест сар дар пераҳан дорам,
Тамошои чаман рафтаст берун аз димоғи ман.
Сайидо

сар дар пеш афкандан ба фикру хаёл фурӯ рафтан.

Шоҳи қаландарон чун ин достон шуниданд, фурсате тӯлонӣ сар дар пеш афканданд ва дар муроқаба рафтанд. *Садри Зиё*

сар дар пеш будан боадаб будан, бошарму ҳаё будан.

Саре, к-ӯ аз ҳаё дар пеш бошад,
Ба исмат посбони хеш бошад. *Ҳилолӣ*

сар дар роҳи *чизе, касе* **будан** садқа ва қурбони чизе, касе шудан, фидо шудан.

Сар, ки на дар роҳи азизон бувад,
Бори гаронест кашидан ба дӯш. *Саъдӣ*

сар (ан)дар сари *чизе* **кардан** худро қурбон кардан дар роҳи чизе.

Он кас, ки ба динору дирам хайр наяндӯхт,
Сар оқибат андар сари динору дирам кард. *Саъдӣ*

сар дар ҳаво шудан ошуфтадил ва парешондимоғ шудан, ошуфтаҳол гардидан.

Доштам чун сарв аз озодагӣ уммедҳо,
Ман чӣ донистам, чунин сар дар ҳаво хоҳам шудан. *Соиб*

сару даст барафшондан *аз чизе* тарк кардани чизе, аз баҳри чизе гузаштан.

Агар дарвеш бар ҳоле бимондӣ,
Сару даст аз ду олам барфишондӣ. *Саъдӣ*

сару по гум кардан *киноя аз* ҳайрон ва саросема шудан.

Фиристода з-он посухи мағздор
Сару пой гум кард бемағзвор. *Хисрави Деҳлавӣ*

аз сари *чизе* **бархостан** аз баҳри чизе гузаштан, чизеро тарк кардан.

Анварӣ, аз сари ҷаҳон бархез,
Ки на маъшуқаи вафодор аст. *Анварӣ*

Пой дар талаби ту ниҳодаам, аз сари сар бархостаам. *Авфӣ*

аз сар берун кардан аз фикр баровардан, дар бораи чизе дигар фикр накардан.

Фикри рӯзи оянда кардаам зи сар берун,
Аз абад наметарсам, бим аз азал дорам. *Сайидо*

аз сар гирифтан аз нав ибтидо кардан, аз сари нав шурӯъ намудан.

Ҳеҷ рӯзе маро ба сар н-омад,
То дилам ишқи ӯ зи сар нагирифт. *Анварӣ*

аз сар гузар кардан аз баҳри сар гузаштан, тарки сар намудан, қурбон кардани сар.

Агар дорӣ вафо, аз сар гузар кун,
Ки фикри сар дар ин раҳ бевафоист. *Ибни Ямин*

аз сари *чизе* **гузаштан** аз баҳри чизе (гуноҳе) гузаштан, сарфи назар кардан.

[Се рафиқ] мутаҳайир фурӯ монданд: на ҳимматти он ки аз сари зар бигзаранд... ва на қуввати он ки бо ҳамдигар қисмат намоянд.
«Анвори Суҳайлӣ»

Ҳон, аз сари хуни ӯ гузар кун,
Бемории чашми ӯ назар кун! *Шоҳин*

аз сари паймон рафтан аҳду паймон шикастан.

Зоҳиди хилватнишин дӯш ба майхона шуд,
Аз сари паймон бирафт, бо сари паймона шуд.
Ҳофиз

аз сар пой сохтан бо шитоб гурехтан.

Қиморе занам бар сари пой в-онгаҳ
Зи сар пой созам, ба по мегурезам. *Хоқонӣ*

аз сар рафтан саршор ва лабрез шудан.

Баҳри деги сард оташ меравад,
Не бад-он ки ҷӯшаш аз сар меравад. *Румӣ*

аз сари *касе* **рафтан** *киноя аз* мурдан, вафот кардан.

Маро бошад аз дарди тифлон хабар,
Ки дар тифлӣ аз сар бирафтам падар. *Саъдӣ*

ба девор расидани сари *касе* азобу машаққат кашида таҷриба ҳосил кардан.

Аз кӯчаи он зулф кӣ солим ба дар ояд?
Қ-он ҷо сари хуршед ба девор расида. *Соиб*

ба сар афгандан сарнагун кардан.

Гӯшаи майхона, эй зоҳид, *ба чашми кам мабин,*
Ҳар кӣ он ҷо по ниҳад, ӯро ба сар меафганад.
Сайидо

ба(р) сар афтодани *чизе* дар азоби чизе мондан, ба тоқат маҷбур шудан, аз чизе азоб кашидан, ба фалокате дучор омадан.

Шӯхи камонгари ман дил шуд нишонаи ӯ,
Афтод бар сари ман савдои хонаи ӯ. *Сайидо*

ба сар бардоштан ҳурмат кардан, хеле эҳтиром нишон додан.

Шӯхи ионкаш ошиқони хешро хонад падар,
Нонталабро аз сари ихлос бардорад ба сар.
Сайидо

ба(р) сар будани ҳавои *касе, чизе* дар фикри касе ё чизе будан, аз сар берун нашудани фикри касе ё чизе.

Ё раб, ки ҳавот бар сарам бод,
Чун ҳаст, аз он фузунтарам бод! *Шоҳин*

ба сар бурдан а) ба сар бардошта кашондан.

Ринди шаробхор б а с а р м е б а р а д сабӯ,
Мо ҳам бар он сарем, ки бо ӯ ба сар барем.
Камоли Хуҷандӣ

б) гузаронидан, рӯзгор гузаронидан; зиндагонӣ кардан.

Шахсе буд, ки бештар умр дар роҳзанӣ ва дуздӣ ба сар бурда. *Авфӣ*

Дар ақсои олам бигаштам басе,
Ба сар бурдам айём бо ҳар касе. *Саъдӣ*

в) то ба охири роҳ омада расидан, тай кардан.

Пиёдаи оҷ арсаи шатранҷро ба сар мебарад, фарзин мешавад, яъне беҳ аз он мешавад, ки буд; пиёдагони ҳоҷ бодияро ба сар бурданду батар шуданд.
Саъдӣ

ба сар давидан бо камоли сидқу садоқат ба хизмат шитофтан, бо ҷону дил ба иҷрои коре шитофтан.

Аз дӯст як ишорат, аз мо ба сар давидан.
Яҳёи Себак

ба сар давон овардан бо камоли шитоб, ба таври маҷбурӣ кашола карда овардан.

Ҳар он ки саркашие бо ту кард, гардунаш
Ба даргаҳи ту зи ногаҳ ба сар давон овард.
Убайди Зоконӣ

ба сар даромадан сарнагун афтодан, сарозер афтидан.

Қорҳо ба сабр бароядва мустаъҷил ба сар дарояд.
Саъдӣ

ба сар овардан ба поён расонидан, тамом кардан.

В-ар з-он ки сар андар хати ҳукми ту наёрад,
Ногаҳ сари шамшери ту умраш ба сар орад.
Муиззӣ

ба сар омадан ба охир расидан, анҷом ёфтан, тамом шудан.

Ҳеҷ рӯзе маро ба сар н-омад,
То дилам ишқи ӯ зи сар нагирифт. *Анварӣ*

ба сар расидан тамом шудан; ба анҷом расидан.

Ба лаб расид маро ҷону барнаёмад ком,
Ба сар расид умеду талаб ба сар нарасид. *Ҳофиз*

ба сар рафтан гузаронда шудан.

Авқоти хуш он буд, ки бо дӯст ба сар рафт,
Боқӣ ҳама беҳосилию бехабарӣ буд. *Ҳофиз*

ба сар роҳ сипардан бо камоли итоат ва аз дилу ҷон бо шитоб рафтан.

Ман аз баҳри ин номаи шоҳро
Ба фармон ба сар биспарам роҳро. *Фирдавсӣ*

ба сар шудан а) ба охир расидан, тамом шудан.

Дар шаби торики ҳиҷронам ба сар шуд рӯзгор,
Чун тавон кардан, ки шамъи бахти моро нур нест.
Хисрави Деҳлавӣ

б) ба ҳол омадан; ба сару сомон шудан.

Гар дилам з-ин ҳавас б а с а р н а ш а в а д,
Сар шавад, в-ин ҳавас ба сар нашавад. *Низомӣ*

ба сар ҷо додан камоли иззату ҳурмат ба ҷо овардан.

Ҳар кӯҷо афтодае бинам, ба сар ҷо медиҳам,
Хори ин саҳро гули рӯи сабад бошад маро.
Сайидо

бар сари *касе* **гузар доштан** аз аҳволи касе хабар гирифтан.

Маҷнун, ки ба ҳар тараф назар дошт,
Бар ҳар сари куштае гузар дошт. *Шоҳин*

бар сари чашми *касе, чизе* **будан** мақбул ва писандида будан; мӯътабар ва иззатманд будан.

Ҳамеша бар сари чашми ҷаҳон бувад ҷояш,
Тавонад он ки чу абрӯ ба ҳам ду мисраъ баст.
Соиб

бар сари шамъ доман афшурдан *киноя аз* шамъро хомӯш кардан.

В-ар бар сари шамъ доман афшурд,
Аз соҳиби хона молу ҷон бурд... *Шоҳин*

(ан)дар сар овардан ба сар кашидан, пӯшидан.

Чун паранди бедгун бар рӯй пӯшад марғзор,
Парниёни ҳафтранг андар сар орад кӯҳсор.
Фаррухӣ

дар сар шудан нобуд шудан.

Ҳеҷ кас ҳамчу тоҷвар, нашуданд,
Ҳама дар сар шуданду сар нашуданд. *Низомӣ*

ҳама сар гӯш сохтан саропо гӯш шудан; бо тамоми диққату эътибор гӯш кардан.

Бар нағмаи рубоб ҳама сар масоз гӯш,
Бар соғари шароб машав ҷумла дида тан!
Бадри Чочӣ

САРА سره **1.** хуб, нағз, писандида.

Сухане хубу нуктае сара гуфт. *Ҷомӣ*

Қазоро Алоуддавла ҳамон соат даррасид, хидмат кардам; гуфт: Сара кардӣ ва ба вақт омадӣ.
Низомии Арӯзӣ

2. холис, беомезиш, беғаш (дар бораи тилло, нуқра ва ғ.).

Имтиёзи сараву қалби ҷаҳон душвор аст,
Хоса вақте ки ба қаллоб расад саррофӣ. *Ҷомӣ*

3. мунтахаб, баргузида, мумтоз.

Сад асби сара ва аъло... каромат фармуд.
«Равзат-ус-сафо»

◇ **сара вақт** вақти мусоид ва хуб.

Дар ин ҷунин сара вақте кас он ҷунон маҷлис
Ба ихтиёр надорад, ту ин сухан бигзор!
Заҳири Форьёбӣ

САРАЁН *а.* سریان ҷорӣ шуда омехтан бо чизе, ба ҳама ҷо расидан, сироят кардан.

Ҷуди ӯ дар ҷумлаи мавҷудот сараён карда.
«Анвори Суҳайлӣ»

Ва ӯ бухоре латиф аст, ки аз хун хезад ва дар аъзои шарони сараён кунад. *Низомии Арӯзӣ*

Акобири ҳукамо сараёни ишқ дар мавҷудот исбот намудаанд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

САРАМАРД سرهمرد некмард, марди нек, марди боақл, зирак, хушёр.

Биҳӯр, эй нексирати сарамард,
К-он нагунбахт гирд карду нахӯрд. *Саъдӣ*

Мастам куну бехабар аз аҳволи ҷаҳон,
То сирри ҷаҳон бигӯямат, эй сарамард! *Ҳофиз*

САРАНГУШТ سرانگشت нӯги ангушт.

Кард чун вай ин ишорат сӯи он,
Аз сарангушти ишорат шуд нишон *Ҷомӣ*
Сарангуштонаш аз боғи назокат
Ба ранги ғунча бар шохи латофат. *Ҳозиқ*

◇ **сарангушт(*-и* ҳайрат) ба дандон газидан (*ё* суфтан)** хеле дар ҳайрат ва тааҷҷуб мондан.

Чунки сарҳанг ин ҳикоят гуфт,
Шаҳ сарангушти худ ба дандон суфт. *Низомӣ*
Шаҳаншаҳ чу он зулфу рухсор дид,
Сарангушти ҳайрат ба дандон газид. *Хоҷу*

САРАНДОЗ I سرانداز 1. сархамшуда; сар хамкунанда (аз мастӣ); калавида-калавида роҳраванда (аз мастӣ).

Чу султон сарандоз бошад зи май,
Фитад бе хабар аз сараш тоҷи кай. *Носири Хисрав*
Мадҳушвор дар қадамат сар фикандаем,
Моро ба ишва масту сарандоз кардаӣ. *Ҷомӣ*

2. далер, бебок.

Сарандоз дар ошиқӣ содиқ аст,
Ки бадзаҳра бар хештан ошиқ аст. *Саъдӣ*

Ин маъшуқи ғаддори нопойдор бисьёр ошиқони сарандозро аз пой даровард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

3. он кӣ аз сар ва аз ҷони худ гузаштааст; ошиқ.

Аз рӯи кулаҳдорӣ дар рӯи сарандозон
Аз сангдилӣ ҳар дам санги дигар андозад. *Хоқонӣ*
Сарандозону ҷонбозон дигарбора бишӯриданд,
Вуҷуд андар фано рафту фано андар вуҷуд омад. *Шамси Табрезӣ*

САРАНДОЗ II سرانداز рӯймол, саргирак.

Аз ниамаш бар сари гардун нигар
Миқнааи симу сарандози зар. *Хоҷу*
Сарандозаш ба сар чун ҷодари субҳ,
Зари сарбанд меҳри ховари субҳ. *Ҳозиқ*

САРАНҶОМ سرانجام 1. охир, поён; охири кор; оқибат.

Худовандо, маро маъзул кардӣ,
Саранҷоми ҳама уммол азл аст.
«Тарҷумон-ул-балоғат»
Ба ҳасту нест маранҷон замиру хуш мебош,
Ки нестист саранҷоми ҳар камол, ки ҳаст. *Ҳофиз*

Агар султон ин лояро муроот накунад, ҳама умур муаттал монад ва ба саранҷом нарасад. *Аҳмади Дониш*

саранҷом кардан омода кардан, тайёр кардан, ба сомон овардан; сариштa кардан.

Пеш аз ин к-ин қафаси танг зи ҳам даршиканад,
Фикри болею саранҷоми паре бояд кард. *Соиб*

2. охиран, дар охир, охируламр, оқибат.

Дарахте, ки талх аст вайро сиришт,
Гараш барнишонӣ ба боғи биҳишт,
Саранҷом гавҳар ба кор оварад,
Ҳамон меваи талх бор оварад. *Фирдавсӣ*
Ба нодонӣ, дарафтодам дар ин дом,
Ба доноӣ бирун оям саранҷом. *Низомӣ*

САРАСПАКӢ سراسپکی : ваъдаи сараспакӣ *киноя аз* ваъдаи нӯгизабонӣ, ваъдаи дурӯғ.

Аспе, ки ба банда ваъда кардӣ, нарасид,
Ин ваъдаи ту сараспакӣ буд магар? *Сайидо*

САРАТОН *а.* سرطان 1. харчанг.

Саратон дар миёни об чун моҳӣ бар тоба бирьён шудӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. *нуҷ.* номи бурҷи чорӯм аз 12 бурҷи фалакӣ; 3. моҳи чорӯми соли шамсӣ, ки ба 22 июнь—21 июли соли милодӣ рост меояд; *ниг.* **минтақатулбуруҷ**; 4. *тиб.* маразе, ки дар асари он дар бадан ҷароҳат, варам ва барҷастагиҳо пайдо мешавад, ки намудаш монанди пои харчанг аст.

Саратон омосе бувад гирдшакл, моил ба сабзӣ ва тирагӣ ба ҳаволии он рагҳои бархоста ва мумтало. *«Тибби Юсуфӣ»*

САРАФГАНДА||САРАФКАНДА سرافگنده||سرافکنده 1. сар хам карда; *маҷ.* хиҷил, мунфаил, шармсор.

Агар ба нисбати он макрамат тамаъ дорам,
Замона низ сарафканда монад аз ташвир.
Заҳири Форьёбӣ

Сӯҳбати бадаслон шоҳро банда ва бандаро сарафганда месозад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. *маҷ.* мутеъ, фармонбардор; фурӯтан, хоксор.

Ту маҳдумию ман камин бандаат,
Ту фармондеҳу ман сарафкандаат. *Хоҷу*

САРАФГАНДАГӢ||САРАФКАНДАГӢ سرافگندگی||سرافکندگی 1. итоат, фармонбарӣ.

Намуда ҷаҳонаш зи ҷон бандагӣ,
Ҳама хисравон дар сарафгандагӣ. *Хоҷу*

Онҳо [кӯҳистониён] ба тариқи бандагӣ аз роҳи сарафкандагӣ маъруз доштанд...
«Шаҳномаи Фарғона»

2. *маҷ.* фурӯтанӣ, тавозӯъ, хоксорӣ.

Мутеаш шавӣ дар сарафгандагӣ. *Фирдавсӣ*

Сар афканда чун шамъ дар зиндагӣ,
Сар афрохта дар сарафкандагӣ. *Хоҷу*

САРАФКАНДА سرافکنده *ниг.* **сарафганда.**

САРАФКАНДАГӢ سرافکندگی *ниг.* **сарафгандагӣ.**

САРАФКАНӢ سرافکنی тавозӯъ, хоксорӣ.

Нашъаи сарафканӣ аз зоҳиди худбин маҷӯ,
Ӯ гирифтори шумори субҳаи саддона аст. *Имло*

САРАФРОЗ سرافراز *шакли дигари* **сарфароз.**

Ҳам калиди ганҷҳо дар дасти ӯ,
Ҳам сарафрозони олам пасти ӯ. *Аттор*
Пас он гаҳ аз надимони сарафроз
Расулеро ба хидмат кард мумтоз. *Ҳозиқ*

САРАФРОЗӢ سرافرازی *шакли дигари* **сарфарозӣ.**

Қадам бар ҷисми хокӣ неҳ, сарафрозӣ тамошо кун,
Ба ин пул чун бароӣ, осмон дар зери по бошад.
Соиб

сарафрозӣ бахшидан бо додани бахшише ифтихорманд кардан.

Шаҳруххон онҳоро... ба либосҳои фохира сарафрозӣ бахшида. *«Шаҳномаи Фарғона»*

САРАФСОР سرافسار нӯхта, яккаҷилави аспу хару хачир.

То чун султон барнишинад, даҳ ҳазор марказ ба зини заррину тавқу сарафсори мурассаъ истода бошанд. *Носири Хисрав*

САРАФШОН سرافشان сарафкан; кушанда.

Зи шамшери сарафшонаш зафар он рӯз бид(у)-
рахшид. *Ҳофиз*

САРАФШОНӢ سرافشانی сарбурӣ; кушокушӣ.

Он дувоздаҳ ҳазор нафар шамшерҳо кашида буньёди сарафшонӣ карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

САРАҚОТ *а.* سرقات *ниг.* **сирқот.**

САРБАЛАНД سربلند олӣ, баланд, боло, рафеъ; *маҷ.* сарафроз, ифтихорманд; баландмартаба.

Аз ин работи дудар чун зарурат аст раҳил,
Равоқу тоқи маишат чи сарбаланду чи паст. *Ҳофиз*
Ошиқ баландмартаба шуд з-остони мо,
Ҳарчанд сарбаланд шавад, хоки кӯи туст.
Ибни Ямин
Сарбаландони ҷаҳонро номи эҳсон асту бас,
Сарвро дар бӯстон қадди намоён асту бас. *Сайидо*

САРБАЛАНДӢ سربلندی *кинояаз* сарфарозӣ, ифтихор; баландмартабагӣ.

Бар остони ҷонон гар сар тавон ниҳодан,
Гулбонги сарбаландӣ бар осмон тавон зад. *Ҳофиз*
Нашъаро сарбаландӣ аз ҷомаш,
Ҷудро боли шӯҳрат аз номаш. *Бедил*

САРБАНД سربند рӯймол.

Яке шора сарбанд пеш оварид,
Ҳама тору пуд андар ӯ нопадид. *Фирдавсӣ*
Сарандозаш ба сар чун ҷодари субҳ,
Зари сарбанд меҳри ховари субҳ. *Ҳозиқ*

САРБАСТА سربسته **1.** пӯшида, маҳкам, баста.

Ҳар чӣ дорад дар хуми сарбаста гардун, аз ман аст,
Май ба ҳикмат меҳӯрам, ҷои Фалотун аз ман аст.
Соиб

2. пинҳон, махфӣ; мубҳам, носареҳ.

Мард фарьёд баровард, ки эй зан, магар ин ҷо розест сарбаста, ки кунҷиди сафедкардаро бо кунҷиди бопӯст баробар мефурӯшӣ? *«Нигори дониш»*
Раҳи ин нуктаи сарбаста макшо,
Ба номи шӯъла бастаст ин муаммо. *Бедил*

хонаи сарбаста паноҳгоҳ.

Булбул аз ҳар хор дорад хонаи сарбастае,
Аз хасу хошок моро ошьёне гӯ: Мабош! *Соиб*

сухан сарбаста гуфтан бо парда сухан кардан, бо рамзу киноя гап задан.

Сухан сарбаста гуфтӣ бо ҳарифон,
Худоро, з-ин муаммо парда бардор! *Ҳофиз*

◇ **ёқути сарбаста** *кинояаз* даҳони хомӯш.

Ба посух намудан зани ҳушманд
Зи ёқути сарбаста бикшод банд. *Низомӣ*

САРБАХШ سربخش **1.** баҳра, ҳисса.

Чу навбат ба сарбахши Доро расид,
Шутурбори зар то Бухоро расид. *Низомӣ*

2. қурбон, фидо.

Саре ку, ки сарбахши Доро кунӣ?
Беҳ аз пеши Доро мудоро кунӣ. *Низомӣ*

САРБОЗ سرباز **1.** фидо ва қурбонкунандаи сар, дареғнадорандаи сар.

Дар вафои ишқи ту машҳури хубонам чу шамъ,
Шабнишини кӯи сарбозону риндонам чу шамъ.
Ҳофиз
Сар ба майдони бало бохтам, эй Ибни Ямин,
То бигӯянд ҳама «ошиқи сарбоз» маро. *Ибни Ямин*

2. аскар.

Як фӯтаи пашмини сиёҳ, ки сарбозону шубонон пойтоба месозанд, печонидаанд. *Садри Зиё*

САРБОЗӢ سربازی сар дареғ надоштан; *маҷ.* ҷанг, муҳориба.

Дар ҷаҳони нафс ошиқро кам аз ғозӣ нест,
Гоҳи сарбозӣ мақоме камтар аз ғозӣ нест.
Хисрави Деҳлавӣ

САРБОР سربار бори хурде, ки ба болои бор монда мешавад, бори иловагӣ, бори зиёдатӣ; *маҷ.* заҳматовар.

Қасе, ки бори ғаме аз дилам бигирад, нест,
Ҳар он ки дар дили ман роҳ ёфт, сарбор аст.
Заҳири Форьёбӣ
Ту, ки боре зи дӯшам барнадорӣ,
Миёни бор сарборам чаройӣ? *Бобо Тоҳир*

САРБОРӢ سرباری бори иловагӣ будан.

Пай гирифтам корвони сабрро,
Бӯ ки Хоқонӣ ба сарборӣ расад. *Хоқонӣ*

САРБУЗУРГ سربزرگ **1.** каллакалон.

Қас аз сарбузургӣ набошад ба чиз,
Қаду сарбузург асту бемағз низ. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* сардор, сардори бузург.

Писар гуфташ: Оҳир бузурги деҳӣ,
Ба сардорӣ аз сарбузургон меҳӣ. *Саъдӣ*
Даромад ба он боргоҳиситург
Тавозӯъкунон пеши он сарбузург. *Ҳотифӣ*

САРБУЗУРГӢ سربزرگی сардорӣ, сарварӣ.

Ниёишкунон гуфт: Агар бахти шоҳ
Кунад бар сари тахти ин банда роҳ,
Сарашро ба афсар гиромӣ кунад,
Ба ин сарбузургиш номӣ кунад. *Низомӣ*

САРВ سرو **1.** дарахти махрутшакли сӯзанбарги ҳамешасабз, ки қадаш рост буда, то 25 метр мерасад ва чӯбаш бисьёр сахт ва гаронбаҳост.

Сарв озод аст, к-ӯро бор нест,
Ҳеҷ ӯро аз касе озор нест. *Шоҳидӣ*

2. *кинояаз* қомати рост ва мавзуни маҳбуба; *кинояаз* маҳбуба.

Ба сарват хубрафторӣ кӣ омӯхт?
Ба лаълат нағзгуфторӣ кӣ омӯхт? *Ҷомӣ*
Сарви ман то дар чаман бо қомати дилҷӯ гузашт,
Ҳар тараф мавҷи латофат бин, ки аз зону гузашт.
Сайидо

сарви боло *кинояаз* қомати рост.

Сарви боло бинамо, эй бути ширинҳаракот,
Ки чу Ҳофиз зи сари ҷони ҷаҳон бархезам. *Ҳофиз*

сарви гуландом *кинояаз* қомати рости зебо; ёр, маҳбуба.

Ҳам аз сарви гуландомаш бурун рафт,
Шиканҷ аз нуқраи хомаш бурун рафт. *Ҷомӣ*

сарви лолахад *кинояаз* маҳбубаи лолярух, ёри хушрӯй.

Ба ноз пеша кун, эй дил, ки ноз они ту нест,
Ки он вазифаи он сарви лолахад бошад.
Шамси Табрезӣ

сарви навон маҳбубаи хушрафтор, маҳбубаи хиромон.

Булбул зи наво ҳеҷ ҳаме кам назанад дам,
З-он ҳол ҳаме кам нашавад сарви навонро.
Анварӣ

сарви озод а) сарви росту баланд; б) *киноя аз* ёр ва қомати ёр.

Дар ин гулшан чӣ созад булбул аз зорию фарьёдаш,
Ки сӯи ошиқон майле надорад сарви озодаш. *Шоҳӣ*

сарви равон *киноя аз* қомати мавзуни маъшуқа; маҳбубаи хушқомат.

... Ки хобаш бурд то фирдавси уммед,
Дар он фирдавс он сарви равон дид. *Ҳозиқ*

сарви саманбӯ *киноя аз* хушрӯи мавзунқомат.

Ҳадиси Ҳофиз, эй сарви саманбӯ,
Ба васфи қадди ту боло гирифтаст. *Ҳофиз*

сарви сарафроз *киноя аз* ёри баландқомат; қомати ёр.

Кадом ҷилва, ки дар сарви сарафрози ту нест?
Кадом фитна, ки дар ҷилваҳои нози ту нест?
Ҳилолӣ

сарви саҳиболо а) сарви баланд; б) *киноя аз* ёри мавзунқомат.

Мешукуфтам зи тараб з-он ки чу гул бар лаби ҷӯй
Бар сарам сояи он сарви саҳиболо буд. *Ҳофиз*

сарви симандом *киноя аз* ёри хушрӯю зебо.

Нангарад дигар ба сарв андар чаман,
Ҳар кӣ дид он сарви симандомро. *Ҳофиз*

сарви сиҳӣ а) сарви рост ва баланд, сарви рострафтаи зебо; сарви наврас; б) *киноя аз* қадди рост, қомати рост.

Ба дафъи захми чашм аз қадду рӯяш дар чаман доим
Кашад сарви сиҳӣ дасти дуо, гӯяд суман: Омин.
Шоҳин

в) *киноя аз* ёр, маҳбуба.

Нозофарине чун қадат нодида, эй сарви сиҳӣ,
Умрест наргис дар чаман чашм аз таҳайюр карда во. *Мӯҳьӣ*

сарви тангқабо *киноя аз* маъшуқ.

Боғи фирдавс заминест, ки он ҷо
Сарви гулпираҳане, тангқабое будааст. *Ҳилолӣ*

сарви хиромон *киноя аз* рафтори зебои ёр.

Қадам то дар бисоти нози он сарви хиромон зад,
Лаби ёқутинаш сад таъна бар лаъли Бадахшон зад.
Сайидо

сарви чамон *киноя аз* ёр, маҳбуба.

Касе дар чаман дида сарве чамон,
Ки дар пои ӯ дил равад ҳам равон? *Шоҳин*

сарви шағабнок *киноя аз* маҳбубаи шӯхи пурошӯб.

Дарего, он чунон сарви шағабнок
Зи боди марг чун афтод бар хок. *Низомӣ*

САРВАР سرور сардор, пешво, бузурги қавм.

Кулоҳи сарварони ҷангдида
Ба рӯи Хисрави ховар кашида. *Бадрӣ*

Сарваро, шаб омадам сӯи висоқи худ савор,
Аспи мискини маро аз фикр сар боло нашуд.
Мушфиқӣ

сарвари анҷуман *киноя аз* соҳибэътибор, баландмартаба, пешво.

Басе ҷаҳд кардам, ки фарзанди ман
Пас аз ман бувад сарвари анҷуман. *Саъдӣ*

сарвари лашкар сипаҳсолор, сарлашкар.

САРВАРӢ سروری сарӣ, сардорӣ, бузургӣ; фармонфармоӣ.

Аз нафспарвар ҳунарпарварӣ наёяд ва беҳунар сарвариро нашояд. *Саъдӣ*

Туро бар хайли хубон сарварӣ дод,
Ба лутф аз оби ҳайвон бартарӣ дод. *Ҷомӣ*

Дар он аҳд ҳанӯз расми сарварӣ ва тоҷу тахт набуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

САРВАТ *а.* ثروت боигарӣ, дороӣ, тавонгарӣ, давлатмандӣ.

Силаи раҳм он аст, ки хешованди худро дар сарвату рафоҳият бо худ шарик гардонад.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

САРВАҚТ سروقت дидор, дидан; **ба сарвақти** *касе* **расидан** ба суроғи касе омадан, пурсон шуда омадан.

Шоҳ болин аз камар карда буд, ки ногоҳ назар ба сарвақти ӯ расид. *Яҳьёи Себак*

Ғунчахуспам, Сайидо, умрест дар боғи ҷаҳон
Андалебе гар ба сарвақтам расад, гул мекунам.
Сайидо

САРВБОЛО سروبالا *киноя аз* ростқомат, баландқомат (сифати маҳбуба).

Сарвболоён басе мебинам, аммо он ки нест
Қас ба ҳусну лутф аз ӯ боло нахоҳам гуфт кист.
Ҷомӣ

САРВБУН سروبن **1.** дарахти сарв.

... Яъне ки чу сарвбун бирезад,
Сарве дигараш зи бун бихезад. *Низомӣ*

2. *киноя аз* зани хушрӯю хушқомат.

Миёни сипаҳдору он сарвбун
Зане буд гӯянда, ширинсухун. *Фирдавсӣ*

САРВИН سروين мансуб ба сарв.

Туро ба сарвин боло қиёс натвон кард,
Ки сарвро қаду боло бад-они ту монад. *Дақиқӣ*

САРВО سروا ҳикоя; афсона.

Чанд диҳӣ ваъдаи дурӯғ ҳаме, чанд?
Чанд фурӯшӣ ба ман ту ин сару сарво? *Урмуздӣ*

САРВОД سرواد шеър, суруд.

Дигар нахоҳам гуфтан ҳаме санову ғазал.
Ки рафт яксара бозору қимати сарвод. *Лабибӣ*

САРВОДА سرواده шеър; қофияи шеър.

Ба шеъри хоҷа манам доди шоирӣ дода,
Ба ҷои хеш маонӣ аз ӯву сарвода.
Ҳуҷҷастаи Сарахсӣ

САРВОЛ *а.* سروال эзор, лозимӣ, поҷома.

САРВРАФТОР سرورفتار хушрафтор, хиромон.

Шакаррез нӯшинлаби қандханд,
Бути сарврафтори мушкинкаманд. *Хоҷу*

САРВХИРОМ سروخرام *киноя аз* хушрафтор.

Дошт пури Сабуктагин ду ғулом
Гулруху лоларӯю сарвхиром. *Ҷомӣ*

САРВҚАД سروقد сарвқомат, ростқомат (сифати маҳбуба).

Бас сарвқадони симпайкар
Чун сабза ба хок хуфта-андар. *Шоҳин*

САРВҚОМАТ سروقامت сарвқад, ростқомат (сифати маҳбуба).

Биншаст бар канори ману бода нўш кард
Он моҳи сарвқомату он сарви кашхиром. *Анварӣ*

САРГАЗИТ سرگزیت *таър.* ҷизья, андози сарикасӣ, ки дар мамлакатҳои исломӣ аз ғайримусулмон гирифта мешуд, боҷ.

Ҷафои ишқи ту бар ақли ман ҳамон масал аст,
Ки саргазит ба ғофил ҳамезанад ғозӣ. *Саъдӣ*

САРГАЛА سرگله пешрави рама; гўсфанди фарбеҳ.

Гўсфанди қавӣ, ки саргала буд,
Пояш аз бори дунба обила буд. *Низомӣ*

САРГАРДОН سرگردان свора ва парешонхотир, саргаранг.

Эй ки бар маҳ кашӣ аз анбари соро чавгон,
Музтарибҳол магардон мани саргардонро. *Ҳофиз*

Ман ба фароҳам овардан саргардон ва эшон ба гурехтан. *Аҳмади Дониш*

САРГАРДОНӢ سرگردانی оворагӣ; парешонхотирӣ, саргарангӣ.

Сари ошиқ, ки на хоки дари маъшуқ бувад,
Қай халосаш бувад аз меҳнати саргардонӣ?
Ҳофиз

САРГАРМ سرگرم ба ҷидду ҷаҳд ва фикру ҳуши тамом ба коре машғулшаванда.

Не ҳамин саргарми савдои бутон танҳо манам,
Ҳар кӣ бошад, ишқ меварзад, вале расво манам.
Фузулӣ

Худ... ба Мустафообод рафт ва ба сохтани басотин ва тарҳи боғот саргарм шуд.
«Таърихи Фаришта»

Ва ман саргарми тамошо шуда, аз руфақо низ касеро наёфтам. *Аҳмади Дониш*

САРГАРОН سرگران **1.** маст, махмур.

Сабукрўҳ туркони нозукмиён
Шуда саргарон аз шароби гарон. *Хоҷу*

Ҳанўз аз бодаи шаб саргарон аст,
Вагарна чист хоби чоштгоҳаш? *Ҷомӣ*

Қаяш дил бар навои мутрибон буд,
Ки гўшаш бо шунидан саргарон буд. *Нозим*

2. хашмгин, норозӣ, озурдахотир, хафа.

Ҷондсултон ба сабаби ҳабси Баҳодуршоҳ ва иҷлоси Аҳмадшоҳ аз Миёнманҷу саргарон буд.
«Таърихи Фаришта»

САРГАРОНӢ سرگرانی **1.** мастӣ.

Чашмат аз ноз ба Ҳофиз накунад майл, оре,
Саргаронӣ сифати наргиси раъно бошад. *Ҳофиз*

2. бедимоғӣ, норозигӣ, кибру ноз; хашму ғазаб; ҷанҷолу ҳархаша.

Саге, к-аш бо ту пайванд аст ҷонӣ,
Беҳ аз ёре, ки дорад саргаронӣ. *Носири Хисрав*

Зи бас доранд сози саргаронӣ,
Сазад гар мунъимонро санг хонӣ. *Бедил*

САРГАШТА سرگشته **1.** саргардон, овора, оворагард, дарбадар.

Ман, ки шунидам сухани ошно,
Зарраи саргашта шудам дар ҳаво.
Хисрави Деҳлавӣ

Мадеҳ бар бод аз шона сари зулфи парешонро,
Макун саргаштаи водӣ ту инак дардкешонро.
Махфӣ

2. ошуфта, парешон; парешонхотир.

Лола аз хуни дида оғушта
Мутаҳайир бимонду саргашта. *Унсурӣ*

Бароқ ва лашкари ў аз кушта шудани Марғоул саргашта ва дилшикаста гаштанд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

САРГАШТАГӢ سرگشتگی **1.** саргардонӣ, оворагӣ, оворагардӣ.

Ман ба савдои сари зулфи ту саргардонам,
То ба саргаштагиям гардиши даврон боис.
Ибни Ямин

Дуди дилам имшаб ба ҳаво сохт сипеҳре,
Саргаштагиям гардиши сайёраи ў буд. *Шавкат*

2. ошуфтагӣ.

То нафас дорад тараддуд, чашмро саргаштагист,
Тo наёсояд фалохан, нест таскин сангро. *Бедил*

САРГИН سرگین пасафкандаи ҳайвонот, монанди асп, хар, гов ва ғ.

Гар ин асп саргину об афганад
В-агар хишти он хонаро бишканад... *Фирдавсӣ*

САРГИРИФТА سرگرفته **1.** мағрур, саркаш; якрав.

Он сарваре, ки тавқи муродашро
Гардуни саргирифта ниҳад гардан...
Заҳири Форьёбӣ

2. *маҷ.* бо ҷўшу хурўш, оташин.

Май дар хум агарчи саргирифтаст, равост,
Дар шиша нигар, ки хуррамӯ хандон аст.
Заҳири Форьёбӣ

саргирифта-даргирифта бо ҷўшу хурўш, оташин.

Даромад саргирифта-даргирифта,
Итобе сахт бо ман даргирифта. *Низомӣ*

САРГУЗАШТ سرگذشت **1.** он ҷӣ бо касе рўй додааст, ҳодиса, воқеа; **2.** баёни аҳвол, тарҷумаи ҳол.

Чун ки гул рафту гулистон даргузашт,
Нашнавӣ дигар зи булбул саргузашт. *Румӣ*

Ба қозӣ бигуфтанд он саргузашт,
Шуниду ҳаме лаб пур аз ханда гашт. *Саъдо*

САРГУЗАШТА سرگذشته он кӣ об аз сари вай гузаштааст, касе ки дар об ғарқ шудааст.

Бо саргузаштагон ҷӣ кунад мавҷ печу тоб,
Шамъи хамўшро чӣ ғам аз боди доман аст?
Соиб

САРГУРД سرگرد фармондеҳи дастае аз лашкар.

Саргурдҳои хамса бисту панҷ касро, ки худҳо аз он ҷумлаанд, муқаррар карданд.
«Хизонаи омира»

САРГЎШӢ سرگوشی ба гўши ҳамдигар оҳиста гап задан.

Дар сари девон мадори сухан гуфтан ба рамз ва ишора буд ва саргўшӣ билмарра барафтод.
«Таърихи Фаришта»

САРД سرد хунук; *муқобили* гарм.

Гуле дид хушбўю нодида гард,
Баҳоре наёзурда аз боди сард. *Низомӣ*

Гули сурхат чаро зард аст аз ин сон?
Дами гармат чаро сард аст аз ин сон? *Ҷомӣ*

Сардӣ, чунон ки гар фитад аз чашми ту сиришк
Дар Даҷла, Даҷла дар моҳи хурдод бифсурад. *Ломеӣ*

◇ **(ин)дукконча**и **сард** *киноя аз* дунё.

Ба ғафлатгоҳи ин дуккончаи сард,
Ки дорад дард, агар санг аст бедард. *Бедил*

сухани сард сухани сахт, гапи дағал.

Бибахшид бар ҳоли мискини мард,
Фурӯ хӯрд хашми суханҳои сард. *Саъдӣ*

сард гуфтан сухани сахт ва дурушт гуфтан.

Агар *сард* гӯям бар ин шӯхчашм,
Биҷӯшад дилаш, гарм гардад зи хашм. *Фирдавсӣ*

сард кардан *чизеро* хунук кардан; нофорам кардан.

Дилҳои мо қароргаҳи дард кардаанд,
Дорулқарор бар дили мо сард кардаанд. *Хоқонӣ*

дил сард кардан *аз чизе, касе* бе меҳру муҳаббат будан (шудан); дил хунук кардан нисбат ба чизе ё касе.

Дар кори ту ман ҳанӯз гармам,
Ҳон, то накунӣ дил аз вафо сард! *Анварӣ*

сард шудан а) хунук шудан, афсурда шудан, ях баста шудан.

Ва бисьёр бувад, ки абр аз сард шудани ҳаво ҳосил ояд. *Ибни Сино*

б) афсурдан, хунук шудан; *киноя аз* мурдан.

Бақияи шарбат ба он табиби нодон доданд, то он ҳам бар ҷой сард шуд. *«Нигори дониш»*

САРДАРАВ سردرو бурандаи сарҳо.

Бад-ӯ гуфт Ҷӯё, ки эмин машав
Зи Ҷӯёву аз ханҷари сардарав. *Фирдавсӣ*

САРДАРГУМ سردرگم бесару нӯг, дарҳаму барҳам; овора, саргардон.

Ман на он риштаи сардаргуми чархам, Соиб,
Ки кушоде бувад аз нохуни наққод маро. *Соиб*

САРДАСТӢ سردستی чизе ва ё коре, ки даррав ва ба зудӣ тайёр ва иҷро мешавад; **ба сардастӣ** ба зудӣ, ба осонӣ.

Чунон ганҷам, ки хокам мӯҳр бишкаст,
Ба сардастӣ наёбам бар сари даст. *Низомӣ*

САРДАФТАР سردفتر **1.** саромад, одами намоён ва машҳур дар ягон соҳа.

Ҷазои он ҷафокорон нависанд,
Маро сардафтари эшон нависанд. *Ҷомӣ*

2. он чӣ дар аввал қарор гирифтааст, мас. ғазале, ки дар аввали девон ҷой дода шудааст.

Соиб, ин тоза ғазал, к-аз қаламат рехтааст,
Ҷои он аст, ки сардафтари девон бошад. *Соиб*

САРДГӮЙ سرد گوی баддаҳан, бадгап.

Насиҳат мекунандам сардгӯён,
Ки баргард аз ғамаш бе рӯйзардӣ. *Саъдӣ*

САРДДАМ سرددم хунсард, беэҳтирос, афсурдадил.

Мо, ки сухан бар сухан афгандаем,
Мурдаи ӯему бад-ӯ зиндаем;
Сарддамон оташ аз ӯ ёфтанд,
Гармравон об аз ӯ ёфтанд. *Низомӣ*

САРДЛАБ سردلب баддаҳон, бадгап, хунукгап; шумнафас.

Он шаҳи в-ан-наҷму султони абас
Лаб газид, он сардлабро гуфт: Бас! *Румӣ*

САРДМЕҲР سردمهر бемеҳр, бешафқат.

Музаффар гашт хасми сардмеҳраш,
Алам бишкаст з-осеби сипеҳраш. *Хисрави Деҳлавӣ*

САРДМЕҲРӢ سردمهری бемеҳрӣ; бераҳмӣ, дилсахтӣ.

Чашм бигзор бар ман, эй сарамард,
Сардмеҳрӣ макун ба ӯбе сард. *Низомӣ*

САРДНАФАС سردنفس *ниг.* **сарддам.**

Дар гулистони ту ҳар сарднафас маҳрам нест,
Гӯш бар замзамаи мурғкабоб аст туро. *Соиб*

САРДОБ||САРДОБА سرداب||سردابه **1.** хонаи ҳеризаминӣ, таҳхона.

Авомуннос аз ин ҳукм мутаваҳҳим шуданд ва сардобаҳо канданд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Ба сардоба дар зиндагӣ кард ҷой,
Ба танг омад аз дил дар он тангнай. *Хоҷу*

2. обанбори зеризаминӣ.

Дар ҳамон ҷо — дар зерзаминҳо ва сардобҳо об мегузарад ва тобистон мардуми шаҳр ... дар зерзаминҳо осоиш кунанд. *Носири Хисрав*

САРДОР سردار саркарда, сарвар.

Тоҷи гуҳарӣ ораш, к-аз як гуҳари тоҷаш
Хуршеди сипеҳр омад сардори ҳама олам. *Хоқонӣ*

САРДСЕР سردسیر минтақаи хунук, иқлими хунук; мамлакатҳои хунук.

Миод ва кайфияти қабз ва таслими анвои иртифооти гармсеру сардсери шитавӣ ва сайфӣ ... ва шурути он бар ин насақ ва минвол аст. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

САРДСЕРӢ سردسیری мансуб ба сардсер.

Анвои ашҷор падид омад аз дарахтони гармсерӣ ва сардсерӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

САРДӢ سردی **1.** хунукӣ, сармо.

Гармӣ ва сардии табиӣ он бувад, ки ҷисмро аз табъи хеш ояд, чунон ки об, ки худ сард шавад ва оташ, ки худ гарм шавад. *Ибни Сино*

Имрӯз ҳамоно барои сардии ҳаво дертар ташриффармо гаштанд. *Садри Зиё*

2. *маҷ.* дуруштӣ; дилсахтӣ, бераҳмӣ.

Гармат бинам, чу бингарам бо ҳама кас,
Сардӣ ҳама аз барои ман дорию бас. *Ҷомӣ*

Аз сардии айём надорам гила ҳаргиз,
Сарфитнаи шӯру шарам он чашми сиёҳ аст. *Имло*

сардӣ кардан бераҳмӣ кардан, ситамгарӣ кардан.

... К-он сари мо бурида сардӣ кард,
В-ин сари мо раҳонду мардӣ кард. *Низомӣ*

САРДҲАРФ سردحرف нохушсухан, бадлафз, бадгӯй.

Ба вусъат рав, аз тангзарфон мабош,
Ҳаси шӯълаи сардҳарфон мабош! *Зуҳурӣ*

САРЕУЗЗАВОЛ *а.* سریع الزوال тез завольёбанда, зуд нестшаванда, бебақо.

Лаззати инфиолӣ сареуззавол бошад.
«*Ахлоқи Носирӣ*»

Кайфияти нафсонӣ агар сареуззавол аст, онро ҳол гӯянд, ва агар батиюззавол аст, — малака. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

САРЕУЛИНТИҚОЛ *а.* سريع الانتقال тез нақлшаванда; нопойдор, ноустувор, бебақо.

То ин меҳнатзадаи парешонҳол ба воситаи бахти сареулинтиқол ва иқболи қарибулиртиҳол аз силки дӯстоне, ки монанди аҷзои иқди назм ба ҳам мушомили мутақориб буданд, ба қатъи афоили фироқ ҷудо гашта... *Восифӣ*

САРЕУЛКИТОБАТ *а.* سريع الكتابت тезнавис.

Сареулкитобатест, ки дар як рӯз «Қофия» ва «Шофия» ва «Шамсия»-ро навишта, бар ваҷҳе ки дар вай ғалате пайдо нашуда. *Авфӣ*

САРЕУЛКИТОБАТӢ سريع الكتابتی тезнависӣ.

Рақам кунад зи сареулкитобатӣ як рӯз
Қасидаҳои санинро ба қитъаҳои шуҳур. *Шавкат*

САРЕУССАЙР *а.* سريع السير тезҳаракат; тезрафтор.

[Муғулҳо] бад-он муҳим элчиёни сареуссайрро равона фармуданд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Чунон сареуссайранд, ки дар як шаб қатъи масофати як шабонарӯз менамоянд. «*Равзат-ус-сафо*»

САРЕЪ *а.* سريع **1.** тезу тунд, тезрафтор; **2.** *адш.* яке аз нуздаҳ баҳри арӯз, ки вазнаш 'муфтаилун, муфтаилун, фоилун ё фоилон' меояд («Махзан-ул-асрор»-и Низомӣ, «Матлаъ-ул-анвор»-и Хисрави Деҳлавӣ ба ҳамин вазн гуфта шудааст).

САРЕҲ *а.* صريح возеҳ, равшан, ошкор; ошкоро.

Намебарем шикоят зи хатту холи бутон,
Агарчи ғорати ҷон мекунанду зулми сареҳ.
Камоли Хуҷандӣ

На лафзаш фасеҳу на маънӣ саҳеҳ,
Ба ҳар лафзу маънӣ хатое сареҳ. *Ҷомӣ*

ба сареҳ равшан ва возеҳ.

Ва аз носияаш ба сареҳ мехондам.
Аҳмади Дониш

ба сареҳ ва киноят ошкоро ва пӯшида, ошкоро ва кинояомез.

Шаҳзода Бойду ... ба ҷиҳати он озурдагӣ бо умарои худ ба сареҳ ва киноят шикояти Кайхоту кардӣ. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

САРЗАДА I سرزده **1.** сар берун оварда; **2.** рӯида, сабзида, нумӯкарда.

Қадам дар хорзори дониши худрустагон кам нех,
Ки бошад сарзада дар ҳар қадам сад хори хизлонаш. *Ҷомӣ*

То бингарад, ки хаст гули сарзада зи гул,
Гулчеҳрае, ки дар таҳи гул карда маскан аст.
Ҷомӣ

САРЗАДА II سرزده саркӯфта, сарнагуншуда, чаппашуда, чаппагардон.

Бахти ҳасудат сарзада, шурби тараб зоеъ шуда,
Тифлест бар рӯй омада в-аз каф мунаққо рехта.
Хоқонӣ

САРЗАДА III سرزده **1.** якбора, ба ногоҳ; **2.** берухсат, густохона.

Ҳурмати пири муғон бар ҳама кас воҷиб аст,
Сарзада дохил машав, майкада ҳаммом нест. *Ҳофиз*

САРЗАМИН سرزمين кишвар, мамлакат.

Саҳаргаҳ раҳраве дар сарзамине
Ҳамегуфт ин муаммо бо кариме. *Ҳофиз*

САРЗАНИШ سرزنش **1.** хастан, халидан.

Дар биёбон гар ба шавқи Каъба хоҳӣ зад қадам,
Сарзанишҳо гар кунад хори муғелон, ғам махӯр!
Ҳофиз

Хоҳам, ки дасти худ ба асо созам ошно,
Дар пои хеш сарзаниш аз хор мекашам. *Сайидо*

2. пикӯҳиш, коҳиш, таъна, маломат.

Чун наёяд насиҳатат дар гӯш,
Агарат сарзаниш кунам, хомӯш! *Саъдӣ*

Сифла, ки зевар ҳама бар хеш баст,
Шуд сараш аз сарзаниши халқ паст.
Хисрави Деҳлавӣ

САРИД *а.* ثريد *шакли арабишудаи* **тарид** I.

Не қадиду не сариду не адас,
Он чӣ хӯрдӣ, он бигӯ танҳову бас. *Румӣ*

Аз ҷониби дасти рости вай косае сарид ва кӯзае об пайдо омад. *Ҷомӣ*

САРИН سرين болин, болишт.

Дар бистар буд ёру ман аз дӯстии ӯ
Гоҳе ба сарин тохтаму гоҳ ба поин. «*Луғати фурс*»

САРИР I *а.* صرير овози найқалам, ки дар вақти навиштан мебарояд.

Қалам инак чу най ба лаҳни сарир
Қиссаи ишқ мекунад тақрир. *Ҷомӣ*

Ба ҷое мерасад, ҳар ҷо хурӯшест,
Сарири хома ҳам муштоқи гӯшест. *Бедил*

сарири нафир садои шайпур, овози карнай.

Чун сарири нафир ва наъраи каррано мухолифонро ба гӯш расид, хуш аз сари эшон ҷаст ва камари эшон ба куллӣ шикаст. «*Фатҳнома*»

САРИР II *а.* سرير **1.** ҷогаҳ, бистар, ҷои хоб.

Наҷмуддин дар ҳол бинигарист, гуфт: Инак аз беморӣ сиҳҳат ёфтааст ва бар болои сарири худ мисвок мекунад. *Ҷомӣ*

Агар хуш бихуспад малик бар сарир,
Напиндорам осуда хуспад фақир. *Саъдӣ*

2. тахт, авранг, маснади шоҳӣ.

Обоқохон баъд аз ҷулус бар сарири хонӣ моли беандоза аз нуқуду ҷавоҳир ва ҷомаҳои гаронмоя бар хавотин ва шаҳзодагону умаро базл кард.
«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Ту шоҳи мулки ҳуснӣ, ман гадои даргаҳи ишқам,
Мақоми бандагӣ аз ман, сарири иззу ҷоҳ аз ту.
Ҳилолӣ

сарири наёбат мақоми ноибӣ, ҷонишинӣ.

Хоҷа Низомро боз дар маснади вазорат ва сарири наёбат истинод доданд. *Восифӣ*

САРИРА||САРИРАТ *а.* سريره||سريرت замири дил, он чӣ дар дил аст; сирр, роз.

Бо ин сифати некӯ ва сарирати покиза, ки ту дорӣ, назебад, ки ҳаққи ман зоеъ монад.
«Анвори Суҳайлӣ»

[Ҳалокухон] фармуд, то ҳамин ҷо расад бандад, чи бар ҳусни сират ва сидқи сарирати ӯ воқиф гашта буд ва мехост, ки мулозим бошад.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

САРИЧА سریچه мурғест хурдҷусса, ки бисьёртар бар лаби обҳо нишаста думҷунбонӣ мекунад, саъва, фотимаҷумҷуқ.

Гашта палуки бора ба сони саройча,
Бонги сарича хоста андар сарои ӯ. *Дақиқӣ*

САРИҚАТ *а.* سرقت *ниг.* **сирқат.**

САРИҚОТ *а.* سرقات *ниг.* **сирқот.**

САРКАРДА سرکرده сардор; сардори лашкар.

Ҳама саркардаҳо ... мегуфтанд, ки ин чӣ беқоидагист, [ки] амир пеш гирифтааст?
«Шаҳномаи Фарғона»

Мулҳидони Деҳлӣ, ки саркардаи эшон Нур ном дошт, аз ин маънӣ дар тоб шуданд ва иттифоқ карданд, ки султонро ... ба қатл расонанд.
«Таърихи Фаришта»

САРКАФТА سرکفته: **саркафта шудан** во шудан, кушода шудан; шукуфтан.

Чу саркафта шуд ғунчаи сурх гул,
Ҷаҳон ҷома пӯшид ҳамранги мул. *Унсурӣ*

САРКАШ سرکش **1.** нофармон, гарданкаш; носозгор.

Нарм шуд бо ӯ фалак, гар бо ҳама кас саркаш аст,
Ром шуд бо ӯ ҷаҳон, гар бо ҳама кас тавсан аст.
Муиззӣ

Диҳад килки сухансанҷам тасаллӣ нафси саркашро,
Набошад з-ин найистон ҷуз қаноат рӯзии шерам.
Сайидо

2. гарданфароз, мағрур, мутакаббир.

Шавам бар дирамрези худ дурфишон,
Кунам саркашӣ, лек бо саркашон. *Низомӣ*

Баста бар камар таркаш, теғи шӯълаи оташ,
Бар сари ман он саркаш аз барои ҷанг омад.
Сайидо

3. тавоно, зӯр, паҳлавон.

Бирун рафт аз айлоқиён саркаше,
Саворе, шитобанда чун оташе. *Низомӣ*

Паси пушти ӯ саркашону гавон. *Фирдавсӣ*

4. рост ва баланд, сарфароз, сарбаланд.

Пеши рафтори ту по барнагирифт аз хиҷилӣ
Сарви саркаш, ки ба ноз аз қаду қомат бархост.
Ҳофиз

Ғамам бигдохта аз оташи ӯ,
Бувад чун шӯъла қадди саркаши ӯ. *Сайидо*

5. номи мутриби машҳур ва оҳанги ихтироъкардаи вай.

Шоиронат чу Рӯдакию Шаҳид,
Мутрибонат чу Саркашу Саркаб. *Фаррухӣ*

Яке мутрибе буд Саркаш ба ном,
Ба ромишгарӣ-дар шуда шодком. *Фирдавсӣ*

САРКАШӢ سرکشی **1.** гардантобӣ, нофармонӣ.

Чу эрониён он диҳиш ёфтанд,
Сар аз чанбари саркашӣ тофтанд. *Низомӣ*

2. мағрурӣ.

Озодагони рӯи заминаш раҳӣ шаванд,
Гар роҳи саркашиву такаббур раҳо кунад.
Анварӣ

САРКОР سرکار сардор; сардори кор, назоратчӣ, корпардоз.

Чу кард он тӯҳфаҳо таслими саркор,
Ба пои тахти шаҳ шуд гарми гуфтор. *Ҳозиқ*

Саррофони даканӣ ... маблағҳои куллӣ ба саркори подшоҳӣ доданд. *«Таърихи Фаришта»*

Саркори фарангӣ ... нишаста ва ғуломони ҳиндиву фарангӣ саф зада. *Аҳмади Дониш*

САРКОРӢ سرکاری сардорӣ.

Ба саркории шайх Зайни садр он касофату наҷосат зоил гашт. *«Таърихи Фаришта»*

САРКӮБ سرکوب **1.** ҷои баланде мисли қалъа ё ҳисор ва ё теппа, ки аз он ҷо душманро тирборон кардан мумкин аст.

Улуғхон чун ба сохтани саркӯб ва нақб иштиғол намуд ва наздик расид, ки ҳисори Варангал фатҳ шавад. *«Таърихи Фаришта»*

2. *маҷ.* сарзаниш, таъна.

Мардумон гӯянд: Чунӣ, Хисрав, аз саркӯби халқ,
Чун бувад гӯё, ки зери хамми чавгон хӯ гирифт?
Хисрави Деҳлавӣ

САРКӮЧИК سرکوچک сабук, сӯст; беаҳаммият, беқадру қимат.

Дар ин ҳамнабардӣ чу рӯбоҳу гург
Ту саркӯчик оию ман сарбузург. *Низомӣ*

САРКӮЧИКӢ سرکوچکی беаҳаммиятӣ.

Ва лекин накушт оташи гармро,
Ба саркӯчикӣ дошт озармро. *Низомӣ*

САРМАД سرمد доимӣ, абадӣ, ҷовидон.

Май хӯр, ки умри сармад гар дар ҷаҳон тавон ёфт,
Ҷуз бодаи биҳиштӣ ҳеҷаш сабаб набошад. *Ҳофиз*

Туро ба давлати сармад зи бомдоди азал,
Мудаббирони қазову қадар замон карданд.
Убайди Зоконӣ

САРМАДӢ سرمدی абадӣ, ҷовидон.

Яке умри поянда сармадӣ,
Зи тоатварӣ ҳосили бихрадӣ. *Ҷомӣ*

САРМАНЗИЛ سرمنزل манзили асосӣ, манзил; иқоматгоҳ.

Сарманзили фароғат натвон зи даст додан,
Эй сорвон, фурӯ каш, к-ин раҳ карон надорад.
Ҳофиз

Талаб кард сарманзили хештан,
Ки чинад гул аз васли фарзанду зан. *Бедил*

Акнун, ки сели гирья заминро хароб кард,
Як шоҳроҳ монд ба сарманзили адам. *Савдо*

сарманзили гуфтугӯй мавқеи сухангӯӣ, навбати сухангӯӣ.

Чу омад ба сарманзили гуфтугӯй,
Сикандар дар он ҳозирон кард рӯй. *Ҷомӣ*

САРМАНШАЪ سرمنشأ мабдаи асосӣ, сарчашма; сароғоз, сабаби пайдоиши чизе.

Ба гулшане, ки ту сарманшаи тараб бошӣ,
Чӣ лозим аст, ки чун ғунча басталаб бошӣ?*

САРМАСТ سرمست сархуш; маст.

Сармаст ту султонию аз лаъл туро тоҷ,
Гар бар сарат аз бодаи ноб аст сабӯе.
Камоли Хуҷандӣ

Бандаи толеи хешам, ки дар ин қаҳти вафо
Ишқи он лӯлии сармаст харидори ман аст.
Ҳофиз

САРМАСТӢ سرمستی сархушӣ; мастӣ, дар ҳолати мастӣ будан.

Соқиё, сармастиям аз шишаи ҷоми ту нест,
Инчунин девона савдои дигар дорад маро. *Фузулӣ*

САРМАШҚ سرمشق намунае, ки муаллим ба шогирд навишта медиҳад, то аз рӯи он хатнависӣ омӯзад.

Баъд аз ин килки адаб аз чӯби сунбул мекунам,
Зулфи ӯ то гашт сармашқи парешонӣ маро. *Туғрал*

САРМО سرما хунукӣ, сардӣ; *муқобили* гармо.

Сармо ба ғояте буд, ки нафас дар ҳалқ бифусурдӣ. *Авфӣ*

Сармои офият нашиносем, к-аз азал
Дар гармсери ишқ ба сар бурдаем мо. *Урфӣ*

сармо бурдан хунук задан.

Ошиқе рӯзе ба саффи воизи мо по ниҳод,
Як ба як ангуштҳои пош сармо бурду рафт.
Камоли Хуҷандӣ

САРМОХӮРДА سرماخورده касе, ки ба ӯ хунук таъсир кардааст, шамолхӯрда.

Қадри осоиш намедонанд ғампарвардагон,
Мавҷи оби сард шамшер аст сармохӯрдаро.
Носир Алӣ

САРМОЯ سرمایه **1.** асос, сабаб ва боиси асосӣ.

Бувад адл сармояи бихрадӣ,
Зи адл аст бозуи давлат қавӣ. *Шодӣ*

Ишқи ту дар дил никӯ пероясет,
Дидаро дидори ту сармоясет. *Анварӣ*

Ва безабтии давлату низоми ӯзбакия ва бевуқуфии донишварони ин билодро сармояи зеҳқ ва фусӯс гардонид. *Аҳмади Дониш*

2. сарват, пулу мол, дороӣ, давлат; **3.** як миқдор пул ва моле, ки савдогарон харидуфурӯшро бо он сар мекунанд.

Ҳакиме на бар сурати дилписанд,
Зи сармояи ҳусн нобаҳраманд. *Ҷомӣ*

САРМОЯДОР سرمایه‌دار сарватманд, давлатманд, бой.

Зи дидори инон надорам шикеб,
Ки сармоядорони ҳуснанду зеб. *Саъдӣ*

Баландахтаре номи ӯ Бахтьёр,
Қавидастгаҳ буду сармоядор. *Саъдӣ*

САРНАВИШТ||САРНАБИШТ سرنوشت||سرنبشت тақдир, қисмат, насиб.

Чун ишку вафост дар сиришташ,
Ин воқеа гашт сарнавишташ. *Ҷомӣ*

Ғофил аз он ки сарнавишти ӯ чист, пой дар роҳ ниҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҷуз он нестам чорае дар сиришт,
Ки сар барнагардонам аз сарнабишт. *Низомӣ*

САРНАГУН||САРНИГУН سرنگون сарозер, каллапо, вожгун.

Сарнигун андар шавад дар оби шӯр,
Ҳар кӣ чун лангар гаронӣ мекунад.
Шамси Табрезӣ

Нест соя, балки бехуд сохта аз ҷоми рашк,
Сарвҳоро сарнигун дар ҷӯй барафкандаӣ. *Фузулӣ*

сарнигун гардидан чаппа шудан; сарозер рафтан; *маҷ.* вайрон шудан.

Зи ғаммоз гардад ҷаҳон сарнагун,
Ки нопокҷон асту тирадарун. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

САРНАГУНСОР||САРНИГУНСОР سرنگونسار чаппа, вожгун.

Агар на сарнагунсор астӣ ин ташт,
Лаболаб будӣ аз хуни дили ман. *Хоқонӣ*

САРНАГУНӢ||САРНИГУНӢ سرنگونی чаппа будан, вожгунӣ, ворунагӣ.

Оқибат аз заъфи пирӣ нолаи мо ашк шуд,
Сарнигунӣ бар замин зад нағмаи ин чангро.
Бедил

САРНОМА سرنامه аввали нома; унвони нома.

Шояд аз сарномаи васли ту номи дигар аст,
Мардумӣ кун, номи Хоқонӣ биёбондар фиған.
Хоқонӣ

саро سرا *асоси замони ҳозираи* **сароидан.**

САРО I||САРӢ *а.* ثرا||ثری хок, замин.

Кӯҳи барфӣ мезанад бар дигаре,
Мерасонад барф сардӣ бар сарӣ. *Румӣ*

◇ **аз саро то Сурайё** аз замин то ба Парвин, аз замин то осмон.

Чу хуршед аз парда боло гирифт,
Ҷаҳон аз саро то Сурайё гирифт. *Фирдавсӣ*

САРО II||САРОЙ سرا||سرای **1.** қаср; боргоҳ, даргоҳ; иморати калон.

Малики Миср ба Марв омаду хоҳад, ки кунун
Хидмату шӯғли ғуломони сарои ту кунад.
Манучеҳрӣ

Сарҳангзодаеро дидам бар дари сарои Уғулмиш, ки ақлу киёсате ва фаҳму фиросате зоидулвасф дошт... *Саъдӣ*

Ҳама ҷои ӯ сароҳо ва боғҳо ва чаманҳо ва бӯстонҳо ва обҳои равон. *«Таърихи Наршахӣ»*

сарои адаб дабистон, мактаб.

Маро дар сарои адаб бор дод,
Адиби сароро гулу хор дод. *Шоҳин*

сарои ҳарам хонае, ки дар он занони подшоҳ истиқомат мекунанд, ҳарамхона.

Ва ин ҳисор ҷои бошиши подшоҳон ва амирон ва сарҳангон будааст ва девонҳои подшоҳон будааст аз қадим боз ва сарои ҳарам ва хазина дар вай будааст. *«Таърихи Наршахӣ»*

2. хона, ҳавлӣ, хонаву ҷой.

Иттифоқан ҳамон шахс бар вай бигузашт, дидаш, ки бо ёвароп ҳамегуфт: Надонам ин оташ аз куҷо дар сарои ман афтод? *Саъдӣ*

Чу хамсоя бошад ба ту дар хурӯш,
Сарояш бихар ё сароят фурӯш. *Ҳотифӣ*

3. номи шаҳре дар дашти Қипчоқ.

Қард вайрон сарову кохи Камол,
Тоқи абрӯи дилбарони Сарой. *Камоли Хуҷандӣ*

◇ **ин саро** *киноя аз* дунъё.

Онро, ки нест вусъати машраб дар ин саро,
Дар зиндагӣ ба тангии фард аст мубтало. *Соиб*

сарои вуҷуд ҷисми одам, ҳаёти инсон.

Ҳарими қалб бипардохт дар сарои вуҷуд,
Дар ӯ ба кисвати рӯҳ андар омаду биншаст. *Бедил*

сарои даранг *киноя аз* он дунъё, охират.

Дигар шорсон аз бари кӯҳсор
Сарои даранг асту ҷои шумор.*

сарои дигар *киноя аз* охират, он дунъё.

Ҳар қиро ҷоҳу давлат аст, бидон,
Хотири хаста дарнахоҳад ёфт;
Хабараш деҳ, ки ҳеҷ давлату ҷоҳ
Ба сарои дигар нахоҳад ёфт. *Саъдӣ*

(ин) сарои маҷоз *киноя аз* дунъё, дунъёи ғайри ҳақиқӣ.

Иддате дон дар ин сарои маҷоз
Чашмро рангу гӯшро овоз. *Саноӣ*

(ин) сарои сипанҷ *киноя аз* дунъё, дунъёи муваққатӣ.

Чунин аст расми сарои сипанҷ,
Ки гоҳат диҳад ганҷу гоҳет ранҷ. *Ҳотифӣ*
Кӣ дид роҳати гетӣ ҷуз ин ки рӯзе чанд?
Гузашт умр ба меҳнат дар ин сарои сипанҷ.
Шоҳин

(ин) сарои тазвир (ё фиреб, фиребанда) *киноя аз* ин дунъё, *дунъёи бебақо.*

Чунин аст расми сарои фиреб:
Гаҳе бар фарозу гаҳе бар нишеб. *Фирдавсӣ*

Чун вай аз ин сарои фиребанда биравад, ҷуз вай ин хонадони бузургро, ки ҳамеша бар пой бод, бар пой натавонад дошт. «*Таърихи Байҳақӣ*»

Ҷуз хатти мусаввири шабу рӯз
Ҳосил чӣ аз ин сарои тазвир. *Хоқонӣ*

(ин) сарои умед дунъёе, ки кас дар он гӯё ба умеди оқибат зиндагонӣ мекунад.

Давлаташро дар ин сарои умед
Соз тухми саодати ҷовид. *Ҷомӣ*

(ин) сарои фиреб (ё фиребанда) *ниг.* **(ин) сарои тазвир;** **(ин) сарои фонӣ** дунъёи даргузар.

Ҳар ки дар ин сарои фонӣ захира ниҳод, охир сармояи вабол ва ҳалоки ӯ гашт.
«*Нигори дониш*»

ду саро *киноя аз* ду дунъё, ин дунъё ва охират.

Илм дар ҳар ду ҷаҳон салтанату фармон аст,
Олим андар ду саро сарвару фармондеҳу шоҳ.
«*Хористон*»

САРОБ *а.* سراب **1.** ҳодисаи фиреби назар ки ба сабаби ҷараён ва гармии ҳаво ва инкисори махсуси шуоъҳо акси чизҳои дар паси уфуқ воқеъбударо ба назари кас намоён мекунад, мираж; **2.** замини шӯразоре, ки дар биёбон аз дур ҳамчун об намоён мешавад.

Ба мардум менамоям хешрову лек нобудам,
Дар ин саҳрои бепоён саробам метавон гуфтан.
Сайидо

Зи дураш дар назар омад саробе,
Ба дил ин нақш зад, к-омад ба обе. *Ҳозиқ*

Ламъаи барқи руҳаш ҳар дам ба ушшоқ он кунад
Дар биёбон ташнаро ташвиши найранги сароб.
Туғрал

САРОБИСТАР سرابستر ҷои хоб, ҷогаҳ.

Даврон зада аз хунҳ ба болу *пари ман санг,*
Афлок биборад ба саробистари ман санг. *Имло*

САРОБӮСТОН||САРОБУСТОН سرابوستان||سرابستان боғе, ки дар атрофи сарой (хона) бошад.

Сарое кунам — пойбасташ рухом,
Дарахтони сақфаш ҳама уди хом,
Яке ҳуҷра хос аз паи дӯстон,
Дари ҳуҷра андар саробӯстон. *Саъдӣ*

САРОВИЛ *а.* سراویل *ҷ.* **сарвол.**

Дигар аз суннатҳои он ҳазрат пӯшидани саровил аст. «*Равзат-ус-сафо*»

Агар зан надорад суви мард гӯш,
Саровили кӯҳлӣ-ш дар мард пӯш. *Саъдӣ*

САРОДИҚ||СУРОДИҚ *а.* سرادق саропарда, хайма, чодир.

Ин хайма сародиқи Камол аст,
Нуқсон зи таноби ӯ гусаста. *Камоли Хуҷандӣ*

Он ҳазрат дар алафзори Маҳмудобод нузул фармуда ва қуббаи сародиқи ҷалолатнишон ба авҷи кайвон барафрошт. «*Равзат-ус-сафо*»

сародиқ кашидан хайма бар по кардан.

Баъд аз як ҳафта хони аъзам Кӯчкунчихон аз ҷониби Туркистон расид ва сародиқи азамату саро*пардаи салтанат ба савоби Самарқанд кашид.*
Восифӣ

САРОДИҚОТ *а.* سرادقات *ҷ.* **сародиқ||суродиқ.**

Баъд аз он бо ҳазор ҷоҳу ҷамол
Ёфт раҳ дар сародиқоти ҷалол. *Ҷомӣ*

Мутаваҷҷеҳи Туркистон шудем ва ин сафар дар вақте буд, ки хисрави ховар дар бурҷи Саратон сародиқоти иҷлол зада буд. *Восифӣ*

САРОДОРӢ سراداری қасрдорӣ, боргоҳдорӣ.

Ба сародорию кулаҳдорӣ
Кардӣ оҳистагию дилдорӣ. *Низомӣ*

САРОЗЕР سرازیر он ҷӣ нишеб дорад, сар ба нишеб; сарнагун.

Гирифтандаш, ки андозанд дар ҷоҳ
Сарозеру кунанд ин қисса кӯтоҳ. *Нозим*

САРОИДАН سرائیدن *ниг.* **сурудан.**

САРОИР *а.* سرائر *ҷ.* **сарира||сарират.**

Эй он ки ҳазрати ту маконӣ макорим аст,
В-эй он ки талъати ту сурури сароир аст.
Муиззӣ

Ба ахборнавис бигуморад, то аз сароири замоири халқ аз тифоқу нифоқ ба султон изҳор мекунад.
Аҳмади Дониш

САРОЙ سرای *ниг.* **саро II.**

САРОЙПАРДА سرای‌پرده *ниг.* **саро(й)парда.**

САРОЙЧА سرایچه *ниг.* **саро(й)ча.**

САРОМАД سرامد болотар аз дигарон, мумтоз; сардафтар; забардаст.

Анвои улум ва ҳикмат биёмӯхт ва саромади рӯзгор шуд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Дар кӯи ту саромади аҳли вафо манам,
Аз чашми илтифот вафои маро нигар! *Ҳилолӣ*
То бибинем, ки дар фазл саромад ояд,
То бидонем, ки дар разм диловар бошад. *Шоҳин*

САРОМАТ *а.* صرامت далерӣ, диловарӣ, шуҷоат, ҷасорат; **шаҳомату саромат** ҷасорат ва далерӣ.

Темуртош ... аз узамои умарои Рум буд ва ба мазиди шаҳомату саромат имтиёз дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

САРОНА سرانه **1.** ба ҳар сари кас; **2.** андозе, ки аз ҳар сар (кас) гирифта мешуд.

Ҷалолуддин Муҳаммади Акбар ... тамғоҷот ва роҳдорӣ ва саломона ва пешкаш ва саронаи тамомии мамолики маҳрусаро муоф дошт. *«Таърихи Фаришта»*

САРО(Й)ПАРДА سراپرده||سرای پرده **1.** хаймаи бузурги шоҳона, чодири подшоҳӣ, шомиёна.

Ҳамаи лашкар дар [бо] салоҳ саф кашида буданд аз наздики саройпарда то дур ҷой аз саҳро ва бисьёр сухан ва мунозара рафт. *«Таърихи Байҳақӣ»*

[Султон Маҳмуд] рӯзи дигар бо ду савор ба саропардаи санҷарӣ даромад ва амро салом кард. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

саропарда задан хайма задан, хаймаи подшоҳӣ бар по кардан.

Саропардаи хеш он ҷо бизад ва бо хосагон он ҷо фуруд омад. *«Таърихи Табарӣ»*

2. *киноя аз* нишемангоҳ.

Дил саропардаи муҳаббати ӯст,
Дида оинадори талъати ӯст. *Ҳофиз*
Шаб роҳ надорад ба саропардаи умрам,
Бодоми думағз аст ду рӯзе, ки маро ҳаст. *Шавкат*

◇ **саропардаи афлок** *киноя аз* осмон.

Чанд чун гул зи ғамат ҷомаи ҷон чок занам,
Чанд оташ ба саропардаи афлок занам? *Сайидо*

САРОПО(Й) سراپا(ی) аз сар то по; ҳар тараф, ҳама ҷо; тамоман.

Касе, к-ат хуш ояд саропои ӯй,
Нигаҳ кун ба дидору болои ӯй. *Фирдавсӣ*
Ҳар кӣ дар давлат набинад пеши пои хештан,
Гар саропо чашм гардад, по ба давлат мезанад. *Соиб*
Аз доғ саропоям ангуштнамо гардид,
Оинаи симояш мулки дилам оин баст. *Сайидо*

САРОРӢ *а.* سراری *ҷ.* **суррия||суррият.**

[Осаф] назди азвоҷ ва сарории ... Сулаймон рафт. *«Равзат-ус-сафо»*

Сарорӣ ва ҷавории ҳарам дар он мотам ... хоки ҳасрат бар сар рехтанд. *«Таърихи Фаришта»*

САРОСАР سراسر сар то сар; аз сар то по, ҳама ҷо, тамоман.

Саросар гуфтаи Исмат зи меҳнат парвариш дорад,
На дар айём дилшод аст чун ашъори Салмонаш. *Исмат*

Баъд аз соате аз сӯҳбати саросар касофати ӯ мураххас шудем. *Аҳмади Дониш*

Сазад гар кунун гирди ин кишварам
Саросар фиристодагон густурам. *Фирдавсӣ*

САРОСЕМА سراسیمه ошуфта, шӯрида; парешонҳол, музтарибҳол; беқарор.

Чунон лашкари гашну чандин савор
Саросема гаштанд аз корзор. *Фирдавсӣ*

Он заҳр ба даҳон кард ва фурӯ бурд ва замоне саросема гашт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Наздик буд, ки қолаб тиҳӣ кунем ё саросема андар баҳр афтем. *Аҳмади Дониш*

САРОФАТ *а.* صرافت майлу андеша, рағбат.

Лақаб ниҳанд бале офтобро соя,
Чу аз сарофати ишроқи худ шавад нозил. *Ҷомӣ*

САРО(Й)ЧА سراچه||سرایچه хонаи хурд; кӯшк; ҳавлии дарун.

Ба даст оварданд ва пеши малик дар саҳни саройча бидоштанд. *Саъдӣ*

Дар ҷомаи кабуди фалак бину бас мадон,
К-ин чарх ҷуз сарочаи мотам наёмадаст. *Хоқонӣ*
Санги сарочаи дилро ба алмоси оби дида месуфтам. *Саъдӣ*

◇ **ин сароча** *киноя аз* дунъё.

Эй баста аз ин сароча маҳмил,
В-эй карда миёни хок манзил. *Шоҳин*

ин сарочаи нӯҳсақф *киноя аз* дунъё ва нӯҳ табақаи осмон.

Дар ин сарочаи нӯҳсақф кор нақшояд,
Чаро зи баҳри кушоиш чу қуфл дарбадаред. *Бадри Чочӣ*

аз ин сароча маҳмил бастан *киноя аз* мурдан, вафот кардан.

Эй баста аз ин сароча маҳмил,
В-эй карда миёни хок манзил. *Шоҳин*

САРОЯНДА سراینده **1.** сурудхон, бо нағма хонанда, нағмапардоз, ҳофиз; **2.** *маҷ.* пайк, қосид, хабарбар.

Саroяндаи посух омад чу бод
Ба наздики Пирони Весанажод. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* гӯянда; шоир, муаллиф, нависанда.

Ниҳон пайкар он ҳотифи сабзпӯш,
Ки хонад сароянда ӯро Сурӯш. *Низомӣ*

САРОҒОЗ سراغاز аввали ибтидо, оғоз ва шурӯъ.

Чу бурқаъ зи рӯи сухан барфиканд,
Сароғози он аз дуо дарфиканд. *Низомӣ*
Хуб сароғозтар аз хуррамӣ,
Нек саранҷомтар аз мардумӣ. *Низомӣ*

САРОҒӮШ سرآغوش сарбанде, ки занон гесӯро дар миёни он мегузоранд, баъзан бо тилло ва ҷавоҳир мурассаъ низ мешавад, гесӯпӯш.

Сароғӯше даромуда ба гавҳар
Ба расми чиниён афганда бар сар. *Низомӣ*

САРОҲАНГ سرآهنگ пешво, роҳбар; сарҳанг, фармондеҳи лашкар, пешрави лашкар.

Сароҳанг то соқа аз тиру теғ
Баровард кӯҳе зи дарьё ба меғ. *Низомӣ*

Навишта дар он номаи шаҳрьёр,
Сароҳанги мардон, набарда савор. *Фирдавсӣ*

САРОҲАТАН *а.* صراحتاً ба таври сареҳ, возеҳан, ошкору равшан.

Ба тарк сароҳатан амр накардаанд.
Аҳмади Дониш

САРПАНҶА سرپنجه 1. панҷаи даст.

Яке дар аз дижи даврон кананда,
Яке сарпанҷа бо гӯрон зананда. *Ҷомӣ*

2. чангол.

Диди он қаҳқаҳаи кабки хиромон, Ҳофиз,
Ки зи сарпанҷаи шоҳини қазо ғофил буд. *Ҳофиз*

3. дасти қавӣ; *киноя аз* зӯрӣ, қуввват; тасаллут, ситамгорӣ.

Ҳофиз аз сарпанҷаи ишқи нигор
Ҳамчу мӯр афтода шуд дар пои пил. *Ҳофиз*

4. *маҷ.* одами зӯр, қавӣ, тануманд, тавоно.

Раҳо кун, то бияфтад нотавоне,
Ки бо сарпанҷагон зӯр озмояд. *Саъдӣ*

На дар маҳз неруи ҳолат набуд,
Магас рондан аз худ маҷолат набуд.
Ту он кӯдаки аз магас ранҷаӣ,
Ки имрӯз солору сарпанҷаӣ. *Саъдӣ*

5. *маҷ.* золим, мардумозор.

Яке подшаҳзода дар Ганҷа буд,
Ки ноаҳлу нопоку сарпанҷа буд. *Саъдӣ*

6. даст ба гиребон шудан, ҷанг, ҷидол.

Ба ҳангоми сарпанҷа рӯбоҳи ланг
Чӣ гуна ниҳад пой пеши паланг? *Низомӣ*

САРПАНҶАГӢ سرپنجگی зӯрӣ, боқувватӣ, қудрат, диловарӣ.

Дар он марз, к-ин пири ҳушьёр буд,
Яке марзбони ситамгор буд,
Ки ҳар нотавонро, ки дарьёфтӣ,
Ба сарпанҷагӣ панҷа бартофтӣ. *Саъдӣ*

САРПАРАСТӢ سرپرستی парасторӣ, нигоҳбонӣ; хизматгузорӣ.

Сарварӣ беҳ, ки ёри ман бошад,
Сарпарастӣ чӣ кори ман бошад. *Низомӣ*

Сарпарастӣ ранҷу хидмат офат аст,
Ман фироқи ину он ҳоҳам гузид. *Хоқонӣ*

САРПЕЧ سرپیچ амома, салла.

САРПОЁН سرپایان 1. амома, салла; 2. кулоҳи мулоим, ки аз зери миғфар мепӯшидаанд.

На-ш оҳани диръ боястӣ, на Дулдул,
На сарпоён боястӣ, на миғфар. *Дақиқӣ*

САРПОС سرپاس лахт, гурз, кӯпол.

Ту чӣ гуна раҳӣ, ки дасти аҷал
Бар сари ту занад ҳаме сарпос. *Унсурӣ*

САРПӮШ سرپوش чизе, ки бо он рӯи дег ва монанди онро мепӯшанд; ◇ **аз рӯи роз афтодани сарпӯш** *киноя аз* фош шудани роз.

Аз бас зада деги тоқатам ҷӯш,
Афтода зи рӯи роз сарпӯш. *Нозим*

САРРИШТА سررشته 1. сари калова, нӯги ришта; дафтари ҳисоб; асоси коре; *маҷ.* роҳи ҳалли ягон масъала.

Он гиреҳро дусар ҳазор калид
Ҷусту сарриштае накард падид. *Низомӣ*

Сарриштаи ишқ кай тавон ёфт,
Ноёфта з-он миён нишоне. *Ҷомӣ*

Ҷаҳоне гирифтори оҳанги ӯст,
Ки сарриштаи айш дар чанги ӯст. *Бедил*

Бишунав, замзамаи сӯзу гудозам, бишунав,
Бинишин, аз паи сарриштаи корам, бинишин.
Савдо

2. оқибат, саранҷом.

Соҳибдиле, ки ёфт сари риштаи мурод,
Сарриштааш ба ҳалқаи мӯи ту мекашад. *Ҳилолӣ*

САРРО *а.* سرّا шодмонӣ, шодкомӣ; некӯаҳволӣ; **сарровузарро** хушҳолӣ ва бадҳолӣ, хушбахтӣ ва бадбахтӣ.

Дар саррову зарро ба ҳоли ҳар кас воқиф шавӣ.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

САРРОФ *а.* صراف 1. заршинос, фарққунандаи пули сара аз носара, ҷудокунандаи пули сара аз пули қалб.

Пеши саррофи зари ишқ басе носараем,
Ҳар ду олам бари мо гар ба дирам меарзад.
Ибни Ямин

2. ивазкунандаи пул, он кӣ пулеро ба пуле иваз мекунад.

[Хоҷа Баққол] хонае дид, чун дуккончаи саррофон сурху сафед бар ҳам рехта ва динору дирам бо ҳам омехта. *Ҷомӣ*

◇ **саррофи сухан** *киноя аз* сухансанҷ, нуктасанҷ, сухандон, ноқид.

Туғрал, аз ҷон мекунад имрӯз саррофи сухан
Ҳалқаи гӯши маонӣ, дурри макнуни туро. *Туғрал*

САРРОҶ *а.* سراج зингар.

Мадрасае фармуда буд ба наздики бозори сарроҷон, онро иморат мекарданд. *Носири Хисрав*

САРСАБЗ سرسبز 1. бо сари сабз; тару тоза, ботароват.

Чу фасли навбаҳорон хулқи зебо
Кунад сарсабз боғу кӯҳу саҳро. *Бадрии Кашмирӣ*

Пухтагӣ хоҳӣ, — ба дарди бенавоӣ сабр кун,
Осмон сарсабз дорад меваҳои хомро. *Бедил*

сарсабз гардидан сабзидан.

Пос доранд, ки то дона нагардад сарсабз,
Наравад қатраи обе ба гулӯ деҳқонро. *Соиб*

2. *маҷ.* хушу хуррам, хушҳол, шодком.

Сарсабз бод носеҳат аз даври осмон,
Пажмурда лолавор ҳасудат зи офтоб. *Анварӣ*

Канизон ҳар яке чун сарви озод
Ба хидматгорияш сарсабзу дилшод. *Ҳозиқ*

САРСАБЗӢ سرسبزی 1. тарию тозагӣ, ботароватӣ.

Аз ниҳоли хушк сарсабзӣ маҷӯй. *Ҷомӣ*

Чашми сарсабзӣ мадор аз гулшани уммедҳо,
Ҳамчу наргис ҳар гулаш дорад хазон дар остин.
Шавкат

2. *маҷ.* хуррамӣ, хушҳолӣ.

Зи сарсабзии гунбади тобнок
Зумуррад шуда лавҳи тифлони хок. *Низомӣ*

САРСАР *а.* صرصر шамоли сахт, боди тунд ва баландовоз.

Султони дай ба лашкари сарсар ҷаҳон биканд,
Бинӣ, ки ҷаври сарсари дай чун ҷаҳонкан аст?
Анварӣ

Андар ин боғ ниҳоли тарабе сар накашид,
Сарсари ҳодиса то барнаканад буньёдам. *Шоҳин*

САРСАРӢ I سرسری **1.** рӯякӣ, мусоҳилакорона, бетааммул; аз ғайри андешаву муҳокима; сабук, осон.

Малик гуфт: Ин ҷузвӣ коре нест, ки сарсарӣ дар он ҳавз тавон намуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ба гавҳар зи ҳар тухмае бартарӣ
Биҷӯяд, мадон ин сухан сарсарӣ. *Савдо*

Бидонистанд, к-он кори парӣ нест,
Аҷаб корест, кори сарсарӣ нест. *Низомӣ*

сарсарӣ гузаштан рӯякӣ назар кардан, диққат надодан.

Аз румузи маънии ман сарсарӣ натвон гузашт,
Ғайри мазмун аз каломам ҳар чӣ фаҳмӣ, ботил аст.
Туғрал

Зи ашъори ӯ нагзарӣ сарсарӣ,
Ки дар шеър бартар бувад з-Анварӣ. *Садри Зиё*

2. оворагард, дарбадар, саргардон.

Яке пир пеш омадаш сарсарӣ
Ба Эрон, ба даъвии пайғамбарӣ. *Фирдавсӣ*

3. бадсифат.

Ғизо гар латиф асту гар сарсарӣ,
Чу дерат ба даст уфтад, хуш хӯрӣ. *Саъдӣ*

САРСАРӢ II صرصری: **боди сарсарӣ** боди тунди пурсадо.

Ҳар нафас оҳам ба тоқи арш пахлу мезанад,
Бигзарад фарьёдам аз ҳаҷраш зи боди сарсарӣ.
Васлӣ

САРСИПОҲ سرسپاه сардори сипоҳ, сарлашкар.

Бар сини сарир сарсипоҳ омад ишқ,
Бар мими мулук мулки моҳ омад ишқ. *Ҷомӣ*

САРСОМ سرسام *тиб.* бемориест, ки аз илтиҳоби димоғ пайдо шуда, дар бисьёр мавридҳо ба ихтилоли димоғ, ба ошуфтагӣ ва парешонҳавосӣ сабаб мегардад, менингит.

Наввоби даргоҳ Қулихони Баҳодур ... ба маразн сарсом вадиати ҳаёт супурд. *«Хизонаи омира»*

Чашм пӯш, аз рӯи ӯ бошад димоғатро халал,
Мерасад ҳар дам зиён аз равшанӣ сарсомро.
Туғрал

сарсому савдо ҳолати телбагӣ, девонагӣ, савдоигӣ.

Димоғи замин аз тафи офтоб
Ба сарсому савдо баромад зи хоб. *Низомӣ*

САРСОМӢ سرسامی гирифтори бемории сарсом.

Баровард мурғи саҳаргаҳ ғирев
Чу сарсомӣ аз нуру саръӣ зи дев. *Низомӣ*

САРСУТУРДА سرستُرده он, ки мӯи сараш тарошидааст.

Ногоҳ Укоша бар сари тали реге баромад ва сарсутурда буд, корвон ӯро сарсутурда диданд.
«Таърихи Табарӣ»

САРТАРОШ سرتراش устое, ки мӯйсар мегирад.

Теғ бар каф сартарошам қасди куштан кардааст,
Ошиқонро фӯтаи зорӣ ба гардан кардааст. *Сайидо*

САРТЕЗ سرتیز **1.** тезнӯг; бурранда, бурро.

Ақл сартез аст, лекин пой суст. *Румӣ*

2. *маҷ.* гиро; зудхашм, тунду тез.

На гирифтор омадӣ ба дасти ҷавоне мӯъҷаби хирарои сартезе, сабукпое, ки ҳар дам ҳавасе пазад ва ҳар лаҳза ройе занад. *Саъдӣ*

САРТЕЗӢ سرتیزی нӯгтезӣ; буррандагӣ.

Синону парчами румҳаш яке ба сартезӣ
Гирифта қалъаи гардун, дигар ба сарбозӣ.
Заҳири Форьёбӣ

САРТИП سرتیپ фармондеҳи тип, ки фавҷи муайяне аз лашкар аст, дараҷаи ҳарбии болотар аз сарҳанг.

На марди найзаву теғам, на марди ҳамлаву ҷангам,
На солорам, на маълумам, на сартипам, на сарҳангам. *Ломеӣ*

САРТОБ سرتاب гардантоб, саркаш, нофармон.

Дар ситадани хироҷ аз раоё мийнаравиро кор фармояд, на ин қадар биситонад, ки мутамарридон сартоб шаванд, на он қадар, ки оҷиз ва забун гарданд. *«Таърихи Фаришта»*

Бурҳонулмулк сартобони сӯбаи Удаpo ҳалқаи инқиёд дар гӯш кашид. *«Хизонаи омира»*

САРУН سرون шохи ҳайвонот.

Зи пешонии ҳар яке марду зан
Сарунест барруста чун каркадан. *Низомӣ*

САРУПО سروپا либос; хилъат; сарулибос, як даст либос; хилъате, ки аз тарафи амир бахшиш мешуд.

Чун ба ҳар бесарупое сарупое бахшад,
Ҷомаи офият он моҳ ба мо мебахшад. *Восифӣ*

Ба либоси зари хуршед мубаддал накунам
Сарупое, ки ман аз бесарупоӣ дорам. *Соиб*

Ба дарбори олӣ нишаста будем, ногоҳ маншур ва сарупо баромад. *Садри Зиё*

САРФ *а.* صرف **1.** харҷ, хароҷот; иваз кардан, додан ба ивази чизе; ба кор бурдан, масриф намудан.

Ба сарфи ҷон чу дар бозори хуснаш
Ба сад динор дидоре наёяд. *Анварӣ*

сарф кардан харҷ кардан, масриф намудан; ба кор бурдан.

Ва ба иморат пули рӯзгори худ сарф кунад.
Аҳмади Дониш

Миёнчиён ҳар қадар ҳунар, ки дар ин боб доштанд, сарф карданд, суд накард, модари духтар ҳаргиз қабул нанамуд. *Садри Зиё*

сарф шудан (ё гаштан) харҷ шудан; тамом дода шудан, масруф шудан; тай шудан, гузаштан.

Умри гаронмоя дар ин сарф шуд,
То чӣ хӯрам сайфу чӣ пӯшам шито. *Саъдӣ*

2. тасарруф.

Бад-ин гуна шаш чиз дар сарфи туст,
Гувои сухан номи шаш ҳарфи туст. *Низомӣ*

3. фоида, манфиат, суд; **сарф додан** фоида, суд додан, музди иловагӣ додан.

Дарде, ки маро ҳаст, ба марҳам нафрӯшам,
Гар оқибаташ сарф диҳӣ, ҳам нафрӯшам. *Хоқонӣ*

4. тағьир, гардиш.

[Иблис] пурсид, ки сарфи қулуби халоиқ аз Довуд ба кадом ҳила даст диҳад. *«Равзат-ус-сафо»*

5. *грам.* морфология.

Ба таҳсили наҳву ба такмили сарф
Басе кард умри гаронмоя сарф. *Садри Зиё*

◇ **сарфи ошмолӣ шудан** бо хушомад умр ба сар бурдан.

Макун хушомади ҳамчун худе паи рӯзӣ,
Барои нон натавон сарфи ошмолӣ шуд. *Воқиф*

САРФА *а.* صرفه **1.** фоида, манфиат, суд.

Бо чунин ҳайратам аз даст бишуд сарфаи кор. *Ҳофиз*

Ҷамшедқулии Қутбшоҳ сарфа дар муқобала надида роҳи вилояти Тиланг пеш гирифт. *«Таърихи Фаришта»*

Бошад чӣ сарфа замзамаи андалебро
Он ҷо, ки зоғ зеру баму қоғ-қоғ кард. *Шоҳин*

сарфа бурдан баҳра бурдан, фоида дидан.

Роҳи ишқ арчи камингоҳи камондорон аст,
Ҳар кӣ дониста равад, сарфа зи аъдо бибарад. *Ҳофиз*

Бе рӯи ту аз сайри чаман сарфа набурдам,
Ҳар лола, ки дидам, шабихун ба назар зад. *Бедил*

2. худдорӣ дар харҷ, иқтисод.

Сарфаи хушк зоҳидонро бод,
Ҳар чӣ мо рост, дар шароби тар аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

Сарфаи сари оташдон—савдогари Ҳиндустон. *Зарбулмасал*

сарфа кардан худдорӣ кардан дар харҷ, пасандоз карда мондани пул ва чизҳои дигар, иқтисод кардан дар хароҷот.

Ҳар кас дар он кӯҳҳо ва сангсорҳои Миср ранҷҳо баранд ва молҳо сарфа кунанд. *Носири Хисрав*

Аблаҳӣ, ар сарфаи зар мекунӣ,
Сарфаи гуфтор кун, ар мекунӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

САРФАБАР صرفه‌بر **1.** фоидабар, судмандшаванда; **2.** сарроф.

Ҳеҷ ду ҷав камтар аст нақди замона,
Сарфабаронро аз ин иёр чӣ хезад? *Хоқонӣ*

САРФАРОЗ سرفراز сарбаланд, сар боло кашида; *маҷ.* боифтихор, мумтоз.

Гуфтам: Эй сарви сарфароз ва эй ёри дилнавоз! *Восифӣ*

Ба бустон кунад сарвро сарфароз,
Расонад зи лутфаш ба умри дароз. *Шодӣ*

То сари зулфаш гирифтам, сарфарозам кардаанд,
Моили рӯяш шудам, оннасозам кардаанд. *Сайидо*

он сарфарози сада сардори сада.

Ба дастури он сарфарози сада
Кашид ашҳабе низ зону зада. *Ҳотифӣ*

САРФАРОЗӢ سرفرازی сарбаландӣ; *маҷ.* ифтихормандӣ, мумтозӣ.

Сарафкандагӣ кун, ки зулфи нигор
Сарфарозиаш дар сарафкандагист. *Хоҷу*

Ҳар киро савдои сарфарозӣ падид ояд, поймоли ҳар сифла нахоҳад шуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ба ҳар як дошт лофи сарфарозӣ,
Зи ҳар як даъвии гардандарозӣ. *Ҳозиқ*

САРФИКАНДА سرفکنده *шакли дигари* **сарафканда.**

Ҷавобаш дод Юсуф сарфиканда,
Ки эй ҳамчун манат сад шоҳ банда. *Ҷомӣ*

САРХАЙЛ سرخیل сардор, сарвар, сардори фавҷи саворан лашкар; сарқавм.

Чу соҳибқирон дид, к-он тундсайл
На сархайл солим гузорад, на хайл... *Ҳотифӣ*

Сӣ сархайл дар он маърака ба дасти султон афтод. *«Равзат-ус-сафо»*

Бифармуд сархайли иқлимгир,
Ки сури қиёмат даманду нафир. *Шодӣ*

САРХАЙЛӢ سرخیلی сардорӣ.

[Муғулҳо] Алии Баҳодурро ба шеҳнагӣ ва сархайлии иртоқон... номзад карданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

САРХАТ سرخط *ниг.* **сармашқ.**

То нафарсудааст хомаи мо,
Ташнаи сархатест номаи мо. *Бедил*

Гир аз турраи ӯ сархати ошуфтадилӣ,
Нест устоди дигар дарси парешониро. *Туғрал*

САРХОРА سرخاره сӯзани тилло барои зинати мӯи занон ё ки барои банд кардани миқнаа ба рӯмол.

Ҷаъде сиёҳ дорад, к-аз кашшӣ
Пинҳон шавад бад-ӯ-дар сархора. *Рӯдакӣ*

САРХОРӢ سرخاری дaранг кардан; баҳонаҷӯӣ.

Ба вақти марг ҳама бедиланду бечора,
Ки нест фурсаташон як нафас ба сархорӣ. *Бедил*

САРХУШ سرخوش сармаст, андак маст.

Хуш он маҷлис, ки шӯхе сархуш аз май ҷилвагар бошад,
Намояд кокул аз пешониву madди назар бошад. *Мушфиқӣ*

САРХУШӢ سرخوشی ҳолати мастӣ, хушҳолӣ.

Зи бода сархушии худ замон-замон нав кун,
Чунон макун, ки равад мастию хумор ояд. *Ҳилолӣ*

САРЧАШМА سرچشمه **1.** чашма.

Дуздон рахту зар бардошта, ҳама шаб роҳ бирафтанд ва сабоҳро кӯфта ва монда ба сарчашмае расиданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Хӯранд аз давлати он шӯхи қассоб
Зи як сарчашма гургу гӯсфанд об. *Сайидо*

2. *маҷ.* манбаъ, маъхаз, ҷои пайдоиши чизе.

Гуфтам: Эй сарчашмаи донишварӣ,
Бар ту хатм андешаи нутқоварӣ. *Ҷомӣ*

САРШАБОН||САРШУБОН سرشبان сардори чӯпонон.

Чу назди шабонони Бобак расид,
Ба дашт омаду саршабонро бидид. *Фирдавсӣ*

Ҳар куҷо кӯр дидбон бошад,
Лоҷарам гург саршубон бошад. *Саноӣ*

САРШОР سرشار лабрез, пуропур, лаб ба лаб, пур.

Ҳар киро шӯхи парирухсор аст,
Соғари ишрати ӯ саршор аст. *Туғрал*

САРШОХ سرشاخ **1.** нӯги шохаи дарахт; навда, шохи майда.

Нигун саршохҳои сабза, гӯӣ, дур ҳамеҷунбад,
Зи баск абри дурафшон лӯълуи ғалтон ҳамеборад. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. васса, дастак, чӯбҳое, ки бомро бо он мепӯшонанд.

Афрози хонаам зи паи бому пӯшишаш
Ҳар чи-м ба хона-андар саршоху тир буд. *Кисоӣ*

САРШУБОН سرشبان *ниг.* **саршабон.**

САРШӮЙ سرشوى як навъ гили сафед, ки дар об ҳал карда, бо оби он сар мешӯянд.

Заминро зи ҷуръа муанбар кунем,
Ба саршӯи шодӣ гиле тар кунем. *Низомӣ*

САРЪ *а.* صرع *тиб.* номи касалии асабие, ки бо кашиши рагҳо ва мушакҳо ҳамроҳ аст; зиён, қуянчуқ (эпилепсия).

Ба булъаҷабӣ иллати саръ дар он духтар падид овард. *Авфӣ*

Маразн саръ бар Азудуддавла истило ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

САРЪУШР سرعشر **1.** нақш ва нишонҳое, ки дар ҳошияи Қуръон, баъд аз ҳар як даҳ оят гузошта мешавад; **2.** аввал(-и китоб).

Саръушри ин китоби мубин аст офтоб,
Зинҳор бармадор назар аз китоби субҳ. *Соиб*

САРЪЙ صرعى гирифтори бемории саръ, зиёндор.

Баровард мурғи саҳаргаҳ ғирев
Чу сарсомӣ аз пуру саръӣ зи дев. *Низомӣ*

САРЬЁЗ سرياز маҷаққунандаи сарҳо.

Чу бишнид Каркӯй овози ман,
Ҳамон захми кӯполи сарьёзи ман... *Фирдавсӣ*

САРҒИН||СИРҒИН سرغين сурнай.

Хурӯш омаду нолаи говдум
Дами нои сарғину рӯина хум. *Фирдавсӣ*

САРӢ I سرى **1.** сардорӣ, сарварӣ, ҳукмронӣ.

Ман аз сарӣ бархоста ва бо ғурбату узлат сохта... *Авфӣ*

Ба ғурури сарӣ дар ин бозор
Ғафлат аз халқашон кашида канор. *Бедил*

2. сардорӣ кунанда, сардор.

Сипаҳро сарӣ Соми Найрам шудаст. *Фирдавсӣ*

3. бартарӣ, афзалӣ.

Магар бар санавбар сарӣ доштӣ,
Ки дар бӯстон сар барафроштӣ? *Хоҷу*

◇ **сарӣ шудан** ба сар омадан, тамом шудан.

Мусъиб... гуфт: Эй писар, кори ман сарӣ шуд, ту боз ба Макка рав назди амми худ ва ӯро бигӯй, ки лашкари Ироқ бо ман чӣ карданд. *«Таърихи Табарӣ»*

САРӢ II *а.* ثرى *ниг.* **саро** I.

САРҚ||СИРҚ *а.* سرق дуздӣ.

Доя ҳикояи сирқи маро пеши аъмом ва падар гуфт. *«Равзат-ус-сафо»*

САРҚАТ *а.* سرقة *ниг.* **сирқат.**

САРҲ *а.* صرح қаср.

Пас Сулаймон бифармуд, сарҳе бикарданд бузург, ... даври ӯ аз обгина. *«Таърихи Табарӣ»*

САРҲАД(Д) سرحد канораи ҳар чиз; марз, канори мамлакате, ки ба канораи мамлакати дигар мепайвандад, хатти шартӣ дар байни хоки ду давлат.

Бояд ки вилояти Мовароуннаҳр нигоҳ дорӣ, ки сарҳадди душман аст. *«Таърихи Наршахӣ»*

Раҳаш бар ҷаҳонгаштагон бастааст,
Ба сарҳадди зулмот пайвастааст. *Ҳотифӣ*

САРҲАЛҚА سرحلقه садрнишин, раиси маҳфил; сардор, пешво.

Дар хирқа чу оташ задӣ, эй орифи солик,
Ҷаҳде куну сарҳалқаи риндони ҷаҳон бош! *Ҳофиз*

Гарчи шуд сарҳалқа аҳли маърифатро шайхи шаҳр,
Сар намеорад бурун аз ҳалқаи зуннори мо. *Ҷомӣ*

Ногоҳ лӯлибачае баоҳангу шанг, ки саромади нозанинон ва сарҳалқаи париӯён буд, ... дар баробари чатри султон омад. *«Таърихи Фаришта»*

САРҲАЛҚАГӢ سرحلقگى сардорӣ, саркардагӣ.

Боз рафтем ба сарҳалқагии аҳли ҷунун,
Ки набудем, кӣ ин силсила барпо мекард. *Заҳири Форьёбӣ*

САРҲАНГ سرهنگ **1.** сардори як қисми муайяни лашкар (ҳамчун полковник).

Сарҳангро бо гурӯҳе ба ҷанг фиристод. *Авфӣ*

Буд сарҳанге аз нажоди бузург,
Тунд чун шеру саҳмнок чу гург. *Низомӣ*

сарҳанги девон сардори аскарони дарбор, сардори фавҷи дарборӣ, сардори қаровули дарбор.

Ҳикоят кунанд аз яке некмард,
Ки икроми Ҳаҷҷоҷи Юсуф накард;
Ба сарҳанги девон нигаҳ кард тез,
Ки натъаш бияндозу регаш бирез! *Саъдӣ*

сарҳанги навбат сардори навбатчиён, сардори муҳофизони дарбор.

Ба навбатгаҳи шоҳ бурдандашон,
Ба сарҳанги навбат супурдандашон. *Низомӣ*

2. сипоҳии қаровул, навбатдор, муҳофиз.

Ба сарҳангон иҷозат дод ночор,
Ки гирандаш раҳи ташҳири бозор. *Ҳозиқ*

САРҲАНГЗОДА سرهنگزاده писари сарҳанг; *ниг.* **сарҳанг** *1.*

Сарҳангзодаеро дидам бар дари сарои Уғулмиш, ки ақлу киёсате ва фаҳму фиросате зондулвасф дошт. *Саъдӣ*

САРҲАНГӢ سرهنگى **1.** амали сарҳанг, сардории як қисми муайяни лашкар; **2.** посбонӣ, қаровулӣ, муҳофизӣ.

Ба сарҳангияш баста ҷавзо камар,
Ба ҷорӯбияш маҳ баровард сар. *Хоҷу*

САРҲИСОБ سرحساب воқиф, огоҳ, хабардор.

Қамтар аз ҳар кам шумур худрову беш аз пеш бош,
В-ар нахоҳӣ саҳв кардан, сарҳисоби хеш бош! *Яҳьёи Шерозӣ*

сарҳисоб! огоҳ ва хабардор бош!

Чу теғи шаҳаншаҳ хӯрад бар саҳоб,
Ба хуршед гӯяд фалак: «сарҳисоб!» *Саиди Ашраф*

сарҳисоб доштан огоҳӣ доштан.

Мешумурдам ҳар замон доғи шаби бигзаштаро,
То ба вақти субҳ ҳар шаб сарҳисобе доштам.
Сайидо

САРҲОЛ سرحال саргардон, саргашта.

Бад-он манигар, ки сарҳолам,
Ба кори хеш мӯҳтолам. *Тайён*

САРҶАРИДА سرجریده сарсухан, муқаддима.

Маълуми раъи туст, ки дар шоирӣ маро
Мадҳи ту сарҷаридаву оғози дафтар аст. *Муиззӣ*

Ӯст феҳристу сарҷаридаи илм,
Ӯст буньёди ҷуду мояи илм. *Саноӣ*

САРҶИК سرجیک *ниг.* **сарҳанг 1.**

Эй бар сари хубони ҷаҳон-бар сарҷик,
Пеши даҳанат зарра намояд Харҷик. Унсурӣ

САРҶИЛАВДОР سرجلودار сардори парасторони аспҳои подшоҳӣ, сардори саисон.

Сарҷилавдор аз қабули он ибо карда гуфт: Бе ҳукми Диловархон муҳол аст, ки асп бидиҳам.
«Таърихи Фаришта»

САРҶУМЛА سرجمله **1.** хулоса, гузида ва мунтахаби чизе.

Забон дар забон ганҷ пардохтам,
В-аз он ҷумла сарҷумлае сохтам. *Низомӣ*

2. саромад.

Хоқони кабир Булмузаффар
Сарҷумла шуда музаффаронро. *Хоқонӣ*

САРҶУНБОН سرجنبان тасдиқкунанда, қабулкунанда, розишаванда.

Чун сухани эшон шунавӣ ва агарчи маънӣ надонӣ, саре ҷунбонӣ, то фардо гӯӣ, ки аз сарҷунбонони эшонам. *«Нафаҳот-ул-унс»*

САРҶӮШ سرجوش **1.** миқдоре аз хӯрок, ки дар вақти дар дег ҷӯшиданаш барои чашидан гирифта мешавад; **2.** *маҷ.* зубда, хулосаи чизе; аввали ҳар чиз; холиси ҳар чиз, қисми аълои чизе.

Гар ошуфта шудам, хушам ту бурдӣ,
Бибар ҷӯшам, ки сарҷӯшам ту бурдӣ. *Низомӣ*

Мижа бикшою сарҷӯши фараҳ гир,
Назар бар қатраҳо афтад, қадаҳ гир! *Бедил*

САРҶӮШӢ سرجوشی: **сарҷӯшӣ намудан** ҷӯшидан; *маҷ.* расидан (дар бораи май).

Яке з-он ҷумла мебояд ситудан
Зи хум кофист сарҷӯшӣ намудан. *Бедил*

САТАВОТ *а.* سطوات *ҷ.* **сатват.**

Дил дар сатавоти ишқи ӯ мустаҳлақ,
Ҷон дар ғалаботи шавқи ӯ мустағрақ. (2) *Ҷомӣ*

САТАРВАН سترون *ниг.* **сутурван.**

САТВАТ *а.* سطوت **1.** ҳамла, ҳуҷум; қаҳр.

Аз бими сатвати Қоҳир авлоди Муқтадир мухтафӣ гаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

... Ки гар як соат аз вай дур гардам,
Зи теғи сатваташ ранҷур гардам. *Ҷомӣ*

2. қувват, сахтгирӣ.

Китбуқо-нӯён ... бар қуввату сатвати худ эътимоди тамом дошт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Подшоҳ на чандон зариф ва шӯхчашм бошад, ки душманон аз сатваташ наандешанд. *Аҳмади Дониш*

3. шавкат, дабдаба, шукӯҳ.

Хоҳад, ки он ҳашмату сатват биронад, ки андар он рехтани хунҳо ва истисоли хонадонҳо бошад, эшон онро дарьёбанд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Исфандиёр бо ҳама сатвату шавкат ду дида бар хоки мазаллат ниҳод. *Аҳмади Дониш*

САТИР I *а.* ستیر **1.** касе, ки хато ва айби дигареро мепӯшонад; **2.** пӯшида, пинҳон.

Майли маъшуқон ниҳон асту сатир,
Майли ошиқ бо дусад таблу нафир. *Румӣ*

САТИР II||САТИРА *а.* ستیر||ستیره мастура, зан ва ё духтари паси парда; зан ва ё духтари писандидаахлоқ.

Сахт зебо, лек ҳам як чиз ҳаст,
К-он сатира духтари ҳалвогар аст. *Румӣ*

В-ар дарояд маҳраме дур аз газанд,
Баркушоянд он сатирон рӯйбанд. *Румӣ*

САТЛ *а.* سطل зарф барои кашондани об, сатил.

Дар чанд рӯз офтоба бо сатл гум мешуд; рӯзе Маъмун ба вай гуфт: Қош офтоба ва сатл, ки аз мо мебарӣ, ҳам ба мо бифурӯшӣ. *Ҷомӣ*

САТОВАНД||СУТОВАНД ستاوند болохона, болохонаи пешкушода (балкон), пешайвони болохона.

Ҷаҳон ҷои бақо нест, ба осонӣ бигзор,
Ба айвон чи барӣ ранҷу ба коху ба сатованд.
Тайён

САТ(Т)ОРА *а.* سطاره мистар, хаткаш.

Лоҷарам чун сатора рост бувад,
Натавонад, ки кач равад ҷадвал. *Саъдӣ*

Ту рост бош, то дигарон ростӣ кунанд,
Донӣ, ки бе сатора нарафтаст ҷадвале. *Саъдӣ*

САТР I *а.* ستر **1.** пӯшидан.

Карда паи сатри пардаи хеш
Муште ду гиёҳ аз пасу пеш. *Ҷомӣ*

сатр кардан пӯшидан.

Ва чун бар табақ ниҳанд, тахти табақро сатр накунад. *Аҳмади Дониш*

2. ҳиҷоб, парда.

Гаҳе бурҷи кавокиб мепаридам,
Гаҳе сатри малоик медаридам. *Низомӣ*

В-ин ишорат бад-он бувад, ки мудом
Боядаш дар ҳарими сатр мақом. *Ҷомӣ*

3. пӯшиш, пӯшок.

Димоғи фикрро атри дигар каш,
Бар авроқи сухан сатри дигар каш. *Ҳозиқ*

Аз парри уқоб чатр бар сар,
В-аз чарми паланг сатр дар бар. *Шоҳин*

САТР II *а.* سطر як хат, як рахи навишташуда.

Ҳар пора аз дили ман в-аз ғусса қиссае,
Ҳар сатре аз хисоли ту в-аз раҳмат ояте. *Ҳофиз*

Ту дар мутолааи сатри аввалин мондӣ,
Нафас зи дафтари ҳастӣ басе варақ гардонд.
Савдо

САТРАНГ سترنگ гиёҳе, ки соқааш то ба як метр расида, баргҳои ба барги анҷир монанд ва гулҳои сафед дорад, бехи он ба пайкари инсон монанд аст, меҳргиёҳ, мардумгиёҳ.

Кинаш аз шоҳи Чин кунад оҳанг,
Аҳли Чинро надонӣ аз сатранг. *Саноӣ*
Гашт холӣ, чу ӯ пасечад ҷанг,
Хасми ӯ ҳамчу сурати сатранг. *Саноӣ*

САТТОР *а.* ستار пӯшанда, пардапӯш кунанда; *маҷ.* пӯшандаи айбҳо.

То бидонед, чӣ фирқаанд онҳо?
Гуфт: Сатторн айби шоҳу гадо. *Бедил*

САТТОРА *а.* سطاره *ниг.* сат(т)ора.

САТТОРӢ ستاری пардапӯшӣ; *маҷ.* айбпӯшӣ.

Гар маро ин бор сатторӣ кунӣ,
Тавба кардам ман зи ҳар нокарданӣ. *Румӣ*

САТХЕЗ ستخیز *шакли кӯтоҳшудаи* **растахез**||**растохез**; **сатхез кардан** қиём кардан.

Ба ҷони ман-бар сатхез кард лашкари ишқ,
Чунон ки лашкари Толут кард бар Ҳолут. (2)
Тайён

САТӢ I ستی оҳан; фӯлод.

Замин чун сатӣ бинию оби рӯд
Бигирад фарозу биёяд фуруд. *Абӯшакури Балхӣ*

САТӢ II ستی *шакли кӯтоҳшудаи* **сайидатӣ**; *ниг.* **сайида.**

Агарчи Рашидӣ ҷавон буд, аммо олим буд ва дар он саноат сатӣ Зайнаб мамдӯҳаи ӯ буд.
Низомии Арӯзӣ

Зан даромад аз тариқи нестӣ,
Гуфт: Ман хоки шумоям, не сатӣ. *Румӣ*

САТӢ III *ҳ.* ستی зане, ки аз рӯи одати ҳиндӣ худро ҳамроҳи ҷасади шавҳараш дар оташ месӯзонад.

Қақнус аз беҷуфтӣ худро месӯзад ва сатӣ аз қуввати ҷуфт худро ба сӯхтан диҳад.
«Хизонаи омира»

САТҲ *а.* سطح рӯи ҳамвори чизе, рӯй; паҳноӣ.

Ва дуйӯм он ки ду андоза дорад: дарозо ва паҳно бар он сифат, ки гуфтем ва чун ба феъл оянд, онро сатҳ хонанд. *Ибни Сино*

Карда сатҳи обро ҳар ҷо ду ним
Ҳамчу нили дебаро миқрози сим. *Ҷомӣ*

◇ **сатҳи аъло** *киноя аз* фалак, осмони баланд.

Сатҳи аъло, ки ҷуз латофат нест,
Қобили тӯҳмату касофат нест. *Бедил*

сатҳи ағбар *киноя аз* дунъё.

Кӯр аст бахт, гар талабад мар-маро,. ки ман
Афтода ҳамчу мӯҳра дар ин сатҳи ағбарам.
Шоҳин

САУЛ *а.* سئول пурсанда, суолкунанда.

САФ(Ф) *а.* صف рада, раҷа, қатори одамон ва ғ.

Дигар найзаву гурзу тиру камон
Ба печидан андар сафи бадгумон. *Фирдавсӣ*
Дар саффи некувон ба мақоми муфохарат
Хоҳанд аз рухи ту назар моҳу офтоб.. *Анварӣ*

саф(ф)и ниол пойгаҳ, ҷои кафшкашӣ; сафи охирин.

Зи дониш фазояд туро ҷоҳу қадр,
Зи саффи ниолат расонад ба садр. *Саъдӣ*
Нест дар маҷлиси мо пешгаҳу саффи ниол,
Шоҳу дарвеш надонанд кадом аст ин ҷо.
Камоли Хуҷандӣ

саф кашидан (ё **оростан**) *киноя аз* барои ҷанг омода шудан.

Зи ҷо ҷумла урганҷиён хостанд,
Паи қалъагирӣ саф оростанд. *Сайидо*

саф охтан рада шудан, қатор шудан.

Ҳам эдун сафи шоирон охта,
Бихонда саноҳову пардохта. *Фирдавсӣ*

саф шикастан мағлуб кардан; *маҷ.* корнома нишон додан.

[Ҳалокухон] бонг бар вай зад: ... Ту ба ҷои ӯ дар Эронзамин чӣ кор кардаӣ ва кадом саф шикастаӣ? *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

САФАН *а.* سفن пусти моҳӣ ё наҳанг ва ғ., ки барои нағз доштан ба рӯи қабзаи шамшер мечаспондаанд.

Аз дуруштист сафан қоими тегь,
Ки бар ӯ такьягаҳи Рустам аст. *Хоқонӣ*
В-он хурди бешумор ситора бар осмон,
Ҳар як ба шакли луълуъ бар тегу бар сафан. *Ломеӣ*
Зи сахтӣ, ки буд хильати хоми ӯ
Сафан гашта кемухти андоми ӯ. *Низомӣ*

САФАР I *а.* سفر аз ҷое ба ҷое рафтан, саёҳат.

Бисьёр сафар бояд, то пухта шавад хоме. *Саъдӣ*
То омадам зи мулки адам, дар тараддудам,
Зулм аст, ҳар кӣ аз ватани худ сафар кунад. *Сайидо*

◇ **сафари талхи адам** *киноя аз* мурдан

Гирди даҳани танги ту гардам, ки намудаст,
Ширин ба назарҳо сафари талхи адамро. *Соиб*

сафари қалъа сафар ба шаҳрҳои Қазалӣ, Оренбург ва ғ., ки собиқ роҳи омаду рафти савдогарони Бухоро бо Россия буд.

Дар ин асно яке аз аҳиббои муҳаррир аз тиҷорату сафари қалъа расида пеши ман омада буд.
Аҳмади Дониш

САФАР II *а.* صفر моҳи дуйӯми соли қамарии ҳиҷрӣ.

Чун с а ф а р омад, бишуд шод аз с а ф а р,
Ки паси ин моҳ месозам сафар. *Румӣ*

САФАРКАРДА سفرکرده он кӣ ба сафар рафтааст; мусофир; он кӣ бисьёр сафар кардааст.

Сафаркардагон лоуболӣ зиянд,
Ки парвардаи мулку давлат наянд. *Саъдӣ*
Нишони ёри сафаркарда аз кӣ пурсам боз,
Ки ҳар чӣ гуфт бариди сабо, парешон гуфт. *Ҳофиз*

САФАРӢ سفری он кӣ ба сафар баромадааст, мусофир.

Дил гуфт фурӯкаш кунам ин шаҳр ба бӯяш,
Бечора надонист, ки ёраш сафарӣ буд. *Ҳофиз*

САФАРҶАЛ *а.* سفرجل биҳӣ.

Ангуру уннов ... ва сафарҷалу шафтолу ... фаровон мешавад. *«Таърихи Фаришта»*

САФАРҶАЛРАНГ سفرجل رنگ биҳиранг, зардранг.

Ба маълулӣ тан андардеҳ, ки ёқут аз фурӯғи хур
Сафарҷалранг буд аввал, ки охир гашт руммонӣ.
Хоқонӣ

САФАТ *а.* سفط сабад.

Боз фармон дод, то сафати хурд берун оварданд. *«Таърихи Систон»*

САФАҲ *а.* سفه 1. ноқисақлӣ, кӯтоҳақлӣ, аблаҳӣ, нодонӣ.

Гавҳари зоти ӯ аз ҳазму сукун бараҳна ва ба васмати сафаҳ... мавсум бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. кӯтоҳақл, аблаҳ, нодон.

Сифларо чун аксараш омад сафаҳ, пас кулли он
Ҳам сафаҳ бошад, ки ҳукми кулли он чӣ аксар аст. *Ҷомӣ*

Амри мавло нокарда, ҳеҷ ғуломи сафаҳ таваққӯи раҳмат накунад. *Аҳмади Дониш*

САФАҲОТ *а.* صفحات *ҷ.* сафҳа.

Хат маҳв гашт аз сафаҳоти китобҳо,
Азбаски ашки аҳли талаб карда буд тар. (1) *Савдо*

Зикри он маҳбус аз сафаҳоти замоир маҳв шуд, ҳеҷ кас аз ӯ ёд накард. (1) *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

сафаҳоти адвор саҳифаҳои рӯзгор; ҷиҳатҳои гуногуни ҳаёт, авзои зиндагӣ, воқеаҳои давр ва замонҳо.

Асари он [иморат] бар ҷароиди рӯзгору сафаҳоти адвори лайлу наҳор мусаббат ва мастур аст. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

САФВ *а.* صفو сафо, софӣ, тозагӣ, зулолӣ, беолоишӣ.

Обу равған чу дарҳам омезад,
Нур дар сафви равған омезад. *Саноӣ*

САФВАТ *а.* صفوت софӣ, покизагӣ, тозагӣ, холис будан; баргузидагӣ.

Суроҳии мардафкани роҳзан
Ба сафват фаришта, ба феъл аҳриман. *Хоҷу*

Қасам ба сафвати ҷому сафои ҷавҳари май,
Ки нест дар сари мо ҷуз ҳавои соғари май. *Ҷомӣ*

САФДАР صفدر 1. сафшикан, торуморкунандаи сафи душман; 2. *маҷ.* пурзӯр, шуҷоъ, паҳлавон, ҷанговари далер.

Дурӯя сафдарон саф баркашиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Маҳмуди сафдаре, ки зи унфу зи лутфи ӯ
Гиранд бори нафъу зарар моҳу офтоб. *Анварӣ*

САФДАРӢ صفدری пурзӯрӣ, паҳлавонӣ, қаҳрамонӣ, шуҷоат.

Алинокро, ки дар сафдарӣ ва баҳодурӣ машҳур буд, назди Арғун фиристод. *«Равзат-ус-сафо»*

САФЕД سفید *ниг.* сапед.

САФЕДА سفیده *ниг.* сапеда.

САФЕДАДАМ سفیده‌دم *ниг.* сапедадам.

САФЕДМӮӢ سفیدموئی пирӣ.

Чунон ки шир кунад хоби тифлро ширин,
Фузуд ғафлати ман аз сафедмӯиҳо. *Соиб*

САФЕДНОМ سفیدنام *ниг.* сапедном.

САФЕДОБ سفیداب гарди сафеде, ки занон барои зеб ба рӯи худ мемоланд.

Сафедоб аз рухаш бар ғоза хандид,
Зи нояш санг санги сурма гардид. *Нозим*

САФЕДОР سفیدار дарахти рости баланди танасафеди бемева.

САФЕДРУХСОР سفیدرخسار сафедчеҳра; *маҷ.* хушрӯй.

Сиёҳрӯй шудам з-ин сафедрухсорон
Чу ҳиндуе, ки парастори офтоб шавад. *Хисрави Деҳлавӣ*

САФЕДӢ سفیدی *ниг.* сапедӣ.

САФЕДҶОМА سفیدجامه *ниг.* сапедҷома.

САФЕҲ *а.* سفیه ноқисақл, аҳмақ, аблаҳ; нодон.

Агар подшоҳро ақле мебуд, чунин сафеҳеро дар маснади вазорат ҷой намедод. *Аҳмади Дониш*

Надонад тафовут сафеҳ аз фақеҳ,
Кадом аст пунба, кадом аст пеҳ. *Шоҳин*

САФЕҲОНА سفیهانه аҳмақона, аз рӯи аблаҳӣ ва нодонӣ.

Чун Арғун пеши Аҳмад омад, Элдор бо Аҳмад буд, дар муқобалаи Арғун суханҳои сафеҳона мегуфт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

САФЕҲФИТРАТ سفیه‌فطرت аҳмақсиришт, бадтинат, ноҷинс.

Сафеҳфитратро раҳ мадеҳ ба соҳати қурб,
Лиомро натавон мансаби каримон дод. *«Таърихи Фаришта»*

САФИНА I *а.* سفینه киштӣ.

Аспи ман дар шаб давон ҳамчун сафина дар халиҷ,
Ман бар ӯ собит чунон чун бодбон андар суфун. *Манучеҳрӣ*

Дарьёе буд муҳит, ки сафина бар он маҷоли убур надошт. *«Равзат-ус-сафо»*

САФИНА II سفینه маҷмӯаи ашъор, баёз, ҷунг.

Дар ин замона рафиқе, ки холӣ аз халал аст,
Суроҳии маи нобу сафинаи ғазал аст. *Ҳофиз*

Ҳар тараф лолаеву ёсумане,
Дар миёна сафинаи сухане. *Мушфиқӣ*

сафинаи тар *маҷ.* маҷмӯаи ғазалҳои мавзуни барҷаста.

Номаи иқбол баркушодам, дидам,
К-аз тарабам сафинаҳои тар овард. *Хоқонӣ*

САФИР I *а.* صفیر 1. ҳуштак; хониш ва овози паррандаҳо, садои паррандаҳои ваҳшӣ.

З-он ки сайёд оварад бонги сафир,
То фиребад мурғро он мурғгир. *Румӣ*

сафир баровардан бонг баровардан, чаҳ-чаҳ кашидан, хониш кардан.

Булбул ба шохи сарв барорад ҳаме сафир,
Моғон ба абр наъра бароранд аз обгир. *Манучеҳрӣ*

сафир задан (ё кашидан) а) ҳуштак кашидан.

Асбе, ки сафираш назанӣ, менахӯрад об,
Не мард кам аз асбу на май камтар аз об аст. *Манучеҳрӣ*

б) чаҳ-чаҳ задан, овоз ва бонги паррандаҳо.

Мезад сафири шавқ хазондида булбуле,
Мерафт дар ҳақиқати ҳолаш тааммуле. *Ҷомӣ*

Булбул аз шохи гул сафир кашид,
В-аз гули нилуфар нафир кашид. *Мушфиқӣ*

2. овози ғиҷҷиросӣ (ҳамчун овози қалам дар вақти навиштан).

Сафири хомаи хоҷа Абдулло андалебест хушилҳон дар чаман ва давоту мидодаш ғунчаест хушбӯтар аз дастаи сунбул ва райҳон. *«Таърихи Сайидроқим»*

Сафири хомаи Соиб баланд чун гардид,
Нишаст шӯълаи овоз андалебонро. *Соиб*

3. бонг.

Гузашт аз Сурайё сафири нафир,
Париданд мурғони сидра зи тир. *Шодӣ*

САФИР II *а.* سفير фиристода, вакил, элчӣ; миёнарав.

Аз баҳри нафъи хеш кунад даллагӣ рақиб,
Ин хар агарчи восита бошад, сафир нест. Шоҳин

САФИҲА *а.* صفيحه 1. сафҳа; 2. лавҳа; тахтаи санг ва ғ.

САФК *а.* سفک рехтан (бештар оид ба хун).

Тарки ҷидол ва низоъ кунед, ки ман сафкро макрӯҳ медорам. *«Равзат-ус-сафо»*

сафки димоъ рехтани хун, хунрезӣ.

Васият фармуда, ки аз авлоди Абӯтуроб ва ҷуръати эшон бар сафки димоъ бар ҳазар бош! *«Равзат-ус-сафо»*

САФНИШИН صف‌نشين ҳамқатор, ҳамсаф; дар як қатор нишаста.

Дурднӯшони ҷоми дурди туанд
Сафнишинони боргоҳи сафо. *Ҷомӣ*

САФО I *а.* صفا 1. покӣ, тозагӣ; беғуборӣ; ҷило; равшанӣ.

Аз сафои синаи бекина гавҳар мекунем
Чун садаф як қатраи обе, ки менӯшем мо. *Сайидо*

Инак дар ин диёр манам, к-аз сафои табъ
Оинае, ки қадр надорад ба Зангбор. *Шоҳин*

сафо доштан пок будан; равшан будан.

Бе офтоби илм надорад хирад сафо,
Ин ҳол назди ақл чу хуршед равшан аст. «Хористон»

2. май ноб, май соф, шароби бедурд.

Рӯи мастонаш чу ҷоми бода лабрез аз нашот,
Майгусоронаш ба ранги шамъ саршор аз сафо.
Абдулқодири Киромӣ

3. *маҷ.* бекудуратӣ; садоқат, садоқатмандӣ, самимият, беғаразӣ.

Малик Фахруддини Кутвол... бо султон Муҳаммадхони шаҳид сафое надошт. *«Таърихи Фаришта»*

аз сари сафо аз рӯи сидқу самимият, аз рӯи садоқат.

Чу саре бар остонаш зи сари сафо ниҳодӣ,
Ба Сафову Марва, эй дил, дигарат чӣ кор бошад.
Камоли Хуҷандӣ

САФО II *а.* صفا оштӣ, сулҳ; осудагӣ, осоиш.

Зулфи мушкинаш агар дошт ба ошиқ сари ҷанг,
Бо ман он рӯй ба сад гуна сафо пеш омад.
Камоли Хуҷандӣ

Диди сафои оразаш, эй дида, гирья чист?
Баъд аз с а ф о ба гирья чаро моҷаро кунӣ?
Камоли Хуҷандӣ

САФО III *а.* صفا номи кӯҳе дар Макка, муқобили кӯҳи дигар, ки Марва ном дорад.

Зоиронро сарои ӯ ҳарам аст,
Маснади ӯ Манову садр Сафо. *Фаррухӣ*

Чаҳор бор аз Сафо ва Марва шаванд ва се бор аз Марва ба Сафо. *Носири Хисрав*

САФОБЕЗ صفابيز сафобахш; хуррамибахш.

Замини обхезе нест ин ҷо,
Сафобез аст ғирболи тамошо. *Бедил*

САФОВА||САФОВАТ *а.* صفاوه||صفاوت сафват, тозагӣ; покизагӣ.

Обу луълуву ҷон сафовати ӯ,
Абру дарьёву кон саховати ӯ. *Саноӣ*

Ҳар мақом, ки он тараққӣ кунад, сафоваву наҳоваи онро интизоъ намояд. *Ҷомӣ*

САФОЕҲ *а.* صفايح ҷ. сафиҳа.

[Мӯсо] аҳкому ибодату муомалот, ки бар сафоеҳи он навишта буд, бар эшон [Банӣ-Исроил]хонд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

САФОИН I *а.* سفائن ҷ. сафина I.

Ҳам аз ин сафоин захира ва озуқаи мардумро ҷамъ кардем. *Аҳмади Дониш*

САФОИН II *а.* سفائن ҷ. сафина II.

Ва бояд шеъри ӯ бад-он дараҷа расида бошад, ки дар саҳифаи рӯзгор мастур бошад ва бар алсинаи аҳрор макрӯъ, бар сафоин бинависанд.
Низомии Арӯзӣ

САФОКЕШ صفاکيش поктинат, некӯсират, покмаслак.

Ҳамвора аз гулшани чархи нилгун барои арбоби вафо гули ноумедӣ мешугуфад ва аз гулгашти чамани даҳри бӯқаламун ҳамеша хори меҳнат дар пои дили сафокешон мешиканад. *Восифӣ*

САФОЛ I سفال *ниг.* **суфол.**

САФОЛ II *а.* سفال паст шудан, пастӣ.

Туро гардун сафол ояд зи рутбат,
Агарчи андар ақсон камол аст. *Анварӣ*

САФОЛИН||САФОЛИНА سفالين||سفالينه *ниг.* **суфолин(а).**

САФОЛИНЛАБ سفالين‌لب *ниг.* **суфолинлаб.**

САФОЛӢ سفالى *ниг.* **суфолӣ.**

САФОРАТ *а.* سفارت элчигӣ, намояндагӣ, кору амали сафир, ки аз тарафи давлате ба пойтахти давлати дигар меравад.

Некӯтарини русуми сафорат он аст, ки теғи забон монанди шамшери обдор ба тундию тезӣ дар кор ояд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Агар қуввати тақрир ва идрок ба буруз додаанд, ба сафорат номзад гардонад. Аҳмади Дониш

САФОРО(Й) صف‌آرا(ى) он кӣ мардумро бо тартиб ба саф медарорад.

Сиҳӣ сарви бӯстони озодагон,
Сафорои майдони дилдодагон. *Хоҷу*

САФОҲАТ *а.* سفاهت ноқисақлӣ, аблаҳӣ, бетамизӣ, нодонӣ, кор ва рафтори беақлона.

Забон ба дашном бар элчиён баркушоданд ва сафоҳат оғоз карда ҷомаҳои эшон медариданд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Ҳар ҷо ки ... арбоби ҷаҳлу сафоҳат зимоми ихтиёр ба даст гиранд, ҳалали куллӣ ба умури он мамлакат роҳ ёбад. «Анвори Суҳайлӣ»

САФРО *а.* صفراء 1. *муаннаси* **асфар;** 2. талха, моеест талх ва зардранг, ки дар халтачаи заҳра ғун мешавад.

Чун сафро бувад, рангҳои зард намояд, ва чун савдо бувад, рангҳои сиёҳ. *Ибни Сино*

3. *тиб.* баъзе бемориҳои гурда, ки боиси зард гардидани ранги пӯсти бемор мешаванд; зардча, заъфарма, яроқон.

Барои зар накашам туршрӯии мардум,
Маро на иллати сафро, на ҳоҷати лимӯст. *Шоҳин*

◇ **сафро кардан** (*ё* **рондан**) *кинон аз* хашму қаҳру ғазаб кардан.

Ман худ аз савдои ту саргаштаам,
Ҳар замон бо ман чӣ сафро кардаӣ! *Анварӣ*

Ба як сафро, ки бар хуршед ронад,
Фалакро ҳафт майдон боз монад. *Низомӣ*

сафро шикастан *киноя аз* дафъи гуруснагӣ намудан.

Курд, к-омад шабонгаҳ аз саҳро,
То хӯрад, он чи бишканад сафро. *Низомӣ*

САФРОӢ صفرائی *тиб.* гирифтори беморин зардча.

Турунче ранги он сафрои қотеъ,
Паи сафроиён дармони нофеъ. *Ҷомӣ*

САФСАФАН *а.* صفصفاً: **қоан сафсафан** бо замин яксон шуда, вайрон ва ҳамворшуда.

Насорои ингрез ... иморати Пулгариро як қалам аз бех барканда қоан сафсафан сохтанд.
«Хизонаи омира»

САФТА I سفته ҳуҷҷате, ки дар бадали қарз ё чизи ба амонат гирифташудае ба соҳиби он дода мешавад, бо шарти дар шаҳри дигар ё дар мӯҳлати муайян гардонда додани он.

Инак раҳӣ ба мижгон роҳи ту пок руфта,
Наздики ту на моя, на низ ҳеҷ сафта.
Ҷуллоби Бухороӣ

САФТА II *а.* سفته *ниг.* **суфта** 3.

САФУФ *а.* سفوف доруи кӯфта, доруи суда ва хока, гарддору.

Пас аз ин ду чиз сафуф сохтанд ва бемор бихӯрд ва ҳолӣ фувоқ биништаст ва бемор баросуд.
Низомии Арӯзӣ

САФФ *а.* صف *ниг.* **саф(ф).**

САФФОҚ *а.* سفاک хунрез.

Заҳҳок ... шаҳриёре саффоку дуруштхӯй буд.
«Равзат-ус-сафо»

Дошт ин шаҳр ҳокиме саффок,
Ба сад осор тинати Заҳҳок. *Бедил*

Касоне, ки аз даст ва забони онҳо таваққӯъи корнамоӣ буд, дар аҳди ин амири саффоки беақл мақтул шуданд. *Аҳмади Дониш*

САФФОР *а.* صفار мисгар.

САФФОРӢ صفاری мисгарӣ.

Яъқуб ... аз саффорӣ эъроз намуд ва рӯй ба саффокӣ ниҳод. *Авфӣ*

САФЧ سفج *ниг.* **сафч.**

САФЧА سفجه харбузаи хом ва норасида, сабча, таррак, ки онро шикасти косан шароб ҳам месохтаанд.

Пушту қафои раиси аҳмақи ғарча
Ҳеч нахоҳад магар ки сафчаву сафча. *Мунҷик*

САФШИКАН صفشکن сафдар, далер, шуҷоъ, боҷасорат.

Бо тоифае аз мардони сафшикан рӯй ба душман ниҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

САФӢ *а.* صفی 1. соф ва холиси ҳар чиз, баргузида; пок, поктинат; **Одами сафӣ** лақаби Одам, ки аз рӯи ривоёт, инсони нахустин аст.

Ҷое, ки барқи исъён бар Одами сафӣ зад,
Моро чӣ гуна зебад даъвии бегуноҳӣ? *Ҳофиз*

2. дӯсти мухлис ва якдил.

Дар дарун як зарра нури орифӣ,
Беҳ бувад ар сад муарриф, эй сафӣ. *Румӣ*

САФҲ *а.* صفح афв кардани гуноҳ, бахшидани гуноҳ; **афву сафҳ** афву бахшиш.

Бо вуҷуди қудрат ва мукнат афву сафҳро шиори худ сохта лашкари маққурро амон доданд.
«Равзат-ус-сафо»

Айбек ... дар ҷавоб гуфт: ... маоҳозо афву сафҳ ва ғуфрони халифа куҷо равад! *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

САФҲА *а.* صفحه 1. саҳифа, рӯи варақи китоб ва дафтар, як рӯи варақи коғаз.

Анбари фикр рехт аз қаламат,
Анбарин гашт сафҳа аз рақамат. *Мушфиқӣ*

Қалам бармедоштам ва сафҳаҳо сиёҳ мекардам, ки маъниҳои равшантар аз моҳ дошт. *Аҳмади Дониш*

Мекашам бар сафҳаи дил сурати дилдорро,
Шод медорам бад-ин сурат дили беморро. *Яҳъёи Себак*

2. сатҳ; рӯи чизе.

Менамояд акси май дар ранги рӯи маҳвашат,
Ҳамчу барги арғувон бар сафҳаи насрин ғариб.
Ҳофиз

Аз алам Маъмун чанд қатарот ашк бар рухсора равон кард, гӯӣ рашшошаи гулоб буд бар сафҳаи гулнор ё рашҳаи саҳоб бар сафҳаи лолазор.
«Ҳористон»

3. тахтаи мусаттаҳ, лавҳа.

Ба дасташ яке сафҳа аз сими ноб,
Навишта суханҳо ба мушку гулоб. *Хоҷу*

◇ **сафҳаи айём** лавҳаи зиндагӣ.

Надорад, Сайидо, гулзор чун ман сарви мавзуне,
Ба рӯи сафҳаи айём байти фардро монам. *Сайидо*

сафҳаи мино *киноя аз* осмон.

Шуд саводи хати шаб маҳв чу субҳ аз зари сурх,
Нуқта бар ҳошияи сафҳаи мино овард. *Бадри Чочӣ*

сафҳаи насрин *киноя аз* рӯй, чеҳра.

Ба рӯи тоза чун гулчинаш афтод.
Шикан дар сафҳаи насринаш афтод. *Ҷомӣ*

САФЧ||САФЧ سفج||سفنج *ниг.* **сафча.**

Нуқли мо хӯшаи ангур бувад, соғар — сафч,
Булбулу сулсул—ромишгару бар даст асир.
Абулмасали Бухороӣ

САХАТ *а.* سخط *ниг.* **сухт.**

САХО *а.* سخا ҷавонмардӣ, ҳимматбаландӣ; каримӣ, кушодадастӣ.

Шиҳоб аст гоҳи дағову ситеза,
Саҳоб аст гоҳи сахову мавоҳиб. *Манучеҳрӣ*

Муҳити сахо асту кони ато,
Сипеҳри ҳаё асту баҳри вафо. *Садри Зиё*

сахову родӣ саховатмандӣ ва каримӣ.

Дасти худ чун дароз бинад мард,
Шавад андар сахову родӣ фард. *Саноӣ*

САХОВАТ *а.* سخاوت каримӣ, ҳимматбаландӣ, ҷавонмардӣ, кушодадастӣ.

Падари мо саховат мекунад ва мо бахилӣ кунем, аз мурувват дур бошад. *Авфӣ*

Ҳакимеро пурсиданд аз саховат ва шаҷоат, ки кадом беҳтар аст? Гуфт: Он касро, ки саховат аст, ба шаҷоат ҳоҷат нест. *Саъдӣ*

САХОНАТ *а.* ثخانت ғафсӣ, ситабрӣ.

Арзи девор, яъне сахонаташ шаш шибр аст. *Носири Хисрав*

Иртифои девор бист араш, сари девор ду араш сахонат дорад. *Носири Хисрав*

САХОПЕША سخاپیشه саховатманд, сахӣ, ҷавонмард, кушодадаст.

Зи меҳмон сахопеша пардохт ҷой,
Баровард дарҳои меҳмонсарой. *Шодӣ*

САХОФАТ *а.* سخافت сабукӣ, заъф; сабуксорӣ.

Маро ба сахофати ақл нисбат кунанд. Авфӣ

САХР *а.* صخر харсангҳои сахт.

Он ки ҷонро зи сахр бистонад,
Кай зи бими адӯ фурӯ монад. *Саноӣ*

САХРА *а.* صخره харсанг, кӯҳпора; санги калон.

Тоқҳо ва суқуф ҳама аз санги сахра бароварда. *Авфӣ*

Насиҳати ӯро дар дили шер ҳамон асар аст, ки зарби пои мӯрча бар сахра ва пӯлод. *«Анвори Суҳайлӣ»*

На офтоб, на маҳ низ нур бахшидӣ,
Агар муқим будандӣ чу сахраи Санъо. *Шамси Табрезӣ*

сахраи саммо а) санги сахт.

Замзам фишонам аз мижа дар зери новадон,
Тӯфони хун зи сахраи саммо бароварам. *Хоқонӣ*

Дар он навоҳӣ қалъае буд, ки бар сахраи саммо бино ниҳода буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

б) номи санге дар Байтулмуқаддас (Иерусалим).

САХТ سخت **1.** маҳкам, устувор, шах; *муқобили* **нарм 1.**

Осмон дуру замин сахт аст, сахт,
Гар тараҳҳум мекунӣ, вақт аст, вақт.*

Ниҳоди сахти ту сӯҳон ба худ намегирад,
Вагарна пасту баланди замона яксон аст. *Соиб*

2. *маҷ.* сангдил, бераҳм, золим.

Абӯбакр беҳтарини мардум буд, аммо сахттарини мардум бар мардумон амир кард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. душвор, мушкил.

Ҳар кор, ки сахттар будӣ, ӯро бифиристодӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Зулм аз ин коргаҳ бибандад рахт,
Кор бар аҳли зулм гардад сахт. *Ҷомӣ*

4. шадид.

Амр-ул-Лайс берун омад ва ҳарб дарпайваст ва ҳарби сахт шуд ва лашкари вай ба ҳазимат шуданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Абулфайзхоҷа ... ба паҳлуи муфтӣ Саид Қамар муште сахт зад. *Садри Зиё*

5. устувор, бобуньёд, побарҷой, мустаҳкам.

Раийят чу беханду султон дарахт,
Дарахт, эй писар, бошад аз бех сахт. *Саъдӣ*

Шуд кушода дар миён банде ки буд,
Сахттар шуд майли пайванде ки буд. *Ҷомӣ*

6. *маҷ.* дурушт, дағал; бо дуруштӣ, дағалона.

Дилозурдаро сахт бошад сахун,
Чу хасмат бияфтод, сустӣ макун! *Саъдӣ*

7. хеле, бисьёр.

Аз ин таом, ки сохта буданд, бисозанд, ки сахт лазиз бувад. *Авфӣ*

Ҳама бисьёр хубу сахт фарбеҳ,
Ба хубию хушӣ аз якдигар беҳ. *Ҷомӣ*

Фарангӣ аз ин сухан сахт ҳайрон шуд. *Аҳмади Дониш*

8. *маҷ.* хасис, лаим; ◇ **сахт гирифтан** *бар касе* муомилаи дурушт ва ситамгарона намудан бар касе, фишор овардан.

Қасон бархӯранд аз ҷавонию бахт,
Ки бар зердастон нагиранд сахт. *Саъдӣ*

сахт кардан а) фушурдан, ҷафидан; ба тазьиқ дар ҷое мондан.

Ӯ ангушт ба зуфрин андар карда буд ва ангушти ӯ сахт карда. *«Таърихи Систон»*

б) бастан, маҳкам кардан (дарро).

Чун расулон ва ҳоҷиб ... андаррафтанд, дар сахт карданд. *«Таърихи Систон»*

сар сахт кардан *киноя аз* устувор шудан, матин ва тоқатовар шудан.

Дило, сар сахт кун, кам кун малулӣ,
Малул асрорро маҳрам нагардад. *Шамси Табрезӣ*

фона сахт кардан бар дари *касе* касеро ба иҷрои коре танг кардан, аз касе иҷрои кореро ба исрор талаб намудан.

Шӯхи дуредгар накунад рост хонаро,
То рафта бар дараш накунам сахт фонаро. *Сайидо*

сахт омадан гарон омадан, таъсир кардан.

Вагар сахтат омад никӯҳиш зи ман,
Ба инсоф беҳи никӯҳиш бикан. *Саъдӣ*

САХТАКАМОН سخته کمان тирандози корозмуда.

Ҳар куҷо сахтакамоне буд чуст,
Тир меандохт ҳар сӯ, ганҷ ҷуст. *Румӣ*

САХТАН سختن **1.** вазн доштан.

Яке нарра гӯре бизад бар дарахт,
Ки дар чанги ӯ парри мурғе насахт. *Фирдавсӣ*

2. санҷидан, баркашидан.

Сариру саропардаву тоҷу тахт,
На чандон к-аз ӯ бар тавонанд сахт. *Низомӣ*

САХТБОЗУ سخت‌بازو тавоно, зӯр, боқувват, қавидаст.

Саъдӣ, чу сарварӣ натавон кард, лозим аст,
Бо сахтбозувон ба зарурат фурӯтанӣ. *Саъдӣ*

Чунон сахтбозу шуду тезчанг,
Ки бо ҷангҷӯён талаб кард ҷанг. *Саъдӣ*

САХТГИР سختگیر танггиранда, он кӣ корҳоро сахт ба таҳти диққат ва назорат мегирад, дақиқ.

Ҳар кӣ дар кор сахтгир шавад,
Назми кораш ҳалалпазир шавад. *Низомӣ*

САХТГӮЙ سخت گوی дуруштгӯй, сахтгап.

Ҷафо бурдӣ аз душмани сахтгӯй,
Зи чавгони сахтӣ бичастӣ чу гӯй. *Саъдӣ*

САХТДИЛ سخت‌دل сангдил, берахм.

Далере, сияҳномаи сахтдил,
Зи нопокӣ иблис аз вай хиҷил. *Саъдӣ*

САХТИДИДА سختی‌دیده он кӣ дар зиндагӣ азоб ва машаққатҳо кашидааст, корозмуда.

Ҳар куҷо сахтидидаи талхикашидаеро бинӣ, худро ба шараҳ дар корҳои махуф андозад ва аз тавобеи он напарҳезад. *Саъдӣ*

САХТИЁН سختیان пӯсти ошдодашуда, махсусан чарми мулоими буз, тимоҷ (сафьён).

Қафшгар ҳам он чи афзояд зи нон,
Мехарад чарму адиму сахтиён. *Румӣ*

САХТИКАШ سختی‌کش тобовар, тоқатовар; меҳнаткаш; *маҷ.* диловар, шуҷоатнок.

Биё, то бигардем, майдон хаш аст,
Бибинем, к-аз мо кӣ сахтикаш аст. *Низомӣ*

САХТКАМОН سخت کمان 1. паҳлавони тирандоз; 2. берахм, сангдил.

Бовар аз бахт надорам, ки ба сулҳ аз дари ман
Он бути сахтдили сахткамон боз омад. *Саъдӣ*

САХТКАМОНӢ سخت کمانی берахмӣ.

Ҳаргиз накунад бо зуафо сахткамонӣ,
Бо он ки бадандеш бувад, сахткамон аст. *Манучеҳрӣ*

САХТКАШ سخت کش Касе, ки зеҳи камонро сахт кашида тирро хеле дур меандозад.

Тане чанд бигзид айёрваш,
Қамондору сахтикашу сахткаш. *Низомӣ*

САХТКӮШ سخت کوش боғайрат, ҷаҳдкунанда, ҷаррор, кӯшанда; аз ҳад зиёд зӯрзананда.

Ба гуфтан касе гар шавад сахткӯш,
Нинюшандаро дарнаёяд ба гӯш. *Низомӣ*

Гуфт: Осон гир бар худ корҳо, к-аз рӯи табъ
Сахт мегардад ҷаҳон бар мардумони сахткӯш. *Ҳофиз*

Бар он так, ки зад ханҷари сахткӯш,
Равон шуд сараш пойкӯбон зи дӯш. *Хисрави Деҳлавӣ*

САХТПАНҶА سخت‌پنجه мумсик, хасис, ҳарис.

Аз сахтпанҷа зар наситонад, магар авон,
Метин тавонад он ки ҷавоҳир зи кон кашад.
Хисрави Деҳлавӣ

САХТПОЙ سخت‌پای собитқадам.

Сикандар, ки менозад аз бахти тар,
Шуд аз сахтпоёни Чин сахттар. *Хисрави Деҳлавӣ*

САХТРӮ(Й) سخت‌رو(ی) истодагар, устувор; дурушт; *маҷ.* бешарм, густох.

Гуфт: Агар осон намояд ин ба ту,
Инчунин як сура гӯ, эй сахтрӯ! *Румӣ*

Чун бидуздам, чун ҳафизи махзан ӯст,
Чун набошам сахтрӯ, пушти ман ӯст. *Румӣ*

САХТРӮӢ سخت‌روئی истодагарӣ, устуворӣ; *маҷ.* дуруштӣ, бешармӣ.

Чу сандон касе сахтрӯӣ накард,
Ки хоиски таъдиб бар сар нахард. *Саъдӣ*

Нагардад рафъ аз эшон сахтрӯӣ,
Зи симу зар наёяд нармхӯӣ. *Бедил*

САХТСАРӢ سخت‌سری саркашӣ, гардантобӣ.

Он ки шуд аз сахтсарӣ достон,
Сар ниҳад андар қадами ростон. *Хисрави Деҳлавӣ*

САХТЧАШМ سخت‌چشم шӯх.

Чуст даъвигари мухолифгӯй,
Зираки сахтчашми ҳуҷҷатҷӯй. *Хисрави Деҳлавӣ*

САХТӢ سختی 1. маҳкамӣ, шахӣ; *муқобили* нармӣ 1.

Ва нармӣ аз тарӣ бувад ва сахтӣ аз хушкӣ ва нармии табъӣ аз тарӣ ва дуруштии табъӣ аз хушкӣ.
Ибни Сино

2. дуруштӣ.

Бо сахтдилон шиори худ сахтӣ кун,
Бардор ба оҳан оҳани тофтаро! *Бедил*

3. душворӣ, азобу машаққатҳои зиндагӣ, аҳволи танги маишӣ.

Бубин он беҳамийятро, ки ҳаргиз
Нахоҳад дид рӯи некбахтӣ, —
Ки осонӣ гузинад хештанро,
Зану фарзанд бигзорад ба сахтӣ. *Саъдӣ*

Осебе аз сахтӣ ва қаҳтиву қиматӣ дар замони ӯ дар ин мулк роҳ намеёфт. *«Шаҳномаи Фарғона»*

сахтии авқот душвории рӯзгор, машаққати ҳаёт.

Сахтии авқот бар табъам мулоим гаштааст,
Қори болин мекунад хиштам, ки дар зери сар аст.
Мулҳам

сахтии маош тангии аҳволи маишӣ; азоби рӯзгор, фақирӣ, тангдастӣ.

Агар мардуми шаҳр лаим бошанд, кас аз берун дар ин шаҳр дарнаравад барои сахтии маош.
Аҳмади Дониш

ба сахтӣ дармондан ночор мондан, ба аҳволи танг афтодан.

Чун ба сахтӣ дарбимонӣ, тан ба аҷз-андар мадеҳ,
Душманонро пӯст баркан, дӯстонро пӯстин. *Саъдӣ*

САХТҶОН سخت‌جان тоқатовар ба сахтиҳо, пурбардошт.

Шеваи мо сахтҷонон нест изҳори малол,
Лолаҳо бедоғ мерӯянд аз кӯҳсори мо. *Соиб*

САХТҶОНӢ سخت‌جانی тоқатоварӣ, пурбардоштӣ.

Тараддудпешаҳо маъдум гарданд,
Ба чандин сахтҷонӣ мум гарданд. *Бедил*

Ба хотири ту малол аст, ӯ ҳанӯз намурда,
Ба ҳайратам ман аз ин навъ сахтҷонии Савдо. *Савдо*

САХТҶӮШ سخت‌جوش бисьёр ҷӯшзананда; пуршӯру ҳаяҷон; ◇ (ин) оташинхонаи сахтҷӯш *кинояаз* дунъё, ҷаҳон.

Аз ин оташинхонаи сахтҷӯш
Касе ҷон барад, к-ӯ бувад сахткӯш. *Низомӣ*

САХУН سخن *ниг.* сухан.

САХУТ *а.* سخوط ғазабкардашуда, он кӣ ба ғазаб гирифтор шудааст; *кинояаз* шайтон.

Ҳамчунон к-асҳоби филу қавми Лут
Кардашон марҷум чун худ он сахут. *Румӣ*

САХӢ *а.* سخی саховатманд, босаховат, ҷавонмард, кушодадаст.

Усмон марди сахӣ буд ва моли худ аксар ба мардум додӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

САЪБ *а.* صعب 1. душвор, мушкил; сахт; *муқобили* сахл 1.

Аз ғадри фалак табъи хасон саъбтар аст,
В-аз ҳар ду фироқи ғамрасон саъбтар аст,
Саъб аст фироқи ёри дилбар, лекин
Муҳтоҷ шудан ба нокасон саъбтар аст. *Хоқонӣ*

Чун ин гиреҳ кушоям в-ин роз во намоям,
Дардею саъб дарде, корею сахт коре. *Ҳофиз*

Ранҷурии ӯ саъбтар шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. сахт, зӯр, шадид; мудҳиш.

Шунидам, ки маликро дар он муддат душмане саъб рӯй намуд. *Саъдӣ*

Ҳарбе саъб иттифоқ афтод. *«Равзат-ус-сафо»*

3. бисьёр, хеле.

Ва он ҳарб сахт маъруф аст ва он воқеа саъб машҳур. *Низомии Арӯзӣ*

Бар сар ниҳода афсару дар қаҳр монда пой,
Дидам, ки сахт нармдилу саъб содай. *Заҳири Форьёбӣ*

САЪВА *а.* صعوه парандаи хурди синасурх ба калонии гунҷишк.

Ҷумла сайди ин ҷаҳонем, эй писар,
Мо чу саъва, марг бар сони заған. *Рӯдакӣ*

Яке қатра будам, чу борон шудам,
Яке саъва будам, чу Анқо шудам. «Равзат-ус-сафо»

САЪД *а.* سعد 1. саодат, некбахтӣ, масъудӣ.

Шоҳи некӣ саъдат орад бор,
Гул начинад касе, ки корад хор. *«Анвори Суҳайлӣ»*

саъди абад саодатмандии доимӣ, фирӯзии доимӣ.

Ҳайбати ӯ чангули шерон дарад,
Давлати ӯ саъди абад парварад. *Манучеҳрӣ*

2. бахосият, бахтовар; таъсири неки ситораҳо, ки гӯё боиси хушбахтӣ мешавад (аз рӯи ақидаҳои хурофии ситорашиносони қадим); *муқобили* наҳс 1.

Нишаст он ҷо даме бар курсии зар
Ба чархи саъд чун хуршеди ховар. *Ҳозиқ*

Агар кавкаби бахтам саъд будӣ, ҳар оина бо ту дуҷор нагардидаме. *Савдо*

Ва ба сабаби мувоҷаҳати саъд давом дар роҳат бошад. *Аҳмади Дониш*

саъду наҳс муборак ва шум, саодатмандӣ ва пакбат, хушбахтӣ ва бадбахтӣ (аз таъсири ситораҳо); неку бад.

Модом ки дар ин олам бошад, дар таҳти тасарруфи табоеъ ва аҷроми фалак ва кавокиби саъду наҳс бошад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Бигир турраи маҳталъатею қисса махон,
Ки саъду наҳс зи таъсири Зӯҳраву Зуҳал аст. *Ҳофиз*

◇ **саъди акбар** *киноя аз* сайёраи Муштарӣ, ки ситораи саъд ҳисоб мешуд.

Сарафрозаш ки дида саъди акбар,
Зи хиҷлат монда аз сар тоҷу афсар. *Бадрӣ*

саъди асғар *киноя аз* сайёраи Зӯҳра; **Саъди Ахбия** манзили бисту панҷӯм аз манзилҳои Моҳ.

Гарде бар обе бехта, зар аз турунҷ ангехта,
Хӯша зи ток овехта, монанди Саъди Ахбия.
Манучеҳрӣ

Саъди Зобеҳ *нуҷ.* номи яке аз манозили Қамар иборат аз ду ситора.

Истода Саъди Зобеҳу Миррих зердаст,
Ҳалқи Ҳамал бурида бар он теғи аҳмараш. *Хоқонӣ*

саъди сауд (*инчунин* **саъдуссауд**) а) *нуҷ. киноя аз* сайёраи Муштарӣ, ки онро саъди акбар ҳам мегӯянд.

З-он фалак(е), к-ӯ Баноти Наъш ҳамезад,
Саъди саудаш Симок найза даровард. *Хоқонӣ*

б) *нуҷ.* манзили бисту чорӯм аз манзилҳои Моҳ.

САЪДАЙН||**САЪДОН** *а.* سعدین||سعدان *шакли дугонаи* **саъд** *нуҷ. киноя аз* ду сайёра — Муштарӣ ва Зӯҳра, ки онҳоро саодатовар ҳисоб мекарданд.

Осмон дар даври ҳафтӯм баъди соли шаш ҳазор
Зода хуршеде, ки тахташ тоҷи саъдон омада. *Хоқонӣ*

Сонии хуршед ба рӯи замин,
Солиси саъдайн зи чархи барин. *Ҳисрави Деҳлавӣ*

САЪДУССАУД *а.* سعدالسعود *ниг.* **саъд (саъди сауд).**

Дарроҷаи ҳисораш зотулбуруҷи аъзам,
Дебоҷаи диёраш саъдуссауди азҳар. (а) *Хоқонӣ*

САЪЙ *а.* سعی 1. кӯшиш, ҷидду ҷаҳд.

Бе азми дурусту саъи комил
Қасро нашавад мурод ҳосил. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

Дар роҳи талаб, Мушфиқӣ, аз пой фитодам,
Саъи мани маҳруму талабгории ман бин. *Мушфиқӣ*

саъи балиғ ҷаҳди комил, кӯшиши бисьёр.

Бо мо мувофақат карда дар дафъи душманони мо саъи балиғ намой. *«Равзат-ус-сафо»*

саъй кардан (ё **бурдан**) кӯшидан, ҷидду ҷаҳд ва ҳаракат кардан.

Дар куштани ӯ саъи бефоида бурданд. *Саъдӣ*
Дар ҳалоки ту саъй кунанд барои дираме чанд, ки ба даст оваранд. *Аҳмади Дониш*

2. давидан, шитоб кардан; *д.* давидани ҳоҷиён миёни кӯҳи Марва ва Сафо дар Макка ки аз лавозими маросими ҳаҷ аст.

Он ҳазрат ва ёронаш... аз он кӯҳ фуруд омаданд, бар он кӯҳ бигиравиданд ва саъй фармуданд миёни Сафо ва Марва. *«Таърихи Табарӣ»*

◇ **саъи беҳуда попӯш медарад** *зарб.* зӯри беҳуда миён мешиканад.

Ба иқтизои замон кори хештан бигзор,
Ки «саъи беҳуда попӯш медарад», масал аст. *Салим*

САЪЛАБ *а.* ثعلب рӯбоҳ.

Дар корзори ҳавсала камтар зи саълабӣ,
Дар гирудори валвала афзунтар аз асад. *Шоҳин*

САЪЛУК *а.* صعلوک фақир, камбағал; дарвеш.

САЪТАР *а.* سعتر||صعتر гиёҳи давой, овис.

Фориғ аст он кас, ки кути ӯ зи нону саътар аст.
Ҷомӣ

САЪТАРИМАНЗАР سعتری‌منظر зебо, хушрӯй.

... Ки ҳаст ин арӯсе ба мӯҳри худой,
Париҷеҳраи саътариманзаре. *Манучеҳрӣ*

САЪҚА *а.* صعقه барқ задан; оташ.

Гар ҷаҳон фитна гирад аз чапу рост,
Оташи саъқа пешу пас бошад. *Саъдӣ*

Наёрад рӯзи кин ҷустан наҷот аз саъқаи кинаш
Мухолиф бар ҳар андом арчи ящми Қошғар бандад.
Ломеӣ

САЯЛОН *а.* سيلان чараён, равоншавии чизҳои моеъ.

Равған аз маҳалли худ саялон намояд. *«Равзат-ус-сафо»*

САЯРОН *а.* سيران *ниг.* **сайрон.**

САҒИР *а.* صغير хурд, кӯчик, майда; норасида.

Зи таъхири палав бо баррабирьён монд кор охир,
Аз ин тифли сағир охир чӣ хоҳад шуд ғизои ман. *Савдо*

сағиру кабир хурду калон; ҳама, ҳамагон.

Сағиру кабири ин диёр ба теғи обдор кушта гардиданд. *«Фатҳнома»*

Ба ҳусну малоҳат адимунназир,
Шуда маҳви рӯяш сағиру кабир. *Садри Зиё*

САҒИРУССИН(Н) *а.* صغيرالسن хурдсол.

Тифли сағируссинни Низомшоҳ бар тахти Дакан чулус намуд. *«Таърихи Фаришта»*

САҒО *а.* صغا **1.** шунидан, гӯш кардан; **2.** майлу рағбат кардан ба чизе.

Сабаби қатли ӯ он ки Мустаин бо вай ҷиҳати куштани Мутаваккил сағое надошт. *«Равзат-ус-сафо»*

САҒР I *а.* ثغر дандон(ҳо)и пеш.

Ба оби зар натавонад кашид чун ту алиф,
Ба сими ҳал нанависад мисоли сағри ту син. *Саъдӣ*

Бо кадомин рӯй меой ба ман,
Инчунин сағре надорад каргадан. *Румӣ*

САҒР II *а.* ثغر **1.** тангио, гузаргоҳи танг.

Сарв чун меҳргиё зери замин ҳисн гирифт,
Дари ҳиснаш ба саворони сағ(а)р бикшоед. *Хоқонӣ*

Дар ин асно хабар расид, ки Қайсари махзул ба малози Чурд, ки сағре азим буд, бо сад ҳазор савори ҷаррор муҷтамеъанд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. марз, сарҳад, ҳудуд; замини сарҳаддӣ.

Як кас аз лашкариён, ки номзади фалон сағр аст, бе иҷозат ин ҷо омадааст. *Авфӣ*

Ба таъчил сӯи Хуросон бояд рафт, то дар он сағри бузург халале наяфтад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

САҒРОҚ *т.* سغراق кӯзаи ҷумакдори сафол ё чинӣ, умуман кӯзаи шароб.

Шароби саҳбои сағроқи ҷалол,
Толиби олои атбоқи камол. *Шоҳидӣ*

САҒРӢ سغرى **1.** кафали асп, хар ва ғ.; **2.** пӯсти кафали асп, хар ва ғ., ки ош додашудааст ва барои пойафзор ба кор меравад; **3.** *маҷ.* сахтрӯӣ, бешармӣ.

Ин чӣ сағриву чӣ рӯй асту чӣ кор,
Ки ба рӯзе андар ой чанд бор. *Румӣ*

САҚАЛОН||САҚАЛАЙН *а.* ثقلان||ثقلين *д.* инс ва ҷин; олами инсон ва олами ҷин.

Пояи минбари ӯ бӯсаму бар сар гирам,
Ки дар ин ноҳия сақалон ба Хуросон ёбам. *Хоқонӣ*

САҚАМ *а.* سقم беморӣ, касалӣ; нотобӣ; нодурустӣ.

Ҳам зи рангу ҳам зи набзу ҳам зи дам
Бӯ баранд аз ту ба сад гуна сақам. *Румӣ*

На фитна монду таадди, на зулм монду ҷафо,
На сақам монду такаббур, на ҷавр монду ситам. *Бадри Чочӣ*

САҚАНҚУР *ю.* سقنقور ҷонвари сусмормонанди обӣ ва хушкӣ.

Чунон ба ёди ту дар хок метапам, гӯӣ
Ки дар муҳити амал моҳии сақанқурам. *Шоҳин*

САҚАР *а.* سقر дӯзах, ҷаҳаннам.

Самуми қаҳри ту бар лолазор агар гузарад,
Шавад ниҳебтар аз оташи сақар лола. *Восифӣ*

Оре, сафар агарчи қитъае аз сақар аст, гоҳе инчунин ёвариҳо дорад. *Аҳмади Дониш*

САҚАТ *а.* سقط **1.** вайрон, беҳуда, бефоида; ноқис, паст.

Машав чун меваҳои норасида,
Сақат ҳаргиз набошад чун гузида. *Носири Хисрав*

сақат шудан (*ё* **гаштан**) а) ноқис шудан, камэътибор шудан.

Мӯй кушода, карда хай то ба чаман даромадӣ,
Шуд рухи гул чу заъфарон, мушку гулоб шуд сақат. *Ҳофиз*

б) афтодан, ғалтида мондан; мурдан (оид ба асп, хар ва ғ., таҳқиран оид ба инсон).

Зи неруи ҳар ду дар он гирудор
Сақат гашт сад асп дар корзор. *Фирдавсӣ*

Чанд ҷое чандон чаҳорпой сақат шуда буд ва гандида, ки аз уфунат гузар мутааззир буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ин мисол овард Фиръавн аз ғалат,
То ки андар оби дарьё шуд сақат. *Румӣ*

2. *маҷ.* носазо, дашном, ҳақорат; **сақат гуфтан** ҳақорат додан, дашном кардан.

Ҳама шаб бар ин ғусса то бомдод
Сақат гуфту нафрину дашном дод. *Саъдӣ*

Гуфтиву рафтӣ аз барам он чӣ ба ман хушам, вале
Беш аз ин марав ғалат, беш аз ин магӯ сақат! *Шоҳин*

САҚАТҲИММАТ سقطهمت пастҳиммат, беҳиммат.

Ва сақатҳиммат он кас бувад, ки қувватҳои ботини вай мурда бувад. *Ибни Сино*

САҚИЛ I *а.* ثقيل **1.** вазнин, гарон; *муқобили* **хафиф 1.**

Насанҷида боре ба он сон сақил,
Ки аз сиқли он бишканад пушти пил. *Ҷомӣ*

Сурудгӯён булбул ба ҷоми бода шитофт,
Гаҳе хафиф гирифту гаҳе сақил кашид. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. номи писари яке аз подшоҳони Рум.

Абар майсара пури қайсар Сақил,
Абар маймана Қайсару кӯсу пил. *Фирдавсӣ*

ҷарри сақил а) асбоби боло бардоштани борҳои вазнин; б) *маҷ.* ранҷу азоб, сахтӣ, душворӣ.

Маликроҷа... ба ҳазор ҳила ва ҷарри сақил худро дар миёни хосахайли султон Фирӯзшоҳи Борик гунҷонид. *«Таърихи Фаришта»*

САҚИЛ II *а.* صقيل сайқал додашуда, ҷилоёфта, ҷилонок.

Зи Парвин гӯшро иқди гуҳар баст,
Гирифт аз маҳ сақил оина дар даст. *Ҷомӣ*

САҚИМ *а.* سقيم **1.** бемор, касал, мариз, ранҷур; оҷиз, дармонда.

Ҳоли худ пеши кӣ гӯям мани мискину ғариб,
Ҷораи ин зи кӣ ҷӯям мани маҳҷуру сақим. *Заҳири Форьёбӣ*

Бурҳонулмулкро чун ҷисм сақим буд, нафасгир шуда натавонист, гурехт. «*Таърихи Фаришта*»

2. нодуруст, хато.

Лоҷарам узре сақим бар забон оварда, фиристодагонро иҷозати муроҷаат дод. «*Равзат-ус-сафо*»

Хабари сиҳҳати бемори ту овард насим,
Гарчи бовар накунад ақл хабарҳои сақим.
Салмони Соваҷӣ

САҚИРЛОТ *ю.- а.* سقرلات||سقرلاط матои нафисе, ки бештар ба ранги сурх ё кабуд будааст; як навъ матои зардӯзӣ, ки дар қадим онро дар Бағдод мебофтаанд.

Қошғариён суф ва сақирлот ва соири нафоис назди Муҳаммадшоҳ фиристода нисбати хешӣ қарор доданд. «*Таърихи Фаришта*»

САҚЛОБ||САҚЛАБ *а.* سقلاب||صقلاب||سقلب||صقلب 1. нажоди славянҳо; 2. мамлакатҳои славяннишин.

Зи Тӯронзамин то ба Сақлобу Рум
Надиданд як марзи обод бум. *Фирдавсӣ*

САҚЛОБӢ||САҚЛАБӢ سقلابی||صقلابی||سقلبی||صقلبی мансуб ба Сақлоб, славянӣ.

Мардумонаш сафедпӯсту сурхмӯй бошанд ва бештар гурбачашм бошанд ҳамчун сақлобиён.
Носири Хисрав

Бонуи сурхмӯи сақлобӣ, —
Он ба ранг оташе, ба дил обе. *Низомӣ*

САҚЛОТ سقلات *шакли кӯтоҳшудаи* сақирлот.

Зи бас шақоиқ гӯӣ хазонадори фалак,
Ба гирди домани кӯҳсор мекашад сақлот. *Анварӣ*

САҚЛОТУН *ю. - а.* سقلاطون 1. *ниг.* сақирлот.

Гӯӣ, аламе аз сақлотуни сапед аст,
Аз боди ҷаҳанда мутаҳаррик шуда наҳмор.
Манучеҳрӣ

2. *маҷ.* кабудранг.

Чу аз ҳадиқаи минои чархи сақлотун
Ниҳуфта гашт аломоти чатри оинагун. *Ватвот*

САҚМУНИЁ *ю.* سقمونیا шираи решаи гиёҳест, ки дар кӯҳҳо ва заминҳои санглох мерӯяд, барои муолиҷаи баъзе бемориҳои меъда ҳамчун дафъи киҷҷа ва ғ. ба кор меравад ва талхмаза буда, исҳоли сафро меорад, скамония; *муқ.* маҳмуда 2.

Ва чунон ки гӯянд, сақмуниё хунукӣ оварад.
Ибни Сино

Магӯ шаҳд ширин, шакар фоиқ аст
Касеро, ки сақмуниё лоиқ аст. *Саъдӣ*

САҚО *а.* سقا *ниг.* саққо.

САҚОЛАТ *а.* ثقالت вазнинӣ, гаронӣ.

Бад-ин сақолат [ки] дар ҷисми таркибии мост, аз як фарсанг зиёда қодир бар машӣ набошем.
Аҳмади Дониш

САҚОЛИБА *а.* صقالبه ҷ. сақлобӣ||сақлабӣ.

Маҷмӯъи туркону сақолибаву хазар ... аз насли Ёфасанд. «*Равзат-ус-сафо*»

САҚОМ *а.* سقام беморӣ, касалӣ; ранҷурӣ.

Ин табибони бадан донишваранд,
Бар сақоми ту зи ту воқифтаранд. *Румӣ*

САҚОМАТ *а.* سقامت беморӣ; бемор шудан.

Ё ба хона як табибе мушфиқе,
Ки кушодӣ аз сақомат муғлақӣ ... *Румӣ*

САҚР *а.* صقر боз, шоҳин.

Гар ҳаме тарсонадат ҳар дам зи фақр,
Ҳамчу кабкаш сайд кун, эй нарра сақр! *Румӣ*

САҚУТАР سقوطر номи ҷазирае дар уқьёнуси Ҳинд (Сокотра).

То ба талхӣ набувад шаҳди шаҳӣ ҳамчу шаранг,
То ба хушӣ набувад сабри Сақутар чу шакар.
Фаррухӣ

САҚУТАРӢ سقوطری 1. мансуб ба Сақутар; 2. *тиб.* навъе аз доруи исҳол, сабри сақутарӣ.

Рӯи беҳӣ куҷо бувад марди заҳирро, ки худ
Вақти суқути қувваташ сабр хӯрад сақутарӣ.
Хоқонӣ

САҚФ *а.* سقف шифти хона, шифти қаср ва ғ.

Ду гунҷишк дар сақфи хона ошьёна сохта буданд. «*Нигори дониш*»

Қомати хамшуда бар қатъи ҳаёт аст далел,
Сақфи кошона агар бишканад, устун резад. *Шоҳин*

◇ **сақфи марфӯъ сақфи баланд;** *киноя аз* осмон.

Бад-ӯ байти маъмур маъмур гашт,
В-аз ӯ сақфи марфӯъ пурнур гашт. *Хоҷу*

сақфи сабз (ё нилгун) *киноя аз* осмон.

Ҳарифи дӯзахошомони мастем,
Ки бишкофанд сақфи нилгунро. *Шамси Табрезӣ*

Пеш аз ин, к-ин сақфи сабзу тоқи мино баркашанд,
Манзари чашми маро абрӯи ҷонон тоқ буд.
Ҳофиз

САҚӢ *а.* سقی обьёрӣ, обдиҳӣ.

Ҳар сол як бор об аз чашма берун омада дарахтро сақӣ мекунад. «*Равзат-ус-сафо*»

САҚҚО||САҚО *а.* سقا обкаш, машкоб, обдиҳанда, касе, ки обро бо машк мекашад, обпош.

Оби шаҳр ҳама саққоён оваранд аз Нил.
Носири Хисрав

Чунон гаштанд саққоёни фаррош,
Ба сони абри найсонӣ гуҳарпош. *Ҳозиқ*

САҚҚОЛ *а.* صقال сайқалӣ, сайқалкунанда, ҳунарманде, ки кораш сайқал додани чизҳост.

Аз ҳеҷ санг оина натавон кард, агарчи саққолони бисьёр муҷтамеъ гарданд. «*Кашф-ул-маҳҷуб*»

САҚҚОӢ سقائی машкобӣ, обкашӣ, кору амали саққо.

Сабӯи об бихарид ва саққоӣ пеш гирифт. *Авфӣ*

Он сол ӯ ба Кӯфа бимонд, аз ҷиҳати он ки дигар харҷе надошт, ба кори саққоӣ машғул шуд.
«*Ҷомеъ-ут-тамсил*»

САҲАР I *а.* سحر сапедадам, субҳидам, бомдод; ◇ **мурғи саҳар** булбул.

САҲАР II *а.* سهر бехобӣ, бедорӣ; касалии бехобӣ.

Аз паи дидан фитна зи ғубори сипаҳаш.
Доруи хоб ба дафъи саҳар омехтаанд. *Хоқонӣ*

Ҳадди нисьён чунин намуд устод,
Саҳар аз инқитои хоб ниҳод. *Саноӣ*

САҲАРА *а.* سحره *ҷ.* **соҳир I.**

Маъмун гуфт: Саҳара бар амсоли ин амр қудрат надоранд. (I) *«Равзат-ус-сафо»*

Нақй аз ... фусаҳои саҳара аст. (I) *«Хизонаи омира»*

САҲАРГАРД سحرگرد он кӣ пагоҳӣ гардиш мекунад.

Оҳам ба гулшане, ки саҳаргард мешавад,
Барги шугуфта барги гули зард мешавад. *Шавкат*

САҲАРГАҲ سحرگه *ниг.* **саҳаргоҳ.**

САҲАРГАҲОН سحرگهان *ниг.* **саҳаргоҳон.**

САҲАРГАҲӢ سحرگهی *ниг.* **саҳаргоҳӣ.**

САҲАРГОҲ||САҲАРГАҲ سحرگاه||سحرگه ҳангоми субҳидам, бомдод.

Дар саҳаргоҳ ҳама дар хоб бошанд. *Аҳмади Дониш*

САҲАРГОҲОН||САҲАРГАҲОН سحرگاهان||سحرگهان дар ҳангоми саҳар, бомдодон.

Шӯридае, ки дар он сафар ҳамроҳи мо буд, саҳаргоҳон наъра бизад ва роҳи биёбон гирифт. *Саъдӣ*

Зи ҷаври кавкаби толеъ саҳаргаҳон чашмам
Чунон гирист, ки Ноҳид диду Моҳ донист. *Ҳофиз*

ба саҳаргоҳон ҳангоми саҳар, бомдодон.

Деҳқон ба саҳаргоҳон, к-аз хона биёяд,
На ҳеҷ биёромаду на ҳеҷ бипояд. *Манучеҳрӣ*

САҲАРГОҲӢ||САҲАРГАҲӢ سحرگاهی||سحرگهی **1.** мансуб ба саҳаргоҳ||саҳаргаҳ.

Шамъи саҳаргаҳӣ агар лоф зи орази ту зад,
Хасми забондароз шуд, ханҷари обдор ку? *Ҳофиз*

2. саҳаргоҳон, вақти бомдод.

Нолаҳои дил саҳаргоҳӣ ки ғайри дуди оҳ,
Нест мумкин сайқали оинаи мақсуди мо. *Махфӣ*

САҲАРХЕЗ سحرخیز он кӣ барвақт аз хоб мехезад.

Ба худо, ки ҷуръае деҳ ту ба Ҳофизи саҳархез,
Ки дуои субҳгоҳӣ асаре кунад шуморо. *Ҳофиз*

◇ **мурғи саҳархез** булбул.

САҲАРХОН سحرخوان дар вақти саҳар хонишкунанда; ◇ **мурғи саҳархон** булбул; қумрӣ; хурӯс.

Ҳар субҳ хитобе кунадам мурғи саҳархон,
Чун оташи ваҷдаш ҳама дар болу пар афтад. *Бадри Чочӣ*

САҲАРӢ سحری **1.** мансуб ба саҳар.

То кард бино чашми ту бедодгариро,
Оташ ба дил афтод насими саҳариро. *Махфӣ*

2. саҳаргоҳон, ҳангоми саҳар, бомдодон.

Дӯш рафтам саҳарӣ сӯи гулистон, Имло,
Нест мурғе, ки ба ёди қади болои ту нест. *Имло*

САҲБО *а.* صهبا **1.** *муаннаси* **асҳаб; 2.** шароби ангурии моил ба сурхӣ, маи сурхтоб.

Бад-ӯ гӯям: Ба ҷони ту, ки бе ту, эй ҳаёти ҷон,
На шодам мекунад ишрат, на мастам мекунад саҳбо. *Шамси Табрезӣ*

Соқиё, хез, ки омад ба тамошо гули сурх,
Боғ шуд базму қадаҳ лолаву саҳбо гули сурх. *Мушфиқӣ*

саҳбо кашидан май хӯрдан.

Дил аст ин ки аз ашк саҳбо кашид,
Дил аст ин ки аз нола боло кашид. *Бедил*

3. *маҷ.* пиёлаи шароб.

Амиро, хисраво, шоҳо, ҳамоно аҳд кардастӣ,
Ки ганҷеро барафшонӣ чу бар каф-бар ниҳӣ саҳбо. *Фаррухӣ*

Ҳазор обиду зоҳид ҳамешавад майнӯш
Ба маҳфиле, ки ту гирӣ ба даст саҳборо. *Туғрал*

САҲВ I *а.* سهو хато, иштибоҳ.

Ҳеҷ шакку саҳв дар он нест. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ту амири мурғонӣ ва ман аз хироҷгузорони ту ва аз монанди мо ҳамвора саҳве бармезанад. *«Нигори дониш»*

САҲВ II *а.* صحو хушьёршавӣ; хушьёрӣ, бартараф шудани мастӣ.

Ҷумлаи заррот дар вай маҳв шуд,
Олам аз вай маст гашту саҳв шуд. *Румӣ*

Хоб чандон ки маҳв мегардад,
Мижа оғӯши саҳв мегардад. *Бедил*

САҲВА *а.* صهوه пушти асп, ҷои нишасти савора дар пушти асп.

То ба зини зари хуршед музайян бошад
Саҳваи чармаи бадроми зарандудаинон. *Бадри Чочӣ*

САҲВУЛҚАЛАМ *а.* سهوالقلم хато дар навишт.

Чӣ лутф аст ин ки фармудӣ, магар сабқуллисон будат,
Чӣ ҳарф аст ин ки овардӣ, магар саҳвулқалам кардӣ. *Саъдӣ*

САҲЕҲ *а.* صحیح **1.** дуруст, рост.

Хабари васл, к-аз ту дод расул,
Хуш ҳадис аст, гарчи нест саҳеҳ. *Ҷомӣ*

Дар қатли мо ба наргиси худ маслаҳат мабин,
К-андешаи саҳеҳ набошад сақимро. *Соиб*

2. тандуруст, солим.

Одам назар кард, аҳволи эшонро мутафовит дид: ғаниву фақир ва қавиву заиф ва саҳеҳу сақим ва шаҷеу карим. *«Хористон»*

Ин миқдор нафақа бо эшон басанда бошад, аммо он ки саҳеҳу солим ва аз дасту забонаш нафъе оидшаванда аст, ӯро ҳеҷ дар байтулмол ҳаққе нест. *Аҳмади Дониш*

Ҳавои он саҳеҳ аст ва насими он шифои алил. *Авфӣ*

САҲЕҲУЛАЪЗО *а.* صحیح‌الاعضا солимбадан, тандуруст.

Чун зоҳид духтарро бидид, ҳайрон монд, ки он духтар чун товуси маст дар болои тахт саҳеҳулаъзо нишаста буд. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

САҲЕҲУННАФС *а.* صحیح‌النفس солим, тандуруст.

Беморӣ аз вай зоил шуд ва саҳеҳуннафс бархост. *Ҷомӣ*

САҲЕҲУТТАБЪ *а.* صحیح‌الطبع солимтабъ, дурусттабъ, соҳиби табъи мавзун.

Аммо шоир бояд, ки салимулфитра, азимулфикра, саҳеҳуттабъ, ҷайидурравия, дақиқуннназар бошад. *Низомии Арӯзӣ*

САҲИБОЛО سهی‌بالا ростқомат; мавзунқомат, хушқомат; *маҷ.* маъшуқа.

Ҷӯйҳо бастаам аз дида ба домон, ки магар
Дар канорам бинишонанд саҳиболое. *Ҳофиз*

сарви саҳиболо а) сарви баланд; б) *киноя аз* ёри мавзунқомат.

Мешукуфтам зи тараб з-он ки чу гул бар лаби ҷӯй
Бар сарам сояи он сарви саҳиболо буд. *Ҳофиз*

САҲИЛ *а.* صهیل **1.** шеҳан асп, овози асп.

Саҳили заминсунбаи тозиён
Ба моҳӣ расонда заминро миён. *Низомӣ*

Аз саҳили аспон ва наъраи саворон фалак пунба дар гӯш кард. *«Равзат-ус-сафо»*

2. бонг, наъра.

Даромад сипоҳу баромад ба моҳ
Саҳили саворону гарди сипоҳ. *Хоҷу*

САҲИМ *а.* سهیم ҳиссанок, шарик, саҳмдор.

Ӯро дар мулки худ шарик ва саҳим гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳам дар ҷаҳон зи ҷадду падар ҳаст ёдгор,
Ҳам дар салоҳи мулк саҳими бародар аст. *Муиззӣ*

САҲИФА *а.* صحیفه сафҳа, як рӯи варақ, як рӯи вараки навишта.

Абьёт аз сафина чу симоб шуд равон,
Таҳрир аз саҳифа чу хуноб шуд равон. *Сайидо*

◇ **саҳифаи гул** варақи гул, гулбарг.

Булбуле дид нолон, ки рӯй дар саҳифаи гул мемолид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

саҳифаи дил *киноя аз* сина; дил.

Нанавиштаст бар саҳифаи дил
Сархате ҷуз тапидани бисмил. *Бедил*

саҳифаи масқул *киноя аз* равшании рӯз.

Субҳ омаду саҳифаи масқул баркашид,
В-аз осмон шамомаи кофур бардамид. *Шамси Табрезӣ*

саҳифаи мино *киноя аз* осмон.

Бар ин саҳифаи мино зи хомаи хуршед
Нигошта сухане хуш ба оби зар дидам. *«Таърихи Фаришта»*

САҲИҚАД سهی‌قد рост, мавзунқомат, хушқомат.

Ҳазор шукр кунам давлати муайядро,
Ки дод боз ба ман дилбари саҳиқадро. *Муиззӣ*

САҲИҚОМАТ سهی‌قامت *ниг.* **саҳиболо.**

Дар ин чаман чу дарояд хазон ба яғмой,
Раҳаш ба сарви саҳиқомати баланд мабод. *Ҳофиз*

САҲЛ I *а.* سهل **1.** осон; *муқобили* саъб 1.

Ва чун роҳи эшон наздик ва саҳл аст, ҳар сол се бор биёянд. *Носири Хисрав*

Ошиқонро на гулу боғу баҳор аст ғараз,
Ҳама саҳл аст, ҳамин суҳбати ёр аст ғараз. *Ҳилолӣ*

саҳл шудан осон шудан.

Ба нармӣ шавад саҳл кори дурушт,
Тавон шуълаи оташ аз об кушт. *Шодӣ*

2. муҳаққар, ночиз.

Ҷони ман саҳл аст, ҷони ҷонам ӯст,
Дардманду хастаам, дармонам ӯст. *Румӣ*

Қадди хамидаи мо саҳлат намояд, аммо
Бар чашми душманон тир аз он камон тавон зад. *Ҳофиз*

3. кам, андак; ҷузъӣ; ғайри муҳим.

Ва он ки ба саҳл қаноат накунад, кулфат ва ташвиш бештар барад. *Аҳмади Дониш*

Пас касе, ки сухани рости саҳлро ба подшоҳ аз тарс арз натавонад кард, чӣ гуна ӯ мутасаддии амри вазорат мешавад? *Аҳмади Дониш*

4. имконпазир, мумкин, раво.

Қозӣ гуфт: Ҳамеша мо дар сояи инояти халифаем, агар лаҳзае дар офтоб равем, саҳл бошад. *Аҳмади Дониш*

◇ **саҳли мумтанеъ** *адш.* сухани мансур ва манзуми осонфаҳми баландмазмун, ки дар зоҳир гуфтани амсоли он осон намояд ҳам, вале хеле мушкил аст.

Ва агар шоир бошӣ, ҷаҳд кун, то суханат саҳли мумтанеъ бошад ва бипарҳез аз сухани ғомиз. *«Қобуснома»*

[Шеъри Камоли Хуҷандӣ] дар эроди амсол ва ахбор, баҳрҳои сабук бо қофияҳо ва радифи ғариб саҳли мумтанеъ намост. *Ҷомӣ*

саҳл гирифтан сабук донистан, аҳамият надодан, муҳим нашуморидан.

Чу кам хӯрдан табиат шуд касеро,
Чу сахтӣ пешаш ояд, саҳл гирад. *Саъдӣ*

саҳл дидан осон шумурдан, аҳамият надодан, кам дидан.

Гарчи бесомон намояд кори мо, саҳлаш мабин,
К-андар ин кишвар гадой рашки султонӣ бувад. *Ҳофиз*

САҲЛ II *а.* سهل замини ҳамвор; **саҳлу ҷабал** замини ҳамвор ва кӯҳҳо; насту баланд.

Ҳашами номаҳсураш ба атрофи саҳлу ҷабал... муҳит гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Мар-варо рӯ дар сафо буд аз азал,
Саъи ӯ машкур дар саҳлу ҷабал. *Ҷомӣ*

САҲЛГИР سهل‌گیر бепарво, мусоҳилакор, хунсард, осонгир.

Бештар асрори подшоҳ аз мардумони ҳаззол ва саҳлгир берун равад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

САҲЛГӮЙ سهل‌گوی мулоимсухан, нармгуфтор.

Бо мардуми саҳлгӯй душвор магӯй,
Бо он ки дари сулҳ занад, ҷанг маҷӯй. *Саъдӣ*

САҲЛӢ I سهلی **1.** осонӣ; **2.** мулоимӣ, мулоимрафторӣ; хушмуомилагӣ.

Чу пархош бинӣ, таҳаммул биёр,
Ки саҳлӣ бибандад дари корзор. *Саъдӣ*

ба саҳлӣ а) ба осонӣ, осон; б) ба мулоимӣ, ба мулоимат.

Саҳл гираш, то ба саҳлӣ вораҳӣ,
Ҳам раҳӣ аз роҳу ҳам ёбӣ савоб. *Шамси Табрезӣ*

САҲЛӢ II سهلی мансуб ба саҳл II.

Яманро шаҳрҳои бисьёр аст ва хуштар аз ҳама ҷаҳон аст, зеро ки ҳам ҷабалист ва ҳам баҳрист ва ҳам баррист ва ҳам саҳлӣ. *«Таърихи Табарӣ»*

САҲМ I سهم **1.** тарс, ваҳм, бим.

Чун дид бар камони ту ҳосид сиҳоми ту,
Аз саҳми он сиҳом дуто гашт чун камон. *Манучеҳрӣ*

Соиқае биёмад аз осмон, ки аз ҳавли он бонг ва саҳми он ҳама биафтоданд ва бимурданд. *«Таърихи Табарӣ»*

Халқе афканда сипар аз саҳми тири ӯву ман,
То нагардад монеи тираш, сипар афкандаам. *Ҷомӣ*

2. воҳимаангезӣ; ҳайбат.

Саҳми он мори сиёҳи зишту зафт
Чун бидид, он дардҳо аз вай бирафт. *Румӣ*

Набошад агар боғбон саҳми боғ,
Шавад мева тороҷи гунҷишку зоғ. *Ҳотифӣ*

◇ **саҳми бурут** боди бурут; савлат ва ҳайбат, салобат.

Мӯҳтасибро намонд саҳми бурут,
Риши қозӣ кунед майполой. *Ҷомӣ*

САҲМ II *a.* سهم тир, тире, ки бо камон андохта мешавад.

Роҳ пур аз ситора шуд, ханҷари ӯ чу барқ зад,
Худ қамари дупора шуд, саҳм чу дар камон гирифт. *Бадри Чочӣ*

Бароқ низ саҳме ҷонситон дар хонаи камон ниҳода ба тарафи Аҳмад афканд. *«Равзат-ус-сафо»*

Саҳми ғадре, ки аз камони дӯстӣ кушоянд, ҷойгиртар оянд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

САҲМ III *a.* سهم бахра, ҳисса, насиб.

Вазири кул ... саҳми аскарияро ба вазири харҷ супорад. *Аҳмади Дониш*

САҲМГИН||САҲМГАН سهمگین||سهمگن тарсовар, хавфнок, даҳшатангез, воҳиманок.

Суи рӯд бо корвоне гашан,
Заҳобе бад-ӯй андарун саҳмган. *Абӯшакури Балхӣ*

Саҳмгин обе, ки мурғобӣ дар ӯ эмин набудӣ,
Камтарин мавҷ осиёсанг аз канораш даррабудӣ. *Саъдӣ*

Ногоҳ табле овехта дар паҳлӯи дарахт дид, ки аз расидани шохи дарахт овози саҳмгин аз он омадӣ. *«Нигори дониш»*

Ва Мокони Кокӯй ба Рай ва Кӯҳистон исьён кард ... Нӯҳ ибни Мансур битарсид, аз он ки ӯ марде саҳмгин ва кофӣ буд. *Низомии Арӯзӣ*

САҲМГИНРӮЙ سهمگین روی даҳшатнок, зишт ва нафратовар.

Туро саҳмгинрӯй пиндоштанд,
Ба гармоба-дар зишт бингоштанд. *Саъдӣ*

САҲМНОК سهمناک *ниг.* саҳмгин.

Овози ӯ чунон баланд ва саҳмнок буд, ки аз ҳафт пушта мегузашт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Буд сарҳанге аз нажоди бузург,
Тунд чун шеру саҳмнок чу гург. *Низомӣ*

САҲМУЛҒАЙБ *a.* سهم الغیب *ниг.* саҳмуссаодат.

Ниҳони ҳол нопайдост бар ту,
Ки саҳмулғайб дар толеъ фитодат. *Хоқонӣ*

САҲМУССАОДАТ *a.* سهم السعادت маншаи давлат ва бахту иқбол (аз рӯи ситорашиносии қадим).

Ин бандаро аҷузае буд ... ва миёни эшон ҳеҷ бӯъде набуд, пас саҳмуссаодат ва саҳмулғайб бад-ин иллат ҳар ду бар дараҷаи толеъ уфтода буданд. *Низомии Арӯзӣ*

САҲН *a.* صحن **1.** майдон, соҳат, рӯй.

Пайкари раънои зарринболи симиношьён
Саҳни саҳро симгун мекарду заррин — кӯҳсор. *Убайди Зоконӣ*

2. рӯй ва сатҳи хона, ҳавлӣ, боғ ва ғ.

Сари зулфи сумансои ту товус аст, пиндорӣ,
Ки пои баста медоранд дар саҳни гулистонаш. *Камоли Хуҷандӣ*

Дидам соҳате васеъ ва саҳне рафеъ ва иморати олия аз атроф бардошта. *Аҳмади Дониш*

саҳни мадраса а) рӯи ҳавлии мадраса; б) майдони сангфарши пеши мадраса.

Дар ин асно хабар оварданд, ки ... амир ... аз роҳ, яъне аз тахти саҳни мадрасаи Кӯкалтош мегузарад. *Садри Зиё*

3. лаълӣ; табақи калон.

Нони гарму саҳни ҳалвои асал
Бурд он ки дар савобаш буд амал. *Румӣ*

Аз он ҷумла ... як сад саҳн ва косаи фағфурӣ, ки дар сари кори шоҳон ба ҳам намерасид, буданд. *«Таърихи Фаришта»*

саҳни полуда табақи полуда, зарфи полуда.

Саҳни полуда чунон хеш мутарро карда,
Ки гарав мебарад аз ҳусн зи саҳни гулзор. *Абӯисҳоқи Атъима*

◇ **аз саҳни амал фарши хуррамӣ навиштан** *киноя аз* аз шодӣ ва сурур бе бахра мондан, хафа ва навмед шуда мондан.

Дилам зи саҳни амал фарши хуррамӣ бинвишт. *Фаррухӣ*

САҲНА *a.* سحنه шакл, рӯй ва сурати инсон, афту башара.

Пас даст бар набзи ӯ ниҳодам, қавӣ ёфтам ва рангу рӯй ҳам бар ҷой буд ва аз умури ашара бештар мавҷуд буд чун: имтилоъ ва қувват ва мизоҷ ва саҳна ва син ва фасл ... *Низомии Арӯзӣ*

САҲОБ *a.* سحاب абр.

Агар бархезад аз дарьё саҳобе,
Ки резад бар лаби ҳар ташна обе ... *Ҷомӣ*

Тухми уммеде, ки андар мазраи меҳру вафо
Кишта будам, аз саҳоби ноумедӣ жола зад. *Туғрал*

◇ **ибни саҳоб** *киноя аз* борон.

САҲОБА *a.* صحابه **1.** ҳамсӯҳбатон, ёрон, бӯстон; **2.** *д.* ҳамсӯҳбатон ва ҳамкорони Муҳаммад.

САҲОБӢ I سحابی мансуб ба саҳоб.

Рашҳае аз он амвоҷ бар ин ташнаи мазраи таманнo бизоати саҳобӣ карда, решаи хушкмағзи қалам гули чорбарги ин рубоӣ ба арзи шукуфтагӣ оварда. *Бедил*

САҲОБӢ II *a.* صحابی *д.* касе, ки ҳамсӯҳбат ва ҳамкори Муҳаммад будааст.

Ҳушьёр куҷо донад мар-шодии мастонро,
Бӯҷаҳл чаро донад Бӯбакри саҳобиро? *Шамси Табрезӣ*

САҲОИФ *а.* صحایف *ҷамъ* 1. ҷ. **саҳифа.**

Ё қаламро заҳра бошад, ки писар
Барнависад бар саҳоиф з-он хабар. *Румӣ*

2. *маҷ.* ҷузъҳо, ҷузъҳои китоб; ҷилдҳо.

Аз саҳоиф(и) маснавӣ ин панҷум аст,
Дар буруҷи чархи ҷон чун анҷум аст. *Румӣ*

САҲОРӢ *а.* صحاری ҷ. **саҳро.**

Муддати салтанати Бозбаҳодур ... чи дар билоду қуро ва чи дар саҳориву ҷибол ҳафтдаҳ сол ва касре буд. (1) *«Таърихи Фариштa»*

САҲРО *а.* صحرا 1. дашти беобу алаф, биёбони бедолу дарахт, ҷӯл.

Ба мавзее аз саҳро фуромад ва он ҷо об набуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Аз ғами Лайлӣ ба саҳрои муҳаббат дасти шавқ
То қиёмат бар сари Маҷнун фишонад хокро. *Махфӣ*

2. атрофи шаҳр, боғу бӯстонҳои беруни шаҳр.

Саҳрову шаҳр хонаи рӯбоҳ гаштааст.
Дар кӯҳу беша шеру палангe намондааст. *Сайидо*

Маъмун-халифа бо Яҳъёи Актам, ки қозиюлқузоти Бағдод буд, ба тамошои саҳро мерафтанд. *Аҳмади Дониш*

◇ **саҳрои адам** олами нестӣ.

Танг шуд бар ошиқи бехонумон шаҳри вуҷуд,
Баъд аз ин худро ба саҳрои адам хоҳад кашид. *Ҳилолӣ*

(ин) саҳрои зулмат *киноя аз* дунъё.

Дар ин саҳрои зулмат гашта гумроҳ,
Чароғи фазли ту хоҳем ҳамроҳ. *Бадрии Кашмирӣ*

саҳрои маҳшар *д.* майдони қиёмат.

Касе дид саҳрои маҳшар ба хоб,
Миси тафта рӯи замин з-офтоб. *Саъдӣ*

саҳрои қиёмат *д.* ҷое, ки гӯё растохез воқеъ мегардад; замини Байтулмуқаддас, ки дар Фаластин аст.

Хоки кӯи ту ба саҳрои қиёмат фардо,
Ҳама бар фарқи сар аз баҳри мукофот барем. *Ҳофиз*

САҲРОГАРД صحراگرد он кӣ дар дашту биёбон мегардад, биёбонгард.

Чаро, эй гирдбод, имрӯз мегардӣ зи дунболам?
Зи худ рам кардаам, Маҷнуни саҳрогардро монам. *Сайидо*

САҲРОНАВАРД صحرانورد саҳро тайкунанда, биёбонгард, сайёҳи биёбонгард.

Ману чанд солуки саҳронавард
Бирафтем қосид ба дидори мард. *Саъдӣ*

Саҳронавард бош чу Маҷнуни хоксор,
Худро фидои дилбари ширинфасона соз. *Имло*

якрони саҳронавард аспи тездав, аспи даштпаймо, аспи пурзӯр.

Ба ҷону дили пур зи андӯҳу дард
Ҳамеронд якрони саҳронавард. *Шодӣ*

САҲРОНАВАРДӢ صحرانوردی саҳротайкунӣ.

Дар ишқи мижгони санам саҳронавардиҳо кунам,
Дорам ба по хоре аҷаб, дар пои дил хори дигар. *Ҳилолӣ*

Ба саҳронавардӣ зи бас хӯ гирифт,
Чароғи рам аз чашми оҳу гирифт. *Бедил*

САҲРОНИШИН صحرانشین 1. кӯчманчӣ; бодиягард, саҳрогард.

Чӣ хуш гуфт Баҳроми саҳронишин,
Чу якрони тавсан задаш бар замин. *Саъдӣ*

2. *ба шакли ҷамъ* **саҳронишинон** *маҷ.* рустаниҳо, набототи дашту биёбон.

Зи саҳронишинони навхоста,
Ҳама дашт чун ҷаннат ороста. *Хоҷу*

САҲРОРАВ صحرارو саҳрогард, биёбонӣ, бодиянишин, кӯчманчӣ.

Курди саҳрорави биёбонӣ
Чун аз ӯ ёфт он таносонӣ ... *Низомӣ*

САҲРОРАВӢ صحراروی саҳропаймоӣ, саҳрогардӣ; ба саҳро рафтан.

Агарчи давлати кайхисравӣ дошт,
Чу мадҳушон сари саҳроравӣ дошт. *Низомӣ*

САҲРОӢ صحرائی мансуб ба саҳро; биёбонгард; биёбонӣ; *маҷ.* ваҳшӣ, мардумгурези биёбонгузин.

Мекашанд аз доғи савдоят хирадмандони шаҳр,
Он чи Маҷнуни биёбонгарди саҳроӣ кашид. *Ҳилолӣ*

САҲУР||СУҲУР *а.* سحور *д.* вақти пеш аз дамидани субҳ, ки мусулмонон дар моҳи рамазон барои рӯзагирӣ охирин бор хӯрок хӯрда метавонанд.

Шабам чу рӯзи қиёмат ба ғайри ҷилваи ту,
Дилам саҳури ту хоҳад, саҳар чӣ суд кунад. *Шамси Табрезӣ*

САҲУРӢ سحوری *д.* хӯроке, ки дар моҳи рамазон саҳаргоҳон мехӯранд; **саҳурӣ задан** саҳур хӯрдан, саҳарӣ хӯрдан.

Ними шаб мезад саҳуриро ба ҷид,
Гуфт ӯро қоиле, к-эй мустабид!
Аввало вақти саҳар зан ин саҳур,
Ними шаб набвад гаҳи ин шарру шӯр. *Румӣ*

САҲӢ سهی 1. рост, баланд; **сарви саҳӣ, саҳӣ сарв** а) сарви рост ва баланд, сарви рострафтаи зебо; сарви наврас.

Чунон номвар гум шуд аз анҷуман,
Чу аз бод сарви саҳӣ аз чаман. *Фирдавсӣ*

Дуто шуд саҳӣ сарви ороста,
Қадевар шуд аз соя бархоста. *Низомӣ*

Макун ба сарви саҳӣ нисбати дарахти қадаш,
Зи сарв кай гули сурӣ ба бор меояд. *Хисрави Деҳлавӣ*

б) *киноя аз* қадди рост, қомати рост.

Ба дил з-андӯҳ будаш бори анбӯҳ,
Саҳӣ сарваш хамид аз бори андӯҳ. *Ҷомӣ*

в) *киноя аз* ёр, маҳбуба.

Саҳӣ сарве, ки бошад дар нишастан дил замини ӯ,
Мабинод офати тағйир вазъи дилнишини ӯ. *Савдо*

2. номи зани Эраҷ, ки писари хурди Фиредун буд.

Зани Эраҷи некпайро Саҳӣ,
Куҷо буд Суҳайлаш ба хубӣ раҳӣ. *Фирдавсӣ*

САҲҚ *а.* سحق соидан, кӯфтан, реза кардан.

Аз садафи он чашма гирад ... ва онро саҳқ карда бо марақ бихӯрад, аз он заҳмати ҷонгудоз раҳой ёбад. *«Равзат-ус-сафо»*

САҲҲОР *а.* سحار бисьёр сеҳру ҷоду кунанда, соҳир, ҷодугар.

Чашми Саъдӣ ба хоб бинад хоб,
Ки бибастӣ ба чашми саҳҳорат. *Саъдӣ*

САҲҲОФ *а.* صحاف ҷузъбанд ва муқовакунандаи китоб, ҷилдсоз.

САҲҶ *а.* سحج 1. харошидани пӯст; 2. *тиб.* харошида шудани рӯда.

Баъзе аз амъои ӯ реш шуд ва иллати саҳҷ ба куланҷ мунзам гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

САҶАНҶАЛ *а.* سجنجل оина.

З-оҳани ҳиндӣ ба ишқи теғи ӯ
Чиниён чинӣ саҷанҷал кардаанд. *Хоқонӣ*

Эй Зайнулобидини Муртоз, чаро дар тасфияи дил риёзат намекашӣ ва тасқили саҷанҷали ботин намоӣ? *Восифӣ*

САҶДА *а.* سجده 1. пешонӣ ба замин ниҳодан, сар ба замин гузошта, таъзим кардан.

Саҷда ғайр аз Каъбаи кӯят намешояд маро,
Кофирам, гар ҷуз бар ин дар сар фурӯ ояд маро.
Шамси Фахрӣ

2. *д.* ҳафт узви бадани худро (пешона, ду кафи даст, ду сари зону, ду шастангушти поро) ба замин ниҳода, зикрҳои муқаррарро гуфтани намозхон; **саҷда бурдан** (**ё овардан**) таъзим кардан; *маҷ.* пешонӣ ба замин ниҳода изҳори таслим намудан.

Гуфтам, ки туро, эй маҳ, аз тобиши рӯи ту
Зӯҳра бибарад саҷда чун бандаву чун кеҳтар.
Шамси Табрезӣ

Чун бидид аз худ бурун он морро,
Саҷда овард он никӯкирдорро. *Румӣ*

саҷда ба ҷой овардан саҷда кардан, аз рӯи аҷзу инкисор ва изҳори итоат пешонӣ ба замин ниҳодан.

Яке аз мулук ба дидани дарвеше рафт, он дарвеш филҳол саҷда ба ҷой овард. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

саҷдаи шукр овардан шукр кардан, сипосгузорӣ намудан.

Бар дари майхона Исмат саҷдаи шукр оварад,
Гар кунад соқӣ дар он соат қабули тоаташ.
Исмат

САҶДАГОҲ||САҶДАГАҲ سجده‌گاه||سجده گه ҷои саҷда кардан, ҷои сар ба замин ниҳодан; ибодатгоҳ, масҷид, меҳроб.

Рафт дар масҷид, суи меҳроб шуд,
Саҷдагоҳ аз ашки шаҳ пуроб шуд. *Румӣ*

Чун ки замин саҷдагаҳи рӯи туст,
Чашмаи хуршед заминшӯи туст. *Хисрави Деҳлавӣ*

САҶИ(Й)Я *а.* سجيه сиришт, табиат; хислат, хулқ.

На муқтазои хирад бошаду саҷийяи ақл,
Ки дӯстро бигузориву хасмро бибарӣ. *Ҷомӣ*

САҶН *а.* سجن зиндон, маҳбас.

САҶЪ *а.* سجع 1. овози парандаҳои хушовоз, ҳамчун булбул ва қумрӣ.

Симоъи аҳли дил овози нолаи Саъдист,
Чӣ ҷои замзамаи андалебу саҷъи ҳамом. *Саъдӣ*

Бар атрофи гулшан кашӣ ҷоми равшан
Ба саҷъи қамориву савти анодил. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* суруд ва нағма.

Ҳар ду [кабӯтар] ... гоҳу бегоҳ ба алҳони рӯҳафзо саҷъҳои гуногун тартиб доданди.
«Анвори Суҳайлӣ»

3. *адш.* сухани қофиядор, дар наср овардани калимаҳои ҳамвазну ҳамоҳанг.

Бинти Саҷҷода ... зани фасеҳа буд ва сухан ба саҷъ гуфтӣ. *«Таърихи Табарӣ»*

саҷъи байт *адш.* қофияи дохили байт, қофияе, ки ғайр аз қофияи охири байт дар байни он меояд, чунончи дар байти зерин:

Дар рафтани ҷон аз бадан гӯянд ҳар навъе сухан,
Ман худ ба чашми хештан дидам, ки ҷонам меравад. *Саъдӣ*

САҶҶИН *а.* سجين чуқуртарин ҷар; *д.* қаъри дӯзах.

Юсуфи мулк туӣ, душмани ту дар сиҷн аст,
Лекин он сиҷн чу беҳтар нигарам, — саҷҷин аст.
Муиззӣ

САҶҶОДА *а.* سجاده ҷойнамоз, мусалло.

Саҷҷода ба як пиёла май бифрӯшем,
В-ин шишаи ному нанг бар санг занем. *Хайём*

САҶҶОДАНИШИН سجاده‌نشين 1. он кӣ ҳамеша бар рӯи саҷҷода менишинад ва намоз мехонад; 2. *маҷ.* шайх, порсо, зоҳид.

Саҷҷоданишине, ки муриди ғами ӯ шуд,
Овозааш аз хонаи хаммор баромад. *Саъдӣ*

САҶҶОДАПАРАСТ سجاده‌پرست он кӣ бисьёр намоз мехонад; зоҳид, шайх.

Он қавм, ки саҷҷодапарастанд, харанд,
Зеро ки ба зери бори солус-даранд. *Хайём*

СЕ I سه *шумораи миқдорӣ* адади 3 (٣); **се** даҳ сӣ.

Се даҳ сол аз умри ман даргузашт. *Хоҷу*

◇ **се вақт** се замон, яъне гузашта, ҳозира ва оянда.

Ӯ шоҳи се вақту чор миллат,
Бар шоҳ мадеҳҳо бибандам. *Хоқонӣ*

се уқнум асли ҳар чиз; дар дини аҳли насоро (христиёнҳо) падар, писар ва рӯҳи муқаддас.

СЕ II *а.* ث номи ҳарфи панҷуми алифбои арабии тоҷикӣ, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 500 баробар аст.

СЕБ سيب 1. дарахти мевадори маълум, ки меваи хуштаъми гуворо дорад; 2. меваи он дарахт; ◇ **себи занах** (**ё занахдон**) *киноя аз* зақан, ғабғабаи маҳбуба, ки ба себ монанд аст.

Мабин ба себи занахдон, ки ҷоҳ дар роҳ аст,
Куҷо ҳамеравӣ, эй дил, бад-ин шитоб куҷо? *Ҳофиз*

Онҳо, ки васфи меваи фирдавс мекунанд,
Аз нахли ҳусн себи занахдон начидаанд. *Соиб*

себи симин *кияноя аз* зақан, зери манаҳи маҳбуба.

Куҷо он себи симин аз таҷаллӣ
Фишонда меваҳои шохи тубӣ. *Бадрии Кашмирӣ*

СЕКӢ سیکی *шакли кӯтоҳшудаи* **сеякӣ.**

Секие даҳ ба хона вом шудаст,
Панҷ аз он хула, панҷ аз он мола. *Сӯзанӣ*

СЕЛ سیل *ниг.* **сайл.**

СЕЛА سیله рама, галаи чорпоён; гурӯҳи ҳайвонот.

Ба боғ-андар кунун мардум набуррад маҷлис аз маҷлис,
Ба роғ-андар кунун оҳу набуррад села аз села.
Фаррухӣ

СЕЛБОР سیل‌بار *ниг.* **сайлбор.**

СЕЛГОҲ سیل‌گاه *ниг.* **сайлгоҳ.**

СЕЛОБ سیلاب *ниг.* **сайлоб.**

СЕЛОБКАНД سیلابکند *ниг.* **сайлобканд.**

СЕЛОВАРД سیل‌آورد *ниг.* **сайловард.**

СЕЛРАФТОР سیل‌رفتار *ниг.* **сайлафтор.**

СЕЛӢ سیلی *ниг.* **силӣ.**

СЕОӢ سه‌آئی сегонагӣ.

Ва сеоии ин илмҳо аз қибали он аст, ки чизҳо аз се қисм берун наянд. *Ибни Сино*

СЕПАР سه‌پر сепарра, он чӣ се парра дорад; **хаданги сепар** тири сепарра.

Хаданги сепар карда з-оҳан гузор,
Чу мурғи дупар бар сари марғзор. *Низомӣ*

СЕР I سیر **1.** мустағнӣ аз хӯрок, касе, ки нав хӯрок хӯрдааст ва дигар майли хӯрдан надорад; *муқобили* **гурусна.**

Эй сер, туро нони ҷавин хуш нан(а)моянд,
Маъшуқи ман аст он ки ба наздики ту зишт аст.
Саъдӣ

Ишками сер чӣ парвои ишками гурусна дорад.
Зарбулмасал

2. бисьёр, фаровон; кофӣ, ба дараҷаи қаноатбахш; **сер гаштан** *аз касе, чизе ниг.* **сер шудан; сер дидан** бисьёр дидан, ба дараҷаи қаноатбахш дидан.

Рӯи маҳпайкари ӯ сер надидему бирафт. *Ҳофиз*

Бош, то талъати некӯи туро бинам сер,
Бинишин, кори дигар бо ту надорам, бинишин.
Савдо

сер кардан қонеъ гардонидан; қаноатманд намудан.

Гадоро кунад як дирам сим сер,
Фиредун ба мулки Аҷам нимсер. *Саъдӣ*

Шоҳро он баҳона сер накард,
Лек бевақт ҷанги шер накард. *Низомӣ*

сер омадан *аз чизе* безор шудан, ба танг омадан, дилгир шудан.

Ҳама аз вай сер омаданд, иттифоқ карданд бар он ки ӯро халъ кунанд ва дигаре нишонанд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

сёр шудан (*ё* **гаштан**) *аз касе, чизе* а) қаноат ҳосил кардан аз бисьёр дидани касе ё фаровонии чизе.

Биё, соқӣ, он шарбати дилпазир,
Ки аз дидани ӯ шавад чашм сер... *Сайидо*

б) безор шудан, ба танг омадан аз чизе.

Зи парру зи пайкони килки ту шер
Ба рӯзи бало гардад аз ҷанг сер. *Фирдавсӣ*

Чу нармӣ кунӣ, хасм гардад далер,
Ва гар хашм гирӣ, шаванд аз ту сер. *Саъдӣ*

сер шудан (*ё* **гаштан**) **аз ҷон** аз ҷон безор шудан, ба мурдан розӣ шудан.

Дар охир аз умру ҷон сер гаштам.
Аҳмади Дониш

Бигзашт ба ман фироқи ҷонон,
З-он гуна ки сер гаштам аз ҷон. *Шоҳин*

СЕР II سیر миқьёси паймоиш, ки дар ҷойҳои гуногун вазнаш мухталиф буда ва дар Бухорои асрҳои охир панҷьяки пудро ташкил мекард.

Хез, аз ман қадим моро сер кун ба ратл,
Бигзар аз ин ҳадис, ки як серу як ман аст. *Анварӣ*

Табақи қашқарӣ ... ним сер оши палав ба замми чалаву гӯштҳои кӯфта .... дошт. *Садри Зиё*

СЕРГУНА سیرگونه ранҷиданамо, хафа шудагӣ барин.

Султон сергуна шуд ва бар ройҳои вай эътироз кардан гирифт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

СЕРДАМ سیردم даҳанфарох.

Ҳама қоқлунҷу гуруснашикам,
Чу нови сари осиё сердам. *Сайидо*

СЕРЗАХОМАТ سیرضخامت ғафс.

Воқиф девони худро, ки серзахомат аст, ба мутолааи фақир дод. *«Хизонаи омира»*

СЕРОБ سیراب **1.** пуроб.

Фитад ташна дар обдоне амиқ,
Ки донӣ, ки сероб мирад ғариқ. *Саъдӣ*

сероб кардан аз об сер кардан, бисьёр об додан.

Сероб кун зи баҳри яқин ҷони ташнаро,
З-ин беш хушклаб манишин бар сароби райб. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* тобон, дурахшон; **гавҳари сероб** гавҳари рахшон.

Ташнаро қатра беҳ аз гавҳари сероб бувад,
Дастхушк аст садаф пеши ақиқи яманӣ. *Сайидо*

лаъли сероб а) лаъли обдор, дурахшон.

Зи кӯҳи саодат асар ёфт кон,
Баромад яке лаъли сероб аз он. *Шодӣ*

б) *кинояи аз* лаби маҳбуба.

Лаъли сероби ту бигрифт аз ман гулранг ранг,
Кай раво бошад, агар мутриб ниҳад аз чанг чанг.
Заҳири Форьёбӣ

Лаъли серобаш закоти бӯса берун мекашад,
Кист то орад ба ёдаш Соиби гумномро. *Соиб*

сунбули сероб мӯйҳои чилодор, мӯи тобон ва хушнамо.

Зулфи ту бар маҳ парешон карда мушки нобро,
Шох-шох афканд бар гул сунбули серобро. *Ҷомӣ*

СЕРЧАШМ سیرچشم *ниг.* **чашмсер.**

Не ба лоба чора будаш, не ба мол,
Серчашму бетамаъ буд он ниҳол. *Румӣ*

СЕРӢ سیری **1.** истиғно аз хӯрок; *муқобили* **гуруснагӣ.**

Яке аз ҳукамо писарро наҳй ҳамекард аз бисьёр хӯрдан, ки серӣ мардумро ранҷур кунад. *Саъдӣ*

Серӣ зи хони чарх касеро ба ком нест,
Дорад ҳилол ҳам лабе аз ҳарфи нон ба лаб. *Бедил*

2. ба дил задан, безор шудан, дилгир шудан; **серӣ ёфтан** ба дил задан, безор шудан.

Чӣ гунаст, к-аз ҳарб серӣ наёбӣ,
Чӣ гуна, ки бар ҷой ҳаргиз напоӣ? *Зайнабӣ*

СЕСАД سیصد *шуморааи миқдорӣ* адади 300 (۳۰۰).

Чун ин соли сесад ҳамерафт кор,
Надиданд марг андар он рӯзгор. *Фирдавсӣ*

СЕСӮ سه‌سو сепаҳлӯ, секунҷа, сегӯша, мусаллас, яке аз шаклҳои ҳандасӣ, ки се гӯша дорад.

Хоҳем, ки бар ин хат ба бурҳон шакле кунем сесӯ, ки ӯро мусаллас хонанд. *Ибни Сино*

СЕТОР||СЕТОРА سه‌تار||سه‌تاره *мус.* олати мусиқӣ, ки се тор дорад.

Гаҳи вилодатат арвоҳ хонд сураи сур,
Сетора баст ситора, симоъ кард само. *Хоқонӣ*
Мухаммас усули дутору сетор
Сарандоз карда бутони татор. *Шодӣ*

СЕТОРӢ سه‌تاری он кӣ сетор мезанад, сеторнавоз.

Шӯхи сеторӣ маро ҳар рӯз мегардад дучор,
Лек меояд ба сӯи хонаам шабҳои тор. *Сайидо*

СЕТӮ سه‌تو сеқабат; себаробар, сечанд.

Нозанин ёре, ки баъд аз марги ту
Риштаи ёрии ӯ гардад сетӯ. *Румӣ*

СЕЧ سیچ *ниг.* сеч.

СЕШАНБА سه‌شنبه номи рӯзи чаҳоруми ҳафта.

Рӯзи сешанба бомдод ... амир Исмоил бо андак сипоҳ барнишаст ва ба дари шаҳр рафт.
«*Таърихи Наршахӣ*»

СЕЯКӢ سه‌یکی шароби мусаллас, ки аз се ду ҳиссааш дар натиҷаи ҷӯшонидан буғ шуда рафта бошад.

Он гоҳ ки сеякӣ бад-ӯ расид, ҷоми сеякӣ сар мӯҳр кард. «*Таърихи Систон*»

Малик бар сабили тийбат гуфт: Бош, то бибинӣ ки панҷ қадаҳ сеякӣ бихӯрад ва маҷлисро барҳам занад. *Низомии Арӯзӣ*

СЕҲАЗОРӢ سه‌هزاری сардори се ҳазор нафар аскар.

Подшоҳ ... ҳукумати Кобулро ба Муҳаммад Қосимхони Қобулӣ, ки аз умарои сеҳазорӣ буд, дод.
«*Таърихи Фаришта*»

СЕҲР I سهر гов.

Чу бар шоҳи тозӣ бигустард меҳр,
Биёвард фарбеҳ яке мода сеҳр. *Фирдавсӣ*

СЕҲР II *а.* سحر **1.** афсун, ҷоду.

Ин чӣ сеҳр аст, ин чӣ афсун аст,
Ки хаёл аз тасаввураш хун аст. *Бедил*

2. *маҷ.* он чи ки фиребандагӣ ва ҷозибаи хоссе дошта бошад.

Шеъри ту чун ҳама гӯянд, ки сеҳр аст, Қамол,
Дӯстон ин суханат шеър чаро мегӯянд?
Камоли Хуҷандӣ

сеҳри килк мӯъҷизаи қалам; сухани баланд, шеъри олӣ.

Сеҳри килкамро тамошо кун, ки дар нақши садо,
Аз шикасти ранги гул сад ҳашр ғулғул бастаам.
Савдо

сеҳри мубин *киноя аз* шеър ва сухане, ки дар камоли мавзунӣ, фасоҳат ва балоғати муассир аст.

Сухан гар худ ҳама сеҳри мубин аст.
Фаровон муму андак ангубин аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

сеҳри ҳалол а) сеҳру ҷодуе, ки мухолифи фармоишоти ислом нест, ҳунари ҳайратангезе, ки аз роҳи найранг набошад.

Чашми ту сеҳри ҳалол асту ҳаром аст маро
Шоирӣ ҳар чӣ бари сеҳри ҳалоли ту кунам. *Анварӣ*

б) *маҷ. адш.* шеъри фасеҳу балеғ ва баландмазмуни ҳаяҷонбахш.

Ҳаром гашт ба ғайр аз Убайд дар ишқат
Ба шоирони тахайюлнамой сеҳри ҳалол.
Убайди Зоконӣ

СЕҲРА *ҳ.* سهره точе аз тилло ва ҷавоҳирот, ки дар ҷашни арӯсӣ (дар Ҳиндустон) ба сари арӯсу домод мегузоранд.

СЕҲРБОФ سحرباف сеҳркунанда.

Офарин, эй устоди сеҳрбоф,
Ки намуда мӯъризонро дурд соф. *Румӣ*

СЕҲРИЯТ *а.* صهریت қаробат, хешигарӣ.

Агар ... насаби шариф доштӣ, ба сеҳрияти ӯ муфохарат намудамӣ. *Авфӣ*

СЕҲРИЧ *а.* صهریج обанбор, бирка.

Дар миёни қасрҳо таҳриҷҳо
Аз суи он сӯи ин сеҳриҷҳо. *Румӣ*

СЕҲРКИРДОР سحرکردار фусункор ва муассир, мафтункунанда, ҳайратовар, мӯъҷизакор.

Ин миқдор суханони баланд ва нукоти арҷманд, ки ... аз нӯги хомаи ҳақоиқнигор ва қалами сеҳркирдор бар сафаҳоти ин авроқ рехтааст, фуруд намеояд. *Аҳмади Дониш*

СЕҲРКОР سحرکار **1.** сеҳркунанда, ҷодугар; **2.** *маҷ.* кор намой нишондиҳанда дар сухан, он кӣ суханаш баланд ва ҳайратовар аст.

В-азбас карам, ки дасту забони ту кардаанд.
Дастам санонависту забон сеҳркори туст. *Хоқонӣ*

СЕҲРКОРӢ سحرکاری **1.** сеҳркунандагӣ; **2.** *маҷ.* мафтункунандагӣ.

Қокул аз вазъи сеҳркориҳо,
Субҳа дар дасту дилшумориҳо. *Бедил*

СЕҲРНАМО سحرنما намояндаи сеҳр, соҳир, ҷодугар.

Мушаъбизи фалак аз зерн ҳуққа пайдо кард
Ҳазор байдақи симин ба дасти сеҳрнамо.
Убайди Зоконӣ

СЕҲРОФАРИН سحرآفرین офаринандаи сеҳр, сеҳргар, ҷодугар; **ғамзаи сеҳрофарин** нозу ишваи мафтункунанда.

Ҷон офарин занад чу ду чашми ту бар Қамол,
Тир аз кушоди ғамзаи сеҳрофарин занад.
Камоли Хуҷандӣ

СЕҲРСОЗ سحرساز **1.** сеҳркунанда, соҳир, ҷодугар; *маҷ.* мафтункунанда.

Хобам аз чашму дилам аз дасту даст аз кор рафт,
Аз фусуни он ду чашми сеҳрсоз аст ин ҳама.
Ҳилолӣ

2. *маҷ.* гӯяндаи шеърҳои мавзун ва баландмазмун.

Нахустин, ки Фирдавсии сеҳрсоз
Суханро зи «Шаҳнома» бастӣ тироз... *Ҳотифӣ*

СЕҲРУЛБАЁН *а.* سحرالبیان мӯъҷизабаён, эҷодкунандаи суханҳои мавзун ва баландмазмун; ширинсухан, нодирагӯй.

Гулистонест хоки остонат аз руҳи хубон,
Ки мурғи он гулистон Хисрави сеҳрулбаён омад.
Хисрави Деҳлавӣ

СЕЧ||СЕҶ سیچ || سیج муҳайё, омода, тайёр.

Аз паи як-ду луқма хӯрде сеч
Карда бисьёр гун зи дег басеч. *Саноӣ*

СИАТ *а.* سعت фарохӣ; фаровонӣ.

Ба баракати қудуми муборакаш сиат ва хисб зоҳир шудӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

сиати ахлоқ доро будан ба ахлоқи олӣ, баландҳимматӣ.

Аммо ба эътимоди сиати ахлоқи бузургон, ки чашм аз авоиби зердастон бипӯшанд, ... калимае чанд ... дарҷ кардем. *Саъдӣ*

ба сиат ба фаровонӣ, ба серию пурӣ.

Чун ин дарьё мад кунад, моҳии азим ба хушкӣ бимонад ва он сол мардуми он навоҳӣ ба сиат айш гузаронад. *«Равзат-ус-сафо»*

СИБЛАТ *а.* سبلت *ниг.* **саблат.**

СИБО *а.* صبی||صبا кӯдакӣ, бачагӣ.

Эраҷро, ки ҳанӯз ... дар синни сибо аст, бар мо нагузидӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

СИБОЛ *а.* سبال *ҷ.* **саблат||сиблат.**

Гарм шуд пушташ зи хуршеди араб,
Чӣ ғам асташ аз сиболи Булаҳаб. (2) *Румӣ*

◇ **сиболи** *касе* **баркандан** мағлуб кардан касеро.

Ҳар якеро ман ба сӯе афканам,
Чунки шуд танҳо сиболаш барканам. *Румӣ*

СИБОЪ *а.* سباع *ҷ.* **сабъ I|| сабӯъ.**

Гирди эшон деворе карданд, то сибоъ эшонро нахӯрад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ва хавфи зарар аз сибоъ ва қуттоъ ва ранҷи ғурбат ва нуқсони ибодат муяссар нашавад.
Аҳмади Дониш

сибоъи зорра (*ē* **зоррат**) даррандаҳои зараровар.

Вуҳуш ва сибоъи зорра ҳар чӣ бар эшон бозхӯрад, халос наёбад. *«Равзат-ус-сафо»*

Сибоъи зоррат аз бешаҳои андеша берун оянд ва ба тахриби билод ва таъзиби ибод машғул шаванд.
«Равзат-ус-сафо»

СИБОҚ *а.* سباق **1.** сабқатҷӯй, пеш гузашта рафтан; **сибоқ бурдан** сабқат бурдан, пешдастӣ намудан, пешӣ ҷустан.

Эй худованди Хуросону шаҳаншоҳи Ироқ,
Эй ба мирию ба шоҳӣ бурда аз шоҳон сибоқ.
Манучеҳрӣ

2. мусобиқа.

Ҳин, чаро кардӣ шитоб андар сибоқ?
Гуфт: Аз ифроти меҳру иштиёқ. *Румӣ*

СИБОҚАТ *а.* سباقت **1.** сабқат ҷустан; мусобиқа; **2.** пойгаҳ, мусобиқаи аспдавонӣ.

Шаҳсаворон дар сибоқат тохтанд,
Харбатон дар пойгаҳ андохтанд. *Румӣ*

СИБОҲАТ *а.* سباحت *ниг.* **собоҳат** I.

СИБТ *а.* سبط **1.** набера, фарзандзода; **2.** яке аз тоифаҳои Бани-Исроил, ки мансуб ба яке аз дувоздаҳ фарзанди Яъқуб мебошад.

Бани-Исроил дувоздаҳ сибт буданд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

сибт-сибт гурӯҳ-гурӯҳ, даста-даста.

Мусо сипоҳро фавҷ-фавҷ, сибт-сибт мефиристод.
«Таърихи Табарӣ»

СИБТӢ *а.* سبطی исроилӣ, яҳудӣ.

Ҳаст Мусо пеши қибтӣ бас замим,
Ҳаст Ҳомон пеши сибтӣ бас раҷим. *Румӣ*

СИБЬЁН *а.* صبیان *ҷ.* **сабӣ** II.

Ба нисвон ва сибьёни шоҳ тақдим намуда қариб ба ӯ нишаст. *«Равзат-ус-сафо»*

СИБҒАТ *а.* صبغت **1.** ранг; **2.** дин, тариқат; **сибғат-ул-лаҳ, сибғат-ул-лоҳ** роҳи худо, дини ҳақ.

Сибғат-ул-лаҳ номи он ранги латиф,
Лаънат-ул-лаҳ номи ин ранги касиф. *Румӣ*

В-ар ба сад пораам кунӣ, з-ин ранг
На бигардам, ки сибғат-ул-лоҳам. *Саъдӣ*

СИВО *а.* سوا ғайр, дигар; **сивои ...** ба ғайр аз; ғайри ..., аз ғайри..., ба ҷуз...

Ба ҳазрати эшон сивои кирдору атвори худашон дигар чизеро гуфтан ва маъқул кардан имкон надошт. *Садри Зиё*

СИВОР *а.* سوار дастбанд, дастпона.

Сари харитаро бикушод ва дар он ҷо сивору халхолу гӯшвори қимат дид. *Авфӣ*

Пас бифармудаш, ки барсозад зи зар
Аз сивору тавқу халхолу камар. *Румӣ*

СИВУНҶӢ||СИВУНҶӢ *т.* سونجی || سونچی муждагонӣ, инъом дар муқобили расонидани хабари хуш.

Акнун маслаҳат чунон менамояд, ки пеши Қаро Юсуф равӣ ва кайфияти ҳол боз намуда сивунҷии нек биситонӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

СИГЗИСТОН سگزستان *ниг.* **сагзистон.**

СИГЗӢ سگزی *ниг.* **сагзӣ.**

СИГОЛ سگال фикру андеша.

СИГОЛИДАН سگالیدن **1.** фикру андеша кардан; фикру хаёл кардан, андешидан, чора ҷустан.

То кай нолӣ зи ишқ, то кай нолӣ,
Суд надорад гиристан, чӣ сиголӣ? *Хисравӣ*

Қадом чора сиголам, ки бо ту даргирад,
Куҷо равам, ки дили ман дил аз ту баргирад? *Саъдӣ*

тадбир сиголидан чораҷӯӣ кардан, тадбир андешидан.

Хона холист зи хасм, эй санами мушкинхол,
Рои ромиш куну, тадбири маю лаҳв сигол. *Ломеӣ*

2. машварат ва маслиҳат кардан.

Ҳама рӯза бо ҳам месиголиданд, то ӯро никобате расонанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. бад гуфтан, ғайбат кардан, бадӣ, озор ва зиёни касеро хостан.

Баҳона чӣ дорӣ, ту бар ман биёр,
Ки бар ман сиголӣ бади рӯзгор? *Фирдавсӣ*

Хештанро ҳам ба дасти хештан кушт, эй аҷаб,
Он ки бо ту бад сиголиду зи ту боз истод. *Муиззӣ*

СИГОЛИШ سگالش 1. фикру андеша кардан ба ният ва қасди чизе.

Чу лашкар харосон шавад дар ситез,
Сиголиш насозад магар бар ғурез. *Низомӣ*

сиголиш рондан ба андеша ва мулоҳиза фурӯ рафтан.

Бигуфт ину з-андеша бар ҷой монд,
Замоне сиголиш зи ҳар гуна ронд. *Савдо*

2. бадгӯӣ, бадхоҳӣ.

Аз сиголиши бади вазир ва пайғоми Аҳмад ва ҷавоби Саъдулмулк ҳоҷибе аз ҳуҷҷоб вуқуф ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

Арбоби ғадр бо ҳам сиголише доранд. *«Равзат-ус-сафо»*

3. фикру мулоҳиза, маслиҳат.

Нишастанд бедор ҳар ду ба ҳам,
Сиголиш гирифтанд бар бешу кам. *Фирдавсӣ*

Ӯ мардумонро гирд кард ва сиголиш кард бо кори Баҳром, ки куҷо беҳтар бошад, ки ин кӯдак он ҷо парварда шавад. *«Таърихи Табарӣ»*

СИГОЛИШГАРӢ سگالش گری фикру мулоҳиза кардан; машварат ва маслиҳат кардан.

Сипаҳдори Чин аз сари ҳуши рой
Сиголишгарӣ кард бо раҳнамой. *Низомӣ*

СИГУСТАН||СУГУСТАН سگستن гусастан, пора шудан.

Гандуме бишкасту аз ҳам дарсигуст,
Бар дукон омад, ки нак нони дуруст. *Румӣ*

СИДДИҚ *а.* صدیق 1. марди бисёр ростгӯй, содиқатманд.

Мақъади сидқе, ки сиддиқон бар ӯ
Ҷумла сарсабзанду шоду тозарӯ... *Румӣ*

2. *д.* боваркунанда, имон оваранда ба худо, он кӣ ба худо сидқи комил дорад.

Подшоҳ низ сиддиқу зиндиқ, олиму ҷоҳил ва орифу омӣ — ҳамаро бар ҳиммати хеш мустамол дорад. *Аҳмади Дониш*

3. лақаби Юсуф — писари Яъқуб.

Он чунон ки Юсуфи Сиддиқро
Хоб бинмудию гашташ муттако... *Румӣ*

Ҳазрати Сиддиқ маозири ӯро қабул намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

4. лақаби Абӯбакр — халифаи якӯми Муҳаммади пайғамбар.

Гуфт: Туро ба ҷои Сиддиқ нишонда, то аз ту сидқ дархоҳад. *Аҳмади Дониш*

СИДОҚ *а.* صداق *ниг.* **садоқ.**

СИДРА *а.* سدره 1. дарахти тануманди баланди сӯзанбарги монанд ба коҷ аст ва самғи зиёде, ки аз он ҳосил мешавад, дар тиб ба кор меравад, кедр.

В-аз дигар сӯй сидрае чу сарир,
Деҳе анбошта зи равғану шир. *Низомӣ*

2. номи дарахти афсонавӣ, ки гӯё дар биҳишт ва ё дар осмони ҳафтум будааст.

Гар дили ман сидраву тӯбӣ наҷӯяд, дур нест,
З-он ки ман дар орзуи сарви дилҷӯи туам. *Ҳилолӣ*

Зиёда гашт навоҳои булбули маҷрӯҳ,
Ба авҷи сидра расонид шӯру ғулғулро. *Мӯҳъӣ*

СИДРАТУЛМУНТАҲО *а.* سدرة المنتهى *ниг.* сидра 2.

Тавоно дарахте, ки ҳар шохи ӯ
Задӣ панҷа бо сидратулмунтаҳо. *«Анвори Суҳайлӣ»*

СИДҚ *а.* صدق 1. ростӣ ва дурустӣ; 2. ростгӯӣ ва росткорӣ.

Ба сидқ кӯш, ки хуршед зояд аз нафасат,
Ки аз дурӯғ сияҳрӯӣ гашт субҳи нахуст. *Ҳофиз*

Ва сидқу ростӣ дар муомалот ҷуз аз қадри кифоят нарасонад. *Аҳмади Дониш*

ба сидқ бо ростӣ, бо дурустӣ ва самимият.

Ду-се рӯз шоҳиятро чу шудам ба сидқ ҷокар,
Ба ҷаҳон намонд шоҳе, ки чу ҷокарам наёмад. *Шамси Табрезӣ*

сидқу сафо ростӣ, покдилӣ, беғаразӣ.

Сидқу сафо варзед ва ҳиммату андеша некӯ гардонед. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ҷон нафишонда бар дари Каъбаи васли дилбарон,
Тавф макун, чу аз сари сидқу сафо наёмадӣ. *Камоли Хуҷандӣ*

СИЁБ *а.* ثیاب *ҷ.* **савб** II.

Қамари Иброҳимро дар тахти сиёб бар миёни бародарзода баст. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҷалолуддавла фарш ва сиёби худ фурӯхта ба эшон дод, то таскин ёфтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

СИЁДАТ||САЁДАТ *а.* سیادت сарварӣ, хоҷагӣ, хоҷа будан.

З-ӯ қуввату сиёдату савдат мабод дур,
К-ӯ қуввату сиёдату судат кунад ҳаме. *Манучеҳрӣ*

СИЁМ I *а.* صیام *д.* рӯза.

Даҳон баст Фазлӣ ба рӯзи сиём
Зи шурби шаробу зи акли таом. *Фазлӣ*

Эй соқии қадаҳкаши базми мудоми мо,
Пур кун зи бода ҷом, ки бишкан сиёми мо. *Мӯҳъӣ*

СИЁМ II سیام номи кӯҳе дар Мовароуннаҳр, ки гӯё Муқаннаъ моҳи маснӯии худро аз он ҷо берун меовардааст.

На моҳи Сиёмӣ, на моҳи фалак,
Ки инат ғулом асту он пешкор. *Рӯдакӣ*

СИЁН سیان ашақа, ошиқпечон, ишқандарпечон.

Аз ин сипас ту бибинӣ давон-давон дар дашт,
Ба кафшу мӯза дарафганда сад ҳазор сиён. *Амъақ*

СИЁНАТ *а.* صیانت нигаҳдорӣ, муҳофизат, нигаҳбонӣ; мудофиа.

Ҳарчанд Барнақш дар айёми собиқ бо мо адоватҳо варзида ва ғадрҳо кардааст, акнун чун паноҳ ба мо оварда, сиёнати ӯ воҷиб менамояд. *«Равзат-ус-сафо»*

сиёнати нафс ҳимояти хештан, муҳофизати худ.

Шатраба гуфт: Дар ҷанг ибтидо нахоҳам кард, аммо аз сиёнати нафс ҷора нест. *«Калила ва Димна»*

сиёнат кардан а) нигаҳдорӣ ва муҳофизат кардан.

Ӯ сиёнати моли худ кард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

б) худдорӣ кардан, парҳез кардан.

Пас аз ин аз мисли инчунин беадабӣ сиёнат кун! *Авфӣ*

СИЁР سیار кашк, кашки соида; оши кашк, қурутоба.

Рӯстой замин чу кард шиёр,
Гашт оҷиз, ки буд бас наҳор,
Бурд ҳоле занаш зи хона ба дӯш
Гирдае чанду косае ду сиёр. *Дақиқӣ*

СИЁСАТ *а.* سیاست **1.** идора кардани корҳои халқ, идораи мамлакат; сахтгирӣ дар ҳукуматдорӣ.

Се чиз пойдор намонад: мол бе тиҷорат ва илм бе баҳс ва мулк бе сиёсат. *Саъдӣ*

2. ҷазои намунавӣ, азобу шиканҷа, ҷазои сахт ҳамчун қатл.

Шуд дархӯри сиёсати ту марди роҳзан,
Гар остину домани бозоргон гирифт. *Муиззӣ*

сиёсат кардан (*ё* **рондан**) тарсондан; ба ҷазо расонидан; қатл кардан, куштан.

Сиёсат карданаш беҳтар сиёсат,
Зулифан бастанаш беҳтар зулифан. *Манучеҳрӣ*

Адиб Собир сурати ин шахсро ба коғаз тасвир кард ва ба Марв фиристод, то он шахсро талаб кард ва ӯро ёфтанд ва сиёсат карданд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Даме беш бар ман сиёсат нароид,
Уқубат бар ӯ то қиёмат бимонд. *Саъдӣ*

сиёсат фармудан *ниг.* **сиёсат кардан.**

[Чун шер] бар макру фасоди ӯ мутталеъ гашт, ӯро ба навъе сиёсат фармуд, ки дидаи эътибори дигарон бад-он равшан шуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

СИЁСАТГОҲ سیاستگاه ҷои ҷазо, майдони ҷазо.

Бингаред, эй мардакони беҳунут,
Дар сиёсатгоҳи шаҳристони Лут. *Румӣ*

Шеҳна дарвешро дид, дузди гурехта тасаввур карда филҳол ба сиёсатгоҳ расонид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

СИЁТ *а.* سیاط *ҷ.* савт II.

Гашта моҳир, вале ба ҷалд задан,
Мустаҳиққи сиёту ҷалд задан. *Саноӣ*

СИЁҚ *а.* سیاق **1.** тартиб; тарз ва равиши чизе, услуб.

[Шер ба рӯбоҳ гуфт:] Ман ба сарҳадди чашма рафта ғусле барорам, он гоҳ дилу гӯши хар бихӯрам, ки атиббо муолаҷати ин иллат бар ин сиёқ фармудаанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Сулҳномаро ба ин сиёқ бинавис, ки ин мусолаҳаест миёни Ҳасан ибни Абитолиб ва Муовия ибни Абӯсифьён. *«Равзат-ус-сафо»*

2. афту ангор, шаклу шамоил, афту башара.

Гӯлаҳиёни ишқи ту бехабаранду бехирад,
Ҳеҷ ба умр дидаӣ ин сару ин сиёқро? *Савдо*

СИЁҚАТ *а.* سیاقت **1.** рондан(-и сухан), адо, баён.

Агар дар сиёқати сухан далерӣ кунам, шӯхӣ карда бошам ва бизоати музҷот ба ҳазрати азиз оварда ... *Саъдӣ*

Дар ин мавзӯъ дабирро дастурист ва иҷозат, ки қалам бардорад ... дар сиёқати сухан он тариқ гирад, ки алфоз мутобеи маонӣ ояд ва сухан кӯтоҳ гардад. *Низомии Арӯзӣ*

2. тартиб, қоида; тарз ва равиш.

Лузуми он сиратро муқтадо созад бар сиёқате, ки тартиби тамом ёфта бошад... *«Ахлоқи Носирӣ»*

СИЁҲ I || СИЯҲ سیاه || سیه **1.** ба ранги ангишт; **2.** торик, тира; **3.** сиёҳпӯст, ҳабашӣ; ғуломи сиёҳпӯст.

Сиёҳе некбахт аст он ки доим,
Бувад ҳамрозу ҳамзонуи фаррух. *Ҳофиз*

[Ҳорунаррашид] сиёҳе дошт Ҳусайб ном, мулки Миср ба вай арзонӣ дошт. *Саъдӣ*

4. номи аспи сиёҳи Исфандиёр дар «Шоҳнома».

Чу ман зини заррин ниҳам бар Сиёҳ,
Ба сар барниҳам хисравонӣ кулоҳ ... *Фирдавсӣ*

◇ **рӯзи сиёҳ** *киноя аз* азобу машаққат, бадбахтӣ, фалокат, тангдастӣ.

Ҳамегуфт: Эй бахти гумкардароҳ,
Гирифтор гаштам ба рӯзи сиёҳ. *Савдо*

фулуси сиёҳ пули сиёҳ, сиккаҳои мисӣ, пули майдаи камқимат.

Фулуси сиёҳро ӯ [Норбӯтахон] ҷорӣ гардонид. *«Шаҳномаи Фарғона»*

сиёҳ кардан а) ба ранги сиёҳ даровардан; б) навиштан, китобат кардан.

Қалам бармедоштам ва сафҳаҳо сиёҳ мекардам, ки маъниҳои равшантар аз моҳ дошт. *Аҳмади Дониш*

гетӣ сиёҳ кардан бар (назари) *касе* ба сари касе ғаму кулфат овардан, касеро хафа кардан.

Аз он пас ки баргашт аз он размгоҳ,
Қи Рустам бар ӯ кард гетӣ сиёҳ. *Фирдавсӣ*

рӯй сиёҳ кардан хафа ва дилгир шудан, ғамгин, мукаддар шудан.

Ноҳид мӯй канду Зуҳал рӯ сиёҳ кард,
Баҳром ғарқи хун шуду Тир инзиво кард. *Савдо*

СИЁҲ II *а.* صیاح **1.** бонг, ҷеғ, фарьёд, овози баланд.

...Ногоҳ аз тарафе сиёҳе шунид. *Авфӣ*

Ва сиёҳи ӯ мутлақ ба гӯши аҳли фасоду салоҳ нарасад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. бонги хурӯс.

Ин талаб ҳам чун хурӯсе дар сиёҳ
Мезанад наъра, ки меояд сабоҳ. *Румӣ*

СИЁҲБУРД سیاه‌برد сиёҳлибос.

Хоқониё, ба сӯги Хуросон савод пӯш,
Қ-асҳоби фитна кард саводаш сиёҳбурд. *Хоқонӣ*

СИЁҲВАШ سیاه‌وش сиёҳмонанд; ғуломмонанд, монанди ғуломи сиёҳ.

Сарв бо қоматат сиёҳваше,
Ташти маҳ бо ту офтобакаше. *Низомӣ*

СИЁҲГАРӢ||СИЯҲГАРӢ سیاهگری || سیه گری бадкорӣ; сангдилӣ, бераҳмӣ, золимӣ.

Ҳама сияҳгарӣ омӯхтӣ зи турраи хеш,
Ҷаро зи чеҳра наёмӯхтӣ накӯкорӣ. *Камоли Исмоил*

СИЁҲГИЛЕМ||СИЯҲГИЛЕМ سیاهگلیم || سیه گلیم сиёҳбахт, бадбахт, ноком, номурод.

Даме намеравадам аз саводи дида сиришк,
Қи субҳи тифл мабодо чу ӯ сиёҳгилем. *Саноӣ*

Дар гулшане, ки булбули мо шуд сияҳгилем,
Ҳар ғунча дар ниқоби гуле офтоб дошт... *Соиб*

СИЁҲГИЛЕМӢ||СИЯҲГИЛЕМӢ سیاه گلیمی||سیه گلیمی сиёҳбахтӣ, бадбахтӣ; нокомӣ, номуродӣ.

Маҳрум зи дилбари қадимӣ,
Минбаъд ману сияҳгилемӣ. *Ҷомӣ*

СИЁҲГӮШ||СИЯҲГӮШ سیاه گوش || سیه گوش ҳайвонест даранда аз ҷинси гурбаи ваҳшӣ, ки гӯё доимо аз дунболи шер гашта ва боқимондаи шикори ӯро мехӯрдааст.

Раманда дадонро ҳама бингарид,
Сияҳгӯшу юз аз миён баргузид. *Фирдавсӣ*

Сиёҳгӯшро гуфтанд: Туро мулозамати шер ба чӣ ваҷҳ ихтиёр уфтод? Гуфт: То фазлаи сайдаш мехӯрдам ва аз шарри душманон дар паноҳи савлаташ зиндагонӣ мекунам. *Саъдӣ*

СИЁҲДИЛ||СИЯҲДИЛ سیاه‌دل || سیه‌دل бадсират, бадтинат.

Бо сияҳдил чӣ суд гуфтани ваъз,
Наравад мехи оҳанӣ дар санг. *Саъдӣ*

Чанд ба ҳар сияҳдиле бодаи соф мекашӣ,
Ҳайф, ки оби зиндагӣ дар зулумот мечакад.
Ҳилолӣ

СИЁҲДИЛӢ||СИЯҲДИЛӢ سیاه‌دلی || سیه‌دلی 1. сиёҳрангӣ, дарунсиёҳ будан.

Ғуломи мардуми чашмам, ки бо сиёҳдилӣ,
Ҳазор қатра биборад, чу дарди дил шумурам.
Ҳофиз

2. *маҷ.* бадтинатӣ, тирадилӣ; 3. бадгумонӣ.

СИЁҲКОР||СИЯҲКОР سیاه‌کار || سیه‌کار 1. сиёҳбахт, бадбахт.

Тамоми умр сияҳкору бенаво бошад,
Касе асири хами зулфи тобдори ту набвад. *Имло*

2. ситамгор, ҷафопеша, бадкирдор.

Ҷоно, раво мадор, ки бе ҳеҷ мӯҷибе,
Чашми сиёҳкори ту хунам ҳадар кунад.
Ибни Ямин

СИЁҲКОРӢ||СИЯҲКОРӢ سیاه‌کاری || سیه‌کاری бадкирдорӣ; ситамгарӣ.

Бирав, ин сияҳкорӣ аз ҳад мабар,
Ки ҳам оқибат бар ту хандад саҳар. *Ҳоҷу*

Малик ... ба баракати бурдборӣ аз зарари он сияҳкорӣ эмин гашт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

СИЁҲКОСА||СИЯҲКОСА سیاه‌کاسه || سیه‌کاسه бахил; хасис, мумсик; сифла.

Даҳри сапеддаст сияҳкосаест саъб,
Мангар ба хушзабонии ин турш мезбон. *Хоқонӣ*

Ҳазар зи фитнаи он чашми нимбоз кунанд,
Зи мезбони сияҳкоса эҳтироз кунанд. *Соиб*

СИЁҲНОМ||СИЯҲНОМ سیاه‌نام||سیه‌نام бадном; бадбахт.

СИЁҲНОМА||СИЯҲНОМА سیاه‌نامه || سیه‌نامه он кӣ номаи аъмолаш сиёҳ аст, бадкирдор, гунаҳкор; фоҷир, фосиқ.

Далере сияҳномаи сахтдил,
Зи нопокӣ иблис аз вай хиҷил. *Саъдӣ*

СИЁҲНОМӢ||СИЯҲНОМӢ سیاه‌نامی || سیه‌نامی бадномӣ; бадбахтӣ.

Акнун ки маҳе бад-он тамомӣ,
З-он турра кашад сиёҳномӣ,
Чун Қайс сапедном гардад,
В-он сайд буруни дом гардад? *Шоҳин*

СИЁҲПӮШ||СИЯҲПӮШ سیاه‌پوش||سیه‌پوش 1. пӯшандаи либоси сиёҳ; мотамдор.

Ҳеҷ кас аз мо либоси тирабахтиро набурд,
Рӯзгоре шуд, ки чун кокул сияҳпӯшем мо. *Сайидо*

2. қаровул ва посбони шаб, ки собиқ либоси сиёҳ мепӯшидаанд; 3. навкаре, ки пешопеши асби подшоҳ пиёда рафта «Дур бош!» мегуфтааст.

Бари тахти мо тохтандӣ савор
Сияҳпӯшу найзаварон сад ҳазор. *Фирдавсӣ*

СИЁҲРӮ(Й)||СИЯҲРӮ(Й) سیاه‌رو(ی)||سیه‌رو(ی) 1. он кӣ рӯяш сиёҳ аст.

Сиёҳрӯй шудам з-ин сафедрухсорон
Чу ҳиндуе, ки парастори офтоб шавад.
Хисрави Деҳлавӣ

2. *маҷ.* шарманда, шармсор; расво, беобрӯ; *муқобили* **сурхрӯ(й)**; 2.

Хуш бувад, гар маҳаки таҷриба ояд ба миён,
То сияҳрӯй шавад, ҳар кӣ дар ӯ ғиш бошад.
Ҳофиз

СИЁҲРӮЗ||СИЯҲРӮЗ سیاه‌روز||سیه‌روز бадбахт, мусибатзада.

Қ-эй чароғи шаби сияҳрӯзон,
Мояи шодии ғамандӯзон. *Ҷомӣ*

СИЁҲРӮЗГОР||СИЯҲРӮЗГОР سیاه‌روزگار||سیه‌روزگار сиёҳбахт, бадбахт; бечора, тангдаст, бадаҳвол.

Агар даме ҳаваси зулфи ёр хоҳӣ кард,
Зи ошиқони сияҳрӯзгор хоҳӣ шуд. *Ҳилолӣ*

СИЁҲРӮЗӢ||СИЯҲРӮЗӢ سیاه‌روزی||سیه‌روزی бадбахтӣ, мусибатзадагӣ.

Сияҳрӯзии ман чун офтоб аст,
Ба рӯз охир чароғе менабояд. *Анварӣ*

СИЁҲРӮЙ سیاه‌روی *ниг.* **сиёҳрӯ(й)**.

СИЁҲСАР||СИЯҲСАР سیاه‌سر||سیه‌سر 1. бадбахт; 2. *маҷ.* зан.

Чун дил ба сияҳсаре супурдӣ,
Бар мӯи сапеди ман чӣ кардӣ? *Шоҳин*

СИЁҲЧАРДА||СИЯҲЧАРДА سیاه‌چرده || سیه‌چرده сиёҳпӯст; он кӣ рангаш ба сиёҳӣ моил аст; гандумгун, сабзи банамак, сабзи малеҳ.

Эй пайки пайхуҷаста, чӣ номӣ «фадайту лак»,
Ҳаргиз сиёҳчарда надидам ба ин намак. *Ҳофиз*

Сафроро рӯй сафед буд ... ва Ғабро сияҳчарда...
«Таърихи Табарӣ»

Сияҳчарда хубон асири муғул,
Шуда тавқҳои зарандуд ғул. *Ҳотифӣ*

СИЁҲӢ||СИЯҲӢ سیاهی || سیهی 1. дорои ранги сиёҳ будан, сиёҳрангӣ.

Ва чун пурсӣ, ки сиёҳӣ ва сапедӣ ва сурхӣ чиянд?... *Ибни Сино*

2. *маҷ.* бадӣ, бадкирдорӣ; гуноҳ.

Сапедӣ кун ҳақиқат ё сиёҳӣ,
Ки набвад мормоҳӣ ёри моҳӣ. *Низомӣ*

Ояд зи сияҳсарон сиёҳӣ,
Ту рӯи сапед аз чӣ хоҳӣ? *Шоҳин*

3. он қисми лашкар, ки мунтазам ва ҷанговар нестанд ва барои зиёд нишон додани лашкар ҳамроҳ гирифта мешаванд.

Сиёҳии лашкар наёяд ба кор,
Ду сад марди ҷангӣ беҳ зи сад ҳазор. *Фирдавсӣ*

Чӣ хуш гуфт Фирдавсии номдор.
Зи лашкар сиёҳӣ наёяд ба кор. *Ҳотифӣ*

◇ **сиёҳӣ аз рухи зангӣ шустан** *киноя аз* кори ношуданӣ ва бефоида кардан.

В-агар насиҳати дил мекунам, ки ишқ мабоз,
Сиёҳӣ аз рухи зангӣ ба об мешӯям. *Саъдӣ*

баъд аз сиёҳӣ ранг нест *киноя аз* ин ки кор дигар бадтар аз ин намешавад.

Саъдиё, номат ба риндӣ дар ҷаҳон афсона шуд,
Аз чӣ метарсӣ дигар, баъд аз сиёҳӣ ранг нест. *Саъдӣ*

СИҚАК I *а.* سکاک *ҷ.* **сикка I.**

СИҚАК II *а.* سکاک *ҷ.* **сикка II.**

Шаб ҳама шаб мардум дар асвоқ ва сикак тавоф мекарданд. *«Равзат-ус-сафо»*

СИКАНҶ سکنج *ниг.* **сирка.**

СИКАНҶАБИН سکنجبین *шакли арабишудаи* **сиркангабин.**

Камоли сиканҷабин ғайри камоли сиканҷ ва ангабин бувад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

СИКБО سکبا шӯрбои сиркоӣ.

Гар барои шӯрбое бар дили инҳо шавӣ,
Аввалаш сикбо диҳанд аз чехра в-он гаҳ шӯрбо. *Хоқонӣ*

Чунин аст осмонро сирату кеш,
Ки ҳалво хоҳию сикбо ниҳад пеш. *Хисрави Деҳлавӣ*

СИКБОҶ سکباج *ниг.* **сикбо.**

Саҳл ... даромад ва гуфт: Меҳмони туам; сикбоҷ мебояд пухт. *Ҷомӣ*

СИКЕЗ||СИКЕЗА سکیز||سکیزه ҷастухез ва лагад андохтани чорпоён, ҷуфтак задани ҳайвонот.

СИККА I *а.* سکه **1.** оҳане, ки бо он ба филиззот мӯҳр мезананд; оҳане, ки бо он пул зарб мезананд; **сиккаи абдуҳу** мӯҳри ғуломӣ, мӯҳри бандагӣ.

Ситора, ки бар чарх соя сараш,
Зада сиккаи абдуҳу бар дараш. *Низомӣ*

2. пули зарбшудаи филизӣ, пуле, ки ба рӯяш номи подшоҳ зарб шудааст.

Хоҷа Наҷмиддин хутба ва сикка ба номи худ фармуд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Саррофи корхонаи ҷорулъиёри ишқ,
Маскук сохт сиккаи давлат ба номи мо. *Мӯҳьӣ*

сиккаи соҳибъиёр пули тиллои холис.

Ҳазор нақд ба бозори коинот оранд,
Яке ба сиккаи соҳибъиёри мо нарасад. *Ҳофиз*

сиккаи қалб пули сақат ва носара, пуле, ки аз зари соф нест.

Дил, ки ба ҳадья додамаш, к-ин рухи зард бингарад,
Сиккаи қалб доштам, зар ба нёр дарнашуд. *Хисрави Деҳлавӣ*

сикка задан (*ё* **кардан**) пул баровардан, филиззеро ба шакли пул даровардан, ба филиззе тамға зер кардан.

Амири Хуросон фармояд, то моро сим зананд ва ба ҳамон сикка зананд, ки сими Бухоро дар қадим будааст. *«Таърихи Наршахӣ»*

Сикка ту зан, то умаро кам зананд,
Хутба ту хон, то хутабо дам зананд. Низомӣ

сиккаи зар ниҳодан пули тилло тамға зада баровардан.

Нахустин кас ӯ шуд, ки зевар ниҳод,
Ба Рум-андарун сиккаи зар ниҳод. *Низомӣ*

◇ **сикка ба номи** *касе* **кардан** *киноя аз* эълон кардани подшоҳии касе.

Сикка ва хутба ба номи ман кунӣ.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

сикка бар нақши некномӣ бастан барои боқӣ гузоштани номи нек корҳои писандида кардан.

Сикка бар нақши некномӣ банд,
К-аз баландӣ расӣ ба чархи баланд. *Низомӣ*

СИККА II *а.* سکه роҳи росту ҳамвор; кӯча, маҳалла; раставу бозор.

Ману набизу ба хона-дарун симоъу рубоб,
Ҳасуд бар дару бисьёргӯй дар сикка. *Манучеҳрӣ*

СИККАДУРУСТ سکه‌درست дурустрафтор, росткор, он кӣ қавлаш бо кораш баробар аст.

Ба санги айб йёри ҳунар намешиканам,
Тариқи сиккадурустони моядор ин аст. *Зуҳурӣ*

СИККИН *а.* سکین корд.

Ҷабине тунд чун сиккини ҷаллод,
Нигоҳе тез чун метини Фарҳод. *Хисрави Деҳлавӣ*

СИКОҲАН||САКОҲАН سکاهن ранги сиёҳе, ки аз сирко, хокаи оҳан ва пусти анор тайёр карда барои ранг кардани либос, чарм ва ғ. ба кор мебаранд.

Хуме аз хумоҳан барангехта,
Ба хумҳо сикоҳан бар ӯ рехта. *Низомӣ*

Пили теғаш чун сакоҳан сӯхта хайли хазар,
Лоҷарам Ҳиндустон з-он дудмон ангехта. *Хоқонӣ*

СИЛ *а.* سل *тиб.* касалие, ки бештар дар шуш пайдо мешавад, туберкулёз.

Ҳасбаву қуланҷу молихулиё,
Сактаву силу ҷузому мошаро... *Румӣ*

СИЛА||СИЛАТ *а.* صله||صلت **1.** ато, инъом, бахшиш.

Ман ин силати бузургро, ки арзонӣ доштед, ба дилу дида пазируфтам ва миннати сахт бузург доштам. *«Таърихи Байҳақӣ»*

2. подош, мукофот; ҳақ ва музде, ки ба муқобили шеър дода мешавад, ҷоиза, атия; ҳаққи қалам.

Ё силат деҳ ба ошкор маро,
Ё ба пинҳон қасида бозфирист! Хоқонӣ

Шоир гӯяд: Мадҳ гӯям, мутаваққеъи силаам.
Аҳмади Дониш

◇ **силаи раҳим** алоқа бо хешу табор ва меҳру муҳаббат ба онҳо, мулоқоти дӯстон ва хешовандон.

Эй бародарзодаи ман, рифқу лутф ба ҷой ор ва силати раҳим нигоҳ дор! *Анварӣ*

Теғе на ба марҳамат кашидаст,
В-аз мо силаи раҳим буридаст. *Ҷомӣ*

СИЛААНДЕШ صلةاندیش талабгори мукофоту бахшиш; умедвори ҳаққи қалам.

Аз ҳеҷ кас наям силаандеши бешу кам,
Маддоҳи фитратам, на Заҳирам, на Анварӣ. *Бедил*

СИЛАТ *а.* صلت *ниг.* **сила.**

СИЛАҲ *а.* سلح аслиҳа, яроқ.

Пас силаҳ барбандӣ аз илму ҳикам,
Ки ман аз хавфе наёрам пой кам. *Румӣ*

СИЛАҲДОР سلحدار яроқдор.

То ҷаҳон будаст, ҷаммошони гул
Аз силаҳдорони хор озурдаанд. *Саъдӣ*

Балои хумор аст дар айши мул,
Силаҳдори хор аст бо шох(и) гул. *Саъдӣ*

СИЛАҲШӮР||СИЛОҲШӮР سلحشور||سلاحشور марди ҷангӣ, марди силаҳдор, таҷрибакор дар ҷанговарӣ.

Биёвар май, ки натвон шуд зи макри осмон эмин
Ба лаъби Зӯҳраи чангию Миррихи силаҳшӯраш.
Ҳофиз

СИЛЕҲ *а.* سلیح *имолаи* **силоҳ.**

Силеҳу салаб дод хоҳандаро,
Қавӣ кард пушти паноҳандаро. *Низомӣ*

Нахалад новаки он наргиси хунхор дилам,
То силеҳи дилам он зулфи зиреҳдор бувад.
Муиззӣ

СИЛЕҲХОНА سلیحخانه *ниг.* **силоҳхона.**

Зада ақлаш дар ин сарои маҷоз,
Оташ андар силеҳхонаи оз. *Саноӣ*

СИЛК *а.* سلک **1.** ришта, ресмони шадаи марворид ва ғ.

Гавҳари силки иттисол шавад,
Роздори шаби висол шавад. *Ҷомӣ*

силки гуҳар риштаи марворид; *киноя аз* сухани манзум.

Бале, нақди баҳри хирад гавҳар аст,
Ба зар назми силки гуҳар хуштар аст. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* саф, қатор, рада.

Дар ин рӯзҳо дузде ба сурати дарвешон баромада буд, худро дар силки суҳбати мо мунтазам кард.
Саъдӣ

Ҷой дар силки ғуломони ту дорам орзу,
Бахти хоболуди ман то чашми бедор оварад. *Фазлӣ*

Ва ин каминаро ба ҷои он се кас дар силки он ҷамоат мунхарит гардониданд. *Восифӣ*

◇ **ба силки назм дур чидан** (ё **кашидан**) *киноя аз* гуфтани ашъори мавзун.

Мӯҳъӣ ба ёди он дури дандон ба силки назм,
Бингар, чӣ гуна чида басе дурри нобҳо. *Мӯҳъӣ*

дар силки таҳрир кашидан суханеро балеғ ва фасеҳ ба қалам овардан.

Ва сайрафии андеша онро ба мисқаби фикрат суфта дар силки таҳрир кашид. *Восифӣ*

СИЛОТ *а.* صلات *ҷ.* **сила||силат.**

Эшонро Язид силоти гаронмоя ихтисос дод. (1)
«Равзат-ус-сафо»

Ҳоли Баромика худ маъруф ва машҳур аст, ки силот ва бахшиши эшон бар чӣ дараҷа ва мартаба будааст. (1) *Низомии Арӯзӣ*

СИЛОҲ *а.* سلاح яроқ, олоту асбоби ҷанг.

Аҳли шаҳр гурӯҳ-гурӯҳ силоҳ андохта берун меомаданд ва муғулон эшонро ба қатл меоварданд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Агар он зулфи зиреҳдор силоҳаш набувад,
Хастаи новаки он наргиси хунхор бувад. *Муиззӣ*

СИЛОҲХОНА سلاحخانه аслиҳахона, яроқхона, анбори аслиҳа.

Ва ҳанӯз ҳеҷ дари силоҳхона боз накарда буданд. *«Таърихи Систон»*

СИЛОҲШӮР سلاحشور *ниг.* **силаҳшӯр.**

СИЛСА سلسه *шакли кӯтоҳшудаи* **силсила.**

Ду даст андар инон чунон чун андар силсаи дӯзах,
Ду пой андар рикоб эдун чун андар кундаи зиндон.
Унсурӣ

СИЛСИЛА *а.* سلسله **1.** ҳар чизи монанди занҷир бо ҳам пайваста, занҷир; банд, баст.

Он тоҷ бо силсилаи заррин аз бари сари ӯ овехта будӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Дилам аз партави хуршеди рухат қандилест
Аз сари зулфи ту овехта бо силсилаҳо. *Ҷомӣ*

Нанишинад ба ҷуз аз майкадаи ишқи бутон,
Муршиди ишқ аҷаб силсила бар по дорад. *Имло*

дар силсила кашидан ба занҷир бастан.

Маро бо шахсе дар як силсила кашиданд. *Авфӣ*

2. насабнома, шаҷара; насл, авлод, хонадон.

Шунида будам, ки дар силсилаи Фӯлод султони ҷавонест дар ғояти фаҳм ва дар ниҳояти карам. *Восифӣ*

Мурод аз ин китоб ду матлаб аст: яке зикри ансоб ва силсилаи аъқоб. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. *маҷ.* ҳалқа, гурӯҳ, ҷамоа, тоифа, даста.

Берун бувад аз силсилаи аҳли иродат,
Ҳар дил, ки на дар турраи пурпечу хами ӯст.
Ҷомӣ

Инчунин коре дар силсилаи шуаро аз ҳеҷ кас манқул нест. *Восифӣ*

Бо зулфи дилошӯб зи по силсила магсил,
К-ин қоида дар с и л с и л а и пиру ҷавон нест.
Махфӣ

◇ **силсилаи ашк** *киноя аз* қатраҳои пайи ҳам чакандаи оби дида.

Чун шамъ силсилаи ашки мо зи дил бар пост,
Таноби хаймаи ин абр аз раги дарьёст.
Носир Алӣ

силсилаи зулф *киноя аз* ҳалқаҳои зулф, печу хами зулф.

То силсилаи зулфи ту занҷири ҷунун шуд,
Вобастагии ин дили девона фузун шуд. *Ҳилолӣ*

Ҳар шаб ба ёди силсилаи зулфи дарҳамаш,
Сад оҳам аз даруни мушавваш баромадаст. *Шоҳӣ*

силсилаи мушки ноб (ё **мушкин**) *киноя аз* мӯи ҷингила ва пурхаму печ.

Девона мекунӣ дилу ҷони харобро,
Машкан ба ноз силсилаи мушки нобро.
Хисрави Деҳлавӣ

СИЛСИЛАМӮ(Й) (سلسله‌مو(ی)) чингиламӯй, печидамӯй.

Хотуни ӯ дӯсте дошт хуштабъи зеборӯи силсиламӯй. *«Анвори Суҳайлӣ»*

СИЛСИЛАҶАЪД سلسله‌جعد *ниг.* **силсиламӯ(й).**

Силсилаҷаъдӣ, бунафшаоразӣ,
Қ-ат Снёвуш афдару Парвез ҷад. *Абӯшуайб*

СИЛСИЛАҶУНБОН سلسله‌جنبان ба ҳаракат оваранда, сабабгар; мӯҷиб, боис.

Бар сари худ ҳаваси гашти гулистон дорӣ,
Ҷониби ғайр зи худ силсилаҷунбон дорӣ. *Сайидо*

Боди баҳор силсилаҷунбони сӯҳбат аст,
Мавҷи шароб доми паризоди ишрат аст. *Соиб*

силсилаҷунбон шудан бар коре боис шудан, кореро сар кардан, мӯҷиб ва боиси оғози коре гардидан.

То боди сабо дар шикани зулфи ту раҳ ёфт,
Баҳри дили мо силсилаҷунбони ҷунун шуд.
Ҳилолӣ

Давлат агар силсилаҷунбон шавад,
Мӯр тавонад, ки Сулаймон шавад. *Низомӣ*

СИЛӢ||СЕЛӢ سیلی шаппотӣ, торсакӣ, задан бо кафи даст ё паҳлуи панҷаи рост ба рӯи касе.

Яке мезад ба рӯяш сахт силӣ,
Ки ранги қирмизӣ орад ба нилӣ. *Ҳозиқ*

силӣ кӯфтан торсакӣ задан, шаппотӣ задан.

Ҳама кеҳтарон з-ӯ барошӯфтанд,
Ба силию мушташ ҳамекӯфтанд. *Фирдавсӣ*

силӣ хӯрдан шаппотӣ хӯрдан, шатта хӯрдан, зада шудани торсакӣ ё шаллоқ.

Ҳамехӯрд силию накшод лаб,
Аз он нимаи рӯз то ними шаб. *Фирдавсӣ*

Аз ин тавсанӣ беҳ, ки бошем ром,
Ки силӣ хӯрад маркаби бадлагом. *Низомӣ*

◇ **силии айём** зарба ва фишори рӯзгор, сахтӣ ва душвориҳои рӯзгор.

Нақши муму шӯъла ҳаргиз рост нанишинад ба ҳам,
Рӯй аз фӯлод бояд силии айёмро. *Соиб*

СИЛҚ *а.* سلق *ниг.* **салқ.**

СИМ سیم **1.** нуқра.

Ду сурати асп ёфтанд: яке аз зар ва яке аз сим.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Ва ҳар куҷо гумон баранд, ки симу зар он ҷост, суҷуд ва хидмат низ он ҷо баранд.
Аҳмади Дониш

сими ноб (*ё* **сода**) нуқраи холис, нуқраи соф ва беғилу ғиш.

Тоқест бас шигарф, ки болои он ду дар,
Дар зери он сутуни муҷаввaф зи сими ноб.
Восифӣ

Ба вақти рафтанаш аз сими сода бошад ҷой,
Ба гоҳи хуфтанаш аз мушки суда бошад гоҳ.
Рӯдакӣ

2. пули нуқра; пул.

Бо ҷаҳор бадра сим ба хонаи Маҳмуд рафт.
«Равзат-ус-сафо»

Эй гулфурӯш, гул чӣ фурӯшӣ барои сим,
В-аз гул азизтар чӣ ситонӣ ба ҷои сим? *Кисоӣ*

Бифармуд, бифрӯхтандаш ба сим,
Ки раҳм омадаш бар фақиру ятим. *Саъдӣ*

сими бозоргард пули роиҷ, пуле, ки дар амал аст.

Ист бо ҷудаш аз пай бозор,
Сими бозоргардро боз ор. *Саноӣ*

сими дағал сиккаи пули нуқраи қалб, пули нуқраи сақат ва сохта.

Эй ҳунарҳо ниҳода бар кафи даст,
Айбаҳо баргирифта зери бағал,
То чӣ хоҳӣ харидан, эй мағрур,
Рӯзи дармондагӣ ба сими дағал. *Саъдӣ*

сими сиёҳ а) пули сиёҳ, пули пучак, пули майдаи камқимат; б) пули қалб, пули нуқраи сақат ва сохта.

... Қ-он ҷо сари сабз бе зари сурх,
Чун сими сиёҳ норавон аст. *Анварӣ*

сим задан пули нуқра сикка задан, пули нуқра баровардан.

Ва ба рӯзгори хилофати амирулмӯъминин Абӯбакри Сиддиқ ... ба Бухоро сим заданд аз нуқраи холис, пеш ба Бухоро сим набуд.
«Таърихи Наршахӣ»

◇ **сими дият** хунбаҳо, хунпулӣ.

Сими дият буд магар сангро,
Омаду хаст он даҳани тангро. *Низомӣ*

сими музоб *киноя аз* оби борон.

Дӯш зи навзодагон даъвати нав сохт боғ,
Маҷлисашон об зад абр ба сими музоб. *Хоқонӣ*

СИМАНДОМ سیم‌اندام сафедбадан, он кӣ баданаш монанди нуқра сафед аст.

Буд ҳам ин ҷоро як духтаре, —
Симандоме, каше, хушгавҳаре. *Румӣ*

Нангарад дигар ба сарв андар чаман,
Ҳар кӣ дид он сарви симандомро. *Ҳофиз*

СИМАТ *а.* سمت доғ, нишон, нақш, аломат; сифат.

Касе сафаҳоти аҳволи худро ба симати бевафоӣ марқум насозад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

СИМБАР سیم‌بر *ниг.* **симинбар.**

Ба меҳри симбаронем чеҳра карда чу зар,
На ҳамчу содадилон дар ҳавои симу зарем. *Ҷомӣ*

Абрӯи симбаре маддӣ назар хоҳам кард,
Шиква аз зулфи парешони ту сар хоҳам кард.
Сайидо

СИМБОР سیم‌بار **1.** нуқрабор, нуқрарез; **2.** *маҷ.* ашкафшон, ашкрез.

Симборам зи абри дида, ки боз
Гарчи сангиндил аст, симбар аст. *Анварӣ*

СИМГУН سیمگون нуқраранг, сафедранги тобон.

Тани симгун зери мушкин қасаб,
Ниҳон карда чун рӯзи равшан ба шаб. *Хоҷу*

Чун карда пуроб симгун ташт,
Обишхӯри ташнагони он дашт... *Ҷомӣ*

СИМИЁ *ю.* سیمیا яке аз илмҳои хурофии асримиёнагӣ — илми тилисм, илми сеҳру ҷоду ва муҷассам сохтани чизҳои хаёлӣ ва мавҳум, илми найрангу шаъбада.

Фаридун илми симиё нек донистӣ, як рӯз худро ба сурати яке аждаҳо баровард.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Рӯбоҳ гуфт: ... ҳар касро, ки дӯст дорем, сирри ин тилисмро бо вай дар миён орем ва ҳақиқати симиё, ки намоише беш нест, бад-ӯ боз намоем.
«Анвори Суҳайлӣ»

СИМИН سیمین 1. нуқрагин.

Чу бинмуд хуршеди рахшон кулоҳ,
Чу симин сипар гашт рухсори моҳ. *Фирдавсӣ*

Қутайба Пайкандро бикушод, дар бутхонае яке бути симин ёфт ба вазни чаҳор ҳазор дирам. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ин абруи заррини ҳилоли рамазон аст,
Ё ғабғаби симин санами тангдаҳон аст.
Бадри Чочӣ

2. *маҷ.* сафед, зариф, хушнамо.

Ҳар кӣ бо фӯлодбозу панҷа кард,
Соиди симини худро ранҷа кард. *Саъдӣ*

бари симин оғӯш ва синаи сафед.

Симро дар санг бошад ҷо, ту чун ҷо кардаӣ,
Дар бари симин дили сахти чу санги хешро? *Ҷомӣ*

СИМИНА سیمینه симин, нуқрагин; (асбоби) аз нуқра сохташуда.

Синф-синф пеши амир оварданд беандоза мол аз заррина ва симина. *«Таърихи Байҳақӣ»*

◇ **(ин) косаи симина** *киноя аз* ситора.

Ин ҳама косаи симина бар ин хони фалак,
Баҳри он аст, ки ногоҳ салос бирасад.
Шамси Табрезӣ

СИМИНБАДАН سیمین‌بدن нуқраандом; сафедбадан, хушрӯй.

СИМИНБАР سیمین‌بر сафедбадан, хушрӯ, зебо.

Аз ҳама симинбарон бурдӣ ба зӯри панҷа даст,
Нотавонеро чӣ тоби соиду бозӯи туст? Ҷомӣ

СИМИНБУНОГӮШ سیمین‌بنا گوش он кӣ нармаи гӯшаш ҳамчун нуқраи хом сафед ва латиф аст (сифати маҳбуба).

Бибурд аз ман қарору тоқату ҳуш,
Бути сангиндили симинбуногӯш. *Ҳофиз*

СИМИНПАЙКАР سیمین‌پیکر *ниг.* **симинбадан.**

Чист он сарве, ки симинпайкар асту ғулъизор,
Бар сараш биншаста мурғе ҷилвагар товусвор?
Восифӣ

СИМИНСОҚ سیمین‌ساق касе, ки соқаш ҳамчун нуқра сафед аст; *киноя аз* зебо, раъно.

Ду сумансина, балки симинсоқ
Бар дари боғ доштанд таёқ. *Низомӣ*

Риштаи тасбеҳ агар бигсист, маъзурам бидор,
Дастам андар соиди ҷонони симинсоқ буд.
Ҳофиз

СИМИНЪИЗОР سیمین‌عذار *ниг.* **симъизор.**

Бигӯ, ки он бути симинъизори дилбар чист,
Ки нест пеши вай андар шумор тальати хур.
Восифӣ

СИМКАШ سیم‌کش он кӣ бо кирьётахта кор мекунад, заргар.

СИМКУШ سیم‌کش исрофкор, касе, ки пулро дареғ намедорад.

Симкушон, к-оташи зар куштаанд,
Душмани худро ба шакар куштаанд. *Низомӣ*

СИМО *а.* سیما 1. рӯй, чеҳра, талъат.

Қазоро даромад яке хушксол,
Ки шуд бадри симои мардум ҳилол. *Саъдӣ*

Аз доғ саропоям ангуштнамо гардид,
Оинаи симояш мулки дилам оин баст. *Сайидо*

2. аломат, нишона; қиёфа.

Чун назари эшон бар ӯ афтод, донистанд, ки ин рӯй симои ҷосусӣ надорад. *«Нигори дониш»*

Ҳар кӣ симои ростон дорад,
Сари хидмат бар остон дорад. *Саъдӣ*

СИМОБ سیماب 1. филизи моее, ки ба ранги нуқра буда, агар ҳарорати ҳаво мӯътадил бошад, аз ҳам ҷудо шуда ба ҳар тараф ҳаракат кардан мегирад, ҷева, зайбақ.

Равон об дар сабзаи обвард,
Чу симоб дар пайкари лоҷвард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Пайкарам мегашт ҳамчун набзи беморон зи ҷо,
То саҳар чун мавҷи симоб изтиробе доштам. *Сайидо*

Аҷуза чун симоб дар изтироб шуда буд аз ваҷҳи духтараш. *Садри Зиё*

2. *маҷ.* ашк, оби дида.

Оинавор шоҳиди ором нестем.
Симоб мечакад зи дили беқарори мо. *Шавкат*

◇ **симоби оташин** *киноя аз* офтоб.

Он хояҳои заррин аз сақфи нимхоя
Симоб шуд, чу барзад симоби оташин сар. *Хоқонӣ*

симоб шудан *киноя аз* беқарор шудан; бо изтироб ба ҳаракат омадан; ҷорӣ гардидан; гурезон шудан.

Остонат гунбади симобгунро муттакост,
Бандаи симобдил симоб шуд з-ин муттако. *Хоқонӣ*

Сиришки ман ҳама симоб шуд, намедонам,
Ки кимиёи сабурӣ кадом кас дорад?
Хисрави Деҳлавӣ

СИМОБГУН سیماب‌گون симобранг; *маҷ.* осмониранг; **гунбади симобгун** *маҷ.* осмон.

СИМОБДИЛ سیماب‌دل беқарор, музтариб.

Остонат гунбади симобгунро муттакост,
Бандаи симобдил симоб шуд з-ин муттако. *Хоқонӣ*

СИМОК *а.* سماک *нуҷ.* номи ду ситора дар поёни бурҷи Асад.

Аз саро дамдама то фарқи Сурайё чидам,
К-аз Самак тантана то авҷи Симокам дорад.
Шоҳин

Симоки Аъзал ситораи дуйӯми Симок.

Дар масир аз Симоки он ҷадвал
Гоҳ Ромеҳ намуду гаҳ Аъзал. *Низомӣ*

Симоки Ромеҳ яке аз ду ситораи Симок, ки дар назди худ ситораи дигаре дорад ва он ситораи сейӯм Найзаи Симок номида мешавад.

СИМОКАЙН *а.* سماکین ду Симок; *ниг.* **Симок.**

Гарчи дар ҳалқи Симокайн афканам,
Чун каманди имтиҳон хоҳам фишонд. *Хоқонӣ*

СИМОМ *а.* صمام сарпӯш, даҳантиққӣ.

То самумаш симоми гӯш омад,
Дасти ӯ пойбанди ҳуш омад. *Саноӣ*

СИМОР *а.* ثمار *ҷ.* **самар I.**

Анвоъи симор ва фокиҳа пеш ниҳода ва мефурӯхт. (1) *Авфӣ*

Андар он кӯҳ буд ашҷору симор,
Себу амруду анори бешумор. (1) *Румӣ*

СИМОТ I *а.* سمات *ҷамъ* **1.** ҷ. **симат.**

Шоҳ Маҳмудро, ки ба сифоти ҳамида ороста буд ва аз симоти маймана пероста, ба кифояти муҳимми Ардашер таъин фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. ҳамчун ҷузъи дуйӯми калимаҳои мураккаб омада, маънои сифот (сифатҳо)-ро ифода мекунад, мас. 'писандидасимот', 'ҳақоиқсимот' ва ғ.

СИМОТ II *а.* سماط **1.** *дастархони калоне, ки бо неъматҳои* гуногун зинат дода шудааст, дастархони умумӣ.

Симоте бияфганду аспе бикушт,
Ба доман шакар додашон, зар ба мушт. *Саъдӣ*

Даъвати халқро симот ниҳед,
Ишрату айшро бисот ниҳед. *Ҷомӣ*

2. фарши меҳмонӣ ва зиёфат (ба рӯи чорпояҳои дароз).

Симоте зада буд, ки даҳ ҳазор сар хон бар рӯи он ниҳода буданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

...Симоте густарда ва хоне кашида. *Авфӣ*

3. саф, қатор.

Ҳафт сад пили бесутуншакл бо ғавошии мусаввар ва аслиҳаи нафис ва анвоъи ороиши дигар дар халафи ҳар ду симот бидоштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

СИМОТАЙН *а.* سماطين *шакли дугонаи* **симот** II.

Дурӯя симотайни ороста,
Нишинандагон ҷумла бархоста. (3) *Низомӣ*

Зи Руму зи Эрону аз Чину Занг
Симотайни сафҳо бароварда танг. (3) *Низомӣ*

СИМОХ *а.* صماخ||صماخ сӯрохи гӯш, даруни гӯш.

Аммо самъ қувватест тартиб карда дар асаби мутафарриқ, ки дар сатҳи симох аст.
Низомии Арӯзӣ

СИМОЪ *а.* سماع *ниг.* **самоъ.**

СИМОӢ سماعی *ниг.* **самоӣ** II.

СИМПАЙКАР سیم‌پیکر *ниг.* **симинпайкар.**

Бас сарвқадони симпайкар,
Чун сабза ба хок хуфта-андар. *Шоҳин*

СИМСИМ *а.* سمسم кунҷид; тухми кунҷид.

Симсими муқашшар ва базрулбанҷ ва орди гандум ё ҷавро бикӯбад, мумтазиҷ кунад.
«Илми симиё»

СИМСОИД سیم‌ساعد сафеддаст, латифдаст.

Дӯш ин дили маро шаби орому ноз буд,
К-он моҳи симсоид бо ман ба роз буд. *Ломеӣ*

СИМСОР *а.* سمسار *даллол;* касе, ки моли мардумро фурӯхта медиҳад.

Ман симсори ӯ будам ва матоъи ӯ фурӯхтаме.
Авфӣ

СИМСОҚ سیم‌ساق *кинoя аз* пои сафед, пои зебо.

Соқии симсоқи ман гар ҳама дурд медиҳад,
Кист, ки тан чу ҷоми май ҷумла даҳан намекунад?
Ҳофиз

СИМТ *а.* سمط шада, риштаи ҷавоҳирот, гарданбанд; **симти лаолӣ** шадаи лӯълӯъҳо.

Бадр бар шохи замин симти лаолӣ афшонд,
То чу шоҳи фалакаш дар зару зевар гирад.
Бадри Ҷочӣ

СИМТАН سیمتن *ниг.* **симандом.**

Бибӯсидӣ аз меҳри он симтан
Рухи лолаву пои сарву суман. *Хоҷу*

То кай аз симу зарат киса тиҳӣ хоҳад буд,
Бандаи ман шаву бархӯр зи ҳама симтанон. *Ҳофиз*

СИМТАНӢ سیم‌تنی сафедбаданӣ, зебоӣ.

Накунад ҷомаи зарбафт бадал аъзоро,
Назанад сурати девор дам аз симтанӣ. *Сайидо*

СИМУРҒ سیمرغ мурғи афсонавӣ, ки гӯё дар баландтарин қуллаҳои кӯҳи Қоф мезистааст; *муқ.* **Анқо** 1; ◇ **симурғи зарриншаҳпар** *кинoя аз* офтоб.

Зоғи сиёҳ бо байзаҳо мекард бозӣ дар ҳаво,
Бирбуд ногаҳ аз қазо симурғи зарриншаҳпараш
Бадри Ҷочӣ

СИМЪИЗОР سیم‌عذار он ки рӯяш мисли нуқра сафед аст, сафедчеҳра, хушрӯ.

Савдои ҳар касе зару сим аст, з-они мо
Савдои ёри симъизоре ҳамину бас. *Камоли Хуҷандӣ*

СИН I||**СИНН** *а.* **1.** سن теъдоди солҳо(-и умр), муддати умр; сол.

Синни ӯ ба бисту панҷ расид. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Тавақкуфи ту дар ин син ба коми хоҳиши мо шуд,
Дуои он ки шавӣ пир, босавоб баромад.
Волеҳи Ҳиравӣ

синни булуғ синну соли ба балоғат расидани инсон — *15-16 солагӣ;* **синни зубул** *синни пирӣ, солмандӣ,* куҳансолӣ; **синни рушд** синни булуғ, балоғат; **синни тамиз** синни балоғат, синне, ки инсон фоидаю зарарро фарқ карда метавонад.

Баҳоуддин ... чун ба синни тамиз расид, хешон вайро ба дуккони дарзӣ фиристоданд. *Ҷомӣ*

2. *дандон.*

СИН II *а.* سین номи ҳарфи понздаҳӯми алифбои арабии тоҷикӣ, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 60 баробар аст.

СИНА I سینه **1.** қисми болоии бадани инсон аз тарафи пеш, ки дилу шуш дар таҳи он воқеъ аст, садр.

Дарнаёмад зи роҳи сина ба дил,
То дил аз роҳи сина барнагирифт. *Анварӣ*

Нест ороме даруни сина дилро, Сайидо,
Лаззати осудагӣ аз кунҷи узлат бурдаанд. *Сайидо*

2. *дил, қалб, замир.*

Рӯят ба чунин дида тамошо натавон кард,
Васли ту бад-ин сина таманно натавон кард.
Камоли Хуҷандӣ

Намуда пайкари ман махзани ҳазор озор,
Намуда синаи ман миҷмари ҳазор озар. *Садри Зиё*

синаи танг дили андуҳгин, дили ғамнок.

Чун ғунча агар синаи тангам бишикофӣ,
Донӣ, ки набудаст дилафгортар аз ман.*

сина сипар кардан барои мудофиаи касе ба пеш баромадан, аз дилу ҷон мудофиа кардан.

Дил новаки мижгони туро сина сипар кард,
Пайкони ту чун бо дили озурда саре дошт. *Шоҳӣ*

3. пистон.

Занах содаву ғабғаб овехта,
Миён лоғару сина ангехта. *Низомӣ*

СИНАН || СИНАТ *а.* سنت||سنه ғанавиш, пинак, ғинам, хоби сабук.

...Аз васмати синату навм мубаррост.
«Равзат-ус-сафо»

СИНАГУДОЗ سینه گداز дилгудоз; дилсӯз.

Гаҳе чу шамъ кунам гирьяҳои синагудоз,
Гаҳе чу субҳ занам хандаҳои хунолуд. *Бадри Чочӣ*

СИНАДӮЗ سینه‌دوز сина маҷрӯҳкунанда.

Ман ба ҳавас намехӯрам новаки синадӯзро,
То накунӣ маломате ғамзаи кинатӯзро.
Хисрави Деҳлавӣ

Аз сафи мижгон ханданги синадӯз андохта,
В-аз хами абрӯ камони ҷонситон бардошта. *Савдо*

СИНАКӮБ سینه کوب 1. он кӣ ба синаи худ зада, навҳа мекунад; синазан, ба сина зананда; 2. *маҷ.* зиқ ва тангкунанда, дилтанг кунанда.

На саҳобаш раҳ занад, на худ ғуруб,
Вораҳид ӯро фироқи синакӯб. *Румӣ*

СИНАКӮБОН سینه کوبان синазанон, аз дарду алам ба сина зада; гирьякунон; навҳакунон.

Шуд сӯи қибла синакӯбон.
В-аз дашт ба сина хокрӯбон. *Шоҳин*

СИНАРЕШ سینه‌ریش дилреш; дилозурда (сифати ошиқ).

Синарешони фироқ аз хоки поят сохтанд
Хушкдоруе, ки бар болои марҳам рехтанд. *Ҷомӣ*
Дасти адл, эй синарешон, гар бибахшад марҳаме,
Тоқи Кисро мекунад чоки гиребони шумо. *Урфӣ*

СИНАСОФ سینه‌صاف покдил.

Ишқ медонад, ки ҷурми синасофон аз куҷост,
Маҳрами риндони ин майхона истиғфор нест.
Носир Алӣ

СИНАСӮЗ سینه‌سوز аламнок, пурдард.

Савдо, хамӯш бош, ки з-ин оҳи синасӯз
Якбора ҷумла кавну маконро занад ба ҳам! *Савдо*

СИНАТ *а.* سنت *ниг.* **сина** II.

СИНАХҶ سنخج *ниг.* **санахҷ.**

СИНАЧОК سینه‌چاک 1. *киноя аз* озурдадил, ранҷдида, озоркашида; мотамзада.

Паи дона сайёд шуд синачок,
Ғами домро бурд охир ба хок. *Сайидо*

2. *маҷ.* ошиқи дилсӯхта.

Ҳуснаш аз хат оламе зеру забар дорад ҳанӯз,
Синачокон чун қалам дар ҳар гузар дорад ҳанӯз.
Соиб

СИНД I سند фарзанди ғайри машрӯъ, фарзанди ғайриқонунӣ; ҳаромзода.

Эй синд, чу астар чӣ нишинӣ ту бар астар,
Чун хештанеро накунад мард мусаххар. *Мунҷик*

СИНД II سند 1. номи дарьёе дар вилояти Синд.

Зи Зобулситон то ба дарьёи Синд
Навиштем аҳди туро бар паранд. *Фирдавсӣ*

2. номи вилояте, ки дохили Покистони имрӯза аст.

Чун нома аз Тикинобод бирасид, мисол дод, то нусхаҳо бардоштанд ва [ба] Синду Ҳинд фиристоданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

СИНДОН||САНДОН سندان 1. асбоби оҳангарӣ, мисгарӣ ва заргарӣ, ки ба рӯи он оҳан ва ё филизи дигарро монда бо хоиску кӯба мезананд.

Сари сарварон зери гурзи гарон
Чу сандон буду путки оҳангарон. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* чизи сахт ҳамчун санг ва оҳан, чизи таъсирнопазир, чизи маҳрум аз эҳсосот.

Дил нест, ки дар вай ғами дилдор нагунҷад,
Синдон бувад он дил, ки дарди ёр нагунҷад.
Хисрави Деҳлавӣ

Чу бинмудӣ ба вақти хашм дандон,
Шудӣ аз ҳайбаташ чун об сандон.
«Анвори Суҳайлӣ»

3. тахтачаи оҳанин бар рӯи дарвоза, ки ҳалқаро ба он мекӯбанд, то ин ки аҳли хона дарвозаро кушоянд.

Қамол, ин ҳалқа бар сандон задан чист?
Агар ҷонест, дар боз аст, дар боз. *Камоли Хуҷандӣ*

4. *киноя аз* дандон.

Парда аз ёқут бар Парвин мабанд,
Хайма аз синҷоб бар синдон мазан. *Анварӣ*

СИНДОНШИКАН||САНДОНШИКАН سندان‌شکن сахт, маҳкам; *киноя аз* гарон, вазнин (гурз).

Зи захми сари гурзи синдоншикан
Барорад дамор аз дусад анҷуман. *Фирдавсӣ*

СИНДОНШИКОФ||САНДОНШИКОФ سندان‌شکاف шикофандан сандон; чоккунандаи сандон; *киноя аз* тез, бурранда.

Вагар теғи ту ҳаст сандоншикоф,
Синонам бидаррад дили кӯҳи Қоф. *Фирдавсӣ*

СИНН *а.* سن *ниг.* **син** I.

СИННАВР *а.* سنور гурба.

Батни синнаврро шақ кунанд ва шуши ӯ берун оварда хушк созанд. *«Илми симиё»*

СИНОАТ *а.* صناعت *ниг.* **саноат.**

СИНОН *а.* سنان 1. нӯг, нӯги найза, нӯги теғ ва ғ.

Синонҳои найза ба ҳам баршикаст. *Фирдавсӣ*

Сангпушт пурсид, ки ... чӣ кор аст, ки мекунӣ? Каждум ҷавоб дод, ки синони неши худро бар ҷавшани вуҷуди ту мезанам. *«Нигори дониш»*

2. найза.

Лашкар ба иттифоқ ба як бор ҳамла карданд ва даст ба теғу синон бурданд ва аз чапу рост мезаданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Оташинхӯе, ки ҳар дам бе сабаб аз рӯи қаҳр
Баҳри қатлам хоста, тиру синон бардошта. *Савдо*

◇ **синон задани хуршед** *киноя аз* нур пошидани офтоб, баромадани офтоб.

Чу хуршед барзад синон аз нишеб,
Шитоб омад аз рафтан андар вуреб. *Фирдавсӣ*

СИНОНГУЗОРӢ سنانگزاری найзаандозӣ.

Теғи субҳ аз синонгузории ӯ
Сипар афганд бо саворин ӯ. *Низомӣ*

СИНООТ *а.* صناعات *ниг.* **саноат.**

СИНОР سنار *ниг.* **санор.**

СИНФ *а.* صنف **1.** қисм; навъ.

Аммо идроки олӣ ду синф бувад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

синф-синф хел-хел, навъ-навъ.

Синф-синф пеши амир оварданд бе андоза мол аз заррина ва симина. *«Таърихи Байҳақӣ»*

2. гурӯҳ, табақае аз мардум.

Ҳар хулқе, ки бар табиати синфе аз аснофи мардум ғолиб мешавад, дар ибтидо иродатӣ буда бошад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

СИНӢ سینی зарфи гирди мусаттаҳ аз тилло, нуқра, мис ва ё биринҷӣ, ки дар он табақ ва хӯрданиҳои дигарро мегузоранд, лаълӣ.

Ту чӣ пиндориё, ки ман малахам,
Ки битарсам зи бонги синию тос. *Хисравӣ*

СИНҶ||САНҶ سنج *мус.* яке аз асбоби мусиқӣ; ду табақчаи филизии доирашакл, ки ба ҳамдигар мезананд.

Кӯсу карру духул ва дамома ва синҷ ва най ва ноқус фурӯ кӯфтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

В-аз он ҷойгаҳ бонги синҷу дирой
Хурӯш омаду нолаи карраной. *Фирдавсӣ*

СИНҶОБ سنجاب *ниг.* **санҷоб.**

СИОЯТ *а.* سعایت бадгӯӣ, суханчинӣ, тӯҳмат кардан.

Ба сиояти яке аз муқаррабони ҳазрат Гуштосп маро... маҳбус гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

СИОЯТНАМО سعایت‌نما сиояткунанда, бадгӯӣ, тӯҳматгар.

Баъд аз чанд гоҳ ... ба воситаи фасоди муфсидон ва сиоятнамоен он садоқат ба адоват мубаддал гашт. *«Таърихи Фаришта»*

СИПАНД سپند **1.** тухми гиёҳи ёбоие (рута), ки сиёҳранг ва хушбӯй буда, барои дафъи уфунат, захми чашм ва ғ. дуд карда мешавад, ҳазориспанд.

Чашми бадро сипанд сӯз, Камол,
Ки наяфтӣ миёни сӯхтагон. *Камоли Хуҷандӣ*

Сӯхт андар миҷмари ишқаш дилам ҳамчун сипанд,
Маҳрами ин май накардам соғару бутхонаро. *Туғрал*

2. номи кӯҳе дар Систон.

Ба хуни Наримон миёнро бибанд,
Бирав тозиён то ба кӯҳи Сипанд. *Фирдавсӣ*

СИПАНДОН سپندان **1.** гиёҳи худрӯе, ки донаҳои майдаи сиёҳ дорад, сипанд.

Кикизу ганднову сипандону коснӣ —
Ин ҳар чаҳор гуна, ки додӣ, ҳама дижан.*

2. сипанддона, тухми сипанд, ҳазориспанд; *ниг.* **сипанд 1.**

В-он сафои орази ин дилбарон,
Ки бисӯзад чун сипандон дил бар он. *Румӣ*

Пас он гаҳ қафизе сипандони хурд
Ба подоши кунҷид ба қосид супурд. *Низомӣ*

3. зарфе, ки дар он сипанддона дуд мекунанд.

СИПАНДОРМУЗ سپندارمذ *ниг* **сифандормуз.**

СИПАНҶ I سپنج **1.** гузаранда, нопойдор; муваққатӣ; амонат; ориятӣ.

Ки напсандад аз мо бадӣ додгар,
Сипанҷ аст гетию мо бар гузар. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* бошандаи муваққатӣ, меҳмон.

Гар имшаб дар ин хона бошам сипанҷ,
Набошад касеро зи ман ҳеҷ ранҷ. *Фирдавсӣ*

3. коза, чайла, хонаи муваққатӣ, ки дар фасли тобистон бар сари киштзор ва полезҳо аз шохҳои дарахт ва алафҳо сохта мешавад; **сипанҷ кардан** муваққатан ҷойгир шудан.

З-ин даҳу ду назар ба панҷ кунанд,
Худ дар ин панҷ ҷо сипанҷ кунанд. *Саноӣ*

◇ **(ин) сипанҷ саро** дунъё, дунъёи бебақо.

Аз ин се-панҷ туро кому ном ҳосил бод
Ба рағми ҳосиди малъун дар ин сипанҷ саро. *Убайди Зоконӣ*

СИПАНҶ II سپنج чарогоҳе, ки дар он обу алаф бисьёр аст.

Сипанҷи сутурони пайконасум
Зи тороҷи он сабза пай карда гум. *Низомӣ*

сипар سپر *асоси замони ҳозираи* **сипардан.**

СИПАР سپر **1.** асбоби ҷангӣ, ки аз филиз ё аз пӯсти говмеш ва ғ. месохтанд ва дар вақти ҷанг барои мудофиаи сар ва бадан аз шамшер ва найзаи душман ба кор мебурданд.

Он захм ба сипар дафъ кард. *Авфӣ*

2. *маҷ.* мудофеъ, сад, монеи ҳамлаи душман.

Зи ҳар бад туӣ пеши Эрон сипар,
Ҳамеша чу Симурғ густурда пар. *Фирдавсӣ*

Агар замона бинозад зи адли ӯ, на шигифт,
Ки адли ӯ зи ҳаводис замонаро сипар аст. *Муиззӣ*

сипар ангехтан ғолиб баромадан, ғолиб шудан; *муқобили* **сипар андохтан.**

Дар арзгаҳи ишқаш фитна сипар ангезад,
Дар размгаҳи зулфаш гардун сипар андозад. *Хоқонӣ*

сипар андохтан (ё афкандан) оҷиз шудан; таслим шудан; *муқобили* **сипар ангехтан.**

Мо сипар андохтем, гардани таслим пеш,
Гар бикушӣ, ҳокимӣ, в-ар бидиҳӣ зинҳор. *Саъдӣ*

Сайидо, гар аз лабаш гӯям ҳадисе дар чаман,
Ғунча аз гул пеши рӯи худ сипар меафканад. *Сайидо*

СИПАРАМ سپرم *шакли кӯтоҳшудаи* **сипарғам.**

Чун сипарам ба миёни базм ба наврӯз,
Дар маҳи баҳман битозу ҷони адӯ сӯз! *Рӯдакӣ*

СИПАРБОЗ سپرباز ҷусту чолок дар сипардорӣ; ҷанговар.

Ҷавоне ба бадрақа ҳамроҳи мо шуд, — сипарбози чархандози силаҳшӯр... *Саъдӣ*

СИПАРДАН||СИПУРДАН سپردن **1.** паймудан, тай кардан (роҳро), гузаштан (масофатро).

Панҷоҳ сол аст, ки ин бодияро ба қадам месипарам. *Авфӣ*

Чунин то сипарданд роҳи дароз,
Ба дарьё расиданд ногаҳ фароз. *Хоҷу*

Хон донад, ки бузургон ва мулуки рӯзгор, ки бо якдигар дӯстӣ ба сар баранд ва роҳи маслаҳат сипаранд, вифоқ ва мулотафатро пайваста гардонанд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

2. помол кардан, зери по кардан.

Ҷону сар ҳар ду ба пои ту аз он месупурам,
Ки агар хок шавам, боз ба поят сипарӣ.
Камоли Хуҷандӣ

Лаб сурх зи сурх лола хӯрдан,
По сабз зи сабзаҳо сипардан. *Ҷомӣ*

СИПАРДОРӢ سپرداری бо сипар мудофиа кардан; мудофиа, муҳофиза; **сипардорӣ кардан** муҳофизат намудан, мудофиа кардан.

Диле, к-аз даст хоҳад рафт, беҳ, к-аз даст бигзорем,
Қасе то кай сипардорӣ кунад барги хазонро.
Соиб

Сипардорӣ макун, эй чарх, пеши оҳи мазлумон,
Макун андеша аз пайкон, ҳазар кун аз пари тирам.
Сайидо

СИПАРҒАМ سپرغم райҳон, нозбӯй.

Якояк сипарғам зи бун барكананд,
Ҳамон шохи нору биҳӣ бишкананд. *Фирдавсӣ*

Ва бар он бом дарахтҳои норанҷу турунҷу муз ва ғайра кишта... ва гулу сипарғамҳо ҳама навъ кишта. *Носири Хисрав*

СИПАРӢ سپری ба поён расида, тамомшуда, хотимаёфта.

Буд бехтиёри пову саре
Ба ҳамин вазъ вазъашон сипарӣ. *Бедил*

сипарӣ гаштан *ниг.* **сипарӣ шудан**; **сипарӣ кардан** ба охир расонидан, тамом кардан, хотима додан; сар то сар гузашта тамом кардан.

Буто, нахоҳам гуфтан тамом(и) мадҳ(и) туро,
Ки шарм дорад хуршед, агар кунам сипарӣ.
Рӯдакӣ

сипарӣ шудан (*ё* **гаштан**) а) ба охир расидан, тамом шудан, ба интиҳо расидан.

Ва он фалакест забари фалакулбуруҷ ва аз он сӯи ӯ хеҷ нест ва олами ҷисмонӣ бад-ӯ мутаноҳӣ шавад, яъне сипарӣ гардад. *Низомии Арӯзӣ*

Сипарӣ шуд замони навмедӣ,
Шаб баромад ба нури хуршедӣ. *Бедил*

б) аз байн рафтан, нест шудан.

В-он ки лахте намуд чорагарӣ,
Ҳам фусунаш зи чора шуд сипарӣ. *Низомӣ*

Сохт ва карди чизҳо, ки ба воситаи он маош сипарӣ намешавад ва эҳтиёҷ бад-онҳо камтар бошад... *Аҳмади Дониш*

в) *маҷ.* вафот кардан.

Чунон бояд, ки чун сипарӣ шавам, моро ин ҷо дафн кунед. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Якеро аз мулук муддати умр сипарӣ шуд ва қоиммақоме надошт. *Саъдӣ*

СИПАРҶӢ سپرجی хуррамӣ, хурсандӣ, айшу ишрат.

Бо моҳи Самарқанд кун оини сипарҷӣ,
Ромишгари хуб овар бо нағмаи чун қанд. *Имора*

СИПАС سپس **1.** пас, баъд, сонӣ.

Ва шарҳи ин ҳар ду сипастар ба ҳақиқат гуфта ояд. *Ибни Сино*

аз ин (*ё* **он**) **сипас** баъд аз ин, дар оянда, минбаъд.

Басо дило, ки ба сони ҳарир кард ба шеър,
Аз он сипас, ки ба кирдори сангу сандон буд.
Рӯдакӣ

Касеро бувад з-ин сипас тахти ту,
Ба хок андарорад сари бахти ту. *Фирдавсӣ*

2. ақиб, қафо.

Ба ҳар ҷӣ ҳукми ту нофиз шавад, чу дарнигарӣ,
Қазо ҳанӯз ба фарсангҳо сипас бошад.
Заҳири Форьёбӣ

сипас рафтан ақиб рафтан.

Чун ба худ боз омадӣ, дидӣ зи ҷо,
К-ӯ сипас рафтаст бас фарсангҳо. *Румӣ*

СИПАҲ سپه *ниг.* **сипоҳ.**

СИПАҲБАД||СИПАҲБУД سپهبد сипаҳсолор, сарлашкар, сарфармондеҳи лашкар; соҳиби лашкар, султон, подшоҳ.

Сипаҳбад биёмад ба наздики шоҳ,
Ба ҳам бо бузургони эронсипоҳ. *Фирдавсӣ*

СИПАҲДОР سپهدار лашкардор, сардори лашкар, фармонфармои лашкар; соҳиби лашкар, ҳукмрон, подшоҳ.

Сипахдорашон Шедаи шердил,
К-аз оташ ситонад ба шамшер дил. *Фирдавсӣ*

... Қ-он рӯз, ки Навфали сипаҳдор
Печид инон зи азми пайкор... *Шоҳин*

Сипаҳдори Чин, шаҳриёри Хутан
Расуле баророст аз хештан. *Низомӣ*

СИПАҲДОРӢ سپهداری сардории лашкар, фармондиҳӣ.

Бар сипаҳдорияш зи мулку сипоҳ
Хилъати дилхуше расид зи шоҳ. *Низомӣ*

СИПАҲКАШ سپه کش лашкаркаш, сардори лашкар.

Сипаҳкаш чу Рустам, гави пилтан,
Ба як даст ханҷар, ба дигар кафан. *Фирдавсӣ*

СИПАҲСАРВАР سپهسرور сардори сипоҳ, сарлашкар.

Ситода зи ҳар сӯ сипаҳсарваре,
Гаронмоятар ҳар як аз дигаре. *Ҳотифӣ*

СИПАҲСОЛОР سپهسالار сарфармондеҳи лашкар.

Хисрави Парвезро сипаҳсолоре буд ба лашкаркашӣ ва душманкушӣ маъруфу мазкур.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

Буд Дилро яке сипаҳсолор,
Номи ӯ Сабру кӯҳи ҳилму виқор. *Мушфиқӣ*

СИПАҲШИКАН سپهشکن лашкаршикан, мағлубкунанда ва торумороварандаи лашкар.

Ҳама шертану шамшердасту тирангушт,
Ҳама сипаҳшикану девбанду шершикор. *Унсурӣ*

СИПЕҲР سپهر **1.** фалак, чархи фалак; осмон.

Ва ӯ ҷавонест, ки офтоби ҷамолаш бар сипеҳри сабоҳат ва фалаки малоҳат толеъ гашта. *Восифӣ*

Сипеҳри хирадро туӣ офтоб,
Зи файзи ту Юнонзамин нурьёб. *Ҷомӣ*

сипеҳри барин осмони баланд; арши аъло.

... Ки оё биҳишт аст ё базмгоҳ,
Сипеҳри барин аст ё чархи моҳ. *Фирдавсӣ*

Шаҳе, ки тахтаи нардаш бувад сипеҳри барин,
Бар он кавкабу сайёра мӯҳраҳост равон. *Восифӣ*

нӯҳ сипеҳр нӯҳ табақаи осмон, тамоми осмон, ки қадимиён онро аз нӯҳ табақа иборат медонистанд.

Чандон бақот бод зи таъсири нӯҳ сипеҳр,
К-андар замона табъ чаҳору ҷиҳат шаш аст.
Анварӣ

2. *маҷ.* замона, дунё; гардиши рӯзгор; тақдир, сарнавишт, қазову қадар.

Манеҳ дил бар ин дилфиребон ба меҳр,
Ки бо меҳрбонон насозад сипеҳр. *Низомӣ*

Зи тороҷи сипеҳри дун бияндеш,
Ки сад шаҳро кунад як лаҳза дарвеш.
Хисрави Деҳлавӣ

◇ **сипеҳри бадром** дунёи ромнашаванда; замонаи каҷрафтор; тақдири носозгор.

Дар ин айём аз таъсири сипеҳри бадром шаҳзода Сантой даргузашт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

сипеҳри бӯқаламун рӯзгори дигаршаванда, толеи тағьирьёбанда, бахти нопойдор.

Дурангии шабу рӯзу сипеҳри бӯқаламун
Паранди умри туро мебаранд рангу баҳо. *Хоқонӣ*

сипеҳри муқаввас *киноя аз* осмон.

Ба зери сипар фахри шоҳаншаҳон,
Чу зери сипеҳри муқаввас ҷаҳон. *Ҳотифӣ*

сипеҳри ҳаё будан *киноя аз* ниҳоят шармгин ва хоксор будан.

Муҳити сахо асту кони ато,
Сипеҳри ҳаё асту баҳри вафо. *Садри Зиё*

СИПЕҲРВОР سپهروار монанди осмон, мисли фалак.

Сипеҳрвор ба гирди ҳаво ҳамегардад,
Сипеҳр бошад аспе, к-аш офтоб савор. *Унсурӣ*

СИПЕҲРСОЙ سپهرسای осмонрас; бисёр баланд.

Аз рӯи фахр кунгураҳоят сипеҳрсой.
Убайди Зоконӣ

СИПЕҲРТИМСОЛ سپهرتمثال сипеҳрмонанд, осмоншакл; баланд.

Ва ин дигар бурҷест сипеҳртимсол, ки устоди ширинкор хонаи тасвираш ба нақшу нигор пардохта. *Восифӣ*

сипор سپار *асоси замони ҳозираи* **сипардан.**

СИПОР I سپار **1.** асбоби шӯдгоркунӣ, поза; **2.** олот, асбоби хона, ҷиҳоз.

СИПОР II سپار *ниг.* **супор II.**

СИПОРА سپاره санги фасон; санг.

Лавҳаш ба канори дил канора,
Сӣ пора дарун, бурун сипора. *Шоҳин*

СИПОС سپاس **1.** ҳамду сано; шукр, шукронаи неъмат; **2.** миннат.

Гуфт: Бар мо фариза гашт сипос,
Қ-эминӣ ёфтӣ зи ранҷу ҳарос. *Низомӣ*

3. изҳори ташаккур; миннат.

В-аз он пас зи модар ҳазорон сипос,
Бар Искандар — он бандаи ҳақшинос. *Ҷомӣ*
Сипосам ҳамедун аз он рӯзгор,
Ки дарьёфтам чун ту хуррам баҳор. *Савдо*

сипос додан шукр гуфтан, *ташаккур изҳор кардан;* **сипос ниҳодан** миннат ниҳодан, миннат кардан.

...Ки гар ман туро хуни дил додаме,
Сипос эч бар сарт наниҳодаме. *Фирдавсӣ*
Дар офтоби ҳаводис бисӯзам авлотар,
Қи баҳри соя ниҳад бар сарам сипос ҳумой.
Заҳири Форьёбӣ

сипос пазируфтан шукр гуфтан, шокир шудан.

Бибурданд наздики гавҳаршинос,
Пазируфт аз андоза берун сипос. *Фирдавсӣ*

СИПОСА سپاسه лутф, марҳамат, шафақат; миннат.

В-аз он пас, ки бад кард, бигзоштам,
Бад-ӯ-бар сипоса напиндоштам. *Абӯшакури Балхӣ*

СИПОСДОР سپاسدار миннатдор, ҳақшинос, шукргузор.

Абдулло гуфт: Сипосдорам ва ҳар чи то мумкин гардад, дар ин боб ба ҷой орам.
«Таърихи Байҳақӣ»

СИПОСТАН سپاستن таъриф гуфтан, ҳамду сано ва шукр гуфтан.

Афзуние ба ёди ту то чанд костан?
Ҷуз ту касе туро натавонад сипостан. *Шоҳин*

СИПОҲ||СИПАҲ سپاه||سپه **1.** лашкар, қӯшун.

Ва чун амир Исмоил хабар ёфт, ки Амр Лайс [тадоруки] ҳарб месозад, вай мар-сипоҳи хеш гирд кард ва улуфаи эшон бидид. *«Таърихи Наршахӣ»*
Сипаҳ хост, к-андешаи ҷанг дошт,
Зи Рустам бад-он гуна дил танг дошт. *Фирдавсӣ*
Сипаҳро гарчи аз шаҳ иззу ҷоҳ аст,
Шукӯҳи ҷоҳи шаҳ низ аз сипоҳ аст. *Ҳозиқ*
Фасли дуюм дар муомалаи мулук бо умаро ва сипоҳ ва тансиқи уммол ва мутасаррифон ва услуби аскардорӣ. *Аҳмади Дониш*

сипоҳи гарон лашкари анбӯҳ, лашкари сершумор.

Зи ҷунбидани он сипоҳи гарон
Биҷунбид гетӣ карон то карон. *Шодӣ*

сипоҳ рондан лашкаркашӣ кардан, лашкар кашидан.

Зи доду зи бедоду тахту кулоҳ
Сухан гуфтану разму рондан сипоҳ... *Фирдавсӣ*

2. ҳар як аз афроди лашкар, лашкарӣ.

Фасли дуюм дар муомалаи мулук бо умаро ва сипоҳ ва тансиқи уммол ва мутасаррифон ва услуби аскардорӣ. *Аҳмади Дониш*

3. *маҷ.* мӯҳраҳои шатранҷ, донаҳои шаҳмот.

Пиёда бидиданду пилу сипоҳ,
Руху аспу рафтори фарзину шоҳ. *Фирдавсӣ*

СИПОҲДОР سپاهدار *ниг.* **сипаҳдор.**

СИПОҲИГАРӢ سپاهیگری ҷанговарӣ, аскарӣ; **олоти сипоҳигарӣ** васоили ҷанг, яроқу аслиҳа.

Ӯзбакон... олоти сипоҳигарӣ ва ғайруҳум, ки дар хазина ва дар ғайри хазина буд, ба дасти худ-ҳо даровარданд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

СИПОҲОН سپاهان **1.** шаҳри Исфаҳон.

Қунун сӯи роҳи Сипоҳон шавед,
В-аз ин лашкари хеш пинҳон равед! *Фирдавсӣ*

2. *мус.* номи оҳанге аз мусиқӣ.

Эй чанг, пардаҳои «Сипоҳон»-ам орзуст,
В-эй ной, нолаи хушу сӯзонам орзуст.
Шамси Табрезӣ

СИПОҲСОЛОР سپاهسالار *ниг.* **сипаҳсолор.**

Аъзо чу кордорон дар ҳар тараф ба шуғле,
Дил шуд сипоҳсолор в-он ҷумла аз қазо шуд.
Шамси Табрезӣ

СИПОҲСОЛОРӢ سپاهسالاری сардорӣ, сарлашкарӣ.

Ӯ Рустами Золро сипоҳсолорӣ дод.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

СИПОҲӢ سپاهی мансуб ба сипоҳ; лашкарӣ, ҳарбӣ.

Чу доранд ганҷ аз сипоҳӣ дареғ,
Дареғ оядаш даст бурдан ба теғ. *Саъдӣ*

Муиззӣ... аслаш аз вилояти Нисост, ибтидои ҳол сипоҳӣ буда ва дар хидмати султон Маликшоҳ аз Хуросон ба Исфаҳон афтода.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

сипоҳию шаҳрӣ ҳарбӣ ва ғайри ҳарбӣ.

Сипоҳию шаҳрӣ ба кирдори кӯҳ,
Саросар ба ҷанг-андарун ҳам гурӯҳ. *Фирдавсӣ*

СИПРАМ سپرم *ниг.* **сипарам.**

СИПУРДАН سپردن *ниг.* **сипардан.**

СИПӮЗГОР سپوزگار *ниг.* **сипӯзкор.**

СИПӮЗИДАН سپوزیدن *ниг.* **сипӯхтан.**

СИПӮЗКОР||СИПӮЗГОР سپوزکار||سپوزگار таъхирдиҳандаи кор, ақибандозандаи кор; саҳлгир; коҳил, танбал.

Ҳар кӣ бошад сипӯзкор ба даҳр,
Нӯш дар коми ӯ бувад чун заҳр.
Абӯшакури Балхӣ

СИПӮХТАН||СИПӮЗИДАН سپوختن||سپوزیدن **1.** чизеро дар чизе ба зӯр фурӯ бурдан, халондан.

Тухми меҳнат бипош дар гилашон,
Ханҷари кин сипӯз дар дилашон.
Абулаббоси Аббосӣ

Мебарандаш, месипӯзандаш ба пеш,
Ки бирав, эй саг, ба каҳдонҳои хеш! *Румӣ*

2. *маҷ.* баровардан (чизеро аз даруни чизе); нест кардан, бартараф кардан, дур кардан.

На марг аз тани хеш битвон сипӯхт,
На чашми замон кас ба сӯзан бидӯхт. *Фирдавсӣ*

Ба дору ҳама дард биспӯхтанд. *Фирдавсӣ*

3. амали алоқаи ҷинсии нару мода.

СИР I سیر бехмеваи пиёзмонанд, ки дорои таъму бӯи тунд буда, хосияти доруӣ дорад, сармсоқ.

Ҳаст меҳри замона бо кина,
Сир дорад миёни лавзина. *Саноӣ*

Сир арчи ҳамтавила чу савсан бувад ба ранг,
Ғаммози бӯю ранг бувад бӯи ганди ӯ. *Хоқонӣ*

СИР II||СИРР *а.* سر роз; кор ва амали пинҳонӣ, кор ва амале, ки инсон дар дил пинҳон нигоҳ медорад; орзу ва мақсади пӯшида.

Басе пурсида шуд пинҳону пайдо,
Намешуд сирри ин сурат ҳувайдо. *Низомӣ*

Рамзест дар ин амр хафӣ, ман кунам изҳор,
Сиррест дар ин ҳуққа ниҳон, ман кунам ифшо.
Савдо

Бираҳонад зи ранҷи обу гилат,
Бирасонад ба сирри ҷону дилат. *Ҷомӣ*

СИРАТ *а.* سیرت одат, хислат, хулқу хӯй; табиат; рафтор.

[Исмоили Сомонӣ] амири Хуросон шуд ва ӯро амири Шаҳид хонанд; ӯ ба сирати падари хеш мерафт. *«Таърихи Наршахӣ»*

Маликро сирати ҳақшиносии ӯ хуш омад ва хилъату неъмат бахшид ва узр хост. *Саъдӣ*

Ҳар кӣ дар ӯ сирати некӯ бувад,
Одамӣ аз одамиён ӯ бувад. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

сирату сомон хулқу феъл, рафтору кирдор, тартибу интизом.

Муроди ҷузъию куллӣ туӣ дар сирату сомон,
Вуҷуди улвию сифлӣ туӣ дар сурату симо.
Муиззӣ

сират гардонидан феълу хӯй ва тарзи рафторро тағьир додан.

Бӯрайҳон аз он пас сират бигардонид ва ин яке аз шароити хидмати подшоҳ аст. *Низомии Арӯзӣ*

СИРАТАН *а.* سیرتا табиатан, ботинан, аз ҷиҳати хулқу хислат.

Мулло Саид Қамари судур суратан гов буданд ва сиратан хар. *Садри Зиё*

СИРБОЛ *а.* سربال пероҳан, курта.

Сохт машшотаи бахт аз фалаки атласпӯш,
Шоҳиди тахти туро тукмаи ҷайби сирбол.
Бадри Ҷоҷӣ

СИРЕШ||СИРИШ سریش моддаи часпдоре, ки аз хушконида кӯфтани сокаи луобдори гиёҳе ҳосил мешавад ва дар пойафзордӯзӣ, саҳҳофӣ ва ғ. ба кор мебаранд, ширеш.

Захми шамшери ғаматро ниниҳам марҳами кас,
Ташти зарринаму пайванд нагирам ба сиреш.
Саъдӣ

СИРЕШИМ||СИРЕШУМ سریشم моддаи часпандае, ки аз ҷӯшонидани устухон, тағояк, пӯсти баъзе аз ҳайвонот ҳамчун гов ва моҳӣ ҳосил мешавад, дар дуредгарӣ, зингарӣ, камонгарӣ ва ғ. ба кор меравад.

Аз он, ки мадҳи ту гӯям, дуруст гӯяму рост,
Маро ба кор наёяд сирешиму кабдо. *Дақиқӣ*

Сабӯе, ки сӯрох бошад нахуст,
Ба муму сирешум нагардад дуруст. *Низомӣ*

СИРИШ I سریش бонг, доду фарьёд, нолаву зорӣ.

Чунон бидонам ман ҷои ғилғиличгаҳаш,
Куҷо ба молиши аввал баруфтад ба сириш.
Лабибӣ

Бари фаҳмаш ситора кард хурӯш,
Пеши саҳмаш сириш карда сурӯш. *Саноӣ*

СИРИШ II سریش *ниг.* **сиреш.**

СИРИШК I سرشک **1.** қатра, чакра; қатраи борон ва ғ.

Он май, ки гар сиришке аз ӯ барчакад ба Нил,
Ҳамвора маст гардад аз бӯи ӯ наҳанг! *Рӯдакӣ*

Гардад шарори нор аз ин қатра чун сиришк,
Борад сиришки об аз он шӯъла чун шарор.
Муиззӣ

сиришки абр қатраҳои борон.

Дами сарди зимистонӣ, сиришки абри найсонӣ,
Паи ин буд майдоне, ки оламро бихандонад.
Шамси Табрезӣ

сиришки ҳаво қатра(ҳо)-и оби борон; шабнам.

Ҳавои туро з-он гузидам зи олам,
Ки покизатар аз сиришки ҳавоӣ. *Зайнабӣ*

2. оби чашм, оби дида, ашк.

[Сиддиқ] ногоҳ ба хонае расид ва аз он овози гиръя шунид, ки зане байте мехонд ва аз дида сиришки гарм меронд. *Ҷомӣ*

Умрест дар фироқаш мерехтам сиришке,
Сад шукр, гаштам охир бар васли ӯ мушарраф.
Васлӣ

◇ **сиришки гулфом** *киноя аз* ашки хунин.

Афшонд чунон сиришки гулфом,
К-он нақш намонду шуста шуд ном. *Ҳилолӣ*

СИРИШК II سرشک **1.** зирк, анбарборис, барбарис; **2.** дарахти гул, ки онро озоддарахт низ мегӯянд ва гулаш сурхтоб аст.

Ҳама дида пур хуну рух пур сиришк,
Сиришкаш равон бар шукуфта сиришк. *Унсурӣ*

СИРИШКРЕЗ سرشک‌ریز ашкбор, гиръён.

Мерафт сиришкрезу ранҷур,
Андохта дид доме аз дур. *Низомӣ*

СИРИШТ سرشت **1.** фитрат, ниҳод, тинат; асос ва мояи табъу табиат; хулқ, хислат.

Ҳар кӣ ӯ дар сиришт бадгуҳар аст,
Гуфташ аз бад шуниданаш батар аст. *Низомӣ*

Дарахте, ки талх аст ӯро сиришт,
Гараш дарнишонӣ ба боғи биҳишт,
Саранҷом гавҳар ба кор оварад,
Ҳамон меваи талх бор оварад. *Фирдавсӣ*

Дар сиришти ман гул накиштаанд,
Тухми хори ғам дар гили ман аст. *Мушфиқӣ*

2. ҳастӣ, вуҷуд, ҷисм.

Сиришти моро, к-офаридӣ зи хок,
Сиришта ту кардӣ ба нопоку пок. *Низомӣ*

◇ **ба сиришт** ба асл, аслан.

Кор кун ҳам, ки беҳ бувад ба сиришт,
Кори дӯзах зи танбалии биҳишт. *Низомӣ*

СИРИШТАН سرشتن **1.** хамир кардан, омехтан; омехта кардан, ихтилот ва имтизоҷ додан.

Гӯянд пайғамбар ... ба дасти худ дар он гавд орд сириштааст. *Носири Хисрав*

Ба ханҷар хоку хун бо ҳам сириштанд,
Ба зери нахлҳо з-он лола киштанд.
Бадрии Кашмирӣ

Дар косаи гардун асалу заҳр сириштанд,
Аз нӯш гузар в-аз алами неш бурун о! *Ҳоҷӣ*

Ин нома, ки баҳри ту навиштам,
Дар вай ҳама хуни дил сириштам. *Шоҳин*

2. *маҷ.* сохтан, офаридан, ба вуҷуд овардан.

На шаҳро аз гили дигар сириштанд,
На неъмат з-они ӯ танҳо навиштанд.
Хисрави Деҳлавӣ

Чу тухми ашқ ба кулфат сириштаанд маро
Ба ноумедии ҷовид киштаанд маро. *Бедил*

СИРКА||СИРКО سرکه||سرکا моеи хеле туруш, ки аз дигаргун шудан ва вайрон гардидани шароби ангур ё ширав меваҳои дигар ҳосил мешавад, дар хӯрок ва дорусозиҳо ба кор меравад.

Зи май сирка тавон кардан, ва лекин
Зи сирка май тамаъ кардан наёяд. *Хоқонӣ*

Сирка аз дасти ранҷи хешу тара
Беҳтар аз нони деҳхудову бара. *Саъдӣ*

◇ **сиркаи абрӯ** *киноя аз* чини абрӯ, қошу қабоқ, туршрӯӣ.

Сиркаи абруяш зи бас тундӣ
Дод дандони лутфро кундӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

сирка бар абрӯвон *киноя аз* туршрӯӣ.

Дигар рӯз бар гирди ҳар кӯ давон,
Асал бар сару сирка бар абрӯвон. *Саъдӣ*

аз гиръя сирка ангехтан сахт гиръя кардан, гиръяи ҷонсӯз кардан; **аз лаб сирка рехтан** нолаю фарьёди ҷонгудоз кардан.

Аз гиръяи талх сирка ангехт,
Сирка зи лабони чун шакар рехт. *Шоҳин*

сирка фурӯхтани ҷабини *касе киноя аз* туршрӯӣ ва бадқабоқӣ намудан.

Гар ҷабини майфурӯшон сирка бифрӯшад ба мо,
Мастии мо ҳамчу Мансур аз шароби дигар аст.
Соиб

рӯ сирка кардан *бар касе киноя аз* туршрӯӣ ва бадқабоқӣ намудан ба касе.

Шакар оқил аз дасти он кас наx(в)ард,
Ки рӯ аз такаббур бар ӯ сирка кард. *Саъдӣ*

СИРКАНГАБИН||СИРКАНГУБИН سرکنگبین шарбатест, ки аз омезиши сирка бо асал (ё шакар) ҳосил мешавад.

Аз қазо сиркангабин сафро фузуд,
Равғани бодом хушкӣ менамуд. *Румӣ*

СИРКАПЕШОНӢ سرکه‌پیشانی туршрӯӣ ва бедимоғ.

Ба нони хушк қаноат наметавон кардан,
Чӣ неъматест, ки афлок сиркапешонист. *Соиб*

СИРКО سرکا *ниг.* **сирка.**

СИРОТ *л.-а.* صراط **1.** роҳ, тариқ; **сироти мустақим** (*инчунин* **сиротулмустақим**) а) роҳи рост.

Истимоъ фармуд, ки ҳоким ... аз тариқи залоли қадим ба ҷониби сироти мустақим намегароянд.
«Равзат-ус-сафо»

б) пул, кӯпрук, пули рост.

Мир Нурулҳасанхон ... сироти мустақим бар рӯи дарьё бизад. *«Хизонаи омира»*

2. *д.* пулест гӯё бар болои дӯзах, ки аз мӯй борик ва аз шамшер тезтар буда, бегуноҳон ба воситаи он ба биҳишт гузашта меравад ва гунаҳгорон ба дӯзах меафтанд.

Ҳар кӣ ин ҷо бигзарад аз орзуҳо, Сайидо,
Метавонад ҳамчу барқ осон гузаштан аз Сирот.
Сайидо

СИРОТУЛМУСТАҚИМ *а.* صراط‌المستقیم *ниг.* **сирот (сироти мустақим).**

Ҷазби якроҳа сиротулмустақим
Беҳ зи дуроҳа тараддуд, эй карим! (а) *Румӣ*

СИРОЯТ *а.* سرایت гузаштани чизе ба чизи дигар; таъсир кардан.

Бо гурӯҳе аҳмақони бехирад
Иллати зишташ сироят мекунад. *Шоҳидӣ*

Яке аз вузарои маъзулшуда ба ҳалқаи дарвешон даромад ва баракати суҳбати эшон дар вай сироят кард. *Саъдӣ*

Ғами ман чун гузашт аз ҳадду ғоят,
Ба ҳолаш кард ҳоли ман сироят. *Ҷомӣ*

СИРОҶ *а.* سراج *шакли арабишудаи* **чароғ||чироғ.**

Даруни дил бифурӯз, эй хаёли дӯст, ки моро
Дар ин сарочаи тира ту нурбахш сироҷӣ.
Камоли Хуҷандӣ

СИРОҶУЗЗАФОДЕЪ *а.* سراج الضفادع чароғи ғукон; навъе аз чароғ, ки гӯё ғуконро хомӯш мекардааст.

Сироҷуззафодеъ чироғест, чун барафрӯзанд ва бар рӯи об таъбия кунанд, ҳар зифдаъе, ки дар об бошад, сокин гардад ва мутлақо овоз накунад.
«Илми симиё»

СИРР *а.* سر *ниг.* **сир** II.

СИРРАН *а.* سرًا ба таври махфӣ, пинҳонӣ.

Боз як қисм оnанд, ки аз ин ҳама фароғате доранд, лайлан ва наҳоран, сирран ва ҷиҳоран кори эшон он бошад, ки мо кием ва аз чӣ дар вуҷуд омадаем.
Низомии Арӯзӣ

СИРФ *а.* صرف **1.** холис, соф.

Бидон, ки ҳар чӣ андар оташи сирф баштоб гузарад, камтар аз он сӯзад. *Ибни Сино*

шароби сирф шароби соф, шароби холис.

Ҳарифи ишқ, ки аз хештан хабар дорад,
Шароби сирфи муҳаббат нахӯрдааст тамом. *Саъдӣ*

2. шароби холис; **сирфи беҷодаранг** шароби холиси сурх.

Биё, соқӣ, он сирфи беҷодаранг,
Ба ман деҳ, ки поям даромад ба санг. *Низомӣ*

3. маҳз, тамом.

Соҳиру аттор шуд зулфаш, ки ҳар гаҳ бингарӣ, —
Пеша дорад сеҳри сирфу моя дорад мушки ноб.
Муиззӣ

Озурдани дида ҷаҳли сирф аст,
Эй дидагудоз, ин чӣ ҳарф аст? *Шоҳин*

СИРҒИН سرغین *ниг.* **сарғин.**

СИРҚ *а.* سرق *ниг.* **сарқ.**

СИРҚАТ||САРҚАТ||САРИҚАТ *а.* سرقة||سرقت дуздӣ.

Хуррамободро, ки паноҳгоҳи аҳли сирқат ва фасод буд, мусаххар сохта вайрон гардониданд.
«Равзат-ус-сафо»

Ин ғулом... айби сирқат низ дорад.
«Равзат-ус-сафо»

СИРҚОТ||САРИҚОТ||САРАҚОТ *а.* سرقات *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **сирқат||сарқат||сариқат; 2.** шеърдуздиҳо.

СИСАНБАР *ю.* سیسنبر гиёҳе монанди наъно дорои баргҳои хушбӯй, гулҳояш сафеди моил ба сурхӣ, тухмҳояш монанди тухми райҳон.

Бӯи сисанбар аз ҳарорати хеш
Акраби чархро гудохта неш. *Низомӣ*

СИТ *а.* صیت **1.** овоз.

Гарат ба меҳр расад сити созу дунбаку кӯс
В-арат зи маҳ гузарад ғулғули дахомаву синҷ...
Шоҳин

2. овоза, шӯҳрат.

Сити карам ва саховати Ҳотам дар атроф шоеъ шуд. *Авфӣ*

Эй як варақ зи дафтари фазли ту нӯҳ фалак,
Сити камоли ту зи само рафта то Самак. *Шоҳин*

СИТАБР ستبر||سطبر **1.** ғафс, кулуфт.

Ногоҳ мехи оҳанин пайдо омад ситабр.
«Таърихи Байҳақӣ»

Ба дарахти ситабри олишоҳ
Сабзу покизаву баланду фароҳ... *Низомӣ*

Ман ҳам чӯбдаст ба осонӣ аз дасташ рабудам, чунки ситабр ва ноҳинҷор буд. *Аҳмади Дониш*

2. дурушт, дағал.

Ҳамон пероҳани ситабрро пӯшид.
«Таърихи Табарӣ»

Ҷома ситабр дид, бирафт ва ҷомаи нарм биёвард.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

СИТАБРАҚ ستبرق *ниг.* **истабрақ.**

Гул ёфт ситабрақи ҳарирӣ,
Шуд бод ба гӯшворагирӣ. *Низомӣ*

СИТАБРО ستبرا||سطبرا *ниг.* **ситабрӣ.**

Моддати ҷисмҳо агар ҳолӣ бувад аз сурати ҷисмӣ, ки паҳно ва дарозо ва ситабро дорад...
Ибни Сино

СИТАБРӢ ستبری||سطبری ғафсӣ, кулуфтӣ; андозаи кулуфтӣ ва ғафсӣ.

Чу як пил аз ситабрию баландӣ,
Ба миқдори ду пилаш зӯрмандӣ. *Низомӣ*

Чун бар тахт баромад дар осмон нигоҳ кард, Гуфт: Имрӯз осмонро ба андозаи ситабрии дурусте ба худ наздиктар мебинам. *«Хористон»*

СИТАД ستد: **ситаду дод** додугирифт; муомилан савдо ва тиҷорат, харидуфурӯш.

Чун чароғед ҳама дар ситаду доди ҳаёт,
Қ-он чӣ' дар шом ситонед, саҳар боз диҳед.
Хоқонӣ

СИТАДАН||СИТОНДАН ستدن||ستاندن гирифтан; ба зӯр гирифтан, кашида гирифтан.

Ба бедод, к-аз мардумон бистадӣ,
Фароз овaридӣ зи роҳи бадӣ. *Фирдавсӣ*

Бузургзодаи нодон ба шаҳраво монад,
Ки дар диёри ғарибаш ба ҳеҷ настонанд. *Саъдӣ*

Гуфт: Он ки ҳар дираме биситонӣ, аз ҷое биситон, ки ҳалол бувад. *Аҳмади Дониш*

СИТАМ ستم зулм, ҷабру ҷафо; беадолатӣ, ноинсофӣ дар ҳаққи касе.

Ва қисмати оби Бухоро вай ниҳод ба адл ва инсоф, то қавӣ бар заиф ситам накунад.
«Таърихи Наршахӣ»

То бар камони абрӯи ту бастаем дил,
Доим нишони тири ситам будаем мо. *Фузулӣ*

ба ситам ҷабран, бо зӯрӣ, ба тазйиқ, ба таҳдид.

Ва агар чизе ба ситам сардӣ аз об бибарад ва он чиз зоил шавад, дигар бор он табиат ӯро боз фуруд оварад. *Ибни Сино*

ситам бардоштан *аз касе* ситам аз миён бардоштан, зулмро рафъ кардан аз касе, касеро аз ҷабри касе халос кардан; **ситам кардан** ҷабр кардан, дучори азоб намудан.

Ҳамебуд бо сӯги модар дижам,
Ҳамекард бо ҷони ширин ситам. *Фирдавсӣ*

ситам раво доштан ҷавр кардан.

Ба ним байза агар шаҳ ситам раво дорад,
Зананд лашкариёнаш ҳазор мурғ ба сих. *Саъдӣ*

СИТАМАНДЕШ ستم‌اندیش зулмандеш, он кӣ фикру андешааш дар паи ситаму ҷавр кардан аст; мардумозор, ҷафокор, ҷафопеша.

Табъи мардум суи хубони вафокеш кашад,
Хотири ман ба бутони ситамандеш кашад. *Ҷомӣ*

СИТАМГАР ستمگر *ниг.* **ситамгор.**

СИТАМГАРӢ ستمگری *ниг.* **ситамгорӣ.**

СИТАМГОР || СИТАМГОРА || СИТАМКОР || СИТАМКОРА ستمگار||ستمگاره||ستمکار||ستمکاره ситамкунанда, мардумозор, золим.

Ситамгорае кард бар ман ситам,
Маро бепадар кард бо дарду ғам. *Фирдавсӣ*

Нест бар раҳравон ситамкора
Ҳеҷ душман чу нафси аммора. *Ҷомӣ*

СИТАМГОРӢ||СИТАМГАРӢ ستمگاری||ستمگری золимӣ, ҷаврпешагӣ, беадолатӣ, бераҳмӣ.

Буд кораш ҳама ситамгорӣ,
Бевафоию мардумозорӣ. *Низомӣ*

Тараҳҳум бар паланги тездандон
Ситамгорӣ бувад бар гӯспандон. *Саъдӣ*

Вафову аҳд накӯ бошад, ар биёмӯзӣ,
Вагарна ҳар кӣ ту бинӣ, ситамгарӣ донад. *Ҳофиз*

СИТАМДИДА ستمدیده зулмдида, мазлум, ҷафокашида.

Надонам, ки чун хуспадат дидагон,
Нахуфта зи дастат ситамдидагон. *Саъдӣ*

Нишон дод як чашма обаш зи дур
Чу ашки ситамдидагон талху шӯр. *Ҷомӣ*

СИТАМКАДА ستمکده *кинoя аз* дунъё.

Ӯ рафт з-ин ситамкадаю рафт дар пасаш
Нури басар зи босира чун нақш аз китоб. *Савдо*

СИТАМКАШИДА ستم‌کشیده ситамдида, зулмдида, зулмрасида.

Дӣ бинавохт ёри ман бандаи ғамрасидаро,
Дод зи лутф чошнӣ ҷони ситамкашидаро.
Шамси Табрезӣ

Эй вой бар он ситамкашида
В-аз дасти ситам ба ҷон расида. *Шоҳин*

СИТАМКАШНАВОЗ ستمکش‌نواز ҳомии мазлумон, навозишкунандаи зулмдидагон.

Ситамро зи худ дур дорам ба ҳуш,
Ситамкашнавозам, ситамгоркуш. *Низомӣ*

СИТАМКОР||СИТАМКОРА ستمکار||ستمکاره *ниг.* **ситамгор.**

СИТАМПЕША ستم‌پیشه золим, зулмпеша, ҷафокор.

Ҷафопешагонро бидеҳ сар ба бод,
Ситам бар ситампеша адл асту дод. *Саъдӣ*

СИТАМПЕШАГӢ ستم‌پیشگی ҷафопешагӣ, ситамгарӣ, озордиҳӣ.

В-агар шуғли ӯ ҳам ситампешагист,
Дуои вай аз кӯтаҳандешагист. *Ҷомӣ*

СИТАМРАСИДА ستم‌رسیده ситамдида, мазлум, озордида.

Аз ғор оташе берун омадӣ ва он ситамкора бисӯхтӣ ва он ситамрасидаро зиён накардӣ.
«Таърихи Табарӣ»

Эй ҷони балокашида, меоҳ
В-эй қалби ситамрасида, менол! *Савдо*

СИТАМСОЗӢ ستم‌سازی золимӣ, ҷафопешагӣ, ситамгарӣ.

Шуғли давлат, ки аз ситамсозӣ
Чӣ бувад ҷуз ки гургу ҳаррозӣ. *Саноӣ*

СИТАНБА ستنبه 1. қавӣ ва калонҷусса.

Чун панди фурӯмоя суи ҷӯжа гарояд,
Шоҳини ситанба ба тазарвон кунад оҳанг.
Ҷуллоби Бухороӣ

Аз эрониён буд Таҳам кинахоҳ,
Далеру ситанба ба ҳар кинагоҳ. *Фирдавсӣ*

2. кареҳманзар, зишт, хунукшакл, бадафт.

Кушт деви ситанбаро аз тоб
Гавҳари чатри ӯ ба ҷон шиҳоб. *Саноӣ*

СИТЕЗ||СИТЕЗА ستیز||ستیزه 1. ҷанг, ҷидол; хусумат, адоват, душманӣ.

Эшон бо мо ситез карданд ва хостаҳои мо ба ҳилат бибурданд. *«Таърихи Табарӣ»*

Чу лашкар ҳаросон шавад дар ситез,
Сиголиш насозад, магар бар гурез. *Низомӣ*

В-агар ҳамла орем сӯи набард,
Ситеза ба дарьёи ҷӯшон кӣ кард? *Ҳотифӣ*

ситезу овез ҷанг, задухӯрд, дарафтидан.

Баъд аз соате, ки муҳораба ва мутorада намуд, аз ситезу овез оҷиз гашта инон бигардонид.
«Равзат-ус-сафо»

ситез гирифтан ҷангу хусумат кардан; дарафтидан.

Чун надорӣ нохуни дарранда, тез,
Бо бадон он беҳ, ки кам гирӣ ситез. *Саъдӣ*

2. носозгорӣ, мухолифат; хашм, ғазаб.

Латофат кун он ҷо, ки бинӣ ситез,
Набуррад қази нармро теғи тез. *Саъдӣ*

СИТЕЗАКОР ستیزه‌کار 1. ҷангара, инодкор, хусуматҷӯй; 2. фитнагар, фитнаангез.

Маъшуқа ба ранги рӯзгор аст,
Бо гардиши рӯзгор ёр аст...
Бас булъаҷаби баҳонаҷӯест,
Бас кинакашу ситезакор аст. *Анварӣ*

Чун чашми шер бар гов уфтод, нишонҳое, ки Димнаи ситезакор гуфта буд, ҳамаро дид.
«Нигори дониш»

СИТЕЗАКОРӢ ستیزه‌کاری 1. ҷангу хусумат; 2. носозгорӣ, мухолифат варзидан; 3. ситам, тааддӣ.

Ситезакорӣ сайлобест, ки қавоиди... мулкҳои деринаро барандозад. *«Равзат-ус-сафо»*

Ситезакории бедодгар нигар, ки ба ҷаҳл
Расонад аз паи як суд сад зиён ба касе.
«Анвори Суҳайлӣ»

СИТЕЗАРОӢ ستیزه‌رائی хусуматандешӣ; якравӣ, инодкорӣ.

Равоеҳи карамат бо ситезарои табъ
Хавоси найшакар орад мизоҷи кисноро. *Анварӣ*

СИТЕЗАРӮӢ ستیزه‌روی ситезакор, якрав; гаҷир, бадхулқ.

[Кабӯтар гуфт:] Ин ситезарӯӣ ба ҳадди тамом камар ба қасди мо барбастааст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

СИТЕЗАРӮӢ ستیزه‌رونی ситезакорӣ, ҷангарагӣ ва густохӣ; мухолифат ва якравӣ, бадхулқӣ.

Духтаре дошт, ба никоҳи ман даровард, чун муддате баромад, бадхӯӣ ва ситезарӯӣ оғоз кард ва забондарозӣ кардан гирифт. *Саъдӣ*

Агар [ҳасудон] ситезарӯӣ кунанд,ба таҳдиди сиёсате бар кайфияти воқеа вуқуф тавон ёфт.
«Анвори Суҳайлӣ»

СИТЕЗИДАН ستیزیدن 1. ситеза кардан; ҷангу хусумат ва хархаша варзидан; 2. муҳолифат, носозгорӣ ва якравӣ кардан.

Аз ин хислати замима бипарҳезад ва бо ҳеҷ кас наситезад. *Авфӣ*

Хуш он пунба, ки аз оташ гурезад,
Чу натвонад, ки бо оташ ситезад. *Ҷомӣ*

Ҳасад гар бо банӣ-одам ситезад,
Зи нури дида хуни меҳр резад. *Ҳозиқ*

СИТЕМ ستیم 1. *рим, мадда, фасоди ҷароҳат.*

Гуфт: *Фардо ништар орам пеши ту,*
Худ биёҳанҷам ситем аз реши ту. *Рӯдакӣ*

2. газак кардани ҷароҳат.

СИТЕР ستیر миқъёси вазн, чильяки ман, ки дар ҷоҳои гуногун тафовут доштааст.

Ҳаданге, ки пайкони ӯ даҳ ситер,
Зи тиркаш даровард гурди далер. *Фирдавсӣ*

СИТЕХ ستیخ *ниг.* **ситеғ.**

СИТЕХУН ستیخون *шакли дигари* **устухон I.**

Бар сарашон барниҳанду пушту ситехун
Сахт гарон санге аз ҳазор ман афзун. *Манучеҳрӣ*

СИТЕҒ||СИТЕХ ستیغ||ستیخ 1. рост, ростқад; боло; рост истода.

Ҳам овард пушти синони ситех,
Саропарда барканд ҳафтод мех. *Фирдавсӣ*

Бад-он гаҳ, ки гирад ҷаҳон гарду меғ,
Гилу пушти чавгонт гардад ситеғ.
Абӯшакури Балхӣ

2. куллаи кӯҳ.

Ту гуфтӣ, к-аз ситеғи кӯҳ сайле
Фуруд орад ҳаме аҳҷори садман. *Манучеҳрӣ*

СИТЕҲИДАН ستیهیدن *ниг.* **ситезидан.**

Мастеҳ, санамо, чандин, чандин, санамо, мастеҳ!
Май хӯр ба тараб бо ман, бо ман, санамо, май хӯр! (2) *Ломеӣ*

Бад-он кас, ки ҷонаш зи дониш тиҳист,
Ситеҳиданат мояи аблаҳист. (1) *Шокири Бухороӣ*

Хез, Билқисову мастеҳ бо қазо,
Варна марг ояд, кашад гӯши туро. (2) *Румӣ*

СИТИРЛОБ سطرلاب||اصطرلاب *ниг.* **сутурлоб.**

СИТИРЛОБДОН سطرلابدان||اصطرلابدان *ниг.* **сутурлобдон.**

СИТИРЛОБНИГАР سطرلابنگر||اصطرلابنگر *ниг.* **сутурлобнигар.**

СИТИРЛОБСАНҶ سطرلابسنج||اصطرلابسنج *ниг.* **сутурлобсанҷ.**

сито ستا *асоси замони ҳозираи* **ситудан||сутудан.**

СИТО I ستا ситоиш, мадҳу сано.

Чӣ гар ман ҳамеша ситогӯӣ бошам,
Ситоям набошад накӯ ҷуз ба номат. *Рӯдакӣ*

Аз синон барқи оташи шамшер
Аршиёнро сито фиристодӣ. *Хоқонӣ*

СИТО II||СИТОӢ ستا||ستای 1. *мус.* яке аз лаҳнҳои мусиқӣ.

Кабкон бар кӯҳ ба так хостанд,
Булбулакон зеру сито хостанд. *Манучеҳрӣ*

2. *мус.* номи созе ҳамчун танбӯр, сетор.

Ситои Борбад дастон ҳамезад,
Ба ҳушьёрӣ раҳи мастон ҳамезад. *Низомӣ*

Навои Борбаду сози мутрибу мизмор,
Тариқи косагару роҳи арғануну сито. *Хоқонӣ*

СИТОДАН ستادن *шакли дигари* **истодан.**

То ситодаст, аз ду чашмаш барнабояд дошт чашм,
То нишастаст, аз ду лаълаш барнашояд-дошт лаб. (1) *Фаррухӣ*

Дар кӯи ту аз ҳуҷуми наззорагиён
Не ҷои ситодан асту не роҳи гурез. (2)
«Таърихи Фаришта»

СИТОЗАН ستازن сеторнавоз, навозандаи сетор.

Ситозан бароварда бонги суруд,
Суруде навоинтар аз сад дуруд. *Низомӣ*

СИТОИДАН ستائیدن *ниг.* **ситудан.**

Ба ҳар кӣ дӯстӣ созам, ҳамешавад душман,
Ҳар он касе ки ситоям, ҳамекунад дашном. *Васлӣ*

СИТОИШ ستایش *ниг.* **сито I.**

Ситоиш хуш омадш бар як ҳунар,
Никӯҳиш наёядш хуб з-еч дар. *Абӯшакури Балхӣ*

ситоиш гуфтан таърифу тавсиф кардан, мадҳ намудан.

Муллои ҳамсоя ... ҳалвоиро санову ситоиши бисьёр гуфтӣ ва худро бо ӯ дӯсту ошно гирифтӣ. *Савдо*

СИТОИШГАР ستایشگر мадҳгӯӣ, санохон, таърифкунанда.

Хирад бар шуҷоат ситоишгар аст.
«Равзат-ус-сафо»

СИТОИШГОҲ ستایشگاه *адш.* гурезгоҳи қасида, гузариш аз тасвири умумӣ (ташбиб) ба мадҳ.

Ба ному куньятат ороста бод
Ситоишгоҳи шеъру хутба то ҳашр. *Унсурӣ*

СИТОИШСАРО ستایشسرا санохон, таърифкунанда.

Ситоишсароён на ёри туанд,
Маломаткунон дӯстдори туанд. *Саъдӣ*

СИТОК ستاک навда, нарт, шохи наврустан дарахт ва ток.

Ман басок аз ситоки бед кунам,
Бе ту имрӯз ҷуфти сабза манам. *Имора*

Савсан латифу ширин чун хӯшаҳои симин,
Шоху ситоки насрин чун бурҷи Савру Ҷавзо. *Кисоӣ*

СИТОМ ستام 1. афзори асп (зин, лаҷом ва ғ.); 2. лаҷом.

Аз аспони тозӣ ба заррин ситом
Варо буд бевар чу бурданд ном. *Фирдавсӣ*

Дурру марвориди тавқаш ашки атфоли ман аст,
Лаълу ёқути ситомаш хуни айтоми шумост. *Анварӣ*

◇ **ситом афгандан** *лаҷом задан; киноя аз ғалаба кардан,* ғолиб омадан бар чизе.

Чу бар Шабдези шаб гулгуни хуршед
Ситом афганд чун гулбарг бар бед... *Низомӣ*

ситон ستان *асоси замони ҳозираи* **ситадан||ситондан.**

СИТОН ستان (одами) рӯболо хобида, ба пушт хобида.

Аз зилзилаи ҳамла чунон хок биҷунбад,
К-аз ҳам нашиносанд нигунрову ситонро. *Анварӣ*

ситон хобондан пуштнокӣ ба замин хобондан.

Якеро амуди бистманӣ бар сина зад, ки ситонаш бихобонид. *«Таърихи Байҳақӣ»*

СИТОНА ستانه *шакли дигари* **остона.**

Ҳар кӣ ӯ сар бар ин ситона ниҳад,
Пой бар тораки замона ниҳад. (I) *Саноӣ*

СИТОНДАН ستاندن *ниг.* **ситадан.**

СИТОР *а.* ستار *ниг.* **ситора II.**

СИТОРА I ستاره ахтар, кавкаб.

Ҳеҷ як чиз зоҳир нест дар назарҳо ҷуз осмони кабуд ва ситорагони баррок. *Аҳмади Дониш*

◇ **ситораи давлат** *киноя аз* толеъ ва бахти нек.

Шабе ситораи давлат ба боми мо афтад,
Ки аз лаби ту шаробе ба ҷоми мо афтад. *Соиб*

(ин) ситораи думдор а) *нуҷ.* ҷисми осмоние, ки аз доғи туманӣ ба вуҷуд меояд ва думи дурахшоне дорад, намоён шудани онро қадимиён аломати рӯй додани ягон ҳодисаи наҳс ҳисоб мекарданд; б) наҳс, шум, шумқадам, бехосият.

Мисвоки зоҳид аз сари ӯ дур мекунам,
Дандони ин ситораи думдор мекашам. *Сайидо*

ситора шумурдан *киноя аз* шабро бедор гузаронидан.

Ҳикояти шаби ҳиҷрон кӣ боз донад гуфт,
Магар касе, ки чу Саъдӣ ситора бишморад. *Саъдӣ*

ситора рехтан аз дида *киноя аз* ашк рехтан.

Ҳамегуфту аз наргисони сиёҳ,
Ситора ҳамерехт бар гирди моҳ. *Фирдавсӣ*

СИТОРА II ||**СИТОР** *а.* ستاره||ستار парда, чодир.

Фурӯбурда ҷӯби ситора биканд,
Бизад бар сари шаҳриёри баланд. *Фирдавсӣ*

Ангуштари Муовия дар даст карда ва ситори ӯро бар сар ниҳода ва пераҳани хунолуди Усмонро бар болои хилъат пӯшид. *«Равзат-ус-сафо»*

СИТОРАБОР ستاره‌بار *киноя аз* ашкрез, гирьён.

Зад ситора он паямбар бар само,
Мо ситорабор гаштем аз бука. *Румӣ*

СИТОРАВОР ستاره‌وار монанди ситора; дурахшон, тобон.

Ду дидаи ману аз дида ашки дидаи ман
Миёни дидаву мижгон ситоравор падид. *Кисоӣ*

СИТОРАСИПОҲ ستاره‌سپاه фаровонсипоҳ, серлашкар.

Аё ситорасипоҳе, ки бурҷи исматро
Фуруғи қуббаи меҳри ту ғурраи ғаррост.
Салмони Соваҷӣ

СИТОРАСӮХТА ستاره‌سوخته бадбахт, бадтолеъ.

Ситорасӯхтагон эминанд аз дӯзах,
Насӯхтаст ба ҳеҷ оташе ду бор сипанд. *Соиб*

СИТОРАШИНОС ستاره‌شناس мунаҷҷим.

Кист аз мардуми ситорашинос,
Ки ба ганҷина раҳ барад ба қиёс? *Низомӣ*

СИТОРАШУМАР||СИТОРАШУМУР ستاره‌شمر ситорашинос, мунаҷҷим.

Чунин ёфтам з-ахтари ту нишон
Зи гуфти ситорашумар мӯбадон. *Фирдавсӣ*

СИТОҒ ستاغ аспе, ки ҳанӯз зин надидааст, той, курраи асп.

СИТОҒКУРРА ستاغ کره *ниг.* **ситоғ.**

Ман бо ту ром бошам ҳамвора,
Ту чун ситоғкурра ҷаҳӣ аз ман. *Хаффоф*

СИТР *а.* ستر 1. парда; 2. шарму ҳаё; **ситри исмат** *киноя аз* иффат, покдоманӣ.

Чу он дар паси ситри исмат муқим,
Шунид он чӣ бишнид аз ҳар ҳаким... *Ҷомӣ*

аз ситри исмат берун овардан бепарда кардан, беобрӯ кардан...

[Лашкари муғул] ҳеҷ кадомро нагузоранд ва пардагиёнро аз ситри исмат берун оваранд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

СИТТА *а.* ستة шаш; шашгона.

СИТТИН *а.* ستين шаст.

СИТУДА||СУТУДА ستوده 1. мадҳ кардашуда, таъриф кардашуда; 2. писандида.

Тани хешро зери сиёсати худ дорад, то ба роҳе равад ҳар чӣ ситудатар. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Бад-он кай ситуда шавад подшоҳ?
Ки халқаш ситоянд дар боргоҳ. *Саъдӣ*

Беҳтар он аст, ки... бар он чи ситудан ақл ва писандидаи дониш аст, иқбол намоям.
«Нигори дониш»

СИТУДАГУЗИН||СУТУДАГУЗИН ستوده‌گزين он кӣ интихобаш писандида аст, некинтихоб, хушинтихоб.

Чу расми ӯ биситоӣ, шавӣ ситудаситоӣ,
Чу меҳри ӯ бигузинӣ, шавӣ ситудагузин. *Ломеӣ*

СИТУДАМАОШ ستوده‌معاش писандидарафтор, хушмуомила.

Пас он ки оқили комил бошад, бояд ки дӯстӣ бо мардуми донову ситудамаош ва ростгӯй ва хушхӯй ва солеҳ кунад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

СИТУДАН||СУТУДАН ستودن таъриф кардан, мадҳ намудан, ситоиш кардан; таҳсин кардан.

Ба навбаҳорон биситой абри гирьёнро,
Ки аз гиристани ӯст ин замин хандон. *Рӯдакӣ*

Якеро аз бузургон ба маҳфиле-андар ҳамеситуданд ва дар авсофи ҷамилаш муболаға ҳамекарданд. *Саъдӣ*

СИТУРГ سترگ *ниг.* **сутург.**

СИТУРДАН||СУТУРДАН ستردن 1. тарошидан, пок ва тоза кардан (дар бораи мӯй, риш ва ғ.).

Ҷуз хурд кӯдаке набарад мар-туро гумон,
Гар ришу сиблати ту касе пок бистурад. *Ломеӣ*
Кӣ сурате, ки ба умре нигошт, худ биситурд,
Кӣ гавҳаре, ки басе сол суфт, худ бишикаст?
Анварӣ

2. тоза кардан, пок кардан, мас. қашав кардани асп.
Тани Рахш бистурду зин барниҳод… *Фирдавсӣ*

СИФАНДОРМУЗ||СИПАНДОРМУЗ سفندارمذ||سپندارمذ **1.** моҳи дувоздаҳуми *соли шамсӣ*, ки мутобиқи моҳи феврал аст.

Ҳамерафт сӯи Сиёвахшгирд
Ба моҳи сифандормуз рӯзи ирд. *Фирдавсӣ*

2. рӯзи панҷуми ҳар як моҳи соли шамсӣ.
Зи Чин рӯй яксар ба Эрон ниҳод
Ба рӯзи сифандормуз бомдод. *Фирдавсӣ*

3. фариштае, ки дар эътиқоди зардуштиён олиҳаи замин, дарахтҳо ва ҷангалҳо шумурда мешудааст.

СИФАТ *а.* صفت **1.** хосият, хислат; кайфият.

Ҳар подшоҳе, ки аз сифати адл орӣ бошад, монанди абрест, ки борон надошта бошад. *«Фатҳнома»*

2. баён, тавсиф, васф.

Малики Чин лашкарро ба қафо бурд ва монда ниҳод, ки ба сифат рост наёяд. *«Ҳористон»*

сифат кардан баён кардан; васф кардан, тавсиф намудан.

Чун сифат карданд, ки як мард аз лашкари Систон бар дасти қаромита кушта шуд. *«Таърихи Систон»*

Акнун сифати шаҳри Байтулмуқаддас кунам: шаҳрест бар сари кӯҳе ниҳода ва об нест, магар аз борон. *Носири Хисрав*

3. тарз, ҳолат, равиш.

Ва чун шабонгоҳ шудӣ, ба ҳамин сифат берун омадӣ ва бар тахт нишастӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

Сафар биёмаду дар ҳаҷр узрхо мехост,
Бад-он сифат, ки шуд ин банда шармсори сафар.
Шамси Табрезӣ

4. навъ, ҷинс, хел.

Ҳазорон сифат гул дамида зи санг,
Зи садбаргу дуруй в-аз ҳафтранг. *Асадии Тӯсӣ*

5. *грам.* исми сифат.

СИФЛ||СУФЛ *а.* سفل пастӣ.

Табъи обро тағйир кард, бар ваҷҳе ки баъд аз иртифои мавонеъ майл ба сифл накунад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

СИФЛА *а.* سفله фурӯмоя, пастфитрат, ноодам, нокас, он кӣ хислатҳои неки инсонӣ надорад.

Ниҳад омили сифла бар халқ ранҷ,
Ки «тадбири мулк асту тавфири ганҷ». *Саъдӣ*

Ба сифлаи камасл накӯӣ кардан ба бадӣ роҳ намудан аст. *«Нигори дониш»*

Пеши ҳар сифла ба ширинсуханӣ лаб макшо,
Шакаристони ту ҳайф аст ба коми магасон.
Ҳилолӣ

◇ **гардуни сифла** *киноя аз* дуньёи бадниҳод, дуньёи бевафо.

Гардуни сифла беҳунаронро ривоҷ дод,
Азбаски эътибор ба соҳибҳунар намонд. *Сайидо*

чархи сифла *киноя аз* дуньёи бадсиришт, дуньёи бевафо.

Дар зери чархи сифла муносиб набуд, аз он
Зин хокдон бирафту ба ҷаннат муқим шуд. *Савдо*

СИФЛАГОНА سفلگانه пастфитратона, пасттинатона, нокасона.

Ба чизе чӣ бояд сар афрохтан,
Ки натвон аз ӯ тӯъмае сохтан?
Чу нохӯрданӣ омад ин сифларанг,
Дар ӯ сифлагона чӣ бозем чанг? *Низомӣ*

СИФЛАГӢ سفلگی пастӣ, пастфитратӣ, пасттинатӣ, нокасӣ.

СИФЛАПАРВАР سفله‌پرور нокаспарвар, он кӣ ноодамонро дастгирӣ мекунад, ҳомии пастфитратон.

Сабаб мапурс, ки чарх аз чӣ сифлапарвар шуд,
Ки комбахшии ӯро баҳона бесабаб аст. *Ҳофиз*

СИФЛАТАБЪ سفله‌طبع пасттабиат, бадсиришт; дунҳиммат; хасис.

Он чӣ андӯхт сифлатабъи лаим,
Баъди марг аз барои душман монд. *Ҷомӣ*
То тавонӣ, хешро аз сифлатабъон дур дор,
Об чун бо хок ҳамроҳӣ кунад, гил мешавад.
Сайидо

СИФЛИЯ *а.* سفلیه *муаннаси* **сифлӣ||суфлӣ.**

Ва ибтидову интиҳои онро ташхис кунад, ки ақли маҳдуд ба қолиби унсурӣ аз дарьёфти басоити мураккаботи сифлия камоҳӣ оҷиз аст. *Аҳмади Дониш*

СИФЛӢ||СУФЛӢ *а.* سفلی паст; поинӣ; *муқобили* **улвӣ;**

олами сифлӣ *киноя аз* дуньёи паст.

Дар ҳавои олами сифлӣ чу некӯ бингарӣ,
Софию холӣ набинӣ аз ғубору аз бухор. *Муиззӣ*
Чӣ тавон гуфт з-олами улвӣ,
Он ки бошад зи олами сифлӣ? *«Шаҳномаи Фарғона»*

СИФОЛ سفال *ниг.* **суфол.**

СИФОЛИН(А) سفالین||سفالینه *ниг.* **суфолин(а).**

СИФОЛИНЛАБ سفالین‌لب *ниг.* **суфолинлаб.**

СИФОЛӢ سفالی *ниг.* **суфолӣ.**

СИФОТ *а.* صفات *ҷ.* **сифат.**

Сифоти он подшоҳ ва ҳульяи ӯ чӣ гуна аст? (1)
«Равзат-ус-сафо»

СИФОҲ *а.* سفاح зино.

Гар ту хоҳӣ, ки гардӣ ӯро ёр,
Аз ҳарому сифоҳ даст бидор! *Саноӣ*

СИФР I *а.* صفر **1.** холӣ, ҳеҷ.

Ин ҷаҳон нафсест, дар исбот ҷӯ,
Суратат сифр аст, дар маънот ҷӯ. *Румӣ*

2. ноль, аломатест дар ҳисоб, ки ба танҳоӣ қимат надорад, аломати ҳеҷӣ.

Гарчи пешанду беш аз ин чӣ ғам аст,
Бешии сифр бешии рақам аст. *Саноӣ*

СИФР II *а.* سفر **1.** китоб; китоби мӯътабар; китоби муқаддас.

Гар нишон будӣ аз ин фирӯза сифр,
Нуктае бешак шудӣ ҳар нукта с и ф р. *Ҷомӣ*

Лоҷарам сифр дар миён карда, тақаббуле фармуд, ки маблағе хатир ба хазона расонад.
«Равзат-ус-сафо»

2. чилд; пора ва қисми муайяни китоб; қисме аз қисмҳои Таврот: сифри таквин, сифри тасния ва ғ.

Ва ин оят мутобиқ бувад боби аввали сифри таквини Тавротро. *Аҳмади Дониш*

СИФРВОР صفروار сифрмонанд, холӣ, тиҳӣ, ҳеч.

Суфраи анҷир шудӣ сифрвор,
Гар ҳама мурғон шудӣ анҷирхор. *Низомӣ*

СИХ سیخ мили борики филизин нӯгтез; сихи кабоб.

Ба ним байза ки султон ситам раво дорад,
Зананд лашкарнёнаш ҳазор мурғ ба сих. *Саъдӣ*

Бошад он шӯхи кабобӣ дилбари оличаноб,
Рӯзу шаб бошад танӯри ӯ пур аз сихи кабоб. *Сайидо*

СИЮРҒОМИШӢ *м.* سیورغامیشی инъом.

... Ба отифат ва сиюрғомишӣ махсус гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

СИЯР *а.* سیر *ҷ.* **сират.**

Сияри мулук пайваста пеши назар дорам. *Авфӣ*

Таърихи Кайқубод нахондӣ, ки дар сияр
Адлаш зи фазли отифагустар никӯтар аст. *Хоқонӣ*

СИЯҲ سیه *ниг.* **сиёҳ** I.

СИЯҲГАРӢ سیه گری *ниг.* **сиёҳгарӣ.**

СИЯҲГИЛЕМ سیه گلیم *ниг.* **сиёҳгилем.**

СИЯҲГИЛЕМӢ سیه گلیمی *ниг.* **сиёҳгилемӣ.**

СИЯҲГӮШ سیه گوش *ниг.* **сиёҳгӯш.**

СИЯҲДИЛ سیه دل *ниг.* **сиёҳдил.**

СИЯҲДИЛӢ سیه دلی *ниг.* **сиёҳдилӣ.**

СИЯҲКОМӢ سیه کامی нокомӣ, номуродӣ, сиёҳбахтӣ.

Дар сияҳкомӣ чу шаб рӯи сапед орам чу субҳ,
Бас сапед ояд сияҳ хона ба шаб маъвои ман. *Хоқонӣ*

СИЯҲКОР سیه کار *ниг.* **сиёҳкор.**

СИЯҲКОРӢ سیه کاری *ниг.* **сиёҳкорӣ.**

СИЯҲКОСА سیه کاسه *ниг.* **сиёҳкоса.**

СИЯҲНОМ سیه نام *ниг.* **сиёҳном.**

СИЯҲНОМА سیه نامه *ниг.* **сиёҳнома.**

СИЯҲНОМӢ سیه نامی *ниг.* **сиёҳномӣ.**

СИЯҲПИСТОН سیه پستان зане, ки бачаҳояш дар тифлӣ мемиранд.

Карда аз баҳри тифл бе фармон
Дояи табъро сияҳпистон. *Саноӣ*

СИЯҲПӮШ سیه پوش *ниг.* **сиёҳпӯш.**

СИЯҲРӮ(Й) سیه رو(ی) *ниг.* **сиёҳрӯ(й).**

СИЯҲРӮЗ سیه روز *ниг.* **сиёҳрӯз.**

СИЯҲРӮЗГОР سیه روزگار *ниг.* **сиёҳрӯзгор.**

СИЯҲРӮЗӢ سیه روزی *ниг.* **сиёҳрӯзӣ.**

СИЯҲСАР سیه سر *ниг.* **сиёҳсар.**

СИЯҲЧАРДА سیه چرده *ниг.* **сиёҳчарда.**

СИЯҲЧАШМ سیه چشم 1. чашмсиёҳ, он ки чашми сиёҳ дорад.

Надонам, аз чӣ сабаб, ранги ошноӣ нест
Саҳиқадони сияҳчашми моҳсиморо. *Ҳофиз*

Сияҳчашме, гуландоме, назар ошиқхаридоре,
Саропо нозмазлуме — ба ҳусни худ гирифторе. *Сайидо*

2. номи ғуломи Фаррухзод — подшоҳи Эрон дар *«Шоҳнома»*.

Сияҳчашм буд номи он беҳунар,
Ки чун ӯ маёрад гардун дигар. *Фирдавсӣ*

СИЯҲЧАШМА سیه چشمه *кинояз аз* сиёҳидон, давот.

Ҳар гаҳ ба сияҳчашма занӣ ғӯта сарозер,
Сад гавҳари носуфта барорӣ, чу бароӣ. *Толиби Омулӣ*

СИЯҲЧОЛ سیه چال чоҳи торик; зиндони чоҳмонанди торик.

Сияҳчолу мард андар ӯ бастапой
Беҳ аз фитна аз ҷой бурдан ба ҷой. *Саъдӣ*

СИЯҲӢ سیهی *ниг.* **сиёҳӣ.**

СИЯҲҶОМА سیه جامه мотамгир, мотамдор, азодор.

Уқобайни пӯлод дар чанги ӯ,
Уқобон сияҳҷома з-оҳанги ӯ. *Низомӣ*

СИҒА||СИФАТ *а.* صیغه||صیغت 1. тарз, равиш; сурат, шакл.

Ҷиҳати истихлоси нафс ва ирз аз вазъи дебоча бар сиғати мувофиқи одати он ҷамоат ... (аст). *«Ахлоқи Носирӣ»*

Баъди қатли Музаффарҷанг насоро ба сиғаи навкарӣ дар рикоби Амирулмамолик шуданд. *«Хизонаи омира»*

2. *грам.* бо ҷой иваз кардани ҳарфҳо ва тағьир ёфтани ҳаракаҳо шакл ва маънои нав пайдо кардани *калимаҳо дар сарфи забони арабӣ*; 3. *д.* никоҳи муваққатӣ, зан гирифтан бо шартҳои махсус барои муддати муайяни маҳдуде; ки дар вақти хондани никоҳ муқаррар карда мешавад.

СИҒАР *а.* صغر хурдӣ; хурдсолӣ.

Дар ҳолати сиғар Бухтуннаср ӯро ба абнои ҷинс асир карда ба Бобул бурд. *«Равзат-ус-сафо»*

сиғари син(н) хурдсолӣ.

Рустам-султон ва Абдулло-султон дар сиғари син ба дасти мулозимони Муҳаммадхон кушта шуданд. *«Таърихи Сайидроқим»*

Ба муқтазои фитрат ва давоии ҷибиллат ҳам аз сиғари син ... чашми ман ба ҷаҳони фарох боз шуд. *Аҳмади Дониш*

СИҒАТ *а.* صیغت *ниг.* **сиға.**

СИҒОР *а.* صغار *ҷ.* **сағир.**

Меҳоҳам изоми мулуки изомро аз устухонҳои абиди сиғор чудо кунам. *«Равзат-ус-сафо»*

сиғору кибор хурдону бузургон; ҳама.

Пас он гоҳ он абри гавҳарнисор
Гуҳаррез шуд бар сиғору кибор. *Ҳотифӣ*

СИҚА *а.* ثقه мӯътамад, марди шоёни бовар.

Турфа ин ки шайх Сайфуддин Муҳаммади Алварӣ, ки марди муттақӣ, фозил, шоири шеърфаҳм, *муаррихи ниҳоят сиқа буд, ин матлаъ аз Мир Му*ҳаммад Аҳсани Эҷоди Сомонавӣ пеши фақир хонд. *«Хизонаи омира»*

СИҚЛ *а.* ثقل вазн, вазнинӣ.

Бо лашкаре, ки кӯҳ аз ҳамли он ба сутӯҳ омад ва маркази замин аз сиқли он биҷунбид ... , ба маймсара мулҳақ шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

СИҚОЛ *а.* صقال сайқал, сайқал додан; ◇ **димоғро сиқол додан** димоғро равшан кардан, димоғ чоқ кардан.

Ва ҳар котиб, ки ин кутуб дорад ва мутолааи он фурӯ нагузорад, хотирро ташҳиз кунад ва димоғро сиқол диҳад. *Низомии Арӯзӣ*

СИҚОТ *а.* ثقات *ҷ.* **сиқа.**

Аз сиқоти аҳли Қум ду мақбулулқавл гуфтанд, ки ... қозӣ понсад динор ришват гирифт. *Низомии Арӯзӣ*

Нома набиштанд ва бифиристоданд ба Макка ба дасти саду панҷоҳ мард аз сиқоти Кӯфа. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

СИҚОЯ||СИҚОЯТ *а.* سقایه||سقایت обдиҳӣ; амали обдиҳӣ.

Сиқоя мутасаррифии чоҳи Замзам аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

СИҲОМ *а.* سهام *ҷ.* саҳм II.

Чун дид бар камони ту ҳосид сиҳоми ту,
Аз саҳми он сиҳом дуто гашт чун камон. *Манучеҳрӣ*

Ин фақир ... худро ҳадафи сиҳоми маломат мебинад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

СИҲӢ سهی *аслаш* **саҳӣ.**

СИҲҲАТ *а.* صحت 1. дурустӣ, ростӣ, мувофиқ будан ба ҳақиқат ва воқеият.

Туро *бар сиҳҳати ин сухан бурҳоне бояд. Авфӣ*

2. саломатӣ, тандурустӣ.

Ҷавонӣ ба пирӣ бадал шуд, сиҳҳат маъдум ва мараз мултазим гашт. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Лаззати дарди муҳаббатро зи бедардон мапурс,
Қадри сиҳҳатро надонад ҳар кӣ ӯ бемор нест. *Махфӣ*

3. тандуруст; **сиҳҳату саломат** тандуруст; беосеб, беиллат.

Ҳазрати охунд ... нимрӯз ... сиҳҳату саломат халос шуданд, хеле болиданд ва ба худ фахр карданд. *Садри Зиё*

СИҲҲАТӢ صحتی саломатӣ, тандурустӣ.

СИҶИЛ(Л) *а.* سجل 1. ҳукмномаи бо муҳр тасдиқшудаи қозӣ.

Чу қозӣ ба фикрат нависад сиҷил,
Нагардад зи дасторбандон хиҷил. *Саъдӣ*

сиҷилли гуноҳ айбнома, гуноҳномаи расмӣ.

Сиҷилли гуноҳи маро пеш каш,
Хате дар рақамкардан хеш каш! *Ҳотифӣ*

2. қабола, ҳуҷҷат, васиқа.

Зи Ҷомӣ ин на ҷавоб аст номаи кароматро,
Ба қосидони дарат медиҳад сиҷилли ғуломӣ. *Ҷомӣ*

Шахсеро фармуд, ки он сиҷилро, ки ҷиҳати фарзандон навишта буданд, ... бо овози баланд бихонад. *«Равзат-ус-сафо»*

3. ҳукмнома, фармон.

Сиҷилли султон бар мардум хонданд, ки амирулмӯъминин мефармояд, ки ҳуҷҷоҷро имсол маслаҳат нест... *Носири Хисрав*

сиҷилли мудоро сулҳнома, паймони сулҳ.

Нависандае коғазу нома ҷуст,
Ки созад сиҷилли мудоро дуруст. *Ҳотифӣ*

сиҷил кардан бо мӯҳру имзо тасдиқ кардан, ҳукмнома ё васиқаро мӯҳру имзо кардан.

Он касон гувоҳӣ набиштанд ва ҳоким сиҷил кард дар маҷлис. *«Таърихи Байҳақӣ»*

СИҶН *а.* سجن зиндон.

Сиҷни дилам чоҳи занахдони туст,
Қай талабам з-ин чаҳу зиндон наҷот. *Шамси Табрезӣ*

СИҶОФ *а.* سجاف пардаи дар, ки аз миён чок дорад; парда.

Ҳам арақ карда зи бисьёрӣ(-и) лиҳоф,
Сар бибаста рӯ кашида дар сиҷоф. *Румӣ*

СО سا *шакли кӯтоҳшудаи* **сов I.**

То Рум зи Ҳинд лоҷарам, шоҳо,
Гетӣ ҳама зери боҷу со кардӣ. *Асҷадӣ*

СОАТ *а.* ساعت 1. миқьёси замон, як ҷузъ аз бисту ҷор ҷузъи як шабонарӯз, ки аз шаст дақиқа иборат аст.

Ғами ишқи ту дар ҷон хеҷ кам нест,
Ҷӣ ҷои кам, ки ҳар соат фузун аст. *Анварӣ*

2. вақти муайян, вақт, муддат, дам, лаҳза.

Чун гозуре аз дур ҷома бар санг занад, захми ҷома набинӣ ва то соате овоз шунавӣ. *Ибни Сино*

Ман он соат ангоштам душманаш,
Ки Хисрав фурӯтар нишонд аз манаш. *Саъдӣ*

соати сангин лаҳзаҳои душвор, вазнин, номуборак.

Дар кадомин соати сангин надонам кӯҳи ғам,
Дар замини синаи мо хоксорон ҷо гирифт. *Соиб*

соати саъд вақт ва фурсати мусоид барои иҷрои коре (мувофиқи ақидаи хурофии ситорашиносони қадим), вақти нек, вақти хуҷиста.

Он ҳазрат дар соати саъд ба шаҳр даромада ва қудум бар маснади падар ниҳод. *«Таърихи Фаришта»*

Соҳибқирон фармон дод дар соати саъд устодони банно ва муҳандисони доноро ҷамъ карданд, ... кӯшке дар шимоли Самарқанд бино ниҳоданд. *«Таърихи Сайидроқим»*

соат ба соат ҳар соат, ҳар замон, дам ба дам, зуд-зуд.

Дар аснои ин зиёфат ҳазрати эшон соат ба соат ба ҳарамсарои худ медаромаданд. *Садри Зиё*

дар соат дарҳол, дарҳол, зуд.

Онро ба даветдор андохт ва дар соат имзо кард. *«Таърихи Байҳақӣ»*

3. асбоби вақтшиносӣ.

СОАТАН *а.* ساعتاً: **соатан фа-соатан** *ниг.* **соат 2 (соат ба соат).**

Тавотури алтоф ... ба ин камина соатан фа-соатан, бал лаҳзатан фа-лаҳзатан ... дар тазоюд буд. *Восифӣ*

СОБЕЪ *а.* سابع *шумораи тартибӣ* ҳафтум.

Собеъ аз сомин надонам, зол(л)аам,
Чун ҳамегирьяд фалак аз нолаам. *Румӣ*

Ҳоли хидматаш дар муҷаллади собеъ мазкур хоҳад шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

СОБИР *а.* صابر сабркунанда, шикебанда.

Ошиқи ӯ гоҳ чун Яъқуб аз ғам шефтаст,
Гоҳ чун Айюб дар ранҷу балоҳо собир аст. *Муиззӣ*

Ошиқи дарвеш то дон ист завқи ишқи ёр,
Бар ҷафоҳои ту собир в-аз балоҳо шокир аст. *Ҷомӣ*

СОБИРИН *а.* صابرین *ҷ.* **собир.**

Агар банда аз аҳли фақр ва таҷрид бувад, дар зумраи мутаваккилин ва собирин дохил шуда дуо кунад ва накунад, мусовӣ бошад. *Аҳмади Дониш*

СОБИРӢ صابری сабру тоқат, шикебоӣ.

Чу баргашт аз ман он маъшуқи мамшуқ,
Ниҳодам собириро санг бар дил. *Манучеҳрӣ*
Маро гӯӣ, ки рав, бо собирӣ соз,
Ту худ мегӯӣ, аммо гӯ, ки он ку?! *Хисрави Деҳлавӣ*

СОБИТ *а.* ثابت **1.** босабот, устувор, маҳкам, мустаҳкам, пойдор.

Асби ман дар шаб давон ҳамчун сафина дар халиҷ,
Ман бар ӯ собит чунон чун бодбон андар суфун. *Манучеҳрӣ*
Дилат равшану вақт маҷмӯъ бод,
Қадам собиту поя марфӯъ бод! *Саъдӣ*

собит кардан а) гузоштан, муқаррар кардан; муайян (таъин) кардан.

Эй ҷавонмард, бар ман ҳаққе бузург собит кардӣ! *Авфӣ*
Қозӣ, ки ба ришват бихӯрад панҷ хиёр,
Собит кунад аз баҳри ту даҳ харбузазор. *Саъдӣ*

б) исбот кардан.

Макру қайди он маккорро ба далоилу бароҳин собит кардани мешуданд, ба ҳеҷ ваҷҳ мақбул намеафтод. *Садри Зиё*

собит шудан а) устувор шудан; б) исбот ёфтан.

Ба як гувоҳ ҳукм собит нашавад ва ман бе фонда сухан гуфтан сазовор надидам. *«Нигори дониш»*

2. барқарор; беҳаракат.

Кавокибрози собит то ба сайёр,
Дақоиқро ҳама паймуда миқдор. *Низомӣ*
Сипеҳри пир надорад хабар зи ҳайати хеш,
Ки собит ин зи чӣ шуд в-он чӣ шуд, ки сайёр аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

СОБИТА *а.* ثابتة *муаннаси* **собит** 2 ; *нуҷ.* ситорае, ки мувофиқи тасаввури ситорашиносони қадим дар як ҷо барқарор аст ва ҳаракат намекунад; *муқ.* **сайёра.**

СОБИТОТ *а.* ثابتات *ҷ.* **собита.**

Собитотро дар фалаки ҳаштум, ки иборат аз курсист, манозил таъин фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

СОБИТУРРАЪЙ *а.* ثابت‌الرأی устуворраъй; он кӣ фикру андешаи дуруст ва устувор дорад.

Пас дабир бояд, ки каримуласл, шарифулъирз, дақиқунназар, амиқулфикр, собитурраъй бошад. *«Оини нигориш»*

СОБИТҚАДАМ ثابت‌قدم мустаҳкам раванда ва ё истанда; устувор, пойдор, матин.

Ошиқи собитқадам он кас бувад, к-аз кӯи дӯст
Рӯ нагардонад, агар шамшер борад бар сараш. *Ҷомӣ*
Собитқадам фитод Ҳилолӣ ба роҳи ишқ,
Ӯро дар ин тариқ аҷаб истиқомат аст. *Ҳилолӣ*

СОБИҚ *а.* سابق **1.** гузашта; пешина; **собиқу лоҳиқ** пешина ва баъдина; пешина ва нав эҳдосшуда, ба вуҷуд овардашуда.

Сиво … қариб чиҳил қалъаи собиқу лоҳиқи мамлув аз сомони қалъадорӣ ба ҳам расонид. *«Хизонаи омира»*

2. сабқатгиранда, пешӣ гиранда (дар мусобиқа); пешқадам.

Агар ба фазл ва собиқаат мегӯӣ, ӯ собиқи илм аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*
Собиқи майдон бувад ӯ лоҷарам,
Қиблаи ҳар форисе маҳваш бувад. *Шамси Табрезӣ*

СОБИҚА *а.* سابقه **1.** гузашта, кори пешина; рафтор ва муносибати гузашта, рӯйдода.

Он нест, ки Ҳофизро риндӣ бишуд аз хотир,
К-ин собиқаи пешин то рӯзи пасин бошад. *Ҳофиз*
… Бе собиқаи ҷурме бачаи туро ба қатл расонд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. *маҷ.* ошноӣ, шиносоӣ.

Яке аз руасои Ҳалаб, ки собиқа дар миёни мо буд, гузар кард. *Саъдӣ*

собиқаи маърифат муносибати ошноӣ ва шиносоӣ дар гузашта; шиносоии дерина.

Наздики соҳибдевон рафтам ба собиқаи маърифате, ки дар миёни мо буд ва сурати ҳолаш бигуфтам. *Саъдӣ*
Амири мазкур ба мавлоно Биноӣ гуфтанд, ки моро ба баъзе аз маходим собиқаи маърифате нест. *Восифӣ*

СОБИҚИЯТ *а.* سابقیت пешӣ, пешигарӣ, пешдастӣ, пешқадамӣ; афзалият.

Агар ба фазлу собиқият мегӯӣ, ӯ собиқи илм аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

СОБИҚУЛИНЪОМ *а.* سابق‌الانعام касе, ки дар гузашта неъматҳо додааст, касе, ки инъомҳо бахшидааст.

Чӣ ҷурм дид худованди собиқулинъом,
Ки банда дар назари хеш хор медорад. *Саъдӣ*

СОБУН *ю.-а.* صابون он чӣ аз чарбу ё равганҳои наботӣ бо омехтани сода ва ишқор сохта мешавад ва барои шустушӯи бадан ва либос ба кор меравад; ◇ **бо собуни** *касе* **ҷома шустан** *киноя аз* сару кор доштан бо касе; озмудан касеро; ба воситаи касе кореро анҷом додан.

Шӯхи собунпаз, ки мегӯянд бошад тундхӯ,
Ҷомаи худ борҳо шустем бо собуни ӯ. *Сайидо*

СОБУНПАЗ صابون‌پز косибе, ки собун тайёр мекунад, собунсоз.

СОБУТА صابوته\|سابوته зани пир.

Маро, ки сол ба ҳафтоду шаш расиду рамид
Дилам зи шуллаи собутаву зи ҳурраи тоз. *Қареъуддаҳр*

СОВ I ساو хироҷ, молиёт, андозе, ки подшоҳони забардаст аз феодалҳо ва зердастони худ мегирифтанд.

Ҳамедод ҳар сол бо Сом сов,
Ки бо вай ба размаш набуд эч тов. *Фирдавсӣ*

Гурӯҳе биёмаданд аз Туркистон, ... гардан биниҳоданд ва фармонбардор гаштанд ва сову боҷ бипазируфтанд. *«Таърихи Табарӣ»*

СОВ II ||СОВА ساو||ساوه холис (дар боран тилло); тиллои реза-реза.

Бодро кимиёи суда кӣ дод,
Ки аз ӯ зарри сов(а) гашт гиё. *Фаррухӣ*
Чу ҳуронанд наргисҳо, ҳама симин табақ бар сар,
Ниҳода бар табақҳо-бар зи зарри сов соғарҳо. *Манучеҳрӣ*

СОВАРӢ *т.* ساوری тӯҳфа, ато, инъом, ҳадья.

[Меҳроб] соварие подшоҳона назди сипоҳи Афросиёб фиристод. *«Равзат-ус-сафо»*.
Амир Оқбуқо бар ҷаноҳи истеъҷол ва истиқбол шитофт ва совариву пешкашҳои сазовор ба маҳалли арз расонид. *«Равзат-ус-сафо»*

СОВИДАН ساویدن 1. соидан, молидан.

Синаи нармаш чу месовам ба зери дасти хеш,
Бинам он сина ба нармӣ парниёне дигар аст. *Муиззӣ*

2. ба ҳам молида майда кардан; сӯҳон кардан.

СОД I ساد соф, холис.

Боғ пур аз ҳаҷла шуд, роғ пур аз лола шуд,
Дашт пур аз даҷла шуд, кӯҳ пур аз мушки сод. *Манучеҳрӣ*

сод кардан ҷузъ кардан, пора кардан.
Дарахтон, ки кишта надорем ёд,
Ба дандон ба ду нима карданд сод. *Фирдавсӣ*

СОД II *а.* صاد номи ҳарфи ҳафдаҳуми алифбои арабии тоҷикӣ ص, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 90 баробар аст; **чашми сод** чашми содмонанд, чашми ҷозибадори шӯхи маҳбуба.

Ҳар куҷо чашми сод во гардид,
Маҳви оройиш сафо гардид. *Бедил*

СОДА ساده 1. пок, тоза.

Гирифта ҳама лакҳану баста рӯй,
Кеҳу меҳ занах сода карда зи мӯй. *Асадӣ*
Чун гунбаде ба кӯҳна мазорест чархи меҳр,
Лавҳе дар ӯ, вале зи хати меҳр сода аст. *Савдо*

2. холис, пок, соф (оид ба тилло, нуқра ва ғ.).
Гуфтамаш: Нуқраи содаст узори ту зи ҳусн,
Гуфт: Рӯи ту зи ғам ҳамчу зари сода чарост? *Бадри Чочӣ*
Нозуктарӣ зи барги суман варна гуфтаме:
Бар шакли сарв рехта аз сими содае. *Ҷомӣ*

3. соф, пок (аз олоиши бадӣ ва макру фиреб).
Якеро чу Саъдӣ дили сода буд,
Ки бо содарӯе дарафтода буд. *Саъдӣ*

4. нодон, гӯл.
[Абулҳайхоҷа] дар боби муомалоти расмӣ ва муҳовароти урфӣ он қадар сода ва бевуқуф буданд, ки ба ҳеҷ ваҷҳ имтиёзи чизе карда наметавонистанд. *Садри Зиё*

СОДАГӢ سادگی покӣ, тозагӣ, софӣ, холисӣ.

Чун рӯи оина, ки ба нақшу нигор нест,
Он содагӣ зи нақш, — ҳама нақшҳо дар ӯст. *Шамси Табрезӣ*

Ба он соид яқин шуд лофи симам,
Ки он аз содагӣ будасту хомӣ. *Камоли Хуҷандӣ*

СОДАЗАНАХ سادهزنخ ҷавоне, ки ҳанӯз ришу мӯйлабаш насабзидааст; бериш.

Кӯдаке содазанах бар вай бигузашт. *Авфӣ*

СОДАИЗОР سادهعذار содарӯй, софрӯй; *маҷ.* зебо.

СОДАИЗОРӢ سادهعذاری содарӯӣ, тозарӯӣ, софрӯӣ; *маҷ.* хушрӯӣ.

Агарчи чеҳраи худро ба хатту хол орост,
Вале ба содаизорист дар ҷаҳон машҳур. *Восифӣ*

СОДАЛАВҲ سادهلوح *киноя аз* содадил, нодон, гӯл.

[Домулло Шермуҳаммад] дар умури дуньявӣ ва муомалоти расмӣ зиёда бевуқуф ва ниҳоят содалавҳ буданд. *Садри Зиё*

СОДАЛАВҲӢ سادهلوحی содадилӣ; гӯлӣ.

Надорам имтиёз аз неку бад аз содалавҳиҳо.
Бувад шамшери душман дар назар абрӯи эҳёям. *Шавкат*
Дар гулистоне, ки мурғон кӯси реҳлат мезананд,
Содалавҳӣ бин, ки фикри ошьён дорам ҳанӯз. *Сайидо*

СОДАРӮ(Й) (سادهرو(ی он кӣ ҳанӯз ришаш набаромадааст; *маҷ.* хушрӯ.

Чанд, Бепул, аз ҷафои содарӯёни замон
Бар тани маҷрӯҳ захми ройгон бардоштан? *Савдо*

СОДИР *а.* صادر 1. берун раванда, бароянда; *муқобили* **ворид.**

Эй накӯкоре, ки холӣ нест аз инъоми ту
Ҳар куҷо дар ҳафт кишвар ворид асту содир аст. *Муиззӣ*

содиру ворид раванда ва оянда.
Содиру воридн атоҷӯён
Гашта аз ҳар суе бад-ӯ пӯён. *Саноӣ*

2. баромада, рӯйдода, ба вуқӯъ омада; **содир шудан** пайдо шудан, рӯй додан, воқеъ шудан, ба вуқӯъ омадан.

Он чӣ аз тақсирот аз ӯ содир шуда буд, бармешумурд. *Авфӣ*
Маъсият аз ҳар кӣ содир шавад, нописандида аст ва аз уламо нохубтар. *Саъдӣ*
Агар ин хиёнат аз ту содир шуда, ба сазо ҳоҳӣ расид. *«Нигори дониш»*

СОДИС *а.* سادس *шумораи тартибӣ* шашӯм.

Хуш аст мутрибу соқию май ба як-ду ҳариф,
В-аз ин шумор, ки кардам рақиб содис шуд. *Камоли Хуҷандӣ*

СОДИҚ *а.* صادق 1. ростгӯй, росткор.

Як олиму сад ҳазор ҷоҳил,
Як содиқу сад ҳазор козиб. *Анварӣ*
Дар он миён лавҳае аз санги сафед — мусаффотар аз синаи содиқон ва муҷаллотар аз қулуби орифон пайдо шуд. *«Таърихи Сайидроқим»*

2. рост, дуруст ва самимӣ; бовафо, вафодор.

Ёри мувофиқ буд ва иродаи содиқ намуд. *Саъдӣ*
Ҳар муддаӣ ба даъвии ишқат на содиқ аст,
Дорам зи ранги зард ба меҳри ту маҳзаро. *Туғрал*

Ҳеҷ кас ҳамчу манат ошиқи содиқ набувад,
Аз ту маъшуқ шудан бо ҳама лоиқ набувад.
Сайидо

дӯсти содиқ дӯсти ҳақиқӣ ва самимӣ, дӯсти бовафо ва ҷонӣ.

Фозиле бо яке аз дӯстони содиқ нома менавишт. *Ҷомӣ*

СОДИҚУЛВАЪД *а.* صادق‌الوعد вафокунанда ба ваъда.

Чун Бароҳим муқобили саъданд,
Чун Симоил содиқулваъданд. *Саноӣ*

СОДИҚУЛҚАВЛ *а.* صادق‌القول ростгӯй, ростгуфтор, мўътамад, ростқавл.

Бинои суханрост рукни тамом,
Яке содиқулқавл — Сиддиқ ном. *Садри Зиё*

СОДОТ *а.* سادات *ҷ.* **сайид.**

Икроми зайф бар содот воҷиб аст. (1) *Авфӣ*

[Халифа] бо ҳар се писар ... берун омад ва се ҳазор кас аз содот ва аимма ва қузоту акобир ва аъёни шаҳр бо вай буданд. (2) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

соз ساز *асоси замони ҳозираи* **сохтан.**

СОЗ I ساز **1.** асбобу анҷом; ҷиҳоз, сомон.

Ӯро ҷиҳил ҳазор мард дод ва хазина ва созе тамом. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Зебо ниҳода маҷлису зебо ниҳода ҷой,
Сози шароб пеш ниҳода рада-рада.
Шокири Бухороӣ

созу барг асбобу анҷом, хӯрданӣ ва дигар чизҳои зарури зиндагӣ.

Зи хонумону қаробат ба ғурбат афтодам,
Бимондам ин ҷо бе созу баргу ангиштол.
Абулаббоси Аббосӣ

2. тартиб, ваъз.

Чу ин карда шуд, сози дигар ниҳод,
Замона бад-ӯ шоду ӯ низ шод. *Фирдавсӣ*

Эй чарх, бигӯ, ки дар чӣ созӣ,
То чанд маро наменавозӣ?! *Савдо*

созу ниҳод сохту табиат.

Ҷаҳонро чунин аст созу ниҳод,
Ки ҷуз маргро кас зи модар назод. *Фирдавсӣ*

ба соз овардан ба тартибу сомон овардан.

Кори беравнақон ба соз овард,
Рафтагонро ба мулк боз овард. *Низомӣ*

3. тайёрӣ, омодагӣ, тахия.

Ҳар кас, ки сози рафтан надорад, бозгардад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Оҳанг ба сози рафтанаш кард,
Тартиби ҷиҳози рафтанаш кард. *Ҷомӣ*

соз додан тайёр ва омода кардан; ба тартиб овардан.

Ба ҳар нукта, ки Хисрав соз медод,
Ҷавобе ҳам ба нукта боз медод. *Низомӣ*

соз кардан тайёр кардан, муҳайё кардан.

Ва миёни ману ӯ ҷуз ҳарб нест, бозгард ва ӯро хабар деҳ, то асбоби ҳарб соз кунад.
«Таърихи Наршахӣ»

сози чизе кардан а) тайёрӣ дидан ба чизе, тадоруки коре намудан; тайёр кардан чизеро.

Пас Иброҳим сози рафтан кард. *«Таърихи Табарӣ»*

б) кореро пеш гирифтан, сар кардан ба коре.

Риш бар бод мадеҳ, то накунам сози ҷунун,
Ваъзи девонагиятро ҳама офат бинам. *Савдо*

4. созиш, мудоро; мувофиқат.

Имшабе бо шикебу соз биқӯш,
Дил бинеҳ бар вазифаи шаби дӯш. *Низомӣ*

СОЗ II ساز **1.** яке аз асбобҳои тории мусиқӣ, монанди танбӯр, чанг, тор ва ғ.

Созҳои малоҳӣ бисохт ва Қобилро руд задан биёмӯхт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Сабзаву боғу баҳору мутрибу созу рубоб,
Муғтанам дон, эй париваш, айши ин ҳангомро.
Муҳъӣ

2. оҳанги мусиқӣ.

Саодат ба ман рӯй бинмуд боз,
Навозандаи соз бинвохт соз. *Низомӣ*

Зӯҳра созе хуш намесозад, магар удаш бисӯхт,
Кас надорад завқи мастӣ, майгусоронро чӣ шуд?
Ҳофиз

3. ҷӯр, мувофиқ, созгор кардан (оид ба оҳанг дар мусиқӣ).

Хуш он кас, ки дар пардаи гуфтугӯ
Хамӯшӣ бувад сози оҳанги ӯ. *Бедил*

соз кардан ҷӯр кардан, мувофиқ ва созгор кардан (оҳангро дар мусиқӣ).

Маҳи мутриб он парда оғоз кард,
Бар оҳанги ӯ ин ғазал соз кард. *Хоҷу*

СОЗАНДАКОР سازنده‌کار корсоз, таҷрибакор.

Зи гурдон гузин кард панҷаҳ ҳазор,
Ҳама размҷӯёни созандакор. *Фирдавсӣ*

СОЗВАР سازور сохта ва омода, ба тартиб овардашуда; созгор, мувофиқ.

Чу бар маймана созвар гашт кор,
Ҳамон майсара шуд чу рӯин ҳисор. *Низомӣ*

СОЗВОР سازوار мувофиқ, муносиб, лоиқ, боб.

То мухолиф гашт бахти созворам, кори ман
Рост чун зулфи нигористон парешон омадаст. *Анварӣ*

Нест қудрат ҳар касеро созвор,
Аҷз беҳтар мояи парҳезгор. *Румӣ*

СОЗГОР سازگار **1.** созишкунанда, мувофиқ, муносиб, лоиқ, боб.

Бар сарир оию пеши ман биншин,
Созгор аст Моҳ бо Парвин. *Низомӣ*

Филвоқеъ гӯшти ту хушгувор ва бо мизоҷи малик созгор аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Гуфторе дар ҳама мазоқ хушгувор нест ва кирдоре дар ҳама мизоҷ созгор. *Савдо*

2. *маҷ.* дӯст ва рафиқи мувофиқ.

Чӣ созем чун созгорон шуданд,
Рафиқон гузаштанду ёрон шуданд. *Низомӣ*

СОЗГОРӢ سازگاری созиш, мувофиқат; мувосо.

Ба Эраҷ барошуфта дидаш сипеҳр,
Набуд созгориш бо ӯ ба меҳр. *Фирдавсӣ*

СОЗИДАН سازیدن тайёр кардан, фароҳам овардан; сохтан.

Тилисме ки Заҳҳок созида буд,
Сараш б-осмон-бар фарозида буд. *Фирдавсӣ*

СОЗУ سازو ресмон, ресмони маҳкам, ки аз лифи хурмо метофтаанд.

Сиккаи баққол тарозу бувад,
Ҷадвали хат рост зи созу бувад. *Хисрави Деҳлавӣ*

СОЗУБОЗ سازوباز ресмонбоз, дорбоз.

Ассалом, эй сипоҳи-созубоз,
Ба иҷозат ки ҳамчу кардам боз. *Саноӣ*

СОИБ *а.* صائب‖صایب 1. расанда ба ҳадаф; дуруст ба мақсад расанда; дуруст, саҳеҳ, рост.

Яке чашм аст, к-ӯ бинад аҷоиб,
Шавад з-ин диданӣ раъи ту соиб. *Носири Хисрав*

Ба фикрати соиб... он халалҳоро боздонист. *Авфӣ*

раъи соиб фикри дуруст, фикри босавоб.

Димна гуфт: Раъи соиб ва тадбири дуруст он аст, ки... атрофи кори худро фароҳам оранд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Он олими фуҳул, ки буд аввали уқул,
Дар назди раъи соиби ӯ тифли хурдсол. *Савдо*

2. рострав; *маҷ.* пайрави роҳи рост; бегуноҳ.

Ҳар кас, ки соиб будӣ, насӯхтӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. тахаллуси шоири машҳур — Мирзо Муҳаммадалии Исфаҳонӣ (вафоташ 1659 — 1660).

СОИБРОЙ‖СОИБРАЪЙ صائب رای‖صایب رأی дурустрой, дурустфикр, он кӣ мулоҳизаи дуруст дорад; доно.

Чунин гуфтаанд, ки ба рӯзгоре аз вай соибройтар касе набуд. *«Таърихи Наршахӣ»*

СОИБТАДБИР صائب تدبیر‖صایب تدبیر дурусттадбир; доно, хушьёр.

Вузарои соибтадбир камари хидматгорӣ ба миёни ҷон баста. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Он ҳазрат вазири соибтадбирро назди Шалум фиристод. *«Равзат-ус-сафо»*

СОИД I *а.* ساعد даст, мобайни даст, аз банди даст то оринҷ.

Дар латофат он ду соид мебаранд аз сим даст,
Нест, ҷони ман, тани симини ту танҳо латиф. *Камоли Хуҷандӣ*

Дар аснои ин ҳол бозе, ки бар соиди шоҳ буд, парвоз кард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

◇ **соиди симин** а) *кинoя аз* дасти сафед, соиди сафед, нозук ва латиф; б) *киноя аз* маҳбуба.

Ҷони ман дар ҳасрати он соиди симин бисӯхт,
Чанд сӯзӣ бедилонро, қаълан коме бидеҳ! *Ҳилолӣ*

СОИД II *а.* صائد сайёд, шикорчӣ.

Рафту дона хӯрду андар дом монд,
Соидаш кушту бихӯрду ком ронд. *Румӣ*

СОИД III *а.* صاعد суудкунанда, болораванда.

Ин бухори гарм аз нафиса ва касифа аз он таркидаҳо соид бошад. *Аҳмади Дониш*

соид гаштан боло рафтан.

СОИДАЙН *а.* ساعدین *шакли дугонаи* **соид** I.

СОИДАН سائیدن *ниг.* **судан.**

СОИЛ I *а.* سائل‖سایل 1. суолкунанда, пурсанда.

Шахсеро пеши ӯ фиристод, ки чанд масъала бипурсад ва Абӯюсуфро мутаҳайир созад. Чун соил ба ҳузури ӯ расид, чанд масъала аз ӯ истифсор намуд. *«Илми симиё»*

Шуд ин бор дар чашми соҳибназар.
Зи масъулу соил дуӣ ҷилвагар. *Бедил*

2. *маҷ.* он, кӣ садақа мепурсад, гадо.

Чу соил аз ту ба зорӣ талаб кунад чизе,
Бидеҳ, в-агарна ситамгар ба зӯр бистонад. *Саъдӣ*

Соилон гирд бар гирд бинистоданд ва ӯ эшонро чиз додӣ. *Авфӣ*

СОИЛ II *а.* سائل саялонкунанда, равон ва ҷоришаванда.

СОИМ I *а.* سائم чаранда.

З-он ки аз қуввати қавоими ӯ.
Баҳри ҷовид нафси соими ӯ... *Саноӣ*

СОИМ II *а.* صائم рӯзадор.

Бар хони фалак бар назари мардуми соим,
Гаҳ курси дуруст аст, гаҳе нимаи нон аст. *Бадри Чочӣ*

СОИМУДДАҲР *а.* صائم الدهر рӯзадори доимӣ.

Хӯранда, ки хайраш дарояд зи даст,
Беҳ аз соимуддаҳри дуньёпараст. *Саъдӣ*

СОИН *а.* صائن сиёнаткунанда, нигаҳбоникунанда, нигоҳдоранда.

СОИР I *а.* سایر дигар, боқимондаи чизе; **соири...** дигар, боқӣ, боқимонда.

Шабе оташи матбах дар анбори ҳезум афтод ва соири амлокаш бисӯхт. *Саъдӣ*

Вай низ дар зайли соири занон барои хизмат омада буд. *Садри Зиё*

СОИР II *а.* سائر 1. сайркунанда, раванда; **соиру тоир** раванда ва парвозкунанда; *маҷ.* махлуқот.

Ҳеҷ соиру тоир бе ҳаракату ҷунбиш ба мақсуду матлуб нарасад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* машҳур, шоеъ.

Ҳар сухан, к-аз гуфтаи ӯ мустамеъро хаст ёд,
Он сухан ҳамчун масал бар ҳар забоне соир аст. *Муиззӣ*

соир шудан паҳн шудан, шоеъ гардидан; машҳур шудан.

Ин масал дар араб соир шуд. *Авфӣ*

СОИС *а.* سائس 1. идоракунанда; 2. он кӣ ба ҷазои сахт (ҳамчун куштан) мерасонад, ҷаббор, ҷаллод.

Бас ҷаббор ва соис ва қаттол будааст. *Авфӣ*

СОИҒ *а.* صایغ ҷавҳарӣ; ҷавоҳирфурӯш; заргар.

Шайхушшуюх Ибни Сакинаро муриде буд соиғ. *Ҷомӣ*

СОИҚ *а.* سائق савқдиҳанда, ронанда; баранда; тарғибкунанда.

Ришро шона задӣ, ки соиқам,
Соиқӣ, лекин ба сӯи дарду ғам. *Румӣ*

СОИҚА *а.* صاعقه оташак, барқе, ки аз абр ҷаҳида бар замин меафтад.

Соиқае биёмад ва бар эшон зад, бияфтоданд ва бимурданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

СОИҚАБОР صاعقه‌بار оташбор; кушанда.

Охир аз захми теғи соиқабор,
Дод он қаҳмро чу дев фирор. *Ҷомӣ*

СОКИБ *а.* ساکب резанда; резон, ҷорӣ; **дамъи сокиб** ашки равон.

Бар чеҳра — далели шамъи сӯзон,
Бар дида — зи сайли дамъи сокиб. *Анварӣ*

СОКИН *а.* ساکن **1.** беҳаракат, ноҷунбон.

Ҳар гоҳ, ки андар ҷои хеш бувад, сокин дораддаш ва агар аз он ҷо берун шавад, мутаҳаррик кунадаш. *Ибни Сино*

Чӣ гуфт? — гуфт: Зиҳӣ сокин аз вақори ту хок,
Чӣ гуфт? — гуфт: Зиҳӣ соир аз нафози ту бод. *Анварӣ*

сокин будан ором будан, беҳаракат истодан.

[Шер] ба ҳеҷ ҷониб ҳаракат намекард ва бар ҷой сокин мебуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

сокин шудан сукунат ёфтан; беҳаракат (дам) истодан; ором гирифтан.

Шерон сокин шуданд ва ӯро тааррузе нарасонданд. *Авфӣ*

сокин! оҳиста, боэҳтиёт бош!

Зинҳор! агар ба донаи холе назар кунӣ,
Сокин! ки доми зулф бар он густуридаанд. *Саъдӣ*

2. иқоматкунанда, бошанда.

Эй сабо, бо сокинони шаҳри Язд аз мо бигӯй,
К-эй сари ҳақношиносон гӯи майдони шумо. *Ҳофиз*

Имрӯз сокинони чаман кӯч кардаанд,
Бар рӯи боғ сабзаву сунбул намондааст. *Сайидо*

СОКИНАК ساکنک оҳиста, оҳистакак, секинак.

Як-як ниҳодам по дарун,
Рафтам ба айвон сокинак. *Хисрави Деҳлавӣ*

СОКИНРАГ ساکن‌رگ ором, ром, явош (дар бораи асп).

Аспи тавсан зи аспи сокинраг
Гашт ҳамхӯ, агар нашуд ҳамтаг. *Саноӣ*

СОЛ I سال **1.** муддати як бор давр задани Замин ба гирди Офтоб, дувоздаҳ моҳ, сана.

Нишастанд соле чунин сӯгвор,
Паём омад аз довари кирдгор. *Фирдавсӣ*

соли кабиса соли пурраи шамсӣ, ки 366 рӯз буда, дар чор сол як бор такрор мешавад ва дар он ба моҳи феврал як рӯз илова мегардад; **соли пор** порсол, соли гузашта.

Нуктаи он қисса мақсур] бар он ки соли пор худованд хоҷаи бузург вилояти моро ба раҳмат ва отифати хеш биёрост. *Низомии Арӯзӣ*

2. миқдори сол, синну сол.

Ба болову соли Сиёвуш буданд,
Хирадманду бедору хомуш буданд. *Фирдавсӣ*

Хирадмандон гуфтанд: Тавонгарӣ ба дил аст, на ба мол, ва бузургӣ ба ақл аст, на ба сол. *Саъдӣ*

соли хештан дуздидан синну соли худро кам нишон додан, худро ҷавон нишон додан.

Ин куҳансолон, ки медузданд соли хештан,
Кӯҳна дуздонанд дар тороҷи моли хештан. *Соиб*

ба сол баромадан пиру куҳансол шудан.

Чун ба сол баромад, заиф ва нотавон шуд. *Авфӣ*

СОЛ II سال *ниг.* сал.

СОЛДИДА سالدیده солхӯрда; кӯҳна.

Аҳди шабоб рафт, маи солдида каш,
Соғар ба тоқи абруи пушти хамида каш. *Шавкат*

СОЛЕҲ *а.* صالح покдил, покдоман, некӯсират, порсо; некмард; *муқобили* **толеҳ.**

Мардумозореро ҳикоят кунанд, ки санге бар (сари) солеҳе зад; дарвешро маҷоли интиқом набуд. *Саъдӣ*

Абӯюсуф ... фозиле солеҳ ва мутааббид буд. *«Равзат-ус-сафо»*

солеҳу толеҳ некӯкор ва бадкирдор.

Олам аз қаҳру лутфи ӯ тарсон,
Солеҳу толеҳ аз фазаъ яксон. *Саноӣ*

СОЛЕҲА *а.* صالحه *муаннаси* **солеҳ.**

Марде зани солеҳа дошт, хеҷ гарди тӯҳмате бар атфи ҷодари ӯ нанишаста. *Авфӣ*

СОЛЕҲОТ *а.* صالحات чизҳо ва корҳои нек ва писандида.

Ва аз ҷумлаи боқиёти солеҳот яке фарзанд аст, ки савоби он аз падар мунқатеъ нашавад. *Аҳмади Дониш*

СОЛИБ *а.* سالب инкоркунанда, нафйкунанда, мункир.

Онро, ки «нест» гӯем, солиб хонанд. *Ибни Сино*

СОЛИЁН سالیان солҳо.

Чу хидматгузорет гардад каҳун,
Ҳақи солиёнаш фаромуш макун! *Саъдӣ*

Моро аз ҷиҳил шуд фузун солиён,
Басе дидам аз даҳр суду зиён. *Савдо*

СОЛИЁНА سالیانه солона; маоше, ки дар як сол як бор гирифта мешавад.

Ва фарохури ҳоли эшон моҳиёна ва солиёна вазифа мураттаб дорад. *Аҳмади Дониш*

СОЛИК *а.* سالک **1.** роҳрав; пайрав, мусофир; ғариб.

Аз соликони роҳи ту кас бе сиришки оҳ
Нанҳод по бар обу ба рӯи ҳаво нарафт. *Камоли Хуҷандӣ*

Ва агар худ дар маслаки мутавассит солик набувад, амру наҳъяш дар дилҳо таъсир надорад. *Аҳмади Дониш*

Агар солике маҳрами роз гашт,
Бибанданд бар вай дари бозгашт. *Саъдӣ*

соликони субул роҳравандагон; *маҷ.* паймояндагони роҳҳои тасаввуф.

Зуд бигзар, ки соликони субул
Кам иқомат кунанд бар сари пул. *Ҷомӣ*

2. равандаи роҳи тасаввуф, пайрави тариқати тасаввуф, зоҳид, обид.

Ташвиши вақти пири муғон медиҳанд боз
Ин соликон, нигар, ки чӣ бо пир мекунанд. *Ҳофиз*

соликони тариқ пайравони тариқати тасаввуф, сӯфиён.

Аҷаб дорӣ аз соликони тариқ,
Ки бошанд дар баҳри маънӣ ғариқ ... *Ҷомӣ*

СОЛИМ *а.* سالم **1.** сиҳату саломат; тандуруст.

Ин миқдор нафақа бо эшон басанда бошад, аммо он ки саҳеҳу солим ва аз дасту забонаш нафъе оидшаванда аст, ӯро ҳеҷ дар байтулмол ҳаққе нест. *Аҳмади Дониш*

2. *боамну* амон, осуда, ором.

Рӯзгори хилофати ӯ рӯзгоре солим буд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

3. *адш.* аслӣ, ғайрифаръӣ ва ғайри музоҳиф, рукнҳои аслӣ дар арӯз.

СОЛИМАН *а.* سالما ба ҳоли саломатӣ ва тандурустӣ; **солиман-ғониман** сиҳату саломат ва бо ғаниматҳову муваффақият.

Наримон аз диёри Ҳинд солиман-ғониман ... омад.
«Равзат-ус-сафо»

СОЛИС *а.* ثالث *шумораи тартибӣ* сейӯм.

З-ин ду мухолиф чу равӣ бештар,
Солис аз ин ҳар ду ситамкештар. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ин воқеа дар солиси зиқаъдаи соли мазкур ба зуҳур пайваст. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба фирӯзӣ омад сӯи тахтгоҳ,
Маҳи раъяташ солиси меҳру моҳ. *Ҳотифӣ*

СОЛИСА *а.* ثالثه *муаннаси* **солис.**

СОЛИСАН *а.* ثالثا дар ҷои сейӯм, аз ҷиҳати сейӯм, сейӯм ин ки ...

СОЛИФ *а.* سالف гузашта, пешина, собиқ.

Гарчи ҳар қарне суханоре бувад,
Лек гуфта(-и) солифон ёрӣ бувад. *Румӣ*

СОЛИФА *а.* سالفه *муаннаси* **солиф.**

Дар замони солифа бисьёр будааст, ки воқиаи узмо ва доҳияи кубро даст дода. *«Равзат-ус-сафо»*

қуруни солифа қарнҳои гузашта.

Дар қуруни солифа марде буд... *Авфӣ*

СОЛОР سالار **1.** сардор, сарвар, пешво.

Ҳама мӯбадон раъи ҳушьёри хеш
Ниҳоданд дар пеши солори хеш. *Фирдавсӣ*

Солори уздонро бар ӯ раҳмат омад, ҷомае бозфармуд ва қабопӯстине бар он мазид карду дираме чанд. *Саъдӣ*

солори бор сардори ташрифоти подшоҳӣ, сардори маҷлиси қабули подшоҳ.

Дари боғ бикшод солори бор,
Нишастангаҳе сохт бас шоҳвор. *Фирдавсӣ*

Яке пири фархунда солори бор
Басе дида неку бади рӯзгор... *Хоҷу*

солори деҳ сардори деҳа, деҳхудо, арбоби деҳ.

Бандагии ишқ аз шоҳӣ беҳ аст,
Пеши ошиқ шоҳ солори деҳ аст. *Шоҳидӣ*

солори лашкар сарлашкар, фармондеҳи лашкар.

Чунин гуфт солори лашкар ба шоҳ,
Ки фармони ту бартар аз чарху моҳ. *Фирдавсӣ*

солори навбат сардори қаровул, сардори қаровулони навбатдор.

Чу солори навбат биёяд ба дар,
Ба шабгир банданд гурдон камар. *Фирдавсӣ*

солори хон сардори ташрифоти меҳмонӣ ва зиёфат.

Ба солори хон гуфт: Пеш ор хон,
Бузургонро фарзонагонро бихон! *Фирдавсӣ*

солор кардан ба сардорӣ баргузидан, таъин намудан; касеро ба сардории ҷое таъин кардан.

Пасу пеши сипаҳ дидор карда,
Ба ҳар ҷое яке солор карда. *Фахриддини Гургонӣ*

2. *подшоҳ.*

Бад-у гуфт: То шаҳри Эрон бирав,
Бинеҳ тахт бар тахти солори нав! *Фирдавсӣ*

СОЛУ سالو порчаи сафеди тунук, ки ба либоси занона ва дастор ба кор мерафтааст.

Бурида раҳ аз Қандаҳор инчунин,
Ки афтода солуи мӯъҷиз ба Чин. *Низоми Албиса*

СОЛУҚ *а.* سالوک раванда, мусофир, сайёҳ.

Ману чанд солуки саҳронавард
Бирафтем қосид ба дидори мард. *Саъдӣ*

СОЛУС سالوس **1.** риёкор, фиребгар.

Ҳар оҳ ки ошиқ ба саҳаргоҳ кунад,
Аз нолаи зоҳидони солус беҳ аст. *Хайём*

Ҳамчу ту бисьёр солусон буданд,
Оқибат дар мисри мо расво шуданд. *Румӣ*

Ба иғвои яке аз шайхони зарроқу солус ҳаваси тасхири балдаи Ҳирот дар замири ӯ ҷойгир шуд.
«Равзат-ус-сафо»

2. риё; фиреб, макр.

Агар шӯхчашмиву солус кард,
Ало, то напиндорӣ афсӯс кард! *Саъдӣ*

Дилам зи савмиа бигрифту хирқаи солус,
Куҷост дайри муғону шароби ноб куҷо? *Ҳофиз*

Гарчи рахши ҳимматаш ҷавлон бурун з-ин арса дошт,
Хешро бастам ба сад солус бар фитроки ӯ. *Ҷомӣ*

СОЛУСӢ سالوسی риёкорӣ, фиребгарӣ, маккорӣ.

Гуфт: Акнун бираву бода хӯру шод бизӣ,
Дур бош аз раҳи солусию аз далқи кабуд.
Шамси Табрезӣ

Ба дуздию солусию раҳзанӣ
Намоянд мардию мардафканӣ. *Низомӣ*

СОЛХӮРД||СОЛХАРД سالخورد **1.** солдида, куҳансол, пир.

Зи ҳар кишваре мӯбаде солхард
Биёвард, к-ин номаро гирд кард. *Фирдавсӣ*

Зи тадбири пири куҳан бармагард,
Ки корозмуда бувад солхард. *Саъдӣ*

2. кӯҳна, дерина.

СОЛХӮРДА سالخورده **1.** кӯҳна; дерина.

Сард аст рӯзгору дил аз меҳр сард не,
Май солхӯрда бояд, мо солхард не. *Шокири Бухороӣ*

Бар боғбон умеди самар аз ниҳол нест,
Нахле, ки солхӯрда шавад, борвар шавад. *Сайидо*

2. куҳансол, пир.

Ту медонӣ, ки маро ба шавҳар ҳоҷат нест ва занеам солхӯрда? *«Таърихи Табарӣ»*

Модари шӯи ман авратест солхӯрда. *Савдо*

СОМА سامه **1.** паноҳгоҳ.

Ман шаҳре бино хоҳам кард, ... то мардумони оламро сомае бошад. *«Таърихи Систон»*

2. аҳду паймон; савганд, қасам.

СОМЕА *а.* سامعه шунавоӣ; қувваи шунавоӣ.

Майли босира ба идроки сувари некӯ ва майли сомеа ба истимои овозҳои хуш мадад меёбад.
«Ахлоқи Носирӣ»

Не ҳама лаброадабандӯз бош,
Сомеаро ҳам адабомӯз бош! *Хисрави Деҳлавӣ*

Подшоҳ гуфт: Ман аз бутлони қуввати сомеа андӯҳнок нестам. «*Равзат-ус-сафо*»

СОМЕЪ *а.* سامع шунаванда, гӯшкунанда.

Мутрибо, гар ту бихоҳӣ, ки майат нӯш кунам,
Ба ҳама ваҷҳи ту сомеъ шаваму гӯш кунам.
Манучеҳрӣ

Ин ҳама аз зеҳни сомеъ пӯшида шавад.
Аҳмади Дониш

СОМЕҲ *а.* سامح ҷавонмард, сахӣ, саховатманд.

Гаҳи ҳазм собит, гаҳи азм оҷил,
Гаҳи базм сомеҳ, гаҳи разм ғолиб. *Манучеҳрӣ*

СОМИЕТ *а.* ساميات *ҷ.* сомӣ.

Фармон дод, то асомии сомиёти аиммаи маъсуминро дар маскукот нақш карданд. «*Равзат-ус-сафо*»

СОМИН *а.* ثامن *шумораи тартибӣ* ҳаштум.

Собеъ аз сомин надонам, зол(л)аам,
Хун ҳамегирьяд фалак аз нолаам. *Румӣ*

Ӯ сомини хулафои Аббосия ва сомини авлоди Аббос аст. «*Равзат-ус-сафо*»

СОМИТ *а.* صامت **1.** гунг; хомӯш, сокит; **2.** беҷон.

Ҳаво бинӣ кунун тира, бимонад чашм аз он хира,
Ба ҳар хум-андарун шира, чу зарри сомит андар кон.
Ломеӣ

сомиту нотиқ хомӯшу гӯянда; *кинояаз* мулк, моли нақдина ва ҳайвоноту ғулом ва ғ.

Тамомати мутамалликоти ӯ аз сомиту нотиқ фонӣ ва маъдум шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

Ӯро ба маҷмӯи молу неъмат ва фарзандону ғуломону ҷорпоён ба замин фурӯ бурд, ҷунон ки аз вай сомиту нотиқ намонд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

СОМОН سامان **1.** тартибу саранҷом; интизом.

Раҳе пешам омад, ки поёнш нест,
Фитодам ба коре, ки сомонш нест. *Хоҷу*

Ба баракати қудуми ӯ ҳоли падар сомоне пазируфт. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Ошиқи девонаам, сомони кор аз ман маҷӯ,
Ошиқи девонаро сомон набошад, гӯ: Мабош! *Ҳилолӣ*

ба сомон ба тартиб, дуруст.

Ҷавоб додаму гуфтам, ки, эй нигори зариф,
Агарчи ҷони ҷаҳонӣ, сухан ба сомон гӯй!
Саиди Ҳиравӣ

2. молу мулк, доройӣ, давлат.

Арзи мол, эй мунъимон бар майкашон беҳурматист,
Харҷи як базми шароби мост сомони шумо. *Урфӣ*

сомон кардан ҳосил кардан, ба даст овардан; фароҳам овардан.

Дар ғамат чун шамъ дорам гирья аз шаб то саҳар,
Он чӣ аз ишқи ту сомон кардаам — чашми тар аст.
Туғрал

3. *маҷ.* ҳад; имконият; қадру дараҷа.

Басеҷид пас ҳар касе нони хеш,
Биварзиду бишнохт сомони хеш. *Фирдавсӣ*

4. маҷолу мадор, қуввату қудрат, тавоноӣ.

Беморе, ки аз илоҷ маъюс бошад, ... ба чӣ қуввват сомони гуфтушунид дошта бошад.
«*Анвори Суҳайлӣ*»

Танӯри чарх рӯзу шаб зи меҳру маҳ ду нон дорад,
Ба дунон солҳо сомони ишрат дода ду нонро. *Савдо*

СОМӢ *а.* سامی *олӣ, олидараҷа, олимиқдор.*

-сон سان дар калимаҳои мураккаб омада бо ҳамдигар монандии ду чизро нишон медиҳад, мас. 'шамъсон', 'ғунчасон' ва ғ.

СОН I سان **1.** тавр, навъ, тарз, тариқ, гуна.

Чунон биниҳем, ки ҷунбиши эшон ҳар ду ба як сон бувад. *Ибни Сино*

Ин ҷаҳон бар касе нахоҳад монд,
То ҷаҳон буд, набуд магар з-ин сон.
Абӯалии Симҷур

Қавӣ заиф шуду сахт суст шуд набзаш,
Лабаш кабуд шуду чашми ӯ дигар сон аст.
Бадри Чочӣ

ба сони ... ба монанди ...

Ҳаво шуд сиёҳу замин нилранг,
Далерони лашкар ба сони паланг. *Фирдавсӣ*

як сон дидан *як хел шуморидан, баробар донистан.*

Чаро ин гавҳари якто ва ин дурри гаронбаҳоро бо ин сангрезаҳо ва хазафпораҳо як сон мебинӣ ва баробар мекунӣ? *Садри Зиё*

2. расму оин; одат.

Зани зирак аз сирату сони ӯ
Дар он доварӣ шуд ҳаросони ӯ. *Низомӣ*

СОН II سان санги фасон, санге, ки бо он корд ва шамшер ва ғ. тез мекунанд; **сон задан** қайроқ кардан, тез кардан.

Хуршед теғи тези туро об медиҳад,
Мирриx нӯги найзаи ту сон занад ҳаме. *Дақиқӣ*

СОНЕЪ *а.* صانع **1.** касе, ки чизе месозад, созанда; саноатгар, ҳунарманд, пешавар, косиб.

Беҳ аз сонеъ ба гетӣ муқбиле нест,
Зи касби даст беҳтар ҳосиле нест. *Носири Хисрав*

2. *д.* офаринанда, худо.

СОНЕҲ *а.* سانح рӯйдиҳанда, ҳодисшаванда, воқеъшаванда, зоҳиршаванда; **сонеҳ шудан** (**ё гардидан**) рӯй додан, ҳодису воқеъ шудан, зоҳир гардидан.

Туро муҳимме сонеҳ гардад, ба ҳазрати мо боз намой! *Авфӣ*

Дар воқеае, ки сонеҳ шавад, мартабаи машварат ... даст дода бошад. «*Равзат-ус-сафо*»

СОНИЯ *а.* ثانية *муаннаси* **сонӣ 1.** дуюм.

Ва ин ҳар панҷ ё ҷузвӣ бошанд — яъне ашхос ва онро ҷавоҳири уло хонанд, ё куллӣ бошанд, — яъне анвоу аҷнос ва онро ҷавоҳири сония ва солиса хонанд. *Насируддини Тӯсӣ*

2. шастьяки дақиқа.

СОНИЯН *а.* ثانياً сонӣ, баъд, баъд аз ин.

Сонияи бишнав ту, эй садри вадуд,
Ки басе гаштам, туро сонӣ набуд. *Румӣ*

Мулло Абулҳакими мазкур аввалан ба тадриси баъзе мадорис, сонияи ба қазои бархе вилоёт мансуб мегашт. *Садри Зиё*

СОНИҲА *а.* سانحه ҳодиса, воқеаи рӯйдода.

Ҳар сониҳае, ки шуд ба афсона далел,
Бекории халқ шӯҳратпараст кафил,
Мусӣ то ҳол мешигофад дарьё,
Фиръавн ҳанӯз меҳӯрад ғӯта ба Нил. *Бедил*

СОНӢ *а.* ثانی 1. дуюм; ҷои дуюмро ишғолкунанда; 2. *маҷ.* назир, монанд.

Сонии хуршед ба рӯи замин,
Солиси саъдайн зи чархи барин. *Хисрави Деҳлавӣ*
Сониян бишнав, ту эй садри вадуд,
Ки басе гаштам, туро сонӣ набуд. *Румӣ*

сонии иснайн назир, монанд; *маҷ.* рафиқ, шарик.

[Шер] дар ҳукмронӣ ва фармонравоӣ ӯро сонии иснайн гардонид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Дар хилвате, ки сонии иснайни он ҷабост,
Худро зи хели роз ба ғам низ нашмурем. *Камоли Хуҷандӣ*

3. баъд, баъд аз он, пас.

Ман мунтазири он мебудам, ки вай аз хона берун рафтӣ, сонӣ алҳол худро дар суфра афкандаме. *«Нигори дониш»*

СООТ *а.* ساعات *ҷ.* соат.

Ҳамеша то, ки Маҳу Меҳру Тиру Баҳром аст,
Ҳамеша то, ки маҳу солу рӯзу соот аст ... (1) *Муиззӣ*

Дар соири авқоту соот фақат ба дидору гуфтор қаноат мекарданд. (2) *Садри Зиё*

-сор سار *суффикс* 1. зиёдӣ ва фаровониро ифода мекунад, мас. 'кӯҳсор', 'чашмасор'; 2. сифат ва монандиро далолат мекунад, мас. 'шармсор', 'хоксор', 'девсор'; 3. дар охири баъзе калимаҳо ба маънои 'сар' меояд, мас. 'нигунсор', 'сабуксор', 'говсор (гурз)'.

СОР سار парандаест хушовози сиёҳранг, ки холҳои сафед дорад, ба сабаби ҳашаротхӯр ва малаххӯр буданаш ба хоҷагии қишлоқ фоиданок аст; сорак.

Боз саид орад ба худ з-он кӯҳсор,
Лоҷарам шоҳаш хӯронад кабку сор. *Румӣ*
Ҷонам, навои борбадӣ, к-асли хушдилист,
Бар шохсор бор зи алҳони сор ёфт. *Анварӣ*

СОРАНҶ سارنج *ниг.* сор.

Ту кӯдаки хурду ман чунон соранҷам,
Ҷонам бибарӣ ҳаме, надонӣ ранҷам. *Саффори Марғазӣ*

СОРБОН||СОРВОН ساربان||ساروان шутурбон; нигаҳбони уштур.

Хоҷа, чаро нишастаӣ, хез, ки рафт корвон,
Бор бибанду шав ту ҳам аз паи сорбон равон! *Камоли Хуҷандӣ*
Ба роҳи ишқ бандад сорбони шавқи ман маҳмил,
Қумоши нолаи дил ноқаи ӯро ҷарас бодо! *Туғрал*

СОРИМ *а.* صارم тез, бурро.

Ин шамшери маро, ки сайфест сорим, бар миён бандӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

СОРИФ *а.* صارف сарфкунанда, харҷкунанда.

СОРИҚ *а.* سارق дузд.

СОРО سارا холис, соф (дар бораи тилло, мушк ва анбар).

Зиҳӣ фузуда ҷамоли ту зебу ороро,
Шикаста сунбули зулфи ту мушки сороро. *Рӯдакӣ*
Эй ки бар маҳ кашӣ аз анбари соро чавгон,
Музтарибҳол магардон мани саргардонро. *Ҳофиз*

СОРУҶ ساروج оҳаки ба хокистар омехта ҳамчун цемент.

Боме баланд сохтаанд ва он бомро ба соруҷ андудаанд. *Авфӣ*

Пас ба соруҷ бияндуд ҳама бому бараш,
Ҷомае гарм бияфканд палосин ба сараш. *Манучеҳрӣ*

Дар Урмия оташкадаест, ки сатҳи он аз соруҷ ва перомунаш аз мис. *«Равзат-ус-сафо»*

СОРӢ I ساری *ниг.* сор.

Ало, то дароянд тӯтию шорак,
Ало то сароянд қумрию сорӣ. *Зайнабӣ*
Агар булбул аз бонгу зорӣ нахуфт,
Гули сурӣ аз бонги сорӣ нахуфт. *Хоҷу*

СОРӢ II *а.* ساری сирояткунанда, гузаранда аз чизе ба чизе.

Он ҳаюло ва мавод... дар туи афлок ва кавокиб сорӣ шуда, ба сурати табоеъ баромада, аз он ҷо ҳулул ба марказ мекунанд. *Аҳмади Дониш*

СОРӢ III ساری номи шаҳре дар Мозандарон.

Ҳамеша то ба тиҷорат зи Марву Шаҳҷон кас
Ба сӯи Омулу Сорӣ биёварад норанг. *Заҳири Форьёбӣ*

СОТГИН||СОТГИНӢ ساتگین||ساتگینی қадаҳи калони шаробхӯрӣ.

Чун май хӯрам ба сотгинӣ, ёди ӯ хӯрам,
В-аз ёди ӯ набошад холӣ маро замир. *Имора*
Офтоб аст ӯ, ки маҷлис гарм гардонад ҳаме,
Хоса он соат, ки соқӣ сотгине дардиҳад. *Муиззӣ*
Ба масҷид даромад сароёну маст,
Май андар сару сотгине ба даст. *Саъдӣ*

СОТЕА *а.* ساطعه *муаннаси* сотеъ; бароҳини сотеа бурҳонҳои равшан, далелҳои возеҳу бурро.

Ба ҳуҷаҷи қотеа ва бароҳини сотеа андар ӯ бознамояд, ки подшоҳӣ худ чист ва подшоҳ кист. *Низомии Арӯзӣ*

СОТЕЪ *а.* ساطع 1. дурахшон.

Вале чун вақт, к-он тегест қотеъ,
Расиду дод берун нури сотеъ. *Хисрави Деҳлавӣ*
Ҳар куҷо нисбати ту рӯй ниҳад,
Нур сотеъ шавад зи айни залом. *Бадри Чочӣ*

2. ошкор, возеҳ; бурро; **далели сотеъ** далели ошкор, далели возеҳ ва бурро.

Дар вилояти Хуросон дар силсилаи султон Ҳусайн-Мирзо ӯро *бад-ин* амр таклиф намуда буданд ва ӯ аз ин мансаб ибо ва истиғно намуда буд, ҳамин далели сотеъ ва ҳуҷҷати қотеъ бар сазовории ӯ бад-ин мансаб аст. *Восифӣ*

ҳуҷҷати сотеъ *ниг.* **далели сотеъ.**

СОТИР *а.* ساتر пӯшонанда, пинҳонкунанда, рӯпӯшкунанда.

Моҳи равшанро шаби торик бинмояд ба халқ,
В-он шаби зулфаш ҳама рухсори ӯро сотир аст. *Муиззӣ*
Чун шиносад андаке, мункир шавад,
Мункирияш пардае сотир шавад. *Румӣ*

СОТУР *а.* ساطور корди калони устухоншиканни қассоб, табарчаи қассобӣ монанди корди ош.

Ҳамехоҳам ман, эй деҳқон, ки имрӯз
Бигирӣ ханҷаре монанди сотур. *Манучеҳрӣ*

Ба тезӣ агар теғ ахгар бувад,
Зи сотури қассоб камтар бувад.
«Таърихи Сайидроқим»

СОФ *а.* صاف **1.** пок, покиза, сирф; **соф гардондан** пок кардан, тоза кардан.

Диламро соф гардон аз кудурат,
Бувад оинаам дар банди сурат. *Сайидо*

2. *маҷ.* поктинат, покизасират.

Чу диданд, к-ӯ софу хулқаш никӯст,
Ба табъаш ҳавохоҳ гаштанду дӯст. *Саъдӣ*

3. шароби беғиши зулол.

Софи тараб шурби туст, чунки фароҳам наӣ,
Дурдии ғам қути мост в-аз ту фароҳамтарем. *Хоқонӣ*

Ба дарду ғуссаву андӯҳ аз он хушам, Ҷомӣ,
Ки софи айшу тараб нест хушгувор маро. *Ҷомӣ*

4. тамоман.

Надида касе пушташон дар масоф
Ба ҷуз тир, к-аз пушт бигзашт *соф. Ҳотифӣ*

СОФГАВҲАРӢ صاف گوهری поктинатӣ, равшанзамирӣ, покдилӣ, ростӣ; беғишӣ, содиқӣ.

Шудаст садди раҳам софгавҳарӣ, Шавкат,
Ба чашми ман гуҳару санги раҳ яке бошад. *Шавкат*

СОФДИЛ صافدل покдил, он кӣ дилаш аз ғараз ва кудурат пок аст.

СОФИЛ *а.* سافل паст.

Табъат, чунин ки бинам, аз ҳар чи ҳаст олӣ,
Бахтат, чунин ки бинам, аз ҳар чӣ ҳаст софил. *Савдо*

софилу олӣ пасту баланд, пасту олӣ, сифла ва олӣ.

Ҳеҷ ҷинсе зи софилу олӣ
Нест аз ишқу ҳукми он холӣ. *Ҷомӣ*

СОФИН *а.* صافن **1.** раги ҷаҳандаи соқи по; **2.** аспи тездав.

СОФИНОТ *а.* صافنات *ҷ.* **софин; софиноти ҷиёд** аспони зотии тездав.

Офтоб ҷиҳати се кас аз уфуқи мағриб толеъ шуд: ... ҷиҳати Сулаймони пайғамбар дар вақти арзи софиноти ҷиёд ... *«Равзат-ус-сафо»*

СОФИСАРИРАТ صافی‌سریرت покботин, поксират, софзамир, софдил.

Бар худованди басират ва ҳушмандони софисарират махфӣ намонад ... *«Равзат-ус-сафо»*

СОФИТИНАТ صافی‌طینت *ниг.* **софтинат.**

Аз мувосоҳои софитинатон эмин мабош,
Фитнаҳо дар табъи ҳамвор аст музмар теғро. *Савдо*

СОФИХАМИР صافی‌خمیر поксиришт, поктинат.

Сафои вақт набвад маҷмаи софихамиронро,
Бувад аз меҳри гул чун иқди ин гавҳар мукаррартар.
Шавкат

СОФМАШРАБ صاف‌مشرب софтинат, поктабиат, некӯсират.

Ба ҳам тақвову мастӣ ончунон якранг шуд, Шавкат,
Ки натвон фарқ кард аз софмашраб дурдмандиҳо.
Шавкат

СОФТИНАТ صاف‌طینت софдил, поктинат.

Мисли уламои ин замон... мунозирагар нест, софтинат ва уламои ҳаққонист. *Садри Зиё*

СОФӢ صافی **1.** соф, пок, холис, беғилу ғиш.

Занах чун гӯе аз кофуру зулф аз мушк чавгоне,
Ба рӯ аз барги гул в-аз сими софӣ сохта майдон.
Ломеӣ

Чу бар сар нишинад зи пирӣ ғубор,
Дигар айши софӣ тавақкуъ мадор! *«Анвори Суҳайлӣ»*

оби софӣ оби соф ва тоза кардашуда; оби зулол ва шаффоф, оби мусаффо.

Бо хаташ хатти хозину баввоб,
Ҳамчу бо оби софӣ аст сароб. *Саноӣ*

софӣ кардан пок ва тоза кардан аз чизе.

Кард холӣ адли ӯ Зовулситон аз изтирор,
Кард софӣ теғи ӯ Ҳиндустон аз изтироб. *Муиззӣ*

2. *маҷ.* покӣ; сафо, ихлос.

Чун зи паи туст, чи шодӣ, чи ғам,
Чун зи маи туст, чи софӣ, чи дурд. *Анварӣ*

3. асбоби махсус барои соф гардониданн моеот: зарфи филиззие, ки сӯрохҳои майда дошта, барои равондани оби биринҷ ва дигар хӯрданиҳои ҷӯшондашуда ба кор бурда мешавад; **4.** навъе аз палав, ки биринҷаш аз софӣ гузаронда ва алоҳида пухта мешавад.

Ба ҳар ноқобиле сад қобилӣ бахшанд ҳар рӯзе,
Ба софиҳои дил бояд дуоҳо кард султонро. *Савдо*

◇ **софӣ шудан** *ба касе ё касеро* изҳори ихлос кардан; тобеъ шудан, таслим шудан; мусаххар шудан (аз тарафи касе).

Писари вай Мансур бинни Исҳоқ ба Нишобур бимурд ва ҳама Хуросон ва Мовароуннаҳр ба амир Саид софӣ шуд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Тамомати мамлакати Кирмон ӯро софӣ шуд.
«Равзат-ус-сафо»

СОХТ ساخت **1.** омодагӣ, тайёрӣ.

[Ухуз] хост, ки то ҳама биёсоянд ва сохте тамом бикунанд. *«Таърихи Табарӣ»*

2. асбобу афзори асп.

Фаррухиро асб бо сохти хосса фармуд, ду хайма ва се астар ва панҷ сар барда ва ҷомаи пӯшиданиву густурданӣ ва кори Фаррухӣ дар хидмати ӯ олӣ шуд. *Низомии Арӯзӣ*

СОХТАКОР ساخته کار омода, муҳайё; корсоз.

Фариштае аз осмон фурӯд омадӣ ва ӯро гуфтӣ: Худо мамолики рӯи замин ба ту хоҳад додан, сохтакор бош. *«Таърихи Табарӣ»*

СОХТАН ساختن **1.** тайёр кардан, омода ва таҳия намудан.

Аз матбахӣ навъе аз таом хост, то некӯ бисозад.
Авфӣ

Муҳиммоти ӯро, чунончи дилхоҳи ӯ бошад, бисозанд. *Аҳмади Дониш*

2. оростан, тартиб додан, ба назму сомон даровардан.

Дигар бора сипоҳе сохт аз саду панҷоҳ савор.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Ва амир Наср рафт ва кори лашкар бисохт ва бозгашт. *«Таърихи Наршахӣ»*

Хиҷил он кас, ки рафту кор насохт,
Кӯси реҳлат заданду бор насохт. *Саъдӣ*

3. нишон додан (ба таври сохта).

[Ӯ] марде гурд ва шуҷоъ буд ва бо камол ва хирадмандии тамом ва марде дабиру адиб буд ва хештан коно сохта буд. *«Таърихи Систон»*

4. созиш ва мувосо кардан; сабру тоқат кардан; қаноат кардан.

Ман аз сари сарӣ бархоста ва бо ғурбату узлат сохта. *Авфӣ*

Чу урьён шуд чаман, мурғ аз зарурат хона месозад.
Чу қахти гул бувад, булбул ба обу дона месозад. *«Хизонаи омира»*

Эй шиками хира, ба ноне бисоз,
То накунӣ пушт ба хидмат дуто. *Саъдӣ*

5. гуворо будан; созгор омадан.

Чу нураш чунин мегудозад маро,
Турунҷи ту, донам, насозад маро. *Хоҷу*

6. навохтан.

Зи баҳри ид, нигоро, ҳаме чӣ сӯзӣ уд?
Чаро шароб напаймоию насозӣ уд? *Муиззӣ*

7. феъли ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. 'банд сохтан', 'иттифоқ сохтан', 'ҷамъ сохтан' ва ғ.; ◇ **созад** лоиқ ва сазовор аст, шоиста аст, сазад.

Бирав, месоз бо андӯҳу хорӣ,
Ки созад ошиқонро бурдборӣ. *Убайди Зоконӣ*

сохтану сӯхтан азоб кашидан ва бо азоб созиш кардан.

Сохтаю сӯхта дар роҳи ту,
Сохта — *ман*, сӯхта — *бадхоҳи* ту. *Низомӣ*

СОХТАНӢ ساختنی 1. он чи ки сохтанаш мумкин ва ё зарур бошад; 2. сохта, ҳилагӣ, талбискорона.

Он ранҷурӣ сохтанӣ буд ва ӯ ин нозҳо кардӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

СОЧМА *т.* ساچمه гулӯлачаҳои кӯрғошимӣ, ки ба тири милтиқҳои шикорӣ пур мекунанд.

Ду-се сочмаи тӯбча ба сӯи ғозиёни ислом ба ҳадья фиристод. *Аҳмади Дониш*

СОЪ *а.* صاع паймонаи ғалла, тақрибан се килограмм.

Ёфт дар хона соъе аз хурмо,
Дақалу хушк гашта нобанаво. *Саноӣ*

Ва эътибори миқьёсу мизон бар соъ муқаррар гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Маликро соъе буд заррин, Юсуф фармуд, ки он соъро дар бори Ибни Ямин ниҳоданд. *«Таърихи Табарӣ»*

СОЪХОҲ صاع‌خواه садақахӯр; қаландар, дарвеше, ки дар сари хирмани ғалла ҳақ металабад.

На аз ҷоҳҷӯён тавон ёфт ҷое,
На аз соъхоҳон тавон хост соъе. *Хоқонӣ*

СОЯ سایه 1. акси сиёҳии пайкари одам ва чизҳо, ки дар муқобили нури офтоб ё рӯшноие ба замин ва чизҳои дигар меафтад.

З-он маро васлат ба дасти ҳаҷр дод,
Қ-аз паи ҳар офтобе соест. *Анварӣ*

2. *маҷ.* паноҳ, ҳимоя.

Худу дудмон назди Хисрав шавӣ,
Бад-он сояи меҳри ӯ биғнавӣ. *Фирдавсӣ*

Ба сояи кӣ гурезам, дар ин бало, ки манам,
Чу эхтимоми ту нагрифт дар паноҳ маро. *Шоҳӣ*

(дар) сояи афзол дар паноҳи некӯӣ ва бахшишҳо, ба туфайли некиҳо.

Хоҷа дар сояи афзол ва эҳсони хеш мураффаҳ ва осудахотир биистад ва адлу фазл дастгирӣ кунад. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **сояи худо** *д. киноя аз* подшоҳ.

Онҳо, ки зи бахт подшоянд,
Ақли кулу сояи худоянд ... *Шоҳин*

соя андохтан (*ё* **афкандан**) таваҷҷӯҳ намудан, илтифот кардан, лутфу марҳамат нишон додан.

Ба сари сабзи ту, эй сарв, ки чун хок шавам,
Ноз аз сар бинеҳу соя бар ин хок андоз! *Хофиз*

Чун соя ба хок афканад он сарв, на бар ман,
Гар қадри маро пасттар аз хок надонист?! *Ҷомӣ*

соя кардан *ниг.* **соя андохтан.**

Соиб баландмартаба чун осмон шавад,
Бар ҳар замин, ки соя кунад боғбони мо. *Соиб*

сояи дасти *касе* **гирифтан** файзьёб шудан.

Ҳар кас зи ҳусн сояи дасте гирифтааст,
Чун тешадаст дар камари Бесутун кунад? *Соиб*

сояи дил фарох будан *киноя аз* дилвасеъ будан; беғам будан, бепарво будан.

Сояи дил бояд аз инсон фарох,
Қ-аз таҳи он гум шавад ин кӯҳна кох.
Хисрави Деҳлавӣ

соя бар кори *касе* **афкандан** *киноя аз* ёрӣ додан ба касе, марҳамат кардан ба касе.

Соя бар кори ман намефиканад,
То ки корам ба ҷон намеорад. *Анварӣ*

ба зери сояи мӯи сари худ осоиш доштан аз касе умеди ёрӣ накардан, ба касе паноҳ набурдан.

Ба зери сояи мӯи сари худ дорам осоиш,
Ба ҳар ҷое, ки месозам иқомат, беди маҷнунам.
Сайидо

СОЯБОН سایه‌بان он чи ки чизеро аз нури офтоб паноҳ мекунад, чатр, шамсия, офтобӣ.

Сапедадам, ки сабо баҳри шоҳидони баҳор
Ба арсаи чаман аз абр соябон оварад ...
Убайди Зоконӣ

СОЯВАР سایه‌ور соядор, ҳар чизе, ки соя мекунад.

Басе пойдор, эй дарахти ҳунар,
Ки ҳам меваддориву ҳам сояваp. *Саъдӣ*

СОЯГОҲ||СОЯГАҲ سایه‌گاه||سایه گه ҷои соя, ҷое, ки соя афтодааст.

Фурӯ монд Хисрав дар он соягоҳ,
Чу соя шуда рӯз бар вай сиёҳ. *Низомӣ*

Ҳар куҷо соясту шаб ё соягаҳ,
Аз замин бошад, на аз хуршеду маҳ. *Румӣ*

СОЯДОР سایه‌دار 1. ҳар чизе, ки сояаш ба замин меафтад; 2. дар ақидаи хурофӣ—одаме, ки дар таъсири ҷин мондааст, ҷинзада.

Маро зи тангии хотир ҳавои ин хона
Чунин ки менигарам, соядор хоҳад кард.
Хисрави Деҳлавӣ

СОЯЗАДА سایه‌زده аз рӯи ақидаи хурофӣ—касе, ки ба ӯ деву парӣ таъсир карда, зиён расондааст, ҷинзада, зиёндор.

Бас ки замин шуд зи алам соядор,
Монд чу соязадагон беқарор. *Хисрави Деҳлавӣ*

СОЯМАНД سایه‌مند соядор, босоя, чизе, ки соя бар он афтодааст.

Соя буда ӯю хокаш сояманд,
Сад ҳазорон зинда дар соя(-и) вайанд. *Румӣ*

СОЯПАРВАРД||СОЯПАРВАРДА سایه‌پرورد||سایه‌پرورده 1. он кӣ ва он чӣ дар соя парвариш ёфтааст; 2. касе, ки ба нозу неъмат парвариш ёфтааст.

Сояпарвардаро чӣ тоқати он,
Ки равад бо мубо, ризон ба қитол. *Саъдӣ*

Сояпарварди ғамат дар офтоби растахез,
Фарши истабрақ ба зери соябон андохта. *Урфӣ*

СОЯСИФАТ سایه‌صفت соямонанд, монанди соя.

Соясифат паст шудам зери пош,
Чун ба ман он сарви хиромон расид.
Хисрави Деҳлавӣ

СОЯХУСБ سایه‌خسب роҳатталаб, танбал, танпарвар.

Қоҳилону сояхусбонро магар
Рӯзие бинходаӣ навъи дигар? *Румӣ*

СОҒАР ساغر пиёлаи шаробхӯрӣ, ҷом, қадаҳ.

Чу хуронанд наргисҳо, ҳама симин табақ бар сар,
Ниҳода бар табақҳо-бар зи зарри сов соғарҳо.
Манучеҳрӣ

Гоҳи саҳар аст, хез, эй сода писар,
Пур бодаи лаъл кун булӯрӣ соғар. *Хайём*

Макун азми лашкар, бимон рои рафтан,
Бинеҳ хӯду ҷавшан, бидеҳ ҷому соғар.
Адиб Собир

соғари заҳрханд *киноя аз* қадаҳи шароб.

Биё, соқӣ, он соғари заҳрханд,
Ки дар заҳр парварда ҷуллоби қанд ... *Ҳотифӣ*

соғари мардафган соғари маи пурқуввати зӯр.

Дар шишаи гардун низ кайфияти чашми ӯ,
Ин соғари мардафган миноӣ дигар дорад. *Соиб*

соғар задан *киноя аз* май хӯрдан.

Ту соғар мезадӣ бо дӯстон шод,
Қалам Шопур мезад, теша — Фарҳод. *Низомӣ*

Шӯхи ман маст шуду соғари май зад ба сарам,
Шӯхиву мастиву соғар заданашро нигаред! *Ҳилолӣ*

◇ **(ин) соғари зарбор** *киноя аз* офтоб.

Хез, чун субҳ даме зан ба шакарханда зи май
Пеш, к-ин соғари зарбор барояд зи ниҳон.
Бадри Чочӣ

СОҒАРКАШӢ ساغرکشی майхӯрӣ, майкашӣ.

Гар дар биҳишт бода кашӣ, фитна гул кунад,
Соғаркашӣ ба гӯшаи майхона хуштар аст. *Урфӣ*

СОӢ *а.* ساعی 1. кӯшишкунанда, кӯшанда, саъйкунанда, кӯшо.

Дар ин баҳр ҳуз марди соӣ нарафт,
Гум он шуд, ки дунболи роӣ нарафт. *Саъдӣ*

Сайфуллоҳ номе дар қатли ӯ соӣ буд.
«Хизонаи омира»

2. сиояткунанда, наммом, ғаммоз, бадгӯикунанда дар ҳаққи касе.

Уламо ... гуфтаанд, ки соӣ пеш аз аҷал бимирад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ҳосидон ва соиён бар сурати маҷлис иттилоъ ёфта маҳмум ва мағмум мегаштанд.
«Равзат-ус-сафо»

Модари шер гуфт: ... ин Димна, ки маликро ба он дошт, соӣ ва наммом ва шарир ва фаттон аст.
«Калила ва Димна»

СОҚ I *а.* ساق қисми пой аз зону то буҷулаки пой.

Тире бар соқ хӯрд ва аз лашкар берун шуд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

СОҚ II *а.* ساق *ниг.* соқа I.

Дарахт падид омад ва онро беху соқ ва баргу бор пайдо шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

соқи гиёҳ танаи алаф, танаи сабза ва наботот, пояи растанӣ.

Қадуест ӯ гарданафрохта,
Зи соқи гиёҳе расан сохта. *Низомӣ*

СОҚА I *а.* ساقه тана; танаи дарахт.

З-он шохи фасурда навгуле руст
В-аз соқаи шӯр сунбуле руст. *Шоҳин*

СОҚА II *а.* ساقه қисми ақибгарди лашкар, он қисми лашкар, ки аз ақиби қисми асосӣ меояд, арьергард.

Ҳамон соқаю ҷойгоҳи буна,
Ҳама майсара низ бо маймана. *Фирдавсӣ*

Сад савори номвар, ки бар соқаи лашкар буданд, аз вусули эшон огоҳ шуда мунқасим ба ду қӯшун гаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

СОҚА III *а.* ساقه зонубанди оҳанин.

Ва бар роҳ се ҳазор мард нишаста буданд бо хӯду ҷавшан ва зиреҳу соқа. *«Таърихи Систон»*

СОҚИБ *а.* ثاقب 1. равшан, дурахшон.

Зада хаймаҳо дидам андар саҳорӣ,
Дурахшон чу дар дайр мисбоҳи соқиб. *Манучеҳрӣ*

2. *маҷ.* муассир, нофиз, таъсирбахш, гузаранда.

Ба андешаи соқиб он халалро боздонист. *Авфӣ*

Ӯ дар танзими масолеҳи мулк раъи соқиб ва тадбире соиб дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

наҷми соқиб *нуҷ.* ситораи паррон, ки аз рӯи ақидаи хурофӣ, гӯё деву ҷин ва шайтонро мезанад; **шиҳоби соқиб** ситораи тобон, ситораи дурахшон.

Донаҳои гандум чун шиҳоби соқиб аз осмон резон гашт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

СОҚИБА *а.* ثاقبه *муаннаси* **соқиб**.

Роиҷ ... умдаи шуарои Фаноҷия аст ва матлаи кавокиби соқиба. (1) *«Хизонаи омира»*

СОҚИТ *а.* ساقط 1. афтода; 2. аз кор афтода; бекоршуда.

Бемор куҷо гардад аз қуввати ӯ соқит,
Донӣ, ки ба як соат кораш нашавад корӣ.
Манучеҳрӣ

соқит шудан а) аз кор афтодан; б) дур шудан, аз байн рафтан, зоил шудан, нест шудан.

Касе, ки бар қабеҳӣ иқдом кунад, уқубат ва итоб аз ӯ соқит нашавад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

соқит шудани ҳақ *маҷ.* адо шудани ҳақ, дар гардан намондани ҳақ.

Ҳаққи шамшери ту соқит нашавад аз сари мо,
Пеши хуршед нагардад арақ аз симо хушк. *Бедил*

СОҚИЯ *а.* ساقیه *ниг.* **соқа** II.

Маймана рафту майсара бигрехт,
Қалб дар соқия муқаддима рехт. Низомӣ

СОҚӢ *а.* ساقی 1. обдеҳ; 2. майкаш, шаробдиҳанда.

Ба майхорагон соқӣ овоз дод,
Фиканда ба зулф-андарун тобҳо. *Манучеҳрӣ*
Маро ба хидмати соқӣ ҳамин қарор гузашт.
Дигар пиёла нагирам, агар баҳор гузашт. *Сайидо*

СОҲАТ *а.* ساحت 1. масоҳат, арса, майдони чизе, фазову фароҳӣ ва паҳноварии чизе.

Тайраи ҷилваи тубо қади чун сарви ту шуд,
Ғайрати хулди барин соҳати бустони ту бод! *Ҳофиз*
Соҳати барру баҳрро аз ҷонварон холӣ карданд. *Аҳмади Дониш*

соҳати дашт рӯи дашт, масоҳати дашт.

Аз рафтани халқ ҷӯқ дар ҷӯқ,
Шуд соҳати дашт арсаи сӯқ. *Шоҳин*

соҳати ям масоҳату вусъати баҳр.

Бартар накашад қадри туро дасти вазорат,
Афзун накунад саъи шамар соҳати ямро. *Анварӣ*

2. рӯи ҳавлӣ, саҳни ҳавлӣ, саҳни хона.

Андар соҳати масҷид санге бузург ниҳодааст ва ҳавзе сангину мудаввари азиму бузург бар сари он санг ниҳода. *Носири Хисрав*
Аз кӯи дӯст соҳати майхона хуштар аст,
В-аз вирди субҳ наъраи мастона хуштар аст. *Ҷомӣ*

3. *маҷ.* ҳудуд, доира, соҳа.

Нодонро ба соҳати бонузҳати маърифату дониш далолат карда вахширо маданӣ ва ром сохта. *«Оини нигориш»*

4. *маҷ.* даргоҳ.

Ин бӯи абири ошной
Аз соҳати ёри меҳрбон аст. *Саъдӣ*

СОҲИБ *а.* صاحب 1. доранда, молики чизе, доро, давлатманд.

Соҳиби гилем шафоат кард, ки ман ӯро биҳил кардам. *Саъдӣ*

соҳиби амонат амонатгузор, он кӣ чизеро амонат гузоштааст.

Ногуфта ба соҳиби амонат
Дар чаҳ наравем аз хиёнат. *Ҳилолӣ*

соҳиби амру салтанат подшоҳ.

Пас бояд, ки соҳиби амру салтанат ин ҳикоётро пеши чашми худ дорад. *Аҳмади Дониш*

соҳиби шурта сардори қаравулон ва шабгардон.

Мутаваккил ӯро соҳиби шуртаи Бағдод гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

2. ҳоким.

... Аз маволии соҳиби Миср буда. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. сӯҳбаткунанда, ҳамдам, мусоҳиб; дӯст, рафиқ.

Ту он наӣ, ки дил аз сӯҳбати ту баргиранд,
В-агар малул шавӣ, соҳибе дигар гиранд. *Саъдӣ*
Ҳар рӯз халқро сари ёреву соҳибест,
Моро ҳамин сар аст, ки бар остони туст. *Саъдӣ*

◇ **соҳиби дард** *ниг.* **аҳл** (**аҳли дард**).

Чу мирад аз ғами ишқи ту Мушфиқӣ, гӯянд:
Бубин, ки соҳиби дарде дар ин диёр намонд. *Мушфиқӣ*

соҳиби девон а) (шоирӣ) дорои девон, девондор; б) вазир.

Гар ба девони ғазал садрнишинам, чӣ аҷаб, —
Солҳо бандагии соҳиби девон кардам. *Ҳофиз*

соҳиби дунъё соҳиби ҷоҳу манзалат ва дорой, бой, давлатманд.

Аммо соҳиби дунъё ба айни инояти ҳақ малҳуз аст ва ба ҳалол аз ҳаром маҳфуз. *Саъдӣ*

соҳиби иллат касал, бемор.

Шӯробаҳои бемазаву нохуш андар ӯ,
Ҳамчун даҳони соҳиби иллат ба ноштo. *Муиззӣ*

соҳиби каромат ҷавонмард, сахӣ.

Эй соҳиби каромат, шукронаи саломат,
Рӯзе тафаккуде кун дарвеши бенаворо! *Ҳофиз*

соҳиби ном номдор, шӯҳратнок, машҳур.

Сайидо, лаъл зи кон омаду шуд соҳиби ном,
Беҳтар он аст ҳунарвар равад аз кишвари хеш. *Сайидо*

соҳиби панд хирадманд.

Панди худ беҳуда зоеъ макун, эй соҳиби панд,
К-аз туам нест асар з-он ки дилам сӯи касест. *Хисрави Деҳлавӣ*

соҳиби сухан суханд он, гапфаҳм; доно.

Нодон ба гуфтугӯ нашавад соҳиби сухан,
Чуғз аз ҳазор оина гӯё намешавад. *Сайидо*

соҳиби тамкин ботамкин, вазнин; тобовар, бардоштнок.

Шавад хасми ситамгар зердасти соҳиби тамкин,
Сари Фарҳод охир пеши пои Бесутун афтад. *Сайидо*

соҳиби қаламу ақл соҳиби хирад ва иншову таҳрир; босавод, доно.

Аммо вазорат кори ақлу қалам аст, вазир соҳиби қаламу ақл бояд. *Аҳмади Дониш*

соҳиби пешонӣ будан хушбахту хуштолеъ будан, некбахту соҳибиқбол будан.

Зода, ки ӯ соҳиби пешонӣ аст,
Дар ҳама ҷо иззаташ арзонӣ аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

СОҲИБАЁЛ صاحب‌عیال аёлманд, давлатманд, соҳибмансаб.

Банда соҳибаёлу мол надошт,
Ба ҷуз он мазраа манол надошт. *Низомӣ*

СОҲИБАФСАР صاحب‌افسر соҳиби тоҷ, тоҷдор, подшоҳ.

Ворисй мулкро диҳед сарир,
Соҳибафсар ҷавон беҳ аст аз пир. *Низомӣ*

СОҲИББАРИД صاحب‌برید хабаррасонанда; воқеанавис, маъмуре, ки подшоҳро аз воқиаҳои мамлакат огоҳ мекунад.

Дар шаҳр ва мамлакатҳои худ соҳиббаридони амин дорӣ, то туро аз кори раият ва адлу инсофи уммол хабар диҳанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*
Гулсум ибни Собит гӯяд, ки ман дар айёми хилофати Маъмун соҳиббариди Хуросон будам. *«Равзат-ус-сафо»*

СОҲИБДАВЛАТ صاحبدولت 1. давлатманд, бой, дорои молу мулк.

Ҷаноби соҳибдавлату валинеъматам ин тариқа ошҳоро хӯрда наметавонанд. *Садри Зиё*

2. олидараҷа, баландмартаба, оличоҳ.

Гар набошад тоби меҳри чун ту соҳибдавлате,
Соя ҳам аз сӯҳбати ман рам кунад, ор оварад.
«Маҷмуат-уш-шуаро»

СОҲИБДИЛ صاحبدل 1. покдил, равшанзамир, некӯсират.

Шаҳвати хашми марди соҳибдил
Беҳтар аз зуҳду ҳилми дуньёдор. *Шамси Табрезӣ*

Соҳибдилон гуфтаанд: Рафтану нишастан беҳ, ки давидану гусастан. *Саъдӣ*

2. диндор, парҳезгор; тақводор, ориф, аҳли маърифат, аҳли тасаввуф; 3. диловар, соҳиби ҷуръат, далер.

Вақте дар сафари Ҳиҷоз тоифаи ҷавонони соҳибдил ҳамроҳи мо буданд ҳамдам ва ҳамқадам. *Саъдӣ*

Аз сар гузаштаанду ба майдон ниҳода пой
Соҳибдилон, ки гӯи саодат рабудаанд.
«Анвори Суҳайлӣ»

Арзаи риндон макун воқеаи шайхи шаҳр,
Сӯҳбати соҳибдилон маҷлиси афсона нест. *Ҷомӣ*

Шунидам, ки марде саёҳатшиор
Ба соҳибдиле гашт ногаҳ дучор. *Бедил*

СОҲИБИДРОК صاحب‌ادراک боидрок, хушфаҳм, зирак.

Мусофирпарваре, ороми ҷоне, соҳибидроке,
Сафарнокарда мардумдидае, савдогари ҳуше.
Сайидо

СОҲИБКАЛОМ صاحب کلام сухандон, он кӣ дар сухангӯи иқтидор дорад; нависандаи моҳир.

Ба тамҳиди гуфтор ширинмақом,
Ба таншиди ашъор соҳибкалом. *Садри Зиё*

СОҲИБКАМОЛ صاحب کمال бокамолот, бомаърифат, он кӣ дар илму дониш ва фазлу адаб ба дараҷаи олӣ расидааст.

Дар ҷамеи улуми ғариба ва фунуни бадеа соҳибкамол аст. *Восифӣ*

Чу бишнид ин нукта соҳибкамол,
Лабаш рехт ранги баҳори савол. *Бедил*

СОҲИБКОР صاحب کار сардори кор, корфармо; сардор, раҳбар.

Мисли ту хизматгори вафодори ҷонсупор, ки барои шукронаи саломати соҳибкораш ватанашро фурӯхта садақаву нисор кунад, ҳаргиз мавҷуд намешавад. *Садри Зиё*

СОҲИБКУЛОҲ صاحب کلاه тоҷдор, подшоҳ; *маҷ.* сарбаланд, сарфароз.

Зи хайлаш ҳар саре соҳибкулоҳе,
Сипоҳаш ҳар яке мирею шоҳе. *Убайди Зоконӣ*

СОҲИБКУЛОҲӢ صاحب کلاهی тоҷдорӣ, подшоҳӣ; *маҷ.* сарбаландӣ, сарфарозӣ.

Ҷавонӣ дорию шерию шоҳӣ,
Талаб кун бо ҳунар соҳибкулоҳӣ. *Низомӣ*

СОҲИБЛИСОН صاحب‌لسان суханвар, нотиқ, гӯяндаи фасеҳ ва балеғ.

Вай ... бо Абӯсаиди Харроз сӯҳбат дошта, олим буда соҳиблисон. *Ҷомӣ*

СОҲИБНАЗАР صاحب‌نظر бобасират, равшанзамир, бофаросат, нозукбин; ориф.

Дидаи кажро зи мижа дом кун,
Дида зи соҳибназарон вом кун! *Хисрави Деҳлавӣ*

Соҳибназаре куҷо, ки бинад,
Ҳоли дили зори интизорон. *Савдо*

СОҲИБНАЗАРӢ صاحب‌نظری бобасиратӣ, бофаросатӣ, нозуксанҷӣ.

Манзури хирадманди ман он моҳ, ки ӯро
Бо ҳусни адаб шеваи соҳибназарӣ буд. *Ҳофиз*

СОҲИБНАСАҚ صاحب‌نسق мутасаддии тартибу интизоми чизе ва коре.

Доруға ва соҳибнасақи он иморат ... Қивомиддинхоҷа султон Иброҳим буд. *Восифӣ*

СОҲИБНЕЪМАТ صاحب‌نعمت давлатманд, бой.

Ту соҳибнеъматӣ, ман мустаҳиққам,
Закоти ҳусн деҳ, ҳақ дорам имшаб. *Ҳофиз*

СОҲИБНОМ صاحب‌نام номдор, машҳур; баэътибор, баобрӯ.

Бе мураббӣ нашавад ҳеҷ касе соҳибном,
Сангро мекунад афлок ақиқи яманӣ. *Сайидо*

СОҲИБРӮЙ صاحب‌روئی: соҳибрӯӣ ва соҳибқабулӣ сухану муомилаи ботакаллуф дар пазироии меҳмон.

Ба соҳибрӯию соҳибқабулӣ
Нашояд кард меҳмонро фузулӣ. *Низомӣ*

СОҲИБСАРИР صاحب‌سریر соҳиби тахт, подшоҳ.

Гурӯҳеш хонанд соҳибсарир,
Вилоятситон, балки офоқгир. *Низомӣ*

СОҲИБСИМОЪ صاحب‌سماع гӯшкунанда; *маҷ.* тобеъ, мутеъ.

Ба як ришта бо якдигаршон низоъ,
Ба қавли араб ҷумла соҳибсимоъ. *Хоҷу*

СОҲИБСУКУН صاحب‌سکون устувор; тобовар, тоқатнок.

Ҳама бурдборони соҳибсукун,
Қадам ниниҳода зи ҷода бурун. *Хоҷу*

СОҲИБСУҚ صاحب‌سوق раиси бозор, сардори бозор.

Баъд аз он ба соҳибсуқ илтиҷо кард.
«Равзат-ус-сафо»

СОҲИБТАБЪ صاحب‌طبع 1. касе, ки табъи баланд дорад; сухандон; 2. хуштабъ, хушгӯй; зарофатгӯй, шӯх, шӯхмизоҷ.

Чанд нафар соҳибтабъони мӯътабар ва шӯхмизоҷони ҳунарвар ... ҳамвора ба ҳамдигар махлуту маҳшур буданд. *Садри Зиё*

СОҲИБТАРАДДУД صاحب‌تردد он кӣ кӯшишу ҳаракат дорад.

Мурғи кабоб рӯзии соҳибтараддуд аст,
Дар хона анкабӯт шикори магас кунад. *Сайидо*

СОҲИБТАФАРРУС صاحب‌تفرس соҳиби фаросат, бофаҳм, боидрок.

Соҳибқирон ба он шаҳзодаи соҳибтафаррус мулки Шерозро арзонӣ фармуд. *«Таърихи Сайидроқим»*

СОҲИБТАҶАММУЛ صاحب‌تجمل бошаъну шукӯҳ, бокарру фар.

Марде муҳиб ва босиёсат ва соҳибтаҷаммул буд. *«Таърихи Давлатшоҳ»*

СОҲИБУЛҶАЙШ *а.* صاحب‌الجیش соҳиби лашкар, сипоҳсолор; подшоҳ.

Гар бифармояд, бигирад мулки Ҳинду мулки Рум,
Соҳибулҷайш он ки ӯро паҳлавон(у) лашкар аст. *Муиззӣ*

СОҲИБФАН صاحب‌فن соҳибмаърифат, донои мушкилкушо, соҳибтадбир.

Ҳадиси ғуссаи даврон зи ҷом ҷӯ, Ҳофиз,
Ба қавли мутрибу фатвои пири соҳибфан. *Ҳофиз*

СОҲИБФАҲМ صاحب‌فهم хушфаҳм, зеҳнтез.

Мурғи дилро дар муҳаббат қайди сайёде бас аст.
Тифли соҳибфаҳмро таълими устоде бас аст. *Махфӣ*

СОҲИБФИРОШ صاحب‌فراش бистарӣ, бемор, касал.

Бисту панҷ рӯз соҳибфирош буд, ... ба равзаи ризвон интиқол фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Чунин ба арз расонида шуд, ки Амир Муҳаммади Юсуфро марази никрас, ки он дардест, ки дар сарпанҷаи пой воқеъ мешавад, соҳибфирош гардонида буд. *Восифӣ*

СОҲИБХАБАР صاحب‌خبر 1. огоҳ, хабардор.

Эй бехабар, бикӯш, ки соҳибхабар шавӣ,
То роҳрав набошӣ, кай роҳбар шавӣ? *Ҳофиз*

2. *маҷ.* қосид, фиристода, хабаррасон.

Шаб он ҷо бибуданд, рӯзи дигар,
Бигуфт, он чӣ донист, соҳибхабар. *Саъдӣ*

СОҲИБХИРАД صاحب‌خرد хирадманд, боақл.

Ҷавонмарди соҳибхирад дидамаш,
Ба мардонагӣ фавқи худ дидамаш. *Саъдӣ*

Ҳар як аз соҳибхирадро се беақл лоақал даркор аст, то ақли ӯ ҷавлон кунад. *Аҳмади Дониш*

СОҲИБШАРИАТ صاحب‌شریعت пешво ва қоид; пайғамбар.

Худойгони вазирони машриқу мағриб,
Ки дар вазорат соҳибшариати вузарост. *Анварӣ*

СОҲИБШАРТӢ صاحب‌شرطی тобеият ва мутеӣ ба подшоҳ аз рӯи аҳду паймон, вазъияти феодал ва ҳокими зердаст.

Ва соҳибшартии Самарқанд ба исми ӯ [Абӯзакариё] карданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

СОҲИБЪИЁР صاحب‌عیار 1. имтиёзкунандаи пули тиллои холис ва сақат, фарққунандаи пули сара аз носара, дорои санги маҳак; 2. *маҷ.* имтиёзкунандаи неку бад.

Вақти саҳар пеши бод гул зи миён зар кушод,
Чашм бар он зар ниҳод наргиси соҳибъиёр. *Бадри Чочӣ*

Замона гар на зари қалб доштӣ, кораш
Ба дасти Осафи соҳибъиёр бистӣ? *Ҳофиз*

СОҲИБҒАРАЗ صاحب‌غرض одами ғаразнок, бадхоҳ; фитнаангез.

Зи соҳибғараз то сухан нашнавӣ,
Ки бар кор бандӣ, пушаймон шавӣ. *Саъдӣ*

Нақли ҳар ҷавр, ки аз хулқи каримат карданд,
Қавли соҳибғаразон аст, ту онҳо накунӣ. *Ҳофиз*

СОҲИБҚАБУЛӢ صاحب‌قبولی *ниг.* соҳибрӯӣ.

СОҲИБҚАЛАМ صاحب‌قلم соҳиби иншову таҳрир, он кӣ нағз иншову таҳрир мекунад; босавод, доно.

СОҲИБҚИРОН صاحبقران касе, ки дар вақти қирони Зӯҳра бо Муштарӣ ва ё Зӯҳра бо Офтоб таваллуд ёфтааст ва ин дар ақидаи хурофии ситорашиносони қадим аломати хушбахтӣ ва зафармандӣ буд; *маҷ.* саодатманд; зафарманд, мағлубнашаванда (лақаби подшоҳон ва бузургон).

Фаредун худ соҳибқирон буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Қасе, к-ӯ некӣ андешад ба ҳар кас,
Ба некӣ дар ҷаҳон соҳибқирон аст. *Адиб Собир*

СОҲИБҚИРОНӢ صاحب‌قرانی саодатмандӣ; зафармандӣ.

Чун қарин шуд ишқи ӯ бо ҷони мо,
Мӯ ба мӯ соҳибқиронӣ мекунад. *Шамси Табрезӣ*

СОҲИБҲИММАТ صاحب‌همت олиҳиммат, ҷавонмард.

Ҳар кучо дидем соҳибҳиммате, дарвеш буд,
Дасти деҳқон гар тиҳӣ бошад, зи тухм афшондан аст. *Носир Алӣ*

СОҲИБҲУНАР صاحب‌هنر ҳунарманд, соҳиби ягон фан ва санъат.

Агар ҳаст мард аз ҳунар баҳравар,
Ҳунар худ бигӯяд, на соҳибҳунар,
Агар мушки холис надорӣ, магӯй!
Гарат ҳаст, худ фош гардад ба бӯй. *Саъдӣ*

Рӯ намеорад ба хони ҳеҷ кас соҳибҳунар,
Боғбон ризқи худ аз пушти гулистон меҳӯрад. *Сайидо*

СОҲИБҶАМОЛ صاحب‌جمال хушрӯй, зебо.

Ҳасани Маймандиро гуфтанд: Султон Маҳмуд чандин бандаи соҳибҷамол дорад, ки ҳар яке бадеи ҷаҳонеанд. *Саъдӣ*

Нишалло — Лайлии соҳибҷамолу банда Маҷнунам,
Мураббо — дилбари ширинхисолу банда Фарҳодам. *Савдо*

СОҲИБҶОҲ صاحب‌جاه баландмартаба, олимақом.

Бо мани роҳнишин хезу суви майкада ой,
То дар он ҳалқа бибинӣ, ки чӣ соҳибҷоҳам. *Ҳофиз*

СОҲИЛ *а.* ساحل замине, ки пайваст ба дарьё ва ё баҳр аст, замини лаби дарьё ва баҳр, канори дарьё, лаби баҳр.

Шаби торику бими мавҷу гирдобе чунин ҳоил!
Куҷо донанд ҳоли мо сабукборони соҳилҳо. *Ҳофиз*

СОҲИЛНИШИН ساحل‌نشین он кӣ дар лаби дарьё ё баҳр иқомат дорад; *маҷ.* бехатар, осуданишин.

Ба соҳилнишинон чӣ ронам сухан,
Ки дуранд аз қаъри асрори ман. *Бедил*

СОҲИР I *а.* ساحر 1. ҷодугар, сеҳркунанда, афсунгар.

Ту соҳирӣ ва ман низ ҷодувон гирд кунам. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. *маҷ.* ҷозибадор, мафтункунанда.

Дошт чашми соҳираш дар мулки дин яғмогарӣ,
То камони абрӯяшро ғамза тирандоз буд. *Туғрал*

СОҲИР II *a.* ساهر бехоб, шаббедор; бедор.

Чашми ӯ бехоб хоболуд бошад рӯзу шаб,
Чашми ман з-он зулфи хоболуди ӯ шаб соҳир аст. *Муиззӣ*

СОҲИРА *a.* ساهره **1.** сатҳ ва рӯи замин.

Имрӯз бар соҳираи ин кураи ағбар ... ҳеҷ подшоҳе мураффаътар аз ин худованд нест. *Низомии Арӯзӣ*

2. чашмаи равон.

СОҲИРӢ ساحرى сеҳргарӣ, ҷодугарӣ.

Фалак нек донад ситампарварӣ,
Маёмӯз Ҳорутро соҳирӣ. *Хоҷу*

Хубон, ки дона-дона кунанд ашки ошиқон,
Аз соҳирӣ зананд ба оби равон гиреҳ. *Камоли Хуҷандӣ*

СОҲӢ I *a.* ساهى он кӣ фикраш ба ҷои дигар аст, ғофил, бепарво; мусоҳилакор.

[Қозӣ] гуфт: Эй ки гуфтӣ тавонгарон муштағиланд ва соҳӣ ва масти малоҳӣ, — наъам, тоифае ҳастанд бар ин сифат, ки баён кардӣ. *Саъдӣ*

Агар ба куллӣ ғофил бувад ва таъсироти афъолро ҳавола ба восоит кунад, ӯро соҳӣ ва лоҳӣ ... хонанд. *Ҷомӣ*

СОҲӢ II *a.* صاحى **1.** бедор, бедоршуда; **2.** ҳушьёр.

СОҶ I ساج **1.** дарахти баланди рост, ки дар Ҳиндустон мерӯяд ва онро булути ҳиндӣ низ мегӯянд.

Дарест аз ҷӯби соҷ ба ду мисроъ ва болои дар шаш арашу ним аст. *Носири Хисрав*

Девораш аз санги мунаққаш баровард ва сақфи онро аз ҷӯби соҷ сохт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. ҷӯби сиёҳранги дарахти соҷ, ки дар киштисозӣ ва ғ. ба кор меравад.

Бипардоз Турону баркаш сипоҳ,
Бибар тахти соҷу барафроз тоҷ! *Фирдавсӣ*

СОҶ II ساج мурғе, ки онро кунҷидхӯрак ҳам меноманд.

СОҶГУН ساج گون ба ранги ҷӯби соҷ, сиёҳранг.

Канори обдон гашта ба шохи арғувон ҳомил,
Саҳоби соҷгун гашта ба тифли оҷгун хубло. *Манучеҳрӣ*

СОҶИД *a.* ساجد сар ба замин ниҳанда, саҷдакунанда.

Паи саманди ту бар хоки роҳ соҷидро
Бувад чу сурати меҳроб бар мусаллое. *«Хизонаи омира»*

Рокеу соҷид шуда тан чун ҳилол,
Пӯязанон машриқу мағриб хаёл. *Хисрави Деҳлавӣ*

СУ I ||**СУЪ** *a.* سو || سؤ **1.** бадӣ, зиён ва мазаррат.

Тамоми зарари онро боз намоям ва аз сӯи оқибати он ӯро биёгоҳонам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

суи ақидат пастии эътиқод, бадӣ, зиштӣ.

Ин ҳам аз суи ақидат ва тасвилоти ҳоилаи деви раҷим аст. *Аҳмади Дониш*

суи зан(н) (*инчунин* **суъззан(н)**) бадгумонӣ, гумони бад.

Суи занро бар худ ғолиб магардон. *«Равзат-ус-сафо»*

2. бад; бадхоҳ.

Аз майли уламои суъ аст ба дарбори салотин, ки роҳи ҳақро ба хушомад бипӯшонанд. *Аҳмади Дониш*

СУ II || **СУВ** سو *шакли дигари* **сӯ(й).**

Бо ин ҳама майли ман суви ту
Чун рафтани об сӯи басте. *Анварӣ*

СУАДО *a.* سعدا *ҷ.* **саид.**

Тавоифи сулаҳо ва суадо аз насли ӯ бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

Миёни суадову ашқиё муддати се рӯз ҷангу пайкор давом ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

СУБОТ ثبات *аслаш* **сабот.**

СУБУЛ *a.* سبل *ҷ.* **сабил.**

Зуд бигзар, ки соликони субул
Кай иқомат кунанд бар сари пул. (2) *Ҷомӣ*

СУБУР *a.* ثبور вайронӣ; ҳалокат; **во (эй) субур(о)!** вой!, ҳалок мешавам!

Бонг мезад: Во субуро, во субур!
Ҳамчу ҷони кофирон дар қаъри гӯр. *Румӣ*

Он чупон, к-андар зимистон марди ур,
Ӯ ҳамеларзиду мегуфт: Эй субур! *Румӣ*

СУБУТ *a.* ثبوت **1.** барқарорӣ, пойдорӣ.

Суратро бе модда ва моддаро бе сурат саботу субут натавонад буд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

2. исбот ва муайян шудан; исбот ва муайян кардан.

Тасаввури субут бар тасаввури нафй, ки лосубут аст, мутақаддим бошад. *Насириддини Тӯсӣ*

субути гуноҳ исботи гуноҳ, муҳаққақ кардани гуноҳ.

Элдорро бигрифтанд ва баъд аз субути гуноҳ ҳалок карданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ба субут пайвастан (ё расидан) исбот шудан бо далелу ҳуҷҷатҳо.

Бо он ки гуноҳе чунин ба субут пайваст, барои чӣ дар кори ӯ андешаи бисьёр менамоянд? *«Нигори дониш»*

Ва агар яке аз ин ҷамоа ба гуноҳи шанеъ муттаҳам шавад ва ба субут расад, се рӯз ё ҳафт рӯз ҳабс бифармоянд. *Аҳмади Дониш*

СУБЪ *a.* سبع **1.** аз ҳафт як қисм, ҳафтьяк; **2.** ҳафтьяки Қуръон, Ҳафтьяк.

Агар худ ҳафт субъ аз бар бихонӣ,
Чу ошуфтӣ, алиф, бе, те надонӣ. *Саъдӣ*

СУБӮҲ *a.* صبوح пагоҳӣ, субҳ, субҳгоҳ.

Рӯй сӯи мадраса карда субӯҳ,
То бад-ин номус ӯ ёбад футӯҳ. *Румӣ*

Наргиси масти туро хоби субӯҳ ин ҳама чист?
Хез, то куштаи он наргиси мастона шавам. *Ҳилолӣ*

СУБҲ *a.* صبح бомдод, сапедадам, вақти сафед шудани рӯз, ки баъд аз саҳар воқеъ мешавад.

Ҳанӯз вақти субҳ набуд ва ҷаҳон торик буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Бош, то субҳи давлатат бидамад,
К-ин ҳанӯз аз натоиҷи саҳар аст. *Анварӣ*

субҳи дерхусп *кинояа аз* субҳи оҳистадаманда.

Чу субҳи дерхусп аз хоби худ ҷаст,
Гирифта соғари пуршир бар даст. *Хисрави Деҳлавӣ*

субҳи дурӯғ *ниг.* **субҳи козиб.**

Бувад он замон тоби субҳи дурӯғ,
Ки аз субҳи содиқ набошад фурӯғ. *Ҳотифӣ*

субҳи козиб нимравшание, ки пеш аз дамидани сапедаи саҳарӣ дар осмон пайдо мешавад; *муқобили* **субҳи содиқ.**

Шаҳи шарқ бар кӯҳ кашида сародиқ,
Дамида шабоҳанг аз субҳи козиб. *Манучеҳрӣ*

Аз тира шаб баромада рахшону мустатил,
Чун субҳи козиб асту зи меҳр анвар омада. *Восифӣ*

субҳи нахуст *ниг.* **субҳи козиб; субҳи содиқ** субҳи ҳақиқӣ, сапедаи саҳарӣ; *муқобили* **субҳи козиб.**

Фурӯ хуфт, к-осоиш омад падид,
Шуд осуда, то субҳи содиқ дамид. *Низомӣ*

◇ **субҳи устухон** сафедии устухон; *киноя аз* таъсири пурқуввати ғаму машаққат.

Дар шаби худ кош уммеди саҳар медоштам,
Ғайри субҳи устухон субҳи дигар медоштам. *Масеҳ*

ибни субҳ *киноя аз* офтоб, хуршед.

Ба ибни субҳ, ки сарпанҷаҳо кашад ба нуҷум,
Ба ибни ирс, ки думлобаҳо кунад чу килоб!
Хоқонӣ

дамидани субҳи қиёмат воқеъ шудани қиёмат, сар шудани қиёмат.

Сели маломат расид в-ин ғами ҷонон набурд,
Субҳи қиёмат дамид в-ин шаби ҳиҷрон нарафт.
Хисрави Деҳлавӣ

СУБҲА *а.* سبحه тасбеҳ, донаҳое, ки ба ришта кашида шудааст ва рӯҳониён ададн зикр хондани худро ба он мешуморанд.

Ба завқи жожхоӣ карда осон,
Ба ранги субҳа сар то пош дандон. *Бедил*

субҳаи саддона тасбеҳи садмӯҳра.

Шуд баҳору лолаи соғар ба дасти ӯ шугуфт,
Субҳаи саддонаи зоҳид зи тухми лола буд. *Шавкат*

субҳа кардан тасбеҳ гардондан; шумурдан.

Сархати дарси камоли дигарат даркор нест,
Субҳа кун андар сулуки ишқ ҳар гоми маро.
Туғрал

◇ **субҳаи Парвин ба даст кардани фалак** *киноя аз* намоён шудани ситораҳо.

Сӯфии хуршед ба хилват нишаст,
Кард фалак субҳаи Парвин ба даст.
Хисрави Деҳлавӣ

СУБҲГОҲ صبحگاه бомдод, вақти субҳ.

СУБҲГОҲӢ صبحگاهی мансуб ба субҳгоҳ. .

Ҳама шаб дар ин умедам, ки насими субҳгоҳӣ
Ба паёми ошноён бинавозад ошноро. *Ҳофиз*

СУБҲДАМ صبحدم ҳангоми субҳ, бомдод, сапедадам.

Эй боди субҳдам, хабаре деҳ зи ёри ман,
К-аз ҳаҷри ӯ шудаст бишӯлида кори ман. *Анварӣ*

Ҳар субҳдам зи шавқи ту пеши гули суман
Мурғи чаман ҷудо кунад афғону ман ҷудо. *Ҷомӣ*

СУБҲИДАМ صبح دم *ниг.* **субҳдам.**

Чӣ шаб? Субҳидами ӯ иди иқбол,
Муборак рӯзи ӯ чун аввали сол. *Сайидо*

СУБҲОНАЛЛОҲ *а.* سبحان الله *калимаи нидо* 1. *д.* мадҳу сано бод ба худо!; 2. аҷабо! (дар вақти изҳори таааҷҷуб гуфта мешавад).

Субҳоналлоҳ! — ин чӣ савдост,
В-аз зодаи табъам ин чӣ ғавғост?! *Ҷомӣ*

Мавлоно Биноӣ ишорат фармуданд, ки субҳоналлоҳ! — дар ин шаҳр чунин мардум будаанд ва аз эшон ғофил. Восифӣ

СУБҲФОМ صبح فام субҳранг, босабоҳат.

Нохуни симинсумани субҳфом,
Бурда зи шаб нохунаи гул тамом. *Низомӣ*

СУВ سو *ниг.* су II.

СУВАЙДО *а.* سویدا нуқтаи сиёҳе, ки гӯё дар маркази дил воқеъ будааст; *маҷ.* маркази дил.

Савдои қиссаи ин рою бараҳман дар сувайдои дили ман мутамаккин аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Сувайдои дили ман то қиёмат
Мабод аз шавқу савдои ту холӣ. *Ҳофиз*

СУВАЙДОВОР سویداوار монанди сувайдо.

Бо саводи руху ҷабину изор
Кард ҷо дар дилаш сувайдовор. *Ҷомӣ*

СУВАЙДОШӮЙ سویداشوی он чӣ доғи дилро меравонад; *маҷ.* хурсандкунандаи дил, ғамзидой.

Ҳалқаи зулфи ӯ муаммогӯй,
Нақши савдои ӯ сувайдошӯй. *Саноӣ*

СУВАЙЪА *а.* سویعه *шакли тасғири* **соат** соатак; муддати кӯтоҳе, вақти кӯтоҳе.

Ё бувад хуфта ё бувад бедор.
Ҳар ду дар як сувайъа чашм мадор! *Саноӣ*

СУВАР I *а.* صور *ҷ.* **сурат I.**

Обаш ... дар намудани сувар бар оинаи гетинамо сабқат мегирад. (1) *«Анвори Суҳайлӣ»*

Чун ба хоб рафтам, сувари ғариба медидам. (1)
«Равзат-ус-сафо»

Маънӣ якест, гарчи сувар мухталиф фитод,
Ин нуқтаро қиёс зи баҳру ҳубоб кун! (1) *Ҷомӣ*

Роғ чун номаи Монӣ шуда пур нақшу сувар. (3)
Фаррухӣ

Бар давраш ин сувар, ки зи Юсуф диҳад нишон,
Рашки нуқуши Монии суратгар омада. (3) *Восифӣ*

СУВАР II *а.* سور *ҷ.* **сура.**

СУВАРНИГОР صورنگار нигорандаи суратҳо, сураткаш, офаринандаи пайкар ва чеҳраҳо.

Сувартигори ҳадисам, вале дар он сурат,
Ки ҷон дар он натавонам ниҳод, нангорам. *Хоқонӣ*

СУВАРӢ *а.* صوری зоҳирӣ, берунӣ.

Сангпушт гуфт: ... Пас дурии суварӣ ҳиҷоби роҳи мулоқоти маънавӣ нахоҳад шуд.
«Анвори Суҳайлӣ»

Бо вуҷуди ин ҳама фазоилу камолоти суварӣ ва маънавӣ дар боби муомалоти расмӣ ва муҳовароти урфӣ ... сода ва бевуқуф буданд. *Садри Зиё*

СУВВОЛ *а.* سوال *ҷ.* **соил I.**

Ҳуҷҷобро гуфтам, то зуввору сувволро ба маҷлиси ман роҳ надиҳанд ва қосиду вофидро бозгардонанд. *«Равзат-ус-сафо»*

СУВОР سوار *ниг.* **савор.**

СУВОРА سواره *ниг.* **савора.**

СУВОРӢ سواری *ниг.* **саворӣ.**

СУГУСТАН سگستن *ниг.* **сигустан.**

СУД سود фоида, манфиат, нафъ.

Дар ишқи ту бар умеди суде
Сад бор маро зиён расидаст. *Анварӣ*

Аз сари кӯи ту имрӯз сафар хоҳам кард,
Суди худ сарф ба савдои дигар хоҳам кард.
Сайидо

суду зиён фоидаву зарар; **суд доштан** фоида доштан; фоида додан; фоида ба даст овардан.

Чун бифурӯхтанд, ду дирам суд доштанд.
«Таърихи Табарӣ»

Агар қадри ин давлат надонед, ... анқариб ба дарде лодаво мубтало хоҳед шуд, ки он вақт тавбаву инобат ... суд надорад. *Садри Зиё*

суд кардан а) фоида додан; б) натиҷаи хуб ва таъсири нек бахшидан.

Маро ақиқи ту бояд, шакар чӣ суд кунад?
Маро ҷамоли ту созад, қамар чӣ суд кунад?
Шамси Табрезӣ

Шоҳрух-мирзо ба ҷониби Форс лашкар кашид ва ба қадри қудрат харчанд кӯшид, суд накард.
«Таърихи Сайидроқим»

в) фоида ба даст овардан, фоида бурдан.

Орзу мебурем, чӣ тавон кард,
Суд нокарда сахт бисьёр аст. *Анварӣ*

СУДА سوده 1. *сифати феълии замони гузаштаи* **судан;** 2. хока, ордак, реза.

Ҳамеша ҳаст дар ӯ мушку судаи анбар,
Шудаст ҳовани боди сабо магар лола? *Восифӣ*

Хайрбодаш рехт дар захми дилам мушти намак,
Судаи алмосро марҳам ба доғам карду рафт. *Сайидо*

3. *маҷ.* муҷарраб, таҷрибадида, озмуда, корозмуда.

Чунин гуфт, к-эй кордида гавон,
Ҳама судаи разм, пиру ҷавон. *Фирдавсӣ*

СУДАД||СӮЪДАД *а.* سودد||سؤدد сардорӣ, пешвоӣ.

Он кас, ки ӯ ба ҳақ сазовори сӯъдад аст,
Ҷуз вай касе надонам имрӯз дар ҷаҳон.
Манучеҳрӣ

Ҳаст табиби бузургу ҳаст мунаҷҷим,
Фалсафию ҳандасию соҳиби судад. *Манучеҳрӣ*

СУДАН||СОИДАН سودن||سائیدن 1. ба ҳам молидани ду чиз, ба чизе расонида молидан.

Чу сӯҳони пӯлод бар санги сахт
Ҳамесуд дандони худ бар дарахт. *Фирдавсӣ*

2. фушурдан, маҷақ кардан, хурду реза кардан (бо молиш ва кӯбиш).

Дилам чун арзане, ишқи ту кӯҳе,
Чӣ сой зери кӯҳе арзанеро? *Рӯдакӣ*

Ҳар шоҳ, ки аз тоати ту бозкашад сар,
Фарқи сари ӯ зери паи пил бисоӣ. *Манучеҳрӣ*

СУДДА I *а.* سده остона.

Қӯби фано кай хӯрад камоли ту, к-ӯро
Суддаи соҳат бирун зи чархи барин аст. *Анварӣ*

Туғрулбек маъруз дошт, ки мақсуди ман тақбили суддаи хилофат аст, мебояд, ки ҳеҷ кас аз ҷои худ ҳаракат накунад. *«Равзат-ус-сафо»*

СУДДА II *а.* سده *тиб.* бастагӣ ва гирифтагӣ, гиреҳ, ки дар рӯдаҳо, рагҳо ва ғ. пайдо мешавад.

Суддаю дидону истисқову сил,
Қасру зотуссадру лазъу дарди дил. *Румӣ*

СУДМАНД سودمند фоиданок; натиҷадиҳанда, таъсирбахшанда.

Зоҳид, чӣ диҳӣ маро ту пандо,
Чун панди ту нест судмандо?! *Савдо*

СУДОБ سداب гиёҳе монанди пудинааст, ки сершоху барг буда, баргҳояш резаи бадбӯ ва дорои гулҳои зардранг аст ва дар тиб ба кор меравад, рута.

Дар роҳ судоби фаровон дидам, ки худрӯй — бар кӯҳу саҳро руста буд. *Носири Хисрав*

СУДОБӢ سدابی 1. мансуб ба судоб; 2. сабзранг; ◇ **чархи судобӣ** *киноя аз* осмон.

Пеши чашми ҳиммати оли-ш аз рӯи қиёс
Ҳайати чархи судобӣ чун сипандон омадаст.
Анварӣ

СУДОЪ *а.* صداع дарди сар.

Хоби хуш бар мардумон карда ҳаром,
Дар судоъ афтода аз вай хосу ом. *Румӣ*

СУДОЪПАЗИР صداع‌پذیر тобовар ба дарди сар, заҳматпазир; тобу тоқат оваранда, мас. ба шунидани суханҳои барзиёд.

Чун зи фармони шоҳ нест гузир,
Гӯям, ар шаҳ бувад судоъпазир. *Низомӣ*

СУДРА *а.* صدره 1. болои сина, сари сина; 2. синапӯш, нимтанае, ки сари синаро мепӯшонад.

Бо судраҳои нилию ҳамро хуморҳо
Сад гӯшвори заррин дар гӯши ҳар яке. *Ломеӣ*

Эй ки моро зи ҷоми бодомат
Чеҳра гулгуну судра уннобист. *Бадри Чочӣ*

СУДУР I *а.* صدور пайдо гардидан; ҳодис шудан, воқеъ гардидан; **судур ёфтан** содир шудан, воқеъ шудан, ба амал омадан.

Шавҳар бар ман ситам карда ва ба тӯҳмату ифтиро гуноҳе, ки аз ман судур наёфта, дар гардан(-и ман) баста. *«Анвори Суҳайлӣ»*

судур ёфтани фармон навишта шудан, иблоғ гаштани фармон.

Аз он пас чунон ёфт фармон судур,
Ки лашкар кунад сози он роҳи дур. *Ҳотифӣ*

СУДУР II *а.* صدور *ҷамъ* 1. *ҷ.* **садр.**

Ду рӯз ҷумлаи судур ба хидмати Асмаӣ оянд. (5)
Авфӣ

Муқаттаоти ӯ ... дар маҷлиси салотин ва ҳуккому судуру вузарову фузало қадру қимате дорад. (5) *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

судуру будур бузургон, амирон ва номварон; 2. *таър.* яке аз се унвони илмӣ дар Бухорои асрҳои охир, ки пас ӯроқ ва пеш аз садр меоянд.

Афлокӣ тахаллуси мулло Сайидқамари муфтиаскари судур (аст). *Садри Зиё*

СУДУРӢ صدوری дар мансаби судур будан; *ниг.* **судур** II 2.

Ба мансабҳои бузург ва рутбаҳои сутург аз қабили ... судурӣ ва мударриси мадрасаи Мири Араб мансуб шуд. *Садри Зиё*

СУКАРРА سکره *ниг.* **сукурра.**

СУККОН I *а.* سکان дунболаи киштӣ, рули киштӣ.

Бифармуд, то ғуломро ба дарьё андохтанд, чанд навбат ғӯта хӯрд; аз он пас мӯяш гирифта пеши киштӣ оварданд, ба ду даст дар суккони киштӣ овехт, чун баромад, ба гӯшае бинишаст ва қарор ёфт. *Саъдӣ*

Гашт суккон зи чанги забт раҳо,
Мижа гардонд бодбон ба қафо. *Бедил*

СУККОН II *а.* سکان *ҷ.* **сокин.**

Аксар суккони Алмавт ба ӯ байъат карда ба даъваташ даромаданд. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

СУКНО *а.* سکنی истиқомат, сукунат.

Закариё ба ҷиҳати суккои Марьям ғурфае дар масҷид бино кард. *«Равзат-ус-сафо»*

сукно пазируфтан сокин шудан, ҷо гирифтан, истиқомат кардан.

Маҳрамони ҳарамсарой ... чанд рӯзе, ки истиқомат варзида сукно пазируфтанд, рӯз ба рӯз дар тазоюди таъзими онҳо кӯшиданд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

сукно сохтан истиқомат кардан, сокин шудан.

Чунон ободон гашт, ки халқе мураффаҳулҳол дар он мавозеъ ва мақом сукно сохтанд. *«Таърихи Систон»*

СУКР *а.* سکر мастӣ, ҳолати мастӣ.

Сукру ҳушьёрият яке гардад,
Хобу бедорият яке гардад. *Ҷомӣ*

СУКРА سکره *ниг.* **сукурра.**

СУКСУК سکسک аспи бадгашт, аспи лӯкка, аспе, ки дар вақти тез гаштан савори худро ҷунбонда ноором мекунад.

Аспе чунон ки доиӣ зер, аз миёна зер,
В-аз лоғарӣ, ки буд, на суксук, на роҳвор. *Анварӣ*

СУКУБО *ю.* سکوبا *ниг.* **сакубо.**

СУКУК *а.* صکوک *ҷ.* **сак(к).**

Навиштани фатовӣ ва таҳрири сукук ва сиҷиллотро пешниҳоди ҳиммат сохт. *«Равзат-ус-сафо»*

Шароеъ амри қазо бувад ва тадрис ва истифто ва маҳзарот ва сукук. *Аҳмади Дониш*

СУКУН *а.* سکون **1.** беҳаракатӣ, ноҷунбӣ, оромӣ.

Шаб чу киштӣ буду мавҷаш лангару маллоҳ моҳ,
Гуфтӣ, он киштӣ сукун аз ҷунбиши лангар гирифт. *Муиззӣ*

Сукуне ба даст овар, эй бесабот,
Ки бар санги гардон нарӯяд набот. *Саъдӣ*

2. оромӣ, қарор; тасаллӣ.

Онро аз барои сукуни дил ва оромиши хотир нақл кардаанд. *Авфӣ*

Навои наю нолаи арғанун
Рабуда зи дил сабру аз ҷон сукун. *Ҳотифӣ*

Аз он тирадил марди софидарун
Қафо хӯрду сар бар накард аз сукун. *Саъдӣ*

3. *маҷ.* тамкину виқор, ҳилм; сабр.

Ғазаб даст дар хуни дарвеш дошт,
Ва лекин сукун даст дар пеш дошт. *Саъдӣ*

4. *грам.* дар қоидаи алифбои арабии тоҷикӣ аломати ҳарака надоштани ҳарф ◌ْ.

СУКУНАТ *а.* سکونت **1.** беҳаракатӣ, оромӣ; қарор, иқомат.

Ба ҳар ҷо, ки чун қутб кардам сукунат,
Ба ҷуз ғурбат аз чархи гардон надидам. *Бадри Ҷочӣ*

Лабе тар кардаму тар шуд ҷигар ҳам,
Сукунат ёфт лахте ҷони дарҳам. *Хисрави Деҳлавӣ*

сукунат гирифтан ором ёфтан, таскин ёфтан.

Ӯ фармон дод: Ин хона тавоф кун, то дили ту сукунат гирад. *«Таърихи Табарӣ»*

2. маскан кардан, иқомат кардан, бошандагӣ.

Ва сукунати одам ва мавошӣ дар он [ҷо] мутааззир бошад. *Аҳмади Дониш*

сукунат доштан иқомат доштан, истиқомат кардан.

Боре ман... ба чаҳорбоғи Сепулон ... сукунат доштам. *Садри Зиё*

СУКУРРА||СУКАРРА||СУКРА سکره косаи сафол.

Сукурраи речор пеши Маҳдӣ ниҳоданд. *Авфӣ*

Зи нақшбанди замири ту моя мееёбад
Хуму сукурраи ранги мусаввирони баҳор. *Асири Ахсикатӣ*

Буд шаҳре бас азиму меҳ, вале
Қадри ӯ қадри сукурра, — беш не. *Румӣ*

СУКУТ *а.* سکوت хомӯшӣ.

Анварӣ, лофи сухан то кай занӣ, хомӯш бош,
Бу, ки чун мардон мусаллам гардадат мулки сукут. *Анварӣ*

СУЛ(Л) سل шуш, рия.

Дилам танӯраву ишқ оташу фироқи ту доғ,
Ҷигар муаллақу бирьёну сул буда кабоб. *Тайён*

СУЛАҲО *а.* صلحا *ҷ.* **солеҳ.**

Яке аз сулаҳои Лубнон, ки мақомоти ӯ дар диёри араб мазкур буду кароmoти ӯ машҳур, ба ҷониби Димишқ даромад. *Саъдӣ*

Ба ишорат сулаҳо ва дарвешонро гуфтӣ: Моро ба дуо ёд доред! *Авфӣ*

СУЛАҲФОТ *а.* سلحفات кашаф, сангпушт.

Марораи сулаҳфоти баррӣ ва мисли ӯ заҳраи сангпушти баҳрӣ бо он даромезад ва нигоҳ дорад. *«Илми симиё»*

СУЛБ I *а.* صلب **1.** сахт, шах, дурушт, сахтмодда.

Кӯҳҳо буд ҳар як чун гунбазе ... ва сулб, ки ҳеҷ шаққе ва ноҳамворӣ бар он наменамуд. *Носири Хисрав*

2. устувор, мустаҳкам; *маҷ.* мутаассиби гузаро, сахт мутаассиб.

Султон Маҳмуд дар дину мазҳаб ба ғоят сулб буда ва дар назари ӯ ҳеҷ тоифа душмантар аз рафаза набудаанд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

СУЛБ II *а.* صلب **1.** тахтапушт, амуди фиқарӣ.

Аз он саҷда бар одамӣ сахт нест,
Ки дар сулби ӯ мӯҳра яклахт нест. *Саъдӣ*

2. камар.

Ҳама фарзандон аз сулби вай дар вуҷуд омаданд. *«Хористон»*

Ин мегуфт: Қош аз сулби султонӣ ба раҳими модар нутфаам наёмадӣ! *«Шаҳномаи Фарғона»*

3. *маҷ.* миёни чизе, ниҳод ва даруни чизе, мағзи чизе; зот.

Заре к·одамиро кунад бимнок,
Чи дар сулби оташ, чи дар нофи хок. *Низомӣ*

Ниҳад лаълу пирӯза дар сулби санг,
Гули лаъл дар шохи фирӯзаранг. *Саъдӣ*

СУЛБӢ *а.* صلبى пуштикамарӣ, наслӣ, зурриётӣ; зотӣ; **фарзанди сулбӣ** фарзанди худӣ.

Ин ишфоқ, ки ту дар ҳаққи ман кардӣ, ҳеҷ кас дар ҳаққи фарзанди сулбӣ накунад. *Авфӣ*

Абдуллоҳ маро ба масобаи фарзанди сулбист. *«Равзат-ус-сафо»*

СУЛВАТ سلوت *ниг.* **салват.**

СУЛЛ سل *ниг.* **сул(л).**

СУЛЛАМ *а.* سلم нардбон.

Баланди чу хоҳӣ, тавозӯъ гузин,
Ки ин бомро нест суллам ҷуз ин. *Саъдӣ*

Нулрой ... рафта-рафта қадам бар сулламн тараққӣ гузошт. *«Хизонаи омира»*

СУЛЛОБ صلاب *шакли кӯтоҳшудаи* **устурлоб.**

Ҳама зичу суллоб бардоштанд,
Бад-он кор як ҳафта бигзоштанд. *Фирдавсӣ*

СУЛМА||СУЛМАТ *а.* ثلمه||ثلمت шикоф, рахна.

Сулмае дар садду рахнае ба ҳисни давлат роҳ ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

СУЛС *а.* ثلث сеяк, аз се ҳисса як ҳиссаи чизе.

Сулсе аз он ҳиссаи ман аст. *Авфӣ*

Сулси фарсанг бувад чаҳор ҳазор
Аз қадамҳои марди хушрафтор. *Аттор*

СУЛСУЛ *а.* صلصل фохта.

Чу чанбарҳои ёқутин ба рӯзи бод гулшанҳо,
Ҷаҳанда булбулу сулсул чу бозигар ба чанбарҳо. *Манучеҳрӣ*

Нафири булбул аз темори ҷуфту нолаи сулсул,
Гаҳ аз болои сарв ояд, гаҳ аз шохи чинор ояд. *Ломеӣ*

СУЛТОН *а.* سلطان унвони подшоҳон дар баъзе мамлакатҳои Шарқ.

Ва ҳол ин зулми уммол дар ҳақиқат зулми султон аст. *Аҳмади Дониш*

◇ **султони анҷум** *кинoя аз* офтоб.

Ҳумоюн Ҳумой аз фарозӣ наванд
Чу султони анҷум зи чархи баланд ... *Хоҷу*

султони чархи оинафом *киноя аз* офтоб.

Алассабоҳ, ки султони чархи оинафом
Зидуд оинаи осмон зи занги залом ... *Убайди Зоконӣ*

султони чорболиши гардун *киноя аз* офтоб.

То бар дараш тариқи гадой гирифтаам,
Султони чорболиши гардун ғуломи мост. *Шоҳӣ*

СУЛТОНӢ سلطانى 1. мансуб ба султон; 2. подшоҳӣ, салтанатронӣ.

Ту бар тахти султонии хеш бош,
Ба ахлоқи покиза дарвеш бош! *Саъдӣ*

Накунад ҷаврпеша султонӣ,
Ки наёяд зи гург чӯпонӣ. *Саъдӣ*

Гарчи бесомон намояд кори мо, саҳлаш мабин,
К-андар ин кишвар гадоӣ рашки султонӣ бувад. *Ҳофиз*

СУЛУК *а.* سلوک 1. роҳ рафтан.

Шеваи нозукдилон набвад сулуки роҳи фақр,
Сахт душвор аст бори шишаву раҳ санглох. *Ҷомӣ*

2. равиш, рафтор; муомила; одат.

Ба олам нест чун аҳли тамаъ яксон сулуки ман,
Ба рӯи дӯстон оинаам, бо хасм шамшерам. *Сайидо*

Фасли дуйӯм — дар сулуки умаро бо сипоҳ ва хадам ва ҳашам. *Аҳмади Дониш*

Рав, аз сари ҳаваси ишқ бигзар, эй зоҳид,
Ту кори хеш бикун, ин сулук кори ту нест. *Туғрал*

сулук кардан рафтор кардан, муомила кардан.

[Заған] чунон ки бо бачагони худ сулук кардӣ, бо ӯ ҳамон тариқа маслук доштӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

3. дар тасаввуф — роҳ; тариқа, тарзи зиндагонии аҳли тасаввуф, зиндагонии дарвешона ва парҳезгоронаи сӯфиён.

Дар маърифату риёзат ва сулук мақоми олӣ ёфт. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

То бигӯям, ки чӣ кашфам шуд аз ин сайри сулук,
Бар дари майкада бо барбату паймона равам. *Ҳофиз*

СУЛУҶ *а.* ثلوج *ҷ.* **салҷ.**

Оҳ мутаваҷҷеҳи ақсои диёри Ҳинд гашт ва ба воситаи касрати сулуҷ ба Ғазнин мурочиат намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

СУЛҲ *а.* صلح оштӣ, мусолимат; *муқобили* **ҷанг.**

Бо раийят сулҳ кун в-аз ҷанги хасм эмин нишин,
З-он ки шоҳаншоҳи одилро раийят лашкар аст. *Саъдӣ*

Сулҳ як мӯ агар ба ҷанг расад,
Шишаи оламе ба санг расад. *Бедил*

сулҳу лин оштӣ ва мулоиматӣ.

Нахоҳам, ки ин хомаи сулҳу лин
Наю найза гардад ба оҳанги кин. *Ҳотифӣ*

сулҳ сиголидан роҳи оштӣ ҷустан.

Ба ақсои ҷаҳон аз фазаъи теғаш ҳар рӯз
Ҳаме сулҳ сиголад дили ҳар ҷангсиголе. *Фаррухӣ*

СУЛҲНОМА صلح نامه аҳду паймони сулҳу оштӣ, оштинома, қарордоди сулҳ.

Бо эшон сулҳ карданд ва сулҳнома навиштанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

СУЛҲФУРӮШ صلح فروش он кӣ бо нияти баде худро сулҳҷӯй вонамуд мекунад; ◇ **ин сулҳфурӯш** *киноя аз* дуньёи бевафо.

Ин сулҳфурӯши оқибатҷанг
Дар каф қадаҳест, дар бағал санг. *Шоҳин*

СУМ I سم сумҷ, хонаи зеризаминӣ.

Биёбон саросар ҳама канда сум,
Ҳамон равғани гов дар сум ба хум. *Фирдавсӣ*

СУМ II||**СУММ** I سم моддаи шохӣ дар нӯги дасту пои чорпоён.

Ҳамекӯфт бар хок рӯина сум,
Чу тундар хурӯшиду афшонд дум. *Фирдавсӣ*
Хуросону Кирмону Ғазнину Ғур
Бипаймуд ҳар як ба сумми сутур. *Низомӣ*

СУМ III||**СУММ** II *а.* سم сӯрохи гӯш; гӯш.

Бо ҳақ мустаънис шавад ва табиаташ аз ботил ва суммаш аз дурӯғ мутанаффир гардад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

СУМ IV||**СУММ** III *а.* صم кар; **сумму(й) букм** кару гунг.

Ба таҳдид агар баркашад теғи ҳукм,
Бимонанд каррубиён сумму букм. *Саъдӣ*

сум(м)! *калимаи нидо* гунг шав!, хомӯш бош!, баҳс ва муқобалат накун!

СУМАН سمن *ниг.* **саман** II.

СУМАНБАР سمنبر *ниг.* **саманбар.**

СУМАНБАРГ سمنبرگ *ниг.* **саманбарг.**

СУМАНБӮ(Й) سمنبو(ی) *ниг.* **саманбӯ(й).**

СУМАНЗОР سمن زار *ниг.* **саманзор.**

СУМАНСИНА سمن سینه *ниг.* **самансина.**

СУМАНСО(Й) سمنسا(ی) *ниг. самансо(й).*

СУМБОДА سمباده *ниг.* **сунбода.**

СУММ I سم *ниг.* **сум** II.

СУММ II *а.* سم *ниг.* **сум** III.

СУММ III *а.* صم *ниг.* **сум** IV.

СУММА *а.* ثم баъд, баъд аз он; боз, такроран.

Роиҷ ... дар шеър хондан тарзи аҷибе дошт ва вақти таҳсини шеъри худ мегуфт: Пах-пах, сумма пах-пах!. *«Хизонаи омира»*

СУМ(М)ОҚ سماق меваи туршмазаи қарақотмонанд, ки куфтаву соидашудаи онро ба хӯрок меандозанд.

Ё худ ар кардам сумоқу нордон сар то қадам,
Ҷумла дар лаъли тару ёқути аҳмар гирамаш. *Абӯисҳоқи Атъима*

СУМРА *а.* سمره тирарангӣ, қаҳварангӣ; гандумгунӣ.

Ин иқлим ба Муштарӣ мансуб аст ва лавни оммаи билод миёни сумра ва савод бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

СУМУВ(В) *а.* سمو баландӣ.

Ҳимматат аз сари улувву сумув
Ба ҷаҳон даст менаёлояд. *Анварӣ*

Улувви мартабат ва сумувви манқабати эшон аз ҳадди васф берун (аст). *«Равзат-ус-сафо»*

СУМУТ I *а.* صموت хомӯшӣ, хомӯш будан.

То кай мӯҳри сукут ва банди сумут бар даҳан ниҳӣ? *«Равзат-ус-сафо»*

СУМУТ II *а.* سموت *ҷ.* **самт.**

Толиби мақсудро як самт бояд муставӣ,
Мардро саргашта дорад ихтилофоти сумут. (2) *Анварӣ*

СУМҶ سمج хонаи зеризаминӣ; нақб; роҳи зеризаминӣ.

Шав бад-он кунҷ-андарун, хумме биҷӯй,
Зери он сумҷ аст, берун шав бад-ӯй. *Рӯдакӣ*
Ҳар даҳ нишаста бар дару бар боми сумҷи ман,
Бо якдигар дамодам гӯянд ҳар замон. *Масъуди Саъд*
Ҳеҷ пинҳонхона он занро набуд,
Сумҷу деҳлизу раҳи боло набуд. *Румӣ*

СУН سون сӯй, ҷониб, тараф.

Рафт рӯзе ба суни гармоба,
Монд танҳо даруни гармоба. *Саноӣ*

СУНАЙН *а.* سنین *шакли тасғири* **синон.**

Фармон дод, ки лашкари фирӯзисимот ниҳоли вуҷуди аҳли ҷалодату инод ба сунайни қаҳр мунқатеъ созанд. *«Равзат-ус-сафо»*

СУНАН *а.* سنن *ҷ.* **суннат.**

Ва ин мартаба воҷиб дошта, то бар сунани мулуки мозия ҳамеравад. (2) *Низомии Арӯзӣ*

Давом бар адои фароиз ва сунан маро арзонӣ фармуд. (3) *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

сунб سنب *асоси замони ҳозираи* **сунбидан.**

СУНБ سنب сум; *маҷ.* пой.

Мо ба бӯшу оразу тоқу турунб,
Сар кучо ки худ ҳамебинҳем сунб. *Румӣ*

СУНБИДАН سنبیدن **1.** сӯрох кардан; кофтан, шикофтан.

... К-он чора чу сунбидани кӯҳ аст ба сӯзан
В-он ҳила чу паймудани об аст ба ғирбол. *Муиззӣ*

2. бо сум помол кардан, зери по намудан, маҷақ кардан.

Чу афтод душман дар он пойлағз,
Ба сумми самандаш бисунбид мағз. *Низомӣ*

СУНБОДА||**СУМБОДА** سنباده||سمباده санги сайқал, санги махсуси сайқалдиҳӣ.

Бодае дид бад-он ҷом дарафтода,
Ки буни ҷом ҳамесуфт чу сунбода. *Манучеҳрӣ*
Аз ин гуна сумбодаи зарпаранд
Ҳаме арзи пӯлоду гавҳар баранд. *Асадӣ*

СУНБОНИДАН سنبانیدن сӯрох кардан.

Агар фағфури чиниро диҳад маншури дарбонӣ,
Ба сунбода ҳуруфашро бусунбонад дар аҳдоқаш. *Манучеҳрӣ*

СУНБУЛ I سنبل **1.** гиёҳи пиёзбехи савсанбарг, ки гулаш хушбӯ ва ҳалқа-ҳалқа буда ба зулфи маъшуқа ташбеҳ мешавад, гиацинт.

Зиҳӣ фузуда ҷамоли ту зебу ороро,
Шикаста сунбули зулфи ту мушки сороро. *Рӯдакӣ*
Саҳар ки бод биёрост шоҳиди гулро,
Насим шона расонид зулфи сунбулро. *Муҳъӣ*

2. *киноя аз* зулф ва мӯи маъшуқа.

Наргиси пурхоби ӯ аз чашми ман бурдаст хоб,
Сунбули пуртоби ӯ дар пуштам овардаст тоб. *Муиззӣ*

сунбули марғул зулфи печида, зулфи чингила.

Туро, ки сунбули марғул бар канори гул аст,
Ба орази ту чӣ рӯ офтобро даъвост. *Бадри Чочӣ*

сунбули сероб *кинoя аз* мӯйҳои чилодор, мӯи тобон ва хушнамо.

Зулфи ту бар маҳ парешон карда мушки нобро,
Шох-шох афканд бар гул сунбули серобро. *Ҷомӣ*

сунбули ғолиясо *киноя аз* мӯй ва зулфи хушбӯибахш.

Сунбули ғолиясоят чу сабо шона зада,
Шуда бар хирмани гул мушкфишон кокули ту.
Камоли Хуҷандӣ

аз сунбул бар гул мушкбезӣ кардан *киноя аз* парешон кардани мӯй ба рӯй.

Зи сунбул карда бар гул мушкбезӣ,
Зи наргис бар суман симобрезӣ. *Низомӣ*

СУНБУЛ II *а.* سنبل *ниг.* **сунбула.**

СУНБУЛА *а.* سنبله хӯшаи гандум, ҷав ва ғ.; ◇ **бурҷи Сунбула** *нуҷ.* бурҷи шашӯм аз бурҷҳои дувоздаҳгонаи осмонӣ.

СУНДУС *а.* سندس навъе аз дебо ва ҳарир, ки бисьёр нафис ва нозук аст, тафта.

Савби уннобӣ гашта салаби қавси қузаҳ,
Сундуси румӣ гашта салаби ёсумано. *Манучеҳрӣ*

Зи фарши сундусу истабрақам наёяд ёд,
Чу тан ба ёди ту бар хоку сар ба хишт ниҳам.
Ҷомӣ

СУНИШ سونش резаҳои филизӣ, ки дар вақти сӯхон кардан мерезад, резгӣ, оҳансов.

Шарар дидам, ки бар рӯям ҳамеҷаст,
Зи мижгон ҳамчу сӯзон сунишн зар. *Манучеҳрӣ*

СУННАТ *а.* سنت **1.** роҳ, равиш; одат.

Гузорандаи назми ин достон
Сухан ронд бар суннати ростон. *Низомӣ*

Аз саодати хеш мунтақил натавонад кард ва дар ҳамаи аҳвол бар суннату сирати хеш бошад.
«Ахлоқи Носирӣ»

Ин суннати итобро аз куҷо овардӣ? *Авфӣ*

суннати санийя расму одати писандида.

Шумо низ муаммои худро ном нагӯед, мо низ иқтидо ба суннати санийяи шумо карда шояд тавонем ёфт. *Восифӣ*

2. урфу одат, расму қоида.

Ба тариқи суннат элчиён пеши эшон фиристода ҳамаро ба қабули амри шариати ғарро даъват намоянд. *«Равзат-ус-сафо»*

3. *д.* ибодат ва одате, ки аз Муҳаммад мондааст ва онро сунниҳо ба амал меоранд.

Шайх ризо дод ба ҳукми он ки иҷобати даъват суннат аст. *Саъдӣ*

◇ **суннат кардан** хатна кардан.

Зиёдат аз бист ҳазор халқ дар авоили моҳи зилҳиҷҷа он ҷо ҳозир шаванд ва фарзанд баранд ва суннат кунанд. *Носири Хисрав*

СУННОЪ *а.* صناع *ҷ.* **сонеъ.**

Ва дар он шаҳр сунноъ бисьёранд, ҳар гурӯҳеро растаи ҷудо бошад. (1) *Носири Хисрав*

Сунноъро ҷамъ карданд, то санаме аризу тавил аз маъданиёт тартиб доданд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

СУНЪ||САНЪ *а.* صنع эҷод ва офариниш; он чи сохта ва офарида шудааст.

Ҳама бинанд на ин сунъ, ки ман мебинам,
Ҳама хонанд на ин нақш, ки ман мехонам. *Саъдӣ*

Ҳазор нақш барояд зи килки сунъу яке
Ба дилпазирии нақшу нигори мо нарасад.
Ҳофиз

Дида мақшой ба ҷуз дидани оинаи санъ,
Ки дар он ҳеҷ кас аз рӯи риё нашнидаст. *Махфӣ*

СУНҒУР *т.* سنغر *ниг.* **сунқур.**

Назад панҷа сунғур ба рӯи уқоб,
Тиҳӣ кард паҳлу маҳ аз офтоб. *Ҳотифӣ*

СУНҚУР *т.* سنقر мурғи шикорӣ аз ҷинси чарғ, ки бисьёр тезпар ва тезтар аст ва мурғи шикории подшоҳон будааст.

Сунқуре, к-ӯ дар Хазар бо сардсер омӯхтаст,
Дар Ҳабаш бастан ба гармо барнатобад беш аз ин.
Хоқонӣ

СУНӮҲ I *а.* سنه зани писар, арӯс.

СУНӮҲ II *а.* سنوح сонеҳ шудан, рӯ додан, воқеъ шудан.

Шоҳрух-мирзо аз сунӯҳи ин ҳолат қуввате баҳам расонда фавҷеро фиристод, то Иброҳим-мирзоро ба даст оварданд. *«Хизонаи омира»*

СУОЛ I *а.* سؤال **1.** пурсиш, дархост; илтимос.

Он ки ганҷе ба як суол бидод,
В-он ки мулке ба як сувор гирифт. *Анварӣ*

Суоли мо ба ту аз ҳад гузашт, лаб бикшо,
Ки солҳост, ки дар ҳасрати ҷавоби туем. *Ҳилолӣ*

2. *маҷ.* гадоӣ.

Хоҳандаи мағрибӣ дар сафи баззозони Ҳалаб мегуфт: Эй худовандони неъмат, агар шуморо инсоф будӣ ва моро қаноат, расми суол аз ҷаҳон бархостӣ. *Саъдӣ*

суол кардан (ё намудан) пурсидан; дархост намудан; гадоӣ кардан.

Ибни Наср гӯяд: Суол кардам аз пирони русто, ки андар ин чӣ маъно аст? *«Таърихи Наршахӣ»*

Аз ӯ суол намуд, ки Ҳаҷҷоҷро мешиносӣ?
Аҳмади Дониш

СУОЛ II *а.* سعال сурфа, сулфа.

Ҷосуси туст бар хасм анфоси ӯ чу дар шаб,
Ғаммози дузд бошад ҳам атсаву суолаш. *Хоқонӣ*

СУОЛОТ *а.* سؤالات *ҷ.* **суол** I.

Суолоти мушкил дарандохтанд,
Ҷавоботи равшан бипардохтанд. *Ҷомӣ*

СУПАРЕҒ سپریغ хӯшаи ангур.

Дареғ фарри ҷавониву изз, вой дареғ!
Азиз буд аз ин пеш ҳамчунон супареғ,
Ба ноз боз ҳамепарварад варо деҳқон,
Чу шуд расида, наёбад зи теғи тез дареғ.
Шаҳиди Балхӣ

супор سپار *асоси замони ҳозираи* **супурдан.**

СУПОР I سپار омоч, говоҳан, сохтук, испор.

Туро гардан дарбаста ба юғ,
Вагарна наравӣ рост бо супор. *Лабибӣ*

СУПОР II||**СИПОР** سپار чархишт (чорхишт).

Аз он ҷонтӯз лахти хуни раз деҳ,
Сипарда зери пой андар супоро. *Рӯдакӣ*

СУПУРДАН سپردن таслим кардан, додан, ба ихтиёри касе гузоштан.

Сари марзи Эрон ба Перон супурд,
Сипоҳе фиристод бо ӯ нахурд. *Фирдавсӣ*

СУР I سور тӯй, арӯсӣ; ҷашни шодӣ, зиёфати умумӣ.

Суре саросар сурур тартиб доданд. *Авфӣ*

Ту шод ба суру ман ба мотам,
Моро чӣ мувофиқ аст бо ҳам? *Ҷомӣ*

СУР II *а.* سور девори қалъа, ҳисор ва ё шаҳр.

Кунунам нигаҳ кун ба вақти суҳан,
Бияфтода як-як чу сури куҳан. *Саъдӣ*

Он шаҳр суре дошт, ки хандақе ба гирди он мураттаб сохта буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

СУР III سر кафше, ки дар Хуросон аз ресмон мебофтаанд.

Мудхилонро рикоб зарогин,
Пои озодагон наёбад сур. *Рӯдакӣ*

СУР IV سر бӯза, шаробе, ки аз биринҷ тайёр карда мешавад.

Лифт бихӯрдам ба гарм, дард гирифтам шикам,
Сур бикашидам ду дам, маст шудам ногаҳон.
Лабибӣ

СУР V سر||سور ранги сурхтоб, тилоиранг.

СУР VI *а.* صور буғ, буқ, шайпур, карнай.

Синдон ба синон чунон шикофад,
Чун сур, ки осмон шикофад. *Хоқонӣ*

Ба дуди ҷигар чархро килла баст,
Ба сури нафас қалби гардун шикаст. *Хоҷу*

◇**сури Исрофил** (*ё* **Сирофил**) *д.* шайпури Исрофил ном фаришта, ки гӯё дар рӯзи қиёмат хоҳад дамид ва тамоми мурдагон зинда хоҳанд шуд.

Шағабҳои шайпур аз оҳанги тез.
Чу сури Сирофил дар растахез. *Низомӣ*

сури пасин *ниг.* **сури Исрофил.**

Зоташ аз нури нахустин аст чун сури пасин,
Сурати инсоф дар охир замон ангехта. *Хоқонӣ*

сурро нафха додан сурро дамидан; қоим шудани қиёмат.

Эй кош, ин замон бидиҳад нафха сурро
В-эй кош, сар ба дар кунад аз мағриб офтоб!
Савдо

СУРА *а.* سوره боб ва фасли Қуръон, ҳар як аз 114 фасли Қуръон.

Сад сураи ҳаҷр мефурӯхонам,
Дар шаъни висол ояте бояд. *Анварӣ*

СУРАЙЁ *а.* ثریا *нуҷ.* Парвин, ки аз шаш ситорачаи як ҷо ғуншуда иборат аст.

Меҳмонхонае муҳайё дошт,
Қ-аз саро рӯй дар Сурайё дошт. *Низомӣ*

Рояти ... ӯро ба авҷи Сурайё мерасонид. *Авфӣ*

◇ **аз саро то Сурайё** аз замин то ба Парвин, аз замин то осмон.

Аз саро дамдама то фарқи Сурайё ҷидам,
Қ-аз Самак тантана то авҷи Симокам дорад.
Шоҳин

СУРАЙЁМАКОН ثریامکان *киноя аз* олиҷоҳ, олидараҷа, баландмартаба.

СУРАЙЁМАҚОМ ثریامقام *киноя аз* олидараҷа, олиҷоҳ.

Ӯ сурайёмақому ин хокӣ,
Нест мумкин зи хок афлакӣ. *Бедил*

СУРАЙЁСАРИР ثریاسریر олитахт, олиҷоҳ; подшоҳи хеле олимартаба.

Баромад ба болои заррина зин
Сурайёсарире, сулаймоннигин. *Ҳотифӣ*

СУРАТ I *а.* صورت **1.** зоҳир, шакл, намуд, ҳайат, намуди зоҳири(-и инсон ва ғайри инсон).

[Ҳакимон] гуфтаанд: Ҳар кӣ ба тоат аз дигарон кам аст ва ба неъмат беш, ба сурат тавонгар асту ба маънӣ дарвеш. *Саъдӣ*

сурати зишт намуди бад, афту башараи баднамо.

Ба ин сурати зишту ин рӯи гарм
Даромад ба пешаш ба овои нарм. *Савдо*

2. ҳайкал, муҷассама.

Ду сурати асп ёфтанд: Яке аз зар ва яке аз сим.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Аз зару нуқраю суфру ... обгина ... суратҳои туюру сибоъ дар он ҳусун сохтанд.
«Равзат-ус-сафо»

3. нақш, тасвир, расме, ки аз чизе гирифта мешавад, расме, ки аз рӯи чизе кашида мешавад, акс; нақша.

Масҷиди ҷомеи Бухороро дидам, бар вай дарҳои босурат ва рӯи онро тарошида ...
«Таърихи Наршахӣ»

Кӣ сурате, ки ба умре нигошт, худ бистурд,
Кӣ гавҳаре, ки басе сол суфт, худ бишкаст.
Анварӣ

Аҷузаи бечора фурсате бисьёр чун сурати девор беҳиссу ҳаракат монд. *Садри Зиё*

сурат кашидан расм кашидан, сурати касеро кашидан, нигоридан.

Сураткаши наққоши Чин, рав, сурати ёрам бибин,
Ё сурате каш инчунин, ё тарк кун суратгарӣ.
Хисрави Деҳлавӣ

4. чигунагӣ, кайфият, ҳолу вазъият.

Ва ҳолу сурати ҷунбиши осмонҳо ва ситорагон боз намуда ояд. *Ибни Сино*

сурати феъл чигунагии ба амал омадан(-и коре), тарзу тариқи рӯй додан(-и амале).

Сурати феъли он низ ба он ҷо мушоҳида гардидааст. *Савдо*

сурати ҳол чигунагии аҳвол.

Наздики соҳибдевон рафтам ба собиқаи маърифате, ки дар миёни мо буд ва сурати ҳолаш бигуфтам. *Саъдӣ*

5. *маҷ.* феъл, ҳаракат ва муомила.

Юмкин, ки сурате аз ман содир гардад, ки мулоими табъи шариф набошад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

6. *мат.* дар касри оддӣ рақаме, ки болои хатча навишта мешавад, мас. $^2/_5$, дар ин каср 2 сурат ва 5 махраҷ ном дорад; ◇ **сурат бастан** а) сурат кашидан; тарҳ кардан, нақши чизеро кашидан.

Худо чу сурати абрӯи дилкушои ту баст,
Кушоди кори ман андар карашмаҳои ту баст.
Ҳофиз

Гули тасвири ӯ пайваста хандад,
Бад-ин сурат касе сурат набандад. *Сайидо*

б) тасаввур кардан, хаёл кардан, гумон кардан.

Оҳу гуфт: Пире... дар камини ман буд, ... сурат бастам, ки сайёде бошад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

в) имконпазир будан, мумкин шудан, ҳосил гардидан.

Дар он шаҳр кишту кор ва фалоҳату зироат сурат набандад. *Аҳмади Дониш*

сурат гирифтан а) шакл гирифтан, ба шакл даромадан; воқеъ шудан; ҳосил шудан.

Мутобиқи таназзӯҳ ва кибриёии ӯ бувад, аз калом ва баёни мо сурат нагирад. *Аҳмади Дониш*

б) эътибор гирифтан, эътибор пайдо кардан; сару сомон пайдо кардан.

Агар хоҳӣ, ки корат дар назарҳо сурате гирад,
Ба ранги хомаи наққош машқи бесадоӣ кун.
«Хизонаи омира»

сурат кардан тасвир кардан, расм кашидан; чизеро ба таври дигар мухолифи воқеиаш тасвир кардан.

Падараш аз вай биёзурда буд аз суратҳое, ки бикарда буданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

СУРАТ II *а.* سوره *ниг.* **сура.**

Ба ҳеҷ сурате андар набошад ин ҳама маънӣ,
Ба ҳеҷ с у р а т е андар набошад ин ҳама оят.
Саъдӣ

СУРАТАН *а.* صورتاً аз рӯи сурат, аз рӯи *шакл, шаклан.*

Мулло Сайидқамар... суратан гов буданд ва ситратан хар. *Садри Зиё*

СУРАТГАР صورتگر сураткаш, рассом, мусаввир, наққош.

Аз об баркашида суратгарон варақро,
Гулбарги оразн ту ҳар ҷо ки баркашида.
Камоли Хуҷандӣ

Гар ба рӯи дасти худ зулфи туро созам рақам,
Остинам сархати суратгарони Чин шавад. *Сайидо*

СУРАТГАРӢ صورتگری рассомӣ, мусаввирӣ, наққошӣ.

Сарви бустони ту ё моҳ, ё парӣ,
Ё малак, ё дафтари суратгарӣ. *Саъдӣ*

Боз наққоши хазон суратгарӣ дорад ба боғ,
Беди маҷнун сурати болу паре дорад ба боғ.
Мушфиқӣ

СУРАТКАДА صورتکده нигористон, суратхона.

Гар ба сураткада оӣ ба чунин ҷилвагарӣ,
Сарви тасвир ба таъзими қадам хам гардад.
Шавкат

СУРАТКАШ صورت‌کش *ниг.* **суратгар.**

Сураткаши наққоши Чин, рав, сурати ёрам бубин,
Ё сурате каш инчунин, ё тарк кун суратгарӣ.
Хисрави Деҳлавӣ

СУРАТНИГОР صورتنگار *ниг.* **суратгар.**

СУРАТОРО صورت‌آرا наққош; мусаввири моҳир, сураткаши забардаст.

Хурдакоре ба кор биноe,
Нақшбандею суратороe. *Низомӣ*

СУРАТПАРАСТ صورت‌پرست **1.** зоҳирпараст, шаклпараст, зоҳирбин.

Хабар аз маънии худ кай шавад суратпарастонро,
Зи қадди хеш зоҳид абруи меҳроби худ гардад.
Шавкат

2. он кӣ чеҳраи зеборо дӯст медорад; **3.** *маҷ.* бутпараст.

СУРАТПАРАСТӢ صورت‌پرستی ибодат кардан ба сурат ва ҳайкал, дӯстдории чеҳраи зебо; бутпарастӣ.

Маро аз сураташ ҷон ёфт ҳастӣ.
Бувад корам кунун суратпарастӣ. *Сайидо*

СУРАТХОНА صورتخانه *ниг.* **сураткада.**

Зи суратхона ҳар гаҳ по кашида,
Ба домангирияш сурат давида. *Сайидо*

СУРБ سرب қӯрғошим.

Бидон, ки андаршудани оташ андар сурб ва арзиз осонтар бувад. *Ибни Сино*

СУРИН||СУРУН سرین||سرون **1.** кафал, сон, рон, қисми аз зону болои пой.

Бидонист лашкар, ки ӯ шерхӯст,
Ба чангаш сурини гавазн орзӯст. *Фирдавсӣ*

Сурин хӯрдани гӯру пушти гавазн
Надорад бари шери дарранда вазн. *Низомӣ*

Ба номат чун тавон кард аблақеро,
Ки доғаш бар сурун натвон ниҳодан. *Хоқонӣ*

2. дунба.

СУРЛОБ سرلاب *шакли кӯтоҳшудаи* **сутурлоб.**

Ҳаме боз ҷустанд рози сипеҳр
Ба сурлоб, то бар кӣ гардад ба меҳр. *Фирдавсӣ*

СУРМА سرمه гарди сиёҳранг, ки аз хокаи қалъагӣ (цинк) иборат аст ва *онро барои зинат ё дору ба чашм мекашанд,* кӯҳл.

То ба ҳар чашме зи роҳат сурма бурд,
Чашми ман дорад ғуборе аз сабо. *Ҷомӣ*

Ғубори роҳ гаштам, сурма гаштам, тӯтиё гаштам,
Ба чандин ранг гаштам, то ба чашмат ошно гаштам.*

◇ **сурмаи гетӣ шустан** *киноя аз* барҳам хӯрдани сиёҳии шаб, дамидани субҳ.

Ғамзаи ахтар бибаст хандаи рухсори субҳ,
Сурмаи гетӣ бишуст гирьяи чашми саҳоб. *Хоқонӣ*

сурма аз чашм бурдан *киноя аз* чусту чолок будан ва маҳорати баланд доштан дар айёрӣ.

СУРМАДОН سرمه‌دان халтачае, ки дар он сурма нигоҳ дошта мешавад.

Ҳар кӣ андозад назар бар номаам, гардад хамӯш,
Хома аз милу давот аз сурмадон бошад маро.
Сайидо

СУРМАКАШ سرمه‌کش он кӣ ба чашми худ ё дигарон *сурма мекашад.*

Он нигори сурмакашро чашм доим сурмасост,
Хоки пои ӯ ба чашми ишқбозон тӯтиёст. *Сайидо*

СУРМАНОК سرمه‌ناک сурмакашида.

Чашми ӯ сурманок афтодаст,
Ё худ аз сурма пок афтодаст. *Ҷомӣ*

СУРМАСО(Й) سرمه‌سا(ی) сурмасоянда; сурма ба чашм кашанда; сурмакашида.

Биё, ки зулфи кафу чашми сурмасо ин ҷост,
Нигоҳи гарму адоҳои дилрабо ин ҷост. *Махфӣ*

СУРМАЧӮБ سرمه‌چوب мили сурмакашӣ, миле, ки бо он ба чашм сурма мекашанд.

СУРНО(Й) سرنا(ی)||سورنا(ی) нои сур, сурнай, ки дар тӯй, ҷашн ва идҳо бо ҳамроҳии созҳои дигар менавозанд.

Оина(-и) ҷинӣ, туро бо зангии аъмо чӣ кор?
Кар(р)и модарзодро бо нолаи сурно чӣ кор?
Шамси Табрезӣ

Нафири табарзад чу сурно заданд,
Зи майдони хон табли гипо заданд.
Абӯисҳоқи Атъима

СУРНОӢ سرنائی||سورنائی 1. сурнайнавоз.

Шӯхи сурноӣ, ки мехоҳад зи ушшоқ анҷуман,
Мекунад пайваста даҳ ангушти худро дар даҳан.
Сайидо

2. сурнайнавозӣ.

То ки қавволию сурноӣ кунанд.
Ҷумла пешат бодпаймоӣ кунанд. *Румӣ*

СУРОДИҚ *а.* سرادق *ниг.* сародиқ.

СУРОИДАН سرائیدن *ниг.* сурудан.

СУРОМИШӢ *м.* سورامشی фарьёди ҷангӣ, наъракашӣ дар ҳангоми ҷанг.

[Наврӯз] пиндошт, ки ӯрдуст ва эшонро дар миён гирифта, чунон ки одати муғул аст, суромишӣ ва фарьёд карданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

СУРОҒ *т.* سراغ 1. ҷустуҷӯ, кофтуков.

Азбаски санги тафриқаҳо дар суроғи мост,
Чун шишаи шикаста фурӯғи чароғи мост.
Носир Алӣ

Надонам дар дили оташ чӣ доғ аст,
Ки саргарми такопуву суроғ аст. *Ҳозиқ*

суроғ кардан ҷустуҷӯ кардан, кофтуков кардан, пурсуҷӯ кардан.

Баски аъробӣ дар ин водӣ суроғам карду рафт.
Сайидо

2. интизор, мунтазирӣ.

... Ва аз хона берун омада дар суроғи ӯ нишастӣ.
Савдо

3. нишон, асар, аломат; дарак, хабар.

Шароби арғувонӣ хӯрдаам аз соқию боқӣ
Намедонам зи ҳайронӣ суроғи роҳи манзилҳо.
Имло

Зи асрори дарьё наям бехабар,
Зи ҳар қатра дорам суроғи гуҳар. *Бедил*

суроғ додан нишон додан, хабар додан, дарак додан.

Дил рафту нишон зи ҳар кӣ пурсам,
Сӯи ту диҳад суроғ моро. *Ҷомӣ*

СУРОҲӢ *а.* صراحی зарфи гардандарози шароб.

Ҳамчунон аз шавқи он лаб ман бигирьям пеши ҷом,
Гар суроҳӣ созад аз хоки вуҷудам кӯзагар.
Камоли Хуҷандӣ

Ва аҳли рӯзгор монанди суроҳӣ хуноб аз дидаи хунбор мерехт. *Восифӣ*

Мастиву гардане чу суроҳӣ кашидаӣ,
Хуш он ки дасти хеш дарорам ба гарданат.
Ҳилолӣ

СУРРА *а.* صره ҳамьёни тангаву тилло.

Сурраи дирам пеши ман ниҳод. *Авфӣ*

[Деҳқон] рӯзе ба тариқи маъҳуд эарро шумурда дар сурра кард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

СУРРИЯ||СУРРИЯТ *а.* سریه||سریت зани ғайриникоҳӣ; канизаки махсус барои айшу ишрат ва ҳамхобагӣ.

[Хуршоҳ] писаре ҳафт-ҳаштсоларо, ки аз суррияте оварда буд, дар сӯҳбати элчиён ва ҷамъе акобир ... бифиристод. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Сулаймон сесад манкӯҳа ва ҳафтсад суррия дошт.
«Равзат-ус-сафо»

СУРРОҚ *а.* سراق *ҷ.* сориқ.

Рунуду авбошу суррок, ки ба шаб дар асвоқ ҳеҷ касро аз бим маҷоли тараддуд набуд, дар андак муддате мутеъи амр ва мунқоди фармони ӯ гаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

СУРУ سرو шохи гов, буз ва ғ., сарун.

Ва аз он сӯрох аз ҳазор сол боз яке мор берун ояд, чандон ки чашму рӯй ва зуфони вай мебинӣ ва ду суру. *«Таърихи Систон»*

Гов мурда буд ва аз устухони он ҷуз суру намонда буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

СУРУД سرود хониши инсон ва парандаҳо, ашӯла, хофизӣ.

Ва мутрибон онро суруд сохтаанд ва мегӯянд ва қавволон онро «Гиристани муғон» хонанд.
«Таърихи Наршахӣ»

Суруд гӯён булбул ба ҷоми бода шитофт,
Гаҳе хафиф гирифту гаҳе сақил кашид.
Хисрави Деҳлавӣ

Хум, ки зи болост тиҳӣ то фуруд,
Ноиби гармоба бувад дар суруд. *Хисрави Деҳлавӣ*

суруди паҳлавӣ яке аз сурудҳои даври пеш аз ислом.

Суруди паҳлавӣ дар нолаи чанг
Фиганда шӯри оташ дар дили санг. *Низомӣ*

суруд баровардан хондан, ашӯла хондан.

Ба барбат чу бойст барсохт руд,
Баровард мозандаронӣ суруд. *Фирдавсӣ*

суруд гуфтан ҳофизӣ кардан; шеър хондан.

Ҳалвофурӯш ... дардмандона суруде мегуфт ва аз ҳар ҷинс абьёт мехонд. *Савдо*

СУРУДАН||САРОИДАН||СУРОИДАН سرودن||سرائیدن 1. овозхонӣ кардан, ашӯла хондан, хониши инсон бо оҳанги махсус.

Ало, то дароянд тӯтию шорак,
Ало, то суроянд қумрию сорӣ. *Зайнабӣ*

2. *маҷ.* хониши мурғони хушовоз.

Чу авроқи гул дар сухан лаб кушуд,
Бад-ин ранг оҳанги дониш суруд.
«Маҷмӯат-уш-шуаро»

3. ситоиш кардан.

Аз ҳар чӣ сароямат, фузунӣ,
Худ гӯй, чӣ гӯямат, ки чунӣ. *Бедил*

4. шеър гуфтан.

СУРУДСАРО(Й) (سرودسرا(ی ашӯлахон, сароянда, ҳофиз.

Ба ҳама некуӣ сурудсарой
Рудсозе, ба рақс чобукпой... *Низомӣ*

СУРУН سرون *ниг.* **сурин.**

СУРУР *а.* سرور шодӣ, хурсандӣ, хуррамӣ, масаррат, хушҳолӣ, хушвақтӣ.

Соқӣ аз шиша пунба дур афканд,
Дар пиёла маи сурур афканд. *Мушфиқӣ*

СУРУФ *а.* صروف *ҷ.* **сарф** 4.

Ва мавриди ҷуди ҳақиқӣ аз тасарруфи суруф ва тавориқи офот ва тасаллути аздод ва хуссоди амн эмин аст. *«Ахлоқи Носирӣ»*

СУРФ سرف *шакли кӯтоҳшудаи* **сурфа.**

Пирӣ маро ба заргарӣ афганд, эй шигифт,
Бе коҳдуд зардаму ҳамвора сурф-сурф. *Кисоӣ*

СУРФА سرفه садое, ки дар натиҷаи бемории шуш аз сина мебарояд, сулфа.

Қасеро, ки ту бинӣ дарди сурфа,
Бифармоиш ту оби дӯғу хурфа. *Тайён*

СУРФИДАН سرفیدن сулфа кардан.

СУРХ سرخ гулгун, қирмизранг, ба ранги хун.

Сиришки сурхи ман абри баҳорро монад,
В-аз он сиришк рухам лолазорро монад. *Шоҳин*

Зи рашки ранги сурхам лаъл дар кон ранг гардонад,
Ба чашми каҳработабъон ақиқи зардро монам. *Сайидо*

марди сурх марде, ки рӯю мӯяш сурхранг аст.

Ва ин Абдуллоҳ марди сурх буд ва чашмҳои ӯ низ сурх шуда буд. *«Таърихи Наршахӣ»*

◇ **сурх шудани рӯй** *кинояи аз* хиҷолат кашидан.

Ва рӯи муборакаш сурх шуд. *Аҳмади Дониш*

СУРХОБ I سرخاب гулгуна, ғоза, сурхӣ, моддаи сурхранге, ки занон ба рӯи худ мемоланд.

Сурхоби рухи фалак деҳ аз май,
К-у обила аз рухон фурӯ рехт. *Хоқонӣ*

СУРХОБ II سرخاب навъе аз мурғобии сурхранг, харчал.

Пуши ӯ кай шаванд бози сапед
Чун тазарвони сурху чун сурхоб. *Асҷадӣ*

СУРХРИШ سرخ ریش дорои риши сурхранг; касе, ки риши худро бо ҳино ранг кардааст, он кӣ ришашро хизоб кардааст.

Мардаке сурхриш ҳозир буд,
Чанг дар риш зад, чу ин бишнуд. *Убайди Зоконӣ*

СУРХРӮ(Й) (سرخرو(ی 1. он кӣ рӯяш сурх аст.

Тануращ сурхрӯ аз оташи гул,
Хасу хораш бувад мижгони булбул. *Сайидо*

2. *маҷ.* бообрӯ, боэътибор, обрӯманд; *муқобили* **сиёҳрӯ(й)** 2.

СУРХРӮЙ سرخ رویی 1. сурхрӯй будан; 2. *маҷ.* бообрӯӣ, боэътиборӣ, обрӯмандӣ.

Сияҳрӯ хондиям в-он мӯҷиби сад сурхрӯӣ шуд,
Сари мӯе агар гӯям хато, рӯям сияҳ бодо! *Ҷомӣ*

СУРХӢ سرخی 1. сурхрангӣ.

Ва пурсӣ, ки сиёҳӣ ва сапедӣ ва сурхӣ чиянд?.. *Ибни Сино*

Дар дили гул гар надорад нолаи булбул асар,
Дар чаман ин сурхии рухсору ҷайби пора чист? *Махфӣ*

2. ранги сурхе, ки барои навиштани сарлавҳа ва баъзе номҳо ба кор мерафт.

Нақши дарахт ҳамеша ба хун даркашад сиришк,
Ҳамчун муҳаррире, ки ба сурхӣ кашад ба об. *Камоли Хуҷандӣ*

СУРЪАТ *а.* سرعت тезӣ, тундӣ дар сайру гашт, тезии ҳаракат ва фаъолият, шитоб.

Билҷумла соатан фа-соатан суръати сайри киштии мо тезтар мешавад. *Аҳмади Дониш*

суръати фаҳм (*ё* **ақл**) тезии фаҳму зеҳн, тезии ақл.

Аввал зако, дуввум суръати фаҳм, сейӯм сафои зеҳн... *«Ахлоқи Носирӣ»*

Суръати ақл дар ҷаҳонгардӣ,
Ҷунбиши рӯҳ дар ҷавонмардӣ. *Низомӣ*

ба суръат ба тезӣ, тез, зуд; **суръат кардан** шитоб кардан.

Чанд рӯзе бар дари ёрам иқомат орзуст,
Эй аҷал, суръат макун, эй умр, мустаъҷил мабош! *Ҷомӣ*

СУРӢ I سوری гули ҷигариранг ба шакли бунафша, валерстқад.

Ғунчаи гулбуни васлам зи насимаш бишукуфт,
Мурғи хушхон тараб аз барги гули сурӣ кард. *Ҳофиз*

Хасу хоре, ки рӯяд аз даманаш,
Нангояд зи сурию суманаш. *Ҷомӣ*

СУРӢ II سوری қавми қадими эрониинажоде дар Афғонистон.

Чу Шаммохи сурӣ шаҳи суриён
Куҷо размро баста будӣ миён. *Фирдавсӣ*

СУРӢ III سوری мансуб ба сур I.

Ҳанӯз сол тамом нашуда буд, ки чун шаби сурӣ, чунон ки одати қадим аст, оташи азим афрӯхтанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

СУРӮШ سروش *д.* фаришта, фариштаи пайғомовар, махсусан Ҷабраил, ки гӯё аз худо ба пайғамбар ваҳӣ меовардааст.

Даҳову диҳиш дораду мардумӣ,
Сурӯшест дар сурати одамӣ. *Низомӣ*

Сурӯши отифат аз нав навиди раҳмат дод,
Муоширон ҳама доданд бӯса бар сару рӯш. *Камоли Хуҷандӣ*

СУСМОР سوسمار навъе аз ҷинси калтакалос, калпеса.

Ба ранҷу роҳаташ дар кӯҳсоре
Ҳарам ғорею маҳрам сусморе. *Низомӣ*

Як нафас ҳамла кунад чун сусмор,
Пас ба сӯрохе гурезад дар фирор. *Румӣ*

СУСТ سست 1. оҷиз, беҳол, беқувват, нотавон.

Шавад барг пажмурдаву бех суст,
Сараш сӯи пастӣ гарояд нахуст. *Фирдавсӣ*

Мунағғас бувад айши он тандуруст,
Ки бошад ба паҳлуи бемори суст. *Саъдӣ*

суст шудан беқувват шудан, беҳол гардидан.

Онҳо низ аз гаронии бор ва ғояти ханда суст шуда, ғарқи арақ гашта буданд. *Садри Зиё*

2. оҳиста (дар гаштан).

Имрӯз [асп] чунон суст ҳамерафт, [ки] хостам фуруд оям. *«Таърихи Наршахӣ»*

3. озодвор, чизе, ки таранг кашида нашудааст; **суст кардан** *чизеро* сахт набастан, маҳкам набастан, озодвор гузоштани миёнбанд.

Шудам зи дасти ту шайдои кӯҳу дашту ҳанӯз
Намекунӣ ба тараҳҳум нитоқи силсила суст.
Ҳофиз

СУСТБОЗУ سست‌بازو сустдаст; камқувват.

Сустбозу ба ҷаҳл мефиганад
Панҷа бо марди оҳанинчангол. *Саъдӣ*

СУСТКӮШ سست‌کوش сустсаъй, сусткор, беғайрат, мусоҳилакор.

Мангар ба ҳадиси хирқапӯшон —
Он сахтдилони сусткӯшон. *Убайди Зоконӣ*

СУСТМАҒЗ سست‌مغز камақл, ноқисақл; бедимоғ.

Чаро тирай, гар на бахти манӣ,
Ва ё сустмағз, ар на тардоманӣ. *Хоҷу*

СУСТНИҲОД سست‌نهاد сусттабиат, ноустувор, бебақо; ғайри қобили эътимод ва умед.

Маҷӯ дурустии аҳд аз ҷаҳони сустниҳод,
Ки ин аҷуза арӯси ҳазор домод аст. *Ҳофиз*

СУСТПАЙ سست‌پی *киноя аз* сустбуньёд; ноасл, пастнажод.

Ман аз тухмаи Баҳману пушти Кай,
Куҷо тарсам аз руми сустпай? *Низомӣ*

СУСТРАГ سست‌رگ *киноя аз* беҳамият, беғайрат, бепарво.

Лоҷарам сахтҷону сустраганд,
Рӯй ношуста ҳамчу хуку саганд. *Саноӣ*

СУСТРИШ سست‌ریش *киноя аз* камақл, ноқисақл; сустирода.

Сахт дармонад амири сустриш,
Чун на пас бинад, на пеш аз аҳмақиш. *Румӣ*

СУСТРОЙ سست‌رای сустандеш, хомфикр, камфаросат.

Ӯ марди сустрой ва дунҳиммат буд.
«Равзат-ус-сафо»

СУСТӢ سستی 1. беқувватӣ, нотавонӣ, оҷизӣ.

Чунин дод посух, ки аспам бимонд,
Зи сустӣ маро бар замин барнишонд. *Фирдавсӣ*

Касе, к-ӯро бувад дар табъ сустӣ,
Нахоҳад ҳеч касро тандурустӣ. *Низомӣ*

2. мусоҳилакорӣ, саҳлгирӣ.

Бидонӣ, гаҳи ғалла бардоштан,
Ки сустӣ бувад тухм нокоштан. *Саъдӣ*

3. ноустуворӣ, мулоимӣ, мулоимтабиатӣ, нармхӯӣ.

Дуруштӣ нагирад хирадманд пеш,
На сустӣ, ки нозил кунад қадри хеш. *Саъдӣ*

Ризои ҳеч кас талаб надорад... ва дар аҳком сустӣ ва мудоҳана накунад. *Аҳмади Дониш*

СУСТҶАВЛОН سست‌جولان сустҳаракат, сустрафтор.

Сустҷавлон зи иззи зоташ ваҳм,
Тангмайдон зи кунҳи васфаш фаҳм. *Саноӣ*

СУТАР *а.* ستر *ҷ.* **сутра.**

СУТОВАНД ستاوند *ниг.* **сатованд.**

СУТОМ سوتام андак, кам.

Он чӣ кардасту он чӣ хоҳад кард
Сахтам андак намояду сутом. *Фаррухӣ*

СУТРА *а.* ستره либос, пӯшок.

Сутра канданду бениқоб шуданд,
В-аз латофат чу дур дар об шуданд. *Низомӣ*

СУТУДА ستوده *ниг.* **ситуда.**

СУТУДАГУЗИН ستوده‌گزین *ниг.* **ситудагузин.**

СУТУДАН ستودن *ниг.* **ситудан.**

СУТУДОН ستودان дахма, гӯрхонаи габрон, гӯрхонаи *оташпарастон; гӯристон.*

Мурда нашавад зинда, зинда ба сутудон шуд,
Оини ҷаҳон чунин то гардуни гардон шуд.
Рӯдакӣ

Касе, к-аз ту монад, сутудон кунад,
Бипаррад равон, тан ба зиндон кунад. *Фирдавсӣ*

СУТУН ستون 1. амуд, чӯб ва ё санги рост, ғафс ва баланд, ки сақфи айвон ва хонаҳои калонро нигоҳ медорад.

Масалан, касе сутуне аз зери сақфе баргирад, гӯянд: фалон сақфо бияфканд. *Ибни Сино*

Пойдорӣ дар сутуни қасри давлат бетаҳист,
Бар набояд ҷуст дар нахле, ки набвад решае.
Сайидо

2. *маҷ.* пуштибон, пушту паноҳ, ҳимоя.

Биёрост Қоран ба қалб-андарун,
Ки бо шоҳ бошад сипаҳро сутун. *Фирдавсӣ*

◇ **сутуни муҷаввaф** а) сутуни миёнтиҳӣ, сутуне, ки дарунаш ковок аст; б) *киноя аз* бинӣ.

Тоқест бас шигарф, ки болои он ду дар
Дар зери он сутуни муҷаввaф зи сими ноб.
Восифӣ

СУТУР I ستور маркаб, улав, чорпои саворӣ ва боркаш ҳамчун асп, шутур, хачир.

Зи сумми сутурон дар он паҳндашт
Замин шаш шуду осмон гашт ҳашт. *Фирдавсӣ*

Чӣ некӯ задаст ин масал пири деҳ:
Сутури лагадзан гаронбор беҳ! *Саъдӣ*

Беҳтар он ки сутуре чанд кироя кунам ва ҷумла ба як бор ба хона барам. *«Нигори дониш»*

чаманда сутур аспи хиромон.

Фуруд омаданд аз чаманда сутур,
Шикаста дилу чашмҳо гашта кӯр. *Дақиқӣ*

СУТУР II *а.* سطور *ҷ.* **сатр II.**

Гуфт: Чун дар чашмҳоят нест нур,
Чун ҳамебинӣ, ҳамехонӣ сутур? *Румӣ*

роқими сутур нависандаи сатрҳо, муаллиф.

Волиди моҷиди роқими сутур... ба шогирдии он ҷаноб ифтихор мекардаанд. *Садри Зиё*

СУТУРА ستره устура, теғи мӯйсартарошӣ, поку.

Ё ба нӯра ё сутура бистураш,
То намозат комил ояд хубу хаш. *Румӣ*

СУТУРВАН||САТАРВАН سترون зани нозой, ақим.

Кунун шӯяш бимурда, гашт фартут,
Аз он фарзанд зодан шуд сутурван. *Манучеҳрӣ*

Шабе дар фитназой осмонфан
Зи ранҷ обистан, аз роҳат сутурван. *Нозим*

СУТУРГ||СИТУРГ سترگ **1.** бузург, калон.

Аз он пас яке шоҳ хезад бузург,
Зи туркон биёрад сипоҳе сутург. *Фирдавсӣ*

Халилона хоне ниҳодам сутург,
К-аз он залла бурданд хурду бузург. *Ҳотифӣ*

2. қавӣ, нирӯманд, қавиҳайкал.

Ба асп андаромад ба кохи бузург
Ҷаҳонносипарда ҷавони сутург. *Фирдавсӣ*

Аз шахси дев чашми далерон пур аз хаёл
В-аз бонги ғул гӯши сутургон пур аз танин. *Ломеӣ*

3. хашмгин, пурғазаб, тунду бадқаҳр.

Ситуда бувад назди хурду бузург
Гаҳи родмардӣ набудан сутург. *Фирдавсӣ*

СУТУРГОҲ ستورگاه истабл, тавила, саисхона.

Қариб бист рӯз аст, ки то дар сутургоҳ об мекашам. *«Таърихи Байҳақӣ»*

СУТУРГӢ سترگی бузургӣ ва ҳайбат; шаъну шавкат.

Зи мардон бештар дорад сутургӣ,
Меҳинбонуш хонанд аз бузургӣ. *Низомӣ*

СУТУРДАН ستردن *ниг.* ситурдан.

СУТУРЛОБ||СИТИРЛОБ *ю.* سطرلاب||صطرلاب *шакли дигари* устурлоб.

Сутурлоби даврӣ, ки фарзона сохт,
Бар оини он ҷоми шоҳона сохт. *Низомӣ*

Қутби сипеҳри аъзам бар ҳайъати мунаҷҷим
Овехта ситирлоб аз моҳ дар муқобил. *Восифӣ*

Дарор офтобе, ки дар бурҷи соғар
Ситирлоби ӯ ҷони деҳқон намояд. *Хоқонӣ*

СУТУРЛОБДОН||СИТИРЛОБДОН سطرلابدان||صطرلابدان мунаҷҷим, ҳайатшинос, ситорашинос.

Сутурлобдонони ахтаршинос
Гирифтанд з-аҷроми улвӣ қиёс. *Хоҷу*

СУТУРЛОБНИГАР||СИТИРЛОБНИГАР سطرلابنگر||صطرلابنگر мунаҷҷим, ситорашинос, расадкунанда.

СУТУРЛОБСАНҶ||СИТИРЛОБСАНҶ سطرلابسنج||صطرلابسنج *ниг.* сутурлобнигар.

Сутурлобсанҷи арастукалом
Ситирлоб бар каф ба сад эҳтимом. *Ҳотифӣ*

СУТӮЪ *а.* سطوع болоравӣ, болорафтан ва паҳн шудан.

Лаҳза ба лаҳза сутӯи оташ бештар мешуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Диловарони қалби ҳар ду лашкар бо ҳам даромехта ва ба сабаби сутӯи ғубор ғолиб аз мағлуб ...мутамайиз намешуд. *«Равзат-ус-сафо»*

СУТӮҲ I ستوه ба танг омада, дилтанг; оҷиз, дармонда; безор аз чизе.

Дар корҳо, буто, ситеҳидан гирифтаӣ,
Гаштам сутӯҳ аз ту ман, азбаски бистӯҳӣ. *Абӯшуайб*

Пои мискин пиёда чанд равад,
К-аз таҳаммул сутӯҳ шуд бухтӣ. *Саъдӣ*

сутӯҳ кардан ба танг овардан, безор кардан.

Ҳаюнони зарринҷалоҷил чу кӯҳ
Ба пай карда кӯҳу биёбон сутӯҳ. *Хоҷу*

СУТӮҲ II *а.* سطوح *ҷ.* сатҳ.

Тӯлу арзу сутӯҳу нуқтаву хат,
Ки дар аҳволи ҷумла нест ғалат... *Саноӣ*

СУУБАТ *а.* صعوبت **1.** сахтӣ, душворӣ, мушкилӣ.

Саҳл бошад суубати зулмот,
Гар ба даст ояд оби ҳайвонам. *Саъдӣ*

Баъд аз се рӯз барфе азим афтод ва аз суубати он Тубур ва Ёсор, ки дар пеш буданд, боз пас монданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

суубати масолик сахтии роҳҳо, душвории роҳҳо.

Мансурро таоқуб намуда ба ҷое расид, ки аз суубати масолик дигар натавонист рафт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. гаронӣ, вазнинӣ.

Хобе дидам, ки аз ғояти суубати он тарсидам. *«Равзат-ус-сафо»*

СУУД I *а.* صعود *баланд шудан; боло баромадан.*

Ба ноймардӣ аз хандақ гузашта, монанди кабки дарӣ ба хокрез сууд карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ё агар дар фавқ бувад, чӣ сон сууд мутасаввир гардад? *Аҳмади Дониш*

СУУД II *а.* سعود *ҷ.* саъд.

Самти даргоҳат сууди чархро
Гашта дар даврони кул хайруссумут. *Анварӣ*

сууду нуҳус хушбахтию бадбахтиҳо.

[Муғулҳо] пурсиданд, ки чун ту ахтаршинос ва мунаҷҷим будӣ ва бар аҳволи сууду нуҳуси фалак воқиф, чӣ гуна рӯзи бади худ надидӣ ва маҳдуми худро панд надодӣ? *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

СУУЗЗАН(Н) *а.* سؤالظن *ниг.* су I (суи зан(н).

Аз камоли ҳазму суӯззанни хеш,
Не зи нақсу баддилию заъфи хеш... *Румӣ*

СУУЛКАЛОМ *а.* سؤالکلام гапи бад, сухани бад.

Чашм гӯяд: Ғамза кардастам ҳаром,
Гӯш гӯяд: Чидаам суулкалом. *Румӣ*

СУУЛМИЗОҶ *а.* سؤالمزاج нотобӣ, беморӣ, ранҷурӣ.

Суулмизоҷе бар табиати Қейхоту торӣ шуд ва ба маразе махуф муаддӣ гашт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

СУУЛЪАЙН *а.* سؤالعين захми чашм, чашмрасӣ.

Парри товусат мабину пой бин,
То ки суулъайн накшояд камин. *Румӣ*

СУУЛҚАЗО *а.* سؤالقضا бадии сарнавишт; қисмати бад.

То забони мурғу саг омӯхтам,
Дидаи суулқазоро дӯхтам. *Румӣ*

СУФ *а.* صوف **1.** пашм, мӯи гӯспанд ва ғ.

[Қоргарон] аз суфи гӯсфанд дасторҳо бофанд, ки мисли ӯ дар олам набошад. *Носири Хисрав*

Гӯсфандони он вилоят қавӣ бошанд ва суфи эшон чаъд бошад. *Авфӣ*

2. пашмина; чакман; либоси пашмина, хирқаи пашмина.

Суф баркаш зи сару бодаи софӣ даркаш,
Сим дарбозу бирав симбаре дар бар гир! *Ҳофиз*

◇ **суфи атлас** *киноя аз* абр.

Ҳаво хиргоҳи мушкин карда бар пой,
Фалак аз суфи атлас хиргаҳорой. *Бадрӣ*

СУФАРО *а.* سفرا *ҷ.* **сафир II.**

Боре ба тариқи суфаро ба пойтахти Рус вуруд уфтод. *Аҳмади Дониш*

СУФАСТОӢ *ю.* سوفسطائی ҷараёни фалсафӣ дар Юнони қадим, ки олам ва мавҷудотро хаёлӣ ва мавҳум медонистанд.

Суфастоӣ, ки аз хирад бехабар аст,
Гӯяд: Олам хаёле андар гузар аст. *Ҷомӣ*

Ин мазҳаби ботил ва музахраф бошад ва мунташаиб аз мазҳаби суфастоӣ. *Аҳмади Дониш*

СУФАФ *а.* صفف *ҷ.* **суффа.**

СУФАҲО *а.* سفها *ҷ.* **сафеҳ.**

[Амир Халаф]... уламоро наздик кард ва суфаҳоро хор кард. *«Таърихи Систон»*

Ҳилм лашкарест ҷавобдиҳанда мар-суфаҳоро. *«Равзат-ус-сафо»*

СУФЛ I *а.* ثفل **1.** дурда, таҳнишаста.

Душман чу бо шоҳи аҷам бинадаш дар хилват ба ҳам
Бар чашми ӯ гардад зи ғам чун суфли даҳсола муқал. *Ломеӣ*

2. ахлот.

Ҷӯи дигар таҳтуларзи пинҳон, ки суфл мебарад ва ҷоҳҳо пок мегардонад. *Носири Хисрав*

СУФЛ II *а.* سفل *ниг.* **сифл.**

СУФЛА *а.* سفله *ниг.* **сифла.**

СУФЛО *а.* سفلی *муаннаси* асфал; ◇ **яди суфло** дасти кӯтоҳ, дасти мӯҳтоҷ.

Ва абнои ҷинси моро ба мартабаи эшон кӣ расонад ва яди улъё ба яди суфло чӣ монад? *Саъдӣ*

СУФЛӢ I *а.* ثفلی *дурдӣ.*

Гар хавою норро суфлӣ кунад,
Тирагию дурдию с у ф л ӣ кунад. *Румӣ*

СУФЛӢ II *а.* سفلی *ниг.* **сифлӣ.**

СУФОЛ||СИФОЛ||САФОЛ سفال зарфи гилӣ, ки дар хумдон пухта шудааст, ҳамчун коса, кӯза, гулдон ва ғ.

Дар чунин фасле сазад, гар гавҳаре гирӣ ба даст,
Гавҳаре, к-ӯро ватан дар обгин асту суфол. *Муиззӣ*

Урфӣ дигар ба анҷумани беғамон нишаст,
Қ-аз ҷоми Ҷам шароб кунад дар суфолҳо. *Урфӣ*

Ҷон ту дар дили шикастаи мост,
Ки ту райҳону мо суфоли туем. *Хоқонӣ*

суфоли нав сафоли нави обнорасида, ки дар рӯяш шакли се дар се навишта, дар вақти вазъи ҳамл дар зери пои зани ҳомила мемондаанд, то ки вай осуда бизояд.

Суфоли нав шавад гардун, чу бошад
Арӯси хотирамро вақти зодан. *Хоқонӣ*

◇ **суфоли заминро ба райҳони зард оростан** *киноя аз* тулӯъ кардани офтоб.

Биёрост ин биркаи лоҷвард,
Суфоли заминро ба райҳони зард. *Низомӣ*

СУФОЛИН(А)||СИФОЛИН(А)||САФОЛИН(А) سفالین||سفالینه мансуб ба суфол, сафолӣ.

Сафолина ҷоме, ки май ҷони ӯст,
Сафоли замин хоки райҳони ӯст. *Низомӣ*

◇ **(ин) сафолин хум** *киноя аз* дунё, ҷаҳон.

Пой бикшой аз ин баҳимӣ сум,
Сар бирун ор аз ин сафолин хум. *Низомӣ*

СУФОЛИНЛАБ||СИФОЛИНЛАБ||САФОЛИНЛАБ سفالین لب *киноя аз* хушклаб.

Бас сафолинлабу хокипруху сангинҷонам,
Оташин обу гилин ратл кунад дармонам. *Хоқонӣ*

СУФОЛӢ||СИФОЛӢ||САФОЛӢ سفالی мансуб ба сафол, сафолин.

Ҳар кӣ аз мулки қаноат, Сайидо, шуд комьёб,
Қосаи Фағфурро зарфи сафолӣ мекунад. *Сайидо*

СУФПӮШ صوف‌پوش пашминапӯш; пӯшандаи чакмани пашминаи сӯфиёна; сӯфӣ.

Баровард софидили суфпӯш
Чу табл аз тиҳигоҳи холӣ хурӯш. *Саъдӣ*

СУФР *а.* صفر миси зард.

Маодини нафт, фирӯза, ҳадиду суфру тилло дар он ҷо бисьёр бувад. *«Равзат-ус-сафо»*

Аз зару нуқраю суфру ... обгина ... суратҳои туюру сибоъ дар он ҳусун сохтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

СУФРА I *а.* سفره дастархон.

Муриде... ҳар сабоҳ барои зоҳид суфраи таом овардӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Турфа соҳибдавлатон оварда даврон рӯи кор,
Суфра во нокарда кафш аз пои меҳмон бурдаанд. *Сайидо*

◇ **ин суфра** *киноя аз* дунё, ҷаҳон.

Кӣ ёбад аз ин курсии зарнишон,
Аз ин суфра берун зи дунон ду нон? *Ҳофиз*

СУФРА II||**СУФРАТ** *а.* صفره||صفرت зардӣ.

Лавни ӯ ба суфрат моил ва як чашмаш сиёҳ буд. *«Равзат-ус-сафо»*

СУФТ سفت **1.** китф, дӯш, шона.

Бар он суфти симин ду мушкин каманд,
Сараш гашта чун ҳалқаи пойбанд. *Фирдавсӣ*

Бори ҳама мекаш, ар тавонӣ,
Беҳтар чӣ зи боркашраҳонӣ?
То чун ту биёфтӣ аз сари кор,
Суфти ҳама кас туро кашад бор. *Низомӣ*

2. *маҷ.* паҳлӯ.

Ҳисорест бар суфти ин теғкӯҳ
Дар ӯ раҳзанонанд чандин гурӯҳ. *Низомӣ*

СУФТА سفته 1. *сифати феълии вамони ҳозираи* суфтан; 2. тез кардашуда; тезнӯг, тез.

Ба ду нӯги синони суфтаи шоҳ
Суфта шуд чашми аждаҳои сиёҳ. *Низомӣ*

3. *маҷ.* тир; пайкони тир.

Суфта бар суфти шеру гӯр нишаст,
Суфту аз ҳар ду суфт берун ҷаст. *Низомӣ*

СУФТАҒӮШ سفته گوش 1. сӯрохгӯш; 2. *маҷ.* фармонбардор, мутеъ; ғулом.

Туро ҳаст чун ман басе суфтагӯш,
Яке дигарам ман, ба тундӣ макӯш. *Низомӣ*

Ҳизаброни он сарзамин то ба Синд
Шудандаш ҳама суфтагӯшони Ҳинд. *Ҳотифӣ*

3. канизаки ҳалқа ба гӯш.

Суфтагӯше чу дурри носуфта,
Дар фурӯшаш ба ҷон баҳо гуфта... *Низомӣ*

СУФТАН سفتن сӯрох кардан.

Ҳаданги паёпай заданд он чунон,
Ки пайкони ин суфта сӯфори он. *Ҳотифӣ*

СУФУЛ *а.* سفول пастӣ.

Тарсу навмедит дон овози ғул,
Мекашад гӯши ту то қаъри суфул. *Румӣ*

СУФУН *а.* سفن *ҷ.* сафина I.

Асби ман дар шаб давон ҳамчун сафина дар халиҷ,
Ман бар ӯ собит чунон, чун бодбон андар суфун.
Манучеҳрӣ

СУФУФ *а.* صفوف *ҷ.* саф(ф).

Пеш аз тасвияи суфуф рӯй бартофта ба Бухоро рафт. *«Равзат-ус-сафо»*

СУФФА *а.* صفه ҷои нишасти аз замин баландтар дар пеши хона ё дар боғ.

Чун аз дари сарой бадар шудам, иморатҳо ва суффаҳо ва айвонҳо дидам. *Носири Хисрав*

Шаҳи Ҷам бар он суффа рафташ зи роҳ,
Биёсуд лахте дар он сояғоҳ. *Фирдавсӣ*

суффаи бор суфаи боргоҳ, суфае, ки подшоҳ вақти қабул дар он ҷо мешинад.

Аброрро... ба суффаи бор меоварданд.
«Равзат-ус-сафо»

СУФЧА سوفچه шӯшаи тилло ва ё нуқра; резаи тилло ё нуқра.

Ба яке луқма, ки бар хони ту кард он мискин,
Ба яке суфчаи зарраш бифурӯшӣ ту кунун. *Мунҷик*

СУФӢ||СӮФӢ *а.* صوفی 1. мансуб ба суф.

Дневҷонс ... малбусоти суфӣ ихтиёр кард.
«Равзат-ус-сафо»

Бағалро яке карда пур симу зар,
Яке ҷомаи шоли сӯфӣ ба бар. *Сайидо*

2. пайрави тариқати тасаввуф.

Дил аз айб софеву суфӣ ба ном,
Ба дарвешӣ — андар шуда шодком. *Фирдавсӣ*

Сӯфиён маст шуданд аз суханони ту, Камол,
Ки дар анфоси ту бӯи сухани Аттор аст.
Камоли Хуҷандӣ

СУХ سوخ пиёз.

Менаёбам нони хушку сух шаб,
Ту ҳама ҳалво кунӣ дар шаб талаб. *Кисоӣ*

СУХАН||СУХУН||САХУН سخن|سخون 1. гап, калом, гуфтор.

Буданӣ буд, май биёр акнун,
Ратл пур кун, магӯй беш сухун. *Рӯдакӣ*

Чун дарояд меҳ аз туе ба сахун,
Гарчи беҳ донӣ, эътироз макун. *Саъдӣ*

Қас накунад аз сухани нарм бим,
В-аз сухани сахт битарсад салим.
Хисрави Деҳлавӣ

Сухан дар ин ки ҳадди нафақоти аскария чист?
Аҳмади Дониш

сухан гуфтан гап задан, ҳарф задан, такаллум кардан.

Эй доғ бар он ошиқи маҳрум, ки ҳаргиз
Не бо ту сухан гуфтаву не аз ту шунида. *Ҳилолӣ*

2. нақл, ривоят; саргузашт.

Ва мутрибон онро суруд сохтаанд ва мегӯянд ва қавволон онро «Гиристани муғон» хонанд ва ин сухан зиёдат аз се ҳазор [сол] аст.
«Таърихи Наршахӣ»

Бар эшон ҳама достон баркушод,
Гузашта суханҳо ҳама кард ёд. *Фирдавсӣ*

◇ **сухани дахлезӣ** *кинoя аз* сухани беҳуда, гапи беасос.

Гуфт: Дахлезист, илло ин сухан,
Пеши шаҳ хок аст ин зарри куҳан. *Румӣ*

сухани дурфишон *кинoя аз* сухани мавзун.

Ману сафинаи Ҳофиз, ки ҷуз дар ин дарьё
Бизоати сухани дурфишон намебинам. *Ҳофиз*

суханҳои рангин суханҳои латифу ширин, фасеҳу равон, салису балиғ.

Аз он лаб ҳикоят шунидан хуш аст,
Суханҳои рангин бағоят хуш аст.
Камоли Хуҷандӣ

сухани пӯстканда гапи росту бериё, гапи ошкоро ва рӯйрост.

Сад бор кушт он бути қассобу зиндаам,
Ин аст, дӯстон, сухани пӯсткандаам. *Восифӣ*

сухани сабз сухани пухта ва писандида.

Соиб, сухани сабз бувад зиндаи ҷовид,
Фирӯзаи ман кони Нишопур надорад. *Соиб*

сухани ширин ҳарфи дилчасп, лафзи гуворо, гапи нағзу форам.

Аз он лаб шунидан ҳикоят хуш аст,
Суханҳои ширин бағоят хуш аст.
Камоли Хуҷандӣ

сухан ангехтан гап сар кардан; гап задан.

То ба васфи рухи зебои ту ангехт сухан,
Ҳамчу Исмат ба ҷаҳон нодирагуфторе нест.
Исмат

сухан гузордан сухан гуфтан, сухан рондан.

Ҳар дам магӯ, ки, Ҷомӣ, то кай сухан гузорӣ,
Аз шавқи туст ҷоно, к-ин нағма месароям. *Ҷомӣ*

сухан густардан бо шарҳу тафсил сухан гуфтан.

Ба андоза бояд сухан густарид,
Газофи суханро набояд шунид. *Низомӣ*

сухан парвардан донистани кадри сухан, сухандӯст ва сухандон будан.

Сайидо, бар сар намоён ҷо намудам хомаро,
Сар ба пояш менихам, ҳар кас сухан мепарварад.
Сайидо

сухан перостан суханорой кардан, ширинсуханӣ намудан.

Суханҳои фиребанда бипероcт,
Ба дастону ба найрангаш биёрост.
Фахриддини Гургонӣ

сухан рафтан зикр ёфтани чизе, гап кушода шудан дар бораи чизе.

Ҷавоб додаму гуфтам: Зи баҳри рафтани ман
Туро басе суханон рафт, гӯш дор ҷавоб! *Муиззӣ*

сухан рондан гуфтан, муфассал сухан гуфтан, нутк кардан.

Нависандаи номаро пеш хонд,
Сухан, ҳар чӣ бойист, бо ӯ биронд. *Фирдавсӣ*

сухан санҷидан тааммул кардан дар бораи гапи гуфтанӣ; бо тааммул гап задан, фаҳмида ва дониста гуфтан.

Хирадмандон гуфтаанд: Ҳар кӣ сухан насанҷад, аз ҷавоб биранҷад. *Саъдӣ*

сухан сароидан а) сухани зебо гуфтан.

На маҳраме, ки кунам ҳоли зори худ изҳор,
На ҳамдаме, ки сароям сухан, кунад бовар.
Садри Зиё

б) шеър гуфтан; **сухан қатъ кардан** (*ё* **намудан**) а) гуфтугузор ба поён расонидан.

Сухан бар ин ҷо қатъ намуда, якдигарро видоъ карданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

б) сухани касе буридан.

Мутағайир шуд, локин сухан қатъ накард. *Авфӣ*

сухан(-и) дӯшиза гуфтан *киноя аз* сухани мавзуни тоза гуфтан, сухани бикр гуфтан.

Сухандонон сухан дӯшиза гуфтанд,
Сухан бигзор, марворид суфтанд. *Низомӣ*

сухан ба хок (*ё* **замин**) **афкандан** *киноя аз* беқадру қимат гузоштани сухан, суханро хор кардан, зоеъ кардани сухан.

Агар зи мардуми ҳушьёрӣ, эй насиҳатгӯй,
Сухан ба хок маяфкан, чаро ки ман мастам. *Ҳофиз*

Суханро бар замин натвон фикандан ҷумла чун ёрон
Басе дар гӯш бояд кард ҳамчун лӯълӯи лоло.
Салмони Соваҷӣ

аз ҳар даре сухан пайвастан аз ҳар хусус гап задан.

Филҷумла нишастам ва аз ҳар даре сухан пайвастам, то ҳадиси заллати ёрон дар миён омад.
Саъдӣ

ба як сухан будан ба қавли худ сахт истодан, аз қавл нагаштан.

Бо чунин қаду рафтор шамъи анҷуман бошӣ,
Саҷда метавон кардан, гар ба як сухан бошӣ!
Сайидо

СУХАНБОФ سخن‌باف суханпардоз, сухандон.

На марди лофаму Хоқонии суханбофам,
Ки рӯҳи қудс танад тору пуди ашъорам. *Хоқонӣ*

СУХАНВАР سخنور соҳиби фасоҳат ва балоғат, фасеҳ ва балеғ, адиб, шоир.

Ман дар ҷаҳон азизи ҷаҳонам ба шарқу ғарб,
Қ-аз шарқу ғарб номи суханвар никӯтар аст.
Хоқонӣ

забони суханвар забони фасеҳу балеғ.

Шеърам ба юмни мадҳи ту сад мулки дил кушод,
Гӯӣ, ки теғи туст забони суханварам. *Ҳофиз*

СУХАНВАРӢ سخنوری фасоҳат ва балоғат, маҳорати баланд дар суханпардозӣ; **доди суханварӣ додан** дар сухандонӣ ва хушгапӣ маҳорати баланд зоҳир намудан.

Абулфайзхоҷа дар маҷлису маҳофил доди суханвариро додӣ ва анвом зарофат ба кор бурдӣ.
Садри Зиё

СУХАНГАР سخن‌گر суханвар, гӯяндаи сухани фасеҳ ва балеғ; нотиқ.

Чун сухангар сухан ба поён бурд,
Ҳар касе дил бар он сухан биспурд. *Низомӣ*

СУХАНГУЗОР سخن‌گزار сухангӯй, гӯянда.

Сухангузор шавад ҳамчу оташи Мусо,
Зи ишқи мадҳи ту дар айни илтиҳоб оташ. *Ломеӣ*

СУХАНГУСТАР سخن‌گستر тафсиркунандаи сухан; суханпардоз, суханвар.

Ба андак рӯзгор, эй шаҳ, ду чизам дод бахти ту:
Яке лафзи хирадрутбат, дувум табъе сухангустар.
Дақиқӣ

СУХАНГУСТАРӢ سخن‌گستری суханварӣ; шоирӣ.

Ба мадҳи ту гоҳи сухангустарӣ
Бувад маҳ Саноию меҳр Анварӣ. *Хоҷу*

СУХАНГӮ(Й) سخن‌گو(ی) **1.** гапзананда, сухан эродкунанда, гӯянда.

Раҳ набарад сӯи ҳамӯшон касе,
Захм хӯрад марди сухангӯ басе. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. гапзан, нотиқ; нотиқи моҳир, достонгӯй.

Кунун, эй сухангӯи бедормағз,
Яке достоне биёрой нағз! *Фирдавсӣ*

Сухангӯй, хушлаҳҷаи кордон,
Ҳушеворy донову равшанравон. *Савдо*

3. шоир.

Сухангӯи пешина, донон Тӯс,
Ки орост зулфи сухан чун арӯс... *Низомӣ*

Ало, то нашнавӣ мадҳи сухангӯй,
Ки андакмоя нафъе аз ту дорад. *Саъдӣ*

СУХАНДАРОЙ سخن‌درای сухангӯй, сухансарой.

СУХАНДАРОЙ سخن‌درائی сухангӯй, сухансарой.

Ҳофиз, вараки сухандарой тай кун,
В-ин хомаи тазвиру риёӣ пай кун! *Ҳофиз*

СУХАНДОН سخندان **1.** суханфаҳм, сухансанҷ; суханвар; шоир, адиб.

Сухандони парварда, пири куҳан
Биандешад, он гаҳ бигӯяд сухан. *Саъдӣ*

Зи ҷӯши чойҷӯшам ин нидо дар гӯш меояд,
Ки ҷон талх равшан мекунад табъи сухандонро.
Савдо

Кафшдӯзе буд зарифтабъ ва равшанравон, ҳаззол ва сухандон. *Садри Зиё*

2. ровӣ, ҳикоятдон.

Баъзе қавли ӯзбакони қадима ва сухандонони дерина ин аст, ки аз қазо подшоҳе бар сабили шикор гузораш дар ин диёр афтод.
«Шаҳномаи Фарғона»

СУХАНДОНӢ سخندانی суханфаҳмӣ; гапдонӣ; сухансанҷӣ, ба қадру қимати сухан расидан.

Сухандонию хушхонӣ намеварзанд дар Шероз,
Биё, Ҳофиз, ки мо худро ба мулке дигар андозем! *Ҳофиз*

СУХАНКАШ سخن‌کش гӯшкунандаи сухани касе, сомеъ, он кӣ бо тааммул ва диққат сухани касеро гӯш мекунад.

Қуввати ҳарфи сухангӯ аз суханкаш мешавад,
Гар замин қобил набошад, ҷӯши боронро чӣ ҳаз! *Имло*

Соиб, аз қаҳти сухандон чӣ ба ман мегузарад,
Ба суханкаш нашавад ҳеҷ сухандон мӯҳтоҷ. *Соиб*

СУХАНОР سخن‌آر сухановар, суханвар; шоир.

Гарчи ҳар қарне суханоре бувад,
Лек гуфта(-и) солифон ёре бувад. *Румӣ*

СУХАНОРО(Й) سخن‌آرا(ی) он кӣ бо фасоҳат гап мезанад ва менависад.

СУХАНОФАРИН سخن‌آفرین эҷодкунандаи сухан, эҷодкори сухани бадеӣ; шоир.

Роқим ... суханофарин ва қадрдони суханофаринон буд. *«Хизонаи омира»*

СУХАНПАЙВАНД سخن‌پیوند суханвар, нозими сухан, шоир.

Бас кун, эй ҷодуи суханпайванд,
Сухани рафта чанд гӯӣ, чанд? *Низомӣ*

СУХАНПАРАСТ سخن‌پرست дӯстдори сухани бадеъ.

Мир Маъсум — бародари Мир Санҷар низ суханпараст ва шоири забардаст аст. *«Хизонаи омира»*

СУХАНПАРВАР سخن‌پرور суханвар; шоир.

Булбули аршанд суханпарварон,
Боз чӣ монанд ба он дигарон. *Низомӣ*

СУХАНПАРВАРӢ سخن‌پروری суханварӣ; шоирӣ.

Дилам бо забон дар суханпарварӣ,
Чу Ҳоруту Зӯҳра ба афсунгарӣ. *Низомӣ*

СУХАНПАРДОЗ سخن‌پرداز ородиҳандаи сухан; зебосухан;
◇ **килки суханпардоз** *киноя аз* табъи баланди шоир.

Зи базми шеър набвад баҳрае афсурдатабъонро,
Бувад килки суханпардоз чун шамъи мазор ин ҷо. *Сайидо*

СУХАНРЕЗА سخن‌ریزه *киноя аз* суханҳои майда-чуйдаи бекимат.

Гирд карда басе суханреза,
Неку бад хира дарҳамомеза. *Саноӣ*

СУХАНСАВОР سخن‌سوار *киноя аз* суханвар, нотиқи моҳир ва боталоқат.

Меҳтарони сухансавору далер,
Қилкашон ёр гашта бо шамшер. *Саноӣ*

СУХАНСАНҶ سخن‌سنج сухандон, фаҳмида ва дониста гапзананда; ба қадри сухан расанда.

Никӯсираташ диду равшанқиёс,
Сухансанҷу миқдори мардум шинос. *Саъдӣ*

◇ **килки сухансанҷ** *киноя аз* табъи баланди шоирӣ.

Диҳад килки сухансанҷам тасаллӣ нафси саркашро,
Набошад з-ин наистон ҷуз қаноат рӯзии шерам. *Сайидо*

СУХАНСАРОЙ سخن‌سرای сухангӯй, суханвар; *маҷ.* шоир.

Дар замона сухансарой шудам;
Тани гуфторро баҳой шудам. *Саноӣ*

СУХАНСИГОЛӢ سخن‌سگالی сухангӯӣ; гап задан.

Аз баду нек хона холӣ кард,
Бо парируҳ сухансиголӣ кард. *Низомӣ*

СУХАНСОЗ سخن‌ساز эҷодкунандаи сухан, суханпардоз; шоир.

Ту, ки ҳаргиз сухани аҳли сухан нашнидӣ,
Чун сухансозу суханфаҳму сухандон шудаӣ? *Соиб*

СУХАНТАЛАБ سخن‌طلب донандаи қадри сухан; шеърдӯст.

Соиб, забони хома ба коми давот каш,
Имрӯз чун сухanталабе дар ҷаҳон намонд. *Соиб*

СУХАНТИРОЗ سخن‌طراز суханоро; шоир.

Сухантирозони форсӣ ва ҳиндустонӣ ба назму наср достони он рустамосор баргузоранд. *«Хизонаи омира»*

Шоҳӣ, аз ин суруди ғам тарзи ҷунун гирифт дил,
Рухсати гуфтугӯ бидеҳ табъи сухантирозро. *Шоҳӣ*

СУХАНЧИН سخن‌چین он кӣ сухани касеро ба дигаре гуфта дар байни онҳо боиси низоъ мешавад, ғаммоз, хабаркаш.

Миёни ду тан ҷанг чун оташ аст,
Суханчини бадбахт ҳезумкаш аст. *Саъдӣ*

Баъд аз он ки сухани арзгӯён ба пояи баланд расид, чора он аст, ки суханчинро чунон сазо диҳад, ки дигарон панд гиранд. *«Нигори дониш»*

СУХАНШИНОС سخن‌شناس нуктадон, имтиёзкунандаи сухан; донандаи қадри сухан; мунаққид.

Чу бишнавӣ сухани аҳли дил, магӯ, ки хатост,
Суханшинос наӣ, ҷони ман, хато ин ҷост. *Ҳофиз*

Гӯши ҳуши суханшиносон мақолате аз ин зеботар нашунида. *«Анвори Суҳайлӣ»*

СУХРА I *а.* سخره кори маҷбурии бемузд.

Накунӣ тоату он гаҳ, ки кунӣ сусту заиф,
Рост гӯӣ, ки ҳама сухраву шокор кунӣ. *Кисоӣ*

Аз сари сухра ... бигзар ва бечорагонро заҳмат мадеҳ. *Авфӣ*

сухра шудан бо зӯрӣ ба коре ё чизе кашида шудан; зердаст ва асиру гирифтор гардидан.

Ҳар дил, ки сухраи фалаки чанбарӣ нашуд,
Дар чанбари ду зулфи ту акнун мусаххар аст. *Заҳири Форёбӣ*

ба сухра гирифтан дастгир кардан; кори маҷбурии бемузд фармудан (аз тарафи подшоҳ ва монанди он).

Гуфто: Шунидам, ки шерро ба сухра мегиранд; гуфт: Эй сафеҳ, туро бо шер чӣ муносибат аст ва ӯро бо ту чӣ мушобаҳат? *Саъдӣ*

СУХРА II *а.* سخره **1.** истеҳзо кардан, масхара намудан; **2.** масхара, хандахариш, боиси масхара ва истеҳзо.

Маст, ки дар кӯча занад лофи ҷанг,
Сухраи тифлон шавад аз захми санг.
Хисрави Деҳлавӣ

Чанд даъвӣ, ки чу хосон шудаам шӯҳраи шаҳр,
Шӯҳраи шаҳр наӣ, сухраи омуннисӣ. *Ҷомӣ*

сухра гирифтан *касеро* масхара кардан, мазоҳ ва истеҳзо намудан, ришханд кардан касеро.

Эй зоҳид, дар миёни сухан даст бар ҳам кӯфтан гӯяндаро сухра гирифтан бошад.
«Анвори Суҳайлӣ»

СУХРИЯ||СУХРИЯТ *а.* سخريه||سخريت тамасхур, истеҳзо, ришханд, хандахариш.

Эй табиб, сухрия бар тараф неҳ ва истеҳзо бигузор, ман аз дарди шикам менолам.
«Анвори Суҳайлӣ»

Аксару ағлаб ба охунд алайҳирраҳма истеҳзо ва сухрият ба кор бурдӣ ва беодобию беҳурматиҳо кардӣ. *Садри Зиё*

СУХТ||СУХУТ||САХАТ *а.* سخط хашму ғазаб, қаҳр.

Душманон аз тарокуми сухтат
Фитна дар мағзи устухон доранд. *Анварӣ*

Ба сахати ман дар маъразн ҳалок афтодаанд.
Авфӣ

Атамтакин бидонад, ки миёни мо агарчи масофат дур аст, ризо ва сахати мо бад-ӯ наздик аст.
Низомии Арӯзӣ

сахат ва мақат ғазабу кина, душманӣ.

... ва ба зулм ва ҳавои нафси хеш машғул шавад, мустаҳаққи сахат ва мақат гардад.
Аҳмади Дониш

СУХУН سخن||سخون *ниг.* **сухан.**

СУХУНАТ I *а.* سخونت гармӣ, таф, ҳарорат.

Ях аз шиддати ҳарорати ҳаво гудохта шудӣ ва аз сухунати он бухорҳои ғализ ангехта гаштӣ.
«Равзат-ус-сафо»

СУХУНАТ II *а.* ثخونت дуруштӣ; ғафсӣ.

Ва аз сухунати он хок ва аз таркибу тахлити он мavoлиди салоса бошад. *Аҳмади Дониш*

СУХУР *а.* صخور *ҷ.* **сахра; сухуру аҳҷор** сахраҳо ва ҳаҷарҳо, кӯҳпораҳо ва сангҳо.

Дар аксари қуури биҳор сухуру аҳҷор бисьёр аст. *«Равзат-ус-сафо»*

СУХУТ *а.* سخط *ниг.* **сухт.**

СУЪ سؤ *ниг.* **су** I.

СУЮД *а.* صيود *ҷ.* **сайд.**

Муддате дар истиёди суюди амвол маҷҳуди худро базл кардам. (I) *Авфӣ*

СУЮРҒОЛ *м.* سيورغال иқтоъ, замине, ки аз тарафи подшоҳ ба таври бахшиш ба амалдорон дода мешуд.

Шайх Низомӣ ... «Хисраву Ширин» ба номи Туғрал Арсалони Салчуқӣ навишта, ба ҷоизаи он чаҳордаҳ маъмура суюрғол ёфта. *«Хизонаи омира»*

СУЮФ *а.* سيوف *ҷ.* **сайф** I.

На дар рагаш зарабон кам шавад ба зарби суюф,
На бо дилаш хафақон зам шавад зи зиқи бунуд.
Муиззӣ

СУЮҚ *т.* سيوق обакӣ, моеъ; **оши суюқ** оши равон.

Аз боиси кӯфти роҳ табиати султони замон бар оши суюқ моил буд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

СУҒАР||СУҒУР||УСҒАР||УСҒУР سغر||اسغر навъе аз ҷайра, ки хорҳои тирмонанд дорад; хорпуштаки калон, ки гӯё хорҳои худро ҳамчун тир меандозад.

Чун расангар зи пас омад ҳама рафтор маро,
Ба суғар монам, к-аз боз пас андозам тир.
Абӯшакури Балхӣ

Ҳаст ҳайвоне, ки номаш усғур аст,
К-ӯ ба захми чӯб зафту ламтур аст. *Румӣ*

СУҒБА سغبه фирефта, фирефташуда, фиреб додашуда; масхарашуда.

Суғбаи шоҳиданду шамъу суруд,
Олиме кӯр зери чархи кабуд. *Саноӣ*

Суғбаи сурат шуд он шоҳи салим,
Кӯбида мешуд ба гуфтори сақим. *Румӣ*

СУҒДИ سغدى **1.** бошандаи кишвари қадим дар Осиёи Миёна.

Чӣ суғдӣ, чӣ чинию чӣ паҳлавӣ
Нигоридани он куҷо бишнавӣ? *Фирдавсӣ*

Ин занад бар чангҳои суғдиён «полезиён»
В-он занад бар нойҳои кӯриён озодвор. *Манучеҳрӣ*

2. кишвари Суғд.

Сипеҷобу Суғдӣ ба Гӯдарз дод,
Басе панду маншури он марз дод. *Фирдавсӣ*

СУҒРО *а.* صغرا *муаннаси* **асғар.**

Пеши ҳилмаш зарраи суғро бувад мехи замин,
Пеши рӯяш олами суфлӣ бувад қутби само.
Муиззӣ

Ва ин давр низ муштамил ба фусул ва даврҳои суғрост. *Аҳмади Дониш*

олами суғро *д.* ин дунъё.

Ҳамеша то кураи хок ҷанги гардунро
Бисоти арсаи майдони олами суғрост... *Бадри Чочӣ*

СУҒУР I سغر *ниг.* **суғар.**

СУҒУР II *а.* ثغور *ҷ.* **сағр** II.

[Арғунхон] он мамоликро бо лашкарҳои бузург ба вай [Ғозон] дода ва он сарҳад, ки аз муаззамоти суғур аст, ба вай супурда. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

СУҚ *а.* سوق бозор.

СУҚБА *а.* ثقبه сӯрох.

Ҳар гоҳ ки суқба баста шавад, бинои ботил гардад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Дар баъзе аз ҷибол чашма аст, ки меҷӯшад ва суқбаест наздик ба он, ки фурӯ меравад.
«Равзат-ус-сафо»

СУҚИ(Й)Я *а.* سوقیه аҳли бозор, аҳли харидуфурӯш.

Кунад суқия себро хонарас,
Вале хуш набошад ба дандони кас. *Низомӣ*

Дар рӯзи аввал туркмонон савдо ва муомала ба қоидаи писандида бо суқийяи Бағдод карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

СУҚМ *а.* سقم *ниг.* **сақам.**

Дар он аҳвол мамолики Мовароуннаҳр ... аз суқму ихтилол рӯй ба сиҳҳату эътидол овард. *«Равзат-ус-сафо»*

[Мулло Абулҳайхоҷа] ҳатто сиҳҳату суқми худро намедонистанд ва нағзу бади маъқулу машрубро намефаҳмиданд ва ҳоказо. *Садри Зиё*

СУҚОТ *а.* سقاة *ҷ.* **соқӣ.**

Суқоти ёқутшифоҳ ба косоту ақдоҳи заррину симин мепаймуданд. *«Оини нигориш»*

СУҚУР *а.* صقور *ҷ.* **сақр.**

Усфур тоби муқовамати суқур надорад. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

СУҚУССАЛОСА *а.* سوق الثلاثه номи бозоре дар Бағдод, ки маҳаллаи христианҳо он ҷо буд.

Фиристам нусхаи солис-салоса
Сӯи Бағдод дар Суқуссалоса. *Хоқонӣ*

СУҚУТ *а.* سقوط афтодан; поён шудан.

Мухолафат накунӣ, ки мӯҷиби суқути манзилати ту хоҳад шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Офтоб ба нуқтаи шуруф иқтирон ёфта аз суқути ҷамароти салос деги нашву намо дар ҷӯш омад. *«Оини нигориш»*

СУҚУФ I *а.* سقوف *ҷ.* **сақф.**

Тоқҳо ва суқуф ҳама аз санги сахра бароварда. *Авфӣ*

СУҚУФ II *а.* سقف *шакли дигари* **ускуф.**

Суқуф гуфт, к-ин нест кори гарон. *Фирдавсӣ*

СУҚЪ *а.* صقع ҷой, маҳал; сарзамин.

СУҲАЙЛ *а.* سهیل *нуҷ.* номи ситораи дурахшон дар қисми ҷанубии осмон, ки онро Суҳайли Яман ё Суҳайли Ямонӣ низ мегӯянд (Канопус).

Бар сиришкам зи ту афтод магар акси Суҳайл,
З-он ки ғалтандатар аз дурри хушобаш кардӣ. *Камоли Хуҷандӣ*

Маи чун ақиқ андар он анҷуман
Дурахшанда ҳамчун Суҳайли Яман. *Хоҷу*

СУҲАФ||СУҲУФ *а.* صحف *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **саҳифа; 2.** китобҳо, махсусан китобҳои муқаддас.

З-он ки дар боғею дар ҷӯе парад,
Ҳар кӣ аз сирри суҳуф бӯе барад. *Румӣ*

Мардумонро ба ҳамон аҳкоми суҳафҳо, ки ба Одам омада буд, хонандӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Пас одат бояд кард ба хондани ... амсоли араб ва калимоти аҷам, ба мутолааи кутуби салаф ва мунозараи суҳуфи халаф. *Низомии Арӯзӣ*

СУҲО *а.* سها *нуҷ.* ситорае бисьёр хурд дар Банотуннаъш, ки дар паҳлуи ситораи дуйӯм аз се ситораи Банот меистад.

Ҳилаи беҳунарон дар ҷанби фазоили ҳунармандон чун Суҳо ба тоби Офтоб падид наёяд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Фарохдастӣ аз андоза магзарон чандон,
Ки офтоби маошат бадал шавад ба Суҳо. *«Равзат-ус-сафо»*

СУҲУБ *а.* سحب *ҷ.* **саҳоб.**

Филфавр суҳуби музлима даст дарҳам дода рӯзи равшан торик шуд ва сармо ба мартабае зоҳир гашт, ки хун дар уруқ инҷимод ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

СУҲУЛ *а.* سهول *ҷ.* **саҳл** II.

Он хазонаи Амри Лайс буд, ки Сом аз Балх гурезонда, бар суҳулу ҷибол ба тариқе, ки мурури халқ набошад, оварда. *«Равзат-ус-сафо»*

СУҲУЛАТ *а.* سهولت осонӣ, бемашаққатӣ, нодушворӣ.

Саге онро ба суҳулат мебарад. *«Равзат-ус-сафо»*

... Аввал зако, дуввӯм суръати фаҳм, сейӯм сафои зеҳн, чаҳорӯм суҳулати таъаллум, панҷӯм ҳусни таъаққул ... *«Ахлоқи Носирӣ»*

СУҲУР *а.* سحور *ниг.* **саҳур.**

СУҲУФ *а.* صحف *ниг.* **суҳаф.**

СУҶУД *а.* سجود саҷда кардан; таъзим.

Қунун, ки дар чаман омад гул аз адам ба вуҷуд,
Бунафша дар қадами ӯ ниҳод сар ба суҷуд. *Ҳофиз*

Агар суҷуд ғайри ҳақро раво будӣ, занонро раво будӣ. *Аҳмади Дониш*

СӢ سی *шумораи миқдорӣ* адади 30 (۳۰).

СӮ(Й) سو(ی) **1.** тараф, ҷониб.

Пароканда карданд ҳар сӯ савор,
Фиристода бо номаи шаҳриёр. *Фирдавсӣ*

2. бо изофа ва пешоянд ҳамчун пешоянди номии таркибӣ ба маънои: а) ба тарафи ..., ба ҷониби ...

Ба тундӣ сӯи румиён ҳамла бурд,
Ба хунрезию кинкашӣ пай фишурд. *Хисрави Деҳлавӣ*

б) назди ..., пеши ...

Модар сӯи ӯ омадӣ ва таом овардӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

в) барои ..., ҷиҳати ...

Пираҳане сӯи худ бидӯзам. *Авфӣ*

як сӯ кардан яктарафа кардан, аз миён бардоштан.

Хори бегонаро ту як сӯ кун,
Хори гулро ба ҷои дил медор! *Шамси Табрезӣ*

СӮБА *а.* صوبه *ниг.* **савба.**

СӮБАДОР صوبه‌دار *ниг.* **савбадор.**

СӮГ سوگ мусибат; азо, мотам; ғаму андуҳ.

Сипаҳ сар ба сар зору гирьён шуданд,
Бар он оташи сӯг бирьён шуданд. *Фирдавсӣ*

Зи офтоби рухаш дур мондаам, шояд,
Агар кабуд кунам ҷома чун фалак з-ин сӯг. *Ҷомӣ*

СӮГВОР سوگوار мусибатзада; мотамдор, азодор; ғамгин ва андӯҳгин.

Қасеро, ки хоҳад барорад баланд,
Дигарро кунад сӯгвору нажанд. *Фирдавсӣ*

Бишуд бар фалак нолаи сӯгвор,
Ба сар гашт гардун аз ин беқарор. *Шодӣ*

СӮГВОРӢ سوگواری мотамдорӣ, азодорӣ; андӯҳгинӣ.

Аввал оини сӯгворӣ дошт,
Нақши пирӯза бар ақиқ нигошт. *Низомӣ*

Он бародари вологуҳар оғози бетоқатӣ карда, кисвати сӯгворӣ пӯшид. *«Равзат-ус-сафо»*

СӮГДОРӢ سوگداری мотамдорӣ, азодорӣ; гирьяву нола ва андӯҳгинӣ.

Бо мурда мазӣ ба сӯгворӣ,
Кас зинда нашуд ба сӯгдорӣ. *Ҷомӣ*

СӮГНОК سوگناک мотамзада; ғамгин, андӯҳгин.

Набошад, на рухро бишӯям зи хок,
Сазад, гар набошем аз ин сӯгнок. *Фирдавсӣ*

сӯз سوز *асоси замони ҳозираи* **сӯхтан.**

СӮЗ سوز **1.** сӯзиш.

Гирьяи ман сӯз дар олам фиканд,
Нолаи ман аз фалак бартар гузашт. *Анварӣ*

Сӯзи ишқам чу зи дил хост, бигуфтам ба табиб,
Гуфт: Ин иллат аз онҳост, ки аз хун хезад.
Хисрави Деҳлавӣ

2. хаяҷон, изтироб (аз нишот ва аз ғаму андӯҳ).

Зи сӯзи маҷлиси туст он тараб, ки дар Зӯҳрост,
Зи баҳри хидмати туст он камар, ки бар Ҷавзост.
Анварӣ

Мотаму сӯзи ҷаҳон даст баҳам додаанд,
Хандаи минои май гирьяи мастона аст. *Шавкат*

сӯзи сина ғаму андӯҳи дарунӣ.

Ҳаргиз зи сӯзи синаи мо огаҳӣ нашуд,
Гарчи ба ёди рӯи ту гашта кабобҳо. *Мӯҳьӣ*

На мунисе, ки бипурсад зи сӯзи синаи ман,
На мушфиқе, ки ниҳад дасти шафқатам бар сар.
Садри Зиё

сӯзи ҷигар дарду алами сахт, дарду алами дарунсӯз.

Аз сӯзи ҷигар чунон мушавваш,
Қ-оҳ оташу ғам аз ӯ дар оташ. *Шоҳин*

сӯзу гудоз а) сӯзишу обшавӣ.

Эй маҷлисиён, сӯзи дили Ҳофизи мискин,
Аз шамъ бипурсед, ки дар сӯзу гудоз аст. *Ҳофиз*

б) *маҷ.* ғаму алам, дарду ғусса.

Бишунав замзамаи сӯзу гудозам, бишунав,
Бинишин, аз паи саррииштаи корам, бинишин! *Савдо*

СӮЗАК سوزک сӯзу гудоз; *маҷ.* сӯзиши дарунӣ; дарду алами дарунӣ.

Он ки бо тусӣ, сӯзаке дорад,
В-он ки бе туст, рӯзаке дорад. *Саноӣ*

СӮЗАН سوزن **1.** асбоби пӯлодӣ барои ҷокдӯзӣ.

Бинеҳ сар, гар дар ин ҷо ту намегунҷӣ, ки дар сӯзан
Агар ришта намегунҷад, аз он бошад, ки сар дорад.
Шамси Табрезӣ

Рафиқ аз каф мадеҳ, душман агар хоҳӣ забун гардад,
Туро сӯзан ба даст афтод, хор аз по бурун афтад.
Сайидо

2. *мус.* мизроб, нохунак, ки ба шакли сӯзан аст.

Ба чанги ту, ки наворо ҳусом рабте дод,
Ба зарби мавзун тақтеъ кард з-он сӯзан.
Бадри Ҷоҷӣ

◇ **ба сӯзан кон кандан** *кинояи аз* кори бо заҳмат ва пурозобу машаққат ба ҷо овардан.

Ресмон кардаам тану ҷонро,
То ба сӯзан бикандаам конро. *Саноӣ*

СӮЗАНДАГӢ سوزندگی сӯхта шудан.

Чу шамъ ар бисӯзӣ, шавад равшанат,
Ки равшандилӣ ҳам зи сӯзандагист. *Хоҷу*

СӮЗАНЗАДА سوزن‌زده бо сӯзан сӯрох-сӯрох кардашуда.

Аз аҳли ҷаҳон сарзаниш азбаски шунидам,
Чун коғази сӯзанзада шуд пардаи гӯшам. *Шавкат*

СӮЗАНКАРД سوزن‌کرد бо сӯзан дӯхташуда.

Рӯи ҳомунро кунад монанди сӯзанкарди зар,
Ҳар гиёҳеро бар ӯ чун сӯзани заррин кунад. *Ломеӣ*

СӮЗАНӢ سوزنی порчаи бо ресмонҳои рангоранг гулдӯзишуда.

Шуда аз захм саропои дилам гулдӯзӣ,
Дили пурбахьяи ман сӯзании мижгон аст.
Муфиди Балхӣ

СӮЗИДА سوزیده сӯхта, сӯхташуда.

Ҳам кун, эй парвона, нисьёну шаке,
Дар пари сӯзида бингар ту яке! *Румӣ*

СӮЗИЁН سوزیان *шакли кӯтоҳшудаи* **суду зиён 1.** *ниг.* **суд (суду зиён).**

Шуд бехабар зи ҳиммати ҷуди ту сӯзиён,
Ҳарчанд ҳар касе хатар аз сӯзиён гирифт. *Муиззӣ*

2. *маҷ.* сармоя, пулу мол.

Агар афв арзонӣ надорад, Ҳасириро молиш фармояд, чунон ки зарари он ба сӯзиён ва ба тани он расад, ки баландназар шудааст. *«Таърихи Байҳақӣ»*

СӮЗИШ سوزش **1.** сӯхтан, сӯхта шудан.

Бисӯзад, чу дар сӯзиш ояд дуруст,
Чу шохи нав аз бехи кӯҳна бируст. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* сӯзу гудози дарунӣ, дарду алам ва ғаму андӯҳи дарунӣ.

Шабҳо асири дардаму хобам намебарад,
В-ин оби дида сӯзиши тобам намебарад.
Хисрави Деҳлавӣ

СӮЗНОК سوزناک сӯзишнок, сӯзанда; *маҷ.* пурдарду алам, ҳазин.

Нигаҳ кун, ки парвонаи сӯзнок
Ҷӣ гуфт, эй аҷаб: Гар бисӯзам, ҷӣ бок! *Саъдӣ*

Ба паҳлӯ биғалтид бар рӯи хок,
Баровард дуд аз дили сӯзнок. *Хоҷу*

Савдо, хамӯш бош, ки з-ин ҳарфи сӯзнок
Доғ аст моҳ аз калафу моҳӣ аз дирам! *Савдо*

СӮЗОНДАН سوزاندن оташ задан ба чизе, дар оташ андохтан чизеро барои сӯхтан.

СӮЙ سوی *ниг.* **сӯ(й).**

СӮК سوک сихҳои нозуки хӯшаи гандуму ҷав, хасҳои сари хӯшаи ҷаву гандум.

Андоми душманони ту аз тири навакӣ
Монанди сӯки хӯшаи ҷав бод ожада!
Шокири Бухорӣ

СӮЛ سول (ҷорпои) хокистарранги ба сиёҳӣ моиле, ки аз кокул то думаш хатти сиёҳе дошта бошад.

Ин яке Исӣ, он дигар харе сӯл.
Ин севӯм Хизру он чаҳорӯм ғӯл. *Саноӣ*

СӮМИА *а.* صومعه *ниг.* **савмаа.**

СӮРОХ سوراخ рахна, шикоф, тешук.

То ба зери девори ҳисор бирасиданд ва миқдори панҷоҳ газ ҷой сӯрох карданд. «*Таърихи Наршахӣ*»

Дар замонаш удвон монанди бум дар сӯрохҳои гумномӣ маъдум гардиданд. «*Шаҳномаи Фарғона*»

СӮСАН سوسن *ниг.* **савсан.**

СӮТА سوته асо.

Қозӣ зотан соҳиби қомату ваҷоҳат ... буда, ... ба кулоҳ ва сӯта ҳайбату салобаташ афзуда. *Садри Зиё*

СӮФИВАШ صوفی‌وش сӯфинамо, сӯфитарош, худро сӯфӣ нишондиҳанда.

Дар ин сӯфивашон дарде надидем,
Ки софӣ бод айши дурднӯшон. *Ҳофиз*

СӮФИВОР صوفی‌وار 1. ҳамчун сӯфӣ, сӯфимонанд; 2. *маҷ.* пинҳонӣ.

Аҷаб медоштам дишаб зи Ҳофиз ҷому паймона,
Вале манъаш намекардам, ки сӯфивор меовард. *Ҳофиз*

СӮФИЁНА صوفیانه сӯфивор, мисли сӯфӣ.

Агар домони мақсудат ба дастат,
Барафшон сӯфиёна остине. *Ҷомӣ*

СӮФОР سوفار 1. чоки буни тир, чоки охири тир, ки дар чиллаи камон (зеҳи камон) гузошта мешавад.

Назар кун, чу сӯфор дорӣ ба шаст,
На он гаҳ, ки партоб кардӣ зи даст. *Саъдӣ*

Ӯ тири нахустин бар маркази ҳадаф зада, тири дигаре бар ақиби он бияндохт ва бар сӯфори тири аввал омада бишигофт. «*Равзат-ус-сафо*»

2. сӯрох; сӯрохи сӯзан.

Миёни табақа сӯрохе бошад ба қадри сӯфори сӯзане ... «*Илми симиё*»

◇ **сӯфори мижгон** тири мижгон, мижгони тирмонанд.

Ба оҳуи сайёди шерафканат,
Ба сӯфори мижгони ханҷарзанат ... *Хоҷу*

СӮФӢ صوفی *ниг.* **суфи.**

СӮХТА سوخته 1. *сифати феълии замони гузаштаи* **сӯхтан;** 2. *маҷ.* озоркашида, аламзада; ошиқи шайдо.

Ҳар дуда, ки хатти ту кашад бар варақи моҳ,
Дудест, ки зад бар дили хар сӯхта оташ. *Бадри Чочӣ*

Гуфт: Эй писар, ин чӣ беқарорист?
В-эй сӯхта, ин чӣ хомкорист? *Шоҳин*

3. *маҷ.* оҷиз, дармонда; ташнаву гурусна.

Дар биёбон фақири сӯхтаро
Шалғами пухта беҳ зи нуқраи хом. *Саъдӣ*

Ҳар сабру қаноат, ки дили сӯхтаро буд,
Андар шикани силсилаи хам ба хамаш рафт. *Хисрави Деҳлавӣ*

Шефтаро дилпазир, дилшударо ногузир,
Сӯхтаро дастгир, ғамзадаро ғамгусор. *Убайди Зоконӣ*

димоғи сӯхта *кинояаз* хафагӣ, зиққӣ.

Савдо, димоғи сӯхтаатро илоҷ нест,
Ҷуз он ки дар баҳор хӯрӣ бо гулоб об. *Савдо*

4. латта ва ё пахта, ки дар он аз чахмоқ оташ мезананд.

Фитод оташи субҳ дар сӯхта,
Ба як дам ҷаҳоне шуд афрӯхта. *Саъдӣ*

5. номи яке аз ганҷҳои хаштгонаи Хисрави Парвез.

Дигар ганҷ, к-аш хондӣ Сӯхта,
К-аз он ганҷ буд кишвар афрӯхта ... *Фирдавсӣ*

СӮХТАДИЛ سوخته‌دل мусибатзада; ғамзада; музтариб, беқарор.

Зи боди найзаи оташниҳеби чун обат.
Адуи сӯхтадил хоксор меояд. *Убайди Зоконӣ*

СӮХТАМАҒЗ سوخته‌مغز пучмағз, беақл, гаранг.

Сӯхтамағзу хомгуфторе,
Судасавдову содабозоре. *Саноӣ*

СӮХТАН سوختن 1. сӯзондан; оташ додан.

Надонист худ ҷуз бад омӯхтан,
Ҷуз аз куштану ғорату сӯхтан. *Фирдавсӣ*

Чароғи муҳаббат барафрӯхта,
Чу парвона худро дар он сӯхта. *Фазлӣ*

2. сӯхта шудан, оташ гирифтан, дучори сӯзиш шудан, даргирифтан.

Чу шамъ ар бисӯзӣ, шавад равшанат,
Ки равшандилӣ ҳам зи сӯзандагист. *Хоҷу*

3. гудохтан, гудозондан, об кардан.

Бисӯхт нолаи ман сангро, аҷаб санг аст
Дилат, ки сӯхта з-ин нолаҳои зор нашуд. *Хисрави Деҳлавӣ*

4. *маҷ.* дучори балову мусибат шудан, зарар ва садама дидан; оҷизу нотавон шудан; бо дарду алам афгор шудан.

Париданд аз он ҷо хариду фурӯхт,
Зироат наёмад, раийят бисӯхт. *Саъдӣ*

Яъқуб бисӯхт ва бар худ бипечид. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Меравӣ бо ғайру масӯзӣ мани девонаро,
Мекунӣ бар оташ тарҷеҳ хар бегонаро. *Сайидо*

СӮХТАНӢ سوختنی 1. лоиқи сӯхтан, лоиқи сӯхта шудан; сӯхтанбоб.

Сӯхтанӣ шуд тани беҳосилам,
Сӯзад аз ин ғусса дилам бар дилам. *Низомӣ*

2. навъе аз беморӣ ҳамчун обила, ки онро ба воситаи сӯзондан бо оҳани тафсон муолиҷа мекарданд.

Шамъ мехост, ки ронад сухан аз хилвати роз,
Нек будаш, ки баромад ба забон сӯхтанӣ. *Камоли Хуҷандӣ*

СӮХТАХИРМАН سوخته‌خرمن бетолеъ ва фалокатзада, ба бадбахтӣ дучоршуда.

Он ки коранд ҳама тухми маломат, ё раб,
З-оҳи ман ҷумла чу ман сӯхтахирман гарданд. *Хисрави Деҳлавӣ*

СӮЪБОН *а.* ثعبان мори бузург; аждаҳо.

Мири мусокаф шамшери чу сӯъбон дорад,
Дасти иблису ҷунудаш кунад аз мо кӯтоҳ. *Манучеҳрӣ*

Сӯъбон даларо захм задӣ ва бетоқат шудӣ аз асари заҳр. *Авфӣ*

СУЪБОНӢ ثعبانی аждаҳоӣ, кор ва амали аждаҳовор.

Дар салобат ҳамчу Мусо гашту шояд, гар кунун.
Румҳаш андар дидаи аъдош суъбонӣ кунад.
Заҳири Форьёбӣ

СУЪДАД *а.* سؤدد *ниг.* **судад.**

СУЪЛУК *а.* صعلوک **1.** фақир, бечиз, камбағал; **2.** оворагард; дузд; роҳзан.

СУЪР *а.* سعر: **суъри саир** оташи фурӯзон.

Боз нашнохта зи шеър шаир,
Хулдро хонда гоҳ суъри саир. *Саноӣ*

СУҲБАТ *а.* صحبت **1.** ҳамнишинӣ, ҳамдамӣ.

Видоъ кун, ки ҳам акнун, ки ман биҳоҳам рафт.
Гусаста дил зи Нишобуру суҳбати аҳбоб... *Муиззӣ*
Манам, ки ёфтаам завқи суҳбати ғамро,
Ба субҳи ид диҳам ваъда шоми мотамро. *Урфӣ*

дар суҳбати... бо ҳамроҳии..., ба якҷоягии...

Ӯро банд карда, дар суҳбати ту ба ҳазрати мо фиристанд. *Авфӣ*

2. мусоҳиба, гуфтугӯ.

Кӣ шунидӣ, ки дар ин базм даме хуш бинишаст,
Ки на дар охири суҳбат ба надомат бархост.
Ҳофиз

суҳбат кардан гуфтугӯ кардан.

Чунин гӯянд, ки он шаб бо аҳли худ суҳбат кард, писари Абдулазиз падидор омад. *Аҳмади Дониш*

3. ҳамдамӣ, ёрӣ, дӯстӣ; ошноӣ.

Ҳоҷӣ Сайфуддин бар ҳаққи суҳбати қадим ва мулоҳазаи кибари синни Туман ба забони ҳурмат овоз баркашид. *«Равзат-ус-сафо»*

СУҲБАТБАРОР صحبت‌برار ҳамсуҳбат.

Мухлис... бо Солори ҷанг бародари хурди Наҷмуддавла суҳбатбарор шуда ҳамроҳи ӯ аз Деҳлӣ қасди диёри шарқӣ кард. *«Хизонаи омира»*

СУҲБАТОРО صحبت‌آرا он кӣ суҳбатро оро медиҳад, хушсуҳбат, хушгап, зарофатгӯй, хушнишаст.

СУҲБАТОРОӢ صحبت‌آرائی оро додани суҳбат, хушсуҳбатӣ, хушнишастӣ.

Пеши мо, эй шамъ, лоф аз суҳбатороӣ мазан.
Сад забон дорему, ҳамчун соя хомӯшем мо. *Сайидо*

СУҲОН سوهان асбоби пӯлодие, ки сатҳаш ноҳамвори дағар-буғур буда барои соидан ва тез кардани корд, дос, қайчӣ ва ғ. ба кор меравад.

Чу суҳони пӯлод бар санги сахт,
Ҳамесуд дандони худ бар дарахт. *Фирдавсӣ*

Шоху баргамро ғами афтодагон афтода кард,
Аррае будам, ки суҳон кард ҳамворе маро.
Сайидо

◇ **суҳони умр** *кинояи аз* он чӣ боиси талхӣ ва ногуворӣи зиндагӣ мегардад.

Фарзанди нохалаф суҳони умр аст. *Зарбулмасал*

Т

Т ҳарфи бистӯми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои арабии тоҷикӣ—ҳарфҳои ت، ط ; *ниг.* **те, итқӣ.**

ТААБ *а.* تعب ранҷ, сахтӣ, азоб; хастагӣ, мондагӣ.

Ва агар кушта шавам, худ роҳате нақд бошад, ки аз тааби зиндагӣ раҳида бошам.
Аҳмади Дониш

тааб кашидан азоб кашидан, ранҷ дидан.

Қу субҳ, ки бори шаб кашидам,
Дар роҳи бало тааб кашидам. *Хоқонӣ*

ба тааб афкандан (*ё* **дарафкандан**) ба ташвиш андохтан, азоб додан.

ТААББУД *а.* تعبد **1.** бандагӣ; **2.** ибодат, парастиш.

Тааббуд ва тааффуф дар дафъи шар ҷавшане азим аст. *«Калила ва Димна»*

...Ва сар аз зонуи тааббуд барнагирифт. *Саъдӣ*
Рӯи тааббуд ба замин доштам,
Фарқи таҳаҷҷуд ҳама афроштам. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТААВВУД *а.* تعود одат кардан, хӯ гирифтан, чизеро барои худ одат қарор додан, худро ба коре одат кунондан.

Таҳзиби ахлоқу изолати разилат ва тааввуд ва такрори афъоли ҷамила бояд намуд.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

ТААДДО *а.* تعدا *ниг.* **тааддӣ.**

Равам, ноқус бӯсам з-ин таҳаккум,
Шавам, зуннор бандам з-ин тааддо. (2) *Хоқонӣ*

ТААДДУД *а.* تعدد афзунӣ дар адад, бисьёршавӣ, шумораи калон.

Тааддуди мурод ва идроки саодат пушт бар пуштанд. *«Калила ва Димна»*

тааддуди завҷот бисьёр зан доштан, якчанд зан доштан.

ТААДДӢ *а.* تعدی **1.** аз ҳадди худ гузаштан; таҷовуз; **2.** *маҷ.* зулм, дароздастӣ, ситамгарӣ.

Фурӯ баст роҳи тааддию ҷавр,
Бурун бурд расми татовул зи давр. *Хоҷу*

[Хурӯс] фарьёд бардошт, ки... аз куштани ман бипарҳез ва хуни маро ба теғи тааддӣ марез.
Ҷомӣ

Нигаҳ дорад шубон з-офоти гургон гӯсфандонро,
Тааддӣ дар диёри ҳокими одил намебошад. *Сайидо*

ТААЗЗУР *а.* تعذر **1.** сахтӣ, душворӣ; номумкинӣ, маҳол будани чизе.

Замони муҳосара то чиҳил рӯз имтидод ёфт, Мирзо Рустам ва Мирзо Искандар донистанд, ки фатҳи Шероз тааззуре дорад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. узр овардан.

ТААЙЮН *а.* تعین **1.** муайянӣ, аз байни чизҳо ҷудо ва муайян шудан; **2.** равшан ва айнан нишон додан.

Харгӯш пеш истод ва шерро ба сари чоҳе бурд, ки сафои оби он чун оина бешак таайюни суратҳо намудӣ. *«Калила ва Димна»*

ТААЛЛАМ *а.* تعلم *сиғаи амри арабӣ* ёд бигир!, биёмӯз!

Рои ту ба осмон нидо кард,
К-эй тифл, муомалат таъаллам!*

ТААЛЛУЛ *а.* تعلل баҳона барои ба таъхир андохтани коре, баҳонаҷӯӣ; ба таъхир андохтан.

Дар ваъдае, ки карда буд, тааллул ва таваққуф менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳокими Басра ба сад ҳазор дирам матое аз ман харидааст ва дар адои самани [ثمن] он тааллул мекунад. *Ҷомӣ*

Девор баланду боғ пургул,
Дар кандани гул макун тааллул. *Шоҳин*

ТААЛЛУМ I *а.* تألم ғаму дард, азоб, ҷафо.

ТААЛЛУМ II *а.* تعلم илмомӯзӣ, омӯзиш, таҳсили илм, ёд гирифтан.

Моя, ки андеша дар ӯ гум бувад,
Кай ҳади таълиму тааллум бувад. *Хисрави Деҳлавӣ*

Аз Афлотун пурсиданд, ки тааллум то чӣ вақт мустаҳсан аст? Гуфт: То он вақт, ки ҷаҳл айб аст. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТААЛЛУФ *а.* تألف унс, улфат, дӯстӣ.

Хостам, ки бинои муҳаббат... муаккад гардад ва... асоси тааллуф истеҳком пазирад. *«Илми симиё»*

ТААЛЛУҚ *а.* تعلق **1.** алоқамандӣ, пайвастагӣ, вобастагӣ ба чизе.

Писар гуфт: ... Ризқ агарчи мақсум аст, ба асбоби ҳусули он тааллуқ шарт аст. *Саъдӣ*

тааллуқ доштан нисбат доштан, алоқа доштан, дахлдор будан.

Илми табиат он илми чизҳоест, ки ба ҳис тааллуқ дорад. *Ибни Сино*

2. дахл доштан ба касе, аз они касе будан.

Рама ва гов ва шутур ва ҳар чӣ тааллуқ ба он дорад, аз они ин фарзанд аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. *маҷ.* дилбастагӣ, ишқу муҳаббат.

Дар азал дил ба ту шатранҷи тааллуқ мебохт,
Ишқбозӣ ман аз имрӯз накардам оғоз.
Камоли Хуҷандӣ

◇ **тааллуқи хотир доштан** муҳаббат ва дилбастагӣ доштан, ошиқ шудан.

Маҳмуд тааллуқи хотир ба он канизак дошт, ба байъи ӯ ризо надод. *«Равзат-ус-сафо»*

тааллуқ ихтиёр кардан хонадор шудан, издивоҷ кардан.

Агар хоҳӣ, туро тааллуқе ихтиёр бояд кард аз хонадони бузург. *Аҳмади Дониш*

ТААЛЛУҚОТ *а.* تعلقات ҷ. **тааллуқ 1.**

Тааллуқот чу даври май аст домангир,
Зи дурд агар гузарӣ, ҳамчу бода гардӣ соф.
Заҳири Форьёбӣ

Аз ҳудуди тааллуқот бурун,
В-аз қуюди таайюнот масун. *Ҷомӣ*

ТААММУЛ I *а.* تأمل андеша, фикр, мулоҳиза.

Мазан бе тааммул ба гуфтор дам,
Накӯ гӯй, агар дер гӯӣ, чӣ ғам?! *Саъдӣ*

Ва амир Исмоил ба Бухоро бозомад ва дар ҳоли мулк тааммул кард. *«Таърихи Наршахӣ»*

Пас аз тааммули бисьёр... туро ба муҳимми бузург ихтиёр кардем. *«Калила ва Димна»*

ТААММУЛ II *а.* تعمل саъю кӯшиш, ғайрат.

Бе тааммул зи ҷои худ ҷастам,
Ба т а а м м у л миёни худ бастам. *Ҳилолӣ*

ТААММУЛОТ *а.* تأملات ҷ. **тааммул I.**

Эшонро ба камоли фитрӣ ва фазоили ваҳбӣ аз тааммулоти касбӣ ва тааллумоти башарӣ мустағнӣ гардонида. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТААММУҚ *а.* تعمق ба ҳақиқати чизе расидан, диққати бисьёр кардан дар коре; амиқравӣ (чуқурравӣ) дар кору фикре.

Умарову вузаро бе тааммуқи назар шоҳ Сикандарро бар сарири ҷаҳонбонӣ иҷлос намуданд.
«Таърихи Фаришта»

тааммуқ кардан амиқ фикр кардан, ба коре чуқур рафтан.

Кӯҷо иқбол, ку идбор, эй ғофил, тааммуқ кун,
Ки як мижгон ба ҳам н-оварда, ин ҷо нақши по гаштӣ.*

Агар нек тааммуқ кунӣ, ин ҳама таназзул ва харобии ин давлат аз беақлӣ ва беиқтидории подшоҳу вазир рӯй дод. *Аҳмади Дониш*

ТААННУТ *а.* تعنت хурдагирӣ, айбҷӯӣ; бадгӯӣ (дар ҳаққи касе).

Чу байте писанд оядат аз ҳазор,
Ба мардӣ, ки даст аз тааннут бидор. *Саъдӣ*

тааннут кардан таъна задан, бадгӯӣ кардан; айбҷӯӣ ва хурдагирӣ кардан.

Гирифтам, ки худ ҳастӣ аз айб пок,
Тааннут макун бар мани айбнок. *Саъдӣ*

ТААННӢ *а.* تأني **1.** оҳистагӣ, даранг кардан, ба таъхир андохтан.

Ин обро, ки мерезад, ба таъҷил мерезад ё ба таанӣ?*

2. сабр, бардошт.

Макун дар муҳимме, ки дорӣ шитоб,
Зи роҳи таанӣ инон барматоб. *Саъдӣ*

Сабру таанӣ дар ҳама кор писандида аст.
Аҳмади Дониш

ТААРРУЗ *а.* تعرض **1.** эътироз кардан; мухолифат, муқобилат.

Ҳаҷҷоҷ бихандид ва таарруз накард.
Аҳмади Дониш

2. дастдарозӣ, зӯрӣ, ҳамла, ҳуҷум.

... Бар раияти ман таарруз нарасонид. *Авфӣ*

[Шер]... аз тааррузи ман ва дарахти ҳомили ман даст бардошт. *Аҳмади Дониш*

ТААРРУФ *а.* تعرف донистан, шинохтан; ошно шудан.

Афросиёб дар таарруфи аҳволи золим ва тафаҳҳуси ҳолоти мазлум муболағаи бисьёр мекард.
«Ахлоқи Муҳсинӣ»

таарруф кардан донистан, шинохтан.

Дар соат ёронаш ҷумла шуданд ва ҳоли ӯро таарруф карданд. *«Калила ва Димна»*

ТААССУБ *а.* تعصب 1. тарафдорӣ, ҳимоя, пуштибонӣ.

Чунон ки шунидӣ, халқе бар вай ба таассуб гирд омаданд. *Саъдӣ*

2. тарафдории кӯркӯрона, мутаассибӣ; хурофотпарастӣ.

Ду сафеҳи забон ба ҳарзакушой
Ба таассуб шуданд ҳарзадарой. *Ҷомӣ*

ТААССУР I *а.* تأثر таъсирпазирӣ, зуд таъсир ёфтан, зуд мутаассир шудан.

Қуввати идрокро як шӯъбаи назарист ва он мабдаи таассур аст. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТААССУР II *а.* تعسر душворӣ, мушкилӣ, сахтӣ.

Султон Аҳмад медонист, ки дар ин вақт муҳосараи дорулислом таассуре дорад. *«Равзат-ус-сафо»*

ТААССУФ I *а.* تأسف афсӯс, ҳасрат, пушаймонӣ, надомат.

Чӣ шуд ҳоли Яъқубу Юсуф куҷост,
К-аз ӯ ҷуз нафири таассуф куҷост? *Ҷомӣ*

таассуф кардан (*ё* **хӯрдан**) афсӯс хӯрдан, надомат кардан; пушаймон шудан.

Як шаб тааммули айёми гузашта мекардам ва дар умри талафкарда таассуф мехӯрдам. *Саъдӣ*

Чанд таассуф кунӣ бахри бақову вуҷуд,
Ҷоми фано нӯш кун, завқи бақо з-ӯ талаб. *Махфӣ*

ТААССУФ II *а.* تعسف 1. баромадан, бероҳа шудан; 2. ситам кардан.

ТААТТУЛ *а.* تعطل бекор мондан; танбалӣ, коҳилӣ.

Аммо сукқони Алмавт [Аламут] ва чанде қалъаи дигар дар итоат тааттул карда, илтимос намуданд ... *«Равзат-ус-сафо»*

ТААТТУШ *а.* تعطش ташнагӣ; ташнашавӣ.

Бираҳад ҷонт аз тааттуши об,
Ки ба сарвақти мо фитад гузарат. *Камоли Хуҷандӣ*

Агар дар шарҳи шиддати тааттуш ва меҳнати ҷӯъ ва гуруснагӣ шурӯъ намояд, ... ғубори кулфате бар хотирҳо нишонад. *«Фатҳнома»*

ТААФФУН *а.* تعفن ганда шудан, гандидан, бадбӯӣ.

Ва аз тааффуни баҳр ҳама мариз гашта, аз хӯрду хӯрок мондем. *Аҳмади Дониш*

Ба тааффуни он [шӯрбо] дар он хона нишаста намешуд, чӣ ҷои хӯрдан. *Аҳмади Дониш*

ТААФФУФ *а.* تعفف иффату номус доштан; парҳезгорӣ кардан; покдоманӣ, порсоӣ.

Чунин гӯяд Барзуяи табиб: ... Тааббуд ва тааффуф дар дафъи шар ҷавшане азим аст. *«Калила ва Димна»*

ТААШШУҚ *а.* تعشق ишқварзӣ, ошиқӣ, ишқбозӣ.

Касе, к-аз ишқ давлатманд гардад,
Бияфзояд ҳазорон эътибораш;
Набинӣ, к-аз таашшуқ булбули маст,
Яке мурғ асту мехонӣ ҳазораш. *Камоли Хуҷандӣ*

Шабе сухан дар муҳаббати зотия мерафт, ки иборат аз иртибот ва таашшуқест ба ҳақ. *«Нафаҳот-ул-унс»*

ТААҚҚУЛ *а.* تعقل фаҳм кардан, фаҳму идрок.

Либосаш барги гул карданд, к-аз гул
Ба хун ғалтидане мешуд тааққул. *Нозим*

Ин навоҳо, ки меҳӯрӣ дар гӯш,
Муғтанам дору дар тааққул кӯш. *Бедил*

ТААҲҲУД *а.* تعهد 1. ӯҳдадорӣ, кореро ба зиммаи худ гирифтан.

... Тааҳҳуде, ки фармудаам, бистонӣ. *Авфӣ*

2. нигоҳубин, хизматгузорӣ.

Дигар фавоиди тааҳҳул он аст, ки зан тимор ва тааҳҳуди хонаро мутасаддӣ бошад. *Аҳмади Дониш*

ТААҲҲУЛ *а.* تأهل хонадоршавӣ, зангирӣ, заношӯӣ, издивоҷ.

Дар карати дуйӯм, ки [Хоҷа] аз Деҳлӣ мурочаат кард, ӯро тааҳҳул воқеъ шуд. *«Таърихи Фаришта»*

Подшоҳи он замон ӯро ба тааҳҳул амр фармуда. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТААҶҶУБ *а.* تعجب ҳайрон шудан; ҳайронӣ, шигифт, ҳайрат.

Амруллайс аз ин кор ба тааҷҷуб монд... *«Таърихи Наршахӣ»*

Тааҷҷуб кард шаҳ з-он устуворӣ
В-аз он сӯзе ба чандин пухтакорӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАБ تب *тиб.* ҳолати беморе, ки набз тез зада ва ҳарорати бадан аз дараҷаи муқаррарӣ баландтар мебарояд.

Бемор, ки таб мудом дорад,
Тоун заданаш чӣ тоқат орад?! *Хисрави Деҳлавӣ*

Дилам ба тобу танам дар таб аст, ҳайронам,
Ба ин ду дард дар ин бекасӣ чӣ чора кунам? *Шоҳин*

таби диқ таби сахте, ки дар касалии сил рӯй медиҳад; умуман сил.

Малолати Қутбшоҳ рӯз ба рӯз мунчар ба таби диқ шуда, ... даргузашт. *«Таърихи Фаришта»*

таби ёза табъёза, вараҷа; **таби мувозаба** таби ҳаррӯза; *муқобили* **таби навба; таби муҳарриқ** (*ё* **мӯҳриқ**) таби сӯзон.

Бар бистар бихуфт ва таби муҳарриқ кард. *«Таърихи Табарӣ»*

Охируламр он ҳарорат ба таби мӯҳриқ мунчар шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

таби навба таби такрорӣ, таби рӯздармиён; табе, ки як рӯз дар миён такрор мешавад; *муқобили* **таби мувозаба; таби устухонӣ** таби сил.

Таби ҳосидон устухонӣ шудаст,
Гули сардмеҳрон хазонӣ шудаст. *«Баҳори Аҷам»*

таб бурдан *аз чизе* табро бо илоҷе дур кардан; **берун рафтани таб** *аз чизе* тамом шудани таб.

Ишқе, ки содиқ аст, бувад эмин аз завол,
Ин таб бурун намеравад аз устухони субҳ. *Соиб*

сокин шудани таб *ба чизе* тамом шудани таб ба ягон илоҷе.

Ҳирс аз тинати пирон набарад мӯи сафед,
Ин табе нест, ки сокин ба табошир шавад. *Соиб*

◊ **табу тоб** а) сӯзу гудоз; б) азобу ташвиш.

На рӯзам ҳаст орому на шаб хоб,
Ба рӯзу шаб надорам ҷуз табу тоб. *Фахриддини Гурғонӣ*

дар табу тоб будан дар азобу ташвиш будан.

Дилам аз шамъи рухат дар табу тоб аст имшаб,
Ҷонам аз наргиси масти ту хароб аст имшаб.
Камоли Хуҷандӣ

таб кашидан бо таҳаммул ва бурдборӣ ягон сахтӣ ё бемориро аз сар гузарондан.

Сӯзи дил то кай ниҳон дорам, .бурун хоҳам фиганд,
Дуд аз ҷонам баромад, чанд таб хоҳам кашид?
Хисрави Деҳлавӣ

таб дар устухон афкандан касеро сахт азоб додан, касеро ба ташвиш андохтан; **таб дар ҷон афтодан** (**ё фитодан**) а) ҳарорат дар ҷон пайдо шудан; б) дар дил сӯзу гудоз пайдо шудан.

Табаш дар ҷон фитод аз тоби рӯяш,
Чу тори шамъи оташ мӯ ба мӯяш. *Ҳозиқ*

дар таб шудан дар ғазаб шудан, хашмгин шудан.

Эътимодхон аз ин маънӣ дар таб шуда, лашкарҳо ҷамъ оварда, ба истилои тамом бар сари Фӯлодиён рафт. *«Таърихи Фаришта»*

ТАБАА *а.* تبعه *ҷ.* тобеъ I.

ТАБАДДУЛ *а.* تبدل табдилшавӣ, дигаргуншавӣ, тағьиръёбӣ.

Чӣ кунад банда, ки бар ҷавр таҳаммул накунад,
Дил агар танг шавад, меҳр табаддул накунад.
«Хизонаи омира»

ТАБАИ(Й)ЯТ *а.* تبعیت тобеъ шудан; пайравӣ, тобеӣ, тобеият.

ТАБАЙЮН *а.* تبین ошкоршавӣ, баён кардан, равшан кардан.

Абӯнаҷм мазҳаби он ҷамоатро ба тариқи табайюн ва тафсил тақрир намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАБАҚ تبک *ниг.* **табқ.**

ТАБАҚПӮШ تبک‌پوش *ниг.* **табқпӯш.**

ТАБАНАК||ТАБАНК تبنک қолиби заргарон ва рехтагарон.

Табанакро чу каж ниҳӣ, бе шак
Рехта каж барояд аз табанак. *Унсурӣ*

ТАБАНГ||ТАБАНГА تبنگ||تبنگه табақи чӯбин, корсон.

Миннат аз халқ баҳри нон чӣ барам,
Ки ҷаҳон чун табангаи нон аст. *Сӯзанӣ*

Ҳар рӯз ... табанги ҳалво бар сар мегузошт. *Савдо*

ТАБАНГУ تبنگو сабад; сандуқ; сандуқчаи пул.

Қ-он табангу к-андар он динор буд,
Он ситад з-идар, ки ноҳушьёр буд. *Рӯдакӣ*

ТАБАНК تبنک *ниг.* **табанак.**

ТАБАННӢ *а.* تبنی ба фарзандӣ пазируфтан, фарзанд хондан.

ТАБАР تبر асбобест барои шикастан ва кафондани ҳезум.

Дасти завол то абад аз баҳри чун ту ёр,
Дар бехи ин дарахт нахоҳад задан табар. *Анварӣ*

◇ **табарро гум карда паи сӯзан меравад** *зарб.* чизи муҳимро аз даст дода, аз паи чизи ғайри муҳим мегардад.

ТАБАРЗА تبرزه **1.** *ниг.* **табарзад;** 2. навъе аз ангури хусайнӣ.

ТАБАРЗАД تبرزد||طبرزد набoти сафеду шаффофи хеле сахт, ки аз ғояти сахтӣ бо табар шикастан лозим будааст.

Аз дасти дӯст ҳар чӣ ситонӣ, шакар бувад,
В-аз дасти ғайри дӯст табарзад табар бувад. *Саъдӣ*

Шаҳди лабат, ки бод табарзад ғуломи ӯ,
Нархи наботи Миср ба нархи пиёз кард. *Туғрал*

ТАБАРЗАДОМЕЗ تبرزدآمیز омехта бо табарзад; *маҷ.* ширин.

Аз лабшакаре табарзадомез,
Дар бӯса табарзади шакаррез. *Низомӣ*

ТАБАРЗАН تبرزن касе, ки бо табар мезанад, бо табар зананда, бо табар бурранда.

Дасти табарзан табарандоз сахт,
Соякунон бар сари рӯяш дарахт. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАБАРЗИН تبرزین **1.** яроқи табаршакл, ки онро сипоҳиён дар пеши зини асп овезон мекарданд ва қаландарон ба даст гирифта мегаштанд.

Зиреҳпӯшро чун табарзин задӣ,
Гузар кардӣ аз марду бар зин задӣ. *Саъдӣ*

Табарзинашон шонаи гӯсфанд,
Зи камчинашон мунфаил пойбанд. *Сайидо*

2. санғнамаки сафед.

Мушки тибатӣ ба пишк мафрӯш,
Мастон бадали шакар табарзин. *Носири Хисрав*

ТАБАРРО||ТАБАРРӢ *а.* تبرا||تبری безорӣ, дурӣ.

Аввал касе, ки аз ман табарро намояд, ту бошӣ.
«Равзат-ус-сафо»

Вагарна бегуноҳеро кӣ додӣ
Зи расвоию бадномӣ табарро? *Исмат*

ТАБАРРУК *а.* تبرک **1.** баракат доштан; муборак донистан; муборакӣ; майманат.

Бо табаррук дод духтаррову бурд
Сӯи лашкаргоҳу дар соат сипурд. *Румӣ*

2. ҳадья, тӯҳфа.

Табаррук аз бари қозӣ чу боз овардӣ,
Диёнат аз дари дигар бирун равад ночор. *Саъдӣ*

ТАБАРРУКОТ *а.* تبرکات *ҷ.* **табаррук** 2.

Бо ирсоли туҳафу ҳадоё ва тансуқоту табаррукот бад-ӯ тақарруб меҷуст. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАБАРРӢ تبری *ниг.* **табарро.**

ТАБАРРӮЪ *а.* تبرع бахшидани чизе ва холисона некӯӣ кардан.

Ман мунтазирам ба сад тазаррӯъ,
Бар ман накунӣ чаро табаррӯъ? *Шоҳин*

ТАБАРХУН *а.* تبرخون||طبرخون унноб, дарахти унноб; сурхбед.

Ба ҷои дигар дид ду беша танг:
Аз ин сӯ табархун, аз он сӯ ҳаданг. *Асадӣ*

ранги табархун ранги сурх.

Ҳама дашт мағзи сару хун гирифт,
Дили санг ранги табархун гирифт. *Фирдавсӣ*

табархун задан сурх шудан.

Табарзад диҳам, чун шавам хобхез,
Табархун занам, чун кунам ғамза тез. *Низомӣ*

ТАБАСБУС *а.* تبصبص дум ҷунбонидани саг; *маҷ.* тамаллуқ, хушомад; тамаллуқ кардан, ҷоплӯсӣ кардан.

Якчанде буд, сайёҳро бад-он шаҳр гузар афтод, дар роҳ бӯзина ӯро бидид, тавозӯе ва табасбусе ба ҷой овард. *«Калила ва Димна»*

ТАБАССУМ *а.* تبسم хандаи беовоз ба тарзе, ки дандонҳо намоён шавад; нимханд, лабханд.

Ҳино рангест аз гулҳои ҳуснаш,
Табассум мавҷе аз дарёи ҳуснаш. *Савдо*

табассум кардан нимханд кардан, лабханд кардан, нарм хандидан.

Табассумкунон даст бар лаб гирифт,
Ки, Саъдӣ, мадор ин чӣ диди шигифт. *Саъдӣ*

◇ **табассуми барқ** дурахшидани барқ.

Ситам макун ба заифон, ки шуд табассуми барқ
Бадал ба нолаи ҷонсӯз дар наистонҳо. *Соиб*

ТАБАССУТ *а.* تبسط **1.** густурдан, кушодагӣ, паҳноӣ; паҳншавӣ, кушодашавӣ; **2.** муомилаи озод; бетакаллуфӣ.

Кор аз дараҷаи табассут ба ҳадди тасаллут расид. *«Калила ва Димна»*

ТАБАСТ تبست табоҳ, зоеъшуда, вайроншуда, аз кор афтода; зишт.

Дареғ, ман, ки маро маргу зиндагонӣ талх,
Ки дил табасту табоҳ асту дин табоҳу табаст. *Оғоҷӣ*

ТАБАХТУР *а.* تبختر хиромидан, хиромон-хиромон роҳ рафтан, бо ишваву ноз роҳ гаштан, бо нозу ғурур роҳ рафтан.

Аз табахтур чун тазарве хушниҳод
Бар сари кӯе гузоре уфтод. *Румӣ*
Зи товусони заррин саҳни ӯ пур,
Ба думҳои мурассаъ дар табахтур. *Ҷомӣ*

ТАБАЪ *а.* تبع тобеъ, пайрав.

Ин ҳама хоҷагони гурбатамаъ,
Ки саги нафсро шуданд табаъ ... *Саноӣ*

Абдулло хуруҷ кард ва халқе ӯро табаъ шуданд. *Авфӣ*

ТАБАҚ *а.* طبق **1.** зарфи паҳн барои хӯроки ғализ; лаълӣ.

Надимонро бихонд амир ... ва табақҳои наволаву санбӯса равон шуд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Ба чӣ кор оядат зи гул табақе,
Аз «Гулистон»-и ман бибар варақе.
Гул ҳамин панҷ рӯзу шаш бошад,
В-ин «Гулистон» ҳамеша хаш бошад. *Саъдӣ*
Хӯришҳои шоҳонаи мушкбӯй,
Табақҳои мушк аз паи дастшӯй. *Низомӣ*

2. варақ.

Девони ӯ бист табақ коғаз бошад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Ҳазор табақ коғаз дар роҳу расми тасаввуф сиёҳ кардаам. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

◇ **табақи занбӯр** хонаи занбӯр; **лоҷвардӣ табақ** *киноя аз* осмон.

Чунон нодир афтод дар равзае,
Ки бар лоҷвардӣ табақ байзае. *Саъдӣ*

нӯҳ табақ аз рӯи тасаввуроти пешинагон — нӯҳ осмон, нӯҳ табақаи осмон; **дар табақ доштан** ошкор кардан, ошкор нишон додан.

На танҳо гул зи ранги оразаш ранги шафақ дорад,
Агар хуршед бошад, хуни ҳасрат дар табақ дорад. *Мулҳам*

ТАБАҚА *а.* طبقه **1.** қабат; **2.** гурӯҳ, як қисм аз мардум.

Ҳар табақа ба миқдори дониши хеш аз ӯ баҳра бардоранд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Аз табақаи шуаро он чӣ ба назар расид, ба тартиб сабт мешавад. *«Оташкада»*

◇ **табақа даровардан** ба муромурӣ гирифтор шудан, мурдан.

Бандуқдор баъзе насоро ва арманиёнро ба қатл овард ва мурочаат кард ва дар роҳ аспони эшон табақа даровcovered ва бисьёре аз он лашкар пиёда монданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ТАБАҚБАНД طبقبند қадоқчӣ, қадоқгар, он кӣ косаву табақи шикаста ё кафидаро пайванд мекунад.

Бар дили ҳар шикаста зад ғами ту,
Чун табақбанд аз санеат паш. *Шаҳид*

ТАБАҚОТ *а.* طبقات *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **табақа 1.**

Ҳар иморати оливу мавзеи шариф, ки аз табақоти мулук ва умарову аркони давлат ва тавонгарони ҳар мамлакат воқеъ шуда, асари он бар ҷароиди рӯзгору сафаҳоти адвори лайлу наҳор мусаббат ва мастур аст. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

2. марҳалаҳо.

Рафт аз табақоти дашт берун
То марҳалае, ки буд Маҷнун. *Ҳилолӣ*

◇ **табақоти манозири муалло** *киноя аз* осмон.

Табақоти манозири муалло ва басити ғабро ... чун гул ба чандин авроқи муаллақ даршукуфта. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ТАБАҲ *а.* تبه *ниг.* **табоҳ.**

ТАБАҲКОР تبه‌کار *ниг.* **табоҳкор.**

ТАБАҲКОРӢ تبه‌کاری *ниг.* **табоҳкорӣ.**

ТАБАҲӢ تبهی *ниг.* **табоҳӣ.**

ТАБАҶҶӮҲ *а.* تبجح **1.** бисьёр шод шудан; **2.** лоф задан.

Гар табаҷҷӯҳ кунам бад-ин, шояд
З-ин сухан ҷонҳо баросояд. *Саноӣ*

ТАББАТ *а.* تبت *сиғаи амри арабӣ* бурида бод!, ҳалок шавад!; **таббат ядок** бурида бод дастони ту!

Яке манъ кардаш, ки таббат ядок,
Марав доманолуда бар ҷои пок. *Саъдӣ*

ТАББОЛ *а.* طبال таблзан, нақоразан.

Мири таббол бо писар мегуфт,
К-эй писар, табл зан ба истеъҷол. *Саъдӣ*

Таббол рӯзи ҷанг ба заработи мутаоқиб ва нақароти мутаволӣ бинавохт. *Ҷомӣ*

Подшоҳ ... фармуданд, ки табболон ... нақораҳоро ба бухтиёни маст банданд. *«Фатҳнома»*

ТАББОХ *а.* طباخ ошпаз, пазанда.

Шайхро муриде буд таббох, ки дар бозор ош пухтӣ. *Ҷомӣ*

Ҳанӯз он ҷо шавад чун корвонгоҳ,
Зи хидмат дасти таббох аст кӯтоҳ. *Нозим*

ТАБДИЛ *а.* تبديل дигаргун кардан; тағьир, тағьир додан.

Лоҷарам ҳар кас, ки тағьир ва табдил кунад, дар лаънату сахати холиқ ва халоиқ бошад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Табдил ба маҳзи хушдилӣ ёфт,
Андӯҳ касиру роҳаташ кам. *Савдо*

ТАБЗАДА تب‌زده касе, ки таб дорад, мубталои таб.

Табзадагонро, ки на ҳалво беҳ аст,
Хӯрдани кашниз зи ҳалво беҳ аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

Тасаввуф ҳазьён аст ва табзадагон ба мисоли бавлу қавл бар забон оранд. *«Таърихи Фаришта»*

ТАБЗИР *а.* تبذیر 1. пароканда ва парешон кардани чизе; тухмпошӣ, донапошӣ; 2. *маҷ.* харҷи беҳуда, исрофкорӣ, харҷи бемаврид.

Нисбат ба тоифаи дигар чандон исроф ва табзир ба зуҳур меояд, ки аз Қоон ва оли Бармак дафъяки он содир нашуда. *«Равзат-ус-сафо»*

Баъзе табзир дар инфоқ намоянд бинобар он, ки қадри мол надонанд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТАБИАТ *а.* طبیعت 1. сиришт, ниҳод; одат, хӯ.

Кунун ба сахтию осониям бибояд сохт,
Ки дар табиати занбӯр нӯш бошаду неш. *Саъдӣ*
Тамоми умр ба тасбеҳ кардаам бозӣ,
Куҷо табиати тифлонаву куҷо зуннор?! *Урфӣ*

[Амир] чун балодат дар табиати фарзанд муставлӣ медид... намехост, ки фарзанди ӯ баъд аз ӯ бар сарири давлат нишинад. *Аҳмади Дониш*

2. мавҷудоти зинда ва ғайри зинда дар олам.

... Илми табиат, ки он илми чизҳост. *Ибни Сино*

ТАБИАТШИНОС طبیعت‌شناس 1. донишманди илмҳои табиӣ; 2. *кинoя аз* табиби боҳунар, табиби моҳир.

Умеди офият он гаҳ бувад мувофиқи табъ,
Ки набзро ба табиатшинос бинмоӣ. *Саъдӣ*

ТАБИБ *а.* طبیب мутахассиси илми тиб, муолиҷакунанда, ҳаким.

Бисьёр табибонанд, ки мегӯянд: Фалон чиз набояд хӯрдан. ... Он гоҳ худ аз он бисьёр хӯранд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Дар дафтари табиби хирад боби ишқ нест,
Эй дил, ба дард хӯ куну номи даво мапурс! *Ҳофиз*

ТАБИИЁТ *а.* طبیعیات илме, ки аз олами зинда, аз он чӣ ки дар ҷунбишу гардиш аст, баҳс мекунад; табиатшиносӣ.

ТАБИР||**ТАБИРА** تبیر||تبیره нақора, табл, дуҳул.

Пас табира дид наздики дарахт,
Ҳар гаҳе бонге биҷастӣ тунду сахт. *Рӯдакӣ*
Хурӯси ғунуда фурӯ кӯфт бол,
Дуҳулзан бизад бар табира давол. *Низомӣ*

ТАБИРАЗАН تبیره‌زن нақоразан, дуҳулнавоз.

Табиразанон пеши пилон ба пой,
Зи ҳар сӯ хурӯшидани карраной. *Фирдавсӣ*
Табиразан бизад табли нахустин,
Шутурбонон ҳамебанданд маҳмил. *Заҳири Форьёбӣ*

ТАБИХ *а.* طبیخ 1. табх кардашуда, пухташуда; ҳар таоме ки ба воситаи бирьён кардан ва ҷӯшонидан тайёр карда шудааст; 2. *тиб.* доруи дар об ҷӯшонидашуда, мас. табихи афсантин (явшон), табихи чой ва ғ.

ТАБИШ تبش 1. тобиш, фурӯғ, партав.

Сари тирагӣ андаройд ба хоб,
Чу теғи табиш баркашад офтоб. *Фирдавсӣ*

2. гармӣ, гармо.

Ошиқонро дар ин раҳи ҷонсӯз
Табиши роз беҳ, ки тобиши рӯз. *Саноӣ*

ТАБИӢ طبیعی 1. мансуб ба табиат; 2. зотӣ, фитрӣ.

Зеро бад-ин ду ҷисми табиӣ тамом шуд,
Гар хоку боду об зи афлок бартаранд. *Кисоӣ*
З-он май, ки дод ранги табиӣ бар арғувон,
Берун фиканд лутфи мизоҷ аз рухаш ба хай. *Ҳофиз*

ТАБК||**ТАБАК** تبک як навъ порчаи шоҳӣ.

ТАБКПӮШ||**ТАБАКПӮШ** تبک‌پوش он кӣ либоси шоҳӣ мепӯшад.

Зи ҷомахонаи ишқи ту атласи гардун,
Ба наъли доғ табакпӯш кардаӣ моро. *Зуҳурӣ*

ТАБЛ *а.* طبل нақора, дуҳул.

Пушти моро чун шиками табл бараҳна кард ва чун таббол рӯзи ҷанг ба заработи мутавоқиб ва нақароти мутаволӣ бинавохт. *Ҷомӣ*

Хуршед ба сад шукӯҳ сар зад,
Бо таблу алам зи кӯҳ сар зад. *Ҳилолӣ*

табли раҳил (*ё* **реҳлат**) нақораи кӯч-кӯч барои огоҳонидани корвон.

Фармуд, то боргоҳ бияндохтанд ва табли раҳил кӯфта(нд). *«Равзат-ус-сафо»*

Ғофилонро гӯш бар овози табли реҳлат аст,
Ҳар тапидан қосиде бошад дили огоҳро. *Соиб*

◇ **табли аттор** қуттии атр дар дӯкони атрфурӯшон.

Боди шабгир чу бар зулфи сиёҳаш бивазид,
Табли аттор шуд аз бӯи ҳама лашкаргоҳ. *Фаррухӣ*

табли батн шиками калон.

Беҳтарин бандҳост нои гулӯ,
Кунадат табли батн шашпаҳлӯ. *Саноӣ*

табли замин даруни замин, зери хок.

Он кас, ки замину чарху афлок ниҳод,
Бас доғ, ки дар ин дили ғамнок ниҳод,
Бисьёр лаби чу лаълу зулфайни чу мушк
Дар табли замину ҳуққаи хок ниҳод. *Хайём*

табли лоҷвард *киноя аз* осмон; **табли ноқа** дам кардани шикам, ки дар натиҷаи касали обхӯра пайдо мешавад; **табли тиҳӣ** лофи бемаънӣ, ҳавобаландии беасос; **таблаш дарида шуд** сирраш кушода шуд, расво гашт; **табл пинҳон задан** *ниг.* **табл (дар) зери гилем задан.**

Ошиқ андар сурати айвон таҷаллӣ карда буд,
Пай набурд иблис, к-он шаҳ табл пинҳон мезанад. *Мӯҳъӣ*

Табл пинҳон чӣ занӣ, ташти ман аз бом афтод. *Зарбулмасал*

табл фурӯ кӯфтан табл задан, табл навохтан.

Фурӯ кӯфтанд аз ду сӯ табли ҷанг,
Гузашт аз Сурайё дарангодаранг. *Шодӣ*

табл хӯрдан рамидан, худро ба канор гирифтан.

Табл аз ҳуҷуми санги маломат намехӯрам,
Чун кабки маст ханда ба кӯҳсор кардаам. *Соиб*

табли амон задан амон хостан, зинҳор хостан.

Рӯзи майдон чун гузорад ҷуръатат по дар миён,
Мезанад хасм аз тапиданҳои дил табли амон. *«Фарҳанги Онандроҷ»*

табли расво(ӣ) задан расвоии худро ошкор кардан.

Рамзе аз булъаҷабиҳои назарбозон аст
Табли расво задану шеваи пинҳон дидан. *Соиб.*

табли Ҳайдари Розӣ навохтан зоҳиран шуҷоат нишон додану ботинан тарсидан аз чизе (аз рӯи ривоят, Ҳайдари Розӣ шахсе будааст, ки бо задани табл шерро тарсонданӣ шуда, худаш ҳам аз он метарсидааст); **табл зери гилем мондан** бехому нишон мондан (дар собиқ дар вақти мурдани подшоҳ таблу нақораи ӯро чаппа карда, *ба болои он гилем андохта* ҳамроҳи тобут мебурдаанд).

Мувофиқони ту бар боми чарх бурда алам,
Мухолифони туро табл монда зери гилем. *Анварӣ*

табл (дар) зери гилем задан (*ё* **кӯфтан**) кори маълум ва ошкорро пинҳон доштан.

То ба кай дар кори ӯ табле занам зери гилем,
Айюҳалъушшоқ аз он номеҳрубон бас шуд маро.
Ибни Ямин

Гурӯҳе аз бим хушк мешуданд ва табле буд, ки дар зери гилем мезаданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

рафтани бонги табл паҳн шудани овоза.

Лофкеше, косалесе таблхор;
Бонги таблаш рафта атрофи диёр. *Румӣ*

ТАБЛА *а.* طبله сандуқча, куттие, ки дар дӯконҳои атторӣ ба доруи он атриёт нигоҳ медоранд.

Доно чу таблаи аттор аст хомӯшу ҳунарнамой
ва нодон чу табли ғозӣ баландовозу миёнтиҳӣ. *Саъдӣ*

Таблаи атри гулу дурҷи абирафшонаш
Файзи як шамма зи бӯи хуши аттори ман аст. *Ҳофиз*

ТАБЛАҚ طبلک табли хурд.

Солҳо ин марг таблак мезанад,
Гӯши ту бегоҳ ҷунбиш мекунад. *Румӣ*

таблаки таълимгоҳ мавриди танбеху ҷазо гардидан.

Дор адаби дарси муаллим нигоҳ,
То нашавӣ таблаки таълимгоҳ. *Ҷомӣ*

ТАБЛАРЗА تب‌لرزه **1.** *ларзиш, тапиш; варача.*

Чунон зад ба тундӣ бар ӯ гурзро,
Ки табларза афтод Албурзро. *Низомӣ*

Ба гармӣ бар он кавкаба бонг зад,
К-аз он бонг табларза бар монг зад. *Унсурӣ*

2. *маҷ.* беқарорӣ, беоромӣ.

ТАБЛЗАН طبل‌زن касе, ки табл мезанад, нақорачӣ.

Зиғбофонро бо вашшибофон канниҳанд,
Таблзанро нанишонанд бари руднавоз.
Абулаббоси Марвазӣ

Ман латмахӯри даволи афсӯс,
Ту таблзани сарои номус. *Шоҳин*

ТАБЛИҒ *а.* تبلیغ расонидан, расонидани хабар.

Ман ба таблиғи рисолат омадам,
То раҳонам ман шуморо аз надам. *Румӣ*

...Баъд аз таблиғи аҳком бад-он илтифот нанамуда. *Аҳмади Дониш*

ТАБЛХОР طبل‌خوار пурхӯр, шикампараст; *маҷ.* муфтхӯр.

Лофкеше, косалесе таблхор,
Бонги таблаш рафта атрофи диёр. *Румӣ*

ТАБОДУР *а.* تبادر шитоб; шитобкунӣ.

Ва ба подшоҳон низ зиёда аз қадри зарурӣ тамаллуқ ва табодур наёваранд. *Аҳмади Дониш*

ТАБОЕЪ *а.* طبایع *ҷ.* табиат.

Табоеъ зи ту ёфта эътидол,
Ба хубон аз он дода ҳусну ҷамол. (1) *Шодӣ*

◇ **табоеи арбаъ (ё арбаа)** чор унсур: об, оташ, бод, хок, ки гӯё олам аз он таркиб ёфтааст.

Мекунад дар табоеи арбаъ
Зулумоти салосаро анвор. *Хоқонӣ*

ТАБОНЧА تبانچه||طبانچه *ниг.* **тап(п)онча.**

ТАБОР I تبار хешон, хешовандон, наздикон; хонадон.

Саратро зи тан дур монам на дер,
Чунон к-аз таборат фаровон далер. *Фирдавсӣ*

ТАБОР II *а.* طبار халок, нобудшавӣ, мурдан.

ТАБОРАК *а.* تبارک **1.** *д.* яке аз лақабҳои худо.

Охир ӯро худованди таборак ва таоло дилфиреб, боқомат, ҷомазеб дод. *Яҳьёи Себак*

2. *д.* номи яке аз сураҳои Қуръон.

Он дар сари гӯрҳо таборак хондӣ,
В-ин бар дари хонаҳо табурок задӣ. *Рӯдакӣ*

ТАБОРИЗА *а.* تبارزه аҳли шаҳри Табрез, сокинони Табрез.

Вақте ки шоҳ Аббос таборизаро кӯчонида ба Исфаҳон овард, ӯ низ аз Язд ба Исфаҳон омад. *«Оташкада»*

ТАБОУД *а.* تباعد дуршавӣ аз ҳамдигар, дурӣ; фироқ.

...Рафъи зулмоти фироқ ва табоуд... муҳайё гардонад. *«Равзат-ус-сафо»*

Табоуди эшон аз ҳамдигар бинобар табоюни мизоҷӣ... гӯянд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТАБОШИР طباشیر||تباشیر моддаи сафеди ба кабудӣ монанд, ки аз мағзи як навъ наи ҳиндӣ — хайзарон мегиранд ва хосияти давоӣ дорад.

Ҳеҷ дили гармро шарбати гардун насохт,
З-он ки табошири ӯст beштаре устухон. *Хоқонӣ*

То табошир устухон дорам,
Дар табат назри имтиҳон дорам. *Бедил*

◇ **табошири субҳ** сафедии аввали субҳ, саҳар.

Ва табошири субҳи ҷамолаш аз уфуқи тутуқ сар барзад. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАБОЮН *а.* تباین фарқ, тафовут; ихтилоф, муқобилӣ.

Зол бинобар табоюни кешу миллат ба манзили Меҳроб нарафт. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАБОҲ||ТАБАҲ تباه||تبه хароб, вайрон, фосид, вайроншуда.

Оқибат мағзи сар табоҳ ва сиёҳ мешавад ва ӯро мекушад. *«Чор дарвеш»*

Лек аз он меҳӯрад ба ҳирсу шараҳ,
Гуфти ӯро дурӯғ дону табаҳ. *Ҷомӣ*

Ҳам ҳоли маро табоҳ кардӣ,
Ҳам рӯзи маро сиёҳ кардӣ. *Ҳилолӣ*

табаҳ шудан зоеъ шудан, нобуд шудан.

Басе номдорон, ки бар дасти ман
Табаҳ шуд ба ҷанг андар он анҷуман. *Фирдавсӣ*

Мизоҷи даҳр табаҳ шуд дар ин бало, оре,
Куҷост фикри ҳакими мову рои барҳамане?! *Ҳофиз*

ТАБОҲКОР||ТАБАҲКОР تباه‌کار||تبه‌کار бадкор, вайронкор, фосид, харобкунанда.

Эй малик, душмани табоҳкори ту дар ин ҷоҳ аст. *«Нигори дониш»*

ТАБОҲКОРӢ||ТАБАҲКОРӢ تباه کاری||تبه کاری бадкорӣ, вайронкорӣ, бадкирдорӣ, фосидӣ.

Ба номардон набошад хиҷлат аз айби табаҳкорӣ,
Зани ғар бештар ғавғо кунад ҳангоми тақсираш.
Ҳоҷӣ

ТАБОҲӢ||ТАБАҲӢ تباهی||تبهی харобӣ, вайронӣ.

Сиёвухшро кард бояд дуруст,
Ки ин бад бикарду табоҳӣ биҷуст. *Фирдавсӣ*

В-он, ки дасташ расид зӣ хартум,
Гуфт: Гаштаст мар-маро маълум,
Рост чун новдон, миёна тиҳист,
Саҳми он асту мояи табаҳист. *Саноӣ*

Дар он ҳолат яке аз ситамдидагон бар ӯ бигузашт ва бар табоҳии ҳолаш назар кард. *Саъдӣ*

ТАБРИД *а.* تبرید хунуккунӣ, сардкунӣ.

Обу оташ дар табхи ғизо ва тасхину табриди бадан... сабаби тарвеҳи рӯҳ аст. «Ахлоқи Ҷалолӣ»

ТАБРИК *а.* تبریک шодбош, муборакбод.

ТАБТОБ *а.* طبطاب ҷӯби кафчадори чавгонбозӣ.

Ба бонги нахустин аз ин хоби хуш
Биҷастем чун гӯ зи табтобҳо. *Манучеҳрӣ*

Зи ҳайбати ту дили душманонат андар бар
Чунон тапад, ки тапад гӯи гирд бар табтоб. *Фаррухӣ*

ТАБУК تبوک **1.** табақи ҷӯбин, корсон.

Ман фаромӯш накардастаму пахоҳам кард
Он табуки ҷаву он товаи ушнони туро. *Мунҷик*

2. номи маҳалле дар наздикии Макка, ки ҷанге байни мусулмонон ва бутпарастон дар он рӯй дода буд ва бо номи ғазваи Табук машҳур гаштааст.

Дар он ҳин... мардум ба таҳияи асбоби ғазваи Табук буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАБУРОК تبوراک табли майда, ки дар киштзорҳо барои рамондани паррандагон мезананд; доира.

Ёд накнӣ чун ҳаме аз рӯзгори пештар,
Ту табуроке ба дасту ман яке барбат ба чанг.
Ҳакими Ғамнок

Он дар сари гӯрҳо таборак хондӣ,
В-ин бар дари хонаҳо табурок задӣ. *Рӯдакӣ*

ТАБХ *а.* طبخ **1.** пухтан, пазиш.

Баъзе аслиҳа аз худ ҷудо карда ба муҳиммоти табх ва ғайри золик қиём намуданд.
«Равзат-ус-сафо»

Шукурбек пурсид, ки аз асбоби табх чӣ дорӣ?
Аҳмади Дониш

2. чизи пухташуда, чизи пухта.

Парокандае гуфташ: Эй хоксор,
Бирав, табхе аз хони яғмо биёр. *Саъдӣ*

ТАБХГАР طبخ گر ошпаз, таббох.

ТАБХИР *а.* تبخیر бухор кардан; буғ додан, сӯзонида дуд кардан.

Инораи қанодилу табхири бухур... барои ӯ муфаввaз сохт. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба ҳар вараке, ки хоҳад, китобат кунад ва ба дасти касе бидиҳад ва... дар зери доман табхир кунад. *«Илми симиё»*

ТАБХОЛ||ТАБХОЛА تبخال||تبخاله доначаҳое, ки ба сабаби баландии ҳарорати таб дар гирди лаб пайдо мешаванд ва аломати рафтани таб аст.

Тавон зи соғари табхола оби кавсар хӯрд,
Бисоз бо ҷигари ташна чун сароб ин ҷо. *Соиб*

Зоҳид, аз баҳри худо сӯзи даруни мо мапурс,
Бар лаб аз сӯзи дили ман нолае табхол дошт. *Махфӣ*

ТАБХОН طبخان пазанда, ошпаз.

...Ҳарчанд дар осиёи гардун
Маҳ ҳаммол асту меҳр табхон. *Хоқонӣ*

ТАБХОНА تبخانه *киноя аз* тани ошиқ ё бемор.

Дили Ҷомӣ, ки шуд табхона аз меҳри буте чун ту,
На дар вай фикри масҷид, на ҳавои хонақаҳ бодо.
Ҷомӣ

ТАБШИР *а.* تبشیر мужда, бишорат, хушхабар; мужда додан, хушхабар гуфтан.

Дар расоилу кутуб табшир ба зуҳури ин давлати олӣ... фармуданд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТАБЪ I *а.* طبع **1.** сиришт, хӯ, табиат; мизоҷ.

Табъи дилҷӯ хуштар аз ганҷи зару кони гуҳар,
Хӯи некӯ беҳтар аз шоҳиву мулки бекарон.
Носири Хисрав

[Амир Ҳайдар] азбаски дар табъаш фисқу фасод муставлӣ буда, дар муддати андак ҳам хеле доди айшу комрониро дода... *Аҳмади Дониш*

табъи гуҳарбор хулқу сирати нек ва покиза; истеъдоди олӣ.

Ҳакиме, ки чун лаб ба ҳикмат кушод,
Зи табъи гуҳарбораш ин нукта зод... *Ҷомӣ*

табъи латиф табиати нозук ва зариф.

Ҳаҷҷом марди зариф буд ва табъи латиф дошт, покӣ (поку) меронд ва ин қитъа мехонд. *Ҷомӣ*

табъи печ-печ хӯи носозгор, хӯи мухолиф, сириштн каҷ, хислати ноҳамвор.

Рав, ки сӯи ростӣ пасеҷ надорӣ,
Моя ба ҷуз табъи печ-печ надорӣ. *Хоқонӣ*

табъ кушодан хушҳол шудан, хурсанд шудан; **2.** завқ, майл, рағбат.

Дар обу оташ ҷону равон диҳанд ба табъ,
Бале, кунанд ҳама ифтихор з-оташу об.
Масъуди Саъд

Гоҳ медид табъи ман лоиқ
Ҳоли Азрову ҳолати Вомиқ. *Ҳилолӣ*

3. истеъдод (махсусан дар шеъргӯӣ).

Агар бахт якбора ёрӣ кунад,
Бар ин табъи ман комкорӣ кунад. *Фирдавсӣ*

Табъи гӯёи ман он тӯтии шаккаршикан аст,
Ки зи хунобаи дил лаъл бувад минқораш. *Ҷомӣ*

табъи воло истеъдоди баланд, табъи расо (бештар нисбат ба суханварон истеъмол мешавад).

Сухан ҷокари табъи волои ӯ,
Сафо музмари қалби дониi ӯ. *Садри Зиё*

табъи мавзун табъи равон дар гуфтани шеър.

Ҳилолӣ, аз даҳану қоматаш ҳикоят кун,
Ки ин аломати идроку табъи мавзун аст. *Ҳилолӣ*

табъи равон истеъдоди баланди шоирӣ.

Онро, ки хондӣ устод, гар бингарӣ ба таҳқиқ,
Санъатгарест, аммо табъи равон надорад. *Ҳофиз*

Шоҳин, ки чу ту табъи равон нест касеро,
Гӯй зи қади сарви ту омӯхт равонӣ. *Шоҳин*

табъи рангин табъи расо, фасеҳ ва саршор.

Маро аз табъи рангин он чӣ зоянд,
Садои истикоки он камол аст. *Анварӣ*

табъи салим истеъдоди баланд, истеъдоде, ки дуруст инкишоф ёфтааст.

Ҷомӣ аз хонақаҳ ба майкада рафт,
Ин бувад муқтазои табъи салим. *Ҷомӣ*

Рамзошнои маънӣ ҳар хирасар набошад,
Табъи салим фазл аст, ирси падар набошад. *Бедил*

табъи хуш истеъдоди нек; истеъдоди хуби шеъргӯӣ.

Имора... низ аз мутақаддимон аст ва дар айёми давлати Сомониён будааст ва табъе хушу шеъре дилкаш дошта. *Ҷомӣ*

табъи ҳунарсанҷ қувваи санҷиш ва таҳлилу ташхиси ҳунар ва санъат, лаёқати фарқ кардани хубию бадӣ.

Сикандар, ки табъи ҳунарсанҷ дошт,
Ба имкон дарун аз ҳунар ганҷ дошт. *Ҷомӣ*

4. яке аз чор унсуре, ки ба ақидаи қадимиён гӯё олам аз он таркиб ёфта будааст: хок, об, оташ ва бод (ҳаво).

Чандон бақот бод зи таъсири нӯҳ сипеҳр,
К-андар замона табъ чаҳору ҷиҳат шаш аст. *Анварӣ*

Ба чор табъи мухолиф нахуст гӯ се талоқ,
Арӯси офият он гаҳ талаб ба қайди никоҳ. *Бедил*

5. яке аз чор унсур дар тибби Шарқ: хун, балғам, сафро, савдо.

Чор табъи мухалифи саркаш
Чанд рӯзе шаванд бо ҳам х(в)аш,
Гар яке з-ин чаҳор шуд ғолиб,
Ҷони ширин барояд аз қолиб. *Саъдӣ*

◇ **табъи карим** саховат, каримӣ.

Абулҳасани Рӯдакӣ... филҷумла табъи карим ва зеҳни мустақим дошта. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

табъи мухолиф фикру раъи зид.

Маликро панди вазири носеҳ мувофиқи табъи мухолиф наёмад ва рӯй аз суханаш дарҳам кашид ва ба зиндон фиристод. *Саъдӣ*

ТАБЪ II *а.* طبع мӯҳр кардан, нақш кардан; чоп кардан.

ТАБЪАН *а.* طبعاً табиатан, зотан.

Чор унсур, панҷ ҳиссу шаш ҷиҳоту ҳафт чарх
Бандагии даргаҳаш табъан ва тавъан кардаанд.
Убайди Зоконӣ

ТАБЬЁЗА تب یازه табларза, вараҷа, таби сафроӣ.

Чунон душман аз бими теғи ту ларзад,
Ту гӯӣ гирифтаст табьёза ӯро. *Ғазоирӣ*

ТАБЬИН *а.* تبيين баён кардан; ошкор сохтан чизеро ба касе.

Баъд аз баёни аҳволи хавоқини Деҳлӣ партави андеша бар табьини вақоеи салотини Дакан... мунъатиф мегардонам. *«Таърихи Фаришта»*

ТАБҚАРӢ طبقرى табақи майда.

Яке найшакар дошт бар табқарӣ,
Чапу рост гардид бар муштарӣ. *Саъдӣ*

ТАБҚИЯ *а.* تبقيه муҳофизат, нигаҳдорӣ, амонатдорӣ.

Ва дар ӯ қуввати бақои шахс ба замони дароз ва табқияи навъ набувад. *Насириддини Тӯсӣ*

ТАБҶИЛ *а.* تبجيل иззат кардан, бузург доштан, мӯҳтарам шумурдан; ҳурмат, эҳтиром, иззат.

Он шахс маро таъзиму табҷил намуд.
«Равзат-ус-сафо»

Ва дар арзи роҳ ба ҳама билоди Ҳинд ҳукком ва роҳдорон табҷилу таъзими маро ба ҷо оварда.
Аҳмади Дониш

ТАВАДДУД *а.* تودد муҳаббат доштан, меҳрубонӣ кардан изҳори муҳаббат ва дӯстии зиёд.

Ба таваддуд... маро сайди худ гардонидӣ.
«Анвори Суҳайлӣ»

[Малики Ғӯр] ба малики Ҳирот навишт ва Анвариро талаб кард ва нисбат ба вай изҳори таваддуд ва талаттуф намуд. *Ҷомӣ*

ТАВАЗЗӮЪ *а.* توزع парешонӣ, парокандагӣ; **таваззӯи хотир** парешонхотирӣ; ташвиш; ғусса.

...Сабаби тағьири замир ва мӯҷиби таваззӯи хотири подшоҳ гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАВАККУЛ||ТАВАККАЛ *а.* توكل умед бастан, эътимод кардан (хусусан ба худо).

Сарфи бекорӣ магардон рӯзгори хешро,
Пардаи рӯи таваккул соз кори хешро. *Соиб*

Дигар рӯз шоҳзодаро гуфтанд: Агар таваккули туро самароте ҳосил буд, имрӯз тимори харҷи мо бояд дошт. *«Калила ва Димна»*

ТАВАККУЛФУРӮШ توكل‌فروش касе, ки ба чизе беҳуда умед мебандад.

Эй таваккулфурӯши бекорӣ,
Рафта умрат ба дӯши бегорӣ. *Бедил*

ТАВАЛЛО||ТАВАЛЛӢ *а.* تولا||تولى 1. дӯстиҷӯӣ, дӯстӣ доштан; дӯстӣ, дӯстдорӣ.

Таваллои мардони ин покбум
Барангехтам хотир аз Шому Рум. *Саъдӣ*

2. илтимос, илтиҷо.

Рухи худро яке бо ман намояд,
Ҳамин дорам аз он дилбар таваллo. *Ибни Ямин*
На аз аббосиён хоҳам тазаллум,
На бар салҷуқиён дорам таваллo. *Хоқонӣ*

3. ҳукуматдорӣ, ҳукмронӣ, волигӣ.

ТАВАЛЛУД *а.* تولد 1. зоидашавӣ, зоида шудан, вилодат.

Таърихи таваллудаш чӣ пурсӣ,
Ороиши рӯзгори мо зод. *Урфӣ*

Умри шарифаш панҷоҳу ду сол буда, таваллуди ӯ [амир Маъсум] дар санаи 1163 воқеъ шуда.
Аҳмади Дониш

2. *маҷ*. ба вуҷуд омадан, падид омадани чизе аз чизе.

То битавонӣ,... бар он дор, ки хуни Ҳасанак рехта наёяд, зиштномӣ таваллуд гардад.
«Таърихи Байҳақӣ»

ТАВАЛЛӢ *а.* تولى *ниг.* **таваллo.**

ТАВАНГАР تونگر *ниг.* **тавонгар.**

Боре ин тавангар гуфт дарвешро, ки чаро хидмат накунӣ, то аз машаққати кор кардан бираҳӣ?
Саъдӣ

ТАВАНГАРДИЛ تونگردل *ниг.* **тавонгардил.**

ТАВАССУЛ I *а.* توسل восита шудан; наздикӣ ба чизе, наздикшавӣ.

Ба тавассули шайтон гунохе кардам. *Авфӣ*

Акобир ва асоғири Хуросон ва Ғазнин ва Ғӯр рӯи тавассул ба ӯ оварданд. *«Таърихи Фаришта»*

тавассул ҷустан кӯшиш кардан барои наздикӣ.

Ба хидмати Тош тавассул ҷуста буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАВАССУЛ II *а.* توصل кӯшиш кардан барои расидан ба чизе ё ба касе; расидан ба чизе.

Роҳи тавассул касро набошад
Бе ҳодии шаб дар маскани субҳ. *Туғрал*

ТАВАССУТ *а.* توسط восита шудан, ба миён даромадан; миёнаравӣ, миёнҷигарӣ.

Сабаби хасфи Моҳ он аст, ки Замин ҳоил мешавад ба ҳасаби тавассут миёнаи Офтобу Моҳ. *«Аҷоиб-ул-махлуқот»*

Гоҳе он бе тавассути гуфтор
Ояд андар маротибу атвор. *Ҷомӣ*

◇ **ба (ё бо) тавассути...** ба воситаи ..., бо ёрии ...

Маҳбусон ҳам аз болои арки Бухоро ба тавассути ҷуҳудон ё дигаре эълоннома навиштанд. *Аҳмади Дониш*

ТАВАССӮЪ *а.* توسع фароҳӣ, паҳной, кушодагӣ.

Бузургворо, донӣ, ки дар саноати шеър
Маро ба лафзи маонӣ тавассӯъ асту маҷол? *Муиззӣ*

ТАВАТТУН *а.* توطن ватан ихтиёр кардан, маскан кардан, ҷой гирифтан; истиқомат.

Баъзе аз он ҷамоат ба азми таваттун ба атрофи диёри араб ... берун омадан гирифтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Дар шаҳре, ки панҷ чиз мавҷуд набувад, марди оқил дар он ихтиёри таваттун накунад. *Аҳмади Дониш*

ТАВАФФУР *а.* توفر фаровонӣ.

Ба ашғоли муносиб мавсим гардонда шавад, то хазонаро таваффур бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАВАҒҒУЛ *а.* توغل машғул шудан, чуқур рафтан дар коре.

Ҷамеи ақрабо ва мутааллиқон ... дар куфр таваққул доштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАВАҚҚУФ *а.* توقف ист, истодан; маъталшавӣ, таъхир.

Соате таваққуф кардам, аз он ҷо одаме берун омад. *Авфӣ*

Агар бар ҳоҷати ту воқиф гардад, ҳамоно дар қазои он таваққуф раво надорад. *Саъдӣ*

ТАВАҚҚӢ *а.* توقی нигаҳдорӣ; ҳифз, муҳофизат; нигаҳдорӣ кардан, ҳифз кардан.

[Шатраба] гуфт: ... Агар касе ҳамаи умр ... аз моли ҳалол садақа диҳад, чандон савоб наёбад, ки як соат аз рӯз барои ҳифзи мол ва таваққии нафс дар ҷиҳод гузорад. *«Калила ва Димна»*

ТАВАҚҚӮЪ *а.* توقع **1.** чашмдошт, умед; орзу.

Аз хидмати вай таваққӯъ дорем, ки бар қоида тарбият фармояд. *Авфӣ*

Қамол, чун суханат беҳ зи Хисраву Ҳасан аст,
Дигар мадор аз ину аз он таваққӯи таҳсин. *Камоли Хуҷандӣ*

2. хоҳиш, илтимос; пурсиши садақа.

Гар гадо пешрави лашкари ислом бувад,
Кофир аз бими таваққӯъ биравад то дари Чин. *Саъдӣ*

ТАВАҲҲУМ *а.* توهم **1.** ба ваҳм афтодан; ваҳм, тарс.

Халаф ибни Аҳмадро таваҳҳум он шуд, ки устод Ҳурмуз ба вилояти ӯ тааррузе расонад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. гумон; тасаввур, хаёл.

Аз ҳасудон касе ... ба таваҳҳуми он ки касеро озоре расад, ба қатли нафси худ розӣ шуда. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ва агар чунон бувад, ки бар як чиз афтода бувад, таваҳҳум тавонӣ кардан, ки ӯро чизҳои бисёр афканӣ. *Ибни Сино*

ТАВАҲҲУШ *а.* توحش **1.** рамидан аз одамон, ваҳшӣ шудан; **2.** тарсидан, ваҳшат доштан.

Аз асбоби таваҳҳуши Султон Маҳмуд яке дигар он буд ... *«Равзат-ус-сафо»*

Оҳуи Чинро кашад пои таваҳҳуш бад-он
Силсилаи турраи ғолияафшони ӯ. *Шоҳин*

3. ҷои дур аз мардум, макони узлат.

Ба маскани таваҳҳуш хиромид. *Авфӣ*

ТАВАҶҶӮЪ *а.* توجع дилсӯзӣ ва ҳамдардӣ изҳор кардан, афсӯс хӯрдан; изҳори ҳасрат ва надомат кардан.

Ҳорун пӯшида касон гумошта буд, ки ҳар кас зери дори Ҷаъфар гаштӣ ва танаддуме ва таваҷҷӯе намудӣ, бигирифтандӣ. *«Таърихи Байҳақӣ»*

[Шер] бо худ гуфт: ... Ман боре худро мусибатзада кардам ва таваҷҷӯъ ва таҳассур суд нахоҳад дошт. *«Калила ва Димна»*

ТАВАҶҶӮҲ *а.* توجه диққат додан, ба чизе рӯй овардан; майл кардан; лутф, меҳрубонӣ; диққат.

Дили бедор мебояд дар ин водӣ, таваҷҷӯҳ кун,
Ки ман бо пои хоболуд кардам қатъи манзилҳо. *Соиб*

Видоаш карда мерафтам ба хона,
Таваҷҷӯҳ зад қадам бар остона. *Сайидо*

ТАВБА *а.* توبه *д.* аз гуноҳ бозгаштан; пушаймонӣ аз гуноҳ.

Тавбаи қиморбоз дар бепулист. *Зарбулмасал*

тавбаву салоҳ даст кашидан аз гуноҳ, некӯкорӣ, порсоӣ (дар ислом).

Даст аз ин тавбаву салоҳ бидор,
К-андар ин роҳ кофирӣ он аст. *Анварӣ*

Ҷомӣ, ба базми аҳли сафо меравӣ, нахуст
Дил пок кун зи васвасаи тавбаву салоҳ. *Ҷомӣ*

тавба додан тавба кунондан, аз гуноҳ пушаймон кунондан.

Дар сар ҳаваси бутони чун ҳурам бод,
Дар даст ҳамора оби ангурам бод.
Гӯянд ба ман, ки эзидат тавба диҳад.
Гар ӯ диҳад, ман накунам, дурам бод! *Хайём*

тавба кардан (ё намудан) пушаймон шудан, афсӯс хӯрдан.

Таъна мазан, эй зоҳид, агар тавба шикастам,
Сад тавба кунад ошиқу буньёд набошад.
Хисрави Деҳлавӣ

тавба шикастан ба тавба риоя накардан.

Бо дасти ту тавбаҳо шикастем,
Бар ёди ту ҷомаҳо даридем. *Анварӣ*

аз тавба баромадан тавба шикастан, пас аз тавба боз гуноҳ кардан; **аз тавба тавба кардан** тавбаро ба гардан нагирифтан.

Замони мастӣ аст акнун, зи тавба тавба кун, Хисрав,
Ки кор имрӯз соқию маи чун арғувон дорад.
Хисрави Деҳлавӣ

◇ **тавбаи Насӯҳ** (*инчунин* **тавбатуннасӯҳ**) *киноя аз* тавбаи қатъӣ ва ҳақиқӣ, тавбаи нашикастанӣ, тавбаи самимӣ (ишора ба тавбаи Насӯҳи даллок дар ҳаммоми занона, ки барои халосӣ аз марг тавбаи қатъӣ карда будааст).

Банду ғул тавбаи Насӯҳ бувад,
Боғ дидан ғизои рӯҳ бувад. *Саноӣ*

...Ё туро бо чунин карам кардан
Марг ё тавбаи Насӯҳ диҳад. *«Оташкада»*

ТАВБАКОР توبه‌کار тавбакунанда; **тавбакор шудан** тавба кардан, баргаштан, пушаймон шудан.

Ман ҳамон соат, ки аз май хостам шуд тавбакор,
Гуфтам: Ин шох ар диҳад боре, пушаймонӣ бувад.
Ҳофиз

Аз он сеҳр бастам забон чанд бор,
В-аз он нодирафсун шудам тавбакор. *Ҷомӣ*

ТАВБАСӮЗ توبه‌سوز нобудкунандаи тавба, он чӣ тавбаро мешиканад; ◇ **оташи тавбасӯз** *киноя аз* май, шароб.

Биё, соқӣ, он оташи тавбасӯз
Ба оташгаҳи мағзи ман барфурӯз. *Низомӣ*

ТАВБАТУННАСӮҲ *а.* توبة‌النصوح *ниг.* **тавба (тавбаи Насӯҳ).**

Ёдгор Муҳаммад ... гуфт: Ё шайх, аз ҷамеи манҳиёт гузаштам ва тавбатуннасӯҳ кардам.
«Таърихи Фаришта»

ТАВБАФАРМОЙ توبه‌فرمای он кӣ тавба мефармояд, он кӣ ба тавба даъват мекунад.

Мушкиле дорам, зи донишманди маҷлис бозпурс:
Тавбафармоён чаро худ тавба камтар мекунанд.
Ҳофиз

ТАВБАШИКАН توبه‌شکن шиканандаи тавба, он кӣ ё он чӣ боиси шикастани тавбаи касе мегардад.

Омад ин навбаҳори тавбашикан,
Парниён гашт боғу барзану кӯй. *Рӯдакӣ*

Тавба зи май кардаму омад баҳор,
Соқии тавбашиканам орзуст. *Ҷомӣ*

ТАВБЕХ *а.* توبیخ *маломат, сарзаниш, танбеҳ.*

Навомӯзро мадҳу таҳсину зеҳ
Зи тавбеху таҳдиди устод беҳ! *Саъдӣ*

Он чи аз тақсирот аз ӯ содир шуда буд, бармешумурд ва тавбех мекард. *Авфӣ*

ТАВВОБ *а.* تواب бахшандаи гуноҳ, пазирандаи тавба, қабулкунандаи тавба (сифати худо).

Бозат он таввоби лутф озод кард,
Тавба пазруфту дарунат шод кард. *Румӣ*

Тавбаи Ибни Ямин мақбул шуд, эй дӯстон,
Гирьяи зори саҳар чун бар дари таввоб бурд.
Ибни Ямин

ТАВВОФ *а.* طواف тавофкунанда; бисьёр гарданда, гардишкунанда дар гирди чизе; зиёраткунанда.

Ӯ гумон дорад, ки таввофи ҳаррофам. *Савдо*

ТАВДЕЪ *а.* تودیع *видоъ кардан; видоъ.*

Эй кафи дасту соиду бозу,
Ҳама тавдеи якдигар бикунед. *Саъдӣ*

ТАВЗЕЪ *а.* توزیع тақсим, ҷудо кардан ба қисматҳо.

Аз паи тавзеъ гирди шаҳр гашт,
В-аз тамаъ мегуфт ҳар ҷо саргузашт. *Румӣ*

ТАВЗЕҲ *а.* توضیح эзоҳ додан, равшан кардан; маънидод кардан, шарҳ додан.

Муфассирон талвеҳу тавзеҳ кушодандӣ.
«Хористон»

Дар ... тавзеҳи қавоид ҳеҷ дақиқа фурӯ нагузорам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ТАВИЛ I تویل касе, ки болои пешониаш мӯ надошта бошад; тоссар.

Пушт кӯжу сар тавилу рӯй бар кирдори нил,
Соқ чун сӯҳону дандон бар мисоли устура. *Ғаввос*

ТАВИЛ II *а.* طویل **1.** дароз; баланд.

Ба як гардан аз ҳамаи мардумони тавил дарозтар будӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Чаман зи сабза хате бар рухи ҷамил кашид,
Ба боғ сарви равон қомати тавил кашид.
Хисрави Деҳлавӣ

2. *адш.* яке аз баҳрҳои арӯз.

... Ки то ба таҳния дар пои базм афшонам
Тавилҳои дур аз баҳри хотири ваққод.
Заҳири Форьёбӣ

ТАВИЛА *а.* طویله **1.** ресмони дарозе, ки бо он пои чанд аспро ба ҳам мебананд; **2.** саисхона, оғил, аспхона.

Аспи тозӣ агар заиф бувад,
Ҳамчунон аз тавилае ҳар беҳ. *Саъдӣ*

тавила задан оғил сохтан, аспхона бино кардан.

Тавила заданд, охур ангехтанд,
Ба сабзахӯрон-бар алаф рехтанд. *Низомӣ*

3. *маҷ.* *гала;* гурӯҳ.

Он яке аз қабилаи арзол
В-ин дигар аз тавилаи авбош. *Ҷомӣ*

◇ **тавила бастан** иҳота кардан, дар бар гирифтан.

Дар сояи хорбун нишаста,
Ваҳшаш зи ду сӯ тавила баста. *Шоҳин*

ТАВИЛУЗЗАЙЛ *а.* طویل‌الذیل дароздоман, он кӣ домани либосаш дароз бошад.

Сурати бахти ман тавилуззайл,
Дар вафо чун қасири моқасар аст. *Хоқонӣ*

Ӯ гуфт: Он чи Пандвон гуфтаанд, хуб аст, лекин ҳамонлҳои тавилуззайл дар гардан афкан.
«Таърихи Фаришта»

ТАВИЯТ *а.* طویت фикр, андеша; ният, қасди ниҳонӣ.

Аз сафои тавияти хеш эълом намуданд.
«Равзат-ус-сафо»

Лоҷарам ба сидқи ҳиммат ва хулуси тавият дар имзои он ният ва истиқсои он амният шурӯъ афтод. *Ҷомӣ*

ТАВҚИД *а.* توكيد таъкид, маҳкам ва устувор кардан.

Пайваста бо эшон дар тавкиди бунъёди муҳаббат саъи бисьёр кард. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАВҚИЛ *а.* توكيل вакил кардан, касеро ба коре гумошта кардан, таъин намудан.

[Обоқохон] лашкари ӯро бар сада ва даҳа қисмат кард ва панҷоҳ нафар муғулро ба расми тавкил бар вай гумошт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Сабр кун, тавкили дуньё кун бад-ӯ,
Хайру шарратро беҳ аз ту донад ӯ. *Румӣ*

Дар муддати тавкили ӯ рифқ ва мулотафат кардандӣ. *Саъдӣ*

ТАВЛИД *а.* توليد таваллуд ёфтан; зоидашавӣ, бавуҷудоӣ.

Дар ин таърису тавлид ... шаҳри Мисрро оин бастанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАВЛИДАН توليدن бо овози баланд касеро ҷеғ задан.

Сахт метавлӣ зи тарбеоти он,
В-аз уболи кинаву офоти он. *Румӣ*

ТАВЛИЯТ *а.* توليت кореро ба зиммаи касе гузоштан, волӣ гардонидан; зиммадорӣ, волигӣ.

Аз тавлияти вилояти умр маъзул гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАВОБЕЪ *а.* توابع *ҷамъ* 1. *ҷ.* тобеъ I; 2. қаламрав.

Уммол ва роҳдорон аз тавобеи Бухоро ва Самарқанд ҳар ҷо қӯнуш фармуда, обу таом тайёр менамуданд. *Аҳмади Дониш*

3. *маҷ.* натиҷаҳо, оқибатҳо.

Ҳар куҷо сахтидидаи талхикашидаеро бинӣ, худро ба шараҳ дар корҳои махуф андозад ва аз тавобеи он напарҳезад. *Саъдӣ*

◇ **бо (ё маа) тавобеъ ва лавоҳиқ** бо иловаҳо ва мутаалликот.

Чиқирбек бо бародар гуфт, ки салоҳ дар он аст, ки ту бо тавобеъ ва лавоҳиқ ба биёбонҳо равӣ ва маро рухсат фармоӣ, ки ба ғазои Рум равам. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАВОЗӢ *а.* توازى рӯбарӯшавӣ, бо ҳам баробар шудан.

Баъд аз талоқии лашкарайн ва тавозии саффайн тир сафири аҷал гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАВОЗӮЪ *а.* تواضع хоксорӣ кардан, фурӯтанӣ намудан; хоксорӣ, фурӯтанӣ, шикастанафсӣ.

Саг паи луқма чу дум ҷунбонад,
Оқил онро на тавозӯъ хонад. *Ҷомӣ*

Ин талқини мард аз пешгоҳи сидқ ва таъзим ва тавозӯи модар аст. *Аҳмади Дониш*

ТАВОЗӮЪПЕША تواضع پيشه хоксор, фурӯтан.

Мулоимхӯ, батамкин, гарчи кӯҳ аст,
Тавозӯъпеша в-ар гардуншукӯҳ аст. *Ҳозиқ*

ТАВОЗӮЪШЕВА تواضع شيوه *ниг.* тавозӯъпеша.

ТАВОИФ *а.* طوائف *ҷ.* тоифа.

Бидон, ки тавоифи ҳукаморо дар мабдаи офариниши олам ихтилоф аст. *Аҳмади Дониш*

ТАВОИЯТ *а.* تواعيت мутеъ шудан, тобеъ шудан, изҳори итоат кардан; итоат, фармонбардорӣ.

Баъд аз адои вазоифи убудият ва тақдими шароити тавоият ба арз мерасонад. *«Илми симиё»*

ТАВОЛУД *а.* توالد зоида шудан; зиёд шудани насл, авлод.

Баъд аз таволуд ва таносули авлод ва аҳфод ба бисту чаҳор шӯъба муншаиб гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Хотир аз васвасаи интизори таволуд ва таносул бояд пардохт. *Бедил*

ТАВОЛӢ *а.* توالى пайдарпай, паёпай, паиҳамӣ.

Шиддати таволии оломи иштиёқ аз сарҳадди эҳсо мутаҷовиз аст. *«Равзат-ус-сафо»*

тавон توان *асоси замони ҳозираи* **тавонистан.**

ТАВОН توان 1. тоб, тоқат, қудрат, тавоноӣ.

Ба ҳоҷиб гуфт, к-ин тасбеҳхонро,
Ки бурд аз ҷони ман тобу тавонро... *Ҷомӣ*

Ману рахшу кӯполу баргустувон,
Ҳамойо надоранд бар ман тавон. *Фирдавсӣ*

2. мумкин, мумкин аст, метавон.

Тавон ба ҳалқ фурӯ бурд устухони дурушт,
Вале шикам бидарад, чун бигирад андар ноф. *Саъдӣ*

З-он сон на шиори куштагон кард,
К-аз кушта тафовуташ тавон кард. *Шоҳин*

ТАВОНБАХШ توانبخش кувватдиҳанда, рӯҳбахшанда.

Бад-ӯ гуфт: Эй тавонбахши тани ман,
Чароғафрӯзи ҷони равшани ман. *Ҷомӣ*

ТАВОНГАР توانگر 1. тавоно, бақудрат, зӯр, бақувват.

Раҳӣ савору ҷавону тавонгар аз раҳи дур
Ба хидмат омад некӯсиголу некандеш. *Рӯдакӣ*

Се писар дошт ҳушманду ҷавон,
Ҳам тавонгар ба илму ҳам ба тавон. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. бой, давлатманд.

Мардумон хабар ёфтанд, андар омаданд ва он мол ғорат карданд ва бисьёр кас аз он мол тавонгар шуданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Тавонгар куҷо сахт бошад ба чиз,
Фурӯмоятар шуд зи дарвеш низ.*

ТАВОНГАРДИЛ توانگردل кушодадил, босаховат, сахӣ.

Ғуломаш ба дасти кариме фитод,
Тавонгардилу дасти равшанниҳод. *Саъдӣ*

ТАВОНГАРДИЛӢ توانگردلى пурдилӣ, пурқувватӣ, боқувватӣ; ҷавонмардӣ, саховатмандӣ.

Донаму аз рои ту огаҳ шудам,
Қ-ин зи тавонгардилию аз сахост. *Фаррухӣ*

ТАВОНГАРӢ توانگرى сарватмандӣ, давлатмандӣ.

Маталаб, гар тавонгарӣ хоҳӣ,
Ҷуз қаноат, ки давлатест ҳанӣ. *Саъдӣ*

Тавонгарӣ ба ҳунар аст, на ба мол. *Саъдӣ*

ТАВОНИСТАН توانستن қобил будан, қудрат доштан, даст ёфтан.

Аз гилу об ҷома битвон шуст,
Ки шавад поктар зи бори нахуст. *Ҷомӣ*

Мебош хамӯш, то тавонӣ,
Дар харф макӯш, то тавонӣ. *Ҳилолӣ*

Хостан тавонистан аст. *Зарбулмасал*

ТАВОНИШ توانش қувва, қудрат, тавоноӣ.

Ҳалқаи доми ту тавониши тан,
Ҳаст шабҳо ба рӯз обистан. *Саноӣ*

ТАВОНО توانا қобил, боқудрат, муқтадир; давлатманд.

Тавоно бувад, ҳар кӣ доно бувад,
Зи дониш дили пир барно бувад. *Фирдавсӣ*

Тавоност бар дониши хеш доно,
На доност он, к-ӯ тавоност бар зар.
Ҳазорон тавон ёфт ханҷар ба дониш,
Яке илм натвон гирифтан ба ханҷар.
Носири Хисрав

ТАВОНОӢ توانائی қудрат, қувват, бузургӣ; давлатмандӣ.

Ҳар кӣ дар ҳоли тавоноӣ накӯӣ накунад, дар вақти нотавонӣ сахтӣ бинад. *Саъдӣ*

Баъд аз ин тобу тавоноии ҳиҷронам нест,
Соз озод зи ғам оҷизу ҳайронеро. *Махфӣ*

ТАВОРА تواره девора, чапарак, девори аз шохҳо кашидашуда.

Он оташ бар тавора зад ва он тавора даргирифт. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ту худ зи хона наёӣ бурун, ман аз лаби бом
Назар ба сӯи ту чанд аз паси тавора кунам? *Шоҳин*

ТАВОРИХ *а.* تواریخ ҷ. **таърих** 2.

Пайваста китоби ахбор ва қисас ва таворих мутолаа кардӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Дар таворих чунон мастур аст, ки панҷ ҳазор сол салтанат ба габрону муғон тааллуқ дошт. *Ҷомӣ*

ТАВОРИҚ *а.* طوارق ҷ. **тариқ**.

Лашкари миҳан ва ҳашари фитан ... тариқи амну амонро ба тавориқи офат ва махофат машҳун гардонид. (1) *«Таърихи Фаришта»*

ТАВОРУД *а.* توارد **1.** паёпай омадан, бо ҳам дар як ҷо фуруд омадан.

Қалам дар даст дорам чун Аторуд,
Китобам дар бағал, маънӣ таворуд. *Ҳозиқ*

2. *адш.* тасодуфан кор фармуда шудани айни як мазмун дар шеъри ду шоири мухталиф, ки ин ҳодисаро муворада ҳам мегӯянд.

Амиршоҳии Сабзавориро дар ин мазмун таворуд шуда. *«Хизонаи омира»*

ТАВОРӢ *а.* تواری пинҳон кардан, пӯшидан; пинҳон шудан, пӯшида шудан; пинҳонӣ.

Ба обу гиёҳ қаноат намуда ва муддати бист сол дар ихтифо ва таворӣ рӯзгор гузаронид. *«Равзат-ус-сафо»*

Париро гар набудӣ шармсорӣ,
Намондӣ аз ту дар кунҷи таворӣ. *Ҷомӣ*

ТАВОТУР *а.* تواتر пай дар пай омадан, бефосила омадан; пайдарҳамӣ.

[Хар] гуфт: Ин гозур бар тавотурам кор фармояд ва тимори алаф кам кунад. *«Калила ва Димна»*

Хишти сари ту кард нагун пеши нокасон,
В-арна зи чарх нақши тавотур набастаанд.
Хисрави Деҳлавӣ

Подшоҳ ба воситаи тавотури борон муддати як моҳ дар Асовал тавақкуф фармуд. *«Таърихи Фаришта»*

ТАВОТӮЪ *а.* تواطؤ бо ҳам созиш кардан, мувофиқат кардан, розӣ шудан, қабул кардан; ✧ **далолати тавотӯъ** далолати робитанок, далолати асоснок.

Возеони луғат ... ин навъ далолатро далолати тавотӯъ хонанд. *Насириддини Тӯсӣ*

ТАВОФ *а.* طواف **1.** гардидан дар гирди чизе.

Даргоҳи ӯ ҳарам шуду ҳастанд дар тавоф,
Чун ҳоҷиён ба гирди ҳарам абру офтоб. *Муиззӣ*

Амир баъд аз тавофи равзаи мутаҳҳар ва марқади мунаввар ишорат ба иморат кард. *«Таърихи Сайидроқим»*

2. *д.* дар маросими ҳаҷ давр задани гирди хонаи Каъба.

Мезад андар тавофи Каъба қадам,
Лекин аз издиҳоми аҳли ҳарам... *Ҷомӣ*

ТАВОФУР *а.* توافر зиёдӣ, бисёрӣ, фаровонӣ.

Аз ҳайси ярок ва истеъдод ва тавофури навкарони шуҷоатниҳод аз умаро ва аркони давлат имтиёзи тамом дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАВОФУҚ *а.* توافق бо ҳам мувофиқат кардан, бо якдигар ҳамфикр будан; мувофиқат, созиш.

ТАВОҶӢ *м.* تواجی *ниг.* **тавоҷӣ**.

ТАВОҚУР *а.* توقر виқор, тамкин; ҳурмат.

Тамаъ обрӯю тавоқур бирехт,
Барои ду ҷав домани дур бирехт. *Саъдӣ*

ТАВОҶӢ||ТАВОЧӢ *м.* تواجی||تواچی сардор, ҳоким, волӣ.

Дар хилоли ин аҳвол тавоҷиён ... ба атрофи мамолик ҷиҳати фароҳам овардани лашкарҳо рафта буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАВР *а.* طور ҳол, чигунагӣ, тарз, сурат.

Тавраш он расми меҳркешон нест,
Эътимоде ба қавли эшон нест. *Мушфиқӣ*

таври..., **ба таври...** мувофиқи ..., ба тарзи ...

Ҷабинаш зи шоҳӣ намудӣ нишон
Ҳама кори ӯ таври соҳибқирон. *Шодӣ*

ТАВРОТ||ТАВРЕТ||ТАВРИТ تورات||توریت китоби муқаддаси яҳудиён.

Таврот набуд, то бигӯям, ки ҳама
Якбора зи осмон фуруд омадааст. *Бедил*

ТАВСАН توسن **1.** аспи ҷавони ромнашуда, аспи саркаш; асп.

Ин аспи ман тавсан аст ва аз ваӣ зуд фурӯ натавон омад. *«Таърихи Наршахӣ»*

Оҳиста рон, ки мезанад оташ ба ҷони ман
Ҳар шӯълае, ки меҷаҳад аз наъли тавсанат. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* саркаш, гарданкаш, якрав.

Забунӣ чӣ дидӣ, ки тавсан шудӣ,
Чӣ бедод кардам, ки душман шудӣ. *Низомӣ*

◇ **тавсани осӣ** *кинoя аз* аспи шӯху саркаш, чарс.

Андеша бар он гумошт, ки он ду тавсани осиро ба дасти кадом роиз дар зери бори итоат орад.
«Равзат-ус-сафо»

ТАВСАНДИЛӢ توسن دلی саркашӣ, саркаштабъӣ, нофармонӣ, гарданшахӣ, якравӣ.

Зи тавсандилӣ гарчи бо кас насохт,
Навозандаи хештанро шинохт. *Низомӣ*

ТАВСЕЪ *а.* توسیع васеъ кардан, вусъат додан, кушод намудан, фарох гардонидан.

Ақли дурбини Юсуф Одилшоҳ иқтизои он намуд, ки ... дар тавсеи мулк саъй намояд.
«Таърихи Фаришта»

ТАВСИТ *а.* توسیط **1.** восита шудан, миёнҷигӣ кардан; миёнҷигӣ, миёнаравӣ.

З-он ки нафъи нон дар он нондоди ӯст,
Бидҳадат он нафъ бе тавсити пӯст. *Румӣ*

2. чизеро аз миён ду қисм кардан.

ТАВСИФ *а.* توصیف баён кардан, тасвир кардан; баён, васф, таъриф.

Расида меҳри ҷамоли ту чун ба авҷи камол,
Ғанӣ ту аз ҳама таъриф ҳастию тавсиф. *Шоҳин*

Зиёда чӣ тавсифаш кунам, ки худ медонӣ. *Савдо*

ТАВФ *а.* طوف гаштан, давр задан, чарх задан.

Сипеҳри пир чу тавфат кунад, ҷавон гардад,
Сазад, ки бори дигар тай кунад роҳи маъкус.
Заҳири Форьёбӣ

Ҳама авқот тавфи ӯ кардӣ,
Гоҳ дидиву гоҳ бӯ кардӣ. *Бедил*

Мо ... ба тафарруҷи кӯҳ баромадем ва бисьёр мағора ва водии онро тавф намудем. *Аҳмади Дониш*

ТАВФИР *а.* توفیر ҷамъ кардан, бисьёр кардан; даромад, фоида, суд.

Ниҳад омили сифла бар халқ ранҷ,
Ки тадбири мулк асту тавфири ганҷ. *Саъдӣ*

Бод бар зулфи ту омад, шуд ҷаҳон бар ман сиёҳ,
Нест аз савдои зулфат беш аз ин тавфири мо.
Ҳофиз

Рӯзе ду-се сардафтари тазвир шудӣ,
Ҷӯяндаи мулку молу тавфир шудӣ.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

ТАВФИРСАНҶ توفیرسنج фоидасанҷ, он кӣ фоида ва зарарро месанҷад.

Ду мор аз барои ту тавфирсанҷ:
Яке мори мӯҳра, яке мори ганҷ. *Низомӣ*

ТАВФИҚ *а.* توفیق мувофиқат додан, мувофиқ гардонидан; муваффақият, комьёбӣ, пешрафт; корсозӣ.

Чӣ зӯр оварад панҷаи ҷангмард,
Чу бозуи тавфиқ ёрӣ накард. *Саъдӣ*

Тавфиқ рафиқ шуд ва таҷриба рафт ва муҳаққақ гашт... *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Мақоми амну маи беғашу рафиқи шафиқ
Гарат мудом муяссар шавад, зиҳӣ тавфиқ. *Ҳофиз*

ТАВШЕҲ *а.* توشیح **1.** оростан, зинат додан; оростагӣ, зинат; ороиш, зеб; **2.** *адш.* санъатест дар шеър, ки агар ҳарфҳои аввали мисраъҳо ё байтҳоро ҷамъ кунанд, исми шахсе мебарояд, мувашшаҳ.

Боз Савдо хомаам аз баҳри тавшеҳи сухан
Кард бар тартиби ҳарфи номаш иншо ин ғазал.
Савдо

ТАВЪ *а.* طوع хоҳиш, рағбат, майл, ҳавас.

Фалак ғуломии Ҳофиз кунун ба тавъ кунад,
Ки илтиҷо ба дари давлати шумо овард. *Ҳофиз*

Камари хидмат ба тавъу рағбат бар миён баст.
«Анвори Суҳайлӣ»

ТАВЪАМ *а.* توأم **1.** ҳамзод, яке аз ду бачае, ки ҳамроҳ таваллуд ёфта бошанд; экизак, дугона; **2.** ҳамроҳ, якҷоя; чизе, ки якҷоя ба вуҷуд меояд.

Ғаму нишоти ҷаҳон тавъаманд, маълум аст
Зи иттифоқи сари сол моҳи ошурам. *Шоҳин*

Бале, «дав» ва «лат» ба ҳамдигар тавъаманд.
Аҳмади Дониш

тавъам афтодан ҳамроҳ шудан, якҷоя шудан.

Хоҷаро бо канизи зӯҳранасаб
Тавъам афтод иттифоқи тараб. *Бедил*

3. *нуҷ.* бурҷи Ҷавзо, бурҷи Дупайкар.

ТАВЪАМОН *а.* توأمان *шакли дугонаи* **тавъам** 1; ◇ **хатти тавъамон** хатеро мегӯянд, ки дар ду саҳифа ҷои ҳарфро сафед гузошта, баъзе ҷойҳои ин саҳифаю он саҳифаро сиёҳ мекунанд; чун ҳар ду варақро ба ҳам часпонда пеши равшаной бинанд, ҳарфҳо сафед намудор мегарданд.

Кафи афсӯс расвои ҷаҳонам мекунад пинҳон,
Чу хатти тавъамон розам ба зери парда урьён шуд.
«Хизонаи омира»

ТАВЪАН *а.* طوعاً аз рӯи ихтиёр, аз рӯи майлу рағбат; **тавъан ва карҳан** хоҳӣ нахоҳӣ, хушу нохуш.

Ӯ тавъан ва карҳан бо яке аз эшон истизҳор ҷӯяд.
«Калила ва Димна»

Тавъан ва карҳан ... ин муҳим дар гардани ... ту хоҳам афганд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ТАВҚ *а.* طوق ҳар чизи доирашакл, ки ба гирди чизи дигар дарояд; гарданбанд, ҳалқа.

Сазовори ӯ хилъати шоҳвор
Бароред аз тавқу аз гӯшвор. *Низомӣ*

Тавқи заррин сохт ва ба гардан кард.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

◇ **тавқи бандагӣ** юғи асорат.

Дар тавқи бандагиш равад ҷон ба офият,
Он фохта, ки хидмати сарви равон гирифт.
Хисрави Деҳлавӣ

Ҳалқаи базм аст тавқи бандагӣ дар гарданам,
Ман ғуломи он, ки дур аз анҷуман дорад маро.
Сайидо

тавқи баҳор рангинкамон, тиру камони осмон; **тавқи моҳ** тобиши гирди моҳ, ҳолаи моҳ; **тавқи тоқат** занҷири қиматбаҳо, ки навкарони калонон ба гардани худ мебастаанд; **тавқи убудият** юғи бандагӣ, ғуломӣ.

Акбаршоҳ доғи ғуломӣ бар ҷабҳаи ихлос ва тавқи убудият бар гардани ихтисос меандохт. *«Таърихи Сайидроқим»*

тавқ ба(р) гардан асорат, ғуломӣ.

Агар аз хидматат дурам, ба ҷон шармандагӣ дорам,
Чу қумрӣ тавқ бар гардан нишони бандагӣ дорам. *Анварӣ*

тавқ дар ҳалқ будан асиру тобеъ будан, хизматгор будан.

Эй ки мардони фалак пешат чу тифлони аҷам
Тавқ дар ҳалқанду номат тоҷи афсар сохтанд. *Хоқонӣ*

ТАВҚБАНД طوقبند **1.** бо тавқ басташуда.

Он гардани тавқбанди озод
Афсӯс бувад ба теғи пӯлод. *Низомӣ*

2. рахи сиёҳ, ки дар гардани баъзе паррандагон ҳаст.

ТАВҚДОР طوقدار **1.** он кӣ ба гарданаш тавқ дорад; **2.** *маҷ.* мутеъ, фармонбардор, итоаткунанда; *муқ.* **тавқкаш.**

Тоҷро тавқдору мамлуканд,
Молики тавқу молики динор. *Хоқонӣ*

ТАВҚЕЪ *а.* توقیع мӯҳри подшоҳӣ; фармони бо мӯҳр; ҳукм.

Бифармуд, то тавқеъ навиштанд ва зиёи ӯ бозбод. *Авфӣ*

Гар он аст, маншури эҳсони ӯст,
В-ар ин аст, тавқеи фармони ӯст. *Саъдӣ*

Ҳар кӣ тавқеи муҳаббат ба сари хеш ниҳод,
Шаш ҷиҳат дарду ғам ояд ба муборакбодаш. *Шоҳин*

ТАВҚИР *а.* توقیر иззату ҳурмат кардан, мӯҳтарам шумурдан; эҳтиром.

Шарти таъзим ва тавқир ҳарчи тамомтар ба ҷой оварда... *«Анвори Суҳайлӣ»*

Суханро бар ин ҳад чу тақрир кард,
Маро хайрбоде ба тавқир кард... *Шоҳин*

Фалон ҳоҷӣ меҳмон будааст, ... тавқир ва эҳтироми ӯро ба ҷо оварда, саломат бигузаронанд. *Аҳмади Дониш*

ТАВҚКАШ طوق کش мутеъ, фармонбардор; *муқ.* **тавқдор 2.**

Дил, ки гаронмоя зи иқболи ӯст,
Тавқкаши ҳалқаи халхоли ӯст. *Ҷомӣ*

ТАВҲИД *а.* توحید **1.** ягонагӣ, ваҳдат.

Аҷрому аносиру маволид аъзо
Тавҳид ҳамин асту дигарҳо ҳама фан. *Ибни Сино*

Умеду ҳаросаш набошад зи кас,
Бар ин аст буньёди тавҳиду бас. *Саъдӣ*

2. *д.* эътиқод ба ягонагии худо.

ТАВҲИМ *а.* توهیم дар ваҳм андохтан; ба гумон андохтан, дар ғалат афкандан.

К-эй аҷаб наҳй аз паи таҳрим буд?
Ё ба таъвиле баду тавҳим буд? *Румӣ*

ТАВҶЕҲ *а.* توجیه **1.** рӯ овардан ба сӯи чизе, мурочиат; **2.** шарҳ додан, тафсир кардан.

Гоҳе дар маҷлиси ашрафи аъло ба тавҷеҳи масоил мепардохт. *«Равзат-ус-сафо»*

3. ҳисоб кардан, шумурдан; ҳисоб.

Ҷамъе аз аҳли қалам бар дарвоза нишаста тавҷеҳи моли амонӣ мекарданд. *«Таърихи Фаришта»*

таг||так تگ||تک *асоси замони ҳозираи* **тагидан||такидан.**

ТАГ I ||ТАК I تگ||تک поин, поён, тах, зер; таги дарьё, таги об.

Гар ба таг истиву доим меравӣ,
То абад бонги дарое нашнавӣ. *Аттор*

ТАГ II ||ТАК II تگ||تک **1.** давидан, тохтан; давиш, дав.

Таги рӯзгор аз дарозӣ, ки ҳаст,
Ҳамебигзаронад суханҳо зи даст. *Фирдавсӣ*

Саворон ҳама шаб ба так тохтанд,
Саҳаргаҳ паи асп бишнохтанд. *Саъдӣ*

В-он гаҳ талабид қосиде чуст,
К-аз бод ба таг ҳариф меҷуст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ба як таг ба як ҷастухез.

Ба Ширин дар адам хоҳам расидан,
Ба як таг то адам хоҳам расидан. *Низомӣ*

таг задан давидан, тохтан.

Даҳр пур аз ғолияи суда гашт,
Дому дад аз таг задан осуда гашт. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. задан, зарба; ◇ **таги кабкро гӯш кардан** тақлид ва пайравӣ кардан.

Қалоға таги кабкро гӯш кард,
Таги хештанро фаромӯш кард. *Низомӣ*

ТАГАРГ||ТАГАРК تگرگ||تگرک жола.

Зи боридани тир ҳамчун тагарг
Зи ҳар гӯша бархост тӯфони марг. *Саъдӣ*

Маро орзуи шарбати ҳунук аст, чунон ки ба барф ва тагарг сард мекунанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ТАГИДАН||ТАКИДАН تگیدن||تکیدن давидан, ин сӯ-он сӯ рафтан, такудав кардан, даводав кардан.

То зи адам гарди фано бархост,
Метагу метоз, ки майдон тurост. *Низомӣ*

Бар рӯзии ҳарруза биринҷе нафузуданд,
Ҳарчанд дар ин кӯча такидему давидем. *Савдо*

ТАГИН||ТИГИН تگین **1.** қаҳрамон, паҳлавон, баҳодур (бештар ба шакли ҷамъ меояд).

Бикушт аз тагинони лашкар басе,
Пазира наёмад мар-ӯро касе. *Дақиқӣ*

2. камар, миён.

«Тагин» камарро гӯянд, чун борикмиён буд, ӯро Сабуктагин лақаб карданд. *«Хизонаи омира»*

ТАГОБ تگاب *ниг.* **такоб.**

ТАГОВ||ТАКОВ تگاو||تکاو **1.** *ниг.* такоб; **2.** номи деҳе дар вилояти Ганҷа.

Дошт золе ба рустои Тагов
Маҳсатӣ ном духтарею се гов. *Саноӣ*

3. яке аз оҳангҳои қадими мусиқӣ.

Вақти саҳаргаҳ чаков хуш бизанад дар тагов
Соатаке ганҷи гов, соатаке ганҷи бод. *Манучеҳрӣ*

ТАГОВАР||ТАКОВАР تگاور||تکاور тезрав, тундрав, тозанда, даванд (дар бораи асп ва шутур).

Забонаш чу пардахта шуд з-офарин,
Зи рахши таговар чудо кард зин. *Фирдавсӣ*

Пас он гаҳ аз таговар шуд пиёда,
Миён баста, забону *лаб* кушода.
Фахриддини Гургонӣ

Таковар ба дунболи сайде биронд,
Шабаш даст дод, аз ҳашам бозмонд. *Саъдӣ*

◇ **таковари аблақ** *киноя аз* рӯзгор, рӯзу шаб.

ТАГОМЕШӢ *м.* تگامیشی *ниг.* **такомиш(ӣ).**

Ва чун ҷамъе ба тагомешӣ рафта буданд, бозгаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Соҳибқирон то дарвоза тагомешӣ карда, музаффару мансур канори ҳавзи хосе нузул фармуд. *«Таърихи Фаришта»*

ТАГОПӮ(Й)||ТАКОПӮ(Й) تگاپو(ی)||تکاپو(ی) даводав, омадурафти бошитоб, такудав.

Чу Рӯини Пирон зи пушти сипоҳ
Бидид он такопӯю гарди сиёҳ... *Фирдавсӣ*

Дар такопӯи он назад нафасе,
З-ӯ чу анқо хабар надод касе. *Низомӣ*

Махфӣ, ба тагопӯи ҳавас чанд тавон буд,
Ҳосил зи ҷаҳон ҳеҷ ба ҷуз дарди саре нест. *Махфӣ*

ТАГУПӮ(Й)||ТАКУПӮ(Й) تگوپو(ی)||تکوپو(ی) *ниг.* **тагопӯ(й).**

Саргашта ба чавгони қазо ҳамчун гӯй,
Чап мераву рост мераву ҳеҷ магӯй,
К-он кас, ки туро фиганд андар тагупӯй,
Ӯ донаду ӯ донаду ӯ донаду ӯй. *Хайём*

Мӯр бошад ҳамеша дар тагупӯй,
Биму ранҷу амал зи дуньё ҷӯй. *Саноӣ*

ТАГУТОЗ تگوتاز даводав, ҷустуҷӯ, тагопӯ.

Мӯр бошад ҳамеша дар тагутоз,
Мард бошад чу боз дар парвоз. *Саноӣ*

ТАДАББУР *a.* تدبر тадбир кардан, илоҷ ёфтан; чораҷӯёна фикру андеша кардан; андеша, фикр, тафаккур; чораҷӯӣ.

Фармуд, ки пас аз таммули бисёр ва истихорату тадаббуру машварат туро ба муҳимми бузург ихтиёр кардем. *«Калила ва Димна»*

Ман ҳам хоболуд, бе он ки таммуле ва тадаббуре фармоям, ба кӯча баромадам. *Аҳмади Дониш*

ТАДАРВ تدرو *ниг.* **тазарв.**

ТАДАРРӮЪ *a.* تدرع пӯшидан (либосро, махсусан зиреҳро).

Тадаррӯи малобиси истифо ва хилъати истиноъ арзонӣ дошта. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАДБИР *a.* تدبیر **1.** чора, илоҷ; чораҷӯӣ.

Дӯш аз масҷид суви майхона омад пири мо,
Чист, ёрони тариқат, баъд аз ин тадбири мо?
Ҳофиз

Ишқ мустағнист аз тадбири ақли ҳилагар,
Шер кай созад асои худ думи рӯбоҳро?! *Соиб*

Тадбир аз пир, ҷанг аз ҷавон. *Зарбулмасал*

тадбири кор илоҷи кор; низоми кор; **тадбир кардан** чораҷӯӣ кардан, барои коре иқдом кардан.

Он ҳар ду деҳқон дуртар шуданд ва тадбири куштани эшон карданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ҳасан чунон кор кард, ки аз кор бирафт ва тадбири бозгаштан карда ба Басра омад. *Аттор*

тадбир сохтан чора андешидан, чора ҷустан.

Хотун аз ин қасди эшон огоҳ буд ва тадбир месохт, то эшонро аз худ дафъ кунад.
«Таърихи Наршахӣ»

тадбир хостан чораҷӯӣ кардан, машварат талабидан.

Ҳукаморо ҷамъ карданд ва тадбире хостанд.
«Таърихи Наршахӣ»

2. *маҷ.* баҳона, сиёсат.

Ба тадбири гадой омадам дуздида дар кӯят,
Чу дидорам нашуд ҳосил, зи дар маҳрум баргаштам.
Исмат

◇ **тадбири манзил (ё маош)** хонадорӣ; илоҷи корҳои рӯзгор; **тадбири маҳмуд** тадбири хуб, тадбири писандида; **тадбири савоб** маслиҳату андешаи дуруст.

Тадбири савоб аз дили хуш бояд ҷуст,
Сармояи офият кафоф аст нахуст;
Шамшери қавӣ наёяд аз бозуи суст,
Яъне зи дили шикаста тадбири дуруст. *Саъдӣ*

тадбири салтанат сиёсати мамлакатдорӣ, сиёсат; **тадбири ғизо** парҳез; **тадбири ҳукумат** идора кардани давлат.

Дар он айём ... амири Бухоро заиф ва нотавон гашта, аз тадбири ҳукумат дур афтода буд.
«Шаҳномаи Фарғона»

тадбиру рой мулоҳизаю маслиҳат.

Чу сабза латифӣ, дурушт макун,
Чу гул нозукӣ, хорпуштӣ макун...
Манеҳ по ба раҳ ҷуз ба тадбиру рой,
Барафтад бар ӯ қосиди тезпой. *Ҷомӣ*

ТАДБИРАНДЕШ تدبیراندیش **1.** чораҷӯй, тадбирҷӯй; **2.** бомулоҳиза, маслиҳатдиҳанда.

Чун кунам тадбири корат, чун кунам,
Чун дили тадбирандешам намонд. *Анварӣ*

ТАДБИРГАР تدبیرگر он кӣ некӯ меандешад ва маслиҳати нағз медиҳад.

Обод бар он килкат, к-аз бахт лақаб дорад,
Тадбиргари давлат, тасвиргари даврон. *Муиззӣ*

ТАДБИРОТ *a.* تدبیرات *ҷ.* **тадбир 1.**

Толиби дуньёву тавфиротҳо,
Толибулъилмиву тадбиротҳо. *Румӣ*

ТАДВИН *a.* تدوین тартиб додани девон; таълиф кардан, навиштани девон.

Рӯдакӣ ... аввал касе буд, ки ба тадвини девони сухан пардохт. *«Хизонаи омира»*

Агар мусанниф аст, ба тадвину таълиф ... иштиғол мекунад. *Аҳмади Дониш*

ТАДВИР *a.* تدویر гирд гардонидан; давр задан; чархзанӣ.

Фалак зи шакли ду оташ ҳамехӯрад тадвир,
Қамар зи рафтани килкаш ҳамебувад сайёр. *Муиззӣ*

Дигар гӯям, ки ин ду шакли тадвир
Ду олам дон, ки бахтатро батаъсир.
Хисрави Деҳлавӣ

ТАДЛИС *a.* تدلیس пӯшонидани айби чизе, пинҳон кардани нуқсони чизе; фиребкорӣ.

Ногоҳ афтад, ки мубтадӣ ба талбису тадлис фирефта шавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТАДОБИР *а.* تدابير *ҷ.* **тадбир.**

Буньёни адолат ... аз тадобири соибаи ӯ истеҳком ёфта. (1) *«Оташкада»*

ТАДОВӢ *а.* تداوی даво кардан, муолиҷа, табобат.

Табибон аз тадовии ӯ мӯътариф ба аҷз гаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

тадовӣ биззид тибби маъмулӣ, аллопатия; **тадовӣ билмисл** тибби ғайримаъмулӣ, гомеопатия.

ТАДОРУК *а.* تدارک 1. тайёрӣ, омодагӣ.

Ва чун амир Исмоил хабар ёфт, ки Амруллайс тадоруки ҳарб месозад, вай мар-сипоҳи хеш гирд кард ва улуфаи эшон бидод. *«Таърихи Наршахӣ»*

2. чора, тадбир, илоҷ; чорабинӣ.

Дар тадоруки ин халал мадад талабид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Вазири соҳибкаламу ақл бояд, то тадоруки халали мулк тавонад кард. *Аҳмади Дониш*

ТАДОХУЛ *а.* تداخل 1. мудохила кардан, даромадан, ба як дигар даромадан.

Тадохули аҷсом муҳол аст. *Зарбулмасал*

Боист уқалоро пеш андохтандӣ, то дар умури мулкӣ тадохул ёбанд. *Аҳмади Дониш*

2. пеш аз ҳазм шудани хӯроке хӯрдани хӯроки дигар, омезиши зарарноки хӯрокҳо дар меъда.

ТАДРИС *а.* تدريس дарсдиҳӣ, таълим.

Худ бар маснади тадрис нишаста ва ҷамъе аз шогирдон пеши ӯ саф кашида. *Ҷомӣ*

Шабаш дар тоату рӯзаш ба тадрис,
Бувад илму амал бар хеш таҷнис.
Бадрии Кашмирӣ

ТАДРИҶ *а.* تدريج оҳиста-оҳиста ҳаракат кардан, дараҷа ба дараҷа боло ё пеш рафтан; **ба тадриҷ** тадриҷан, дараҷа ба дараҷа, оҳиста-оҳиста, кам-кам.

Аввал ... душвор ояд, локин ... ба тадриҷ табиат бо он улфат гирад. *Авфӣ*

Тааммул дар оинаи дил кунӣ,
Сафое ба тадриҷ ҳосил кунӣ. *Саъдӣ*

Зи хосон яке сӯи ӯ рафт зуд,
Ба тадриҷаш овард аз он зин фуруд. *Ҷомӣ*

ТАДРИҶАН *а.* تدريجاً рафта-рафта, андак-андак, оҳиста-оҳиста, дараҷа ба дараҷа.

Дар ҷаро мегашт тадриҷан баид,
Сабза тар меёфт ҳар ҷо, медавид. *Румӣ*

ТАДФИН *а.* تدفين дафнкунӣ, гӯркунӣ.

Он бародар мурдаро тадфин намуд,
Зиндаро бо рӯҳи худ тазмин намуд. *Румӣ*

Абӯмусо ба такфину тадфини Дониёл қиём намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАДҚИҚ *а.* تدقيق санҷиш; диққат кардан; чуқур мутолиа кардан.

Ба назари тадқиқ мулоҳаза фармояд, ки дар он шахс қуввати кадом илм бештар ниҳодаанд. *Аҳмади Дониш*

ТАЖ||ТАЗ تژ||تز барги наврустаи дарахт, шохаи нав пайдошудаи дарахт, навда.

ТАЖА I تژه *ниг.* **таза.**

ТАЖА II تژه *ниг.* **таж.**

ТАЗ I تز *ниг.* **таза.**

ТАЗ II تز мурғи хушовоз, ки одатан дар гулистонҳо мешавад; саъва.

Чун латиф ояд ба гоҳи навбаҳор
Бонги руду бонги кабку бонги таз! *Рӯдакӣ*

ТАЗ III تز *ниг.* **таж.**

ТАЗА تزه дандонаи калид.

Деҳқони бе деҳ асту шутурбони бе шутур,
Полони бе хар асту калидони бе таза. *Лабибӣ*

ТАЗАВВУҶ *а.* تزوج зангирӣ; зан гирифтан; шӯй кардан, ба шавҳар расидан.

Синни вай ба чиҳил расида буд, ба сабаби хидмати бародар ... майли тазаввуҷ надошт. *Ҷомӣ*

ТАЗАККУР *а.* تذکر ба ёди худ овардан, ба хотири худ овардан; ёдоварӣ, хотиррасонӣ.

Он сувар ба муованати ҳифз ва тазаккур бар аъёни мавҷудот далолат кунад. *Насириддини Тӯсӣ*

Анвои ҳикмат ғайри маҳсур аст, лекин ба ҳасби машҳур ҳафт аст: аввал зако,... ҳафтум тазаккур. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТАЗАЛЗУЛ *а.* تزلزل ҷунбиш, ларза, ларзиш.

Ҷаҳон дар тазалзули лашкари татор буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Чу ситаш дар афвоҳи дунъё фитод,
Тазалзул дар айвони Кисро фитод. *Саъдӣ*

Хиромидани бодпоён ба гашт
Тазалзул дарафганд дар кӯҳу дашт. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ **тазалзули хотир** тарсу ваҳм.

Офоқро тазалзули хотир гирифтааст. *Соиб*

ТАЗАЛЛУЛ *а.* تذلل хоксорӣ, фурӯтанӣ.

Ту он каманд надорӣ, ки ман халос биёбам,
Асир мондаму дармон таҳаммул асту тазаллул. *Саъдӣ*

[Эраҷ] ба тавозӯу тазаллул ба хидмати шумо омад. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАЗАЛЛУМ *а.* تظلم шикоят аз зулм, додхоҳӣ, адлхоҳӣ.

Ҳар ду [деҳқон] дар пеши Насри Сайёр аз Бухорхудот тазаллум карданд ва гуфтанд, ки Бухорхудот деҳҳои моро ғасб кардааст. *«Таърихи Наршахӣ»*

Маранҷ, эй гули навруста, аз тазаллуми ман,
Ки кори булбули бечора доду фарьёд аст. *Шоҳин*

Акнун кадом санги тазаллум занам ба дил,
Акнун кадом хоки мазаллат кунам ба сар? *Савдо*

ТАЗАЛЛУМГОҲ تظلمگاه ҷои шикоят аз зулму ситам; *маҷ.* дунъё.

ТАЗАРВ تذرو мурғи даштӣ, қирқовул, мурғи титав, ки дар афсонаҳо ошиқи сарв будани он машҳур аст.

Хӯришҳо зи кабку тазарви сафед
Бисозиду омад диле пурумед. *Фирдавсӣ*

Либоси барги гул пӯшид сарваш,
Дили булбулнажодон шуд тазарваш. *Нозим*

Орзуи мулоқот ба мартабае ҳуҷум оварда, ки агар тазарви ҷон аз ошьёнаи қолиб ба таярон равад, сазо (аст). *«Илми симиё»*

◇ **тазарви зарних** *киноя аз* ангишти афрӯхта, лахча; **тазарви зарринпар** *киноя аз* офтоб ва оташ.

ТАЗАРВНОЗ تذروناز *киноя аз* маҳбубаи пурнозу танноз.

Ғизолачашме, тазарвнозе, ба сайди дилҳо, шикори ҷонҳо,
Сиҳихироми шакарфишоне, ба ханда ширин, ба ҷилва дилбар. *Мушфиқӣ*

ТАЗАРРӮЪ *а.* تضرع илтиҷо, илтимос бо хориву зорӣ.

Эшон тазаррӯъ ва хоҳиши зиёдат карданд ва гуфтанд: Мо дидор хоҳем. *«Таърихи Наршахӣ»*

Рӯй бар хок ниҳод ва ба забони тазаррӯъ гуфт... *Авфӣ*

Ҳарчанд тамаллуқ ва тазаррӯъ намудам, ба ҷое нарасид. *Аҳмади Дониш*

ТАЗАРРӮЪСОЗ تضرع‌ساز зорӣ ва таваллокунанда, илтиҷокунанда.

Шоҳ чун шуд чунин тазаррӯъсоз,
Ҳотифе додаш аз бурун овоз. *Низомӣ*

ТАЗАҲҲУД *а.* تزهد **1.** зоҳидӣ, порсоӣ; **2.** зӯҳдфурӯшӣ, зоҳидии намоишкорона.

ТАЗВИР *а.* تزویر фиреб, макр, ҳила.

Мо афсари хону тоҷи Кай бифрӯшем,
Дастори қасаб ба бонги най бифрӯшем;
Тасбеҳ, ки пайки лашкари тазвир аст,
Ногоҳ ба як пиёла май бифрӯшем. *Хайём*

Агар тазвир карда бошӣ, туро адаби балиғ фармоям. *Авфӣ*

Зи тазвиру риё корам ба гумроҳӣ кашид, эй дил,
Раҳи бутхона бинмо, то зи дини хеш баргардам. *Исмат*

ТАЗВИРГАР تزویرگر фиребгар, маккор, ҳилагар; риёкор, дурӯя.

Тазвиргар наям ман, тазвиргар ту бошӣ,
Зеро ки чун манеро тазвиргар шиносӣ. *Манучеҳрӣ*

ТАЗВИРӢ تزویری **1.** мансуб ба тазвир; **2.** маккор, ҳилагар, фиребгар, дурӯя; **олими тазвирӣ** олими дурӯғӣ; фиребгар.

З-он ду яке олими тазвирӣ аст,
Сонияшон ҳокими таҳририӣ аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАЗВИҶ *а.* تزویج заношӯӣ; зангирӣ.

Зани ӯ бошад ва агар оҷиз оянд, тарки тазвиҷи ӯ бигирад. *Авфӣ*

Шудаст аз баҳри тазвиҷат муҳайё,
Ки гардад хона з-он моҳат Сурайё.
Хисрави Деҳлавӣ

Соҳибқирон дар марғзори Самарқанд тӯи бузург дода ва набераҳоро бо якдигар тазвиҷ кард.
«Таърихи Сайидроқим»

ТАЗКИР *а.* تذکیر ба ёду хотири касе овардан; ёдоварӣ.

Чун роҳ баромад ба сари минбари тазкир,
Худро зи паси пардаи гуфтор мадоред!
Шамси Табрезӣ

ТАЗКИРА *а.* تذکره **1.** ёддошт; ёдоварӣ; **2.** китобе, ки дар он аҳволи шоирон ва намунаи шеърҳои онҳо навишта шуда бошад; **3.** рӯйхат.

Шайх ва волида ӯро насиҳат карда, бар он доштанд, ки тазкираи асомии бадандешонро пеши подшоҳ зоҳир созад. *«Таърихи Фаришта»*

Ёдгор Муҳаммад ... амволи худро аз нақду ҷинс тазкира сохта ба назари хоҷа овард.
«Таърихи Фаришта»

ТАЗКИЯ I ||**ТАЗКИЯТ** I *а.* تذکیه||تذکیت занозанӣ, кушокушӣ; сар буридан, зибҳ кардан.

ТАЗКИЯ II ||**ТАЗКИЯТ** II *а.* تزکیه||تزکیت **1.** поккунӣ, тозакунӣ, покизакунӣ, софкунӣ.

Ба тазкияти нафси худ машғул шудӣ. *Авфӣ*

2. сутудан, ситоиш.

Вазъҳои нодир ва ғариб, ки ӯро иттифоқ афтодааст, аз он зоҳиртар аст, ки дар он боб ба таҳсину тазкият ҳоҷат афтад. *«Калила ва Димна»*

ТАЗКОР *а.* تذکار ба хотир овардан, ёдоварӣ.

Аз Афлотун пурсиданд, ки тааллум то чӣ вақт мустаҳсан аст? Гуфт: То он вақт, ки ҷаҳл айб аст ва бояд ки... такрору тазкори он воҷиб шуморанд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТАЗЛИЛ I *а.* تذلیل хору залил кардан.

Ҳиммати номуборакро ба иҳонату тазлили Банӣ-Исроил масруф囲 доштӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАЗЛИЛ II *а.* تضلیل ба залолат андохтан, гумроҳ кардан.

Сухани рост дар онҳо агар бошад, як-ду сафҳа беш нест, ғараз аз гирдоварии онҳо маҳз тазлил ва муғолатаи авом аст. *Аҳмади Дониш*

ТАЗМИМ *а.* تذمیم мазаммат кардан; мазаммат, сарзаниш.

ТАЗМИН *а.* تضمین **1.** зоминӣ, замонат; касеро дар паноҳи худ даровардан, кафолат.

Яъне он ҷо, ки ростон ҷамъанд,
Ростиҳост дар каҷӣ тазмин. *Бедил*

2. *адш.* мисраъҳои шеъри дигаронро дар шеъри худ дохил кардан.

Камоли Хуҷандӣ мисраъҳои Амир Хисрави Деҳлавиро тазмин мекунад. *«Хизонаи омира»*

Овардаам се байт ба тазмини шеъри хеш,
Дар мартаба ба номи Наримон баромада. *Хоқонӣ*

ТАЗОД(Д) *а.* تضاد **1.** зиддият, мухолифат, ихтилоф.

Пас васоит мунтафӣ шавад ва тараттуб ва тазод бархезад ва мабдаъ ва маод яке шавад.
«Ахлоқи Носирӣ»

2. *адш.* ба ҳам зид гузошта шудани ду ҳодиса дар асари бадеӣ.

ТАЗОУФ *а.* تضاعف дучанд шудан; дучандшавӣ.

Ба тазоуфи меҳнату балият таяққун намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳарчанд ӯро ғизо диҳӣ, мӯҷиби зиёдатии шарру тазоуфи моддаи маразӣ ӯ шавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТАЗОЮД *а.* تزايد афзудан, зиёдшавӣ.

Бурузи осори илҳод ва сӯъи эътиқоди ӯ дар тазоюд буд. *«Равзат-ус-сафо»*

Маҳрамони ҳарамсарой чанд рӯзе, ки истиқомат варзида сукно пазируфтанд, рӯз ба рӯз дар тазоюди таъзими онҳо кӯшиданд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ТАЗОЮҚ *а.* تضايق танг гардидан, ба тангӣ афтидан.

Қасрати халоиқ ба мартабае расид, ки дар ҳаволии ӯрду ва мавзеи нузул тазоюқ пазируфт. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАЗОҲУМ *а.* تزاحم 1. анбӯҳ; издиҳом, гирд омадани мардум дар як ҷо ва ба ҳамдигар фишор овардан.

Киштӣ ... аз тазоҳуми афвоҷи бод дар изтироб омад. *Авфӣ*

2. *маҷ.* озордиҳӣ, заҳматрасонӣ.

Ҳеҷ офарида фурсати тазоҳуми авқоти Ильёс наёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАЗОҲУР I *а.* تظاهر ошкор кардан, зоҳир кардан.

ТАЗОҲУР II *а.* تظاهر ба ҳам ёрӣ расондан, ба ҳамдигар пуштибонӣ кардан.

ТАЗРИБ *а.* تضريب барангезиш, таҳрик, фитнаангезӣ, иғвогарӣ.

Дар ҳузури ман чунин тазриб мекунад. *Авфӣ*

Рои ҳинд фармуд бараҳманро, ки баён кун аз ҷиҳати ман масали ду тан, ки ба якдигар дӯстӣ доранд ва ба тазриби наммоми хонн бинои ин халал пазирад. *«Калила ва Димна»*

ТАЗЪИФ I *а.* تضعيف дучанд кардан, ду баробар кардан, ду баробар зиёд кардан.

Касе теъдоди авсофаш бидонад,
Ки тазъифи аносир метавонад. *Хоҷӯ*

ТАЗЪИФ II *а.* تضعيف заиф кардан, суст кардан.

ТАЗЪЕЪ *а.* تضييع зоеъ кардан, нобуд кардан.

Дар тазьеи моли хеш ва ислоҳи моли дигарон бикӯш. *«Равзат-ус-сафо»*

Чарҷудҳун панҷ бародарзода дошта, ки ... осори рушд ва шуҷоат аз чеҳраи эшон мушоҳада намуда дар садади тазьеи эшон гардид. *«Таърихи Фаришта»*

ТАЗЬИН *а.* تزيين зинат додан; оройш, зинат.

Мар-занонпрост ҷомаи рангин,
Асли шодию роҳату тазьин. *Саноӣ*

Музайян ба тазьини фазлу камол,
Муайян ба хубии ҳусну ҷамол. *Садри Зиё*

◇ **тазьини алфоз** суханпардозӣ, суханони нафисро дар китобат кор фармудан.

[Хоҷу] дар тазьини алфоз ва таҳсини иборот ҷаҳде балиғ дорад. *Ҷомӣ*

ТАЗЬИФ *а.* تزييف 1. сохта ва қалбакӣ кардан; 2. айбдор кардан; танқид кардан.

Фирқае аз мутааххирин ин қавмро тазьиф намуда, дар тасонифи хеш оварданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Аз ин ҷо возеҳ шуд, ки тазьифи Сархуш мисраи аввали Шайдоро баҷост. *«Хизонаи омира»*

ТАЗЬИҚ *а.* تضييق касеро дар ҷои танг андохтан, танг кардан; фишор; **ба тазьиқ кашидан** фишор додан; исроркорона талаб кардан.

Боз илҳоҳро аз сар гирифтам ва ба тазьиқ кашидам, ... чизеро оварда аз дур намудор кард. Садри Зиё

ТАЗҲИБ *а.* تذهيب тиллокорӣ, бо зар нақш бастан.

Ранги ӯ бахри нақҳати тибаш
Қарда таҳзиби ишқ тазҳибаш. *Саноӣ*

Ҷомӣ, саводи шеъри ту омад зи баври ишқ,
Мустағнӣ аз такаллуфи тазҳибу ҷадвал аст. *Ҷомӣ*

ТАЙ *а.* طى 1. гузариш, гузаштан.

Тайи макон бибину замон дар сулуки шеър,
К-ин тифли якшаба раҳи яксола меравад. *Ҳофиз*

тай кардан гузаштан, убур кардан.

Бас ҷазбаи шавқи ту зи дил бурд инонро,
Аз шавқи ту бас марҳала тай мекунам имшаб. *Махфӣ*

Тай накарда газ накун. *Зарбулмасал*

тай шудан ба охир расидан, тамом шудан, бурида шудани масофат.

Гар бимирад ин чароғу тай шавад,
Хонаи ҳамсоя музлам кай шавад?! *Румӣ*

Сад биёбон тай шуду аз корвон дурам ҳанӯз.
Киштии тӯфони дарьёи пур аз шӯрам ҳанӯз. *Сайидо*

2. номи қабилае аз араб, ки Той ҳам мегӯянд ва Ҳотами Той аз он қабила будааст.

То дар тани туст устухону рагу пай,
Аз хонаи тақдир манеҳ берун пай;
Гардан манеҳ, ар хасм бувад Рустами Зол,
Миннат макаш, ар дӯст бувад Ҳотами Тай. *Хайём*

◇ **тайи лисон** ба кор бурдани фасоҳат дар таҳрир ва гуфтор.

Бо тайи лисон магар бароям,
К-аз сабти замони ӯ сароям. *Файзӣ*

ТАЙЁН *а.* طيان 1. касе, ки гилкорӣ мекунад, гилкор, гаҷмол; 2. номи шоири маъруфи ҳаҷвгӯй Тайёни Марғазӣ, ки ӯро Тайёни Жожхой низ меномиданд.

Дар сухан он ҷо, ки бошад табъи Саҳбон сеҳрсоз,
Кай писандад оқил аз Тайён, ки гардад жожхо. *Ҷомӣ*

ТАЙЁР I *а.* تيار||طيار омода, ҳозир, муҳайё.

Дилбари ҳаркор асбоби сафар тайёр кард,
Ишқбозонро ба дасти худ гирифту бор кард. *Сайидо*

Уммол ва роҳдорон аз тавобеи Бухоро ва Самарқанд ҳар ҷо қӯнуш фармуда, обу таом тайёр менамуданд. *Аҳмади Дониш*

ТАЙЁР II *а.* طيار парвозкунанда; парранда; зудрав, тезрав, тезтак.

Ҳамвора ба гирди гул тайёра бувад наҳл,
В-ин гул ба сӯи наҳл бувад доим тайёр.
Манучеҳрӣ

Ҳазор фохта ҷӯён мо, ки ку-ку-ку,
Ҳазор булбулу тӯтӣ ба сӯи мо тайёр.
Шамси Табрезӣ

ТАЙЁРА *а.* طياره **1.** парвозкунанда; **2.** *маҷ.* асп.

Тайёраи тундро шитобон
Меронд чу бод дар биёбон. *Низомӣ*

◇ **тайёраи оташфишон** а) киштие, ки аз он ба сӯи душман нафту оташ ва дигар моддаҳои сӯзанда меандохтанд; б) *киноя аз* асп.

Маркабе дарьёкашу тайёрае оташфишон,
Гаҳ нишебу гаҳ фарозу гоҳ васлу гоҳ ной.
Манучеҳрӣ

ТАЙИБ *а.* طيب **1.** пок, покиза, тоза.

З-он косаҳои тайиб бо косаи мулаввас
Пеши магас чӣ фарқ аст, фарқ аст меҳмонро.
Шамси Табрезӣ

2. форам, матлуб.

Баъзе бузургони пешин ҳам лаб ба калимоти тайиб кушуданд. *«Хизонаи омира»*

ТАЙЛАСОН||ТАЙЛИСОН *а.* طيلسان як навъ ҷомаи васеъ, дароз ва беостин, ки рӯҳониён ва қозиён мепӯшиданд.

Тайласон барандохт ва қадаҳе шароб бихост.
Авфӣ

Абр омад аз биёбон чун тайласони рӯҳбон,
Барқ аз миёнш тобон чун буссадин чалепо.
Кисоӣ

◇ **тайласони мутарро барафкандани ин пир** *киноя аз* дамидани субҳ.

Мастони субҳ чеҳра мутарро намекунанд,
К-ин пир тайласони мутарро барафканад.
Хоқонӣ

ТАЙЛОҚ *т.* طيلاق бачаи шутур, шутурбача.

Равад фақеҳ зи дунболи нури чашми ӯ,
Чу нокае, ки равад аз қафои ӯ тайлоқ. *Шоҳин*

ТАЙР *а.* طير парранда, мурғ.

Намонд ҷонавар аз ваҳшу тайру моҳию мӯр,
Ки бар фалак нашуд аз бенавоӣ афғонаш. *Саъдӣ*

ТАЙРА||ТАЙРАТ *а.* طيره||طيرت сабукӣ, махсусан сабукии ақл; булҳавасӣ.

ТАЙС *а.* تيس **1.** буз, бузи нар.

Ба риши тайсу ба бинии пилу ғабғаби гов,
Ба хирси рақскуну бӯзинаи лаъоб. *Хоқонӣ*

2. *маҷ.* аҳмақ, аблаҳ.

ТАЙФ *а.* طيف хаёле, ки дар хоб намояд; хаёл, васваса.

Аз паи зайфи осмони ҷалол
Ҳама шеру ба сони тайф хаёл. *Саноӣ*

ТАЙШ *а.* طيش **1.** сабукақл шудан, хиффати ақл пайдо кардан.

... Ки бо ҳам нишинему айше кунем,
Дами хуш барорему тайше кунем. *Ҳофиз*

2. тундмизоҷӣ, хашм.

Падар аз ҳиддат ва тайши писар хавфнок шуд.
«Равзат-ус-сафо»

3. *маҷ.* ғаму ғусса, хафагӣ.

Гуфтам: ... Китоби «Гулистон» тавонам тасниф кардан, ки ... гардиши замон айши рабеашро ба тайши ҳариф мубаддал накунад. *Саъдӣ*

ТАЙШОН||ТАЯШОН *а.* طيشان камақлӣ, бехирадӣ, сабукмағзӣ.

так تک *ниг.* таг.

ТАК I تک *ниг.* таг I.

ТАК II تک *ниг.* таг II.

ТАКАББУР *а.* تكبر мағрурӣ, ғурур, худписандӣ.

Ҳеҷ хислат шанеътар аз такаббур нест. *Авфӣ*

Озодагони рӯи заминаш раҳӣ шаванд,
Гар роҳи саркашиву такаббур раҳо кунад.
Анварӣ

ТАКАВВУН *а.* تكون пайдо шудан, ба вуҷуд омадан; пайдошавӣ, халқшавӣ.

Нишони такаввун вуҷуди шарифи инсон аст.
Аҳмади Дониш

ТАКАДДУР *а.* تكدر пайдошавии кудурат, тирагӣ; ошуфтагӣ.

Бурҳоншоҳ ... дояро гуфт: ... Агар ... такаддури бадан ва шикам пайдо гардад, то сухан тамом нашавад, аз ҷой барнахезам. *«Таърихи Фаришта»*

ТАКАДДӢ *а.* تكدى гадоӣ.

ТАКАЖ||ТАКАС تكژ||تكس донаки ангур.

Такаж нест гӯӣ дар ангури ӯ,
Ҳама шира дидем яксар разаш.
Абулаббоси Марвазӣ

ТАКАЙЮФ *а.* تكيف донистани чигунагӣ ва кайфияти чизе.

Иттисоли бе такайюф, беқиёс
Ҳаст раббуннosро бо ҷону нос. *Румӣ*

ТАКАЛЛУМ *а.* تكلم гап задан; сухангӯӣ.

Ахлоқи дуввӯм он аст, ки сухане, ки бар забони ӯ ҷорӣ шавад, ба нақизи он, то мумкин бошад, такаллум накунад. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

Ҳар кас ба такаллум лаби зорӣ бикушояд,
Гар маҳрами роз аст, ки бегонаи ишқ аст. *Махфӣ*

ТАКАЛЛУФ *а.* تكلف **1.** саъй, кӯшиш, заҳмат; аҳамияти махсус додан ба чизе.

Арслонхон фармуд, то манора баровардапд ва такаллуф дар устувории ӯ карданд.
«Таърихи Наршахӣ»

Аҳли Бухоро дар ин кор такаллуф кунад ва касе, ки ба зиёрати Нур равад, фазилати ҳаҷ дорад. *«Таърихи Наршахӣ»*

2. мурооти барзиёд ва сохта, маросим ва ташрифот.

Ба роҳи такаллуф марав, Саъдиё,
Агар сидқ дорӣ, биёру биё. *Саъдӣ*

Такаллуф макун дар сулуке, ки дорӣ,
Чу хоҳӣ, ки аз худ кунӣ меҳмонро. *Соиб*

Такаллуф гар набошад, хуш тавон зист.
Зарбулмасал

аҳли такаллуф шахсоне, ки ба маросим ва ташрифот майл доранд.

Чун талабад з-аҳли такаллуф қиём,
Он ки бувад мақъади сидқаш мақом?!
Хисрави Деҳлавӣ

◇ **ба такаллуф** зӯрбазӯракӣ, аз ғайри майлу рағбат.

Гар гулшакар хӯрӣ ба такаллуф, зиён кунад,
В-ар нони хушк дер хӯрӣ, гулшакар бувад.
Саъдӣ

ТАҚАРРУР *а.* تقرر тақроршавӣ.

Ҳоҷиб гуфт: Маро занест ба ғоят доно ва мушфиқ ..., ба тақаррури таҷориб вусуқ ба аҳволи ӯ ҳосил намудаам. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТАКАС تکس *ниг.* **такаж.**

ТАКАССУР I *а.* تکثر зиёд шудан; бисьёршавӣ, афзоиш.

Дар ҳазорон оина як сурат аст,
З-ин такассур хам хирадро ҳайрат аст. *Румӣ*

ТАКАССУР II *а.* تکسر шикаста шудан; шикастагӣ, заъф, беҳолӣ.

Нақл аст, ки ... шайхро такассури саъб рӯ намуд. *«Таърихи Фаришта»*

ТАКАФФУЛ *а.* تکفل ба кафолат гирифтан, мутасаддӣ шудан; ӯҳдадоршавӣ.

Асбоби хонаи худро ба нафси хеш такаффул кардӣ. *Авфӣ*

Маро бад-ин маломат набояд кард, ки ман риёсати ин кабӯтарон такаффул кардам.
«Калила ва Димна»

ТАКБИР *а.* تکبیر **1.** бузург шумурдан, ба бузургӣ сифат кардан; **2.** «аллоҳу акбар» гуфтан.

Дӯсто, он хурӯши барбати ту
Хуштар ояд ба гӯшам аз такбир. *Рӯдакӣ*

[Мансур бинни Нӯҳ] минбару меҳроби некӯ фармуданд, ... то мукаббирон такбир гӯянд.
«Таърихи Наршахӣ»

ТАКВИН *а.* تکوین офариниш, эҷод, ба вуҷуд овардан, сохтан; **таквини олам** *д.* офариниши олам.

ТАКЗИБ *а.* تکذیب **1.** дурӯғи касеро фош кардан, ба дурӯғгӯӣ нисбат додан.

Тарсидам, ки маро такзиб кунанд. *Авфӣ*

2. матлаберо дурӯғ донистан; инкор кардан, рад кардан.

Хосияти хабар он аст, ки қобили тасдиқ ва такзиб бувад. *Насириддини Тӯсӣ*

Ту, ҳайронам, ки бо ин ақли комил
Барӣ такзиби ҳақ, тасдиқи ботил. *Ҳозиқ*

ТАКИДАН تکیدن *ниг.* **тагидан.**

ТАКИН تکین *ниг.* **тагин.**

ТАКЛИЛ *а.* تکلیل тоҷгузорӣ, маросими тоҷгузорӣ.

ТАКЛИФ *а.* تکلیف **1.** пешниҳод; даъват.

Дилам бурдию он гоҳе паи дил сабр фармоӣ,
Макун таклифи новоҷиб, ки бе дил сабр натвонам.
Анварӣ

2. азоб, азият, ҷавр.

Ӯро ба таънифу таклиф оварданд ва дар мутолаба кашиданд. *Авфӣ*

Шер фармуд, то [Димнаро] бибастанд ва боздоштанд ва абвоби ... таҳдиду таклиф боз намуданд, то дар ҳабс аз ташнагӣ ва гуруснагӣ бимурд. *«Калила ва Димна»*

◇ **таклифи шаръӣ** талаби қонунӣ, вазифаи қонунии динӣ; **таклифу такаллуф** маросим, ташрифот; **ба синни (ё ҳадди) таклиф расидан** расидан ба синне, ки иҷрои аҳкоми динӣ ба кас зарур ва воҷиб мешавад.

ТАКМИД *а.* تکمید ба ҷои захмхӯрда ва ё озорёфта карбоси гарм печондан, гарм кардани ҷои захм.

Ба мир Нурулҳасанхон ҳукм шуд, асбоби такмиди захм бояд овард. *«Хизонаи омира»*

ТАКМИЛ *а.* تکمیل пурра кардан, мукаммал кардан; ба камол расонидан.

Ба такмили маънӣ, ки мақдур буд,
Қусури такосул зи ман дур буд. *Ҷомӣ*

Ҳиммати ҳар кӣ ҳар чӣ фармояд,
Баҳри такмили ӯ ҳамон бояд. *Бедил*

◇ **ба такмил** пурра, комилан, ба таври **мукаммал,** бо тайёрии мукаммал.

Бирун омад зи дарвоза ба таъҷил
Ба истиқболи шоҳаншаҳ ба такмил. *Низомӣ*

ТАКОБ||ТАГОБ تکاب||تگاب ҷои пасти обгузари **байни ду** кӯҳ, ҷои обканда, дара.

На маро дар такоби ту поёб,
На маро бар кушоди ту ҷавшан.
«Калила ва Димна»

ТАКОВ تکاو *ниг.* **тагов.**

ТАКОВАР تکاور *ниг.* **таговар.**

ТАКОЛИФ *а.* تکالیف *ҷ.* **таклиф.**

Агар маро бад-ин навъ таколиф муаззаб **хоҳед** дошт, пас иҷозат диҳед, то тарки сӯҳбати шумо гуфта, мутаваҷҷеҳи гӯшаи узлат гардам. (2)
«Анвори Суҳайлӣ»

ТАКОМИШ(Ӣ) *м.* تکامیش||تکامیشی таъқиб, дунболагирӣ.

Яминуддавла Маҳмуд ба нафси хеш мухолифонро такомишӣ карда, куффор рӯй ба ҳазимат ниҳоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Лашкари Низомшоҳӣ ба таоқуб ва такомиши гурехтагон машғул шуданд. *«Таърихи Фаришта»*

такон تکان *асоси замони ҳозираи* **такон(и)дан.**

ТАКОН تکان ҳаракат, ҷунбиш, ларза.

ТАКОН(И)ДАН تکاندن||تکانیدن ҷунбондан; ҳаракат **додан,** ба ҳаракат овардан.

Аз зиреҳ мепарид бе эҳмол
Ба такондан чу орд аз ғирбол. *Бедил*

ТАКОПӮ(Й) تکاپو(ی) *ниг.* **тагопӯ(й).**

ТАКОСУЛ *а.* تکاسل коҳилӣ, танбалӣ, сустӣ.

Агар дар дафъи эшон аз ин вилоят оҷоле ва такосуле равад, мабодо ки фитна мутаваллид **гардад.** *«Равзат-ус-сафо»*

Ба такмили маънӣ, ки мақдур буд,
Қусури такосул зи ман дур буд. *Ҷомӣ*

ТАКОҲУЛ *а.* تكاهل *ниг.* **такосул.**

Дар адои рисолат... такоҳул манамоед. *«Равзат-ус-сафо»*

Албатта, дар ин боб такоҳул ва такосул таҷвиз надорам. *Аҳмади Дониш*

ТАКРЕҲ *а.* تكريه зишту нописанд донистан, қабеҳ шумурдан, макрӯҳ донистан.

Мирзо Муҳаммадтақӣ сар ба замин ниҳода сабаби танфиру такреҳ аз подшоҳ истифсор намуданд. *«Таърихи Фаришта»*

ТАКРИМ *а.* تكريم ҳурмат кардан, иззат кардан, мӯҳтарам донистан; ҳурмат, эҳтиром, иззат.

Шамсуддин чун муриди ӯ буд, дар таъзиму такримаш дақиқае фурӯ нагузошт. *«Таърихи Фаришта»*

Дар камоли ихлос ба таъзиму такрим ном мебурданд. *Садри Зиё*

ТАКРОР *а.* تكرار кореро чандин бор кардан, кореро ба каррот кардан, гаштаву баргашта кардан, хондан ва ғ.

Маро дар Низомийя идрор буд,
Шабу рӯз талқину такрор буд. *Саъдӣ*

Гашт такрор басе номаи ишқи ту, вале
Қас надонист, ки ин нома чӣ мазмун дорад. *Махфӣ*

ТАКСИР I *а.* تكثير бисьёр кардан, зиёд намудан; афзоиш.

Ба гоҳи тасьир таксиру тасқили тамом бар раоё ва музореон рафтӣ. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ТАКСИР II *а.* تكسير шикастан, кафондан; хароб кардан, вайрон кардан.

Чун ӯ бишунид, таксире азим ба кори Муҳаммад андаромад ва Муҳаммад аз он заиф шуд ва ӯ аз хеш навмед гашт. *«Таърихи Табарӣ»*

ТАК-ТАК تكتک: **так-таки по** овози пой дар вақти роҳ рафтан; ◇ **так-таки по рафтан** *кинояи аз* тарсондан бо садои по; шуҷоат ва қудрати худро таъриф кардан (барои тарсондани касе).

Сарве алам нагашта, ки аз шӯхии хиром
Бо ӯ қади ту так-таки пое нарафтааст. *Мӯҳсини Таъсир*

ТАКУПӮ(Й) تكوپو(ى) *ниг.* **тагупӯ(й).**

ТАКФИН *а.* تكفين кафан кардан, бо кафан пӯшонидан.

Кафан чун бар тани ӯ рост карданд,
Ба такфинаш нишастухост карданд. *Ҷомӣ*

Амир... ҳамаи мурдаҳоро такфин ва таҷҳиз фармуд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ТАКФИР *а.* تكفير ба бединӣ нисбат додан, кофир хондан, бедин ҳисоб кардан.

Донӣ, ки чангу уд чӣ тақрир мекунанд?
Пинҳон хӯред бода, ки такфир мекунанд. *Ҳофиз*

ТАКЪИБ *а.* تكعيب шашгӯша кардан.

ТАКЬЯ *а.* تكيه **1.** чизе, ки бар он пушт гузоранд.

Худовандо, дилам даркор, дил деҳ,
Чу доғам такья бар девори дил неҳ. *Низомӣ*

2. *маҷ.* истинод, пушту паноҳ; эътимод, бовар.

Бар киштии умр такья кам кун,
К-он Нил нишемани наҳанг аст. *Анварӣ*

Рӯзи баҳор аст, хез, то ба тамошо равем,
Такья бар айём нест, то дигар ояд баҳор. *Саъдӣ*

такья задан а) пуштро ба ҷое, чизе гузоштан.

Такья бар девор зад, хобаш бибурд,
Сӯи соя ҳар касе раҳ месупурд. *Румӣ*

Такья бар ҷои бузургон натавон зад ба газоф,
Магар асбоби бузургӣ ҳама омода кунӣ. *Ҳофиз*

б) *маҷ.* эътимод доштан, бовар кардан.

Мазан такья бар маснаду тахти хеш,
Ки ҳар тахтро тахтае ҳаст пеш. *Низомӣ*

3. хонақоҳ, макони дарвешон; ҷое, ки ба дарвешон таом медиҳанд.

Як шаб дар такья мондам, он ҷо маҷмае аз муаззинон буд. *«Хизонаи омира»*

4. *маҷ.* маскан, бошишгоҳ.

Роҳатталабӣ даври қаландарсифатон нест,
Дар такьяи дил доғи ҷафои ту муқим аст. *Зуҳурӣ*

◇ **такья ба бистари адам кардан** омодаи марг шудан.

Он нола ҳавола бар санам кард,
Худ такья ба бистари адам кард. *Шоҳин*

такья бар об кардан ба чизи ноустуворе умед бастан.

Эй ки бар чарх эминӣ, зинҳор,
Такья бар об кардаӣ, ҳуш дор!*

ТАКЬЯГОҲ||ТАКЬЯГАҲ تكيه گاه||تكيه گه **1.** ҷое, ки бар он такья мекунанд.

Ин кӯҳна работро, ки олам ном аст,
Оромгаҳи аблақи субҳу шом аст,
Базмест, ки вомондаи сад Ҷамшед аст,
Гӯрест, ки такьягоҳи сад Баҳром аст. *Хайём*

Сазои такьягаҳат манзаре намебинам,
Манам зи оламу ин гӯшаи муайяни чашм. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* пуштибон, ҳомӣ.

Мегуфт, ки эй ду такьягоҳам,
Ин пушти ман, он дигар паноҳам! *Шоҳин*

ТАКЬЯСОЗ تكيه ساز он кӣ такья мекунад, такьякунанда.

Сад баҳор омад ба имдоди ману чун барги гул
Аз заифӣ такьясози бистарам аммо ҳанӯз. *Шоҳин*

ТАКӮК تكوک қадаҳе аз тилло, нуқра ё фулуззоти дигар ва ё сафол, ки ба шакли ҷонварон сохта мешудааст.

Хӯр ба шодӣ рӯзгори навбаҳор,
Май гусор андар такӯки шоҳвор. *Рӯдакӣ*

ТАЛ(Л) I *а.* تل пушта, теппа, кӯҳи паст; тӯдаи хок ва рег.

Ва аз он қаср акнун бар мисол талле мондааст. *Носири Хисрав*

Яке рӯз дидам ба роҳе тале,
Тале шӯрбаста чу фарқи кале. *Шоҳин*

ТАЛ(Л) II *а.* طل **1.** шабнам.

Он пок чун ахлоқи ҳур, чашм аз фиреби ноз пур,
Зери лаби ширинш дур, чун дар гули нашкуфта тал. *Ломеъ*

2. борони реза.

ТАЛА I تله дом, қапқон, тузоқ.

Ба дамдамаи шумо фирефта нагардам, чунон ки он ҳамдуна ба гуфтори рӯбоҳ дар тала афтод. *«Синдбодкома»*

тала бастан дом ниҳодан, тузоқ мондан.

ТАЛА II تله *тороҷ, толон, ғорат;* **талаву тороҷ** ғорат, толон, яғмо, чаповул.

Шабхангом аксари ҳамроҳон гурусна, саворихо бе ҷав монда, нону таом, отьёмӣ ба талаву тороҷ рафта. Аҳмади Дониш

талаб طلب *асоси замони ҳозираи* **талабидан.**

ТАЛАБ *а.* طلب 1. *хоҳиш, дархост, илтимос, чизеро дархост кардан.*

Ҳеҷ шаб нест, ки андар талабат
Бар сарам хоки сари кӯи ту нест. *Анварӣ*

Ғубори роҳи талаб кимиёи беҳрӯзист,
Ғуломи давлати он хоки анбаринбӯям. *Ҳофиз*

2. ҷустуҷӯ, кофтуков.

Ман аз ин дар наравам, з-он ки ба ҷое нарасад,
Ҳеҷ коре ба талаб ошиқи харҷоиро.
Камоли Хуҷандӣ

талаб кардан а) дархост кардан, тақозо кардан.

Ҷамоате талаби хуни Ҳусайн карданд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Агар талаб кунад инъоме аз шумо Ҳофиз,
Ҳаволаташ ба лаби ёри дилнавоз кунед! *Ҳофиз*

б) ҷустуҷӯ намудан.

Бар мардумон фарз буд талаби кушандагони ӯ кардан. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

◇ **талаби мазиди аҳвол кардан** беҳтар шудани вазъият ва ҳолро хостан.

Тоифае, ... ки қонеъ бошанд ва талаби мазиди аҳвол накунанд, эшонро қаландария хонанд. *Ҷомӣ*

дасти талаб кӯтоҳ кардан радди талаб ва хоҳиш намудан.

Бастаам дар ҳами гесӯи ту уммеди дароз,
Он мабодо, ки кунад дасти талаб кӯтоҳам. *Ҳофиз*

ТАЛАБА *а.* طلبه *ҷамъ* 1. *ҷ.* **толиб.**

Миёни талабаи илм ва уламои мутабаҳҳири Бухоро ошӯбу ғавғо бунёд шуд. *Аҳмади Дониш*

2. шогирд, хонанда, донишҷӯ.

ТАЛАББУС *а.* تلبس 1. либос пӯшидан.

Марҷаи он бувад таҷарруди зот,
Аз талаббус ба муқтазои сифот. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* як чизеро бо чизи дигар нафаҳмида аралаш кардан; чизеро аз чизе ё касеро аз касе фарқ карда натавонистан.

ТАЛАБГОР طلبگار хоҳанда, ҷӯянда.

Пеши касе рав, ки харидори туст,
Ноз бар он кун, ки талабгори туст. *Саъдӣ*

Биҷунбад дар дилаш меҳри ҷамолат,
Шавад аз ҷон талабгори висолат. *Ҷомӣ*

талабгори хайр касе, ки дар ҷустуҷӯи хайр аст, некӯкор.

Ба сад ном агар мард номовар аст,
Талабгори хайр аз ҳама беҳтар аст.*

ТАЛАБГОҲ طلبگاه ҷои талаб, ҷои ниёз; ◇ **мулки талабгоҳ** *кинoя аз* дунъё.

Гарчи дар мулки талабгоҳаш саргардонист,
Лек дар олами наззора ҳама ҳайронист.
Ибни Ямин

ТАЛАБИДАН طلبیدن 1. талаб кардан, дархостан, хоҳиш кардан, тақозо кардан.

Аз даруни ҷаҳон вафо маталаб,
Ки шараш дар ҷаҳон падидор аст. *Анварӣ*

2. ҷустуҷӯ кардан, кофтан.

Бинобар он ки тобеони хоҷа Низомулмулк ӯро металабиданд, пинҳон шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Гавҳару лаъл аз дили кон металаб,
Ҳар чӣ биёбӣ, беҳ аз он металаб! *Ҷомӣ*

3. даъват кардан, ҷеғ задан.

Рӯзи дигар Ғамзаро Ҳусн пеши худ талабид ва қиссаи Назар, ки бародари ӯст, пурсид.
Яҳёи Себак

Он гоҳ маро пеш талабиданд ва ҷои нишастухости ман муқаррар шуд. *Аҳмади Дониш*

ТАЛАВВУН *а.* تلون 1. *ранг ба ранг шудан; гуногун шудан,* дигаргун шудан; 2. бесуботӣ, нопойдорӣ, зуд тағьир ёфтани мизоҷ.

Бигзар аз мастиву мастибахш бош,
З-ин талаввун нақл кун бар истивош. *Румӣ*

Авоми мардум ин маъниро бар талаввуни табиати подшоҳ ҳамл кунанд. *Аҳмади Дониш*

талаввуни мизоҷ зуд дигар шудани кайфият; беқарорӣ, бесаботӣ.

ТАЛАВВУС *а.* تلوث ифлосӣ, чиркинӣ.

Ба мулоҳазаи талаввуси худ аз сафари Ҳиҷоз ва зиёрати амокини муалло, ки маҳалли тақаддус ва таназзуҳ аст, муқассир мондам.
«Хизонаи омира»

ТАЛАЗЗУЗ *а.* تلذذ хушӣ ва лаззат ҳис кардан; маза, лаззат.

Бӯзина... ҳар соат бад-он ҳавас дигаре биандохтӣ ва ба овози он талаззузе намудӣ.
«Калила ва Димна»

ТАЛАЛ *а.* طلل 1. ҷисм, тан, ҷусса; 2. вайрона, хароба.

Чандин чӣ гирьям аз ғами маъшуқ бар талал,
Бар рӯи зард ашк чу бар шанбалид тал. *Ломеӣ*

Не бар даманаш тарона гӯяд,
Не бар талалаш фасона гӯяд,
Манзил накунад бар остонаш,
Маҳфил наниҳад зи достонаш. *Ҷомӣ*

ТАЛАММУЗ *а.* تلمذ шогирдӣ, дарсхонӣ; давраи дарсхонӣ.

Муддате ба маросими тааллум ва таламмузи масоили ақлӣ машғул гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАЛАТТУФ *а.* تلطف меҳрубонӣ, лутф, дилнавозӣ.

Дилбурда, ки умраш чу ғамам бод дароз,
Имрӯз талаттуфе зи нав кард оғоз.
Бар чашми ман андохт даме чашму бирафт,
Яъне ки: «Никӯӣ куну дар об андоз!» *Хайём*

Он гоҳ бихандиду дастам раҳо кард ва талаттуф намуд. *Аҳмади Дониш*

ТАЛАФ *а.* تلف нобудшавӣ, табоҳшавӣ.

Беморе, ки мазаррати хӯрданиҳо медонад ва ҳамчунон бар он иқдом менамояд, ... ба маъразӣ талаф афтад. *«Калила ва Димна»*

талаф кардан нест кардан, нобуд кардан, гум кардан.

Дил басе хун ба каф овард, вале дида бирехт
Аллаҳ-аллаҳ, кӣ талаф карду кӣ андӯхта буд?! *Ҳофиз*

талаф шудан нест шудан, нобуд шудан; мурдан.

Харон зери бори гарон беалаф
Ба рӯзе ду мискин шуданду талаф. *Саъдӣ*

Аз хами абрӯи туам ҳеҷ кушоише нашуд,
Вах, ки дар ин хаёли каҷ умри азиз шуд талаф. *Ҳофиз*

ТАЛАФФУЗ *а.* تلفظ адо кардан лафз, сухан гуфтан.

Забонаш аз ҳаракат бозистод ва мутлақ талаффуз натавонист намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАЛАҚҚӢ *а.* تلقی қабул кардан, пазируфтан.

Муҳаррири ин авроқ хост, ки ин ишораро ба инқиёд талаққӣ намояд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Сардории Яъқубро ба қадами иқбол талаққӣ намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАЛАҲҲУБ *а.* تلهب афрӯхта шудан, забона кашидани оташ.

Аз яке ваҳм он талаттуф кина шуд,
Ҳамчу конун дар талаҳҳуб сина шуд. *Румӣ*

ТАЛАҲҲУФ *а.* تلهف афсӯс хӯрдан; андӯҳгин шудан; дареғ, андӯҳ.

Қайқубод бар тазъеи умури гузашта таассуфу талаҳҳуф намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Подшоҳ ... аз ғояти таассуфу талаҳҳуф бар фавоти он ёқути лабонро ба гавҳари дандон мегазид. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТАЛБИС *а.* تلبیس **1.** пӯшидан, либос пӯшидан.

Оё ин ҳамон ҷома аст, ки пеш аз талбис ба либоси хилофат дар бари амир дидаам? *«Равзат-ус-сафо»*

2. маккорӣ, фиребгарӣ, ҳилагарӣ, сохтакорӣ; макр, ҳила, фиреб.

Яке моли мардум ба талбис хӯрд,
Чу бархост, лаънат бар иблис кард. *Саъдӣ*

Агар касе хоҳад, ки бадкирдории хеш ба талбису тамвеҳ пӯшида дорад, ... натоиҷи афъоли нописандида ҳаргиз аз вай масруф нагардад. *«Калила ва Димна»*

ТАЛВАСА تلوسه *ниг.* **талвоса.**

ТАЛВЕҲ *а.* تلویح ишора кардан, матлаберо бо ишора фаҳмондан, суханеро сарбаста гуфтан.

Муфассирон талвеҳ ва тавзеҳ кушоданд. *«Хористон»*

ТАЛВИМ *а.* تلویم маломат кардан, сарзаниш кардан.

ТАЛВИН *а.* تلوین ба ранги дигар даровардан, гуногунранг кардан.

Ва талвин он аст, ки ӯро ранг мекунанд ба ҳар ранге, ки хоҳанд — сиёҳ ва ё сафед. *«Равзат-ус-сафо»*

Дар муҳит асту нест таскинаш,
Қатра кай беҳ зи мавҷи талвинаш?! *Бедил*

ТАЛВОСА||ТОЛВОСА||ТАЛВАСА تلواسه||تالواسه||تلوسه ҳаяҷон, изтироб, ташвиш.

Як шабе шарбати ғам бахш, ки мискин Хисрав
Сад шаб аз талвасаи ҳаҷри ту дарҳам будаст. *Хисрави Деҳлавӣ*

Мараз лаҳза ба лаҳза зиёд мешуд ва изтиробу талвосаи азим падид омад. *«Таърихи Фаришта»*

Мар-маро, эй дурӯғгӯи сутург,
Толвоса гирифт аз ин тарфанд. *Хаффоф*

Аммо хирс мутталӣ ба ҳазор талвоса ва тааб ва шаллоқ худро ба рахна расонид. *Аҳмади Дониш*

ТАЛЕА *а.* طلیعة **1.** гурӯҳи пешгарди лашкар, пешқаровул, пешрав; *муқ.* **талоя**; **2.** *маҷ.* нишондиҳанда, пешакӣ хабароваранда; аломати пешакӣ.

Субҳ, к-аз ховарон талеаи рӯз
Шуд чу ҳусни бутон ҷаҳонафрӯз ... *Мушфиқӣ*

Рӯяш ба талеа офтобе,
Мӯяш ба шамома мушки нобе. *Шоҳин*

ТАЛЛ I *а.* تل *ниг.* **тал(л)** I.

ТАЛЛ II *а.* طل *ниг.* **тал(л)** II.

ТАЛМЕҲ *а.* تلمیح **1.** ишора, кинояи сабук ба сӯи чизе; **2.** *адш.* ишора кардани шоир дар шеъри худ ба қисса ё масали маъруфе, мас. дар байти зерин ба Искандар ва оинаи ҷаҳоннамо сохтани ӯ ишора шудааст:

На ҳар кӣ чеҳра барафрӯхт, дилбарӣ донад,
На ҳар кӣ оина созад, сикандарӣ донад. *Ҳофиз*

ТАЛМИЗ *а.* تلمیذ *ниг.* **тилмиз.**

ТАЛМУД تلمود китоби муқаддаси яҳудиён.

ТАЛОЕЪ *а.* طلایع *ҷ.* **талеа.**

ТАЛОЛ *а.* تلال *ҷ.* **тал(л)** I.

Ҳама ҷиболи ва талоли ин замин ҷавоҳирбахш аст. *Аҳмади Дониш*

ТАЛОЛО I تلالا овози хониш, суруд; бонг ва фарьёди қаландарон.

ТАЛОЛО II *а.* تلالا равшанӣ, дурахш, дурахшиш.

Чандон бимон, ки моҳи нав ояд аён ба шарқ
В-аз сӯи ғарб шамс талоло барафканад. *Хоқонӣ*

ТАЛОМИЗ||ТАЛОМИЗА *а.* تلامیذ||تلامذه *ҷ.* **талмиз, тилмиз.**

Бо муридон ва таломизаи худ гуфт, ки золимон бисьёр шудаанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Як нафар аз таломизаашон дар мадрасаи Кӯкалтош омад. *Садри Зиё*

ТАЛОН تلان *ниг.* **толон.**

ТАЛОТУМ *а.* تلاطم **1.** ба ҳамдигар задани мавҷҳои дарьё; тӯфон.

Он ҷо, ки баҳри фазл талотум занад, дурем,
В-он ҷо, ки шаҳри илм иморат шавад, дарем. *Бадри Ҷочӣ*

2. *маҷ.* шӯру ғавғо, мағал, тӯфаланг.

...Аммо наводири талотуми амвоҷи миҳан ва таволӣ ва тазоҳуми афвоҷи байдои фитан ҷунон иштидод ва имтидод ёфта буд, ки фурсати чашм ба ҳоли худ боз кардан намонда буд. *«Тӯҳфат-ул-аҳбоб»*

ТАЛОТУФ تلاتف||تلاتوف касе, ки аз наҷосат ва касофат парҳез намекунад ва сабаби нафрати мардум мешавад; одами палид, касиф, чиркин.

Зане палиштӯ талотуфу аҳраманкирдор,
Нигар, нагардӣ аз гирди ӯ, ки дармонӣ. *Шаҳиди Балхӣ*

ТАЛОФӢ *а.* تلافی подош, мукофот, иваз, товон.

Итоби ёри париҷеҳра ошиқона бикаш,
Ки як карашма талофии сад ҷафо бикунад. *Ҳофиз*

Вале гар бе гунаҳ ҷавре кашидам,
Талофӣ шуд, ки дидори ту дидам. *Нозим*

талофии мофот пур кардани ҷои он чизе, ки аз даст рафтааст.

Малик Солеҳ пеши Сандоғу-нӯён фиристод, ки аз кардаи хеш пушаймонам ва берун меоям, то талофии мофот кунам. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ТАЛОШ تلاش саъю кӯшиш, ҷустуҷӯ ва тараддуд, ҷидду ҷаҳд; кашмакаш.

Эй хоҷа, ҳама суфра талоши ту шавад,
Гар ин накунӣ, куҷо маоши ту шавад? *Мушфиқӣ*

Макун талоши раҳой зи қайди ғам, Махфӣ,
Ки нест маслаҳати вақт растагории мо. *Махфӣ*

ТАЛОШӢ *а.* تلاشی нобуд, маҳв.

ТАЛОЯ *а.* طلایه гурӯҳи пешгарди лашкар; аскароне, ки вақти шаб лашкарро посбонӣ мекунанд; *муқ.* **талеа 1.**

Талоя зи лашкаргаҳи ҳар ду шоҳ
Шуда посдоранда то субҳгоҳ. *Низомӣ*

Он гоҳ саф баркашиданд ва талояи лашкари ... эшонро бididанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

ТАЛОЯГӢ طلایگی талоя будан, пешгарди лашкар будан; посбонии шабонаи лашкар.

Муслим бинни Зиёд кас... фиристод ва гуфт: Бигӯй, то биравад ва ин лашкар бинад, ки ба чӣ андоза аст ва он чӣ шарти талоягӣ бошад, ба ҷо орад. *«Таърихи Наршахӣ»*

ТАЛОҚ *а.* طلاق аз зан ҷудо шудан, ҷудоӣ.

Арӯсе бас хушӣ, эй духтари раз,
Вале гаҳ-гаҳ сазовори талоқӣ. *Ҳофиз*

талоқи боин талоқе, ки аз рӯи шариат пас аз он (баъд аз гузаштани муддати иддаи ду моҳ) ба зани пештара баргаштан мумкин нест; **се талоқи боин** *ниг.* **талоқи муғаллаза.**

Мулк бар рӯи хисрави шаҳзод
Зулмро се талоқи боин дод. *Саной*

талоқи муборот навъе аз талоқ аст, ки зан қисми қалини худро ба мард мебахшад ва мард низ аз он чӣ, ки пештар дода буд, даст мекашад; **талоқи муғаллаза** се талоқ, навъе аз талоқ аст, ки то зани талоқгирифта ба никоҳи каси дигар даромада боз талоқ наёбад, никоҳ бо шавҳари аввалаш ҷоиз нест; **талоқи раҷъӣ** талоқе, ки дар муддати муайян баргаштан ба зани пештара бе никоҳ мумкин аст; **талоқ додан** ҷудо шудан, аз зан ҷудо шудан.

Ба мӯҷиби васияти падар занро талоқ дод. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАЛОҚАТ *а.* طلاقت хушбаёнӣ, суханварӣ, фасоҳати забон; **талоқати лисон** хушзабонӣ, фасоҳат, равонии гуфтор.

Мусо... талоқати лисону... инфисоҳи замир дархост намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАЛОҚӢ *а.* تلاقی мулоқот, дучоршавӣ, вохӯрӣ, вохӯрдӣ.

Зи фироқи рӯи ёру зи талоқии рақибон
Шуда ганҷ ранҷи сина зи вуфури ғусса моро. *Мӯҳъй*

талоқии саффайн вохӯрдани ду сафи лашкари муқобили ҳамдигар.

Чору почор талоқии саффайн афтод ва овози шайпуру нафир бархост. *Аҳмади Дониш*

талоқии фариқайн дучор шудани ду гурӯҳ.

Бояд ки талоқии фариқайн дар сабоҳ воқеъ шавад. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАЛОҶ||ТИЛОҶ تلاج ғавғо, ғулғула, бонгу ғавғо, мағал, ғалоғула.

Шаб биёмад бар дарам дарбони боҷ,
Дар биҷунбонид бо бонгу талоҷ. *Тайён*

ТАЛТИФ *а.* تلطیف навозиш, меҳрубонӣ.

Аз барои талтифи сирру ташҳизи хотири вай [Зиёуддини Юсуф] гоҳ-гоҳе китоби «Гулистон»-и ...Саъдии Шерозӣ... сатре чанд хонда мешуд. *Ҷомӣ*

ТАЛФИФ *а.* تلفیف 1. печидан, дарҳам печидан; 2. *маҷ.* иқтибос.

Дар ин ҷумла, ҷунон ки расми муаллифон аст, аз шеъри мутақаддимон талфифе нарафт. *Саъдӣ*

ТАЛФИҚ *а.* تلفیق фароҳам овардан, ба ҳам пайваст кардан ва мураттаб гардонидани нутқ, зинат додани нутқ бо гапҳои бофта.

Дар он боб ҳикояте талфиқ намуда ба арзи хисрави аҳд расонид. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАЛФИҚОТ *а.* تلفیقات ҷ. талфиқ.

Ин сеҳрҳо... дар фароҳам овардани маҷмӯот ва талфиқоти нағзу аҷиб... иттифоқ афтодааст. *«Калила ва Димна»*

ТАЛХ تلخ 1. ногувор, тунду тези ногувор; 2. *маҷ.* бад, дурушт, тунду тез (оид ба сухан).

Агар дашном фармоӣ в-агар нафрин, дуо гӯям,
Ҷавоби талх мезебад лаби лаъли шакархоро. *Ҳофиз*

Сухани рост талх мебошад. *Зарбулмасал*

3. *маҷ.* сиёҳ.

Гар надорад мотами имони ин дилмурдагон,
Аз чӣ дорад ҷомаи худ Каъбаи ислом талх. *Соиб*

◇ **талху шӯр** *кинояи аз* чизҳои бомаза ва бемаза; нағзу бади дунъё.

Симоти дахри дунпарвар надорад шахди осоиш,
Мазоқи ҳирсу оз, эй дил, бишӯ аз талху аз шӯраш.
Ҳофиз

талху шӯри *чизеро* **чашидан** гармию сардии рӯзгорро дидан, хушию нохушии дуньёро аз сар гузаронда н.

Маро умр ба ниҳоят расида, талху шӯри ин саро аз ҳар қисму аз ҳар боб чашида(ам). *Садри Зиё*

талх омадани *чизе ба(р) касе* хуш наомадан, нафоридани чизе ба касе.

Он писари ширин ин насиҳатро бишунид, бар вай талх омад, рӯй турш кард, бархост ва ба баҳонае аз хонақоҳ берун рафт. *Ҷомӣ*

ТАЛХА تلخه **1.** зардоб, сафро; **2.** донаи як навъ алафи талх аст, ки агар бо ғалла омехта шавад, орди онро талх мекунад.

Талха дар сояи гандум об хӯрад. *Зарбулмасал*

ТАЛХГӮЙ تلخ گوی он кӣ гапҳои дурушту нофорам мезанад, бадзабон.

Фарьёд зи дасти айбҷӯён
В-аз гуфтушуниди талхгӯён! *Ҳилолӣ*

ТАЛХИПИСАНД تلخی‌پسند касе, ки сахтиву ногуворирo қабул менамояд ва аз он гила намекунад.

Вале гӯяд дили талхиписандам,
Ки ширин мешавад дар Миср қандам. *Нозим*

ТАЛХКАШ تلخ کش он кӣ ба азобу машаққат тоқат мекунад.

К-ин талхкашон чиҳо кашиданд,
В-ин гармравон куҷо расиданд? *Файзӣ*

ТАЛХКОМ تلخ کام нокам; *киноя аз* касе, ки ба орзуи худ намерасад.

Ҳар кӣ ҷуз коми ту ҷӯяд, бод, ё раб, талхком,
Ҳар кӣ ҷуз номи ту гӯяд, то абад хомӯш бод.
Ҳилолӣ

К-эй соҳиби хона, талхкомӣ,
В-аз бодаи ғам кашида ҷоме. *Шоҳин*

ТАЛХМАЗОҚ تلخ مذاق талхмаза; *маҷ.* нофорам.

Шарбати марг агарчи ҷонсӯз аст,
Нест чун фурқати ту талхмазоқ. *Ҷомӣ*

ТАЛХСИРИШТ تلخ سرشت бадасл, бадгуҳар, бадхӯ.

Меваи бадмазоқи талхсиришт
Чун бувад ҳосил аз дарахти биҳишт? *Ҷомӣ*

ТАЛХСУХАН تلخ سخن касе, ки суханҳои дурушт мегӯяд, бадгап, дуруштсухан.

Эй булҳавас, аз ишқ хабар, яъне чӣ?
В-эй талхсухан, номшакар, яъне чӣ?
Бар соҳили дарьё садафи дида тиҳӣ,
Лоф аз таги дарьёву гуҳар, яъне чӣ? *Ҷомӣ*

ТАЛХФОМ تلخ فام тираранг, хираранг, нософ.

Биё, соқӣ, он бодаи талхфом,
Ки ширинии айш резад ба ком. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАЛХЪАЙШ تلخ عیش нокам, бадрӯзгор.

Басо талхъайшони талхичашон,
Ки оянд дар ҳулла доманкашон. *Саъдӣ*

ТАЛХӢ تلخی **1.** мазаи талх; **2.** *маҷ.* сахтӣ, ногуворӣ, дуруштӣ.

Баромад ногаҳон хуршед аз абр,
Ба ширинӣ расад аз талхии сабр. *Ҳилолӣ*

◇ **талхии** *чизеро* **чашидан** *киноя аз* азоби чизеро фаҳмидан.

Эй сахтии дахр нокашида,
В-эй талхии умр ночашида! *Шоҳин*

ТАЛЪАТ *а.* طلعت **1.** рӯй, чеҳра, симо, намуд.

Дил саропардаи муҳаббати ӯст,
Дида оинадори талъати ӯст. *Ҳофиз*

Чун зулмати шаб кашид ҷодар
Бар талъати офтоби ховар... *Шоҳин*

талъати ғарро чеҳраи зебо, симои хуб; **2.** *маҷ.* дидор, дидани рӯи касе.

Чашми мисриён ба талъати ӯ равшан гашт.
«Равзат-ус-сафо»

Наззорагони Миср бибурранд даст аз он-к,
Юсуф ниқоби талъати ғарро барафганад. *Ҳоқонӣ*

ТАЛҚ I *а.* طلق дарди зоидан.

Руқъаи таъвиз мехоҳанд низ
Дар шиканҷа(и) талқи зан аз ҳар азиз. *Румӣ*

ТАЛҚ II *а.* طلق **1.** як навъ санги сафедранги қабат-қабат аст, ки дар оташ намесӯзад; тальк.

Аз паи дӯзах оташ ангезанд,
Нафт гӯянду талқро резанд. *Низомӣ*

2. *маҷ.* шароб, май.

Лаб тар макун ба об, ки талқ аст дар қадаҳ,
Даст аз кабоб дор, ки заҳр аст тавъамон. *Рӯдакӣ*

талқи маҳлул шароб, май.

Биё, соқӣ, он талқи маҳлулро,
Ки зирак кунад ғофилу гӯлро. *Ҷомӣ*

талқи равони ноб май соф.

То з-оташи ғам равон насӯзад,
Он талқи равони ноб дардеҳ. *Ҳоқонӣ*

ТАЛҚИН *а.* تلقین ёд додан, фаҳмондан; омӯхтан, таълим додан.

Хирад чун дафтари талқин кушояд,
Зи ман он дар вуҷуд ояд, ки бояд.
«Анвори Суҳайлӣ»

Талқини дарси аҳли назар як ишорат аст,
Кардам ишоратеву мукаррар намекунам. *Ҳофиз*

талқин гуфтан *д.* дар ҳангоми дафни мурда дар хона ё дар сари гӯри ӯ дуои махсус хондан аз тарафи мулло ва ҷамоат; **талқин кардан** ёд додан, фаҳмондан; таълим додан.

Элчӣ ба илҳоҳ аз мутарҷим мепурсид, ки бо ман одоби маҷлис ва муҳоварати онро нек талқин кун.
Аҳмади Дониш

ТАМ تم *тиб.* гули чашм, пардаи сафеде, ки ба чашм меафтад; беморие, ки бо номи оби марворид маъруф аст.

ТАМАВВУЛ *а.* تمول молдорӣ, давлатмандӣ.

Агар мақсуди ман тамаввул... будӣ, ҳаргиз аз боргоҳи султон муфорақат ҷоиз надоштаме.
«Равзат-ус-сафо»

ТАМАВВУҶ *а.* تموج мавҷ задани об, мавҷзанӣ; талотум.

Боди тунде бархоста, об дар тамаввуҷ омад.
«Равзат-ус-сафо»

ТАМАДДУД *а.* تمدد дарозкашӣ, тӯлкашӣ.

Қиссапардози сурати аҳвол
Гуфт: Баъд аз тамаддуди як сол... *Бедил*

ТАМАЗЗУҚ *а.* تمزق **1.** пора-пора шудан, аз ҳам чудо шудан, дарида шудан, даридан(-и либос); **2.** *маҷ.* бурида шудани алоқа.

Тафарруқу тамаззуқ дар миёни эшон роҳ ёфт.
«Равзат-ус-сафо»

ТАМАЙЮЗ *а.* تميز фарқ пайдо кардан; фарқ доштан.

Тамайюзи ҳар мақула аз мақулаҳои дигар мумтанеъ бошад. *Насириддини Тӯсӣ*

ТАМАККУН *а.* تمكن **1.** ҷойгирӣ, ҷой гирифтан.

Бори дигар амир Наср бар сарири салтанат тамаккун ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

Зи гул дар гулситон дорад тамаккун,
В-агар на буттаи хорест гулбун. *Нозим*

2. қоим будан, устуворӣ.

Ҳар даъвӣ, ки аз сӣ сол боз бо вуҷуди тамаккуни муддаӣ..., агар баъд аз инқизои он муддат даъво кунанд, асло нашнаванд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ТАМАЛЛУК *а.* تملك молик шудан, зӯран аз они худ кардан, тасарруф кардан.

Чун эҳтиёҷи ту ба *тамаллуки* тамоми Туркистон аз пеш намеравад, боз мағмум ва маҳзун бошӣ.
Аҳмади Дониш

ТАМАЛЛУҚ *а.* تملق ҷоплусӣ, хушомадгӯӣ, лаганбардорӣ.

Бар дӯстии дӯстон эътимод нест, то ба тамаллуқи душманон чӣ расад. *Саъдӣ*

Паи луқма чун саг тамаллуқ макун,
Ба фитроки дунон таалluқ макун. *Ҷомӣ*

ТАМАЛЛУҚГӮ تملق گو касе, ки тамаллуқ мегӯяд, ҷоплус, хушомадгӯй, лаганбардор.

Донишат гар ҳаст, асбоби тамаллуқгӯ мабош,
Зевараш лозим набошад, ҳаст ҷавҳар тегро.
Савдо

ТАМАНДА تمنده каҷзабон, касе, ки забонаш мегирад, тутула.

Ба бурҳон накӯ донам ин сар дурудан,
Чӣ гӯям, чу бошад забонам таманда.
«Луғати фурс»

ТАМАННО *а.* تمنا||تمنى хоҳиш, орзу, умед, илтимос.

Нахостам зи таманно магар ки дастуре,
Наёфтам зи атоҳо магар пушаймонӣ. *Рӯдакӣ*

Рӯи ту ба ин дида тамошо натавон кард,
Васли ту ба ин сина таманно натавон кард.
Камоли Хуҷандӣ

ТАМАРРУД *а.* تمرد саркашӣ, гарданкашӣ, беитоатӣ, мухолифат.

Аҳли ҳисор дарвозаҳо баркашида, изҳори тамаррӯд карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАМАРРУН *а.* تمرن варзидан, муморисат кардан, одат кардан ба чизе.

Ҳар малака ба тамаррун бар амал русухи бештар гирад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТАМАССУК *а.* تمسك **1.** чанг задан; часпидан, овезон шудан ба чизе.

Муддате ба ҳар баҳонае тамассук меҷуст.
«Равзат-ус-сафо»

тамассук кардан чанг задан, часпидан ба домани касе.

Зи мулолоти ин ду рукни шариф
Ҳам тамассук кунам, ҳам истизҳор. *Хоқонӣ*

2. *маҷ.* ҳуҷҷат, санад, шаҳодатнома.

Малик Коҷӣ он занро гуфт: ... Биё, қадре об дар давоти ман бирез, то тамассуке барои ту нависам.
«Таърихи Фаришта»

ТАМАССУЛ *а.* تمثل масал овардан ҳангоми нутқ, масал задан дар вақти гапзанӣ.

Изҳори башорат карда ба ин байт тамассул ... намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАМАСХУР *а.* تمسخر масхара, ришханд.

Аз сари ҳазлу тамасхур тақозои азоб... карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Написандад фатонати доно
Бо тамасхур ситоиши кумало. *Бедил*

ТАМАТТӮЪ *а.* تمتع лаззат бурдан; манфиат, фоида, баҳра.

Аз лаззати ҳаёт надорад таматтӯе,
Имрӯз ҳар кӣ ваъдаи фардош медиҳад. *Ҳофиз*

Подшоҳ низ истимолати фуқаро ва сипоҳи он ҷо нокарда, ба фикри таматтӯи нафсонии худ машғул шуд. *Аҳмади Дониш*

таматтӯъ бурдан фоида бурдан; лаззат дидан.

Таматтӯе, ки ман аз умр дар ҷаҳон бурдам,
Ҳамон ҷафои падар буду силии устод. *Саъдӣ*

таматтӯъ ёфтан фоида дидан; лаззат ёфтан.

Таматтӯъ зи ҳар гӯшае ёфтам,
Зи ҳар хирмане хӯшае ёфтам. *Саъдӣ*

ТАМАЪ||ТАМЪ *а.* طمع бо ҳирс ба чизе чашм дӯхтан; ҳирс, оз; чашмдошт, умед.

Чун писари вай [хотуни Бухорхудот] хурд буд, ҳар касе аз аҳлон бад-ин мулк тамаъ карданд.
«Таърихи Наршахӣ»

Тамъи васли ту надорам аз он-к
Ваъдаат дар забон намегунҷад. *Анварӣ*

тамаи хом орзуи беасос, чашмдошти беҳуда, умеди хом.

Тамъи хом аст он, махӯр хом, эй писар,
Хом хӯрдан иллат орад дар башар. *Румӣ*

тамаъро се ҳарф аст, ҳар се тиҳӣ *зарб.* кинояи аз беҳосил ва бефоида будани ҳар тамае (дар хатти арабӣ калимаи «тамаъ» бо се ҳарф навишта мешавад, ки миёни ҳар се холӣ ва бенуқта аст).

Канори ҳирс, дило, пур куҷо тавонӣ кард
Ту аз тамаъ, ки се ҳарфи миёнтиҳӣ афтод.
Салмони Соваҷӣ

ТАМАЪГИН طمع‌گین тамаъкор, ҳарис, озманд; орзуманд, умедвор.

Кардӣ аз бўса тамаъгинаму ранҷидӣ, лек
Оҳ, аз ин ҳилаам аз хеш ҷудо афкандӣ. *Шоҳин*

ТАМАЪКОР طمع‌کار ҳарис, озманд.

Тамаъ пои дилро ба ҷуз банд нест,
Тамаъкор марди хирадманд нест. *Ҷомӣ*

Ранги тамаъкор зард аст. *Зарбулмасал*

ТАМАЪСАРОЙ طمع‌سرای: **тамаъсарои зуҳур** *киноя аз* дунъё.

З-ин намат дар тамаъсарои зуҳур
Ҳамаро суди хештан манзур. *Бедил*

ТАМАЪҶӮ(Й) (طمع‌جو(ی он кӣ аз паи тамаъ мегардад.

Ҷосаи гирдобаму абри тамаъҷӯ нестам,
Медиҳад чашмам ба мардум об аз дарьёи хеш.
Сайидо

ТАМАҲҲУД *а.* تمهد **1.** омодашавӣ; **2.** ҷо гирифтан; **3.** даст ёфтан ба чизе.

ТАМАҲҲУЛ *а.* تمهل даранг кардан; даранг, оҳистагӣ, сустӣ.

ТАМВЕҲ *а.* تمویه **1.** ҳал додан бо нуқра ё тилло; заранддуд кардан, бо оби тилло ё нуқра пўшондани рўи чизе; **2.** *маҷ.* ботилро ҳақ ва ё ҳақро ботил нишон додан; тазвир, макру фиреб, талбис.

Эзид... маро аз тамвеҳ ва талбис кардан мустағнӣ кардааст. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ТАМВИҲОТ *а.* تمویهات *ҷ.* **тамвеҳ** 2.

Бар тамвиҳоте, ки дар боби фалонӣ карданд, воқиф шавад. *Авфӣ*

ТАМДЕҲ *а.* تمدیح мадҳ, сано.

ТАМЗИҶ *а.* تمزیج аралаш кардан; халт додан, омехтан.

Ва ин таркиб мукаддар ва бесафо гашта буд ба сабаби тахлит ва тамзиҷ. *Аҳмади Дониш*

ТАМИЗ تمیز **1.** фарқ, имтиёз ва ҷудо намудани сара аз носара, нек аз бад: **тамиз додан** (*ё* **кардан**) фарқ кардан, фарқ кунондан.

Бад-он сифат, ки ҳаким фармуда буд, ҳуққаҳои бисьёр дид ва, бе он ки тамиз кунад, якеро бардошт. *«Нигори дониш»*

Ҳарчанд об шуд дили ман, бешуур нест,
Бегонаро тамиз кунад беҳ зи ошно. *Соиб*

2. салимфикрӣ, ақлу ҳуш.

Чу Юсуф касе дар салоҳу тамиз
Ба чил сол бояд ки гардад Азиз. *Саъдӣ*

аҳли тамиз одамони оқил, доно, ҳушьёр; **тамиз доштан** ақлу идрок доштан; боадаб будан.

Ҷаҳд шарти кор омад, эй азиз,
Ҷаҳд мекун, ҷаҳд, гар дорӣ тамиз. *Румӣ*

◇ **синни тамиз** синни балоғат.

ТАМИМА *а.* تمیمه тўмор, ки аҳли хурофот гўё барон нигоҳ доштан аз чашми бад ба гардан меовезанд; бозубанд.

Ту зи ғайбат ҷанибаташ бастӣ,
В-аз намима тамима пайвастӣ. *Ҷомӣ*

ТАМКИН *а.* تمکین **1.** ҷо додан, по бар ҷо кардан, устувор кардан.

Онро, ки ту ёрӣ диҳӣ, ёрӣ диҳад чархи фалак,
В-онро, ки ту тамкин кунӣ, бар номи дил гардад макин. *Фаррухӣ*

2. виқор, эътибор, вазнинӣ.

Давлати фақр, худоё, ба ман арзонӣ дор,
К-ин кароматг сабаби ҳашмату тамкини ман аст.
Ҳофиз

3. имконият, мумкин будан.

Бо худ гуфтам: Ин пайғом бояд набишт, агар тамкини гуфтор наёбам, бихонад ва ғараз ҳосил шавад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ТАМЛИК *а.* تملیک касеро молики чизе кардан; соҳибихтиёр кардан.

Бубин ба қасри Сикандар ба чашми ибратбин,
Чӣ гуна мулки ҷаҳон рафтан аз яди тамлик.
Заҳири Форьёбӣ

ТАММОР *а.* تمار хурмофурўш.

ТАММОЪ *а.* طماع пуртамаъ, тамаъкор, тамаъкунанда.

Ба рўи худ дари таммоъ боз натвон кард,
Чу боз шуд, ба дуруштӣ фароз натвон кард. *Саъдӣ*

ТАМОДӢ *а.* تمادی дарозӣ, тўлкашӣ, дароз шудани муддат.

Аз шиддати тамодии меҳнат... нолиш кард.
«Равзат-ус-сафо»

Тамодӣ ёфт айёми висолаш,
Дар он давлат зи чил бигзашт солаш. *Ҷомӣ*

ТАМОЗӮҲ *а.* تمازح бо ҳамдигар мазоҳ кардан, шўхӣ кардан, ҳазл кардан.

ТАМОЛУК *а.* تمالک худро дошта тавонистан, ба нафси худ молик будан.

Инони тамолук... аз дасти ў берун рафт. *Авфӣ*

Ҳеҷ офаридаеро чандин ҳазму хирад ва тамолуку тамосук натавонад буд. *«Калила ва Димна»*

ТАМОМ *а.* تمام **1.** пурра, комил.

Гў: Шамъ маёред дар ин ҷамъ, ки имшаб
Дар маҷлиси мо моҳи рухи дўст тамом аст.
Ҳофиз

2. ҳама, ҳамагӣ.

Тамоми майкадаҳоро ба ҳукми дил гаштам,
Ба даври чашми ту як кас наёфтам ҳушьёр.
Мулҳам

3. кифоякунанда, басанда, кофӣ.

Таоми бисьёр фиристодӣ, чунон ки ҳама лашкарро тамом будӣ. *Авфӣ*

4. охир; поён, анҷом; **тамом шудан** (*ё* **гаштан**) а) пурра шудан, комил шудан.

Ҳамидақомату зору низор шав, яъне
Чу моҳи нав ками худ гир, то тамом шавӣ.
Ҳилолӣ

б) ба поён расидан, анҷом ёфтан.

Маҷлис тамом гашту ба поён расид умр,
Мо ҳамчунон дар аввали васфи ту мондаем.
Саъдӣ

в) *маҷ.* мурдан, фавт кардан.

ТАМОМАТ *а.* تمامت **1.** пурра, комил; **2.** ҳама, ҳамагӣ.

Баъзе бар онанд, ки тамомати ахлоқ табиийянд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТАМОМАҶЗО تمام‌اجزاء комил, бенуқсон, пурра.

Иззати бетолеон ҳаргиз тамомаҷзо набуд,
Домане гар дошт ин хилъат, гиребоне надошт.
Абдурразоқи Файёз

ТАМОМРАС تمام‌رس комилан пухта; тамоман расида.

Тамомрас набувад бодае, ки каф дорад,
Ки айбдор бувад гавҳаре, ки таф дорад. *Соиб*

ТАМОМЪИЁР تمام‌عیار комил, пурарзиш, холис.

З-он ки нақди сухан дар ин бозор
Гарчи бошад чу зар тамомъиёр... *Ҷомӣ*

Ғубори маркабат он кимиёи мӯътабар аст,
Ки гашт сиккаи хуршед аз ӯ тамомъиёр.
Заҳири Форьёбӣ

ТАМОМЬЯРОҚ تمام‌یراق мусаллаҳ, пурра яроқдоршуда, яроқноки пурра.

Хоҷа... бо бист ҳазор савори тамомьяроқ... аз об убур намуд. *«Таърихи Фаришта»*

ТАМОМӢ تمامی **1.** пуррагӣ, комилӣ, мукаммалӣ.

Пеши арбоби дониш у ирфон
Кай бувад ин тамомӣ, он — нуқсон?! *Ҷомӣ*

2. ҳамагӣ; **3.** пуррагӣ, бадр будан (доир ба моҳ).

Акнун, ки маҳе бад-он тамомӣ
З-он турра кашад снёҳпомӣ... *Шоҳин*

ТАМОРУЗ *а.* تمارض худро ба беморӣ задан, худро ба таври сохта бемор вонамудан.

...Ҳила барангехт ва таморуз намуд.
«Равзат-ус-сафо»

ТАМОС(С) *а.* تماس ба ҳамдигар расидан, ба якдигар суда шудан.

ТАМОСИЛ *а.* تماثیل *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **тимсол.**

...Ҳавзе аз нуқра сохта буданд, ки аз манофизи он тамосил шаробу арақ ва соири мускирот берун омада дар он ҳавз мерафт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. бут, санам.

Ман аз ғусса ранҷуру аз хоб маст,
Ки ногаҳ тамосил бардошт даст. *Саъдӣ*

ТАМОСС *а.* تماس *ниг.* **тамос(с).**

ТАМОСУК *а.* تماسک **1.** худдорӣ, хештандорӣ.

Инони тамосук аз дасти ӯ берун рафт. *Авфӣ*

Малик ӯро бидид, ҳайрон бимонд... ва сидқи рағбат инони тамолуку тамосук аз вай бисиктад. *«Калила ва Димна»*

2. *маҷ.* сабру таҳаммул.

ТАМОСУЛ *а.* تماثل монандӣ, шабоҳат; мисли ҳамдигар будан.

Гоҳ тартиби офаринишро
Бар тариқи тамосулу табьин... *Заҳири Форьёбӣ*

ТАМОХАРА تماخره сухане, ки ба тариқи шӯхӣ гуфта мешавад; шӯхӣ, ҳазл.

Гар ту тамохара кунӣ андар чунин сафар,
Бар хештан кунӣ ту, на бар ман тамохара.
Носири Хисрав

ТАМОШО *а.* تماشا **1.** сайр, гардиш, саёҳат; **тамошои хокдон** сайри дуньё, ҷаҳонгардӣ.

Ҷаро ба оламн аслии хеш вонаравам,
Дил аз куҷову тамошои хокдон зи куҷо?
Шамси Табрезӣ

2. дидан, нигоҳ кардани манзарае; нигоҳ кардан ба чизи завқангез; манзара, намоиш.

Ба гӯшае биннишин сархушу тамошо кун
Зи ҳодисоти замонӣ рухи шакардаҳане. *Ҳофиз*

Чӣ суд аз тамошо, гарат нест чашм,
Ки аз худ надорад кулоҳи ту пашм. *Бедил*

ТАМОШОГОҲ||ТАМОШОГАҲ تماشاگاه||تماشاگه **1.** ҷои тамошо.

Ҷаъди ӯ ақлу рӯҳро хиргаҳ,
Чашми ӯ чашмро тамошогаҳ. *Саноӣ*

Ҷабин беайбу рухсоре санавбарчилва бемайле,
Тамошогоҳи бенуқсе, гулистони баанҷоме. *Сайидо*

2. *маҷ.* дуньё.

ТАМОШОКАДА تماشاکده тамошохона, ҷои тамошо.

Гулшан азбаски зи рӯи ту тамошокада аст,
Тукмаи гул нигаҳи дидаи ҳайратзада аст.
Шавкат

ТАМОШОХОНА تماشاخانه ҷои тамошо, тамошогоҳ.

Ҳалқаи зулфаш тамошохонаи боди сабост,
Ҷони сад соҳибдил ин ҷо бастаи он мӯ бубин.
Ҳофиз

ТАМОШОӢ تماشائی тамошокунанда.

Ба ҳар диёр, ки, Махфӣ, зи рӯи истиғно
Ҷунун ба ҷилва дарояд, хирад тамошоист.
Махфӣ

ТАМОЮЛ *а.* تمایل моил шудан; майл, рағбат.

Навҷавоне... гӯши ҳуш бар овоз ниҳода, дар диққати ашъори вай тааммуле мекард ва аз лаззати алҳони ӯ тамоюле менамуд. *Ҷомӣ*

ТАМР I *а.* تمر хурмо; **тамри ҳиндӣ** меваи туршест дар Ҳиндустон, ки мазаи моил ба ширинӣ дорад; тамаринд.

Даст дар оши туруш зан, ки ба ғоят хуб аст,
Тамри ҳиндию сумоқ асту дигараш анор.
Абӯисҳоқи Атъима

ТАМР II||ТИМР تمر *тиб.* бемории чашм, ки ба кӯрӣ сабаб мешавад ва онро оби марворид ҳам мегӯянд.

ТАМРИН *а.* تمرین машқ, варзиш.

ТАМС *а.* طمث **1.** хуни ҳайз, ҳайз дидани занон; **2.** рим, чирку фасод.

ТАМСИЛ *а.* تمثیل **1.** мисол овардан, ташбеҳ кардан.

Номус гуфт, ки оби ҳайвон тамсил аст ва онро таъвил аст. *Яҳьёи Себак*

2. *адш.* достонеро ҳамчун масал нақл кардан.

Чанд бошам дар ҳавояш заррапаймои ҳазиз,
Дар қиёс оройиши тамсил истиқро кунам. *Шоҳин*

ТАМУЗ تموز **1.** моҳи даҳӯми сурьёнӣ, ки ба моҳи июль рост меояд; **2.** тобистон; гармои тобистон.

Тамузаш гули кӯҳсорӣ диҳад,
Зимистон насими баҳорӣ диҳад. *Низомӣ*

Оташ ба чаман зад шарафи фасли тамузам,
Хуршед фурӯ рафт зи торикии рӯзам. *Махфӣ*

Аз ин ҷиҳат дар тамузи тобистон... сафар кардан камоли аҳмақист. *Аҳмади Дониш*

ТАМУК تموک **1.** нишонаи тир, ҳадаф; **2.** як навъ тири нӯгғафс, ки аз тан ба осонӣ намебарояд; **3.** *маҷ.* ҳар чизе, ки дар чизе фурӯ меравад ва бароварданаш душвор аст.

ТАМШИЯТ *а.* تمشیت ҷорӣ кардан, равон кардан; пеш бурдан; иҷро кардан, ба ҷо овардан.

Дар файсала ва тамшияти умури вазорат аҷзу заъф дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

Ман мутасаддии тамшияти он [издивоҷ] мегардам. *Аҳмади Дониш*

ТАМЪ *а.* طمع *ниг.* **тамаъ.**

ТАМҒО||ТАМҒА *т.* تمغا||تمغه||طمغا||طمغه мӯҳр, нишона.

То бар сари дастор кунад тамғаи доғаш,
Ошиқ чу гул ин лахти дили сӯхта дорад.
Заҳири Форьёбӣ

Тамғочии ғами ту зад аз ашки оли ман
Тамғои сурх бар вараҷи зарри ҷаъфарӣ.
Псури Баҳои Ҷомӣ

ТАМҒОЧӢ *т.* تمغاجی||طمغاجی *таър.* боҷгиранда, касе ки дар дарвозаи шаҳр истода аз молҳои ворида боҷ мегирифтааст.

Қаманде чу абрӯи тамғочиён
Ба ҳам чун камонгӯшаи чочиён. *Низомӣ*

ТАМҲИД *а.* تمهید **1.** густурдан, ҳамвор кардан; **2.** фароҳам кардан; **3.** омода кардан, тайёр кардан; муқаддима.

Чун ба сӯҳбати подшоҳ даромад, бе тамҳиде ва муқаддимае дасти амирзодаро гирифта мегуфт...
Аҳмади Дониш

Далел ин бас, ки бе тақрибу тамҳид
Бар айвони азизи Миср тобид. *Нозим*

тамҳиди муқаддимот тайёр кардани замина барои коре.

Ғарази олӣ аз талфиқи ин калимот ва тамҳиди ин муқаддимот он аст, ки... *«Равзат-ус-сафо»*

ТАМҶИД *а.* تمجید бузург шумурдан; мадҳ, ситоиш

ТАН تن **1.** бадан, ҷисм.

Агар худ бимонӣ ба гетӣ дароз,
Зи ранҷи тан ояд ба рафтан ниёз. *Фирдавсӣ*

Тани бе дарди дил ҷуз обу гил нест. *Зарбулмасал*

тани пок бадани беғубору латиф ва зебо.

Нест ҷонро бо тани поки ту асло нисбате,
Ин тани поки ту сад раҳ поктар аз ҷони пок.
Ҳилолӣ

2. нафар, шахс, кас.

Хотун ҳаштод тан аз маликзодагон ва деҳқонони Бухоро ба гарав ба Саид дод.
«Таърихи Наршахӣ»

Аз он ҷумла дар тӯи хатнаи амир Ҳайдар аз уламо ду-се тан дар валимаи ӯ ҳозир буда.
Аҳмади Дониш

тани танҳо а) яккаву танҳо, бекас, муҷаррад.

Агар ду ёри мувофиқ забон яке созанд,
Фалак ба як тани танҳо чӣ метавонад кард?
Соиб

б) ҷисми холӣ, колбуди беҷон.

Дар ишқи ту сабру дилу динам шуду акнун
Мондаст дар ин воқеа, Шоҳӣ, тани танҳо. *Шоҳӣ*

тане чанд якчанд кас.

Тане чанд аз равандагони муттафиқ дар сиёҳат буданд ва шарики ранҷу роҳат. *Саъдӣ*

◇ **тани аз ҷон ҷудомонда** тани мурда, тани беҷон.

Забони муғаннӣ бурун з-он садо
Бувад чун тане монда аз ҷон ҷудо. *Ҷомӣ*

тани бедил каси беҳис.

Тани бедил ҷуволи гил бошад. *Зарбулмасал*

(ин) тани ширин *киноя аз* маҳбуба.

Шираи ҷонҳои ширин баркашиданд аз ниҳон
В-ин тани ширин аз он ширинии ҷон рехтанд.
Хисрави Деҳлавӣ

тан ба тан а) як ба як; б) тамоман, комилан, ба таври куллӣ.

Даст бишӯ з-оби касон тан ба тан,
Даст машӯ з-оби рухи хештан. *Хисрави Деҳлавӣ*

тан (дар)додан таслим шудан, худро фидо кардан, тобеъ шудан.

Ду гувоҳ гузаронидам, тан дардеҳ. *Авфӣ*

Тан намедод ба ишқи ту дили саркаши ман,
Оқибат дар раҳи таслиму ризо афкандӣ. *Шоҳин*

тан задан а) хомӯш шудан, таҳаммул кардан, худдорӣ кардан.

Қ-эй шарарнағма, соате тан зан!
Бар чароғи фасона доман зан! *Бедил*

б) гурехтан, фирор кардан.

Рав, ки чунин хоҳамат, ки тан занӣ, эй васл,
То бикунад ҳаҷр ҳар ҷафо, ки тавонад. *Анварӣ*

тан ниҳодан *ниг.* **тан (дар)додан.**

Тан ба беҷорагию гурсинагӣ
Бинеҳу даст пеши сифла мадор. *Саъдӣ*

тан парастидан танпарастӣ кардан, танпарварӣ (пурхӯрӣ) ва роҳатталабӣ кардан.

Дигар гуфт, к-онро ту доно махон,
Кӣ танро парастад ба ҷони равон. *Фирдавсӣ*

тан парвардан тан фарбеҳ кардан, роҳат ёфтан; таносоӣ, танпарастӣ кардан.

На гӯё забону на ҷӯё хирад,
Зи хору зи хошок тан парварад. *Фирдавсӣ*

тан сипар кардан ба муҳофиза омода будан; ба фидокорӣ тайёр будан.

Тани худ сипар кард бе тарсу бим,
Ки захме наёяд бар он ҷони пок. *Ҷомӣ*

ҷавшан шудани тан бисьёр тир хӯрда захмӣ шудан.

Дилам аз касрати пайкони ту аз тан шудааст,
Танам аз навакн диддӯзи ту ҷавшан шудааст. *Соиб*

тан аз арвоҳ пардохтан *киноя аз* мурдан.

Ҷамъе аз тарафайн тан аз арвоҳ пардохтанд. *«Таърихи Фаришта»*

тан аз ҷон пардохтан *киноя аз* куштан.

Тани ман мапардоз хира зи ҷон,
Биёбӣ зи ман, ҳар чӣ пурсӣ нишон. *Фирдавсӣ*

тан ба ҳаводис гузоштан босабр будан, ботоқат будан.

Тан ба ҳаводис гузор, Соиб, агар пухтаӣ,
Қ-обила чун пухта шуд, рӯзии ӯ ништар аст. *Соиб*

аз тан паридани ҷон *киноя аз* мурдан, беҷон шудан.

Бад-ӯ гуфт, к-он кас, ки мораш газид,
Ҳаме аз танаш ҷон бихоҳад парид. *Фирдавсӣ*

аз тан сар бароварданн мӯй ниҳоят ғазабнок шудан, хашмгин шудан.

Барошуфта шуд шоҳ аз зиштрӯй,
Чу теғ аз танаш сар баровард мӯй. *Низомӣ*

дар тан кардан пӯшидан.

Чу ҳамчун занон ҳулла дар тан кунам,
Ба мардӣ куҷо дафъи душман кунам? *Саъдӣ*

ТАНА I تنه пояи дарахт ва бутта, соқи дарахт аз замин то ҷудо шудани шохаҳо.

Ҳар тана бигзашта зи чатри саҳоб,
Панҷа зада бар самари офтоб.
«Таърихи Сайидроқим»

Бархана гашта танаи гул ба боғ,
Бод кунон хаскашӣ аз рӯи лоғ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАНА II تنه: **танаи анкабут** танидаи тортанак, тори тортанак.

Чанд парӣ чун магас аз баҳри қут
Дар даҳани ин танаи анкабут... *Низомӣ*

ТАНАББӮҲ *а.* تنبه **1.** бедор шудан; бедорӣ; **2.** ба худ омадан; ◇ **танаббӯҳ кардан** огоҳонидан, хабар додан.

Агар алаф камӣ кунад ё эҳтиёҷ ба мадад дошта бошед, моро танаббӯҳ кунед. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАНАВВӮОТ *а.* تنوعات *ҷ.* **танаввӯъ.**

З-ихтилофи танаввӯоти зуҳур
Шуд мураттаб аволими машҳур. *Ҷомӣ*

ТАНАВВӮЪ *а.* تنوع гуногунӣ, гуногуншавӣ, ҳархелагӣ.

Танаввӯи шеъри форсӣ аз доираи инҳисор берун аст. *«Хизонаи омира»*

ТАНАДДУМ *а.* تندم пушаймон шудан; афсӯс хӯрдан.

Ҳорун пӯшида касон гумошта буд, ки ҳар кас зери дори Ҷаъфар гаштӣ ва танаддуме ва таваҷҷӯҳе намудӣ, бигирифтандӣ. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ТАНАЗЗУЛ *а.* تنزل поин омадан, фуруд омадан, паст рафтан.

Таназзул обро аз пармхӯист,
Баландӣ кӯҳро з-он сахтрӯист. *Нозим*

Агар нек тааммуқ кунӣ, ин ҳама таназзул ва харобии ин давлат аз беақлӣ ва беиқтидории подшоҳу вазир рӯй дод. *Аҳмади Дониш*

ТАНАЗЗӮҲ *а.* تنزه **1.** дурӣ; дур шудан аз айбу олоиш; покизагӣ, покдоманӣ.

Мутобиқи таназзӯҳ ва кибриёи ӯ бувад, аз калом ва баёни мо сурат нагирад. *Аҳмади Дониш*

2. сайру гашт дар ҳавои тоза, сайр дар боғу бӯстон; хушӣ, тафреҳ.

Чун ояд, рӯзе чанд ба дари Таом равем таназзӯҳ ва сайду тамошоро. *«Таърихи Систон»*

Қуббаи аз булур... назди подшоҳе ба тӯҳфа овардаид..., бифармуд, ки дар хизонаи хосса забт намоянд, то ба ҳар вақт ба мушоҳадаи он таназзӯҳ ҷӯяд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТАНАНД||ТАНАНДА||ТАНАНДУ تنند||تننده||تنندو тортанак, анкабут.

Зи борикию сустӣ ҳар ду поям
Ту гӯӣ пои ман пои танандуст. *Оғоҷӣ*
Тананда дар амал беҳтар зи ҷулоҳ
Аз он маънӣ, ки ин роҳ асту он ҷоҳ.
Хисрави Деҳлавӣ

ТАНАССУК *а.* تنسک парастиш, худоҷӯӣ; порсоӣ.

Рӯй ба ибодат овард ва ба танассук тамассук ҷуст. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАНАССУМ *а.* تنسم **1.** ҳаворо ба худ кашидан, нафас кашидан; бӯидан; **2.** *маҷ.* хабар гирифтан.

Димна гуфт:... Шатрабаро бинам ва аз мазмуни замири ӯ танассуме кунам. *«Калила ва Димна»*

ТАНБОН تنبان *ниг.* **тунбон.**

ТАНБУК تنبوک **1.** парраи зин, паҳлуи зин; **2.** каббода, камони махсусе, ки бо он варзиш мекардаанд.

ТАНБӮР طنبور||تنبور *мус.* яке аз олоти торноки мусиқӣ, ки дастаи дароз ва косаи хурд дорад.

Танбӯри пур зи хотами бобо аз они ман
В-он нағмаҳои тарна-таранно аз они ту.
Мушфиқӣ

ТАНВИН *а.* تنوین *грам.* бо овози «н» талаффуз кардани садоноки муайян дар охири калима ва инчунин аломати махсус, ки он се хел мешавад: 1) танвини фатҳа — бо фатҳа (забар) хонда шудани «н», мас.: комил, тамом — комилан, тамоман; 2) танвини касра — бо касра (зер) хонда шудани «н», мас.: зулумот — зулумотин; 3) танвини замма — бо замма (пеш) хонда шудани «н», мас.: маълумот — маълумотун; ◇ **танвини ду абрӯ** хамидагии ду абрӯ.

Зи танвини ду абрӯяш ишорат
Чунон равшан, ки маънӣ аз иборат. *Ҳозиқ*

ТАНВИР *а.* تنویر равшан кардан, нуронӣ кардан; равшан шудан.

Танвири таҳқиқи хилофати инсон... ба ду чиз манут аст; яке, ҳикмати болиға, ... дуввум, қудрати фозила. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Ба пеши рӯи ту маҳ ҳайкалест зулмонӣ,
Чӣ гуна даъвии танвир мекунад маҳтоб?! *Васлӣ*

ТАНГ I تنگ **1.** бевусъат, камбар, борик; *муқобили* **васеъ.**

Хоҳӣ, ки по ба кӯчаи осудагӣ ниҳӣ,
Якчанд рӯз дар гарави кафши танг бош. *Сайидо*
Чашм бар атласи афлок надорад Соиб,
Қ-ин қабоест, ки бар қомати ҳиммат танг аст.
Соиб

2. *мач.* сахт, маҳкам, зич.

Падар Золро танг дар бар гирифт,
Шигифтӣ хурӯшидан андаргирифт. *Фирдавсӣ*

Гирифта танг чунонам ғами ту дар оғӯш,
Ки мурғи рӯҳ маро дар қафас намегунчад.
Махфӣ

3. *мач.* ғамгин, боандӯҳ, андӯҳгин.

Аз бешию кам(м)ии ҷаҳон танг макун дил,
Бо даҳр мудоро куну бо халқ мувосо.
Носири Хисрав

дили танг, синаи танг дили андӯҳгин, дили ғамнок.

Чун ғунча агар синаи тангам бишикофӣ,
Донӣ, ки набудаст дилафгортар аз ман. *Ҳилолӣ*

Мабод дар дили тангам ғами ту роҳ наёбад,
Ба ҳеҷ боб нахоҳам, ки чоки сина бидӯзам.
Мушфиқӣ

танг шудани дил зиқ шудан, хафа шудан.

Дилаш тангу даҳон тангу миён танг,
Зи дилтангӣ шуда бар вай ҷаҳон танг.
Фахриддини Гургонӣ

Шуд танг дилам, даҳони вай ку?
Шуд мӯй танам, миёни вай ку? *Шоҳин*

4. *мач.* ноёб, камчин.

На бар коми дил гарчи э-он танг нест,
Ки ин ҷинс дар шаҳри мо танг нест. *Ҳофиз*

5. наздик, қариб; зич.

...Ки тӯронсипаҳ сӯи ҷанг омаданд,
Рада баркашиданду танг омаданд. *Фирдавсӣ*

6. дара; **танги кӯҳ** дараи кӯҳ.

Оҳу зи танги кӯҳ биёмад ба дашту роғ,
Бар сабза бода хуш бувад акнун, агар хӯрӣ.
Рӯдакӣ

7. *мач.* тасма, расан, ресмоне, ки бо он чизеро ба чизе мебанданд; аил, пуштанг.

Дигар рӯз, к-ин бӯри беҷодаранг
Зи паҳлуи шабдез бикшод танг... *Низомӣ*

Танги аспи яке аз туркманон суст шуда, зини асп бигардид. *«Таърихи Фаришта»*

Подшоҳ... фармуданд, ки... сипоҳиён зинҳои мурассаъро ба аспони биёбоннавард ниҳанд ва тангро бар эшон танг баркашанд. *«Фатҳнома»*

8. бор; халта, ҷувол; пуштора; даста, дарза.

Лаби ширини ту бо танги шакар мемонад,
Дури дандони ту бо иқди гуҳар мемонад.
Барандуқ

Ба воситаи он ки чанд танг ҳезум бар сари роҳ афтода буд, мулозимон... бистоданд.
«Равзат-ус-сафо»

◇ **танг сандуқ** *кинoя аз* тобут.

Яке танг сандуқ аз он баҳри мост,
Дарахте, ки тарьёқи ӯ заҳри мост. *Фирдавсӣ*

даҳани танг даҳони зебои маҳбуба.

В-он даҳани танги ту гӯй касе
Донакаке нор ба ду ним кард. *Рӯдакӣ*

Дандони ёр дар даҳани танг хуш намуд,
Дар коми ҳуққа донаи дурри Адан лазиз. *Ҳофиз*

дидаи (ё чашми) танг чашми гурусна; *киноя аз* ҳарисӣ ва баднафсӣ.

Рӯдаи танг ба як нони тиҳӣ сер шавад,
Неъмати рӯи замин пур накунад дидаи танг.
Саъдӣ

Он шунидастӣ, ки дар саҳрои Ғӯр
Борсолоре биафтод аз сутур,
Гуфт: Чашми танги дуньёдорро
Ё қаноат пур кунад ё хоки гӯр. *Саъдӣ*

танг будани гиреҳ бахил будан, бахилӣ кардан.

Зар чу фузун аст, гиреҳ танг чист?!
Сар чу бузург аст, кулаҳ танг чист?!
Хисрави Деҳлавӣ

танг будани (ё омадани, шудани) қофия а) кор ба тангӣ афтодан; б) дар ҷавоб дармондан.

Ду ҷаҳон соғари таклифи зи худ рафтани мост,
Дили ҳар кас ки тапад, қофия танг аст ин ҷо.
Бедил

танг гирифтан *касеро ё ба касе* ба касе азоб додан, касеро ба сахтӣ дучор кардан; **танг гирифтани кор** *ниг.* **танг кардани кор.**

Бад-ин тезӣ андарнаёяд ба ҷанг,
Набояд гирифтан чунин кор танг. *Фирдавсӣ*

Магир имрӯз бар ман корро танг,
Мазан бар шишаи маъсумиям санг. *Ҷомӣ*

танг кардани кор фишор додан, вазъиятро сахт кардан.

Чун амири Ҳирот кор бар вай [Муқаннаъ] танг кард..., ин сипаҳсолор, ки дар ҳисор буд, дари ҳисор бикушод. *«Таърихи Наршахӣ»*

(ба) танг овардан безор кардан, бениҳоят ситаму ранҷ расонидан.

Амир... донист, ки тоҷикҳо ва бекбачаҳо Муғро ба танг овардаанд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

(ба) танг омадан безор шудан; оҷиз шудан, ба вазъияти сахт гирифтор шудан.

Ноларо ҳарчанд мехоҳам, ки пинҳон баркашам,
Дил ҳамегӯяд, ки ман танг омадам, фарьёд кун!
Хисрави Деҳлавӣ

Дили девона зи ишқи ту ба танг омадааст,
Нолаашро зи дилат тир ба санг омадааст. *Савдо*

ба танг будан дар аҳволи сахт будан, сахтӣ кашидан.

Саҳроиён зи косаи чӯбини ту ба танг,
Исқотиёну косагарон аз ту дар фиғон. *Сайидо*

Ҳарчанд ки мо на марди ҷангем,
Аз ҷанг на ончунон ба тангем.
Рӯзе, ки занӣ ту кӯсу ное,
Мо низ занем дасту пое! *Ҷомӣ*

танг омадани даҳон дар ҷавоб қасдан ҷавоб надодан.

Бо лабат дорам суоле, чун кунам?
Танг меояд даҳонат дар ҷавоб. *Хисрави Деҳлавӣ*

гузаргоҳ бар мӯр танг кардан дар ҷанг чунон бо душман зич пайвастан, ки ҳатто мӯрча ҳам маҷоли гузаштан аз байн надошта бошад.

Ба шамшери пӯлоду тири хаданг
Гузаргоҳ бар мӯр карданд танг. *Низомӣ*

ТАНГ II تنگ: **Танги Лӯшо** китоби Лӯшо ном наққоши машҳури румӣ, ки онро бо Арҷанг (Артанг) ном китоби Монӣ (ки мансуб ба Чин аст) баробар мекунанд.

Ба номи қайсарон созам тасониф
Беҳ аз Арҷанги Чину Танги Лӯшо. *Хоқонӣ*

ТАНГА I تنگه *пули сикка задашуда, ки ба 15-20 тин баробар аст;* ◇ **тангаашро наметавон хурд кард** *зарб.* дар бораи одами тавоною бақувват гуфта мешавад.

ТАНГА II تنگه гулӯгоҳ, буғоз.

ТАНГА III تنگه: **тангаи буғро** оши ришта, оши лағмон, ки Буғрохон, подшоҳи Хоразм, онро дӯст медоштааст.

Қалья сарроф асту равған муштарӣ,
Дар миёншон тангаи буғро хуш аст.
Абӯисҳоқи Атъима

ТАНГАЙШ||ТАНГЪАЙШ تنگ‌عیش фақир, бечиз, камбағал.

ТАНГБОР تنگبار **1.** касе, ки каси дигарро ба ҳузури худ роҳ намедиҳад; **2.** ҷое, ки ба он ҳар кас роҳ ёфта наметавонад.

Дили шаҳ дар он маҷлиси тангбор
Ба абрӯфарохӣ даромад ба кор. *Низомӣ*

3. чизи камьёб, азиз.

Мардумӣ тангбор гашт чунон-к
Аз дараш остон ба кас нарасад. *Хоқонӣ*

4. *маҷ.* яке аз номҳои худо.

ТАНГДАСТ تنگ‌دست фақир, бечиз, қашшоқ.

Аз ҳасрати даҳонаш омад ба танг ҷонам,
Худ коми тангдастон кай з-он даҳон барояд? *Ҳофиз*

Диҳад гардун ба сад андеша коми тангдастонро,
Аз он шабнам ба коми ғунчаи гул дер мерезад. *Сайидо*

ТАНГДАҲАН تنگ‌دهن **1.** он кӣ даҳани хурд дорад; *кинoя аз* лабу даҳони маҳбуба; **2.** *маҷ.* маҳбуба, маъшуқа.

Мастиву шӯхиву ошиқкушиву шеваи ноз,
Ҳар чӣ гӯянд, аз он тангдаҳан меояд.
Хисрави Деҳлавӣ

ТАНГДИЛ تنگ‌دل хафа, ғамгин, андӯҳгин; зиқ.

Эшон [асирони бухорӣ] ба ғоят тангдил шуданд.
«Таърихи Наршахӣ»

Рӯзе агар ғаме расадат, тангдил мабош,
Рав, шукр кун, мабод ки аз бад батар шавад. *Ҳофиз*

ТАНГЗАРФ تنگ‌ظرف *кинoя аз* одами бетоқат, ки худашро дошта наметавонад, ба ҷое ва коре қарор намегирад.

Ишқ захре кай чашонад тангзарфонро, ки чарх
Оби талхи шӯрро дар кори дарьё мекунад.
Заҳири Форьёбӣ

ТАНГМАЙДОН تنگ‌میدان **1.** он кӣ майдони танг ва хурд дошта бошад; **2.** *маҷ.* оҷиз; камтаъсир.

Дар ҷаҳон ин ки сифлию улвист,
Сурати ҳар ду бозгӯям чист?
Ин яке пири тангмайдонест
В-он дигар золи субҳагардонест. *Саноӣ*

◇ **тангмайдон будан** маҳдуд будан дар коре, соҳаи паҳновар надоштан.

Гӯш то гӯши замин аз гуфтугӯи ман пур аст,
Дар сухан, Соиб, чу тӯтӣ тангмайдон нестам. *Соиб*

ТАНГМИЗОҶ تنگ‌مزاج гарммизоҷ; зудхашм.

Султонхони шаҳид, ки шаҳзодаи тангмизоҷ буд, ба ғоят барошуфта аз маснад бархост.
«Таърихи Фариштa»

ТАНГНО(Й) تنگنا(ی) **1.** ҷои танг, дараи кӯҳ, роҳи миёни ду кӯҳ.

Шунидам, ки дар тангное шутур
Биафтоду бишкаст сандуқи дур. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* тангӣ, сахтию фишор.

Аз ҳавас дар тангно будам забун,
Дар ҳама олам намегунҷам кунун. *Румӣ*

3. *маҷ.* қабр, лаҳад.

Дар ҳайратам, ки аз чӣ сабаб он фариштахӯй
Пӯшид чашму ҷой дар ин тангно гирифт. *Савдо*

4. *маҷ.* ҷаҳон, рӯзгор.

Ту низ, эй дили танг, аз ин тангной
Бурун шав, к-аз ин сон фарох аст ҷой. *Хоҷу*

тангнои даҳр *ниг.* **тангнои сипанҷ.**

Шавам дар тангнои даҳр безор аз дилу аз ҷон,
Чудо аз ёр дар як хона бо ағьёр чун бошам? *Фузулӣ*

тангнои маҷоз *ниг.* **тангнои сипанҷ.**

Насозад дар ин тангнои маҷоз
Зару симро ҷамъ ҷуз ҳирсу оз. *Ҷомӣ*

тангнои сипанҷ *кинoя аз* дуньё, ҷаҳон; рӯзгор.

Ки ҳар кас дар ин тангнои сипанҷ
Зи марги азизе кашидаст ранҷ. *Ҷомӣ*

тангнои хок *кинoя аз* ҷаҳон, дуньё; ◇ **тангнои ҷисм** *тану бадан.*

Бардор дил зи олами хокӣ, сафо талаб,
Аз тангнои ҷисм бурун о, ҳаво талаб. *Соиб*

ТАНГОСТИН تنگ‌آستین **1.** он кӣ остинаш танг бошад; **2.** *маҷ.* часпида; зич.

Ҳар бӯи хуш, ки бод зи зулфат барад ба боғ,
Андар қабои ғунчаи тангостин ниҳад.
Хисрави Деҳлавӣ

3. *маҷ.* фақир, камбағал.

ТАНГОҒӮШӢ تنگ‌آغوشی сахт ба оғӯш гирифтани ҳамдигар; сахт ба ҳам печидан.

Ба гирдаш з-обу гил суре кашида,
Гули сурӣ зи атрофаш дамида,
Дарахтонаш кашида шох дар шох,
Ба тангоғӯшии ҳам—нек густох. *Ҷомӣ*

ТАНГРАВ تنگ‌رو он кӣ оҳиста роҳ меравад, сустрав; *муқобили* **тундрав.**

Фуруд ой аз ин танграв борагӣ,
Раҳон хотирамро зи ғамхорагӣ. *Ҷомӣ*

ТАНГРӢ *м.* تنگری худо.

ТАНГРӮЗӢ تنگ‌روزی бечиз, фақир, мискин, дармонда.

На рӯзӣ ба сарпанҷагӣ мехӯранд,
Ки сарпанҷагон тангрӯзитаранд. *Саъдӣ*

ТАНГСОЛ تنگ‌سال соли қаҳтӣ, хушксолӣ.

Дарвеши заифҳолро дар хушкии тангсол мапурс, ки чунӣ, илло ба шарти он, ки марҳаме бар реш ниҳӣ ва маълуме пеш. *Саъдӣ*

Зимистону дарвеш дар тангсол
Чӣ саҳл аст пеши худованди мол! *Саъдӣ*

ТАНГСОЛӢ تنگسالی хушксолӣ, соли қаҳтӣ.

ТАНГТОБ تنگ‌تاب бесабру тоқат; зудхашм.

Сипохе ғазабпешаю тангтоб
Чу диданд рӯе чунон бе ниқоб... *Низомӣ*

ТАНГУДОЗ تن گداز он чӣ ки танро мегудозад, азоб медиҳад.

На Марв аст ин, ки буми тангудоз аст,
На шаҳр аст ин, ки гоҳи шастбоз аст.
Фахриддини Гургонӣ

ТАНГХӮЙ تنگ‌خوئی туршрӯӣ, бадкавоқӣ, бадхӯӣ, бадхулқӣ.

Маъруф лабат ба тангборӣ,
Чунон ки дилат ба тангхӯӣ. *Анварӣ*

ТАНГЧАШМ تنگ‌چشم 1. касе, ки аз молу неъмати дунъё сер намешавад; ҳарис, мумсик, хасис.

Тангчашм аз неъмати олам нахоҳад гашт сер,
Пур намегардад ба дарьё косаи чашми ҳубоб.*

2. *маҷ*. ҳавобаланд, мағрур (махсусан маъшуқа).

Наёянд аҳли дил дар чашми хубон,
Ки инон тангчашм, онон ҳақиранд. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАНГЧАШМӢ تنگ‌چشمی бахилӣ, чашмгуснагӣ, мумсикӣ; бухл.

Ба тангчашмии он турки лашкарӣ нозам,
Ки ҳамла бар мани дарвеши яккабо овард. *Ҳофиз*

ТАНГЪАЙШ تنگ‌عیش *ниг*. тангайш.

ТАНГЬЁБ تنگیاب он чӣ ба душворӣ ёфт мешавад, камчин, нодир.

Инҳо ҳама хушанд, вале назди оқилон
Ин аст айбашон, ки азизанду тангьёб. *Адиби Собир*
Хоқониё, вафо маталаб з-аҳли аср, аз он-к
Дар тангнои даҳр вафо тангьёб шуд. *Хоқонӣ*

ТАНГӢ تنگی 1. камвусъатӣ.

Агар танг омадӣ аз тангии ҷой,
Бидеҳ рухсат, ки ҷон берун ниҳад пой.
Хисрави Деҳлавӣ

2. *маҷ*. сахтӣ, душворӣ, мушкилӣ; мӯҳтоҷӣ.

Онро, ки нест вусъати машраб дар ин саро,
Дар зиндагӣ ба тангии фардост мубтало. *Соиб*

ТАНГҚАБО تنگ‌قبا 1. он кӣ қабои танг пӯшида бошад; 2. *маҷ*. маъшуқ.

Дил бастаи болои яке тангқабо шуд,
Боз ин зи барои дили тангам чӣ бало шуд?
Хисрави Деҳлавӣ

ТАНГҲАВСАЛА تنگ‌حوصله камҳавсала, берағбат, зиқна.

Даҳони ёр, ки дармони дарди Ҳофиз дошт,
Фиғон, ки вақти мурувват чӣ тангҳавсала буд! *Ҳофиз*

ТАНДЕС تندیس 1. танмонанд; монанд, шабеҳ, назир; 2. тасвир, тимсол.

Нигоранд тандеси ӯ гар ба кӯҳ,
Зи санги виқораш шавад кӯҳ сутӯҳ. *Дақиқӣ*

ТАНДИДАН تندیدن *ниг*. тундидан II.

ТАНДОР تندار 1. нигоҳдорандаи тандурустӣ, муҳофизаткунандаи тан.

Андаке з-ӯ азизу тандор аст,
Боз бисьёрхор аз ӯ хор аст. *Саноӣ*

2. *маҷ*. ботамкин, бовиқор; боэҳтиром, мӯҳтарам.

Марди оқил ҳамеша тандор аст,
Марди ҷоҳил залилу ғамхор аст. *Саноӣ*

ТАНДУРУСТ تندرست солим, саломат.

Умеди сипоҳу сипаҳбуд ба туст,
Ки равшанравон бодию тандуруст. *Фирдавсӣ*

ТАНДУРУСТӢ تندرستی саломатӣ, сиҳатӣ.

Ба некахтару тандурустӣ шудан,
Ба пирӯзию шод бозомадан. *Фирдавсӣ*
Наргиси бемори ту гар ранҷи худ бар ман ниҳад,
Тандурустиро ба шамшер аз ҷаҳон берун кунам.
Хисрави Деҳлавӣ

ТАНДУХАНД تندوخند зеру забар, аз ҳам пошида.

Ҳар чӣ варзиданд моро солиён,
Шуд ба даст-андар ба соат тандуханд. *Оғоҷӣ*

ТАНЗ *а*. طنز тамасхур, ришханд, истеҳзо, пичинг.

Тарсон-тарсон ба танз гуфтам
Он мояи нозу дилбариро,
Қ-аз баҳри худо, бигӯ: Қирой?
Гуфто: Ба худо, ки Анвариро. *Анварӣ*
Шайхам ба танз гуфт: Ҳаром аст, май махӯр,
Гуфтам: Магӯ, ки гӯш ба ҳар хар намекунам. *Ҳофиз*

ТАНЗЕҲ *а*. تنزیه пок ва муназзаҳ кардан, дур кардан аз айбу олоиш; покдоманӣ.

Ва дар танзеҳи Марьям аз авсофи носут муболиға менамоянд. *«Равзат-ус-сафо»*
Ноқаи танзеҳ чу танҳо фитод,
Пой зи маъмура ба саҳро ниҳод. *Ҷомӣ*

ТАНЗИЛ I *а*. تنزیل 1. фурӯд овардан, поён фиристодан; 2. ваҳй; Қуръон.

З-он дарахте, ки бор(и) табҷил аст,
Шох танзилу мева таъвил аст... *Саноӣ*

ТАНЗИЛ II *а*. تنزیل суд, даромад аз пули ба қарз додашуда, рибо.

ТАНЗИМ *а*. تنظیم 1. ба назм даровардан, мураттаб кардан.

Танзими умури маош ва маод сабаби роҳат ва саодати аҳли ақолим ва адвор мешаванд.
«Ахлоқи Носирӣ»

2. ба ришта кашидани ҷавоҳир.

ТАНЗИФ *а*. تنظیف тозакунӣ, поккунӣ.

ТАНИДАН||ТАНУДАН تنیدن||تنودن 1. тофтан, бофтан, печидан; тор бофтани тортанак ва кирми абрешим.

Метанад гирди сарою дари ту ғунда кунун,
Боз фардош бубин бар тани ту тортанон. *Кисоӣ*

2. *маҷ*. ҷамъ омадан, гирд омадан.

То нагоҳи вақти ишроқ баъзе аз умарои давлат ба даври ӯ [амир Музаффар] танидаанд. *Аҳмади Дониш*

ТАНИН *а*. طنین 1. овози ғинг-ғинги магас, садои ғинг-ғинг.

Баромад танини магас бомдод,
Ки дар чанбари анкабӯте фитод. *Саъдӣ*

Тӯтию зоғ то танини магас
Карда парвози як наво ба қафас. *Бедил*

2. чарангосе, ки аз чизе ба гӯш мерасад, овози чарангосӣ дар гӯш.

Чунки хурӯшад ду саф вақти ҳазоҳаз, кунад
Чашми ҷаҳон ихтилоҷ, гӯши замона танин. *Хоқонӣ*
Аз шахси дев чашми далерон пур аз хаёл,
В-аз бонги ғул гӯши сутургон пур аз танин. *Ломеъ*

ТАНКИЛ *а.* تنکیل ҷазо додан, уқубат кардан; мояи ибрати дигарон гардонидан.

Эшон ба Шероз рафта мулук ва акобирро дар маъразн таъзиб ва танкил ва таҳдид овარданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАНКИС *а.* تنکیس сарнагун кардан, вожгун кардан; **танкис шудан** сарнагун шудан, вожгун шудан.

Дучори зулми ҷаҳон ҷумла нотавононанд,
Ба вақти партави хур соя мешавад танкис. *Хоҷӣ*

ТАНМИЯ||ТАНМИЯТ *а.* تنمیه||تنمیت нумув додан; сабзонидан, рӯёндан.

Чун аз ин мартаба тараққӣ карда ба мартабаи эътидоли наботӣ расад, бо ҳифзи таркиб мабдаи тағзия ва танмия ва тавлид мисол шавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТАННОЗ *а.* طناز нозкунанда, ба ноз рафторкунанда, шӯху пурноз; *маҷ.* **дилрабо.**

Ёри дурдикашони шангулем,
Ҳамдами ҷамриёни таннозем. *Убайди Зоконӣ*
Хонандаи ин арӯси танноз
Аз парда чунин барорад овоз. *Ҳилолӣ*

ТАНОБ *а.* طناب **1.** ресмон, арғамчин, банд ва ресмони хайма.

Домани хаймаҳо фурӯ кунед ва танобҳо маҳкам кунед. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*
Ҳар куҷо зад хайма чун моҳи сипеҳр он офтоб,
Бедилон аз риштаи ҷон сохтанд онро таноб. *Ҷомӣ*
Зулфаш, ки таноби гардани туст,
Дар банди ҳалок кардани туст. *Ҳилолӣ*

2. паймоиши масоҳа баробар ба чорьяки гектар; ◇ **таноби амал буридан** аз орзу даст кашидан.

Нависандаро гар сутуни амал
Биафтад, набуррад таноби амал. *Саъдӣ*

ТАНОБИР طنابیر *ҷ.* **танбӯр.**

Олоти маноҳӣ ва малоҳӣ аз мазомир ва танобир ва ғайри золик ба дасти хуросониён афтод. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАНОВАР تناور ғафс, фарбеҳ, тануманд, бузургҷусса.

Ба ҳайкал қавӣ чун тановар дарахт,
Ва лекин фурӯ монда бебарг сахт. *Саъдӣ*

ТАНОВУЛ *а.* تناول **1.** фаро гирифтан; бардоштан; ба зимма гирифтан, дахл кардан ба чизе.

Марде будааст аз тановули муҳиммот мӯҳтамӣ. *Авфӣ*

2. *маҷ.* хӯрдан, ошомидан.

Ҳар гоҳ, ки ба тановули нон иштиғол намудӣ, бар замин ниҳодӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

Хушку таре, ки дар анбон доштам, тановул кардам. *Аҳмади Дониш*

ТАНОЗӮЪ *а.* تنازع бо ҳам низоъ кардан, бо якдигар душманӣ кардан.

Мисни Маҷдуддавла ва султон Маҳмуди Ғазнавӣ танозӯъ буд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ТАНОКӮҲ *а.* تناکح никоҳ кардан, издивоҷ кардан, заношӯӣ кардан.

Ба танокӯҳ ҳам амри манзил мазбут монад ва ҳам амри таносул мунтазам шавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТАНОРО(Й) تن‌آرا(ی) ороядан тан.

Ҳаме то ҷони ман бошад танорой,
Бувад бо ҷони ман меҳри ту бар ҷой. *Фахриддини Гургонӣ*

ТАНОСО(Й) تن‌آسا(ی) *ниг.* **таносон.**

ТАНОСОН تن‌آسان танпарвар; осудаҳол, осуда; хушгузарон.

Сарои сипанҷӣ бад-ин сон бувад:
Яке хору дигар таносон бувад. *Фирдавсӣ*
Ҳазор астари боркаш бор кард,
Таносон зиёд, ҳар кӣ зар хор кард. *Фирдавсӣ*

ТАНОСОНӢ تن‌آسانی танпарварӣ; осудагӣ, осудаҳолӣ; хушгузаронӣ.

... Таносонӣ гузинад хештанро,
Зану фарзанд бигзорад ба сахтӣ. *Саъдӣ*
Таносонию коҳилӣ дур кун,
Бикӯшу зи ранҷи танат сур кун. *Фирдавсӣ*
Таносонӣ орад равонро газанд. *Зарбулмасал*

ТАНОСОЙ تن‌آسائی *ниг.* **таносонӣ.**

Ба ҷустуҷӯ раҳи меҳнат гузин, ки толибро
Муқими кӯҳу биёбон шудан таносоист. *Махфӣ*

ТАНОСУБ *а.* تناسب **1.** бо ҳам нисбат доштан; ба ҳам монанд будан, мувофиқ будан.

Зоғе рӯзе кабкро дид, ки мерафт, хиромидани ӯ зоғро хуш омад ва аз таносуби ҳаракоти ӯ ... орзу бурд. *«Калила ва Димна»*

2. *мат.* баробарии ду нисбати математикӣ, пропорция; 3. *адш.* дар назму наср овардани калимоте, ки бо ҳамдигар муносибат дошта бошанд, мас. 'моҳу хуршед', 'дасту по', 'шабу рӯз', 'гулу булбул'.

ТАНОСУЛ *а.* تناسل зоидан, зоида шудан, авлод зиёд кардан, насл эҷод кардан.

Бақои ту ба давоми таносули мо мутааллиқ аст. *«Калила ва Димна»*

ТАНОСУР *а.* تناصر ба ҳамдигар ёрӣ расондан, кӯмак кардан.

ТАНОСУХ *а.* تناسخ **1.** якдигарро насх кардан, ботил кардан, нест кардан.

Хоки чандин умед бар рух зад,
Ҳасрати мурда сад таносух зад. *Бедил*

2. ба ақидаи хурофӣ—рафтани рӯҳ аз як қолиб ва даромадани он ба қолиби дигар, кӯчидани рӯҳҳо.

Мӯътақади ҳиндувон он буд, ки арвоҳ баъд аз муфориқати аҷсод ба хидмати Суманот меоянд ва

ӯ арвоҳро ба абдони мутафарриқа бар сабили таносух ҳавола мекунад. *«Равзат-ус-сафо»*

Маро сирри Саъдӣ бувад дар замир,
Ту хоҳ ин фано, ё таносух бигир. *Шоҳин*

3. паи ҳам гузаштан ва тағьир ёфтани замон; **таносухи азмина** паи ҳам гузаштани замонҳо.

ТАНОФУР *а.* تنافر аз якдигар дурӣ ҷустан, нафрат кардан; **танофури ҳуруф** *адш.* овардани чанд овозе, ки махраҷи онҳо ба якдигар наздик буда, талаффузашон душвор аст ва ба гӯш сахт мерасад, мас. 'қубри қабри ҳарб'.

ТАНОҚУЗ *а.* تناقض мухолифат, ба ҳамдигар зид будан.

Гаҳ таноқуз, гоҳ нозу гаҳ ниёз,
Гоҳ савдои ҳақиқат, гаҳ маҷоз. *Румӣ*

Бараҳман гуфт: ... Тафовут ва таноқуз бояд ки ... тақрир пазирад. *«Калила ва Димна»*

ТАНПАРАСТ تن پرست танпарвар, худхоҳ.

Гузор парвариши тан ба танпараст, эй дил,
Ғизои рӯҳ кун аз ҷоми рӯҳпарвари май. *Ҷомӣ*

Танпарастоне, ки дар тасдеи обу донаанд,
Дар риёзи офариниш сабзаи бегонаанд. *Соиб*

ТАНПАРВАР تن پرور танпараст, роҳатталаб; пурхӯр, шикампараст.

Агар танпарвар аст андар фарохӣ,
Чу тангӣ бинад, аз сахтӣ бимирад. *Саъдӣ*

ТАНПАРВАРӢ تن پروری танпарвар будан, роҳатталабӣ ва шикампарастӣ.

Ҷо дар оташ кардану носӯхтан танпарварист,
Аз самандар шикваҳо дорад саманди миҷмарам.
Мулҳам

ТАНПӮШ تن پوش он чӣ ки танро мепӯшонад, либос, ҷома.

ТАНСИФ *а.* تنصیف ду нима кардан, нисф кардан.

Ҳамчу он теғ, ки тансиф кунад лимуро,
Кард ангушти набӣ ин гиреҳи мушкил ҳал.
«Хизонаи омира»

ТАНСИҚ *а.* تنسیق тартибдиҳӣ, ба тартиб даровардан, мураттаб кардан, ба низом даровардан.

Султон Маҳмуд ... дар мақоми тансиқи мамолик ва таксири зироат ва дилосоии сипоҳ даромад.
«Таърихи Фаришта»

Ва худи амир Дониёл аз ҷиҳати пирӣ хариф шуда, аз тансиқу тадбири мулкӣ оҷиз монда.
Аҳмади Дониш

ТАНСУҚ||ТАНСУХ تنسوق||تنسوخ чизи нодир, чизи қиматбаҳо, камьёб; инъом, ҳадья, тӯҳфа.

[Аҳмад] Чирик номе аз муқаррабони хешро бо тансуқҳои вилояти Рум ба хидмати Арғунхон фиристод. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Перост дигар барои тансуқ
Гавҳар ба харита, зар ба сандуқ. *Шоҳин*

ТАНСУҚОТ تنسوقات ҷ. тансуқ.

Моли бисьёр ... ва тансуқоти бешумор ... назди Афросиёб бурдам. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАНТА تنته тори тортанак, пардаи анкабут.

Ишқи ӯ анкабутро монад,
Ки танидаст танта гирди дилам.*

ТАНТАНА *а.* تنتنه||طنطنه 1. садо, овоз, ғавғо, мағал, ғалоғула, фарьёд, овози нақора.

Ба лашкаре ороставу тантанаи бӯқу кӯс ... ҷанг дарандозад. *«Равзат-ус-сафо»*

Мутриб, афрӯз кунун тантанаи барбату чанг,
Ки гузашт умр паи қиссаю афсона абас. *Ғиёсӣ*

2. карру фар, шукӯҳ, дабдаба.

Тантана(и) идроку биной надошт,
Дамдама(и) рӯбаҳ бар ӯ сакта гумошт. *Румӣ*

ТАНУДАН تنودن *ниг.* **танидан.**

ТАНУМАНД تنومند калонҷусса; зӯр, бақувват, пурзӯр.

Чу дорад тануманд корогаҳӣ,
Нахоҳам, ки бошад зи коре тиҳӣ. *Низомӣ*

Танумандро аз хӯриш чора нест. *Зарбулмасал*

ТАНУМАНДӢ تنومندی калонҷуссагӣ; қудрат, пурзӯрӣ.

Ба киштан ту додӣ танумандиям,
Ту деҳ, з-он чӣ киштам, барумандиям. *Низомӣ*

Сабр сармояи танумандӣ,
Бенавой матои хурсандӣ. *Бедил*

ТАНФИГОР تن فگار ярадор, захмӣ, маҷрӯҳ.

Ба дашт-андар оянд барои шикор,
Ман ин ҷо фитода чунон танфигор. *Фирдавсӣ*

ТАНФИЗ *а.* تنفیذ 1. пуфуз кардан, гузаштан, мас. гузаштани тир аз нишона; 2. равон кардан, ҷорӣ кардани фармон, иҷрои амре.

Ҳар ҳукм ва расме, ки падарон ва аҷдоди ӯ карда буданд, танфиз кард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Қас фиристод, то дар танфиз таваққуф намоянд.
«Равзат-ус-сафо»

танфизи аҳком ҷорӣ кардани фармонҳо.

Ӯ соҳиби ахлоқи писандида буда ва дар танфизи аҳкоми худ эҳтимоми тамом дошт.
«Таърихи Фаришта»

ТАНФИР *а.* تنفیر нафрат кардан; ба ваҳшат андохтан.

Мирзо Муҳаммад Тақӣ сар бар заминниҳода, сабаби танфиру такреҳ аз подшоҳ истифсор намуданд.
«Таърихи Фаришта»

ТАНХОҲ تنخواه 1. пули нақд, зар, мол, давлат; маош, мавоҷиб.

Баҳодуршоҳ ... ҳукм дар додани танхоҳи улуфаи эшон кард. *«Таърихи Фаришта»*

Султон ... фармуд, ки танхоҳи ҳамаро бар наҳҷи собиқ муқаррар доранд. *«Таърихи Фаришта»*

2. *таър.* даромад аз замин ва обе, ки дар Бухорои амирӣ ба амалдорон ва сипоҳиён барои хизмате дода мешуд.

Аввалан танхоҳе, ки дар сипоҳ ба як ясовул кифоя намекард, онро ба чаҳор нафар қисм кард.
Аҳмади Дониш

ТАНҚЕҲ *а.* تنقیح пок кардан, тоза кардани чизе аз айбҳо; пок кардани асар аз суханҳои қабеҳ.

Кунун сазад, ки кунам шустушӯи муддаиён,
Ки назми албисаро кардаам чунин танқеҳ.
Низоми Албиса

ТАНҚИД *а.* تنقيد **1.** нақд кардан, ҷудо кардани пули сара аз носара; **2.** *маҷ.* санҷидан, баҳо додан ба сухан, асар ва ғ.

ТАНҚИР *а.* تنقير **1.** ковиш бо минқор; **2.** *маҷ.* ҷустуҷӯ намудан, кофтуков кардан.

...Муболиға дар танқиру мунокиша ... онро тадқиқ хонанд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТАНҚИС *а.* تنقيص кам кардан.

Манфиати ин илм аз ҷиҳати танқиси шар зоҳир шавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТАНҚИЯ||ТАНҚИЯТ *а.* تنقيه||تنقيت **1.** тоза кардан, пок кардан, мас. ҷӯйро аз лойқа.

Лек то об аз қазар холӣ шудан
Танқия шарт аст дар ҷӯи бадан. *Румӣ*

2. *тиб.* пок ва тоза кардани даруни одами бемор аз моддаҳои нодаркор ба воситаи хӯрондани доруҳои махсуси мусҳил.

Шарт кардаанд, ки аввал танқияи бадан бояд кард аз ахлот. *«Илми симиё»*

Танқият кардани нуфус аз бад,
Тақвият кардани равон ба хирад ... *Саноӣ*

ТАНӮР تنور кӯраи нонпазӣ, ҷои пухтани нон.

[Муқаннаъ] фармуда буд, то се рӯз боз танӯр тафсонида буданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

◇ **танӯри бадан** *тиб.* навъе аз бемории махав.

ТАНӮРА I تنوره як навъ либоси зиреҳдори ҷангӣ.

Танӯра зи тафтидани офтоб
Ба сӯзандагӣ чун танӯри батоб. *Низомӣ*

ТАНӮРА II تنوره сӯрохи болои осиё, ки об аз он ҷо ба парраҳои чархи осиё мерезад; ◇ **танӯра задан** ҳалқа-ҳалқа боло рафтан; чарх задан, гирд гаштан.

Ҳазорон далерони ҷӯянда кин
Ба гирдаш танӯра заданд аз камин. *Асадӣ*

Нафас з-он морҳо мезад танӯра,
Чу буд аз ҷӯби тар дар коми кӯра. *Нозим*

ТАНҲО تنها **1.** ягона, якка; алоҳида, ҷудогона; *муқобили* **ҷамъ I**; **тани танҳо** а) яккаву танҳо, воҳид, муҷаррад; б) ҷисми холӣ, колбуди холӣ.

Дар ишқи ту сабру дилу динам шуду акнун
Мондаст дар ин воқеа, Шоҳӣ, тани танҳо. *Шоҳӣ*

2. фақат.

Мақсуд зи кулли офариниш моем,
Дар чашми хирад равони биниш моем.
Ин доираи ҷаҳон чу ангуштарӣ аст,
Медон, танҳо нигини нақшаш моем. *Хайём*

на танҳо а) на фақат як кас, на як кас.

Дидаву дил ҳар яке танҳо туро доранд дӯст,
Худ мани бедил на танҳо дӯст медорам туро.
Камоли Хуҷандӣ

б) на фақат; **танҳо на** на танҳо, на фақат.

Дар остони ту танҳо на ашк ғалтаду бас,
Ба хуну хок сару дида низ ғалтон аст.
Камоли Хуҷандӣ

Назми суханаш зи роҳи мазмун
Шаръест ба вазни шеър мавзун,
Танҳо на ба шеър достон буд,
Дар шаръ имоми ростон буд. *Ҳилолӣ*

ТАНҲОРАВ تنهارو он кӣ танҳо роҳ меравад, яккарав.

Маҳи танҳораве, шабгарди бераҳме, сияҳгарде,
Нигаҳ — тороҷи дину дил, тағофул — ғорати ҷоне.
Сайидо

ТАНҲОРАВӢ تنهاروى яккаравӣ, танҳо рафтан.

Сипаҳро ба соҳилгаҳ ором дод,
Ба танҳоравӣ по ба дарьё ниҳод. *Ҷомӣ*

ТАНҲОӢ تنهائى танҳо будан, якка будан; дурӣ ва ҷудоӣ аз мардум.

Ҳама шаб зор месӯзам ба торикиву танҳоӣ,
Ки бо ман ҳеҷ дилсӯзе дар ин маскан намесӯзад.
Хисрави Деҳлавӣ

Дар ишқи ту баргузидам аз халқ
Танҳоиву кунҷи бенавоӣ. *Савдо*

ТАНҶИДАН تنجيدن печондан; дарҳам фушурдан, маҳкам бастан.

Меҳр мафган бар ин сарои сипанҷ,
К-ин ҷаҳон — покбозиву найранҷ;
Неки ӯро фасона дор ва шуд,
Бади ӯро камарт сахт битанҷ. *Рӯдакӣ*

ТАНҶИМ *а.* تنجيم пешгӯӣ аз рӯи вазъияти ситораҳо.

Ин яке сеҳру он дигар танҷим,
Ин яке дар умеду он дар бим. *Саноӣ*
Ишорат шуд зи даргаҳ, к-аҳли тақвим
Шуморанд ихтиёреро ба танҷим. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАОЛАЛЛАҲ *а.* تعالى الله *д.* чӣ бузургвор аст худо! (хитобе, ки суханварон дар мавриди тааҷҷуб ва ҳайрат кор мефармуданд).

Ба раъноӣ беҳ аз сарвӣ, ба зебоӣ фузун аз гул,
Таолаллаҳ, чӣ лутф аст ин ба зебоию раъноӣ! *Ҳилолӣ*

ТАОЛО *а.* تعالى баланд шуд! (баъд аз номи худо меояд).

Чун ҳаққи таоло ин мулкро ба ман арзонӣ дошт, он мавқуфот ва мусаббалот тамомат ба масорифи хеш расонанд ва қатъан дар ваҷҳи лашкар ва девон сарф накунанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ТАОМ *а.* طعام ҳар чизи хӯрданӣ, хӯрок, ғизо.

Таом афзун маҳӯр ногоҳу носоз,
Ки он афзун туро бешак хӯрад боз. *Аттор*

Шом он таоми музаъфар ва муаттарро ҳозир карданд. *Аҳмади Дониш*

ТАОМУЛ *а.* تعامل **1.** аксулъамал, реакция; **2.** расму одат, рафтор.

Зи кас чу вом ситонӣ, умеди ранҷ намояд,
Вуқуф ёфтаам нек бар таомули ӯ ман. *Савдо*

ТАОМХӮРӢ طعامخورى хӯрок хӯрдан.

Вақти таомхӯрнашон гузашта ва то вақти тайёр шудани таоми дубора хеле ... гурусна монда буданд.
Садри Зиё

ТАОНУҚ *а.* تعانق ҳамдигарро ба оғӯш гирифтан, даст ба гардани ҳамдигар андохтан.

Камоли ҳар сифате дар он аст, ки бо зидди худ дар ҳайизи тақоруб ва таонуқ ояд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТАОРУЗ *а.* تعارض муқобил ва зидди ҳамдигар шудан; зиддияти ҳамдигарӣ, носозгорӣ.

Аммо таорузи ахбор ва пусус, ки дар хусуси шуаро ворид шуда, ҷуз ба ин тариқ ҷамъ кардан чора нест. *«Оташкада»*

ТАОРУФ *а.* تعارف изҳори ошноӣ кардан; якдигарро шинохтан; ошноӣ, шиносоӣ, дӯстӣ.

Охири кор ба хотир расид, ки ... бо ҳам таоруфи суварӣ нест. *«Хизонаи омира»*

таоруф кардан а) шинохтан ҳамдигарро; б) пешниҳод кардан, таклиф кардан.

Мо ... ҳар кадом ба моли худ таоруф кардем.
Аҳмади Дониш

◇ **таоруф додан** (*ё* **фиристодан**) пешкашу ҳадья фиристодан; **таоруф кам куну бар маблағ афзой** *зарб.* гапро кам зану амалро бештар кун.

ТАОҚУБ *а.* تعاقب таъқиб намудан; дунбол; дунболагирӣ.

Таоқуб намудан на аз роҳ буд,
Ки мард андаку рӯз бегоҳ буд. *Хисрави Деҳлавӣ*

Даҳӯм он, ки ба фатҳу зафар андаке иктифо фармояд ва душманро таоқуб накунад. *Аҳмади Дониш*

◇ **бар сабили таоқуб** паи ҳам, пай дар пай.

Зиддон дар араз бошанд аз як ҷинс, ки миёни эшон ғояти дурӣ бошад ва бар сабили таоқуб дар як мавзӯъ ҳулул кунанд. *Насириддини Тӯсӣ*

ТАП تپ *ниг.* **таб.**

Ҳама шаб дар тапи ғам мезиям бо зулфу холи ӯ,
Чӣ савдоҳост ин, ё раб, ки бо худ мезанам шабҳо.
Хисрави Деҳлавӣ

ТАПИДАН تپیدن‖طپیدن **1.** ларзидан; **2.** *маҷ.* беқарорӣ намудан, беором шудан, ба изтироб афтодан.

Гаҳе даст мекаңду лаб мегазид,
Гаҳе бар сари хоку хун метапид. *Хоҷу*

Дар ин дом оқил наяфтад ба хост,
Чу афтад, маҷоли тапидан куҷост? *Шоҳин*

◇ **тапидани гӯш** ҳозири фармон будан, ҳамеша гӯш ба фармон будан.

Мепарад чашм, то чӣ бинмоӣ,
Метапад гӯш, то чӣ фармоӣ. *Бедил*

ТАПИШ تپش **1.** *исми феълии* **тапидан.**

Тапиш дар синааш бо даф муқобил,
Ба ҳам овард лабҳои ҷалоҷил. *Ҳоҷӣ*

2. шиддати гармо, гармӣ.

Касе дид саҳрои маҳшар ба хоб,
Миси тафта рӯи замин з-офтоб,
Ҳаме бар фалак шуд зи мардум хурӯш,
Димоғ аз тапиш мебаромад ба ҷӯш. *Саъдӣ*

ТАПОК تپاک *ниг.* **топок.**

ТАП(П)ОНЧА‖ТАБОНЧА تپانچه‖طپانچه‖تبانچه‖طبانچه торсакӣ, шаппотӣ, шапалоқ.

Порам ҳама дасти ёр бар дӯш,
Имсол тапонча дар баногӯш. *Шоҳин*

тапонча задан торсакӣ додан, шаппотӣ задан.

Подшоҳ дар ғазаб шуд ва тапонча бар рӯи писар зад. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

ТАР تر **1.** нам, рутубатнок; *муқобили* **хушк 1.**

Чашм аз ашк ба ёди рухи ӯ гулзор аст,
Ҳаст мижгони тарам хори сари девораш. *Мулҳам*

тару хушк наму хушк, наму бенам; *маҷ.* бисьёру андак; нағзу бад.

Оташ набувад он, ки бинангад зи тару хушк,
Дарьё накунад ор зи ҳар поку палидо. *Савдо*

Оташе, ки ба беша афтод, тару хушк намепурсад.
Зарбулмасал

тар кардан нам кардан, намнок кардан.

Маҷнун, ки видоъ бо падар кард,
Биншасту ба ашк ҷома тар кард. *Шоҳин*

2. тоза, обдор, ширадор, сабзу хуррам, ботароват.

В-ар зи бустони ҷалолат як ниҳоли тар шикаст,
Гулшани ҷоҳат ҳанӯз андар мақоми навбарист.
Исмат

Шохест, ки меваи тар орад,
Ҳарчанд буранд, сар барорад. *Ҳилолӣ*

унноби тар а) унноби тару тоза.

Ранги ҳинӯро зи кафаш хун ҷигар,
Ҳар сари ангушт чу унноби тар. *Ҷомӣ*

б) *киноя аз* лаби маҳбуба.

Ба унноби тар чини гесӯ битоб,
Бинеҳ парда аз мушк бар офтоб! *Шоҳин*

в) *киноя аз* ашки хунин; **тар шудан** а) нам шудан, намнок шудан, рутубат пайдо кардан.

Аз ҷоми аҳли ҷуд лабе тар намешавад,
З-ин бода қатрае ба аёғе намондааст. *Сайидо*

б) обдор шудан, ширадор шудан.

Барги гулаш аз гулоб тар шуд,
Ҷайбаш зи сиришк пургуҳар шуд. *Ҷомӣ*

3. *маҷ.* нозук, латиф.

Рақс бар шеъри тару нолаи най хуш бошад,
Хоса рақсе, ки дар ӯ дасти нигоре гиранд. *Ҳофиз*

В-он шеъри тараш чунон асар кард,
К-афтод ба хоку гирья сар кард. *Шоҳин*

4. *маҷ.* холис, соф, покиза.

Рухи ӯ ҳаст ҳамчу оташи хушк,
Лаби ӯ ҳаст ҳамчу шаккари тар. *Муиззӣ*

ёқути тар ёқути обдор, аълосифат.

Ташбеҳ ҷуз ба ҷавҳари ҷон нораво бувад
Лаъли туро, ки ханда ба ёқути тар зада. *Шоҳин*

◇ **анбари тар** *киноя аз* зулф, ҳалқаи зулф, печи зулф.

Анбари тар аз саводи дида бар оташ ниҳам,
Чун ба хотир бӯи зулфи он паризод оварам.
Мушфиқӣ

гулӯгоҳ тар (будан) гарданбурида (будан).

Забон банд кун, то сар орӣ ба сар,
Забон хушк беҳ, то гулӯгоҳ тар. *Низомӣ*

мушки тар *киноя аз* зулф.

Мушки тар бар маҳ парокандию шаб мехонияш,
Оташе дар ҷонам афкандиву таб мехонияш.
Хисрави Деҳлавӣ

чашми тар чашми гирьён, дидаи гирьён.

Донед, ки не ба ихтиёр аст
Чашми тару рӯи зард моро. *Хисрави Деҳлавӣ*

Эй дида, сиришке, ки ба ҳангомаи ушшоқ
Сомони нишоте, ки ба ҷуз чашми таре нест. *Махфӣ*

тар шудани (*ё* **гардидани**) **лаб** *чашидан; ташнагӣ* шикастан.

Зи оби гавҳари дарьёдилон лаб тар намегардад,
Дар ин гулшансароён ташнаро мотамсаро бехтар. *Сайидо*

тару хушк бо ҳам месӯзанд *зарб.* вақте ки балое расид, ҳамаро аз байн мебарад.

ТАР(Р)А تره *барги баъзе аз набототи, ки барои нонхӯриш* ба кор мебаранд, сабзавоти хӯрокӣ.

Қасон шаҳд нӯшанду мурғу бара,
Маро рӯи нон менабинад тара. *Саъдӣ*

Мурғи бирьён ба чашми мардуми сер
Камтар аз барги тарра бар хон аст. *Саъдӣ*

ТАРАБ *а.* طرب шодмонӣ, шодӣ, хурсандӣ, хушнудӣ.

Афсӯс, ки номаи ҷавонӣ тай шуд,
В-он тоза баҳори зиндагонӣ дай шуд.
Он мурғи тараб, ки номи ӯ буд шабоб,
Афсӯс, надонам, ки кай омад, кай шуд! *Хайём*

Фурӯғи базми тараб чун ҳадиси дилкаши ӯст,
Сарони мулк ба қавлаш ҳамекунанд амал. *Исмат*

тараб ангехтан шод кардан, хурсанд кардан.

Қанд харро гар тараб ангехтӣ,
Пеши хар қинтори шаккар рехтӣ. *Румӣ*

тараб кардан хурсандӣ кардан, шодмон шудан.

Тараб карданд он ҳар ду ҷаҳонгир,
Гаҳе дар базму гаҳ дар дашти наҳҷир. *Хисрави Деҳлавӣ*

тараб ҷустан шодӣ талаб кардан, хурсандӣ умедвор шудан.

Тараби навҷавон зи пир маҷӯй. *Зарбулмасал*

ТАРАБАНГЕЗ طرب‌انگیز хурсандкунанда, шодкунанда.

Баҳору гул тарабангез гашту тавбашикан,
Ба шодии рухи гул бехи ғам зи дил баркан! *Ҳофиз*

ТАРАББУД *а.* تربد **1.** *ба ранги хокистар шудан,* тира шудан; **2.** *маҷ.* тирарӯӣ кардан; туршрӯӣ, гирифтарӯӣ.

Дар таърихе, ки мекунам, сухан наронам, ки он ба таассубе ва тараббуде кашад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ТАРАБГОҲ طربگاه ҷои базм, макони айшу шодмонӣ.

Чу дар маскани улфати худ расид,
Тарабгоҳи дилро аламхона дид. *Бедил*

ТАРАБПЕША طرب‌پیشه он кӣ ҳамеша шоду хуррам мебошад.

ТАРАБСАРО(Й) طربسرا(ی) ҷои хушҳолӣ ва сурур, макони хурсандӣ.

Тарабсарои муҳаббат кунун шавад маъмур,
Ки тоқи абрӯи ёри манаш муҳандис шуд. *Ҳофиз*

ТАРАБХЕЗ طرب‌خیز хурсандиовар, шодиафзо.

Дар чунин фасли тарабхезе, ки маҳзи хуррамист,
Ҳар касе асбоби айши бекарон бардошта. *Савдо*

ТАРАБХОНА طربخانه *ниг.* **тарабсаро(й).**

ТАРАДДУД *а.* تردد **1.** дудилагӣ, шаку шубҳа, беқарорӣ, бесаботӣ.

Ба ин фикрат дар биёбони тараддуд ва ҳасрат якчанде бигаштанд. *«Калила ва Димна»*

Наъли ӯ бошад тараддуд дар ду кор:
Ин кунам ё он кунам, ҳин хуш дор! *Румӣ*

2. ҷустуҷӯ; саъй, кӯшиш.

Ба маёмини тараддудҳои мардонаи Юсуф Одилхон ... ёғиёнро шикаст афтод. *«Таърихи Фаришта»*

Бех к-аз ин об сар кунем шино,
То ба ҷое расад тараддуди мо. *Бедил*

ТАРАК ترک як навъ ҳалво, ҳалвои тар, тарҳалво.

Ҳафтаҳо бояд, ки то як найшакар дар коргоҳ
Қанд гардад дар музаъфар ё набот андар тарак. *Абӯисҳоқи Атъима*

ТАРАКА *а.* ترکه молу мулке, ки баъд аз одами мурда мемонад; мерос.

Султон фармуд, то таракаи ӯро ба писараш... доданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Чун Чингизхон ... даргузашт, аз миёни таракаи ӯ се-чаҳор мактуб ба хатти Шоҳмирзо берун омад. *«Таърихи Фаришта»*

ТАРАККУБ *а.* ترکب таркиб ёфтан; пайдоиш.

Тараккуби ӯ аз аносир ба тариқи эътидол набудааст. *Аҳмади Дониш*

ТАРАНГ ترنگ садои зеҳи камон дар вақти тир андохтан.

Бароад аз дили аъдои давлати ту тароқ,
Чу аз камони ту дар разм бишнаванд таранг. *Муиззӣ*

Таранги камон рафт дар мағзи кӯҳ,
Фашофашкунон тир бар ҳар гурӯҳ. *Низомӣ*

ТАРАНГУБИН||**ТАРАНГАБИН** ترنگبین шираест, ки аз шабнами ба рӯи хоршутур (янтоқ) афтодаву сахтшуда ҷамъ карда мешавад; хоршакар; таъмаш ширин ва аз шакар гуворотар буда, дар тиб ва ҳалвопазӣ ба кор меравад.

Бар хори хушки хотирам орад тарангубин
Боде, ки мевазад зи паи аскари сахош. *Хоқонӣ*

ТАРАНДОМ تراندام дорои намуди латиф ва пайкари тару тоза.

Хуш бувад соғари пурбода дар айёми баҳор,
Хоса дар сояи гулҳои тарандоми баҳор. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАРАННУМ *а.* ترنم замзама кардан, оҳиста-оҳиста хондан, сурудхонӣ, хушхонӣ; **тараннум задан** (*ё* **кардан**) замзама кардан, оҳиста-оҳиста хондан.

Бе ишқи гулрухе насароянд ғазал Камол,
Булбул, ки маст нест, тараннум намекунад. *Камоли Хуҷандӣ*

Муаззин бар сари тобути мардум
Занад дар пардаи афғон тараннум. *Нозим*

ТАРАННУМСОЗ ترنم‌ساز тараннумкунанда, сароянда.

Чу Яъқубаш зи гул бишкуфтатар дид,
Тараннумсози ин оҳанг гардид. *Ҳозиқ*

ТАРАНҶАБИН ترنجبین *ниг.* **таранҷубин.**

ТАРАНҶИДАН||ТУРУНҶИДАН ترنجيدن **1.** сахт дарҳам кашида шудан, фушурда шудан.

Битанҷид Узро чу мардони ҷанг,
Таранҷид бар борагӣ танг-танг. *Унсурӣ*

Ҷон турунҷид аз ғами ҳиҷрон маро,
Аз насими васл кун дармон маро.
Абулаббоси Марвазӣ

2. чин пайдо кардан.

ТАРАНҶУБИН||ТАРАНҶАБИН ترنجبين *шакли арабишудаи* **тарангубин.**

Ба ҷиҳати хӯриши эшон таранҷубин фиристод, то ҳар шаб бар сари хорҳо афтодӣ.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ТАРАССУД *а.* ترصد **1.** дидбонӣ кардан; камин кардан; **2.** интизорӣ кашидан, мунтазир будан.

Гурба гуфт: ... Аз талаби ... тарассуди вақти мукофоти ту фурӯ нанистам. *«Калила ва Димна»*

ТАРАССУЛ *а.* ترسل **1.** номанависӣ; рисола навиштан; **2.** китобе, ки дар он намунаҳои хат барои таълим ба бачагон дарҷ шудааст; сармашқ.

Раҳли хатташро зи дур чеҳраи мусҳаф дар канор,
Дар сари зулфи хам андар хам тарассул дар бағал.
Саиди Ашраф

ТАРАТТУБ *а.* ترتب паи ҳам омадан, ба тартиб даровар-да шудан.

Пас васоит мунтафӣ шавад ва тараттуб ва тазод бархезад ва мабдаъ ва маод яке шавад.
«Ахлоқи Носирӣ»

ТАРАФ *а.* طرف **1.** ҷониб, сӯй, ҷиҳат.

Ёди лабаш ба хотирам гарм расид алъаташ,
Баста дилам ақиқи хун аз тарафи Яман гузашт.
Мулҳам

Ба ғайри хору хасу меҳнатам наёмад пеш,
Ба ҳар тараф, ки чу оби равон равон шудаам.
Шоҳин

2. ҳариф, мухолиф, он кӣ муқобили касе истодааст.

Ба гулшан омад он шӯху зи по афканд гулҳоро,
Қасе гар дар ҳунар комил шавад, дасти тараф бандад. *Саидо*

Ҳар к-ӯ шарафи тараф надорад,
Гар нест халаф, шараф надорад. *Шоҳин*

тараф шудан (*ё* **гардидан**) муқобил шудан, ҳариф гардидан.

Қори мардон нест бо номард гардидан тараф,
В-арна дастам аз гиребони фалак кӯтоҳ нест. *Соиб*

◇ **тарафи сӯҳбат** мусоҳиб, ҳамгап; **тарафи шом** ҳангоми шом, наздикии шом.

Пирон талоши ризқ фузун аз ҷавон кунанд,
Ҳирси гадо шавад тарафи шом бештар. *Соиб*

тарафи *касеро* **гирифтан** (*ё* **доштан**) касеро ҳимоя кардан, касеро тарафдорӣ кардан.

ТАРАФГИР طرفگير он кӣ тарафи касеро мегирад, ҳомӣ, ҳимояткунанда.

Дар тарафи Шом яке пир буд,
Чун парӣ аз халқ тарафгир буд. *Низомӣ*

ТАРАФДОР طرفدار **1.** он кӣ аз касе тарафгирӣ мекунад, тарафгир; **2.** нигоҳдор; ҳоким; сардори ягон ноҳия.

Султон Муҷоҳидшоҳ ... Аъзами Ҳумоюнро тарафдори Давлатобод сохта, Муснад Алихонро маъзул гардонид. *«Таърихи Фаришта»*

ТАРАФФӮЪ *а.* ترفع баландгирӣ, гурур, такаббур, ҳавобаландӣ.

Ҳеҷ *хислат шанеътар аз тараффӯъ нест. Авфӣ*

ТАРАФФӮҲ *а.* ترفه осудагӣ, давлатмандӣ, бо серӣ ва бо карру фар зиндагонӣ кардан.

Ба таҷҳизи асбоби тараффӯҳи эшон қиём намуд.
«Равзат-ус-сафо»

ТАРАШШӮҲ *а.* ترشح чакидан, таровидан, заҳида баромадан.

Равған аз мавзеи худ тарашшӯҳ намуда, ... бар сари он саодатманд бинистод. *«Равзат-ус-сафо»*

Он ги́рья набуд, балки хунаш
Мекард тарашшӯҳ аз дарунаш. *Ҳилолӣ*

ТАРАШШӮҲОТ *а.* ترشحات *ҷ.* **тарашшӯҳ.**

Лаолие, ки бар авроқи лола шуд мансур,
Узори нозуки туст аз тарашшӯҳоти арақ.
Бадри Чочӣ

ТАРАҚҚУБ *а.* ترقب зери назар гирифтан, интизорӣ кашидан, мунтазири фурсати чизе будан.

Фурсат нигоҳ дошт ва ғафлати ӯро тараққуб кард.
Авфӣ

ТАРАҚҚӢ *а.* ترقي пешрафт, болоравӣ, расидан ба дараҷаи баланд.

Ва ҳамчунин дараҷа ба дараҷа ба мансаби аъло тараққӣ медиҳанд. *Аҳмади Дониш*

Дар ин айём кароматт тараққӣ карда, ба мӯъҷиза мубаддал шуда. *Садри Зиё*

ТАРАҲ *а.* ترح **1.** мискинӣ, факр; **2.** андӯҳ, ғам.

Гаҳ шараф, гоҳе сууду гаҳ фараҳ,
Гаҳ ваболу гаҳ ҳубуту гаҳ тараҳ. *Румӣ*

ТАРАҲҲУБ *а.* ترهب **1.** рӯҳбонӣ, роҳибӣ.

В-он дигар баҳри тараҳҳуб дар куништ,
В-он яке баҳри ҳарисӣ сӯи кишт. *Румӣ*

2. тарсонидан.

Лавоҳиқи ғазаб, ки ин маразро араз бошад, ҳафт (аст): аввал — надомат, дуввум — тараҳҳуби мукофот дар дунё ... *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТАРАҲҲУМ *а.* ترحم раҳм, дилсӯзӣ; навозиш.

Чун ҳайрати он пир бидид, бар вай тараҳҳум кард. *Авфӣ*

Ба булбул раҳм кун, эй гул, ки меояд хазон аз пай,
Тараҳҳум нек мебошад дар айёми ҳаводисҳо.
Мулҳам

тараҳҳум хӯрдан раҳм кардан.

Забони тешааш ширинтакаллум,
Ба хуни Кӯҳкан хӯрда тараҳҳум. *Сайидо*

ба тараҳҳум дидан бо назари раҳму шафқат нигоҳ кардан; раҳм кардан.

Моро бар остони ту бас ҳаққи хидмат аст,
Эй хоҷа, боз бин ба тараҳҳум ғуломро. *Ҳофиз*

ТАРАҶҶӢ *а.* ترجی умед, орзу.

Таваққӯъ он ва тараҷҷӣ чунон аст, ки ҷаноҳи рафъат шомил ва илтифоти комил ... мабсут фармоянд. *«Илми симиё»*

ТАРБ ترب макр, ҳила, тазвир; чарбзабонӣ.

Андаромад мард бо зан чарб-чарб,
Гандапир аз хона берун шуд ба тарб. *Рӯдакӣ*

ТАРБЕЪ *а.* تربيع 1. ба чор зарб кардан, чорта кардан; 2. ба чизе шакли чоргӯшагӣ додан; 3. *мат.* зарби адад ба худаш, квадрат; 4. *нуҷ.* муқобили ҳамдигар истодани ду ситора ба тавре ки фосилаи мобайни онҳо аз ҳиссаи чаҳорӯми (рубъи) фалак, яъне аз се бурҷ иборат бошад; ин вазъият наҳс ба шумор мерафт.

Ҷуз касе, к-андар қазо андаргурехт,
Хуни ӯро ҳеҷ тарбее нарехт. *Румӣ*

ТАРБИЯ||ТАРБИЯТ *а.* تربيه||تربيت 1. парвариш; таълим; омӯхтан, адаб омӯхтан.

Тарбият як сон аст ва лекин истеъдод мухталиф. *Саъдӣ*

Гулистон дар бағал дорад хаёлам,
Қабули тарбият дорад ниҳолам. *Ҳозиқ*

тарбияти ашҷор парвариши дарахтон; 2. навозиш, меҳрубонӣ; нигоҳбонӣ, ҳимоя.

Бувад, ки маҷлиси Ҳофиз ба юмни тарбияташ
Ҳар он чӣ металабад, ҷумла бошадаш мавҷуд. *Ҳофиз*

ТАРБИЯТГАР تربيت گر он кӣ парвариш мекунад, тарбиякунанда, мураббӣ.

Ҳамнишини занбӯрам, хона пур асал дорам,
Тарбиятгари айшам, нӯш дар бағал дорам. *Сайидо*

ТАРБОЛ *а.* طربال *ниг.* **тирбол.**

ТАРВЕҲ *а.* ترويح 1. тоза кардан, бод дода тоза кардан; 2. роҳат додан, тинҷ кардан.

Он шахс, ки дар миёни оташ ба тарвеҳи шумо иштиғол дошт, кӣ буд? *«Равзат-ус-сафо»*

ТАРВИҶ *а.* ترويج ривоҷ додан.

Ғараз дар аҳди ҳумоюн аз ин маънӣ ... тарвиҷи вуҷӯҳи хизона бувад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Хунам хӯрӣ, гузорӣ бар оташ дилам, зи бас
Тарвиҷи кори бода қавурдоқ мекунанд. *Шоҳин*

ТАРГ ترگ *ниг.* **тарк** I.

ТАРД *а.* طرد 1. гардонда додан; рондан; дур кардан, гурезондан.

Он нишони шақовати азалист,
Асари лаъну тарди ламьязалист. *Ҷомӣ*

2. табъид, бадарға.

ТАРДАСТ تردست чолок, чобук, чаққон, моҳир.

Ишқи тардасти ту сад хонаи дил кард хароб,
Ки зи як сина намоён асари гард нашуд. *Соиб*

ТАРДАСТӢ تردستى чолокӣ, чобукӣ, чаққонӣ; маҳорат.

ТАРДИД *а.* ترديد дудилагӣ, шаку шубҳа; **тардид доштан** дудила будан, шак доштан.

ТАРДИМОҒ تردماغ сархуш, ниммаст, ширакайф.

Оламе аз бӯи гул чун ғунча гардад тардимоғ,
Шаммае гар во намоям файзи субҳи навбаҳор. *Ҳозиқ*

ТАРДОМАН تردامن 1. он кӣ доманаш нам бошад, намнок, сернам.

Аё абри тардомани тираруй,
Чаро тирай бо ман, охир бигӯй! *Хоҷу*

Сирри савдои ту дар сина бимондӣ пинҳон,
Чашми тардоман агар фош накардӣ розам. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* бадахлоқ, фосиқ, фоҷир.

Чаро доманолударо ҳад занӣ,
Чу худро шиносӣ, ки тардоманӣ? *Саъдӣ*

ТАРЕВА تريوه роҳи серпуштаи ноҳамвор, роҳи пасту баланд.

Бар кӯҳи воло ҷӯҷа ҳамчун уқоб андар ҳаво,
Бар гарева роҳ чун чаҳ ҳамчу бар саҳро тарева. *Шаҳид*

ТАРЗ *а.* طرز тавр, тариқа, услуб.

Он ки дар тарзи ғазал нукта ба Ҳофиз омӯхт,
Ёри ширинсухани нодирагуфтори ман аст. *Ҳофиз*

ТАРЗАБОН ترزبان касе, ки суханони тару тоза мегӯяд; нотиқ, хушгап, суханвар.

Писарак чун бидид базли падар,
Тарзабон шуд ба айбу азли падар. *Саноӣ*

Биё, Ҳозиқ, гулобе дар даҳон пош,
Пас он гаҳ ҳамчу мавҷаш тарзабон бош. *Ҳозиқ*

ТАРЗАХМА ترزخمه мизроби нав.

Сарат гардам, эй мутриби хушсуруд,
Бияфшор тарзахма бар хушкруд. *Шоҳин*

ТАРИД I||**ТАРИТ** تريد||تريت нони ба шир, дӯғ, шарбат, шӯрбо ва ғ. пора кардашуда.

Ҳазрат ... фармуда, ки фазилати таомҳои тарид бар дигар таомҳо ҳамчу фазилати ман аст бар дигар анбиё. *«Таърихи Фаришта»*

ТАРИД II *а.* طريد 1. рондашуда, дур кардашуда, хориҷ кардашуда; 2. ҳамла, хуҷум.

Мебурд ба ҳар тарид ҷоне,
Афганда ба ҳамлае ҷаҳоне. *Низомӣ*

тарид баровардан ҳамла кардан, хуҷум овардан.

ТАРИДГОҲ طريدگاه ҷои ҳамла, ҳамлагоҳ, ҷои хуҷум.

Рӯзе зи таридгоҳи он дашт
Бар хоки диёри ёр бигзашт. *Низомӣ*

ТАРИНА ترينه таоме, ки бо гӯшт, сабзавот, гандум ва сирко пухта мешудааст.

Чу шуд кушта, деге тарина бипухт,
Бибурд оташу ҳезуми нимсӯхт. *Фирдавсӣ*

ТАРИТ تريت *ниг.* **тарид** I.

ТАРИФ *а.* طريف 1. нодир, камъёб; 2. *маҷ.* бегона, хориҷӣ.

Ошиқи шукри ӯ талиду тариф,
Зоири ҷуди ӯ палиду шариф. *Саноӣ*

3. тару тоза, ботароват.

Масӯзон дарахти гул андар хариф,
Ки дар навбаҳорат намояд тариф. *Саъдӣ*

ТАРИҚ *а.* طریق **1.** роҳ.

Дар он тариқ рӯдхонае пеш омад, ки убур аз он имкон надошт. *«Равзат-ус-сафо»*

Ду чашмаш бибӯсиду дар бар гирифт
В-аз он ҷо тариқи Яман баргирифт. *Саъдӣ*

тариқи авло роҳи дуруст, роҳи рост, роҳи нек.

Тариқи хидмат агар биспаранд, боке нест,
Замона нек шиносад тариқи авлоро. *Анварӣ*

тариқи ёрӣ роҳи дӯстӣ ва муҳаббат.

Ҳошо, ки тариқи ёрӣ ин аст
В-оини вафогузорӣ ин аст. *Шоҳин*

2. тарз, равиш; услуб; расм, қоида.

Ин тариқро бад-ӯ мансуб кардан айб аст. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Тариқи савоб он аст, ки сӯи ободониҳо ва дарахтон равем. *«Калила ва Димна»*

Бигдохтам аз дасти ҷафо кардани ту,
Ин аст тариқи банда парвардани ту! *Ҳилолӣ*

тариқи сухан тарз ва услуби сухан.

Хоразмшаҳ ҳазор чу Маҳмуди Зовул аст,
Хоқонӣ аз тариқи сухан сад чу Унсурӣ. *Хоқонӣ*

аз тариқи ... ба таври ...

Роят аз гарди роҳу ранҷи рикоб
Гуфт бо парда аз тариқи итоб. *Саъдӣ*

ба ин тариқ ба ин тарз, ба ин роҳ.

Он рӯз ба ин тариқ то шом
Буданд ба ҳам гирифта ором. *Ҳилолӣ*

3. *маҷ.* чора, илоҷ.

Парокандагӯе ҳадисам шунид,
Чуз аҳсанта гуфтан тариқе надид. *Саъдӣ*

◇ **тариқи ишқ паймудан** роҳи ишқ паймудан, ишқ варзидан, ошиқ шудан.

Ба як ҷон, Мушфиқӣ, натвон тариқи ишқ паймудан,
Дар ин водӣ хатар дорад, ки сад ҷон дар хатар бошад. *Мушфиқӣ*

тариқи сидқ қатъ кардан ростӣ ва дурустӣ варзидан, ба роҳи рост рафтан.

Тариқи сидқ касе қатъ метавон кардан,
Ки ҳамчу субҳи ҷаҳонтоб бо ду шамшер аст. *Соиб*

ТАРИҚА I *а.* طریقه *ниг.* **тариқ; ба тариқаи ...** ба таври ...

Ҳар рӯз равам ба гирди кӯят
Гирьён ба тариқаи гадой. *Савдо*

[Амир Маъсум] васиятнома дар санг навишт, ки .. аз кайлу тарозу ва паймона ба тариқаи ришват ва рибо чизе наситонанд. *Аҳмади Дониш*

ТАРИҚА II||**ТАРИҚАТ** *а.* طریقه||طریقت **1.** роҳу равиш; мазҳаб.

Риё ҳалол шуморанду ҷоми бода ҳаром,
Зиҳӣ тариқату миллат, зиҳӣ шариату кеш! *Ҳофиз*

2. дар тасаввуф — марҳилаи дуюм дар расидан ба ҳақ.

Дӯш аз масҷид сӯи майхона омад пири мо,
Чист, ёрони тариқат, баъд аз ин тадбири мо? *Ҳофиз*

Тариқат ба ҷуз хидмати халқ нест,
Ба тасбеҳу саҷҷодаву далқ нест. *Саъдӣ*

3. навъ, хел.

Девона бигуфт: Агар чунин аст,
Ин низ тариқате зи кин аст. *Шоҳин*

ТАРИҚАТШИНОС طریقت‌شناس сӯфӣ, солик, аҳли тасаввуф.

Тариқатшиносони собитқадам
Ба хилват нишастанд ҷанде ба ҳам. *Саъдӣ*

ТАРК I||**ТАРГ** ترک||ترگ кулоҳи ҷангӣ, тоскулоҳ.

Шикорем як сар ҳама пеши марг,
Сари зери тоҷу сари зери тарг. *Фирдавсӣ*

Яке лашкар ангехт, к-аз таргу теғ,
Фурӯзанда барқаш бароянд ба меғ. *Низомӣ*

ТАРК II *а.* ترک даст кашидан, партофтан, гузоштан.

Кайхисрав тарки мулк кард ва ҷаҳонро бар умаро қисмат кард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Меҳтарӣ дар қабули фармон аст,
Тарки фармон далели ҳирмон аст. *Саъдӣ*

тарки одат партофтани чизе, ки одат шудааст.

Тарки одат ба мӯҷиби мараз аст. *Зарбулмасал*

тарки *касе, чизе* **гирифтан** касеро, чизеро тарк кардан.

Гуфтӣ: ками бори хештан гир,
Аз баҳри худо, ки тарки ман гир! *Ҳилолӣ*

тарки *чизе* **гуфтан** чизеро тарк кардан, аз баҳри чизе гузаштан, аз чизе даст кашидан.

Чу маст ғардад аз ӯ рӯҳ, хирқа пора шавад,
Кулоҳу сар биниҳад, тарки он қабо гӯяд. *Шамси Табрезӣ*

◇ **тарки адаб** беадабӣ, густохӣ, бешармӣ, дуруштӣ, бадмуомилагӣ.

Ҳарифе, к-аз адаб дилкаш намояд,
Аз ӯ тарки адаб ҳам х(в)аш наёяд. *Ҳилолӣ*

тарки алоиқ кандани муносибатҳо; дуршавӣ аз чизе.

Агар мувофиқи ишқӣ, бигӯй тарки алоиқ,
Ки ҷуз ниёз набошад иродати дили ошиқ. *Исмат*

тарки ватан муҳоҷират; **тарки дуньё** зоҳидӣ, гӯшанишинӣ.

Тарки дуньё ба мардум омӯзанд,
Хештан симу ғалла андӯзанд. *Саъдӣ*

тарки муҳиммот партофтани лавозимоти ҷангӣ.

Сикандар чу оҳанги зулмот кард,
Иноят ба тарки муҳиммот кард. *Низомӣ*

тарки сар (*ё* **ҷон**) **гуфтан** аз ҷон гузаштан, худро фидо кардан.

Дар ин водӣ онҳо ки раҳ рафтаанд,
Дар аввал қадам тарки сар гуфтаанд. *Хоҷу*

ТАРКАШ ترکش тирдон.

Ғамӣ буд дилаш, сози нахчир кард,
Камар басту таркаш пур аз тир кард. *Фирдавсӣ*

Саворон ҳама тир андохтанд,
Гахе тиру гаҳ таркаш андохтанд. *Низомӣ*

ТАРКИБ *а.* ترکیب **1.** омезиш, омехтагӣ, ихтилот, нишондани чизе ба чизи дигар.

Қадаҳ ба шарти адаб гир, з-он ки таркибаш
Зи косаи сари Ҷамшеду Баҳман асту Қубод. *Ҳофиз*

2. шакл, сурат, афт, андом.

Магар таркиби фонус аст, ҷоно, устухони ман,
Дарун месӯзадам чун шамъ, пироҳан намесӯзад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАРКИББАНД ترکیب‌بند *адш.* шеъре, ки дар баҳр мувофиқ ва дар қофия мухталиф аст; шеъре, ки пас аз ҳар банди он байте меояд, ки қофияи дигар дорад.

Шоир дар марсияи ӯ таркиббанде гуфта... *«Таърихи Фаришта»*

ТАРКИДАН ترکیدن шикофта шудан, таркиш пайдо кардан; ◇ **замин таркиду пайдо шуд сари ҳар** *кинояи аз* ногаҳон пайдо шудани одами номатлуб.

ТАРМИМ *а.* ترمیم таъмир кардан, ислоҳ кардан, дуруст кардан.

Имодулмулк... мазороти бузургон ва боғоти Кашмирро тармим намуд. *«Хизонаи омира»*

ТАРО ترا девори баланд, мас. девори қалъаи шаҳр, арк.

Сафи душман туро наистад пеш,
В-ар ҳама оҳанин таро бошад. *Шаҳид*

ТАРОБИДАН ترابیدن *ниг.* таровидан.

ТАРОВАТ *а.* طراوت тарию тозагӣ, тарӣ, шодобӣ, ҳусн.

Ҷабини ӯ имрӯз тароватн ҳар бомдод надорад. *Авфӣ*

Қасб..., агар дар истеъмол бувад, куҳан нашавад, балки ҳар рӯз зиёдат ва тароват гирад. *«Калила ва Димна»*

Соҳати олам аз тароватн ту
Чун рухи боғ дар баҳорон бод. *Анварӣ*

ТАРОВЕҲ *а.* تراویح *д.* намози махсусе, ки дар шабҳои рамазон мехонанд.

Дар ҳама солат набувад ин ҳавас,
Ҷуз ба таровеҳи нахустину бас. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАРОВИДАН تراویدن чакидан, қатра-қатра баромадан, заҳида баромадан.

Холӣ аз худ буду пур аз ишқи дӯст,
Пас зи кӯза он таровад, к-андар ӯст. *Румӣ*

Метаровид зи чашми тарам андак-андак,
Ҳар куҷо дар ҷигари сӯхта озоре буд. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАРОВИШ تراوش чакидан, қатра-қатра берун омадан, заҳидан; чакиш.

Гар хуни дил зи дида таровиш надоштӣ,
Селоби хун зи дида маро дар канор чист?

ТАРОЗ||ТИРОЗ تراز||طراز **1.** зинат, нақшу нигор; нақшу нигори ҷома.

Фалак нест яксон ҳамоғӯши ту,
Тарозаш ду ранг аст бар дӯши ту. *Низомӣ*

Ҷомае, ки хона бад-он пӯшида буд, сапед буд ва ба ду мавзеъ тароз дошт. *Носири Хисрав*

2. номи як шаҳри қадимист дар ҳудуди Туркистон ва Хитой, ки бо соҳибҷамолии аҳолии худ машҳур буд.

Кунун чи гесуи мушкин маро, чи мори сиёҳ,
Кунун чи шӯълаи оташ маро, чи шамъи Тароз. *«Оташкада»*

◇ **тирози чарх** офтоб.

ТАРОЗИДАН||ТИРОЗИДАН ترازیدن||طرازیدن **1.** ороиш додан, оростан, перостан, бо зеҳ ва зеҳак зинат додани чизе, махсусан матоъҳои нафис.

Яке дебо тарозидам нигорида ба ҳикматҳо,
Ки ҳаргиз н-омаду н-ояд чунин аз Рум дебое. *Носири Хисрав*

2. нигоштан, нигоридан; навиштан.

Аминои Қазвинӣ — муаллифи «Шоҳҷаҳонинома» метарозад, ки Ҳаким ба Ироқ муроҷиат намуд. *«Хизонаи омира»*

ТАРОЗУ ترازو **1.** мизон, олати баркашидани чизҳо.

Якеро ба шамшер зад бар ду ним,
Ду дасташ тарозу шуду гӯр сим. *Фирдавсӣ*

2. *нуҷ.* номи яке аз дувоздаҳ бурҷи осмонӣ, ки онро бурҷи Мизон низ меноманд.

Ҷустӣ кун, бикан ба қуввати хеш
Аз Тарозу забон, зи каждум неш. *Саноӣ*

Тарозуи фалак бурҷи Мизон.

Тарозуи фалак аз вай мисоле,
Зи каффа моҳу хуршедаш мисоле. *Ҳозиқ*

◇ **тарозуи анҷум** устурлоб.

Ба сайри сипеҳр анҷуман сохтанд,
Тарозуи анҷум барафрохтанд. *Низомӣ*

тарозуро фалохан кардан *кинояи аз* мувозина, баробар намудани паллаҳои тарозу.

Агар санги камӣ дорӣ, тарозуро фалохан кун,
Ки ин ҷо мӯҳтасиб пайваста дар бозор мегардад. *Соиб*

тарозу шудан баробар шудани ду тараф дар қувва ё шуҷоат; **тарозуи адли табиат шикастан** барабарии мизоҷро вайрон кардан, аз ҳолати эътидол баромадани мизоҷи касе.

Мизоҷат тару хушку гарм асту сард,
Мураккаб аз ин чор табъ аст мард.
Яке з-ин чу бар дигарӣ ёфт даст,
Тарозуи адли табиат шикаст. *Саъдӣ*

ба (ё дар) як тарозу рост наомадани (ё набудани) ду ман *кинояи аз* беадолатӣ.

Ҷуз ин бо манат ҳеҷ дархост нест,
Ки дар як тарозу ду ман рост нест. *Низомӣ*

ТАРОЗӢ I *а.* تراضی хушнудӣ, аз ҳамдигар розӣ будан.

Агар моро дар миёни шумо ҳакам мегардонид, ... тарозии ҷонибайн ҳосил мешуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАРОЗӢ II ترازی||طرازی зинат, зевар, ороиш; ҳусн.

Камони бобулиён дидаму тарозии ту,
Ки баркашида шавад, б-абрувони ту монад. *Дақиқӣ*

ТАРОИФ *а.* طرایف *ҷ.* турфа.

Бипазруфт чизе, ки оварда буд,
Тароиф буду бадраю барда буд. *Фирдавсӣ*

Зӯҳраро аз тароифи неъмат
Гӯшвора расида аз Парвин. *Заҳири Форьёбӣ*

ТАРОК تراک *ниг.* тароқ.

ТАРОКИБ *а.* تراکیب *ҷ.* таркиб 1.

Назар гуфт: Сифати кимиёгарӣ бисьёр аст, тарокиб ва авонияи бисьёр даркор аст. *Яҳъёи Себак*

Зи ақсоми маоҷину тарокиб
Димоғи ҳозирон чун ёфт тартиб... *Нозим*

ТАРОКИДАН تراکیدن *ниг.* таркидан.

ТАРОКИМА *а.* تراكمه *ҷ.* **туркман||туркмон.**

Амир Масъуд дар дафъи тарокимаи салҷуқӣ оҷиз шуд. *«Таърихи Фаришта»*

ТАРОКУМ *а.* تراكم **1.** ҷамъ шудан, анбӯҳии чизе.

Душманон аз тарокуми сахатат,
Фитна дар мағзи устухон доранд. *Анварӣ*

2. тазьиқ, фишор; *маҷ.* шӯру ошӯб.

Ҷаҳон аз Чингизхон дар тарокум буд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

◇ **тарокуми амвоҷ** фароз омадани мавҷҳо, дар ҳам печидани мавҷҳо; туғьён ва талотуми об.

Киштӣ аз тарокуми амвоҷ ... дар изтироб омад.
Авфӣ

ТАРОНА ترانه **1.** ашӯла, суруд.

Мутриб, бисоз парда, ки кас бе аҷал намурд,
В-он, к-ӯ на ин тарона сарояд, хато кунад. *Ҳофиз*
Мегуфт таронае бар он руд,
Меҷуст нишонае зи мақсуд. *Ҷомӣ*

тарона задан сурудан, тараннум кардан.

Соғар аз даври оразаш кардем,
Бода хӯрдему ин тарона задем. *Ҷомӣ*

2. дубайтӣ.

ТАРОНАПАРДОЗ ترانه‌پرداز нағмасоз, бастакор, мутахассиси санъати мусиқӣ; *муқ.* **таронасанҷ.**

ТАРОНАСАНҶ ترانه‌سنج сурудхон, нағмагӯ; нағмасоз, бастакор, оҳангсоз; *муқ.* **таронапардоз.**

Ман дар қафас зи шавқи асирӣ таронасанҷ,
Сайёд дар гумон, ки гулистонам орзуст. *Ғайрат*

ТАРОНАСАРО(Й) ترانه‌سرا(ی) ҳофиз, сурудхон, сурудгӯй, шоир.

ТАРОНАСОЗ ترانه‌ساز *ниг.* **таронасаро(й).**

ТАРОХӢ *а.* تراخی сустӣ; коҳилӣ; камӣ, кӯтоҳӣ.

Бигуфто: Бояд айёми фарохӣ,
Ки абру ям наяфтад дар тарохӣ. *Ҷомӣ*

тарош تراش *асоси замони ҳозираи* **тарошидан.**

ТАРОШ تراش тарошиш, тарошидан, амали тарошидан.

Нохӯрда тароше зи сари тешаи ҳиҷрон,
Хиште ба сари турбати Фарҳод наёбанд.
Хисрави Деҳлавӣ

◇ **тароши қалам** он чӣ ки нависанда ифода кардан мехоҳад.

Сӯи дигарон аст тароши қалами хеш,
В-аз хомаи ман ҷуз фани наҷҷор наёбӣ.
Хисрави Деҳлавӣ

ТАРОША تراشه он чӣ дар натиҷаи тарошидани чизе пайдо шуда бошад, параха.

ТАРОШИДАН تراشیدن **1.** ранда кардан, харошидан, харошида ҳамвор кардан.

Он кас ки чунин гуҳар тарошад,
Чун санг ҷигар чаро харошад? *Шоҳин*

хома тарошидан нӯги қаламро баровардан.

Тарошид мушкинрақам хомае,
Харошид машҳун ба ғам номае. *Ҷомӣ*

2. гирифтани мӯи сар ё риш бо теғ.

Ҳазор нуктаи бориктар зи мӯ ин ҷост,
На ҳар кӣ сар битарошад, қаландарӣ донад. *Ҳофиз*

3. *маҷ.* худро зиёд нишон додан, худро таъриф кардан.

Пас раву сомит шаву хомӯш бош,
Аз вуҷуди хеш кам волӣ тарош! *Румӣ*

ТАРОҚ||ТАРОК تراق||تراک овозе, ки аз шикастан ё афтодани чизе ба гӯш мерасад.

В-он шаби тира, к-он ситора бирафт,
В-омад аз осмон ба гӯш тарок. *Хисравӣ*
Ҷӯбро бишканӣ, тароқ кунад,
Он тароқ аз сари фироқ кунад. *Саноӣ*
Тароқи сар аз гурзи пӯлодванд
Ҳамехонд аҷалро ба бонги баланд.
Хисрави Деҳлавӣ

ТАРОҶИМ *а.* تراجم *ҷ.* **тарҷума||тарҷима.**

Тароҷими акобири сана дар ... «Сарви озод» тарким ёфта. *«Хизонаи омира»*

ТАРОҶӮЪ *а.* تراجع **1.** бозгашт, пасравӣ, гашта омадан, ба ақиб рӯй ниҳодан.

В-он дигар чун киштии бебодбон,
В-он дигар андар тароҷӯъ ҳар замон. *Румӣ*

2. камшавӣ, пастшавӣ, таназзул.

Офтобест шеъри ман, к-аз из
Дар тароҷӯъ наюфтад ҳаргиз. *Саноӣ*

ТАРРА تره *ниг.* **тара.**

ТАРРИҚУ *а.* طرقوا *сиғаи амри арабӣ* роҳ диҳед!

Шавқаш оварда сӯи меҳтари хеш,
Тарриқу-тарриқукунон дар пеш. *Саноӣ*
Тарки ҳунар бигӯяд, дафтар зи зӯҳд шӯяд,
Гар бишнавад Уторид як «тарриқу»-и моро.
Шамси Табрезӣ

ТАРРОР *а.* طرار **1.** кисабур, дузд.

Тарроре берун омада буд, то нақбе занад ва киса бибурад. *Авфӣ*
Ин чӣ турра-ст, ин чӣ шаб, чӣ каманд?
Ин чӣ дилдузд, ин чӣ таррор аст? *Камоли Хуҷандӣ*

2. *маҷ.* ҳилагар, маккор, айёр.

Вазири аввал гуфт: ... Нодиртар он, ки аз нодонии таррори Басра шуморо турфаи Бағдод менамояд. *«Калила ва Димна»*
Ақл шуд мафтуни мушкин туррааш,
Содае дар доми тарроре фитод. *Ҷомӣ*

ТАРРОҲ *а.* طراح он кӣ тарҳ мекашад, тарҳкашанда, нақшакаш.

Тарроҳи нигорхонаи хок,
Баннои гуҳарсарои афлок ... *Файзӣ*

ТАРРОҲӢ طراحی санъати тарҳкашӣ, ҳунари тарҳсозӣ, лоиҳасозӣ.

Ба тарроҳӣ чу фикр оғоз кардӣ,
Ҳазорон тарҳи зебо соз кардӣ. *Ҷомӣ*

тарс ترس *асоси замони ҳозираи* **тарсидан.**

ТАРС ترس хавф, бим, ваҳм.

Муаллим ба одоб ва тарсу бим ба ҳузури онҳо [ҳукком] менишинад. *Аҳмади Дониш*

Тарс бародари марг аст. *Зарбулмасал*

ТАРСГИН ترس گین он кӣ метарсад, тарсанда, тарсончак.

Қай мор тарсгин шаваду гурба меҳрубон,
Гар муш можу муж кунад гоҳи дарҳамӣ. *Рӯдакӣ*

ТАРСГОР||ТАРСКОР ترس‌گار||ترس‌کار касе, ки аз худо метарсад; порсо.

ТАРСЕЪ *а.* ترصیع 1. ҷавоҳир шинондан дар чизе, зинат додан бо ҷавоҳир, мас. шамшерро; **тарсеъ додан** ҷавоҳир шинондан.

Шоире нигини маъниро ба ангуштарини лафз чунин тарсеъ дода ... «*Таърихи Сайидроқим*»

2. *адш.* калимаҳои мисраи якӯм ва дуйӯмро дар сурати мутавозӣ дар як шаклу қолаб чидан, мас.

Бар ҳар зараре сабур мебуд
В-аз ҳар нафаре нафур мебуд. *Ҷомӣ*

ТАРСИДАН ترسیدن ваҳмидан, хавф доштан, ҷуръат накардан.

Рофеъ аз ин сухан тарсид. «*Таърихи Наршахӣ*»

ТАРСКОР ترس‌کار *ниг.* **тарсгор.**

ТАРСНОК ترسناک тарсанда, тарсончак.

Он ки диҳад биниӣ, аз ӯ нест бок,
В-он ки бурад биниӣ, аз ӯ тарснок. *Хисрави Деҳлавӣ*

Мапурс аз дил, ки ҷони тарснок аст,
Ҳам аз бими худаш бими ҳалок аст. *Ҳилолӣ*

ТАРСО ترسا 1. тарсанда, бимбаранда; 2. исавӣ, насронӣ, пайрави дини Исо.

Аз Эрон беандоза тарсо шуданд,
Ҳама марз пеши Сукубо шуданд. *Фирдавсӣ*

[Шиблӣ] вақте бемор шуд, халифа табиби тарсоро ба муолиҷати вай фиристод. *Ҷомӣ*

тарсон ترسان *асоси замони ҳозираи* **тарсон(и)дан.**

ТАРСОН ترسان он кӣ метарсад, тарсанда; тарсидаистода.

Чӣ тарсонад маро, к-ӯ буд тарсон,
Надорад ҳеҷ бихрад ҷангам осон.
Фахриддини Гургонӣ

Чаҳондор аз он посухи ҳавлнок
Зи беҳушӣ омад, зи бими ҳалок
Дилаш дод гӯяндаи роҳбин,
Ки тарсон бувад марди кӯтоҳбин. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАРСОН(И)ДАН ترساندن||ترسانیدن хӯсонидан, ваҳму бим ворид овардан.

Дев метарсонадат, к-ин ҳину ҳин,
З-ин пушаймон гардию гардӣ ҳазин. *Румӣ*

ТАРСУ ترسو тарсанда, буздил, касе ки беҳуда метарсад, тарсончак.

ТАРТ ترت: **тарту март** табоҳу табаст, зеру забар, торумор.

Он молу неъматаш ҳама гардид тарту март,
Он хайлу он ҳашам ҳама гаштанд зорвор.
Хуҷастаи Сарахсӣ

В-эй басо боду бӯши тигинон
Тарту март аз дуои мискинон. *Саноӣ*

ТАРТИБ *а.* ترتیب низом, интизом, ҷо ба ҷо гузоштани чизҳо мувофиқи мақому мартаба ё ягон аломаташон.

Чу тартиби тавассул хӯрд барҳам,
Ҷудо шуд банд-банди Қайс аз ҳам. *Мулҳам*

ТАРТИЛ *а.* ترتیل хондан бо оҳистагию оромӣ ва мувофиқи қоида.

ТАРФ I ترف мост, ҷуғрот; қурут.

Тарфи адӯ туруш нашавад, з-он ки бахти ӯ
Говест некшир, валекин лагадзан аст. *Анварӣ*

ТАРФ II *а.* طرف канора, канор.

Дарахтон шукуфтанд бар тарфи боғ,
Барафрӯхта ҳар гуле чун чароғ. *Низомӣ*

тарфи чаман гӯшаву канори чаман; чамангоҳ.

Бар чеҳраи гул шабнами наврӯз хуш аст,
Дар тарфи чаман рӯи дилафрӯз хуш аст. *Хайём*

Саҳар ба тарфи чаман мешунидам аз булбул
Навои Ҳофизи хушлаҳҷаи ғазалхонаш. *Ҳофиз*

ТАРФ III *а.* طرف камарбанд, банди заррин ва нуқрагин, ки бар камар мебананд.

Тоҷваронро зи лаъл тарф ниҳӣ дар камар,
Шердилонро зи ҷазъ доғ ниҳӣ бар сурин. *Хоқонӣ*

тарф бастан *ба чизе* камар бастан; *маҷ.* омода шудан, азму оҳанги чизе кардан.

Дар он дам, ки бастам ба эҷод тарф,
Маро буд унвони ҳастӣ ду ҳарф ... *Шоҳин*

◇ **тарф барбастан** суду фоида ва баҳра бурдан аз чизе.

Ба ғайр аз он ки бишуд дину дониш аз дастам,
Дигар бигӯ, ки зи ишқат чӣ тарф барбастам? *Ҳофиз*

ТАРФ IV *а.* طرف нигоҳ, назар; чашм, дида; ҷунбонидани пилки чашм.

Хештан афканд дар дарьёи жарф,
Ки наёбад ҳадди онро ҳеҷ тарф. *Румӣ*

ТАРФА||ТАРФАТ *а.* طرفه||طرفت як лаҳза, як чашм задан.

ТАРФАНД ترفند сухани беҳуда, бемаънӣ, сухани маҳол, дурӯғ.

Бо ҳунари ӯ ҳама ҳунарҳо ёфа,
Бо сухани ӯ ҳама суханҳо тарфанд. *Фаррухӣ*

Эй, он ки ҷуз аз шеъри ғазал шеър нахонӣ,
Ҳаргиз накунӣ сер дил аз тунбалу тарфанд. *Кисоӣ*

ТАРФАНҶ ترفنج роҳи борику душворгузар.

Роҳе, ки рост аст, бигзин, эй дӯст,
Дур шав аз роҳи бекоронаву тарфанҷ. *Рӯдакӣ*

ТАРФАТ *а.* طرفت *ниг.* **тарфа.**

ТАРФАТУЛЪАЙН *а.* طرفة‌العین ба як чашм задан, ба як чашм гардондан; ба як сония, фавран; *ниг.* **тарфа.**

Ман ба як тарфатулъайн ӯро биёварам.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ТАРФЕЪ *а.* ترفیع рафеъ ва баланд кардан, боло бардоштан.

ТАРФЕҲ *а.* ترفیه роҳат додан, осоиш додан, раҳо кардан аз ғаму андӯҳ.

Назари ҳиммати ... мо бар тарфеҳи ҳоли расё ва умуми халқ ва адлу ростӣ миёни эшон [аст]. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ТАРХИС *а.* ترخيص рухсат додан, иҷозат додан.

ТАРХОН *т.* طرخان||ترخان **1.** *таър.* касе ки подшоҳ ӯро барои ягон хизматаш аз боҷу хироҷ озод мекард ва ҷӣ гуноҳе, ки мекард, аз он мегузашт.

Тархон онро гӯянд, ки аз ҷамеи таколифи девонӣ муоф ва мусаллам бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. номи яке аз сардорони лашкари подшоҳи Туркистон дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ.

Ба Тархон чунин гуфт, к-эй сарфароз,
Бирав тез бо лашкари размсоз. *Фирдавсӣ*

ТАРЬЁҚ *ю.* ترياک *ниг.* **тарьёқ.**

Дам медиҳӣ ар, лабе бубахшо,
Тарьёк кам аз фусун набошад. *Хисрави Деҳлавӣ*
Аз он оҳуи маънӣ мечарад дар водии ҳастӣ,
Ки кишти заҳрнок аз водии тарьёк мерӯяд. *Урфӣ*

ТАРЬЁН||ТИРЬЁН تريان сабаде, ки аз навдаҳои бед бофта мешавад.

Берун шуд пиразан сӯи сабза,
В-овард паж анд чида бар тарьён. *«Луғати фурс»*

ТАРЬЁҚ||ТИРЬЁҚ *ю.-а.* ترياق **1.** давои зидди таъсири заҳр, доруи зидди заҳр, позаҳр.

То тарьёқ аз Ироқ оваранд, моргазида мурда бошад. *Саъдӣ*

2. афьюн, опий.

ТАРҒИБ *а.* ترغيب **1.** ба рағбат овардан, касеро ба чизе хоҳон кардан.

Чун зи тарғиб аҳли имон мераванд,
Сӯи шаҳ аз ишқи духтар медаванд. *Румӣ*

2. барангехтан, таҳрик кардан.

ТАРҒӮ *т.-м.* ترغو матои сурхи шоҳӣ.

Табақе сиёҳ пурмарворид ва корде дар он миён ва тарғӯи сурх бар он пӯшида ба хидмати қоон бурд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАРӢ I *а.* ترى намӣ, рутубат; тозагӣ; *муқобили* **хушкӣ** 1.

Тани хингбед арҷи бошад сапед,
Ба тар(р)ию нармӣ набошад чу бед. *Рӯдакӣ*
Аз тарӣ хост чапидан чу гулоб
Лаби ту, к-аз маи ноб олудаст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАРӢ II *а.* طرى ботароват, тару тоза ва нав; **гиёҳи сарсабзу тарӣ** гиёҳи тару тоза.

ТАРҚЕЪ *а.* ترقيع ямоқ кардан; ямоқ.

ТАРҚИМ *а.* ترقيم рақам навиштан, рақам гузоштан.

Баъд аз тарқими ин ривоёт, ки дар баъзе ҳикоёти оянда мадхал дорад, ... бар арзи арбоби камол мерасонад. *«Таърихи Фаришта»*

ТАРҚУВА *а.* ترقوه чанбари гардан, устухони оҳурак.

ТАРҲ I *а.* طرح нақш, нақша, лоиҳа, нақшаи иморати нав; шакл, тартиб, тарз.

Ба меҳмон карда буд ӯ хона буньёд,
Ба тарҳи ӯ қалам ангушти Беҳзод. *Сайидо*

Пири хирад аз тарҳи суханронии ту
Донист, ки то куҷост нодонии ту. *«Анвори Суҳайлӣ»*

тарҳ андохтан (ё **афкандан, фигандан**) нақша кашидан; бино кардан, иморат сохтан.

Подшоҳе, ки тарҳи зулм фиганд,
Пои девори мулки хеш биканд. *Саъдӣ*

◇ **ба тарҳ фурӯхтан** (ё **додан**) бо нархи гаронтар ва бо зӯр фурӯхтани чизе ба мардум, маҷбуран хурондан.

Золимеро ҳикоят кунанд, ки ҳезуми дарвешон харидӣ ба ҳайф ва тавонгаронро додӣ ба тарҳ. *Саъдӣ*

ТАРҲ II *а.* طرح **1.** баровардан, партофтан, дур кардан; **2.** *мат.* номи амали дуйӯми ҳисоб, ки аз ададе кам кардани адади дигар аст; **3.** *адш.* ба кор набурдани ҳарфҳои нуқтадор ё бенуқтаи арабӣ дар назм ва ё наср.

ТАРҲИБ I *а.* ترحيب марҳабо гуфтан, «хуш омадед!» гуфтан; таъзим кардан.

Чун пеши Усмон омад, Усмон бархост ва тарҳиб кард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*
Шатраба тарҳибе тамом намуд. *«Калила ва Димна»*

ТАРҲИБ II *а.* ترهيب тарсонидан, ба воҳима андохтан.

Тифл аз он тарғибу тарҳиби падар
Рӯ суви мактаб намояд сар ба сар. *Румӣ*

Машоих ҳарчанд оёти тарғиб ва тарҳиб бар ӯ хонданд, дили санги ӯ нарм нашуд. *«Таърихи Фаришта»*

ТАРҲИМ *а.* ترحيم раҳмат гуфтан; ҳамдардӣ изҳор кардан, таъзия баён кардан.

ТАРҶЕЪ *а.* ترجيع такрор, баргашт.

ТАРҶЕЪБАНД ترجيع بند *адш.* такрор шудани байти муайян дар охири бандҳои як манзума; *ниг.* **тарҷеъ.**

ТАРҶЕҲ *а.* ترجيح бартарӣ, афзалӣ; **тарҷеҳ додан** беҳтар шумурдан.

Сухани ӯро [Сайфиддини Исфарангиро] бар сухани Асир тарҷеҳ додаанд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

тарҷеҳ кардан беҳтар донистан.

Меравӣ бо ғайру месӯзӣ мани девонаро,
Мекунӣ бар ошно тарҷеҳ ҳар бегонаро. *Сайидо*

ТАРҶИБ *а.* ترجيب эҳтиром, ҳурмат, иззат.

Чун Абдулмутаваллиб даромад, тарҷиб кард ва дар паҳлуи хеш биншонд. *«Таърихи Табарӣ»*

Ба тарҷиби ҳаммоми хоин бинои он халал пазирад. *«Калила ва Димна»*

ТАРҶИМА *а.* ترجمه *ниг.* **тарҷума.**

ТАРҶИМОН *а.* ترجمان *ниг.* **тарҷумон.**

ТАРҶУМА||ТАРҶИМА *а.* ترجمه аз як забон ба забони дигар гардондан.

Ин мувашшаҳро мутарҷим тарҷума намуда, ба назари подшоҳ даровард. *Аҳмади Дониш*

◇ **тарҷумаи ҳол** нақли ҳаёт ва фаъолияти касе, шарҳи аҳвол.

ТАРҶУМОН||ТАРҶИМОН *а.* ترجمان касе, ки суханеро аз як забон ба забони дигар мегардонад, тарҷимакунанда, мутарҷим.

Муаммоест дарси ишқхонӣ,
Надорад ғайри ҳайрат тарҷумоне. *Ҳоҷӣ*
Ҳамчунинам нест маҷоли сухан,
То ки нагардад дигарам тарҷумон. *Ҳоҷӣ*

ТАСАББУТ *а.* تثبت пойдор шудан, барқарор доштан, сахт истодан.

Амир Муҳаммад ҷон ӯ натавонад дошт ва аз вай тасаббуте наёяд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Ӯ ҳазиматиёнро гирд карда... тасаббут менамуд, то хизматиён пеши мегирифтанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ТАСАВВУР *а.* تصور сурати чизеро дар фикри худ муайян намудан; пиндор, хаёл.

Эй нодон, ба чӣ тасаввур ин кор кардӣ? *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Дар васфи ҷамоли ту, надонам, чӣ нависам,
Он чи ба тасаввур гузарад, беҳтар аз онӣ. *Шоҳин*

ТАСАВВУФ *а.* تصوف 1. пашминапӯшӣ, пӯшидани либоси пашмин; 2. *фалс.* ҷараёне, ки пайравони он ба покшавӣ аз хоҳишҳои нафсонӣ кӯшида, ашёи олам ва табиатро мазҳар (маҳалли зуҳури) ҳақ (худо) медонистанд, либоси пашмина пӯшида ба зӯҳду тақво машғул мешуданд; сӯфигарӣ.

Якеро аз машоихи Шом пурсиданд, ки ҳақиқати тасаввуф чист. Гуфт: Аз ин пеш тоифае дар ҷаҳон пароканда буданд ба сурат ва ба маънӣ ҷамъ, акнун қавме ҳастанд ба сурат ҷамъу ба маънӣ пароканда. *Саъдӣ*

ТАСАДДУҚ *а.* تصدق садақа кардан, худоӣ кардан; садақа, хайрот.

Эй ҷони ман тасаддуқи ҷони ту, афв кун
Ҳар кӯтаҳӣ, ки аз мани бечора сар зада! *Шоҳин*

тасаддуқ кардан (ё фармудан) а) садақа кардан, хайрот кардан; б) *маҷ.* афв фармудан, бахшидан.

ТАСАДДӢ *а.* تصدی машғул шудан; иртикоб, мубодарат.

Мутасаддиён бори дигар бар тасаддии ҷиноят густох нагарданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАСАЛЛИДЕҲ تسلی‌ده он ки (ё он чӣ) тасаллӣ медиҳад, тасаллибахш.

Нависад китобе суви модараш —
Тасаллидеҳи ҷони ғампарвараш. *Ҷомӣ*

ТАСАЛЛИТАЛАБ تسلی‌طلب хоҳандаи тасаллӣ, орзукунандаи тасаллӣ.

Дил дар ҳаваси васл тасаллиталаб аст,
Дар пардаи сурат асту маъниталаб аст.
Гуфтам, ки ба поси дил тасаллӣ ёбад,
Фарьёд, ки пос ҳам тасаллиталаб аст. *Урфӣ*

ТАСАЛЛО *а.* تسلا *ниг.* **тасаллӣ.**

ТАСАЛЛУС *а.* تسلس макр, фиреб, ҳилагарӣ; чоплӯсӣ, хушомадгӯӣ.

Нури он гавҳар чу берун тофтаст,
З-ин тасаллусҳо фароғат ёфтаст. *Румӣ*

ТАСАЛЛУТ *а.* تسلط зердаст кардан, ҳокимият, ҳукмронӣ, дастьёбӣ.

[Онҳо] бар ҳамаи замин тасаллут гирифта буданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ТАСАЛЛУФ *а.* تصلف лофзанӣ, худситоӣ; лоф, бодигӣ, манманӣ.

Яке аз ҳозирон гуфт:... Фалон кас дар Басра шамшере дорад ҳиндӣ, ки бетакаллуф ва тасаллуф дар олам назир надорад. *«Равзат-ус-сафо»*

Не рақами килки такаллуф дар ӯ,
Не калафи доғи тасаллуф дар ӯ. *Ҷомӣ*

ТАСАЛЛӢ||ТАСАЛЛО *а.* تسلی||تسلا дилхушӣ, шодкомӣ, осоиши хотир; хушнудӣ, дилосоӣ, хотирнавозӣ; дилбардорӣ.

Диҳам ҷони худро тасалливу гӯям,
Ки ҷонон ба ман инчунин ҳам намонад. *Мушфиқӣ*

Сад табассум кунӣ аз баҳри тасаллои дилам,
То набӯсам лаби майгуни ту, н-орам ба ҳисоб. *Савдо*

ТАСАЛСУЛ *а.* تسلسل ҳалқа-ҳалқа, печ-печон; пайвастагӣ; бефосилагӣ.

Соқиё, дар гардиши соғар тааллул то ба чанд?
Давр чун бо ошиқон афтад, тасалсул боядаш. *Ҳофиз*

Ба рағми хирад дар миёни рафиқон
Қадаҳ карда эҳьёи даври тасалсул. *Исмат*

ТАСАННУН *а.* تسنن *д.* пайравӣ ба суннат, тарафдории мазҳаби суннӣ, суннигарӣ.

ТАСАННӮЪ *а.* تصنع сунъигӣ, сохтагӣ.

Бедил, на мадоро, на тавозӯъ бардор!
Не расми такаллуф, на тасаннӯъ бардор! *Бедил*

ТАСАРРУФ *а.* تصرف соҳибӣ кардан, ба ихтиёри худ гирифтан; ҳуқуқ доштан ба чизе.

...Ва ҳама рустоиҳои Бухоро ба тасарруфи амир Наср буд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Гар бувад мардӣ тасарруф аз барои шавҳарӣ,
Навъарӯси даҳрро дидори домоде бас аст. *Махфӣ*

Ва дигар, вазири харҷ мавоҷиби аскар ва асбоб ва адавоти ҳарб дар тасарруфи ӯ бошад. *Аҳмади Дониш*

ба тасарруфи худ даровардан соҳиб шудан ба чизе, чизеро аз они худ кардан.

Ӯзбакон Ҷодакро зер карданд ва ба тасарруфи худ дароварданд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ТАСАТТУР *а.* تستر пӯшида шудан, дар парда шудан, пинҳон шудан.

ТАСАФСУТ *а.* تسفسط сафсата гуфтан; гапҳои беҳуда.

Пас тасафсут омад ин даъвии хибр,
Лоҷарам бадтар бувад з-ин рӯзи кибр. *Румӣ*

ТАСАФФӮҲ *а.* تصفح мутолиа кардан, саҳифа ба саҳифа диққат карда хондан.

Дар тасаффӯҳ чу илм беҳбардор,
Дар тахаллус чу ҳилм бархурдор. *Саноӣ*

ТАСАЪУД *а.* تصعد болоравӣ; бухор шуда баромадан.

Чун тасаъуд кунад, фурӯ борад,
Қасди таскинӣ андар ӯ орад. *Саноӣ*

ТАСБЕҲ *а.* تسبیح 1. худоро ёд кардан, зикри худо, «субҳоноллo-субҳоноллo» гуфтан.

Рӯзу шаб овози тасбеҳ ва таҳлил шунидӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Домуллоҳо ба шавқу иштиҳо ошро бардоштанд ва худ [амир] менигарист ва тасбеҳ мегуфт. *Аҳмади Дониш*

2. донаҳои ба ришта кашидашуда, ки диндорон дар вақти зикр онро як-як мегардонанд.

Рӯи тамаъ аз халқ бипеч, ар мардӣ,
Тасбеҳи ҳазордона дар даст мапеч. *Саъдӣ*

Тасбеҳ зи зикри он ягона
Гардид ба ашк дона-дона. *Ҳилолӣ*

ТАСБИТ *а.* تثبیت собит кардан, барқарор намудан, по бар ҷо кардан.

ТАСВИБ *а.* تصویب тасдиқ кардан, маъқул донистан.

ТАСВИД *а.* تسوید навиштан, сиёҳ кардан; нусхабардорӣ кардан; нусхабардорӣ.

ТАСВИЛ *а.* تسویل 1. зинат додан, оростан, чизи бадро хуб ба калом додан; 2. *маҷ.* суханорой; фиреб, фитна, иғвогарӣ.

Шайтон тасвиле накунад, ки мӯҷиби нақзи мисоқ гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

Гоҳ тафсир гуфту гоҳ ҳадис,
Гоҳ тасвилҳои деви хабис. *Ҷомӣ*

ТАСВИЛОТ *а.* تسویلات *ҷ.* **тасвил 2; тасвилоти шайтонӣ** иғвои шайтон, иғвогарии моҳирона.

ТАСВИР *а.* تصویر расмкашӣ, сураткашӣ.

Нозанинтар зи қадат дар чамани ноз наруст,
Хуштар аз нақши ту дар олами тасвир набуд. *Ҳофиз*

◇ **тасвири соядор** буте, ки аз санг, оҳан ва ғ. сохта шудааст.

ТАСВИФ *а.* تسویف ба таъхир андохтан, дароз кардани мӯҳлат.

Фориғ аз макру эмин аз тахвиф,
Ҷурм холию тавба дар тасвиф. *Саноӣ*

ТАСВИЯ||ТАСВИЯТ *а.* تسویه||تسویت ба як савия овардан, баробар кардан, тартиб додан, мураттаб кардан.

Аз ҳар ду ҷониб ба таъбияи лашкар ва тасвияи суфуф иштиғол намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАСДЕЪ *а.* تصدیع касеро дарди сар кардан, ташвиш додан; дарди сар, ташвиш.

Табиби шаҳр чӣ тасдеъ медиҳад моро,
Ки кас наёфт ба ҳикмат илоҷи савдоро. *Камоли Хуҷандӣ*

[Амирзода] соате хуб тамошо ва тафарруҷ намуда, барои одоб бархост, ... то тасдеъ набошад. *Аҳмади Дониш*

ТАСДИД *а.* تسدید росту дуруст кардани чизе; ба роҳи дуруст равона кардан; ҳидоят.

ТАСДИР *а.* تصدیر 1. ҷои якӯм додан; ҷои якӯм гирифтан; 2. *адш.* овардани калимаи аввали мисраи аввал дар охири мисраи дуйӯм, чунончи дар байти зерин:

Боварам н-ояд, ки имшаб ёр ояд дар барам,
Дар барам ояд, бубинам, то биёяд боварам. *Париии Ҳисорӣ*

ТАСДИС *а.* تسدیس 1. *нуҷ.* шашкунча кардан, шашгӯша сохтан; шаштой кардан; 2. *адш.* тарзи шеъргӯист, ки дар он шоир ба панҷ мисраъ ё панҷ байти худ мисраъ ё байти шашӯмро аз шоири дигар гирифта илова мекунад; мусаддас кардан.

ТАСДИҚ *а.* تصدیق рост донистан, ҳақ шумоидан, бовар кардан, иқрор кардан.

Биё, ки тавба зи лаъли нигору хандаи ҷом
Тасаввурест, ки ақлаш намекунад тасдиқ. *Ҳофиз*

ТАСКИН *а.* تسکین ором кардан, хомӯш кардан; хомӯш гардидан, ором шудан; оромӣ, хомӯшӣ.

Баъзе аз умаро, ки ба расми илғор аз Бухоро дар Самарқанд буданд, ба мусолиҳа баромада, ин фитнаро таскин доданд. *Аҳмади Дониш*

таскин ёфтан ором гаштан, қарор гирифтан, осуда гаштан.

Лайлӣ ба ҳазор иззу тамкин
Дар маснади ноз ёфт таскин. *Ҷомӣ*

ТАСЛЕҲ *а.* تسلیح яроқнок кардан, мусаллаҳ кардан.

ТАСЛИМ *а.* تسلیم 1. саломдиҳӣ, изҳори эҳтиром; 2. фармонбардорӣ; тан додан ба тақдир, худро ба ихтиёри каси дигар супурдан; супурдан.

Дар кафи шери нари хунхорае
Ғайри таслиму ризо ку чорае? *Румӣ*

Подшоҳӣ ба вай таслим кард ва худ дар парда шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ба таслим орамидан итоат кардан.

Маро аз шаш ҷиҳат роҳест пеши дида аз угро,
Ба таслим орамидам, то чӣ хоҳад кард сайёдам? *Савдо*

ТАСЛИС *а.* تثلیث *мат.* сегӯша кардан; сегӯша шудан; сегӯшагӣ.

Навъи чаҳорӯм кайфияте бувад, ки ориз шавад камиётро ... чун шакл, ки тарбеъ ва таслис ва таъкиб ва махрутиро шомил бувад. *Насириддини Тӯсӣ*

ТАСЛИЯТ *а.* تسلیت ғаму андӯҳ аз дили касе берун кардан, дилдорӣ додан, дилбардорӣ (хусусан дар вақти мусибат).

ТАСМА تسمه банди чармин, чарми хоме, ки аз он банд месозанд; камарбанд; ◇ **тасма аз пушти** (*ё* **гурдаи**) *касе* **кашидан** ба ранҷ ё азоби сахти касе сабаб шудан.

ТАСМИМ *а.* تصمیم дар коре қарори қатъӣ кардан; **тасмим гирифтан** қарор додан барои анҷоми коре, азми қатъӣ кардан; **тасмим ёфтан** қарор гирифтан.

Азимати ту бар имзои ин муҳим тасмим ёфта. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ТАСМИР *а.* تثمیر 1. мева чидан; 2. *маҷ.* фоида бурдан.

Ҳар кӣ ... мол ба даст орад ва дар тасмири он ғафлат варзад, худ дарвеш шавад. *«Калила ва Димна»*

ТАСМИЯ *а.* تسمیه исм ниҳодан, ном додан.

Ҷаноби Муборизӣ ҷиҳати тасмияи ӯ аз Қуръон ба фол гирифт. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **тасмия гуфтан** номи худоро зикр кардан, «бисмиллo» гуфтан.

ТАСНЕЪ *а.* تصنیع сохтан, тайёр кардан, муҳайё кардан.

ТАСНИФ *а.* تصنیف 1. синф-синф кардан, ба навъҳо ҷудо кардан; 2. таълиф, тартибдиҳӣ(-и китоб, асари мусиқавӣ).

Гуфтам барои нузҳати нозирон ва фусҳати ҳозирон китоби «Гулистоне» тасниф тавонам кард. *Саъдӣ*

Китоби тарабхез гардид шоеъ
Зи таснифи Ҷомии олидимоғ,
Паи соли таърихи табъи накӯяш
Рақам кард оқил «чӣ якранг боғе!» *Ҷомӣ*

3. тарона, суруд.

Чу соғар рафта буд аз дасти мутриб,
Ба сад тасниф овардам ба чангаш.
Камоли Хуҷандӣ

З-эшон шунав дақиқаи фақр, аз барои он-к
Таснифро мусанниф беҳтар кунад баён. *Хоқонӣ*

ТАСОБУҚ *а.* تسابق ба ҳам пешдастӣ гирифтан, мусобиқа кардан.

... Хилофи он ба ваҳм табодур ва тасобуқ менамояд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТАСОДУМ *а.* تصادم задани ду чиз ба ҳамдигар, ба ҳам задан, дучор шудан.

ТАСОДУФ *а.* تصادف 1. ба ҳам вохӯрдан, ба ҳам кӯфтан; 2. ҳодиса, воқеа.

ТАСОМӮҲ *а.* تسامح ба ҳамдигар гузашт кардан; осон шумурдан.

ТАСОНИФ *а.* تصانیف *ҷ.* **тасниф** 3.

ТАСОРИФ *а.* تصاریف *ҷамъ* 1. ҳукм ва амрҳои худсарона; 2. тағйирот, дигаргуниҳои замона.

Қобуси Вушмгир муддати ҳаждаҳ сол дар Хуросон бимонд ва бар инқилоби ҳолот ва тасорифи айём ва ҳаводиси замон мусобарат менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

тасорифи адвор мурури замон, гузашти рӯзгор.

Ба тасорифи адвор ва тадовири лайлу наҳор андаке аз он дар ҳайизи баён ояд. *«Илми симиё»*

ТАСОУД *а.* تصاعد 1. болоравӣ, болобарой; 2. *мат.* прогрессияи ададӣ ё ҳандасӣ.

ТАСОҲУЛ *а.* تساهل саҳлангорӣ, бепарвоӣ; бепарвоӣ кардан.

Дар адои моли муқаррар тасоҳул ва тағофул ҷоиз медошт. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАСРЕЪ *а.* تسریع шитоб кардан, тезондан.

ТАСРЕҲ *а.* تصریح баён кардан, кушодаву равшан кардан, ошкор кардан, равшан ифода кардан.

Агар тасреҳ натавонӣ, ба киноят бигӯй. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ТАСРИФ *а.* تصریف 1. гардонидан, тағйир додан; 2. *грам.* аз рӯи шахс ва шумора тағйир ёфтани феъл.

Бонг меояд, ки таърифаш кунед,
Ҳамчу масдар феъли тасрифаш кунед. *Румӣ*

ТАСТЕҲ *а.* تسطیح ҳамвор кардан, тахт кардан.

ТАСТИР I *а.* تستیر пинҳон кардан, пӯшида доштан, дар парда доштан.

Рангҳо ҷумла намуданд зуҳур аз макман,
Бӯйҳо ҷумла намуданд ба рӯз аз тастир.*

ТАСТИР II *а.* تسطیر навиштан, ба қалам овардан.

Аз ҷумлаи вақоеи санаи алиф, ки қобили таҳрир ва тастир аст, он аст, ки ... *«Таърихи Фаришта»*

Чӣ нависам, ки хома дар таҳрираш сарнагунӣ мекашад ва нома дар тастираш бар худ мепечад. *«Илми симиё»*

Тастири онро дар ин саҳоиф мувофиқ дидам. *Аҳмади Дониш*

ТАСУ تسو андозаи паймоиш; як ҳисса аз бисту чор ҳиссаи ҳар паймоиш.

Гарчи туро ҳаст ба ҳарвор фазл,
Нест зи донгоҳ маро як тасу. *Камоли Исмоил*

ТАСФИЯ *а.* تصفیه соф кардан, тоза кардан, покиза кардан.

Султон ... ходими мадрасаро фармуд, ки ҳаррӯза аз тасфияи ҳуҷраи Мавлоно ғофил нашавад. *«Оташкада»*

ТАСХАР||**ТАСХАРА** *а.* تسخر||تسخره масхара кардан, истеҳзо кардан.

Пур зи сар то пой зиштиву гунаҳ,
Тасхару хунбак задан бар аҳли роҳ. *Румӣ*

Эй ки пулдорӣ, ба ҳоли бепулон тасхар макун!
Хотири ин бенавоёнро зи ғам абтар макун! *Савдо*

ТАСХИН *а.* تسخین гарм кардан, тафсондан.

Обу оташ дар табхи ғизо ва тасхину табриди бадан ... сабаби тарвеҳи рӯҳ аст. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТАСХИР *а.* تسخیر 1. ром кардан; ба даст даровардан, фармонбардор кардан.

Холи ҳиндуи туро майл ба тасхири дил аст,
Бар сари оташ аз он анбари тар мерезад. *Исмат*

2. истило кардан, забт намудан, бо зӯр ба итоат даровардан.

Ин замон лашкаре ба ҷо дорад,
Азми тасхири шаҳри мо дорад. *Мушфиқӣ*

Агар доияи тасхири Эрон дорад, ... чунон бинамояд, ки ба Туркистон мерацад. *Аҳмади Дониш*

ТАСЪИД *а.* تصعید сууд кардан, баланд шудан, боло рафтан.

ТАСЪИР *а.* تسعیر нарх таъин кардан, баҳо мондан; нарх, баҳо.

... Ба гоҳи тасъир ва тасқили тамом бар раоё ва музореон рафтӣ. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ТАСҚИЛ I *а.* تثقیل гаронсанг гардонидан, вазнин кардан (дар вақти баркаш).

ТАСҚИЛ II *а.* تصقیل сайқал додан, ҷило додан.

Касе, ки хоҳад ... ӯо тасқил оҳанро ба мартабаи физза ва заҳаб оварад, ... ин хаёли муҳол аст. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТАСҚИЯ||ТАСҚИЯТ *а.* تسقیه||تسقیت 1. сероб кардан, обьёрӣ; 2. об додан.

Чиҳил рӯз ӯро ба ҳамон таом ва шароб, ки ба модараш медоданд, тағзия ва тасқия намояд. *«Илми симиё»*

ТАСҲЕҲ *а.* تصحیح дуруст кардан, ислоҳ намудани хатоҳо, махсусан дар матни китоб, мақола ва ғ.

Пас аз навиштану тасҳеҳ мекунам иншо
Ба муддаои ту дебочае чу дурҷи гуҳар. *Урфӣ*

ТАСҲИЛ *а.* تسهیل саҳл гардонидан, осон кардан; осонӣ, сабукӣ.

ТАСҲИФ *а.* تصحیف хато дар навиштан, хато хондан ва навиштани чизе, хато хондани калимае баъ тавре, ки маънӣ тағьир ёбад.

Маро бӯса, — гуфто, — ба тасҳиф деҳ,
Ки дарвешро тӯша аз бӯса беҳ. *Саъдӣ*

Сиғаи исми фоил зоҳиран тасҳифи котиб аст. *«Хизонаи омира»*

ТАСҶЕЪ *а.* تسجیع бо саҷъу қофия навиштан ва сухан гуфтан.

ТАСҶИЛ *а.* تسجیل бо мӯҳр қайд ва тасдиқ кардани қабола, ҳуҷҷат.

ТАТАББӮЪ *а.* تتبع 1. аз паи чизе рафтан, бо талошу кӯшиш ба талаби чизе рафтан; ҷустуҷӯ кардан.

Сайёд бар пили муаллам нишинад ва татаббӯи филон кунад. *Авфӣ*

2. тадқиқ, тадқиқ кардан.

Роқими ҳуруф татаббӯи аксари таворихи Аҷам намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

3. тобеӣ, тобеъ шудан; пайравӣ.

Шуарои араб татаббӯи шеъри ӯ бисьёр карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Аз бухл ва татаббӯи ҳаво ҳазар намой. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАТАВВУР *а.* تطور тадриҷан аз ҳоле ба ҳоле гузаштан.

ТАТАВВӮЪ *а.* تطوع бо майл ва хоҳиши худ кореро ба ҷо овардан; кореро, ки вазифаи иҷрокунанда намебошад, кардан.

Дӯстии ман бар сабили татаввӯъ ва табаррӯъ ихтиёр кунанд. *«Калила ва Димна»*

ТАТАЙЮР *а.* تطیر 1. фол задан аз парвози мурғ; 2. фоли бад задан, фоли бад гирифтан.

ТАТАР تتر *шакли дигари* **тотор.**

Бихандид, к-аз рӯзи ҷанги татар
Ба дар кардам он ҷангҷӯй зи сар. *Саъдӣ*

ТАТАРРУҚ *а.* تطرق роҳ ёфтан ба чизе, мудохила кардан ба коре.

Ҳар касу нокасро дар ҳавзаи салтанат маҷоли татарруқ ва тадохул набошад. *Аҳмади Дониш*

ТАТБИҚ *а.* تطبیق ба ҳам андоза кардани ду чиз, муқоиса кардан, мутобиқ кардан.

Ба даври оразат чун дидам аз зулфаш тасалсулҳо,
Мусаллам шуд маро вайронии бурҳони татбиқаш. *Хиҷлат*

ТАТВИЛ *а.* تطویل дароз кардан; дуру дароз шудан.

Ин муқаддамот ба татвил анҷомид. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҷои татвил нест дар гуфтор,
Иқтисор андар ин сухан пеш ор! *Саноӣ*

◇ **татвили калом** сергапӣ, пургапӣ.

ТАТИММА *а.* تتمه 1. тамом ва пур кардан; 2. замима, илова.

Деҳқон гуфт: ... Сад динор татиммаи он буд, ки ман ба ту дода будам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

3. бақия, боқимонда.

Шарики оқил гуфт: Ба қадри эҳтиёҷ аз он [зар] бардошта, татиммаро ба ҳамон дастур маҳфуз месозем. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ТАТЛИЯ *а.* تطلیه молидан, андудан, мас. ба шутур қатрон молидан барои муҳофиза аз беморӣ.

Берунаш ба қиру зифт татлия ёфта буд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАТМЕЪ *а.* تطمیع ба тамаъ андохтан, ҳарис кунондан.

Шоҳ Яҳьёро ба татмеи ҳукумати Абарқӯҳ аз роҳ бурданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАТМИМ *а.* تتمیم ба охир расондан, тамом кардан, ба поён расондан.

ТАТОВУЛ *а.* تطاول 1. дароз кардан; 2. таҷовуз кардан, ҷабр намудан, тааррuз намудан ба ҳаққи касе, дастдарозӣ кардан.

Писандидакорони ҷовидном
Татовул накарданд бар моли ом. *Саъдӣ*

Бар оламиён пӯшида нест, ки пеш аз ин татовул ва истилои роҳзанон ва duздон то ҷӣ ғоят буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ТАТОР تتار *шакли дигари* **тотор.**

Фитод оташи субҳ дар сӯхта,
Ба як дам ҷаҳоне шуд афрӯхта,
Ту гуфтӣ, ки дар хиттаи Зангбор
Зи як гӯша ногаҳ даромад татор. *Саъдӣ*
Макун айбам зи хун хӯрдан дар ин даст,
Ки коромӯзи оҳуи таторам. *Ҳофиз*

ТАТОРӢ تتاری мансуб ба татор; ◇ **бути таторӣ** *киноя аз* маҳбубаи хушрӯ.

Гули баҳорӣ, бути таторӣ,
Набид дорӣ, чаро наёрӣ? *Рӯдакӣ*

ТАТРӢ||ТУТРӢ تتری сумоқ (як навъ растанӣ).

Хор мад(а)рав, то нагардад дасту ангуштон фигор,
К-аз ниҳолу тухми татрӣ пайшакар хоҳӣ чашид.
Носири Хисрав

ТАТҲИР *а.* تطهیر пок кардан, тоза кардан, покиза кардан.

Ба татҳираш салоҳ он дам чу диданд,
Гулоб аз ғунчаи исмат кашиданд. *Нозим*

Як-ду тан аз хидматгоронро, ки бад-ӯ расиданд, амр ба татҳири ҷома фармуд. *Аҳмади Дониш*

ТАФ(Ф) تف гармӣ, ҳарорат, оташ.

Дили санги хора аз тафи самум пора мешуд.
Авфӣ

Сари чашма чун талху шӯр ояд об,
Зи лабташнагон кай барад таффу тоб? *Ҷомӣ*

таффи тамуз гармии фасли тобистон.

В-он ки аз баҳри маҷмаи риндон
Кард таффи тамуз дар зиндон... *Саноӣ*

тафу тоб ҳарорат, гармӣ, сӯзиш.

Эй бехабар зи дидаи бехоби ошиқон,
Носӯхта дилат зи тафу тоби ошиқон.
Хисрави Деҳлавӣ

ТАФАВВУҚ *а.* تفوق бартарӣ, афзалият.

Шавқ ба каромат ва аснофи тафаввуқ ва раёсат падид ояд. *Насириддини Тӯсӣ*

Лаззати афкор чандин дараҷа бар лаззати инкор тафаввуқ дорад. *Бедил*

ТАФАЗЗУЛ *а.* تفضل лутфу марҳамат.

Гул ёри ҳусн гаштаву булбул қарини ишқ,
Онро тафаззуле наву инро табаддуле. *Ҳофиз*

Молике... гуфт: Тафаззул кунед, то бо ҳам ин таомро бихӯрем. *Ҷомӣ*

ТАФАЗЗӢ *а.* تفضی аз тангӣ ва душворӣ халос шудан; **аз ӯҳдаи** *чизе* **тафаззӣ кардан (ё намудан)** аз ӯҳдаи чизе баромадан.

Аз ӯҳдаи эҳтимом ва... интизоми умури бароё тафаззӣ натавонист намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАФАККУР *а.* تفکر фикр кардан, андеша, фикр.

Ӯро мутафаккир ёфт, пурсид, ки: Мӯҷиби тафаккур чист? *Авфӣ*

Ғарқи дарёи тафаккур шудаем,
Таҳнишин чун садафу дур шудаем. *Ҷомӣ*

ТАФАККӮҲ *а.* تفکه тафарруҷ, хушвақтӣ.

Хирадманд бояд ки ин абвоб аз ҷиҳати тафаҳҳум бархонад, на аз барои тафаккӯҳ, то аз фавоиди он интифоъ ёбад. *«Калила ва Димна»*

ТАФАННУН *а.* تفنن 1. омӯхтани фанҳои гуногун; гуногунфаннӣ; гуногунсанъатӣ; 2. вақтгузаронӣ, бозӣ.

Шайх Абӯалӣ Сино... гоҳе ба тафаннун шеър низ мегуфта. *«Оташкада»*

ТАФАРРУД *а.* تفرد танҳо мондан, яккагӣ, танҳоӣ.

Аз бистари таматтӯъ ба маскани тафаррудхиромид. *Авфӣ*

ТАФАРРУЗ *а.* تفرض фарз кардан; фарз, тахмин.

Орпохон ин маънӣ тафарруз намуда, хост, ки ба дафъи шарри он ҷамоат пардозад.
«Равзат-ус-сафо»

ТАФАРРУС *а.* تفرس чизеро аз рӯи фаросат бо аломат ва осораш дарёфтан.

Сурати ӯро бикашу назди ман ор, то аз далоили ҳайати ӯ бар аҳвол тафаррус кунам.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

ТАФАРРУҒ *а.* تفرغ аз коре фориғ шудан; ◇ **тафарруғи хотир** хотирҷамъӣ.

Тафарруғи хотир, ки милоки ҳамаи камол аст, муяссар нест. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТАФАРРУҚ *а.* تفرق аз ҳам ҷудо шудан, пароканда гардидан, парешон шудан; парокандагӣ, парешонӣ.

Ҷамъияти шаҳнаи Бухоро ба ташаттут ва тафарруқ мубаддал гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАФАРРУҶ *а.* تفرج 1. сайру гашт, саёҳат, тамошо.

Подшоҳ дар шаҳр набуд, барои тафарруҷи вилоят аз шаҳр рафта будааст. *Аҳмади Дониш*

2. хушҳолӣ, дилхушӣ ва лаззат аз дидани чизе.

Ба азми тафарруҷ дар ин боргоҳ
Бигарду баросой аз ранҷи роҳ. *Хоҷу*

ТАФАРРӮҲ *а.* تفرح фараҳъёбӣ, хурсандӣ, шодӣ; истироҳат.

Яъне гар баҳри тафаррӯҳ моили саҳро шавӣ,
Дар рикобат меравам дил аз ҷаҳон бардошта.
Савдо

ТАФАРЪУН *а.* تفرعن 1. такаббур кардан, худнамоӣ кардан, калонигарӣ кардан, каттагӣ кардан; 2. бедодгарӣ кардан; золимӣ.

ТАФАССӢ *а.* تفصی раҳоӣ ёфтан аз чизе, мас. аз қарз.

Эрондухт гуфт:... Тафассӣ аз чунин ҳаводис ҷуз ба ақл ва саботи хирад мумкин нагардад.
«Калила ва Димна»

ТАФАТТУТ *а.* تفتت реза-реза шудан, пора-пора шудан; реза-резагӣ.

Тӯморе диданд аз коғазҳои қадим, ки асари тафаттут ва ташаттут бад-он роҳ ёфта буд.
«Равзат-ус-сафо»

ТАФАҚҚУД *а.* تفقد 1. меҳрубонӣ, пазирой, меҳрубонӣ кардан.

Сабук бош, эй насими субҳгоҳӣ,
Тафаққуд кун ба ҳар сурат, ки хоҳӣ. *Низомӣ*

2. ҷустуҷӯ, кофтуков; пурсупос, аҳволпурсӣ.

ТАФАҚҚӮҲ *а.* تفقه 1. илми фиқҳ хондан, фақеҳ шудан; 2. фаҳмидани маънии чуқури чизе.

ТАФАҲҲУМ *а.* تفهم фаҳмидан, дарк кардан, дарёфтан, пай бурдан.

ТАФАҲҲУС *а.* تفحص тафтиш кардан, ҷустуҷӯ кардан, кофтуков кардан; тафтиш, ҷустуҷӯ, кофтуков.

Ду-се рӯз он ҷо буд ва тафаҳҳуси ҳолҳо менамуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ин ҷаҳон ҳамчун харобасту ту ганҷ,
Гар тафаҳҳус кардам аз ганҷат, маранҷ! *Румӣ*

ТАФВИЗ *а.* تفويض ба ӯҳдаи касе гузоштан, вогузорӣ, супурдан.

Иелати он беша бад-ӯ тафвиз фармуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ба ман тафвиз кун тадбири ин кор,
Ки н-ояд дигаре чун ман падидор. *Ҷомӣ*

Баъд аз фавти вай ин маносибро ба ту тафвиз хоҳад фармуд. *Восифӣ*

ТАФВИТ *а.* تفويت фавт кунонидан, миронидан; нобуд кардан.

Ин матолиб камоянбағӣ муаддӣ ба таҳайюри табиат ва тафвити мақсуд мешавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТАФЗЕҲ *а.* تفضيح беобрӯ кардан, расво кардан; расвоӣ, шармандагӣ.

Мешояд, ки баъд аз ин тафзеҳ Мустаршид ба узрхоҳии бародар қиём намуда, аз он кор пушаймон шуда бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАФЗИЛ *а.* تفضيل афзалият додан, бартарӣ додан, нағз тар дидан; афзалият, бартарӣ.

Ҳар гаҳ, ки ниҳад банда ҷабин пеши ту бар хок,
Тафзил ниҳад бар ҳама андом ҷабинро. *Муиззӣ*

Дар Ҳамадон баққоле аз кадхудоён ду ман сумоқ ба мӯҷиби тафзил бар шарик ҳаволат карда буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

◇ **исми тафзил** *грам.* дараҷаи қиёсӣ ва ё олии сифат.

ТАФКИК *а.* تفكيك ҷудо кардан, чизеро аз чизе ҷудо кардан.

Ин тафкик дар забони форсӣ, ҳиндӣ ва туркӣ нест. *«Хизонаи омира»*

ТАФОВУТ *а.* تفاوت **1.** фарқ, фарқи байни ду чиз.

Он ки дар баҳри Қулзум аст ғариқ,
Чӣ тафовут кунад зи боронаш? *Саъдӣ*

2. фосила ё дурии мобайни ду чиз.

Салоҳи кор куҷову мани хароб куҷо?
Бубин, тафовути раҳ аз куҷост то ба куҷо! *Ҳофиз*

тафовут кардан а) фарқ кардан; б) аҳамият додан, эътино варзидан.

Панҷа дар сайд бурда зайғамро
Чӣ тафовут кунад, ки саг лояд. *Саъдӣ*

ТАФОНӢ *а.* تفانى фонӣ шудан, нобуд шудан; ҳамдигарро нобуд кардан.

Ин тафонӣ аз зид ояд зиддро,
Чун набошад зидд, набвад ҷуз бақо. *Румӣ*

ТАФОРИҚ *а.* تفاريق *ҷ.* **тафриқ** 1; ◇ ба тафориқ қисм-қисм, ҷудо-ҷудо, алоҳида-алоҳида, андак-андак.

Яке аз вузарои носеҳ гуфт: Эй худованд, маслиҳат он мебинам, ки чунин касонро ваҷҳи кафоф ба тафориқ муҷро доранд, то дар нафақа исроф накунанд. *Саъдӣ*

ТАФОСИЛ *а.* تفاصيل *ҷ.* **тафсил** 1.

Шуд тафосили кавнро муҷмал
Бар мисоли таайюни аввал. *Ҷомӣ*

ТАФОСИР *а.* تفاسير *ҷ.* **тафсир** 2.

Боқии вуҷӯҳ ҳавола ба кутуби тафосир меравад. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАФОУЛ *а.* تفاؤل фол гирифтан, фол дидан.

Изҳори башошат карда ба ин байт тамассул ва тафоул намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАФОУЛАН *а.* تفاؤلاً аз рӯи фоли нек, бо нияти нек.

Тафоулан якеро худи амир нишон гирифт ва биандохт. *Аҳмади Дониш*

ТАФОХУР *а.* تفاخر фахр, мағрурӣ, кибр, худписандӣ.

Агарчи номваронро тафохур аз ҳунар аст,
Тафохури ҳунар аз шаҳриёри номвар аст. *Муиззӣ*

Хари мискини бо нахват ҳамохур
Ба худ болид чун гов аз тафохур. *Нозим*

ТАФОҲУМ *а.* تفاهم мақсади якдигарро фаҳмидан, ҳамдигарро фаҳмидан; ◇ **ҳусни тафоҳум** мувофиқату созиши пурраи ду тараф, ҳамфикрии ду кас.

ТАФРА||ТАФРАТ *а.* طفره||طفرت хез задан, барҷастан.

Ҳар кӣ зад тафра аз сари сарфа,
То ба мақсад расад ба як тарфа. *Ҷомӣ*

ТАФРЕҲ *а.* تفريح фараҳманд ва хушвақт гардонидан; шодиафзоӣ.

Аз паи тафреҳи табъу зевари ҳусну тараб
Хуш бувад таркиби зарринҷом бо лаъли музоб. *Ҳофиз*

ТАФРИД *а.* تفريد фард шудан, гӯша гирифтан, гӯшанишин шудан, канорагирӣ кардан.

Ғарқаи мавҷи баҳри тавҳидӣ,
Хисрави боргоҳи тафридӣ. *Ҷомӣ*

ТАФРИТ *а.* تفريط кӯтоҳӣ кардан, бепарвоӣ кардан дар коре; ◇ **тафриту ифрот, ифроту тафрит** аз ҳадди эътидол гузаштан дар чизе ё коре, ва, баръакс, то ба дараҷаи даркорӣ нарасонидани чизе ё коре.

Миёни неку бад тахлит кардем,
Гаҳе ифроту гаҳ тафрит кардем. *Ҷомӣ*

Зиҳӣ ганҷи ҳикмат, ки Суқрот буд,
Мубарро зи тафриту ифрот буд. *Ҷомӣ*

ТАФРИҒ *а.* تفريغ холӣ кардан, рехта партофтан, рехта холӣ кардан; ◇ **тафриғи ҳисоб** баробар кардани ҳисоб.

ТАФРИҚ *а.* تفريق **1.** ҷудо кардан, ҳисса-ҳисса кардан; **2.** тарҳ кардан.

Фаршу сақфу қиблааш оростанд,
Лек тафриқи ҷамоат хостанд. *Румӣ*

◇ **тафриқи зотулбайн** байни ду кас ё ду гурӯҳ ҷанг андохтан, низоъ бардоштан; *муқобили* **ислоҳ (ислоҳи зотулбайн).**

... Абӯалиро гуфт: Мақсуд аз ирсоли ту ба хиттаи Ҷурҷония ва илтифоте, ки ба ҷониби ту кардаанд, тафриқи зотулбайн аст. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ТАФРИҚА *а.* تفرقه 1. пароканда кардан, ҷудо-ҷудо кардан; фарқ кардан; тақсим кардан.

Ҳар ганҷу хоста, ки ниҳодаст дар замин,
Аз баҳри тафриқа ҳама дар интизори ӯст. *Муиззӣ*

[Аҳмад] фармуд, то хазоине... ҳозир гардониданд ва онро... тафриқа кард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. *маҷ.* парешонӣ, парокандагӣ.

Чу бинӣ, ки дар сипоҳи душман тафриқа афтод, ту ҷамъ бош, ва агар ҷамъ шаванд, аз парешонӣ андеша кун. *Саъдӣ*

тафс تفس *асоси замони ҳозираи* **тафсидан.**

ТАФС تفس гармӣ, ҳарорат.

ТАФСИДАН تفسيدن 1. гарм шудан, ҳарорат пайдо кардан, сӯхтан.

Ба ҷавлонгоҳи ӯ ҳаҷрам ба зорӣ сӯхт, метарсам,
К-аз ин хокистари тафсида сӯзад пои гулгунаш. *Исмат*

2. *маҷ.* оташин шудан, хашмгин гардидан.

Бар тани тафсида қафо мезананд,
З-андӯҳи мардон сару по мезананд.
Хисрави Деҳлавӣ

ТАФСИЛ *а.* تفصيل 1. фасл-фасл кардан, қисм-қисм кардан.

Он зарҳо ба хидмат овардам, фармуд, ки ту тафсил бикун. *Авфӣ*

2. ба таври муфассал баён кардан; муфассалан гуфтан; *муқобили* **иҷмол.**

Ку он, ки менамуд адо аз ишорате
Тафсили ҳар ду кавн ба як ҳарфи мухтасар. *Савдо*

тафсили иҷмол баёни муфассали каломи мӯъҷаз, ки иборат аз баёни равшантар ва фаҳмотар аст.

Тафсили ин иҷмол он, ки дар авосити давлати амир Насруллоҳ ҷамоаи Русия омада, дар лаби дарьёи Сир қӯрғончае карданд. *Аҳмади Дониш*

Тафсили ин иҷмол он, ки навбати солис муҳаррири сутурро ҳамроҳи суфаро ба пойтахти импиротур мебоист рафт. *Аҳмади Дониш*

ТАФСИР *а.* تفسير 1. шарҳ додан, васеъ кардан, баён кардан.

Осоиши ду гетӣ тафсири ин ду ҳарф аст:
Бо дӯстон мурувват, бо душманон мудоро. *Ҳофиз*

2. *д.* маънидод ва шарҳи оятҳои Қуръон ва ҳадис.

Гоҳ тафсир гуфту гоҳ ҳадис,
Гоҳ тафсилҳои деви хабис. *Ҷомӣ*

тафт تفت *асоси замони гузаштаи* **тафтан.**

ТАФТ تفت 1. гармӣ, ҳарорат; 2. *маҷ.* гармӣ аз хашм ва тундутезӣ.

Бар эшон бигуфт он суханҳо, ки рафт,
Ки бар кин бибояд басе ҷид тафт. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* бо шитоб, шитобон.

Дигар рӯз шабгир Судоба рафт,
Бари шоҳи Эрон хиромид тафт. *Фирдавсӣ*

ТАФТА تفته гудохташуда, сӯзон.

Ба даст оҳаки тафта кардан хамир
Беҳ аз дастбаста ба пеши амир. *Саъдӣ*

ТАФТАДИЛ تفته‌دل 1. он кӣ дилаш гарм бошад; 2. *маҷ.* ошиқ, дилбаста.

Аз ашки гарми тафтадилон дар саводи хок
Тӯфони оби оташзой андаромада. *Хоқонӣ*

ТАФТАН تفتن 1. гарм шудан; тафсон шудан.

Баросуд аз он тафтану тофтан,
Ҳаросида з-ӯ ранҷи раҳ ёфтан. *Низомӣ*

2. шитобидан, ба суръат роҳ рафтан.

То ба кӯҳу дашт тафтам ҳамчу Фарҳод аз ғамат,
Чораи Хисрав бикун, к-аз ишқи ту бечора шуд.
Хисрави Деҳлавӣ

ТАФТЕҲ *а.* تفتيح кушодан; кушодагӣ; *маҷ.* равшанӣ, возеҳӣ.

ТАФТИДАН تفتيدن 1. гарм шудан, тафсидан; 2. *маҷ.* оташин шудан, аз қаҳру ғазаб тафсида рафтан; 3. шитоб кардан.

Ту чу дар банду қайди ҳар ҳафтӣ,
Ба дараш з-он сабаб ҳаметафтӣ. *Саноӣ*

ТАФТИШ *а.* تفتيش кофтуков ва таҳқиқ, санҷиш.

Касе аз эшон баромада тафтиш ва тафаххус намекунад. *Аҳмади Дониш*

ТАФТИҚ *а.* تفتيق шикофтан, даридан.

Ҷаҳди фиръавнӣ чу бетавфиқ буд,
Ҳар чӣ ӯ медӯхт, он тафтиқ буд. *Румӣ*

ТАФТОН تفتان 1. гарм, тафсон, аз офтоб ё оташ гармшуда.

Самуме дар он биёбон бивазид, ки асари он... рег ва хокро чун кӯраи оҳангарон тафтон сохтӣ.
«Анвори Суҳайлӣ»

2. нони тунуки синга.

ТАФФ تف *ниг.* **таф(ф).**

ТАФХИМ *а.* تفخيم калон ҳисобидан, бузургвор шуморидан, таърифу ситоиш намудан.

Он ҳама таъзиму тафхиму вадод,
Чун бидидандаш ба сурат, бурд бод. *Румӣ*

ТАФХИР *а.* تفخير ифтихорманд гардонидан, таърифу ситоиш кардан.

Маросими табҷил ва лавозими тафхир муталаққӣ гардид. *«Таърихи Фаришта»*

ТАФШИЛА تفشيله як навъ хӯрокест, ки аз гӯшту пиёз ва чормағзу тухму асал тайёр карда мешавад.

Соликони масолики таҳқиқ
Фориғанд аз шаробу тафшила. *Шамси Фахрӣ*

ТАФӮР تفور ҷои гилнок, ҷои серлой; ботлоқ.

Ғайр аз балдаи Таҳта ва ҷангал ва тафӯр дар тасарруфи эшон намонд. *«Таърихи Фаришта»*

ТАФҲИМ *а.* تفهيم фаҳмондан, фаҳмонда додан; омӯхтан.

Дар тафҳими масоил... ҳеҷ дақиқа фурӯ нагузорам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ТАХАЙЮЛ *а.* تخیل хаёл кардан; тасаввур.

Гар давлати висолат хоҳад даре кушудан,
Сарҳо бад-ин тахайюл бар остон тавон зад. *Ҳофиз*

Ман ... ба дил тахайюл кардам, ки дар он кӯҳистон иқомат варзам. *Аҳмади Дониш*

ТАХАЛЛУС *а.* تخلص 1. халос шудан, халосӣ, раҳоӣ; 2. номи иловагии махсус, ки шоир барои худ муқаррар карда бо он машҳур мегардад, монанди Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Саъдӣ ва ғ.

Хуш аст назми ту, Исмат, чӣ бок аз сари ҷаҳл
Кунанд мардуми гумраҳ тахаллуси дигарат. *Исмат*

ТАХАЛЛУФ *а.* تخلف 1. қафо мондан, ақиб мондан; қафомондагӣ, ақибмондагӣ.

Аксари талабаи илм, ки дар дараҷаи тахаллуф ... мемонанд, аз он аст, ки ... амал намекунанд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

2. ваъдаро вайрон кардан, хилофи ваъда кардан, аз қавл гаштан.

Ӯ тахаллуф намуда изҳори исьён кард. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАХАЛЛУҚ *а.* تخلق хулқ гирифтан; ба хулқи касе пайравӣ кардан; хушхулқ шудан; хулқу хислат.

Ба ... тахаллуқ маро сайди худ гардонидӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Аз зиндагонӣ ва тахаллуқи ҳар як туро эълом диҳам. *Авфӣ*

ТАХАЛХУЛ *а.* تخلخل ҷудо шудани ҷузъҳои чизе аз якдигар, аз ҳам пошида шудан.

Баъзе аз аҷзои ӯ тахалхул пайдо кардааст. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАХАССУС *а.* تخصص дар коре усто шудан, дар соҳае ихтисос пайдо кардан; ихтисос.

ТАХАШШӮЪ *а.* تخشع хоксорӣ, фурӯтанӣ, дар пеши касе худро пасту забун гирифтан.

Чун чорае надошт, бори дигар аз сари тазаррӯъ ва тахашшӯъ расулро фиристод. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАХВИФ *а.* تخویف тарсондан, ба хавф андохтан, харос додан.

Баъзе аз авлоди худро ба куштан ва мил кашидан тахвиф менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Фориғ аз макру эмин аз тахвиф,
Ҷурм ҳолию тавба дар тасвиф. *Саноӣ*

ТАХЛА تخله 1. як ҷуфт кафш, наълайн; 2. асо, чӯбдаст.

Андар фазоили ту қалам гӯӣ
Чун тахлаи Калими паямбар шуд. *Мунҷик*

ТАХЛИД *а.* تخلید доимӣ ва абадӣ гардонидан.

Мутаваҷҷеҳотро ба мӯҷиби қонун муайян гардониданд ва ... ба муқотеон бар сабили таъид ва тахлид доданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ТАХЛИС *а.* تخلیص халос кардан, озод кардан; халосӣ, раҳоӣ.

Агар ҳосидон ба ғараз гӯянд, ки ин шутур аст ва гирифтор оям, киро ғами тахлиси ман бошад. *Саъдӣ*

ТАХЛИТ *а.* تخلیط 1. омехтан, омезиш кардан.

Боз гуфтӣ: Дур аз он хӯю хисол
Инчунин тахлит жож асту хаёл. *Румӣ*

Миёни неку бад тахлит кардем,
Гаҳе ифроту гаҳ тафрит кардем. *Ҷомӣ*

2. ба каломи худ суханони бофта ва дурӯғ омехта гуфтан.

Аз ҳар навъ суханон ба самъи ӯ расонидаанд ва тахлитҳо карда ... *Авфӣ*

ТАХЛИТОТ *а.* تخلیطات ҷ. тахлит.

Ҳеҷ касро монанди он тахлитот даст надиҳад. (2) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ТАХЛИЯ *а.* تخلیه холӣ кардан; *маҷ.* пок кардан.

Котибӣ ... либоси чиркин пӯшидӣ ва дар тахлияи ботин кӯшидӣ. *«Оташкада»*

ТАХМИН *а.* تخمین гумон, андозае аз рӯи гумон.

Гаҳ ба тахмину зан(н) гирифта қиёс
Дахли ҳаммому осиёву харос. *Ҷомӣ*

ба тахмин тахминан, аз рӯи тахмин.

Нисбати рӯят агар бо моҳу Парвин кардаанд,
Сурати нодида ташбеҳе ба тахмин кардаанд. *Ҳофиз*

Ин ҳарф, ки мезанӣ ба тахмин,
Эй кош, фаришта гӯяд: Омин! *Шоҳин*

тахмин кардан қиёс кардан, ҳадс кардан.

Бо худ тахмин кардам, он ҳама панҷоҳ ман буд. *Ҷомӣ*

ТАХМИНАН *а.* تخمینا тақрибан; ба таври гумон.

Дар тӯлу арз чаҳор араш, ки ҳар як аз он тахминан ҳафт ҳазор ман аст. *Носири Хисрав*

ТАХМИР *а.* تخمیر хамир кардан, сириштан.

Зи мағзи хоки чаман бӯи доғ меояд,
Зибаски ёфта аз хуни лолаҳо тахмир. *Шавкат*

Рамзи сомони тағофул он қадар фаҳмидаам,
Карда устози азал аз ноз тахмири туро. *Туғрал*

ТАХМИС *а.* تخمیس 1. ба панҷ ҳисса тақсим кардан; шакли панҷгӯша сохтан; 2. *адш.* шеъри мухаммас сохтан.

ТАХОЛУФ *а.* تخالف ба муқобили ҳамдигар баромадан, ба хилофи якдигар кор кардан.

ТАХОРУҶ *а.* تخارج тақсим кардани чизе дар байни якдигар, мас. заминро.

Тахоруҷ агар ёфт ранги вуҷуд,
Хиёл аст аз ҳастият дар намуд. *Бедил*

ТАХОСУМ *а.* تخاصم ба ҳамдигар душман шудан, бо ҳам душманӣ кардан, ба якдигар адоват доштан.

Чун кори ӯ боло гирифт, фалак дар мақоми таассуб ва тахосум шуда, ... аз тахт бар тахтааш кашид. *«Таърихи Фаришта»*

Он тахосум, ки аҳли нор кунанд,
Ҳама аз ҷаҳду ҷаҳли ёр кунанд. *Ҷомӣ*

ТАХРИБ *а.* تخریب вайрон кардан, хароб кардан.

Султон оташи ғазаб барафрӯхта, лашкарро ба тахриби билоди Анандпол ва ҷанги ӯ амр фармуд. *«Таърихи Фаришта»*

ТАХСИР *а.* تخسیر зараррасонӣ, зиёноварӣ.

Дар атои мо на тахсиру на кам,
На пушаймонӣ, на ҳасрат, на надам. *Румӣ*

ТАХСИС *а.* تخصيص хос кардан, махсус гардонидан, хусусӣ кардан.

Мазаммати Ҳинд кардан тахсиси Ҳайдарӣ нест. *«Хизонаи омира»*

ба тахсис ба хусус, махсусан.

Вайро [Салмони Савачиро] маонии хоса бисьёр аст ва бисьёр аз маонии устодонро ба тахсис Камоли Исмоил дар ашъори худ эрод карда. *Ҷомӣ*

Сухан мояи сеҳру афсун бувад,
Ба тахсис вақте ки мавзун бувад. *Ҷомӣ*

Мавлоно Алии Яздӣ дар улуми зоҳиру ботин маҳорати тамом ва ваҳдати калом дошта, ба тахсис дар илми ҳайат. *«Таърихи Сайидроқим»*

ТАХТ تخت **1.** ҷои нишасти подшоҳ дар маросимҳои расмӣ, сарир, авранг.

Чу оҳанги рафтан кунад ҷони пок,
Чӣ бар тахт мурдан, чӣ бар рӯи хок. *Саъдӣ*

тахт задан густурдани тахт, барниҳодани тахт, дар ҷои лозима гузоштани тахт.

Тахти заррин задаст гул ба чаман,
Маи чун лаъли оташин дарьёб. *Ҳофиз*

тахт кашидан *ниг.* **тахт задан.**

Вақти он омад, ки фармой кашидан бомдод
Тахт зери гулситону рахт зери лолазор. *Муиззӣ*

тахт ниҳодан *ниг.* **тахт задан.**

Мо мулки офият на ба лашкар гирифтаем,
Мо тахти салтанат на ба бозу ниҳодаем. *Ҳофиз*

2. ҷои ҳамвор, ҷои паҳну баробар; **3.** *нуҷ.* чор ситорае, ки дар чор гӯшаи ситораҳои Ҳафтдодарон воқеъ шудааст; **4.** як банд (оид ба либос); **як тахт ҷома** як даст ҷома, як даст либос; ◇ **Тахти Ардашер** *мус.* номи яке аз оҳангҳои мусиқӣ.

Гоҳ «Зери Қайсарон»-у гоҳ «Тахти Ардашер»,
Гоҳ «Наврӯзи бузург»-у гаҳ «Навои Басканаъ». *Манучеҳрӣ*

тахти кулоҳ *ниг.* **тахтакулоҳ; тахти маҳтобӣ** айвоне, ки шабҳо маҳтоб он ҷоро равшан мекунад; **тахти мил** асбобест, ки ҳисобчиён бо он ҳисоб мекунанд; **тахти обнусӣ** *киноя аз* шаб; **тахти оҷ** а) тахте, ки аз устухони фил сохта шудааст; б) *киноя аз* рӯз; **тахти раванда** (*ё* **равон**) а) нишастгоҳе, ки мисли занбар даста дошта, дар вақти сафар аз ду тараф ба асп ё хачир мебанданд ё бардошта мебаранд ва ё бар пушти фил мегузоранд.

Ағоҷӣ маро пеш бурд, амир бар тахти равон буд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Ба фирӯзгори шаҳи некбахт
Ба тахти раванда баромад зи тахт. *Низомӣ*

б) аспи хушрафтор.

Бурун омад, ҷилавдорон чу диданд,
Ба дар тахти равонеро кашиданд. *Ҳозиқ*

тахти роҳӣ роҳи калон, шоҳроҳ; **Тахти Тоқдес** а) номи тахти Хисрави Парвез, ки бо суратҳои бурҷҳои осмонӣ ва ситораҳо нақшу нигор ёфта буд.

Ба зери тахта хоҳад буд ҷоям,
Агар султони Тахти Тоқдесам. *Сӯзанӣ*

б) *мус.* номи навое аз навоҳои қадим.

Чу «Тахти Тоқдес»-е соз кардӣ,
Биҳишт аз тоқҳо овоз кардӣ. *«Баҳори Аҷам»*

тахти фирӯза *киноя аз* осмон; **тахти хоб** хобгоҳ, бистар; **Тахти Ҷамшед** номи пойтахти қадими Эрон дар Форс, ки онро Персеполис низ меноманд; **тахт ё тахта** ё подшоҳӣ ва ё тобут; ё муваффақият ва ё марг; **тахт будани (***ё* **шудани) димоғ** чоқ шудани димоғ, хушдимоғӣ.

Чу нест тахт димоғат, сухан нагӯ, Таъсир!
Ки шоҳбайти баланди ту боби авранг аст. *Мӯҳсини Таъсир*

тахт кардан ҳамвор кардан, баробар кардан; **аз тахт фуруд омадани шаҳи Чин** *киноя аз* фурӯ рафтани офтоб, ғуруби офтоб.

Чу гавҳар баромад занги ба тоҷ,
Шаҳи Чин фуруд омад аз тахти оҷ. *Низомӣ*

ТАХТА تخته **1.** чӯби паҳну тахт, ки чандон ғафс нест.

Дилам тахтаи килки таълими туст,
Сарам хоки майдони таъзими туст. *Ҷомӣ*

Ба болои ҳам афтода назора,
Ба рӯи тахтааш чун гӯштпора. *Сайидо*

2. як варақ коғаз; лавҳ, сафҳа; порчаи паҳну ҳамвор.

Маншур ба се тахтаи коғаз ба хатти муқармат навишта шуда буд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

тахтаи абҷад лавҳае, ки дар мактаби кӯҳна дар рӯи он ҳарфҳоро навишта меомӯзонданд.

Рав, бинеҳ тахтаи абҷад ба канор,
Ки дарояд алиф аввал ба шумор. *Ҷомӣ*

тахта-тахта иборат аз порчаҳои паҳну ҳамвор.

Қампали балҷувонӣ ... тахта-тахта ба ҳам медухтанд. *Садри Зиё*

◇ **тахтаи аввал** а) тахтае, ки бар рӯи он барои омӯхтани бачагон алифбо навишта мешавад; б) *киноя аз* тахтае, ки, ба ақидаи хурофӣ, бар рӯи он тақдири одамон навишта шудааст; **тахтаи кулоҳ** *ниг.* **тахтакулоҳ; тахтаи мино** *киноя аз* осмон; **тахтаи нард** тахтаи бозии нард; **тахтаи руқум** *нуҷ.* ҷадвали ситорашиносӣ; **тахтаи сина** сандуқи сина; **тахтаи сипор** чӯби омоч; **тахтаи солхӯрд** *киноя аз* ҳикоя ва афсонаҳои замони гузашта; **тахтаи хок** (*ё* **хокӣ**) сатҳи замин, рӯи замин.

Тахтаи хокӣ ба канораш ниҳод,
З- аҳсани тақвим шумораш ниҳод. *Хисрави Деҳлавӣ*

тахта кардан а) бастан, мас. дари дӯконро.

Дар мавсими хат ҳоким, аз ӯ чашм бипӯшам,
Дар шаб чӣ кунам, гар накунам тахта дӯконро. *«Хизонаи омира»*

б) ҳаллоҷӣ кардан; **тахта шудан** баста шудан, маҳкам шудан.

Ҳамчу оина дӯконҳо ҳама сӯ тахта шудаст,
Юсуфи кист, ки имрӯз ба бозор омад?! *«Хизонаи омира»*

тахта аз сар гирифтан кореро ба сабаби вайрон шудан ё хато буданаш аз сари нав кардан.

Нуқли арвоҳ гашта нақл аз ту,
Тахта аз сар гирифта ақл аз ту. *Саноӣ*

тахта бар сари устод задан (*ё* **шикастан**) аз устози худ гузаштан, аз омӯзиш даст кашидан.

Ҳар чо карашма шеваи таълим сар кунад,
Шогирд тахта бар сари устод бишканад. *Салим*

ТАХТАБАНД تخته‌بند 1. тахтаҳои тунуке, ки дар шикастабандӣ барои бастани дасту по ба кор бурда мешавад; 2. *маҷ*. бандӣ, зиндонӣ, гирифтор.

Чӣ гуна тавф кунам дар фазои олами қудс,
Ки дар сарочаи таркиб тахтабанди танам. *Ҳофиз*

Дар мнёни чор дарьё тахтабандам кардай,
Боз мегӯй, ки доман тар накун, ҳушьёр бош.*

ТАХТАКУЛОҲ||ТАХТАКУЛАҲ تخته‌کلاه||تخته‌کله кулоҳи чӯбин, ки ба сари гунаҳгор пӯшонда, вайро ба хар савор карда, барои расво кардан дар кӯчаҳо мегардониданд.

Охируламр хостанд, ки ӯро [Анвариро] тахтакулоҳ кунанд. *«Оташкада»*

ТАХТАПУСТ تخته‌پوست пӯсти ҳайвон, ки дарвешон ва қаландарон ҳамчун зерандоз кор мефармоянд, пӯстак.

Тундӣ макун, ки чарми ту бисьёр дидаам
Чун тахтапӯст дар таҳи пои қаландарон. *Сайидо*

ТАХТАПӮШ تخته‌پوش он чӣ бо тахта пӯшонда шудааст, мас. замини хона; ◇ **тахтапӯш шудан** дафн шудан (дар тобут).

Чун гурезад дил аз бало, ки ҷаҳон
Бар дилам тахтапӯш мебишавад? *Хоқонӣ*

ТАХТАЧӮБ تخته‌چوب асо, таёқ, чӯбдаст.

Ба каф тахтачӯбе, палосе ба дӯш,
Ба дарҳо гадоикунон нонфурӯш. *Сайидо*

ТАХТГОҲ||ТАХТГАҲ تختگاه||تختگه пойтахт, ҷои исти подшоҳ, шаҳр.

Ба ҳар тахтгоҳе, ки бинҳод пай,
Нигаҳ дошт оини шоҳони Кай. *Низомӣ*

ТАХТГИРӢ تختگیری ба даст даровардани тахти подшоҳӣ.

То ҷаҳон аст, шаҳриёрӣ кун,
Тахтгириву тоҷдорӣ кун. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАХТИЯ||ТАХТИЯТ *а.* تخطیه||تخطیت хато гирифтан дар кори касе, нисбати хатокорӣ додан ба касе, касеро айбдор кардан.

[Ӯ] марди фасеҳ буда ва бар сухани шуарои атроф эрод ва тахтия гирифтӣ ва бештари шуаро ба ӯ хуш набуданд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ТАХТНИШИН تخت‌نشین он кӣ бар тахт менишинад, подшоҳ.

ТАХФИФ *а.* تخفیف сабук кардан; кам кардан.

Хоки кӯят барнатобад заҳмати мо беш аз ин,
Лутфҳо кардӣ, буто, тахфифи заҳмат мекунам.
Ҳофиз

ТАХФИФА *а.* تخفیفه дастори майда, саллаи хурд.

Ба ҳамон тахфифа ва рахт, ки дар хона пӯшида буд, кафш дар пой кард ва ба боргоҳи султон омад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТАХШ I تخش пешгоҳ, боло.

ТАХШ II تخش навъе аз тир, тири оташбозӣ, мушак.

Ҳама банда дар пеши Рахши манаид,
Ҷигархастаи теғу тахши манаид. *Фирдавсӣ*

Гар ишорат нест, бо чини ҷабин ҳам қонеем,
Тири тахше з-он камони абрувон моро бас аст.
Соиб

ТАХЬИЛ *а.* تخییل хаёл кардан, гумон кардан, тасаввур кардан.

ТАХЬИЛОТ *а.* تخییلات ҷ. **тахьил.**

Гуфт рӯбаҳ: Софи моро дурд нест,
Лек тахьилоти ваҳмӣ хурд нест. *Румӣ*

ТАХҶИЛ *а.* تخجیل хиҷолат додан, хиҷил кардан касеро.

ТАШ I تش *шакли кӯтоҳшудаи* **оташ.**

Мусӣ андар дарахт ҳам таш дид,
Сабзтар мешуд он дарахт аз нор. *Румӣ*

ТАШ II تش тешаи калон, пойтеша; табар.

Бо давоту қаламу шеър чӣ кор аст туро,
Хезу бардор ташу дастараву белу пашанг.
Абӯҳанифаи Искофӣ

Ҳосид чу сутун рост наёяд, ки сарашро
Наҷҷори қазо зуд қалам зад ба сари таш.
Бадри Чочӣ

ТАШАББУК *а.* تشبک шабакамонанд шудан; ба ҳамдигар печида омехтан.

Ба бешае истизҳор дошт, ки аз ташаббуки ашҷор нури офтоб бар он натофтӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАШАББУС *а.* تشبث *1. ба чизе чанг задан, даровехтан;* 2. ибтикор, шурӯъ кардан ба чизе.

ТАШАББӮҲ *а.* تشبه монанд будан, шабоҳат доштан, монандӣ доштан.

Маҳ ба наъли суми аспи ту ташаббӯҳ меҷуст,
Хок фарьёд баровард, ки тарки адаб аст. *Анварӣ*

ТАШАВВУҚ *а.* تشوق шавқмандӣ; зоҳир кардани шавқ, иштиёқ.

Оташи ташаввуқ чунон мултаҳиб гаштӣ, ки таскини он ба оби сабурӣ осон даст надодӣ.
«Равзат-ус-сафо»

ТАШАДДУД *а.* تشدد дуруштӣ, сахтӣ; сахтӣ кардан дар коре; сахтӣ дар ғазаб, тундӣ.

Бақияи қибтиён бар банӣ-Исроил ташаддуд оғоз ниҳанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАШАЙЙӮЪ *а.* تشیع тарафдории мазҳаби шиа намудан; мазҳаби шиа.

Эшон ботинӣ суннианд ва ба зоҳир даъвии ташайӯъ мекунанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳазинӣ ... дар Ҳирот ба ҷурми ташайӯъ ба ҳукми Абдуллохон шаҳид шуд. *«Оташкада»*

ТАШАЙЮХ *а.* تشیخ пир шудан; шайх шудан.

ТАШАММУР *а.* تشمر тайёр будан барои коре, омодагӣ.

Чун шер ташаммури ӯро мушоҳадат кард, барҷаст ва ҳар ду ҷанг оғоз ниҳоданд.
«Калила ва Димна»

ТАШАННУҶ *а.* تشنج **1.** ларзиш ва ҳаракати беихтиёронаи бадан; **2.** *маҷ.* чину оҷинг.

Буд кампире навадсола калон,
Пур ташаннуҷ рӯю рангаш заъфарон. *Румӣ*

ТАШАТТУТ *а.* تشتت пароканда шудан; парокандагӣ, парешонӣ.

Якбора ташаттуту тафарруқ ба ҳоли эшон роҳ ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАШАФФӢ *а.* تشفی шифоҷӯӣ, чораҷӯӣ, шифо ёфтан.

Ҷароҳати уқубатро ба ташаффӣ иқбол нашояд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАШАФФӮЪ *а.* تشفع шафоат кардан; пурсиши афв ё мадад аз касе барои каси дигар, миёнҷигарӣ, миёнаравӣ.

Дастон ... маросими тазаррӯъ ва ташаффӯъ ба ҷо овард. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАШАЪШӮЪ *а.* تشعشع дурахшандагӣ, рӯшноӣ додан, шуоъ пошидан.

ТАШАҲҲӢ *а.* تشهی майлу рағбат доштан ба чизе; иштиҳо доштан ба хӯрок.

ТАШБЕҲ *а.* تشبیه **1.** монанд кардан; монандӣ.

Моро ба сайёди гирьён ташбеҳ кардай. *Авфӣ*

2. *адш.* дар вақти тасвир монанд кардани чизе ба чизе; **ташбеҳи измор** навъи ташбеҳ аст, ки дар он чунон ба назар мерасад, ки нависанда ғайр аз ташбеҳ қасди дигаре дорад, аммо баъд аз диққат маълум мешавад, ки қасдаш ҳамон ташбеҳ будааст, чунончи дар байти зерин:

То ба ду абрӯи ту даст наёбад касе,
Пеши ду шамшер ман сина сипар кардаам.*

ташбеҳи тасвия навъи ташбеҳ аст, ки нависанда чизе ё сифатеро ба чизе ё сифате баробар ташбеҳ мекунад, мас. рӯзгори худро бо чашми сиёҳи маъшуқа, чунончи дар байти зерин:

Чу шом он ки сиёҳ кард чашми ёри маро,
Чу чашми ёр сиёҳ кард рӯзгори маро.*

ТАШБИБ *а.* تشبیب **1.** зикри айёми ҷавонӣ; **2.** *адш.* овардани байтҳое аз таърифи ишқу ҷавонӣ дар аввали қасида; қисми аввали қасида, ки мазмунаш аз васфи ёр, тасвири табиат ва ғ. иборат аст; *муқ.* **насиб** I 2.

Санои ҳуррон некӯ ба сар тавонам бурд
Ҳар он гаҳе, ки ту ташбиби шеъри ман бувиё. *Оғоҷӣ*

Заҳир он ташбибро ба услуби марғубе назм карда. *«Хизонаи омира»*

ТАШВИР *а.* تشویر **1.** шармсорӣ, шармандагӣ.

Маликшоҳ дар он маскани дилгир чанд рӯз бо ҳазор ғам ва ташвир ба сар бурд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. шӯриш, талотум, изтироб, ба ҳаяҷон омадан.

Ҳамегуфт аз миёни мавҷу ташвир:
Маро бигзору дасти ёри ман гир. *Саъдӣ*

Толиб ба хона баргашт ва авқот аз нашъа даст дод, сар ба гиребони ташвир фурӯ бурд. *«Хизонаи омира»*

ТАШВИШ *а.* تشویش парешонӣ, ошуфтагӣ; изтироб, бероромӣ, ҳаяҷон.

Е ба ташвишу ғусса розӣ шав,
Ё ҷигарбанд пеши зоғ бинеҳ. *Саъдӣ*

Фалоҷарам [умарои давлат] аз давлат ҳаззи вофӣ набурданд ва худро ба ташвиш ва халқро дар азоб андозанд. *Аҳмади Дониш*

ТАШВИҚ *а.* تشویق ба шавқ овардан касеро, шавқманд намудан, рағбатнок кардан.

Ташвиқи вақти пири муғон медиҳанд боз,
Ин соликон нигар, ки чӣ бо пир мекунанд. *Ҳофиз*

ТАШДИД *а.* تشدید **1.** шиддатнок кардан, сахтгирӣ.

Боздиҳед, то аз ташдид ва уқубати ман бираҳед. *Авфӣ*

2. *грам.* аломати расми хат ـّ, ки шиддатнок талаффуз кардани овоз, ду бор талаффуз кардани онро нишон медиҳад, мас. дар калимаи علامه ҳарфи «л», ки дар боло аломати ташдид дорад, ду бор талаффуз мешавад: аллома.

Бонг занад сахтии ташдид агар,
Ҳарф хазад дар дили ҳарфи дигар. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАШКИК *а.* تشکیک дар шак ва гумон андохтан.

Зи ташкилаш Миҷастӣ сахт осон,
Зи ташкики вай Уқлидус ҳаросон. *Ҷомӣ*

ТАШКИЛ *а.* تشکیل дуруст кардан, созмон додан, сару сурат додан, шакл додан.

ТАШНА تشنه **1.** касе, ки сахт майли об хӯрдан дорад.

Ташна менолад, ки ку оби гувор,
Об мегӯяд, ки ку он обхор. *Румӣ*

Ташна дар хоб об мебинад. *Зарбулмасал*

2. *маҷ.* майли сахт ба чизе, орзуи чизе, иштиёқ ба чизе; **ташнаи дидор** иштиёқманди дидорбинӣ.

ТАШНАГӢ تشنگی **1.** майли об хӯрдан.

Қосаи гирдоб мегардад ба дарьё гирди об,
Гар ба баҳр аз ташнагӣ созад шикоят соғарам. *Сайидо*

2. *маҷ.* майлу хоҳиш, иштиёқмандӣ.

ТАШНАҲОЛ تشنه‌حال ҳарис, гурусначашм.

Он ки зи омол бувад ташнаҳол,
Сер нагардад зи ду дарьёи мол. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАШНАҶИГАР تشنه‌جگر касе, ки иштиёқи шиддатнок дорад.

Ҳон, ташнаҷигар, маҷӯӣ з-ин боғ самар,
Бедистонест ин риёзи бадудар. *Рӯдакӣ*

Ҳар кас наёфт ҷуръае аз ҷоми васли ту,
З-ин базмгоҳ ташнаҷигар рафту хушклаб. *Ҷомӣ*

ТАШНЕЪ *а.* تشنیع бадгӯӣ, дар ҳаққи касе бадгӯӣ кардан; маломат, сарзаниш.

Набудаш зи ташнеи ёрон хабар,
Ки ғарқа надорад зи борон хабар. *Саъдӣ*

Агар золиме низ раво дорад, ки тағьир ва табдил кунад, аз дуди дилу ташнеъ ва фиғони халоиқ ҳаросон бошад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ташнеъ задан бадгӯӣ кардан.

ТАШОБӮҲ *а.* تشابه ба ҳамдигар монанд будан; монандӣ.

ТАШРЕҲ *а.* تشريح 1. шарҳ додан, баён кардан, ошкор кардан.

Дар авоили ин китоб шатре аз ташреҳ, аз уқулу нуфус гуфта шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. анатомия.

Ташреҳи ниҳоди худ даромӯз,
К-ин маърифатест хотирафрӯз...
Мебош табиби исавиҳуш,
Аммо на табиби одамикуш! *Низомӣ*

ТАШРИН تشرين *ниг.* **тишрин.**

ТАШРИФ *а.* تشريف бузург гардонидан, бузург доштан, мушарраф кардан касеро; хилъат ва ҷома пӯшонидани подшоҳ ба касе барои бузургдошти вай; ҷомаи пурҳашамат.

Накӯномро ҷоҳу ташрифу мол
Бияфзуду бадгӯйро гӯшмол. *Саъдӣ*

Ҳаво ташрифи нав аз сунбулаш ёфт,
Чаман пӯшидарангӣ аз гулаш ёфт. *Нозим*

ташриф додан ҷома бахшидан, ҷома пӯшондан.

Қасонро дирам доду ташрифу асб,
Табиист ахлоқи некӯ, на касб. *Саъдӣ*

ташриф фармудан а) ҷома пӯшондан, сарупо додан, хилъат додан; б) *ниг.* **ташриф овардан;** ◇ **ташрифи қудум** ташрифоварӣ, омадан (оид ба одами мӯҳтарам); **ташрифи қудум арзонӣ доштан** қадам ранҷа кардан, ташриф овардан.

Агар ту ташрифи қудум арзонӣ дошта, ба ин савб таҳашшум намоӣ, мо Нӯъмонро аз Куфа ... берун кунем. *«Равзат-ус-сафо»*

ташриф бурдан рафтан (дар бораи одами мӯҳтарам).

Ҳазрати устоз аз мадраса ба висоқи худ ташриф бурданд. *Садри Зиё*

ташриф овардан омадан, бо омадани худ сарфароз кардан (дар бораи одами мӯҳтарам).

Зи чашму дил гуҳару дур марост омода,
Нисор мекунам, ҳар гаҳ ки оварӣ ташриф. *Шоҳин*

ТАШРИФОТ *а.* تشريفات *ҷ.* **ташриф.**

Қайқубод саррони сипоҳро ба ташрифоти фохира бинавохт. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАШРИФФАРМО تشريف‌فرما ташрифовар, он ки бо омадани худ касеро сарфароз мекунад; **ташриффармо гаштан** омадан.

Имрӯз ҳамоно барои сардии ҳаво дертар ташриффармо гаштанд. *Садри Зиё*

ТАШТ تشت||طشت 1. тоси калони мисӣ, лаган, тағора.

Фалак дар баландӣ, замин дар мағок,
Яке ташти хун шуд, яке ташти хок. *Низомӣ*

Чун аз таом фориғ шуд, ташт ва офтоба хост. *Авфӣ*

Ҳама асбоб ноқис ва нотамом ва доруи милтиқ ба нахҷе часпон, ки як ташт оташ даркор, то ӯ шуъла диҳад. *Аҳмади Дониш*

2. *маҷ.* офтоб; **теғу ташт** нур ва офтоб.

Замин фарши сайфур чун дарнавашт,
Баровард сар субҳ бо теғу ташт. *Низомӣ*

◇ **ташти баланд** *киноя аз* а) офтоб; б) осмон; **ташти зар** (ё **заррин**) *киноя аз* офтоб; **ташти нагун** *киноя аз* осмон; **ташти оташ** *киноя аз* офтоб; **ташти симин** *киноя аз* моҳ; **ташт задан** дар вақти гирифтани офтоб ё моҳ тағора задан, ки мувофиқи ақидаи хурофӣ, гӯё аз хатари сӯхтани он пешгирӣ мекардааст; **ташти оташ бар сар доштан** афв хостан барои гуноҳе; **ташту об хостан** ба айшу хушвақтӣ иқдом намудан.

Дуньё харобу дин ба халал буд, адли ту
Обод кард ҳар ду, кунун ташту об хост. *Анварӣ*

сари ташти симин кушодан *киноя аз* дамидани субҳ.

Чу гардун сари ташти симин кушод,
Ғуроби сиёҳ хояи зар ниҳод. *Низомӣ*

аз бом афтодани ташт расво шудан, овоза шудани ягон воқеа.

Ташти ман чун офтоб аз боми чарх афтодааст,
Содалавҳ он кас, ки мехоҳад кунад расво маро. *Соиб*

табли пинҳон чӣ занӣ, ташти ман аз бом афтод *зарб.* сирри ман ошкор шудааст, онро пинҳон кардан чӣ ҳоҷат.

ТАШТГАР تشتگر он ки ташт месозад.

Нигори таштгар дорад дили сахт,
Маро бошад чу ангушташ сиёҳ бахт. *Сайидо*

ТАШХИС *а.* تشخيص 1. муайян кардан; фарқ гузоштан, ду чизи монандро аз якдигар ҷудо кардан; 2. муайян кардани дард ва беморӣ.

Ҳакими ҳозиқ бар камоҳии ҳол вуқуф ёфта, ташхиси мараз кард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Зи тори зулфи ту ташхиси набз натвон кард,
Хабар зи умри дароз ар диҳад табиб маро. *Фонӣ*

Ва халқ дар ташхиси ҷамъу тарҳ оҷизанд. *Аҳмади Дониш*

ТАШЬЕЪ *а.* تشييع мушоиат; гусел кардан, одами равандаро то як қисми роҳ ҳамроҳӣ кардан.

Як фарсанг замин бо эшон ташьеъ кард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ташьеи ҷаноза аз паси ҷаноза (тобут) рафтан.

ТАШЬИД *а.* تشييد мушайяд кардан; барафроштан, насб кардан; маҳкам кардан, устувор намудан.

Мактубе ... дар ташьиди мабонии мусолаҳат муболаға намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАШӢ تشى чайра.

ТАШҲИЗ *а.* تشحيذ 1. тез кардан, бурро кардан; 2. *маҷ.* барҷаста кардан, таъсирнок кардан.

Аз барои талтифи сирру ташҳизи хотири вай [Зиёуддини Юсуф] гоҳ-гоҳе [аз] китоби «Гулистон»-и Саъдии Шерозӣ ... сатре чанд хонда мешуд. *Ҷомӣ*

ТАШҲИР *а.* تشهير машҳур гардонидан, ошкор кардан, шӯҳрат додан; расвои касеро овоза кардан, гунаҳкорро ба хар ё гов савор карда дар шаҳр намоиш додан.

Ончунон ки зикр рафт, ба гове ташҳираш карданд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Ташҳир мекашид зи ҳусни мақоли ӯ,
Саҳбон агарчи шӯҳра ба ҳусни мақол ёфт. *Шоҳин*

ТАШЧЕЪ *а.* تشجيع шуҷоъ гардонидан, ҷуръат додан, далер кардан, рӯҳбаланд кардан.

ТАЪБИД I *а.* تأبيد абадӣ кардан.

Ин ... ба таъиду таъбид мушайяд бод.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

ТАЪБИД II *а.* تعبيد банда кардан, ба бандагӣ гирифтан.

ТАЪБИР *а.* تعبير баён кардан, равшантар баён намудан; тафсир, шарҳ.

... Лекин таъбир ва тақрир натавонад кард.
Аҳмади Дониш

Шакар бандаи шаҳди тақрири ӯст,
Хирад волаи ҳусни таъбири ӯст. *Садри Зиё*

таъбири хоб баён кардани асари хоб.

Дидам ба хоби хуш, ки ба дастам пиёла буд,
Таъбир рафту кор ба давлат ҳавола буд. *Ҳофиз*

Ба таъбири он хоби фаррухасар
Фурӯ рехт аз дурҷи гавҳар шакар. *Шоҳин*

ТАЪБИРНОМА تعبيرنامه китобе, ки дар он таъбири хобҳо навишта шудааст.

ТАЪБИЯ||ТАЪБИЯТ *а.* تعبيه||تعبيت 1. нишондан, ҷой додан, насб кардан; ҷойгирӣ.

Чӣ донанд, агар ин ҳам аз ҷумлаи дуздон аст, ба айёрӣ дар миёни мо таъбия шуда, то ба вақти фурсат ёронро хабар кунад. *Саъдӣ*

Тӯбрае, ки дошт, бар сари найза таъбия кард.
«Анвори Суҳайлӣ»

Дар чашмхонаҳои ҳар як аз он бутон ду ёқут таъбия карда буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. ба ҷанг тайёр кардан.

Сипоҳро таъбия кард, ки ба ҳарби Холид ояд.
«Таърихи Табарӣ»

Хазон сипаҳ ба дари боғ бурду таъбия кард
Бад-он ният, ки кунад хонаи баҳор хароб.
Фаррухӣ

ТАЪВИЗ I *а.* تعويذ тӯмор, дуоҳои бар коғаз навиштае, ки аҳли хурофот барои дафъи бало ё захми чашм ба бозу ё гардан мебанданд.

Гар андеша дорӣ зи душман газанд,
Ба таъвизи эҳсон забонаш бибанд. *Саъдӣ*

Ҳофиз, ту ин сухан зи кӣ омӯхтӣ, ки бахт
Таъвиз кард шеъри турову ба зар навишт. *Ҳофиз*

◇ **таъвизи осмон** *киноя аз* бурҷи Ҷавзо; **таъвизи симин** *киноя аз* ситораҳо.

ТАЪВИЗ II *а.* تعويض иваз додан, мукофот кардан, ба ивази чизе мукофот додан.

ТАЪВИЛ I *а.* تأويل баён кардан, шарҳ додан, тафсир кардан, маънидод кардан.

Чун ҷамолат ояти раҳмат шуд андар шони халқ,
Охир ин чандин зи баҳри куштанам таъвил чист?!
Хисрави Деҳлавӣ

Шер дар хашм шуд, гуфт: ... Шикастани аҳди уштурро ба чӣ таъвил ҷоиз шуморам?
«Калила ва Димна»

ТАЪВИЛ II *а.* تعويل 1. бо садои баланд гиръя кардан; мадад хостан, илтимос кардан; 2. такья кардан ба чизе, дилпур шудан аз чизе.

ТАЪВИҚ *а.* تعويق ба таъхир андохтан; таъхир, дермонӣ.

Чаро дар файсалаи ин воқеа таъвиқ андохтаанд?
Аҳмади Дониш

ТАЪДИБ *а.* تأديب 1. адабомӯзӣ; адаб додан.

Надорад модар аз таъдиби фарзанди худ осоиш,
Садафро сина пурнам мегузорад ҳифзи гавҳарҳо.
Сайидо

2. *маҷ.* бо мақсади адабомӯзӣ ҷазо додан, ҷазо додан, азоб додан.

Эшон, бино бар таъдибе, ки ёфта бошанд, дигар ҷуръат нанамоянд, ки хиёнат андешанд.
«Равзат-ус-сафо»

ТАЪДИЛ *а.* تعديل рост кардан, дуруст кардан, баробар кардан; ислоҳ; боэътидолӣ, мӯътадилӣ.

Таҳвил ҳамекунӣ ба бурҷе,
Қ-аз адли ту ёфтаст таъдил. *Заҳири Форьёбӣ*

Шаҳи номвар хонд Буқротро,
Сабабдони таъдили ахлотро. *Ҷомӣ*

ТАЪДИЯ *а.* تأديه адо кардан, пардохтан; ба охир расондан.

ТАЪДОД *а.* تعداد шумор, ҳисоб, миқдор, шумурдан.

Дар маърази хитобу итоб овард ва ҷароиму тақсироти ӯро таъдод мекард. *Аҳмади Дониш*

ТАЪЗИБ *а.* تعذيب азобу шиканҷа додан, озор додан.

Баъд аз шиканҷа ва таъзиб ӯро қитъа-қитъа карда, ҳар қитъаро ба вилояте фиристоданд.
«Равзат-ус-сафо»

Бад-ин қавлам намоӣ гар ту такзиб,
Сазовораш бидонӣ заҷру таъзиб. *Ҳозиқ*

ТАЪЗИМ *а.* تعظيم иззат кардан, ҳурмат кардан; бузург донистан, бузург доштан.

Араб куньятро дар мақоми таъзим гӯяд. *Авфӣ*

Қасе гуфт: Чунӣ чунин ранҷбар
Ба таъзими устод беш аз падар? *Ҷомӣ*

Гоҳо таъзиме ба сӯи шер мекардам ва мутабассим ва шукуфон менигаристам. *Аҳмади Дониш*

ТАЪЗИР I *а.* تعذير узр овардан, бахона сохтан.

ТАЪЗИР II *а.* تعزير коҳиш кардан, ҷазо додан, андаке ҷазо додан; камтар адаб кардан.

Ҳар вакил, ки аз ду тараф чизе гирад, ӯро таъзир кунанд ва риши ӯ битарошанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Донӣ, ки чангу уд чӣ тақрир мекунанд:
Пинҳон хӯред бода, ки таъзир мекунанд. *Ҳофиз*

ТАЪЗИЯ||ТАЪЗИЯТ *а.* تعزيه||تعزيت 1. тасаллӣ додан ба муносибати мотам; сӯгворӣ, ҳамдардӣ.

Дар рӯзи таъзияи хоҷа Товус девони акобиру ашроф ҳозир буданд. *Восифӣ*

2. мотам гирифтан, мотам доштан, азо доштан.

Гиръя кард ва се рӯз таъзият дошт.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ТАЪИД *а.* تأیید муовинат, мадад, ёрманди.

Маро дод тавфиқи гуфтан худой,
Туро бод таъиду фарҳангу рой. *Низомӣ*
Мушкили хеш бари пири муғон бурдам дӯш,
К-ӯ ба таъиди назар ҳалли муаммо мекард. *Ҳофиз*

ТАЪИН *а.* تعیین муайян кардан, махсус кардан; ба ҷое ё вазифае муайян кардан.

Соқиё, май деҳ, ки бо ҳукми азал тадбир нест,
Қобили тағйир набвад он чӣ таъин кардаанд. *Ҳофиз*

Худдому ҳамсоягонро тамоман барои хидмат таъин кард. *Садри Зиё*

ТАЪКИД *а.* تأکید **1.** устувор кардан, мустаҳкам кардан; қувватнок кардан.

Ва ... ба таъсиси буньёни маваддат ва таъкиди асбоби муҳаббат шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. исрор кардан, истодагарӣ кардан, ба исрор ва истодагарӣ чизеро фаҳмондан ё гуфтан.

ТАЪЛИЛ *а.* تعلیل далел овардан; иллат зикр кардан; баёни иллат ва сабаб.

Он таълил мекунад ..., ки шикояткунандагон аз ту беҳисобанд. *Ҷомӣ*

ТАЪЛИМ *а.* تعلیم ба касе чизеро омӯхтан, ёд додан.

Сесаду панҷоҳу нӯҳ фан ӯро даромӯхт, магар як фан, ки дар таълими ӯ дафъ андохт. *Саъдӣ*
Ба таълими нокас забон кам кушой,
Ки таълими ӯ нест донишфазой. *Ҷомӣ*

таълим кардан таълим додан, омӯхтан.

Соат ба соат ба ҳарамсарои худ медаромаданд, ҳамоно ки таълими тартиби зиёфат мекарданд. *Садри Зиё*

ТАЪЛИМГОҲ تعلیمگاه ҷое, ки дарс мехонанд, мактаб.

Дор адаби дарси муаллим нигоҳ,
То нашавӣ таблаки таълимгоҳ. *Ҷомӣ*

ТАЪЛИМХОНА تعلیمخانه ҷое, ки таълим медиҳанд, мактабхона; ◇ **таълимхонаи адаб** зиндон, ҳабсхона.

Алӣ Одилшоҳ ... баъди чанде Сиворо аз таълимхонаи адаб бароварда, машмули авотиф сохт. *«Хизонаи омира»*

ТАЪЛИФ I *а.* تألیف **1.** унсу улфат кунонидан; **таълифи қулуб** дилбардорӣ, ҷалби дилҳо.

Султон Муҳаммад ... мардумеро, ки аз он тараф меомаданд, ҷиҳати таълифи қулуб нигоҳ медошт ва зарҳо медод. *«Таърихи Фаришта»*

2. ду ё чанд чизеро бо ҳам пайвастан, бо тартиб ҷамъ намудан.

Мурод аз манзил дар ин мақом на хонаест, ки аз хишту гилу сангу ҷӯб бошад, балки мурод таълифи махсусест, ки миёни шавҳару зан ва авлоди мавлуд ... воқеъ шавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

3. асарнависӣ, навиштани китоб, муаллифӣ.

Таълифи ин китоб ба арабӣ буд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ва он ҷо ба сабабе, ки дар садри китоб мастур ва мазкур аст, дар ин таълиф шурӯъ пайваст. *«Ахлоқи Носирӣ»*

ТАЪЛИФ II *а.* تعلیف ба чорпоён алаф додан, чорпоёнро чаронидан.

ТАЪЛИҚ *а.* تعلیق **1.** чизеро ба чизе овехтан, банд кардан.

Дар хидмати подшоҳ саломат талабидан ... ҳамчунон бошад, ки бар сафҳаи кавсар таълиқ карда шавад. *«Калила ва Димна»*

таълиқ додан ба ҳамдигар овехтан, овезон кардан бо ҳам, бо ҳам пайваст кардан.

Шумо ҳар кадом аз ин занҷирҳоро ба меҳҳо таълиқ дода ... *Аҳмади Дониш*

2. вобастагӣ, алоқа, робита.

Дода шаҳро ба номи нек ғурур,
Ӯ зи таълиқи некномӣ дур. *Низомӣ*

3. яке аз навъҳои хати арабӣ.

Аз ҳусни хатти таълиқ баҳраи тамом дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

4. бозии расанбоз, он кӣ ҳар хел гиреҳҳо карда боз мекушояд.

Таҳқиқи сухангӯй нахезад зи сухандузд,
Таълиқи расанбоз наёяд зи расантоб. *Хоқонӣ*

ТАЪЛИҚА *а.* تعلیقه илова кардан, шарҳ навиштан, тафсир додан ба китоб ё асаре; илова, ҳошия.

ТАЪМ *а.* طعم маза, лаззат.

Ба таъми нӯш гашта чашмаи об,
Ба ранги дидаи оҳуи даштӣ. *Дақиқӣ*
Чун зи дилбар таъми шаккар ёфтам,
Дил чу уд аз таъми шаккар сӯхтам. *Аттор*
Он кӯза бар кафам неҳ, к-оби ҳаёт дорад,
Ҳам таъми нор дорад, ҳам ранги нордона. *Саъдӣ*

ТАЪМИД *а.* تعمید қасд кардан, қасдан коре кардан.

ТАЪМИМ *а.* تعمیم чизеро ба умум шомил кардан, умумият додан, умумӣ гардонидан.

ТАЪМИН *а.* تأمین **1.** омин гуфтан ба дуои касе; **2.** амният додан ба касе, хотирҷамъ кардан касеро.

ТАЪМИР I *а.* تعمیر умри касеро дароз кардан; умри дароз хостан.

ТАЪМИР II *а.* تعمیر иморат кардан, обод сохтан, шикастурехт кардан.

Вайронаро чӣ фарш беҳ аз нури офтоб,
Таъмири дил ба соғари чун офтоб кун. *Соиб*
Дар иродат ба ҳукми тадбираш
Қудрати сад шикаст таъмираш. *Бедил*

ТАЪМИЯ *а.* تعمیه **1.** нобино кардан, кӯр кардан; **2.** муаммогӯӣ, мулағгӯӣ, сарбастагӯӣ.

Ин ҳама таъмия ва алфоз ба иноди ман ва таъҷизи дигарон баён кард. Султон гуфт: Чунон гӯй, ки ман фаҳм кунам. *«Равзат-ус-сафо»*
Ба расми таъмия з-он бурдамаш ном,
Ки монад дур аз он андешаи ом. *Ҷомӣ*

ТАЪМИҚ *а.* تعمیق **1.** чуқурӣ кандан; **2.** *маҷ.* дур андешидан дар коре, чуқур андешидан дар бораи чизе.

Ки асотир аст афсона(-и) нажанд,
Нест таъмиқею таҳқиқе баланд. *Румӣ*

ТАЪН *а.* طعن **1.** найза задан ба касе.

Ман онам, ки дар шеваи таъну зарб
Ба Рустам даромӯзам одоби ҳарб. *Саъдӣ*

2. захми забон задан, айб гирифтан дар кори касе; сарзаниш, маломат; коҳиш, ришханд.

Ҳаст таъни забони бадгуҳарон
Бартар аз зарби ханҷари буррон. *Мактабӣ*

таън задан сарзаниш ва коҳиш кардан, маломат намудан.

Таъни нобино мазан, эй дам зи биноӣ зада!
З-он ки нобино ба кори хештан бино бувад. *Ҷомӣ*

ТАЪНА *а.* طعنه *ниг.* **таън 2.**

Ду бева ба ҳам гуфтугӯ сохтанд,
Суханро ба таъна дарандохтанд. *Низомӣ*

Таъна аз кас хуш набошад, гарчи ширингӯ бувад.
Зарбулмасал

таъна задан *ниг.* **таън (таън задан).**

Маро таъна мазан дар ишқи Фарҳод,
Ба некӣ кун ғариби мурдаро ёд. *Низомӣ*

Гузашт он, ки араб таъна бар аҷам мезад.
Зарбулмасал

ТАЪНАЗАН طعنه‌زن он ки таъна мезанад, маломатгар, айбҷӯй, бадгӯй.

Гар таъназанаш муоф кардӣ,
Бо мавкаби худ масоф кардӣ. *Низомӣ*

Хост яке кӯрзане зиштрӯй,
Қинаваре, таъназане, зиштхӯй. *Ҷомӣ*

ТАЪНИС I *а.* تأنیث *грам.* ба шакли муаннас даровардани калима.

ТАЪНИС II *а.* تأنیس унс додан, наздик кардан.

ТАЪНИФ *а.* تعنیف маломат кардан; сарзаниш, коҳиш; дуруштӣ намудан.

Уро бибастанд ... ва таънифу таҳдид ... бозпамуданд. «*Калила ва Димна*»

ТАЪОН||ТАЪОНА *а.* طعان||طعانه бисьёр таъназананда, *ришхандкунанда, масхаракунанда.*

Ҳарбате ногоҳ аз ҳархонае
Сар бурун овард чун таъонае. *Румӣ*

ТАЪРИБ *а.* تعریب **1.** калимаро мувофиқи қоидаи забони арабӣ талаффуз кардан; **2.** аз забоне ба забони арабӣ тарҷима кардан.

ТАЪРИЗ I *а.* تعریض **1.** бо кинояи сухан гуфтан, сухани сарбаста гуфтан.

Номае нависад ба таъриз, на ба тасреҳ. *Авфӣ*

2. эътироз кардан.

ТАЪРИЗ II *а.* تعریض паҳноварт ар кардан, васеътар кардан.

ТАЪРИК *а.* تعریک **1.** молидан, соидан; **2.** сахт фушурдан, пучидан; **3.** гӯшмол додан.

... Чанд хиёнат кардааст, ки муставҷиби таърик ва таъзиб аст. *Авфӣ*

ТАЪРИФ *а.* تعریف **1.** шиносо кардан, огоҳонидан; **2.** таҳсин кардан, сутудан.

Тавсифи ту дар лисони Довуд,
Таърифи ту дар забони Суқрот. *Хоҷӯ*

Таърифи зиёда бадтар аз дашном аст.
Зарбулмасал

ТАЪРИХ *а.* تأریخ **1.** муайян кардани вақти рӯй додани ҳодисае; нишон додани вақти коре.

Ба даври ҳумоюну соли саид,
Ба таърихи фаррух миёни ду ид,
Зи шашсад фузун буд панҷоҳу панҷ,
Ки пурдур шуд ин комбардор ганҷ. *Саъдӣ*

2. илме, ки маҷмӯи ҳодиса ва воқеаҳои замони гузаштаро меомӯзад, илме, ки аз инкишофи ҷамъияти инсонӣ баҳс мекунад.

Шиносои таърихҳои куҳан
Чунин рондааст аз Сикандар сухан. *Ҷомӣ*

ТАЪСИР I *а.* تأثیر **1.** асар, асар ва нишон гузоштан дар чизе.

Таъсире, ки дар олам пайдо мешавад, ҳама афлок ва анҷум мекунанд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Оҳро таъсир бисьёр аст аз пушти дуто,
Пирам, аммо қуввати тиру камон дорам ҳанӯз.
Сайидо

2. амал.

Кунад ба зоҳиду майхора як равиш таъсир,
Фитодааст чу оташ ба хушку тар лола. *Соиб*

3. *тахаллуси шоири асри XVIII Мӯҳсин.*

ТАЪСИР II *а.* تعسیر душвор сохтан, сахт кардан, мушкил кардан.

ТАЪСИС *а.* تأسیس устувор кардан, буньёд ниҳодан, бино кардан, асос гузоштан.

Ба таъсису буньёди маваддат машғул гардид.
«*Равзат-ус-сафо*»

ТАЪТИЛ *а.* تعطیل холӣ гузоштан, холӣ кардан; бозмондагӣ аз кор, бекорӣ.

Ҳокимро ин сухан писандида омад, ... фармуд ... маунати айёми таътил вафо кунад. *Саъдӣ*

Кош дирӯз таътил ва дарсгӯиро тарк карда, шубҳаҳои худро пурсида ҳал мекардам. *Садри Зиё*

таътил ёфтан аз кор мондан, аз кор афтодан, аз амал ва ҳаракат мондан.

Беморип султон аз ин хабар рӯз ба рӯз афзун мешуд ва дар ҳамон айём ҳавосси ӯ таътил ёфт.
«*Таърихи Фаришта*»

ТАЪТИР *а.* تعطیر хушбӯ кардан, атр задан, муаттар кардан.

Шамими ёс диҳад мағзи рӯҳро тартиб,
Насими беҳ фиканад мағзи завқ дар таътир.
«*Таърихи Фаришта*»

ТАЪХИР *а.* تأخیر ба қафо мондан, ба қафо андохтани вақт, дер мондан, дермонӣ, даранг.

Соате таъхир кард андар шудан,
Баъд аз он шуд пеши шери панҷазан. *Румӣ*

Ва чун иртикоби амал ва мансаберо дар ҳаққи шахсе лозим бинад, таъхир ҷоиз надорад. *Аҳмади Дониш*

ТАЪҚИБ *а.* تعقیب **1.** аз паи касе ё чизе афтодан, махсусан аз паси гурезанда рафтан; дунболагирӣ; **2.** *д.* дуоҳое, ки баъд аз дуоҳои воҷиб хонда мешавад.

ТАЪҚИД *а.* تعقید **1.** гиреҳ задан; **2.** *адш.* пӯшида сухан гуфтан бо ду роҳ—лафзан ё маънан; **таъқиди лафзӣ** кор фармудани калимаҳои омонимӣ, чунончи, дар байти зерин, ки калимаи 'барра' ба маънои бурҷи Ҳамал омадааст.

Оҳуи оташинро чун барра дар бар афтад,
Кофури хушк гардад бо мушки тар баробар.*

таъқиди маънавӣ кор фармудани калимаҳое, ки маънии маҷозӣ доранд, мас. дар байти зерин мақсади шоир аз 'маҳи нав'—'камон' ва аз 'Аторуд'—'тир' аст, яъне: тире, ки ту аз камон раҳо кунӣ, ба Миррих хоҳад расид.

Чун аз маҳи нав занӣ Аторуд,
Миррих ҳадаф шавад мар-онро.*

ТАЪҶИЗ *а.* تعجیز оҷиз кардан, беқувват кардан.

ТАЪҶИЛ I *а.* تأجیل мӯҳлат додан, муддат муайян кардан.

ТАЪҶИЛ II *а.* تعجیل шитофтан, шитоб кардан, шитоб.

[Масъудбек] чун ба дили рост наёмада буд, дар муроҷиат таъҷил менамуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Макун таъҷил дар таҳсили мақсуд,
Басо деро, ки хуштар бошад аз зуд! *Ҷомӣ*

ба таъҷил шитобкорона, зуд.

Кош дирӯз ... ба таъҷил шубҳаҳои худро пурсида ҳал мекардам. *Садри Зиё*

ТАЯММУМ *а.* تیمم *д.* бо хок ва рег таҳорат кардан, амалиёти махсус бо хок ва гард, ки аз рӯи шариат дар вақти набудани об ба ҷои таҳорат мегузарад.

Мо хирқаи зӯҳд бар сари хум кардем,
В-аз хоки харобот таяммум кардем.
Бошад, ки зи хоки майкада дарьёбем,
Он умр, ки дар майкадаҳо гум кардем. *Хайём*

ТАЯММУНАН *а.* تیمناً ба муборакӣ, табаррукан, аз рӯи табаррук.

Таяммунан ду-се нақли ғариб аз аҳволи шарифи ӯ мактуб мешавад. *Аҳмади Дониш*

ТАЯРОН *а.* طیران паридан, парвоз кардан.

Таярони мурғ диди, ту зи пойбанди шаҳват
Ба дар ой, то бубинӣ таярони одамият. *Саъдӣ*

ТАЯШОН *а.* طیشان *ниг.* **тайшон.**

ТАЯҚҚУЗ *а.* تیقظ аз хоб бедор шудан, бедорӣ.

Бад-ин таҳаффузу таяққуз эътиқоди ман дар мусолоту муохоти ту софитар шуд. *«Калила ва Димна»*

ТАЯҚҚУН *а.* تیقن яқин донистан, муҳаққақ донистан, ҳақиқат ҳисоб кардан, бовар, яқин.

Модари шер гуфт: ... Пеш аз таяққун дар ҳукм таъҷил кардан шарт набошад. *«Калила ва Димна»*

таяққун намудан боварӣ ҳосил кардан.

Ба тазоуфи меҳнату балият таяққун намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАҒАЗЗУЛ *а.* تغزل **1.** ғазалсарой кардан, шеърҳои ошиқона хондан.

Шуарои арабӣ ва ҳиндӣ ... бинои тағаззул ... гузоштаанд. *«Хизонаи омира»*

2. ишқбозӣ кардан.

ТАҒАЙЮР *а.* تغیر **1.** аз ҳоли худ баргаштан, дигаргун шудан; табдил ёфтан.

Хостанд дар дини пайғамбар тағайюре кунанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Гул ёри хор гаштаву булбул қарини ишқ,
Онро тағайюре наву инро табаддуле. *Ҳофиз*

2. хашмгин шудан, дар ғазаб шудан.

Осори тағайюр бар башараи нозебо пайдо кард. *Авфӣ*

◇ **тағайюри атвор** дигаргуншудани одатҳо, ивазшудани хислатҳо ва ҳолатҳои рӯҳия.

Зоҳид намешавад накунад манъи мо зи май,
Мӯътодро тағайюри атвор мушкил аст. *Фузулӣ*

ТАҒАЛЛУБ *а.* تغلب пурра ғолиб шудан; ҳукумате, ки фақат дар асоси зӯр барқарор аст; бо зӯрӣ ба даст даровардан.

Ва умарои атроф тағаллуб буньёд карданд ва дам аз истиқлол заданд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Гӯш кун сирати авононро,
Ба тағаллуб дирамситононро. *Ҷомӣ*

ТАҒАННӢ *а.* تغنی сурудхонӣ, таронасарой, ашӯлахонӣ.

Фармуд, то ба он тағаннӣ кард, олим бехуд афтод. *Ҷомӣ*

ТАҒЗИЯ *а.* تغذیه ғизо додан, хӯрок додан, хӯрондан; ғизо хӯрдан.

ТАҒЛИТ *а.* تغلیط ба ғалат андохтан; ба касе ғалате нисбат додан.

Ба ҳазор тарсу ларз, ки мабодо эроде гирад ва тағлите намояд, ба гуфтани дарс машғул шудам. *Садри Зиё*

ТАҒМО *т.* تغما *ниг.* **тамғо.**

ТАҒОБУН *а.* تغابن **1.** якдигарро ба зиён андохтан, ба ҳамдигар зарар расондан, фиреб дода зиён расондан; фиреб хӯрда зиён дидан.

Ҷои он аст, ки хун мавҷ занад дар дили лаъл
З-ин тағобун, ки хазаф мешиканад бозораш. *Ҳофиз*

2. афсӯс, надомат, афсӯс хӯрдан.

Ҳазар кун з-он чӣ душман гӯяд: Он кун!
Ки бар зону занӣ дасти тағобун. *Саъдӣ*

ТАҒОР تغار зарфи калони сафолинест барои ҷомашӯӣ, хамир кардан ва ғ; тағора.

Оби тутмоҷӣ нарезӣ дар тағор,
То саге чанде набошад тӯъмахор. *Румӣ*

ТАҒОФУЛ *а.* تغافل қасдан аз чизе ғофил шудан, худро ба нодонӣ задан, чашм пӯшидан аз чизе; бепарвоӣ, ғафлат, бехабарӣ.

Худоро, тунд сӯи ман мабин, чун бингарам сӯят,
Тағофул кун замоне, то бубинам як замон рӯят. *Ҳилолӣ*

Гар гирифтам раҳи водӣ зи сукунат, чӣ аҷаб,
Кори Маҷнун зи тағофул ба биёбон афтод. *Махфӣ*

Аз тарси ин, ки мабодо яке аз аҳли дарбор интизое ва гумоне накунад, тағофул мекард. *Садри Зиё*

ТАҒОФУЛПЕША تغافل پیشه одами бепарво, саҳлангор.

ТАҒОФУЛХОНА تغافلخانه ҷое, ки одамро ба ғафлат меандозанд.

Дар тағофулхонаи абрӯи ӯ чин мекашем,
Умрҳо шуд, нақшбанди тоқи нисьёнем мо. *Бедил*

ТАҒСИЛ *а.* تغسیل ғусл додан, шустушӯ кардан, шустан (махсусан баданро).

Муҳаммади Гесудароз ба фармуда амал намуда, тағсилу такфин намуд. *«Таърихи Фаришта»*

ТАҒЬИР *а.* تغییر дигаргун кардан; аз ҳоле ба ҳоле гаштан, дигаргун шудан, дигаргунӣ.

Дар кӯи некномӣ моро гузар надоданд,
Гар ту намеписандӣ, тағьир, кун қазоро. *Ҳофиз*

Охундро аз истимои ин воқеа ҳеҷ тағьире дар вазъ воқеъ нашуда. *Аҳмади Дониш*

◇ **тағьири исм тағьири мусаммо надиҳад** *зарб.* бо иваз шудани ном моҳияти чизе дигаргун намешавад.

ТАҚАББУЛ *а.* تقبل қабул кардан, пазируфтан, ба ӯҳда гирифтан, ба гардан гирифтан.

Сад ҳазор динор тақаббул намуда ва хазинаи қалъа низ бар он ҷамоат мусаллам дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАҚАДДУМ *а.* تقدم 1. пеш будан; пешӣ, пешқадамӣ.

Зулфат кашид шонаву гуфтӣ: Фурӯ нишин,
Бар офтоб соя тақаддум намекунад. *Камоли Хуҷандӣ*

2. сабқат, бартарӣ; **тақаддум ҷустан** а) пеш гузаштан; б) бартарӣ доштан.

ТАҚАДДУС *а.* تقدس муқаддасӣ, порсоӣ; покӣ, покизагӣ.

Аз сафари Ҳиҷоз ..., ки маҳалли тақаддус ва таназзӯҳ аст, муқассир мондам. *«Хизонаи омира»*

◇ **тақаддус фурӯхтан** худро порсо нишон додан, худро зоҳид тарошидан.

ТАҚАЙЮД *а.* تقید гирифторӣ ба қайди чизе, бастагӣ; вобастагӣ; **тақайюд кардан** (*ё* **намудан**) *ба* қайд овардан, *ба* банд андохтан.

Имодулмулк дар салтанат тасаллути аҷибе пайдо кард ва ҳар рӯз Оламгири сониро тақайюд мекард. *«Хизонаи омира»*

ТАҚАЙЮДОТ *а.* تقیدات *ҷ.* **тақайюд.**

Носириддиншоҳ ... аз тақайюдоти ҷисмонӣ ворастa ба рӯҳоният пайваст. *«Таърихи Фаришта»*

ТАҚАЛЛУБ *а.* تقلب 1. баргашт; дигаргун шудан; **тақаллуби аҳвол** дигаргуншавии аҳвол; бад шудани аҳвол.

Аз тақаллуби аҳволи ӯ бисьёр бигирист. *Авфӣ*

2. қаллобӣ, фиребгарӣ, хиёнат.

ТАҚАРРУБ *а.* تقرب наздикшавӣ, наздикӣ.

Назди султон Санҷар тақарруби тамом ёфт, ҳар сол як бор ба Марв омадӣ ва мулозамати султон кардӣ. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

тақарруб фармудан иҷозати наздикӣ додан, наздик гардонидан.

Ӯро дар маҷлиси худ тақарруб фармуд. *Авфӣ*

тақарруб ҷустан ба наздикӣ кӯшиш кардан; наздик шудан.

Ба ирсоли туҳафу ҳадоё ва тансуқоту табаррукот бад-ӯ тақарруб меҷуст. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАҚАРРУР *а.* تقرر қарор гирифтан, устувор шудан; барқарорӣ, устуворӣ, муқаррар шудан.

Аҳмадшоҳ баъди тақаррури муомилат аз Кул ба ҷониби Деҳлӣ хиромид. *«Хизонаи омира»*

ТАҚБЕҲ *а.* تقبیح бад карда нишон додан; зиштӣ ва қабоҳати чизеро баён кардан.

Аз тақбеҳи аҳвол ва афволи ӯ бипарҳезам. *«Калила ва Димна»*

ТАҚБИЛ *а.* تقبیل бӯсидан, бӯса кардан.

Айнулмулк... ҳрст, ки дохили шаҳр шуда, ба тақбили ҳошияи бисоти салтанат мушарраф гардад. *«Таърихи Фаришта»*

ТАҚВИМ I *а.* تقویم 1. рост кардан; 2. *нуҷ.* солнома, календарь.

Ҳаме оз камтар нагардад ба сол,
Ҳаме рӯз ҷӯям ба тақвиму фол. *Фирдавсӣ*

Тақвими порина ба кор наёяд. *Зарбулмасал*

ТАҚВИМ II *а.* تقویم баҳо додан, нарх додан, қимат гузоштан.

Ҷумла муқаввимон аз тақвими он оҷиз омаданд. *Авфӣ*

ТАҚВИЯ||ТАҚВИЯТ *а.* تقویه||تقویت қувват додан, тавоно кардан.

Ончунон ки шунидӣ, халқе бар ӯ ба таассуб гирд омаданд ва тақвият карданд. *Саъдӣ*

ТАҚВО||ТАҚВӢ *а.* تقوا||تقوی парҳезгорӣ, порсоӣ, худотарсӣ.

З-ин сон, ки дил дар ошиқӣ бигсист тақворо расан,
Натвон лагом аз шаръ зад ин тавсани бадромро. *Хисрави Деҳлавӣ*

Покбозон ҳама дар майкада маҳрам гаштанд,
Ғайри Ҷомӣ, ки ба тақвову вараъ муттаҳам аст. *Ҷомӣ*

Тақвӣ омад ба маймана аз лоф,
Кард мисвокро синони масоф. *Мушфиқӣ*

ТАҚДИМ *а.* تقدیم пеш гузарондан, чизеро ба пеш ниҳодан, чизеро аз дигарӣ пештар андохтан.

Бо вуҷуди шарафи сиёдат ва кибари син, ... ки бандаро ҳосил аст, Хоҷа Ҳусайн дояни тақдим бар ман дорад. *«Равзат-ус-сафо»*

Ададро бин, ки чун аз бахти фирӯз
Шуд аз тақдими сифр афзуниандӯз. *Ҷомӣ*

ТАҚДИР *а.* تقدير **1.** андоза намудан, қиёс кардан, тахмин кардан, мизон кардан.

Тоқе сангин дидам, чунон ки роҳ ба миёни он тоқ берун мерафт, болои он панҷоҳ газ тақдир кардам. *Носири Хисрав*

2. тасаввур кардан, фарз кардан; пиндор.

Ин ҷаҳон ҷаҳоне тақдир кунӣ васеъ ва фароҳ. *Аҳмади Дониш*

3. қазо, қадар, сарнавишт.

Ин ҳусн чӣ ҳуснест, ки аз парда аён аст,
Нақше, ки паси пардаи тақдир ниҳон буд. *Ҳилолӣ*

Тақдир, ки тир дар камон кард,
Танҳо на маро бад-ӯ нишон кард. *Шоҳин*

ТАҚДИС *а.* تقديس муқаддас шумурдан; ба покӣ нисбат додан, ба покӣ ёд кардан.

Мурғи моил ба донаи талбис
Чун бувад з-ошьёнаи тақдис? *Ҷомӣ*

Ин Зӯҳра зи осмони тақдис
Печида ба тайласони тақдис. *Файзӣ*

ТАҚИЯ *а.* تقيه **1.** парҳез кардан, парҳезгорӣ; **2.** замонасозӣ, аз рӯи эҳтиёт ақидаи ҳақиқии худро пинҳон карда ба ақидаи замон ва маҳал ҳамроҳ шудан.

Баъзе дигар аз тарсу бими султону вазир ба тариқи рафаза тақия карда дар Кашмир монданд. *«Таърихи Фаришта»*

ТАҚЛИБ *а.* تقليب гардонидан, баргардонидан, такурӯ кардан; дигаргун намудан.

Хуфта аз аҳволи дунёӣ рӯзу шаб
Чун қалам дар панҷаи тақлиби раб. *Румӣ*

Ман аз ин тақлиб бӯе мебарам,
Бадгумонӣ меравад андар сарам. *Румӣ*

ТАҚЛИД *а.* تقليد **1.** ба гардани касе гарданбанд андохтан; **2.** аз рӯи кори дигарон коре кардан; пайравӣ кардан ба дигаре.

Мар-маро тақлидашон бар бод дод,
Эй дусад лаънат бар ин тақлид бод! *Румӣ*

3. ӯҳдадор кардан, кореро ба ӯҳдаи касе мондан.

Ҳорун [ар-Рашид] ба яке аз умаро тақлиди ҳукумати Миср фармуд. *Аҳмади Дониш*

ТАҚЛИЛ *а.* تقليل кам кардан; костан.

ТАҚОБУЛ *а.* تقابل рӯ ба рӯ шудан, бо ҳам вохӯрдан.

Хасм агар лофи тақобул занад аз рӯи ҳасад,
Ҳақ шиносад, ки кӣ Булқосиму кӣ Бӯлаҳаб аст. *Анварӣ*

ТАҚОВӢ *а.* تقاوى **1.** қувватноктар кардан; ёрӣ, ёрмандӣ; **2.** бунаке, ки ба деҳқонон барои хариди тухмӣ дода мешудааст.

Базъе дигар ... мутакаффили зироат мешуданд ва маблағҳо ба унвони тақовӣ ва инъом мегирифтанд. *«Таърихи Фаришта»*

ТАҚОДУМ *а.* تقادم қадим шудан, кӯҳна шудан.

Ба тақодуми даҳр авлоди Исмоил аз дини Иброҳим эъроз намуда. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАҚОЗО *а.* تقاضا талаб, дархост, хоҳиш; даъво, даъвогарӣ; бо исрор талаб кардан.

Суханҳои хеш ошкоро кунад,
Бад-он сон, ки маҷлис тақозо кунад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ин шакл тақозо дошт, ки уламо ва аҳли илм дар асри ӯ зоҳиран муравваҷ бошанд. *Аҳмади Дониш*

ТАҚОЗОГАР تقاضا گر он кӣ талаб мекунад, талабкунанда, хоҳанда.

Ин ба ман бигзор, к-истодам дар ин,
Гар тақозогар бувад ҳам оташин. *Румӣ*

ТАҚОРУБ I *а.* تقارب ба ҳам наздик шудан, наздикӣ.

Замони вилодати эшон бо якдигар тақорубе дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАҚОРУБ II *а.* تقارب *адш.* номи баҳре аз арӯз, ки онро мутақориб низ меноманд.

Ба баҳри тақоруб тақарруб намой,
Бад-ин вазн мизони табъ озмой! *Абӯнасри Фароҳӣ*

ТАҚОС(С) *а.* تقاص қасос гирифтан, интиқом гирифтан.

Вақт аст, ки мастон ба тараб бархезанд
В-андар маю маъшуқу рубоб овезанд,
Якчанд тақоси умри фонӣшударо
Дар ҷому қадаҳ хуни сиёҳе резанд. *Ҳофиз*

ТАҚОТУЛ *а.* تقاتل ҳамдигарро қатл кардан, бо ҳамдигар ҷанг кардан.

ТАҚОТУР *а.* تقاطر **1.** паёпай гардидани чизе, пайдарпай; **2.** қатра-қатра боридани чизе, мас. борон; чакидан, чакра-чакра рехтан.

Ин тақотур нуқтаи дилрост в-ин дам они ӯст,
Гар на, ман худро дар ин майдон зи мардон нашмарам. *Хоқонӣ*

ТАҚОТӮЪ *а.* تقاطع бурида гузаштан якдигарро, якдигарро қатъ кардани ду чиз, мас. ду хат.

Дигар доира аз буруҷ оварид,
Тақотӯъ бар ӯ карду нисфе бурид. *Шодӣ*

ТАҚОУД *а.* تقاعد бозмондан аз коре, кореро тарк кардан.

Чӣ гуна раво дорам, ки дар муқобалаи саноеъ ва аворифи ӯ тақоуд ва таҳовун ҷоиз шуморам, *«Равзат-ус-сафо.*

ТАҚРИБ *а.* تقريب **1.** наздик кардан; **2.** *маҷ.* восита; баҳона.

Шикастӣ дар дилам хорею мегӯӣ: «Бурун орам»
Бад-ин тақриб мехоҳӣ, ки ёбад захми сӯзан ҳам *Ҳилолӣ*

ТАҚРИБАН *а.* تقريباً тахминан, қариби...

Дар ин миён тақрибан шаш моҳ гузашт. *Аҳмади Дониш*

ТАҚРИЗ I *а.* تقریض **1.** буридан, қатъ кардан; **2.** *адш.* шеър гуфтан дар мадҳ ё мазаммати касе.

ТАҚРИЗ II *а.* تقریظ баҳо додан бо роҳи катбӣ ба навиштаи касе, баҳое навиштан ба навиштаи касе; баҳои мусбат додан ба навиштаи касе.

ТАҚРИР *а.* تقریر муқаррар кардан, тасдиқ кардан; сухан гуфтан, баён додан.

Гӯянд: Рамзи ишқ магӯеду машнавед,
Мушкил ҳикоятест, ки тақрир мекунанд. *Ҳофиз*

Дар бузургворӣ ва фазилату камоли шайх [Низомӣ] забони таҳрир ва баёни тақрир оҷиз аст. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

[Амир Ҳайдар] ин маъниро боре ба яке аз муқаррабони бисоти давлат тақрир дода. *Аҳмади Дониш*

ТАҚРИРАН *а.* تقریراً ба таври даҳанакӣ, шифоҳӣ.

ТАҚРИРОТ *а.* تقریرات *ҷ.* **тақрир.**

Ӯро аз ин тақрирот футӯҳе ҳосил шавад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ТАҚСИМ *а.* تقسیم **1.** ҳисса-ҳисса кардан, ба ҳиссаҳо ҷудо намудан, қисм-қисм кардан.

Тақдими шарҳи маънии ҳикмат ва тақсими он ба ақсом аз лавозимот бошад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

2. *мат.* номи амали чорӯми ҳисоб; ◇ **тақсими хотир** парешонхотирӣ.

Вайро тангдил ёфт, аз тақсими хотири ӯ пурсид. *Авфӣ*

ТАҚСИР *а.* تقصیر кореро бо кӯтоҳӣ ва камбудӣ иҷро кардан; нуқсон, хато, айб, кӯтоҳӣ.

Туро ... аз ин тақсир муоф доштем. *Авфӣ*

Ман агар ин бор тақсире кунам,
Пас дигар машнав дуову гуфтанам. *Румӣ*

тақсир пазируфтан афв кардан, аз гуноҳ гузаштан.

Гар рафт ба саҳву в-ар ба амдо,
Тақсир пазиру ҷурм бахшо! *Шоҳин*

ТАҚСИРБИН تقصیربین нуқсонбин.

Тариқат ҳамин аст, к-аҳли яқин
Накӯкор буданду тақсирбин. *Саъдӣ*

ТАҚСИТ *а.* تقسیط қарзи худро ҳисса ба ҳисса адо кардан.

ТАҚТЕЪ *а.* تقطیع **1.** ба ҷузъҳо тақсим кардан, қатъ кардан; **2.** *адш., мус.* санҷидани вазн ва оҳанг аз рӯи арӯз.

Зи руд овози мавзун ӯ баровард,
Ғиноро расми тақтеъ ӯ баровард. *Низомӣ*

Мавзунии табъи мо бувад зинати мо,
Тақтеъ барои табъи номавзун аст. *Салим*

ТАҚТИР I *а.* تقتیر сахтӣ кардан дар нафақа, хасисӣ дар хароҷот.

Ҳирси ҷамъи мол, ки он тақтир аст, шаръан ва ақлан мазмум ба хилофи аввал. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТАҚТИР II *а.* تقطیر қатра-қатра чакондан; ба воситаи буғронӣ соф кардани чизе.

ТАҚЪИР *а.* تقعیر **1.** чуқур кардан.

Навъи чаҳорӯм кайфияте бувад, ки ориз шавад камиётро ... чун тақъир ва таҳдиб дар ҷисм ... *Насириддини Тӯсӣ*

Яке уштур аз заъф чун анкабут
Сӯи дашт шуд, тортан кард қут ...
Бадал гашта ӯро зи бори дурушт
Чу гардан ба тақъиру таҳдиб пушт. *Ҷомӣ*

2. аз беҳи гулӯ садои баланд баровардан.

ТАҚЪИД *а.* تقیید ба қайду банд гирифтан, занҷир кардан, банд намудан.

Баъд аз тақъиди Муҳаммад аркони давлат ба истиқболи Маҳмуд шитофтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАҚӢ *а.* تقی *д.* тақводор, парҳезгор.

Аз тақӣ дин талаб, зи раъно лоф,
Аз садаф дур талаб, зи оҳу ноф. *Саноӣ*

ТАҲ ته *ниг.* **таг** I.

Хез, карашмарез кун наргиси ниммастро,
Аз таҳи ҷом ҷуръа беҳ соқии майпарастро. *Махфӣ*

Дар таҳи гарди касодӣ шуд матоам поймол,
Рӯзгоре шуд хиҷолат аз дукон бошад маро. *Сайидо*

◇ **таҳи бозор** *ниг.* **таҳбозор; таҳи кор** сирру асрор.

3-ин сухан ҳамзабони он маҳ шуд,
Аз таҳи кор Ҳусн огаҳ шуд. *Мушфиқӣ*

таҳи мино шаробе, ки дар таги шиша бошад; **таҳи по** таҳтӯл, ноништо, хӯроки субҳ.

Заҳри мор аст бода дар ноҳор,
Таҳи по то набошад, об маҳӯр. *Боқири Кошӣ*

таҳ ба таҳ қабат ба қабат.

Дили хуш нест ҷон ҷилван дӯст,
Ки мағзи ғунча бошад таҳ ба таҳ пӯст. *Нозим*

ТАҲАВВУЛ *а.* تحول аз ҳоле ба ҳоле гузаштан; тағьирот, дигаргунӣ, табаддул.

ТАҲАВВУР *а.* تهور шуҷоати аз ҳад зиёд, далерии барзиёд, ҷасорати бефикру бемулоҳиза.

Саворонро ба гуфтани ӯ таҳаввур зиёда шуд. *Саъдӣ*

Диловар, ки боре таҳаввур намуд,
Бибояд ба миқдораш андар фузуд. *Саъдӣ*

ТАҲАВВӮЪ *а.* تهوع қай кардан, дил беҷо шудан.

Ҳадду феъли таҳаввӯъ он ки ниҳод,
Ғасаён гуфт, лек беқаю бод. *Саноӣ*

Таоме, ки меъда аз ҳазм ва қабули он имтиноъ намуд, ба ғасаён ва таҳаввӯъ кашид. *«Калила ва Димна»*

ТАҲАДДУД *а.* تهدد тарсонидан, таҳдид кардан, бим додан.

Чанд чун ҳудҳуд таҳаддуд бинӣ аз ранҷу азоб
Ту барои раҳнамои мулк пайки ройгон?! *Хоқонӣ*

Дар таҳаддуд гаҳ ки пайғоме фиристад сӯи Чин,
Пушту рӯи хисрави Чин пур ҳаму пурчин кунад. *Ломеӣ*

ТАҲАЙЮР *а.* تحیر ҳайронӣ, ҳайрат, тааҷҷуби сахт.

Аз таҳайюр ҳар замоне дар раҳат
Рахти уммедам ба дигар манзилест. *Анварӣ*

Абдуллатиф бо падар аз рӯи таҳаввур ва аз камоли таҳайюр қасди муҳораба кард. *«Таърихи Сайидроқим»*

Таҳайюр ва тараддуд бад-ӯ ёфтааст. *«Калила ва Димна»*

ТАҲАЙЮҶ *а.* تهیج 1. ба ҳаяҷон омадан, музтариб шудан, барангехта гардидан; 2. бархостан; ҷунбидан.

Ба таҳайюҷ агар равад тафҳим,
Охири лом нест ғайр аз мим. *Бедил*

ТАҲАК||ТИҲИК تهک 1. хок; 2. холӣ, тиҳӣ; **тиҳию таҳак** луч, бараҳна; холӣ, тиҳӣ.

Эй зи ҳар мардумӣ тиҳию таҳак,
Мардумон назди ту чаро поянд? *Абӯшакури Балхӣ*

ТАҲАККУМ *а.* تحکم хукмронӣ бо зӯрӣ; бартарӣ доштан.

Азбаски таҳаккум дар табиати ӯ ҷой карда буд, бифармуд, то Абдураҳмонбекро мӯҳкам бастанд. *«Таърихи Фариштa»*

Зоҳид, ки ба хушку тар таҳаккум дорад,
Гаҳ нози вузӯ, гоҳ таяммум дорад. *Бедил*

таҳаккум бурдан фармон бурдан, ба ҳукми касе хоҳ-нохоҳ итоат кардан.

Сахт аст пас аз ҷоҳ таҳаккум бурдан,
Хӯ карда ба ноз, ҷаври мардум бурдан. *Саъдӣ*

ТАҲАЛЛӢ I *а.* تحلی ороста шудан; оростагӣ, ороиш, зинат.

Ба ҳильяи анвои зевари адаб ва аснофи дониш таҳаллӣ ёфта. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАҲАЛЛӢ II *а.* تحلی ширин шудан; ширинӣ.

ТАҲАМ تهم зӯрманд, паҳлавон.

Таҳам ҳаст дар паҳлавонӣ забон:
Ба мардӣ фузун з-аждаҳои дамон. *Фирдавсӣ*

ТАҲАМЗОДА تهمزاده касе, ки аз насли неруманд ва паҳлавон аст, паҳлавонзода.

Ба наздики Шангул фиристода буд,
Ҳамоно ки шоҳи таҳамзода буд. *Фирдавсӣ*

ТАҲАММУЛ *а.* تحمل 1. ба сахтӣ тоб овардан, сабру тоқат доштан, махсусан дар вақти сахтию машаққат.

Пои мискин пиёда чанд равад,
Қ-аз таҳаммул сутӯҳ шуд бухтӣ. *Саъдӣ*

Чу сабру таҳаммул шавад ёри кас,
Ба некӣ муяссар шавад кори кас. *Шодӣ*

2. ба (ӯҳдаи) худ гирифтан, дар бар кардан.

Ин тазкира, зиёда аз ин ки навишта, таҳаммул надорад. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ТАҲАМТАН تهمتن 1. каси тануманд, қавӣ, неруманд, шуҷоъ, паҳлавон.

Таҳамтанон, ки ба як тир чарх мешикананд,
Зи баҳри чист, ки шамшеру тир охтаанд? *Хисрави Деҳлавӣ*

Он таҳамтан сабук барҷаста, ханҷаран маро гирифта буд. *Аҳмади Дониш*

2. яке аз лақабҳои Рустам.

Баромад хурӯш аз дари боргоҳ,
Таҳамтан биёмад ба наздики шоҳ. *Фирдавсӣ*

ТАҲАРРУЗ *а.* تحرز парҳез кардан, худдорӣ намудан; парҳез.

Димна наздики Шатраба рафт ва бо дили қавӣ, бе тараддуд ва таҳарруз бо вай сухан гуфт. *«Калила ва Димна»*

ТАҲАРРУК *а.* تحرک ҷунбиш, ҳаракат; кору кӯшиш.

К-ин таҳаррук шуд табаррукро калид,
В-аз таҳаррук гардӣ, эй дил, мустафид. *Румӣ*

ТАҲАРРӢ *а.* تحری кофтуков кардани беҳтарин чизе; тафтиш кардан, ҷустуҷӯ кардан; кофтуков, ҷустуҷӯ.

Ҳамчу қавме, ки таҳаррӣ мекунанд,
Бар хаёли қибла ҳар сӯ метананд. *Румӣ*

Дар илтизоми хидмат ва таҳаррии марозии ӯ ҳеҷ дақиқае мӯҳмал нагузорад. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАҲАССУН *а.* تحصن мустаҳкам шудан; сахт ҷойгир шудан дар ҷои мустаҳкам, мас. дар қалъа.

Амир Аламуддини Анамӣ ва аҳли Раҳба ба қалъа таҳассун намуда буданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ТАҲАССУР *а.* تحسر ҳасрат кардан, афсӯс хӯрдан.

[Шер] бо худ гуфт: ... Ман боре худро мусибатзада кардам ва таваҷҷӯъ ва таҳассур суд нахоҳад дошт. *«Калила ва Димна»*

Тӯтиён дар шаккаристон комронӣ мекунанд,
В-аз таҳассур даст бар сар мезанад мискин магас. *Ҳофиз*

ТАҲАТТУК *а.* تهتک пардадарӣ, расво шудан; бешармӣ, беҳаёӣ.

Таҳаттук дар сухан гуфтан зиён аст,
Тааммул кун, тааммул кун, тааммул. *Ғиёсӣ*

ТАҲАФФУЗ *а.* تحفظ 1. ҳифз кардан, ёд кардан, як-як аз ёд кардан; 2. нигоҳдорӣ, ҳушьёрӣ, бедорӣ.

Номае муштамил бар таҳаффуз ва таяққуз ва таҳриз бар муҳорибон ва мухолифон ... дар қалам овард. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАҲАШШУМ I *а.* تحشم шарм доштан; шармсорӣ.

ТАҲАШШУМ II *а.* تحشم соҳиби ҳашамат будан, бисьёр доштани аҳли рикоб, навкар ва хизматгорон.

Агар ту ташрифи қудум арзонӣ дошта, ба ин савб таҳашшум намоӣ, мо Нӯъмонро аз Кӯфа ... берун мекунем. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАҲАҚҚУҚ *а.* تحقق ба исбот расидан, ҳақиқат шудан, дуруст баромадан, мас. хабар.

Ва агар таҳаққуқи ин муқаддима хоҳад, ба виҷдони худ дарнигарад. *Аҳмади Дониш*

ТАҲАҶҶУД *а.* تهجد шаб нахобида ибодат ё коре кардан; шабзиндадорӣ, бедорӣ.

Рӯи таабдуд ба замин доштам,
Фарқи таҳаҷҷуд ҳама афроштам. *Хисрави Деҳлавӣ*

Сулаймон аксари шаб ба таҳаҷҷуд ва тиловати Забур гузаронидӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАҲАҶҶУР *а.* تحجر санг шудан, санг барин шудан, сахт шудан.

ТАҲАҶҶӢ *а.* تهجى хиҷо ба хиҷо хондан; **ҳуруфи таҳаҷҷӣ** *грам.* ҳарфҳои алифбо.

Аъзои ӯро чун ҳуруфи таҳаҷҷӣ аз ҳам ҷудо кард. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАҲБАНДӢ تهبندى **1.** чизе, ки пеш аз хӯрдани шароб ва ғ. мехӯранд; тахтӯл, газак.

Хун дар дили май мекунад таҳбандии саҳбои ту,
Гулшан ба ғорат медиҳад ранги ҳинои пои ту.
Мӯҳсини Таъсир

2. дар истилоҳи рангрезон — ранги хомакӣ пеш аз ранги аслӣ; **3.** ҷузъбандии китоб.

ТАҲБОЗОР تهبازار **1.** аҳли бозор, ки дӯконҳояшон дар растаҳои поёни бозор мебошад, монанди полондӯз, кабобӣ, пинадӯз, нонпаз ва ғ.; **2.** *маҷ.* мардуми пасту фурӯмоя.

ТАҲВИЛ I *а.* تحويل аз ҳоле ба ҳоле гузаштан.

Дар айёми ҷавонӣ аз ин ҷаҳони фонӣ ба риёзи ҷовидонӣ таҳвил фармуд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

таҳвил кардан а) аз ҷое ба ҷое гузаронидан.

Ақл қабул накунад, ки қуввати башарӣ бад-он расад, ки он сангро нақлу таҳвил кунад.
Носири Хисрав

б) ҳавола кардан, ба ӯҳдаи дигаре гузоштан.

Гаҳ кунӣ бар қиёси худ таъвил,
Гаҳ кунӣ ҳукмро бар он таҳвил. *Саноӣ*

ТАҲВИЛ II *а.* تهويل ҳавл ангехтан, тарсондан, ба воҳима андохтан.

Мардумонро зи баҳри дидани пил
Орзу хост з-он чунон таҳвил. *Саноӣ*

ТАҲДИБ *а.* تحديب барҷаста кардан, муҳаддаб кардан.

Яке уштур аз заъф чун анкабут
Сӯи дашт шуд, тортан кард кут...
Бадал гашта ӯро зи бори дурушт
Чу гардан ба тақъиру таҳдиб пушт. *Ҷомӣ*

ТАҲДИД I *а.* تحديد **1.** тез кардан, мас. кордро бо санг ё сӯҳон; **2.** ҳадди чизеро нишон додан, ҳадди чизеро маҳдуд кардан, маълум намудан.

Гузашт он барқ, эй ғофил, зи таҳдид,
Чароғони дигар ҳам метавон дид. *Бедил*

ТАҲДИД II *а.* تهديد тарсондан, пӯписа кардан, ҳаросондан; дӯғу пӯписа.

Шаҳ ба таҳдидашон чу рой афканд,
Сари ҳар ду ба зери пой афканд. *Низомӣ*

таҳдид кардан тарсондан, ҳаросондан, пӯписа кардан.

Мода гуфт: ... Ба чӣ қуввват ва иддат вакили дарьёро ба интиқоми худ таҳдид мекунӣ?
«Калила ва Димна»

ТАҲЗИБ *а.* تهذيب ислоҳ кардан, покиза кардан; тарбия кардан.

Ранги ӯ баҳри накҳати тибаш
Карда таҳзиби ишқ тазҳибаш. *Саноӣ*

таҳзиби ахлоқ покиза кардани ахлоқ, ислоҳ намудани хислатҳои инсонӣ.

Ҳукамо гуфтаанд, ки таҳзиби ахлоқ роҳест равшан. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

Илми ҳикмат низ се қисм бувад, аввалро таҳзиби ахлоқ хонанд. *Насириддини Тӯсӣ*

ТАҲЗИР *а.* تحذير ҳазар кунонидан, тарсондан.

Халқро мавъизат кардӣ... ва аз дунъё таҳзир фармудӣ. *Авфӣ*

...Дар танфизи қазоё ... таҳзир карда.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

ТАҲИ(Й)Я I ‖**ТАҲИ(Й)ЯТ** *а.* تحيت‖تحيه салом, дуруд.

Харгӯш ... таҳияте ба тавозӯъ бигуфт.
«Калила ва Димна»

Маҷнун ба қудуми он ҷафокеш
Мегуфт таҳияте зи ҳад беш. *Шоҳин*

таҳият кардан салом расонидан.

Султон туро таҳият мекунад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ТАҲИ(Й)Я II *а.* تهيه омодагӣ, тайёрӣ.

Ба таҳияи асбоби иртиҳол иштиғол намуданд.
«Анвори Суҳайлӣ»

Чу маҳви ҷилва шудӣ, сози гирья пур беҷост,
Чароғи ҳайрату он гаҳ таҳияи равған? *Бедил*

ТАҲЛИКА‖**ТАҲЛУКА** *а.* تهلكه **1.** ҳалокат, нобудӣ; **2.** азобу шиканҷа, азоби сахт; **дар таҳлука афтодан** ба азоб гирифтор шудан, сахт ба ташвиш мондан.

Оре, сахт ҳолатест, ки касе дар миёни ҷамъе афтад, ... дар тааб ва таҳлука афтад. *Аҳмади Дониш*

ТАҲЛИЛ I *а.* تحليل **1.** ҳал кардан, маҳлул кардан, об кардан, мас. қандро дар об; **2.** *маҷ.* кушодан, мас. гиреҳро, муамморо.

ТАҲЛИЛ II *а.* تهليل «ло илоҳа иллоллоҳ» гуфтан, «нест худое ғайри он худои ягона» гуфтан.

Садои такбиру таҳлили муҷоҳидон ... ба гӯши ҳиндувон роҳ ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАҲЛИЯ *а.* تحليه зинат додан, ороиш додан; ороиш, зинат.

Нафси нотиқаро ба зевари фазоил таҳлия кард.
«Анвори Суҳайлӣ»

ТАҲЛУКА *а.* تهلكه *ниг.* **таҳлика.**

ТАҲМ تهم *ниг.* **таҳам.**

Қиро бахту шамшеру динор бошад,
Ба болову тан таҳму нисбат каёнӣ. *Дақиқӣ*

ТАҲМИЛ *а.* تحميل ҳамл кардан, бор кардан, ба зери бор даровардан; *маҷ.* ба касе зиёда аз қувваташ коре фармудан.

ТАҲМИҚ *а.* تحميق дигареро аҳмақ шумурдан, ба касе аҳмақӣ нисбат додан.

Ба ханда гуфт, ки, Ҳофиз, ғуломи табъи туам,
Бубин, ки то ба чӣ ҳаддам ҳамекунад таҳмиқ.
Ҳофиз

ТАҲМТАН تهمتن *ниг.* **таҳамтан.**

ТАҲНИШИН تهنشين чизе, ки дар таги об, шароб ва ғ. менишинад; дурд, дурда.

Таҳнишин шуд кафе аз он дарьё,
Кураи хок гашт чеҳранамо. *Бедил*

ТАҲНИЯ||ТАҲНИЯТ *а.* تهنيه||تهنيت муборакбод, табрик; муборакбод гуфтан.

Зи ҳар кишваре қосидон тохтанд,
Ба ин чироғи таҳният сохтанд. *Низомӣ*

Ҷумла бо вай байъат кардем ва таҳният бигуфтем. *Авфӣ*

адои таҳният муборакбод гуфтан.

Баъд аз адои таҳният... он хуршеди осмонрисолатро ба худҳо пешво намуда ...
«Шаҳномаи Фарғона»

таҳният гуфтан муборакбод кардан; «хуш омадед!» гуфтан.

ТАҲОВУН *а.* تهاون хор шумурдан, ҳақир шумурдан; аҳамият надодан; сустию саҳлангорӣ, мусоҳилакорӣ.

Чун гавҳари мурод омад, дар муҳофизати он таҳовун наварзад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Мирзо Ҷаъфар ... дар маросими эҳсон ва тарбияти аҳли камол ... таҳовун ҷоиз надошта.
«Оташкада»

ТАҲОИФ *а.* تحائف *ҷ.* **тӯҳфа.**

Гузид аз ғанимат тароиф басе,
К-аз ин сон набинад таҳоиф касе. *Низомӣ*

ТАҲОНА تهانه қалъаи хурд.

Султон... ба кишту зироат амр фармуд ва чанд ҷо таҳона нишонид. *«Таърихи Фаришта»*

ТАҲОРАТ *а.* طهارت **1.** пок гардидан; покӣ, покизагӣ.

Гуфтанд: Чаро чунин кардӣ? Гуфт: Ин ба таҳорат наздиктар аст. *Аҳмади Дониш*

2. *д.* шустушӯи махсус пеш аз намоз, вузӯ.

Рӯзе то ба шаб рафта будем ва шабонгаҳ пои ҳисоре хуфта, ки дузди бетавфиқ ибриқи рафиқ бардошт, ки ба таҳорат меравад. *Саъдӣ*

Ба оби равшани май орифе таҳорат кард,
Алассабоҳ, ки майхонаро зиёрат кард. *Ҳофиз*

таҳорат овардан барои намоз шустушӯ намудан, вузӯ кардан.

Ва ман таҳорате оварда ... намоз кардам ...
Аҳмади Дониш

ТАҲОРАТХОНА طهارتخانه *ниг.* **таҳоратҷой.**

ТАҲОРАТҶОЙ طهارتجای обхона, халоҷо, мабраз.

Ақл дар дасти як рама худрой
Чун чароғ аст дар таҳоратҷой. *Саноӣ*

ТАҲОШӢ *а.* تحاشى худдорӣ, парҳез, ибо, имтиноъ.

Ва бе таҳошӣ дасти тааддӣ ба амвол ва мавошии сипоҳӣ ва раият дароз мекунад. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАҲОҶУМ *а.* تهاجم ба ҳамдигар ҳамла кардан, ба якдигар ҳуҷум овардан.

ТАҲРИЗ *а.* تحريض барангехтан, иғво кардан, тахрик кардан.

Таҳризи эшон мекард, ки бо амир муҳораба намоянд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАҲРИК *а.* تحريک **1.** ба ҳаракат овардан, ба ҷунбиш даровардан; ҷунбиш, ҳаракат.

Аз таҳрики ҳеҷ халқае фатҳулбоб рӯй нанамуд.
«Равзат-ус-сафо»

Дар ин шишаҳо ҷилваи тоби туст,
Садое зи таҳрики мизроби туст. *Бедил*

2. иғво, фитна.

Ба сабаби таҳрик ва хабосати руқабо ... изҳори китобати беҳисоб мекарданд. *Восифӣ*

ТАҲРИМ *а.* تحريم ҳаром гардонидан, манъ кардан.

Гар сад оят бихонӣ аз таҳрим,
Бок нояд туро, ки бояд сим. *Саноӣ*

ТАҲРИМА *а.* تحريمه *д.* гуфтани «аллоҳу акбар» дар аввали намоз.

Пои дил аз роҳи саноат барор,
Даст ба таҳримаи тоат барор. *Хисрави Деҳлавӣ*

таҳримаи ишо бастан ният кардан барои намози шом.

ТАҲРИР *а.* تحرير **1.** навиштан.

Афсӯс, ки шуд дилбару дар дидаи гирьён
Таҳрири хаёли хати ӯ нақш бар об аст. *Ҳофиз*

Як қалам таҳрир кардан нест, Шоҳин, тоқатам,
Хома дорад саъи чандин дафтарам аммо ҳанӯз.
Шоҳин

2. озод кардан, бандаро озод кардан, озод кардани ғуломон; **молики таҳрир** касе ки ҳуқуқи озод кардан дорад.

Расм аст, ки моликони таҳрир
Озод кунанд бандаи пир. *Саъдӣ*

◇ **Таҳрири Иқлидус** номи китоби ҳандасии Иқлидус (Эвклид).

ТАҲРИС *а.* تحريص ҳарис кунондан, завқманд кардан.

Ӯро ба коре таҳрис кунанд, ки охири он ба ҳасрату надомат кашад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Дар ин сухан таҳрис аст бар иртикоби корзору истеъмоли олоти ҷанг дар вақти ҳарбу пайкор.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

ТАҲРИФ *а.* تحريف вайрон кардани сухан; нодуруст иваз кардани ҳарфҳо дар калима.

Дурӯғ нагӯяд ва сухан таҳриф накунад ва донад, ки чӣ бояд кард. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Файз файз аст, чун кунӣ тасҳиф,
Ҳам ба таҳриф офарин — нафрин. *Бедил*

ТАҲСИЛ *а.* تحصيل **1.** ҳосил кардан, баровардан, ба даст даровардан.

Дар таҳсили ағроз ва омоли ту саъй намоем.
Авфӣ

Макун таъҷил дар таҳсили мақсуд,
Басо деро, ки хуштар бошад аз зуд. *Ҷомӣ*

2. хондан, омӯхтан.

Бо вуҷуди қиллати молол таҳсил мекардам.
Авфӣ

Дар айёми таҳсилашон чанд нафар соҳибтабъон ... ҳамвора ба ҳамдигар махлуту махшур буданд.
Садри Зиё

◇ **таҳсили ҳосил муҳол аст** *зарб.* чизи дар даст бударо кофтан беҳуда аст.

ТАҲСИЛДОР تحصیلدار *таър.* касе, ки андозро аз мардум ғун карда ба хазина месупорад; андозчин.

ТАҲСИН I *а.* تحسین таъриф, офарингӯӣ.

То маро ишқи ту таълими сухан гуфтан кард,
Халқро вирди забон мидҳати таҳсини ман аст.
Ҳофиз

Дар дилаш сад ҳазор таҳсин хонд,
В-ошкораш ба хашм берун ронд. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАҲСИН II *а.* تحصین 1. маҳкам кардан; муҳофизат кардан.

Раъи рост ба такрори назар ва таҳсини сир ҳосил ояд ва фош гардонидани асрор аз ҷиҳати подшоҳ мумкин нест. *«Калила ва Димна»*

2. *дар гирди шаҳр девор кашидан,* ҳисор бардоштан, қалъа сохтан; қалъаро мустаҳкам кардан.

ТАҲТ *а.* تحت зер, поин; *муқобили* **фавқ; таҳту фавқи вуҷуд** пастӣ ва баландии ҳаёт; *маҷ.* бадӣ ва некии ҳаёт.

Аввал зи таҳту фавқи вуҷудам хабар набуд.
Ҳофиз

ТАҲТОНӢ *а.* تحتانی зерӣ, зерин, дар поён буда, поёнӣ.

ТАҲТУЛҚАҲВА *а.* تحت‌القهوه хӯроки андаке, ки пеш аз хӯрдани қаҳва мехӯранд; таҳтӯл, ноништо.

Зи тахталқаҳва хонҳо ончунон пур,
Ки натвон кард мофавқаш тасаввур. *Саиди Ашраф*

ТАҲТУЛҲАНАК *а.* تحت‌الحنک қисме аз салла, ки ҳангоми ибодат аз зери манаҳ мегузаронанд.

Ҳеҷ *кас мункири таҳталҳанаки воиз нест,*
Ин қадар ҳаст, ки ҷаспонтар аз ин мебояд. *Соиб*

ТАҲТУССАРО *а.* تحت‌الثری||تحت‌الثرا таги замин, зери хок.

Ногоҳ ғор бар сари эшон фуруд омад ва ҳар нӯҳ ба таҳтуссаро рафтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Бӯъде, ки аз саодати толеъ маро бувад,
Таҳтуссаро зи авҷи сарояш ба авҷ нест. *Урфӣ*

ТАҲТУТТУРОБ *а.* تحت‌التراب зери хок, таги замин.

Аз баландӣ пойгоҳи давлатат фавқулфалак,
В-аз нижандӣ ҷойгоҳи душманат таҳтуттуроб.
Анварӣ

ТАҲТУШШУОЪ *а.* تحت‌الشعاع охирин давраи моҳ пеш аз пайдо шудани ҳилол.

ТАҲТУҲАЛЪАНҲОР *а.* تحته‌الانهار зери он дарьёҳо (воқеъ аст); *киноя аз* яке аз сифатҳои биҳишт.

Дилкаш ашъори ӯ баландашҷор,
Аз нами лутф таҳтуҳалъанҳор. *Ҷомӣ*

ТАҲУР *а.* طهور пок, покиза, тоза; *маҷ.* муқаддас.

Гуфтӣ ин шароби таҳур аст, ҳама бихӯрданд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ТАҲФИЗ *а.* تحفیظ ёд додан, ҳифз кунондан, ёд кунондан.

Кӣ бошад, ки ӯро биҳоҳад ба ҷон
Ба таҳфизи султони Ҳиндустон. *Ҳоҷу*

ТАҲЧӮБКОРӢ تهچوبکاری 1. чизе ва хусусан биное, ки аз зераш чӯбкорӣ кардаанд.

Зи девораш гурезон бемадорӣ,
Набошад боми ӯ таҳчӯбкорӣ. *Сайидо*

2. *киноя аз* касе, ки дониши рӯякӣ дорад, вале чунин вонамуд мекунад, ки гӯё асоси донишаш мустаҳкам аст.

Таҳчӯбкориён ба мақоме намерасанд,
Меъроҷи дил ба воизи минбар надодаанд. *Сайидо*

ТАҲШИЯ *а.* تحشیه ҳошия кардан дар китоб; ҳошия дӯхтан.

ТАҲӢ تهی *ниг.* тиҳӣ.

ТАҲҚИР *а.* تحقیر хор доштан, хор шумурдан, ҳақир гирифтан; ҳақорат, хорӣ.

Амирзода кас фармуд, ки рафта махдумро ба таҳқир ва иҳонати тамом ҳозир кунад. *Аҳмади Дониш*

Агар чи сурма дар вазъи сиёҳӣ шӯҳрате дорад,
Ба мижгони қатори ӯ тавон фармуд таҳқираш. *Ҳоҷӣ*

ТАҲҚИҚ *а.* تحقیق ҳақиқат кардан, тафтиш намудан; ҳақиқат ва воқеияти чизеро муайян кардан; тафтиш.

Маро зи мансаби таҳқиқи анбиёст насиб,
Чӣ об ҷӯям аз ҷӯи хушки юнонӣ. *Рӯдакӣ*

Ва баъд аз таҳқиқи ҳол маълум шуд, Қозимбек ном теҳронӣ буд. *Аҳмади Дониш*

ба таҳқиқ аз рӯи таҳқиқ, муҳаққақан, ба таври аниқ, албатта.

Эй, ки аз дафтари ақл ояти ишқ омӯзӣ,
Тарсам ин нуқта ба таҳқиқ надонӣ донист. *Ҳофиз*

таҳқиқ гаштан (*ё* **шудан**) аниқ шудан, тамоман равшан гаштан.

Гашт таҳқиқ дар битонаашон,
Ки шунидаст шаҳ фасонаашон. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ **аҳли таҳқиқ** *д.* тақводорон, порсоён.

Бахшоиши илоҳӣ гумшудаеро дар маноҳӣ чароғи тавфиқ фаро роҳ дошт, то ба ҳалқаи аҳли таҳқиқ даромад. *Саъдӣ*

ТАҲҶУРЪА تهجرعه таҳмондаи май ба андозаи як қулт.

Аллаҳ-аллаҳ, зи даври гардун
Таҳҷуръаи ман чашид Маҷнун! *Шоҳин*

ТАҶАББУР *а.* تجبر ғурур, ҳавобаландӣ, калонигарӣ.

Димна гуфт: ... Чун ин бишнидам ва таҳаввуру таҷаббури ӯ мешинохтам, биёмадам, то туро биогоҳонам. *«Калила ва Димна»*

Ба сабаби таҷаббуру такаббур халқро аз худ мутаваҳҳиш нагардонад. *Аҳмади Дониш*

ТАҶАВВӮЪ *а.* تجوع гуруснагӣ, гушнагӣ, изҳори гуруснагӣ.

Низ ҷӯу ҳоҷатам аз ҳад гузашт,
Сабру ақлам аз таҷаввӯъ ёва гашт. *Румӣ*

ТАҶАДДУД *а.* تجدد тоза шудан; тоза кардан, нав кардан; навшавӣ; навигарӣ, навӣ.

Аз мазиқи ҷисм чун ёбӣ халос,
Бе таҷаддуд оламе ё бе ҷадид. *Шамси Табрезӣ*

Бениёзӣ таҷаддуде дорад,
Ба навиҳо тараддуде дорад. *Бедил*

ТАҶАЛЛО *а.* تجلا *ниг.* **таҷаллӣ.**

ТАҶАЛЛУД *а.* تجلد сабру тоқат кардан.

Гурзе ба амир Наврӯз зад, ки агар ба кӯҳ задӣ, муталошӣ шудӣ, ӯ ба таҷаллуд худро нигоҳ дошт.
«Равзат-ус-сафо»

ТАҶАЛЛӢ||ТАҶАЛЛО *а.*تجلی||تجلا 1. ҷилва кардан; ошкоро шудан, равшан шудан; ҷилва; тобиш.

Ҳон, аз ту маро зи худ тасаллист,
Як оина вақфи ду таҷаллист. *Шоҳин*

2. *д.* нури илоҳӣ.

ТАҶАММУЛ *а.* تجمل ороиш; ҳашамат, шукӯҳ, дабдаба.

Бо таҷаммули ҳар чи тамомтар ӯро дар шаҳр овард. *Авфӣ*

Гул ба рухсори ту чун лофи таҷаммул мезанад,
Панҷаи савсан тапонча бар рухи гул мезанад.
Мушфиқӣ

Дар вай [деҳи Тавоис] мардумоне буданд бо неъмат ва таҷаммул. *«Таърихи Наршахӣ»*

ТАҶАММУЛОТ *а.* تجملات *ҷ.* **таҷаммул.**

Маҷлисро ба анвои таҷаммулот биёростанд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

ТАҶАММУШ *а.* تجمش лутф, меҳрубонӣ, хушӣ.

Он муҳобат қисмати бегонагон,
В-он таҷаммуш дӯстонро ройгон. *Румӣ*

ТАҶАММӮЪ *а.* تجمع ҷамъ шудан, гирд омадан; маҷлис.

ТАҶАННУБ *а.* تجنب дур шудан; гурехтан; ба як сӯ рафтан.

Агар зараре тасаввур кунед, аз сӯҳбати ӯ таҷаннуб намояд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ТАҶАР تجر хонаи зимистонӣ, ки дар он оташдон мавҷуд аст.

Миёни ин таҷару гунбади фалак фарқ аст,
Ки ҳаст ин ба сабот, он набошад оромаш. *Низорӣ*

ТАҶАРРУБ *а.* تجرب таҷриба ёфтан; озмоиш.

ТАҶАРРУД *а.* تجرد 1. гӯшанишинӣ, тарки дунё.

Бародари калон ғалаба карда тамоми мол... дар тасарруф овард, бародари хурдӣ роҳи таҷаррӯд пеш гирифт. *«Нигори дониш»*

Хоҷа Ато домани таҷаррӯд аз гарди тааллуқи дунё афшонда, рахти иқомат ба сарои охират кашид. *«Таърихи Сайидроқим»*

2. танҳоӣ, безанӣ.

Исо тариқаи таҷаррӯд дошт ва зан накардӣ.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ТАҶАРРӮЪ *а.* تجرع ҷуръа-ҷуръа нӯшидан, қулт-қулт нӯшидан.

Ҳамвора дар шаробхона дурди шароб ҷамъ кардӣ ва дар гулханҳо таҷаррӯъ намудӣ.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

ТАҶАССУМ *а.* تجسم шакл пайдо кардан, ба шакл даромадан, ҷисм пайдо кардан.

ТАҶАССУС *а.* تجسس 1. ҷустуҷӯ кардан, хабар пурсидан.

Таҷассус кард Шопур он заминро,
Ба даст овард Фарҳоди гузинро. *Низомӣ*

2. ҷосусӣ, назорати пинҳонӣ.

Сухан бар он муқаррар шуд, ки якеро ба таҷассуси эшон баргумоштанд. *Саъдӣ*

ТАҶАШШУМ *а.* تجشم худро ба машаққат андохтан, ранҷ бурдан; ранҷ, машаққат.

Мӯҷиби ин таҷашшум чист? *Авфӣ*

Гуфт: Рӯҳам, баҳри ту худ рӯҳ чист?
Ҳин бифармо, к-ин таҷашшум баҳри кист? *Румӣ*

ТАҶАҲҲУЗ *а.* تجهز омода шудан, муҳайё гардидан, тайёр шудан.

ТАҶВИД *а.* تجوید 1. дуруст талаффуз кардани овозҳои нутқ, махсусан оятҳои Қуръон.

Дар он замон ба таҷвид ва тартили ӯ ҳеҷ кас каломи илоҳӣ қироат намекард. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* ҳар кореро дуруст анҷом додан.

ТАҶВИЗ *а.* تجویز 1. рухсат додан, иҷозат додан, ҷоиз донистан, раво доштан.

Амре, ки ҳеҷ золим бад-он иқдом нанамояд, чӣ гуна ақл таҷвиз кунад?! *«Равзат-ус-сафо»*

2. озмоиш кардан, озмудан; озмоиш.

ТАҶВИФ *а.* تجویف миён холӣ кардан, ковок кардан, шикофтан; кофтан, *мас.* заминро.

Ҳамчунон... маъруз доштанд, ки илоҷи тасхири ин бораи кайвонманзар... дар ҳафри нуқуб ва таҷвифи аркони ҷидор... мебошад. *«Таърихи Фаришта»*

ТАҶДИД *а.* تجدید нав кардан, аз нав сохтан, аз сари нав иҷро кардан.

Халифа аз ҷон ноумед шуд ва иҷозат хост, то дар ҳаммом равад ва таҷдиди ғусле кунад.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Писарро аз ҷиҳати таҷдиди васият... пеш хонд.
«Равзат-ус-сафо»

ТАҶЗИЯ *а.* تجزیه ҷузъ-ҷузъ кардан; таҳлил кардан.

Ҳар чӣ бувад, ё қобили таҷзия бувад ё набувад.
Насириддини Тӯсӣ

ТАҶЛИЛ *а.* تجلیل эҳтиром кардан, бузург шумурдан.

ТАҶНИС *а.* تجنیس 1. ҳамҷинс кардан, монанд кардан.

Шабаш дар тоату рӯзаш ба тадрис,
Бувад илму амал бар хеш таҷнис. *Бадрии Кашмирӣ*

2. *адш.* бозии лафзӣ дар шеър: кор фармудани калимаҳое, ки шаклан монанд, аммо маънояшон гуногун аст, *мас.* дар байти зерин калимаи 'шона' дар ду мисраъ ду маъно дорад: асбоби зинати мӯй ва китф (*муқ.* **зулмаънийайн**):

Тори зулфатро ҷудо машшота гар аз шона кард,
Дасти он машшота мебояд ҷудо аз шона кард.
Хисрави Деҳлавӣ

ТАҶОВУЗ *а.* تجاوز аз ҳадди худ гузаштан, аз ҳадду андозаи муқарраршуда гузаштан.

Ҳадди ҳар коре муайян карда будӣ ва ҳар касе, ки як сари мӯй таҷовуз намудӣ, бикуштӣ.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Дар ту наянд ин ду сифат ҷуз ба ҳам,
Чун бинамоянд таҷовуз зи ҳам. *Ҷомӣ*

ТАҶОЗУБ *а.* تجاذب кашидан, ҳамдигарро кашидан; кашиш.

Адолат он аст, ки ин ҳама қувватҳо бо якдигар иттифоқ кунанд ва қуввати мумайизаро имтисол намоянд, то ихтилофи ҳаво ва таҷозуби қуво соҳибашро дар вартаи ҳайрат наяфканад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТАҶОНУС *а.* تجانس ҳамҷинс будан, аз як ҷинс будан, ҳамҷинсӣ.

ТАҶОРИБ *а.* تجارب *ҷ.* **таҷриба||таҷрибат.**

Дар сафар аҷоиби бисьёр дида мешавад ва таҷорибе бешумор ба даст меояд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Шаммае аз ҷигунагии ҳоли худ изҳор кун, то сабаби таҷориб ва дастури амали ман шавад. *Аҳмади Дониш*

ТАҶОҲУЛ *а.* تجاهل худро ба нодонӣ задан.

Он марди зирак таҷоҳул карда гуфт: Некӯ бошад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Офият дар тағофул аст ин ҷо,
Илми роҳат таҷоҳул аст ин ҷо. *Бедил*

◇ **таҷоҳули ориф** (*ё* **орифона;** *инчунин* **таҷоҳулулориф)** *адш.* яке аз ҳунарҳои бадеӣ, ки нависанда бо сабабе худро ба нодонӣ меандозад ва саволе мекунад, ки ҷавобаш ба ӯ маълум аст, чунончи дар байти зерин:

Ё раб, он рӯй аст ё барги суман?
Ё раб, он мӯй аст ё мушки Хутан?*

ТАҶОҲУЛУЛОРИФ *а.* تجاهل العارف *ниг.* **таҷоҳул (таҷоҳули ориф).**

ТАҶОҲУР *а.* تجاهر ба ҷиҳати зоҳирии чизе аҳамият додан; ошкоро коре кардан; **таҷоҳур ба фисқ** ошкоро бадкорӣ кардан.

ТАҶРИБА||ТАҶРИБАТ *а.* تجربه||تجربت имтиҳон кардан, санҷидан, озмудан; озмоиш, имтиҳон, санҷиш.

Касе ба таҷриба пеши вай [табиб] наёвард ва муолиҷа аз вай дарнахост. *Саъдӣ*

Таҷриба кардам зи ҳар андешае,
Нест накӯтар зи сахо пешае. *Хисрави Деҳлавӣ*

таҷриба афтодан аниқ шудан, равшан шудан.

Низ таҷриба афтода, ки ҳар офарида ... дарҳол ӯро бишинохт ва бо ӯ бад шуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ТАҶРИД *а.* تجريد аз дигарон дур кардан, аз дигарон дур гаштан, танҳо мондан.

Таҷрид газандатар кунад золимро,
Теғест бараҳна мор аз афкандани пӯст. *Бедил*

То даст баровардаам аз хирқан таҷрид,
Бар пайкари ман банди қабо банди гарон аст. *Соиб*

ТАҶҲИЗ *а.* تجهيز **1.** ҷиҳозонидан, ҷиҳоз ва асбоби кореро тайёр кардан; **таҷҳизи сипоҳ** таъмин намудани лашкар бо чизҳои зарурӣ; **2.** омода намудани асбоби мурда.

Эшон ба таҷҳизи мурдагон машғул шуданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Зи оини мотам инон тофтанд,
Ба тадбири таҷҳиз шитофтанд. *Ҷомӣ*

3. *маҷ.* оройиш додан, оростан, зинат додан.

ТЕ номи ҳарфи ҷоруми алифбои арабии тоҷикӣ ت, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 400 баробар аст.

ТЕБ تيب *саргашта, овора, ҳайрон, шитобзада.*

ТЕВ تيو тоб, тавоноӣ, қувват, қудрат; тоқат.

Ба дилшон намонд аз ғами ишқ тев,
Ба як раҳ зи ҳар ду баромад ғирев. *Фирдавсӣ*

Яке мӯҳрабоз аст гетӣ, ки дев
Надорад ба тарфанди ӯ ҳеҷ тев. *Унсурӣ*

ТЕЗ تيز **1.** бурранда; *муқобили* **кунд I 1.**

Бирехт чангу фарсуда гашт дандонаш,
Чу тез кард бар ӯ марг чангу дандонро. *Носири Хисрав*

Вақти зарурат чу намонад гурез,
Даст бигирад сари шамшери тез. *Саъдӣ*

2. зуд, шитобон, босуръат.

Шаҳи Навзарӣ гуфт: Ман ёфтам,
Азеро чунин тез биштофтам. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* хашмгин, қаҳролуд, оташин.

Мижа тез асту ғамза тезу ту тез,
Рехтӣ хуни ошиқон ба ситез. *Камоли Хуҷандӣ*

4. *маҷ.* бадхӯ; сахтгир.

Агарчи бода фараҳбахшу бод гулбез аст,
Ба бонги чанг махӯр май, ки муҳтасиб тез аст. *Ҳофиз*

◇ **забони тез** *забони бурро ва гӯё.*

Маломатгӯйро аз шиквааш гарм аст бозораш,
Забони тезу рӯи сурх дорад нештар аз ман. *Сайидо*

оташи тез оташи шӯълавар, оташи бисьёр баланд.

Наншаста ҳанӯз оташи тез,
Зад дашна аробиям, ки бархез! *Ҷомӣ*

оташ тез кардан а) оташро аланга додан; б) аламро зиёд кардан; **бозори** *касеро* **тез кардан** қадру қимати касеро афзудан; боравнақ гардонидани кори касе.

Дидор менамоию парҳез мекунӣ,
Бозори хешу оташи мо тез мекунӣ. *Саъдӣ*

Эй ба ҷон ошиқон харидорат,
Ғамзаҳо тез карда бозорат. *Камоли Хуҷандӣ*

ТЕЗБИН تيزبين он кӣ бо диққат ва ба зудӣ мебинад.

Дасти Урфӣ ниқоби роз кушуд,
Хиради тезбини мо бигрехт. *Зуҳурӣ*

ТЕЗБОЛ تيزبال тезпар, тезпарвоз.

ТЕЗВАҶД تيزوجد зуд ба ваҷд оянда, он кӣ тез ба ҷӯшу хурӯш меояд.

Чу сукконӣ савомеъ сабзпӯше,
Зи ҷунбиш тезваҷде, пурхурӯше. *Ҷомӣ*

ТЕЗВИР تيزوير тезҳуш, боҳуш, закӣ, тезфаҳм.

Ҳамон баччаи шери нохӯрдашир
Шиносад ҳаме мӯбади тезвир. *Фирдавсӣ*

ТЕЗГАРД تيز گرد тезгарданда; зудгузар.

Осудагӣ ба хоб надид он, ки такьягоҳ
Аз гарди болиши фалаки тезгард кард. *Ҷомӣ*

Май нӯш дам ба дам, ки дар ин кӯҳна базмгоҳ
Даврест тезгарду ҳаётест муғтанам. *Исмат*

ТЕЗГОМ تيز گام тезрафтор, чобукрав, тезқадам.

Ба рафтан маркабам бас тезгом аст,
Надонам ҷои оромам кадом аст. *Низомӣ*

ТЕЗГӮШ تيز گوش он кӣ гӯшаш нағз мешунавад.

Нур мекаш, эй ҳарифи тезгӯш,
Гар най чун муш, дар зулмат макӯш. *Румӣ*

ТЕЗДАВ تيزدو тездаванда.

Аспон зи ситора авҷравтар,
Гардун зи сипеҳр тездавтар. *Файзӣ*

ТЕЗДАМ تیزدم касе ё ҳайвоне, ки нафасаш тезу сӯзон аст.

Чу Рустам бад-он аждаҳои дижам
Нигаҳ карду бар ёли он тездам,
Биёбон ҳама зери ӯ дид пок,
Равон хуни гарм аз бари тира хок. *Фирдавсӣ*

ТЕЗДАНДОН تیزدندان **1.** дорои дандонҳои тез.

Тараҳҳум бар паланги тездандон
Ситамгорӣ бувад бар гӯсфандон. *Саъдӣ*

Буд он шери хаёлаш тездандон,
Ки гирад оҳуи мақсуд осон. *Мулҳам*

2. *маҷ.* ҳарис, тамаъгор.

ТЕЗДАСТӢ تیزدستی чобукӣ, чолокӣ.

Сад нақди ситораро ба мастӣ
Аз Зӯҳра барад ба тездастӣ. *Файзӣ*

ТЕЗЗАБОН تیززبان сахтгӯй, сахтгап.

Музтариб қодири теззабон буд, ҳама аз теғи лисони ӯ ҳаросон буданд. *Садри Зиё*

ТЕЗКИН تیزکین бадкина, бадҷаҳл.

Бад-ин гуна даҳ чинии тезкин
Зи ҷон пок гаштанд чун нақши Чин. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТЕЗМАҒЗ تیزمغز зудранҷ, зуд хашмгин шаванда, бадҷаҳл, тундхӯ.

Чу паймоншикан бошию тезмағз,
Наёяд зи пайкори ту кори нағз. *Фирдавсӣ*

ТЕЗНАВИС تیزنویس зуднавис, чобукдаст, касе, ки бо суръат хат менависад.

...Он қадар тезнависи чобукқалам буд, ки ҳангоми китобат дасту қаламашро дида намешуд. *Садри Зиё*

ТЕЗПАР(Р) تیزپر он кӣ тез мепарад.

Ногаҳон рӯзе аз ҳаво бозе
Тезпарре, баландпарвозе
Кард сӯи кабӯтаре оҳанг,
Нои ӯро гирифт сахт ба ҷанг. *Ҷомӣ*

ТЕЗПАРВОЗ تیزپرواز *ниг.* **тезпар(р).**

ТЕЗПАРР تیزپر *ниг.* **тезпар(р).**

ТЕЗПАРРОН تیزپران *ниг.* **тезпар(р).**

Наҳанги дижам баркашидӣ зи об
Ҳамон аз ҳаво тезпаррон уқоб. *Фирдавсӣ*

ТЕЗПО(Й) تیزپا(ی) тезрав, тундрав.

Шавад тавсани гирьям тезпой,
Бар ӯ ҳай занад ҳар замон ҳой-ҳой. *Зуҳурӣ*

ТЕЗРАВ تیزرو он кӣ тез роҳ меравад, тезпо.

Нишаст аз бари борон тезрав,
Чу аз кӯҳ сар барзанад моҳи нав. *Фирдавсӣ*

ТЕЗТАК||ТЕЗТАГ تیزتک||تیزتگ тездав, бодпо, даванд.

Кушодазанах кардашу тезтаг,
Бидидаш, ки дорад дилу зӯру раг. *Фирдавсӣ*

Ҳар як аз он тезтаку хушхиром
Қатъи замин карда ба тезии гом. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТЕЗХАШМ تیزخشم он кӣ зуд оташин мешавад, тундхӯй.

Бигӯ: Моҳо, нигоро, ҳурчашмо,
Парирӯё, баҳоро, тезхашмо! *Фахриддини Гургонӣ*

ТЕЗЧАНГ تیزچنگ он кӣ чанголаш тез аст.

Ба базм-андарун осмони вафост,
Ба разм-андарун тезчанг аждаҳост. *Фирдавсӣ*

ТЕЗЧАНГОЛ تیزچنگال *ниг.* **тезчанг.**

Пар дода ба ҳирси тезчангол
Бар ҷустани мурғи оташинбол. *Файзӣ*

ТЕЗЧАШМ تیزچشم *ниг.* **тезбин.**

Қавичангол гурге, тезчашме,
Ба бозу филзӯру тангчашме. *Сайидо*

ТЕЗӢ تیزی **1.** буррой, буррандагӣ; халандагӣ; *муқобили* **кундӣ I 1.**

Сӯҳони фалак то гули адли ту шукуфтаст,
Тезӣ натавонад, ки диҳад хори ситамро. *Анварӣ*

Тобдор аз кон барояд дар забони ман ақиқ,
Тезии алмос дорад нохуни андешаам. *Соиб*

Тезии дурафш ба сари дурафш аст. *Зарбулмасал*

2. зудӣ, шитоб, аҷала.

Ки тундиву тезӣ наёяд ба кор,
Ба нармӣ бароянд зи сӯрох мор. *Фирдавсӣ*

ба тезӣ бо суръат, бо шитоб.

Ба тезӣ биёмад ба наздики шоҳ,
Варо дид хуфта бар он хоки роҳ. *Фирдавсӣ* .

3. *маҷ.* оташинӣ, бадҷаҳлӣ.

Мафармой акнуну тезӣ макун,
Ки тезӣ пушаймонӣ орад ба бун. *Фирдавсӣ*

◇ **тезӣ кардан** а) тундӣ кардан; б) сахт таъсир кардан.

Биё, соқӣ, он май, ки тезӣ кунад,
Ба боғи дилам мушкбезӣ кунад. *Ҳофиз*

ТЕЗҚАЛАМ تیزقلم он кӣ тез менависад, тезнавис.

Урфӣ, ҳама лофӣ, ба дуо тезқалам шав,
Биштоб, ки майдон нашавад танг қаламро. *Урфӣ*

ТЕЗҲУШ تیزهوش тезфаҳм, зирак.

Бипурсид аз Золи Зар мӯбаде
Аз он тезҳуш, роҳбин бихраде. *Фирдавсӣ*

Аз шаҳи Юнон ҳакими тезҳуш
Кард чун афсонаи фарзанд гӯш... *Ҷомӣ*

ТЕЗҶАНГ تیزجنگ тайёр ба ҷанг, ҷангталаб.

Чу душман сипаҳ сохт, шуд тезҷанг,
Бибояд бисанҷид моро ба ҷанг. *Фирдавсӣ*

ТЕМОР||ТИМОР تیمار **1.** ғам, андӯҳ, ғусса.

Аз андӯҳ ӯ сусту бемор шуд,
Зи шоҳи ҷаҳон пур зи темор шуд. *Дақиқӣ*

2. ғамхорӣ, парасторӣ, нигоҳубин.

Темори ғарибон сабаби зикри ҷамил аст,
Ҷоно, магар ин қоида дар шаҳри шумо нест?! *Саъдӣ*

темор кашидан (ё хӯрдан) а) ғам хӯрдан, андӯҳгин шудан.

Темори раият кашаду андӯҳи дарвеш,
К-эзид бидиҳад ӯро чуз андӯҳу темор. *Фаррухӣ*

Дарафтод тарс андар ин лашкарам,
Надидам, ки темори он чун хӯрам. *Фирдавсӣ*

Чун огаҳӣ, эй дӯст, зи ҳар асроре,
Чандин чӣ хӯрӣ ба беҳуда теморе,
Чун менаравад ба ихтиёрат коре,
Хуш бош, дар ин даме, ки ҳастӣ боре. *Хайём*

б) ғамхорӣ кардан.

ТЕМОРДОР تیماردار **1.** ғамгин, андӯҳгин, ғуссанок.

Набардагузинони Исфандиёр
Аз он ҷо бирафтанд темордор. *Дақиқӣ*

2. ғамхор, парастор.

ТЕМОРХОР تیمارخوار ғамхор, парастор.

Кафидаш дил аз ҳам чу як кафта нор,
Кафида шавад санги теморхор. *Рӯдакӣ*

ТЕША تیشه абзори дуредгарӣ барои тарошидани чӯб.

Хатабро агар теша бар пай зананд,
Дарахти барӯмандро кай зананд?! *Саъдӣ*

Нохӯрда тароше зи сари тешаи ҳиҷрон,
Хиште ба сари турбати Фарҳод наёбанд.
Хисрави Деҳлавӣ

Тешаро бо харош кор аст, хоҳ уд пеш ояд, хоҳ чӯб.
Зарбулмасал

◇ **теша (ба) сӯи худ задан** (*ё* **тарошидан**) ҳирс ва тамаъ кардан; ба манфиати худ кор кардан.

Ҷаҳоне хизмати ӯ карда пеша,
Занад ҳар кас ба сӯи хеш теша. *Сайидо*

тешаи Фарҳод тез кардан сар кардан ба ошиқӣ; **тешаи Фарҳод шудан** сахт таъсирнок шудан.

Забонам тешаи Фарҳод шуд бар ҳар дили сангин,
Зибас к-афсонаи Ширини худ бисьёр мегӯям.
Хисрави Деҳлавӣ

теша ба решаи худ задан бо пои худ ба гӯр рафтан; кори худро вайрон кардан; **теша бар пои худ задан** кори худро вайрон кардан, ба зарари худ кор кардан.

Дар ин меҳнатсаро як ишқпеша
Назад чун ман ба пои хеш теша. *Ҷомӣ*

ТЕШАЗАН تیشه‌زن *он кӣ теша мезанад, дуредгар, наҷҷор.*

Тешазан андар ҳунар андӯхтан
Тахта насозад зи паи сӯхтан. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТЕЪДОД *а.* تعداد *ниг.* **таъдод.**

Гуфт, ки ҷароими ту бисьёр аст ва оғози теъдоди он кард. *«Равзат-ус-сафо»*

Кай тавонад мадҳи ту теъдод кардан ҳар алил,
Худ магар созад баён ҳақ бар забони Ҷабраил?!
Ҳоҷӣ

ТЕҒ تیغ **1.** шамшер, ханҷар.

Теғ додан дар кафи зангии маст
Беҳ, ки ояд илм нокасро ба даст. *Румӣ*

Нигаҳи масти ту хуни дили аҳбоб хӯрад,
Теғи бедоди ту аз фарқи аҷал об хӯрад. *Сайидо*

Теғ беҳ эн таънаи душман. *Зарбулмасал*

теғи алмос а) шамшери тез, бурро; б) *киноя аз* теғабарги сафеди байни баргҳои сабзи савсан.

Ато карда ба савсан теғи алмос,
Ки дорад бар сари султони гул пос. *Бадрии Кашмирӣ*

теғи гавҳарнигор шамшери бо гавҳар зинатьёфта; *киноя аз* нури офтоб.

Чу хуршед бо теғи гавҳарнигор
Бурун омад аз қуббаи зарнигор ... *Ҳоҷу*

теғи дудам шамшере, ки ҳар ду тарафаш бурранда аст, теғи дудама.

Бар сари ман нагузорад хабар аз мағзи ҳавас,
Шаҳпар аз боли ҳумоест, ки теғи дудам аст. *Мулҳам*

теғи муҳаннад ханҷари ҳиндӣ, ханҷари аз пӯлоди аълосифати ҳиндӣ сохташуда.

Теғи фалак ба теғи ту андар ниём бод,
То бар фалак Миҷарра чу теғи муҳаннад аст. *Анварӣ*

теғи ямок (*ё* **ямонӣ**) шамшери аълосифат, ки дар Яман тайёр мешуд.

Амалро бимонда, аҷалро гирифта,
Гирифта ямин даст теғи ямонӣ. *Унсурӣ*

теғ баровардан шамшер кашидан.

Мижгони ту то теғи ҷаҳонгир баровард,
Бас кушта дили зинда, ки бар ҳамдигар афтод. *Ҳофиз*

теғ задан шамшер задан.

Дар он мақом, ки хубон ба ғамза теғ зананд,
Аҷаб макун зи саре, к-уфтода дар пое. *Ҳофиз*

Гар теғ занӣ ба гардани ман,
Охир падарӣ, на душмани ман. *Шоҳин*

2. устураи сартарошон; **3.** *маҷ.* шуоъ, партав.

Нармак-нармак зи паси парда ба чокар нигарид,
Гуфт: Аз мех ҳаме теғ занад Зӯҳраву Моҳ. *Кисоӣ*

◇ **теғи гӯштин** *киноя аз* забон.

Не, не, ки ҳар чӣ гӯӣ, беҳ з-он хамӯшӣ, эро
Бас неку бад, ки кушта аз теғи гӯштин шуд.
Хисрави Деҳлавӣ

теғи забон *киноя аз* бурроии забон.

Хомаамро такьягоҳе дар ҷаҳон пайдо нашуд,
Муттакои хеш аз теғи забон дорам ҳанӯз. *Сайидо*

теғи каҷ *ниг.* **теғи лангардор.**

Теғи каҷро наём каҷ бошад. *Зарбулмасал*

теғи кӯҳ қуллаи кӯҳ, теғаи кӯҳ.

Сипаҳдор бикшод аз он нома банд,
Фуруд омад аз теғи кӯҳи баланд. *Фирдавсӣ*

Хуш дор, к-аз хароши дили санги хора шуд
Охир ба теғи кӯҳ сари кӯҳкан ҷудо. *Соиб*

теғи лангардор теғи хам, ки захми сахт ба вуҷуд меоварад.

Аз тағофул кушт мижгони гаронхобаш маро,
Теғи лангардор чандин поси дам медоштаст. *Соиб*

теғи фассод ништари рагзан.

Ба рӯи сахт тавон эмин аз ҳаводис шуд,
Ки хуни лаъл мусаллам зи теғи фассод аст.
Муҳсини Таъсир

теғу тошт нур ва офтоб.

Замин фарши сайфур чун дарнавашт,
Баровард сар субҳ бо теғу тошт. *Низомӣ*

теғ боридан сахтиҳои бисьёре рӯй додан.

Гар теғ борад дар кӯи он моҳ,
Гардан ниҳодем алҳукмулиллоҳ. *Ҳофиз*

теғ кашидани бинӣ рост ва нӯгтез шудани бинӣ, ки дар арафаи марг рӯй медиҳад.

Бинии ту теғ мекашад пайваста,
Умри ту тамом дар дами назъ гузашт. *Шифоӣ*

теғ шудан рӯ ба рӯ шудан.

Кӯҳи Қоф аз сипарандохтагон аст ин ҷо,
Ки дигар теғ шавад пеши дами тешаи мо. *Соиб*

Афканд сипар, ҳар кӣ бидидаш бо теғ,
Мо теғ шудему сина кардем сипар.
Сайидалии Мансур

теғ бар сар бурдан теғ баланд кардан, шамшер кашидан, қасди ҷангу низоъ кардан.

Агар шеҳнае теғ бар сар барад,
Сари теғи ӯ тоҷу афсар барад. *Низомӣ*

ТЕҒА تیغه 1. ҳар чизи теғмонанд; 2. дами корд, дами шамшер; 3. теғи кӯҳ, қуллаи кӯҳ.

Зи гардан то ба нӯги теғаи кӯҳ
Гиребони шукӯҳам захми анбӯҳ. *Зулолӣ*

◇ **теғаи пушт** қатори мӯҳраҳои тахтапушт, аррапушт.

Аз ӯ кӯҳ коҳидаи бартарӣ,
Аён теғаи пушташ аз лоғарӣ. *Зуҳурӣ*

ТЕҒБАНД تیغ‌بند он ки теғ ба камар мебандад, сипоҳӣ, ҳарбӣ.

ТЕҒБОЗ تیغ‌باز теғзан, шамшерзани моҳир.

Сари кӯҳ афтод аз захми теғ,
Сар аз теғбозон чу бозон зи теғ. *Хоҷу*

ТЕҒБОЗӢ تیغ‌بازی шамшербозӣ; бо шамшер ҷангидан.

... Ки бо душманам теғбозӣ кунед,
Бад-ин гуна дар ҷанг тозӣ кунед. *Фирдавсӣ*

... Ки рахши ҳимматам то зери пой аст,
Қафам бо теғбозӣ ошной аст. *Ҳоҷӣ*

ТЕҒДОР تیغ‌دار дорандаи теғ, аҳли шамшер; ҷанговар.

Бар онӣ, ки андар ҷаҳон теғдор,
Набандад камар чун ту дигар савор. *Фирдавсӣ*

Ба ҳар теғдоре, ки ӯ бозхард,
Сарашро ба теғе зи тан боз кард. *Низомӣ*

ТЕҒЗАН تیغ‌زن шамшерзан, ҷанговар.

Магӯ душмани теғзан бар дар аст,
Ки анбози душман ба шаҳр-андар аст. *Саъдӣ*

ТЕҒОЗМОЙ تیغ‌آزمای шамшерзан, ҷанговар.

Ҳама хуниндибосу дуздшиор,
Ҳама теғозмою найзагузор. *Ҷомӣ*

ТЕҲ *а.* تیه *ниг.* **тиҳ.**

ТЕҲУ تیهو *ниг.* **тиҳу.**

ТИБ I ||**ТИББ** *а.* طب илми тандурустӣ, илми табобат.

Бар вай натавон кардан таъҷил ба беҳ кардан,
Таъҷил ба тиб-андар бошад зи сабуксорӣ.
Манучеҳрӣ

Ин амир ... аз шеър ва тиб ва кимиё ва ҷафр соҳибвуқуф. *Аҳмади Дониш*

ТИБ II *а.* طيب 1. бӯи хуш; хушӣ, форамӣ.

Шабе дар ҷавониву тибу ниам
Ҷавонон нишастем ҷанде ба ҳам. *Саъдӣ*

бӯи тиб бӯи хуш, хушбӯӣ.

Чу хандад, хаёле ғариб оядаш,
Чу тибат кунад, бӯи тиб оядаш. *Низомӣ*

2. покӣ, покизагӣ.

Шаҳре дид дар ғояти хубӣ ва зебой, муттасиф ба тиби обу ҳаво. *«Равзат-ус-сафо»*

тиби хулқ покизагии хулқ, хушхулқӣ, ахлоқи хуб.

Ба тиби хулқи туву нафҳаи шамомаи гул,
Ба бӯи зулфи туву накҳати насими шамол. *Ҳофиз*

◇ **ба тиби нафс** бо майли худ, бо ризову рағбат.

Мо панҷ ҳазор асп ... ба тиби нафс медиҳем.
«Равзат-ус-сафо»

ТИБАТ *а.* طیبت 1. хушӣ; хубӣ; 2. покизагӣ.

Касе гуфту пиндоштам тибат аст,
Ки дуздӣ басомонтар аз ғийбат аст. *Саъдӣ*

3. ҳазл, мазоҳ, шӯхӣ.

Зи рӯи тибат гуфтам: Бузургворӣ кун,
Ҷавоб гӯю зи тибат машав дилозурда. *Сӯзанӣ*

◇ **ба тибати нафс** бо майлу хоҳиши худ.

Хироҷ агар нагузорад касе ба тибати нафс,
Ба қаҳр аз ӯ биситонанду харҷи сарҳангӣ. *Саъдӣ*

ТИБАТОМЕЗ طیبت‌آمیز ҳазломез, мазоҳомез.

Ғолиби гуфтори Саъдӣ тарабангез аст ва тибатомез.
Саъдӣ

ТИББ *а.* طب *ниг.* **тиб** I.

ТИБОШ تیباش ғамза, ишва; фиреб.

Ҳафт навбат сабр карду бонг кард,
То ки оҷиз гашт аз тибоши мард. *Румӣ*

ТИБОҚ *а.* طباق 1. мутобиқӣ, мувофиқӣ; 2. *адш.* кор фармудани калимаҳое, ки маънан зидди ҳамдигаранд; ба кор бурдани антонимҳо, мас. 'талху ширин', 'дарозу кӯтоҳ', 'сафеду сиёҳ'.

ТИБУЛЪАДО *а.* طيب‌الادا хушовоз.

Шоҳиде ... халқе дошт тибулъадо. *Саъдӣ*

ТИБЬЁН *а.* تبیان пайдову ошкоро кардан; пайдо ва равшан шудан; шарх, баён.

Ғараз аз вуҷуди ӯ ... тибьёни ҳақоиқи ҳикмати улум аст. *Аҳмади Дониш*

ТИБҚ *а.* طبق мувофиқат, мутобиқат; **бар тибқи ...** мувофиқи ..., аз рӯи ...

Бар тибқи адолат қазо ронда ва меронад.
«Таърихи Байҳақӣ»

ТИВОЛ *а.* طوال ҷ. **тавил** II 1.

Сурҳояш ҳама қисору тивол,
Қасрҳо з-он биҳишти фаррухфол. *Ҷомӣ*

ТИГИН تگین *ниг.* **тагин.**

ТИЗ تیز боде, ки аз шикам мебарояд.

Эй чарх, ҳама хасисро чиз диҳӣ,
Гармобаву осиёву даҳлез диҳӣ,
Озода ба нони шаб гаравгон бошад,
Шояд, ки ба риши ин фалак тиз диҳӣ. *Хайём*

Аз ар-ари харон ҳама аспон рамидаанд,
В-аз тизи уштурон шутур аз хоб ҷастааст. *Урфӣ*

ТИКИШМИШӢ *м.* تکشمشی мавриди тӯҳфа додан, инъом супурдан; тӯҳфа ва саломҳои мӯҳтарамона тақдим кардан.

[Изиддин] ... дар миёнаи тикишмишӣ онро ба дасти подшоҳ дод. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ТИККА تکه луқма, пора, қисме аз ҳар чизе; **тикка-тикка** пора-пора.

ТИЛ(Л)А تله *ниг.* **тил(л)о.**

ТИЛВ *а.* تلو пайрав; дунбола.

Лутф фармуду зи ҳад бинвохташ,
Тилви он ҳар ду бародар сохташ. *Румӣ*

ТИЛИСМ *а.* طلسم дар тасаввуроти хурофӣ ва афсонавӣ он чизеро мегӯянд, ки гӯё ба дорандааш бахту саодат ё бадбахтию фалокат меоварда бошад; ҷоду.

Тилисме, ки Заҳҳок созида буд,
Сараш б-осмон барфарозида буд. *Фирдавсӣ*

тилисми ҳайрати авҳом а) лавҳаҳои фикру хаёлот; б) оламӣ (муҳити) ваҳмҳои ботил.

Тилисми ҳайрати авҳом мекашад аъроз,
Фиғон, ки ҷавҳари ҳастӣ ғуборро монад. *Савдо*

ТИЛЛА تلّه *ниг.* **тил(л)о.**

ТИЛМИЗ *а.* تلميذ талаба, шогирд; мурид.

Ва ин маъниро изҳор мефармуданд, то мӯҷиби нишот ва тараққии зеҳну хотири тилмиз гардад. *Аҳмади Дониш*

Тилмизи беиродат ошиқи безар аст. *Зарбулмасал*

ТИЛ(Л)О طلا **1.** зари холис.

Вуҷуди мардуми доно ба сони зарри тилост,
Ки ҳар куҷо ки равад, қадру қиматаш донанд. *Саъдӣ*

Тилло, ки пок аст, чӣ миннаташ ба хок аст. *Зарбулмасал*

тиллои дастафшор зари холис.

Агарчи Хисрав дорад тилои дастафшор,
Тасарруфи дили Ширин ба дасти Қӯҳкан аст. *Соиб*

2. *таър.* воҳиди пул.

Онҳо харидор шуда, дусад тилло карда истодаанд. *Садри Зиё*

ТИЛО(Ъ) *а.* (طلا(ء чизе, ки ба болои чизе молида мешавад; марҳам; доруи рақиқ, ки ба ягон узви бадан мемоланд.

Бигиранд усруб бо равғани гул, бисоянд, ки ғализ ва сиёҳ гардад, пас тило намоянд. *«Қарободини Кабир»*

ТИЛОВАТ *а.* تلاوت хондан бо оҳанг ва қироат.

Он ҷаноб дар болохона ба тиловати каломуллоҳ иштиғол менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Агар худои ҷаҳонро самеъ медонӣ,
Макун баланд барои худо тиловатро. *Соиб*

ТИЛОЛ I *а.* تلال *ҷ.* **тал(л)** I.

ТИЛОЛ II *а.* طلال *ҷ.* **тал(л)** II.

ТИЛОЪ *а.* طلاء *ниг.* **тило(ъ).**

ТИЛОЯ I *а.* طلايه фавҷи пешгарди лашкар, пешқаровул.

На рӯзаш тилоя, на шаб посбон,
Сипоҳ аст ҳамчун рама бешубон. *Фирдавсӣ*

Хабар ба Мадина омад, ки Абӯсуфьён худ ба ҷанг омад ва тилояи ӯ омаданд. *«Таърихи Табарӣ»*

ТИЛОЯ II *а.* طلايه чизи молидашаванда; марҳам.

Буд то панҷ рӯз баста сараш
В-он тилоя ниҳода бар басараш. *Низомӣ*

Ба марҷон зи пирӯза биншонд гард,
Тилоя зар афканд бар лоҷуворд. *Низомӣ*

ТИЛОҶ تلاج *ниг.* **талоҷ.**

ТИМ I تيم **1.** корвонсарои бузург; **2.** бозори болопӯшида.

Аз қайюми он пурсидам, ки уҷрати ин тим чанд аст? *Носири Хисрав*

ТИМ II تيم ғам, андӯҳ.

Ман зи тими ту ба тимор гирифтор шудам,
Ту ба тимор маҳил, боз ба тим ор маро. *«Луғати фурс»*

ТИМОР تيمار *ниг.* **темор.**

ТИМОС تيماس беша, буттазор; наистон, найзор.

Ниҳод рӯй ба ҳазрат, чунон ки рӯбаҳи пир
Ба тими вотгарон ояд аз дари тимос. *Абулаббоси Марвазӣ*

ТИМР تمر *ниг.* **тамр** II.

ТИМСОЛ *а.* تمثال сурат, нақш, расм.

Авсофи хештан натавонӣ ба шеър гуфт,
Тимсоли хештан натавонӣ нигоштан. *Кисоӣ*

ТИМСОЛГАР تمثالگر суратгар, наққош, рассом.

Чунон сураташ баста тимсолгар,
Ки сурат набандад аз он хубтар. *Саъдӣ*

ТИМСОҲ *а.* تمساح ҳайвони бузурги хазандаи обӣ, крокодил.

ТИН I *а.* تين анҷир.

ТИН II *а.* طين хок, гил, лой.

ТИНАТ *а.* طينت ниҳод, табиат, сиришт.

Аз он ҷо, ки саодат ... дар тинати амирзода мафтур ... буд, бо падар эъроз кард. *Аҳмади Дониш*

ТИННИН *а.* تنين **1.** мор, мори калон, аждаҳо.

Чу тиннин аз он мавҷ бардорад абр,
Ҳаво бархурӯшад ба сони ҳизабр. *Фирдавсӣ*

Ҷунбиши чарх бе сукуну замин
Ҳаст чун мӯр дар дами тиннин. *Саноӣ*

2. *нуҷ.* номи яке аз бурҷҳои осмон, бурҷи Аждаҳо.

ТИОН *а.* طعان найза задан ба якдигар.

Чу боду хок наҷӯӣ магар шитобу даранг,
Чу румҳу сайф надонӣ, магар тиону зироб. *Масъуди Саъд*

ТИР I تير **1.** абзори ҷанг, ки аз чӯб сохта, ба нӯгаш оҳан нишонда ба воситаи камон ба нишона партофта мешавад.

Гарчи тир аз камон ҳамегузарад,
Аз камондор бинад аҳли хирад. *Саъдӣ*

Толиби ҳақро чу тире, к-аз камон берун ҷаҳад,
Ҳеҷ гаҳ ором то манзил намебояд гирифт. *Соиб*

тири ахтардӯз тири дуррав.

Лашкар қадами иқдом дарниҳоданд ва ба захми тири ахтардӯз ва новаки ҷигарсӯз эшонро мустару оҷиз карданд. *«Таърихи Ҷаҳонкушо»*

тири рӯи тиркаш тири беҳтарине, ки бар рӯи тиркаш барои сайди махсус нигоҳ дошта мешавад.

Агар шабро надорӣ зинда, Соиб, ҷаҳд кун боре,
Фалакро тири рӯи тиркаш аз оҳи саҳар бошӣ. *Соиб*

тири ҳавоӣ тире, ки бидуни нишон гирифтан ба ҳаво парронда мешавад.

Манзили мо гашта чун тири ҳавоӣ бенишон,
Хонабардӯшем доим чун камони хештан. *Сайидо*

илми тир ҳунари тирандозӣ.

Кас наёмӯхт илми тир аз ман,
Ки маро оқибат нишона накард. *Саъдӣ*

2. болор; сутун; сутуни киштӣ.

Сари бодбон тир баргоштӣ,
Хала пеши маллоҳ бигзоштӣ. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* чизи рост, мустақим.

Қуввати бисьёри ту чун кам шавад,
Гар ҳама тир аст қаддат, хам шавад. *Ҷомӣ*

◇ **тири булӯр** *киноя аз* борон; **тири мижа** новаки мижа, мижгон.

Тири мижа дар камони абрӯ
Баркарда итоб доварипо. *Анварӣ*

тири саҳар (*ё* **саҳаргоҳ**) оҳи сахт, оҳи таъсирнок.

Ҳамеша тири саҳаргоҳи ман хато нашудӣ,
Кунун чӣ шуд, ки яке коргар намеояд? *Ҳофиз*

тири тазаллум оҳи мазлум; **тиру камон** а) қавси қузаҳ; б) абрӯву мижгони ёр.

Чун дар шикор бар сари оҳу гузар кунӣ,
Чашмат бас аст, даст ба тиру камон мабар.
Хисрави Деҳлавӣ

тир доштан *хатти амон доштан; муқ.* **тири амон додан.**

Маёзор парвардаи хештан,
Чу тири ту дорад, ба тираш мазан. *Саъдӣ*

тир кашидани ҷароҳат (*ё* **захм**) сӯзиш ва дард кардани захм; дард ҳис намудан дар ҷое.

Баёни шикваи ошиқ забон намедорад,
Кашад чу тир ҷароҳат, камон намедорад.
Мӯҳсини Таъсир

тир кушодан тир андохтан, тир раҳо кардан.

Зи ғамза бар дили решам чӣ тирҳо, ки кушодӣ,
Зи ғусса бар сари кӯят чӣ борҳо, ки кашидам. *Ҳофиз*

тири амон додан додани тир ба нишонаи амон ва паноҳ; раҳм кардан; *муқ.* **тир доштан.**

Чу мижгонаш ба қатли ом шод аст,
Аз он тири амон касро надодаст. *Масеҳӣ*

тир аз камон (берун) рафтан (*ё* **ҷастан**) аз даст рафтани фурсати коре.

Гуфтам, ки ғамзаи ту маро кушт, раҳм кун,
Гуфто: Кунун чӣ суд, ки тир аз камон бирафт.
Заҳири Форьёбӣ

тир бар санг омадан *киноя аз* нарасидан ба мақсад.

Ба тадбири дигар бардошт оҳанг,
Ки омад тираш ин ҷо низ бар санг. *Нозим*

бо тир дӯхтан бо тир зада куштан.

Ғайр аз ин чун набуд тадбираш,
Ғофилаш карду дӯхт бо тираш. *Бедил*

тир меандозаду камон пинҳон мекунад *зарб.* кори бад мекунаду худашро нишон намедиҳад.

ТИР II تیر **1.** *нуҷ.* сайёраи Аторуд, ки дар ҳайати қадим ба шакли котиб тасвир мешуд.

Тир монандаи дабир омад,
Муштарӣ хозину вазир омад. *Саноӣ*

тири фалак *киноя аз* Аторуд; **2.** моҳи чорӯми соли шамсӣ, ки ба 22 июнь — 22 июль рост меояд; *муқ.* **тирмоҳ.**

Зи фарвардин чу бигзашти, маҳи урдибиҳишт ояд,
Бимон хурдоду тир он гаҳ ба мурдодат ҳамеояд,
Пас аз шаҳриварӯ меҳру абону озару дай дон,
Ки бар баҳман ҷуз исфандормуз моҳе наяфзояд.*

ТИР III تیر фасли сол, ки баъд аз тобистон меояд, тирамоҳ, фасли хазон.

Агар ба тирмаҳ аз ҷома беш ёбад тир,
Ҷаро бараҳна шавад бӯстон, чу омад тир? *Унсурӣ*

Баҳору тамузу зимистону тир
Наёсуд ҳаргиз яли шергир. *Фирдавсӣ*

ТИР IV تیر ҳисса, баҳра, насиба, қисмат.

Туро тир аз тири фирӯзӣ аст,
Дар ин подшоҳӣ туро рӯзӣ аст. *Фирдавсӣ*

Камонам аз ғами он тирвор қомати ту
В-аз ӯ маро ҳама дарду ғам аст қисмату тир.
Масъуди Саъд

ТИР V تیر биёбон.

Ҳамон теғзан Кундури шергир,
Ки бигзоштӣ найза бар кӯҳу тир ... *Фирдавсӣ*

ТИР VI تیر *шакли дигари* **тира** I.

ТИРА I تیره тор, торик, хира, сиёҳ.

Бибуррӣ дил аз меҳри Афросиёб,
Набинӣ шаби тира ӯро ба хоб. *Фирдавсӣ*

Чу як баҳра з-он тира шаб даргузашт,
Шабоҳанг бо чарҳи гардун бигашт. *Фирдавсӣ*

тира кардан торик кардан, сиёҳ кардан.

Эй рашки меҳру моҳ, ту гар нек бингарӣ
Дар меҳру моҳ, тира кунӣ меҳру моҳро.
Масъуди Саъд

тира шудан торик шудан.

Дарунҳо тира шуд, бошад ки аз ғайб
Ҷароғе баркунад хилватнишине. *Ҳофиз*

◇ **(ин) тира гулхан** *киноя аз* дунёе.

Хуррамдиле, ки равзаи қудсаш нишеман аст,
Фориғ зи ранҷу меҳнати ин тира гулхан аст. *Ҷомӣ*

(ин) тира гӯй *киноя аз* кураи замин.

... Кӣ овехтаст андар ин сабз гунбад
Мар-ин тира гӯи дуруштиь калонро.
Носири Хисрав

рӯзи тира рӯзи бадбахтӣ, рӯзи сиёҳ.

Бо кист зи рӯзи тира розаш,
Чун мегузарад шаби дарозаш? *Хисрави Деҳлавӣ*

ТИРА II طیره **1.** сабукӣ; **2.** хиҷил, шарманда.

Он бути шӯхдида, к-аз рухи ӯст
Тира хуршеду моҳ шармандаст ... *Сӯзанӣ*

Гар фитна набоядат, ки хезад,
Тира манишину турра биншон. *Хоқонӣ*

ТИРАБАХТ تیره‌بخت бадбахт, сиёҳбахт, сиёҳрӯз.

Якеро чунин тирабахт офарид,
Якеро сазовори тахт офарид. *Фузулӣ*

Чу бинӣ тирабахтеро сияҳрӯз,
Шабашро ҳамчу қурси маҳ барафрӯз! *Ҳилолӣ*

ТИРАБЕРУН تیره‌بیرون он кӣ зоҳираш торик аст, одаме, ки зоҳиран бадқавоқ аст.

Он содадаруни тиреберун,
Авранги зарин чархи пурхун ... *Файзӣ*

ТИРАГУН تیرگون тиранг, сиёҳранг, хира.

Ҳам андар замон тирагун шуд ҳаво,
Ба зер омад он мурғи фармонраво. *Фирдавсӣ*

ТИРАГӢ تیرگی хирагӣ, торикӣ, сиёҳӣ.

Ду чашмаш ба сони ду наргис ба боғ,
Мижа тирагӣ бурда аз парри зоғ. *Фирдавсӣ*

Май то ба даруни шиша биншаст,
Аз тирагии ҷаҳон нашуд соф. *Исмат*

ТИРАДИЛ تیره‌دل 1. бадхоҳ, баддил.

Зи тир осмон шуд чу парри уқоб,
Нигаҳ кард тирадил Афросиёб. *Фирдавсӣ*

2. нодон, ҷоҳил, гумроҳ.

Қофиясанҷон чу дари дил зананд,
Дар ба рухи тирадилон гил зананд. *Ҷомӣ*

ТИРАМОҲ تیرماه фасли сол, ки баъд аз тобистон меояд, фасли хазон, поиз.

Филвоқеъ сардии шамоли тирамоҳ ва расидани хазон аломати навид... аст. *Аҳмади Дониш*

ТИРАНАФАС تیره‌نفس *ниг.* **тираравон.**

Шуд пиразани ҷигардарида
З-он тиранафас нафасбурида. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТИРАНДОЗ تیرانداز он кӣ тир меандозад.

Дуто шудам чу камон аз ғаму намегӯям
Ҳанӯз тарки камонабрувони тирандоз. *Ҳофиз*

ТИРАРАВОН تیره‌روان *сиёҳдил, баддил; бадкирдор, бераҳм.*

Чу перӯз шуд дузди тираравон,
Чӣ ғам дорад аз гирьяи корвон? *Саъдӣ*

ТИРАРАНГ تیره‌رنگ 1. он чӣ рангаш хираву тира аст.

Сӯи марди доно фиристод зуд,
Чу доно нигаҳ карду оҳан бисуд,
Фиристод аз он оҳани тираранг
Яке оина карда равшан зи занг. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* аспи тӯруқ.

ТИРАРОЙ تیره‌رای бадният, сиёҳдил.

Дило, ҳамеша мазан лофи зулфи дилбандон,
Чу тирарой шудӣ, кай кушоядат коре? *Ҳофиз*

ТИРАРӮЗ تیره‌روز бадбахт, сиёҳбахт, сияҳрӯзгор.

Гар ту он талъати фаррух бинамойи рӯзе,
Тирарӯзон ҳама бо толеи фархунда шаванд.
Ҳилолӣ

Дили садпорае ёбу хабар аз тирарӯзон гир,
Намедонад ба ғайр аз шона он аҳволи гесуро.
Мулҳам

ТИРАРӮЗӢ تیره‌روزی бадбахтӣ, сиёҳбахтӣ.

Ҳадиси тирарӯзиҳо ба зулфаш он қадар гуфтам,
Ки дуди шамъ имшаб бар сари парвона кокул шуд.
Сайидо

ТИРАФАШ تیره‌فش тираранг.

Об, к-аз хок тирафаш гардад,
Ҳам ба тадбири хок хуш гардад. *Низомӣ*

ТИРАФКАН تیرافکن он кӣ тир меафканад, тирандоз.

Туро тирафкане бинам ба ҳар кор,
Ба нахчиру ба бозӣ не, ба пайкор.
Фахриддини Гургонӣ

ТИРАФОМ تیره‌فام тираранг, хираранг.

Ҳаво тирафому замин тира гашт:
Ду дида дарун андаруи хира гашт. *Фирдавсӣ*

ТИРБ *а.* ترب ҳамсол; рафиқ.

ТИРБОЛ||ТАРБОЛ *а.* طربال *бурҷи баланд дар болои теппа;* биноги баланд, иморати баланд.

ТИРБОРОН تیرباران резиши тири бисьёр аз ҳар тараф.

Ба Сӯҳроб-бар тирборон гирифт,
Ҷапу рост ҷанги саворон гирифт. *Фирдавсӣ*

Ҷони ман дар тирборони ду чашмаш мондааст,
Динпарасте, к-ӯ ба ҷанги кофарон гардад асир.
Исмат

ТИРВОР تیروار 1. монанди тир, мисли тир; 2. тирпартоб, масофаи паррпши як тир, масофае, ки тир парида ба он ҷо расида метавонад.

Аз он беша бартар яке тирвор,
Яке кӯҳ бинӣ сияҳтар зи қор. *Фирдавсӣ*

ТИРГАР تیرگر касе, ки тир месозад, тирсоз.

Дилхарошонро ба ҳам омезиши зотӣ бувад,
Тиргар ҳар ҷо, ки бошад, толиби пайконгар аст.
Абӯтолиби Калим

ТИРДОН تیردان тиркаш, қуттӣ барои нигоҳ доштани тир.

Қандили мо чу меҳр пур аз тир шуд, вале
Тире бурун намеравад аз тирдони мо. *Туғро*

ТИРЕЗ تیریز||تریز 1. порчаи матоъ, кӣ ба ягон ҷои либос дароварда дӯхта мешавад; 2. бол ва пари мурғон.

Сохта поякҳоро зи лако мӯзакаке,
В-аз ду тирез сутурда қаламу карда сиёҳ.
Манучеҳрӣ

ТИРЗАБОН تیرزبان касе, ки забонаш тез бошад.

Лаб зи сухан бастаем ғунчаваш, аммо чу хор
Нештари реши мананд тирзабонон ҳанӯз. *Ҷомӣ*

ТИРЗАН تیرزن 1. он кӣ тир мезанад, тирандоз; 2. *маҷ.* маҳбубае, ки нигоҳаш шӯху тез мебошад.

... К-эй сангдил, ин чӣ меҳрубонист,
В-эй тирзан, ин чӣ шахкамонист?! *Шоҳин*

ТИРҚАШ I تیرکش тирдон, қуттӣ барои нигоҳ доштани тир.

Або тиркашу гурзу баста миён,
Чунин тарку шамшеру бабри баён. *Фирдавсӣ*

ТИРКАШ II تیرکش сӯрохи тирандозӣ дар девори қалъа.

Қасри туро бурҷи Камон тиркаш,
Шишаи он нӯҳ фалаки шишакаш.
Хисрави Деҳлавӣ

ТИРМОҲ||ТИРМАҲ تیرماه||تیرمه моҳи чорӯми соли шамсӣ, ки ба 22 июнь — 22 июль рост меояд; моҳи якӯми тобистон; *муқ.* **тир** II 2.

Биҳиштвор машоми ҳаёт тоза кунад
Баҳору тирмаҳ обу ҳавои ин манзил. *Исмат*

ТИРОВАР تیرآور 1. касе, ки барои тирандозон тир меоварад, тиркашон; 2. *маҷ.* айёр, маккор, фиребгар.

Бокам аз турконн тирандоз нест,
Таъна тироваронам мекушад. *Ҳофиз*

ТИРОЗ *а.* تراز||طراز *ниг.* **тароз.**

ТИРОЗИДАН ترازیدن||طرازیدن *ниг.* **тарозидан.**

ТИРПАР تیرپر мисли тир тезраванда.

Ба таҳқиқ з-эшон чу ёбӣ хабар,
Фиристон ба мо қосиди тирпар. *Сайидо*

ТИРПАРТОБ تیرپرتاب масофаи парриши тир.

Дигар ганҷи пурдурри хушоб буд,
Ки болои як тирпартоб буд. *Фирдавсӣ*

ТИРЬЁН تریان *ниг.* **тарьён.**

ТИРЬЁҚ تریاق *ниг.* **тарьёқ.**

ТИРҲОЛ *а.* ترحال реҳлат кардан, кӯчидан, сафар кардан; кӯч, сафар; *маҷ.* мурдан, вафот кардан.

ТИФЛ *а.* طفل кӯдак, бачаи хурд.

Ба вайронае бор бинҳоду мурд,
Ғами тифл меҳӯрду ҷон месипурд. *Низомӣ*

Тифли оқил зи пири ҷоҳил беҳ. *Зарбулмасал*

тифли разеъ бачаи ширхор.

Пас расулаш гуфт, к-эй тифли разеъ,
Чист номат бозгӯю шав мутеъ. *Румӣ*

тифлро аз шир вогирифтан бачаро аз пистон ҷудо кардан.

Расид навбати бедорбахтиям, вақт аст,
Ки тифли хоб зи шири фасона вогирам. *Зуҳурӣ*

◇ **тифли ашк** донаи ашк, қатраи оби дида.

Магар зи гирья ба рӯям шукуфта лолаву гул,
Ки тифли ашк дар ин саҳн бесабаб даравид.
Ибни Ямин

тифлони оташ *киноя аз* шарораҳо.

Давиданд қавме далерони Рум,
Чу тифлони оташ ба тороҷи мум. *Хисрави Деҳлавӣ*

тифли разон *киноя аз* шароби ангур.

Мино зи маи ноб тиҳӣ монду лаб аз ҳарф,
Хомӯшии мо марсияи тифли разон аст.
Волеҳи Ҳаравӣ

тифли шаб *киноя аз* моҳ; **тифли шашрӯза** а) *киноя аз* олам; олам ва он чӣ, ки дар вай ҳаст (мувофиқи ақидаи динӣ, гӯё олам дар шаш рӯз офарида шудааст).

Мо ҳарифони куҳансоли ҷаҳони азалем,
Тифли шашрӯзаи олам надиҳад бозии мо. *Соиб*

б) инсон, одам, ки умраш хеле кӯтоҳ аст; **(ин) тифли якшаба** *киноя аз* чизе, ки дар як шаб ба вуҷуд меояд.

Тайи макон бибину замон дар сулуки шеър,
Қ-ин тифли якшаба раҳи яксола меравад. *Ҳофиз*

тифли ҳабаш холи рӯи ёр.

Назар сӯи холи сиёҳат накардам,
Ки тифли ҳабаш дар гулистон надидам.
Бадри Чочӣ

тифли ҳинду *киноя аз* мардумаки чашм, гавҳараки чашм; **тифл бар дари масҷид афкандан** тифли навзодро ба кӯча партофтан.

Марди худо намешавад, гарчи зан аз канори худ
Бар дари масҷид афканад тифли ҳаромзодаро.
Туғро

ТИФЛАЙН *а.* طفلین **1.** *шакли дугонаи* **тифл; 2.** *киноя аз* ду мардумаки чашм.

Маро аз гирьяи шабҳо нашуд ҷуз дарди сар ҳосил,
Ба хуни дил абас парвардам ин тифлайни бадхӯро.
Мулҳам

ТИФЛМАШРАБ طفل‌مشرب касе, ки табиати бачагона ва содалавҳона дорад.

Аз тифлмашрабист, ки дар коми ноқисон
Ин меваҳои хоми таманно шавад лазиз. *Соиб*

ТИФЛӢ I طفلی мансуб ба тифл.

ТИФЛӢ II طفلی бачагӣ, кӯдакӣ.

Аз дасти он дигар тозиёна хӯрда будам дар тифлӣ.
Саъдӣ

ТИФОҚ *а.* تفاق ягонагӣ.

Ба ахборнавис бигуморад, то аз сароирн замоирн халқ тифоқу нифоқ ба султон изҳор мекунад.
Аҳмади Дониш

ТИШНА تشنه *ниг.* **ташна.**

ТИШНАГӢ تشنگی *ниг.* **ташнагӣ.**

ТИШРИН||ТАШРИН تشرین номи ду моҳ дар солшумории румӣ.

Ман чун ба моҳи тишрин як ришта заъфарон,
Ӯ чун ба моҳи найсон як даста ёсуман. *Ломеӣ*

тишрини аввал (*ё* **уло**) мутобиқи моҳи октябрь; **тишрини сонӣ** (*ё* **ухро**) мутобиқи моҳи ноябрь.

ТИЮЛ *т.-м.* تیول *ниг.* **туюл.**

ТИҲ||ТЕҲ *а.* تیه биёбон, бодия, биёбони беобу алаф.

Тиҳе ба ғоят пурхатар, холӣ зи роҳу роҳбар,
Не дар вай аз ҷинне асар, не дар вай аз инсе нишон.
Ҷомӣ

тиҳи банӣ-Исроил биёбоне, ки, аз рӯи афсонаи динӣ, яҳудиён баъд аз ронда шудан аз Миср чил сол дар он ҷо овора шуда буданд.

ТИҲИГОҲ تهیگاه *қисми бадан байни шикам ва паҳлу;* қадкашак; *маҷ.* дарун.

ТИҲИДАВ تهی‌دو танбал, фориғбол, бекоргард, сақалту.

Давам ба роҳи ғамат, к-аз ғубори ғайр тиҳист,
Ба ҷустуҷӯи ту чун ман касе тиҳидав нест. *Ҷомӣ*

ТИҲИДАСТ تهی‌دست **1.** дастхолӣ.

Дареғ омадам, з-он ҳама бӯстон
Тиҳидаст рафтан бари дӯстон. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* камбағал, қашшоқ, нодор.

Меҳӯрад хуни ҷигар дар базми мо меҳмони мо,
Шишаву соғар тиҳидастанд дар даврони мо. *Сайидо*

ТИҲИДАСТӢ تهی‌دستی камбағалӣ, қашшоқӣ.

Аз тиҳидастӣ чу сарви боғ поям дар гил аст,
Рахт мебандам, агар зоди сафар бошад маро.
Сайидо

ТИҲИК تهک *ниг.* **таҳак.**

ТИҲИКИСА تهی‌کیسه касе, ки кисааш холӣ бошад; бепул, камбағал.

Тавонгар зи дуздон бувад тарснок,
Тиҳикисаро аз гиреҳбур чӣ бок?! *Хисрави Деҳлавӣ*

ТИҲИМАҒЗ تهی‌مغز аҳмақ, бехирад, нодон.

Он тиҳимағзро чӣ илму хабар,
Ки бар ӯ ҳезум аст ё дафтар?! *Саъдӣ*

ТИҲИМОЯ تهی‌مایه **1.** камбағал, қашшоқ, нодор; **2.** *маҷ.* беасос.

Рӯзгор омаду гуфташ, ки ту маҳрӯш, ки ман
Парда з-ин рози тиҳимоя бихоҳам бардошт. *Урфӣ*

ТИҲИОҒӮШ تهی‌آغوش бағалхолӣ, он кӣ дар оғӯш чизе надорад.

ТИҲИОҒӮШӢ تهی‌آغوشی дар бағал чизе надоштан.

Бе ту имшаб баски аҳволи харобе доштам,
Аз тиҳиоғӯшии худ печу тобе доштам. *Сайидо*

ТИҲИПОЙ تهی‌پای пойбараҳна, пойлуч.

Тиҳипой рафтан беҳ аз кафши танг,
Балои сафар беҳ, ки дар хона ҷанг. *Саъдӣ*

ТИҲИРАВ تهی‌رو касе, ки бечиз ва дастхолӣ сафар мекунад.

На бар марди тиҳирав ҳаст боҷе,
На аз вайрона кас хоҳад хироҷе. *Низомӣ*

ТИҲИЧАШМ تهی‌چشم тангчашм, чашмгурусна, ҳасис.

Бо тиҳичашмон чӣ созад неъмати рӯи замин,
Сери аз хирман набошад дидаи ғирболро. *Саъдӣ*

ТИҲОЛ *а.* طحال испурч, сипурз, супурз.

ТИҲУ||ТЕҲУ تيهو бедона, вартишк.

Ман бачаи фарфураму ӯ бози сапед аст,
Бо боз куҷо тоб барад баччаи тиҳу.
Абӯшакури Балхӣ

ТИҲӢ||ТАҲӢ تهی 1. холӣ; урьён, луч, бараҳна.

Ҳазор фарсанг замин пиёда ба пои таҳӣ бирафтанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. соф, пок, барӣ.

Зи даъвӣ пурӣ, з-он тиҳӣ меравӣ,
Тиҳӣ ой, то пурмаонӣ равӣ. *Саъдӣ*

◇ **нони тиҳӣ** нони бехӯриш, нони хушк.

Рӯдаи танг ба як нони тиҳӣ сер шавад,
Неъмати рӯи замин пур накунад дидаи танг. *Саъдӣ*

паҳлу тиҳӣ кардан (*ё* **сохтан**) дурӣ кардан, дурӣ ҷустан, худро канор гирифтан.

Зи фарши махмали аҳли карам паҳлу тиҳӣ созам,
Гурезам аз давои ин ҳакимон, дардро монам.
Сайидо

қолаб тиҳӣ кардан мурдан.

Ҳамгинон он қадар хандиданд, ки қариб буд қолаб тиҳӣ кунанд. *Садри Зиё*

ТИҶОН *а.* تيجان ҷ. тоҷ.

ТИҶОРАТ *а.* تجارت савдогарӣ, харидуфурӯш, бозоргонӣ.

Се чиз бе се чиз пойдор намонад: мол бе тиҷорат ва илм бе баҳс ва мулк бе сиёсат. *Саъдӣ*

Дилам зи ҳалқаи зулфаш ба ҷон харид ошӯб,
Чӣ суд дид, надонам, ки ин тиҷорат кард. *Ҳофиз*

ТО I تا *пешоянд* ҳадди масофа ва вақтро ифода мекунад.

То ту дар илм бо амал нарасӣ,
Олимӣ, фозилӣ, вале на касӣ. *Саноӣ*

Салоҳи кор куҷову мани хароб куҷо?
Бубин тафовути раҳ, к-аз куҷост то ба куҷо?
Ҳофиз

ТО II تا *пайвандак* 1. ҳар қадре ки ..., ҳар андозае ки ..., то дараҷае ки ..., то ҳадде ки ...

То тавонӣ, саъй кун аз баҳри ош,
Қоса гар чинӣ набошад, гӯ мабош. *Масъуди Саъд*

2. аз вақте ки ..., аз ҳангоме ки ...

То ҷаҳон буд аз сари одам фароз,
Кас набуд аз роҳи дониш бениёз. *Рӯдакӣ*

3. ҳамин ки, ба муҷарради ин ки, ба маҳзи ин ки...

Бирафтанд, то чашм бар ҳам заданд. *Саъдӣ*

4. ки ..., то ки ..., то ин ки ..., барои ин ки ...; ба мақсаде ки ...

Чунин аст расми сарои сипанҷ,
Бад-он кӯш, то дур монӣ зи ранҷ. *Фирдавсӣ*

Воҷиб дидам ба овардани он, то хонандагонро нишот афзояд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ТО III تا *калимаи таъкид ва нидо* 1. ҳаргиз, асло.

Гар хирадманд аз авбош ҷафое бинад,
То дили хеш наёзораду дарҳам нашавад,
Санги бадгавҳар агар косаи заррин шиканад,
Қимати санг наяфзояду зар кам нашавад. *Саъдӣ*

2. боэҳтиёт бош!, ҳазар кун!, зинҳор!

То дил надиҳӣ ба хубрӯён,
К-аз ғусса талаф шавию ранҷа. *Саъдӣ*

3. охир, ниҳоят (дар хитоб ва савол).

Димнаро гуфто, ки то ин бонг чист?
Бо ниҳебу бонг ин овои кист? *Рӯдакӣ*

Ҳама номдорони эронсипоҳ
Ниҳоданд чашм аз шигифтӣ ба роҳ,
Ки то кист ин мард аз Эронзамин,
Ки ёрад гузаштан бар ин дашти кин? *Фирдавсӣ*

То аз чӣ гилӣ, ки аз ту холӣ
Дар олами обу гил гуле нест. *Анварӣ*

4. ҳатто.

Ҳама чиз ба сим хариданди, то коҳу ҳезум.
«Таърихи Систон»

-то||-та تا||ته *суффикси нумератив* адад, дона.

Шаҳ аз мастӣ шитоб овард бар шер,
Ба якто пераҳан бе диръу шамшер. *Низомӣ*

В-аз сари сӯфии солус дутой баргашт,
К-андар ин раҳ адаб он аст, ки якто оянд. *Саъдӣ*

ТОАТ *а.* طاعت 1. фармонбардорӣ, итоат, тобеият.

Мулук аз баҳри поси раиятанд, на раият аз баҳри тоати мулук. *Саъдӣ*

2. ибодат, парастиш.

Чандон ки бозҷуст дар аъмоли худ Камол,
Мақбултар зи тарки риё тоате наёфт.
Камоли Хуҷандӣ

ТОАТВАРӢ طاعتوری ибодатгарӣ.

Бувад ковиши ганҷ тоатварӣ,
На кишваркушоию ғоратгарӣ. *Ҷомӣ*

ТОАТГОҲ||ТОАТГАҲ طاعتگاه||طاعتگه ибодатгоҳ.

Яке дайри сангин барафроштанд,
Ба ҷумҳур тоатгаҳаш сохтанд. *Низомӣ*

ТОАТФУРӮШ طاعتفروش он кӣ ба ибодат кардан худнамоӣ мекунад; риёкор.

Оҳи навмедӣ барорад зоҳиди тоатфурӯш,
Нолаи фарзандро дигар падар н-орад ба гӯш.
Исмат

-тоб تاب *суффикси исмсоз* маъниҳои зеринро ифода мекунад: 1) ранг.

Зарри сурх аст ӯ, сияхтоб омада,
Аз барои рашки ин аҳмаққада. *Румӣ*

2) сӯзанда, сӯзонанда, мас. **ҷигартоб** ҷигарсӯз; 3) гардонанда, мас. **инонтоб** касе, ки ҷилави аспро мегардонад; *маҷ.* сарпечикунанда аз фармон, саркаш.

Равон кард рахши инонтобро,
Барангехт чун оташ он обро. *Низомӣ*

4) рӯшноидиҳанда, фурӯзон; **кирми шабтоб** кирме, ки дар торикии шаб рӯшноӣ медиҳад.

Шаб зимистон буду каппӣ сард ёфт,
Кирмаки шабтоб ногоҳе битофт. *Рӯдакӣ*

тоб تاب *асоси замони ҳозираи* **тофтан** I, II, III, **тобидан** I, II, III.

ТОБ I تاب **1.** печ, печу тоб (оид ба зулф, ресмон); **тоб додан** тофтан, печондан, печ додан.

Қашад дилам чу кабӯтар фиғон зи сахтии дил,
Чу боз турраи мушкин зи ноз тоб диҳӣ.
Камоли Хуҷандӣ

Зулфро ҳалқа макун, то накунӣ дар бандам,
Турраро тоб мадеҳ, то надиҳӣ бар бодам. *Ҳофиз*

тоб хӯрдан а) печ хӯрдан, ҳалқа задан.

Сайидо, печиши он зулф ба он рух зи чӣ рӯст?
Мӯй бар шуълаи оташ чу фитад, тоб хӯрад.
Сайидо

б) ба худ печидан аз дарде; *маҷ.* азоб кашидан.

З-он пеш, ки аз замона тобе бихӯрем,
Бо якдигар имрӯз шаробе бихӯрем,
К-ин чархи фалак ба гоҳи рафтан моро
Чандон надиҳад амон, ки обе бихӯрем. *Хайём*

2. чин, оҷинг.

Ду рух зарду дида пур аз об кард,
Ҳамон чеҳри хандон пур аз тоб кард. *Фирдавсӣ*

абрӯ пур аз тоб кардан қавоқ андохтан.

Бигуфт ину андешаи хоб кард,
Зан аз кина абрӯ пур аз тоб кард. *Савдо*

3. *маҷ.* сарпечӣ, саркашӣ, нофармонӣ, муқобилат.

В-агар бинам андар сараш печу тоб,
Ҳаюне фиристам ҳам андар шитоб. *Фирдавсӣ*

4. *маҷ.* халал, монеа, вайронӣ дар коре.

Бирафтанд ҳар кас, ки бад карда буд,
Бад-он кор тоб андароварда буд. *Фирдавсӣ*

ТОБ II تاب **1.** рӯшноӣ, партав, нур, фурӯғ.

Печу тобаш нуру тоб аз ман бибурд,
То бимондам тофта бе нуру тоб. *Носири Хисрав*

тоб гирифтан равшан шудан аз нури чизе, нур гирифтан.

Бошад чу табъи меҳри ман андар ҳавои ту,
Чун тоб гирад аз ҳаракоти хур оина. *Хоқонӣ*

2. ҳарорат, гармӣ.

Гуфтам: Ниҳӣ бар ин дилам он тобдор зулф,
Гуфто, ки мушки ноб надорад қарори тоб. *Унсурӣ*

Дили он сангдилро нарм гардон,
Ба тоби меҳр лахте гарм гардон.
Фахриддини Гургонӣ

3. *маҷ.* ғазаб, хашм, оташинӣ.

Чун наздики хоҷа расидам, ёфтам вайро сахт дар тобу хашм. *«Таърихи Байҳақӣ»*

дар тоб шудан дар ғазаб шудан, хашмгин шудан.

Биранҷиду дар тоб шуд. *Авфӣ*

Дар тоб шудӣ, ки гуфтам: Аз ту
Ҷуз дард маро чӣ ёдгор аст. *Анварӣ*

4. *маҷ.* изтироб, алам, ғам.

Зи дил баркашад май тафу дарду тоб,
Чунон чун бухори замин офтоб. *Асадӣ*

тоби назар азоби нигоҳ, озори чашм, озоре, ки гӯё аз теғи нигоҳ мерасад.

Хонаи дидаам аз оташи дил сӯхта беҳ,
Ки хаёлат шавад озурда зи тоби назарам. *Исмат*

дар тоб гузоштан азоб додан, озор расондан.

Маро з-ин бештар дар тоб магзор,
Зи шавқат бе хӯру бе хоб магзор. *Ҷомӣ*

5. *маҷ.* шиддат, ҳиддат; зӯрӣ.

Тоби сармо, ки бурд аз оташ тоб,
Обро леғу теғро кард об. *Низомӣ*

ТОБ III تاب тоқат; бардошт, таҳаммул; тавоноӣ.

Ба нерӯи ӯ чун набуд тобашон,
Зӣ теғаш бимонданд дар бими ҷон. *Фирдавсӣ*

Ба ҳаққи дину оинат, ба ҷони Сайидо раҳме,
Намонда тоқату тобе, надорад сабру ороме.
Сайидо

тоб доштан тоқат доштан; **тоб овардан** тоқат овардан.

ТОБА||ТОВА تابه||تاوه зарфи паҳни фулузӣ барои бирьён кардани гӯшт, моҳӣ ва ғ.

Ман фаромӯш накардастаму нахоҳам кард
Он табуки ҷаву он товаи ушнони туро. *Мунҷик*

Чун моҳӣ бар тоба бирьён шудӣ.
«Анвори Суҳайлӣ»

◇ **тобаи зар** *киноя аз* офтоб.

Тобаи зар надидаӣ, бар сари Моҳӣ омада,
Чашмаи хур ба Ҳут бин, вақти сафои зиндагӣ.
Хоқонӣ

ТОБДОР I تابدار печдор, чиндор, печида.

Фиғони ман ҳама з-он зулфи тобдори сиёҳ,
Ки гоҳ пардаи лоласту гоҳ меъҷари моҳ.
Рӯдакӣ

ТОБДОР II تابدار дурахшон, тобанда, тобишнок.

Хуршеди тобдор ба тадвири осмон
Аз манзари Ҳамал назар афканд бар ҷаҳон.
Сӯзанӣ

ТОБЕИЯТ *а.* تابعيت итоат, фармонбардорӣ.

ТОБЕЪ I *а.* تابع мутеъ, фармонбардор, пайрав; *маҷ.* хизматгор.

Мо ҷумла тобеъ ва фармонбардорем.
«Таърихи Байҳақӣ»

Туро ба бисмили ман агар ризост, бисмиллоҳ,
Биё, биё, ки қазо тобеи ризои ту бод! *Ҳилолӣ*

ТОБЕЪ II *а.* طابع табъкунанда, чопкунанда, нашркунанда.

ТОБИДАН I تابيدن **1.** тофтан, тоб додан, печидан, печондан.

Ба бодафраҳ он гаҳ шитобидаме,
Ки тафсида оҳан битобидаме. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* гардондан; рӯ гардондан, баргаштан, итоат накардан.

Офтоб омад далели офтоб,
Гар далелат бояд, аз вай рӯ матоб. *Румӣ*

ТОБИДАН II تابیدن **1.** дурахшидан, рӯшноӣ додан.

Нур аз дард Эрон, нур аз доғ шоҳ,
Ки бар сӯи Эрон натобид моҳ. *Фирдавсӣ*
Дарвеш чу шамъи хона ёбад,
Гӯ, маҳ ба фалак дигар натобад. *Шоҳин*

2. сахт тафсидан; тафсондан, сӯзондан.

Чу мум маҳрами гӯши хазинадори туам,
Наям фусурда, маро з-оташи азоб матоб! *Хоқонӣ*

3. *маҷ.* озурда шудан, ғамгин шудан; парешон шудан.

Нишонҳои модар биёбам ҳаме,
Ба дил низ лахте битобам ҳаме. *Фирдавсӣ*

ТОБИДАН III تابیدن тоб овардан, тоқат овардан, бардошт кардан.

Гиромӣ гаве буд бо зӯри шер,
Натобид бо ӯ савори далер. *Фирдавсӣ*

ТОБИСТОН تابستان яке аз чор фасли сол, ки баъд аз баҳор меояд ва он гоҳ рӯзҳо аз ҳама дарозтар ва ҳаво гармтар аст.

Ҳар гоҳ ки Офтоб ба аввали Саратон расад, то ба аввали Мизон тобистон бошад. *«Захираи Хоразмшоҳӣ»*

ТОБИШ تابش 1. фурӯғ, рӯшноии офтоб, шамъ ва ғ.

Ҳамон тобиши моҳ натвон нуҳуфт;
На рӯбаҳ тавон кард бо шер ҷуфт. *Фирдавсӣ*

2. гармӣ, ҳарорат.

Биноҳои ободи гардад хароб
Зи борону аз тобиши офтоб. *Фирдавсӣ*

ТОБНОК تابناک 1. тобон, рахшон, дурахшон.

Ба парда дарун шуд хури тобнок
Зи ҷӯши саворону аз гарди хок. *Фирдавсӣ*

2. тафсон, тафсанда, сӯзон.

Зи гарданда хуршед то тира хок
Ҳамон боду об, оташи тобнок. *Фирдавсӣ*

ТОБОН تابان равшан, дурахшон, фурӯзон.

Нишин дар далв чун хуршеди тобон,
Зи мағриб сӯи машриқ шав шитобон. *Ҷомӣ*

моҳи тобон а) моҳи дурахшон, нуронӣ; б) *маҷ.* зани зебо, соҳибҷамол.

Бифармуд ахтаронро моҳи тобон,
К-аз он манзил шаванд он шаб шитобон. *Низомӣ*

ТОБУТ تابوت сандуқи чӯбин, ки мурдаро дар он гузошта мебаранд.

Ҳавас дорам, ки ояд бар сари тобути ман, то ман
Васи(й)ятро баҳона созаму гӯям сухан бо ӯ. *Ҳилолӣ*

◇ **тобуташро ҳам ба дӯши ӯ намегузоранд** *зарб.* духтарро хешонаш ба он хостгор асло нахоҳанд дод.

ТОБХОНА تابخانه гармихона; гулхона; хонаи зимистонӣ.

Ҳар ду дар тобхонае рафтем,
Ки набуд ошно ҳавои равоқ. *Анварӣ*
Дар чунин фасл тобхонаи шоҳ
Дошта табъи чор фасл нигоҳ. *Низомӣ*

ТОВ تاو *шакли дигари* **тоб I.**

ТОВА تاوه *ниг.* **тоба.**

ТОВАЛ تاول гӯсола; курра.

Чунон бибинӣ, товал накарда кор хагирз,
Ба чӯб ром шавад, юғро ниҳад гардан. *Урмуздӣ*

ТОВИДАН تاویدن тоб овардан, сабру тоқат кардан.

Ӯ маро пеши шер бипсандад,
Ман натовам бар ӯ нишаста магас. *Рӯдакӣ*

ТОВОН تاوان ҷарима, он чи ки дар бадали зараре дода мешавад.

Товон агар ту лаъл диҳӣ, дар ҳисоб нест,
Ту дил шикастай, на ки гавҳар шикастай.*

ТОВОТОВ تاواتاو қудрат, қувват, тавоноӣ.

Ҳар кӣ ӯро ҳаст маънӣ камтарак,
Беш бинам лофи товотови ӯ. *Камоли Исмоил*

ТОВУС *ҷ.* طاوس 1. мурғи калоне, ки парҳои рангоранги зебо, вале пои безеб дошта, думи наринаи он мисли соябон кушода ва баланд мешавад.

Товусро ба нақшу нигоре, ки ҳаст, халқ
Таҳсин кунанду ӯ хиҷил аз пои зишти хеш. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* одами зебо, хушрӯ; ◇ **товуси маст** *киноя аз* маҳбуба.

Он ғулом ... ба ҳаваси дидори рухсори он товуси маст даст аз ҳаёти худ шуста. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

товуси оташинпар *киноя аз* офтоб.

Дар обгун қафас бин, товуси оташинпар,
К-аз пар кушодани ӯ офоқ баст зевар. *Хоқонӣ*

ҳар киро товус бояд, ҷаври Ҳиндустон кашад *зарб.* барои ба даст овардани муваффақият бояд меҳнат кард.

ТОВУСӢ طاوسی аз пари товус сохташуда.

[Малик] обидро дид ... бар болиши дебо такья зада ва ғуломи парипайкар ба мирваҳаи товусӣ бар болои сар истода. *Саъдӣ*

ТОЖ تاژ хайма, чодир, хиргоҳ.

Хисрави ғозӣ оҳанги Бухоро дорад,
Зада аз Ғазнин то Ҷайҳун тожу хиргоҳ. *Баҳромӣ*

ТОЖИК تاژیک *ниг.* **тоҷик** 2.

Сонле гуфт бо касе ба аҷаб:
Бо фалонат чӣ нисбат асту насаб?
Гуфт: Ӯ турк ҳасту ман тожик,
Лек дорем хешии наздик. *Ҷомӣ*

тоз تاز *асоси замони ҳозираи* **тохтан, тозидан.**

ТОЗ تاز *шакли кӯтоҳшудаи* **тоза.**

Оташи дил в-оби дида нуқлсоз,
Бӯстон аз абру хуршед аст тоз. *Румӣ*

ТОЗА تازه 1. нав, ҷадид; ҷавон; *муқобили* **кӯҳна** 1.

[Амир Маъсум] русуми тоза дар назми аморат ва ийлат ниҳод. *Аҳмади Дониш*

2. зебо.

Рухат тозаст, баҳри мурдани худ тозатар хоҳам,
Дилат хорост, баҳри куштани ман хоратар бодо!
Хисрави Деҳлавӣ

тоза шудан (*ё* **гардидан**) нав шудан; зебо шудан.

Боғи ҳуснат тоза шуд аз дидаи гирьёни ман,
Чашми ман оби дигар дод он гули рухсорро.
Ҳилолӣ

Бигардад аз ӯ тоза боғи сухан,
Шавад низ равшан чароғи сухан. *Садри Зиё*

3. пок, покиза; *муқобили* **чиркин**

Нашавад оби ӯ ҳиҷоби гуҳар,
Балки гардад зи об тозаву тар. *Ҷомӣ*

ТОЗАБАР تازه‌بر он чӣ мевааш нав медиҳад.

Он доғ, ки дошт, тозатар шуд,
В-он боғ, ки кошт, тозабар шуд! *Ҷомӣ*

ТОЗАГӢ تازگی 1. навӣ; 2. ҷамол, ҳусн, зебоӣ.

Чу сарви бӯстонаш тозагӣ ёфт,
Дар он гулшан баландовозагӣ ёфт. *Мулҳам*

◇ **ба тозагӣ** а) ба қарибӣ, андаке пеш.

Ва акнун, ба тозагӣ омадаанд ва деҳи Самдунро ғорат карданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

б) дубора, аз сари нав.

Агар меҳоҳӣ, ба тозагӣ ҳар дуро имтиҳон кунем.
Авфӣ

ТОЗАДИЛ تازه‌دل ҷавондил.

ТОЗАДОР تازه‌دار он кӣ чизеро тозаву форам нигаҳ медорад.

Замин зи сабзаи сероб дода равнақи гул,
Фалак зи дидаи пуроб тозадори чаман. *Хоҷӣ*

ТОЗАКОРӢ تازه‌کاری навигарӣ, навоварӣ; форамсозӣ.

Дар гулистони умедам як гули сероб нест,
Тозакориҳои айёми баҳоронро чӣ шуд? *Махфӣ*

ТОЗАНДА تازنده 1. *сифати феълии замони ҳозираи* **тохтан;** 2. тездав, зудрав (махсусан ҳайвон).

Эй ки бар маркаби тозанда саворӣ, хуш дор,
Ки хари хоркаши хастадил андар ваҳал аст.
Саъдӣ

ТОЗАРӮ تازه‌رو хандон, шодмон, масрур, кушодарӯй; боторовт; зебо; хушрӯй.

Ба ҳар кӯҷо, ки равӣ, тозарӯю хандон рав,
Фурӯ набандад кори кушодапешонӣ. *Саъдӣ*

Меравӣ аз суҳбати ман ҳамчу наргис саргарон,
Менишинӣ тозарӯ пеши рақибон гул барин. *Шоҳин*

ТОЗАУМ(М)ЕД تازه‌امید умеди нав дошта; умедвор.

Зулайхо з-он назар шуд тозаумммед,
Ки тобад бар ваӣ он тобанда хуршед. *Ҷомӣ*

ТОЗИДАН تازیدن 1. тохтан, давидан, бо шитоб рафтан.

Чу бишнид, беруп аз он ҷо бирафт,
Суви ҷораи хеш тозид тафт. *Фирдавсӣ*

2. давондан, тозондан.

Ба шодӣ бораро пешам битозед,
Ба хушшӣ мар-маро лахте навозед.
Фахриддини Гургонӣ

ТОЗИЁН تازیان давон-давон, тозон, тохта-тохта.

Шавад тозиён то ба марзи Хутан,
Намонад, ки туркон шаванд анҷуман. *Фирдавсӣ*

ТОЗИЁНА تازیانه қамчин.

Маро, ки гулшани ҷон хоки остонаи туст,
Гуле, ки мешукуфад, захми тозиёнаи туст.
Мушфиқӣ

Тозиёна набуд, ки амир асп биронад.
Аҳмади Дониш

тозиёна раҳо кардан қамчин кушодан; қамчин задан.

Ду ғулом дидам, ба сари ман истода, яке аз эшон тозиёна раҳо кард. *«Таърихи Наршахӣ»*

тозиёна хӯрдан ба зарбаи қамчин дучор шудан.

Аз дасти он дигар тозиёна хӯрда будам дар тифлӣ. *Саъдӣ*

ТОЗИК تازیک *ниг.* **тоҷик** 2.

ТОЗИНИЖОД تازی‌نژاد арабинижод, арабизот.

ТОЗОНА تازانه тозиёна, қамчин.

Ман ин дирӯъ тозона бардоштам,
Ба Тӯрон дигар хор бигзоштам. *Фирдавсӣ*

ТОЗОН(И)ДАН تازاندن||تازانیدن давондан (махсусан аспро).

ТОЗУБОЗ تازوباز тохтутоз; юриш, ҳуҷум, ҳамла.

Филвоқеъ дар он наздикӣ тозубози ӯзбакия аз ҳад мегузарад. *Аҳмади Дониш*

ТОЗӢ تازی 1. араб.

Мар-он хонаро доштандӣ чунон,
Ки мар-Маккаро тозиён ин замон. *Дақиқӣ*

2. мансуб ба араб.

Аспи тозӣ агар заиф бувад,
Ҳамчунон аз тавилаи хар беҳ. *Саъдӣ*

тозӣ асп (*ё* **фарас**) аспи арабӣ; аспи хушзот ва хушсифат.

Бигирьяд бар ӯ зору гардад нажанд,
Барангезад он тозӣ аспи саманд. *Дақиқӣ*

Чу тозӣ фарас бадлагомӣ кунад,
Хари мисриёнро ғуломӣ кунад. *Низомӣ*

3. забони арабӣ.

Агар паҳлавонӣ надонӣ забон,
Ба тозӣ ту Арвандро Даҷла хон. *Фирдавсӣ*

4. аспи арабӣ.

Барқкирдор бар Бурок нишаст,
Тозияш зеру тозиёна ба даст. *Низомӣ*

5. навъе саги шикорӣ.

ТОИБ *а.* تائب||تایب тавбакунанда, пушаймон аз гуноҳ.

Бо он ки аз ваӣ ғоибам, в-аз май чу Ҳофиз тоибам,
Дар маҷлиси рӯҳониён гаҳ-гоҳ ҷоме мезанам.
Ҳофиз

ТОИН *а.* طاعن 1. найзазананда; 2. *маҷ.* таъназананда, сарзанишкунанда.

Ва забони тоинон дар ҳаққи ӯ ҳамчунон дароз.
Саъдӣ

ТОИР *а.* طائر||طایر тайркунанда; парранда, мурғ.

Бирав, эй тоири маймуни ҳумоюнталъат,
Пеши онҳо сухан аз зоғу заған бозрасон! *Ҳофиз*

Санги бедоди ту боли тоири умрам шикаст,
Чун тавонад нома бурду роҳи ҳиҷрон кард тай?
Мушфиқӣ

◇ **Насри Тоир** *нуҷ.* Аттоир, номи яке аз ситораҳо.

ТОИФ *а.* طائف **1.** тавофкунанда, гирди чизе даврзананда; **2.** *д.* касе, ки бо нияти зиёрат гирди хонаи Қаъба мегардад; **3.** шабгард, асас.

ТОИФА *а.* طائفه‌طايفه *қабила, қавм, гурӯҳ, тӯдае аз мардум.*

Ҳар тоифае ба ман гумоне доранд,
Ман з-они худам, ҳар он чи ҳастам, ҳастам. *Хайём*

Бо тоифаи донишмандон дар ҷомеи Димишқ баҳсе мекардам. *Саъдӣ*

ТОИФӢ طائفی: **ангури тоифӣ** навъе аз ангур, ки рангаш сурхтобу донаҳояш калон мебошад.

Қадри ангури тоифӣ бари ӯ
Ҳаст миқдори лаъли якдона. *Мушфиқӣ*

ТОК تاک дарахти ангур, раз.

Токҳо карда дар ӯ бар поя
Ҳамчу олнгуҳарон пурмоя. *Ҷомӣ*

◇ **ток фурӯхтану чархушт харидан** чизи асосиро дода чизеро, ки бе он чизи асосӣ ба кор намеравад, гирифтан.

ТОЛ تال: **толу мол** парешон, пароканда, аз ҳам пошида, торумор.

Таҳамтан ба Зобулситон асту Зол
Шавад, шаҳри Эрон кунам толу мол. *Фирдавсӣ*

ТОЛВОСА تالواسه *ниг.* **талвоса.**

ТОЛЕЪ *а.* طالع **1.** тулӯъкунанда, бароянда (оид ба офтобу моҳ).

... *Ки ман ба ҳусни ту моҳе надидаам толеъ,*
Ки ман ба қадди ту сарве надидаам моил. *Саъдӣ*

Магар субҳи содиқ аз тутуқи уфуқи машриқ толеъ гаштааст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

толеъ шудан баромадан (оид ба офтобу моҳ); **2.** *нуҷ.* бурҷе, ки дар вақти таваллуди касе дар шарқи осмон намоён бошад ва гӯё хушбахтию бадбахтии одам ба саъд ё наҳс будани он бурҷ вобастааст.

Кавкаби бахти маро ҳеҷ мунаҷҷим нашнохт,
Ё раб, аз модари гетӣ ба чӣ толеъ зодам? *Ҳофиз*

толеи Савр касе, ки дар вақти намоён шудани бурҷи Савр зоида шуда бошад; *маҷ.* хушбахт; **3.** *маҷ.* бахт, иқбол, тақдир.

Толеъ агар мадад кунад, доманаш оварам ба каф,
Гар бикашам — зиҳӣ тараб, гар бикашад — зиҳӣ шараф! *Ҳофиз*

толеи абтар бахти бад, бадбахтӣ.

Дар толеи абтарам бубинед,
Дар гардиши ахтарам бубинед. *Файзӣ*

толеи вожун бахти бад, бахти баргашта; **толеи дун** толеи паст, бахти носозгор.

Ғуроб... аз гардиши гетӣ ҳаменолид..., ки ин чӣ бахти нигун аст ва толеи дун ва айёми буқаламун. *Саъдӣ*

толеи саъд *кинояаз* бахти баланд, бахти нек.

Арӯси ғунча расид аз ҳарам бо толеи саъд. *Ҳофиз*

толеи шӯрида бахти баргашта, бахти бад.

Аз толеи шӯридаи ман инони ихтиёр аз даст берун шуд. *Авфӣ*

толеъ гирифтан фол дидан.

ТОЛЕЪБИН طالع‌بین мунаҷҷими пешгӯикунанда; фолбин, фолгир.

На раҳнамой ба кор оядаш, на толеъбин,
На фолгӯй ба кор оядаш, на хобгузор. *Унсурӣ*

ТОЛЕЪГАШТА طالع گشته тулӯъкарда (дар бораи офтоб).

Фарози минбари хаббоз курси гарм пиндорӣ,
Ки хуршеди ҷаҳонтоб аст толеъгашта аз гардун.
«Анвори Суҳайлӣ»

ТОЛЕҲ *а.* طالح бадкор, зишткирдор, табаҳкор; *муқобили* **солеҳ.**

Сӯҳбати солеҳ туро солеҳ кунад,
Сӯҳбати толеҳ туро толеҳ кунад. *Румӣ*

ТОЛИБ *а.* طالب талабкунанда; ҷӯянда, хостгор; орзуманд.

Ҳунар ҷӯ з-он ки дар ақл ӯ нақутар,
Чӣ бошӣ дар замона толиби зар. *Носири Хисрав*

Яке аз чизҳое, ки намедонистанд ва толиби донистани он буданд, шеър буд. *Садри Зиё*

◇ **толиби дӯст** ошиқ; **толиби илм** донишҷӯ, талаба, хонандаи мадраса.

ТОЛИБЪИЛМ طالبعلم *ниг.* **толиб (толиби илм).**

Толибъилмон фаҳмиданд, ки махдум пеши тӯра меравад. *Аҳмади Дониш*

ТОЛОБ تالاب ҳавзи калон, истахр.

ТОЛОН تالان тороҷ, ғорат.

ТОЛУМОЛ تال‌ومال *ниг.* **торумор.**

Ҳама дошт тан буд бедасту бол,
Шуд аз бешубонӣ рама толумол. *Фирдавсӣ*

ТОМ(М) *а.* تام тамом, комил, пурра.

Баромад сияҳчашми гулрух ба бом
Чу сарви сиҳӣ, бар сараш моҳи том. *Фирдавсӣ*

ТОМ(М)А *а.* تامه *муаннаси* **том(м).**

ТОМЕА *а.* طامعه *муаннаси* **томеъ; қувваи томеа** тамаъкорӣ, ҳирс.

Маллоҳро қувваи томеа ба ҳаракат даромад.
Саъдӣ

ТОМЕЪ *а.* طامع тамаъкор, ҳарис, озманд.

Он чи гуфт он мунофиқи томеъ,
Нест қатъан мутобиқи воқеъ. *Ҷомӣ*

ТОММ *а.* تام *ниг.* **том(м).**

ТОММА I *а.* تامه *ниг.* **том(м)а.**

ТОММА II *а.* طامه **1.** *д.* рӯзи қиёмат; **2.** *маҷ.* балои сахт, бадбахтӣ.

Аз он воқеаи азиме, ки ҷаҳонро томмаи кабире буд, афлок ҷомаро нилӣ карда, ба сад ҳазор дида гирьён шуданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ТОМОТ *а.* طامات суханони бесару бун, даъвоҳои беасос, ҳазьён; лофу газофи сӯфиён дар бораи кароматн худ.

Ба сидқу иродат миён баста дор!
Зи томоту даъвӣ забон баста дор! *Саъдӣ*

Соқӣ, биё, ки шуд қадаҳи лола пур зи май,
Томот то ба чанду хурофот то ба кай? *Ҳофиз*

томот бофтан ҳарзагӯӣ кардан, ёвагӯӣ кардан, сафсата гуфтан, бехудагӯӣ намудан.

Яке аз ақл мелофад, яке томот мебофад,
Биё, к-ин довариҳоро ба пеши довар андозем.
Ҳофиз

ТОНУЛ تانول гирдогирди даҳон, лабу лунҷ.

Ман пираму фолиҷ шудаам инак, бингар,
Тонулам каж бинию кафта шуда дандон. *Фаррухӣ*

ТОПОК||ТАПОК تاپاک||تپاک тапидан, изтироб, беқарорӣ, талвоса; хашм, қаҳр.

Топоки ҷон аз ҳад гузашт афтодагонро бар дарат,
Бар нимбисмил куштагон дастурие деҳ нозро.
Хисрави Деҳлавӣ

Мезад дасту пой дар хок
Чун мурғи буридасар ба топок. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТОПУ تاپو зарфи гилин барои пухтани нон.

Топу пушту рӯ надорад. *Зарбулмасал*

ТОР I تار **1.** нах, ришта; ресмон.

Ҷомаи ҷон чок шуд, торе зи пироҳан бубахш,
К-аз чунон ришта тавон пайванд кард ин чокро.
Ҷомӣ

2. нахе, ки дар бофандагӣ асоси газворро ташкил медиҳад; *муқобили* пуд I.

Биёмӯхташон риштану тофтан,
Ба тор-андарун пудро бофтан. *Фирдавсӣ*

тору пуд нахҳои ба дарозӣ ва ба паҳной гузошташуда, ки аз он матоъ бофта мешавад; асоси матоъ, асли матоъ; *муқ.* пуд (пуду тор).

Кай шавам побасти тору пуди худ чун анкабут,
Қуввати парвоз агар ҳамчун магас бошад маро.
Сайидо

Ба ханда гуфт: Аз ин фӯта-фӯта матлаб чист,
Ба тору пуди сухан бофт кай тавон фӯта? *Савдо*

3. риштае, ки аз рӯдаи ҳайвонот тайёр карда шуда, ба асбоби мусиқӣ мекашанд, ва ҳангоми навохтан садо медиҳад.

Дидем басе нохушӣ аз мӯҳтасиб, аммо
Не тор буридему на мизроб шикастем. *Бедил*

Ки роҳи ишқ борик аст чун тор,
Зи худ чун нағма бояд шуд сабукбор. *Нозим*

◇ **тори анкабут** а) риштае, ки тортанак метанад, тори хонаи тортанак; б) *киноя аз* лоғарӣ, нотавонӣ, сустӣ.

Гаштаам аз фоқаи бисёр тори анкабут
Интизорӣ бар пару боли магас бошад маро. *Сайидо*

тори зулф як мӯи зулф.

Нозам ба оташин нигаҳи худ, ки борҳо
Чун тори зулф тори ниқоб аз рухи ту рехт.
Толиби Омулӣ

тори тазвир танидан ҳилагарӣ кардан, дурӯягӣ кардан, риёкорӣ кардан.

Дами хибрат зи илми ҷафр зананд,
Тори тазвир гирди ҷафр тананд. *Ҷомӣ*

аз ҳам ҷудо будани тору пуд *киноя аз* парешону пароканда будан.

Қумоши зиндагиам ҳеҷ кас намедонад,
Ҷудост тори ман аз пуду пуди ман аз тор. *Мулҳам*

чун тору пуд нишастан муттафиқ нишастан, дӯстона нишастан.

Набуд кеҳтар аз меҳтарон бар фуруд,
Ба ҳам дарнишастанд чун тору пуд. *Фирдавсӣ*

ТОР II تار торак, фарқи сар.

Задан мардро теғ бар тори хеш
Беҳ аз бозгаштан зи гуфтори хеш.
Абӯшакури Балхӣ

ТОР III تار торик, тира, сиёҳ.

Обканде дидаму бас тор ҷой,
Лағз-лағзон чун дар ӯ бинҳанд пой. *Рӯдакӣ*

Бикшой турра, яъне бинмой чеҳра, яъне
Ки расам ман аз шаби тор ба рӯзи рӯшной. *Шоҳин*

ТОРА تاره **1.** нах, ришта.

Гар бидонӣ қимати як тора мӯи хешро
Кай диҳӣ бар бод зулфи мушкбӯи хешро. *Ҷомӣ*

2. тор, нахе, ки дар бофандагӣ асоси газворро ташкил мекунад.

ТОРАК تارک **1.** фарқи сар, теппаи сар.

Шуморо зи паймон шикастан чӣ бок,
Ки ӯ рехт бар тораки хеш хок. *Фирдавсӣ*

2. нӯг, сари чизе.

Дида бар тораки синон дидан
Хуштар аз рӯи душманон дидан. *Саъдӣ*

◇ **қадам ба тораки моҳ доштан** *киноя аз* ба мартабаи баланд расидан.

Юсуф нафитода андар ин чоҳ,
К-ӯ дошт қадам ба тораки моҳ. *Файзӣ*

ТОРАМ||ТОРУМ تارم||طارم **1.** хонаи чӯбини тоқдор; хиргоҳ, шипанг.

Рӯзи одина Ҳорун ба торам омад ва Бӯнаср савганднома навишта буд, арз кард.
«Таърихи Байҳақӣ»

2. воиш, ҳавоза.

Ба авни неъмати ишқи ту фориғам зи наим,
На ҷӯи шир шиносам, на торами ангур. *Урфӣ*

торами ток ҳавоза, ҳавозаи ток.

Гоҳ аз сари дор торуми ток
Овехта зангиёни бебок... *Ҷомӣ*

3. девора, чиғ, тавора; **4.** гунбаз.

Ва дари ин калисо бар торами он, ки ҷои ибодати тарсоён аст, дари оҳанини мушаббак дидам.
Носири Хисрав

◇ **торами атлас** *киноя аз* осмон.

Дурднӯшони ғамат хирқаи пашмина ба дӯш,
Баски таъзим бар ин торами атлас карданд. *Ҷомӣ*

торами ахзар *киноя аз* осмон.

Торами ахзар аз акси чаман ҳамро гашт,
Баски аз тарфи чаман лӯълӯи лоло бархост. *Саъдӣ*

торами аъло а) *киноя аз* фалак, осмон; б) *киноя аз* ҷои баланд, маснади олӣ.

Гаҳе бар торами аъло нишинам,
Гаҳе то пушти пои худ набинам. *Саъдӣ*

(ин) торами зарнигор *киноя аз* гунбази осмон, фалак.

Расад бонг аз ин торуми зарнигор,
Ки сахт аст доғи ҷудоӣ зи ёр. *Ҷомӣ*

торами фурӯза (*ё* **фирӯзаранг**) *киноя аз* осмон.

Айвони ту зи торами фирӯзаи фалак
Бигзашт, аз он ки соҳиби айвону торамӣ. *Сӯзанӣ*

Дар қабои лоҷвардӣ моҳ агар бинад рухат,
Камнамо бошад дигар бар торами фирӯзаранг.
Мушфиқӣ

ТОРИК I تاریک тира, тор, зулмонӣ; *муқобили* **равшан**|| **рӯшан** 1.

Замми хуршеди ҷаҳон замми худ аст,
Ки ду чашмам кӯру торику бад аст. *Румӣ*

Торик шабамро саҳар ояд рӯзе,
В-аз гумшуда ёрам хабар ояд рӯзе.*

◇ **торик хок** хоки сиёҳ; **торик хок бар сар парокандан** мотам гирифтан, азо гирифтан.

Ба тан ҷомаи хисравӣ кард чок,
Ба сар-бар пароканд торик хок. *Фирдавсӣ*

торик будани дил *киноя аз* бадтинатӣ; бадтинат будан.

Маориф гар чу мӯ борик бошад,
Чӣ ҳосил з-он, чу дил торик бошад. *Ҷомӣ*

торик шудани пушти хуршед *киноя аз* расидани шаб.

ТОРИК II *а.* تارک тарккунанда.

Чунки шуд ӯ торики он салтанат,
Монд бо шаҳзодагон дар масканат. *Румӣ*

торики адаб тарккунандаи адаб, бсадаб; **торики дунъё** тарккунандаи дунъё, гӯшанишин.

ТОРИКӢ تاریکی тирагӣ, зулумот.

Зи кори баста маяндешу дил шикаста мадор,
Ки оби ҷашмаи ҳайвон даруни торикист. *Саъдӣ*

ТОРОҶ تاراج ғорат, яғмо; **ба тороҷ додан** ғорат кардан, яғмо кардан.

Ба тороҷ дод он ҳама буму руст,
Ба якборагӣ дасти бадро бишуст. *Фирдавсӣ*

ТОРОҶДИДА تاراج‌دیده он кӣ молу мулкашро ғорат кардаанд.

Фалак ба қомати пири хамида мемонад,
Ҷаҳон ба деҳаи тороҷдида мемонад. *Сайидо*

ТОРТАН تارتن тортананда, анкабут.

Яке уштур аз заъф чун анкабут,
Сӯи дашт шуд, тортан кард кут...
Бадал гашта ӯро зи бори дурушт
Чу гардан ба таъқиру таҳдиб пушт. *Ҷомӣ*

ТОРТАНАК تارتنک *ниг.* **тортан.**

ТОР-ТОР تارتار ришта-ришта; пора-пора; **тор-тор шудан** ришта-ришта шудан; пора-пора шудан.

Кулоҳ кулоҳи дарида ва аз арақ пӯсида ва тор-тор шуда ва лифаш берун омада буд.
Аҳмади Дониш

ТОРТӮР||**ТОРУТӮР** تارتور||تاروتور 1. сахт; 2. бисёр торик, тира.

Ба Мунзир чунин гуфт Баҳроми Гӯр,
Ки акнун ки шуд кори мо тортӯр... *Фирдавсӣ*

ТОРУМ *а.* تارم||طارم *ниг.* **торам.**

ТОРУМОР تارومار пароканда, аз ҳам пошида, парешон; зеру забар; несту нобуд.

Як дил ҳавоси ҷамъи маро торумор кард,
Зулфи шикастаи ту ба сад дил чӣ мекунад?! *Соиб*

ТОРУТӮР تاروتور *ниг.* **тортӯр.**

ТОРӢ I تاری *шакли кӯтоҳшудаи* **торик** I.

Ман акнун бибояд саворӣ кунам,
Ба Қовус-бар рӯз торӣ кунам. *Фирдавсӣ*

ТОРӢ II *а.* طاری ба ногоҳ воқеъшаванда, рӯйдиҳанда, оризшаванда; **торӣ шудан** рӯй додан, воқеъ шудан, ориз шудан.

Рӯзе бозро андак заъфе торӣ шуда буд.
«Анвори Суҳайлӣ»

Рӯъб ва ҳабте бар ман торӣ шуд. *Аҳмади Дониш*

ТОС I طاس ташт, лаганд; ҷом, коса.

Яке тос пур гавҳари шоҳвор,
Зи динор чанде зи бахри нисор. *Фирдавсӣ*

тоси гадой кашкӯл, косаи фулуззӣ, ки гадоён ба гардан меовезанд; ◇ **тоси зар** *киноя аз* офтоб; **тоси лағзанда** чуқурии даҳанамонанди мӯрчахор, ки агар мӯрча ба он афтад, баромада наметавонад.

Чу дар тоси лағзанда афтод мӯр,
Раҳонандаро чора бояд, на зӯр. *Саъдӣ*

тоси нилгун *киноя аз* осмон; **тоси нуқракӯб** *киноя аз* осмони пурситора; **тоси сипеҳри божгун** (*ё* **вожгун**) а) *киноя аз* гунбади осмон; б) *киноя аз* тақдир.

Афсӯс ки бефоида фарсуда шудем,
Дар тоси сипеҳри вожгун суда шудем,
Дардову надоматo, ки то чашм задем,
Нобуда ба коми хеш нобуда шудем. *Хайём*

ТОС II طاس қубба ва овезаҳое, ки ба нӯги найза ё байрақ овехта мешавад.

Қайвонш парчам асту маҳу офтоб тос,
Чун зулфи он, ки иди бутон хонд Озараш. *Хоқонӣ*

ТОС III طاس||تاس мӯҳраи нард.

Тос агар хуб нишинад, ҳама кас наррод аст.
Зарбулмасал

ТОС IV تاس *ниг.* **тоса.**

ТО́СА تاسه андӯҳ, малол, норохатӣ, нотинҷӣ; изтироб, беқарорӣ.

Агар тоса ҳаст мар-туро з-ин сахун,
На сар ҳаст пайдо турову на бун. *Фирдавсӣ*

ТОТОР تاتار татар; муғул.

Ҷавонмардеро дар ҷанги тотор ҷароҳате расид.
Саъдӣ

ТОТУЛА تاتوله *ниг.* **тотура** II.

ТОТУРА I تاتوره банде, ки бо он дасту пои чорпоён, махсусан асп ва хачирро, мебанданд.

ТОТУРА II ||**ТОТУЛА** تاتوره||تاتوله як навъ гиёҳест, ки донаҳояш заҳрдор буда, аз он дору тайёр мекунанд; ◇ **тотура ба ҳаво пошидан** чизи диданиро надидан ва фаҳмиданиро нафаҳмидан.

ТОФЕҲ *а.* طافح 1. пур, лаболаб, лабрез; 2. *маҷ.* масти сахт, масти лояъқил, масти хароб, лул.

Ҳар кӣ аз хуми маи мадҳи ту ҷоме нӯш кард,
То нагардад масти тофеҳ, кай ниҳад аз даст ҷом?!
Сӯзанӣ

ТОФТАН I تافتن 1. тоб додан; ресидан.

Биёмӯхташон риштану тофтан,
Ба тор-андарун пудро бофтан. *Фирдавсӣ*

2. *ниг.* **тобидан** I 2.

Инони азимат ба ҷониби Исфароин тофтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Сикандар гарат тофт доман зи каф,
Худованди вай бодат аз вай халаф. *Ҷомӣ*

ТОФТАН II تافتن **1.** *ниг.* **тобидан** II 1.

Агар саодати ӯ тофтӣ бар Искандар,
Ба зулмат-андар раҳ ёфтӣ бар оби бақо. *Муиззӣ*

... К-он моҳи дуҳафта он қадар тофт,
К-аз ҳафта ба ҳафт фарруҳӣ ёфт. *Шоҳин*

2. *маҷ.* гарм шудан, ғазабнок шудан, хашмгин шудан.

Чун нома ба Абӯбакр расид, тофта шуд ва натавонист нақзи сулҳ кардан. *«Таърихи Табарӣ»*

3. *ниг.* **тобидан** II 3.

Баросуд аз он тафтану тофтан,
Ҳароси даду ранҷи раҳ ёфтан. *Низомӣ*

Яъне аз вай коми дил ноёфтан,
То каям хоҳад бад-ин сон тофтан? *Ҷомӣ*

ТОФТАН III تافتن *ниг.* **тобидан** III.

Ба рӯзи ҷавонӣ ба зӯри ду пой
Чу боди базон ҷастаме ман зи ҷой,
Кунун ҷанбаре гашт пушти ялӣ,
Натобам ҳаме ханҷари кобулӣ. *Фирдавсӣ*

ТОХ *т.* تاخ *ниг.* **тӯғ** I.

Ишқ оташи тезу ҳезуми тох манам,
Гар ишқ бимонад инчунин, ох, танам!
Саффори Марғазӣ

тохт تاخت *асоси замони гузаштаи* **тохтан.**

ТОХТ تاخت дав, тоз; ҳуҷум; **тохту бохт** *ниг.* **тохту тороҷ.**

Вилояти Мултон аз тохту бохти сипоҳи муғул ... зеру забар шуд. *«Таърихи Фаришта»*

тохту тороҷ ҳамлаву ғорат.

[Амир] дар вақти тохту тороҷи Оятназари Хоразмӣ дар як шаб аз Бухоро баромада, аз Омӯя гузашта, ҷазо дар канори ӯ ниҳод. *Аҳмади Дониш*

ТОХТАН تاختن **1.** давидан, тозидан; давондан, шитобондан; асп давондан.

Бад-ӯ гуфт Гев: Ин сухан худ магӯй,
Ки ман тохтам пеш наҳҷирҷӯй. *Фирдавсӣ*

Зи ҳар кишваре қосидон тохтанд,
Бад-ин чорагӣ таҳният сохтанд. *Низомӣ*

2. ҳуҷум кардан, ҳамла бурдан.

Ҳайле аз туркон баромаданд ва битохтанд ва ҷумлаи гӯсфандонро бибурданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

3. ба суръат овардан, ба тохт овардан.

Ба Тӯрон ба Салм огаҳӣ тохтанд,
Ки эрониён ҷангро сохтанд. *Фирдавсӣ*

ТОХТУТОЗ تاختوتاز ҳуҷум, ҳамла.

ТОШАК I || **ТОШУК** I تاشک чобук, чолок, чаққон.

ТОШАК II || **ТОШУК** II تاشک кара, маска; мост.

Назди ӯ он ҷавон чобук рафт,
Аз ғами раҳ гарону гӯшсабук,
Бо ду нон пур зи мост мостфурӯш
Т о ш а к е бурд пеши он тошук. *Мантиқӣ*

ТОҒ *т.* تاغ *ниг.* **тӯғ** I.

Дорам аспе, к-аш устухон дар пӯст
Ҳаст чун дар ҷувол ҳезуми тоғ.*

ТОҒУТ *а.* طاغوت **1.** бут, дар эътиқоди мусулмонон ба ғайр аз худо ҳар чизе, ки онро парастиш мекунанд; 2. иблис, шайтон.

Он фариштаақл чун Ҳорут шуд,
Сеҳромӯзи ду сад тоғут шуд. *Румӣ*

ТОҒУТПАРАСТ طاغوتپرست **1.** бутпараст; 2. девпараст, иблиспараст.

Шамшери малик дид, худо гуфт: Фадайно!
Тоғутпарастонро тоуни балой. *Хоқонӣ*

ТОҒӢ *а.* طاغی туғёнкунанда, саркаш, аз ҳад таҷовузкунанда, нофармон; гарданкаш.

Малик Муҳаммад бо умарои тоғӣ пайваста, мутаваҷҷеҳи Ҳамадон шуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТОҚ I طاق **1.** сақфи камоншакли қуббадор (дар қасрҳо, кӯпрукҳо ва ғ.).

Бадбахт агар масҷиди одина бисозад,
Ё тоқ фуруд ояд, ё қибла кач ояд. *Саъдӣ*

[Амир Маъсум] васиятнома дар санг навишт, ки ин санги манқуши мухаттатро дар айвони тоқи ҷомеи бузурги Бухоро мустаҳкам гардонад.
Аҳмади Дониш

2. равоқ, айвон.

Ниҳода ба тоқ-андарун тахти зар,
Нишонда ба ҳар поя-андар гуҳар. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* ҳар чизи камоншакл, монанди абрӯ, камон, меҳроб ва ғ.; **тоқи абрӯ** камоншаклии абрӯ, ҳами абрӯ.

Хонаи сабри ман он рӯз барандохт фалак,
Ки бад-ин қоида тоқи ҳами абрӯи ту баст. *Ҷомӣ*

Бар дили мо он чи аз тоқи ду абрӯят гузашт,
Бо худ аз девонагӣ пайваста мегӯем мо. *Мушфиқӣ*

4. тоқча, раф.

Кунад машҳун ҳама тоқу рафи он
Ба тафсиру ба ахбору ба ашъор. *Масъуди Саъд*

Ин сухан гуфтанд ва китобро бар тоқ гузоштанд.
Восифӣ

5. *маҷ.* баландӣ, иртифоъ.

Чу афтод ин сухан дар гӯши Фарҳод,
Зи тоқи кӯҳ чун кӯҳе дарафтод. *Низомӣ*

◇ **тоқи азрақ** *киноя аз* осмон; **тоқи баҳор** қавси кузаҳ, рангинкамон, камони Рустам; **тоқи лоҷвардӣ** *киноя аз* осмон.

Зери ҳами тоқи лоҷвардӣ
З-он «зарда» замин гирифт зардӣ. *Ҷомӣ*

(ин) тоқи муқарнас *киноя аз* осмон.

Фитна меборад аз ин тоқи муқарнас, бархез,
То ба майхона паноҳ аз ҳама офот барем. *Ҳофиз*

Пеш аз он рӯз, ки ин тоқи муқарнас карданд,
Қиблаам з-он ҳами абрӯи муқаввас карданд. *Ҷомӣ*

(ин) тоқи нилуфарӣ *киноя аз* осмон.

Чунон басти ин тоқи нилуфарӣ,
Ки андешаро нест з-ӯ бартарӣ. *Низомӣ*

тоқи нисьён гӯшаи фаромӯшӣ.

Ҳар кӣ давлат ёфт, шуст аз лавҳи хотир номи мо,
Авҷи давлат тоқи нисьён аст дар айёми мо. *Соиб*

Ҳар кӣ як раҳ сӯи ман бинад, фаромӯшам кунад,
Тоқи нисьён аст гӯё гӯшаи абрӯи ман. *Сайидо*

(ин) тоқи пирӯза *кинoя аз* осмон.

Аз он гаҳ ки бурдам ба андеша роҳ,
Дар ин тоқи пирӯза кардам нигоҳ. *Низомӣ*

тоқи фалак *киноя аз* осмон; **тоқи чарх** *киноя аз* осмон.

Надод аз меҳрубонӣ канкабамро бар фалак ёрӣ,
Илоҳӣ, офтоб аз тоқи чархи нилгун афтад. *Сайидо*

аз тоқ(-и дили *касе*) **афтодан** хору беэътибор шудан; **бар тоқи нисьённиҳодан** тамоман фаромӯш кардан; **дида аз тоқи ҳайрат овехтан** дар ҳайрат мондан, ҳайрон шудан.

Ҳам дил зи равоқи ҳасрат овехт,
Ҳам дида зи тоқи ҳайрат овехт. *Файзӣ*

ТОҚ II طاق **1.** фард, танҳо.

Гуфт: Ҳар розе нашояд бозгуфт,
Ҷуфт тоқояд гаҳе, гаҳ тоқ ҷуфт. *Румӣ*

2. *маҷ.* танҳо, якка; бе ҷуфт, бе монанд; **тоқ афтодан** а) танҳо мондан; дур мондан, ҷудо шудан; б) бемислу монанд будан; **3.** як тоқа, як ҷӯра, як либосвор, мас. шоҳӣ, беқасаб ва ғ.

Якеро зи мардони равшанзамир
Амири Хутан дод тоқе ҳарир. *Саъдӣ*

◇ **тоқу ҷуфт бохтан** ҷуфту тоқ бозӣ кардан (бозиест, ки чизеро дар қабза ё чизи дигар пинҳон карда, ҷуфт ё тоқ будани онро аз ҳариф мепурсанд; агар ҳариф миқдори тоқ ё ҷуфт будани онро ёбад, бозиро мебарад).

Тоқу ҷуфте бохтам бо абруяш, дилдор бурд,
Тоқ буд абрӯи ӯ, ман ҷуфт гуфтам, ёр бурд. *Ваҳид*

ТОҚ III طاق ҷомаи рӯпӯш, ҷомае, ки аз болои дигар либосҳо мепӯшанд.

Бурун омаду тоқу дастори хеш
Ба икрому лутфаш фиристод пеш. *Саъдӣ*

ТОҚА *а.* طاقة як либосвор, як адад ҷомавор, як ҷӯра.

ТОҚАТ *а.* طاقت тоб, тавон, бардошт.

Ер омаду ман тоқати дидор надорам,
Аз худ гилае дораму аз ёр надорам. *Ҳилолӣ*

Тоқати меҳмон надошт, хона ба меҳмон гузошт. *Зарбулмасал*

тоқат овардан тоб овардан, таҳаммул кардан, бардошт кардан.

Сайёди заифро моҳии қавӣ ба дом андар афтод, тоқати ҳифзи ӯ наёвард. *Саъдӣ*

тоқ шудани тоқат тамом шудани сабру таҳаммул; **ба тоқат расидан** бетоқат шудан, сабру таҳаммул аз даст додан.

Чун ба тоқат расиданд, аз ҳисор берун омаданд ва масоф биёростанд. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ТОҚДЕС طاقديس **1.** тоқмонанд, тоқшакл; **2.** номи тахти Хисрави Парвез, ки аз Фаридун ба вай расида буд.

Зи тахте, ки хонӣ варо Тоқдес,
Ки бинҳод Парвез дар аспрес... *Фирдавсӣ*

ТОҚИЯ *а.* طاقيه каллапӯш.

Он ҷаноб тоқияи дигар талабид ва бар сар ниҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

Бинем ҳама қуббаҳои гардун
Чун тоқияи ҳубоб бе ту. *Ҳоҷӣ*

ТОҚУТУРУМ||ТОҚУТУРУНБ طاق‌وطرم||طاق‌وطرنب дабдаба, карруфар.

Омад зи паи арӯсхоҳӣ
Бо тоқутурунби подшоҳӣ. *Низомӣ*

ТОҚӢ *а.* طاقى *ниг.* **тоқия.**

ТОҲ تاه як дона, якто.

Аз фоқа рӯзу шаб ба шикам санг бастаам,
Донанд халқ дар бағалам ҳаст тоҳи нон. *Сайидо*

ТОҲИР *а.* طاهر поку покиза.

ТОҲУН||ТОҲУНА *а.* طاحون||طاحونه осиё.

Бар дари ёрон тиҳидаст омадан
Ҳаст бе гандум сӯи тоҳун шудан. *Румӣ*

ТОҶ تاج **1.** кулоҳи ҷавоҳирнишон, ки шоҳон ба сар мегузоштанд, афсар.

Ба як гардиш ба шоҳаншоҳӣ орад
Диҳад деҳиму тоҷу гӯшворо. *Рӯдакӣ*

Мо афсари хону тоҷи Кай бифрӯшем,
Дастору қасаб ба бонги най бифурӯшем. *Хайём*

тоҷи бузургӣ *киноя аз* мартабаи подшоҳӣ, мақоми султонӣ.

Қунун чора бо ӯ мудоросту бас,
Ки тоҷи бузургӣ намонад ба кас. *Фирдавсӣ*

тоҷи зар (*ё* **заррин**) тоҷе, ки подшоҳон ба сифати тӯҳфа ва подош ба сарлашкар ва калонони мамлакат медоданд.

Ва Рӯдоба биншаст бо Золи зар,
Ба сар барниҳодаш яке тоҷи зар. *Фирдавсӣ*

Яке тоҷи заррин нигораш гуҳар
Ниҳод аз бари тораки Золи Зар. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* сар, сардор, бузург, пешвои баргузида.

Бад-ӯ гуфт, к-ӯро Фарибурз хон,
Ки фарзанди шоҳ асту тоҷи гавон. *Фирдавсӣ*

◇ **тоҷи гардун** *киноя аз* офтоб; **тоҷи ёқут** *киноя аз* офтоб.

Чу ёқути носуфтаро чарх суфт,
Ҷаҳон гашт бо тоҷи ёқут ҷуфт. *Низомӣ*

тоҷи Кайхисрав *киноя аз* офтоб; **тоҷи сар** *киноя аз* азиз, киромӣ, боқадр.

Кулоҳи сарвариат кач мабод бар сари ҳусн,
Ки зеби тахту сазовори мулку тоҷи сарӣ. *Ҳофиз*

Тоҷи сари ҷумла ҳунарҳост илм,
Қуфлкушои ҳама дарҳост илм. *Ҷомӣ*

тоҷи хурӯс а) як порча гӯшти сурхе, ки дар сари хурӯс ҳаст.

Аз нохуни паланг чӣ нуқсон ба пои фил,
Тоҷи хурӯсро чӣ ғам аз нули мокиён? *Сайидо*

б) номи гули сурхранги машҳур; **тоҷи шамъ** шӯълаи шамъ; **тоҷу тахт** салтанат, подшоҳӣ.

Ба ту бод афрӯхта тоҷу тахт,
Ки зебандаи тоҷӣ, эй некбахт. *Фирдавсӣ*

ТОҶБАХШ تاجبخش бахшандаи тоҷ, диҳандаи тоҷ, тоҷдиҳанда; он кӣ ба касе подшоҳӣ ва салтанат мебахшад.

Чу бишнид Рустам, барангехт Рахш,
Манам, гуфт, шеравжани тоҷбахш. *Фирдавсӣ*

ТОҶВАР تاجور тоҷдор, подшоҳ.

Чу Рустам падар бошаду ман писар,
Ба гетӣ намонад яке тоҷвар. *Фирдавсӣ*

ТОҶДОР تاجدار подшоҳ.

Саранҷом бахташ кунад хоксор,
Бараҳна шавад он сари тоҷдор. *Дақиқӣ*

Бар сари роҳи адам ҷумла зи по афтодаанд,
Тоҷдороне, ки аввал сархуши ин бодаанд. *Исмат*

ТОҶИК تاجیک **1.** номи яке аз халқҳои Осиёи миёна.

[Амир] ... аксари тоҷик ва мардуми мусофирро бар сарири мансиб ва аъмол баровард. *Аҳмади Дониш*

2. мардуми ғайри арабу турк, мардуми форсизабон; *ниг.* **тозик, тожик.**

Шояд ки ба подшаҳ бигӯянд:
Турки ту бирехт хуни тоҷик. *Саъдӣ*

Дар афвоҳу алсинаи дуру наздик ва турку тоҷик ба унвони Қозикалони Шал машҳуру мазкуранд. *Садри Зиё*

ТОҶИР *а.* تاجر савдогар, бозургон.

Дил ёфт нақди васл, чу ҷон дод, ғам харид,
Тоҷир ҳамеша суд зи байъу широ кунад. *Ҷомӣ*

ТОҶХОҲ تاجخواه тоҷталаб, хоҳандаи тоҷ, даъвогари тоҷу тахт.

Раворав баромад, ки бикшой роҳ,
Ки омад навоин гаве тоҷхоҳ. *Фирдавсӣ*

ТУ تو *ҷонишини шахсии шахси дуюми танҳо;* ◇ **ту модармурдаро шевап маёмӯз** *зарб.* ба он, ки таъсири чизеро медонад, рафтор карданро ёд надеҳ.

ТУБО||ТУБӢ *а.* طوبی дарахти серсояи афсонавӣ дар ҷаннат, ки гӯё меваҳои гуногун ва хушбӯй доштааст.

Дарахте сохтам монанди тубо хурраму зебо,
Ки ҳар лафзеш динорест, ҳар маънӣ-ш хурмое. *Носири Хисрав*

ТУБОН توبان шалвори махсуси чармӣ, ки гуштигирон дар вақти варзиш мепӯшиданд.

ТУБӢ *а.* طوبی *ниг.* **тубо.**

ТУВОРА تواره *ниг.* **тавора.**

Бод ... он оташ ба тувора зад ва он тувора дар гирифт. *«Таърихи Наршахӣ»*

ТУГМА||ТУКМА *т.* تگمه||تکمه пулаки устухонӣ, филизӣ ё аз ҷисмҳои дигар сохташуда, ки ба либос медӯзанд.

Гуфт: Чун бошад гадо он, к-аз кулоҳаш тугмае
Сад чу моро рӯзҳо, бал солҳо баргу навост? *Анварӣ*

◇ **тугмаи зар** *киноя аз* ситора.

Додаст зинат хайёти қудрат
Аз тугмаи зар пероҳани шаб. *Туғрал*

ТУД تود *ниг.* **тут.**

ТУК تک **1.** нӯли парранда; **2.** нӯги корд, ханҷар, найза ва ғ.

ТУКМА *т.* تکمه *ниг.* **тугма.**

ТУЛ *а.* طول *ниг.* **тӯл.**

ТУЛАНГ تلنگ орзу; эҳтиёҷ, ниёз, ҳоҷат, зарурат.

Яке тиланг бихоҳам задан ба шеър кунун,
Ки турфа бошад аз шоирони хос туланг. *Саноӣ*

Рост хоҳӣ, бад-ин туланг хушам,
Ин кунам беҳ, ки бори халқ кашам. *Саноӣ*

ТУЛБ *а.* طلب гурӯҳ, даста.

Гар зи пушти одамӣ в-аз сулби ӯ,
Дар талаб мебош, ҳам дар тулби ӯ. *Румӣ*

ТУЛӮЪ *а.* طلوع баромадан, сар баровардани офтоб, моҳ ё ситора.

Рӯзи дигар қабл аз тулӯи офтоб аз сарои аморат касе ба талаби ман омад. *«Равзат-ус-сафо»*

тулӯи субҳ сар шудани саҳар.

Шаби Юсуф чу бигзашт аз дарозӣ,
Тулӯи субҳ кардаш корсозӣ. *Ҷомӣ*

ТУМАЪНИНА||ТУМАЪНИНАТ *а.* طمأنینه||طمأنینت осоиш, оромиш, қарор, сукун, набудани изтироб.

Эшон аз собиқаи заллати хеш тумаънина намеёфтанд. *Ибни Ямин*

Пас чун қалбро сакина ва қолибро тумаънина ҳосил омад, рӯзе аз ғояти ашвоқ дар он асвоқ мегаштам. *Салимӣ*

ТУМОН *т.* تومان *ниг.* **тӯмон.**

ТУМОР طومار||تومار *ниг.* **тӯмор.**

ТУМТУРОҚ||ТУМТАРОҚ طمطراق карруфар, худнамоӣ.

Гӯй аз баҳри ҳурмати алам аст
Ин ҳама тумтуроқу ҷангу саманд. *Саноӣ*

ТУН تون гулхани ҳаммом, гӯлах.

Чӣ хоҳӣ сели ин оби сияҳро
Чӣ ҷӯӣ сабзаи ин боми тунро. *Шамси Табрезӣ*

ТУНБАҚ تنبک асбоби мусиқӣ, ки ба шакли кӯзаи бедаста аз сафол месозанд ва ба тарафи кушодааш пӯст кашида дар зери бағал ниҳода менавозанд.

ТУНБАЛ||ТУНБУЛ تنبل ҳила, макр, найранг, фиреб, тарфанд.

Гурбузони шаҳр бо ман тохтанд,
Ман бидонистам, ки тунбал сохтанд. *Рӯдакӣ*

Надоранд ҷуз тунбулу ҷодуӣ
Фиребу бадандешию бадхӯӣ. *Фирдавсӣ*

Эй, он ки ҷуз аз шеър ғазал ҳеҷ нахонӣ,
Ҳаргиз накунӣ сайри дил аз тунбулу тарфанд. *Кисоӣ*

ТУНБОН تنبان шалвор.

ТУНБУЛ تنبل *ниг.* **тунбал.**

ТУНБУР طنبور *ниг.* **танбӯр.**

ТУНГ تنگ зарфи даҳантанги об, шароб ва ғ.

ТУНД تند **1.** тез, бошитоб, чолок.

Меравӣ тунду дуогӯён зи дунболи туанд,
Во, ки меранҷӣ, агар оҳиста мегӯем мо. *Мушфиқӣ*

Инони нафас тунд чун тавсан аст,
Равон дар ҷасад, нур дар равзан аст. *Шоҳин*

2. *маҷ.* хашмгин, ғазабнок, бадҷаҳл, тезмизоҷ; боғурур.

На ҳар кӣ тарфи кулаҳ каҷ ниҳоду тунд нишаст,
Кулоҳдорию оини сарварӣ донад. *Ҳофиз*

Маҷнун чу шунид аз вай ин панд,
Шуд тунд чу селу банд барканд. *Шоҳин*

3. *маҷ.* сахт, шиддат.

Ғаме, к-аз гирьяи тундам нафас дар сина мепечад,
Агар бошад маҷоли дам задан, пеши ту мегӯям. *Мушфиқӣ*

4. *маҷ.* фароз, ҷарии рост буридашуда; сари кӯҳ, баландӣ.

Ту бо шоҳ баршав ба болои тунд,
Зи пирони лашкар машав ҳеҷ кунд. *Фирдавсӣ*

5. *маҷ.* талх, тезтаъм, сӯзон.

ТУНДА تنده муғчаи дарахт.

ТУНДАР||ТУНДУР تندر 1. ғурранда; 2. раъд.

Баровард Бежан чу тундар хурӯш,
Амуди гарон барниҳода ба дӯш. *Фирдавсӣ*

ТУНДБОД تندباد тӯфон, гирдбод, боди сахту тунд, ки ҳаворо тира мекунад.

Чӣ нағз омад ин нукта дар Синд ёд,
Ки ишқ оташ асту ҳаво тундбод. *Саъдӣ*

◇ **тундбоди ҳаводис** ҳодисаҳои сахти зиндагӣ, пешомадҳои гуногун ва душвор дар ҳаёт.

Зи тундбоди ҳаводис наметавон дидан
Дар ин чаман, ки гуле будааст ё сумане. *Ҳофиз*

ТУНДБОЛО تندبالا кӯҳи баланд, кӯҳи шах.

Зи ҳомун бар он тундболо расид,
Мар-ӯро бад-он сӯи боло бидид. *Фирдавсӣ*

Фурӯ афтам зи кӯҳи тундболо,
Ҷаҳам дар мавҷи обу жарфи дарьё. *Фахриддини Гургонӣ*

ТУНДИДАН I تندیدن тезӣ кардан, оташин шудан, хашмгин шудан.

Чу зулфи хештан ногаҳ барошуфт,
Битундиду дар он ошуфтагӣ гуфт... *Убайди Зоконӣ*

ТУНДИДАН II ||**ТАНДИДАН** تندیدن сабзидан, муғча бастан.

Ба сад ҷой тухм андарафканд бахт,
Битундид шоху баровард рахт. *Унсурӣ*

ТУНДРАВ تندرو он кӣ тез роҳ меравад; тезрав, тезтак; *муқобили* **танграв, кундрав.**

Гар кумайти ашки гулгунам набудӣ тундрав,
Кай шудӣ пайдо ба гетӣ рози пинҳонам чу шамъ?! *Ҳофиз*

ТУНДРОЙ تندرای беандеша, саросемакор.

ТУНДТОЗ تندتاز он кӣ тез метозад, тезрав, тезрафтор.

Нишаст аз бари бораи тундтоз,
Ҳамерафт бо вай басе размсоз. *Фирдавсӣ*

ТУНДУР تندر *ниг.* **тундар.**

ТУНДУХУНД تندوخند *ниг.* **тандуханд.**

ТУНДХАШМӢ تندخشمی бадҷаҳлӣ, бадқаҳрӣ.

Пайкони расо ба тундхашмӣ
Мебурд зи диръ тангчашмӣ. *Шоҳин*

ТУНДХӮ(Й) تندخو(ی) тезмизоҷ, тезхашм, бадхӯ.

Бинолид дарвеше аз заъфи бол
Бари тундхӯе худованди мол. *Саъдӣ*

шери тундхӯ шери бадхашм.

Аз хома рехт маънии пурзӯр, Сайидо,
Ин шери тундхӯ зи найистон баромада. *Сайидо*

ТУНДХӮЙӢ تندخوئی бадхашмӣ, бадхӯӣ, бадфеълӣ.

Накард он бетараҳҳум ҷониби ман гӯшаи чашме,
Дареғо, тундхӯиҳои ӯ сарфи тағофул шуд. *Сайидо*

ТУНДӢ تندی 1. суръат, шитоб.

Меравӣ тунд, ки боз ояму зорат бикушам,
Ин на тундист, ки дар куштани ман эҳмол аст. *Ҳилолӣ*

ба тундӣ бо шитоб, бо суръат.

Ба тундӣ миёни каёнӣ бубаст,
Бар он бораи шердил дарнишаст. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* тезӣ, хашмгинӣ, бадҷаҳлӣ.

Суханшон зи тундӣ ба ҷое расид,
Ки ин моҳро сар бубояд бурид. *Фирдавсӣ*

тундӣ кардан а) шитоб кардан.

Маҳмил бидор, эй сорбон, тундӣ макун бо корвон,
К-аз қадди он сарви равон, гӯӣ, равонам меравад. *Саъдӣ*

б) бадҷаҳлӣ кардан, бадхашмӣ намудан.

Бад-ӯ гуфт модар, ки бишнав сахун,
Бад-ин шодмон бошу тундӣ макун. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* фарозии кӯҳ, шах будани кӯҳ ё ҷарӣ; 4. тезтаъмӣ, талхӣ, сӯзандагии таъм.

Ё раб, ки тундии майи гулгун зи ҳар тараф
Сад дил ба бод доду наменстад зи ҷӯш. *Исмат*

ТУНТОБ تونتاب касе, ки дар гулхани ҳаммом оташ меафрӯзад, гӯлахӣ.

ТУНУБ *а.* طنب таноб, ресмон.

ТУНУК تنک 1. борик, нозук.

Фалак гашт аз бори гардиш сабук,
Шуд элак зи беордиҳо тунук. *Сайидо*

2. *маҷ.* суст, заиф.

Ҳамоно ба мардӣ сабук дориям,
Ба рою ба дониш тунук дориям. *Фирдавсӣ*

ТУНУКБИЗОАТ تنکبضاعت камбағал, қашшоқ.

... Ки ҳарифаш ба ғайри ҳиммат нест,
Қобилаш ҳар тунукбизоат нест. *Бедил*

ТУНУКДИЛ تنکدل *киноя аз* раҳмдил, нармдил.

Тунукдил чу ёрон ба манзил расанд,
Нахуспанд вомондагон, к-аз пасанд. *Саъдӣ*

ТУНУКЗАРФ تنکظرف 1. дорои зарфи тунук; 2. *киноя аз* камтоқат.

Бо тунукзарф ҳадиси бодаи гулгун магӯй!
Пеши хум зону зану кайфийят аз мино мапурс! *Сайидо*

ТУНУКМАҒЗ تنکمغز *киноя аз* одами сабук, сабукмағз, камъақл.

ТУНУКМОЯ تنکمایه камсармоя; камбизоат, камбағал.

На дархурди сармоя кардӣ карам,
Тунукмоя будӣ аз он лоҷарам. *Саъдӣ*

ТУНУКОБ تنک‌آب камоб, ҷои камоби дарьё, ки аз он ҷо гузаштан мумкин аст.

Ҷон ба тан аз норасоиҳои ҳиммат мондааст,
Бас ки ин дарьё тунукоб аст, киштӣ дар гил аст.
Воҳид

ТУНУКРӮЙ تنک‌روی шармгин, маҳҷуб.

ТУНУКРӮШНОЙ تنک‌روشنائی нимравшанӣ, нимторикӣ; он чӣ кам рӯшноӣ дорад.

Гурӯҳе ба сурат чу субҳу ба маънӣ
Тунукрӯшноӣ чу субҳи ҳазинон. *Урфӣ*

ТУНУКШАРОБ تنک‌شراب касе, ки зуд маст мешавад.

Чу дил ҳарифи ту шуд, зинҳор, эй соқӣ,
Тунукшаробӣ, туро соғари гарон надиҳанд.
Хисрави Деҳлавӣ

Ҳаволаи дигарон соз ратлҳои гарон,
Ки мо зи ҷоғари лаълат тунукшаробонем. *Ҷомӣ*

ТУНӢ I تونی 1. гулханӣ, гулхантоб, гӯлахӣ, оташмони гӯлахи ҳаммом; 2. айёр, дузд.

ТУНӢ II تونی аҳли шаҳри Тун, ки дар Хуросон аст.

ТУР تور 1. паҳлавон, далер.

Ҳеҷ туреро нафармояд фалак пайкори ту,
Гар бифармояд, шавад чун мардуми мастур тур.
Қатрон

2. номи писари миёнаи Фаридун дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ.

Қасеро, ки донӣ ту аз тухми Тур,
Ки бархира карданд ин об шӯр. *Фирдавсӣ*

3. аҳли Тӯрон.

Се гурд аз паси бимхурда ду тур
Битозем пӯён бар ин роҳи дур. *Фирдавсӣ*

ТУРБ||ТУРУБ ترب навъи сабзавот, ки мазаи тунду тез дорад ва онро пора карда ё аз турбтарошак гузаронида бо палав меҳӯранд.

ТУРБАТ *а.* تربت 1. хок; 2. *маҷ.* мақбара, гӯр.

Бикшой турбатамро баъд аз вафоту бингар,
К-аз оташи дарунам дуд аз кафан барояд. *Ҳофиз*

ТУРК ترک 1. номи умумии халқҳои туркизабон; 2. туркистонӣ; аҳли Тӯронзамин.

Бирафтанд туркон зи пеши муғон,
Кашиданд лашкар суи Домғон. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* маҳбуба, хушрӯй.

Агар он турки шерозӣ ба даст орад дили моро,
Ба холи ҳиндуяш бахшам Самарқанду Бухороро.
Ҳофиз

Эй турки шӯх, боре дар сар чӣ фитна дорӣ,
К-аз шӯхии ту ҳар дам сад фитна бар сар ояд?
Ҳилолӣ

турки азро *киноя аз* духтари зебо; **турки хиргоҳӣ** *киноя аз* маҳбуба, маъшуқа; маҳбуб, маъшуқ.

Дар он турки хиргоҳӣ овард даст,
Силоҳи ниқобаш зи рух баршикаст. *Низомӣ*

4. *маҷ.* ғоратгар; *киноя аз* чашм.

Бар асирон тирборони ду турки кофират
Зистан душвор карда, мурдан осон сохта. *Исмат*

◇ **турки ашқар** *киноя аз* сайёраи Миррих; **туркони чарх** *киноя аз* ҳафт сайёра; **турки Чин** *киноя аз* офтоб; **турки чиниҷамол** *киноя аз* офтоб.

Чу қуллоби сим аз камин зад ҳилол,
Ба хун ғарқа шуд турки чиниҷамол.
Хисрави Деҳлавӣ

ТУРКВО ترک‌وا зебо, хушрӯй.

Куҷо касе, ки аз он чашми турквo пурсад,
Ки ақлу хуши ҷаҳоне чаро кунӣ яғмо?
Убайди Зоконӣ

ТУРКВОР ترک‌وار монанди турк; ба туркӣ монанд, туркона.

Таҳамтан яке ҷомаи турквор
Бипӯшид, омад ниҳон то ҳисор. *Фирдавсӣ*

ТУРКМАН||ТУРКМОН ترکمن||ترکمان номи халқест аз оилаи туркзабонон.

ТУРКОНА ترکانه мисли туркҳо, ба расму оини туркон.

Шаб, ки гул дар табақу бода ба соғар кардам,
Базми туркона ба ёди рухи дилбар кардам.
Шоҳин

ТУРКОНХИДЕВ ترکان‌خدیو шоҳи туркон.

Чу Арҷосп бишнид гуфтори дев,
Фуруд омад аз гоҳи турконхидев. *Дақиқӣ*

ТУРКТОЗ ترکتاز ба мисли туркон ҳуҷум кардан, ба ногоҳ ҳуҷум овардан, ноҳост ҳамла кардан барои тороҷу куштор.

Ба гардиш дарун лашкари размсоз
Ҳамекард бар гирди ӯ турктоз. *Фирдавсӣ*
Зану мард як сон дар он турктоз,
Фақиру ғаниро каманд имтиёз. *Сайидо*

ТУРКӢ ترکی 1. мансуб ба турк 1; 2. *маҷ.* ҳуҷуми ногаҳонӣ; ғоратгарӣ, зулму ситам.

Фарас мехост бар Ширин давонад,
Ба туркӣ ғорат аз турке ситонад. *Низомӣ*

туркӣ кардан зӯрӣ кардан; зулму ситам намудан.
Макун туркӣ, эй турки чининигор,
Биё, соате чин дар абрӯ маёр. *Низомӣ*

ТУРКҶӮШ ترکجوش гӯшти нимпухта, ки хӯрдани он одати туркон будааст; **туркҷӯш кардан** а) гӯштро андак ҷӯшондан; б) *киноя аз* саросемавор ва нимкора анҷом додани коре.

Туркҷӯше кардаам ман нимхом,
Аз Ҳакими Ғазнавӣ бишнав тамом. *Румӣ*

ТУРОБ *а.* تراب хок, хоки хушк.

Эшон рӯй дар ниқоби туроби тира кашиданд.
«Анвори Суҳайлӣ»

Мавҷи раёҳин гирифт домани сатҳи ҳаво,
Ҷӯши зумуррад нуҳуфт рӯи бисоти туроб. *Бедил*

туроби ақдом а) хоки пой, хоки қадам; б) *маҷ.* одами хоксор, фурӯтан.

ТУРОБОЛУДА تراب‌آلوده хоколуд, гилолуд.

Поку софӣ шаву аз чоҳи табиат ба дар ой,
Ки сафое надиҳад оби туроболуда. *Ҳофиз*

ТУРРА طره **1.** фаши салла; канора ва нӯги овезони ҳар чизе.

Соқӣ магар вазифаи Ҳофиз зиёда дод,
К-ошуфта гашт турраву дастори мавлавӣ. *Ҳофиз*

2. мӯи тобида дар канори пешонӣ, зулф.

Субҳи уммед ҳамон асту рухи ёр ҳамон,
Тори он турраи шабрангу шаби тор ҳамон. *Ҳилолӣ*

турраи лаблоб мӯи муҷаъад.

Моҳи ман ҳар гаҳ кушояд турраи лаблобро,
Мебарад аз ҷаъди марзангӯш обу тобро. *Туғрал*

турраи таррор зулфи дилфиреб, мӯи дилрабо; **турра афшондан** мӯй парешон кардан.

Лаб кушодӣ, то сухан гӯӣ, дури сероб рехт,
Турра афшондӣ, ки резад гард, мушки ноб рехт. *Ҷомӣ*

3. *маҷ.* шохи дарахт.

Нолаи фохта аз турраи шамшод омад,
Аз асирони сари зулфи туам ёд омад. *Мушфиқӣ*

4. *маҷ.* чизе, ки аз санг ё чӯб ва ғ. сохта шуда, барои нигаҳдорӣ аз борон болои биноҳо шинонда мешавад.

Турраяш боли паризод аст, к-аз фармони ҳақ
Соя густурдаст бар фарқи Сулаймони ҷаҳон. *Соиб*

турраи бом *ниг.* **турра** 4; **турраи кӯй** *ниг.* **турра** 4.

Кашиданд бар турраи кӯю бом
Шақоиқ намадҳои фирӯзафом. *Низомӣ*

◇ **турраи анбарин** *киноя аз* шаб.

Анбарин турраи сиёҳи сипеҳр,
Турраи моҳ баркашид ба меҳр. *Низомӣ*

турраи боз аломате, ки аз мӯй сохта шуда, барои фарқ кунондани як боз аз бози дигар ба сари он мебананд; **аз турраи мушки шом то ғурраи байзаи бом** аз бегоҳӣ то пагоҳӣ.

ТУРРАҲОТ *а.* ترهات суханҳои беҳуда, сухани ботил, ҳарза, сафсата.

Ҳар кӣ ба душман эътимод карда, ба турраҳот мағрур гардад, ... ӯро ҳамон пеш ояд, ки он шутурсаворро. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ТУРС I ترس маҳкам; сахт.

Бару синае ҳамчу пӯлод турс,
Ҳадиси танумандии он мапурс. *Низомӣ*

ТУРС II ترس сипар.

ТУРУБ ترب *ниг.* **турб.**

ТУРӮНҶ ترنج **1.** мевае аз ҷинси лиму, афлисун ва ғ., ки бисёр хушбӯй ва обдор аст.

Қош онон, ки айби ман ҷустанд,
Рӯят, эй дилситон, бидиданди,
То ба ҷои турунҷ дар назарат
Бехабар дастҳо буриданди. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* занахдон, занахдони ёр.

Ҳаргиз ба турунҷи ӯ мабар даст,
К-аш теғи нуҳуфта дар миён ҳаст. *Шоҳин*

турунҷи зақан занахи зебои ёр.

Соиб, газида мешавад аз меваи биҳишт
Дасте, ки бо турунҷи зақан ошно шавад. *Соиб*

◇ **турунҷи зар** (ё **меҳрагон**) *киноя аз* офтоб.

Гирифт аз уфуқ соқии субҳ соғар,
Баромад турунҷи зар аз ҷайби ховар. *Мушфиқӣ*

турунҷ задани арӯс бар домод расмест, ки дар вақти овардани арӯс пеши домод, ҳамин ки ба дарвозаи хонааш наздик мешаванд, домод бар арӯс ва арӯс бар домод турунҷ меандозанд, ки гӯё ин турунҷро аз тилло месохтаанд; **теғу турунҷ бар даст будан** ба ҳайрату саросемагӣ дучор шудан (мисли занҳои **Миср**, ки чун ҷамоли Юсуфро диданд, аз ҳайрату саросемагӣ ба ҷои турунҷ дасти худро буридан гирифтанд).

Аз Юсуфеаш ба ҳафт хиргоҳ
Сад теғу турунҷ бар кафи мо. *Файзӣ*

ТУРУНҶИДАН ترنجیدن *ниг.* **таранҷидан.**

ТУРУШ||ТУРШ ترش яке аз мазаҳои аслӣ мисли мазаи лиму, сирко ва ғ.; ◇ **абрӯ туруш кардан** бадқавоқ шудан, бадқаҳр шудан.

Ман худ зи дасти ҳаҷри ту дар талхии ҷон канданам,
Абрӯ туруш карда марав, эй турки хашмолуди ман! *Хисрави Деҳлавӣ*

лаб туруш кардан беэътиноӣ кардан, беэътиборӣ кардан.

Дар бӯса лаб туруш кунию ҷон барад лабат,
З-он чошнии сирка, ки дар ангубин ниҳад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТУРУШРУХСОРА||ТУРШРУХСОРА ترش رخساره *ниг.* **турушрӯ(й).**

Маликро буд зангӣ посбоне,
Турушрухсорае, каҷ-маҷзабоне. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТУРУШРӮ(Й)||ТУРШРӮ(Й) ترش رو(ی) бадқавоқ, тирарӯй.

Агар ҳанзал хӯрӣ аз дасти хушхӯй,
Беҳ аз ширинӣ аз дасти турушрӯй. *Саъдӣ*

ТУРУШРӮӢ||ТУРШРӮӢ ترش روئی бадқавоқӣ, тирарӯӣ.

Маҳи баққол чун сирках бувад, кораш турушрӯӣ,
Забони пистааш дорад ба мардум кишмишгӯӣ. *Сайидо*

ТУРФ ترف *шакли дигари* **турб.**

Ва дӯш нома расидам яке зи хоҷа Насир,
Миёни нома ҳама турфу ғӯраву ғанҷол. *Абулаббоси Марвавӣ*

ТУРФА *а.* طرفه чизи нав, чизи камьёб, нодир; аҷаб, аҷоиб, ҳайратангез.

Гӯйиро турфа набошад, ки рабоянд халоиқ,
Турфа он гӯи занахдон, ки дили халқ рабояд. *Камоли Хуҷандӣ*

Ҳазрати устоз ... турфа намоише ва аҷаб ҳайате доштанд. *Садри Зиё*

◇ **Турфаи Бағдод** лақаби марди бозигаре.

Даст бигирад зи Бӯҳанифа расулат,
Турфатар аст ин масал зи Турфаи Бағдод. *Носири Хисрав*

ТУРШ ترش *ниг.* **туруш.**

ТУРШИДАН ترشیدن турш шудан.

ТУРШРУХСОРА ترش رخساره *ниг.* **турушрухсора.**

ТУРШРӮ(Й) ترش رو(ی) *ниг.* **турушрӯ(й).**

ТУРШРӮӢ ترش روئی *ниг.* **турушрӯӣ.**

ТУТ||ТУД توت||تود меваи хурде, ки мазаи ширин дорад

ва барги дарахти он ба кирмаки пиллаи абрешим хӯронда мешавад.

Ду навбова ҳам туду ҳам барги туд
Зи ҳалвову абрешум овард суд. *Низомӣ*

ТУТАК||ТӮТАК توتک сурнай, нае, ки чӯпонон менавозанд.

Зи шадди тутаки ӯ андак-андак
Хирад қолиб тиҳӣ созад чу тутак. *Муҳсини Таъсир*

ТУТИЁ توتیا туршии руҳ, ки онро дар қадим чун доруи дарди чашм кор мефармудаанд, санги сурма; доруи мураккаб, ки барои равшании чашм ба кор мебаранд.

Дар ин замона агар хоки по намегаштем,
Ба чашми аҳли назар тутиё намегаштем. *Сайидо*

ТУТМОЧ *т.* تتماج угро; шӯрбои угро, оши угро.

То ки тутмоҷе пазад авлодро,
Дид он бози хуши хушзодро. *Румӣ*

ТУТРӢ تتری *ниг.* татрӣ.

ТУТУ||ТӮТӮ توتو пӯст, парда, *мас.* пардаҳои пиёз.

ТУТУН *т.* توتون гиёҳи буттамонанд, ки баргҳои он ба истеҳсоли тамоку ба кор бурда мешавад.

ТУТУҚ تتق парда, чодир; чимилиқ, саропарда.

Каримае аз кароими султон, ки ҳаҷланишини тутуқи исмат буд, хутба намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Тахт заданду тутуқ овехтанд,
Арши дигар бар замӣ ангехтанд. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТУФ تف оби даҳон; **туф кардан** оби даҳон партофтан, ҳаво додан.

Эй бурида он лабу ҳалқу даҳон,
Ки кунад туф бар сӯи моҳ(и) осмон,
Сӯи гардун туф наёбад маслаке,
Туф ба рӯяш боз гардад бе шаке. *Румӣ*

ТУФАЙЛ *а.* طفیل **1.** меҳмони нохонда, меҳмоне, ки бо меҳмони хонда омадааст; *маҷ.* муфтхӯр.

Чун магас хони лаимонро нахоҳам шуд туфайл,
Чун суроҳӣ пеши ҳар коса фурӯ ноям сарам.
Носири Хисрав

2. номи шахсе аз қабилаи банӣ-Умайяи араб, ки бисьёр камбағал буда ба меҳмониҳои касон нохонда мерафт.

ТУФАЙЛИХӮР طفیلیخور муфтхӯр.

Бинвоз ба як навакам, эй турк, ки боре
Ман низ туфайлихӯри оҳуи ту бошам.
Хисрави Деҳлавӣ

ТУФАЙЛӢ طفیلی меҳмони нохонда, касе, ки бехабар ба меҳмонии касе меравад; *маҷ.* муфтхӯр.

Бонуи шарқу ғарб, ки чун хон ниҳад ба базм,
Анҷо магасмисол туфайлии хони ӯст. *Хоқонӣ*

меҳмони туфайлӣ меҳмони нохонда, ки ҳамроҳи меҳмони хонда ба меҳмонӣ меравад.

*Таваҷҷӯҳ бештар аз ошиқон бо булҳавас дорад,
Каримон дӯсттар доранд меҳмони туфайлиро.*
Соиб

ТУФАҚ تفک най ё чӯби дарози дарунхолӣ, ки аз он бо зӯри нафас гулӯлаи чӯбӣ ё гилӣ меандохтаанд.

Мисли симурғ, ки тӯфон набарад аз ҷояш,
На чу гунҷишк, ки афтад ба дами боди туфак.
Ибни Ямин

Туфаки бехатои шоҳи ҷаҳон
Нуқта аз рӯи ҳарф бардорад. *Абӯтолиби Калим*

ТУФАНГ تفنگ милтиқ.

З-он хурӯше, ки дошт тӯпу туфанг,
Мепарид аз рухи қиёмат ранг. *Бедил*

Мардуми шаҳр, ки гоҳе овози тӯпу туфангро нашунида буданд..., гумон мекарданд, ки ғазва низ чун маъракаи гуштигирӣ будагист.
Аҳмади Дониш

ТУФАФКАН تفافکن туфкунанда; *маҷ.* дашномдиҳанда, ҳақораткунанда.

Ту дар банди зевар паи дигарон,
Туфафкан ба рӯи ту донишварон. *Ҷомӣ*

ТУФУ تفو оби даҳон, туф; туф кардан.

Туфу бар чунон мулку давлат, ки ронд,
Ки шунъат бар ӯ то қиёмат бимонд. *Саъдӣ*

ТУФУЛАТ||ТУФУЛИ(Й)ЯТ *а.* طفولت||طفولیت кӯдакӣ, тифлӣ, бачагӣ, давраи бачагӣ.

Ёд дорам, ки дар айёми туфулият мутааббид будаме ва шабхез. *Саъдӣ*

Парварида аз туфулийят ба ноз
Дар канори лутфаш он икромсоз. *Румӣ*

ТУХМ تخم **1.** донаи ҳар чизе.

Тухм агар ҷав бувад, ҷав орад бар,
Бачасанҷоб зояд аз санҷоб. *Носири Хисрав*

тухм (ё дона) фишондан тухм коштан.

Ман аз ҳар се дона, ки доно фишонд,
Дарахте баруманд хоҳам нишонд. *Низомӣ*

Бар он хӯрд, Саъдӣ, ки бехе нишонд.
Касе бурд хирман, ки тухме фишонд. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* нутфа, манӣ; асл, нажод.

Сиёвахши радро бародар манам,
Зи як тухму буньёду як гавҳарам. *Фирдавсӣ*

Бигӯ мар-маро, то кӣ будам падар?
Киям ман ба тухм, аз кадомин гуҳар. *Фирдавсӣ*

3. *байза, байзаи* мурғ; ◇ **тухми амал** меҳнату заҳмат.

Замини шӯра сунбул бар наёрад,
Дар ӯ тухми амал зоеъ магардон! *Саъдӣ*

тухми ҳаром ҳаромзода; **барафтодани тухми** *чизе* нобуд ва маъдум шудани чизе; **тухми пайванди** *касе* **коштан** дар дил меҳри одамон парвардан.

Қай хӯрад бар зи ту, ки ту ҳаргиз
Тухми пайванди кас накоштаӣ? *Анварӣ*

тухм дар шӯра афшондан кори бефоида кардан, меҳнати беҳуда кардан; **тухми мурғаш зарда надорад** *зарб.* ӯ қаллоб ва фиребгар аст; **тухми дузарда мекунад** *зарб.* ӯ бисьёр азиз аст.

ТУХМА I تخمه *ниг.* тухм 2.

Ман аз тухмаи Баҳману пушти Кай,
Куҷо тарсам аз румии сустпай? *Низомӣ*

ТУХМА II تخمه *тиб.* сахтшавии меъда, бадҳолӣ аз зиёд хӯрдан, касалии меъда аз бисьёр хӯрдани чизе.

Ба юмни калла он миқдор серам,
Ки гоҳе тухмаю гоҳе заҳирам. *Савдо*

ТУХМБОЗ تخم‌باز он кӣ тухмбозӣ мекунад; *ниг.* **тухмбозӣ.**

Дӣ ба шӯхи тухмбозе қасди ёрӣ сохтам,
Ҷамъ кардам дилбаронрову қаторак бохтам.
Сайидо

ТУХМБОЗӢ تخم‌بازی бозии маъруф байни ду кас, ки тухми пухтаро бо тухми дигар аз нугаш ё аз поёнаш мезананд ва тухми ҳар кас ки нашиканад, бурд аз ӯст ва тухми шикастаро мегирад.

ТУХМКОР تخم‌کار қасе, ки тухм мепошад, деҳқон, барзгар.

Дили тухмкорон бувад ранҷкаш,
Чу хирман бароянд, биханданд хаш. *Саъдӣ*

ТУХМОҚ||ТУҚМОҚ||ТУҚМОК *т.* تخماق||طوقماق||طوقماک болғаи чӯбин, кулӯхкӯб.

То банд нагардад ба замин аввал мех,
Тухмоқ ба фарқаш натавон мӯҳкам зад.
Яҳёи Кошӣ

ТУШБЕРА توشبیره хӯроке, ки гӯшти қуфтаро ба порчаҳои хамири тунук печонда, дар об меҷӯшонанд.

Садафосо зи дарьёи табақ тушбера берун шуд,
Ки чанголи ҳарифон бурд гавҳарҳои ғалтонро.
Савдо

ТУЮЛ||ТИЮЛ *т.-м.* تیول *таър.* замину мулку обе, ки подшоҳон ба тобеони худ, махсусан ба мансабдорони ҳарбӣ, медоданд, ки аз даромади он фоида баранд; иқтоъ.

ТУҒ *т.* توغ *ниг.* **тӯғ.**

ТУҒОТ *а.* طغات *ҷ.* **тоғӣ.**

Он сарзаминро аз усот ва туғот пок созанд.
«Равзат-ус-сафо»

ТУҒРИЛ||ТУҒРАЛ||ТУҒРУЛ *т.* طغرل **1.** навъе аз боз, шоҳин; **2.** номи яке аз подшоҳони салҷуқӣ.

Туғоншоҳи мурғону Туғрил ба ном,
Ба султонӣ-андар чу туғрул тамом. *Низомӣ*

ТУҒРО *т.* طغرا **1.** *таър.* гулхате, ки аз ҳарфҳои аввали ном ва лақаби шоҳ дар сари фармонҳои шоҳон навишта мешуд; *маҷ.* фармони шоҳ.

Ҷомиё, туғрои давлат хоҳӣ аз султони ишқ,
Хатти расвоӣ бикаш маншури ному нангро. *Ҷомӣ*

2. навъе аз хати насх.

ТУҒРОКАШ طغراکش он кӣ бо хати туғро менависад; туғронавис.

Эй ки иншои Аторуд сифати шавкати туст,
Ақли кул чокари туғрокаши девони ту бод!
Ҳофиз

ТУҒРОМИСОЛ طغرامثال монанди туғро.

Бар абрӯят он қавси туғромисол,
Ки туғро кашад бар мисолат ҷамол. *Хоҷу*

ТУҒРОНАВИС طغرانویس *ниг.* **туғрокаш.**

Матбӯътар зи нақши ту сурат набаст боз
Туғронависи абрӯи мушкинмисоли ту. *Ҳофиз*

ТУҒРУЛ *т.* طغرل *ниг.* **туғрил.**

ТУҒЬЁН *а.* طغیان **1.** аз ҳад гузаштан, аз ҳад таҷовуз кардан; саркашӣ; шӯриш.

Дағдаған туғьён дар буньёди эътиқодаш роҳ ёфта. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. обхез, аз ҳад зиёд боло шудани оби дарьё.

ТУҚМОҚ||ТУҚМОК *т.* طوقماق||طوقماک *ниг.* **тухмоқ.**

ТУҚО *а.* تقی парҳезгорӣ.

ТУҲАФ *а.* تحف *ҷ.* **тӯҳфа.**

Туҳаф ва ҳадоё таслим карданд. *Авфӣ*

ТУҲИДАСТ تهی‌دست *ниг.* **тиҳидаст.**

ТУЧАБА||ТУЧИБА توجبه селоб; обхез.

Худ туро ҷӯяд ҳама хубиву зеб,
Ҳамчунон чун туҷаба ҷӯяд нишеб. *Рӯдакӣ*

ТӢ تی *шакли кӯтоҳшудаи* **тиҳӣ.**

Лофу даъвӣ бошад ин пеши ғуроб,
Дег тию пур яке назди зубоб. *Румӣ*

ТӮ I تو **1.** қабат, ло; **сад тӯ** сад қабат; *маҷ.* бисьёрқабат; **тӯ ба(р) тӯ** қабат ба қабат, печ дар печ, дарун ба дарун.

Бар он бебаҳо чарми оҳангарон
Баровехтӣ тӯ ба тӯ гавҳарон. *Фирдавсӣ*

Сабо зи ҳоли дили танги мо чӣ шарҳ диҳад,
Ки чун шиканҷи варақҳои ғунча тӯ бар тӯст.
Ҳофиз

2. дохил, дарун.

Чун ғунча бастаам сари дилро ба сад гиреҳ,
То бӯи рози ишқ наёяд зи тӯи дил.
Салмони Соваҷӣ

ТӮ II تو саршир, қаймоқ.

Мо ба гуфтори хушат хӯ кардаем,
Мо зи шири ҳикматат тӯ хӯрдаем. *Румӣ*

ТӮБРА توبره **1.** тӯрба, ёмхалта, халтаи банддоре, ки ба он коҳу ҷаву алаф мегиранд ва бар сари асп, хар ва ғ. меовезанд.

Бипӯшон ба баргустувон-бар бараш,
Яке тӯбра(и) коҳ кун бар сараш. *Фирдавсӣ*

2. халта, халтаи фақирон.

Ёд надорӣ, ба ҳар баҳор ҷаддат
Тӯбра бардошта зи баҳри саморӯғ? *Мунҷиқ*

ТӮДА توده **1.** ҳар чизе, ки болои ҳам рехта тӯб карда шуда бошад, анбӯҳ, ғарам.

Аз ин кардан ба дуздӣ сина таслим
В-аз ӯ тороҷ кардан тӯдаи сим. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. тал, пушта.

ТӮЗ توز **1.** пӯсти дарахти сахт, ки бар камон, зини асп ва ғ. мепечондаанд.

Дар камони сапед тӯз ниҳод,
Бар сиёҳ аждаҳо камин кушод. *Низомӣ*

2. номи шаҳре дар Эрони қадим, назди шаҳри Аҳвоз.

ТӮЗА توزه *ниг.* **тӯз 1.**

ТӮЗИДАН توزيدن **1.** андӯхтан, ҷамъ кардан; **2.** тохту тороҷ кардан, талаву толон кардан.

ТӮЗӢ توزى **1.** аҳли шаҳри Тӯз.

Ба гетӣ надорам касе ҳамнабард,
Зи румиву тӯзиву озодмард. *Фирдавсӣ*

2. либоси тунуки тобистонӣ, ки аз катон бофта мешавад.

Маҳ дар ҳавои Бобул
Чун як қавора тӯзӣ. *Хоқонӣ*

ТӮЙ *т.* طوى||توى ҷашн, ид, маросими хурсандӣ, ки ба муносибати арӯсӣ ва ғ. барпо мешавад.

Баҳоргоҳ дар Қароқурум ҳамчунин тӯйҳо карданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Аз он ҷумла дар тӯи хатнаи амир Ҳайдар аз уламо ду-се тан дар валимаи ӯ ҳозир буда. *Аҳмади Дониш*

ТӮЛ||ТУЛ *а.* طول **1.** дарозӣ; *муқобили* паҳно 1; **тӯли амал** дарозии амал, давомнокии орзу.

Қай шавам мунфаили табъи ҳаваспарвари хеш,
Агар ин аст тақозои дил аз тӯли амал. *Хотиф*

ба тӯл анҷомидан тӯл кашидан, дер давом кардан.

Ин дафъа муддати ғайбаташон ба тӯл анҷомид. *Садри Зиё*

2. қад, қомат, қадду қомат.

Искандар марде будааст бо тӯлу арз. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Гурезон газ-газ аз болои ту сарв,
Накарда арз пеши қоматат тӯл. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ **тӯли зайл** саховат, ҷавонмардӣ.

ТӮЛОНӢ طولانى дароз.

Шоҳи қаландарон чун ин достон шуниданд, фурсате тӯлонӣ сар дар пеш афкананд. *Садри Зиё*

ТӮМОН||ТУМОН *т.-м.* تومان **1.** даҳ ҳазор.

Буқо Темур бо тӯмоне лашкар бар сари роҳи Мадоин ва Басра нишаста буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. *таър.* вилояте, ки аз он даҳ ҳазор марди ҷангӣ мегирифтанд; **3.** воҳиди маъмурии территориявӣ дар аморати Бухоро, ки аз якчанд деҳа иборат буд; район.

Қозӣ Кароматуллоҳ ном марде бесавод ба қазои тумони Хайробод мансуб буд. *Садри Зиё*

ТӮМОР||ТУМОР طومار||تومار нома, мактуби дароз, номае, ки ба шакли лӯла печонда шуда бошад.

Тӯморе бинавишт ва ба наздики ӯ фиристод. *Авфӣ*

Сад солат агар зи макри ӯ гӯям,
Хонда нашавад хате зи тӯморе. *Носири Хисрав*

◇ **як тӯмор гуфтан** бисёр гап задан.

ТӮП I توپ ҳаппак.

ТӮП II توپ навъи яроқи оташбор аст, ки гулӯлаи оҳанин ё биринҷӣ дорад ва бар болои чарх шинонда шудааст.

ТӮП III توپ як банд аз матоъ, ки ба андозаи муайян печонда шуда бошад.

ТӮРА I توره *таър.* **1.** лақаби валиаҳдони салтанати Бухоро.

Ва фармуд ба мушир, ки тӯраро ба хафа шудан намонед. *Аҳмади Дониш*

2. лақаби хешовандони наздики амир дар аморати Бухоро.

ТӮРА II *т.* توره расму одат, қонун, махсусан қонуни Чингиз.

Дар тӯраи Чингизхон ин қоида қарор ёфта буд. *«Равзат-ус-сафо»*

Тӯраатро шиканӣ, боз бибандӣ, донам,
Ин шикаст аз паи имони ман омӯхтаӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТӮСӢ طوسى номи матоест, ки дар шаҳри Тӯс бофта мешуд; матои сурхранг ё ҷигарӣ.

ТӮТАК توتک *ниг.* **тутак.**

ТӮТИВОР طوطى‌وار монанди тӯтӣ.

ТӮТИЁ توتيا *ниг.* **тутиё.**

ТӮТӢ طوطى парандаи хушранг, ки тақлиди гапи одамро мекунад.

Ҳарчанд сухан гӯяд тӯтӣ, нашиносад
Онро, ки ҳамегӯяд ҳаргиз сару сомон. *Носири Хисрав*

◇ **тӯтии зарринқафас** *киноя аз* қалам; **тӯтии паси оина** тӯтие, ки рӯ ба рӯи вай оинае гузошта дар паси он истода гап мезананд ва тӯтӣ хаёл мекунад, ки тӯтие дар оина гап мезанад ва ба он бо ҳамон овозҳо ҷавоб медиҳад ва ба ин тариқ гап заданро ёд мегирад; **тӯтии шакарзабони Деҳлӣ** *киноя аз* Хисрави Деҳлавӣ.

Тӯтии шакарзабони Деҳлист,
Ширинии нутқи ӯ ҷибиллист. *Хилолӣ*

тӯтиёни Ҳинд *киноя аз* шоирони Ҳиндустон.

Шаккаршикан шаванд ҳама тӯтиёни Ҳинд
З-ин қанди порсӣ, ки ба Бангола меравад. *Ҳофиз*

ТӮТӮ توتو *ниг.* **туту.**

ТӮФИДАН توفيدن ларзидан, ҷунбидан.

Битӯфид дашту баромад хурӯш,
Ту гуфтӣ ҳаме кар кунад наъра гӯш. *Фирдавсӣ*

ТӮФОН *а.* طوفان **1.** бӯрон, туғён; обхез, талотум, гирдбод.

Дар хонаи мӯр шабнаме тӯфон аст. *Зарбулмасал*

2. *маҷ.* умуман чизе, ки бар чизҳои дигар ғолиб меояд.

Ҳар диле, к-аз қибали шодӣ ӯ шод бувад,
Гарш тӯфони ғамон борад, ғамгин накунад. *Сӯзанӣ*

◇ **тӯфони Нӯҳ** дар афсонаи динӣ обхези калоне, ки гӯё дар замони Нӯҳи пайғамбар саросари дуньёро ғарқ карда буд ва аз он фақат Нӯҳ дар киштие бо хешовандонаш ва ҳайвонот халос шуда буд.

Аз оби дида сад раҳ тӯфони Нӯҳ дидам,
Аз лавҳи сина ҳаргиз нақшат нагашт зоил. *Ҳофиз*

тӯфон зи танӯри пиразан хост *зарб.* одамони зулмдида сабаби табаддулоти калон мегарданд.

ТЎХТАН توختن 1. ҳосил кардан, ба даст даровардан, пайдо кардан.

Надонӣ ҳаме ҷуз бад омӯхтан,
Буридан зи некӣ, бадӣ тӯхтан. *Фирдавсӣ*

2. пардохтан, қарзро адо кардан.

Ба ҷумла хоҳам якмоҳа бӯса аз ту, буто,
Ба кич-кич нахоҳам, ки фоми ман тӯзӣ. *Рӯдакӣ*
Шабу рӯз кораш будӣ сӯхтан,
Ҳамон вомн бодафраҳӣ тӯхтан. *Фирдавсӣ*

ТЎШ I توش *ниг.* **тӯша.**

Аҳвале дубин чу бебар шуд зи тӯш,
Аҳвале сад бинӣ, эй модарфурӯш! *Румӣ*

ТЎШ II توش қувват, қудрат, тоқат.

Дар тоат бе тоқату бе тӯш чорой?
Эй, гоҳи ситамгорӣ бо тоқату бо тӯш!
Носири Хисрав

ТЎША توشه хӯрокворӣ, захираи хӯрок, захираи хӯрок барои роҳ, озуқаи роҳ; **тӯша пардохтан** озуқа тайёр кардан, хӯрок ба даст овардан.

Агарчи ба заркӯ фусун сохтан
Нашояд чу Чин тӯша пардохтан... *Низомӣ*

◇ **тӯшаи чашм** нигоҳи бисьёр, бисьёр нигоҳ кардан.

Нигаҳ мекард моҳ аз гӯшаи чашм,
Дилаш пур менагашт аз тӯшаи чашм.
Хисрави Деҳлавӣ

ТЎЪМА *a.* طعمه хӯрок, таом, қут, луқма.

Уқобе ба бӯи тӯъма дар парвоз омада буд.
«Анвори Суҳайлӣ»

Ҳар кучо тӯъмае бувад — магасест. *Зарбулмасал*

ТЎЪМАХОР طعمه‌خوار *хӯрандаи хӯрок, хӯрокхӯр*, насибахӯр.

Оби тутмоче нарезӣ дар маѓор,
То саге ҷанде набошад тӯъмахор. *Румӣ*

ТЎҒ I||ТУҒ *т.* توغ дарахтест, ки хезуми он муддати дароз месӯзад.

Гӯӣ ҳамчун фалон шудам, на, ҳамоно
Ҳаргиз чун уд кай тавонад шуд тӯғ? *Мунҷик*

ТЎҒ II *т.* طوغ *ниг.* **тӯқ.**

ТЎҒРӢ *т.* توغری рост, дуруст, аниқ.

Тӯғрӣ агар кашӣ буҷул,
Гум нашавад ҳисоби пул. *Савдо*

ТЎҚ||ТЎҒ *т.* طوق||طوغ *мӯи думи асп, ки ба байрақ мебастаанд;* байрақ, алам, парчам.

Сараш моҳи заррину тӯғаш бунафш,
Ба зар бофта парниёнӣ дурафш. *Фирдавсӣ*

Мазори ҳазрати эшон... бо тӯғу чавгон дар камоли иштиҳор аст. *Садри Зиё*

ТЎҚМОҚ *т.* طوقماق *ниг.* **тухмоқ.**

ТЎҚСОБА *т.* توقسابه яке аз мансабҳои сипоҳиёни Бухоро дар асрҳои охир.

Ба шиддат гурезон омаданд ва худро ... ба канори *амлокдор,* яъне Мирзо Муҳаммадамини тӯқсоба, афкананд. *Садри Зиё*

ТЎҚУМ *т.* توقوم||توقم полони хар; ◇ **тӯқум дигар кардан** либос иваз кардан, либоси дигар пӯшидан; зоҳиран дигар шудан.

ТЎҚУМДЎЗ توقوم‌دوز||توقم‌دوز косибе, ки тӯқуми хар медӯзад.

Шӯхи тӯқумдӯзи ман ҳаргиз маро ёвар нашуд,
Пушту рӯ шуд кору бораш, тӯқумаш дигар нашуд.
Сайидо

ТЎҲМАТ *a.* تهمت бӯҳтон; беасос гунаҳкор кардан, айбдор кардан.

Марди соҳибмол, ки ... ҳеч гуна алоқа ба ин баёнот надорад, аз тӯҳмату бӯҳтони асас ҳаросид.
Аҳмади Дониш

тӯҳмат бастан бӯҳтон кардан; бо шубҳаву гумони бад таъна зада муттаҳам кардан.

Нигар, то бар ман ин тӯҳмат набандӣ,
Ки ҳаргиз н-ояд аз ман нописандӣ.
Фахриддини Гургонӣ

ТЎҲМАТОЛУД||ТЎҲМАТОЛУДА تهمت‌آلود||تهمت‌آلوده бадном, айбдоршуда, беасос гунаҳкоршуда.

Чеҳраву рангу руху одати обо супуранд,
Тӯҳматолуда нагарданд ба дигар сабабе. *Манучеҳрӣ*

ТЎҲР *a.* طهر 1. пок гардидан; 2. бас шудани ҳайзи зан; давраи миёни ду ҳайз.

Пок, к-ӯ аз ҳавз маҳҷур уфтод,
Ӯ зи тӯҳри хеш ҳам дур уфтод. *Румӣ*

ТЎҲФА *a.* تحفه ҳадья, бахшиш, пешкаш; армуғон, раҳоворд, савғотӣ.

Як нафар аз таломизаашон... як адад аз кампали мазкур ба расми армуғону тӯҳфа ба хизматашон овард. *Садри Зиё*

У

У ҳарфи бисту якӯми алифбои ҳозираи тоҷикӣ. Ҳарфи у дар аввали калимаҳое навишта мешавад, ки онҳо дар алифбои арабии тоҷикӣ бо алиф ё айни пешдор (бо замма), мас. умед — امید, умр — عمر ва инчунин бо алифу вов ё бо айну вов, мас. уфтодан — اوفتادن, ур — عور сар мешаванд; дар миёни калимаҳо — ба ҷои замма (пеш) ва дар охири калимаҳо — ба ҷои вов, мас. сухан — سخن, дору — دارو меояд.

УБАЙД *a.* عبید 1. *шакли тасғири* абд; 2. номи мардона.

УБАЙДУЛЛАҲӢ عبیداللهی мансуб ба номи Хоҷа Аҳрор, ки рӯҳонӣ ва феодали калони асри XV буд.

Зад ба ҷаҳон навбати шоҳаншаҳӣ,
Қавкабаи кӯси Убайдуллаҳӣ. *Ҷомӣ*

УБАЙДӢ عبیدی тангае, ки ба номи Убайдуллохони ӯзбек (хони Бухоро дар ниман аввали асри XVI) сикка зада шудааст.

Ва маблағи панҷсад убайдӣ ва сарупои муносиб ва асп бо зину лаҷом инъом фармуданд. *Восифӣ*

УБАР||УБАРА||УБРА ابر||ابره паррандаест баробари мурғобӣ, ки рангаш зарду сиёх аст; чарз, хубара.

Рӯзе, ки бози қаҳри ту парвоз мекунад,
Дар чанги ӯ уқоби фалак мурғи убраст.
Заҳири Форьёбӣ

УББАҲАТ *а.* ابهت шукӯҳ, шавкат.

Рӯзе бо уббаҳат ва шавкати тамом аз бозори Шероз мегузашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Аммо Наҷми Сонӣ бар осмони уббаҳат ва қаҳрамонӣ ба навъе ба ҷилвагарӣ омада буд, ки офтоби оламтоби сипеҳри лоҷвардӣ дар назари вай кам аз зарра менамуд. *Восифӣ*

УББОД *а.* عباد *ҷ.* **обид** II.

Унс дорад ҳамеша бо зуҳҳод,
З-он ки зуҳҳод бартар аз уббод. *Саноӣ*

Мусо бо сулаҳову зуҳҳоду уббод ба дуову зорӣ иштиғол намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

УБНА *а.* ابنه *тиб.* як навъ касалии хориш, ки дар мақъад пайдо мешавад.

Ходиме некрӯй, лекин ба иллати убна гирифтор буд. *Авфӣ*

УБОБ *а.* عباب сел; борони сахт.

УБРА I ابره он чӣ бӯи бад дорад, бад.

Назди махдум фазли ту нукс аст,
Пеши мазкум мушк убра аст? *Хоқонӣ*

УБРА II ابره *ниг.* **убар||убара.**

УБУВВАТ *а.* ابوت падарӣ.

Подшоҳро ирқи шафқати убувват дар ҳаракат омад. *«Равзат-ус-сафо»*

УБУДИ(Й)ЯТ *а.* عبودیت бандагӣ; хидматгузорӣ; ихлосу эҳтиром.

Назар пеши Ҳиммат рафт ва замини хидмат ба лаби убудийят бӯса дод ва шароити иззату адаб ба ҷой овард. *Яҳьёи Себак*

Ба сабаби вуфури ашғол фароғати ибодат ва лаззати убудийят наёбад. *Аҳмади Дониш*

УБУР *а.* عبور гузаштан, тай кардан; гузаштан аз оби ҷӯ, дарьё ва ғ.

Убайдуллохон ба киштии ғайрат барнишаста, аз дарьёи Сайҳун убур намуд. *«Таърихи Сайидроқимӣ»*

Гарчи маънӣ кард дар сурат зуҳур,
Мекунад маънӣ зи сурат ҳам убур. *Шоҳидӣ*

УБУС *а.* عبوس туршрӯӣ; чини абрӯ.

Убуси зӯҳд ба ваҷҳи хумор наншинад,
Муриди ҳиммати дурдикашони хушхӯям. *Ҳофиз*

УБУСАТ *а.* عبوست убусӣ, чини абрӯ кардан.

Ба аҷониби тафрит ва ба таърифи надомату убусат маъруф. *Насириддини Тӯсӣ*

Зи инфиоли убусат чунон гудохтаам,
Тавон зи чини ҷабинам муҳит об гирифт. *Шоҳин*

УВАЙС *а.* اویس гург.

УВВОР *а.* عوار як навъ паррандаи хурдҷуссаи кӯҳӣ.

УВО *а.* عوا овози баланд, уллос.

УВОР *а.* عوار *ниг.* **ивор.**

УД I *а.* عود як навъи асбоби торноки мусиқӣ; барбат.

Латофати дастони уд нағмаи хазордастон менамуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Гуфтаӣ: То кай Ҳилолӣ зор нолад ҳамчу уд,
Чун гирифторам ба чанги най, навос чун кунам?
Ҳилолӣ

УД II *а.* عود **1.** ҷӯби хушбӯи сиёҳранг, ки одатан бо сӯзонидан дар миҷмар хушбӯӣ медиҳад.

Яке гуфт: Ҳиндустон беҳтар аст,
Ки ҳезум ҳама уду гул анбар аст. *Низомӣ*

Дӯст ҳамон беҳ, ки балокаш бувад,
Уд ҳамон беҳ, ки дар оташ бувад. *Шамси Табрезӣ*

уди қуморӣ як навъи нағзи уд, ки дар Қумор (ё Кумор) ном вилояти ҷануби Ҳиндустон мерӯяд.

Уди қуморӣ аз ҷигарам гар кунӣ бухур
Хуноба аз мушаббаки миҷмар фурӯ чакад.
Толиби Омулӣ

уду шакар сӯхтан расмест, ки барои хушбӯӣ уду шакарро бо ҳам месӯхтанд.

Шакаррези он уди афрӯхта,
Адӯро чу уду шакар сӯхта. *Низомӣ*

2. умуман ҷӯб, ҳезум.

Уд бар оташ неҳу манқал бисӯз,
Ғам маҳӯр аз касрати сармои дай. *Ҳофиз*

Мебурд синон ба синаҳо зуд,
Чун оҳани тафта бар дили уд. *Шоҳин*

3. гиёҳе, ки барги ғафси каҷ дорад ва онро барои даво ва зинат истифода мебаранд; **уди хом** уди холис; уди тоза ва ҷавон, ниҳоли уд.

Сарое кунам пойбасташ рухом,
Дарахтони сақфаш ҳама уди хом. *Саъдӣ*

УД III *а.* عود устухони беҳи забон.

УДАБО *а.* ادبا *ҷ.* **адиб.**

Удаборо шарики давлат кард,
Давлати хоҷа давлати удабост. *Фаррухӣ*

УДБЕЗ عودبیز атрпош; хушбӯ.

То кушудӣ ду зулфи анбарсой,
Бод шуд удбезу нофакушой. *Шоҳӣ*

УДВОН *а.* عدوان душманӣ, адоват.

Дод биёбад заиф ҳамчу қавӣ з-ӯй,
Ҷавр набинӣ ба назди ӯву на удвон. *Рӯдакӣ*

Тоифае аз аҳли удвон бар перомуни хаймааш даромаданд. *«Равзат-ус-сафо»*

УДДАТ *а.* عدت тайёрӣ, омодагӣ, сохтусоз барои дафъи ҳоҷат.

Марди пурдил, ки шуд ба ҷанг фароз,
Беҳтарин уддатест умри дароз. *Саноӣ*

Агар шумо ба нафси хеш омада ба лашкар ва олат ва уддат мусоадат ва муованат намоед, вилоят ва лашкар ва хона ба шумо бимонад.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

УДДӢ *а.* عدی душман, адӯ, хасм.

Муовия гуфт: Ҳайҳот, эй уддӣ! Ту на ба сулҳ омадӣ, ба таҳдид омадаӣ ва моро ба ҳарб бим мекунӣ! *«Таърихи Табарӣ»*.

УДОТ *а.* عدات *ҷ.* **одӣ.**

Анбиёро имтиҳон карда удот,
То шуда зоҳир аз эшон мӯъҷизот. *Румӣ*

УДСОЗ عودساز уднавоз.

Сарои вушоқони маҷлисфурӯз,
Гаҳе удсозу гаҳе удсӯз. *Хоҷу*

УДСӮЗ عودسوز 1. сӯзонандаи уд (*ниг.* уд II); 2. бухурдон, миҷмар, манқалдони махсуси удсӯзӣ.

Писар удсӯзро пур аз оташ кард.
«Ҷомеъ-ут-тамсил»

Гумон баранд, ки дар удсӯзи синаи ман
Бимурд оташи маънӣ, ки бӯ намеояд. *Саъдӣ*

УДУЛ *а.* عدول 1. аз ҳадди муайян гузаштан, таҷовуз намудан.

Ман онам, ар ту на онӣ, ки будӣ андар аҳд,
Ба дӯстӣ, ки накардам зи дӯстит удул. *Саъдӣ*

Аз нуқтаи эътидол удул кард. *Авфӣ*

2. реҳлат кардан; *маҷ.* вафот кардан.

Қозӣ Исмоил аз маҳкамаи қазои дунъё ба дорулқузоти уқбо удул намуд. *«Таърихи Сайидроқим»*

3. *маҷ.* нофармонӣ кардан, гардантобӣ намудан.

Қас зи ҳукмаш сари удул надошт,
Ҳар чӣ фармуд, ҷуз қабул надошт. *Бедил*

УДУССАЛИБ *а.* عودالصلیب ҷӯбе, ки аз он салиб месозанд, ҷӯби уд, ки аз он салиб сохта шудааст.

Чу он удуссалиб андар бари тифл
Салиб овезам андар ақл амдо. *Хоқонӣ*

УДӢ I عودی рангест моил ба сиёҳӣ (ба ранги уд).

УДӢ II عودی уднавоз.

УЗАЙР *а.* عذیر номи яке аз пайғамбарони банӣ-Исроил.

Чу дӯзах бидонисту роҳи биҳишт,
Узайру Масеҳу раҳи Зардҳишт. *Фирдавсӣ*

УЗАМО *а.* عظما *ҷ.* **азим** одамони бузург, бузургон.

Фаребурз... бо узамои фурс... ба ҳудуди вилояти Афросьёб даромад. *«Равзат-ус-сафо»*

УЗБАК ازبک *ниг.* **ӯзбак.**

УЗБАКИЯ ازبکیه *ниг.* **ӯзбакия.**

УЗВ *а.* عضو қисми андом, як қисми бадан, ҳамчун даст, пой, китф, сина ва м. ин.

Ҳар узв, ки шуд ба теғ афгор,
Бахшад намакаш фузунтар озор. *Шоҳин*

Ба ҳар узваш аз пӯст чандин гиреҳ,
Ту гӯӣ ба бар карда дорад зиреҳ. *Савдо*

УЗЗО *а.* عزی номи буте дар Арабистони пеш аз ислом.

Ин дуо бисьёр кардему салот,
Пеши Лоту пеши Уззою Манот. *Румӣ*

Агар салобати ӯ бонг бар фалак назанад,
Ба холиқӣ диҳад иқрор Лоту Уззоро.
Заҳири Форьёбӣ

УЗЛАТ *а.* عزلت гӯшанишинӣ, хилватгузинӣ; мардумгурезӣ.

[Абӯзар бинни Муҳаммад]... боз ба Бухоро омад ва узлат [ихтиёр] кард то охири ҳаёт.
«Таърихи Наршахӣ»

Бар дили озод аз узлат мабанд афсурдагӣ,
Ҳар куҷо оби равон ях баст, санги мармар аст.
Бедил

УЗЛАТГУЗИН عزلت گزین гӯшанишин.

Паноҳи пардаи исматнишинон,
Аниси хилвати узлатгузинон. *Ҷомӣ*

УЗЛАТДӮСТ عزلت‌دوست *ниг.* **узлатгузин.**

УЗЛАТӢ عزلتی гӯшанишин, риёзаткаш.

УЗМ *а.* عظم *ниг.* **изам.**

УЗМО *а.* عظمی *муаннаси* **аъзам.**

Илме, ки кафили таҳқиқи кайфияту русуми тариқи таҳсили ин саодати узмо бошад, аҳамми улуму анфаи он тавонад буд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

УЗН *а.* اذن гӯш.

Гарчи носехро бувад сад доия,
Пандро узне бибояд воия. *Румӣ*

УЗОДА||ИЗОДА *а.* عضاده пахлударӣ, бозуи дар.

УЗОДОТ||ИЗОДОТ *а.* عضادات *ҷамъ* 1. *ҷ.* **узода||изода;** 2. сутунҳо ва дастакҳои ҷӯбин.

Пеши маснади султон тораме зада, алвоҳ ва узодоти он ба масомир ва шӯшаҳои зар устувор карда. *«Равзат-ус-сафо»*

УЗОР *а.* عذار *ниг.* **изор** III.

УЗР *а.* عذر сабаб ва далеле, ки пас аз рафтори нодурусте ва барои афви гуноҳе оварда мешавад.

Ҳар узр, ки гуфтаӣ, қабул аст,
Маъзур, ки хотирам малул аст. *Шоҳин*

узри бадтар аз гуноҳ узре, ки аз гуноҳ вазнинтар буда, боиси афзоиши шармандагии маъзаратхоҳ мешавад; **узри ланг** *киноя аз* узри заиф, узри зӯрбазӯракӣ.

Мавсими пои гул асту сояи беду чанор,
Пой аз масҷид ба узри ланг мебояд кашид. *Соиб*

узри мақбул узри писандида, узре, ки қобили қабул аст; **узри тақсир** баҳонаи норасоӣ, маъзарати нотавонӣ, узри кӯтоҳӣ ва гуноҳ.

Рӯй аз он ранҷ дар Худо овард,
Узри тақсири худ ба ҷо овард. *Низомӣ*

узри қадам *киноя аз* тавозӯе, ки барои меҳмон мекунанд; **аз сари узр** аз роҳи узр, аз рӯи узр, узргӯён, маъзаратхоҳон.

Дубора ҷавони некмаҳзар,
Гуфт аз сари узр, к-эй бародар... *Шоҳин*

узр гуфтан бахшоиш пурсидан; **узр доштан** далел ва сабаб доштан.

Узр дорам, гар ҳунарҳои туро натвон шумурд,
Қатраи борони наврӯзӣ шумурдан кай тавон?
Муиззӣ

ланг омадани узр заифу суст будани узр.

Шамси Табрез, ҳар кӣ бе гу бизист,
Узри ӯ пеши халқ ланг омад. *Шамси Табрезӣ*

узр ниҳодан маъзур доштан; *маҷ.* аз баҳри чизе ё касе гузаштан.

Ҷанги ҳафтоду ду миллат ҳамаро узр бинеҳ,
Чун надиданд ҳақиқат, раҳи афсона заданд. *Ҳофиз*

Маломат мекунад ушшоқро зоҳид, бинеҳ узраш!
Агар диди ҷамолаш як назар, моро муофидӣ. *Савдо*

узр овардан сабаб ва далел овардан барои маъзарат хостан, бахшоиш талабидан.

Чӣ узр орад равонат пеши додор,
Чу дар банди гунаҳ бошад гирифтор.
Фахриддини Гургонӣ

узр хостан мағфират талаб кардан, афв пурсидан, бахшоиш хостан.

Исҳоқ зуд фуруд омад ва дар пои Наср афтод ва замин бӯса дод ва узр хост. *«Таърихи Наршахӣ»*

Маликро сирати ҳақшиносии ӯ хуш омад ва хилъату неъмат бахшид ва узр хост. *Саъдӣ*

узр ҷустан маъзарат хостан.

Ҳар киро тақсир беш, уммед беш,
Сарфаҳо дар узр ҷустан дидаам. *Ҷалоли Асир*

УЗРНИЮШ||УЗРНИЮШОН عذرنیوش||عذرنیوشان шунавандаи узр.

Афваш зи паи ҷурм бувад узрниюшон,
Ҳилмаш ба гаҳи афв чунон узрпазир аст. *Анварӣ*

УЗРОВАР عذرآور узргӯй, маъзаратпурс.

УЗРОВАРӢ عذرآوری маъзаратпурсӣ.

Ба узроварию забоноварӣ,
Намудӣ ба ҷону ба дил доварӣ. *Шодӣ*

УЗРСАНҶ عذرسنج узрхоҳ, маъзаратҷӯй.

Агарчанд мукрим бувад узрсанҷ,
Бидон, к-аз фузун хӯрдан ояд ба ранҷ.
Хисрави Деҳлавӣ

УЗРСОЗ عذرساز баҳонаҷӯй.

Чу шаҳ дид, к-он Хисрави узрсоз
Пиёда ба наздики ӯ шуд фароз... *Низомӣ*

УЗРХОҲ عذرخواه узровар, пӯзишхоҳ.

Ҳама пеши Ковусшоҳ омаданд,
Ҷигархастаю узрхоҳ омаданд. *Фирдавсӣ*

Гуфт: Эй дилу дида хоки роҳат,
Қурбони забони узрхоҳат. *Шоҳин*

УЗРХОҲӢ عذرخواهی узр хостан, маъзарат пурсидан, авф талабидан.

Чӣ хуш аст он кӣ бинам ба ҷафо баҳонаҷӯяш,
Ки гаҳе ба ёдаш орам ба забони узрхоҳӣ. *Урфӣ*

Нома бинвишту узрхоҳӣ кард,
Арзи аҳволи бегуноҳӣ кард. *Мушфиқӣ*

УЗУБАТ *а.* عذوبت **1.** ширинӣ, ширин будан; **2.** *адш.* яке аз хусусиятҳои фасоҳат ва балоғати калом, хушояндӣ ва формаи сухан.

Андар ин байт аз маҳосин ҳафт санъат аст: аввал мутобиқ, дуввум мутазод, саввум муродиф, чаҳорум баёни мусовот, панҷум узубат, шашум фасоҳат... *Низомии Арӯзӣ*

Масъуд маснавие дорад дар камоли салосат ва узубат. *«Хизонаи омира»*

УЗУН *т.* ازون дароз.

Саргузаштат чун шаби ялдо бувад дуру дароз,
Қисса кӯтаҳ кун, малол омад, мухаммас шуд узун.
Файёз

УЗҲИЯ||УЗҲИЯТ *а.* اضحیه||اضحیت ҳайвони қурбонӣ.

То лолаву насрин бувад, то Зӯҳраву Парвин бувад,
Бо ҷашни фарвардин бувад, то идҳои узҳия.
Манучеҳрӣ

УЙМОҚ *т.-м.* اویماق қабила, уруғ, эл.

УЙМОҚОТ اویماقات *ҷ.* уймоқ.

Он ҳазрат... аз Қобул берун рафта, рост миёни уймоқот ва ҳазораҷоти ҳаволии Ғазнин даромад.
«Таърихи Фаришта»

УКАН *а.* عکن варами шикам аз фарбеҳӣ, шикамкалонӣ, баромадагии шикам.

Махрут соиде, ки набинӣ дар ӯ иваҷ,
Оғанда паҳлуе, ки набинӣ дар ӯ укан. *Ломеъӣ*

УКЗУБА *а.* اکذوبه дурӯғ, гапи беасос.

УКУЛ *а.* اکول **1.** *ҷ.* акл; **2.** хӯрданӣ, хӯрокҳо.

Як замини хурраме бо арзу тӯл,
Андар ӯ бас неъмату чандин укул... *Румӣ*

УЛАВ *т.* الو *ниг.* улоғ I.

УЛАМО *а.* علما *ҷ.* олим.

Тавонгарон уламоро ба гадоӣ мансуб кунанду фуқароро ба бесарупоӣ таъна зананд. *Саъдӣ*

УЛАНГ I *т.* النگ *ниг.* ӯланг I.

УЛАНГ II *т.* النگ *ниг.* ӯланг II.

УЛБА *т.* البه таоме, ки дар офтоб пухта мешавад.

УЛБО *т.* البا таомест, ки аз дилу ҷигари бирьён иборат аст, қалияпӯтӣ, ҳасратулмулук.

УЛБОҚ *т.* الباق ҷомае, ки барои дафъи сармо сарпеч ҳам дорад.

УЛВ *а.* علو *аслаш* улув(в).

Ту он ҳоҷаӣ, к-аз раҳи улви шон
Бибӯсад замин пеши ту осмон. *Шоҳин*

УЛВИЙЯТ *а.* علویت бартарӣ, баландӣ.

УЛВИНАЖОД علوی‌نژاد баландпоя, олимартаба.

Ту низ он беҳ, эй пайки улвинажод,
Ки гирди ҷаҳон барнагардӣ чу бод. *Низомӣ*

УЛВӢ *а.* علوی баланд, боло; осмонӣ; он чӣ дар осмон аст; *муқобили* сифлӣ.

Махлуқоти олами улвӣ ва сифлиро хилъати вуҷуд пӯшонид. *«Равзат-ус-сафо»*

аҷроми улвӣ ҷирмҳои осмонӣ, ситораҳо.

Сутурлобдонони ахтаршинос
Гирифтанд з-аҷроми улвӣ қиёс. *Хоҷу*

◇ **гулзори улвӣ** *киноя аз* ҷаннат, олами боло.

Бале, онро, ки бар гулзори улвӣ
Назар бошад, набинад сӯи сифлӣ. *Нозим*

маркази улвӣ нуқтаи баландӣ, нуқтаи боло.

Чун кини ӯ зи маркази улвӣ сафар кунад,
Аз бим ларза бар фалаку ахтар уфтад. *Анварӣ*

нуфуси улвӣ *д. киноя аз* малоика, фариштаҳо.

Ба ҷаҳду саъй худро мушобеҳи уқулу нуфуси улвӣ гардонад. *Аҳмади Дониш*

обои улвӣ *киноя аз* нӯҳ фалак ё ҳафт сайёра; *ниг.* **нӯҳ (нӯҳ фалак).**

Обои улвиянд маро хасм чун Халил,
Бонги ибо зи нисбати обо баровард. *Хоқонӣ*

улвӣ ва сифлӣ (*ё* **суфлӣ**) мансуб ба улувв ва сифл, мансуб ба боло ва пастӣ, олӣ ва паст.

Дуйӯм маърифати аҷсоми басити мураккаб ва аҳкоми басоити улвӣ ва суфлӣ. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Вуҷуди улвию суфлӣ туӣ дар сурату симо,
Муроди ҷузъию куллӣ туӣ дар сирату сомон. *Муиззӣ*

УЛИАҶНИҲА *а.* اولی‌اجنحه 1. соҳибони болу пар, паррандаҳо; 2. *маҷ.* малоика.

Сақфи болон гулафшони улиаҷниҳаро
Дар ҳами сояи як гӯшаи шаҳпар гирад.*

УЛИЛАБСОР *а.* اولی‌الابصار соҳибони басират, доноён, ҳушмандон, хирадмандон.

Чун надорад басорат андар кор,
Нашунидаст «ё улилабсор»... *Саноӣ*

УЛИЛАЛБОБ *а.* اولی‌الالباب соҳибони ақлу хуш.

Ӯ ниҳод аз паи улилалбоб
Биму уммед дар намоиши хоб. *Саноӣ*

УЛИЛАҶНИҲА *а.* اولی‌الاجنحه *ниг.* **улиаҷниҳа.**

З-он пеш ки шамъи рухаш афрӯхта гардад,
Мурғони улилаҷниҳа парвонаи ӯянд. *Ҷомӣ*

УЛКА||УЛКО *т.* الکه||الکا *ниг.* **ӯлка.**

УЛО I *а.* علا баланд, бузург.

Офтобем бар сипеҳри уло,
Нафитад акси мо дигар суви мо. *Ҷомӣ*

УЛО II *а.* اولی якӯмин, нахустин, аввалин.

...Ва зоҳир гардонидани тартибу низоми сухан дар ҳар воқеа то бар ваҷҳи уло ва ухро адо кардаояд. *Низомии Арӯзӣ*

дар уло дар аввал, дар ибтидо.

Дар уло ба зикри ҷамил ва дар охират ба савоби ҷазил мағбути амсол ва ақрон гардонад. *«Равзат-ус-сафо»*

УЛОҒ I *т.* الاغ улав, ҳайвони саворӣ, махсусан хар.

Сайид шоҳзодаро таҳсин фармуд ва дуо кард ва филҳол улоғ ҳозир сохт ва акобир имдод намуданд ва ба тарафи Балху Самарқанд равона шуд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Улоғе доштам, савор шуда ба азимати он, ки худро ба Ҷалолобод расонам, аз он навоҳӣ берун омадам. *Аҳмади Дониш*

УЛОҒ II *т.* الاغ пайванд; дарбеҳ, ямоқ.

Муқаррар шуд он, ки ба ҳар рӯи бар,
Ки бошад улоғи худаш з-остар. *Низоми Албиса*

УЛОҚ *т.* الاق бузе, ки кӯбкорӣ мекунанд, буз ё гӯсолаи дар бузкашӣ кашидашаванда.

Дар ҳами турраи шабранг диламро чу улоқ
Чӣ тақимҳо, ки ҳамон турки чапандоз накард. *Шоҳин*

УЛУ I *а.* علو *аслаш* **улув(в).**

Эй басо, меҳмон, ки бар ту фурӯ
Омад аз осмони қудсу улу... *Ҷомӣ*

УЛУ II *а.* اولو соҳиб.

УЛУВ(В) *а.* علو баландӣ, бартарӣ.

Аз улувви ҳиммати ӯ хуш омад. *Авфӣ*

улувви насаб наҷобат, калонзодагӣ.

Ҳамчу ин ҷоҳилони ҷоҳталаб,
Ки ғулӯ карда дар улувви насаб... *Ҷомӣ*

улувви ҳиммат баландии ҳиммат.

Камол, дар саги кӯяш улувви ҳиммат бин,
Ки ор оядаш аз ҳамдамию ёрин мо. *Камоли Хуҷандӣ*

УЛУЗЗУЛМ *а.* اولوالظلم ситамгорон, золимон.

В-ар қадамшон на бар раҳи амр аст,
Ин улуззулму он улулхамр аст. *Саноӣ*

УЛУЛАМР *а.* اولوالامر соҳиби ҳукму фармон, амир.

Эй шайх, ӯ халифаи улуламр аст, ҳурмати ӯро бояд нигоҳ дошт. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

УЛУЛХАМР *а.* اولوالخمر шаробхӯр, майхӯра.

В-ар қадамшон на бар раҳи амр аст,
Ин улуззулму он улулхамр аст. *Саноӣ*

УЛУЛЪАЗМ *а.* اولوالعزم соҳиби азму иродаи бузург, калонкор.

Дар он рӯз, к-аз феъл пурсанду қавл,
Улулъазмро тан биларзад зи ҳавл. *Саъдӣ*

Хоҳ дар базму хоҳ дар разманд,
Бетакаллуф ҳамон улулъазманд. *Бедил*

Чандин салотини улулъазм аз вилоят қасди Ҳинд карданд. *«Хизонаи омира»*

УЛУМ I *а.* علوم *ҷ.* **илм.**

Пас хосияти мардум тасаввур ва тасдиқи куллиёт аст ва истинбот кардани маҷҳулот аз улум ва синоат ва ин ҳама қуввати як нафс аст (2). *Ибни Сино*

Азбаски хӯрда дуди чароғ аз паи улум,
Набвад саҳифае, ки накарда бар ӯ гузор (1). *Восифӣ*

улуми авоил илмҳои аввалин, асосҳои илм.

Ҳалокухон... ҳикматдӯст буд ва ҳукаморо бар баҳси улуми авоил тарғиб фармудӣ. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

улуми манқул илмҳои ривоятӣ, ки иборат аз Қуръон, тафсир, ҳадис ва ғ. мебошад; **улуми маъқул** илмҳое, ки мансуб ба ақл ва муҳокима буда, аз мантиқ, фалсафа, риёзиёт ва ғ. иборат аст.

Қозиюлқузоти Бухоро мавлавӣ Иноятуллоҳ ҷомеи улуми маъқул ва манқул буд. *Аҳмади Дониш*

улуми риёзӣ илмҳои математикӣ, риёзиёт.

Абдураҳмони Хозин дар улуми риёзӣ мусаннафот дорад ва «Зиҷи сафоеҳ» аз муаллафоти ӯст. *«Равзат-ус-сафо»*

улуми шеър илмҳои назмшиносӣ, поэтика.

Ҳарчанд дар саноати нақшу улуми шеър
Ҷуз мар-туро набуд сазовор доштан... *Кисоӣ*

улуми ғариб илмҳои аҷоибу ғароиби асрҳои миёна аз қабили сеҳр, рамл, ҷафр, кимиё ва ғ.

Ба изҳори рози улуми ғариб
Рабоянд аз хони файзам насиб. *Бедил*

улуми ҳикмат илмҳои фалсафӣ.

Ва ин касро ба ҳаждаҳ ё нуздаҳсолагӣ улуми ҳикмат аз мантиқ ... маъқул шуд. *Ибни Сино*

УЛУС *т.-м.* الوس қабила ва сарзамини ӯ.

Абӯязид валади Бучқой ... ярлиғ ҳосил карда буд, ки дар Хуросон ҳокими улуси падари худ бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

Обоқохон ... баъд аз иқомати маросими тӯй ва таҳнияти ҷулус рӯй ба забт ва тартиби муҳиммоту масолеҳи улус ва лашкар овард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

УЛУФ *а.* الوف **ҷ. алф.**

... Ки пазируфт аз ӯ дирам ба улуф,
Зару гавҳар, ки нест ҷои вуқуф. *Саноӣ*

Чингизхон шаҳрро гирифта, ба замин ҳамвор сохта ва бино бар расму одати маълуф халоиқро бар миот ва улуф қисмат намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

УЛУФА *а.* علوفه хӯрок, хӯрокворӣ, таом; таъминот.

Ва дигар рӯз амир Исмоил сипоҳи Амр-ул-Лайсро бинавохт ва улуфа дод. *«Таърихи Наршахӣ»*

Дамида бар сари хокам алаф, ки то донӣ,
Надод гардиши гетӣ улуфаи муфтам. *Шоҳин*

УЛУФОТ *а.* علوفات **ҷ. улуфа.**

Амволи ин вилоят ба марсумот ва улуфоти эшон вофӣ нест. *«Равзат-ус-сафо»*

УЛУҒ *т.* الغ калон, бузург.

Қофиру тарсо, яҳуду габру муғ
Ҷумларо рӯ сӯи он султон(и) улуғ. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

УЛУҚ *а.* علوق муҳаббат, кашиш.

УЛУҲИЯТ *а.* الوهيت илоҳигӣ, худоӣ.

Гуфт: Ба хилофи он ёғии тоғӣ ба ғурури ин мамлакат даъвии улуҳият кард. *Саъдӣ*

Аз рутбаи салтанат даргузашта, даъвии улуҳият кард. *«Равзат-ус-сафо»*

УЛФАТ *а.* الفت 1. дӯстӣ; ошноӣ, ихтилот; унс пайдо кардан.

Охири ҳар мадҳати ӯ меҳнатеро аввал аст,
Аввали ҳар улфати ӯ офатеро охир аст. *Муиззӣ*

Бо ман улфат ва мувофақат дошт. *Аҳмади Дониш*

улфат гирифтан *ба касе, чизе* одат кардан, унс гирифтан.

Гирифт улфат ба танҳоӣ чунонам дил, ки маъзурам,
Беҳ аз боғи ҷинон гӯям агар вайронаи худро. *Махфӣ*

2. ҳамнишин, ҳамсӯҳбат, ҳамкоса.

УЛФАТГАРӢ الفت گری дӯстӣ пайдо кардан, дӯстӣ кардан.

УЛФАТГОН الفتگان **ҷ. улфат 2.**

УЛФАТОМӮЗ الفت‌آموز *киноя аз* табиат; парвардигор.

Хор-хоре дар дилат аз ишқ пайдо мекунад,
Улфатомӯзе, ки пинҳон кард оташро ба санг.*

УЛФАТӢ الفتی босадоқатӣ; дӯстӣ, ошноӣ; ҳамнишинӣ, ҳамсӯҳбатӣ, ҳамкосагӣ.

УЛЬЁ *а.* عليا *муаннаси* **аъло.**

Завҷаи Ҳорунаррашид назди ӯ манзалате ульё дошт. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

Роёти комгорӣ аз рои ӯст ульё,
Оёти шаҳриёрӣ дар шаъни ӯст нозил (1). *Восифӣ*

яди ульё дасти баланд; дасти карим.

Ва абнои ҷинси моро ба мартабаи эшон кӣ расонад ва яди ульё ба яди суфло чӣ монад? *Саъдӣ*

(ин) ҳадиқаи ульё а) боғи баланд, боғи олӣ; *киноя аз* биҳишт; б) *киноя аз* «Гулистон»-и Саъдӣ.

Ин равзаи ризо ва ҳадиқаи ульё чун биҳишт ба ҳашт боб иттифоқ уфтод. *Саъдӣ*

УЛҶА||УЛҶАЙ||ӮЛҶА||ӮЛҶАЙ *т.-м.* الجه || الجی || اولجه || اولجی ғанимат, тороҷ, моле, ки аз душмани мағлуб ситонда мешавад.

Даҳ рӯз роҳ қатъ карда, Аббодаро битохтанд ва улҷаи бисёр бигирифтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Он сарви сиҳӣ чун қадаҳи май бигрифт,
Аз оташи май барги гулаш хай бигрифт;
Бечора дили реши маро сӯхта буд,
Он дилбари маҳчеҳра улҷай бигрифт. *Хоҷу*

УЛҶО *т.-м.* الجا||اولجا *ниг.* **улҷа.**

Оҳируламр қалъа низ мустахлас шуд ва [муғулҳо] мӯхтарифае бисёр асир карданд ва улҷои беандоза гирифтанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

УЛҶОМИШӢ *т.-м.* اولجامیشی итоат, байат; пешкаш кардан.

Дар он манзил амир Арғуноқо бо умуми акобири Хуросон ва аъёни судур бирасид ва улҷомишӣ карданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

УМ(М) *а.* ام модар.

[Кӯдак] гуфт: Эй ум, ман кардаам — он чӣ кардам, ки ақл бо ман набуд. *Ҷомӣ*

◇ **умми субҳа** донаи калони тасбеҳ; **умми ғилон** (ё **ғелон**) номи дарахти хордоре дар биёбони регзори Араб; *ниг.* **муғелон.**

УМАЙЯ *а.* امیه номи як қабилаи араб.

Гуфт: Агар Оиша ва ин хоҳари вай ду мард будандӣ, ҳаргиз ин хилофат ба банӣ-Умайя нарасидӣ. *«Таърихи Байҳақӣ»*

УМАМ *а.* امم **ҷ. уммат.**

Аммо таҷрибаҳои некӯ туро ба даст омада, бар атвору одоби умам вуқуфе тамом ҳосил шудааст. (1) *«Анвори Суҳайлӣ»*

УМАНО *а.* امنا **ҷ. амин.**

Уманои волӣ ба арз расониданд, ки мароқиб ба хонаи Қурайшӣ рафтанд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

Падари вай аз уманои туҷҷор ва ағниёи кибор буд. (1) *Ҷомӣ*

УМАРО *а.* امرا **ҷ. амир.**

Дар шабаш ман нахуфтам аз бисёрии мактуботи умарои лашкари ӯ. *Авфӣ*

Ва умарои давлати худро ба насиҳат ва ба сиёсат муҳаззаб дорад. *Аҳмади Дониш*

УМАРОЗОДА امرازاده калонзода, шоҳзода.

Чандин умарозодагони дигар низ аз Хӯқанд гурехта ба Бухоро рафтанд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

УМДА *а.* عمده он чӣ ба вай эътимод карда мешавад, такьягоҳ; муҳим, асосӣ.

Бар раъи малик гузаронида шавад, ки сармояи зафару нусрат ва умдаи иқболу саодат ҳазм аст. *«Калила ва Димна»*

Уқдаҳо бурид ва яке, ки умда буд, барқарор гузошт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

УМЕД||УММЕД امید чашмдошт, орзу, таманно.

Басо шабо, ки фироқи туро надим шудам,
Умеди он, ки магар бо туам висол бувад. *Хисравонӣ*

Аз таҳайюр ҳам замоне дар раҳат
Рахти уммедам ба дигар манзилест. *Анварӣ*

Маҳпарастон, ки ситора ҳама шаб мешумуранд,
Охир ин кӯшишу уммед ба ҷое бирасад.
Шамси Табрезӣ

умеди бақо орзуи умри дароз, орзуи ҳаёти абадӣ.

Мунҳасир шуд ҳақиқати идрок
Ба умеди бақову бими ҳалок. *Бедил*

умеди бурида умеди бар бод рафта.

Навмедии висоли ту ҳасратгудоз буд,
Сад ҷо гиреҳ задем умеди буридаро. *Толиби Омулӣ*

умеди хом *киноя аз* орзуи норасида.

То пухта шавад умеди хомаш,
Бар мурғ фигананд ҳам чу домаш. *Файзӣ*

умеду бим хавфу раҷоъ миёни ду ҳолати ҳаяҷонангез, ки аз як тараф тарс ва аз тарафи дигар умеди раҳоӣ ҳаст; фикру хаёл ва ғаму андӯҳ.

Бо дили фориғ зи ҳар уммеду бим
Гашт бо Абсол дар беша муқим. *Ҷомӣ*

умед афгандан умед бастан.

Чу зер гаштаму навмед гаштам аз ҳама халқ,
Умеди хеш фигандам ба дастгири ҷаҳон. *Фаррухӣ*

умед бардоштан *аз чизе* умед кандан, ноумед шудан.

Чун ниҳодӣ дил ба меҳри дигарон,
Мо умед аз васли ту бардоштем. *Ҳофиз*

Гар аз дидори ӯ бардорам уммед,
Набинам низ ҳаргиз моҳу хуршед.
Фахриддини Гургонӣ

умед баромадан ҳосил шудани мақсад; **баромадани умеди баста** ҳосил шудани мақсад, ба муддао ноил шудан.

Умеди баста баромад, вале чӣ фоида з-он-к
Умед нест, ки умри гузашта боз ояд. *Саъдӣ*

умед бархостан умед канда шудан.

Булбулам дар мазиқи хористон,
Ки умедам зи гулситон бархост. *Хоқонӣ*

умед бастан чашм доштан, орзу кардан.

Хотир ба умед баст он ҷо,
Шуд мӯътакифу нишаст он ҷо. *Ҳилолӣ*

умед буридан навмед шудан.

Қамол, аз ғусса худро кушт, гӯӣ
Умеди куштан аз теғат буридаст. *Камоли Хуҷандӣ*

Равонаш ҳамчу кишти пажмурида
Умед аз обу аз борон бурида. *Фахриддини Гургонӣ*

умед гусастан умед буридан; канда шудани умед; **умед додан** умедвор кардан.

Дил зи васли ӯ нишони бенишонӣ медиҳад,
Ҷон ба дидораш умеди зиндагонӣ медиҳад.
Салмони Соваҷӣ

умед доштан орзу кардан, умедвор будан.

Умеди қадди ту медоштам зи бахти баланд,
Насими зулфи ту мехостам зи умри дароз. *Ҳофиз*

умед кӯтоҳ шудан канда шудани умед.

Чандон, ки мӯй пеш зи пирӣ шавад сафед,
Кӯтоҳ шавад умед чу шамъи саҳар маро. *Соиб*

умедро пай кардан ноумед кардан; ноумед шудан; **умеди** *чизе* **дар ҷон шикастан** *киноя аз* бар бод додани умед, ноумед кардан.

Чӣ бад кардам, ки паймонам шикастӣ,
Умеди васл дар ҷонам шикастӣ. *Муҷири Байлақонӣ*

умед аз ҷон шустан умед кандан, ноумед шудан.

УМЕДВОР||УММЕДВОР امیدوار интизорикашанда, орзукунанда.

Саҳар чун хисрави ховар алам бар кӯҳсорон зад,
Ба дасти марҳамат ёрам дари уммедворон зад. *Ҳофиз*

Ошиқ, ки ба васл умедвор аст,
Побастаи қайди интизор аст. *Ҳилолӣ*

УМЕДВОРӢ امیدواری орзу доштан.

Гули мурод ба боғи умеди мо нашкуфт,
Қарор ёфт ба пос ин умедвории мо. *Махфӣ*

УМЕДГОҲ امیدگاه хонаи умед, маҳалли умед, ҷое, ки ба орзуҳо мерасанд.

Умед ҳаст, ки навмед аз дарат наравам,
Ки ғайри лутфи ту моро умедгоҳе нест.*

УМЕДӢ امیدی умедвор.

УММ *а.* ام *ниг.* ум(м).

УММАТ *а.* امت **1.** мардум, ҷамоат, қавм, гурӯҳ.

Уммате дар вафои хидмати ту
Қамари аҳд дар миён доранд. *Анварӣ*

Ҳеҷ умматеро он ҳиддату ҷавдати хотир набудааст.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. пайрави як миллат ва як дин.

В-ар гов гашт уммати ислом, лоҷарам,
Гургу палангу шер худованди минбаранд. *Кисоӣ*

Ё раб, биёфаридӣ рӯе бад-ин мисол,
Худ раҳм кун бар уммат в-аз роҳашон макеб! *Шаҳиди Балхӣ*

уммати марҳума *киноя аз* аҳли ислом, мусулмонон.

Гуфт: Магар ту аз уммати марҳумаӣ? — Гуфтам: Бале. *«Равзат-ус-сафо»*

уммати Маҷнун пайравони Маҷнун, ошиқпешагон.

УММАҲАТ *а.* امهت модар.

УММАҲОТ *а.* امهات *ҷамъ* **1.** *ҷ.* ум(м), уммаҳат.

Шуҷоат аз уммаҳоти фазоил аст.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

2. *киноя аз* қисмҳо ва ҷузъҳои асосии табиат, дуньё; тамоми ҳастӣ.

Ҳар чӣ зери чарх ҳастанд уммаҳот:
Аз ҷамоду аз баҳима в-аз набот... *Румӣ*

Уммию уммаҳотро моя,
Аршфарсою аршро соя. *Низомӣ*

◇ **уммаҳоти асмоъ** чор сифати худо: аввал, охир, зоҳир, ботин; **уммаҳоти сифлӣ** чор унсур: об, хок, бод, оташ, ки гӯё дуньё аз онҳо таркиб ёфтааст; **уммаҳоти улвӣ** *фалс.* нуфус, арвоҳ.

УММЕД امید *ниг.* умед.

УММЕДВОР امیدوار *ниг.* умедвор.

УММОЛ *а.* عمال *ҷ.* омил.

УММОН عمان **1.** *вилоятест* дар ҷануби нимҷазираи Арабистон; **2.** номи шаҳрест дар ҳамон сарзамин; **3.** номи

баҳрест дар канори ҳамон кишвар, ки бо марворидаш машҳур аст.

Чун ман на дуре ба қаъри Уммон бошад,
Чун ман на гуле ба тарфи бустон бошад. *Шоҳин*

4. *маҷ.* баҳр, дарьё, оби калон.

Кард ин нукта баён султони ишқ,
Ғарқ буд он баҳр дар уммони ишқ. *Шоҳидӣ*
Боз мавҷи сели ашкам дам зи тӯфон мезанад,
Чашмасори дидаам паҳлӯ зи уммон мезанад. *Махфӣ*

УММОНӢ عمانی мансуб ба Уммон; **марвориди уммонӣ** марвориде, ки аз баҳри Уммон гирифта мешавад.

Чу аз чашмаш фурӯ борид марвориди уммонӣ,
Зи марвориди ӯ ҳар боғ чун бозори Уммон шуд. *Муиззӣ*

УММУЛКИТОБ *а.* ام الکتاب **1.** китоби муҳим ва асосӣ; **2.** Қуръон; **3.** матлабҳои асосӣ ва муҳимми як китоб, ҷавҳари китоб.

УММУЛФАСОД *а.* ام الفساد *киноя аз* асли бадиҳо; *киноя аз* шароб.

Шароб, ки уммулфасод аст, ҳаром набуд. *«Таърихи Фаришта»*

УММУЛХАБОИС *а.* ام الخبایث *киноя аз* шароб.

Бас касон, к-аз хамр тарки дин кунанд,
Бешаке уммулхабоис ин кунанд. *Аттор*

УММУЛХАЛОИҚ *а.* ام الخلائق *д.* модари мардумон; лақаби Ҳавво, ки гӯё аввалин зане дар олам будааст.

Ҷиҳати зиёрати уммулхалоиқ — Момо Ҳавво ба Ҷидда рафт. *«Таърихи Фаришта»*

УММУЛЪУЛУМ *а.* ام العلوم **1.** модари илмҳо, илми асосӣ; **2.** лақаби илми сарфу наҳв; **3.** фалсафа.

УММУЛҚУРО *а.* ام القرا модари шаҳрҳо, шаҳри шаҳрҳо; *киноя аз* Макка.

Офтоби рисолат ... аз машриқи уммулқуро мушриқ гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

УММУЛҶАЙШ *а.* ام الجیس парчам, байрақ.

УММУРРАЗОИЛ *а.* ام الرذائل ҷаҳл ва нодонӣ.

УММУССИБЬЁН *а.* ام الصبیان **1.** модари бачагон; **2.** *тиб.* номи бемории бачагона.

Зинҳор зи тазвиҷ нагардӣ шодон,
Бошад азаби мояи роҳат ба ҷаҳон.
Зан соҳиби фарзанд чу шуд, иллати туст,
Душвор бувад илоҷи уммуссибьён.*

УММУТТАРИҚ *а.* ام الطریق роҳи калон, шоҳроҳ, роҳи асосӣ.

УММӢ *а.* امی **1.** он ки падараш мурдааст у ба тарбияи модар мондааст; **2.** нохонда ва бесавод; соҳиби илми ладуннӣ.

Пас он гаҳ қалам бар Уторид шикаст,
Ки уммӣ нагирад қаламро ба даст. *Низомӣ*

УМНИЯ||УМНИ(Й)ЯТ *а.* امنیه||امنیت мақсад, матлаб, орзу.

Ва тоифае гирди сухани маснӯъ тавф мекунад ва ба ҳасби тоқат ва вифқи умнияти хеш мукотаботро ба санъатҳои мухталиф — чун таҷнис ва иштиқоқ ва мувозана ва мутобақат ва ғайри он — машҳур мегардонад. *«Оини нигориш»*

УМОЧ||УМОҶ اماج||اماچ *ниг.* **ӯмоч.**

УМР *а.* عمر зистан ва зиндагонӣ, ҳаёт.

Ва қуввати ғизодеҳ ба ҳамаи умр кор кунад. *Ибни Сино*

Магар ҷонӣ, ки ҳар ҷо омадӣ, ногаҳ бурун рафтӣ,
Магар умрӣ, ки ҳар гаҳ меравӣ, дигар намеоӣ? *Ҳилолӣ*

Пас аз умре чашми тамошо ба шуҳуди ин ҷилваам кушуданд. *Бедил*

умри абад *ниг.* **умри ҷовид.**

Гӯям дуову умри абад хоҳам аз худо,
То умри хеш сарф кунам дар дуои ту. *Ҳилолӣ*

умри боқӣ умри абад, умри ҷовид; **умри дубора** умри дуйӯм, умри дигар.

Наёбад ҳеҷ кас умри дубора,
Ба илме рав, к-аз онат нест чора. *Ҷомӣ*

умри муаббад умри абад, умри ҷовид; **умри Нӯҳ** *киноя аз* умри дароз, ки гӯё ба Нӯҳи пайғамбар насиб шуда ва ӯ 999 сол умр дида будааст.

Зи тӯфони сиришки худ ба гирдобе фурӯ рафтам,
Ки умри Нӯҳ агар ёбам, набинам рӯи соҳилҳо. *Ҳилолӣ*

умри Хизр *киноя аз* умри ҷовид, ки гӯё аз нӯшидани оби ҳаёт ба Хизри пайғамбар насиб шудааст.

На умри Хизр бимонад, на мулки Искандар,
Низоъ бар сари дуньёи дун макун, дарвеш! *Ҳофиз*

умри шарор *киноя аз* умри кӯтоҳ, фурсати андак, лаҳза.

Намудат фурсати умри шарор аст,
Нафас то мекашӣ, оина тор аст. *Бедил*

умри шуда умри рафта, умри гузашта; **умри ҳубоб** *киноя аз* муддати бисьёр кӯтоҳ, бедавом.

Умри аъдои ӯ мабодо беш
З-он ки бар обгир умри ҳубоб. *Сӯзанӣ*

умри ҷовид (ё ҷовидон) а) умри абадӣ, умри дарози беинтиҳо, зиндагии ҳамешагӣ.

Қасе, ки ёри вафодори меҳрубон дорад,
Саодати абаду умри ҷовидон дорад. *Хисрави Деҳлавӣ*

б) *д.* ҳаёти ухравӣ, зиндагии доимӣ баъд аз мурдан.

Қасе, к-ӯ ба марги нахустин шитофт,
Зи марги дувум умри ҷовид ёфт. *Ҷомӣ*

умр бохтан умр сарф кардан, умр фидо намудан.

Ҳар ки ҳаққи суҳбати ёрон шинохт,
Умр ҳам андар раҳи эшон бибохт. *Хисрави Деҳлавӣ*

умр бурдан умр гузаронидан.

Ба навмедӣ барам умри ҷавонӣ,
Ба мурдан нохушам чун зиндагонӣ. *Ҳоҷӣ*

умр гузордан умр гузаронидан, зиндагӣ кардан.

Ғами мавҷуду парешонии маъдум надорам,
Нафасе мезанам осудаву умр мегузорам. *Саъдӣ*

умр паймудан умр ба сар бурдан, зиндагӣ **намудан.**

... Ки аз умр чандон ки паймудаам,
Бар онам, ки бар ҳеҷ афзудаам. *Савдо*

умр қасир омадан кӯтоҳ будани умр.

Илм касир омаду умрат қасир,
Он чӣ зарурист, бад-он шуғл гир. *Ҷомӣ*

умр аз сар кардан *киноя аз* умри нав ёфтан, умри дубора дидан.

Умрам шуда, гар рухат бубинам,
Умре ҳам аз он зи сар тавон кард. *Хисрави Деҳлавӣ*

умр ба карон кардан умр ба охир расонидан.

Умре ба карон кунам, ки аҳле
З-ин кӯчаи бостон бубинам. *Хоқонӣ*

умр ба поён бурдан умр ба охир расондан, зиндагиро анҷом додан.

Ман умр дар ғами ту ба поён барам, вале
Бовар макун, ки бе ту замоне ба сар барам. *Ҳофиз*

умр ба сар бурдан зиндагӣ кардан; умр ба поён расондан.

Мебарӣ умре ба сар дар ҷустуҷӯй,
Чист мақсудат зи ҷустуҷӯ, — бигӯй. *Ҷомӣ*

Бурдаам умре ба сар дар имтиҳони зиндагӣ,
Сар ба сар кулфат бувад фасли замони зиндагӣ. *Ҳоҷӣ*

умр ба сар овардан умр гузаронидан; умр ба охир расонидан.

Ақл, ки дар кӯи рӯзгор натобад,
Бар сари кӯи ту умрҳо ба сар орад. *Анварӣ*

умр ба ғунчагӣ гузаштан *киноя аз* ҷавон мурдан, ба мақсад нарасида рафтан.

Вале чӣ суд, ки умрам ба ғунчагӣ бигзашт,
Ба бод рафтаму чун гул ба бод нашкуфтам. *Шоҳин*

умр дар сари савдои хом рафтан *киноя аз* беҳуда гузаштани умр.

Дар тоби тавба чанд тавон сӯхт ҳамчу уд,
Май деҳ, ки умр дар сари савдои хом рафт. *Ҳофиз*

аз умр даст бастан тарки ҳаёт кардан, вафот намудан.

Адӯи мулки ту он шаб зи умр даст бибаст,
Ки толеат назари саъд бар ҷаҳон афканд.
Заҳири Форьёбӣ

УМРА *а.* عمره ҳаҷҷи асғар, як қисми ҳаҷ, ки маросими махсус дорад.

Гуфтанд: Моҳи раҷаб аст... ва ин мардумон ба умра кардан омадаанд. *«Таърихи Табарӣ»*

Сӯи Макка шайхи уммат Боязид
Аз барои ҳаҷҷу умра медавид. *Румӣ*

УМРАФЗОЙ عمرافزای зиёдкунандаи умр, дарозкунандаи умр, зинда ва пойдоркунанда.

...Ки биайниҳ чу биҳиштӣ, на ҷаҳонӣ, ки ҷаҳон
Умркоҳ асту ту бар акси ҷаҳон умрафзой. *Анварӣ*

УМРВАР عمرور соҳиби умр, умрдида, зинда ва поянда.

Он зане ҳар гаҳ, ки зоидӣ писар,
Беш аз шаш моҳ набудӣ умрвар. *Румӣ*

УМРЗОЙ عمرزای умрдиҳанда, дарозкунандаи умр.

Гаҳ кавсари умрзой бошӣ,
Гаҳ оташи ҷонгазой бошӣ. *Хоқонӣ*

УМРКОҲ عمرکاه озордиҳандаи ҷон; кӯтоҳкунандаи умр, камкунандаи умр.

Баҳри ҷонафзою баҳри умркоҳ —
Ҳар ду он бар лаб гузар доранду роҳ. *Румӣ*

УМРКОҲӢ عمرکاهی озордиҳандагӣ; нобудкунандагӣ.

Гаҳ дар меҳнати дарозии шаб,
Умркоҳию ҷонгудозии шаб... *Ҷомӣ*

Донам, ки зи баҳри умркоҳӣ,
Аз дур ғаме кунад сиёҳӣ. *Файзӣ*

УМРОН *а.* عمران ободонӣ.

Аз он фурӯхта гавҳар, ки сӯи нури ҷамол
Далел шуд ба шаби тира нур умронро. *Фонӣ*

УМРПАЙМОЙ عمرپیمائی умргузаронӣ, рӯзшуморӣ.

Шабу рӯзи ӯ чун ду яғмоянд,
Ду паймонаи умрпаймоянд. *Ҷомӣ*

УМРФАРСОЙ عمرفرسای *киноя аз* нопойдор, бебақо.

Сабукдастии чархи умрфарсой
Бад-ин бандам чаро созад гарон пой! *Ҷомӣ*

УМРҶӮ عمرجو умрхоҳ, орзукунандаи дарозии умр.

Ин ҳам аз таъсири лаънат буд, к-ӯ
Дар чунон ҳазрат ҳамешуд умрҷӯ. *Румӣ*

УМУД *а.* عمد ҷ. амуд.

УМУМ *а.* عموم ҳама, кул, ҷумла.

Зи роҳи ҳикмату раҳмат умуми ашьёро
Тариқи касби камолоти хос паймудаст. *Анварӣ*

УМУР *а.* امور ҷ. амр I.

Агар султон ин поярo муроот накунад, ҳамаи умур муаттал монад. (2) *Аҳмади Дониш*

УМУРОТ *а.* امورات ҷ. умур, *яъне ҷамъулҷамъи* амр I.

УМҚ *а.* عمق жарфӣ, чуқурӣ, амиқӣ.

Ба водие расидам амиқ, чунон ки умқи он бист газ буд. *Авфӣ*

Ҳамоно умқи баҳр захми ҷуссаи ӯро [ҷонварро] иҳота намекард. *Аҳмади Дониш*

УНБУБ *а.* انبوب ной, най; ҳар чизи наймонанди миёнхолӣ.

УНВОН *а.* عنوان **1.** нишон, адрес, ном.

Мӯҳр шуд ин нома ба унвони ту,
Хатм шуд ин хутба ба даврони ту. *Низомӣ*

Ҷавон унвони нома ба номи худ дид. *Авфӣ*

унвон гирифтан ном гирифтан, ном ниҳода шудан.

Хираднома нағз унвон гирифт,
Ки мағз аз қабули дилу ҷон гирифт. *Ҷомӣ*

2. сарлавҳа, сари нома, сарнома, дебоча.

Ҳадиси шавқи ту унвони лавҳи турбати мост,
Чу нома лаб зи сухан бастаему дар суханем.
Мушфиқӣ

3. нишона, намуна.

Абӯҳафс гӯфта, ки ҳусни адаби зоҳир унвони ҳусни адаби ботин аст. *Ҷомӣ*

Мӯҳр накшодам ҷароҳатномаҳои синаро,
Лек унвони дарун аҳволи беруни ман аст. *Шоҳӣ*

унвони ботин намунаи мизоҷ ва табъ, аломате, ки аз чигунагии табъу мизоҷи касе дарак медиҳад.

Ба чашми иродат машав нозираш,
Ки унвони ботин бувад зоҳираш. *Ҷомӣ*

◇ **ба унвоне** ба тариқе, ба тарзе, ба ранге.

Зи санги кӯдакон бар худ наларзад нахли боровар,
Ба унвоне, ки ман з-ин халқи ноҳамвор метарсам.
Соиб

ба унвон расидан анҷом ёфтан, тамом шудан.

Бош, ки ин нома ба унвон расад,
В-ар бувадам умр, ба поён расад. *Хисрави Деҳлавӣ*

Чун он турфа нома ба унвон расид,
Такопӯи хома ба поён расид. *Ҷомӣ*

УНВОНКАШ عنوان‌کش нигоранда, нависанда.

Унвонкаши ин саҳифаи дард
Дар тайи саҳифа ин рақам кард. *Ҷомӣ*

УНВОНТИРОЗ عنوان‌طراز зеби мактуб, зевари нома.

Эй шарафи номи ту унвонтироз,
В-эй рухи зебои ту бинишгудоз! *Волеҳи Ҳаравӣ*

УНМУЗАҶ انموزج *ниг.* **анмузаҷ.**

УННОБ *а.* عناب **1.** дарахт ва меваи ҷелон, ки сурх ва монанди санҷид аст.

Парешон шохҳо аз нуқраи ноб,
Валекин шохҳоро мева унноб. *Фахриддини Гургонӣ*

Ҳар сарангушташ хизобу нохизоб,
Фундуқи тар буд ё уннобн ноб. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* сиришки хунин.

Зи бодом бар лола унноб рехт.
Бар он хоки раҳ аз сиришк об рехт. *Хоҷу*

3. *маҷ.* лаби сурх.

Жола аз наргис фурӯ бориду гулро об дод
В-аз тагарги рӯҳпарвар молиши унноб дод. *Восифӣ*

уннобн тар а) уннобн тару тоза.

Ранги ҳиноро зи кафаш хун ҷигар,
Ҳар сари ангушт чу уннобн тар. *Ҷомӣ*

б) *киноя аз* ашки хунин.

Ба рухсор аз мижа хуни ҷигар рехт,
Зи бодоми сияҳ уннобн тар рехт. *Ҷомӣ*

в) *киноя аз* лаби маъшуқа.

Ба уннобн тар чини гесӯ битоб,
Бинеҳ парда аз мушк бар офтоб! *Шоҳин*

◇ **уннобн лаб** *киноя аз* сурхӣ ва ҷатофати лаб.

Зи ишқ аст ин, на савдои мизоҷ аст,
Ба уннобн лаб ӯро эҳтиёҷ аст. *Ҳозиқ*

УННОБГУН عناب‌گون сурх, сурхранг.

З-он маи уннобгун дар қадаҳи обгун
Соқии маҳтобгун, туркии ҳавронижод... *Манучеҳрӣ*

УННОБРАНГ عناب‌رنگ *ниг.* **уннобгун.**

Ба хуни азизон фурӯ бурда чанг,
Сарангуштҳо карда уннобранг. *Саъдӣ*

УННОБӢ عنابی сурх.

УНОС *а.* اناس *ҷ.* **инсон.**

УНС *а.* انس дӯстӣ, ошноӣ, улфат.

Шуд он замон, ки ба ӯ унси родмардон буд,
Шуд он замона, ки ӯ пешкори мирон буд. *Рӯдакӣ*

унси дил таскини дил, ороми дил.

Биё, мутрибо, пардаи мӯътадил,
Ки ороми ҷон бахшаду унси дил... *Ҷомӣ*

унс гирифтан улфат пайдо кардан, хӯ гирифтан.

Дар айёми шубоб яке аз ҷавонон бо ӯ унс гирифта, бо ҳам дӯстиву ихтилот мекарданд.
«Ҷомеъ-ут-тамсил»

Охир, эй оҳуи мушкин, чӣ хато рафт, ки ту
Ба ҳама унс гирифтиву рамидӣ аз мо? *Ҳилолӣ*

УНСО *а.* انثی мода.

Чун Муҳаммад ибни Ҳасан дар ҳукумат мустақил гашт, Ҳасани номварро ба иттифоқи ақрабо, аз закару унсо, ба интиқоми хуни падар кушт.
«Равзат-ус-сафо»

УНСУР *а.* عنصر асл, модда ё яке аз моддаҳое, ки дар таркиби ҷисмҳо мавҷуд аст.

Гуфт гетӣ: Аз муродаш барнагардам, то бувад
Обу хоку боду оташ унсуру гавҳар маро. *Муиззӣ*

◇ **унсури адл** асли адолат; муҷассамаи адолат.

Донӣ, ки чу ҳоли банда ин аст,
Эй унсури адлу раҳмату ҷуд... *Анварӣ*

унсури пок нажоди пок, асилзода.

Унсурӣ он ки дошт унсури пок,
Ҷам чу ӯе фитад зи унсури хок. *Ҷомӣ*

чор унсур а) *фалс.* хок, об, бод ва оташ, ки ба ақидаи ҳукамои қадим тамоми дунё аз онҳо таркиб ёфтааст; б) номи як асари Бедил дар бораи ҳаёти худаш.

УНСУРӢ عنصری **1.** мансуб ба унсур; моддӣ.

Ва ибтидо ва интиҳои онро ташхис кунад, ки ақли маҳдуд ба қолаби унсурӣ аз дарьёфти басоити мураккаботи сифлия камоҳӣ оҷиз аст. *Аҳмади Дониш*

қонуни унсурӣ қонуни олами моддӣ.

Кулфат мақаш зи вазъи парешони зиндагӣ,
Ошуфта аст нағмаи қонуни унсурӣ. *Бедил*

2. номи яке аз шоирони даврак Ғазнавиён, ки вафоташ соли 431 ҳиҷрӣ (соли 1040 милодӣ) аст.

УНУҚ *а.* عنق *ниг.* **унқ.**

УНФ||АНФ *а.* عنف дуруштӣ; дағалӣ; сахтгӯӣ, сахтгирӣ.

Амир гуфта буд, ки аз ҳеҷ кас ба унф чизе наситонанд. *Носири Хисрав*

[Вазир] анфу дуруштӣ намуд, ки дар он ҷо савории бедарак нест. *Аҳмади Дониш*

ба унф сухан гуфтан ба дуруштӣ гап задан.

Дар ҳукм сухан ба унф гӯянд. *Аҳмади Дониш*

УНФУВОН *а.* عنفوان аввали ҳар чиз; **унфувони шабоб** аввали ҷавонӣ; давраи ҷавонӣ.

Аз авоили сибо то унфувони шабоб шароити ихлос ба тақдим расонида буд. *Авфӣ*

Манам он, ки дар унфувони шабоб
Шудам осмоне пур аз офтоб. *Шоҳин*

УНФӢ عنفی дурушт.

Мубталои баддимоғӣ ғолибан зуҳҳодро
Ҷомаи унфию дастори муҷаррах мекунад. *Шоҳин*

УНҚ||УНУҚ *а.* عنق гардан.

Агар Ибни Зиёд ин сухан аз ту шунавад, филҳол ба зарби унқи ту фармон диҳад. *«Равзат-ус-сафо»*

УНҚУД *а.* عنقود хӯшаи ангур, сари ангур, ангур.

Соқиё, дар нӯш овар бодаи унқудро,
Дар сабӯҳ овар сабук мастони хоболудро.
Шамси Табрезӣ

УР *а.* عور бараҳна, луч, урьён.

Дар ҳиморхона дид, ки нишаста буд ва ҷомаҳо дарбохта ва ур монда. *Авфӣ*

Дили мискин, ки мебинӣ аз ин сон безару зӯраш,
Ба хоки майкада карданд хубон муфлису ураш.
Камоли Хуҷандӣ

шахси ур одами луч; камбағал.

Чуд аз бенаво наёяд рост,
Ҷома аз шахси ур натвон хост. *Бедил*

УРАФО *а.* عرفا *ҷ.* **ориф.**

Он чӣ дар зеҳни мо яқин паи мост,
Аз китоби ақоиди урафост. (1) *Бедил*

УРБОН *а.* عربان арабҳои бодиянишин, арабҳои кӯчманчӣ.

УРВА *а.* عروه **1.** дастгирак; **урваи вусқо** (*инчунин* **урватулвусқо**) дастгираки маҳкам; *маҷ.* эътимодгоҳ, маҳалли эътимод; такьягоҳ.

Урваи вусқо канафи нури ӯ,
Ҳабли матин нусхаи маншури ӯ. *Хисрави Деҳлавӣ*

Даст дар урваи вусқои шикебой заданд.
«Равзат-ус-сафо»

2. ресмони киштӣ.

Мо ҳар қадом ... мутамассик ба урва ва устувонаи киштӣ будем. *Аҳмади Дониш*

УРВАТУЛВУСҚО *а.* عروةالوثقی *ниг.* **урва (урваи вусқо).**

Урватулвусқот ин тарки ҳаво,
Баркашад ин шох ҷонро бар само. *Румӣ*

УРДАК||ӮРДАК *т.* اردک||اوردک мурғобӣ.

Он кӣ аз савлати сарпанҷаи шоҳину уқоб
Боли товуси фалакро шиканад чун урдак.
Тоҳири Фазл

◇ **урдак парондан** *кинοя аз* тамасхур ва истеҳзо кардан.

УРДАКПАРОНӢ اردکپرانی *киноя аз* истеҳзо ва масхара кардан касеро.

Ба фавҷи тоирони осмонӣ
Кунад мавҷ аз ғуроб урдакпаронӣ. *Саиди Ашраф*

УРДИБИҲИШТ اردیبهشت **1.** моҳи дуйӯми соли шамсӣ, ки ба 21 апрель—21 май рост меояд.

То нахӯрад шир ҳафт маҳ ба тамомӣ
Аз сари урдибиҳишт то буни обон. *Рӯдакӣ*

Дар он базми ороста чун биҳишт,
Гулафшонтар аз моҳи урдибиҳишт. *Низомӣ*

2. *маҷ.* баҳор.

Ҳама мулки Бардаъ, ки ақсои вай
На урдибиҳишт аст бегул, на дай. *Низомӣ*

Чаман ҳикояти урдибиҳишт мегӯяд,
На оқил аст, ки насья хариду нақд биҳишт. *Ҳофиз*

УРДИБИҲИШТӢ اردیبهشتی мансуб ба урдибиҳишт.

Барафканд, эй санам, абри биҳиштӣ
Ҷаҳонро хилъати урдибиҳиштӣ. *Дақиқӣ*

УРДУ I *т.-м.* اردو **1.** лашкар; **2.** лашкаргоҳ, қароргоҳи қӯшун.

Чунон маълум шуд, ки дар бозорҳои урду ва шаҳрҳо ҳар кас ҷиҳати маслиҳат ва манфиати худ вазне аз сангу кулӯх ва оҳану ғайра месозанд ва ба ҳар вақт ба дили худ зиёдат ва нуқсон мекунанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ва қабл аз илҳоқ шудани Тошканд ба давлати Русия муҳаррири сутур бинобар муҳимме дар урдуи султонӣ буд. *Аҳмади Дониш*

урдуи муалло лашкар ва лашкаргоҳи олии шоҳона.

Маҳмуди Валадӣ, ки аз навкарони он ҳазрат буд, бе ҷиҳат аз урдуи муалло гурехта, ба Самарқанд рафт. *«Таърихи Фаришта»*

урду задан хиргоҳ задани лашкар.

УРДУ II اردو номи забони асосии мардуми Покистон ва як қисми аҳолии Ҳиндустон.

УРДУГОҲ اردوگاه лашкаргоҳ.

УРЕБ اوریب каҷу килеб.

Аспе чунон ки филсифат ҷанг мекунад,
Лекин уреб меҷаҳад аз ҷо рамидавор. *Восифӣ*

УРЗ||АРЗ *а.* ارز биринҷ.

УРМУЗД I **||ӮРМУЗ||ӮРМУЗД** I ارمزد||اورمز||اورمزد номи сайёраи Муштарӣ (Юпитер).

Шер бо Гову Бара гургоштӣ карда ба табъ,
Оштишон Урмузди меҳрбон ангехта. *Хоқонӣ*

УРМУЗД II **||ӮРМУЗД** II ارمزد||اورمزد **1.** номи рӯзи аввали ҳар моҳи форсӣ; **2.** моҳи якӯми соли шамсӣ, ки ба 21 март —21 апрель рост меояд; **3.** номи яке аз подшоҳони Эрон аз сулолаи Ашкониён.

Сари гоҳу дайҳими шоҳ Урмузд,
Биёроям акнун чу моҳ урмузд. *Фирдавсӣ*

УРС I *а.* عرس **1.** ҷашн, сур; меҳмонӣ.

Раҳ надонӣ ҷониби ин суру урс,
Аз зиёулҳақ Ҳусомуддин бипурс. *Румӣ*

2. мотам, таъзия.

Чу нақл кард равонаш мусофири малакут:
Барои урсаш бар арш кард хирқа вато. *Хоқонӣ*

Айёми урси Шайхулислом ... халоиқ ... аз тарафи Ҳиндустон ба Деҳлӣ омаданд.
«Таърихи Фаришта»

УРС II ارس сарв; чинор.

Бирезад аз дарахти урс кофур,
Бихезад аз миёни лод лодан. *Манучеҳрӣ*

УРТОҚ *т.* ارتاق *ниг.* **ӯртоқ.**

УРУС اروس *ниг.* **ӯрус.**

УРУҚ I **||УРУҒ** *т.* اروق||اروغ қавм, қабила.

Бад-он сабаб ҳамвора дар ин мулк аз уруғ ва хешовандони ҳар амире аз умарон Чингизхон умаро будаанд ва ҳастанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

УРУҚ II *а.* عروق *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **ирқ.**

Ҳарорати май дар уруқу аъсоб асар кард. (1)
Авфӣ

Он, к-аз ниҳеби таффи самуми сиёсаташ
Хун дар уруқи фитна зи хушкӣ чу рӯян аст. (1)
Анварӣ

2. *маҷ.* қабат, мағз.

...Ва дар маҷории уруқу аъсоби кӯҳ меравад.
Аҳмади Дониш

3. реша.

Бурда бехи сахош то Айюқ
Меваву баргу шоху нарду уруқ. *Саной*

◇ **дар ҳаракат омадани уруқи асабият** *киноя аз* ғазаб ва хашм гирифтан.

Аз ин сухан уруқи асабияти эшон дар ҳаракат омада, бозгаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

УРУҶ *а.* عروج боло баромадан, ба баландӣ рафтан.

Ба остони ту мушкил тавон расид, оре,
Уруҷ бар фалаки сарварӣ ба душворист. *Ҳофиз*

Бингар, ки уруҷи шоха чун аст,
Гар теша расид, сарнагун аст. *Шоҳин*

◇ **уруҷи нашот** баланд шудани нашъа, чоқ шудани кайф.

Ба уруҷи нашот баста каманд
Чун баму зери нағма пасту баланд. *Бедил*

уруҷи рутба баландии мақом, мартаба.

Дар уруҷи рутба, Шоҳин, оҷизи дарбори мост,
Бепару болем, агар парвоз бартар кардаем. *Шоҳин*

уруҷи арш ёфтан бисьёр боло рафтан.

Намоӣ гар бад-ин иқбол шодам,
Уруҷи арш ёбад эътиқодам. *Ҳозиқ*

УРФ *а.* عرف **1.** расм, одат, таомул; **2.** истилоҳ, таъбир.

Ҳикмат дар урфи аҳли маърифат иборат бувад аз донистани чизҳо, чунон ки бошанд.
«Ахлоқи Носирӣ»

УРФАН *а.* عرفاً аз рӯи таомул, дар урфу расми мардум.

Агар касе аз хиёнати маҳрамони ҳарами хеш ҳилм варзад, ақлан ва шаръан ва урфан мазмум бувад. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

Ёқутро ба лаъли ту нисбат намерасад,
Ҳарчанд ин муқобала урфан муқаррар аст. *Шоҳин*

УРФӢ عرفی **1.** маъмулӣ, муқаррарӣ, оддӣ.

Маблағи як курур тангаи бузург, ки ҳар яке панҷ тангаи урфист, ақмиша ва амтиа харида, ... басе айшу ишрат ... мекардам. *Аҳмади Дониш*

2. тахаллуси чанд шоир аст, ки машҳуртарини онҳо аз Шероз буда, дар санаи 999 ҳиҷрӣ (1591 милодӣ) дар 36-солагӣ дар Лоҳур вафот ёфтааст.

УРЬЁН *а.* عریان луч, луччак, бараҳна.

Чу бозигар ҳамерафтанд хам дода миёнакро,
Ба ҳалқ-андар яке ҳалқа, ба тан урьён, ба дил бирьён. *Асҷадӣ*

Нозҳо он қадар намоён шуд,
Ки сухан аз либос урьён шуд. *Бедил*

УРЬЁНӢ عریانی бараҳнагӣ; ◇ **урьёнии мазмун** ошкории мазмун, мафҳум будани маъно.

Ва урьёнии ин мазмун кисвати ғубор пӯшид.
Бедил

УРҚУБ *а.* عرقوب номи одамест, ки ба ваъдахилофӣ машҳур шудааст.

УРҚУБӢ عرقوبی мансуб ба Урқуб; **ваъдаи урқубӣ** ваъдаи дурӯғ; ваъдахилофӣ.

УРҶУН *а.* عرجون шохи хушкидаи кӯҳна ва солхӯрдан дарахт.

Гар дар обе нахл ё урҷун намуд,
Ҷуз зи акси нахлаи берун набуд. *Румӣ*

УС(С) *а.* اس поя, буньёд, бех, асос.

УСАРО *а.* اسرا *ҷ.* **асир** II; *муқ.* **усоро.**

Подшоҳ хост, ки усароро сиёсат фармояд. (1)
«Равзат-ус-сафо»

УСГУДОР اسگدار *ниг.* **асгудор.**

УСҚАРА||УСҚАРРА اسکره косаи сафолин, ҷоми обхӯрӣ.

Баҳрро паймуд ҳеҷ ускаррае,
Шерро бардошт ҳаргиз барраe? *Румӣ*

Вақте ба вай шудам, пону ускарае обкома пеши ман ниҳод. *Ҷомӣ*

УСЛУБ *а.* اسلوب тарз, рафтор, равиш.

Алқисса, то охири бисот бар ҳамин услуб ҳар бозӣ, ки мехостанд, ғайри муқаррар ҳаракат мекарданд. *Восифӣ*

Фасли дуввӯм дар муомалаи мулук бо умаро ва сипоҳ, тансиқи уммол ва мутасаррифон ва услуби аскардорӣ[аст]. *Аҳмади Дониш*

УСМА *m.* اسمه *ниг.* **ӯсма.**

УСОРА *а.* عصاره шира, шарбат, оби мевае, ки бо фишор ҳосил мешавад.

Усораи нахле ба қудрати ӯ шаҳди фоиқ шуда.
Саъдӣ

З-он боғ, ки сад ҷаҳон тараб дод,
Як гул ба усораи инаб дод. *Файзӣ*

УСОРО *а.* اساری *ҷ.* **асир** II; *муқ.* **усаро.**

Носирулмулк ... арз кард, ки аз ҷумлаи усоро ҷунину чунон зане ҷамилаест. (1)
«Таърихи Фаришта»

УСОТ *а.* عصات *ҷ.* **осӣ** I.

Ин ҳаракатро хурд набояд шумурд ва дар таъдиби зумраи усот таъхир ҷоиз набояд дошт. (2)
«Равзат-ус-сафо»

УСПУШ اسپش кирме, ки дар пӯстин пайдо мешавад, куя; кирме, ки дар гандум, биринҷ ва ғ. меафтад, митта.

УСР *а.* عسر душворӣ, сахтӣ; *муқобили* **юср.**

Гарчи дузд аз мункирӣ дам мезанад,
Шеҳна он аз уср пайдо мекунад. *Румӣ*

УСРАТ *а.* عسرت машаққат, рӯзи сахт.

Дар муддати ду сол он усрат давом дошт.
«Равзат-ус-сафо»

Ба саҳро ваҳшиён аз бими усрат
Фурӯ монданд чун оҳуи сурат. *Сайидо*

усрат кашидан машаққат дидан.

Заруриёти сафар ба лашкаргоҳ оварда бигзоронанд, ки аз ҳеҷ чиз мардуми урду усрат накашанд.
«Таърихи Фаришта»

УСРО *а.* عسری мушкилӣ, душворӣ; аҳволи душвор; *муқобили* **юсро.**

УСС *а.* اس *ниг.* **ус(с).**

УСТО I استا *ниг.* **устод.**

Рустои ҷоҳилам, они туам,
Рустои хешро усто магир. *Шамси Табрезӣ*

УСТО II استا *ниг.* **Асто.**

УСТОД استاد **1.** муаллим, омӯзгор.

Ҳаққи падар бузург аст ва ҳаққи устод — бузургтар. *Аҳмади Дониш*

Зи гирья кор ба ҷое расондаам, Ҳайрат,
Ки сӯхт аз ғами шогирдии ман устодам. *Ҳайрат*

2. донои кор, бомаҳорат; мутахассис дар коре ё пеше.

...Ва дар ҷодувӣ ба ғоят устод шуда ва падари ӯро Ҳаким ном буд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Учрати муздур ва устод дар корҳо таъин карда буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

устоди донадорпаз устои палавпаз, ки обро бисьёр наандохта, биринҷ каме зиндатар мемонад.

Дигар ҳунарвари устоди донадорпаз аст,
Ки дам зи сурати дегаш намекашад наққош. *Саидо*

◇ **устоди азал** *д.* қазо, сарнавишт, тақдир; худо.

Дар паси оина тӯтисифатам доштаанд,
Он чӣ устоди азал гуфт: «Бигӯ!» — мегӯям. *Ҳофиз*

устоди гулдаст моҳир, санъаткор, ҳунарманд.

Ба дасташ гул кунад — ҳар ҷо гиле ҳаст,
Надида кас чунин устоди гулдаст. *Саидо*

устоди фитрат *д.* офаридгор, худо.

Айбам макун ба тангии дил, чун ғамат фузуд,
Устоди фитрат аз азал ин хона танг сохт. *Ҷомӣ*

устоди ҳафт осмон *киноя аз* ситораи Муштарӣ (Юпитер); **устоди кор будан** омӯзанда, таълимдиҳанда, мутахассиси кор будан.

Вале чун ишқ буд устоди кораш,
Зи шарме об мезад бар шарораш. *Ҳозиқ*

ба ҳар фан устод будан бисьёр ҳунар доштан, ҳунарманди ҳар кору соҳа будан.

... Қ-инак писаре ба ҳар фан устод,
Бо ман писар асту бо ту домод. *Шоҳин*

УСТОДВОР استادوار устодона.

Ин дасти бастаро ту кушодӣ, ки оқибат
Он кас ки буд, таъбия устодвор кард. *Заҳири Форьёбӣ*

УСТОДОНА استادانه моҳирона, устокорона.

Ҳикоят хубу устодона мегуфт. *Убайди Зоконӣ*

УСТОЗ استاذ *ниг.* **устод.**

Ҳамебуд доим ба фарҳангу рой,
Ба таъзими устоз кӯшишнамой. *Ҷомӣ*

УСТОМ I استام асбоби зин ва лаҷоми асп, афзори асп.

Накӯранг аспони бо симу зар,
Ба устомҳо дарнишонда гуҳар. *Фирдавсӣ*

УСТОМ II اوستام мӯътамад, эътимоднок, шоёни боварӣ.

Беҳафзой хонанд ӯро ба ном,
Ҳам аз ному кирдору ҳам устом. *Абӯшакури Балхӣ*

УСТОХ استاخ||اوستاخ далер, ҷасур; нотарс, бебок.

Олиме буд ҳамчу Нӯҳ устох,
Оламе буд ҳамчу рӯҳ фарох. *Саноӣ*

Рӯи саҳро ҳаст ҳамвору фарох,
Ҳар қадам домест, кам рав устох. *Румӣ*

УСТОХӢ استاخی||اوستاخی густохӣ.

Бингар, ки аз шамшери шаҳ дар қаҳрамон хун мечакад,
Охир, чӣ устохист ин, аз ҳад бурун саҳву хато! *Шамси Табрезӣ*

УСТУВОН *а.* استوان||اسطوان сутун.

...Ва бар сари он устувонҳои рухом барпо карда. *Носири Хисрав*

Ва он ҷо, ки иморат буруntар аст ва тарбияти ниҳол мутааззир, ба ҳар саду панҷоҳ қадам ҷӯбе ва устувоне бардоштаанд. *Аҳмади Дониш*

УСТУВОНА استوانه||اسطوانه ҳар чизе, ки сутунмонанд аст; сутун.

Ва мо ҳар қадом худойро бо номи бузург ёд карда, мутамассик ба урва ва устувонаи киштӣ будем. *Аҳмади Дониш*

УСТУВОР استوار **1.** маҳкам, пойдор, побарҷо.

Бояд, ки андар эшон замин ғолиб бувад, то устувор буванд. *Ибни Сино*

...Ва онро Гуреҳ ном кард ва онро деворҳои устувор сохт.*

бораи устувор қалъаи маҳкам ва матин.

Чу бигрифт он бораи устувор,
Яке базмгаҳ сохт чун навбаҳор. *Фирдавсӣ*

устувор бастан маҳкам бастан, чандирпеч кардан.

Малик ... хашм гирифт ва фармуд, то сиёҳро бо канизак устувор бибанданд. *Саъдӣ*

устувор кардан а) маҳкам бастан.

Домани хидматгорӣ дар камари ҳаводорӣ устувор кард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

б) барпо кардан, барқарор кардан.

Ба ёди чашми ту худро хароб хоҳам сохт,
Бинои аҳди қадим устувор хоҳам кард. *Ҳофиз*

устувор шудан дуруст шудан, сахт ва маҳкам шудан.

Пас ба узре, ки хас ёр шавад,
Рахнаи боғ устувор шавад. *Низомӣ*

2. рост, дуруст.

Гуфтӣ, ки вафо наёяд аз ман,
Савганд маҳӯр, гар устувор аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. маҳфуз, эмин аз хатар.

Шунидам, ки чизе бувад устувор,
Ки ӯро нигаҳбон бувад бешумор. *Абӯшакури Балхӣ*

4. мӯътамад, роздор, наздик, дилпуршаванда.

Чу аз устуворон бипардохт роз,
Ба шаҳ гуфт, к-оҳанги рафтан бисоз. *Низомӣ*

5. *дар шакли ҷамъ* **устуворон** калонҳо, сардорҳо.

Ҳамон устувори даргоҳро,
К-аз эшон бувад эминӣ шоҳро ... *Низомӣ*

◇ **устувор будани пой** вафодор будан, ба қавл истодагӣ кардан.

Ба аҳдам даст мегирӣ, валекин
Кӣ мегӯяд, ки поят устувор аст. *Анварӣ*

устувор будани ҷон а) сахт будани ҷон; б) сахт будани дил, бераҳмӣ кардан.

Пеши ту ҷон шикофаму бовар наёядат,
Ҳаргиз надидаам зи ту ҷон устувортар. *Хисрави Деҳлавӣ*

устувор гаштан мураттаб шудан, ба тартиб даромадан, муназзам шудан.

Ба Букрот шуд илми тиб ошкор,
Ба ӯ гашт қонуни он устувор. *Ҷомӣ*

устувор доштан а) нигоҳ доштан; риоя кардан; б) рост ва дуруст шумурдан, бовар кардан.

Ин рост аст, ки ӯ моро гуфта буд ва мо сухани ӯро устувор надоштем. «*Таърихи Табарӣ*»

Мусо гуфт: Ҳорун бимурд. Қавмаш [гуфтаи ӯро] устувор надоштанд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

в) химоя кардан, тарафдорӣ намудан.

Хадича гуфт: Нахуст маро бихон, ки ман туро устувор медорам.*

устувор набудан бовар наомадан.

Онҳо, ки кард бар дили Хисрав фироқи ту,
Аз ғам бипурс, гар зи манат устувор нест.
Хисрави Деҳлавӣ

устувор омадан а) бовар омадан, бовар кардан.

Он чӣ аз ғам гузашт бар дили Ҳисрав,
Ҳар киро гуфтам, устувор наёмад.
Хисрави Деҳлавӣ

б) маъқул шудан, хуш омадан.

Маликро гуфтани дарвеш устувор омад. Гуфт: Аз ман чизе бихоҳ! *Саъдӣ*

УСТУВОРБАНД استواربند пайвасткунанда.

УСТУВОРӢ استوارى **1.** пойдорӣ, истодагӣ кардан, маҳкамӣ.

Ба чобукдастию устодкорӣ
Кунӣ дар кори ин қаср устуворӣ. *Низомӣ*

Гар дилам шуд зи устувории фикр
Меҳвари осмони ҳушьёрӣ ... *Шоҳин*

2. боварӣ, эътимод.

Ба душман ба рой устуворӣ мабод,
Ки душман дарахтест талх аз ниҳод.
Абӯшакури Балхӣ

Чу бону дид он савгандхорӣ,
Падид омад дилашро устуворӣ. *Низомӣ*

устуворӣ додан эътимод ҳосил кунондан, бовар кунондан.

Ба зинҳори хеш устувориш дод,
Зи чодукушон растагориш дод. *Низомӣ*

УСТУН استون *ниг.* **сутун.**

Ҳама меху устуни ӯ сими ноб,
Зи абрешими хом ӯро таноб. (1) *Фирдавсӣ*

Қомати хамшуда бар қатъи ҳаёт аст далел,
Сақфи кошона агар бишканад, устун резад. (1)
Шоҳин

УСТУР استور *ниг.* **сутур I.**

Ҳамчу устуре ки бигрезад зи бор,
Ӯ сари худ гирад андар кӯҳсор. *Румӣ*

УСТУРА I استره теғ, поку.

Устура яксар ба сутурдан хуш аст,
З-он ба ҳама рӯй сар андар каш аст.
Хисрави Деҳлавӣ

◇ **устура лесидан** *кинояаз* далерӣ ва ҷонбозӣ кардан.

УСТУРА II *а.* اسطوره хурофот; афсона.

Қуфли устураи Арастуро
Бар дари аҳсанулмилал биниҳад. *Хоқонӣ*

УСТУРБОН استوربان сутурбон, касе ки парастори чорпоён мебошад.

УСТУРВАН استوروان||استرون *шакли дигари* **сутурван.**

УСТУРДАН استوردن *шакли дигари* **сутурдан.**

УСТУРЛОБ *ю.* اسطرلاب *нуҷ.* асбобе, ки ба воситаи он дар расадхонаҳо гардиши ситораҳоро мушохида мекунанд ва меомӯзанд.

Ҳамеша то битавон ёфтан зи илми нуҷум,
Макону сайри кавокиб ба ҳукми устурлоб.
Фаррухӣ

УСТУХОН I استخوان **1.** моддаи сахт дар инсон ва ҳайвон барои устувории андом; 2. ҳаста, донаки меваҳо хамчун донаки хурмо, ангур, анор ва ғ.

Чу хурмо ба ширинӣ андуда пӯст,
Чу бозаш кунӣ, устухоне дар ӯст. *Саъдӣ*

Андар шикамаш ҳаст яке ҷону сето дил,
В-он ҳар се дилонро зи се пора устухонест.
Манучеҳрӣ

◇ **устухони бузург** (*ё* **сангин**) *кинояаз* калонзода, наҷиб, асилзода; **устухон афшондан** а) донаки меваеро коштан; б) мурдан; **устухон кашидан** ба ҷое бо машаққат расидан, пӯсту устухон шуда омадан.

Чу Нӯҳ омаду ёфт эдар даранг,
Кашид устухонаш ба Дижхухт-Ганг. *Асадӣ*

сафед шудани устухон *кинояаз* ба ҷон расидан, безор шудан.

Гар устухон сафед шавад халкро зи ҷӯъ,
Зинҳор аҷаб мадор — зи камьёбии таом. *Восифӣ*

устухон шикастан а) устухон хоидан; устухон хӯрдан; б) машаққати сахт кашидан, ҷаври бисьёр дидан.

Устухонҳо, ки шикастем ба даргоҳи ту мо,
Гар саги хеш нахонӣ, чӣ бигӯем туро.
Мир Наҷот

устухони *чизе* **бастан** тартиб додани чизе, устухонбандӣ кардан; **устухон ба ҷои дандон бастан** дандони сохта ниҳодан.

Хубе нарафт, к-онро бад ҷонишин нагардад,
Чун устухон, ки бандад мардум ба ҷои дандон.
Мӯҳсини Таъсир

устухон дар гулӯ гирифтан *кинояаз* ранҷу меҳнат кашидан; **устухон зери гулӯ доштан** меҳнат ва азоб кашидан.

Чунон носозгорӣ ом шуд дар рӯзгори ман,
Ки тифл аз шири модар устухон зери гулӯ дорад.
Соиб

ба устухон расидани корд ба ҷон расидан, аз ҳад гузаштани машаққату алам; **бар устухон мондани пӯст** бисьёр харобу лоғар шудан; заифу назор шудан.

Аз ӯ монда бар устухон пӯст. *Саъдӣ*

бар устухон расидани кор аз ҳад гузаштани кор, ба ҷон расидан.

Ин об зи фарқ баргузаштаст
В-ин кор бар устухон расидаст. *Анварӣ*

дар ком шикастани устухон дар гулӯ мондан, аз гулӯ нагузаштани чизе.

УСТУХОН II استخوان навъе аз аслиҳаи ҷангии қадим.

Натарсад зи жупину аз устухон ... *Фирдавсӣ*

УСТУХОНБАНДӢ استخوان‌بندی дуруст кардан, таркиб додан, ба сомон даровардан.

Вуҷуди мо зи адам дорад устухонбандӣ,
Хамирмояи ҳастист нестӣ моро. *Шавкат*

Бе қаноат натавон шуд зи саодатмандон,
Устухонбандии давлат ба Ҳумо пайваст аст. *Соиб*

УСТУХОНБУЗУРГ استخوان‌بزرگ наҷиб, асилзода, калонзода.

УСТУХОНДОР استخوان‌دار маҳкам ва қоим.

Риёзат *аст сабаб гуфтугӯи мӯҳкамро,*
Қасе, ки хушк бувад, ҳарфаш устухондор аст.
Нозим

УСТУХОНКОРӢ استخوان‌کاری хотамбандӣ, бо кандакорӣ устухон шинондан.

Устухонҳои ман, эй оҳ, ба гардун бурдӣ,
Устухонкории сандуқи фалак чанд кунӣ! *Котибӣ*

УСТУХОНПОРА استخوان‌پاره *як парча устухон.*

УСТУХОНРАБО||УСТУХОНРУБО استخوان‌ربا 1. саг; 2. мурғи афсонавии Ҳумо, ки гӯё устухон мехӯрдааст.

УСТУХОНФУРӮШӢ استخوان‌فروشی таъриф ва ситоиши падару бобоҳо.

УСТУҚУС *ю.* اسطقس 1. унсур, моддаи аввалия; 2. фалак.

УСТУҚУССОТ *ю.-а.* اسطقسات ҷ. **устуқус.**

Моранд устуқуссот, гуфтӣ, ҳама сиёҳ,
Деванд охшеҷон, гуфтӣ, ҳама лаин. (1) *Ломеӣ*

Ҷамшед донист, ки аҷроми улвӣ ва устуқуссоти сифлӣ ... табоеи мутанофӣ доранд. (1)
«Равзат-ус-сафо»

УСТӮҲ استوه *шакли дигари* **сутӯҳ.**

Паланги диҷбарозе дид бар кӯҳ,
Ки шери чарх гашт аз кинаш устӯҳ.
Абӯшакури Балхӣ

УСУД *а.* اسود ҷ. **асад.**

Гурӯҳе ба сони усуду фуҳуданд. (1)
«Равзат-ус-сафо»

УСУЛ *а.* اصول *ҷамъ* 1. ҷ. **асл.**

Ва ҳар яке аз ин се илм муштамил бувад бар чанд ҷузв, ки бархе аз он ба масобаи усул бошад. (2)
«Ахлоқи Носирӣ»

2. *мач.* таърих ва моҳияти пайдоиши беморӣ.

Аз табиб ар ниҳон кунӣ ту усул,
Беҳ нагардию мондӣ маъпул. *Саноӣ*

3. қоидаҳои асосии ҳар илм, асосҳои ҳар илм, қисмҳои муҳимтарини илм.

Гоҳ таълими усулу гоҳ талқини фурӯъ,
Як ба як тамҳиди асбоби ҳидоят доштам. *Шоҳин*

усули **калом** *д.* *масъалаҳои илми* калом, ки аз илоҳиёт баҳс мекунад; **усули фиқҳ** *д.* илми қонуни шариат; **усули шеър** *адш.* қоидаҳои арӯз ва қофия дар назм; **усули ҳадис** *д.* илме, ки аз дуруст ё нодуруст будани ҳадис баҳс мекунад; **усул ва фурӯъ** қисмҳои асосӣ ва ғайриасосии чизе, махсусан илм; 4. номи илми дини ислом, ки дар он аз ҳар чор усули фиқҳ баҳс мешавад: якӯм — китоб (Қуръон), дуйӯм — суннат (ҳадис), сейӯм — иҷмои уммат (иттифоқи саҳоба ё муҷтаҳидин), чорӯм — қиёс (ҳукм баровардан дар боран ҳалолӣ ва ё ҳаромии кору амале аз ҷиҳати зарари сиҳҳӣ ва ё ахлоқӣ ба воситаи ташбеҳ кардани чизе ба чизе); 5. роҳ, тариқ; тарз.

Дар усули дилрабоӣ ҳаракоти аъзояш нағмахез-*тар аз риштаҳои соз (аст). Бедил*

6. ҳаракати мавзуни хушоянда, рақс.

Ба ишқ агар бирасӣ, бе шароб маст шавӣ,
Чунон ки бе дафу най худ ба худ усул кунӣ.
Мулло Ташбеҳӣ

Гоҳ худову расул, гоҳ нағмаю усул. *Зарбулмасал*

7. оҳанги мусиқӣ, вазни мусиқӣ.

Зи тоби силии ғам чун садои даф гоҳе
Бирун зи доира по мениҳад, вале ба усул. *Ваҳид*

Боз булбул чанг зад дар пардаҳои танги гул,
Дар «усули Фохта» булбул парешон гашта боз.
Хисрави Деҳлавӣ

8. номи нағмаҳои ҳафтдаҳгонаи мусиқии классикӣ: мухаммас, туркзарб, дуяк, сақил, сақили калон, хафиф, чорзарб, дурафшон, миатайн, зарбулфатҳ, усули фохта, чанбар, нимсақил, азфар, арсад, рамал, ҳазаҷ.

УСУР *а.* عثور лағзиш, афтодан.

Аз қусури чашм бошад он усур. *Румӣ*

УСФУР *а.* عصفور гунҷишк, чумчуқ.

Ба саҳни мурғи музаъфар нишаста чун Анқо,
Ба коса қальяи бағро фитода чун усфур.
Абӯисҳоқи Атъима

Агарчи шӯҳра ба шоҳиниям, вале, Шоҳин,
Зи дасти чарх гирифтори чанги усфурам. *Шоҳин*

УСЪУС *а.* عصعوص устухони миёни ду сурин, мӯҳраи нишастгоҳ.

Се мӯҳраи нишастгоҳ, ки ба тозӣ онро усъус гӯянд ... *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

УСҒАР||УСҒУР اسغر *ниг.* **суғар.**

Ҳаст ҳайвоне, ки номаш усғур аст,
К-ӯ ба захми ҷӯб зафту ламтур аст. *Румӣ*

УСҚУФ *ю.* اسقف кашиши калони исавиён, епископ.

Маккӣ ба Каъба фахр кунад, мисриён ба Нил,
Тарсо ба усқуфу алавӣ б-ифтихори ҷад. *Рӯдакӣ*

Маро усқуф муҳаққақтар шиносад,
Зи Яъқубу зи Настуру зи Мокко. *Хоқонӣ*

УТЛАТ *а.* عطلت бекорӣ.

Қунун, к-ошуфта шуд гетӣ, гузидӣ узлату утлат,
Ки утлат беҳ зи қолу қилу узлат беҳ зи шӯру шар.
Муиззӣ

УТОРИД||АТОРУД *а.* عطارد *нуҷ.* сайёраи Тир, Меркурий, ки дар истилоҳи ҳайъати қадим дабири фалак номида мешуд.

Ба қалам гашта бо Уторид ҷуфт,
Қори шамшер худ чӣ ояд гуфт. *Хисрави Деҳлавӣ*

УТОРИДЗАМИР عطاردضمیر ботадбир, пурдон.

УТОРИДҶАНОБ عطاردجناب баландмартаба.

УТОС *а.* عطاس атса.

Бишнав аз ман ту ҳадду васфи утос,
Ҳаракатҳои абхира зи қиёс. *Саноӣ*

УТОҒА *т.-м.* اتاغه **1.** коза, чайла; ошьёна; **2.** *ниг.* утоқа.

Далерон зи миғфар сар афрохта,
Утоға зи миғфар барандохта. (2) *Ҳотифӣ*

УТОҚ *т.* اطاق ҷой, манзил, хона; **утоқи пазирой** хонаи қабул, қабулгоҳ; **утоқи суфра** суфрахона, хонаи хӯрок; **утоқи хилват** ҳуҷраи кор, хонаи кор.

УТОҚА *т.* اتاقه **1.** хайма; соябон, чатр; **2.** пари кулоҳ, тоҷ, чиға, нимтоҷ.

Чу рахши ҷоҳи туро чарх дар рикоб давад,
Кунад утоқаи хуршед пок гарди инон. *Зуҳурӣ*

Утоқа(и) зар ба кулаҳгӯшаам дамид он меҳр,
Ки эй хироҷситон якка шоири офоқ. *Зулолӣ*

УТОҚАДОР اتاقه‌دار: **оҳи утоқадор** *киноя аз* оҳи оташин.

Аз дуди ҷигар ба арш тозам
Сад оҳи утоқадор то рӯз. *Толиби Омулӣ*

УТРОР *т.* اترار **1.** алафзор, марғзор, чарогоҳ.

Зимистон ба утрори Саброн расид,
Муҳаммад Мазид аз нузулаш шунид. *Шодӣ*

2. номи шаҳри қадим наздики Туркистон (дар Қазоқистони ҳозира).

Дар Утрор кардӣ зимистон қарор. *Шодӣ*

УТРУБА *а.* اطروبه асбоби шодӣ, он чӣ боиси шодӣ мегардад; соз, нағма.

В-аз нағмаи утрубаи ӯ чарх занад рақс,
Рақсе, ки кулоҳи зараш аз фарқи сар афтад.
Бадри Чочӣ

УТТУ اتو *ниг.* **уту II.**

УТУ I || УТУВ(В) *а.* عتو саркашӣ.

З-он бихонандат бад-ин ҷо, то ки ту
Он гувоҳӣ бидҳиву н-орӣ уту. *Румӣ*

УТУ II || УТТУ اتو дарзмол, рахтмол, уттӣ.

Ҷомаро ҳарчанд уту бештар — зеботар аст. *Соиб*

уту кардан дарзмол кардан; **уту кашидан** а) дарзмол кардан; б) хамьёза кашидан; в) забон баровардa дум ҷунбонидани саг.

Чу саг гирди он кӯй бӯ мекашам,
Ба ёди утукаш уту мекашам. *Ваҳид*

УТУВ(В) *а.* عتو *ниг.* **уту I.**

УТУКАШ اتوکش касе, ки дарзмол мекунад.

Зи бедоди ёри утукаш марӯ,
Ки афганда дар оташам чун уту! *Ваҳид*

УТУЛ(Л) *а.* عتل ситамгор, бадкирдор.

В-ар намекорӣ, чӣ бардорӣ аз ӯ
Рӯзи маҳшар, эй утуллу эй уту! *Румӣ*

УТУФАТ *а.* عطوفت *ниг.* **атуфат.**

УТҲ *а.* عته *ниг.* **атаҳ.**

УФ(Ф) اف ҳиссачаи таассуф.

Амри ҳамшӯрӣ бихон андар суҳуф,
Ёрро бошу макун аз ноз уф! *Румӣ*

уфт افت *асоси замони ҳозираи* **уфтодан.**

УФТ افت: **уфту андоз** ҳаракати мавзун ва хушоянда.

Захмҳо сар аз ҷигар баркардаву ман бехабар,
Уфту андози нигоҳи теғбораш нозук аст. *Зуҳурӣ*

УФТОДА اوفتاده||افتاده **1.** *ниг.* **афтода; 2.** гирифтор.

В-он гоҳ ҳарифи содаву маст
Дар ҷанги ман уфтода бояд. *Хисрави Деҳлавӣ*

УФТОДАН اوفتادن||افتادن *ниг.* **афтодан.**

Ба тундӣ чунон уфтад бар барам,
Ки метини Фарҳод бар Бесутун. (1) *Оғоҷӣ*

Уфтодаст дар ҷаҳон бисьёр
Бетамиз арҷманду оқил хор. (4) *Саъдӣ*

◇ **уфтодани дил ба ҷое** қарор ва унс гирифтан.

Чун дилам дар тангнои ин қафас уфтад, ки ман
Байзаи афлокро дар зери пар дорам ба бод.
Саиди Ашраф

уфтодани кор алоқа пайдо кардан.

Моро бо дилбаре коре биюфтод,
Диламро низ бозоре биюфтод. *Анварӣ*

УФТУХЕЗ||АФТУХЕЗ افت‌وخیز афтодану хестан, баланду паст шудан, болову поин шудан.

Вубин модори маҳу меҳру бевафоии гулҳо,
Зи давлате машав эмин, ки уфтухез надорад.
Мӯҳсини Таъсир

УФУЛ *а.* افول **1.** ғуруб, фурӯ рафтан; **2.** *маҷ.* мурдан.

Офтоби ҳастии ӯ ба сарҳадди уфул ва завол расид. *«Равзат-ус-сафо»*

УФУНАТ *а.* عفونت бадбӯӣ, вайронии ҳаво, об ва ғ., табоҳ шудани оби истода дар ҳавз.

Дар он сол ба сабаби уфунати гармсер дар он вилоят бемории саъб рӯй намуд. *«Таърихи Систон»*

Ҳалокухон ҷиҳати уфунати ҳаво рӯзи чаҳоршанба, чаҳордаҳӯми сафар, аз Бағдод кӯч фармуд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Чу об андар шамар бисьёр монад,
Уфунат гирад аз ороми бисьёр. *Ҷомӣ*

УФУҚ *а.* افق **1.** канора, канораи осмон, он ҷо ки гӯё осмон ба замин мерасад.

Хуршеди ман аз уфуқ баромад,
Моҳи ҳама дар тутуқ даромад. *Ҳилолӣ*

Гирифт аз уфуқ соқии субҳ соғар,
Баромад турунҷи зар аз ҷайби ховар. *Мушфиқӣ*

уфуқи чарх канори осмон.

Ҳар моҳи нав, ки аз уфуқи чарх сар занад,
Дар арзи як-ду ҳафта қамар мекунем мо. *Соиб*

2. *маҷ.* тараф, сӯй, ҷониб.

Аз хиҷлати рӯяш ба ниҳон тира фурӯ шуд
Ҳар моҳ, ки дӯш аз уфуқи бохтар омад. *Анварӣ*

уфуқи машриқ ҷониби шарқ.

Бар ин минвол шаби тира ба поён расиду субҳи равшан рӯй аз уфуқи машриқ оғози тулӯъ кард.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

3. олам, дунё; **уфуқи ҳайвонот** олами ҳайвонот.

Ва ин мақом ғояти камоли тамомати наботот аст ва мабдаи иттисол ба уфуқи ҳайвонот.
«Ахлоқи Носирӣ»

◇ **уфуқи андеша** *киноя аз* димоғ, мухайила.

Рӯзе нест, ки ҳазор офтоб аз уфуқи андеша тулӯъ нанамояд ва шабе не, ки ҳазор моҳ аз авҷи фитрат ба ҷилва барнаёяд. *Бедил*

уфуқи сарварӣ тахти салтанат, тахти подшоҳӣ.

Субҳи саодат аз уфуқи сарварӣ дамид,
Афрӯхт шамъи толеаш афлок дар лаган. *Фазлӣ*

УФФ اف *ниг.* **уф(ф).**

УХ اخ *калимаи нидо* барои изҳори тааҷҷуб.

Баъраро, эй гандаақли гандамух,
Зери бинӣ бинҳию гӯӣ, ки ух! *Румӣ*

УХРАВӢ *а.* اخروى *д.* охиратӣ, ондуньёӣ.

З-он ки ин коҳил ба кори ухравист,
Чусту чобук дар умури дуньявист. *Румӣ*

Ҷаҳд кунад, то давлати дуньявиро тухми гирифтории ухравӣ насозад. *Аҳмади Дониш*

УХРО *а.* اخرى **1.** дигар, дуйум, сонӣ; **2.** охирин, вопасин.

... Ва зоҳир гардонидани тартибу низоми сухан дар ҳар воқеа то бар ваҷҳи **уло ва** ухро адо карда ояд. *Низомии Арӯзӣ*

УХТ *а.* اخت хоҳар, ҳамшира.

УХУВВАТ *а.* اخوت бародарӣ, дӯстӣ.

Хоҷа Низомулмулки Тӯсӣ, Умари Хайём ва Ҳасани Саббоҳ ... ба якдигар ақди ухувват баста буданд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Басо ах, к-аз ухувват чун занад дам,
Дамаш бошад чароғи хешро пуф. *Ҷомӣ*

УЧОҚ||УҶОҚ *т.* اجاق||اچاق дегмон, оташдон.

Нест бо олудадомонон уҷоқи ишқ соф,
Тирагӣ дар дудмони оташ аз чӯби тар аст. *Туғро*

УШКУФА اشکوفه *шакли дигари* **шукуфа.**

Бахри хашми хештан оташ бимонд афрӯхтан,
Т-оташи Намрудро ушкуфаву наргис кунад.
Шамси Табрезӣ

УШКӮҲ اشكوه *шакли дигари* **шукӯҳ.**

УШНА اشنه *ниг.* **ушнон.**

УШНОН اشنان гиёҳе, ки барои шустушӯ ҳамчун собун кор фармуда мешуд.

Эмин бизӣ акнун, ки бишустам
Даст аз ту ба ушнону канашту. *Шаҳид*

Ба шустан чӣ судаш диҳад доварӣ
Дар ушнони мо ҷомаи дигарӣ? *Низомӣ Албиса*

УШОҚ *т.* اشاق дастьёр, ходим, хидматгори ҷавон.

Дар пеши мавкиби ту ушоқони қавдкаш
Ҳар дам лигом бар сари чархи ҳарун кунанд.
Заҳири Форьёбӣ

УШР *а.* عشر **1.** даҳьяк.

Ушри ин мол ба ту ҳалол кардам. *Авфӣ*

Он чӣ Қутайба дар Хуросон ва Мовароуннаҳр кард, аз ҳеҷ кас ушри он содир нагардад.
«Равзат-ус-сафо»

2. *таър.* андоз, боҷу хироҷ, ки ба андозаи даҳьяки мол гирифта мешуд.

Ошиқонро ҳар нафас сӯзиданест,
Бар деҳи вайрон хироҷу ушр нест. *Румӣ*

Нагузорам, ки ҳеҷ офарида дар он ҷо равад, то вақте ки подшоҳ ушри худ бигирад.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

3. даҳьяки Қуръон.

Ва ҳофизи хушхонест ва Қуръонро дар оҳанге мехонад, ки ҳеҷ ҳофизи баландхоне бо вай як ушр наметавонад хонд. *Восифӣ*

ушри заррин нақшу нигори лавҳаи ҳар даҳ қисми Қуръон.

Ушри заррин бидуздад аз мусҳаф,
То кунад зеби чангу зевари даф. *Ҷомӣ*

4. даҳа, даҳ рӯзи аввали моҳи рамазон.

Дар рикоби эшон равон шуданд ва дар ушри аввали рамазонулмуборак ба мақсад расиданд.
«Равзат-ус-сафо»

ушри ашир а) садьяк, аз сад як; б) *маҷ.* чизи андак.

Ҳафт байт омад ғазалҳои Камол,
«Панҷ ганҷ» аз лутфи ӯ ушри ашир.
Камоли Хуҷандӣ

Хизонаи Қорун ба ушри ашири он нарасид.
«Равзат-ус-сафо»

УШРА *а.* عشره номи як ҷинс дарахти талх.

УШРИСТОН عشرستان чакалакзор аз дарахти ушра.

УШРХОН عشرخوان **1.** қуръонхон; **2.** *кинояаз* одами маъзул ва бекормонда.

УШРӢ عشرى **1.** касе, ки ба миқдори даҳьяк хироҷ медиҳад; **2.** тифли навомӯзи қуръонхон.

УШТУЛУМ اشتلم **1.** дурушти, тундӣ; **2.** ҷанг.

Зи бас дошт бо хор-хор уштулум,
Ба ҳар узв сад нохунаш гашта гум. *Бедил*

уштулум кардан а) ҷанг кардан.

Хоқонӣ уштулум ба забоне кунад, на теғ,
Мафған сипар, ки бобати ин уштулум туӣ!
Хоқонӣ

б) *маҷ.* ғалаба кардан.

Илоҳӣ, аз худам бистону гум кун,
Ба нури пок бар ман уштулум кун. *Рӯдакӣ*

Чунон хуршед бар вай уштулум кард,
Ки Юсуфро дар ӯ чун зарра гум кард. *Ҷомӣ*

3. зӯрӣ, тааддӣ, зулм.

Ҳезуми дарвешон ба уштулум ... бихаридӣ.
«Анвори Суҳайлӣ»

... Ки бодаш зи рӯи замин номгум,
Ки бар ман раво дошт ин уштулум! *Ҷомӣ*

4. наъра, фарьёд, шӯру ғавғо.

Садоҳои пурваҳми рӯина хум
Расондӣ ба гардун басе уштулум. *Фирдавсӣ*

Ӯшҳанг бонг ва уштулуми Каюмарс бишунид.
«Таърихи Табарӣ»

УШТУР اشتر *шакли дигари* **шутур.**

Бузу уштуру мешро ҳамчунин
Ба дӯшандагон дода бод покдин. *Фирдавсӣ*

уштури бухтӣ навъе аз шутури қавӣ ва калонҷуссаи сурхранг.

... Уштури бухтӣ, ки дар шабе иқлиме бипӯяд ...
«Калила ва Димна»

уштур хобондан шутурро аз роҳ нигоҳ доштан, ист кардан.

Ҳало, эй сорбон, уштур бихобон!
Аз ин хуштар кучо бошад алафхор!
Шамси Табрезӣ

◇ бар уштур нишастан *киноя аз* ошкор шудани розе, сирре.

УШТУРАК اشترک 1. шутури майда; шутурбача; 2. *маҷ.* мавҷи дарьё.

Аз қулзуми қудрати илоҳӣ
Ту уштураку думи ту моҳӣ. *Ҳилолӣ*

УШТУРГИЁҲ اشترگیاه шутурхор, янтоқ.

УШТУРГОВПАЛАНГ اشترگاوپلنگ зарофа.

УШТУРДИЛ اشتردل *киноя аз* буздил, тарсӯ, тарсончак; бадкина.

Бар миёна бувад шаҳи одил,
На бувад шерхӯ, на уштурдил. *Саноӣ*

УШТУРПОЙ اشترپای гиёҳе, ки барги он ба кафи пои шутур монанд аст.

УШТУРХОР اشترخار *ниг.* **уштургиёҳ**.

УШТУРҒОЗ اشترغاز гиёҳест монанди коҳу.

Зи ҳосидони шутурдил мадор мардумӣ чашм,
Ки найшакар набирӯяд зи бехи уштурғоз.
Заҳири Форьёбӣ

УШШОҚ *а.* عشاق *ҷамъ* 1. *ҷ.* **ошиқ**.

Рухсораи ӯ пардаи ушшоқ дарид,
Бо он ки нуҳуфта дорад андар парда. *Рӯдакӣ*

Чун лола кушо турбати ушшоқ, ки бинӣ
Бар якдигар аз хуни ҷигар баста кафанҳо.
Мушфиқӣ

Ки мо аз ҷону дил муштоқи ӯем,
Рухаш нодида аз ушшоқи ӯем. *Ҷомӣ*

2. *мус.* номи яке аз дувоздаҳ мақоми мусиқӣ.

Рост месозанд мурғон хонаи оҳангро,
Булбул аз сад парда чун Ушшоқ дар зери навост.
Сайидо

Ёбад наво зи пардаи Ушшоқ ҳар ки ӯ
Зеру бами таронаи ишқи ту соз кард. *Туғрал*

УЪҶУБА *а.* اعجوبه *ниг.* **ӯъҷуба**.

УЮБ *а.* عیوب *ҷ.* **айб**.

Зани хушманиш дилнишонтар, ки хуб,
Ки омезгорӣ бипӯшад уюб. (1) *Саъдӣ*

Гуфт: Эй зоҳид, духтар ҳеҷ айбе надорад ва он уюб, ки ман гуфтам, мурод ин ҷо, ки ин духтар ҳаргиз аз чашм рӯи номаҳрам надида. (1)
«Ҷомеъ-ут-таворих»

УЮН *а.* عیون *ҷамъ* 1. *ҷ.* **айн II**.

Фарьёд ба авҷи осмон расониданд ва селоби хун аз фаввораи уюн равон сохтанд. (1)
«Равзат-ус-сафо»

Бешае буд муштамил бар уюни ... гуногун. (2)
«Анвори Суҳайлӣ»

2. бузургон, ашроф.

Як хилофе не миёни ин уюн,
Ончунон ки ҳаст дар илми зунун. *Румӣ*

3. номи асари фалсафии Абӯалӣ ибни Сино.

УҒЛУТА *а.* اغلوطه сухани шубҳаноки ба ғалат андозанда, ғалат.

Гуфтам: Уғлута мадеҳ, ин чӣ дуӣ бошад! Гуфт:
Дуни ақл, ки ҳам шоҳиду ҳам машҳуд аст.
Анварӣ

УҒНИЯ *а.* اغنیه соз, нағма.

УҒРУҒ||УҒРУҚ *т.* اغرغ||اغرق 1. хайма; 2. ҷамоа, қабила.

Искандар ... аз уғруғи хеш пеш афтод.
«Равзат-ус-сафо»

Шунид, ки хон бо маҷмӯи лашкари худ муроҷаат намуда, дар канори оби Ҷӯбора ба уғруқи худ мулҳақ гаштааст. *«Равзат-ус-сафо»*

УҚАД *а.* عقد *ҷ.* **уқда**.

Фиғони ман ҳама з-он зулфи бетакаллуфи ӯст,
Фиканда-табъ бар ӯ бар ҳазор гуна уқад. (1)
Мунҷик

УҚАЛО *а.* عقلا *ҷ.* **оқил II**.

Аз он об оташ барояд ва дар ҳаво мутасоид шавад ва сабаби он бар уқало махфист.
«Равзат-ус-сафо»

Уқало фитна ва шаҳватро бихобонанд.
Аҳмади Дониш

УҚБО *а.* عقبی *д.* охират.

Зоҳидон дар кори дуньё коҳиланд,
Дар адои кори уқбо комиланд. *Румӣ*

То чанд кашӣ заҳмати карру фарри дуньё?
То кай равӣ аз ҳуш ба афсонаи уқбо? *Бедил*

УҚД *а.* عقد *ниг.* **уқда**.

Ду чашмат офати дилхоҳ ҳар як,
Ду зулфат уқди мушкилхоҳ ҳар як. (1)
Хисрави Деҳлавӣ

Уқди зулфаш нашавад ҳал осон,
Ки ба ҳар ҳалқаи ӯ асрор аст. (1) *Туғрал*

УҚДА *а.* عقده 1. гиреҳ, ҷигил, банд.

Болои нозуки ту зи ширинии хиром,
Бас уқдаҳо, ки дар ҷигари найшакар зада. *Шоҳин*

уқдаи баста гиреҳи сахт.

Гавҳари роз хун шуду ғалтид,
Уқдаи баста об гашту чакид. *Бедил*

уқда фикандан гиреҳ бастан, гиреҳбанд кардан, банд андохтан.

Хӯрдаам тири фалак, бода бидеҳ, то сармаст
Уқда дар банди камар таркаши ҷавзо фиканам.

уқда бар ришта задан гиреҳ задан, тугун кардан.

Аз таманно гиреҳе риштаи умри ту надошт,
Ту бар ин ришта дусад уқдаи мушкил задаӣ. *Соиб*

2. *маҷ.* душворӣ, кори мушкил.

Ҳилаи кушодани ин уқда чӣ гуна меандешӣ?
«Анвори Суҳайлӣ»

уқда кушодан монеаҳоро дур кардан, осон кардани мушкилиҳо.

... Ки бар ҳоли мани бедил бубахшой,
Зи кори мушкили ман уқда бикшой. *Ҷомӣ*

уқда аз кор кушодан *киноя аз* бартараф кардани монеа ва мушкилот.

Ку нохуни иқбол, ки сарпанҷаи тақдир
То уқдаам аз кори фурӯбаста кушояд. *Шоҳин*

укда дар кор афтодан (*ё* **задан, шудан**) *киноя аз* банд шудани кор, ба мушкилӣ афтодани кор.

Ин уқдаи мушкил, ки зад абрӯи ӯ дар кори ман,
Бисьёр хоҳад кард най дар нохуни тадбирҳо. *Соиб*

3. *маҷ.* ғаму андӯҳ.

Кардаам то тавқи гардан риштаи зуннори зулф,
Уқдаҳо тасбеҳро дар дил зи зуннори ман аст.
Махфӣ

уқдаи дил *киноя аз* хотир, замир.

Чиҳо печидаам дар уқдаи дил, мешудӣ зоҳир,
Ба шамшери ҷафо гар синаамро вошикофидӣ. *Савдо*

уқдаи ҳиҷрон ғаму андӯҳи дурӣ.

Мар-ӯро дид чун моҳи дуҳафта,
Миёни уқдаи ҳиҷрон гирифта. *Фахриддини Гургонӣ*

уқда аз дил кушодан рози дил гуфтан.

Духтар гуфт: ... Аммо он беҳ, ки ту пешдасти намоӣ ва ин уқда аз дили худ бикушоӣ. *Ҷомӣ*

уқда дар дил доштан дарду андӯҳ доштан.

Ҳазорон уқда чун ангур дар дил доштам, Соиб,
Ба як паймонаи май кард соқӣ ҳалли мушкилҳо.
Соиб

◇ **уқда бар забон будан** малолат доштани забон, ба душворӣ сухан гуфтан; тутила, забонгир будан.

Уқдае бар сари забонаш буд ва дар сухан гуфтан алсағ буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

УҚДАКУШО(Й) عقده‌کشا(ی) **1.** гиреҳкушо, он чӣ гиреҳ мекушояд, мас. нохун ва нӯги корд.

В-ар уқдае ба кори дил афтад зи рӯзгор,
Аз абруви ту уқдакушо метавон гирифт.
Толиби Омулӣ

Хоре, ки дар ин бодия бекор намояд,
Аз обилаи пои талаб уқдакушоест. *Соиб*

2. *маҷ.* ғамбарор, дилшодкунанда.

Шодкуни синаи ҳар нохуше,
Уқдакушои дили ҳар ғамкаше. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. *маҷ.* кордон, мудаббир, ботадбир.

Хирадмандони соҳиброй ва вузарои уқдакушой ... маъруз доштанд. *«Таърихи Фариштa»*

◇ **уқдакушои ҷаъди сунбул** *киноя аз* боди саҳар.

Эй пардарабои оразн гул,
В-эй уқдакушои ҷаъди сунбул! *Ҳилолӣ*

УҚДАФАРСО(Й) عقده‌فرسا(ی) гиреҳкушо, уқдакушо.

Шуд ҷавон з-ин навои шӯъласафир
Уқдафарсои риштаи тақрир. *Бедил*

УҚЛИДИС‖УҚЛИДУС *ю.* اقلیدس Эвклид, номи яке аз донишмандони Юнони қадим (асри III пеш аз милод), ки муаллифи китоби машҳури илми ҳандаса мебошад.

Аз таноби хаймаҳо бар гирди лашкарҳои ҳоҷ
Сад ҳазор ашколи Уқлидис ба бурҳон дидаанд.
Хоқонӣ

УҚЛИДИСКУШО اقلیدس‌کشا ҳандасадон.

Ба вақти ҳандаса ибратнамое,
Миҷастидону уқлидискушое. *Низомӣ*

УҚЛИДУС *ю.* اقلیدس *ниг.* **уқлидис.**

УҚМ *а.* عقم беҳосилӣ, бенатиҷагӣ.

Уқми машоих ҳам ба ҳасаби шӯҳрат аз боби тазод бувад. *Насириддини Тӯсӣ*

УҚНУМ *ю.* اقنوم *д.* **1.** асл, зот; **2.** дар ақидаи насрониён яке аз се намуди асосии тазоҳури худованд, ки падар, писар, рӯҳулқудс (рӯҳи муқаддас) аст; **се уқнум** асли ҳар чиз; дар дини аҳли насоро (христиёнҳо) падар, писар ва рӯҳи муқаддас.

Се уқнуму се Қуркуфро ба бурҳон
Бигӯям мухтасар шарҳи муваффо. *Хоқонӣ*

УҚОБ I *а.* عقاب паррандаи нӯлсахти қавичанголи бузургҷусса ва баландпарвоз, ки ҷонварҳои хурдро шикор мекунад; *дол,* бургут.

Ҳар кӣ чун уқоб сар ба тааддӣ ва туғьён барорад, кабутарвор гарданаш дар тавқ кашад.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

Дили ман аз шикани зулфи ту натвонад раст,
Ҳамчу он саъва, ки афтода ба чанголи уқоб. *Шоҳин*

◇ **уқоби осмон** *киноя аз* чанд ситораест дар осмон, ки ба сурати уқоб тасвир мекунанд ва Насри Тоир низ мегӯянд; **уқоби оташиншаҳпар** *киноя аз* офтоб.

Ғуробе, к-аз даҳон андохт дӯш он байзаҳои зар,
Рабудаш аз фазо ногаҳ уқоби оташиншаҳпар.
Бадри Чочӣ

уқоби оҳанинминқор *киноя аз* тир; **уқоби сапеда** *киноя аз* сапедадам, субҳ.

Уқоби сапеда чу пар баркашид,
Ғуроби шаб аз ошьён барпарид. *Хоҷу*

уқоби таковар *киноя аз* аспи тезрафтор.

Уқоби таковар барангехтам,
Чу оташ бар ӯ тир мерехтам. *Фирдавсӣ*

паррон уқоб *киноя аз* тир.

УҚОБ II *а.* عقاب номи яке аз парчамҳои (байрақҳои) Муҳаммад.

УҚОБ III *а.* عقاب санги баромадаи болои кӯҳ, шах, кӯтал.

УҚОБАЙН *а.* عقابین ду чӯби баланд, ки гунаҳгоронро бар он мебастанд; чӯби дор.

Моро бар уқобайн кашиданд ва шашсад чӯб бизаданд. *Авфӣ*

УҚОБИН *а.* عقابین хорҳои оҳанин; найзае, ки бар сараш шохаҳои ба панҷаи уқоб монанд устувор карда шудааст.

Уқобини пӯлод дар чанги ӯ,
Уқобон сиёҳҷома з-оҳанги ӯ. *Низомӣ*

Султон фармуда буд, ки то туро ва писаратро— ҳар якеро ҳазор уқобин бизананд.
«Таърихи Байҳақӣ»

УҚОБӢ عقابی мансуб ба уқоб I; **бинии уқобӣ** бинне, ки қисмати болояш ба минқори уқоб монанд аст; ◇ **уқобӣ шудан** *киноя аз* талабгор шудан; муштоқ шудан.

УҚОР *а.* عقار шароб, май.

Ид омаду бигзашт ҳама рӯз ба шодӣ,
Вақти тарабу хуррамию ҷоми уқор аст. *Муиззӣ*

Он лола бин, нуҳуфта дар ӯ оби чашми абр,
Гӯӣ, ки ҷомҳои ақиқ аст бар уқор. *Амъақ*

Он ҳама зиёъ ва ақор дар шурби уқор сарф кард. *Авфӣ*

УКСУСА *а.* اقصوصه қиссаи хурд, ҳикояи майда; ҳикоя; афсона.

УКУБАТ *а.* عقوبت азоб, ҷазо, озор.

Душманамро бад намехоҳам, ки он бадбахтро
Ин уқубат бас, ки бинад дӯст ҳамзонуи дӯст. *Саъдӣ*

уқубат дидан ҷазо дидан; азоб кашидан.

Аз сари зулфи ту сад гуна уқубат дидам,
Оқибат бесару сомон шудане ҳам дорад. *Мушфиқӣ*

уқубат кардан ҷазо додан.

Уқубат кунам халқро бар гуноҳ,
Навозиш кунам, чун шавад узрхоҳ. *Низомӣ*

Ҳаким гуфт: Эй малик, аз ӯ маранҷ ва ӯро уқубат макун, ки сирри худро худ фош кардай. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

УҚУБАТБОРА عقوبت‌باره озорхона, қалъаи маҳбасмонанд барои бадарға ва азоб.

Чу сар дар қасри Ширин кард Шопур,
Уқубатборае дид аз ҷаҳон дур. *Низомӣ*

УҚУБАТГАРОЙ عقوبت گرائی ҷазо додан, ҷазодиҳӣ, сазо додан.

Битарс аз иқоби шадидулиқоб,
Макун дар уқубатгарой шитоб. *Ҷомӣ*

УҚУБОТ *а.* عقوبات ҷ. уқубат.

... *Ба камтар зиллате уқуботи аниф кардӣ.* *«Равзат-ус-сафо»*

УҚУД I *а.* عقود ҷ. **иқд.**

Дар дурҷи гӯшҳо ба назора уқудро,
Аз лафзи ту назар ҳама бар гавҳар уфтод. *Анварӣ*

УҚУД II *а.* عقود ҷ. **ақд.**

Уқуду уҳуд, ки карда бошанд, ба ҷой оранд, то хонаҳо яке шавад ва ҳама асбоби бегонагӣ бархезад. (1) *«Таърихи Байҳақӣ»*

Сунбул ба сони зулфе бо печу бо уқуд,
Зулф он накӯ бувад, ки бад-ӯ-дар уқад бувад. (3) *Манучеҳрӣ*

УҚУЛ *а.* عقول ҷ. **ақл.**

Нутқи ӯ ҳар чӣ дар уқул ниҳод,
Рӯҳ бар дидаи қабул ниҳод. *Саноӣ*

уқули уло беҳтарини ақлҳо; ҳакимҳо, файласуфҳои бузург.

Туро шароити таълим ҷамъ бод чунон,
Ки ибтидо ба ту бошад уқули улоро. *Заҳири Форьёбӣ*

УҚУҚ *а.* عقوق нофармонӣ, бетоатӣ, ҳақношиносӣ.

Шарорати табиати эшон боис шуд, ки баъд аз вусул ба мавотини худ ҳуқуқро ба уқуқ муқобала карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Қуббара гуфт: ... Бадтари фарзандон он аст, ки аз итоати падар ва модар ибо намояд ва ҳиммат бар уқуқ мақсур дорад. *«Калила ва Димна»*

УҚҲУВОН *а.* اقحوان *ниг.* **аққавон.**

УҲБАТ *а.* اهبت *ниг.* **ӯҳбат.**

УҲУД I *а.* عهود *ҷамъ* 1. ҷ. **аҳд.**

Баъд аз лавозими ҳуҷҷат ва ахзи уҳуду мавосиқ ... маъмули эшонро ... масъалат намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. замонҳо, даврҳо, асрҳо.

Дар уҳуди мозия чаҳор дӯст ба ҳам дар роҳе рафиқ шуданд. *Авфӣ*

УҲУД II *а.* احد номи кӯҳе дар Арабистон.

Дар домани он диёр кӯҳест
Чун кӯҳи Уҳуд фалакшукӯҳест. *Ҳилолӣ*

УҶБ *а.* عجب худписандӣ, ҳавобаландӣ, ғурур.

Уҷбе ба вай роҳ ёфт, гуфт: Зиҳӣ қавидил марде, ки манам. *Авфӣ*

В-он дувум таҳсил карду иҷтиҳод,
Лек дар уҷбе фитоду дар фасод. *Румӣ*

Ин ҳама бод, ки аз уҷб туро дар рагу пай
Меравад, дар аҷабам, к-аз чӣ намеомосӣ? *Ҷомӣ*

УҶМ I *а.* عجم *аломат ва ишоратҳое, ки зеру болои ҳарф гузошта мешавад.*

Нусхаи рӯҳ ҳама уҷму нуқат аз хати ашк,
З-ӯ муаммои ғами ман ба фикар бикшоед. *Хоқонӣ*

УҶМ II *а.* عجم ҷ. **аъҷам** *гунгон, кундзабонон.*

Нутқу тасбеҳ, к-аз ҷамоду набот
Бишнавӣ ё зи уҷми ҳайвонот. *Ҷомӣ*

УҶМАТ *а.* عجمت новозеҳӣ; ғайрият, бегонагӣ.

Ба сабаби уҷмати забон ҳеҷ ба хуруҷ ва духули корвоне пай намебурдам. *Аҳмади Дониш*

УҶОБ *а.* عجاب шигифт, аҷиб, тааҷҷубангез.

Гар ҳиҷоб астат, бурун рав аз ҳиҷоб!
То бубинӣ подшоҳии уҷоб. *Румӣ*

Мавҷҳоро ҷазру madди изтироб
Мерасад ҳар дам аз он баҳри уҷоб. *Шоҳидӣ*

УЧОҚ *т.* اجاق *ниг.* **учоқ.**

УҶОҶ *а.* اجاج талх; шӯр.

Мазҳаби ишқ куҷо, чошнии ишқ куҷо,
Он яке милҳи уҷоҷ омаду ин азби фурот. *Ҷомӣ*

УҶРА||УҶРАТ *а.* اجره||اجرت музд; маош; ҳаққи меҳнат; даромад; пули иҷора, кироπулӣ.

Пире қассоб муддати як моҳ моро шубонии худ фармуд ва уҷрат муайян кард. *Авфӣ*

Уҷрати муздур ва устод дар корҳо таъин карда буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Гаҳ ба дуккону тим гашта гарав,
Баҳри таҳсили уҷра дар таку дав. *Ҷомӣ*

УҶРИХОР||УҶРОХОР||УҶРИХӮР اجری‌خوار || اجری‌خور музлгиранда, вазифахӯр.

Гуфтанд, ки дар ин қаср дувоздаҳ ҳазор ходими уҷрохор аст. *Носири Хисрав*

Уҷрихӯри дастмузди хешам,
Гар мӯҳташамам, зи музди хешам. *Низомӣ*

УҶРО||ИҶРО *а.* اجری рӯзина, маош; таоми ҳаррӯза, ки ба мӯҳтоҷон медиҳанд; улуфа.

Фармуд, то уҷрои ман бозгирифтанд. *Авфӣ*

Чокарони ишқро уҷро бидеҳ,
Бандагони ҳирсро озод кун. *Адиб Собир*

Ман зи чархи обгун нон хостам,
Ӯ ҷигар уҷрои ман фармуд, бас. *Хоқонӣ*

УҶРОХОР اجری‌خوار *ниг.* **уҷрихор.**

УҶУР *а.* اجور *ҷ.* **аҷр.**

Уҷури иноятиi малики ваҳҳоб хоқони баландҷанобро писаре шоиста... иноят фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ф

Ф *ҳарфи бисту дуйӯми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои арабии тоҷикӣ—ҳарфи* ف; *ниг.* **фе, фо.**

ФААММО *а.* فامّا пас аммо, ва лекин.

Ҳарчанд сурати шатме, ки воқеъ шуд, ... фааммо шояд, ки чун подшоҳ тазаккури он фармояд, бар хотираш гаронояд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ФАБИҲО *а.* فبها пас хубтар, боз беҳтар, боз хуштар, бисьёр хуб.

Агар имтисол намояд, фабиҳо, ва илло ӯро банд карда ба хидмати мо фиристонанд. *Авфӣ*

Агар сад ҳазор дирҳам бидиҳӣ, фабиҳо, ва илло фармоям, ки гардани ту бизананд. *«Равзат-ус-сафо»*

ФАВАҲОТ *а.* فوحات *ҷ.* **фавҳ.**

Нафаҳоти насими ихлос ва фаваҳоти шамими ихтисос мақрун ба ривояти даавот ва машҳун ба маёмини таҳиёт ирсол менамояд. *«Илми симиё»*

ФАВВОРА *а.* فواره шарраи об ё моеи дигаре, ки аз сӯрохӣ ё лӯлае бо қувваи фишор бо шиддат сар зада, баланд мебарояд; фонтан; **фаввора задан** ҷӯш зада баромадан.

Ду дасти ман аз кор бишуд ва хун аз димоғам фаввора зад. *Аҳмади Дониш*

Тӯшаи лахти ҷигар дорам ба роҳат, дуди ғам
Мезанад фаввора, тарсам, тира гардад ин китоб. *Туғрал*

◇ **фавворан нур** маҳалли нур, сарчашмаи нур, ҷои пошхӯрии нур.

Мапурс аз панҷаи хуршеди он хур,
Зи соид то ба каф фавворан нур. *Ҳозиқ*

ФАВЗ *а.* فوز **1.** ғалаба, фирӯзӣ, нусрат; **2.** раҳоӣ, растагорӣ; наҷот, халосӣ.

Ёфт ғофил зи рӯи фавзу фалоҳ
Дар сарои фасод айни салоҳ. *Саноӣ*

◇ **фавзи азим** саодати калон; айни муддао.

Мирзо Рустам мусоҳабати ӯро фавзи азим донист, ба истиқболи вай шитофт. *«Равзат-ус-сафо»*

ФАВОЕҲ *а.* فوايح *ҷ.* **фоеҳ, фоиҳа.**

Роиҳаи мушкинфавоеҳи зафар ва беҳрӯзӣ аз гулзори фархундаосор ... дамидан гирифт. *«Равзат-ус-сафо»*

ФАВОЗИЛ I *а.* فواضل *ҷ.* **фозил** 2, 3.

... Ва ба рутбаи рафси тамьиз ва фазилат аз фавозили замон мумтоз ва мустасно омада. (3) *«Равзат-ус-сафо»*

ФАВОЗИЛ II *а.* فواضل *ҷ.* **фозила.**

Фаррухӣ ... аз фавозили инъомоти вай [Яминуддавла] моли хатир ба даст овард. *Ҷомӣ*

ФАВОИД *а.* فوائد *ҷ.* **фоида.**

Бас зарур афтод, ки манофеъ ва мазорри ҳар ду касбро ба шумор орем, фавоид ва маҳосили ҳар ду муктасабро бисанҷем. *Аҳмади Дониш*

ФАВОЙТ *а.* فوايت *ҷ.* **фоит.**

ФАВОКЕҲ *а.* فواکه *ҷ.* **фокиҳа.**

Замини эшон ҳама обшор, муштамил бар гулу гулзор ва мӯҳтавӣ бар анвои фавокеҳ ва асмор. *Аҳмади Дониш*

ФАВОТ *а.* فوات **1.** даргузаштан, мурдан.

Бар фавоти боз таассуф меҳӯрам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ҷамоат ... аз фироқу фавоти ӯ таҳассурҳо хӯрданд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *нестшавӣ, гумшавӣ, талафшавӣ.*

Ва фармуданд, ки бар фавоти ашьёи олам ғам намебояд хӯрд. *Восифӣ*

ФАВОТЕҲ *а.* فواتح *ҷ.* **фотиҳа||фотиҳат** 1.

Он чӣ дигарон дар хавотими корҳо донанд, ӯ дар фавотеҳи он ба исобати раъй дида бувад. *«Калила ва Димна»*

ФАВОҲИШ *а.* فواحش *ҷ.* **фоҳиша** II.

Ба иртикоби зино ва фавоҳиш иқдом намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Мусоадати эшон дар фавоҳишу қабоеҳ ва нахустин шаноеу фазоеҳ бар ҳасби майли эшон (буд). *«Ахлоқи Носирӣ»*

ФАВР *а.* فور зудӣ ва тезӣ; **ба (ё бар) фавр** ба зудӣ, бо шитоб, бе даранг, дарҳол, фавран.

Магасвораш аз пеши шаккар ба ҷавр
Бирондандию боз гаштӣ ба фавр. *Саъдӣ*

Башир бар фавр савганди ғилозу шидод ёд кард. *«Равзат-ус-сафо»*

ФАВРАТ *а.* فورت якбора ва ба тезӣ ба вуқӯъ омадани чизе, тезӣ ва тундӣ, шиддати ҳарорат ва ё хашм.

Чун ӯро [шерро] ... фаврати хашм андаке таскин ёфт, тааммуле кард. *«Калила ва Димна»*

ФАВТ *а.* فوت **1.** даргузаштан, мурдан, марг, вафот.

Ва хабари фавти ӯро пеш аз қатли ӯ ба Эрон бурданд. *Аҳмади Дониш*

2. гумшавӣ, зоеъшавӣ, аз даст рафтан.

Амволи дигар буд, фавти он бар дили ӯ чандон асар надошт. *Авфӣ*

Чист он нор, фавти фурсатҳо,
Араки инфиоли ғафлатҳо. *Бедил*

фавт шудан гум шудан, нест шудан; аз миён рафтан, талаф шудан.

Аз русуми шаръу ҳикмат бо ҳазорон ихтилоф,
Нуктае ҳаргиз нашуд фавт аз дили донои ту. *Ҳофиз*

Он туҳаф ва ҳадоё ба мақсад нарасида, дар миёна фавт шуд. *«Таърихи Фаришта»*

ФАВТИДАН فوتیدن *мурдан*, даргузаштан, вафот кардан.

Ва аз руфақои мо, ки ҳаждаҳ нафар буданд, то он рӯз миқдори дувоздаҳ кас фавтида буданд. *Аҳмади Дониш*

ФАВҚ *а.* فوق боло, фарози чизе, рӯи чизе; *муқобили* **тахт.**

Машриқу мағрибе, ки ақли туроcт,
Фавқ не, тахт не, аз чапу рост. *Саноӣ*

фавқи... а) *болои ..., бар болои ...*

Агар дам зи дарвешпурсӣ занӣ,
Зи рифъат қадам фавқи курсӣ занӣ.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

б) берун, зиёда аз..., зиёдтар, болотар аз...

Чӣ шавад ҳосилам ба ҷуз ҳирмон,
Ки диҳӣ фавқи тоқатам фармон?! *Ҷомӣ*

ФАВҚИ(Й)ЯТ *а.* فوقیت боло будан, бартарӣ, баландӣ нисбат ба чизе.

Фармуд, афзалият далели фавқият аст, фавқият далели ғолибият. *Бедил*

ФАВҚУЛМАЪҲУД *а.* فوق‌المعهود аз муқаррарӣ ва одат берун ва зиёда.

Иқлидус суфаҳои шаҳри худро ба хилват музд медод, то бар-мало ӯро тақбеҳ ва тавбих кунанд ва агар аз нафси худ касолате фаҳм кунад, ӯро ба илтизоми машаққати аъмоли солеҳаи фавқулмаъҳуд таъдиб кунад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ФАВҚУЛФАВҚ *а.* فوق‌الفوق аз ҳад афзун, бисьёр, хеле зиёд.

Уламо ва аъёни Мадинаи мунаввара меҳмондорӣ ва эҳтироми фавқулфавқ ба амал оварданд. *«Хизонаи омира»*

ФАВҚУЛҲАД(Д) *а.* فوق‌الحد аз ҳад берун, аз ҳад афзун, бисьёр.

Хоҷа аз вусули ӯ фавқулҳад масрур гардид. *«Таърихи Фаришта»*

Хисрави Деҳлавӣ ... дар фурсати каме анвои камолот касб намуда ва аз салотин ва умаро эъзоз ва икроми фавқулҳад ёфт. *«Хизонаи омира»*

ФАВҚУТТАМОМ *а.* فوق‌التمام аз ҳама болотар, афзалтар, тамомтар, чизе, ки нисбат ба чизҳои дигар ба дараҷаи баланд меистад; чизи беҳтарин дар навъи худ.

... Ва аммо он чизе, ки ҳар чӣ вайро бояд, худ ҳаст аз худ ва боз афзуни ин миқдор вайро бошад, то он чӣ дигар чизро бояд, аз вай бувад, инро «фавқуттамом» гӯянд, зеро ки беш аз тамом аст. *Ибни Сино*

ФАВҲ *а.* فوح паҳншавии бӯй (махсусан бӯи хуш).

ФАВҶ *а.* فوج 1. даста, гурӯҳе аз мардум; дастаи муайяни лашкар.

Чунин то фурҷае ногоҳ дарьёфт,
Ба ду фавҷ аз ду сӯи қалъа биштофт.
Хисрави Деҳлавӣ

фавҷ-фавҷ гурӯҳ-гурӯҳ, даста-даста.

Ҳама мардумон фавҷ-фавҷ аз ҳар қабилае ҳамеомаданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Яке оҳанин қулзум омад ба мавҷ,
Наҳангон дар он ҷилвагар фавҷ-фавҷ. *Шодӣ*

2. гурӯҳ ва дастае аз ҷонварон.

Бурун рафт он хастадил бо аёл,
Чи бо фавҷи ваҳшинигоҳи ғизол. *Бедил*

ФАВҶДОР فوج‌دار сардори фавҷе аз лашкар.

Мавъуд... Абӯалӣ Кутволи Ғазниниро фавҷдор карда ба Ҳиндустон фиристод. *«Таърихи Фаришта»*

ФАГОНА فگانه *шакли дигари* **афгона.**

Содадил кӯдако, матарс акнун,
Ба як осеб ҳар фагона кунад. *Абулаббоси Марвазӣ*

ФАДАВИЁНА فدویانه фидоивор, фидокорона.

Чун султон донист, ки куффор дар ин дафъа фадавиёна сулук менамоянд, ҳар оина дар иқои ҷанг шароити ҳазм ба ҷой овард. *«Таърихи Фаришта»*

ФАДАВӢ *а.* فدوی фидоӣ, касе, ки дар роҳи мазҳаб ё маслаке ҷон дареғ намедорад, ҷонсипор, ҷоннисор.

Хоҷа Низомулмулк ... дар Ниҳованд ба зарби корди яке аз фадавиёни Ҳасани Саббоҳ аз по афтода ... *«Оташкада»*

Аз атроф ва ҷавониби Ҳиндустон тоифаи Маҳдавия муҷтамеъ гашта, фадавии Исмоили Низомшоҳ шуданд. *«Таърихи Фаришта»*

ФАДОМАТ *а.* فدامت дағалӣ, дуруштмуомилагӣ.

Сабаби мазиди унс ва улфат ва давоми робитаи муҳаббат мешавад ва инро низ чун дигар ахлоқ ду тараф аст: тарафи ифроташ муҷун ва тамасхуру хилоат ва ҷониби тафриташ убусат ва гирифтагию фадомат. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ФАДФАД *а.* فدفد саҳро ва замини ҳамвор, дашт.

То бичарад ранг дар миёнаи кӯҳсор,
То бичамад гӯр дар миёнаи фадфад. *Манучеҳрӣ*

ФАЁЛ فیال 1. оғоз, шурӯъ, аввал.

Мар-ин достон кас нагуфт аз фаёл,
Абар сесаду сиву се буд сол. *Абӯшакури Балхӣ*

2. замине, ки аввалин бор кошта шудааст, замини навкорам.

ФАЁР فیار шуғл, кор, пеша.

Нест фикре ба ғайри ёр маро,
Ишқ шуд дар ҷаҳон фаёр маро. *Рӯдакӣ*

ФАЖА فژه палид, зишт; чиркин, олуда.

В-ин фажа пир зи баҳри ту маро хор гирифт,
Бираҳонид аз ӯ изади ҷаббор маро. *Рӯдакӣ*

ФАЖОГИН فژاگین палид, зишт; чиркин, олуда.

Гуфт диниро, ки ин динор буд,
К-ин фажогин мушро парвор буд. *Рӯдакӣ*

Фажогин наям, солхӯрда наям,
Абар ҷуфт бедодкарда наям. *Абӯшакури Балхӣ*

ФАЖОК فژاک *ниг.* фазок.

ФАЖҒАНД فژغند палид; чиркин, ифлос; зишт.

Маъзур аст, ар бо ту. насозад занат, эй ғар
З-он ганд даҳони туву з-он бинии фажғанд. *Имора*

ФАЗАЪ *а.* فزع **1.** тарс, бим, ваҳм, даҳшат; беқарорӣ, бетоқатӣ аз хавфу тарс.

Ҳаққо, ки ҳанӯз аз фазаи рӯзи масофат
Дар хонаи хон ноланву фарьёду нафир аст. *Муиззӣ*

Ман аз ғояти фазаъ хоби худро фаромӯш кардаам. *«Равзат-ус-сафо»*

Мазмуни вай он чӣ буд, андӯхт,
Гаҳ об шуд аз фазаъ, гаҳе сӯхт. *Шоҳин*

фазау ҷазаъ беқарорӣ, ҳаяҷон, ошуфтагӣ аз тарсу хавф; *муҷ.* ҷазаъ (ҷазау фазаъ).

Чун подшоҳ ба фақди чизе аз он нафоис, ки ганҷинаи синаро хизонаи мубтало гардад, ҳар оина дар ӯ осори фазаъ ва ҷазаъ зоҳир шавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

2. фарьёд, ғулғула, ғирев.

В-он ки дар мавкаби маймунаш бо ғулғули кӯс
Фазаи сур ба нисбат чу сарири қалам аст. *Заҳири Форьёбӣ*

ФАЗИЛАТ *а.* فضیلت **1.** бартарӣ, болотарӣ, афзалият; хубӣ, некӣ.

Туро фазилат бар хештан тавонам дид,
Валек фазлат номардумисту бехатарӣ. *Оғоҷӣ*

Аз фазилати адолат ҳамин нукта бас, ки одил маҳбуби ҳамаи мардумон аст. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

Даме ки ҳақ ба забонаш сухансаро бошад,
Фазилате натавон ёфт беш аз ин ҳаргиз. *Бедил*

2. бартарӣ дар фазл, илм ва камол; олимӣ, донишмандӣ, боилму бодонишӣ.

Тоифае аз ҳукамои Ҳинд дар фазилати Абӯзурҷмеҳр сухан мегуфтанд ... *Саъдӣ*

3. савоб, аҷр.

Аҳли Бухоро дар ин кор такаллуф кунанд [ва] касе, ки ба зиёрати Нур равад, фазилати ҳаҷ дорад. *«Таърихи Наршахӣ»*

ФАЗИЛАТОИН فضیلت‌آئین соҳиби фазилат, соҳиби маърифат ва камол.

Султон Ҳусайн ҷиҳати уламо ва фузалои фазилатоин мадрасае дар вилояти Ҳирот бино фармуд. *«Таърихи Сайидроқим»*

ФАЗИҲАТ *а.* فضیحت расвоӣ, беобрӯӣ, шармандагӣ.

Қомилро бо чунин фазиҳате дидам. *Авфӣ*

◇ **фазиҳат кардан** шарманда кардан, сахт маломат кардан.

Бо вай хилват кард, то ӯро фазиҳат кунад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

фазиҳат шудан расво шудан, шарманда шудан.

Сӯҳбати бад бувад, чу хӯрдани май,
Ки фазиҳат шавад ҳариф аз вай. *Саноӣ*

ФАЗЛ *а.* فضل **1.** бартарӣ, афзалият.

Қозиёнанд андар ин айём
Ҳама кофирмизоҷу ришватхор;
Илми эшон ба зинати ҷубба,
Фазли эшон ба бастани дастор. *Хисрави Деҳлавӣ*

фазл ниҳодан *чизеро бар чизе* бартар донистан, афзал шумурдан.

Аз авом гурӯҳе дидам, ки илмро бар амал фазл ниҳоданд. *«Кашф-ул-маҳҷуб»*

2. дониш, илм, маърифат.

Фалак ба мардуми нодон диҳад зимоми мурод,
Ту аҳли фазлию дониш, — ҳамин гуноҳат бас! *Ҳофиз*

фазлу камол бартарӣ ва камолот дар илму ҳунар; **фазлу фитнат** донишмандӣ ва ҳушьёрӣ.

Фазлу фитнат сипосдори туанд,
Қ-ин атийят ба мо фиристодӣ. *Хоқонӣ*

3. некӣ, лутфу марҳамат; неккирдорӣ; бахшиш.

Амир Исмоил гуфт: Ман муқиррам, ки хато кардам ва гуноҳ ҳама марост ва ту авлотарӣ ба фазл, ки ин гуноҳи бузург аз ман даргузаронӣ ва афв кунӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ҳаққи султон бар чокарон шарти хидмат ба ҷой овардан аст ва камоли фазли султон шукри хидмати бандагон гуфтан ва миннат наниҳодан. *Аҳмади Дониш*

ФАЗЛА *а.* فضله **1.** зиёдатӣ, бақия, пасмонда.

Нохуне аз Маъну Ҷаъфар кам накардӣ фазл, аз он-к
Фазлаи ҳар нохунатро Маъну Ҷаъфар сохтанд. *Хоқонӣ*

Моро дар фазлаи моли худ ҳамон ҳақ аст. *Аҳмади Дониш*

2. пасхӯрда, сарқут.

Зол ... фазлае, ки аз таом боқӣ мемонд, мехӯрд. *«Равзат-ус-сафо»*

3. он чӣ пас аз хӯрдан аз инсон ва ё ҳайвон берун мешавад, ифрозот, саргин.

Рӯда олати дафъи фазла ва суфли таом аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Дерин масале ҳаст, ки аз фазлаи ҳайвон
Норанҷ тавон сохт, вале бӯ натавон кард. *Ҷомӣ*

фазла-обҳо обҳои ифлос ва чиркин.

Ва ҳамаи обҳои гармобаҳои шаҳр ва фазла-обҳо бад-он дарьё меравад. *Носири Хисрав*

4. *маҷ.* гапи беҳудан барзиёд.

Фазла кам гӯю оҷизӣ пеш ор,
Устухонро ту бар сагон бигзор! *Саноӣ*

ФАЗО *а.* فضا **1.** холигӣ, ковокии даруни чизе.

Ва аз андаруни гӯш фазоест ва асаби ҳис бар муҳити он ниҳода. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Гар чун сипанд бар сари оташ нишонадат,
З-ӯ он қадар, ки дуди ту хезад, фазо маҷӯй! *Савдо*

2. соҳат, арса, саҳни чизе.

Шуд яке парвона бо қасре зи дур,
Дар фазои қаср дид аз шамъ нур. *Аттор*

Баски танг аст фазои чаман аз нолаи ман,
Бар замин барги гул аз соя ниҳад паҳлуро. *Бедил*

[Назар] баъд аз он ба шаҳре расид, ки биноҳи он рафеъ ва фазои он васеъ. *Яҳъёи Себак*

◇ **фазои хок** *кинояи аз* дуньё.

Аҷзот чун ба пои шабу рӯз суда шуд,
Товон талаб макун зи қазо дар фазои хок. *Хоқонӣ*

ин фазо *киноя аз* дуньё.

Чи мураккаб дар ин фазо, чи басит,
Ҳаст ҳукми фано ба ҷумла муҳит. *Ҷомӣ*

ФАЗОЕҲ *а.* فضائح||فضايح *ҷ.* **фазиҳат.**

Умаро ... аз фазоеҳи аъмоли Қайхоту ... озурдахотир буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ФАЗОЗАТ *а.* فظاظة дағалӣ; сангдилӣ, бераҳмӣ; нокасӣ, ноодамӣ.

Чун он хасосат ва фазозат ва бераҳматӣ диданд,
Ӯро дуои бад карданд. *Авфӣ*

ФАЗОИДАН فزائيدن *ниг.* **физоидан.**

ФАЗОИЛ *а.* فضائل||فضايل *ҷ.* **фазилат.**

Монд Шоҳин ҳамагӣ дар тутуқи шеър ниҳон,
В-ар на худ карда зи ақсоми фазоил таҳсил. (2)
Шоҳин

Фазоил, ки андӯхт, андохтаст,
Ба касби разоил бипардохтаст. (3) *Шоҳин*

Фазоили мустаҳсан ва хасоили марзия беш аз он аст, ки ҳама вақте онро дар назар тавон дошт. (4)
Аҳмади Дониш

фазоили муктасаба фазилатҳо ва сифатҳои касбшуда, ҳосил кардашуда, аз ғайри ирс.

ФАЗОИШ فزايش *ниг.* **физоиш.**

ФАЗОК||ФАЖОК فزاک||فژاک мурдор, ганда, зишт, палид.

Зад кулӯхе бар ҳабоки он фазок,
Шуд ҳабоки ӯ ба кирдори мағок. *Тайён*

Ҳамоно ки чун ту фажок омадам,
В-агар чун ту аблаҳ фағок омадам... *Асадии Тӯсӣ*

ФАЗОЛИК *а.* فذالک ҳосил, якун, натиҷа, ҷамъбаст, хулоса.

Чун гузар кард нӯҳсаду панҷоҳ,
Дар фазолик ба ҳасра кард нигоҳ. *Саноӣ*

Дар навоҳӣ на гов монду на кишт,
Дахлро кас фазолике нанавишт. *Низомӣ*

ФАЗОҲАТ *а.* فضاحت расвоӣ, шармандагӣ, беобрӯӣ; ошкор шудани айб ва кори бад.

Фазоҳати он хасосат ба мо роҷеъ шавад. *Авфӣ*

Фазоҳат бувад хирман андӯхтан,
Пас аз хирмани хештан сӯхтан. *Саъдӣ*

ФАЙ *а.* فی соя, сояноки; сояи баъд аз пешин, сояи офтоб дар гашти пешин.

Ҳарифе буд моро соқӣ, ки ҳар дам
Зи зулфу рух намудӣ шамсу файро. *Ҳофиз*

То шавад ҷамъ ҳамму ҳиммати вай,
Офтобаш раҳад зи зулмати фай. *Ҷомӣ*

фай гаштан (ё шудан) ҳеҷ шудан, нобуд шудан.

Оташу пунба ҷуфт кай гардад,
Хонумонат ба ҷумла фай гардад. *Саноӣ*

ФАЙЁЗ *а.* فياض бисьёр файзкунанда, бисьёр бахшанда, пурхайр.

Нозим, инсон бо вуҷуди гавҳари файёзи дил,
Дар бисоти зиндагӣ чун чанд рӯзе беш нест.
Нозим

ФАЙЗ *а.* فيض 1. афзоиши об, аз ҳад зиёд шудани об; 2. бисьёрӣ, афзунӣ, фаровонӣ дар бахшиш ва некӣ; баракат, хайру барака.

Бар тарабдӯстон чу файзи баҳор,
Гар ҳама ранг дошт, кард эсор. *Бедил*

Аз файзи хирад чу баҳравар шуд,
Омодаи касби пурҳунар шуд. *Шоҳин*

ФАЙЗБАХШӢ فيض‌بخشی лутфу марҳамати бисьёр кардан; бахшиш ва хайру барака расонидан.

Биё, ки ҷораи завқи ҳузуру назми умур
Ба файзбахшии аҳли назар тавонӣ кард. *Ҳофиз*

ФАЙЗПАРВАР فيض‌پرور файзбахш, пурбаракат.

Мапурс аз чашмаҳои файзпарвар,
Ки баҳр аз хиҷлат ин ҷо мешавад тар. *Бедил*

ФАЙЛАСУФ *ю.* فيلسوف дӯстдори илму ҳикмат; ҳаким, донишманд.

Бибояд файласуфи сахт шево,
Ки бошад дар сухан гуфтан тавоно.
Абӯшакури Балхӣ

Файласуф аз ҳисобҳои нуҳуфт,
Ҳарҷи дархӯрд буд, бо ӯ гуфт. *Низомӣ*

◇ **файласуфи муаззам** *киноя аз* Арасту (Аристотель).

Дӯш аз бухори сина бухуре бисохтам,
Бар хоки файласуфи муаззам бисӯхтам. *Хоқонӣ*

ФАЙСАЛ *а.* فيصل ба анҷом расонидан, қатъ кардан, ҳакам шудан дар ҷудо кардани ҳақ аз ботил, қазоват кардан.

Абдурраҳмон гуфт: Ин ҳаме дароз мешавад ва ба файсал намеанҷомад ва агар он ҷӣ ман гӯям, бикунед, файсал гирад. *«Таърихи Табарӣ»*

Ин хусумат ҷуз ба файсали шамшер ба қатъ нарасад. *«Равзат-ус-сафо»*

файсал кардан ҷудо кардани ҳақ аз ботил, яктарафа кардани масъала аз тарафи ҳоким, қозӣ ва ҳакам.

... Ва ҳол он ки вазирро ихтиёр ва иқтидор ҷузв бошад, то файсали муҳиммоти мулкӣ тавонад кард.
Аҳмади Дониш

ФАЙҲ *а.* فيح бӯи хуш, хушбӯӣ.

Гар ту мушку анбареро бишканӣ,
Оламе аз файҳи райҳон пур кунӣ. *Румӣ*

ФАҚАЙФ||ФАҚАЙФА *а.* فكيف пас ҷӣ гуна; бо далели қавитар.

Худовандгоре, ки абде харид,
Бидорад фақайф он, ки абд офарид! *Саъдӣ*

Наузубиллаҳ аз чунин тоифа, ки аз рӯи лутф ва меҳрубонӣ мутаваҷҷеҳи ҷонибе гарданд, фақайфа ки аз сари ғазаб ба ҷое раванд. *«Равзат-ус-сафо»*

ФАКОҲАТ *а.* فكاهت *ниг.* **фукоҳат.**

ФАЛАҚ *а.* فلک 1. осмон, сипеҳр.

Фалакро бин кавокиб дар миёна,
Зи хирманҳош як ғирбол дона. *Ҷомӣ*

Расида бар фалак фарьёдам азбас норасиданҳо,
Ба хок афтода тифли ашкам аз ҳар сӯ давиданҳо.
Сайидо

фалаки аввал *нуҷ*. осмони якӯм, ки гӯё Моҳ дар он ҷойгир аст (аз рӯи ҳайатшиносии қадим фалак аз нӯҳ табақа иборат будааст).

Фалаки аввал они Моҳ омад,
Ки асир андар он паноҳ омад. *Саноӣ*

Ҳуққаи нахустин, ки ҳашти дигар дар ӯ дохил аст, онро фалаки аввал гӯянд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

фалаки атлас *ниг.* **фалаки тосеъ.**

Пас бидонад, ки аз афлок фалаки атлас, ки фалаки аъзам бошад, ҳаракат намекунад аз машриқ ба мағриб, ва боқӣ ҳашт фалаки дигар аз мағриб ба машриқ мераванд. *«Аҷоиб-ул-махлуқот»*

фалаки Аторуд *ниг.* **фалаки сонӣ; фалаки дуюм** *нуҷ. ниг.* **фалаки сонӣ; фалаки Зуҳал** (*ё* **Кайвон**) *ниг.* **фалаки собеъ; фалаки Зӯҳра** *ниг.* **фалаки солис; фалаки Кайвон** *ниг.* **фалаки Зуҳал; фалаки Миррих** *ниг.* **фалаки хомис; фалаки мустадир** осмон.

Халқ ба ҷуз курси моҳу хур бар мондаи фалаки мустадир надидӣ. *Восифӣ*

фалаки Муштарӣ *ниг.* **фалаки содис; фалаки нӯҳӯм** *нуҷ. ниг.* **фалаки тосеъ.**

Хоки зераш ба маṡобаи рафеулқадр ва баландмартаба, ки фалаки нӯҳӯм назди ӯ чун тӯдаи ғабро паст намудӣ. *«Фатҳнома»*

фалаки обгинаранг осмони кабуд.

Бар обгина санг задан кори мову мо,
Тӯҳмат ниҳем бар фалаки обгинаранг. *Ҷомӣ*

фалаки панҷӯм *нуҷ. ниг.* **фалаки хомис; фалаки робеъ** *нуҷ.* табақаи чорӯми осмон, ки гӯё Офтоб дар он қарор дорад.

Фалаки робеъ они Хуршед аст,
Ки ба мулк-андарун чу Ҷамшед аст. *Саноӣ*

фалаки савобит *нуҷ. ниг.* **фалаки сомин; фалаки сеюм** *нуҷ. ниг.* **фалаки солис; фалаки собеъ** *нуҷ.* қабати ҳафтӯми осмон, ки қароргоҳи сайёраи Зуҳал ҳисоб мешуд.

Фалаки собеъ они Кайвон аст,
Ки мар-ӯро ба сони айвон аст. *Саноӣ*

фалаки содис *нуҷ.* табақаи шашӯми фалак, ки ҷои ҳаракати сайёраи Муштарӣ — Бирҷис (Зовуш) дар он тасаввур мекарданд.

Фалаки содис аст Зовушро,
Ки диҳандаст донишу ҳушро. *Саноӣ*

фалаки солис *нуҷ.* табақаи сеюми осмон, ки қароргоҳи сайёраи Зӯҳра (Ноҳид) шумурда мешуд.

Фалаки солис они Ноҳид аст,
Зӯҳра к-аз нури ҷаҳон шед аст. *Саноӣ*

фалаки сомин *нуҷ.* қабати ҳаштӯми осмон ки гӯё ҳамаи бурҷҳои осмонӣ дар он қарор доранд ва онро фалаки савобит низ меноманд.

Фалаки сомин аст ҷои буруҷ,
В-андар ӯ ҳафтро дахулу хуруҷ. *Саноӣ*

фалаки сонӣ *нуҷ.* табақаи дуюми осмон, ки ҷои сайёраи Аторуд ба шумор мерафт.

Фалаки сонӣ они Тир омад,
Он Аторуд, ки вай дабир омад. *Саноӣ*

фалаки тосеъ *нуҷ.* табақаи нӯҳӯми осмон, ки гӯё баландтарин табақаи фалакҳо буда фалакулафлок низ номида мешавад.

Фалаки тосеъ аст бар з-афлок,
К-ин фалакҳо варо бувад чу мағок. *Саноӣ*

фалаки хомис *нуҷ.* табақаи панҷӯми осмон, қароргоҳи сайёраи Миррих (Баҳром).

Фалаки хомис они Баҳром аст,
Он ки дар феълу рой худком аст. *Саноӣ*

фалаки чорӯм *нуҷ. ниг.* **фалаки робеъ; фалаки шашӯм** *нуҷ. ниг.* **фалаки содис; фалаки қамар** *нуҷ. ниг.* **фалаки аввал.**

Мунаҷҷимон фалаки қамарро осмони дунъё хонанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

фалаки ҳафтӯм *нуҷ. ниг.* **фалаки собеъ; фалаки ҳаштӯм** *нуҷ. ниг.* **фалаки сомин; нӯҳ фалак** *ниг.* **нӯҳ (нӯҳ фалак); ҳафт фалак** *ниг.* **ҳафт (ҳафт фалак); 2.** *д.* осмон ҳамчун ҷойгоҳи мавҳуми фариштагон.

Чу мутриб аз сухани Шоҳӣ ин ғазал бархонд,
Зи сокинони фалак бонги офарин бархост. *Шоҳӣ*

3. *д. маҷ.* қазову қадар, сарнавишт.

Як тараф ҷаври фалак, як сӯ ҷафои он санам,
Нимҷонам ин ду меҳнатро чӣ сон бардошта? *Савдо*

4. *маҷ.* улвият, авҷу баландии чизе.

Ҷаҳондоре ояд харидори ту,
Ба зудӣ шавад бар фалак кори ту. *Низомӣ*

фалаки кибриё авҷи бузургӣ.

Хок шав аз бори лагад чун гиё,
Бу ки расӣ бар фалаки кибриё. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ **фалак гардидан** *киноя аз* баландмартаба шудан.

Зи авҷаш гар тавонӣ сар кашидан,
Фалак гардӣ ба андози хамидан. *Бедил*

ФАЛАКВОР فلکوار фалакмонанд, монанди фалак.

Фалаквор дур аз фусӯси ҳама
Саромад, вале пойбӯси ҳама. *Низомӣ*

ФАЛАКМАРТАБА فلکمرتبه баландмартаба, олидараҷа.

То абад аз номаи икроми хеш,
Бод фалакмартаба чун номи хеш. *Хисрави Деҳлавӣ*

ФАЛАКПАЙМО فلکپیما дар осмон сайркунанда; *киноя аз* донишманд, файласуф, ситорашинос.

Эй фалакпаймои ҷусти ҷустхез,
З-ончи хӯрдӣ, ҷуръае бар мо бирез! *Румӣ*

ФАЛАКСО(Й) فلکسا(ی) ба фалак расанда, он чӣ сараш ба фалак расидааст; *киноя аз* бисьёр баланд.

Иморатҳои олии фалаксой,
Ба хишти нуқраафшон карда бар пой.
Бадрии Кашмирӣ

Бисоти ишқ шуд то маснади мо,
Кулоҳи ифтихори мо фалаксост. *Туғрал*

ФАЛАКТАВОН فلکتوان фалаққуввват, фалакзӯр; *маҷ.* бисьёр зӯр, боқуввват, тавоно.

Малик Туғлуқ ... муғуле бисьёр зинда ба Деҳлӣ фиристод, то поймоли филони фалактавон гардониданд. *«Таърихи Фаришта»*

ФАЛАКТОЗ فلکتاز парвозкунанда.

... Ки аз авҷаш буроқи нолаам боз,
Ба меъроҷи сухан гардад фалактоз. *Ҳозиқ*

ФАЛАКУЛМУҲИТ *а.* فلک‌المحیط фалаки баландтарин, фалаки нӯҳӯм.

Гардад фалакулмуҳит гӯят,
К-аз дасти ту савлаҷон бубинам. *Хоқонӣ*

ФАЛАКӢ فلکی **1.** мансуб ба фалак 1; **2.** осмонӣ.

Муҳандиси фалакӣ роҳи дайри шашҷиҳатӣ
Чунон бибаст, ки раҳ нест зери дайри мағок. *Ҳофиз*

◇ **оташи фалакӣ** *киноя аз* офтоб.

Чу оташи фалакӣ шуд нуҳуфта зери ҳиҷоб,
Зи дуд баст фалак бар рухи замона никоб. *Муиззӣ*

ФАЛАРЗ فلرز *ниг.* **фаларзанг.**

ФАЛАРЗАНГ فلرزنگ хӯрокие, ки аз тӯй ва меҳмонӣ бо худ мебаранд.

Ин зан аз дуккон бурун омад чу бод,
Пас фаларзангаш ба даст андар ниҳод.
Шӯй бикшод он фаларзаш, хок дид,
Кард занро бонгу гуфташ: Эй палид! *Рӯдакӣ*

ФАЛАХ فلخ *ниг.* **фалх.**

ФАЛАҚ I *а.* فلق сафедаи субҳ, сапедадам, субҳдам, равшании аввали субҳ.

Шомаш аз хуни бегуноҳон ҳар шаб мураккаб аст ва фалаҳи субҳаш аз нафаси додхоҳон мураттаб. *«Раввзат-ус-сафо»*

ФАЛАҚ II *а.* فلق *ниг.* **фаллоқ.**

ФАЛЕВ فلیو **1.** беҳуда, бефоида; **2.** аҳмақ.

То ба пои хеш бошад омада.
Он фалевон ҷониби оташкада. *Румӣ*

ФАЛЛА||ФУЛЛА فله шири нахустини ҳайвон пас аз зоидан, вақти ҷӯшондан баста мешавад.

Навоин мутрибон дорему барбатҳои гӯянда,
Мусоид соқиён дорем, соидҳои чун фулла. *Манучеҳрӣ*

ФАЛЛОҚ *а.* فلاق олати ҷазо дар мактаби кӯҳна, иборат аз як чӯби ба қадри як газ буд, ки аз ду нӯгаш тасмаи чармии дароз мебастанд ва ду нафар онро аз буҷҷули пои бача гузаронда, метофтанд ва бардошта меистоданд; мактабдор ба қадри «гуноҳаш» бо адабчӯб ба кафи пояи бача мезад; агар гуноҳаш зӯр бошад, пои бачаро бо кордча чок карда намак мепошиданд.

Ба ишқ агар надиҳад тан дилам, ба зулф супор,
Илоҷи кӯдаки мактабгурез фаллоқ аст. *Шоҳин*

ФАЛМОХАН فلماخن фалахмон, фалохан, олати махсус, ки бо он санг мепарронанд, олати сангпарронӣ.

Ҳамчу санг аст тираш аз сахтӣ,
Дами ӯ ҳамчу дамми фалмохан. *Наҷибӣ*

ФАЛОДА فلاده бефоида, беҳуда.

Як фалода ҳаменахоҳам гуфт,
Худ сухан бе фалода буд маро. *Абӯшакури Балхӣ*

ФАЛОКАТ *а.* فلاکت бадбахтӣ; фоҷиа, ҳодисаи хатарнок.

Лоилоҷ аз тавахҳуми он ҷамоат мабод қасди ҳаёти ӯ намоянд, ӯ низ асп бар ҷониби эшон ронд ва дар он фалокат бимонд. *«Фатҳнома»*

ФАЛОКАТӢ فلاکتی бадбахт, фалокатзада, ба фоҷиа дучоршуда.

Нони ҳеҷ мезбон ҷиҳати меҳмон дар таҳи танӯр бад-ин ваҷҳ насӯхта, ки дар ин вило фалокатиёни балдаи Ҳиротро рух намуда. *«Фатҳнома»*

ФАЛОН فلان *ниг.* **фулон; фалону баҳмон** ину он.

Анварӣ, чанд аз шикоятҳои ишқ,
Қ-он фалон бигзашту баҳмонам бибурд. *Анварӣ*

ФАЛОНАК فلانک *ниг.* **фулонак.**

ФАЛОНӢ فلانی *ниг.* **фулонӣ.**

ФАЛОСАНГ فلاسنگ фалахмон, фалохан.

Маънӣ андар шеър ҷуз бо хабт нест,
Чун фалосанг аст, онро забт нест. *Румӣ*

ФАЛОСИФА *а.* فلاسفه *ҷ.* **файласуф.**

Ҷумлагӣ ҳукамои фалосифа дар шаҳре ҷамъ шуданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ФАЛОТУН فلاطون шакли дигари Афлотун.

Биё, эй Фалотуни асрори хум,
Ки гардидаам дар хуми ҷаҳл гум. *Бедил*

ФАЛОТУНСИРАТ فلاطونسیرت афлотунниҳод, он ки ботину ақлаш монанди Афлотун аст, афлотунмонанд.

Зи ҳарфи тифли абҷадхон фалотунсиратон лоланд,
Ба фаҳми нуқтае аз сархати девони ақдираш. *Ҳоҷӣ*

ФАЛОТУНҲИКМАТ فلاطونحکمت афлотунхирад, бо ақлу ҳуш ва хирад монанди Афлотун.

Гар фалотунҳикматӣ, з-ин рамз кай ёбӣ нишон,
То насозӣ музмаҳил ному ни они хешро. *Ғиёсӣ*

ФАЛОХАН||ФАЛОХУН فلاخن фалахмон, олати сангандозӣ, ки аз ресмон ё абрешим мебофтанд ва бо он санг мегурронданд.

Мусулмонон иҷобат накарданд ва мардумонро бар девори ҳисор карданд, то ба фалохан санг ҳамеандохтанд. *«Таърихи Табарӣ»*

Фалохан тофт чун мӯ бар миёнаш,
Вале на санг, гавҳар дар миёнаш. *Ҳозиқ*

ФАЛОҲ *а.* فلاح наҷот, растагорӣ, комьёбӣ, некӯаҳволӣ, салоҳи ҳол, хайрият ва офиятмандӣ.

Иффат ва салоҳ сабаби фалоҳ ва наҷоҳ аст. *Авфӣ*
Ҳар куҷо саҳми теғи ту бирасид,
Кас аз он буму бар фалоҳ надид. *Саноӣ*

Гарат ҳавост, ки ҳосил кунӣ зи даҳр фалоҳ,
Қадам бурун манеҳ аз ҷодаи садоду салоҳ. *Бедил*

ФАЛОҲАТ *а.* فلاحت кишоварзӣ, деҳқонӣ.

Илми табиӣ низ бисьёр бувад, монанди тиб ва аҳкоми нуҷум ва илми фалоҳат. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Дар он шаҳр киштукор ва фалоҳат ва зироат сурат набандад. *Аҳмади Дониш*

ФАЛОҲАТӢ فلاحتی кишоварз, деҳқон.

Якчанд фалоҳатӣ ба кӯшиш печад,
Холӣ созад зи санг кӯҳсореро. *Бедил*

ФАЛОҶАРАМ *а.* فلاجرم пас бинобар ин, пас аз ин сабаб; пас.

Фалоҷарам иқбол ва иқомат бар он остони аршошьён илтизом намуда шуд. *Восифӣ*

Фалоҷарам он чӣ дар дафотир ҳозир дидам, дар ин авроқ кашидам, хотири асҳобро. *Аҳмади Дониш*

ФАЛС *а.* فلس 1. сиккаи мисӣ, пули сиёҳ.

Қаноатро бо фалси киса бардӯз,
Ба; пур ҷустан машав дилро бадомӯз.
Хисрави Деҳлавӣ

Бахтьёри Қокӣ ... рӯзгори аҷибе дошт, ки ҳаргиз фалсе нигоҳ намедошт. *«Таърихи Фаришта»*

2. *пулакчаи моҳӣ.*

Гар ба дарьё соя андозад ғубори ҳастиям,
Аз нафас чун фалси моҳӣ ранг мебандад ҳубоб. *Бедил*

ФАЛСАФА *а.* فلسفه илми ҳикмат, тафаккур, тааммуқ дар масъалаҳои илмӣ, илме, ки аз мабдаъҳо ва ҳақиқати чизҳо ва дар бораи сабабҳои вуҷуди онҳо баҳс мекунад; ҳикмат, илму дониш, фикр ва ё сухани хирадмандона ва ҳикматомез.

Улуми фалсафа аз эшон мунташир гашта.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Фалсафа дар сухан маёмезед,
В-он гаҳе номи он ҷадал манихед! *Хоқонӣ*

ФАЛСАФӢ فلسفی 1. мансуб ба фалсафа; 2. он кӣ бо фалсафа машғулӣ дорад, файласуф.

Душман ба ғалат гуфт, ки ман фалсафиям,
Эзид донад, ҳар он чӣ ӯ гуфт, наям.
Лекин чу дар ин ғамошьён омадаам,
Охир кам аз он, ки ман бидонам, ки киям. *Хайём*

ФАЛХ||ФАЛАХ فلخ ибтидои коре.

Маро зиндагонӣ бад-ин ҷои талх,
Ҳама ҷои дигар кунандам зи фалх. *Тайён*

Ба қасди мулк дигар ибтидои наҳзат кун,
Ки корҳои туро бас муборак аст фалах.*

ФАЛХАМ||ФАЛХАМА فلخم||فلخمه олати пунбатозакунӣ, асбоби пахтатозакунӣ, олати ҳаллоҷии камоншакл.

Гар бихоҳӣ, ки бифаҳманд туро пунба ҳаме,
Ман биёям, ки яке фалхам дорам корӣ. *Ҳаккок*

ФАЛҒАНД فلغند похсаи девор.

То накардӣ хокро бо об тар,
Чун ниҳӣ фалғанд бар девор-бар? *Тайён*

ФАЛҚ *а.* فلق шикофтан; шикоф; ◇ **замин фалқ кардан** заминро гардонидан, шудгор кардан.

Ҷуфти он говам, к-аш одам ҷадди халқ
Дар зироат бар замин мекард фалқ. *Румӣ*

ФАЛҶ فلج фалҷам, ғалақаи дар.

Дар ба фалҷ-андар бикардам устувор,
Дар калидон-андарун ҳиштам маданг. *Алии Қарт*

Дил аз дуньё бардору ба хона бинишин паст,
Фаро банд дари хона ба фалҷу ба пажованд. *Рӯдакӣ*

ФАМ *а.* فم даҳон.

Шутур зи оташи дил боди ҳуҷра кард самум,
Ба хоки ҳуҷра(-и) шутур з-оби фам шигуфт саман.
Восифӣ

ФАММУЛАСАД *а.* فم الاسد даҳани шер; *маҷ.* ҷои хатарнок.

Ба ҷое кашидӣ зи роҳи хирад,
Ки маллоҳ хондиш фаммуласад. *Фирдавсӣ*

ФАН(Н) *а.* فن 1. фиреб, макр, ҳила ва найранг, бозӣ, найрангбозӣ.

Аҷрому аносиру маволид-аъзо —
Тавҳид ҳамин асту дигарҳо ҳама фан. *Ибни Сино*
Муаллақ асту гирифтор, оҷизу гардон.
Дили адӯт, зибас к-андар ӯ фиреб фан аст. *Муиззӣ*

2. ҳунар, касб, пеша.

Накардам риштаандӯзӣ фани хеш,
Ки то дӯзам бар ӯ лоғар тани хеш. *Ҷомӣ*

Дар шеваи нард эшонро даст ба масобае буд, ки даҳ ҳазор ва аз он низ зиёда аз устодони ин фан хонагири масокини тасхири эшон набудӣ. *Восифӣ*

3. илм, соҳае аз илм, илму дониш.

... Ки эй дар фани маънавӣ зуфунун,
Чӣ сон диди аҳволи халқи бутун? *Бедил*

фанни балоғат илми балоғат, илми баён, бадеъ ва маонӣ; **фани симо** илми қиёфашиносӣ; **фан задан** изҳори илму фан намудан.

Чӣ донӣ, ки ман худ чӣ фан мезанам,
Духул бар дари хештан мезанам. *Низомӣ*

ФАНАК فنک далла, гурбаи саҳроӣ, гурбаи ёбоӣ, ки мӯяш сафед буда, аз он пӯстин месозанд.

Шомро бар фарқ бинҳода кулаҳе аз самур,
Субҳро дар бар фиканда пӯстине аз фанак.
Низоми Албиса

◇ **фанак боридан** *кинояаз* барф боридан.

Чун шуд ҳаво санҷобгун,
Гетӣ фанак борад кун н. *Хоқонӣ*

ФАНАКПӮШ فنک‌پوش пӯшандаи пӯстине, ки аз пӯсти фанак дӯхта шудааст.

Чу дарвеше ба дарвешон назар беҳ кун, ки ҷурми хур
Ба урӣ кард уронро фанакпӯши зимистонӣ. *Хоқонӣ*

ФАНАН *а.* فنن шохи дарахт.

Сипоҳи илми туро ҳаст сад ҳазор алам,
Дарахти фанни туро ҳаст сад ҳазор фанан.
Рашидии Самарқандӣ

ФАНД فند макру фиреб; найранг.

Чӣ кунад бо ту ҳилаи бадхоҳ,
Пеши мӯъҷиз чӣ қадр дорад фанд?*

ФАНН *а.* فن *ниг.* **фан(н).**

ФАНО *а.* فنا 1. нест шудан; нестӣ, ҳалок.

Чи мураккаб дар ин фазо, чи басит,
Ҳаст ҳукми фано ба ҷумла муҳит. *Ҷомӣ*
Буньёди ҳастии ҳама бар бод додааст,
Омода шав барои фанову бақо маҷӯй! *Савдо*

ба боди фано дардодан талаф кардан, несту гум кардан.

Норбӯтахон ... сивушашсола салтанатро ба як хамьёзаи марг ба боди фано дардод.
«Шаҳномаи Фарғона»

бар (ё ба) боди фано рафтан несту нобуд шудан.

Коҳидаам чунон ки зи дил оҳ агар кашам,
Монанди барги коҳ ба боди фано равам. *Мушфиқӣ*

2. *маҷ.* бехудӣ, беҳушӣ, худфаромӯшӣ.

Чун ба хеш омад з ғарқоби фано,
Хуш забон бикшуд дар мадҳу сано. *Румӣ*

3. фонӣ, нест, несту гумшуда.

Бар сари ман он чӣ бипсандӣ, равост,
Ҳукм ҳукми туст, банда худ фаност. *Румӣ*

фано шудан несту нобуд шудан.

Ту фано шав, то хама мурғони роҳ
Раҳ диҳандат дар бақо то пешгоҳ. *Аттор*

То назар мекунӣ, қафо шудааст,
Акси оинаи фано шудааст. *Бедил*

ФАНОХОНА فناخانه *кинoя аз* дунъё.

Буд хони замона Эрдона,
Кард реҳлат аз ин фанохона. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ФАНФУРӮШ فن‌فروش нишондиҳандаи корнамоии илму ҳунар; ҳилагар, маккор.

Он яке гуфт: Эй гурӯҳи фанфурӯш,
Ҳаст хосият маро андар ду гӯш. *Румӣ*

ФАР(Р) فر **1.** зебоӣ, ҳусну ҷамол, ороиш.

Гирифт аз моҳи фарвардин ҷаҳон фар,
Чу фирдавси барин шуд ҳафт кишвар. *Унсурӣ*

Роҳату ороми рӯҳу ромишу таскини дил,
Нузҳати дидори чашму зинату фарри шабоб. *Фаррухӣ*

Писарро бо он ҷамол ва фар бидид, хуррам шуд. *Авфӣ*

2. нур, равшанӣ, партав; *маҷ.* шаъну шукӯҳ, шавкат, дабдаба ва ҳайбати подшоҳон.

Ниҳоданд бар пушташон тахти зар,
Нишастангаҳи шоҳи бо тоҷу фар. *Фирдавсӣ*

Чу бигзашт соли вай аз ҳафту ҳашт,
В-аз ӯ фарри шоҳӣ фурӯзанда гашт. *Ҷомӣ*

Бузургии шоҳон ба адл-андар аст,
На бо фарру дайҳиму ангуштар аст. *Шоҳин*

фарру бурз ҷалолу шукӯҳ; бошукӯҳии пайкар ва ҷусса.

[Хушнавоз]... мардеро дид сахт некӯрӯй, бо фарру бурз ва ёлу кӯпол. *«Таърихи Табарӣ»*

фарру савлат шавкат, дабдаба, шукӯҳ.

Чу шуд фаҳм осори давлат зи ту,
Суханронию фарру савлат зи ту... *Ҳотифӣ*

фарру шукӯҳ ҷалол, ҳашамат, дабдаба.

Гаронмоякоре ба фарру шукӯҳ
Бирафту шуданд он ба оин гурӯҳ. *Унсурӣ*

ФАРА فره *ниг.* **фараҳ** II.

ФАРАЖ فرژ гиёҳест бисьёр талх, ки барои дарди шикам фоидабахш аст.

Вайҳак, эй бурқаи, эй талхтар аз оби фараж,
То кай ин табъи бади ту, ки бигирад сари паж. *Мунҷик*

ФАРАЗАН *а.* فرضاً аз рӯи фараз (фарз), аз рӯи тахмин, ба эҳтимол, ба таври гумон ва қиёс.

...Ва баъзе ба ҳукми тааббуд фаразан доман ба истифҳоми инкорӣ шикаста. *Бедил*

ФАРАЗД فرزد *ниг.* **фурузд.**

ФАРАМ فرم дилтангӣ ва фурӯмондагӣ дар ғам; ғаму андӯҳ.

Рафт бурун мири расида фарам,
Пахч шуда кӯсу дарида алам. *Мунҷик*

ФАРАНГ فرنگ **1.** Фарангистон, Европа; **2.** мансуб ба Фаранг, Европа.

Рӯзгорест ба абрӯи ту ҷанг аст маро,
Рӯи ҳиммат ба дами теғи фаранг аст маро. *Шоҳин*

3. фарангӣ, европагӣ.

Ба парвози хели фаранг аз ҷаноҳ,
Ба соқа шуда хуни мисрӣ мубоҳ. *Хисрави Деҳлавӣ*

4. *маҷ.* хушрӯи сафедпӯст.

Шероза, ки бастаст бар авроқи дили ман,
Ҷуз ҳусни фаранги ту, ки аз аҳли китоб аст. *Заҳири Форьёбӣ*

Пиёла нақши дигар зад рухи фаранги туро,
Шароби равғани гул шуд чароғи ранги туро. *Носир Алӣ*

ФАРАНГИТАЛЪАТ فرنگی‌طلعت хушрӯи сафедгуна, сафедчеҳра.

Фарангиталъате, к-аз дин маро бегона месозад,
Агар бар Каъба рӯ меоварад, бутхона месозад. *Соиб*

ФАРАНГӢ فرنگی мансуб ба Фаранг 1.

Ман рисолае таълиф кунам, ки мураккаб бошад ба назми узбакӣ ва фарангӣ. *Аҳмади Дониш*

◇ **фарангӣ шиша** айнак.

Аз ду чашми ман наёяд ҳеҷ кор,
Аз фарангӣ шиша ногашта чаҳор. *Ҷомӣ*

ФАРАС *а.* فرس **1.** асп.

Фарас хуштарак рон, ки саҳро хуш аст,
Инон дармакаш, бораги дилкаш аст. *Низомӣ*

Пои аспаш ба гавдоле фурӯ рафта, аз фарас ба ҷониби асфал мутамоил шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Гар ба зер овард гардунам зи пушти зин, чӣ ғам,
Пои ман то охири манзил фарас бошад маро. *Махфӣ*

фарас тохтан асп давонидан.

Ба ҳикмат тавон корҳо сохтан,
Ки бар кӯҳ натвон фарас тохтан. *«Таърихи Фаришта»*

фарас тохтан *ба касе, чизе* а) ҳуҷум ва ҳамла кардан ба касе, чизе; б) иқдом намудан ба чизе.

Чу тифлон зи пай чуп фарас сохтам,
Ба Лайлию Маҷнун фарас тохтам. *Ҷомӣ*

2. яке аз донаҳои шатранҷ.

Ба майдони шоҳӣ фарас тохтанд,
Дар он арса нарди ҳавас бохтанд. *Ҷомӣ*

◇ **фарас афгандан** оҷиз ва нотавон гардонидан (ин ибора аз таъбироти бозии шатранҷ сар задааст).

Фарас афганад ҷӯши ман Нилро,
Рухи ман пиёда кунад пилро. *Низомӣ*

ФАРАСБ||ФАРАСП فرسب||فرسپ болор, ки ба он бомро мепӯшонанд; шоҳпули бузурге, ки ба дарозии таҳкурсии хона гузошта, аз ду тараф ба шакли шипанг болорчаҳо мегузоранд.

Бомҳоро фарасп хурд кунӣ,
Аз гиронит гар шавӣ бар бом. *Рӯдакӣ*

Сурухош чун обнусӣ фарасп,
Чу хашм оварад, бигзаронад зи асп. *Фирдавсӣ*

ФАРАСНИҲОДА فرس‌نهاده мағлуб кардашуда, оҷиз гардонидашуда (аз таъбироти шатранҷ).

Гардун, ки фарасниҳодаи туст,
Бо ҳафт фарас пиёдаи туст. *Низомӣ*

ФАРАСП فرسپ *ниг.* **фарасб.**

ФАРАСРОНӢ فرس‌رانی **1.** аспронӣ, аспдавонӣ; **2.** рондани мӯҳраи (донаи) асп дар бозии шатранҷ.

Мотами ҳиҷрони он шаҳрух ба мотам медиҳад,
Ин бувад дар мӯҳраи ғам гар фарасронӣ маро. *Туғрал*

ФАРАСӢ فرسی мансуб ба асп, аспӣ.

Пас ҷавҳар он аст, ки вайро моҳияте ҳаст чун ҷисмӣ ва нафсӣ ва инсонӣ ва фарасӣ. *Ибни Сино*

ФАРАХША فرخشه навъе аз нонҳои варақин, кулчаи равғанини варақини лавзинадор.

Басо касо, ки бара (а)сту фарахша бар хонаш,
Ва бас касо, ки ҷавин нон ҳаменаёбад сер. *Рӯдакӣ*

ФАРАХҶ فرخج палид, зишт.

Эй булфарахҷи сода ҳамедун ҳама фарахҷ,
Номат фарахҷу куньяти малъунт булфарахҷ. *Лабибӣ*

Як рама ноҳифозу нобино,
Дар иборат фарахҷу нозебо. *Саноӣ*

ФАРАҲ I *а.* فرح хурсанд шудан; хурсандӣ, шодӣ, хушҳолӣ.

Номат шунавам, дил зи фараҳ зинда шавад,
Ҳоли ман аз иқболи ту фархунда шавад. *Рӯдакӣ*

Андешидам, ки то ҳамаи афъолу аъмоли худ бадал накунам, фараҳ наёбам. *Носири Хисрав*

Фараҳ ба синаи пурғусса аз ту чун ояд,
Ки гар ба кӯҳ бисанҷам, ғамат фузун ояд.
Камоли Хуҷандӣ

фараҳ ва фараҷ хурсандӣ ва кушоиши кор, шодмонӣ ва осоиш.

...Ин накбат ба сабаби адами ризо ва куфрон мухаллад гардад ва ҳеҷ фараҳ ва фараҷ даст надиҳад. *Аҳмади Дониш*

ФАРАҲ II ||ФАРА||ФАРЕҲ||ФИРЕҲ فره **1.** афзунӣ, фаровонӣ.

Қошк он гӯяд, ки бошад беш на,
Бар яке бар чанд би(а)фзояд фара. *Рӯдакӣ*

В-ар бигӯяд: Наҳоҳам ин фареҳ,
Гӯ: Бигиру ҳар киро хоҳӣ, бидеҳ! *Румӣ*

2. фирӯзӣ, ғалаба; пешӣ, сабқат; бартарӣ.

Зоғ яъне аҳли дуньё аз шараҳ,
Медавад, бар вай намеёбад фараҳ. *Румӣ*

фиреҳ бурдан пешӣ намудан, бартарӣ нишон додан.

Эй халқаи зулфат зада бар бод гиреҳ,
Лаъли ту ба нозукӣ зи ҷон бурда фиреҳ!
Шарафуддини Алии Яздӣ

Лӯъбату бозигари саҳрову деҳ,
В-аз дадагон бурда ба бозӣ фиреҳ.
«Таърихи Фаришта»

3. бисьёр, фаровон, афзун, зиёда.

Гар з-он ки худо ба ман диҳад моли фиреҳ,
Бикшоям аз ин кори фурӯбаста гиреҳ.*

4. бартар; афзал, хубтар, олӣ.

Аз ҳама дар ҷалолу ҷоҳ фареҳ,
В-аз ҳама дар ҷамолу хубӣ беҳ. *Ҷомӣ*

5. фарох.

З-абр будӣ дасти ҷуди ӯ фареҳ,
Абр бошад қатрабахш, ӯ бадраде҆ҳ. *Ҷомӣ*

6. ширин.

Чу дар лутф аз наботаш лаб фареҳ шуд,
Набот андар дили шиша гиреҳ шуд. *Ҷомӣ*

7. сабаб; боис.

Биё, соқӣ, эй дилхуширо фиреҳ,
Ки шуд ашки ғам дар гулӯям гиреҳ. *Туғро*

ФАРАҲАФЗО فرح‌افزا дилкушо, масарратангез.

Аз ин ҷониб ӯзбакон истиқбол намуда... дар мақоми фараҳафзо фуруд оварданд.
«Шаҳномаи Фарғона»

ФАРАҲБАХШ فرح‌بخش хурсандибахш, хурсандиовар, шодкунанда, шодиафзо.

Агарчи бода фараҳбахшу бод гулбез аст,
Ба бонги чанг махӯр май, ки муҳтасиб тез аст. *Ҳофиз*

Хитоб омад, ки нури дидаи туст,
Фараҳбахши дили ғамдидаи туст. *Ҷомӣ*

ФАРАҲМАНД فرحمند хушҳол, хурсанд.

Хоҷагон аз ин амри номарғуб аз рӯи бемаслаҳатӣ фараҳманд гардида... аз дарьё гузаштанд.
«Шаҳномаи Фарғона»

ФАРАҲНОК فرحناک хурсанд, шод, хушҳол.

Бо дили фараҳнок азми ватан кардам. *Авфӣ*

Дар паи мастии ҳар шом хумори саҳар аст,
Махфиё, базми фараҳнок кадом аст ин ҷо! *Махфӣ*

ФАРАҶ *а.* فرج **1.** кушоиш, кушоиши кор ва аҳвол; **2.** раҳоӣ ва халосӣ аз сахтӣ ва ғам; осоиш.

Мар-маро з-ин анову ғам фараҷ ор,
Қ-аз чунин меҳнатам намонд қарор. *Саноӣ*

Муддати меҳнати ӯ имтидод пазируфт ва аз фараҷ ноумед шуд. *Авфӣ*

ФАРАҶӢ فرجی пӯшоки рӯй ҳамчун яктак.

Он баранда фараҷӣ ба сар мекашид ва аз як гази гӯшаи он фараҷӣ дар он нигоҳ мекард ва санъатҳои турфа меовард, ки фарьёд аз он маҷлис бармеомад.
Восифӣ

ФАРБЕҲ فربه **1.** захим, сергӯшт ва серравған; *муқобили* **лоғар.**

Асп фарбеҳ шавад, шавад саркаш. *Зарбулмасал*

2. *маҷ.* бисьёр, фаровон.

Гарчи шикори лоғарам, кӯшиши фарбеҳам бубин,
Сайди каманд кардаам, сар надиҳам худойро! *Зуҳурӣ*

фарбеҳ будани косаи *касе киноя аз* пур будани коса, чашмсер будан.

Ҷашму дили серро нест ба неъмат ниёз,
Қосаи мо фарбеҳ аст, киса агар лоғар аст. *Соиб*

ФАРБЕҲТАН فربه‌تن фарбеҳ, сергӯшту серравған, ғафс ва захим.

Ҷамъе худро ба рамаҳо расонида, гӯсфандони фарбеҳтани ғизолгардан, ки чун дарьёи равған мавҷ мезад, ба пеш андохта, ба кӯши худ даро-варданд. *«Фатҳнома»*

ФАРБЕҲӢ فربهی захимӣ, сергӯштӣ ва серравғанӣ; *муқобили* **лоғарӣ.**

Ва он гоҳ мисли ту чун сутуре бошад, ки сабза бинад ва бисьёр бихӯрад, то фарбеҳ шавад ва он фарбеҳӣ сабаби ҳалоки вай шавад. *Аҳмади Дониш*

ФАРБӢ فربی *шакли дигари* **фарбеҳ** 1.

Шуд ба гармоба, дарун истод ғӯшт,
Буд фарбию калон, бисьёргӯшт. *Рӯдакӣ*

Ба борони баҳорон гашта фарбӣ,
Ба гармои ҳазирон гашта лоғар. *Манучеҳрӣ*

ФАРВАДИН فروذین *шакли кӯтоҳшудаи* **фарвардин.**

Качак бар сари пил зад шоҳи Чин,
Биғуррид чун тундари фарвадин. *Фирдавсӣ*

ФАРВАЗ||ФАРВИЗ فرویز||فروز фаровез.

Дид дар фарвизи гиребонаш
Ду дирам баҳри ҷомаву нонаш. *Саноӣ*

ФАРВАРДИН فروردین моҳи якӯми соли шамсӣ, ки ба 21 март — 20 апрель рост меояд, моҳи аввали баҳор.

То ба фарвардин замин аз лола барпӯшад ридо,
То ба даймоҳ осмон аз абр барбандад ниқоб. *Фаррухӣ*

Абри озорӣ баромад аз канори кӯҳсор,
Боди фарвардин биҷунбид аз миёни марғзор.
Манучеҳрӣ

Баъд аз ин дасти ману домани сарву лаби ҷӯй,
Хоса акнун, ки сабо муждаи фарвардин дод. *Ҳофиз*

ФАРВИЗ فرویز *ниг.* **фарваз.**

ФАРВОР فروار хонаи тобистонӣ.

Он кун, ки бад-ин вақт ҳамекардӣ ҳар сол,
Хаз пӯшу ба кошона шав аз суффаву фарвор.
Фароловӣ

ФАРД *а.* فرد 1. якка, танҳо; муҷаррад, бе ҳамроҳ.

Ҳар ду гирьёнему ҳар ду зарду дар сӯзу гудоз,
Ҳар ду сӯзонему ҳар ду фарду ҳар ду мумтаҳан.
Манучеҳрӣ

Ҳамчунин фард бош, Хоқонӣ,
К-офтоб инчунин дилафрӯз аст. *Хоқонӣ*

Як шабе мегашт шаҳ Маҳмуд фард,
Бо гурӯҳи дузди шабрав бозхард. *Румӣ*

2. ягона, ягонаи беҳамто, беназир.

Гуфт бо донишваре он сода мард,
К-эй ба дониш нazди ҳар озода фард... *Ҷомӣ*

Бас аст бо ту, агар ин қадар кунам ашъор,
Ки эй ба дарки сухан фарду в-эй ба фаҳм фарид!
Шоҳин

3. як кас, як шахс, як нафар.

Инчунин эътироз кардаанд, ки ин таъриф бар ҳеҷ фарди муарриф содиқ намеояд. *Восифӣ*

4. ҷудо; дур аз касе, чизе.

Гарчи ин муддат, ки будам ман зи дидори ту фард,
Ҷуфт будам бо рубобу бо кабобу бо шароб. *Муиззӣ*

Сифатат аз сифоти имкон фард,
Ҷиҳатат аз ҷиҳот берун кард. *Бедил*

фард афтодан дур мондан, ҷудо шудан, танҳо мондан.

Пеш, ки аз ҳамдигар афтем фард,
Хез, ки гирем каноре ба дард. *Хисрави Деҳлавӣ*

фард гаштан *ниг.* **фард шудан; фард кардан** ҷудо ва дур кардан аз касе, чизе.

Кунад ба оҳани шамшер ҷон аз эшон фард,
Зи ҳавли оҳани ӯ ҷуфти нолаву оҳанд. *Муиззӣ*

фард мондан ҷудо ва дур шудан аз касе, чизе; танҳо мондан.

З-он пеш ки аз ҷаҳон фурӯ монӣ фард,
Шуд маъракаи диловарӣ бар ман сард. *Ҷомӣ*

фард шудан (*ё* **гаштан**) ҷудо ва дур шудан аз касе, чизе.

Набз ҷасту рӯи сурхаш зард шуд,
К-аз самарқандии заргар фард шуд. *Румӣ*

5. *адш.* як байти барҷаста, фардбайт, шоҳбайт, байти ягонаи мумтоз аз байтҳои дигари як ғазал, байти мазмунан томи мустақил.

Камол, онҳо, ки фикри зар бикарданд,
Фузун аз сад ғазал хонанд фарде. *Камоли Хуҷандӣ*

ФАРДАН *а.* فرداً**: фардан-ваҳидан** ба таври якка ва ягона, таппа-танҳо, ба таври танҳо.

Каюмарс... фардан-ваҳидан ба саёҳат машғул гаштӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

ФАРДБАЙТ فردبیت *ниг.* **фард** 5.

Фардбайте зи дабирони салаф дорам ёд,
Худ ду мисраъ, вале мазмуни фаровон дорад. *Савдо*

ФАРДИЯТ *а.* فردیت ягонагӣ, танҳоӣ, муҷаррадӣ; озод будан аз тааллуқоти оилавӣ.

Меҳнат ва ғурбат ва фардият нашъаи тараддуди мунокаҳат ва завҷият мегардад. *Аҳмади Дониш*

ФАРДНАВО فردنوا касе, ки танҳо менавозад ва эҳтиёҷ ба ёридиҳандаи дигаре надорад, ҳофизи яккахон.

Нав булбули нутқам ҳама ҷо фарднаво буд,
Ин шӯхзабон рашки ҳамовоз надонист. *Толиби Омулӣ*

ФАРДО فردا 1. рӯзи баъд аз имрӯз, рӯзи оянда.

Санамо, бе ту дилам ҳеҷ шикебо нашавад,
В-агар имрӯз шикебо шуда, фардо нашавад.
Манучеҳрӣ

Фикри фардои мо нагардад кам,
Ваъда боқист дар қиёмат ҳам. *Бедил*

2. *д.* охират.

Онро, ки нест вусъати машраб дар ин саро,
Дар зиндагӣ ба тангии фардост мубтало. *Соиб*

ФАРДРАВ فردرو дар тасаввуф — касе, ки танҳо меравад ва мӯҳтоҷи ҳамроҳ ва раҳбар нест, яккарав; солики муҷаррад.

Соиб, аз фардравон бош, ки чун мавҷи сароб,
Рӯ ба дарьёи адам меравад ин қофилаҳо. *Соиб*

ФАРДӢ فردی танҳоӣ, ягонагӣ, муҷаррадӣ.

Гуфт: Охир не, ки ӯ мардест фард,
Гуфт: Мангар хор дар фардии мард. *Румӣ*

ФАРЕДУНФАР||ФИРЕДУНФАР فریدون‌فر фаредуншукӯҳ, он ки шукӯҳ ва ҷалолаш монанди шукӯҳу ҷалоли Фаредун аст.

Он чархи аъзам аст, чунин пур зар аст ин,
Ё табли бози шоҳи фаредунфар омада. *Восифӣ*

ФАРЕДУНӢ||ФИРЕДУНӢ فریدونی мансуб ба Фаредун, аз нажоди Фаредун.

Фаредуниён низ хеши туанд,
Чу корат шавад сахт, пеши туанд. *Фирдавсӣ.*

ФАРЕШ فریش тохтутоз, тороҷ, яғмо, ғорат.

Гар аз баҳри ганҷ орам он ҷо фареш,
Ба мағриб зари мағрибӣ ҳаст беш. *Низомӣ*

ФАРЕҲ فره *ниг.* **фараҳ** II.

ФАРЗ *а.* فرض **1.** *д.* фармудаи ҳатмии худо дар дини ислом; **фарзи айн** фарз ва фармудаи ҳатмии асосии худо ҳамчун намоз, рӯза, ҳаҷ ва ғ.

[Дарвеш] гуфт: Эй шайхи дунъёпараст, ҷавоби салом фарзи айн аст, то ғояте ки агар касе дар намоз бошад, бояд ҷавоби салом дод. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

2. чизи воҷиб, зарури ҳамчун вазифа; зарурӣ, сахт лозим.

Бар мардумон фарз бувад талаби куштагони ӯ кардан. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Риоят ва ҳурмати аҳли илмро ба зиммати ҳимммати худ фарз медонист. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

3. эҳтимол, пиндор, ҳадс, гумон, тахмин.

Пас фарз бояд кард, ки ҳама шуоъ бар рӯи замин афтад. *Ибни Сино*

фарзи муҳол тасаввур кардани чизи номумкин.

Чунин зан наёбӣ ба ҷуз дар хаёл,
В-агар з-он ки ёбӣ ба фарзи муҳол. *Ҷомӣ*

ФАРЗАНД فرزند писар ё духтар нисбат ба падар ва модар, авлод, насли одам.

Он мардумонро, ки аз Бухоро гурехта буданд, бо занон ва фарзандон боз ба Бухоро оварданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Аз вафо фарзанди андӯҳи туро,
Дил зи модар меҳрбонтар доястй. *Анварӣ*

фарзанди ноҳамвор фарзанди бадмуомила, бадхӯ, нофармонбардор, нохалаф.

Модар аз фарзанди ноҳамвор хиҷлат мекашад,
Хок сар боло наёрад кард аз тақсири мо. *Соиб*

фарзанди сулбӣ фарзанди худӣ.

Ин ишфоқ, ки ту дар ҳаққи ман кардӣ, ҳеҷ кас дар ҳаққи фарзанди сулбӣ накунад. *Авфӣ*

ФАРЗАНДӢ فرزندی мансуб ба фарзанд; **меҳри фарзандӣ** меҳри падару модар нисбат ба фарзанд.

Ало, эй Юсуфи Мисрӣ, ки кардат салтанат мағрур,
Падарро бозпурс, охир куҷо шуд меҳри фарзандӣ! *Ҳофиз*

ФАРЗИН فرزین яке аз мӯҳраҳои шатранҷ.

Пиёда бидонанду пилу сипоҳ,
Руху аспу рафтори фарзину шоҳ. *Фирдавсӣ*

Баски шаҳ рух намояд аз ҷапу рост,
Гар чу фарзин нишаста пеши шаҳед. *Камоли Хуҷандӣ*

ФАРЗИНБАНД فرزین‌بند навъе аз мансубаҳои бозии шатранҷ, яъне яке аз бозиҳои ҳунармандонаи шоҳмот.

Лаъб маъкус асту фарзинбанди сахт,
Ҳила кам кун, кори иқбол асту бахт. *Румӣ*

ФАРЗИНВАШ فرزین‌وش фарзинмонанд; *маҷ.* каҷрафтор.

Ало, шоҳе, ки фарзинваш рақиби каҷ ба ӯ ҳамдам,
Маро ӯ бегунаҳ аз ростӣ рухмот месозад. *Туғрал*

ФАРЗОМ فرزام сазовор, шоиста, лоиқ.

Макун, эй рӯи накӯ зиштӣ бо ошиқи хеш,
К-аз накӯрӯён зиштӣ набвад фарзомо. *Дақиқӣ*

ФАРЗОН فرزان доно, хирадманд.

Ҳар куҷо тезфаҳми фарзонест,
Бандаи кундфаҳми нодонест. *Саной*

ФАРЗОНА فرزانه ҳаким, донишманд, оқил, фозил.

Ӯ ба ғоят шуҷоъ ва мардона ва оқил ва фарзона буд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ки эй ёри фарзонаи дилпазир,
Або ҷон равад, он чӣ омад ба шир. *Савдо*

ФАРЗОНАГӢ فرزانگی доной, хирадмандӣ, донишмандӣ.

Дардо, ки ишқи ёр ба девонагӣ кашид,
Хатти ҷунун ба дафтари фарзонагӣ кашид. *Ҷомӣ*

Қасеро, ки роҳе ба фарзонагист,
Гузаштан зи инсоф девонагист. *Бедил*

ФАРИД *а.* فرید ягона; *маҷ.* беназир, бемисл.

Ба авсофи Қамол имрӯз дар ишқ
Аз он фардам, ки ҳамдарди фаридам. *Камоли Хуҷандӣ*

Хоҷа Ҳасан фариди аҳли рӯзгор ва ваҳиди зумраи кибор буда. *«Таърихи Сайидроқим»*

фарид гаштан ҷудо шудан аз касе, чизе.

Ҷуфти хубон шудаму хоб зи ман гашт фарид. *Ломеӣ*

ФАРИЗА *а.* فریضه **1.** *д.* супориш ва вазифаҳои динии худофармуда, ки иҷрои он фарз ва ҳатмӣ аст, ҳамчун намоз, рӯза ва ғ.

Ҳангоми саҳарӣ бар қасди адои фариза ба масҷид рафтам. *«Равзат-ус-сафо»*

фаризаи фаҷр намози бомдод.

Пас султон чун фаризаи фаҷр ба ҷамъият адо кунад, он гоҳ ба хилват дарояд. *Аҳмади Дониш*

2. он чӣ иҷрояш воҷиб ва ҳатмист, вазифаи ҳатмӣ.

Он чӣ моро фариза афтодаст,
Зулмро доду додро дод аст. *Низомӣ*

ФАРИШТА فرشته *ниг.* **фиришта.**

ФАРИШТАГӢ فرشتگی *ниг.* **фириштагӣ.**

ФАРИШТАНИҲОД فرشته‌نهاد *ниг.* **фириштаниҳод.**

ФАРИШТАХӮ فرشته‌خو *ниг.* **фириштахӯ.**

ФАРИҚ *а.* فریق **1.** ҷамоате аз мардум, тоифа; гурӯҳ, тӯда.

Ҳар ду фариқ аз муҳораба малул ва мутабаррим шуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. қисм, ҳисса, гурӯҳ.

Муслима фармуд, то он ҳавзҳо пок карданд ва шаҳристонро ба чаҳор фариқ қисмат кард. *«Таърихи Табарӣ»*

ФАРИҚАЙН *а.* فریقین *шакли дугонаи* **фариқ 1.**

Дар роҳ фариқайнро иттифоқи мулоқот уфтода, ҳарбе саъб рӯй дод. *«Равзат-ус-сафо»*

ФАРКАН فرکن **1.** селроҳае, ки дар он оби сел ҷамъ шуда бошад, раҳгузари об, ҷӯи об; селоб; **2.** он чӣ бо гузашти замон фартут шуда фурӯ рехта бошад, хароб, вайрон.

ФАРКАНД فرکند *ниг.* **фаркан.**

Ду фаркан аст равон аз ду дида бар ду рухам,
Рухам зи рафтани ф а р к а н д ҷумлагӣ фар-
канд. (1) *Хисравонӣ*

ФАРКАНДАН فرکندن **1.** ҷӯй кандан; **2.** канда шудан, ҷӯя шудан.

ФАРМОН فرمان амр, ҳукм, ки аз тарафи ҳукмдор ва сардоре дода мешавад.

Чунин гуфт солори лашкар ба шоҳ,
Ки фармони ту бартар аз чарху моҳ. *Фирдавсӣ*

Азми дидори ту дорад ҷони бар лаб омада,
Боз гардад ё барояд — чист фармони шумо? *Ҳофиз*

фармон бурдан итоат кардан, мутеъ будан.

Гаҳ-гаҳ бихоҳӣ, ки бибандӣ каф,
Ангушт мар-ӯро набарад фармон. *Хисравӣ*

Пазирандаи ҳушу раъю хирад,
Мар-ӯро даду дом фармон барад. *Фирдавсӣ*

фармон кардан фармон ба ҷо овардан, итоат кардан ба касе, чизе.

Гуфт: Фармони туро фармон кунам,
Ҳар чӣ гӯӣ: Ончунон кун! — он кунам. *Румӣ*

Эй он ки пандам медиҳӣ, к-аз дил бурун кун меҳри ӯ,
Аз дида фармонат барам, гар дил маро фармон
кунад. *Хисрави Деҳлавӣ*

фармон парастидан изҳори итоат кардан.

Ба зинҳор пеш ою фармон параст,
Ки то пеши шоҳат барам баста даст. *Фирдавсӣ*

аз фармони *касе* **гузаштан** тарк кардани амри касе, ба фармони касе итоат накардан.

Касе, к-ӯ зи фармони мо бигзарад,
Ба фарҷом аз он кор кайфар барад. *Фирдавсӣ*

аз фармони *касе* **нагаштан** аз фармони касе рӯй натофтан, итоат кардан.

Нагаштанд ҳар ду зи фармони ӯй,
Суви шоҳи Эрон ниҳоданд рӯй. *Фирдавсӣ*

ба фармон будан касеро фармонбар будан, мутеъ будан ба касе.

Шаҳриёри тан асту ӯ ҷон аст,
Инсу ҷин мар-варо ба фармон аст. *Саноӣ*

ба фармони *касе* **будан** фармонбардори касе будан, мутеи касе будан.

Чу нақши азал сақфи айвони ӯст,
Саранҷоми гетӣ ба фармони ӯст. *Шодӣ*

сар аз фармон напечидан сар аз итоат натофтан, фармонбарӣ кардан.

Сар намепечам зи фармони ту, эй султони ишқ,
Бандаи фармонпазирам, ҳар чӣ фармоӣ маро.
Фузулӣ

◇ **фармон ёфтан** мурдан.

Ал-Мутакаффӣ-биллоҳ... чаҳор соли дигар бизист ва дар Бағдод фармон ёфт ва ҳамон ҷо вайро дафн карданд. *«Таърихи Табарӣ»*

ФАРМОНБАР فرمانبر фармонбардор, итоаткор, зердаст, тобеъ.

Бути фармонбараш фармон пазируфт,
Ки дарде дошт, к-он дармон пазируфт. *Низомӣ*

Зани хуби фармонбари порсо
Кунад марди дарвешро подшо. *Саъдӣ*

ФАРМОНБАРӢ فرمانبری фармонбардорӣ, мутеӣ.

Ба ҷон гаштам, к-аз ӯ фармонбариро
Ниҳодам расми нав сеҳровариро. *Ҷомӣ*

ФАРМОНГУЗОР فرمان‌گذار фармондеҳ; *маҷ.* худо.

Чунон буд фармони фармонгузор,
Ки бар тахт биншинад он тоҷдор. *Низомӣ*

ФАРМОНДЕҲ فرمانده сардор, сардори мутлақ; сарлашкар; подшоҳ.

Бигуфто, ки ҳар ҷой шаҳру деҳ аст,
Яке сифла бар халқ фармондеҳ аст. *Ҷомӣ*

Шунидам, ки фармондеҳе додгар,
Қабо доштӣ ҳар ду рӯ остар... *Саъдӣ*

ФАРМОНДЕҲӢ فرماندهی фармонфармоӣ, сарварӣ, ҳукуматдорӣ.

Умед ҳаст, ки зудат ба коми хеш бибинам,
Ту шод гашта ба фармондеҳию ман ба ғуломӣ.
Ҳофиз

ФАРМОННИЮШӢ فرمان‌نیوشی фармоншунавӣ; фармонбарӣ.

Аз он тарсам, ки тавқи гарданам гардад раги гардан,
На кардам ҳалқа бахри гӯши дил фармонниюширо. *Зуҳурӣ*

ФАРМОНПАЗИР فرمان‌پذیر пазирандаи фармон, фармонбардор, итоаткунанда.

Ҳама зердастему фармонпазир,
Туӣ ёваридеҳ, туӣ дастгир. *Низомӣ*

ФАРМОНРАВО فرمانروا он кӣ фармони ӯ ҳатман иҷрошаванда аст, он кӣ ҳукмаш дар ҳама ҷо мегузарад ва иҷрояш ҳатмист.

Шаҳаншаҳ равон гашт, гуфто: Равост,
Ки фармони фағфури фармонравост. *Хоҷу*

ФАРМОНФАРМО(Й) فرمانفرما(ی) ҳукмдор, ҳоким.

Хоҳари Ҷондбибӣ султона фармонфармои Аҳмаднагар ба ҳиболаи никоҳи ӯ буд.
«Таърихи Фаришта»

ФАРМУД فرمود фармон, амр, ҳукм.

Ба фармуди ӯ хок гулшан шавад,
Шаби тираҳо рӯзи равшан шавад. *Шодӣ*

ФАРМУДАН فرمودن **1.** фармон додан, амр додан, ҳукм кардан, супориш додан.

Бифармудшон, то навозанд гарм,
Нахонандшон ҷуз ба овози нарм. *Фирдавсӣ*

[Ҳотами Тай] бифармуд, то дар қабоили араб мунодо карданд, ки ҳар кӣ мисли ин шутуре биёрад ва ба баҳои тамом аз ӯ бихарам.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

2. гуфтан (аз рӯи ҳурмат нисбат ба сухани каси бузургворе гуфта мешавад).

Мавлонозода фармуданд, ки ғолибо Мақсуди ҳаммор аст, ки дар бозор меҳиромад. *Восифӣ*

3. ташриф овардан, ворид шудан, омадан, омадан ба ҷое ё хонаи касе (аз рӯи ҳурмат ба касе гуфта мешавад).

Ту меҳмонию моро дидаю дил меҳмонхона,
Агар ин хона дилгир аст, фармо андар он хона.
Ҷалоли Озарӣ

4. рафтан.

Ту ӯро бин, ки моро хонд бар хон,
Худаш фармуд дигар ҷо ба фармон. *Ваҳшӣ*

5. феъли ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. 'мадад фармудан', 'нузул фармӯдан' ва ғ.

ФАРМУШӢ فرمشی *ниг.* **фармӯшӣ.**

ФАРМӮШ فرموش *шакли кӯтоҳшудаи* **фаромӯш.**

Баҳри ман хок бод, агар Баҳром
Теғ фармӯш кунад, бигирад ҷом. *Низомӣ*

ФАРМӮШКОР فرموشکار *шакли кӯтоҳшудаи* **фаромӯшкор.**

Ба сахтӣ сабр деҳ, то пой дорам,
Дар осонӣ макун фармӯшкорам. *Низомӣ*

Шӯъла зад оташ ба ҷон, ваҳ, к-ин рафиқи сангдил,
Чанд аз он шӯхи фармӯшкор ёдам медиҳад? *Ҷомӣ*

ФАРМӮШКОРӢ فرموشکاری *шакли кӯтоҳшудаи* **фаромӯшкорӣ.**

Худовандо, дар ин фармӯшкорӣ
Ту бахшӣ оқилонро ҳушьёрӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ФАРМӮШӢ||ФАРМУШӢ فرموشی||فرمشی *шакли кӯтоҳшудаи* **фаромӯшӣ.**

Мабодо ба ҳушьёрию беҳушӣ,
Қасеро зи фармони ӯ фармушӣ. *Низомӣ*

ФАРНОД فرناد гузар, гузаргоҳи дарьё, ҷои камоб, ки аз он ҷо пиёда гузаштан мумкин аст, пойоб.

Гузор карда зи пойобҳои беанҷом,
Сипаҳ гузашта аз обҳои бе фарнод. *Фаррухӣ*

ФАРНОС فرناس ғофил, нодон; коҳил.

Ин ҷаҳон сар ба сар ҳама фарнос,
Н-аз ҷаҳон ман ягона фарносам. *Абӯшакури Балхӣ*

ФАРО فرا *пешоянд* 1. ба; дар; ба даруни ...

Ба бечорагӣ тан фаро хок дод,
В-агар гирди олам баромад чу бод. *Саъдӣ*

2. ба назди ..., пеши ...

Сар фаро гӯши ман овард, ба овози ҳазин
Гуфт: Эх ошиқи деринаи ман, хобат ҳаст? *Ҳофиз*

фаротар а) болотар; (аз ин) зиёдтар.

Бигуфто: Фаротар маҷолам намонд. *Саъдӣ*

б) дуртар.

Тамаъ ҳар куҷо ҳалқа бар дар занад,
Хирад хайма з-он ҷо фаротар занад. *Ҷомӣ*

фаро гирифтан ба худ гирифтан, ишғол кардан, дар бар гирифтан, иҳота кардан.

Ва алоиқ ӯро фаро гирад ва рӯи ӯ билкул ба ҷониби дуньё мутаваҷҷеҳ шавад. *Аҳмади Дониш*

фаро кардан а) наздик бурдан, расондан, фурӯ овардан.

Умар он маҳосини сафедро дар он хокистар фаро карда буд ва бод бар оташ медамид.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

б) равон ва роҳӣ намуда расонидан, фиристода расонидан.

Фаро кун қосидеро аз сари роҳ,
Бад-ӯ гӯяд, ки Ширин мурд ногоҳ. *Низомӣ*

фаро расидан наздик омадан, ба пеши касе, чизе омадан.

З-он пештар, ки марг ба ногаҳ фаро расад,
Хуршеди умр бар сари кӯҳи фано расад.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

фаро рафтан а) пеши касе рафтан, назди касе омадан.

Ҷавоне фаро рафт, к-эй пирмард,
Чӣ дар кунҷи ҳасрат нишинӣ ба дард? *Саъдӣ*

б) *баромадан, ба боло омадан;* **хӯ фаро гирифтан (ё кардан)** одат кардан.

Ҳар дам ба ғами тоза дилам **хӯй** фаро кард,
То ҳар нафасе рӯи туро тоза ҷамолест. *Анварӣ*

ФАРОВОН فراوان 1. бисьёр, афзун, зиёд, серадад; миқдори бисьёр.

Ва фаровон физзаи холис ва заҳаби аҳмар берун оранд. *Аҳмади Дониш*

Бигуфто: Фаровон дуруду салом
Ба ҷони ту ҳар дам аз ин пир мом. *Савдо*

2. бисьёр вақт, вақти бисьёр, давомдор.

Бизан кӯси рӯину шайпуру ной,
Ба Кашмиру Кобул фаровон мапой! *Фирдавсӣ*

Деҳқон ба дар ояду фаровон нигарадшон,
Теғе бикашад тезу гулӯ боз бурадшон. *Манучеҳрӣ*

ФАРОВОНСУХАН فراوان‌سخن бисьёргӯй, пургӯй, сергап.

Фаровонсухан бошад огандагӯш,
Насиҳат нагирад магар дар хамӯш. *Саъдӣ*

ФАРОВОНШИКЕБ فراوان‌شکیب бисьёр шикебо, бисьёр сабркунанда, бурдбор, сабур.

Фаровоншикеб аст андар сухун,
Гаҳи ростӣ рост чун сарвбун. *Низомӣ*

ФАРОЗ فراز 1. боло, баланд.

Сари сонеъ ба гардун бас фароз аст.
Салотинро ба саннооп ниёз аст. *Носири Хисрав*

2. баландӣ; боло, рӯи чизе.

Чу Юсуфро фарози тахт биншонд,
Нисори ҷону дил дар пояш афшонд. *Ҷомӣ*

Хирсе... аз фарози кӯҳ рӯ ба нишеб ниҳода буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Қавокиб бар фарози боми гардун
Паи наззора гардиданд берун. *Ҳозиқ*

фарозу нишеб *ниг.* **фарозу шеб;** *муқ.* **нишеб (нишебу фароз).**

Ҳаметохт андар фарозу нишеб,
Ҳамезад ба гурзу ба теғу рикеб. *Фирдавсӣ*

фарозу шеб баландӣ ва пастӣ; *муқ* **шеб (шебу фароз).**

Фарозу шеби биёбони ишқ доми балост,
Куҷост шердиле, к-аз бало напарҳезад. *Ҳофиз*

Ҳар фарозу шеби ин раҳ дидай,
Ҳам басе гирди ҷаҳон гардидай. *Аттор*

3. баста, пӯшида.

Зистану мурданат якест маро,
Ғалбакандар чи боз ё чи фароз.
Абӯшакури Балхӣ

фароз кардан а) боло кардан, баланд кардан; дароз кардан ба сӯи чизе.

Даст фароз кард ва оҳуи бириштаро бирабуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Хартумро фароз кард ва Бӯубайдаро аз зин баргирифт ва бикушт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

б) пӯшидан; бастан, маҳкам кардан.

Он кас, ки бар амир дари марг боз кард,
Бар хештан, нигар, натавонад фароз кард. *Абӯшакури Балхӣ*

Пас аз ин Алӣ дар хона биншаст ва дар фароз кард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

в) боз кардан, кушодан, во кардан.

Ранҷур шуд ва бихуфт; рӯзе чашм фароз кард, ин ду байт бихонд ... *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

◇ **фароз овардан** фароҳам овардан, ҳосил кардан, гӯфтан.

Ба бедод, к-аз мардумон бистадӣ,
Фароз оваридӣ зи роҳи бадӣ. *Фирдавсӣ*

Агар зар хоҳӣ зи ман ё дирам,
Фароз оварам ман ба нӯки қалам. *Абӯшакури Балхӣ*

фароз омадан фаро расидан, наздик омадан, восил шудан, пеш омадан.

Рӯза аз хаймаи мо дӯш ҳамешуд ба шитоб,
Иди фархунда фароз омада бо ҷоми шароб. *Фаррухӣ*

Чун вақти байза фароз омад, мода гуфт: Барои байза ниҳодан ҷо бояд талабид. *«Нигори дониш»*

фароз рафтан наздик рафтан, назди чизе омадан.

Оҳиста фароз рафту биншаст,
Молид ба рифқ бар сараш даст. *Низомӣ*

фароз шудан а) наздик омадан.

Чу шаҳ дид, к-он Хисрави узрсоз,
Пиёда ба наздики ӯ шуд фароз ... *Низомӣ*

б) пӯшида шудан; баста ва маҳкам шудан.

Бар Саломон чун шуд ин меҳнат дароз,
Шуд дари роҳат ба рӯи вай фароз. *Ҷомӣ*

ФАРОЗАНДА فرازنده **1.** баланд бардоранда.

Насоеҳи мушфиқона ... фарозандаи рояти компронист. *«Равзат-ус-сафо»*

2. барозанда, лоиқ, сазовор, шоиста.

Зи наврустагон баршумурданд бист,
Қ-аз эшон ба шоҳӣ фарозанда кист? *«Равзат-ус-сафо»*

ФАРОЗИДАН فرازیدن баланд бардоштан; **гардан фарозидан** сар баланд кардан; *маҷ.* ифтихор намудан, фахр кардан.

На аз иқболи ӯ гардан фарозад,
На аз идбори ӯ ҷонаш гудозад. *Ҷомӣ*

ФАРОЗӢ فرازی баландӣ, ҷои баланд.

Пас Абдурраҳмон ... чун ба наздики ӯ расид, худро аз фарозӣ бияндохт ва бимурд. *«Таърихи Табарӣ»*

ФАРОИЗ *а.* فرائض *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **фариза 1.**

Фароизу сунан ороста ба тоати туст,
Ки тоати ту тирозӣ фароизу сунан аст. *Муиззӣ*

Адои мавоҷиб ва фароиз суубате ва машаққате дорад, хосса дар фасли сард ва бард. *Аҳмади Дониш*

2. қисме аз илми фиқҳ, ки дар бораи воҷиботи шаръ сухан меронад; илми ҳисоби шаръӣ доир ба тақсими мерос.

Гуфт: Илми фароиз ҳеҷ кас некӯ надонад, худ бирафт ва фуқаҳо биншинанд, то миросҳо рост ба вараса расониданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ФАРОМУШ فرامش *ниг.* **фаромӯш.**

ФАРОМУШТ فرامشت *ниг.* **фаромӯш.**

ФАРОМУШТӢ فرامشتی *ниг.* **фаромӯшӣ.**

Ҳама бар даргаҳи фаромуштӣ,
Ҳама аз рӯи маърифат пуштӣ. *Саноӣ*

ФАРОМӮШ||ФАРОМУШ||ФАРОМУШТ فراموش||فرامش||فرامشت аз ёд рафта, аз хотир баромада, чизе ки аз ёд рафтааст.

Кист, к-аз ушшоқ пайғоме расонад ёрро,
В-аз фаромӯшон диҳад ёд он фаромушкорро. *Ҷомӣ*

фаромӯш кардан аз ёд баровардан, аз хотир баровардан.

Забонаш кард посухро фаромушт,
Ниҳод аз оҷизӣ бар дида ангушт. *Низомӣ*

Ва чун хушнуд шавад, ҳаққи он фаромӯш накунад. *Аҳмади Дониш*

фаромӯш шудан аз ёд рафтан.

Фаромӯш шудам кори он корзор,
Кунун аст разму кунун аст кор. *Фирдавсӣ*

Ҳирси мева пардан хушам шавад,
В-аз газанди саг фаромӯшам шавад. *Ҷомӣ*

ФАРОМӮШКОР فراموشکار зуд фаромӯшкунанда, зуд аз ёд бароваранда, фаромӯшхотир.

Ҷавону масту фаромӯшкору нопарвост,
Замон-замон зи мани бедилаш кӣ ёд диҳад? *Хисрави Деҳлавӣ*

ФАРОМӮШКОРӢ فراموش کاری фаромӯшхотирӣ.

Зи пирӣ намуна шавад пойлағз,
Фаромӯшкорӣ дарорад ба мағз. *Низомӣ*

Зи роҳу расми дилдорӣ набошад,
Фаромӯшкорӣ аз ёрӣ набошад. *Убайди Зоконӣ*

ФАРОМӮШПЕША فراموش پیشه касе, ки фаромӯшхотирӣ одати ӯст, касе ки ҳама вақт фаромӯшхотир аст.

Надим, ёри фаромӯшпешаам дар Ҳинд,
Умед нест, ки бифристад аз Дакан коғаз.*

ФАРОМӮШӢ فراموشی фаромӯшхотирӣ.

Ҳарчанд фаромӯшият оин шуда бошад,
Якбора фаромӯш макун ҷониби моро! *Шамси Фахрӣ*

ФАРОРУН فرارون пешгӯикунандаи некӯӣ, башоратдиҳанда аз хушбахтӣ ва саодат; саъд.

Ҳасудат дар ядди Баҳроми фирун,
Назар зӣ ту зи Бирҷиси фарорун. *Дақиқӣ*

ФАРОСИХ *а.* فراسخ *ҷ.* **фарсах.**

Дорулмулки ӯ Исфаҳон буд ва таъини фаросих ӯ намуд. «Равзат-ус-сафо»

Ва он ҷо, ки аз иморат берунтар аст ва тарбияти ниҳол мутааззир, ба ҳар саду панҷоҳ қадам ҷӯби ва устувоне бардоштаанд, барои аломат ва фаросихе

масофат дар онҳо муайян карда, то ҳар касе бидонад, ки аз роҳ чӣ рафта ва ба манзил чӣ монда. *Аҳмади Дониш*

ФАРОСТУК فراستوک парасту, фароштурук.

ФАРОХ فراخ 1. васеъ, паҳновар, кушоду паҳн.

Муддате мухтафӣ будам ва ҷаҳони фарох бар ман танг шуд. *Авфӣ*

Ибтидои мадд аз мавзее бошад, ки он амиқ ва фарох бошад ва бисьёроб. *«Аҷоиб-ул-махлуқот»*

даҳони фарох даҳани калон.

Даҳоне фароху сияҳ чун лавед,
К-аз ӯ чашми бинанда гаштӣ сапед. *Низомӣ*

2. бисьёр, фаровон, анбӯҳ.

... Ва то чоштгоҳ фарох ҳадис карданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Гар анҷирхӯр мурғ будӣ фарох,
Намондӣ як анҷир дар ҳеҷ шох. *Низомӣ*

Айши ту фарох боду умри ту дароз,
Ҳамдӯши ҳаёти ҷовидонат дидам. *Баслӣ*

3. *маҷ*. фориғбол; фориғболона; осуда, бо орому роҳат.

Бифармуд пас, то равад сӯи кох,
Бибошад ба кому нишинад фарох. *Фирдавсӣ*

ФАРОХАБРӮЙ||ФАРОХАБРУВӢ فراخ ابروئی||فراخ ابروی кушодачеҳрагӣ; *маҷ*. бо мардум бо шукуфтарӯӣ муомила кардан.

Чу бинмуд шоҳ аз сари некувӣ,
Ба он тангчашмон фарохабрувӣ... *Низомӣ*

ФАРОХБИН فراخ بین *ҳамаро ба як чашм бинанда, ба ҳама* кас як хел ва аз рӯи адолат нигоҳкунанда.

Ишқи фарохбинро нозам, ки бе тафовут
Аз обу хоку хун рехта гил дар бинои субҳа. *Волеҳи Ҳаравӣ*

ФАРОХБОЛ فراخ بال кушодабол; *маҷ*. роҳат ва осуда, фориғбол.

Фарохбол кунад адл тангкофияро,
Чунон ки чарх радифи давоми ӯ зебад. *Хоқонӣ*

ФАРОХДАСТӢ فراخ دستی кушодадастӣ, саховат, ҷавонмардӣ, олиҳимматӣ.

Фарохдастӣ аз андоза магзарон чандон,
Ки офтоби маошат бадал шавад ба Суҳо. *«Равзат-ус-сафо»*

ФАРОХДИЛ فراخ دل олиҳиммат, сахӣ, ҷавонмард.

Язид бинни Меҳлаб марде буд кушодадаст ва фарохдил, он чӣ дошт, бихӯрдӣ ва доим хони ӯ афканда буд. *«Таърихи Табарӣ»*

ФАРОХДОМАН فراخ دامن фарохдаст, кушодадаст, сахӣ, химматбаланд.

Шиносад он, ки бипӯшад бараҳнапоеро,
Ки нафъи обилаҳои фарохдоман чист. *Толиби Омулӣ*

ФАРОХИГОҲ||ФАРОХИГАҲ فراخی گاه||فراخی گه ҷой ва мавзеи пурнозу неъмат, осоишгоҳ.

Фарохигаҳе дид наздики об,
Фуруд омад он ҷо ба ҳангоми хоб. *Низомӣ*

ФАРОХНО(Й) فراخنا(ی) 1. ҷои яла, кушод; ялангӣ, кушодагӣ; 2. вусъатнокӣ; паҳноварӣ.

Ва масҷиди ҳаром ба миёнаи ин фарохной андар аст. *Носири Хисрав*

Суде надиҳад фарохнои бару дӯш,
Гар одамий, ақлу ҳунар бояду хуш.
Гов аз ману ту фарохтар дорад чашм,
Пил аз ману ту бузургтар дорад гӯш. *Саъдӣ*

ФАРОХО فراخا 1. фарохӣ, кушодӣ, фарохно, ҷои яла, васеъ ва паҳновар; 2. *маҷ*. осудаҳолӣ.

Фориғ нишастаӣ ба фарохои коми дил,
Боре зи тангнои лаҳад ёд н-оварӣ. *Саъдӣ*

ФАРОХОСТИН فراخ آستین олиҳиммат, ҷавонмард; карим.

Фарохостин шав, к-аз он сабз шох
Фитад мева дар остини фарох. *Низомӣ*

ФАРОХРАВ فراخ رو 1. бисьёр роҳраванда, зиёд роҳ тайкунанда; *маҷ*. беҳуда сарфкунандаи вақт.

Вақт аст, ки дар пои ҳавас банд ниҳӣ,
Дар сарфаи вақт гӯш бар панд ниҳӣ,
Дар тайи замон фарохрав чун ту кӣ дид?
По бар сари солу моҳ то чанд ниҳӣ? *Зуҳурӣ*

2. *маҷ*. *исрофкор, носарфакор, он кӣ чизи худро* беҳуда сарф мекунад.

ФАРОХРАВӢ فراخ روی 1. бисьёр роҳ рафтан; 2. *маҷ*. исрофкорӣ, носарфакорӣ, беҷо хароҷот кардан.

Макун фарохравӣ дар амал, агар хоҳӣ,
Ки вақти дафъи ту бошад маҷоли душман танг
Ту пок бош, бародар, мадор аз кас бок,
Зананд ҷомаи нопок гозурон бар санг. *Саъдӣ*

ФАРОХСУХАН فراخ سخن пургӯй, сергап.

Надиҳад марди хушманд ҷавоб,
Магар он гаҳ, к-аз ӯ суол кунанд.
Гарчи барҳақ бувад фарохсухан,
Ҳамли даъвиш бар муҳол кунанд. *Саъдӣ*

ФАРОХУР فراخور лоиқ, муносиб, мувофиқ, шоиста, сазовор.

Саройҳои олӣ муҳайё фармуд ва фаршу авонӣ фарохури он муҳайё кард. *Авфӣ*

Соҳибдил гуфт: Он чӣ мо кардем, на лоиқи содиқони хонавода аст, балки фарохури муддаиёни аз роҳ афтода аст. *Ҷомӣ*

Ва коре, ки фарохури ҳол ва ҳавсалаи ман аст, гузориш ва саранҷом медиҳам. *Аҳмади Дониш*

ФАРОХӢ فراخی 1. вусъат, паҳноварӣ, кушодӣ.

Сипаҳ чун пароканда шуд сӯи ҷанг,
Фарохӣ даромад ба майдони танг. *Низомӣ*

2. фаровонӣ, фаровоннеъматӣ.

Ҳафт гови назор, ки говони фарбеҳро бихӯрданд, ҳафт сол баъд аз ин фарохӣ тангӣ бувад. *«Таърихи Табарӣ»*

Ҳафт сол фарохӣ бошад ва ҳафт сол аз паси он тангӣ бошад ва қаҳт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. *маҷ*. олиҳимматӣ.

Ҳама тангчашмӣ писандидаанд,
Фарохӣ ба чашми касон дидаанд. *Низомӣ*

ФАРОЧАНГ فراچنگ: **фарочанг овардан** ба чанг овардан, аз они худ кардан, ба тасарруфи худ овардан.

Бигуфто: Гар касеш орад фарочанг?
Бигуфт: Оҳан хӯрад, гар худ бувад санг! *Низомӣ*

фарочанг омадан ба даст омадан, дастрас шудан, муяссар шудан.

Аҷаб набвад, ки аз ковидани санг
Гиромӣ гавҳаре ояд фарочанг. *Хисрави Деҳлавӣ*

ФАРОШТАН فراشتن *шакли дигари* **афроштан.**

Гаҳе ба бозӣ бозушро фарошта дошт,
Гаҳе ба ранҷи ҷаҳон андарун сипурд оранҷ.
Абӯшакури Балхӣ

ФАРОҒ *а.* فراغ **1.** осудагӣ, роҳат, оромӣ.

Канори обу лаби ҷӯйбору гӯшаи боғ
Хуш аст бо санаме сарвқад ба шарти фароғ.
Камоли Хуҷандӣ

Туро аз ман агар бар сина доғ аст,
Напиндорӣ, к-аз он доғам фароғ аст. *Ҷомӣ*

2. озод будан аз қайди чизе.

Эй бо ту зи гул фароғ моро,
Гул бе ту ба сина доғ моро! *Ҷомӣ*

Маи муғона ба бонги чағона хуш бошад,
Маро ба ин ду фароғ аз замона хуш бошад.
Шоҳин

3. тамом, тамом шудан, анҷомьёбӣ, ба итмом расидан; итмом.

[Марде] пас ба намоз машғул шуд то вақти хуфтан, баъд аз фароғ бархост ва бо дасти холӣ ба хона рафт. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

Мезбон баъд аз фароғи пурсиш гӯяд: Хуш омаданд, хар қадам, ки мондаанд, болои дида. *Савдо*

◇ **фароғи бол** осудагии хотир, роҳат, осоиштагӣ, хотирҷамъӣ.

Эшон ба фароғи бол дар он нишеман ба сар мебурданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Варанкал ба тасарруф даромад ва султон ба фароғи бол ба Варанкал расид.
«Таърихи Фаришта»

ФАРОҒАТ *а.* فراغت **1.** осудагӣ, роҳат, оромӣ.

Амну фароғати аҳли Миср бад-он ҳад буд, ки дукконҳои баззозон ва саррофон ва ҷавҳариёнро дар набастандӣ. *Носири Хисрав*

Гуфтӣ: Накунӣ хидмати султон, — накунам, не,
Як лаҳза фароғат ба ду олам нафурӯшам. *Хоқонӣ*

Ҳоло ки гӯшае ва тӯшае ҳаст, пои фароғат дар домани офият каш! *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. озод будан, вобаста набудан ба чизе, тарки таааллуқоти зиндагӣ

Зи ҷоҳу мансаби дуньё фароғате дорам,
Ба ҷуз фитодагиям мансабеву ҷоҳе нест. *Фузулӣ*

3. ба итмом расидан; ба итмом расондан; итмом, анҷом, хотима.

Баъд аз фароғати таом асбоби истироҳат муҳайё сохта, Ҳотам аз хайма берун рафт.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

◇ **фароғати бол** осудагии хотир, осудаҳолӣ, хотирҷамъӣ.

Пас дар ҳама умри худ надидам
Ороми тану фароғати бол. *Савдо*

ФАРОҒАТХОНА فراغتخانه. хилватхона, шабистон; ишратхона.

ФАРОҲАМ فراهم ҷамъшуда; **фароҳам будан** *маҷ.* хотирҷамъ будан.

Эй хуш он вақт, ки моро дили беғам будаст,
Хотир аз васвасаи ишқ фароҳам будаст.
Хисрави Деҳлавӣ

фароҳам гаштан *ниг.* **фароҳам шудан; фароҳам овардан** ҷамъ кардан, гирду ғун кардан, як ҷо тӯда кардан.

Пушта-пушта ҳезум аз ҳар ҷо бурид,
Ҷумларо як ҷо фароҳам оварид. *Ҷомӣ*

Бубинад, ки чанд маблағ зар монда аст ва ба мавоҷиб ва нафақоти чанд аскар мерасад, мувофиқи он лашкар фароҳам орад. *Аҳмади Дониш*

фароҳам омадан а) ҷамъ омадан, як ҷо гирд омадан.

Сабоҳ умаро ва вузарои он давлатхона фароҳам омада, маъруз доштанд. *«Таърихи Фаришта»*

б) ба ҳам омадан, баста ва пайванд шудан; **фароҳам шудан (ё гаштан)** а) ҷамъ шудан, ҷамъ омадан, як ҷо гирд омадан, ғун шудан.

Бузургони Эрон фароҳам шуданд
Ва з-он хуррамӣ шоду хуррам шуданд. *Низомӣ*

б) хосил шудан, ҷамъ шудан.

Насақи гирудор мӯҳкам шуд,
Мояи худсарӣ фароҳам шуд. *Бедил*

в) ба ҳам пӯшида шудан, баста шудан.

Ба пойбӯси ту з-он дам, ки ёфтем башорат,
Лаби умед фароҳам намешавад зи табассум.
Камоли Хуҷандӣ

ФАРР I فر *ниг.* **фар(р).**

ФАРР II *а.* فر гурехтан.

ФАРРА فره шукӯҳ, бузургӣ, ҷалол, шавкат, азамат.

Чаро сар ҳамедод бояд ба бод,
Чу фарьёдрас фарраву зӯр дод. *Фирдавсӣ*

ФАРРАМАНД فرهمند бошукӯҳ, боҷалол, боазамат.

Басе хондаанд он замон офарин
Бад-он фарраманд офтоби замин. *Фирдавсӣ*

ФАРРАҲӢ فرهی шукӯҳ, азамат, шаъну шавкат, ҷалол ва бузургӣ.

Яке мард бинӣ чу сарви саҳӣ,
Ба дидор бо зебу бо фарраҳӣ. *Фирдавсӣ*

ФАРРОШ *а.* فراش **1.** густурандаи палос, кӯрпачаҳо ва дигар чизҳои зинатӣ; **2.** пешхизмат, хидматгори хонаву ҳавлӣ, ҷойрӯб ва пайкор, рӯбучинкунанда.

Ба адаб зан дари майхона, ки фарроши ҳарам
Остон бӯсазанон ҳалқаи ин дар гирад.
Камоли Хуҷандӣ

Ногоҳ фарроши сабуксайри бод соябони абр дар фазои ҳаво барафрохт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

◇ **фаррошони фарши баҳорӣ** *киноя аз* шамоли форам ва насими бороваркунандаи рустаниҳо.

Фаррошони фарши баҳорӣ фарши зумурраднамуди сипеҳри забарҷадиро аз сабзаи тар ба расми пойандоз барои мақдами султони рабеъ бигустурониданд. *Восифӣ*

ФАРРОШӢ فراشی вазифаи фаррош, хизматгорӣ, навкарӣ.

Ба фаррошӣ кавокиб дар ҷанобаш,
Ба сарҳангӣ саодат дар рикобаш. *Низомӣ*

ФАРРУХ فرخ 1. некӯ, зебо.

Нагуфтам, ҳар чӣ доно гуфт з-оғоз,
Ки фаррух нест гуфтан гуфтаро боз. *Низомӣ*

2. фархунда; хушбахт.

Чӣ фаррух касе, к-ӯ ба ҳангоми дай
Ҳам оташ ниҳад пешу ҳам мурғу май. *Низомӣ*

Гуфт: Рӯзе фарруху масъуд буд,
Рӯзи арзи лашкари Маҳмуд буд. *Аттор*

3. муборак, саодатбахш, хуҷаста.

Ҷаҳанда бар замин хуш бодпое,
Паранда дар ҳаво фаррух ҳумое.*

ФАРРУХАХТАР فرخ اختر хушбахт, саодатманд.

Ҳар рӯз навбат аст яке базм сохтан,
Имрӯз навбати малики фаррухахтар аст. *Муиззӣ*

ФАРРУХЛИҚО فرخ لقا муборакрӯ, зебочеҳра.

Зулайхо рух бар он фаррухлиқо дошт,
Вале Юсуф назар бар пушти по дошт. *Ҷомӣ*

ФАРРУХНИЖОД||ФАРРУХНАЖОД فرخ نژاد асилзода.

Чунин дод посух, ки бедоду дод,
Чу фармон диҳад шоҳи фаррухнижод ... *Фирдавсӣ*

ФАРРУХНИҲОД فرخ نهاد фаррухсиришт, муборакхилқат, муборактабиат, некӯсират.

Чун ӯе хирадманди фаррухниҳод
Надорад ҷаҳон то ҷаҳон аст ёд. *Саъдӣ*

ФАРРУХПАЙ فرخ پی хуҷастпай, муборакқадам, некқадам.

Фаррухпай аст бар ҳамаи мулку бар ҷаҳон
В-ин эминию неъмати чандин бар ин гувоҳ.
Фаррухӣ

Оби ҳайвон тирагун шуд, Хизри фаррухпай куҷост,
Хун чакид аз шохи гул, боди баҳоронро чӣ шуд?
Ҳофиз

ФАРРУХРӮЗ فرخ روز *мус.* мақоми 18-ӯми аз сӣ мақоми Борбад.

Чу бозаш рои «Фаррухрӯз» гаштӣ,
Замона фарруху фирӯз гаштӣ. *Низомӣ*

ФАРРУХСИРИШТ فرخ‌سرشت покнижод, мӯбораҳхилқат, асилзода, некусират.

Шунидам, ки Ҷамшеди фаррухсиришт
Ба сарчашмае-бар ба санге навишт ... *Саъдӣ*

ФАРРУХТАБОР فرخ تبار фаррухнижод, асилзода, бузургнижод.

Шунидам, ки Дорои фаррухтабор
Зи лашкар ҷудо монд рӯзи шикор. *Саъдӣ*

ФАРРУХФОЛ فرخ فال бахайр, масъуд, хуҷаста.

Чун Саломон моили Абсол шуд,
Толеи Абсол фаррухфол шуд. *Ҷомӣ*

ФАРРУХӢ فرخی 1. муборакӣ, хушбахтӣ, масъудӣ.

Чун бад-ин фаррухӣ сухан гуфтанд,
Аз сари нозу хушдилӣ хуфтанд. *Низомӣ*

2. тахаллуси шоири машҳури асри XI Абулҳасан Алӣ бинни Ҷулуғ Фаррухӣ (вафот 1051).

ФАРРУХҚАДАМ فرخ‌قدم муборакқадам, некқадам.

Аё фаррухқадам шоҳе, ки давлат бар нагирад сар
Зи хатти ҳукми он, к-ӯ бар хати ҳукми ту сар дорад. *Муиззӣ*

ФАРС *а.* فرث он чӣ дар даруни рӯдаҳо ва меъда мебошад.

Гуфт: Будам дар миёни фарсу дам
Дар миёни гӯсфандони ҳашам. *Абӯисҳоқи Атъима*

ФАРСАНГ فرسنگ фарсах, масофаи муайянест, ки тақрибан ба 6 километр баробар аст.

Аз он май маро деҳ, ки аз акси ӯ
Чу ёқут гардад ба фарсанг санг! *Рӯдакӣ*

Ғайр аз он ки ба атроф ба зиёратҳо ва ғайра рафта будем, ду ҳазору дувисту бист фарсанг буд. *Носири Хисрав*

Масоҳаташ [ҷазира] тақрибан фарсанге дар фарсанг буд. *Аҳмади Дониш*

ФАРСАНГСОР فرسنگسار аломате, ки дар роҳҳо барои донистани миқдори фарсангҳои тайшуда мегузоранд.

Наёбӣ дар ҷаҳон бе доғи поям
На фарсангеву не фарсангсоре. *Лабибӣ*

ФАРСАХ *а.* فرسخ *ниг.* **фарсанг.**

Ба ҳар куҷо ки кунад гард нури мавкаби ӯ
Сипоҳи куфр чу зулмат рамад ба сад фарсах.
Бедил

ФАРСОИДАН فرسائیدن *ниг.* **фарсудан.**

ФАРСУДАГӢ فرسودگی кӯҳнагӣ, азҳамрехтагӣ, пӯсидагӣ.

... То аз фарсудагӣ ва камии асбоби он нуқсон дар сафари мо оид нагардад. *Аҳмади Дониш*

ФАРСУДАН||ФАРСОИДАН فرسودن||فرسائیدن 1. судан, молидан, аз ҳам резондан.

Оҳи ҷонфарсой агар дар сина нашкастӣ маро,
Ин ки ҷон фарсудам, аз оҳ осмон ф а р с у д а м е.
Хоқонӣ

2. молида ва соида шудан, пора-пора шудан, рехтан, аз ҳам пошида шудан.

Сари бора фарсуд аз дасташон,
Баландӣ бад-он гуна шуд пасташон. *Шодӣ*

3. *маҷ.* озор додан, ба сахтӣ ва азоб дучор намудан.

На гашти замона бифарсоядаш,
На ин ранҷу тимор бигзоядаш. *Фирдавсӣ*

Нек кун, то нек пешояд туро,
Бад макун, то бад нафарсояд туро. *Ҷомӣ*

4. *маҷ.* бисьёр заҳмат расондан, бисьёр хаста ва монда кардан.

Вазъи мо чун соя андар шеваи ҳамворӣ аст,
Сад қадам фарсуд моро, ҷилва омад зери по. *Ҳоҷӣ*

5. *маҷ.* аз ҳад зиёд лоғар ва хароб шудан, коҳидан ба ниҳояти харобӣ ва лоғарӣ расидан.

Дарди он захмҳо падид ояд,
Дилу ҷонаш зи ғам бифарсояд. *Ҷомӣ*

Зи фарсудану лоғарӣ метавон
Зи чармаш шуморӣ рагу устухон. *Савдо*

ФАРТ *а.* فرط аз ҳад гузаштан, зиёдаравӣ, аз ҳад афзунӣ.

Яъне димоғи хилқати ин нашъа ба ҳасаби фарти назокат таби кудурати асбоб намеорад. *Бедил*

аз фарти ... аз камоли ..., аз дараҷаи баланди ..., аз ниҳояти ..., аз ғояти ...

Бо ин ду-се нодон, ки чунон медонанд
Аз ҷаҳл, ки донои ҷаҳон ононанд.
Ҳар бош, ки ин ҷамоа аз фарти харӣ
Ҳар к-ӯ на хар аст, кофираш мехонанд.
Ибни Сино

Ва аз фарти ҳарорат бими он буд, ки дурри ятим дар синаи садаф чун ашки ятим қатраи об гардад. *Восифӣ*

ФАРТУД فرتود *ниг.* фартут.

ФАРТУР فرتور акс, сурати касе ё чизе, ки дар об, оина ва дигар чизҳои шаффофи соф акс меёбад.

Фартури май аз қадаҳ фитода
Бар сақфи саро чу оби равшан. *«Луғати фурс»*

ФАРТУТ فرتوت **1.** солхӯрда ва аз кор монда, кӯҳансоли суст ва заиф.

Пири фартут гашта будам сахт,
Давлати ӯ маро бикард ҷавон. *Рӯдакӣ*

Ба Уммон яке мурғи фартут буд,
Ки аз моҳияш қуввату қут буд. *Ҷомӣ*

2. суст, заиф, нажанд ва назор.

Гуфт: Ман ҳайрону фартут омадам,
Бедилу беқуввату қут омадам. *Аттор*

ФАРТУТСАР فرتوتسر кӯҳансар, заифсар; сахт солхӯрдаи димоғаш аз фаъолияти табиӣ монда.

Мушаъбид ҷаҳонест фартутсар,
Кунад кори дигар, намояд дигар.
«Таърихи Фаришта»

ФАРФАР فرفر тезу чобук, чолок; чолокона, зуд-зуд.

Бардошт қилку коғазу фарфар фурӯ навишт,
Бар фавр ин қасидаи матбӯи обдор. *Анварӣ*

Гӯяд Камол фарфар сад шеъри тар ба як шаб,
Лекин ба васфи рӯят ҳар як ғазал ба моҳе.
Камоли Хуҷандӣ

ФАРФУР فرفور теҳу, парандаест кабкмонанд, вале аз он хурдтар.

Ман баччаи фарфураму ӯ бози сапед аст,
Бо боз куҷо тоб бараад баччаи фарфур?!
Абӯшакури Балхӣ

ФАРХ *а.* فرخ чӯҷаи мурғи хонагӣ ва дигар парандаҳо.

Ба зери парри қуш-андар ҳама чун фарх дебоҳо,
Ба парри кабки нар хатте сияҳ чун хатти мақбарҳо.
Манучеҳрӣ

Баъд аз инқизои чанд рӯзи муайян ба ададй ҳар байза фархе аз он ҷо сар берун мекунад.
«Равзат-ус-сафо»

ФАРХАВ فرخو хишоваи сабзавот, кандани алафҳои бегона, иеростани ток ва буридани шохҳои зиёдатии дарахтон.

Мар-киштро хав афган беру(н),
Разро ба дасти худ кун фархав. *Лабибӣ*

ФАРХАНҶ فرخنج насиб, баҳра.

Маро аз ту фарханҷ ҷуз дард нест,
Чу ман сӯхта дар ҷаҳон мард нест. *Асадӣ*

ФАРХАСТА فرخسته хаста, кушта ва бар замин кашида ва кашолашуда.

Ӯ май хӯрад ба шодию коми дил,
Душман низор гаштаву фархаста.
Абулаббоси Аббосӣ

ФАРХОР فرخار **1.** шаҳре дар Мовароуннаҳр, ки дар замони пеш бутхонаҳояш машҳур будааст.

Ҳамчу Фархор аст маҷлис, то ки ӯ дар маҷлис аст,
Ҳамчу Кашмир аст барзан, то ки ӯ дар барзан аст. *Муиззӣ*

2. бутхона.

Бути ман ҷонвар омад, шаманаш бедилу ҷон,
Манам ӯро шаману хонаи ман фархор аст.
Абулмаъали Бухороӣ

3. *маҷ.* ҳар ҷои ороста ва зебо.

ФАРХОРДЕС فرخاردیس фархормонанд; монанди бутхона; *маҷ.* бисьер ороста ва зебо.

Дар он орзугоҳи фархордес
Накард орзу бо муомил мукес. *Низомӣ*

ФАРХОРӢ فرخاری мансуб ба шаҳри Фархор, сокини шаҳри Фархор.

Кулаҳ каҷ ниҳода чу фархориён,
Миён танг баста чу булғориён. *Хоҷу*

ФАРХУНДА فرخنده **1.** муборак, нек; масъуд, саодатманд.

Сиёмак будаш ному фархунда буд,
Каюмарсро дил бад-ӯ зинда буд. *Фирдавсӣ*

Дар он фархунда ҷо боду ҳавоест,
Ки тубиро аз он нашву намоест. *Бадрии Кашмирӣ*

2. бошукӯҳ.

Яке коху айвони фархунда дид,
К-аз он сон ба Эрон на диду шунид. *Фирдавсӣ*

ФАРХУНДААЗМ فرخنده‌عزم мубораказм, муборакирода, некирода.

Зиҳӣ давлати марди фархундаазм,
Ки нусрат бувад ёри ӯ рӯзи разм.
Хисрави Деҳлавӣ

ФАРХУНДАГӢ فرخندگی муборакӣ, некӣ, некбахтӣ.

Бихӯрд оби ҳайвон ба фархундагӣ,
Бақои абад ёфт дар зиндагӣ. *Низомӣ*

Ало, то ба хубию фархундагӣ
Бувад шамъи хуршедро зиндагӣ. *Ҷомӣ*

ФАРХУНДАКЕШ فرخنده‌کیش фархундаоин, дорои маслак ва одати мубораку нек.

Давон омадаш ғаллабоне ба пеш,
Ба дил гуфт Дорои фархундакеш:
Магар душман аст ин, ки омад ба ҷанг,
Зи дураш бидӯзам ба тири хаданг. *Саъдӣ*

ФАРХУНДАЛИҚО فرخنده‌لقا муборакчеҳра, муборакрӯй, зебочеҳра.

Дидани моҳи наву ид бад-ӯ фаррух бод,
Ки ҳумоюнпаю фаррухруху фархундалиқост.
Фаррухӣ

ФАРХУНДАПАЙ فرخنده‌پی муборакқадам, неккадам.

Чӣ кам гардад, эй садри фархундапай,
Зи қадри рафеат ба даргохи Ҳай? *Саъдӣ*

ФАРХУНДАРОЙ فرخنده‌رای муборакандеша, некрой, дурустрой, некандеш.

Гурӯҳе бари шайхи он рӯзгор
Зи дасти ситамгар гиристанд зор,
Ки эй пири донои фархундарой,
Бигӯ ин ҷавонро: Битарс аз худой! *Саъдӣ*

ФАРХУНДАТОЛЕЪ فرخنده‌طالع хушбахт, масъуд.

Хуррам он фархундатолеъро, ки чашм
Афтадаш бар рӯи ту ҳар бомдод. *Саъдӣ*

ФАРХУНДАФАРҶОМ فرخنده‌فرجام муборакоқибат, некоқибат.

Ҳам аз бахти фархундафарҷоми туст,
Ки таърихи Саъдӣ дар айёми туст. *Саъдӣ*

ФАРХУНДАФОЛ فرخنده‌فال муборакфол, некбахт, нектолеъ, хуштолеъ.

Ба фархундагӣ фол зан моҳу сол,
Ки фаррух бувад фоли фархундафол. *Низомӣ*

ФАРХУНДАФОЛӢ فرخنده‌فالی нектолеӣ, саодатмандӣ, хушбахтӣ.

Чу хандон гардӣ аз фархундафолӣ,
Ба ханда тангдастонро намолӣ. *Низомӣ*

ФАРХУНДАХӮЙ فرخنده‌خوی покизакирдор, хушхулқ, писандидатабиат.

Ба-ӯ гуфтам: Эй ёри фархундахӯй,
Чи дар мондагӣ пешат омад, бигӯй! *Саъдӣ*

ФАРШ *а.* فرش **1.** палос, ки бар рӯи замини хона ва ғ. паҳн карда мешавад, бисот.

Аз падари мо дираму динор, гӯсфанду фарш ва авонии бисьёр ва фаровон мондааст. *«Таърихи Табарӣ»*

Орзуи меҳри атлас дар дили мо кай бувад,
Фарши мо афтодагон ҷуз сояи девор нест. *Туғрал*

фарши санъоӣ гилеми нафисе, ки дар шаҳри Санъо бофта шудааст.

Ҳимматам гуфтам, ки малбуси ҷалол
Даққи мисрӣ, фарши санъоӣ фирист! *Хоқонӣ*

фарши сӯҳбат дарнавардидан *маҷ.* тамом кардан ва ба охир расонидани сӯҳбат.

Гуфтӣ, ки дарнавардам якбора фарши сӯҳбат,
Фарши бигустурида донам, ки чун навардӣ. *Хоқонӣ*

2. *маҷ.* сабзазор.

Бар замин аз абри лӯълӯбору боди мушкбез
Фаршҳое чун мунаққаш парниён омад падид. *Муиззӣ*

фарши сабза сабзазор, кабудизор, марғзор.

Ҷудо зи сарвқадон фарши сабзаро дар боғ
Бисоти айши мулукон палоси мотами мост. *Ҷомӣ*

3. *маҷ.* рӯи замин; саҳн.

Зи кони ҷуди ӯ боди хазонӣ
Кунад фарши чаманро парфишонӣ. *Ҷомӣ*

Сари пиндор баркашида ба арш,
В-аз ҳавас бар ҳаво фиканда ба фарш. *«Хористон»*

фарши хок сатҳ ва рӯи хок, замин.

Чу фарроши ин дайри хокӣ мағок
Бирӯбад ғубори ман аз фарши хок. *Хоҷу*

фарши ғабро рӯи замин, сатҳи замин.

Ҳамеша то фарози фарши ғабро
Муаллақ бошад ин нӯҳ сақфи мино. *Убайди Зоконӣ*

◇ **фарш бар фарш** қабат ба қабат, таҳ ба таҳ.

Фарш бар фарш чанд ҷомаи нағз,
К-аз фурӯғаш кушода шуд дилу мағз... *Низомӣ*

ФАРЪ *а.* فرع **1.** шохи дарахт, шох; **2.** *маҷ.* чизе, ки аз асл мерӯяд, он чӣ аз асл сар зада инкишофу тараққӣ карда аз он ҷудо мешавад, чизи ғайри аслӣ, дуюмдараҷагӣ.

Перояи тахт пиронанд, эшонро асл дон ва ҷавононро фаръ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Асл бинад дида, чун акмал бувад,
Фаръ бинад, чун ки мард аҳвал бувад. *Румӣ*

Ба замини шуур ҷаҳл макор,
Фаръро дастгоҳи асл шумор! *Бедил*

ФАРЬЁД فریاد **1.** садои баланд, бонг, чеғ; наъра.

Аз дари майкада, эй соқии риндони ҷаҳон,
Мастии ишқ ба фарьёди ҳаёҳуӣ бирафт. *Ибни Ямин*

2. овоз ва садои баланди дарднок, оху фиғон.

Корам зи ғамат ба ҷон расидаст,
Фарьёд бар осмон расидаст. *Анварӣ*

Гар аз нола васле муяссар шудӣ,
Зи фарьёди дил гӯшҳо кар шудӣ. *Бедил*

фарьёд задан а) бонг бардоштан, бо овози баланд чеғ задан.

Чу мурғи саҳархез фарьёд зад,
Алам бар лаби Шатти Бағдод зад. *Ҳотифӣ*

б) овози баланди пурдард баровардан, оху фиғон кардан.

Бе асар нолаи кас дар дили маъшуқ мабод,
Чӣ қадар беҳуда фарьёд задам, оҳ, мапурс!*

фарьёд кардан а) бонг задан, бонг кардан.

Ёрро бояд аз оғӯши нафас кард сурoғ,
Он қадар сахт матозед, ки фарьёд кунед. *Бедил*

б) гирья ва нола бо овози баланд, нолаи пур дарду шикоятомез кардан; **(ба) фарьёд расидан** ба доди касе расидан, аз сари инсоф, адолат ва ёрӣ додрасӣ намудан.

Чу касе нест, ки аз ишқи ту фарьёд расад,
Чи кунам, сабр кунам, гар зи ту бедод расад. *Анварӣ*

Зи беқутиам танг гашта нафас,
Ба як хушк нонам ба фарьёд рас! *Ҷомӣ*

фарьёд хостан ёрӣ хостан, мадад пурсидан, имдод талаб кардан дар тангӣ.

Бинолид Судобаву дод хост,
Зи шоҳи ҷаҳондор фарьёд хост. *Фирдавсӣ*

Маро дил кушт, фарьёд аз кӣ хоҳам?
Асири дил шудам, дод аз кӣ хоҳам? *Убайди Зоконӣ*

ба фарьёд омадан а) наъра кашидан, бонг баровардан.

Малик Баракон аз шунидани ҳикоят биҷӯшид ва ба фарьёд омад. *«Ҳазору як шаб»*

б) ба додталабӣ омадан, шикоят кардан.

Додхоҳони бисьёр аз дасти ӯ назди султон ба фарьёд меомаданд. *«Таърихи Фаришта»*

аз халқ фарьёдро кифоят кардан дод ва шикояти мардумро шунидан.

Қалам даркаш онни бедодро,
Кифоят кун аз халқ фарьёдро. *Низомӣ*

3. *калимаи нидо* дареғ ва афсӯс!, дод!

Фарьёд, ки аз шаш ҷиҳатам роҳ бибастанд,
Он холу хату зулфу руху оразу қомат. *Ҳофиз*

ФАРЬЁДРАС فریادرس ба доди касе расанда, ёрӣ ва ҳимоякунанда.

Кунун гар набошӣ ту фарьёдрас,
Набинӣ ба Мозандарон зинда кас. *Фирдавсӣ*

Фарьёд кун, эй Ибни Ямин, бар сари ин кӯй,
Таҳқиқ яқин аст, ки фарьёдрасе ҳаст.
Ибни Ямин

ФАРЬЁДХОН فریادخوان фарьёдкунанда, доду афғонкунанда, додрасӣ талабкунанда, додхоҳ.

Ба фарьёдхон гуфт: Фармон турост,
Маро дар дил аст, он чӣ дар ҷон турост. *Низомӣ*

На борон ҳамеборад аз осмон,
На бармеравад дуди фарьёдхон. *Саъдӣ*

ФАРЬЁДХОҲ فریادخواه додхоҳ, адолатталаб.

Чу фарьёдро дар гулӯ баст роҳ,
Гулӯ баста беҳ, марди фарьёдхоҳ! *Низомӣ*

ФАРЬЯ فریه лаънат, нафрин, дуои бад.

Зеҳ, эй Кисоӣ, аҳсант гӯю чунин гӯй:
Ба сифлагон-бар фарья куну фаровон кун!
Кисоӣ

Баҳраи ту офарин бошад зи саъди Муштарӣ,
Қисми хасм аз наҳси Кайвон фарьяву нафрин бувад. *Муиззӣ*

ФАРҒАНД فرغند ашақа, печак, гиёҳест печанда, ки ба ниҳолон ва сабзавот печида хушк мекунад, зардпечак.

Дами саломат гирифта хомӯш,
Печида бар офият чу фарғанд. *Абулаббоси Аббосӣ*

ФАРҒАНДВОР فرغندوار монанди фарғанд.

Аё сарви нав, дар такопӯи онам,
Ки фарғандворе бипечам ба ту-бар. *Рӯдакӣ*

ФАРҒАР فرغر 1. селроҳа ё ҷӯе, ки об гузашта ва дар як ҷо каме ҷамъшуда мондааст; 2. ҷӯи майда, ки аз дарьё ҷудо мешавад.

Агар оби теғи ту дар рафтан ояд,
Дар он ҳафт дарьё бувад ҳафт фарғар. *Азрақӣ*

Гардун чу киштзору Миҷарра бар ӯ чунон
Дар киштзорҳо чу яке фарғар аз лабан. *Ломеӣ*

ФАРҒАРДАН فرغردن тар кардан, оғушта кардан; ба ҳам сириштан.

Илм чун дар нури ҳақ фарғарда шуд,
Пас зи илмат нур ёбад қавми Луд. *Румӣ*

ФАРҒЕШ فرغیش ҷомаи кӯҳна, пӯстини кӯҳнаи чиркини ҷиғда-ҷиғда дарида.

Накунам ёд зи тороҷу наяндешам з-онк
Маркабам буд хари лангу либосам фарғеш.
Муиззӣ

ФАРӢ فری 1. офарин, зиҳӣ.

Фарӣ он фиребанда зулфайни дилкаш,
Фарӣ он фурӯзанда рухсори дилбар.
«Луғати фурс»

2. писандида, некӯ.

Ба шакли муборак, ба ҳусни фарӣ
Сухан гуфта чун дур ба лафзи дарӣ. *Шоҳин*

3. хуб, дуруст.

Ҳарчанд ки мӯбадон илоҷаш
Карданд, нашуд фарӣ мизоҷаш. *Шоҳин*

ФАРҚ I *а.* فرق имтиёзи чизе аз ҳаммонанди худ, хосияти чизе, ки онро аз чизи дигар ҷудо мекунад, тафовут.

Фарқ аст миёни он, ки ёраш дар бар,
Бо он, ки ду чашми интизораш бар дар. *Саъдӣ*

фарқ кардан ташхис додан, чизеро аз чизе ҷудо кардан.

Чанд шабонарӯз шаб аз рӯз фарқ накарданд.
«Равзат-ус-сафо»

ФАРҚ II *а.* فرق 1. тори сар, болои сар.

Аҷаб аст аз шикани турра кулоҳаш лола
Дар чаман бинаду аз фарқ бияфтад кулаҳаш.
Исмат

Агар бар фарқи мазлуме кашад мушт,
Расад аввал туро дарде ба ангушт. *Ҳозиқ*

аз фарқ то ба қадам (*ё* **пой**) аз сар то по, тамоми тан.

Зи фарқ то ба қадам зар шудам зи гунаи зард,
Вале зи санги шикебам нишон нест, чӣ суд?
Хисрави Деҳлавӣ

Ба Юсуф гуфт, к-эй аз фарқ то пой
Дилошӯбу дилорому дилорой... *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* болои ҳар чиз.

Он ки ба рӯзи маърака фарқи ливои рафъаташ
Гӯшаи офтобро чун хати дилситон гирифт.
Бадри Чочӣ

◇ **фарқ кардан** кушодани роҳ миёни мӯй.

Гоҳ мушкин мӯйро бишкофтӣ,
Фарқ кардӣ, з-он ду гесӯ бофтӣ. *Ҷомӣ*

фарқи аъдо зери ақдом овардан тобеъ гардонидан ва ба ихтиёри худ даровардани душман.

Қоҳири аъдои давлат, носири миллат сазад,
То ба давлат фарқи аъдо зери ақдом оварад.
Муиззӣ

ба фарқи *касе* **хок пошидан** касеро хору залил кардан, касеро беобрӯ намудан.

Номӯси маро ба ҷайб зад чок,
Пошид ба фарқи номи ман хок. *Ҷомӣ*

ФАРҚАД *а.* فرقد 1. гӯсола; 2. *нуҷ.* номи яке аз ду ситораест дар галаситораи Дубби Асғар, ки ҳар ду ситора якҷо Фарқадон ё Фарқадайн номида мешавад.

Наргис чун моҳ дар миёни Сурайё,
Лола чу андар кусуф гӯшаи Фарқад. *Манучеҳрӣ*

Алам бар ривоқи забарҷад задӣ,
Сари тоҷ бар фарқи Фарқад задӣ. *Хоҷу*

ФАРҚАДАЙН||ФАРҚАДОН *а.* فرقدين||فرقدان *шакли дугонаи* **фарқад 2.**

Ба дандон газид аз тағобун ядайн,
Бимондаш дар ӯ дида чун Фарқадайн. *Саъдӣ*
Чу қасри қадри ту месохтанд рӯзи азал,
Ҳазизи пояи ӯ фарқи Фарқадон карданд.
Убайди Зоконӣ

Амвол ва аслиҳаи фаровон ба дасти Салҷуқиён уфтода, алами давлати бародарон сар ба авҷи Фарқадон кашид. *«Равзат-ус-сафо»*

ФАРӮҲИДА فروهيده *ниг.* **фурӯҳида.**

ФАРҲАНГ فرهنگ **1.** ақл ва адаб; дониш, илм, маърифат.

Ҳеҷ ганҷе нест аз фарҳанг беҳ,
То тавонӣ, рав туву ин ганҷ неҳ! *Рӯдакӣ*
Хурда бар гуфтаи Шоҳин натавонанд гирифт
Нуктадонон, ки дам аз донишу фарҳанг зананд.
Шоҳин

фарҳанг гирифтан ақлу дониш ва адаб касб кардан.

... К-аз ин девонаи беҳуши беҳанг
Ба ғайрат дигарон гиранд фарҳанг. *Ҳоҷӣ*

2. китоби луғат.

Ӯ дар фарҳанги худ менависад, ки Малибор ба фатҳи аввал ва касри сонӣ ва ёи маҷҳул номи вилоятест. *«Таърихи Фаришта»*

Фарҳанги суханҳои дақиқи мани Туғрал
На таври Сурох аст, на гуфтори Ҳамиз аст.
Туғрал

ФАРҲАНГӢ فرهنگى доно, хирадманд, донишманд.

Ба фарҳангиён деҳ маро аз нахуст,
Чу омӯхтам Занду Усто дуруст. *Фирдавсӣ*

ФАРҲАНҶ فرهنج *шакли арабишудаи* **фарҳанг.**

Гузор дил ба сари меҳри ёри ҷононе,
Ки рафт аз сари ман дар ҳавои ӯ фарҳанҷ.
Шоҳин

ФАРҲАНҶИДАН||ФАРҲЕХТАН فرهنجيدن||فرهيختن адаб омӯхтан, таъдиб намудан.

Чунонат бифарҳанҷам, эй бадниҳод,
Ки н-орӣ дигарбора Эрон ба ёд! *Фирдавсӣ*

ФАРҲАСТ فرهست сеҳр, ҷоду, афсун.

Нестро ҳаст кунад тунбулии ӯй
Ҳастро нест кунад фарҳасташ. *Абӯнасри Марғазӣ*

ФАРҲАТ *а.* فرحت шодӣ, хурсандӣ, дилхушӣ, фараҳмандӣ.

Дар он фарҳат, ки шуд ҷони наваш ёр,
Танаш мешуд зи ҷони кӯҳна безор.
Хисрави Деҳлавӣ

Ба овози дилкушои эшон [тӯтиҳо] беҳҷате ва фарҳате дар дил мушоҳада меравад.
«Анвори Суҳайлӣ»

ФАРҲАХТА فرهخته боадабу ботарбия, муаддаб.

Эй шаман, оҳиста бош з-он бути бадхӯ,
К-он бут фарҳахта нест, ҳаст навомӯз. *Дақиқӣ*

ФАРҲАХТАН فرهختن адаб омӯхтан, тарбият намудан, омӯхтан.

Паи фарҳахтани ин тунд тавсан
Бар абрӯи ғазаб чине дарафкан. *Маъруфии Балхӣ*

ФАРҲЕХТАН فرهيختن *ниг.* **фарҳанҷидан.**

ФАРҲОН *а.* فرحان шоду хурсанд, масрур, фараҳманд.

Чун хабари кушта шудани вазир ба Султонуд-давла расид, ба ғоят фарҳон гашт.
«Равзат-ус-сафо»

ФАРҶ *а.* فرج сӯрох, шикофи байни ду чиз; андоми ниҳонии зан.

ФАРҶОМ فرجام **1.** охир, анҷом; оқибат; натиҷаи кор.

В-ар ин гуфтаҳои маро нашнавӣ,
Ба фарҷоми корат пушаймон шавӣ. *Фирдавсӣ*

Ба худ мегуфт: ... Фарҷоми кори одамӣ фаност ва мулк ҳам пойдор нахоҳад буд.
«Калила ва Димна»

2. лаёқат.

Бад-ӯ гуфт, к-ин худ ба коми ман аст
Бузургӣ ба фарҷому номи ман аст. *Фирдавсӣ*

ФАРҶОМГОҲ فرجامگاه қабр, гӯр.

Басе душману дӯст кардӣ табоҳ,
Кунун бозгаштат ба фарҷомгоҳ. *Фирдавсӣ*

ФАС(С) *а.* فص санги қиматбаҳо, ки дар нигин устувор карда мешавад.

ФАСАН فسن *шакли дигари* **фасон I 1.**

Сипеҳр барнакашад бомдод ханҷари субҳ,
Агар ба шаб назанад ҳиммати ту бар фасанаш.
Саноӣ

ФАСАҚА *а.* فسقة *ҷ.* **фосиқ.**

Маҷмӯи он фасақа дар ин дарьё ғарқ шуданд.
«Равзат-ус-сафо»

ФАСД *а.* فصد *тиб.* хунгирӣ, рагзанӣ, раг задан, ки дар тибби кӯҳна барои гирифтани хуни фосид иҷро карда мешуд.

Ханҷари тези ту андар қасди мо
Неши заҳролудае дар фасди мо. *Румӣ*
Шунидастам, ки рӯзе кард Лайлӣ
Ба қасди фасд сӯи неш майле. *Ҷомӣ*

ФАСЕҲ I *а.* فسيح фарох, васеъ, паҳновар.

Дасту поят ба банду ғулли қазо
Ҳаст баста дар ин фасеҳ фазо. *Саноӣ*

Ба ҷонибi вилояти Яман рав, ки мамлакати фасеҳ ва ариз аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ФАСЕҲ II *а.* فصيح равшан ва бурро гапзананда, салис ва равон гӯянда, хушкалом (оид ба одам); бофасоҳат (оид ба сухан).

Марде... чаҳор писар дошт, меҳтарин ҷавоне фасеҳ ва адиб ва оқил. *Носири Хисрав*

Аз гуфтани мадҳ дил бимирад,
Шеър арҷи тару фасеҳ бошад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ФАСЕҲАТ فصيحت *шакли дигари* **фасоҳат.**

Аз ин гуфтугӯ чун севӯм лаб бидӯхт,
Чаҳорӯм чароғи фасеҳат фурӯхт. *Ҷомӣ*

ФАСЕҲУЛЛИСОН *а.* فصيح اللسان фасехзабон, равонсухан, равшангуфтор, забоновар.

Лисонии Шерозӣ фасеҳуллисон ва малеҳулбаён аст. *«Хизонаи омира»*

ФАСЕҲУЛМАСОЛИК *а.* فسيح المسالك дорои роҳҳои васеъ ва фарох.

Илло дар ин аср ... қавми Марҳата дар мамолики фасеҳулмасолики Ҳиндустон аҷаб корҳо карданд. *«Хизонаи омира»*

ФАСЕҲУЛФАЗО *а.* فسيح الفضا фарохфазо, паҳнфазо, кушодафазо.

Чаҳорбоғи фасеҳулфазои фалаки нилуфариро ба гул ва раёҳини кавокиби дурахшон ва азҳори ҳамешабаҳори савобити нурафшон пардохт. *Восифӣ*

ФАСИЛ *а.* فصيل девори қалъа ва ҳисор; девори гирдогирди шаҳр.

Ариҳо шаҳре бузурги ҳасин буд ва фасили он расида. *«Таърихи Фаришта»*

ФАСИЛА فسيله гала, рама; галаи асп.

Зи ҳар сӯ, ки будаш фасила яла,
Ба шаҳр андар овард яксар гала. *Фирдавсӣ*

ФАСИЛАГОҲ||ФАСИЛАГАҲ فسيله گاه||فسيله گه чарогоҳи галаи аспон.

Марғзоре, ки фасилагаҳи аспони ту гашт,
Шер, к-он ҷо бирасад, хурд бихояд чангол. *Фаррухӣ*

ФАСЛ *а.* فصل **1.** қисмат, ҳисса; қисме аз чизе.

Фасли дасти чап дар домани Албурзкӯҳ ва хайли дасти рост муҳит бар соҳили Қулзум. «Равзат-ус-сафо»

2. як ҳиссаи муайян аз калом, гуфтор.

Фасле ба камол аз ин сухан ронд,
Пӯлод кушоду гавҳар афшонд. *Низомӣ*

Чун ин фасл бишунид, арақи ҳаё бар ҷабин овард. *Авфӣ*

3. қисми муайян ва алоҳидаи асар, китоб, ки хурдтар аз боб аст.

Аҳмад бинни Муҳаммади Наср гӯяд: Ин фасл [фасли зикри девор] Муҳаммад бинни Ҷаъфари Наршахӣ бад-ин тартиб наёвардааст, валекин баъзе аз ин дар аснои сухан рондааст. *«Таърихи Наршахӣ»*

4. мавсим, як қисм аз чор қисмати сол: баҳор, тобистон, тирамоҳ ва зимистон.

Дар ҳар фасл аз он чӣ арзонтар будӣ, ғизои худ аз он сохтӣ. *Авфӣ*

Нишасти хешро дар ҳар ҳавое,
Ба ҳар фасле муҳайё карда ҷое:
Ба тобистон шавад бар кӯҳи Арман,
Хиромон гул бувад хирман ба хирман.
Ба фасли гул ба Мукрон аст ҷояш,
Ки то сарсабз бошад хоки пояш. *Низомӣ*

5. айём; давр.

Дареғо, ки фасли ҷавонӣ бирафт,
Ба лаҳву лаиб зиндагонӣ бирафт. *Саъдӣ*

фасли гул айёми шукуфтани гул, мавсими баҳор.

Андалебон, фасли гул бе нолаву фарьёд нест,
Як гули хандон ба гулшан бе ҷафои бод нест. *Махфӣ*

фасли гулрез *киноя аз* мавсими баҳор, айёми гул.

Булбул ин гуфту дигар гуфт, ки май нӯш, Камол,
Фасли гулрез ба мутриб бигузор ин суханон! *Камоли Хуҷандӣ*

фасли дай аввали зимистон.

Нал чашми таре ба руд бурда,
Чун руд ба фасли дай фусурда. *Файзӣ*

фасли наврӯз айёми иди наврӯз, аввали баҳор.

Фасли наврӯз, ки овард тараф бар ҳама халқ,
Чашми бадрӯзи маро навбати борон овард. *Хисрави Деҳлавӣ*

фасли рабеъ баҳорон.

То ба сол-андар се моҳ бувад фасли рабеъ,
Нӯҳ маҳи дигар сайф асту ҳариф асту шитост. *Фаррухӣ*

6. вақт, муддат; **фасле** муддате, замони каме, андаке.

Баъди фасле дидам, ки Носир-Алӣ ва ёрони ӯ бо якдигар ба имои чашм гуфтугӯ мекунанд. *«Хизонаи омира»*

Агар бар хоки Ҳоҷӣ бигзарӣ, фасле тааммул кун,
Ки бе файзе набошад тӯдаи хоки мазори ӯ. *Ҳоҷӣ*

7. ҷудоӣ, аз ҳамдигар ҷудо кардан; **фасл кардан** аз ҳамдигар ҷудо кардан.

Ту барои васл кардан омадӣ,
Не барои фасл кардан омадӣ. *Румӣ*

◇ **фасли мушаббаъ** *эзоҳоти пурра ва муфассал, эзоҳоти қонеъкунанда.*

Иброҳим фасле мушаббаъ дар боби афв ва иғмоз тақрир карда, Маъмун аз сари ҷаримаи аммихеш бархост. *«Равзат-ус-сафо»*

аз ҳар фаслу боб аз ҳар хусус (доир ба сухан).

Суханро шунидӣ зи ҳар фаслу боб:
Сиёҳ аст шаб, равшан аст офтоб. *Савдо*

ФАСЛАК فصلك *шакли тасғири* фасл.

Андар ин аср булфузуле чанд
Карда аз бар ду фаслаке тарфанд. *Саноӣ*

ФАСЛУЛХИТОБ *а.* فصل الخطاب каломи фасеҳ ва равшанмаънӣ, ҷудокунандаи ҳақ аз ботил; сухани қатъӣ, ки масъаларо файсал медиҳад.

Бо ҳунар дасти сахию бо шараф рӯи тунук,
Бо хирад хӯи накӯю бо сухан фаслулхитоб. *Фаррухӣ*

Ғайри ҳарфе аз лаби лаъли ту нест
Ҳикмати довудию фаслулхитоб. *Ҳоҷӣ*

ФАСОД *а.* فساد **1.** табоҳӣ, вайронӣ, бетартибӣ, зишткорӣ, бадахлоқӣ.

Насли фасоди инон мунқатеъ кардан ва беҳи таборашон баровардан авлотар аст. *Саъдӣ*

2. фитна, балво, исьён, саркашӣ.

Агарчи ҷанг ба тариқи бағӣ ва фасод бувад ва агар аз роҳи ҳақ бувад, албатта зафар муҳиқро бувад. *Аҳмади Дониш*

3. зоеъшавӣ, костан, камшавӣ ва беҳуда аз даст рафтан; нобудшавӣ.

Аз қазо қаҳтӣ ба соле уфтод,
Коҳу заръ аз хушкӣ омад дар фасод. *Румӣ*

4. вайроншавӣ ва аз ҳолати эътидол баромадани мизоҷ, фосидшавии хун, қувваи ҳозима ва ғ.

Ҳоли нисьёну ҳумқу истирхо,
Фоличу лақваву фасоду вабо. *Саной*

фасоди хун фосидшавии хун, вайроншавии хун.

Фасоди хун чу тавон кард кам зи хӯрдани шаҳд,
Яке бигӯй, ки нештар чаро хӯрад оқил?
Хисрави Деҳлавӣ

ФАСОДАТ *а.* فسادت фасод, табаҳкорӣ, бадкирдорӣ.

Саводаш нусхаи мазмунадоват,
Зи субҳи козибаш равшан фасодат. *Ҷомӣ*

ФАСОДПАЗИР فسادپذير фосид ва бадахлоқшаванда, вайроншаванда.

В-ар ту дар тарбият кунӣ тақсир,
Гардад аз ину он фасодпазир. *Ҷомӣ*

ФАСОН I فسان **1.** санге, ки бо он корд, теғ тез мекунанд, қайроқсанг.

Дар Макка ду гармоба аст, фарши он санги сабз, ки фасон месозанд. *Носири Хисрав*

Субҳ, к-аз фитнаҷӯшии даврон
Гардиши чарх теғ зад ба фасон. *Бедил*

2. тез кардан бо санги фасон.

Табъи Савдо пур зи истеҳсони дунон тира аст,
Санги нохуш аз фасон созад мукаддар теғро. *Савдо*

фасон кардан (*ё* **кашидан**) тез кардан, қайроқ кардан ба воситаи санги фасон.

Теғи фасонкашидаи майдони ҷуръатанд
Онҳо, ки тан ба сахтии айём додаанд. *Соиб*

3. тезӣ, бурроии теғ ва шамшер, ки дар натиҷаи тез кардан бо санги фасон ҳосил мешавад.

Абруви беғамза шамшери фасон гумкарда аст.
Наргиси беишва гунги тарҷумон гумкарда аст.
Шаҳиди Балхӣ

ФАСОН II فسان *шакли кӯтоҳшудаи* **фасона.**

Дигар ҳар чи гӯям фасон асту бод. *Саъдӣ*

ФАСОНА فسانه *шакли дигари* **афсона; фасонаву лоғ** сухан ё чизи ғайри воқеъ ва беасос.

Зоғи уҷб андар ошьёни димоғ
Ниҳадаш байза з-он фасонаву лоғ. *Ҷомӣ*

фасонаву фусун (*ё* **афсун**) суханҳои беҳуда ва пуҷи найрангомез.

Бирав, фасона махону фасон мадам, Ҳофиз,
К-аз ин фасонаву афсун маро басе ёд аст. *Ҳофиз*

◇ **фасона шудан** (*ё* **гаштан**) вирди забони халқ шудан, овоза гардидан, боиси гапу калачаи мардум шудан.

Дар ҳар диёр қиссаи ҳусни ту фош гашт,
Афсуни наргиси ту ба олам фасона шуд. *Васлӣ*

ФАСОНАПАРДОЗ فسانه‌پرداز афсонагӯй, қиссахон.

Аз хондани ин фасонаи роз,
К-аш хонд ба ман фасонапардоз. *Файзӣ*

ФАСОНАСАРО(Й) فسانه‌سرا(ى) афсонахон, қиссахон, афсонагӯй.

Хост, то бонуи фасонасарой
Орад оини бонувона ба ҷой. *Низомӣ*

ФАСОНАХОН فسانه‌خوان афсонахон, афсонагӯй.

В-ар забон дар фасона бикшодӣ,
Молиши сад фасонахон додӣ. *Ҷомӣ*

ФАСОНАШУМОР فسانه‌شمار афсонашумор.

Агар фасонашуморам в-агар тароназанам,
Ту гӯш дор, ки аз рӯи дард мехезад. *Урфӣ*

ФАСОНГАР فسانگر бо санги фасон (қайроқ) тезкунандаи теғ ва ғ., чархчӣ.

Аз фусуни тарбиятҳои замон эмин мабош,
Рӯй бар санг аст аз дасти фасонгар теғро. *Савдо*

ФАСОР فسار *шакли дигари* **афсор.**

Бад-ӯ гуфт: Рахшам бад-ин марғзор
Зи ман дур шуд бе лагому фасор. *Фирдавсӣ*

Онҳо, ки ба мадраса фароҳам гаштанд,
Донӣ зи чӣ маъние мукаррам гаштанд.
Полону ҷулу фасор мехост харӣ,
Аз бесомонӣ охир одам гаштанд. *Бедил*

ФАСОРОҲИХТА فسارآهخته озодъинон, ялаҷилав, ҷилавсардода; *маҷ.* худсар, беқайд.

Кунун ҷӯй ҳаме ҳилат, ки гаштӣ сусту бетоқат,
Туро дидам ба барнои фасороҳихтаву лона.
Кисоӣ

ФАСОҲАТ *а.* فصاحت буррусухан будан, равшанбаёнӣ; ба салосат ва равонӣ сухан гуфтан; холӣ будани калом аз ҳампаҳлу омадани ду ҳарфи якҷинса ҳамчун 'сидқи қавл', 'ҷамъи илм' ва м. ин.

Чун [Абӯязид] ба Бағдод расид, зикри балоғат ва фасоҳати вай пеши халифа карданд.
«Хористон»

В-он Муиззӣ, ки хоси Санҷар буд,
Дар фасоҳат забон чу ханҷар буд. *Ҷомӣ*

Шер аз фасоҳат ва суханороии Димна дар шигифт монд. *«Нигори дониш»*

ФАСС *а.* فص *ниг.* **фас(с).**

ФАССОД *а.* فصاد фасдкунанда, хунгиранда, рагзан, ҳаҷҷом.

Занад бар ҳар раге фассод сад неш,
Вале дасташ биларзад бар раги хеш. *Низомӣ*

Зи ман фассод ҳар рагро, ки ковад,
Ба ҷои хун ғамат берун таровад. *Ҷомӣ*

Рӯзи дигар султон таморузе карда, ба талаби фассод фиристод ва чун фассод бозуи ӯ баста хост, ки неш занад, султон аз рӯи ғазаб дар вай нигарист. *«Равзат-ус-сафо»*

ФАСУРДА فسرده *ниг.* **фусурда.**

ФАСУРДАГӢ فسردگى *ниг.* **фусурдагӣ.**

ФАСУРДАДИЛ فسرده‌دل *ниг.* **фусурдадил.**

ФАСУРДАН فسردن *ниг.* **фусурдан.**

ФАСХ *а.* فسخ гардонидани фикр ва рой аз чизе; ботил кардан, бекор кардани муомилаи савдо ва ғ.; **фасхи байъ** бекор кардани байъ, гардондани савдо.

Ҳукм фармоянд, ки он мусоҳиби эшон он шахсро ба фасхи байъи он боғ розӣ гардонад. *Восифӣ*

Ба ҷуз зиён чӣ расид аз туам, ҳазор дареғ,
Ки фасхи байъ дар оини мо намебошад.
Санҷари Кошӣ

фасх кардан (ё гардонидан) ботил кардан, бекор гардонидан.

Модари шер гуфт: ... Акнун бар ту он аст, ки азиматро ибтол ва фасх кунӣ. *«Калила ва Димна»*

ФАТВО||ФАТВӢ *а.* فتوا||فتوى 1. ҳукми шаръ, ки аз тарафи муфтӣ, шайхулислом, фақеҳ ё қозӣ доир ба ягон масъалаи динии қонунӣ дода мешавад.

Бӯсу назарам ҳалол бошад бо ёр,
Ин фатвӣ ман гирифтаам аз чаргар.
Абӯҳафси Суғдӣ

... Ва қозӣ ба куштанаш фатво дод. *Саъдӣ*

Фатвии ҳирсу ғафлати худком
Бар ҷаҳоне ҳалол кард ҳаром. *Бедил*

2. *маҷ.* иҷозат, рухсат; рою фикр.

Фатвӣ он шуд, ки шердил Баҳром
Сӯи шерон кунад нахуст хиром. *Низомӣ*

ФАТИЛ *а.* فتيل *шакли кӯтоҳшудаи* **фатила** 1.

Ҳар киро хонӣ сахӣ, ӯ шуд бахил,
З-он ки ғайреро надод ӯ як фатил. *Румӣ*

Менамояд рухат афрӯхтатар аз сари зулф
Чун чароғе, ки дар ӯ нур фазояд зи фатил.
Камоли Хуҷандӣ

ФАТИЛА *а.* فتيله 1. ресмони ғафси аз пахта тофта, ки дар чароғи пилтасӯз ва шамъ гузошта мешавад.

Амалаш он аст, ки фатила битобанд аз пахтаи кӯҳна. *«Илми симиё»*

Чӣ оташ аст фироқат, ки чун фатилаи шамъ
Қалам бисӯзад, агар сар кунад баёни фироқ!
Шоҳак

Чун шӯълаи чароғ аст дар фатила ва равған, ки ба як боди мухолиф мунтафӣ шавад.
Аҳмади Дониш

2. *тиб.* пахта ва латтае, ки лӯла карда барои баста нашудани даҳони ҷароҳат ба даруни он мегузоранд; 3. чароғ.

ФАТИЛАТУССУФРА *а.* فتيلة الصفره фатилаи зардӣ; чароғе, ки шӯълаи он одамон ва чизҳоро зард нишон медиҳад.

Фатилатуссуфра чунон аст, ки дар сояи ин чароғ ҳар кӣ бошад, зардрӯй намояд. *«Илми симиё»*

ФАТИН *а.* فطن бофатонат, зирак, ҳушьёр.

Фатин соҳиби басиратро равшан шавад.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

ФАТИР *а.* فطير ноне, ки аз хамири наомада (бехамиртуруш) пухта мешавад.

Бино бар таъҷил, ки доштанд, нони фатир пухта хӯрданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Палавмастам, палавмастам, палавмаст,
Мапурс аз рағбати нони фатирам. *Савдо*

ФАТНАТ *а.* فطنت зиракӣ, ҳушьёрӣ.

Бурда пешаш Уторид аз маълум
Фатнату ҳукму рою нутқу улум. *Саноӣ*

ФАТО *а.* فتى *ниг.* **фатӣ.**

ФАТОВӢ *а.* فتاوى *ҷ.* **фатво||фатвӣ.**

Ба муҷиби фатовии аиммаи ислом амал намуда, мултамаси Гургинро ба азъоф мақрун гардонид.
«Равзат-ус-сафо»

ФАТОЛИДАН||ФИТОЛИДАН فتاليدن 1. рехтан, пошидан, пароканда кардан.

Бод баромад ба шохи себи шигуфта,
Бар сари майхора барги гул бифтолид. *Имора*

2. даридан, аз ҳам кандан, гусехтан.

Эй малик, ин мулкро ту донию маъниш,
Мулк бигиру сари хавориҷ бифтол. *Манучеҳрӣ*

ФАТОНАТ *а.* فطانت ҳушьёрӣ, зиракӣ, бофаросатӣ.

Ғубори тамвиҳоти ҷидол ва тадлисоти аҳли залол чашми фатонати ӯро напӯшида. *Аҳмади Дониш*

Ҷӯгизанони шаҳру мазангони бодия
Доранд бар фатонату идрокат офарин. *Савдо*

ФАТРАТ I||ФИТРАТ I *а.* فترت сустӣ, заъф, нотавонӣ.

Туро фатрати пирӣ аз ҷой бурд,
Куҳан ғаштанат аз сари рой бурд. *Низомӣ*

Баъд аз фатрати Қобул фарангиён дар Бадахшон бигузаштанд. *Аҳмади Дониш*

ФАТРАТ II||ФИТРАТ II *а.* فترت 1. фосилаи байни ду давр ё ду чиз.

Ҳар малака ба тамаррун ба амал русухи бештар гирад ва ба фатрат русухаш кам шавад.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

2. фосилаи миёни давраҳои ду пайғамбар ва ё ду подшоҳ.

Он хаёлоте, ки дидандӣ зи мо
Вақти фатрат гоҳ-гоҳ аҳли худо... *Румӣ*

ФАТТОК *а.* فتاک ба ногоҳ ҳамлакунанда; бебок ва ҷасур дар бадкорӣ.

Аз авбоши он вилоят ду фаттоки бебок ба мол фирефта ва эшонро ба Марв фиристод.
«Равзат-ус-сафо»

Ӯ ҷавоне буд бағоят фаттоқ ва бебок, чунон ки қасди зан ва фарзанди мардум мекард.
«Равзат-ус-сафо»

ФАТТОН *а.* فتان 1. ба худ мафтункунанда, дилрабо, шӯхчашм.

Ба дом овард натвонаш ба дастон,
Ки ҷодуест бо чашмони фаттон.
Фахриддини Гургонӣ

2. бисьёр фитнаангез, бадкор.

Эй фаттони шарир, муддати чанд сол аст, ки падарамро бикуштаӣ ва гурехта. *Авфӣ*

Сипоҳе чун сафи мижгони хубон
Ҳама ханҷар ба каф хунрезу фаттон. *Ҳозиқ*

наргиси фаттон чашми шӯхи фитнаангез.

Дилбаро, ҳолам хароб аз наргиси фаттони туст,
Хотирам ошуфта аз зулфи абирафшони туст.
Шоҳин

ФАТТОҲ *а.* فتاح 1. бисьёр фатҳкунанда, кушоянда; 2. *маҷ.* кушоишдиҳандаи корҳо; *д.* лақаби худо.

Қадам ба водии исьён агарчи зад Шоҳин,
Мабанд бар рухи ӯ боби тавба, ё фаттоҳ! *Шоҳин*

ФАТӢ||ФАТО *а.* فتى ҷавон, барно.

Ё фато, ту ба мол ғарра машав,
Чун ту бас диду бинад ин деранд. *Рӯдакӣ*

Ҳамчу каждум, к-ӯ газад пои фатӣ,
То расида аз вай ӯро офате. *Румӣ*

ФАТҚ *а.* فتق **1.** шикофтан; кушодан; **фатқу ратқ** пайваст кардан ва кушодан; *маҷ.* ба ҳаллу фасли масъалае машғул шудан, идоракунӣ, сардорӣ; *муқ.* **ратқ (ратқу фатқ).**

...Ва низоми фатқу ратқи муҳиммоти мулкӣ халале азим ёбад. *Аҳмади Дониш*

2. *тиб.* бемории дабба, рехтани ҷурра, калон шудани хусья.

Фатқ дарде шадид дар амъо,
Азалулбатн бо сифоқи қафо. *Саноӣ*

ФАТҲ *а.* فتح **1.** кушодан, боз кардан, кушоиш.

Лек пеш аз абри найсон фатҳи лаб
Нест з-он ҳосил ба ҷуз ранҷу тааб. *Румӣ*

Ӯро дағдаға шуд, ки он қуфлҳоро бикушояд, то ҳақиқати ҳол бар вай мункашиф гардад ва дар фатҳи он муболаға намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

фатҳи боб (*инчунин* **фатҳулбоб**) а) кушодани дар, во кардани дарвоза.

Юсуфваш он ки рост равад баҳри фатҳи боб,
Муҳтоҷи илтифоти калидаш намекунад. *Урфӣ*

б) *маҷ.* кушоиш дар корҳо, осон шудани кор, муваффақият.

Зи офият натавон муждаи кушоиш ёфт,
Ба дил шикасте агар ҳаст, фатҳи боб талаб.
Бедил

в) оғози фасли борандагӣ, борандагӣ, бориш.

Кишти зарди умед дидам, лек
Баъдаи фатҳи боб нашнидам. *Хоқонӣ*

2. ғалаба, нусрат, фирӯзӣ.

Се амир ба Шом фиристода ва ҳеҷ фатҳе намешуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Роёти нусратоёташ ҳар ҷо ба азми мозӣ рӯи иқбол оварад, дарҳол фатҳ ба истиқбол ояд.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

фатҳи мулк бо ғалаба ва нусрат ба даст даровардани мулк, тасарруфи кишвар.

Синаам бишкофу чашмамро ба хунрезӣ дарор,
Кори шоҳон аст фатҳи мулку таъини хироҷ.
Фузулӣ

фатҳ кардан ғалаба намудан, бо ғалабаву зӯрӣ шаҳре (кишваре)-ро ба даст даровардан.

Захмҳо бардоштему фатҳҳо кардем, лек
Ҳаргиз аз хуни касе рангин нашуд майдони мо.
Урфӣ

◇ **фатҳи бало** рафъи бало, дафъи бало, ба бало ғолиб омадан.

Баҳри дафъи душману фатҳи балову ҳифзи нафс
Подшаҳро миннати хайлу ҳашам бояд кашид. *Фузулӣ*

ФАТҲУЛБОБ *а.* فتح الباب *ниг.* **фатҳ (фатҳи боб).**

Набандад бастаи зулфат дари шодӣ ба рӯи худ,
Ки фатҳулбоби ғам дорад ҳамин овози занҷират. (а)
Туғрал

Ба баракати он ҳусни ният... фатҳулбобе ҳосил шуд. (б) *«Анвори Суҳайлӣ»*

Қариб як моҳ ба муҳосара қиём намуда фатҳулбоб муяссар нагашт. (б) *«Равзат-ус-сафо»*

ФАХ(Х) *а.* فخ дом, тала, тузоқ.

Он шунидӣ, ки мурғаке дар шах
Дид дар зери рег пинҳон фах? *Саноӣ*

Ҳудҳуд қасди дона кард, фах дар гардани ӯ муҳкам шуд. *Авфӣ*

ФАХАМ||ФАХМ فخم **1.** боғҷома, чодире, ки дар вақти афшондани мева, ҳамчун тут, зардолу ва ғ. ба зери дарахт медоранд; **2.** чодире, ки барои ғун кардани нисор (пули чошалак) дар тӯйҳо ва ҷашнҳои хурсандӣ ба рӯи даст нигоҳ доштa мешавад.

Аз гуҳар гирд кардани ба фахам
На гуҳар чид ҳеҷ кас, на дирам. *Унсурӣ*

ФАХАН||ФАХН فخن миёнаҷои боғ, даруни боғ, саҳни боғ.

Фахани боғ бин, зи абру зи нам
Гашта чун орази бутон хуррам. *Дақиқӣ*

ФАХМ فخم *ниг.* **фахам.**

ФАХМИДАН فخمیدن пахтаро аз пунбадона ҷудо кардан, халлоҷӣ кардан.

Ҷавон будаму пунба фахмидаме,
Чу фахмидаме, дона барчидаме. *Тайён*

ФАХН فخن *ниг.* **фахан.**

ФАХОМАТ *а.* فخامت бузургвор шудан, бузургворӣ.

Рӯзи сейӯм хонзода Алоулмулк аз аҷиллаи содот, ки ба фахомати зикр ва набоҳати шаън имтиёз дошт, тӯи сангин кашид. *«Равзат-ус-сафо»*

ФАХР *а.* فخر **1.** нозиш, мубоҳот кардан; болидан ба доштани чизе.

Ҳилолӣ, чун ту дарвешию он моҳ хисрави хубон,
Туро аз ишқи ӯ фахр асту ӯро аз ту ор ояд. *Ҳилолӣ*

Нанги фақр аз қусури ҳиммати туст,
Фахри ҷоҳ аз ғурури ғафлати туст. *Бедил*

2. боиси (объекти) нозиш ва ифтихор, он чӣ мавриди ифтихор аст (дар хитоб).

Бигуфт: Эй фахри устодони айём,
Туро хонад ҳаме Ширин ба пайғом. *Низомӣ*

Эй сарви сиҳӣ, ниҳоли навхез,
В-эй фахри бутони Руму Табрез! *Ҳоҷӣ*

фахр кардан нозидан; ифтихор намудан.

...Ва ҳеҷ кас ба дигаре ба чизе фахр накунад.
Аҳмади Дониш

ФАХРИДАН فخریدن фахр кардан, нозидан.

Нозед ба бахти арҷумандо,
Фахред ба толеи баландо! *Савдо*

ФАХРОВАРӢ فخرآوری ифтихор кардан; нозиш, мубоҳотнамоӣ.

Зи румию чинӣ дар он доварӣ
Хилофе баромад ба фахроварӣ. *Низомӣ*

ФАХФАРА فخفره сабӯси орди гандум ё орди ҷав; **нони фахфара** ноне, ки аз сабӯси орди гандум ё ҷав пухта шудааст; ноне, ки аз ҷириши орди гандум ё ҷав, яъне орди аз сабӯс ҳосилшуда, пухта мешавад.

Он яке меҳӯрд нони фахфара,
Гуфт соил: Чун бад-ин дорӣ шара? *Румӣ*

ФАХФУРӢ فخفوری зарфҳои сафолӣ (фағфурӣ).

Як шаҳрро Дарбанд хонанд, ки фахфурӣ аз он ҷо оранд. *«Таърихи Табарӣ»*

ФАХХ *а.* فخ *ниг.* фах(х).

•**фаш** فش *суффикси сифатсоз* маънои монанд, барин, осо, сонро ифода мекунад, ҳамчун 'шерфаш', 'кӯҳфаш'.

ФАШ I فش шамалаи салла, нӯги овезони салла (дастор, аммома).

Бехабар лоф мазан пеши ҳарифону магӯ:
Файзи ришу фаши дастори маро диди? — Не!
Савдо

ФАШ II فش *ниг.* фуш.

ФАШОР فشار *ниг.* фишор.

ФАШОФАШ فشافش калимаи тақлиди овоз, ки садои дар вақти холӣ кардани тир аз ларзиши ҳаво ё дар вақти вазидани бод аз мавҷҳои баҳр ва ҳаракати дарахтон ва ғ. пайдошавандаро ифода мекунад.

Таранги камон рафт дар мағзи кӯҳ,
Фашофаш кунон тир дар ҳар гурӯҳ. *Низомӣ*

Ва овози фашофаши баҳр ва талотуми об гӯшро кар мекард. *Аҳмади Дониш*

ФАЪОЛ *а.* فعال бисьёр коркунанда, серҳаракат; **ақли фаъол** *д.* ақли кул, Ҷабраил.

...Ва хоса он ки бад-ин илм наздиктар аст ва ӯро ақли фаъол хонанд, ки вай феъл кунад он дар ақлҳои мо, то аз қувват ба феъл ояд. *Ибни Сино*

Ба шогирдият ақли фаъол шод,
Камолоташ аз ақли ту мустафод. *Ҷомӣ*

ФАЯЗОН *а.* فیضان **1.** лабрез шудан, саршор шудани об аз зарф ё аз ҷое ба сабаби зиёдӣ.

Оби он аз Байлақон гузарад, то аз фаязонаш арозии он ҳудуд ва навоҳӣ маъмура ... гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* хайру баракати афзун.

Лекин он илм ихтиёрӣ нест,
Фаязонаш ҷуз изтирорӣ нест. *Ҷомӣ*

ФАЯЛК فیلک тири душохаи бадахшонӣ.

Ба кӯҳ баршуду андар ниҳолгаҳ бинишаст,
Фаялк пешу ба зеҳ карда нимчарх камон. *Фаррухӣ*

ФАҒ||ФУҒ فغ бут, санам; *маҷ.* маъшуқа.

Бонг кардамт, эй фағи симин,
Зуш хондам туро, ки ҳастӣ зуш! *Рӯдакӣ*

Гуфтам, фағон кунам зи ту, эй бут, ҳазор бор,
Гуфто, ки аз ф а ғ о н бувад андар ҷаҳон фағон.
Унсурӣ

ФАҒАНД فغند ҷаҳиш, частухез.

Ҳам оҳуфағанд асту ҳам тезтак,
Ҳам озодахӯй асту ҳам тезгом. *Фароловӣ*

ФАҒВОРА||ФУҒВОРА فغواره шахшуда ҳамчун бути сангин, санами беҷон, он кӣ аз хиҷолат ё аз дилтангӣ мабҳут ва ҳайрон монда сухан гуфта натавонад.

Фағфур будаму фағ пешам,
Фағ рафту ман бимондам фағвора.
Абӯшакури Балхӣ

ФАҒИСТОН فغستان *ниг.* фуғистон.

ФАҒОК||ФУҒОК فغاک аблаҳ, нодон, гӯл; ҳаромзода.

Он к-ат кулӯхрӯй лақаб кард, хуб кард,
Зеро лақаб гарон набувад бар дили фағок. *Мунҷик*

ФАҒОН فغان *ниг.* фиғон.

ФАҒФУР فغفور **1.** лақаби подшоҳони қадими Чин.

Фиристодагон хонд аз анҷуман,
Ба наздики фағфуру шоҳи Хутан. *Фирдавсӣ*

Ва подшоҳи эшонро қадиман фағфур гуфтандӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Агар қайсар в-агар фағфури Чин аст,
Ба гирди хирмани ӯ хӯшачин аст. *Ҷомӣ*

2. зарфҳои чинӣ, чинивор.

Чиниҳои фағфур ва маскукоти нуқра ва филӯрӣ [булӯрӣ] равонаи доруссалтанати Ҳирот гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳар кӣ аз мулки қаноат, Сайидо, шуд комьёб,
Косаи фағфурро зарфи сафолӣ мекунад. *Сайидо*

◇ **ҳафт фағфур** *киноя аз* ҳафт сайёра.

Зи султони сайёра бир(а)буд тоҷ,
В-аз ин ҳафт фағфур бистад хироҷ. *Хоҷу*

ФАҒЬЁЗ فغیاز ато, бахшиш, сила.

Ба ҳар тариқ, ки хоҳӣ ҳамеша мол диҳад
Ба бахшишу ба сила, хайру садқаву фағьёз.
«Фарҳанги Амид»

ФАҚД *а.* فقد аз даст додан, гум кардан; гум шудан; набудан, надоштан.

Ҳин ту бишнав ҳоли моро, эй сани,
Бад шабе борону фақди равшанӣ. *Румӣ*

Муш гуфт: ... Дар дунё ҳеҷ шодӣ чун суҳбат ва муҷоласати дӯстон нест ва ҳеҷ ғам бо фироқи дӯстон ва фақди бародарон баробар натавонад буд. *«Калила ва Димна»*

Бимонад мурғ дур аз ошьёна
Диле пурхун зи фақди обу дона. *Ҷомӣ*

ФАҚЕҲ *а.* فقیه қонуншиноси шариат, донои қоидаҳои шариат ва дини ислом.

Ба рӯзгори вай [амир Ҳамид] касе аз вай фақеҳтар набуд ва «Мухтасари Кофӣ» таснифи ӯ буд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Бубин тафовути роҳ, эй фақеҳи гармдимоғ,
Туро зи бинию моро зи дида хун ояд.
Камоли Хуҷандӣ

Биншаст фақеҳ, хутба сар кард,
Маҳро ба висоқи меҳр даркард. *Шоҳин*

ФАҚИР *а.* فقیر **1.** камбағал, қашшоқ, нодор, мӯҳтоҷ, он кӣ фақат дорои қути лоямут мебошад; *муқобили* **ғанӣ**.

Ҳар кӣ тавонгар буд ва деҳқони бузург буд, гурехта буд ва дарвешону фақирон монда буданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Нонаш аз гандуме, ки шаҳнаи шаҳр
Аз фақирони деҳ гирифта ба қаҳр. *Ҷомӣ*

Якест шоҳу ғанӣ, дигаре пиёда фақир,
Чи мӯҳраҳо, ки надорад бисоти ин шатранҷ. *Бедил*

фақири кудьяҷӯ камбағали гадоинкунанда.

Ҳар чӣ бидҳад, ними ӯ бидҳам ба ту,
Ҳамчунон кард он фақири кудьяҷӯ. *Румӣ*

2. соил, гадо.

Фақир аз баҳри нон бар дар дуохон,
Ту мегӯй, ки мурғам нест бар хон. *Саъдӣ*

3. камина, ман (аз рӯи хоксорӣ).

Дӯстон аз ман дархост карданд, ки ин китобро ба порсӣ тарҷима кун, фақир иҷобат карда тарҷима кардам. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ҳар сӯ ки меравам ба салом оядам ғамат,
Гӯё ки рӯшиноси ғамат ҷуз фақир нест. *Шоҳин*

ФАҚИРӢ فقيرى камбағалӣ, муҳтоҷӣ, нодорӣ.

Ба аҷзу заифию пирим бин,
Зи асбоби қувват фақирим бин! *Ҷомӣ*

ФАҚОҲАТ *а.* فقاهت фақеҳӣ, фақеҳ будан, фиқҳшиносӣ; доноӣ дар фиқҳшиносӣ.

Мавлоно Қутбиддини Хонӣ ба сифати фақоҳат ва фазилат маъруф буд. *«Равзат-ус-сафо»*

Фурӯхондам асбоби фиқҳу калом,
Шудам дар шиори фақоҳат тамом. *Шоҳин*

ФАҚР *а.* فقر фақирӣ, нодорӣ, камбағалӣ, қашшоқӣ.

Зи хоки фақр дорам, Мушфиқӣ, гарде ба рухсора,
Чу иксири қаноат ҳаст, гирди зар намегардам. *Мушфиқӣ*

Духтари шоҳам, валекин рӯ ба фақр овардаам,
Зебу зинат бас ҳаминам: номи ман Зебуннисост. *Махфӣ*

Ғалабаи фақр маро бад-он дошт, ки худро ба мири асас зоҳир гардонам ва зараш бигирам. *Аҳмади Дониш*

◇ **фақру фано** *д. кинояаз* водии фақру фано, ки дараҷаи ҳафтум ва охирин дар тасаввуф аст ва фақри фидоӣ ва ихтиёрӣ дар он шарт мебошад.

Дил аст ин, ки нолад ба иззу ғано,
Дил аст ин, ки болад ба фақру фано. *Бедил*

Мо шоҳи мулки фақру фаноем, хисравон
Созанд ифтихори ғуломӣ ба номи мо. *Муҳъӣ*

ФАҚӢ فقى *шакли кӯтоҳшудаи* **фақеҳ**.

... Ки фақӣ бар кӣ рух туруш кардаст,
Боз то бар кӣ хашму шуш кардаст. *Саноӣ*

ФАҲВО *а.* فحوى||فحوا мазмун, маънӣ, мадлул, маол.

Ва чун аз фаҳвои гуфтори эшон маълум шуд, ки рафта-рафта эърози эшон зиёда мешавад, филҳол бархостам. *Восифӣ*

Чун бар фаҳвои ин мактуб воқиф шавӣ, аз аҳли Мадина байъат бисконӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

ФАҲД *а.* فهد юз.

ФАҲЛ *а.* فحل **1.** нар.

Гуфт: Овах з-он хари фаҳли фарид. *Румӣ*

2. марди обрӯ, мӯътабар ва барҷаста дар ягон соҳа, ҳамчун саромад.

Гарчи фозил буду фаҳлу зуфунун,
Ин Зиё андар зарофат буд фузун. *Румӣ*

Нест дар ҳеч донишободе
Фаҳли донотар аз ман, устоде. *Низомӣ*

фаҳли офоқ марди ҷаҳон, ягонаи даҳр.

Арӯсе чунин шоҳро банда бод,
Бар он фаҳли офоқ фархунда бод! *Низомӣ*

ФАҲЛӢ فحلى **1.** мардӣ; **фаҳлӣ овардан** кори мардона кардан, кори шоёни мардонагӣ ба ҷо овардан.

Ту зи мирос рубъе ӯро деҳ,
Фаҳлӣ овар, варо сабук мастеҳ! *Саноӣ*

2. нарӣ; *маҷ.* далерӣ, диловарӣ.

Зи гӯрон сарафроз гӯре бувад,
Ки бо фаҳлияш дастӯрӣ бувад. *Низомӣ*

ФАҲМ I *а.* فهم дарк кардан; дарьёфтан, дарьёфт, идрок; ҳуш; ақл.

Ин масал чун восит(а) аст андар калом,
Восита шарт аст баҳри фаҳми ом. *Румӣ*

Эй шайх, ба майхонаи тарсо нарасидӣ,
Фаҳми ту куҷо шуд, ки ба ин ҷо нарасидӣ?! *Мушфиқӣ*

фаҳм гардидан дарк шудан, фаҳмида шудан.

Ҳангоми назъ ин аст мақсуди ман, ки гар ёр
Чизе агар нагардид фаҳм аз ишорати мо. *Урфӣ*

фаҳми *чизе* **кардан** чизеро дарк кардан, фаҳмидан.

То ба фикрат дарун наранҷонӣ,
Накунӣ фаҳми он ба осонӣ. *Ҷомӣ*

Мард бояд, ки фаҳми кор кунад,
Нашъаи ҳуше ихтиёр кунад. *Бедил*

ФАҲМ II *а.* فحم ангишт, зуғол.

Он замон, ки фаҳм ахгар менамуд,
Он на ҳусни кор — нори ҳирс буд. *Румӣ*

Дар вилояти Мароға санге аст, ки чун ангишт месӯзад ва онро бадали фаҳм ба кор доранд. *«Равзат-ус-сафо»*

ФАҲМИДАН فهميدن дарк кардан, дарьёфтан чизеро бо ақлу ҳуш; пай бурдан, пайхаст намудан.

Сурма аз хоки шаҳидонат барангезад ғубор,
Кист, то фаҳмад забони бенавоёни туро? *Бедил*

Рамзи сомони тағофул он қадар фаҳмидаам,
Карда устози азал аз ноз тахмири туро. *Туғрал*

ФАҲОВӢ *а.* فحاوى *ҷ.* **фаҳво**.

Ғубори кудурат бар ҳошияи замираш бинишаст, чунон чи аз фаҳовии калимоташ ба зуҳур пайваст. *«Равзат-ус-сафо»*

ФАҲШО *а.* فحشا аз ҳад гузаштан; бадӣ ва бадахлоқӣ, гуноҳи калон, зино, кори бисьёр зишт.

Ҷӯшишу афзунии зар дар закот
Исмат аз фаҳшову мункар дар салот ... *Румӣ*

ФАҲҲОД *а.* فهاد омӯзандаи шикор ба юз, он кӣ юзро ба шикор меомӯзонад ва барои шикор кардан тайёр мекунад.

Маро дар хонаи хеш бигузор ва ба байъати Язиди Сайёди фаҳҳод даъват макун. *«Равзат-ус-сафо»*

ФАҲҲОШ *а.* فحاش бисьёр бадзабон, ҳоридиҳанда, дашномдиҳанда.

Гуфт: ... Махдум ҳам мазоҳдӯст ва фаҳҳош бошад ва аз рифъати манзилат ва нахвати сиёдат бебаҳра монад. *«Калила ва Димна»*

Хоҷа Шамсуддин Алӣ марде фаҳҳош ва дашномдеҳ буд. *«Равзат-ус-сафо»*

ФАҶАРА *а.* فجره *ҷ.* **фоҷир.**

Зумраи фаҷара донистанд, ки султон аз сари ин ҷарима дарнахоҳад гузашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ФАҶИАТ *а.* فجيعت мусибат, ҳодисаи дардноки андӯҳгин ва аламбахш, фалокат.

Баромад бухори фаҷиат ба авҷ. *Хоҷу*

ФАҶО *а.* فجا *ниг.* **муфоҷо; марги фаҷо** марги муфоҷо, марги ногаҳонӣ.

ФАҶОАТ *а.* فجاءة *ниг.* **фуҷоат.**

ФАҶР *а.* فجر сафедии субҳ, сафедадам, бомдод, субҳдам.

Дар вақти саҳар худ гуфтам: Вақти фаҷр наздик шуд ва он чӣ Абӯ-Муҳаммад гуфт, зоҳир нагашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ФАҶӢ *а.* فجى ногаҳонӣ, *ба якборагӣ воқеъшаванда, ҳодисшаванда.*

Нони нокас баттар аз марги фаҷӣ,
Зулми тӯҳмат баттар аз зулли ниёз. *Огоҳӣ*

ФЕ ف номи ҳарфи бисту сейӯми алифбои арабии тоҷикии ف, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 80 баробар аст.

ФЕРӮЗ فيروز *шакли арабишудаи* **перӯз; ферӯз омадан** ғолиб омадан, ғалаба кардан.

Ду-се ғазо кард, дар ҳама ферӯз омад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Дар бархе азмина пили дамон ферӯз ояд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ФЕРӮЗБАХТ فيروزبخت хушбахт, бахтьёр, масъуд, батолеъ.

Ишора кунад, то рақибони бахт,
Бисозанд бо шоҳи ферӯзбахт. *Низомӣ*

ФЕРӮЗГАР فيروزگر ғолиб, фотеҳ, чира, музаффар.

Шаҳи фархундапай ҳастӣ, шаҳи ферӯзгар гардӣ,
Ба мардӣ чун падар гаштӣ, ба шоҳӣ чун падар гардӣ. *Фаррухӣ*

Сипоси ҷаҳондори ферӯзгар,
К-аз ӯ ҳаст перӯзию ҳам ҳунар. *Низомӣ*

ФЕРӮЗГАШТ فيروزگشت он кӣ кор ба азму иродааш бо ғалаба анҷом меёбад, ғолиб мегардад.

Ба ҳар ҷо ки рӯ орӣ аз кӯҳу дашт,
Беҳӣ бодат аз чархи ферӯзгашт. *Низомӣ*

ФЕРӮЗМАНД فيروزمند ғолиб, чира, фотеҳ.

Нишон ҷуста буд аз дирафши баланд
Ки монд аз Фаридуни ферӯзманд. *Низомӣ*

Ман васфи он ҷамол чӣ гуна кунам, ки ҳеҷ
Ферӯзманд нест бар онам иборате. *Хисрави Деҳлавӣ*

ФЕРӮЗРОЙ فيروزراى равшанрой, некрой.

Вазири хирадманди ферӯзрой
Ба ферӯзии шоҳ шуд раҳнамой. *Низомӣ*

ФЕРӮЗЪАЗМ فيروزعزم *он кӣ азму иродааш бо ғалаба анҷом меёбад.*

Хабарҳои ҷазму асарҳои разм
Фиристод сархайли ферӯзъазм. *Ҳотифӣ*

ФЕРӮЗӢ فيروزى *шакли арабишудаи* **перӯзӣ.**

Шабохонг ... бо лашкаре анбӯҳ шабехун бар зоғон зада, ба ферӯзӣ баргашт. *«Нигори дониш»*

ФЕРӮЗҶАНГ فيروزجنگ дар ҷанг ғалабакунанда, он ки ҳамеша дар ҷанг ғолиб мебарояд.

Савоб сардоре ферӯзҷанг ва пурдиле буд. *«Равзат-ус-сафо»*

Аммо чун Ҳушанг ферӯзҷанг набуд, зуд ба зуд сурати фатҳ рӯй наменамуд. *«Таърихи Фаришта»*

Ҷома дар Нили мусибат зан, ки он чашми кабуд
Чун балои осмон ферӯзҷанг афтодааст. *Соиб*

ФЕЪЛ *а.* فعل **1.** кор, амал; амал ва таъсиррасонӣ.

... Яке он аст, ки ҳастии вай ба феъли мост, ва яке он аст, ки ҳастии вай на ба феъли мост. *Ибни Сино*

Ғофил' аз феълу фоилу мафъул,
Ҳифз карда ба ҷои фазл фузул. *Саноӣ*

феъл кардан амал кардан, таъсир кардан.

Нӯшдоруи муфарреҳ, ки ҷаве феъл накард,
Ҳам ба он осии османазар боз диҳед! *Хоқонӣ*

2. кирдор; хулқу атвор; одат.

Шунидам, ки бар мурғу мӯру дадон
Шавад танг рӯзӣ ба феъли бадон. *Саъдӣ*

Бандаи ёғиву тоғӣ, эй залум,
З-ин ватан бигрехта аз феъли шум. *Румӣ*

Рӯяш аз оташи куништ сиёҳ,
Хеш аз феълҳои зишт табоҳ. *Ҷомӣ*

Ва дар ҳақиқати ҳар қавле ва феъле нигаристаме ва бар зоҳири чизҳо назар наандохтаме. *Аҳмади Дониш*

3. *грам.* яке аз ҳиссаҳои нутқ, ки амал ва ё ҳолатро ифода мекунад; **феъли лозим** *грам.* феъле, ки мафъул надорад, яъне феъли монда, ҳамчун рафтан, омадан, паридан ва ғ; ◇ **феъли гулӯ** *кинояаз* баднафсӣ, пурхӯрӣ.

Рафт марде ба табибе гилаи дарди шикам,
Гуфт ӯро, ки чӣ хӯрдӣ, ки бирустат заҳир?
Бештар ранҷ, ки ояд, ҳама аз феъли гулӯст.
Гуфт: Ман сӯхта нон хӯрдаам аз пистфатир. *Шамси Табрезӣ*

аз имкон ба феъл овардан ба амал овардан, ба вуқӯъ (вуҷуд) овардан.

Ҳаббазо, қобилони ин даврон,
К-аз ҳасаб он чӣ буд дар имкон,
Умр дар ҷустуҷӯ ба сар бурданд,
То зи имкон ба феълаш оварданд. *Ҷомӣ*

аз имкон ба феъл омадан аз ҳолати имконпазирӣ ба вуқӯъ омадан, ба вуҷуд омадан.

Нашуд зоеъ андар талаб ранҷҳош,
Зи имкон ба феъл омад он ганҷҳош. *Ҷомӣ*

аз қувва ба феъл расонидан ба амал овардан, ба вуқӯъ овардан.

Илми наҳв аз эшон бархост ва Абул-Асвад онро аз қувва ба феъл расонид. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ФЕЪЛӢ فعلى амалӣ, воқеӣ.

Ҷанги феълӣ ҳаст аз ҷанги ниҳон,
З-ин тахолуф он тахолуфро бидон! *Румӣ*

ФЕҲРАСТ فهرست *ниг.* **феҳрист.**

ФЕҲРИС فهرس *шакли арабишудаи* **феҳрист.**

Ибтидои хавз дар матлуб ва фехриси фусули китоб ба ҳукми ин муқаддима, ки дар ақсоми улуми ҳикмат тақдим ёфт, маълум шуд, ки ҳикмати амалӣ муншаиб ба се шӯъба аст. *«Ахлоқи Носирӣ»*

ФЕҲРИСТ||ФЕҲРАСТ فهرست **1.** ҷадвал.

Ансоби эшон дар ин феҳрист овардем. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. ҷадвали махсус барои муайян кардани мундариҷа — фаслу боби ягон китоб, ҷадвали унвонҳо ва сарлавҳаҳои (фаслу боби) ягон китоб, ки бештар дар аввали китоб дода мешавад.

Бошад он феҳрист доме ом(м)аро,
То чунон донанд матни номаро. *Румӣ*

Ӯст феҳристу сарҷаридаи илм,
Ӯст буньёди ҷуду мояи илм. *Саноӣ*

ФИА *а.* فئة гурӯҳе аз мардум, фавҷ.

ФИАТАЙН *а.* فئتين *шакли дугонаи* **фиа.**

Чун фиатайн мутақориб шуданд, оташи ҷанг забона бар фалаки асир кашид... *«Равзат-ус-сафо»*

ФИГАНДА فگنده *сифати феълии замони гузаштаи* **фигандан; сари фиганда** сари хам, сари фурӯкарда.

Бар хок сари фиганда мезад,
Бар гардиши бахт ханда мезад. *Файзӣ*

ФИГАНДАН||ФИКАНДАН فگندن||فکندن *шакли дигари* **афгандан||афкандан.**

Зи шоми рӯи ту раҳ ёфтам ба субҳи рухат,
Бубин чӣ гуна дар оташ фиканд рӯи маро. (1) *Фонӣ*

Насим шуста чаманро ба оби дидаи абр,
Сабо бисоти мулавван фиганд дар-гулзор. (1) *Исмат*

Ҳар шаб аз баҳри хоб то ба саҳар
Аз ҳарират фикандаам бистар. (6) *Ҷомӣ*

аз по фикандан аз по монондан, ғалтондан; *маҷ.* мағлуб кардан.

Тоқи абрӯи туам дар ошиқӣ аз по фиканд,
Холи пешонӣ ҳанӯз истода бар тоқи баланд. *Мушфиқӣ*

Чарх баҳри зи по фикандани ӯ
Тешасон сар ниҳод бар зону. *Бедил*

ба фардо фикандан ба пагоҳ мондан, ба таъхир гузоштан аз рӯи мусоҳилакорӣ ва ғафлат.

Соқиё, ишрати имрӯз ба фардо мафикан,
Ё зи девони қазо хатти амонӣ ба ман ор! *Ҳофиз*

ба халолӯш фигандан ба ҳаёҳуй, ғулғула ва фиғон даровардан.

Бар гирди гули сурх хати нав бикашидӣ,
То халқи ҷаҳонро бифигандӣ ба халолӯш. *Рӯдакӣ*

ФИГОР فگار *шакли дигари* **афгор.**

Дар ғамат дилро фигору хаста мегӯем мо,
Аҳли дардем, ин сухан дониста мегӯем мо. (1) *Мушфиқӣ*

Лашкаре нокашида бори шикаст,
Сипаҳе ночашида заҳри фигор. (3) *Ватвот*

фигор шудан маҷрӯҳ шудан; хароб ва пажмурда гардидан.

Шавам фидои ту, эй дил, ки ҷумла хубӣ, лек
Зи ёди ғамзаи ӯ мешавӣ фигор ҳанӯз! *Урфӣ*

ФИДЕ فدی *ниг.* **фидӣ.**

ФИДО *а.* فدا сарбаҳо, сарҳарид барои худ ё каси дигар, он чи барои наҷот ва раҳоии худ ё касе дода мешавад, фидья; қурбон.

Биё, биё, ки дилу ҷони ман фидои ту бод!
Саре, ки бар тани ман ҳаст, хоки пои ту бод! *Ҳилолӣ*

Ҷонҳо фидои ҷони ту, эй ҷони зиндагӣ,
Боз о, ки нест бе туам имкони зиндагӣ! *Шоҳин*

фидо кардан *чизеро* қурбон ва садақа кардан чизеро барои касе (чизе), ба хотири касе аз баҳри чизе гузаштан.

Бархез, то ниҳем сари худ ба пои дӯст,
Ҷонро фидо кунем, ки сад ҷон фидои дӯст. *Ҳилолӣ*

фидо сохтан фидо кардан, садақа ва қурбон кардан.

Нақди ҷон нест раво сарф шудан бе ваҷҳе,
Бинамо, баҳри худо, рӯй, ки созем фидо. *Фузулӣ*

фидои *касе, чизе* **шудан** садақа ва қурбони чизе шудан.

Ба бӯи ӯ дили бемори ошиқон чу сабо
Фидои оразі насрину чашми наргис шуд. *Ҳофиз*

ФИДОЙГОН فدایگان фидошаванда, фидокор.

Ҳар майкадаро фидойгонем,
Ҳар дардпарастро надимем. *Хоқонӣ*

ФИДОК||ФИДОКА *а.* فداک**: рӯҳӣ фидок** рӯҳам (ҷонам) фидои ту!

Нигоре зи сар то қадам ҷони пок,
Зи ҳар тан мухотаб ба рӯҳӣ фидок! *Ҷомӣ*

ФИДОӢ فدائی касе, ки ба ихтиёри худ дар роҳи иҷрои ягон мақсад ҷони худро дареғ намедорад, касе, ки барои касе ва ё коре ҷони худро фидо мекунад.

Фидоӣ надорад зи мақсуд ҷанг,
Агар бар сараш тир боранду санг. *Саъдӣ*

Аз бими кордзанон ва фидоиёни эшон на хоби шаб буд, на қарори рӯз. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Хубон накунанд ин қадар ҳам
Эъроз зи бандаи фидоӣ. *Савдо*

ФИДЬЯ *а.* فدیه мол ё чизе, ки барои харидани ҷони худ, барои раҳоии худ ва ё касе аз қайд ё бандагӣ дода мешавад.

Агар фидья бидиҳанд, ӯро раҳо кунанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Маблағи бист ҳазор дирҳам ба иртикоби исьён ва фидьяи удвон ва ҷизьяи туғьён бар гардани эшон ниҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

ФИДӢ||ФИДЕ فدی *имолаи* **фидо.**

Одамиро шавад таом ғизӣ,
Балки ӯро шавад тамом фидӣ. *Ҷомӣ*

ФИЗЗА *а.* فضه нуқра, сим.

Маздҳабаш ҷамъи физзаву заҳаб аст,
Машрабаш шурби бодаи инаб аст. *Ҷомӣ*

...Аборики физза ва заҳаб ва олоти маҷлиси айшу тараб ва уштурони киматӣ ва аспони роҳвор ҳамроҳи худ биёвард. *«Равзат-ус-сафо»*

Мису арзизӯ физзаву оҳан
Доғи ин ҷавҳаранд дар маъдан. *Бедил*

ФИЗОИШ||ФАЗОИШ فزايش *шакли дигари* **афзоиш.**

Ҷаҳонро физоиш зи ҷуфт офарид,
Ки аз як фузунӣ наёяд падид. *Фирдавсӣ*

ФИЗОИДАН||ФАЗОИДАН||ФУЗУДАН فزائيدن||فزودن *шакли дигари* **афзудан.**

Бубин он гаҳе, то хуш ояд туро,
Бад-ин гуфта ромиш физояд туро. *Фирдавсӣ*

Чӣ эътибор физой ба қадри фурсати умр,
Ки даҳ-даҳ аст, чи даҳ як шуморию чи ду панҷ!
Шоҳин

Хӯрдем басе қут, ки қувват бифазояд,
Чун марг фаро пеш биёмад, калавидем. *Савдо*

ФИКАНДАН فكندن *ниг.* **фигандан.**

ФИКАР *а.* فكر *ҷ.* **фикрат 1.**

Гар зи гунҷишк будаме ба фикар,
Андар он мазраат шитобон сар
Осмонвор барфароштаме,
Арзан андар замин накоштаме. *Саноӣ*

ФИКР *а.* فكر **1.** андеша, тааммул.

Ва аммо маҳсусоти хосси ботин низ ҳам панҷанд: ҳисси муштарак ва қуввати маъмура ва қуввати хаёлу фикр ва қуввати ваҳм ва қуввати ёддошт.
Ибни Сино

Нест фикре ба ғайри ёр маро,
Ишқ шуд дар ҷаҳон фаёр маро. *Рӯдакӣ*

Чу шоҳ аз матлабаш огоҳ гардид,
Ба фикри интизоми кор печид. *Ҳозиқ*

фикр кардан тааммул ва андеша намудан дар бораи касе ё чизе; ғами касеро хӯрдан.

Эй бутони сангдил, то чанд истиғно кунед?
Мо худ аз фикри шумо мурдем, фикри мо кунед!
Ҳилолӣ

Мо парешонҳову ӯ фориғ зи ҳоли хастагон,
Эй ғубор, ӯро бигӯ, фикре кунад дар кори мо.
Ибни Ямин

фикр ба парвоз даровардан фикру андеша кардан, хаёл намудан, дар бораи чизе ҳамаҷониба фикр ба кор бурдан.

[Он ғулом] ҳарчанд фикр дар хавои мувосилат ба парвоз даровардӣ, роҳи ошьёнаи матлубро наёфтӣ. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

дар (ё андар) фикр рафтан ба фикр фурӯ рафтан, фикру андешаи амиқ намудан.

Ориф андар фикр рафту гуфт: Ҳин,
З-ин суоли хом рав, дигар гузин! *Румӣ*

2. хаёл; оҳанг, қасд ва азму ирода.

Фитнае ҳар ҷо барорад сар зи оғӯши фалак,
Ҷустуҷӯям дораду дар фикри озори ман аст.
Махфӣ

Ба шохаш чу фикри нишеман кунад,
Тараб боли шавқат ба шеван кунад. *Бедил*

фикри муҳол хаёли хом, хаёл ва орзуи ношуданӣ ва ғайри мумкин.

Гуфтам: Ҳамеша фикри висоли ту мекунам,
Дар ханда шуд, ки ин ҳама фикри муҳол чист?
Ҳилолӣ

Ба тадбир ҳайрон чу фикри муҳол,
Зи таъбир маҳрум чун хоби лол. *Бедил*

3. *маҷ.* ғам; парво.

Бо ҳам аз фикри ҷаҳон буданд дур
В-аз ҳама аҳли ҷаҳон яксар нафур. *Ҷомӣ*

Ҳарифи базми риндонро чӣ фикр аз интизори ман,
Ки пар месӯзад ин парвонаро з-он шамъи маҳфилҳо. *Шоҳӣ*

◇ **фикри рангин** фикри тару тоза, навин, латифи барҷаста.

Фикри рангини ту, Соиб, чаманоро гардид,
Дафтари лола чу тақвими куҳан абтар гашт. *Соиб*

ФИКРАТ *а.* فكرت **1.** андеша, андешидан дар бораи коре ё чизе, тааммул.

Ҷомиё, ин фикрати беҳуда чанд,
Судани ин килки нофарсуда чанд? *Ҷомӣ*

Аномили фикрат рақами ин ҳоли муҳол бар сахифаи хаёл накашида... *«Таърихи Сайидроқим»*

Шуд фикратам ба дил зи дами сарди носеҳон,
Чун решаҳои нахл зи боди хазон гиреҳ. *Шоҳин*

2. хирад, ақл.

Сохт тадбире ба дониш, к-андар он
Монд ҳайрон фикрати донишварон. *Ҷомӣ*

ФИЛ فيل *шакли арабишудаи* **пил.**

ФИЛБАНД فيل‌بند навъе аз таркибҳо дар шатранҷбозӣ; **филбанд додан** мот кардан ба воситаи ҳаракати фил; *маҷ.* мағлуб кардан.

Чу дар ҷанги филон кушой камар,
Диҳӣ шоҳи Қаннуҷро филбанд. *Низомӣ*

ФИЛВОҚЕЪ *а.* فى‌الواقع дарвоқеъ, дар ҳақиқат.

Филвоқеъ, агар дар он маврид элчӣ бомаънӣ мебуд, ба сухан баъзе вилоятҳоро бозгашт мефармуд. *Аҳмади Дониш*

ФИЛГИР فيل‌گير гиранда ва тасхиркунандаи фил; *маҷ.* зӯр ва забардаст.

Он шери филгир [Норбӯтахон] бе тарсу таваҳхум... худро ба Андиҷон расонид.
«Шаҳномаи Фарғона»

ФИЛИЗ(З) *а.* فلز ҷисми маъданӣ, ки дорои хосияти гудохта ва ба шаклҳои гуногун даровварда шудан, инчунин ноқили ҳарорату электрик бошад, металл (ҳамчун оҳан, арзиз, мис, нуқра ва тилло, сурб ва ғ).

Кард маъҷун ба сунъи қудрат фол
Аз филиз ҳар яке дусад мисқол,
В-он аҷинро ба ҳукми табъи ҷавод
Бар саропои хеш кард зимод. *Бедил*

ФИЛИЗЗОТ *а.* فلزات *ҷ.* **филиз(з).**

ФИЛМАРД فيل‌مرد қавиҷуссаи тануманд; *маҷ.* паҳлавон.

Муқаннаъ... databarodare дошт Ҳалаъ-хоқон ном; вай филмарде мубориз буд. *«Таърихи Табарӣ»*

ФИЛМАСАЛ *а.* فى‌المثل **1.** масалан.

Аз гулистони ҷамолаш барнагирам чашми тар,
Филмасал, гар чашми ман чун чашми наргис барканӣ. *Камоли Хуҷандӣ*

Иртифои бора ва буруҷаш ба манзилае, ки кӯҳи Қоф аз ӯ оят аст, балки кинояте ва, филмасал, агар Меҳр ва Моҳ аз поён ба боло нигоҳ кардӣ, кулоҳ аз сари эшон бияфтодӣ. *«Фатҳнома»*

2. ҳарчанд, агарчи, ҳатто.

Зи номаҳрам он кас, ки дар пеш буд,
Биронданд гар филмасал хеш буд. *Хоҷу*

ФИЛФАВР *а.* فی‌الفور даррав, дарҳол, ба зудӣ.

[Зан] чун ин садоро шунид, филфавр дуто нон бардошт ва аз хона берун омад. «*Ҷомеъ-ут-тамсил*»

ФИЛФИЛ||ФУЛФУЛ فلفل мурч, донаи майдаи сиёҳранг, ки дорои таъми хуш ва тунду тез буда, кўфтаи он барои хуштаъм ва гуворо кардани хўрок ба кор меравад.

Донаи филфил сиёҳу холи маҳрўён сиёҳ,
Ҳар ду дилсўзанд, аммо ин куҷову он куҷо?*

Коми дил месўзад аз тундӣ чу филфил хўи ту,
Мекунад хушбў машоми ҷон чу сунбул мўи ту. *Савдо*

ФИЛҲАҚИҚАТ *а.* فی‌الحقیقة дар ҳақиқат, ҳақиқатан.

Вуҷуди сояву хуршед филҳақиқат як. *Ҷомӣ*

Филҳақиқат чӣ шоҳ, к-ў дарвеш,
Ҳар киро исм беш — иззат беш. *Бедил*

ФИЛҲОЛ *а.* فی‌الحال даррав, фавран, ба зудӣ, филфавр.

Қасе, ки фиристода будем, чунин гуфт, ки чун пайғом бирасонидем, филҳол қалам бардошт ва он иншоро бар сафҳа бинигошт. *Восифӣ*

Чун ин овоз ба гўши Садриддин Ориф расид, филҳол ба хуҷра даромад. «*Таърихи Фаришта*»

Насозад шаҳнааш дар кор таъхир,
Ғубораширо кунад филҳол раҳгир. *Хоҷӣ*

ФИЛҶУМЛА *а.* فی‌الجمله 1. ҳосили калом, хулласи калом, хулоса; 2. умуман, ба таври умумӣ; ба ҳар сурат, ба ҳар ҳол.

Филҷумла, эътимод макун бар саботи даҳр,
К-ин корхонаест, ки тағйир мекунанд. *Ҳофиз*

Баъд аз он фармуданд, ки услуби муаммоёти шумо филҷумла маълум шуд. *Восифӣ*

Аммо нисбат ба ҳар ҷамоа ихтилофи калимот бисьёр аст, лекин, филҷумла, таври суолу ҷавоб риоят меёбад. *Савдо*

ФИМОБАЪД *а.* فی‌مابعد пас аз ин, баъд аз ин, сонӣ.

Бу ки фимобаъд дастуре расад,
Розҳои гуфтанӣ гуфта шавад. *Румӣ*

ФИНАФСИЛАМР *а.* فی‌نفس‌الامر дар худи моҳияти кор, дар ҳақиқат, аслан, асосан.

Аммо филҳақиқат муҳаббати ў маҳзи хадиат аст ва хидматаш, финафсиламр, касри оби бақиат. *Восифӣ*

ФИНАФСИҲИ *а.* فی‌نفسه дар нафсаш, дар зоташ; моҳиятан, зотан.

Пўшида намонад ... дар ин алфоз, ки ... чунин риоят кунанд, ки баъзе аз он аҷзоро финафсиҳи маънии мустаъмал бошад, муносиби мақсуд аз латофате холӣ нест. *Ҷомӣ*

ФИОЛ *а.* فعال *ҷ.* **феъл.**

Нафрин кунам зи дард фиоли замонаро,
К-ў кибр доду мартабат ин кўфшонаро. (2)
Шокири Бухорӣ

Дорем ҳоли бад зи маоли фиоли бад,
Моро ба холи мо магузорад фиоли мо. (1) *Фузулӣ*

ФИРАҚ *а.* فرق *ҷ.* **фирқа.**

То ки раҳ бинмудану излоли ҳақ
Фош гардад бар ҳама аҳли фирақ. *Румӣ*

ФИРДАВС فردوس 1. боғ, боғи хушу хуррам; 2. биҳишти афсонавӣ.

Намеандешам аз дўзах ба як ҷав
На бар фирдавсу ризвон мебарам рашк.
Убайди Зоконӣ

[Фирдавсӣ] баъд аз он ба маҷлиси султон афтод ва қабули назари вай шуд ва вайро гуфт: «Маҷлиси моро фирдавс сохтӣ». Ва бад-он Фирдавсӣ тахаллус кард. *Ҷомӣ*

Шабнамсифат аз рўи ту фирдавс ниҳон аст,
Эй тоза гул, охир зи кадомин чаман астӣ? *Шоҳин*

фирдавси барин боғи олӣ; биҳишт.

Носеҳо, даъват макун моро ба фирдавси барин,
К-остони ҳиммати соҳибдилон з-он бартар аст.
Камоли Хуҷандӣ

Ман, ки дар кўи бутон манзилу маъво дорам,
Гар диҳӣ ҷой ба фирдавси баринам, чӣ шавад?!
Ҳофиз

ФИРДАВСРЎ فردوس‌رو *кинoя аз* хушрў, зебо.

Зи фирдавсрўён чу булбул шавад,
Ба дўзах ҳама шўълаҳо гул шавад. *Зуҳурӣ*.

фиреб فریب *асоси замони ҳозираи* **фирефтан||фиребидан.**

ФИРЕБ فریب 1. фиреб додан, фиребдиҳӣ; ҳила, макр, худъа.

Тағофул карданат бе фитнае нест,
Фиребн мурғ бошад хоби сайёд. *Хисрави Деҳлавӣ*

Он фиребн ниҳуфта пайдо шуд,
Ҳеҷ узре надошт, расво шуд. *Мушфиқӣ*

фиребу дастон макру ҳила ва найранг.

Эй шуста ман аз фиребу дастони ту даст,
Худ ҳеҷ касе ба сирату сони ту ҳаст!
Абўшакури Балхӣ

фиреб додан фирефтан, фиреб кардан касеро.

Ҷурми ман аст васли ту ҷустан ба нақди ҷон,
Аммо фиреб додану ҷастан гуноҳи кист? *Шоҳин*

Савдо, агар имсол фиребам рамазон дод,
Соли дигар ояд, набувад ҳоҷати он ҳам! *Савдо*

фиреб хўрдан *аз чизе* фирефта шудан аз чизе.

Ман фиреб аз узри ту кай хўрдаам?
Пай ба заъфи аҳдат аввал бурдаам. *Румӣ*

фиребн *касе* **гирифтан** фирефта шудан аз тарафи касе.

Зи кушти гирифтан сухан буд дўш,
Нагирам фиребн ту, з-ин дар макўш! *Фирдавсӣ*

2. нозу ишваи дилфиреб.

То чашм бар фиребн ту масти хумор шуд,
Дил дар даруни синаи ман беқарор шуд. *Сайидо*

ФИРЕБИДАН فریبیدن *ниг.* **фирефтан.**

ФИРЕБО فریبا 1. фиребдиҳанда; 2. фиребхўрда.

Ҳам ҳури биҳишт ношикебо аз туст,
Ҳам ҷодуву ҳам парӣ фиребо аз туст.
Маҷди Ҳамгар

ФИРЕБОБОД فريب‌آباد ҷои фиреб, фиребистон.

Ҷаҳоне дид ҳайратгоҳи биниш,
Фиребободи хуши офариниш. *Бедил*

ФИРЕБОФАРИН فريب‌آفرين ба вуҷуд оварандаи фиреб, фиребьёбанда.

Фусунгар набуд он фиребофарин,
Дил ангехт нақши ҳидоятнигин. *Бедил*

ФИРЕДУНФАР فريدون‌فر *ниг.* фаредунфар.

ФИРЕДУНӢ فريدونى *ниг.* фаредунӣ.

ФИРЕФТАН||ФИРЕБИДАН فريفتن||فريبيدن **1.** фиреб додан.

Ман андар чӣ ниёзу чӣ ниҳебам,
Ки чун ту покзодеро фиребам! *Фахриддини Гургонӣ*

2. мафтун кардан.

Сапедии мӯяш бизебад ҳаме,
Ту гӯй, ки дилҳо фиребад ҳаме. *Фирдавсӣ*

Бифрефт он шакарлаб моро ба ишва, оре,
Бас ишваҳои ширин, к-он дилфиреб дорад. *Анварӣ*

Бифрефт мар-маро ба суханҳои дилфиреб,
Варна дили маро сари ҳар гуфтугӯ набуд.
Хисрави Деҳлавӣ

ФИРЕШИМ||ФИРЕШУМ فريشم *шакли дигари* бирешим.

Шуда аз ғайраташ фирешумтан
Бар фалак Зӯҳраи фирешумзан. *Саноӣ*

ФИРЕҲ فره *ниг.* фараҳ II.

ФИРИСНОФА فرسنافه шаби Наврӯз, шаби аввали соли нав (дар замони пеш дар шаби Наврӯз фиристодани мушк ба дӯстон одат будааст; ин калима гӯё аз ҷумлаи «фирист нофа», яъне «нофа бифирист!» ҳосил шудааст).

Шаби қадри васлат зи фархундагӣ
Фараҳбахштар аз фириснофа аст. *Рӯдакӣ*

ФИРИСТА فرسته фиристода, вакил, сафир, расул.

Ба дил пур зи кин шуд, ба рух пур зи чин,
Фириста фиристод зӣ шоҳи Чин. *Фирдавсӣ*

ФИРИСТОДА فرستاده вакил, элчӣ, сафир, расул; қосид, паёмбар.

Фиристода бояд ки доно бувад,
Ба гуфтан далеру тавоно бувад. *Фирдавсӣ*

Фиристода ба Марв омад ниҳонӣ,
Шитобонтар зи боди меҳргонӣ. *Фахриддини Гургонӣ*

Фиристодаҳо қабзулвусул хостанд, қалам бардошт ва бар порае қоғаз барнигошт.
«Хизонаи омира»

ФИРИСТОДАН فرستادن равона кардан, роҳӣ намудан, ирсол доштан аз ҷое ба ҷое.

Чу ҳушьёр гардад падар бе гумон
Суворон фиристад паси ман дамон. *Фирдавсӣ*

Бузурҷмеҳр расуле бифиристод, то бидонад, ки ин чӣ гуна мардест. *Аҳмади Дониш*

ФИРИШТА||ФАРИШТА فرشته *д.* малак, сурӯш, ки гӯё дар осмон дар хизмати худо буда, аз ҷиҳати адад бешумор будааст.

Рашкам ояд, ки магас бар шакараш соя кунад,
Гар фиришта парад он сӯ, пару болаш биканам.
Хисрави Деҳлавӣ

ФИРИШТАГӢ||ФАРИШТАГӢ فرشتگى фаришта будан.

Ва ин охир мартабати мардумист ва пайваста аст ба дараҷаи фириштагӣ. *Ибни Сино*

ФИРИШТАНИҲОД||ФАРИШТАНИҲОД فرشته‌نهاد фариштатабиат, фариштахислат; *маҷ.* некӯсиришт, поктабиат.

Дигар номаи он фириштаниҳод
Ба дасти шаҳаншоҳи кишвар ниҳод. *Шодӣ*

ФИРИШТАХӮ||ФАРИШТАХӮ فرشته‌خو малактабиат; *маҷ.* хушхулқ, мулоимтабиат.

Донам, ки бигзарад зи сари ҷурми ман, ки ӯ
Гарчи париваш аст, валекин фириштахӯст. *Ҳофиз*

ФИРНӢ فرنى киселе, ки бо орди биринҷ ва ширу шакар пухта мешавад.

Вазорат ба фирнию полуда дод,
Иморат ба моқути осуда дод. *Абӯисҳоқи Атъима*

ФИРОР *а.* فرار гурехтан; гурезиш, гурезагӣ.

Фирор бар қарор ихтиёр карда, азимати сафар намуданд. *Восифӣ*

фирор кардан (ё намудан) гурехтан.

... Аз он мавзеъ фирор намуда, ба Ҳасан ... мулҳақ шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Шоҳӣ, ба кӯи ишқ макун баъд аз ин фирор,
К-ин дил ба гӯшаҳои ҷунун мекашад маро. *Шоҳӣ*

ФИРОСАТ *а.* فراست **1.** тезии фаҳм, идрок, зиракӣ, хушзеҳнӣ.

Ва чун султон хоҳад, ки хатое бибахшад, асари иноят зоҳир гардонад дар либоси муотабат, то бузургон ба фиросат маълум кунанд. *Аҳмади Дониш*

2. қиёфашиносӣ, яке аз илмҳои асримиёнагӣ, ки ба воситаи сурати зоҳир ба сират ва ботини инсон пай мебурдаанд.

Дареғ фиросати ман, ки дар ҳаққи ту хато афтод. *Авфӣ*

ФИРОШ *а.* فراش фарш, бисот, бистар, ҷои хоб, рахти хоб, чогаҳ.

Баъд аз он гуфтӣ, ки эй афтодагон,
Бар фироши меҳнату ғам зодагон. *Ҷомӣ*

Баъд аз адои ҷумъа ... мариз гашт ва сабоҳ ӯро дар фирош мурда ёфтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ФИРОШХОНА فراشخانه хонаи нигаҳдории фаршҳо (палосҳо, қолинҳо).

Дар фирошхонаи хоса ... оташ афтода, хайма ва саропардаи махмал ва зарбофт ва қолинҳои зарбофт бисӯхт. *«Таърихи Фаришта»*

ФИРОҒ فراغ боди сард, боди хунук.

Аз ҳар суве фироғ ба ҷони ту
Баста ях аст беш чун синдон. *Абулаббоси Марвазӣ*

ФИРОҚ *а.* فراق **1.** ҷудоӣ, дурӣ аз ҳамдигар, ҳиҷрон; *муқобили* висол.

Ҳеҷ талхӣ нест бар дил талхтар
Аз фироқи дӯстони пурҳунар. *Рӯдакӣ*

Ӯро бағоят дӯст медошт ва дар фироқи вай сабру ором надошт. *Авфӣ*

Миёни мову ту пайваста буд нисбати васл,
Фироқ омаду раҳ ёфт дар миёнаи мо. *Мушфиқӣ*

2. ҷудошавии марду зан.

Зи ман дода бистону мекун талоқ,
Маро миннате нех, ки «ҳозо фироқ»! *Савдо*

ФИРОҚНОМА فراق‌نامه номаи фироқ, мактуб ва ё шеъре, ки дар он аз ҷудоӣ ва ҳиҷрон шикоят карда мешавад.

Фироқномаи хоҷа касе, ки бархонад,
Ба оби дида бишӯяд сиёҳӣ аз тӯмор. *Хоҷу*

Чун сина шикоф кард хома,
Ангехт яке фироқнома. *Файзӣ*

ФИРУН فیرون бадбахт ва манҳус, идборовар.

Ҳасудат дар яди Баҳроми фирун
Назар зӣ ту зи Бирҷиси фарорун. *Дақиқӣ*

ФИРФИРА فرفره бозичаи сабуки бачагона, ки чизеро гирду давру чарх мезанонад, фирфирак.

Бо худ паи зеби сари дастори ҷавонон
Кардаст паи фирфира тайёр бунафша. *Восифӣ*

ФИРЪАВН *а.* فرعون лақаби подшоҳони қадими Миср, ки ба золимӣ ва ситамгарӣ машҳур буданд.

Чу Фиръавн тарки табоҳӣ накард,
Ба ҷуз то лаби гӯр шоҳӣ накард. *Саъдӣ*

ФИРЪАВНӢ فرعونی мансуб ва тобеъ ба фиръавн.

Аз он сӯе, к-асое аждаҳо шуд,
Ба дӯзах бурд ӯ фиръавниёнро. *Шамси Табрезӣ*

Калиму асо куву он Тури нур,
Ба фиръавниён аз вай ошӯбу шӯр. *Ҷомӣ*

ФИРҚА *а.* فرقه гурӯҳ, ҷамоате аз мардум.

Бифзой шароби мо, барбанд ту хоби мо,
К-аз шаб чӣ хабар бошад мар-фирқаи хобиро.
Шамси Табрезӣ

Гӯянд Абулайнои шоир вақте ба Исфаҳон расида буд, иттифоқо дар он рӯз ҷанги санг буд, ки ду фирқа бо ҳам ҷанги санг мекарданд.
«Ҷомеъ-ут-тамсил»

ФИРӮЗА فیروزه *шакли арабишудаи* пирӯза.

Ба меҳр-андар чу гул якрӯза бошӣ,
На чун ёқуту чун фирӯза бошӣ.
Фахриддини Гургонӣ

Дар боргоҳи ӯ бисоте буд, ба лаъл ва фирӯза ва забарҷад мурассаъ карда буданд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

◇ **(ин) фирӯза гунбаз** *киноя аз* осмон.

Дар ин фирӯза гунбаз афканад дуд,
Кунад чашми кавокиб гирьяолуд. *Ҷомӣ*

(ин) фирӯза кох *киноя аз* осмон.

Анодил з-он ҷалоҷил наѓмапардоз,
Дар ин фирӯза кох афканда овоз. *Ҷомӣ*

ФИРӮЗАҒУН فیروزه‌گون кабудранг, осмониранг.

Шабпарак аз гунбади фирӯзагун
Рафт зи парвоз ба гунбад дарун. *Хисрави Деҳлавӣ*

(ин) фирӯзагун сатҳи муламмаъ кабудранг сатҳи рангоранг; *киноя аз* осмон.

Бар ин фирӯзагун сатҳи муламмаъ,
Маҳ аз шамъи ҷамоли ӯ муқаннаъ.
«Равзат-ус-сафо»

ФИРӮЗАФОМ فیروزه‌فام кабудранг, осмониранг; ◇ **(ин) чархи фирӯзафом** *киноя аз* осмон.

Нигинвор ин чархи фирӯзафом
Паи номи некӯ бувад, вассалом. *Ҷомӣ*

ФИРӮЗАЧАШМ فیروزه‌چشم кабудчашм.

Ҳама сурхрӯянду фирӯзачашм,
Зи шерон натарсанд ҳангоми хашм. *Низомӣ*

ФИРӮМОЯ فرومایه *ниг.* фурӯмоя.

ФИРӮХТАН فروختن *ниг.* фурӯхтан I.

ФИСҚ *а.* فسق берун шудан аз роҳи ҳақ ва дурустӣ, кардани корҳои ношоям; бадахлоқӣ, фосиқӣ, фисқу фуҷур, фасоди ахлоқ, вайронии ахлоқ.

Бар ҳашт кас иқбол намудан фарз аст: ... ҳаштӯм он ки аз муҷоласати аҳли фӯҳш ва фисқ паҳлу тиҳӣ кунад. *«Калила ва Димна»*

Ҷамъе аз фосиқон дар маҷлиси фисқ нишастаанд. *Авфӣ*

фисқу фуҷур фосиқӣ ва бадахлоқӣ.

Зуруфи хамморхона шикаста, шаробҳо рехтанд, мастаба ва соири мавозеи фисқу фуҷур муаттал монд. *«Равзат-ус-сафо»*

ФИСӮС فسوس *ниг.* фусӯс.

ФИТАН I *а.* فطن ҷ. фитнат.

Ҳилми ӯ чун кӯҳу андар кӯҳи у каҳфи амон,
Табъи ӯ чун баҳру андар баҳри ӯ дурри фитан.
Манучеҳрӣ

ФИТАН II *а.* فتن ҷ. фитна.

Чун надорам зӯри забти хештан
З-ин қазову з-ин балову з-ин фитан ... (1) *Румӣ*

Дар айёми ӯ анвои фитан бархост. (1)
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Аз назар ғоиб шуд он фаттона зан,
Дар тафаккур рафт суфӣ аз фитан. (4) *Румӣ*

ФИТНА *а.* فتنه 1. балво, шӯриш, исьён, ихтилол; ҷанг, ҳарб.

Чун Муқаннаъ падид омад, фитнаи сапедҷомагон ба рустои Бухоро зоҳир шуд.
«Таърихи Наршахӣ»

фитнаи аркон ошӯбу ихтилофи бузургони давлат

Бадӣ з-офоқ бифкандӣ, дар он некӣ парокандӣ,
Ситамро бех баркандӣ, шикастӣ фитнаи аркон.
Ломеӣ

фитнаи Даҷҷол воқеаи хуруҷи Даҷҷол.

Мекун аз шарри фитнаи Даҷҷол,
Истионат дар аксари аҳвол. *Ҷомӣ*

2. ошӯб, шӯру шар, бетартибӣ, шӯру ҳаяҷон.

Ҷаҳонро чунин фитна бо ҳар сар аст,
Ки ранҷи яке роҳати дигар аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

Риштаи ҷони рақибон бар сари кокул мабанд,
Фитнае хоҳад шудан, сарбаста мегӯем мо.
Мушфиқӣ

фитнаи даврон ошӯб ва шӯру шарри даврu замон.

Гар ғамза аст фитнаи даврон, ҳам он бувад,
Гар ҷилва аст қотили мардум, ҳам ӯ бувад. *Савдо*

фитна ангехтан ошӯб ва шӯру ҳаяҷон барпо кардан.

Чӣ фитна буд, ки машшотаи қазо ангехт,
Кӣ кард наргиси масташ сиях ба сурмаи ноз? *Ҳофиз*

Рухсора ба ҳар кас манамо, фитна маянгез,
Аз ҳам макушо робитаи назми ҷаҳонро. *Фузулӣ*

фитна хостан ошӯб ва шӯру шар барпо шудан.

Сад бало афтоду сад фитна бихост,
Ошиқи бечораро ибрат куҷост? *Хисрави Деҳлавӣ*

3. фиребандагӣ ва дилрабоӣ, ошӯб ва парешонӣ барангехтани маъшуқа нисбат ба ошиқ, мафтунгардонӣ.

Дар тариқи ишва рафтори ту дастуруламал,
Дар сулуки фитна оини ту сармашқи ҷафост. *Туғрал*

4. *киноя аз* ёр, маҳбуба.

Ҳеҷ ёд оядат, эй фитна, ки вақте з-ин пеш
Ошиқи сӯхтаи дарбадаре буд маро? *Хисрави Деҳлавӣ*

5. мафтун, ошиқи гузаро; **фитнаи** *касе* **будан** ошиқ ва мафтуни касе будан.

Чашме, ки на фитнаи ту бошад,
Аз гавҳари ашк ғарқи хун бод! *Ҳофиз*

фитна *бар касе* **будан** (*ё* **шудан**) мафтун ва ошиқи гузаро будан ба касе.

Зане хубсурат, зебочеҳрае дид, бар вай фитна шуд. *Авфӣ*

Ошиқ шуда бар қадаш санавбар,
Фитна шуда бар рухаш гулистон. *Хоқонӣ*

6. номи канизаки Баҳроми Гӯр дар достони «Ҳафт пайкар»-и Низомӣ.

Фитна номе, ҳазор фитна дар ӯ,
Фитнаи шоҳу шоҳ фитна бар ӯ. *Низомӣ*

ФИТНААМАЛ فتنه‌عمل фитнагар, вайронкор, зараровар, зиёнрасонанда.

Бештар ин шароби фитнаамал
Мезанад бар димоғи аҳли дувал. *Бедил*

ФИТНААНГЕЗ فتنه‌انگیز 1. ошӯбандозанда, шӯру ҳаяҷон барпокунанда; 2. шӯру шар ва бало хезонанда, вайронкор, иғвогар.

Дурӯғи маслаҳатомез беҳ аз рости фитнаангез. *Саъдӣ*

Сипоҳи фитнаангезон агар бинанд чашми ӯ
Ба гоҳи фитна, шогирдӣ кунанд он чашми фаттонро. *Муиззӣ*

Суроҳиеву ҳарифе гарат ба чанг афтад,
Ба ақл нӯш, ки айём фитнаангез аст. *Ҳофиз*

ФИТНАГАР فتنه‌گر фитнаангез, ошӯбгар; ангезандаи шӯру шар, шӯриш барпокунанда, исьёнкор; вайронкор.

Аз паси чандин талаб он шӯхро
Қинаваре, фитнагаре ёфтам. *Камоли Хуҷандӣ*

Ба шамшери кин кушта шуд фитнагар,
Ба шумиш чандин ҳазори дигар. *Шодӣ*

ФИТНАГАРӢ فتنه‌گری фитнаангезӣ, ошӯбу шӯру шар барпо кардан, исьёнкорӣ; вайронкорӣ.

Бе восита силӣ назадам бар рухи уммед,
Гӯё зи ту омӯхт фалак фитнагариро. *Махфӣ*

ФИТНАЗО فتنه‌زا фитнаангез, фитнагар, боиси ошӯб ва шӯру шар.

Чашмест ба хоб рафта гардун
Бо шӯхии чашми фитназояш. *Соиб*

Як рӯз ғам ба шаб нарасондам, ки ғам бигуфт:
Сад шукр, к-имшаб аз ҳама шаб фитназотарам. *Урфӣ*

ФИТНАНИШОН فتنه‌نشان фитнахобонанда, бартарафкунандаи фитна.

Ҷони ман аз ором рафт, ороми ҷони ман куҷо?
Ҳаҷрам нишони фитна шуд, фитнанишони ман куҷо? *Хисрави Деҳлавӣ*

ФИТНАОГИН فتنه‌آگین пур аз фитна, бисьёр фитнаангез; **чашми фитнаогин** *маҷ.* чашми ниҳоят зебо ва мафтункунанда.

Ба сурма то сиях карда ду чашми фитнаогинро,
Ҳазорон фитна мебинам дар ӯ дунболадор имшаб. *Заҳири Форьёбӣ*

ФИТНАСАНҶ فتنه‌سنج фитна барпокунанда, фитнасоз.

Чӣ хуспӣ дар ин хонаи фитнасанҷ,
Ки дузд ошкоро фиристад ба ганҷ! *Хисрави Деҳлавӣ*

ФИТНАСИГОЛ فتنه‌سگال фитнаандеш, фитнагар, он кӣ мақсади ошӯбандозӣ дорад.

Рафт дар пеши ҷуфти фитнасигол,
Огаҳӣ додаш аз маҷории ҳол. *Хисрави Деҳлавӣ*

ФИТНАСОЗ فتنه‌ساز фитна (ошӯбу бало) барпокунанда.

Эй, ки чашмат ишваҷӯи фитнасоз аст ин ҳама,
Чашм медорам, нигоҳе кун, чӣ ноз аст ин ҳама! *Мушфиқӣ*

ФИТНАТ *а.* فطنت *зиракӣ, хушьёрӣ, тезфаҳмӣ, зеҳнтезӣ* ва доноӣ, фатонат.

Муш ... ба наздики Оҳу омад ва гуфт: Эй бародар, дар ин варта чун уфтодӣ ба чандон зако ва фитнат ва хирад ва киёсат? «*Калила ва Димна*»

Он, к-ӯ ба ақлу фитнат мебаст роҳи дилро,
Полони хар бар ӯ неҳ, к-ӯ кавдан аст имшаб. *Шамси Табрезӣ*

Ҳасан ба камоли фитнате, ки дошт, бар ин нуқта воқиф шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

ФИТНАҶӮ فتنه‌جو фитнакор, ошӯб ва шӯру шар ангезанда.

Фитнаҷӯёни замонро тарбият кардан хатост,
Чарх аз моҳи нав охир хӯрд бар сар теғро. *Савдо*

ФИТОДА فتاده оҷиз, нотавон, дармонда.

Фитодагон сари худро ба хоки мо бахшанд,
Ба ҷон харанд шаҳодат, ки хунбаҳо бахшанд. *Урфӣ*

ФИТОДАЗАҚАН فتاده‌ذقن овезонзақан, ҷоғаш аз ҳам ҷудошуда (аз пирӣ).

Ба дида, чу мурда фитодазақан,
Саропо зи мӯи сафедаш кафан. *Савдо*

ФИТОЛИДАН فتالیدن *ниг.* **фатолидан.**

ФИТОМ *а.* فطام аз шири модар ҷудо кардани кӯдак

Чун намудат фитом баъди ду сол,
Шуд дигаргун туро ҳама аҳвол. *Саноӣ*

Валек аз шир ҳар дам тифли ҷонро
Фитом асту фитом асту фитом аст. *Шамси Табрезӣ*

ФИТР *а.* فطر кушодани рӯза; **иди фитр** иди мусулмонон баъд аз моҳи рамазон, рӯзи якӯми моҳи шаввол, иди рӯзакушой.

Рӯзи иди фитр азимати намозгоҳ доштам. *Авфӣ*

ФИТРАТ I *а.* فترت *ниг.* **фатрат** I.

ФИТРАТ II *а.* فترت *ниг.* **фатрат** II.

ФИТРАТ III *а.* فطرت **1.** офариниш, хилқат.

Иқболи ту ҳам зи бадви фитрат
Чун мӯъҷизаи Масеҳи Марьям. *Заҳири Форьёбӣ*

2. табиат, сифат ва хислати табии инсон ва ғайри инсон.

Намедонам чӣ фитрат дошт инсон,
Ки хокистар нашуд з-ин доғи пинҳон? *Ҳозиқ*

Завқи андешаи гул кардани ҳарф аз даҳанат
То куҷоҳо сари фитрат ба мағокам дорад. *Шоҳин*

3. *маҷ.* ақлу зако.

Зи қатра қатра аён диду аз муҳит — муҳит,
Накард фитрати Бедил ба ҳеҷ боб ғалат. *Бедил*

ФИТРОК فتراک тасмаи чармин, ки барои бастани шикор ва чизҳои дигар аз росту чап ва ё аз пасу пеши зини асп меовезанд.

Зи фитрок бикшод печон каманд,
Бияндохт, омад миёнаш ба банд. *Фирдавсӣ*

Малик ҷом аз фитрок берун оварда ва ҳамчунон савора боз бар сари даст ҷомро пеш дошт, то ба андак вақте об ҷамъ шуд. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

Афтод кулоҳи лола бар хок,
Бодаш бикашид сар ба фитрок. *Шоҳин*

ФИТТАЪХИР *а.* فی التأخیر: **фиттаъхири офот(ун)!** дар таъхир офатҳост, яъне кори хайрро ба таъхир андохтан нашояд, кори имрӯз ба фардо магузор!

Забон дарбанд дигар з-ин хурофот,
Биҷунб аз ҷо, ки «фиттаъхир(и) офот». *Ҷомӣ*

ФИШОН(И)ДАН فشاندن‖فشانیدن *шакли дигари* **афшон(и)дан.**

Гулранг шавад, чу рӯй шӯй, ҳама ҷӯ,
Мушкин гардад, чу мӯ фишонӣ, ҳама кӯ. (1) *Рӯдакӣ*

Ба ҳангоми арақ дорам шигифт аз рӯи ангушташ,
Ки аз бадре фишонад бо ҳилоле хӯшаи Парвин. (1) *Шоҳин*

фишор فشار *асоси замони ҳозираи* **фушурдан‖фишурдан‖фишордан.**

ФИШОР‖ФАШОР فشار тазйиқ, зӯр ва вазнинӣ, ки аз чизе нисбат ба чизе воқеъ мешавад.

Ғунчаҳо аз фишори синаи танг
Зада дасти нафас ба домани занг. *Бедил*

фишор додан фишор кардан, [тазйиқ намудан, пахш кардан.

Махсуси аҳли ҳол бувад гӯшмоли ишқ,
Оташ диҳад фишори гули хушшамими мо. *Соиб*

ФИШОРДАН فشاردن *ниг.* **фишурдан.**

ФИШУРДАН فشردن *ниг.* **фушурдан.**

ФИҒОН‖ФАҒОН‖ФУҒОН فغان *ниг.* **афғон** I.

Фағони ман ҳама з-он зулфи бетакаллуфи ӯст,
Фиканда табъ бар ӯ-бар ҳазор гуна уқад. *Мунҷик*

Меноладу мезанад ба дил санг,
Кӯҳаш ба фиғон шуда ҳамоҳанг. *Шоҳин*

фиғон, ки ... вой, воҳасрато, дардо, ки ... !

Нафас баромаду ком аз ту барнамеояд,
Фиғон, ки бахти ман аз хоб барнамеояд! *Ҳофиз*

Тилисми ҳайрати авҳом мекашад эъроз,
Фиғон, ки ҷавҳари ҳастӣ ғуборро монад! *Савдо*

фиғон бардоштан бонг задан; фарьёди аламомез ва дарднок баровардан.

Сабзаи насрин дамида, боғ зинат ёфта,
Сарв қад афрохта, қумрӣ фиғон бардошта. *Савдо*

фиғон баркашидан бонг задан, фарьёд кардан, бонг ва фарьёди аламнок баровардан.

Бихандиду з-он пас фиғон баркашид,
Тилоя чу овози Рустам шунид. *Фирдавсӣ*

Метарсам аз ҳалок, агар ғам фурӯ хӯрам,
Бими фазиҳат аст, агар баркашам фиғон. *Фузулӣ*

фиғон кардан (ё задан) бонгу фарьёд баровардан; бонгу фарьёди дардомез баровардан.

Ту фориғу дил басе фиғон зад,
Бар моҳ тапонча чун тавон зад?! *Хисрави Деҳлавӣ*

Дил фиғон кард охир аз дурӣ,
Ҳусн дар гирья шуд зи маҳҷурӣ. *Мушфиқӣ*

дар фиғон омадан бонгу фарьёд кардан; фарьёди дарднок сар кардан.

Зи савдои ҷонон ба ҷон омада,
Зи афғони дил дар фиғон омада. *Ҳоҷу*

ФИҚДОН *а.* فقدان *ниг.* **фуқдон.**

ФИҚРА *а.* فقره **1.** мӯҳраи устухони тахтапушт; **2.** порчаи муайяне аз чизе, махсусан аз калом; ҷумла, абзац.

Ман аз ӯ чанд фиқраро аз зоҳири мантиқ омӯхтам. *Ибни Сино*

Бурҳон-Низомшоҳ музтариб гашта, нахуст китобат ... назди Бобуршоҳ ирсол дошт ва дар он ҷо ин фиқра дарҷ намуд. *«Таърихи Фаришта»*

ФИҚРОТ *а.* فقرات *ҷ.* **фиқра.**

Ҳушшом чун ин фиқрот бишунид, дар фикр фурӯ рафт. (2) *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

ФИҚҲ *а.* فقه *д.* илму дониши доир ба аҳкоми дину шариати ислом, илми қонуншиносӣ дар шариати ислом.

Ва инро бештар андар корҳои тадбирӣ ва андар фиқҳ ба кор баранд. *Ибни Сино*

Фурӯ хондам асбоби фиқҳу калом,
Шудам дар шиори фақоҳат тамом. *Шоҳин*

ФИҲ(И) *а.* فیه дар ӯ, дар он (дар иборaҳои арабӣ кор фармуда мешавад); **саломун фиҳи ҳатто матлаилфаҷр** сиҳатӣ ва саломатӣ дар он аст то баромадани субҳ.

Шаби васл аст, тай шуд номаи ҳаҷр,
Саломун фиҳи ҳатто матлаилфаҷр. *Ҳофиз*

ФО فا ниг. фе.

ФОЕҲ а. فائح паҳншаванда, даманда (дар бораи хушбӯй); хушбӯйибахш.

Аз даҳони ҳар як аз онҳо [товусҳо] бӯи анбару абир фоеҳ шудӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

ФОЖ||ФОЖА فاژ||فاژه хамьёза.

Мекунад чун зн бедимоғӣ фож,
Дар даҳонаш ниҳод бояд жож. *Тайён*

Ҳар кӣ даҳанбоз бувад, ғофил аст,
Фожа зи хоб асту малоли дил аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ФОЖИДАН فاژیدن хамьёза кашидан.

Шароби шабу нашъаи он наярзад
Ба фожидани бомдоди хумораш.
Абулмаъали Бухорой

Агар надонӣ, бияндеш, то чӣ гуна бувад,
Ки сабза хӯрда бифожад баҳоргаҳ уштур. *Лабибӣ*

ФОЗЕҲ а. فاضح фазиҳаткунанда, расвокунанда; фошкунанда.

Нотиқа чун фозеҳ омад айбро,
Медаронад пардаҳои ғайбро. *Румӣ*

ФОЗИЛ а. فاضل **1.** барзиёд, зиёдатӣ; афзун.

Ҳар чи қассоб бихӯрдӣ ва аз ӯ фозил омадӣ, пеши гӯсфанд андохтӣ. *Авфӣ*

Гуфтам: Эшонро ба шеър гуфтан майл бисьёр аст ва авқоти шарифаи эшон аз навиштани тасониф фозил намеояд, ба шеър гуфтан наметавонанд пардохт. *Восифӣ*

2. олӣ, афзал, бартар, беҳтар.

Дар ҳар ҳол, ки бар ӯ ориз шавад, фозилтарин феъле, ки муносиби он ҳол бувад, исор кунад.
«Ахлоқи Носирӣ»

3. олим, доно, донишманд, соҳиби фазилат, дорои фазлу камол.

... Агарчи марди комил ва фозил аст, аммо ҷавон аст. *Авфӣ*

Фозиле ба яке аз дӯстони соҳибрози худ номае навишт. *Ҷомӣ*

ФОЗИЛА а. فاضله сифати нек, хислати олӣ, афзалият, бартарӣ.

ФОЗИЛОТ а. فاضلات оби саршори наҳрҳо, обе, ки дар вақти обхез аз наҳрҳо берун мешорад.

Сад чашма гирифта моя аз ҳар чашмам,
Мавҷа нашиносад ошно дар чашмам.
Аз Нилу Шат аст фозилоташ фозил
В-аз гирья намонд боқие бар чашмам. *Зуҳурӣ*

ФОИДА а. فائده суд, манфиат; баҳра ва натиҷаи нек (моддӣ ва ғайримоддӣ).

Чун ҳал намешавад ба сухан мушкилоти ишқ,
Дар ҳайратам, ки фоидаи қилу қол чист?! *Ҳилолӣ*

Гуфт: Акнун, ки хасм саф задааст,
Лашкари куфрро чӣ фоида аст? *Мушфиқӣ*

ФОИДАМАНД فائده‌مند фоидабахш, судбахш, манфиатовар; натиҷаи нек бахшанда.

Ранҷи бефоида чандин макаш, эй хоҷа ҳаким!
Кай бувад марҳами доғи ту маро фоидаманд? *Ҷомӣ*

ФОИЗ I а. فائض **1.** аз зарф ё чизи дигар берун резанда, саршор, лабрез; фаровон, бисьёр, вофир.

Имшаб шароби васл аст бар ому хос фоиз,
Аз баҳри он ки моҳат бар равзан аст имшаб.
Шамси Табрезӣ

2. файзбахш, эҳсонкунанда.

Қодир ба ҳукм бар ҳама кас осмонсифат,
Фоиз ба ҷуд бар ҳама халқ офтобвор. *Анварӣ*

3. файзьёб, фоидабар.

... Ба мулоқоти аҳбоб фоиз ва баҳраманд шуданд.
«Равзат-ус-сафо»

ФОИЗ II а. فائز **1.** расанда, комьёбшаванда, муваффақшаванда, ноилшаванда; **фоиз шудан** (ё **гаштан**) муваффақ шудан, комьёб шудан, ноил гардидан.

Инсон бо ... иҷтиҳод ба ин мартаба фоиз шуд.
Аҳмади Дониш

Бар тибқи ваъда боз дар Пишовар ба хидмати саркори фарангӣ фоиз шудам. *Аҳмади Дониш*

2. раҳоиёфта, растагор, халосиёбанда.

Мақоми чаҳорӯм аҳли фавз бувад, ки эшонро фоизон хонанд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

ФОИЛ а. فاعل **1.** кунанда, омил, соҳиби ҳаракату кор, анҷомдиҳандаи кор.

Ва қуввати феълӣ он ҳол аст, ки андар фоил бувад. *Ибни Сино*

Он бувад ихтиёр дар ҳар кор,
Ки бувад фоил андар он мухтор. *Ҷомӣ*

фоили хайр иҷрокунандаи корҳои нек.

Ду аз ӯ дар ниҳод масъуданд,
Фоили хайру манбаи ҷуданд. *Саноӣ*

2. *грам.* мубтадо (субъект); *муқобили* **мунфаил** 1, **мафъул** 1.

Умре гузашт, то кай монанди Амри мафъул
Зарби замона хӯрдан аз дасти Зайди фоил?! *Савдо*

фоилу мафъул мубтадо ва пуркунанда.

Ғофил аз феълу фоилу мафъул
Ҳифз карда ба ҷони фазл фузул. *Саноӣ*

фоилу мунфаил фоил ва мафъул, кунанда ва кардашуда.

З-аввали ҷону охири марҷон
Фоилу мунфаил дар ин ду миён. *Саноӣ*

ФОИТ а. فائت фавтшаванда, аз даст раванда, гумшаванда; **фоит гардонидан** аз даст додан, гум кардан.

Ҳар кӣ фурсате фоит гардонад, ҳаргиз бар он қодир нагардад. *«Калила ва Димна»*

фоит гаштан аз даст рафтан, гум шудан.

[Эрондухт] гуфт: ... Ғарази он махозил дар ин таъбир он аст, ки фурсат фоит нагардад.
«Калила ва Димна»

ФОИҚ а. فائق **1.** он кӣ фавқи ҳама чиз бошад, болотар, бартар; беҳтарин, баргузидатарин; беҳтар, афзал.

Шахсе аз миён бархост, ки ... камоле фоиқ дошт.
Авфӣ

Ҷаро аз дӯст вомонӣ ба лаззатҳои ҷисмонӣ!
Ғами Лайлӣ хӯрӣ авло, ки шаҳду шаккаре фоиқ.
Камоли Хуҷандӣ

2. ғолиб, забардаст.

Ин малахи зард дар ҳадиат ва ҳила бар маҷмӯи он қавм фоиқ аст. *«Равзат-ус-сафо»*

фоиқ омадан ғолиб омадан, забардаст шудан.

Бо ҳазор марди силоҳдор бикӯшидӣ ва фоиқ омадӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ҳар сабаб болотар омад аз асар,
Сангу оҳан фоиқ омад аз шарар. *Румӣ*

ФОИҲА *а.* فائحه *муаннаси* фоеҳ.

Саид Шамсуддин Муҳаммад мактуби арабии манзум, ки фотиҳаи фоиҳаи сафо ва вафо ... иборат аз он тавонад буд, оварданд. *Восифӣ*

ФОКИҲА *а.* فاکهه мева (монанди хурмо, себ, анор, ангур ва ғ.).

ФОЛ *а.* فال 1. амали махсуси хурофӣ, ки ба воситаи он кор ё ҳоле (ба некӣ ё бадӣ) гӯё пешгӯӣ карда мешавад, фолгирӣ; 2. шугун, чизе ва ё ҳодисае, ки аз рӯи хурофот нишон ва аломати некӣ ё бадӣ дарояндаи шахс мешумуранд.

Зи баҳри фол агар Хисрав китоби ишқ бикшояд,
Зи аввал сафҳаи ғам достони ман бурун ояд.
Хисрави Деҳлавӣ

фол задан бо амали махсус ояндаи касе ё кореро пешгӯӣ кардан.

Ба ноумедӣ аз ин дар марав, бизан фоле,
Бувад ки қуръаи давлат ба номи мо афтад. *Ҳофиз*

фоли *чизе* **задан** чизеро боис ё василаи бахти худ шумурдан, бахт ва толеи худро дар чизе донистан.

Фалак таклифи ҷоҳат гар кунад, фоли ҳамоқат зан,
Ки ғайр аз Гов натвонад кашидан бори дунъёро. *Бедил*

фол кушодан (*ё* кушудан) фол дидан (бо амали махсус).

Сониб, чӣ кушоӣ гиреҳ аз турраи дилдор,
Накшуда касе фол зи девони қиёмат. *Соиб*

фол ҷустан фоли нек ё бад талаб карда ёфтан.

Ба номат ҳунар фоли фархунда ҷуста,
Ба ёдат хирад ҷоми саҳбо гирифта. *Анварӣ*

фоли худро *ба касе* **бастан** омад ва пешрафти кори худро ба рафтор ё гуфтори касе вобаста кардан.

Якеро нишон кард бар номи хеш,
Бар ӯ баст фоли саранҷоми хеш. *Низомӣ*

ба фол гирифтан масъуд ва бахосият шумурдан, фоли нек ҳисоб кардан чизеро.

Номи туро ба фол гирифтам ва туро ба фарзандӣ пазируфтам. *Авфӣ*

ба фол доштан фоли нек ҳисоб кардан, нек ва масъуд шумурдан.

Идро бо меҳргон ҳаст иттифоқу иттисол,
Ҳар дуро доранд аҳли давлату миллат ба фол. *Муиззӣ*

3. фолкушоӣ.

Дуввӯмӣ гуфто, ки бишнав ҳоли ман,
Қуръаи мирос зан дар фоли ман! *Румӣ*

Қуръаи бандагии хеш ба номам задаӣ,
Ин саодат аҷаб аст, ин чӣ муборак фолест! *Ҳилолӣ*

ФОЛГӮЙ فال‌گوی бинанда ва баёнкунандаи фол, фолбиникунанда, фолбин.

На роҳнамоӣ ба кор оядаш, на толеъгир,
На фолгӯӣ ба кор оядаш, на хобгузор. *Унсурӣ*

ФОЛИҚУЛАСБОҲ *а.* فالق‌الاصباح шикофандаи **субҳҳо**; *маҷ. д.* кушоянда, офаринандаи субҳҳо.

Фолиқуласбоҳ Исрофилвор
Ҷумларо дар сурат орад з-он диёр. *Румӣ*

Саводи зулфи сиёҳи ту зоилуззулумот,
Баёзи рӯи чу моҳи ту фолиқуласбоҳ. *Ҳофиз*

ФОЛИҶ *а.* فالج 1. гирифтори бемории фалаҷ, он кӣ қисме ё ҷузве аз танаш фалаҷ шуда аз ҳиссу ҳаракат монад.

Ман пираму фолиҷ шудаам, инак, бингар,
Тонулам каж биниву кафта шуда дандон. *Асҷадӣ*

2. бемории фалаҷ.

Фолиҷ — яъне ботил шудани ҳис ва ҳаракати нисфи бадан дар тӯл. *«Тибби Юсуфӣ»*

Кӣ кунад беҳ, чу нест як ҳозиқ,
Пирро фолиҷу ҷавонро диқ. *Саноӣ*

⁼**фом** فام *шакли дигари* ⁼**вом**; *мас.* ʹсияҳфомʹ, ʹзардфомʹ, ʹсурхфомʹ, ʹминофомʹ.

ФОМ I فام ранг.

Беруни ҷом бинӣ ту аз фоми он нишон,
Чун дар миёни абри тунук қурсаи қамар. *Оғоҷӣ*

ФОМ II فام *шакли дигари* **вом; фом тӯхтан** қарзро адо кардан.

Ба ҷумла хоҳам якмоҳа бӯса аз ту, бӯто,
Ба кич-кич наҳоҳам, ки фоми ман тӯзӣ. *Рӯдакӣ*

Ин на аз фом тӯхтан бошад,
Ки ниёзе фурӯхтан бошад. *Саноӣ*

ФОНА فانه 1. чӯби тахтачамонанди нӯгтез барои осонтар ва зудтар кафондани ҳезум, ғӯла ва чӯбҳои дигар; 2. чӯбпорае, ки барои устувор кардани сутун, қолиби кафш ва ғ. ба таҳ ё байни онҳо мегузароненд.

Табоеъ гар сутуни тан сутунро ҳам бибӯсад бун,
Нагардад он сутун фонӣ, к-аш аз тоат занӣ фона. *Кисоӣ*

Туро хона дин асту дониш, дарун шав
Бад-ин хонаву сахт кун дар ба фона. *Носири Хисрав*

◇ **аз рӯи шона мезанаду аз таг — фона** *зарб.* дар рӯ ба рӯ суханони мулоим гуфта, дар ғайб бар зидди он ҳаракат кардан, дар ҳузур таърифу дар ғиёб коҳиш кардан.

ФОНИЗ||ФОНИД || ПОНИЗ || ПОНИД فانیذ||فانید || پانید || ثانید қанди сафед, шакари сафед, навъе аз ҳалво.

[Дар Ҳиндустон] шакару ангабину пониз ва ҷавзи ҳиндӣ ... сахт бисёр аст. *«Ҳудуд-ул-олам»*

Зи бунгоҳи Ҳотам яке некмард
Талаб даҳ дирамсанг фониз кард. *Саъдӣ*

ФОНИЯ *а.* فانیه *муаннаси* фонӣ.

Он чӣ донистам, ҳама дар музахрафоти ботила ва фония будааст. *Аҳмади Дониш*

ФОНУС *ю.* فانوس чизи куттимонанди филизии дастадор, ки атрофаш бо шиша, коғаз ва ғ. гирифта шудааст ва дар он чароғ ё шамъи фурӯзон мегузоранд ва шабона бо худ мебаранд, ё ки дар ҷое овезон карда мемонанд.

Магар таркиби фонус аст, ҷоно, устухони ман,
Дарун месӯзадам чун шамъ, пероҳан намесӯзад.
Хисрави Деҳлавӣ

◇ **фонуси хаёл** (*ё* **хаёлӣ**) а) фонусест, ки ба даруни он суратҳо мекашанд ва онҳо ба зӯри дуд ва гармӣ мегарданд.

Ба сӯи кулбаам шоме, ки он шамъи висол ояд,
Дилам аз сина берун ҳамчу фонуси хаёл ояд.
Сайидо

Шабҳо зи паси парда дар изҳори ҷамоланд,
Хубон ҳама чун сурати фонуси хаёланд.
Тоҳири Ғанӣ

б) *киноя аз* осмон.

ФОНӢ *а.* فانی 1. нестшаванда, нобудшаванда; заволпазир, нопойдор.

Арза кардам ду ҷаҳон бар дили корафтода,
Ба ҷуз аз ишқи ту боқӣ ҳама фонӣ донист. *Ҳофиз*

Зи фонӣ вафодорӣ уммед нест,
Чӣ суд аз матоъ, ки ҷовид нест. *Ҷомӣ*

Ҳол он ки ахбор бар ин далолат кунад, ки эшон баъд аз марг фонӣ шаванд. *Аҳмади Дониш*

2. тахаллуси Алишери Навоӣ дар ашъори тоҷикии ӯ.

ФОРИС *а.* فارس фарасронанда, аспсавор, савораи моҳир, асптоз.

Дар ҳар фазл ӯро фориси он майдон ёфт. *Авфӣ*

З-он бигардонад ба ҳар сӯ он лагом,
То хабар ёбад зи форис аспи хом. *Румӣ*

Ҳамчунин то марди номовар шудӣ,
Фориси майдону марди корзор. *Саъдӣ*

ФОРИСӢ فارسی фарасронандагӣ, саворӣ, асптозӣ.

Биё, мутрибо, в-он маи форсӣ,
Ки бар рахши ишрат кунад форисӣ. *Ҷомӣ*

ФОРИҒ *а.* فارغ 1. холӣ, озод аз чизе.

Фориғ мабод дасти ту аз ҷоми пур набид,
Холӣ мабод базми ту аз чангу аз рубоб! *Муиззӣ*

Зи шуғли нола фориғ нестам, то зиндаам, Шоҳин,
Ки мебошад нафас дар синаам чун тори қонуне.
Шоҳин

фориғ омадан *аз чизе* озод, холӣ ва мустағнӣ будан аз чизе.

... Ин ҳамчунон аст, ки марде дар ҳадди булуғ бар сари ганҷе афтад, ки падар аз ҷиҳати ӯ ниҳода бошад, фараҳе бад-ӯ роҳ ёбад ва дар боқии умр аз касб фориғ ояд. *«Калила ва Димна»*

2. бепарво; бехабар.

Агар фориғ бувад сангин дили ту
Зи бахти ман, аҷаб корӣ набошад. *Анварӣ*

Фориғӣ, эй шохи гул, аз нолаҳои Мушфиқӣ,
Гул ҳадиси нолаи булбул намеорад ба гӯш.
Мушфиқӣ

3. осуда, хуш ва бо роҳат будан, осудахотир, хотирҷамъ.

Модараш гуфт: Ту фориғ бош, ки ман худро аз Марвон бираҳонам. *«Таърихи Табарӣ»*

Ба нимрӯз палав зан, ба шом дигар ош,
Саҳар нахӯд, пас аз кори даҳр фориғ бош! *Савдо*

фориғ шудан (*ё* **гаштан**) озод шудан аз чизе, [аз ташвиши чизе озод шудан, осудахотир шудан аз чизе.

Чун Саид аз корҳои Бухоро фориғ шуд, ба Самарқанд ва Суғд рафт. *«Таърихи Наршахӣ»*

Фориғ намешавад дили пуризтироби мо,
Дар мавҷи ғусса аст мудом ин ҳубоби мо. *Сайидо*

Меҳоҳам, ки бахти ман мададгорӣ кунад ва маро тӯъмаи худ сохта, аз андешаи ҷошт фориғ гардад. *«Нигори дониш»*

дил фориғ кардан хотирҷамъ ва осудахотир шудан, дил ҷамъ кардан аз парешонхотирӣ ва ташвиши чизе.

Чун Маҳдӣ дил аз кори Муқаннаъ ва сапедҷомагон фориғ кард, саворон фиристод.
«Таърихи Наршахӣ»

ФОРИҒБОЛ فارغبال хотирҷамъ, осудахотир.

... К-ӯ зи шоҳ эмин асту фориғбол,
Шоҳро сахт фаррух омад фол. *Низомӣ*

Аз мукофоти ғафлати аъмол
Ҳамаро ҷаҳл дошт фориғбол. *Бедил*

ФОРИҒДИЛ فارغ دل осудадил, хушдил, бепарво.

Ранги ошиқ чу заъфарон бошад,
Ҳар кӣ ошиқ бувад, чунон бошад;
Рӯи фориғдилон баранг бувад,
Ранги ғофил чу арғувон бошад. *Анварӣ*

ФОРИҒДИЛӢ فارغ دلی осудадилӣ, оромӣ, бепарвоӣ.

Ба фориғдилӣ чун баросуд шоҳ,
Суви фуриён зад дари боргоҳ. *Низомӣ*

ФОРИҒУЛБОЛ *а.* فارغ البال хотирҷамъ, осудахотир.

Ҷаро дар байзаи тан дар ҳама ҳол
Нишастӣ ҳамчу мурғе фориғулбол. *Бадрӣ*

ФОРИҚ *а.* فارق аз ҳам ҷудокунанда, фарқ гузоранда, тамьиздиҳанда.

Дар миён нест аз камоли вифоқ
Фориқе ҷуз тақайюду итлоқ. *Ҷомӣ*

Фарде намондӣ, ки фориқ будӣ миёни хатту сатҳ. *«Равзат-ус-сафо»*

ФОРСӢ فارسی 1. мансуб ба Форс, ки вилоятест дар ҷануби Эрон; 2. мансуб ба Эрон ва эронинажодон.

Бар форсиён аз ин маонӣ,
Оташ бибарам ба армуғонӣ. *Файзӣ*

забони форсӣ забони адабиёти классикии форсу тоҷик; *ниг.* **дарӣ.**

... Ва бад-ин вилоят омад ва номи ӯ Шопур буд ва «пур» ба забони форсӣ писар бошад.
«Таърихи Наршахӣ»

ФОРУҚ *а.* فاروق 1. фарққунанда миёни ҳақ ва ботил, тамьиз ва файсалдиҳандаи корҳо.

Гар аз он ҳикмат диле афрӯхтӣ,
Қай чунон форуқ бар ҳам сӯхтӣ. *Аттор*

2. лақаби Умар, ки халифаи дуйӯми пайғамбари ислом буд.

Умарро ба лақаб Форуқ хондандӣ бад-он маънӣ, ки хеҷ кас ҳамчун Умар ҳақро аз ботил ҷудо накардӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Рӯзе Умари Форуқ бо тоифаи Яҳуд ... ҳадис мефармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ФОСИД *а.* فاسد **1.** фасодьёфта, вайроншуда, гандида.

Дар хуни дили лаъл, ки фосид нашавад ҳеҷ,
Қаҳри ту гиреҳвор бибандад хафақонро. *Анварӣ*
Адӯро хуни фосид гар наҷӯшид,
Ҳарифи ханҷари ӯ аз ҷӣ гардид. *Ҳозиқ*

2. бад, вайрон, ба роҳи хато ва бадкирдорӣ рафта (оид ба ахлоқ, табиат, фикр ва ғ.).

Зи зикри фикр димоғи латиф пурхалал аст,
Бигир ҷому бимон фикрҳои фосидро.
Камоли Хуҷандӣ

ФОСИЛА *а.* فاصله **1.** ҷои холии миёни ду чиз, масофаи байни ду чиз.

Оҳаш аз лаб наҷаста фосилае,
Тофт бар қалби кӯҳ зилзилае. *Бедил*

2. ҷои бепуштаву кӯҳ, замини пасту ҳамвор.

Кӯҳе буд, се фарсанг тӯли он буд ва ҳеҷ ҷое фосилае набуд дар он. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ФОСИҚ *а.* فاسق фисқварзанда, бадахлоқ, бадкирдор.

Суҳбати ошиқ туро ошиқ кунад,
Суҳбати фосиқ туро фосиқ кунад. *Румӣ*

То тавонӣ бо уламо ва сулаҳо ва фузало ҳамнишинӣ кун, ки суҳбати некон дар ту сироят кунад ва аз золимон ва фосиқон ва фоҷирон дурӣ кун ва канора гир. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

Қавли фосиқ маҳалли эътибор набувад.
Аҳмади Дониш

ФОТЕҲ *а.* فاتح **1.** кушоянда, соҳиби кушоиш; **фотеҳи абвоб** кушояндаи дарҳо; *маҷ.* осонкунандаи мушкилот.

Он хотимаи кор маро хотими давлат,
Он фотиҳаи табъ маро фотеҳи абвоб. *Хоқонӣ*

2. ғалабаовар, мусаххаркунанда, фирӯз.

ФОТИР I *а.* فاتر суст, забун, нотавон; **хотири фотир** зеҳни кунд, камҳуш, хотир ва зеҳни кам идроккунанда (барои ифодаи шикасти нафс ва хоксорӣ).

Аз ин ҷиҳат дар рафъи шубҳаи ин масъала он ҷӣ ба хотири фотир расида, дар ин ҷо эрод намуда меомад. *Аҳмади Дониш*

2. ширгарм, нимгарм.

Бошад ки миёни зиддайн мутавассит бувад, монанди фотир ва адкан. *Насириддини Тӯсӣ*

ФОТИР II *а.* فاطر сиришттакунанда, халлоқ, ба вуҷуд оваранда, офаринанда; ҳаётбахш.

Ӯст мар-фитрати туро фотир,
Дониши ӯ муназзаҳ аз хотир. *Саноӣ*

◇ **саҳоби фотир** абри ҳаётбахш.

Бар сипеҳри ақлу раъи ӯ шиҳоби соқиб аст,
Дар ҳавои ҷуд дасти ӯ саҳоби фотир аст. *Муиззӣ*

ФОТИҚ *а.* فاتق шикофанда, кушоянда; *маҷ.* ҳалкунанда, иҷрокунандаи тадбирҳо ва умурот.

ФОТИҲА||ФОТИҲАТ *а.* فاتحه||فاتحت **1.** оғоз ва ибтидои коре.

Оқил он аст, ки дар фотиҳаи ҳар кор назар бар хотимаи он андозад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Зи бахти хуфта малолам бувад, ки бедоре
Ба вақти фотиҳаи субҳ як дуо бикунад. *Ҳофиз*

Оқил бояд ки дар фотиҳати корҳо ниҳояти ағрози хеш пеши чашм дорад. *«Калила ва Димна»*

2. *д.* номи сураи якӯми Қуръон.

Шайх бахри футӯҳи зумраи хос
«Фотиҳа» хонд он гаҳи ихлос. *Ҷомӣ*

3. *д.* дар оғози коре дуо хонда, пешрафт ва хайрияти корро талаб кардан.

Фотиҳа шайхона дам аз ҳақ зада,
Гирди гиребон зеҳи азрақ зада. *Хисрави Деҳлавӣ*

4. дуои хайр; рухсат ва иҷозат.

Он гоҳ фотиҳаи мударрисро гирифта, ба хонаи шаҳна даромадам. *Аҳмади Дониш*

ФОФО فافا чизи некӯ ва бадеъ.

Ту ҳамегӯӣ шеър то фардо
Бахшадат хоҷа ҷомаи фофо. *Булҷавҳар*

ФОХИР *а.* فاخر **1.** фахркунанда, бофтихор; бошукӯҳ, мӯҳташам.

Бозургоне фохир бо моле вофир аз ҷониби Эрон меоянд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳар кӣ ӯ андар бало собир нашуд,
Муқбили ин даргаҳи фохир нашуд. *Румӣ*

2. *гаронмоя, ҳар чизи нағз ва қиматбаҳо, ки боиси* фахр аст.

Ҳаҷҷоҷ ҷавоб навишт, ки он ҷӣ ёд кардӣ, маълум шуд ... аҷабтар саховати ту, ки [чунин] чизе фохир ба даст овардӣ ва ба наздики мо фиристодӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

Қанизакон бад-ин розӣ шуданд ва либосҳои фохир ва зинатҳои мурассаъ ба вай доданд. *Авфӣ*

хилъати фохир либоси бошукӯҳи нафиси қиматбаҳо.

Мунъиме гар ҷомаҳои кӯҳна дарпӯшад, гадост,
Хилъати фохир фақиронро тавонгар мекунад.
Низомӣ

3. аъло, беҳтарин, барҷаста.

Яке дар санъати куштӣ гирифтан сар омада ва сесаду шаст банди фохир бидонистӣ. *Саъдӣ*

ФОХИРА *а.* فاخره *муаннаси* **фохир.**

Номи Бухоро аз он ҳама маъруфтар аст ва ба ҳеҷ шаҳре аз Хуросон чандин ном нест ва ба ҳадисе номи Бухоро фохира омадааст. (1)
«Таърихи Наршахӣ»

ФОХТА فاخته парандаи ёбоии хокистарранги аз кабӯтар хурдтар, ки дар гардан тавқи сиёҳ дорад; куку, кафтари ёбоӣ.

Чанд ҳазор ҷонвари паранда мисли фохта, қумрӣ, зоғу заған ва ғайри золик буданд.
«Равзат-ус-сафо»

Пеши ниҳоли сарви ӯ сарви равон равад зи ҷо,
Фохта зери боли худ сар кашад аз сари ҳаё.
Сайидо

ФОХТАГУН فاخته گون ба ранги фохта, хокистарранг.

Фохтагун шуд ҳаво зи гардиши хуршед,
Ҷомаи хона бате, ки фохтагун шуд. *Рӯдакӣ*

ФОХТАЧЕҲР فاخته‌چهر хушрӯ.

То фохтачеҳрӣ туву товускарашма,
Ишқи ту чу боз асту дили ман чу кабӯтар. *Муиззӣ*

ФОШ فاش **1.** машҳур, маъруф; **2.** ошкор, ошкоро.

Сабук бошу ратли гаронам бидеҳ,
Агар фош натвон, ниҳонам бидеҳ! *Хоҷу*

Тамаъи хом бин, ки қиссаи фош
Аз рақибон ниҳуфтанам ҳавас аст. *Ҳофиз*

Аз сина хурӯш фош бархост,
Фарьёди ҷигархарош бархост. *Файзӣ*

фош гаштан *ниг.* **фош шудан; фош кардан** (*ё* **сохтан**) ошкоро кардан, ба ҳама маълум кардан.

Дилам, ки меҳри ту аз ғайри ту ниҳон медошт,
Бубин, ки дида кунад фош пеши ёронаш. *Ҳофиз*

То фош насозам бари бегона ғами ту,
Таҳқиқи хусусияти ман карда ба муҷрим. *Урфӣ*

фош шудан (*ё* **гаштан**) а) машҳур шудан, ба ҳама маълум шудан.

Фош шуд номи ман ба гетӣ, фош,
Ман натарсам зи ҷангу аз пархош. *Тоҳири Фазл*

Ба Қобул чу ин достон фош гашт,
Сари марзбон пур зи пархош гашт. *Фирдавсӣ*

... Ки фош гашта ишқи ту ба ҳадди иштиҳорҳо,
Куҷо зи қайди чун туе раҳад дигар шикорҳо! *Ҳоҷӣ*

б) интишор ёфтан, ривоҷ ёфтан.

Сабаб он ки аҳли Бухоро бо илм шуданд ва илм дар вай фош шуд ва аимма ва уламо мӯҳтарам гаштанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

ФОҚА||ФОҚАТ *а.* فاقه||فاقت фақр, камбағалӣ, мӯҳтоҷӣ, нодорӣ, норасоии воситаҳои таъминоти зиндагӣ.

То туро хилъате диҳам дархӯр,
То шавад фақру фоқатат камтар. *Саноӣ*

Рафт соли қаҳту ман дар хушксоли фоқаам,
Лоҷарам имрӯзи ман ҳеҷ аст, фардо ҳеҷ нест. *Мушфиқӣ*

ФОҲИШ *а.* فاحش **1.** қабеҳ, зишт, дар бадӣ аз ҳад гузашта.

Дар рама нуқсоне фоҳиш падид омад. *Авфӣ*

Амир шайх Нуриддин бо он ки шикасти фоҳиш ёфт, вале дил аз ҳукумат барнамедошт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. шадид, сахт, даҳшатангез.

Миёни ҳар ду гурӯҳ қитоле фоҳиш рӯй намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ФОҲИША I *а.* فاحشه **1.** *муаннаси* **фоҳиш; 2.** зани бадкора.

ФОҲИША II *а.* فاحشه кори зишт ва қабеҳ, кори бад, бадкорӣ.

ФОҶИР *а.* فاجر табаҳкор; бадахлоқ, фосиқ.

Бо ҳеҷ фоҷире мусоҳабат нагузин! *«Равзат-ус-сафо»*

На зар деҳ ба мӯҳтоҷи фоҷир, на зӯр,
Мададгории ӯ макун дар фуҷур. *Ҷомӣ*

Гуфт: Бале, марди фосиқ, фоҷир, ғаддор, нобакор, саффок ва золим аст. *Аҳмади Дониш*

ФОҶИРА *а.* فاجره *муаннаси* **фоҷир.**

Оқибат фоҷираеро ба ҷанг оварданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ФУВОҚ *а.* فواق ҳиққос, ҳиққичоқ.

Боз гӯям фувоқро ман ҳад,
Ки бар ин қавл н-оварад кас рад. *Саноӣ*

Чун сурохӣ ба фувоқ омада хун дар даҳанам,
З-он шумо заҳри рағаш ҷоми балоед ҳама. *Хоқонӣ*

ФУГОН فوگان *ниг.* **фуққоъ.**

Меборад аз даҳонат хазу эдун
Гӯӣ, ки сар кушоданд фугонро. *Лабибӣ*

ФУЗАЛО *а.* فضلا *ҷ.* **фозил** 3.

Майли ӯ бо уламо, фузало ва аҳли дониш будӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Фазли Ҷомӣ бас ин қадар, ки кунад
Хӯшачинӣ зи хирмани фузало. *Ҷомӣ*

ФУЗЗОЛ *а.* فضال *ҷ.* **фозил** 3.

Миёни маҷмаи фуззол ҳуҷҷат орам ман,
Ки ҳазрати ту беҳ аз равзаҳои ҷаннот аст. *Муиззӣ*

ФУЗОЛА *а.* فضاله чизи зиёдатӣ, боқимондаи чизе.

Уҷолаест зи азмаш ҳама шитоби фалак
Фузолаест зи ҷазмаш ҳама даранги замин. *Қамарӣ*

ФУЗУД فزود афзоиш.

Дар миёни ҳарими ҳурмати ӯ
Аз барои фузуди ҳашмати ӯ
Дасти ӯ бо қалам чу ёр шавад,
Бар маонӣ сухан савор шавад. *Саноӣ*

ФУЗУДАГӢ فزودگی афзоиш, зиёдшавӣ.

Лек медид аз ӯ рабудагие,
В-андар он ҳар дамаш фузудагие. *Ҷомӣ*

ФУЗУДАН فزودن *ниг.* **фазоидан.**

ФУЗУЛ *а.* فضول **1.** касе, ки ба корҳои дигарон бесабаб мудохила мекунад; забондароз, пургӯй, сафсатагӯй, лаққӣ.

Ман ӯро либос накунам, то фузул нашавад ва хештаншинос барояд. *Авфӣ*

Дар ҷаҳон аҳли фазл ноёбанд,
Гӯш бар ҳар фузул натвон кард. *Ҷомӣ*

Фузуле ба онни корогаҳон
Ба лофи сухан буд гарми баён. *Бедил*

2. гапҳои барзиёд, сафсата, гапҳои бемаънӣ.

Худ ту донӣ, аз ту шуд радду қабул,
Ман чӣ гӯям пеши ту ҳарфи фузул. *Румӣ*

Ҳар ду дар маоиби Мансур фузул пардохтанд ва ҷамъеро ба халъ ва азли ӯ даъват карданд ва ҳама мувофиқ ёфтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Аз паёми фузули худ тар гашт,
Ҳамчу ранг аз шикасти дил баргашт. *Бедил*

3. зиёдаталабӣ, орзу ва талабҳои барзиёд.

Шатраба гуфт: ... Ҳар ки аз дунъё ба кафоф қонеъ нашавад ва дар талаби фузул истад, чун ма-

гас аст, ки ... дар гӯши пили маст равад, то ба як ҳаракати гӯши пил кушта шавад.
«Калила ва Димна»

4. шахси номатлуб; *маҷ.* рақиб.

Фузул бин, ки ҷое ҳамебарад худро,
Ки зери пои саги кӯи дӯст ҷои ман аст.
Хисрави Деҳлавӣ

ФУЗУЛӢ فضولی **1.** сергапӣ; беҳуда мудохила кардан ба корҳои дигарон, забондарозӣ.

Ба соҳибрӯию соҳибқабулӣ
Нашояд кард меҳмонро фузулӣ. *Низомӣ*

На фузулӣ кунам, на фитнагарӣ,
На саломи тамаъ, на қасди никор. *Камоли Исмоил*

2. зиёдаталаб, одаме, ки дар корҳо ва муносибатҳо аз ҳадди эътидол берун меравад.

Он фузулӣ ба гарданам печид,
Бори дигар ваболи ман гардид. *Бедил*

ФУЗУН فزون *шакли дигари* **афзун.**

Маялфанҷ душман, ки душман яке
Фузун асту дӯст ар ҳазор, — андаке. (1)
Абӯшакури Балхӣ

Ғами ишқи ту дар ҷон ҳеҷ кам нест,
Чӣ ҷон кам, ки ҳар соат фузун аст. (2) *Анварӣ*

Зи дебои румӣ ба пешаш савор
Рада баркашида фузун аз ҳазор. (2) *Фирдавсӣ*

фузун будан *аз касе, чизе* зиёдтар будан аз чизе ва ё касе ба миқдору мартаба ва ё хислате.

Гарчи хубон зи маҳ фузун бошанд,
Пеши он моҳи ман забун бошанд. *Хисрави Деҳлавӣ*

фузун гаштан *ниг.* **фузун шудан; фузун кардан** *аз касе* афзоиш додан, аз касе ба миқдору мартаба зиёд кардан.

Кам нашуд бе лаби ширини ту ҷон кандани ман,
Ваҳ, ки ин шева зи Фарҳод фузун кард маро!
Фузулӣ

фузун шудан (ё **гаштан**) афзоиш ёфтан; аз чизе зиёд(тар) шудан.

Агар сол гардад фузун аз ҳазор,
Ҳамин аст роҳу ҳамин аст кор. *Фирдавсӣ*

Маро аз чиҳил шуд фузун солиён,
Басе дидам аз даҳр суду зиён. *Савдо*

ба фузун будан дар афзунӣ будан, беш ва зиёд шудан.

Шуд он замона, ки ӯ шод буду хуррам буд,
Нашоти ӯ ба фузун буду бим нуқсон буд. *Рӯдакӣ*

дар фузун бод! дар афзунӣ бод!, беш ва зиёд шавад!

Ҳусни ту ҳамеша дар фузун бод,
Рӯят ҳамасола лолагун бод! *Ҳофиз*

ФУЗУНӢ فزونی *шакли дигари* **афзунӣ.**

Бидод мири Хуросонш чил ҳазор дирам,
Дар ӯ фузунии як панҷ мири Мокон буд. *Рӯдакӣ*

Яке бар фарозу яке дар нишеб,
Яке бо фузунӣ, яке бо ниҳеб. *Фирдавсӣ*

фузунӣ кардан аз ҳад зиёд шудан.

Ғам мекунад фузунӣ, эй дӯстон, худоро,
Шояд ниҳуфта монад ин рози ошкоро. *Махфӣ*

ФУЗӮҲ *а.* فضوح расвоӣ, фазиҳат.

Кӯҳҳоро ҳаст з-ин тӯфон фузӯҳ,
Ку амоне, ҷуз ки дар киштии Нӯҳ?! *Румӣ*

ФУКОҲАТ||ФАКОҲАТ *а.* فکاهت ширингуфторӣ, хуштабъӣ, зарофат.

Мартабаи васат, ки маҳмуд аст ... соҳиби ин мартаба ба сифати зарофат мавсуф ва симати фукоҳат мавсум. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ФУЛК *а.* فلک киштӣ; кема.

Ҷон нигаҳ доштан зи мулк беҳ аст,
Дурри дарьё зи чӯби фулк беҳ аст. *Саноӣ*

Нӯҳро мавҷи сиришкам бар канор афкандааст,
З-он ки фулки нӯҳ фалакро бишканад тӯфони мо.
Заҳири Форьёбӣ

ФУЛЛА فله *ниг.* **фалла.**

ФУЛОН||ФАЛОН *а.* فلان *ҷонишини номуайянӣ* шахси ё чизи номаълум.

Ба ҳоҷиби дари хилватсарои хос бигӯ:
Фулон зи гӯшанишинони хоки даргаҳи мост.
Ҳофиз

Уфтод маро бо ту ҳамон қисса, ки мардум.
Гӯянд: Фулон гулхании андешаи шаҳ дошт! *Ҷомӣ*

фулону баҳмон (ё **беҳмадон**) ину он, фалон ва фалон (чиз ё кас).

Ақл дамсоз, зӯру бӯҳтон нест,
Пардапӯши фулону баҳмон нест. *Саноӣ*

ФУЛОНАК||ФАЛОНАК فلانک *шакли тасғири* **фулон||фалон; фалонаку баҳмон** фалончаву бисмадонча.

Аз паи ҷоҳу хидмати султон,
На барои фалонаку баҳмон ... *Саноӣ*

ФУЛОНӢ||ФАЛОНӢ فلانی он шахси номаълум.

Гуфтӣ, ки фулонӣ, диҳамат банда фулунӣ,
Қ-аз вай ба чуз аз нашъаи бисьёр надидам.
Яҳьёи Кошӣ

ФУЛУНӢ *а.* فلونی моддаи таркибии кайфовар.

ФУЛУС *а.* فلوس *ҷ.* **фалс 1.**

Дар ин коргоҳи фусуну фусус
Зи мис сохтам панҷ ганҷи фулус. *Ҷомӣ*

Нест қадре ба аҳли фазлу ҳунар
Назди аҳли замон ба қадри фулус. *Васлӣ*

ФУЛФУЛ فلفل *ниг.* **филфил.**

ФУНДУҚ فندق **1.** донаи гирди майда аз ҷинси ҷавз, ки мағзи он хӯрда мешавад ва пӯчоқаш сахти сурхтоб аст.

Ва дар ин чаҳорбоғҳо меваҳои алвон фаровон — аз ношпотӣ ва бодом ва фундуқ ва гелос ва унноб.
«Таърихи Наршахӣ»

Аз фундуқи лаби ту нахезад ба ҷуз набот,
Дар писта чун ки ҳеҷ нагунҷад магар сухан.
Камоли Хуҷандӣ

2. *кинояаз* сарангушти ҳинобаста.

Даҳ ангушташ чу ду мошуран оҷ,
Ба сар-бар ҳар якеро фундуқе тоҷ.
Фахриддини Гургонӣ

◇ **фундуқ бастан** *кинояаз* ҳино молидан ба сарангуштон; **фундуқ задан** ангушти шаҳодат ва ангушти миёнаи дасти ростро як ҷо ба болои ангушти шаҳодат ва ангушти миёнаи дасти чапи муштшуда монда ба навъе задан, ки садои махсуси қарсакмонанд барояд, чунон ки раққосон дар вақти рақс мекунанд.

Фалак фундуқзанон дар аҳди пирӣ
Ба ситаш рақси даврон менамояд.
Шарафуддини Алии Яздӣ

ФУНДУҚӢ فندقی: **фундуқӣ кардан** *ниг.* **фундуқ (фундуқ бастан).**

То ки сарангушти гул карда хазон фундуқӣ,
Кард чаман пурнигор панҷаи дасти чинор. *Фиғонӣ*

ФУНУДАН فنودن **1.** фирефта шудан; **2.** мағрур гардидан.

Бифунудаш ба ҷаҳон бар дираму обу замин,
Дили ту бар хираду донишу хубон бифунуд.
Рӯдакӣ

ФУНУН *а.* فنون *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **фан(н).**

Нигори хешро гуфтам: Нигоро,
Наям ман дар фунуни ишқ ҷоҳил. (3) *Манучеҳрӣ*

Моро бо ҷамоате муҷоласат буд ва дар фунуни улум мубоҳасат мерафт. (3) *Авфӣ*

2. гунаҳо, навъҳои чизе.

Тадбири вузаро ва фунуни зулму тааддӣ, ки ба ҳар сабабе ва иллате дастовез сохта, вилоятро хароб мекарданд, ... бар сабили иҳмол ёд кунем.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

фунуни макр роҳҳо ва навъҳои макр.

Ва мардумон дар назди ӯ [шайх] ҳозир гашта, корҳои худ аз ӯ суол кунанд, ӯ ҳар касро ба чизе, ки салоҳи ӯ дар он бошад, ишорат кунад, аз он ки ӯ ҳама фунуни макрро нек донад ...
«Ҳазору як шаб»

ФУОД *а.* فؤاد дил, қалб.

Адӯтро гаҳи тадбир гардад андеша
Ба сони хурдаи алмос дар замими фуод.*

ФУРЗА||ФУРЗАТ *а.* فرضه||فرضت **1.** ҷои даромадани киштӣ ба дарьё, ҷои саворшавӣ ба киштиҳо, бандар.

Аз мавҷи ғам наҷот касероcт, к-ӯ ҳанӯз
Бар шатти кавну фурзаи олам наёмадаст. *Хоқонӣ*

2. макони махсус дар шаҳр ва ё бандар, ки аз савдогарон боҷ меситонанд, гумрук, боҷхона.

Ҳазор динор аз фурзаи шаҳри Ғазнин ба султон доданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ФУРОТ *а.* فرات **1.** оби хуштаъм, ширин ва гуворо; **2.** дарьё.

Баҳоре ёфтам, з-ӯ бар нахӯрдам,
Фуроте дидаму лаб тар накардам. *Низомӣ*

3. номи дарьёи бузурге дар Байнаннаҳрайн.

Аз яке сӯ раванда оби Фурот,
Ба гуворандагӣ чу оби ҳаёт. *Низомӣ*

ФУРС فرس эронӣ; форсӣ; забони форсӣ.

ФУРСАТ *а.* فرصت **1.** вақти мувофиқ, мавқеи муносиб ва мусоид барои иҷрои коре.

Ман фурсат талабидам ва галаи шутури ӯро бидуздидам. *Авфӣ*

Аз карон то ба карон лашкари зулм аст, вале
Аз азал то ба абад фурсати дарвешон аст. *Ҳофиз*

фурсат ғанимат донистан (ё шумурдан) вақти мусоидро аз даст нادодан.

Дило, то метавон имрӯз фурсатро ғанимат дон,
Ки дар олам намедонад касе аҳволи фардоро.
Ҳилолӣ

Фурсат шумар ғанимату доди нашот деҳ,
Ҳайрони ин хаёл зи анҷоми кор чист? *Махфӣ*

2. вақт, маҷол, муддат.

Саҳл мабин гунбади фирӯзаро,
Қадр бидон фурсати ҳаррӯзаро. *Хисрави Деҳлавӣ*

Шуд фасли гул, азимати сайри чаман кунед,
Гар фурсат аст, ҳафтае он ҷо ватан кунед! *Шоҳин*

Бар бод рафт дар ғам, ёрон, захираи умр,
Бошад, ки гардиши чарх фурсат диҳад шуморо.
Махфӣ

фурсат аз даст додан вақтро ғанимат нашумурдан, кореро дар мавриди мусоид ба ҷо наовардан.

Фурсат аз даст мадеҳ, бар сарат он шӯх омад,
Эй сиришк, аз мижа гар қасди чакидан дорӣ.
Малеҳо

ФУРСОН *а.* فرسان *ҷ.* **форис.**

Чун дар маҳофили уламо ва фузало, ки майдони фурсони камолоти инсонист, ҳозир шавад, ... муҷмалан аз хосияти нутқ барӣ ва орӣ монад.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

ФУРУД فرود *ниг.* **фурӯд.**

ФУРУДХОНА فرودخانه *ниг.* **фурӯдхона.**

ФУРУДӢ فرودی *ниг.* **фурӯдӣ.**

ФУРУЗД||ФАРАЗД فرزد гиёҳи худрӯе, ки дар миёни киштзор ва дар лаби ҷӯйҳо мерӯяд.

Фурӯтар зи Кайвон туро Урмазд,
Ба рахшонии лола андар фаразд.
Абӯшакури Балхӣ

Варо подшо ном кард Урмузд,
Ки сарве буд андар миёни фурузд. *Фирдавсӣ*

ФУРУНҶ فرنج атрофи даҳан, лунҷ, пӯз (тумшуқ).

Сар фурӯ бурдам миёни обхар,
Аз фурунҷи манш хашм омад магар. *Румӣ*

ФУРУСИЯТ||ФУРУСАТ *а.* فروسیت||فروست асптозӣ.

Исмоил ба мартабаи рушду булуғ расид ва тир андохтану фурусият тааллум намуд.
«Равзат-ус-сафо»

ФУРУШ *а.* فروش *ҷ.* **фарш 1.**

Айнулмулк ... ба андохтани фуруш ва обпошӣ ва тартиб додани табақҳои хушбӯй ... машғул гардид.
«Таърихи Фаришта»

Ман низ ба андарун рафтам, хонае дидам аз фуруш ва зуруф ороста. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

ФУРУҶ *а.* فروج *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **фарҷ.**

Як бор онҳоро дар хандақ рехтанд ва фуруҷ ва завоёи онро ба хору хошок мепӯшиданд.
«Равзат-ус-сафо»

2. авратайн, андомҳои ниҳонии инсон.

Фармонҳои мулук дар фуруҷ ва димоъ ва амвол ва амлоки ҷаҳониён равон бошад.
«Калила ва Димна»

ФУРҚАТ *а.* فرقت ҷудоӣ, ҳиҷрон, дурӣ.

Даъвии зиндадилӣ аз ту накӯ нест, Камол,
Гар шаби фурқати ҷонон сари болин дорӣ.
Камоли Хуҷандӣ

Чӣ гуна дил канам аз васл, эй санам, ки дилам,
Ба фурқати ту ҳазину ба васли ту шод аст. *Шоҳин*

ФУРҚОН *а.* فرقان **1.** фарққунандаи ҳақ аз ботил ва шар аз хайр.

Фурқони дилат зи насху таҳриф
Чун лавҳи саломат аст маҳфуз. *Ҳоҷӣ*

2. *д.* яке аз номҳои Қуръон.

ФУРӮ فرو **1.** зер, поин; ба зер, ба поин.

Омад аз боми қаср зуд фурӯ,
Ҷониби Ҳусн рафту манзили ӯ. *Мушфиқӣ*

фурӯ будан овезон будан, дароз будан.

Остин ва доман аз сари даст ва шитоланг фурӯ буд, ба корд бибурид. *Аҳмади Дониш*

фурӯ бурдан а) поин овардан; хам кардан; паст фаровардан.

Чу хуршеди рахшон бигустард пар,
Сияҳ зоғи паррон фурӯ бурд сар. *Фирдавсӣ*

б) балъидан, даркашидан, фурӯ додан.

Фурӯ мебурд хуш Фарҳоди мискин
Шаробн талхро бар рӯи Ширин. *Хисрави Деҳлавӣ*

в) кандан, кофтан, ҳафр намудан.

Бифармуд, то чохе амиқ фурӯ бурданд. *Авфӣ*

Чоҳ фурӯ бурд ва онокро дар он чоҳ кард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

фурӯ гоштан поин ғелондан.

Аз он кӯҳ ғалтон фурӯ гоштанд,
Мар-он хуфтаро кушта пиндоштанд. *Фирдавсӣ*

фурӯ кӯфтан афшонидан, задан.

Хурӯси ғунуда фурӯ кӯфт бол,
Духулзан бизад бар табира давол. *Низомӣ*

фурӯ овардан аз боло ба поин овардан, фуровардан.

Гар бувад ҳамчу маҳ ба авҷи баланд,
Орам ӯро фурӯ ба ҳамми каманд. *Ҷомӣ*

фурӯ овехтан хам кардан, поин овардан.

Рафт бар бому фурӯ овехт сар,
Гуфт ӯро: Дар чӣ корӣ, эй падар? *Румӣ*

фурӯ омадан поин рафтан, ба зер омадан; афтидан, рехтан.

Санг бар сари эшон фурӯ омад ва ҳар нӯҳ бимурданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

фурӯ рафтан а) ба поин рафтан, нишеб шудан, ба зер рафтан, ба даруни чизе даромада рафтан, ғӯтидан.

Поят ба кадом гил фурӯ рафт,
К-андар қадамат ҳазор ҷӯ рафт? *Шоҳин*

б) *маҷ.* дуқат шудан, таъзим кардан.

Фурӯ рафт Рустам, бибӯсид тахт,
Ки эй пурҳунар шоҳи бедорбахт! *Фирдавсӣ*

фурӯ рехтан а) ба зер рехтан; б) *маҷ.* фарсуда шуда, тамоман рехтан.

Фурӯ рехт он тоза гулҳо зи бор
Ва з-он нору наргис баромад ғубор. *Низомӣ*

Эй дида, фурӯ рез ҳар он об, ки дорӣ,
К-ин оташи андӯҳ зи ман дуд баровард. *Хисрави Деҳлавӣ*

фурӯ шудан а) афтидан, фурӯ нишастан; б) ғарқ шудан.

... Ва табиӣ он бувад, ки ӯро аз худ бувад, чунон ки фурӯ шудани санг ба об ва бар шудани оташ ба ҳаво. *Ибни Сино*

в) ба даруни замин рафтан.

Ганҷи Қорун, ки фурӯ мешавад аз қаҳр ҳанӯз,
Хонда бошӣ, ки ҳам аз ғайрати дарвешон аст. *Ҳофиз*

Ногаҳон олати зироати ӯ
Бар замин шуд фурӯ дар он такупӯ. *Ҷомӣ*

фурӯ шудани офтоб ғуруб кардани офтоб.

Фурӯ шуд офтобаш дар снёҳӣ,
Буна бар хок бурд аз тахти шоҳӣ. *Низомӣ*

фурӯ ҳиштан а) поин овардан; ба тарафи поин задан.

Фохта бар сарв шоҳруд баровард,
Захма фурӯ ҳишт зандвоф ба танбӯр. *Рӯдакӣ*

б) овехтан, овезон кардан; овезон шудан.

Дар он ҷойгоҳ буте буд, дар он ҳафт гарда фурӯ ҳишта. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ҳамон мӯи чун барфро аз шараф
Фурӯ ҳишта машшота аз ҳар тараф. *Савдо*

в) тарк кардан; гузоштан, партофтан, бас кардан.

Фурӯ ҳишт ҷое, ки буд ҷои базм,
Аз он базмгаҳ рафта будаш ба разм. *Фирдавсӣ*

Хандону тозарӯ бош,
Хашму ғазаб фурӯ ҳиш! *Савдо*

2. паст, дун, пастдараҷа.

В-ар ҳадиси хуш бигӯяд бо фурӯтар ҷокаре,
Қадри ӯ бартар зи қадри хисравони Чин кунад. *Ломеӣ*

Кунад, вежа, нажоди покгавҳар
Аз он гавҳар, ки ӯ дорад фурӯтар. *Фахриддини Гургонӣ*

◇ **фурӯ бастан** бастан, пӯшидан; пӯшондан.

Дар фурӯ банд зи бегона, ки аз даври самоъ
Дур беҳ, ҳар кӣ на аз доираи асҳоб аст. *Ҷомӣ*

дастро *аз чизе* **фурӯ бастан** даст кашидан аз чизе.

Зи сар карда берун таманнои тоҷ,
Фурӯ баста даст аз қабули хироҷ. *Ҷомӣ*

фурӯ гирифтан а) дастгир кардан.

Амми худро фурӯ гирифт, ӯ низ дар банд бимурд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Кард бар вай ба сони боз камин,
То фурӯ гирадаш ба чангули кин. *Ҷомӣ*

б) паҳн шудан; дар бар гирифтан, фаро гирифтан.

Қайсар вазири худро гуфт, ки хабари саховати Ҳотам дар арабу аҷам фош шуда ва сити ҷавонмардӣ ва мурувваташ аз Қоф то Қоф фурӯ гирифта. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

фурӯ гузоштан а) тарк кардан, сар додан, ба ҳоли худ вогузоштан.

Ё бахти ман тариқи муҳаббат фурӯ гузошт,
Ё ӯ ба шоҳроҳи ҳақиқат гузар накард. *Ҳофиз*

б) афв кардан, бахшидан.

Ҳофиз, шаробу шоҳиду риндӣ на вазъи туст,
Филҷумла мекунию фурӯ мегузорамат. *Ҳофиз*

фурӯ гуфтан бозгуфтан, ҳамаро ба таври ошкор ва нуқта ба нуқта гуфтан, сар то сар гуфтан.

Чӣ гӯӣ, бо ту даргирад, ки аз банде бурун оям,
Ғаме бо ту фурӯ гӯям, даме бо ту баросоям. *Анварӣ*

фурӯ дидан сар то сар ва тамом дидан, он чиро, ки дар поён ҳаст дидан.

Дил, ки зи пастӣ суи боло шитофт,
Ҳар чӣ фурӯ дид, ҳама ҳеч ёфт. *Хисрави Деҳлавӣ*

фурӯ зодан таваллуд ёфтан.

Ҳамон соат, ки аз модар фурӯ зод,
Мар-ӯро модараш бо дигарон дод.
Фахриддини Гургонӣ

фурӯ кашидан нигоҳ доштан аз ҳаракат, истоёндан, ҷилави чизеро кашидан, боздоштан.

Сарманзили фароғат натвон зи даст додан,
Эй сорвон, фурӯ каш, к-ин раҳ карон надорад.
Ҳофиз

фурӯ мондан а) моту мабҳут шудан, ҳайрон шудан.

Зи фарри Сиёвуш фурӯ монданд,
Бар ӯ-бар басе офарин хонданд. *Фирдавсӣ*

б) оҷиз шудан.

[Амри Лайс] гуфт: Ҳаметохтам, асбам фурӯ монд, фурӯд омадам ва хуфтам. *«Таърихи Наршахӣ»*

Яке ход мурғи ҳавонишикор
Фурӯ монд аз заъфи пирӣ зи кор. *Ҷомӣ*

фурӯ мурдан хомӯш шудан (дар бораи оташ).

Чу аз зулфи шаб боз шуд тобҳо,
Фурӯ мурд қандили меҳробҳо. *Манучеҳрӣ*

фурӯ нишастан а) паст шудан, ҳолати сукун ва оромӣ гирифтан.

Ғубори ин ошӯб ба суҳулат фурӯ нахоҳад нишаст. *Бедил*

б) хомӯш шудан (-и оташ, қаҳру ғазаб ва ғ.).

Оташи хашм, ки дар беша афтод, тару хушк хоҳад сӯхт ва ба оби ҳилм фурӯ нахоҳад нишаст.
«Фатҳнома»

Оташи мухолафаташ ба обе, ки аз сарчашмаи эҳсони подшоҳӣ мутарашшеҳ шуд, фурӯ нишаст.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

фурӯ нишондан хомӯш кардан (дар бораи оташ, хашму ғазаб ва ғ.).

Ин маҳалла бисӯхт, чунон ки фурӯ нишондан мутаазир шуд. *«Таърихи Наршахӣ»*

фурӯ пажмурдан а) афсурда шудан; б) мурдан.

Магар к-ин балоҳо зи ман бигзарад,
Ки тарсам равонам фурӯ пажмурад. *Фирдавсӣ*

фурӯ хондан сар то сар хондан, тамом хондан; донистан.

Ҳама мазмуни дил шаҳре фурӯ хонд,
Ки мӯҳри сабр бар унвони ман нест.
Хисрави Деҳлавӣ

фурӯ хӯрдан худдорӣ кардан аз изҳори чизе, сабру тоқат овардан (кардан).

Фурӯ хӯрад, ки бурун надҳад аҳли дил оҳе,
Ки гар бурун фиганад, шӯъла бар симок равад.
Хисрави Деҳлавӣ

Сӯфиёнро бар сар чизҳо мегузарад ва фурӯ мехӯранд. *«Таърихи Фаришта»*

фурӯ чидан ҷо ба ҷо гузоштан, ба тартиб овардан ва тартиб додан.

Зи тораш паи тоири инбисот
Тараннум фурӯ чида доми нашот. *Бедил*

фурӯ шумурдан сар то по шумурдан, тамом ва пурра шумурдан.

Як-як ҳамаро фурӯ шуморанд,
В-он гаҳ зи канора гӯш доранд. *Файзӣ*

фурӯ шустан тамом шустан, тоза кардан.

Аз носияи коҳрабо, гарчи табист,
Саъи ту фурӯ шӯяд ранги ярақонро. *Анварӣ*

З-он ҳадиси талх мегӯям туро,
То зи талхиҳо фурӯ шӯям туро. *Румӣ*

ФУРӮБАСТА فروبسته 1. ба ҳам баста, пӯшида.

Ҳам ҷамра баровард фурӯбурда нафасро,
Ҳам фохта бикшод фурӯбаста забонро. *Анварӣ*

2. *маҷ.* чигилшуда; сарбаста, мушкил.

Бувад оё ки дари майкадаҳо бикшоянд,
Гиреҳ аз кори фурӯбастаи мо бикшоянд? *Ҳофиз*

ФУРӮБАСТАГӢ فروبستگی чигилӣ; сарбастагӣ, мушкилӣ.

Чу ғунча гарчи фурӯбастагист кори ҷаҳон,
Ту ҳамчу боди баҳорӣ гиреҳкушо мебош! *Ҳофиз*

ФУРӮГУЗОШТ فروگذاشت чизи аз даст додашуда; кӯтоҳӣ ва норасоӣ дар коре, чизе (дар натиҷаи ғафлат, мусоҳила ва ғ.).

Пири Ғӯрӣ ... гуфт: ... Дар ин навбат аз умарои ту ба навъе ҷонсупорӣ ва давлатхоҳӣ ба зуҳур хоҳад расид, ки талофӣ ва тадоруки фурӯгузошти собиқ бишавад. *«Таърихи Фаришта»*

ФУРӮД||ФУРУД فرود зер; ба зер; паст.

Гарчи нахоҳад дили ту, з-они туст
Ҳар чӣ бар аз хоку фуруд аз самост. *Фаррухӣ*
Даромад дар он ҷои некон фуруд,
Фиристод наздики эшон дуруд. *Фирдавсӣ*

фуруд овардан а) нузул кунондан, аз боло ба поин расонидан; нишондан.

Чун Қубод бирасид, зан аз хайма берун давид ва инонаш гирифта фуруд овард ва моҳазаре, ки дошт, ҳозир кард. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

б) ба зер овардан, афтондан.

Боми хона ба ғарра бардорад,
Ба лагад бомро фуруд орад. *Саноӣ*

фуруд омадан а) фуромадан, поин омадан, аз чизе ба поин омадан.

Он зан аз дуккон фуруд омад чу бод,
Пас фаларзангаш ба даст андарниҳод. *Рӯдакӣ*

Сараш бишикаст ва хун фуруд омад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

б) ба зер омадан, (аз асп) фурӯ омадан; в) нузул кардан, тавақкуф намудан.

[Амир Наср] чун амир Исмоилро наёфт, ба Байканд рафт ва он ҷо фуруд омад.
«Таърихи Наршахӣ»

◇ **дар худ фуруд гаштан** дар андешаи амиқ рафтан, фикру андешаи чуқур кардан.

Рафт дар худ фуруду ҳайрон гашт
В-аз чунон пурсише пушаймон гашт.
Хисрави Деҳлавӣ

ФУРӮДАСТ فرودست зердаст, заиф, забун, оҷиз, дастнигар.

Гар азим аст аз фурӯдастон гуноҳ,
Афв кардан аз бузургон аъзам аст.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

Дар чаман сарв аз фурӯдастони ӯст,
Хешро чандин чӣ боло мекашад. *Шоҳӣ*

ФУРӮДИН فرودین зерин, поёнӣ; ◇ **боди фурӯдин** боди ғарбӣ.

Гетит чунин омад гарданда бад-ин сон,
Ҳам боди барин омад, ҳам боди фурӯдин. *Рӯдакӣ*

ФУРӮДХОНА||ФУРУДХОНА فرودخانه бошишгоҳи муваққатӣ, хобгоҳ, кӯшхона.

Хисравхон ... ба арз расонид, ки аксар авқот банда то дер вақти шаб дар хидмат мебошам ва баъд аз он ки рухсат ҳосил кардам, ба хона наметавонам рафт ва дар ҳамин ҷо дар фурӯдхона, яъне шабхонаи худ мебошам. *«Таърихи Фаришта»*

ФУРӮДӢ||ФУРУДӢ فرودی пастӣ, зерӣ.

Фурӯтар ва бартар он гоҳ бувад, ки яке ба фурӯдӣ наздиктар бувад. *Ибни Сино.*

фурӯз فروز *асоси замони ҳозираи* **фурӯхтан** II.

ФУРӮЗ فروز фурӯзонӣ, нурдиҳандагӣ, рӯшноибахшӣ.

Ҷону тан худро шиносад вақти рӯз,
Дар либоси худ дарояд бо фурӯз. *Румӣ*

ФУРӮЗАНДА فروزنده *сифати феълии замони ҳозираи* **фурӯхтан** II; **фурӯзандаи корзор** ба ҷӯшу хурӯшоварандаи майдони ҷанг.

Чу Гургини корозмуда сувор,
Чу Бижан фурӯзандаи корзор. *Фирдавсӣ*

ФУРӮЗАНДАБАХТ فروزنده‌بخت саодатманд, хушбахту хуштолеъ.

Бибӯсид дасти шаҳу пои тахт,
Бипурсид шоҳи фурӯзандабахт. *Хоҷу*

ФУРӮЗАНДАТАБЪ فروزنده‌طبع олитабъ, олитабиат, равшанзамир.

Надимон — бузургони аслигуҳар,
Фурӯзандатабъони соҳибназар. *Хоҷу*

ФУРӮЗИНА فروزینه ҷӯбпора, пораха, коғазу пахта ва хасу хошок, ки воситаи даргиронидани оташ мегардад, пешдаргирон.

Шарареро, ки ҷаст з-оҳану санг,
Бе фурӯзина мушкил аст даранг. *Ҷомӣ*

ФУРӮЗОН فروزان дар ҳолати рӯшноидиҳандагӣ будан, дурахшон, тобон, равшан.

Дурафшон шуда маҳ бар ин сайри боғ
Чу дар дасти занги фурӯзон чароғ. *Хоҷу*
То фурӯзон бувад, ҷаҳонтоб аст,
Равнақафзои базми асбоб аст. *Бедил*

ФУРӮКАШ فروکش аз сафар бозистодан, манзил кардан; иқомат; **фурӯкаш кардан** манзил кардан, иқомат намудан.

Дил гуфт: Фурӯкаш кунам ин шаҳр ба бӯяш,
Бечора надонист, ки ёраш сафарӣ буд. *Ҳофиз*
Иқболхон ба фароғи хотир дар Деҳлӣ фурӯкаш карда, ба умури мамлакат пардохт.
«Таърихи Фаришта»

ФУРӮМОНДА فرومانده **1.** ҳайрон, ҳайроншуда; **2.** дармонда, ба аҳволи танг дучор омада; оҷиз, дармонда.

Шунидам, ки бар дашти Санъо Ҷунайд
Саге дид барканда дандони сайд;
Зи неруи сарпанҷаи шергир
Фурӯмонда, оҷиз чу рӯбоҳи пир. *Саъдӣ*

Гоҳе аз фикри зан фитода ба банд,
Гаҳ фурӯмонда дар ғами фарзанд. *Ҷомӣ*

... Чунончи расми фурӯмондагон бошад, ёре ва мададгоре меҷуст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ФУРӮМОНДАГӢ فروماندگی ба аҳволи танг мондан, дармондагӣ, оҷизӣ.

Фурӯмондагонро дарун шод кун,
Зи рӯзи фурӯмондагӣ ёд кун! *Саъдӣ*
Беҳуда рафтанам зи фурӯмондагӣ беҳ аст,
То Хизр нест, раҳбарии хеш мекунам. *Урфӣ*

ФУРӮМОЯ||ФИРУМОЯ فرومایه **1.** пастфитрат, бадасл, дун, разил, сифла (оид ба одам).

Чун панди фурӯмоя суви ҷӯжа гироянд,
Шоҳини ситанба ба тазарвон кунад оҳанг.
Ҷуллоби Бухорӣ
Фирӯмоя Заҳҳоки бедодгар
Бад-ин чора бигрифт гоҳи падар. *Фирдавсӣ*

2. беқадру қимат, камбаҳо, ночиз.

Сухан гарчи бошад гаронмоятар,
Фурӯмоя гардад зи кампоятар. *Абӯшакури Балхӣ*

ФУРӮТАН فروتن мутавозеъ, тавозӯъкунанда; хоксор, шикастанафс.

Қамозор асту бар мардум фурӯтан,
Мар-ӯро лоҷарам кас нест душман.
Фахриддини Гургонӣ
Бар охур гар шудӣ рому фурӯтан,
Гирифтӣ хидматаш гардун ба гардан. *Ҷомӣ*

ФУРӮТАНӢ فروتنی тавозӯъ, тавозӯъкунандагӣ; хоксорӣ, шикастанафсӣ.

Сарви баландпояро он ҳама нозукӣ расад,
Пеши дарахти қоматаш гар бикунад фурӯтанӣ.
Камоли Хуҷандӣ

ФУРӮХТ فروخت фурӯш, фурӯхтан.

Ғаллот ... аз ваҷҳи арзонӣ низ ба фурӯхт намерафт. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ФУРӮХТАН I ||ФИРӮХТАН فروختن байъ кардан, ба ивази пуле ё моле чизеро ба касе додан; *муқобили* **харидан** 1.

Ёр мафрӯш ба дуньё, ки басе суд накард,
Он ки Юсуф ба зари носара бифрӯхта буд. *Ҳофиз*

ФУРӮХТАН II فروختن *шакли дигари* **афрӯхтан.**

ФУРӮШАНДА فروشنده боеъ, касе, ки чизеро ба ивази пул ва ё чизе ба касе медиҳад.

Хумме аз зарру гавҳар оганда,
Шуд харанда бари фурӯшанда. *Ҷомӣ*

◇ **фурӯшандаи лаълу марҷон** ширинсухан, гӯяндаи суханҳои бомаъни ва балеғу фасеҳ.

Яке дар сухан гавҳарафшон шавам,
Фурӯшандаи лаълу марҷон шавам. *Савдо*

ФУРӮЪ *а.* فروع *ҷ.* **фаръ.**

Оташе азим ... аз ағсону фурӯи шаҷари аҳзар сар ба авҷи кураи асир кашида буд. (I)
«Равзат-ус-сафо»

Гуфт: Эй Махдум, асли он мазҳаброро забт кардаам; ҳоло ба фурӯи он шурӯъ менамоям. (2) *Восифӣ*

ФУРӮҒ فروغ **1.** фурӯз, рӯшноӣ, тобиши офтоб, оташ ва ғ.; дурахшонӣ.

Дуҳафта моҳ пешат саҷда бурда,
Фурӯғи хеш рӯятро супурда. *Фахриддини Гургонӣ*

Фурӯғи оташ агарчи фурӯзанда хоҳад, ки паст шавад, ба иртифоъ гирояд. *«Калила ва Димна»*

Аниси кунҷи танҳоӣ китоб аст,
Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст. *Ҷомӣ*

2. тобишу латофат, обу ранг, сафо.

Фурӯғи ҷоми бодаи гулфом бар ваҷаноти ҳоли шоҳзодагони изом ва умарои олимақом тофт. *«Равзат-ус-сафо»*

Фурӯғи ҳусни туро забту ҳаср натвон кард,
Ки бо талиъи хуршед ҳамъинон шудааст. *Шоҳин*

3. *маҷ.* дурустӣ, некӣ; ривоҷ, равнақ.

Ҳар кас аз оинае бинад ҷамоли кори хеш,
Мо фурӯғи кор дар пешонии ғам дидаем. *Урфӣ*

Донист падар фурӯғи рояш,
Паҳлуи адиб дод ҷояш. *Шоҳин*

4. *маҷ.* ороиш.

То ту зи дар дароию маҷлис диҳӣ фурӯғ,
Шаб то ба рӯз шамъ ба по истода буд. *Камоли Хуҷандӣ*

◇ **фурӯғи гавҳари биниш** равшании чашм, биноӣ.

Фурӯғи гавҳари биниш гирифтааст ғубор,
Тамизи мардуми ин рӯзгор дар гӯш аст. *Соиб*

ФУРӮҒБАХШ فروغ بخش рӯшноибахш.

Яъқуб накард чашми худ гум,
К-ӯ буд фурӯғбахши анҷум. *Файзӣ*

ФУРӮҒМАНДӢ فروغمندی дурахшонӣ, тобандагӣ.

Пешонияш аз фурӯғмандӣ
Субҳи ду ҷаҳон ба сарбаландӣ. *Файзӣ*

ФУРӮҒОГИН فروغ آگین пурнур, равшан, дурахшон.

Замир ... ба партави зеҳни ваққод шабистони суханро фурӯғогин менамуд. *«Хизонаи омира»*

ФУРӮҲИДА||ФАРӮҲИДА فروهیده писандида, мақбул.

Ҳар кӣ фарҳанг аз ӯ фурӯҳидаст,
Тезмағзӣ аз ӯ никӯҳидаст. *Унсурӣ*

ФУРҶА *а.* فرجه **1.** кушодагӣ ва шикофи байни ду чиз, кушодагӣ, холигӣ.

Чун набудӣ нек гиро мушти ӯ,
Рехтӣ аз фурҷаи ангушти ӯ. *Ҷомӣ*

Маъсумхон ... фурҷаи девори ақиби қалъаро шикофта берун омад. *«Таърихи Фаришта»*

2. *маҷ.* вақт, фурсат.

Малик Баҳлули Лудҳӣ, ки дар камини чунин фурҷае буд, бахти хешро марҳабо гуфт. *«Таърихи Фаришта»*

фурҷа дарьёфтан фурсат ва мавқеи муносиб ёфтан.

Чунон то фурҷае ногоҳ дарьёфт,
Ба ду фавҷ аз ду сӯи қалъа биштофт. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ **фурҷа кардан** тааммул намудан, андешидан дар ҳалли масъалае.

Фурҷа кун чандон, ки андар ҳар нафас
Маснавиро маънавӣ донию бас. *Румӣ*

ФУСАҚО *а.* فسقا *ҷ.* фосиқ.

... Ва аз сулаҳои умматанд, на аз фусақои миллат? *Аҳмади Дониш*

ФУСАҲО *а.* فصحا *ҷ.* фасеҳ II.

Чаҳордаҳ мард аз араб — аз фусаҳо ва далерон бигузид ва пеши Яздгирд фиристод. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ФУССОҚ *а.* فساق *ҷ.* фосиқ.

Фуссоқи рӯсияҳро лозим бувад маломат,
Чун лаънати малоик бар номаи гуноҳон. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ба ҷамъе аз фуссоқ ихтилот натавон кард. *Аҳмади Дониш*

ФУСТУҚ||ФУСТАҚ فستق *шакли арабишудаи* **писта.**

Қишри ҷавзу фустуқу бодом ҳам
Мағз чун огандшон шуд, пӯст кам. *Румӣ*

Ба ғамза ҷазъи ту наргис намуд аз бодом,
Ба ханда лаъли ту насрин фишонд аз фустақ. *Бадри Ҷоҷӣ*

ФУСУЛ *а.* فصول *ҷ.* фасл 1-4.

Ва ин давр низ муштамил ба фусул ва даврҳои суғрост. (1) *Аҳмади Дониш*

Пайваста он фузул ин фусул мепардохт. (2) *Авфӣ*

Ғараз аз ин шарҳу баст, ки дар ин фусул дода шуд, он аст, ки шарафи одамӣ маълум шавад. (3) *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Назар кун дар фусули чоргона,
Ки мегардад бар он даври замона. (4) *Ҷомӣ*

ФУСУН فسون *шакли дигари* **афсун.**

Ишқ бо ҷони ман аз сина бурун хоҳад рафт,
То надонӣ, ки ба таъвизу фусун хоҳад рафт. (1) *Хисрави Деҳлавӣ*

Пираҳан дар хун кашидед аз фусун,
То дили Яъқуб з-он хун гашт хун. (2) *Аттор*

фусуну дастон фиребу найранг, макру ҳила.

Олат ҳама з-ин сифат ба даст ор,
Бар кор овар фусуну дастон. *Хоқонӣ*

фусуну фасона фиребу дурӯғ.

Буд бо вай ҳамеша як доя,
Аз фусуну фасона пурмоя. *Ҷомӣ*

фусуну фиреб фиребу ҳила ва найранг.

Чун фусуну фиреб бандам кор,
Хоҳад аз кори ман фалак зинҳор. *Ҷомӣ*

фусун дамидан ҷоду кардан, афсун хондан, ба воситаи афсун таъсир гузарондан.

Ҳама дар пеши Юсуф саф кашиданд,
Фусуни дилбарӣ бар вай дамиданд. *Ҷомӣ*

Дамидӣ як фусун в-аз даст бурдӣ сабру ҳуши ман,
Худоро, тарки афсун кун, ки ман афсона хоҳам шуд. *Ҳилолӣ*

фусун кардан *а)* дуо ва азоим хондан, ҷоду кардан

Савдои дил ба зикри фусун кам намешавад,
Девонаро чӣ фоида, гар сад фусун кунам?! *Фузулӣ*

б) *маҷ.* ба воситаи фиребу найранг гузаронидани таъсир(-и худ).

фусун хондан дуо ва азоим хондан.

Дар ин мотам аз дида хун рондаме,
Ба таскини дардат фусун хондамӣ. *Ҷомӣ*

Лабат афсона месозад ба як дам сад фусунхонро,
Туро гар сад фусун хонам, ба гӯш афсона меояд. *Мушфиқӣ*

ФУСУНПАРДОЗ فسون‌پرداز афсунгар, азоимхон; *маҷ.* он кӣ ба воситаи ҳила ва найрангу ҷоду таъсири худро ба дигарон мегузаронад.

Дигар бор он фусунпардоз устод
Бар ӯ афсуне аз нав кард бунъёд. *Убайди Зоконӣ*

Фусунпардозтар аз ишқ дар олам намебошад,
Дами тифлони нодон медиҳад пирони доноро. *Зуҳурӣ*

ФУСУНХАР فسونخر *кинояи аз* фиребхӯр, фиребхӯрда.

Аввал фусун дамад фалак, охир гуле барад,
Охир биранҷӣ, ар шавӣ аввал фусунхараш. *Хоқонӣ*

ФУСУНХОН فسون‌خوان азоимхон, дуохон; соҳир, ҷодугар.

Он фусунхонон, ки дар танҳо ба афсун ҷон диҳанд,
Пеши он лаъли фусунхон лаб зи афсун бастаанд. *Ҷомӣ*

ФУСУНХОНӢ فسون‌خوانی азоимхонӣ, дуохонӣ; соҳирӣ.

Бори дигар ба сад фусунхонӣ
Пешам омад ба шакли инсонӣ. *Бедил*

ФУСУРДА||ФАСУРДА فسرده *шакли дигари* афсурда.

ФУСУРДАГӢ||ФАСУРДАГӢ فسردگی 1. афсурда будан, ҳолати пажмурдагӣ; 2. *маҷ.* мондашавӣ, хасташавӣ.

Ва ҳеҷ фусурдагӣ, мондагӣ дар даврони сипеҳр ва кавокиби он боздид намегардад. *Аҳмади Дониш*

3. *маҷ.* пажмурдатабиатӣ, беҳавсалагӣ, безавқӣ.

Чунон зи пояи мардӣ фитод хоҷа бурун
Зи бас фусурдагиву хомрешиву сардӣ. *Ҷомӣ*

4. *маҷ.* пӯсидагӣ, мағорзадагӣ.

Дар ҳар хона анбори ғаллот монанди реге, ки хонаҳоро зер карда, аз фусурдагии он ғаллот соҳибони он ба тангӣ омада, ғайри базл чора намедид(анд) ... *«Шаҳномаи Фарғона»*

ФУСУРДАДИЛ||ФАСУРДАДИЛ فسرده‌دل афсурдадил, дилмурда.

Фусурдадилонро дарорад ба кор,
Ғамолудагонро шавад ғамгусор. *Низомӣ*

ФУСУРДАН||ФАСУРДАН فسردن *шакли дигари* афсурдан.

Коҳ набуд ӯ, ки ба боде парид,
Об набуд ӯ, ки ба сармо фусурд. (1) *Рӯдакӣ*

Сармо ба ғояте буд, ки нафас дар ҳалқ бифусурдӣ. (2) *Авфӣ*

Зи оҳи сарду сӯзи дил ҳазар кун,
Ки инат бифсурад, онат бисӯзад. (3) *Убайди Зоконӣ*

Битракад чашми палангу бифсурад хуни наҳанг,
Бишканад пои ҳиҷабру бигсалад боли уқоб. (2) *Абдулвосеи Ҷабалӣ*

Яхча бориду пои ман бифсурд,
Варғ барбанд яхчаро зи фалак. (2) *Рӯдакӣ*

ФУСУС *а.* فصوص *ҷамъи* 1. ҷ. фас(с); 2. номи китобест дар илми калом; 3. номи китоби Муҳиддини Аъробӣ оид ба тасаввуф.

Гар соҳиби «Фусус» бидидӣ лаби туро,
Дар ҳикмати Масеҳ навиштӣ ҳазор фас. *Ҷомӣ*

ФУСУҚ *а.* فسوق берун шудан аз роҳи ахлоқи неки инсонӣ, бадахлоқ ва бадкирдор шудан, фосиқӣ.

Аз вай ба ҷуз зулм ва фусуқ ҳеҷ чизе дар вуҷуд намеояд. *«Равзат-ус-сафо»*

ФУСӮС||ФИСӮС فسوس 1. *ниг.* афсӯс.

Қошк ман аз ту бирастамӣ ба саломат,
Ой, фусӯсо, куҷо тавонам растан?! *Робеаи Балхӣ*

Бад-он гаҳ куҷо кушта шуд пури Тӯс,
Сари саркашон тира шуд аз фусӯс. *Фирдавсӣ*

бар фусӯс беҳуда, бефоида, барабас.

Имшаб, ки чашми фитна ба хоб аст, зинҳор,
Бедор бош, то наравад умр бар фусӯс! *Саъдӣ*

2. тамасхур, истеҳзо.

Ва дигар диловар сипаҳдор Тӯс,
Ки дар ҷанг бар шер дорад фисӯс ... *Фирдавсӣ*

Фусӯс кард ҳаме бар набид сурх лабаш,
Ситеза кард ҳаме бо чироғ рӯи накӯш. *Ломеӣ*

ФУСҲАТ *а.* فسحت 1. вусъат, фароҳӣ, кушодагӣ, паҳноварӣ.

Гарчи бошад бе ниҳоят фусҳати иқлими ӯ,
Пеши рахши сабзхинги ӯ бувад якрӯза роҳ. *Восифӣ*

Ҳоҷӣ, ёрони замон ҷуз ба ҳасад дам накашанд,
З-ин сабаб фусҳати ин дашт маро зиндон аст. *Ҳоҷӣ*

2. *маҷ.* дилкушодагӣ, хушвақтӣ, тафарруҳ(-и хотир).

Гуфтам: Барои нузҳати нозирон ва фусҳати ҳозирон китоби «Гулистон» тасниф тавонам кард. *Саъдӣ*

Шуд аз фусҳати хотири огаҳаш
Риёзи риёзӣ тамошогаҳаш. *Ҷомӣ*

ФУТА||ФӮТА فوته||فوطه 1. миёнбанде аз матоъ.

Ва хештан пероҳане пӯшида сафед бо футаи фароху бузург. *Носири Хисрав*

Бидод он заркабову ҷома бигрифт,
Кулоҳу футаву аммома бигрифт. *Ҷомӣ*

2. дасторча.

Эй, офтоб гармии бозори ҳусни туст,
Барбанд фута бар сару банди қабо кушо! *Сайфии Бадеӣ*

3. рӯймол.

Он зарро дар футае печидам. *Авфӣ*

Суфра пурнону фута пурхурмо,
Киса пурнуқлу коса пурҳалво. *Ҷомӣ*

4. лунгӣ, ки дар вақти оббозӣ ва дар ҳаммом ба камар мебанданд.

Ба ҳавзаш наҳӯрдӣ агар ғӯтае,
Набастӣ фалак обгун фӯтае. *Туғро*

ФУТАБОФ||ФӮТАБОФ فوته‌باف||فوطه‌باف бофандаи фӯта.

Футабофе, ки моро ҳаст зи ҷон ширинтар,
Кай шавад бо мани дилсӯхта чун ширу шакар. *Сайфии Бадеӣ*

ФӮТАРАБО||ФӮТАРАБО فوته‌ربا||فوطه‌ربا дузд, айёр, ки фӯта ва салларо аз сару тани кас рабуда мегурезад, дузди гузаро.

Нест аз футарабоёни ҷаҳон парвояш,
Мӯи жӯлидаи худ ҳар кӣ ба сар мебандад. *Соиб*

ФУТУВВАТ *а.* فتوت чавонмардӣ, сахо, карам.

Худ футувват нест дар ҳар ду чаҳон
Бартар аз инсоф додан дар ниҳон. *Аттор*

Зи ту футуввату аз меҳтарон дуруду салом,
Зи ту муруввату аз кеҳтарон дуову сано. *Муиззӣ*

Агар касе, бидонам, коҳилӣ ва эҳмол раво дорад, дар мазҳаби муруввват ва футувват маъхуз бувад. *Аҳмади Дониш*

ФУТУР *а.* فتور **1.** сустӣ, заъф; хастагӣ, мондагӣ.

Мекашад чун уштури маст ин чувол
Бе футуру бе гумону бе малол. *Румӣ*

Аз дарозии сафар ва меҳнати роҳ футуре ба аҳволи онҳо роҳ ёфт. *«Нигори дониш»*

Эшонро низ калол ва малол ва футуру мондагӣ дар хидмат пайдо мешавад. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

2. беҳолӣ, афсурдарӯҳӣ, парешонхотирӣ, бекайфӣ.

Мирзо зоҳиран ба айшу ҳузур ва ботинан ба андешаву футур мегузаронид. *«Таърихи Фаришта»*

3. харобӣ, вайронӣ.

Ӯ подшоҳе буд, ки дар ишрат ва тараб ифрот менамуд, бад-ин сабаб футури тамом ба мулк роҳ ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

ФУТӮҲ *а.* فتوح *чамъ* **1.** ҷ. **фатҳ** 2.

Башорати ин футӯҳ ба самъи ақосӣ ва адонӣ расид. *«Равзат-ус-сафо»*

2. кушоиш; *маҷ.* кушоиши кор, пешрафт ва муваффақият дар корҳо.

Омад нидои субҳ, ки Хоқонӣ ас-сабӯҳ,
Қ-аз субҳи биниши ту футӯҳе дигар кушод. *Хоқонӣ*

Инро бар сабили қарз ба ту медиҳам, ки чун футӯҳе бирасад, иваз боздиҳӣ. *Авфӣ*

Чун яке лаҳза гуфтугӯ карданд,
Ҳар футӯҳе, ки буд, оварданд. *Ҷомӣ*

ФУТӮҲОТ *а.* فتوحات *чамъ* **1.** *ҷамъулҷамъи* **фатҳ** 2.

Бе тараддуд ба футӯҳот расад хайрандеш,
Нияти хайр калидест, ки қуфлаш боз аст. *Нозим*

2. *маҷ.* кушоишҳои ботинӣ, рӯҳӣ.

Сайид охируламр дар Ҷом сукно карда, аз шайх Аҳмади Ҷом футӯҳот ба ӯ мерасад. *«Оташкада»*

ФУЧФУЧ فجفج *ниг.* **фуҷфуҷ.**

ФУШ||ФАШ فش ёли асп.

Ҳаме теғи Сӯҳробро баркашид,
Фушу думми аспаш зи нима бурид. *Фирдавсӣ*

Хироманда хинге фашу дум сиёҳ,
Таковартар аз бод дар субҳгоҳ. *Низомӣ*

ФУШОР فشار **1.** гапи фаҷ, бемаза, ҳазаён, сафсатта; **2.** дашном, ҳақорат.

Ҳеҷ зиндонӣ нагӯяд ин фушор,
Ҷуз касе, к-аз ҳабс орандаш ба дор.*

ФУШУРДАН||ФИШУРДАН فشردن **1.** фишор додан, дар тазьиқ гирифтан, зер ва пахш кардан, ҷафидан.

Шона набуд ӯ, ки ба мӯе шикаст,
Дона набуд ӯ, ки заминаш фушурд. *Рӯдакӣ*

...Ангур биёвард ва бифушурд, то набиз шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. фурӯ бурдан, ҷой карда мондан; *маҷ.* пинҳон кардан, руст кардан.

Посбон шаб хуфту дузд асбоб бурд,
Рахтҳоро зери ҳар хоке фушурд. *Румӣ*

3. рехтан, резондан.

Нал гуфт, ки эй муҳити эҳсон,
Бар хок фушурда абри найсон! ... *Файзӣ*

◇ **по (қадам) фушурдан** маҳкам ва устувор по мондан, собитқадам будан (дар коре).

Кӯҳи ғаме, ки дар дили ман по фушурдааст,
Соиб, шавад зи сояи ӯ нилгун само. *Соиб*

Дар боғи табиат бифишурдем қадамро,
Чидему гузаштем гули шодию ғамро. *Урфӣ*

ФУЮЛ *а.* فيول ҷ. **фил.**

...Дарахтон ба хандақ рехта ва хок ба он рехтанд, то анбошта шуд ва роҳи сувору пиёда падид омад, ва хуюлу фуюли султон дар ҳаракат омад. *«Равзат-ус-сафо»*

ФУҒ فغ *ниг.* **фағ.**

ФУҒВОРА فغواره *ниг.* **фағвора.**

ФУҒИСТОН||ФАҒИСТОН فغستان **1.** буткада, бутхона; **2.** *маҷ.* мушкӯ, ҳарамсаро, шабистон.

Фиристаш ба сӯи шабистони хеш
Бари ҳоҳарону фуғистони хеш. *Фирдавсӣ*

ФУҒОК فغاک *ниг.* **фағок.**

ФУҒОН فغان *ниг.* **фиғон.**

ФУҚАРО *а.* فقرا ҷ. **фақир** I.

Довуд ... мушфиқ бар зуафову фуқаро ва айтом ... буд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ва агар сипоҳ ҳаросати фуқаро ва раият натавонад кард, хӯрдани мавоҷиб аз ушр ва хироҷи мамлакат ҳалол набувад. *Аҳмади Дониш*

ФУҚАЪ *а.* فقع *ниг.* **фуққоъ.**

ФУҚАҲО *а.* فقها ҷ. **фақеҳ.**

...Баъд аз он фармуд, то он саройро мадрасаи фуқаҳо сохтанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Гуфт: Илми фароиз ҳеҷ кас некӯ надонад; — худ бирафт ва фуқаҳо бинишонд, то миросҳо рост ба вараса расониданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ФУҚДОН||ФИҚДОН فقدان **1.** гум кардан, аз даст додан; гум шудан, аз даст рафтан.

Мегӯям, агар тоби шунидан дорӣ,
Фуқдони шабобу фурқати аҳбоб аст. *Хоқонӣ*

Малик гуфт: Роҳати дил ва хуррамии айш бидруд кардем ба фуқдони эрондухт. *«Калила ва Димна»*

...Ҳаргиз ба ... фиқдони ҳеҷ чиз дар дунё шодмону андӯҳнок нагаштӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

2. набудан, дастнорас будан, нобудагӣ.

Эшон низ аз фуқдони таом заиф ва нотавон гашта буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Наздик буд, ки мардуми дарун аз фуқдони ғалла ва озуқа толиби қавлу амон шуда, қалъаро таслим намоянд. *«Таърихи Фаришта»*

ФУҚОЪ *а.* فقاع *ниг.* **фуққоъ.**

ФУҚОӢ فقاعی *ниг.* **фуққоӣ.**

ФУҚҚОЪ||ФУҚОЪ||ФУҚҚАЪ||ФУҚАЪ *а.* فقاع||فقع нӯшобаи кайфоваре, ки аз ҷав ё биринҷ тайёр мекунанд.

Чу бедор гардад, фуқоу ях ор,
Ҳамебош пеши Гушаспи савор. *Фирдавсӣ*

Фуқои гулобию гулшаккарӣ
Табарзадфишон аз дами анбарӣ. *Низомӣ*

◇ **фуқоъ кушодан** *киноя аз* фахр кардан.

Рафт он, ки фуқоъ аз ту кушоем дигар бор,
Моро бас аз ин кӯза, ки бегона макидаст. *Саъдӣ*

ФУҚҚОЙ||ФУҚОЙ فقاعی фуққоъфурӯш.

Бо фуқой гуфтам аз рӯи мазоҳ:
Бадмуомил нестам ман, эй хасис,
Ваҷҳи шарбатҳо, ки додӣ насьяам,
Гар фаромӯшат кунам, бар ях навис!
Камоли Хуҷандӣ

Бист ҳазор дирам ба ҳаммомӣ дода, бист ҳазор дирам ба фуққой, ки фуққоъ оварда буд.
«Илми симиё»

ФУҲУД *а.* فهود *ҷ.* **фаҳд.**

Фуҳуди ҷаҳанда ва ҷонварони паранда ва нафоиси ақмиша ... ба арз расониданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ФУҲУЛ *а.* فحول *ҷ.* **фаҳл** 1.

Акнун илтимос он, ки яке аз фуҳули уламо ва аъёни фуқаҳо мутаваҷҷеҳи ин ҷониб гардад.
«Равзат-ус-сафо»

Он олими фуҳул, ки буд аввали уқул
Дар назди раъйи соиби ӯ тифли хурдсол ... *Савдо*

ФУҲУМ *а.* فهوم *ҷ.* **фаҳм** I.

В-ин хилофе, ки мешавад мафҳум,
Ҳаст ношӣ зи ихтилофи фуҳум. *Ҷомӣ*

ФУҶОАТ||ФАҶОАТ *а.* فجائة ба ногоҳ рӯй додани ягон ҳодиса, ҳодисаи ногаҳонӣ.

Аммо Ибни Ҳусайн ... дар Қошон ба иллати фуҷоат рӯй ба олами охират ниҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

дар фуҷоат а) ба ногоҳ, тасодуфӣ; б) бо марги ногаҳонӣ.

Мазкур аст, ки [Иброҳим] дар фуҷоат даргузашт.
«Равзат-ус-сафо»

ФУҶУР *а.* فجور бадкорӣ, баромадан аз роҳи рост, фасоди ахлоқ.

Домани ту ин ниёз асту ҳузур,
Ҳин, манеҳ дар доман он санги фуҷур. *Румӣ*

На зар деҳ ба мӯҳтоҷи фоҷир, на зӯр,
Мададгории ӯ макун дар фуҷур. *Ҷомӣ*

Молиши риндон ва фосиқон вақте аз подшоҳ писандида ояд, ки ба нафси худ аз фуҷур парҳезад.
Аҳмади Дониш

ФУҶФУҶ||ФУЧФУЧ فجفج||فچفچ пичир-пичир гапзанӣ, дар зери лаб гапзанӣ, бо овози паст, пинҳонӣ гап задан.

Фуҷфуҷе афтодшон бо ҳамдигар,
К-ин фузулӣ нест аз моҳо ба дар. *Румӣ*

ФУҶҶОР *а.* فجار *ҷ.* **фоҷир.**

Хизр киштиро барои он шикаст,
То тавонад киштӣ аз фуҷҷор раст. *Румӣ*

Дар ҳамон соат хабар расид, ки дар дараи Куила халқи бисьёр аз куффор ва фуҷҷор ҷамъ омадаанд.
«Равзат-ус-сафо»

ФӮЗИДАН فوزیدن оруғ додан.

Шабони торӣ бедор чокар аз ғами ишқ,
Гаҳе бигирьяду гоҳе ба риш барфӯзад. *Тайён*

ФӮЛОД فولاد *шакли арабишудаи* **пӯлод.**

Ҳуҷум он қадар дошт мавҷи самум,
Ки фӯлод маҷрӯҳ мешуд чу мум. *Бедил*

ФӮЛОДБОЗУ فولادبازو маҳкамбозу, қавибозу, зӯрманд.

Панҷааш дода шикасти сими ноб,
Дасти ҳар фӯлодбозу дода тоб. *Ҷомӣ*

ФӮТА فوته||فوطه *ниг.* **фута.**

ФӮТАБОФ فوته‌باف||فوطه‌باف *ниг.* **футабоф.**

ФӮТАРАБО فوته‌ربا||فوطه‌ربا *ниг.* **футарабо.**

ФӮҲШ *а.* فحش **1.** кори зишт, фисқу фуҷур, бадахлоқӣ.

Бар ҳашт кас иқбол намудан фарз аст: ... ҳаштӯм он ки аз муҷоласати аҳли фӯҳшу фисқ паҳлу таҳӣ кунад. *«Калила ва Димна»*

2. зишт ва носазо (дар бораи сухан).

Фалон душмани ту туро вақиат мекард ва ба нисбати ту суханони фӯҳш мегуфт. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

3. сухани носазо, бадгӯӣ, дашном.

Нашикебанд зи лӯсу нашикебанд зи фӯҳш,
Нашикебанд зи лофу нашикебанд зи манг.
Қареуддаҳр

Х

Х ҳарфи бисту сеюми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои арабии тоҷикӣ — ҳарфи خ; *ниг.* **хе, хо.**

ХАБА خبه *ниг.* **хафа** I.

ХАБАБ *а.* خبب **1.** ба навбат бар сари як пой истодан; **2.** навъе аз тохтани асп.

Гуфт, ки сабр намондаст дар ин фурқат беш,
Рафт сӯи раз бо тохтанею бо хабабе. *Манучеҳрӣ*

ХАБАЗДӮ||ХАБАЗДӮК خبزدو||خبزدوک гамбуск.

Он рӯю риши пур ... пурбалғаму худу
Ҳамчун хабаздӯе, ки шавад зери пой пахч. *Лабибӣ*

ХАБАҚ خبک фушурда шудани гулӯ.

То бимирӣ, ба лаҳв бошу нишот,
То нагирад абар ту гарм хабак. *Хисравӣ*

ХАБАР *а.* خبر огоҳӣ, дарак, маълумот; чизе, ки барои огоҳии мардум гуфта мешавад.

Ҳар маъно хабари дигар орад. *Ибни Сино*

Мо, бехабарон, чун хабар аз хеш надорем,
Ҳоли дили овора чӣ донем, ки чун шуд?! *Ҳилолӣ*

хабари афвоҳӣ хабари даҳонӣ ва овозашудае, ки ростию дурӯғиаш маълум нест; **хабарҳои парешон** суханҳои пароканда; *маҷ.* суханҳои ногувор.

Дил магар побастаи зулфи ту шуд, к-аз ҳоли ӯ
Бод меояд, хабарҳои парешон медиҳад. *Ҳилолӣ*

хабар гарм шудан хабар паҳн шудан; **хабар гирифтан** а) огоҳ шудан, хабардор шудан.

Зи бедардӣ ба дарди мо напардозанд ғамхорон,
Ҳамин оина мегирад хабар гоҳ аз нафас моро. *Соиб*

б) пурсидан аз сиҳату саломатии касе.

То гаштаам бе пову сар, аз ман намегирад хабар
Он бут, ки пешам баҳри зар нохонда сад бор омада. *Туғро*

хабар додан а) огоҳ кардан, фаҳмондан; б) чеғ задан, таклиф кардан, даъват кардан.

Имрӯз тамоми уламову умаро ва нӯкарияро бо ин кор хабар додем. *Садри Зиё*

хабар доштан огоҳ будан, иттилоъ доштан.

Бирав, эй табиб, аз сар, ки зи сар хабар надорам,
Ба худо, раҳо кунам ҷон, ки зи ҷон хабар надорам. *Ҳофиз*

Ҳозирин умуман пинҳонӣ дар ханда шуданд, ҳазрати устоз хабар надоштанд. *Садри Зиё*

хабар ёфтан огоҳ шудан, донистан, фаҳмидан.

Аз мухолиф агар хабар ёбанд,
Банд созанду зуд биштобанд. *Мушфиқӣ*

хабар кардан а) огоҳ кардан, хабардор кардан, хабар расондан.

Зулайхоро хабар карданд, ки Юсуф рахт аз дунъё барбаст. *Абдуллоҳи Ансорӣ*

Хоҳам, ки хабар кунам ҳам акнун
З-ин ҳол касони подшоро. *Анварӣ*

б) таклиф кардан, чеғ задан, даъват кардан.

Панҷ-шаш нафар кӯру кари атрофашон будагиро хабар кардаанд. *Садри Зиё*

хабар пурсидан аз аҳволи касе пурсидан, суроғ кардан.

Хуррам он рӯз, ки аз марҳала барбандам рахт,
Дар сари кӯи ту пурсанд рафиқон хабарам. *Ҳофиз*

хабар шудан (ё рафтан) маълум шудан; огоҳӣ расидан.

Хабар шуд ба наздики Афросиёб,
Ки афканд Суҳроб киштӣ бар об. *Фирдавсӣ*

хабар аз забони *касе* **бастан (ё сохтан)** гаперо бардурӯғ ба касе нисбат додан.

Муждаи васл зарур аст, ту ҳам бовар кун,
Аз забони ту, Зуҳурӣ, хабаре хоҳам баст. *Зуҳурӣ*

◇ **аз хабар рафтан** беҳуш шудан.

Бирафт аз хабар шоҳи гетигушой,
Бирун шуд зи дасту даромад зи пой. *Хоҷу*

ХАБАРГИР خبرگیر 1. касе, ки хабар мегирад; 2. пешқаровул.

ХАБАРГИРӢ خبرگیری 1. хабар гирифтан, вазъияти чизеро фаҳмидан; 2. амали пешқаровул, пешқаровулӣ.

Ғозон Қабартуро бо ҷамъе баҳодурон ба хабаргирӣ фиристод. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

3. ҷосус.

ХАБАРДОР خبردار он кӣ хабар дорад, огоҳ аст; **хабардор кардан** огоҳ кардан, хабар додан, маълум кардан ба касе.

Вале аз ҳар кӣ гардад баҳрабардор,
Маро бояд кунад аввал хабардор. *Ҷомӣ*

хабардор шудан огоҳ шудан, хабар гирифтан.

ХАБАРПУРС خبرپرس он кӣ хабар мепурсад, хабаргир, аҳволпурс.

Сикандар чу мегашт гирди ҷаҳон,
Хабарпурси ҳар ошкору нихон ... *Ҷомӣ*

ХАББОЗ *а.* خباز нонвой, нонпаз; нонфурӯш.

Ин аз ин ҷо гӯяд он хаббозро:
Ин Умарро нон фурӯш, эй нонво! *Румӣ*

Путки ҳаддод аз ӯ сабукпоя,
Нони хаббоз аз ӯ тунукмоя. *Бедил*

ХАБЕРА خبیره ҷамъ, ҷамъи ҳисоб; **хабера шудан** ҷамъ шудан, фароҳам омадан.

Зи шаҳру зи лашкар хабера шуданд,
Бузургони бемор пазира шуданд. *Фирдавсӣ*

ХАБИР *а.* خبیر бисьёр огоҳ ва хабардор; бисьёр доно ва кордон.

Муҳандисони хабир ва мубашширони равшанзамир тарҳи шаҳре кашиданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ХАБИС *а.* خبیث паст, палид, разил, бадкирдор.

Хабисро чу тааҳҳуд куниву бинвозӣ,
Ба давлати ту гунаҳ мекунад ба анбозӣ. *Саъдӣ*

Ин хабисон ба табоҳтарин сират мавсуманд. *Насириддини Тӯсӣ*

ХАБОК خباک чордевори саркушода, ки чорпоро шабҳо дар он нигоҳ медоранд.

Хадангаш беша бар шерон қафас кард,
Қамандаш дашт бар гӯрон хабоко. *Дақиқӣ*

ХАБОСАТ *а.* خباثت палидӣ, нопокӣ, бадкирдорӣ.

Панҷ ҳазор танга ... меҳрубонӣ карданд, ки он маккори ғаддор чанд рӯз ба роҳи шарорату хабосат сарф кард. *Садри Зиё*

ХАБТ *а.* خبط осеб, зиён.

Бо худ андешид, ки димоғи Ҳасан хабте пайдо карда. «*Равзат-ус-сафо*»

ХАВ I خو алафи бегонае, ки дар миёни ғалла ва ғ. мерӯяд, алафи печак.

Чунон чун хав, ки дарпечад ба гулбун,
Бипечам ман бар он симин санавбар. *Абулмасали Бухороӣ*

Аз бех биканд ӯву маро хор бияндохт,
Монандаи хори хасаку хори хавоно. *Абӯшакури Балхӣ*

Гар эйдун ки Рустам бувад пешрав,
Намонад бар ин буму бар хору хав. *Фирдавсӣ*

ХАВ II خو хараки чӯбин барои болои он истодан дар вақти кор кардани гилкор.

Бинӣ он наққошу он рухсори ӯй:
Аз бари хав ҳамчу бар гардун қамар. *Хисравонӣ*

ХАВЕД||ХИВЕД||ХЕД خوید сабза ва гиёҳ, пояҳои ҷав ва гандуми ҳанӯз сарак набаста.

Рӯяш миёни ҳуллаи сабз-андарун падид,
Чун лолабарги тоза шугуфта миёни хед. *Имора*

Ҷаҳон сар ба сар сабз гардад хавед,
Ба ҳомун саропарда бояд кашид. *Фирдавсӣ*

Ҳар кӣ мазрӯи худ бихӯрд хавед,
Вақти хирманш хӯша бояд чид. *Саъдӣ*

ХАВЗ *а.* خوض ба коре бо диққат ва чуқур машғул шудан; **хавз кардан** (*ё* **намудан**) а) чуқур рафтан дар коре, чуқур фикр кардан; машғул ва саргарми чизе будан.

Абдумалик бо мо ихтилот дошт, дар мабоҳиси илмӣ хавз менамуд. *Авфӣ*

б) тӯҳмат кардан, бӯҳтон кардан, бадгӯӣ кардан; фитна кардан, иғво кардан.

Малик гуфт: Ман ӯро аз фузалои аср медонам ва ягонаи рӯзгор мешуморам, бошад ки муонидон дар ҳаққи вай хавзе кардаанд. Саъдӣ

ХАВОЗА||ХОЗА خوازه **1.** токи нусрат, дарвозаи токшакл, ки ба он ҳангоми ҷашн шаҳрро мероянд.

Манзари ӯ баланд чун хоза,
Ҳар яке з-ӯ базинату тоза. *Унсурӣ*

2. харак; чӯбҳое, ки ба он токи ангурро такья мекунонанд.

ХАВОНИН *а.* خوانین *ҷ.* **хон I.**

Хавонини Ҳиндро он дастгоҳ муяссар намешавад. *Аҳмади Дониш*

ХАВОНИҚ *а.* خوانق *ҷ.* **хонақоҳ||хонақаҳ.**

Дар замони салтанаташ мадорис ва хавониқ ва савомеъ ... иморат ва мараммат пазируфта. *Восифӣ*

ХАВОРИҚ *а.* خوارق *ҷ.* **хориқ 2.**

Аз ӯ кароматот ва хавориқи одот зуҳур менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ХАВОРИҶ *а.* خوارج *ҷ.* **хориҷӣ 2.**

Ҷамоате аз баддинони Кӯфа бар Алӣ берун омаданд ва эшонро бад-ин ҷиҳат хавориҷ гуфтанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Хабари хуруҷи хавориҷ ва хабари қатл ... ба Бағдод расид. *«Равзат-ус-сафо»*

ХАВОС(С) *а.* خواص *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **хос(с)а I 1—4; хавосу авом** одамони баландмартаба ва оддӣ.

Бонг зад ишқ, к-эй хавосу авом,
Ҷилва ин аст, мобақӣ авҳом. *Бедил*

2. хосиятҳо, хислатҳо.

Хоҷа дорад хонае бар рӯи об,
Дар гилу обаш хавоси каждумӣ. *Мушфиқӣ*

Набудаш умеди вафо з-он дуранг,
Хавоси фаришта наҷуст аз паланг. *Ҳотифӣ*

ХАВОТИМ I *а.* خواتم *ҷ.* **хотима.**

Соҳиби ҳазм он, ки он чӣ дигарон дар хавотими кор донанд, ӯ дар мабодии он ... карда, худро ба соҳили халос тавонад расонид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ХАВОТИМ II *а.* خواتم *ҷ.* **хотам I.**

ХАВОТИМ III *а.* خواتم *ҷ.* **хотам II.**

ХАВОТИН *а.* خواتین *ҷ.* **хотун.**

Хавотини вилоятро ба эҳсон
Сарафрозӣ фузуду дод фармон. *Нозим*

ХАВОТИР *а.* خواطر *ҷ.* **хотир.**

Манам, ки ҳеҷ нагӯям ба ҷуз хавотири худро,
Ки хотирам нафасе ақл гашту боз ҷунун шуд. (1) *Шамси Табрезӣ*

ХАВОТИФ *а.* خواطف *ҷ.* **хотиф II.**

Вақте ки хавотифи авосифи қаҳри шаҳриёрӣ таскин ёбад .... ба шифоати баъзе аз хавос ба ҳарам оянд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ХАВОҚИН *а.* خواقین *ҷ.* **хоқон.**

Ободии мамлакати хавоқин аз самароти иҷтиҳоди даҳоқин аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ХАВРА I خوره растании заҳрдор, харзаҳра.

Дифлост душмани ману ман шаҳди ҷоннавоз,
Чун шаҳд таъми ҳанзалу хавра ба ҷо бувад. *Дақиқӣ*

ХАВРА II خوره *ниг.* **хӯра 2.**

ХАВФ *а.* خوف тарс, бим, воҳима.

Дар ҳамаи соҳиле, ки баландӣ набошад, шаҳр насозанд аз бими ғалабаи оби дарьёву хавфи амвоҷ. *Носири Хисрав*

Он марди мутазаллим аз биму хавф қолиби беҷон шуда буд. *Аҳмади Дониш*

хавфу раҷо дудилагӣ, тардид (миёни биму умед).

Гуфт бад-ӯ орифи хавфу раҷо,
К-ин сафар, охир, зи куҷо то куҷо? *Хисрави Деҳлавӣ*

ХАД I خود *ниг.* **худ 1.**

Қарона бикардам зи ёрони бад,
Ки буньёди ман устувор аст хад. *Абӯшакури Балхӣ*

ХАД II *а.* خد рухсора, гуна, сурат.

Лабаш надонаму хаддаш чӣ гуна васф кунам,
Ки ин чу донаи нор асту он чу шӯълаи нор. *Саъдӣ*

ХАДАМ *а.* خدم *ҷ.* **ходим.**

Шахсе ҳаст, хадами фаровон дорад. *Авфӣ*

Чун азми мурочиат кард, гуфт: Мехоҳам, ки фалон рӯз малик бо хадаму ҳашам бандагонро сарафроз кунад. *«Хористон»*

ХАДАНГ خدنگ **1.** чӯби сахте, ки аз он найза, тир ва зини асп месозанд.

Ба банди камарбандаш оварл чанг,
Ҷудо кардаш аз пушти зини ханданг. *Фирдавсӣ*

2. тир.

Чун аз дили гарми ман бигзашт хаданги ту,
Аз бӯсаи пайконат шуд обилаам лабхо. *Ҷомӣ*

хаданги сепар тири сепарра.

Хаданги сепар карда з-оҳан гузор
Чу мурғи дупар бар сари марғзор. *Низомӣ*

ХАДАНГАФКАН خدنگ‌افکن тирандоз.

Хадангафкане аз сарони сипоҳ
Бизад бонг бар шоҳу аз ҷо биҷаст. *Хоҷу*

ХАДАР *а.* خدر **1.** сустии узви бадан, карахт шудани бадан, шах шудан; **2.** торикӣ, ҷои торик.

ХАДЕВ||ХИДЕВ خدیو **1.** подшоҳ; сардор, соҳиб.

Сиёмак ба дасти чунон зишт дев
Табаҳ гашту монд анҷуман бе хидев. *Фирдавсӣ*

Хидеви Аҷам, шаҳриёри араб
Ба эҳзори лашкар бифарсуд лаб. *Ҳотифӣ*

2. худо.

Ба кор овар он донише, к-ат хадев
Бидодасту мангар ба фармони дев. *Абӯшакури Балхӣ*

3. лақаби подшоҳони Миср.

ХАДЕШ||ХУДЕШ خدیش **1.** молик; подшоҳ; **2.** кадбону, соҳибаи хона.

Накӯ гуфт муздур бо он хадеш:
Макун бад ба кас, гар нахоҳӣ ба хеш! *Рӯдакӣ*

ХАДИА||ХАДИАТ *а.* خدیعه||خدیعت макр, ҳила, фиреб, найранг.

Хадиати ... ӯ ... низ бар ман пӯшида набуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Махоили макр ва хадиати ӯ зоҳир гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ХАДИР *а.* خدر суст, беҳис, карахтшуда, шахшуда.

В-ар ту нашносӣ шакарро аз сабир,
Бегумон шуд ҳисси завқи ту хадир. *Румӣ*

ХАДУК خدوک *ниг.* **хазук.**

ХАДША *а.* خدشه **1.** ҷои захм, асари захм, харош; **2.** *маҷ.* шубҳа, шак, хавф, бим.

[Гурба] гуфт: Чунон менамояд, ки аз ҷониби ман хадша дорӣ ва ҳол он ки ман бо ту паймони мувофақат бастам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ХАДӢ خودی *ниг.* **худӣ 2.**

Чу худро зи некон шумурдӣ, — бадӣ,
Намегунҷад андар худоӣ хадӣ. *Саъдӣ*

ХАЁЛ||ХИЁЛ *а.* خیال **1.** фикр, андеша, пиндошт, тасаввур, гумон.

Ба хаёли рӯи маъшуқ, эй аҷаб
Ҷоми заҳролуд халвое хуш аст. *Анварӣ*

Шамси Табрез, аз хаёлат хоб
Чун хатоест, к-аз савоб гурехт. *Шамси Табрезӣ*

хаёл бастан тасаввур кардан, умед доштан.

Эй гирифтору пойбанди аёл,
Дигар осудагӣ мабанд хаёл. *Саъдӣ*

Солҳо шуд, ки хаёли камарат мебандам,
Ҳаргизам ҳеҷ нагуфтӣ чӣ хаёл аст туро. *Ҳилолӣ*

2. ваҳм, воҳима.

Қори ҳар нозукдиле набвад қитол,
Ки гурезад аз хаёле чун хиёл. *Румӣ*

3. акси чиз, мас. дар об ё дар оина.

Ҳаст некӯ зоҳираш, чун ҳаст некӯ ботинаш,
Оина чун рост бошад, рост бинмояд хаёл. *Муиззӣ*

хаёли ботил хаёли хом, хаёли пуч, беҳуда.

Эй, бехирад, бад-ин сон савдои хом то кай?
То чанд дар димоғат бошад хаёли ботил? *Савдо*

хаёли каҷ хаёли нодуруст, хаёли хом.

Аз ҳами абруви туам ҳеҷ кушоише нашуд,
Ваҳ, ки дар ин хаёли каҷ умри азиз шуд талаф. *Ҳофиз*

хаёли хом фикри беҳуда, фикри беасос; **хаёли хом пухтан** ҳаваси беҳуда кардан, хаёли ботил намудан, андешаи беҳуда кардан.

Оташин лаъле, ки тоҷи хисравонро зевар аст,
Ахгаре бахри хаёли хом пухтан бар сар аст. *Фонӣ*

Хаёли пухтагӣ дорӣ, кулоҳи фақр бар сар неҳ,
Ки аз тоҷи сарафрозон хаёли хом мехезад. *Бедил*

хаёл (бар)ангехтан хаёл ба кор бурдан, андешае ва тасаввуре аз худ сохтан.

Гарчи танг омад дил аз фикри муҳол ангехтан,
Ҳам ба васфи он даҳон хоҳам хаёл ангехтан. *Ҷомӣ*

Хаёле барангезам аз пайкаре,
Ки н-орад чунон ҳеҷ бозигаре. *Низомӣ*

ХАЁЛАНГЕЗ خیال‌انگیز *хаёловар, тасаввуровар, бедоркунандаи хаёл.*

Ҳар к-ӯ накунад фаҳме з-ин килки хаёлангез,
Нақшаш ба ҳаром, ар худ суратгари Чин бошад. *Ҳофиз*

ХАЁЛАНДЕШ خیال‌اندیش касе, ки бисьёр фикру хаёл мекунад; он ки нақшаҳои бисьёри ғайриамалӣ мекашад.

Рӯзаке чанд бош, то бихӯрад
Хок мағзи сари хаёландеш. *Саъдӣ*

ХАЁЛБАНДӢ خیالبندی нақшаҳои хому ғайриамалӣ кашидан, дар андешаҳои хом ғӯтидан.

Эй маърази ин ниёзмандӣ,
В-эй матлаи ин хаёлбандӣ! *Шоҳин*

ХАЁЛОТ *а.* خیالات ҷ. **хаёл.**

Ҳар он гуна ҳарфе, ки пеш оварад,
Хаёлоти ваҳмии хеш оварад. (!) *Шодӣ*

ХАЁЛӢ خیالی **1.** мансуб ба хаёл.

То худ чӣ нақш бозад ин сурати хаёлӣ. *Ҳофиз*

2. хаёлотӣ, савдоӣ.

Ба ту гаштам чу хаёливу ба хотир нагузашт
Ҳаргиз ин нуктаат, охир чӣ хаёлест туро. *Ҷомӣ*

ХАЗ I *а.* خز **1.** як хел ҳайвони хурди дарранда аз ҷинси қоқум; **2.** пӯсти ин ҳайвон; **3.** пӯстине, ки аз пӯсти хаз дӯхта шудааст.

Бад-ӯ гуфт: Эй бадтар аз мори газ!
Ба майдон кӣ пушад зиреҳ зери хаз? *Фирдавсӣ*

Хезеду хаз оред, ки ҳангоми хазон аст,
Боди хунук аз ҷониби Хоразм вазон аст. *Манучеҳрӣ*

ХАЗ II||ХАЗЗ *а.* خز навъе аз матои абрешимӣ.

Зи каттону абрешиму мӯю қаз
Қасаб кард пурмоя дебою хаз. *Фирдавсӣ*

[Ақорибу дарвеш] ҷомаҳои кухан ба марги ӯ бидаринданду хазу димиётӣ ба ивази он бибуриданд. *Саъдӣ*

Хаззи кӯфию ҷувол ар чи зи пашманд ба асл,
Лек дур аст ба маънӣ хази кӯфӣ зи ҷувол. *Азрақӣ*

Хаз зи баззоз ҷӯ, на аз хаббоз. *Зарбулмасал*

хаззи адкан порча ё ҷомаи абрешимини хокистарранг.

Айёми хаззу хиргаҳи гарм аст, з-ин сабаб
Хиргоҳи осмон ҳама дар хаззи адкан аст. *Анварӣ*

ХАЗАНДА خزنده **1.** *сифати феълии замони ҳозираи* **хазидан; 2.** ҳайвоне, ки хазида-хазида меравад.

... Ва хазанда дар он мусовианд ва мушорик. *Аҳмади Дониш*

ХАЗАР I خزر **1.** тоифае, ки дар соҳили баҳри Хазар сукунат доштааст; **2.** номи ноҳияе дар Туркистон; **3.** тан-

гии чашм, ки ба назари касе чунин менамояд, ки гӯё кас бо гӯшаи чашм нигоҳ мекунад.

ХАЗАР II *а.* خضر **1.** тозагӣ, кабудӣ; **2.** сабза; сабзавот.

Бош чун дӯлоб нолон, чашм тар,
То зи саҳни ҷонт баррӯяд хазар. *Румӣ*

Қурби сад ҳазор тағор ҳосили он аст ва хубубот ва анвои хазар дар он ҷо беҳтар аз тамомати аъмоли Бағдод меояд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ХАЗАРОН خزران *ниг.* **хазар I 1, 2.**

Вақти саҳаргаҳ куланг таъбияе сохтаст
В-аз лаби дарьёи Ҳинд то хазарон тохтаст.
Манучеҳрӣ

ХАЗАФ *а.* خزف сафол; сафолин, зарфи сафолин.

Ба сухани ҷоҳил ҳаргиз хазаф дур нагардад.
«Равзат-ус-сафо»

Марди бетӯша, к-уфтод аз пой,
Бар камарбанди ӯ чи зар, чи хазаф. *Саъдӣ*

Ҷои он аст, ки хун мавҷ занад дар дили лаъл
З-ин тағобун, ки хазаф мешиканад бозораш. *Ҳофиз*

ХАЗАФПОРА خزف‌پاره пораи сафол, сафолпора.

Ҷаро ин дурри гаронбаҳоро бо ин сангрезаҳо ва хазафпораҳо баробар мекунӣ? *Садри Зиё*

ХАЗЗ *а.* خز *ниг.* хаз II.

ХАЗИДАН خزیدن **1.** гавак кашидан, ба синаву шикам роҳ рафтан, ба дасту по гаштан; **2.** пинҳон шудан, номаълум ба ҷое дохил шудан.

Аз ҷунон варта халос ёфта дар сӯрох хазид.
«Анвори Суҳайлӣ»

ХАЗИНА *а.* خزینه **1.** ҷои нигоҳ доштани пул ва ҷавоҳирот, сандӯқи давлатӣ.

Чун раият кам шуд, иртифои вилоят нуқсон пазируфт ва хазина тиҳӣ монд ва душманон тамаъ карданд ва зӯр оварданд. *Саъдӣ*

2. ҷои нигоҳ доштани чизе.

Ва қуввати ҳофиза хазинаи ваҳм аст, чунон ки мусаввира хазинаи ҳис аст. *Ибни Сино*

ХАЗЛОН||**ХАЗЛ** *а.* خذلان||خذل **1.** худдорӣ аз ёрӣ расондан ба касе; **2.** бебахрагӣ, бадбахтӣ, бечорагӣ, хорӣ.

Хоки даргоҳат диҳад аз иллати хазлон наҷот,
К-иттифоқ аст он, ки аз ёқут кам гардад вабо.
Хоқонӣ

Ин бадбахтон, ки гирифтори азоби абадӣ гаштаанд ва дар шиканҷаи хазлони сармадӣ афтода, сабаби он торикиҳост. *Аҳмади Дониш*

ХАЗОИН *а.* خزائن ҷ. **хазина.**

Фариштае, ки вакил аст бар хазоини бод,
Чӣ ғам хӯрад, ки бимирад чароғи пиразане. (1)
Саъдӣ

Ва мафотеҳи хазоини осмону заминро назди ман донед. (1) *Аҳмади Дониш*

ХАЗОН خزان тирамоҳ, фасли тирамоҳ, поиз.

Дар баҳори замона барге нест,
Ки на боди хазон бихоҳад бурд. *Анварӣ*

Ғанимате шумур, эй гул, навои булбулро,
Ки баргрези хазон ояду баҳор намонад. *Ҳилолӣ*

ХАЗОНДИДА خزان‌دیده **1.** пажмурда, афсурда.

Хазондида ниҳоли хушк буд аз рӯзгор ин ҷон,
Даромад боди зулфи некувон, аз бех баркандаш.
Хисрави Деҳлавӣ

2. он кӣ кулфату азоб ё таҷрибаи зиндагӣ дидааст.

Қимати гул нашиносад магар он мурғи асир,
Ки хазондида бувад, пас ба баҳоре бирасад.
Хисравӣ Деҳлавӣ

ХАЗРО *а.* خضرا сабз, сабзранг; кабуд.

Ливои байзо дар фазои сипеҳри хазро барафрохт. *«Равзат-ус-сафо»*

Чашм ғарра шуд ба хазрои даман,
Ақл гӯяд бар маҳакки мо-ш зан! *Румӣ*

ХАЗУК||**ХАДУК** خذوک||خدوک **1.** ошуфта, ба хашм омада, ғазабнок; **2.** парешон, озурдатабиат.

Ҳар кӣ бар даргаҳи мулук бувад,
Аз чунин корҳо хазук бувад. *Унсурӣ*

ХАЗ-ХАЗОН خزخزان хазон-хазон, каш-кашон.

Гар аз ин давлат натозӣ хаз-хазон,
Ин баҳоратро ҳаме ояд хазон. *Румӣ*

ХАЙ خوی арақ, арақи бадан.

Шароб хӯрдаву хай карда меравӣ ба чаман,
Ки оби рӯи ту оташ дар арғувон андохт. *Ҳофиз*

ХАЙБАТ *а.* خیبت ноумедӣ, маъюсӣ, рӯҳафтодагӣ; бемуваффақиятӣ.

...Ба ҷумла тазкия ва тасфияи ӯ, ки муҷиби фалоҳ ва хайбати ӯ шавад. *Насириддини Тӯсӣ*

ХАЙЁМ *а.* خیام **1.** устои хаймасозӣ, хаймасоз, чодирдӯз; **2.** тахаллуси шоир ва риёзидони машҳури форсу тоҷик Умари Хайём (соли вафоташ 1123).

ХАЙЁТ *а.* خیاط либосдӯз, дӯзанда, дарзӣ.

Ҳар ҷомае, ки дар дуккони хайёт буд, ба зиён овард. *Авфӣ*

◇ **хайёти азал** *киноя аз* худо.

Хайёти азал карда чу аз бахьяи рангин
Шерозаи домони чаман оби равонро. *Туғрал*

ХАЙЗУРОН||**ХИЗУРОН** *а.* خیزران як навъ най, бамбук.

Маи заъфарон хӯр зи дасти буте,
Ки гӯӣ қазибест аз хайзурон. *Манучеҳрӣ*

ХАЙИР *а.* خیر одами некӯкор, некӯкирдор, боэҳсон.

Ӯ одил ва хайир буда ва ба вуфури муҳиммот расидӣ ва доди мазлум аз золим ситондӣ.
«Равзат-ус-сафо»

Ӯ марде одил ва хайир буд.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

ХАЙЛ *а.* خیل **1.** галаи аспҳо, рамаи аспҳо.

Шунидам дар айёми Ҳотам, ки буд
Ба хайл-андараш бодпое чу дуд... *Саъдӣ*

Маро борҳо дар хазар дидай,
Зи хайлу чарогоҳ пурсидай. *Саъдӣ*

2. аскарони савора; саворон; мавкиб.

Зи хайлаш ҳар саре соҳибкулоҳе,
Сипоҳаш ҳар яке мирею шоҳе. *Убайди Зоконӣ*

Оранд фавҷ-фавҷ ба ҷанги мухолифонш
Аз зангу турк, хайлу ҳашам абру офтоб. *Муиззӣ*

3. гурӯҳ; тоифа, ҷамоат, қавм.

Ва хайли вай ҳама бигурехтанд ва он саворон боз куштанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Бар аспи худ барнишонд ва бидавонид ва ӯро ба хайли худ бурд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Дар хайли ходимонат ҳарчанд нест лоиқ,
Дар хоки остонат ҳарчанд нест қобил. *Савдо*

◇ **хайли анбуҳ** пайравони бисьёр, мавкиби серодам.

Ӯро хонсолор хонданд̆, марде мӯҳташам буд бо хайли анбӯҳ. *«Таърихи Наршахӣ»*

хайли хона одамони хона, аҳли хона.

В-он киро подшаҳ бияндозад,
Қасаш аз хайли хона нанвозад. *Саъдӣ*

ХАЙЛЕ خیلی хеле, бисьёр, зиёд.

Андак-андак хайле шавад ва қатра-қатра сайле гардад. *Саъдӣ*

ХАЙЛТОШ خیل‌تاش ҳамхайл, ҳамқатор, ҳамгурӯҳ, ҳамқабила.

Чӣ хуш гуфт Бактош бо хайлтош:
Чу душман харошидӣ, эмин мабош! *Саъдӣ*

Бисту як пайкар, ки аз сақлоб дорад хайлтош,
Гарди роҳи хайли ӯ то Қирвон афшондаанд.
Хоқонӣ

ХАЙЛХОНА خیل‌خانه *ниг.* **хайл (хайли хона).**

Тукол ва Туғон ба хайлхонаи Саъдуддавла рафтанд ва лашкариён оғози тороҷ карданд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Чун сухангӯ сухан ба охир бурд,
Дарзад оташ ба хайлхонаи курд. *Низомӣ*

ХАЙМА *а.* خیمه чодир; соябони калон, хиргоҳ; манзилгоҳи қобили ҳамлу нақл.

Ба хайма-дарун марди шамшерзан
Бараҳна нахуспад чу дар хона зан,
Бибояд ниҳон ҷангро сохтан,
Ки душман ниҳон оварад тохтан. *Саъдӣ*

Ногоҳ ба хаймаи аъробие расид. *Авфӣ*

хайма афкандан (ё андохтан) чодир задан, хайма шинондан; **хайма баркандан** хайма бардоштан; *киноя аз* рафтан, ба роҳ даромадан, дур шудан.

Магар ба теғи аҷал хайма барканам, варна
Рамидан аз дари давлат на расму роҳи ман аст.
Ҳофиз

хайма густурдан (ё кашидан) чодир задан, хайма шинондан.

Чун зи ҷоми висол маст шавӣ,
Хайма бар фарқи ҳафт торум каш. *Бадри Чочӣ*

хайма задан хаймаро бар замин устувор кардан, хайма шинондан.

Мунъим ба кӯҳу дашту биёбон ғариб нест,
Ҳар ҷо, ки рафт, хайма заду хобгоҳ сохт. *Саъдӣ*

Ҳар куҷо зад хайма чун моҳи сипеҳр он офтоб,
Бедилон аз риштаи ҷон сохтанд онро таноб. *Ҷомӣ*

хайма кашидан *ниг.* **хайма густурдан; хайма фурӯҳиштан** хайма бардоштан; чодир ғундоштан; бор бастан, ба роҳ даромадан.

Ало, эй хаймагӣ, хайма фурӯҳил,
Ки пешоҳанг шуд берун зи манзил. *Ҷомӣ*

◇ **хаймаи азрақ** *киноя аз* осмон; **хаймаи димоғи сағир** пӯсти пардаи мағз; **хаймаи зангорӣ** *киноя аз* осмон; **(ин) хаймаи мурассаи зарринтаноб** *киноя аз* осмон.

Ин хаймаи мурассаи зарринтанобро,
Эй кошки, ки боди қазо барканад таноб. *Савдо*

хаймаи пирӯза *киноя аз* осмон.

Болои ҳафт хаймаи пирӯза дон зи қадр
Майдонгаҳе, ки ҳаст дар он аскари сахош. *Хоқонӣ*

хайма берун задан *киноя аз* хориҷ шудан,[1] берун шудан аз ҷое; **хайма ба саҳро бурдан** а) аз назар пинҳон шудан, ғоиб шудан; б) ошкору бепарда будан; **хайма ба саҳрои адам задан** *киноя аз* мурдан, аз дунё гузаштан.

Ҳар чаҳор кас хайма ба саҳрои адам заданд.
«Равзат-ус-сафо»

хайма дар харобӣ задан а) нотарс ва бебок будан; б) сафар кардан.

ХАЙМАГӢ خیمگی **1.** мансуб ба хайма; **2.** сӯзани калон барои дӯхтани чодирҳо; **3.** *таър.* амалдори низомӣ, ки кори хаймазанӣ ба ӯҳдаи ӯст.

Ало, эй хаймагӣ, хайма фурӯҳил,
Ки пешоҳанг шуд берун зи манзил. *Ҷомӣ*

ХАЙР *а.* خیر **1.** хубӣ, некӣ; *муқобили* **шар(р).**

Хайре кун, эй фалону ғанимат шумор умр
З-он пештар, ки бонг барояд: фалон намонд.
Саъдӣ

Ман ончунон аблаҳ нестам, ки ... хайри ӯро аз шар имтиёз накунам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

хайру шарр некӣ ва бадӣ.

Ба рози дил чу бикшой лаби хеш,
Нахуст аз хайру шарри он бияндеш. *Ҷомӣ*

2. нек, хуб, нағз; **3.** фоида, нафъ, манфиат.

Замини эшон аз хайру баракат холист.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

хайр аст? чӣ шуд?; корҳо дуруст аст?

Ҷавоне даромад, гуфт: Дар ин миён касе ҳаст, ки забони порсӣ донад? Ғолиб ишорат ба ман карданд. Гуфтамаш: Хайр аст? *Саъдӣ*

ба хайр бод фалониро ба некӣ ёд кунанд; **зикраш ба хайр бод** ёд кардани фалонӣ ба хайр бошад, фалониро ба некӣ ёд кунанд.

Дӣ пири майфурӯш, ки зикраш ба хайр бод,
Гуфто: Шароб нӯшу ғами дил бибар зи ёд. *Ҳофиз*

хайр гуфтан «не» гуфтан, ҷавоби манфӣ додан.

Чӣ гӯямаш, ки бигирам дил аз ту, гӯяд: Хайр,
Худош хайр диҳад он ки хайр мегӯяд.
Мӯҳсини Таъсир

ХАЙРА *а.* خیر: **хайра мақдам!** қадам ба хайр бод!, хуш омадед!

Дар навбате чунин, ки қудуми рабеъро
Вирди забони халқ ҳама хайра мақдам аст.
Анварӣ

ХАЙРАТ *а.* خیرت кори нағз, кори хуб, кори савоб, кори хайр.

ХАЙРБОД||ХАЙРБОДӢ خیرباد||خیربادی видоъ, хайру хуш гуфтан.

Ин бигуфту хайрбодӣ карду рафт,
Гашт қаҳту ҷӯъашон дар роҳ зафт. *Румӣ*

ХАЙРОТ *а.* خیرات *ҷ.* **хайрат.**

[Искандар] гуфт: Ҳар мамлакатеро, ки бигирифтам, раийяташро наёзурдам ва русуми хайроти гузаштагон ботил накардам. *Саъдӣ*

ХАЙРХОҲ خیرخواه касе, ки ба дигаре некӣ мехоҳад.

ХАЙРХОҲӢ خیرخواهی хайр хостан ба дигарон, некӯкорӣ.

Чу парҳезгорӣ шавад пешаат,
Бувад хайрхоҳӣ дар андешаат. *Ҷомӣ*

Панҷ ҳазор танга... мукофоти ин ҳама хайрхоҳию дилсӯзии он буд. *Садри Зиё*

ХАЙТ *а.* خیط **1.** дӯхтан; **2.** нах, ресмон; **3.** *маҷ.* субҳидам, рӯшноии субҳ.

То ки пеш аз хайт бикшояд раҳе,
То наафтад з-оп фазиҳат дар чаҳе. *Румӣ*

хайти абъяз рӯшноии субҳ, субҳидам; **хайти асвад** торикии шаб.

ХАЙШ خیش *ниг.* хеш II.

ХАЛ(Л) *а.* خل сирко.

Дар дусад ман шаҳд як вақья зи хал
Чун дарафкандию дар вай гашт ҳал. *Румӣ*

ХАЛА I||**ХУЛА** خله сукконӣ киштӣ.

Оби тира аст ин ҷаҳон, киштитро
Бодбон кун тоату дониш хала. *Носири Хисрав*

ХАЛА II خله харза, ёва, сафсата, гапи бехудаву бемаънӣ; қилу қол.

Барорад яке бод бо зилзила,
Зи гетӣ барорад хурӯшу хала. *Фирдавсӣ*

ХАЛА III خله гум, гумшуда, он чи ки ба оҳистагӣ ва кам-кам бартараф мешавад.

Ӯ мар-ӯро дар он яла карда,
Меҳри ӯро зи дил хала карда. *Унсурӣ*

ХАЛА IV خله **1.** чизе, ки мехалад ва ба ҷое фурӯ меравад; чӯбдасти нӯгтез барои рондани чорпоён, халачӯб.

Одамиёнро сухане бас бувад,
Гов бувад, к-аш хала дар пас бувад.
Хисрави Деҳлавӣ

2. *тиб.* дарде, ки дар ботин ҳис мешавад; дарди паҳлу.

Рӯйҳо тобон зи хашм, андомҳо печон зи буғз,
Гӯиё доранд боди лақваву дарди хала.
Масъуди Саъд

ХАЛАЛ *а.* خلل **1.** нуқсон, зарба, монеа, зарар.

Хасмат андар таназзуле бодо,
Ки халалҳои ҷонгазой орад. *Анварӣ*

Зилзилае буд қавӣ ва бисьёр иморот хароб кард, аммо касро аз мардум халале нарасид.
Носири Хисрав

Ин чӣ айб аст, к-аз он айб халал хоҳад буд,
В-ар бувад низ, чӣ шуд, мардуми беайб куҷост?
Ҳофиз

2. рахна, шикоф.

Ба садди халал ва тадоруки залал машғул гашт.
«Равзат-ус-сафо»

ХАЛАЛПАЗИР خللپذیر ноустувор, нопойдор.

Халалпазир бувад ҳар бино, ки мебинӣ,
Магар бинои муҳаббат, ки холӣ аз халал аст.
Ҳофиз

ХАЛАНДА خلنده **1.** *сифати феълии замони ҳозираи* халидан; **2.** фурӯраванда, тез.

То рӯз равандасту шаб андар паи рӯз аст,
То хор халандасту гул андар паи хор аст. *Муиззӣ*

ХАЛАФ *а.* خلف **1.** аз пас оянда; ворис, писар; писари нек, фарзанди сазовор; ҷонишин; *муқобили* **салаф** I.

Яке рафту динор аз ӯ сад ҳазор,
Халаф монд соҳибдили ҳушьёр. *Саъдӣ*

Чун надорӣ ба зиндагӣ халафе,
Ки барад номи ту ба ҳар тарафе ... *Мушфиқӣ*

2. лоиқ, сазовор.

Ба истиқболи чашмат фитна аз ҳар сӯй саф бандад,
Қамар дар хидмати устод шогирди халаф бандад.
Сайидо

ХАЛАЧӮБ خلهچوب чӯбе, ки бо он ҳайвонҳоро меронанд.

Ба пои филон чӣ халад халачӯби говронӣ.
Зарбулмасал

ХАЛАЪ||**ХАЛО** *а.* خلاء||خلا хилват, ҷои холӣ аз мардум, ҷои танҳоӣ; *муқобили* **малаъ**||**мало.**

Он чиз набувад ва гӯяд, ки чора нест, ки беруни олам ё халаъ бувад ё малаъ. *Ибни Сино*

Мехостам зи дилбари худ узр дар хало,
В-аз оби дида гашта замин назди ӯ халоб.
Анварӣ

Ҳоҷат ба далел нест ин ҷо
Гӯянд, агар хало маҳол аст. *Мушфиқӣ*

дар хало ва мало пинҳонӣ ва ошкоро.

Дар хало ва мало ба таъризу тасреҳ дар бораи эшон калимоте мегуфт, ки машъалчиён ба амсоли талаффузи он шарм доранд. *«Равзат-ус-сафо»*

[Коршинос гуфт]: Мехоҳам, ки баъзеро дар халаъ ҷавоб гӯям ва бархеро дар малаъ.
«Анвори Суҳайлӣ»

ХАЛАҚ *а.* خلق кӯҳна, кӯҳнашуда; либоси жанда ва фарсуда.

Ман бо ин ҷомаи халақ чӣ гуна ба хидмати ӯ равам. *Авфӣ*

Гул арчи хилъати хубе ба тозагӣ пӯшид,
Ба чашми халқ ҷамоли туаш халақ карда. *Ҷомӣ*

Дар дибоғат гар халақ пӯшид мард,
Хоҷагии хоҷаро он кам накард. *Румӣ*

ХАЛАҚПӮШ خلق‌پوش кӯҳнапӯш, жандапӯш.

Яке хубрӯю халақпӯш буд,
Ки дар Миср якчанд хомӯш буд. *Саъдӣ*

ХАЛАҶОН خلجان ҳаяҷон, изтироб; такон хӯрдан.

Аммо халаҷоне ба хотири шарифаш роҳ ёфта, дар шабе аз шабҳо мутафаккирвор ба мадраса рафт.
«Равзат-ус-сафо»

Васвасаи вуқӯъ магар дар синаи ӯ оғози халаҷон кард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ХАЛВАТ *а.* خلوت *ниг.* **хилват.**

ХАЛЕУЛЪИЗОР خليع العذار 1. лаҷомгусехта, белаҷом, бемаҳор; саркаш; 2. берӯй, фосиқ.

Зи осеби наҳсу зи ҳавли шумор
Бари гашт як сар халеулъизор. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* саргардон, овора.

[Саъд] ... муддате халеулъизор дар он кӯҳсор мегардид ва оқибатулумр ба Бағдод рафт ва аз девони азиз навозишҳо ёфт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ХАЛЕЪ *а.* خليع рондашуда, айбдор.

ХАЛИДАДИЛ خليده‌دل *киноя аз* дилшикаста, хаста, ранҷида; бесабр.

В-аз он ҷо ба Ҷайҳун ниҳоданд рӯй
Халидадилу бо ғаму гуфтугӯй. *Фирдавсӣ*

ХАЛИДАН خليدن фурӯ рафтан, ба бадан фурӯ рафтан(-и чизи тез), бо олати тезнӯг чизеро задан.

Ҷон сӯхтану ҷигар халидан
Ҳиҷрони туро камина кор аст. *Анварӣ*

ХАЛИДАРАВОН خليده‌روان рӯҳафтода, рӯҳафсурда; ранҷида.

Ба пирӯзгар-бар ту, эй паҳлавон,
Ки аз ман набошӣ халидаравон. *Фирдавсӣ*

ХАЛИЛ *а.* خليل 1. дӯст, дӯсти меҳрубон, дӯсти наздик.

Аҷаб сабеҳу малеҳӣ, аҷаб халилу ҷамилӣ,
Вале чӣ суд, ки қадри ҷамоли хеш надонӣ. *Ҷомӣ*

2. *д.* шакли кӯтоҳи Халилуллоҳ, ки лақаби Иброҳими пайғамбар аст.

ХАЛИТ *а.* خليط 1. омехта, чизҳои бо ҳам омехташуда; 2. *маҷ.* рафиқ, шарик, ҳамроҳ; ҳамсар.

Ҳеҷ чизро таъсир зиёдат аз таъсири ҷалис ва халит нест. *Насириддини Тӯсӣ*

ХАЛИФА *а.* خليفه 1. касе ки ҷонишини каси дигар аст; ноиб, ҷонишин, қоиммақом; 2. лақаби подшоҳони ислом, ки ноиби Муҳаммад ва пешвои умуми мусулмонон шумурда мешуданд.

Ҳар сол дувист ҳазор дирам халифаро диҳанд ва даҳ ҳазор дирам амири Хуросонро. *«Таърихи Наршахӣ»*

ХАЛИШ I خلش ғавғо, ошӯб, шӯру ғавғо.

Дида ҳар соат халиш дар иҷтиҳод,
Рӯзу шаб часпида ӯ бар иҷтиҳод. *Румӣ*

ХАЛИШ II خليش лои часпанда, гили часпак, лаҷан.

ХАЛИҚ خليق 1. лоиқ, сазовор; 2. хушхӯй, хушахлоқ; 3. чизи офаридашуда, махлуқ.

Агар некам, агар бад, хилқат аз туст,
Халиқе хуб боист офаридан. *Носири Хисрав*

ХАЛИҚАТ *а.* خليقت 1. табиат, ниҳод, сиришт, хулқ; 2. чизи офаридашуда, офарида, махлуқ.

ХАЛИҶ *а.* خليج қисме аз баҳр, ки ба хушкӣ даромада аст, шохоби баҳр, шохоба.

Суханро об дар ҷӯ аз сутураш,
Халиҷе ҳафт дарьё аз буҳураш. *«Баҳори Аҷам»*

ХАЛЛ *а.* خل *ниг.* хал(л).

ХАЛЛУХ خلخ 1. номи шаҳрест дар Туркистони қадим, ки мувофиқи ривоят, мардуми он хушрӯ будаанд ва мушки хуб аз он ҷо оварда мешудааст.

Нози ту гар ба ҷон бувад, бикашам,
Гар ту аз *Халлухию ман аз Ҳабашам. Низомӣ*

Гӯи хубӣ бурда аз хубони Халлух, шод бош!
Ҷоми Кайхисрав талаб, к-Афросиёб андохтӣ.
Ҳофиз

2. *маҷ.* хушбӯ.

Чунон к-аз хонданаш фаррух шавад рой,
Зи мушк афшонданаш халлух шавад ҷой. *Низомӣ*

ХАЛЛУХИЗОД خلخی‌زاد он кӣ дар Халлух зоида шудааст; *маҷ.* хушрӯ, соҳибҷамол.

Нигоре бояд акнун халлухизод,
Ба рухсора бути Чинро муҷоҳиз. *Бадеӣ*

ХАЛЛУХИНАЖОД خلخی‌نژاد *ниг.* халлухизод.

Наргис нигар, чӣ гуна ҳаме ошиқӣ кунад,
Бар чашмакони он санами халлухинажод.

ХАЛО *а.* خلا *ниг.* халаъ.

ХАЛОБ خلاب ботқоқ, ботлоқ, замини серлою об, ки пой ба он мегӯтад.

Ҷавҳар агар дар халоб афтад, ҳамон нафис аст ва ғубор агар бар фалак равад, ҳамон хасис.
Саъдӣ

Саманди сухан то ба ҷое биронд,
Ки қозӣ чу хар дар халобе бимонд. *Саъдӣ*

Бисьёр мардум дар обҳо ва халобҳо ғарқ шуданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

◇ **хар дар халоби** *касе, чизе* **рондан** мудохилат кардан, аралаш шудан ба коре.

Беҳуда хар дар халоби қиссаи ман рондаӣ,
Қофирам, гар нафканам гови ҳиҷо дар хирманат.
Анварӣ

ХАЛОИҚ *а.* خلائق *ҷамъ* 1. ҷ. **халиқат** 2; 2. халқ, мардум.

Хазоин тиҳӣ карду пур кард ҷайш,
Чунон к-аз халоиқ ба ҳангоми айш. *Саъдӣ*

Барои ин ки зиёда аз ин ханда ба назди халоиқ аз ин ҳам бадтар шарманда нашавад, ба остини худ даҳонро маҳкам гирифт. *Садри Зиё*

ХАЛОЛӮШ خلالوش ғалоғула, ҷӯшу хурӯш; шӯру ошӯб, фитна.

Гирди гули сурх-андар хатте бикашидӣ,
То халқи ҷаҳонро бифигандӣ ба халолӯш. *Рӯдакӣ*

Халолӯшу афғону фарьёди мард
Чу тундар баромад зи ҷои набард. *Фирдавсӣ*

ХАЛОС *а.* خلاص наҷот, раҳоӣ, озодӣ.

Ҳилолӣ аз ин шаб халосе надорад,
Магар офтобе зи ҷое барояд. *Ҳилолӣ*

халос гаштан *ниг.* **халос шудан; халос додан** раҳо кардан, озод кардан.

Халосам деҳ, халосам деҳ, халосам деҳ,
Ки сахт афтодаам дар доми дигар. *Шамси Табрезӣ*

халос ёфтан нацот ёфтан, озод шудан.

Ва гуфтӣ: Мо аз ранчи марвониён акнун халос ёфтем. *«Таърихи Наршахӣ»*

Қунун он чунон гаштаам пойбанд,
Ки ҳаргиз наёбам халос аз каманд. *Ҳоҷу*

халос шудан (*ё* **гаштан**) раҳо шудан, раҳой пайдо кардан.

Ба ҳаводории он шамъ чу парвона вуҷуд
То насӯзй, нашавӣ аз хатари ишқ халос. *Ҳофиз*

Шогирдон аз ин бори гарон халос гаштанд.
Садри Зиё

ХАЛОСӢ خلاصی халос, наҷот, раҳой.

Худдом намедонистанд чӣ кунанд, барои халосии ҳазрати эшон ҳуҷум оваранд ё ба ҳолашон гузоранд. *Садри Зиё*

халосӣ додан халос кардан, наҷот додан.

Чун Хизри роҳи саодатам гаштӣ, аз зулмати чоҳи залолатам халосӣ деҳ! *Садри Зиё*

ХАЛОҚАТ *а.* خلاقت кӯҳнагӣ, фарсудагӣ.

Пас аз халоқату шунъат гуноҳи духтар нест,
Туро, ки даст биларзад, гуҳар чӣ донӣ суфт. *Саъдӣ*

Қолас, ки ҳеҷ халқаш нангарид
Аз халоқат, он карим онро харид. *Рӯмӣ*

ХАЛОҶО(Й) خلاجا(ی) ҳоҷатхона, обдастхона, бадрафт, мабраз.

Абӯумари Вазҷоҷӣ ... гуфтӣ, ки ман сӣ сол халоҷои Ҷунайд ба дасти худ пок кардаам. *Ҷомӣ*

ХАЛУҚ *а.* خلوق бӯи хуш.

У набуд он асад, ки рангу халуқ
Кард ӯро дар ин кухан сандуқ? *Саноӣ*

ХАЛХОЛ *а.* خلخال ҳалқаи тилло ва ё нуқра, ки занон барои зинат ба пой мебанданд.

Сари харитаро бикушод ва дар он ҷо сивор ва халхол ва гӯшвори қимат дид. *Авфӣ*

Чу халхоли зараш дар по фитодам,
Ба иззат бӯса бар пояш ниҳодам. *Убайди Зоконӣ*

ХАЛЪ *а.* خلع **1.** кандан, кашида аз ҷой кандан; **2.** бекор кардан, аз кор гирифтан, азл кардан, дур кардан аз ҷое, коре ё мансабе.

... Халъ карданд ва писари Шопурро бинишониданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Баски муштоқ буд рӯзи бадаш,
Дод фармони халъу қатъи ядаш. *Бедил*

Ва мудом дар тарс бошанд аз халъи ҳукумат ва амороти подшоҳи эшон. *Аҳмади Дониш*

ХАЛҚ *а.* خلق **1.** офаридан, ба вуҷуд овардан; **халқ кардан** ба вуҷуд овардан.

Яке халқ хоҳам кард, ки ӯ халифаи ман бошад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. мардум, одамон, тӯдаи одамон, ҷамоат, гурӯҳи одамон.

Миқдори як фарсанг беш натавонистанд кандан ва халқи бисёр ҳалок шуд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ҳар рӯз ҷанге кардӣ сахт, чунон ки халқеро бикуштӣ. *Авфӣ*

Гӯянд, Умари Абдулазиз як рӯз то пешин ба кори халқ машғул буд, монда шуда ба хона даромад. *Аҳмади Дониш*

ХАЛҚОЗОР خلق‌آزار мардумозор, золим.

Писандидаст бахшоиш, ва лекин
Манеҳ бар реши халқозор марҳам. *Саъдӣ*

ХАМ(М) خم **1.** каҷ, моил ба тарафе; **2.** каҷӣ, хамидагӣ, печутоб.

Бо қадди ту қадди сарв хам дорад,
Чун қадди ту боғи сарв кам дорад. *Анварӣ*

Мушкил, ки бувад рӯи халосӣ дили моро
Аз зулфи ту бо ин ҳама хамҳову шиканҳо. *Ҷомӣ*

хами абрӯ каҷии абрӯ.

Бар тоқи фалак маҳ қади худ кард хаму гуфт:
Моро ба навӣ бо хами абрӯи ту майлест.
Камоли Хуҷандӣ

Ваҳ, чӣ хуш бошад, ки бинам бори дигар рӯи дӯст,
Дар суҷуд оям ба меҳроби хами абрӯи дӯст.
Махфӣ

хами гесӯи мушкбӯй шиканҷи мӯи муаттар, марғулаи зулфи хушбӯй.

Эй ман, ғуломи он хами гесӯи мушкбӯй,
Афтода дар ду пои ту аз орзуи ту. *Анварӣ*

хамми каманд ҳалқаи каманд.

Ба корҳои гарон марди кордида фирист,
Ки шери шарза дарорад ба хамми каманд. *Саъдӣ*

Диловар даромад чу Дастони гурд,
Ба хамми камандаш дароварду бурд. *Саъдӣ*

хам андар хам печ дар печ.

Шарҳи шикани зулфи хам андар хами ҷонон
Кӯтаҳ натавон кард, ки ин қисса дароз аст. *Ҳофиз*

хаму печ шикан, тоб, ҳалқа; *маҷ.* ранҷу азоб.

Ҳар киро муддао баланд афтод,
Дар хаму печи ин каманд афтод.

хаму чам хамидан ва ҷунбиш кардан аз тарафе ба тарафе (дар вақти роҳ рафтан).

Ба андози хиромаш бо хаму чам
Фиғони зерҳо мерехт дар бам. *Ҳоҷӣ*

хам гаштани пушт хамида гаштани қомат, дуто шудани қомат (аз таъсири пирӣ, сахтӣ, азоб ва ғ.); **хам додан** хамондан, дуто кардан.

Чу бозигар ҳамерафтанд хам дода миенакро,
Ба ҳалқ-андар яке ҳалқа, ба тан урьён, ба дил бирьён. *Асҷадӣ*

хам овардан (*ё* **хӯрдан**) каҷ шудан.

Хам орад зи болои ӯ сарвбун,
Дурафшон кунад, чун сар оянд сухун. *Фирдавсӣ*

3. айвон; суфа.

Сипаҳпаҳлавон буд бо шоҳ Ҷам,
Ба хам-андарун шоду хуррам ба ҳам. *Унсурӣ*

Ҳазорон бад-ӯ андарун тоқу хам,
Ҳазорон нигор андарун бешу кам. *Фирдавсӣ*

◇ **хам будан** итоат кардан; **хам задан** гурехтан; **пас хам задан** гурехтан; нопадид шудан; **хами касе хӯрдан** фиреб хӯрдан аз касе; **хам дар хами касе доштан** нияти вайрон кардани кори касеро доштан.

Охи ман хам дар хами афлок дорад рӯзу шаб,
Ҳар кӣ, Соиб, боддаст афтад, ба хирман душман аст.
Соиб

ба хам (андар)омадан *киноя аз* гурехтан.

Чу шуд рӯи гетӣ зи хуршед зард,
Ба хам андаромад шаби лоҷвард. *Фирдавсӣ*

ХАМГАШТАПУШТ خم گشته پشت *ниг.* **хамидапушт**; ◇ **пири хамгаштапушт** *киноя аз* чанг, соз.

Биё, мутриб, аз захма захми дурушт
Бизан бар раги пири хамгаштапушт. *Ҷомӣ*

ХАМ(М)ИДАГӢ خمیدگی хамӣ, ҷои хамшуда.

Бад-он гирдист он симин занахдон,
Бад-он хаммидагӣ зулфайни ҷонон. *Унсурӣ*

ХАМИДАН خمیدن каҷ шудан, хам шудан, дуто шудан.

Чу меҳроби тоат зи абрӯ намуд,
Хамидаш ҳилол аз барои суҷуд. *Шодӣ*

хамидани нахл *киноя аз* хамидани қомат, дуто шудани қомат.

Зи бас бори ғамаш дар бар кашида,
Ба ранги шохи гул нахлаш хамида. *Ҳозиқ*

аз роҳи *чизе* **хамидан** аз роҳи чизе баромада ба тарафи дигар рафтан, ҳамчун чапғалат рафтан.

Маро хост, к-орад ба хамми каманд,
Чу дидам, хамидам зи роҳи газанд. *Фирдавсӣ*

ХАМИДАПУШТ خمیده‌پشت хамидақомат; он кӣ пушташ аз таъсири пирӣ хамида бошад.

Хамидапушт аз он гаштанд пирони ҷаҳондида,
Ки андар хок меҷӯянд айёми ҷавониро.*

ХАМИДАҚОМАТ خمیده‌قامت он кӣ қадаш хам шудааст, хамидапушт.

Хамидақомату зору низор шав! — яъне
Чу моҳи нав ками худ гир, то тамом шавӣ. *Ҳилолӣ*
Ҷанги хамидақомат механдадат ба ишрат,
Бишнав, ки панди пирон ҳеҷат зиён надорад. *Ҳофиз*

ХАМИР *а.* خمیر орди ғалла, ки онро бо обу намак омехта нон мепазанд.

Ба даст оҳани тафта кардан хамир
Беҳ аз даст бар сина пеши амир. *Саъдӣ*

ХАМИРМОЯ خمیرمایه **1.** хамири турш, ки онро бо орду обу намак омехта хамир тайёр мекунанд; **2.** *маҷ.* асос, асл, моҳият.

Кист ба гетӣ хамирмояи идбор,
Он кӣ ба иқболи ӯ набошад хурсанд. *Рӯдакӣ*

ХАМИС *а.* خمیس **1.** рӯзи панҷуми ҳафта, яъне панҷшанбе, явмулхамис; **2.** *таър.* лашкар, лашкаре, ки аз панҷ қисм иборат аст: пешгоҳ ё ҷабҳа (муқаддима), марказ ё қалб, ду ҷаноҳ (майманаву майсара) ва ақибгоҳ (соқа).

Сад билисӣ ту хамис андар хамис,
Тарки ман гӯ, эй аҷузи дардабис. *Румӣ*

ХАММ خم *ниг.* **хам(м).**

ХАММИДАГӢ خمیدگی *ниг.* **хам(м)идагӣ.**

***ХАММОР** а.* خمار ***1.** майфурӯш, шаробфурӯш.*

Гузари ӯ бар хонаи хамморе афтод, табиати ӯ ба нӯшидани хамр майл кард. *Авфӣ*

2. касе, ки бисьёр шароб мехӯрад, майхӯр, шаробхӯр.

Марди хаммору мутрибу родӣ,
Мояи шодмонию шодӣ. *Саноӣ*

Ба ғоят хаммор буд ва шароб дӯст доштӣ.
«Маҷмаъ-ул-ӧнсоб»

◇ ***чашми хаммор** (ё **хумор**)* *чашми пурноз, чашми фаттон.*

Тавбаро мекунад хароботӣ
Лаби майгуну чашми хаммораш. *Соиб*

ХАММОРХОНА خمارخانه дӯкони шаробфурӯшӣ, ҷое ки май мефурӯшанд.

Як замон чун Убайди Зоконӣ
Роҳи хамморхона бардорем. *Убайди Зоконӣ*

ХАМОН(И)ДАН خماندن‖خمانیدن хам кардан, каҷ кардан; печондан.

Нутқам андар ҳиҷоби шарм хамонд,
Ҳазмам андар халоби аҷз ниҳуфт. *Анварӣ*

ХАМР *а.* خمر май, шароб, бода.

Табиати ӯ ба нӯшидани хамр майл кард. *Авфӣ*
Шахсеро бо зани аҷнабия дид, хамр дар пеш ниҳода. *Аҳмади Дониш*

ХАМСА *а.* خمسه **1.** панҷ, панҷгона, ададди панҷ.

Зикри ҳар як аз халиҷоти хамса ба мавзеи худ биояд. *«Равзат-ус-сафо»*

Саргурдҳои хамса бисту панҷ касро, ки худҳо аз он ҷумлаанд, муқаррар карданд.
«Хизонаи омира»

2. *адш.* асаре, ки аз панҷ китоб иборат аст, монанди *«Хамса»-и Низомӣ* ё *«Хамса»-и Хисрави Деҳлавӣ;* **хамсаи масруқ** (*ё* **масруқа**) панҷ рӯзе ки дар солшумории ҷалолӣ ба моҳи дувоздаҳӯми соли шамсӣ изофа мекунанд. Соли шамсӣ 365 рӯз ва як рубъи рӯз (ё ки панҷ соату чилу нӯҳ дақиқа) аст. Дар солшумории яздҷурдӣ ҳар моҳи шамсиро 30-рӯза ҳисоб карда панҷ рӯзи зоидро дар охири моҳи исфандормуз меафзуданд ва он рубъҳои боқимондаро дар як саду бист сол ҷамъ карда соли як саду бистӯмро 13-моҳа ҳисоб мекарданд. Хамсаи масруқа аз он ҷиҳат гуфта мешавад, ки гӯё ин панҷ рӯз аз миёни ёздаҳ моҳи дигар дуздида ба охири моҳи дувоздаҳӯм илова карда мешавад. Аммо дар солшумории ҷалолӣ (аз соли 1079 милодӣ), ки мансуб ба Маликшоҳи Салҷуқӣ аст, рубъҳои боқимондаро дар муддати чаҳор сол ҷамъ карда дар охири моҳи исфандормуз зиёд мекунанд ва онро ба сию шаш рӯз мерасонанд, ва ин соли чаҳорӯм кабиса номида мешавад.

Ҳамеша то бувад дар зиҷи шоҳӣ мӯътабар ин расм
Ки бошад хамсаи масруқ дар салхи маҳи тобон.
Бадри Ҷочӣ

хамсаи мустариқа *ниг.* **хамсаи масруқ.**

ХАМСИН *а.* خمسین панҷоҳ.

Гарчи зоҳидро бувад рӯзе шигарф,
Кай бувад як рӯзи ӯ хамсина алф? *Румӣ*

ХАМУШ خمش *ниг.* **хомӯш.**

ХАМУШӢ خمشی *ниг.* **хомӯшӣ.**

ХАМШУДА خم‌شده хамида, дутошуда.

Баски савдозадаи зулфи дутои ту манам,
Бо қади хамшуда дар доми балои ту манам.
Сайидо

ХАМЬЁЗА خمیازه беихтиёрона кушода шудани даҳон, дахандара.

Гаҳи хамьёза мавзун мавҷи нуре
Шудӣ чун ҳалқа гирдоби булӯре. *Нозим*
Магӯ пуч, то нашнавӣ ҳарфи пуч
Ки хамьёза хамьёза меоварад. *Соиб*

◇ **хамьёзаи хушк** орзуи беҳосил; **хамьёза** *бар чизе* **кашидан** орзу ва майл доштан бар чизе.

ХАМӮШ خموش *ниг.* **хомӯш.**

ХАМӮШӢ خموشی *ниг.* **хомӯшӣ.**

ХАН خن *хона, бошишгоҳ.*

Чун тафи оташ фитод аз хани машриқ дар об,
Зулфи бунафша бираст аз кулаҳи ёсуман.
«Фарҳанги Онандроҷ»

ХАНДА خنده *садои махсус дар аснои изҳори хурсандӣ ва хушҳолии одам.*

Ду лаб пур зи ханда, ду рух пур зи шарм,
Каёнӣ забон пур зи гуфтори нарм. *Фирдавсӣ*
Ба қозӣ бигуфтанд он саргузашт,
Шунида ҳаме лаб пур аз ханда кард. *Саъдӣ*

хандаи ихтилоҷӣ хандаи бо тамасхур; **хандаи фарох** хандаи қаҳқаҳа, хандаи бо овози баланд.

Ман ӯро бо хандаи фарох надидам, илло ҳама табассум, ки саъб марде буд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ханда задан хандидан.

Гарчи бар ӯ ханда занад марду зан,
Ӯ ҳам аз он ханда шавад хандазан.
Хисрави Деҳлавӣ

ханда дар лаб бастан *табассуми доимӣ доштан, ҳамеша табассум кардан;* **дар ханда шудан** ханда сар кардан, хандида фиристодан.

Ҳамин ки аз дур намудор гардиданд, ҳама беихтиёр дар ханда шуданд. *Садри Зиё*

◇ **хандаи барқ** раъду барқ, гулдурроси тундар, чақтани барқ.

Гирьяҳо дар парда дорад айшхои бегумон,
Хандаи беихтиёри барқ борон оварад. *Соиб*

хандаи гул шукуфтани гул.

Тозагии рӯз тамаввул бувад,
Хандаи гул пардадари гул бувад.
Хисрави Деҳлавӣ

хандаи замин дамидани гиёҳу сабза ва шукуфтани гулҳо; **хандаи офтоб** тулӯи офтоб.

Хандаи офтоби субҳорой
Аз рухи ҳамчу заъфарони ман аст. *Саноӣ*

хандаи роз ошкор шудани роз, фош шудани сир.

Шӯълаи хотири ӯро чӣ шарар чашмаи меҳр,
Гирьяи хомаи ӯро чӣ асар хандаи роз? *Урфӣ*

хандаи шароб дурахшон будани шароб дар ҷом; рехтани шароб ба ҷом.

Дилам зи шӯхии он ҳусни беҳиҷоб шикаст,
Чу субҳ шишаам аз хандаи шароб шикаст.
Носир Алӣ

хандаи қабосӯхтагӣ ханда барои пӯшонидани ғами худ; **хандаи ҷом** рехтани *шароб дар ҷом.*

Бе маслаҳати соқии ин давр набошад,
Гар гирьяи шишаст, ва гар хандаи ҷом аст.
«Баҳори Аҷам»

ханда аз лаби гул рехтан аз ғунча намудор шудани гул.

Ханда ҳар гоҳ аз лаби гул рехт,
Барқ бар ошьёни булбул рехт. *Бедил*

ХАНДАЗАН خنده‌زن хандакунанда.

Гарчи бар ӯ ханда занад марду зан,
Ӯ ҳам аз он ханда шавад хандазан.
Хисрави Деҳлавӣ

ХАНДАЗОР خنده‌زار сабаби ханда; ҷои ханда.

Реши худро хандазоре кардаӣ,
Ноз кам кун, чунки риш овардаӣ. *Румӣ*

ХАНДАХАРИШ خنده‌خریش он кӣ боиси хандаи мардум мешавад, он кӣ боиси тамасхури одамон мегардад.

Эй карда маро хандахариши ҳама кас,
Моро зи ту бас, ҷоно, моро зи ту бас! *Фаррухӣ*

ХАНДАҚ *а.* خندق ҷои кандашуда ба гирди шаҳр, қалъа ё дар майдони ҷанг, ки барои монеъ шудан ба душман тайёр мекунанд; *муқ.* **канда** 2.

Бар сари хандақ омад ва аспи худро аз хандақ биҷаҳонид. *Авфӣ*

ХАНДИДАН خندیدن ханда кардан.

Бихандид Рустам зи гуфтори ӯй,
Бад-ӯ гуфт: Гар бо манӣ, роҳ ҷӯй! *Фирдавсӣ*

◇ **хандидани замин** шукуфтани гулу сабзаҳо.

Зи шерон бувад рӯбаҳонро наво,
Нахандад замин, то нагирьяд ҳаво. *Низомӣ*

хандидани меҳр тофтани меҳр, пайдо шудани меҳр нисбат ба касе; **хандидани субҳ** *кинояи аз* дамидани субҳ.

Бихон, эй мурғ, агар дорӣ забоне,
Биханд, эй субҳ, агар дорӣ даҳоне. *Низомӣ*

ХАНДОН خندان 1. *асоси замони ҳозираи* **хандон(и)дан;**

2. *феъли ҳол ва сифати феълии замони ҳозираи* **хандидан.**

Саросар ҳама дашт бирьён шуданд,
Бад-он чеҳри хандонш гирьён шуданд. *Фирдавсӣ*
Ӯ дар ману ман дар ӯ фитода,
Халқ аз паи мо давону хандон. *Саъдӣ*

3. *маҷ.* кушодашуда, шукуфта, шукуфон.

Чу рои ишқ задӣ, бо ту гуфтам, эй булбул,
Макун, ки он гули хандон барои хештан аст. *Ҳофиз*
Ба бустони давлат чу найсон расид,
Яке ғунча аз боғи хандон расид. *Шодӣ*

ХАНДОН(И)ДАН خنداندن||خندانیدن ханда кунондан, ба ханда овардан, хандон кардан.

Дами сарди зимистонӣ, сиришки абри найсонӣ
Паи ин буд майдоне, ки оламро бихандонад.
Шамси Табрезӣ
Латифае ба миён ору хуш бихандонаш
Ба нуктае, ки дилашро дар он ризо бошад. *Ҳофиз*

ХАНДОНДИЛ خندان‌دل хушҳол, хурсанд, шод, бо дили шод.

Зи Зобул ба Кобул расид он замон
Гурозону хандондилу шодмон. *Фирдавсӣ*

ХАНДОНИДАН خندانیدن *нИг.* **хандон(и)дан.**

ХАНДОНЛАБ خندانلب бо лаби хандон, табассумкунон; хушҳол.

Зулфошуфтаву хайкардаву хандонлабу маст,
Пераҳанчоку ғазалхону суроҳӣ дар даст. *Ҳофиз*

ХАНДОНМАНД خندانمند хандаовар, ханданок.

Гувожа, ки хандонмандат кунад,
Саранҷом бо дӯст ҷанг афганад. *Абӯшакури Балхӣ*

ХАНДОХАНД خنداخند баланд хандакунон, қаҳқаҳа занон.

Ту набинӣ, ки маро ишва диҳӣ хандоханд,
Солҳо зор бигиръёнаду бигзорад ёр. *Анварӣ*

Дар ҳам омехтем хандоханд
Ману чун ман фасонагуе чанд. *Низомӣ*

ХАНИДА خنیده **1.** *феъли ҳол ва сифати феълии замони гузаштаи* **ханидан; 2.** *маҷ.* машҳур, шӯҳратьёфта, маъруф, овоза пайдокарда.

Зи шерони Тӯрон ханида туӣ,
Ҷаҳонҷӯю ҳам размдида туӣ. *Фирдавсӣ*

3. писандида, маъқул, форам, матбӯъ.

Аз ин ошноруйтар достон
Ханида наёмад бари ростон. *Низомӣ*

ХАНИДАН خنیدن 1 ба вуҷуд омадани акси садо дар кӯҳ, ҳаммом ва ғ; 2. *маҷ.* шӯҳрат ёфтан, маъруф гаштан, овоза пайдо кардан.

Ханида ба килку сутуда ба тир,
Бад-он ганҷбахшу бад-ин шергир. *Асадӣ*

ХАННОС *а.* خنّاس шайтон; *маҷ.* одами бадкор, шайтонсифат.

Част аз ҷойгаҳ он гоҳ чу ханносе,
Ҳавас андар сару андар дил васвосе. *Манучеҳрӣ*

Истимоъ афтод, ки яке аз тобеони хannoc... дар маҳфиле суханони беҳуда бар забон меронд.
«Илми симиё»

ХАНОЗИР *а.* خنازیر *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **хинзир; 2.** беморин ғадуди гардану гулӯ.

ХАНӮР خنور зарфи сафолӣ аз қабили коса, кӯза ва ғ.

Андар иқбол обгина ханур
Биситонад адӯ зи ту ба булӯр. *Унсурӣ*

Аз он душману дӯст н-орам ба хона,
Ки холист аз хушку аз тар ханӯрам. *Саноӣ*

ХАНҶ خنج **1.** ноз, ишва, карашма; **2.** шодӣ, хушӣ; **3.** нафъ, фоида, суд, баҳра.

Эй мояи тарабам в-ороми рӯзу шабам,
Ман ханҷи ту талабам, ту ранҷи ман талабӣ.
Унсурӣ

Ранҷ бардор, то биёбӣ ханҷ,
Ранҷ морест хуфта бар сари ганҷ. *Саноӣ*

ХАНҶАК خنجک як навъ гиёҳи биёбонии худрӯ, ки дар тибби қадим барои куштани кирми рӯда ба кор мерафт, дармана; хори сегӯша, хори сепаҳлу, хасак.

Набошад бас аҷаб аз бахтам, ар уд
Шавад дар дасти ман монанди ханҷак.
Абулмуайяди Балхӣ

ХАНҶАР خنجر корди дудамаи нукборик.

Ҳамон тез ханҷар кашид аз наём,
На бикшод розу на баргуфт ном. *Фирдавсӣ*

Наёмҳо ва ханҷарҳо аз зар ва нуқра буд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ханҷар кашидан ханҷарро аз наём баровардан.

Чашм кашид ханҷаре, лаъл намуд шаккаре,
Бу, ки миёни кашмакаш ҳадья ба ошно расад.
Шамси Табрезӣ

ханҷар бар санг (ё фасон) задан *ханҷарро* тез кардан; ◇ **ханҷари зар** тулӯи офтоб ва шуои офтоб дар субҳ; **ханҷари сим** шуои офтоб дар субҳ; **ханҷари фалак** шуои пагоҳирӯзии офтоб; **ханҷар задан** об кардан.

Барфро ханҷар занад он офтоб,
Солҳо резад зи кӯҳҳо бар туроб. *Румӣ*

ХАНҶАРАВЖАН خنجراوژن ханҷарзан, ханҷарандоз.

Ба даргоҳи сипаҳсолори машриқ
Савори найзабози ханҷаравжан. *Манучеҳрӣ*

ХАНҶАРГУЗОР خنجرگذار ханҷарзан.

В-аз он наррадевони ханҷаргузор
Гузин кард ҷангӣ даҳу ду ҳазор. *Фирдавсӣ*

Хунам бирехту зи ғами ишқам халос дод
Миннатпазири ғамзаи ханҷаргузорат. *Ҳофиз*

ХАНҶИР||ХИНҶИР خنجیر бӯй, бӯе, ки аз сӯхтани устухон пайдо мешавад; бӯи тунду тез.

Бигзарад солиён, ки барнояд
Рӯзе аз матбахаш ҳаме хинҷир. *Хисравӣ*

Зи бими ханҷари ту устухон сӯхт
Бар эшону аз эшон хост хинҷир. *Ломеӣ*

ХАП خپ гулӯгир шав! хомӯш шав!

Рӯ бигардонад ба сӯи дасти чап,
Дар табору хеш гӯяндаш, ки хап! *Румӣ*

хар خر *асоси замони ҳозираи* ***харидан.***

хар خر *суффикси исмсоз* дар калимаҳои мураккаб омада маънии харандаро ифода мекунад, мас. 'гаронхар', 'арзонхар', 'китобхар'.

ХАР I خر **1.** чорпои боркаш, ҳимор.

Мискин хар агарчи бетамиз аст,
Чун бор ҳамекашад, азиз аст. *Саъдӣ*

хари вахш (ё вахшӣ) гӯрхар.

Хари вахш агар бигсалонад каманд,
Чу дар рег монад, шавад пойбанд. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* аҳмақ, аблаҳ.

Одамӣ он аст ба назди харон,
К-ӯст чу хар бар таҳи бори гарон.
Хисрави Деҳлавӣ

3. дар қисми аввали калимаҳои мураккаб омада маънии калон, дағал, дурушт ва зиштро ифода мекунад, мас. 'харсанг — санги калон'; 'хармуш — муши калон'; **4.** он паҳлӯи камбари буҷул, ки нисбатан хамвор буда, дар буҷулбозӣ нисбат ба дигар паҳлӯи камбар, ки асп ном дорад, бурди камтаре меорад.

Он ки намешиносад ӯ чиккаю пуккаи буҷул,
Аспу хари насибааш рост гирифта ҷоқро. *Савдо*

◇ **хари Даҷҷол** дар ақидаи хурофӣ харест, **ки гӯё** дар охири дуньё аз зери замин мебароял ва Даҷҷол ба он савор шуда мегардад ва ин аломати қиёмат мебошад.

Чун саги дарранда гӯшт ёфт, напурсад,
К-ин шутури солеҳ аст, ё хари Даҷҷол. *Саъдӣ*

хари осиёст харе **ки** роҳи худро медонад; **хар сохтан** касеро фиреб додан, аҳмақ кардан касеро.

Ин беваи ҷаҳон, ки туро сохтаст хар,
Бегона мебиҷӯяду майлаш ба шӯй нест.
Шамси Табрезӣ

афтодани хари *касе* ҳодисаи бад рӯй додан ба касе.

В-акнун, к-афтод харат, мардвор
Чун наниҳӣ бар хари худ бори хеш.
Носири Хисрав

хари каримро наъл кардан ришва додан; **фурӯ мондани хари** *касе* нарасидан ба мақсад.

В-ар дар ин раҳ хараш фурӯ монад,
Хайма он ҷо занад, ки ӯ донад. *Низомӣ*

хари худро аз пул гузарондан ба корҳои дигарон аҳамият надода, кори худро ба поён расондан; **аз хар афтодан** мурдан; **ба гӯши хар танбӯр навохтан** ба касе гуфтани гапҳое, ки ӯ аз фаҳми онҳо хеле дур аст; **бар хари худ савор шудан** (*ё* **нишастан**) бо мукофоти худ дучор шудан, подоши худро дидан; **дар гил мондани** (*ё* **афтодани**) **хари** *касе* нотавон шудан, хаста шудан; ҳалок шудан.

Он ҷо, ки буроқи азм ронда,
Афтода хари Масеҳ дар гил. *Салмони Соваҷӣ*

хар рафту расан бурд *зарб.* кор аз даст рафт.

Бистонд рақибат сари зулфат зи кафу гуфт:
Дил наъра баровард, ки «хар рафту расан бурд».
Камоли Хуҷандӣ

хар рӯ ба тавила тунд меравад *зарб.* ҳар кас ба ҷои одаткардааш бо ҳавас меравад.

ХАР II||**ХАРР** خر лой, гил, гили часпанда; ботлоқзор.

Дилаш нагирад з-ин кӯҳу дашту бешаву рӯд,
Сараш напечад з-ин оби ганду лӯраву хар. *Унсурӣ*

ХАРА I خره 1. таҳнишин, лои об, шароб, равған ва ғ.; лой, лаҷан.

Гар ту ба хобу хӯр бидиҳӣ умри худ чу хар,
Бар ҷони ту вабол чу бар хар шавад хара.
Носири Хисрав

Пул бувад бар ду рӯи об сара,
Чун гузаштӣ аз он, чӣ пул, чӣ хара. *Саноӣ*

2. болои ҳам чидашуда, мас. хишт, китоб ва ғ.

Гирди хона китобҳои сара
Аз хара ҳамчу хишт карда х а р а. *Ҷомӣ*

ХАРА II خوره *ниг.* **хӯра.**

ХАРАД||**ХАРРАД**||**ХАРД** خرد гил, гили часпанда, лой.

Он кучо сарт баркашид ба чарх,
Боз ногаҳ фурӯ барадт ба хард. *Хисравонӣ*

ХАРАЗ *а.* خرز он чи ки ба ресмон кашида мешавад, мас. марҷон, минчоқ.

Пам ӯ гир, то саре гардӣ,
Харазӣ, зуд ҷавҳаре гардӣ. *Саноӣ*

ХАРАК I خرک хари хурд, хари майда.

Харакеро ба арӯсӣ хонданд,
Хар бихандиду шуд аз қаҳқаҳа суст. *Хоқонӣ*

ХАРАК II خرک 1. чорпояе, ки болои он истода девор ва монанди онро таъмир мекунанд.

Баъд аз он девори онро бибурид ва харак пеш ниҳод. *«Таърихи Систон»*

2. чӯбча ва ё устухончае, ки бар косаи танбӯр, дутор ва ғ. гузошта мешавад ва тор аз болои он мегузарад.

Гар лофи афзалӣ ба ту зад аблаҳе, чӣ бок,
Танбӯри эътибори туро, гӯ, бувад харак? *Шоҳин*

◇ **хараки замин** ҳашароти замин.

ХАРАНБОР خرانبار касе, ки ӯро ба сабаби гуноҳе ба хар савор карда дар кӯчаю бозор мегардонанд.

Яке муфоҷири бешарми нохуше, ки туро
Ҳазор бор харанбор беш карда асас... *Лабибӣ*

ХАРБАНДА خربنده соҳиби хар.

Чу гуфт он хар бад-он харбанда, ҳошо,
Ки марги ман батар бошад тамошо.
Хисрави Деҳлавӣ

Гуфто, ки ман харбандаам, шайхаш бихандиду бигуфт:
Ё раб, харашро марг деҳ, то бошад ӯ бандахудо.
Шамси Табрезӣ

◇ **харбанда ба хонаи шутурбон ояд** *зарб.* ҳамҷинс бо ҳамҷинс наздиканд.

Зулфи ту ҳаме сӯи даҳон з-он ояд,
Харбанда ба хонаи шутурбон ояд. *Фаррухӣ*

ХАРБАНДАГӢ خربندگی 1. соҳиби хар будан; кирокашӣ, ба кироя додани хар; 2. *маҷ.* ходими хар будан; кори паст кардан.

В-агар кундрояст дар бандагӣ,
Зи ҷондорӣ афтад ба харбандагӣ. *Саъдӣ*

ХАРБАТ I خربط аблаҳ, аҳмақ, нодон.

Гурӯҳеанд, ки надонанд боз сим зи сурб,
Ҳама дурӯғзану харбатанду хирасаранд.
«Луғати фурс»

Харбате ногоҳ аз хархонае
Сар бурун овард чун таъонае. *Румӣ*

ХАРБАТ II خربط бати калон, мурғобии калон.

Боз разро гуфт: Эй духтари бедавлат,
Ин шикам чист чу пушту шиками харбат?!
Манучеҳрӣ

ХАРБАҲО خربها нодон, аблаҳ, камхуш.

Ақлро бошад вафои аҳдҳо,
Ту надорӣ ақл, рав, эй харбаҳо! *Румӣ*

ХАРБЕВОЗ خربيواز кӯршабпарак, хуффош.

Накунӣ хеч кор рӯзи дароз,
Кори ту шаб бувад чу харбевоз. *«Луғати фурс»*

ХАРБУЗА خربزه||خربوزه меваи калони ширину обдор.

Ин қавм гуриснаанд ва имсол эшон ангуру харбуза надидаанд ва нахӯрдаанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

◇ **харбузаи ширин насиби кафтор мешавад** *зарб.* чизҳои хуб ба дасти одамони нолоиқ меафтад.

ХАРВОР خروار 1. боре, ки як хар бардошта метавонад.

Харворе ҳезум бар дарозгӯш бор карда буд. *Авфӣ*

Ва ту акнун аз ман якро ҳазор ва ҳаббаро харвор талаб дорӣ. *Савдо*

2. ченаки вазн баробар ба 100 мани Табрез, 300 кг; ◇ **харвор намак аст, мисқол ҳам намак аст** *зарб.* аз бахшишҳои хурд ҳам бояд миннатдорӣ кард.

ХАРГАВОЗ خرگواز *ниг.* **харгувоз.**

ХАРГАДО خرگدا гадое, ки дар корн худ бисьёр инодкорӣ мекунад, гадои шилқин.

Дар гадоӣ лафзи «но» дарноварам,
Чуз тариқи харгадоён наспарам. *Румӣ*

ХАРГАҲ خرگه манзил, хайма, чодар.

Зулайхоро пишеман харгаҳе буд,
Ки ҳар гулбарги тасвираш маҳе буд. *Низом*

◇ **харгаҳи азрақ** *киноя аз* осмон; **харгаҳи моҳ** доираи гирди моҳ.

ХАРГИР خرگیر амалдори подшоҳӣ, ки харони мардумро маҷбуран мегирифт.

Зар надорӣ, чӣ ғам хӯрӣ зи амир,
Хар надорӣ, чӣ тарсӣ аз харгир? *Саноӣ*

ХАРГОҲ خرگاه 1. *ниг.* **харгаҳ.**

Бад-он ҷойгаҳ турк наздик буд,
Заминаш зи харгоҳ торик буд. *Фирдавсӣ*

2. номи дашге дар наздикии Зобулистон (дар Эрони қадим).

Ба як сӯи ӯ дашти Харгоҳ буд,
Дигар дашт зӣ ҳиндувон роҳ буд. *Фирдавсӣ*

ХАРГУВОЗ‖ХАРГАВОЗ خرگواز чӯбе, ки бо он хар ва говро меронанд, халачӯби говронӣ.

ХАРГӮР خرگور хари ваҳшӣ, гӯрхар.

Харгӯрон ва оҳувон азим лоғар ва заиф буданд аз ҷиҳати беобӣ ва беалафӣ. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Кӯдакон чун номи бозӣ бишнаванд,
Ҷумла бо харгӯр ҳамтак мешаванд. *Румӣ*

ХАРГӮШ خرگوش як навъ ҳайвони ваҳшӣ, заргӯш.

Аз сари кӯҳ бонг зад харгӯши зол
Сӯи пилон дар шаби ғурри ҳилол. *Румӣ*

хард خورد *асоси замони гузаштаи* **хардан.**

ХАРД I خورد хӯрок, хӯрданӣ.

Харде, ки хӯрад гавазн ё шер,
Эшон хоянду ман шавам сер. *Низомӣ*

Ҷаннате дар хосият з-он чун малак,
Вахшу тайрат фориғанд аз хобу хард. *Анварӣ*

ХАРД II خرد *ниг.* **харад.**

ХАРДАЛ خردل донаи бисьёр хурди зардранг, ки мазаи тунду тез дорад ва дар хӯрокворӣ ва тиб кор фармуда мешавад.

Аз тезии хардал даҳонаш бисӯхт. *Авфӣ*

хардале андаке, заррае.

Қасеро бишунидӣ, ки дар мазҳаби ӯ хардале нақс ҳаст, ӯро муҳобо накардӣ ва бар дор кашидӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ХАРДАЛА خردله донаи хардал; *маҷ.* чизи бисьёр хурд.

Маёзор омӣ ба як хардала,
Ки султон шубон асту омӣ — гала. *Саъдӣ*

ХАРДАН خوردن *ниг.* **хӯрдан.**

ХАРЕШИДАН‖ХИРЕШИДАН خریشیدن хурӯшидан, шӯру ғавғо кардан.

Пеш оюю кунун ой, хирадманду сухангӯй,
Чун ҳуҷҷат лозим шавад, аз ҳуҷҷат махреш. *Хисравӣ*

ХАРЗ *а.* خرز дӯхтан, халонда дӯхтан; пӯстиндӯзӣ; мӯзадӯзӣ.

Ресмоне, сӯзане не вақти харз,
Он чунон дӯзад, ки пайдо нест дарз. *Румӣ*

Лақаби вай харроз ва гуфтаанд, ки вай рӯзе харзи мӯза мекард. *Ҷомӣ*

ХАРЗАН خرزن тозиёна, қамчин.

Ҷо зиёнаш мор буду аз шараф
Морро бигрифт чун харзан ба каф. *Румӣ*

ХАРЗАҲРА خرزهره дарахти баргзаҳр, ки баргаш ба барги бед монанд аст.

Рутаб н-оварад чӯби харзаҳра бор,
Чӣ тухм афканӣ, бар ҳамон чашм дор. *Саъдӣ*

ХАРЗИН خرزین 1. як навъ чӯби дароз барои овезон кардани зин.

Шамшери ту харзин кунад аз чӯби чалипо. *Муиззӣ*

2. полон.

харид خرید *асоси замони гузаштаи* **харидан.**

ХАРИД خرید 1. харидан, хариш; 2. он чӣ харида шудааст.

ХАРИДА خریده канизак, духтарбачаи зархарид.

Ман, ки харидаи ваям, пардадаридаи ваям,
Раг ба раги маро аз ӯ лутфи чудо-чудо расад. *Шамси Табрезӣ*

ХАРИДАН خریدن 1. чизе аз касе гирифтан ва баҳои онро пардохтан; *муқобили* **фурӯхтан** I; 2. қабул кардан, гирифтан, ба даст овардан.

Бикун муомалае в-ин дили шикаста бихар,
Ки бо шикастагӣ арзад ба сад ҳазор дуруст. *Ҳофиз*

◇ **харидан** *аз чизе* озод кардан.

Чаҳор чиз мар-озодаро зи ғам бихарад:
Тани дурусту хӯи неку номи неку хирад. *Рӯдакӣ*

ноз харидан ноз бардоштан, ба нози касе тоқат овардан.

Ятим ар бигирьяд, кӣ нозаш харад,
В-агар хашм гирад, кӣ бораш барад? *Саъдӣ*

Абдураҳмон марде якмизоҷ ва чун Алӣ мумоқаат кунад ва ин ноз нахарад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ХАРИДОР خریدار он кӣ чизе мехарад, харанда, харидкунанда; *маҷ.* талабгор.

Ва дигар, ки анҷум вафодор нест,
Ҳамон ранҷро кас харидор нест. *Фирдавсӣ*

Пеши касе рав, ки харидори туст,
Ноз бар он кун, ки талабгори туст. *Саъдӣ*
Баҳои васли ту гар ҷон бувад, харидорам,
Ки ҷинси хуб мубассир ба ҳар чӣ дид, харид.
Ҳофиз

ХАРИДУФУРӮХТ خریدوفروخت харидану фурӯхтан.

Париданд аз он ҷо харидуфурӯхт,
Зироат наёмад, раият бисӯхт. *Саъдӣ*

ХАРИТА I *а.* خریطه халта, халтача, киса аз пӯст, халтачаи чармин.

Харитаи мактубот пеши ӯ бурдам. *Авфӣ*
Раиси саҳара ду мор аз харита берун овард.
«Равзат-ус-сафо»
Бӯзина гуфт: ... Охир он кадом дорусет, ки дар дӯкони атторон ва харитаи доруворфурӯшон ёфт нашавад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ХАРИТА II *а.* خریطه нақшаи ҷуғрофӣ, ки шакли замин кашида шудааст, карта.

ХАРИТАКАШ خریطه‌کش халтачае, ки дар он ҷузгир, дафтару қаламу давот нигоҳ дошта мешавад.

Хирад харитакаши хотиру баёни ман аст,
Сухан ҷанибабари хомаву баноии ман аст.
Хоқонӣ

ХАРИФ I *а.* خرف касе, ки ақлаш аз пирӣ суст шудааст; парешонхотир, фартут.

Абдураҳмон пиру хариф шудааст.
«Равзат-ус-сафо»
Сесад сол умр ёфт ва хариф шуд. *Авфӣ*

ХАРИФ II *а.* خریف тирамоҳ, поиз, хазон, мавсими баргрезон, фасли дарав.

Пас аз пирият рӯзгорон намонд,
Тамузу харифу баҳорон намонд. *Фирдавсӣ*
Масӯзон дарахти гул андар хариф,
Ки дар навбаҳорат намояд зариф. *Саъдӣ*
Маҳмуд дар авоили фасли хариф аз Ғазнин мутаваҷҷеҳи ақсои диёри Ҳинд гашт.
«Равзат-ус-сафо»

ХАРИФГАШТА خرف گشته фартутшуда, аз пирӣ ақл гумкарда.

Ту низ, эй ба хира харифгашта мард,
Зи баҳри ҷаҳон дил пур аз доғу дард. *Фирдавсӣ*

ХАРИШ خریش *шакли кӯтоҳшудаи* **хандахариш.**

... Ки бувад афтода дар раҳ ё ҳашиш,
Лоиқи сайрони гове ё хариш?! *Румӣ*

ХАРКАМОН خرکمان 1. камони калон.

Тане чун харкамон аз кӯзпуштӣ,
Бару дӯше чу кемухт аз дуруштӣ. *Низомӣ*

2. тала ё доме, ки ба шакли камон аст ва онро дар сари роҳи гургу шағол ва ғ. гузошта дар он тире пинҳон мекунанд, қапқон.

ХАРКУРРА خرکره хари навзод, бачаи хар.

Бор кӣ ниҳад дар ҷаҳон харкурраро?
Дарс кӣ диҳад порсӣ Бӯмарраро? *Румӣ*

ХАРМАГАС خرمگس магаси калон.

Рӯзадоронро бувад он нону хон,
Хармагасро чи або, чи дегдон. *Румӣ*

◇ **хармагаси маърака шудан** буридани сухани гӯянда бо гуфтани латифа ё базлае.

ХАРМАН خرمن *ниг.* **хирман.**

ХАРМАҒЗ خرمغز *киноя аз* одами нофаҳм, аҳмақ, аблаҳ.

Харе хармағзу мағзе пур зи харчанг
В-аз он дилтангрӯ офоқ дилтанг. *Низомӣ*

ХАРМӮҲРА خرمهره мӯҳраи калони камарзиш, ки ба гардани кӯдакон ва ё чорпоён мебананд, то ки ба ақидаи хурофӣ онҳоро аз захми чашм нигоҳ дорад.

Агар жола ҳар қатрае дур шудӣ,
Чу хармӯҳра бозор аз ӯ пур шудӣ. *Саъдӣ*

◇ **хармӯҳра суфтан** сафсата гуфтан, гапи бемаънӣ задан.

Чӣ мехоҳанд аз йн беҳуда гуфтан,
Чӣ меҷӯянд аз ин хармӯҳра суфтан? *Носири Хисрав*

ХАРНУБ||ХУРНУБ خرنوب як навъ рустанӣ, ки донаҳои онро мехӯранд.

Таоми эшон аксар донаи харнуб бошад.
«Равзат-ус-сафо»

ХАРОБ *а.* خراب 1. вайрон, валангор, табоҳ; *муқобили* **обод** I 1.

Басе шаҳр бинӣ аз Эрон хароб,
Табаҳ гашта аз ранҷи Афросиёб. *Фирдавсӣ*
Агар шаққе ё сӯрохе буда бошад, чунон мӯҳкам кардаанд, ки ҳаргиз хароб нашавад.
Носири Хисрав
Ғаҳ дасти ишқ ҷомаи сабрам кунад қабо,
Гаҳ оби чашм хонаи зорам кунад хароб. *Анварӣ*

2. беҳол, шалпар; лоғар.

Бар сарат нон асту поят андар об,
В-аз аташ, в-аз ҷӯъ гаштастӣ хароб. *Румӣ*

3. бадаҳвол; парешонҳол; *киноя аз* ринд, масти беҳуд.

Салоҳи кор куҷову мани хароб куҷо,
Бибин тафовути раҳ, к-аз куҷост то ба куҷо. *Ҳофиз*

◇ **харобу биёб** тамоман вайрон.

Баҳор чашм чу бикшод, хештанро дид,
Ба дасти душману хона шуда харобу биёб.
Фаррухӣ

харобу паёб тамоман вайрон.

Эй одам, алғиёс, ки аз баъди ин халаф
Дорулхилофати ту харобу паёб шуд. *Хоқонӣ*

хароб шудани миёни ду кас бад шудани муносибати ду кас, вайрон шудани муносибати байни ду кас.

Оқибат миёни Албтакину вузаро хароб шуд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

кор хароб аст аҳвол бад аст; **хонаам хароб шуд** ҳар чӣ доштам, аз даст рафт.

ХАРОБА *а.* خرابه вайрона, ҷои вайроншуда.

Қимьёгар ба ғусса мурдаву ранҷ,
Аблаҳ андар хароба ёфта ганҷ. *Саъдӣ*

ХАРОБАНДАРУН خراب اندرون парешонхотир, мушавваш; хафа, ранҷидахотир.

Чу беиззатӣ пеша кард он ҳарун,
Шуданд он азизон харобандарун. *Саъдӣ*

ХАРОБОБОД خراب‌آباد ҷое, ки хароба бисьёр бошад, харобазор.

Хушо касе, ки дар ин олами харобобод
Асоси зулм фиканду бинои дод ниҳод. *Ҳилолӣ*

Зи ҷаври бепулӣ будам харобободи ғоратҳо,
Магар аз мумсике қарзе кунам, созам иморатҳо. *Саодо*

харобободи гетӣ дуньёи хароба, дуньё.

Худ харобободи гетӣ нест ҷои ту, вале
Ганҷҳо нанҳанд ҳаргиз, ҷуз ки дар ҷои хароб. *Анварӣ*

ХАРОБОД خراباد оғилхонаи харон, ҷои истодани харон.

Шеҳна аст он, ки харобот харобод кунад.
Дар харӣ хубтар аз шеҳна харе диди? Не! *Саодо*

ХАРОБОТ *а.* خرابات **1.** *ҷ.* **хароба; 2. майхона, майкада.**

Гуфтам, ки зи масҷид биравам сӯи харобот,
Занҷири сари зулфи туам мӯйкашон бурд. *Камоли Хуҷандӣ*

Шарҳи асрори харобот надонад ҳама кас,
Ҳам магар пири муғон ҳал кунад ин масъалаҳо. *Ҷомӣ*

Санои пири харобот боядам гуфтан,
Ки дод бо мани махмур пои хум ҷоро. *Туғрал*

ХАРОБӢ خرابی **1.** вайронӣ, табоҳӣ; *муқобили* **ободӣ.**

Чун Маликшоҳ аз Хуросон биёмад ва ба Бухоро расид, харобӣ бисьёр кард. *«Таърихи Наршахӣ»*

Олудагии хирқа харобии ҷаҳон аст,
Ку роҳраве покдиле, хубсиришта? *Ҳофиз*

2. *маҷ.* мастӣ; парешонӣ; шайдоӣ.

Харобии ман аз он наргиси хуморӣ пурс,
Ҳалоки ҷонам аз он лолаи баҳорӣ пурс. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. *маҷ.* бечорагӣ, ноилоҷӣ.

Хатте, ки гирди худ зи харобӣ кашидаем,
Дар мавҷхези ҳодиса доруламони мост. *Соиб*

харобӣ кардан а) вайрон кардан, ба вайронӣ овардан.

Харобӣ мекунӣ аз лаб, зи рух низ,
Аз инам мекунӣ, ҷонон, аз он ҳам. *Хисрави Деҳлавӣ*

б) бетоқатӣ кардан, ба изтироб афтодан, бекарорӣ кардан.

Дил харобӣ мекунад, дилдорро огаҳ кунед,
Зинҳор, эй дӯстон, ҷони ману ҷони шумо. *Ҳофиз*

◇ **баъд аз харобии Басра** баъд аз гузаштани фурсати мувофиқ (кардани коре)..

Маликаи ҷаҳон аз ин хабари ваҳшатасар муztариб гашта, баъд аз харобии Басра касон ба Мултон фиристод. *«Таърихи Фаришта»*

ХАРОС خراس осьёе, ки ба кувваи хар, гов ё чорпои дигар мегардад.

Харосу охуру хунба бибурданд,
Набуд аз чангашон бас чиз пинҳон. *Тайён*

Зи ҳар ҷав, ки андохтам дар харос,
Дуре боз додам ба ҷавҳаршинос. *Низомӣ*

◇ **хароси фалак** осмони гарданда.

Не, не, ман аз хароси фалак даргузаштаам,
Гар з-он суви фалак ба тамошо баровaрам. *Ҳоқонӣ*

ХАРОТИН خراتین‖خراطین кирми хокӣ, кирми лойхӯрак.

Аммо ҳеҷ ноқистар аз харотин нест ва ӯ кирмест сурх, ки андар гили ҷӯй бувад ва ӯро гилхора хонанд. *Низомии Арӯзӣ*

харош خراش *асоси замони ҳозираи* **харошидан.**

ХАРОШ خراش бо нохун ё ягон чизи дигари тезнӯг ба рӯи чизе андаке тарошидан, осеб расондан; *маҷ.* озор; азоб; дарду алам.

Ман, ки хароше зи касон мекашам,
На паи худ, бахри касон мекашам. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ **хароши сина** дарду алам.

Хароши сина будаш, ин наво гуфт,
Ситамозурда будаш, ҷо ба ҷо гуфт. *Ҳоҷӣ*

харошу хурӯш аламу азоб, ташвишу изтироб.

Зи осеби раҳ дар харошу хурӯш,
Ба тан хунаш аз гармии хур ба ҷӯш. *Ҷомӣ*

ХАРОШИДАН خراشیدن **1.** пӯсти баданро бо нохун ё бо ягон чизи дигари тезнӯг хунолуд кардан.

Ба теша кас нахарошад зи рӯи хоро гил,
Чунон ки бонги дурушти ту мехарошад дил. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* озор расондан, азоб додан.

Чӣ хуш гуфт Бактош бо хайлтош:
Чу душман харошидӣ, эмин мабош. *Саъдӣ*

◇ **даруни** *касе* **харошидан** *киноя аз* азоб додан ба касе, дили касеро озурдан.

То тавонӣ, даруни кас махарош,
К-андар ин роҳ хорҳо бошад. *Саъдӣ*

ХАРОҶ‖ХИРОҶ *а.* خراج андоз аз замин ва махсули замин; андози сарона.

Қас наёяд ба хонаи дарвеш,
Ки хароҷи замину боғ бидеҳ. *Саъдӣ*

◇ **хироҷи сар** андози сарона; **хароҷ аз хароб нахоҳанд** *зарб.* аз нодорон чизе талабидан норавост.

Ту худ, Ҳофизо, сар зи мастӣ матоб,
Ки султон нахоҳад хароҷ аз хароб. *Ҳофиз*

ХАРОҶГУЗОР خراجگذار он кӣ хароҷ медиҳад.

Файлоқус хароҷгузори малики Фурс буд. *«Равзат-ус-сафо»*

ХАРПУШТА خرپشته **1.** теппа, пуштаи калон.

Надид он ҷо нишон з-он гавҳари пок,
Ба ҷуз харпуштае аз хоки намнок. *Ҷомӣ*

2. чизи гунбазшакл; гунбаз; равоқ, тоқ.

Ҳама бомҳои ин масҷид ба харпушта пӯшида, ҳама наҷорату нақорат ва манқушу мадҳун карда. *Носири Хисрав*

Эй ба зери ҳазор харбанда
Пушт хам карда ҳамчу харпушта. *Заҳири Форьёбӣ*

ХАРР خر *ниг.* **хар II.**

ХАРРАД خرد *ниг.* **харад.**

ХАРРОД خراد *ниг.* **харрот.**

ХАРРОЗ *а.* خراز мӯзадӯз, машкдӯз.

Марди хаффоф наълию харроз,
Аз маворис он ки дорад роз. *Саноӣ*

ХАРРОЗӢ خرازی мӯзадӯзӣ; машкдӯзӣ.

ХАРРОС *а.* خراس кӯзагар, кулол, хумгар; кӯзафурӯш.

ХАРРОСӢ خراسی кӯзагарӣ, кулолӣ; кӯзафурӯшӣ, хумфурӯшӣ.

ХАРРОТ||ХАРРОД *а.* خراط||خراد касе, ки чӯб метарошад ва аз он афзолҳо месозад.

Фарзро з-истиқоматаш харрод
Зинда кардаст качравӣ зи ниҳод. *Зуҳурӣ*

ХАРРӮБ خروب гиёҳе, ки дар вайронаҳо мерӯяд.

ХАРТОЛ||ХИРТОЛ خرطال киса ё халтае аз пӯсти гов, ки аз тилло ё нуқра пур кардаанд.

Ду бадра зар бигирифтам ба фатҳи Нороин,
Ба фатҳи Румия сад бадра гираму хартол. *Ғазоирӣ*

ХАРТУМ *а.* خرطوم бинии фил, ки дароз ва овезон аст.

Зи равзан гузаштӣ тани шуми ӯй,
Бимондӣ бад-он хона хартуми ӯй. *Фирдавсӣ*

Дарандохт хартумро пили маст,
Ки дар шери ҷангӣ дарорад шикаст.
Хисрави Деҳлавӣ

ХАРХАША خرخشه ҷанҷол, ҷидол, ғалоғула, ғавғо.

Аз амир чунон аҳкоми муаккад ба лаънатномаҳо гирифт ва он хархаша ба куллӣ муртафеъ гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ХАРХОНА خرخانه тавила, оғил, истабл.

Харбате ногоҳ аз хархонае
Сар бурун овард чун таъонае. *Румӣ*

ХАРЧАНГ خرچنگ **1.** ҷонвари буғумпой, ки ҳам дар хушкӣ ва ҳам дар об зиндагӣ мекунад, саратон.

Аё марди бадбахти бедодгар,
Ба нобуданиҳо гумоне мабар,
Ки харчангро нест парри уқоб,
Напаррад уқоб аз бари, офтоб. *Фирдавсӣ*

2. *нуҷ.* номи яке аз бурҷҳои дувоздаҳгона, бурҷи Саратон.

Чу барзад сар аз бурҷи Харчанг хур,
Ҷаҳон шуд пур аз ҷангу оҳангу шӯр. *Фирдавсӣ*

◇ **харчанг дар мағз доштан** девона будан.

ХАРЧОЛ خرچال паррандаи обии кабудранг, ки ба мурғобии калон монанд аст; мурғобии калон.

Шикори боз харчолу куланг аст,
Шикори боша ванҷ асту кабӯтар. *Унсурӣ*

Ҳамеша дар фазаъ аз вай сипоҳҳои мулук,
Чунон кучо ба навохӣ уқоб бар харчол. *Зайнабӣ*

ХАРӢ خری **1.** хар будан, хислатҳои хар доштан; **2.** *маҷ.* аҳмақӣ, аблаҳӣ.

Ту ҳаметарсӣ зи ман, лек аз харӣ
Ман ҳаметарсам, ки ту камтар хӯрӣ. *Румӣ*

харӣ кардан а) аҳмақӣ кардан, аблаҳӣ кардан; б) гарданшахӣ кардан.

Гуфтам, ки оби Ҷайҳун, гуфто: Харӣ макун,
Бигзар, ки оламе ҳама обу гиёҳи туст. *Анварӣ*

ХАРҚ *а.* خرق сӯрох, рахна, шикоф.

Сустҳиммат натавонад, ки кунад харқи ҳиҷоб,
Хона зиндон аст магасро, чу бувад дар коғаз.
Ҷомӣ

Рӯзбеҳон худро ба сурати нуре мушоҳида намуд, ки боло мерафт ва осмонҳоро харқ мекард. *Ҷомӣ*

◇ **харқи одот** кор ва амали берун аз одат.

Қаромот ва харқи одот аз ҳазрати эшон чун барфу борон боридан гирифт. *Садри Зиё*

ХАРҶ *а.* خرج сарф, баромад; сарф кардан; *муқобили* **дахл 2.**

Маро дахлу харҷ ар баробар будӣ,
Замона маро чун бародар будӣ. *Фирдавсӣ*

Харҷ агар аз кисаи меҳмон бувад,
Ҳотами Той шудан осон бувад. *Саъдӣ*

◇ **харҷ кардан** *касеро* касеро куштан.

Фиребри ҷуди фурӯмоягон маҳӯр зинҳор,
Ки мекунанд туро харҷ, то ато бахшанд. *Соиб*

харҷи *чизе* **шудан** мурдан аз чизе.
Аз гиребони хамӯшӣ хар кӣ орад сар бурун,
Чун чароғи субҳгоҳӣ харҷи сарсар мешавад. *Соиб*

харҷи роҳ шудан мурдан, вафот кардан.

Марав зи роҳ ба уммеди тӯшаи дигарон,
Ки чун пиёдаи ҳаҷ харҷи роҳ хоҳӣ шуд. *Соиб*

харҷ дурӯғ намешавад *зарб.* бе сармояи нақд зиндагӣ кардан мумкин нест; **харҷ кӯр аст** *зарб.* моли бисёр андак-андак ва номаълум сарф шуда аз байн меравад; **харҷ аз кисаи халифа аст** *зарб.* соҳиби харҷ давлатмандест, беибо сарф кардан гиред.

ХАРҶИДАН خرجیدن **1.** сарф кардан, харҷ кардан.

Сад ҳилаю тадбир бихарҷидаму, Савдо,
Охир нашунидам сухане з-он шафатайно. *Савдо*

2. гирья кардан, гиристан.

Чу Гударз он сӯги шаҳзода дид,
Дижам шуд, чу он сарви озода дид,
Бихарҷиду гуфташ, ки, эй шоҳзод,
Шунав панду аз нав макун сӯг ёд! *Фирдавсӣ*

ХАС خس **1.** хошок, коҳреза, хасрӯба.

Ба чашми ту-андар хас афганд бод,
Ба чашмат-бар аз бод ранҷ уфтод.
Абӯшакури Балхӣ

Борон, ки дар латофати табъаш хилоф нест,
Дар боғ лола рӯяду дар шӯрабум хас. *Саъдӣ*

То бе ту нигаҳро ба тамошо ҳавас афтод,
Дар чашми ман аз ҷавҳари наззора хас афтод.
Бедил

хасу хошок коҳрезаю алафи хушк.

Қабӯтари ҳарами ӯ ба шохи сидраю тубо
Намедиҳад хасу хошоки ошёнаи худро. *Ҷомӣ*

Ҷомаи кимхоби таҳ бударӣ бинобар дарозӣ хасу хошоки роҳро рӯфта меовард. *Садри Зиё*

2. *маҷ.* одами паст, фурӯмоя, разил, палид, нокас, сифла.

Маро зи таънаи мушти хас ин замон чӣ хатар,
Ки мефурӯзам аз ин гавҳари хушоб оташ. *Ломеӣ*

Тамаъ накард маро пеши хар касе расво,
Набурд ҳирс маро пеши ҳар хасе ба салом.
Убайди Зоконӣ

◇ **хас ба дандон** (*ё* **даҳан**) **гирифтан** изҳори оҷизӣ кардан; **бе хас будани ҳаво** софу бегарду хок будани ҳаво.

Ҳаво бехасу сабза бехор буд,
В-агар буд хор, ангабиндор буд. *Низомӣ*

хас каму ҷаҳон пок *зарб.* нест шудани як кас ё чизи бад ба фоидаи умум аст.

Гирам, ки дар ин алам шудӣ хок,
Гӯянд, ки хас каму ҷаҳон пок. *Шоҳин*

ХАСАК خسک **1.** *ниг.* **хас 1; 2.** хорҳои сегӯшаи аз оҳан сохташуда, ки ба сари роҳи душман андохта мешуд, то вай гузашта натавонад.

Хасак барпароканд бар гирди дашт,
Ки душман наёрад бар он ҷо гузашт. *Фирдавсӣ*

Ва хасак ба гирди шаҳр-андар бипароканданд, то сипоҳи мусулмонон аз хасак натавонанд гузаштан. *«Таърихи Табарӣ»*

Зоҳиди ҳосид аз ин роҳ бирӯб,
Ки ҳасад дар раҳи покон хасак аст.
Камоли Хуҷандӣ

ХАСДУЗД خسدزد дузди майда, дузде, ки чизҳои хурдро медуздад.

Вале бо ин ҳама авсоф хасдузд
Барад аз зери сар муздурро музд. *Сайидо*

ХАСИС *а.* خسیس **1.** паст, фурӯмоя, разил; бе қадру қимат, паст.

Ҷавҳар агар дар халоб афтад, ҳамон нафис аст ва ғубор агар бар фалак равад, ҳамон хасис.
Саъдӣ

Ҳар кӣ ақли софӣ ... дорад, хештанро аз пояи хасис ба мартабаи шариф расонад.
«Анвори Суҳайлӣ»

Ҳеҷ одамзода тан ба чунин корҳои хасис дарнадиҳад. *Аҳмади Дониш*

2. бахил, мумсик, гуруснаҷашм.

Аз чархи сифлаком чӣ ҷӯям, ки ин хасис
Ҳар шаб ниҳон кунад ба бағал нони офтоб. *Бедил*

ХАСМ *а.* خصم душман, адӯ.

То муддати ду сол гоҳ зафар ӯро буд ва гоҳ хасми ӯро. *«Таърихи Наршахӣ»*

Гардан манеҳ, ар хасм бувад Рустами Зол,
Миннат макаш, ар дӯст бувад Ҳотами Той. *Хайём*

Хасмро бо ҳақ хушнуд натавон кард ва хусули ризои ҷамеи халоиқ мумкин нест. *Аҳмади Дониш*

ХАСМГИР خصم گیر он кӣ душманро мегирад, гирандаи душман, мағлубкунандаи душман.

Тезчашму хасмгиру дуздрон,
Неккӯву бовафову меҳрубон. *Румӣ*

ХАСМСӮЗ خصم‌سوز он кӣ душманро нобуд мекунад.

Ҳамчу рӯи офтоби беҳазар
Гашт рӯяш хасмсӯзу пардадар. *Румӣ*

Шитобанда пеш аз шаҳи хасмсӯз,
Ки дар пай бувад субҳро сити рӯз. *Ҳотифӣ*

ХАСОИЛ *а.* خصائل *ҷ.* **хислат.**

Ба ҳамаи хасоил аз падар даргузашт.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Пас ҳар як аз эшон сифате аз сифоти ҳамида ва хислате аз хасоили писандидаро таъриф мекарданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ХАСОИС *а.* خصائص *ҷ.* **хоси(й)ят.**

Аз ин ҷо маълум мешавад, ки кибр аз хасоиси ноқисону соқитон аст. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

ХАСОР *а.* خسار зиён, зарар, нуқсон; зиёноварӣ, зарарросонӣ.

Фарзандони бадкирдорро дар доми бавор ва хасор андозад. *«Равзат-ус-сафо»*

ХАСОРА||ХАСОРАТ *а.* خساره||خسارت *ниг.* **хасор.**

Бозаргонеро ҳазор динор хасорат афтод, писарро гуфт: Набояд ки бо касе ин сухан дар миён ниҳӣ.
Саъдӣ

Тиҷораташ ҳама хасорат шуд. *Авфӣ*

ХАСОСАТ *а.* خساست **1.** нокасӣ, пастӣ, фурӯмоягӣ; **2.** хасисӣ, мумсикӣ.

Адабгоҳи хасосат харҷи беҷо барнамедорад,
Чу ҳамьён сар ба меҳри танга меболад нигоҳ он ҷо. *Савдо*

ХАСПАРВАР خس‌پرور нокаспарвар, дунпарвар.

Ҳамчу дарьёст шоҳи хаспарвар,
Гавҳараш зери пою хас бар сар. *Саноӣ*

ХАСПӮШ خس‌پوش чизе, ки онро бо хас бипӯшанд; **хаспӯш сохтан** чизеро аз назар пинҳон кардан.

Нусратхон ... хост, ки аъмоли нописандидаи худро хаспӯш созад. *«Таърихи Фаришта»*

Лабат ба хуни ҷигар шуста рӯи марҷонро,
Хати ту сохта хаспӯш оби ҳайвонро. *Соиб*

ХАСТА خسته донак, донаи мева, мағзи дона.

Он ҷо хурмое буд, ки ... ҳар яке даҳ дирам ва хаста, ки дар миёнаш буд, донгу ним беш набуд.
Носири Хисрав

ХАСТАГӢ خستگی **1.** ярадорӣ, захминӣ, маҷрӯҳӣ.

Бар фарқи муборакӣ амир омад ва фарқаш бишкофт, ба хона бурданд ва бад-он хастагӣ намоз кард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. озурдагӣ, халоқию мондагӣ, шалпарӣ; **3.** захм, яра.

Бисоюю биёло бар он хастагиш,
Бубинӣ ҳам андар замон растагиш. *Фирдавсӣ*

ХАСТАДИЛ خسته‌دل **1.** он кӣ дилаш маҷрӯҳ шуда бошад; ғамгин, андӯҳгин; озурдадил, ранҷида.

Дар андаруни мани хастадил надонам кист,
Ки ман хамӯшаму ӯ дар фиғону дар ғавғост.
Ҳофиз

2. *маҷ.* ошиқ.

Мазан, мазан пас аз ин отašам ба дил, ки зи ту
Басон басо, ки бад-ин хастадил ғамон омад.
Анварӣ

Ҳар санамеро ки намак бештар,
Хастадилонро дил аз ӯ рештар. *Хисрави Деҳлавӣ*

ХАСТАН خستن **1.** ярадор кардан, захмӣ кардан, маҷрӯҳ кардан.

Ҳамеканд Судоба аз хашм мӯй,
Ҳамерехт обу ҳамехаст рӯй. *Фирдавсӣ*

Бисӯхт Ҳофизу он дилнавоз нагуфт,
Ки марҳаме бифиристам, чу хотираш хастам. *Ҳофиз*

Нодон, ки чуз мазики қафас чо надида буд,
Дар мотамаш ба нохуни андӯҳ чеҳра хаст. *Ҷомӣ*

2. ранҷондан, озурдан.

Шаҳаншаҳ, ки бозоргонро бихаст,
Дари хайр бар шаҳру лашкар бибаст. *Саъдӣ*

ХАСТАХОТИР خسته‌خاطر *киноя аз* безоршуда, дармонда; ғамнок, ғамгин.

Асҳоб аз тааннути ӯ хастахотир ҳамебуданд. *Саъдӣ*

Мо хастахотирему дилафгору дардманд
З-он ёри ҷангҷӯю нигори ҷафописанд. *Ҷомӣ*

Ба шарте ки бар банда раҳм оварӣ,
Ғами кори ин хастахотир хӯрӣ. *Хоҷу*

ХАСТАҶИГАР خسته‌جگر *киноя аз* ғамгин, ғамнок, андӯҳгин.

Ниҳонӣ зи Судобаи чорагар
Ҳамебуд печону хастаҷигар. *Фирдавсӣ*

ХАСТАҶОНӢ خسته‌جانی *киноя аз* дилшикастагӣ, озурдагӣ, ранҷидагӣ.

Қорам ҳама айшу комронӣ,
Имсол шиканҷу хастаҷонӣ. *Шоҳин*

ХАСТУВОНА||ХУСТУВОНА خستوانه либоси пашмини қуроқи дарвешон.

Нигар зи санг чӣ моя беҳ аст гавҳари сурх,
Зи хустувона чӣ моя беҳ аст шуштарӣ. *Маъруфии Балхӣ*

ХАСУР *а.* خسور зиёндида, зарардида.

Андар он тақрир будам, эй хасур,
Ки харат ланг асту манзил дур-дур. *Румӣ*

ХАСФ *а.* خسف 1. фурӯравӣ ба зери замин.

Баъд аз хасфи Қорун ҳуссоду фасақа мегуфтанд ... *«Равзат-ус-сафо»*

хасф кардан фурӯ бурдан; пинҳон кардан.

Пеш аз он, к-ин хокҳо хасфаш кунанд,
Пеш аз он, к-ин бодҳо насфаш кунанд... *Румӣ*

2. гирифта шудани моҳ, гирифтани моҳ.

Магар хасфе, ки хоҳад буд аз бод,
Талоқи амр хоҳад хокро дод? *Низомӣ*

ХАСХОНА خسخانه хонаи аз хас сохташуда, хонаи хасин; хонае, ки дар он хас нигоҳ дошта мешавад; ◇ **ин хасхона** *киноя аз* дунёе.

ХАСӢ I خسی фурӯмоягӣ, пастӣ, қабоҳат.

Дар ҳаҷри ту гар дилам гарояд ба хасӣ,
Дар бар нагузорамаш, ки созад ҳавасе. *Ҷомӣ*

ХАСӢ II *а.* خصی он кӣ хояҳояш кашида шуда бошад, ахта.

ХАТ(Т) *а.* خط 1. асари қалам, ҳарфҳои навишта дар рӯи коғаз ё чизи дигар, навишта.

Гуфт: Чӣ гуна мебинӣ ин дебои муаллам бар ин ҳайвони лоязълам? Гуфтам: Хатте зишт аст, ки ба оби зар нabиштааст. *Саъдӣ*

Вирди забон аст савобу гизоф,
Хат нанависад қалами бешикоф. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. мактуб, нома.

Ва ҳама аъёни шаҳр бар он сулҳнома хатҳо навиштанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ба зинҳор дар дасти Рустам ниҳод
Чунон хатту савганду он расму дод. *Фирдавсӣ*

3. фармон; санад, ҳуҷҷат.

Бар сесад ҳазор динор қарор гирифт ва бад-ин хат бидоданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

хати озодӣ фармони озодӣ.

Сабқи муаллим зи паи шодиям
Гашт зи оташ хати озодиям. *Хисрави Деҳлавӣ*

4. *маҷ.* риши навбаромада.

Вароқи гул бидаридаст сабо,
То бидид он хати чун марзангӯш. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ **хатти аввал** *а*) ҳарфи алиф; *б*) худо; **хатти азрақ** номи хатти чорӯм аз ҳафт хат, ки мувофиқи ривоят ва афсона дар ашколи ҷоми Ҷам (ҷоми Ҷамшед) будааст.

Бода дар ҷом то хати азрақ
Шӯъла дар баҳри ахзар андозад. *Хоқонӣ*

хати алмосӣ *ниг.* **хати чалипо; хатти амон** (ё **амонӣ**) номае, ки барои эминӣ аз хатар ба касе дода мешуд.

Аз ҳаводорон машав ғофил, ки вақти баргрез
Тавқи қумрӣ сарвро хатти амон хоҳад шудан. *Соиб*

Соқиё, ишрати имрӯз ба фардо мафикан,
Ё зи девони қазо хатти амонӣ ба ман ор. *Ҳофиз*

хатти атқ озодинома, хатти озодӣ.

Султон Маҳмуд... Тоҷуддини Юлдузро хилъат фиристод ва хатти атқ дода, тахти Ғазнин ҳавола намуд. *«Таърихи Фаришта»*

хатти барот раҳоинома.

Чӣ шаб? — Дар зулматаш оби ҳаёте!
Саводаш васлро хатти бароте!
Намо пайванд бо наҳли ҳаётам,
Ситон баргу бидеҳ хатти баротам. *Ҳозиқ*

хатти бутлон (ё **ботил**) хатти бекор кардани чизе.

Агар бар дафтари исьён хати ботил кашӣ ин ҷо,
Нахоҳӣ бар замин аз шармсорӣ хат кашид ин ҷо. *Соиб*

хатти зангорӣ риши навбаромада.

Латифаест ниҳонӣ, ки ишқ аз ӯ хезад,
Ки номи он на лаби лаълу хатти зангорист. *Ҳофиз*

хатти иброи зиммати *касе* хаттест, ки барои озод шудан аз қарз ва ӯҳдадорӣ дода мешавад.

Ҳар киро ёфтам, ба инъому вазифа хушдил сохтам ва хатти иброи зиммаи султони марҳум аз эшон гирифта. *«Таърихи Фаришта»*

хати имҳоқ хати бутлон, хати ботилгардонӣ; **хатти истиво** *ҷғрф.* экватор.

Аз ғайрати роятат фалак дид
Дар хат шуда хатти истиворо. *Анварӣ*

хатти лодаъво хатте, ки ҳамаи даъвоҳоро ботил мекунад, бекор мекунад; **хати мандал** *ниг.* **хати ҳисор; хатҳои мағшуш** хатҳои бадхон, норавшан.

Подшоҳ хат ва савод мутлақан надошт, аммо дар охир чун аз хондани номаҳои мунҳиён своадаш равшан шуд, ки хатҳои мағшушро ба фароғат механд. *«Таърихи Фаришта»*

хатти мунҳанӣ хати каҷ; **хатти муставӣ** *мат.* хатти рост, хатти мустақим.

То ҳарфи бенуқат буваду ҳарфи бонуқат,
То хатти муставӣ буваду хатти мунҳанӣ. *Манучеҳрӣ*

хати мустақим *мат.* хати рост.

Чунон ки гӯянд андар ҳандаса, ки ҳар хати мустақим, ки бар хати мустақим истад, ду зовия кунад чун ду қоима. *Ибни Сино*

хати насх а) *ниг.* **насх**; б) *ниг.* **хати бутлон.**

Ақли хурдадони тарроҳон баъд аз мушоҳидаи он хати насху бутлон ба мутақаддимин фан кашидӣ. *Садри Зиё*

хати равон а) *кинояз аз* нақшу нигори мавзун, нозук ва мутаҳаррик; б) мавҷи об.

Сабо саводи чаманро чу нусха кард бар об,
Ба гул намуд, ки бингар хати равони маро. *Хисрави Деҳлавӣ*

хати салибӣ хатти чилепоӣ, ки барои бекор кардани чизе кашида мешавад, хат кашидан барои бекор кардани ягон навишта.

Салибӣ хате дар ҷаҳон баркашид,
Аз он пеш, к-ояд салибе падид.
Бар он чоргӯша хати атласӣ
Барангехт андозаи ҳандасӣ. *Низомӣ*

хати соғар *ниг.* **хати ҷом.**

Дами гармаш аз нашъаи дигар аст,
Ки ҳар нақшбандаш хати соғар аст. *Бедил*

хатти сулс яке аз тарзҳои ҳафтгонаи хати арабӣ (маношир, муҳаққақ, насх, райҳон, риқоъ, сулс, таълиқ).

То риқои макрамат гашт аз хати сулсаш равон,
Рубъи маскуни ҷаҳонаш зери фармон омадаст. *Анварӣ*

хати тарсо аз чап ба рост навиштан, ки бар хилофи тарзи навиштани хатти арабист.

Хати тарсову ихтирои ҳунуд
Ҳамчунон тоби гесӯи мақсуд. *Бедил*

хати теғ зарбаи теғ.

Мекард ҳисоби дили душман хати теғат,
Ҳар нуқта аз он қобили тақсим баромад. *Зуҳурӣ*

хатти фосил хатти байни ду мамлакат, сарҳади ду вилоят ва ғ.; **хати чалипо** *мат.* ду хате, ки дар кунҷи рост аз ҳамдигар мегузаранд; **хати ғаромат** номаи товонталабӣ.

Қосидеро хати ғаромат дод,
Дарси таҳдид аз надомат дод. *Бедил*

хати ҳисор хатти доирашакл, ки ҷодугарон гӯё барои муҳофизат ба атрофи девори худ ва ё дигарон мекашанд; **хати ҷом** хатҳои ҳафтгона, ки гӯё дар ҷоми Ҷамшед будааст.

Бар вараќи лоҷуворд нуқтаи зар шуд рақам,
Сӯи лаби мо маёр ҷуз хати ҷом, эй санам. *Бадри Чочӣ*

хату савод хондану навиштан.

Духтаре дошт соҳиби хату савод. *Садри Зиё*

хат баровардан (*ё* **берун овардан**) а) бо ҳуҷҷат чизеро собит кардан; б) риш баровардан; **хат даркашидан** хат задан; аз эътибор соқит шуморидан.

Аз худу ғайре чунон фориғ шудам, к-аз фориғӣ
Хат ба Хоқонию хоқон даркашам ҳар субҳдам. *Хоқонӣ*

хати насх кашидан бекор кардан.

Қашида наи килки ман дар сухан
Хати насх дар нусхаҳои куҳан. *Ҳотифӣ*

хат аз хун навиштан дар ниҳояти сахтӣ ёрӣ талабидан.

Ба ҳар марзбон хатте аз хун навишт,
Ки дар марзи мо хок бо хун сиришт. *Низомӣ*

хат аз қалам рехтан навишта шудан; **хат ба олам кашидан** *ниг.* **хат ба ҷаҳон кашидан; хат ба сари** *касе* **додан** даст мондан ба фармони қатли касе, имзо кардан ба ҳукми куштани касе, тасдиқ кардан қатли касеро.

Аз баҳри кафат ба хома намҳо доданд,
Ҷоне зи варақҳо ба рақамҳо доданд,
То бар хати дигарон дигар сар наниҳанд,
Хатте ба сари хеш қаламҳо доданд. *Зуҳурӣ*

хат ба хун (боз)додан (*ё* **доштан, кашидан, навиштан, овардан**) ба қатл иҷозат ва розигӣ додан, ба қатли касе фармон баровардан.

Малах чун пари сурхро соз дод,
Ба гунҷишк хатте ба хун боздод. *Низомӣ*

Буте дорам, ки гирди гул зи сунбул соябон дорад,
Баҳори оразаш хатте ба хуни арғувон дорад. *Ҳофиз*

Бар хоки мо назар ғаразолуд мекунӣ,
Хат мекашӣ ба хуни шаҳидон чаро, чаро? *Муиззи Фитрат*

хат ба қабр (*ё* **мазор**) **кашидан** баъд аз гӯр кардани касе бар рӯи қабри ӯ ҳафт хат кашида Қуръон хондан, ки ба ақидаи динӣ гӯё сабаби омурзиши мурда мешудааст.

Зи баъди марг касе хат ба қабри мо накашид,
Зи баҳри он ки набудем дар ҳисоби касе. *Соиб*

хат ба ҷаҳон (*ё* **олам**) **кашидан** аз зиндагӣ даст кашидан, ба ҳаёт бемайлӣ нишон додан; **хат бар гардан кашидан** итоат кардан; хат **бар сари** *касе* **кашидан** нисбат ба касе беэътиноӣ кардан; касеро айбдор кардан; **хат бар хок** (*ё* **замин**) **кашидан** заъфу аҷз нишон додан, ба беқувватӣ иқрор шудан; изҳори хиҷлат кардан; **хат дар хати олам кашидан** аз баҳри дунъё гузаштан.

Хат дар хати олам кашу дар хат машав аз кас,
Дил тоқ кун аз ҳастию бар тоқ нех асбоб. *Хоқонӣ*

аз хат берун шудан а) гумроҳ шудан; б) аз итоат сарпечӣ кардан.

Аз хоинон гурӯҳе, к-аз хат шуданд берун,
Ҷанговарони яғмо ҷоншон заданд яғмо. *Муиззӣ*

сар бар хати *касе* **ниҳодан** итоат кардан.

Агар сар ниҳад бар хатат сарваре,
Чу некаш бидорӣ, ниҳад дигаре. *Саъдӣ*

сар бар хати фармон гузоштан итоат кардан, фармонбардорӣ кардан.

Саре бар хатти фармонаш гузорем,
Чу хок аз пои ӯ сар барнадорем. *Ҳозиқ*

ХАТАВОТ *а.* خطوات *ҷ.* **хатва**||**хатват.**

ХАТАР I *а.* خطر ҳолати хавфнок; хавф, *бим*, тарс.

Ва деҳҳоро хароб мекарданд ва шаҳрро низ хатар буд. «*Таърихи Наршахӣ*»

То кор ба зар бармеояд, ҷон дар хатар афгандан нашояд. *Саъдӣ*

ХАТАР II *а.* خطر қадр, қимат.

То пир нашуд мард, надонад хатари умр,
То монда нашуд мурғ, надонад хатари бол. *Кисоӣ*

ХАТАРНОК خطرناک хавфнок, пурхатар, таҳлуканок.

Амали подшоҳон чун сафари дарьёст — хатарнок ва судманд: ё ганҷ баргирӣ, ё дар тилисм бимирӣ. *Саъдӣ*

Гарчи манзил бас хатарнок асту мақсад бас баид,
Ҳеҷ роҳе нест, к-онро нест поён, ғам махӯр. *Ҳофиз*

ХАТВА||ХАТВАТ *а.* خطوه||خطوت қадам, фосилаи байни ду по.

Шунидам, ки пире ба роҳи Ҳиҷоз
Ба ҳар хатва кардӣ ду ракъат намоз. *Саъдӣ*

ХАТИА||ХАТИАТ *а.* خطیه||خطیئة гуноҳ, хато, ҷурм, айб.

Довуд халиуззеҳн аз ин маънӣ, ки аз вай хатиае содир шудааст. *«Равзат-ус-сафо»*

ХАТИБ *а.* خطیب касе, ки хутба мехонад, воизи хутбахон.

Рӯзи иди фитр хатиб ба дастури пештар забон ба қироати хутба кушод. *«Равзат-ус-сафо»*

Рӯзи одина ба мақсура даро, то хонад
Хутбаи салтанати ҳусн ба номи ту хатиб. *Ҷомӣ*

ХАТИР *а.* خطیر калон, бузург; муҳим.

Надиҳад хушманди равшанрой
Ба фурӯмоя корҳои хатир. *Саъдӣ*

Маро аз он нисор моли хатир ҳосил шуд. *Авфӣ*

Шер ба ҳадиси ту фирефта шуда, мутаарризи чунин коре хатир гаштааст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ХАТЛИХИРОМ ختلی‌خرام *киноя аз* аспе, ки монанди аспи хатлонӣ мехиромад.

Таговар сутурони хатлихиром,
Ҳама тозапайкар, ҳама тезгом. *Низомӣ*

ХАТЛӢ ختلی мансуб ба Хатлон (Кӯлоби ҳозира), ки аспони хуб он ҷо парвариш меёфтаанд.

Ҳазор сар курра оварданд, ҳама рӯйсапед ва чаҳор дасту пой сапед, хатлӣ. *Низомии Арӯзӣ*

ХАТМ *а.* ختم 1. мӯҳр задан, мӯҳр гузоштан; мӯҳр; **хатм будан** *маҷ.* мансуб будан, муайян ва муқаррар будан.

Ту гӯӣ, то қиёмат зиштрӯӣ
Бар ӯ хатм асту бар Юсуф накӯӣ. *Саъдӣ*

2. тамом, поён, анҷом.

Валекин пас аз хатми дарси китоб
Ба гетӣ наёсуд аз ҳеҷ боб. *Садри Зиё*

хатм кардан (ё **сохтан**) ба охир расонидан, тамом кардан.

Ҳофиз, ту хатм кун, ки ҳунар худ аён шавад,
Бо муддаӣ низоу муҳоко чӣ ҳоҷат аст? *Ҳофиз*

Хатм созӣ дар чаман дарси ғами Ушшоқро,
Гӯш андозӣ агар бар нолаҳои андалеб. *Туғрал*

хатм шудан а) ба охир расидан, поён ёфтан, тамом шудан; б) муайян ва муқаррар шудан.

Хилофат ба чаҳор ёри ғори ӯ хатм шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ба хатм расонидан ба охир овардан, тамом кардан.

Мунзим таҳсили расмии кутуби мутадовиларо ба хатм расонида. *Садри Зиё*

3. аз сар то охир хондани Қуръон.

Обидеро ҳикоят кунанд, ки ба шаб даҳ ман бихӯрдӣ ва то саҳар хатме бикардӣ. *Саъдӣ*

4. маросими фотеҳахонӣ барои мурдагон.

ХАТМӢ||ХИТМӢ *а.* خطمی гули шайпуршакли калон, ки рангаш сафед, сурх ё зард мешавад, хиру.

Хайрию хатмию нилуфару бустонафрӯз
Нақшҳое, ки дар ӯ хира бимонад абсор. *Саъдӣ*

ХАТНА *а.* ختنه буридани пӯсти сари нара.

Ин ҷазо таскини ҷангу фитна аст,
Он чу ихсо асту ин чун хатна аст. *Румӣ*

ХАТО I *а.* خطا ғалат, кор ва амали нодуруст; гуноҳ, айб.

Дилат гар ба роҳи хато моил аст,
Туро душман андар ҷаҳон худ дил аст. *Фирдавсӣ*

Чу бишнавӣ сухани аҳли дил, магӯ, ки хатост,
Суханшинос наӣ, дилбаро, хато ин ҷост. *Ҳофиз*

Султонро худ ба ҳарб шудан хатост. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

хато гирифтан *бар касе* айби касеро ҷустан, айбҷӯӣ кардан.

На дар ҳар сухан баҳс кардан равост,
Хато бар бузургон гирифтан хатост. *Саъдӣ*

Касе гирад хато бар назми Ҳофиз,
Ки ҳеҷаш лутф дар гавҳар набошад. *Ҳофиз*

хато рафтан содир шудани ғалат.

Ту накӯ донӣ, ки ҳар чиз аз куҷо,
Гар хатое рафт, он бар мо магир. *Шамси Табрезӣ*

Якеро, ки одат бувад ростӣ,
Хатое равад, даргузоранд аз ӯ. *Саъдӣ*

ХАТО II ||**ХИТО** خطا||ختا 1. номи ноҳияе, ки дар он скифҳо сукунат доштанд; 2. номи вилояте дар шимоли мамлакати Чин (Синьцзяни ҳозира).

Ҳама марзи Чин бо Хатою Хутан
Гирифташ ба бозуи шамшерзан. *Фирдавсӣ*

...Ки чандин савор аз куҷо мерасанд,
Зи Чин ё зи роҳи Хито мерасанд? *Хоҷу*

ХАТОБАТ *а.* خطابت 1. ваъзхонӣ, хутбахонӣ.

Ба эшон музояқа накардам ва дар он муддат хатобати эшон мекардам. *Носири Хисрав*

2. ҳунари суханронӣ, илми маонӣ ва баён.

ХАТОБАХШ خطابخش касе, ки гуноҳи дигареро мебахшад.

ХАТОВАР خطآور *киноя аз* ҷавоне, ки ришу буруташ нав баромада бошад.

Хатовар ҷавоне тарошидасар
Зи Ҳинд омаду шуд суи Бохтар. *Хоҷу*

ХАТОЁ *а.* خطایا *ҷ.* хатиа||хатиат.

ХАТОПЕША خطاپیشه касе, ки бисёр хато мекунад, хатокор.

Чу бо ту шавад муддаӣ сахтгӯй,
Ба ҷуз роҳи ҳилму мудоро мапӯй.

Шавад, чун зи инсоф хезад хитоб
Хатопешагонро далели савоб. *Ҷомӣ*

ХАТОПӮШ خطاپوش касе, ки гуноҳи дигареро афв мекунад.

Пири мо гуфт: Хато бар қалами сунъ нарафт.
Офарин бар назари поки хатопӯшаш бод! *Ҳофиз*

ХАТТ *а.* خط *ниг.* **хат(т).**

ХАТТОТ *а.* خطاط **1.** касе, ки бисьёр менависад; **2.** касе, ки хаташ хушрӯй аст, хушнавис.

Мардуми бисьёре пеши ӯ меомаданд ва аз он ҷумла мавлоно Маъруфӣ хаттот бо ӯ ихтилоти тамом мекард. *«Равзат-ус-сафо»*

ХАФ خف гиёҳе, ки бисьёр тез алав мегирад; пахта ё латтае, ки барои даргирондани оташ сӯзонанд, пешгирон.

... К-аз ӯ буткада гашт ҳомун чу каф,
Ба оташ ҳама сӯхта ҳамчу хаф. *Унсурӣ*

Чун ду диди, мондӣ аз ҳар ду тараф,
Оташе дар хаф фитоду рафт хаф. *Румӣ*

ХАФА I ||ХАБА خفه||خبه гулӯфушурдагӣ; **хаба кардан** (*ё* **намудан**) буғӣ кардан.

Мард худ мурда буд, ҷаллодаш расан ба гулӯ афканда буд ва хаба карда. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Эй дидаҳо чу дидан ғук омада бурун,
Гӯӣ, ки кардаанд гулӯи туро хаба. *Фаррухӣ*

ХАФА II خفه зиқ, гирифтахотир; **хафа шудан** зиқ шудан, дилтанг шудан.

Ин ҳама гапи бисьёр чӣ даркор? «Хафа шудам» гӯяд, кифоя мекард. *Садри Зиё*

ХАФАР *а.* خفر қаровул, нигоҳбон, посбон.

Амир Ҳусайн ... хафари хизонаро ... назди амир Темур фиристод. *«Равзат-ус-сафо»*

ХАФАҚОН *а.* خفقان тапиши дил.

Як нима рухаш зарду дигар нима рухаш сурх,
Инро хаяҷони даму онро хафақон аст. *Манучеҳрӣ*

Қабкҳо чун садои пои маро шуниданд, ҳама ба як бор бирамиданд, чунон ки аз тарс маро хафақон пайдо шуд. *Ҷомӣ*

ХАФЗ *а.* خفض паст кардан, поён овардан, андохтан; аз мартаба ва қадру қимат маҳрум кардан; **хафзу рафъ** пастию баландӣ; *муқ.* **рафъ (рафъу хафз).**

Хафзу рафъи ин замин навъе дигар,
Ними соле хушку ниме сабзу тар. *Румӣ*

ХАФИЁТ *а.* خفيات *ҷ.* **хафия||хафият.**

Дар истикшофи хафиёти ... он кор муболаға ба ҳадди ифрот расонид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ХАФИР *а.* خفير қаровул, нигоҳбон.

Ҳам хафиру раҳбари мурғон туӣ,
Ҳам анису вахшати ҳиҷрон туӣ. *Румӣ*

ХАФИФ *а.* خفيف **1.** сабук; тез; сареъ; *муқобили* **сақил I 1.**

Ин бухор боз ба маконе дунтар ва суст ва хафиф барои ҳикмате маҳбус ва масҷун шавад.
Аҳмади Дониш

2. *адш.* номи баҳре аз арӯз.

ХАФИЯ||ХАФИЯТ *а.* خفيه||خفية чизи пӯшида, кор ва амали пинҳонӣ, сир.

ХАФО *а.* خفا пӯшидагӣ, пинҳон ва махфӣ будан.

Макру ҳилаи ӯ аз ... хафо ба соҳати зуҳур ояд.
«Анвори Суҳайлӣ»

Ҳофиз, ин хирқаи пашмина бибинӣ фардо,
Ки чӣ зуннор зи зераш ба хафо бикшоянд. *Ҳофиз*

Сифати раҳмония ва ғаффория ... дар пардаи хафо мастур намонад. *Аҳмади Дониш*

ХАФОЁ *а.* خفايا *ҷ.* **хафия||хафият.**

ХАФОҶА *а.* خفاجه номи қабилаест аз араб, ки аксар ин қабила роҳзан будаанд.

Дуздони Хафоҷа ногаҳ бар корвон заданд ва пок бурданд. *Саъдӣ*

ХАФРАНҶ||ХАФРАНҶӢ خفرنج||خفرنجی вазнинӣ, гаронӣ (махсусан дар вақти хоб), кобус.

... К-аз куҷо овардамат, эй бадният,
Ки аз он ояд ҳаме хафранҷият. *Румӣ*

ХАФТОН خفتان ҷомаи сипоҳиён, ки аз таги зиреҳ мепӯшиданд.

Зи аспони тозӣ ба зини хаданг,
Зи баргустувонҳову хафтони ҷанг ... *Фирдавсӣ*

Бипӯшид хафтоне аз каркадан,
Мукаллал ба зар з-остин то бадан. *Низомӣ*

ХАФФОШ||ХУФФОШ *а.* خفاش кӯршабпарак.

Ҳамчу булбул ҳама шаб наъразанон то хуршед
Рӯй бинмуд, чу хуффош ниҳон гардидем. *Саъдӣ*

Ҳаводорӣ макун шаб ҳамчу хаффош,
Чу бози ҷуррае худ рӯзрав бош. *Низомӣ*

Машав торикрӯ чун буму хаффош,
Чу бози подшаҳ фархундарӯ бош.
Хисрави Деҳлавӣ

Таъни хуффош куҷо равнақи хуршед барад,
Санги бадасл куҷо қимати гавҳар шиканад?!
«Анвори Суҳайлӣ»

ХАФЧА خفچه шӯша, порчаи рехтаи тилло ё нуқра.

ХАФҶА خفجه **1.** дарахте аз ҷинси дарахти дӯлона.

Сурхии хафҷа нигар аз сурхбед,
Муасфаргун пӯсташ, ӯ худ сапед. *Рӯдакӣ*

2. *маҷ.* зулф; кокул.

Он хафҷаи мушкбези дилдор
Кардаст маро ба ғам гирифтор. *Лабибӣ*

ХАФӢ *а.* خفی пӯшида, пинҳон, махфӣ, маҳрамона.

Ҳар чӣ дар мулки ҷаҳон аст — чи зоҳир, чи хафӣ,
Ҳар ду дар нисбати ин ҳар ду назар мардуд аст.
Анварӣ

хафию ҷалӣ пинҳониву ошкоро, пӯшидаю кушода.

ХАШ I خش модарзан, модарарӯс; модаршавҳар.

ХАШ II خوش *ниг.* **хуш.**

ХАШАБ *а.* خشب чӯб, тахта.

Ҳар хашаб, ки хоҳӣ, ба ҳар шакл, ки тарошида бошӣ, бигузор, то хушк шавад. *«Илми симиё»*

Дар дили қайсар бими фазаъ афтода буд,
То биёранд ба Ғазнӣ сари ӯ бар хашабе.
Манучеҳрӣ

ХАШАН خشن як навъ гиёҳе, ки аз он ҷома мебофтанд ва онро камбағалону қашшоқон мепӯшанд.

Эй ки туро беҳ зи хашан ҷома нест,
Ҳукм бар андешаи бодома нест. *Низомӣ*

ХАШАНСОР خشن‌سار як навъ мурғобӣ, ки рангаш тира ва сараш сафед аст.

Аз он кирдор, к-ӯ мардум рабояд,
Уқоби тез бирбояд хашансор. *Дақиқӣ*

Пиёда ҳамешуд зи баҳри шикор,
Хашансор дид андар он рӯдбор. *Фирдавсӣ*

ХАШИН *а.* خشن сахт, дурушт, зумухт, ноҳамвор; бадхӯ.

Хештанро аъҷамӣ карду биронд,
Гуфтаҳои бас хашин дар ҷамъ хонд. *Румӣ*

ХАШИНА خشینه хокистарранг, хокистарранги сиёҳтоб.

Кӯҳсори хашинаро ба баҳор
Кӣ фиристад либоси хурулъин? *Кисоӣ*

ХАШМ||ХИШМ خشم ғазаб, қаҳр.

Агар сард гӯям бар ин шӯхчашм,
Биҷӯшад дилаш, гарм гардад зи хашм. *Фирдавсӣ*

Ва чун ҳоким бемайлу ғараз бувад, аз хашми халқ наяндешад. *Аҳмади Дониш*

хашм гирифтан ба ғазаб омадан.

Юсуф хашм гирифт ва гуфт...
Абдуллоҳи Ансорӣ

Чу нармӣ кунӣ, хасм гардад далер,
Ва гар хашм гирӣ, шаванд аз ту сер. *Саъдӣ*

хашм (фурӯ)хӯрдан ғазаби худро таскин додан, аз ғазаб худдорӣ кардан; **ба хашм овардан** ғазабнок кардан, хашмгин кардан.

ХАШМГИН خشمگین ғазабнок, хашмнок, хашмин.

Ин сухан гуфту аз замин бархост,
Ғазабомезу хашмгин бархост. *Ҷомӣ*

Маро коре биёмӯз, ки бад-он ба биҳишт равам. Гуфт: Хашмгин машав, биҳишт турост.
Аҳмади Дониш

ХАШМГИР خشمگیر ғазабнок, хашмгин, хашмнок.

Тан гӯри туст, хашм магир аз ҳадиси ман,
Зеро ки хашмгир набошад суханпазир.
Носири Хисрав

ХАШМИН خشمین хашмгин, ғазабнок.

Хашмин бар-он касе шав, к-аз вай гузир бошад,
То ғайри ӯ-т ҳаргиз кас дастгир бошад.
Шамси Табрезӣ

Бод ҳам гуфт: Эй Сулаймон, каж марав,
В-ар равӣ каж, аз кажам хашмин машав! *Румӣ*

ХАШМНОК خشمناک ғазабнок, ғазаболуд, хашмгин.

Фиридун чу бишнид, шуд хашмнок,
Аз он жарф дарьё наёмадш бок. *Фирдавсӣ*

хашмнок гаштан ба ғазаб омадан.

Чун бародарон ин шуниданд, хашмнок гаштанд.
Абдуллоҳи Ансорӣ

ХАШМОЛУ خشم‌آلو *ниг.* **хашмолуд(а)**.

Ҷумла аҳли байт хашмолу шуданд,
Ки ҳама дар шири буз томеъ буданд. *Румӣ*

ХАШМОЛУД(А) خشم‌آلود(ه) *ниг.* **хашмнок**.

Яке аз писарони Ҳорунаррашид пеши падар омад хашмолуда, ки маро фалон сарҳангзода дашноми модар дод. *Саъдӣ*

Ман худ зи дасти ҳаҷри ту дар талхии ҷон канданам,
Абрӯ туруш карда марав, эй турки хашмолуди ман!
Хисрави Деҳлавӣ

ХАШМТОБ خشمتاب касе, ки сахт ғазабнок мешавад.

Сипоҳе ғазабпешаву хашмтоб
Чу диданд рӯи чунон бениқоб,
Зи тоби ҷавонӣ ба ҷӯш омаданд,
Дар он доварӣ сахткӯш омаданд. *Низомӣ*

ХАШУК||ХУШУК خشوک 1. фарзанди ҳаромӣ, ҳаромзода.

Аё балоя, агар коркард пинҳон буд,
Кунун тавонӣ боре хашук пинҳон кард? *Мунҷик*

Тө фаровон нашавад таҷрибати ҷону танам,
Қ-ин хашуконро ҷуз шамсу қамар нест абӣ.
Манучеҳрӣ

2. *маҷ.* одами бад, зишт.

Дар вуҷуди мо ҳазорон гургу хук,
Солеху носолеху хубу хашук. *Румӣ*

ХАШХОШ *а.* خشخاش донаи кӯкнор.

Ду найза чу хашхош гашт аз ниҳеб,
Якеро наҷунбид по аз рикеб. *Фирдавсӣ*

Як донаи хашхош, ки хурдтарини донаҳост, чун дар замини некӯ афтад ва сабз шавад, қариб бист найза мешавад. *«Нигори дониш»*

Зи бас хушкии пардаи сози ӯ
Чу хашхош дар пӯст овози ӯ. *Бедил*

мисли хашхош бисьёр майда, бисьёр хурд; ◇ **хашхош кардан** реза-реза кардан.

Санг рӯи хуфтаро хашхош кард,
Ин масал бар ҷумла мардум фош кард. *Румӣ*

ХАШЬЯ||ХАШЬЯТ *а.* خشیه||خشیت тарс, бим, ҳарос, хавф.

Он Насӯҳ аз тарс шуд дар хилвате,
Рӯй зарду лаб кабуд аз хашьяте. *Румӣ*

Сари ҳамаи донишҳо хавфу хашьят бошад.
«Анвори Суҳайлӣ»

ХАШӢ خوشی *ниг.* **хушӣ**.

ХАЮ||ХЕВ خیو оби даҳан, туф.

Зи дидори пирон фурӯ монданд,
Хаю зери лабҳо барафшонданд. *Фирдавсӣ*

Ҷомаҳои эшон медариданд ва хаю меандохтанд, то магар чизе гӯянд, ки онро дастовез сохта захмате расонанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Хев бар рӯи пайғамбар андохта буд, пайғамбар фармуда буд, то гарданаш зананд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ХАҲ خه хушо зеҳ, чӣ хуш аст!

Шоиронро хаҳу аҳсант мадеҳ,
Рӯдакиро хаҳу аҳсант ҳиҷост. *Шаҳид*

Хаҳ, эй ворисi базми Кайхисравӣ,
Ба бозуи ту пушти давлат қавӣ. *Низомӣ*

ХАҶИЛ *а.* خجل *ниг.* **хиҷил**.

ХАҶЛАТ||ХИҶЛАТ *а.* خجلت шарм, ҳаё.

Хаҷлати айби тани хешу ғами ҷаҳл кашад
Кӯдаке, к-ӯ накашад заҳмати устоду адиб.
Носири Хисрав

Осори хаҷлат бар рӯи ӯ зоҳир шуд. *Авфӣ*

Қадат гуфтам, ки шамшод аст, бас хиҷлат ба бор овард,
Ки ин нисбат чаро кардему ин бӯҳтон чаро гуфтем?
Ҳофиз

ХАҶЛОН *а.* خجلان *ниг.* **хиҷил.**

... Ки гунохе дар ин хиёнат ҳаст,
Сӯи хаҷлон кашид бояд даст. *Низомӣ*

ХЕ номи ҳарфи нӯҳуми алифбои арабии тоҷикӣ خ, ки ба ҳисоби ҷумалу абҷад ба 600 баробар аст.

ХЕВ خیو *ниг.* **хаю.**

ХЕД خوید *ниг.* **хавед.**

хез خیز *асоси замони ҳозираи* **хестан.**

ХЕЗ خیز ҷаҳиш, ҷаст.

ХЕЗИДАН خیزیدن *ниг.* **хестан.**

ХЕЛ خیل *ниг.* **хайл 3.**

ХЕЛЕ خیلی *ниг.* **хайле.**

ХЕСИДАН خیسیدن **1.** тар кардан, намнок кардан; **2.** тар шудан, намнок шудан.

ХЕСОН(И)ДАН خیساندن||خیسانیدن тар кардан, намнок кардан, ба об гузошта тар кардан.

Бехи коснии тарро дар об хесонида, ду шаб нигоҳ доранд ва субҳ ношто биёшоманд.
«Илми симиё»

ХЕСТАН||ХЕЗИДАН خیستن||خیزیدن **1.** бархостан, бар по шудан.

Ид шуд, хез, Ҳилолӣ, ки ба ишратгаҳи боғ
Ҷоми гулгун зи кафи лолаизоре гирем. *Ҳилолӣ*

2. пайдо шудан, баромадан, хосил шудан.

Хамуш кун соате, эй дил, ки дар андӯхи ишқи ту,
Надонӣ ин қадар боре, ки аз гуфтан фараҳ хезад.
Шамси Табрезӣ

ХЕШ I خویش **1.** худ.

Қасе, к-ӯ надорад хирадро зи пеш,
Дилаш гардад аз кардаи хеш реш. *Фирдавсӣ*

Духтари хешро ба занӣ ба ту диҳам.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Ман имшаб меҳмони ҷони хешам,
Чу хаст ӯ ҷони ман, меҳмони хешам.
Хисрави Деҳлавӣ

2. табор, ақрабо, наздикон, яке аз наздикон.

Бо ҳар кӣ нишинӣ, агарат хеш бувад,
Он бар дили ман зи марги ман беш бувад,
Ман худ донам, к-аз ту хатое н-ояд,
Аммо дили ошиқон бадандеш бувад. *Саной*

Бародар, ки дар банди хеш аст,
На бародар асту на хеш аст.*

хешу ақрон хешовандон, наздикон.

Ва лекин кас аз хешу ақрони ӯ
Набуд огаҳ аз дарди пинҳони ӯ. *Хоҷу*

хешон ва мутааллиқон аҳли хонадон ва мулозимону хизматгорон.

Равам ва хешон ва мутааллиқони худро боз бинам. *Авфӣ*

Ва аз шаҳри Кирмон султон Маҳмуд-шоҳ аз хешон ва мутааллиқони худ бо аспони тозӣ ва ҳадьяҳои бисьёр ҷамъеро ба хидмати шоҳи муаззам Рукнуддин Маҳмуд фиристод. *«Таърихи Систон»*

хешу пайванд хешу табор, наздикон.

Ба кӯҳ-андарун беҳ бувад банди ӯй,
Наёяд бараш хешу пайванди ӯй. *Фирдавсӣ*

◇ **хешро гум кардан** ихтиёри худро аз даст додан, аз худ бехуд гардидан, аз худ бехабар шудан.

Хешро низ кард гум Хисрав,
Ҷустани дил чу сӯи ёр омад. *Хисрави Деҳлавӣ*

хешро кам кардан а) худро хоксор нишон додан; б) парешонхотир шудан; саросема шудан; **хешро сохтан** худнамой кардан, ҳавобаландӣ кардан; **аз хеш рафтан (ё шудан)** аз худ рафтан, парешонхотир шудан, беҳуш шудан.

Ошнӯе на ғариб аст, ки дилсӯзи ман аст,
Чун ман аз хеш бирафтам, дили бегона бисӯхт.
Ҳофиз

Замоне шуд аз хешу бар ҷой монд,
Замоне сиришк аз мижа барфишонд. *Савдо*

бар хеш чидан даст ба коре задан, ки кас аз ӯҳдаи он баромада наметавонад.

Чун ғунча ин бисот, ки бар хеш чидаӣ,
То мекашӣ нафас, ҳамаро бод бурдааст. *Соиб*

Ин истиқомате, ки ту бар хеш чидаӣ,
Чун ашк бар сари мижа по дар рикоб гир. *Бедил*

ХЕШ II||ХАЙШ خیش матои дағали зағирпоягӣ, ки аз он қолин, парда ва ғ. тайёр мекунанд.

Осмон худ солу маҳ бо банда ин дастон кунад,
Дар дай-ам бо хеш дорад, дар тамузам бо фанак.
Анварӣ

Манам имрӯзу туву мутрибу соқиву ҳасуд,
Хештан гӯ: Ба дари ҳуҷра биёвез чу хеш. *Саъдӣ*

ХЕШ III خیش ҷӯбе, ки бар гардани гов мебанданд, юғ.

Аз пинаи ғам дилаш шуда реш,
Чун гардани барзагов аз хеш. *Сироҷиддини Роҷӣ*

ХЕШБИН خویش‌بین худбин, худдӯст, худписанд; мағрур, мутакаббир.

Ба маънӣ диҳад сурати дӯст даст,
На чун хешбинони суратпараст. *Хоҷу*

ХЕШКОМ خویش‌کام худсар, худрой, инодкор.

Писар буд Завро яке хешком,
Падар карда будиш Гаршосп ном. *Фирдавсӣ*

ХЕШКОР خویش‌کار барзгар, деҳқон, кашоварз.

Ба соле зи динори ман сад ҳазор
Бибахшид бар мардуми хешкор. *Фирдавсӣ*

ХЕШНАШИНОС خویش‌نشناس беҳаё, беадаб, беобрӯ.

Хурӯшид Гарсеваз он гаҳ ба дард,
Ки, эй хешнаш(и)нос нопок мард! *Фирдавсӣ*

ХЕШОВАНД خویشاوند хеш, хешу табор, яке аз хешу табор.

Дон, ки дар арсагоҳи кавну фасод
Чархро нест ҳеҷ хешованд. *Анварӣ*

Ваҳ, ки гар мурда бозгардидӣ
Ба сарои қабилаву пайванд,
Радди мерос сахттар будӣ,
Ворисонро зи марги хешованд. *Саъдӣ*

ХЕШТАН خویشتن *ниг.* хеш I 1.

Ҳар кас, ки хештанро натавонад шинохт, дигар чизҳоро чӣ гуна тавонад шинохт? *«Таърихи Байҳақӣ»*

Чу дар назораи он рӯй метавон мурдан,
Маро ҳазор шикоят зи ҷони хештан аст. *Ҷомӣ*

◇ **аз хештан пур будан** ба худ мағрур будан.

Марез, эй ҳаким, остинҳои дур,
Куҷо бинӣ аз хештан хоҷа пур. *Саъдӣ*

аз хештан рафтан беҳуш шудан, аз худ бехуд шудан.

Ба бӯят субҳдам гирьён ба гулгашти чаман рафтам,
Ниҳодам рӯ ба рӯи гул, даме аз хештан рафтам. *Сайидо*

бар хештан ниҳодан таҳаммул кардан, тоқат овардан, бурдборӣ кардан.

Агар бошад зи ханҷар хори он роҳ,
Ниҳам бар хештан озори он роҳ. *Ваҳшӣ*

ХЕШТАНБИН خویشتن بین *ниг.* **хешбин.**

Дар ӯ кардӣ нигаҳ бесабру таскин
Чу дар оина мохи хештанбин. *Хисрави Деҳлавӣ*

ХЕШТАНБИНӢ خویشتن بینی худбинӣ, худписандӣ; мағрурӣ, такаббур.

Бар ин остон аҷзу мискинният
Беҳ аз тоату хештанбинният. *Саъдӣ*

ХЕШТАНДОР خویشتن دار касе, ки худро бо эҳтиёт нигоҳ медорад, худдор, парҳезкор.

Писараш хештандор аз вай аст ва ҳама хидматеро шояд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

В-агар қонеъ хештандор гашт,
Ба ташнеи халқе гирифтор гашт. *Саъдӣ*

ХЕШТАНШИНОСӢ خویشتن شناسی худшиносӣ, худро омӯхтан ва санҷидан.

Дар ҷадвали ин хати қиёсӣ
Мекӯш ба хештаншиносӣ. *Низомӣ*

ХЕШӢ خویشی 1. хешовандӣ, хешию таборӣ, наздикӣ; 2. *маҷ.* ҳастӣ, вуҷуд.

Хешию бехешию сукру вадод
Рафт аз он соп, ки наёрадшон ба ёд. *Румӣ*

ХИБО(Ъ) *а.* خباء пӯст; пӯсти дона(-и гандум).

ХИБР *а.* خبر огоҳӣ; доноӣ.

Пас тасафсут омад ин даъвии хибр,
Лоҷарам бадтар бувад ин рӯзи кибр. *Румӣ*

ХИБРАТ *а.* خبرت дониш, дониши расо; ба ҳақиқати кор расида тавонистан; доноӣ ва таҷрибанокӣ.

Гуфтаанд асҳоби фитнат ва хибрат, ки аз хиддату савлати подшоҳон барҳазар бояд буд. *Саъдӣ*

Нагузаштӣ зи донишу хибрат,
Баргирифтӣ зи дигарон ибрат. *Ҷомӣ*

Нисбати ӯ наздики аҳли хибрат муҳаққақ аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ХИВЕД خوید *ниг.* **хавед.**

ХИДА خیده хамида, каҷ.

Ало то моҳи нав хида камон аст,
Ало то чун сипар бошад маҳи бадр. *Абӯшакури Балхӣ*

ХИДЕВ خدیو *ниг.* **хадев.**

ХИДМАТ *а.* خدمت 1. хизмат, кор кардан барои касе; нӯкарӣ.

Амир Наср, ки бародари бузургтари ӯ буд, ӯро бузург доштӣ ва ӯ хидмати амир Наср кардӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ҳавои хоҷагиам буд, бандагии ту ҷустам,
Умеди салтанатам буд, хидмати ту гузидам. *Ҳофиз*

Ҷон фишондем ба хоки қадамаш, лек чӣ суд,
Ки наяфтод қабули карамаш хидмати мо. *Ҷомӣ*

ба хидмат бо изҳори адои хизмат.

Ба хидмат манеҳ даст бар кафши ман,
Маро нон деҳу кафш бар сар бизан. *Саъдӣ*

ба хидмат истодан пешхизмат будан.

Хирадмандон гуфтаанд, ки нони худ хӯрдан ва нишастан беҳ, ки камари заррин бастан ва ба хидмат истодан. *Саъдӣ*

2. таъзим, салом; барои салом ва таъзим ба ҳузури касе даромадан.

Ҳамагон бар пой хостанд ва хидмат карданд ва дуову сано гуфтанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Эй сабо, гар ба ҷавонони чаман бозрасӣ,
Хидмати мо бирасон сарву гулу райҳонро. *Ҳофиз*

Оҳанги хидматаш кардам, дарбонам раҳо накард ва ҷафо кард. *Саъдӣ*

3. тӯҳфа, ато, ҳадья.

Замонӣ мекунам, ки туро сад шутур хидмат кунам. *Авфӣ*

ХИДМАТГАР خدمتگر он кӣ хизмат мекунад, хизматгор.

Махдуми мулкпарвару садри ҷаҳон, ки ҳаст,
Дар пеши боргоҳаш хидматгар офтоб. *Анварӣ*

ХИДМАТГАРОЙ خدمت گرای хидматгор; парастор.

Бибурдандашон сӯи меҳмонсарой,
Шуданд аз сари меҳр хидматгарой. *Ҳотифӣ*

ХИДМАТГОР خدمتگار ходим, он ки хизмат мекунад, он ки ба касе кор мекунад.

Дилрабоӣ ҳама он нест, ки ошиқ бикушанд,
Хоҷа он аст, ки бошад ғами хидматгораш. *Ҳофиз*

ХИДМАТГУЗОР خدمت گذار хизматкунанда, ходим, хизматгор.

Чу хидматгузорет гардад каҳун,
Ҳақи солиёнаш фаромӯш макун! *Саъдӣ*

ХИДМАТНАМО(Й) خدمتنما(ی) *ниг.* **хидматгар.**

Шашӯм хонаро кард Миррих ҷой
Чу хидматгар ангушт хидматнамой. *Низомӣ*

ХИДМАТПАНОҲ خدمت پناه *ниг.* **хидматгузор.**

Намондаш бар дар аз хидматпаноҳон
Касе ҷуз номулоим карзхоҳон. *Нозим*

ХИДМАТӢ خدمتی тӯҳфа, пешкаш, ҳадья, ҳадья ба одамони бузург.

Хидмати ҷон бари ту овардам,
Ба ҷуз ин хидмати дигар дорӣ? *Асири Ахсикатӣ*

хидматӣ кашидан тӯҳфаи арзанда бахшидан.

Машкан, агар ҷон кашам пеши ғамат хидматӣ,
Шери шикорӣ басе оҳуи лоғар шикаст. *Анварӣ*

ХИДОАТ *а.* خداعت фиребгарӣ, ҳилагарӣ.

Бо худ гуфтам: Ғолибан тири хидоати бародарон ба ҳадаф расида ва мурод ҳосил шуда. *«Равзат-ус-сафо»*

ХИДОЪ *а.* خداع фиреб, макр, ҳила, дурӯғ.

Амир Халил ҳарфи хидоъ бар лавҳи замир менигорад. *«Равзат-ус-сафо»*

ХИДР *а.* خدر парда, чодир, ниқоб; ◇ **хидри муалло** ибораи лақабмонанд, ки дар ҳаққи зани мӯҳтарам гуфта мешавад.

Ҳазрати ҳоқони саид хидри муалло Оиша-бегимро ... дар никоҳ овард. *«Равзат-ус-сафо»*

ХИЁБОН خیابان кӯча, роҳи кушода ва ҳамвор дар миёни шаҳр ё боғ.

... Ки чун зулфе, ки бар рухсор ғалтад,
Хиёбон бар рухи гулзор хандад. *Нозим*

ХИЁЛ *а.* خیال *ниг.* **хаёл.**

ХИЁМ *а.* خیام *ҷ.* **хайма.**

То хиёми чархро набвад шараҳ ҳамчун сутун,
То танοби субҳро набвад гиреҳ чунон ки тоб ... *Анварӣ*

Мазраби хиёми реҳлат анҷоми он ҷамоат гардид. *Восифӣ*

ХИЁНАТ *а.* خیانت бевафоӣ, ғадр; норостӣ; макру фиреб.

Баъд аз вафоти Булғон-хотун хизонадорон дасти хиёнат бад-он дароз карда буданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Дӯш боз омад хиёнат пеши ман,
Ҳоли ман чун дид, аз ман баргузошт. *Анварӣ*

Дар сангу тарозу хиёнат кардандӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ХИЁНАТКОР خیانتکار касе, ки хиёнат мекунад, одами нодуруст, бевафо.

Хиёнаткор тарснок бувад. *Зарбулмасал*

ХИЁР I خیار бодиринг; як навъ бодиринг.

Охири баҳманмоҳи қадим хиёру бодиринг ва бодинҷони тоза дидам. *Носири Хисрав*

Қозӣ, ки ба ришват бихӯрад панҷ хиёр,
Собит кунад аз баҳри ту даҳ харбузазор. *Саъдӣ*

ХИЁР II *а.* خیار ирода, ихтиёр.

Бадхаёле ғоиб андар сина рафт,
Чунки шуд ҳозир, хиёри ӯ бирафт. *Румӣ*

ХИЁРА *а.* خیاره чизи ихтиёр кардашуда, баргузида, интихобшуда, хуш кардашуда.

Сӣ пили хиёра ба даст омад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

хиёра кардан хуш кардан, баргузидан.

Дар миён ин ду танро хиёра карда буданд ва ҳар ду бо якдигар бад буданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ХИЁТА||ХИЁТАТ *а.* خیاطه||خیاطة дӯзандагӣ, касби либосдӯзӣ, дарзигарӣ.

Ҳунари китобат ва санъати хиётат низ аз натоиҷи табиати покизаи ӯст. *«Равзат-ус-сафо»*

ХИЗАР *а.* خضر *ниг.* **хизр.**

ХИЗЕБ خضیب *имолаи* **хизоб.**

Лола миёни кишт бихандад ҳаме зи дур,
Чун панҷаи арӯс ба ҳинно шуда хизеб. *Рӯдакӣ*

ХИЗЛОН *а.* خذلان 1. бебахрагӣ, бечорагӣ, дармондагӣ; шикаст, мағлубият.

Ҳар кӣ дар мақоми тамарруд ва исьён ояд, ба хусрону хизлон мубтало шавад. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба гурзи ҳайбати ӯ шуд шикаста бозуи фитна,
Ба теғи нусрати ӯ шуд бурида гардани хизлон. *Ломеӣ*

Хисраво, ҳар кас, ки нусрат хоҳад аз пайкори ту,
Захми пайкони ту нусратро бар ӯ хизлон кунад. *Муиззӣ*

2. худдорӣ кардан аз кӯмак, бекӯмак гузоштан, аз ёрӣ маҳрум кардан.

Чун дар ӯ исьёну хизлони ту, эй шаҳ, роҳ ёфт,
Қоҳҳо шуд ҷои куфу боғҳо шуд ҷои ход. *Фаррухӣ*

ХИЗОБ *а.* خضاب ранг; ҳино, вусма, ҳар ранге, ки мӯй, абрӯ, панҷаи дасту поро бо он барои ороиш ранг мекунанд.

Як дам намеравад, ки зи ҳиҷрони ҷонгудоз
Аз хуни дида чеҳраи зардам хизоб нест. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ҳамдамие, к-аш на дароз аст умед,
Ҳамчу хизоб аст ба мӯи сафед. *Хисрави Деҳлавӣ*

хизоб кардан (ё бастан, ниҳодан, задан, сохтан, расондан) ранг кардан (бо ҳино, вусма ва ғ.).

Мардеро дид, ки риши худ хизоб мекард. *Авфӣ*

Сурхгул пешат ба хок афтод, рӯяш зард шуд,
Ҷуръае май резу рӯяшро хизобе мерасон. *Хисрави Деҳлавӣ*

Дасти симин хизоб аз он хун кард,
Чеҳра гулгуна, ҷома гулгун кард. *Ҷомӣ*

ХИЗОНА *а.* خزانه *ниг.* **хазина 1.**

Фармуд, то дари хизона бикушоданд ва лашкариёнро моли вофир бидод. *Авфӣ*

хизонаи омира а) хазинаи давлат.

Фармуд, то он чӣ оварданд, ба хизонаи омира фиристад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Муқаррар кард, ки ҳар сол панҷоҳ ҳазор динор зари сурх ба хизонаи омира расонад. *«Равзат-ус-сафо»*

б) номи тазкираи Ғуломалихони Озод (асри XVIII); ◇ **хизонаи ҳаммом** ҷои шустушӯй дар ҳаммом, обгири ҳаммом.

ХИЗР||ХИЗАР *а.* خضر 1. сабзазор, ҷои серсабза; 2. мувофиқи афсона ва ақидаи динӣ, номи пайғамбаре, ки гӯё оби ҳаёт хӯрда, умри абадӣ ёфтааст.

Хизар ташнаи чашмаи зиндагеш,
Сазад сарви озод дар бандагеш. *Хоҷу*

ХИЗУРОН *а.* خیزران *ниг.* **хайзурон.**

ХИҚ خیک машк, машки об.

... Хики май пеши эшон овард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ҳукм шуд.... аз тамомати мамолик ба ҳар саре як тағор орд ва як хик шароб ҷиҳати улуфаи лашкар омода доранд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ХИЛ||ХИЛЛ *а.* خل дӯст, ёр, дӯсти наздик, мӯнис, дӯсти маҳрам.

Писар гуфт: Эй падар, фавоиди сафар бисьёр аст — аз нузҳати хотир ва ҷарри манофеъ ... ва муҷоварати хиллон. *Саъдӣ*

ХИЛВАТ||ХАЛВАТ *а.* خلوت танҳоӣ, танҳонишинӣ; ҷои танҳо нишастан; нишастан дар ҷое, ки холӣ аз бегонагон бошад.

Хилват аз ағьёр бояд, не зи ёр,
Пӯстин баҳри дай омад, не баҳор.
«Анвори Суҳайлӣ»

ХИЛВАТГОҲ||ХИЛВАТГАҲ خلوتگاه||خلوتگه ҷои хилват, ҷое, ки касе танҳо бошад, ҷои хоси касе, ҷои холӣ аз бегонагон.

Гар бурун оранд ҷонамро зи хилватгоҳи дил,
Нест мумкин, ҷони ман, к-аз дил бурун орам туро.
Ҳилолӣ

Ба хилватгаҳи хоси худ хондашон,
Ба сад гуна таъзим биншондашон. *Ҷомӣ*

ХИЛВАТГУЗИДА خلوت گزیده он кӣ дар ҷои хилват менишинад, хилватнишин.

Хилватгузидаро ба тамошо чӣ ҳоҷат аст?
Чун кӯи дӯст ҳаст, ба саҳро чӣ ҳоҷат аст? *Ҳофиз*

ХИЛВАТНИШИН خلوت‌نشین касе, ки танҳо менишинад, он кӣ танҳоӣ ихтиёр кардааст.

Хаёлоти нодони хилватнишин
Ба ҳам барзанад оқибат куфру дин *Саъдӣ*

Ба тоат ҳама шаб бисудӣ ҷабин,
Ба шоҳӣ будӣ ринду хилватнишин. *Шодӣ*

ХИЛВАТСАРОЙ خلوت‌سرای хилватхона, даргоҳи танҳонишинӣ.

Ҳарифони хилватсарои аласт
Ба як ҷуръа то нафхаи сур маст. *Саъдӣ*
Дӯстиҳои ҳама олам бирӯб аз дил, Камол,
Пок бояд доштан хилватсарои дӯстро.
Камоли Хуҷандӣ

ХИЛВАТХОНА خلوتخانه макони хилват, хилватсаро, ҷое, ки холӣ аз бегонагон аст.

Зулайхоро ба пурсиш сохт дилшод,
Ба хилватхонаи хосаш фиристод. *Ҷомӣ*

ХИЛВАТӢ خلوتی касе, ки дар хилват нишастааст; гӯшанишин, парданишин; ◇ **хилватиёни малакут** *д.* фариштагони хоси худо.

Маст бигзаштию аз хилватиёни малакут
Ба тамошои ту ошӯби қиёмат бархост. *Ҳофиз*

ХИЛЛ *а.* خل *ниг.* **хил.**

ХИЛМ I خلم хашм, ғазаб.

Куфр ҷаҳл асту қазои куфр илм,
Ҳар ду як кай бошад охир хилму ҳилм?! *Румӣ*

ХИЛМ II *а.* خلم дӯст, рафиқ.

ХИЛОЛ I *а.* خلال **1.** чӯби махсуси дандонковӣ.

Қасе газид ба дандони ком он лаби лаъл,
Ки шуд забонзада дар даҳан ба сони хилол.
Убайди Зоконӣ

Чӯби хушк ... агар ба ҳеҷро нашояд, шояд ки аз вай хилоле созанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. *маҷ.* лоғар, хароб; нозук, борик.

Зи даври фалак бадри рӯяш ҳилол,
Зи ҷаври замон сарви қаддаш хилол. *Саъдӣ*
Моҳи тамоми ту ҷаро шуд ҳилол?
Сарви равони ту ҷаро шуд хилол?
«Анвори Суҳайлӣ»

ХИЛОЛ II *а.* خلال асно, байн, фосила; **дар хилоли... дар** *байни* ..., *дар* асноӣ ..., *дар* фосилаи ...

Дар хилоли ин аҳвол Абӯалӣ... ба Туркистон рафт. *«Равзат-ус-сафо»*

Дар хилоли роҳ соате осоиш иртикоб намудем. *Савдо*

ХИЛОС *а.* خلاص **1.** баргузида; холис; **зарри хилос** тиллои холис.

Қамарҳои заррин, ғуломони хос
Чу бар шӯшаи нуқра зарри хилос. *Низомӣ*

2. бӯтаи заргарон.

Тане чор-панҷ аз ғуломони хос
Чу зарре, ки ояд бирун аз хилос. *Низомӣ*

ХИЛОФ *а.* خلاف зид, мухолиф; зиддият, муқобилӣ, носозгорӣ.

Дар он замин, ки хилофаш бувад, наёрад руст,
Зи ҳеҷ боғ дарахту зи ҳеҷ роғ гиёҳ. *Унсурӣ*

Чун ман на туам, кирдори ман ба хилофи кирдори ту бояд. *Авфӣ*

(ба, бар) хилофи ... зидди ..., муқобили ..., мухолифи ..., бар акси ...

Амали подшоҳ, эй бародар, ду тараф дорад: умеди нону бими ҷон ва хилофи рои хирадмандон бошад бад-ин умед дар он бим афтодан. *Саъдӣ*

Дар ин ҷо иқрори забонҳо бар хилофи мӯътақади дилҳост. *Аҳмади Дониш*

хилоф афтодан низоъ пайдо шудан, зиддият рӯй додан.

Ин ҳикоят шунав, ки дар Бағдод
Рояту пардаро хилоф афтод. *Саъдӣ*
Чу дар лашкари душман афтад хилоф,
Ту бигзор шамшери худ дар ғилоф. *Саъдӣ*

хилоф кардан мухолиф шудан, зид рафтан.

Гӯянд: Он, ки бо ту хилоф кард, хашм овардем ё тараҳҳум кардем. *Аҳмади Дониш*

Эй мӯҳтасиб, ба бодафурӯшон макун хилоф,
Ринди қадаҳпараст бувад аз ҷафо муоф. *Имло*

ба хилофи *касе* **будан** мухолиф будан бо касе, зид шудан ба касе.

Бо он, ки набошӣ нафасе ҷуз ба хилофам,
Ҳаргиз нафасе ҷуз ба ризои ту мабодам. *Анварӣ*

ХИЛОФАТ *а.* خلافت 1. ба ҷои касе баъд аз вай нишастан, ҷонишин шудан; 2. халифа будан, халифагӣ; *ниг.* **халифа 2.**

Маъмун бар сарири хилофат мутамаккин гашт. *Авфӣ*

ХИЛТ *а.* خلط 1. ҳар чизе, ки бо чизи дигар омехта шудааст, таркиб, омезиш; 2. *тиб.* яке аз моддаҳои чоргона: хун, балғам, сафро ва савдо, ки гӯё ҳама бемориҳо аз онҳо сар мезадааст.

ХИЛЪАТ *а.* خلعت ҷома, камарбанд ва дасторе, ки амирон ва подшоҳон ба касе мебахшидаанд.

Хилъати ҳимматаш ба тирози салтанат зинат ёфт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ва Нӯҳ ибн Асадро, ки бузургтар буд, хилъат дод ва вай ба Самарқанд мебуд. *«Таърихи Наршахӣ»*

хилъати фохир либоси бошукӯҳи нафиси қиматбаҳо.

Або хилъати фохир аз хуррамӣ
Ҳамерафтию менавахтӣ замӣ. *Рӯдакӣ*

◇ **хилъати яздонӣ** *д.* чизи худодод; *кинояаз* бадани инсон.

Ҷомае нест ба андоми ту, чун урьёнӣ,
Чанд пинҳон кунӣ ин хилъати яздониро. *Соиб*

ХИЛҚАТ *а.* خلقت 1. офариниш, пайдоиш, ба вуҷуд омадан.

Баёни зуҳури Одам ва хилқати ӯ дар қиссаи Одам дода шавад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Зи хилқат чун маро з-ин гуна ҳол аст,
Бадал дар хилқати мардум муҳол аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. сохт, сохти табиӣ, сиришт, фитрат.

Хилқати қавоими ӯ аз як устухон аст ва ӯро мафсали зону нест. *Авфӣ*

Хилқати зебо беҳ аз хилъати дебо. *Зарбулмасал*

ХИМ I خیم 1. ифлосӣ, чирке, ки дар гӯшаи чашм пайдо мешавад.

Ду ҷӯе равон дар даҳонаш зи хулм,
Ду хирман зада бар ду чашмаш зи хим. *Мунҷик*

2. ҷароҳат, яра, захм.

Бизад даст бар химу бигсаст банд,
Ҳама банду побанд як сӯ гусаст. *Фирдавсӣ*

ХИМ II خیم хӯ; хӯи бад.

Дигар хӯи бад он, ки хонӣ-ш хим,
Ки бо ӯ надорад дил аз дев бим. *Фирдавсӣ*

ХИМ III خیم ҷуволе, ки аз ресмони пахта бофта мешавад.

Сабӯву соғару оину ғулин,
Ҳасиру ҷойрӯбу химу полон. *Тайён*

ХИМОР *а.* خمار парда, ҳиҷоб, фаранҷӣ.

Чун бидид он чашмҳои пурхумор,
Ки кунад ақлу хирадро дар химор... *Румӣ*

Фармуд, ки мурғи сиёҳе бисмил карданд, химоре бар сари бирка андохтанд. *Савдо*

ХИНГ خنگ асп, аспи сафеду хокистарранг.

Рӯзе аспони худро эҳтиёт мекард ва хинге дар назараш омад. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба чашм-андар шарори оташи ишқ,
Ба чанг-андар инони хинги раҳбар. *Манучеҳрӣ*

Куҷо гом зад хинги бадроми ӯ,
Замӣ ёфт сарсабзӣ аз гоми ӯ. *Низомӣ*

хинги хатлӣ аспи хатлонӣ, аспи кӯлобӣ.

Чу бар хинги хатлӣ хиромад ба майдон,
Амирохураш шоҳи Хатлон намояд. *Хоқонӣ*

◇ **хинги магасӣ** аспи сафед, ки холҳои сиёҳ дорад; **хинги айём дар рон будан** соҳибихтиёр, фармонраво, комрон ва бахтиёр будан.

Агар дахли хоқони Чин они туст,
В-агар хинги айём дар рони туст... *Низомӣ*

ХИНГБЕД خنگبید як навъ хор, буттаи хордор.

Тани хингбед арҷи бошад сафед,
Ба сабзиву нармӣ набошад чу бед. *Рӯдакӣ*

ХИНГЗЕВАР خنگزیور аспи аблақ, аспи хокистарранги холдор.

Агар бар аждаҳову шери ҷангӣ
Биҷунбонад инони хингзевар... *Унсурӣ*

ХИНЗИР *а.* خنزیر хук.

ХИНСИР *а.* خنصر ангушти хурд.

Аз ҳосили гетӣ чу туеро чӣ таматтӯъ,
В-аз хотами хазро чӣ шараф хинсири Ҷамро? *Анварӣ*

Хинсири саодати ӯ шоистаи хотами ҷаҳондорӣ бошад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ХИНҶАК خنجک 1. як навъ дарахти кӯҳӣ, ки онро ба арабӣ ҳаббатулхазро мегӯянд.

Ёд н-орӣ падартро, ки мудом
Гаҳ палангмуш ҷидаву гаҳ хинҷак. *Маъруфии Балхӣ*

2. яшон, дармана.

Набошад бас аҷаб аз бахтам, ар уд
Шавад дар дасти ман монанди хинҷак. *Абулмуайяди Балхӣ*

ХИНҶИР خنجیر *ниг.* **ханҷир.**

ХИРА خیره 1. тира; торик; **хира шудани чашм** (*ё* **дида**) тирагӣ пайдо шудан дар чашм, оҷиз мондани чашм.

Ҳаво тирафому замин тира гашт,
Ду дида дар ӯ-андарун хира гашт. *Фирдавсӣ*

Шуд чашми ақл хира, чу дар мабдаи азал
Ҳуснат намуд ҷилва дар оинаи сифот. *Ҷомӣ*

2. саргашта, ҳайрон, дар тааҷҷуб монда, мутаҳайир; бекувват, оҷиз.

Иблис дар кори вай хира гашт ва мутаҳайир шуд ва надонист, ки чӣ ҳилат кунад. *«Таърихи Табарӣ»*

Пурдилон хира гашта, к-ин дил ку,
Буздилон хирадил, ки дил ҷон шуд. *Шамси Табрезӣ*

3. бебок, далер.

Фарибурз алам бигардонид, сипоҳи ӯ ҳазимат шуданд ва сипоҳи туркон хира шуданд. *«Таърихи Табарӣ»*

Ҳама пеши ман пӯй-пӯй омаданд,
Чунон хираву ҷангҷӯй омаданд. *Фирдавсӣ*

4. беҳаё, бешарм, густох; беақл, кунд.

Гумон бурдамат зираку хушманд,
Надонистамат хираву нописанд. *Саъдӣ*

Эй шиками хира, ба ноне бисоз,
То накунӣ пушт ба хидмат дуто. *Саъдӣ*

5. беасос, бекора, беҳуда.

Магар мардумӣ хира донӣ ҳаме,
Ҷуз инро нишоне надонӣ ҳаме. *Фирдавсӣ*

ХИРАГАРДӢ خیره گردی беҳудагардӣ, бекорхӯҷагӣ.

Биё, то ба шоҳӣ расонам туро
В-аз ин хирагардӣ раҳонам туро. *Ҷомӣ*

ХИРАГӢ خیرگی **1.** торикӣ, тирагӣ, *мас.* дар чашм.

Пур аз шеру дев асту пуртирагӣ,
Бимонад бар ӯ чашмат аз хирагӣ. *Фирдавсӣ*

2. ҳайронӣ, ҳайрат; 3. густохӣ, беҳаёӣ, бешармӣ.

Чу омад ба кор-андарун тирагӣ,
Гирифтанд пурмоягон хирагӣ. *Фирдавсӣ*

Вақт аст, ки аз ... нодонӣ ... ва хирагии ту андаке бозгӯям. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ХИРАД خرد ақл, ҳуш, зеҳн.

Сухан чун баробар шавад бо хирад,
Равони сароянда ромиш барад. *Фирдавсӣ*

Чун ҳушьёрам, зи ман тараб пинҳон аст,
Чун маст шавам, дар хирадам нуқсон аст. *Хайём*

хирад парвардан ақл ба кор бурдан, аз рӯи ақл кор кардан.

Бад-он андаке солу чандин хирад,
Ки гуфтӣ равонаш хирад парварад. *Фирдавсӣ*

◇ **хиради аввал** (ё **нахустин**) ақли кулл, асл ва ҳақиқати инсон.

Аммо муқаддамоти аввалиёт он бувад, ки хиради аввал андар мардум ӯро воҷиб кунад.
Ибни Сино

Сарир дар фанни шеър ва хат ва тақрири иншо он мартаба ва дараҷаи воло дошт, ки хиради нахустинро мояе нест, ки бо ӯ ситезад ва фалаки ҳафтуминро пояе не, ки бо ӯ даровезад. *Садри Зиё*

ХИРАДАРОЙ خیره درای сафсатагӯй, беҳудагӯй.

Чунин аблаҳе худрои ноҷинсе хирадарой ба чунин банд мубтало гардонидааст. *Саъдӣ*

ХИРАДИЛ خیره دل ҳайрон, ҳайроншуда.

Пурдилон хира гашта, к-ин дил ку,
Буздилон хирадил, ки дил чон шуд.
Шамси Табрезӣ

ХИРАДМАНД خردمند оқил, доно, соҳибақл, донишманд.

Ҳаме хештанро чалипо кунад,
Ба пеши хирадманд расво кунад. *Фирдавсӣ*

Бо хирадмандон мусоҳиб шудан ... нишонаи саодат ... аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ХИРАДНОМА خردنامه дастури зиндагӣ, номаи ҳикматомез.

Хираднамаҳоро зи лафзи дарӣ
Ба юнонзабон кард кисватгарӣ. *Низомӣ*

хираднамаи разм маншури ҷанг, фармони оқилонаи ҷанг.

В-аз он пас хираднамаи разм хонд,
Ҷанибат суви марзи Хоразм ронд. *Ҳотифӣ*

ХИРАДПАРВАР خردپرور оқил, доно, бахирад, боақлу дониш.

Мефиристод сӯи ҳар кишвар
Омили зираке хирадпарвар. *Ҷомӣ*

ХИРАДПАРВАРД خردپرورد аз рӯи ақлу хирад парвариш ёфта, боақлу хирад.

Гар падар даъвии худоӣ кард,
Ман худодӯстам, хирадпарвард. *Низомӣ*

ХИРАДПЕША خردپیشه хирадманд, оқил, доно.

Сухансанҷу камгӯю бисьёрдон,
Хирадпешаю зираку кордон. *Ҳотифӣ*

ХИРАДРУТБАТ خردرتبت бохирад; аз рӯи ақлу хирад вуқӯъёфта, баақл.

Ба андак рӯзгор, эй шаҳ, ду чизам дод бахти ту,
Яке лафзи хирадрутбат, дувӯм табъе сухангустар.
Дақиқӣ

ХИРАДСӮЗ خردسوز *киноя аз* оҷиз ва забун кунандаи ақл.

Май оташи сард аст, хирадсӯз, маёраш,
К-аз вай ҳама беобию сад ранҷу зиён аст.
Бадри Чочӣ

ХИРАДЬЁФТА خردیافته оқил, доно, хирадманд.

Хирадьёфта марди некисигол
Ҳаме дӯстиро биҷӯяд ҳамол. *Фирдавсӣ*

ХИРАКУШ خیره کش беҳудакуш, он ки одамонро бесабаб мекушад, ноҳаққкуш, золим.

Ҷаҳонсӯзу бераҳмату хиракуш,
Зи талхиш рӯи ҷаҳоне туруш. *Саъдӣ*

Чу соҳибқирон дид, к-он хиракуш
На озарм, на ваҳм дорад, на ҳуш ... *Ҳотифӣ*

ХИРАНИГОҲ خیره نگاه бешарм, беҳаё.

Нолаи аҳли ғараз, эй моҳи ман, гӯш макун,
Бодаи хиранигоҳон ҳаваси нӯш макун. *Сайидо*

ХИРАРАВ خیره رو саргашта, саргардон.

Нақл кун з-амрудбун, акнун бирав,
Гаштай ту хирачашму хирарав. *Румӣ*

ХИРАРАЪЙ||ХИРАРОЙ خیره رأی||خیره رای парешонфикр, сустфикр; аҳмақ, аблаҳ, нодон.

ХИРАРОӢ خیره رائی тираақлӣ, аҳмақӣ, аблаҳӣ.

Санг дар дасту мор бар сари санг,
Хирарой бувад қиёсу даранг. *Саъдӣ*

ХИРАРӮ(Й) خیره رو(ی) бешарм, беҳаё; саркаш, нофармон.

Нашояд чунин хирарӯи табоҳ,
Ки бадномӣ орад дар айвони шоҳ. *Саъдӣ*

Нафси хирарӯй маломат оғоз ниҳода, васваса мекард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ХИРАСАР خیره سر **1.** кундзеҳн, нодон, аблаҳ, аҳмақ.

Ба хирасар шумурад серхӯрда гурсинаро,
Чунон ки дарди касон бар дигар касе хор аст.
Рӯдакӣ

Чу ночиз шуд ҷодуи хирасар,
Малик офарин хонд бар додгар. *Хоҷу*

2. ошуфта, парешон, саргашта.

Чун зулфи ёр кард маро чарх хирасар,
Чун холи дӯст кард маро дахр тираҳол.
Маҷди Хамгар

ХИРАХАНД خیره‌خند касе, ки хандаи беҷо мекунад.

Завқи ханда дидаӣ, эй хираханд,
Завқи гирья бин, ки ҳаст он кони қанд. *Румӣ*

ХИРАХИР خیره‌خیر *ниг.* **хир-хир.**

Ту танҳо ба ҷанг омадӣ хирахир,
Кунун пой дору инон сахт гир. *Фирдавсӣ*

ХИРАЧАШМ خیره‌چشم бешарм, беҳаё; шӯхчашм.

Дар тамошои бутон, Соиб, далер афтодаем,
Чун нигоҳи хирачашмон бо ҳиҷобам кор нест.
Соиб

ХИРАҚ *а.* خرق *ҷ.* **хирқа.**

ХИРВОР خروار *ниг.* **харвор.**

ХИРГОҲ||ХИРГАҲ خرگاه||خرگه *ниг.* **харгаҳ;** ◇ **(ин) хиргаҳи сабзи фирӯзафом** *кинояаз* осмон; дунё.

Дар ин хиргаҳи сабзи фирӯзафом
Ҳамемонад алқоби некӣ мудом. *Шодӣ*

(ин) хиргаҳи чанбарӣ *кинояаз* осмон.

Чу гулчеҳри ин хиргаҳи чанбарӣ,
Баромад бар авранги нилуфарӣ ... *Хоҷу*

ХИРЕШИДАН خریشیدن *ниг.* **харешидан.**

ХИРИФ *а.* خرف нотавон, оҷиз, беқувват; пири фартут.

Даст барҳам занад табиби зариф,
Чун хириф бинад уфтода ҳариф. *Саъдӣ*
Имрӯз ҳамебояд, ки масту хириф созӣ
Ин ҷони муҳаддисро в-ин қалби хитобиро.
Шамси Табрезӣ

ХИРМАН||ХАРМАН خرمن **1.** тӯдаи ғаллаи нокӯфта ва боддоданашуда; ҷои кӯбидани ғалла.

Басо хирман, ки оташ дарзадӣ б-аш,
Ҳанӯзат оби шӯхӣ зери коҳ аст. *Анварӣ*

Дар он сол чандон бод набуд, ки хирманҳои мазореи Марв пок шавад. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

2. *маҷ.* тӯдаи ҳар чиз.

Котибони қисмату тақдир аз фикри расо
Хирмани мулки суханро хӯшачинам кардаанд.
Туғрал

хирман гирифтан ғалла кӯфтан; **хирман кардан** (ё **задан**) тӯда кардан ғалларо.

Ба роҳи сайди бало дона кардаам хирман,
Тазарву барқ зи ҳар ҷо парад, ба доми ман аст.
Шавкат

◇ **хирмани моҳ** ҳолаи моҳ; **хирмани шаб** ситорагон.

... Чун иқди Парвин ҳосил тавон кард,
Гар хӯша чинӣ аз хирмани шаб. *Туғрал*

ба хирмани *касе* **афтодан** фикр кардан дар бораи халалрасонӣ ба касе.

ХИРМАНГАДО(Й) خرمن‌گدا(ی) гадое, ки дар сари хирман чизе мепурсад, гадои хӯшачин.

Зиҳӣ ҷавфурӯшони гандумнамой,
Ҷаҳонгарду шабкуку хирмангадой. *Саъдӣ*

ХИРМАНСӮЗ خرمن‌سوز он ки хирмани касеро месӯзонад; *маҷ.* зарардрасон.

Шавқ барқест нишеманафрӯз,
Монеи раҳшударо хирмансӯз. *Ҷомӣ*
Ба оҳи сард хирмансӯзи исьён,
Ба дуди дил чароғафрӯзи ғуфрон. *Нозим*

ХИРМАНСӮХТА خرمن‌سوخته касе ки хирмани ғаллааш сӯхта бошад; *маҷ.* зарардида, шикастхӯрда.

З-он ки ҳар бадбахти хирмансӯхта
Менахоҳад шамъи кас афрӯхта ... *Румӣ*
Хирмансӯхта ҳамаро хирмансӯхта мехоҳад.
Зарбулмасал

хиром خرام *асоси замони ҳозираи* **хиромидан.**

ХИРОМ I خرام роҳ рафтан бо нозу кӯз: бо рафтори хушоянд роҳ рафтан.

Хироме чанд Юсуф кард ҳар сӯ,
Гаҳе бар-рӯи пул, гаҳ бар лаби ҷӯ. *Нозим*

ХИРОМ II خرام шодмонӣ, хушӣ, хушҳолӣ; хабари хуш, мужда.

Бад-ӯ бошад эрониёнро умед,
Аз ӯ паҳлавонро хирому нувед. *Фирдавсӣ*
Яке нома фармуд наздики Сом,
Саросар дуруду нуведу хиром. *Фирдавсӣ*

ХИРОМИДАН خرامیدن бо нозу истиғно роҳ рафтан, хиромон роҳ рафтан.

Зирак гуфт, ки кабке дар домани кӯҳ мехиромид, ногоҳ бозеро чашм бар ӯ афтод. «*Нигори дониш*»
Ҷон зи каф рафт, чӣ созем нисори қадамаш,
Ки пас аз марг хиромад ба сари турбати мо. *Ҷомӣ*

◇ **ба олами бақо хиромидан** мурдан, вафот кардан.

Чун ба олами бақо хиромад, мусулмонон бар вай намоз гузоранд. «*Равзат-ус-сафо*»

ХИРОҶ خراج *ниг.* **хароҷ.**

ХИРС خرس ҳайвони ваҳшии ҷангалии маъруф.

Бо мулк чӣ кор аст фалонрову фалонро,
Хирс аз дари гулшан нею хук аз дари гулзор.
Манучеҳрӣ

◇ **хирс дар кӯҳ Бӯалӣ Синост** *зарб.* дар ҷое, ки ҳама бесавод ё нодон бошанд, нимчамулло мӯҳтарам аст.

ХИРСАК خرسک **1.** хирси майда, хирси хурд, хирсбача; **2.** номи як навъ бозии бачагон, ки яке аз онҳо монанди хирс ба дасту по истода гавак мекашад.

Устоду муаллим чу бувад камозор,
Хирсак бозанд кӯдакон дар бозор. *Саъдӣ*

3. як навъ қолини серпат.

Токро аз баргҳо дар зери хеш пӯсти хуҷҷат пора-пора ва сарвро аз торҳо дар пушти худ ҷули хирсак тикка-тикка. *Туғро*

ХИРТОЛ خرطال *ниг.* **хартол.**

ХИРУ خیرو гули хайрӣ, гули шаббӯ.

То хид (خوید) набошад ба ранги лола,
То хор набошад ба бӯи хиру. *Фаррухӣ*

ХИР-ХИР خیر خیر бесабаб, беҳуда, абас, беасос.

Қори вазир Ҳасанак ошуфта гашт ... ва ин султони мӯҳташамро хир-хир биёзурда.
«*Таърихи Байҳақӣ*»

ХИРӢ I خری *ниг.* **хиру.**

ХИРӢ II خیری равоқ; айвон; суфа.

Рӯзиш хабар кардаму нонаш бишикастам,
Бишкаст маро дасту бурун кард зи хирӣ. *Мушфиқӣ*

ХИРҚА *а.* خرقه **1.** порчаи матоъ, матои дарида, пора, порча-порча, ямоқ.

Дарвешеро шунидам, ки дар оташи фоқа месӯхт ва хирқа бар хирқа медӯхт. *Саъдӣ*

хирқа кардан пора кардан, даррондан.

Субҳи содиқ пероҳани содиқи фалакро хирқа кард. *Авфӣ*

хирқа шудан (ё **гаштан, сохтан**) пора шудан, пора-пора шудан.

Кунун он ба хун-андарун ғарқа гашт,
Кафан бар тани поки ӯ хирқа гашт. *Фирдавсӣ*

2. либоси дарвешон; ҷомаи қуроқ; либоси кӯҳна.

Қуҳан хирқаи хеш перостан
Беҳ аз ҷомаи орият хостан. *Саъдӣ*

Дарвеш гуфт: Эй шайх, ман сабукборам ва ҷуз хирқае надорам. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

хирқаи азрақ ҷомаи сӯфиён, ки кабуд ё малларанг буд; ◇ **хирқа андохтан** а) бахшидани ҷома; б) таслим шудан, гуноҳи худро эътироф кардан; **хирқаи сабр даридан** камоли бесабрӣ нишон додан.

Ашки ман дар рақсу дил дар холу нола дар симоъ,
Ман дарида хирқаи сабру фиғон овардаам. *Хоқонӣ*

хирқа аз дасти *касе* **пӯшидан** *киноя аз* мурид, тобеъ ё шогирди касе шудан.

Машраби ман хирқа аз дасти садаф пӯшидан аст,
Теғ бар сар мехӯрам, гавҳар ба домон медиҳам. *Соиб*

хирқа ба дасти *касе* **тоза кардан** *киноя аз* дубора тобеи касе шудан, аз нав тобеъ шудан ба касе.

Чу з-ин ҷойгаҳ азми дарвоза кард,
Ба дасташ фалак хирқаро тоза кард. *Низомӣ*

ХИРҚАБОЗӢ خرقه‌بازی: **хирқабозӣ кардан** рақсу бозӣ кардани сӯфиён дар ҳоли ваҷду рӯҳбаландӣ.

Бигӯ то даме хирқабозӣ кунам,
Ба май далқи худро намозӣ кунам. *Хисрави Деҳлавӣ*

ХИРҚАДӮЗ خرقه‌دوز дӯзандаи хирқа.

Гаҳ осуда дар гӯшае хирқадӯз,
Гаҳ ошуфта дар маҷлисе хирқасӯз. *Саъдӣ*

ХИРҚАПӮШ خرقه‌پوش даридапӯш; жандапӯш; дарвеши мутасаввиф.

Хирқапӯше дар корвони Ҳиҷоз ҳамроҳи мо буд. *Саъдӣ*

Бигӯ ба зоҳиди солуси хирқапӯши дурӯй,
Ки дасти зарқ дароз асту остин кӯтоҳ. *Ҳофиз*

ХИРҚАСӮЗ خرقه‌سوز касе, ки роҳи зӯҳду риёро тарк кардааст.

Гаҳ осуда дар гӯшае хирқадӯз,
Гаҳ ошуфта дар маҷлисе хирқасӯз. *Саъдӣ*

ХИСБ *а.* خصب фаровонӣ, серию пурӣ; фароҳӣ (дар зиндагонӣ).

Сангпушт гуфт: ... Ман туро бад-он ҷазира барам, ки дар ӯ ҳам амну роҳат аст ва ҳам хисбу рафоҳият. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ба баракати қудуми ӯ сиату хисб зоҳир шудӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

ХИСЛАТ *а.* خصلت хосият, сифат; тинат, хӯй.

Маро мағӯй насиҳат, ки порсоию ишқ
Ду хислатанд, ки бо якдигар наомезанд. *Саъдӣ*

Аз хислатҳои мулук кадом зишт аст? *Аҳмади Дониш*

ХИСОИДАН خسائیدن *ниг.* **хисонидан.**

ХИСОЛ *а.* خصال *ҷ.* **хислат.**

Қасе, ки ҷомеи ин хисол бошад, ӯро ҳеҷ ҷо ғариб нагузоранд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ХИСОНИДАН خسانیدن *ниг.* **хесон(и)дан.**

ХИСОР *а.* خسار *ниг.* **хасор.**

Зумрае дар либоси хисор рӯй ба ҳазимат ниҳоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ХИСРАВ||ХУСРАВ خسرو **1.** шоҳ, подшоҳ, султон, амир.

Хисрав аз баҳри адл бояду дод,
В-ар на ҳар кас зи пушти одам зод. *Саноӣ*

2. яке аз подшоҳони Эрони қадим, ки аз рӯи достон ошиқи Ширин буд.

Эй фалак, андӯҳи Ширин бар дили Хисрав манеҳ,
К-ин бизоатро харидоре беҳ аз Фарҳод нест. *Ҷомӣ*

◇ **хисрави анҷум** *киноя аз* офтоб.

Хисрави анҷум рӯй ба диёри ғарбӣ овард. *«Равзат-ус-сафо»*

хисрави анҷумсипоҳ *киноя аз* офтоб.

Хисрави анҷумсипоҳ ба доираи нисфуннаҳор расид. *«Равзат-ус-сафо»*

хисрави савобит ва сайёрот *киноя аз* офтоб.

Хисрави савобит ва сайёрот аз манзили Бирҷиси саодат интиқол кард. *«Равзат-ус-сафо»*

хисрави сайёрагон *киноя аз* офтоб.

Кӯҳ ба китаф баргирифт ҷомаи бозоргон,
Рӯй ба машриқ ниҳод хисрави сайёрагон. *Манучеҳрӣ*

хисрави ховар *киноя аз* офтоб.

Саҳар чун хисрави ховар алам бар кӯҳсорон зад,
Ба дасти марҳамат ёрам дари уммедворон зад. *Ҳофиз*

хисрави ховархиром *киноя аз* офтоб.

Чу чатри хисрави ховархиром пайдо шуд,
Сипоҳи шаб буна дар кӯҳҳо ниҳон карданд. *Убайди Зоконӣ*

хисрави чорум сарир *киноя аз* офтоб.

ХИСРАВОНӢ||ХУСРАВОНӢ خسروانی **1.** лоиқи подшоҳ, шоҳона.

Яке дар бараш парниёнӣ қабоҳ,
Яке бар сараш хисравонӣ кулоҳ. *Саъдӣ*

Бидеҳ, соқӣ, он хисравонӣ қадаҳ,
Ки дилро биафзояд аз вай фараҳ. *Хоҷу*

2. *мус.* яке аз оҳангҳои қадим.

Муғаннӣ, куҷоӣ, ба гулбонги руд
Ба ёд овар он хисравонӣ суруд. *Ҳофиз*

ХИСРАВӢ I || **ХУСРАВӢ** I خسروی аз они хисрав; аз они подшоҳ.

Ба тан ҷомаи хисравӣ кард чок,
Ба сар-бар пароганд торик хок. *Фирдавсӣ*

ХИСРАВӢ II || **ХУСРАВӢ** II خسروی подшоҳӣ, подшоҳ будан.

Донӣ, ки чист давлат, дидори ёр дидан,
Дар кӯи ӯ гадоӣ бар хисравӣ гузидан. *Ҳофиз*

ХИССАТ *а.* خست хасисӣ, бахилӣ; фурӯмоягӣ, пастӣ.

Тӯҳмати ифлос чанду пангӣ хиссат то ба кай,
Оташи исроф дар дуньёву мофиҳо занед. *Шавкат*

Ҳарчанд саг ба хиссат мавсуф аст ва ба нопокӣ маъруф, валекин луқмаи вафодорӣ хӯрдааст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ва агар дар зиёфат тақсире кунӣ, ба хиссати ту шӯҳрат диҳанд. *Аҳмади Дониш*

ХИТБ *а.* خطب домод.

ХИТБА||ХИТБАТ *а.* خطبه||خطبة зан хостан, занхоҳӣ, хостани зан барои издивоҷ.

Туғрулбек ба яке аз мухаддарот ... хитба намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ХИТМӢ *а.* خطمی *ниг.* **хатмӣ.**

ХИТО خطا||ختا *ниг.* **хато** II.

ХИТОБ *а.* خطاب **1.** сухане, ки рӯ ба рӯи касе ё чизе гуфта мешавад.

Маликро дурушт омад аз вай хитоб,
Бигуфто: Биё, то чӣ бинӣ савоб,
Ки пиндорам аз ақл бегонаӣ,
На мастӣ, ҳамоно, ки девонаӣ. *Саъдӣ*

Абулфайзхоҷа ба аҳли маҷлис хитоб карда... гуфт. *Садри Зиё*

2. сухангӯӣ, гапзанӣ, гуфтор, гуфтугӯ.

Дар хитоби одамӣ нотиқ будӣ,
Дар навои тӯтиён ҳозиқ будӣ. *Румӣ*

ХИТОБАТ *а.* خطابت *ниг.* **хатобат.**

Ва фоидаи хитобат андар сиёсати мардум бувад. (2) *Ибни Сино*

ХИТОБӢ خطابی даҳанакӣ, шифоҳӣ.

...Ақсоми ин муқаддимоти пешин бидонем... ва хитобӣ кадом ва шеърӣ кадом. *Ибни Сино*

ХИТОМ I *а.* ختام он чи, ки бо он чизеро мӯҳр мекунанд, монанди шамъ, мум, лок.

Пас мактуби умраш ба хитоми аҷал махтум гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ХИТОМ II *а.* ختام поён, охир, тамом, анҷом.

ХИТОМ III *а.* خطام **1.** маҳори шутур; **2.** ресмон; ресмони киштӣ.

Маллоҳ гуфт: Киштиро халале ҳаст, яке аз шумо, ки зӯровартар аст, бояд ки бар ин сутун барравад ва хитоми киштӣ бигирад, то иморат кунам. *Саъдӣ*

ХИТОӢ ختائی||خطائی мансуб ба Хито(й), сокини Хитой, аҳли Хитой.

ХИТТА *а.* خطه **1.** замине, ки барои иморат гирдогирди он хат кашидаанд; **2.** мамлакат, вилоят; шаҳри калон; хок, замин.

Қалам дар сари ҳарфи афлок каш,
Хат андар хати хиттаи хок каш. *Хоҷу*

Асли ӯ аз Балх аст, аммо дар хиттаи Хоразм маскан дошта. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ХИФОРАТ *а.* خفارت муҳофизат, ҳимоят, нигаҳбонӣ.

Ва он сол ба дари Мадинаи шарифа араб аз эшон хифорат хост ба гоҳи бозгаштан аз ҳаҷ. *Носири Хисрав*

ХИФФАТ *а.* خفت сабукӣ, камвазнӣ (ҷисман, ақлан ё аз ҷиҳати коре).

... На хиффати ҷавониаш бошад, на заъфи пирон. *«Равзат-ус-сафо»*

Дар гадову шаҳи ғуруроин
Фарқе афканда хиффату тамкин. *Бедил*

хиффати ақл камақлӣ, сустақлӣ.

Ёрон иродати ман дар ҳаққи вай хилофи одат диданд ва бар хиффати ақлам ниҳуфта бихандиданд. *Саъдӣ*

ХИШМ خشم *ниг.* **хашм.**

ХИШТ I خشت оҷури хом, оҷур, лое, ки ба қолиб рехта хушконда шудааст ва барои иморат ба кор меравад.

Ба фармони ӯ ин пулро аз хишти пухта сохтанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Хишти аввал чун ниҳад меъмор каҷ,
То Сурайё меравад девор каҷ.*

хишти сари хум хиште, ки бо он сари хуми шаробро маҳкам мекунанд.

Шуд муддате, ки хишти сари хум китоби мост,
Мавҷи шароб сурхии сарҳои боби мост. *Соиб*

хишт задан хишт рехтан.

Перахани худ зи гиё бофтӣ,
Хишт задӣ, рӯзӣ аз он ёфтӣ. *Низомӣ*

◇ **хишт молидан** даъвоҳои дурӯғ кардан; **хишти хом бар** (ё **андар**) **об афкандан** *киноя аз* кори беҳуда ва беҳосил кардан.

Чу кирдор бо носипосон кунӣ,
Ҳаме хишти хом андар об афканӣ. *Фирдавсӣ*

аз ҷой рафтани хишт намондани умеди беҳбудӣ дар коре; **хиште ба хайр гузоштан** дар роҳи хайр иморате кардан, сохтани обанбор, корвонсарой, меҳмонсарой ва ғ.

Хиште ба хайр чун хуми май бар замин гузор,
Дигар қадам ба қасри биҳишти барин гузор. *Соиб*

хишт бар об (ё **дарьё**) **задан** кори беҳуда кардан.

Бар ишқи ту бар дил рақами сабр кашидан
Чун хишт задан бар забари оби равон аст. *Ибни Ямин*

бар хишт зодан амалест, ки занони ҳомиладор барои осон кардани зоиши тифл хиштро зери пояшон гузошта бар сари по менишинанд ва зӯр бар ҳар ду по мезананд.

Пеш аз он к-аз доя бинад модари гулбун ба дард,
Тифлҳои ғунча бар хишти латофат зода буд. *Туғро*

ХИШТ II خشت навъе аз найзаи хурд.

Баромад дурахшидани теғу хишт,
Ту гуфтӣ ҳаво бар замин лола кишт. *Фирдавсӣ*

Севум ҳамчунин х и ш т бар вай шикаст,
Нашояд ба хишт обро бозбаст. *Низомӣ*

ХИШТАК خشتک **1.** хишти хурд, хишти майда; **2.** порчаи чоргӯша, ки зери бағали ҷома ва миёни поҷома медӯзанд.

ХИШТЗАН خشتزن касе, ки аз гил хишт месозад, хиштрез.

Ғулом обкаш бояду хиштзан,
Бувад бандаи нозанин муштзан. *Саъдӣ*

ХИШТ-ХИШТ خشت خشت хишир-хишир, шибир-шибир.

Хишт-хишти муш дар ғӯшаш расид,
Хуфт мардӣ, шаҳваташ куллӣ рамид. *Румӣ*

ХИШТЧА خشتچه *ниг.* **хиштак 2.**

Ба ҷои хиштча гар шаст нофа бардӯзӣ,
Ҳам эч кам нашавад бӯи ганда аз бағалат. *Имора*

ХИЯМ *а.* خیم *ҷ.* **хайма.**

Пеш оядам боғи Ирам пурчатру харгоҳу хиям,
Аз таблу манҷуқу алам чун даргаҳи Ҷамшеди ял. *Ломеӣ*

ХИҶИЛ||ХАҶИЛ *а.* خجل шарманда.

Хиҷил он кас, ки рафту кор насохт,
Кӯси реҳлат заданду бор насохт. *Саъдӣ*

Гоҳе гила аз ёр кунам, гоҳ зи ағьёр,
Не, не, ки хиҷил аз нафаси сарди худ астам. *Савдо*

ХИҶЛАТ *а.* خجلت *ниг.* **хаҷлат.**

ХИҶОЛАТ *а.* خجالت шармандагӣ.

Ба дастури доно чунин гуфт шоҳ,
Ки даъвӣ хиҷолат бувад бегуноҳ. *Саъдӣ*

Дар подшоҳӣ чунон муомила кунад, ки агар вақте подшоҳ набошад, ҷафо ва хиҷолат набинад. *Аҳмади Дониш*

ХО خا *ниг.* **хе.**

хоб خواب *асоси замони ҳозираи* **хобидан, хуфтан.**

ХОБ I خواب **1.** ҳолати осоиш, ки ҳангоми он ҳисҳои зоҳирӣ аз кор мемонад; *муқобили* **бедорӣ.**

Наҷӯям бар ин кина ороми хоб,
Ману гурзу майдони Афросиёб. *Фирдавсӣ*

Хобро гуфтаӣ бародари марг,
Чун бихусбӣ, ҳамезанӣ дари марг. *Авҳадӣ*

хоби амн *хоби роҳат ва осуда, хоби бафароғат.*

Хуш фарши бӯрьёву гадоиву хоби амн,
К-ин айш нест дархури авранги хисравӣ. *Ҳофиз*

хоби гирон а) хоби сахт, хоби вазнин.

Пеши арбоби басират гуфтугӯи ишқу ақл,
Ҳаст чун бедорию хоби гирон аз ҳам ҷудо. *Соиб*

б) *маҷ.* ғафлат, бехабарӣ.

Дидан бедорро хоби гирон зебанда нест,
Аз шарар то чанд хоҳӣ кард болин сангро. *Бедил*

хоби гиронсанг хоби сахт, хоби вазнин.

Гули осори ин хоби гиронсанг
Бирӯяд з-он дар ин гулшан ба як ранг. *Нозим*

хоби дӯшин хоби шабона.

Саҳаргаҳ даррабудаш хоби нӯшин,
Ки бар нохӯрда буд аз хоби дӯшин. *Низомӣ*

хоби нӯшин хоби хуш, хоби ширин.

Даме наргис аз хоби нӯшин бишӯй,
Чу гулбун биханду чу булбул бигӯй. *Саъдӣ*

Баромад шаҳрьёр аз хоби нӯшин,
Дилаш хуррам шуда аз хоби дӯшин. *Низомӣ*

хоб бастан бехоб кардан, хобпар кардан; **хоб ёфтан** хоб рафтан, хобидан.

Далерон ба даргоҳи Афросиёб
Зи бонги табира наёбанд хоб. *Фирдавсӣ*

хоб аз дида шустан (*ё* **рӯфтан**) хоб накардан, бедор мондан.

Фурсат намедиҳад, ки бишӯям зи дида хоб,
Азбаски тунд мегузарад ҷӯйбори умр. *Соиб*

хоб аз сар ниҳодан хоб набурдан, бедор будан, бедорхоб шудан.

Биё, соқӣ, аз сар биниҳ хобро,
Маи ноб деҳ ошиқи нобро. *Низомӣ*

аз хоб баркардан бедор кардан.

Иброҳимро аз хоб баркард, гуфто: Бархез ва таом бихӯр. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

аз хоб баромадан бедор шудан.

Рутабчин баромад зи нӯшина хоб,
Димоғе пуроташ, даҳоне пуроб. *Низомӣ*

аз хоб баромадани бахти *касе* хушбахт гардидани касе.

Нафас баромаду ком аз ту барнамеояд,
Фиғон, ки бахти ман аз хоб барнамеояд. *Ҳофиз*

аз хоб даромадан бедор шудан.

Шоҳиди сармасти ман субҳ даромад зи хоб,
Кард суроҳӣ талаб дида сабӯҳӣ савоб. *Хоқонӣ*

2. он чӣ хобкунанда дар вақти хоб мебинад, рӯъё; **хоби бисмил** (*ё* **парешон**) хоби ҳавлнок, хоби дарҳаму барҳам.

Сайдгоҳи кист ин гулшан, ки ҳар сӯ бингарӣ,
Обу ранги мо парешонтар зи хоби бисмил аст. *Бедил*

Шаби ҳиҷрони ту чун хоби парешон бинам,
Субҳ бар васли сари зулфи ту таъбир кунам. *Ҷалолӣ*

Рӯзе агар ба лутф наёӣ ба сӯи ман,
Боре шабе ба хоби парешони ман дарой. *Ҳилолӣ*

хоб гуфтан хобро тафсир кардан, хобро таъбир кардан, маънои хобро гуфтан.

Битарсиду аз шоҳ зинҳор хост,
Ки ин хоб гуфтан наёрем рост. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* ғафлат; ◇ **хоби адам** нобудӣ, марг.

Чунин афсонаҳои хуш, ки дил гуфт аз даҳони ӯ,
Хизир гар бишнавад, аз ҳайраташ хоби адам гирад. *Фиғонӣ*

хоби асҳоби раҷим (*ё* **каҳф**) *киноя аз* хоби дуру дароз ва сахт.

Сол хуфтӣ сӣ, кунун бедор шав,
Гар нахуфтӣ хоби асҳоби каҳф. *Носири Хисрав*

хоби аҷал марг.

Бо хоби аҷал фасона мегуфт,
Аз марг ба ҷон фасона мегуфт. *Файзӣ*

хоби бетаъбир орзую умеди беҳосил.

Паём додам, к-иқбол бе парастиши ӯ
Бувад ба назди хирадманд хоби бетаъбир. *Муиззӣ*

хоби марг ҳолати марг.

Шуд раҳи хобида бедору ҳамон осудаанд,
Бурда гӯё хоби марг ин ҳамраҳони хуфтаро. *Соиб*

хоби по карахт шудани по; **хоби сайёд** хоби бардурӯғ барои фиреб додани сайд.

Тағофул карданат бе фитнае нест,
Фиреби мурғ бошад хоби сайёд. *Хисрави Деҳлавӣ*

хоби харгӯш (*ё* **харгӯшӣ**) ғафлат, бепарвоӣ.

Шаҳи шердил масту мадҳуш буд,
Ду оҳуш дар хоби харгӯш буд. *Хоҷу*

хоби чорпаҳлу хоби дарозу тинч; **хобу хаёл** фикру орзуҳои ношуданӣ; **хобу хӯр** зиндагонӣ, маишат; зиндагии бемазмун, ки танҳо аз хӯрдану хобидан иборат аст; **хоби чизеро дидан** ба тамаи хом афтодан, орзуи хом кардан, хаёли хом доштан.

Ҳамчу пилам бар сарам зан захму доғ,
То набинам хоби Ҳиндустону боғ. *Румӣ*

Ва ин бор хоби хиёнате дигар набинӣ.
«Марзбонннома»

хоб дӯхтан халал расондан ба хоби касе.

Магар ҷодувон аз ман омӯхтанд,
Ки аз муми худ хобро дӯхтанд. *Низомӣ*

хоб кардани дукон *киноя аз* бекор ва бемуомила мондани дукон, баста шудани дукон.

Рехт ҳамчу сурма аз чашми тарозу сангро,
Монд бар зери сару гуфто: дуконам хоб кард. *Сайидо*

хоб фурӯ молидан дур кардани хоб.

Дар орзуи рӯи ту дарьёст чашми халқ,
Бархезу рӯ бишӯю фурӯ мол хобро. *Хисрави Деҳлавӣ*

хоби харгӯш додан ба ғафлат андохтан, фиреб додан, бо ваъдаҳои дурӯғ фирефтан.

Маро чӣ кушӣ ба чашми оҳу,
Маро чӣ диҳӣ ту хоби харгӯш. *Саноӣ*

Саги кӯи ту бошам, гарчи надҳӣ
Ба рӯбаҳбозиам ҷуз хоби харгӯш. *Заҳири Форьёбӣ*

хоб ба чароғ гуфтан ба ақидаи хурофӣ, агар касе хоби бадашро танҳо ба танҳо ба чароғ бигӯяд, гӯё оқибати шуми он пешгирӣ мешудааст.

Гулро бинам, ҳадиси рӯи ту кунам,
Монанди касе, ки хоб гӯяд ба чароғ.
Мӯҳсини Таъсир

ХОБ II || **ХОВ** خواب||خاب||خاو моилии пати махмал ва матоҳои дигари патдор ба як сӯ; **хоби махмал** пати махмал; тамоюли пати махмал ба як тараф; **хоби қолин** пати қолин; ба тарафе хобидани пати қолин.

ХОБГОҲ||ХОБГАҲ خوابگاه||خوابگه 1. ҷои хоб, хонаи хоб.

Сухан гуфта омад ниҳуфта ба роз,
Дари хобгаҳ нарм карданд боз. *Фирдавсӣ*

Зирехпӯш хуспанд мардавжанон,
Ки бистар бувад хобгоҳи занон. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* гӯр, қабр; **хобгоҳи адам** осудангоҳи нестӣ; қабр.

Аз завқ шуданд он ду мадҳуш
Дар хобгаҳи адам ҳамоғӯш. *Ҳилолӣ*

ХОБГУЗОР خواب گزار касе, ки хобро таъбир мекунад, он кӣ маънои хобро мегӯяд.

На раҳнамой ба кор оядаш, на толеъгир,
На фолгӯй ба кор оядаш, на хобгузор. *Унсурӣ*

Дар зиндон хобгузоре ба ғоят чобук ҳаст.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Дилу таваккули ту бениёз дошт туро
Зи фолгӯю зи ахтаршиносу хобгузор. *Муиззӣ*

ХОБИА *а.* خابئه *ниг.* **хобия.**

ХОБИДАН خوابیدن 1. хоб рафтан; дароз кашидан; 2. истиқомат кардан дар ҷое, таваққуф кардан.

ХОБИЯ||ХОБИА *а.* خابیه||خابئه кӯза, хуми шароб ё сирко.

Чун хонҳошон барканад, хуншон зи тан бипроканад,
Орад, ба фардо афканад дар хисравонӣ хобия.
Манучеҳрӣ

ХОБНОДИДА خواب ناد یده 1. касе, ки хоб надида бошад; 2. *маҷ.* ноболиғ, норасида.

Ридакони хобнодида масоф андар масоф,
Маркабони доғнокарда қатор андар қатор. *Фаррухӣ*

ХОБНОК خوابناک 1. хоболуд; *маҷ.* пурхумор.

Чун чашми ту хобноку масте
Соҳибназарон надида дар хоб. *Ҷомӣ*

Сурма дар чашми хобнок қашид,
Ҳалқа аз ҷаъди тобдор кушуд. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* ғофил, бехабар.

ХОБОЛУД(А) خواب آلود(ه) 1. он кӣ нав аз хоб бедор шудааст ва дар чеҳрааш асари хоб дида мешавад.

Дӯш рафтам ба дари майкада хоболуда,
Хирқа тар, доману саҷҷода шароболуда. *Ҳофиз*

2. касе, ки хобаш меояд.

Ба рӯи мо зан аз соғар гулобе,
Ки хоболудаем, эй бахтбедор. *Ҳофиз*

ХОБОН(И)ДАН خواباندن||خوابانیدن хоби касеро барондан, хоб кунондан.

ХОБӢ خوابی ба хоб рафта, хуфта, хобида; хобдӯст.

Аз шаб чӣ хабар бошад мар-фирқаи хобиро.
Шамси Табрезӣ

ХОВ خاو *ниг.* **хоб** II.

ХОВАНД خاوند *шакли кӯтоҳшудаи* **худованд.**

ХОВАР I خاور 1. самте, ки офтоб дар он ғуруб мекунад, ғарб, мағриб.

Мехр дидам бомдодон чун битофт,
Аз Хуросон сӯи ховар мешитофт. *Рӯдакӣ*

Чу аз машриқ ӯ сӯи ховар кашид,
Зи машриқ шаби тира сар баркашид. *Фирдавсӣ*

Сапеда чу барзад сар аз бохтар,
Сиёҳӣ ба ховар фурӯ бурд сар. *Низомӣ*

2. самте, ки офтоб дар он тулӯъ мекунад, машриқ, шарқ.

ХОВАР II خاور хору хас, хошок.

Бар он бум то солиён бар набуд,
Ҷуз аз сӯхта хору ховар набуд. *Фирдавсӣ*

ХОВАРЗАМИН خاورزمین машриқзамин, шарқ; кишваре, ки дар Шарқ аст.

Ҳал кунад дар гӯшаи чинӣ тилои мағрибӣ
Шом, к-аз ховарзамин наққоши заркор оварад.
Мушфиқӣ

ХОВАРОН خاوران 1. ховар, машриқ.

Субҳ, к-аз ховарон талеан рӯз
Шуд чу ҳусни бутон ҷаҳонафрӯз. *Мушфиқӣ*

2. ғарб, мағриб; 3. номи вилояте дар Хуросон.

Чандон ки аз забони бароянд, бигир зар,
Дар Ховарон наям, ки муяссар намешавад. *Анварӣ*

ХОВАРХИДЕВ خاورخديو подшоҳи машриқ, подшоҳи шарқ; подшоҳи ғарб; *киноя аз* Искандар.

Сипаҳро биёрост ховархидев,
Дар андеша з-он мардумоҳанҷ дев. *Низомӣ*

ХОВАРӢ خاورى мансуб ба ховар I.

Маликзода гуфт: Эй бути ховарӣ,
Надонам чӣ кардӣ зи ҷодугарӣ. (2) *Хоҷу*

Хуршеди ховарӣ кунад аз рашк ҷома чок,
Гар моҳи меҳрпарвари ман дар қабо равад. (2) *Ҳофиз*

ХОВИЯ *а.* خاويه *муаннаси* **ховӣ.**

Саҳмаш чу саҳми ҳовия, сад бим дар ҳар зовия,
Эъҷози нахли ховия девору бомашро масал. *Ломеӣ*

ХОВӢ *а.* خاوى холӣ, тиҳӣ, хароб, вайрон.

ХОГИНА خاگينه навъе аз таом, ки бо тухми мурғ пухта мешавад, тухмбирьён.

В-ар бигӯям сифати қимаю хогина карам,
Биравад аз дили ҳар мустамеъе сабру қарор.
Абӯисҳоқи Атъима

ХОД خاد *ниг.* **заған.**

Даромад яке ходи чанголтез,
Рабуд аз кафаш гӯшту бурд аз гурез.
Хуҷастаи Сарахсӣ

Кунун медиҳад даври чархам ба ёд,
Ба зарбулмасал қиссаи ғуку ход. *Ҷомӣ*

ХОДА خاده чӯби рости дароз.

[Узбакон] ... баъд аз фурсате ба маслаҳати мавҷуда амал намуда, ходаро бишикастанд.
«Шаҳномаи Фарғона»

ХОДЕЪ *а.* خادع фиребанда; фиребгар.

Ходеи дарданд дармонҳои жож,
Раҳзананду зарситонон расмбоз. *Румӣ*

ХОДИМ *а.* خادم он кӣ хидмат мекунад, хизматгор; нӯкар.

Ту бо хештан ходимон бар ба роҳ,
Зи роҳу зи оини шоҳон макоҳ! *Фирдавсӣ*

Ходиме аз сарой берун омад ва бар дари сарой биистод. *Носири Хисрав*

Маъмунро ходиме буд, ... ӯро ба ҷиҳати ... таҷассуси Фазл насб фармуд. *Авфӣ*

◇ **ходими пир** (**ё сипеҳр**) *нуҷ.* сайёраи Зуҳал.

ХОДИМА *а.* خادمه *муаннаси* **ходим.**

Чанд ходима ба хидмати мо мураттабанд. *Авфӣ*

ХОЗА I خازه гил, гиле, ки бо он деворро андова мекунанд; ҳар чизе, ки ба ҳам омехта шудааст.

ХОЗА II خوازه *ниг.* **хавоза.**

ХОЗЕУЛАЪНОҚ *а.* خاضع الاعناق гарданхам, фармонбардор.

Шаванд пеши рикобаш сарони Руму Араб
Чу бандагони камарбаста хозеулаъноқ. *Муиззӣ*

ХОЗЕЪ *а.* خاضع 1. фармонбардор, мутеъ, итоаткор.

Пил аз ғояти дарду ранҷ ӯро хозеъ шавад. *Авфӣ*

Нашавам хозеи адӯ ҳаргиз,
Гарчи бар осмон кунад маскан. *«Равзат-ус-сафо»*

2. хоксор, фурӯтан, касе, ки хоксорӣ мекунад.

ХОЗИН I *а.* خازن хазинадор, хазиначӣ, анбордор, нигаҳбони хазина.

Котибатро гӯ: Навису хозинатро гӯ: Бисанҷ,
Носеҳатро гӯ: Фазою ҳосидатро гу: Гудоз!
Манучеҳрӣ

Падари Иброҳим ... хозини бутхона буд.
«Таърихи Табарӣ»

Бурун рафтанд аз он махзан дилафгор,
Ки шаб маҳтобу хозин буд бедор. *Нозим*

ХОЗИН II *а.* خازن паррандае, ки дарахтро бо нӯлаш зада сӯрох мекунад, эзорсурхаки сабзранг.

Бар рухи Ҷомӣ бувад бе рӯят аз дӯзах даре,
Гар зи равза хозин андар қабри ӯ равзан кунад.
Ҷомӣ

ХОИБ *а.* خائب ноумед, маъюс, бебаҳра, бенасиб.

Ақлам бирафт аз ҷо, боқишро ту фармо,
Эй аз дарат нарафта кас ноумеду хоиб.
Шамси Табрезӣ

Расулон хоибу хосир бозгаштанд.
«Равзат-ус-сафо»

Ва агар ба касб ва шуғл тавассул ҷӯяд ҳам, хоибу хосир берун меояд. *Аҳмади Дониш*

ХОИБА *а.* خائبه *муаннаси* **хоиб.**

Ҳар сабоҳе фирқаеро ротиба,
То намонад уммате з-ӯ хоиба. *Румӣ*

ХОИБАН *а.* خائباً дар ҳолати ноумедӣ, маъюсӣ, бебаҳрагӣ; **хоибан ва хосиран** бо навмедӣ, бебаҳра ва зарардида.

[Муҳаммади Хоразмшоҳ] ... хоибан ва хосиран муроҷиат намуд ва аз ҷадди ту — Чингизхон дар ҷазираи Обескун дид, он чӣ дид.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

ХОИДАН خائيدن бо дандон фишор кардан, ҷавидан.

Ҳар ҳайвоне ба вақти хоидан зафри зерин ҷунбонад. *Ибни Сино*

Гуфт: То чашми ту мар-сӯхтаро бишносад,
Нон хоӣ ту агар сӯхтае нимзарир. *Шамси Табрезӣ*

ХОИН *а.* خائن он кӣ хиёнат мекунад, хиёнаткунанда.

Хоинеро дар силки мӯътамадон маъдуд набоистӣ дошт. *Авфӣ*

... Яке боз пас хоину шармсор
Нахоҳад ҳаме музд нокарда кор. *Саъдӣ*

ХОИСК خايسک *ниг.* **хояск.**

ХОИФ *а.* خائف касе, ки аз чизе метарсад, тарсанда.

Ҷиноятe аз вай дар вуҷуд омад ва хоиф шуд.
Авфӣ

ХОК خاک 1. қабати болоии замин, ки гиёҳу дарахт дар он мерӯяд.

Бояд ки миёни замин хоки сирф бувад, сахт гардонида бувад ба табъи басити замин. *Ибни Сино*

Барояд зи хоку шавад боз хок,
Ҳама ҷон тарс асту тимору бок. *Фирдавсӣ*

2. чанг, гард, ғубор.

Ба тан ҷомаи хисравӣ кард чок,
Ба сар барпароганд торик хок. *Фирдавсӣ*

Чу кӯҳли биниши мо хоки остони шумост,
Куҷо равем, бифармо, аз ин ҷаноб, куҷо? *Ҳофиз*

хоки домангир а) гиле, ки пои одами раванда дар он банд мешавад; б) *маҷ.* ҷои дилкаш; 3. сарзамин, кишвар, мамлакат; 4. *маҷ.* гӯр, қабр, турбат.

Он мадрасаро мадрасаи Қуллор Такин хонданд ва хоки ин амир дар он мадраса буд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ту пок омадӣ, бар ҳазар бошу пок,
Ки нанг аст нопок рафтан ба хок. *Саъдӣ*

Шикоре чун ба бахти мо намеафтад, ҳамон бехтар,
Ки дар хоки фаромӯшон нихон созем доми худ. *Соиб*

хоки танг қабр, гӯр, турбат; 5. *маҷ.* тан, бадан; пайкар, қолиби инсон, ки, ба ақидаи динӣ, гӯё худо аз хок офаридааст.

Хоки ман зинда ба таъсири ҳавои лаби туст,
Сояггорӣ накунад обу ҳавои дигарам. *Саъдӣ*

Пеш аз он рӯзе, ки гардун хоки одам месиришт,
Ишқ дар обу гилам тухми таманнои ту кишт. *Ҷомӣ*

6. *маҷ.* чизи бекора, камарзиш; ◇ **ин хок** дунъё, ҷаҳон.

Аз илм маноз, к-андар ин хок
Шогирд ҳамон шудаст устод. *Шамси Табрезӣ*

хоки заиф инсон, одам; **хоки мурда** *киноя аз* замини беҳосилу бесабза.

Соликонро сӯҳбати танпарварон санги раҳ аст,
Селро ин хокҳои мурда комил мекунад. *Соиб*

хоки мурод (*ё* **муродбахш**) зиёратгохе, ки гӯё муроди дил аз он ҳосил мешавад; **(ин) хоки мутаббақ** (*ё* **муаллақ**) замин; дунъё.

Шарм дар ин торами азрақ намонд,
Об дар ин хоки мутаббақ намонд. *Низомӣ*

хоки овард *киноя аз* майдони ҷанг, овардгоҳ.

Аз эрониён ҳар кӣ афганда буд,
Агар кушта буду агар зинда буд,
Аз он хоки овард бардоштанд,
Тани душманон хор бигзоштанд. *Фирдавсӣ*

хоки рангин а) тилло ва нуқра; б) одам, инсон; в) гулзор; лолазор; **хоки тинат** сиришти инсон, табиати одам.

Ба сахтҷонии мо осмон надорад ёд,
Зи кӯчаи раги санг аст хоки тинати мо. *Шавкат*

хоки хомӯш (*ё* **хушк**) замини бегиёҳу бесабза.

Дигарбора сарсабз шуд хоки хушк,
Бунафша баромехт анбар ба мушк. *Низомӣ*

Хоки хомӯш ба талқини баҳор аз паи шукр
Гашт аз сабзаи навруста саропой забон. *Соиб*

хоки ғурбат мулки ғарибӣ.

Хоки ғурбат бувад оинаи арбоби сухан,
Тӯтӣ он беҳ, ки равад аз шакаристон берун. *Соиб*

хоки чиләвгир макони бисъёр дилкаш; **хоку мок** а) хоку замин; б) дунъё.

То ба хок-андарат нагардонад,
Хоку мок аз ту барнадорад кор. *Рӯдакӣ*

хоку об пайкар ва ҷисми инсонӣ; **хок (дар коре) андохтан** а) тира кардан.

Душманон хок дар ин кор ҳамеандозанд,
В-арна ман поктарам, поктар аз оби зулол. *Анварӣ*

б) халал расондан дар коре; **хок баровардан** *аз чизе* вайрон кардан; хароб кардан.

Зи гарди сипоҳон баровард хок,
Сипоҳон аз он зилзила ларзнок. *Ҳотифӣ*

хок будан хоксор будан, фурӯтан будан.

Агар хок шуд Саъдӣ, онро чӣ ғам,
Ки дар зиндагӣ хок будаст ҳам. *Саъдӣ*

хок паймудан бениҳоят хоксорӣ кардан, фурӯтан будан; **хок хӯрдани тир** а) ба ҳадаф нарасидани тир; *б) ба мақсад нарасидани кас;* **хок шудан** а) мурдан, вафот кардан; б) хоксор шудан, фурӯтан шудан.

Эй бародар, чу оқибат хок аст,
Хок шав, пеш аз он ки хок шавӣ. *Саъдӣ*

хоки дар будан дар як ҷо беҳаракат мондан, доим дар як ҷо истиқомат кардан; **хоки девор хӯрдан** қаноат кардан; **хоки пои** *касе* **шудан** фидои касе шудан, қурбони касе шудан.

Мурдам аз ин алам, ки намурдам барои ту,
Эй хок бар сарам, ки нашуд хоки пои ту. *Ҳилолӣ*

хоки қабр дар хона рехтан сеҳр кардан; **хок ба чашм пошидан** а) ҳақир шумурдан, хор кардан.

Акси ман хок ба чашм оинаро мепошад,
Партави рӯи ту оинанамо кард маро. *Соиб*

б) гумроҳ кардан; фиреб додан; **хок бар лаб молидан** а) хомӯш шудан, ҷим нишастан.

Ту шиносӣ, ки нест хазлу муҳол,
Нӯш кун зуду хок бар лаб мол. *Саноӣ*

б) инкор кардан; пинҳон кардан.

Гарчи мемолид бар лаб чашми ӯ аз сурма хок,
Шуд ба мардум оқибат хунрезии ӯ ошкор. *Соиб*

в) бебаҳра мондан, маҳрум шудан.

Ба пои хум мани махмур бар лаб хок мемолам,
Сабӯи қисматам хушк аз дили Уммон бирунояд. *Саъдӣ*

хок бар сар афшондан (*ё* **афкандан, задан, кашидан, ниҳодан, рехтан**) мотам гирифтан, азодор шудан; бисьёр андӯҳгин шудан; ҳасрату надомат кардан.

Ба пардасаро оташ андар заданд,
Ҳама лашкараш хок бар сар заданд. *Фирдавсӣ*

Ҳама сар ба хоки сияҳ барниҳанд,
Аз он беҳ куҷо хок бар сар ниҳанд. *Фирдавсӣ*

Он чунон гаштаам аз заъф, ки меафшонам
Хоки кӯи ту ба андози сабо бар сари хеш. *Ваҳшатӣ*

хок бар сар кардан *чизеро* аз бахри чизе гузаштан, чизеро бартараф кардан.

Соқиё, бархезу дардеҳ ҷомро,
Хок бар сар кун ғами айёмро. *Ҳофиз*

хок бар сар ниҳодан (*ё* **рехтан**) *ниг.* **хок бар сар афшондан; хок дар дида анбоштан** ба худ зиён расонидан.

Зи кač ғайри чашми кач̣ӣ доштан
Бувад хок дар дида анбоштан. *Ҷомӣ*

хок дар косаи *касе* **кардан** *ниг.* **хок дар тарозуи** *касе* **афкандан; хок дар тарозуи** *касе* **афкандан** залилу хор шумурдан, масхара кардан касеро.

Натарсидӣ аз зӯри бозуи ман,
Ки хок афканӣ дар тарозуи ман. *Низомӣ*

хок дар чашм задан а) фиреб додан, фиреб кардан; б) озор додан.

Ҳеҷ кас бар тӯтиёи мо наяндозад назар,
Хок дар чашми харидорон занад дӯкони мо. *Сайидо*

ба хок афкандан зулм кардан, ситам кардан; куштан; **ба хок часпонидан** таҳқир кардан, хор кардан, паст кардан; **ба хоки тира яксон шудан** (*ё* **гаштан**) *киноя аз* несту нобуд шудан.

Бахти бади туст, к-ин азизон
Гаштанд ба хоки тира яксон. *Шоҳин*

бар хок паст гардидан несту нобуд шудан, маъдум гаштан, бо хок яксон шудан.

Сари неши эшон бибояд шикаст,
Ба навъе ки бар хок гарданд паст. *Сайидо*

бар (*ё* **зери**) **хок супурдан** дафн кардан, гӯр кардан.

... В-он пири лошаро, ки супурданд зери хок,
Хокаш чунон бихӯрд, к-аз ӯ устухон намонд.
Саъдӣ

Ҳамаи ... халоиқ ҷанозаи ӯро хонда бар хоки тираи мағок супорида бозгашт намуданд.
«Шаҳномаи Фарғона»

дар хоки шӯр тухм афкандан *киноя аз* кори бефоида кардан.

Насиҳатгарӣ бо худованди зӯр
Бувад тухми афканда дар хоки шӯр. *Низомӣ*

зери хок супурдан *ниг.* **бар хок супурдан; хок бошам!** ибораест ки фармонбардор будани гӯянда, мӯтеъ будани ӯро ифода мекунад.

Сад бор аҳд кардӣ, к-ин бор хок бошам,
Як бор пос дорӣ он аҳдро, чӣ бошад?
Шамси Табрезӣ

хок ба (*ё* **дар**) **даҳан!** ибораест, ки ҳангоми қасам хӯрдан, тавба кардан ва ё таҳқир гуфта мешавад.

Ибриқи маи маро шикастӣ, раббӣ!
Бар ман дари айшро бибастӣ, раббӣ!
Ман май хӯраму ту мекунӣ бадмастӣ,
Хокам ба даҳан, магар ки мастӣ, раббӣ?! *Хайём*

Ба ҳар ҷафо ки кунад, сабр мекунӣ, Шоҳин
Гар аз ту шиква кунад, хок дар даҳони «фироқ»!
Шоҳин

хок бар сари ман! вой бар ҳоли ман!

Пушту паноҳи ман буд девори дилбари ман,
В-аз гирья бар сар афтод, эй хок бар сари ман!
Ҳилолӣ

ХОКА خاکه ҳар чизи хокмонанд, ордак, суда.

ХОКАНДОЗ خاک‌انداز **1.** белчае, ки бо он хокрӯба, хокистар ва монанди онро ба ҷое меандозанд; **2.** хоке, ки дар ҳангоми гум шудани чизе тӯда мекунанд, то ки дузд он чизро оварда дар он хок пинҳон кунад ва аз хавфи ба даст афтодану расво шудан наҷот ёбад.

Хок бар ҳар тараф аз тӯдаи афлок андоз,
Нашавад ёфта он гумшуда бе хокандоз. *Туғро*

3. ҷое дар болои қалъа барои хокрӯба ва сангу кулӯх, ки бояд ба сари душман партофта шавад.

ХОКБАРСАР خاک‌برسر ғамгин, андӯҳгин; *маҷ.* пажмурда; мурда.

Эй гул, зи ғамат чеҳра ба хун гардад
В-аз марги ту сабза хокбарсар гардад.
Нофа зи фироқи холи анбарбӯят
Мӯинаи вожгуна дар бар гардад. *Мушфиқӣ*

ХОКБАСАР خاک‌بسر *ниг.* **хокбарсар.**

Гирдбодам, сари саргаштагии дил дорам,
Нест дар водии эҷод чу ман хокбасар. *Мулҳам*

ХОКБӮС خاک‌بوس он кӣ хокро мебӯсад; *маҷ.* таъзимкунанда.

Замона тобеи ҳукми равонаш,
Салотин хокбӯси остонаш. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ХОКДОН خاکدان ҷои рехтани хоку хокрӯба, ҷои ахлотрезӣ; ◇ **ин хокдон** дунъё, олам, ҷаҳон.

Мағзи вафо нест дар ин устухон,
Бӯи амон нест дар ин хокдон. *«Анвори Суҳайлӣ»*
Ба ҳасрат аз ин хокдони хароб
Бурун рафт бо дидагони пуроб. *Садри Зиё*

хокдони дев (*ё* **куҳан, ғурур**) дунъё.

ХОКЗОД خاکزاد чизи аз хок ва дар хок пайдошуда; *маҷ.* ҳақир, забун.

Бибин, к-оташин кирмаки хокзод
Ҷавоб аз сари рӯшноӣ чӣ дод,
Ки ман рӯзу шаб ҷуз ба саҳро наям,
Вале пеши хуршед пайдо наям. *Саъдӣ*

ХОКИНИҲОД خاکی‌نهاد хоксор, фурӯтан; одами хушхулқ.

Чу покони Шероз хокиниҳод
Надидам, ки раҳмат бар он хок бод! Саъдӣ

ХОКИСТАР خاکستر он чи ки баъд аз сӯхтани чӯб, ангишт ва ғ. боқӣ мемонад ва ранги он сафеди сиёҳтоб аст.

Яке мушт хокистараш бехабар
Фурӯ рехтанд аз сарое ба сар. *Саъдӣ*

◇ **хокистар ба миръот задан** сайқал додани оина.

Хокистар агар занӣ ба миръот,
Хокистари меҳри ӯст заррот. *Файзӣ*

ХОКИСТОН خاکستان ҷое, ки хок бисьёр аст; *маҷ.* дунъё, гетӣ.

Омад Исрофил ҳам сӯи замин
Боз оғозид хокистон ҳанин. *Румӣ*

ХОКМОЛ خاکمال **1.** касе, ки чизеро бо хок мемолад; **2.** молидани чизе бо хок; **3.** *киноя аз* залил ва хор кардан, паст кардан.

Қай ба мурдан осмон аз хокмолам бигзарад,
Монам аз парвоз, чун молад, пари тирам кунад.
Соиб

Ҳар кучо ту мебошӣ, Сайидо бувад он ҷо,
Юсуфии Миср аст он, Ҳинди хокмол аст ин.
Сайидо

ХОКНИШИН خاکنشین **1.** он кӣ бар рӯи хок менишинад; **2.** *маҷ.* хоксор, ҳақир; мутеъ, итоаткор.

Аз дари хонақаҳу мадраса корам накушуд,
Баъд аз ин хокнишини дари майхона шавам.
Ҳилолӣ

Аз хоки дарат, гарчи шавам гард, нахезам,
Дар кӯи вафо нест чу ман хокнишине. *Ҷомӣ*

ХОКОЛУД خاک‌آلود чизе, ки бо хоку чанг пӯшида шудааст.

Тавонгари фосиқ кулӯхи зарандуд аст ва дарвеши солеҳ шоҳиди хоколуд. *Саъдӣ*

ХОКПО(Й) خاکپا(ی) **1.** хоки пой; **хоки пой будан** (*ё* **шудан**) фидо ва қурбони касе шудан.

Замину замон хокпои ту бод,
Ҳамон тахти пирӯза ҷои ту бод! *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* фақир, қашшоқ, камбағал; мутеъ, тобеъ.

Агар хокпоёни шӯридасар
Фақиру ҳақир оядат дар назар ... *Саъдӣ*

ХОКРЕЗ خاک‌ریز **1.** ҷое, ки хок ва хасу хошок мерезанд.

Мақоме нест ғамҳои ҷаҳонро ҷуз дили хасмаш,
Ки гардад хокрезӣ шаҳр, чун ҷое шавад вайрон.
Шафеи Асар

2. хоктӯдаи сӯрохдори тарафи берунии сангар ва ё қалъа барои муҳофизаи аскарон аз тирҳо ва ҳуҷуми душман.

Домани хокрезаш даст дар гиребони абр мезад.
«Равзат-ус-сафо»

ХОКРӮБ خاک‌روب **1.** он ки хок ё хокистарро мерӯбад; **2.** ҷорӯб.

Гар чунин ҷилва кунад муғбачаи бодафурӯш,
Хокрӯби дари майхона кунам мижгонро. *Ҳофиз*

Чун пару боли самандар хокрӯби оташам,
Нанг меояд ба бӯи гул ҳамоғӯшӣ маро.
Толиби Омулӣ

ХОКРӮБА خاک‌روبه гарду хошок, ки аз рӯфтани ҷое пайдо мешавад.

То кунад хокрӯбаи ту абир,
Ҷайб гардида доманн насрин. *Зуҳурӣ*

ХОКСИРИШТ خاک‌سرشت аз хок сохташуда.

Чунон ки хоксириштӣ, ба зери хок шавӣ,
Бинот хоку ту андар миён хокогин. *Рӯдакӣ*

ХОКСОР خاکسار **1.** монанди хок, хоксон; бо хок яксон; *маҷ.* нобудшуда.

Он хисраве, к-аз оташи шамшери обдор
Чун бод хасмро ба ваға хоксор ёфт ... *Анварӣ*

Зи боди найзаи оташниҳеби чун обат
Адӯи сӯхтадил хоксор меояд. *Убайди Зоконӣ*

2. *маҷ.* беэътибор; беқурб.

Маро ба бод мадеҳ, гарчи хоксорам, аз он-к
Ба хоки тира кунад бештар макон гавҳар.
Заҳири Форьёбӣ

Ман арчи дар назари ёр хоксор шудам,
Рақиб низ чунин мӯҳтарам нахоҳад монд. *Ҳофиз*

ХОКӢ خاکی **1.** аз хок пайдошуда; ба ранги хок.

Ҳамҷу гард ин тани хокӣ натавонад бархост
Аз сари кӯи ту з-он рӯ, ки азим афтодаст. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* хоксор, фурӯтан, шикастанафс.

Банӣ-одам сиришт аз хок доранд,
Агар хокӣ набошад, одамӣ нест. *Саъдӣ*

ХОЛ I خال нуқтаи сиёҳи модарзод ё сунъӣ дар рӯй ва тани инсон.

Холи сиёҳ дар лаби ширин задӣ чунон-к
Амдан касе зи мушк нуқат бар шакар занад.
Муиззӣ

Агар он турки шерозӣ ба даст орад дили моро,
Ба холи ҳиндуяш бахшам Самарқанду Бухороро.
Ҳофиз

хол задан хол шинондан, холи сунъӣ сохтан.

Шаби шанбе, ки хонум хол мезад,
Дилам мисли кабӯтар бол мезад.*

ХОЛ II *а.* خال тағо, бародари модар.

Буд ӯ пури шохи Самангонзамин
Ҳамон холи Сӯҳроби боофарин. *Фирдавсӣ*

Ту пеши холи худ шав ва духтари ӯро бихоҳ.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Дило, ин тан адӯи кӯҳнаи туст,
Адӯи кӯҳна холу ам нагардад. *Шамси Табрезӣ*

ХОЛИГАР خوالیگر ошпаз, таббох.

Яке хона ӯро биёростанд
Ба дебову холигарон хостанд. *Фирдавсӣ*

ХОЛИС *а.* خالص **1.** соф, сара, пок, беғаш; **зари холис** тиллои табиӣ, тиллои беғаш, тиллои соф.

Ҷуз толеи муборак аз Муштарӣ чӣ ёбӣ,
Ҷуз зарри нақди холис аз кони зар чӣ ояд?
Шамси Табрезӣ

2. *маҷ.* беғараз, самимона.

Шумо хадами холиси моед. *Авфӣ*

3. танҳо, фақат.

Масҷиди ҷомеъ бино кард аз холис моли худ.
«Таърихи Наршахӣ»

ХОЛИСА *а.* خالصه **1.** *муаннаси* **холис; 2.** замини давлатӣ, мулки давлатӣ.

Он халиҷро падари султон кардааст ва ӯро бар он об сесад деҳа холиса аст. *Носири Хисрав*

ХОЛИЯ *а.* خالیه *муаннаси* холӣ 4; **қуруни холия** асрҳои гузашта.

Ба чӣ сабаб аз ҳолати қуруни холия ... эътибор намегиранд? *«Равзат-ус-сафо»*

ХОЛӢ *а.* خالی **1.** тиҳӣ.

Зи нақди ишқ агар холӣ бувад ҷайб,
Чӣ суд аз ганҷи Афридунам, эй дӯст! *Ҷомӣ*

2. мубарро.

То аз чӣ гилӣ, ки аз ту холӣ
Дар олами обу гил гуле нест. *Анварӣ*

3. *маҷ.* танҳо; муҷаррад; озод; **холӣ аз худ гаштан (ё шудан)** бехуд шудан, мадҳуш шудан.

Ман сар ниҳам ба нақши кафи пок он касе,
Холӣ зи хеш гашта шуда раҳнамои ишқ. *Имло*

4. гузашта, мозӣ.

ХОМ خام **1.** чизе, ки пухта нашудааст, норасида; **2.** дар ҳоли табиӣ, ҳанӯз ба таври сунъӣ кор карданашуда, мас. пӯсти даббоғӣ нашуда ва ғ.

Ба пархош ҷустан чу Баҳроми Гӯр
Қаманде ба китфаш-бар аз хоми гӯр. *Саъдӣ*

3. *маҷ.* беҳуда, абас, ношуданӣ.

Эй зоҳиди афсурда, ибодат кунӣ сад сол,
То бода нанӯшӣ, ҳамагӣ кори ту хом аст. *Имло*

Аҳди ту сусту ваъдаат хом аст,
Чашми шӯхат мисоли бодом аст. *Камоли Хуҷандӣ*

4. *маҷ.* бетаҷриба, камфаҳму камтаҷриба.

Пири майхона чӣ хуш гуфт ба дурдикаши хеш,
Ки магӯ ҳоли дили сӯхта бо хоме чанд. *Ҳофиз*

Шаҳаншаҳ масал зад, ки нахҷири хом
Ба пои худ он беҳ ки ояд ба дом. *Низомӣ*

Ман, ки хидмат кардаам риндони дурдошомро,
Қай шуморам пухта ваъзи зоҳидони хомро?!
Ҷомӣ

◇ **хамми хом** ҳалқаи каманд.

Наҳанги бало баркашид аз ниём,
Биёвехт аз пеши зин хамми хом. *Фирдавсӣ*

ба (ё андар) хом кашидан (ё гирифтан) як навъ ҷазо, ки дар қадим ҷорӣ буд ва гунаҳкорро дар пӯсти даббоғӣ нашудаи хар ва ё ҳайвонҳои дигар мегирифтанд.

Шопурро аз гардан то пой андар хоми гов гирифтанд ва сараш берун бигузоштанд.
«Таърихи Табарӣ»

ХОМА I خامه қалам, килк.

Рақам аз мушк задӣ бар рухаш, эй котиби сунъ,
Офарин бар туву бар хомаи мушкинрақамат. *Ҳилолӣ*

Хомаи гавҳарфишон ... бад-ин гуна рақам фармудӣ. «Анвори Суҳайлӣ»

хома задан тарошидани қалам ва буридани нӯги он; **хома кашидан** навиштан; сурат кашидан.

Кашад хома дар дафтари обу гил,
Зи дониш диҳад зевари ҷону дил. *Ҷомӣ*

Сурати нақшам наёяд дар қалам аз лоғарӣ,
Шарм медорад, кашад гар хомаи Монӣ маро.
Туғрал

◇ **хомаи ҳайратнигор** қаламе, ки осори мӯъҷизакорона эҷод мекунад.

Тарҳи айше гар кунам аз хомаи ҳайратнигор,
Сад хумистон нашъа дар як соғари гул бастаам.
Савдо

ХОМА II خامه тӯдаи рег, талли рег.

Нишаста ба сад фикр дар хомае,
Гирифта дар ангушти худ хомае.
Абӯшакури Балхӣ

ХОМАЗАН خامه زن **1.** лавҳачаи устухонӣ, ки нӯги қаламҳои наиро ба болои он гузошта бо кордча дукафон мекардаанд, қатзан, мақат; **2.** он кӣ қаламро кор мефармояд, нависанда.

Ҳар ҷо хонанд тоза ҳарфе
Дар нома зи хомаи шигарфе,
З-он ҳарф ба сӯи хома оянд
В-аз хома ба хомазан гироянд. *Ҷомӣ*

ХОМАНДЕШ خام اندیش беҳудаандеш.

Падараш Яздгурди хомандеш
Пухтагӣ карду дид толеи хеш. *Низомӣ*

ХОМГӮЙ خام گوی нопухтагӯй, ҳарзагӯй, беҳудагӯй.

Чаро пеши ту Коваи хомгӯй
Ба сони ҳамолон кунад сурх рӯй? *Фирдавсӣ*

ХОМДАСТ خام دست одами бетаҷриба, танбал, мусоҳилакор.

Бибозам ҷон, ки худ дил пеш аз он буд
Муқомир пухтаву ман хомдасте. *Хисрави Деҳлавӣ*

Хомдастоне, ки пушти по ба дунё мезананд,
Дар ҳақиқат дасти рад бар зоди уқбо мезананд.
Соиб

ХОМИЛ *а.* خامل гумном, беному бенишон; паст, фурӯмоя.

ХОМИЛУЗЗИКР *а.* خامل الذکر касе, ки номаш зикр намешавад, гумном.

Банда розист, ки хомилуззикр бошад.
«Равзат-ус-сафо»

ХОМИСАН *а.* خامساً панҷум, дар ҷои панҷум.

Хомисан, дар ҳиҷрат, эй садри ҷаҳон,
Аз ҳавоси хамса будам дар зиён. *Румӣ*

ХОМКОР خام کار бетаҷриба, бемаҳорат, беҳудакор, нодон ва ноӯҳдабаро.

Зи ҷӯшидани зангии хомкор
Биҷӯшид хун дар дили шаҳриёр. *Низомӣ*

Хомкоронро набошад баҳра аз ишқи бутон,
Дар хаёли ёр ҳамчун бода дар ҷӯшем мо. *Имло*

ХОМНӮШ خام نوش касе, ки пайваста шароби норасида мехӯрад.

ХОМРИШ خام ریش **1.** нодон, беақл, аҳмақ, аблаҳ.

Ҷамъ омад сад ҳазорон хомриш,
Сайди ӯ гашта чу ӯ аз аблаҳиш. *Румӣ*

2. *маҷ.* масхаракунанда, масхарабоз, масхара.

ХОМРОЙ خام رای нопухтафикр; нодон, беҳудаандеш.

Туӣ тифли нопухтаву хомрой,
Мазан панҷа бо шери ҷангозмой. *Низомӣ*

ХОМСӮЗ خام سوز чизе, ки аз берун сӯхта шуда аз дарун хом аст, нимсӯхта, нопухта.

Соқии ниммасти ман, бода лаболаб ор, то
Нуқли муоширон кунам ин дили хомсӯзро.
Хисрави Деҳлавӣ

Дилро зи дарди доғ ба тадриҷ пухта кун,
Ҳуш дор, хомсӯз насозӣ кабобро. *Соиб*

ХОМТАБЪ خام طبع нодон, аҳмақ, аблаҳ.

Оташ андар пухтагон афтоду сӯхт,
Хомтабъон ҳамчунон афсурдаанд. *Саъдӣ*

ХОМТАДБИРӢ خام تدبیری бетадбирӣ, оҷизӣ аз ҷораву тадбир.

Хира гашта ба хомтадбирӣ,
Бардамида зи савсанаш хирӣ. *Низомӣ*

ХОМТАМАЪ خام طمع он кӣ орзуи ношуданӣ дорад, одами хомхаёл.

Дилам аз пухтани савдои висоли ту бисӯхт,
Ту мани хомтамаъ бин, ки чӣ савдо дорам. *Саъдӣ*

Зулфи чун анбари хомаш кӣ бибӯяд, ҳайҳот!
Эй дили хомтамаъ, ин сухан аз ёд бибар! *Ҳофиз*

ХОМУШ خامش *ниг.* **хомӯш.**

ХОМУШӢ خامشی *ниг.* **хомӯшӣ.**

ХОМЬЕЗ||ХОМЬЁЗА خامیاز||خامیازه *ниг.* **хамьёза.**

Он чунон к-аз атсаю аз хомьёз
Ин даҳон гардад ба нохоҳи ту боз. *Румӣ*

ХОМӢ خامی **1.** нопухтагӣ, норасидагӣ; **2.** *маҷ.* камтаҷрибагӣ, нодонӣ ва мусоҳилакорӣ, ноӯҳдабарой.

Хомиву содадилӣ шеваи ҷонбозон нест,
Хабаре аз бари он дилбари айёр биёр. *Ҳофиз*

ХОМӮШ||ХОМУШ||ХАМӮШ||ХАМУШ خاموش||خامش||خموش||خمش **1.** касе, ки гап намезанад, сокит, бесадо, ором.

... Ки имрӯз туркон чаро хомушанд,
Ба раъи дарун ё зи май беҳушанд? *Фирдавсӣ*

Дар андаруни мани хастадил надонам кист,
Ки ман хамӯшаму ӯ дар фиғону дар ғавғо. *Ҳофиз*

2. кушташуда (дар бораи чароғ ё оташ); **хомӯш кардан** а) хомӯш шудан, гап назадан.

Чун номаам ҳазор сухан дар тахи дил аст,
Мӯҳре ниҳода бар лабу хомӯш кардаам. *Мушфиқӣ*

б) оташ куштан.

Даст бар дил мениҳам, чун шавқ ғолиб мешавад,
Мекунам бо хок оташро зи бебоӣ хамӯш. *Соиб*

хомӯш шудан] мурдани оташ, кушта шудани оташ.

Ба ҳамвории тавон мағлуб кардан хасми саркашро,
Ки бо чандин забон хомуш ба муште об шуд оташ.
Соиб

ХОМӮШӢ||ХОМУШӢ||ХАМӮШӢ||ХАМУШӢ || خاموشی || خامشی||خموشی||خمشی оромӣ, сукут, бесадоӣ.

Хомушӣ беҳ, ки замири дили хеш
Бо касе гуфтану гуфтан, ки магӯй. *Саъдӣ*

Чӣ некӯ достоне зад яке дӯст,
Ки хомӯшӣ зи нодон сахт некӯст.
Фахриддини Гургонӣ

Хамӯшӣ пардапӯши роз бошад,
На монанди сухан ғаммоз бошад.*

хон خوان *асоси замони ҳозираи* **хондан.**

ХОН I *т.* خان подшоҳи муғул, Туркистон ва ё Осиёи Миёна; **хони хонон** подшоҳи подшоҳон, шоҳаншоҳ; *лақаби хони калони муғул.*

ХОН II خان **1.** хона, даргоҳ, маскан.

Ба ором хуфта ту дар хони хеш,
Чӣ дидӣ, бигӯӣ, чӣ омадт пеш? *Фирдавсӣ*

Гар муддате саодати хидмат наёфтем,
Ҷои дигар раҳил накардам зи хони хеш. *Муиззӣ*

2. сарой; корвонсарой, меҳмонхона.

Субҳ бидамид ва дари хон бикушоданд. *Авфӣ*

Намурд он, ки монад пас аз вай ба ҷой,
Пулу бирказу хону меҳмонсарой. *Саъдӣ*

3. ибодатгоҳ, маъбад.

Ҳама кори ӯро ба андом кард,
Пасаш Хони Гуштоспӣ ном кард. *Фирдавсӣ*

◇ **хони дил** хонаи Каъба; **хону мон** хонаву ҷой.

Ғамзаҳот аз беху аз борам фиганд,
Ишваҳот аз хону аз монам бибурд. *Анварӣ*

ХОН III خوان дастархон, суфра, моида.

Бихӯрду бияндохт дур устухон,
Ҳамин буд дегу ҳамин буд хон. *Фирдавсӣ*

Баъд аз таом аз рӯи хон биринҷ мечиду мехӯрд.
Садри Зиё

хони алвон дастархони пур аз таомҳои гуногун.

Дареғо, ки бар хони алвони умр
Даме чанд хӯрдему гуфтанд: Бас! *Саъдӣ*

(ин) хони яғмо а) дастархоне, ки барои истифодаи умум густурда мешавад.

Парокандае гуфташ, эй хоксор,
Бирав, табхе аз хони яғмо биёр. *Саъдӣ*

Фиғон, к-ин лӯлиёни шӯхи ширинкори шаҳрошӯб
Чунон бурданд сабр аз дил, ки туркон хони яғморо. *Ҳофиз*

б) *киноя аз* дунъё.

Адими замин суфраи оми ӯст,
Бар ин хони яғмо чи душман, чи дӯст. *Саъдӣ*

хон афкандан дастархон партофтан, дастархон паҳн кардан; **хон(ро) бардоштан** дастархон ғундоштан.

Ҳамгинон мунтазир буданд, ки бас кунад, то хонро бардоранд. *Садри Зиё*

хон барорастан *ниг.* **хон (бар)орастан; хон густардан** *ниг.* **хон (бар)орастан.**

Рӯзи дигар хонсолор хон бигустард ва анвои атъима биниҳод. *Авфӣ*

Чунон паҳн хони карам густарад,
Ки Симурғ дар Қоф рӯзӣ барад. *Саъдӣ*

хон кашидан дастархон густурдан; зиёфат кардан; **хон ниҳодан** *ниг.* **хон (бар)орастан.**

Гардад фузун чу доираи об вусъаташ,
Бар чарх агар тавон зи атои ту хон ниҳод. *Саноӣ*

хон (бар)орастан тайёр кардани дастархон, бо нозу неъмат зеб додани дастархон.

Севум рӯз хонро ба мурғу бара
Баророст хон аз хӯриш яксара. *Фирдавсӣ*

хон хӯрдан хӯрок хӯрдан.

Чун бозгаштӣ, ба хон омадӣ, ҷамоате бо ӯ хон бихӯрдандӣ. *Низомии Арӯзӣ*

ба хон омадан ба сари дастархон нишастан.

Хоҷа Абӯалӣ вазир буд, ҳар рӯз пеш аз субҳидам бархостӣ... ва чун бозгаштӣ, ба хон омадӣ.
Низомии Арӯзӣ

ХОНА خانه **1.** маскан, утоқ, як истиқоматгоҳ дар ҳавлӣ.

Ҳама хона буд аз карон то карон,
Пур аз мушку динору пур заъфарон. *Фирдавсӣ*

Хонаи сабри ман он рӯз барандохт фалак,
Ки бад-ин қоида тоқи хами абрӯи ту баст. *Ҷомӣ*

Ҷория гурехт, ба хонае даромад ва дарро аз қафо занҷир кард. *Садри Зиё*

2. иморат, ҳавлӣ.

Об сандуқро ба хонаи Фиръавн бурд ва дар боғчаи хона дар миёни дарахт монд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Лашкари Ғозонхон ин шаҳрро бистонанд ва занону фарзандони моро ба асирӣ бибаранд ва хонаи чандинсола барафтад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

3. ҳар яке аз ҷои мӯҳра дар тахтаи шатранҷ ва нард.

Ҳамон рафтани асп се хона буд,
Ба рафтан яке хона бегона буд. *Фирдавсӣ*

Шоҳро дар хонаи байдақ ниҳад,
Инчунин бошад ато, к-аҳмақ диҳад. *Румӣ*

◇ **хонаи анкабут** тори тортанак; **хонаи Анқо** номи оҳанге аз мусиқӣ.

Масоз тӯшаи роҳ аз риё, ки натвон сохт
Навои хонаи Анқо зи пардаи занбӯр.
Сайфи Исфарангӣ

(ин) хонаи беназму насақ *киноя аз* дунъё.

Нофи ҳафта буду аз моҳи раҷаб ниме рӯз,
Ки бирун рафт аз ин хонаи беназму насақ.
Ҳофиз

хонаи бод а) хонае, ки ҳавои зиёду тоза дошта бошад; хонаи тобистонӣ; б) се бурҷи осмонӣ — Ҷавзо, Мизон ва Далв, ки онҳоро Мусалласа низ мегӯянд; **хонаи заминканд** ҷои зеризаминӣ, ки мардум дар вақти хатар дар он паноҳ мебаранд; **хонаи зин** ҷои

нишастан дар болои зин; **хонаи зор** хонаи номаҳкам, хонаи ноустувор.

Гаҳ дасти ишқ ҷомаи сабрам кунад қабо,
Гаҳ оби чашм хонаи зорам кунад хароб. *Анварӣ*

хонаи камон қисми болоӣ ва хамхӯрдаи камон; *муқ.* **хонақоҳ (хонақоҳи камон)**; **хонаи килк** *ниг.* **хонаи қалам**; **хонаи найшакар** *фосилаи байни ду банди найшакар*; **(ин) хонаи офатрез** *киноя аз* ҷаҳон, дуньё; **хонаи сарбаста** *киноя аз* паноҳгоҳ.

Булбул аз ҳар хор дорад хонаи сарбастае,
Аз хасу хошок моро ошьёне гӯ: Мабош! *Соиб*

хонаи танбӯр косаи танбӯр, косахонаи танбӯр.

Маро чу хонаи танбӯр хона бебарг аст,
Фурӯ гузошта беҳ дар чунин наво парда.
Камоли Исмоил

хонаи тарозу *нуҷ.* бурҷи Мизон; **хонаи фардо** *д.* он дуньё, охират; **хонаи хирс** пайдо шудани чизе дар ҷои ғайри интизор; **хонаи шашдар** *киноя аз* ҷаҳон, дуньё; **хонаи Шер** *нуҷ.* бурҷи Асад; **хонаи шир** *киноя аз* пистон; **хонаи қалам** (*ё* **килк**) он ҷои нӯги қалам, ки сиёҳӣ мегирад; **хона бурдан** хонаро торoҷ кардан.

Дар ситамгорагӣ пай афшурданд,
Мегирифтанду хона мебурданд. *Низомӣ*

Хонаи соҳибназарон мебарӣ,
Пардаи парҳезкунон медарӣ. *Саъдӣ*

хона кардан истиқомат пайдо кардан, сукунат кардан.

Раҳме, к-аз иштиёқи қади чун хаданги ту
Хамьёза хона кард ба дил чун камон маро.
Муфиди Балхӣ

хонаро бори хурӯс кардан *хароб кардани хона.*

Дар хатаргоҳи ҷаҳон асбоби осоиш маҷӯӣ,
Кардаанд аз ибтидо бори хурӯс ин хонаро.
Муҳсини Таъсир

нишастани хона фурӯ рафтани хона, хароб шудани хона.

Аз нишинандагон касе чу намонд,
Оқибат худ нишаст хонаи мо. *Саиди Ашраф*

хона пок кардан холӣ кардани хона.

Чун тир ҳадафро накунӣ даст дар оғӯш,
То хонаи худро накунӣ ҳамчу камон пок. *Соиб*

хона равшан кардан пеш аз мурдан андаке беҳтар шудани аҳволи бемор; **хонаро рехтан** хароб кардани хона.

Аз ҳавоҷӯӣ дар ин дарьёи гавҳар чун ҳубоб
Бар сари мо хонаро охир ҳавои хона рехт. *Соиб*

хона сиёҳ кардан бадбахт кардан, хонавайрон кардан.

Наззораи рӯи ту басе хона сиёҳ кард,
Оташ кунад он кор, ки он рӯи чу маҳ кард.
Бобо Фиғонӣ

ХОНАБАДӮШ||ХОНАБАРДӮШ خانه‌بدوش||خانه‌بردوش одаме, ки хонаю макони муайян надорад, оворагард, бехонумон.

Дар қулзуми май ҳамчу ҳубоб аст дили мо,
Аз хонабадӯшони шароб аст дили мо. *Соиб*

ХОНАБАР خانه‌بر касе, ки хонаро торoҷ мекунад, дузд.

Хонадорон зи ҷаври хонаборон
Хонаи хеш монда бо дигарон. *Низомӣ*

ХОНАБАРАНДОЗ خانه‌برانداز **1.** хона бар бод диҳанда, исрофкор; **2.** хона вайронкунанда, хона харобкунанда.

Сад хона барандохт камон аз дари дур,
Ошиқ беҳ аз ин хонабарандоз набошад.
Камоли Исмоил

Соиб, чу ҳоли мардуми ғофил шунидаем,
Шукри ҷунуни хонабарандоз кардаем. *Соиб*

Ишқ ҳар ҷо ки равад, хонабарандоз шавад,
Сабаби маслаҳат аз оташи сӯзон маталаб. *Имло*

ХОНАБАРДӮШ خانه‌بردوش *ниг.* **хонабадӯш.**

ХОНАБЕЗОР خانه‌بیزار он кӣ дар хона нишастан дӯст намедорад; касе ки барои хонаи худ ва оилаи худ кори фоиданоке намекунад.

Дил нагирад як нафас дар синаи тангам қарор,
Оламӣ имкон надорад хонабезоре чунин. *Соиб*

ХОНАБОФ خانه‌باف чизе, ки дар хона, махсусан ба дасти ғуломону хоназодон бофта шудааст.

Зи каттони мисқолии хонабоф
Зада кӯҳа бар кӯҳа чун кӯҳи Қоф. *Низомӣ*

ХОНАВОДА خانواده оила, дудмон, аҳли хона, зану фарзанд.

Маҷнун, ки ғуломзодаи туст,
Парвардаи хонаводаи туст. *Шоҳин*

ХОНАГОҲ||ХОНАГАҲ خانگاه||خانگه *ниг.* хонақоҳ.

Машъалае барфурӯхт партави хуршеди ишқ,
Хирмани хосон бисӯхт, хонагаҳи ом рӯфт. *Саъдӣ*

ХОНАГӢ خانگی **1.** чизе, ки дар хона тайёр карда мешавад; **2.** чизе, ки дар хона парварида мешавад, мас. мурғи хонагӣ, кабӯтари хонагӣ; *муқобили* **ваҳшӣ 1.**

ХОНАДОН خاندان хонавода, оила, дудмон; сулола.

Хонадон [ба зан] ба саломат бошад, харчанд фарзанд назояд. *«Таърихи Систон»*

◇ **хонадони Одам** авлоди башар, одамизод, ки гӯё ҳамагӣ фарзандони Одаму Ҳавво мебошанд.

Падар ба ҷои писар ҳаргиз ин карам накунад,
Ки дасти ҷуди ту бо хонадони Одам кард. *Саъдӣ*

ХОНАДОР خانه‌دار **1.** посбони хона, нигоҳдорандаи хона.

Ноз бо он бедимоғӣ аз парасторони ӯст,
Фитна бо он беқарорӣ хонадори чашми туст. *Соиб*

2. соҳиби хона; касе, ки корубори хона ва хонаводаи худро хуб идора мекунад.

ХОНАДУШМАН خانه‌دشمن касе, ки дар хона нишастанро дӯст намедорад; *муқобили* **хонанишин.**

Баски савдо бар сари кӯи ту печад бар сарам,
Дар ҳавоят хонадушман ҳамчу дуди миҷмарам.
Абӯтолиби Калим

ХОНАЗОД خانه‌زاد фарзанди навкар ё ғулом, ки дар хонаи хӯҷаин зоида шуда ва тарбия ёфтааст.

Қадимихидматон то хоназодон
Ба ҳолаш рӯзу шаб буданд ҳайрон. *Нозим*

Бароянд офтоб аз зулфи ҷаъди анбарини ӯ,
Бувад субҳи қиёмат хоназоди остини ӯ. *Шавкат*

ХОНАНИШИН خانه‌نشین касе, ки дар хона менишинад; *муқобили* хонадушман.

ХОНАПАРВАРД خانه‌پرورد касе, ки дар хона парвариш ёфтааст.

Гуфтамаш: Бигзар замоне. Гуфт: Маъзурам бидор,
Хонапарварде чӣ тоб орад ғами чандин ғариб? *Ҳофиз*

ХОНАПАРДОЗ خانه‌پرداز касе, ки беҳуда пули зиёд харҷ мекунад, исрофкор.

Муҷаррадрави хонапардоз бош!
Ҷавонмарду дуньёбарандоз бош! *Саъдӣ*

Ҳама хӯшачинанду ман донакор,
Ҳама хонапардозу ман хонадор. *Низомӣ*

ХОНАРАС خانه‌رس *киноя аз* меваe, ки аз шох хом канда шуда дар хона мерасад.

Чу ман мева дар сояи хона бас,
Ки нохуш бувад меваи хонарас. *Низомӣ*

ХОНАСӮЗ خانه‌سوز он, ки хонаро месӯзонад, барбоддиҳандаи хона.

Дар хирмани нишотам афтод оташи ғам,
То ишқи хонасӯзам дар сина кард манзил. *Саноӣ*

Чу шабро расонданд мардум ба рӯз,
Барафрохт қад фитнаи хонасӯз. *Сайидо*

ХОНАХЕЗ خانه‌خیز 1. дар хона парварда шуда, дар хона ҳосил шуда.

Гаҳе бо чунон гавҳари хонахез
Чу Бӯтолиберо кунӣ сангрез. *Низомӣ*

Сокинони бӯстон рафтанд, чун гул хонахез,
Ҷашми худ пӯшида фикри ошьён дорам ҳанӯз. *Сайидо*

2. бо тамоми хона ва хонаводааш аз ҷое кӯчида ё кӯчондашуда.

Фурӯ овардани Шамсуддиншоҳро бо раоё ва хонахез бурдани эшонро ба Кӯҳистон дар соли шашсаду ҳаштоду ҳашт... *«Таърихи Систон»*

ХОНАХУДО خانه‌خدا соҳиб ва хӯҷаини хона, худованди хона.

Ин ғорати ҷон чист, худ ин ҷанги ту бо кист?
Бар ту нарасад ҳукм, ки ту хонахудоӣ! *Хоқонӣ*

ХОНАШИКАСТА خانه‌شکسته касе, ки хонааш шикаста шуда бошад, хонавайрон.

Сахт кард ӯ дили худ, синаи моро бишикаст,
То дили хонашикаста ба сарое бирасад. *Шамси Табрезӣ*

ХОНАШИНӢ خانه‌شینی хонанишинӣ.

Он ба меҳри хонашинӣ меравад,
Тоҷире дарьёву хушкӣ медавад. *Румӣ*

ХОНАҚОҲ||**ХОНАҚАҲ** خانقاه||خانقه ҷое, ки шайхҳо ва дарвешон дар он ибодат ва зиндагӣ мекунанд.

Соҳибдиле ба мадраса омад зи хонақоҳ,
Бишкаст аҳди давлати аҳли тариқро. *Саъдӣ*

Дили Ҷомӣ, ки шуд бутхона аз меҳри буте чун ту,
На дар вай фикри масҷид, на ҳавои хонақаҳ бодо *Ҷомӣ*.

Аз шаб нима даргузашт, ба манзил расидем ҳамроҳ, хонақоҳ ба ман намуд ва худ ба хонаи хеш рафт. *«Хористон»*

◇ **хонақоҳи боло** осмон; **хонақоҳи камон** қисми хамшудаи камон; *муқ.* **хона (хонаи камон)**.

Миёни ақлу ситампеша ошноӣ нест,
Ки хонақоҳи камон ҷои рӯшноӣ нест. *Мӯҳсини Таъсир*

ХОНДАН خواندن 1. қироат кардан, мутолиа кардан.

Бар ин нома-бар солҳо бигзарад,
Бихонад ҳар он кас, ки дорад хирад. *Фирдавсӣ*

Бештар мардум ба хондани китоби арабӣ рағбат нанамоянд. *«Таърихи Наршахӣ»*

2. даъват кардан, ҷеғ задан, фарьёд кардан.

Хадиҷа гуфт: Нахуст маро бихон, ки ман туро устувор медорам. *«Таърихи Табарӣ»*

Гаронмояғонро зи лашкар бихонд,
Чӣ моя сухан пеши эшон биронд. *Фирдавсӣ*

3. номидан, ном додан.

Чунин хондандаш ҳаме пештар,
Ки хонӣ кунун: Мовароуннаҳр. *Фирдавсӣ*

Зулфи туро мушк нахонам аз он-к
Мушк бад-он рангу бад-он бӯй нест. *Анварӣ*

Сӯи хешам хон, ки ман хонам туро ошиқнавоз,
Сӯи ман бихром, то сарви хиромон хонамат. *Носири Бухорӣ*

4. *маҷ.* ҳисоб кардан, донистан.

Қасе, к-ӯ бародар фурӯшад ба хок,
Сазад гар нахонандаш аз оби пок. *Фирдавсӣ*

5. овоз хондан, сурудан, саройдан.

Имшаб магар ба вақт намехонад ин хурӯс,
Ушшоқ бас накарда ҳанӯз аз канору бӯс. *Саъдӣ*

Хондани бедард аз афсурдагист,
Хондани бодард аз дилбурдагист. *Румӣ*

ХОНДОР خواندار сардори дастархон, соҳиби дастархон, хонсолор.

Надиму ҳоҷибу хондору дастур,
Ҳама рафтанд, Хисрав монду Шопур. *Низомӣ*

ХОНО خوانا ба осонӣ хондашаванда (оид ба хат).

Чунон хатти маънаш хоно фитод,
Ки гар кӯрфаҳм аст, доно фитод. *Зуҳурӣ*

ХОНСОЛОР خوانسالار сардори дастархон, тартибдиҳандаи дастархон; ошпаз, таббох.

Номи ӯ Меҳр Ҳусайн буд ва ин ба рӯзгори Парвез хонсолор буд. *«Таърихи Табарӣ»*

Рӯзи дигар хонсолор хон бигустард. *Авфӣ*

◇ **хонсолори қудрат** *киноя аз* худо.

Баъд аз замоне хонсолори қудрат табақи симики моҳ бар рӯи хони осмон ба ҷилва даровард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ХОНУМОН خانمان||خانومان 1. хона ва бисоти он, истиқоматгоҳ.

Ҳар киро савдои зулфи он парӣ девона кард,
Хонумон бархам заду расвои ҳар бозор шуд. *Ҳилолӣ*

Боз моро дил ба дасти ошиқӣ бечора шуд,
Боз ақл аз хонумони хештан овора шуд. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. *оила*, хонавода; қавм.

Эй ғорати ғамзаи ту ҷонҳо,
Бар боди ғами ту хонумонҳо. *Анварӣ*

◇ **хонумон (пок) рӯфтан** *кинояаз* хонаро холӣ кардан; барбод додани хона.

Ба дӯстон гила оғоз карду ҳуҷҷат хост,
Ки хонумони ман ин шӯхдида пок бирӯфт. *Саъдӣ*

бар хонумон ангушти нил кашидан аз баҳри дорои худ гузаштан.

Солҳо дар фикри он байтам, ки гуфт
Пилбоне дар лаби дарьёи Нил:
Ё марав бо ёри азрақпираҳан,
Ё бикаш бар хонумон ангушти нил. *Саъдӣ*

ХОНЧА خوانچه табақи хурди чӯбини чоргӯша, ки дар он мева, ширинӣ ё чизи дигар бар болои сар гузошта аз ҷое ба ҷое мебаранд; ◇ **хончаи осмон** *кинояаз* офтоб.

ХОНҒАРД خانغرد хонаи тобистонӣ.

Басо хони кошонаву хонғард,
Бад-ӯ-андарун шодию нӯшхард. *Абӯшакури Балхӣ*

ХОНӢ I خانی хон будан, унвони хон доштан.

ХОНӢ II خانی ҳавз.

Чашмаи оби зиндагонӣ буд,
Оби Қавсар, на оби хонӣ буд. *Низомӣ*

ХОНӢ III خانی зари холис, тиллои соф, заре, ки қадим дар Мовароуннаҳр ривоҷ доштааст.

хор خار *асоси замони ҳозираи* **хоридан.**

ХОР I خار **1.** шохчаи нӯгдори халандаи наботот, хасак.

Андар ин айём дар боғи вафо
Гар намерӯяд гуле, хоре куҷост?! *Анварӣ*

Ба гӯшаи саҳрое ба ҳоҷате берун рафта будам, хоркашеро дидам, пуштаи хор фароҳам оварда. *Саъдӣ*

2. устухони майдаи халанда, *мас.* дар моҳӣ, қилтиқ.

Бар он суфра моҳӣ буд бирьён, ки хору фулус надошт. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **хори ақраб** а) неши ақраб; б) сайёраи Миррих.

Дар асар баҳри муроотн дилаш
Хори ақраб чу гули Мизон аст. *Анварӣ*

хори далвкаш қуллоби сатилкашӣ аз чоҳ; **хори муғелон** навъе аз буттаи хордор, ки дар биёбони регзор мерӯяд.

Гоҳе аз суубати ҳарорат соя дар зери хори муғелон маскан карда буд. *Восифӣ*

хори пероҳан, хор дар пероҳан ҳар чизе, ки одамонро ноҳохат мекунад.

Хори пероҳани фонус шавад риштаи шамъ,
Ҷо ба ҳар базм, ки он оташи сӯзон дорад. *Фитрати Зардӯз*

Ду сол ин хор дар пероҳанаш буд,
Сари шӯри ҷаҳон дар доманаш буд. *Нозим*

хор дар пероҳан афтодан ноҳохат шудан, дар ташвиш афтодан.

Ногоҳаш ногаҳон бар гулшан афтод,
Дилашро хор дар пероҳан афтод. *Нозим*

хор дар пероҳани *касе* **рехтан** касеро азоб додан.

Гуландоме, ки дар пероҳани ман хор мерезад,
Ба хирман гул ба ҷайбу домани ағьёр мерезад. *Соиб*

хори роҳ монеа, ҳоил; **хори сипеҳр** ҳодиса; бадбахтӣ; **хори шутур** навъе аз алафи хордор, ки шутур онро мехӯрад, янтоқ; **хор аз пой гузаштан** аз ҳад гузаштани ранҷу азоб.

Гуфтамаш чора кун зи баҳри худой,
К-обам аз сар гузашту хор аз пой. *Низомӣ*

хори замона бо хурмост *зарб.* бадӣ ва некӣ доимо ба ҳам ҳастанд.

ХОР II خوار **1.** залил, паст; ҳақир, забун; бадбахт, бечора.

Ман ин ҷо дер мондам, хор гаштам,
Азиз аз мондани доим шавад хор. *Дақиқӣ*

Набошад шигифт, ар шавад моҳ хор,
Ту хуршед дорӣ худ андар канор. *Фирдавсӣ*

Ғами бутон махӯр, эй дил, ки зор хоҳӣ шуд,
Агар азизи ҷаҳонӣ, ки хор хоҳӣ шуд. *Ҳилолӣ*

хор дидан паст шумурдан, ночиз донистан; 2. осон, саҳл, ба осонӣ, бе заҳмат.

Камарбанди Қокуй бигрифт хор,
Зи зин баргирифт он тани пилвор. *Фирдавсӣ*

хор доштан а) паст шумурдан, ҳақир донистан; б) саҳл пиндоштан, кореро осон гирифтан.

Хасми бузурги туст, кори ӯ хор мадор. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ХОРА I خاره *ниг.* **хоро** I.

ХОРА II خاره *ниг.* **хоро** II.

ХОРАКОР خواره کار *ниг.* **хоркор.**

ХОРАСУМ خارەسم сахтсум; *кинояаз* аспи тездав.

Чу барқи дурахшанда аз ҷо биҷаст,
Ба кӯҳпайкари хорасум барнишаст. *Хоҷу*

ХОРАШИКОФ خارەشکاف шикофкунандаи санги хоро; сахт.

Он гоҳ ба дандони хорашикоф ба ҳар тараф нақбҳо занад. *Аҳмади Дониш*

ХОРБАНД خاربند деворе, ки гирдогирди зироат ё боғ аз чӯбу хор сохта шудааст; деворе, ки дар болои он хор шинонда шуда бошад.

Чу боли худ бикунад соябони ин гулшан,
Зи устухони ҳумо хорбанди боғ кунанд. *Насирои Бадахшонӣ*

ХОРБАСТ خاربست *ниг.* **хорбанд.**

Ба гирди дидаи худ хорбасте аз мижа кардам,
Ки на хаёли ту берун равад, на хоб дарояд. *Восифӣ*

ХОРБИНӢ خواربینی бад дидан, паст шумурдан, ҳақир донистан.

Аҳли ҳасодат зи хорбинӣ
Дар хор нишаста чун қанофиз. *Ҳоҷӣ*

ХОРБОР خواربار хӯрокворӣ, озуқа, ризқ.

Мева ва хорбори шаҳрро аз рустоқи Миср баранд. *Носири Хисрав*

ХОРБУН خاربن||خاربون буттаи хор, буттаи хордор.

Гардиши гетӣ гули рӯяш бирехт,
Хорбунон бар сари хокаш бируст. *Саъдӣ*

Андар он биёбон ҳеҷ набуд, ҷуз хорбун. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Бисӯзонд ҳар хорбунро, ки дид,
Ки рӯзе тавонад ба пое халид. *Ҳотифӣ*

ХОРИДАН خاریدن харошидан, хориш додан; хориш доштан.

Ба ғамхорагӣ ҷуз сарангушти ман
Нахорад касе дар ҷаҳон пушти ман. *Саъдӣ*
Қ-он яке зоҳиди фушурдаву маст,
Ки ҳама корҳо шикам хорад. *Анварӣ*

ХОРИСТОН خارستان 1. ҷои пур аз хор, замине, ки дар он хори бисьёр рӯидааст.

Шаҳриёре, ки хилофат талабад, зуд фитад
Аз суманзор ба хористон в-аз кох ба коз.
«Луғати фурс»

2. номи асари Маҷдиддини Хофӣ (асри XIV), ки ба «Гулистон»-и Саъдӣ пайравӣ кардааст.

ХОРИШ خارش 1. хоридан, харошидан, хор-хор кардан (бо нохун, нӯл ва ғ.); 2. ҷараб, касалии пӯсти инсон ва ҳайвон.

ХОРИҚ *а.* خارق 1. харқкунанда, поракунанда, шикофанда; 2. *маҷ.* чизе, ки одату тартиботи муқаррариро вайрон мекунад; **хориқи одат** берун аз одат (ба амал оварандаи чизе).

ХОРИҶ *а.* خارج 1. дар берун буда, зоҳир; *муқобили* **дохил** 1; **дар хориҷ** дар берун; дар ҳавлии берун.

Баковулон дар хориҷ, кадбонуён дар харам саргарми пухтупаз буданд. *Садри Зиё*

2. касе, ки ба муқобили чизе, мас. дин қиём мекунад; даҳрӣ.

ХОРИҶОҲАНГӢ خارج‌آهنگی 1. *мус.* берун шудани нағма аз парда ва аз баҳру қоидаҳои худ; 2. *маҷ.* носозгорӣ, мухолифат.

Хориҷоҳангие ба иззи ҷалол
Аз чунин шахс агар расад ба хаёл ... *Бедил*

ХОРИҶӢ خارجی 1. берунӣ; бегона; *муқобили* **дохилӣ**.

Ҳама кор аз хориҷӣ ва дохилӣ муламмаъ ва махлут бошад ... ва тадбири кор кам шавад.
Аҳмади Дониш

2. пайрави ҷамоае, ки ба муқобили Алӣ—домоди Муҳаммад исьён карда буданд ва хилофати Алиро инкор мекарданд.

Аз ҳар тараф хориҷие пайдо шудааст ва фасоду фитна меангезанд. *Авфӣ*

ХОРКАН I خارکن *ниг.* **хоркаш.**

Чунин гуфт бо хоркан шаҳрьёр,
Ки аз гӯсфандаш бидонӣ шумор? *Фирдавсӣ*

ХОРКАН II خارکن *мус.* яке аз оҳангҳои қадимӣ.

Суруди «Хоркан» аз андалеб нест аҷаб,
Ки муддате сару кораш набуда ҷуз бо хор.
Заҳири Форьёбӣ

ХОРКАШ خارکش касе, ки дар биёбон хор мечинад.

Эй ки бар маркаби тозанда саворӣ, ҳуш дор,
Ки хари хоркаши сӯхта бар хоку гил аст. *Саъдӣ*

ХОРКОР خوارکار касе, ки дашном медиҳад, бадгӯӣ мекунад, *дашномдиҳанда*, ҳақораткунанда.

Ту хоркори туркӣ, ман бурдбори ошиқ,
Зишт аст хоркорӣ, хуб аст бурдборӣ. *Манучеҳрӣ*

ХОРКОРӢ خوارکاری дашномдиҳӣ.

ХОРМОЯ خوارمایه бадасл; чизе, ки арзишаш кам аст, камарзиш, беэътибор, ҳақир; **хормоя доштан** ҳақир шумурдан, камарзиш донистан.

Агар сад шавад кушта, ояд ҳазор,
Тани хешро хормоя мадор. *Фирдавсӣ*

ХОРО I ||**ХОРА** I خارا||خاره санги сахт, санги сахти нотарошида, гранит.

Андар миёни шаҳр чашмаест, ки аз санги хора берун меояд. *Носири Хисрав*
Хуфта бар санҷоби шоҳӣ нозанинеро чӣ ғам,
Гар зи хору хора созад бистару болин ғариб.
Ҳофиз

ХОРО II ||**ХОРА** II خارا||خاره навъе аз матои абрешимини мавҷдор.

ХОРО III خارا *мус.* яке аз оҳангҳои қадимӣ.

ХОРОМИСОЛ خارامثال монанди санги хоро, сахт.

Неши дилхароши туро дар пушти хоромисоли ман таъсире нахоҳад буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ХОРОШИКАН خاراشکن он чӣ санги сахтро мешиканад (дар сифати суми асп).

Яке асп бояд маро гомзан,
Суми ӯ зи пӯлоди хорошикан. *Фирдавсӣ*

ХОРПУШТ خارپشت ҷонвари ширхори майда, ки пушташ пур аз хор аст.

Ба хорпушт нигаҳ кун, ки аз дуруштии мӯй
Ба пӯсти ӯ накунад тамъ пӯстинперой. *Кисоӣ*

ХОРСОН خارسان *шакли дигари* **хористон.**

Хирадманд мардум аз он шорсон
Гузида ба ҳомун яке хорсон. *Фирдавсӣ*

ХОР-ХОР خارخار 1. хориш; 2. *маҷ.* нороҳатие, ки аз майлу орзуи шиддатноки чизе дар инсон пайдо мешавад; ғусса, андӯҳ, ғам.

Аз хор-хори ишқи ту дар сина дорам хорҳо,
Ҳар дам шукуфта бар рухам з-он хорҳо гулзорҳо.
Ҷомӣ
Моро низ ҷигар аз хор-хори муфорақат реш аст.
«Анвори Суҳайлӣ»

хор-хори *касе* **будан** боиси ранҷу малоли касе будан.

Гуле чу ту нашукуфтаст дар баҳори ҷаҳон,
Раво бувад, ки ҳама хор-хори ман бошӣ.
«Анвори Суҳайлӣ»

3. захм, яра.

Ҷафо дид аз хор-хораш басе,
Ҷаро хор дар по гузорад касе. *Ҳотифӣ*

ХОРХӮ(Й) خارخو(ی) дуруштхӯ, дуруштмуомила.

То касе дар чордонги айши ту
Гум шавад з-ин гулрухони хорхӯ... *Румӣ*

ХОРЧИН خارچين 1. *ниг.* **хоркаш.**

Хорчинро хун зи ангушти надомат мечакад,
Фикри марҳам кун, ки ништарҳо ба роҳ афкандай. *Нозим*

2. *ниг.* **хорбанд.**

Чунон боғе, к-аз ӯ гулчин наёрад гул бурун бурдан.
На он боғе, ки бояд хорчин аз бими дуздонаш. *Урфӣ*

ХОРӢ خوارى 1. пастӣ, зиллат, беэътиборӣ, номӯътабарӣ.

Ба гетӣ ба ҷуз порсо зан маҷӯй,
Зани бадкуниш хорӣ орад ба рӯй. *Фирдавсӣ*
Дил бе ту ба сад ҳазор зорист,
Ҷон дар кафи сад ҳазор хорист. *Анварӣ*
Бо ин ҳама ҳар он кӣ на хорӣ кашид аз ӯ,
Ҳар ҷо, ки рафт, ҳеҷ касаш мӯҳтарам надошт. *Ҳофиз*

2. дашном, ҳақорат, таҳқир.

«Саги ӯ» хонд рақиб аз сари хорӣ моро,
Ин лақаб дар ду ҷаҳон бас сабаби иззати мост. *Ҷомӣ*

хорӣ кардан а) касеро хор доштан, озор додан.

Ҳон, эй санам, хорӣ макун морову озоре макун,
Оё, биё, боре макун, то дарди сар дорам туро. *Анварӣ*

б) дашном додан.

ХОС(С) *а.* خاص 1. чизи баргузида, махсус.

Иноятн султон дар ҳаққи банда аз ин ҷо маълум шавад, ки ... ҷомаи хос аз тани худ берун барканд ва дар ман пӯшонид. *Убайди Зоконӣ*

Шайхи шӯҳратҷӯи раъноро тамошо кун, ки чун
Дар либоси хос зоҳир шуд фиреби омро. *Ҷомӣ*

Одамӣ бояд барои неъмате тараддуд ва касб орад, ки хос бувад барои ӯ. *Аҳмади Дониш*

хоси... аз они, махсуси ...

Обид ба шаҳр даромад ва бӯстонсарои хоси малик бад-ӯ пардохтанд. *Саъдӣ*

хоси хеш аз они худаш, аз они худ, махсуси худ.

Шаҳаш ҷоми май доду биншонд пеш,
Бифармуд ташрифаш аз хоси хеш. *Хоҷу*

2. махсусан; фақат.

Ҷони ман, бо он ки хос аз баҳри рафтан омадӣ,
Соате биншин, ки умри ҷовидон гӯям туро. *Ҳилолӣ*
Зи хосу ом Ҷомӣ мекашад ноз,
Вале х о с аз барои нозанине. *Ҷомӣ*

3. одами наҷиб; муқарраб, наздик ба подшоҳу вазир.

Нишаста шоҳ бар каф ҷоми бода
Ба хосе чанд бори ом дода. *Низомӣ*
... Ки хосон дар ин раҳ фарас рондаанд,
Ба лоҳусӣ аз так фурӯ мондаанд. *Саъдӣ*

Муқимҳоҷа аз хосони мост, бояд ки кӯшке ... маа асбобу анҷом дода шавад. *Садри Зиё*

хосу ом (*ё* **авом**) аъёну ашроф ва мардуми ом.

Султон соле ба ду ид хон ниҳад ва бор диҳад хосу авомро. *Носири Хисрав*

Рӯзи дигар Димнаро овардаанд ва хосу авом ҷамъ шудаанд. *«Нигори дониш»*

Мардуди хосу ом шавад дар ҷаҳон тамом
Ҳар кас, ки ҷуръанӯш зи майхонаи ту нест. *Имло*

ХОС(С)А I *а.* خاصه 1. махсус; махсусан.

Зар хирадро волеҳу шайдо кунад,
Хоса муфлисро, ки хуш расво кунад. *Румӣ*
Вафо, ки бо ҳама кас мекунӣ, намехоҳам,
Ману ҷафои ту, к-он хоса аз барои ман аст. *Ҷомӣ*

Адои мавоҷиб ва фароиз суубате ва машаққате дорад, хосса дар фасли сард ва бард. *Аҳмади Дониш*

2. махсус, хос; аз они ...

Саъй кунӣ, дуздро бигирӣ ва илло мол аз хоссаи худ ба соҳиби коло расонӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. *ба шакли ҷамъ* **хосагон** одамони наздики касе, муқаррабон.

Қашоварзон ва хосагони вай андар ҳисор буданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Набошад кас аз хосагон пеши ӯ
Ҷуз ӯ, к-офарин бод бар кеши ӯ. *Низомӣ*

4. таоми махсуси подшоҳон ва амирон.

Нест инъоми худо рӯзии анъоме чанд,
Нашавад хосаи ҳақ моҳазари оме чанд.*

ХОС(С)А II *а.* خاصه навъе аз матоъ, катони нафис, порчаи нафис.

Ба тарки тааллуқ чу медод тан,
Шуд аз хосаи ваҳдаташ пераҳан. *Туғро*

ХОС(С)АГӢ خاصگى касе, ки ба подшоҳ наздик бошад, махсусан канизак; ҳамсӯҳбат ва ҳамнишини подшоҳ, надим.

Таъдиби ӯро бар чӣ ваҷҳ фармоям? Хоссагӣ гуфт: Ӯро сиёсат фармой. *Авфӣ*

Хосагие аз маликони диёр
Рӯзе аз он сӯй гузашт ошкор. *Хисрави Деҳлавӣ*
Мешуд он хосагии шоҳ ба дашт,
Бар канори таразоре бигузашт. *Ҷомӣ*

ХОСИЙЯТ *а.* خاصيت *ниг.* **хоси(й)ят.**

ХОСИР *а.* خاسر касе, ки зиён дидааст, он, кӣ ба хасорат дучор шудааст, шикастхӯрда, зарардида.

Нест дар дуньёву уқбо ҳосидатро обрӯ,
Ҳам ба дуньё хоиб асту ҳам ба уқбо хосир аст. *Муиззӣ*

Эшон дар рафтан таъҷил карданд, магар ба гарди вай нарасиданд ва хоибу хосир бозгаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ва агар ба касб ва шуғл тавассул ҷӯяд ҳам, хоибу хосир берун меояд. *Аҳмади Дониш.*

ХОСИРАН *а.* خاسراً дар ҳолати зиён дидан.

[Муҳаммади Хоразмшоҳ] ... хоибан ва хосиран муроҷиат намуд ва аз ҷадди ту, Чингизхон, дар ҷазираи Обескун дид он чӣ дид. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ХОСИ(Й)ЯТ *а.* خاصيت сифати моҳиятӣ, ки ба чизе ё касе махсус аст.

Хосияти қазияи ҳамлӣ он бувад, ки андар вай ҳукм карда бошем. *Ибни Сино*
Чунон бех, ки ҳар фасле аз фасли сол
Ба хосийяти худ намояд хисол. *Низомӣ*
Диданаш аз дур нохун мезанад доғи маро,
Захми дил хосийяти мушк аз саводаш мебарад. *Шавкат*

ХОСС *а.* خاص *ниг.* **хос(с).**

ХОССА I *а.* خاصه *ниг.* **хос(с)а** I.

ХОССА II *а.* خاصه *ниг.* **хос(с)а** II.

ХОССАГӢ خاصگی *ниг.* **хос(с)агӣ.**

хост خاست *асоси замони гузаштаи* **хостан** I.

хост خواست *асоси замони гузаштаи* **хостан** II.

ХОСТ I خاست барпохезӣ; барпошавӣ.

ХОСТ II خواست 1. хоҳиш, майл, ирода, ихтиёр.

Пас бояд, ки хости воҷибулвуҷуд аз дониш бувад. *Ибни Сино*

Сарҳанге аз они малик ҳар шаб ё ҳар ду шаб бари духтари ман фуруд ояд аз бом бе хости ман. *«Таърихи Систон»*

2. пурсиш, хоҳиш; илтимос; *маҷ.* гадоӣ.

Тавонгар турушрӯӣ боре чарост,
Магар менатарсад зи талхии хост?! *Саъдӣ*

Нонам афзуду обрӯям кост,
Бенавоӣ беҳ аз мазаллати хост. *Саъдӣ*

ХОСТА خواسته 1. *сифати феълӣ ва феъли ҳоли замони гузаштаи* **хостан** II; 2. чизи талаб кардашуда, хоҳиш кардашуда; 3. молу матоъ, сарват, боигарӣ; зару мол.

Чу лашкар саросар шуд ороста,
Бад-он бениёзӣ шуд аз хоста. *Фирдавсӣ*

Ӯро хостаи бисёр буд ва гуфт: Ин хостаҳо, ки аз ман бимонад, ба савият ба фарзандони ман қисмат кунед. *«Таърихи Табарӣ»*

Лашкарҳо дигарбора ба силоҳ ва хоста ороста шудаанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ХОСТАН I خاستن 1. хестан, бар по шудан.

Ҷаҳонҷӯӣ Фағфур бар дасти рост
Ба хизмат камар басту бар пой хост. *Низомӣ*

2. пайдо шудан, ба вуҷуд омадан, рӯй додан.

Мардакеро чашмдард хост, пеши байторе рафт, то даво кунад. *Саъдӣ*

Аз васли ту оташи ҷигар хезад,
В-аз ҳаҷри ту нолаи саҳар хезад. *Анварӣ*

Маро асбоби ишрат аз дили девона мехезад,
Шаробу мутрибу маъшуқи ман аз хона мехезад. *Соиб*

3. баромадан, сар задан.

ХОСТАН II خواستن талаб кардан, майл доштан, хоҳиш кардан, орзу доштан.

Бад-ӯ гуфт, к-ин рӯю мӯю нажод
Ҳамехостӣ дод ҳар се ба бод. *Фирдавсӣ*

ХОСТГОР خواستگار 1. касе, ки чизеро талаб мекунад, хоҳон, хоҳанда, талабгор; 2. касе, ки духтар ё занеро барои издивоҷ мехоҳад.

Дигар даст ҳино аз он бастаам,
Ки шуд шӯи дигар маро хостгор. *Ибни Ямин*

Аз ҷиҳати иштиҳори осори салоҳ ва ҳусну атвори ин духтар аз дару девор хостгор ҳуҷум оварда. *Садри Зиё*

ХОСТОР خواستار 1. *ниг.* **хостгор** 1; 2. хоҳиш, талаб; **хостор кардан** талаб кардан.

Маро гар набудӣ хирад шаҳриёр,
Накардӣ зи ман буданӣ хостор. *Дақиқӣ*

Шуданд анҷуман бар дари шаҳриёр,
Бад-он то чаро кардашон хостор. *Фирдавсӣ*

ХОСУЛХОС *а.* خاص‌الخاص хостарин, аз хос хостар, баргузидатарин.

Дил аз мастӣ шуда раққос бо ӯ,
Ғуломе чанд хосулхос бо ӯ. *Низомӣ*

ХОТАМ I *а.* خاتم ангуштарӣ; ангуштарии мӯҳрдор; нигин; мӯҳр.

Баробар к-ӯ паёме кард бо хам,
Нигинро бар нигин, хотам ба хотам.
Хисрави Деҳлавӣ

Хинсири саодати ӯ шокстаи хотами ҷаҳондорӣ бошад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Гуфт, ки ангуштарии худро ба ман бидеҳ, ки бибинам, ӯро чӣ гуна сохтаанд; Абдулло хотамро ба ӯ дод. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **хотами осмон** *кинояи аз* офтоб.

Эй хотам, аз осмон карон гир,
Чун хотами осмон ҷаҳон гир. *Файзӣ*

хотами Ҷам (*ё* **Ҷамшед**) ангуштарини афсонавии Сулаймон.

Забони мӯр ба Осаф дароз гашту равост,
Ки хоҷа хотами Ҷам ёва карду боз наҷуст. *Ҳофиз*

ХОТАМ II ‖**ХОТИМ** *а.* خاتم поён, оқибат.

Ҳар кӣ яқинаш ба ародат расид,
Хотими кораш ба саодат расид. *Низомӣ*

ХОТАМБАНДӢ خاتم‌بندی санъати аз дандони фил ё устухони шутур ва ё аз чӯб кандакорӣ ва нақшу нигор бастан.

ХОТИБ *а.* خاطب касе, ки хутба мехонад, хутбахон.

ХОТИМ *а.* خاتم *ниг.* **хотам** II.

ХОТИМА *а.* خاتمه охири китоб, қисми поёнии китоб.

Саҳифаи ин суратро аз дебоча то хотима фурӯ хонданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ХОТИР *а.* خاطر 1. он чӣ дар дил мегузарад; андеша, фикр.

Хотири амир бар ман мутағайир аст. *Авфӣ*

Яқин медонам, ки ба андак илтифоти хотири тоҳир ва ба як таваҷҷӯҳи замири анвари шумо ҳалли ин уқда хоҳад шуд ва ин мушкил осон хоҳад гашт. *Садри Зиё*

хотири маҷмӯъ хотири ҷамъ, осудагии хотир.

Кай диҳад даст ин ғараз, ё раб, ки ҳамдастон шаванд
Хотири маҷмӯи мо, зулфи парешони шумо? *Ҳофиз*

хотири отир хотири равшан, беғубор, соф, бекудурат.

Зи лавҳи хотири отир ғубори ғайр бишӯй,
Ки шарти ишқ бувад — дил яксву ёр яке. *Шоҳӣ*

хотири фориғ хотири ҷамъ, хотирҷамъӣ, осудахотирӣ.

Ҷавон бо хотири фориғ аз ҳама хабар гӯш ба хоҷа дошт ва чашм ба канизак. *Ҷомӣ*

хотири фотир зеҳни кунд, камҳуш, хотир ва зеҳни кам идроккунанда (барои ифодаи шикасти нафс ва хоксорӣ); 2. майл, қасд, хоҳиш, орзу.

Ва гоҳ [бозаргон] гуфтӣ, ки хотири Сикандария дорам, ки ҳавои хуш аст. *Саъдӣ*

3. дил, қалб, замир.

Гуфтугӯи ақл дар хотир фурӯ н-ояд маро,
Бандаи султони ишқам, то чӣ фармояд маро. *Ҳилолӣ*

дар хотир доштан а) фикри чизе доштан, майлу орзу доштан.

Дар хотир дорам, ки чаҳор-панҷ ҳазор туркманон ба Хуросон оварам. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

б) дар дил доштан.

Ҳар касе, ки тамарруде дар хотир дорад, аз уммол розӣ нест. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

4. ёд; **хотир барангехтан** *аз чизе* майлу хотир гардонидан аз чизе.

Чу покони Шероз хокиниход
Надидам, ки раҳмат бар он хок бод!
Таваллои мардони ин пок бум
Барангехтам хотир аз Шому Рум. *Саъдӣ*

аз хотир маҳв шудан аз ёд баромадан, фаромӯш шудан.

Амирро дорулмулки Бухоро, ки тахтгоҳи аслии он хонадон аст, аз хотир маҳв шуд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

аз хотир ҳиштан аз ёд берун кардан, фаромӯш кардан.

Нахоҳӣ, ки бошӣ парогандадил,
Парогандагонро зи хотир маҳил. *Саъдӣ*

ба хотир овардан ба ёд овардан, ёд кардан.

Чун ҳоҷат афтад, он гоҳ табъи эшонро ба хотир орад. *Ибни Сино*

ба хотир парвардан дар хотир доштан.

Кибру нахватҳо ба хотир парваранд,
Ҳар даме чун гург меше бардаранд. *Румӣ*

◇ **хотири гуҳарбор** *киноя аз* табъи баланд ва олӣ, истеъдоди олӣ.

Бо ин ҳама хотири гуҳарбор
Бо шеър надоштам сару кор. *Шоҳин*

хотири шариф хотири муборак, табиати олӣ (дар вақти мурофиат ба бузургон ва меҳтарон гуфта мешавад).

Гар хотири шарифат ранҷида шуд зи Ҳофиз,
Боз о, ки тавба кардем аз гуфтаву шунида. *Ҳофиз*

ба хотири ..., аз барои хотири ... ба ҳурмати ..., ба хотири ...

Азиз аз барои хотири зан Юсуфро ба зиндон кард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Азбас вафо ба кишвари аҳди ту шоеъ аст,
Ёди ҷафо ба хотири хубон шавад вафо. *Шавкат*

ХОТИРНАВОЗ خاطرنواز он кӣ ё он чӣ касеро хурсанд мекунад.

Муғаннӣ, биё, эй бути нағмасоз,
Ки ғайр аз ту кас нест хотирнавоз. *Туғро*

ХОТИРНИГАҲДОР خاطرنگهدار риоякунандаи поси хотир; хотирҷамъкунанда; *маҷ.* ҳимоякунанда, ёридиҳанда.

Шунидам, ки дар вақти назъи равон
Ба Ҳурмуз чунин гуфт Нӯшервон,
Ки хотирнигаҳдори дарвеш бош,
На дар банди осоиши хеш бош. *Саъдӣ*

ХОТИРНИШОН خاطرنشان хотиррасон; **хотирнишон кардан** *ба хотир расондан;* фаҳмондан.

Рӯйзанону мӯйканон пеши духтар хотирнишон кард. *Садри Зиё*

ХОТИРОЗОРӢ خاطرآزاری ранҷонидани дили касе.

Тағофули ту ба *ағёр* хотирозорист,
Наузубиллаҳ агар илтифот фармоӣ. *Соиб*

ХОТИРОЗУРДА خاطرآزرده озордида, ситамкаш.

Табаҳ гардад он мамлакат анқариб,
Ки з-ӯ хотирозурда гардад ғариб. *Саъдӣ*

ХОТИРОШУФТА خاطرآشفته касе, ки мушавваш шудааст, беқарор, парешонхотир.

Ду дарвеш дар масҷиде хуфта ёфт,
Парешондилу хотирошуфта ёфт,
Шаби сардашон дида нобурда хоб,
Чу ҳирбо тааммулкунон з-офтоб. *Саъдӣ*

ХОТИРПАЗИР خاطرپذیر чизе, ки ба касе маъқул аст, писандида, марғуб.

Лаб орост сархайли ҳоқонсарир
Ба ширин суханҳои хотирпазир. *Ҳотифӣ*

ХОТИРПАРЕШ خاطرپریش 1. он чи ки фикру хотирро парешон мекунад.

Бикард аз суханҳои хотирпареш
Даруни дилам чун дари хона реш. *Саъдӣ*

2. он кӣ фикраш парешон аст.

ХОТИРПИСАНД خاطرپسند *ниг.* **хотирпазир.**

Рақамсанҷи ин нақши хотирписанд
Намуна чунин дошт аз нақшбанд. *Ҳотифӣ*

ХОТИРФИРЕБ خاطرفریب дилфиреб, дилрабо.

ХОТИРХОҲ خاطرخواه *ниг.* **хотирпазир.**

Сафҳаи тасвири олам дидаем,
Ҳеҷ нақше нест хотирхоҳи мо. *«Тӯҳфат-ул-аҳбоб»*

ХОТИФ I *а.* خاطف зуд кашида гиранда, рабоянда.

ХОТИФ II *а.* خاطف дурахшанда (дар бораи барқ, соиқа).

ХОТУЛА خاتوله ҳила, макр, дағо, фиреб.

Акнун, ки ҳамет боз бояд дод,
Хотула кунию чанд гуна шар. *Абулаббоси Марвазӣ*

ХОТУН *м.* خاتون зани калони хона, кадбону, хонум.

Хотуни хубсурати покизарӯйро
Нақшу нигору хотами фирӯза гӯ: Мабош. *Саъдӣ*

Ин ду карима аз хотунон бошанд каримуттарафайн. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Ҳама дар ҳарами ӯ ҳар яке хотуне бузург буданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

◇ **хотуни араб** а) Каъба; б) Фотима (духтари Муҳаммад); **хотуни инаб** шароби ангурӣ; **хотуни хум** шароби ноб.

Доди тараб кун тамом, хоса ки акнун
Иддати хотуни хум тамом баромад. *Хоқонӣ*

хотуни яғмо офтоб.

Чу хотуни яғмо ба халхоли зар
Зи хиргоҳи Халлух баровард сар... *Низомӣ*

ХОТӢ *а.* خاطى касе, ки хато мекунад, хатокор, хатокунанда, гунаҳкор; *муқ.* **мухтӣ.**

Ин хотӣ дар миёни тоифае ... чӣ мекунад?
«Равзат-ус-сафо»

ХОФИҚАЙН *а.* خافقين шарқу ғарб, машриқ ва мағриб.

З-он ки нодир бошад андар хофиқайн
Одамӣ сар барзанад бе волидайн... *Румӣ*

ХОФӢ I *а.* خافى пинҳон, пинҳонӣ, сиррӣ, маҳрамона.

ХОФӢ II *а.* خوافى **1.** мансуб ба шаҳри Хоф; **2.** нисбаи муаллифи китоби «Хористон», ки Маҷдиддин ном дорад.

ХОШ I *а.* خاش чӯбреза; алафи реза-реза; коҳреза.

ХОШ II خاش ҷанг, ҳарб, мубориза.

ХОШ III خاش модари зан, модарарӯс; модари шавҳар, модаршӯй.

ХОША خاشه резаҳои чӯб, коҳ ва ғ.

На гӯё забону на ҷӯё хирад,
Зи ҳар хошае хештан парварад. *Фирдавсӣ*

ХОШЕЪ *а.* خاشع касе, ки изҳори итоату фурӯтанӣ мекунад, фурӯтан, мутеъ, фармонбардор.

ХОШОК خاشاک хору хас, алафи хушк, резаҳои коҳ ва ғ.

Гуфт бо харгӯши хона хони ман:
Хезу хошокат аз ӯ берун фиған. *Рӯдакӣ*

Афтад аз гирья тани зори Ҳилолӣ ҳар сӯ,
Ҳамчу хошоки заифе, ки ба дарьё афтад. *Ҳилолӣ*

Ҷомаи кимхоби таҳ будагӣ бинобар дарозӣ хасу хошоки роҳро рӯфта меовард. *Садри Зиё*

ХОШӢ *а.* خاشى тарсанда, махсусан аз хашму ғазаби касе.

ХОЯ خايه **1.** тухм, тухми мурғ.

Ба мурғи дил, ки оташ хояи ӯст,
Самандар дар самандар дояи ӯст. *Нозим*

хоя кардан (ё гузоштан, ниҳодан) тухм кардан, тухм гузоштан.

Ҳамчу мурғе, ки ҳарзагард афтод,
Нест ҷое, ки хояе ниниҳод. *Салим*

2. байзаи инсон ва чорпоён.

Сияҳчашму бӯрабрашу говдум,
Сияҳхояву тунду пӯлодсум. *Фирдавсӣ*

◇ **хояи зар (ё заррин)** *кинояи аз* офтоб.

Хояи зар парид мурғосо
Аз паи ин кабуд ташт охир. *Хоқонӣ*

хояи иблис навъе аз санги сахт; **хояи саг** ҷуиди бедастар, хояи саги обӣ, ки дар тиб ба кор бурда мешавад; **хояи ғуломон** навъе аз ангури дурушттдона.

Доҳаке шаб ба боғи мо омад,
Гуфт: З-ангур ҳеҷ сомон ҳаст?
Чун бидидам, ки муфт мехоҳад,
Гуфтамаш: Хояи ғуломон аст. *Мунир*

ХОЯРЕЗ خايه ريز понхӯрише, ки аз тухми мурғ тайёр карда мешавад ва онро хогина ҳам мегӯянд.

ХОЯСК||ХОИСК خايسک болға, чакуш.

Он ҷо ки путк бояд, хояск бехудаст,
Гавз аст, хоҷа, сангинмағз, оҳанинсафол. *Мунҷик*

Ба пӯлоду хоиски оҳангарон
Фуру бурда мисмориҳои гарон. *Фирдавсӣ*

Агар з-ин беш биншинам ба Гургон андарун, рӯзе
Чу боз оям, ба хоиски гарон бишкан шитолангам. *Ломеӣ*

ХОҚОН *м.-т.* خاقان подшоҳи бузург; хони хонон, шоҳаншоҳ; лақаби подшоҳони турк ва муғул.

ХОҚОНӢ خاقانى **1.** мансуб ба хоқон; **2.** тахаллуси шоири машҳури Озарбойҷон ва форсу тоҷик Афзалиддин бинни Иброҳим бинни Алии Ширвонӣ.

Хоқонӣ назди хоқон бисьёр муқарраб буд ва дар аввали ҳол Ҳақоиқӣ тахаллус дошт.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

хоҳ خواه *асоси замони ҳозираи* **хостан.**

ХОҲ خواه *пайвандак* ихтиёрро ифода мекунад, ҳамчун бигзор ки ..., мумкин ки ...

Ман он чи шарти балоғ аст, бо ту мегӯям,
Ту хоҳ аз суханам панд гиру хоҳ малол. *Ҳофиз*

ХОҲАНДА خواهنده **1.** *сифати феълии замони ҳозираи* **хостан; 2.** касе, ки чизе мехоҳад, хоҳишкунанда, пурсанда.

Бурун тохт хоҳандаи хирарӯй,
Никӯҳидан оғоз кардаш ба кӯй. *Саъдӣ*

3. касе, ки барои зангирӣ хостгорӣ мекунад.

Арӯсе, ки хоҳанда дорад басе,
Намеояд осон ба ақди касе. *Ҳотифӣ*

4. гадо, соил.

На хоҳандаӣ бар дари дигарон,
Ба шукрона хоҳанда аз дар марон. *Саъдӣ*

Хоҳандаи мағрибӣ дар сафи баззозони Ҳалаб мегӯфт ... *Саъдӣ*

ХОҲАР خواهر ҳамшира, духтар нисбат ба писар ё духтари дигар, ки аз як падару модар бошад.

...Ки Ҷамшедро ҳар ду хоҳар буданд,
Сари бонувонро чу афсар буданд. *Фирдавсӣ*

◇ **хоҳарони Суҳайл** номи ду ситораи дурахшон: Шеърои Шомӣ ва Шеърои Ямонӣ; *ниг.* **шеъро.**

ХОҲИШ خواهش **1.** илтимос, пурсиш, дархост.

Бад-ин хоҳиш андеша бояд басе,
Ҳамин низ пурсидан аз ҳар касе. *Фирдавсӣ*

хоҳиши гарм хоҳиши бисьёр ва самимӣ.

Пазируфт шаҳ хоҳиши гарми ӯ,
Ба рафтан нигаҳ дошт озарми ӯ. *Низомӣ*

2. гадоӣ.

Чу кӯтоҳ шуд дасташ аз иззу ноз,
Кунад дасти хоҳиш ба дарҳо дароз. *Саъдӣ*

ХОҲИШГАР خواهشگر **1.** касе, ки хоҳиши чизе мекунад; талабгор; **2.** миёнҷӣ, миёнарав; хостгор.

Мерасид аз ҷониби ҳар меҳтаре
Баҳри духтар дам ба дам хоҳишгаре. *Румӣ*

ХОҶА خواجه **1.** сардор, сарвар, соҳиб, хӯҷаин.

Ҳофиз на ғуломест, ки аз хоҷа гурезад,
Лутфе куну боз о, ки харобам зи итобат. *Ҳофиз*

хоҷаи бузург вазири бузург, садри аъзам.

Дигар рӯз Маҳмуд барнишаст ва хоҷаи бузург бар дасти рости ӯ ҳамеронд. *Низомии Арӯзӣ*

2. калимаи лақабмонанд, ки нисбат ба шахси мӯҳтарам кор фармуда мешавад.

Даҳон бе забон панд мегуфту роз,
Ки, эй хоҷа, бо бемуродӣ бисоз. *Саъдӣ*

Мабин ба чашми тараҳҳум ба ҳолам, эй хоҷа,
Ки ранҷу меҳнати ушшоқ роҳатомез аст. *Ҷомӣ*

3. касе, ки корҳои хоҷагиро идора мекунад, мутасаддии корҳо, корпардоз; хидматгори ахта кардашуда барои хизмат дар ҳарамсароҳо, хоҷасаро.

Пеши вай ғуломон ва хоҷасароён, яъне хасиён ва хоҷагон истодандӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

Малики Завзанро хоҷае буд ..., ки ҳамгинонро дар мувоҷаҳа ҳурмат доштӣ ва дар ғайбат некӯ гуфтӣ. *Саъдӣ*

◇ **хоҷаи ахтарон** а) офтоб; б) Муштарӣ; **хоҷаи сипеҳр (ё фалак)** а) офтоб; б) Муштарӣ; **хоҷаи чархи азрақ** офтоб.

ХОҶАГӢ خواجگی бузургманишӣ, бузургӣ, сарварӣ.

Гар шоҳнишон хоҷа бувад, хоҷагӣ ин аст,
Рӯз аст, дар ӯ шак набувад ҳеҷ ҳакамро. *Анварӣ*

Ман ғуломи назари Осафи аҳдам, к-ӯро
Сурати хоҷагию сирати дарвешон аст. *Ҳофиз*

◇ **хоҷагӣ аз сар гузоштан** тарк кардани ғуруру манманӣ.

Юсуфи Мисри вуҷудем аз азизиҳо, валек
Ҳар кӣ бо мо хоҷагӣ аз сар гузорад, бандаем. *Соиб*

ХОҶАСАРО(Й) خواجه‌سرا(ی) навкар ва хизматкори ахта кардашудаи мутасаддии корҳои ҳарам.

[Ғозонхон] ҳеҷ офаридаро ба ғайр аз хоҷасарое... пеши худ роҳ намедод. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ХОҶАТОШ خواجه‌تاش ду ғулом ё ду навкаре, ки дар хизмати як хоҷа бошанд; ёр, ҳамроҳ.

Ману ту ҳар ду хоҷатошонем,
Бандаи боргоҳи султонем. *Саъдӣ*

Ҳам бар он дар гарду аз саг кам мабош,
Бо саги Қаҳф ар шудастӣ хоҷатош. *Румӣ*

Нафас, к-ӯ хоҷатоши зиндагонист,
Вале парвардаи боди хазонист... *Низомӣ*

ХУБ خوب 1. нағз, нек; *муқобили* **бад** I.

Сараш рост баршуд чу сарви баланд,
Ба гуфтори хубу хирад корбанд... *Фирдавсӣ*

2. хушрӯ, зебо.

Аз пагаҳ пеши рухи хуби ту рақсон шудаам,
Ки чунин одати хуршедпарастон бошад. *Шамси Табрезӣ*

3. *ба шакли ҷамъ* **хубон** занҳо ё духтарҳои хушрӯ.

Ҷомӣ зи ишқи хубон гар гуфт: Тавба кардам,
Ин нукта бишнав аз ман: Зинҳор машнав онро. *Ҷомӣ*

Хубони порсигӯ бахшандагони умранд,
Соқӣ, башорате деҳ пирони порсоро. *Ҳофиз*

4. *маҷ. сахт, мустаҳкам, маҳкам.*

Фаридун фиристод зӣ ман паём,
Бигустурд пешам яке хуб дом. *Фирдавсӣ*

5. ҳа, оре; майлаш, бигузор.

ХУБКОР خوب‌کار касе, ки хубӣ мекунад.

На равост зишт кардан ба ҷазои хубкорон,
Дили ман чӣ кард бо ту, ту ҳамон ба ҷои ман кун. *Саъдӣ*

ХУБМАНЗАР خوب‌منظر хушнамуд, хушшакл, хубсурат.

Шахсам ба чашми оламиён хубманзар аст
В-аз хубси ботинам сари хиҷлат ниҳода пеш. *Саъдӣ*

ХУБОНӢ خوبانی зардолуе, ки бо мағзи бодом хушконида шудааст; *кинояи аз* лаби хурморанг.

Дӯш аз себи занахдонаш гирифтӣ бахрае,
Аз лаби лаълаш туро имрӯз хубонӣ бас аст. *Туғрал*

ХУБОТ *а.* خباط девонагӣ.

Эҳтиёташ кард аз саҳву хубот,
Чун қазо ояд, чӣ суд аз эҳтиёт?! *Румӣ*

ХУБРУХ خوب‌رخ хубрӯй, хушрӯй, хушсурат.

Ба беша яке хубрух ёфтанд,
Пур аз ханда лаб ҳар ду биштофтанд. *Фирдавсӣ*

Ба пеши ҷавон омаду зад навид
Аз он хубрух духтари норасид. *Савдо*

ХУБРУХСОР خوب‌رخسار хушрӯ, хубрӯ, хубрух, зеборух.

Шукуфта лолаи нӯъмон ба сони хубрухсорон,
Ба мушк-андар зада дилҳо, ба хун-андар зада сарҳо. *Манучеҳрӣ*

Ҷавонон хуррамандy хубрухсор
Ва лекин дар вафо бо кас напоянд. *Саъдӣ*

ХУБРӮ(Й) *(خوب‌رو(ی* *хушрӯй, зебо, ҷамил.*

Писар буд мар-ӯро яке хубрӯй,
Ҳунарманду ҳамчун падар номҷӯй. *Фирдавсӣ*

ХУБС *а.* خبث бадтинатӣ; бадӣ, бадҷинсӣ; палидӣ, нопокӣ.

Эй Димна, ту аз он ҷумлаӣ, ки хубси замири ту бар хавос равшан аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ба хубс бо нияти бад, бо мақсади палидона.

Вазир андар ин шаммае роҳ бурд,
Ба хубс ин ҳикоят бари шоҳ бурд. *Саъдӣ*

ХУБСИРИШТ خوب‌سرشت покзот; некӯсиришт, нексират, дорои хислатҳои нек.

Ҳар чӣ гуфтӣ зи рои хубсиришт,
Хиради мо ба хушу мағз навишт. *Низомӣ*

Чун оина муқобили ҳар неку бад машав,
Гуфти кадом хубсиришт имтиёз кун. *Савдо*

ХУБФАРҶОМ خوب‌فرجام коре, ки оқибаташ нек аст, касе, ки оқибати кораш нек аст.

Бараш тангдасте ду ҳарфе навишт,
Ки эй хубфарҷоми некӯсиришт! *Саъдӣ*

ХУБХАД خوب‌خد хубрӯ, хубрухсор, нексурат.

Он дигарро хонд ӯ ҳам хубхад,
Ҳам надод онро ҷавобу тан бизад. *Румӣ*

ХУБЧЕҲР(А) خوب‌چهر(ه) хушрӯ, зебо, соҳибҷамол, соҳибҳусн.

Басе хубчеҳра бутони Тароз,
Гаронмоя аспону ҳар гуна соз. *Фирдавсӣ*

ХУБӢ خوبی 1. нағзӣ, некӣ; некӯӣ; *муқобили* бадӣ.

Сарон як ба як посух оростанд,
Ҳама хубию оштӣ хостанд. *Фирдавсӣ*

2. хушрӯӣ, зебоӣ, ҳусну ҷамол.

Маро ҳамчун ин чеҳра гулфом буд,
Булӯринам аз хубӣ андом буд. *Саъдӣ*

Гӯшвори зару лаъл арчи гарон дорад гӯш,
Даври хубӣ гузарон аст, насиҳат бишнав! *Ҳофиз*

Буте фаррухрухе, фархундарое,
Ба шаҳристони хубӣ подшое. *Убайди Зоконӣ*

Бале, мева зи мева ранг гирад,
Зи хубон хубрӯ хубӣ пазирад. *Ҷомӣ*

ба хубӣ бо лутфу меҳрубонӣ.

Зи ҳар чиз, к-аз ман ба хубӣ бихост,
Суханҳо бар ӯ барниҳодем рост. *Фирдавсӣ*

ХУВОРА خواره таом, ғизо; нӯшиданӣ.

Чу курсаи ҷаву сирка намерасад ба Масеҳ,
Куҷо расад ба ҳаворӣ хувораву ҳалво. *Хоқонӣ*

ХУД خود 1. *ҷонишин* хеш, хештан; 2. ба ҷои ҷонишинҳои шахсӣ низ кор фармуда мешавад.

Агар худ бимонӣ ба гетӣ дароз,
Зи ранҷи тан ояд ба рафтан ниёз. *Фирдавсӣ*

Боре ба умр як хабаре ёбаме зи ту,
Чун нест аз ҳавои ту аз худ хабар маро. *Анварӣ*

Бояд ки худ ба сифати адлу инсоф ва амонату диёнат муттасиф бошад. *Аҳмади Дониш*

3. баъзан дар ҷумла маъноҳои аслан, асосан, ҳақиқатанро ифода мекунад.

Ё вафо худ набуд дар олам,
Ё магар кас дар ин замона накард. *Саъдӣ*

Дилам рафту зи ту коре наёмад,
Маро бо ин фузулӣ худ чӣ кор аст?! *Анварӣ*

Ҷуз лутфу ҷуз ҳаловат худ аз шакар чӣ ояд,
Ҷуз нур пахш кардан худ аз қамар чӣ ояд?!
Шамси Табрезӣ

◇ **худ ба худ, ба худи худ** ба майли худаш, бе сабаби берунӣ.

...Тақозо ба худи худ барҳам хӯрд.
Аҳмади Дониш

Ин ҷумла худ ба худ бардошта шавад.
Аҳмади Дониш

худро баланд кашидан мағрур шудан, худситоӣ кардан.

Чунин ки зулфи ту худро кашидааст баланд,
Ба дастгирии афтодагон кӣ пардозад? *Соиб*

худро гирифтан худро вазнин нигоҳ доштан, худро ба даст гирифтан, худдорӣ кардан.

То қиёмат натавонист гирифтан худро,
Ҳар кӣ лағзид зи наззораи симинбаданон. *Соиб*

худро ҷамъ кардан (*ё* **сохтан**) а) худдорӣ кардан аз ҳаракату рафторҳои бемаънӣ; б) хотирҷамъ шудан.

Дил дар он зулфи шикорандоз худро ҷамъ кард,
Кабки ман дар чангали шаҳбоз худро ҷамъ кард.
Соиб

Дар ин дарьёи пурошӯб худро ҷамъ чун созам,
Ки ваҳшат мекунад аз якдигар чун мавҷ аъзоям.
Соиб

худро ба обу оташ задан барои расидан ба мақсад ҳар чорае, ҳатто чораҳои хатарнокро кор фармудан.

Чу обу оташи рӯи туро мушоҳада кард,
Дилам зи ишқи ту худро ба обу оташ зад.
Салмони Соваҷӣ

аз худ баромадан аз ҳад зиёд рӯҳбаланд шудан, аз ҳад зиёд ба ҳаяҷон омадан.

Соиб, зи худ баройӣ, ки шарти тариқи ишқ
Гоми нахуст аз худии худ гузаштан аст. *Соиб*

аз худ даргузаштан ҷон фидо кардан, худро қурбон кардан.

Агар марди роҳӣ, зи худ даргузар,
Ба манзилгаҳи бехудӣ баргузар. *Хоҷу*

аз худ кардан ба худ наздик кардан, моил гардонидан.

Такаллуф макун дар сулуке, ки дорӣ,
Чу хоҳӣ, ки аз худ кунӣ меҳмонро. *Соиб*

аз худ шудан аз они худ шудан, наздик шудан.

Дилбар ҳанӯз моро аз худ намешавад,
Бо ӯ чӣ кард шояд, бо ӯ кӣ гуфт ёрад? *Анварӣ*

ба худ супурдан мағрур будан; **бар худ болидан** фахр кардан, сарафроз шудан.

Зи килки ман замини хушк, Соиб, сунбулистон шуд,
Ки чун мутриб бувад тардаст, бар худ чанг меболад. *Соиб*

бар (*ё* **ба**) **худ печидан** алам ва дард кашидан, дар азоб мондан, дар тобу таб афтодан.

Вазир аз он суханони парешон яқин донист, ки давлати эшон [аббосиён] мунқатеъ хоҳад шуд ва чун дар замони вазорати ӯ инқитоъ меёфт, чун мор бар худ мепечид. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Чанд печӣ ба худ аз воситаи дилтангӣ,
Қути дил чанд кунӣ баҳри худ аз хуни ҷигар.
Мулҳам

(*ноз*) **бар худ чидан** такаббуру ғурур кардан.

Ин латофат не суман дорад, на барги ёсуман,
Мекунад бар тан гаронӣ нози бар худ чидааш.
Мӯҳсини Таъсир

Мерасад аз инқилоби даҳр бар худ чидаро
Он қадар рухсат, ки киштиро зи тӯфон мерасад.
Мӯҳсини Таъсир

бар худ шикастан нозидан ва мағрур шудан; **дар худ гум шудан** аз худ рафтан, бетоқат шудан.

Зи ҳаҷраш баски дар худ гум шудам, огоҳияш набвад,
Ки ҳар шаб ӯ куҷову ман куҷову дил куҷо бошад?
Хисрави Деҳлавӣ

худатро хаста бибин, рафиқатро мурда *зарб.* агар ту аз ҳамсӯҳбатии ман ба танг омада бошӣ, ман аз ту сахттар дар тангӣ ҳастам; аҳволи дигаронро аз аҳволи худат беҳтар ҳисоб накун; **худаш ҳасту ду гӯшаш** дар бораи касе гуфта мешавад, ки аз корҳои ҷамъият дур буда, танҳо зиндагӣ мекунад, як сару ду гӯш.

ХУДБИН خودبين касе, ки танҳо манфиати худро дар назар дорад.

Яке он, ки дар нафс худбин мабош,
Дигар он, ки дар ҷамъ бадбин мабош. *Саъдӣ*

Сайидо, дар шаҳри мо худбин надорад эътибор,
Раҳ мадеҳ дар сӯҳбати худ зинҳор оинаро.
Сайидо

ХУДБИСӮЗ خودبسوز *ниг.* худисӯз.

ХУДДОМ *а.* خدام *ҷ.* **ходим.**

Ба дӯстии ӯ иқрор кардам ... ва аз ҷумлаи худдоми ӯ шудам. *Авфӣ*

Як нафар аз худдомаш як рӯз хидмате мувофиқи маромаш ба ҷо оварди. *Садри Зиё*

ХУДДОРӢ خودداری бурдборӣ, таҳаммул, худро набохтан, худро ба даст гирифтан.

Таҳаммул ҷавҳари худдорӣ мебохт,
Зи шаш сӯ нола бар боми фалак тохт. *Ҳоҷӣ*

Ҳамин ки аз дур намудор гардиданд, ҳама беихтиёр дар ханда шуданд, ноҷор бинобар бузургии қадру рифъати манзалаташон худдорӣ мекарданд, пинҳонӣ механдиданд. *Садри Зиё*

ХУДЕШ خدیش *ниг.* **хадеш.**

ХУДИСӮЗ خودیسوز оташкадаи калон дар Озарбойҷони қадим.

Дар он хитта буд оташе сангбаст,
Ки хондӣ Худисӯзаш оташпараст. *Низомӣ*

ХУДКАРДА خود کرده кардаи худ, коре, ки худи кас кардааст ва ҳеҷ каси дигар сабабгор ва ё гунаҳгор нест.

Ба дил гуфт: Худкардаро чора нест,
Ба кас-бар аз ин ҳеҷ беғора нест. *Фирдавсӣ*

Бо худ аз рӯи ҷаҳл бад карда,
Оҳ аз ин корҳои **худкарда.** *Авҳадӣ*

ХУДКОМ||ХУДКОМА خودکام||خودکامه худраъй, худрой, худсар, якрав.

Ҳамегуфт Ковуси худкома мард,
На гарм озмуда зи гетӣ, на сард. *Фирдавсӣ*

ХУДМАНИШӢ خودمنشی худхоҳӣ, худбинӣ.

Худманишӣ кори халақ кардан аст,
Хасмии худ ёрии ҳақ кардан аст. *Низомӣ*

ХУДНАМОӢ خودنمائی худро беш аз он, ки ҳаст, нишон додан.

Чу зӯроварӣ, худнамоӣ макун,
Бар афтода зӯрозмоӣ макун. *Саъдӣ*

Худситоӣ накардаам ҳаргиз,
Худнамоӣ накардаам ҳаргиз. *Мушфиқӣ*

ХУДО(Й) خدا(ی) **1.** *д.* зоти мавҳуми олӣ, ки дар ақидаи аҳли дин [illegible] ҷаҳон ва ҷаҳониёнро офарида ва ҳамаро идора мекунад, аллоҳ, илоҳ, холиқ, парвардигор, яздон.

Худоё, рост гӯянд: Фитна аз туст
Вале аз тарс натвонам чағидан. *Носири Хисрав*

Худоё, ту шабрав ба оташ масӯз,
Ки раҳ мезанад систонӣ ба рӯз. *Саъдӣ*

2. соҳиб, молик.

ХУДОВАНД خداوند **1.** худо; **2.** соҳиб, молик.

Худованди мол дари хона бикшод ва аз мол нишон надид. *Авфӣ*

худованди неъмат одами бой, давлатманд.

Каримонро ба даст-андар дирам нест,
Худовандони неъматро карам нест. *Саъдӣ*

худованди тадбир соҳиби тадбир.

Худованди тадбиру фарҳангу ҳуш
Нагӯяд сухан, то набинад хамӯш. *Саъдӣ*

худованди ҷону хирад *киноя аз* худо.

Ба номи худованди ҷону хирад,
К-аз ин бартар андеша бар нагзарад. *Фирдавсӣ*

3. подшоҳ, султон.

ХУДОЙ خدای *ниг.* **худо(й).**

ХУДОЙГОН خدایگان подшоҳи бузург, подшоҳи муқтадир.

Худойгони вазирони машриқу мағриб,
Ки дар вазорат соҳибшариати вузарост. *Анварӣ*

ХУДОЙНАМО خداینما: **оинаи худойнамо** *киноя аз* оинаи росту дуруст.

Дар рӯи худ тафарруҷи сунъи худой кун,
К-оинаи худойнамо мефиристамат. *Ҳофиз*

ХУДПАРАСТ خودپرست касе, ки худро бисьёр дӯст медорад, худхоҳ, худбин ва мутакаббир.

Худпарастон гар ба симу зар тафохур мекунанд,
Ифтихори мо ба сими ашку рӯи чун зар аст.
Исмат

Он бут намуд акси рухи худ дар оина,
Ман бутпараст гаштаму ӯ худпараст шуд. *Ҷомӣ*

ХУДПИСАНД خودپسند худбин, худпараст, калонгир, мутакаббир.

Қадам чун зад ба роҳи нақшбандон,
Қалам зад дар ливои худписандон.
Бадрии Кашмирӣ

ХУДРОЙ خودرای **1.** худсар, якрав.

Ҳар ки насиҳати худрой мекунад, ӯ худ ба насиҳатгаре мӯҳтоҷ аст. *Саъдӣ*

Ёр худрой асту ман дар кори худ бечораам,
Ҳар чи фармояд, ба ҷони худ надорам ихтиёр.
Мушфиқӣ

2. *ниг.* **худписанд.**

Мапӯшон рӯи худ, эй шӯхи худрой,
Ту чашмӣ, чашм бар ушшоқ бикшой.
Камоли Хуҷандӣ

ХУДРУСТ||ХУДРУСТА خودرست||خودرسته худ аз худ рӯида, табиӣ, он чӣ худ ба вуҷуд омадааст.

Ба кор-андараш ноижа суст буд,
Занаш гуфт, к-он сусти худруст буд. *Фирдавсӣ*

...Гуфтам, ки бирав, ду зулфи ёрам бингар,
Барбаста дигар бошаду худруста дигар. *Ҳилолӣ*

ХУДРУ(Й) خودرو(ی) чизе, ки худ аз худ мерӯяд, табиӣ, ёбой.

Дарахтони бисьёр аз анор ва анҷир буд, ки бештар худрӯй буд. *Носири Хисрав*

Ту аз набот гарав бурдаӣ ба ширинӣ
Ба иттифоқ, валекин наботи худрӯй. *Саъдӣ*

Гар акси рухаш бар чаман афтад рӯзе,
Аз хок ҳама лолаи худрӯй бирӯяд. *Убайди Зоконӣ*

ХУДСАР خودسر касе, ки ба фикри дигарӣ эътибор надода рафтор мекунад, худраъй, мустабид.

Дӯш бар базми ту дидам зи дили худсари хеш
Он чӣ парвона надидаст зи болу пари хеш.
Абӯтолиби Калим

ХУДСИТОЙ خودستائی худтаърифкунӣ, лофзанӣ, лофу газоф.

Некномӣ хоҳӣ, эй дил, бо бадон сӯҳбат мадор,
Худситоӣ, ҷони ман, бурҳони нодонӣ бувад.
Ҳофиз

ХУДСОЗӢ خودسازی зоҳири худро оростан; дуруст кардани хулқу рафтор, дуруст кардани корҳои худ.

Ҳар кӣ авқоти гиромӣ сарфи худсозӣ кунад,
Хонааш соз аст, чун ҷон хонапардозӣ кунад.
Соиб

Бисьёр воқеъ шуда, ки душман ба андак худсозӣ мурочаат намуда, бар лашкари хасм ғолиб шудааст. *Аҳмади Дониш*

ХУДУ خدو оби даҳан, туф; **худу андохтан** туф кардан.

Ӯ худу андохт бар рӯи Алӣ,
Ифтихори ҳар набию ҳар валӣ. *Румӣ*

ХУДУК خدوک *ниг.* **хазук.**

ХУДФИКАН خودفکن касе, ки худаш танҳо асп метозонад, яккатоз.

Чу бар рахши исьён шавам худфикан,
Инонам ба дасти карам боззан. *Зуҳурӣ*

ХУДФУРӮШ خودفروش касе, ки худ ва ё хешу тобори худро таъриф мекунад ва бузург нишон медиҳад.

Бар дари майхона рафтан кори якрангон бувад,
Худфурӯшонро ба кӯи майфурӯшон роҳ нест.
Ҳофиз

ХУДФУРӮШӢ خودفروشی худситоӣ; **худфурӯшӣ кардан** худро таърифу тавсиф кардан, худнамоӣ ва худситоӣ кардан.

Худфурӯшӣ накунам, лек зи даъвӣ холӣ
Набувад он ки ҳунарманду суханвар бошад.
Шоҳин

ХУДШИКАН خودشکن **1.** чизе, ки худ ба худ мешиканад; **2.** *маҷ.* фурӯтан, хоксор.

ХУДЪА *а.* خدعه макр, ҳила.

Умарои Бухоро дар ҳаққи ӯ макрҳо ва худъаҳо андешиданд. *Аҳмади Дониш*

ХУДӢ خودی **1.** мансуб ба худ 1; **2.** худписандӣ, манманӣ.

Сабӯи бода ба каф гиру аз худӣ бигузар,
Бикун ба зери қадам зӯҳди худнамоиро. *Имло*

3. вуҷуд, ҳастӣ.

Ҳиҷоби худӣ баргирифта зи роҳ,
Зи худ рафтаву карда бехуд нигоҳ. *Хоҷу*

Аз худии худ надорам ҳам хабар,
Нест аз ҳастӣ сари мӯям асар. *Румӣ*

ХУЗРАТ *а.* خضرت кабудӣ, сабзӣ.

Дар айвони базм... гулшани омоли дӯстонро хузрат бахшидӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

Аз хузрати азҳор чун саҳни бӯстон [шуд]. *Авфӣ*

ХУЗӮЪ *а.* خضوع фурӯтанӣ, хоксорӣ, шикастанафсӣ.

Аз сари меҳру сафо асту хузӯъ
Ҳаққи он кас, ки бад-ӯ дорам руҷӯъ. *Румӣ*

Ва чун ӯро бинанд, аз тавозӯъ ва хузӯъ дақиқае муҳмал нагузоранд. *Насириддини Тӯсӣ*

ХУК خوک ҳайвони хонагӣ ва ваҳшӣ, ки гӯшту равғани зиёд медиҳад.

Хук чун дид ба дашт-андар тоза паи шер,
Гарш ҷон бояд, аз он сӯ накунад ҳеҷ нигоҳ.
Фаррухӣ

ХУКБИНӢ خوک‌بینی он кӣ биниаш ба бинии хук монанд аст (дар мавриди ҳақорат ва дашном гуфта мешавад).

Ҳам он хукбиниву хобидачашм
Дил оганда дорад ту гӯӣ ба хашм. *Фирдавсӣ*

ХУЛА خله *ниг.* **хала I.**

ХУЛАТО *а.* خلطا *ҷ.* **халит.**

Бисьёре аз хулато, яъне шурако, бар якдигар зулм мекунанд. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

ХУЛАФО *а.* خلفا *ҷ.* **халифа.**

Баъд аз ман кори пешвоии уммат аз они хулафои ман бошад. (1) *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Надонистаӣ, ки аз хулафо ва ҳукком сухан бознапурсанд. (3) *Авфӣ*

ХУЛД *а.* خلد **1.** бақои доим ва ҳамешагӣ, ҷовидонӣ; **2.** *д.* биҳишт, ҷаннат, фирдавс.

Шунидам, ки дар хулд каждум набошад,
Ҷаро бо рухи туст доим муҷовир. *Мантиқӣ*

хулди барин биҳишти аъло.

Аз сари ихлос кардам остони ӯ ватан,
Хоки кӯяш беҳтар аз хулди баринам кардаанд.
Туғрал

ҳашт хулд ҳашт боғи биҳишт.

Гадои кӯи ту аз ҳашт хулд мустағнист,
Асири банди ту аз ҳар ду олам озод аст. *Ҳофиз*

ХУЛДИСТОН خلدستان биҳишт, ҷаннат.

То ҳуруфаш ҷумла аҳлу ҷон шаванд,
Сӯи хулдистони ҷон паррон шаванд. *Румӣ*

ХУЛЛАТ *а.* خلت дӯстӣ, рафоқат, самимият.

Вай ӯро халили хеш хонд ва ба хуллат бар вай гувоҳӣ дод. *«Таърихи Табарӣ»*

ХУЛУВ(В) *а.* خلو холишавӣ; холигии ҷой.

Элчӣ назди Қобус фиристода аз хулувви арсаи вилоят ва қуввати Фахруддавла эълом кард.
«Равзат-ус-сафо»

ХУЛӮД *а.* خلود ҳамеша будан, бардавом будан; ҳамешагӣ, абадият, ҷовидонӣ.

Эй дар ҷаҳон яқин шуда осори хайри ту,
Андар хулуди зикри ту касро гумон намонд.
Ломеӣ

Ҷаҳон чу хулди барин шуд ба даври савсану гул,
Вале чӣ суд, ки дар вай на мумкин аст хулуд.
Ҳофиз

ХУЛУС *а.* خلوص холисӣ, соддагӣ, покӣ, самимият, дӯстии бо вафо.

Дар хулуси манат ар ҳаст шаке, таҷриба кун,
Кас иёри зари холис нашиносад чу маҳак.
Ҳофиз

Ва аз сари сидқи муволот ва хулуси мувоҳот дар тахти рояти фатҳояти ӯ равон шуд.
«*Равзат-ус-сафо*»

ХУЛУҚ *а.* خلوق *ниг.* **халуқ.**

ХУЛФ *а.* خلف вафо накардан ба ваъда.

Насӯзам аз ғам, инам мегудозад,
Ки хулфи ваъда бадномат бисозад. *Нозим*

ХУЛҚ *а.* خلق хӯй, одат, табъ; рафтору кирдор; сират.

Хулқи писандидаи ӯ дар айёми аморат ... нагашт. *Авфӣ*

Хулқу тавозӯъ, ки зи мастон бувад,
Шӯъбадаи бодапарастон бувад. *Хисрави Деҳлавӣ*

Гуфт: Аз хулқи некӯи ту эмин будам, ки маро наранҷонӣ. *Аҳмади Дониш*

хулқу адаб одоб, ахлоқи хуб.

Ёд бод он, ки дар он базмгаҳи хулқу адаб,
Он ки ӯ хандаи мастона задӣ, саҳбо буд. *Ҳофиз*

ХУЛҚОН *а.* خلقان *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **халақ; 2.** кӯҳна, фарсуда.

Кухан кунад ба замоне ҳамон куҷо нав буд,
Ва нав кунад ба замоне ҳамон, ки хулқон буд. *Рӯдакӣ*

На ҳаргиз лоҷарам бар даргаҳаш бинӣ яке банда,
На ҳаргиз лоҷарам бар танш ёбӣ ҷомаи хулқон. *Ломеӣ*

Хилъати султон агарчи азиз аст, ҷомаи хулқони худ аз он баиззаттар. *Саъдӣ*

ХУМ(М) خم **1.** кӯзаи калони гилӣ (сафолӣ) барои нигоҳ доштани об, шароб ва дигар чизҳои моеъ.

Дилам аз хумми фано ҷоми мусаффо задааст,
Ҳимматам санг-бар ин соғари мино задааст. *Ҷомӣ*

2. нақора, табл.

Бифармуд, то бар дараш говдум
Заданду биҷӯшид рӯина хум. *Фирдавсӣ*

◇ **хуми осмон** қуббаи осмон; **хуми ҳафтҷӯш** табле, ки аз ҳафт филизи ба ҳам ҷӯшида сохта шудааст.

Баромад хурӯши хуми ҳафтҷӯш,
Бурун бурд ҳуш аз димоғи сурӯш. *Ҳотифӣ*

хуми рангрезӣ баргаштааст *зарб. киноя аз* паҳн шудани хабарҳои дурӯғ; **ин хуми рангрезӣ нест** *зарб.* ин кор осон нест, ки ба тезӣ анҷом ёбад.

ХУМИСТОН||ХУМСИТОН خمستان||خمستان ҷое, ки хумҳои май гузошта мешавад.

Эй шаробӣ, ба хумистон раву бардор калид,
Дари ӯ бозкуну рав ба бари хумми набид.
Манучеҳрӣ

Ошиқе тавбашикаста ҳамчу ман
Аз тавофи хумситон омад бирун. *Хоқонӣ*

Тарҳи айше гар кунам аз хомаи ҳайратнигор,
Сад хумистон нашъа дар як соғари гул бастаам. *Савдо*

ХУММ خم *ниг.* **хум(м).**

ХУМОР *а.* خمار ҳолати баъд аз мастӣ; дарди саре, ки баъд аз мастӣ ҳис карда мешавад.

Хумор аст анҷоми мастии май. *Зарбулмасал*

Агар ба майкада рафтем, узри мо бипазир,
Ки бода хӯрдани моро хумор шуд боис. *Ҳилолӣ*

◇ **чашми хумор** (*ё* **хаммор**) чашми дилфиреб, чашми фаттон, чашми пурноз, ки ба чашми одамони хуморнок монанд аст.

Нарм-нармак сӯи рухсораш нигар,
Чашм бикшо, чашми хамморраш нигар. *Шамси Табрезӣ*

хумор шикастан хуморро паст кардан.

Ё маро бар дари майхонаи он моҳ баред,
К-ин хумори ман аз он ҷо, ҳам аз он ҷо шиканам. *Хоқонӣ*

Гарчи аз хатти муанбар дар сиёҳӣ ғӯта зад,
Метавон з-он лаб хумори оби ҳайвонро шикаст. *Соиб*

ХУМОРИН خمارین хуморолуд, пурхумор; ◇ **хуморин наргис** *киноя аз* чашми дилфиреб (-и маъшуқа).

Лаб аз боди нафас афгор гашта,
Хуморин наргисаш бемор гашта. *Убайди Зоконӣ*

Хуморин наргисонро кард пуроб,
Ба гул баррехт марвориди хушоб.
Фахриддини Гургонӣ

ХУМОРИШИКАН خماری‌شکن *ниг.* **хумор(и)шикан.**

ХУМОРКАШ خمارکش касе, ки шароби зиёд хӯрда хумор мешавад.

Салом кардаму бо ман ба рӯи хандон гуфт,
Ки эй хуморкаши муфлиси шаробзада! *Ҳофиз*

ХУМОРОЛУД||ХУМОРОЛУДА خمارآلود||خمارآلوده хуморнок, намуде, ки дар он асари мастӣ зоҳир аст, махсусан чашм.

Хуморолуда чашми нимбозаш,
Ҷаҳоне нимкушти ним нозаш. *Хисрави Деҳлавӣ*

Хуморолуда бо ҷоме бисозад. *Зарбулмасал*

ХУМОР(И)ШИКАН خمارشکن||خماری‌شکن чизе, ки хуморро аз сар дафъ мекунад.

Эй хуш он посухи талхе, ки диҳад баъд аз ҳаҷр,
Ки хуморишикан аз баъди хуморе бирасад.
Хисрави Деҳлавӣ

Оинаи хуморшикан пеши дасти туст,
Аз изтироби ташнаи дидор ғофилӣ. *Соиб*

ХУМОРӢ خماری **1.** касе, ки ба мастӣ одат кардааст; бадмаст; **2.** ҳолати касалӣ ва дарди сар баъд аз мастӣ;

◇ **наргиси хуморӣ** чашми пурноз ва дилфиреб.

Харобии ман аз он наргиси хуморӣ пурс,
Ҳалоки ҷонам аз он лолаи баҳорӣ пурс.
Хисрави Деҳлавӣ

чашми хуморӣ чашми пурноз ва дилфиреб.

Роҳи дили ушшоқ зад он чашми хуморӣ
Пайдост аз ин шева, ки маст аст шаробат.
Ҳофиз

ХУМОХИСРАВ خماخسرو як нав оҳанги мусиқӣ.

Ба лаҳни порсию чинию хумохисрав,
Ба лаҳни мӯяи Золу қасидаи луғзӣ. *Манучеҳрӣ*

ХУМОҲАН||ХУМОҲОН خم‌آهن||خم‌آهان санги сахти сиёҳи моил ба сурхӣ, ки дар қадим онро дар тиб ва дар ороиш кор мефармуданд; ақиқ.

Хуме аз хумоҳан барангехта,
Ба хумҳо сикоҳан бар ӯ рехта. *Низомӣ*

Пирӯзаранг халқаи ангуштарӣ кӣ дид,
К-андар миёни ӯ зи хумоҳан бувад нигин? *Ломеӣ*

ХУМРА *а.* خمره **1.** хуми хурд, хумча; **2.** хуми калон, кӯзаи калон.

Об, ки аз хумраи равған хӯранд,
Ҷӯши дил аз валвалаи тан хӯранд.
Хисрави Деҳлавӣ

◇ **хумраи пеҳзада** пире, ки аз кор зуд монда намешавад; **сари гов дар хумра мондааст** *зарб.* дар мавридҳое гуфта мешавад, ки кор ба ҳолати мушкил расида бошад ва ҳал кардани мушкилӣ душвор бошад.

ХУМС *а.* خمس **1.** панҷьяк, як аз панҷ.

Гар тавонӣ, дарравӣ, берун кашӣ,
Хумс бидҳам ман туро бо дилхушӣ. *Румӣ*

2. панҷьяки даромад, ки мувофиқи қонуни шариат одамони бой бояд ба қашшоқон диҳанд; панҷьяки ғаниматҳое, ки дар ҷанг ба даст омадааст ва бояд ба одамони камбағали авлоди пайғамбар бирасад.

Бисьёр ғанимат ёфт ва қисмат намуд ва хумс берун кард. *«Таърихи Табарӣ»*

ХУМСИТОН خمستان *ниг.* **хумистон.**

ХУМУД *а.* خمود **1.** хомӯш шудан, хомӯш шудани оташ.

То ғоят хумуд бар он [оташ] роҳ наёфта.
«Равзат-ус-сафо»

2. кам шудан, фурӯ нишастан.

Ва аммо хумуди шаҳват дар тарафи нафрат аст.
Насириддини Тӯсӣ

3. хомӯшӣ, сукут; беҳушӣ.

ХУМУЛ *а.* خمول **1.** гумномӣ, зиллат, пастӣ, беномунишонӣ.

Ман ба тарбият ... аз ҳазизи хумул ба авҷи қабул расидам. *Авфӣ*

З-он ки хушку он бувад, к-ӯ дар хумул
Бошад аз бадхӯю бадтабъон ҳамул. *Румӣ*

2. *маҷ.* торикӣ, зулмат.

Қасеро, ки гетӣ зи чоҳи хумул
Барорад, расонад ба авҷи қабул ...
«Анвори Суҳайлӣ»

Ба воситаи ... инзивои мо дар завоёи хумулу гумномӣ халале фоҳиш ба муҳиммоти мулк роҳ ёфта. *«Равзат-ус-сафо»*

ХУМХОНА خمخانه майхона, майкада, шаробхона.

Ҳеҷ касро аз хумхонаи дуньё ҷуръае надиҳанд, ки сармасту бебок нашавад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Хирқаи зӯҳди маро оби хароботи бибурд,
Хонаи ақли маро оташи хумхона бисӯхт. *Ҳофиз*

Яке аз мулук бифармуд, то хумхонаи хамморон бишикастанд. *Аҳмади Дониш*

ХУН خون моеи сурхранг, ки дар рагҳои инсон ва ҳайвон ҷараён дорад ва моддаҳои зарурро ба бофтаҳои бадан мерасонад.

Аз таъсироти Моҳ он аст, ки ҳайвонотро дар вақти зиёдатии Моҳ уруқ, яъне рагҳо, мумталӣ бошад аз хун. *«Аҷоиб-ул-махлуқот»*

хун гирифтан а) раг задан, ҳаҷомат кардан; б) қасос гирифтан, ниқор гирифтан.

Хӯрд хуни ману аз тангии фурсат, Соиб,
Хуни худро нагирифтам зи лаби ёр, дареғ! *Соиб*

◇ **хуни дида** *киноя аз* гирьяи пурсӯзу гудоз.

Ғамдидае, ки хоҳад шарҳи ғами Ҳилолӣ,
Аз хуни дидаи худ рангин кунад рисола. *Ҳилолӣ*

Мушфиқиро ранги хуни дида аз доман нарафт,
Гарчи мешӯяд ба ранги лола ин хунобро.
Мушфиқӣ

хун зи дида фишон аз чашм ашки пурсӯзу гудоз резон (дар ҳолати гиристани бо алам).

Биҷастам ман аз бим аз пешашон,
Бад-ин бешаам хун зи дида фишон. *Фирдавсӣ*

хуни дили хок а) лаъл; б) гул; сурхии гул.

Хуни дили хок зи бӯҳрони бод
Дар ҷигари лола ҷигаргун ниҳод. *Низомӣ*

хуни донаи ангур шираи ангур.

Ҳар кӣ ҳамчун донаи ангур бо ӯ шуд дудил,
Рехта хунаш чу хуни донаи ангур бод. *Анварӣ*

хуни духтари раз *ниг.* **хуни раз(он).**

Ту хуни духтари раз хӯр, ки бе ту даври фалак
Пиёла бар кафи айём беҳисоб ниҳад. *Бадри Чочӣ*

хуни Исьёвушон (*ё* **Сиёвуш, Сиёвушон**) а) як навъ гиёҳест.

Гиёро диҳам ман кунунат нишон,
Ки хонӣ ҳаме хуни Исьёвушон. *Фирдавсӣ*

б) май, шароби сурх.

Субҳ дамид, соқиё, тавба чу зулф даршикан,
Хезу ба ҷоми хисравӣ хуни Сиёвушон фиган.
Амиди Лӯбакӣ

в) равшании субҳ ва сурхии шафақ; г) *мус.* яке аз оҳангҳои қадимӣ.

Чу захма рондӣ аз хуни Сиёвуш,
Пур аз хуни Сиёвушон шудӣ гӯш. *Низомӣ*

хуни кабӯтар шароби сурх.

Зи гулшан чаман гашта товусдум,
Бурун ор хуни кабӯтар зи хум. *Зуҳурӣ*

хуни мурда а) хуне, ки аз расидани зарбат дар ҷои зарбхӯрдаи бадан ҷамъ шуда хушк мешавад; б) чизи беҳуда.

Ҳар кас шароби он лаби ҷонбахш хӯрдааст,
Оби ҳаёт дар назараш хуни мурда аст.
Тоҳири Ғанӣ

хуни нодида хуни норехта.

Беҳтар он, ки одамӣ хуни худро бинад, чӣ хуни нодида дар бадан гандида гардад ва ҷуз натн натиҷа надиҳад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

хуни ноҳақ хуне, ки ба ноҳақ рехта шудааст, хуне, ки ба рехтани он касе ҳақ надошт.

Дуздӣ ва хуни ноҳақ миёнашон ҳаром буд.
«Таърихи Систон»

хуни раз(он) *киноя аз* а) ширан ангур.

Чӣ шавад гар ману ту чанд қадаҳ бода хӯрем,
Бода аз хуни разон аст, на аз хуни шумост.
Ҳофиз

б) шароби ангурӣ; **хуни рангини раз** *киноя аз* шароби ангурӣ.

Биё, соқӣ, он хуни рангини раз
Дарафкан ба мағзам чу оташ ба хаз. *Низомӣ*

хуни Сиёвуш (*ё* **Сиёвушон**) *ниг.* **хуни Исьёвушон; хуни сиёҳ** *киноя аз* сиёҳӣ, он чӣ аз нӯги қалам вақти навиштан таровида мебарояд.

Ҳама шаб хуни сияҳ мечакад аз мижгонаш,
Хомаи Соиби савдозада савдоии кист? *Соиб*

хуни сурохӣ *ниг.* **хуни шиша.**

Дошт усули тараб аз қилу, қол
Рехтани хуни сурохӣ ҳалол. *Хисрави Деҳлавӣ*

хуни хобида хуни ба ҳадар рафта.

Мабодо бахти холимро насиб аз чарх бедорӣ,
Ки дорад фитнаҳо дар зери сар чун хуни хобида.
Шафеи Асар

хуни хом хуни софу холис.

Арасту ба соғар, Фалотун ба ҷом
Маи хом резанд чун хуни хом. *Низомӣ*

хуни хум шароби сурх.

Ё раб, чӣ нағма кард сурохӣ, ки хуни хум
Бо нағмаҳои қул-қулаш андар гулӯ бибаст. *Ҳофиз*

хуни хурӯс шароби сурх.

Ҳавои фохтаранг асту абри булбулфом,
Бирез хуни хурӯс, эй нигори кабкхиром. *Фалакӣ*
Боз талаб кард ба фарри ҳумой
Хуни хурӯс аз бати сурхобзой. *Хисрави Деҳлавӣ*

хуни чашм *ниг.* **хуни дида; хуни шиша** шароби сурх; **хуни қадаҳ** шароби сурх.

Шоҳ чу аз хуни қадаҳ гашт хаш,
Дил ба ҷигаргӯша шудаш меҳркаш.
Хисрави Деҳлавӣ

хуни ҷигар ғаму ғусса, андӯҳ.

Зи беша ба ҳомун кашиданд саф,
Зи хуни ҷигар бар лаб оварда каф. *Фирдавсӣ*

хун афтодан *бар касе* зарур шудани қасос бар касе; аз сабаби куштани касе сазовори ҷазо ва интиқом шудан.

Чунин гӯянд, к-ин расми нав афтод,
Ки Ширин кушту хун бар Хисрав афтод.
Хисрави Деҳлавӣ

хун задан а) раг задан; б) хун рехтан.

Чобуксаворе аз сафи лашкар бурун фитод,
Гар хуни дил занем ба майдон, дареғ нест.
Хисрави Деҳлавӣ

хун кам кардан а) раг задан; б) хун рехтан.

Шоҳ бар оини худ аз ҷоми Ҷам
Хуни бадандеш ҳамекард кам. *Хисрави Деҳлавӣ*

хун кардан қатл кардан, куштан.

Бо ҳамаи дарвешӣ ҳамарӯза ҷангу адовату хун кунад. *Носири Хисрав*

Подшоҳон, ки кинакаш бошанд,
Хун кунанд он замон, ки хаш бошанд. *Низомӣ*

хун нишондан шикастани шиддати ҷӯшиши хун, паст кардани тезию тундии хун.

Чаро ҳавои лабат хуни ман ба ҷӯш овард,
Агар нишондани хун аз хавоси уннob аст.
Заҳири Форьёбӣ

хун овардан хун резондан; хун рехтан.

Чу шояд гирифтан ба нармӣ диёр,
Ба пайкор хун аз машоме маёр. *Саъдӣ*

хун ошомидан а) хун хӯрдан, хуни зиёд рехтан; б) ғаму ғусса хӯрдан; **хун рехтан** *киноя аз* куштан.

Оҳ аз он чашм, ки теғи нигаҳаш хун резад,
Хун кунад сад дилу аз ҳар мижа берун резад.
Шоҳин

хун хӯрдан а) қатл кардан, куштан.

Ҳасад мардро бар сари кина дошт,
Якеро ба хун хӯрданаш баргумошт. *Саъдӣ*

б) сахт ғамгин шудан, ғусса хӯрдан.

Ҷомиё, ҷуръае аз ҷоми фано меҳоҳам,
То бад-он шарбат аз ин хӯрдани хун бозраҳам.
Ҷомӣ

хуни дил хӯрдан азоб дидан, азият кашидан; ғаму ғусса хӯрдан.

Чу гул аз суфраи арбоби давлат хуни дил хӯрдам,
Насиби ман нашуд, чун ғунча, ғайр аз лаб газиданҳо. *Сайидо*

хун ҷустан *аз касе* интиқом гирифтан.

Кӣ бо ту ҳарфи шаҳидони ишқ мегӯяд?!
Кӣ хуни шабнаме аз офтоб меҷӯяд?! *Соиб*

хуни *касе* **дар гардани** *касе* **будан** ба қатли касе гунаҳгор будан.

То чӣ хоҳад кард охир даври гетӣ з-ин ду кор:
Дасти ӯ дар гарданам ё хуни ман дар гарданаш.
Саъдӣ

хун аз рух гурехтан *киноя аз* ранг паридан, кандани ранги рӯй.

Зард аз он гардад марди салим,
К-аз рухи ӯ хун бигурезад зи бим.
Хисрави Деҳлавӣ

хун дар дил афтодан дар машаққат будан, азоб кашидан; ғамгин шудан.

Якеро харе дар гил афтода буд,
Зи савдош хун дар дил афтода буд. *Саъдӣ*

аз (сари) хуни *касе* **даргузаштан** гуноҳ бахшидан ва хунрезӣ накардан, авф кардан.

Маликро насиҳати ӯ судманд омад ва аз сари хуни ӯ даргузашт. Саъдӣ

Аз ин сухан андешанок шуда гуфт: Аз хуни ту даргузаштам. Аҳмади Дониш

ба хун даст олудан хун рехтан, касеро куштан.

Муносиб чунон менамояд, ки даст ба хуни ӯ наёлоям. *«Равзат-ус-сафо»*

ба хун ташна будан хунрезӣ хостан, қатли касеро хостан.

Бувад нафси ту рашки нафси Фиръавн,
Ба хунат ташна он Фиръавни беавн.
Бадрии Кашмирӣ

бар хуни *касе* **аҳд бастан** барои куштани касе қасд кардан, тасмим гирифтан.

Ҳамон қосидон низ карданд ҷаҳд,
Ки бар хуни ӯ баста буданд аҳд. *Низомӣ*

ба ҷӯш омадани хун, ҷӯш задани хун рағбату шавқи зиёда аз ҳад ҳосил шудан.

Хун ҷӯш ҳамезанад ба хокам,
Аз куштаи худ макун фаромӯш. *Урфӣ*

ХУНАФШОН خون‌افشان хуншор, хунолуд, хунбор.

Сару рӯяшон тамоман хунафшон, либосҳо ҳама дарида... ба шиддат гурезон омаданд. *Садри Зиё*

ХУНБ خنب хум.

Гӯши сӯфӣ дил асту чашмаш ҷон,
Бодаи сӯфиён зи хунби худост. *Шамси Табрезӣ*

ХУНБА خنبه хуми калони аз гил ё чӯб сохташуда, ки дар он ғалла е орд ва ғ. нигоҳ медоранд.

Сутурвор бад-ин сон гузоштам ҳама умр,
Ду чашм сӯи ҷаву дил ба хунбаву ричол.
«Луғати фурс»

Хумму хунба пур, зи андӯҳ дил тиҳӣ,
Заъфарону наргису беду биҳӣ. *Рӯдакӣ*

ХУНБАК خنبک 1. *ниг.* **тунбак.**

Гӯяд ӯ маҳбуси хунб аст ин танам,
Чун май андар базм хунбак мезанам. *Румӣ*

2. мувофиқи оҳанг ба ҳам задани кафҳои даст ва задани ангуштҳо ба чизи сахте.

ХУНБАҲО خونبها чиз ё пуле, ки ба ивази хуни одами кушташуда ба ворисони ӯ медиҳанд.

Бӯсест хунбаҳои ману лаъли ӯ маро
Сад бор кушту менадиҳад хунбаҳо ҳанӯз.
Убайди Зоконӣ

Гаҳе, ки теғ занӣ, даст деҳ, ки бӯса занам,
Ки дастбӯси ту он лаҳза хунбаҳои ман аст. *Ҷомӣ*

ХУНБОР خونبار хунрез, хунолуд, хуншор; **дидаи хунбор** чашми сахт гирьянда.

Гарде аз раҳгузари дӯст ба кӯрии рақиб
Баҳри осоиши ин дидаи хунбор биёр. *Ҳофиз*

З-ашки хунин сурхрӯиҳост пеши мардумам,
Ҳақгузорӣ чун кунам ин дидаи хунборро? *Ҷомӣ*

Суроҳӣ хуноб аз дидаи хунбор мерехт. *Восифӣ*

ХУНГАШТА خون گشته хуншуда, хунолуд.

Моҷарои дили хунгашта нагӯям ба касе,
З-он ки ҷуз тири ғамат нест касе ғамсозам. *Ҳофиз*

ХУНГИР خون گیر: **хунгир шудан** барои хуни ноҳақ ба ҷазо гирифтор гардидан.

Хунӣ хунгир шавад. *Зарбулмасал*

ХУНГИРИФТА خون گرفته 1. ба аҷал наздик расида, ба марг наздик шуда; 2. ба сабаби рехтани хуни ноҳақ ба балое гирифтор шуда.

Рақиб гӯядам: Эй хунгирифта, чашм бубанд!
Чу ошиқам мани мискин ба рӯи ӯ, чӣ кунам?
Хисрави Деҳлавӣ

Марез ашки ман, эй чашми хунгирифта, ки хоҳам
Кунам нисори раҳаш ин дури насуфтаи худро.
Ҷомӣ

ХУНИН خونین 1. хунолуд, оғушта ба хун.

Чу хунин шавад дасти гулчин зи хор,
Зи хун баргҳо сар занад ғунчавор. *Туғро*

2. *маҷ.* сурх, ба ранги хун.

Манучеҳр бинҳод тоҷи каён,
Бибасташ ба зуннори хунин миён. *Фирдавсӣ*

◊ **оҳи хунин** оҳи бисьёр ғамнок, оҳи бисьёр сахт.
Дилеву сад ҳазорон оҳи хунин,
Зи ҳад бигзашт алҳақ мотами дил. *Анварӣ*

ХУНИНДИЛ خونین دل *киноя аз* касе, ки ғусса мехӯрад.

Ҳоли хуниндилон кӣ гӯяд боз?
В-аз фалак хуни Ҷам кӣ ҷӯяд боз? *Ҳофиз*

ХУНИНҶИГАР خونین جگر 1. *киноя аз* бисьёр андӯҳгин, ғамнок, сахт ғамгин.

Ба ашки ятимони хунинҷигар,
Ба оҳи ғарибони дур аз назар... *Савдо*

2. *киноя аз* ошиқ.

Нест ин ғунчаи хандон, ки шукуфтаст ба боғ,
Дили хунинҷигарон аст парешон аз ту. *Ҳилолӣ*

ХУНКАРДА خون کرده 1. хунолуд, оғуштаи хун, хуншор; 2. *маҷ.* сахт озурда.

Дар ҳама шаҳр диле ку, ки на хункардаи туст,
Ё даруне, ки на аз захми ғам озурдаи туст? *Ҷомӣ*

ХУНОБ||ХУНОБА خوناب||خونابه ашки хунин, гирьяи сахт.

То рахти дил андар хами зулфи ту ниҳодем,
Бар рух зи ғами ишқи ту хуноба кушодем.
Анварӣ

Доман афшондам, ки резад хунам аз доман ба хок,
То назар кардам, пур аз хуноб домон гашт боз.
Мушфиқӣ

◊ **хуноби разон** май, шароб.

Хуноби разон аз даҳани шишаи мино
Чун барги гул аз ғунча баровард забонро.
Мушфиқӣ

хуноби ҷигар ашки хунин.

Медиду ба фарқ хок мебехт,
Хуноби ҷигар зи дида мерехт. *Шоҳин*

хуноба аз шишаи ахзар кашидан ранҷи дуньё кашидан, азоби дуньёро чашидан.

Эй соқӣ, аз қароба фурӯ рез май, ки мо
Хунобаҳо зи шишаи ахзар кашидаем.
Хисрави Деҳлавӣ

ХУНОШОМ خون آشام 1. хунхӯр; *маҷ.* золим, бераҳм, хунрез; 2. *маҷ.* он кӣ дарунноки бисьёр ғаму ғусса мехӯрад.

ХУНОШОМӢ خون آشامی 1. хунхӯрӣ; *маҷ.* золимӣ, хунрезӣ; 2. *маҷ.* ғаму ғуссахӯрии бисьёри дарунноки, бе изҳор ба дигарон.

То бидонӣ ҳоли хуношомии шабҳои ман,
Ҷуръае з-ин бода пеши наргиси махмур дон.
Хисрави Деҳлавӣ

ХУНОҚ *а.* خناق *тиб.* як навъ беморист, ки гулӯро мегирад, дифтерия.

Ӯро иллати хуноқ гирифт ва бимурд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Дар наъра хуноқ ораду дар ҷилва ташаннуҷ,
Гар поси ту ёрӣ надиҳад кӯсу аламро. *Анварӣ*

Бадсиголат гар барорад аз гиребон сар бурун,
Чун каманди ту гиребонаш фурӯ гирад хуноқ.
Манучеҳрӣ

ХУНПОЛО(Й) خون پالا(ی) хунрез, хунафшон.

Мутриб аз дарди муҳаббат ғазале мепардохт,
Ки ҳакимони ҷаҳонро мижа хунполо буд. *Ҳофиз*

◊ **чашми хунполо** чашми гирьён.

Хонаи рангин тамошои хуш аст,
Як дам андар чашми хунполо дарой. *Ҷомӣ*

ХУНРЕЗ خونریز 1. он кӣ хун мерезад, резандаи хун; хунафшон, хуншор; 2. ташнаи хун; қиркунанда, қатлкунанда.

Дар остини муραққаъ пиёла пинҳон кун,
Ки ҳамчу чашми суроҳӣ замона хунрез аст. *Ҳофиз*

3. хунрезӣ, қатлу куштор.

Қамар баст турки қиёматхуҷум.
Ба хунрези румию тороҷи Рум. *Ҳотифӣ*

ХУНСО *а.* خنثى касе ё ҷонваре ки ҳам аломати мардӣ ва ҳам аломати занӣ дошта бошад.

Сайёд ... ҷавоб дод, ки ... ин моҳӣ хунсост, яъне на музаккар аст, на муаннас. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ХУНУК خنک 1. хуш, форам, осуда, роҳат; хушбахт, фориғбол.

Хунук он ки осоиши марду зан
Гузинад бар осоиши хештан. *Саъдӣ*

Гуфтам: Хушо ҳавое, к-аз боди субҳ хезад,
Гуфто: Хунук насиме, к-аз кӯи дилбар ояд. *Ҳофиз*

2. сард; *муқобили* **гарм** 1.

Хезеду хаз оред, ки ҳангоми хазон аст,
Боди хунук аз ҷониби Хоразм вазон аст. *Манучеҳрӣ*

Маро орзуи шарбати хунук аст, чунон ки ба барф сарф мекунад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

◇ **хунук шудани дил** *киноя аз* а) кам шудани меҳр; б) осуда шудани дил, таскин ёфтани дил.

Охируламр ба зориву тавалло афтоданд, мегуфтанд: ... дарро кушо, як чӯб занам, дилам хунук шавад. *Садри Зиё*

ХУНУКӢ خنکی сардӣ; *муқобили* **гармӣ** 1.

Пагоҳ иттифоқо хунукии ҳаво андак шиддат кард. *Садри Зиё*

ХУНУР خنور *ниг.* **ханӯр.**

Лаълу ёқут аст баҳри доми ӯ,
Дар хунури вай навишта номи ӯ. *Румӣ*

ХУНУС *а.* خنوث худ дар худ печидан; *маҷ.* пинҳон шудан, худро пинҳон кардан.

... Ки хунусаш чун хунуси қунфуз аст,
Чун сари қунфуз варо омад-шуд аст. *Румӣ*

ХУНФАСО||ХУНФУСО *а.* خنفسا яке аз ҳашарот, ки сиёҳрангу бадбӯ буда, дар миёни саргин зиндагӣ мекунад.

Порсоро чӣ лаззат аз ишрат,
Хунфасоро чӣ нисбат аз аттор?! *Хоқонӣ*

ХУНФИШОН خون‌فشان *ниг.* **хунафшон.**

Чу ошиқ мешудам, гуфтам, ки бурдам гавҳари мақсуд,
Надонистам, ки ин дарьё чӣ мавҷи хунфишон дорад. *Ҳофиз*

ХУНФУСО *а.* خنفسا *ниг.* **хунфасо.**

ХУНХОР(А) خونخوار(ه) одамкуш, хунрез; золим, бераҳм.

Бадандеши туст ону хунхори халқ,
Ки нафъи ту ҷӯяд дар озори халқ. *Саъдӣ*

Чашми масти ту, ки медошт ба мардум назаре,
Даври мо омада хунхораю бебок шуда. *Ҷомӣ*

Синаи худ боз кардам, захмҳо бинмудамаш,
Гуфтамаш: Аз ман хабар деҳ дилбари хунхораро. *Шамси Табрезӣ*

ХУНХОҲ خونخواه он кӣ қасос мегирад, интиқомҷӯй.

Гуфт: Ранҷ аз барон худ набарам,
Балки хунхоҳи сад ҳазор сарам. *Низомӣ*

ХУНЬЁ خنیا суруд, нағма, ашӯла.

Зи ромиш ҷаҳон бонги хуньё гирифт.
Зи бас ҳафт кишвар Сурайё гирифт. *Асадӣ*

ХУНЬЁГАР خنیاگر сурудхон, ашӯлахон, хонанда, мутриб.

Зӯҳра дар маҷлиси ту хуньёгар,
Моҳ бар даргаҳи ту дарбон аст. *Анварӣ*

Бод базмат чун сипеҳре, к-андар ӯ ҳар соате
Моҳ соқӣ гардаду Ноҳид хуньёгар шавад. *Муиззӣ*

◇ **Зӯҳраи хуньёгар** иборат аз сайёраи Зӯҳра, ки онро Мутриби фалак низ мегӯянд.

Маҷлисе биёрост, ки аз мабдаи эҷоди олам Зӯҳраи хуньёгар мисли он маҷлис кам дида буд. *«Равзат-ус-сафо»*

ХУНӢ خونی 1. *ниг.* **хунин** 1; 2. хунрез, қотил, хунхор, касе, ки касеро, махсусан бегуноҳеро кушта бошад, одамкуш.

Қавме мардум бошанд худсар бештар дузду хунӣ ва ҳаромӣ. *Носири Хисрав*

Эй хунии бебок, падарамро бикуштаӣ ва гурехта ва ман туро меҷӯям. *Авфӣ*

ХУР خور офтоб, шамс, хуршед.

Аз ғояти фахру шараф пой бар хур дорам. *Авфӣ*

Хур хира шуд аз софии он соиди сим-о,
Маҳ тира шуд аз партави он соқи луҷайн-о. *Саидо*

ХУРД خرد||خورد 1. майда, реза, кӯчак; *муқобили* **бузург** 1.

Рав, он қурси таббох бар коса зан,
Ҳама косаҳо хурду дарҳам шикан. *Хоҷу*

хурд кардан майда кардан; реза кардан, шикаста майда кардан.

Панҷашон пора карду дандон хурд,
Сару тоҷ аз миёни шерон бурд. *Низомӣ*

хурд шудан майда шудан; пора шудан, шикастан.

Ҷаҳорпоёни эшон ба ҳаво мебурд ва ба замин мезад ва хурд мешуданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. кӯдак, бача, фарзанди хурдсол.

Ҷаҳон гашт аз он хурд пургуфтугӯй,
К-аз он гуна нашнид кас рӯю мӯй. *Фирдавсӣ*

хурду бузург хурду калон; ому хос, ҳама.

Миёни сипоҳ андаромад чу гург,
Пароканда гаштанд хурду бузург. *Фирдавсӣ*

ХУРДА خرده||خورده 1. чизи майда, резаи ҳар чиз, *мас.* нон, тарошаи чӯб, коҳ ва ғ.

Ба хурда тавон оташ афрӯхтан,
Пас он гаҳ дарахти куҳан сӯхтан. *Саъдӣ*

2. айбу нуқсони хурд, камбудии ҷузъӣ.

Бадандеш бар хурда чун даст ёфт,
Даруни бузургон ба оташ битофт. *Саъдӣ*

Зи ман гар хурдае омад, макун айб,
Зи хурдон хурда набвад айбу оре. *Ҷомӣ*

хурда гирифтан айбҷӯӣ намудан, айбдор кардан.

Агар ба кӯи ту Ҷомӣ кунад фиғон, эй сарв,
Магир хурда, ки ӯ андалеби ин чаман аст. *Ҷомӣ*

Хурда дар гуфтаи Туғрал кам гир,
Коснӣ ҳам гуле аз гулзор аст. *Туғрал*

3. *маҷ.* нозукӣ, зарифӣ, латифӣ.

Дар зовияҳои чини зулфат
Сад хурдаи ишқ дар миён аст. *Анварӣ*

хурда дар миён ниҳодан нозукиҳои чизеро, мас. ишқро гуфтан.

Пас [ошиқ] хурдаи ишқро дар миён ниход ва аз мазмуни дил ва макнуни сар хабар дод. *«Синдбоднома»*

4. пули майда, пули сиёҳ.

Чу гул гар хурдае дорӣ, худоро, сарфи ишрат кун,
Ки Қорунро ғалатҳо дод савдои зарандӯзӣ. *Ҳофиз*

5. *ба шакли ҷамъ* **хурдагон** мискинон, одамони хурд.

Макун ҷавр бар хурдагон, эй писар,
Ки як рӯзат афтад бузурге ба сар. *Саъдӣ*

ХУРДАБИН خرده‌بين||خورده‌بين касе, ки ҳамаи нозукиҳо ва ҷузъиёти корҳоро мебинаду медонад; хурдагир, айббин.

Чунон бояд ки дар ҳама абвоб ақли хурдабин ва рои разин муқтадо ва пешво созӣ. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Он чӣ нодон ба гуфтугӯ донад,
Хурдабин аз ҷабин фурӯ хонад. *Ҷомӣ*

ХУРДАГИР خرده گير||خورده گير айбҷӯ, эродгир.

ХУРДАГИРӢ خرده گيرى||خورده گيرى айбҷӯӣ, эродгирӣ.

Бақияи дарсҳои имрӯза тамом шуд, аз тарафи Уқлидус овозе набаромад, хурдагирие ба зуҳур наёмад. *Садри Зиё*

ХУРДАДОН خرده‌دان||خورده‌دان касе, ки борикиҳо ва ҷузъиёти корҳоро медонад, бориксанҷ, нуктадон, борикбин.

Ин ду тифли нурӣ андар маҳди чашм
Бар бузурге хурдадон хоҳам фишонд. *Хоқонӣ*

Чу рои хурдадон дар кор бастӣ,
Ба як тадбир сад лашкар шикастӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ХУРДАКОР خرده‌كار||خورده‌كار хунарманд, касе, ки бо корҳои дастии зариф ва асбоби зинатӣ машғул аст, мас. заргар.

... Ки шунидам ба хурдӣ аз хешон,
Хурдакорону чобукандешон ... *Низомӣ*

ХУРДАКОРӢ خرده‌كارى||خورده‌كارى санъати сохтани ашёи дастии зариф ва асбоби зинатӣ.

Қарда дар паҳлуи ман ҷо теғи миноранги ӯ,
Хурдакорӣ мекунад аз устухон оинаро. *Саиди Ашраф*

ХУРДАНАМОӢ خرده‌نمائى||خورده‌نمائى резанамоӣ, намоиш додани чизҳои хурд, лоф задан аз чизҳои майда, мас. аз пули майда.

Оройши бозори гул аз хурданамоист,
В-ин шева ҳам аз ғунчаи хандони ту омӯхт. *Исмат*

ХУРДАНДЕШ خرداند يش||خورداند يش майдабин, кӯтоҳбин, кӯтоҳфикр.

Дар тасарруф мабош хурдандеш,
То зиёне бузург н-ояд пеш. *Низомӣ*

ХУРДАФУРӮШ خرده‌فروش||خورده‌فروش касе, ки чизҳои майда мефурӯшад, резаворфурӯш.

Дилбари хурдафурӯшам ҳаст шӯхе хурдадон,
Баҳри сайди мурғи дил доме кашида бар дукон. *Сайфии Бухорой*

Зи хурдафурӯшам дили зор сӯхт,
Зи ғам хӯрда чун шуд, ба ҳеҷам фурӯхт ... *Воҳид*

ХУРДАШИНОС خرده‌شناس||خورده‌شناس одами бодиққат, нуктасанҷ, тезбин.

Зи он миёну даҳон қосиранд фаҳму хирад,
Агарчи хурдашиносанду роздон ҳар ду. *Ҷомӣ*

Ҳон, ки ҳар ҳарфи ман, эй муддаии хурдашинос,
Ангубинест, дар ӯ сабри сақутар бошад. *Шоҳин*

ХУРДМАНИШ خردمنش||خوردمنش пастиинат, пастҳиммат.

Ҳаргиз надиҳад хурдманишро бари худ роҳ,
К-аз хурдманиш мӯхташамонро ҳадасон аст. *Манучеҳрӣ*

ХУРДОД خرداد 1. моҳи сейӯми солшумории эронӣ (23 июнь—22 июль).

Сардӣ чунон ки гар фитад аз чашми ту сиришк
Дар Даҷла, Даҷла дар маҳи хурдод бифсурад. *Ломеӣ*

2. номи яке аз оташкадаҳои қадим.

Охани пӯлод бо азмат надорад мӯҳкамӣ,
Озари Хурдод бо ҳашмат надорад илтиҳоб. *Муиззӣ*

ХУРДОДРӮЗ خردادروز рӯзи шашӯми ҳар моҳи шамсӣ.

Бурун шуд ба шоҳӣ ба хурдодрӯз,
Ба нек ахтару фоли гетифурӯз. *Фирдавсӣ*

ХУРДСОЛ خردسال||خوردسال кӯдак, бача.

ХУРДСОЛӢ خردسالى||خوردسالى кӯдакӣ, бачагӣ.

Ин се нафар дар овони хурдсолӣ ба ҳамдигар анису ҷалис буда. *Садри Зиё*

ХУРДУМУРД خردومرد||خوردومرد майда-чуйда, реза-реза.

Чунки рӯбоҳаш ба сӯи марҷ бурд,
То кунад шераш ба ҳамла хурдумурд. *Румӣ*

ХУРДӢ خردى||خوردى 1. майдагӣ, кӯчакӣ.

Ва ин чизҳо ёд кардам, панҷ чиз аст: ... яке андоза чун бузургиву хурдӣ ва дуриву наздикӣ ва шумори чизҳо. *Ибни Сино*

2. хурдсолӣ, бачагӣ.

Ҳар кӣ дар хурдиаш адаб накунанд,
Дар бузургӣ фалоҳ аз ӯ бархост. *Саъдӣ*

Сарҳангзодаеро дидам бар дари сарои Ӯғулмиш аз ақди хурдӣ осори бузургӣ дар носияи ӯ пайдо. *Саъдӣ*

ХУРМО خرما меваи дарахти нахл.

Дақиқӣ мадеҳ оварад назди ӯ
Чу хурмо бувад бурда сӯи Ҳаҷар. *Дақиқӣ*

Чу хурмо ба ширинӣ андуда пӯст,
Чу бозаш кунӣ, устухоне дар ӯст. *Саъдӣ*

хурмои кӯр хурмое, ки шириниаш кам ва бадхӯр аст.

Чӣ ҷунбонӣ ин нахли бунро ба зӯр,
Ки шуд хори ӯ тезу хурмош кӯр.
Хисрави Деҳлавӣ

хурмои тар хурмои навпухта ва ширадор.

Ҷое, ки ту камон кашӣ, эй нахли фитна, боз
Пайкони обдор чу хурмои тар хӯрам.
Хисрави Деҳлавӣ

◇ **хурмо ба Басра бурдан** бурдани чизе ба ҷое, ки он чиз фаровону арзон бошад.

Муҳол бошад маро, ки аз ин маонӣ сухан гӯям, ки хурмо ба Басра бурда бошам.
«Таърихи Байҳақӣ»

Ҳар кас, ки барад ба Басра хурмо,
Бар ҷаҳли худ ӯ диҳад гувоҳӣ. *Саноӣ*

ХУРМОБУН خرمابن дарахти хурмо, нахл.

Зери хурмобун зи халқон ӯ ҷудо,
Зери соя хуфта бин соя(и) худо. *Румӣ*

Сабр кун, к-они туст хурмобун,
То ба хурмо расӣ, шитоб макун. *Низомӣ*

ХУРМОСТОН||ХУРМОСИТОН خرماستان ҷое, ки дарахтони хурмо зиёд аст, нахлистон.

Газити рази борвар шаш дирам,
Ба хурмоситон-бар ҳамин зад рақам. *Фирдавсӣ*

Тане чанд дар хирқаи ростон
Гузаштем бар тарфи хурмостон. *Саъдӣ*

ХУРНУБ خرنوب *ниг.* **харнуб.**

ХУРО خورا сазовор, лоиқ.

Ман чӣ дар пои ту резам, ки хурои ту бувад,
Сар на чизест, ки шоистаи пои ту бувад. *Саъдӣ*

ХУРОИН خورآئین хуршедмонанд, офтобмонанд.

ХУРОФА||ХУРОФАТ *а.* خرافه||خرافة сафсата, гапи бемаънӣ, ақида ва фикри мавҳуми беасос.

ХУРОФОТ *а.* خرافات *ҷ.* **хурофа||хурофат.**

Хез, то хирқаи сӯфӣ ба харобот барем,
Зарқу томот ба бозори хурофот барем. *Ҳофиз*

ХУРРАМ خرم **1.** шод, хурсанд, шодмон; хуш.

Он ҳолро мушоҳада кард ва ба ғоят хуррам шуд. *Авфӣ*

Хуррам он дам, ки туам мӯнису ҳамдам бошӣ,
Ман ба ғамҳои ту дилтангу ту хуррам бошӣ.
Камоли Хуҷандӣ

(ин) дайри хуррам *киноя аз* дунъё.

Агар зиндагонӣ бувад дерьёз,
Бад-ин дайри хуррам бимонам дароз. *Фирдавсӣ*

2. босафо, хушнамо, дилписанд.

Гузари мо бар боғе... ва бӯстоне хуррам афтод. *Авфӣ*

Баъд аз ду рӯз ба соҳили дигар расидем сабзу хуррам. *Аҳмади Дониш*

ХУРРАМНИҲОН خرم‌نهان хушботин; хушдил, дилшод.

Хӯришхонаи подшоҳи ҷаҳон
Гирифт он ду бедори хуррамниҳон. *Фирдавсӣ*

ХУРРАМОБОД خرم‌آباد **1.** ҷое, ки бо хушию хуррамӣ обод шуда бошад.

Дар он хуррамободи менусиришт
Фурӯ монд ҳайрон зи бас кору кишт. *Низомӣ*

2. шаҳре дар Эрон, ки гӯё Шопур онро барои асирони Рум бино карда буд.

Куҷо Хуррамобод буд номи шаҳр,
Аз он буми хуррам киро буд баҳр? *Фирдавсӣ*

ХУРС *а.* خرس *ҷ.* **аҳрас.**

Охир аз устод боқиро бипурс,
Ки ҳаршон ҷумла кӯрононду хурс. *Румӣ*

ХУРСАНД خرسند шод, хушҳол, хушнуд; розӣ.

Ҷуз он ки мастии ишқ аст, эч мастӣ нест,
Ҳамин бало-т бас аст, эй ба ҳар бало хурсанд!
Рӯдакӣ

Чу ман бо ту хурсанд бошам ба бахт,
Ту афсар чаро ҷӯию тоҷу тахт? *Фирдавсӣ*

Гуфтам, ки дилам ба бӯса хурсанд аст,
Гуфтӣ бидиҳам, дигар чӣ мебояд? *Анварӣ*

ХУРСАНДӢ خرسندی шодӣ, шодмонӣ, хушҳолӣ.

ХУРУҶ *а.* خروج **1.** берун шудан, берун омадан, берун рафтан; *муқобили* **духул; хуруҷу духул** баромаду даромад.

Чу бар дари ту мани бенавои безару зӯр
Ба ҳеҷ боб надорам раҳи хуруҷу духул. *Ҳофиз*

2. шӯриш, исьён, қиём.

Ҳеҷ тавонӣ, ки маро эмин гардонӣ ва бар ман хуруҷ накунӣ? *«Равзат-ус-сафо»*

Хабари хуруҷи хавориҷ ва хабари қатл... ба Бағдод расид. *«Равзат-ус-сафо»*

3. пайдоиш, ба вуҷуд омадан; сар шудан, оғоз.

Зикри ин ҳолот дар хуруҷи давлати муғул хоҳад омад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ХУРФА خرفه як навъ гиёҳи худрӯй, ки тухми он дар тиб ба кор меравад.

Қасеро, к-ӯ ту бинӣ дарди сурфа,
Бифармояш ту оби дӯғу хурфа. *Тайён*

ХУРШЕД خورشید||خرشید офтоб, шамс.

Бе рӯи ту хуршеди ҷаҳонсӯз мабод,
Ҳам бе ту чароғи оламафрӯз мабод. *Рӯдакӣ*

Хуршед ба гил натавон андуд. *Зарбулмасал*

◇ **хуршеди асадсавор** *киноя аз* будани офтоб дар бурҷи Асад; **хуршеди мураввақ** *киноя аз* шароби софу зулол.

Хуршеди мураввақ аз надимӣ
Дар соғари соқиёнаш он аст. *Анварӣ*

хуршеди суроҳӣ *киноя аз* шароб, май.

Чу нури шамъ, соқӣ, тозарӯ бош,
Зи хуршеди суроҳӣ моҳи нав бош! *Зулолӣ*

хуршеди шергир *киноя аз* офтоб, ки аз бурҷи Асад мегузарад.

Он шоҳи тундҳамла, ки хуршеди шергир
Пешаш ба рӯзи маърака камтар ғазола буд. *Ҳофиз*

хуршедро ба юз гирифтан рӯзро бо беҳудагӣ гузарондан; **хуршеди умр бар сари девор рафтан** наздик расидани охири умр ва давлат.

Ман кистам? Зи ҳаҷри ту аз кор рафтае,
Хуршеди умр бар сари девор рафтае.
«Баҳори Аҷам»

тоҷ ба хуршед барафроштан *киноя аз* ба пояи баланд расидан, ба камоли бузургӣ расидан.

Чу Доро зи дил сӯги Дороб дошт,
Ба хуршед тоҷи кай барфарошт. *Фирдавсӣ*

ХУРШЕДНАМО خورشیدنما‖خرشیدنما рахшон, дурахшон, монанди хуршед.

Моҳи хуршеднамояш зи паси пардаи зулф
Офтобест, ки дар пеш саҳобе дорад. *Ҳофиз*

ХУРШЕДПАРАСТ خورشیدپرست‖خرشیدپرست 1. офтобпараст; оташпараст; 2. *маҷ.* ошиқ.

Аз пагаҳ пеши рухи хуби ту рақсон шудаам,
Ки чунин одати хуршедпарастон бошад.
Шамси Табрезӣ

ХУРШЕДРӮ(Й) خورشیدرو(ی)‖خرشیدرو(ی) хушрӯй, зебо.

Биҷастанд хуршедрӯён зи ҷой
Аз он ғулғули номвар кадхудой. *Фирдавсӣ*

ХУРШЕДСАВОР خورشیدسوار‖خرشیدسوار 1. касе, ки субҳи барвақт аз хоб бедор мешавад, саҳархез; 2. *маҷ.* одами баландмартаба.

Сояи хуршедсаворон талаб,
Ранҷи худу роҳати ёрон талаб. *Низомӣ*

ХУРШЕДСИМО خورشیدسیما‖خرشیدسیما хушрӯ, зебо.

Миёни ду амзода васлат фитод,
Ду хуршедсимои меҳтарнажод. *Саъдӣ*

ХУРШЕДТАЛЪАТ خورشیدطلعت‖خرشیدطلعت зеборӯй.

ХУРШЕДТОБ خورشیدتاب‖خرشیدتاب чизе, ки монанди хуршед дурахшон бошад.

Нурдеҳи анҷуми хуршедтоб,
Сабзкуни хок ба таъсири об. *Хисрави Деҳлавӣ*

ХУРШЕДФОМ خورشیدفام‖خرشیدفام хуршедранг, хуршедгун; ◇ **лаъли хуршедфом** *киноя аз* шароб.

Маҳи соқӣ аз лаъли хуршедфом
Чу хуршед дар гардиш овард ҷом. *Хоҷу*

ХУРШЕДФУРӮҒ خورشیدفروغ‖خرشیدفروغ нуронӣ; *маҷ.* бисьёр хушрӯ, зеборӯй.

Бар чеҳраи хуршедфурӯғи ту гувоҳ аст
Ин чашми пуробе, ки дури гӯши ту дорад. *Соиб*

ХУРШЕДЪИЗОР‖ХУРШЕДЪУЗОР خورشیدعذار‖خرشیدعذار дорои рухсораи монанди офтоб, хушрӯ, зебо.

Кулбаам матлаи хуршед шуд аз омаданат,
Шӯхи маҳпайкари хуршедъизорам, бинишин! *Савдо*

ХУРШЕДҲУШ خورشیدهش‖خرشیدهش ҳушьёр, бедор, бедорфикр.

Ту халили вақтӣ, эй хуршедҳуш,
Ин чаҳор атьёри раҳзанро бикуш! *Румӣ*

ХУРӮС خروس 1. мурғи хонагии нар.

Ва ҳар соле ҳар марде он ҷо як хурӯс бад-ӯ бикушанд пеш аз баромадани офтоб.
«Таърихи Наршахӣ»

хурӯси бемаҳал (ё **беҳангом**) а) хурӯсе, ки бемаҳал ҷеғ мезанад; б) *маҷ.* касе, ки гуфтору кирдораш бемавқеъ бошад; **хурӯси ҳиндӣ** мурғи марҷон; 2. *маҷ.* шоири хуштабъ.

Аз хурӯсони Хуросон чу мане нест, чӣ суд,
Ки гаҳи субҳ хурӯшон шуданам нагзоранд. *Хоқонӣ*

◇ **хурӯси оташинтоҷ** сурохии май.

Зи рашки он хурӯси оташинтоҷ
Гаҳе теҳу дар оташ, гоҳ дурроҷ. *Низомӣ*

ХУРӮСАК خروسک 1. *шакли тасғири* хурӯс; 2. *тиб.* як навъ касалии гулӯ, ки бештар дар кӯдакон пайдо мешавад, сулфаи кабудак.

хурӯш خروش *асоси замони ҳозираи* **хурӯшидан.**

ХУРӮШ خروش 1. бонгу садо, фарьёд, бонгзанӣ.

Хурӯше баромад зи лашкар ба зор,
Кашиданд саф бар дари шаҳрьёр. *Фирдавсӣ*
Баровард чӯпони баддил хурӯш,
Ки душман наям, дар ҳалокам макӯш! *Саъдӣ*
Ногоҳ овози хурӯше шунид, пурсид, ки сабаби ин фарьёд чист? *Авфӣ*

хурӯш кардан (ё **кашидан, задан**) ба садо даромадан, фарьёд кардан; ба ҳаяҷон даромадан, хурӯшидан.

Ҷон зи ту нӯш мекунад, дил зи ту ҷӯш мекунад,
Ақл хурӯш мекунад, бе ту ба сар намешавад.
Шамси Табрезӣ

2. ғурриш, ғавғо.

Ҷаҳони орамидаро ба хурӯши раъд намудори ғавғои қиёмат сохт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ХУРӮШАНДАГӢ خروشندگی хурӯшзанӣ, бонгзанӣ.

Хурӯси саҳар дар хурӯш аст, лек
Хамӯшӣ варои хурӯшандагист. *Хоҷу*

ХУРӮШИДАН خروشیدن 1. фарьёд кардан, бонг задан, дод гуфтан, наъра задан.

Румузи маслаҳати мулк хисравон донанд,
Гадои гӯшанишинӣ ту, Ҳофизо, махурӯш! *Ҳофиз*
Хурӯше хурӯшидаш аз пушти зин,
Ки чун осиё гашт гардон замин.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. ғалоғула бардоштан, ғавғо кардан.

Сипоҳ бихурӯшиданд ва дирами байатӣ хостанд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ХУРӮҲ خروه *шакли дигари* **хурӯс.**

Шаб аз ҳамлаи рӯз гардад сутӯҳ,
Шавад парри зоғаш чу парри хурӯҳ. *Унсурӣ*

ХУСБИДАН‖ХУСПИДАН خسبیدن‖خسپیدن хобидан, хоб рафтан, хуфтан.

Даҳ дарвеш дар гилеме бихусбанду ду подшоҳ дар иқлиме нагунҷанд. *Саъдӣ*
Ба харгӯши хуфта мабин зинҳор,
Ки чандон ки хусбад, давад вақти кор. *Низомӣ*
Дида хун гашт, хун намехуспад,
В-ин дилам аз ҷунун намехуспад. *Шамси Табрезӣ*

ХУСРАВ خسرو *ниг.* **хисрав.**

ХУСРАВОНӢ خسروانی *ниг.* **хисравонӣ.**

ХУСРАВӢ I خسروی *ниг.* **хисравӣ I.**

ХУСРАВӢ II خسروی *ниг.* **хисравӣ** II.

ХУСРОН *а.* خسران зарар, зиён.

Аҳли исьён рӯй дар бодияи хусрон ниҳода, Абулмалик ба Бухоро расид. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳар тиҷорат, ки бикардӣ, аз он ба ҷуз хусрон надидӣ. *Авфӣ*

Ва ҳар кӣ дар мақоми тамарруду исьён ояд, ба хусрону хизлон мубтало шавад. *«Равзат-ус-сафо»*

ХУСТУ خستو **1.** касе, ки чизеро эътироф мекунад, иқроркунанда, қоил, муътариф.

Зи озу фузунӣ ба як сӯ шавем,
Ба нодонии хеш хусту шавем. *Фирдавсӣ*

Бар фазли ӯ гуво гузаронад дил,
Гарчи гуво наховаҳанд аз хусту. *Фаррухӣ*

2. номи яке аз наҷибони Чин дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ.

ХУСТУВОНА خستوانه *ниг.* **хастувона.**

ХУСТУНА خستونه *ниг.* **хустувона.**

ХУСУМ *а.* خصوم *ҷ.* **хасм.**

Маро баҳрат хусуматхост бо дил,
Кунун ё ман дар ин савдо ва ё дил.
Хисрави Деҳлавӣ

ХУСУМАТГАРӢ خصومتگری душманӣ, адоват; рақобат.

Хусуматгарӣ баргирифтам зи роҳ,
Бад-ин эътимод омадам назди шоҳ. *Низомӣ*

ХУСУР خسر||خسور падарзан; падаршӯй.

Ба дил гуфт: Бо ин сухан ҷанг нест,
Чу Шангул хусур бошадам, нанг нест. *Фирдавсӣ*

ХУСУС *а.* خصوص **1.** хусусият; **2.** бобат, ҷиҳат, бора; **ба хусус** махсусан.

Ин ноқиси қалилулидрок... он чи ба хусус аз замони Норбутахон то ба ин дам... дар китобат мунсалик гардонид. *«Шаҳномаи Фарғона»*

дар хусуси... дар бораи..., дар бобати...

ХУСУСАН *а.* خصوصاً хосса, махсусан.

Нагирад саҳл ҳаргиз соҳиби тахт
Ғами душман, хусусан душмани тахт.
Хисравӣ Деҳлавӣ

Хусусан вақте ки харидор шудани муонидонашонро фаҳмиданд, бетоқат шуданд. *Садри Зиё*

ХУСУФ *а.* خسوف гирифтани моҳ.

Сумнотро дар бутхона ниҳода буданд бар канори дарьё ва аҳли Ҳинд дар шаби хусуф ба зиёрати он санам меомаданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ХУТАБ *а.* خطب *ҷ.* **хутба||хутбат.**

Хутаб ва ашъор дар маноқиби оли Бармак мехонд. *Авфӣ*

ХУТАБО *а.* خطبا *ҷ.* **хатиб.**

Яке аз хутабои он иқлим, ки бо ӯ адовате ниҳонӣ дошт, боре ба пурсиш омада будаш. *Саъдӣ*

Сикка ту зан, то умаро кам зананд,
Хутба ту хон, то хутабо дам зананд. *Низомӣ*

ХУТБА||ХУТБАТ *а.* خطبه||خطبة қироат кардани оят, ҳадису насиҳат дар намози ҷумъа ва идҳо, ки дар он номи халифа ва подшоҳи вақт низ ба забон гирифта мешавад, ваъз.

Дар шаҳр понздаҳ масҷиди одина аст, ки рӯзҳои ҷумъа дар ҳар ҷой хутба ва ҷамъият бошад.
Носири Хисрав

Хитба ба хутба бадал шуд ва никоҳ ба зифоф анҷомид. *Авфӣ*

ХУТВА *а.* خطوه фосилаи байни ду по дар вақти роҳ рафтан, қадам, гом.

Шунидам, ки марде ба роҳи Ҳиҷоз
Ба ҳар хутва кардӣ ду ракъат намоз. *Саъдӣ*

ХУТНА *а.* ختنه хатна; хатна кардан.

Исҳоқро дар яксолагӣ хутна кард[анд].
«Равзат-ус-сафо»

ХУТТОФ *а.* خطاف фароштурук, парасту, қалдирғоч.

Хуттоф чун бача орад, бачаи ӯро ба заъфарон зард бояд кард. *Авфӣ*

Як хуттоф, ки зоҳир шавад, мубашшир набувад ба фасли баҳор. *Насириддини Тӯсӣ*

ХУТУР *а.* خطور ба ёд омадан, ба хотир гузаштани коре ё чизе; **ба(р) хотир хутур кардан** ба хотир омадан.

Бӯзина гуфт: ... Ман чунон аз дили худ ба танг омадам, ки ҷуз орзуи муфорақати ӯ бар хотир хутур накунад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Фикри даҳони ӯ чу ба хотир хутур кард,
Гулзори хулд шуд дили чун ғунча танги мо.
Имло

ХУТУТ *а.* خطوط *ҷ.* **хат(т)** *I.*

Аҳдномаи муҷаддад ба хутут ва шаҳодоти акобир қаламӣ шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ХУФИЯ(Т) *а.* خفیه||خفیة *ниг.* **хуфья(т).**

хуфт *асоси замони гузаштаи* **хуфтан.**

ХУФТ خفت хоб.

Хосияти ҳиндувон дорад ҳангоми хуфт,
Одати хоразмиён гоҳи шаробу таом. *Ломеӣ*

хуфту хоб хобидан, хоб рафтан.

Ва агар ба хуфту хоб... гузоранд, ... ба ҳамон сифат дар либосу колбуди дигаре дармеравад.
Аҳмади Дониш

ХУФТА خفته **1.** *феъли ҳол ва сифати феълии замони гузаштаи* **хуфтан; 2.** хобида, хобкарда, хобрафта; *муқобили* **бедор 1.**

Золимеро хуфта дидам нимрӯз,
Гуфтам: Ин фитнаст, хобаш бурда беҳ. *Саъдӣ*

Хуфтаву мурда аз қиёс якест. *Зарбулмасал*

3. *маҷ.* беҳаракат, суст, карахт.

Ошиқ ба пои хуфта тавонад куҷо гурехт,
Қ-аз хоби субҳ чашми ту мардумработар аст. *Соиб*

4. *маҷ.* номусоид, носозгор, бебарор.

Ситора бад-он кӯдак ошуфта дид,
Ғамин гашт, чун бахти ӯ хуфта дид. *Фирдавсӣ*

ХУФТААРКОН خفته‌ارکان беҳаракат, ноҷунбон, карахт.

Агар бӯе аз ҷуръа бахшӣ фалакро,
Фалак чун замин хуфтааркон намояд. *Хоқонӣ*

ХУФТАН خفتن **1.** хобидан, хоб рафтан, хоб кардан.

Қайдор андар зери дарахт шуд ва бихуфт. *«Таърихи Систон»*

Тарки афсона бигӯ, Ҳофизу май нӯш даме,
Ки нахуфтем шабу шамъ ба афсона бисӯхт. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* суст шудан; ором шудан; **3.** *маҷ.* бебарор будан; носозгор будан, номусоид будан.

Бирафт ӯву ин нома ногуфта монд,
Чунон бахти бедори ӯ хуфта монд. *Фирдавсӣ*

ХУФТИДАН خفتيدن **1.** *ниг.* **хуфтан** 1.

Гунбаде, к-аз фано нагардад паст,
То қиёмат бар ӯ бихуфтад маст. *Низомӣ*

2. *ниг.* **хуфтан** 3.

Гуфтам: Эй бахт, бихуфтидиву хуршед дамид,
Гуфт: Бо ин ҳама аз собиқа навмед машав! *Ҳофиз*

ХУФТУХЕЗ خفتوخيز **1.** сӯҳбат, муоширaт; наздикӣ бо зан, ҷимоъ; **2.** *маҷ.* ҳаяҷон, беқарорӣ, изтироб; **3.** *маҷ.* оҳистагӣ, таанӣ, тадриҷ.

Давлат он беҳ, ки хуфтухез бувад,
Давлати тез растахез бувад.*

ХУФФОШ *а.* خفاش *ниг.* **хаффош.**

ХУФЬЯ(Т) *а.* خفيه||خفية пинҳонӣ, махфӣ будан; **ба хуфья, дар хуфья** ба таври пинҳонӣ.

Ҳолоти моликони худро дар хуфья ба арз мерасониданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳамон дам, ки дар хуфья ин роз рафт,
Ҳикоят ба гӯши малик бозрафт. *Саъдӣ*

Худ ба хуфья берун омада таҷассуси ҳоли мардум мекунад. *Аҳмади Дониш*

ХУЧ||ХӮЧ خوج **1.** тоҷи хурӯс; **2.** *маҷ* порчаи сурхе, ки бар сари найза мебанданд.

Сипоҳе ба кирдори кӯчу балуч
Сиголанда ҷангу баровapда хуч. *Фирдавсӣ*

ХУШ||ХАШ خوش **1.** хуб, нек; зебо, дилкаш.

Ҷон хуш аст, аммо намехоҳам, ки ҷон гӯям туро,
Хохам аз ҷон хуштаре бошад, ки он гӯям туро. *Ҳилолӣ*

Гавҳари дил нигарон аст ба чашми хуши ту,
Ки ба умре бикунӣ як назар, арзон бошад. *Шамси Табрезӣ*

2. гуворо, форам, ширин; хушбӯй, муаттар.

Ҷоми ҷафо бошад душворхор,
Чу зи кафи дӯст расад, хуш бувад. *Шамси Табрезӣ*

Митҳараҳо пур аз оби хуш мекарданд ва мехӯрданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Аз сабо ҳар дам машоми ҷони мо хуш мешавад,
Оре, оре, тиби анфоси ҳаводорон хуш аст. *Ҳофиз*

3. шод, хурсанд, хуррам.

Равони ниёгони мо хаш кунед,
Дили бадсиголон пуроташ кунед. *Фирдавсӣ*

Фақат ба дидору гуфтор қаноат мекарданду дил хуш медоштанд. *Садри Зиё*

4. бисьёр, хеле, сахт.

Хуш бибояд бар он амир гирист,
Ки ба тадбири рустой нест. *Авҳадӣ*

Зар хирадро волеҳу шайдо кунад,
Хоса муфлисро, ки хуш расво кунад. *Румӣ*

хуш андар хуш хуш болои хуш, хуш дар хуш.

Ба овози хушчеҳра хуш дилхушам,
Ҳамон хуш, ҳамин хуш, хуш андар хушам. *Низомӣ*

хуш-хуш а) бисьёр, хеле, басе.

Оташи ҳаҷри туам хуш-хуш бисӯхт,
Оби андӯҳи туам аз сар гузашт. *Анварӣ*

б) оҳиста-оҳиста, кам-кам, андак-андак.

Обе, ки маро назди бузургони ҷаҳон буд,
Хуш-хуш ҳама бар боди ғами ишқи ту додам. *Анварӣ*

хуш кардан а) хурсанд кардан, шод кардан; б) интихоб кардан, гузин кардан, хоста гирифтан.

Тир хуш кард бар нишонаи ӯ,
К-огаҳӣ дошт бар фасонаи ӯ. *Низомӣ*

в) маъқул донистан, писандидан.

Бидеҳ, то бухуре дар оташ кунам,
Димоғи хирадро даме хаш кунам. *Ҳофиз*

Вақте ки таоми маъҳудаи ҳазрати эшонро баковулон ҳозир мекарданд, ҷаноби мумайиз омада медиданд ва хуш намекарданд. *Садри Зиё*

хуш омадан а) форидан, маъқул шудан.

Амир Насрро аз ин сухан хуш омад ва сулҳ карданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

б) қадами муборак гузоштан.

Хуш омад гул ва з-он хуштар набошад,
Ки дар дасташ ба ҷуз соғар набошад. *Ҳофиз*

ХУШАЛҲОН خوش‌الحان хушовоз, хушоҳанг, хушхон.

Наяфтад навбаҳори хубиятро
Хушалҳонтар зи Ҷомӣ андалебе. *Ҷомӣ*

Ба гулшане, ки дар ӯ булбули хушалҳон аст,
Шукуфтагӣ накунад ғунчаи тағофули мо. *Сайидо*

ХУШАНГУШТ خوش‌انگشت *киноя аз* созанда ва навозандаи моҳир.

Комрони комьёбу шод бошу дер зӣ,
Зӣ хушангуштон нияюшу зӣ парирӯён нигар. *Азрақӣ*

ХУШБАЁН خوش‌بيان касе, ки дар баёни фикр маҳорати баланд дорад.

Роҷӣ ҷавоне олиҳиммат, саропо футувват, шоири хушбаёну ширинзабон буд. *Садри Зиё*

ХУШБОР خوش‌بار форам, гуворо.

Дӯшам ба як-ду нағма чӣ хушвақт сохт чанг,
Эй мутриб, он ду нағмаи хушборам орзуст. *Камоли Хуҷандӣ*

ХУШБОШ خوش‌باش хушҳол, шод, бепарво.

Ба ғафлат умр шуд, Ҳофиз, биё бо мо ба майхона,
Ки шангулони хушбошат биёмӯзанд коре хуш. *Ҳофиз*

ХУШБӮ(Й) خوش‌بو(ی) бо бӯи форам, бӯи форам дошта.

Ё раб, он боди сабо аз чӣ чунин хушбӯест,
Магар андар сари он зулфи дуто мегузарад? *Хисрави Деҳлавӣ*

ХУШВАҚТ خوش‌وقت шод, хурсанд, шодмон, хушҳол.

Дӯшам ба як-ду нағма чӣ хушвақт сохт чанг,
Эй мутриб, он ду нағмаи хушборам орзуст. *Камоли Хуҷандӣ*

Хушвақт диле, к-ӯ бувад озод, ки боре.
Ман менатавонам, ки гирифтор набошам.
Хисрави Деҳлавӣ

ХУШГОМ خوش‌گام **1.** хушқадам, хушрафтор.

В-он киштии равандатар аз бодбони чарх,
Хушгомтар зи завраҡи маҳ чор лангараш. *Хоқонӣ*

2. *маҷ*. аспи хушрафтор.

Ҷаҳонбоно, ки аҷроми фалак фармонбару романд,
Шабу рӯзаш ду хушгому яке ашҳаб, яке адҳам.
Маҷди Ҳамгар

ХУШГУВОР خوشگوار **1.** форам; хуб, нағз, нек.

Ҳаво хушгувору замин пурнигор,
На гарму на сарду ҳамеша баҳор. *Фирдавсӣ*

Бо мо-т дарнагирад, моему ним ҷоне
Бо ҳаҷри дилгудозат, бо васли хушгуворат.
Анварӣ

Талхии сабр агар гулӯгир аст,
Оқибат хушгувор хоҳад буд. *Шамси Табрезӣ*

2. зуд ва хуб ҳазмшаванда; бомаза, хушмаза, хуштаъм, лаззатнок.

Шарбати хушгувор имрӯзат
Ҷонфазояндаву гуворо бод! *Анварӣ*

Ва нони хушк ва оби сард назди шумо ширинтар ва хушгувор хоҳад омад. *Аҳмади Дониш*

ХУШДАМӢ خوش‌دمی таъсирнок ва хушбӯ будани даму нафас; *маҷ*. хушгапӣ.

Қоре аз равшанӣ чу оби хазон,
Ёре аз хушдамӣ чу боди баҳор. *«Нафаҳот-ул-унс»*

ХУШДАШНОМ خوش‌دشنام *киноя аз* маҳбубаи талху тез.

Ба ҳарфи талх худро дар назарҳо мекунад ширин,
Балои ҷон бувад шӯхе, ки хушдашном меафтад.
Соиб

ХУШДАҲАН خوش‌دهن **1.** *киноя аз* лаззатьёфта.

Ҷону дили сад ҳазор девона
Аз бӯсаи ёр хушдаҳан гардад. *Шамси Табрезӣ*

2. ширинсухан, хушгап.

ХУШДИЛ خوش‌دل хурсанд, хушнуд, розӣ.

Муроотн деҳқон кун аз баҳри хеш,
Ки муздури хушдил кунад кор беш. *Саъдӣ*

Дар охири нома дид ҳарфе,
Хушдил шуду баст тоза тарфе. *Шоҳин*

ХУШДИЛӢ خوش‌دلی хушнудӣ, хурсандӣ.

Ҳам рояти хушдилӣ нагун шуд,
Ҳам давлати беғамӣ сар омад. *Анварӣ*

Ҳофизо, тарки ҷаҳон гуфтан тариқи хушдилист,
То напиндорӣ, ки аҳволи ҷаҳондорон хуш аст.
Ҳофиз

ХУШДИМОҒ خوش‌دماغ *киноя аз* хушҳол, шод, хурсанд.

Ту мекашӣ ба ағьёр, ман бо ду чашми хунбор,
Ту хушдимоғ бе ман, ман бедимоғ бе ту. *Сайидо*

Дар нишот ошуфтамағзу дар мусибат хушдимоғ,
Нағма махмурона, аммо шеванам мастона аст.
Толиби Омулӣ

ХУШЗАБОН خوش‌زبان *ниг.* **хушсухан.**

Аҳмадҷон-махдум ҷавони қобилу фозил, шоири хушзабон аст. *Садри Зиё*

ХУШЗЕҲН خوش‌ذهن *бозаковат, боақлу хуш, тезфаҳм.*

Мулло Иноят ба ғоят хушзеҳн буд. *Садри Зиё*

ХУШК خشک **1.** наму рутубат надошта; *муқобили* **тар** 1.

Ҳаворо даҳон хушк чун хок шуд,
Ба ҷӯй-андарун об тарьёк шуд. *Фирдавсӣ*

Хушк абре, ки бувад з-об тиҳӣ,
Н-ояд аз вай сифати обдиҳӣ. *Ҷомӣ*

2. хушкӣ, хок.

Куҷо оштӣ хоҳад Афросиёб,
Ки чандин сипоҳ орад аз хушку об. *Анварӣ*

Миқдори ёри ҳамнафас чун ман надонад ҳеҷ кас,
Моҳӣ, ки бар хушк уфтад, қимат бидонад обро.
Саъдӣ

3. *маҷ*. холӣ; беҳосил, бефоида, беҳуда.

Ҳар касеро зи лабат хушк таманное ҳаст,
Ман худ ин бахт надорам, ки забонам бошад. *Саъдӣ*

ваъдаи хушк *киноя аз* ваъдае, ки ба он вафо нашавад, ваъдаи холӣ, ваъдаи бефоида, беҳуда.

Ваъдаҳои хушки березиш намеояд ба кор,
Тифлро натвон хамуш кардан ба гуфтугӯи шир.
Соиб

ҳасрати хушк орзуи беҳосил, орзуи бенатиҷа.

Чашми мо ҷуз ҳасрати хушк аз висоли ӯ набуд,
Ҳар чӣ аз дарьё гирифт ин абр, бар дарьё фишонд.
Соиб

4. *маҷ*. хасис; ◇ **хушку тар** а) хушкию баҳр.

Бар вусъати мамолику ҷоҳаш гувоҳ шуд,
Сите, ки дар замона зи хушку тар уфтод. *Анварӣ*

б) ҳамагӣ, ҳама чиз бе истисно.

Задаи пушти пои ҳиммати ӯст
Ҳар чӣ айём хушку тар дорад. Анварӣ

в) хубу бад.

Ҳимматам аз сари кайҳон хӯрад об,
Нанги хушку тари кайҳон чӣ кунам? *Хоқонӣ*

хушк бохтан бохтани ҳама чиз, тамоман бохтан.

Чашми ман бо рухи ту ҳар ду ҷаҳон
Хушк мебозаду тар мемонад. *Хоқонӣ*

хушк овардан хомӯш будан аз таъсири бедимоғӣ.

Мастӣ фузуд андар сарам, хомӯш кунам, хушк оварам,
Хоҳӣ тамомаш бишнавӣ, имшаб бирав, фардо биё.
Шамси Табрезӣ

Хушк меовард ӯро шаҳрьёр,
Ӯ мукаррар кард руқъа чанд бор. *Румӣ*

хушк шудан сард шудан, шах шудан, карахт шудан.

Харгӯш аз ҳайбати ӯ бар ҷой хушк шуд.
«Анвори Суҳайлӣ»

ХУШКАЛОМ خوش‌کلام суханвар, суханпардоз, балеғ.

Хуш ҷаманест оразат, хоса ки дар баҳори ҳусн,
Ҳофизи хушкалом шуд мурғи сухансарои ту.
Ҳофиз

Ба ғайри ин ки зи Шавкат кунанд бадгӯӣ,
Тамаъ набошад аз ин хушкаломҳо моро. *Шавкат*

ХУШКАНДОМ خشک‌اندام хароб, лоғар, камгӯшт, қоқина.

Мансур марде буд дарозболо, хушкандом, риштунук. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ХУШКАНОР خوش‌کنار *киноя аз* маҳбуба.

Ман ғарқи мулку неъмат, сармасти лутфу раҳмат
Андар канори бахтам в-он хушканор бо ман.
Шамси Табрезӣ

ХУШКБАНД خشک‌بند бастан ва илоҷ кардани захме бе он ки марҳаме ё равғанҳои *молиданӣ кор фармуда шавад.*

Бузургони донодилу ҳушманд
Бикарданд захмаш равон хушкбанд. *Фирдавсӣ*

ХУШКЛАБ خشک‌لب маҳрум аз чизе, *мас.* аз об ва хӯрокворӣ.

Бештар аҳли сухан ноком рафтанд аз ҷаҳон,
Тӯтиёнро хушклаб аз шаккаристон бурдаанд.
Сайидо

ХУШКМАҒЗ خشک‌مغز *кинояаз* аҳмақ, аблаҳ; девона.

Пеш омад зоҳиде, ғамдидае,
Хушкмағзе, дар бало часпидае. *Румӣ*

ХУШКОМ خوش‌کام хушбахт, некбахт, бахтьёр; шодмон, шод, хурсанд.

Бар ман аз ҳастии ман ҷуз ном нест,
Дар вуҷудам ҷуз ту, эй хушком, нест. *Румӣ*

ХУШКОНҶ خشک‌آنج хушкандом, лоғар, хароб, камгӯшт, қоқина.

Ту чунин фарбеҳу оганда чарой, падарат
Ҳиндуе буд яке лоғару хушконҷу наҳиф. *Лабибӣ*

ХУШКОР||ХУШКОРД خشک‌آر||خشک‌آرد орди нобехта, орде, ки сабӯсашро нагирифтаанд.

Хушкор гуриснаро кулич аст,
Бо серӣ нони майда ҳеҷ аст. *Низомӣ*

ХУШКПАҲЛУ خشک‌پهلو касе, ки аз ӯ фоидае нест, одами беҳайр.

Ба захме рӯи сад сар бар замин аст,
Ҷаро теғи ту чандин хушкпаҳлуст? *Нозим*

ХУШКРЕШ(А) خشک‌ریش||خشک‌ریشه захме, ки аз берун хушк шудааст.

Бо хушкреши тири фалак тан ниҳодай,
В-аз захмҳои ҳодиса марҳам кушодай.
Сайфи Исфарангӣ

ХУШКСАР خشک‌سر *ниг.* **хушкмағз.**

ХУШКСОЛ خشکسال соли хушкӣ, қаҳтӣ, соли беборонӣ.

Зи хушксоли ҳаводис чӣ гуна хушк шавад
Ниҳоли мулк, ки иқболи ҷовидон корад. *Анварӣ*

Гӯ, зард шуд гиёҳе дар хушксоли ҳиҷрон,
Пажмурдагӣ мабодо он тоза арғавонро. *Ҷомӣ*

ХУШКСОЛӢ خشکسالی соли беборонӣ, қаҳтӣ.

Оташи хушксолӣ чашмаҳоро чун чашми сахтдилон бенам сохт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ХУШКСОР خشکسار ҷое, ки борон намеборад, минтақаи беборонӣ.

Ба ҳар хушксоре, ки Хисрав расид,
Биборид борон, гиё бардамид. *Низомӣ*

ХУШКТИНАТ خشک‌طینت касе, ки аз вай истифода бурдан мумкин нест, одами паст, хасис.

Аз хушктинатон маталаб ҷуз ҷавоби хушк,
Баҳри саробро чӣ бувад ҷуз саҳоби хушк. *Соиб*

ХУШКӢ خشکی **1.** беобӣ, набудани наму рутубат; беборонӣ; *муқобили* **тарӣ I.**

Ва нармӣ аз тарӣ бувад ва сахтӣ аз хушкӣ.
Ибни Сино

Дарвеши заифҳолро дар хушкии тангсол мапурс, ки чунӣ, илло ба шарти он ки марҳаме бар реш ниҳӣ ва маълуме пеш. *Саъдӣ*

2. замини хушк, хок.

Ба рафтан-андар баҳраш баробари хушкӣ,
Ба ҷастан-андар кӯҳаш муқобили саҳро. *Анварӣ*

хушкию об тамоми рӯи замин, сар то сари дунё.

Дигар номвар ганҷи Афросиёб,
Ки касро набуд он ба хушкию об. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* беҳосилӣ, бесамарӣ; бахилӣ, мумсикӣ.

Фориғ аз бешу ками баҳр бувад оби гуҳар,
Хушкии чарх ба арбоби қаноат чӣ кунад?! *Соиб*

◇ **хушкии бахт** бадбахтӣ.

Хушкии бахти фурӯмоя тилисме бастаст,
К-обам аз сар гузарад, лек лабам тар нашавад.
Абӯтолиби Калим

хушкии толеъ *ниг.* **хушкии бахт.**

Хушкии толеи мо садди Сикандар гардид,
В-арна пистони насиб ин ҳама бешир набуд. *Соиб*

ХУШЛАҲҶА خوش‌لهجه касе, ки забонаш ширин аст, хушзабон, хушоҳанг.

Зи чанги Зӯҳра шунидам, ки субҳдам мегуфт:
Ғуломи Ҳофизи хушлаҳҷаи хушовозам. *Ҳофиз*

Эй хуш он дилбари гулчеҳраи хушлаҳҷа, ки рахт
Зуд барбаст зи ҳангомаи кӯрону карон. *Ҷомӣ*

ХУШЛИҚО خوش‌لقا хушрӯй, хушсимо, зебочеҳра.

Як дам манеҳ аз канори фикрат
Он ҳурниҳоду хушлиқоро. *Анварӣ*

Дар шаҳру дашту баҳр чу ҳамроҳи он маҳем,
Эй ҷон ғулому бандаи он моҳи хушлиқо.
Шамси Табрезӣ

ХУШМАНИШ خوش‌منش некниҳод, хуштабиат; хушфикр, хурсанд.

ХУШМАНИШӢ خوش‌منشی некниҳодӣ, хуштабиатӣ; хушфикрӣ, хурсандӣ.

Чун дили бодахор гашт ҷаҳон
Бо нашоту нуфузу хушманишӣ. *Хисравӣ*

ХУШМАОШ خوش‌معاش он кӣ аз ҳаёт баҳрабар аст, ба хушӣ ва бо ёру дӯстон ҳаёт ба сар мебарад, хушгузарон.

Савдо шоири забардаст, олиҳиммати хушмаош буд. *Садри Зиё*

ХУШМАШОМ خوش‌مشام хуштабъ, хушзавқ.

Аз даҳони одамии хушмашом
Ҳам паёми ҳақ шунидам, ҳам салом. *Румӣ*

ХУШМАҚОЛӢ خوش‌مقالی хушгӯӣ, хушгапӣ.

Эй ранги рухат ба ранги олӣ машҳур,
Ёқути лабат ба хушмақолӣ машҳур.
Қурбонхони Фитрат

ХУШМУҲОВАРА خوش‌محاوره ҳозирҷавоб, хушҷавоб, мусоҳиби нуктадон.

Лутфӣ ҷавоне хушсӯҳбат ва хушмуҳовара, хушхӯй ва латтоф буд. *Садри Зиё*

ХУШНАВИС خوش‌نویس касе, ки хатти хушрӯй дорад, хаттот, хушхат.

З-ин ҳуруфат шуд хирад борикрес,
Насх мекун, эй адиби хушнавис! *Румӣ*

ХУШНАВО خوش‌نوا хушовоз, хушсадо, хушоҳанг.

Ту низ бода ба чанг ору роҳи саҳро гир,
Ки мурғи нағмасаро сози хушнаво овард. *Ҳофиз*

ХУШНАВОЗ خوش‌نواز 1. касе, ки хуб менавозад, навозандаи моҳир, созандаи хуб.

Чунин гуфт, к-аз шаҳри Мозандарон
Яке хушнавозам зи ромишгарон. *Фирдавсӣ*

2. номи як подшоҳи турк дар «Шаҳнома».

Ҳамеронд бо лашкару ганҷу соз,
Ки пайкор ҷӯянд бо Хушнавоз. *Фирдавсӣ*

ХУШНАМО خوش‌نما хушнамуд, зебо.

Қозӣ Абдулҳакими Савлат зотан соҳиби қомату ваҷоҳат ва сурати зебо ва риши бузурги хушнамо буда. *Садри Зиё*

ХУШНУД خوشنود хурсанд, шод, розӣ.

Магар ёре зи ман хушнуд гардад,
Бувад дар кори ман саъи ту машкур. *Манучеҳрӣ*

Падару модарашро бихонданд ва бо неъмати бекарон хушнуд гардониданд. *Саъдӣ*

Хасмро бо ҳақ хушнуд натавон кард ва ҳусули ризои ҷамеи халоиқ. *Аҳмади Дониш*

ХУШО خوشا бисьёр хуш; чӣ хуш аст!; эй хуш!

Ҳарими манзили ҷонон бурун зи олами мост,
Хушо касе, ки дар ин гуфтугӯй маҳрами мост. *Ҷомӣ*

Хушо касе, ки дар ин олами харобобод
Асоси зулм фиганду бинои дод ниҳод. *Ҳилолӣ*

ХУШОБ خوشاب 1. ҷилодор, обдор, хушранг, дурахшон (дар бораи сангҳои қиматбаҳо).

Сурайё чу як хӯша дурри хушоб
Баровардa ғаввоси гардун бар об. *Хоҷу*

2. дандон.

Бипурсид Синдухт Меҳробро,
Зи хушоб бикшод уннобро. *Фирдавсӣ*

ХУШОВО خوش‌آوا *ниг.* хушовоз.

ХУШОВОЗ خوش‌آواز хонандае, ки овози нағзу форам дорад.

Яке пойкӯбу дигар чангзан,
Се дигар хушовозу андӯҳшикан. *Фирдавсӣ*

...Чаҳорум — хушовозе, ки ба ҳанҷараи довудӣ об аз ҷараён ва мурғ аз таярон боз дорад. *Саъдӣ*

ХУШОМАД خوش‌آمد сухане, ки касеро хуш ояд ва ӯ аз он хурсанд шавад; таърифи ғайри самимӣ, таърифи ғаразнок, тамаллуқ.

Гумон накунад, ки ҳама аз вай хушнуданд ё хушомад аз дил мегӯянд. *Аҳмади Дониш*

ХУШОМАДГӮ(Й) خوشامد گو(ی) касе, ки ба каси дигар тамаллуқ мегӯяд, тамаллуқкор, лаганбардор.

Хушомадгӯ гар аз дунё барафтад,
Халал дар кори шоҳон камтар афтад. *Нозим*

Хушомадгӯйро бар худ мадеҳ роҳ. *Зарбулмасал*

ХУШОЯНД(А) خوش‌آیند(ه) дилкаш, форам, шоиста, мақбул, писандида.

Зи савти хушояндаи паҳлавӣ
Таранннумкунон Зӯҳра дар пайравӣ. *Ҳотифӣ*

ХУШРАНГ خوش رنگ бо ранги хуб, зеборанг.

Булбуле барги гуле хушранг дар минқор дошт
В-андар он барги наво хуш нолаҳои зор дошт. *Ҳофиз*

ХУШСАВДО خوش‌سودا бе музояқа ва бе талош савдокунанда, харидуфурӯшкунанда; хӯшҳисоб.

Шод бош, эй ишқи хушсавдои мо,
Эй табиби ҷумла иллатҳои мо! *Румӣ*

ХУШСУХАН خوش‌سخن касе, ки дар сухан маҳорат дорад, суханвар, зебосухан.

Мунзим аз хушнависони рӯзгор ва хушсуханони ин диёр аст. *Садри Зиё*

ХУШТАБЪ خوش‌طبع касе, ки завқи шоирӣ дошта бошад, сухандон, шоиртабиат.

Яке базлаширину хуштабъ буд,
Ки бо мо мусофир дар он рабъ буд. *Саъдӣ*

ХУШУ خشو модарзан, модарарӯс; модаршӯй.

Бадсиголи туву мухолифи ту,
Хушуи ҷангҷӯйро домод. *Фаррухӣ*

ХУШУК خشوک *ниг.* **хашук.**

ХУШУНАТ *а.* خشونت дағалӣ, дуруштӣ.

Баққолеро дираме чанд бар сӯфиён гирд омада буд дар Восит, ҳар рӯз мутолабат кардӣ ва суханҳои бо хушунат гуфтӣ. *Саъдӣ*

На охир ғарибӣ диёри туанд,
Туро бо ғарибон хушунат чарост? *Камоли Хуҷандӣ*

ХУШФАҲМ خوش‌فهم *ниг.* **хушзеҳн.**

Ҳама хушфаҳмон ва закитабъон аз дунболаш медавиданд ва ба атрофаш метаниданд. *Садри Зиё*

ХУШХАБАР خوش‌خبر 1. касе, ки хабари хуш меоварад.

Хушхабар бош, эй насими шимол,
Ки ба мо мерасад замони висол. *Ҳофиз*

2. хабари хуш, навид.

Нуктаи рӯҳфазо аз даҳани дӯст бигӯ,
Номаи хушхабар аз олами асрор биёр. *Ҳофиз*

ХУШХИРОМ خوش‌خرام хушрафтор, хушҳаракат, касе ё чизе, ки хуб роҳ меравад.

Эй кабки хушхиром, куҷо меравӣ, биист,
Ғарра машав, ки гурбаи зоҳид намоз кард. *Ҳофиз*

◇ **сарви хушхиром** *киноя аз* қомати ёр.

Шамоиле, ки шунидам ба умри хеш зи тубо,
Ҳама муояна дар сарви хушхироми ту ёбам. *Ҷомӣ*

ХУШХОН خوشخوان хушовоз, хушсадо, хушоҳанг.

Мурғи хушхонро башорат бод, к-андар роҳи ишқ
Дӯстро бо нолаи шабҳои бедорон хуш аст. *Ҳофиз*

ХУШХУЛҚ خوش‌خلق хуштабиат, хушахлоқ.

Ҷавонмарду хушхулқу бахшанда бош,
Чу ҳақ бар ту пошад, ту бар халқ пош. *Саъдӣ*

ХУШХӮ(Й) خوشخو(ی) касе, ки ахлоқаш хуб аст, хуштабиат, хушфеъл.

Агарчи пеши ёрон гӯяд аз шарм,
К-аз ӯ хушхӯйтар ёре набошад,
Ту худ донӣ, ки аз ту булъаҷабтар
Ситамгоре, дилозоре набошад. *Анварӣ*

Возеҳ ... хушхӯй ва санҷидагӯй аст. *Садри Зиё*

ХУШЪИЁР خوش‌عیار хушсифат (дар бораи тилло, нуқра ва ғ.).

Дӣ рафту парир, нақд бистон,
К-он нуқраи хушъиёр омад. *Шамси Табрезӣ*

ХУШЪИНОН خوش‌عنان **1.** рому мутеъ (дар бораи асп); 2. *маҷ.* фармонбардор, мутеъ.

Ба дастам дарорад дилат хушъинон,
Табарзад чунин шуд, табархун чунон. *Низомӣ*

Мо чу мавҷи хушъинон дар баҳру бар афтодаем,
Нестем оташ, вале дар хушку тар афтодаем. *Соиб*

ХУШҒАМЗА خوش‌غمزه нозкунанда, танноз, серноз.

Хушғамза чашми хур зи ту, шаб турра бар анбар зи ту,
Пешонии ахтар зи ту доғи «атаъно» дошта. *Хоқонӣ*

ХУШӢ||ХАШӢ خوشی **1.** шодӣ, хурсандӣ, сурур, лаззат, кайф.

... Ки ин рӯзгори хушӣ бигзарад,
Замона дами мо ҳама бишмарад. *Фирдавсӣ*

Хушию ошиқӣ бо ҳам набошад. *Зарбулмасал*

2. меҳрубонӣ, нармӣ, мулоимат, хушмуомилагӣ.

Чу бо сифла гӯӣ ба лутфу хашӣ,
Фузун гардадаш кибру гарданкашӣ. *Саъдӣ*

Ба ширинзабониву лутфу хашӣ
Тавонӣ, ки пиле ба мӯе кашӣ. *Саъдӣ*

ХУШҚАЛАМ خوش‌قلم хушхатт, хаттот; **баёзи хушқалам** коғази соф, ки ба рӯи он ба хубӣ навиштан мумкин аст.

Баёзи гардани ӯ дастро зи кор барад,
Баёзи хушқалам аз даст ихтиёр барад. *Соиб*

ХУШҚАЛАМӢ خوش‌قلمی хушхатӣ, хаттотӣ.

Дигар дабири ҳумоюнхате, ки гоҳи рақам
Ниҳад зи хушқаламӣ бар рухи Аторуд хол.
Аҳмади Дониш

ХУШӮЪ *а.* خشوع фурӯтанӣ, хоксорӣ; фурӯтанӣ кардан, хоксорӣ кардан.

Ба забони хузӯъ ва хушӯъ пайғомҳо дода амон талабид. *«Равзат-ус-сафо»*

Гаҳи сиёсат орад падид ҳайбати ӯ
Хушӯъ дар абсору хузӯъ дар аънок. *Ломеӣ*

Бош доим бо хузӯу бо хушӯъ
Дар қиёму дар суҷуду дар рукӯъ. *Шоҳидӣ*

ХУШҲОЛ خوش‌حال он кӣ аҳволаш хуб аст, шодмон, масрур, хурсанд.

Танам чун ришта шуд з-он пираҳангулгуну хушҳолам,
Ки боре метавон гунҷид дар як пираҳан бо ӯ.
Ҳилолӣ

ХУШҲУЗУР خوش‌حضور хушсӯҳбат, форамгап, хушсухан, он ки ҳузураш писандида аст.

Дар Хуросон шахсе буд аз Туркистон омада, номи ӯ Ҳиббатуллоҳ, марде некӯхулқи хушҳузур.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

ХУЮЛ *а.* خیول *ҷ.* хайл 1.

Паси пушти ҷунуди зафар вурудро ба хуюлу фуюл ... ороиш доданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ХУҶАСТА خجسته **1.** хуб, хуш; муборак; хушбахт, саодатманд, фархунда.

Якояк биёмад хуҷаста сурӯш
Ба сони парии палангинапӯш. *Фирдавсӣ*

Хуҷаста зуфунуни раҳнамуне,
Ки дар ҳар фан бувад чун марди якфан. *Манучеҳрӣ*

хуҷаста бод! муборак бод!

Ба фаррухию хушӣ бар худойгони башар
Хуҷаста бод чунин ид, сад ҳазори дигар! *Муиззӣ*

2. як навъ гули зард.

Шабгир набинӣ, ки хуҷаста ба чӣ дард аст,
Гӯӣ ки ҳама мушку маю ғолия хӯрдаст. *Манучеҳрӣ*

ХУҶАСТАЛИҚО خجسته‌لقا мубораkчеҳра, хубрӯй, хушрӯй, зеборӯй.

Меҳргонаш хуҷаста бод чунон,
К-ӯ хуҷастаю хуҷасталиқост! *Фаррухӣ*

ХУҶАСТАТАЛЪАТ خجسته‌طلعت муборакдидор, муборакчеҳра; хушрӯй.

Хуҷастаталъату фирӯзбахту фаррухфол,
Саидтолеу масъудрою саъдлиқо. *Убайди Зоконӣ*

ХУҶАСТАХАЛАФ خجسته‌خلف дорои пасояндаи муборак, соҳибфарзанди хушбахт.

ХУҶОРА خجاره андак, кам, кӯтоҳ (оид ба вақт).

Ва бозфурӯхтани ӯ ниме даркро ба понздаҳ ҳазор динор, ки биситаданд дар муддате хуҷора.
«Таърихи Систон»

ХӢ خی *шакли кӯтоҳшудаи* **хик.**

Май хӯрам, то чу нор бишикофам,
Май хӯрам, то чу хӣ баромосам. *Абӯшакури Балхӣ*

ХӮ(Й) خو(ی) табиат, одат, тинат, хулқ.

Агар зи дасти ҷафо бар фалак равад бадхӯӣ,
Зи дасти хӯи бади хеш дар бало бошад. *Саъдӣ*

Туфайли дигарон бошад, ки ёбам лаззати теғат,
Ҳамеша хӯи ту хунрезии ҳар бегунаҳ бодо! *Ҷомӣ*

хӯ гирифтан одат кардан, унс гирифтан, омӯхта шудан.

З-ин сон, ки хӯ гирифт дилам бо висоли ту,
Эй вой он замон, ки бубинам ҷамоли ту. *Ҷомӣ*

Рӯзгоре шуд, ки дил бо доғи ҳиҷрон хӯ гирифт,
Аз насиҳат боз кай гардад диле, к-он хӯ гирифт.
Хисрави Деҳлавӣ

хӯ кардан одат кардан, омӯхта шудан, унс гирифтан.

Анварӣ, дам даркашу таслим кун,
К-ин ситам бар хештан хӯ кардаӣ. Анварӣ

Зи дил хун мехӯрам, кори ман ин аст,
Ба ғам хӯ кардаам, ёри ман ин аст. *Мушфиқӣ*

ХӮГАР خوگر касе ё ҳайвоне, ки бо шахсе ба осонӣ унс мегирад, одаткунанда, хӯгиранда.

Андак-андак кардамат фармонпазир,
Ман ба иззат хӯгарам, сахтам магир. *Румӣ*

Ман ҷуръанӯши базми ту будам ҳазор сол,
Кай тарки обхӯрд кунад табъи хӯгарам. *Ҳофиз*

ХӮГИР خوگير хӯгиранда, хӯгирифта.

Дили Ҳофиз, ки ба дидори ту хӯгир шуда буд,
Нозпарварди висол аст, маҷӯ озораш! *Ҳофиз*

ХӮД خود кулоҳи ҷангӣ, ки аз филиз сохта мешавад.

Сиёвуш биёмад ба пеши падар,
Яке хӯди заррин ниҳода ба сар. *Фирдавсӣ*

Ҳама ба хӯд ва миғфар ва зиреҳ ва ҷавшан ва дебо биёростанд. *«Таърихи Систон»*

Хӯде рӯйпӯши оҳанӣ биёварданд, амдан танг, чунон ки рӯй ва сарашро напӯшидӣ. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ХӮЙ خوی *ниг.* **хӯ(й).**

ХӮЛ خول паррандаи гунҷишкмонанди хушовоз.

Хӯл танбӯра, ту гӯӣ, занаду лоскуве
Аз дарахте ба дарахте шаваду гӯяд оҳ. *Манучеҳрӣ*

Хӯле ба кафам беҳ, ки куланге ба ҳаво. *Зарбулмасал*

ХӮНАМО خونما нишондиҳандаи одату ахлоқи худ.

Оламе андар ҳунарҳо хӯнамост,
Ҳамчу олам бевафо вақти вафост. *Румӣ*

хӯр خور *асоси замони ҳозираи* **хӯрдан.**

ХӮР خور хӯрок, таом, ғизо, хӯрданӣ, хӯриш.

Шабу рӯзу гардун, сипеҳр офарид,
Хӯру хобу тундию меҳр офарид. *Фирдавсӣ*

Зи дарди дуриаш девона гаштам,
Зи хӯшу хобу хӯр бегона гаштам. *Убайди Зоконӣ*

ХӮРА||ХАРА خوره **1.** ҳар чизе, ки чизеро хӯрда вайрон мекунад, мас. занг, муриёна; **2.** *тиб.* касалии ҷузом, касалии махав.

ХӮРАНДА خورنده **1.** *сифати феълии замони ҳозираи* **хӯрдан; 2.** аъзои оила, фарзанд, нафақахӯр.

Яке аз уламо хӯрандаи бисьёр дошт ва кафоф андак. *Саъдӣ*

3. рӯзахӯр, касе, ки рӯза намегирад.

Хӯранда, ки хайраш дарояд зи даст,
Беҳ аз соимуддаҳри дуньёпараст*.

хӯрд خورد *асоси замони гузаштаи* **хӯрдан.**

ХӮРД خورد хӯрок, таом, ғизо, хӯрданӣ.

Хӯрде, ки хӯрад гавазн ё шер,
Эшон хоянду ман шавам сер. *Низомӣ*

Хӯрдат ҳамагӣ зи ғуссаи ман,
Гуфтат ҳамагӣ зи қиссаи ман. *Шоҳин*

ХӮРДА خورده *сифати феълӣ ва феъли ҳоли замони гузаштаи* **хӯрдан;** ◇ **санги хӯрда** санги задашуда.

Он ки дасти қувват надорад, санги хӯрда нигоҳ медорад, то ба вақти фурсат дамор аз димоғи хасм барорад. *Саъдӣ*

ХӮРДАН خوردن **1.** чизе дар даҳан гузоштану фурӯ бурдан, тановул кардан, ғизо гирифтан.

Бихӯрду бар ӯ офарин кард сахт,
Маза ёфт з-он хӯрданаш некбахт. *Фирдавсӣ*

На чандон бихӯр, к-аз даҳонат барояд,
На чандон, ки аз заъф ҷонат барояд. *Саъдӣ*

2. нӯшидан, ошомидан.

Сухан дуруст бигӯям, наметавонам дид,
Ки май хӯранд ҳарифону ман назора кунам. *Ҳофиз*

ҷом хӯрдан май нӯшидан; **3.** *маҷ.* аз байн бурдан, нест у нобуд кардан, маъзул кардан.

Нагузорад, ки вай чокарони вайро бихӯрад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

4. *маҷ.* аз они худ кардан, ба тасарруф овардан, ситондан.

Чу душман хари рустоӣ барад,
Малик боҷу даҳьяк чаро мехӯрад?! *Саъдӣ*

5. сарф кардан.

Яке заҳраи харҷ кардан надошт,
Зараш буду ёрои хӯрдан надошт. *Саъдӣ*

Бигуфто, ки ҳон, эй муборакнафас,
Нахӯрдам ба ҳилатгарӣ моли кас. *Саъдӣ*

6. тасодум кардан, расидан, ба ҳам задан.

Ҳар кӣ ғофил шавад, эмин зи маломат гардад,
Нахӯрад санг бар он нахл, ки бебар шудааст. *Соиб*

Ва аксари ин киштиҳо аз садмати оби баҳр ба ҳамдигар хӯрда мешиканад. *Аҳмади Дониш*

7. феъли ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. 'савганд хӯрдан', 'ғам хӯрдан' ва ғ.

ХӮРДАНӢ خوردنی **1.** *сифати феълии замони ояндаи* **хӯрдан; 2.** ҳар чизе, ки хӯрда мешавад ё қобили хӯрдан аст, хӯроквορӣ, хӯрок, ғизо.

Аз он пеш к-ин корҳо шуд басеҷ,
Набуд хӯрданиҳо ҷуз аз мева ҳеҷ. *Фирдавсӣ*

ХӮРДХОН خوردخوان дастархон, суфра, хони таом.

... Ки солори хон хӯрдхон оварад,
Хӯришҳои хуш дар миён оварад. *Низомӣ*

ХӮРИШ خورش хӯрок, ғизо, ҳар чизе, ки бо нон мехӯранд.

Аз ӯ андар омад ҳаме парвариш,
Ки пӯшиданӣ нав буду нав хӯриш. *Фирдавсӣ*

Хӯриш пок аз он хӯр, ки нағз оядат,
Ба андоза в-он гаҳ ки беҳ оядат. *Асадӣ*

Ҳар гоҳ, ки писарон аз баҳри вай хӯриш овардандӣ, аз баҳри он писар баргирифтӣ. *«Таърихи Табарӣ»*

ХӮРИШГАР خورشگر ошпаз, таббох.

Хӯришгар бад-ӯ гуфт, к-эй подшо,
Ҳамеша бизӣ шоду фармонраво. Фирдавсӣ

ХӮРИШХОНА خورشخانه ошхона, ошпазхона.

Калиди хӯришхонаи подшо
Бад-ӯ дод дастури фармонраво. *Фирдавсӣ*

ХӮРОБА خورابه оби андаке, ки аз банди оби бисьёр таровиш мекунад; оби андак барои нӯшидан.

Зи ҷӯи хӯроба ту камтар бигӯй,
Ки бисьёр гардад ба як бор ӯй. *Унсурӣ*

ХӮРОН(И)ДАН خوراندن||خورانیدن хӯрок додан; ба хӯрдан водор кардан.

Фалак бин, ки чун медавонад маро,
Ту гӯй, ки хун мехӯронад маро. *Хоҷу*

ХӮЧ خوچ *ниг.* **хуч.**

ХӮША خوشه 1. чандин донаи ғалла ва ё мева, ки ба ҳам пайваста аз танаи гиёҳ ё шохи дарахт овезон мешаванд, мас. хӯшаи гандум, хӯшаи ангур.

Танаш симу шохаш зи ёқуту зар,
Бар-ӯ гуна-гун хӯшаҳои гуҳар. *Фирдавсӣ*

Бифармояд, то ғаллаҳо дар анбор кунанд, ҳамчунин бо хӯшаи хурд нокарда. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

2. *киноя аз* фоида, нафъ.

Таматтӯъ зи ҳар гӯшае ёфтам,
Зи ҳар хирмане хӯшае ёфтам. *Саъдӣ*

3. *нуҷ.* бурҷи Сунбула.

Падар бар падар подшоҳӣ мarост,
Хуру Хӯшаю бурҷи Моҳӣ мarост. *Фирдавсӣ*

хӯшаи Парвин галаситораи Парвин.

Осмон, гӯ, мафурӯш ин азамат, к-андар ишқ
Хирмани Маҳ ба ҷаве, хӯшаи Парвин ба ду ҷав. *Ҳофиз*

ХӮШАВОР خوشه‌وار монанди хӯша, бо донаҳои бисьёри ба ҳам часпида, зич.

Сар то ба пой донаи ашк аст хӯшавор
Дар гӯшае, ки оҷизи бетӯша ҷон диҳад. *Мушфиқӣ*

ХӮШАЧИН خوشه‌چین 1. касе, ки баъд аз дарав боқимондаҳои кишти ғалларо ҷамъ мекунад.

Худованди хирман зиён мекунад,
Ки бо хӯшачин сар гарон мекунад. *Фирдавсӣ*

Балогардони ҷону тан дуои мустамандон аст,
Кӣ бинад хайр аз он хирман, ки нанг аз хӯшачин дорад?! *Ҳофиз*

2. *маҷ.* касе, ки аз ҳар ҷо ва аз ҳар чизе, мас. илм, адаб, барои худ баҳрае мебарад.

Котибони қисмату тақдир аз фикри расо
Хирмани мулки суханро хӯшачинам кардаанд. *Туғрал*

ХӮШИДАН خوشیدن хушк шудан, хушкидан, қоқ шудан.

Бихӯшид сарчашмаҳои қадим,
Намонд об ҷуз оби чашми ятим. *Саъдӣ*

ХӮШОНИДАН خوشانیدن хушк кунондан, хушконидан, қоқ кунондан, хушк кардан, қоқ кардан.

Бихӯшонадт гар хушкӣ фазояд
Ва гар сардӣ, худ он бешат газояд. *Абӯшакури Балхӣ*

ХӮҲЛ||ХӮҲАЛ خوهل кач, нораст.

Бас ар жожу хӯҳл оварӣ пеши ман,
Ҳамат хӯҳл посух диҳад пиразан. *Абӯшакури Балхӣ*

Он бандҳо, ки баст Фалотуни пешбин,
Хӯҳл асту суст пеши кеҳин пешкори ман. *Носири Хисрав*

ХӮҶА خوجه *ниг.* **хоҷа.**

Ч

Ч ҳарфи бисту панҷӯми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои арабии тоҷикӣ—ҳарфи ج; *ниг.* **чим** I.

ЧАББИН||ЧУББИН||ЧАППИН||ЧУППИН چبین||چپین сабади табақмонанд, ки аз химчаи бед ва ғ. мебофанд.

Яке пок чаббини пӯшида дошт,
Басе сар бар ӯ-бар ҳаме даргузошт. *Фирдавсӣ*

Ба чуппин дарафганд ногаҳ сараш,
Ҳамон нони кашкин ба пеш-андараш. *Фирдавсӣ*

ЧАВГОН چوگان 1. чӯбдасти саркаҷ, ки бо он дар чавгонбозӣ гӯй (тӯби чӯбӣ)-ро мезананд.

Эй сабо, бо сокинони шаҳри Язд аз мо бигӯ,
К-эй сари ҳақношиносон гӯи чавгони шумо! *Ҳофиз*

Дили Шоҳин ба хами зулфи ту дорад таслим,
Чӣ кунад гӯй, ки андар хами чавгон афтод? *Шоҳин*

2. чавгонбозӣ, бозии гӯю чавгон.

Ба чавгон худ чунон чолок буданд,
Ки гӯй аз чанбари гардун рабуданд. *Низомӣ*

чавгон бохтан (ё **задан**) чавгонбозӣ кардан.

Мансаби ту чист — чавгон бохтан,
Рахш зери рон, ба майдон тохтан. *Ҷомӣ*

Чавгон задӣ ба шодӣ бо бандагони хеш,
Чавгон задан зи халқи ҷаҳон мар-туро сазост. *Фаррухӣ*

3. чӯбдасти нақоранавозӣ.

Ва лекин то ба чавгон мезананддаш,
Духул ҳаргиз нахоҳад гашт хомӯш. *Саъдӣ*

4. *киноя аз* зулфи хамида.

Эй ки бар маҳ кашӣ аз анбари соро чавгон,
Музтарибҳол магардон мани саргардонро! *Ҳофиз*

чавгон шудан хам шудан, кач шудан, ҳалқа шудан.

Ҳар дам равам аз ҳол, ки он турраи мушкин
Чавгон шуда дар гӯи занахдони ту имрӯз. *Мушфиқӣ*

◇ **чавгони зар** *киноя аз* шамшер.

Дасти вай аз қуввати чавгони зар
Кард пур аз гӯи замин сар ба сар. *Хисрави Деҳлавӣ*

ба чавгон омадан *киноя аз* ба даст омадан, ба тасарруф даромадан.

Рӯзам сиёҳ гашт ба майдони дӯстӣ,
Эй гӯи офтоб, ба чавгон наёмадӣ. *Мулҳам*

ЧАВГОНГАР چوگان گر чавгонбоз; **гӯю чавгонгар** *бозандаи* гӯй ва чавгон; *киноя аз* бозингар ва бозидоранда.

Ин ҷаҳонест дуни дунпарвар
В-ин сипеҳрест гӯю чавгонгар. *Саноӣ*

ЧАВГОНӢ چوگانی **1.** мансуб ба чавгон, мансуб ба чавгонбозӣ; **аспи чавгонӣ** аспи махсуси чавгонбозӣ.

Чун дуто шуд қаддат аз пирӣ, гаронҷонӣ макун,
Беш аз ин истодагӣ бо аспи чавгонӣ макун. *Соиб*

бӯри чавгонӣ *ниг.* **аспи чавгонӣ.**

Ҳамон бӯри чавгонии бодпой
Ба сад захми чавгон нахезад зи ҷой. *Низомӣ*

2. чавгонмонанд, сархамида, ҳамчун чавгон саркаҷ ва хамида.

ЧАВКӢ *ҳ.* چوکی нигаҳбонӣ, посбонӣ, қаравулӣ.

Чун порае аз шаб гузашта, ... ҳар кас ба хонаи худ рафт ва ғайр аз умаро, ки навбати чавкии эшон буд, касе намонд. *«Таърихи Фаришта»*

ЧАВЛ چول *ниг.* чул.

ЧАВЛӢ *т.* چولی чӯлпӣ, асбоби махсус барои бардоштани тушбера аз дег, баракбардорак.

Тушбера, маҳӯр ғам, ки чӣ шуд чавлию кафгир,
К-аз дег ба чанголи азизат ҷалавидем. *Савдо*

ЧАВПАР *ҳ.* چوپر навъе аз бозӣ дар Ҳинд аз қабили нард бо мӯҳраҳои рангоранг.

Малик Ноиб... бо хоҷасароён, ки маҳрами ӯ буданд, ... ба чавпар бохтан, ки аз қисми қимор аст, машғул шудӣ. *«Таърихи Фаришта»*

ЧАВТАРА *ҳ.* چوتره ду суфачаи яккасаи рӯ ба рӯ дар паҳлӯи дарвоза.

Ҷалолиддини Фирӯзшоҳи Хилҷӣ... гунбаде бас баланд фармуда чавтарае баст.
«Таърихи Фаришта»

ЧАГОМА||ЧАКОМА چگامه||چکامه қасида.

Чу гардад огаҳ хоҷа зи холномаи ман,
Ба шаҳриёр расонад сабук чагомаи ман.
Абулмасаъли Бухороӣ

ЧАК چک **1.** санад, ҳуҷҷат; қабола; барот.

Ҳар даъвие, ки аз ту ба фазлу камол рафт,
Бирҷис мӯҳр карду Уторуд навишт чак. *Шоҳин*

чаки безорӣ ва фироқ хат ва ҳуҷҷати тарки алоқа, хати ҷудоӣ.

Чун намонад дирам, талоқ диҳад,
Чаки безорию фироқ диҳад. *Саноӣ*

2. ҳукм, ҳукми қозӣ.

Бими ту ҷуз ба ҳабс чак накунад,
Он кунад бо ту, к-эҷ саг накунад. *Саноӣ*

3. панҷшохае, ки ғаллаи кӯфташударо бо он бод дода, донаро аз коҳ ҷудо мекунанд.

То ба ғарбела ҳамчу барзигар
Дона аз каҳ ба чак бисозад соф. *Фароловӣ*

ЧАКИДА چکیده **1.** *сифати феълии замони ҳозираи* **чакидан; 2.** қатра, чакра; **3.** гурз, амӯд.

Чакидаи ту зи мағзи ялон кунад аълом,
Ҳусоми ту зи сари душманон диҳад пайғом.
Шамси Деҳистонӣ

◇**чакидаи ҷигар** *киноя аз* хуни ҷигар.

Ғизои ҷону танам аз чакидаи ҷигар омад,
Ҳар он ки костам аз хеш, ҳам ба хеш фузудам.
Қосими Машҳадӣ

чакида хун *киноя аз* шароб.

Дардеҳ аз он чакида хун з-обилаи тани разон,
К-обилаи рухи фалак бурда арӯси ховарӣ. *Хоқонӣ*

ЧАКИДАН چکیدن резон шудани моеот ба таври қатра-қатра.

Ашке, ки туро бар гули рухсор давида,
Борони баҳор аст, ки бар лола чакида. *Ҷомӣ*

Бас ки чун ҷавҳари оина тамошоназарем,
Мечакад хуни таҳайюр зи рагу решаи мо. *Бедил*

ЧАКМА *т.* چکمه мӯза.

Нозукон, к-ин мӯзаи барҷаста бар по мекунанд,
Чакмаро баҳри танаъум зеру боло мекунанд.
Низоми Албиса

ЧАКМАН چکمن ҷомаи рӯйпӯшӣ, ки аз матои пашмина бофта ва дӯхта шудааст.

Подшоҳо, чакмани инъомро меҳтар надод,
Дар либоси назм бо ӯ гуфтугӯ хоҳад шудан.
Мушфиқӣ

чакмани сақирлот навъе аз чакмани нафис.

Ҷаноби Хоҷа Ҳошимӣ ҳамон аспе, ки Наймонниёз кашида буд, бо чакмани сақирлот, ки дар бар доштанд, ба ин камина инъом фармуданд. *Восифӣ*

ЧАКОВ چکاو *шакли кӯтоҳшудаи* **чаковак.**

Чунин гуфт бо Геви ҷангӣ Тажов,
Ки ту чун уқобию ман чун чаков. (1) *Фирдавсӣ*

ЧАКОВА چکاوه *шакли кӯтоҳшудаи* **чаковак.**

Бар фарқи сари наргис-бар зард кулоҳ,
Бар фарқи сари чакова як мушт гиёҳ. (1)
Манучеҳрӣ

ЧАКОВАК چکاوک **1.** парандаест хурди ҳалолгӯшти хушовоз, ки ҳамчун ҳудҳуд тоҷдор аст, қуббара, сӯфитӯрғай.

То чаковак баст мусиқор бар минкори хеш,
Арғанун бастаст булбул бар дарахти арғавон.
Муиззӣ

2. *маҷ.* овоз ва оҳанги хушу форам.

Наво гар навои чаковак бувад,
Чу душман занад, тири новак бувад. *Низомӣ*

Бат аз бим чун созад овозро,
Навои чаковак бувад бозро. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЧАКОД||ЧАКОДА چکاد||چکاده **1.** болои. сар; болои пешонӣ.

Гар ҳудуро бар осмон фиканам,
Бегумонам, ки бар чакод ояд. *Бадеӣ*

Нахустин пеши майдон шуд пиёда,
Қадам ғарқа дар оҳан то чакода. *Аттор*

2. сари кӯҳ, қуллаи кӯҳ.

Биёмад давон дидбон аз чакод,
Ки омад сипоҳе зи Эрон чу бод. *Фирдавсӣ*

ЧАКОМА چکامه *ниг.* чагома.

ЧАКОН(И)ДАН چکاندن||چکانیدن резонидани моеъ ба таври қатра-қатра.

Нола бар гардун расонидан гирифт,
В-аз дида хун чаконидан гирифт. *Ҷомӣ*
Чаро қадри сухандонро надонад,
Ки назмаш оби гавҳар мечаконад. *Ҳозиқ*

ЧАКОЧАК||ЧАКОЧОК چکاچک||چکاچاک садои пай дар пан ба ҳам хӯрдани яроқҳои ҷангии ҷанговарон.

Деҳодеҳ баромад зи ҳар паҳлуе,
Чакочок бархост аз ҳар сӯе. *Фирдавсӣ*
Зи бими чакочак, ки омад зи тир,
Кафан гашт дар зери ҷавшан ҳарир. *Низомӣ*

ЧАКРА چکره қатра, рашҳа.

Ҳафт дарьё андар ӯ як қатрае,
Ҷумла ҳастиҳо зи мавҷаш чакрае. *Румӣ*

ЧАКУК چکک||چکوک *шакли кӯтоҳшудаи* **чаковак.**

Агар бозӣ, андар чакук кам нигар,
В-агар бошаӣ, сӯи баттон манар! (1)
Абӯшакури Балхӣ
Эй ғуки чангалӯк, чу пажмурда барги кук,
Хоҳӣ, ки чун чакук бипаррӣ сӯи ҳаво. (1) *Лабибӣ*

ЧАКУШ چکش булға, болға, путк.

Гуфт: Баҳри ман ҷиҳоз овардаӣ, к-ояд ба кор?
Гуфт: Оре, ҳам чакуш овардаам, ҳам калбатайн.
Неъматхони Олӣ

ЧАЛАБ||ЧАЛАП چلب||چلپ *мус.* як навъ олати мусиқӣ, ду порчаи биринҷии тунуки паҳи монанди паллаи тарозу, ки дар бозигоҳҳо ва нақорахонаҳо ба ҳам зада садо мебароранд, санҷ, синҷ.

Чашмаи равшан набинад дида аз гарди сипоҳ,
Бонги тундар нашнавад гӯш аз ғави кӯсу чалаб.
Фаррухӣ

ЧАЛАВ چلو навъе аз палав, ки бо хӯришҳо (гӯшт, равған, пиёз ва нахӯд) мехӯранд ва хушкаи биринҷ ҳам номида мешавад, оши софӣ, ки хӯришаш алоҳида пухта мешавад.

Афтод шабе ба оши лахчак корам,
Гуфтам: Ҳаққо, аз ин чалав хуштарак аст. *Савдо*

ЧАЛАВИДАН چلویدن як тарзи бо даст хӯрдани таом.

Тушбера, махӯр ғам, ки чӣ шуд чавлию кафгир,
Қ-аз дег ба чанголи азизат чалавидем. *Савдо*

ЧАЛАВМАСТӢ چلومستی кайфбарӣ аз хӯрдани чалав.

Башоратҳост, Савдо, ҳар замон аз рӯҳи Исҳоқам,
Чалавмастист, ё раб, фикрати маънирасои ман.
Савдо

ЧАЛАП چلپ *ниг.* **чалаб.**

ЧАЛИДАН چلیدن **1.** рафтан, равон шудан, саялон кардан.

Хун аз аъзои ҳар як мечалид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. лоиқ ва сазовор будан, сазидан.

Оламеро бикушӣ гар зи ҷафо, мечаладат,
Ҳар чӣ хоҳӣ, бикун, эй шӯх, ба мо, мечаладат.
Мир Наҷот

3. ривоҷ ёфтан, муваффақият пайдо кардан, барор гирифтан.

Дар мамлакати ҳусни ту ишқам началидо,
Пои хирадам дар раҳи шавқат качалидо. *Савдо*

ЧАЛИПО چلیپا **1.** салиб, ду чӯби чоргӯша, ки аз миёна болои ҳам гузошта шудааст, крест, ки аломати муқаддаси насоро (христианҳо) мебошад.

Малики Рум ... ба роҳи дарьё рӯй ба мусулмонон ниҳод ба ҳазор киштӣ равон кард ва дар киштӣ ҳазор мард ва даҳ чалипо. *«Таърихи Табарӣ»*
Он зоғро нигаҳ кун, чун мепаррад,
Монанди яке қиргун чалипо. *Имора*

чалипо кардан ба дор овехтан; *маҷ.* расвою беобрӯ гардонидан.

Ҳаме хештанро чалипо кунад,
Ба пеши хирадманд расво кунад. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* хаму печ; дарҳаму барҳам.

Чу зулфи ёр чалипо нависам ин мактуб,
Қафам зибаски чу барги чинор меларзад.
Заҳири Форьёбӣ
Гар чалипои сари зулф зи ҳам бикшояд,
Бас мусулмон, ки шавад куштаи он кофиркеш.
Ҳофиз

зулфи чалипо зулфи каҷ ва хамида.

Эй, зулфи чалипои ту ғоратгари ҷонҳо,
В-эй карда гумони даҳанат рафъи яқинҳо.
Хисрави Деҳлавӣ

ЧАЛПАК چلپک хамире, ки тунук бозгирифта ва дар равған бирьён карда шудааст ва бештар дар мавридҳои азо ва иди мусулмонӣ пухта мешавад.

Рафтан ба қабри ӯву нишастан аз они ман,
Дастурхони чалпаку ҳалво аз они ту. *Мушфиқӣ*

ЧАЛПАКПАЗ چلپکپز пазандаи чалпак; ◇ **моҳи чалпакпаз** *киноя аз* маҳбуба.

Моҳи чалпакпаз нахоҳад шуд ба ошиқ меҳрубон,
Қ-аз хамири ӯ намеояд касеро бӯи нон. *Сайфӣ*

ЧАЛПАС چلپس ӯҳданобаро, ноқобил.

Эй чалпас, чаро мусоҳала кардӣ? Акнун зуд бош,
он ҷонварро ба даст ор! *Садри Зиё*

ЧАЛҒӮЗА||ЧИЛҒӮЗА||ҶАЛҒӮЗА چلغوزه||جلغوزه **1.** як навъ дарахте ки ба санавбар (қарағай) монанд аст.

Бувад гандум газе боло сарафроз,
Сари чалғӯза гӯяд бо фалак роз.
Хисрави Деҳлавӣ

2. меваи ин дарахт.

Як сӯ кашамаш чодир, як сӯ ниҳамаш мӯза,
Ин мурда агар хезад, варна ману чалғӯза. *Рӯдакӣ*

чам چم *асоси замони ҳозираи* **чамидан.**

ЧАМ I چم **1.** тамиз; маънӣ.

Даъвӣ кунӣ, ки шоири даҳрам, валек нест
Дар шеъри ту на ҳикмату на лаззату на чам.
Шаҳид
Чӣ ҷӯӣ он адабе, к-он адаб надорад ном,
Чӣ гӯӣ он сухане, к-он сухан надорад чам!
«Луғати фурс»

2. равнақ, барор.

Чаро ҳаменачамам, то кунад чаро тани ман,
Ки низ то начамам, кори ман нагирад чам. *Рӯдакӣ*

3. рафтор; саъй, кӯшиш.

Дар раҳи ишқи ту ҳар чам буд шуд,
Куфру ислому зиёну суд шуд. *Аттор*

ЧАМ II چم: ҳаму чам хаму печ.

Ба андози хиромаш бо хаму чам
Фиғони зерҳо мерехт дар бам. *Ҳоҷӣ*

ЧАМ III||ЧИМ چم *шакли шевагии* чашм.

Аз ту холӣ нигорхонаи чам,
Фарши дебо кашид бар бачкам. *Рӯдакӣ*

Ч-АМ چم шакли кӯтоҳшудаи чиам ба маънии: чӣ ба ман, чӣ маро, чизе, ки оид ба ман аст.

Бад-ӯ гуфт бозоргон он замон,
Ҳам он ч-ам бувад, пешат орам дамон. *Фирдавсӣ*

ЧАМАН I چمن замини сабзу хуррам, маҳалли чамидан ва хиромидан, гулзор; сайргоҳ; боғу бӯстон.

Яке мевадоре бимонад зи ман,
Ки монад ҳаме бори ӯ бар чаман. *Фирдавсӣ*

Муроди мардум аз боғу чаман сарв асту гул дидан,
Тамошои қаду наззораи рӯи ту бас маро. *Мушфиқӣ*

ЧАМАН II چمن аспи хушрафтор.

Ба пеш андаромад ба сони чаман,
Хамида чу аз бод шохи саман. *Фирдавсӣ*

ЧАМАНАНДУД چمن اندود *ниг.* чаманоро(й).

Шавқи мӯи нигаҳам роми тасаллӣ нашавад,
То ду олам чаманандуди таҷаллӣ нашавад. *Бедил*

ЧАМАНАФРӮЗ||ЧАМАНФУРӮЗ چمن افروز||چمن فروز *киноя аз* гули тоҷи хурӯс.

Рухсораи боғи дилфурӯзаш
Хуш ғолия аз чаманфурӯзаш. *Мӯҳсини Таъсир*

ЧАМАНГОҲ چمن گاه ҷои сайру гашт, боғу бӯстон.

Зану мардаш нишаста бар чамангоҳ,
Чамангоҳ аз бутон чархе пур аз моҳ. *Фахриддини Гургонӣ*

ЧАМАНДА چمنده 1. *сифати феълии вамони ҳозираи* чамидан; 2. хироманда, бо хиром роҳраванда; **чаманда сутур** аспи хиромон.

Фуруд омаданд аз чаманда сутур,
Шикаста дилу чашмҳо гашта кӯр. *Дақиқӣ*

ЧАМАНЗОР چمن زار маҳалли чаманҳои бисёр дар боғ ва бӯстон.

Зи тасвири гулаш олам чаманзор,
Расида шохи гулро сар ба девор. *Сайидо*

ЧАМАНИСТОН چمنستان макони чаман, чаманзор, боғ, гулзор; ◇ **ин чаманистон** *киноя аз* дунъё.

Ночида гуле, з-ин чаманистон ҳама рафтанд,
Шабнам шуда ман бар сари гулзор бигирьям. *Ҳоҷӣ*

ЧАМАНОРО(Й) چمن آرا(ی) ороиш ва зинатдиҳандаи чаман, он чӣ сабаби ороиши чаман мешавад.

Ҳар гули нав, ки шуд чаманорой,
Асари рангу бӯи сӯҳбати ӯст. *Ҳофиз*

ЧАМАНОРОЙ چمن آرائی зинатдиҳии чаман, чаманперой.

Чӣ варақҳо, ки куҳан кард ба дафтар гули сурх,
То биёмӯхт зи рӯят чаманороиро. *Камоли Хуҷандӣ*

ЧАМАНПАРДОЗ چمن پرداز ороишдиҳандаи чаман, чаманоро.

Зи дастам мекашад доман баҳорафшон гиребоне,
Чаманпардоз, раъно, ҷилваперохан гулистоне. *Сайидо*

ЧАМАНПАРДОЗӢ چمن پردازی чаманорой, зинат додани чаман.

Баҳоре дар назар дорад хаёлам,
Чаманпардозие дорад ниҳолам. *Ҳозиқ*

ЧАМАНПЕРО(Й) چمن پیرا(ی) 1. касе, ки мутасаддии ороиши боғу чаман аст, боғбон, гулбон.

Чаманперои боғи ин ҳикоят
Чунин кард аз куҳан пирон ривоят. *Ҷомӣ*

2. чаманоро, зинатдиҳандаи чаман.

Ҳар гули ин боғ аз шабнам бувад оинадор,
Бар умеди ҷилваи шӯхи чаманперои ман. *Ансаб*

ЧАМАНСАРО(Й) چمن سرا(ی) дар чаман сароянда, илҳон ва навокунанда.

Замзамаи муҳаббатам гашт фузун зи банди ғам,
Кунҷи қафас чаман бувад мурғи чамансаройро. *Махфӣ*

ЧАМАНСИМО چمن سیما *киноя аз* маҳбуб.

Эй чамансимо, ба гулшан пур кун аз май ҷомро,
Бо маю мино ба сар кун ҷумлаи айёмро. *Мӯҳьӣ*

ЧАМАНТАБЪ چمن طبع касе, ки табъи хуши латиф дорад.

Хушо завқи чамантабъе, ки ба дарки нигоҳи рангинаш ранги фаҳмидан бар чеҳра тавонад баст. *Зуҳурӣ*

ЧАМАНТИРОЗ چمن طراز зинатдиҳанда ва орояндаи чаман.

Хезу ба ҷилва об деҳ сарви чамантирозро,
Обу ҳаво зиёда кун боғчаи ниёзро! *Урфӣ*

ЧАМАНТИРОЗӢ چمن طرازی зинат додани чаман.

Ба тааммул чамантирозӣ кун,
Бо ҳуҷуми хаёл бозӣ кун. *Бедил*

ЧАМАНФУРӮЗ چمن فروز *ниг.* чаманафрӯз.

ЧАМИДАН چمیدن 1. бо ноз хиромидан, бо тафохур ва нозу истиғно роҳ рафтан, хиромон роҳ рафтан; сайру гашт кардан (оид ба инсон ва ғайри инсон).

Ноиби гул чун туӣ, соқии мул ҳам ту бош,
Ҷон ба чамона бидеҳ, бар чамани ҷон бичам! *Хоқонӣ*

Дар бешаи дуньё, ки чарогоҳи дили мост,
Рӯзе ду чаридему чамидему гузаштем. *Камоли Хуҷандӣ*

2. ҷунбиш кардан, ҳаракат намудан.

Чу боди сабо бар гулистон вазад,
Чамидан дарахти ҷавонро сазад. *Саъдӣ*

3. печу хам хӯрдан; *маҷ.* жӯлидан.

Гаҳе зери чанголи мурғ-андарун
Чамидан ба хоку мазидан ба хун. *Фирдавсӣ*

ЧАМОНА چمانه нимкадуи мунаққаш ба шакли пиёла, ки бо он шароб мехӯранд.

Булбул чағона бишканад, соқӣ чамона пур кунад,
Мурғ ошьёна бифканад в-андар шавад дар зовия.
Манучеҳрӣ

ЧАМОНАНДА چماننده ба чамидан дароваранда, ба хиром оранда.

Чамонандаи деза ҳангоми гард,
Чаронандаи каргас андар набард. *Фирдавсӣ*

ЧАМОНИДАН چمانیدن ба чамидан даровардан, ба хиромидан даровардан.

Куҷо ман чамонидаме бодпой,
Бипардохтӣ шери дарранда ҷой. *Фирдавсӣ*

ЧАНБАР چنبر **1.** доира, чанбарак, ҳалқа, тавқ; ҳар чизи доирашакл, ҳалқамонанд.

Мутаввақ фохта, гардан ба чанбар,
К-аз ин чанбар касе н-орад бирун сар. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* қайд, банд; каманд.

Ҳам ба чанбар гузор хоҳад буд
Ин расанро, агарчи ҳаст дароз. *Рӯдакӣ*

Баромад танини магас бомдод,
Ки дар чанбари анкабуте фитод. *Саъдӣ*

ба (ё дар) чанбар кашидан ба қайд гирифтан, банд кардан, гирифтор кардан.

Чун расан бозӣ кунад зулфайни ӯ,
Гардани хуршед дар чанбар кашад.
Хисрави Деҳлавӣ

ЧАНБАРА چنبره даф, доира.

Чанбараи нима барорад хурӯш,
Лек чу пур гардад, гардад хамӯш. *Низомӣ*

ЧАНБАРИН چنبرین чанбарӣ, чанбаршакл, доирашакл; каҷ ва хамида.

Бад-он чанбарин зулфу болои сарвин
Зи чанбар кунад сарву аз сарв чанбар. *Мантиқӣ*

ЧАНБАРКАШ چنبرکش камандафкан, афкананда ва кашандаи каманд.

Зулфаш шуда аз ҷабину аз чеҳр
Чанбаркаши Зӯҳраву Маҳу Меҳр. *Шоҳин*

ЧАНБАРӢ چنبری доирашакл; хамида, дутошуда.

Кунун чанбарӣ гашт пушти ялӣ,
Натобам ҳаме ханҷари кобулӣ. *Фирдавсӣ*

Ҳар дил, ки сухраи фалаки чанбарӣ нашуд,
Дар чанбари ду зулфи ту акнун мусаххар аст.
Заҳири Форьёбӣ

ЧАНГ I چنگ **1.** панҷаи даст бо ангуштони хамида.

Лаъли сероби ту бигрифт аз маи гулранг ранг,
Кай раво бошад, агар мутриб ниҳад аз ч а н г чанг.
Заҳири Форьёбӣ

чанг задан ба (ё дар) *чизе* даст задан, часпидан ба чизе, дарафтодан.

Мардаке сурхриш хозир буд,
Чанг дар риш зад, чу ин бишнуд. *Убайди Зоконӣ*

З-он амал гар яке шудӣ ботил,
Садӣ дигар задеш чанг ба дил. *Бедил*

чанг овехтан *ба чизе* бо панҷа маҳкам гирифтан чизеро.

Ба банди камарш андар овехт чанг,
Ҷудо кардаш аз пушти зини хаданг. *Фирдавсӣ*

аз чанг додан аз даст додан, гум кардан.

Эй домани ақл дода аз чанг,
Аз пираҳане мабод дилтанг. *Файзӣ*

ба (ё дар) чанг афтодан а) ба даст афтодан, муяссар шудан, ҳосил шудан.

Сурохиею ҳарифе гарат ба чанг афтад,
Ба ақл нӯш, ки айём фитнаангез аст. *Ҳофиз*

б) гирифтор шудан, ба банд афтодан.

Аз рақибони ту дар чанги бало афтодам,
Ё раб, ин тирапиҳодон ба бало чанг заданд.
Шоҳин

ба чанг овардан ба даст овардан, ҳосил кардан.

Панҷаи ҳиммат нагирад домани яъсу умед,
Чун Зӯлайхо гар ба чанг орем умри рафтаро.
Махфӣ

ба чанг омадан ба даст даромадан, ҳосил шудан.

Агар гавҳарат бояду гар наҳанг,
Зи дарьёи ман ҳар ду ояд ба чанг. *Низомӣ*

2. панҷа ва чанголи ҳайвонот ва мурғҳои дарранда.

Зи кӯҳи фано ҳамла орад паланг,
Бидарронадам ҳамчу оҳу ба чанг. *Хоҷу*

Ҳазрати охунд имрӯз аз чанги он ҷонвар саҳату саломат халос шуданд, хеле болиданд. *Садри Зиё*

3. *маҷ.* тасаллут, тасарруф; **дар чанги** *касе* **будан** дар тасарруфи касе будан, дар дасти касе будан.

Ҳама сар ба сар пок дар чанги мост,
Бар айвонҳо нақши авранги мост. *Фирдавсӣ*

4. *маҷ.* ҳар чизи хамида, дуто, каҷ ва ё ҳалқамонанд.

Ба чанги турраи ӯ дил чунон муқайяд шуд,
Ки аз саройчаи дил нолаҳои зор омад. *Бадри Чочӣ*

◇ **чанг бар (ё дар) ной ниҳодан** *киноя аз* хасисӣ кардан ва пулу мол ғундоштан, аз нафси худ зада мол ҷамъ кардан.

Ниҳода падар чанг бар ной хеш,
Писар чангию ной оварда пеш. *Саъдӣ*

ЧАНГ II چنگ яке аз созҳои тордори камоншаклу хамида.

Ҳама шаб зи овози чангу рубоб
Сипаҳро наомад бар он дашт хоб. *Фирдавсӣ*

Дуто шудам зи ғами ишқу зор менолам,
Ба нола дол бувад қомати хамидаи чанг.
Мушфиқӣ

чанги даҳан чанги хурде, ки аз пӯлод сохта шудааст ва духтарону ҷавонзанон ба дандон газида бо нӯги ангушти дасти рост менавозанд; **чанг задан** чанг навохтан.

ЧАНГАЛ چنگل *ниг.* **чангул.**

ЧАНГАЛӮК چنگلوک инсон ва ҳайвоне, ки дасту пояш суст, каҷ, маъюб ва чангак шуда бошад.

Эй ғӯки чангалӯк, чу пажмурда барги кук,
Хоҳӣ, ки чун чакук бипаррӣ суи ҳаво. *Лабибӣ*

Бимурдан ба об-андарун чангалӯк
Беҳ аз растагорӣ ба нируи ғӯк. *Унсурӣ*

ЧАНГЗАН چنگزن чангнавоз, касе, ки чанг менавозад.

Паричеҳра ҳар рӯз сад чангзан
Ба шодӣ ба даргаҳ шудӣ анҷуман. *Фирдавсӣ*

ЧАНГЗУЛФ چنگزلف ҳамидазулф.

Пирони чангпушту ҷавонони чангзулф
Дар чанг ҷоми бодаю дар гӯш бонги чанг. *Сӯзанӣ*

ЧАНГНАВОЗ چنگنواز чангӣ, касе, ки чанг менавозад.

Агарчи чангнавозон латифдаст буванд,
Фидои дасти қалам бод дасти чангнавоз. *Рӯдакӣ*

ЧАНГОЛ چنگال **1.** панҷаи дасти инсон.

Чу омад барам марди ҷангӣ фароз,
Ман аз чарма чангол кардам дароз. *Фирдавсӣ*

Тӯъмаи рӯҳ бувад аҳли хирадро, Шоҳин,
Сайди маънӣ, ки асири ҳами чанголи ман аст.
Шоҳин

2. нохунҳои тези хамидаи ҷонварони дарранда.

Ба чанголи қаҳри ту-дар хасми баддил
Бувад ҳамчу чарзе ба чанголи шоҳин. *Рӯдакӣ*

Дили ман аз шикани зулфи ту натвонад раст,
Ҳамчу он саъва, ки афтода ба чанголи уқоб.
Шоҳин

3. хӯроке, ки бо равған ва шакар, об ё шира дуруст мекунанд ва нонро дар он пора карда баҳам меомезанд, тарит мекунанд ва чангол карда мехӯранд, чанголӣ.

Ардаву равған барам лол омадаст,
Номи ман аз ғайб чангол омадаст.
Абӯисҳоқи Атъима

ЧАНГОЛТЕЗ چنگالتیز нохунтез; *маҷ.* сахт гиранда.

Ту шодондилу марги чанголтез
Нишаста чу шери жиён пурситез. *Фирдавсӣ*

ЧАНГПУШТ چنگپشت ҳамидапушт, ҳамидақомат.

Фалак чангпушт асту соот — рагҳо,
Ки раг бисту чор асту бар чанг баста. *Хоқонӣ*

ЧАНГСОЗ چنگساز *ниг.* чангӣ.

Пас аз нав яке базм карданд боз,
Ба бозигару майдеҳу чангсоз. *Фирдавсӣ*

ЧАНГУЛ||ЧАНГАЛ چنگل нохунҳои панҷаи ҳайвонҳои дарранда ва мурғони шикорӣ.

Парр канда чангу чангул рехта,
Хок гашта, бод хокаш бехта. *Рӯдакӣ*

Кабӯтарбачча чун ояд ба парвоз,
Зи чанги шаҳ фитад дар чангули боз. *Низомӣ*

ЧАНГӢ چنگی навозандаи чанг, мутриб.

Гоҳ аз чангӣ гирифтӣ чангро,
Тез кардӣ сӯзнок оҳангро. *Ҷомӣ*

ЧАНД چند **1.** баъзе, бархе; як миқдори номуайян; камияти номуайян, адади номуайян.

Чаҳд кун андак замона, рӯзи чанд,
Чанд шаб гирья бикун, боқӣ биханд! *Румӣ*

чанд гоҳ муддате, вақти номуайян, муддати номуайян.

Фурӯ рехт аз бора баргустувон
В-аз он захр буд чанд гоҳам зиён. *Фирдавсӣ*

2. чанд вақт?, то кай?, чӣ қадар?, чӣ миқдор?, чӣ андоза?

Кӣ тахту кулаҳ чун ту бисьёр дид,
Чунин достон чанд хоҳӣ шунид? *Фирдавсӣ*

Замоне бо худ ой, ин бехудӣ чанд?
Хирадмандӣ гузин, нобихрадӣ чанд? *Ҷомӣ*

то чанд то кай?, то чӣ вақт?

Эй мунъим, охир бар хони васлат
То чанд бошам аз бенасибон? *Ҳофиз*

То чанд теғ баркашиву сар талаб кунӣ,
Инак саре, ки металабӣ, зери пои туст.
Хисрави Деҳлавӣ

3. муддати номуайян, вақти номуайян; якчанд вақт; борҳо.

Ниҳон буд чанд аз дами аждаҳо,
Ба фарҷом ҳам з-ӯ наёмад раҳо. *Фирдавсӣ*

Мумкин нагашт тавба моро зи рӯи хубон,
Гетӣ ба меҳнату ғам чанд озмуд моро.
Хисрави Деҳлавӣ

4. чӣ гуна?

Бод наям, з-ин бало чанд тавонам гурехт?
Санг наям, ин ҷафо чанд тавонам кашид?
Хисрави Деҳлавӣ

чанде а) якчанд, як миқдори номуайян; каме.

Чу аз лашкараш гашт лахте табоҳ,
Аз осудагон хонд чанде сипоҳ. *Фирдавсӣ*

Чанде аз Ёрон ба тариқи одат барои аёдат омаданд. *Садри Зиё*

б) як муддати номуайян.

Мулло Савлат чанде дар Кобул ҳам ба касби камол иштиғол намуда, боз вориди Бухоро шуд.
Садри Зиё

в) чӣ қадар?, чӣ миқдор?

Кӣ донад, к-аз ин гунбади тезгард
Дар ӯ сур чанд асту чанде набард? *Фирдавсӣ*

г) чандин бор, борҳо.

Ба дашном чанде маро баршумурд,
Ба пеши сипаҳ обрӯям бибурд. *Фирдавсӣ*

ЧАНДАН||ЧАНДАЛ *ҳ.* چندن||چندل *ниг.* сандал I.

Инон бар гардани сурхаш фиканда
Чу ду мори сияҳ бар шохи чандан. *Манучеҳрӣ*

Бар ту раҳ рафтан асту ҷон кандан,
То шавад беди ҷӯби ту чандан. *Саноӣ*

ЧАНДИН چندین **1.** адади маҷҳул, адади бисьёри номуайян; миқдори бисьёри номуайян; хеле.

Бигуфтанд бо Зол чандин дурушт,
Ки гетӣ гирифтӣ бас осон ба мушт. *Фирдавсӣ*

Амир Абдулаҳадхон ... ҳар сол як мартаба озими мамолики Расӣ гашта, пулҳои ба чандин масхарагӣ ҷамъ шудагиро ба ҳазор расвоӣ сарф карда меомад. *Садри Зиё*

2. замон ва муддати бисьёри номуайян.

Ҷонон, ба ғарибистон чандин набимонад кас,
Боз ой, ки дар ғурбат қадри ту надонад кас.
Анварӣ

Ҳар оина на сангинӣ, на рӯин,
Дар андӯҳ чун тавонӣ буд чандин.
Фахриддини Гургонӣ

ЧАНДОВУЛ *т.-м.* چنداول қисми ақибгарди лашкар, гурӯхе, ки аз паси қувваҳои асосии лашкар ҳаракат мекунад.

Аҳмадхон ... гуфт: Имрӯз чандовул шумо бошед, то биравем. *«Таърихи Фаришта»*

ЧАНДОН چندان **1.** миқдори номуайяни бисьёр; он қадар.

Ман ба он хуршеду маҳ чандон надорам эҳтиёҷ,
Равшании дидаам — гарде зи роҳи ӯ бас аст.
Ибни Ямин

Муҳайё кард чандон лаълу гавҳар,
Ки кон гардид хуну баҳр шуд тар. *Ҳозиқ*

2. бисьёрҳо, муддати дароз.

Бар ин гуна бигрист чандон ба зор,
Ҳаме то гиё рустан андар канор. *Фирдавсӣ*

чандон ки а) ҳар қадар ки ..., чи қадар ки ...

Чандон ки гуфтем ғам бо табибон,
Дармон накарданд мискин ғарибон. *Ҳофиз*

Ман чандон ки гӯш кардам, овози пои ӯ нашунидам. *Садри Зиё*

б) ба дараҷае ки ..., ба қадре ки ...

Раҳ ба мақсуди худ зи пиру ҷавон
Ҷуст, чандон ки дошт тобу тавон. *Ҷомӣ*

Рехтам хуни ҷигар чандон ки дар водии ишқ,
Ҳар тараф бинӣ, чу Ҷайҳун Даҷла пурхун меравад. *Махфӣ*

ЧАП چپ **1.** он тарафи бадан, ки дил дар он воқеъ аст, тарафи дасти чап; дасти чап; *муқобили* **рост** I 1.

З-он нафиру фиғон, к-аз ӯ бархост,
Гирд гаштанд халқ аз чапу рост. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. *маҷ.* мухолиф, носозгор, бад.

Бо Зуҳурӣ нагашт рост фалак,
Дод аз дасти толеи чапи мо. *Зуҳурӣ*

чап афтодан *бо касе* мухолиф гаштан ва зиддият кардан бо касе.

Зи дасти дил надорам як нафас ором, медонӣ,
Чап афтодаст бо ман ин дили худком, медонӣ?
Роқими Машҳадӣ

чап додан тарк кардан, написандидан, ба эътибор нагирифтан; беэътибор кардан.

Бисьёр нигаҳ кард чапу рост дилам,
Чап дод бутонрову туро хост дилам.
Низомии Арӯзӣ

Куҷо будӣ ту, эй гулбарги хандон, рост гӯ имшаб,
Ки чун чап додаӣ имрӯз гулбӯёни раънора.
Хисрави Деҳлавӣ

ЧАПАК چپک мурғи шикорӣ, ки ҷисман аз кабутар калонтар буда, нисбат ба бозу шоҳин ва монанди инҳо камэътибор аст.

Арбоби фазл бо ту наёранд ҳамсарӣ,
К-он ҷо уқоб ҳамла барад, чун кунад чапак?
Шоҳин

ЧАПАНДОЗ چپانداز **1.** касе, ки бо дасти чап тир меандозад; чапдаст; моҳир; **2.** ба ғалат андозанда бо ҳила ва фиребу макр барои манфиати худ.

Гурӯҳе, ки партобиён сохтшон,
Чапандоз шуд, бар чап андохтшон. *Низомӣ*

ЧАПАНДОЗӢ چپاندازی фиребгарӣ, ҳилагарӣ, ба ғалат андохтан бо макру ҳила.

Ҷӯи шир аст чапандозии Ширин, варна
Ғараз он нест, ки хуни дили Фарҳод расад.
«Тӯҳфат-ул-аҳбоб»

ЧАПИРА چپیره ҷамъ, ҷамъият, гурӯҳе аз мардум, ки дар як ҷо ҷамъ омада бошанд; **чапира шудан** ҷамъ шудан, фароҳам гардидан, ғун шудани гурӯҳе аз мардум.

Бифармудашон, то чапира шуданд,
Сипоҳу сипаҳбад пазира шуданд. *Фирдавсӣ*

ЧАППИН چپین *ниг.* **чаббин.**

ЧАРАНДА چرنده **1.** *сифати феълии замони ҳозираи* **чаридан; 2.** ҳайвони алафхор, ки бо чаро зиндагӣ мекунад.

Гаҳе бо чаранда чарогар шуда,
Гаҳе бо паранда паровар шуда. *Хоҷу*

чарб چرب *асоси замони ҳозираи* **чарбидан.**

ЧАРБ چرب **1.** равған, пиҳ, махсусан равғани даруни.

Мағз он замон диҳад, ки варо бишкананд ғавз,
В-аз ҷӯши дег чарбу кафе бар сар оварад. *Ломеӣ*

2. равғанӣ, равғанин.

Дид пур равған дукону ҷош чарб,
Бар сараш зад, гашт тӯтӣ кал зи зарб. *Румӣ*

3. фарбеҳ.

Бозори тези зулм зи адли ту косид аст,
Паҳлуи чарби фисқ зи зӯҳди ту лоғар аст.
Бадри Чочӣ

4. *маҷ.* нарм ва мулоим.

Гаронмоя Синдухтро пеш хонд,
Басе чарб гуфтор бо ӯ биронд. *Фирдавсӣ*

Аз ваҷҳи аморат суханҳои чарб ... дар он ҷамъияти ҳозирин муҷро гардида. *«Шаҳномаи Фарғона»*

чарб-чарб бо мулоимат, бо дилхушӣ.

Андар омад мард бо зан чарб-чарб,
Гандапир аз хона берун шуд ба тарб. *Рӯдакӣ*

чарбу нарм мулоимат дар гуфтор ва кирдор.

Бувад бо раоё ҳама чарбу нарм,
Нигаҳдори эшон зи ҳар сарду гарм. *Ҷомӣ*

чарбу нармӣ а) фарбеҳӣ ва мулоимӣ, нармӣ, нозукӣ, латифӣ.

Эй лабат мул, оразат гул, турраат сунбул барин,
Ғабғабат дар чарбу нармӣ тухми нимдунбул барин.
Шоҳин

б) мулоимат дар гуфтор ва кирдор.

Ба ҳар кас раҳи чарбу нармӣ сипар,
Манеҳ пой чун шамъ аз ин раҳ бадар! *Ҷомӣ*

чарбу ширин лазиз, гуворо, хушмаза, бомаза.

Ғизои чарбу ширин хоҳу нохоҳ
Муҳайё менамудаш гоҳу бегоҳ. *Ҳозиқ*

чарб кардан а) равған кардан, равған молидан.

Чарб кунӣ шонаи навро забон,
Мӯ зи гусастан нафитад дар зиён. *Хисрави Деҳлавӣ*

б) *маҷ.* бо суханони мулоим ваъдаҳо додан ва умедвор гардонидан.

Чу гардун бо дилам то кай кунӣ ҳарб?
Зи беравған сарам то кай кунӣ чарб? *Низомӣ*

чарбу гарм доштан бо суханони ширин касеро нарм ва ром кардан.

Ҳамон беҳ, ки бо ӯ ба овози нарм
Сухан гӯяму дорамаш чарбу гарм. *Фирдавсӣ*

5. бартар; ғолиб, музаффар; ◇ **чарб аз паҳлуи** *касе* **бурдан** аз касе истифода бурдан, аз касе фоида дидан.

Ҳар кӣ аз иқтидор сомон бурд,
Чарбе аз паҳлуи заифон бурд. *Бедил*

ЧАРБГӮ(Й) چرب گو(ی) хушзабон, ширинсухан, фасеҳ.

Қасе, ки жож дирояд, ба даргаҳаш нашавад,
Ки чарбгӯён он ҷо шаванд кундзабон. *Фаррухӣ*

ЧАРБГӮӢ چرب گوئی ширинзабонӣ, сухангӯӣ бо фасоҳату балоғат.

Фасона буд Хисрав дар никӯӣ,
Фусунгар буд вақти чарбгӯӣ. *Низомӣ*

ЧАРБДАСТ چرب‌دست чусту чолок; моҳир, кордон, тардаст; ҳунарманд.

Бад-он гаҳ ки шуд кӯдак аз хоб маст,
Хурӯшон бишуд дояи чарбдаст. *Фирдавсӣ*
Аз устухони пил надидӣ, ки чарбдаст
Ҳам пил созад аз паи шатранҷи подшоҳ. *Хоқонӣ*

ЧАРБДАСТӢ چرب‌دستی тездастӣ, чустию чолокӣ; маҳорат; **чарбдастӣ кардан** чустию чолокӣ кардан; маҳорат нишон додан.

Камар бандаду чарбдастӣ кунад,
Ба сад меҳр меҳмонпарастӣ кунад. *Низомӣ*

ЧАРБЗАБОН چرب‌زبان *ниг.* **чарбгӯ(й).**

Меҳоҳам бо расули чарбзабон туҳаф ва ҳадоёи бекарон пеши ӯ фиристам. *«Равзат-ус-сафо»*
Қам бувад аз чарбзабонон фароғ,
Дег куҷо пухта шавад бар чароғ? *Хисрави Деҳлавӣ*

ЧАРБЗАБОНӢ چرب‌زبانی ширинзабонӣ, фасеҳӣ.

Эй шамъ, ки моро ба сухан шефта кардӣ,
Парвонаи худро бикуш аз чарбзабонӣ. *Шоҳӣ*
Аз арбоби ҳиқду ҳасад эҳтироз кунад ва ба чарбзабонии эшон мағрур нагардад. *Аҳмади Дониш*

ЧАРБИДАН چربیدن 1. афзун ва бартар омадан; ғолиб омадан.

Ва гар шери сияҳ омад ба ҳарбам,
Чу Ширин сӯи ман бошад, бичарбам. *Низомӣ*
Раъи он кӯдак бичарбид аз ҳама,
Ақли ӯ дар пеш мерафт аз рама. *Румӣ*

2. вазнин будан, сангин омадан (дар вазн).

ЧАРБОХУРӢ چرب‌آخوری||چرب‌آخری фаровоннеъматӣ.

Ҳиммати Ҳоқонияст толиби чарбохурӣ,
Чун сари кӯи ту ҳаст, нест мазиде бар ин.
Хоқонӣ

ЧАРБПАҲЛУ چرب‌پهلو фарбеҳ.

ЧАРБУ چربو 1. чарб, равған, пийҳ; 2. *маҷ.* мулоимат, хушмуомилагӣ.

То кай равам аз гирди дари ту,
К-андар ту намебинам чарбу. *Шаҳид*

ЧАРБХЕЗ چرب‌خیز касе, ки дорои нозу неъмати фаровон аст, мунъим.

Эй бидида лутфҳои чарбхез,
Фазлаи онро бибин дар обрез! *Румӣ*

ЧАРБХӮРИШ چرب‌خورش хӯрандаи хӯроки равғанин ва гуворо, хӯрандаи хӯроки ботакаллуф.

Чарбхӯриш буд лабат пеш аз ин,
Рӯбаҳи фарбеҳ нахӯрӣ беш аз ин. *Низомӣ*

ЧАРБӢ چربی 1. пиҳ ва равғани дарунии гӯсфанд, буз, гов ва ғ., ки аз ғайри думба мебошад.

Забунтар зи ман сайде овар ба зер,
Ки чарбӣ нахезад зи паҳлуи шер. *Низомӣ*

2. фарбеҳӣ, танпарварӣ.

Гар ғаразат чарбии хеш асту бас,
Оби хуш аз ту нахӯрад ҳеҷ кас. *Хисрави Деҳлавӣ*

чарбии тинат фарбеҳии тан.

Мард на аз чарбии тинат никӯст,
Нури тан аз мағз бувад, не зи пӯст.
Хисрави Деҳлавӣ

3. *маҷ.* мулоимат, нармӣ; хушӣ, латофат, форамӣ; **ба чарбӣ** бо лутфу хушӣ ва мулоимат.

Ҳама мӯбадонро зи лашкар бихонд,
Ба чарбӣ чӣ моя суханҳо биронд. *Фирдавсӣ*
Ба чарбӣ тавон пои рӯбоҳ баст,
Ба хурмо диҳад тифл чизе зи даст. *Низомӣ*

ЧАРВИДАН چرویدن чора ҷустан, бо кофтукову давода чораҷӯӣ кардан.

Яке донишпажӯҳе дошт гурбиз,
Ба чарвидан нагашта ҳеҷ оҷиз. *Шокири Бухорӣ*

ЧАРГАР I چرگر ҳофиз, сурудхон, муғаннӣ, хуньёгар.

Ҳамеша душмани ту сӯхта, ту сохта базм,
Ба базми сохта руд охта ду сад чаргар.
«Луғати фурс»

ЧАРГАР II ||ЧУРГАР چرگر муфтӣ, имом.

Бӯсаву назарат ҳалол бошад боре,
Ҳуҷҷат дорам бар ин сухан зи ду чаргар. *Зайнабӣ*

ЧАРД چرد остонаи хона.

Або бел в-аз чанд мардони мард,
Ки ҷӯянд мар-ганҷро зери чард ... *Хисравӣ*

ЧАРДА چرده 1. ранг; 2. пӯсти рӯй ва бадани инсон.

ЧАРЗ چرز навъе аз парандаҳои ҳалолгӯшт, ки бо боз, шоҳин ва ғ. шикор мекунанд.

Ба чанголи қаҳри ту-дар хасми баддил
Бувад ҳамчу чарзе ба чанголи шоҳин. *Рӯдакӣ*
Яке корвон ҷумла шоҳину боз
Ба чарзу кулангафкани тезтоз. *Низомӣ*

ЧАРИДАН چریدن 1. гардиш кардан ва алаф хӯрдани ҳайвонoти алафхор дар чарогоҳҳои саҳро ва марғзор.

Оҳу, ки чарад ба марғзораш,
Чун дом ниҳӣ паи шикораш? *Ҷомӣ*
Овози тӯбу туфанг ... чаридани вахшиёни биёбон ва паридани тоирони осмонро монеъ гардид.
«Шаҳномаи Фарғона»

2. хӯрдан.

Биёсуду лахте чарид, он чӣ дид,
Шаби тира хафтон ба сар баркашид. *Фирдавсӣ*

ЧАРИК چریک лашкаре, ки барои мадад ва ёрии лашкари дигар аз ҷое ба ҷое фиристода мешавад.

Аз ту ба чарик мадад хостем, дар ҷавоб гуфтӣ: Элам ва лашкар нафиристодӣ. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ЧАРКА چرکه хайма.

Зи борону аз барфу аз нӯса шоҳ
Яке чарка зад дар миёни ду роҳ. *Фирдавсӣ*

ЧАРМ چرم **1.** пӯсте, ки бо амалҳои махсус барои сохтани чизҳо тайёр мекунанд; пӯсти ош додашудаи ҳайвонот.

Бипӯшид танро ба чарми паланг,
Ки ҷавшан набуд он гаҳ онни ҷанг. *Фирдавсӣ*

2. пӯсти бадани инсон ва ё ҳайвон.

Синон гар ба дандон бихояд далер,
Бидаррид овози ӯ чарми шер. *Фирдавсӣ*

Биҷӯшидаш аз дидагон хуни гарм,
Ба дандон ҳамеканд аз танш чарм. *Унсурӣ*

◇ **чарми гавазн** (ё **гӯр**) зеҳи камон, чиллаи камон, ки аз чарми гавазн сохта шудааст.

Чу бар шохи оҳу кашад чарми гӯр,
Бидӯзад сари мӯр бар пои мӯр. *Низомӣ*

чарми гург *киноя аз* нақораи ҷанг.

Зи ғурридани шер дар чарми гург
Шуда фитнаи хурдро сар бузург. *Низомӣ*

чарми гӯр *ниг.* **чарми гавазн; ба чарм будани гов** ошкор набудани оқибат ва натиҷаи кор.

Ба чарм-андар аст гови Исфандиёр,
Надонам чӣ пеш оварад рӯзгор. *Фирдавсӣ*

ЧАРМА چرمه *ниг.* **чарма.**

ЧАРМГАР چرم گر даббоғ, он ки мутахассиси чармпазист, он ки чарм тайёр мекунад.

Забуни ҳирсу ҳавои ту, лофи ҳиммат чист,
Ки чармгар натавонад намуд атторӣ.
Насирои Бадахшонӣ

ЧАРО I چرا *ҷонишини саволӣ* барои чӣ?, аз чӣ сабаб?

ЧАРО II چرا чаридан, чариш.

Чаро н-ояд оҳуи симини ман,
Ки бар чашм кардамш ҷои ч а р о. *Ғазоирӣ*

чаро кардан чаридан.

Аспе, ки аз барои ман инъом кардаӣ,
Он ҳам ба Каҳкашони фалак мекунад чаро. *Саидо*

ЧАРОГАР چراگر чаранда, алафхӯр.

Гаҳе бо чаранда чарогар шуда,
Гаҳе бо паранда паровар шуда. *Хоҷу*

ЧАРОГОҲ چراگاه маҳалли чаридани ҳайвоноти алафхор, ҳамчун асп, шутур, гов, гӯсфанд ва ғ.

Онро Шамсобод ном ниҳод ва пайвастаи Шамсобод чарогоҳе сохт аз ҷиҳати сутурон.
«Таърихи Наршахӣ»

ЧАРОН چران **1.** дар ҳолати чаридан.

Бихуфту баросуд аз рӯзгор,
Чамону чарон Рахш дар марғзор. *Фирдавсӣ*

2. дар ҳолати хӯрдан; *маҷ.* дар ҳоли хушгузаронӣ, айшкунон.

Бизӣ ҳамчунин солҳои дароз
Данону дамону чамону чарон! *Манучеҳрӣ*

ЧАРОНАНДА چراننده ба чаридан дароваранда, алаф хӯронанда; хӯронанда.

Чамонандаи деза ҳангоми гард,
Чаронандаи каргас андар набард. *Фирдавсӣ*

ЧАРОХӮР||ЧАРОХОР چراخور||چراخوار *ниг.* **чарогоҳ.**

Шатраба ... дар талаби чарохӯр ҳар тарафе мепӯид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Агар чарохори мо муайян шавад, то сутурон ва аҳлу аёл он ҷо бошанд, ... мо ба мулозамат омада хидмат намоем. *«Таърихи Фаришта»*

ЧАРОҒ||ЧИРОҒ چراغ **1.** асбоби рӯшноӣ, ки аз фатила ва равған иборат буда, дар зарфи махсуси сафолӣ ва ё чӯянӣ гузошта мешавад.

Биранҷад тани нозук аз дарду доғ,
Чӣ хешӣ бувад бодро бо чароғ? *Низомӣ*

Чун шӯълаи чароғест дар фатила ва равған, ки ба як боди мухолиф мунтафӣ шавад ...
Аҳмади Дониш

чароғи бознишаста чароғи хира ва камнур.

Шамъи фалак бо ҳазор машъалаи анҷум
Пеши вуҷудат чароғи бознишастаст. *Саъдӣ*

чароғи мурда чароғи хомӯшшуда.

Зи рӯи дӯст дили душманон чӣ дарьёбад,
Чароғи мурда куҷо, шамъи офтоб куҷо? *Ҳофиз*

чароғи саҳар(ӣ) (ё **субҳ, субҳдам**) чароғи камнури нопойдор ва зуд завольёбанда.

Бо он ки чун чироғи саҳар шуд ҷавонмарг,
Ҳам дер зист муддаии зудмири мо. *Исмат*

Гар зи рух барафканӣ, эй маҳ, ниқоб,
Чун чароғи субҳ мирад офтоб. *Ҳоҷӣ*

чароғи шабнавард фонуси дастӣ.

Боз бахшад бинишам он моҳи фард
Дарзамон ҳамчун чароғи шабнавард. *Румӣ*

2. *маҷ.* фарзанд.

Гашт бар гирди сараш парвонавор,
То нагирьёнад чироғаш дар диёр. *Неъматхони Олӣ*

◇ **чароғи зери доман** *киноя аз* чизи пинҳон, нонамоён, ноошкор.

Гавҳар аз гарди ятимӣ дар ҳисори обрӯст,
Фақр дар ғурбат чироғи зери доман мешавад.
Бедил

(ин) чароғи музтариб *киноя аз* дили беқарор, дили тапанда.

Пунба аз доғи дили бетоқати мо бармадор,
Ин чароғи музтариб дар зери доман хуштар аст.
Соиб

(ин) чароғи осмонӣ *киноя аз* офтоб.

Ту шабҳои сиях диди, чӣ донӣ
Фуруғи ин чироғи осмонӣ. *Ваҳшӣ*

чароғи роҳ *киноя аз* роҳбар, пешво, роҳбалад.

Ба нури дил кунад сайри муҳити маърифат ориф,
Чароғи роҳ бошад чашми мино нохудоёнро.
Шавкат

чароғи рӯзгор *киноя аз* офтоб.

Сарсари оҳам чароғи рӯзгор хомӯш кард,
Мавҷи ашкам осмонро ҳалқаҳо дар гӯш кард.
Ваҳид

чароғи сипеҳр *ниг.* **чароғи осмонӣ.**

... Ки чун бомдодон чароғи сипеҳр
Ҷамоли ҷаҳонро барафрӯхт чеҳр ... *Низомӣ*

чароғи ҷаҳонтоб *киноя аз* офтоб.

Ба андозаи он ки наздику дур
Чароғи ҷаҳонтобро ҳаст нур. *Низомӣ*

чароғи *касеро* **афрӯхтан** бахту толеи касеро баланд кардан.

Туро ин кулаҳ осмон дӯхтаст,
Ситора чароғи ту афрӯхтаст. *Низомӣ*

чароғи *касе, чизеро* **равшан кардан** рӯҳи касеро шод кардан; кори касеро давом додан ва равнақу ривоҷ бахшидан.

Ба хуни бегунаҳон саъй кам кун,
Макун равшан чароғи зулми Ҳаҷҷоҷ. *Махфӣ*

равшан шудани чароғи *касе киноя аз* ҳосил шудани мурод ва ба бахту давлат расидани касе.

Чароғи шамъ равшан шуд, ки дар базми ту месӯзад,
Набуд ин давлати бедор ҳаргиз дудмонашро.
Мир Наҷот

сӯхтани чароғи *касе ниг.* **равшан шудани чароғи** *касе.*

Равзани фонусро монад ҳасуди тангчашм,
Ҳар киро сӯзад чароғ, ӯро кудурат мерасад.
Рафеи Лунбонӣ

чироғ аз чашм паридан (*ё* **ҷаҳидан**) *киноя аз* пайдо шудани равшание дар пеши чашм ба сабаби расидани зарбаи сахте.

Он равшании дида чу рафт аз назарам,
Аз силии ғам чароғам аз чашм парид.
Мирбурҳони Абркӯҳӣ

Силие бод бар рухи ӯ баст,
Ки чироғ аз чароғи чашмаш ҷаст. *Салим*

чароғ ба саҳро афрӯхтан *киноя аз* кори беҳуда кардан.

Чароғе ба саҳро барафрӯхтан,
Фалакро ҷаҳондорӣ омӯхтан. *Низомӣ*

ба чароғ офтоб ҷустан *киноя аз* саъю кӯшиши беҳуда кардан.

Ба хирад роҳи ишқ мепӯй,
Ба чароғ офтоб меҷӯӣ! *Хоқонӣ*

ЧАРОҒАФРӮЗ چراغ‌افروز 1. чароғ даргиронанда; 2. *маҷ.* равшанидиҳанда, равшанибахш.

Чароғафрӯзи чашми мо насими зулфи хубон аст,
Мабод ин қавмро, ё раб, ғам аз боди парешонӣ.
Ҳофиз

Бад-ӯ гуфт: Эй тавонбахши тани ман,
Чароғафрӯзи ҷони равшани ман! *Ҷомӣ*

ЧАРОҒВОР||ЧИРОҒВОР چراغ‌وار ҳамчун чароғ, монанди чароғ.

Магар ки боди сабо буд рахши гулгунаш,
Ки ҷони сӯхтагонро чароғвор бикушт.
Хисрави Деҳлавӣ

ЧАРОҒВОРА||ЧИРОҒВОРА چراغ‌واره зарфе, ки дар он чароғ равшан мекунанд, чароғпоя, қандил; ◇ **(ин) нӯҳ чароғвораи сабз** *киноя аз* осмон.

Ҳамеша то ки дар ин нӯҳ чароғвораи сабз
Чароғи моҳ шавад аз дами саҳаргаҳ тир.
Бадри Чочӣ

ЧАРОҒДОН||ЧИРОҒДОН چراغدان зарфи чароғи сиёҳ, ки дар он равғани зағир ва ғ. рехта мешавад.

То абад з-он ки ҷони кон дорад,
Равған андар чароғдон дорад. *Саноӣ*

ЧАРОҒОН||ЧИРОҒОН چراغان 1. чароғзор, ҷое, ки бо чароғҳои фаровон ва қандилҳо равшан шудааст; **чароғон кардан** чароғи бисьёр даргирондан, равшан кардан.

Синаро чун лола аз доғат чароғон кардаам,
Бар чаман баҳри тамошо, эй гули раъно, биё!
Сайидо

Фурӯғи ин шабистон ғайри барқи рам намебошад,
Чароғон кардаанд аз чашми оҳу кӯҳу саҳроро.
Бедил

чароғони рӯзи исфанд чароғҳои бисьёр, ки дар рӯзи сейӯми моҳи фарвардин (ҳамал) меафрӯхтанд ва ҷашн мекарданд ва ин яке аз боқимондаҳои дини зардуштӣ мебошад.

Сиёҳрӯз шудам баҳри ишрати дигарон,
Дар ин замона чароғони рӯзи исфандам.
Саиди Ашраф

2. навъе аз қин ва шиканҷаҳои давраи феодализм мебошад, ки сари гунаҳкорро аз чанд ҷояш ҷароҳат карда, дар чуқурии ҳар ҷароҳат шамъи фурӯзон мегузоштаанд.

Шукуфа мағзи шуури маро парешон кард,
Фурӯғи лола сари тавбаро чароғон кард. *Соиб*

ЧАРОҒПО(Я)||ЧИРОҒПО(Я) چراغ‌پا(یه) 1. асбобе, ки ба болои он чароғ гузошта мешавад; 2. *маҷ.* ҳар ду пои пешро бардошта ба ду пои ақиб рост истодани асп.

Чароғпоя кунад асп, к-оташе дорад,
Чу мурд оташаш, аз вай чароғпоя маҷӯй.
Хисрави Деҳлавӣ

ЧАРОҒӢ||ЧИРОҒӢ چراغی чароғдор, чароғафрӯз.

Чироғиёни боргоҳи тақдир чироғи он тадбирро ба зебу зинати мувофиқат барафрӯхтанд.
«Таърихи Фаришта»

ЧАРХ I چرخ 1. ҳар чизи гирд, мудаввар ва гардон; 2. *маҷ.* осмон, фалак, сипеҳр.

Агар ораз барафрӯзад, в-агар боло барафрозад,
Маҳ аз чарх офарин хонад ба ӯ, сарв аз замин таҳсин. *Шоҳин*

чархи азрақ осмони кабуд, осмони нилгун.

Тарҳ карда рухи Хаварнақро,
Фарш афганда чархи азрақро. *Низомӣ*

чархи асир *нуҷ.* а) кураи нор, кураи оташ, ки гӯё дар фалаки Моҳ будааст, эфир; б) *киноя аз* осмон; **чархи атлас** осмон.

Замин мужда аз чархи атлас гирифт,
Тараб дар ниҳоди мусаддас гирифт. *Шоҳин*

чархи ахзар осмони кабуд.

Зи неку бад ба зери чархи ахзар
На Иброҳим мемонад, на Озар.
«Таърихи Сайидроқим»

чархи аъзам осмон.

Ин чархи аъзам аст, чунин пур зар аст ин,
Ё табли бози шоҳи фаридунфар омада. *Восифӣ*

чархи вожгун *киноя аз* осмон.

Сазад з-ин ғам ҷигарҳо доғ гашта, чашм хун гирьяд,
Ба зулмандешии айём чархи вожгун гирьяд.
Мушфиқӣ

чархи воло осмон, фалак.

Зи шаб соя бар чархи воло расид,
Алам зер шуд, соя боло расид. *Хисрави Деҳлавӣ*

чархи даввор а) осмони даврзананда, осмони гардон; б) *киноя аз* бахти нопойдор.

Бошем ба зери чархи даввор,
Ҷое, ки тиҳӣ бувад зи ағёр. *Ҳилолӣ*

(ин) чархи дӯлоб (ё дӯлобӣ) а) осмон, фалак; б) *киноя аз* бахти нопойдор.

Бар дилам доғи ҷафоҳои ту беш аст аз он,
Ки ба олам расад аз гардиши чархи дӯлоб. *Савдо*

Фиғон з-ин чархи дӯлобӣ, ки ҳар рӯз
Ба ҷоҳе афканад моҳе дилафрӯз. *Ҷомӣ*

чархи зумуррадӣ осмони нилгун.

Абрӯи пештоқи иморат нишонаест аз қавси қузаҳ бар соҳати чархи зумуррадӣ. *«Таърихи Сайидроқим»*

чархи кабуд *киноя аз* осмон; **чархи лоҷувардӣ (ё лоҷвардӣ)** осмони нилгун.

В-ин луҷҷаи чархи лоҷувардӣ
Аз мӯҳраи зар гирифт зардӣ. *Ҳилолӣ*

Ҳамеша даври чархи лоҷвардӣ
Надонад пешае ҷуз раҳнавардӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

чархи мино (ё минои) *киноя аз* осмони нилгун.

Чархи миноро зи акси ҷоми мино дидаам,
Вазъи давронро ба даври соғару мул бастаам. *Савдо*

Чун хасисон бахти сабз аз чархи миноӣ маҷӯ,
Аз замини дил барор ин сабзаи бегонаро. *Соиб*

чархи минофом *киноя аз* осмони нилгун.

Ирам оромгаҳ ниҳодаш ном
Хонд менуш чархи минофом. *Низомӣ*

чархи муалло фалак, осмон, сипеҳр.

[Салотини мутақаддим] даври бемадори худҳоро мисли даври чархи муалло маҳкаму мустаҳкам ангошта[анд]. *«Шаҳномаи Фарғона»*

чархи мудаввар осмон.

Тарбияти хоҷа кун, з-он ки наёрад зи бим
Байати тадбири ӯ чархи мудаввар шикаст. *Анварӣ*

чархи мунаққат *киноя аз* осмони пурситора.

Захмгаҳи чархи мунаққат мабош,
Аз хати ин оламу дар хат мабош! *Низомӣ*

чархи мутаббақ осмони ҳафттабақа.

Дуди он оташи муҷассами ӯст,
Он, ки чархи мутаббақаш донанд. *Хоқонӣ*

чархи муқаввас *киноя аз* осмон.

Зи зери чархи муқаввас гурехтам, Шавкат,
Хаданги ман ба камонхона ҷо накарда гузашт. *Шавкат*

чархи нилуфарӣ (ё нилфом) осмони нилгун, осмони кабудранг.

Накӯҳиш макун чархи нилуфариро,
Бурун кун зи сар боди хирасариро. *Носири Хисрав*

Аз баҳри роҳтӯша зи анҷум карам намуд
Хони куличареза ба ман чархи нилфом. *Восифӣ*

чархи обнӯсӣ осмони тира.

Чун дар хами чархи обнӯсӣ
Моҳ рафт ба пардаи арӯсӣ... *Ҳилолӣ*

чархи пурхам *киноя аз* осмони муқаввас, осмони хамида.

З-он тоқ кашид чархи пурхам
Бар рӯи ҳаво камони Рустам. *Ҳилолӣ*

чархи судобӣ осмон.

Пеши чашми ҳимматӣ олӣ-ш аз рӯи қиёс
Ҳайати чархи судобӣ чун сипандон омадаст. *Анварӣ*

чархи фирӯза (ё фирӯзафом) осмони нилгун, осмони кабуд.

Рӯи хокиву нами чашми маро хор мадор,
Чархи фирӯза тарабхона аз ин каҳгил кард. *Ҳофиз*

Нигинвор ин чархи фирӯзафом
Паи номи некӯ бувад в-ассалом. *Ҷомӣ*

чарх то фарш аз осмон то замин.

Чарх то фарш дарнавварданда(а)ст,
Ҳамчу ӯ корҳош гарданда(а)ст. *Саноӣ*

ҳафт чарх *киноя аз* ҳафт осмон, ҳафт табақаи осмон; *ниг.* **фалак (ҳафт фалак).**

Чор унсур, панҷ ҳиссу шаш ҷиҳоту ҳафт чарх
Бандагии даргаҳаш табъан ва тавъан кардаанд. *Убайди Зоконӣ*

3. гардиш, ҳаракат, даврзанӣ, гирдгардӣ.

Дил сӯхт дар симоу намеистад зи чарх,
Рақсест гарм бар сари оташ кабобро. *Камоли Хуҷандӣ*

чархи замон(а) даври рӯзгор, гузашти айём.

Эй кошкӣ бахт созкорӣ кардӣ,
Ё чархи замона боз ёрӣ кардӣ. *Ҳофиз*

чархи фалак а) гардиши фалак; гардиши айём, замон.

То кай Ҳилолиро чунин з-он моҳ медорӣ ҷудо,
Ё раб, ки эй чархи фалак, зеру забар бинам туро. *Ҳилолӣ*

б) осмон.

Замираш карда бар хуршед тороҷ,
Вуҷудаш бурда аз чархи фалак боҷ. *Бадрии Кашмирӣ*

чарх додан чарх занондан, гирд гардондан, давр гардондан.

Алилро... дар ҷое нишонда, оташро бар гирди сараш чарх дода, хондан оғоз кард. *Савдо*

чарх задан давр задан, гирд гардидан, дар атрофи чизе гаштан.

Моҳ кард шабе тавофи он кӯй,
Сад чархи дигар ба завқи он зад. *Камоли Хуҷандӣ*

чарх задани сар гиҷ шудани сар; сарчархак шудан, майнагиҷ шудан.

Боз дар маърака он тоза ниҳоли гулпӯш
Чархаке зад, ки сарам чарх заду рафт аз ҳуш. *Мир Наҷот*

ба чарх овардан давр занондан, гирд гардондан.

Гар мусоид шавадам доираи чархи кабуд,
Ҳам ба чарх оварамаш боз ба паргори дигар. *Ҳофиз*

ба чарх шудан гирд гаштан, давр задан.

Гоҳе ба гирди хирмани деҳқон шавам ба чарх,
Гоҳе ба халқ шир диҳам ҳамчу модарон. *Сайидо*

4. *маҷ.* даҳр, замон, рӯзгор, гардиши айём.

Хоби бахтам дароз шуд, магараш
Чарх ҷуз кӯкнор менадиҳад. *Анварӣ*

Хонандаи ин куҳан ривоят
Аз чарх чунин кунад ҳикоят. *Шоҳин*

чархи деринасос дуньёи кӯҳна.

Шуд аз гардиши чархи деринасос
Ҳақоиқпазиру дақоиқшинос. *Ҷомӣ*

чархи каҷабоз *киноя аз* дуньёи пурмакр.

Чархи каҷабоз то ниҳон сохт каҷа,
Бо неку бади доира дарбохт каҷа. *Рӯдакӣ*

(ин) чархи куҳан *киноя аз* дуньё.

Дар булӯрин садаф ин чархи куҳан
Нест воло гуҳаре беҳ зи сухан. *Ҷомӣ*

чархи нилӣ а) осмони кабуд, фалак; б) дуньё; замон, давр.

Фарьёд зи дасти чархи нилӣ,
Қ-афганд дар оташам ба силӣ. *Шоҳин*

чархи пир а) осмон.

Аз фалак резон набуд он вақт барфи замҳарир,
Мӯй резон буд аз сармо зи фарқи чархи пир.
Восифӣ

б) даҳр, замон, рӯзгор.

Бар ин гуна гардад ҳаме чархи пир,
Гаҳе чун камон асту гоҳе чу тир. *Фирдавсӣ*

чархи сифла *киноя аз* дуньёи пастфитрат, дуньёи бевафо.

Дар зери чархи сифла муносиб набуд, аз он
З ин хокдон бирафту ба ҷаннат муқим шуд.
Савдо

(ин) чархи чавгонпараст *киноя аз* дуньёи фиребгар.

Яке рӯз, к-ин чархи чавгонпараст
Зи шаббозӣ овард гӯе ба даст... *Низомӣ*

(ин) чархи ҳуққабоз *киноя аз* дуньёи пурмакру ҳила.

Доно чу дид бозии ин чархи ҳуққабоз,
Ҳангома бозчиду дари гуфтугӯ бубаст. *Ҳофиз*

(ин) чархи ҷафопеша *киноя аз* дуньёи золим.

Шафақ пайдо шавад аз меҳру ин чархи ҷафопеша,
Зи бемеҳрӣ сиришки Мушфиқиро чун шафақ карда.
Мушфиқӣ

5. *маҷ.* бахт, тақдир.

Баргашт чарх аз мани бечора, чун кунам,
В-оҳанги чанг дораду патьёра, чун кунам? *Кисоӣ*
Эй чарх, бигӯ, ки дар чӣ созӣ?
То чанд маро наменавозӣ? *Савдо*

чархи гарданда а) осмон; б) *киноя аз* ҷаҳон; в) *киноя аз* бахту давлат.

Ҷаҳондор номаш Сиёвахш кард,
Бад-ӯ чархи гардандаро бахш кард. *Фирдавсӣ*

6. камон.

Қадди болое, ки чархаш кард рост,
Оқибат чун ч а р х он қомат хамид.
Шамси Табрезӣ

чархи абрӯ камони абрӯ.

Айш хоҳӣ, айни офат шав, ки монанди ҳилол
Чархи абрӯ мекашад бар чашми лоғат теғро.
Бедил

чархи камон навъе аз камони сахт.

Чархи камонҳои сазовори зеҳ
Бар маҳи нав карда бар абрӯ гиреҳ.
Хисрави Деҳлавӣ

7. даври гиребон.

Зи бар пӯшиши чарх баста ба зар,
Бар ӯ бофта чашмхои гуҳар. *Фирдавсӣ*

чархи гиребон доираи гиребон, гиребон.

Бар об туро ғайбаҳои ҷавшан,
Бар хок туро чархҳои гиребон. *Мунҷик*

8. дастгоҳе, ки абрешим барои борик, маҳин ва дароз шуданаш ба он тоб дода мешавад.

Мемирам аз таноб, ки бар чарх бастаӣ,
Бастӣ барои куштани ман ин таноброю. *Сайфӣ*
Гар нома зи ҳад фузун нависӣ,
Он чарх, ки риштаӣ, биресӣ. *Шоҳин*

чархи бодреса дастгоҳи махсуси ресмонресӣ.

Саргашта кард чархам чун чархи бодреса,
Фарьёд аз ин фусунгари занфеъли сабзчодар!
Хоқонӣ

9. зарф ё ҳавзчаи махсусе, ки дар он ангурро пахш карда обашро мегиранд; *муқ.* **чархушт.**

ЧАРХ II چرخ *ниг.* **чарғ.**

Ба тиру юзу бозу чарху шоҳин
Шикори дил(а)т хоҳад кард Ромин.
Фахриддини Гургонӣ

ЧАРХЗАН چرخ زن **1.** гирд гарданда; **2.** рақскунон.

Бар сари об чархзан мерафт,
Даст шуста зи ҷону тан, мерафт. *Ҷомӣ*

ЧАРХЗАНОН چرخ زنان дар ҳолати рақс кардан.

Ҷон ба ҳавас ба рӯи ӯ чархзанон ҳамеравад,
Чун магасе, ки бӯкунон сӯи шароб меравад.
Хисрави Деҳлавӣ

ЧАРХЗАНӢ چرخ زنی ресмонресӣ, ресандагӣ.

Заноне, ки дастрас надоштанд, чархзанӣ ва муздурӣ намуда, чизе барои мардуми лашкар ирсол ҳамедоштанд. *«Таърихи Фаришта»*

ЧАРХСОЙ چرخسای *киноя аз* бисьёр баланд.

Бас дил, ки чархсои ситорафасой буд,
Чархаш камин кушуду ситора камон кашид. *Хоқонӣ*
Зарри сабукпоя шавад чархсой,
Дурри гаронмоя наҷунбад зи ҷой. *Ҷомӣ*

ЧАРХУШТ چرخشت зарф ё ҳавзчаи махсусе, ки дар он ангурро пахш карда обашро мегиранд; *муқ.* **чарх I 9.**

Ин корд на аз баҳри ситамгорон карданд,
Ангур на аз баҳри набиз аст ба чархушт. *Рӯдакӣ*
Ман сард наёбам, ки маро з-оташи ҳиҷрон,
Оташкада гаштаст дилу дида чу чархушт. *Дақиқӣ*

ЧАРХӢ چرخی **1.** мансуб ба чарх; **2.** ҳар чизе, ки чархзананда бошад; ◇ **(ин) чархии нуқракӯб** *киноя аз* осмони пурситора.

Бар ин чархии нуқракӯби сипеҳр
Ҳамал гашта бар пояш аз рӯи меҳр. *Ҳоҷу*

ЧАРҒ چرغ парандаи шикорӣ аз ҷинси боз.

Нашояд бар сари чарғе кулаҳ дошт,
Қи гирад сайду натвонад нигаҳ дошт.
Хисрави Деҳлавӣ
Ба чашму ҳолу миёни ду абрӯяш бингар,
Магар ки бар сари охуст чарғ дар таярон. *Восифӣ*

ЧАСПИДАН چسپیدن **1.** муттасил шудан, иттисол ёфтан, пайвастани як чиз ба чизи дигар ё ду чиз ба ҳамдигар.

Аз мураббӣ баски рам хӯрда дили бадхӯи ман,
Муттако торе бувад часпида дар паҳлуи ман.
Сайидо

2. *маҷ.* хуҷум кардан, ҳамла намудан.

Вақте... ба қалъаи Ӯротеппа часпиданд, шумоён низ аз ҳар тарафи қалъа бичаспед.
«Шаҳномаи Фарғона»

ЧАСПОН چسپان 1. часпанда; 2. *маҷ.* тар, рутубатнок.

Ҳама асбоб ноқис ва нотамом ва доруи милтиқ ба наҳҷе часпон, ки як ташт оташ даркор, то ӯ шуъла диҳад. *Аҳмади Дониш*

ЧАТР *ҳ.* چتر 1. соябон; шамсия, махсусан соябоне, ки бар болои сари подшоҳон афрохта мешуд.

Ба оқибат биниҳад хишт зери сар дар хок
Касе, ки қуббаи чатраш расад ба авҷи Зуҳал.
Исмат

чатри ол соябони сурх.

Султонсифат ба дида даромад хаёли ӯ,
Кардам хубоб хуни ҷигар чатри оли ӯ. *Восифӣ*

2. хайма, чодир, шомьёна.

[Муғулҳо] ҳаждаҳӯми шаввол чатри осмонсоеро дар мавзее, ки муқобили Маймундиз аст, аз тарафи шимолӣ боз кушоданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

3. парда, пӯшиш.

Сияҳпӯш чун чатри аббосиён,
Зада санг бар тоси қиртосиён. *Низомӣ*

Дидам нигоре биншаста чун гул
Бо гирди моҳаш чатре зи сунбул. *Ғиёсӣ*

◇ **чатри ахзар** *кинояи аз* осмони кабуд; **чатри марворид** *кинояи аз* осмони пурситора.

Фарози чатри марворид з-он шуд бози заррипар,
Ки мурғи субҳро як дам набуд аз нола оромаш.
Бадри Чочӣ

ЧАТРДОР چترداﺭ касе, ки ба болои сари касе соябон дошта меистад.

ЧАТРДОРӢ چترداری амали чатрдор; чатр доштан бар сари касе ё чизе.

Нишаста гул зи ғунча дар иморӣ,
Ба фарқаш норван дар чатрдорӣ. *Ҷомӣ*

ЧАТРКАШ چترکش *ниг.* **чатрдор.**

Маҳ зи фалак чатркаши шоҳ шуд,
Чатр ба ҳамсоягии моҳ шуд. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЧАФСИДАН چفسیدن часпидан.

З-он фаноҳо чӣ зиён будат, ки то
Бар бақо чафсидаӣ, эй бенаво? *Румӣ*

ЧАФТ چفت 1. чӯббанд, хавозае, ки шохҳои токро ба болои он мегузоранд; 2. толор, иморате, ки аз чӯбу тахта сохта мешавад ва сақфаш хамидааст.

ЧАФТА چفته 1. хамида.

Эй басо шаб, ки ту дар хилвату ман то ба саҳар
Аз қади чафтаи худ ҳалқаи дар сохтаам.
Асири Ахсикатӣ

Бад-он монад ин қомати чафтаам,
Ки гӯӣ ба гил-дар фурӯ рафтаам. *Саъдӣ*

2. *ниг.* **чафт** 2.

Гесу шуда чафту дода тазьин
З-он чафт ба чафтаи салотин. *Хоқонӣ*

3. тӯҳмат, бӯҳтон; 4. сари гӯсфанд.

ЧАХ چخ *ниг.* чах.

ЧАХИДАН چخیدن ситеза кардан.

Зи Қобул кӣ бо Сом ёрад чахид?
Кӣ хоҳад ҳаме захми гурзаш чашид? *Фирдавсӣ*
Муҳол аст рӯбоҳонро бо шерон чахидан.
«Таърихи Байҳақӣ»

ЧАХМОХ چخماخ 1. халтачае, ки сипоҳиён дар он шона, сӯзан ва дигар чизҳо нигоҳ медоранд.

Бурд чахмохи ман аз ҷомаи ман, ҷома набурд,
Ҷома аз машраа бурданд, ҳам аз аввали тир.
Чиҳилу панҷ дар ӯ сӯзану ангуштарие,
Қаламу корд бибурдаст яке шуми ҳақир.
Абӯшакури Балхӣ

2. *ниг.* чақмоқ 2.

Чак-чаки дандони ман чу чак-чаки чахмох
Баршуду бигзашт аз осмона чу оташ. *Сӯзанӣ*

ЧАХМОҚ *т.* چخماق *ниг.* чақмоқ.

ЧАШЗАХ چشزخ *шакли кӯтоҳшудаи* **чашмзахм** (дар шеър).

Бедор шуд, расид башорат, ки ёфтаст
Аз чашзахи ҳаводис қутби ҷаҳон шифо.
Пури Баҳои Ҷомӣ

ЧАШИДАН چشیدن 1. барои маълум кардан ё донистани мазаи чизе аз он андаке хӯрда дидан, мазаи чизеро, мас. таомро дидан, мазидан; 2. хӯрдан, нӯшидан.

Баҳор мегузарад, додгустаро, дарьёб,
Ки рафт мавсиму Ҳофиз ҳанӯз май начашид. *Ҳофиз*
Талх аст сабр бе ту дили ғамфузударо,
Натвон чашид доруи ноозмударо. *Шоҳӣ*

ЧАШИЁЙ چشیائی қувваи чашидан.

Ҳоҷат нест ба дуруст кардани зоҳир чун шунавоӣ ва биноӣ ва бӯёӣ ва чашиёӣ ва бисовӣ.
Ибни Сино

ЧАШМ چشم 1. яке аз узвҳои бадани инсон ва ҳайвон, ки дар сар қарор гирифтааст ва барои дидани чизҳо хизмат мекунад, узви биниш, дида.

Ва ин Абдулло марди сурх буд ва чашмҳои ӯ низ сурх шуда буд. *«Таърихи Наршахӣ»*

чашми бемор чашми нимпӯш, чашми хумор.

Чашми бемор бар нӣдати туст,
Назаре кун ба чашми беморат. *Қамоли Хуҷандӣ*

чашми маст а) чашми хуморолуд; б) чашми шӯх.

Зи чашми масти ту олам хароб аст,
Ба банди зулфи ту дилҳо гирифтор. *Фароловӣ*

чашми махмур чашми хуморолуди бонозу ишва.

Чеҳраи хубу лаби ширину болои баланд,
Чашми махмуру даҳони тангу зулфайни батоб.
Муиззӣ

чашми ниммаст дидаи хуморолуд.

Он чашми ниммасти ту ҷаҳоне хароб сохт,
Дилҳо бисӯхт нимею ниме кабоб сохт.
Қамоли Хуҷандӣ

чашми нимхоб чашми нимпӯш, чашми хуморолуд.

Эй, тамоми хоби ман бурда ба чашми нимхоб,
В-эй, саросар тоби ман дода ба зулфи нимтоб.
Хисрави Деҳлавӣ

чашми сияҳмаст чашми бисьёр маст, чашми ниҳоят шӯх.

Дарди дили дарвешу таманнои нигоҳе,
З-он чашми сияҳмаст ба як ғамза даво кун! *Ҳофиз*

Ба худ мепечад аз рашки ҳино гулдастаи дасташ,
Ба фитна мешавад дар ҷанг чашмони сияҳмасташ. *Мулҳам*

чашми шӯх чашми фаттони ҷозибадор.

Чашми шӯхаш мекашад теғи ҷафо,
Лаъли ҷонбахшаш ҳимоят мекунад. *Ҷомӣ*

2. назар, нигоҳ; **3.** *маҷ.* умед, таваққуъ.

Гар аз дӯст чашмат ба эҳсони ӯст,
Ту дар банди хешӣ, на дар банди дӯст. *Саъдӣ*

чашми накӯӣ умеди некӣ.

Маро чашми накӯӣ буд аз он бадхӯ, чӣ донистам,
Ки ҳоҳад гӯш кардан дар ҳақи ман қавли бадгӯро. *Ҷомӣ*

ба чашми вафо ба умеди вафодорӣ.

Ба чашми вафо созгор омадаш,
Дилаш бурд, чун дар канор омадаш. *Низомӣ*

чашм доштан а) дорои чашм будан, соҳиби чашм будан.

Мулҳам, ин қавм, ки ҳастанд ба девори вуҷуд,
Чашм доранд чу тасвир, вале бино не. *Мулҳам*

б) умед доштан, умедвор будан.

Амир Халаф чашм дошт, ки амир Тоҳир ва сипоҳи Систон шабехун оранд бар сипоҳи султон. *«Таърихи Систон»*

чашми *чизе* **доштан** ба чизе умедвор будан, дар орзуи чизе будан.

Мо зи ёрон чашми ёрӣ доштем,
Худ ғалат буд, он чӣ мо пиндоштем. *Ҳофиз*

Дило, мадор зи абнои даҳр чашми вафо,
Ки дар ҷибиллати ин ҳамраҳон мурувват нест. *Шоҳӣ*

4. чашмзахм, чашми бад, озор ва нуқсоне, ки гӯё аз асари назари бад ба касе ё чизе мерасад.

Шикаста деги сиёҳе ниҳанд дар бӯстон
Зи баҳри чашм, чу шуд бӯстон хушу дилхоҳ. *Сӯзанӣ*

Аз бими чашм чун гули раъно дар ин чаман
Бар рӯи навбаҳор ниқоби хазон кашам. *Соиб*

чашми бад чашми захм, чашме, ки аз нигоҳи он гӯё озору нуқсоне мерасад; **чашми бад дур (бодо)!** ибораест, ки барои чашми бад нарасидан гуфта мешавад; балову офат дур (бод)!, ҳамеша дар амон (бош)!.

Дур бодо чашми бад, к-имрӯз дар майдони ҳусн
Шаҳсавори ман саманди ноз ҷавлон медиҳад. *Ҳилолӣ*

В-он моҳ ба тарбият чунон нур
Афзуд, ки чашми бад аз ӯ дур! *Шоҳин*

чашм расидан захми чашм расидан, аз назари бад озор ва нуқсоне ёфтан.

В-он дигар гуфт: Хубие батамом
Дошт, чашмаш расид аз айём. *Ҷомӣ*

аз чашм нигаҳ доштан аз чашми бад муҳофизат кардан, эмин нигаҳ доштан аз захми чашм.

Сиҳӣ сарви ман аз анбар хате бар гирди маҳ дорад,
Худо пайваста аз чашми рақибонаш нигаҳ дорад. *Исмат*

◇ **чашми басират** дидаи ҳақиқатбин.

Гар боядат ҳаме, ки бубинӣ маро тамом,
Чун оқилон ба чашми басират нигар маро. *Носири Хисрав*

чашми беоб чашми шӯх, чашми густох; чашми бешарм.

Бибудӣ чанд гаҳ хуррам ба Гӯроб,
Кунун боз омадӣ бо чашми беоб. *Фахриддини Гургонӣ*

чашми бодапаймо чашми пурхумор.

Ман аз ранги салоҳ он дам ба хуни дил бишустам даст,
Ки чашми бодапаймояш сало бар ҳушьёрон зад. *Ҳофиз*

чашми бодом чашми зебои бодоммонанд, чашми бодомқабоқ.

Биёваранд баҳри он гуландом
Қумош аз пардаҳои чашми бодом. *Мулҳам*

чашми ботин *ниг.* **чашми басират.**

Бувад чашми ботин гар аз айб пок,
Чӣ ғам, чашми зоҳир бувад айбнок. *Шоҳин*

чашми гуҳарбор дидаи ашкрез, дидаи гирьён.

Ғаввос шудӣ, Мушфиқӣ, аз чашми гуҳарбор,
Бо кас макун изҳору нигаҳ дор нафасро. *Мушфиқӣ*

чашми дил *ниг.* **чашми басират.**

Ба чашми дилат дид бояд ҷаҳон,
Ки чашми сари ту набинад ниҳон. *Рӯдакӣ*

чашми дубин чашме, ки як чизро дуто мебинад, чашми каҷ, чашми олус.

Покбин аз назари пок ба мақсуд расид,
Аҳвал аз чашми дубин дар тамаи хом афтод. *Ҳофиз*

чашми дурбор *кинoя аз* чашми гирьён, чашми ашкбор.

Бори миннат миниҳад беҳуда бар гулзор абр,
Равнақи ин бӯстон аз чашми дурбори ман аст. *Махфӣ*

чашми ибрат дидаи эътибор, назари ибратомӯз.

Зи оинаат занги ғафлат зидой,
Ба ҳар неку бад чашми ибрат кушой. *Ҷомӣ*

чашми мӯр *киноя аз* ниҳояти тангӣ.

Гуфт: Бошад аз ҷамоли дӯст дур,
Арсаи офоқ бар ман чашми мӯр. *Ҷомӣ*

чашми носурма *киноя аз* чашми номаҳрам.

То бар он хурпайкарони чу моҳ
Чашми носурмае наёбад роҳ... *Низомӣ*

чашми оламбин *киноя аз* чашми бино.

Ғайр бикшод чашми оламбин,
Ҳусиро дид бар сари болин. *Мушфиқӣ*

чашми полуда чашми ашколуд, чашми ашкрез.

Гардун камаре бар тани фарсудаи мост,
Ҷайҳун асаре зи чашми полудаи мост.
Дӯзах шараре зи оҳи беҳудаи мост,
Фирдавс даме зи вақти осудаи мост. *Хайём*

чашми пуркор чашми шӯх, чашми ҳилагар, чашми фаттон.

Раги хоби маро дар даст дорад чашми пуркоре,
Ки аз ҳар ҷунбиши мижгон ба рақс орад қиёматро. *Соиб*

чашми пурхун *киноя аз* чашми сахт гириста.

Чашми пурхунам бубинеду мапурсед аз дилам,
Ҳолати дилро қиёс аз чашми пурхунам кунед.
Ҳилолӣ

чашми сар *киноя аз* назари рӯякӣ.

Чашми сар нақши ину он бинад,
В-он чӣ сирр аст, чашми ҷон бинад. *Саноӣ*

чашми сафед чашми бенур, чашми аз интизорӣ озоркашида.

Эй, маҳви интизори ту чашми сафеди мо,
Холӣ мабод аз ту канори умеди мо. *Шоҳин*

чашми сод чашми монанд ба сари ҳарфи сод, чашми ҷозибадори шӯхи маҳбуба.

Ҳар куҷо чашми сод вогардид,
Маҳви ороишу сафо гардид. *Бедил*

чашми сӯзан сӯрохи сӯзан; **аз чашми сӯзан берун рафтани уштур** *киноя аз* осон шудани мушкилҳо.

Дар ин пайдо ниҳониро чу дидӣ,
Бурун рафт уштурат аз чашми сӯзан.
Носири Хисрав

чашми танг *киноя аз* чашми гурусна, чашми ҳарис.

Гуфт: Чашми танги дуньёдорро
Ё қаноат пур кунад, ё хоки гӯр. *Саъдӣ*

чашми тар чашми гирьён, чашми ашколуд, дидаи гирьён.

Гар нахли вафо бар надиҳад, чашми таре ҳаст,
То реша дар об аст, умеди самаре ҳаст. *Урфӣ*

чашми шаҳло чашми зебо, чашми сиёҳи моил ба сурхӣ, ки ниҳоят фаттон аст.

Ҷилваро сарафрозӣ дод қадди раънояш,
Кард фитнаро бедор хоби чашми шаҳлояш.
Сайидо

чашми яқин дидаи ҳақиқатбин; ҳақиқатбинӣ, чашми басират.

...Ки ҳар гарду бодаш ба чашми яқин
Чу мино кашад сар зи чархи барин. *Бедил*

чашми ҳайратзо дидаи сахт ҳайроншуда, чашми ҳайрон.

Бе рухат чун аҳли мотам бар сари худ мезанад
Аз мижа дасти надомат чашми ҳайратзои ман.
«Тӯҳфат-ул-аҳбоб»

чашми ҳиндузод *киноя аз* чашми сиёҳ.

Оҳуи турку чашми ҳиндузод
Нофаи мушкро гиреҳ бикшод. *Низомӣ*

чашми ҷон *ниг.* **чашми дил.**

Чашми сар нақши ину он бинад,
В-он чӣ сирр аст, чашми ҷон бинад. *Саноӣ*

ба чашм! итоат мекунам! (ибораи ҳурмат).

Ёр гуфт: Аз ғайри мо пӯшон назар. Гуфтам: Ба чашм!
В-он гаҳе дуздида дар мо менигар. Гуфтам: Ба чашм!
Камоли Хуҷандӣ

чашму чароғ *киноя аз* сабаби биноӣ; азизтарин кас.

Қошки хуршедро з-ин ғам набудӣ чашмдард,
То бар ин чашму чароғи анҷуман бигристӣ.
Хоқонӣ

Ниҳода доя дасташ бар сару бар,
Ҳамегуфт: Эй чароғу чашми модар.
Фахриддини Гургонӣ

чашм андохтан а) нигоҳ кардан; б) *киноя аз* чашм ба роҳ будан, мунтазир будан.

Ҳарчанд чашм андохт, аз ду ғулом на хабаре, на асаре зоҳир шуд. *«Фатҳнома»*

чашм афтодан *ба чизе, касе* чизеро ё касеро дидан.

Чун чашми падар ба мева афтод,
Бар ёди писар кашид фарьёд. Ҳилолӣ

чашм бардамондан а) ҷиддан ё бо хашм нигоҳ кардан; б) чашм дӯхтан бо ҳирс ва тамаъ.

Гурсинарӯбоҳ, шуд то он табир,
Чашм зи ӯ бардамонда хир-хир. *Рӯдакӣ*

чашм бастан а) чашм пӯшидан.

Фарқи назар тезию борикӣ аст,
Чашм чу бастӣ, ҳама торикӣ аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

б) афсун кардан; дар ғафлат монондан, фиреб додан; **чашм бохтан** *киноя аз* кӯр шудан.

Нест коре бар касе дилро мусаффо сохтан,
Бохт чашм он кас, ки ин оинаро пардоз кард.
Соиб

чашм гарм кардан *киноя аз* андак хоб кардан.

Фуруд омад аз борагӣ шоҳ нарм
Бад-он, то кунад бар гиё чашм гарм. *Фирдавсӣ*

чашм гирифтан чашм бастан, сарфи назар кардан.

Дар ҷаҳон арбоби ҳиммат низ беҳоҷат наянд,
Аз матои офариниш чашм мегирем мо. *Ваҳид*

чашм гумоштан *бар касе, чизе* а) назар кардан бар касе, чизе.

Ниёяш ба ҷои писар доштӣ,
Ҷуз ӯ бар касе чашм нагмоштӣ. *Фирдавсӣ*

б) эътибор додан ба касе, чизе.

Бар ӯ ҳеҷ кас чашм нагмоштанд,
Мар-ӯро зи девонагон доштанд. *Фирдавсӣ*

чашм дӯхтан *аз чизе* чашм бастан аз чизе, эътибор надодан ба чизе.

Об додам сӯзани мижгон ба оҳи оташин,
То тавонам бе ту чашм аз ҳар ду олам дӯхтан.
Исмат

чашм дӯхтан *ба касе, чизе* а) чашм пӯшидан.

Чу чашми замона бидӯзам ба ганҷ,
Сазад гар сипеҳрам надорад ба ранҷ. *Фирдавсӣ*

б) нигоҳ кардан, бо диққат нигаристан.

Ба рӯи хонаи худ дӯхтам чашм,
Намонда дар бисоти хонаам пашм. *Сайидо*

чашм задан а) чашм бар ҳам задан, мижа задан; *киноя аз* гузаштани як лаҳза.

Афсӯс ки бефоида фарсуда шудем,
Дар тоси сипеҳри божгун суда шудем.
Дардову надомато, ки то чашм задем,
Нобуда ба коми хеш, нобуда шудем. *Хайём*

б) чашмак задан, бо гӯшаи чашм ишора кардан.

Месӯхт дар оташ дил аз он лаб, ки задӣ чашм,
Норафта яке фитна, балои дигар омад. *Исмат*

в) чашмзахм задан, чашми бад кардан, чашм кардан.

Хокистари моро зи ҳасад чашм мезананд,
Парвонаи моро зи назарҳо ниҳон бисӯз. *Соиб*

чашм задан *аз касе, чизе* эҳтиёт кардан аз касе, чизе.

Дӯхта бар дида аз ин нокасон,
К-аҳли назар чашм зананд аз хасон.
Хисрави Деҳлавӣ

чашм кардан а) нигоҳ кардан, назар андохтан.

Бар ҳар тараф, ки чашм кунӣ, — ҷилваи зафар,
В-аз ҳар ҷиҳат, ки гӯш ниҳӣ, — муждаи амон.
Заҳири Форьёбӣ

б) чашмзахм расонидан; **чашм кашидан** *сӯи касе киноя аз* майлу рағбат ва алоқа доштан ба касе, тарафдор будан ба касе.

Боди солорӣ дар сари вай шудааст ва лашкар чашм сӯи ӯ кашида. *«Таърихи Байҳақӣ»*

кор кардани чашм дидани чашм, қобилияти биниш доштани чашм.

Он саҳро чандон ки чашм кор кард, расанҳо ва чӯбҳо фиканда буд, ки аз афсуни эшон дар ҳаракат омад. *«Маҷмаъ-ут-таворих»*

чашм кушодан дида боз кардан; нигоҳ кардан, назар намудан.

Сайидо, сайри чаман соз дар айёми рабеъ,
Чашм бикшой ба наззораи гулҳои бадеъ. *Сайидо*

чашм молидан *киноя аз* чашм кушодан, аз хоби ғафлат бедор шудан.

Халқ дар байза мезанад пару бол,
Ошъёни ҳайрат аст, чашм бимол. *Бедил*

чашм ниҳодан *бар чизе* а) ба чизе нигоҳ кардан, ба чизе назар андохтан.

Ҳама кас чашми худ бар гул ниҳода,
Ки хандон аст бо рӯи кушода. *Ҳилолӣ*

б) умедвор шудан бар чизе; тамаъ кардан чизеро; **чашм об додан** *киноя аз* тамошо кардан, лаззат бурдан аз чизе; **паридани чашм** ҳаракати чашм аз ғайри иродаи кас, ки дар урф гӯё аломати фоли нек ё бад аст; *муқ.* **дида (паридани дида).**

Чашми ман мепарад имрӯз, киро хоҳам дид,
Магар он кофири новакзани бадкеш омад?
Хисрави Деҳлавӣ

Мепарад чашм, то чи бинмой,
Мегапад гӯш, то чӣ фармоӣ. Бедил

чашм пуроб кардан чашмро гирьён кардан, чашмро ашкрез кардан.

Бикшо ба ишва наргиси масти хароброб
В-аз рашк чашми наргиси раъно пуроб кун!
Ҳофиз

чашм пӯшидан *аз касе, чизе* касе ё чизеро тарк кардан, аз касе ё чизе сарфи назар кардан, аз касе ё чизе даст кашидан.

Чу чашмаш дид, аз худ чашм пӯшид,
Дилаш дар дида ҷои ашк ҷӯшид. *Ҳозиқ*

чашм пӯшида гузаштан эътибор надода гузаштан, беэътиноӣ намудан.

Кулбаи ман, Сайидо, ранҷидааст аз моҳтоб,
Бигзарад пӯшида чашми худ чароғ аз масканам.
Сайидо

чашм сер кардан қонеъ гардонидан, қаноатманд намудан.

Эй чарх, фикри гурсиначашмони хок кун,
Ин як-ду қурс чашми киро сер мекунад? *Соиб*

чашм сиёҳ кардан (ё сохтан) *ба чизе* ба чизе тамаъ кардан, ба чизе чашм дӯхтан.

Ҳаргоҳ ӯ бад-ин муҳаққар, ки вазифаи чошти малик буда, чашм сиёҳ кунад, тавон донист, ки дар муҳиммоти куллӣ чӣ ришватҳо гирифта бошад.
«Анвори Суҳайлӣ»

Ба хол чашм сиёҳ сохтам, надонистам,
Ки доми макр нуҳуфтаст зери донаи дӯст. *Соиб*

чашм сурх кардан *киноя аз* бо шавқ нигаристан, бо рағбати тамом нигоҳ кардан.

Ба рухсори ту чашм кардем сурх,
Аз он ашки мо лолагун меравад.
Камоли Хуҷандӣ

чашм фикандан *бар чизе* ба чизе нигоҳ кардан.

Ба ёдат чашм аз он бар гул фикандам,
Ки бӯи Юсуф аз пироҳан омад. *Шоҳӣ*

чашм фурӯ бастан *аз касе, чизе киноя аз* сарфи назар кардан аз касе ё чизе, даст кашидан аз касе ё чизе, *муқ.* **чашми ёрӣ бастан.**

Дилороме, ки дорӣ дил дар ӯ банд,
Дигар чашм аз ҳама олам фурӯ банд. *Саъдӣ*

чашм фурӯ дӯхтан чашм пӯшидан, чашм бастан; *киноя аз* тарк кардан, даст кашидан.

Танам зи ҳаҷри ту чашм аз ҷаҳон фурӯ медӯхт,
Навиди васли ҷамоли ту дод ҷонам боз. *Ҳофиз*

чашм шудан *киноя аз* равшан гаштан, зоҳир шудан.

Гуфт: Бар ман чашм шуд асрори ишқ,
Менамоям ҳар замон такрори ишқ. *Аттор*

чашми *касе* **бастан** касеро хоб кунондан; *киноя аз* касеро ба ғафлат монондан; касеро куштан.

Магӯ, ки хоби аҷал баст чашми мардумро,
Ки чашмбандии он наргиси пурафсун аст. *Ҳилолӣ*

чашми *касе* **гирифтан** чашми касеро хира гардонидан, пеши чашми касеро гирифта, барои дидан мамониат расондан.

Дуди оҳам чашми ӯ хоҳад гирифт охир, агар
Диди густохона бар рӯи ту равзан боз кард.
Носири Ҳамадонӣ

чашми ёрӣ бастан ёрӣ накардан, ёрмандӣ нарасонидан; бемурувватӣ кардан; *муқ.* **чашм фурӯ бастан** *аз касе, чизе.*

Чашми ёрӣ бастаанд аз кори якдигар хавос,
Рӯзгоре шуд, ки аз хешон мурувват бурдаанд.
Сайидо

чашми оз ниҳодан чашми тамаъ дӯхтан, тамаъ кардан.

Бар зари ҳар сифла манеҳ чашми оз,
Ҳамчу садаф бо гуҳари худ бисоз. *Ҷомӣ*

пур (ё сер) шудани чашми *касе киноя аз* қонеъ шудани касе, қаноат ҳосил намудани касе.

Накунад қатъи тамаъ мӯҳтасиб аз ришва, бале,
Ба ҷуз аз хоки сиёҳ пур нашавад чашми бахил.
Шоҳин

чашми тамаъ бардоштан *аз чизе* ҳисси орзу ва ҳирсу озро тарк кардан.

Соя афганд хумояш зи таммано бар сар,
Ҳар ки чашми тамаъ аз дидани Анқо бардошт.
Махфӣ

чашми хирадро кӯр кардани ҳаво ақлро нобуд кардани ҳавову ҳавас, одамро аз ақл маҳрум гардонидани иштиёқи чизе.

Гаҳе андеша бар вай зӯр кардӣ,
Ҳаво чашми хирадро кӯр кардӣ.
Фахриддини Гурганӣ

чашми ҳирс бастан тамаъкориро бас кардан.

Бубастам ҳирсро чашму шикастам озро дандон
Чу мим андар хати котиб, чу син дар ҳарфи девонӣ.
Хоқонӣ

хуфта будани чашми *чизе киноя аз* беҳаракат ва бетаъсир будани чизе.

Ҳаме то ин сухан бошад нуҳуфта,
Бувад бар мо балоро чашм хуфта.
Фахриддини Гурганӣ

чашм аз ҷаҳон бастан *киноя аз* мурдан.

Чу солори ҷаҳон чашм аз ҷаҳон баст,
Ба солорӣ туро бояд миён баст. *Низомӣ*

чашм ба раҳ(-и *чизе*) доштан мунтазири чизе будан.

Ҷоне ба сари хаёл медошт,
Чашме ба раҳи висол медошт. *Файзӣ*

чашм ба роҳ будан мунтазир будан, интизорӣ доштан.

Бархез, ки чашми ӯ ба роҳ аст,
Хуршед дар интизори моҳ аст. *Ҳилолӣ*

чашм бар пушти по доштан аз шарму хаё сар хам кардан.

Зулайхо рух бад-он фаррухлиқо дошт,
Вале Юсуф назар бар пушти по дошт. *Ҷомӣ*

чашм бар роҳ нишастан интизорӣ кашидан.

Чашм бар роҳи ту бас гирьякунон биншинам,
Лахт-лахти ҷигарам аз сари мижгон афтод.
Махфӣ

бар ҳам задани чашм чашмак задан, бо имову ишора чашм задан.

Бар ҳам задани чашмаш ҷон мебарад аз мардум,
Қай зинда тавон будан як чашм задан бо ӯ.
Ҳилолӣ

чашм бар ҳам ниҳодан чашм пӯшидан.

Ба зоҳир чашм агар бар ҳам ниҳода,
Валекин дидаи ботин кушода. *Ҳозиқ*

дар мағок шудани чашм фурӯ рафтани чашм, аз бемадорӣ ва бeморӣ чуқур шудани чашм.

Бе тамошои чашми равшани ту
Чашми хуршед дар мағок шуда. *Хоқонӣ*

аз чашм афтодан *киноя аз* беқадр шудан, беэътибор гаштан.

Ман, ки дур аз сӯҳбати он гулбадан афтодаам,
Булбули маҳҷурам, аз чашми чаман афтодаам.
Мулҳам

аз чашми *касе* дидан мувофиқи назари касе ба чизе нигаристан, мувофиқи табъи касе ба чизе нигоҳ кардан.

Хешро ман худ касе донам, вале
Ёр агар аз чашми ман бинад маро.
Хисрави Деҳлавӣ

аз чашм дур шудан ғоиб шудан, нонамоён гаштан, дар пеши назар набудан.

То ту аз чашми мани сӯхтадил дур шудӣ,
Эй басо чашмаи хунин, ки дилу дида кушод. *Ҳофиз*

аз чашми *касе* пӯшида будан аз назари касе пинҳон будан, ба назари касе нонамоён будан.

Будем ба ҳам ду мағзу як пӯст,
Пӯшида зи чашми душману дӯст. *Ҷомӣ*

аз чашм шудан дур шудан, нонамоён шудан, рафтан.

Мешуд аз чашм он камонабруву дил
Аз паяш мерафту гум мекард пай. *Ҳофиз*

ба чашми азамат (*ё* бузургӣ) нигаристан *киноя аз* ҳурмат кардан, эҳтиром доштан.

Чуз ба чашми азамат ҳар кӣ бад-ӯ дарнигарад,
Мижаи дидаи ӯ хори муғелон гардад. *Манучеҳрӣ*

Чу бояд бузургӣ-т пирона сар,
Ба чашми бузургӣ ба пирон нигар. *Ҷомӣ*

ба чашми *касе* ангушт задан *киноя аз* зарар расонидан ба касе.

Пурбод шудан ба хашми кас чӣ?
В-ангушт задан ба чашми кас чӣ? *Шоҳин*

ба чашм афтодани гул а) навъе аз касалии чашм, ки дар рӯи гавҳараки чашм пардаи сафеде пайдо мешавад; б) *киноя аз* зарар дидан, айб пайдо кардан.

Гул фитодаст ба чашми ту зи ғафлат, варна
Ғунчае нест дар ин боғ, ки соҳибдил нест. *Соиб*

ба чашми боз чашми зоғ ҷустан *киноя аз* ҳаракати бефоида кардан, кори бефоида намудан.

Маҳу шабдезро дар боғ меҷуст,
Ба чашми боз чашми зоғ меҷуст. *Низомӣ*

ба чашми бузургӣ нигаристан *ниг.* **ба чашми азамат нигаристан; ба чашми *касе* даромадан** эътибор ва аҳамият пайдо кардан дар назари касе.

Ба чашми касон дарнаёяд касе,
Ки аз худ бузургӣ намояд басе. *Саъдӣ*

ба чашми кам дидан *киноя аз* ба назари таҳқир нигоҳ кардан, эътибор надодан.

... Ки ин ғам дидаву вай ғам набинад,
Касе ӯро ба чашми кам набинад. *Ҳилолӣ*

ба чашм овардан *чизеро* чизеро дидан; тасаввур кардан чизеро.

Эй имом, он абрувон гар дар намоз орӣ ба чашм,
Баъд аз ин меҳробро чун чашми ӯ бинӣ ба хоб.
Камоли Хуҷандӣ

ба чашми ҳақорат дидан ба назари таҳқир нигоҳ кардан, ҳақиру нотавон шуморидан.

Мабин ба чашми ҳақорат ба хеҷ хасми заиф,
Ки пашша гард баровард аз сари Намруд. *Соиб*

бар чашм нишондан аз ҷон азиз доштан; касеро бениҳоят иззату илтифот кардан.

Сано гуфту биншасту пешаш нишонд,
Бибӯсиду бар чашми хешаш нишонд. *Хоҷу*

дар чашми *чизе* набудани об хушк будани чизе; беравнақ будани чизе.

Сар баровардаст, Соиб, донаи уммеди мо
Дар чунин аҳде, ки дар чашми мурувват об нест.
Соиб

дар чашм омадани *касе, чизе* киноя аз хубу зебо ва дилчасп намудани касе ё чизе.

Баъд аз ту кӣ дар чашми ман ояд, ки ба чашмам
Гӯй ҳама олам зулумот асту ту нурӣ. *Саъдӣ*

дар чашми *касе* ҷо кардан *киноя аз* бисьёр азиз шудан.

... Ки Юсуф ин қадар дар чашми Яъқуб
Чаро ҷо кардаю гардид маҳбуб! *Ҳозиқ*

ду чашм чор кардан *киноя аз* ниҳояти интизорӣ кашидан.

Як ваъда дар ду моҳам дода, ки менаёбам,
Чокар ба интизорат ду чашм чор карда. *Хоқонӣ*

зи раҳи чашм дидан ба воситаи чашм назар кардан, бо чашм нигоҳ кардан.

Дидан зи раҳи чашму шунидан зи раҳи гӯш,
Бӯй аз раҳи бинӣ чу маза кому забонро.
Носири Хисрав

пеши чашми худ надидан пеши пой надидан; *киноя аз* дурандеш набудан, ояндаро надидан.

Золимони беҳиммат ... аз барои панҷрӯза давлат ... пеши чашми худ набинанд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ба як чашм задан ба як чашм пӯшида кушодан, ба як лаҳза, ба як он.

Тай карда ба як чашм задан олами ҳастӣ,
Махфӣ, ки чу дар роҳи талаб пой зи сар дошт.
Махфӣ

бо як чашм дидан яксон дидан, баробар ҳисоб кардан, баробар муносибат кардан.

Маро аз фитрати хуршеди тобон ин писанд ояд,
Ки бо як чашм мебинад бузургу хурди дуньёро.
Мӯҳсини Таъсир

ЧАШМА چشمه **1.** ҷои ҷӯшидани об аз зери замин ва равон шудани он.

Ҳар куҷо чашмае бувад ширин,
Мардуму мурғу мӯр гирд оянд. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* сарчашма, манбаъ, маъхаз, ҷои пайдоиши чизе.

Шавад рӯз, чун чашма рахшон шавад,
Ҷаҳон чун нигини Бадахшон шавад. *Фирдавсӣ*

3. чашм, чашмак, шикоф ва сӯрохи чизе; **чашмаи сӯзан** шикофи сӯзан, сӯрохи сӯзан.

Чашм чу бар чашмаи сӯзан барӣ,
Ҳар чӣ аз он сӯст, дар ӯ бингарӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

чашмаи чашмбанд сӯрохи чашмбанд.

Ҳар чашмаи чашмбанди он хур
Чун чашмаи офтоб пурнур. *Ҳилолӣ*

◇ **чашмаи Замзам** номи чоҳе дар Макка, ки аҳли ислом оби онро табаррук мешуморанд; *муҳ.* **об (оби Замзам).**

То чанд асири рангу бӯ хоҳӣ шуд,
То кай паи ҳар зишту накӯ хоҳӣ шуд?
Гар чашмаи Замзамию гар оби ҳаёт,
Охир ба дили хок ниҳон хоҳӣ шуд. *Хайём*

чашмаи зард *киноя аз* шароби зард.

Яке ҷоми пурбодаи хисравон,
Ба каф барниҳод он зани паҳлавон,
Ба ёди сипаҳбуд ба як дам бихард,
Баровард аз он чашмаи зард гард. *Фирдавсӣ*

чашмаи Кавсар а) *д.* номи яке аз чашмаҳои биҳишт.

Ҳаргиз нишон зи чашмаи Кавсар шунидаӣ,
К-ӯро нишоне аз даҳани бенишони туст. *Саъдӣ*

б) *киноя аз* даҳони маҳбуба.

Ҳинду ба лаби чашмаи Кавсар набарад роҳ,
Эй хол, ту дар кунҷи лаби ёр чӣ сонӣ? *Шоҳин*

чашмаи меҳр *киноя аз* офтоб.

То замоне ки гарм гашт сипеҳр,
Мавҷи оташ фишонд чашмаи меҳр. *Хисрави Деҳлавӣ*

чашмаи мим чашми ҳарфи арабии мим — م.

Санаме бо занахи тозатар аз барги суман,
Санаме бо даҳани тангтар аз чашмаи мим.
Фаррухӣ

чашмаи нур *киноя аз* офтоб.

Зулмат зи сафои гавҳараш дур,
Сероб дилаш зи чашмаи нур. *Файзӣ*

чашмаи нӯш а) *ниг.* **об (оби зиндагӣ)**; б) *киноя аз* даҳони маҳбуба.

Зи шавқи чашмаи нӯшат чӣ қатраҳо, ки фишондам,
Зи лаъли рӯҳфизоят чӣ ишваҳо, ки харидам.
Ҳофиз

чашмаи оташфишон *киноя аз* офтоб.

Вақти сард аст, оташ афзун кун, к-аз абр
Чашмаи оташфишон пӯшидаанд. *Хоқонӣ*

чашмаи офтоб қурси офтоб, офтоб.

Дувӯм рӯз чун чашмаи офтоб
Биҷунбиду бедор шуд сар зи хоб. *Фирдавсӣ*

(ин) чашмаи равон *киноя аз* чашми гирьён.

Хуй меравад зи чашмам, он бахт ку, ки бинам
Сарве нишаста бар лаб ин чашмаи равонро. *Ҷомӣ*

чашмаи равшан *киноя аз* офтоб.

Чашмаи равшан набинад дида аз гарди сипоҳ,
Бонги тундар нашнавад гӯш аз ғави кӯсу чалаб.
Фаррухӣ

чашмаи рӯз *киноя аз* офтоб.

Моҳ аз он гуфтам, к-андар луғату лафзи араб
Чашмаи рӯз бувад модаву маҳ бошад нар.
Фаррухӣ

(ин) чашмаи симобрез *киноя аз* офтоб.

Бо кафаш ин чашмаи симобрез
Хонда чу симоб гурезогурез. *Низомӣ*

чашмаи Хизр чашмаи афсонавиест, ки гӯё Хизри пайғамбар аз оби он нӯшида умри абадӣ ёфтааст; *муҳ.* **об (оби Хизр).**

Ба сад чандон латофат чашмаи Хизр
Наёрад рехтан бар дасти ӯ об. *Шоҳӣ*

чашмаи ховарӣ *киноя аз* офтоб.

Синони Сикандар дар он доварӣ
Сабақ бурда бар чашмаи ховарӣ. *Низомӣ*

чашмаи хур *киноя аз* офтоб.

Чашмаи хур бурд зи ҳар хона тоб
Тохтан овард ба ҳар дида хоб. *Хисрави Деҳлавӣ*

чашмаи хуршед а) *киноя аз* офтоб.

Нест дар чашмаи хуршед ғуборе, Соиб,
Чашми кӯтаҳназарон парданишини рамад аст.
Соиб

б) *киноя аз* рӯи маҳбуба.

Дар арақ Шоҳин тамошо дорад эъҷози рухаш,
То чӣ сон аз чашмаи хуршед об ояд бурун. *Шоҳин*

чашмаи ҳаёт *ниг.* **чашмаи Хизр.**

Бо даҳони майнӯшат нест ғунчаро нисбат,
Чашмаи ҳаёт аст он, соғари сафол аст ин. *Сайидо*

чашмаи ҳайвон а) *ниг.* **чашмаи Хизр.**

Туро ба чашмаи ҳайвон чаро кунам ташбеҳ,
Ки ҳаст ташнаи лаъли ту гавҳари сероб.
Камоли Хуҷандӣ

б) *киноя аз* даҳони маҳбуба.

Ба оби чашмаи ҳайвон ҳаёте Анвариро деҳ,
Ки андар оташи ишқат бикуштӣ з-ин ҳавас моро.
Анварӣ

ду чашма *киноя аз* ду пистон.

Ду пистон, ки имрӯз дилхоҳи ӯст,
Ду чашма ҳам аз парваришгоҳи ӯст. *Саъдӣ*

ЧАШМАК چشمک *шакли хурдӣ ва навозиши* чашм.

Ду чашми оҳуву ду наргиси шукуфта ба бор
Дурусту рост бад-он чашмакони ту монад. *Дақиқӣ*

чашмак задан имову ишора кардан бо гӯшаи чашм.

Наргис аз чашмак задан шуд фитна дар саҳни чаман,
Шеваҳои чашми ҷодуи туам омад ба ёд.
Мӯҳташам

ЧАШМАСОР چشمه‌سار ҷое, ки чашмаҳои бисьёр дорад.

Ҳар замон дар марғзоре карда хоб,
Ҳар нафас аз чашмасоре хӯрда об. *Ҷомӣ*

ЧАШМБАНД I چشم‌بند рӯйбанд, рӯйпӯш, дока ё бофтае аз думи асп, ки занон бо он рӯйро мепӯшонанд.

Ҳар чашмаи чашмбанди он хур
Чун чашмаи офтоб пурнур. *Ҳилолӣ*

ЧАШМБАНД II چشم‌بند афсун, куфу суф, ки бо он мардумро фиреб медиҳанд, ҷоду, сеҳр, найранг.

Эй зулфи ту ҳар хаме каманде,
Чашмат ба карашма чашмбанде. *Саъдӣ*

ЧАШМБАНДӢ چشم‌بندی ҷодугарӣ, соҳирӣ, сеҳрангезӣ; фиребгарӣ; найрангбозӣ.

Ҳуққаи дур гашта чашмам, чун зи лаълат баста шуд,
Чашмбандиҳои чархи ҳуққабоз аст ин ҳама. *Ҷомӣ*

ЧАШМБАНОМ||ЧАШМПАНОМ چشم‌بنام||چشم‌پنام таъвиз, тилисм, тӯмор.

Биё, *нигоро*, аз чашми бад битарсу макун,
Чаро надорӣ бо худ ҳамеша чашмбаном. *Шаҳид*

ЧАШМГАШТА چشم گشته аҳвал, олус.

Ҳиҷо карда(а)ст пинҳон шоиронро
Қареъ, он кӯри малъун(и) чашмгашта. *Асҷадӣ*

ЧАШМГУРУСНА چشم گرسنه тамаъкор, гуруснаҷашм; *муқобили* чашмсер.

ЧАШМГУРУСНАГӢ چشم گرسنگی тамаъкорӣ, ноқонеӣ; *муқобили* чашмсерӣ.

ЧАШМДАРД چشم‌درد дарди чашм.

Мардакеро чашмдард хост, пеши байторе рафт, то даво кунад. *Саъдӣ*

ЧАШМЗАД چشم‌زد 1. лаҳза, андак вақт; **як чашмзад** як лаҳза, як дам.

Лоҷарам гарчи аз ту бекомам,
Бе ту як чашмзад наёромам. *Низомӣ*

2. чашмрасида, захми чашм расида, чашми бад расида.

Гар оям чунон кун, ки аз чашми бад
На ту хира бошӣ, на ман чашмзад. *Низомӣ*

ЧАШМЗАДАГӢ چشم‌زدگی чашм расидан; захми чашм; зарар; осеб.

Амир Халаф бад-ӯ ва ӯ ба падар шод буд, то рӯзгор баромад ва чашмзадагӣ расид.
«Таърихи Систон»

ЧАШМЗАХМ چشم‌زخم расидани чашми бад, чашмрасӣ.

Зи бурқаъ ҳасташон бар рӯи банде,
Ки н-орад чашмзахм он ҷо газанде. *Низомӣ*

Чашмзахми замона бар он ду ҳамдами фарзона кор кард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ЧАШМОРУ(Й) چشم‌آرو(ی) чизе, ки барои дафъи чашми бад сохта ба ҷое мегузоранд, чизе, ки гӯё аз чашми бад муҳофизат мекунад.

Эй сар то по ба тозагӣ сарви сиҳӣ,
Аз ҷумлаи некувон ба хубӣ ту беҳӣ.
Бар ҳусну ҷамол беш меафзояд
Чашморуро чу хол бар рӯй ниҳӣ.
Сайидҳасани Ғазнавӣ

Бош чашморуи ӯ имрӯз ту,
Баъд аз ин фардо сипандаш сӯз ту. *Аттор*

ЧАШМОҒИЛ چشم‌آغیل ба қаҳру ғазаб бо гӯшаи чашм нигаристан.

Нармак ӯро яке *салом задам*,
Кард зӣ ман нигаҳ ба чашмоғил. *Ҳаккок*

ЧАШМПАНОМ چشم‌پنام *ниг.* чашмбаном.

ЧАШМПӮШ چشم‌پوش 1. чашмбанд, чизе ки рӯи чашмро мепӯшонад; 2. чашмгир, чашмбар, чашмро хиракунанда.

Лавомеи сифаташ ҳаст чашмпӯши уқул
Чу офтоб, ки нураш ҳиҷоби абсор аст.
Хисрави Деҳлавӣ

ЧАШМСЕР چشم‌سیر қонеъ, қаноатманд; *муқобили* чашмгурусна.

ЧАШМСЕРӢ چشم‌سیری қаноатмандӣ, қонеъ будан; *муқобили* чашмгуруснагӣ.

Эй, ки дар далқи муламмаъ талабӣ завқи ҳузур,
Чашмсерӣ аҷаб аз бебасарон медорӣ. *Ҳофиз*

ЧАШМТАНГ چشم‌تنگ мумсик, хасис, бахил, ҳарис.

Гар аз дунбол *рафтӣ ланг-лангон*,
Задандӣ силияш он чашмтангон. *Озарӣ*

ЧАШМХОНА چشم‌خانه косахонаи чашм.

Яке аз мулуки Хуросон султон Маҳмуди Сабуктагинро ба хоб дид, ки ҷумлаи вуҷуди ӯ рехта буд ва хок шуда, магар чашмонаш ки ҳамчунон дар чашмхона ҳамегардид ва назар мекард. *Саъдӣ*

Дар чашмхонаи ҳар як аз он бутон ду ёқут таъбия карда буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЧАШОН(И)ДАН چشاندن||چشانیدن 1. мазонидан; 2. нӯшонидан, хӯрондан.

Ҳам ба нури худ кушояд чашмҳот,
Мечашонад мар-туро оби ҳаёт. «Гулшани тавҳид»

Соқӣ, агарат ҳаст ба сар бода кашидан,
Ту ҷуръаи худ бо мани махмур чашонӣ. *Шоҳин*

ЧАҒ||ЧУҒ چغ як навъ чӯб аст, ки ранги обнӯс дорад.

Яке тахти оҷу яке тахти чағ,
Яке ҷои шоху яке ҷои фағ. *Асадӣ*

ЧАҒБУТ چغبوت||چغبت пахтае, ки дар миёни либос, болин ва кӯрпаву кӯрпачаҳо андохта мешавад; пахтаи кӯҳнашудаи кӯрпаву кӯрпачаҳо.

Чун яке чағбут пистонбанди ӯй,
Шир дӯшӣ з-ӯ ба рӯзе ду сабӯй. *Тайён*

ЧАҒЗ I چغز чароҳати даҳонбаста, ки ба дарунаш риму мадда ҷамъ шудааст.

То на бишкофӣ ба ништар чағзро,
Кай шавад ин реш беҳ, эй усто! *Румӣ*

ЧАҒЗ II چغز курбоққа, ғук.

Ҳарчанд ки дарвеш писари фағ зояд,
Дар чашми тавонгарон ҳама чағз ояд.
Абулфатҳи Бустӣ

Аз қазо мушеъу чағзе бевафо
Бар лаби ҷӯ гашта буданд ошно. *Румӣ*

ЧАҒИДАН چغيدن *ниг.* чағидан.

ЧАҒОЛА چغاله *ниг.* чағола.

ЧАҒОНА چغانه **1.** *мус.* навъе аз созҳо, навъе аз асбоби мусиқӣ, ки иборат аз чӯбест, ки як сари онро сӯрох карда, чанд зангӯлача ба он меовезанд ва онро ҳаракат дода, усул нигоҳ медоранд.

Муғаннӣ ба овози чангу чағона
Чӣ хуш гуфт вақти сабӯҳ ин тарона. *Ҷомӣ*

Амир Ҳайдар ҳам дар он ҳол дар симоъи чангу чағона ва дафу дойра иштиғол дошта. *Аҳмади Дониш*

2. *мус.* номи навое аз мусиқӣ.

Бар сабзаву лола ба сари кӯҳу лаби ҷӯй
Аз мурғ Чағонасту зи нахҷир қатор аст. *Муиззӣ*

ЧАҒУ چغو *шакли кӯтоҳшудаи* **чағук.**

Агар бозӣ, андар чағу кам нигар,
В-агар бошай, сӯи баттон мапар. *Абӯшакури Балхӣ*

ЧАҒУК چغوک гунҷишк, чумчуқ.

ЧАҚМОҚ||ЧАХМОҚ *т.* چقماق||چخماق **1.** чӯб, таёқ, калтак.

Чун Содоқ пеши Наврӯз расид, Наврӯз ӯро бигирифт ва мӯҳкам барбаст ва ба захми чӯбу чақмоқ пурсид. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. оташзана, санги сахте, ки аз он оташ ҳосил мекунанд; **3.** барқ; раъду барқ.

Шуд аз дасти айём чақмоқ танг,
Харидори оташ кунад занги санг. *Сайидо*

ЧАҚОЧАҚ چقاچق калимаи тақлиди овозе, ки аз ба ҳам задани аслиҳаи ҷанг пайдо мешавад.

Зи бими чақочақ, ки омад зи тир,
Қафан гашт дар зери ҷавшан ҳарир. *Низомӣ*

ЧАҲ چه *ниг.* чоҳ.

ЧАҲОР چهار **1.** *шумораи миқдорӣ* адади 4 (٤); **2.** *киноя аз* чор унсур: хок, бод, об ва оташ, ки гӯё дунё аз онҳо ба вуҷуд омадааст; *ниг.* **чор (чор унсур).**

Эй он ки дар зери чаҳору ҳафтӣ,
В-аз ҳафту ч а ҳ о р доим андар тафтӣ. *Хайём*

чаҳор аҷсоди кони коинот *киноя аз* чор унсур.

Ин чаҳор аҷсоди кони коинот
Бар муроди кун-факон ҳоҳам фишонд. *Хоқонӣ*

◇ **чаҳор болиш(т)** нишастангоҳи олӣ, тахт ва масняди подшоҳӣ.

Дар он ҳарам, ки ниҳандаш чаҳор болиши иззат,
Ҷуз остон нарасад ҳоҷагони садрнишинро. *Саъдӣ*

ЧАҲОРБОҒ چهارباغ *ниг.* **чорбоғ.**

Боре ман маъзул будам, ба чаҳорбоғи Сепулон ... сукунат доштам. *Садри Зиё*

ЧАҲОРМАВЧА چهارموجه гирдоб, варта.

Ногоҳ чаҳормавҷа киштии ӯро дарьёфта ғариқи баҳри фано гардид. *«Таърихи Фаришта»*

ЧАҲОРМЕХ چهارمیخ *таър.* як навъ ҷазо, ки дасту пойҳои гунаҳкорро мехкӯб мекарданд; **чаҳормех кардан** *киноя аз* куштан бо азоби сахт.

Бибур таноби ҳавас, пеш аз он ки айёмат
Чаҳормех кунад зери хаймаи хазро. *Хоқонӣ*

ЧАҲОРПО(Й) چهارپا(ی) ҳайвоне, ки чаҳор по дорад, ҳамчун асп, гов, шутур ва ғ.

ЧАҲОРСӮ(Й) چهارسو(ی) *ниг.* чорсӯ(й).

Подшоҳ фармуд, то бар сари чаҳорсӯи шаҳр дасти ӯ бибурранд. (1) *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

◇ **чаҳорсӯи беравнақ** *киноя аз* дунё; **аз чаҳорсӯи беравнақ пинҳон гардидан** *киноя аз* вафот кардан.

Эрдонахон аз ин сарои лавнаблақ ва чаҳорсӯи беравнақ пинҳон гардид. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ЧАҲОРСӮӢ چهارسوئی чоркунҷагӣ, мураббаӣ.

Ва мисоли «кайфият» дурустию беморӣ ... ва сесӯию чаҳорсӯӣ ва нармию дуруштӣ ва он чӣ бад-ин монанд. *Ибни Сино*

ЧАҲОРСӮҚ چهارسوق *ниг.* чорсӯ(й).

Ҷамъе аз бузургон бар сари чаҳорсӯқ нишаста буданд. (2) *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

ЧЕЛОН چیلان **1.** унноб, навъе аз дарахти хордор, ки мевааш ба санҷид монанд аст, онро табархун ва санҷиди гургонӣ низ мегӯянд.

Санҷиду челон бад-ӯ нима шуда,
[Нуктаи] сурма бад-ӯ як-як зада. *Рӯдакӣ*

2. асбобҳои оҳании майда аз қабили занҷир, ҳалқа, корд ва ғ.

ЧЕЛОНГАР چیلانگر устои асбобҳои майдаи оҳанӣ, оҳангар.

Зи челонгарам шӯъла дар ҷон гирифт,
Дилам оташ аз оби ҳайвон гирифт. *Ваҳид*

ЧЕПОЛ *ҳ.* چیپال подшоҳи Лоҳур; подшоҳ (бештар доир ба Ҳиндустон ва Чин).

На бар ҷанг аз Эронзамин омадем,
Ба фармони чеполи Чин омадем. *Низомӣ*

ЧЕР||ЧЕРА||ЧИР||ЧИРА چیر||چیره ғолиб, музаффар, фирӯз; муставлӣ; забардаст.

Пурсид, ки ҳама мушон чераанд ё баъзе аз онҳо бештар далеранд? *«Нигори дониш»*

чер шудан (ё гаштан) ғолиб шудан, фирӯз омадан, муставлӣ гардидан; забардаст шудан.

Чу бар ақли доно шавад ишқ чер,
Ҳамон панҷаи оҳанин асту шер. *Саъдӣ*

Гаҳ хок шавад бар об чира,
Созад гуҳараш чу хеш тира. *Ҷомӣ*

Мисриён дар ҷанг чера гашта ва дар фатҳ комьёб. *«Равзат-ус-сафо»*

ЧЕРАГӢ||ЧИРАГӢ چیرگی зафармандӣ; ғалаба, зафар.

Зи ҳар кишваре қосидон тохтанд,
Бад-ин черагӣ таҳният сохтанд. *Низомӣ*

Гуноҳи душман пӯшад, чу чера гашт, ба афв,
Ба черагӣ дар афв аз шамоили ҳукамост. *Унсурӣ*

ЧЕРАДАСТ||ЧИРАДАСТ چیره‌دست **1.** забардаст, ғолиб; **2.** моҳир.

Ба фармони ӯ заргари черадаст
Талиҳои зар бар сари нуқра баст. *Низомӣ*

Ҳариф ар ба шатранҷ шуд черадаст,
Ба бозандаи чобук орад шикаст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЧЕРАДАСТӢ||ЧИРАДАСТӢ چیره‌دستی забардастӣ, ғолибӣ, фирӯзмандӣ; **черадастӣ кардан** (*ё* **намудан**) ғалаба кардан.

Ва ёрони Майҳам черадастӣ карданд.
«Таърихи Систон»

Ҳамон зангиён чирадастӣ кунанд,
Чу пилони ошуфта мастӣ кунанд. *Низомӣ*

ЧЕРАДИЛ||ЧИРАДИЛ چیره‌دل шуҷоъ, далер.

Ба Эронзамин боз карданд рӯй,
Ҳама чирадил гаштаву размҷӯй. *Дақиқӣ*

ЧЕРАЗАБОН||ЧИРАЗАБОН چیره‌زبان 1. сухангӯи бофасоҳату балоғат.

Яке покдил марди черазабон. *Фирдавсӣ*

2. бадзабон, сахтгӯй.

Чиразабон захм ба ҷон дарзанад,
Хун ҷаҳад аз бӯса, ки ништар занад.
Хисрави Деҳлавӣ

ЧЕРАЗАБОНӢ||ЧИРАЗАБОНӢ چیره‌زبانی фасоҳатгӯӣ, балоғат дар гуфтор.

Бишуд дар посухаш черазабонӣ,
Ки будаш хомушӣ ҳамдостонӣ. *Фахриддини Гургонӣ*

ЧЕЧАК *т.* چیچک 1. гул; 2. *маҷ.* обила, нағзак (бемории пӯсти бачаҳо).

Рофизиро бимонда дар гардан
Чечаку маргу ҷаску ҷон кандан. *Саноӣ*

ЧЕҒ||ЧИҒ چیغ навъе аз бӯрьё, ки бо ресмонҳо қатор-қатор бо ҳамдигар зич пайванд карда мешавад ва ҳамчун парда дар пеши хонаҳо ва айвонҳо мегиранд.

Ба гирдаш чеғе аз мижгон кашида,
Дарун пинҳон, бирун мегашт дида. *Нозим*

ЧЕҲР||ЧЕҲРА چهر||چهره 1. рӯй, талъат; симо, сурат.

Моҳ чун чеҳраи зебои ту нест,
Мушк чун зулфи дилорои ту нест. *Анварӣ*

Зулфаш шуда аз ҷабину аз чеҳр,
Ҷанбаркаши Зӯҳраву моҳу меҳр. *Шоҳин*

чеҳраи афрӯхта рӯи сурх, рухсораи гулгун.

Хомсӯзони ҳавас лоиқи ин доғ наянд,
Ҷуз ба ошиқ манамо чеҳраи афрӯхтаро. *Соиб*

чеҳраи гулнор рухсораи гулгун, оразн сурх.

Чеҳраи гулнор дорад ёри мо,
Қасди сад бемор дорад ёри мо. *Ибни Ямин*

чеҳраи каҳрабо рӯи зард, рӯи дардмандона.

Эй ҳамнафасон, маро зи май қут кунед,
В-ин чеҳраи каҳрабо чу ёқут кунед. *Хайём*

чеҳраи коҳӣ рӯи зард, рӯи дардмандона.

Сайидо, бо дардмандони диёри маърифат
Ашки сурху чеҳраи коҳист роҳоварди мо. *Сайидо*

чеҳраи сероб рӯи тару тоза.

Гашта олам зердасти теғи чун меҳроби ӯ,
Нест танҳо гул хиҷил аз чеҳраи сероби ӯ. *Сайидо*

чеҳра арғавонӣ кардан рӯй сурх кардан, чеҳра афрӯхтан, сурхрӯй ва хушҳол шудан, мас. аз таъсири май.

Биё ба майкадаву чеҳра арғавонӣ кун,
Марав ба савмаа, он ҷо сиёҳкоронанд! *Ҳофиз*

чеҳра (бар)афрӯхтан рӯй намудан; рӯй гулгун кардан, рӯй сурх кардан.

Як рӯз ҳам ба маҷлиси мо чеҳра барфурӯз,
То чанд бода бо дигарон нӯш мекунӣ?! *Ҳилолӣ*

чеҳр намудан рӯй намудан, зоҳир гардидан, намоён шудан.

Аз ин ду якеро наҷунбид меҳр,
Хирад дур буд, меҳр манмуд чеҳр. *Фирдавсӣ*

чеҳр тофтан (*ё* **тобидан**) рӯ гардонидан, рӯ тофтан.

Макун чандон бародарзодаро меҳр,
Ки як сӯ тобӣ аз фарзанди худ чеҳр.
Хисрави Деҳлавӣ

чеҳра харошидан рӯй кандан, аз таъсири алами бисьёр бо нохунҳо рӯйро ханҷол кардан.

Дарьёб, ки мотамзадае рӯзи фироқат
Ҳам чеҳра харошидаву ҳам ҷома дарида. *Ҳилолӣ*

аз чеҳра ниқоб фикандан рӯй намудан, рӯй кушодан.

Дӣ ҷоштгаҳ зи чеҳра фикандӣ ниқобро,
Шарманда сохтӣ ҳама рӯз офтобро.
Камоли Хуҷандӣ

2. симо, сурат, шаклу шамоил; манзара, намуд.

Чеҳраи боғ зи наққоши баҳор
Ба накӯӣ чу нигористон аст. *Анварӣ*

3. *маҷ.* дидор, мулоқот.

Ба шоҳи ҷаҳон гуфт, к-эй некхӯй,
Маро чеҳри Сом омадаст орзӯй. *Фирдавсӣ*

Дилу ҷону ҳушам пур аз меҳри ӯст,
Шабу рӯзам андешаи чеҳри ӯст. *Фирдавсӣ*

ЧЕҲРААФРӮЗӢ چهره‌افروزی нурпошӣ; равшан кардан.

Макун бетоқатӣ, чанде таҳаммул кун ту, парвона,
Ки шамъ аз чеҳраафрӯзӣ бисоти анҷуман гирад.
Махфӣ

ЧЕҲРАГУЛГУН چهره‌گلگون рӯйсурх, зеборух, соҳибҷамол.

Ба ранги дилбарони чеҳрагулгун
Бадахшони дил аз вай ғарқаи хун. *Мулҳам*

ЧЕҲРАОРО چهره‌آرا зинатдиҳанда, ороишгар.

Бар рух аз ашки надомат хатту холе маниҳам,
Чеҳраорои рӯху бахти парешонам чу зулф. *Махфӣ*

ЧИ چه *пайвандак* 1. ки, зеро ки, чунки.

Ду баччa чунон чун бувад девзод,
Чи бошад худ аз деви ҷодунажод. *Фирдавсӣ*

2. чу, модоме ки, вақте ки.

Чи донӣ, ки бар ту намонад ҷаҳон,
Чӣ ранҷонӣ аз оз ҷону равон. *Фирдавсӣ*

чи... чи... *пайвандаки паиҳамчинанда* баробарӣ ва мусовотро ифода мекунад, ҳам... ҳам..., хоҳ... хоҳ...

Зираку зӯрманду хубу далер,
Сайди шамшери ӯ чи гургу чи шер. *Низомӣ*

Чу оҳанги рафтан кунад ҷони пок,
Чи бар тахт мурдан, чи бар рӯи хок. *Саъдӣ*

ЧИДА چیده 1. *сифати феълии замони гузаштаи* **чидан**;

2. *маҷ.* интихоб кардашуда, хоста гирифташуда.

Гули чида Мушфиқиро рухи туст аз ин гулистон,
Гул агар ҳазор бошад, беҳ аз ин гуле начида.
Мушфиқӣ

ЧИДАН چیدن 1. ғун кардан, ҷамъ кардан.

Рафтам ба боғ, то ки бичинам саҳар гуле,
Омад ба гӯш ногаҳам овози булбуле. *Ҳофиз*

Яке аз нудамо… баъд аз таом аз рӯи хон биринҷ мечиду мехӯрд. *Садри Зиё*

2. буридан, қатъ кардан, як-як канда гирифтан.

Дасташ ба чидани сари мо кори теғ кард,
Чун гул ба рӯи ҳар кӣ дар ин боғ во шавем. *Соиб*

Чӣ мечинӣ пару болам ба миқроз,
Ки аз болу парам гул метавон чид. *Машриқӣ*

3. ниҳодан, гузоштан, қатор гузоштан.

Фарангӣ бар заминаш рехта ранг,
Ба гирдаш чида аз лаъли бутон санг. *Сайидо*

дом чидан дом гузоштан, дом густурдан.

Турфа доме чида бар мо ҳушъёре бесабаб,
Хешро дар хонаи хаммор мебояд кашид. *Зуҳурӣ*

4. *маҷ.* хӯрдан.

Дарвеш ба ҷуз бӯи таомаш нашунидӣ,
Мурғ аз паи нон хӯрдани ӯ реза начидӣ. *Саъдӣ*

Нуқлҳои захира пеш кашид,
Нақл мегуфт, нуқлаке мечид. *Ҷомӣ*

5. *маҷ.* пок кардан.

Мекунад бо остин ҷавҳар зи рӯи теғ пок,
Он ки мечинад ба доман ашк аз мижгони ман. *Соиб*

6. кардан, задан; **таъна чидан** сарзаниш кардан, айб намудан.

Қаддам, ки бар сарв таъна мечид,
Шуд аз ғами ту чу шохаи бед. *Шоҳин*

ЧИЗ چیز он чӣ вуҷуд дошта бошад, ҳар ҷисми берӯҳ, шайъ.

Бибахшид ба дарвеш бисьёр чиз,
Ки бар ҷони ӯ офарин бод низ. *Фирдавсӣ*

Ҳар чиз, ки он камол ёбад,
То дарнигарӣ, завол ёбад. *Ҳилолӣ*

◇ **чиз гуфтан** гап задан.

Абдулфайзхоҷа дар маҷолис ба унвони каромат чизҳо гуфтӣ. *Садри Зиё*

чизе сохтан коре кардан, тадбире кардан, чорае ҷустан.

Моро чизе бояд сохт, ки то наздики мо оянд. *Абдуллоҳи Ансорӣ*

ба чиз(е) нагирифтан писанд накардан, эътибор надодан; ба чизе нагирифтан худро; *киноя аз* хоксорӣ кардан.

Ту он гаҳ шавӣ пеши мардум азиз,
Ки мар-хештанро нагирӣ ба чиз. *Саъдӣ*

бе чиз(е) нест бе сабаб нест, сабабе дорад.

Дӯш бод аз сари кӯяш ба гулистон бигзашт,
Эй гул, ин чоки гиребони ту бе чизе нест. *Ҳофиз*

Рӯ ба Ҳинд овардани соҳибдилон бе чиз нест,
Рӯзгор оинаро мӯҳтоҷи хокистар кунад.*

ЧИККА چکه тарафи ишками буҷул, тарафи чукурчанаки буҷул; *муқобили* **пукка.**

Он кӣ намешиносад ӯ чиккаю пуккаи буҷул,
Аспу хари насибааш рост гирифта ҷокро. *Савдо*

ЧИКО چکا шакли кӯтоҳшудаи чӣ кор (дар ибораи 'чӣ кор кардан').

Гуфта будӣ, ки мекунам чора ғами фироқро,
Чун накунӣ, чико кунам ваъдаи хушку қоқро. *Савдо*

ЧИЛА I||**ЧИЛЛА** I چله *д.* муддати чил рӯз, ки дар он дарвешон дар ҳуҷраи масҷид ё мазоре нишаста, ибодат ва риёзат мекарданд.

Файзе, ки Ҷомӣ аз ду-се паймона дурд ёфт,
Мушкил, ки шайхи шаҳр биёбад ба сад чила. *Ҷомӣ*

чиллаи дай чил рӯзи хунуки сахти зимистон.

Зи шайхи чилланишин дур бошу ҳилаи вай,
Ки ҳаст чиллаи вай сардтар зи чиллаи дай. *Ҷомӣ*

ЧИЛА II||**ЧИЛЛА** II چله зеҳи камон, ресмони камон.

Замона камонвор пуштам шикаст,
Зи тори сиришкам бар он чилла баст. *Ҷомӣ*

ЧИЛБУР چلبور 1. ресмон; 2. чизи бисьёр кам, ҷузъӣ, каме.

Фармуд, то ҳар офарида, ки ба қадри чилбуре бидуздад, ӯро ба ёсо расонанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ЧИЛЛА I چله *ниг.* чила I.

ЧИЛЛА II چله *ниг.* чила II.

ЧИЛЛАНИШИН چله‌نشین он кӣ чил рӯз ибодат мекунад; *ниг.* **чила** I.

Зи шайхи чилланишин дур бошу ҳилаи вай,
Ки ҳаст чиллаи вай сардтар зи чиллаи дай. *Ҷомӣ*

ЧИЛЛАНИШИНӢ چله‌نشینی ибодат кардан, риёзат кашидан; *ниг.* **чила** I.

Дар гӯшае нишастааму хок мехӯрам,
Бигзаштаам ба чилланишинӣ зи зоҳидон. *Сайидо*

ЧИЛЛАХОНА چله‌خانه хонае, ки чилланишинон чилларо дар он ҷо мегузаронанд, ибодатгоҳ.

ЧИЛПО(Й) چلپا(ی) ҳашароте, ки пойҳои бисьёр дорад, ҳазорпой, сколопендра.

Он маймун ки он ҳол дид…, пеш омад, ки бар синаи малик занад ва чилпоро бикушад. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

ЧИЛҒӮЗА چلغوزه *ниг.* чалғӯза.

ЧИМ I چیم номи ҳарфи ҳафтӯми алифбои арабии тоҷикӣ چ, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 3 баробар аст.

ЧИМ II چم *ниг.* чам III.

чин چین *асоси феълии замони ҳозираи* **чидан.**

ЧИН I چین 1. печ, хам; **чини зулф** (*ё* **гесӯ, турра**) печу тоби зулф, хаму печи зулф.

То дили ҳарзагарди ман рафт ба чини зулфи ӯ,
З-он сафари дарози худ азми ватан намекунад. *Ҳофиз*

Ту ҷаъди зулфро кардӣ мусалсал,
Ту чини турраро кардӣ мутарро. *Исмат*

Ҳар дил, ки аз каманди алоиқ канора ҷуст,
Дар чини гесуи ту камандат мусаххар аст. *Шоҳин*

2. гиреҳ; оҷинг.

Дар абрӯ чин паи озори мардум,
Зи ҳар чин сад гиреҳ дар кори мардум. *Ҷомӣ*

3. *маҷ.* мавҷ.

Надорад кас дар ин баҳри кухан ёд,
Ки гирад об чин бе ҷунбиши бод. *Ҷомӣ*

◇ **чини гӯшаи абрӯ** *киноя аз* хашм ва туршрӯӣ.

Бе сабаб чашми туро хашм ба мардум то чанд,
Бе ҷиҳат гӯшаи абрӯи туро чин то кай? *Ҳилолӣ*

чини пешонӣ (*ё* **чабин, чабҳа**) рахҳои пешонӣ; гиреҳи пешонӣ.

Абрӯ — киштию чини пешонӣ — мавҷ,
Гирдоби бало — ғабғабу чашмат — тӯфон. *Рӯдакӣ*

Бувад занҷирҳо бар дар зи чини чабҳаи ҳоҷиб,
Зи қасри зарнигори шоҳ маъвои гадо беҳтар. *Сайидо*

чин дар чин печ дар печ, пурпечу тоб.

Ҳалқа созад каманди чин дар чин,
Барад ӯро кашон-кашон суви Чин. *Мушфиқӣ*

чин додан қат кардан, дуқат кардан.

Номаро дод чину сохт дуто
Қард зоҳир ба он дури якто. *Мушфиқӣ*

чин бастани пешонӣ а) гиреҳ пайдо кардани пешонӣ, чиндор шудани пешонӣ; б) *киноя аз* хашмнок шудан.

Пешонии нози ӯ аз шӯхи нигаҳ чин баст,
Мижгон ба ситам бархост, абрӯ камари кин баст. *Сайидо*

чин аз ҷабин кушодан *киноя аз* тарк кардани хашмгинӣ, аз хашм фаромадан.

Эй ситамгар, бо асиронат тағофул то ба кай,
Тунд магзар аз назар, чин аз ҷабини худ кушо. *«Маҷмуат-уш-шуаро»*

чин ба абрӯ задан *киноя аз* хашму ғазаб кардан.

Чин ба абрӯ задай, чашм лаболаб зи ғазаб,
Таркаши ноз пур аз тиру камон меой. *Сайидо*

бар абрӯ фитодани чин *киноя аз* хашмгин шудан, ғазабнок гардидан.

Фитад гар чин бар абрӯи камонаш,
Намеёбад нишон душман зи ҷонаш. *Ҳозиқ*

чин дар абрӯ афкандан (*ё* **задан**) *киноя аз* хашмгин шудан.

Чӣ ҳар дам ба ноз афканӣ чин дар абрӯ?
Маноз, эй бути Чин, ки чин ҳам намонад. *Ҳилолӣ*

ЧИН II چین **1.** Хитой.

Ва аҳли Пайканд ҷумла бозургон будаанд ва бозургонии Чин ва дарьё кардандӣ ва ба ғоят тавонгар будаанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Чину Мочин Хитой ва ғайри Хитой, Хитой ва мамлакатҳои ҳамсояи ӯ, ҳамчун Япония, Бирма ва ғ.

Сипаҳбуд Гави пилтан бо сипаҳ
Суви Чину Мочин даромад зи раҳ. *Фирдавсӣ*

2. Туркистони Чин, вилояти Синьцзяни Хитои имрӯза.

Чу бодоми туркони Чин ниммаст,
Ҳаво дар сару ҷоми ширик ба даст. *Хоҷу*

3. сокини Чин, хитой.

Зи туркону аз чин ҳазорон ҳазор
Қамарбастагон аз дари корзор. *Фирдавсӣ*

ЧИНА I چینه **1.** дона, ки мурғон мехӯранд.

На дом дар замини вақф ниҳодаам, на чина аз ғаллаи мадраса пошидаам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. дом.

Ҷаҳон домдорест найрангсоз,
Ҳавои дилаш — донаю чина — оз. *Фирдавсӣ*

ЧИНА II چینه девори похса; анбори ғалла.

Пур аз мева кун хонаро то ба бар,
Пур аз дона кун чинаро то ба сар. *Абӯшакури Балхӣ*

ЧИНАДОН چینه‌دان ҳавсалаи мурғон, чиғилдон.

Товуси ғуробхор ҳар дам
Говарс зи чинадон барандохт. *Хоқонӣ*

ЧИНИСТОН چینستان Чин, Хитой.

Ба туғро баркашад сурат ба сони нақши Чинистон,
Ба дафтар баркашад ҷадвал ба сони саҳни Ангальюн. *Муиззӣ*

ЧИНИҶАМОЛ چینی‌جمال зебо; ◇ **турки чиниҷамол** *киноя аз* офтоб.

Чу қуллоби сим аз камин зад ҳилол,
Ба хун ғарқа шуд турки чиниҷамол. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЧИНОЛ چنال *ниг.* **чинор.**

Ба ному неъмати эшон бузургном шудӣ,
Чинол гаштӣ аз он гаҳ ки буда будӣ нол. *Фузулӣ*

ЧИНОР چنار дарахти бузурги баланд ва дарозумр, ки баргҳояш панҷамонанд ва чӯбаш сахт аст.

Чинор фаҳм кунад андаке зи рози чаман,
Ҳазор даст барорад хушу дуо кунад. *Шамси Табрезӣ*

Саъи дасти тиҳӣ дар ин гулзор
Магар оташ занад ба худ чу чинор. *Бедил*

ЧИНӢ چینی **1.** мансуб ба Чин, мансуб ба Хитой.

Шумо яксара теғҳо баркашед,
Сипарҳои чинӣ ба сар даркашед. *Фирдавсӣ*

2. сокини Чин, бошандаи Хитой, хитой.

Чи суғдӣ, чи чинию чи паҳлавӣ,
Нигоридани он кучо бишнавӣ. *Фирдавсӣ*

3. зарфи чинӣ, чинивор.

Боргоҳи фақр кам аз маснади фағфур нест,
Аз шикасти чинӣ меояд ба гӯшам ин садо. *Туғрал*

4. *либоси фохираи хитоӣ.*

Чиние бар танаш чу синаи боз,
Румие бар сараш ба расми тироз. *Низомӣ*

ЧИР||ЧИРА چیر||چیره *ниг.* **чер.**

ЧИРАГӢ I *т.* چیرگی намад ё латтае, ки ба пушти асп аз зери зин мегузоранд.

Чизеро оварда аз дур намудор кард, дидам: парчанамаде буд кӯҳнаи гаргин, ки чирагӣ хонанд ва аз зери зини асп меандозанд. *Садри Зиё*

ЧИРАГӢ II چیرگی *ниг.* **черагӣ.**

ЧИРАДАСТ چیره‌دست *ниг.* **черадаст**

ЧИРАДАСТӢ چیره‌دستی *ниг.* **черадастӣ.**

ЧИРАДИЛ چیره‌دل *ниг.* **черадил.**

ЧИРАЗАБОН چیره‌زبان *ниг.* **черазабон.**

ЧИРАЗАБОНӢ چیره‌زبانی *ниг.* **черазабонӣ.**

ЧИРИНГИДАН چرنگیدن чарангидан, овози ҷарангоси баровардан; овоз ва садо баровардани гурз ва монанди он дар вақти задан.

Чирингидани гурзаи говчеҳр,
Ту гуфтӣ ҳаме санг борад сипеҳр. *Фирдавсӣ*

ЧИРК چرک **1.** ифлосӣ.

Пас бигӯяд: Ту най соҳибзаҳаб,
Бист салла чирк бурдам то ба шаб. *Румӣ*

2. рим, мадда, ки аз захм ва ҷароҳат мебарояд.

ЧИРКИН چرکین ифлос; *муқобили* **тоза 3.**

Чиркину олуда гуфт: Эй ходима,
Андарафкан дар танӯраш якдама! *Румӣ*

ЧИРО چرا *ниг.* **чаро I.**

ЧИРОҒ چراغ *ниг.* **чароғ.**

ЧИРОҒВОР چراغ وار *ниг.* **чароғвор.**

ЧИРОҒВОРА چراغ واره *ниг.* **чароғвора.**

ЧИРОҒДОН چراغ دان *ниг.* **чароғдон.**

ЧИРОҒОН چراغان *ниг.* **чароғон.**

ЧИРОҒПО(Я) چراغ پا(یه) *ниг.* **чароғпо(я).**

ЧИРОҒӢ چراغی *ниг.* **чароғӣ.**

ЧИТ *ҳ.* چیت як навъ газвори гулдори ресмонӣ, миткол.

Ҳазрати устоз ҳар қадар либосе, ки дар бисоти худ доштаанд, пӯшидаанд. Пӯшидане ки! Масалан, ҷомаи кимхоб аз тахт, ҷомаи чити кӯҳна аз рӯи он ... ва ҳоказо. *Садри Зиё*

ЧИХ چیخ касе, ки аз чашмаш оби чиркин меравад, касе, ки аз сабаби об рафтан аз чашмаш мижаҳояш рехтаанд, касе, ки чашмаш обрав ва пилпук аст.

Чих, ки шуд ғамзазани сози ӯ,
Кӯр бувад он ки харад нози ӯ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЧИ-Ш چش шакли кӯтоҳшудаи чиаш; ҳар чи-ш ... ҳар чизе, ки ӯро ..., ҳар чизе, ки ба вай ...

Аз ин ҳама бистонад ба ҷумла, ҳар чи-ш дод,
Чунончи боз ситод, ҳар чӣ дода буд онро.
Носири Хисрав

ЧИҒ چیغ *ниг.* **чеғ.**

ЧИҚМОР چقمار гурз.

Душмани ночиз ба ханҷор куш,
Пашша ба селӣ, на ба чиқмор куш.
Хисрави Деҳлавӣ

ЧИҲИЛ چهل *шумораи миқдорӣ* адади 40 (٤٠); соле чиҳил чил сол.

Бигашт аз бараш чарх соле чиҳил
Пур аз хуш мағзу пур аз дод дил. *Фирдавсӣ*

ЧОБУК چابک **1.** чусту чолок, чаққон, зудкор.

Бозаргоне ... бо вуҷуди неъмату мукнат ғуломону канизакон дорад ва шогирдони чобук. *Саъдӣ*

2. тезу тунд, босуръат.

Чу бодаш гарчи чобук буд рафтор,
Вале мегашт ҳамчун абр ҳамвор. *Ҳозиқ*

чобуку чуст чаққон, тез.

Меравӣ чун нигаҳ аз хона бурун чобуку чуст,
Зуд меоиву аз дида ниҳон меоӣ. *Сайидо*

чобук истодан тайёр истодан, ҳозир ва омода будан.

Чобук истодаам ба зери фалак,
Магар аз чанбараш бирун гузарам. *Хоқонӣ*

чобук омадан лоиқ омадан, муносиб будан.

Туро хирқае чобук ояд ба дӯш,
Ки пӯшид Саъдии пашминапӯш.
Аз ӯ монд гар «Бӯстон» ёдгор,
Ту бар дӯстон тӯҳфае вогузор. *Шоҳин*

чобук рафтан бо суръат рафтан; тез паридан.

Ҳар тир, ки чобук аз камон рафт,
То охири саф ягон-ягон рафт. *Шоҳин*

3. моҳир, усто, кордон.

Дар зиндон хобгузоре ба ғоят чобук ҳаст.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Ҳариф ар ба шатранҷ шуд чирадаст,
Ба бозандаи чобук орад шикаст. *Хисрави Деҳлавӣ*

4. хушрӯй, зебо.

Чобукони Хитову Фархоранд,
Моҳрӯёни Чочу Булғоранд. *Саноӣ*

5. тозиёна, қамчин.

Падар аз рӯи хашму қаҳр чанд чобук ба ӯ зада аъзояшро маҷрӯҳ кард. *«Таърихи Фаришта»*

ЧОБУКАНДЕШ||ЧОБУКАНДЕША || چابک اندیش چابک اندیشه зирак, тезфаҳм, хушьёр, бозаковат.

Дар ҳама кор он ҳунарпеша
Чорагар буду чобукандеша. *Низомӣ*
... Ки шунидам ба хурдӣ аз хешон,
Хурдакорону чобукандешон. *Низомӣ*

ЧОБУКДАСТ چابک دست моҳир.

Сулаймон устодони чобукдастро фармон дод, то аввал буньёди шаҳре ниҳоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЧОБУКДАСТӢ چابک دستی маҳорат; чолокӣ.

Ба чобукдастиву устодкорӣ,
Кунӣ дар кори ин қаср устуворӣ. *Низомӣ*

ЧОБУКРИКЕБ چابک رکیب *имолаи* **чобукрикоб.**

Совори ҳунарманди чобукрикеб,
Бар оташ даҳ ангушт зад бе ҳисеб. *Низомӣ*

ЧОБУКРИКОБ چابک رکاب чобуксавор, совори моҳир, совори чусту чолок.

Зи ҷангӣ саворони чобукрикоб
Ба нӯҳ сад ҳазор омад андар ҳисоб. *Низомӣ*

ЧОБУКСАВОР چابکسوار **1.** совори моҳир, аспгози чолок.

Зи ҳар ду тараф бештар аз шумор
Ба хок андарафтод чобуксавор. *Ҳотифӣ*

2. *киноя аз* маъшуқа, дӯстдор.

Мабар гард аз рухи зарди ман, эй ашк,
К-аз он чобуксаворам ёдгор аст. *Ҷомӣ*

ЧОБУКСАРОЙ چابکسرای бо маҳорат сароянда; фасеҳбаён, хушсухан.

Биёр, эй сухангӯи чобуксарой,
Бисоти суханро якояк ба ҷой. *Низомӣ*

ЧОБУКӢ چابکی **1.** чолокӣ, чаққонӣ.

Ба чобукӣ бирубояд чунон ки н-озорад
Зи пӯсти рӯи мубориз ба нӯги пайкон хол.
Мунҷик

2. шӯххаракатӣ.

Нози чу туе тавон кашид, эй ҷон,
Бо ин ҳама чобукиву айёрӣ. *Анварӣ*

ЧОБУККАДАМ چابکقدم тезрав, тезрафтор, сабукпай.

Чобуккадами бисоти афлок,
Вологуҳари муҳити лавлок. *Файзӣ*

ЧОБУККАЛАМ چابکقلم тезнавис.

Дабирони мавзуни чобуккалам,
Ки дар ҳусни хат буда ҳар як алам. *Ҳотифӣ*

Дабирони уторудракам ва муншиёни хуштаҳриру чобуккалам ба шоҳ Исмоил иншо карданд. *«Таърихи Сайидроқим»*

ЧОВ *х.* چاو пули коғазӣ.

Садриддин ва баъзе умаро аҳёнан дар боби чов, ки дар вилояти Хитой равон аст, ва тадбиру тарвиҷи он дар ин вилоёт баҳсе ва андешае мекарданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ЧОВА چاوه чалак, чалаки равған.

ЧОВАЛА *х.* چاوله навъе аз гули садбарги сурхи хушранг.

Ҳаме бӯстон созӣ аз дашти ӯ,
Чаманхоши пурлолаву човала. *Унсурӣ*

ЧОВИДАН چاویدن тавалло ва зорӣ кардан.

Эй ошиқи дилсӯз в-аз коми дили худ дур,
Менолу ҳамечов, ки маъзурӣ маъзур. *Абӯшуайб*

ЧОВУШ *т.* چاوش 1. пешрави корвон ё зиёратчиён; 2. сарҳанг ва нақиби лашкар.

Гар ҳоҷиби ту пӯшад пайкорро зиреҳ,
В-ар човуши ту бандад ҷавзоро камар ... *Муиззӣ*

Зи дил додани човушони далер
Диловар шуда гӯр бар ҷанги шер. *Низомӣ*

3. шотир.

Нафири човушон, к-аз «дур шав, дур»,
Зи гетӣ чашми бадро карда маҳҷур. *Низомӣ*

ЧОВУШӢ چاوشی пешравӣ (дар корвон).

Дар човушии раҳаш камар баст,
В-аз фахр кулоҳгӯша бишкаст. *Ҷомӣ*

ЧОВХОНА چاوخانه хонаи махсуси чоп кардани пул, ҷое, ки пули коғазӣ бароварда мешавад; *ниг.* чов.

Фармуд, дар ҳар шаҳре човхона бунёд ниҳоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЧОВ-ЧОВ چاوچاو овози мурғон (парандагон); **чов-човон** чов-човкунон, чи-чикунон.

Мурғ дидӣ, ки бачча з-ӯ бибаранд,
Чов-човон-дар асту чунон аст. *Рӯдакӣ*

ЧОДИР||ЧОДАР||ЧОДУР چادر 1. пардае, ки занон ба сар мегиранд, фаранҷӣ.

Аз таффу тоби ханҷари мардони лашкарат
Бар сар кашад ба шакли занон чодир офтоб. *Анварӣ*

Пеши роҳаш гирифт, к-эй хоҳар,
Балки хуршеду моҳӣ дар чодар. *Ҷомӣ*

2. ҳиҷоб, болопӯш, парда.

Ту гуфтӣ сипеҳру замону замин
Бипӯшад ҳаме чодари оҳанин. *Фирдавсӣ*

чодари мастурӣ пардаи исмат, пардаи покдоманӣ ва баномӯсӣ.

То надарад чодари мастурияш,
Ҷо нашавад манзари манзурияш. *Ҷомӣ*

3. лӯхтакбозӣ, зочабозӣ.

Эй зуфунун, ба оламӣ маънӣ кушой чашм,
Чун тифл сахт шефтаи нақши чодарӣ!.. *Бедил*

4. *маҷ.* кафан.

Гар айвони мо сар ба кайвон-бар аст,
Аз он баҳраи мо яке чодар аст. *Фирдавсӣ*

◇ **чодари хаёл** *киноя аз* чизи пинҳон, пӯшида, ки дар зераш бозиҳо ва ҳилаву найрангҳо дорад.

Аз замин чӣ меҷӯӣ в-аз фалак чӣ мехоҳӣ?
Гунбази тилисм аст он, чодари хаёл аст ин. *Сайидо*

чодари қиргун *киноя аз* шаб, шаби торик.

Чу хуршед он чодари қиргун
Бидарриду аз парда омад бурун ... *Фирдавсӣ*

ЧОЙ *х.* چای 1. барги хушконидашудаи як рустании ҳамешасабзи дастпарвард, ки дам карда менӯшанд; 2. нӯшидание, ки аз оби ҷӯш ва ин гуна баргҳо дам карда мешавад.

Ҳазрати охунд ғӯлунгу санҷиду мавиз ва амсоли он ҳар чиз, ки ба дасташон афтод, ба даруни пиёлаи чой андохта, чои ширин, яъне қандчой гуфта, ба аҳли маҷлис медоданд. *Садри Зиё*

ЧОЙҶӮШ چایجوش зарфе, ки дар он барои чой об меҷӯшонанд.

Зи ҷӯши чойҷӯшам ин нидо дар гӯш меояд,
Ки чои талх равшан мекунад табъи сухандонро. *Савдо*

ЧОК چاک 1. шикоф, даридагӣ.

Дили фигори маро кард чун қафас сад чок,
Тани низори маро кард ҳамчу хас лоғар. *Садри Зиё*

2. дарида, пора-пора.

Зи гарди кист бар доманат хок,
Зи дасти кист пироҳанат чок. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. *маҷ.* кушод, боз, во.

Мабодо лаби ту ба гуфтор чок,
Суханро ҳамин ҷо фурӯ кун ба хок. *Фирдавсӣ*

◇ **чоки гиребон** *киноя аз* шукуфтани гул.

Дӯш бод аз сари кӯяш ба гулистон бигзашт,
Эй гул, ин чоки гиребони ту бе чизе нест. *Ҳофиз*

чоки дил *киноя аз* озурдагӣ ва азоби рӯҳӣ.

Ба рӯзи васл хоҳам чоки дил дӯзам зи пайконат,
Ки монад шодию ишрат дарун, андӯҳу ғам берун. *Ҷомӣ*

чоки рӯз *киноя аз* субҳидам, сапедадам.

Яке разм карданд то чоки рӯз,
Чу пайдо шуд аз кӯҳ гетифурӯз. *Фирдавсӣ*

чок задан даридан, дарррондан, пора кардан.

Ҳар субҳ, к-офтоби рухат сар занад зи ҷайб,
Гар ман чу субҳ чок занам ҷайби ҷон, чӣ айб?! *Ҷомӣ*

чок кардан а) дарррондан, пора кардан.

Амирулмӯъминин ... вилоятро ба писари хеш Мусо дод ... ва бифармуд, то он васиятнома, ки Ҳорунаррашид навишта буд, чок карданд. *«Таърихи Табарӣ»*

б) харошидан, ханҷол кардан.

Бизад дасту ҷома бидаррид пок,
Ба нохун ду рухро ҳамекард чок. *Фирдавсӣ*

чок кардан (*ё* **задан**) **ҷома** (*ё* **гиребон**)**-ро** *киноя аз* нола кардан, гирьяву фиғон кардан.

Гаҳ хун зи ду рух пок кунам бар дари ту,
Гаҳ ҷома зи ғам чок кунам бар дари ту. *Хисрави Деҳлавӣ*

То чанд гиребон занам аз дасти ғамат чок,
Дасти мани бечораву домони ту имрӯз. *Мушфиқӣ*

дар *чизе* **чок андохтан** чизеро шикофтан, чизеро рахна кардан.

Сарв аз боғи Ирам соя бар ин хок андохт,
Ки ба теғи мижа дар ҳар ҷигаре чок андохт. *Шоҳӣ*

ЧОКАР چاکر **1.** хизматгор; навкар; фармонбардор.

Ду-се рӯз шоҳиятро чу шудам ба сидқ чокар,
Ба ҷаҳон намонд шоҳе, ки чу чокарам наёмад. *Шамси Табрезӣ*

Ман чокари дудмони ҳуснам,
Парвардаи хонадони нозам. *Савдо*

2. *киноя аз* ман, камина, фақир ва ғ., ки гӯянда аз рӯи хоксорӣ худро чунин ном мебарад.

Нагзарад бар ҳеҷ кас аз ошиқон
Он чӣ дӯш аз ишқ бар чокар гузашт. *Анварӣ*

Ба зинҳорат даромад ҷони чокар,
Маро дар ҳаҷр бе зинҳор магзор! *Шамси Табрезӣ*

ЧОКАРОНА چاکرانه ба таври чокар, хизматгорона, ғуломона.

Зи мо бодо дуруди бекарона
Фаровон хокбӯси чокарона. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЧОКАРПЕША چاکرپیشه чокар, хизматгор.

Чокарпешаро перояи бузургтар ростист. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ЧОКАРӢ چاکری хизматгорӣ, навкарӣ; фармонбардорӣ.

Зи мавлоию чокарӣ нагзарам,
Сикандар худованду ман чокарам. *Низомӣ*

Ниҳода амирони гетипаноҳ
Сари чокарӣ бар дари боргоҳ. *Хоҷу*

ЧОКАФГАН||ЧОКАФКАН چاک‌افگن||چاک‌افکن чоккунанда, шикофанда, дарронанда.

Зи шамшери чокафгани тобнок
Баромад зи ҳар ҷонибе чок-чок. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЧОКДОМАН چاک‌دامن *киноя аз* беобрӯ.

Эй ба кӯи хубрӯён рафта бо домони пок,
Покдоман рафтӣ, аммо чокдоман омадӣ. *Ҷомӣ*

ЧОК-ЧОК چاک‌چاک **1.** пора-пора, дарида-дарида, лахт-лахт.

Ҳар оташин гуле, ки бар атрофи хоки мост,
Аз оташи дилу ҷигари чок-чоки мост. *Ҳилолӣ*

2. *ниг.* **чакочак.**

Зи бас наъраву чок-чоки табар
Надонист кас пой, — гуфтӣ, — зи сар. *Фирдавсӣ*

ЧОЛ I چال як навъ мурғобӣ.

В-агар ба Балх замоне шикори чол кунад,
Биёганад ҳама води(я)шро ба батту ба чол. *Имора*

ЧОЛ II چال **1.** мағок, чуқурӣ; **2.** чоҳи занахдон, чуқурии зақан, зери манаҳ.

Шуд дили хастаи ман бастаи чоли занахат,
З-он ки анбошта шуд то ба лаб он чол ба мушк. *Ибни Ямин*

3. *маҷ.* ҳабсхона.

Сияҳ чолу мард андар ӯ баста пой
Беҳ аз фитна аз ҷой бурдан ба ҷой. *Саъдӣ*

ЧОЛ III چال гесӯ, мӯй.

Гуфт: Дур, эй бевафо, маккора зол,
Сад ҳазорон дом дорӣ зери чол. *Румӣ*

ЧОЛ IV *т.* چال аспе, ки мӯи сурху сафеди омехта дорад.

Аз бӯи мушки Тиббат, к-он сайди сайдгаҳро
Оғушта буд бо хок аз наъли бӯру чолаш ... *Хоқонӣ*

ЧОЛИШ *т.* چالش **1.** мубориза, ҷангу ҷидол, задухӯрд, ҳамлаву ҳуҷум.

Бифармуд шаҳ, то далерони Рум
Намоянд чолиш дар он марзу бум. *Низомӣ*

Биё, то дар ин шева чолиш кунем,
Сари хасмро санг болиш кунем. *Саъдӣ*

2. ҳаракат, рафтор; хиромиш, рафтори бо нозу такаббур.

Вой агар садро яке бинад зи дур,
То ба чолиш андароянд аз ғурур. *Румӣ*

ЧОЛИШГАР چالشگر **1.** ҷанговар, муборизи ҳамлакунанда.

Зи гурзи гаронсанги чолишгарон
Шуда моҳию говро сар гарон. *Низомӣ*

2. он кӣ аз рӯи нозу такаббур хиромон-хиромон роҳ меравад.

ЧОЛИШГАРӢ چالشگری ҷанговарӣ; ҳарбу зарб.

Ҳама корашон шурбу молишгарӣ,
Нагашта шабе гирди чолишгарӣ. *Низомӣ*

Басо номвар, к-аз таманнои ман
Ба чолишгарӣ гашт ҳамтои ман. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЧОЛОК چالاک **1.** чобук, чуст, чаққон.

Ҳар куҷо ҷилва кунад он бути чолок он ҷо,
Хоҳам аз шавқ кунам ҷомаи ҷон чок он ҷо. *Ҷомӣ*

2. таррор, дузди таррор; роҳзан.

Гуфт, к-ин мардумони бебоканд,
Ҳама ҳамвора дузду чолоканд. *Унсурӣ*

3. баланд (оид ба бино).
Бад-ӯ-бар яке қалъа чолок буд,
Гузашта сараш бар зи афлок буд. *Асадӣ*

4. *маҷ.* ороста, базеб, зебанда.
Эй бар ту қабои ҳусн чолок,
Сад пираҳан аз ду ҷудоият чок. *Саъдӣ*

5. *маҷ.* зирак, ҳушёр; **ақли чолок** зеҳни тез, ақли гиро.
Валекин кай гузорад ақли чолок,
Ки баҳри насья нақдеро кунам хок? *Хисрави Деҳлавӣ*

ЧОЛОКПӮЙ چالاک‌پوی тезрав.

Чу боданд пинҳону чолокпӯй,
Чу сангаанд хомӯшу тасбеҳгӯй. *Саъдӣ*

ЧОЛОКТАБЪ چالاک‌طبع моҳир.

Аз хаёли лутфи май машшотаи чолоктабъ
Дар замири барги гул хуш мекунад пинҳон гулоб. *Ҳофиз*

ЧОЛОКӢ چالاکی 1. чаққонӣ, чобукӣ; 2. *маҷ.* зиракӣ, хушьёрӣ.

Дар мазҳаби тариқат хомӣ нишони куфр аст,
Оре, тариқи риндон чолокиясту чустӣ. *Ҳофиз*

ЧОМ چام: чом-чом печу хами кӯҳ ва дара, роҳҳои каҷу килеб ва пасту баланд.

Гуфто: Маро чӣ чора, ки ором ҳеҷ нест,
Гуфтам, ки зуд хезу ҳамегард чом-чом! *Мунҷик*

ЧОМА چامه *адш.* шеър; ғазал; суруд; *муқобили* чона 2.

Ҳало, чома пеш овар, эй чомагӯй,
Ту чанг овар, эй духтари моҳрӯй. *Фирдавсӣ*

ЧОМАГӮЙ چامه گوی 1. шоир; ғазалсаро; 2. сурудхон, ҳофиз.

Яке чомагӯю дигар чангзан,
Яке пой кӯбад шикан бар шикан. *Фирдавсӣ*

ЧОНА چانه 1. зақан, манаҳ, занах.

Шукри хақ гӯяд туро, эй пешво,
Он лабу чона надорам в-он наво. *Румӣ*

2. *адш.* наср; *муқобили* чома.

Як шабонрӯз андар он хона
Гоҳ чома суруду гаҳ чона. *«Луғати фурс»*

◇ **чонаи беҷо задан** ҳарза ва беҳуда гуфтан, лаққигӣ кардан.

Воиз, ин суннати тахтулҳанакат доиӣ чист?
Чонабандест, ки то чонаи беҷо назанӣ. *Мӯҳсини Таъсир*

ЧОНАБАНД چانه‌بند манаҳбанд, порчае, ки бо он манаҳи мурдаро мебанданд.

ЧОПАР||ЧОПОР *т.* چاپر||چاپار қосиди тезрав, ки дар ҳар манзил аспро иваз мекунад.

Чопар фиристод, ки таҳқиқи ин хабар кунад. *Аҳмади Дониш*

ЧОПЛӮС چاپلوس хушомадгӯи фиребанда.

Чаро пеши ӯ чун саги чоплӯс
Нарафтӣ, чу бархост овои кӯс? *Фирдавсӣ*

Омад ба фусуни чоплӯсон
Дар базми нишот хокбӯсон. *Файзӣ*

ЧОПЛӮСӢ چاپلوسی чарбзабонӣ, хушомадгӯӣ аз роҳи фиреб.

Ба дилдорию чоплӯсию фан
Кашидаш суи хонаи хештан. *Саъдӣ*

Васияти чаҳорӯм он, ки ба талаттуфи душман ва чоплӯсии ӯ мағрур нагардад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ЧОПОР *т.* چاپار *ниг.* чопар.

ЧОР I چار *шакли кӯтоҳшудаи* чаҳор; ◇ **ин чор** *ниг.* **чор унсур.**

Бод ба хок омада, об дар оташ зада,
Ишқ ба ҳам барзада хаймаи ин чорро. *Шамси Табрезӣ*

чор аждаҳо *ниг.* **чор унсур.**

Он одаме, ки зубдаи арконш мениҳанд,
Пайваста дар кашокаши ин чор аждаҳост. *Заҳири Форьёбӣ*

чор андом *ниг.* **чор унсур.**

Гар бихоҳӣ, тиҳӣ куни ба ҳусом
Нӯҳ фалакро зи баҳри чор андом. *Саноӣ*

чор аркон *ниг.* **чор унсур.**

Аз ин чор аркон, ки дорӣ ба ном,
Бубин, к-ин ҳунарҳо ҷуз ӯро кадом. *Асадӣ*

чор асл *ниг.* **чор унсур.**

Як ду шуд аз се ҳарфаш чор аслу панҷ шаъба,
Шаш рӯзу ҳафт ахтар нӯҳ қасру ҳашт манзар. *Хоқонӣ*

чор гавҳар *ниг.* **чор унсур.**

Чор гавҳар ба саъи ҳафт ахтар
Шуда берангро гузоришгар. *Саноӣ*

чор модар *ниг.* **чор унсур.**

Форозн ҳавдаҷи се хоҳар аст ҷои шумо,
Чу чор модар агарчанд зери нӯҳ падаред. *Бадри Чочӣ*

чор мех(-и аркон) *ниг.* **чор унсур.**

Шаш ҷиҳатро зи ҳафт панҷ барор,
Нӯҳ фалакро зи чор мех барор. *Низомӣ*

Не, не, ки зи чор мехи аркон,
В-аз шашдари тангн ин нӯҳ айвон... *Ҷомӣ*

чор охури сангин *ниг.* **чор унсур.**

Растам зи чор охури сангини коинот,
Дар ҳашт боғи ишқ чаридам ба субҳгоҳ. *Хоқонӣ*

чор пайванд *ниг.* **чор табъ.**

Зи худ бигзар, ки бо ин чор пайванд
Нашояд раст аз ин ҳафт оҳанин банд. *Низомӣ*

чор табъ *киноя аз* гармиву сардиву тариву хушкӣ, ки мувофиқи тиббн қадим гӯё табиати инсон аз инҳо иборат аст; **чор табъи чарх** *ниг.* **чор унсур.**

Дил бар ин чор табъи чарх манеҳ,
Ҷаъфарӣ баҳри харҷи карх манеҳ! *Саноӣ*

чор тоқи аркон *ниг.* **чор унсур.**

Ба дори шашҷиҳат андохт мӯҳраи айём,
Маҳалли номия дар чор тоқи аркон кард. *Убайди Зоконӣ*

чор унсур *фалс.* а) обу боду хоку оташ, ки гӯё дуньё аз онҳо таркиб ёфтааст.

Онам, ки кӯси таъна зада ҳафт ахтарам,
То баркашид нӯҳ фалак аз чор унсурам. *Шоҳин*

б) номи як асари Бедил дар бораи ҳаёти худаш.
ин чор хона *ниг.* **чор унсур.**

Нахоҳӣ монд охир ҷовидона
Дар ин нӯҳ матбаху ин чор хона. *Низомӣ*

чору нӯҳ *киноя аз* чор унсур ва нӯҳ фалак; *киноя аз* олам.

Аз буди чору нӯҳат бод паноҳ,
Он ки бар чору нӯҳаш фармон аст. *Анварӣ*

чор шудани ду чашм *киноя аз* ниҳояти интизорӣ, хеле мунтазир будан.

Чор аст ду чашмам ба раҳ аз озу таманно,
В-аз мардумӣ осор ба ҳар чор-наёбӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЧОР II چار *шакли кӯтоҳшудаи* **чора.**

Булбули дастонзан(е) чора ҳамеҷӯяд зи ман,
Чора з-он ҷӯяд, ки ӯро чуст бояд низ чор (1). *«Луғати фурс»*

Ман надонам, ки чӣ дармон кунам инрову чӣ чор. (1) *Фаррухӣ*

чору ночор хоҳу нохоҳ, ноилоҷ.

Чу дид он ҳол Сунбул, чору ночор
Анифонро зи ҳар сӯ кард бар кор. *Хисрави Деҳлавӣ*

Амир ... чору ночор илтизоми лашкаркашӣ намуда, ба таҳияи асбоби ҷиҳод машғул шуд. *Аҳмади Дониш*

ЧОРА چاره **1.** илоҷ, тадбир; гузир.

Ҷавон гарчи шохи дабирон бувад,
Гаҳи чора муҳтоҷи пирон бувад. *Низомӣ*

Зиндагӣ бар гардан афтодаст, Бедил, чора чист,
Шод бояд зистан, ношод бояд зистан. *Бедил*

чораву рой тадбир, фикру андеша.

Ҳеҷ кушандае ба чораву рой
Нашудӣ қалъаро тилисмкушой. *Низомӣ*

чора барандохтан тадбир андешидан.

Яке чора бояд барандохтан. *Низомӣ*

чора доштан илоҷ доштан, имконият доштан.

Сабо, гар чора дорӣ, вақт — вақт аст,
Ки дарди иштиёқам дарди сар кард. *Ҳофиз*

Ғайр аз ин чора надорам паи дахли кӯят,
Ки ғуломони сари кӯи туро банда шавам. *Ҳилолӣ*

чора кардан тадбир кардан, илоҷ кардан.

Даро, соқӣ, дигар бора бикун ушшоқро чора,
Ки оҳучашми хунхора чу шер андар шикор омад. *Шамси Табрезӣ*

чора надидан роҳи илоҷ ва тадбир наёфтан.

Духтар аз доя он фусун чу шунид,
Беҳтар аз рост ҳеҷ чора надид. *Ҷомӣ*

Мулозимонашон ҷуз ин чора надиданд, ки ӯро ба ҳавлии ҳазрати охунд биёранд. *Садри Зиё*

чора овардан тадбир намудан.

Яке чора овард аз дил ба ҷой,
Ки буд жарфбину батадбиру рой. *Фирдавсӣ*

чора сохтан тадбир намудан, тааммулу тафаккур дар илоҷи коре кардан.

Он оҳуи сияҳчашм аз доми мо бурун шуд,
Ёрон, чӣ чора созем бо ин дили рамида? *Ҳофиз*

чора ҷустан тадбир кардан, илоҷ намудан.

Зулайхо васлро меҷуст чора,
Вале мекард аз он Юсуф канора. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* даво, дармон.

Зи ҳар гуна найрангҳо сохтанд,
Мар-он дардро чора нашнохтанд. *Фирдавсӣ*

Табиб чораи дардам қарор дода ба сабр,
Чӣ сон кунам, ки маро нест бе ту сабру қарор. *Шоҳин*

3. *маҷ.* ҳила, макр.

Зане буд бо ӯ ба парда-дарун
Пур аз чораву рангу банду фусун. *Фирдавсӣ*

ЧОРАГАР چاره گر **1.** чоракунанда, тадбиркунанда, чорасоз.

Дар ҳама коре он ҳунарпеша
Чорагар буду чобукандеша. *Низомӣ*

Ёр гар чорагари ошиқи бечора шавад,
Кай аз ин ғам сари худ гираду овора шавад? *Камоли Хуҷандӣ*

2. *маҷ.* илоҷкунанда, давокунанда.

Шобош, зиҳӣ нуре, чорагари ҳар кӯре,
Кӯре, ки зи биноён ҳаргиз набувад камтар. *Шамси Табрезӣ*

3. *маҷ.* ҳилагар.

Ниҳонӣ зи Судобаи чорагар
Ҳамебуд печону хастаҷигар. *Фирдавсӣ*

ЧОРАГАРӢ چاره گری **1.** чоракунандагӣ, тадбиркунандагӣ.

Қардаме ғавр дар назорагарӣ,
Даст бикшодаме ба чорагарӣ. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* ҳилагарӣ, макр.

Гарчи сахтӣ чу нахкала, мағзат
Ҷумла берун кунам ба чорагарӣ. *Лабибӣ*

Дар ном Салими Омирӣ буд,
Дар чорагарӣ чу Сомирӣ буд. *Низомӣ*

ЧОРАДОН چاره دان илоҷдон, тадбирдон.

Басо чорадон, к-ӯ ба сахтӣ бимурд,
Ки бечора гӯи саломат бибурд. *Саъдӣ*

ЧОРАКУШӢ چاره کوشی саъю кӯшиш кардан дар чораҷӯӣ.

Накшод даҳон ба чоракӯшӣ,
Гуфтанд: Ризост ин хамӯшӣ. *Ҷомӣ*

ЧОРАСИГОЛ چارسگال чораандеш, ҷӯяндаи илоҷу тадбир.

Бардавиданд ҳар ду чорасигол,
Рӯбаҳон пешу гург дар дунбол. *Низомӣ*

ЧОРАСИГОЛӢ چارسگالی чораандешӣ, тадбирҷӯӣ.

Бечораамӯ ғариб ҳолест,
Дар чорасиголиам хаёлест. *Файзӣ*

ЧОРАСОЗ چارساز чоракунанда, тадбирьёбанда, илоҷкунанда.

Он гуфт, ки ҳаҷр ҷонгудоз аст,
В-ин гуфт, ки васл чорасоз аст. *Ҷомӣ*

Оё бувад, ки аз мадади бахти чорасоз
Дар риштаи умед кашам бори дигараш. *Шоҳин*

ЧОРАСОЗӢ چارسازی чорабинӣ, тадбирьёбӣ, илоҷьёбӣ.

Ба ҳар ҷо ки шаҳбоз бозӣ кунад,
Кучо кабки нар чорасозӣ кунад. *Шодӣ*

Дар вафо чун шамъ ман ҳам ҷонгудозӣ мекунам,
Дарди бедармони худро чорасозӣ мекунам. *Махфӣ*

ЧОРАҶӮЙ چاره‌جوی **1.** тадбирҷӯӣ, маслиҳатандеш.

Чу Синдухт бишнид, пешаш нишаст,
Дили чораҷӯй андар андеша баст. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* ҳилагар, маккор.

Таҳамтан чунин дод посух бад-ӯй,
Ки эй марди бадгавҳари чораҷӯй. *Фирдавсӣ*

ЧОРАҶӮӢ چاره‌جوئی тадбирҷӯӣ, илоҷьёбӣ.

Фусунгар дар хадиси чораҷӯӣ
Фусуне беҳ надид аз ростгӯӣ. *Низомӣ*

ЧОРБАНД چاربند: ин (гунбади) чорбанд *киноя аз* дунё.

Бурун ҷаст аз ин гунбади чорбанд,
Фарас ронд бар ҳафт чархи баланд. *Низомӣ*

ЧОРБЕХ چاربیخ он чӣ чор реша дорад; ◇ **дарахти чорбех** *киноя аз* дунё, ки гӯё аз чор унсур таркиб ёфтааст: *ниг.* **чор I (чор унсур).**

Дарахтест шашпахлую чорбех,
Тане чандро баста бар чормех. *Низомӣ*

ЧОРБЕХӢ چاربِهی он чӣ иборат аз чор унсур аст; *киноя аз* дунъё; **(ин) ҳафт хаданги чорбехӣ** *киноя аз* дунъё.

Қ-ин ҳафт хаданги чорбехӣ
В-ин нӯҳ сипари ҳазормехӣ ... *Низомӣ*

ЧОРБОЛИШ چاربالش *ниг.* **чаҳор (чаҳор болиш(т).**

Восиқ машав ба умр, ки дар хоби ғафлат аст,
Он кас ки чорболиши арконш муттакост.
Заҳири Форьёбӣ

Ба чорболиши иззат чу роҳ нест маро,
Бар остони мазаллат ниҳодаам сари хеш. *Ҷомӣ*

ЧОРБОРА چارباره чор баробар, чор бор зиёдтар.

Ушри ҳар дахле фурӯ нагзоштӣ
Чорбора додӣ, он чӣ коштӣ. *Румӣ*

ЧОРБОҒ چارباغ боғи калон, боғи зебо; ◇ **ин чорбоғ** *киноя аз* дунъё.

Чидаму дидам тамом, обеву тобе надошт,
Меваи ин чорбоғ, гавҳари ин нӯҳ садаф. *Урфӣ*

ЧОРГОМА چارگامه: **аспи чоргома** аспи хушрафтору тезрав.

Соқиё, аспи чоргома бирон,
То рикоби сегона бистонем. *Хоқонӣ*

З-аблақи чоргомаи шабу рӯз
Рони якронтро лагад марасод. *Хоқонӣ*

ЧОРГОН چارگان чортагӣ, чорто-чорто; **баҳо чоргон** баҳои ҳар кадоме чор (дирам).

Харидӣ ҳаме марди бозоргон
Даҳ оҳую гӯре, баҳо чоргон. *Фирдавсӣ*

ЧОРГОНА چارگانه чортой; **фусули чоргона** чор фасли сол.

Назар кун дар фусули чоргона,
Ки мегардад бар он даври замона. *Ҷомӣ*

ЧОРДАҲ چارده *шумораи миқдорӣ* адади 14 (۱۴); **чордаҳ ривоят** чордаҳ тарзи хондан(-и Қуръон).

Ишқат расад ба фарьёд, ар худ ба сони Ҳофиз
Қуръон зи бар бихонӣ дар чордаҳ ривоят. *Ҳофиз*

ЧОРДЕВОР چاردیوار деворҳои хона.

Бувад чордевори он хона суст,
Ки буньёдаш аввал набошад дуруст. *Низомӣ*

◇ **(ин) чордевори гилин** *киноя аз* дунъё.

Ҷуз бар ин ратли гаронам ҳеҷ иморат накунам,
Чордевори гилинро, ки дар ӯ меҳмонам. *Хоқонӣ*

ЧОРЗАБОНӢ چارزبانی **1.** пургӯӣ, ҳаштлабагӣ; пурсадоӣ.

Чорзабонии рубоб дӯш ба маҷлис
Аз тараби ин биҳишт гӯш баровард. *Хоқонӣ*

2. *киноя аз* чаҳор унсур: обу хок ва боду оташ, ки гӯё олам аз онҳо таркиб ёфтааст.

Асири табъи мухолиф мадор ҷону хирад,
Забуни чорзабонӣ макун ду ҳурлиқо. *Хоқонӣ*

ЧОРКОС||ЧОРКОСА چارکاس||چارکاسه косаи бузурге, ки баробари чор пиёла мебошад.

Як-ду дам бар се қавли косагарӣ
Чоркоси муғона бистонем. *Хоқонӣ*

ЧОРМАВҶА چارموجه *ниг.* **чаҳормавҷа.**

Алловердихон ... дар чормавҷаи васвос афтода ... кӯмак талабид. *«Хизонаи омира»*

Сафинаи дили ман кай расад ба соҳили васл
Зи чормавҷаи дарьёи беканори фироқ. *Шоҳин*

ЧОРМАҒЗ چارمغز номи мевае, ки пӯчоқаш сахт буда, мағзи он чор пора аст, гирдакон, ҷавз, гирду.

Сахтӣ кашанд чорпарастони рӯзгор,
Аз захми санг чора надорад чормағз. *Бедил*

ЧОРМЕХ چارمیخ *ниг.* **чаҳормех.**

ЧОРОИНА چارآئینه чор пора оҳани паҳн, ки аз рӯи зиреҳ бар сина ва пушт мебананд.

Дар пушт чороина, дар пеши рӯ сипар,
Бар даст санҷ, барзада доман чу ҷимриён. *Сайидо*

ЧОРОИНАДОР چارآئینه‌دار он кӣ чороина бастааст.

Зи бас майдони кин аз ҳамлаат шуд танг бар аъдо,
Нагунҷад акс дар оина чороинадоронро.
Волеҳи Ҳаравӣ

ЧОРПАР چارپر дорои чаҳор пар, тире, ки чор пар дорад.

Хаданге дигарбора ҳам чорпар
Ба чарх-андарун ронду бикшод бар. *Фирдавсӣ*

Суст макун зеҳ, ки ман тири туам чорпар,
Рӯй магардон, ки ман якдилаам сар ба сар.
Шамси Табрезӣ

ЧОРПАРАСТ چارپرست он кӣ чор унсурро мепарастад; *маҷ.* дунъёпараст.

Сахтӣ кашанд чорпарастони рӯзгор,
Аз захми санг чора надорад чормағз. *Бедил*

ЧОРПАРРА چارپره **1.** дорои чор пар; **2.** *маҷ.* бисьёр тез, босуръат.

Инчунин ки чорпарра мепарӣ,
Боз кун он ҳадьяро, ки мебарӣ. *Румӣ*

ЧОРПАҲЛУ چارپهلو **1.** дорои чор паҳлу, чор ҷанб; чоррӯя; **2.** чорпарра, чортеға.

Ба майдон даромад чу ифрити маст,
Яке ҳарбаи чорпаҳлу ба даст. *Низомӣ*

◇ **чорпаҳлу кардан** *касеро* шиками касеро пур кардан, пур хӯрондан.

Зуд дар гил менишинад киштии сангин дар об,
Чорпаҳлу мекунӣ худро аз обу нон чаро? *Соиб*

чорпаҳлу шудан сер шудан.

Озро, к-аз бадви хилқат ҷӯъи калбӣ ҳамдам аст,
Чорпаҳлу шуд шикам аз суфраи яғмои ту.
Ибни Ямин

ЧОРПО(Й) (چارپا(ی *ниг.* **чаҳорпо(й).**

Зи ҳар гуна аз мурғу аз чорпой
Хӯриш карда овард як-як ба ҷой. *Фирдавсӣ*

ЧОРПОРА چارپاره **1.** *мус.* номи созе, ки чор васл доштааст; **2.** номи рақсе; **3.** занги раққосӣ.

Ба чорпораи зангӣ, ба бози ҳарзаи дузд,
Ба бонги зангули наббошу камкани наққоб. *Хоқонӣ*

ЧОРПОРАЗАН چارپاره‌زن касе, ки чорпора менавозад; касе, ки дар тӯй ва маъракаҳо чор чӯбро ба ҳамдигар зада овози мавзун мебарорад.

Сор ба шохсор-бар зангии чорпоразан,
Хандазанон чу зангиён абр зи рӯи ағбарӣ. *Хоқонӣ*

ЧОРСӮ(Й) (چارسو(ی) **1.** чорроҳа.

Яке разм будаш на бар орзӯ,
Сипоҳ андар овард бар чорсӯ. *Фирдавсӣ*

2. бозори болопӯши гунбаздор, ки чор роҳ дорад.

Дар чорсӯи ишқ ҳар он кас дӯкон кушуд,
Нақди ду кавн сарф намояд ба ҷони ишқ. *Имло*

◇ **ин чорсӯ** *кинож аз* дунё.

Дар ин чорсӯ чун ниҳам дастгоҳ,
Ки эмин набошам зи дуздони роҳ. *Низомӣ*

ЧОРТОР چارتار *мус.* як навъ аз асбоби мусиқӣ, ки чор тор дорад; ◇ **ин чортор** *киноя аз* дунё.

Табъи гетӣ рост шуд дар аҳди ту з-он сон ки боз
Нашнавад савти мухолиф ҳеҷ кас з-ин чортор.
Салмони Соваҷӣ

ЧОРТОҚ چارطاق айвон.

Таҷаммулбахши унсур чортоқаш,
Ҷавоҳирхонаи анҷум равоқаш. *Нозим*

◇ **ин чортоқ** *киноя аз* дунё.

Мазан панҷ навбат дар ин чортоқ,
Ки бе шаш ҷиҳат нест ин нӯҳ равоқ. *Низомӣ*

чортоқи аркон *киноя аз* чор унсур.

Зи сатҳи доираву ҷоҳи ӯ яке нуқта
Муҳити нӯҳрабази чортоқи аркон аст. *Бадри Чочӣ*

ЧОРУҚ *т.* چارق||چاروق пойафзор аз каллахом (пӯсти каллаи гов), ки банд ва тасмаҳои дарози онро ба соқи по мепечонанд ва бештар онро чӯпонон мепӯшанд.

Ту кучоӣ, то шавам ман чокарат,
Чоруқат дӯзам, занам шона сарат. *Румӣ*

ЧОР-ЧОР چار چار: **чор-чор кардан** баробарӣ кардан, паҳлу задан, муқобил шудан.

То бар касе гирифта набошад худой хашм,
Пеши ту н-ояду накунад бо ту чор-чор. *Манучеҳрӣ*

ЧОРЧӮБ چارچوب **1.** чорчӯба, чорчӯбаи дар ва ғ.; **2.** қолаб.

Пеш аз ин, к-ин чорчӯби ҷисм чун меҳрам бисӯхт,
Сақфи нӯҳ гардун зи оҳи ошиқон пурдуд буд.
Носири Хисрав

ЧОРШАНБА||ЧОРШАНБЕ چارشنبه номи яке аз рӯзҳои ҳафта, ки баъд аз сешанбе ва пеш аз панҷшанбе меояд.

Ситорашумар гуфт Баҳромро,
Ки дар чоршанба мазан гомро. *Фирдавсӣ*

ЧОРЬЯК چاریک *шумораи касрӣ* як ҳисса аз чор ҳисса, аз чор як қисми ҳар чизе.

Дар чорьяки соат қалъаро ба замин ҳамвор ва иморатҳоро чордевор сохта(нд). *«Шаҳномаи Фарғона»*

ЧОРҚАБ چارقب либоси махсуси подшоҳон ва амирон.

Хилъати вазорат — ҳафт порча маа чорқаб ... ва қаламдони мурассаъ аз пешгоҳи хилофат марҳамат шуд. *«Хизонаи омира»*

ЧОЧӢ چاچی **1.** мансуб ба Чоч, ки номи қадимаи Тошканд аст; **чочӣ камон** камони Чоч, ки навъе аз беҳтарин камонҳо будааст.

Аз он чок-чоки амуди гарон
Шуд оҳан ба кирдори чочӣ камон. *Фирдавсӣ*

Баромад зи чочӣ камонҳо садо,
Зи ҳар гӯша доданд аҷалро нидо. *Ҳотифӣ*

2. сокини Чоч, бошандаи Тошканд.

Каманде чу абрӯи тамғочиён,
Ба хам чун камонгӯшаи чочиён. *Низомӣ*

ЧОШ چاش тӯда, хирвори ғаллае, ки аз кох тоза шудааст.

Мекашад як донаро аз ҳирсу бим,
Чун намебинад чунон чоши азим. *Румӣ*

ЧОШАНӢ چاشنی *ниг.* **чошнӣ.**

ЧОШНИГИР چاشنی گیر **1.** чашида бинанда.

Покиза дил аз улувви тақсир,
Аз хони туем чошнигир. *Ҷомӣ*

2. *таър.* касе ё канизаке, ки мутасаддии дидани мазаи хӯроки подшоҳ мебошад.

Ба дасти чошнигире чу маҳтоб
Фиристодаш зи шарбатҳои ҷуллоб. *Низомӣ*

Он ҳазрат даст аз таом бозкашид ... ва чошнигир ва боварчиён он чи баёни воқеъ буд, маъруз доштанд. *«Таърихи Фаришта»*

3. ҳазгиранда, баҳраваршаванда, насибахӯр.

Дуое бо сано чун шаккару шир
Зи тақрири Зулайхо чошнигир. *Нозим*

ЧОШНӢ چاشنی **1.** андаке аз таом ва ғ., ки барои имтиҳон чашида мебинанд; мазаи чизеро дидан; аз хусусияти чизе огоҳ шудан.

Ҳар киро андак чошнӣ аз машруби ин тоифа бошад, донад, ки суханони вай чӣ гуфта. *Ҷомӣ*

Ҳеҷ коме аз дасти соқии айём шароби роҳате ба чошнии ҷароҳате начашида. *«Анвори Суҳайлӣ»*

чошнӣ (бар)гирифтан чашида дидан, мазаи хӯрокро дидан.

Нахуст аз ҳама чошнӣ баргирифт,
Дар он чобукӣ монда хисрав шигифт. *Низомӣ*

2. маза ва лаззат, таъм, ҳаловат.

Аз чошнии қанд магӯ ҳеҷу зи шаккар,
З-он рӯ, ки маро аз лаби ширини ту ком аст. *Ҳофиз*

Чун туро чошнии шаҳди муҳаббат нарасид,
Аз шаҳи нахл чӣ ҳосил зи либоси асалӣ? *Ҷомӣ*

чошнӣ дидан *аз чизе* аз чизе баҳра бурдан, ҳаловати чизеро дидан.

Монд ӯ зи ту ноф нобурида
В-аз шири ту чошнӣ надида. *Шоҳин*

чошнӣ задан баҳра бурдан, ҳаловат ёфтан.

Зи лаъли ту Шоҳин бизад чошнӣ,
Ки шеъраш малеҳ асту назмаш аҷуб. *Шоҳин*

чошнӣ рехтан *дар чизе* чизеро ширин кардан, ба чизе ҳаловат бахшидан.

Баски лаби ту чошнӣ рехта дар мазоқи ҷон,
Гирьяи талх гар кунам, оби набот мечакад. *Ҳилолӣ*

чошнии *чизе* **чашидан** чизеро имтиҳон кардан, мазаи чизеро фаҳмидан.

Тӯ ҳаргиз оштие аз ҷанг надидаӣ ва чошнии висол баъд аз фироқ начашидаӣ. *Ҷомӣ*

3. *маҷ.* бӯса.

Лаб намудӣ, бибахш чошние
Ҳам аз он ангубин, ки мебинам. *Хисрави Деҳлавӣ*

Гаҳ-гаҳ, ки аз лаб чошнӣ бо ҳар дуогӯе диҳӣ,
Аз баҳри ман дорӣ нигаҳ зери забон душномро. *Камоли Хуҷандӣ*

чошнӣ кардан а) чашида дидан.

Аз паи нуқли соқиям ҳаст бар оташам ҷигар,
Чошние намекунӣ гӯшаи ин кабобро. *Хисрави Деҳлавӣ*

б) *маҷ.* бӯса кардан.

Турунҷи туро чошнӣ кардаам,
Валекин зи себи ту пажмурдаам. *Хоҷу*

◇ **чошнии субҳ** *киноя аз* сапедаи субҳ.

Аз офтоб чошнии субҳ шуд баланд,
Умри дубора ёфт зи роҳи гудоз қанд. *Соиб*

ЧОШТ چاشت 1. ҳиссаи якӯм аз чор ҳиссаи рӯз, ки дар он вақт офтоб паҳн мешавад ва ношто (ноништа) мекунанд; 2. хӯрок хӯрдан дар ин вақт, хӯроки пагоҳӣ, ноништа.

Зоҳид қадре аз он [таом] дар вазифаи чошт ба кор бурдӣ, боқиро барои шом захира сохтӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

чошту шом хӯроки пагоҳиву бегоҳӣ.

ЧОШТГОҲ||ЧОШТГАҲ چاشتگاه||چاشتگه ҳиссаи якӯм аз чор ҳиссаи рӯз, ки дар он вақт офтоб паҳн мешавад.

Ва инчунин аз бомдод то чоштгоҳ нишастӣ ва баъд аз он ба ҳисор андаромадӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

Дӣ чоштгаҳ зи чеҳра фикандӣ никобро,
Шарманда сохтӣ ҳама рӯз офтобро. *Камоли Хуҷандӣ*

ЧОҚ *т.* چاق болида, болон, хуш, бардам.

Яке он ки аспони эшон чоқ ва даванда ва калонанд. *«Таърихи Фаришта»*

чоқ гирифтан рост нишон гирифта бозӣ кардан.

Он, ки намешиносад ӯ чиккаю пуккаи буҷул,
Аспу хари насибааш рост гирифта чоқро. *Савдо*

ЧОҲ||ЧАҲ چاه||چه 1. чуқурии рострафта дар замин, мағок; чуқурии ростканда барои кашидани об ва ё рехтани обҳои ифлос; **чоҳи муқаъар** чоҳи бетаг, чоҳи чуқур.

Замзам ба сони дидаи Яъқуб зода об,
Юсуф кашида далв зи чоҳи муқаъараш. *Хоқонӣ*

2. зиндон, маҳбас.

Бибурданд занро зи даргоҳи шоҳ,
Зи шамшер гуфтанду аз дору чоҳ. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* бадӣ, бадбахтӣ, касофат; хавф, хатар.

Роҳ пур аз чоҳ, ту з-он бехабар,
То чӣ равад мӯр ба ғарбел-дар. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ногуфта ба соҳиби амонат
Дар чаҳ наравем аз хиёнат. *Ҳилолӣ*

чаҳ кандан а) замин кандан барои баровардани об; б) *киноя аз* бадӣ кардан, қасди бад кардан.

Мазан раҳ, то бурун аз раҳ наяфтӣ,
Макан чаҳ, то даруни чаҳ наяфтӣ. *Ҳилолӣ*

худро дар чаҳ андохтан *киноя аз* худро ба бало гирифтор кардан.

Ту худро аз он дар чаҳ андохтӣ,
Ки чаҳро зи раҳ бознашнохтӣ. *Саъдӣ*

◇ **чоҳи занахдон (ё зақан)** чуқурча ва хами занах, манах.

Зулфи ту доим расанбозӣ кунад,
То кашад дилҳо аз он чоҳи зақан. *Камоли Хуҷандӣ*

Эй, фурӯғи моҳи ҳусн аз рӯи рахшони шумо,
Обрӯи хубӣ аз чоҳи занахдони шумо. *Ҳофиз*

чоҳи Канъон чоҳе дар шаҳри Канъон, ки гӯё Юсуфро бародаронаш дар он партофта буданд; *киноя аз* доми макр.

Гар Юсуфи вақти худӣ, ғофил зи ихвонат машав,
Зеро ки доранд аз ҳасад сад чоҳи Канъон дар бағал. *Махфӣ*

чоҳи Муқаннаъ чоҳе, ки Муқаннаи шӯришгари зидди арабҳо гӯё аз он бо роҳи сеҳру ҷодӯ моҳ мебаровардааст ва онро моҳи Нахшаб мегӯянд.

Андар шаби фироқи ту шояд ки рӯзи васл
Бинмоядам зи чоҳи Муқаннаъ чу моҳ рӯй. *Заҳири Форьёбӣ*

(ин) чоҳи паст *киноя аз* дуньё.

Ғарқ бимондем дар ин чоҳи паст,
Ҳеҷ сари ришта наёмад ба даст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ин чоҳу ин роҳ ибораест мувофиқи мазмуни ибораи «ихтиёр ба дасти бахтиёр».

Манат аз меҳрубонӣ кардам огоҳ,
Ту медонӣ дигар, ин чоҳу ин роҳ. *Нозим*

ЧОҲБУН چاهبن таги чоҳ.

Пас он беҳ, ки ғӯкон дар ин чоҳбун
Нагӯянд аз мавҷи дарьё сахун. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЧОҲДОР چاهدار он кӣ дар чоҳ нишаста аст, зиндонӣ, маҳбус.

Сухан мар-сареро кунад чоҳдор,
Сареро кунад ҳам сухан чоҳдор. *Унсурӣ*

ЧОҲКАН چاه‌کن 1. чоҳкананда, касе ки чоҳ меканад; 2. *маҷ.* касе, ки ба каси дигар бадӣ мекунад, сиёҳкор, бадкор.

Дил маро раҳ бо занахдони ту зад, худ шуд асир,
Рост гӯянд он чӣ бошад «чоҳкан дар зери чоҳ». *Шоҳин*

ЧОҲКАНДА چاه‌کنده 1. касе, ки чоҳ кандааст; 2. *маҷ.* бадкор, бадният.

Чоҳкандаро чоҳ дар пеш. *Зарбулмасал*

ЧОҲСАР چاه‌سر 1. сари чоҳ, назди чаҳ; 2. *ниг.* **чоҳсор.**

Манижа биёмад бар он чоҳсар,
Давону хӯришҳо гирифта ба бар. (2) *Фирдавсӣ*

ЧОҲСОР چاهسار 1. ҷое, ки чоҳ дар он ҷо бисьёр аст; 2. чоҳ; чоҳи бисьёр чуқур.

Суи хона рафтанд аз он чоҳсор,
Ба як даст Бежан, ба дигар Завор. *Фирдавсӣ*

ЧУ چو *шакли кӯтоҳшудаи* **чун.**

Чу ин чор гавҳар ба ҷой омаданд,
Зи бахри сипанҷӣ сарой омаданд. (3) *Фирдавсӣ*

Дари фараҳ ба ҳама ҳол зуд бикшояд,
Чу марди ҳодиса бар сабр пой бифшорад. (4) *Анварӣ*

Чу пардадор ба шамшер мезанад ҳамаро,
Касе муқими ҳарими ҳарам нахоҳад монд. (5) *Ҳофиз*

Ошиқӣ, эй Анварӣ, дурӯғ чӣ гӯй,
Рози дилат дар сухан чу рӯз аён аст. (6) *Анварӣ*

◇ **чу об хондан** об барин хондан, равон ва осон хондан.

Саводи ман зи дами теғи ёр шуд равшан,
Хати шикастаи ҷавҳар чу об меҳонем. *Шавкат*

ЧУББИН چبين *ниг.* **чаббин.**

ЧУК||ЧӮҚ *т.* چوک||چک ба сари ду зону нишастан, дузону нишастан.

Рой сӯи гурехтан дорад
Дузд, к-аз дуртар нишаст ба чук. *Ҳаккок*

чӯк задан ба ду зону нишондан(-и шутур).

Биронам аз ақиби кӯчкардаи худ, бӯ-к
Занад ҷамозаи саъям ба хаймагоҳаш чӯк. *Ҷомӣ*

ЧУКРӢ چکری ревос, ревоч.

ЧУЛ||ЧАВЛ چول хам, хамида.

Зулфаки чулу он рухон чу моҳ. *«Луғати фурс»*

ЧУМОҚ *т.* چماق гурзи оҳанине, ки шаш парра дорад, шашпар.

Ҳар якро чумоқи заррин дода, ки ҳазор мисқол тилло вазн дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба теғу тир ҳамекард мир Туғрал фатҳ,
Чунон ки мир Албарслон ба хишту чумоқ. *Ломеӣ*

ЧУМЧА چمچه қошуқ.

Ғарибе гарат мост пеш оварад,
Ду паймона об асту як чумча дӯғ,
Агар рост хоҳӣ, ту аз ман шунав,
Ҷаҳондида бисьёр гӯяд дурӯғ. *Саъдӣ*

ЧУН چون **1.** чӣ гуна, чӣ тавр, чӣ хел.

Маро донӣ, ки бе ту ҳол чун аст,
Ба ҳар мижгон ҳазорон қатра хун аст. *Анварӣ*

Гуфтӣ: Паси ҳар тирагие равшание ҳаст,
Чун аст, ки ҳаргиз шаби моро саҳаре нест?
Камоли Хуҷандӣ

2. чаро, барои чӣ.

Чун медонӣ, ки бе ту чун мегузарад,
Чун мепурсӣ, ки дар фироқам чунӣ?
«Таърихи Фаришта»

3. вақте ки ..., ҳангоме ки ...

Чун ба тахаллус расид, пурсид, ки Восифӣ кист.
Восифӣ

Чун маҳбасҳо аз бандӣ пур мешуд, баровардa рама-рама ба қатл мерасонид. *Аҳмади Дониш*

чун ки вақте ки ..., ҳангоме ки ...

Сабр кун, эй дил, ки он бедоди ҳиҷрон бигзарад,
Роҳати тан чун ки бигзашт, офати ҷон бигзарад.
Низомӣ

4. агар, вақте ки.

Зи ҳар донише чун сухан бишнавӣ,
Аз омӯхтан як замон нағнавӣ. *Фирдавсӣ*

Шавад майхонаҳо зеру забар, чун дида бикшоӣ,
Барорад нашъаи майро зи соғар гардиши чашмат.
Мулҳам

5. бинобар он ки, азбаски, аз он ҷо ки, аз сабаби он ки.

Чун ҳама мардум ба ду дида хушанд,
Ранҷи ду дида ба ду дида кашанд. *Хисрави Деҳлавӣ*

Чун илтифоту инояти ӯ дар бораи уламо бештар буд, аз ин ҷиҳат умаро бад-ӯ ба нифоқ зист мекарданд. *Аҳмади Дониш*

6. монанди ..., мисли ...

Шояд дар сад қарн яке чун падари ту пайдо нашавад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Мутаоқиби он чун балои ногаҳон зане мӯшаъан чӯбе дар даст расид. *Садри Зиё*

чун..., ки монанди он ки, чунон ки, чӣ тавр ки, он тавр ки.

Заҳр аз кафи дасти нозанинон
Дар ҳалқ чун равад, ки ҷуллоб. *Саъдӣ*

◇ **чунҳо** онҳое, ки монанди онҳо бисьёранд, мардумони оддӣ.

Вале бартофт бар чунҳо машориқҳои бечунӣ,
Бар осори латофат(-и) ту ҳувайдо гашт неъматҳо.
Шамси Табрезӣ

чуниву чандӣ пурсиши аз ҳад зиёд, талаби зиёди сабабу далел барои фаҳмидани моҳияти масъала.

Гашт бар Булҳусайни Маймандӣ
Мутағайир зи чуниву чандӣ. *Саноӣ*

чуну чанд чигунагӣ ва миқдор, чӣ гуна ва чӣ қадар; *кинояаз* доираи ҳисоб, ниҳояти ҳисоб.

Ниҳоданд ҳезум ду кӯҳи баланд,
Шумораш гузар кард бар чуну чанд. *Фирдавсӣ*

Қасро нарасад, ки эътирозад
Дар шеваи мо ба чуну чандо. *Савдо*

чуну чаро (ё **чиро**) чӣ тавр ва барои чӣ? (пурсишест, ки барои фаҳмидани моҳияти чизҳо ба кор меравад).

Мазан зи чуну чаро дам, ки бандаи муқбил
Қабул кард сухан, ҳар сухан, ки ҷонон гуфт. *Ҳофиз*

ЧУНА چونه хамири ба андозаи як нон буридашуда, завола, хамири кулӯла; кулӯла.

Султон Маҳмуд ... бути бузургро ... чуна сохта, бо барги пон ба роҷпутон дод, то маъбуди худро хӯрда бошанд. *«Таърихи Фаришта»*

ЧУНБА چنبه **1.** чӯбдаст, калтак, таёқ.

Чунат з-ин сон сухан ба беадабист,
Захми чунба сазадат бар паҳлу. *«Луғати фурс»*

2. чӯбе, ки занон дар вақти ҷомашӯӣ бо он либосро мекӯбанд; **3.** чӯбе, ки аз паси дар гузошта мешавад, танбаи дар.

Ду чизш баркану ду бишкан,
М-андеш зи ғулғулу ғурунба:
Дандонаш ба гозу дида ба ангушт,
Паҳлу ба дабусу сар ба чунба. *Лабибӣ*

4. одами ғафси дағал.

ЧУНИН چنين ин тавр, ин гуна.

Чунин гуфт, к-ин лашкари размсоз
Супурдам туро, роҳи Хоразм соз! *Фирдавсӣ*

Ин қоида гар чунин бимонад,
Буньёди харобии ҷаҳон аст. *Анварӣ*

чунину чунон, чунин-чунон ин тавру он тавр, ину вай.

Изҳори чунин-чунон чӣ ҳоҷат?
Он ҷо ки аён, баён чӣ ҳоҷат? *Шоҳин*

ЧУНКИ چونکه зеро ки, азбаски.

Чунки ман бо халқ ба либосе баромада будам, ки ҳеҷ кадом аз оқил ва ҷоҳил мувофақат надошт.
Аҳмади Дониш

ЧУНОН چنان **1.** ҳамон тавр, ҳамон гуна; он гуна.

Мухтасар он ки дар чунон водӣ
Ақлу Дилро касе нашуд ҳодӣ. *Мушфиқӣ*

Гаштам зи ғамаш чунон ки гӯяд,
Боз аз мани нотавон чӣ ҷӯяд? *Шоҳин*

2. ҳамонтавра, ҳамонхела.

Аз кори чунон карон кун, эй дил,
К-озор дар ин миён намонад. *Анварӣ*

3. он қадар (бисьёр).

Ба нодон он чунон рӯзӣ расонад,
Ки сад доно дар он ҳайрон бимонад. *Саъдӣ*

Аз зилзилаи ҳамла чунон хок бичунбад,
К-аз ҳам нашиносанд нигунрову ситонро. *Анварӣ*

4. монанди он, мисли он.

Ман чунон бандаи дигар куҷо ёбам, ки дар маърази ҳалокат чунин некхоҳӣ ва бандагӣ изҳор карда. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Қатраи нам бар самани тар чунон,
К-обила бар оразӣ симинтанон. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЧУНОНК چونانک||چنانک *шакли кӯтоҳшудаи* **чунонки.**

ЧУНОНКИ چونانکه||چنانکه 1. он тавр ки ..., он гуна ки ...

Бахте на бас мусоид, ёре чунонки донӣ,
Бас роҳате надорам боре зи зиндагонӣ. *Анварӣ*

Ва арақ аз пешонии вай мерафт, чунонки замин тар шуда буд. *Аҳмади Дониш*

2. монанди он ки ..., мисли он ки ...

Маъруф лабат ба тангборӣ,
Чунонки дилат ба тангхӯӣ. *Анварӣ*

чунонки гузашт чӣ тавре ки пеш аз ин гуфта шуд; ба он тарзе ки рӯй дода буд.

Аҷуза рӯйзанону мӯйканон пеши духтар давид, моҷароро, чунонки гузашт, ба духтар хотирнишон кард. *Садри Зиё*

ЧУНОНЧИ چنانچه 1. чунонки ..., он тавр ки ..., он гуна ки ...

Дар пушти арзаи ӯ бинавишт, ки муҳимми ӯро чунончи дилхоҳи ӯ бошад, бисозанд. *Аҳмади Дониш*

2. масалан.

Аҷабтар ин ки аз барои ҳар як аз ин умур мумайизе ҷудогона таъин карда буданд, чунончи касе мумайизи касалию саҳатӣ буд. *Садри Зиё*

ЧУНОНЧУН چنانچون ҳамон тавр ки ..., мисли он ки ...

Манам хӯ карда бар бӯсаш чунончун боз бар муста,
Чунон бонг орам аз бӯсаш, чунончун бишканӣ писта. *Рӯдакӣ*

ЧУППИН چپین *ниг.* **чаббин.**

ЧУРБАК چربک 1. дуруғи ростмонанд, дуруғ.

Ҳар чӣ ӯ дархост аз нону сабӯс,
Чурбаке мегуфту мекардаш фусус. *Румӣ*

чурбак хӯрдан фиреб хӯрдан, фирефта шудан.

Пас аз он чурбаки амири Хуросон бихӯрд ва чандон истихфоф карда ба Бухоро омад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

2. иғво, суханчинӣ, дурӯягӣ; тӯҳмат, бӯҳтон.

Ӯ ҳамегуфт: Ин ба фармони худост,
Ин ба чурбакҳо нахоҳад гашт рост. *Румӣ*

Ба гуфтори наммом ва девмардум ва чурбаки шарири фаттон зани порсо ва аёли ниҳуфтаи худро наёзорад. *«Оини нигориш»*

чурбак харидан ба тӯҳмат бовар кардан.

Айши ман з-ин ифтиро талхӣ гирифту ту ҳанӯз
Чурбаки ӯ ҳамчунон чун ҷони ширин мехарӣ. *Анварӣ*

ЧУРГАР چرگر *ниг.* **чаргар II.**

ЧУРРА چره чусту чолок.

Манам чурра шоҳини маънишикор,
Ки н-ояд шикори ман андар шумор. *Шоҳин*

ЧУРТ چرت ғинав, ғинам, пинак, ҳолати байни хобу бедорӣ.

Дуди чурт ба коҳи димоғи ӯ мутасоид шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЧУСТ چست 1. чобук, чолок, чаққон, чалд.

Гуфтамаш: Дар ошиқӣ мо ринду бебокему суст.
Гуфт: Дар ошиқкушӣ мо низ чолокему чуст. *Ҷомӣ*

2. моҳир.

Қаламзан чобуке, суратгаре чуст,
Ки бе килк аз хаёлаш нақш меруст. *Низомӣ*

3. зуд, тез.

Парешон кун имрӯз ганҷина чуст,
Ки фардо калидаш на дар дасти туст. *Саъдӣ*

Буньёди дарахт агар бувад суст,
Аз ҷунбиши бод уфтад чуст. *Шоҳин*

4. танг; танг ва маҳкам.

Агар хона фароху гарна чуст аст,
Ба чор арконш буньёди дуруст аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

То дидаам, ки банди қабо чуст кардаӣ,
Бар дил чӣ бандҳост маро аз қабои ту. *Ҳилолӣ*

5. маҳкам, маҳкаму матин, маҳкам ва сахт.

Бар тарзи Унсурӣ раваду хасми Унсурист,
Қ-андар қасидаҳош занад таънаҳои чуст. *Хоқонӣ*

чуст бастан маҳкам бастан, танг карда бастан.

Баргузидам ба хона танҳоӣ,
Аз ҳама кас дарам бибастам чуст. *Шаҳид*

Эй ҷомадор, аз ин сон чусташ мабанд якто,
Қ-аз бахья нақш гирад андоми нозанинаш. *Хисрави Деҳлавӣ*

6. зебо, мувофиқ, муносиб, сазовор.

Ба болои ту давлатро қабо чуст,
Ба бозуи ту гардунро камар суст. *Низомӣ*

Қори он ишрат зи ту андар наёфт,
З-он ки ту чусту баандом омадӣ. *Анварӣ*

чуст омадан хуш омадан, мувофиқи табъ омадан.

Шоҳро ин фиреб чуст омад,
Хишти ин қолибаш дуруст омад. *Низомӣ*

чуст омадани қабо зебидани либос, шинам омадани либос.

Эй бар ту қабои салтанат омада чуст,
Ҳон, то чӣ кунӣ, ки навбати давлати туст. *Ватвот*

ЧУСТХЕЗ چستخیز чаҳанда, тезрафтор, чобукрав.

Эй фалакпаймои чусти чустхез,
З-он чӣ хӯрдӣ, ҷуръае бар мо бирез. *Румӣ*

ЧУСТӢ چستی 1. чолокӣ, чаққонӣ.

Биё, эй сустҳиммат, ин чӣ сустист?
Тариқи раҳравон гармию чустист. *Ҳилолӣ*

2. пухтагӣ, хушьёрӣ.

Дар мазҳаби тариқат хомӣ нишони куфр аст,
Оре, тариқи риндон чолокияст чустӣ. *Ҳофиз*

ЧУФТ چفت танг, часпон, зич.

Дар фалон саҳро дарахте ҳаст зафт,
Шоҳҳо бас анбӯҳу бисьёр чуфт. *Румӣ*

ЧУХА چوخه *ниг.* чухо.

Мулумисол дам чу барорад ҳилоли субҳ,
Ман низ сар зи чухаи хоро бароварам. *Хоқонӣ*

ЧУХО چوخا як навъ либоси пашмини кӯтоҳи беостин; як навъ ҷомаи насрониён (христианҳо).

Маро бинанд андар кунҷи ғоре,
Шуда мулузану пӯшида чухо. *Хоқонӣ*

ЧУҒ چغ *ниг.* чағ.

ЧУҒД||ЧУҒЗ چغد||چغذ бум, ки мурғи наҳс ва бехосият ҳисоб мешуд.

Чунин гуфт донанда деҳқони Суғд,
Ки барнояд аз хояи боз чуғд. Фирдавсӣ

Дар даҳони мардуми ғофил забони ҳарзагӯй,
Чуғзи беболест афтодаст дар вайронае. *Сайидо*

чуғзи даман *буми вайронанишин*, буми харобадӯст, ки аз бехосиятӣ гӯё ҳар ҷо нишинад, он ҷо хароб мешавад.

Худро ҳумои давлат хонанду оқилон,
Қ-илло ғуробн аймону чуғзи даман наянд. *Хоқонӣ*

ЧУҒЗТИНАТ چغذطینت чуғзтабиат; бадтабиат, бадхӯй.

То чуғзтинатон ба фазои чаман шуданд,
Чун сабза соятарвари сарву суман шуданд. *Сайидо*

ЧУҒУ چغو гунҷишк, чумчуқ.

Агар бозӣ, андар чуғу кам нигар,
В-агар бошаӣ, сӯи баттон мапар. *Шаҳид*

ЧУҒУЛӢ چغلی суханчинӣ, хабаркашӣ; бадсуханӣ, ғайбат; иғво.

Соҳибхон вақти шаб ба қасди интиқоми чуғулӣ ба саропардаи Қайсархон даромада, ӯро ба қатл дароварданд. «*Таърихи Фаришта*»

ЧУҒУНДАР چغندر лаблабу.

Чун дар зимистон чуғундар арзон шудӣ, ба хӯрдани он иқбол намудӣ. *Авфӣ*

ЧӢ چه **1.** *ҷонишини саволӣ* барои ашъё, барои ҳама чиз (ба ғайр аз инсон).

Ҳакимо! чу кас нест, гуфтан чӣ суд?
Аз ин пас бигӯ, к-офариниш чӣ буд? *Фирдавсӣ*

Аз имрӯз коре ба фардо мамон,
Кӣ донад, ки фардо чӣ гардад замон. *Фирдавсӣ*

2. чаро, барои чӣ?

Бигӯям ба сардори эрониён:
Чӣ дорӣ ба по ахтари ковиён? *Фирдавсӣ*

Тарҳ дар ин хона чӣ афкандаӣ?
Хез, дари хоҷа зан, ар бандаӣ! *Хисрави Деҳлавӣ*

3. кадом.

Ҳоҷати раг задант донистам,
Аз чӣ маънӣ, — аз он ки маҳрур аст. *Анварӣ*

4. чӣ гуна?, чӣ тариқ?, чӣ хел? (дар хитоби тааҷҷубомез).

Ин чӣ манзил, чӣ биҳишт, ин чӣ мақом аст ин ҷо!
Айши боқӣ, лаби соқӣ, маю ҷом аст ин ҷо!
Камоли Хуҷандӣ

5. пурсиши инкорӣ ба вазифаи ҳиссачаи «на».

Бихоҳ дафтари ашъору роҳи саҳро гир,
Чӣ вақти мадрасаву баҳси кашфи Кашшоф аст.
Ҳофиз

чӣ гуна чӣ хел, чӣ тарз, чӣ навъ.

Акнун ки ту дидаӣ ҷамолаш,
Баргӯй чӣ гуна аст ҳолаш? *Шоҳин*

чӣ сон чӣ навъ, чӣ хел, чӣ тавр, чӣ тарз.

Ман ҳам чу ту ишқи ёр дорам,
Бингар, ки чӣ сон қарор дорам. *Шоҳин*

ҳар чӣ ҳар чиз; **ҳар чӣ тамомтар** комил, пурра; хеле.

Сулаймонхоҷа ба шитоби ҳар чӣ тамомтар аз дар даромад. *Садри Зиё*

ЧӮБ چوب **1.** дарахт.

Рутаб н-оварад чӯби харзаҳра бор,
Чӣ тухм афганӣ, бар ҳамон чашм дор. *Саъдӣ*

2. қисмҳои сахту ғафси тана ва бозуҳои дарахт, ки баъд аз афтондану буридан барои сӯзишворӣ ва бинокорӣ ба кор меравад.

Шамсулмулк фармуд, то аз ҳисор оташ андохтанд ва сари манора аз чӯб буд.
«*Таърихи Наршахӣ*»

Зоҳидонро бахшише аз боғи айши бода нест,
Метавон ин қавмро чун чӯби хушки ток сӯхт.
Мулҳам

3. таёқ, калтак.

Ба дасти ғуломони масташ диҳам,
Ба чӯби шубонӣ шикасташ диҳам. *Низомӣ*

Бизан чӯбаш, ки дузд аст он сари зулф!
Ба даст ар нест чӯбат, шонае ҳаст.
Камоли Хуҷандӣ

чӯби говрон халачӯби говронӣ.

Як раҳ ба пушту паҳлуи худ ҳам нигоҳ кун,
Аз хотири ту рафта магар чӯби говрон? *Сайидо*

чӯби сандал чӯби дарахти сандал, ки барои хушбӯӣ месӯзонанд.

Маро аз чӯби сандал, эй табибо, нест беҳбудӣ,
Макаш имрӯз чун роҳатпарастон дарди сар аз ман.
Сайидо

чӯб хӯрдан шатта хӯрдан, зада шудан бо чӯб.

Харе чӯб мехӯрд бар ҷои чӯ (чав),
Хар афтоду ҷон доду харбанда рӯ. *Низомӣ*

◇ **чӯби ёсо** чӯби ҷазо; зарби тозиёна, шаттаю шаллоқ; **чӯби хушк** а) чӯбе, ки намаш паридааст; б) *киноя аз* дор.

Ҳар кӣ аз эшон ба ҳаво кор кард,
Бар сари чӯби хушк андар ҳавост. *Фаррухӣ*

чӯби ясоқ чӯби сиёсат, чӯбдасти ҷазо.

Адаб кардаш аввал ба чӯби ясоқ,
Бифармуд аз гарданаш то ба соқ,
Ба ибрат маҳосин зи рӯяш сутурд,
Дар он анҷуман обрӯяш бибурд. *Ҳотифӣ*

чӯб бар нақора кардан *киноя аз* ошкор кардан, фош кардан, овоза кардан.

Тахи нақора кун, эй мӯҳтасиб, гуноҳи маро
В-агарна айби туро чӯб бар нақора кунам. *Шоҳин*

ЧӮБА چوبه **1.** *ниг.* чӯб 2; **2.** чӯбчаи тир; дастаи чӯбини байрақ ва ғ.

Султон деҳқонро гуфт: Бел бардор! Бел бардошт, чӯбаи тир аз бел гузаронд ва то сӯфор дар хок нишаст. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

Ё қомати тӯлонии ту чӯбаи байрақ,
Дастор бар он чун ялави байрақи Кова. *Ҳайрат*

3. тир.

Дуре ҳам бароя̄д зи чандин садаф,
Зи сад чӯба оя̄д яке бар ҳадаф. *Саъдӣ*

ЧӮБАК چوبک 1. навдаи дарахт.

Ҳар чӯбаке, ки хушк ҳамебуд, шуд ратиб. *Рӯдакӣ*

2. шақшаққаи посбони шаб, чӯбе, ки сардори посбонон ба тахтае ё таблаке мезад ва садо мебаровард, то ки посбонони дигарро хоб набарад.

Эй дили бехоби мо, з-ин эминем,
Чун ҷарас бар бом чӯбак мезанем. *Румӣ*
Чу бар чӯбаки посбон ҷанг зад,
Басо таъна, к-он лаҳза бар ҷанг зад. *Хоҷу*

ЧӮБАКЗАН چوبک‌زن посбони чӯбакзананда; *ниг.* чӯбак 2.

Адл бошад посбони комҳо,
Не ба шаб чӯбакзанон бар бомҳо. *Румӣ*

ЧӮБАКЗАНӢ چوبک‌زنی посбонии шаб бо задани чӯбак; *ниг.* чӯбак 2.

Кунад пайваста бар айвони қадраш
Зуҳал чӯбакзанӣ, Маҳ посбонӣ. *Убайди Зоконӣ*
Ҳама шаб кӯбиши синаст корам,
Бад-ин чӯбакзанӣ поси ту дорам. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЧӮБДАСТ||ЧӮБДАСТӢ چوبدست||چوبدستی чӯбе, ки ба даст гирифта мегарданд, асо, калтак.

Шубонон, ки охупарастӣ кунанд,
Зи тираш ҳама чӯбдастӣ кунанд. *Низомӣ*

Ҳадису ваъз кам аз чӯбдасти Барзу нест,
К-аз ӯ шақиқаи Исфандиёр мешиканад. *Шоҳин*

ЧӮБИН چوبین аз чӯб сохташуда.

Зи беқувватӣ аспҳо зери по
Наҷунбанд чун аспи чӯбин зи ҷо. *Сайидо*

◇ **ин чӯбин дижи зангорхӯрд** *кинояи аз* фалак.

Зери ин чӯбин дижи зангорхӯрд
Ҳар саҳаргаҳ ҳафт хон хоҳам гузид. *Хоқонӣ*

ЧӮЗА چوزه ҷӯҷа, бачаи мурғ, бачаи мокиён.

Дил чӣ парад, то зи фалак нагзарад,
Чӯза, ки дар байза бувад, чун парад?
Хисрави Деҳлавӣ

Чун ин сон байзаи мурғро дар ҳарорати муносиби ҳарорати синаи мурғ тарбият намоя̄д, чӯзаи бисьёр ба як дафъа ҳосил шавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ЧӮК I چوک мурғест, ки гӯё худро аз дарахт овехта фарьёд мекардааст, мурғи ҳақгӯй.

Чӯк зи шохи дарахт хештан овехта,
Зоғи сияҳ бар ду бол ғолия омехта. *Манучеҳрӣ*
Обӣ магар чу ман зи ғами ишқ зард гашт,
В-аз шох ҳамчу чӯк биёвехт хештан. *Баҳромӣ*

ЧӮК II چوک *ниг.* чук.

ЧӮПОН چوپان галабон, посбони рама.

Гоҳ сулҳ мекунӣ ту ба чӯпону гоҳ ҷанг,
Гургоштист кори ту пайваста бо шубон. *Сайидо*

ЧӮПОНӢ چوپانی кор ва амали чӯпон.

Накунад ҷаврпеша султонӣ,
Ки наёяд зи гург чӯпонӣ. *Саъдӣ*

Ш

Ш ҳарфи бисту шашуми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои арабии тоҷикӣ — ҳарфи ش; *ниг.* шин.

ШААФ *а.* شعف 1. шодӣ, хурсандии аз ҳад афзун.

Чун хилофат бар ту арз кунанд, ту шааф манамой. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. шефтагӣ, шайдоӣ, мафтунӣ, ошиқии гузаро.

ШАБ شب 1. муддати муайян аз фурӯ рафтани офтоб то баромадани он; *муқобили* рӯз 1.

Ҳаргиз набувад, ки чун офтоб бароя̄д, шаб бувад. *Ибни Сино*

Зи фикри шутур сорбон шуд хароб,
Шабу рӯз кунҷора бинад ба хоб. *Сайидо*

шаби анбарин шаби тираю торик; **шаби дайҷур** шаби бисьёр торик, шаби тира.

Чу посе аз шаби дайҷур бигзашт,
Аз он дар шоҳи дилранҷур бигзашт. *Низомӣ*

шаби доҷ шаби тираву торик, шаби зулмонӣ.

Шабе пеш кардам, чӣ гуна шабе?
Ҳаме аз шаби доҷ ториктар. *Дақиқӣ*

шаби дӯшин шаби гузашта.

Гарчи шабҳои васл буд хушам,
Шаби дӯшин зи шакли дигар буд. *Анварӣ*

шаби моҳ шаби маҳтоб, маҳтобшаб.

Эй ки дар омадани хеш ҳиҷобе дорӣ,
Гар шаби моҳ наёӣ, ба шаби тор биё.
«Хизонаи омира»

шаби фаррух а) шаби муборак; б) номи яке аз мақомҳои сигонаи Борбад ва Накисо, ки дар ҳузури Хисрави Парвиз хондаву навохта мешудааст.

Чу дар дастон «Шаби Фаррух» кашидӣ,
Аз он фархундатар шаб кас надидӣ. *Низомӣ*

шаби шароб шаби махсуси майхӯрӣ.

Ба роҳати нафасе ранҷи пойдор маҷӯй,
Шаби шароб наярзад ба бомдоди хумор. *Саъдӣ*

шаби ялдо дарозтарин шаби зимистон.

Кирми шабтобро шаби ялдо
Дар буни чаҳ зиё фиристодӣ. *Хоқонӣ*

шабат хуш бод! шабат ба хайр!

Зи ҷӯши хуни дил чун боз гуфтам,
Шабат хуш боду рӯзат хуш, ки рафтам. *Низомӣ*
Шабат хуш бод, эй боди саҳаргоҳ,
Ки овардӣ ҳавои зулфи он моҳ. *Камоли Хуҷандӣ*

2. *киноя аз* зулфи сиёҳ, зулфи мушкин, мӯи сиёҳ.

Нақше нигошт хатташ аз мушки суда бар гул.
Доме фиганд зулфаш бар рӯзи равшан аз шаб. *Анварӣ*
Зулфи ту менагузорад, ки бубинам рӯят,
Ё раб, ин шаб зи куҷо бар сари маҳтоб афтод.
Хисрави Деҳлавӣ

шаб дамидан *киноя аз* сабзидани мӯй бар гирди лаб ва чеҳра.

Агар зи гӯшаи моҳи ту шаб дамад рӯзе,
Чӣ доғҳо зи ғамат бар дили харобниҳад.
Бадри Чочӣ

◇ **шаби барот** (ё **чак**) *д.* шаби понздаҳуми моҳи шаъбон, ки дар он шаб малоика гӯё ҳисоби умр ва тақсими ризқ мекардаанд.

Зан гуфт: Эй мард, имшаб шаби барот аст ва бароти ризқу умр ва хайру шар дар ин шаб муҷаддад мегардад. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

Чароғон дар шаби чак ончунон шуд,
Ки гетӣ рашки ҳафтум осмон шуд. *Рӯдакӣ*

шаби қадр *д.* шаби бисту ҳафтуми моҳи рамазон, ки дар он гӯё ҳамаи орзу ва дуоҳо қабул ва иҷро мешудааст.

Равшан нашавад шамъи муроде ба шаби қадр,
Ҷуз оташи он шамъ, ки дар анҷумани мост. *Махфӣ*

шаб обистан аст, шаб чӣ зояд *киноя аз* кас фардо чӣ воқиаҳо рӯй доданашро дониста наметавонад, ноумид набояд шуд.

Сайдгараш гуфт: шаб обистан аст,
Ин ғами якрӯза барои ман аст. *Низомӣ*

Фурӯ шуд рӯзам аз ғам, чанд гӯӣ,
Ки мекун ҳила, то шаб худ чӣ зояд. *Анварӣ*

дар шаби тор ришта дар гуҳар кашидан *киноя аз* даст задан ба кори душвори ношуданӣ.

Аз бахти тира бар ҳаваси дил намерасам,
Ин ришта дар гуҳар ба шаби тор мекашам. *Сайидо*

ШАБА I شبه шабона, шабина, дар вақти шаб.

Ҳам он гаҳ шаба Нӯзаронро бихонд,
Бифармуд, то тез лашкар биронд. *Фирдавсӣ*

ШАБА II||**ШАБАҲ** شبه **1.** санги сиёҳи барроқи нарм, мӯҳраи сиёҳ.

Ба ранги шабаҳ рӯю чун шир мӯй,
Ҷаҳон пур зи болою паҳнои ӯй. *Фирдавсӣ*
Ишқам зада ончунон бар ақл,
Охир нашиносам аз шабаҳ лаъл. *Шоҳин*

2. *маҷ.* сиёҳӣ, сиёҳрангӣ, тирагунӣ.

Дар дили шаб нолаи дилсӯз ҳаст,
Бар шабаҳи шаб гуҳари рӯз ҳаст. *Низомӣ*
Куҷо бувад шабаҳи хомаи ту чун шаби қадр,
Чӣ қадр бошад мар-лӯълӯи забарҷадро! *Муиззӣ*

ШАБАК شبک *шакли хурдӣ ва навозиши* шаб.

Рӯзаке ҳамнишини мо гардӣ,
Шабаке дар канори мо бошӣ. *Убайди Зоконӣ*

ШАБАКА *а.* شبکه **1.** панҷара, тирезаи мушаббак, тирезаи сӯрох-сӯрах аз сим ва чӯбу тахта.

Ҳотамро хиргоҳе буд, ки чиҳил шабака дошт. *Авфӣ*

[Азрақӣ] эшонро [ғуломи канизакро] дар ҳарами подшоҳ, ки миёни эшону подшоҳ шабакае беш ҳоил набуд, манзил дод. *Ҷомӣ*

2. тӯр.

ШАБАФРӮЗ شب‌افروز **1.** равшанкунандаи шаб, чироғонкунандаи шаб.

Зи гоҳи шом то субҳи шабафрӯз
Шудӣ дар хушдилӣ шабҳояшон рӯз.
Хисрави Деҳлавӣ

Шабам зи шӯълаи шамъу чароғ мустағнист,
Чунин ки машъалаи оҳи ман шабафрӯз аст. *Ҷомӣ*
Шабафрӯзе чу маҳтоби ҷавонӣ,
Сияҳчашме чу оби зиндагонӣ. *«Таърихи Фаришта»*

2. кирми шабтоб.

ШАБАФРӮЗӢ شب‌افروزی: **шабафрӯзӣ кардан** шабро равшан кардан, чироғон кардани шаб.

Ба як ханда ғарат ёбам чу маҳтоб,
Шабафрӯзӣ кунам чун кирми шабтоб. *Низомӣ*

ШАБАЪ||**ШАБЪ**||**ШИБАЪ** *а.* شبع серӣ.

Дур бувад ҳирсу тамаъ аз шабаъ,
Гурсиначашманд ҳуруфи «тамаъ». *Ҷомӣ*
Хӯрдани нон ниҳод шарти шабаъ,
Хавфу уммед шарти зӯҳду вараъ. *Ҷомӣ*

Абдулазиз гуфт: Ё Або-Саид, чаро чизе намехӯрӣ? Муслима ҷавоб дод, ки шабаъ ҳосил шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ШАБАҲ I شبه *ниг.* шаба II.

ШАБАҲ II *а.* شبح сиёҳии шакли чизе ё касе, ки аз дур дида мешавад; сиёҳ, суроб.

Дар ҳама зеҳнҳо ба қавли асаҳ,
Айни ашъё бувад, на зиллу шабаҳ. *Ҷомӣ*

ШАБАҲРАНГ شبه‌رنگ сиёҳранг.

Шабаҳрангу кӯҳпайкару мушкдум,
Парирӯю оҳутагу гӯрсум. *Асадӣ*
Банд асту гиреҳ сар ба сар он зулфи шабаҳранг,
Чун хӯду зиреҳ хурду ҳама ҳалқаи ӯ танг. *Ломеӣ*

ШАББЕДОРӢ شب‌بیداری дар шаб бедор будан, бедорхобӣ, шабзиндадорӣ.

Зи шаббедории ман то саҳар чашмаш куҷо донад,
Ки аз шаб то саҳар коре ба ҷуз хуфтан намедонад.
Хисрави Деҳлавӣ

ШАББӮ(Й) شب‌بو(ی) гулест, ки шабона бӯяш зиёдтар мешавад.

Хоре, ки ба ман дарҳалад андар сафари Ҳинд,
Беҳ, чун ба ҳазар дар кафи ман дастаи шаббӯй.
Фаррухӣ

ШАБГАРД شب گرد **1.** дар шаб гарданда, шабона гардишкунанда.

Такья бар ахтари шабгард макун, к-ин айёр
Тоҷи Ковус рабуду камари Кайхисрав. *Ҳофиз*

моҳи (ё **маҳи**) **шабгард** а) моҳи осмонпаймо.

Занад лофе ба он рух моҳи шабгард,
Надонад, к-аз пиёда рух зиёд аст.
Камоли Хуҷандӣ

Шабе аз шаб чу посе чанд бигзашт,
Маҳи шабгардро шуд азми шабгашт. *Ҳилолӣ*

б) *киноя аз* Зулайхо, ошиқи Юсуф.

Равон шуд ҳамчу сарви нозу доя
Фитон-хезон зи дунболаш чу соя,
Ба зиндон чун расид он моҳи шабгард
Ниҳонӣ мири зиндонро талаб кард. *Ҷомӣ*

2. посбони шабрав.

Нашуд ҷуз сӯхтан аз кӯчагардӣ ҳосили умрам,
Ба шаҳри тирабахтӣ машъали шабгардро монам.
Сайидо

ШАБГАҲ شبگه нишемангоҳи шабона, ҷои шабгузаронӣ.

Шабгаҳе карданд аҳли корвон
Манзил андар мавзеи Қофирситон. *Румӣ*

ШАБГИР شبگیر **1.** охири шаб, саҳаргоҳ.

Дигар рӯз шабгир, ҳам пурхумор
Биёмад Таҳамтан, биёрост кор. *Фирдавсӣ*

Чун вақти шабгир омад, ... хостанд, ки равон шаванд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. равона шудан, раҳсипор шудан дар аввали саҳар; сафар дар нимаи дуйӯми шаб, қарибии субҳ.

То маро моҳи мусофиргаштае саргашта сохт,
Чун ситора ашки ман шабгирҳо бисьёр кард. *Мушфиқӣ*

Маро ду ҳафта аз ин пеш дар раҳи шабгир
Зи хона ҷониби гармоба уфтод масир. *Савдо*

3. шабона, дар вақти шаб (то саҳаргоҳ).

Бо дили сангинат оё ҳеҷ даргирад шабе
Оҳи оташбору сӯзи синаи шабгири мо? *Ҳофиз*

Тавон бас кор дар шабгир кардан,
Ки рӯзаш кам тавон тадбир кардан. *Ҷомӣ*

нолаи шабгир нолаи шабона (то саҳаргоҳ).

Санамо, бо ғами ишқи ту чӣ тадбир кунам,
То ба кай дар ғами ту нолаи шабгир кунам. *Ҳофиз*

Саҳаргаҳ чун шавад азми раҳилат,
Мабош аз нолаи шабгир ғофил. *Ҷомӣ*

◇ **бодаи шабгир** сабӯҳӣ, шароби сабӯҳие, ки бештар барои дафъи хумор менӯшанд.

Ошиқеро, ки чунин бодаи шабгир диҳанд,
Кофири ишқ бувад, гар нашавад бодапараст. *Ҳофиз*

ШАБГИРГОҲ شبگیرگاه саҳаргоҳ.

Ба шабгиргоҳи хурӯши хурӯс,
Зи ҳар сӯ ҳамехост овои кӯс. *Фирдавсӣ*

ШАБГИРӢ شبگیری мансуб ба шабгир; **боди шабгирӣ** боди шабгирона, насим ва шамоли латифи саҳаргоҳӣ.

Ало, эй боди шабгирӣ, ба гулбарги баногӯшаш,
Маҷнунбон зулфи занҷирӣ, ки ман девона ҳоҳам шуд. *Хисрави Деҳлавӣ*

ШАБГУН شبگون шабранг, ба ранги шаб, сиёҳ, тира.

Ҳаво тира гашт аз фурӯғи дирафш,
Табархуну шабгуну зарду бунафш. *Фирдавсӣ*

Ҳаме хоҳам парешонии ман бар рӯи рӯз афтад,
Худоро, бар узори худ маяфган зулфи шабгунро. *Восифӣ*

ШАБДЕЗ شبدیز **1.** номи аспи Хисрави Парвез, ки сиёҳранг будааст.

Накардӣ Рахшро Рустам хатар, гар сайри ӯ дидӣ,
На мар-Шабдезро Парвезу на Шабрангро Нӯъмон. *Ломеъӣ*

2. *маҷ.* асп.

Пои шабдезаш, ту гӯӣ, пӯя аз оҳу гирифт,
Парри шоҳинаш, ту гӯӣ, қувват аз сарсар гирифт. *Муиззӣ*

3. *кинoя аз* шаб.

Чу шабдезро наъли зар баст рӯз,
Даромад ба зин шоҳи гетифурӯз. *Низомӣ*

шабдези шаб *киноя аз* шаби торик.

Сӯи Аҷам рон, манишин дар Араб,
Ҷардаи рӯз инаку шабдези шаб. *Низомӣ*

4. номи яке аз навоҳои сиганаи Борбад.

Ҳар он шаб, к-ӯ гирифтӣ роҳи «Шабдез»,
Шуданди ҷумлаи офоқ шабхез. *Низомӣ*

ШАБЕХУН||ШАБИХУН||ШАБОХУН شبیخون||شبخون||شباخون шабона ба душман ногоҳон ҳамла овардан.

Ба сони шабехун яке разми сахт
Бисозем, то чун бувад ёр бахт. *Фирдавсӣ*

Дар миёни кӯҳҳо ҷое мӯҳкам бозталабем ва аз шабехун ва ҳуҷуми ногоҳ эмин шавем. *Авфӣ*

Тарсам аз он шаб ки шабихун кунанд,
Ғорат аз-ин доира берун кунанд. *Низомӣ*

шабехун бурдан шабона ба душман ҳуҷум овардан.

Агар ҳуфья даҳ дил ба даст оварӣ,
Аз он беҳ, ки сад раҳ шабихун барӣ. *Саъдӣ*

шабехун задан шабона ногаҳонӣ ҳуҷум кардан ба душман.

[Ҷабраил] бифармуд, то лашкар ба ҳуш бошанд, то сапедҷомагон берун наёянд ва бар мо шабохун назананд. *«Таърихи Наршахӣ»*

шабехун овардан *ниг.* **шабехун бурдан.**

Ин гирьяи ман, ки шабравӣ пеша гирифт,
Тарсам, ки шабе бар ту шабихун орад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ШАБЕҲ *а.* شبیه **1.** мушобеҳ, монанд, назир, моно.

Шудӣ, ҳар кас назар кардӣ ба сӯяш,
Шабеҳи икди гавҳар мӯ ба мӯяш. *Нозим*

2. сурат, нақше, ки рассомон мекашанд.

Сурати дардам зи аҳволам чӣ мепурсӣ, мапурс,
Дар шабеҳам хомаи наққош шеван мекунад. *Матин*

ШАБЗИНДАДОР شب‌زنده‌دار **1.** шаббедор, бедорхоб, шабхез.

Шабафрӯзи шабзиндадорон туӣ,
Чароғи дилу нури ёрон туӣ. *Хоҷу*

2. *маҷ.* ошиқ; ошиқи бедорхоб.

Қадом оҳандилаш омӯхт ин оини айёрӣ,
К-аз аввал чун бурун омад, раҳи шабзиндадорон зад. *Ҳофиз*

Чунин к-аз бодаи ишрат ба хоби мастии шабҳо
Чӣ донӣ меҳнати бехобии шабзиндадоронро. *Ҷомӣ*

ШАБЗИНДАДОРӢ شب‌زنده‌داری **1.** шаббедорӣ, бедорхобӣ, шабхезӣ.

Маро бе ту шабзиндадорӣ бувад,
Ту ёдам наёрӣ, чӣ ёрӣ бувад? *Шодӣ*

2. *маҷ.* бо азобу уқубат шабро ба сар бурдан.

Умрамон чун шамъ дар шабзиндадорӣ сарф шуд,
Ханда дорад субҳдам бар дидаи гирьёни мо. *Сайидо*

ШАБИКА *а.* شبیکه тӯри дом, тӯри сайёдӣ, ки бо он паррандаҳо, ҳайвонҳо, моҳӣ ва ғ. сайд мекунанд.

Пешво иблис буд ин роҳро,
К-ӯ шикор омад шабика чоҳро. *Румӣ*

ШАБИСТОН شبستان шабхона, хилватхона; ҳарамсаро; ишратхона, базмгоҳ.

Сӯхтам аз ғаму равшан нашуд ин нукта ҳанӯз,
Ки шаб он шамъи шакарлаб ба шабистони кӣ буд?
Камоли Хуҷандӣ

Бо чунин ҳусне, ки чашми ошиқон ёбад фурӯғ,
Офтоби базм ё шамъи шабистон хонамат? *Шоҳин*

Қомати дилҷӯи ӯ сарви гулистони кист,
Оразӣ тобони ӯ шамъи шабистони кист? *Туғрал*

ШАБИХУН شبخون *ниг.* шабехун.

ШАБКУК شبکوک гадое, ки шабона бар болои манора, баландӣ, теппа ва дарахте баромада, як-як мардуми шаҳр ва ё маҳалларо номбар карда дуо мекардааст, то ки ба вай чизе садақа диҳанд.

Зиҳӣ ҷавфурӯшони гандумнамой,
Ҷаҳонгарду шабкуку хирмангадой! *Саъдӣ*

ШАБКӮР شب کور касе, ки дар шаб чашмаш намебинад.

Менабинӣ, аз он ки шабкӯрӣ,
Рӯз чун ақли аблаҳон урӣ. *Саной*

ШАБНАВАРД شب‌نورد: **чароғи шабнаворд** фонуси дастӣ.

Боз бахшад бинишам он моҳи фард,
Дар замон ҳамчун чароғи шабнавард. *Румӣ*

ШАБНАМ شبنم рутубате, ки шабона ё саҳар ба рӯи сабзаҳо, гиёҳҳо, гулҳо ва ғ. мерезад.

Зи шабнами саҳарӣ ғунча бомдоду пагоҳ
Кушод пираҳан аз ҳам, бар офтоб андохт. *Ҷомӣ*

Чун ғунча, ки бишкуфад зи шабнам,
Чун захм, ки беҳ шавад зи марҳам. *Шоҳин*

ШАБНИШИН شب‌نشین дар шаб бедор нишаланда; шабхез, шаббедор; *маҷ.* ошиқ.

Дар вафои ишқи ту машҳури хубонам чу шамъ,
Шабнишини кӯи сарбозону риндонам чу шамъ.
Ҳофиз

Ба субҳ овари шоми ҳар шабнишин
Ҳароратбари ҳар дили оташин. *Ҷомӣ*

ШАБОБ *а.* شباب ҷавонӣ; *муқобили* **шайб.**

Шабобу ёри мусоид хуш аст ҳар ду ба ҳам,
Мабур зи ёри мусоид ба рӯзгори шабоб! *Муиззӣ*

Рафт айёми шабобу фурсати пирӣ расид,
То кучо бошад кунун аҳди ғазалхонӣ маро? *Туғрал*

ШАБОВЕЗ شب‌آویز: **мурғи шабовез** гӯё мурғе будааст, ки тамоми шаб ба як по истода фарьёд мекашидааст ва, ба ривояте, гӯё то чакраи хун аз гулӯяш начакад, хомӯш намешудааст; онро мурғи ҳақгӯй ҳам меноманд.

Ниҳода номи он шабранг шабдез,
Бар ӯ ошиқтар аз мурғи шабовез. *Низомӣ*

ШАБОН||ШУБОН شبان *шакли арабишудаи* **чӯпон.**

Душмании гургу шабон мустағнӣ аз баён аст. *Ҷомӣ*

Моли ғоратзада аз ҳокими деҳ бояд ҷуст,
Гургро нест гунаҳ, ҷурми шубон хоҳад буд.
Сайидо

ШАБОНА شبانه шабонгоҳӣ, вақти шаб.

Аз гирьяи шабона сарам дард мекунад,
Ё раб, ки ин шароб зи хумхонаи кӣ буд?
Хисрави Деҳлавӣ

ШАБОНАРӮЗ||ШАБОНРӮЗ شبانه‌روز||شبانروز муддати як шабу рӯз, 24 соат.

... Бифармуд, то оташ андар шаҳр заданд ва се шабонарӯз шаҳр бисӯхт. *«Таърихи Наршахӣ»*

Шаҳ шабонрӯз шуд, ки аз мастӣ
Боз нашнохтаст рӯз аз шаб. *Анварӣ*

ШАБОНГОҲ||ШАБОНГАҲ شبانگاه||شبانگه шаб, ҳангоми шаб; шабона.

Хунук он кас, ки бомдод гурусна хезад ва шабонгоҳ гурусна хуспад. *Аттор*

Чархам ҳама тан ба посбонӣ
Чашм аст шабонгаҳ, ар бидонӣ. *Шоҳин*

ШАБОНЗОДА||ШУБОНЗОДА شبانزاده писари чӯпон, чӯпонзода; чӯпонбача.

Шабонзодаеро чунон дар канор
Бигирию аз кас наёядт ор. *Фирдавсӣ*

ШАБОНРӮЗ شبانروز *ниг.* **шабонарӯз.**

ШАБОРӮЗӢ شباروزی: **даври шаборӯзӣ** мурури замон, гузаштани вақт.

Бубин ғаври даври шаборӯзияш,
Ба хуршеду маҳ оламафрӯзияш. *Ҷомӣ*

ШАБОХУН شباخون *ниг.* **шабехун.**

ШАБОШАБ شباشب дар вақти шаб, шабона, нисфи шаб, пеш аз саҳари баланд.

Ҳасани Басрӣ... шабошаб байрақҳои рангин сомон дод ва субҳи рӯзи дигар дамомаи ҷанг зада кӯч кард. *«Таърихи Фаришта»*

ШАБОШОБ شباشاب фаш-фашкунон паридани тир, садои тез рафтани тир.

Шабошоби пайкони алмосгун
Ба ҳар сӯ равон карда селоби хун. *Шодӣ*

ШАБОҲАНГ شباهنگ **1.** ситораи Сириус, ки онро ситораи Корвонкаш низ мегӯянд.

Шаҳи шарқ бар кӯҳ кашида саросик,
Дамида Шабоҳанг аз субҳи козиб. *Манучеҳрӣ*

Гаҳи сабӯҳи ту ромишгарони маҷлиси ту
Кашида то ба Шабоҳанг чангро оҳанг. *Муиззӣ*

2. *маҷ.* шабонгоҳ, шаб.

Шабоҳанг чун барзад аз кӯҳ дуд,
Бар оҳанги шаб мурғ дастон намуд. *Низомӣ*

ШАБОҲАНГОМ شباهنگام шабона, вақти шаб, дар шаб.

Шабоҳангом, к-аз саҳрои андӯҳ
Расидӣ офтобаш бар сари кӯҳ... *Низомӣ*

ШАБОҲАТ *а.* شباهت шабеҳ будан, монанд будан, монандӣ.

Агар рӯҳи одамӣ... ба ҷаҳду риёзату тоат кӯшад, шабоҳат ба укул ва нуфуси муҷаррада пайдо мекунад. *Аҳмади Дониш*

ШАБПАЙМО شب‌پیما **1.** шабгард, дар вақти шаб гарданда, роҳпаймо дар шаб.

Моҳи шабпаймо, ки олам хӯшачини ҳусни ӯст,
Донае монанди холи ӯ надорад хирманаш. *Исмат*

2. *маҷ.* он кӣ шаби дароз аз ишқ ва ҳиҷрони ёр бесабр ва беқарор қадам мезанад, шаббедор, ошиқи шабзиндадор.

Мо ба фарьёд омадем аз нолаи шабҳои хеш,
Пурсише мекун зи ранҷурони шабпаймои хеш.
Камоли Хуҷандӣ

ШАБПАР شب‌پر *ниг.* **шабпара.**

Ғунуданд мурғон ба атрофи шох,
Бипаррид шабпар зи сӯрохи кох. *Шодӣ*

ШАБПАРА||ШАБПАРРА شب‌پره хаффош.

Шабпара гар васли офтоб нахоҳад,
Равнақи бозори офтоб накоҳад. *Саъдӣ*

Васли хуршед ба шабпарраи аъмо нарасад,
Ки дар он оина соҳибназарон ҳайронанд. *Ҳофиз*

ШАБПАРАК شب‌پرک *ниг.* **шабпара.**

Шабпарак аз гунбади фирӯзагун,
Рафт зи парвоз ба гунбад дарун. *Хисрави Деҳлавӣ*

ШАБПАРРА شب‌پره *ниг.* **шабпара.**

ШАБПӮШ شب‌پوش кулоҳи шабпӯшӣ, шабпӯшак.

Сад рӯҳ барангехта аз домани курта,
Сад рӯз барафрӯхта аз гӯшаи шабпӯш.
«Калила ва Димна»

ШАБРАВ شب‌رو **1.** дар шаб роҳ раванда, роҳпаймои шабона.

Шабравонро шугуфта деҳ чароғ,
Тозарӯ бош чун шугуфаи боғ. *Низомӣ*

Мӯҳр бар номаи висол ниҳод,
Номаро бо Хаёли шабрав дод. *Мушфиқӣ*

2. дузди шабрав, касе, ки шабона ба duздӣ машғул мешавад; айёр.

Яке гуфт, к-ин бандиён шабраванд,
Насиҳат нагиранду ҳақ нашнаванд. *Саъдӣ*

Ишрати шабгир кун, май нӯш, к-андар роҳи ишқ
Шабравонро ошноихост бо мири асас. *Ҳофиз*

3. *ниг.* **шабпаймо 2.**

Дармадузд он рӯи моҳ аз шабравон,
Сар макаш з-ин ҷӯй, эй оби равон! *Румӣ*

ШАБРАНГ شبرنگ **1.** шабгун, сиёҳранг, тирагун.

Гуфтам, эй шоми ғарибон, турраи шабранги ту
Дар саҳаргоҳон ҳазар кун, чун бинолад ин ғариб.
Ҳофиз

Нӯки хомаи шабранги ин тоифа андалеби хазордастон аст. *«Равзат-ус-сафо»*

Хушам аз накҳати зулфи каҷи шабранги пурчинаш,
Димоғам кай ҳавои савсану майли суман дорад?
Туғрал

бораи шабранг аспи сиёҳранг.

Инони бораи шабранг бартоб,
Шитобон рав ба раҳ чун тири партоб.
Фахриддини Гургонӣ

2. номи аспи Нӯъмон ибни Мунзир (яке аз подшоҳони араб дар даври Сосониён).

Накардӣ Рахшро Рустам хатар, гар сайри ӯ дидӣ,
На мар-Шабдезро Парвизу на Шабрангро Нӯъмон.
Ломеӣ

3. *маҷ.* аспи сиёҳранг.

Ба шабранге расӣ, Шабдез номаш,
Ки сарсар дарнаёбад гарди гомаш. *Низомӣ*

Куҷо шуд он, ки шабрангат ба ҷавлон омадӣ ҳар сӯ,
Ки то дар дидаи бахтам кашидӣ кӯҳли бедорӣ.
Исмат

ШАБТОБ شب‌تاب дар шаб тобанда, дурахшанда, равшанкунандаи шаб; **гавҳари шабтоб** а) гавҳари дар шаб фурӯзон, гавҳари аълосифат.

Гавҳари шабтоб гардад моҳ дар ҷавфи садаф,
Лаъли руммонӣ шавад хуршед дар аҷзои кон.
Зулфиқор

б) *кинояи аз* ситора.

Чарх пур гавҳари шабтоб шуд аз гирьяи мо,
Моҳ дар ҳола ба гирдоб шуд аз гирьяи мо. *Соиб*

кирми (*ё* **кирмаки) шабтоб** кирми хурде, ки моддаи фосфории рӯи баданаш дар торикӣ аз худ рӯшноӣ медиҳад.

Шаб зимистон буду каппӣ сард ёфт,
Кирмаке шабтоб ногоҳӣ битофт. *Рӯдакӣ*

Аҳли сурат, ки худоройи бувад, сӯхтанист,
Кирми шабтоб дигар бошаду парвона дигар.
Хисрави Деҳлавӣ

ШАБФУРӮЗ شب‌فروز *ниг.* **шабафрӯз.**

Эй боди субҳ, он гули серобро бипурс,
В-он моҳи шабфурӯзи ҷаҳонтобро бипурс. (1) *Ҷомӣ*

гавҳари шабфурӯз гавҳаре, ки дар шаб метобад, нур медиҳад; гавҳари аълосифат.

Қиссаи ишқ худ равад пеши фусурдагон, вале
Сангтарош кай харад гавҳари шабфурӯзро.
Хисрави Деҳлавӣ

кирмаки (*ё* **кирми) шабфурӯз** кирми шабтоб.

Магар дида бошӣ, ки дар боғу роғ
Битобад ба шаб кирмаке чун чароғ?
Яке гуфташ: Эй кирмаки шабфурӯз,
Чӣ будат, ки берун наёӣ ба рӯз? *Саъдӣ*

ШАБХЕЗ شب‌خیز **1.** касе, ки барои ибодату намоз шабона аз хоб бархезад; шаббедор.

Азизе дар ақсои Табрез буд,
Ки ҳамвора бедору шабхез буд. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* ошиқи шаббедор.

ШАБХЕЗӢ شب‌خیزی шаббедорӣ, шабзиндадорӣ; *маҷ.* ошиқӣ.

Дило, дар мулки шабхезӣ гар аз андӯҳ нагрезӣ,
Дами сӯҳбат башоратҳо биёрад з-он нигор охир.
Ҳофиз

ШАБХОНА شبخانه хобгоҳ, ҷое, ки камбағалони бехонумон шабро дар он ҷо мегузаронанд.

Бино карду нон доду лашкар навохт,
Шаб аз баҳри дарвеш шабхона сохт. *Саъдӣ*

ШАБХУН شبخون *ниг.* **шабехун.**

Ҳар куҷо мавҷи ғами ишқи ту шабхун дорад,
Пои худ ақл аз он силсила берун дорад. *Махфӣ*

ШАБЧАРА شب‌چره меваҳои хушконида, ки дар шабнишинӣ мехӯранд.

Нуқлу хурмо ба дасти худ сара кард,
Номзад аз барои шабчара кард... *Ҷомӣ*

ШАБЧАРОҒ شبچراغ дурахшанда, тобон; **гавҳари шабчароғ** гавҳари дурахшони қиматбаҳо, ки шабона равшанӣ медиҳад.

Бар он ҳар яке гавҳари шабчароғ
Дурахшанда ҳар як чу дар шаб чароғ. *Хоҷу*

◇ **шабчароғи муғон** *киноя аз* шароб.

Биё, соқӣ, он шабчароғи муғон,
Биёвар ба ман, бармаёвар фиғон. *Низомӣ*

ШАБЪ *а.* شبع *ниг.* **шабаъ.**

ШАБЬЁЗА شب یازه шабпарак (шапалак), хаффош.

Ту шаб ой, ниҳон бувӣ ҳама рӯз,
Ҳамчуноні яқин ки шабьёза. *Фароловӣ*

ШАБҲАНГОМ شبهنگام вақти шаб, ҳангоми шаб.

Шабҳангом аксари ҳамроҳон гурусна, саворихо бечав монда, нон ва таом ва отьёмӣ ба талаву тороч рафта. *Аҳмади Дониш*

ШАВ شو: **шав гирифтан** рамидан; харосидан.

Он чунон тунд, ки гар сояи қамчӣ афтад
Ба суринаш, чу ғазоли хутанӣ гирад шав. *Шоҳин*

ШАВБ *а.* شوب омехтан, омезиш; *маҷ.* олоиш, олудагӣ.

Чист ихлос он, ки касбу амал.
Пок созӣ зи шавби нафси дағал. *Ҷомӣ*

ШАВВОЛ *а.* شوال моҳи даҳӯми соли қамарии ҳиҷрӣ.

Мансур ибни Нӯх ба мулк бинишаст андар моҳи шавволи соли сеcаду панҷоҳ.
«Таърихи Наршахӣ»

ШАВКАТ *а.* شوکت **1.** қудрат, қувват; ҷоҳу мартаба, бузургворӣ ва ҷалолат; ҳашамат, эътибор.

Ба кӯҳ сӯҳбати Фарҳод баски сангин буд,
Шикасти шавкати Парвез аз он таҷаммул кард.
Мушфиқӣ

Як тан, агарчи ба зӯру шавкат зиёда бошад, бо бисьёрӣ барнаёяд. *«Нигори дониш»*

Бибар бо хеш лашкар низ ҳамроҳ,
Биёро дастгоҳи шавкату ҷоҳ. *Ҳозиқ*

2. *маҷ.* ҳайбат.

Ғунча ҳар барги тараб, к-аз шавкати дай мену-хуфт,
Кард бо боди баҳорӣ як ба як изҳори гул. *Ҷомӣ*

ШАВЛА شوله *ниг.* **шӯла.**

ШАВОИБ *а.* شوائب *ҷ.* **шоиба.**

Манзумоти муншаоташ монанди лаъли баҳри Уммон аз шавоиби айбу манқасат пероста. (1)
«Равзат-ус-сафо»

Ба мазҳаби уқало аз шавоиби тӯҳмат дур гардӣ. (2)
«Анвори Суҳайлӣ»

ШАВОМИХ *а.* شوامخ *ҷ.* **шомих; шавомихи ҷибол** ҷойҳои баланди кӯҳ.

[Каюмарс] ба ҷанги тоифае аз девон, ки дар шавомихи ҷибол макон доштанд, таваҷҷӯҳ намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ШАВОРЕЪ *а.* شوارع *ҷ.* **шореъ.**

Навбате баъд аз шом дар шореe аз шавореъ мерафтам. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

Дар шавореъ дар ҳар панҷ курӯҳ ду аспи роҳвор ... муқаррар буданд. (1) *«Таърихи Фаришта»*

ШАВОҒИЛ *а.* شواغل *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **шоғил 1,2.**

Баёнӣ ... баъд аз вафоти султон тарки шавоғили дуньявӣ карда. (2) *«Оташкада»*

2. монеаҳо, боздорандаҳо.

Ҳабли шавоғилро ба теғи инобат қатъ кунем.
Авфӣ

... Ва шавоғил ва мавонеи ҳол ҳоил шуд.
«Равзат-ус-сафо»

ШАВОҲИД *а.* شواهد *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **шоҳид 1,2; 2.** далелҳо; мисолҳо.

Баъзе шавоҳид, ки баъди таҳрири рисола ба назар даромад, низ илҳоқ мепазирад.
«Хизонаи омира»

ШАВОҲИҚ *а.* شواهق: **шавоҳиқи ҷибол (ё ҷабал)** баландиҳо, куллаҳои кӯҳ.

Ильёс аз хавфи кафара ба шавоҳиқи ҷибол таваҷҷӯҳ фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ва он мардум, ки дар шавоҳиқи ҷабал буданд, ҳамирҳо оварданд. *Аҳмади Дониш*

ШАВУОЙ شووآی рафтуой, рафтуомад; ҳаракати доимӣ.

Ҳама з-ин қуббаи баланд чу дурҷ
Дар шавуой з-ин дувоздаҳ бурҷ. *Саноӣ*

Ҳама аз ҷоҳу мол дар шавуой,
Ҳама юсуффурӯши нобиной. *Саноӣ*

ШАВӢ *а.* شوی гӯшти бирьён; бирьёншуда, бирьён.

Агар зи ҳайбати ту оташе барафрӯзанд,
Бар осмон-бар историгон шаванд шавӣ.
Манучеҳрӣ

Монда ақл аст бе нону шавӣ,
Нури ақл аст, эй писар, ҷонро ғизӣ. *Румӣ*

ШАВҚ *а.* شوق орзумандӣ, майли калон, рағбати бисьёр, мунтаҳои орзуи нафс.

Шавқи лабат бурд аз ёди Ҳофиз
Дарси шабона, вирди саҳаргоҳ. *Ҳофиз*

Чу гардад шавқи васл афзун, чӣ ҷои таън, агар Маҷнун
Ба бӯи ҳавдаҷи Лайлӣ фитад дунболи маҳмилҳо?
Ҷомӣ

Мушфиқӣ, рӯзе, ки бояд чашм пӯшид аз ҷаҳон,
Орзӯи дидану шавқи нигоҳаш доштам. *Мушфиқӣ*

шавқу шааф майлу ҳавас, ишқу муҳаббат.

Дар он мартаба на шавқу шааф уфтад ба чизе ва на рағбат ба ҳаззе аз ҳузузи инсонӣ.
«Ахлоқи Носирӣ»

ШАВҲАР شوهر марди зандор, ҷуфти зан, ҳамсари зан.

Ту хуш ба падар нишину модар,
Дар кунҷи фироқу доғи шавҳар. *Шоҳин*

шавҳар кардан шӯй гирифтан, ба шӯй (шавҳар) расидан.

Шавҳар кардан на кори ман буд,
Қоре на ба ихтиёри ман буд. *Ҷомӣ*

ШАГО شگا тирдон, тиркаш.

Ба тири ғамза дили ошиқон шикор кунад,
Аҷабтар он, ки ба тире, ки аз шаго на ҷудост.
Бӯабдуллоҳи Адиб

ШАГОЛ شگال *ниг.* **шағол.**

ШАДИД *а.* شدید сахт, қавӣ; бошиддат.

Муҳассилони шадид ва амалдорони палид ин луқмаро аз ӯ даррабоянд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Оламе з-ин навост масти фиғон,
Ки шадид аст захми теғи забон. *Бедил*

ШАДИДА *а.* شدیده сахтӣ, бадбахтӣ.

ШАДИДУЛҲАР(Р) *а.* شدیدالحر сахт гарм, аз ҳад зиёд гарм, тафсон.

Дар рӯзи шадидулҳар ҷанозаи он ҳазратро бардоштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ШАДОИД *а.* شدائد *ҷ.* **шадида.**

Таҳаммуле, ки бар... шадоид дошт... дасти умед ба домани матлуб расонид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Моро дар ин ҳафт сол ба анвои шадоиду миҳан мубтало сохтӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

Бар ҷонат ин шадоид оварда фаҳми қосир,
Бар ризқат ин нақоис оварда табъи коҳил. *Савдо*

ШАДҚ||ШИДҚ *а.* شدق кунҷи даҳан.

Чун ба қавми худ расид он муҷтабо,
Шадқи ӯ бигрифт, боз ӯ шуд асо. *Румӣ*

ШАЁТИН *а.* شیاطین *ҷ.* **шайтон.**

Ӯ худ аз аъвони шаётин аст ва ҳама афъол ва кирдор ва гуфтори ӯ феъли шайтон бувад. (1)
Аҳмади Дониш

ШАИР *а.* شعیر ҷав.

Шаире з-он шиори ту намондаст,
В-агар тозӣ надонӣ, ҷав намондаст. *Низомӣ*

Таоми эшон шаир бувад ва зуррат ва хурмо аз атроф бад-он ҷо меоваранд. *«Равзат-ус-сафо»*

ШАЙБ *а.* شیب сафед шудани мӯй, мӯйсафедӣ; пирӣ; *муқобили* **шабоб.**

Замони шайб наёяд зӣ дасти ту коре,
Инони шоҳиди мақсуд дар шабоб бигир.
Заҳири Форьёбӣ

Мирзо Улуғбек... ҷиҳати ҳурмати шайб ва риояти маҳалли ӯ вайро истиқбол фармуд.
«Равзат-ус-сафо»

ШАЙБАТ *а.* شیبت сафедӣ; сафедии мӯй.

Шӯълаи барқи рӯзи нав иззаташ аз муборакӣ
Қуллаи барфи субҳдам шайбаташ аз муаттарӣ.
Хоқонӣ

ШАЙД *а.* شید ҳила, макр, фиреб, риё, тазвир.

Суви масҷид овард дуккони шайд,
Ки дар хона камтар тавон ёфт сайд. *Саъдӣ*

Ҳофиз, ба ҳаққи Қуръон, к-аз шайду зарқ боз ой,
Бошад, ки гӯи айше дар ин ҷаҳон тавон зад.
Ҳофиз

ШАЙДО شیدا **1.** ошуфта ва девона; ошиқи гузаро.

Накард ин дӯстӣ бар доя пайдо,
Агарчи гашта буд аз ишқ шайдо.
Фахриддини Гургонӣ

Карашмаҳои ғазолони маст мебахшад
Фароғат аз ду ҷаҳон ошиқони шайдоро. *Ҷомӣ*

Теғ бар ҷони мани бедили шайдо чӣ занӣ,
З-он биёндеш, ки пайваста ту дар ҷони манӣ.
Исмат

шайдо кардан ошуфта ва парешон кардан аз ишқу муҳаббат.

Моҳи ҳилолабрӯи ман, ақли маро шайдо макун,
Ғамзазанон з-ин сӯ маё, оҳанги ҷони мо макун!
Хисрави Деҳлавӣ

2. *маҷ.* ҳайрон, сахт ба ҳаяҷон омада.

Чунон шуд з-ин ҳикоят доя шайдо,
Ки бехуд рафт то пеши Зулайхо. *Нозим*

ШАЙДОӢ شیدائی ошуфтагӣ; аз ишқ шайдо будан.

Зи гирья ишқро расвоӣ омад,
Зи расвоӣ туро шайдоӣ омад. *Фахриддини Гургонӣ*

Магар занҷири мӯе гирадам даст,
Вагарна сар ба шайдоӣ барорам. *Ҳофиз*

Қиссаи Фарҳоду Маҷнунро, Фузулӣ, кас нахонд,
То баромад ном дар олам ба шайдоӣ маро. *Фузулӣ*

ШАЙЁД *а.* شیاد фиребгар, маккор, дағобоз, ҳилагар.

ШАЙЁДӢ شیادی ҳилагарӣ ва фиребгарӣ.

Бар рӯ фитода бахья макун зикри хирқаам,
Дурҳои ашк сабҳаи шайёдии ман аст. *Зуҳурӣ*

ШАЙН *а.* شین *нуқсон, каму кост, айб; зиштӣ.*

Султон Ғиёсиддин Балбан... аз ин ҷаҳони пуршӯру шайн даргузашт. *«Таърихи Фаришта»*

Ту надонистаӣ, ки зайни шабоб бизоате музҷот аст ва шайни шайб сармояи зебу пероян ҷачот аст. *«Оини нигориш»*

ШАЙПУР شیپور карнайча, карнайчаи аскарӣ, сурнои биринҷии даҳанкушода.

Шағабҳои шайпур аз оҳанги тез
Чу сури Сирофил дар растахез. *Низомӣ*

Чору ночор толокии саффайн афтод ва овози шайпуру нафир бархост. *Аҳмади Дониш*

ШАЙТАНАТ *а.* شیطنت **1.** шайтонӣ, аҳриманӣ, шӯрангезӣ.

Ба воситаи шайтанат Ҳорун ба ховияи абадӣ гирифтор шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* кинаварӣ, дурӯягӣ, бадандешӣ; саркашӣ, нофармонӣ.

Аъзамҳумоюн рӯзи дигар ба султон Маҳмуд навишт, ки Сайфхонро... холӣ аз шайтанат ва нифоқ наёфтам. *«Таърихи Фаришта»*

ШАЙТОН *а.* شیطان **1.** иблис, аҳриман, дев.

Агар реге ба кафши худ надорӣ,
Чаро боист шайтон офаридан? *Носири Хисрав*

Шайтон агарчи буд фаришта, ҷаҳаннамист,
Одам зи хок агарчи, мақомаш биҳишт буд. *Соиб*

2. *маҷ.* кинавар, дурӯя, бадандеш; нофармон, саркаш.

ШАЙТОНФИРЕБ شیطان‌فریب фиребдиҳандаи шайтон, фиребгари гузаро.

Амонаш аз газанди халқи бадандеш деҳ, ё раб!
Ки бисьёранд ин шайтонфиребон дар камини ӯ.
Савдо

ШАЙХ *а.* شیخ **1.** марди пир; **шайху шоб** пиру ҷавон; *маҷ.* ҳама, ҳама кас.

То бувад макдури саъду нахси гардун хайру шарр,
То бувад маҷбури сарду гарми гетӣ шайху шоб.
Анварӣ

Биё, ки киштии мо дар шати шароб андоз,
Ғиреву валвала дар ҷони шайху шоб андоз. *Ҳофиз*

шайх гаштан пир шудан, солхӯрда шудан.

Шайх гаштию ҳамчунон шобӣ. *Саъдӣ*

2. муршид, пешвои рӯҳонӣ, эшон; лақаби табақаи обид, зоҳид.

Ба дидори шайх омадӣ гоҳ-гоҳ,
Худодӯст дар вай накардӣ нигоҳ. *Саъдӣ*

Шайхам ба танз гуфт: Ҳаром аст май, махӯр,
Гуфтам: Магӯ, ки гӯш ба ҳар хар намекунам.
Ҳофиз

Таби меҳри маҳе дорам, бубин набзи маро, эй шайх,
Ба каф орам агар сарриштаи саддона месӯзад.
Мулҳам

ШАЙХАЙН *а.* شیخین ду шайх — Абӯбакр ва Умар, ки халифаҳои якӯмин ва дуйӯмини Муҳаммад буданд.

ШАЙХУХАТ||ШАЙХУХИЯТ *а.* شیخوخت||شیخوخیت пирӣ, солхӯрдагӣ.

Абулҳасан ба ӯ гуфт, ки заъфи шайхухият туро дарьёфта, муносиб чунон менамояд, ки гӯшае гирифта ба ибодат машғул шавӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

ШАЙЪ *а.* شیٔ чиз.

Ашьёи рӯзгор ба май соз дар гарав,
К-аз марди роҳ бознамондаст ҳеҷ шайъ. *Ҳофиз*

ШАК(К) *а.* شک шубҳа, гумон.

Гар даст ба дил барниҳам, аз сӯхтани дил
Ангишт шавад бе шак дар дасти ман ангушт.
Дақиқӣ

Ва шак нест, ки ҳар куллеро ҷузъҳо андар зер бувад. *Ибни Сино*

Осмон дигару замин дигар аст,
Олами шак дигар, яқин дигар аст. *Бедил*

бе шакку райб аз ғайри гумон ва шубҳа, бидуни гумону шубҳа.

Дили шоир албатта, бе шакку райб,
Бувад махзани ганҷи асрори ғайб. *Фазлӣ*

шак овардан шубҳа кардан.

Наёрӣ шак, ки ӯ беҳуда ҷон дод,
Ба пеши аҳли дил ҷон метавон дод.
Бадрии Кашмирӣ

ШАК(К)АР شکر **1.** шираи фушурдаи реза, ки аз лаблабуи қанд ва ё найшакар ҳосил мешавад.

Ба сабр аз корҳо берун равад банд,
Шавад най шаккару шаккар шавад қанд. *Ҳилолӣ*

Ки: Эй, аз падар беҳ, зи модар маро,
Бипарварда аз ширу шаккар маро. *Шоҳин*

шакари ноб шакари холис, соф ва пок кардашуда.

Серӣ набувад аз лаби ширини ту касро,
Кас сер надид аз шакари ноб магасро.
Камоли Хуҷандӣ

2. *маҷ.* ширинӣ.

Бо ман чу сухан гӯяд ӯ, талх бигӯяд,
Талх аз чӣ сабаб гӯяд, чандин шакар ӯро.
Анварӣ

3. *киноя аз* дандони маҳбуба.

Лаби ӯ бинию гӯй, ки касе зери ақиқ
Ба миёни ду гул-андар шакаре пинҳон кард.
Валволаҷӣ

◇ **чу(н) ширу шакар** *киноя аз* бо камоли меҳрубонӣ ба ҳам наздик шудан ва омехтан.

Гоҳ чун ширу шакар, гоҳе чу обу оташӣ,
Ман намедонам, чӣ хӯяст ин, ки пайдо кардаӣ.
Ҳилолӣ

Гӯянд ки он ду моҳу ахтар
Гаштанд ба ҳам чу ширу шаккар. *Шоҳин*

шакар рехтан *киноя аз*ширингуфторӣ, хушгӯӣ.

Нарезад ҷуз шакар тӯтӣ зи гуфтор,
Надорад зоғ ҷуз минқори мурдор. *Ҳозиқ*

шакар бар ангубин задан *киноя аз* бӯса кардан.

Малик чун дид, к-омад нозанинаш,
Гирифту зад шакар бар ангубинаш. *Низомӣ*

шакару қанд шикастан *киноя аз* зарофат, ширинсуханӣ кардан.

Талхӣ нашунидем ҳам аз соқии маҷлис,
Ҳарчанд ки пешаш шакару қанд шикастем.
Бобо Фиғонӣ

ШАК(К)АРАМРӮД شکرامرود **1.** навъе аз мурӯд, ки бисьёр хушхӯр, ширину гуворост; **2.** *киноя аз* даҳони маҳбуба.

Шакарамрӯд дар шакархандӣ,
Иқди унноб дар гуҳарбандӣ. *Низомӣ*

ШАК(К)АРАНГУР شکرانگور ангури сафедранги лӯндаи донакдор.

Аз шакарангури самарқандиён
Себи занахдони ту рангинтар аст. *Камоли Хуҷандӣ*

ШАК(К)АРАФШОН||ШАК(К)АРФИШОН شکرافشان||شکرفشان **1.** шакарбор, шакарпош, шакаррез; **2.** *маҷ.* ширинсухан, хушзабон; ◇ **лаъли шакарафшон** *киноя аз* лаби маҳбуба.

Мекунад Ҳофиз дуое, бишнаву омин бигӯ,
Рӯзии мо бод лаъли шаккарафшони шумо. *Ҳофиз*

Ҷонам ба лаб омаду надидам
Коме зи лаби шакарфишонат. *Ҷомӣ*

ШАК(К)АРАФШОНӢ||ШАК(К)АРФИШОНӢ شکرافشانی||شکرفشانی **1.** шакарборӣ, шакаррезӣ; **2.** *маҷ.* ширинсуханӣ, хушгӯӣ, хушгуфторӣ.

Чаро ба як наи қандаш намехаранд онро,
Ки кард сад шакарафшонӣ аз наи қаламе?
Ҳофиз

Лабат гаҳе ки дарояд ба шаккарафшонӣ,
Ҳадиси тӯтии ширинкалом чун гӯям? *Ҷомӣ*

Маҷнун ба фунуни тарзабонӣ
Бинмуд чунин шакарфишонӣ. *Шоҳин*

ШАК(К)АРБОР شکربار **1.** шакарафшон, шакаррез.

Надорад тангнои хок, Соиб, ин қадар шаккар,
Наи килки ту аз ҷои шакарбор аст, медонам.
Соиб

Чӣ сон бо ғунчаву сунбул даҳону туррааш монад,
Ки ғунча нест шаккарбору сунбул нест атрогин.
Шоҳин

2. *маҷ*. ширин ва латиф, ширингуфтор.

Лабон чун Муштарӣ фархундакирдор,
Ҳамасола шакарбору гуҳарбор.
Фахриддини Гурганӣ

Баски мечаспад ба ҳам кому лаб аз шириниаш,
Нақл натвон кард гуфтори шакарбори туро. *Соиб*

◇ **лаъли шакарбор** *киноя аз* лаби маъшуқа.

Дил туро додам, дигар ҷон боядат,
Ҳам фидои лаъли шаккарбори туст. *Анварӣ*

ШАК(К)АРБУЗА||ШАК(К)АРБУРА شکربوزه||شکربوره санбӯсае, ки бо омезиши мағзи бодом ва шакар пухта мешавад.

Шакарбура бо нӯги дандон ба роз
Шакархораро карда дандон дароз. *Низомӣ*

Ҳамчу саг дар ба дар ба дарьюза
Хонд харзаҳраро шакарбуза. *Низорӣ*

ШАК(К)АРВАШ شکروش шакармонанд, ширин; ◇ **лаъли шакарваш** *киноя аз* лаби маҳбуба.

Лаъли шакарвашат, ки ба ҷуллоб шустаанд,
Гӯи пиёларо зи маи ноб шустаанд.
Хисрави Деҳлавӣ

ШАК(К)АРВОР شکروار шакармонанд, ширин; ◇ **лаъли шакарвор** *киноя аз* лаби маҳбуба.

Гашт то лаъли шакарвори ту моил ба сухан,
Фитнаи тоза ба ҳар раҳгузар андохтаӣ. Шоҳин

ШАК(К)АРГУН شکرگون шакармонанд, шакарранг, сафед; **шакаргун паранд** матои абрешимини нафиси сафедранг.

Шакарлаб чу гул дар шакаргун паранд
Шикаста ба ширин шакар нархи қанд. *Хоҷу*

ШАК(К)АРГУФТОР شکرگفتار ширинсухан, хушгап; *киноя аз* маҳбубаи ширинзабон.

Он чӣ сарвест, чӣ хушрафторест?
Он чӣ тӯтӣ, чӣ шакаргуфторест? *Камоли Хуҷандӣ*

ШАК(К)АРГУФТОРӢ شکرگفتاری хушгуфторӣ.

Қадаш оини хушрафторӣ овард,
Лабаш расми шакаргуфторӣ овард. Ҷомӣ

ШАК(К)АРДАҲАН||ШАК(К)АРДАҲОН شکردهن||شکردهان *киноя аз* ширинсухан, хушгап.

Ба пеши худ бинишон шоҳидони ширинкор,
Ки бо шакардаҳанон хуш бувад суолу ҷавоб.
Убайди Зоконӣ

Қадде чу қади шакардаҳонон,
Мурғон ба сараш нашидхонон. *Ҷомӣ*

ШАК(К)АРЗАБОН شکرزبان ширинзабон, ширингуфтор.

Ширинсухану шакарзабон аст,
Гӯёст, чӣ ҳоҷати баён аст? *Ҳилолӣ*

◇ **тӯтии шакарзабони Деҳлӣ** *киноя аз* Хисрави Деҳлавӣ.

Тӯтии шакарзабони Деҳлист,
Шириниин нутқи ӯ ҷибиллист. *Ҳилолӣ*

ШАК(К)АРЗОР شکرزار 1. *ниг.* **шак(к)аристон.**

Бар сари кӯи ту, эй шӯх, асас бисьёранд,
Оре-оре, ба шакарзор магас бисьёранд. *Сайидо*

2. *маҷ*. латофат, назокат, ҷозибадорӣ.

Дил муқайяд ба шакарзори ҳавас нест маро,
Риштаи ҳирс ба по ҳамчу магас нест маро. *Соиб*

ШАК(К)АРИН شکرین 1. мансуб ба шакар.

Қилки ту марезоду забони шакаринаш,
Меҳр аз ту надид ар на ҷавобе бинавиштӣ. Ҳофиз

Ту ба гуфтор шаккарин самарӣ,
Ту қалам нестӣ, ки найшакарӣ. *Ҳилолӣ*

2. *маҷ*. ширин, латиф ва нозук (онд ба сухан).

Дар назарҳо мекунад ширинтар аз танги шакар
Қилки Соиб аз ҳадиси шаккарин оинаро. *Соиб*

◇ **шакарин писта** *киноя аз* даҳони маҳбуба.

Гарчи аз кибр сухан бо мани дарвеш нагуфт,
Ҷон фидои шакарин пистаи хомӯшаш бод. *Ҳофиз*

лаъли шакарин *киноя аз* лаби маъшуқа.

Чу лаъли шаккаринат бӯса бахшад,
Мазоқи ҷони ман з-ӯ пуршакар бод. *Ҳофиз*

шеъри шакарин *киноя аз* шеъри пурмазмуну рӯҳбахш.

Гар ба кошонаи риндон қадаме хоҳӣ зад,
Нуқли шеъри шакарину май беғаш дорам. *Ҳофиз*

ШАК(К)АРИНЛАЪЛ شکرین‌لعل *киноя аз* ширинлаб.

Бути шаккаринлаъли ширинзабон
Шакархандае карду гуфт: Эй ҷавон!... *Хоҷу*

ШАК(К)АРИСТОН شکرستان мазрааи найшакар, найшакарзор; *маҷ*. ҷои ҳосилшавии шакар.

Офоқ гулистон гашт аз оризи гулгунат,
В-аз хандаи ширинат олам шакаристон шуд.
Исмат

Бештар аҳли сухан ноком рафтанд аз ҷаҳон,
Тӯтиёнро хушклаб аз шаккаристон бурдаанд.
Сайидо

ШАК(К)АРЛАБ شکرلب ширинлаб; хушзабон.

Бифрефт он шакарлаб моро ба шева, оре,
Бас ишваҳои ширин, к-он дилфиреб дорад. *Анварӣ*

Шакарлаб ҷавоне най омӯхтӣ,
Ки дилҳо бар оташ чу най сӯхтӣ. *Саъдӣ*

ШАК(К)АРЛАНГ شکرلنگ он кӣ дар роҳ рафтан сақл мелангад.

Шавад зи бод качу рост найшакар, лекин
Ба ҷилваҳои қадаш чун расад, шакарланг аст.
Мушфиқӣ

ШАК(К)АРЛАҲҶА شکرلهجه *киноя аз* ширинзабон, хушсухан.

Гуфтам, акнун сухани хуш кӣ бигӯяд бо мо,
К-он шакарлаҳҷаи хушгӯву сухандон мерафт.
Ҳофиз

ШАК(К)АРНИСОР شکرنثار шакарбор, шакаррез, шакарафшон.

Шакар рехт аз шаҳди шаккарнисор,
Рутабро дарафканд дар хор-хор. *Хоҷу*

ШАК(К)АРОБ شکرآب 1. оби шакарин, қандоб, шарбат; 2. *киноя аз* ранҷиши андаке, ки дар миёни ду дӯст воқеъ мешавад.

Шавкат солҳо дар Ҳирот... бо Мирзо Саъдуддин ба сар бурд, анҷом шакаробе дар миён омад.
«Хиз'онаи омира»

Моюҳтоҷи ӯ [Урфии Шерозӣ] аз шайх ба ҳам мерасид, охир дар миёна шакаробҳо афтод.
«Хизонаи омира»

ШАК(К)АРОЛУД شکرآلود **1.** бо шакар омехта.

Ҷонҳо, ки гирифтори лабаш гашт, чӣ донӣ,
Парвоз маҷӯ аз магасони шакаролуд.
Хисрави Деҳлавӣ

шакаролуд кардан а) бо шакар омехтан, ширин кардан; б) *маҷ.* бахра гирифтан, завқ бурдан.

Лабашро ба лаб шаккаролуд кард,
Гирифташ дар оғӯшу падруд кард. Хоҷу

2. *маҷ.* ширин, хуш (дар борои сухан).

Ҳамедод ин паёми шаккаролуд,
Валекин дар дилаш чизе дигар буд.
Фахриддини Гургонӣ

◇ **ба лаб хокро шакаролуд кардан** *киноя аз* заминбӯс ва таъзим кардан.

Ба лаб хокро щаккаролуд кард,
Заминро ба чеҳра зарандуд кард. *Низомӣ*

ШАК(К)АРОЛУДА شکرآلوده шакаромехта; **ақиқи шакаролуда** *киноя аз* лаби маҳбуба.

Эй ақиқи шакаролудаи ту пистамисол,
Шӯрбахт ин дили бирьён, ки нарид аз ту висол.
Бадри Чочӣ

ШАК(К)АРПОРА شکرپاره **1.** пораи шакар, шакари яклухт, қанд; **2.** *маҷ.* маҳбуба.

Ҳар шакарпора шамъе андар даст,
Шакару шамъ хуш бувад пайваст. *Низомӣ*

ШАК(К)АРРЕЗ شکرریز **1.** шакарбор, шакарафшон, резандаи шакар; **2.** қанду шираворе, ки дар шаби арӯсӣ ба нияти нек аз болои сари арӯс ва домод мепошанд.

Шакаррези арӯсӣ чун кунам соз,
Биёрам бар шабистонаш ба сад ноз. *Низомӣ*

3. *маҷ.* ширинзабон, хушгап.

Лаби ӯ дар такаллум, гарчи ширину шакаррез аст,
Валекин чашми ӯ бисьёр шӯху фитнаангез аст.
Ибни Ямин

Бузурге булбулу қумрӣ зи боғи адли яктой,
Шакаррезу санохонанд мурғони хушилҳонаш. *Фазлӣ*

◇ **шакаррез кардан** *киноя аз* овози хуш баровардан, тараннум ва замзама кардан.

Мутрибони ту чу бар уд шакаррез кунанд,
Рӯҳро мағз муаттар шаваду лаб ширин.
Салмони Соваҷӣ

ШАК(К)АРРЕЗӢ شکرریزی **1.** шакарафшонӣ, шакарборӣ; **2.** *маҷ.* гуфтани суханони латиф ва ширин.

Бикушо пистаи хандону шакаррезӣ кун,
Халқро аз даҳани хеш маяндоз ба шак! *Ҳофиз*

ШАК(К)АРФАСОНА شکرفسانه *киноя аз* ширинсухан, хушгуфтор; гӯяндаи афсонаҳои форам ва шавқовар.

Ширинсухани шакарфасона,
Қ-ин қисса ниҳод дар миёна ...
Қ-он хӯрда чу даф тапонча бар пӯст,
Дар нола зи дасти фурқати дӯст ... *Ҷомӣ*

ШАК(К)АРФИШОН شکرفشان *ниг.* **шак(к)арафшон.**

ШАК(К)АРФИШОНӢ شکرفشانی *ниг.* **шак(к)арафшонӣ.**

ШАК(К)АРХАНД||ШАК(К)АРХАНДА شکرخند||شکرخنده

1. ширинтабассум, ширинханда; он кӣ хандаи ширин ва латиф дорад.

Шакархандае ангубин мефурӯхт,
Қи дилҳо зи ширинияш мебисӯхт. *Саъдӣ*

Ман бода ба мардуми хирадманд хӯрам,
Ё аз кафи хубони шакарханд хӯрам. *Ҳилолӣ*

2. хандаи ширин, табассуми ширину латифи беовоз.

Ишвае аз лаби ширини ту дил хост ба ҷон,
Ба шакарханда лабат гуфт: Муроде талабем! *Ҳофиз*

Хубон зи шакархандаш дар шаҳд фурӯ рафтанд,
Лабҳои шакаррезон аз хандаи ширин баст.
Сайидо

Ба шакархандаи лаъли лаби худ Шоҳинро
Намаки суда ба реши ҷигар андохтаӣ. *Шоҳин*

ШАК(К)АРХЕЗ شکرخیز ҳосилкунандаи шакар, шакарафшон; *маҷ.* шакарзор, шакаристон.

Ману Мисре, ки шакархез бувад хок он ҷо,
Кӯзаи шаҳд шавад ҳанзали афлок он ҷо. *Соиб*

ШАК(К)АРХО(Й) شکرخا(ی) шакармаканда, мазандаи шакар; *маҷ.* ширинзабон.

Тоқати ханда надорад лабат аз ғояти лутф,
Ба сухан ранҷа макун он лаби шаккархоро.
Камоли Хуҷандӣ

Ту додӣ завқи гӯёӣ забонро,
Қи шуд дар гулшани шукрат шакархо. *Исмат*

◇ **лаъли шакархо** *киноя аз* лаби маҳбуба.

Чу бихромӣ ба боғ, аз ишвакорӣ
Дарахти хушкро дар ҷунбиш орӣ.
Чу афсун хонӣ аз лаъли шакархо,
Расад мурғ аз ҳаво, моҳӣ зи дарьё. *Ҷомӣ*

Тамаи бӯса аз он лаъли шакархо дорам,
Хайр аз хонаи дарбаста таманно дорам. *Соиб*

ШАК(К)АРХОБ شکرخواب хоби хуш; хоби ширини саҳарӣ.

Монеаш ғулғули чанг асту шакархоби сабӯх,
Варна гар бишнавад, оҳи саҳарам боз ояд. *Ҳофиз*

Нашояд хуфт фориғ дар шакархоб,
Фитода киштӣ аз соҳил ба гирдоб. *Убайди Зоконӣ*

ШАК(К)АРХОР شکرخوار хӯрандаи шакар; *киноя аз* ширинсухан.

Лабу дандони чун ӯе ба коми чун мане авло,
Қи кас ширинтар аз тӯтӣ шакархоре намедонад.
Камоли Хуҷандӣ

ШАК(К)АРШИКАН شکرشکن **1.** шаккарафшон, шаккаррез; **2.** *маҷ.* ширинсухан.

Шаккаршикан аст ё сухангӯи ман аст?
Анбарзақан аст ё суманбӯи ман аст?
«Тарҷумон-ул-балоғат»

Гуфт: Аз лабат Ҳилоливу қадри шакар шикаст,
Номаш ба ғайри тӯтии шаккаршикан макун.
Ҳилолӣ

ШАК(К)АРШИКАНӢ شکرشکنی *киноя аз* хушсуханӣ, ширингуфторӣ.

Кард хосияти лаъли лаби ҷонон, Шоҳин,
Тӯтии табъи маро шӯҳра ба шаккаршиканӣ. *Шоҳин*

ШАК(К)АРЧАШ شکرچش намуна, чошнӣ, ки барои санҷидани маза мегиранд, ба лаб мерасонанд.

Лаб дода ба муштарӣ шакарчаш
Бас нархи шакар гарон ниҳода.
Назирии Нишопурӣ

ШАКИШ شکیش ҷуволе, ки аз дух (лух) мебофанд.

ШАККК شک *ниг.* шак(к).

ШАККАР شکر *ниг.* шак(к)ар.

ШАККАРАМРӮД شکرامرود *ниг.* шак(к)арамрӯд.

ШАККАРАНГУР شکرانگور *ниг.* шак(к)арангур.

ШАККАРАФШОН شکرافشان *ниг.* шак(к)арафшон.

ШАККАРАФШОНӢ شکرافشانی *ниг.* шак(к)арафшонӣ.

ШАККАРБОР شکربار *ниг.* шак(к)арбор.

ШАККАРБУЗА||ШАККАРБУРА شکربوزه||شکربوره *ниг.* шак(к)арбуза.

ШАККАРВАШ شکروش *ниг.* шак(к)арваш.

ШАККАРВОР شکروار *ниг.* шак(к)арвор.

ШАККАРГУН شکرگون *ниг.* шак(к)аргун.

ШАККАРГУФТОР شکرگفتار *ниг.* шак(к)аргуфтор.

ШАККАРГУФТОРӢ شکرگفتاری *ниг.* шак(к)аргуфторӣ.

ШАККАРДАҲАН||ШАККАРДАҲОН شکردهن||شکردهان *ниг.* шак(к)ардаҳан.

ШАККАРЗАБОН شکرزبان *ниг.* шак(к)арзабон.

ШАККАРЗОР شکرزار *ниг.* шак(к)арзор.

ШАККАРИН شکرین *ниг.* шак(к)арин.

ШАККАРИНЛАЪЛ شکرین‌لعل *ниг.* шак(к)аринлаъл.

ШАККАРИСТОН شکرستان *ниг.* шак(к)аристон.

ШАККАРЛАБ شکرلب *ниг.* шак(к)арлаб.

ШАККАРЛАНГ شکرلنگ *ниг.* шак(к)арланг.

ШАККАРЛАҲҶА شکرلهجه *ниг.* шак(к)арлаҳҷа.

ШАККАРНИСОР شکرنثار *ниг.* шак(к)арнисор.

ШАККАРОБ شکرآب *ниг.* шак(к)ароб.

ШАККАРОЛУД شکرآلود *ниг.* шак(к)аролуд.

ШАККАРОЛУДА شکرآلوده *ниг.* шак(к)аролуда.

ШАККАРПОРА شکرپاره *ниг.* шак(к)арпора.

ШАККАРРЕЗ شکرریز *ниг.* шак(к)аррез.

ШАККАРРЕЗӢ شکرریزی *ниг.* шак(к)аррезӣ.

ШАККАРФАСОНА شکرفسانه *ниг.* шак(к)арфасона.

ШАККАРФИШОН شکرفشان *ниг.* шак(к)арфишон.

ШАККАРФИШОНӢ شکرفشانی *ниг.* шак(к)арфишонӣ.

ШАККАРХАНД||ШАККАРХАНДА شکرخند||شکرخنده *ниг.* шак(к)арханд.

ШАККАРХЕЗ شکرخیز *ниг.* шак(к)архез.

ШАККАРХО(Й) (شکرخا(ی *ниг.* шак(к)архо(й).

ШАККАРХОБ شکرخواب *ниг.* шак(к)архоб.

ШАККАРХОЙ شکرخای *ниг.* шак(к)архо(й).

ШАККАРХОР شکرخوار *ниг.* шак(к)архор.

ШАККАРШИКАН شکرشکن *ниг.* шак(к)аршикан.

ШАККАРШИКАНӢ شکرشکنی *ниг.* шак(к)аршиканӣ.

ШАККАРЧАШ شکرچش *ниг.* *шак(к)арчаш.*

ШАКЛ *а.* شکل сурати берунии чизе, намуд.

...В-он, ки ба таълимгаҳи моҳу сол
Шакли «алиф»-ро нашиносад зи «дол»... *Ҷомӣ*

Гар суман шакли ту бинад ба гулистон рӯзе,
То қиёмат назанад даъвии нозукбаданӣ. *Исмат*

шакли... мисли..., ба таври..., ба тарзу равиши...; ба монанди...

Ҳар қадар хушьёр ё мастанд,
Шакли мӯхтоҷ коса дар дастанд. *Бедил*

аз шакли... аз навъи..., аз қабили...

Гарчи шабҳои васл буд хушам,
Шаби дӯшин зи шакли дигар буд. *Анварӣ*

ба (ё бар) шакли... ба таври..., ба тарзи..., ба сони..., мисли..., ба монанди...

Аз таффу тоби ханҷари мардони лашкарат
Бар сар кашад ба шакли занон чодар офтоб.
Анварӣ

Он рӯз чу рафт, шуд дигар рӯз,
Бар шакли дигар шуд он ҷигарсӯз. *Ҳилолӣ*

шаклу шамоил афту башара, сурату симо; хислатҳои зоҳирӣ ва маънавӣ.

То насӯзад ҳастии Исмат тамом аз дарду ғам,
Аз дилаш савдои он шаклу шамоил кай равад?
Исмат

Чу дидандаш бад-он шаклу шамоил,
Яке ҷон рехт дар пояш, яке дил. *Нозим*

◇ **шакли мудаввар** *кинояаз* замин, дунё.

Гар аз гардун малоле бошадат, бар ишқ имло кун,
Ки ишқ омад дар ин шакли мудаввар ҳалли мушкилҳо. *Шоҳӣ*

ШАЛ *а.* شل касе, ки дасту пояш ё яке аз ин ду узв аз ҳаракат ва ҷунбиш монда бошад.

Шод шавад саг, чу равад хар ба ҷанг,
Даст занад *шал*, чу кунад рақс ланг.
Хисрави Деҳлавӣ

Саидо, асои ман бо шикаст пайванд аст,
Ман куҷо тавонам рафт, раҳнамои шал дорам.
Саидо

ШАЛВОР شلوار эзор; шим.

Ҳам аз шаър пироҳане ложвард,
Яке сурх шалвору миқнои зард. *Фирдавсӣ*

Як аз ҳавл шалвор кардӣ ба сар,
Кашидӣ зи по пираҳан то камар. *Шодӣ*

ШАЛВОРБАНД شلواربند эзорбанд.

Даҳ даст ҷомаи Қисро ёфтанд аз ҳарири чинӣ, ҳама то шалворбанд мурассаъ буд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ШАЛИК شلیک тирпаронӣ, тирандозӣ.

Маҳмудхон ҳарчанд хост, ки музоҳамат намояд аз *шалики* тӯпхона, ки мутавотир гулулаҳо бориш мекард, натавонист.*

ШАЛЛОҚ *а.* شلاق 1. задан бо қамчин (тозиёна); 2. азобу уқубат.

Ӯ баъд аз шаллоқ ва бениззатии бисёр дар қалъаи
Гувольёр маҳбус гашта даргузашт.
«Таърихи Фаришта»

Аммо хирси мумталӣ ба ҳазор талвоса ва тааб ва шаллоқ худро ба рахна расонид.
Аҳмади Дониш

3. занозанӣ, зарбу лат.

Охир, миёни ӯ ва эшон кор ба шаллоқ кашида, якдигарро мушт ва лагад заданд.
«Таърихи Фаришта»

ШАЛПУЙ شلپوی шарпаи по, садои по дар вақти гаштан; шарфок, шарфа.

Тавонгар ба наздики зан хуфта буд,
Зан аз хоб шалпуи марде шунуд.
Абӯшакури Балхӣ

ШАЛТОҚ *т.* شلتاق *ниг.* **шилтоқ.**

ШАЛТӮК شلتوک шолӣ.

Чу шалтӯк омад ба дуньёи дун,
Ба чоҳе зи ғирбол шуд сарнигун.
Абӯисҳоқи Атъима

ШАЛҒАМ شلغم бехи гиёҳи хӯрданист ба турб монанд.

ШАЛҶАМ شلجم *шакли арабишудаи* **шалғам.**

Шалҷаму боқлост гуфтаи ту,
Намак, эй қалтабон, туро бояд.
Рашидии Самарқандӣ

ШАМ(М) *а.* شم қувваи шомма, ки яке аз ҳисси панҷгонаи инсон аст, бӯёӣ.

Ҳар чӣ аз бӯёист ва онро ҳисси шамм гӯянд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Қ-он дар ӯ панҷ қуввати ҳис аст, —
Шамму завқу самоу ламсу басар. *«Хористон»*

ШАМАД شمد 1. рӯйҷо, болопӯши сафед, ки тобистон дар вақти хоб ба болои худ мегиранд; 2. як навъ нони сафеди калон.

Нонаки кашкинат раво нест низ,
Нони шамад хоҳӣ гирдаи калон. *Рӯдакӣ*

ШАМАН شمن бутпараст.

Бутпарастӣ гирифтаем ҳама,
Ин ҷаҳон чун бут асту мо шаманем. *Рӯдакӣ*

Бӯстон гӯӣ ҳамчун бути Фархор шудаст,
Мурғакон чун шаману гулбачагон чун васано.
Манучеҳрӣ

Магар фалак санами хеш кард бахти туро,
Ки пеши ӯ ба ибодат хамида чун шаман аст.
Муиззӣ

ШАМАР شمر ҳавзча, обгир, кӯлча.

Чу об андар шамар бисьёр монад,
Зуҳумат гирад аз ороми бисьёр. *Дақиқӣ*

Аз шамар об ҳар касе бибарад,
Чун ба дарьё расид, кас нах(в)арад. *Саноӣ*

ШАМИДАН I شمیدن 1. рамидан, тарсидан; беҳуш шудан.

Гар оҳуй, бутову канори манат шамар,
Ором гир бо ману аз ман чунин машам! *Хаффоф*

Сипоҳи ҷодувон аз ту рамида,
Нигори чиниён аз ту шамида.
Фахриддини Гурғонӣ

2. ошуфтан.

Шамиду дилаш мавҷ барзад зи ҷӯш,
Зи дил ҳушу аз ҷон рамида хурӯш. *Унсурӣ*

ШАМИДАН II شمیدن бӯидан, бӯй кардан.

Нофаи мушк нашуд доғи ҷигар,
Бӯи зулфи ту шамидем абас. *Ҳоқонӣ*

Ин он мард аст, ки мо бӯи вай шамида будем.
«Нафаҳот-ул-унс»

Ҳар мартабае, ки бӯ кашидам,
Аз хоки ту бӯи ҷон шамидам. *Шоҳин*

ШАМИЛА *а.* شمیله *ба ин шакл камистеъмол;* *ҷамъаш* **шамоил.**

ШАМИМ *а.* شمیم бӯи хуш, хушбӯй; боди хушбӯиовар.

Насими мушки тоторӣ хиҷил кард,
Шамими зулфи анбарбӯи фаррух. *Ҳофиз*

Гар сабо орад шамими пираҳан сӯи чаман,
Ғунчаро дил дар даруни сина чун гул бишкуфад.
Махфӣ

ШАМИМА *а.* شمیمه *муаннаси* **шамим.**

Ин маволид дар ҷаҳони шуур
Зодагонанд аз шамимаи нур. *Бедил*

ШАМИМАФУРӮШ شمیمه‌فروش хушбӯибахш, аттор.

Шамимафурӯши баҳорон туӣ,
Паёмовари дӯстдорон туӣ. *Хоҷу*

ШАМИН شمین хушбӯй.

Чарбу ширину шароботи шамин
Додашу пас ҷомаи абрешимин. *Румӣ*

ШАММ *а.* شم *ниг.* **шам(м).**

ШАММА *а.* شمه 1. бӯи андак; 2. *маҷ.* миқдори кам, андак.

Чун нофа зи роз парда бикшод
В-ин шамма зи ҳоли худ бурун дод. *Ҷомӣ*

шаммае, як шамма андаке, каме, ҷузъе.

Таблаи атри гулу зулфи абирафшонаш
Файзи як шамма зи бӯи хуши аттори ман аст.
Ҳофиз

Ин сухан шаммаест з-он сари зулф,
Гарчи фикре дарозтар з-ин нест.
Камоли Хуҷандӣ

Дар ин меҳнат, к-аз он як шамма гуфтам,
Ба шарҳаш гавҳари сад нукта суфтам. *Ҷомӣ*

ШАММОМА *а.* شمامه печак, печаки хушбӯ, меваест хурди хушбӯй аз ҷинси харбуза; дастанбӯй.

Ҳаме фурӯ шуда шаммомае зи мушки сиёҳ,
Ҳаме баромада шамъе зи анбари ашҳаб. *Фаррухӣ*

ШАММОЪ *а.* شماع шамърез, касе ки пешаи шамърезӣ дорад.

Мавлоно Фатҳуллоҳи Ҳиравӣ фармуданд, ки чанд рӯз аст, ки дар Самарқанд шамъ ёфт намешавад, агар ... ба Хоҷа Ҳусайни шаммоъ рукъае навишта шавад, дур наменамояд. *Восифӣ*

ШАМОИЛ *а.* شمائل *ҷ.* **шамила 1.** хислатҳои нек.

Ӯ [Саид] аз падари хеш одилтар буд ва шамоили ӯ бисёр будааст, ки агар ҳамаро ёд кунем, дароз гардад. *«Таърихи Наршахӣ»*

Аз он шамоили алтофу ҳусни хуш, ки турост,
Миёни базми ҳарифон чу шамъ сар бар кун.
Ҳофиз

2. афту башара, шаклу сурат, намуди зоҳирӣ.

Амир Наср гуфт: Андар чашмҳо ва шамоили вай хилоф ва исьён ҳамебинам. *«Таърихи Наршахӣ»*

Чунин шамоили мавзуну қадди хуш, ки турост,
Ба тарки ишқи ту гуфтан на табъи мавзун аст.
Саъдӣ

Оқибат ёфт манзили ӯро,
Дид мавзун шамоили ӯро. *Ҷомӣ*

ШАМОЛ *а.* شمال боди шимолӣ, боде, ки аз тарафи шимол мевазад.

Ҳар субҳу шом қофилае аз дуои хайр
Дар сӯҳбати шамолу сабо мефиристамат. *Ҳофиз*

Филвоқеъ сардии шамоли тирамоҳ ва расидани хазон аломати навид ва овоза аст мар-мутаваттинони арсаи хокро, ки, эй одамиён, дурустии асбоби ҳифзи сармо кунед! *Аҳмади Дониш*

ШАМОМА *а.* شمامه 1. бӯи хуш; хушбӯӣ, ки аз ягон чизи хушбӯй бӯида мешавад.

Ё раб, кай он сабо бивазад, к-аз насими он
Гардад шамомаи карамаш корсози ман. *Ҳофиз*

Аз суману лолаи он бӯстон
Дод шамома ба кафи дӯстон. *Хисрави Деҳлавӣ*

шамомаи қанд хушбӯии ширин, бӯи латиф ва форам.

Ғунчаи гул кушод сарви баланд,
Баст дар барги гул шамомаи қанд. *Низомӣ*

2. шамъи муаттар, шамъи атрноку хушбӯй, муми хушбӯй.

Шамома ниҳодаид бар ҷоми зар,
Даҳ аз нуқраи хом ҳам пургуҳар. *Фирдавсӣ*

◇ **шамомаи ҷигар** *киноя аз* хуни ҷигар.

Фарқам зи гулоби ашк тар кун,
Атрам зи шамомаи ҷигар кун. *Низомӣ*

ШАМОТАТ *а.* شماتت 1. шоду хурсанд шудан ба ғам ва ранҷи касе.

Ҳаргиз ба марги душман шамотат нанамудаам.
Авфӣ

Боз аз шамотати аъдо меандешам, ки ба таъна дар қафои ман биханданд. *Саъдӣ*

2. сарзаниш, таъна; ришханд.

Маслаҳат дар ниҳон доштани он чист? Гуфт: То мусибат ду нашавад, яке нуқсони моя ва дигар шамотати ҳамсоя. *Саъдӣ*

Ва ҳар вақт, ки назди ҳоким рафтем, шамотату унф шунидем. *Аҳмади Дониш*

ШАМС *а.* شمس офтоб, меҳр, хуршед.

Симро кай бувад масобати зар,
Фарқ бошад зи шамс то ба қамар. *Низомӣ*

Шамс дар хориҷ агарчи ҳаст фард,
Мисли ӯ ҳам метавон тасвир кард. *Румӣ*

шамсу қамар офтобу моҳ, меҳру моҳ.

Дурахшон ду рухшон чу шамсу қамар,
Дурафшон ду лабшон чу шаҳду шакар. *Хоҷу*

Талъати зебояш рашки шамсу қамар буд.
«Равзат-ус-сафо»

ШАМСА شمسه 1. қурси заранудуд, ки дар қуббаҳо, гунбазҳо, иморатҳо, шодурвонҳо насб мекунанд.

Шамсаҳои ту офтобшуоъ,
Сақфҳои ту осмонкирдор. *Убайди Зоконӣ*

Манзарае дошт чу қасри сипеҳр,
Шамсаи тоқаш гули заррини меҳр. *Ваҳшӣ*

Ба хиргаҳ ғуломони хуршедрӯй
Шуда шамсаи хиргаҳаш рӯ ба рӯй. *Шодӣ*

2. нақшу нигор дар матои абрешимӣ ва ё дар китоб.

ШАМСИЯ *а.* شمسیه 1. мансуб ба шамс; 2. чатр, соябон, ки дар гармои тобистон ба сар гирифта мегардад; 3. номи рисолаест дар мантиқ ба забони арабӣ; 4. номи шахс.

ШАМСУЛОРИФИН *а.* شمس العارفین *киноя аз* фозилтарини донишмандон, донишманди бузург.

Хоҷа ... ба Ғазнин омада, шамсулорифин Абдулвоҳидро ... дарьёфта, ба Лоҳур омад.
«Таърихи Фаришта»

ШАМУС *а.* شموس саркаш, бадху.

... Гаҳе бахт гардад чу аспи шамус. *Фирдавсӣ*

Зи носозии рӯзгори шамус
Нагунсор шуд давлати Файлақус. *Ҷомӣ*

ШАМХОЛ *т.* شمخال раис.

Ҷамоаи лазгӣ ... мақдами ӯро гиромӣ дошта, ба шамхолии худ бардоштанд; шамхол раисро гӯянд. *«Хизонаи омира»*

ШАМШЕР شمشیر 1. сайф, шоф, қилич.

[Амир Исмоил гуфт:] Ҷавоби ман ба шамшер аст ва миёни ман ва ӯ ҷуз ҳарб нест, бозгард ва ӯро хабар деҳ, то асбоби ҳарб соз кунад.
«Таърихи Наршахӣ»

Ҷафопарварда бадхӯе, ки маҳвам бо маҳи рӯяш,
Чакад заҳри ҳалоҳил аз дами шамшери абрӯяш.
Мулҳам

шамшери хандон шамшери дурахшон; **шамшери ҳиндӣ** шамшере, ки аз пӯлоди ҳиндустонӣ месозанд; 2. *киноя аз абрӯи* маҳбуба.

Мадди эҳсон аст абрӯи хами пайвасти ӯ
Тӯҳфа бошад пеши шамшери вай акнун ҷони мо.
Туғрал

◇ **шамшеру ҷом** *киноя аз* асбоби ҷанг ва асбоби базм; *киноя аз* ҷанг ва оштӣ.

Биё, то ҷӣ дорӣ зи шамшеру ҷом,
Ки дорам дар ин ҳар ду дасти тамом. *Низомӣ*

шамшер хобондан шамшер задан.

Душманонро дорам аз теғи тағофул синачок,
Чашм хобондан бувад шамшер хобондан маро.
Соиб

шамшерро шохи арғувон кардан хунолуд кардани шамшер.

Навбаҳори ишратам, Бедил, ки бо ин лоғарӣ
Хуни сайдам кард шохи арғувон шамшерро.
Бедил

ба шамшер сухан гуфтан *киноя аз* ҷанг кардан.

Ба гарданкашӣ барнаёвар нафас,
Ба шамшер бо ман сухан гӯю бас. *Низомӣ*

ШАМШЕРГАР شمشیرگر шамшерсоз, шофсоз.

Марди шамшергар далели аност,
Ҳамчунин шергар, ки тиророст. *Саноӣ*

ШАМШЕРЗАБОН شمشیرزبان *киноя аз* теззабон, бурросухан; устоди сухандон.

Он ганҷи гуҳар зи кони Ганҷа,
Шамшерзабону шерпанҷа. *Ҳилолӣ*

ШАМШЕРЗАН شمشیرزن ҷанговаре, ки дар шамшерзанӣ маҳорати тамом дорад.

Ҳама найзадорону шамшерзан,
Ҳама лашкаророю лашкаршикан. *Дақиқӣ*
Нахустин аз он лашкари номдор,
Суворони шамшерзан сӣ ҳазор. *Фирдавсӣ*

ШАМШОД شمشاد **1.** дарахти ҳамешасабзе, ки баргҳои хурду анбӯҳ дошта, чӯбаш сахт аст ва аз он асбоби гуногун месозанд.

Шамшоду сарвро зи тамузу хазон чӣ бок? *Хоқонӣ*
Гашта хами турраи чу шамшод,
Аз захми забони шона озод. *Хисрави Деҳлавӣ*
Чӣ шева мекунад оби набот бо дили мо,
Ки бар табақчаи шамшоду косаи ҳалабист.
Абӯисҳоқи Атъима

2. *киноя аз* қомати мавзун.
З-ин ғусса сараш сапед гашта,
Шамшоди қадам чу бед гашта. *Шоҳин*

3. навъе аз райҳон.
В-ар аспи ту бар хораву бар хор ниҳад сум,
Аз хораву аз хор бирӯяд гулу шамшод. *Муиззӣ*

ШАМШОДҚАД شمشادقد *ниг.* **шамшодқомат.**

Гули кофуррангги мушкбӯӣ,
Бути шамшодқадди лоларӯӣ. *Фахриддини Гургонӣ*

ШАМШОДҚОМАТ شمشادقامت *киноя аз* ростқад, мавзунқомат.

Карда қумрӣ сарвро дар хона пинҳон чун сутун,
Дар чаман то коми он шамшодқомат бурдаанд.
Сайидо

ШАМЪ *а.* شمع он чизе, ки барои равшан кардани хона аз мум ва чарбу тайёр карда, ба дарунаш пилта мегузоранд.

Бад-ин тарри, ки дорад шамъу маҳтоб,
Наёрад рехтан бар дасти ман об. *Низомӣ*
Як рӯз басе гирист чун шамъ
Оби мижа шуд ба доманаш ҷамъ. *Ҳилолӣ*
Дарвеш чу шамъи хона ёбад,
Гӯ: Маҳ ба фалак дигар натобад. *Шоҳин*

шамъи муанбар шамъи анбарин, шамъи хушбӯй (дар замони пеш дар таркиби шамъҳо моддаи хушбӯе ҳамчун уд, сандал, анбар ва ғ. меомехтанд, ки дар вақти даргирифтан хушбӯӣ медод).

Оразашро, ки шуд аз холу хат олуда ба мушк,
Пеши дилсӯхтагон шамъи муанбар гуфтем.
Камоли Хуҷандӣ

◇ **шамъи анҷуман** а) сардори маҷлис.

Чун гуфтугӯи он зан ба самъи шамъи анҷуман расид, ҳамаи он ҷамоаро озод кард. «*Харистон*»

б) *киноя аз* маҳбуба ё маҳбуб.

Ҳамеша чарх занам аз сарат чу парвона,
Ба гирди рӯи ту бошам, ки шамъи анҷуманӣ.
Васлӣ

(он) шамъи бутон *киноя аз* маҳбуба.

Унсии девона дур аз рӯи он шамъи бутон
Ҳар дам аз сӯзи дарун оташ занад парвонаро.
Унсӣ

шамъи гетиафрӯз *киноя аз* офтоб.

Ниҳон гардид шамъи гетиафрӯз,
Сипоҳи шом шуд бар рӯз пирӯз. *Убайди Зоконӣ*

шамъи зумуррадлаган *киноя аз* офтоб, ки дар осмони зумуррадранг воқеъ аст.

Чу биншаст шамъи зумуррадлаган,
Бипӯшид чеҳра арӯси Хутан. *Хоҷу*

шамъи лагани чорӯм *нуҷ.* офтоб, ки ҷояш дар фалаки чорӯм ҳисоб мешуд.

Мавҷи дили сад қулзум як қатраи таъсираш,
Шамъи лагани чорӯм як зарра зи анвораш.
Бадри Чочӣ

(ин) шамъи оташфишон *киноя аз* офтоб.

Дар ин буд, к-аз гавҳарин шамъдон
Забона зад ин шамъи оташфишон. *Хоҷу*

шамъи офтоб *киноя аз* рӯшноии офтоб.

Зи рӯи дӯст дили душманон чӣ дарьёбад,
Чароғи мурда куҷо, шамъи офтоб куҷо? *Ҳофиз*

шамъи Тироз *киноя аз* маҳбуба.

Қисса пурсиданд аз он шамъи Тироз,
Гуфт: Натвонам намуд он қисса боз. *Аттор*

шамъи фалак *киноя аз* офтоб.

Абрувонат моҳи ид асту рухат шамъи фалак,
Меҳру маҳро маи мақсуд ба ҷом аст имшаб.
Махфӣ

шамъи ховар *киноя аз* офтоб.

Чу зад шамъи ховар зи машриқ шуоъ,
Шаби тираро кард гардун видоъ. *Хоҷу*

шамъи Чигил *киноя аз* хушрӯ, маҳбуба.

Ҳаргиз накунӣ ёди ман, эй шамъи Чигил,
Назди ман агарчи ҳаст коре мушкил.
Дарде, ки ман аз ғами ту дар дил дорам,
Дил донаду ман донаму ман донаму дил. *Ҳофиз*

шамъи шабафрӯз (ё шабистон) *киноя аз* маҳбуба.

Эй фалак, шамъи шабафрӯзи маро сӯи ман ор,
То ба гирди сари ӯ гардаму парвона шавам.
Ҳилолӣ
Бо холи сиёҳ мардуми чашми кӣ шудӣ боз,
Бо рӯи чу маҳ шамъи шабистони кӣ будӣ?
Ҳилолӣ

шамъи ҷамъ *киноя аз* маҳбуба.

Шабе, к-аз рӯи оташнок маҷлисро барафрӯзӣ,
Ту шамъи ҷамъ хоҳӣ гашту ман парвона хоҳам шуд. *Ҳилолӣ*

шамъ(-ро) куштан шамъро хомӯш кардан.

Имшабе, к-омадӣ ба хонаи ман,
Шамъро мекушам, ки маҳтоб аст.
Хисрави Деҳлавӣ

шамъи биной афрӯхтан *киноя аз* беандоза хурсанд шудан.

Нигаҳ зи ҷилваш афрӯхт шамъи биной,
Хирад зи огаҳияш аз ғубори ғафлат раст. *Бедил*

шамъи саломат афрӯхтан *киноя аз* дар амну амон ва офият ҳаёт ба сар бурдан, эмин шудан.

Баъд аз он дар шаби дайҷур аз анвори маъдалати
ӯ дар ҳар гӯша шамъи саломат афрӯхта шуд.
«Равзат-ус-сафо»

ШАМЪДОН شمعدان зарфе аз фулуз, сафол, санги мармар ва ғ., ки дар он шамъ мегузоранд.

Ниҳоданд дар паҳлуи меҳмон
Ба ҷои тунук суфрае шамъдон. *Сайидо*

ШАМЪРУХСОР شمع‌رخسار *кинoя аз* сафедрӯй, хушрӯ.

Туй он шамърухсоре, ки ҳар ҷо чеҳра бикшой,
Чу парвона балогардон дили сад марду зан гардад.
Махфӣ

ШАМЪСОН شمع‌سان монанди шамъ, мисли шамъ гудозон.

Қатраи ашке шудам, аз чашми ҳайрат рехтам,
Шамъсон ҳар гаҳ ки домони тарам омад ба ёд.
Акмал

ШАН(Н) *а.* شن сангҳое, ки роҳҳоро фарш мекунанд, санги майда.

ШАНБАЛИД شنبلید гиёҳест, ки гули зардранги он бӯи тезу ғализ дорад ва дар сари роҳҳо мерӯяд.

Зи наздик чун тарки Рустам бидид,
Ба рухсор шуд чун гули шанбалид. *Фирдавсӣ*

Теғҳо чун арғувону рӯйҳо чун шанбалид,
Он зи хуни халқу ин аз бими тороҷу тааб.
Фаррухӣ

шанбалид гаштан *киноя аз* зардранг гардидан.

Чу Рудоба ин аз падар бишнавид,
Дилаш гашт пурхун, рухаш — шанбалид. *Фирдавсӣ*

ШАНБЕ شنبه рӯзи миёнаи ҷумъа ва якшанбе, рӯзи аввали ҳафта.

Чунонам дил зи ҷаври муддаӣ дар сина меларзад,
Ки тифл аз рӯзи шанбе дар шаби одина меларзад.
Махфӣ

ШАНБИД شنبد *ниг.* **шанбе.**

Ба фоли неку ба рӯзи мубораки шанбид,
Набиз гиру мадеҳ рӯзгори хеш ба бад. *Манучеҳрӣ*

ШАНГ I شنگ **1.** зебо, хушрӯй.

Нигоре чобуке, шанге кулаҳдор,
Зарифе, маҳваше, турке қабопӯш. *Ҳофиз*

Чашму мижгонат зафар бар қалъаи дил ёфтанд,
Дил чӣ бошад, ҷон хатар дорад аз он шӯхони шанг.
Мушфиқӣ

2. шӯх, зариф.

Чунин, ки чашми туро хоб баста медорад,
Кӣ боздорад аз ин хоб чашми шанги туро?
Хисрави Деҳлавӣ

3. зебой, хушрӯй; зарофат; шӯхӣ, раъной.

Бути Фарҳор надидем ба ин ҳусну ҷамол,
Бути Мочин нашунидем бад-ин шеваву шанг.
Салмони Соваҷӣ

4. айёр, густох; дузд.

Менабинӣ ғайри ин, лек, эй ту шанг,
Он замони лоф буд, ин вақти ҷанг. *Румӣ*

шангу машанг дузд ва роҳзан.

Шеър беранг, валекин шуаро ранг ба ранг:
Ҳама чун дӯли равону ҳама шангу машанг.
Қареъуддаҳр

ШАНГ II شنگ хартуми пил.

То кай кунад ӯ ҳорам, то кай занад ӯ шангам,
Фарсуда шавам охир, гар оҳану гар сангам.
Абӯшакури Балхӣ

ШАНГАРФ شنگرف **1.** яке аз навъҳои сангҳои маъданӣ — симоби гӯгирддор, ки гарди сурхи қаҳварангаш дар нақкоши ба кор меравад.

Гар бӯй ба санг орад, сунбул дамад аз санг,
Гар гуна ба қир орад, шангарф шавад қир. *Рӯдакӣ*

Хартум ва гӯши фил ҳамаро ба сувари ғариба ва нуқуши бадеа аз шангарф ва ғайри золик ороиш диҳанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ёқути ту навишта зангор бар ҷабин,
Кофури ту сиришта шангарф бар изор. *Шоҳин*

шангарфи суда шангарфи хока, реза.

Бидеҳ, то дар айвони бораш барам,
Чу шангарфи суда ба кораш барам. *Низомӣ*

Айвони дил зи доғи ҷабинам мунаққаш аст,
Шангарфи судааш бувад аз хоки Карбало.
Шавкат

2. кирми дароз, ки дар киштзор пайдо шуда, ғалларо нобуд мекунад.

Гург онро ғанимати шангарф дониста оҳиста-оҳиста ба ҷониби ӯ қадам ниҳодан гирифт. *«Нигори дониш»*

ШАНГАРФГУН شنگرف‌گون ба ранги шангарф, шангарфранг, ба сурхӣ моил.

Чу шангарфгун шуд зи хуршед олам,
Самоку Суҳайлу Суҳо гашт ғариб. *Манучеҳрӣ*

Зи лола, гуфтӣ, шангарфгун шудаст ҷабал,
Зи сабза, гуфтӣ, зангоргун шудаст туроб. *Муиззӣ*

◇ **шири шангарфгун** *кинoя аз* шароб.

Биё, соқӣ, он шири шангарфгун,
Ки аксаш дарорад ба симоб хун... *Низомӣ*

ШАНГИНА شنگینه чӯби говронӣ.

Агар бо ман дигар ковӣ, — хӯрӣ ногаҳ
Ба сар-бар теғу бар паҳлӯй шангина. *Фароловӣ*

Шангина бирамад аз чокар,
То рост бошад ӯ чу тарозу. *Лабибӣ*

ШАНГУЛ شنگول *ниг.* **шанг I.**

Ба ғафлат умр шуд, Ҳофиз, биё бо мо ба майхона,
Ки шангулони хушбошат биёмӯзанд коре хуш.
Ҳофиз

ШАНГӢ شنگی шӯхӣ; зарофат.

Даст баркарда ба шӯхӣ аз ҷайб,
Чодар афганда зи шангӣ бар дӯш. *Анварӣ*

ШАНД شند минқор, нӯли паранда.

ШАНДАФ شندف дуҳул, табл.

То ба дари хонаи ту бар гаҳи навбат
Симин шандаф зананду заррин мизмор. *Фаррухӣ*

Шуд мутрибам дар мутрибӣ хушхон чу Довуди набӣ,
Таҳсини ӯро турки ман ҳар дам ки шандаф мезанад.
Мӯҳъӣ

ШАНЕЪ *а.* شنیع зишт, қабеҳ.

Тавба кун з-ин шанеъ кирдорат,
В-ар набинӣ ба рӯз дидорат. *Саноӣ*

Ҳеҷ хислат шанеътар аз такаббур нест. *Авфӣ*

Ва агар яке аз ин ҷамоа ба гуноҳи шанеъ муттаҳам шавад ва ба субут расад, се рӯз ё ҳафт рӯз ҳабс бифармояд. *Аҳмади Дониш*

ШАНИДАН شنيدن *ниг.* **шунидан.**

ШАНН *a.* شن *ниг.* **шан(н).**

ШАННА شنه овоз, бонг, шиҳаи асп.

Дижогаҳе ки ба беша-дарун сапедадамон
Зи бими шаннаи ӯ шер бифганад чангол. *Мунҷик*

ШАНОАТ *a.* شناعت зиштӣ, қабоҳат, кори ганда ва зишт.

Ман равам сӯи қаноат дилкавӣ,
Ту чаро сӯи шаноат меравӣ? *Румӣ*

Аз шарру шаноати он амр оташи андӯҳу азам бар конуни дуру наздик, турку тозик тофт. *«Равзат-ус-сафо»*

ШАНЪАТ||ШУНЪАТ *a.* شنعت **1.** зиштӣ, қабоҳат; бевиҷдонӣ; бевафоӣ, хиёнат.

Лашкари Тоҳир шанъат карданд ва дирам хостанд ва сипоҳ ба ду гурӯҳ шуданд. *«Таърихи Табарӣ»*

Аз он шанъат ин панд бардоштам,
Дигар дида нодида ангоштам.
Гарат ақлу рой асту тадбиру ҳуш,
Чу Саъдӣ сухан гӯй, варна хамӯш. *Саъдӣ*

2. сарзаниш, таъна; ҳазаён, сафсата, бадгӯӣ.

Яке бар сурати дарвешон, на бар сифати эшон дар маҳфиле нишаста ва шанъате дарпайваста. *Саъдӣ*

ШАНҶАРФ شنجرف *шакли арабишудаи* **шангарф.**

Андак ранги шанҷарф ва лоҷвард бо ман буд, ки бар девори он масҷид байте навиштам. (1) *Носири Хисрав*

... Миқдоре аз пӯсти шер ёфтанд, ки ба заъфарон ва шанҷарф сатре чанд мағшуш бар он навишта буданд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

ШАОМАТ *a.* شآمت бадбахтӣ; манҳусӣ, шумӣ, накбат.

Шуд аз шаомати ту рӯи як қабила сиёҳ,
Шуд аз нуҳусати ту хуни ин заифа ҳадар. *«Оташкада»*

Муҳофизхон ба шаомати куфрони неъмат ба қатл расид. *«Таърихи Фариштa»*

ШАР(Р) *a.* شر бадӣ, фасод; зарарросонӣ ва бадкирдорӣ; *муқобили* **хайр 1.**

Мо аз шарри ин шер ба ҷон омадем. *Авфӣ*

Шарангез ҳам дар сари шар равад,
Чу каждум, ки то хона камтар равад. *Саъдӣ*

Ман ончунон аблаҳ нестам, ки ... хайри ӯро аз шар имтиёз накунам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Шарари шар муштаил гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

◊ **шару шӯр** бадӣ ва шӯридагӣ; *муқ.* **шӯр I 2 (шӯру шар).**

З-он шароби бехудӣ хоҳам, ки лояъқил шавам,
К-аз шару шӯри ҷаҳон як дам фароғам орзуст. *Махфӣ*

ШАРА *a.* شره *ниг.* **шараҳ.**

Шараи луқма ончунонам кард,
К-аз таассуб шудам ба як раҳ фард. (1) *Саноӣ*

ШАРАЁН||ШИРЬЁН *a.* شريان раги хунгард, раге, ки дар он хун мегардад; артерия.

Зеро ки вилоят чу тане ҳасту дар он тан,
В-ин ҳошияи шоҳраг асту шараён аст. *Манучеҳрӣ*

Ҷигару дил зи меъдаву шараён,
Суви тан обу бод карда равон. *Саноӣ*

Гул шуд зи ҳарири умр урьён,
Бар миннати дил фушурда ширьён. *Файзӣ*

ШАРАНГ شرنگ **1.** ҳанзал; **2.** ҳар чизи талх, заҳр.

Ҳама ба тунбалу ранг аст бозгаштани ӯ,
Шаранг нӯшомеғ асту рӯй зарандуд. *Рӯдакӣ*

Ҳар ҷаҳд, ки мекунам, даранг аст,
Ҳар нуқл, ки мемазам, шаранг аст. *Шоҳин*

ШАР(Р)АНГЕЗ شرانگيز фитнакор, бадкор.

Шарангез ҳам бар сари шар равад. *Саъдӣ*

ШАРАР *a.* شرر порахои ҷаҳандаи оташ, учқун, шарора.

Оташ, арчи сурхрӯй аст аз шарар,
Ту зи феъли ӯ сияҳкорӣ нигар. *Румӣ*

Шарари шар иштиол ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

Шарар дар миҷмари дил з-оташи шавқи муҳаббат зан,
Ки сӯзад хирмани сад ҷурмро як барқи оҳ он ҷо. *Туғрал*

◊ **шарар афрӯхтани оташи ғайрат** рашк бурдан.

Писари амми духтар шунид, ки ӯро ба дигаре тазвиҷ кардаанд, оташи ғайрат дар дилаш шарар афрӯхт ва дар фикри ҳилате афтод.*

ШАРАРФИШОН شررفشان шарарпош; шӯълавар.

Кунад чу мум раги гардани ҷаҳонро нарм,
Чу шамъ ҳар кӣ забони шарарфишон дорад. *Соиб*

ШАРАРФИШОНӢ شررفشاني шарорапошӣ, шӯълаварӣ; *маҷ.* таъсири зӯр.

Бар марсия тарзабоние кун,
В-аз навҳа шарарфишоние кун! *Шоҳин*

ШАРАФ *a.* شرف **1.** номус, шаън, ифтихор; обрӯ.

Дар хона ба иззату шараф бош,
Чун дурри насуфта дар садаф бош. *Ҳилолӣ*

Тақаддуми эшон бар дигар мулук аз барои шарафи насаби эшон аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. асилзодагӣ, наҷобат.

Пешӣ ва пасӣ ё ба мартабат бувад ё ба табъ бувад ё ба шараф бувад. *Ибни Сино*

Ман дар ту шарафе мебинам, ки мисли чун манеро ба хорӣ надиҳад. *Авфӣ*

3. фазилат; афзалият, бартарӣ.

Саг бар он одамӣ шараф дорад,
Ки дили мардумон бниёзорад.
Ин суханро ҳақиқате бояд,
То маонӣ ба дил фуруд ояд. *Ҳофиз*

Форизам аз шарафи фоқа зи ташвиши ҷаҳон,
На ғами кисаву не ғуссаи дирҳам дорам. *Шоҳин*

4. *маҷ.* тасдиқ (аз тарафи одами бузург).

Бе шарафи мӯҳри хозинаш нанихадаст
Дар дили кон офтоб ҳеҷ дафин(а)ро. *Анварӣ*

ШАРАФОТ *a.* شرفات кунгураҳои иморатҳои олӣ; қасрҳо; *маҷ.* баландиҳо.

Он шаҳр суре дошт, ки ба сутур ба мувозоти шарафоти он нарасидӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

Танини иртиҳоли волидааш Хонзода дар шарафоти қалби вазеъ ва шариф ҷой гирифт. *«Равзат-ус-сафо»*

ШАРАҲ *а.* شره **1.** ҳарисӣ, ҳирсу оз; тамаъ.

Бидӯзад шараҳ дидаи ҳушманд,
Дарорад тамаъ мурғу моҳӣ ба банд. *Саъдӣ*

Ҷамоате ... ҳар чӣ ёбанд, — хӯранд ва гиранд ва шараҳ ва ҳирси тамом доранд. *«Таърихи Фаришта»*

2. майлу ҳаваси бисьёр нисбат ба чизе, эҳтирос, рағбат.

... Ба туюри шикорӣ ва килоби муаллам шараҳу валӯъе тамом дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

Шараҳи айш ва тараб бар вай истило ёфта, шароби бисьёр менӯшид. *«Равзат-ус-сафо»*

ШАРБ *а.* شرب як навъ катони нозук ва латиф, ки дар Миср мебофтаанд.

Доманкашон ҳамешуд дар шарби заркашида,
Сад моҳрӯ зи рашкаш ҷайби қасаб дарида. *Ҳофиз*

ШАРБА||ШАРБАТ I *а.* شربه||شربت *ниг.* **шурба.**

ШАРБАТ II *а.* شربت нӯшобаи ширин, шираи мева, ки қанд ё шакар дар он омехта мешавад ва хосияти давоӣ дорад.

Ин ҳама заҳр чаро рехт фалак дар комат,
Шарбати шаҳде аз ин коса нанӯшида ҳанӯз. *Ҷомӣ*

Биё, соқӣ, он шарбати дилпазир,
Ки аз дидани ӯ шавад чашм сер. *Сайидо*

◇ **шарбати динор** номи давоест, ки аз гиёҳи кашус — зардпечак тайёр мекунанд.

Сӯзан ба забон буд зи бемории ифлос,
Додаш ба қадаҳ шарбати динор шукуфа. *Мушфиқӣ*

шарбати табошир як навъ давоест сафеди кабудтоб; **шарбати эътиқоди** *касе* **нӯшидан** бовари касеро ҳосил кардан, соҳибэътимоди касе шудан.

Бояд ки дар шӯробаи ғаму гирья баркӯшӣ, то шарбати эътиқоди халқ нӯшӣ. *Яҳьёи Себак*

шарбати ҳалоҳили марг чашидан *киноя аз* мурдан.

Лашкар ... шарбати ҳалоҳили марг чашида, рахти ҳаётро аз дарвозаи мамот ба сарманзили сақар кашиданд. *«Фатҳнома»*

ШАРБАТДОР شربتدار он кӣ дар зиёфатҳо мутасаддии тайёр кардан ва ба маҷлис овардани шарбат аст.

Халосӣ аз ҷафои даҳр меҷуст,
Зи шарбатдор ҷоми заҳр меҷуст. *Ҷомӣ*

ШАРВОЛ شروال *ниг.* **шалвор.**

Яке аз он ду ҳоҷасаро, ки бузургтар буд ва беҳтар буд, корде дар миёни шарвол пинҳон кард. *«Таърихи Фаришта»*

ШАРЕҲ *а.* شره ҳарис, озманд, аз ҳад афзун моилу роғиб ба чизе.

Шареҳ валӯъ бошад бар лаззоти зиёдат аз миқдори воҷиб. *«Ахлоқи Носирӣ»*

ШАРЗА شرزه хашмгин ва зӯровар.

Наёрад рӯи шери шарза дидан ҳеҷ саг ҳаргиз,
Ба бонги шери нар лекин зи роҳи дур саг лояд. *Ломеӣ*

Аз ҳайбати ӯ шерони шарза гом дар он куном наёрастандӣ ниҳод. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Сикандархон ҳамчу шери шарза аъломи мудофаа афрошта, ба як тарфатулайн эшонро мунҳазим гардонид. *«Таърихи Фаришта»*

шарза мор мори шарза, мори бадхашм ва кинавар.

Гаҳаш шарза море будӣ ёри ғор,
Гаҳаш анкабуте шудӣ пардадор. *Хоҷу*

шарза ҳаюнон ҳаюнони шарза, шутурони зӯровар ва нируманд.

Хурӯшиду бори арӯсон бибаст
Абар пушти шарза ҳаюнони маст. *Фирдавсӣ*

ШАРИАТ *а.* شریعت **1.** оин, тариқат, суннат, мазҳаб; *маҷ.* одат ва маслак.

Бад-ин дақиқа, ки рондам, гумони гадья мабар
Ба банда, гарчи гадоӣ шариати шуароcт. *Анварӣ*
Мабош дар паи озору ҳар чӣ хоҳӣ, кун,
Ки дар шариати мо ғайр аз ин гуноҳе нест. *Ҳофиз*

2. роҳ ва қонунҳои дини ислом.

Риё ҳалол шуморанду ҷоми бода ҳаром,
Зиҳӣ тариқату миллат, зиҳӣ шариату кеш! *Ҳофиз*

ШАРИК *а.* شریک ҳамроҳ, ҳамдаст, ҳамкор, анбоз.

[Амруллайс гуфт]: ... Амирулмӯъминин ин вилоят моро дод, валекин туро бо худ шарик кардам дар мулк, бояд ки маро ёр бошӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

Дар шодию ғам туро шарикам,
Мапсанд ба ман бадӣ, ки некам. *Шоҳин*

ШАРИР *а.* شریر бадкор, бадкирдор, бисьёр зарарарасонанда, бадикунанда.

Эй фаттони шарир, падарамро бикуштай ва гурехта, ва ман туро меҷӯям! *Авфӣ*

Калимае чанд ваҳшатомез... дар миён овардам, чӣ аҷаб, ки дар зумраи шарирон маъдуд гардам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ШАРИРА *а.* شریره *муаннаси* **шарир; нуфуси шарира** нафс ва табиатҳои бад; одамони бадтабиат ва бадкирдор.

Чун баъзе аз нуфуси шарира ба тазвирот моиланд ва бад-он машғул, беҳтарин ваҷҳе он аст, ки ба вақти мубояати амлок боеъ ва муштарӣ пеши қозӣ ҳозир шаванд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ШАРИТА *а.* شریطه шарт, қоидаи лозима ва тааллуқдор.

ШАРИФ *а.* شریف **1.** асил, наҷиб; **2.** бошарофат, шарофатманд, баландпарача; соҳиби ифтихор, соҳиби обрӯ; *муқобили* **вазеъ** 2.

Ишқ меварзаму уммед, ки ин фанни шариф
Чун ҳунарҳои дигар мӯҷиби ҳирмон нашавад. *Ҳофиз*

Искандар яке аз кордононро аз амали шариф азл карда ва амали хасис ба вай дод. *«Нафаҳот-ул-унс»*

3. сардори ҳукмрони Макка, ки аз сайидон, авлоди Муҳаммад, таъин мешуд; **4.** *маҷ.* азиз.

Дареғо, ки бигзашт умри шариф,
Ба ҷамъи қавофию фикри радиф. *Ҷомӣ*

5. *маҷ.* пок ва муқаддас.

Бузург ҳазрату даргоҳи ту бузургонро
Шариф чун Ҳаҷаруласваду Минову Сафост. *Муиззӣ*

6. *маҷ.* бегуноҳ, беозор, маъсум.

Ҷонваре шарифи азизро беҷон кардаӣ! *Авфӣ*

◇ **ақли шариф** ақли олиманиш, ақле, ки касро ба роҳи шарафу обрӯ ҳидоят мекунад.

Дӯш бо ёри хеш мегуфтам
Сухане дӯстдор аз ҳар боб,
То расидам бад-ин, ки ақли шариф
Менамояд маро тариқи савоб. *Анварӣ*

хотири шариф хотири муборак, табиати олӣ (дар вақти муроҷиат ба бузургон ва калоншавандагон гуфта мешавад).

Гар хотири шарифат ранҷида шуд зи Ҳофиз,
Боз о, ки тавба кардем аз гуфтаву шунида. *Ҳофиз*

Оё хотири шарифи муллоро аз бахшандаи ҳалво малолест? *Савдо*

ШАРИФУЛЪИРЗ *а.* شريف‌العرض бошараф, соҳиби номус, бообрӯ, соҳиби иззати нафс.

Пас дабир бояд, ки каримуласл, шарифулъирз, дақиқунназар, амиқулфикр, собитурраъй бошад. *Низомии Арӯзӣ*

ШАРМ شرم ҳаё, хиҷолат; номус, ор.

Амир Исмоил аз шарм рӯй ба вай нанамуд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Туро гар шарму дониш ёр будӣ,
Забонатро на ин гуфтор будӣ. *Фахриддини Гургонӣ*

Бозори ҷунун дубора шуд гарм,
Ҳам вонг канора карду ҳам шарм. *Шоҳин*

шарм доштан шарм кардан, шармидан, хаё кардан.

Буте чун моҳ зону зад, мае чун лаъл пеш овард,
Магӯ, эй тоибам, Ҳофиз, зи соқӣ шарм дор, охир! *Ҳофиз*

ШАРМАНДА شرمنده шармсор, хиҷолатзада, мунфаил, беобрӯшуда.

Чу мардум шӯхчашмӣ пеша карданд,
Ҳаё пеш ор, то шарманда гарданд. *Ҳилолӣ*

Чун зи акси оразат маҳ дар фалак шарманда шуд,
Нисбате набвад, ки гӯям ҳаст чун гул рӯи ту. *Савдо*

ШАРМАНДАГӢ شرمندگی шармсорӣ, инфиол, хиҷолатмандӣ.

Барои дидани рӯят ҳавои зиндагӣ дорам,
Вагарна з-ин ҳаёти хеш сад шармандагӣ дорам. *Махфӣ*

шармандагӣ кашидан шарманда ва хиҷолатманд шудан.

Шиква доранд остину доманам аз кӯтаҳӣ,
Мекашам шармандагӣ аз дасту пои хештан. *Сайидо*

Абри беборон зи дарьё мекашад шармандагӣ,
Чашми бенам косаи дасти гадо бошад маро. *Сайидо*

ШАРМГИН شرمگین бошарм, хиҷолаткашида, боҳаё.

Ба ҷон шармгин назди шоҳ омаданд,
Ҷигархаставу бо гуноҳ омаданд. *Фирдавсӣ*

Он ёри шармгин маю соғар намекашад,
Худро зи хона ҷониби манзар намекашад. *Сайидо*

ШАРМЗАД شرمزد шарманда, мунфаил.

Бимонӣ шармзад дар пеши довар,
Наёбӣ ҳеҷ гуна пушту ёвар. *Фахриддини Гургонӣ*

ШАРМИДАН شرميدن шарм кардан, хиҷолат кашидан.

Рақиб андар балои ҳаҷр агар як шаб бисӯхидӣ,
Бишармидӣ, дигар аз ишқи маҳрӯён налофидӣ. *Савдо*

ШАРМНОК شرمناک шармгин, изокаш, мунфаил.

Бихоҳу мадор аз кас, эй хоҷа, бок,
Ки мақтӯи рӯзӣ шавад шармнок. *Саъдӣ*

Нигори шармноки шармгуфтор
Ба дилҷӯӣ кунад ҷонро гирифтор. *Ҳилолӣ*

ШАРМРӮЙ شرم‌روی шармгин, боҳаё.

Дорам ҷаҳон-ҷаҳон гунаҳ, эй шармрӯй, ман
Чун рӯ аз ин ҷаҳон ба ҷаҳони дигар ниҳам? *Ҷомӣ*

ШАРМСОР شرمسار шарманда; шармгин, хиҷолатманд.

Чу лутфу карам чашм дорам зи ту,
Карам кун, ки бас шармсорам зи ту. *Хоҷу*

Чу дар вафои туам, бар дилам ҷафо мафисанд,
Ки пеши аҳли вафо шармсор хоҳӣ шуд. *Ҳилолӣ*

ШАРМСОРӢ شرمساری шармдор будан; шармандагӣ, хиҷолатмандӣ, инфиол.

Биёбам аз фироқат растгорӣ,
Набояд бурдат аз ман шармсорӣ. *Убайди Зоконӣ*

Мадеҳ з-ин хорию беэътиборӣ
Зи хотунони Мисрам шармсорӣ. *Ҷомӣ*

ШАРНОҚ *а.* شرناق доначаи сурхе, ки дар пилки чашм пайдо мегардад, гӯмижа.

Ба боди ҳамла зи гӯшаш бароварӣ панба,
Ба нуги найза зи чашмаш бурун барӣ шарноқ. *Заҳири Форьёбӣ*

ШАРОБ *а.* شراب **1.** май, бода, оби ангур.

Шабе Умар шароб хӯрда буд, рӯзи дигар ӯро хумор гирифта буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

шароби арғувон маи арғувониранг, маи сурх.

Рехт баҳори зиндагӣ барги худу ту бехабар
Бар сари гул чу наргиси маст шароби арғувон. *Камоли Хуҷандӣ*

шароби гирон а) маи зиёд, маи фаровон; б) маи зӯр, маи қавӣ, маи таъсиркунанда.

Сабукрӯҳ туркони нозукмиён
Шуда саргарон аз шароби гирон. *Хоҷу*

шароби кадар шаробе, ки аз растании кадар тайёр карда шуда, дар тиб кор фармуда мешавад.

Баъси ту шаҳобест, ки дар коми шаётин
Бо хирқаташ оташ чу шароби кадар ояд. *Анварӣ*

шароби лаъл маи ба ранги лаъл, маи сурх.

Бо ҳарифи хеш дарсоз, эй писар!
Дар шароби лаъл овез, эй ғулом! *Анварӣ*

шароби лоларанг шароби сурх.

Салсабили мову ҳур инак ба нақд,
Соқии гулбӯ шароби лоларанг. *Камоли Хуҷандӣ*

шароби ноб маи холис, маи софи беғаш.

Дилам зи савмаа бигрифту хирқаи солус,
Куҷост дайри муғону шароби ноб куҷо? *Ҳофиз*

шароби ораз *кинояаз* сурхии рӯй, ҷилои рӯй.

Аз шароби оразаш дар боғ хуношом гул,
В-аз ҳавои кокулаш дар дашт саргардон сабо.*

шароби сирф шароби соф, шароби холис.

Ҳарифи ишқ, ки аз хештан хабар дорад,
Шароби сирфи муҳаббат нахӯрдааст тамом. *Саъдӣ*

шароби таҳур шароби пок, ки аз рӯи ақидаи динӣ гӯё аз он аҳли биҳишт менӯшанд.

Ҳар яке аз эшонро қадаҳе шарбат дод, гуфтӣ: Ин шароби таҳур аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

шароби ҷамил шароби зулол ва бедурди софи гуворо.

Хаёли ғайр зи дил як тараф бинеҳ, Имло,
Мудом маст шав аз нашъаи шароби ҷамил. *Имло*

шароб паймудан май рехтан.

Дар он шаб [Билқис] шароби зиёда бар мӯътод бар малик паймуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. нӯшидан.

...Ҳар рӯзе таом бихӯрдӣ бо он занон ва ба ш а р о б нишастӣ ва бо эшон шароб хӯрдӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

... бар шароби хамр иқдом намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

шаробу таом нӯшидан ва хӯрок хӯрдан.

Хосияти ҳиндувон дорад ҳангоми хуфт,
Одати хоразмиён гоҳи шаробу таом. *Ломеӣ*

ШАРОБЗАДА شرابزده майзада, касе, ки шаробнӯшӣ ба вай одат шудааст, майхори ҳамешагӣ.

... Монанди шаробзада, ки илоҷи хумор ба хамр кунад, аз душманон дӯстӣ таваққӯъ медошт. *«Равзат-ус-сафо»*

ШАРОБХОНА شرابخانه майхона, майкада.

Зоҳид агар ба ҳуру қусур аст умедвор,
Моро шаробхона қусур асту ёр ҳур. *Ҳофиз*

ШАРОБХӮРА شرابخواره шаробзада, майзада.

Маро, ки нест раҳу расми луқмапарҳезӣ,
Чаро маломати ринди шаробхора кунам? *Ҳофиз*

ШАРОЕЪ *а.* شرايع *ҷ.* **шариат.**

Ёроне, ки бо ӯянд, бад-он сабаб фиристодам, ки шуморо шароеи дин биёмӯзанд. (2) *«Таърихи Табарӣ»*

ШАРОИТ *а.* شرائط *ҷ.* **шарита.**

[Арслонхон]... ҷои нишасти худ он ҷо сохт ва амири бузургеро бар ин ҳисор кутвол сохта буд, то ба шароит нигоҳ медошт. *«Таърихи Наршахӣ»*

шароити зимма а) андози махсус, ки аз тарафи аҳли зимма ба ҳукмдорон дода мешуд; б) либоси махсуси аҳли зимма; **шароити адаб ба ҷо овардан** изҳори ҳурмат кардан, эҳтиром намудан.

Назар пеши Ҳиммат рафт ... ва шароити иззату адаб ба ҷой овард. *Яҳёи Себак*

ШАРОР *а.* شرار *ҷ.* **шарора||шарорат I.**

Барошуфт Кишвод аз он номдор,
Зибас гармияш шуд фусурда шарор. *Фирдавсӣ*

Сӯхтану ханда задан барқвор
Кӯтаҳии умр диҳад чун шарор. *Низомӣ*

Шарори синаи Маҷнун зи оташи Лайлӣ
Кабоб сохт ҳама оҳувони саҳроро. *Ҷомӣ*

шарор афкандани шамшер ҷилвагар шудани шамшер, дурахшидани шамшер.

Шароре, ки шамшери Доро фиканд,
Тапиш дар дили санги хоро фиканд. *Низомӣ*

ШАРОРА||ШАРОРАТ I *а.* شراره||شرارت пораи хурди ҷаҳандаи оташ, учқун.

Шарора з-он надорад партави шамъ,
Ки ин нури пароканда асту он ҷамъ. *Низомӣ*

Ҳар куҷо аз оташи теғат баромад шӯълае,
Офтоб он ҷо шарорат, осмон он ҷо духон. *Заҳири Форёбӣ*

ШАРОРАТ II *а.* شرارت бадӣ, бадкорӣ, бадкирдорӣ, бадӣ кардан ва зиён расондан ба дигарон.

Ӯро шарорате дар нафс буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ШАРОФАТ *а.* شرافت шариф будан, бошарафӣ; обрӯмандӣ.

Ману шоир, туву девона муҳол аст муҳол,
З-ихтилоти ту ба кавнайн шарофат бинам. *Савдо*

ШАРР *а.* شر *ниг.* **шар(р).**

ШАРРАНГЕЗ شرانگيز *ниг.* **шар(р)ангез.**

ШАРРУННОС *а.* شرالناس бадтарини одамон.

Гар шӯҳра шавӣ ба шаҳр, шарруннос,
В-ар гӯшанишин шавӣ, ҳама васвосӣ,
Он беҳ, ки агар Хизрӣ, агар Ильёсӣ,
Кас нашносад туро, ту кас нашносӣ. *Хайём*

ШАРТ *а.* شرط **1.** қарор, паймон, аҳд, қавлу қарор.

Бо эшон сулҳ карданд ва сулҳнома навиштанд ва шартҳо карданд, ки пеши роҳ казананд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ва ба сифати адолат вақте ороста гардад, ки даҳ шартро маҳфуз дорад. *Аҳмади Дониш*

шарту паймон аҳду паймон, қарордод.

Ба пайвастагӣ-бар гуво сохтанд,
Чу з-ин шарту паймон бипардохтанд. *Фирдавсӣ*

2. илтизом, лозим шуморидан ва алоқадор кардани чизе ба чизи дигар, лозим омадани чизе барои чизи дигар.

Шарти насиҳат он аст, ки чун хилофат бар ту арз кунанд, ту шааф нанамоӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Гар ояд гунаҳкоре андар паноҳ,
На шарт аст куштан ба аввал гуноҳ. *Саъдӣ*

3. *маҷ.* қоида, расм, одат.

Инчунин шарти дӯстӣ бошад,
Ки бихонад ба лутфу бигзорад. *Анварӣ*

Бар бисоти нуктадонон худфурӯшӣ шарт нест,
Ё сухан дониста гӯ, эй марди оқил, ё хамӯш. *Ҳофиз*

ба шарти адаб аз рӯи ҳурмат ва эҳтиром.

Қадаҳ ба шарти адаб гир, з-он ки таркибаш
Зи косаи сари Ҷамшеду Баҳман асту Қубод. *Ҳофиз*

ШАРФА I شرفه кунгураи биноҳои бошукӯҳ; болохона, балкон.

ШАРФА II شرفه шарпа, овози по.

Шарфае бишнид дар шаб мӯътамад,
Баргирифт оташзана, к-оташ занад. *Румӣ*

ШАРФОК شرفاک *ниг.* **шарфа II.**

Тавонгар ба наздики зан хуфта буд,
Зан аз хоб шарфоки мардум шунуд. *Абӯшакури Балхӣ*

ШАРЪ *а.* شرع **1.** оину тариқати дини ислом, қонунҳои ислом.

Дар базм оби ангур онро мусаллам аст,
Дар шаръ хуни қурбон инро муяссар аст. *Муиззӣ*

Ҷавон гуфт: Эй ҳокими шаръу дин,
Гирифторам, оре, ба айбе чунин. *Саъдо*

2. *маҷ.* оин, қоида, тартиб; қонун.

Ба мурғони гулистон сохтам ин нуктаро равшан,
Ба шаръи дӯстӣ гулбарг натвон чид дар доман,
Вале, чандон ки хоҳӣ, хок бар сар метавон кардан. *Сайидо*

ШАРЪӢ شرعی мансуб ба шаръ.

Агар он ҷурмро ҳаддест шаръӣ,
Набояд дошт он ҷо афв маръӣ. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

[Дар айёми ҳукумати амир Дониёл]... ҳамаи аҳком ва ҳудуди шаръӣ муаттал ва муҳмал монда, ба доду фарьёди мазлуме касе илтифот наменамуда. *Аҳмади Дониш*

ШАРҚ *а.* شرق тарафи офтоббаро, самти тулӯи офтоб; *муқобили* **ғарб.**

Ногаҳон се ҷонвар аз самти шарқ
Омаданд аз суръати тайрон чу барқ. *Румӣ*

Ҷирми хуршедро чӣ ҷурм бад-он-к
Шарқу ғарб ибтидо «шар» асту «ғар» аст. *Хоқонӣ*

ШАРҚӢ شرقی 1. мансуб ба шарқ; *муқобили* **ғарбӣ.**

Ин ҳисор дудар аст, яке дари шарқӣ ва дигар дари ғарбӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

2. сокини машриқзамин, машриқӣ.

ШАРҲ *а.* شرح ошкор ва равшан намудан, баён, эзоҳ, тафсир ва маънидод кардани ягон масъала.

Гуфтам: Чу биёӣ, ғами худ бо ту кунам шарҳ,
Аммо чӣ кунам, тоқати гуфтор надорам. *Ҳилолӣ*

Зибас дар нома шарҳи орзумандӣ рақам кардам,
Қалам шуд саргарон аз номаи меҳру вафои ман. *Мушфиқӣ*

шарҳи муҳашшо шарҳи ҳошиянок, шарҳе, ки дар канорҳои саҳифа боз як бори дигар шарҳу эзоҳ карда шудааст.

Восифӣ, шарҳи камолат чу нависад сода
Сафҳаи дида аз он шарҳи муҳашшо наргис. *Восифӣ*

шарҳи ҳол баёни ҳол, гузориши аҳвол ва зиндагонии шахсҳо ё як кас.

Зи шарҳи ҳол муллоро хабар шуд,
Варақгардони аҳволи писар шуд. *Мулҳам*

ба шарҳ ба тафсил, бо эзоҳу баёни ботафсил, муфассал.

Аҳволи ӯро ба шарҳ бигуфтам. *Авфӣ*

шарҳу баст шарҳ ва эзоҳи муфассал, ошкоро баён намудани масъалаи мушкил ба таври васеъ.

Ғараз аз ин шарҳу баст, ки дар ин фусул дода шуд, он аст, ки мартабаи одамӣ маълум шавад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ШАРҲА *а.* شرحه порча, луқма; порчаи гӯшт, буридаи гӯшт; **шарҳа-шарҳа** *порча-порча.*

Сина хоҳам шарҳа-шарҳа аз фироқ,
То бигӯям шарҳи дарди иштиёқ. *Румӣ*

Синаи бекинаи маҳҷур аз захми нохуни иштиёқ шарҳа-шарҳа ва фигор [гашт]. *Восифӣ*

ШАСТ I شست||شصت *шумораи миқдорӣ* адади 60 (٦٠).

Ба пеши сипоҳ андарун пил шаст,
Ҷаҳон паст гашта зи пилони маст. *Фирдавсӣ*

Чу дар ш а с т уфтодаш зиндагонӣ,
Хаданг уфтодаш аз шасти ҷавонӣ. *Низомӣ*

ШАСТ II شست 1. сарангушт, ангушти ибҳоми даст ё по.

Бимолид ҷоҷи камонро ба даст,
Ба чарми гавазн андаровард шаст. *Фирдавсӣ*

2. оҳани нӯгкаҷ барои моҳигирӣ, қуллоби моҳигирӣ, қалмоқ, чангак.

Моҳӣ аз ҳавзае ба шаст орӣ,
Моҳро дертар ба даст орӣ. *Низомӣ*

Ҳоли ӯ дар банди он зулфи чу шаст афтодааст
Мужда бод, эй дил, ки дузди ман ба даст афтодааст *Сайидо*

3. ҳалқаи ангуштармонанде, ки барои кашидани зеҳи камон ба сарангушт гузошта мешавад.

Назар кун, чу сӯфор дорӣ ба шаст,
На он гаҳ, ки партоб кардӣ зи даст. *Саъдӣ*

Хисрав чу шунид, рафт аз даст.
Бишкаст камону шаст бигсаст. *Шоҳин*

4. мизроб, нохунаки танбӯр ва дутор.

Бигрифт ба чанг чангу биншаст,
Бинвохт ба чанг чангу зад шаст. *Рӯдакӣ*

5. ништари ҳаҷҷом — хунгир.

Омад он рагзани масеҳпараст,
Шасти алмосгун гирифта ба даст.*

ШАСТ III شست тез, чобук; даррав, ҳозир.

Гуфт: Бӯсат диҳем, гуфто: Шаст!
Гуфт: Ҳон, вақт ҳаст? — гуфто: Ҳаст! *Низомӣ*

ШАСТБОЗ شست‌باز дорои дарозӣ ва масофати шаст қулоч; *маҷ.* бисьёр дароз ва фарох; **чоҳи шастбоз** чоҳи бисьёр чуқур ва фарох.

Офарин бар маркабе, гар бишнавад дар нимашаб
Бонги пои мӯрча аз зери чоҳи шастбоз. *Манучеҳрӣ*

ШАСТГИР شست‌گیر *киноя аз* тирандоз.

Агар Хисрави шаст амирон бувад,
Ҳамомочи ин шастгирон бувад. *Низомӣ*

ШАТ(Т) *а.* شط 1. канори дарьё, соҳил.

Ба дарьё мешудӣ, бар шат нишастӣ,
Ба гул рағбат намудӣ, лола ҷустӣ. *Низомӣ*

Аз мавҷи ғам наҷот касерост, к-ӯ ҳанӯз
Бар шатти кавну фурзаи олам наёмадаст. *Хоқонӣ*

2. рӯди бузург, дарьё.

Ғаввосон ба шат фурӯ рафтанд ва ангуштарин баровардаанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Гар рӯ ба саҳро оварам, аз лолазор оташ дамад,
Киштӣ чу дар об афканам, хезад ғубор аз рӯи шат *Сайидо*

3. номи дарьёи бузург, ки дар Ироқ аз баҳам пайвастани дарьёҳои Даҷла ва Фурот ба вуҷуд омадааст, Шаттуларaб.

Эй ки андар чашмаи шӯр аст ҷот,
Ту чӣ донӣ Шатту Ҷайҳуну Фурот. *Румӣ*

ШАТАВӢ *а.* شتوی 1. мансуб ба шито I.

Ҳар кӣ андеша кунад, ки ин анвои меваву раёҳин, ки баъзе харифӣ асту баъзе рабеӣ ва баъзе сайфӣ ва баъзе шатавӣ, чӣ гуна ҷамъ буда бошад. *Носири Хисрав*

Марде пайдо шуда, ки даъвии каромот мекунад, ва дар сайф меваҳои шатавӣ ва дар шито меваҳои сайфӣ зоҳир месозад. «*Равзат-ус-сафо*»

2. тухми ғалла, ки дар зимистон кошта мешавад, тирамоҳӣ.

ШАТАЛ *а.* شتل маблағе, ки қиморбоз пас аз бурдани пули хариф ба тариқи инъом ба дигарон медиҳад, чӯтал.

Ман он муқассири беҳосилам дар ин олам,
Ки моя бохтаву чашм дар шатал дорад. *Соиб*

ШАТАН *а.* شطن таноб, ресмон, расани дароз.

Баршавад бар бораи сангин ба сони манҷаниқ,
Дарравад дар қаъри водӣ чун ба чоҳ-андар шатан.
Манучеҳрӣ

Беоб водии ману асби ман аз арақ
Ғарқ андар об чун ба шати Даҷла-бар шатан.
Ломеӣ

ШАТАТ *а.* شطط аз ҳад гузаштан, таҷовуз; зулм ва тааддӣ.

Баъзе аз умарои дигар... ба савдои фосид оғози шатат ва шайтанат намуда ... «*Таърихи Фаришта*»

Ва дар файсали қазоё бо ӯ аз сари шатат ва ҷадал сухан меронд. «*Равзат-ус-сафо*»

ШАТМ *а.* شتم дашном додан, ҳақорат кардан; **зарбу шатм** шаллоқу дашном.

... Ки нодоне агар дуздӣ намудӣ,
Ба зарбу шатм танбеҳаш намудӣ. *Ҳозиқ*

саб(б) ва шатм ҳақорат, дашном.

Чун аз Шом мурочаат намуда *ба Мадина* расиданд, забон ба саб ва шатми Язид кушода гуфтанд.
«*Равзат-ус-сафо*»

ШАТР *а.* شطر **1.** нимаи ягон чиз; ҷузъ, пора; **шатре** қадаре, каме, баъзе, андаке.

Шатре аз карами ӯ бо шумо ҳикоят кунам. *Авфӣ*

Ҳасан, бародари Фазл бинни Саҳл,... шатре аз он нусха аз сурьёнӣ ба арабӣ нақл кардааст.
«*Равзат-ус-сафо*»

2. ҷониб, сӯй, тараф; *маҷ.* ҷой.

В-он ки бар шатри шатти ин дарьёст,
На сазовори лӯълуи лолост. *Саноӣ*

ШАТРАНГ شترنگ||شطرنگ шаҳмот.

То ҷуз аз бисту чаҳораш набувад хонаи нард,
Ҳамчу дар сию ду хонаст асоси шатранг. *Наҷҷор*

ШАТРАНҶ شطرنج *шакли арабишудаи* **шатранг.**

Асп ору камон ору каманд ору китоб ор,
Шеъру қаламу барбату шатранҷу маю нард. *Оғоҷӣ*

шатранҷ бохтан шатранҷбозӣ кардан, шоҳмотбозӣ кардан.

Ахтарон бо бахти ӯ шатранҷи рафъат бохтанд,
Бахти ӯ ҳар ҳафтро асбу руху фарзин ниҳод.
Муиззӣ

Ва барбат некӯ навохтӣ ва нарду шатранҷ бохтӣ.
«*Равзат-ус-сафо*»

ШАТРАНҶБОЗ شطرنج‌باز шоҳмотбоз.

Бозии худ кардӣ, эй шатранҷбоз,
Бозии хасмат бубин паҳну дароз. *Румӣ*

ШАТРАНҶӢ شطرنجی шоҳмотбоз.

ШАТТ *а.* شط *ниг.* **шат(т).**

ШАТҲ *а.* شطح **1.** дар тасаввуф — суханони мухолифи зоҳири шаръ гуфтан ва калимоти мухолифи шариат ба забон овардан; **2.** суханҳои бешармонаи густохона.

Томоту шатҳ дар раҳи оҳанги чанг неҳ,
Тасбеҳу тайлисон ба маю майгусор бахш. *Ҳофиз*

ШАТҲИЁТ *а.* شطحيات *ҷ.* **шатҳ.**

Шайх Наҷибуддин гуфта, ки вай пайваста шатҳиёт гуфтӣ. (2) *Ҷомӣ*

ШАФАК شفک нобакор, беҳунар, нодон.

Пиндошт ҳаме ҳосид, к-ӯ боз наёяд,
Боз омад, то ҳар шафаке жож нахояд. *Рӯдакӣ*

ШАФАТАЙН *а.* شفتين ду лаб, лабон.

Сад ҳилаву тадбир биҳарҷидаму Савдо,
Охир нашунидам сухане з-он шафатайно. *Савдо*

ШАФАҚ *а.* شفق сурхии нури офтоб дар вақти фурӯ рафтан ва ё ҳангоми субҳ пеш аз тулӯъ.

Субҳ чу дар гирьяи ман бингарист,
Бар шафақ аз шафқати ман хун гирист. *Низомӣ*

Арғувон аз шафақи чеҳраи гулбори ту шуд,
Хирмани оташ аз он рӯ ба гулистон афтод. *Шоҳин*

шафақи май *киноя аз* тобиши сурхии ҳамчун шафақи шароб.

Шафақи май сӯи Парвин наравад, то накунад
Як маҳи ҷорда(х) бо панҷ ҳилоли ту қирон.
Бадри Ҷоҷӣ

ШАФАҚАТ||ШАФҚАТ *а.* شفقت меҳрубонӣ, дилсӯзӣ, ғамхорӣ, марҳамат.

Дар ҳар коре, ки бошӣ, марҳамат ва шафақат ба ҷой овар. *Авфӣ*

Эй ҷафоандешаи бадхӯ, худоро, шафқате,
Чанд бошам аз шиканҷи меҳнати ғам дар азоб?
Туғрал

ШАФАҚГУН شفق‌گون *киноя аз* сурхранг.

Қашида союбонҳо сар ба гардун.
Чу абри навбаҳор, аммо шафақгун. *Ҳозиқ*

◇ **ашки шафақгун** *киноя аз* ашки хунин.

Ҳеҷ шаб бе ту дилам нола ба гардун накашид,
Ки ба рӯям рақам аз ашки шафақгун накашид.
Ҷомӣ

оби шафақгун *киноя аз* шароби сурх.

Шуд маҳи ид аз шафақ чун ҷоми зар боз ошкор,
Яъне аз оби шафақгун ҷоми зар холӣ мадор. *Ҷомӣ*

ШАФАҚОСО شفق‌آسا монанди шафақ, сурхранг.

Намедонам чӣ кулфат ин дили ҳасратнишон дорад,
Шафақосо ба хун мeғалтаду чун най фиғон дорад.
Амлаҳ

ШАФАҚРУХСОРА شفق‌رخساره *киноя аз* сурхрӯ, гулчеҳра.

Ҳилолабрӯ, шафақрухсорае, бо хеш мағруре,
Фалакрафтор бебоке, маҳи хуршедҳампое. *Сайидо*

ШАФАҚӢ شفقی *киноя аз* сурхранг.

Гуфто: Дамид субҳ, чаро пас нишастаӣ,
Бархезу з-он маи шафақӣ шишае биёр.
Фитрати Зардӯз

ШАФЕЪ *а.* شفیع шафоаткунанда, касе ки барои дигаре илтимоси афв ва ё ёрманди мекунад, воситачӣ.

Ҳаме шафеъ наёбам аз ӯ ба узри гуноҳ,
Каримтабъии ӯ назди ӯ шафеъ басам. *Фароловӣ*

Унсурӣ шафеи ӯ шуда, ҷаримаи ӯро аз султон дархост. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

шафеъ ангехтан (ё **овардан**) восита қарор додан (касеро).

Шафеъ ангехт пирони куҳунро,
Ба назди шаҳ баранд он сарвбунро. *Низомӣ*

Овардаам шафеъ дили зори хешро,
Панде бидеҳ ду наргиси хунхори хешро.
Хисрави Деҳлавӣ

ШАФИҚ *а.* شفیق меҳрубон, мушфиқ; дилсӯз.

Агар бар рафиқон набошӣ шафиқ,
Ба фарсанг бигрезад аз ту рафиқ. *Саъдӣ*

Агар Ризо ба ин дастур ба мусалло равад, мардум шафиқи ӯ шаванд. *«Равзат-ус-сафо»*

рафиқи шафиқ дӯсти меҳрубон, ҷӯраи қарин.

Бириниҷи зарди пур аз равғану рафиқи шафиқ,
Агар ҳалова бувад дар бараш, зиҳӣ тавфиқ.
Абӯисҳоқи Атъима

ШАФОАТ||ШИФОАТ *а.* شفاعت илтимос кардан, талабидани афв ё ёрманди аз касе барои касе, восита шудан.

Ҷигар бесабру танҳо дар қаноат,
Мижа дар хашму лабҳо дар шафоат.
Хисрави Деҳлавӣ

Халифа шафоати Исмоилро қабул кард.
«Равзат-ус-сафо»

шафоат кардан илтимос кардан, ёрманди талабидан.

Абдуллоҳ дар хонаи Усмон гурехтааст ва Усмон ӯро шафоат мекунад. *«Таърихи Табарӣ»*

Ба наздики амири асас омад ва дар ҳаққи ӯ шафоат кард ва ӯро халос дод. *Авфӣ*

ШАФОАТГАР شفاعت گر шафоаткунанда, воситачӣ.

Баъд аз он дар зери дор овар маро,
То биxоҳад як шафоатгар маро. *Румӣ*

ШАФОАТКУН شفاعت کن омурзишгор, бахшандаи гуноҳ.

Замондори олам сиёҳ то сапед,
Шафоаткуни рӯзи биму умед. *Низомӣ*

ШАФОАТХОҲ شفاعت‌خواه шафоатталаб, узрхоҳ, пурсандаи афв ва омурзиш.

Мураққаъбаркаши нар(у) модае чанд,
Шафоатхоҳи корафтодае чанд. *Низомӣ*

ШАФТАРАНГ شفترنگ меваест аз ҷинси шафтолу, бештар сурху сафед аст.

Бо симоъи чанг бош аз чоштгаҳ то он замон-к
Бар фалак Парвин падид ояд чу симин шафтаранг.
Асҷадӣ

ШАФТОЛУ شفتالو 1. меваи серширан хуштаъму зардранг, ки донааш калон ва сахту талх аст; 2. *маҷ.* лаб; бӯса.

Домани себ кашонем сӯи шафтолу,
Бибарем аз гули ту чанд сухан сӯи суман.
Шамси Табрезӣ

ШАФТОЛУД شفتالود *ниг.* шафтолу; **шафтолуд гирифтан** *маҷ.* бӯса кардан.

Даст бурдаш ба себи мушколуд,
Чанд навбат гирифт шафтолуд. *Саъдӣ*

ШАФФОФ *а.* شفاف ҳар чизе, ки монанди булӯр ва шиша соф буда, аз пушти он чизҳои дигар дида мешавад хеле соф, зулол ва беғубор.

Дар дарьёи Қулзум булӯре падид омадааст,
латифтар ва шаффофтар аз булӯри мағрибист.
Носири Хисрав

Лаб аз бас нозуку шаффоф будаш,
Намехандиду дандон менамудаш. *Новим*

Махфиё, оинаи мақсуд кай равшан шавад,
Гар ғубори дуди он оинагар шаффоф нест. *Махфӣ*

ШАФША شفشه 1. шохаи дарахт; 2. шӯшаи тилло ё нуқра.

Боғ пур ҳуққаҳои дурру гуҳар,
Роғ пур шафшаҳои нуқраву зар. *Саноӣ*

3. нахи тилло ва ё нуқра, симҳои борики тилло ва нуқра.

Бар ӯ бофта шафшаи симу зар,
Ба шафша-дарун нобисуда гуҳар. *Фирдавсӣ*

4. чӯбе, ки ҳаллоҷон пахтаро бо он мезананд, савачӯб.

ШАФШОҲАНГ شفشاهنگ тахтаи оҳан, ки сӯрохҳои майда ва калон дорад; заргарон симҳои тилло, нуқра ва ғайраро барои борик кардан аз он гузаронда мекашанд, кирьётахта.

ШАФҚАТ *а.* شفقت *ниг.* *шафақат.*

ШАХ I شخ 1. кӯҳ, кӯҳпора.

Ба як ҳаданги дижоҳанг ҷанг дорӣ танг,
Ту бар паланг шаху бар наҳанг дарьёбор. *Унсурӣ*

2. замини сахт ва ноҳамвор, домани кӯҳ.

Хиромидани кабк бинӣ ба шах,
Ту гӯӣ зи дебо фигандаст нах. *Абӯшакури Балхӣ*

Яке лашкар аст ин чу мӯру малах,
Гирифта биёбону ҳам регу шах. *Фирдавсӣ*

3. сахт, дағал.

ШАХ II شخ *шакли дигари* **шох.**

На дар роғ сабза, на дар боғ шах,
Малах бӯстон хӯрду мардум малах. (1) *Саъдӣ*

ШАХИШ شخش мурғи хурдтараки хушовоз.

Гургро кай расад маломати шот,
Бозро кай бувад ниҳеби шахиш. *Рӯдакӣ*

ШАХКАМОН شخ کمان тирандозе, ки зеҳи камони ӯ сахту таранг бошад, кашидани чунин камон далели қуввати зиёд аст.

ШАХКАМОНӢ شخ کمانی пурзӯрӣ, тавоноӣ; *маҷ.* сахтдилӣ, сангдилӣ, бераҳмӣ.

Қ-эй сангдил ин чӣ меҳрубонист,
В-эй тирзан, ин чӣ шахкамонист? *Шоҳин*

ШАХКОСА شخ کاسه жола, яхча.

Бар аодит бипошад ҳама шахкосаву ҷор. *Рӯдакӣ*

ШАХНАВАРД شخنورد кӯҳу кӯталгард, кӯҳнавард (сифати аспи тездав).

Шахнаварде, ки чу оташ бувад андар ҳамла,
Ҳамчунон баркмаҷолу ба равиш бодмизоҷ.
Манучеҳрӣ

ШАХОР شخار ишқор.

Аз намак ранги ӯ гирифта қарор,
Хокаш аз гард шӯргашта шахор. *Унсурӣ*

ШАХС *а.* شخص 1. колбуд, пайкар, ҷисм, тан.

Теғи қаҳри ту маозоллоҳ ар оҳихта шавад,
Бим бошад, ки кунад шахси бақоро бисмил. *Тайён*
Чист он мурғе, ки н-осояд замоне аз сафир,
Шахсаш андуда ба зарру фарқаш андуда ба қир.
Абдулвосеи Ҷабалӣ

2. кас, нафар, одам.

Ва шахсе бар даргоҳи ту мунтазир бошад барои имзои ҳоҷате. *Аҳмади Дониш*

3. *маҷ.* зот; вуҷуд.

Аз шахси ӯ нагашта ҷудо ҷоҳу мафхарат,
Дар ҳукми ӯ накарда гузар моҳу офтоб. *Анварӣ*
Тааммул дорад ин ҷо шахси вахшат,
Садо печида бар найранги фурсат. *Бедил*

4. *маҷ.* сиёҳии инсон ва ғ., ки аз дур менамояд, қаро, нёҳ, суроб.

Аз шахси дев чашми далерон пур аз хаёл,
В-аз бонги ғӯл гӯши сутурон пур аз танин.
Ломей

ШАХУДАН شخودن харошидан ва реш намудан ба нохун.

Ман ҳамонам, ки маро рӯй ҳаме ашк шахуд,
Ман ҳамонам, ки маро даст ҳаме ҷома дарид.
Фаррухӣ
Бипурсид бисьёру бишхуд хок,
Ба нохун сари чохро кард чок. *«Луғати фурс»*

ШАХУЛИДАН||ШИХУЛИДАН شخولیدن бонгу фарьёд кардан, дод задан; хуштак кашидан.

Он шахулидан ба курра мерасид,
Сар ҳамебардошт, аз худ мерамид. *Румӣ*
Ту дуоро сахт гиру мешахул,
Оқибат бирҳонадат аз дасти ғӯл. *Румӣ*

ШАХШ شخش кӯҳна (онд ба ҷома, пӯстин ва ғ.).

Ба панҷ мард яке шахш пӯстин бар тан,
Ба панҷ кӯдак ниме гилем пӯшидани.
Абулаббоси Марвазӣ

ШАХШИДАН شخشیدن лағжидан; аз ҷо афтидан.

Аз ту бахшудан асту бахшидан,
В-аз ман афтодан асту шахшидан. *Саноӣ*

ШАШ شش *шумораи миқдорӣ* ададн 6 (٦); шаш ҷиҳат шаш тараф: боло, поин, рост, чап, пеш, пас.

Шаш ҷиҳат чун забона тез кунад,
Ҳам ҷаҳон, ҳам ҷиҳат гурез кунад. *Низомӣ*

◇ **шаш гиребон** шаш ҷиҳат.

Ҷиҳатро шаш гиребон бар сар афганд,
Заминро чор гавҳар дар бар афганд. *Низомӣ*

шаш хотун *киноя аз* шаш сайёра: Зуҳал, Муштарӣ, Зӯҳра, Миррих, Аторуд, Моҳ.

Дар рикобаш ҳафт гесудору шаш хотун радиф.
Хоқонӣ

ШАШДАР ششدر 1. дорои шаш дар, дорои шаш роҳи баромад.

Бувад ба шашдари ғам мӯҳраи муроди адӯт,
Ба сони тос зи ҳайрат кушода монда даҳон.
Восифӣ

2. дар бозии нард — мавриде, ки ҳариф ҳамаи шаш хонаи пеши мӯҳраҳои тарафи муқобилро ишғол карда, ба ҳаракат додани онҳо имкон надиҳад; *маҷ.* оҷиз, ҳайрон; ◇ **(ин) шашдари девлох** *киноя аз* дуньё.

Набинӣ дар ин шашдари девлох
Зи шодӣ дили шаш нафарро фарох. *Ҷомӣ*

ШАШДОНГ ششدانگ тамоми моликияти ба шаш қисм тақсимшаванда; тамоми моликияти касе; пурра, комил.

Иброҳим Одилшоҳ ... умарои туркиро, ки ба тахту тороҷ шашдонги яктоанд, бар урдуи Бурҳон — Низомшоҳи Баҳрӣ таъин намуд.
«Таърихи Фаришта»

ШАШПАНҶЗАН شش پنجزن 1. ҳиморбоз; 2. касе, ки дар вақти бозӣ тамоми чизҳояшро ба бозӣ мегузорад; 3. *маҷ.* талафкунандаи тамоми дороии худ.

Лек гар мирам, надорам ман кафан,
Дар қиморам муфлису шашпанҷзан. *Румӣ*

ШАШРӮЗА ششروزه ба муддати шашрӯз; ◇ **(ин) тоқи шашрӯза** *киноя аз* бебақоии дуньё.

Аз ин тоқи шашрӯза беҳрӯз кист? *Хоҷу*

ШАШСАРӢ شش سری: **зари шашсарӣ** тиллои холис.

ШАШҶИҲАТӢ شش جهتی мансуб ба шаш ҷиҳат; *ниг.* шаш (шаш ҷиҳат); **дайри шашҷиҳатӣ** *маҷ.* дуньё.

Муҳандиси фалакӣ роҳи дайри шашҷиҳатӣ
Чунон бибаст, ки раҳ нест зери дайри мағок.
Ҳофиз

ШАЪБ *а.* شعب тӯдаи мардум, анбӯҳии мардум.

Дар ин асно лашкариён шаъб карда марсумот талаб доштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ШАЪБАДА||ШӮЪБАДА||ШАЪБАЗА||ШӮЪБАЗА *а.* شعبده ||شعبذه 1. бозии ҳайратбахш, найрангбозӣ.

Бо кӯҳҳо чӣ шӯъбада кард осмон, ки боз
Пирӯзагун шуданд ҳаме кӯҳсорҳо. *Ломей*
Зи баҳри кавкабаи ҳодисоти тақдираш
Ҳазор шаъбаза дар коинот пинҳон кард.
Убайди Зоконӣ

2. фиреб, фиребу найранг, макр.

Эй фитнаангез, ҳанӯз умедворӣ, ки ба шӯъбада ва фиреб халосӣ ёбӣ? *«Нигори дониш»*
Он чӣ чашму лабат омӯхта, Ҳоруту Масеҳ
З-ин мамар шӯъбадаву з-ин қибал эъҷоз накард.
Шоҳин

шаъбада бохтан найрангбозӣ кардан; ҳила ва макр ба кор бурдан.

Мо мехостем, ки шаъбада бозем, аммо ин занро хирад ва пешбинӣ бештар аз занн аст.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

ШАЪБАДАБОЗ||ШӮЪБАДАБОЗ شعبده باز найрангбоз.

Ту умр хоҳу сабурӣ, ки чархи шӯъбадабоз
Ҳазор бозӣ аз ин турфатар барангезад. *Ҳофиз*

ШАЪБАДАБОЗӢ||ШӮЪБАДАБОЗӢ شعبده‌بازی найрангбозӣ.

В-он бутон ҳамчунон дар он бозӣ
Менамуданд шӯъбадабозӣ. *Низомӣ*

ШАЪБАДАГАР||ШӮЪБАДАГАР شعبده‌گر найрангбоз.

Бар вафои дили ман нола бароред, чунон-к
Чанбари ин фалаки шаъбадагар бикшоед. *Хоқонӣ*

ШАЪБАЗ *а.* شعبذ *ниг.* шаъбада.

Бошад чу бар ҳақ ёри ман, доранд воҷиб кори ман,
Дар додани идрори ман бе шаъбазу фикру хиял. (2)
Ломеӣ

ШАЪБАЗА *а.* شعبذه *ниг.* шаъбада.

ШАЪБОН *а.* شعبان моҳи ҳаштӯми соли қамарии ҳиҷрӣ.

Гӯянд, ки май ба моҳи шаъбон на равост,
Не моҳи раҷаб, ки он маҳи хоси худост,
Шаъбону раҷаб моҳи худоянду расул,
Мо май рамазон хӯрем, к-он хосаи мост. *Хайём*

Моҳи шаъбон манеҳ аз даст қадаҳ, к-ин хуршед
Аз назар то шаби иди рамазон хоҳад шуд. *Ҳофиз*

ШАЪН||ШОН *а.* شأن||شان **1.** кору ҳол; **2.** шавкат, азамат; қадр; мартаба, дараҷа, ҷоҳ.

Кор дар улувви шону нифози фармон ва камоли иқболу ҳусули омол ба ғоят расид. *«Равзат-ус-сафо»*

Бӯзина ҷавоб дод, ки ғазаб кардан муносиби шони ту нест, ки озурдани заифон натиҷаи хуб надиҳад. *«Нигори дониш»*

◇ **дар шаъни** *(ё* **шони***)* дар ҳаққи ..., дар борап ...

Аз сароби обгун касро набошад манфаат,
З-он ки андар шаъни бадхоҳони ӯ омад сароб. *Муиззӣ*

Сад сураи ҳаҷр мефурӯхонам,
Дар шони висол ояте бояд. *Анварӣ*

Оёти фатҳу нусрат дар шаъни ӯст нозил. *Савдо*

ШАЪР *а.* شعر **1.** мӯйҳо; маҷмӯи мӯйсари касе.

Зи шаъри сиёҳ баста бар гул ниқоб,
Зи сунбул шаб афканда бар моҳ тоб. *Хоҷу*

То хондани шеъру гуфтани ӯ
Фарқ аст аён зи шаър то мӯ. *Шоҳин*

2. болопӯши мӯини сабуки шабона.

Паричеҳр гуфтӣ, сипаҳбад шунуд,
Зи сар шаъри шабгун ҳамебаркушуд. *Фирдавсӣ*

◇ **шаъри сиёҳ** *киноя аз* шаб, зулмати шаб, торикшаб.

Сар аз бурҷи моҳӣ баровард моҳ,
Бидаррид то ноф шаъри сиёҳ. *Фирдавсӣ*

ШАЪРБОФ شعرباف мӯйтоб, касе, ки порча аз мӯй ё абрешим мебофад.

Шуурӣ аз табақаи шаърбофони он диёр аст.
«Оташкада»

ШАЪРПӮШ شعرپوش пӯшандаи ҷомаи мӯина.

Дар суффаҳош шеъртирозони шаърпӯш,
Дар токҳош захманавозони зӯҳрафар. *Бадри Чочӣ*

ШАЪШАА *а.* شعشعه пароканда ва парешон шудани нур ва рӯшноии офтоб ба ҳар тараф, партав, дурахши офтоб; дурахш, ҷило, дурахшонӣ.

Барқе аз шаъшааи талъати рахшони ту ҷаст,
Шӯъла дар хирмани мушти хасу хошок андохт. *Ҷомӣ*

Як сониқа аз саҳоби ишқ аст,
Як шаъшаа з-офтоби ишқ аст. *Файзӣ*

ШАЪШАОТ *а.* شعشعات *ҷ.* шаъшаа.

То забун гардад ба пеши он назар
Шаъшаоти офтоби бошарар. *Румӣ*

ШАЪШАЪ *а.* شعشع дурахшонӣ, тобандагӣ.

В-он сару он фарқ, к-аш шаъшаъ шуда,
Вақти пирӣ нохушу аслаъ шуда. *Румӣ*

ШАҒ||ШУҒ شغ **1.** шох; шохи дарахт; шохи ҳайвон.

Ба фолаш бад омад ҳаме ҷанги гург
Шуғи гову рои ҷавони сутург. *Фирдавсӣ*

Ба бозию ханда гирифту нишаст,
Шағи гову дунболи гурге ба даст. *Фирдавсӣ*

2. қадаҳи шаробнӯшӣ аз шохи гов.

ШАҒАБ *а.* شغب **1.** овози баланди ғулғуладори шӯрангез, мағал, шӯру ғавғо.

Аз шағаби мардумон лола ба ҳуш омадаст,
Зер ба бонг омадаст, бам ба хурӯш омадаст.
Манучеҳрӣ

Шағабҳои шайпур аз оҳанги тез
Чу сури Сирофил дар растахез. *Низомӣ*

Овози бонг ва шағаб аз дари қаср бархост.
«Равзат-ус-сафо»

2. фитна ва фасод; ҷидол, хархаша.

Хӯру хобу хашму шаҳват
Шағаб асту ҷаҳлу зулмат. *Саъдӣ*

шағаб сохтан шӯру фитна кардан, шӯру фитна ангехтан.

Чиҳил рӯз лашкар шағаб сохтанд,
К-аз он диз кулӯхе наяндохтанд. *Низомӣ*

3. ҳаяҷони бисёр, хашму ғазаб.

Ҳилм он бувад, ки нафсро тамониинате ҳосил ояд, ки ғазаб ба осонӣ таҳрики ӯ натавонад кард ва агар макрӯҳӣ бинад, дар шағаб наёяд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

ШАҒАБНОК شغبناک пуршӯру ғавғо, пурмағал, пурҷӯшу хурӯш.

Ба хидмат бар замин ғалтид бар хок,
Хурӯше баркашид аз дил шағабнок. *Низомӣ*

◇ **абри шағабнок** абри гулдурросӣ.

То рӯй ба ҷунбиш нанихад абри шағабнок,
Софӣ нашавад раҳгузари сел зи хошок. *Манучеҳрӣ*

ШАҒАФ *а.* شغف муҳаббат ва дӯстии пурэҳтирос ва шиддатнок; шавқу ҳавас.

Ба маю мутриби хушнағма шағаф пеш намой,
Ки зи инсофи ту ақтори ҷаҳон пуршағаф аст. *Анварӣ*

Маликро аз шунидани ин суханон шағаф ба дидани Юсуф бештар шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ШАҒБА I شغبه обилаи шахшудаи пӯсти даст, пой ва ғ.

ШАҒБА II شغبه фирефта; хору залил; мутеъ.

Сухраи ӯ Офтобу шағбаи ӯ Муштарӣ,
Бандаи ӯ осмону чокари ӯ рӯзгор. *Хоқонӣ*

ШАҒО شغا тирдон; тиркаш.

Ба вақти корзори хасму рӯзи ному нанги ӯ
Фалак аз гардан овезад шағову нимланги ӯ. *Фаррухӣ*

ШАҒОЛ||ШАГОЛ شغال||شگال ҳайвони сагмонанд, ки мурғҳоро шикор мекунад.

Куҷо ҳамлаи ӯ бувад чи кӯҳе, чи масофе,
Куҷо ҳайбати ӯ бувад чи шере, чи шаголе. *Фаррухӣ*

Дар вуҳуш аз садои калбу шағол
Пур сареҳ аст сурати аҳвол. *Бедил*

ШАҒОФ *а.* شغاف дарду алами ишқу муҳаббат.

Чун пушаймонӣ зи дил шуд бо шағоф,
З-он сипас суде надорад эътизоф. *Румӣ*

ШАҚ(Қ) *а.* شق шикоф; чок, шикофта; нима.

Ба ёди лаъли ширинат рутабро хаста мебинам,
Аз ин ҳасрат диле дорад даруни сина шақ карда.
Мушфиқӣ

шаққи хома (*ё* **қалам**) чоки нӯги қалам.

Рехт садранг ҷавҳари идрок
Аз шақи хома, яъне аз дили чок. *Бедил*

Рақам аз маънии рангин табассум дорад,
Даҳани танги ту шаққи қалами ёқут аст. *Шавкат*

◇ **шаққи анфус** машаққати нафсҳо.

Андар ин оҳанг мангар сусту паст,
Қ-андар ин раҳ сабр шаққи анфус аст. *Румӣ*

шаққи қамар (*инчунин* **шаққулқамар**) *д.* мӯъҷизаи Муҳаммади пайғамбар, ки гӯё барои исботи ҳаққонияти худ бо як ишораи ангушт кураи моҳро ду нима карда будааст; *киноя аз* кори ниҳоят сахт ва ҳайратовар, мӯъҷиза.

Чеҳраи хуби ту з-он равнақи нуре гирад,
Ки кафи шаққи қамар бар маҳи боло бизанад.
Шамси Табрезӣ

ШАҚИҚ *а.* شقیق **1.** чокшуда ва ду нима шуда, ки ҳар нима нисбат ба дигаре шақиқ аст; **2.** лола.

ШАҚИҚА *а.* شقیقه **1.** чаккаи пешонӣ, канори пешонӣ.

Чун зи кори вазираш омад ёд,
Даст з-андеша бар шақиқа ниҳод. *Низомӣ*

2. *тиб.* як навъ дарди сар; дарди ними сар, мигрень.

ШАҚО *а.* شقاء бадбахтӣ, бало.

Ман ҳамедонистамат пеш аз бақо,
Қ-аз ситеза росихӣ андар шақо. *Румӣ*

ШАҚОВАТ *а.* شقاوت бадбахтӣ, сахтӣ; *муқобили* **саодат.**

Ғусса маҳӯр, з-он ки шақоват дар ӯст,
Хашм фурӯ хӯр, ки ҳаловат дар ӯст. *Хисрави Деҳлавӣ*

Самти бевафоӣ доғи шақоватест, ки асари он ҷуз бар носияи ҳоли бедавлатон зоҳир нагардад.
«Анвори Суҳайлӣ»

ШАҚОИҚ *а.* شقائق навъе аз ҷинси лола; гули маҷаҳ, пион.

Шақоиқҳои ишқангез пешопеши товусон
Ба сони қатраҳои қир борида бар ахгарҳо. *Манучеҳрӣ*

Шукуфтааст дар ин боғ ҳар гули садбарг,
Дамидааст дар ин ҷо шақоиқи бисёр. *Васлӣ*

шақоиқи Нӯъмон *ниг.* **лола (лолаи Нӯъмон).**

ШАҚОҚУЛ شقاقل сабзии даштӣ.

Асар дар табъи анбар шуд муаттал,
Шақоқул — қаҳва, шаккар гашт ҳанзал. *Ҳозиқ*

ШАҚӢ *а.* شقی **1.** бадбахт; *муқобили* **саид.**

Гирьяро ҷиҳат он, ки фарзанде мутаваллид шуд намедонам, ки саид хоҳад буд ё шақӣ.
«Равзат-ус-сафо»

2. *маҷ.* сахтдил, бераҳм; худсар, нобакор.

Мебиларзад арш аз мадҳи шақӣ,
Бадгумон гардад зи мадҳаш муттақӣ. *Румӣ*

ШАҚҚ *а.* شق *ниг.* **шақ(қ).**

ШАҚҚУЛҚАМАР *а.* شق‌القمر *ниг.* **шақ(қ) (шаққи қамар).**

ШАҲ شه *ниг.* **шоҳ.**

ШАҲАВОТ *а.* شهوات *ҷ.* **шаҳват.**

Ва аз шаҳавоту лаззоти дунёӣ сабр натавонӣ кард, магар ба ранҷу машаққат. *Аҳмади Дониш*

ШАҲАНШОҲ||ШАҲАНШАҲ شهنشاه||شهنشه шоҳи шоҳон, подшоҳи подшоҳон, лақаби подшоҳи бузург.

Шаҳаншаҳ зи ҳарфаш чунон гашт шод,
Ки бозаш ду чандони аввал бидод. *Шоҳин*

◇ **шаҳаншоҳи гунбади гардон** *киноя аз* офтоб.

Сапедадам, ки шаҳаншоҳи гунбади гардон
Кашид теғу бар атрофи шарқ гашт равон.
Убайди Зоконӣ

ШАҲБАЙТ شه‌بیت *ниг.* **шоҳбайт.**

ШАҲБОЗ شهباز беҳтарин бози шикорӣ, шоҳбоз.

Он ҷо, ки ҳумои мо гурезад,
Шаҳбози халифа пар бирезад. *Ҷомӣ*

Ман он шаҳбози симурғэътиборам,
Мапурс аз иштиҳои қозғирам. *Савдо*

ШАҲВАТ *а.* شهوت орзу ва шавқи нафс барои расидан ба лаззат ва манфиатҳо; майл ба ҷимоъ.

Худ чӣ дониш бувад дар он сина,
Ки бувад ҷои шаҳвату кина?! *Ҷомӣ*

Ва билҷумла то ғазаб ва шаҳват мусаххари ақл набошад, адл сурат набандад ва адл аз камоли ақл хезад. *Аҳмади Дониш*

ШАҲВАТПАРАСТ شهوت‌پرست ҳавопараст, фосиқ, бадахлоқ.

Шунидам, ки бо бандагонаш сар аст,
Хиёнатписанд асту шаҳватпараст. *Саъдӣ*

Кист Абсол — ин тани шаҳватпараст
Зери аҳкоми табиат гашта маст. *Ҷомӣ*

ШАҲВОНӢ شهوانی мансуб ба шаҳват.

Ҳар чӣ шаҳвонист, бандад чашму гӯш. *Румӣ*

ШАҲВОР شهوار *ниг.* **шоҳвор.**

ШАҲД *а.* شهد **1.** асал, ангубин.

Ҷамъе, ки магаси шаҳди ҳирс буданд, гирди ӯ даромаданд. *Авфӣ*

Васле, ки бувад дар паяш андешаи ҳиҷрон,
Шаҳдест ба коми ту, ки аз таъми шаранг аст. *Туғрал*

шаҳду нӯш асал ва нӯшиданиҳои ширини гуворо.

Ҳамепарварандат ба шаҳду ба нӯш,
Ҷуз овози нармат наёяд ба гӯш. *Фирдавсӣ*

шаҳду шаккар ширинихои латиф ва гуворо.

Ҳофиз, чӣ турфа шохи наботест килки ту,
Қ-аш мева дилпазиртар аз шаҳду шаккар аст. *Ҳофиз*

2. номи дарёе дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ.

Бирафтанд бо юзу бозону маҳд,
Гурезону тозон суи руди Шаҳд. *Фирдавсӣ*

ШАҲЕҲ *а.* شحیح ҳарис; мумсик.

Чун амираш дид, гуфташ: Эй, ваҳеҳ!
Гӯямат чизе, манеҳ номи шаҳеҳ. *Румӣ*

ШАҲЗОДА شهزاده *ниг.* шоҳзода.

ШАҲЗОДАГӢ شهزادگی *ниг.* шоҳзодагӣ.

ШАҲИД I *а.* شهید *ниг.* шоҳид.

То набидҳӣ он гувоҳӣ, эй шаҳид,
Ту аз ин даҳлез кай хоҳӣ раҳид. (1) *Румӣ*

ШАҲИД II *а.* شهید *д.* дар ҷанг кушташуда; кушташуда дар роҳи дин; *маҷ.* бегуноҳ кушташуда; қурбоншуда.

Бо эшон масоф дод ва шаҳид шуд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Ба майдони шаҳодат гар шаҳиди ӯ най, лекин
Ба хун рангин намо ҳамчун шафақ домони гардунро. *Туғрал*

шаҳиди ишқ қурбоншудаи ишқ.

Маъшуқ шаҳиди ишқи худро
Бо ашк бишӯяду бимӯяд. *Камоли Хуҷандӣ*

Халқе шаҳиди ишқи ту гаштанд лолавор,
Аз хок ҷуз ба доғи ту сар барнамекунанд. *Мушфиқӣ*

ШАҲИ(Й)Я شهیه *муаннаси* шаҳӣ II.

Дар вилоятҳои мо анвои асмор ва маъкулоти ҳанийяи шаҳийя бошад. *Авфӣ*

ШАҲИҚ *а.* شهیق овози баланди хар, хангос задани хар.

ШАҲЛО *а.* شهلا *муаннаси* **ашҳал** 1. зани мешчашм; 2. чашми сиёҳи калони зебо ва дилфиреб.

Эй, ки умре шуд, ки то беморам аз мижгони ту,
Гӯ: Нигоҳе кун, ки пеши чашми шаҳло мирамат. *Ҳофиз*

шаҳло наргис *муҷ.* **наргис (наргиси шаҳло)** а) навъе аз наргис, ки ба ҷои зардӣ дар миён сиёҳӣ дорад; б) *кинояи аз* чашми сиёҳи дилфиреби маҳбуба.

Ду шаҳло наргисаш аз гирья чун гул,
Зи тоби чеҳрааш мушк он ду сунбул. *Ҳозиқ*

ШАҲМ *а.* شحم чарбу, равғани даруни гӯсфанд, буз, гов ва ғ.

Мапиндорӣ изому лаҳму шаҳмам,
Рагу пай ҳамчунону ҷилди мансур. *Манучеҳрӣ*

Бисьёр қимаҳо ба сари риштаҳо равад,
Қ-ин лаҳму шаҳм ояду дар мастабо равад.
Абӯисҳоқи Атъима

ШАҲНА||ШЕҲНА *а.* شحنه доруға, посбони шаҳр; одаме, ки аз тарафи подшоҳ барои забти корҳо ва назорат ба мардум таъин мешуд, кутвол, ҳокими шаҳр.

Шаҳна дарвешро дузди гурехта хаёл карда гирифт ва ба сиёсатгоҳ расонид. *«Нигори дониш»*

Шаҳна аст он, ки харобот харобод кунад,
Дар харӣ хубтар аз шаҳна харе дидӣ? Не! *Савдо*

Агар касе як маблағ моли хатира дуздонад ва дуздро маа мол ёфта оварда супорад, шеҳна он молро дар урдуи худ фиристад. *Аҳмади Дониш*

Шеҳнаи Наҷаф лақаби Алӣ — домоди Муҳаммад.

Ҳофиз, агар қадам занӣ дар раҳи хонадон ба сидқ,
Бадрақаи раҳат шавад ҳиммати Шеҳнаи Наҷаф.
Ҳофиз

ШАҲНАГОҲ شحنه گاه миршабхона.

Манқул аст, ки дар баробари зарробхонаи подшоҳи Беҷонагар шаҳнагоҳ аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ШАҲНАГӢ||ШЕҲНАГӢ شحنگی вазифа ва амали шеҳна.

Карда ишқи ту дар вилояти дил
Рӯзҳо шеҳнагию шаб асасӣ. *Ҷомӣ*

ШАҲНИШИН شه‌نشین *ниг.* шоҳнишин.

ШАҲОБ *а.* شهاب *ниг.* шиҳоб.

ШАҲОДАТ *а.* شهادت 1. гувоҳӣ додан.

Чанд дар даҳлези қозӣ, эй гувоҳ,
Ҳабс бошӣ, деҳ шаҳодат аз пагоҳ. *Румӣ*

Ба шаҳодати шумо ду бегуноҳ шаҳодат хоҳанд ёфт. *Авфӣ*

2. *д.* кушта шудан дар роҳи дин; *маҷ.* бегуноҳ кушта шудан.

Ба шаҳодати шумо ду бегуноҳ шаҳодат хоҳанд ёфт. *Авфӣ*

Ману умеди шаҳодат ба теғи он шоҳид,
Ки қути ҷони шаҳиди худ аз мушоҳада сохт. *Ҷомӣ*

Ба майдони шаҳодат гар шаҳиди ӯ най, лекин
Ба хун рангин намо ҳамчун шафақ домони гардунро.
Туғрал

ба шаҳодат расидан кушта шудан.

Бил-ахир як ҷамоа - афғон аз аҳли низом баромада, баъд аз муҳосараи [қӯшуни] Русия ҷангу ҷидол намуда ба шаҳодат расиданд. *Аҳмади Дониш*

ШАҲОДАТГОҲ||ШАҲОДАТГАҲ شهادتگاه||شهادتگه ҷои кушта шудан.

Шавкат, зи шаҳодатгаҳи ӯ мерасам инак,
Тарфи кулаҳам ғайри пари тир надорад. *Шавкат*

ШАҲОДОТ *а.* شهادات *ҷ.* шаҳодат.

Аҳдномаи муҷаддад ба хутут ва шаҳодоти акобир қаламӣ шуд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

ШАҲОМАТ *а.* شهامت 1. нотарсӣ, далерӣ.

Амир Темур номи ҷалодат ва шаҳомат дар арсаи рубъи маскун афрошта дошт. *Аҳмади Дониш*

шаҳомату саромат ҷасорат ва далерӣ.

Темуртош... аз узамон умарои Рум буд ва ба мазиди шаҳомату саромат имтиёз дошт.
«Равзат-ус-сафо»

2. бузургӣ, фармонфармоӣ.

Ғарази ман на он аст, ки мардуми ин асрро боз намоям ҳоли султон Масъудро, ки ӯро дидаанд аз бузургӣ ва шаҳомат ва тафарруди вай дар ҳама адавоти сиёсат ва риёсати вай воқиф гашта.
«Таърихи Байҳақӣ»

ШАҲПАР شهپر бузургтарин пар; бол, қаноти парранда.

Чу шоҳбози саҳар боз кард шаҳпари нур,
Ба сӯи ғарб ғуроби залом кард нуфур. *Бадри Ҷоҷӣ*

Бувад паридани мо чун паридани мижгон,
Буридаанд ба тири нигоҳ шаҳпари мо. *Шавкат*

ШАҲР I شهر 1. кишвар, мамлакат, сарзамин, марзу бум.

Сарафроз гурдони гиранда шаҳр,
Ниҳон ҷангро об дода ба заҳр. *Фирдавсӣ*

Як шаҳру ду подшаҳ нагунҷад,
Ду сар ба яке кулаҳ нагунҷад. *Шоҳин*

2. балад, мадина, ободии калон, ки кӯчаҳо, раставу бозорҳо ва нуфуси зиёд дошта бошад.

Темори ғарибон сабаби зикри ҷамил аст,
Ёрон, магар ин қоида дар шаҳри шумо нест? *Ҳофиз*

Зоҳид, бирав, ки хаст маро бо бутони шаҳр
Он ҳолате, ки нест туро бо худои хеш. *Ҳилолӣ*

3. *маҷ.* аҳолии шаҳр.

На танҳо ҷони Исмат сӯхт, к-ин дард
Дили шаҳре ба доғу ғусса хун кард. *Исмат*

Ғамзадаи ҳаҷри ту шаҳрею ман
Бар сари роҳ аз ҳама ғамноктар. *Исмат*

ШАҲР II *а.* شهر моҳи сол.

Дар ғурраи шаҳри рабеъулохири санаи 918 буд, ки амир Наҷм бо ҳаштод ҳазор қизилбош аз оби Ому гузашта. *Восифӣ*

Муқаррар бар он шуд, ки рӯзи ҷумъаи ошири шаҳри мазкур ... ҳар ду фариқа ба муқотала гароянд. *«Равзат-ус-сафо»*

шаҳри сиём моҳи рӯза, моҳи рамазон.

То намудаст маро рӯй маҳи шаҳри сиём,
Ман ҷудо мондаам аз дидани он моҳи тамом. *Ломеӣ*

ШАҲРБАНД شهربند 1. девори қалъа, ҳисор.

Шаҳрбанде ба он расонату матонат... бар замин яксон шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба хандақ фурӯ рехт он шаҳрбанд,
Ба дарьё дарафтод кӯҳе баланд. *«Таърихи Фаришта»*

2. маҳбус, зиндонӣ.

Ман шаҳрбанди лутфи туам, не асири Ширвон,
К-ин ҷо бурун зи лутфи ту хушку таре надорам. *Хоқонӣ*

Дар он зиндонсарои танг мебуд,
Чу гавҳар шаҳрбанди санг мебуд. *Низомӣ*

ШАҲРИВАР شهریور 1. моҳи ҳаштуми соли шамсӣ, ки ба 21 август —21 сентябрь рост меояд.

То чу шаҳривар дарояд, боз гардад андалеб,
То чу фарвардин дарояд, пушт бинмояд ғуроб. *Фаррухӣ*

2. рӯзи чорӯми ҳар моҳи шамсӣ.

Ба шаҳриварн баҳман аз бомдод
Ҷаҳондор Доробро бор дод. *Фирдавсӣ*

ШАҲРИВАРӢ شهریوری 1. мансуб ба шаҳривар; 2. аввали фасли тирамоҳ.

Ҳамебуд то абри шаҳриварӣ
Баромад, ҷаҳон шуд пур аз лашкарӣ. *Фирдавсӣ*

ШАҲРИЁР||**ШАҲРЬЁР** شهریار 1. подшоҳи бузург.

Чӣ андархури шаҳриёр аст аз он
Фиристам ба наздики шоҳи ҷаҳон. *Фирдавсӣ*

Аз аҳди Каюмарс то замони Яздгурди шаҳриёр ҷаҳон дар дасти мулуки Аҷам буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Агар най ту ба фармони шаҳриёри ғамаш,
Зи шаҳри ёр бурун шав, ки шаҳр ёри ту нест. *Туғрал*

2. номи яке аз писарони Хисрави Парвез ва Ширин.

Чу Настуру чун Шаҳрьёру Фирӯд,
Чу Мардоншаҳ он тоҷи чархи кабӯд. *Фирдавсӣ*

ШАҲРИЁРӢ||**ШАҲРЬЁРӢ** شهریاری 1. мансуб ба шаҳриёр, онд ба шаҳриёр.

Чун сар аз хати фармони парвардигорӣ кашида бар остони шаҳриёрӣ ниҳодам, ба ҳар балое сазоворам. *«Нигори дониш»*

2. подшоҳӣ, шоҳӣ, ҳукмронӣ, фармонфармоӣ.

На ҷуз базл аз шаҳриёрӣ муродат,
На ҷуз адл дар подшоҳӣ имомат. *Анварӣ*

ШАҲРИСТОН شهرستان шаҳри бузург, ки қалъаи мустаҳкам дорад.

Шаҳр ҳамин буд, ки шаҳристон аст, ва ҳар касе гирд бар гирд кӯшки хеш ... бино карданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Бингаред, эҳ мурдагони беҳунут,
Дар сиёсатгоҳи шаҳристони Лут. *Румӣ*

ШАҲРОШӮБ شهرآشوب 1. шӯрангези шаҳр (сифати маҳбубаи фаттон, ки шаҳрро ба ғулғула меандозад).

Фиғон, к-ин лӯлиёни шӯхи ширинкори шаҳрошӯб
Чунон бурданд сабр аз дил, ки туркон хони яғморо. *Ҳофиз*

Агар он шӯхи шаҳрошӯб бар ин услуб бошад, зуд бошад, аз зӯҳд ва салоҳ ва хайру фалоҳ асаре боқӣ намонад. *Восифӣ*

2. *адш.* як навъ шеър, ки ҳаҷман хурд буда, мазмунан шӯх ва шӯрангез аст (мисли шаҳрошӯби Сайидо).

ШАҲРОШӮБӢ شهرآشوبی шӯрангезӣ, фитнаангезӣ ба тамоми шаҳр, дилбарӣ, фаттонӣ.

Расми ошиқкушиву шеваи шаҳрошӯбӣ
Ҷомае буд, ки бар қомати ӯ дӯхта буд. *Ҳофиз*

ШАҲРТОШ شهرتاش ҳамшаҳрӣ.

Бо ҳаким ӯ розҳо мегуфт фош
Аз мақоми хоҷагони шаҳртош. *Румӣ*

ШАҲРУХ شهرخ дар бозии шатранҷ — якбора расидани кишти асп ба шоҳу рух.

Дар бисоти оразат ҳар қас, ки бозад нарди ғам,
Аспи бахташ кишти шаҳрухро зи фарзин оварад. *Туғрал*

ШАҲРЬЁР شهریار *ниг.* шаҳриёр.

ШАҲРЬЁРӢ شهریاری *ниг.* шаҳриёрӣ.

ШАҲРӢ شهری сокини шаҳр, шаҳрнишин.

Вагар шаҳриёнро расонӣ газанд,
Дари шаҳр бар рӯи душман мабанд. *Саъдӣ*

шаҳрию лашкарӣ ҳарбӣ ва ғайри ҳарбӣ.

Назоракунон шаҳрию лашкарӣ
Бар инсофу озарми Искандарӣ. *Низомӣ*

ШАҲРӮД شهرود 1. ҳар рӯди бузург, дарьё.

Чу Рустам луқмаороям, ки шаҳрӯд
Ба худ печад зи біми доругирам. *Савдо*

2. номи рӯде дар Эрон.

Ҳамон Шаҳрӯду оби хушгувораш,
Бинои Хисраву ҷои шикораш. *Низомӣ*

3. як навъ соз, олати мусиқӣ.

ШАҲСАВОР شهسوار *ниг.* шоҳсавор.

ШАҲТАРА شهتره *ниг.* шоҳтара.

ШАҲӢ I شهی *ниг.* шоҳӣ.

ШАҲӢ II *а.* شهی 1. ҷолиби майлу орзу; 2. форам.

То бубинам, ин садо овози кист,
Ки нидое бас латифу бас шаҳист. *Румӣ*

ШАҲҚА *а.* شهقه бонг бо овози баланд.

Баъд аз он шаҳқае бизад, ки магар.
Мурғи ҷонаш ба ломакон зад пар. *Ҷомӣ*

ШАҲҶӮЙ شه‌جوی ҷӯи калон.

Зи ду чашмаш равон гашта ду шаҳҷӯй,
Ба обу хун чу рӯди Нил ҳар сӯй. *Бадрии Кашмирӣ*

ШАҶАН *а.* شجن ғам, андуҳ.

ШАҶАР *а.* شجر дарахт.

Ҳангоми он ки шохи шаҷар нам кашад зи абр,
Бе об монд наргиси он тоза бӯстон. *Амъақ*

Исмат ниҳоли маъсият андар замини дил
Маншон, ки ин шаҷар надиҳад мева ҷуз надам. *Исмат*

Ҳосили қисса он, ки он бедил
Дошт дар сояи шаҷар манзил. *Бедил*

ШАҶАРА *а.* شجره 1. дарахт, як дарахти муайян.

Шаҷараи видод самараи мурод меорад.
«Анвори Суҳайлӣ»

2. рӯйхати гузаштагон, насабнома.

ШАҶАРАНОМА شجره‌نامه номаи махсусе, ки дар он аз қадим сар карда номи аъзоёни хонадон, аҷдод навишта шудааст; насабнома.

Яке аз муонидин дар мақоми инкори насаби яке аз аҷдоди эшон шаҷаранома талабида.
«Оташкадаи Озарӣ»

ШАҶИР *а.* شجیر тир.

Бе ту чу навбаҳор шудам сӯи бӯстон,
Пайкон намуд ғунчаю шохи шаҷар шаҷир. *Исмат*

ШАҶОАТ *а.* شجاعت *ниг.* **шуҷоат.**

ШАҶОМ شجام сармои сахт.

Сипоҳе, ки наврӯз гирд оварид,
Ҳама нест кардаш зи ногаҳ шаҷом. *Дақиқӣ*

ШИЕА||ШИЕАТ *а.* شیعه||شیعت *ниг.* **шиа.**

ШЕБ I شیب *шакли кӯтоҳшудаи* **нишеб.**

Ҳар куҷо об ҷамъ шуд, аҷзои арзӣ ба шеб меафтад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Шитобон ҷониби саҳро давиданд,
Гаҳе шебу гаҳе боло давиданд. *Ҳозиқ*

(дар) шеби... зери, дар зери ..., дар таги ... .

Оҳиста хиром, то намонад
Шеби суми маркаби ту сарҳо. *Исмат*

Дар рӯзи дарбор, ки Ҷалолуддин дар боргоҳ ҳозир мешуд, зиреҳ дар шеби ҷома мепӯшид.
«Равзат-ус-сафо»

шебу фароз пастӣ ва баландӣ; *муқ.* **фароз (фарозу шеб).**

Ва худи амир Дониёл ... аз шебу фарози адлу зулм бехабар будааст. *Аҳмади Дониш*

Қай баланду пасти олам маънӣ равшандил шавад,
Нест дар роҳи сафо шебу фароз оинаро. *Туғрал*

◇ **ба шебу теб (будан)** саргашта, ошуфта (будан).

Шеби ту бо фарозу фарози ту бо нишеб,
Фарзанди одамӣ ба ту-андар ба шебу теб. *Рӯдакӣ*

шеб-шеб ошуфта, шефта-шефта.

Набуд еч маро бо бутам итеб,
Маро бе гунаҳе кард шеб-шеб. *Имора*

ШЕБ II || **ШИБ** شیب тозиёна, қамчин, тозиёнае, ки ба нӯги он чарми борик васл мекарданд.

Худованди хона бипӯид сахт,
Биёвехт он шеби шоҳ аз дарахт. *Фирдавсӣ*

ШЕВА شیوه 1. тарз, равиш, тариқа, тарзу тариқи зиндагонӣ.

Ба чӣ шева дафъи мазаррати ӯ хоҳӣ кард?
«Анвори Суҳайлӣ»

Бад-ин восита умуми он қавм тарки он шева (дуздӣ) гирифтанд ва эминии роҳҳо зоҳир гашт.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Шеваи риндӣ на лоиқ буд заъфамро, вале
Чун дарафтодам, чаро андешаи дигар кунам? *Ҳофиз*

шеваи ухувват тариқ ва расми бародарӣ.

Ҳамон мард буд, ки... шеваи ухувват он ҳама таъкид карда буд. *Авфӣ*

2. тартиб ва қоида.

Ин тозик шеваи ҷангу муҳораба намедонад.
«Равзат-ус-сафо»

Ҷафокоро, вафодорӣ биёмӯз,
Зи ёрон шеваи ёрӣ биёмӯз. *Ҳилолӣ*

Мушфиқӣ, шеваи адаб магзор,
Хок шав, домани талаб магзор. *Мушфиқӣ*

3. ҳунар, камол, фазилат; фан.

Инсоф он аст, ки ҳар як аз ин се фозилро шеваест, ки дигареро нест. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Кас шеваи он дилбари чолок надонист. *Ҷомӣ*

Ҳамеша шеваи ӯ дилхарошӣ,
Ба хубон менамояд нозпошӣ. *Сайидо*

4. услуб, сабк (дар шеъру шоирӣ).

Мунсифон устод донандам, ки аз маънию лафз
Шеваи тоза, на расми бостон овардаам. *Хоқонӣ*

5. *маҷ.* ишва, ноз ва карашма.

Шеваи чашмат фиреби ҷанг дошт,
Мо ғалат кардему сулҳ ангоштем. *Ҳофиз*

Ҷону дили худ сарф ба савдои бутон кун,
Як шеваи ҷонона беҳ аз ҳар ду ҷаҳон аст. *Имло*

Аз ту инсоф талаб мекунам аз баҳри Худо,
Шеваи он бути айёри маро дидӣ? — Не! *Савдо*

ШЕВАГАРӢ شیوه‌گری 1. ишвагарӣ, нозу карашма кардан.

Мечакад шир ҳанӯз аз лаби ҳамчун шакараш,
Гарчи дар шевагарӣ ҳар мижааш қаттолест. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* фиребгарӣ, ҳилагарӣ.

Шоҳ донист, к-он чӣ шевагарист,
Дузди хона ба қасди хонабарист. *Низомӣ*

ШЕВАН شیون нола ва зорӣ, навҳа дар вақти рӯй додани мусибате.

Аз вифоқат дар висоқи некхоҳон ҳаст сур,
В-аз хилофат дар сарои бадсиголон шеван аст.
Муиззӣ

Бипурсид, к-он бонгу фарьёд чист?
Бад-ин гуна шеван дар айвони кист? *Хоҷу*

Он санг ба дасту ин ба доман,
Он гарм ба ханда, ин ба шеван. *Шоҳин*

шеван кардан нола ва зорӣ кардан.

Зи бас к-ӯ ҳаме шевану нола кард,
Ҳама халқро чашм пур жола кард. *Фирдавсӣ*

Чунон бар ман писандиданд бедод,
Ки саҳро кард шеван, кӯҳ фарьёд. *Нозим*

ШЕД شید *шакли кӯтоҳшудаи* **хуршед.**

Бад-ӯ гуфт з-он сӯ, ки тобанда шед
Барояд, яке парда бинам сапед. *Фирдавсӣ*

Гашт шайдои қадат зоҳиду ин нест аҷаб,
З-он ки бо шед чу пайваста алиф, шайдо шуд.
Камоли Хуҷандӣ

ШЕЛОН شیلان **1.** дастархон.

Ҳар рӯз ... шелони маҷлиси Ҳумоюн ба вуҷуди уламо ва фузало, ки аз атроф ҷамъ омада буданд, музайян буд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* зиёфат, меҳмондорӣ, базм; масолеҳи зиёфат.

Дар вақти шелон Алӣ ибни Ҳусайн ва бародараш Умарро талабида, бо эшон таом меҳӯрд.
«Равзат-ус-сафо»

Чунончи, сад ман биринҷ ва панҷоҳ гӯсфанд ва як сад мурғ шелони ӯ буд. *«Таърихи Фаришта»*

шелон кашидан дастархон густурдан, зиёфат ва меҳмондорӣ кардан, базм оростан.

Ҷиҳати риояти чунин меҳмонӣ ҳар рӯз шелон пеши ӯ мекашиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ШЕР شیر **1.** ҳайвони қавиҷусса ва дарранда аст, ки рангаш зард, дорои бозу ва чанголҳои қавӣ буда, нарри он ёл дорад; дар бешаҳо ва найзорҳои Африқо ва Осиё зиндагӣ ба сар мебарад.

Чунин дод посух ба модар, ки шер
Нагардад магар б-озмудан далер. *Фирдавсӣ*

Диловар шуд он мардуми нодалер,
Гавазн андар омад ба болини шер. *Фирдавсӣ*

шери алам нақши шер дар байрақ.

Ҳар самт ғуборе, ки зи ҷавлони ту хезад;
Чун бод хӯрад шери алам шери жиёнро. *Анварӣ*

Мо ҳама шерон, вале шери алам,
Ҳамламон аз бод бошад дам ба дам. *Румӣ*

шери арин шери ҷангал.

Пешат бишаманду бе равон гарданд
Шерони арин чу шери шодурвон. *Мунҷик*

шери ҷаммош шери бебок ва далери серҳаракат.

Нахустин гуфт, к-аз худ барҳазар бош,
Чу гови ширдеҳ аз шери ҷаммош. *Низомӣ*

2. *маҷ.* далер, шуҷоъ, қаҳрамон.

Синон боз пас кард Сӯҳроби шер,
Буни найза зад бар миёнаш далер. *Фирдавсӣ*

Ба посух доя гуфт: Эй шери ҷангӣ,
Шикебо бош дар меҳру дарангӣ.
Фахриддини Гургонӣ

шери жиён (*ё̄* **шарза**) а) шери хашмгин ва зӯрманд.

Гоҳ бар фил турктозӣ кард,
Гоҳ бо шери шарза бозӣ кард. *Низомӣ*

Қувввати сарпанҷае дорад, ки шери жиён пеши ӯ пушти таслим бар замин мениҳад. *Восифӣ*

б) *маҷ.* далер, нотарс, паҳлавон, қаҳрамон.

Далерони гарданкаш аз тозиён
Басечидаи ҷангу шери жиён. *Фирдавсӣ*

шери нар *киноя аз* далер, нотарс.

Чашми ту оҳуест бас нодир,
Ки ҳама сайди шери нар гирад. *Анварӣ*

шери шарза *ниг.* **шери жиён; 3.** номи бурҷ, бурҷи Асад; моҳи панҷуми соли шамсӣ, ки ба 21 июль — 21 август рост меояд.

Гов истода кони зумуррад варо макон,
Шер истода қуббаи мино варо арин. *Ломеӣ*

Аз ин хазрои пурабҳар чу Шери чарх сар баркард,
Фалак минои пургавҳар чу теғи шаҳриёр афтод.
Бадри Чочӣ

Чун Шери фалак туро шикор аст,
Бо оҳуи логарат чӣ кор аст. *Шоҳин*

◇ **шери оташинмихлаб** *киноя аз* офтоб.

Баромад аз куноми шарқ шере оташинмихлаб,
Гурезон анҷумаш аз пеш рӯбаҳсон, гурозосо. *Хотиф*

шери пӯлодхой *киноя аз* аспи пурзӯр.

Раворавзанон тири пӯлодсой
Дар андоми шерони пӯлодхой. *Низомӣ*

ШЕРАВЖАН شیراوژن *ниг.* **шерафкан.**

Чу Сӯҳроби шеравжан ӯро бидид,
Бихандиду лабро ба дандон газид. *Фирдавсӣ*

Забонаҳош чу шамшерҳои хунолуд
Ба размгаҳ ба кафи шаҳриёри шеравжан. *Амъақ*

ШЕРАФКАН شیرافکن *киноя аз* ҷанговари диловар ва зӯр, паҳлавон, қаҳрамон, шуҷоъ.

Ҳама номдорон бар ин ҳамсахун,
Ки Ҳомуси шерафкан афканд бун. *Фирдавсӣ*

На нахҷир диду на нахҷиргоҳ,
На гӯру на шерафканони сипоҳ. *Хоҷу*

ШЕРБОЗУ شیربازو қавидаст; зӯр; шуҷоъ, ҷанговари далер, паҳлавон.

Ки ин шербозу гави пилтан
Чи мард асту шоҳи кадом анҷуман. *Фирдавсӣ*

ШЕРВАШ شیروش *ниг.* **шерфаш.**

ШЕРГИР شیرگیر *киноя аз* қавӣ ва далер.

Ҳамерафт пӯён яли шергир,
Ба хок андарун шери ҷангӣ асир. *Хисрави Деҳлавӣ*

Гирам, ки ту марди шергирӣ,
Бар оҳуи худ макун далерӣ! *Шоҳин*

◇ **наргиси шергир** *киноя аз* чашми мафтункунандаи маҳбуба.

Зи савдои он наргиси шергир
Намебудаш аз шергирӣ гузир. *Хоҷу*

хуршеди шергир *киноя аз* офтоб, ки аз бурҷи Асад мегузарад.

Он шоҳи тундҳамла, ки хуршеди шергир
Пешаш ба рӯзи маърака камтар ғазола буд.
Ҳофиз

ШЕРДИЛ شیردل *киноя аз* шуҷоъ, далер.

Фарозу шеби биёбони ишқ доми балост,
Куҷост шердиле, к-аз бало напарҳезад. *Ҳофиз*

Бар шердиле, ки найза афрошт,
Чун шер алам зи ҷой бардошт. *Ҳилолӣ*

Ба як ғамза кунӣ сад шердилро
Шикори оҳуи шерафкани чашм. *Ҷомӣ*

ШЕРДОР شیردار посбони шер, шербон, он кӣ парастории шер мекунад.

ШЕРЗӮР شیرزور 1. зӯрманди шермонанд, хеле зӯр; 2. сифати Баҳроми Гӯр, ки гӯё монанди шер зӯрӣ доштааст.

Баъд аз он «шерзӯр» хонандаш,
Шоҳ Баҳроми Гӯр хонандаш. *Низомӣ*

ШЕРМАРД شیرمرد марди паҳлавони монанди шер зӯр ва далер; ҷавонмарди далер ва шуҷоъ.

Ва з-ин рӯй чун Рустами шермард
Биёмад бари шоҳи Эрон чу гард. *Фирдавсӣ*

В-аз эшон шермарде комронест,
Куҷо дар ҳар ҳунар, гӯй, ҷаҳонест.
Фахриддини Гургонӣ

ШЕРОЗА شیرازه 1. тироз, зеҳи зинат, ки дар ҳошияи доман, гиребон ва ғ. дӯхта мешавад; 2. ҷузъбандии китоб ва дафтар; бофти махсуси таҳбандии китоб ва дафтарҳо; зинати ҳошияи саҳифаҳои китоб.

Сафҳаи дил аз хати мушкини худ шероза дошт,
Илтифоти ғамзааш ҷонро баландовоза дошт. *Сайидо*

Чу дар мактаб ба ҳам якҷо нишастанд,
Китоби дӯстӣ шероза бастанд. *Мулҳам*

Шероза кӣ бастаст бар авроқи дили ман,
Ҷуз ҳусни фаранги ту, ки аз аҳли китоб аст.
Заҳири Форёбӣ

3. *маҷ.* зебу зинат, ороиш.

Фикри ту дар матинӣ, табъи ту дар равонӣ
Шерозаи камолот, маҷмӯаи фазоил. *Савдо*

ШЕРПАНҶА شیرپنجه *киноя аз* зӯр ва қавӣ.

Он ганҷи гуҳар зи кони Ганҷа
Шамшерзабону шерпанҷа. *Ҳилолӣ*

ШЕРСАГ شیرسگ саги чун шер нотарс, зӯр ва фарогирандаи шикор.

Шерсаге дошт, ки чун бӯ гирифт,
Сояи хуршед ба оҳу гирифт. *Низомӣ*

ШЕРТАН شیرتن паҳлавоне, ки ҳамчу шер миёнборику тӯшу бозуҳояш калон ва қавӣ мебошад.

Ҳама шертану шамшердасту тирангушт,
Ҳама сипаҳшикану девбанду шершикор. *Унсурӣ*

ШЕРФАШ||ШЕРВАШ شیرفش||شیروش шермонанд.

Яке бачча буд чун гави шерфаш,
Ба боло баланду ба дидор каш. *Фирдавсӣ*

Чунин гуфт, к-ин кӯдаки шерфаш
Маро парваронид бояд ба каш. *Фирдавсӣ*

Гусаста шерваш мушкин расанро,
Чу дида позукиҳои ҳасанро. *Бадрии Кашмирӣ*

ШЕРШИКОР شیرشکار 1. шикоркунандаи шер; 2. ҳамчун шер шикоркунанда, дар шикор ҳамчун шер зӯр ва тавоно; марди далер, паҳлавон, хасмафкан.

Шерон ҳама шикори ғизолони шӯху ту
Ҷуз қасди сайди шершикорон намекунӣ. *Ҷомӣ*

Мебарӣ дил зи кафи шершикорони ҷаҳон,
Шерро хавсалаи чашми ҷигардори ту нест. *Соиб*

ШЕРӢ شیری ҳайбат ва зӯрии шерона; *киноя аз* далерӣ, шуҷоат.

Агар сахми шерӣ биафтад зи шер,
Ҳарун астаре мағзаш орад ба зер. *Низомӣ*

шерӣ кардан *киноя аз* далерӣ варзидан, шуҷоат ба кор бурдан.

Ба дил гуфт: Он беҳ, ки шерӣ кунам,
Дар ин тарснокон далерӣ кунам. *Низомӣ*

Ба ҷои бузургон далерӣ макун,
Чу сарпанҷаат нест, шерӣ макун. *Саъдӣ*

ШЕФТА شیفته шайдо, дилдода, мафтун; ошиқи ошуфта.

Зан бар ӯ шефта шуд ва кас фиристод ва руқъа навишт. *Авфӣ*

Димоғи шефтагонро ба ҷӯш меорад
Хурӯши мурғ, ки аз марғзор меояд.
Убайди Зоконӣ

Зинҳор зи сӯги ман хабар деҳ!
Бар шефта шӯриши дигар деҳ! *Шоҳин*

ШЕФТАГӢ شیفتگی шефта будан; ошуфтагӣ ва саргаштагӣ аз ишқ.

Аз зулфи ту ҳосиле надидам,
Ҷуз шефтагию беқарорӣ. *Ҳофиз*

Дар шефтагӣ тамом гашта,
Маҷнуни замона ном гашта... *Шоҳин*

ШЕФТАДИЛ شیفته‌دل шайдо, мафтун; дилбохта.

Зулфе ба ҳазор ҳалқа занҷир,
Ҷуз шефтадил шудан чӣ тадбир? *Низомӣ*

ШЕФТАН شیفتن 1. ошиқи шайдо шудан, мафтун шудан; 2. девонавор шудан, телба шудан, саросема гардидан.

Шефтам чун харе, ки ҷав бинад,
Ё чу саръо, ки моҳи нав бинад. *Низомӣ*

ШЕЪБ *а.* شعب роҳи танги миёнаи дӯ кӯҳ, дара.

Он ҷаноб ба Макка рафта, дар шеъби Абитолиб нузул кард. «*Равзат-ус-сафо*»

Дар шеъбе аз шиоб амволу аҳолии худро бар шакли мустадир муҷтамеъ сохтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

шеъби ҷабал дара ва тангнои кӯҳ.

Тане чанд мардони воқеадидаи ҷангозмуда бифиристоданд, то дар шеъби ҷабал пинҳон шуданд.
Саъдӣ

ШЕЪР *а.* شعر сухани манзум, сухани фасеҳ ва бадеъ, ки дорои вазн ва қофия мебошад.

Зи дурри назм бошад гуфтугӯям,
Зи баҳри шеър бошад обрӯям. *Ҳилолӣ*

◇ **шеъри гуҳарбор** назми баландмазмун.

Чанд пинҳон кунам асрори муҳаббат, Савдо,
Матлаи шеъри гуҳарбори маро дидӣ? — Не.
Савдо

шеъри рангин *киноя аз* шеъри пурмазмун, бо ифода ва образҳои рангоранг.

Даме бо шоирон бо шеъри рангин
Сухан мегуфту мегардид гулчин. *Ҳозиқ*

шеъри равон шеъри салис, шеъри мавзун, хушоҳанг.

Ба шеъри равон оби Ҷайхун бибар. *Ҳоҷу*

шеъри тар шеъри салис, бо мазмунҳои тоза ва бикр.

Гӯяд Камол фар-фар сад шеъри тар ба як шаб,
Лекин ба васфи рӯят ҳар як ғазал ба моҳе.
Камоли Хуҷандӣ

шеъри шакарин *киноя аз* шеъри пурмазмун.

Гар ба кошонаи риндон қадаме хоҳӣ зад,
Нуқли шеъри шакарину май беғаш дорам. *Ҳофиз*

ШЕЪРАЁН||ШЕЪРИЁН *а.* شعریان *шакли дугонаи* шеъро.

Чу посе аз шаби дайҷур бигзашт,
Баромад Шеъраён аз кӯҳи Мавсил. *Манучеҳрӣ*

ШЕЪРО *а.* شعری яке аз ду ситораи дурахшон: **Шеърои Шомӣ** — Процион; **Шеърои Ямонӣ** — Сириус; *ниг.* хоҳар (хоҳарони Суҳайл).

Шеъри шоир дар баландӣ бартар аз Шеъро шудаст,
То саноӣ ту ба шеър-андар шиори шоир аст. *Муиззӣ*

Сохтаву тохтаст бахти ҷаҳонгири ӯ,
Сохта Шеъро бурок, тохта бар Фарқадон. *Хоқонӣ*

ШЕЪРСАРОЙ شعرسرای гӯянда ва хонандаи шеър бо лаҳну оҳанг, шоир.

Фохта дар базми боғ гӯӣ ки Хоқонӣ аст,
Дар сари ҳар шохи сарв шеърсарой омадааст. *Хоқонӣ*

ШЕЪРТАРОШ شعرتراش *кинояи аз* шеърнавис, шоир.

Як рама ношиёни шеърхарош,
Хештанро шумурда шеъртарош. *Саноӣ*

ШЕЪРТИРОЗ شعرطراز *кинояи аз* шоир.

Дар суффаҳош шеъртирозони шаърпӯш,
Дар тоқҳош захманавозони зӯҳрафар. *Бадри Чочӣ*

ШЕЪРХАРОШ شعرخراش *кинояи аз* шикананда ва пасткунандаи қимати шеър.

Як рама ношиёни шеърхарош,
Хештанро шумурда шеъртарош. *Саноӣ*

ШЕЪРӢ I شعری мансуб ба шеър.

ШЕЪРӢ II شعری шеърият; *маҷ.* тарзу тариқи шоирӣ.

Анвариёнро раҳи шеърӣ намуд,
Унсуриёнро ба рубоӣ намуд. *Хисрави Деҳлавӣ*

ШЕҲА شیهه овози баланди хоси асп.

Навое наям — наъраи карраной,
Суруди хушам — шеҳаи бодпой. *Шодӣ*

ШЕҲНА *а.* شحنه *ниг.* шаҳна.

ШЕҲНАГӢ شحنگی *ниг.* шаҳнагӣ.

ШИА||ШИАТ *а.* شیعه||شیعت **1.** тарафдорӣ, ёрӣ.

Муовия тарсид аз Алӣ... пас нома кард ба Қайс ва ӯро ба шиати хеш хонд. *«Таърихи Табарӣ»*

2. пайравон; пайравони Алӣ; яке аз мазҳабҳои ислом.

Марде буд аз араб ба Бухоро бошида ва марди мубориз буд ва мазҳаби шиа дошти. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ҳусайн якеро бифиристод ва он мард аз шиати Алӣ буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ШИБ شیب *ниг.* шеб II.

ШИБАЪ *а.* شبع *ниг.* шабаъ.

ШИБИТ شبت гиёҳест хушбӯ, ки ба ошҳо меандозанд.

ШИБИШТ شبشت гаронтабъ, ғазабнок, хашмгин.

Ҳоким омад яке бағизу шибишт,
Ришаке гандаву палидаку зишт. *Маъруфии Балхӣ*

ШИБЛ *а.* شبل бачаи шер.

ШИБЛУЛАСАД *а.* شبل‌الاسد бачаи шер, зодаи шер.

Шиблуласад ба сайди дилам ҳамла карду ман
Гар лоғарам ва гар на, шикори ғазанфарам. *Ҳофиз*

ШИБОК *а.* شباک *ҷ.* шабака.

Нури рӯи Юсуфе вақти убур
Дарфитодӣ дар шибоки ҳар қусур. (1) *Румӣ*

ШИБР *а.* شبر ваҷаб; андозаи паймоиш баробар ба 22,5 см.

Арзи девор, яъне сахонаташ шаш шибр аст. *Носири Хисрав*

Ман наёям ҷониби ӯ ним шибр. *Румӣ*

Мӯи сараш дароз буд, гӯянд, қадри як шибр. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ШИБРАМ شبرم гиёҳест биёбонӣ, баландпоя, рост ва ширадор монанди най, ки дар тибби қадим барои муолиҷаи истисқо (обхӯра), қуланҷ, дарди мафосил ва ғ. ба кор мерафтааст.

В-он гули нор ба кирдори кафе шибрами сурх
Баста андар тани ӯ лахте мушки Хутано. *Манучеҳрӣ*

ШИБЪ *а.* شبع *ниг.* шибаъ.

ШИБҲ *а.* شبه монандӣ, шабоҳат.

...Ин саноат шибҳи том ба тиб дорад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

бар шибҳи... ба монанди..., мисли...

Заллати ӯ бо Доро он буд, ки ба Нишобур дар ҷанг хештанро бар шибҳи расуле ба лашкари Доро бурд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ШИГАРФ شگرف **1.** аҷиб, аҷиби шавқовар.

Ҳама корҳои шигарф оварад,
Чу хашм оварад, боду барф оварад. *Фирдавсӣ*

Қиссаи ман бас шигарф аст, бояд, ки малик аввал достони маро бишунавад. *«Нигори дониш»*

2. дар хубӣ ва зебоӣ беназир, хуб ва зебо.

Дар дили ман шодию шӯр аз шароби шавқи ӯст,
З-он ки шаҳророву ширину шигарфу шотир аст. *Муиззӣ*

Саноӣ ӯ ба дили мо фурӯ наёяд з-он-к,
Арӯс сахт шигарф аст, ҳуҷра нозебо. *Хоқонӣ*

3. *маҷ.* бузург; боҳашамат, бошукӯҳ.

Олами илм оламест шигарф,
Нест он хитта хиттаи хату ҳарф. *Саноӣ*

Море шигарф бар он дарахт рафта буд. *Авфӣ*

4. *маҷ.* зӯр, қавӣ; муассир.

Ҳарчанд ғамат ба ман шигарф аст,
Ман шавҳарам, ӯ падар, чӣ ҳарф аст. *Шоҳин*

5. *ба шакли ҷамъ* **шигарфон** ҳунармандон, чобукдастон.

Маликро гӯй дар чавгон фигананд,
Шигарфон шӯр дар майдон фигананд. *Низомӣ*

ШИГАРФӢ شگرفی **1.** зебоӣ.

К-аз шигарфию дилбарию кашӣ
Буд ёре сазои нозу хушӣ. *Низомӣ*

2. чобукдастӣ, чолокӣ, зиракӣ, ҳунармандӣ.

Ҷисабуре чанд шигарфӣ намуд,
Ҳеҷ ҷивомеш намекард суд. *Низомӣ*

ШИГИФТ شگفت 1. тааҷҷуб, ҳайрат

Бад-он шаҳр як сол манзил гирифт,
Дил аз обу хоки вай андар шигифт. *Савдо*

шигифт доштан тааҷҷуб доштан, дар ҳайрат будан.

Ба ҳангоми араҷ дорам шигифт аз рӯи ангушташ,
Ки аз бадре фишонад бо ҳилоле хӯшаи Парвин. *Шоҳин*

(дар) шигифт мондан ба тааҷҷуб омадан, ҳайрон шудан.

Ҳамемонам аз даври гардун шигифт,
Надонам, киро хок хоҳад гирифт. *Ҳофиз*

Шер аз фасоҳат ва суханорони Димна дар шигифт монд ва ба хотир овард: ҳарчанд фурӯмоя аст, аммо лоиқи тарбият аст. *«Нигори дониш»*

шигифт омадан ба тааҷҷуб омадан, ба ҳайрат афтодан.

Шигифт омад маро, гар ёри ман нест,
Дилам чун бурд, гар дилдори ман нест. *Низомӣ*

эй шигифт! эй аҷаб!, аҷабо!

Яке хурда бар шохи Ғазнин гирифт,
Ки ҳусне надорад Аёз, эй шигифт! *Саъдӣ*

2. аҷобат, ғаробат; воқеаи аҷиб, аҷоиб ва ғароиб; аҷибу ғариб, ғалатӣ.

Арғун-оқо боргоҳе ... ва хиргоҳе тартиб фармуда буд, чунонки дар наҷлу таҳвил шигифте тамом дошт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

В-он мусофир ҳар он шигифт, ки дид,
Шоҳро ҷисса карду шоҳ шунид. *Низомӣ*

ШИГИФТАН شگفتن дар тааҷҷуб мондан, ҳайрон шудан.

Маро панҷ рӯз ин писар дил фирефт,
Зи меҳраш чунонам, ки натвон шигифт. *Саъдӣ*

Падар чун шунид ин ҳикоят, шигифт. *«Фатҳнома»*

ШИГИФТИДАН شگفتیدن *ниг.* **шигифтан.**

Чу Афросиёбаш ба ҳомун бидид,
Шигифтид аз он кӯдаки норасид. *Фирдавсӣ*

ШИГИФТӢ شگفتی 1. ҳайратангез, диққатҷалбкунанда.

Падид омад ин гунбади тезрав,
Шигифтӣ намояндаи нав ба нав. *Фирдавсӣ*

Басе гаштам дар ин хиргоҳи шаштоқ,
Шигифтиҳо басе дидам зи офоқ. *Низомӣ*

2. аҷобат, аҷоибӣ, ғалатигӣ.

Пирмард аз шигифтии кораш
Хира шуд, чун шунид гуфтораш. *Низомӣ*

шигоф شگاف *ниг.* **шикоф.**

ШИГОФ I شگاف *ниг.* **шикоф I.**

ШИГОФ II شگاف *ниг.* **шикоф II.**

ШИГОФИДАН شگافیدن *ниг.* **шикофидан.**

ШИГОФТАН شگافتن *ниг.* **шикофтан.**

ШИГУФА شگوفه *ниг.* **шикуфа.**

ШИГУФОНИДАН شگوفانیدن шукуфонидан, гул кунондан.

Ки ӯ додат ин хисравонӣ дарахт,
Ки ҳар рӯз нав бишгуфонадт бахт. *Фирдавсӣ*

ШИГУФТАН شگفتن||شگوفتن *ниг.* **шукуфтан.**

ШИДДАТ *а.* شدت 1. сахтӣ, тангии аҳвол.

Шиддат андар тани гармо, ки зи таъсири тамуз
Бонги мард аз тафи хуршед чу нафхи сур аст. *Анварӣ*

2. сахтӣ ва тангии зиндагонӣ; бадаҳволӣ, ҷашшоқӣ.

Бувад аз паси меҳнат андар фараҳ,
Бувад аз паси шиддат андар раҳо. *Муиззӣ*

То сабр бувад некӯ дар шиддат муфлисро,
То шукр бувад воҷиб дар неъмат мунъимро. *Ломеӣ*

Фозилтарин феъле, ки муносиби он ҳол бувад, исор кунад монанди сабр дар ваҷти шиддат. *«Ахлоқи Носирӣ»*

ШИДОД *а.* شداد *ҷ.* **шадид; ғилоз ва шидод** бо шиддат ва зӯр.

Миёни ӯ ва бародарон мабонии муҳаббату видод ба аймони ғилоз ва шидод таъкид ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

Башир бар фавр савганди ғилоз ва шидод ёд кард. *«Равзат-ус-сафо»*

ШИДЬЁР شدیار 1. шудгор, замини шудгоршуда.

Ба захми пои эшон кӯҳ дашт аст,
Ба захми яшки эшон дашт шидьёр. *Унсурӣ*

2. шудгор кардани замин.

Орифон аз ду ҷаҳон коҳилтаранд
З-он ки бе шидьёр хирман мебаранд. *Румӣ*

ШИДҶ *а.* شدق *ниг.* **шадҷ.**

ШИЁН شیان ҷазо, мукофот, подош.

Бар ӯ тоза шуд кинаи варзиён,
Бикардандаш аз ҳар чӣ кард ӯ шиён. *Абӯшакури Балхӣ*

Туро гар шиёне надодам, нигоро,
Шиёни ман инак бигир ин шиёнӣ. *Зайнабӣ*

ШИЁНӢ شیانی як навъ сиккаи тилло ё нуҷра, ки дар ваҷти ҷадим дар Хуросон роиҷ будааст.

Ба андозаи лашкари ӯ набудӣ,
Гар аз хоку аз гил задандӣ шиёнӣ. *Фаррухӣ*

ШИЁР شیار шудгор, замини говоҳанзада, замини шудгоршуда; **шиёр кардан** шудгор кардани замин.

Саҳрои сангрӯю кӯҳи санглохро
Аз сумми оҳувону гавазнон шиёр кард. *Фароловӣ*

ШИЗ شیز обнус, чӯби сахти сиёҳ, ки аз он асбобҳои гаронбаҳои гуногун сохта мешавад.

Шизу шабаҳ надидам мушки сиёҳу ҷир
Монанди рӯзгори ману зулфакони ту. *«Тарҷумон-ул-балоғат»*

Зи дебову хаз чорсад тахта низ
Ҳама тахтҳо карда аз чӯби шиз. *Фирдавсӣ*

Ба зеҳ баркашид он хамонида шиз. *Фирдавсӣ*

ШИКАМ شکم 1. ҷисми бадани инсон ё ҳайвон, ки узвҳои ҳазми таом ба даруни он ҷой гирифтаанд.

Гар ман асири мол шавам ҳамчу ину он,
Андар шикам чӣ бояд заҳри ҷигар маро. *Носири Хисрав*

Тозиёна набуд, ки амир асб биронад, ба кафши калон, ки дар пой дошт, ба шиками асб имо мекард. *Аҳмади Дониш*

шикам паҳн овардан шикам пур кардан.

Чун шикам з-ошу нон паҳн оранд,
Суфраро аз миёна бардоранд. *Ҷомӣ*

2. андарун, дарун.

Гарон буд в-андар шикам бачча дошт. *Фирдавсӣ*

◇ **шикам рондан** исҳол намудан.

Ташнагӣ оби шӯр наншонад,
Маҳӯр он, к-ат аз ӯ шикам ронад. *Саноӣ*

шикам табла кардан бисьёр хӯрдан.

Агар худпарастӣ, шикам табла кун,
Дари хонаи ину он қибла кун. *Саъдӣ*

шикам хоридан баҳона кардан, узри сохта овардан, танбалӣ кардан.

К-он яке зоҳиди фушурдаву маст,
Ки ҳама корҳо шикам хорад. *Анварӣ*

шикам чорсӯ кардан *киноя аз* калон кардани шикам, аз пурхӯрӣ шикам мондан.

Дар ин чорсӯ чанд созем ҷой,
Шикам чорсӯ карда чун чорпой. *Низомӣ*

ШИКАМБА شکمبه *ниг.* шиканба.

ШИКАМБАНДА شکم‌بنده пурхӯр, бисьёрхор.

Вагар нағзу покиза бошад хӯраш,
Шикамбанда хонанду танпарвараш. *Саъдӣ*

ШИКАМХОР شکم‌خوار бисьёрхор, пурхӯр, шикампараст.

Дар шикамхорон ту соҳибдил маҷӯ. *Румӣ*

Шикамхорон ба ҳар даврe бихӯрданд,
На чандону на чандону на чандон! *Савдо*

шикан شکن *асоси замони ҳозираи* **шикастан.**

ШИКАН شکن 1. шиканҷ, печ, тоб (оид ба мӯй ва зулф).

Шарҳи шикани зулфи хам андар хами ҷонон
Кӯтаҳ натавон кард, ки ин қисса дароз аст. *Ҳофиз*

Мушкил ки бувад рӯи халосӣ дили моро
Аз зулфи ту бо ин ҳама хамҳову шиканҳо. *Ҷомӣ*

шикан бар шикан печ дар печ, пурпечу тоб.

Ду рухсора чун лола андар чаман,
Сари ҷаъди зулфаш шикан бар шикан. *Фирдавсӣ*

2. қат, печутоб, чин.

Бош, ки то нома ба дастат диҳанд,
Чун шикани нома шикастат диҳанд. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ба рӯи тоза чун гул чинаш афтод,
Шикан дар сафҳаи насринаш афтод. *Ҷомӣ*

3. *маҷ.* азоб; шиканҷа.

Мо аз шикани дому қафас шиква надорем,
Озод макун, лек ба гулзор нигаҳ дор. *«Хизонаи омира»*

◇ **шикан бар шикан пой кӯфтан** бо пойкӯбӣ ва шавқу завқ рақс кардан.

Яке чомагӯю дигар чангзан,
Яке пой кӯбад шикан бар шикан. *Фирдавсӣ*

ШИКАНБА||ШИКАМБА شکنبه||شکمبه меъдаи чорпоён, меъдаи ҳайвоноти алафхор.

Саг бихуфта ихтиёраш гашта гум,
Чун шиканба дид, ҷунбон кард дум. *Румӣ*

ШИКАНИДАН شکنیدن шикастан.

Дар силсилаи зулфи ту қайдид дили мо,
Гаштем парешону сару по шиканидем. *Савдо*

ШИКАНКОРӢ شکنکاری норосткорӣ, фиребгарӣ, ҳилагарӣ.

На он туркам, ки ман тозӣ надонам,
Шиканкориню таннозӣ надонам. *Низомӣ*

ШИКАНҶ شکنج 1. печ, тоб, шикан, чин; гиреҳ.

Бигуфт ину барзад бар абрӯ шиканҷ
Чу море, ки печад зи савдои ганҷ. *Низомӣ*

Сабо зи ҳоли дили танги мо чӣ шарҳ диҳад,
Ки чун шиканҷи варақҳои ғунча тӯ бар тӯст. *Ҳофиз*

2. печу хам (оид ба зулф, турра).

Аз шиканҷи зулфи ту ҳосил нашуд ороми дил,
Оқибат кардӣ ба по занҷир ин девонаро. *Махфӣ*

Дар шиканҷи зулфи пурпечаш бувад ҷонҳо асир,
Эй сабо, машшота кун он зулфи анбарфоморо. *Мӯҳъӣ*

3. ранҷ, азоб.

Аз шиканҷи орзуҳо фориғулболам, Заҳир,
Дар қафас кай хӯ кунад мурғе, ки бо Анқо бувад. *Заҳири Форьёбӣ*

Рухаш зарду тан лоғару дил нажанд,
Асири шиканҷу қарини газанд. *Шоҳин*

◇ **шиканҷи хаёли хом** *киноя аз* гирифтории хаёлҳои беасос.

Аз шиканҷи хаёли хом баро,
Боли ҷаҳде кушо, зи дом баро. *Бедил*

ШИКАНҶА شکنجه 1. азоб, ранҷ, озор.

Аз тараф рӯи некӯҳохонт чун лола-сту гул,
В-аз шиканҷа рӯи бадхоҳонт чун нилуфар аст. *Муиззӣ*

Маро карашмаи он турки гулъузор бикушт,
Маро шиканҷаи он ҷаъди ҳамчу мор бикушт. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. азобу уқубат, изо, таъзиб, ки ба воситаи асбоби махсус ба гунаҳгорон расонда мешуд.

Зар боз ба ман деҳ ва илло ҳамин соат туро ба дасти шиканҷа ва уқубат супорам. *Авфӣ*

Онро, ки дар даруна реш бошад,
Аз неши шиканҷа беш бошад. *Шоҳин*

ШИКАРА شکره мурғи шикорӣ, шикоркунанда.

Бо ғуломону олати шикара
Кард кори шикору кори сара. *Унсурӣ*

ШИКАР(И)ДАН شکردن||شکریدن 1. шикор кардан.

Чу бози ӯ шикарад, сайди ӯ чи кабку чи гург,
Чу аспи ӯ гузарад, роҳи ӯ чи баҳру чи бар. *Анварӣ*

2. *маҷ.* мағлуб кардан; шикастан; нобуд кардан.

Кас аз гардиши осмон нагзарад,
В-агар бар замин пилро бишкарад. *Фирдавсӣ*

Ахтарон умри одамӣ шикаранд,
Ҳама ҷуз умри одамӣ нах(в)аранд. *Саноӣ*

шикаст شکست *асоси замони гузаштаи* **шикастан.**

ШИКАСТ شکست 1. шикастагӣ, аз ҳам рехтан, мас. аз зарбу лат.

Меравад хуноби ҳасрат аз шикасти дил маро,
Чун шикасти шиша, к-аз вай бода берун мечакад. *Мушфиқӣ*

шикасти базм *киноя аз* бебарорни базму хурсандӣ.

Бар шикасти базми ман осмон фалохун шуд,
Бар даҳони минаям ҷои пунба санг омад. *Сайидо*

2. *маҷ.* мағлубият, ҳазимат, шикаст хӯрдан дар ҷанг.

Пайғамбар дар ин ҳарб гумони шикасте мебурд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. шикастагии устухони бадан.

Кӣ ҷӯяд бо чунин кас ошноӣ?
Шикасташро кӣ созад мӯмиёӣ? *Убайди Зоконӣ*

◇ **шикасти дил** *киноя аз* дилшикастагӣ, ғамгинӣ, маъюсӣ; **шикасту микаст** хамида, печ дар печ, пурпечу тоб.

Ой аз он чун чароғ пешонӣ,
Ой аз он зулфаки шикасту микаст. *Рӯдакӣ*

шикаст афтодан рӯ додани мағлубият ва ҳазимат.

Шикаст афтод бар хасми ҷаҳонсӯз,
Ба фаррӯх фол Хисрав гашт фирӯз. *Низомӣ*

шикаст гирифтан (**ё ёфтан**) шикаст хӯрдан; паст шудан.

Ёрам чу қадаҳ ба даст гирад,
Бозори бутон шикаст гирад. *Ҳофиз*

Фардо, ки ту ҳам шикаст ёбӣ,
Бар махласи худ на даст ёбӣ. *Савдо*

шикаст гирифтани хонаи тан касал шудан, мараз пайдо кардани тан.

Имрӯз ба мулки мо табибест,
К-аз лутф давои ҳар ғарибест;
Чун хонаи тан шикаст гирад,
Ояд ба иловҷу даст гирад. *Ҳилолӣ*

ШИКАСТА شکسته **1.** *сифати феълии замони гузаштаи* шикастан; 2. *маҷ.* ғамгин, парешонҳол, маъюс.

Аз ишқ машав чунин шикаста,
К-он рӯи накӯ чунон намонад. *Анварӣ*

Бошад, чу манат шикаста сozанд,
Дар оташи ҳасратат гудозанд. *Савдо*

3. *маҷ.* суст, нотавон, оҷиз, заиф.

К-он пири шикаста аз сари дард
Пирони қабиларо талаб кард. *Ҳилолӣ*

Ин санги шикаста з-он ниҳодем зи даст,
Бошад, ки ш и к а с т а е дар ӯ осояд. *«Таърихи Фаришта»*

4. *маҷ.* мазлум, зулмдида, ситамкашида.

Усмон ... пас аз ин ба масҷид омад ва хутба кард ва гуфт ... Умар ... шуморо шикаста дошт ва зери пои сипарда ва ман шуморо ба рифқ медорам ва бар рӯи шумо механдам. *«Таърихи Табарӣ»*

5. *маҷ.* хоксор, фурӯтан.

Соиб, шикаста бош, ки охир шикастагӣ
Чун мавҷ мешавад пару боли париданат. *Соиб*

6. қатшуда; хамида.

Шикаста гашт чу пушти ҳилол қомати ман,
Камони абрӯи ёрам, ки боз вусма кашид. *Ҳофиз*

7. *маҷ.* нохамворӣ ва каҷию килебии чизе; чуқурӣ; рахна.

Улуғхон оташи қаҳру ғазаб дар мазоҷи эшон зада даҳ дақиқа аз харобӣ фурӯ нагузошт ва ба шикастаҳо ва дарҳо, ки эшон нишаста буданд, даромад. *«Таърихи Фаришта»*

ШИКАСТАБАНД شکسته‌بند касе, ки устухонҳои шикастаи бадани инсонро мебандад ва муолиҷа мекунад.

Оқибатро дид ӯ, шикаста шуд,
Аз шикастабанд дардаш баста шуд. *Румӣ*

ШИКАСТАБОЗУ شکسته‌بازو беқувват, бечора.

Бо ишқ хатост панҷагирӣ,
Бечора хирад шикастабозуст. *Зуҳурӣ*

ШИКАСТАВОР شکسته‌وار монанди одами устухонҳояш шикаста.

Шикаставор ба даргоҳат омадам, ки табиб
Ба мӯмиёии лутфи туам нишоне дод. *Ҳофиз*

ШИКАСТАГӢ شکستگی **1.** хурдшудагӣ, пора-пора ва реза-реза шудан ё будан.

Бикун муомилае в-ин дили шикаста бихар,
Ки бо шикастагӣ арзад ба сад ҳазор дуруст. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* касалӣ; сустӣ, заифӣ, оҷизӣ.

Заъф ва шикастагӣ бар мизоҷи ту роҳ наёфта. *Авфӣ*

Умар ҳеҷ аморати марг ва беморӣ ва шикастагӣ дар худ намедид. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. *маҷ.* хоксорӣ.

Маъзарат пеша гиру истиғфор,
Аҷзу фақру шикастагӣ пеш ор. *Ҷомӣ*

Мулло Фохир гӯянд дар камоли шикастагӣ ва аҳлият буда. *«Оташкада»*

4. *маҷ.* дара, ҷойҳои ноҳамвор ва каҷу килеб, пасту баланд.

Аз Тоиф бирафтем, кӯҳ ва шикастагӣ буд, ки мерафтем. *Носири Хисрав*

5. *мат.* каср.

Агар касе гӯяд, ки агар тавахҳум кунем,ки панҷ ба дуву ним шавад бе шикастагӣ, вай ҷуфт бувад. *Ибни Сино*

ШИКАСТАДИЛ شکسته‌دل *киноя аз* озурдахотир, ноумед, маъюс.

Чун шикастадил шудӣ аз ҳоли хеш,
Ҷобири шикастагон дидӣ ба пеш. *Румӣ*

ШИКАСТАДИЛӢ شکسته‌دلی озурдахотирӣ, маҳзунӣ; ноумедӣ.

Дар кӯи мо шикастадилӣ мехаранду бас,
Бозори худфурӯшӣ аз он сӯи дигар аст. *Ҳофиз*

ШИКАСТАЗАБОН شکسته‌زبان **1.** он кӣ забонаш дар вақти гап задан мегирад; 2. касе, ки қудрати нутқ надорад.

Бо ҳамчу ту шикастазабоне куҷо расад
Дар маърази саноиш мақоми суханварӣ. *Исмат*

Ман киям, ҳиндуи шикастазабон,
К-ин далерӣ кунам чу беадабон. *Хисрави Деҳлавӣ*

ШИКАСТАН شکستن **1.** каср кардан, аз ҳам резондан, реза-реза кардан, пора кардан, ба пораҳо аз ҳам ҷудо кардани чизе.

Бисёр бор бувад, ки баргирифтани ҷойгоҳ аз он ҷо ки ниҳода бувад, осонтар бувад аз шикастан ва даридан. *Ибни Сино*

Ду бурҷи қавӣ з-ин дижи сангбаст
Зи бурҷи фалак зуд бар ҳам шикаст. *Низомӣ*

2. *маҷ.* мағлуб кардан, ҳазимат додан.

Ҳама истоданд дар пеши ӯй,
Ки лашкар шикастан будӣ кеши ӯй. *Дақиқӣ*

Шеваи ҳарб ва шикастани душманон неку донистӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. *маҷ.* поин овардан; қадру қимати чизеро паст кардан; беравнақ гардонидан.

Лаъли дилҷӯят ба афсун қимати шаккар шикаст,
Чашми ҷодуят ба яғмо қалби сад лашкар шикаст.
Исмат

Гуфт аз лабат Ҳилолию қадри шакар шикаст,
Номаш ба ғайри тӯтии шаккаршикан макун.
Ҳилолӣ

шикастани бозор *киноя аз* ба аҳволи бад андохтан ва беравнақу оҷиз гардонидан.

Чу Таҳмурас огаҳ шуд аз корашон,
Барошуфту бишкаст бозорашон. *Фирдавсӣ*

4. *маҷ.* аз баҳри чизе гузаштан; тарк кардан чизеро; риоя накардан ба аҳду паймон, ба ваъда ва ғ.

Чунин бодо кабуду кӯжболо
Ҳар он к-ӯ бишканад паймонаш аз мо.
Фахриддини Гургонӣ

Ба гоҳи тараб тавба хоҳам шикаст,
Ки хоҳам зи баъди тараб боз баст. *Шоҳин*

ШИКАСТАРАНГ شکسته‌رنگ рангпарида, зардранг.

Шикастаранг аз онам, ки аз азал сонеъ
Ба оби коҳрабо карда хоки ман тахмир. *Шавкат*

ШИКАСТАХОТИР شکسته‌خاطر *киноя аз* парешонхотир; озурдахотир.

Шикастахотиру ранҷуру нотавон шудаам,
Биё, бубин, ки дилат ҳар чӣ хост, он шудаам.
Шоҳин

ШИКАСТАҲОЛ شکسته‌حال парешонҳол, ошуфтарӯзгор, бадаҳвол.

Гуфтӣ ғами он шикастаҳоле,
Кардӣ ба сухан даруна холӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ШИКАСТАҶОНӢ شکسته‌جانی *киноя аз* парешонхотирӣ, ғамгинӣ; озурдагии сахт.

Модар-падараш чунон ки донӣ
Монданд бад-он шикастаҷонӣ. *Шоҳин*

ШИКВА شکوه шикоят, гила.

Ба боғи даҳр чу ту эътибор доштаме,
Забони шиква агар ҳамчу хор доштаме. *Сайидо*

Мулҳам, аз фоқа макун шиква, ки дар базми ҷаҳон,
Мехӯрад хуни ҷигар, ҳар кӣ ба идрок афтод.
Мулҳам

шиква навиштан шикоят кардан, аризаи шикоят навиштан.

Шунидам, ки дар ҳабс чанде бимонд,
На шиква навишту на фарьёд хонд. *Саъдӣ*

ШИКЕБ شکیب сабр, таҳаммул, тоқат, бурдборӣ; ором.

Ба ширин суханҳои мардумфиреб
Рабуда нинюшандагонро шикеб. *Низомӣ*

Дил нашуд, Савдо, ҳарифи поси номуси шикеб,
Бори ин тӯҳмат ба ҷони бетаҳаммул бастаам.
Савдо

шикебу қарор сабру ором.

В-он дигар гуфт, к-он қаду рафтор
Бурдааст аз дилам шикебу қарор. *Ҷомӣ*

ШИКЕБАНДА شکیبنده сабркунанда, собир, тоқаткунанда.

Шикеб оварад бандҳоро калид,
Шикебандаро кас пушаймон надид. *Низомӣ*

ШИКЕБИДАН شکیبیدن сабр кардан, таҳаммул ва бурдборӣ намудан, тоқат овардан; орому қарор гирифтан.

Бишкеб, азеро ки ҳаме даст наёбад,
Бар орзуи хеш, магар марди шикебо.
Носири Хисрав

Маро аз ваъда сад бор, эй бути раъно, фиребидӣ!
Напурсидӣ ба дарди интизорам: «Чун шикебидӣ?»
Савдо

ШИКЕБО شکیبا шикебанда, сабркунанда, сабур, бурдбор; таҳаммул ва тоқаткунанда; босабру бардошт.

Шуҷоъ он, ки дилро шикебо кунад,
Ба ошуфтан-андар мудоро кунад.
Абӯшакури Балхӣ

Санамо, бе ту дилам ҳеч шикебо нашавад,
В-агар имрӯз шикебо шуд, фардо нашавад.
Манучеҳрӣ

ШИКЕБОЙ شکیبائی сабурӣ, тоқатоварӣ, таҳаммул; тоқат; орому қарор.

Муштоқию маҳҷӯрӣ дур аз ту чунонам кард,
К-аз даст биҳоҳад шуд домони шикебой. *Ҳофиз*

Саодат бо шикебой бувад ёр,
Зи бесабрӣ ба расвой кунад кор. *Ҳилолӣ*

Балои ҳаҷр гузашт аз ҳаду намедонам,
Ки чора ғайри шикебоиву таҳаммул чист? *Ҷомӣ*

шикебой кардан сабру таҳаммул ва тоқат варзидан, тоқат ва оромӣ ба кор бурдан.

То ба кай дар оташи ҳиҷрон шикебой кунам,
Бемурувват, ин дили ман з-оҳану фӯлод нест.
Махфӣ

шикебой пеш овардан *ниг.* **шикебой кардан.**

Ба охир шикебой овард пеш,
Ки ҷуз он намедид ҳанҷори хеш. *Фирдавсӣ*

ШИКЕФТАН شکیفتن *ниг.* **шикебидан.**

Пас магӯ дунъё ба тазвирам фирефт,
В-ар на ақли ман зи дона мешикефт. *Румӣ*

ШИКЕҲИДАН||ШИКИҲИДАН شکهیدن **1.** тааҷҷуб кардан; ба изтироб омадан, беқарор шудан.

То зи бисьёрии он зар нашкиҳанд,
Бе гаронӣ пеши он меҳмон ниҳанд. *Румӣ*

2. *маҷ.* тарсу бим доштан; рамидан.

Ҷони ошиқ натарсад аз шамшер,
Мурғи маҳбус нашкиҳад з-ашҷор. *Саноӣ*

В-он кабутаршон зи бозон нашкиҳад,
Боз сар пеши кабутаршон ниҳад. *Румӣ*

ШИКОЛ *а.* شکال ресмоне, ки бо он пойҳои асп ва хачирҳои саркашро мебанданд, ишкел.

Тозиёнро шикол барбаста,
Лашкаронро ҷаноҳ бишкаста. *Саноӣ*

Шиколи пои сутурон шуда сари зулфе,
К-аз ӯ гиреҳ ба ҷуз аз дасти шоҳ накушуда.
Камоли Исмоил

ШИКОР شکار 1. хайвони сайдшуда.

Бад-ин вилоят об ва дарахтон бисьёр буди ва шикор бисьёр буди. *«Таърихи Наршахӣ»*

Чун шери фалак туро шикор аст,
Бо оҳуи лоғарат чӣ кор аст? *Шоҳин*

2. сайд кардан, шикоргирӣ.

Қарданд сайд он зулфу рух дилҳои беоромро,
Баҳри шикори булбулон бар гул ниҳодӣ домро. *Камоли Хуҷандӣ*

Он яке дар шикор анқогир,
В-он дигар аз кабоби ӯ шуда сер. *Савдо*

шикор кардан (*ё* **гирифтан**) а) ба воситаи тир ва ё дом гирифтани ҳайвон ва парандаҳо, дастгир кардан.

Тез нагирад. ҷаҳон шикор маро,
Нест дигар бо ғамонш кор маро. *Носири Хисрав*

Чавгон ба даст дорию гӯе намезанӣ,
Бозе чунин ба дасту шикоре намекунӣ. *Ҳофиз*

б) *киноя аз* мафтун ва асир кардани дилҳои ошиқон бо ҳусну ҷамол.

Сад дил шикори худ кунад, сад рахна дар ҷон афканад,
Аз ғамза чун новак занад чашми шикорандози ту. *Ҷомӣ*

ШИКОРИСТОН شکارستان шикоргоҳ, ҷои шикор, ҷои сайд.

Гузаштӣ дар шикористони нахҷир,
Парон аз паҳлуи нахҷир чун тир. *Ҷомӣ*

ШИКОРӢ شکاری 1. мансуб ба шикор; шикоркунанда, сайдгиранда, шикоргир.

Дар ӯ овехт чун бози шикорӣ,
Қи овезад ба кабки марғзорӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. шикорчӣ.

Дид козур шикорие бе фах,
Гуфт: Бах, бах, ки нек шуд матбах! *Ҷомӣ*

Шикориён талаби нақши пои сайд кунанд,
Ту масти хобию ҳар дам шикор мегузарад. *Урфӣ*

шикоф||шигоф شکاف||شگاف *асоси замони ҳозираи* **шикофтан||шигофтан.**

ШИКОФ I||ШИГОФ I شکاف||شگاف кафида; сӯрох; рахна.

Ба ҳар ҳамла, к-аз хашм барзад саре,
Шикофе дарафганд дар лашкаре. *Хисрави Деҳлавӣ*

Дили шикастаи ман ҳамчу най шикоф-шикоф аст,
Ба ҳар шикоф, ки дасте ниҳанд, нола бароянд. *Ибни Ямин*

ШИКОФ II||ШИГОФ II شکاف||شگاف ресмони абрешимини калобакарда.

Шукуфа ҳамчу шикоф асту мег дебобоф,
Маҳу хур аст ҳамоно ба боғ-дар саррофф. *Абулмуайяди Балхӣ*

ШИКОФА شکافه захмаи мутрибон, мизроб, нохун.

Пирӣ оғӯш боз карда фарох,
Ту ҳаме гӯш бо шикофаи ғӯш. *Кисоӣ*

ШИКОФИДАН||ШИГОФИДАН شکافیدن||شگافیدن шикофтан; **во шикофидан** чок кардан.

Чиҳо печидаам дар уқдаи дил, мешудӣ зоҳир,
Ба шамшери ҷафо гар синаамро во шикофидӣ. *Савдо*

ШИКОФТАН||ШИГОФТАН شکافتن||شگافتن 1. чок кардан, кафондан, даридан.

Аз сумаш баршикофт то қадамаш,
Баччаи гӯр дид бар шикамаш. *Низомӣ*

Биё, то гул барафшонему май дар соғар андозем,
Фалакро сақф бишкофему тарҳе нав дарандозем. *Ҳофиз*

2. *маҷ*. боз шудан, кушода шудан; шугуфтан(-и шукуфаҳои дарахт).

Дарахтон гаҳ бурун орад баҳоре,
Ки бишгофад сари ҳар шохсоре. *Низомӣ*

3. *маҷ*. ҳал кардан, эзоҳ додан ва дарьёфтани маънохон дақиқ, ҳамчун ҳал кардани муаммо.

Восифӣ дар муаммошикофӣ ба мартабаест, ки ҳар муаммои мушкил, ки мехонанд, ном ногуфта мешикофад. *Восифӣ*

ШИКОЯТ *а.* شکایت шиква; гила; изҳори норозигӣ аз касе ё чизе.

Яке аз рафиқон шикояти рӯзгори номувофиқ пеши ман овард. *Саъдӣ*

Шикоят аз замону шиква аз бахти забун то кай,
Қи неку бад ҳама аз кардаву атвор дарьёбӣ. *Ҳоҷӣ*

шикоят кардан (*ё* **сохтан, задан**) шиква изҳор кардан, гила кардан, аз касе ё чизе норозигӣ баён кардан.

Пеши кӯҳ аз дили санги ту шикоят кардам,
Кӯҳ дар нола шуду санг ба фарьёд омад. *Мушфиқӣ*

Эй ки месозӣ шикоят дар қафо, андеша кун,
Ҳамчу нофармон зи сар то по забон бошад маро. *Сайидо*

Аз он рӯ зи гетӣ шикоят задам,
Зи гетӣ шикоят ба ғоят задам. *Шоҳин*

ШИКУФА||ШИГУФА شکوفه||شگوفه гули дарахтони мевадор.

Шикуфа, ки бегаҳ наҳандад зи шох,
Кунад меваро бар дарахтон фарох. *Низомӣ*

Дар оби равон шикуфа андохта акс,
Чун анҷуми собиту сипеҳри сайёр. *Шоҳӣ*

ШИКУФТАН شکفتن *ниг.* **шукуфтан.**

ШИКУХ||ШУКУХ شکوخ пешпохӯрӣ; лағзиш.

Ҳар кӣ ӯ дар раҳ равад сармасту шӯх,
Афтад андар хоки хорӣ аз шикух. *Шокири Бухорӣ*

ШИКУХИДАН||ШУКУХИДАН شکوخیدن 1. пешпо хӯрдан; лағзидан.

Чу аз саркашӣ кард ҳар сӯ нигоҳ,
Шикухиду афтод бар хоки роҳ. *Оғоҷӣ*

Чун бигардад пои ӯ аз пойдон,
Худ шукухидан намояд ҳамчунон. *Рӯдакӣ*

2. тарсидан, ҳаросидан.

ШИКӮҲ شکوه хавф, бим, ҳарос, тарс.

Дар замон ӯ як ба якро з-он гурӯҳ,
Бардарониду набудаш з-он шикӯҳ. *Румӣ*

Ниҳебаш қалби сардорон шикаста,
Шикӯҳаш пушти ҷабборон шикаста. *Хисрави Деҳлавӣ*

Аз шикӯҳи ӯ сибоъ ва вуҳуш андешаи он беша аз перомуни хотир натавонистандӣ гузаронид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ШИКӮҲАНДАГӢ شکوهندگی тарсу бим, ҳарос.

Дар ӯ кард бояд пижӯҳандагӣ,
Ки аз мо надорад шикӯҳандагӣ. *Низомӣ*

ШИКӮҲИДАН شکوهیدن тарсидан, тарсу бим доштан, ваҳмидан.

Мусодарот ӯ мекард ва мардумон аз вай бишикӯҳиданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*
Шаҳ аз хилвати он чунин хостан
Шикӯҳид дар хилват оростан. *Низомӣ*

ШИЛ شل найзаи хурди дупарра ё сепарра.

Ба гунаи шили афғониён дупарраву тез,
Чу даста баста ба ҳам тирҳои бесӯфор. *Фаррухӣ*
Ба ҳасбу тиру теғу шил гирифта пеши ту оранд,
Паланг аз шах, ҳизабр аз кӯҳ, наҳанг аз баҳр, бабр аз бар(р). *Ватвот*

ШИЛК شلک гилу лои часпандаю ёзанда.

Чу пеш оранд кирдорат ба маҳшар,
Фурӯ монӣ чу хар ба миёни шилко. *Рӯдакӣ*

ШИЛТОҚ||ШАЛТОҚ *т.* شلتاق ҷангу хархаша, ғавғо, низоъ; тааддӣ, зулм.

Ҳамоли комронии аҳолии қилмоқ ва дашти Қипчоқ мунҳасир дар ғорату тороҷ ва шилтоқ аст. *«Равзат-ус-сафо»*
Нигори ман, зи рақибон макун таваққӯи зар,
Ки ҳар чӣ бо ту расад э-ни ҷамоа, — шилтоқ аст. *Шоҳин*

ШИМ شیم навъе аз моҳӣ, ки дар пушташ холҳои сиёҳ дорад.

Яке пайкар ба сони моҳии шим,
Пашиза бар танаш чун кавкаби сим. *Фахриддини Гургонӣ*

ШИМА||ШИМАТ *а.* شیمه||شیمت хулқ, табиат, хӯй; одат.

Суханҳои манзуми шоир шунидан
Бувад сирату шимати хисравонӣ. *Манучеҳрӣ*

Шимаи ноқисон аст, ки ба фазилате, ки дар падарони худ тасаввур кунанд, доняи тафаввуқ бар фузало доранд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ШИМОЛ *а.* شمال **1.** дасти чап; тарафи дасти чап.

Чун таҳрикаш ба ҷониби ямин кунанд, ба тарафи шимол ҳодис шавад. *«Ахлоқи Носирӣ»*
Медиҳад дасти фалак неъмати асҳоби ямин
Ба гурӯҳе, ки надонанд яминро зи шимол. *Камоли Исмоил*

2. тарафи муқобили ҷануб.

Ва чун офтоб ба тобистон сӯи шимолояд, амуд наздиктар бувад. *Ибни Сино*
Чу гардун аст қадраш, не ки он ҷо
Ниҳоёти ҷануб асту шимол аст. *Анварӣ*

ШИМШОД شمشاد *ниг.* **шамшод.**

ШИМШОР شمشار шохчаҳои нав сабзидан шамшод.

Фидои он қаду зулфаш, ки гӯӣ,
Фурӯ ҳиштаст аз шамшод шимшор. *Зайнабӣ*

ШИН شین номи ҳарфи шонздаҳӯми алифбои арабии тоҷикӣ ش, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 300 баробар аст. Ин ҳарф шини манқута ва шини муъҷама ва шини қарашат ҳам номида мешавад.

ШИНГАРФ شنگرف *ниг.* **шангарф.**

ШИНО شنا обдонӣ, оббурӣ, шиноварӣ.

Дар шиновар ду даст зад мӯҳкам,
Боз моид аз шино шиновар ҳам. *Ҷомӣ*

ШИНОВАР شناور он кӣ шино мекунад, обдон.

Чу кӯдак ба дасти шиновар-дар аст,
Натарсад, агар Даҷла паҳновар аст. *Саъдӣ*

ШИНОВАРӢ شناوری обдонӣ, обварзӣ, оббурӣ.

Дар оби дидаи худ ғарқаам, чӣ чора кунам,
Ки дар муҳит на ҳар кас шиноварӣ донад. *Ҳофиз*

Ду дасти ӯро бо ду пояш баста, мисли гӯй сохта дар ҳавз андохтаанд. Аз намози пешин то намози дигар шиноварӣ карда. *Восифӣ*

ШИНОН *а.* شنان *ҷ.* **шан(н).**

Баршавад бар бораи сангин чу санги манҷаник,
Дарравад дар қаъри водӣ чун ба чоҳ-андар шинон. *Манучеҳрӣ*

ШИНОНДАН شناندن дар як ҷо устувор кардан; ҷойгир кардан.

Чу фарзанд биншондам андар бараш,
Бипарвардам аз ширу аз шаккараш. *Шоҳин*

ШИНОР شنار шиноварӣ, обдонӣ, обварзӣ.

Бад-ӯ гуфт марде суи рӯдбор
Ба рӯд андарун шав ҳаме бе шинор. *Абӯшакури Балхӣ*

ШИНОСО شناسا ошно; *муқобили* **бегона.**

Сар зи ҳасрат ба дари майкадаҳо баргардам,
Чун шиносои ту дар савмеа як пир набуд. *Ҳофиз*
Роҳест ниҳонӣ зи ту то дайри муғонӣ,
Ҷуз пири муғон нест дар ин роҳ шиносо. *Ҷомӣ*

ШИНОСОӢ شناسائی **1.** ошноӣ; *муқобили* **бегонагӣ.**

Аз ҷаҳолат дар он тааллул кард,
В-аз шиносоияш таҷоҳул кард. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* бохабарӣ, доноӣ.

Ба рӯзи воқеа сабр аз камоли дононист,
Ба кунҳи кор назар кардан аз шиносоист. *Махфӣ*

шинохт شناخت *асоси замони гузаштаи* **шинохтан.**

ШИНОХТ شناخت шинохтан, фаҳму фаросат, маърифат ва дониш; **аҳли шинохт** аҳли маърифат.

Аз ин пас чӣ гӯяндам аҳли шинохт,
Ки нақши рухаш дид — ҷон дарбибохт. *Хоҷу*

ШИНОХТАН شناختن **1.** донистан; фаҳмидан.

Хирад зиндаи ҷовидонӣ шинос,
Хирад мояи зиндагонӣ шинос. *Фирдавсӣ*
Ҳадди бузургон нашиносад касе,
Суҳбаташон то нагузинад басе. *Хисрави Деҳлавӣ*

касеро **шинохтан** ошно шудан бо касе.

Гар шӯҳра шавӣ ба шаҳр, шаррунносӣ,
В-ар гӯшанишин шавӣ, — ҳама васвосӣ,

Он беҳ, ки агар Хизр, агар Ильёсӣ,
Кас нашносад туро, ту кас нашносӣ. *Хайём*

2. ташхис кардан, муайян кардан.

Маҷнун чу шинохт, пеш хондаш,
В-аз заҳмати дому дад раҳондаш. *Шоҳин*

В-он кас ки ба лавҳу хат напардохт,
Ҳаргиз сияҳ аз сафед нашнохт. *Ҳилолӣ*

3. *маҷ.* эътироф кардан, қадрдонӣ намудан.

Нигори хеш ба дасти хасон ҳамебинам,
Чунин шинохт фалак ҳаққи хидмати чу мане. *Ҳофиз*

ШИНОҲ شناه *шакли дигари* **шино.**

Дӣ бар канори Даҷла шунидам, ки бо яке
Мегуфт шотирею ҳамекард хуш шиноҳ, —
Эй дӯстон, азоб се чиз аст дар ҷаҳон:
Ҳамсояи авону зани зишту вомхоҳ. *«Хористон»*

ШИНУДАН شنودن *ниг.* **шунидан.**

ШИНУФТАН شنفتن шунидан.

Ба Юсуф хобҳои худ бигуфтанд,
Ҷавоби хобҳои худ шинуфтанд. *Ҷомӣ*

ШИНУША شنوشه атса.

Маро имрӯз тавба суд дорад,
Чунон чун дардмандонро шинуша. *Рӯдакӣ*

ШИОБ *а.* شعاب *ҷ.* шеъб.

Бақиятуссайф дар шиоб ва биёбонҳо пароканда ва мутафарриқ гаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ШИОР *а.* شعار **1.** аломат, нишон.

Эшон ниҳон шуданд дар ин ҷавфи хокдон,
Лекин шиори кардаи эшон ниҳон намонд. *Ломеӣ*

2. расм, одат, хислат.

Ғайр аз ҷафоҳову ситам набвад шиорат, эй санам,
Гоҳе тараҳҳум аз карам фармо ба ҳоли зори мо. *Мӯҳӣ*

шиор ва дисор равия, роҳу равиш, расму одат.

Ин тариқ шиор ва дисори обо ва аҷдоди ин мустамандон аст. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

3. касб, пеша.

Қашан дар манзили Нанд ном, ки шиори ширфурӯшӣ ва говчаронӣ дошт, ёздаҳ сол мутаворӣ шуд. *«Таърихи Фаришта»*

шиор сохтан *чизеро* чизеро пешаи худ қарор додан, кореро пеш гирифтан.

Ҳаштум, дар маҳофил хомӯширо шиор сохтан ва аз эъломи чизе ... эҳтироз воҷиб ва лозим шумурдан. *«Қалила ва Димна»*

4. либоси зер.

Хушдам аст ӯю гулӯяш бас фарох
Бо шиори нуртори шох-шох. *Румӣ*

◇ **шиори аббосӣ** *киноя аз* сиёҳии байрақ ва сиёҳпӯшии аббосиён.

Ранги мушкин шиори аббосист,
Зевârори чархи шаммосист. *Хисрави Деҳлавӣ*

ШИПЕЛИДАН شپيلدن фушурдан, фишор додан.

Гулобисифат бар сафо бигзаранд,
Ки гулро шипеланду обаш хӯранд.
Хисрави Деҳлавӣ

ШИР شير моеи ғизоии сафедранг, ки баъд аз зоидан аз пистони зан ва ҳайвони мода метаровад.

Ишқ дар хобу ошиқон дар хун,
Доя бе шир, тифл бемор аст. *Анварӣ*

шири хушгуворон шири гуворо, форам ва фоидабахш.

Ба ёд орам чу шири хушгуворон,
Фаромушам макун чун ширхорон. *Низомӣ*

ба шир нишондан барои дафъи зарари заҳр моргазида ва заҳрхӯрдаро дар шир хобонидан; ◇ **шири мурғ** *киноя аз* чизи ноёб.

Алафгоҳи мурғони ин кишвар ӯст,
Агар шири мурғат бибояд, дар ӯст. *Низомӣ*

шири мурғ ҷустан ба кори номумкин ва бенатиҷа машғул будан, ба мақсади маҳол кӯшиш кардан.

Боғ дорӣ — ба тарки боғ бигӯй,
Мурғ бо туст — шири мурғ маҷӯй. *Низомӣ*

шири хашхош афьюн, тарьёк; **шири шангарфгун** *киноя аз* шароб.

Биё, соқӣ, он шири шангарфгун,
Ки аксаш дарорад ба симоб хун ... *Низомӣ*

ба шири *касе* **об пайдо шудан** *киноя аз* нуқсон доштан.

Валекин чун ба ширам об пайдост,
Қабои ростӣ н-ояд маро рост. *Ҳозиқ*

чу(н) ширу шакар будан (*ё* **гаштан**) *киноя аз* камоли меҳрубонӣ, ба ҳам наздик шудан ва омехтан.

Гоҳ чун ширу шакар, гоҳе чу обу оташӣ,
Ман намедонам, чӣ хӯяст ин, ки пайдо кардаӣ.
Ҳилолӣ

Гӯянд, ки он ду моҳу ахтар
Гаштанд ба ҳам чу ширу шаккар. *Шоҳин*

ШИРА شيره шарбати ширин, оби фушурдашудаи ангур, анҷир ва ғ., моеи ширин, ки аз меваҳо ҳосил мешавад.

Такаж нест, гӯӣ, дар ангури ӯ,
Ҳама шира дидем яксар разаш.
Абулаббоси Аббосӣ

◇ **ширaи ҷон** мағзи ҷон, асоси ҷон, тамоми ҳастии инсон.

Шириндаҳано, ин ҳама ширин натавон буд,
Шире, ки ту хӯрдӣ, магар аз ширaи ҷон буд?
Ҳилолӣ

Боғи ту зи равзаи ҷинон аст магар,
Ангури ту умри ҷовидон аст магар,
Омад зи умед ҷони ширин ба лабам,
Ин ширaи ту ширaи ҷон аст магар? *Мушфиқӣ*

аз ширaи ҷон *чизе* **пухтан** *киноя аз* ранҷу азоби бисьёр кашидан.

Ҳофиз басе зи ширaи ҷон пухт ҷилвае
Дар орзуи он лабу н-омад чунон лазиз. *Ҳофиз*

ШИРБАҲО شيربها ҷиҳози арӯсӣ, ки домод медиҳад, қалин, маҳр, кобин.

Духтараш ин мурғ бад-он мурғ дод,
Ширбаҳо хоҳад аз ӯ бомдод.*

***ШИРБО** شيربا биринҷи дар шир пухташуда, ширшулла.

Ниҳода бар ӯ косаи ширбо,
Чӣ неку будӣ, гар будӣ зирбо. *Фирдавсӣ*

ШИРБӮЙ شيربوى дорои бӯи шир; **лаби ширбӯй** лаби кӯдак; лаби бача.

Ҳаме май хӯрад бо лаби ширбӯй,
Шавад бегумон зуд пархошҷӯй. *Фирдавсӣ*

ШИРЗИМА||ШИРЗИМАТ *а.* شردمه||شردمت гурӯҳи каме аз мардум.

Даҳ ҳазор сувори номдор ба қатли он ширзимаи қалил ирсол намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ШИРИН شیرین 1. дорои мазаи қанд ва шакар.

Ва ё гӯянд, ки «шакар ширин аст ва шакар ширин нест». *Ибни Сино*

То чу шаккар бар дилаш ширин шудӣ,
В-аз лаби гӯёш гавҳарчин шудӣ. *Ҷомӣ*

2. латиф, дилкаш, мулоим, нарм, нозук, гуворо.

Пас он гаҳ посухе кардаш ба оин
Ба поён талху аз оғоз ширин.
Фахриддини Гургонӣ

абьёти ширин байтҳои дилчаспи таъсирбахш, байтҳои гуворои дилнишин.

Ҳамехондам абьёти ширини он,
В-аз он хонданам тоза мешуд равон. *Шоҳин*

сухани ширин ҳарфи дилчасп, лафзи гуворо, гапи нағзу форам.

Аз он лаб шунидан ҳикоят хуш аст,
Суханҳои ширин бағоят хуш аст.
Қамоли Хуҷандӣ

ҷони ширин ҷони азиз.

Ҳаме буд бо сӯги модар дижам,
Ҳаме кард бо ҷони ширин ситам. *Фирдавсӣ*

ширину талх *киноя аз* нарму сахт, нағзу бад, гарму сард.

Чун мегузарад умр, чи ширину чи талх,
Паймона чу пур шуд, чи Нишопуру чи Балх.
Хайём

3. номи маҳбубаи Хисрав ва Фарҳод.

В-он равон то манзили Ширин на ҷӯи шир буд,
Балки бар Фарҳоди мискин кӯҳу ҳомун мегирист.
Ҷомӣ

ШИРИНАДОӢ شیرین ادائی ширинсуханӣ, ширинбаёнӣ, ширингуфторӣ.

Ба туркӣ бурда дар ширинадоӣ
Ба майдони сухан гӯй аз Навоӣ. *Ҳозиқ*

ШИРИНГУВОР شیرین گوار ширинмаза, форам, хушхӯр.

Бидеҳ, соқӣ, он талхи ширингувор,
Ки ширин бувад бода аз дасти ёр. *Ҳофиз*

ШИРИНДАҲАН شیرین دهن *ниг.* ширинзабон.

Ишқи шириндаҳанон саҳл магир,
Қори Фарҳод на осон корест. *Қамоли Хуҷандӣ*

Мебарад, эй Сайидо, ҳасрат ба килкам ҷӯи шир,
Ҳамзабон азбаски он шириндаҳан бошад маро.
Сайидо

ШИРИНЗАБОН شیرین زبان ширинсухан, латифгуфтор, хушгакаллум.

Қамол аз шавқи лаъли шаккаринат
Бағоят тӯтии ширинзабон аст. *Қамоли Хуҷандӣ*

Эй бо лаби ту тӯтии ширинзабон забун,
Кардӣ инон зи панҷаи симинбарон бурун. *Ҷомӣ*

ШИРИНКАЛОМ شیرین کلام хушгап, хушгуфтор, ширинзабон.

Ҷомӣ ба васфи он лаби ширин шакар шикаст,
Хомуш мабод тӯтии ширинкаломи мо! *Ҷомӣ*

ШИРИНКАЛОМӢ شیرین کلامی ширинзабонӣ, хушгуфторӣ.

Забони килки шаккарбори Ҷомӣ
Қадаҳнӯши ман ширинкаломӣ. *Мулҳам*

ШИРИНКОР شیرین کار 1. одами шӯхи масхарабоз, касе, ки бо суханони ширин ва латифаҳои аҷиб дигаронро механдонад; 2. ҳамсӯҳбати хушҳолкунанда ва чақ-чақӣ; *киноя аз* маҳбубаи шӯх ва хушҳаракат.

Фиғон, к-ин лӯлиёни шӯхи ширинкори шаҳрошӯб
Чунон бурданд сабр аз дил, ки туркон хони яғморо. *Ҳофиз*

Ба пеши худ бинишон шоҳидони ширинкор,
Ки бо шакардаҳанон хуш бувад суолу ҷавоб.
Убайди Зоконӣ

3. гулдаст, санъаткори моҳир дар ихтисоси худ.

Чобуке чарбдасту ширинкор,
Сомнаслею номи ӯ Симнор. *Низомӣ*

ШИРИНЛАБ شیرین لب *ниг.* ширинзабон.

Дар дили Фарҳоди ман охир ғами ширинлабон
Монда-монда ҳамчу кӯҳи Бесутун хоҳад шудан.
Сайидо

ШИРИНЛИҚО شیرین لقا хушсурат, дилкаш, хубрӯй.

То ба шаб, эй орифи ширинлиқо,
Они мой, они мой, они мо. *Шамси Табрезӣ*

Ҳама ширинлиқоёнро ба чашми имтиҳон дидам,
Миёни он ҳама ширинлиқонию шакархандӣ. *Ҳоҷӣ*

ШИРИНМАҚОЛӢ شیرین مقالی ширинсуханӣ, ширинбаёнӣ, хушгуфторӣ.

Агар оинарӯе дар назар медоштам, Соиб,
Ба тӯтӣ мечашондам шеваи ширинмақолиро. *Соиб*

ШИРИННАФАС شیرین نفس касе, ки сухани ӯ ба шунаванда таъсирбахш аст, одами хушсӯҳбат, ширингуфтор.

Яке гуфт: Аз ин навъ ширинНафас
Дар ин шаҳр Саъдӣ шиносему бас. *Саъдӣ*

ШИРИННИКОТ||ШИРИННУКОТ شیرین نکات ширинсухан, ширинзабон.

Гуфтамаш: З-он писта шӯре дар дили бирьёни мост,
Гуфт: Майли тӯтии шириннукот овардааст.
Бадри Ҷоҷӣ

ШИРИНРАҚАМ شیرین رقم хушнавис, хушхат.

Таърихнависи ишқбозон,
Ширинрақами сухантирозон
Аз сарвари ошиқон чу дам зад,
Бар лавҳи баён чунин рақам зад. *Ҷомӣ*

ШИРИНСУХАН شیرین سخن хушбаён, хушгап.

Сурури маҷлисат акнун фалак ба рақс орад,
Ки шеъри Ҳофизи ширинсухан таронаи туст. *Ҳофиз*

ШИРИНТАҚАЛЛУМ شیرین تکلم *ниг.* ширинсухан.

Забони тешааш ширинтакаллум,
Ба хуни кӯҳкан хӯрда тараҳҳум. *Сайидо*

ШИРИНТАРОНА شیرین ترانه ширинсуруд, хушовоз, хушхон.

Маҷнуни хоксору ситамдидаи маро
Як ҷилвае зи Лайлии ширинтарона бас. *Имло*

ШИРИНХАНД شیرین‌خند хушханд, хандон.

Ӯ чу марҷон, валек лӯълӯъбанд,
Талхпосух, валек ширинханд. *Низомӣ*

ШИРИНХИСОЛ شیرین‌خصال дорои хислатҳои некӯ, он кӣ дорои хулқу хӯи нек аст.

Нишалло — Лайлии соҳибҷамолу банда Маҷнунам,
Мураббо — дилбари ширинхисолу банда Фарҳодам. *Савдо*

ШИРИНШАМОИЛ شیرین‌شمائل хушрӯ, хушсурат, зебо.

Он беҳ, ки гар зи умр накардем ҳосиле,
Мирем дар муҳаббати ширинишамоиле. *Исмат*

Дар паи он дилбари ширинишамоил меравам,
Дил паи ӯ рафт, ман ҳам аз паи дил меравам. *Ҳилолӣ*

ШИРИНЪИЗОР شیرین‌عذار хушрӯ, зебо.

Шакарханд туркони ширинъизор
Гирифта ба каф миҷмари зарнигор. *Хоҷу*

ШИРИНӢ شیرینی **1.** лаззат, ҳаловат.

Чӣ ҷои ҳавзи шир аст ин, ки кандӣ,
Ба ширинӣ аҷаб тарҳе фикандӣ. *Ҳилолӣ*

Баромад ногаҳон хуршед аз абр,
Ба ширинӣ расад аз талхии сабр. *Ҳилолӣ*

2. гуворой, дилкашӣ, латифӣ.

Гар наботат мерабояд ҷон ба ширинию лутф,
Қанди шӯрангези лаълат медиҳад ҷон аз намак. *Ҳофиз*

Болои нозуки ту зи ширинии хисол
Бас укдаҳо, ки дар ҷигари найшакар зада. *Шоҳин*

ШИРИНҲАРАКОТ شیرین‌حرکات латифҳаракот, хушрафтор, он кӣ рафтору адоҳои дилнишин дорад.

Ақлу хушу хираду сабр ки буд,
Бурд он дилбари ширинҳаракот. *Ибни Ямин*

Чун найшакарест рағбатангез,
Ширинҳаракоту шаккаромез. *Ҳилолӣ*

ШИРИНҶАВОБ شیرین‌جواب он кӣ ба суолҳо ҷавобҳои латиф ва нозук медиҳад, хушадо, ширинадо.

Қасабпӯш хубони ширинҷавоб
Қасаб баста бар гӯшаи моҳтоб. *Хоҷу*

ШИРК *а.* شرک *д.* куфр, аз рӯи ақидаи ислом худоро яккаву ягона надониста, ӯро шарикдор ҳисоб кардан.

Ростию кажжӣ андар роҳи тавҳид аст у ширк,
Ҳар ду пайваста нагардад, к-он куҷову ин куҷост. *Муиззӣ*

Бигуфташ яке бо худованди пок,
Чӣ бок он, ки ширк оварад мушти хок. *Шоҳин*

ШИРКАТ *а.* شرکت иштирок кардан, шарик будан, ҳамдастӣ кардан, шарикӣ.

Бале, султони маъшуқон ғаюр аст,
Зи ширкат мулки маъшуқеш дур аст. *Ҷомӣ*

Ту тухме киштаӣ ва бари он бардоштаӣ, касеро бо ту ширкат намерасад. *«Нигори дониш»*

ШИРМАСТ شیرمست бачаи бузу гӯсфанд ва ғ., ки чолок ва шӯху бозингар аст.

Дар он мангар, ки ман худ ширхорам,
Ки гарчи ширмастам, хушьёрам. *Хисрави Деҳлавӣ*

Тифлони ширмасти ман имрӯз шергир,
Хешони нотавони мананд аз ту комрон. *Сайидо*

ШИРО(Ъ) *а.* شراء ‖ شرا харид, харидан; **широу байъ** хариду фурӯш.

Моида аз осмон дармерасид
Бе широу байъу бе гуфтушанид. *Румӣ*

ШИРОЗ شیراز нонхӯришест, ки шибитро реза карда, бо мост (ҷурғот) меомезанд ва камтар шир рехта, якчанд рӯз то турш шуданаш дар машк ва ё зарфе нигоҳ медоранд ва баъд аз он бо нон мехӯранд.

Бини-т ҳамебинам чун хонаи курдон,
Ороста ҳамвора ба широзу ба раҳбин. *Имора*

ШИРОК *а.* شراک банди кафш, тасмаи кафш.

Эй дилу дида хоки наълайнат,
Риштаи ҷон широки наълайнат. *Ҷомӣ*

ШИРОЪ I *а.* شراء *ниг.* **широ(ъ).**

ШИРОЪ II *а.* شراع **1.** бодбони киштӣ; **2.** ҳар чизи баланд бардошташуда монанди хайма ва соябон.

Широе бизад шоҳу бинҳод тахт,
Бад-он тахт шуд, ҳар кӣ буд некбахт. *Фирдавсӣ*

Ва султон бирафтӣ то он ҷо, ки широъ зада буданд бар сари банди халиҷ. *Носири Хисрав*

Боғи Ирам широи ту бошад ба рӯзи хон,
Байтулҳарам ривоқи ту бошад ба рӯзи бор. *Манучеҳрӣ*

ШИРПАРВАР(Д) شیرپرور ‖ شیرپرورد ширхор, нозпарвард.

Гуфт, к-он барра буд паҳлуи хеш,
Ширпарварди меҳри модари хеш. *Хисрави Деҳлавӣ*

ШИРХОР شیرخوار **1.** тифл, бача, кӯдак.

Дар он мангар, ки ман худ ширхорам,
Ки гарчи ширмастам, хушьёрам. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. *маҷ.* нодон.

Зи завқи май, ки аз маӣ пир гаштам,
Чӣ огаҳ порсо, к-ӯ ширхор аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

Чу тифлон баски завқи шир дорам,
Зи тифлӣ то ба акнун ширхорам. *Ҳилолӣ*

ШИРХОРА شیرخواره ширмак, кӯдаки ширхӯр.

Кӯдаки ширхора то нагирист,
Модар ӯро ба меҳр шир надод. *Шаҳиди Балхӣ*

Чун Худот бимурд, аз вай писаре ширхора монд, номи ӯ Тағшода. *«Таърихи Наршахӣ»*

ШИРХОРАГӢ شیرخوارگی давраи ширхӯрӣ, ширмакӣ; кӯдакӣ, бачагӣ.

Чу шир хӯрд ҳама хуни Хисрав он бадхӯй,
Зи ширхорагӣ ин аст хӯи ӯ, чӣ кунам? *Хисрави Деҳлавӣ*

ШИРЬЁН *а.* شریان *ниг.* **шараён.**

ШИСТАН شستن *шакли кӯтоҳшудаи* нишастан.

Ҳосил он кӯдак бар он тахти назор
Шиста паҳлуи Қубоди шаҳриёр. *Румӣ*

ШИТО I *а.* شتا зимистон, мавсими зимистон.

Марде пайдо шуда, ки даъвии каромот менамояд ва дар сайф меваҳои шатавӣ ва дар шито меваҳои сайфӣ зоҳир месозад. *«Равзат-ус-сафо»*

ШИТО II شتا касе, ки ношито (ноништа) ё наҳор нахӯрдааст; гурусна.

Луқмаи нони хештан нахӯрад,
Гар ду ҳафта ҳаме шито бошад.*

ШИТОБ شتاب 1. таъҷил, аҷала, суръат, тезӣ, чолокӣ; *муқобили* **даранг 1.**

Язак бар язак, сӯ ба сӯ дар шитоб,
На дар дил сукунат, на дар дида хоб. *Низомӣ*

Мабин ба себи занахдон, ки ҷоҳ дар роҳ аст,
Куҷо ҳамеравӣ, эй дил, бад-ин шитоб куҷо? *Ҳофиз*

шитоб рафтан бо суръат рафтан, ба тезӣ рафтан.

Чашм расиданаш мабод, арчи ки баҳри куштанам,
Чашм бад-ӯ намерасад, баски шитоб меравад. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. бетоқатӣ, саросемагӣ.

Бар ин кор-бар нест ҷои шитоб,
Ки танги(и) дил орад хирадро ба тоб. *Фирдавсӣ*

шитоб кардан (*ё* **овардан**) *а*) *аҷала намудан.*

Айёми гул чу умр ба рафтан шитоб кард,
Соқӣ, ба даври бодаи гулгун шитоб кун! *Ҳофиз*

б) бетоқатӣ кардан, саросема шудан.

Макун дар умури сиёсӣ шитоб,
Зи роҳи таанниӣ инон барматоб. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

шитоб омадан саросемагӣ пайдо шудан, парокандагӣ рӯй додан.

Куҷо дезаи ту чамад рӯзи ҷанг,
Шитобояд андар сипоҳи даранг. *Фирдавсӣ*

3. шитобон, бо аҷала, бо суръат.

Ду шиновар зи дур бар лаби об
Баҳри коре ҳамешуданд шитоб. *Ҷомӣ*

ШИТОБИДАН شتابیدن *ниг.* **шитофтан.**

Ҳамон беҳ, ки моро бар ин ҷои ҷанг
Шитобидан ояд ба ҷои даранг. (1) *Фирдавсӣ*

Имрӯз, ки фурсат аст, биштоб,
Дидор ғаниматаст, дарьёб. (1) *Ҳилолӣ*

ШИТОБКОР شتابکار аҷалакор, таъҷилкунанда, тезкор; *муқобили* **дарангпеша.**

Шитобкортар аз бод вақти подошан,
Дарангпешатар аз кӯҳ вақти подафроҳ. *Фаррухӣ*

ШИТОБОЛУД شتاب‌آلود шитобон, таъҷилкунанда.

Шитоболуд вақти субҳдам рахти сафар бастӣ,
Ба ҷонам ҳамчу симоб изтироб андохтӣ, рафтӣ. *Сайидо*

ШИТОБОН شتابان дар ҳолати шитоб, тез, бо суръат; давон.

Фиристода ба Марв омад ниҳонӣ,
Шитобонтар зи боди меҳргонӣ. *Фахриддини Гургонӣ*

Он ташналабам, ки дар биёбон
Ҳар сӯ шудам обҷӯ шитобон. *Ҷомӣ*

Ӯ Каъбаву ман дар ин биёбон
Беҳуда ба ҳар тараф шитобон. *Ҳилолӣ*

ШИТОЛАНГ شتالنگ буҷули по, устухони пошнаи по.

Дарьёи муҳит он, ки варо нест карон, ҳаст
Мар-ҳиммати маймуни туро зери шитоланг. *Ломеӣ*

ШИТОФТАН شتافتن 1. шитоб кардан, аҷала кардан, давидан, тез рафтан.

Меҳр дидам бомдодон чун битофт,
Аз Хуросон сӯи ховар мешитофт. *Рӯдакӣ*

Замоне бозгарду зуд биштоб,
Маро як бори дигар зинда дарьёб. *Убайди Зоконӣ*

Ҷавон аз сари ҷаҳд ҳар сӯ шитофт,
Супорид бо пиразан, он чӣ ёфт. *Савдо*

2. *маҷ.* мутаваҷҷеҳ шудан, рӯ овардан, равона шудан.

[Назар] аз бӯстони Қомат ба шаҳри Дидор шитофт. *Яҳьёи Себак*

Ба таҳсили ҳар фан, ки биштофтам,
Сари дасти амсоли худ тофтам. *Шоҳин*

ШИТТА شته лои собун.

Ҷомашӯӣ ҳар кӣ бо шитта кунад,
Куртааш мӯҳтоҷи алкундӣ нашуд. *Савдо*

ШИФО(Ъ) *а.* شفاء 1. тандурустӣ, беҳбудӣ ва раҳоӣ аз касалӣ, сиҳатшавӣ.

Шифо зи гуфтаи шаккарфишони Ҳофиз ҷӯй,
Ки ҳоҷатат ба илоҷи гулобу қанд мабод. *Ҳофиз*

Дарди дили ранҷури маро з-он лаби ҷонбахш
Нодода башорат ба шифо боз куҷо рафт? *Камоли Хуҷандӣ*

шифо ёфтан сиҳат шудан, тандуруст гаштан.

Аз ин мараз ба ҳақиқат куҷо шифо ёбам,
Ки аз ту дарди дили ман намерасад ба илоҷ? *Ҳофиз*

2. даво ва дармон.

Дардо, ки ба уммеди шифо бо дили бемор,
Мурдему надидем дар ин кона шифоро. *Махфӣ*

шифои алил давои бемор.

Ҳавои он саҳеҳ аст ва насими он шифои алил. *Авфӣ*

шифои оҷил шифобахшии фаврӣ.

Дарди дилам, табиб, гӯ зуд макун муоҷалат,
Пурсиши дер-дери ту беҳ зи шифои оҷилам. *Камоли Хуҷандӣ*

ШИФОАНГЕЗ شفاانگیز шифодеҳ, шифобахш, сабаби тандурустӣ.

Ғизои кам шифоангез бошад,
Бале, асли даво парҳез бошад. *Ҳилолӣ*

ШИФОАТ *а.* شفاعت *ниг.* **шафоат.**

ШИФОХОНА شفاخانه беморхона; дорухона.

Аз шифохонаи дард аст суханҳои Камол,
Дард доред, аз ин ҷо сухане омӯзед. *Камоли Хуҷандӣ*

Бархез давои дили худ соз, ки имрӯз,
Сад ҳикмати Луқмон ба шифохонаи фақраст. *Ғиёсӣ*

ШИФОЪ *а.* شفاء *ниг.* **шифо(ъ).**

ШИХУЛИДАН شخولیدن *ниг.* **шахулидан.**

ШИША شیشه 1. ҷисми шаффофи зудшикане, ки як навъ шағали сафед, оҳак ва баъзе моддаҳои дигарро дар кӯраҳои махсус об карда, дар қолабҳои гуногун мерезанд.

Ӯ — санг, ту — шишаӣ, биё, мон,
З-ин ҳар ду дуруст нест паймон. *Шоҳин*

2. зарфи шишагӣ, монанди зарфи шароб ва ғ.

Умрест, Саидо, зи май инкор кардаам,
Соқӣ диҳад қасам ба сари шишаам ҳанӯз. *Саидо*

Агар хирқа бар дӯш дорам аён,
Бувад шишаам зери хирқа ниҳон. *Шоҳин*

шишаи нафт шишае, ки ба он нафт андохта ва оташ зада, ба сӯи лашкари душман мепартофтанд; **шишаи соат** зарфи шишагии миёнборик, ки дар даруни он рег рехта ба ҷое мегузоранд, то ки дар натиҷаи ба оҳистагӣ аз як тарафи зарф ба тарафи дигари он рехтани рег вақтро муайян кунанд.

Ҳоҷати шишаи соат набувад дар раҳи ишқ,
Нест аз реги равон обилаи по холӣ. *Фонӣ*

Диле карданд холӣ он ду дилдор
Ба ҳам чун шишаи соат ба як бор. *Мулҳам*

шишаи фарангӣ айнак; ◇ **ба санг расидани шишаи** *чизе кинояи аз* нобуд шудани чизе, барҳам хӯрдани чизе.

Сулҳ як мӯ агар ба ҷанг расад,
Шишаи оламе ба санг расад. *Бедил*

шишаи *чизе* **ба хоро фикандан** *ниг.* **шишаи** *чизе* **бар санг задан.**

Ба хоро фикан шишаи зӯҳди ман!
Бибар аз дил андешаи зӯҳди ман. *Шоҳин*

шишаи *чизе* **бар санг задан** *кинояи аз* вайрон кардан, нобуд кардан, нест кардан чизеро.

Эй ҳарифон соғари гулранги май бояд задан,
Шишаи номусро бар санг мебояд задан. *Котибӣ*

Қадам кашид дигар носеҳ аз маломати ман,
Зи баски шишаи номуси худ задам бар санг.
Мушфиқӣ

бар санг омадани шиша *кинояи аз* гирифтор шудан ба балои сахт.

Омад аз ишқ шиша бар сангам,
Ба маломат мазан ба сар сангам. *Ҷомӣ*

шишаи дил шикастан *кинояи аз* дилшикаста шудан, ноумед гардидан.

Мо ба хилофи орзу шишаи дил шикастаем,
Ранҷи абас барад фалак ин ҳама дар шикасти мо.
Махфӣ

шишаи май ба чанг доштан *кинояи аз* машғул будан ба айшу ишрат.

Ҳамон шишаи май, ки дорӣ ба чанг,
Нигаҳ дору мастез бо хорасанг. *Низомӣ*

шишаи номус дар бағал доштан *кинояи аз* бономус будан ва муҳофизат кардани номус.

Ҳар кӣ по каҷ мегузорад, мо дили худ меҳӯрем,
Шишаи номуси олам дар бағал дорем-мо. *Соиб*

ба шиша санг шикастан *кинояи аз* кори ғайриоддӣ кардан, кори сахтеро анҷом додан.

Гарат бошад набарди ишқ пеша,
Тавонӣ санг бишкастан ба шиша. *Нозим*

худ шиша доштан *кинояи аз* худро беайб нишон додан.

Мукофоти амал кай мегузорад,
Шикастан сангро худ шиша дорад. *Ҳозиқ*

ШИШАБОЗӢ شیشه‌بازی найрангбозӣ, шӯъбадабозӣ; ◇ **шишабозии сиришк** ҷорӣ шудани оби дида.

Шишабозии сиришкам нигарӣ аз чапу рост,
Гар ба ин манзари биниш нафасе биншинӣ. *Ҳофиз*

ШИШАДИЛ شیشه‌دل нозукдил; *муқобили* **сангдил.**

Аз дидани рӯят дили онна фурӯ рехт,
Ҳар шишадиле тоқати дидор надорад. *Соиб*

ШИШАК شیشک гӯсфанди яксола.

Гург аглаб он замон гиро бувад,
К-аз рама шишак ба худ танҳо бувад. *Румӣ*

ШИШАКОР شیشه‌کار нозуккор, нозуктабъ.

З-ин нозукони раъно, Хисрав, гурез, зеро
Дар кӯи шишакорон девона дарнагунҷад.
Хисрави Деҳлавӣ

ШИШАНИҲОД شیشه‌نهاد 1. шишамонанд; 2. бебақо; **фалаки шишаниҳод** *кинояи аз* нопойдор, бебақо; бевафо; маккор, ғаддор.

Андар ин дам, ки зи даври фалаки шишаниҳод
Ҳамчу ҷоманд ба хун ғарқ мудом аҳли ҳунар.
Бадри Чочӣ

ШИШАҶОН شیشه‌جان *кинояи аз* каси нозуку заифтабъ.

Тоҷири тарсандатабъи шишаҷон
Дар талаб не суд карду не зиён. *Румӣ*

Ҳар шишаҷон хазинаи асрори ишқ нест,
Номус шишаест, ки дар бори ишқ нест. *Соиб*

ШИШТАН ششتن *ниг.* **нишастан.**

ШИШУМ شیشم 1. як навъ олати мусиқӣ, соз.

Бигир бодаи нӯшину нӯш кун ба савоб,
Ба бонги шишум, бо бонги афсари сагзӣ. *Манучеҳрӣ*

Дурроҷ кашад шишуму ҷомус ҳаме
Бе пардаи танбураву бе риштаи чанг. *Манучеҳрӣ*

2. номи навоест аз мусаннафоти Борбад.

Яке най бар сари Қисро, дуйӯм най бар сари Шишум,
Се дигар пардаи Саркаш, чаҳорӯм пардаи Лайлӣ.
Манучеҳрӣ

ШИЯМ *а.* شیم *ҷ.* **шима||шимат.**

Ҳеҷ шимае аз шиями машъум батар аз бухл нест.
Авфӣ

Чун бад-ин вилоят, ки маҷмаи арбоби карам аст, расидам, авсофи карам ва ахлоқу шиями он ҷониб басе аз мардум шунидам. *Восифӣ*

ШИҚ(Қ) *а.* شق 1. нимаи чизе; як тарафи бор; 2. қисм, пора.

Он абхира аз ҳам мутамайяз гашт ва нӯҳ шиқ шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. ноҳия, як қисмати вилоят.

Чун ба шиққи Усмон расидем, фуруд омадем баробари шаҳри Абалла ва он ҷо мақом кардем.
Носири Хисрав

ШИҚДОР شقدار ҳоким, сардор ва фармондори шиқ; *ниг.* шиқ(қ) 3.

Қутлуғхон мамлакати Дакан, он чӣ дар тасаррӯфи ӯ буд, чаҳор шиқ сохта ба чаҳор шиқдор ҳавола кард. *«Таърихи Фаришта»*

ШИҚОҚ *а.* شقاق мухолифат, ихтилофот; нифоқ, ҷудоӣ, душманӣ.

Эй писари Зубайр, бар ҷон битарс ва гирди хилоф ва шиқоқ магард. *«Равзат-ус-сафо»*

Малик Қосим ва малик Қиёмулмулк ... ба султон Аҳмад тариқаи нифоқ ва шиқоқ маслук медоштанд.
«Таърихи Фаришта»

ШИҚҚ *а.* شق *ниг.* **шиқ(қ).**

ШИҲА شیهه овози баланди асп; садои баланд.

Ба гоҳи Қубод инчунин шиҳа кард,
Куҷо кард бо шоҳи туркон набард. *Фирдавсӣ*

Бонги ӯ кӯҳ биларзонад, чун шиҳаи шер,
Сумми ӯ санг бидарронад, чун неши гуроз. *Манучеҳрӣ*

Агар ба шер расад рӯзи ҳамла шиҳаи ӯ,
Фурӯ барад сару дар хештан кашад дунбол. *Муиззӣ*

ШИҲОБ *а.* شهاب ситораи дурахшони паррон.

Садои сити шукӯҳаш ба кӯҳ дода сукун
Шиҳоби азми сариаш ба бод дода қарор. *Убайди Зоконӣ*

Дам ба дам ҷӯши хаёли шабнами рӯи гулаш
З-осмони ҳусн меборид бар фарқам шиҳоб. *Туғрал*

◇ **шиҳоби соқиб** ситораи тобон, ситораи дурахшон; *нуҷ.* ситораи паррон, ки аз рӯи ақидаи хурофӣ, гӯё деву ҷин ва шайтонро мезанад.

Бар сипеҳри ақл раъи ӯ шиҳоби соқиб аст,
Дар ҳавои ҷуд дасти ӯ саҳоби фотир аст. *Муиззӣ*

Донаҳои гандум чун шиҳоби соқиб аз осмон резон гашт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ШИҲОБСИФАТ شهاب‌صفت шиҳобвор, чун шиҳоб дурахшон ва паррон.

Ситораест дурахшон, ки бар сипеҳри карам
Бувад шиҳобсифат муттасил ба сайру убур. *Восифӣ*

ШОБ(Б) *а.* شاب ҷавон, марди ҷавон; **шайху шоб** пиру ҷавон; *маҷ.* ҳама, ҳама кас.

Доранд шайху шоб шикоят зи якдигар,
Дигар саре намонд ба пиру ҷавон маро. *Сайидо*

ШОБОШ شاباش *шакли кӯтоҳшудаи* **шод бош 1.** аҳсант, офарин.

Яке мегардадам бар сар гуҳарпош,
Ки эй дарьёҳунар, шобош, шобош! *Нозим*

2. пуле, ки дар вақти ҷашн ва рӯзҳои шодмонӣ ба навозанда ё раққосон медиҳанд ва ё бар сари арӯс ва домод мепошанд.

ШОГИРД شاگرد касе, ки дар назди муаллим ва усто илм ва ё касбу ҳунар меомӯзад.

Махдум ҳар чӣ кунад, дар маҳал аст, зеро ки ҳамаи уламои ин аср бо ӯ ва падари ӯ шогирданд. *Аҳмади Дониш*

Шарафи хисравии мулки сухан Шоҳинро,
Файзи шогирдии устоди ҷаҳонгири ман аст. *Шоҳин*

ШОГИРДӢ شاگردی омӯхтани илму ҳунар дар назди муаллим ва усто, ҳунаромӯзӣ, касбьёдгирӣ.

Булбул аз шогирдиям шуд ҳамнишини гул ба боғ
Дар муҳаббат комилам, парвона ҳам шогирди мост. *Махфӣ*

Алминнату лиллаҳ, ки зи шогирдии Маҷнун
Дар хиттаи дониш зи хирад ном гирифтам. *Шоҳин*

ШОД شاد хуш, хуррам, хурсанд, хушҳол.

Чун ғаматро натавон ёфт магар дар дили шод,
Мо ба уммеди ғамат хотири шоде талабем. *Ҳофиз*

Эй маҳи хиргаҳнишин, аз рух барафкан пардаро,
Шод кун, охир, гаҳе дилҳои ғампарвардаро. *Ҷомӣ*

Гарчи ба васлам накард шод, ба дашном кард,
Дар ҳақи Шоҳин бас аст ин ҳама инъоми ӯ. *Шоҳин*

шод бош аҳсант, офарин, бораканлоҳ.

ШОДАРВОН شادروان *ниг.* **шодурвон.**

ШОДБАҲР شادبهر хурсанд, хушҳол.

Яке рӯз фориғдилу шодбаҳр
Баросуда буд аз ҳавасҳои даҳр. *Низомӣ*

Писарро ҳамегуфт, к-эй шодбаҳр,
Ҳаратро мабар бомдодон ба шаҳр. *Саъдӣ*

ШОДБОДӢ شادبادی : **шодбодӣ кардан** табрик кардан, муборакбодӣ кардан.

Шодбодӣ чу кардиям шодон,
Эй ба ту хонумонам ободон. *Низомӣ*

ШОДВАРД شادورد **1.** хирмани моҳ, ҳола; **2.** тахт, сарир, маснад.

Ҷаҳондор бар шодварде бузург
Нишаста, ҳама пайкараш мешу гург. *Фирдавсӣ*

ШОДГУНА شادگونه **1.** такьягоҳ, болишт.

Ба шодгуна такья зада шоҳ шодком,
Давлат раҳиву бахт мутеу фалак ғулом. *Фаррухӣ*

2. зани мутриба.

Бар торами ҷалолат Қайвон ҳамеша ҳорис,
Дар базми дилфурӯзат Ноҳид шодгуна. *Фаррухӣ*

ШОДДИЛ شاددل хушҳол, дилшод, масрур.

Равӣ шоддил бо яке корвон
Бад-он сон, ки нашносадат дидбон. *Фирдавсӣ*

ШОДИЁНА شادیانه **1.** ба таври шодӣ, айшу тараб; **2.** муждагонӣ; **3.** созу навое, ки дар вақти шодӣ ва айшу ишрат менавозанд.

Гуфтанд, ки чун подшоҳ ба илғор наздик омада-аст, шодиёна менавозанд. *«Таърихи Фаришта»*

ШОДИМАРГ شادی‌مرگ марги ногаҳоние, ки аз ниҳояти шодӣ рӯй медиҳад, мурдан аз фарти хушҳолӣ.

То ғуломи хештан хондӣ мани дарвешро,
Банда метарсам, ки шодимарг бинам хешро. *Мушфиқӣ*

Хоҷу ба муҷарради мушоҳидаи табақи зар шодимарг шуд. *«Хизонаи омира»*

ШОДИСАНҶ شادی‌سنج шодибахш, шодипарвар.

Қаҳру лутфат ба гоҳи роҳату ранҷ
Ғамфазоянда асту шодисанҷ. *Саноӣ*

ШОДКОМ شادکام шоду хуррам, хушҳол, масрур, некӯаҳвол.

Биёмад аз он ҷойгаҳ шодком,
Рух аз хуррамӣ гашта ёқутфом. *Фирдавсӣ*

ШОДКОМӢ شادکامی хушҳолӣ, шодию хуррамӣ, масрурӣ.

Намонад чунин, дон, ҷаҳон бар касе,
Дар ӯ шодкомӣ наёбӣ басе. *Фирдавсӣ*

Чу хоҳӣ сад қабо дар шодкомӣ
Бидар, як пираҳан дар некномӣ. *Низомӣ*

ШОДМОН شادمان *шод, хурсанд, хушҳол.*

Гуфтам: Ҳавои майкада ғам мебарад зи дил,
Гуфто: Хуш он касон, ки диле шодмон кунанд. *Ҳофиз*

Дар хоби хеш ҳар кӣ бубинад шабе маро,
Гардад зи юмни ман ҳамаи рӯз шодмон. *Сайидо*

ШОДМОНА شادمانه *ниг.* **шодмон.**

Бубин ту ҳаме кӯдаконро яке,
Магар шодмона шаванд андаке. *Фирдавсӣ*

ШОДМОНӢ شادمانی шодӣ, хурсандӣ, хушҳолӣ.

Гар як нафасат зи зиндагонӣ гузарад,
Магзор, ки ҷуз ба шодмонӣ гузарад. *Хайём*

Маро чун падар меҳрубонӣ намуд,
Ба иқболи ман шодмонӣ намуд. *Шоҳин*

ШОДОБ شاداب **1.** тару тоза, сероб, сабзу хуррам.

Ту гуфтӣ ҳама дашт сурхоб буд,
Ба сони яке сарви шодоб буд. *Фирдавсӣ*

Доим гули ин бӯстон шодоб намемонад,
Дарьёб заифонро дар вақти тавоноӣ. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* шукуфон, шод, хуррам, хушҳол.

Чу бишнид гуфтори корогаҳон,
Бипажмурд шодоб шоҳи ҷаҳон. *Фирдавсӣ*

◇ **шодоб шудан** *киноя аз* аз об сер шудан; пуртароват шудан; баҳраманд шудан.

Шуарои арабу аҷам ба Дакан омада, аз сарчашмаи инъом ва эҳсонаш шодоб мешуданд. *«Хизонаи омира»*

ШОДОН شادان шодмон, хуррам, хушҳол.

Бузургони Эрон ҳама бо нисор
Бирафтанд шодон бари шаҳриёр. *Фирдавсӣ*

Назр кардам, ки гар ин ғам ба сарояд рӯзе,
То дари майкада шодону ғазалхон биравам. *Ҳофиз*

ШОДОНДИЛ شاداندل дилшод, хуррамдил, хурсанд.

Ту бо Қобулу ҳар кӣ пайванди туст,
Бимонед шодондилу тандуруст. *Фирдавсӣ*

ШОДУРВОН||**ШОДАРВОН** شادروان **1.** саропарда, хайма, шомиёнаи подшоҳӣ.

Ба шодурвони Ширин бурд шодаш,
Ба расми ҳоҷагон курсӣ ниҳодаш. *Низомӣ*

2. пардаи бузурги пеши боргоҳи шоҳони Эрон, ки бар рӯи вай сурати шер нақш карда мешудааст.

Ин аст ҳамон суффа, к-аз ҳайбати ӯ бурдӣ
Бар шери фалак ҳамла шери тани шодурвон. *Хоқонӣ*

3. фарш ва бисоти қиматбаҳо.

Бухороро коргоҳе будааст миёни ҳисор ва шаҳристон, наздики масҷиди ҷомеъ ва дар вай бисот ва шодарвонҳо бофтандӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ҳур хоҳад, ки шавад сурати ӯ нақши бисот,
Чун ниҳад пой бад-ин садру бад-ин шодурвон. *Муиззӣ*

◇ **Шодурвони Марворид** номи лаҳни дувоздаҳӯм аз сӣ лаҳни Борбад.

Чу Шодурвони Марворид гуфтӣ,
Лабаш гуфтӣ, кӣ марворид суфтӣ. *Низомӣ*

ШОДХОР شادخوار **1.** шодмон, хушҳол.

Душманонат мустаманду мубталову мумтаҳан,
Дӯстонат шодмону шодкому шодхор. *Фаррухӣ*

Зи сарсабзии ӯ ҷаҳон шодхор,
Ҷаҳонро зи чандин малик ёдгор. *Низомӣ*

2. шаробхӯр, майхӯр, майхора.

Сӯи маҷлиси майгусорон шудам,
Ба манзилгаҳи шодхорон шудам. *Хоҷу*

ШОДХОРӢ شادخواری шодмонӣ, хушҳолӣ, хурсандӣ.

Туро имрӯз рӯзи шодхорист,
На рӯзи нолаву фарьёду зорист. *Фахриддини Гургонӣ*

ШОДӢ شادی хушҳолӣ, хушнудӣ, хурсандӣ.

Чу аз оштӣ шодӣ ояд ба чанг,
Хирадманд ҳаргиз накӯшад ба ҷанг. *Абӯшакури Балхӣ*

Аз шодии рӯи чун ту фарзанд
Бардоштам аз хазинаҳо банд. *Шоҳин*

ШОЕЪ *а.* شایع ошкор, маъруф, машҳур, паҳншуда; паҳн, пароканда.

Марде ҳунарманд бояд талабид, ки... иҷтиҳоди ӯ дар илм шоеъ бошад. *«Калила ва Димна»*

Азбас вафо ба кишвари аҳди ту шоеъ аст,
Ёди ҷафо ба хотири хубон шавад вафо. *Шавкат*

шоеъ шудан (ё **гаштан**) паҳн шудан, машҳур шудан, маълуми ҳама гардидан.

Сити карам ва саховати Ҳотам дар атрофи олам шоеъ шуд. *Авфӣ*

Хабари вусули роёти ҷаҳонгир дар атроф шоеъ ва мустафиз гашт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ШОЁН شایان лоиқ, шоиста, муносиб, сазовор, мувофиқ, дархӯр.

[Доро] чун бистсола шуд, ҳама адаб ва илмро омӯхта буд ва мулкро шоён гашт. *«Таърихи Табарӣ»*

Бинвишта шуд он чӣ буд шоён,
Қ-он номаи дард шуд ба поён. *Хисрави Деҳлавӣ*

ШОИБА *а.* شائبه **1.** омезиш, олудагӣ; олуда шудан ба чизи ифлос ва палид; доғ, лакка.

Аммо бояд, ки ба шоибаи ғаразе дигар мулаввас нашавад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Шоибаи нуқсон ба улувви ҳиммати ӯ роҳ наёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. шакку шубҳа, гумон.

Баъд аз инам набувад шоиба дар ҷавҳари фард,
Ки даҳони ту дар ин нукта хуш истидлолест. *Ҳофиз*

Ҳеҷ далел ва байина даркор нест, ки агар дар инҳо шоибае аз худ будӣ, бояст уқалоро пеш андохтандӣ. *Аҳмади Дониш*

3. офат, бадбахтӣ; осеб.

ШОИДАН شائیدن||شایدن лоиқ будан, муносиб будан, шоиста ва сазовор будан.

Шумо ин корро беҳ аз ман шоед. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ШОИР *а.* شاعر гӯяндаи шеър, ба назм дароварандаи сухани бадеӣ, танзимкунандаи калом.

Қори шоир заҳмат овардан бувад,
В-он ки раҳмат оварад, қори шумост. *Анварӣ*

Манам он шоири соҳир, ки ба афсуни сухан
Аз наи килк ҳама шаҳду шакар меборам. *Ҳофиз*

ШОИРӢ شاعری шеърнависӣ, шоир будан, касби шоир.

Чашми ту сеҳри ҳалол асту ҳаром аст маро,
Шоирӣ ҳар чи бари сеҳри ҳалоли ту кунам. *Анварӣ*

ШОИСТА شایسته лоиқ, сазовор.

Ҳотам меҳмонро дилдорӣ намуда ба манзили шоиста фуруд овард. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

Ман кистам? Он сайд, ки дар пеши ту сад бор
Сар бозаду шоистаи фитрок набошад. *Мушфиқӣ*

ШОИСТАН شایستن 1. лоиқ ва сазовор будан.

Намонӣ ба хубӣ магар моҳро,
Нашоӣ касеро, ба ҷуз шоҳро. *Фирдавсӣ*

Ӯро писаре набуд, ки тахтро шоистӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. лозим будан, зарур будан; басанда ва кофӣ будан.

Сипаҳбуд ба Гударзи Кишвод гуфт,
Ки ин роз бар кас нашояд ниҳуфт. *Фирдавсӣ*

Он миқдор хӯрданӣ, ки қути якшабаро шояд, мавҷуд набуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

3. эҳтимол рафтан, мумкин будан.

Бояд ки равӣ ба назди он пир,
Шояд ки кунад илоҷу тадбир. *Ҳилолӣ*

Ва ман саҳеҳ ва қавӣ, шояд намирам. *Аҳмади Дониш*

ШОИСТАҚАВЛ شایسته‌قول некгуфтор, хушсухан; ростгӯй.

Падар борҳо гуфта будаш ба қавл,
Ки покизарӯ бошу шоистақавл. *Саъдӣ*

ШОИҚ *a.* شائق 1. шавқдиҳанда, шавқангез; маъшуқ.

Араб итлоқи шоиқ бар маъшуқ кунанд, чаро ки маънии он шавқдиҳанда аст. *«Хизонаи омира»*

2. ҳавасманд, орзуманд, муштоқ, иштиёқманд.

ШОЙВАРД شایورد хола, хирмани моҳ.

Ба хатту он лабу дандонш бингар,
Ки ҳамвора маро доранд дар тоб, —
Яке ҳамчун Паран бар авҷи хуршед,
Яке чун шойвард аз гирди моҳтоб. *Пирӯзи Машриқӣ*

ШОЙГОН شایگان 1. лоиқ, сазовор, нағз, дархур.

Бигуфт ину аз пеши озодагон
Биёмад суи гулшани шойгон. *Фирдавсӣ*

2. васеъ, фарох ва кушод.

Куҷо Ромин, ки бо ту меҳрубон гашт,
Ба чашмат хоки роҳи шойгон гашт. *Фахриддини Гурғонӣ*

3. фаровон, зиёд, бузург (сифати моликият ва хазина); **ганҷи шойгон** ганҷи бузург.

Сад хона чу ганҷи шойгон аст,
Фарзанд ки нест, ройгон аст. *Шоҳин*

4. кори маҷбурии бемузд, муфт, бегорӣ.

Агар бигравӣ ту ба рӯзи ҳисоб,
Мафармой дарвешро шойгон. *Шаҳиди Балхӣ*

5. *адш.* қофияи нодуруст, ки ду навъ дорад: 1) **шойгони ҷалӣ** қофия кардани суффикси ҷамъи -он бо -он, ки ҷузъи аслии калима мебошад, ҳамчун 'дилбарон' ва 'ҷон'; 2) **шойгони хафӣ** қофия кардани суффикси **-он**-и сифатҳои феълии замони ҳозира бо **-он**, ки ҷузъи аслии калима мебошад, ҳамчун 'хандон' ва 'замон', 'гирьён' ва 'гумон', ё ки ҳамқофия кардани суффикси **-ин**-и сифатҳои нисбӣ бо **ин**, ки ҷузъи аслии калима мебошад, мас. 'оташин' ва 'замин', 'симин' ва 'чин'. Ин навъ қофияҳо дар як ғазал ва ё як қасидаи саромадони пешина фақат як бор ҷоиз шумурда мешудааст.

Табъи Убайдро, ки чу ганҷест шойгон,
Маъзур дор, қофия гар шойгон кунад. *Убайди Зоконӣ*

ШОКИР *a.* شاکر шукркунанда, сипосгузор; миннатдор.

Ошиқи дарвеш то донист завқи ишқи ёр,
Бар ҷафоҳои ту собир в-аз балоҳо шокир аст. *Ҷомӣ*

Дили хастаам ғами худ ба касе накард зоҳир,
Зи ғами қади ту будам ба ниҳоли сарв шокир. *Сайидо*

ШОКОР شاکار корҳои маҷбурии бемузд, муфт.

Накунӣ тоату он гаҳ, ки кунӣ сусту заиф,
Рост гӯй, ки ҳама сухраву шокор кунӣ. *Кисоӣ*

ШОКӢ *a.* شاکی шикояткунанда.

Аҳли он диёр аз вай шокӣ ва қасидаи мавлонои мазбур бар ин матлаб ҳоки. *«Оташкада»*

ШОЛ شال гилеми хурди пашмин; матои пашмин.

З-он масал ҳоли ман бигашту битофт,
Ки касе шол ҷусту дебо ёфт. *Унсурӣ*

Бағалро яке карда пурсиму зар,
Яке ҷомаи шоли суфӣ ба бар. *Сайидо*

шоли кашмирӣ шоли мулоим, ки аз Кашмир оварда мешуд.

Аз фӯтаи шоли кашмирӣ гармии кампал зиёдатар аст. *Садри Зиё*

ШОЛӢ I شالی мансуб ба шол.

Пероҳане ба сӯзани худ бахья кардаам,
Дорам ба дӯш ҷомаи шолӣ чу ҳоҷиён. *Сайидо*

ШОЛӢ II شالی биринҷи нокуфта, биринҷе, ки пӯсташ тоза карда нашудааст.

ШОЛҲАНГ شالهنگ 1. гарав, гаравгон; 2. шӯр, ғавғо; 3. макр, фиреб, ҳила, найранг.

Эмин мабош то дами мурдан зи макру рев,
То дев дини ту наситонад ба шолҳанг. *Сӯзанӣ*

ШОМ شام 1. вақти ғуруб, ҳангоми фурӯ рафтани офтоб, аввали сар шудани торикии шаб.

Шом мешуд, сояи болам ба ҳар ҷо мерасид,
Субҳ мегардид, чун мерафтам аз ҷое ба ҷо. *Шавкат*

Шом он таоми музаъфар ва муаттарро ҳозир карданд. *Аҳмади Дониш*

шоми ҳаҷр шаби фироқ, шаби ҷудоӣ.

Нест аз ёди висолаш шоми ҳаҷрам бесуруд,
Нест аз фикри фироқаш субҳи айшам бехалал. *Савдо*

шому саҳар бегоҳиву пагоҳӣ; *маҷ.* ҳамеша, доим.

Рӯзу шаб овораи кӯи ваям,
Шому саҳар дар такупӯи ваям. *Ҷомӣ*

2. хӯроки бегоҳӣ, таоми аввали шаб.

Яке муштзан бахти рӯзӣ надошт,
На асбоби шомаш муҳайё, на чошт. *Саъдӣ*

Зикри фалак ба хайр, ки аз хони ӯ маро
Шамсии меҳр чошт бувад, қурси моҳ — шом. *Восифӣ*

3. номи мамлакати Сурия ва пойтахти он Димишқ.

Агар азми размаш кунад шоҳи Шом,
Ба Қипчоқ дар банд монад мудом. *Хоҷу*

Чун ба Шом наздик расид, ба дари савмиаи роҳибе фуруд омад. *«Таърихи Табарӣ»*

◇ **шоми зангии гирьён** *киноя аз* торикии шаб ва ситораҳое, ки ба қатраҳои оби дида монанд ҳастанд.

Ба ҷуз субҳи румии хандон надидам,
Ба ҷуз шоми зангии гирьён надидам. *Бадри Чочӣ*

шоми сӯгворон *ниг.* **шоми ғарибон.**

Баро, эй субҳи пирӯзӣ, ки бо туст
Ҳаётн ман чу шоми сӯгворон. *Хисрави Деҳлавӣ*

шоми шабгун *киноя аз* зулф.

Бад-он иқди Парвини хуршедҷой,
Бад-он шоми шабгуни хуршедсой ... *Хоҷу*

шоми ғарибон аввалин шаби мотам дар мурдахона баъд аз дафн.

Намози шоми ғарибон чу гирья оғозам,
Ба мӯяҳои ғарибона қисса пардозам. *Ҳофиз*
Чун шона ҷо ба зулфи парешон гирифтаем,
Аз дурии ту шоми ғарибон гирифтаем. *Сайидо*

ШОМГОҲ شامگاه вақти шом, аввали торикии шаб.

Сӯфии мо, ки зи вирди саҳарӣ маст шудӣ,
Шомгоҳаш нигарон бош, ки сархуш бошад. *Ҳофиз*

ШОМИЁНА شامیانه хайма, саропарда.

Хоҷа Яҳьёро шомиёнае зада буданд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Амир дар сояи шомиёна ба лаъби шатранҷ машғул буд. *Аҳмади Дониш*

ШОМИЛ *а.* شامل фарогиранда, дарбаргиранда; ҳамаро дарбаргиранда.

Ҳар кӣ... ҳусни аҳд ба ҷой орад, юмну юср шомили аҳволи ӯ бувад. *Авфӣ*

Бувад чун партави хуршед шомил,
Зи гул то хору хас в-аз об то гил. *Ҳозиқ*

ШОМИЛА *а.* شامله *муаннаси* **шомил; ҳикмати шомила** ҳикмати ҳамаро фарогиранда.

Ба қудрати комила ва ҳикмати шомилаи худ чаҳорбоғи фасҳулфазои олами сифлиро ба чор девори аносир маҳкаму мазбут гардонид. *Восифӣ*

ШОМИХ *а.* شامخ **1.** баланд.

Норасида бонги кӯси ӯ бад-он шомих ҳисор,
Нофитода акси теғи ӯ бад-он росих макон. *«Оташкада»*

2. димоғбаланд, ҳавобаланд, мутакаббир.

ШОМИХА *а.* شامخه *муаннаси* **шомих.**

Эшон аз ғояти аҷз ва изтирор ба биёбонҳои дурдаст раванд, то ба қулали ҷиболи шомиха таҳассун намоянд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

ШОМ(М)А *а.* شامه яке аз ҳисҳои панҷгона, ки бӯйҳоро ҳис мекунад, қувваи бӯё, ҳисси бӯё; димоғ.

Шоммаро аз гулу райҳони боғ
Сохта чун ғунча муаттар димоғ. *Ҷомӣ*

ШОМӢ شامی мансуб ба Шом.

Чу чашмаш бар он шоҳи шомӣ фитод,
Даромад ба сӯи шаҳаншаҳ чу бод. *Хоҷу*

ШОН I شان хонаи занбӯри асал, ки дар он асал ҷамъ мешавад.

Зи бад гар некӯӣ н-ояд, ту узраш з-офариниш неҳ,
Ки маъзур асту моро нест чун наҳли асал шонаш. *Хоқонӣ*

Вақти по шустан зибас ширин таҳаррук мекунад,
Мешавад шони асал дар дасти ходим санги по. *«Хизонаи омира»*

ШОН II شان эшон, онҳо, вайҳо.

Сангу гиёҳе, ки ту бинӣ хамӯш,
Ғулғули шон аст фалакро ба гӯш. *Хисрави Деҳлавӣ*

ШОН III *а.* شان *ниг.* **шаън.**

ШОНА شانه **1.** асбоби махсуси дандонадор, ки бо он мӯйро ҳамвор мекунанд ва ба тартиб медароранд.

Дар шона нигар, ки то ба сад шоҳ нашуд,
Дасташ ба сари зулфи нигоре нарасид. *Хайём*
Бизан чӯбаш, ки дузд аст он сари зулф!
Ба даст ар нест чӯбат, шонае ҳаст. *Камоли Хуҷандӣ*

шонаи шамшод шонае, ки аз чӯби дарахти шамшод месозанд.

Ёди айёме, ки, Соиб, дар ҳарими зулфи ӯ
Панҷаи ман эътибори шонаи шамшод дошт. *Соиб*

шона кардани мӯй ҳамвор кардан ва ба тартиб андохтани мӯй.

Шусташ сару шона кард мӯяш,
Онна ниҳод пеши рӯяш. *Шоҳин*

2. дӯш, устухони китф, ҷои пайвастани даст ба тана.

Тори мӯятро ҷудо машшота гар аз шона кард,
Дасти он машшота мебояд ҷудо аз ш о н а кард. *Хисрави Деҳлавӣ*

ШОНАЗАН شانه‌زن шонакунанда, машшота.

Инсоф агар ба шоназан нест,
Зулфе, ки дар ӯст, гӯ, ба ман нест? *Шоҳин*

ШОНАСИФАТ شانه‌صفت монанди шона, шонасон.

Гуфтамаш: Шонасифат панҷа ба зулфи ту занам,
Ханда зад, гуфт: Илоҳӣ, ба бало панҷа занӣ! *Шоҳин*

ШОНДАН شاندن **1.** шона кардан.

Эй шона, ба хубони амал донӣ, чист?
Зулфи Лайлӣ, ки боз мешонӣ, чист?
Гесӯи парешонш ту кай донӣ, чист?
Маҷнун донад, ки ин парешонӣ чист. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. нишондан, фурӯ нишондан, паст кардан, бартараф кардан.

То саҳоби кафи ту сим фурӯ рехт чу об,
Шонад аз рӯи замин, ҳар чӣ ғубори миҳан аст. *Сӯзанӣ*

ШОНӢ *а.* شانی душман.

Хоҷа, ту ёрӣ, дар ин ҷӯпонният
Кардӣ, он ҷӣ кӯр гардад, шонният. *Румӣ*

ШОРА *ҳ.* شاره **1.** дастори бузурги нафис ва мунаққаши ҳиндӣ.

Яке шора сарбанд пеш оварид,
Ҳама тору пуд андар ӯ нопадид. *Фирдавсӣ*

2. ҷодире, ки занони ҳиндӣ мепӯшанд; порчаи нодухтаи матои нафис, ки занони ҳиндӣ ба таври махсус мепӯшанд, сорӣ.

Понсад шораи ҳиндӣ ва он ҷомаҳо бошад ба зар бофта, ба сабили тӯҳфа фиристод. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ШОРАК شارک паррандаи хурди сиёҳранги хушовоз; сор, мурғак.

Ало, то дароянд тӯтию шорак,
Ало, то сароянд қумрию сорӣ. *Зайнабӣ*

Пари гунҷишк кунад даъвии парвози уқоб,
Лофи сарпанҷа барад пеш зи шоҳин шорак. *Бедил*

ШОРЕЪ *а.* شارع 1. роҳи бузург, кӯчаи калон, роҳи рост, шоҳроҳ.

Обгире буд аз шореъ дур ва аз роҳгузарон махфӣ ва мастур. *«Анвори Суҳайлӣ»*

[Амирзода] аз як тарафи шореъ саворӣ меронд ва худро дар ин ҷамъ бедахл медид. *Аҳмади Дониш*

2. соҳиби шаръ, муайянкунандаи аҳкоми шариат.

ШОРЕҲ *а.* شارح шарҳдиҳанда, эзоҳдиҳанда.

Воҳидӣ, шореҳи девони Мутанӣ, дар шарҳи байти мазкур мегӯяд. *«Хизонаи омира»*

ШОРИБ *а.* شارب 1. нӯшанда, ошоманда.

Ҳар чӣ шиори шорибони хамр аст, муҳаррам аст. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

2. мӯйлаб, бурут.

ШОРИБУЛХАМР *а.* شارب الخمر майхӯр, майпараст.

Шайх Аҳмад... марде буд шорибулхамр ва бе хамр наметавонист зист. *«Таърихи Фаришта»*

ШОРИСТОН شارستان 1. *ниг.* **шаҳристон.**

[Ӯ] дар шористон рафт ва он биноҳои олӣ бидид ва мутаҳайир бимонд. *Авфӣ*

Як шористони дигар буд ва андар он халқе буданд бисьёр. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. иморате, ки дар атрофаш боғҳои бисьёр дорад.

Аз дарвозаҳои шаҳр то бозор хоза бар хоза ва қубба бар қубба буд то шористони масҷиди одина, ки расулро ҷой он ҷо сохта буданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ШОРИФ *а.* شارف *ба ин шакл камистеъмол; ҷамъаш* **шуруф.**

ШОРИҚ *а.* شارق 1. тулӯъкунанда; 2. тобон, фурӯзон.

Равшан ба ту гашт шуғли гетӣ,
Шориқ ба ту гашт шамси ғуриб. *Анварӣ*

Чун моҳчаи тавқи зафарнишон аз уфуқи биёбони Хоразм шориқ гашт, бар халоиқ монанди офтоб равшан шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ШОРСОН شارسان 1. *ниг.* **шаҳристон.**

Дари шорсонро ба оҳан бибаст,
Ба анбӯҳи андешагон дарнишаст. *Фирдавсӣ*

2. *ниг.* **шористон 2.**

Бад-ӯ гуфт Гударз беморсон:
Туро ҷой зеботар аз шорсон. *Фирдавсӣ*

ШОСПАРАМ شاسپرم райҳони сабз.

Буттаи шоспарам то накунӣ лахте кам,
Надиҳад равнақу болидаву боло нашавад. *Манучеҳрӣ*

ШОТ *а.* شات гӯсфанд.

Гургро кай расад маломати шот,
Бозро кай бувад ниҳеби шахиш. *Рӯдакӣ*

Он ҳазрат [Исо] ба рой гуфт: Бигир шоти худро. *«Равзат-ус-сафо»*

ШОТИР *а.* شاطر 1. чусту чолок, шӯху бебок.

Дар дили ман шодию шӯр аз шароби шавқи ӯст,
З-он ки шаҳророву ширину шингарфу шотир аст. *Муиззӣ*

2. диловар, паҳлавон.

Мардӣ гумон мабар, ки ба панҷа-сту зӯру китф,
Бо нафс агар барой, донам, ки шотирӣ. *Саъдӣ*

3. касе, ки пеш-пеши подшоҳ бо либоси махсус чусту чолок меравад ва аризаҳои додхоҳонро мечинад.

ШОФЕЪ *а.* شافع шафоаткунанда, дархостнамоянда, хоҳишгар.

Ҳар дам ар сад ҷурмро шофеъ шудӣ,
Чашми султонро аз ӯ шарм омадӣ. *Румӣ*

ШОФЕӢ *а.* شافعی *д.* пайрави яке аз чаҳор мазҳаби ислом, ки асосгузори он имом Абӯабдуллоҳ Муҳаммад бинни Шофеӣ Идрис будааст.

Ҳаллоҷ бар сари дор ин нукта хуш сарояд,
Аз шофеӣ напурсанд амсоли ин масоил. *Ҳофиз*

ШОФӢ *а.* شافی 1. басанда, қаноатбахш, кофӣ; рост, дуруст.

Дар ин кор тааммули шофӣ фармой. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҷавоби шофӣ ҷавоби росту дуруст ва қатъӣ.

Ҳар даъвое, ки мекард, Холид ҷавоби шофӣ мегуфт. *Авфӣ*

2. шифодиҳанда, шифобахш.

То зи ҳар олоише софӣ шавам,
Аҳли дилро шарбати шофӣ шавам. *Ҷомӣ*

ШОХ شاخ 1. он қисми дарахт, ки аз танаи асосӣ мерӯяд, он қисми дарахт, ки аз тана рӯида дар он баргҳо пайдо мегардад.

Қабутари ҳарами ӯ ба шохи сидраву тубӣ
Намедиҳад хасу хошок ошьёнаи худро. *Ҷомӣ*

Моро чу шохи суман кард тарбият айём,
Вале чӣ суд, ки маҳруми бӯстон шудаам. *Шоҳин*

2. ҷисми устухонмонанд, ки бар сари баъзе ҳайвонот ҳамчун буз, тагал, гов, гавазн ва ғ. мерӯяд; 3. *маҷ.* даст аз сари ангуштон то китф.

Бад-он шоху ёлу бад-он фарру бурз,
Ки хоро чу хор омадӣ з-ӯ ба гурз. *Фирдавсӣ*

4. *маҷ.* сар, дастҳо ва оҳо (ба эътибори ин ки мисли шохаҳои танаи дарахт рустаанд).

Ҳамаш рангу бӯю ҳамаш қадду шох,
Саворе миён лоғару бар фарох. *Фирдавсӣ*

5. *маҷ.* наслу нажод.

Чунон дид, к-аз шохи шоҳаншаҳон
Се ҷангӣ падид омадӣ ногаҳон. *Фирдавсӣ*

6. *маҷ.* шӯъба, соҳа; қисмат; мазҳаб.

Ва фоидаи хитобат андар сиёсати мардум бувад ва андар шохҳои шариат. *Ибни Сино*

7. ҷӯй ё дарьёи хурде, ки ба дарьёи калон мерезад; 8. пиёла, қадаҳе, ки барои шаробнӯшӣ аз шохи ҳайвон сохтаанд.

Фитода бар сараш аз бодаи шабина хумор,
Ба азми айш сабӯҳӣ ниҳода бар каф шох*.

9. карнае, ки аз шохи ҳайвон сохта шудааст; ◇ **шохи гул** *киноя аз* маҳбуба.

Чун барги лола доғи маро тоза сохтӣ,
Эй шохи гул, ба сайри гулистон хуш омадӣ! *Саидо*

шохи набот (ё **шакар**) шӯшаи набот.

Эй зи номат оби ҳайвон дар даҳон,
В-эй зи ёдат шохи шаккар бар забон.
Бадри Чочӣ

Ҳофиз, чӣ турфа шохи наботест килки ту,
Қ-аш мева дилпазиртар аз шаҳду шаккар аст.
Ҳофиз

шох дар шох печ дар печ, гуногун.

Бад-ин уммедҳои шох дар шох
Карамҳои ту моро кард густох.
«Таърихи Фаришта»

шох-шох рах-рах.

Хушдам аст ӯю гулӯяш бас фарох
Бо шиори нуртори шох-шох. *Румӣ*

шох-шох шудан (ё **гардидан**) пора-пора шудан.

Вақт тангу меравад оби фарох
Пеш аз он к-аз ҳаҷр гардӣ шох-шох. *Румӣ*

ба шохи сухун дидор ёфтан аз илму дониш баҳраманд гардидан.

Чу дидор ёбӣ ба шохи сухун
Бидонӣ, ки дониш наёяд ба бун. *Фирдавсӣ*

бар шохи оҳу чарми гӯр кашидан камонкашӣ ва тирандозӣ кардан.

Чу бар шохи оҳу кашад чарми гӯр,
Бидӯзад сари мӯр бар пои мӯр. *Низомӣ*

ШОХА شاخه шох, навда.

Қаддам, ки ба сарв таъна мечид,
Шуд аз ғами ту чу шохаи бед. *Шоҳин*

◇ **шохаи** *чизе* **шикастан** *киноя аз* осеб расидан ба чизе, зарар дидани чизе.

Сухан нахли пурбор буд дар нахуст,
Кунун шоха бишкасту шуд реша суст. *Шоҳин*

ШОХНОШИКАСТА شاخ ناشکسته худсар, нофармон, саркаш, мағрур.

Шер аз камин баромаду омад, ба карк гуфт:
Эй шохношикаста, бикаш пой аз миён. *Саидо*

Эй ғунча, аз қадом чаман об хӯрдаӣ?
Эй шохношикаста, зи бустони кистӣ? *Саидо*

ШОХСОР شاخسار **1.** ҷои пуршоху навдаи дарахт.

Ман он мурғи зорам, ки дар марғзор
Наво мезадам бар сари шохсор. *Хоҷу*

Барги дарахтон зи сари шохсор
Мухталифалвон чу гул андар баҳор. *Ҷомӣ*

2. тахтаи пӯлодини сӯрохдоре, ки заргарҳо риштаҳои тилло ва нуқраро аз он кашида, маҳин ва борик мекунанд, кирьётахта.

ШОХЧА شاخچه **1.** *шакли тасғири* шох; **2.** *маҷ.* тӯҳмат, ифтиро, бӯҳтон; **шохча бастан** тӯҳмат кардан.

Ҳазор шохча бар хеш бастаам, Толиб,
Агар ба ғайр дарафтам, бубин, чиҳо бандам.
Толиби Омулӣ

ШОХЧАБАНД شاخچه‌بند тӯҳматкунанда, бӯхтонгӯ.

Танҳо на ба мастӣ нигаҳаш фитнаписанд аст,
Аз ҳар нигаҳе наргиси ӯ шохчабанд аст.
Мир Илоҳии Ҳамадонӣ

ШОХЧАБАНДӢ شاخچه‌بندی тӯҳмат кардан, бӯҳтон намудан.

Қораш ҳама ханда задану шохчабандист,
Будаст басе содаву пуркор шукуфа. *Мушфиқӣ*

ШОШ شاش бавл, мезак.

ШОШИДАН شاشیدن бавл кардан, пешоб намудан.

Душман, ки рухам ба ҷанги ғам бихрошид,
Туф кард бар осмону бар худ пошид.
Ин қисса шунидаӣ: вақте з-ин пеш
Шахсе зи паи шӯҳра ба Замзам шошид.
Боқири Кошӣ

ШОЯД شاید **1.** *шахси сейӯми танҳои* шоистан; **2.** ҳамчун калимаи модалӣ ба маънои мумкин, мумкин аст меояд.

ШОҒИЛ *а.* شاغل **1.** ба кор доранда, ба кор водоранда; **2.** касбу коре, ки инсонро ба худ банд ва машғул мекунад, кор, шуғл.

Зи хидмати ту чӣ шоғил бувад маро ба ҷаҳон,
Қадом хешу табору қадом мулку ақор.
Заҳири Форьёбӣ

3. машғул.

Наҷмиддин гуфт: Кашшоф ва эҷоз бисӯз ва ба ҳамон умда шоғил бош. *«Таърихи Фаришта»*

Хубони ҳурпайкар бо нозу ишва раққос,
Шӯхони моҳталъат бо дилрабоӣ шоғил. *Васлӣ*

ШОӢ *а.* شاعی **1.** дур, баид; **2.** ҳиссаи муштарак; **3.** *маҷ.* тарафдор, ҳавохоҳ.

Гурӯҳе аз шоёни банӣ-Аббос ба ҳаҷ рафтанд.
«Таърихи Табарӣ»

ШОҚ(Қ) *а.* شاق сахт, душвор, мушкил; пурмашаққат.

Банӣ-Исроилро қабули он аҳком шоқ омад.
«Равзат-ус-сафо»

Қасби деҳқонӣ аз чӣ дидӣ шоқ?
Эй сазовори хильъати раззоқ! *Бедил*

ШОҚҚА *а.* شاقه *муаннаси* шоқ(қ); **риёзати шоққа** меҳнати сахт, заҳмати пурмашаққат.

Амирзода ... дар мадраса даромада, ба риёзати шоққа дар таҳсили улум машғул шуда.
Аҳмади Дониш

ШОҲ||ШАҲ شاه||شه **1.** подшоҳ, султон, соҳиби тоҷу тахт.

Чи андархури шаҳриёр аст, аз он
Фиристам ба наздики шоҳи ҷаҳон. *Фирдавсӣ*

Бузургии шоҳон ба адл-андар аст,
На бо фарри дайҳиму ангуштар аст. *Шоҳин*

Шаҳи Кобулистон гирифт офарин,
Чи бар Сому бар Золи Зар ҳамчунин. *Фирдавсӣ*

шоҳи Нимрӯз подшоҳи Систон.

Шаҳи Нимрӯз аст фарзанди Сом,
Ки Дастонш хонанд шоҳон ба ном. *Фирдавсӣ*

шоҳи туркон а) шоҳи хушрӯён; б) *киноя аз* Афросиёб.

Шоҳи туркон сухани муддаиён мешунавад,
Шарме аз мазламаи хуни Сиёвушаш бод! *Ҳофиз*

2. мӯҳра (дона)-е аз донаҳои шатранҷ (шаҳмот).

Шоҳро дар хонаи байдақ ниҳад,
Ин чунин бошад ато, к-аҳмақ диҳад. *Румӣ*

шаҳ! дар бозии шатранҷ барои бо хабар кардани ҳариф, то ки шоҳи худро муҳофизат кунад, ба ҷои ин калима «кишт» ҳам мегӯянд.

Гуфт «шаҳ!, шаҳ!» в-он шаҳи кибрвараш
Як-як он шатранҷ мезад бар сараш. *Румӣ*

3. навдомод; **шоҳу моҳ** домод ва арӯс; *муқ.* моҳ 4 **(моҳу шоҳ).**

Нишастанд бар гоҳ-бар моҳу шоҳ,
Чӣ некӯ бувад гоҳро шоҳу моҳ. *Унсурӣ*

◇ **шоҳи анҷум** *кинояаз* офтоб,

Аз мабдаи тулӯи офтоби ҷаҳонтоб то ҳангоми ғуруби шоҳи анҷум, сипоҳи сафири тир омадушуд менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Гар маҳи рӯи ту рӯзе бингарад болои бом,
Дигар аз хиҷлат наёяд шоҳи анҷум бар сарир. *Шоҳӣ*

шоҳи анҷумҳашам *киноя аз* моҳ, моҳтоб.

Чу заррин алам баркашад субҳидам,
Сипар бифканад шоҳи анҷумҳашам. *Ҷомӣ*

шоҳи ахтар (*ё* **ахтарон)** *киноя аз* офтоб.

Нишаста бар авранги кайхисравӣ,
Намуда шаҳи ахтараш пайравӣ. *Хоҷу*

Гар ошиқи шоҳи ахтарон нест,
Пас чун дами ҷонфишон занад субҳ?! *Хоқонӣ*

шоҳи гардун *киноя аз* хуршед, офтоб.

То бурун кард ҳамчу заррин дарқ
Шоҳи гардун сар аз даричаи шарқ... *Саноӣ*

шоҳи мулки қидам *киноя аз* худо.

Гуфт: Эй дарвеш, инак омадам,
Ман ба ҳукми он шаҳи мулки қидам. *Румӣ*

шоҳи сайёрагон *киноя аз* офтоб.

Даромад ба айвони бозоргон
Чу сӯи Ҳамал шоҳи сайёрагон. *Хоҷу*

шоҳи ховар (*ё* **ховарон)** *киноя аз* офтоб.

Чун шаҳи ховарон алам бардошт,
Парда аз рӯи субҳдам бардошт. *Мушфиқӣ*

Зи машриқ шоҳи ховар тохт берун,
Уфуқро аз шафақ биншонд дар хун. *Ҳозиқ*

шаҳи хубон *киноя аз* маҳбубаи дар ҳусну ҷамол мумтоз.

Сабо, аз ишқи ман рамзе бигӯ бо он шаҳи хубон,
Ки сад Ҷамшеду Кайхисрав ғуломи камтарин дорад. *Ҳофиз*

шаҳи шарқ *киноя аз* офтоб.

Шаҳи шарқ бар кӯҳ кашида сародиқ,
Дамида шабоҳанг аз субҳи козиб. *Манучеҳрӣ*

ШОҲАНШОҲ||ШОҲАНШАҲ شاهنشاه||شاهنشه шоҳи шоҳон, подшоҳи подшоҳон, подшоҳи бузург.

Сафарҳо, ки ӯ кард гирди ҷаҳон,
Накарда кас аз хели шоҳаншаҳон. *Ҷомӣ*

Дар чаман имрӯз дар дарбори шоҳаншоҳи гул
Ҳеҷ касро нест густохӣ сивои андалеб. *Туғрал*

ШОҲАНШОҲӢ||ШОҲАНШАҲӢ شاهنشاهی||شاهنشهی подшоҳи подшоҳон будан, подшоҳии бузург.

Ба як гардиш ба шоҳаншоҳӣ орад,
Диҳад дайҳиму тоҷу гӯшворо. *Рӯдакӣ*

Ҳаметофт аз тахти шоҳаншаҳӣ,
Чу моҳи дуҳафта зи сарви саҳӣ. *Фирдавсӣ*

ШОҲБАЙТ||ШАҲБАЙТ شاهبیت||شهبیت беҳтарин ва барҷастатарин байти ғазал ё қасида.

Ҳар кӣ омад ба сӯи хонаи мо,
Хонд шаҳбайти остонаи мо. *Туғрал*

ШОҲБОЗ شاهباز бози сафед, мурғи шикорӣ, ки онро барои шикор кардани паррандагон тарбия мекунанд.

Шоҳбозеро бипарронид, ки сайд гирад. *Авфӣ*

Маро ҳам шоҳбозе чун қалам ҳаст,
Ки ёбам бар шикоре инчунин даст. *Нозим*

◇ **шоҳбози зарринбол** *киноя аз* офтоби дурахшон.

Шоҳбози зарринболи машриқ чанг дар пардаи ҳазимати ғуруб овехт. *«Равзат-ус-сафо»*

шоҳбози саҳар *киноя аз* офтоб.

Чу шоҳбози саҳар боз кард шаҳпари нур,
Ба сӯи ғарб ғуроби залом кард нуфур. *Бадри Ҷочӣ*

ШОҲБӮ(Й) شاهبو(ی) *ниг.* **анбар.**

Бе қимат аст шаккар аз он ду лабони ӯй,
Косид шуд аз ду зулфаш бозори шоҳбӯй. *Рӯдакӣ*

ШОҲВАШ شاهوش шоҳмонанд, монанди шоҳ.

Ба хатту холи гадоён мадеҳ хазинаи дил,
Ба дасти шоҳваше деҳ, ки муҳтарам дорад. *Ҳофиз*

ШОҲВОР||ШАҲВОР شاهوار||شهوار лоиқи шоҳ, сазовори шоҳ.

Қамар бастану рафтани шоҳвор,
Ба ҷанг-андарун гурзаи говсор. *Фирдавсӣ*

Сазовори ӯ хилъати шоҳвор
Бароред аз тавқу аз гӯшвор. *Низомӣ*

ШОҲДОРУ شاهدارو 1. шароб; 2. беҳтарин дору.

Шоҳдору бувад шароб, вале
З-он чу бар ҳадди эътидол хӯрӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

ШОҲЗАН شاهزن малика.

Бад-ӯ гуфт Рӯдоба, к-эй шоҳзан,
Сазои ситоиш ба ҳар анҷуман. *Фирдавсӣ*

ШОҲЗОДА||ШАҲЗОДА شاهزاده||شهزاده фарзанди подшоҳ, фарде аз хонадони шоҳ.

Мар-ин се гаронмояро дар ниҳуфт
Бибояд ҳаме шоҳзода се ҷуфт. *Фирдавсӣ*

Бифармуд шаҳзодаи кинахоҳ
Ба ҷавшанқабоёни оҳанкулоҳ... *Шодӣ*

ШОҲЗОДАГӢ||ШАҲЗОДАГӢ شاهزادگی||شهزادگی 1. шоҳзода будан.

Амир Маъсум дар айёми шоҳзодагӣ ва давлати падари худ ... нашри маосири адлу эҳсон намуд. *Аҳмади Дониш*

2. мағрурӣ; аҳмақӣ, нодонӣ.

ШОҲИД *а.* شاهد 1. он кӣ воқеаеро бо чашми худ дидааст, гувоҳ, шаҳодатдиҳанда.

Гуфтам: Уғлута мадеҳ, ин чӣ дуӣ бошад? Гуфт: Дуии ақл, ки ҳам шоҳиду ҳам машҳуд аст. *Анварӣ*

Зода чун шуд сахтрӯ, обаш диҳӣ, оташ диҳад,
Шоҳиди ин маъниам равшан зи обу оташ аст. *Адо*

2. ҳозир, дар ҳузур буда.

Аммо далел бурдан аз шоҳид ба ғоиб ҳам аз ҷумлаи мисол аст. *Ибни Сино*

3. *маҷ.* зан ва ё ҷавони хушрӯй; маҳбуб, маҳбуба.

Ба пеши худ бинишон шоҳидони ширинкор,
Ки бо шакардаҳанон хуш бувад суолу ҷавоб. *Убайди Зоконӣ*

Шоҳидон гар дилбарӣ з-ин сон кунанд,
Зоҳидонро рахна дар имон кунанд. *Ҳофиз*

◇ **шоҳиди (ё шоҳидони) боғ (ё чаман)** ниҳол ва гулҳои боғ, гулҳо ва сарви сиҳӣ.

Шоҳиди боғ зи машшотаи табъ
Ғарқа андар гуҳари алвон аст. *Анварӣ*

Миёни шоҳидони боғ, эй сарви сиҳӣ, инак
Бунафша ходими кажгардани нилишнор омад. *Бадри Ҷочӣ*

Чу шоҳидони чаман зердасти ҳусни туанд,
Карашма бар суману ноз бар санавбар кун! *Ҳофиз*

шоҳиди машриқ *кинояаз* офтоб.

Зи боди субҳ, ки бар авҷи осмон гузарад,
Зи рӯи шоҳиди машриқ ниқоб бархезад. *Хисрави Деҳлавӣ*

шоҳиди маънӣ *киноя аз* маънии латифу нозук.

Шоҳиди маънӣ чу зи ломаш ниҳод
Турраи шабранг ба рӯи чу сим. *Ҷомӣ*

шоҳиди фикр *киноя аз* фикри тару тоза.

Макун аз парда берун шоҳиди фикр,
Ҳамон беҳтар, ки ин маънӣ бувад бикр. *Ҳозиқ*

шоҳиди (ё шоҳидони) чаман *ниг.* **шоҳиди боғ.**

ШОҲИДБОЗ شاهدباز ишқварзанда ба хубрӯй.

Баъд аз ин бо рухи хуби ту назар хоҳам бохт,
Гӯ: Ҳама халқ бидонанд, ки шоҳидбозам. *Ҳофиз*

ШОҲИДБОЗӢ شاهدبازی ишқварзӣ ба шоҳид, ҷавонбозӣ.

Пас умарои ин давлат дар ҳаққи ӯ [Шоҳрух] маҷол ёфта, ӯро ба унвони шоҳидбозӣ ва майхорӣ... ба ҳабсу қайд кашиданд. *Аҳмади Дониш*

ШОҲИДПАРАСТ شاهدپرست шоҳидбоз, зебопараст.

Мо зи нахуст омадем ошиқи шоҳидпараст,
Бар сари бозори ишқ рӯзу шаб афтода маст. *Исмат*

ШОҲИДПАРАСТӢ شاهدپرستی шоҳидбозӣ; зебопарастӣ.

Даст аз ин шоҳидпарастӣ бозкаш,
Шоҳию шоҳидпарастӣ нест х(в)аш. *Ҷомӣ*

ШОҲИДӢ شاهدی 1. *дилбарӣ*, хушрӯӣ.

На он мекунад ёр дар шоҳидӣ,
Ки бо ӯ тавон гуфтан аз зоҳидӣ. *Саъдӣ*

2. мушоҳида, нигоҳкунӣ, дидан; гувоҳӣ, шаҳодат.

ШОҲИН I شاهین 1. навъе аз бозҳи шикорӣ.

Чу *шоҳин* бозмонад аз паридан,
Зи гунҷишкон лагад бояд кашидан. *Низомӣ*

Дилам сайди ту бо сад гуна зорӣ,
Ту дар дунболи шоҳини шикорӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. тахаллуси шоири маъруфи тоҷик Шамсиддин-махдуми Шоҳин (1857—1893).

ШОҲИН II شاهین чӯби дарози тарозу, ки ба ду нӯгаш паллаҳои он овезон карда шуда, аз миёнааш ресмони медоштагӣ баста мешавад; забонаи тарозу, ки барои муайян намудани вазн дар мобайни милаи он гузошта мешавад.

Тарозуро ҳама ришта гусиста,
Ду палла мондаву шоҳин шикаста. *Фахриддини Гургонӣ*

Ҳам тарозуи чархро бишкаст
Бори ҳилми ту паллаву шоҳин. *Заҳири Форьёбӣ*

ШОҲИНШАҲПАР شاهین‌شهپر дорои болҳое ҳамчун боли шоҳин.

Ҳумои зулфи шоҳиншаҳпаратро
Дили шоҳони олам зери пар бод. *Ҳофиз*

ШОҲИР *а.* شاهر шӯҳратьёфта, шӯҳратнок.

Кабк раққосӣ кунад, сурхоб ғаввосӣ кунад,
Ин бад-ин маъруф гардад, он бад-он шоҳир шавад. *Манучеҳрӣ*

ШОҲИҚ *а.* شاهق баланд.

ШОҲНИШИН||ШАҲНИШИН شاه‌نشین||شه‌نشین нишемангоҳи махсуси подшоҳон, ҷои муносиби нишасти подшоҳон.

Он шоҳ, к-аз ӯ хонаи дил шоҳнишин буд,
Аз кулбаи эҳзони гадо боз куҷо рафт? *Камоли Хуҷандӣ*

ШОҲНИШОН شاه‌نشان шоҳхислат, подшоҳшамоил, дорои сифатҳои шоҳона.

Гар шоҳнишон хоҷа бувад, хоҷагӣ ин аст,
Рӯз аст, дар ӯ шак набувад ҳеч ҳакамро. *Анварӣ*

ШОҲОНА شاهانه 1. муносиби подшоҳон, шоҳвор.

Чи зеварҳои шоҳона, чи дебо,
Чи гавҳарҳои некурангу зебо,
Занонро ин зи баҳри мард бояд,
Ки мардонро нишоти дил физояд. *Фахриддини Гургонӣ*

2. нағз, хуб.

Гар ин насиҳати шоҳона бишнавӣ, Ҳофиз,
Ба шоҳроҳи ҳақиқат гузар тавон кардан. *Ҳофиз*

ШОҲРОҲ شاهراه роҳи ом, роҳи калон, роҳи асосӣ.

Бирав, ба маслаҳати дил ба ҳар тараф, ки равӣ,
Ба шоҳроҳи ҳақиқат ҷиҳат муқаррар нест. *Шавкат*

Ҳар тараф монанди шохи беди Маҷнун меравӣ,
Бесабаб аз шоҳроҳи ваъда берун меравӣ. *Сайидо*

ШОҲРУД شاهرود 1. яке аз асбобҳои мусиқӣ, ҳамчун най, ки дар ҷашнҳо ва ҷангҳо менавозанд, сурнай.

Фохта бар сарв шоҳруд баровард,
Захма фурӯ ҳишт зандвоф ба танбӯр. *Рӯдакӣ*

2. номи шаҳре дар Эрон.

ШОҲСАВОР||ШАҲСАВОР شاهسوار||شهسوار 1. савори боҳашамат, савори далер ва бомаҳорат.

Ҳам ӯ роҳдон, ҳам фарас роҳвор,
Зиҳӣ шоҳмаркаб, зиҳӣ шаҳсавор. *Низомӣ*

2. *киноя аз* маҳбуба.

Кист он шоҳсавори хушу хуррам, ки ду кавн
Бастаи банди қабову алами дӯшаш бод! *Ҳофиз*

Лашкари мо, хоксоронро, ба чашми кам мабин,
Шаҳсаворе ҳаст пинҳон дар миёни гарди мо.
Сайидо

ШОҲТАРА||ШАҲТАРА شاهتره||شهتره гиёҳи худрӯи талхмазае, ки хосияти давоӣ дорад.

Чанг ҷустанд арна пас ҷустанд,
Ки чу шаҳтара бар гузар рустанд. *Саноӣ*

ШОҲЧЕҲР شاهچهر шоҳсурат; зебо.

Ҳама шоҳчеҳру ҳама моҳрӯй,
Ҳама ростболо, ҳама ростгӯй. *Дақиқӣ*

ШОҲШИНОС شاهشناس шоҳпараст, подшоҳпараст.

Лашкариён худ зи дили носипос,
Шоҳшиносанд на эзидшинос. *Хисрави Деҳлавӣ*

ШОҲӢ||ШАҲӢ شاهی||شهی **1.** мансуб ба шоҳ.

Хуфта бар санҷоби шоҳӣ нозанинеро чӣ ғам,
Гар зи хору хора созад бистару болин ғариб.
Ҳофиз

Кисвати хоҷагиву хилъати шоҳӣ чӣ кунад,
Ҳар киро ғошияи бандагият бар дӯш аст. *Ҷомӣ*

2. подшоҳӣ, ҳукмронӣ.

Нигаҳ кун куҷо Офаредуни гурд,
Ки аз пир Заҳҳоқ шоҳӣ бибурд. *Фирдавсӣ*

Ҷаҳони шаҳиро чу ӯ шоҳ нест. *Хоҷу*

ШУАБ *а.* شعب *ҷ.* **шӯъба.**

Дарахте азим баъзе шоху шуаб густурда ва баъзе хушку шикаста гашта ... (1) *Аҳмади Дониш*

Аз ин ҷиҳат ҷамеи шуаб мутафарриқ гашта. (3)
«Равзат-ус-сафо»

ШУАЛ *а.* شعل *ҷ.* **шӯъла.**

Олам ҳама маъмури ӯ, Мусову аслаш Тури ӯ,
Аз дур тобад нури ӯ чун дар шаб оташро шуал. (1)
Ломеӣ

Рӯзи милод бар оташкада обе афшонд,
Рӯзи маҳшар ба шафоат кунад итфои шуал. (1)
«Хизонаи омира»

ШУАРО *а.* شعرا *ҷ.* **шоир.**

Бад-ин дақиқа, ки рондам, гумони гадья мабар
Ба банда, гарчи гадои шариати шуароcт. *Анварӣ*

... ба ҷиҳати ... шуаро ва атиббо ва ҳуссоб ва муҳандисин марсумот таъин намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ШУБАҲОТ||ШУБУҲОТ *а.* شبهات *ҷ.* **шубҳа||шубҳат.**

Ба мол садди фоқаи мӯҳтоҷон кунӣ, то ба сабаби изтирор ифтиҳоми шубаҳот накунанд.
Аҳмади Дониш

ШУБОН شبان *ниг.* **шабон.**

ШУБОНЗОДА شبانزاده *ниг.* **шабонзода.**

ШУБОНӢ شبانی чӯпонӣ, амали чӯпон.

Ба шубонӣ рама нигаҳ дорӣ,
Гӯсфандон ба гург нагзорӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ШУБУҲОТ *а.* شبهات *ниг.* **шубаҳот.**

ШУБҲА||ШУБҲАТ *а.* شبهه||شبهة шак, тардид, гумон.

Қудрати ӯро ҳамебинӣ ба чашми маърифат,
Пеши чашми ту зи шубҳат пардаву девор нест.
Муиззӣ

чӣ шубҳа? чӣ ҷои гумон?, чӣ ҷои шак?, чӣ ҷои гап?

Мани дарвеш расвои ҷаҳон гаштам зи ишқи ту,
Чӣ шубҳа, ишқу дарвешӣ басе пинҳон намемонад.
Хисрави Деҳлавӣ

ШУГУН شگون фоли нек; муборак шумурдани чизе.

Қомилони бисоти илму фунун
Аз вурудаш заданд ҷоми шугун. *Бедил*

Холидхонӣ, ки аз шуарои он аср буд, китобе дар ҳикмати табиӣ ва шугуну тафоулот дар силки назм кашида. *«Таърихи Фаришта»*

шугун гирифтан фоли нек гирифтан, чизеро аломати хушбахтӣ шумурдан.

Ин маъниро оли Салҷуқ шугун гирифта, ӯро Алб-Арслон ном ниҳоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ШУГУФТАН شگفتن *ниг.* **шукуфтан.**

ШУДАН شدن **1.** аз ҳоле ба ҳоле гардидан, гаштан.

Ҳаво шуд сиёҳу замин нилранг,
Далерони лашкар ба сони паланг. *Фирдавсӣ*

Мунаввар шуд зи рӯят дида, дил низ,
Қ-аз он моҳ нур дар ҳар хонае ҳаст.
Камоли Хуҷандӣ

шудан ба *чизе* афтодан, мубтало шудан, гирифтор шудан ба чизе.

Ман ба гаронӣ шудам аз дасти ҳаҷр,
Пои маломат ба миён хуштар аст. *Анварӣ*

2. рафтан, равон шудан, азимат кардан, роҳӣ шудан, озим шудан.

Ҳар кӣ аз Миср ба Макка хоҳад шуд, сӯи машриқ бояд шудан. *Носири Хисрав*

Ҷоно, куҷо хоҳӣ шудан,
Қай боз хоҳӣ омадан? *Муиззӣ*

Гуфт: Чанд аст аз пеши шумо бишудаам? Гуфтам: Дувоздаҳ сол аст. *Аҳмади Дониш*

3. гузаштан, гузашта рафтан; ба охир расидан, анҷом ёфтан.

Шуд он замона, ки рӯяш ба сони дебо буд,
Шуд он замона, ки мӯяш ба сони қатрон буд.
Рӯдакӣ

Он шуд, ки бори миннати маллоҳ бурдамӣ,
Гавҳар чу даст дод, ба дарьё чӣ ҳоҷат аст. *Ҳофиз*

Зи даврон умрҳо шуд, тар нагардида лаби хушкам,
Надорад қатраи шире ба пистон модари пирам.
Сайидо

4. аз даст рафтан; барбод рафтан.

Шуд он тахти шоҳию он дастгоҳ,
Замона рабудаш чу беҷода коҳ. *Фирдавсӣ*

Ки эй ҷони ману ошӯби ҷонам,
Ки дар кори ту шуд ҷону ҷаҳонам.
Хисрави Деҳлавӣ

5. мурдан, вафот кардан.

Қ-онҳо ки ба ҷоянд, напоянд дароз,
В-онҳо ки шуданд, кас намеоянд боз. *Хайём*

Чӣ созем, чун созгорон шуданд,
Рафиқон гузаштанду ёрон шуданд. *Низомӣ*

6. феъли ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. об шудан, овора шудан ва ғ.

ШУД-ОМАД شدآمد *ниг.* **омадурафт.**

Солу маҳ аз шуд-омади зуввор
Чун харам гашта бар сиғору кибор. *Саноӣ*

Чун маликон азми шуд-омад кунанд,
Нақли буна бештар аз худ кунанд. *Низомӣ*

ШУЙӮЪ *а.* شيوع шоеъ шудан, паҳн шудан.

Ин амали шанеъ дар миёни эшон шуйӯъ ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

Ин хабар шуйӯи тамом ёфт. *«Таърихи Фаришта»*

ШУКР *а.* شكر сипос ва сано гуфтан ба соҳиби неъмат ба сабаби он ки неъмат эҳсон кардааст; раҳмату ташаккур.

Ҳеҷ макун, эй писар, зи даҳр гила,
Қ-аз вай шукр аст сад ҳазор маро. *Носири Хисрав*

Ба мулозимони султон кӣ расонад ин дуоро,
Ки ба шукри подшоҳӣ зи назар марон гадоро. *Ҳофиз*

шукри неъмат гузоштан (ё ба ҷо овардан) ба эҳсону иноят сипосгузорӣ кардан, миннатдорӣ намудан.

Агар гуфтам дуои майфурӯшон,
Чӣ бошад, шукри неъмат мегузорам. *Ҳофиз*

шукри хидмат гуфтан ба қадри хизмат расидан.

Қамоли фазли султон шукри хидмати бандагон гуфтан ва миннат нониҳодан. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

ШУКРГУЗОР شكرگذار сипосгузор, ҳақшинос, миннатдор.

Шоми аҷал ба рӯзи фироқи ту шуд бадал,
Аз баҳри он ки шукргузоре набудаам. *Мушфиқӣ*

ШУКРГУЗОРӢ شكرگذارى сипосгузорӣ, ҳақшиносӣ, миннатдорӣ.

ШУКРОНА شكرانه изҳори миннатдорӣ, ташаккур.

Лекин худи ҳариф пок мебардошт ва шукрона мегуфт. *Аҳмади Дониш*

шукронаи саломат сипосгузории саломатӣ.

Эй соҳиби кароматм, шукронаи саломат
Рӯзе тафаққуде кун дарвеши бенаворо. *Ҳофиз*

ба шукрона ба тарзи изҳори қадрдонӣ, барои миннатдорӣ.

На хоҳандаӣ бар дари дигарон,
Ба шукрона хоҳанда аз дар марон. *Саъдӣ*

ШУКРУЛИЛЛАҲ *а.* شكرلله шукр ба худо.

Шукрулиллаҳ, ба висолат дили хуррам дорам,
Он чи асбоби нишот аст, фароҳам дорам. *Шоҳин*

ШУКУК *а.* شكوك *ҷ.* шак(к).

Шукуки як олами авҳом аз сафҳаи андешаам пок намуд. *Бедил*

ШУКУФА شكوفه гули дарахтони мевадор.

Даври гулзори шукуфа тараб ангехтаанд,
Гирди он доира гӯё ки садаф рехтаанд. *Мушфиқӣ*

Он ишқ, ки дошт, бештар шуд,
Гӯё ки шукуфа буд, самар шуд. *Шоҳин*

ШУКУФАДОР شكوفه‌دار гулдор, дорои гул, гулнок.

Дасте, ки гул занад ба сари булбуле, куҷост,
Нахли шукуфадор ба боғе намондааст. *Сайидо*

ШУКУФТ شكفت кушода шудан, шукуфта шудан.

Зи якрангӣ шукуфти ғунчаи дилҳо нашуд ҳосил,
Ба ҳар гулшан, ки рафтам, чун гули раъно дурӯ рафтам. *Мулҳам*

ШУКУФТАГӢ شكفتگى ҳолати шукуфтан, кушода шудан, кӯшодашавӣ, вошавӣ.

Ба гулшане, ки дар ӯ булбули хушилҳон нест,
Шукуфтагӣ накунад ғунчаи тағофули мо. *Сайидо*

ШУКУФОН(И)ДАН شكوفاندن||شكوفانيدن шукуфта гардонидан, кушоёндан.

Бандам камаре ба боғбонӣ,
Дилҳо шукуфонам аз маонӣ. *Файзӣ*

ШУКУФТАН || ШИКУФТАН || ШУГУФТАН || ШИГУФТАН شكفتن||اشكفتن 1. во шудан, кушода шудан, боз шудан, дамидан.

Ҳазорон гул шукуфта бар рухонаш,
Нуҳуфта сӣ ситора дар даҳонаш. *Фахриддини Гургонӣ*

Минқор зи ҳам кушуд булбул,
Гӯё ки шукуфт ғунчаву гул. *Ҳилолӣ*

В-он к-аш аз меҳнат гуле хоҳад шигуфт,
Рӯзгораш инчунин хоре ниҳад. *Анварӣ*

2. *маҷ.* хурсанд шудан, шод гардидан, хушҳол шудан, хандон шудан.

Шукуфтан рафтааст, эй Сайидо, умрест аз ёдам,
Сухан бисьёр дорам бар лабу чун ғунча хомӯшам. *Сайидо*

Навфал зи ҳадиси пир бишкуфт,
Чун ғунча даҳан кушоду баргуфт... *Шоҳин*

ШУКУФТАХӮ(Й) شكفته‌خو(ى) кушодатабъ, хушхулқ.

Қадбонуи ӯ хуҷистарӯест,
Бо рӯи накӯ шукуфтахӯест. *Файзӣ*

ШУКУХ شكوخ *ниг.* шикух.

ШУКУХИДАН شكوخيدن *ниг.* шикухидан.

ШУКӮҲ شكوه 1. шавкат, ҳашамат, бузургӣ, дабдаба, ҷалолат.

Шукӯҳи тоҷи султонӣ, ки бими ҷон дар ӯ дарҷ аст,
Кулоҳе дилкаш аст, аммо ба тарки сар намеарзад. *Ҳофиз*

Хуршед ба сад шукӯҳ сар зад,
Бо таблу алам зи кӯҳ сар зад. *Ҳилолӣ*

шукӯҳ додан шавкат ва бузургворӣ бахшидан, зебу зинат ва тароват додан.

Барфи кофурӣ аз гарибаи кӯҳ
Рӯдро з-оби дида дод шукӯҳ. *Низомӣ*

шукӯҳ доштан таъсир ва фоида бахшидан.

Ҳақиқат шуд ӯро, ки бо он гурӯҳ
Насиҳат намудан надорад шукӯҳ. *Низомӣ*

2. ҳайбат ва даҳшат.

Шукӯҳи Ҳамза бидид ва битарсид. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Паи хӯрдан агар чангол ороям, маозалло,
Фалакро раъша гирад аз шукӯҳи луқмаҳои ман. *Савдо*

3. тавоноӣ, қувват.

Шукӯҳи ишқ то лангар ба дӯши хотирам афганд,
Ба ҳар манзил, ки пои худ ниҳодам, то гулӯ рафтам. *Мулҳам*

Навфал ба шукӯҳи бозуи хеш
Меронд шукӯҳи хайле аз пеш. *Шоҳин*

4. ҳисси ҳурмат ва таъзим, ки аз дидани шахси бузург ҳосил мешавад.

Саворе дидам хубрӯй, покизалибос, шукӯҳе аз ӯ дар дили ман омад. *Авфӣ*

ШУКӮҲИДАН شکوهیدن шаъну шавкат намудор кардан, пайдо кардани ҳисси тафохур.

Чу хоқон хабар ёфт з-он бихрадӣ,
Шукӯҳид аз он фарраи изадӣ. *Низомӣ*

ШУЛ(Л)А شوله ахлотдон дар кӯчаҳо, саргиндон, ҷои махсус барои хокрӯба.

Ҳаргиз ту ба ҳеҷ кас нашоӣ,
Бар сарт ду шула хоку саргин. *Шаҳиди Балхӣ*

Чун хар равост пойгаҳат охур,
Чун саг сазост ҷойгаҳат шулла. *Хаффоф*

ШУЛҒУТ شلغت||شولغوت 1. дастзада, маҷақ, тарию тозагиашро гумкарда, ҳамчун ангури шулғут; 2 *маҷ.* фартут ва фарсуда.

Маро озоди идӣ гар кунад устодам аз шафқат,
Илоҳӣ, завҷаашро шулғуту кампир гардонӣ. *Савдо*

ШУМ I شوم 1. бадфол, манҳус, наҳс, шумпай, номуборак.

Кунад нафрин бар он солу маҳи шум,
Ки дурӣ додаш аз орому аз бум.
Фахриддини Гургонӣ

Ҳар кӣ нафси шуми бадфармойро пурбор кард,
Рӯҳро маҷрӯҳ, дилро то абад бемор кард. *Мӯҳъӣ*

Ман аз дасти ин шуми бедодгар,
Шудам ашк дар чашму хун дар ҷигар. *Савдо*

2. нодуруст, номуносиб.

Дар бисоте, ки шӯри мазлум аст,
Пунба дар гӯш доштан шум аст. *Бедил*

ШУМ II شم чорук.

Чандет мадҳ гуфтаму чанде азоб дид,
Гар з-он ки нест симат, ҷуфте шумам фирист.
Мунҷик

ШУМАРИДАН شمریدن *ниг.* шуморидан.

Зи чизҳои ҷаҳон ҳар чӣ хору арзон шуд,
Гароншуда шумар он чизи хору арзонро. (1)
Носири Хисрав

ШУМАТ شومت 1. ғурур, такаббур; 2. ҳирс, оз.

Занни ғолиб он аст, ки ба шумати нифоқ дасти умед ба домани мақсуд нарасад.
«Таърихи Фаришта»

ШУМЗОД شوم زاد машъумзода, манҳусзода, аз насли наҳс.

Бихоҳам зи Кайхисрави шумзод,
Ки тухми Сиёвуш ба гетӣ мабод. *Фирдавсӣ*

ШУМНАФАС شوم نفس баднафас, наҳс, номуборак.

Гуфт: Эй палиди шумнафас, ҳадди худ шинос,
Бар устухони ман марасон ин ҳама забон. *Сайидо*

ШУМО شما *ҷонишини шахсии шахси дуюми ҷамъ.*

Азми дидори ту дорад ҷони бар лаб омада,
Бозгардад ё барояд, чист фармони шумо? *Ҳофиз*

шумор شمار *асоси замони ҳозираи* **шуморидан||шумурдан.**

ШУМОР شمار 1. ҳисоб; адад; миқдор.

Ва аммо шумори камийят мунфасил аст, зеро ки аҷзои вай яке аз дигар ҷудо ояд. *Ибни Сино*

Ниҳоданд ҳезум ду кӯҳи баланд,
Шумораш гузар кард бар чуну чанд. *Фирдавсӣ*

Бе умр зиндаам ману ин бас аҷаб мадор,
Рӯзи фироқро кӣ ниҳад дар шумори умр. *Ҳофиз*

аз шумор берун, берун аз шумор аз ҳад зиёд, беандоза, беҳисоб.

Ғофил, ки зи ихтиёр берун
Бинад ғаме аз шумор берун. *Файзӣ*

Берун зи шумор дошт хайле,
Доим ба шикор дошт майле. *Ҳилолӣ*

беш аз шумор аз ҳад зиёд, беандоза.

Ба харворҳо қундузи тегдор,
Самури сияҳ низ беш аз шумор. *Низомӣ*

шумор баргирифтан ҳисоб кардан.

Сад ғам аз ишқи ӯ фузун дорад,
Анварӣ гар шумор баргирад. *Анварӣ*

шумор хостан ҳисобот талабидан, ҳисоб хостан.

Чун амирулмӯъминин аз вай шумор хост ва ҳисоби амвол талаб кард, ӯро андӯҳ омад.
«Таърихи Табарӣ»

2. қатор, саф, радиф.

Дар маҳфиле, ки хуршед андар шумори зарра-ст,
Худро бузург дидан шарти адаб набошад. *Ҳофиз*

Дигар гуфт: Чун дар диёри шумо
Ғанӣ нест кас дар шумори шумо. *Ҷомӣ*

◇ **аз шумор соқит будан** аз қатор берун будан, аз ҳисоб хориҷ будан, дар ҳисоб набудан; беэътибор будан.

Оё надонӣ он, ки миёни суханварон
Ҳамчун имоми субҳа манам соқит аз шумор.
Шоҳин

дар шумор будан дар ҳисоб будан, баэътибор будан, аз қатор берун набудан.

Чу гӯям бӯсае, гӯӣ, ки фардо,
Қиро фардои гетӣ дар шумор аст? *Анварӣ*

Ин умр, ки бе ту дар гузор аст,
Марг аст, валек дар шумор аст. *Шоҳин*

дар шумор овардан ҳисоб кардан; ба эътибор гирифтан.

Дар шумор арчи наовард касе Ҳофизро,
Шукр, к-он меҳнати беҳадду шумор охир шуд.
Ҳофиз

ШУМОРА شماره шумор, ҳисоб; **шумора кардан** ҳисоб кардан, шумурдан.

Ҳазор сол фузун умр боядам, Шоҳин,
Ки то яке зи ҳазорон ғамаш шумора кунам.
Шоҳин

ШУМОРИДАН||ШУМУРДАН شماریدن||شمردن 1. ҳисоб кардан, теъдод кардан.

Басо қарнҳо дида аз неку бад,
Нағунҷад шумориданаш дар адад. *Савдо*

2. донистан, ба ҳисоб гирифтан, ба эътибор гирифтан, номидан.

Ишқи туро хурд набояд шумурд,
Ишқи бузургон набувад кори хурд. *Анварӣ*

Риё ҳалол шуморанду ҷоми бода ҳаром,
Зиҳӣ тариқату миллат, зиҳӣ шариату кеш! *Ҳофиз*

ШУМПАЙ شوم پی бадбахтиовар, манҳус.

Пур андеша шуд ҷони Ковуси Кай
Зи фарзанду Судобаи шумпай. *Фирдавсӣ*

ШУМУЛ شمول чизеро фаро гирифтан, дар бар гирифтан.

Онам, ки шумули ман аамм асту атам,
Берун набувад зи ман чи бисьёру чи кам. *Хоқонӣ*

Ва дар шумули эҳсон оммаи ин гурӯҳ дохиланд. *Аҳмади Дониш*

ШУМУРДАН شمردن *ниг.* **шуморидан.**

ШУМУС *а.* شموس *ҷ.* **шамс.**

Гуфто: Барои ин ки ниҳад ҳар сабоҳ рӯ,
Бар даргаҳе, ки тофта аз шамсааш шумус. *«Оташкада»*

ШУМӢ شومی бадбахтӣ, манҳусӣ.

Ильёс бибояд кушт, ки аз шумии ӯ қаҳт гирифт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Афсӯс ба ҷони он ҳазин кард,
Бар шумии бахташ офарин кард. *Шоҳин*

ШУМӮЪ *а.* شموع *ҷ.* **шамъ.**

... Аз қаср берун омада ба масҷид рафт ва гуфт, то шумӯъ ва канодил пеши ӯ барафрӯхтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ШУНАВИДАН شنویدن *ниг.* **шунидан.**

ШУНАВОНИДАН شنوانیدن ба самъ расонидан, гӯшрас кардан.

Нахуст арзи дуо гуфт аз ҷаноби туам,
Ки то яке шунавонид, сад ҳазор шунид. Шоҳин

ШУНАВОЙ شنوائی яке аз ҳиссҳои панҷгона, ки иборат аз лаёқати шунидан аст, сомеа.

Ҳоҷат нест ба дуруст кардани зоҳир, чун шунавой ва биной ва бӯйӣ ва чашиӣ ва басовӣ. *Ибни Сино*

ШУНИДАН||ШАНИДАН||ШУНУДАН شنیدن||شنودن истимоъ кардан, ба гӯш гирифтан, суханро гӯш кардан, чизеро гӯш кардан.

Чу Афросиёб он суханҳо шунуд,
Барафрӯхт аз бахту шодӣ намуд. *Фирдавсӣ*

Он шанидастӣ, ки рӯзе зираке бо аблаҳе
Гуфт, к-ин волии шаҳри мо гадои беҳаёст. *Анварӣ*

Зи бод мешунавам бӯи нофаҳои татор,
Магар кулолаи мушкин зи сар кушуд нигор. *Шоҳин*

ШУНИДАНӢ||ШУНУДАНӢ شنیدنی||شنودنی сазовори шунидан, он чӣ ба шунидан меарзад.

ШУНУФТАН شنفتن шунидан, гӯш кардан.

Чу пир он чи гуфтанд бо ӯ шунуфт,
Чу ғунча бихандиду чун гул шукуфт. *Ҷомӣ*

Маҷнун сухани падар чу бишнуфт,
Ангушт ба дида монду баргуфт... *Шоҳин*

ШУНУФТАНӢ شنفتنی шунидани, қобили шунидан.

З-он пунбаи ғафлатам ба гӯш аст,
К-он рози ниҳон шунуфтанӣ нест. *Махфӣ*

ШУНЪАТ *а.* شنعت *ниг.* **шанъат.**

ШУНҚОР *т.* شنقار навъе аз мурғони шикорӣ, монанди чарғ.

Барои хон шунқоре сафед, ки пой ва минқори ӯ сурх буд, оварданд. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **шунқор гаштан** (*ё* **шудан**) *киноя аз* мурдани подшоҳони чағатой.

Шайх Мирзо рӯзи душанбе ... аз болои боми кабӯтархона афтода шунқор гашт. *«Таърихи Фаришта»*

ШУОА *а.* شعاعه нур, рӯшноӣ ва партави офтоб.

Чу дар шуоаи хуршед нури ҷирми Суҳо,
Чу бар таҷаллии раъи ту офтоб ниҳон. *Убайди Зоконӣ*

ШУОЪ *а.* شعاع **1.** нур, партави офтоб.

Чун офтоб бар он ҷо уфтад, шуои он чунон бошад, ки ақл дар он мутаҳайййир шавад. *Носири Хисрав*

Шуое, ки рафт аз уфуқ то ба дур,
Бизад найза боло синонҳои нур. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. рӯшноӣ, партав.

Шуои оташе аз он ҷо метофт. *Авфӣ*

Ба маҷлисе, ки набошад шуои рухсорат,
Гар офтоб бувад шамъ, рӯшноӣ нест. *Махфӣ*

ШУРАКО *а.* شرکا *ҷ.* **шарик.**

Хоҷа Низомулмулки Тӯсӣ, Умари Хайём ва Ҳасани Саббоҳ дар Нишопур таҳсил мекарданд ва шуракои дарс будандӣ. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Рӯзе ... домулло Қаландарҷой-охунд ҳамроҳи шурако дарс муколама мекарда ... *Аҳмади Дониш*

ШУРАФО *а.* شرفا *ҷ.* **шариф.**

Бисьёре аз шурафо ва нуҷабо ... ба гулгашти лолазори шаҳодат хиромиданд. (1) *«Хизонаи омира»*

ШУРБ *а.* شرب **1.** нӯшидан, нӯшиш.

Падаратро ба шурби хамр ва нифоқ нисбат мекарданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Фалон бемор ба сабаби шурби фалон даво ба сиҳҳат расид. *Аҳмади Дониш*

шурбу акл нӯшидан ва хӯрдан.

Дарун то бувад қобили шурбу акл,
Бад-он тозарӯй асту покизашакл. *Саъдӣ*

2. нӯшиши май, шаробнӯшӣ.

Бувад хасмат дижам, хотир ҳазин, гирьякунон, ғамгин,
Ту хуш афтода бар мастию шурбу мутрибу дилбар. *Восифӣ*

шурби мудом пайваста май нӯшидан, доим нӯшидан.

Шоҳ аз Ҳоҷихон ба воситаи шурби мудом ва қабул накардани насиҳат ранҷида шуд. *«Таърихи Фаришта»*

Мо дар пиёла акси рухи ёр дидаем,
Эй бехабар зи лаззати шурби мудоми мо. *Ҳофиз*

3. нӯшоба, нӯшиданӣ, ошомиданӣ.

Аз зулфи ту нофаҳо кушодем,
В-аз лаъли ту шурбҳо кашидем. *Анварӣ*

ШУРБА||ШУРБАТ||ШАРБА||ШАРБАТ *а.* شربه||شربت як

ҷуръа, қулт, миқдоре аз нӯшиданӣ, ки ба як бор нӯшида мешавад.

Ғадире пур аз об дид, шурбате аз он бичашид. *Авфӣ*

ШУРО *а.* شورا *ниг.* шӯро.

ШУРТ||ШУРТА *а.* شرط||شرطه 1. дастаи посбонони шаҳр, қаравулон, сардори шаҳна; **соҳиби шурта** ҳоким.

Мутаваккил ӯро соҳиби шуртаи Бағдод гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

2. мувофиқ, матбӯъ; боди мувофиқ.

Шурта ҳама вақте набувад лоиқи киштӣ. *Саъдӣ*

Баромад аз канорobод шурта,
Маро бурд аз карам берун зи варта. *«Оташкада»*

боди шурта боди мувофиқ, боди ба рафтани киштӣ мусоид.

Киштинишастагонем, эй боди шурта, бархез,
Бошад, ки боз бинем он ёри ошноро. *Ҳофиз*

ШУРУР *а.* شرور *ҷ.* шар(р).

Халқро дар паноҳашон яксар
Эминӣ аз шурури якдигар. *Бедил*

ШУРУТ *а.* شروط *ҷ.* шарт.

Бартару фурӯтарон ... пеш рафтанд ва шурути фармонбардорӣ андар он нигоҳ доштанд. (3) *«Таърихи Байҳақӣ»*

ШУРУФ *а.* شرف 1. баландӣ.

Офтоб ба нуқтаи шуруф иқтирон ёфта, аз суқути ҷамароти силос деги нашвунамо дар ҷӯш омад. *«Оини нигориш»*

2. наздикӣ, қарибӣ; арафа; **бар шуруфи** *чизе* **будан** дар арафаи чизе будан.

Чун амир Сайфуддавлаи Маҳмуд ракокати ақл ва фитрати раъй ва таноқузи аҳво ба сӯи тадбири қавм мушоҳада кард, донист, ки мамлакати Сомониён бар шуруфи завол аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ШУРУҚ *а.* شروق баромадани офтоб, тулӯи офтоб; *маҷ.* зуҳур ва тобиш.

Чун зи рӯи ин замин тобад шуруқ,
Ман ҷаро боло кунам рӯ дар А(й)юқ. *Румӣ*

Бо шуруқи анвори оламсӯзи ҷалолаш зарроt нанамояд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ШУРФА *а.* شرفه кунгура; айвон, болохона.

Пушти тоқҳо рост карда ва инро шурфа ва кунгура барниҳода чунон, ки мураббаъ менамояд. *Носири Хисрав*

Кӯхе ... дар баландӣ бо шурфаи фалаки аъзам лофи баробарӣ задӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ШУРФОТ *а.* شرفات *ҷ.* шурфа.

Қаманди тасхири ҳеҷ зи шавкате бар шурфоти он наафтода буд. *«Равзат-ус-сафо»*

ШУРӮЪ *а.* شروع оғоз кардан; иқдом, ба коре дохил шудан, даромадан.

Мазоҳиби бисёр доранд, чун ҳама ботил буд, шурӯъ дар он накардам. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Бо дӯсту душман мудоро кун ва дар корҳо бе машварати хирадмандон шурӯъ манамо. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

ШУРӮҲ *а.* شروح *ҷ.* шарҳ.

Ин маснавӣ ... шурӯҳи бисёр дорад, аммо онҷи аз матн метавон фаҳмид, дар шарҳ намегунҷад. *«Оташкада»*

ШУСТАДИЛ شسته‌دل покдил, софботин, поктинат.

Яке шустадил бар сари хоки мафраш
Ба ҷуз шоҳиди оби ҷонон надидам. *Бадри Чочӣ*

ШУСТАН شستن 1. пок кардани чизе.

Басе шуста танро зи роҳи умед,
Сиёҳӣ ба шустан нагардад сафед. *Савдо*

2. ғусл додан.

Чун даргузарам ба бода шӯед маро,
Талқин зи шароби ноб гӯед маро. *Хайём*

3. *маҷ.* пок кардани чизе аз олоиши чизҳои нописандида.

Сиёвуш сухан рост гӯяд ҳаме,
Дили шоҳ з-оташ бишӯяд ҳаме. *Фирдавсӣ*

Зибаҷ дар ёди ӯ гум кард худро,
Бишӯст аз лавҳи хотир неку бадро. *Ҷомӣ*

◇ **дасту дил шустан** *аз касе, чизе* дил бардоштан, умед кандан аз касе, чизе.

Аз духтари хеш дасту дил шуст,
В-аз шавҳари хеш маслиҳат ҷуст. *Шоҳин*

ШУСТАР||ШУШТАР شوستر||شستر||شوشتر||ششتر 1. номи шаҳре дар Хузистони Эрон, ки дар санъати бофандагӣ машҳур будааст; 2. ҳарире, ки дар Шустар бофта мешавад.

Олим аз ҷудаи ӯ тавонгар шуд,
Бӯстон дар либоси шустар шуд. *Заҳири Форьёбӣ*

ШУСТАРӢ||ШУШТАРӢ شوستری||شستری || شوشتری || ششتری мансуб ба Шустар.

Зи ҳиндию чинию аз барбарӣ,
Зи мисрию аз ҷомаи шустарӣ ... *Фирдавсӣ*

Сабо чун барояд ба бозигарӣ,
Замин румӣ орад, ҳаво шуштарӣ. *Низомӣ*

ШУСТУШӮ(Й) شستوشو(ی) бо об пок ва тоза кардан.

Чу нопок ояд ба ту оби ҷӯй,
Маҷӯ покии ҷома аз шустушӯй. *Ҷомӣ*

Олудагӣ зи домани исмат намеравад,
Сад раҳ ба оби дида агар шустушӯ кунам. *Махфӣ*

ШУТУР شتر ҳайвони аҳлии боркаши калонҷуссаи кӯҳондор.

Бозаргонеро дидам, ки саду панҷоҳ шутур бор дошт ва чиҳил банда ва хидматгор. *Саъдӣ*

Фиристода ба ҳар ҷониб мукаррар
Шутурҳо каф ба лаб, чун баҳр дар бар. *Мулҳам*

шутур хобондан шутурро барои манзил кардан дар ҷое аз роҳ истоёндан.

Ҳало, эй сорбон, уштур бихобон,
Аз ин хуштар куҷо бошад алафхор. *Шамси Табрезӣ*

ШУТУРБОН شتربان нигаҳбони шутур, ронандаи шутурон, сорбон.

Шутурбоне омад ба ҳавлу ситез,
Зимоми шутур бар сарам зад, ки хез! *Саъдӣ*

Сад ҷинс шутур тамом қурбон,
Бар ҷон шуд аз ин ситам шутурбон. *Ҳилолӣ*

ШУТУРВОР شتروار бори як шутур, якшутура бор, шутурбор.

Зи густурданиҳо шутурвор шаст,
Зи зарбафт пӯшиданиҳо се даст. *Фирдавсӣ*

ШУТУРДИЛ شتردل 1. кинавар, кинаҷӯ, бадхоҳ.

Зи ҳосидони шутурдил мадор мардумӣ чашм,
Ки найшакар набирӯяд зи бехи уштурғоз.
Заҳири Форьёбӣ

Маълум шуд ба даҳр шутурдил ту будаӣ,
Бошад ҳамеша чашми ту бар дасти сорбон. *Сайидо*

2. тарсанда, тарсончак.

ШУТУРҒОЗ شترغاز гиёҳест, *ки онро бо сирко мехӯрданд*, бехи ангӯдон.

Ту шаҳд бинас(и)тонию дар ком наёрӣ,
Ӯ комаву сиркову шутурғоз наёбад. *Сӯзанӣ*

Ҳама сирка гуфтем, атса диҳем,
Шутурғоз дар зери бинӣ ниҳем. *«Луғати фурс»*

ШУТУТ *а.* شطوط *ҷ.* шат(т).

Агар касе дар шутут ва савоҳил бошад, зиёдатии об ва ҷарӣ ва ғулувви онро мушоҳида кунад. (1)
«Аҷоиб-ул-махлуқот»

ШУУБ *а.* شعوب *ҷ.* шаъб.

Ва шуубу қабоили бисёр аз насли эшон пайдо гашта. *«Равзат-ус-сафо»*

ШУУР *а.* شعور ақл, идрок, фаросат, зиракӣ.

Шуур аз зоҳиди хушк он лаби майгун мегирад,
Зи санги хора дил он чашми бозигӯш мегирад.
Соиб

ШУФАО *а.* شفعا *ҷ.* шафеъ.

Шуфао ангехта ва расул фиристода дар боби мусолаҳа тазарруъ ва зорӣ оғоз ниҳоданд.
«Равзат-ус-сафо»

ШУХ شوخ чирк, чиркинӣ, ифлосӣ.

Агар шух бар ҷомаи ман бувад,
Ҷӣ бошад, дилам аз тамаъ ҳаст пок. *Хисравӣ*

Дирамаке чанд сиёҳ дар коғазе кардам, ки ба гармобабон диҳам, то бошад ки моро дамаке зиёдтар дар гармоба бигузорад, ки шух аз худ боз кунам.
Носири Хисрав

ШУХГИН شوخگين чиркин, ифлос, касиф, олуда ба чирк.

Мӯи жӯлидае ба сар дорад,
Шухгин ҷомае ба бар дорад. *Тайён*

ШУШТАР شوشتر||ششتر *ниг.* шустар.

ШУШТАРӢ شوشترى||ششترى *ниг.* шустарӣ.

ШУҒ شغ *ниг.* шағ.

ШУҒА شغه пӯсти ғафсе, ки аз кори зиёд дар даст ё аз роҳгардии зиёд дар пои одам пайдо мешавад.

Ҳамедавам ба ҷаҳон-андар аз паси рӯзӣ,
Ду пой пур шуғаву монда бо диле бирьён. *Асҷадӣ*

ШУҒЛ *а.* شغل 1. машғулият, кор; хизмат; касб, ҳунар, пеша.

Дар ёди домани ӯ моемӯ дил тапидан,
Мушти ғубори моро шуғли дигар набошад. *Бедил*

Туро шуғле бояд, ки худро бад-он машғул дорӣ.
Аҳмади Дониш

Инак ману шуғли ин фасона,
То ғам кунад аз дилам карона. *Шоҳин*

шуғлу пеша кори доимӣ, касбу кор.

Андар зилоли мавкиби маймуни азми ту
Доранд шуғлу пеша сафар моҳу офтоб. *Анварӣ*

шуғл гирифтан машғул шудан.

Илм касир омаду умрат қасир,
Он ҷӣ зарурист, бад-он шуғл гир. *Ҷомӣ*

2. иҷрои амал, иҷрои ягон кор.

Ҳар кӣ дар шуғли он амал бархост,
Он намудор аз ӯ наёмад рост. *Низомӣ*

Марав рӯӣ дар шуғли шар ҷун хасон,
В-агар хайр бошад,—ба ғоят расон. *Ҷомӣ*

3. заҳмат, ранҷ, машаққат, ташвиш, тараддуд.

Эй писар, ман туро ва хештанро аз ин шуғл бираҳонам. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Нафси хештанро машғул кун, пеш аз он ки туро дар шуғл афканад. *Ҷомӣ*

4. ишғол кардан, соҳибӣ кардан.

Ҳар вақте ки ҳазрати мавлавӣ ҷиҳати дарс ихтиёр менамуданд, вай дар ҳамон вақт пагоҳтар омада он маконро шуғл намуда, ки чандон ҳиял ва таъаллул мекард, ки вақти дарси эшон фавт мешуд.
Восифӣ

ШУҚУҚ *а.* شقوق *ҷ.* шиқ(қ).

Акбар низ ... мусолаҳаро беҳтарин шуқуқ дониста, бо хони хонон мулоқот намуд. (2)
«Таърихи Фаришта»

ШУҚҚА *а.* شقه 1. порчае аз чизе, порае матоъ ё коғаз ва ғ.

Яке гӯша аз шуққаи он ҳарир
Бад-ӯ дод, к-ин нақш бар даст гир. *Низомӣ*

Насими фатҳ ва зафар бар шуққаи алами Муҳаммадхони Шайбонӣ вазад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. пероҳани пешкушода; яктак.

Ҷунон дар нафси вай таъсир кард, ки бо шуққаи хос ва кафш савор шуд ва як манзил бирафт. *Ҷомӣ*

3. порчае, ки дар сари байрақ мебанданд.

Шуққаи султон манигар зарри ноб,
Ҷуббаи дарвеш нигар з-офтоб. *Хисрави Деҳлавӣ*

4. фармони шахси бузург, мактуб ё хабаре, ки аз шахси бузург мерасад.

Шабиб шуққае ба Абдурраҳмон навишт.
«Равзат-ус-сафо»

Аҳмадшоҳ ... шуққаи талаб ба хатти хосе ба навvоб Низомуддавла навишт. *«Хизонаи омира»*

◇ **бар шуққаи** *чизе* **бастан** тааллуқдор ва вобаста кардан ба коре.

Куҳансолони ин кишвар, ки ҳастанд,
Моро бар шуққаи ин шуғл бастанд. *Низомӣ*

шуққа-шуққа порча-порча, кам-кам, қитъа-қитъа, қисм-қисм.

Аз паранд ва парниёни рубонёти малиха шуққа-шуққа фароҳам кардам. *«Оташкада»*

ШУҚҚОТ *а.* شقاق *ҷ.* **шуққа.**

Аз он чӣ дида ва шунида будам, дар шуққот ва авроқ ҷамъ шуда ... (1) *Аҳмади Дониш*

ШУҲАДО *а.* شهدا *ҷ.* **шаҳид** II.

Ин кӯҳ буд, ки имрӯз мазори шуҳадост. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ШУҲУБ *а.* شهب *ҷ.* **шиҳоб.**

Шуҳуб ҳамчу афганда аз нур найза,
Ва ё чун зи чархе раҳо гашта ҳабле. *Манучеҳрӣ*

Мерабуданд андаке з-он розҳо,
То шуҳуб меронданшон зуд аз само. *Румӣ*

ШУҲУД *а.* شهود *ҷ.* **шоҳид.**

Баъд аз адои шаҳодати шуҳуд ниҳоли вуҷуди ӯро аз пай дарорад. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

ШУҲУР *а.* شهور *ҷ.* **шаҳр** II.

Ба мурури шуҳур он хоб аз хотири ӯ фаромӯш гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

дар шуҳури ... дар санаи ...

Дар шуҳури 959 шерозан авроқи китоби умри Мавлоно Ҷалолиддин аз ҳам гусиста гардид. *«Таърихи Сайидроқим»*

шуҳур ва аъвом моҳҳо ва солҳо.

Маосири он ба шуҳур ва аъвом аз арсаи айём маҳв нашавад. *Авфӣ*

шуҳуру санин моҳҳо ва солҳо; *муқ.* **санин** II **(сани ну шуҳур).**

Гуво санину шуҳур асту пойдортар аст
Хати шуҳуру санин аз хати удулу шуҳуд. *Муиззӣ*

ШУҶОАТ||ШАҶОАТ *а.* شجاعت далерӣ, диловарӣ, ҷасурӣ, нотарсӣ, пурдилӣ.

Ҳаст шарти подшоҳӣ чор чиз:
Ҳикмату иффат, шуҷоат, ҷуд низ. *Ҷомӣ*

Бар авранги ҷалолат кист худ Ҷам?
Ба майдони шуҷоат чист Рустам? *Ҳозиқ*

Ба ҳамаи хасоил аз падар даргузашт: ҳам ба саховат ва ҳам ба шаҷоат. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ШУҶОАТПЕША شجاعت‌پیشه далер, нотарс, пурдил, шуҷоатманд.

Бар шуҷоатпеша нанг аст аз таҳаввур дам задан,
Ҳарфи ҷавҳар барнаёмад бар забон шамшерро. *Бедил*

ШУҶОЪ *а.* شجاع далер, баҳодур.

Шуҷоъ он, ки дилро шикебо кунад,
Ба ошуфтан-андар мудоро кунад. *Абӯшакури Балхӣ*

Мулки висол боядат — аз сар гузар, Камол,
Хилъат ба лашкарӣ нарасад, то шуҷоъ нест. *Камоли Хуҷандӣ*

шӯ(й) (شوی) *асоси замони ҳозираи* **шустан.**

ШӮЙ شوی шавҳар.

Туро бо чунин рӯю болою мӯй
Зи чархи чаҳорӯм хур оядт шӯй. *Фирдавсӣ*

Шӯй бо зан гашту зан бо шӯю модар бо писар. *Фаррухӣ*

ШӮЛА||ШАВЛА شوله **1.** оши мулоим аз биринҷ; **2.** *маҷ.* мулоим, ноустувор; дарҳаму барҳам, муғлақ.

Аммо мисрае намехонд, ки калимоташ пӯла нашуда бошад ва аркони авзон шӯла. *Савдо*

ШӮЛАК شولک аспи тезрафтор.

Ба зер-андаруи тезрав шӯлаке,
Ки н-ояд чунон аз ҳазорон яке. *Фирдавсӣ*

Барошуфту бар шӯлаки бодпой,
Чу дарьёи оташ даромад зи ҷой. *Хоҷу*

ШӮЛАКАДУ شوله‌کدو шӯлае, ки дар он каду меандозанд.

То чашм сӯи каллаю гипо бикушодем,
Бо шӯлакаду гардани худро ялавидем. *Савдо*

шӯр شور *асоси замони ҳозираи* **шӯридан.**

ШӮР I شور **1.** ҳаяҷон, изтироб; ғулғула; фарьёд, фиғон.

Саворе, ки номаш Қалоҳур буд,
Ки Мозандарон з-ӯ пур аз шӯр буд. *Фирдавсӣ*

Муҳаммад Мирзо аз талотуми баҳри таҳаввур шӯрҳо дар мамолик андохта. *«Таърихи Сайидроқим»*

шӯру афғон нолаву зорӣ.

Гирья дар шаб азим осон аст,
Ки ҳамин бонгу шӯру афғон аст. *«Хористон»*

шӯру машғала ғавғо, дӯлоб ва мағал, валвала.

Ногоҳ аз як тарафи бозор овози ғулғула ва шӯру машғала пайдо шуд. *Восифӣ*

шӯру шағаб ҳарҷу марҷ; гирудор.

Андар ин сури пур зи шӯру шағаб,
Дил пур аз ғам ниҳону мӯҳр ба лаб. *Саноӣ*

шӯр (бар)ангехтан ошӯб ва шӯришу фитна барпо намудан.

Ба шӯр ангехтан чандин макун зӯр,
Ки ширин талх гардад, чун шавад шӯр. *Низомӣ*

Ғамаш дар ҷон чунон шӯре барангехт,
Ки дил хуноб шуд, аз дидааш рехт. *Ҳозиқ*

шӯр афтодан ғулғула бархостан, пурошӯб шудан.

Дӣ ба гашт омадию шӯр ба бозор афтод,
Подшоҳе, ки ба шаҳр ояд, пинҳон набувад. *Хисрави Деҳлавӣ*

шӯр барангехтан *ниг.* **шӯр (бар)ангехтан; бархостани шӯр** а) баланд шудани шӯру ғавғо.

Ҳоле падид шуд ва шӯр бархост, ки ҳамгинон ҷома медариданд. *Ҷомӣ*

б) *маҷ.* бартараф ва дур шудани шӯру ғавғо.

Чу мавҷи баҳр гирди турбати ман нолае дорад,
Сарам шуд хок в-аз сар шӯри савдо барнамехезад. *Ваҳид*

шӯр кардан тӯпаланг кардан, хурӯшидан.

Ашкари гӯрсум ба саҳро тохт,
Шӯр мекарду гӯр меандохт. *Низомӣ*

шӯр рехтан *ба чизе* чизеро ошуфтаву беқарор кардан.

Ҳуснат намаке тоза ба доғи дили мо рехт,
Савдои ту шӯре ба димоғи дили мо рехт. *Махфӣ*

шӯр ба дил (*ё* **ҷон) афтодан** изтиробнок шудан, музтариб гаштан, ошуфта шудан, ба ҳаяҷон афтодан.

Шӯре ба дили сӯхта афтод, бифармо!
Имшаб намаки синаи бирьёни кӣ будӣ? *Ҳилолӣ*

Афтодааст шӯр ба ҷони кабобҳо,
Эй судаи намак, зи намакдони кистӣ? *Сайидо*

ба шӯр овардан безобита ва бетоқат кардан, ба ҳаяҷону изтироб овардан.

Гарчи овозам бувад чун накҳати гул бесадо,
Булбулонро нолаам орад ба шӯр аз роҳи дур.
Шавкат

ба шӯр омадан ба ҳаяҷон омадан, ба ҷунбиш омадан.

Танаш чун хӯриш ҷусту омад ба шӯр,
Яке дашт пеш омадаш пур зи гӯр. *Фирдавсӣ*

дар шӯр овардан ошӯбу тӯпаланг андохтан, вайронӣ ва парешонӣ овардан, ба ошуфтагӣ ва парокандагӣ андохтан.

Гаҳ намак резад ба хум, гаҳ бишканад паймонаро,
Муҳтасиб то чанд дар шӯр оварад майхонаро.
Ҳилолӣ

2. ошуфтагӣ, фитна, фасод.

Ин чӣ шӯрест, ки дар даври қамар мебинам,
Ҳама офоқ пур аз фитнаву шар мебинам. *Ҳофиз*

шӯру шар фитна ва фасод; *муқ.* **шар(р) (шару шӯр).**

Олам аз шӯру шари ишқ хабар ҳеҷ надошт,
Фитнаангези ҷаҳон ғамзаи ҷодуи ту буд. *Ҳофиз*

Ғайри моро ҳамчу носеҳ ҳарфҳо гӯяд ба хайр,
Дар саволи ман вале посух зи шӯру шар диҳад.
Туғрал

шӯр будани чашм фитнаангез будани чашм, шум будани чашм.

Агар чашми зоҳид намебуд шӯр,
Ба майхона мебурдам ӯро ба зӯр.
«Хизонаи омира»

3. мавҷ задани об; пурмавҷӣ, талотум.

Он боду шӯр лахте кам шуд, боз бо вай гуфтанд: Чизе бигӯй. *Ҷомӣ*

Сад биёбон тай шуду аз корвон дурам ҳанӯз,
Киштии тӯфони дарьёи пур аз шӯрам ҳанӯз.
Сайидо

4. туғьён, ғалаён, авҷгирӣ.

Надорад шарм бо шӯри ҷунун тоб,
Куҷо девор созад манъи селоб. *Ҳозиқ*

Баҳри ғамам канора надорад зи шӯри ишқ,
Аз васли шоҳидони ҷаҳонам канора беҳ.
«Тӯҳфат-ул-аҳбоб»

5. ишқ.

Магар дар сарат шӯри Лайлӣ намонд?
Хаёлат дигар гашту майле намонд. *Саъдӣ*

Алиқулихон ... дар Ҳиндустон ҳама вақт шӯри Хадича-султон дар сар дошт. *«Хизонаи омира»*

◇ **шӯри тааб доштан** дар азоб будан.

Зи ишқ ар метапад ошиқ, машав мункир, назар мекун
Дар он гандум, ки дар тоба басе шӯри тааб дорад*.

ШӮР II شور намакин, намакдор, сернамак.

Кас набинад, ки ташнагони Ҳиҷоз
Ба лаби оби шӯр гирд оянд. *Саъдӣ*

Чӣ шуд сер аз он шӯр хӯрда кабоб,
Биҷунбид дар табъи вай майли об. *Ҷомӣ*

ШӮРА شوره 1. ҷисми сафеди намакмонанд, ки дар заминҳои шӯр ва беҳосил пайдо мешавад.

Имрӯз ғӯра бин, ки шакар баст аз нишот,
Имрӯз шӯра бин, ки чӣ рӯянда мешавад.
Шамси Табрезӣ

2. замини беҳосили шӯр, шӯразор.

Чун он тухме, ки дар шӯра фишонӣ,
Ҳам аз тухму ҳам аз бар дур монӣ.
Фахриддини Гургонӣ

Асбоби комронӣ аз бахти худ наҷӯям,
К-аз шӯраи муғелон райҳон бурун наёмад.
Хисрави Деҳлавӣ

ШӮРАБУМ شوره‌بوم *ниг.* **шӯразамин.**

Дареғ аст бо сифла гуфтан улум,
Ки зоеъ шавад тухм дар шӯрабум. *Саъдӣ*

ШӮРАЗАМИН شوره‌زمین замине, ки дар хоки он моддаи шӯра ҳаст, шӯразор.

Чу шӯразамине, ки аз дур об
Намояд, чу тобад бар ӯ офтоб. *Фирдавсӣ*

ШӮРАНГЕЗ شورانگیز ошӯбангез, ошуфтакунанда; фитнаангез.

Шаммае аз достони ишқи шӯрангези мост
Он ҳикоятҳо, ки аз Фарҳоду Ширин кардаанд.
Ҳофиз

Ба он лабҳои ширин ваҳ чӣ шӯрангез механдӣ,
Ки аз завқаш намак бар синаҳои реш меояд.
Ҳилолӣ

ШӮРБАХТ شوربخت бадбахт, сиёҳбахт.

Некбахт он касе, ки доду бихӯрд,
Шӯрбахт он, ки ӯ нахӯрду надод. *Рӯдакӣ*

Яке гуфт бар мардуми шӯрбахт,
Зи Бобул расад ҷодуиҳои сахт. *Низомӣ*

ШӮРБАХТӢ شوربختی бадбахтӣ, сиёҳбахтӣ.

Ҷони беморам аз он лаб шарбате хӯрду назист,
Шӯрбахтӣ бин, ки ширинӣ зиён медорадаш.
Исмат

ШӮРБО شوربا хӯроки обакӣ, ки аз гӯшт, сабзавот ва нахӯд пухта мешавад.

Ба як табақи чӯбӣ шӯрбо меоварданд, аснофи буқулот дар он андохта. *Аҳмади Дониш*

Шӯрборо нарасад даъвии ошӣ кардан,
Кичириро насазад ҳарзаталошӣ кардан. *Савдо*

ШӮРИДА شوریده 1. парешон, бетартиб; пароканда; баргашта, вожгун, бесомон.

Чун кор бар Алӣ шӯрида медиданд, ҳама майли Муовия мекарданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

толеи шӯрида бахти баргашта, бахти бад.

Аз толеи шӯридаи ман инони ихтиёр аз даст берун шуд. *Авфӣ*

Гуфтамаш бахти ману толеи шӯридаи ман
Хуфта мебинаду бедор намепурсад ҳеҷ. *Ҳофиз*

2. ошуфтахотир, парешонҳавас.

Аз ғизои мухталиф ё аз таом
Табъи шӯрида ҳамебинад маном. *Румӣ*

сари шӯрида сари пуршӯр, сари савдоӣ.

То дил андар хами он зулфи парешон наравад,
Сари шӯридаи ман бар сари сомон наравад.
Шоҳин

3. мубтало ба савдои ишқ, девонаи ишқ, ошиқи шайдо.

Чунин дорам аз пири донанда ёд,
Ки шӯридае сар ба саҳро ниҳод. *Саъдӣ*

Шўридаи зулфи ёр доим
Дар доми бало мақом дорад. *Ҳофиз*

булбули шўрида *кинояаз* ошиқ.

Сабо, ба булбули шўрида гў, ки дар раҳи ишқ
Маҷоли дам задану ҷои худнамоӣ нест. *Махфӣ*

◇ **шўрида доштан** шўрондан, балво андохтан, фитна ангехтан.

Ў ба амири Хуросон Асад ибни Абдулло нома навишт, ки ба Бухоро марде падид омадааст ва вилоят бар мо шўрида медорад. *«Таърихи Наршахӣ»*

ШЎРИДАБАХТ شوریده‌بخت шўрбахт, бахтбаргашта.

Андар он соат, ки аз пеши мани шўридабахт
Рафт он бадхў, чаро он лаҳза ҷони ман нарафт? *Хисрави Деҳлавӣ*

ШЎРИДАВОР شوریده‌وار девонавор.

Бидоранд бар ҷои худ устувор,
Худ аз ҷой ҷунбид шўридавор. *Низомӣ*

ШЎРИДАДИЛ شوریده‌دل дилбохта, ошиқи шайдо, беқарор.

Зи пешаш шаҳаншоҳи шўридадил
Ҳама хоки раҳ карда аз дида гил. *Хоҷу*

На ин замон мани шўридадил ниҳодам рўй,
Бар остони ту, к-андар азал ниҳодам боз. *Ҳофиз*

ШЎРИДАКОР شوریده‌کار он кӣ кораш чаппа шудааст, ошуфтааҳвол, парешонҳол.

Ба ҳукми он, ки бас шўридакорам,
Чу кори худ дили шўрида дорам. *Низомӣ*

Шуда аз даст чун шўридакорон,
Бимонда бехабар чун соядорон. *Хисрави Деҳлавӣ*

ШЎРИДАМАҒЗ شوریده‌مغز саргаранг, гиҷ; ҳайрон.

Ҷаҳондор дар кори он пойлағз
Аз он достон монд шўридамағз. *Низомӣ*

ШЎРИДАН شوریدن 1. ошуфта шудан; ба қаҳру ғазаб омадан, оташин шудан; ҷўшидан.

Наёмад ба домам ба сони ту гўр,
Зи чангам раҳоӣ наёбӣ, машўр. *Фирдавсӣ*

2. исьён кардан, балво бардоштан, ба шўриш омадан.

Бад-ў гуфт мўбад, ки бо ин сипоҳ
Сазад гар бишўрем бо Совашоҳ. *Фирдавсӣ*

Ин мулк бар ту аз он бишўрид, ки ту дар куштани бузургон муболағат кардӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. гардондан, шудгор кардан.

Ҳуси буньёди муҳаббат бар парешонӣ ниҳод,
То нашўрад хокро, деҳқон нарезад донаро. *«Хизонаи омира»*

ШЎРИДАРАНГ شوریده‌رنگ рангпарида, ҳаросон.

Дар ин буд дарвеши шўридаранг,
Ки шере баромад шағоле ба чанг. *Саъдӣ*

ШЎРИДАРОЙ شوریده‌رای 1. парешонфикр; 2. бадандеш, он кӣ нияташ баргашта бошад.

Кушанда ду сарҳанги шўридарой
Ба назди Искандар гирифтанд ҷой. *Низомӣ*

ШЎРИДАРОҲ شوریده‌راه роҳ гумкарда, гумкардароҳ, бероҳашуда.

Чу он даштбонони шўридароҳ
Шуниданд як-як суханҳои шоҳ... *Низомӣ*

ШЎРИДАСАР شوریده‌سر беқарор, саргашта; қаландар, овора.

Агар хокпоёни шўридасар
Фақиру ҳақир оядат дар назар... *Саъдӣ*

Барнатобад ҷигари дардкашон дармонро,
Написандад сари шўридасарон сомонро. *Зуҳурӣ*

ШЎРИДАХОТИР شوریده‌خاطر парешонхотир, ошуфтаҳол.

Ба дил дорам мани шўридахотир ин таманноро,
Ба чашми лутф агар бинӣ гирифторони шайдоро. *Сайидо*

ШЎРИДАҲОЛ شوریده‌حال парешонхотир, ошуфтаҳол, беқарор, бесару сомон.

Он ки резад бегунаҳ хунам ба теғи ҳаҷри ёр,
Беҳ, ки аз хуни чу ман шўридаҳоле бигзарад. *Ҷомӣ*

ШЎРИСТОН شورستان замини шўр, шўразамин, дашти бебуи беҳосил.

Ҳаштод ҳазор мард... бар он роҳ бигаштанд ва аз шўристон берун омаданд. *«Таърихи Табарӣ»*

Ғунчаи табъам намехандад ба шўристони Ҳинд,
Ҳиммате, ёрон, ки аз гулзори Кобул бишкуфад. *Махфӣ*

ШЎРИШ شورش 1. ба изтироб омадан, ба ҳаяҷон ва ҷўшу хурўш омадан; изтироб, ҳаяҷон, ҷўшу хурўш; савдои ишқ.

Боз гул меояду дил дар бало хоҳад фитод,
Шўрише дар ҷони бесомони мо хоҳад фитод. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ба кори Қайс шуд чун шўриш афзун,
Ҳамон дам гуфтанаш атфол «Маҷнун». *Мулҳам*

Дар ин ҳангом шўриш ва талотуми баҳр зиёда мешуд. *Аҳмади Дониш*

2. ихтилол, ошўб, фитна, балво, исьён.

Пои бегона дар миён омад,
Шўрише тоза дар ҷаҳон омад. *Низомӣ*

ШЎРО||ШУРО *а.* شورا машварат, кингош.

Умар ин кор ба шўро афганд, то саҳоба якеро ихтиёр карданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ШЎРОБА شورابه 1. оби шўр, оби намакин.

Буд аз дарьёи шўр обишхўраш,
Дода он шўроба таъми шаккараш. *Ҷомӣ*

2. *кинояаз* ашк, სиришк, оби дида.

Ҳар ҳарф, ки нақши ин сиҷил буд,
Шўробаи чашму хуни дил буд. *Файзӣ*

ШЎРОН(И)ДАН شوراندن||شورانیدن 1. ба ҳаяҷон овардан, ба ҷўшу хурўш овардан.

Чун бухори гарми маи ноб димоғашро бишўронид ва синаро дар илтиҳоб овард, оҳи сард баркашид. *Аҳмади Дониш*

2. барангезонидан ба фитнаву балво, таҳрик кардан ба шўриш ё ба ҳаракате.

Воқеан дар айёми давлати ў [амир Ҳайдар] аксари умаро ба мухолифат ва адоват бархостанд ва душманонро шўрониданд. *Аҳмади Дониш*

ШӮРӢ شوری сернамакӣ, бясьёрнамакӣ.

Зи оби дида хоки ин биёбон гарчи гил кардам,
Зи шӯрӣ решаи сабзе дар ин саҳро нашуд пайдо. *Ҳоҷӣ*

ШӮХ شوخ **1.** зиндатабиат, беқарор, бебок, чолок.

Нигаҳ дорад он шӯх дар киса дур,
Ки бинад ҳама халқро кисабур. *Саъдӣ*

2. танноз, фаттон, ишвагар.

Аз пеши ман он шӯх чӣ таъҷилкунон рафт,
Дил наъра баровард, ки ҷон рафту равон рафт. *Камоли Хуҷандӣ*

Пештар н-омадаӣ, фикри рамидан дорӣ,
Шӯхи оҳусифати баркшиорам, бинишин! *Савдо*

чашми шӯх чашми фаттони ҷозибадор.

Домест чини зулфаш, ақл андар ӯ муаллақ,
Ҷазъест чашми шӯхаш, сеҳр андар ӯ мураккаб. *Анварӣ*

ғамзаи шӯх ғамзаи ҳилагарона, карашман дилфиребанда.

Сайёдвор ғамзаи шӯхаш зи зулфу хол
Бинҳод дому донаву худро ба хоб сохт. *Камоли Хуҷандӣ*

3. беҳаё, бадҳаракат, беадаб, бешарм.

Чунон бадкуниш шӯх фарзанди ӯй
Наҷуст аз раҳи шарм пайванди ӯй. *Фирдавсӣ*

шӯху шанг а) чусту чолок, беқарору беором; хушҳаракат; зариф ва зебо.

Кӯдак навхоста, шӯху шанг ва пойкӯб буд. *Авфӣ*

Ба заррин қадаҳ лаъли беҷодаранг
Равон бар кафи соқии шӯху шанг. *Хоҷу*

б) густох, бебок; кӯтоҳандеш, сабукфикр.

Ҳушангшоҳ чун ҷавони шӯху шанг буд, оқибатандешӣ нокарда... муқобилан лашкари Гуҷарот ихтиёр намуд. *«Таърихи Фаришта»*

ШӮХДИДА شوخ دیده шӯхчашм; *маҷ.* маҳбубаи густох ва бераҳм.

Он шӯхдида дида чу барҳам намезанад,
Дил сабр пеша карду кунун дам намезанад. *Анварӣ*

Моҳию мурғ дӯш нахуфт аз фиғони ман
В-он шӯхдида бин, ки сар аз хоб барнакард. *Ҳофиз*

ШӮХРӮЙ شوخ روی боҷуръат, боҷасорат; бебок; нотарс, баҳодур.

Биёмад фиристодаи шӯхрӯй,
Сари Тур бинҳод дар пеши ӯй. *Фирдавсӣ*

ШӮХЧАШМ شوخ چشم **1.** бешарм, беҳаё, густох.

Гуфт: Ин гадои шӯхчашми мубаззирро биронед! *Саъдӣ*

Ҳарифи шӯхчашми масти бебок
Кунад пироҳани номусро чок. *Ҳилолӣ*

2. *маҷ.* маҳбубаи густохи фаттони ҳилакор.

Аз дари майхона то он шӯхчашми ман гузашт,
Соғар аз худ рафтаасту шиша маст афтодааст. *Сайидо*

ШӮХЧАШМӢ شوخ چشمی **1.** беҳаёӣ, бешармӣ, густохӣ.

Чу мардум шӯхчашмӣ пеша карданд,
Ҳаё пеш ор, то шарманда гарданд. *Ҳилолӣ*

Гул бад-ин гуна, ки аз шарми ту бигрехт зи боғ,
Шӯхчашмӣ бувад, ар соли дигар боз ояд. *Шоҳӣ*

2. фиребгарӣ.

В-агар шӯхчашмию солус кард,
Ало, то напиндорӣ, афсӯс кард. *Саъдӣ*

3. ишвагарӣ, фаттонӣ; зебоӣ, диловезӣ.

Ғизоле зи ҳар ғамза шерафгане,
Аз ин шӯхчашмиву чашмакзанӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

Наргис, ки шӯхчашмии олам насиби ӯст,
Набвад аз он ду наргиси фаттон зиёдатар. *Шоҳин*

ШӮХӢ شوخی **1.** мазох, зарофат, ҳазл.

Гул овард Саъдӣ суви бӯстон
Ба шӯхӣ чу филфил ба Ҳиндустон. *Саъдӣ*

шӯхии калом латофат ва зарофати сухан.

Маро зи хусни бутон бӯи ишқ меояд,
Тапидани дили ман шӯхии каломи ман аст. *Шавкат*

шӯхӣ кардан ҳазлу бозӣ кардан.

Фили сафед... бар салом иқдом нанамуд ва чандон шиддат ва шӯхӣ кард, ки наздик буд, ки филбонро ҳалок созад. *«Таърихи Фаришта»*

2. бебокӣ, густохӣ, беибоӣ, боҷуръатӣ.

Осори шӯхӣ ва далерӣ аз сафаҳоти аҳволи ту ба ғоят равшан аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

3. беҳаёӣ, бешармӣ, беадабӣ.

Агар дар сабқати сухан далерӣ кунам, шӯхӣ карда бошам. *Саъдӣ*

Шӯхии наргис нигар, ки пеши ту бишкуфт,
Чашми дарида адаб нигоҳ надорад. Ҳофиз

4. дилбарӣ, диловезӣ, зебоӣ; ишва, карашма, ноз.

Ҷамоле гарав бурда аз офтоб,
Зи шӯхиш буньёди тақво хароб. *Саъдӣ*

Ба сахрое, ки шӯхиҳои чашмаш ҷилвагар гардад,
Саводи дашти ваҳшат мебарад чашми ғизолонро. *Мулҳам*

То кай ба нозу шӯхӣ лабро газӣ ба дандон?
Гулбарги нозукатро озурда сохт жола. *Ҳилолӣ*

ШӮША شوشه **1.** оби дар зимистон дар новадонҳо шоха-шоха яхбаста.

Сарриштаи офтоби сӯзон шуд,
Шӯшаи ях ба нимае дар он. *Восифӣ*

2. тилло ва нуқрае, ки об карда ба қолибчаи новчамонанде мерезанд; тилло ва нуқраи гудохташудаи яклухт.

Шикебой андар ҳама корҳо
Беҳ аз шӯшаи зар ба хирворҳо. *Абӯшакури Балхӣ*

Хӯша на, ки шӯшаҳои зар буд,
Ҳар як силки ақиқи тар буд. *Ҷомӣ*

3. порчаи яклухти ангишт ва ғ.

Шӯшаҳои зуғоли мушкинранг
Гирди оташ чу оина дар санг. *Низомӣ*

4. нишон ва аломати сари қабр, лавҳаи мазор.

Ниҳӣ даст бар шӯшаи хоки ман,
Ба ёд орӣ аз гавҳари поки ман. *Низомӣ*

◇ **шӯшаи тоҷи шед** *киноя аз* партави офтоб.

Чу пайдо шуд он шӯшаи тоҷи шед,
Ҷаҳон шуд ба сони булӯри сафед. *Фирдавсӣ*

ШӮШААНДОМ شوشه‌اندام *киноя аз* маҳбубаи мавзунқомат ва нозукбадан.

Бад-он нозукмиёни шӯшаандом,
Ва лекин шӯша аст аз нуқраи хом. *Низомӣ*

ШӮЪБА *а.* شعبه **1.** шохи дарахт.

Шӯъбаи ӯ то зи фалак бартаре,
Меваи ӯ з-обию боғи барӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. шохи ҳар чиз.

Нафси нотиқаи инсониро ду қувват аст, яке қуввати идрок ва дигаре қуввати таҳрик ва ҳар як аз ин ду қувватро ду шӯъба аст. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

3. ҳисса, қисм, ҷузъ.

Чун ҳаё шӯъбае зи имон аст,
Беҳаёӣ далели туғён аст. *Ҷомӣ*

Ишқе, ки хирад аз ӯ халал дид,
Як шӯъба аз ӯст, он чи Нал дид. *Файзӣ*

ШӮЪБАДА *а.* شعبده *ниг.* **шаъбада.**

ШӮЪБАДАБОЗ شعبده‌باز *ниг.* **шаъбадабоз.**

ШӮЪБАДАБОЗӢ شعبده‌بازی *ниг.* **шаъбадабозӣ.**

ШӮЪБАДАГАР شعبده‌گر *ниг.* **шаъбадагар.**

ШӮЪБАЗА *а.* شعبذه *ниг.* **шаъбада.**

ШӮЪЛА *а.* شعله забонаи оташ, аланга.

Парвонаро сазост, ки даврон кунад ҳалок,
Худро чаро ба шӯъла касе ҳамнафас кунад? *Сайидо*

Ишқ аҷзои вуҷудам ҳама хокистар кард,
Аз куҷо буд, ки ин шӯъла ба хошок афтод. *Мулҳам*

шӯълаи ҷаввола (*ё* **ҷаввол**) машъалчае, ки дар вақти тез гирд гардониданаш ба шакли доираи оташ ба назар менамояд.

Май дар пиёла кун, ки гулу лола меравад,
Ин корвон чу шӯълаи ҷаввола меравад. *Соиб*

Чун ба гирдаш фитода дар ҷавлон
Об гардида шӯълаи ҷаввол. *Зуҳурӣ*

шӯъла афрӯхтан оташ бархостан, аланга хестан.

Аз оташи сина шӯъла афрӯхт,
Лавҳу қаламу саҳифаро сӯхт. *Ҳилолӣ*

шӯъла барзадан *ниг.* **шӯъла (бар)задан; шӯъла додан** даргирифтан, сӯхтан.

Доруи милтиқ ба наҳче часпон, ки як ташт оташ даркор, то ӯ шӯъла диҳад. *Аҳмади Дониш*

шӯъла (бар)задан сӯхтан, сӯзондан, оташ задан.

Ҳар дам афрӯзӣ чу гул рухсори оташнокро,
Шӯъла дар хирман занӣ мушти хасу хошокро. *Ҷомӣ*

Ин шӯъла, ки барзадӣ ба ҷонам,
Афрӯхт даруни устухонам. *Шоҳин*

шӯъла фитодан оташ афтодан, даргирифтан.

Гоҳе аз оташи дил шӯъла фитад дар ҷайбаш,
Гоҳе аз боди сабо чок ба домаи дорад. *Ҳилолӣ*

шӯъла хестан даргирифтан, сӯхтан.

Хасу хоре, ки оташ барфурӯзад,
Чу хезад шӯъла, аввал худ бисӯзад. *Ҳилолӣ*

◇ **шӯълаи маҳбуб** *киноя аз* ишқ.

Дам намезад лекин аз матлуби худ,
Дошт дар дил шӯълаи маҳбуби худ. *Румӣ*

ШӮЪЛААФРӮЗ شعله‌افروز оташафрӯз, шӯълавар.

То нагардад шӯълаафрӯз оташи деги ҳасад,
Нархи Юсуф бар сари бозор арзон кай шавад? *Махфӣ*

ШӮЪЛААФШОН شعله‌افشان шӯълапош, шӯъларез.

Сарангуштам зи дандони надомат шӯълаафшон шуд,
Сазои он ки ҳамчун шамъ дар ҳар анҷуман рафтам. *Сайидо*

ШӮЪЛАВАР شعله‌ور шӯълаафрӯз, фурӯзон.

ШӮЪЛАВОР شعله‌وار шӯъламонанд, мисли шӯъла; сӯзон.

Баски мерезад зи чашмам хуни ҳасрат бар канор,
Бар сари мижгони ман чун шамъ бошад шӯълавор. *Сайидо*

ШӮЪЛАЗАН شعله‌زن оташзананда, оташафкан.

Ту шамъиву парвонасифат гирди ту гардам,
Чандон ки ба ҷону дили ман шӯълазан астӣ. *Шоҳин*

ШӮЪЛАЗО(Й) شعله‌زا(ی) шӯълавар, оташафрӯз.

Гар ба ин гармист оҳи шӯълазои андалеб,
Шамъ равшан метавон кард аз садои андалеб. *Бедил*

ШӮЪЛАПАРАСТӢ شعله‌پرستی оташпарастӣ.

Чун мурғи чаман то кай бар обу ҳаво кӯшӣ,
Парвонасифат худро бар шӯълапарастӣ зан! *Урфӣ*

ШӮЪЛАПАРВАР شعله‌پرور шӯъланок, шӯъладор.

Чӣ нуқс аз васли шабнам офтоби шӯълапарварро,
Ту ҳам ҳамсӯҳбати ин нотавон гардӣ, чӣ хоҳад шуд? *Сайидо*

оҳи шӯълапарвар *киноя аз* оҳи пурсӯз, оҳи бодарду алам.

Бад-ин сон дошт оҳи шӯълапарвар,
Ки охир то чӣ ин нахлаш диҳад бар. *Ҳозиқ*

ШӮЪЛАРЕЗ شعله‌ریز шӯълаафшон, шӯълапош.

Баски шуд аз сӯзи ишқат оҳи сардам шӯъларез,
Тира созад дуди оҳам анҷуми афлокро. *Махфӣ*

ШӮЪЛАРӮ(Й) شعله‌رو(ی) оташинрӯй, дурахшонрӯй; *киноя аз* зебо, хубрӯй.

Сиёҳибахши холи мушкбӯён,
Чароғафрӯзи базми шӯъларӯён. *Хисрави Деҳлавӣ*

ШӮЪЛАСИФАТ شعله‌صفت шӯъламонанд, шӯълавор, мисли шӯъла.

Бар сари шамъи қадат шӯъласифат меларзам,
Гарчи донам, ки ҳавои ту кушад ногоҳам. *Ҳофиз*

ШӮЪЛАХЕЗ شعله‌خیز шӯъладор, шӯъланок.

Чу гардад аз ӯ хирманат шӯълахез,
Паи куштани шӯъла равған марез. *Ҷомӣ*

ШӮЪЛАХӮ(Й) شعله‌خو(ی) оташмизоҷ, тундхӯй, бадфеъл.

Маҳи навро камон созад ҳаданги нолаи зорам,
Ба доғи шӯълахӯи баркҷавлоне гирифторам. *«Тӯҳфат-ул-аҳбоб»*

ШӮҒ شوغ обила, ки ба даст аз кор кардан ва бар по аз зиёда роҳ рафтан пайдо мешавад.

Баста кафи дасту кафи пой шӯғ,
Пушт фурӯ чафта, чу пушти шаман. *Кисоӣ*

ШӮҲ شه калимаест, ки дар вақти нафрат ва кароҳат кор фармуда мешавад.

Шӯҳ бар ту бод, ки на ту некӣ ва на дини ту.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ШӮҲРА *а.* شهره машҳур, номдор.

Манам, ки шӯҳраи шаҳрам ба ишқ варзидан,
Манам, ки дида наёлудаам ба бад дидан. *Ҳофиз*

Он, ки дар хусн кунун шӯҳраи шаҳр аст, — туӣ,
В-он, ки дар ишқи ту расвои ҷаҳон аст, — манам.
Ҳилолӣ

шӯҳраи ангуштнамо бисьёр машҳуршуда.

Чун дар он кӯй равам, халқ барорад фарьёд,
К-инак он шӯҳраи ангуштнамо боз омад.
Хисрави Деҳлавӣ

шӯҳраи офоқ (будан) машҳур будан дар тамоми дунье.

Пеш аз инат беш аз ин андешаи ушшоқ буд
Меҳрварзии ту бо мо *шӯҳраи офоқ* буд. *Ҳофиз*

шӯҳра гаштан *ниг.* **шӯҳра шудан; шӯҳра кардан** машҳур гардонидан.

Қард хосияти лаъли лаби ҷонон, Шоҳин,
Тӯтии табъи маро шӯҳра ба шаккаршиканӣ.
Шоҳин

шӯҳра сохтан машҳур гардонидан.

Муҳаббати рухи гул шӯҳра сохт булбулро,
В-агарна ҳар чаманеро чу ӯ ҳазоре буд. Муҳфиқӣ

шӯҳра шудан (*ё* **гаштан**) машҳур шудан, номдор шудан.

Ба ишқ шӯҳра шудан мақсадам набуд, валек
Фиғону нолаи шабҳои тор шуд боис. *Соиб*

Шеъри Шоҳин шӯҳра з-он рӯ дар маломат гаштааст,
Қ-аз намакпарвардагони суфраи эҳсони туст.
Шоҳин

ШӮҲРАТ *а.* شهرت машҳурӣ, номдорӣ.

Қасди шӯҳрат набувад Ҷомиро,
К-ин ҳама назми обдор навишт. *Ҷомӣ*

Агар дар зиёфа тақсире кунӣ, ба хиссати ту шӯҳрат диҳанд. *Аҳмади Дониш*

шӯҳрати ом машҳурӣ дар байни оммаи халқ.

Халқ гӯянд: Аз сухан машҳури олам шуд Камол,
Маънии хос аст бас, чун шӯҳрати омам диҳад.
Камоли Хуҷандӣ

шӯҳрат ёфтан машҳур шудан, ном баровардан.

Баъзе duздҳо... муддатҳо роҳ мезананд ва ба он кор шӯҳрат меёфтанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ШӮҲРАТҶӮ(Й) شهرتجو(ی) шӯҳратпараст.

Шайхи шӯҳратҷӯи раъноро тамошо кун, ки чун
Дар либоси хос зоҳир шуд фиреби омро. *Ҷомӣ*

Э

Э ҳарфи сиву якӯми алифбои ҳозираи тоҷикӣ. Ҳарфи *э* дар аввали калимаҳое навишта мешавад, ки онҳо дар алифбои арабии тоҷикӣ бо алифу ё сар мешаванд, мас. 'эҷод — ايجاد', инчунин дар аввали калимаҳо, дар ҳиҷоҳои баста, ки бо алифи касрдор сар мешаванд, пеш аз айн ё ҳамза ва ҳо (ح ، ه), мас. 'эътиқод — اعتقاد', 'эътилоф — ائتلاف', 'эҳтимол — احتمال'.

ЭБАК||ИБАК ایبک **1.** бут, санам; **2.** қосид; ғулом.

Гуфт: Эй эбак, биёвар он расан,
То бигӯям ман ҷавоби Булҳасан. *Румӣ*

ЭВОР ایوار **1.** вақти байни аср ва шом, вақти торик шудани рӯз, вақти говгум.

Овах нарасидем ба шабгиру ба эвор
Дар сояи ҳамсояи девор ба девор.
«Фарҳанги Онандроҷ»

2. сафари шабона, роҳравӣ дар шаб.

Дар он юруш ҷумҳури сипоҳ аз муқосоти сафар ба танг омада буданд ва эвори Вушмгир ба ҷон расида. *«Равзат-ус-сафо»*

эвор рондан сафар кардан вақти аср.

Ту гар шабгир дар Турон ниҳӣ рӯй,
Ба онон кай расӣ, к-эвор ронданд. *Пиндори Розӣ*

ЭДАР ایدر **1.** ин ҷо, дар ин ҷо.

Бад-ӯ гуфт: Баргард, эдар мапой,
Чӣ донӣ, ки эдар маро чист рой? *Фирдавсӣ*

Бигуфто: Наёрам шуд эдар муқим,
Ки дар пеш дорам муҳимме азим. *Саъдӣ*

Қасали кӯҳна гар эдун ба касе ҳаст, бигӯ,
Ба ман ояд, ки дами исавӣ эдар бошад. Шоҳин

2. акнун, кунун, ҳоло, инак.

Ту эдар ҳаме хештан соз кун,
Тараб мерасад, инак овоз кун. *Савдо*

Ҳам эдар маро пуштгармӣ бад-ӯст,
Ки ҳам паҳлавон асту ҳам шоҳдӯст. *Фирдавсӣ*

ЭДУН||АЙДУН||ЭЙДУН||ИДУН ایدون **1.** ҳоло, акнун.

Гар эдун, ки донӣ, ки ман кардам ин,
Маро хонд бояд ҷаҳонофарин. *Дақиқӣ*

Гар эдун ки ёқути ӯ конияст,
Маро лаб чу ёқути руммонияст. *Низомӣ*

Агар барои ҳалоки ман аст нозу итобат,
Биёву қатл кун айдун, ки мустаҳиққи итобам.
Ҳилолӣ

2. инчунин, ҳамчунин, ба ин тариқ, ин тавр.

Шумо аз бомдодон то ба акнун
Басе ҷанговарӣ кардед эдун. *Фахриддини Гургонӣ*

Фармуд, то аҳднома нависанд ба сулҳ ва он аҳднома эйдун навиштанд ва ба Ғурак доданд.
«Таърихи Табарӣ»

ЭЗАД ایزد *ниг.* **эзид.**

ЭЗАДПАРАСТ ایزدپرست *ниг.* **эзидпараст.**

ЭЗАДШИНОС ایزدشناس *ниг.* **эзидшинос.**

ЭЗАДӢ ایزدی *ниг.* **эзидӣ.**

ЭЗИД||ЭЗАД||ИЗАД ایزد худо, яздон.

Эзид чу нахост, он чӣ ман хостаам,
Қай гардад рост, он чӣ ман хостаам,

Гар ҷумла савоб аст, ки ӯ хостааст,
Пас ҷумла хатост, он чӣ ман хостаам. *Хайём*

Гар шафқати ту хамепазирад,
Эзид ба хатои ман нагирад. *Шоҳин*

◇ ба эзид ... ба худо ..., ба номи худо ... (қасам ба номи худо).

Вагарна ба эзид, ки то будаам,
Ба май домани лаб наёлудаам. *Низомӣ*

ЭЗИДПАРАСТ||ЭЗАДПАРАСТ||ИЗАДПАРАСТ ایزدپرست худопараст, обид, зоҳид.

Қасе дар пеши бут афтода паст аст,
Ки гӯяд бутпараст эзидпараст аст. *Ҷомӣ*

ЭЗИДШИНОС||ЭЗАДШИНОС||ИЗАДШИНОС ایزدشناس худоҷӯй, худотарс.

Чу огох шуд марди эзидшинос,
Ки дуздон бар он қалъа доранд пос ... *Низомӣ*

ЭЗИДӢ||ЭЗАДӢ||ИЗАДӢ ایزدی 1. мансуб ба эзид.

Зи сар то қадам сурати бихрадӣ,
Падидор аз ӯ фарраи эзадӣ. *Низомӣ*

2. *маҷ.* нихояти олимансабӣ.

Дигар изадӣ хар чӣ бояст буд,
Яке сурх ёқут буд нобисуд. *Фирдавсӣ*

ЭЗОР ایزار 1. лозимӣ, пойҷома.

Чун ҷавон ғусл кард, эзори хушк овард ва он ҷавон берун рафт. *Ҷомӣ*

Фармон дод, ки ... пероҳан аз бар ва эзор аз пой берун оварда, бараҳна ва урьён дар баробар бинистад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. миёнбанд, камарбанд.

Бирафтанд шоиста мардони кор,
Бибастандашон бар миёнҳо эзор. *Фирдавсӣ*

ЭЗОРА ازاره қисми поёнии гирдогирди девори хона, ки аз тоқча то замини хона аст.

Ду ҷониби меҳроб ду амуд рухом аст ба ранги ғақиқи сурх ва тамомати эзораи мақсура рухомҳои мулаввван. *Носири Хисрав*

ЭЗОҲ *а.* ایضاح тавзеҳ, шарҳ, баён.

Муроди эшон тақрири самар ва таҳрири ҳикоят будааст, на тафҳими ҳикмат ва эзоҳи мавъизат. *«Калила ва Димна»*

Саросари чамани даҳр ишқ меҷӯшад,
Зиҳӣ хирад, ки бифаҳмӣ ба ин ҳама эзоҳ. *Бедил*

ЭЗОҲОТ *а.* ایضاحات *ҷ.* эзоҳ.

Қозикалон хост аз ин маҷлис истифода бурда, дар ин боб эзохот ҳосил кунад. *Садри Зиё*

ЭЙ ای *калимаи нидо* барои муроҷиат ва хитоб ба касе ба кор меравад.

Кунун, эй сухангӯи бедормағз,
Яке достоне биёрой нағз. *Фирдавсӣ*

эй вой афсӯс, дареғ, ҳайф.

Эй вой бар он кас, ки лаболаб на зи дард аст,
Эй вой бар он дил, ки на парвонаи ишқ аст. *Махфӣ*

ЭЙДУН ایدون *ниг.* эдун.

ЭЙМАН ایمن *ниг.* эймин.

ЭЙМАНӢ ایمنی *ниг.* эйминӣ.

ЭЙМИН||ЭЙМАН ایمن *ниг.* эмин.

ЭЙМИНӢ||ЭЙМАНӢ ایمنی *ниг.* эминӣ.

ЭЛ *т.* ایل 1. дӯст, ёр; эл шудан дӯст шудан; мувофиқ ва муттафиқ шудан.

Лашкари Чингизхон ба истихлоси тарафи арабӣ бархостанд, хар ду бародар эл шуданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. қавм, қабила, тоифа; элу улус қабилаҳо, тоифаҳо.

Ҳамаи элу улус мутеъ ва мунқоди ӯ [амир Маъсум] шуданд. *Аҳмади Дониш*

◇ *эл сохтан* ба итоат даровардан, мутеъ гардонидан.

Агар ҳукм шавад, танҳо ба он ҳудуд рафта эшонро эл созам. *«Таърихи Фаришта»*

ЭЛАК *т.* ایلک асбобест, ки бо он орд мебезанд; парвизан, ордбез.

Фалак гашт аз бори гардиш сабук,
Шуд элак зи беордиҳо тунук. *Сайидо*

Элак баҳонаю дидор ғанимат. *Зарбулмасал*

ЭЛДОР ایلدار соҳибқабила, соҳибтоифа, сардори қабила, сардори тоифа.

Аз ҷиҳати бақои худ хама ашхоси элдорро ба замин мутақоид намуда. *Аҳмади Дониш*

ЭЛОТИЯ ایلاتیه ӯзбекҳои кӯчманчӣ.

Як ҷамоа элотияро аҷузае буд, ки духтаре дошт. *Садри Зиё*

ЭЛОҚ *т.* ایلاق 1. мавзее будааст байни Тошканд ва Туркистон; 2. номи шаҳре дар Қошғар.

ЭЛОҚӢ ایلاقی 1. мансуб ба Элоқ; 2. сокини Элоқ.

Бурун шуд зи элоқиён саркаше,
Саворе шитобанда чун оташе. *Низомӣ*

ЭЛХОН *м.-т.* ایلخان лақаби подшоҳони муғул.

Чун пеши Аҳмад расид, Қуту-хотун ӯро икром ва эъзоз кард ва қабое аз ҷомаҳои элхони бузург дар ӯ пӯшонид. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ЭЛЧИХОНА ایلچی‌خانه қароргоҳи намояндаи ягон давлат дар кишвари давлати дигар; сафоратхона.

Элчихонаҳо ғолибан наздики арки султонист. *Аҳмади Дониш*

ЭЛЧӢ *т.* ایلچی намояндаи як давлат дар давлати дигар; фиристода, сафир.

Чун ин таъин рафта буд, [Менгу-қоон] ба ҷониби Хитой элчиёнро равона фармуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Дар ин айём [дар Бухоро] аз тарафи давлати Расӣ [Россия] ба унвони элчӣ қунсул меистод. *Садри Зиё*

ЭЛӢ ایلی итоат, таслим, тобеият.

Он ҷамоатро ба элӣ хонд. *«Равзат-ус-сафо»*

Хуршоҳро бар элӣ ва мутовиат таҳрис менамуданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ЭМИН||ЭЙМИН||ЭЙМАН *а.* ايمن бехавф, бехатар, дар амон, махфуз; хотирҷамъ, осуда.

Наям аз ғамзаат эмин замоне,
Чу чашмат фитнаи охирзамон аст.
Камоли Хуҷандӣ

эмин будан а) маҳфуз будан, дар амон будан.

Чунон нигаҳ дорад, ки аз талафу тороҷ эмин буда, дасти роҳзану дузд аз он кӯтоҳ бошад.
«Нигори дониш»

Ҳеҷ кас нест, ки эмин бувад аз иллати нафс,
Ҳар киро менигарам, куштаи даври шикам аст.
Мулҳам

б) хотирҷамъ будан, осуда будан.

Аз висоли ёру лутфи ғайр эмин нестам,
Пои мурдан дар миёну меҳнати ҳиҷрон зи пай.
Мушфиқӣ

Аз хулқи некӯи ту эмин будам, ки маро наранҷонӣ. *Аҳмади Дониш*

эмин доштан а) бехавфу хатар нигоҳ доштан, дар амону бехатарӣ доштан; б) бехатар ҳисоб кардан, хотирҷамъ будан.

Миёни мо ва миёни бухорхудот адоват аст, мо хештан бар вай эмин намедорем.
«Таърихи Наршахӣ»

эмин кардан нигаҳдорӣ намудан, муҳофизат кардан.

Зи хавфи ҳаҷрам эмин кун, агар уммеди он дорӣ,
Ки аз чашми бадандешон худоят дар амон дорад.
Ҳофиз

эмин нишастан хотирҷамъ будан; беларво будан.

Хуш дор, ки рӯзгор шӯрангез аст,
Эмин манишин, ки теғи даврон тез аст. *Хайём*

эмин шудан хотирҷамъ гаштан, осуда гардидан.

Чу фарзанди худро хирадманд ёфт,
Шуд эмин, ки шоиста фарзанд ёфт. *Низомӣ*

Холу рухи ӯ дида, зи зулфаш машав эмин,
Ин дона ба дунбола, магӯ, дом надорад. *Шоҳин*

ЭМИНГУЗАР ايمن گذر растагор, халосьёбанда.

Домани дӯст ба даст ору зи душман бигсил,
Марди яздон шавад эмингузар аз аҳриманон. *Ҳофиз*

ЭМИНИ(Й)ЯТ *а.* ايمنيت бехавфӣ, бехатарӣ, амният, амонӣ.

Дар намудор эминийяти ман,
Ман шубонам, гала — раийяти ман. *Низомӣ*

ЭМИНӢ||ЭЙМИНӢ||ЭЙМАНӢ ايمنى бехавфӣ, бехатарӣ, амну амонӣ.

Бад-ин восита умуми он қавм тарки он шева [дуздӣ] гирифтанд ва эминии роҳҳо зоҳир гашт.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

эминӣ доштан дилпур будан, бовар доштан, итминон доштан.

Касе, ки бар хунари хеш эминӣ дорад,
Шавад пазираи душман ба ҷустани пайкор. *Унсурӣ*

ЭРО ايرا шакли дигари зеро.

Мизони ҳаку ботил раъи малик аст, эро
Зарри дағалу холис аз нор падид ояд. *Хоқонӣ*

ЭРОД *а.* ايراد **1.** гуфтор, баён, нақл; зикр кардан, гуфтан.

Қ-он чӣ мо кардем, эй султон, макун,
Нест моро рӯи эроди сухун. *Румӣ*

Аз ин ҷиҳат дар рафъи шубҳаи ин масъала он чӣ ба хотири фотир расида, дар ин ҷо эрод намуда меомад. *Аҳмади Дониш*

2. эътироз; нуктагирӣ, хурдагирӣ, айбҷӯӣ; **эрод гирифтан** эътироз кардан; нуктагирӣ намудан, айбҷӯӣ кардан.

Ҳазрати охунд ... ба ҳазор тарсу ларз, ки мабодо эроде гирад ва таглите намояд, ба гуфтани дарс машғул шуданд. *Садри Зиё*

ЭРО-К ايراک зеро ки ..., ба ин сабаб ки ..., аз он ҷиҳат ки ...

Бинозад бар ҷаҳон Хоқонӣ, эро-к
Ҷаҳон имрӯз чун ӯе надорад. *Хоқонӣ*

ЭРОН ايران мамлакати форсӣ.

ЭРОНЗАМИН ايرانزمين мамлакати Эрон, замини Эрон.

Чи Руму чи Ҳинду чи Эронзамин
Нависанд ҳама номи ӯ бар нигин. *Фирдавсӣ*

ЭРОНЗАМӢ ايرانزمى *шакли кӯтоҳшудаи* **Эронзамин.**

Чунин дод посух, ки гар Рустамӣ,
Бар ӯ рост кун рӯи Эронзамӣ. *Фирдавсӣ*

ЭРОНӢ ايرانى **1.** мансуб ба Эрон; **2.** сокини Эрон, аҳл ва раияти Эрон.

В-аз эрониён номвар даҳ савор
Сухангӯю андархури корзор. *Фирдавсӣ*

ЭСОР||ИСОР *а.* ايثار пошидан, афшондан, нисор кардан.

Омад он дилбари ман, дар қадамаш бахри нисор
Аз сари ҳар мижа эсори гуҳар сар кардам. *Шоҳин*

Аз карам ва исори Ҳотам тааҷҷуб намуд. *Авфӣ*

В-агар рафту исору хайраш намонд,
Нашояд паси маргаш «алҳамд» хонд. *Саъдӣ*

эсор кардан (*ё* **намудан**) *ба касе, чизе* **эсори** *касе, чизе* **кардан** бахшиш кардан, бахшидан ба касе.

Ҳар чӣ дар мулки ман аст, исори дарвешон кунам. *Саъдӣ*

Чу Исмат ар бихӯрӣ ҷуръаи зи соғари ишқ,
Ба як пиёла кунӣ сад ҳазор ҷон эсор. *Исмат*

... Ба мувофақату муованати ҳамдигар исор намоянд. *Аҳмади Дониш*

ЭСТОР *а.-ю.* ايستار *ниг.* **истор.**

Болои ӯ, ки бор бувад кам зи эстор,
Гӯӣ, ки ҳаст бо вай монанди кӯҳ бор. *«Хористон»*

ЭТМАК||АТМАК *т.* اتمک нон.

Ку шаҳ Тағони ҷуд, ки ман бахри этмаке
Пешаш забон ба гуфтани сан-сан даровар ам.
Хоқонӣ

ЭЧ||ЭҶ ايچ||ايج *шакли дигари* **ҳеҷ||ҳеч.**

Нигаҳ кард Гарсевази ҷангҷӯй,
Ҷуз аз ҷанг ҷустан надид эч рӯй. *Фирдавсӣ*

Оина ҳамчу пушт рӯйсиёҳ
Гар будӣ, кас накардӣ эч нигоҳ. *Саноӣ*

ЭШОН ايشان **1.** *ҷонишини шахсии шахси сеюми ҷамъ* онҳо.

Сиёвуш чу рухсори эшон бидид,
Зи дил боз оҳи дигар баркашид. *Фирдавсӣ*

[Амир Маъсум] дод аз ниҳоди шиа берун овард ва ҳар боре қатлу ғорати эшон менамуд.
Аҳмади Дониш

2. дар мавриди эҳтиром барои ифодаи шахси сейуми танҳо.

Сухани эшон натиҷаи кор ва ҳол аст, на самараи ҳифз ва кол. *Аттор*

3. мулло, шайх.

Дар аснои ин зиёфат ҳазрати эшон соат ба соат ба ҳарамсарои худ медаромаданд. *Садри Зиё*

ЭЪВИҶОҶ *а.* اعوجاج каҷӣ,норостӣ, каҷ будан.

Мизоҷи хешро аз инҳироф ва эъвиҷоҷ масун гардонед. *Аҳмади Дониш*

ЭЪДОМ *а.* اعدام нест кардан, куштан, маҳв кардан, нобуд кардан.

Дар сабо кард Осафаш эъдом,
Дод ҷои дигар ба ҳастӣ ном. *Ҷомӣ*

Майли ифно ва эъдоми ӯ карданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЭЪЗОЗ *а.* اعزاز хурмат, иззат, эҳтиром.

Амир Исмоил чун ба Бухоро расид, аҳли Бухоро истиқбол карданд ва ба эъзози тамом ӯро ба шаҳр дароварданд. «*Таърихи Наршахӣ*»

эъзозу икром иззату ҳурмат.

Дар боби изҳори элӣ подшоҳ ба эъзозу икроми эшон ишорат фармуд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

эъзозу эҳтиром иззату ҳурмат.

Вақте ки мо дохили доруссалтанаи Русия шудем, бо эъзозу эҳтироми лоиқ моро қунуш фармуданд.
Аҳмади Дониш

ЭЪЗОР *а.* اعذار 1. узроварӣ, маъзарат хостан.

Сурати эъзор ва эътизор ба қабул мавсул гашт.
«*Илми симиё*»

2. баҳона ҷустан, баҳона кардан.

ЭЪЛОМ I *а.* اعلام 1. хабардор кардан, огоҳӣ додан, маълум кардан.

Аз эъломи чизе, ки напурсанд ва изҳори он ҷӣ ба надомат кашад, эҳтироз воҷиб.
«*Калила ва Димна*»

эълом додан (*ё* **кардан, намудан**) хабардор кардан, огоҳ кунондан; арз кардан.

Ӯро аз он мантиқ эълом дода, илтимос намуд.
«*Равзат-ус-сафо*»

Чун эълом карданд, фармуд, ки вайро дароранд.
Авфӣ

Ҷирҷис гуфт, ки ман туро эълом намудам.
«*Равзат-ус-сафо*»

эълом сохтан а) *ниг.* **эълом додан**; б) ошкор кардан, маълум намудан, зоҳир гардонидан.

На қуввате, ки намоям ба зулми ӯ тамкин,
На тоқате, ки бисозам ҷафои ӯ эълом. *Баслӣ*

2. ҳукм, маншури подшоҳӣ.

Эй тоза ба эъломат осори ҷаҳондорӣ,
Эй тез ба айёмат бозори ҷаҳондорӣ. *Хоқонӣ*

ЭЪЛОМ II *а.* آلام аламнок кардан, озор расонидан, азият расонидан.

В-ар бигӯяд касе, ки он дом аст,
Дом бахри азобу эълом аст. *Ҷомӣ*

ЭЪЛОМНОМА اعلامنامه *ниг.* **эълоннома.**

ЭЪЛОН *а.* اعلان ифшо, изҳор; огоҳӣ; хабар кардан, ошкор кардан.

Ҳарфҳоро ба вақти нутқу баён
Шифаҳ омад миёнҷии эълон. *Ҷомӣ*

эълон додан огоҳ намудан, маълум кардан.

Алалфавр аз пойтахти Русия эълон доданд.
Аҳмади Дониш

ЭЪЛОННОМА اعلاننامه хабарнома, огоҳинома.

Маҳбусон ҳам аз болои арки Бухоро ба тавассути ҷуҳудон ё дигаре эълоннома навиштанд.
Аҳмади Дониш

ЭЪРОБ *а.* اعراب 1. дуруст талаффуз кардани калимаҳо, дуруст навиштани калимаҳо; 2. ҳаракатҳо (забар, зер, пеш, сукун ва ғ.) дар охири калимаҳои арабӣ; ҳамаи ҳаракатҳои калимаҳои арабӣ.

Мусҳафи рӯяш, ки бошад аз хати райҳони сунъ,
Котиби қудрат куҷо монад ғалат эъробро. *Туғрал*

ЭЪРОЗ *а.* اعراض 1. ҳазар кардан, дурӣ намудан.

Чу арзи тавба кунад бар ту зоҳиди муртоз,
Ба қавли пири муғон воҷиб аст аз ӯ эъроз. *Ҷомӣ*

эъроз кардан (*ё* **намудан**) рӯй гардонидан, дур шудан, гурехтан.

Хубон накунанд ин қадар ҳам
Эъроз зи бандаи фидоӣ. *Савдо*

Ҳама аз ин малик эъроз кунанд ва бад-он малик тақарруб талабанд. *Аҳмади Дониш*

2. норозигӣ, эътироз; зиддият, мухолифат.

Маълум шуд, ки рафта-рафта эърози эшон зиёда мешавад, филҳол бархостам. *Восифӣ*

ЭЪРОЗӢ اعراضی ҳазаркунанда; рӯгардонанда.

Гар зи ту розист дил, ман розиям,
В-ар зи ту мӯриз бувад, эъроэиям. *Румӣ*

ЭЪСОР *а.* اعسار тангдастӣ, ниёзмандӣ, эҳтиёҷмандӣ, муҳтоҷӣ.

Кибари нафс он аст, ки нафс ба каромату ҳавои муболот накунад ва ба ясору эъсор илтифот накунад. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

ЭЪТИБОР *а.* اعتبار 1. эътимод, бовар.

Аҳду паймони фалакро нест чандон эътибор,
Аҳд бо паймона бандам, шарт бо соғар кунам.
Хофиз

Чу ихтиёр бувад миру эътибор вазир,
Сухан намонд, сафар ихтиёр бояд кард. *Мушфиқӣ*

2. қадру мартаба; обрӯ; аҳамият.

Эй сарв, ту бо қади баландат
Дар боғ чӣ эътибор дорӣ? *Хофиз*

Гардуни сифла бехунаронро ривоҷ дод,
Азбаски эътибор ба соҳибхунар намонд. *Сайидо*

эътибор доштан қадру қимат доштан, арзиш доштан, ҳурмату обрӯ доштан.

Мушфиқӣ дар олами беэътиборӣ қадр ёфт,
Иззати олам ба чашми ӯ надорад эътибор.
Мушфиқӣ

Чун чароғи рӯз дар чашмат надорам эътибор,
Ин сазои он, ки умре поси суҳбат доштам. *Сайидо*

3. ибрат, намуна.

Қасд кардаам, ки ӯро адаб кунам, чунонки дигаронро эътибор бошад. *Авфӣ*

эътибор гирифтан а) ибрат гирифтан.

Он ҳама рафтанду мо, эй шӯхчашм,
Ҳеҷ нагрифтем аз эшон эътибор. *Саъдӣ*

Ҷаҳонро дидию фасли баҳораш
Бубину аз хазон гир эътибораш. *Ҷомӣ*

Яке гуфт: Вақт аст, эй ҳушьёр,
Ки гирем аз ҳоли шоҳ эътибор,
Бубинем, к-айём бо ӯ чӣ кард,
Сипеҳри каҷандом бо ӯ чӣ кард? *Ҷомӣ*

б) ба назар гирифтан, ба ҳисоб гирифтан.

Саҳву хатои банда чу гиранд эътибор,
Маънии афву раҳмати парвардигор чист? *Ҳофиз*

эътибор кардан а) ҳурмат кардан, эҳтиром намудан.

Дар ҳеҷ маҳфил эътиборам накарданд. *Савдо*

б) аҳамият додан ва риоя кардан.

Бисту якӯм рӯзи наврӯз кунанд ... ва кишоварзони Бухоро аз он ҳисоб нигоҳ доранд ва бар он эътибор кунанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

◇ **дидаи эътибор** чашми ибрат; чашми ҳақиқатбин.

Ҳар гули нав зи гулрухе ёд ҳамекунад, вале
Гӯши суханшунав куҷо, дидаи эътибор ку? *Ҳофиз*

Вале ҳаст дар дидаи эътибор
Тариқи ҷаҳолат ҳазорон ҳазор. *Ҷомӣ*

ба чашми эътибор дидан ба назари ибрат нигаристан, ибратгирона нигоҳ кардан.

Ҳин бубин, охир, ба чашми эътибор,
Инчунин даъво маяндешу маёр. *Румӣ*

ЭЪТИБОРОТ *а.* اعتبارات ҷ. эътибор.

Ҷисм ҳам аз танаввӯи ашкол
Васфи касрат гирифту шуд аҷсом.
Эътибороти ваҳмро бигузор,
То чу аввал намоядат анҷом. (1) *Ҷомӣ*

Эътибороти таҳайюли фақру ғино дар ин мартаба номанзур аст. (2) *Бедил*

ЭЪТИБОРӢ اعتباری мансуб ба эътибор; ◇ **амри эътиборӣ** *фалс.* равияи фалсафӣ, ки мувофиқи он чигунагии чизҳо ва хислатҳои онҳо бе воситаи эҳсосот ва ба гумону ақидаи одамон дониста мешавад.

Ҳазрати охунд ... амри эътиборӣ будани дуньёро билкулл мӯътақид буданд, то ба ҷое, ки, масалан, ширинии қанду набот, ки амри бадеҳист, мункири он буданд. *Садри Зиё*

ЭЪТИДОД *а.* اعتداد **1.** ба шумор овардан, ҳисоб кардан.

Андар он каффа тарозу з-эътидод
Ӯ ба ҷои санг он гил барниҳод. *Румӣ*

2. *маҷ.* ба эътибор гирифтан, эътино намудан.

Он далели қотее буд бар фасод,
В-аз қазо ӯро накард ӯ эътидод. *Румӣ*

Ин ҳам дар маҳалли эътидод ва эътимод нест. *Аҳмади Дониш*

ЭЪТИДОЛ *а.* اعتدال **1.** дараҷаи миёна (на гарм ва на хунук, на тар ва на хушк, на тафрит ва на ифрот), мӯътадилӣ.

Ҳаворо диҳад эътидоле чунон,
Ки лола диҳад сангу чӯб арғувон. *Шодӣ*

2. баробарӣ, мувозанат; мавзунӣ, мутаносибӣ.

Ёфта аз рӯи ту маҳ равшанӣ,
Мебарад аз қадди ту сарв эътидол. *Исмат*

Не сарви чаман ба эътидолат бинам,
Не дар рухи гул тароватн ёсуманат. *Мушфиқӣ*

3. ростӣ, адолат.

Дар муомилот бо халқ тариқи эътидол маръӣ дорад. *Аҳмади Дониш*

◇ **эътидоли мизоҷ** ҳолати саломатӣ, ҳолати тандурустӣ, дар ҳолати мӯътадил будани сиҳҳати бадан.

Чун муҳаббат шуд эътидоли мизоҷ,
На азимат асар кунад, на илоҷ. *Саъдӣ*

Қисми аввал он чӣ ба сиҳҳати бадан ва саломати ҳавос ва эътидоли мизоҷ тааллуқ дошта бошад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

эътидоли табъ баландии табъ, мавзунӣ ва салимии табъ.

Васфи қаддашро ба мизони хирад санҷидаам,
Офарин бар эътидоли табъи мавзунам кунед. *Ҳилолӣ*

Биё, бар эътидоли табъи худ кӯш,
В-аз он ҷоми шароби ишқ кун нӯш. *Ҳозиқ*

эътидоли *чизеро* **бурдан** ҳолати мӯътадили чизеро вайрон кардан, ба чизе зарар расонидан, чизеро хароб кардан, халалпазир гардондан.

З-ин чаман, эй дай, мабар он эътидол,
Панҷа, эй баҳман, ба ин равза мамол. *Румӣ*

эътидол ёфтан ба дараҷаи матлуб расидан, пухта ва парварда гаштан.

Ба мурури духур табиати маодин эътидол ёфт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

аз эътидол афтодан аз дараҷаи миёна берун шудан.

Ҳарчанд таом хӯрад, меъда гарон нагардад ва мизоҷ аз эътидол наяфтад. *Ҷомӣ*

аз нуқтаи эътидол удул кардан аз ҳадди мӯътадил баромадан, аз ҳад таҷовуз кардан.

ЭЪТИЁЗ *а.* اعتیاض иваз, бадал.

З-ин сабаб набвад валиро эътироз,
Ҳар чӣ бистонад, фиристад эътиёз. *Румӣ*

ЭЪТИЗОД *а.* اعتضاد **1.** бозугирӣ, ҳамбозу шудан; *маҷ.* ёрӣ, дастгирӣ, мадад кардан.

Ба эътизоди он ҷамоат талаби тахту тоҷ дарботини ту русух ёфта. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* такьягоҳ; ёридиҳанда, мададгор.

Сипоҳи хусрави ҷаҳонгир Пирҳусайни Саидро, ки эътизод ва истизҳори сипоҳи туркмон буд, асир ва дастгир карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЭЪТИЗОЗ *а.* اعتزاز иззат, ҳурмат, эҳтиром.

В-он қалам андар банонаш гаҳ муиззу гаҳ музилл,
Душманон з-ӯ бо мазаллат, дӯстон бо эътизоз. *Манучеҳрӣ*

ЭЪТИЗОЛ *а.* اعتزال гӯшанишинӣ, ҷудоӣ, узлат; **аҳли эътизол** аҳли мӯътазила, мансубони мазҳаби мӯътазила.

Бар хилофи қавли аҳли эътизол,
Ки уқул аз асл доранд эътидол ... *Румӣ*

мазҳаби эътизол *ниг.* **мӯътазила.**

Ӯ низ чун падар ва амми хеш мазҳаби эътизол дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

ЭЪТИЗОР *а.* اعتذار узрталабӣ, узрхоҳӣ.

Бигзашт аз эътидол ҳама корҳои ӯ,
Қасро аз ӯ кунун тамаи эътизор нест. *Муиззӣ*

На мутеъро ҷои ифтихор аст ва на осиро маҳалли эътизор. *Аҳмади Дониш*

эътизори муовадат узри баргаштан, хоҳиши баргаштан.

Муовия эътизори муовадат намуд ва илтимоси сулҳ кард. *Ҷомӣ*

ЭЪТИЗОФ *а.* اعتزاف рӯй гардонидан; нафрат пайдо кардан.

Чун пушаймонӣ зи дил шуд бо нағоф,
З-он сипас суде надорад эътизоф. *Румӣ*

ЭЪТИКОФ *а.* اعتکاف ибодати доимӣ, гӯшанишинӣ барои ибодат, чилланишинӣ.

Муддате дар Сӯфиобод шайх по ба домани эътикоф кашид. *«Хизонаи омира»*

ЭЪТИКОФНИШИН اعتکاف‌نشین гӯшанишин, узлатӣ.

Гули раъно даруни ғунча ҳазин
Ҳамчу ман гашта эътикофнишин. *Низомӣ*

ЭЪТИЛО(Ъ) *а.* اعتلا‖اعتلاء баланд шудан, баландӣ, улув.

Ошьёни туст арши эътило,
Чун биафтодӣ дар ин доми бало? *Румӣ*

эътило пазируфтан баланд шудан, боло гирифтан.

Ба ҳусни тадбир ... мизоҷи тоати Ғӯрияро ..., ки эътило пазируфта, ба ҳоли эътидол бозовард. *«Равзат-ус-сафо»*

ЭЪТИЛОЛ *а.* اعتلال бемор шудан, иллат пайдо кардан.

Чун надонистам, ки он ғам в-эътилол
Феъли хоб асту фиреб асту хиёл ... *Румӣ*

ЭЪТИЛОФ *а.* ائتلاف иттиҳод, ягонагӣ, мувофиқат; унсгирӣ, улфат ёфтан; дӯстӣ.

Ин давоҳо сохт баҳри эътилоф,
Нест ин дарду давоҳо аз гизоф. *Румӣ*

Ба воситаи он қасида эътилофу имтизоҷ дар миёни он ҷамоат пайдо шуд. *Восифӣ*

ЭЪТИЛОЪ اعتلاء *ниг.* **эътило(ъ).**

ЭЪТИМЕД *а.* اعتمید *имолаи* **эътимод.**

Ҳин макун бар қавлу феълаш эътимед
Қ-ӯ надорад мевае монанди бед. *Румӣ*

ЭЪТИМОД *а.* اعتماد бовар кардан ба чизе, бовар, такья, эътибор, эътиқод; ◇ **ба эътимоди...** ба сабаби..., ба эътибори...

Кӯдакон ба эътимоди ҳилми ӯ [муаллим] илм фаромӯш карданд. *Саъдӣ*

эътимод будан ба (*ё* **бар**) *чизе такья* бар чизе доштан, сазовори бовар будани чизе, эътибор доштани чизе.

Дида амдан бастам аз хубон, вале
Нест чандон эътимоде бар дилам. *Ҷомӣ*

Соқӣ, ба зӯҳду тавбаи ман эътимод нест,
Май оташ аст, ин ҳама хошоку хас бувад. *Мушфиқӣ*

эътимод кардан (*ё* **доштан**) **ба** (*ё* **бар**) *касе, чизе* бовар кардан, итминон доштан.

Хуршоҳ ба Ҳасани Мозандаронӣ, ҳарчанд ба кенгоҷи ӯ падарашро кушта буд, эътимод натавонист кард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Кӯшиш фурӯ гузоштан ва эътимоди куллӣ бар он кардан аз хирад дур аст. *«Нигори дониш»*

намондани эътимод *бар чизе* аз эътибор соқит шудани чизе, аз эътибор мондани чизе, нобовар шудан бар чизе.

Чу бар қавли султон намонд эътимод,
Далерӣ намоянд аҳли фасод. *Шодӣ*

Моро ба ваъдаи ту ҷои эътимод намонд,
Ки кору бори ту пайваста макру афсун аст. *Шоҳин*

эътимод намудан эътибор додан, аҳамият додан.

Эътимоде бинамову бигузар баҳри худой,
То бидонӣ, ки дар ин хирқа чӣ нодарвешам. *Ҳофиз*

эътимод овардан бовар кардан.

Чун мардум онҳоро намебинанд, ба шунида эътимод наёранд. *Аҳмади Дониш*

ЭЪТИМОДУДДАВЛА *а.* اعتمادالدوله такьягоҳи давлат, паноҳи давлат, боэътибори давлат (сифати шахси мӯътамад).

Подшоҳ эшонро бинавохт ... ва вазирро эътимодуддавлаи худ намуд. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

ЭЪТИНО *а.* اعتنا ғамхорӣ, эҳтимом; аҳамият, таваҷҷӯҳ, диққат.

Не бар ман эътимод касеро, на эътино,
Не бар ман илтифот касеро, на эътибор. *Шоҳин*

эътино кардан аҳамият додан, эътибор кардан, таваҷҷӯҳ намудан.

ЭЪТИНОҚ *а.* اعتناق дар оғуши якдигар будан, бо ҳамдигар даст ба гардан будан, бағалгирӣ, гардан ба гардан будан.

Шаб чуник то рӯз андар эътиноқ,
Мухталиф дар сурат, аммо иттифоқ. *Румӣ*

Бо арӯси мамлакат дар мақоми эътиноқ омада, рӯзе чанд дар ҳаҷлаи шодӣ маросими домодӣ ба ҷой овард. *«Равзат-ус-сафо»*

ЭЪТИРОЗ *а.* اعتراض **1.** эродгирӣ, нуктагирӣ, айбҷӯӣ; норозигӣ.

Ёр агар наншаст бо мо, нест ҷоиз эътироз,
Подшоҳи комрон буд, аз гадоён ор дошт. *Ҳофиз*

2. муқобилат, мухолифат.

Уламои зоҳири Ғазнин бар ҳаким таън карданд ва эътироз намуданд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ЭЪТИРОЗИДАН اعتراضیدن мухолифат кардан.

Қасро нарасад, ки эътирозад
Дар шеваи мо ба чуну чандо. *Савдо*

ЭЪТИРОФ *а.* اعتراف иқрор шудан, ба гардан гирифтан, иқрор шудан ба камбудии худ ё бартарии касе, розӣ шудан ва қабул кардан; *муқобили* **инкор.**

Сангпушт гуфт: Рост мегӯӣ ва эътирофу инкори ман имрӯз як мизоҷ дорад. *«Калила ва Димна»*

Нагӯям, надонам, ки ин эътироф
Зи донони худ бувад маҳзи лоф! *Ҷомӣ*

эътироф доштан (*ё* **овардан**) *ба чизе* иқрор шудан ба чизе, қабул кардан ва ризоманд шудан ба чизе.

...К-ин ба ҷаҳли хеш дорад эътироф,
В-он кунад аз фазли худ лофу гизоф. *Шоҳидӣ*

Беҳ, ки акнун эътироф орам ба аҷз,
Наъраи иқрор бардорам ба аҷз. *Ҷомӣ*

эътироф кардан (*ё* **намудан**) ба гардан гирифтан, қабул кардан; розӣ шудан.

Акнун, ки ба зилли ҳимояташ даромадӣ ва ба шукри неъматаш эътироф кардӣ, чаро наздиктар наёӣ? *Саъдӣ*

В-ар худ сухани хилоф кардӣ,
Бар ҷаҳли худ эътироф кардӣ. *Ҳилолӣ*

Салоҳи ту он аст, ки ба гуноҳ эътироф намоӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

эътироф овардан *ниг.* **эътироф доштан.**

ЭЪТИРОФИДАН اعترافیدن эътироф кардан, иқрор шудан.

Ба ишқи мо агар он шӯхи саркаш эътирофидӣ,
Баровардӣ зи хотир кинарову сина софидӣ. *Савдо*

ЭЪТИСОМ *а.* اعتصام **1.** аз гуноҳ нигоҳ доштан (худро), аз гуноҳ парҳез кардан.

Худ салоҳи аҳли олам нест андар шаръу расм,
Эътисом илло ба ҳабли тоати баъд аз салот. *Анварӣ*

2. чанг задан ба чизе, даст андохтан ба чизе; **3.** *маҷ.* паноҳ бурдан, ҳимояти касеро талаб кардан, паноҳбарӣ.

Арбоби мулкро ба паноҳи ту эътисом,
В-асҳоби ҷоҳро ба ҷаноби ту илтиҷо. *Исмат*

Иброҳим Тӯқтемур ... баъд аз инҳизом бар Ҷаҳоншоҳ эътисом намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЭЪТИСОФ *а.* اعتساف **1.** ситам кардан, зулм намудан.

Дасти эътисоф дар оғӯши якдигар карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Сабуктакин дар тамҳиди бисоти адлу дод мубо фармуда, асоси зулму эътисоф мунҳадим сохт. *«Таърихи Фаришта»*

2. аз роҳи рост берун шудан.

Ҳукме, ки дар ҳаққи вай меравад, бояд ки ... аз ҷоддаи инсоф ба ҷониби ҷавру эътисоф моил ва мунҳариф нагардад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ЭЪТИҚОД *а.* اعتقاد бовар, ақида доштан, яқин доштан.

Рақиб озодагонро мӯътақид нест,
Ки бо дарвеш андак эътиқод аст. *Камоли Хуҷандӣ*

Моему нақши пои ғизолону қайди ишқ,
Натвон зи даст силсилаи эътиқод дод. *Мушфиқӣ*

эътиқод доштан бовар доштан, пиндоштан, яқин кардан.

Эътиқод надоранд, ки ғайри замини эшон замине бошад. *Аҳмади Дониш*

ЭЪТИҚОДНОМА اعتقادنامه номаи боварӣ; навиштае, ки дар он эътиқоди касе баён шудааст.

Чун шуд ин эътиқоднома дуруст,
Бозгардам ба кору бори нахуст. *Ҷомӣ*

ЭЪТО *а.* اعطا ато кардан, бахшиш.

Агар шахс тааллул варзад дар эъто, бояд ки базаҳкор шавад. *Аҳмади Дониш*

ЭЪТОҚ *а.* اعتاق озод кардан, раҳоӣ додан (ғуломро).

Риқоби моро ба эътоқи эшон дар рибқаи убудият орад. *«Равзат-ус-сафо»*

ЭЪҶОБ *а.* اعجاب **1.** тааҷҷуб, ҳайрат.

Чун Димна аз ин сухан фориғ шуд, эъҷоби шер бад-ӯ зиёдат гашт. *«Калила ва Димна»*

2. такаббур, ғурур, худбинӣ.

Сар пур аз кибру дил пур аз эъҷоб,
Рӯй дар халқу пушт бар меҳроб. *Ҷомӣ*

Моро ҳамеша эъҷоби ту ... маълум буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

3. шавқу завқ, шодӣ, хурсандӣ.

Шоир шеъри худро дӯсттар дорад ва эъҷоби ӯ ба он беш аз дигарон бошад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ЭЪҶОЗ *а.* اعجاز **1.** ба аҷз овардан, оҷиз гардонидан; **2.** *д.* кори ҳайратовар ва аз одат берун, ғайри одат, мӯъҷиза (ки гӯё пайғамбарон ба амал меовардаанд).

Муждаи васли ту кори сад Масеҳо кард, лек
Дар забонат зинда кардан мурдаро эъҷоз нест. *Махфӣ*

эъҷози Масеҳ *д.* мӯъҷизаи Исо, ки гӯё бо дамидани нафас мурдаро зинда мекардааст.

Чи ҷои сеҳру эъҷози Масеҳ аст,
Ҳаёти мо зи гуфтори фасеҳ аст. *Ҳилолӣ*

ЭЪҶОЗНАВИС اعجازنویس нависандаи эъҷоз, мӯъҷизанавис, шоире, ки шеъри аҷиби ҳайратовар мегӯяд.

Эй хомаи ту ҳикмати эъҷознавис,
Ҷуз ту набувад ҳеҷ касе сознавис. *Хоҷӣ*

ЭҲДАЛҲУСНАЙН *а.* احدی‌الحسنین яке аз ду некӯӣ, яке аз ду хубӣ.

Сари мор бар дасти душман бикӯб, ки аз эҳдалҳуснайн холӣ набошад. *Саъдӣ*

Мо дар миёни эҳдалҳуснайнем, ки он зафар аст ё шаҳодат ва ҳар ду сурат матлуб ва марғуби мост. *«Равзат-ус-сафо»*

ЭҲДО *а.* احدی *муаннаси* **аҳад; эҳдо ва ситтина** яку шаст.

Хост, ки дар тосеи муҳаррами санаи эҳдо ва ситтина он муҳимро файсал диҳад. *«Равзат-ус-сафо»*

ЭҲДОС *а.* احداث аз нав сохтан; ба вуҷуд овардан, падид кардан, эҷод намудан, бино кардан.

Аз он вилоят ... русуму қавоид дар ҳар аҳде эҳдос карда буданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Гуфтанд: Ин чӣ дину мазҳаб аст, эҳдос кардаӣ? *«Равзат-ус-сафо»*

Қалъаи Ихтиёриддин(ро), ки дар Ҳирот эҳдоси Малик Фахриддин буд, ... муҷаддадан ба зинати тамом иморат кард. *«Таърихи Сайидроқим»*

ЭҲЗОН *а.* احزان андӯҳгин кардан, ғамгин намудан; **кулбаи эҳзон** хонаи ғам, манзили андӯҳ, ғамхона.

Юсуфи гумгашта боз ояд ба Канъон, ғам махӯр,
Кулбаи эҳзон шавад рӯзе гулистон, ғам махӯр. *Ҳофиз*

ЭҲЗОР *а.* احضار ҳозир кардан, ҳозир гардонидан.

Шер ... ба эҳзори лашкар амр фармуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ҳорунаррашид ба эҳзори ӯ ишорат кард, Абӯюсуф ҳозир шуд. *«Хористон»*

ЭҲКОМ *а.* احکام маҳкам кардан, устувор намудан.

[Ӯ] эҳкоми қилоъ ва бора ва дарвозаҳо мекард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ЭҲЛОК *а.* اهلاک ҳалок кардан, нест гардонидан, нобуд сохтан.

Малик гуфт: ... Дасти махлуқ аз эҷоду эҳьё қосир аст, эҳлоку ифно ҳам аз ҷиҳати вай мутаазир бошад. *«Калила ва Димна»*

Султонро бар эҳлоку эъдоми ӯ тарғибу таҳрис менамуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЭҲМОД *а.* احماد ба ситоиш расондан, писандида кардан; ситоиш ва таҳсин гуфтан.

Ӯро бад-ин сухан эҳмод арзонӣ дошт. *Авфӣ*

ЭҲМОЛ *а.* اهمال **1.** ғафлатварзӣ, бепарвоӣ, саҳлангорӣ.

Эй, ки ангуштнамоӣ ба карам дар ҳама шаҳр,
Ваҳ, ки дар кори ғарибонт аҷиб эҳмолест. *Ҳофиз*

Абӯмусо ба сухани эшон илтифот накарда эҳмолу иғфол варзид. *«Равзат-ус-сафо»*

2. таъхир, фурӯгузорӣ.

Биёр, соқӣ, қадаҳро, чӣ ҷои эҳмол аст,
Ба раҳни бода диҳам хирқаву мусаллоро. *Туғрал*

3. сустӣ, танбалӣ, беҳавсалагӣ.

Сабаби эҳмоли сипоҳ дар маъракаи корзор аз он буд, ки ... мавоҷиби куллӣ намерасид. *Аҳмади Дониш*

эҳмол кардан (*ё* **намудан**) сустӣ намудан, танбалӣ кардан, саҳлангорӣ кардан, бепарво шудан.

Ҳар ҷонваре, ки дар ин корҳо эҳмол намояд, аз истиқомати маишат маҳрум ояд. *«Калила ва Димна»*

Забон кардӣ агар дар нола эҳмол,
Дилаш бар лаб давидӣ ҳамчу табхол. *Нозим*

эҳмолу имҳол варзидан сустӣ кардан ва ба таъхир андохтан.

Дар амри ҳарб эҳмолу имҳол меварзид. *«Равзат-ус-сафо»*

ЭҲРОЗ *а.* احراز ба даст овардан, ба даст даровардан, гирифтан; ноил шудан, комъёб шудан.

Ба шуғле андак моли бисьёр эҳроз мекунад. *Авфӣ*

Фақир ... баъди эҳрози ин саодат ба мулки Дакан афтод. *«Хизонаи омира»*

ЭҲРОМ I *а.* احرام **1.** *д.* як муддати муайян пеш аз зиёрати Каъба барои худ ҳаром гардонидани баъзе чизҳои ҳалол аз қабили истеъмоли хушбӯиҳо, ислоҳи риш ва ғ; дар вақти ҳаҷ дар ҳудуде, ки муқаддас шуморида шудааст, пӯшидани порчаи сафеди нодӯхта.

Яъне ту, ки Каъбаи умедӣ,
Эҳроми маро ба худ гузидӣ. *Шоҳин*

эҳром гирифтан маросими эҳром ба ҷо овардан.

Чун ба оби Ироқ омада буд, эҳром гирифт. *«Таърихи Табарӣ»*

Чун ҳамехостӣ гирифт эҳром,
Чӣ ният кардӣ андар он таҳрим? *Носири Хисрав*

2. *маҷ.* қасд, ният, оҳанг.

Чун ҳавас пеши ту маҳрам мани маҳрум, ки нест,
Бодро заҳраи эҳроми ҳарими ҳарамат. *Ҷомӣ*

эҳром (бар)бастан а) маросими эҳром ба ҷо овардан.

Ин гуфту зи ҷои хештан ҷаст,
Эҳроми тавофи Каъба барбаст. *Шоҳин*

б) *д.* намоз ният карда «оллоҳу акбар» гуфтан.

[Гурба] бар пой рост истода рӯй ба меҳроб овард ва эҳром баста мутаваҷҷеҳи адои маросими ниёз шуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Дар даруни Каъба гар банди ту эҳроми намоз,
Тоқи абрӯи бутон меҳробҳо хоҳад шикаст. *Махфӣ*

в) қасд кардан, оҳанг(-и чизе) кардан, майл кардан.

Қ-аз дарди сари халифа растам,
В-эҳроми диёри ёр бастам. *Ҷомӣ*

Гар ба ин азм бастан аст эҳром,
Аввал аз умр гир фоли давом. *Бедил*

ЭҲРОМ II *а.* اهرام пир ва суст гардидан.

ЭҲРОМБАНД احرامبند касе, ки маросими эҳром ба ҷо меоварад; *ниг.* **эҳром** I 1.

Тароват, ки аз ҷон хавоҳоҳи туст,
Зи эҳромбандони даргоҳи туст. *Калим*

ЭҲРОМӢ احرامی матои нодӯхтаи сафед, ки ҳоҷиён дар вақти ҳаҷ мепӯшанд; *ниг.* **эҳром** I 1.

Маҳрами кӯи ту то ҳар рӯз гардад офтоб,
Аз ду субҳаш осмон сомони эҳромӣ кунад. *Мӯҳсини Таъсир*

ЭҲРОҚ *а.* احراق сӯхтан; сӯзиш; сӯхтор.

Аз мамарри бухорӣ оташе дар саҳни хона афтод ва андак эҳроқе рӯй намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Балки эҳроқ ҳам дар оташ баъд аз муҷоварат ва мубошират бо ҷисм пайдо гардад. *Аҳмади Дониш*

ЭҲСО(Ъ) *а.* احصا||احصاء **1.** шумор, шумурдан, шуморидан, ҳисоб кардан.

Баромад сипоҳе чу мӯру малах,
Дар эҳсои эшон муҳандис карах. *Шодӣ*

эҳсо кардан шумурдан, шумор кардан, ҳисоб кардан.

Нусхаи девони ҳуснатро чӣ сон эҳсо кунам,
Гар ҷаҳон дафтар шавад, васфи ту н-ояд дар ҳисоб. *Туғрал*

аз эҳсо берун будан дар ҳисоб нагунҷидан, аз ҳадду андоза зиёд будан.

Ҷавоҳиру дурру лаолӣ низ аз ҳайизи эҳсо берун буд. *«Равзат-ус-сафо»*

аз эҳсои *чизе* **оҷиз будан** шумурда натавонистан, аз фаровонӣ ба ҳисоб гирифта натавонистани чизе.

Қирғизу қазоқ он ашьёро, ки муҳосиби ваҳму хаёл аз эҳсои он оҷиз буд, омада соҳибӣ карданд. *Аҳмади Дониш*

аз сарҳадди эҳсо мутаҷовиз будан аз андоза берун будан, аз ҳисоб берун будан.

Шиддати таволии оломи иштиёқ аз сарҳадди эҳсо мутаҷовиз аст. *«Илми симиё»*

2. *маҷ.* қудрат, тавоноӣ.

Оҷиз аз теъдоди эҳсои камоли ӯст ақл,
Анҷуми гардун шумурдан кай тариқи аъвар аст. *Фонӣ*

ЭҲСОД *а.* احصاد **1.** даравидан ва ҷамъоварии ғалла;
2. *маҷ.* ба даст даровардан, соҳибӣ кардан.

Абулҷаъфари Абулҳасибро ҷиҳати забти амвол ва эҳсоди ғаноим ... фиристод. *«Равзат-ус-сафо»*

ЭҲСОН I *а.* احسان **1.** некӯӣ, лутфу марҳамат.

Шеъри Ҳофизро, ки яксар мадҳи эҳсони шумост,
Ҳар куҷо бишнидаанд, аз лутф таҳсин кардаанд. *Ҳофиз*

Ҳар кас аз ёри худ эҳсону вафо меҷӯяд,
Ёри бадхӯи ҷафокори маро дидӣ? — Не. *Савдо*

2. карам, ато, *бахшиш.*

Малик гуфт: ... инъому эҳсони ман ҳадамро мабзул (аст). *«Калила ва Димна»*

Дукони ӯ кушода хони эҳсон,
Расонда ошиқонро бар лаби нон. *Сайидо*

3. нозу неъмат.

Нахӯрад кас зи суфраву хонат
То зи баҳри наволи эҳсонат. *Ҷомӣ*

Шеъри Шоҳин шӯҳра з-он рӯ дар маломат гаштааст,
Қ-аз намакпарвардагони суфраи эҳсони туст. *Шоҳин*

ЭҲСОН II *а.* احصان зан гирифтан, зандор шудан.

ЭҲСОС *а.* احساس ба воситаи яке аз ҳисҳои панҷгона дарьёфт намудани чизе, ҳис кардан, пай бурдани чизе ба воситаи *бӯиш, шунид, соиш, чашиш* ва *ё биниш;* ҳис, фаҳм.

Қассоб ... дар роҳ ҳаракати чизе аз даруни сабӯ эҳсос намуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Сарроф агар надорад эҳсос,
Бинҳад ба зуҷоҷа ҳукми алмос. *Шоҳин*

ЭҲСОЪ *а.* احصاء *ниг.* **эҳсо(ъ).**

ЭҲТИДО(Ъ) *а.* اهتداء|اهتدا **1.** роҳи рост ёфтан; **2.** роҳнамоӣ, ҳидоят, роҳбарӣ.

Чун шуморандам аминулмуқтадо,
Сар ниҳандам ҷумла, ҷӯянд эҳтидо. *Румӣ*

ЭҲТИЁЛ *а.* احتيال фиреб кардан, ҳила ва макр намудан.

Ҳайбати ӯ дасти маккорону мӯҳтолон бибаст,
Кас наёрад гашт акнун гирди макру эҳтиёл. *Муиззӣ*

Вазир бар тазвиру таснифи мансубаи эҳтиёл иштиғол менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЭҲТИЁТ *а.* احتياط **1.** бо устуворӣ коре кардан; оқибатандешӣ, дурандешӣ; *кори ботадбир, кори бомулоҳиза.*

[Подшоҳ] фармуд, то эҳтиёт карда дар мавозеи зарурӣ милҳо ба сангу гаҷ бисозанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Лек шарт аст лозими тадбир,
Ки аз он эҳтиёт нест гузир. *Бедил*

2. *маҷ.* бо ҷустуҷӯ аз назар гузарондан.

Бӯсаҳл роҳи Хоразм фурӯ гирифта буд ва номаҳо мегирифтанд ва эҳтиёт ба ҷо меоварданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Муридон ... ба тафаҳҳус ва талаб машғул шуданд, то ба ҳадде ки вайронаҳо ва ҳиёзи Бағдодро эҳтиёт карданд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

3. муҳофизат, нигаҳдорӣ.

Султон эҳтиёти мулк ва салоҳи вақт дар он дид. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

4. ҳазар кардан.

Ҳазрати охунд ... ба эҳтиёти тамом, ба ҳазор тарсу ларз ... ба гуфтани дарс машғул шуданд. *Садри Зиё*

ЭҲТИЁТКОР احتياط کار оқибатандеш, хушьёркор, мулоҳизакор.

ЭҲТИЁҶ *а.* احتياج ҳоҷат, ҳоҷатмандӣ, мӯҳтоҷӣ, ниёзмандӣ.

Офарин бар иборати ту, Камол!
Худ туро эҳтиёҷи таҳсин нест. *Камоли Хуҷандӣ*

Нозанинон саркашу мо дар мақоми эҳтиёҷ,
Ҷои он дорад, к-аз эшон нозу истиғно кашем. *Ҳилолӣ*

эҳтиёҷ афтидан мӯҳтоҷ шудан, ҳоҷатманд гаштан.

Шарифро ба хасис эҳтиёҷ меафтад,
Ки барги коҳ бувад доруи паридани чашм. *Соиб*

эҳтиёҷ доштан ҳоҷатманд будан, талабгор будан.

Бар ҳар даре, ки мераваму ҳалқа мезанам,
Он хона эҳтиёҷ надорад ба посбон. *Сайидо*

эҳтиёҷ пайдо кардан мӯҳтоҷ шудан.

Марди бадахлоқи исрофкор ба маблағе эҳтиёҷ пайдо карда, барои ахзи маблағе аз нақда фурсате ғоиб шуд. *Садри Зиё*

ЭҲТИЗОЗ *а.* اهتزاز **1.** ҷунбиш, ларзиш (мас. ларзиши барги дарахт аз вазидани бод).

Дасти сахои туст ба исори симу зар
Аз эҳтизози бод чу нахли шукуфадор. *Шоҳин*

2. *маҷ.* хушҳолӣ, шодмонӣ, хурсандӣ, шавқу завқ.

Симурғ ба эҳтизози тамом қадами нашот дар кор ниҳод. *«Калила ва Димна»*

Эҳтизозе зи пайкараш ҷӯшид,
Ки ҷаҳонро ба ваҷди дил пӯшид. *Бедил*

эҳтизоз намудан хушҳолӣ кардан, хурсанд шудан.

Ӯро дар канор гирифт ва ба дидани ӯ эҳтизоз намуд. *Авфӣ*

ба эҳтизоз даромадан хушҳол шудан, шодмон гардидан.

Ақдас ... аз истимоъи байт ... ба эҳтизоз даромад ... ва сила марҳамат фармуд. *«Хизонаи омира»*

3. изҳори таҳсину офарин бо ҳаракат ва ишорат.

Қабули шеъри ман андар ҷаҳон аз он қибал аст,
Ки аз ту шеъри маро эҳтизозу таҳсин аст. *Муиззӣ*

ЭҲТИЗОЛ *а.* اهتزال харобӣ, сустӣ, заифӣ.

Афросиёбро маоли ҳол ба ихтилолу эҳтизол кашид. *«Равзат-ус-сафо»*

ЭҲТИЗОР *а.* احتضار расидани аҷал; **ҳолати эҳтизор** ҳолати мурдан, лаҳзаи ҷонканӣ.

Волеҳ ... дар марази мавт қариб ба ҳолати эҳтизор дар фикри шеър рафт. *«Хизонаи омира»*

қайди эҳтизор *ниг.* **ҳолати эҳтизор.**

Халқест аз фироқи ту дар банди ифтироқ,
Ҷамъест дар хузури ту дар қайди эҳтизор. *Шоҳин*

ЭҲТИКОР *а.* احتکار ба нархи арзон харида ҷамъ кардани ғалла дар анборҳо бо мақсади қимат фурӯхтан; аллофӣ, ҳаннотӣ дар харидуфурӯши ғалла.

Элчиёт аз девони аъло ҷиҳати таҳқиқи анборҳо ва гӯшмолии эҳтикор рафтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Агар зоҳир мешуд, ки яке аз сипоҳиён эҳтикор кардааст, он ғалларо дохили ғаллоти подшоҳӣ мекарданд. *«Таърихи Фаришта»*

ЭҲТИЛОМ *а.* احتلام нутфа рехтан дар ҳолати хоб, ки яке аз нишонаҳои балоғат аст, «шайтон задан», шайтонӣ шудан.

Булуғро се нишон аст: якӯм — понздаҳсолагӣ, дуввӯм — эҳтилом, севвӯм — баромадани мӯи пеш. *Саъдӣ*

ЭҲТИМО(Ъ) *а.* احتما‖احتماء парҳез кардан, худдорӣ кардан аз чизе.

Шабаке чанд иҷтиноби шароб,
Рӯзаке чанд эҳтимои таом. *Анварӣ*

эҳтимо кардан парҳез намудан, ҳазар кардан, дурӣ ҷустан аз чизе.

Эҳтимо кун, эҳтимо з-андешаҳо,
З-он ки шеронанд дар ин бешаҳо. *Румӣ*

ЭҲТИМОЛ *а.* احتمال **1.** ба ногуворие бардошт кардан, таҳаммул, сабру тоқат.

Тарки эҳсони хоҷа авлотар,
К-эҳтимоли ҷафои баввобон. *Саъдӣ*
Ҳофиз, макун шикоят, гар васли ёр хоҳӣ,
З-ин пештар биёяд бар ҳаҷр эҳтимоле. *Ҳофиз*

эҳтимоли *чизе* **кардан** (*ё* **овардан**) бардошт кардан ба ногуворӣ чизе, тобу тоқат овардан ба чизе, ки мувофиқи табъ нест; тоқат кардан.

Эҳтимоли ин мазаллат натавонистанд кардан. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ҳар маркаб эҳтимоли рукуби ӯ [Кайковус] наовардӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

2. гумон, занн; **эҳтимол дорад, ки...** мумкин аст, ки ...; шояд ки ...; аҷаб нест, ки ...

Эҳтимол дорад, ки агар ба саодати пойбӯсии вай мушарраф шавем, қалами афв бар гуноҳи мо кашад. *«Фатҳнома»*

ЭҲТИМОЛОТ *а.* احتمالات *ҷ.* **эҳтимол.**

Бо вуҷуде ки шакл муштарак аст,
Эҳтимолоти маънавӣ маҳак аст. (2) *Бедил*

ЭҲТИМОМ *а.* اهتمام **1.** саъю кӯшиш ва ҳиммату ғамхорӣ ба кор бурдан; ғамхорӣ, таваҷҷӯҳ.

Аморати шуаро бо ҳазор хилъати хуб
Ба эҳтимоми ту додаст, шаҳриёр, маро. *Муиззӣ*

Беҳтарини дӯстон он аст, ки ... ҷамоате аз ҳамдамон дар сояи эҳтимоми ... ӯ рӯзгор гузаронанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. муҳофизат, нигаҳбонӣ.

Дар канафи ҳимояту эҳтимоми Носириддин гурехт. *«Равзат-ус-сафо»*

Амири мазкур вазири худро дар боби эҳтимому риояти хотири гинироли сафир таъкидоти бисёр кард. *Садри Зиё*

3. идоракунӣ, назорат, саркорӣ.

Малик Юсуф, эй Ҳотами Тай ғуломат,
Мулуки ҷаҳон ҷумла дар эҳтимомат. *Анварӣ*

эҳтимом доштан а) саъю кӯшиш намудан.

Рӯзу шаб дошт эҳтимоми тамом,
Ки кунад имтиҳони он ду ғулом. *Ҷомӣ*

б) муҳофизат намудан, назорат кардан.

Муддатест, ки дар камини инҳо мебошам, аммо ғуломи зирак чандон эҳтимом дорад, ки мақсуд барнамеояд. *«Нигори дониш»*

эҳтимом кардан (*ё* **намудан**) а) саъю кӯшиш намудан.

Равӣ роҳи хушнудияш субҳу шом,
Ба касби ризояш кунӣ эҳтимом. *Ҷомӣ*

Ҳарчанд Ибни Зиёд эҳтимом намуд, пай ба манзили Муслим ибни Ақил набурд. *«Равзат-ус-сафо»*

б) назорат кардан, муҳофизат намудан; чора ва тадбир андешидан.

Чун бубинӣ донае, ёд ор дом,
Мурғи зирак бош, мекун эҳтимом. *Шоҳидӣ*

ЭҲТИМОЪ *а.* احتماء *ниг.* **эҳтимо(ъ).**

ЭҲТИРОЗ *а.* احتراز **1.** худдорӣ намудан, парҳез кардан, канорагирӣ.

Дар маҳофил хомӯширо шиор сохтан ва аз эъломи чизе, ки напурсанд ва изҳори он ҷӣ ба надомат кашад, эҳтироз воҷиб ва лозим. *«Калила ва Димна»*

эҳтироз кардан (*ё* **намудан**) парҳез намудан, худро дур нигоҳ доштан.

Аз он ҷиҳат мардум эҳтироз ва иҷтиноб аз мусоҳибати ӯ менамуданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Аз кибру нахват эҳтироз кунад ва мутавозеу ҳалим бувад, на чандон ки ҳар ноаҳле ҳуҷумовар шавад. *Аҳмади Дониш*

2. *маҷ.* хавф, тарс, бим.

Хорбун пиндошт: Эҳтирози вай [шутур] аз захми синони ӯст ва иҷтиноби вай аз тезии дандони ӯ. *Ҷомӣ*

ЭҲТИРОМ *а.* احترام ҳурмат, иззату икром.

Мизбон пай ба ҳоли меҳмон бурд,
Роҳи икрому эҳтиром сипурд. *Ҷомӣ*

Вақте ки мо дохили доруссалтанаи Русия шудем, бо эъзозу эҳтироми лоиқ моро қунуш фармуданд. *Аҳмади Дониш*

ЭҲТИРОС *а.* احتراس нигаҳдорӣ, худро мудофиа кардан.

Дигаре аз мавзеи эҳтирос ғоиб буд ва сазовори итоби замона. *«Равзат-ус-сафо»*

ЭҲТИРОФ *а.* احتراف соҳиби касб шудан, ҳунарманд шудан; ҳунармандӣ, пешаварӣ.

Эй басо шӯхон зи андак эҳтироф
З-он шаҳон н-омӯхта ҷуз гуфту лоф. *Румӣ*

ЭҲТИРОҚ *а.* احتراق **1.** сӯхтан, сӯзиш; оташ гирифтан, даргирифтан.

Ту даруни хона аз буғзу нифоқ
Менабинӣ ҳоли ман дар эҳтироқ. *Румӣ*

2. *нуҷ.* ниҳон шудани ҳар яке аз панҷ сайёра (Уторуд, Зӯҳра, Миррих, Муштарӣ ва Зуҳал) ба сабаби ҷамъ шудани онҳо дар як бурҷ дар зери нури Офтоб.

Ахтаронанд аз вароӣ ахтарон,
К-эҳтироқу наҳс набвад андар он. *Румӣ*

ЭҲТИСОБ *а.* احتساب **1.** шумурдан, ҳисобгирӣ, ба ҳисоб гирифтан.

Даврон маро ба хуш наовард, Сайидо,
Шуд ҳастиям зиёда аз ин эҳтисобҳо. *Сайидо*

эҳтисоб кардан *чизеро аз чизе* беҳтар донистан чизеро аз чизе.

Эй хоҷа, эй, ки ноқиди тақдир дар азал
Зоти туро зи ҷумла ҷаҳон эҳтисоб кард. *Убайди Зоконӣ*

2. *маҷ.* манъи корҳои ғайришаръӣ, аз корҳои хилофи шариат манъ кардан.

З-он ки дорад бефасоду беҳнёнат мулки хеш,
Муҳтасиб дар мулки ӯ шуд бениёз аз эҳтисоб. *Муиззӣ*

Макун, зоҳид, зи тавфи Каъбаи дайр эҳтисоби ман,
Парастиш мекунам ҳар ҷо, ки бинам ҷилвазори ӯ. *Ҳоҷӣ*

3. *маҷ.* ҷазо, ҷораи сахт.

Рӯй бад-он мавзеъ ниҳод, то эҳтисоби эшон бифармояд. *Авфӣ*

Аз бими эҳтисоби ту дар пардаи ифоф
Пӯшидааст чеҳраи худ з-одамӣ парӣ. *Исмат*

4. фармонбардорӣ, сархамӣ, мутеъ будан.

Макри шайтон аст таъҷилу шитоб,
Лутфи раҳмон аст сабру эҳтисоб. *Румӣ*

ЭҲТИСОБИЁТ *а.* احتسابيات *шаклан ҷамъ* ҳисобот, дафтари ҳисобот, дафтари ҳисобу китоб.

Иттифоқан деҳе хароб гардад, бад-он баҳона изъофи мутаваҷҷеҳоти он ҷо ба девони бузург тақрир кунанд ва дар эҳтисобиёт нависанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ЭҲТИШОМ *а.* احتشام **1.** соҳиби ҳашамат ва шукӯҳ будан.

Вақти дам оҳангар ар пӯшид далқ,
Эҳтишоми ӯ нашуд кам пеши халқ. *Румӣ*

Волии Мисри ҷалолу эҳтишом
Буд, аз он рӯ Юсуфаш карданд ном. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* кибру ғурур, калонгирӣ, худписандӣ.

Сараш холӣ аз ақл, пур з-эҳтишом,
Шикам фарбеҳ аз луқмаҳои ҳаром. *Саъдӣ*

ЭҲТИҚОН *а.* احتقان *тиб.* имола кардан, ҳуқна кардан, шустану тоза кардани рӯдаҳо, клизма кардан.

Гуфт: Марг бар ман осонтар аз эҳтиқон аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ЭҲТИҶОБ *а.* احتجاب дар парда шудан, пинҳон шудан, рӯйпӯш шудан, махфӣ шудан.

З-офтоб ар кард хаффош эҳтиҷоб,
Нест маҳҷуб аз хаёли офтоб. *Румӣ*

ЭҲТИҶОМ *а.* احتجام *тиб.* ҳаҷомат кардан, ба воситаи шох аз байни ду шонаи тахтапушт хун гирифтан, хуни ҳаром гирифтан.

Тифл метарсад зи неши эҳтиҷом,
Модари мушфиқ дар он ғам шодком. *Румӣ*

ЭҲТИҶОҶ *а.* احتجاج **1.** ҳуҷҷатоварӣ, далеловарӣ, барои исботи чизе далел овардан.

Мирзо арз кард, ки эҳтиёҷ ба эҳтиҷоҷ нест. *«Оташкада»*

2. барои исботи даъво мунозира намудан.

[Осия] бо Фиръавн... дар нубуввати Мусо ва Ҳорун эҳтиҷоҷ намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЭҲЬЁ(Ъ) *а.* احيا‖احياء **1.** аз нав зинда гардонидан, ҳаёт бахшидан.

Малик гуфт: ... Дасти махлуқ аз эҷоду эҳьё қосир аст. *«Калила ва Димна»*

Дар фани эҳьё зи шарми аҷз наншинад дигар,
Гар Масеҳо бишнавад оини эъҷози туро. *Туғрал*

2. зиндагонӣ, ҳаёт.

Чун дод баҳори карамаш муждаи эҳьё,
Сад нақши бадеъ аз кафи хок омада пайдо. *Исмат*

эҳьё кардан а) зинда кардан, ҷон бахшидан.

Ҷон рафт дар сари маю Ҳофиз ба ишқ сӯхт,
Исодаме куҷост, ки эҳёи мо кунад. *Ҳофиз*

б) *маҷ.* ба вуҷуд овардан, обод кардан.

Боғе, ки падари ту эҳьё карда ва он гӯристоне буд... *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

в) *маҷ.* равнақ додан, ривоҷ додан.

Ин кас бояд, ки афзали он ҷамъ ва акмали он вақт бувад, то ин шариатро эҳьё кунад. *Низомии Арӯзӣ*

ЭҶ ايج *ниг.* **эҷ.**

ЭҶОБ‖ИҶОБ *а.* ايجاب **1.** воҷиб ва зарур гардонидан, қабул кардан.

Бар тану дилу ҷонт бод эҷоб,
Ҳар чӣ андар ҷаҳон ба хайру дуост. *Муиззӣ*

2. собит гардонидан, исбот намудан; **3.** *таър.* ақди муомила, ақди қабул, мас. дар вақти никоҳ.

Чу соат бо саодат ҷуфт гардид,
Ба иқболи қабул эҷоб кӯшид. *Ҳозиқ*

ЭҶОБАН *а.* ايجابا қабулкунон, ба таври итоат.

ЭҶОБӢ ايجابى мусбат.

Бар ду қисм аст амр, агар ёбӣ:
Амри эҷодӣ асту эҷобӣ. *Ҷомӣ*

ЭҶОД *а.* ايجاد **1.** ба вуҷуд овардан, пайдо кардан, офаридан.

Паймонае, ки бода надорад — шикастанист,
Дасте, ки нест масдари эҷод — бастанист! *Сайидо*

2. пайдоиш, офариниш.

Куҳан гашта сад даҳр буньёди ӯ,
Зи ёди замон рафта эҷоди ӯ. *Савдо*

эҷод кардан пайдо намудан, ба вуҷуд овардан, буньёд намудан.

Аз ҳаво мавҷи реша берун дод,
То кунад нахли тозае эҷод. *Бедил*

Он қадарҳо шахси ман маъдуми мутлақ нест, нест,
Гар яке оина бардоранд, эҷодам кунанд. *Шоҳин*

ЭҶОДӢ ايجادى офаридашуда, буньёдьёфта, ба вуҷуд овардашуда.

Бар ду қисм аст амр, агар ёбӣ:
Амри эҷодӣ асту эҷобӣ. *Ҷомӣ*

ЭҶОЗ *а.* ايجاز кӯтоҳӣ, ихтисор дар сухангӯӣ, мухтасарбаёнӣ.

Ба ду ҳарф аз барои як эҷоз,
Се сухан гӯям аз барои ниёз. *Саноӣ*

Фузало донанд ва булағо шиносанд, ки ин калимот дар боби эҷозу фасоҳат чӣ мартаба дорад. *Низомии Арӯзӣ*

Ю

Ю ҳарфи сию дуввӯми алифбои ҳозираи тоҷикӣ. Дар навишти алифбои арабии тоҷикӣ ҳарфи **ю** дар аввали калимаҳо ба ҷои таркиби ду ҳарфи алифбои арабии тоҷикӣ: ён пешдор (ба замма) ва вов, инчунин ба ҷои ён пешдор навишта мешавад, мас. 'юз — یوز', 'Юнон—یونان'.

ЮБА یوبه орзу, хоҳиш, ҳавас, иштиёқ.

Чу маро юбаи даргоҳи ту хезад, чӣ кунам,
Раҳе омӯз раҳирову аз ин ғам бираҳон. *Фаррухӣ*
Юба сафар гирад бо пои ланг,
Сабр фурӯ афтад дар чоҳи танг. *Румӣ*

ЮБС||ЯБС *а.* یبس хушк шудан.

В-ар кунам андар сақоят ман даранг,
Мешавад аз юбс кори заръ танг. *Румӣ*

ЮБУСАТ *а.* یبوست **1.** хушкӣ, беобӣ.

Гарчи дар хушкӣ ҳазорон рангҳост,
Моҳиёнро бо юбусат ҷангҳост. *Румӣ*

Замини Макка дар юбусат ва ... ҳарорат буд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. қабзият.

Сабаби хушкии мизоҷи ин қавм, он чӣ дарьёфта шуд, ин аст, ки мадори ғизо ... аз хориҷ ҳам равған дохил намесозанд, ки юбусати он рафъ созад. *«Хизонаи омира»*

Дар мизоҷи баъзе оташ ғолиб буда ва дар баъзе ҳаво ва дар баъзе рутубат ва дар баъзе юбусат. *Аҳмади Дониш*

ЮЗ یوز **1.** саги шикорӣ.

Ҳамебуд Бандуй баста чу юз
Ба зиндони Баҳром ҳафтод рӯз. *Фирдавсӣ*

Арғун ... бар дасти ӯ ҷиҳати Қунқуртой ду қилода юз бифиристед. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. ҳайвони даррандаест хурдтар аз паланг, ки барои шикор дастомӯз мекунанд.

На юзонро суви гӯрон давонам,
На бозонро суви кабкон паронам. *Фахриддини Гургонӣ*
Ҳамон нофаи оҳувон мушк баст,
Магар чангу дандони юзон шикаст. *Низомӣ*

◇ **юзи зулмандеш** *кинояз аз* шаб.

Ғизоли Чин кашид аз шох ханҷар,
Ки буррад юзи зулмандешро сар. *Бадрии Кашмирӣ*

ЮЗА I یوزه бачаи юз, бачаи саги шикорӣ.

Таъни нодон насиҳати доност,
Задани юз ибрати юза аст. *Саъдӣ*

ЮЗА II یوزه гадо, соил.

Аз паи обу нони ҳаррӯза
Тавфи ҳар юза баҳри дарьюза. *Саноӣ*

ЮЗБОШӢ *т.* یوزباشی мансаби ҳарбӣ дар Бухорои амирӣ, сардори сад нафар лашкариён.

Аз саройҳо ва ҳавлиҳо сарбозон фаромада мегуфтанд: Ин ҷои фалон даҳбошӣ ва ин ҷои фалон юзбошист. *Аҳмади Дониш*

ЮЗВОРӢ یوزواری монанди юз.

Қард рӯбаҳ юзворӣ як зағанд,
Хештанро з-он миён берун фиганд. *Рӯдакӣ*

ЮМКИН *а.* یمکن: **юмкин ки...** мумкин, эҳтимол, шояд, имкон дорад.

Ӯ марди муҳил ... аст, юмкин ки худро мурда сохта аст, то бошад, ки халос ёбад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Агар ту ... бӯи он таомҳои лазиз ва мувофиқ бишнавӣ, юмкин ки ... ҳаёте тоза ёбӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ЮМН *а.* یمن **1.** бахт, толеъ, иқбол, некбахтӣ, хушбахтӣ.

Ҳар кӣ ... ҳусни аҳд ба ҷой орад, юмн ва юср шомили аҳволи ӯ бувад. *Авфӣ*

2. баракат.

Ва тухми хурмо ба юмни тарбияташ нахли босиқ шуда. *Саъдӣ*

Хуш гулшанест дил, ки ба юмни хаёли дӯст,
Сарву бунафшаю суману ёсуман дар ӯст. *Исмат*
Хотир аз худписандиям соф аст,
Ҳар чӣ дорам, ба юмни инсоф аст. *Мушфиқӣ*

3. некӣ, хубӣ.

Дар он масоф, ки тадбири ӯ тилоя кунад,
Ба юмну юср ямину ясор бикшоянд. *Заҳири Форьёбӣ*

◇ **юмни кавкаб** баландахтарӣ, некахтарӣ, саодатмандӣ.

Он маҳи номеҳрубон майли ту дорад, эй рақиб,
Офарин бар ёрии иқболу юмни кавкабат. *Шоҳин*

юмни мақдам муборакқадамӣ, хушқадамӣ.

Зи юмни мақдами он шаҳсавори кишвари хубӣ
Бисоти саҳни ғабро то абад бо хештан нозад. *Туғрал*

юмни назар некназарӣ, нияти нек.

Сангу гилро кунад аз юмни назар лаълу ақиқ,
Ҳар кӣ қадри нафаси боди ямонӣ донист. *Ҳофиз*

юмну саодат хушбахтӣ, некбахтӣ, фирӯзӣ.

Далоили юмну саодат дар ҳаракат ва сукуни ӯ ҳувайдо. *«Равзат-ус-сафо»*

ЮН یون **1.** намадзин, ҷул.

Мар-ҳазиматро ҳам акнун элаку рой аз ниҳеб,
Ин ниҳад юн бар ҳаюн в-он пилро полон кунад. *Ломеӣ*

2. пашиз, фулус, дирам.

Бо нафси ҳадису назми Қуръон
Юне на(а)рзад ҳадиси Юнон. *Хоқонӣ*

ЮНДӢ *т.* یوندی обе, ки пас аз шустани дегу табақ мемонад.

Гар пиёба меҳрӣ, ёдат ба хайр:
Ях барин шуд шӯрбо, юндӣ нашуд. *Савдо*

ЮНОН یونان номи мамлакати маъруф дар нимҷазираи Балкан; ◇ **Юнони субҳ** *кинояз аз* сафедии субҳ, субҳидам.

Сайқали рӯҳ аст файзи суҳбати ишроқиён,
Синаи худро мусаффо соз аз Юнони субҳ. *Соиб*

ЮНОНЗАМИН یونان‌زمین замини мамлакати Юнон.

Юнонзамин буд маъвои ӯ,
Ба Мақдуния хост ар ҷои ӯ. *Низомӣ*
Пизишкон бимонданд ҳайрон дар ин,
Магар файласуфе зи Юнонзамин. *Саъдӣ*

ЮНУС یونس номи яке аз пайғамбарон, ки аз рӯи афсонаи динӣ гӯё ӯро моҳӣ фурӯ бурда будааст.

Аз он ҷумла дар аснои гузориши қиссаи Юнус мастур гашта. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **Юнус андар даҳони моҳӣ** *киноя аз* рафтани рӯз ва шаб шудан.

Қурси хуршед дар сиёҳӣ шуд,
Юнус андар даҳони моҳӣ шуд. *Саъдӣ*

ЮРИШ||ЮРУШ *т.* یورش сафар барои ҷанг, ба ҷанг рафтан; ҳамла, хуҷум, тохтутоз.

Дар он юриш ҷумҳури сипоҳ аз муқосоти сафар ба танг омада буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Султон Маликшоҳи салҷуқӣ азимати юриши Ғазнин кард. *«Таърихи Фаришта»*

[Амир Маъсум] ба нияти ғазва чандин карра то хоки Теҳрон юруш карда. *Аҳмади Дониш*

ЮРТ *т.* یورت бошишгоҳ, қароргоҳ, манзил, ҷои истиқомат.

Салҷуқ музаффару мансур ба юрти худ бозгашт, аламн давлати вай иртифоъ ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

Чингизхон... хотир аз муҳиммоти Эрон ва Турон ҷамъ карда, ба юрти аслии хеш бозгашт. *«Таърихи Фаришта»*

ЮРТГОҲ||ЮРТГАҲ یورتگاه||یورتگه маҳалли иқомат, ҷои истиқомат, ҷои фуруд омадан.

Аз паноҳи ҳақ ҳисори беҳ надид,
Юртгаҳ наздики он диж баргузид. *Румӣ*

ЮРУШ *т.* یورش *ниг.* **юриш.**

ЮСА یوسه арра.

ЮСР *а.* یسر осонӣ, осон шудан, осоиш, осонии кор, кушоиши кор; *муқобили* **уср.**

Сӯи Шом инак кунад аз баҳри кин рӯ аз Ироқ,
Юмн дорад бар ямину юср дорад бар ясор. *Ломеӣ*

Дар он масоф, ки тадбири ӯ тилоя кунад,
Ба юмну юср ямину ясор бикшоянд. *Заҳири Форьёбӣ*

Пайваста бод раъи туро юмн бар ямин,
Ҳамвора бод азми туро юср бар ясор. *Убайди Зоконӣ*

ЮСРО *а.* یسری осонӣ, осоиштагӣ; *муқобили* **усро.**

То муяссар кард юсроро бад-ӯ,
То зи усро ӯ нагардонид рӯ. *Румӣ*

ЮСУН *т.-м.* یوسون маросим, одоб, одати мӯғулҳо, қоида ва қонуни муғулҳо.

Малик Шамсиддин ба воситаи хирадмандӣ ва вуқуф бар юсун ва ёсоқ назди умарои Чингизхон эътибори тамом дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

ЮСУФ یوسف номи писари Яъқуб-пайғамбар, ки дар зебоӣ хеле машҳур будааст, қаҳрамони як қатор достонҳои «Юсуфу Зулайхо».

Чу Юсуф касе дар салоҳу тамиз
Ба чил сол бояд ки гардад азиз. *Саъдӣ*

Ҳикояти ту ба ҳар ҷо ки дар миён омад,
Ҳадиси Юсуфи мисрӣ фасонае бошад. *Ҷомӣ*

Моҳи ман имрӯз дар Мисри малоҳат шоҳ шуд,
Юсуф аз шарми ҷамоли ӯ ба зери чоҳ шуд. *Туғрал*

◇ **Юсуфи зарринниқоб** *киноя аз* офтоб.

Дӯш бурун шуд зи далв Юсуфи зарринниқоб,
Кард бар оҳанги субҳ ҷой ба ҷо инқилоб. *Хоқонӣ*

Юсуфи зарринрасан *киноя аз* офтоб.

Баршавад Юсуфи зарринрасан аз чоҳи уфуқ,
Баски маҳ карда узор ашки Зулайхо овард. *Бадри Ҷоҷӣ*

Юсуфи рӯз *киноя аз* офтоб.

Ҳама шабҳои ғам обистани рӯзи тараб аст,
Юсуфи рӯз ба чоҳи шаби ялдо бинанд. *Хоқонӣ*

ЮСУФИСТОН یوسفستان *киноя аз* макони зебоён, маҳалли хубрӯён.

Мо зи гулпираҳанон, Соиб, ба бӯе қонеем,
Аз насиме юсуфистон мешавад зиндони мо. *Соиб*

Баски бастаст ба дил нақши ҷамолат, Боқир,
Юсуфистон шуда ҳар гӯшаи байтулҳазанаш. *Боқири Кошӣ*

ЮСУФНИГОР یوسف‌نگار *киноя аз* зебо, хушрӯй, хушнамуд.

Аз бода барфурӯз рухи шоҳидонаро,
Юсуфнигор кун дару девори хонаро. *Толиби Омулӣ*

ЮСУФРУХ یوسف‌رخ *киноя аз* зебо, бисьёр хушрӯй.

Шунидастам, ки давлатпешае буд,
Ки бо юсуфрухаш андешае буд. *Низомӣ*

Эй ту пок аз нақшҳо в-аз рӯи ту
Ҳар замон юсуфрухи ту дар судур. *Шамси Табрезӣ*

ЮСУФРӮ یوسف‌رو *ниг.* **юсуфрух.**

Юсуфрӯе, к-аз ӯ фиғон кард дилам,
Чун дасти занони мисриён кард дилам. *Рӯдакӣ*

ЮСУФТАЛЪАТ یوسف‌طلعت *ниг.* **юсуфрух.**

Қоми ман маънист, не сурат зи юсуфталъатон,
Ман на Яъқубам, чӣ завқ аз бӯи пироҳан маро. *Фузулӣ*

ЮСУФӢ یوسفی мансуб ба Юсуф; **ҷамоли юсуфӣ** юсуфмонанд зебо будан, зебоӣ, хушрӯӣ.

Пас аз муддате боз омад, халқи довудӣ мутағайир шуда ва ҷамоли юсуфӣ ба зиён расида, бар себи занахдонаш чу беҳ гарде нишаста. *Саъдӣ*

ЮФӢ یوفی ҳарзагӯӣ, беҳудагӯӣ, лофзан.

Як фақеҳу як шарифу суфие —
Ҳар яке шӯхе, фузуле, юфие. *Румӣ*

ЮҒ *т.* یوغ **1.** олоти махсуси деҳқонӣ, ки ба гардани ҷуфти гов мебанданд ва омоч (сипор), каша, чапар, ҷанаро ба он пайваста, корҳои гуногуни хоҷагиро иҷро мекунанд; **2.** *маҷ.* асорат, зердастӣ, бандагӣ.

Ҳамегуфт бо ӯ газофу дурӯғ
Магар к-андар орад сарашро ба юғ. *Абӯшакури Балхӣ*

Я

Я ҳарфи сию сейӯми алифбои ҳозираи тоҷикӣ. Ҳарфи я дар аввали калимаҳое навишта мешавад, ки дар алифбои арабии тоҷикӣ ба ёи фатҳадор сар мешаванд, мас. 'ях — یخ'; дар охири калимаҳо — ба ҷои ҳарфи ӣй, дар вақти ҳамроҳ карда шудани ҳо (ه)-и ғайри малфуз, мас. 'қофия — قافیه'.

ЯБ یب тир, тири пайкондор.

Эй рухи ту офтобу ғамзаи ту яб,
Кард фироқат маро чу заррин абьяб. *Мунҷик*

ЯБОБ *а.* یباب вайрон, хароб.

Айёми ҷавонист, шароб авлотар,
Бо рӯи никӯ бодаи ноб авлотар.
Ин олами фонӣ чу хароб асту ябоб,
Аз бода дар ӯ масту хароб авлотар. *Хайём*

ЯБРӮҲ||ЯБРУҶ *а.* یبروح||یبروج як навъ гиёҳест, ки беx ва решаи он ба шакли одам аст; астаранг, меҳргиёҳ, мардумгиёҳ.

Басе намонад, ки ябруҷ бар замин хастан
Сухансарой шавад чун дарахт дар Вақвоқ. *Хоқонӣ*

ЯБРӮҲУССАНАМ||ЯБРУҶУССАНАМ *а.* یبروح الصنم || یبروج الصنم *ниг.* **ябрӯҳ.**

Нақши Ҷавзо чун ду мағз андар яке ҷавз аз қиёс
Ё ду ябруҷуссанам аз як макон ангехта. *Хоқонӣ*

Гаштӣ аз дарси камол имрӯз ғофил, мар-туро
Ҳамчу ябрӯҳуссанам як номи инсонӣ бас аст. *Туғрал*

ЯБРУҶ *а.* یبروج *ниг.* **ябрӯҳ.**

ЯБРУҶУССАНАМ *а.* یبروج الصنم *ниг.* **ябрӯҳуссанам.**

ЯБС *а.* یبس *ниг.* **юбс.**

ЯВМ *а.* یوم рӯз.

Ҷулуси ӯ бар тахти подшоҳӣ дар явми якшанбе ... иттифоқ афтод. *Аҳмади Дониш*

явму ғад имрӯзу фардо.

Явму ғад мулкат, эй ба мо бар чир,
Ҳаст онро ки буд диву парир. *Саноӣ*

ЯВМАН *а.* یوماً: **явман фа-явм(ан)** рӯз ба рӯз, рӯз то рӯз.

Гар бигӯям шарҳи неъматҳои қавм,
Ки зиёдат мешудӣ явман фа-явм. *Румӣ*

Баъд аз фавти Марвон алами давлати Абдулмалик ибни Марвон явман фа-явман иртифоъ меёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

ЯВМИЯ *а.* یومیه мансуб ба явм; рӯзона; якрӯза; ҳаррӯза.

Ҳар кас ... ним сер зиёда аз харҷи явмия агар гирифтӣ, муотаб гаштӣ. *«Таърихи Фаришта»*

Онҳо касоне бошанд, ки қодир бар иктисоби қути явмия нестанд. *Аҳмади Дониш*

ЯВМУДДИН *а.* یوم الدین *д.* рӯзи қиёмат.

ЯВМУЛАРБАО *а.* یوم الاربعاء рӯзи чоршанбе.

ЯВМУЛАҲАД *а.* یوم الاحد рӯзи якшанбе.

ЯВМУЛВАИД *а.* یوم الوعید *д.* рӯзи қиёмат.

Рӯзи видои давлат аст имрӯз ё явмулваид,
Эй ошиқон, рӯзе бад-ин сахтиву душворӣ кӣ дид? *Мӯҳӣ*

ЯВМУЛВАЪД *а.* یوم الوعد *д.* рӯзи қиёмат.

ЯВМУЛИСНАЙН *а.* یوم الاثنین рӯзи душанбе.

ЯВМУЛУБУР *а.* یوم العبور рӯзи гузашт, рӯзи мурдан.

З-он лақаб шуд хокро дорулғурур,
Ки кашад поро сипас явмулубур. *Румӣ*

ЯВМУЛХАМИС *а.* یوم الخمیس *рӯзи панҷшанбе.*

ЯВМУЛХУРУҶ *а.* یوم الخروج рӯзи пурошӯб, рӯзи пурфитна; *киноя аз* рӯзи қиёмат.

Мавзее бо зинати зотулбуруҷ аз теғу диръ,
Мавкее бо ҳайбати явмулхуруҷ аз гирудор. *Абдулвосеи Ҷабалӣ*

ЯВМУЛҚИЁМ *а.* یوم القیام *д.* рӯзи ба по хестан; *киноя аз* рӯзи қиёмат.

Сояи ту бар сари ман мустадом
Зиллгустар бод то явмулқиём. *Румӣ*

ЯВМУЛҲИСОБ *а.* یوم الحساب *д.* рӯзи ҳисоб кардани гуноҳу савоби ҳар кас, рӯзи қиёмат.

Дар ҳабсгоҳи Шервон бо дарди дил бисоз,
К-он дард роҳтӯшаи явмулҳисоб шуд. *Хоқонӣ*

Моиӣ аз баҳри ҳавои сурати зебои ӯ
Чун фалак саргашта афтодаст то явмулҳисоб. *Туғрал*

ЯВМУЛҲИСОД *а.* یوم الحصاد рӯзи дарав, рӯзи ҳосилғундорӣ.

Тухмро мекору обе ҳам бипош,
То барӣ явмулҳисод аз ғаллаҳош. *Румӣ*

ЯВМУЛҶАЗО *а.* یوم الجزا *д.* рӯзи ҷазо додани гунаҳгорон, рӯзи қиёмат.

ЯВМУЛҶУМЪА *а.* یوم الجمعه рӯзи одина, рӯзи ҷумъа.

ЯВМУННУШУР *а.* یوم النشور *д.* рӯзи зинда шудан, рӯзи қиёмат.

Медиҳадам ёд зи явмуннушур
Ҳар гулу сабза, ки бароад баҳор. *Мӯҳӣ*

ЯВМУССАБТ *а.* یوم السبت рӯзи шанбе.

ЯВМУССАЛОСО||ЯВМУССУЛОСО *а.* یوم الثلاثاء рӯзи сешанбе.

ЯВМУТТАЛОҚ *а.* یوم التلاق рӯзи мулоқот, рӯзи боздид, рӯзи вохӯрӣ.

Нома дар ҳаҷр нузҳати басар аст,
Лек явмутталоқ дарди сар аст. *Ҷомӣ*

ЯВМУТТАНОД *а.* یوم التناد *д.* рӯзи қиёмат.

Дарнигар ту қиссаи Шаддоду Од,
Ҳасрати эшон нигар явмуттанод. *Румӣ*

ЯВМӢ *а.* يومى мансуб ба явм; рӯзона; ҳаррӯза; якрӯза.

Ман саҳеҳу қавӣ, шояд ки намирам, магар дар ҳолати пирӣ низ ба сиҳҳати явмии худ мағрур. *Аҳмади Дониш*

ЯВОШ *т.* يواش оҳиста, ором, ба мулоимат.

Суксуконед, аз думам ярғо шавед,
То явошу маркаби султон бувед. *Румӣ*

ЯВОҚИТ *а.* يواقيت *ҷ.* **ёқут.**

Нафси шарифаш ҳамчун ҷавҳаре(ст), ки обгинаро аз явоқит бишносад. (1) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Тоҷе ба вай бахшид аз зар ва мурассаъ ба явоқити аҳмар ва зумурради ахзар. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

ЯГОН يگان **1.** *ҳиссачаи номуайянӣ* шахс ё чизи номуайянро ифода мекунад, мас. ягон кас, ягон чиз, ягон рӯз.

Ҳазрати охунд ... гуфтанд: Аз ашъори Бедил ягон байт хон, бинам, ки маънӣ дорад ё не. *Садри Зиё*

2. *ниг.* **ягона 2.**

... Ки ӯ ба ҷоҳ зи аркони давлат аст ягон. *Сӯзанӣ*

ЯГОНА يگانه **1.** танҳо, фард, якка, тоқ; **ягона шудан** як шудан, ҳамроҳ шудан.

Рӯ ба суи хоҷаву дил сӯи дӯст,
Ҳар ду ягона шуда дар мағзу пӯст. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. бемонанд, беназир, бемисл, беҳамто.

Ман ӯро аз фузалои аср медонам ва ягонаи рӯзгор мешумурам. *Саъдӣ*

Замона гарчи маро дар хирад ягона намуд,
Ба сад шикаста вале кард осмон ҷуфтам. *Шоҳин*

3. худӣ, аз они худӣ.

Шаб пардаи зулмат фурӯ ҳишт ва имтиёз дар ягонаву бегона намонд. *«Хизонаи омира»*

4. *киноя аз* худо.

Хоҷа ... дугона баҳри ягона ба ҷо овард. *«Таърихи Фариштa»*

◇ **дурри ягона** *киноя аз* маҳбуба.

Маҷнун падари азизро гуфт,
Қ-он дурри ягонаро кунад ҷуфт. *Ҳилолӣ*

ЯГОНАГӢ يگانگى **1.** ваҳдат, яктоӣ; **2.** дӯстӣ, иттиҳод, иттифоқ, якҷиҳатӣ.

Миёни мо дӯстӣ ва ягонагӣ буда ва он ҷӣ пеш аз ин гуфта будем, аз роҳи густохӣ буд. *«Таърихи Наршахӣ»*

3. вобастагӣ, пайвастагӣ (бо чизе ё касе).

Гаштам ба ягонагӣ чунон ҷуст,
К-ин ҳастии ман зи ҳастии туст. *Хисрави Деҳлавӣ*

4. беназирӣ, беҳамтоӣ, бемислу монандӣ.

Буданд сегонаи замона,
Ҳар як ба ягонагӣ фасона. *Ҳилолӣ*

ЯГОНАГӮЙ يگانه گوى худогӯй, худоҷӯй, худопараст.

Мӯъмин ба вафо дурӯй набвад,
Гар ҳаст, ягонагӯй набвад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЯГОНАДИЛ يگانه دل якдил, мувофиқ, ҳамраъй.

Нигаҳ кард Қадофа савганди ӯй,
Ягонадилу рост пайванди ӯй. *Фирдавсӣ*

ЯГОН-ЯГОН يگان يگان якто-якто, як-як, ҷудо-ҷудо; пушти сари ҳам, паси ҳам.

Рафтанд ягон-ягон фароз омадагон,
Қас менадиҳад нишони бозомадагон. *Хайём*

Расми писарӣ бар он ду тан чист,
Бинмуд ягон-ягону бигрист. *Шоҳин*

ЯГУНА يگونه шакли кӯтоҳшудаи як гуна.

Ту зи номурда, эй шигифтикор,
Рост бо мурдагон ягуна шудем. *Кисоӣ*

ЯД *а.* يد даст.

Яди зулм ҷое, ки гардад дароз,
Набинӣ лаби мардум аз ханда боз. *Саъдӣ*

◇ **яди байзо** а) *киноя аз* дасти мӯъҷизакори Мусои пайғамбар, ки гӯё агар дасти худро дар бағал карда берун барорад, мисли офтоб медурахшид.

Қалимуллаҳ ба амри зоти беайб
Яди байзо намоён кард аз ҷайб. *Бадрии Кашмирӣ*

б) *киноя аз* дасти сафеди ёр.

Яди байзояш ар медид аз дур,
Куҷо Мусо дигар мерафт дар Тур. *Ҳозиқ*

в) равшанӣ; *киноя аз* офтоб.

Буд шаб чун дили Фиръавн сиёҳу бемеҳр,
Субҳ з-он рӯй чу Мусо яди байзо овард. *Бадри Чочӣ*

г) мӯъҷиза; корнома.

Тардоманон, ки сар ба гиребон фурӯ баранд,
Сеҳр оваранду ман яди байзо бароварам. *Хоқонӣ*

д) маҳорат, тавоноӣ, қудрат.

Назди шуаро хони иборат чу кашидам,
Гуфтанд: дар ин суфра ту дорӣ яди байзо. *Абӯисҳоқи Атъима*

е) машҳур, маълум, забардаст.

Шайх Низомӣ дар ин боб яди байзост ва дар ин сухан музояқа нест. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

яди суфло дасти паст; *киноя аз* дасти мӯҳтоҷ ва гадо.

Ва абнои ҷинси моро ба мартабаи эшон кӣ расонад ва яди ульё ба яди суфло чӣ монад? *Саъдӣ*

яди тӯло дасти дароз; *киноя аз* маҳорат, тавоноӣ.

Мардуми он ҷо дар пиёда рафтан ва дуздӣ кардан яди тӯло доранд. *«Равзат-ус-сафо»*

яди ульё дасти баланд, забардастӣ.

ЯДАЙН *а.* يدين ду даст.

Ба дандон газид аз тааҷҷуб ядайн,
Бимондаш дар ӯ дида чун Фарқадайн. *Саъдӣ*

ЯДАК يدك аспи эҳтиётии зинкарда ва ороста, ки пешопеши подшоҳон ва амирон мебурданд, аспи ятак.

ЯДУЛЛАҲ *а.* يدالله *д.* дасти худо; *киноя аз* қудрати худо.

Хондаанд аз лавҳи дил шарҳи маносик, баҳри он-к
Дар дил аз хатти ядуллаҳ сад дабистон дидаанд. *Хоқонӣ*

Ядуллаҳ дар азал бинмуд тахмир
Ба сунъи хештан аҷзои ҳуснаш. *Савдо*

ЯЗАК يزك **1.** пешқаравули лашкар, ки бароӣ аз душман хабардор шуда истодан фиристода мешавад, пешрави сипоҳ, пешҷанг ва авангарди лашкар, талиа.

Ҳазор кори мардони корогаҳ аст,
Язак садди рӯини лашкаргаҳ аст. *Саъдӣ*

Чаҳорсад ҳазор савори шамшерзан бар сабили язак фиристод. *«Равзат-ус-сафо»*

язак бар язак қаравул паси қаравул, даста ба даста, гурӯҳ-гурӯҳ.

Язак бар язак сӯ ба сӯ дар шитоб,
На дар дил сукунат, на дар дида хоб. *Низомӣ*

язак нишондан қаравул мондан, посбон таъин кардан.

Фуруд омаданд аз ду ҷониб сипоҳ,
Язакҳо нишонданд бар посгоҳ. *Низомӣ*

2. ҷосус.

Язаки дили асирон ба кучо гурезад аз ту,
Ба ҳаволии ду чашмат ҳашами бало нишаста.
Хисрави Деҳлавӣ

ЯЗАКДОР يزكدار сардори пешқаравулон, раиси фавҷи талиа.

Бурун шуд язакдори душманшинос,
Ятоқӣ камар баст бар ҷои пос. *Низомӣ*

ЯЗАКДОРӢ يزكدارى қаравулӣ, нигаҳбонӣ, посбонӣ.

Язакдорӣ аз дида нагзоштанд,
Ятоқӣ, ки расм аст, медоштанд. *Низомӣ*

ЯЗДОДӢ يزدادى номи хӯроке, ки тухми пухташудаи мурғро дар байни лӯндаҳои гӯшти кӯфта монда мепазанд, наргисӣ.

Хӯрди мухолифони ту хуни дилу ҷигар,
Қути мувофиқони ту яздодию асал. *Тайён*

ЯЗДОН يزدان худо.

Ҳама некӯӣ дар ҷаҳон баҳри туст,
Зи яздон баҳона набоядт ҷуст. *Фирдавсӣ*

ЯЗДОНПАРАСТ يزدانپرست худопараст, худоҷӯй, худотарс.

Расиданд бар тозиёнӣ наванд
Ба ҷое, ки яздонпарастон буданд. *Фирдавсӣ*

ЯЗДОНПАРАСТӢ يزدانپرستى худопарастӣ, худотарсӣ, худоҷӯӣ.

ЯЗДОНШИНОС يزدانشناس худошинос, худопараст.

...Ки эй шоҳи пирӯзи яздоншинос,
Ситониш мар-ӯро в-аз ӯят сипос. *Фирдавсӣ*

ЯЗДОНШИНОСӢ يزدانشناسى худошиносӣ, худопарастӣ.

Ба яздоншиносӣ алам барфарохт,
Зи донишпажӯҳӣ худоро шинохт. *Ҷомӣ*

ЯЗДОНӢ يزدانى мансуб ба яздон; ◊ **(ин) *хилъати яздонӣ*** *д.* чизи худодод; *киноя аз* бадани инсон.

Ҷомае нест ба андоми ту, чун урьёнӣ,
Чанд пинҳон кунӣ ин хилъати яздониро. *Соиб*

ЯЗИД *а.* يزيد номи яке аз халифаҳои Банӣ-Умайя, писари Муовия, ки набераи Муҳаммади пайғамбар — Ҳусайн ибни Алӣ дар дашти Карбало бо фармони ӯ кушта шуд; ◊ **Язиди нафс** нафси душман, нафси бад.

Бо Язиди нафс меҳоҳам сафорой кунам,
Баҳри оини шаҳодат Карбалое хуш кунам. *Махфӣ*

ЯЙЛОҒ||ЯЙЛОҚ *т.* ييلاغ||ييلاق *ниг.* ёйлоғ.

ЯК يك **1.** *шумораи миқдорӣ* адади 1 (١).

Шавад аз оби як сарчашма чандин киштҳо ҳосил,
Расонад лолаву гул нисбати худро ба доғи ман.
Сайидо

2. як бор, боре.

Баҳор бе рухи гулранги ту чӣ кор ояд,
Маро як омаданат беҳ, ки сад баҳор ояд.
Хисрави Деҳлавӣ

Ҳамчу сурати девор гаштаем ҳайронат,
Як назар намесозӣ ҷониби асиронат. *Сайидо*

◊ **як дам** даме, нафасе, лаҳзае; *киноя аз* муддати андак.

Надорад бе ту, эй кони малоҳат, як дам ороме,
Ба захми ман намак ҳамчун кабоб андохтӣ, рафтӣ.
Сайидо

як замон а) замоне, вақте, ягон вақт; б) ҳеҷ вақт, ҳеҷ гоҳ, асло (дар ҷумлаи инкорӣ).

Зи ҳар донише чун сухан бишнавӣ,
Аз омӯхтан як замон нағнавӣ. *Фирдавсӣ*

як зарра заррае, қатрае; *киноя аз* каме, андаке.

Як зарра ақлу ҳуш агар доштӣ ба сар,
Ҳаргиз зи хона по наниҳодӣ бар остон. *Сайидо*

як имрӯз танҳо имрӯз, фақат имрӯз, ҳамин рӯз.

Як имрӯз бо якдигар май хӯрем,
Чу фурсат набошад, дигар кай хӯрем? *Хоҷу*

як имшаб танҳо имшаб, фақат ҳамин шаб.

Як имшаб бар дари хешам бидеҳ бор,
Ки то хоки дарат бӯсам заминвор. *Низомӣ*

як нафас лаҳзае, даме; фурсате; *киноя аз* муддати андак.

Ҷуз як нафас нашоти ҷаҳонро мадор нест,
Парвона рафту субҳ дамиду чароғ ку? *Сайидо*

як раҳ як бор, боре, дафъае, як навбат.

Ҳар кӣ як раҳ сӯи ман бинад, фаромӯшам кунад,
Тоқи нисьён аст гӯё гӯшаи абрӯи ман. *Сайидо*

як рӯз а) ягон рӯз, рӯзе; б) ҳеҷ вақт, ҳеҷ гоҳ (дар ҷумлаи инкорӣ).

Аз ӯ дидам ҳазор озарми дилсӯз,
Ки нашнидам саломе дар ту як рӯз. *Низомӣ*

як сон як хел, баробар; **як сон дидан** баробар донистан, баробар ҳисоб кардан.

Чаро ин дурри гаронбаҳоро бо ин сангрезаҳо як сон мебинӣ ва баробар мекунӣ? *Садри Зиё*

як умр *киноя аз* ҳамеша, ҳама вақт, доимо.

Як умр ганҷ дар дили вайрона орамид,
Як шаб дар ин хароба сар орӣ, чӣ мешавад? *Соиб*

як чиз ҳеҷ чиз (дар ҷумлаи инкорӣ).

Бад-он сон ки дар бадви рушду тамиз
Намондаш зи фазлу ҳунар ҳеҷ чиз,
Ки маншӯри идроки ӯ барнахонд,
Надониста як чиз аз вай намонд. *Садри Зиё*

як ҷаҳон *киноя аз* хеле бисьёр, бисьёр афзун.

Ба ғорат бурд ғамзат як ҷаҳон дил,
Лабатро гӯ, ки охир турктоз аст. *Анварӣ*

як ба як якта-якта, ягон-ягон; аз аввал то охир, ба куллӣ, тамоман.

Бипурсид пас паҳлавон аз нажод,
Бад-ӯ сарвбун як ба як кард ёд. *Фирдавсӣ*

Ҳазрати эшон худдоморо як ба як овоз медоданд ва шафоат меҳостанд. *Садри Зиё*

як шудан а) муттафиқ шудан, муттаҳид гаштан.

Ду дил як шавад, бишканад кӯҳро,
Парокандагӣ орад анбӯҳро. *Низомӣ*

б) баробар шудан, як хел шудан.

Ҳар киро фатҳу зафар пайғом дод,
Пеши ӯ шуд як муроду номурод. *Румӣ*

ЯКАНДЕШ یکاندیش *ниг.* **якандеша.**

Дар намози ҷумъа бингар хуш ба ҳуш,
Ҷумла ҷамъанду якандешу хамӯш. *Румӣ*

ЯКАНДЕША یکاندیشه ҳамфикр, ҳамақида, якдил.

Бозуи таъиди ҳунарпешагон,
Қиблаи тавҳиди якандешагон. *Ҷомӣ*

ЯКАНДОЗ یکانداز навъе аз тир, ки дур меравад, тири дурпар.

Ду якандозро ба ҳам пайваст,
Пас бар оҳу равона кард зи шаст.
Хисрави Деҳлавӣ

Якандози туркони нахҷирҷӯй
Ба нахҷири шерон даровaрда рӯй. *Хоҷу*

ЯКАСПА یکاسپه бо як асп; савори танҳо, яккасавор.

Бипӯшид бар хеш рахти сипоҳ,
Якаспа бурун рафту бигрифт роҳ. *Фирдавсӣ*

Хуршеди кисротоҷ, бин, айвони нав пардохта,
Якаспа бар кӯи фалак майдони нав пардохта. *Хоқонӣ*

ЯКБАСӢ یکبسی якборагӣ, тамоман.

Бахилӣ макун ҷовидон якбасӣ,
Бад-ин орзу ҷун манам худ расӣ. *Абӯшакури Балхӣ*

ЯКБОР||ЯКБОРА یکبار || یکباره 1. ба як бор, дар як дафъа, дар як вақт.

Якбора ду нонхӯриш бар хон ниҳода буд.
Аҳмади Дониш

2. ногаҳон, баногоҳ, банохост, дафъатан.

Дили Зол якбора девона гашт,
Хирад дур шуд, ишқ фарзона гашт. *Фирдавсӣ*

Махдум пӯсти хирс пӯшиданд, ... якбора ба зан дарафтоданд, зан беҳуш шуд. *Садри Зиё*

3. тамоман, батамом.

Бо дилороме маро хотир хуш аст,
Қ-аз дилам якбора бурд оромро. *Ҳофиз*

Рехт хуни ҷигар аз гӯшаи чашмам якбор,
В-он ҷигаргӯша наёмад ба канорам, чӣ кунам?
Ҳилолӣ

ЯКБОРАГӢ یکبارگی тамоман, ба куллӣ.

Бар он рафт бояд ба беҷорагӣ,
Супурдан бад-ӯ дил ба якборагӣ. *Фирдавсӣ*

Гашт якборагӣ дилу ҷонам
Ҳалқа дар гӯши ҳалқаи гӯшат. *Анварӣ*

ЯКДАСТ یکدست 1. бо як даст; 2. якхела, якшакла, якнавъ.

Аз он аст якдаст афкори Соиб,
Қи ҷуз дасти худ муттакое надорад. *Соиб*

Валӣ ... девонаш ду ҳазор байт ба назар расида, ашъори девонаш якдаст аст. *«Оташкада»*

3. монанд.

Фарқи сари ӯ зи мӯи бисьёр
Якдаст шуда ба дастаи хор. *Ҳилолӣ*

4. муттаҳид, муттафиқ

Агар олам ҳама гарданд якдаст,
Гумони ин мабар, к-он дар тавон баст *Ваҳшӣ*

ЯКДАСТӢ یکدستی муттафиқӣ, ягонагӣ, муттаҳидӣ.

Душманони ҳар ду ҷониб чун ҳоли якдилӣ ва якдастӣ бидонанд, дандонҳошон кунд шавад
«Таърихи Байҳақӣ»

ЯКДИГАР یکدیگر ҳамдигар

Нагиранд мар якдигарро гузар,
Набошад аз ин як равиш росттар *Фирдавсӣ*

якдигарро гирифтан ба ҳам дарафтодан, бо якдигар даст ба гиребон шудан.

ЯКДИЛ یکدل 1. ҳамфикр, ҳамраъй, муттафиқ, муттаҳид

Ту бо дӯст якдил шаву яксахун,
Қи худ бехи душман барояд зи бун *Саъди*

Ба адл ор ру, то ки одил шаванд,
Ҳама бо ту дар адл якдил шаванд *Ҷомӣ*

2. якрӯй, бериё, беғаш, беғараз, самимӣ

Ту шамъи анҷуманӣ, якзабону якдил шав,
Хаёлу кӯшиши парвона бину хандон бош *Ҳофиз*

Якдилу якҷиҳату якрӯ бош
В аз дурӯени ҷаҳон яксӯ бош *Ҷомӣ*

3. хунсард, бепарво

Ба зин андар афганд гурзи ние,
Ҳамерафт *якдил* пур аз кимие *Фирдавсӣ*

ЯКДИЛА یکدله *ниг.* **якдил** 1,2.

Хуш он набиди ғорҷӣ бо дӯстони якдила,
Гетӣ ба ором андарун, маҷлис ба бонгу валвала
Рудакӣ

ЯКДИЛӢ یکدلی ҳамфикрӣ, ҳамраъӣ, муттаҳидӣ, муттафиқӣ

ЯКДОНА یکدانه 1. танҳо, ягона, якка, 2. бемисл, бемонанд, беназир, ноёб, нодир, **дурри (***е* **гавҳари) якдона** марвориди гаронбаҳо, дурри беназир

Мадори нуқтаи биниш зи холи туст маро,
Қи қадри гавҳари якдона ҷавҳарӣ донад *Ҳофиз*

3. навъе аз асбоби зинат, гарданбанде, ки ба миёни он як дона марвориди гаронбаҳо овехта шуда бошад

ЯКЕ یکی 1. шахсе, касе, як нафар, як кас

Якеро талх гардонам май аз ҷом,
Якеро айш хуштар дорам аз ном *Низомӣ*

Бинои суханрост рукни тамом
Яке содиқулқавл — Сиддиқ ном *Садри Зиё*

2. баробар; яксон, якхела

Онро мусаллам аст тамошои навбаҳор,
К-аз ишқи бӯстон гулу хораш яке шавад *Саъди*

3. як бор, як дафъа

Шавам гирди гетӣ, бароям яке,
Зи душман ба банд оварам андаке *Фирдавсӣ*

4. якбора, банохост, дафъатан

Чу Иғрираси пурҳунар он бидид,
Дил андар бари ӯ яке бардамид *Фирдавсӣ*

5. *маҷ* қатъӣ, ҳақиқӣ, тағйирнопазир, иваэнашаванда

Ман бо ту якдилам, сухану қавли ман якест,
Ин аст қавли ман, ки шунидӣ Сухан я к е с т
Ҳилолӣ

ЯКЗАБОН یکزبان ҳамфикр, ҳамраъй, ҳамақида, якдил, муттафиқ, муттаҳид.

Бирав, бо дӯстон осуда биншин,
Чу бинӣ дар миёни душманон ҷанг,
В-агар бинӣ, ки бо ҳам якзабонанд,
Камонро зеҳ куну бар бора бар санг. *Саъдӣ*

ЯКЗАБОНӢ یکزبانی ҳамфикрӣ, ҳамраъйӣ, якдилӣ, муттафиқӣ, муттаҳидӣ.

ЯКЗАХМ یکزخم: **гурзи якзахм** *киноя аз* гурзи Соми Наримон, ки гӯё ба як задан аждаҳоро куштааст; гурзи гарон.

Ҳамин гурзи якзахм бардоштам,
Сипаҳро ҳамон ҷой бигзоштам. *Фирдавсӣ*

Соми якзахм лақаби Соми Наримон, ки гӯё аждаҳоро бо як зарба кушта будааст.

Маро Соми якзахм аз он хонданд,
Ҷаҳоне ба ман гавҳар афшонданд. *Фирдавсӣ*

ЯККА یکه 1. танҳо, ягона; 2. беҳамто, беназир, бемисл.

Нусратхон ва дувоздаҳ ҳазор савор, ки ҳама ҷавон ва якка буданд, ... дар қалб ҷо гирифт(анд). *«Таърихи Фаришта»*

ЯККАБАЙТ یکه‌بیت шоҳбайт, беҳтарини байтҳо аз шеър, фардбайт.

Хонаҳои яккабайт аз табъи ту зеру забар,
Чорбозори рубой гашта аз табъат хароб.
Фавқии Яздӣ

ЯККАСАВОР یکه‌سوار 1. савори якка, танҳосавор; 2. нотарс, бебок, далер, шуҷоъ.

Яккасавори ҷилваро сафшикани ду кавн кун,
Мири шикори ғамзаро рухсати турктоз деҳ.
Мухлиси Кошӣ

ЯККАТОЗ یکه‌تاز *ниг.* **яккасавор.**

Аликулӣ ... фармуд ... дар соати шариф баъзе ... яккатозони майдони ҷавонмардӣ ва ҷонсупорӣ монанд. (2) *«Фатҳнома»*

Он савори яккатозам дар биёбони ҷунун,
К-офтобу маҳ кунандам орзуи шотирӣ. (1)
Фавқии Яздӣ

ЯККАХОН یکه‌خوان яккахонанда, касе, ки сурудро танҳо худаш мехонад.

ЯККАХОНӢ یکه‌خوانی танҳо суруд хондан, ба танҳоӣ суруд хондани хонанда, амали яккахон.

ЯККАҶАВОН یکه‌جوان ҷавони беназир, бемонанд; далер, шуҷоъ.

Баҳодурон ва яккаҷавонон таковаронро ба ҷилва дароварданд. *«Таърихи Фаришта»*

ЯКЛАХТ||ЯКЛУХТ یکلخت 1. якпора, яккитъа, ғайри шикаста, ғайри таркибӣ.

Буньёди шаҳр бар санге яклухт ниҳод.
Носири Хисрав

2. тамом, тамоман.

Ин замон ин аҳмақи яклахтро
Он намояд, ки забон бадбахтро. *Румӣ*

3. якрав, гапнашунав, гарданшах.

Суханшунав набувад одаме, ки яклахт аст,
Ҳикоятест, ки девор гӯш медорад. *Мирзо Исмоил*

ЯКМАНӢ یکمنی ба вазни як ман, ба миқдори як ман; **ҷоми якманӣ** қадаҳи калон, ки як ман (900 г) май ҷой мегирад.

Субҳ асту жола мечакад аз абри баҳманӣ,
Барги сабӯҳ созу бизан ҷоми якманӣ. *Ҳофиз*

ЯКМАҒЗ یکمغز он чӣ аз як мағз иборат аст; *маҷ.* бисьёр қарин ва наздик, якдил, ҷонӣ.

Рафиқони адабсанҷу вафодӯст,
Ба ранги бӯи гул якмағзу садпӯст. *Бедил*

ЯКМИЗОҶ یکمزاج босубот, устувор.

Абдураҳмон марде якмизоҷ аст, чун Алӣ мумонаат кунад, ӯ ин ноз нахарад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ЯКОВЕЗ یک‌آویز як навъ шамшер.

Бибастанд заррина маҳмезҳо,
Ба хун тез карда яковезҳо. *Ҳотифӣ*

ЯКОЯК یکایک 1. яке баъд аз дигаре, якта-якта, пасу дунбол.

Бигуфтанд пешаш якояк меҳон,
Суханҳои шоҳону гашти ҷаҳон. *Фирдавсӣ*

Ҳар он кас ки буд бар дари шаҳриёр,
Якояк фиристодашон ёдгор. *Фирдавсӣ*

2. тадриҷан.

Гармии офтоб якояк шӯъла аз димоғам ангехт.
Бедил

3. батафсил, муфассал.

Бигуфт ӯ зи кори писар шоҳро,
Намудаш якояк ба мӯ роҳро. *Фирдавсӣ*

Шудам, то қиссаи худ арза дорам,
Якояк захми ҳиҷрон баршуморам. *Убайди Зоконӣ*

4. тамоман.

Якояк зи Эрон сар андаркашид,
Пижӯҳид ҳар гуна гуфтушунид. *Фирдавсӣ*

5. фавран; ногаҳон, банохост, яке.

Якояк аз ӯ бахт баргашта шуд,
Ба дасти яке банда-бар кушта шуд. *Фирдавсӣ*

ЯКПАҲЛУ یک‌پهلو якрав, якраҳа, инодкор.

Ҷаро бозу ба қатлам мекушой,
Чу теғ аз ноз якпаҳлу ҷарой? *Нозим*

Барнамеояд касе бо хӯи якпаҳлуи ту,
Ҳаст якпаҳлутар аз хӯи ҷавонон хӯи ту. *Соиб*

ЯКПОРА یکپاره яклахт, яккитъа, ғайри шикаста.

Чу бишнид, шуд ҳамчу якпора абр,
Ба сар барш пулоду дар таиш габр. *Фирдавсӣ*

ЯКРАВОН یکروان якҷон, якдил, самимӣ, ростқавл.

Бандаи якравони якрангем,
Душмани шайхакони қаллобем. *Убайди Зоконӣ*

ЯКРАНГ یکرنگ 1. дорои як хел ранг, соҳиби як хел лавн, бо як хел ранг.

Ботину зоҳири ушшоқ чу гул якранг аст,
Ҳар чӣ бошад ба дили мо, ба забон хоҳад буд. *Сайидо*

2. ҳамранг, дорои айни ранг, ду чизе, ки ба як хел ранг соҳиб аст.

Сухану сеҳр ба як оҳанганд,
Зару зарниҳ ҳам якранганд. *Ҷомӣ*

3. гулгуна, ғоза, сафедӣ, ки занон ба рӯй мемоланд.

Ороста гаштааст зи ту чеҳраи хубӣ,
Чун чеҳраи дӯшиза ба якрангу ба гулнор. *Хисравӣ*

4. *маҷ*. бериё, беғараз, бенифоқ, софдил.

Бар дари майхона рафтан кори якрангон бувад,
Худфурӯшонро ба кӯи майфурӯшон роҳ нест. *Ҳофиз*

Ғуломи ҳиммати дурдикашони якрангам,
На он гурӯҳ, ки азрақлибосу дилсияҳанд. *Ҳофиз*

5. *маҷ*. содиқ, вафодор.

Мабин дурангии рухсору ашки Ҷомиро,
Ки дар тариқи муҳаббат ҳамеша якранг аст. *Ҷомӣ*

6. *маҷ*. дӯст, муттафиқ.

Ба Андиҷон худро дохил карда, ба мардуми он ҷо якдилу якранг гардад. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ЯКРАНГӢ یکرنگی 1. якхелӣ, якнамудӣ, якшаклӣ.

Чу охир гирифтори якрангианд,
Зи оғоз бо ҳам чаро ҷангианд? *Ҷомӣ*

2. *маҷ*. бенифоқӣ, беғаразӣ, софдилӣ.

Бӯи якрангӣ аз ин қавм наёяд, бархез,
Далқи олудаи сӯфӣ ба маи ноб бишӯӣ. *Ҳофиз*

3. *маҷ*. садоқат, самимият, вафодорӣ.

Ишқ якрангӣ тақозо мекунад в-ин равшан аст
В-арна шамъ оташ чаро зад ҳамчу худ парвонаро. *Ҷомӣ*

Гар туро ҳаст дар ин шева сари якрангӣ,
Дину дунъё ба яке ҷуръа чу Исмат бифрӯш. Исмат

ЯКРИКЕБӢ یکرکیبی 1. ҳамрикобӣ, ҳамроҳӣ; 2. *маҷ*. мустаиди коре шудан, омодаи коре шудан; машғул шудан бо коре.

... К-аз ин беш бар дилфиребӣ мабош,
Ба воростӣ якрикебӣ мабош. *Низомӣ*

ЯКРИКОБӢ یکرکابی 1. асп.

Инони якрикобӣ зер мезад,
Дудастӣ бо фалак шамшер мезад. *Низомӣ*

2. *ниг*. **якрикебӣ** 2.

Якрикобӣ мапой бар сари зӯҳд,
Чун шавад дил инонгири сабӯҳ. *Хоқонӣ*

ЯКРОН یکران аспи бӯрранги моил ба зардӣ; аспи зотӣ, аспи асил; аспи тездав.

Аз осеби наъли якрон санги хора пора кунам. *Авфӣ*

Зи тавқи зарандуди Афросиёб
Бибандам бар зини якрон рикоб. *Ҳотифӣ*

якрони саҳронавард аспи тездав, аспи даштпаймо, аспи пурзӯр.

Ба ҷону дили пур зи андӯҳу дард
Ҳамеронд якрони саҳронавард. *Шодӣ*

ЯКРӮ(Й) یکرو(ی) 1. бенифоқ, бериё, беғараз, софдил; *муқобили* **дурӯ(й)** 1.

Якдилу якҷиҳату якрӯ бош
В-аз дурӯёни ҷаҳон яксӯ бош. *Ҷомӣ*

Чу фарди оина бо коинот якрӯ бош,
Ки шуд сиёҳ рухи коғаз аз дурӯиҳо. *Соиб*

Аҳмадхон бо ҳазор ҷавони якдилу якрӯй ҳамла бар қалби афвоҷи мухолифон овард. *«Таърихи Фаришта»*

2. тамоман, ба куллӣ.

Кунун бегумон ташна бошад сутур,
Бад-ин деҳ бувад об якрӯй шӯр. *Фирдавсӣ*

якрӯ кардан яктарафа кардан; анҷом додан.

Яке баста теғи дурӯ дар миён,
Ки якрӯ кунад қиссаи румиён. *Ҳотифӣ*

Муҳиммотро якрӯ карда аъвону ансорро ... бад-он савб гусел фармуд. *«Таърихи Фаришта»*

ЯКРӮЗА یکروزه муддати як рӯз, аз субҳ то шом, ҳар чизе, ки мансуб ба як рӯз аст.

Агарчанд монӣ фузун боядат
Ҳамон хӯрди якрӯза бигзоядат. *Фирдавсӣ*

Хур аз кӯҳ якрӯза сар барназад,
Ки он қалтабон ҳалқа бар дар назад. *Саъдӣ*

якрӯза будан муваққатӣ будан, нопойдор будан.

Ба меҳр-андар чу гул якрӯза бошӣ,
На чун ёқуту чун фирӯза бошӣ. *Фахриддини Гургонӣ*

ЯКРӮЯ یکرویه 1. бенифоқ, бериё, беғараз, софдил.

Чӣ гӯӣ, ки якрӯя ҳастем ёр,
Чаро зеру боло дарорӣ ба кор?! *Низомӣ*

2. якбора, ногаҳон.

Эй меҳри ту беҳосил, якрӯя зи ман магсил,
К-аз меҳри ту аст ин дил оташкадаи Барзин. *Мухторӣ*

якрӯя гаштан яктарафа шудан; ба тартиб даровarда шудан, тайёр шудан; анҷом ёфтан.

Имрӯз, биҳамдулиллаҳ, ки корҳо якрӯя гашт, бе он ки чашмзахме уфтод. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ЯКСАВОР||ЯКСАВОРА یکسوار || یکسواره 1. танҳосавор, савори танҳо; 2. танҳо, якка, фард.

Меҳр пайваста яксавора бувад,
Моҳ *бошад агар, ситора бувад. Саноӣ*

Агар пойбандӣ, ризо пеш гир,
В-агар яксаворӣ, сари хеш гир. *Саъдӣ*

ЯКСАР||ЯКСАРА یکسر || یکسره 1. танҳо, якка, муҷаррад, фард; 2. сар то сар, тамоман, аз аввал то охир.

Рафтию базми моро яксар парешон сохтӣ,
Не суроҳӣ пеши соқӣ, ҷо ба ҷо паймонае. *Сайидо*

Кунад дар баҳр агар ин шӯъла тӯфон,
Ҳама ахгар шавад яксар чу марҷон. *Ҳозиқ*

3. ҳама, ҳамагӣ, ҷумла, тамом.

Чу Юсуф шуд ба хубӣ гармбозор,
Шудандаш мисриён яксар харидор. *Ҷомӣ*

Ҳам аз гарди раҳ чобукони сара
Ба майдон ниҳоданд рӯ яксара. *Ҳотифӣ*

4. якбора, баногоҳ, дафъатан, даррав; рост.

Кашидаш саропой яксар давол,
Сипаҳбуд бурид он сари беҳамол. *Фирдавсӣ*

Ҳофизо, рӯзи азал гар ба каф орӣ ҷоме,
Яксар аз кӯи хароботт барандат ба биҳишт. *Ҳофиз*

Дасти ӯро гирифт мушфиқвор,
Бурд яксар ба маҷлиси ансор. *Ҷомӣ*

5. ҳамеша, доимо, мудом, пайваста.
Сад бор агар зи дасти ту бар ман ҷафо равад,
Яксар ба дӯстии ту аз ман вафо равад. *Шоҳин*
6. ҳеҷ, асло, қатъан (дар ҷумлаи инкорӣ).
Соя по наниҳода яксар бар сари болини ман,
Офтоби заррапарвар меҳрубон бошад маро. *Сайидо*

ЯКСАРӢ یکسری тамоман.
Он ғуломаш бурд пеши муштарӣ,
Шуд зиёни муштарӣ(-и) он яксарӣ. *Румӣ*

ЯКСИФАТ یکصفت баробар, яксон, якхела.
Гар бувад фирдавсу анҳори биҳишт,
Чун фусурда яксифат шуд, гашт зишт. *Румӣ*

ЯКСОН یکسان **1.** якхел, яктарз, бефарқ, мусовӣ; ба як тартиб, аз ғайри имтиёзу фарқ.
Тарбият яксон аст ва табоеъ мухталиф аст. *Саъдӣ*
Ба олам нест чун аҳли тамаъ яксон сулуки ман,
Ба рӯи дӯстон оинаам, бо хасм шамшерам. *Сайидо*
2. ба як вазъ, ба як ҳолат, ба як қарор.
Даври гардун гар ду рӯзе бар муроди мо нагашт,
Доимо яксон намонад ҳоли даврон, ғам махӯр! *Ҳофиз*
Най побанд чун аввал, бад-ин хуш мекунам дилро,
Ки пайваста мизоҷи одамӣ яксон намемонад.
Хисрави Деҳлавӣ
3. ҳамеша, доим, бардавом.
Фалак нест яксон ҳамоғӯши ту,
Тирозаш дуранг аст бар дӯши ту. *Низомӣ*
4. ҳамсаф, ҳамқатор; *маҷ.* монанд.
Як-ду мӯят, к-аз занахдон сар зада,
Карда яксонат ба пирони думӯй. *Саъдӣ*
Сари шоҳону пушти паҳлавонон
Кунад як дам ба хоки тира яксон. *Бадрии Кашмирӣ*

ЯКСУН یکسون *шакли дигари* **яксон.**
Тӯй ороста, беороиш
Чи ба карбосу чи ба хаз яксун. *Абӯшуайб*

ЯКСУХАН||ЯКСУХУН یکسخن || یکسخون ҳамфикр, ҳамраъй, муттафиқ, муттаҳид.
Ту бо дӯст якдил шаву яксухун,
Ки худ бехи душман барояд зи бун. *Саъдӣ*

ЯКСӮ(Й) یکسو(ی) як тараф, дар як канор.
Якдилу якчиҳату якрӯ бош,
В-аз дурӯёни ҷаҳон яксӯ бош. *Ҷомӣ*
яксӯ ниҳодан бартараф кардан, дур кардан.
Чаро пеши хисрав ба хоҳиш равӣ?
Чу яксӯ ниҳодӣ тамаъ, хисравӣ! *Саъдӣ*
яксӯ шудан а) бар канор шудан, ҳазар кардан, дур шудан.
Ба ҳастиш бояд, ки хасту шавӣ,
Зи гуфтори бекор яксӯ шавӣ. *Фирдавсӣ*
б) гузаштан, рафтан.
Рӯза яксӯ шуду ид омаду гулҳо бархост,
Май ба майхона ба ҷӯш омаду мебояд хост. *Ҳофиз*

ЯКТАН یکتن **1.** танҳо, якка, фард, ягона.
Хазарвон бад-ӯ гуфт, к-ин яктан аст,
На оҳантан асту на Оҳирман аст. *Фирдавсӣ*
Манам дар иттиҳоди дӯст яктан,
Варо тафриқ натвон кард аз ман. *Мулҳам*
2. ягон кас; ҳеҷ кас, ҳеҷ кадом (дар ҷумлаи инкорӣ).
Парастандаи кирм буд шаст мард,
Напардохтӣ яктан аз коркард. *Фирдавсӣ*
Чу фардо фишорем дар ҷанг пой,
Зи румӣ намонем яктан ба ҷой. *Низомӣ*

ЯКТАНА یکتنه **1.** якка, танҳо, ба танҳоӣ.
Яктана сӯи сайд рафт бурун,
То зи дил ҳам ба хун бишӯяд хун. *Низомӣ*
2. якдил, муттафиқ.
Ба Рустам супурд он замон маймана,
Ки якдил сипоҳӣ буду яктана. *Фирдавсӣ*

ЯКТАҲ یکته ҷомаи яққабата, ҷомаи беостар.
Ҳазрати устоз... ҳар қадар либосе, ки дар бисоти худ доштанд, пӯшидаанд, масалан, ҷомаи кимхоб, ҷомаи чити кӯҳна,... аз болои вай як дона яктаҳи қаламии кӯҳна ва ҳоказо. *Садри Зиё*

ЯКТО یکتا **1.** як адад, фард, воҳид, ягона; **якто шудан** яксон шудан, як шудан.
Як қатраи об буд, бо дарьё шуд,
Як зарраи хок, бо замин якто шуд.
Омад-шудани ту андар ин дуньё чист?
Омад магасе падиду нопайдо шуд. *Хайём*
2. беназир, бемонанд.
Родмарду кариму беҳалал аст,
Роду яккӯю якдилу яктост. *Фаррухӣ*
гавҳари якто гавҳари қиматбаҳо, гавҳари бемонанд.
Чаро ин гавҳари якто ва ин дурри гаронбаҳоро бо ин сангрезаҳо баробар мекунӣ? *Садри Зиё*
қомати якто қомати рост; қади бемислу монанд.
То саҳни чаман қомати яктои ту рафта,
Шамшод зи по рафтаю дар пои ту рафта. *Ҳоҷӣ*
3. *маҷ.* танҳо, фақат.
Якдилу якто хоҳам, ки бувӣ ҷумла маро
В-он ки ӯ чун ту бувад, якдилу якто нашавад.
Манучеҳрӣ
4. *д.* яккаву танҳо, ягона (сифати худо); ◊ **якто пушт** *кинoя аз* қомати рост.
Эй фалак, дар ҳавои ту якто
Пуштам аз бори миннати ту дутост. *Заҳири Форьёбӣ*

ЯКТОГАРД یکتاگرد касе, ки танҳо мегардад, танҳогард, яккарав.
Чу берун аз чаман он сарви яктогард меояд,
Ба домангирии ӯ бӯи гул чун гард меояд. *Сайидо*

ЯКТОДИЛ یکتادل софдил, бекина, бекудурат.
Ту яктодиливу надидаҷаҳон,
Чунон дон, ки дарди ту ҷӯяд ниҳон. *Фирдавсӣ*

ЯКТОР یکتار иборат аз як қабат тор; *маҷ.* беқувват, бемадор, суст, заиф.
Баланд кунгури шоҳу каманди айёрӣ
Заифриштаву борику хому яктор аст.
Хисрави Деҳлавӣ

ЯКТОРАВӢ یکتاروی яккаравӣ; танҳоӣ, муҷаррадӣ, беалоқагӣ.
Бувад исиосош ҳиммат қавӣ
Ба танҳонишиниву якторавӣ. *Ҷомӣ*

ЯКТОӢ یکتائی 1. танҳоӣ, фардӣ; 2. беназирӣ, бемонандӣ.

Ҳоҷиро чун нашавад хотири бечора ду ним,
Ба рақибон нигарад ҷилваи яктоии ту. *Ҳоҷӣ*

3. ягонагӣ, муттаҳидӣ.

Бо ҳама иттиҳоду яктоӣ
Фарқ бар фарқ ҷида пайдоӣ. *Бедил*

4. *д.* ваҳдоният, худоӣ.

Ба фазли ҳиммати яктоӣ, агар лабе бо ҳарф ошно доштам, мухотаби дигаре набуд. *Бедил*

ЯКТӮ یکتو якто́р, якнаҳ, якқабат, ресмони яктоб.

Пас чу якранг шуд, ҳама ӯ шуд,
Ришта борик шуд, чу яктӯ шуд. *Саноӣ*

ЯКУМ یکم *ниг.* якӯм.

ЯКХОНА یکخانه ҳамманзил, ҳамхона, аз як манзил; *маҷ.* муттафиқ.

Маро сиву ду хидматгор буданд,
Ҳама якхонаву якрӯю якраъй. *Камоли Исмоил*

ЯКХӮ(Й) (یکخو(ی 1. дорои хулқу хӯи яхела, хушхулқ, хушфеъл.

Родмарду кариму бехалал аст,
Роду якхӯю якдилу яктост. *Фаррухӣ*

2. *маҷ.* ҳамхулқ, он кӣ бо каси дигаре як хел хулқу хӯ дорад.

То заминӣ, бо самои бас баланд
Якдилу яккиблаву якхӯ шаванд. *Румӣ*

ЯКЧАНД یکچند 1. як миқдор, чанде, қадаре; андаке, чизи андак; 2. як муддат, чанде, замоне; вақти андак.

Чу якчанд бигзашт, ӯ шуд баланд,
Ба нахчир шер овариди ба банд. *Фирдавсӣ*

Хоби харгӯш дод якчандам,
Оқибат одати паланг овард. *Анварӣ*

Саъдиё, даври некномӣ рафт,
Навбати ошиқист якчанде. *Саъдӣ*

ЯКЧАШМ||ЯКЧАШМА یکچشم||یکچشمه касе ё чизе, ки як чашм дорад, дорои як чашм.

Адӯ бар сари тахти якчашма рафт,
Ки аз чашми якчашма сад чашма рафт. *Шоҳин*

◇ **якчашма кардани арӯси субҳдам** *киноя аз* зебоии тулӯи офтоб.

Арӯси субҳдам якчашма карда
Ба боми чорӯмин айвон баромад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЯКШАБА یکشبه мансуб ба як шаб; ба муддати як шаб; ҳар чизе, ки як шабро аз сар гузаронидааст, мисли кори якшаба, моҳи якшаба.

Олудаи миннати касон кам шав,
То якшаба дар висоқи ту нон аст. *Анварӣ*

тифли якшаба *киноя аз* чизе, ки дар як шаб ба вуҷуд меояд.

Тайи макон бубину замон дар сулуки шеър,
К-ин тифли якшаба раҳи яксола меравад. *Ҳофиз*

ЯКШАНБА||ЯКШАНБЕ یکشنبه номи рӯзи дуйӯми ҳафта, ки баъд аз шанбе ва пеш аз душанбе меояд, явмулаҳад.

Ҷулуси ӯ ... дар явми якшанбе ... иттифоқ афтод. *Аҳмади Дониш*

ЯК-ЯК یک یک 1. яке баъди дигаре, паси ҳам, ба навбат, пасу дунболи якдигар.

Шабистон ҳама пеши Судоба боз
Давиданду бурданд як-як намоз. *Фирдавсӣ*

Диди, ки чӣ соқ баршукуфтам,
Як-як сухане, ки буд, гуфтам. *Шоҳин*

2. ҷудо-ҷудо, алоҳида-алоҳида.

Зи ҳар гуна аз мурғу аз чорпой
Хӯриш карда овард як-як ба ҷой. *Фирдавсӣ*

ЯК-ЯКӢ یک یکی ҷанги тан ба тан, ҷанги якка ба якка.

Мусулмонони Дакан дар шамшербозӣ ва як-якӣ беназир ва бемисланд. *«Таърихи Фаришта»*

ЯККАБО یکقبا дорои як қабо; *маҷ.* муфлис, бечора.

Ба тангчашмии он турки лашкарӣ нозам,
Ки ҳамла бар мани мискини яккабо овард. *Ҳофиз*

ЯККАЛАМ یکقلم 1. яксара, якбора; ҳама, ҳамагӣ; тамоман.

Мардуми Комрон-мирзо яккалам роҳи фирор пеш гирифтанд. *«Таърихи Фаришта»*

Иқтизои ҳусни саркаш яккалам бепардагист,
Ӯ ғалат бар чеҳра мепӯшад ниқоб аз чашми ман. *Шоҳин*

Натвон ба хомаи дузабон ҳарф бозгуфт,
Лаб бастаем яккалам аз достони дӯст. *Соиб*

2. ягон бор; ақаллан, лоақал.

Дӯш ба хоки дараш нола задам ҳамчу най,
Ҳеҷ нагуфт он санам яккалам: Афғони кист. *Туғрал*

ЯККАЛАМА یکقلمه тамоман, яксара.

Мулки маънӣ аз они туст ҳама,
Ин қаламрав туростя яккалама. *Ҳилолӣ*

ЯКӮМ||ЯКУМ یکم нахустин, аввалини ҳар чиз.

ЯКҶИЛАВ یکجلو 1. тезрав, тезрафтор, тезқадам; 2. якрав, якраҳа.

ЯКҶИҲАТ یکجهت муттафиқ, ҳамфикр, якдил, ҳамақида, дӯст.

Ба ҳаққи сӯҳбати дерин, ки ҳеҷ маҳрами роз
Ба ёри якҷиҳати ҳаққгузори мо нарасад. *Ҳофиз*

Роҷан он ҷо дӯст ва якҷиҳати ӯ буд. *«Таърихи Фаришта»*

ЯКҶИҲАТӢ یکجهتی ҳамфикрӣ, ҳамраъйӣ, муттаҳидӣ, дӯстӣ.

Малик Ноиб ... ба ирсоли расул ва расоил изҳори якҷиҳатӣ ва ихлос карда. *«Таърихи Фаришта»*

ЯКҶО یکجا 1. дар як маҳал буда; 2. якбора, якборагӣ.

Сайидо, бархез аз ҷо чуст якҷо чун насим,
Медиҳад ҷӯши халоиқ мужда аз айши қадим. *Сайидо*

ЯЛ یل паҳлавон, шуҷоъ, далер.

Навозиду молиду зин барниҳод,
Бар ӯ барнишаст он яли некзод. *Фирдавсӣ*

З-оҳанги нақораву сафи ҷанг
Карданд ялон ба ҷанг оҳанг. *Ҳилолӣ*

ЯЛА یله 1. кушода, сар додашуда; озод, раҳо.

Биёвард ҷӯпон ба майдон гала,
Намонд эч бар дашт аспи яла. *Фирдавсӣ*

Фитода ҳизаброну аспон яла,
Зи аспи яла ҳар тараф сад гала. *Ҳотифӣ*

яла кардан а) раҳо кардан, сар додан; даст кашидан.

В-ар сар ба ҷайби сабр кашам, гӯядам ба ноз:
Чун медиҳад дилат, ки маро мекунӣ яла. *Ҷомӣ*

б) тарк кардан, холӣ намудан.

Замоне накард ӯ яла ҷои хеш,
Бияфшурд бар кинагаҳ пои хеш. *Фирдавсӣ*

в) вогузоштан, ҳавола кардан, супурдан.

Ин саге буд посбони гала,
Ман бад-ӯ карда кори хеш яла. *Низомӣ*

2. хобида, афтода, хароб; 3. беҳуда, ҳарза.

Даст бад-он камон барӣ, аз кафи марг ҷон барӣ,
Боз чу бад гумон барӣ, он набувад ба ҷуз яла.
Шамси Табрезӣ

4. каҷ.

Бар сар яла ниҳода кулоҳу нишаста тунд,
Он ҳавсала кирост, к-он сӯ нигаҳ кунад. *Хисравонӣ*

5. бадахлоқ, фоҳиша.

Гашта ялизан ҳама бар бонги най
Ҳамчу заиони яла аз баҳри май. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЯЛАВОЧ||ЯЛАВУЧ *т.* يلواج||يلوج пайғамбар.

Хисрави зулҷалолатайн аз маликиву салтанат
Мустаҳиқи хилофатайн аз ялавочу танг(а)рӣ. *Хоқонӣ*

ЯЛАК يلک кулоҳи гӯшакдор, навъе аз тоҷи подшоҳон.

То ман ба нури моҳи ту шабро барам ба рӯз,
З-он пеш, к-аз самур ба маҳ баркашӣ ялак. *Сӯзанӣ*

ЯЛАЛӢ||ЯЛЛАЛӢ يللی овоз ё бонгу фарьёде, ки дар ҳолати хушӣ, айшу ишрат ва кайфу сафо бароварда мешавад; ◇ **аз ялалӣ во кардан** *киноя аз* тарк кардани айшу ишрат.

Чарх ҳарчанд ба комат гардад,
Соғари айш мудомат гардад,
Нахӯри бозии сурху зардаш,
Бар ҳазар, аз ялалӣ во кардаш. *Саиди Ашраф*

ЯЛАНҶУҶ يلنجوج навъе аз беҳтарин удҳо, ки барои хушбӯӣ месӯзонанд.

ЯЛАФКАН||ЯЛФИКАН يل افکن||يل فکن мағлубкунандаи паҳлавонон, паҳлавони бисьёр зӯр.

Он гурди ялфикан, ки ба тиру синон гирифт,
Андар ниҳолгаҳ бадали оҳувон ҳижабр.
Абӯтоҳири Фазл

ЯЛДО يلدا 1. дарозтарин шаби зимистон, ки ба 22 декабрь рост меояд.

Бо зулфи ту қиссаест моро мушкил,
Ҳамчун шаби ялдо ба дарозӣ машҳур.
Убайди Зоконӣ

Эй хуш он оташи рахшанда, к-аз оннаи субҳ
Мебарад шӯълаи он занги шаби ялдоро. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* бисьёр сиёҳ ва торик.

Гар он Кайхисрав айвони нур аст,
Чаро Бижан шуд андар ҷоҳи ялдо? *Хоқонӣ*

◇ **ду ялдо** *киноя аз* ду зулфи маҳбуба.

Дар соле агар шабест ялдо,
Дар як маҳи он санам ду ялдост. *Ҳидоят*

ЯЛИЗАН يلی زن *ниг.* **яллизан.**

ЯЛКАН يلکن манҷаниқ, ки ба воситаи он аз қалъа ба тарафи душман санг меандохтанд; *муқ.* **балкан.**

Аз тири ғамзаи ӯст дар дил ҳазор равзан,
Ҳуснест ҷони ошиқ в-он ғамзагонш ялкан.
Абулмаъали Бухорой

ЯЛЛАЛӢ يللی *ниг.* **ялалӣ.**

ЯЛЛИЗАН||ЯЛИЗАН يلی زن хонанда, сурудхон.

Гашта ялизан ҳама бар бонги най
Ҳамчу занони яла аз баҳри май. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЯЛМОН يلمان зарби шамшер.

Зи ялмони шамшери он пурҷигар
Зи хун лола медид кӯҳ бар камар. *Шодӣ*

Синаи моҳию пушти гов дар ҳам дошт роҳ,
Теғро то дасти ӯ имо ба ялмон карда буд. *Ваҳшӣ*

ЯЛОҚ *т.* يلاق зарфе, ки дар он ба саг ва гурба хӯрок медиҳанд.

То ошно кунам саги кӯи туро ба хеш,
Аз пардаҳои чашм ниҳам пеши ӯ ялоқ. *Шоҳин*

ЯЛФИКАН يل فکن *ниг.* **ялафкан.**

ЯЛӢ يلی мансуб ба ял.

Бибастам миёни ялӣ бандавор,
Або ҷодувон сохтам корзор. *Фирдавсӣ*

ЯМ(М) *а.* يم баҳр.

Чун надонад роҳи ям, раҳ кай барад,
Сӯи дарьё халқро чун оварад? *Румӣ*

Барои хотирам ғам офариданд,
Туфайли чашми ман ям офариданд. *Бедил*

Ҷомро заврақи ями май кун,
Лангари сабр аз қарор гузашт. *Туғрал*

ЯМАН *а.* يمن 1. тарафи дасти рост; 2. номи мамлакатест, ки дар ҷануби нимҷазираи Арабистон воқеъ аст.

ЯМАНӢ||ЯМОНӢ يمنی||يمانی мансуб ба Яман; **ақиқи яманӣ** ақиқи машҳур, ки аз Яман меоварданд; *киноя аз* лаби маҳбуба.

Ду рух чун ақиқи ямонӣ ба ранг,
Даҳон чун дили ошиқон гашта танг. *Фирдавсӣ*

Надиҳад ҳеҷ касе об суханҳои маро,
Шуд дилам хун ба таманнои ақиқи яманӣ. *Саидо*

бурди ямонӣ як навъ матои хатдор, ки аз Яман меоварданд.

[Бозаргон] гуфт:... косаи чинӣ ба Рум ораму ... обгинаи ҳалабӣ ба Яман ва бурди ямонӣ ба Порс.
Саъдӣ

теғи ямонӣ шамшери аълосифат, ки дар Яман тайёр мекарданд.

Амалро бимонда, аҷалро гирифта,
Гирифта ямин даст теғи ямонӣ. *Унсурӣ*

ЯМИН I *а.* يمين 1. тарафи рост, тарафи дасти рост, рост; *муқобили* **ясор** 1.

Давлат аз пеш асту иқбол аз қафо, ҳар ҷо равӣ,
Фатҳу нусрат аз ямину бахту давлат аз ясор.
Восифӣ

ямину шимол тарафи дасти рост ва тарафи дасти чап.

Аз он ки рӯи сипаҳ бошад ӯ ба ҳар ғазве,
Ҳамегузорад шамшераш аз ямину шимол.
«Луғати фурс»

ямину ясор тарафи росту чап, ду тараф; *маҷ.* ҳар тараф.

[Ғозонхон] умароро бар ҳасби-маслиҳат аз ямину ясор равона гардонид. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Аз ямину ясор аҳли ниёз
Даъвии ишқ мекунанд оғоз. *Ҷомӣ*

2. дасти рост.

Қасам ба юсри ясорат, ки ҳаст вақти сахо кон,
Ямин ба юмни я м и н а т, ки ҳаст гоҳи ато ям.
Фалакӣ

3. *таър.* тараф (ҷаноҳи) рости лашкар, фланги рости лашкар.

Ҳабаш бар ямин, барбарӣ бар ясор,
Ба қалб-андарун зангии девсор. *Низомӣ*

Саросар далерони Туронзамин
Кашиданд саф бар ясору ямин.
«Таърихи Сайидроқим»

4. қудрат, қувват, тавоноӣ.

Устуни ман исмату ҳифзи ту аст,
Ҷумла матвии ямини он ду даст. *Румӣ*

ЯМИН II *а.* یمین 1. қасам, савганд.

Қасам ба юсри ясорат, ки ҳаст вақти сахо кон,
Я м и н ба юмни яминат, ки ҳаст гоҳи ато ям.
Фалакӣ

2. *маҷ.* гувоҳи қатъӣ ва равшан.

Қавли ӯ бар ҷаҳли ӯ ҳам ҳуҷҷат асту ҳам далел,
Фазлқ ман бар ақли ман ҳам шоҳид асту ҳам ямин.
Манучеҳрӣ

ЯМИНУДДАВЛА *а.* یمین‌الدوله 1. қудрат ва қуввати давлат; 2. лақабе, ки ба султон Маҳмуди Ғазнавӣ дода шуда буд.

Хилъати гаронмоя ... ба султон Маҳмуд фиристод ва ӯро аминулмилла ва яминуддавла лақаб дод.
«Равзат-ус-сафо»

ЯМИНУЛЛОҲ *а.* یمین‌الله *д.* ба қудрати худо, ба тавонои худо, ба баракати худо.

Санг аз вай қадру рифъат ёфта,
Бас яминуллоҳ хилъат ёфта. *Аттор*

ЯММ *а.* یم *ниг.* ям(м).

ЯМН *а.* یمن *ниг.* яман 1.

Нури ӯ дар ямну ясру тахту фавқ,
Бар сару бар гарданам чун тоҷу тавқ. *Румӣ*

Ҳам майманаро ба ямн андохт,
Ҳам майсараро ба яср пардохт. *Шоҳин*

ЯМОН I یمان дурахшон, тобон, дурахшанда, тобанда.

Дареғо, чунон рӯҳпарвар замон,
Ки бигзашт бар мо чу барқи ямон. *Саъдӣ*

ЯМОН II یمان: **теғи ямон** теғи ямонӣ.

Бурда ба ҳангоми захм дар сафи майдони ҷанг
Ҳарбаи ҳиндуи ӯ ҳурмати теғи ямон. *Хоқонӣ*

ЯМОНӢ یمانی *ниг.* ямонӣ.

ЯМОҚ *т.* یماق порчае, ки ба ҳар чизи дарида ва порашуда медӯзанд, пина, васла.

Ин кафш ҳазор пора ва ҳазор ямоқ буд ва ин имохоро бо асб ҳеҷ таъсире набуд. *Аҳмади Дониш*

Чандон даридааст гиребони тоқатам,
Дасти ғамат кӣ нест дигар қобили ямоқ. *Шоҳин*

ЯНАПЛУ||ЯНПАЛӮ ینپلو 1. бозоргоҳи калон, бозори умумӣ, ки дар он аз ҳар тараф чиз оварда мефурӯшанд.

Чун янаплу дар миёни шаҳрҳо
Аз навоҳӣ оянд он ҷо баҳрҳо. *Румӣ*

2. корвон, қофила.

ЯНБӮЪ *а.* ینبوع чашма, сарчашма.

На-к манам янбӯи он оби ҳаёт,
То раҳонам ошиқонро аз мамот. *Румӣ*

ЯНГ ینگ тарз, равиш; расм, оин; қоида.

Оини туст эҳсон, янги ту маърифат,
Набвад зи оли мирон оин ҷуз ину янг. *Сӯзанӣ*

ЯНОБЕЪ *а.* ینابیع *ҷ.* янбӯъ.

Янобеи илми ладуннӣ аз хотири хатираш сар барзад. *«Равзат-ус-сафо»*

Мутааттишони зулоли висол аз рашаҳоти янобеи лиқои ашраф тоза ва сероб гашта. *«Илми симиё»*

ЯНПАЛӮ ینپلو *ниг.* янаплу.

ЯНСУРАКАЛЛОҲ *а.* ینصرک‌الله *д.* туро худо нусрат диҳад! (дар мавриди талаби фатҳу муваффақият гуфта мешавад).

Мужда деҳ, эй тоҷвар, ки янсуракаллоҳ
Фоли ту аз мусҳафи давом баромад. *Хоқонӣ*

ЯРАНДОҚ یرنداق тасмаи нарм ва сафеди ғафс.

Ба ярандоқи гирди гардан ту
На бигардию на фурӯ гузарӣ. *Сӯзанӣ*

ЯРАҚОН *а.* یرقان *тиб.* бемориe, ки дар бадан ва чашм зардӣ пайдо мешавад, касалии зардча, зардпарма.

Яроқон интишорӣ аз сафро,
Ки шавад дар ҳама бадан пайдо. *Саноӣ*

Мар-ин писарро иллати яроқон падид омад. *Авфӣ*

Бо ин ҳама хун, ки дар раги ӯст,
Гулро яроқон давид дар пӯст. *Файзӣ*

ЯРАҚОНӢ یرقانی зардшуда, зардчашуда; **яроқонӣ шудан** *кинояи аз* хазон шудан.

Навхат зи ту шуд узори олам,
Охир яроқонӣ аз ту шуд ҳам. *Хоқонӣ*

ЯРБӮЪ *а.* یربوع муши даштӣ, калламуш.

Тангчашмони қаҳтсолии ҷӯъ
Сайдшон заб, ишкоршон ярбӯъ. *Ҷомӣ*

ЯРЛИҒ *т.-м.* یرلیغ фармони подшоҳӣ.

Ҳалокухон фармуд, то шаш ярлиғ навиштанд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Элчиён ба Алмавт фиристод ва ярлиғе ба ӯ расонид. *«Равзат-ус-сафо»*

ЯРМАҒОН یرمغان *ниг.* армағон.

ЯРМАҚ یرمق дирам, динор, пул.

То ҳакими замона аҳмақ шуд,
Дили ӯ ишқбози ярмақ шуд. *Саноӣ*

ЯРОШ *т.* يراش хуҷум, юриш.

То кадомин сӯй бошад он ярош,
Аллах-аллаҳ рав ту ҳам з-он сӯй бош! *Румӣ*

ЯРОЪ *а.* يراع гамбуски хурд, ки дар шаб мепарад ва монанди оташ медурахшад, кирми шабтоб.

Яроъ ... шаби тира таярон кунад, равшании ӯ чун чароғ намояд. *«Илми симиё»*

ЯРОҚ||ЯРОҒ *т.-м.* يراق||يراغ **1.** аслиҳа, аслиҳаи ҷанг монанди шамшер, туфанг, тир, тӯп ва ғ.

... Ки сардори лашкар будӣ шаҳ Будоғ
Баҳодур ҷавоне ба ҷандин яроғ. *Шодӣ*

Асп ва яроқи мақтулонро гирифта(нд).
«Шаҳномаи Фарғона»

2. асбобу анҷоми даркорӣ, созу сомони ҳар чиз; он чӣ қобилияти ба кор рафтан дорад.

Ин лашкар аз эшон қавитар нестанд, лекин фасод он аст, ки аспони эшон яроқанд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

ЯРҒА||ЯРҒО *т.* يرغه||يرغا тезрав, роҳвор, йӯрға.

Суксуконед, аз думам ярғо шавед,
То явошу маркаби султон бувед! *Румӣ*

ЯРҒУ *т.* يرغو **1.** ситеза, хусумат, низоъ, мунокиша; **2.** ҳукм, фармон.

Ошиқ аз муфтӣ натарсад, май биёр!
Балки аз ярғуи султон низ ҳам. *Ҳофиз*

3. мусодира, ғасб кардани молу мулк, аз тарафи подшоҳ *мусодира шудани молу мулки касе.*

Амир Насруллоҳ шеваи ярғу ва мусодара бар гардани сипоҳ ниҳод. *Аҳмади Дониш*

4. шикоят, арзу дод, даъво, мурофиа.

Саъдӣ, дигар бор аз ватан азми сафар кардӣ чаро?
Аз дасти он турки Хито ярғу ба хоқон мебарам.
Саъдӣ

ЯРҲАМАКАЛЛАҲ *а.* يرحمک‌الله *д.* раҳм кунад худо туро! (ибораест, ки вақти атса задани касе гуфта мешавад).

Ярҳамакаллаҳ зи осмон, ки дами субҳ
Атсаи мушкин зад аз сабои Сифоҳон. *Хоқонӣ*

ЯСАВ *т.* يسو қатор.

Чӣ кунам, нест маро аспаки роишҷилаве,
Ки намонад ба қафо вақти раворав зи ясав. *Шоҳин*

ЯСАЛ *т.* يسل **1.** паҳлуи лашкар, фланги лашкар; **2.** саф, қатор; **ясал бар ясал** саф ба саф, қатор-қатор, рада-рада.

Чу омад ду лашкар ясал бар ясал,
Зи наъли самандон бишуд санг ҳал. *Шодӣ*

ясал кардан саф бастан.

В-аз он сӯ амирону хони муғул
Ясал карда буданд дар пахн ҷӯл. *Шодӣ*

ЯСИР *а.* يسير сахл, осон.

Гарчи ҳаст ин роҳи васлат бас асир,
Лек бо авни худо гардад ясир. *Шоҳидӣ*

ЯСОВУЛ *т.-м.* يساول саворе, ки дар рикоби амирон ва сардорон меравад; хидматгоре, ки асои тилло ё нуқра ба даст гирифта пешопеши амирон меравад; хидматгори дарбор.

Гаҳ найнавозу гоҳ шубонӣ, гаҳе гадо,
Гоҳе асо ба даст шавӣ аз ясовулон. *Сайидо*

Яке ҷӯбдасте ба даст рост истода ба ҳайати ясовул. *Аҳмади Дониш*

ЯСОВУЛБОШӢ *т.* يساول‌باشى сардори ясовулон.

ЯСОЛ *т.* يسال **1.** *ниг.* ясал.

Шитобон ясол аз ясору ямин,
Дарафтод печиш ба нофи замин. (2) *Ҳотифӣ*

ясол кашидан саф бастан, саф оростан.

Мардуми ӯ низ мусаллаҳ гардиданд ва ясол кашида ба ҷониби ғаним равон гаштанд.
«Таърихи Фаришта»

2. дастаи гул, ки дар рӯзҳои ид ба сар мегузоранд.

ЯСОР *а.* يسار **1.** тарафи чап, тарафи дасти чап, чап; *муқобили* **ямин** I 1.

Ба зери зулфи дуто чун гузар кунӣ, бингар,
Ки аз ямину ясорат чӣ беқаророранд. *Ҳофиз*

Гар ту биншинӣ, нашинад сад ҷаҳон ҷон аз ясор,
В-ар ту бархезӣ, бихезад сад ҷаҳон дил аз ямин.
Шоҳин

2. *таър.* *тарафи чапи лашкар, фланги чапи лашкар,* майсара.

Саросар далерони Туронзамин
Кашиданд саф бар ясору ямин.
«Таърихи Сайидроқим»

3. фаровонӣ; тавонгарӣ, сарватмандӣ, бадавлатӣ.

Ҷисмро дармадеҳ ба ҷоҳу ясор,
Саг чу девона шуд, ту з-ӯ хуш дор! *Саноӣ*

Лек дар хона ясори ӯ набуд,
З-ин сабаб ташвиши вақти ӯ фузуд. *Румӣ*

4. дасти чап.

Қасам ба юсри ясорат, ки ҳаст вақти сахо кон,
Ямин ба юмни яминат, ки ҳаст гоҳи ато ям.
Фалакӣ

5. шум, наҳс, номуборак.

Нишаста муддаиёнанд аз ямину ясор,
Худойро, ки бипарҳез аз я с о р е ҷанд. *Зуҳурӣ*

ЯСОРӢ يسارى сарват, боигарӣ.

Ба қадри басандаш ясорӣ бувад,
Кунад кор(е), ар марди корӣ бувад. *Низомӣ*

ЯСОҚ *т.-м.* يساق қоида, қонун, тартиб; **ҷӯби ясоқ** ҷӯби ҷазо, ҷӯбе, ки бо он гунаҳкорро ҷазо медиҳанд.

Адаб кардаш аввал ба ҷӯби ясоқ,
Бифарсуд аз гарданаш то ба соқ. *Ҳотифӣ*

ЯСР *а.* يسر чап, тарафи чап.

Нури ӯ дар ямну ясру таҳту фавқ
Бар сару бар гарданам чун тоҷу тавқ. *Румӣ*

Ҳам майманаро ба ямн андохт,
Ҳам майсараро ба яср пардохт. *Шоҳин*

ЯТИМ *а.* يتيم **1.** бепадару модар, сағир, бекас.

Биравем ва он писари ятимро баргирем.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Сухан буд умре ба ҳар дур ятим,
Чу тифле, ки монад зи модар я т и м. *Шоҳин*

2. олуфта; авбош, дузд, роҳзан.

Шабе ятимони Табрез ӯро тороҷ намуданд.
«Хизонаи омира»

3. *киноя аз* дурри ягона, ки гӯё дар садаф танҳо будааст.

Чист садафро, ки зи ҷони дуним
Парварад андар дили дарьё ятим?
Хисрави Деҳлавӣ

ятими дарьё *киноя аз* дур, марворид.

ЯТИМА *а.* يتيمه *муаннаси* ятим.

ЯТИМӢ يتيمى 1. бепадарию бемодарӣ, сағирӣ, бекасӣ.

Зи гарди ятимӣ бишустам сарат,
Ба зевар биёростам пайкарат. *Шоҳин*

2. беназирӣ, бемонандӣ.

Мефитад бар пои мардум дам ба дам аз рӯи зард,
Дурри ашкам аз ятимӣ то ба найсон ошност.
Туғрал

ЯТОҚ *т.* يتاق посбонӣ, муҳофизат.

Хирадам язак фиристад ба висоқи хайлтошам,
Адабам тилоя дорад ба ятоқу посбонӣ. *Низомӣ*

Ту масти шароби нобу моро
Бедорӣ бикушт дар ятоқат. *Саъдӣ*

ЯТОҚДОР يتاقدار посбон, нигаҳбон, муҳофиз.

ЯТОҚДОРӢ يتاقدارى посбонӣ.

Ӯ хуфта чу шоҳ дар аморӣ,
В-эшон ҳама дар ятоқдорӣ. *Низомӣ*

ЯТОҚӢ يتاقى посбон, нигаҳбон, муҳофиз.

Бурун шуд язакдори душманшинос,
Ятоқӣ камар баст бар ҷои пос. *Низомӣ*

Талоя равон шуд ба гирди сипоҳ,
Ятоқӣ ба пиромани боргоҳ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЯХ يخ оби яз шиддати хунукӣ ба ҳам басташуда, оби афсурда.

Чунон шуд, ки гуфтӣ тирози нах аст
Ва ё пеши оташ ниҳода ях аст. *Фирдавсӣ*

Ман доғ фишонда бар сари ях,
Ту хуфта ба рӯи бистари нах. *Шоҳин*

ях бастан (ё кардан) афсурда шудани об.

Ба фаввора ях баст оби равон,
Бисоти чаман шуд пур аз шамъдон. *Сайидо*

Ҷавҳари об чанд ях бандад,
То кай аз боди шабнамӣ ханддад. *Бедил*

Бо лашкари худ биёмад ва Ҷайҳун ях карда буд, аз рӯи ях бигузашт. *«Таърихи Наршахӣ»*

◇ **яху чархро пойбаст кардан** *киноя аз* кори ғайри мумкин, кори ношуданӣ кардан.

... Ки бадхоҳро чун дарорад шикаст,
Яху чархро чун кунад пойбаст. *Низомӣ*

ба ях барнигоштани номи *касе киноя аз* фаромӯш кардани касе, ба хотир наовардани номи касе.

Ман аз васлат фуқоъ то кай кушоям,
Чу ту номам ба ях барменигорӣ. *Анварӣ*

бар ях навиштан *киноя аз* фаромӯш кардан.

Зи бас сардӣ, ки чун ях сард гаштам,
Фусуни ҳар дуро бар ях навиштам. *Низомӣ*

Ба барфоб раҳмат макун бар хасис,
Чу кардӣ, мукофот бар ях навис. *Саъдӣ*

бар ях нишон задан *киноя аз* фаромӯш кардан, аз хотир баровардан.

Басе гарданонро зи гарданкашон
Зад аз сардмеҳрӣ чу бар ях нишон. *Низомӣ*

ЯХБАНД يخبند ях бастан аз шиддати хунукӣ, аз сармои сахт ях бастан, сармои сахт.

Ҳаросон карда яхбандаш малакро,
Зи сармо сӯхта рӯи фалакро. *Туғро*

ЯХБАНДОН يخبندان *ниг.* яхбанд.

ЯХДОН يخدان 1. анбори ях, ҷои ях нигаҳ доштан.

Марав бе пӯстин харгиз ба масҷид,
Ки яхдон аст аз гуфтори воиз. *Туғро*

2. сандуқи чармин, ки дар он асбобу анҷом нигоҳ медоранд.

Пур аз алвони неъмат буд яхдон,
Магӯ яхдон, ки анбони Сулаймон. *Саиди Ашраф*

ЯХКӮБ يخ كوب 1. асбоби яхшиканӣ; 2. яхкӯбанда, шиканандаи ях.

Зи бепарвоии ёрон гар афтад бар дарс корам,
Тамоми рӯз бояд дар задан, яхкӯбро монам.
Саиди Ашраф

ЯХЛАХШАК يخ لخشک *ниг.* яхмола.

ЯХМОЛА يخ ماله бозии рӯи ях.

Сарви равони ман, ки ба яхмола меравад,
Сад ҷон ба афтухез ба дунбола меравад.
«Фарҳанги Онандроҷ»

ЯХНИҶӮШ يخنى جوش пухта; бирьёншуда.

Ғаллаву гӯсфанд сум то гӯш
Гашта дар офтоб яхниҷӯш. *Низомӣ*

ЯХНӢ يخنى 1. гӯшти пухтаи хунукшуда.

Аз камар боз кард анбоне,
Ки дар ӯ буд яхнию ноне. *«Оташкада»*

Камтар ноӣ яхнӣ пеш андохтам, бӯида илтифот накард. *Аҳмади Дониш*

2. хӯроки пухтаи захира кардашуда; ҳар чизи захира кардашуда.

Маҳӯр ғам зи сайде, ки нокардаӣ,
Ки яхнӣ бувад, ҳар чӣ нохӯрдаӣ. *Низомӣ*

ЯХОБ||ЯХОБА يخ آب||يخ آبه обе, ки ях андохта хунук кардаанд, оби бисьёр хунук.

Кӯзае, к-ӯ аз яхоба пур бувад,
Чун арақ бар зоҳираш пайдо бувад. *Румӣ*

Ҳарорат бурун рафт аз офтоб,
Фалак шуд намоён чу тоси яхоб. *Сайидо*

ЯХФУРӮШ يخ فروش фурӯшандаи ях; ◇ **яхфурӯши Нишопур** гадое дар Нишопур, ки гӯё ба маҳсули гадоии худ ях харида, дар ҷувол андохта, кӯча ба кӯча гашта фурӯхтанӣ мешудааст, вале азбаски касе аз вай ях намехаридааст, он ях то охир об шуда талаф мегардидааст; *киноя аз* касе, ки кори бефоида мекунад.

Масали туст дар сарои ғурур
Масали яхфурӯши Нишопур.

Дар тамуз оби ях ниҳода ба пеш,
Кас харидор неву ӯ дарвеш. *Саноӣ*

ЯХЧА یخچه 1. тагарг, бороне, ки ба шакли ях меборад, жола.

Яхча мериборид аз абри сиёҳ
Чун ситора бар замин аз осмон. *Рӯдакӣ*

2. *киноя аз* дандон.

Он пистаи хандон нигар, он чашмаи ҳайвон нигар
В-он яхчаҳо пинҳон нигар дар оташи ҷонпарвараш. *Бадри Чочӣ*

ЯХЧОЛ یخچال яхдон, яханбор.

Меъдае шӯълахори сад дӯзах,
Матбахи яхфурӯши сад яхчол. *Зуҳурӣ*

ЯШБ||ЯШП یشب||یشپ *ниг.* яшм.

Карда гул аз таҷориби таҳқиқ,
Монеи барқу сел яшбу ақиқ. *Бедил*

ЯШК یشک дандони тез ва калони пешини ҳайвонҳои бузург ва дарранда, ашк, ноб.

Яке зиштрӯ буду болодароз,
Сару гардану яшк ҳамчун гуроз. *Фирдавсӣ*

Он чӣ дар ҳайҷо ту кардастӣ ба шамшеру ба тир,
Пил натвонад ба яшку шер натвонад ба ноб. *Муиззӣ*

ЯШМ یشم як навъ санги қиматбаҳои ақиқмонанд, ки ҳар хел ранг дорад.

Хок ба сар марди тиҳичашмро,
К-аз паи зар дур шумурад яшмро. *Хисрави Деҳлавӣ*

Дар тахтгоҳи Ҷайҳун се қитъа санги яшм буда, ки ҳеҷ кас мисли он сахра надида. *«Равзат-ус-сафо»*

Яке боғест дар шаҳри Бухоро,
Алам бошад ба боғи Шаҳроро.
Заминаш рехта аз мармари яшм,
Тамошо бар заминаш дӯхта чашм. *Сайидо*

◇ **яшм бастан** *киноя аз* муҳофизат кардан, паноҳ шудан аз хатар ба эътибори он, ки гӯё ҳар кас яшм бо худ дошта бошад, аз офати барқ эмин будааст.

Наёрад рӯзи кин ҷустан наҷот аз саъқаи теғаш,
Мухолиф бар ҳар андом арчи яшми Кошғар бандад. *Ломеъ*

ЯШМА یشمه пӯсти хоми сафед, ки бо даст молида пардоз мекунанд.

Чу хон ниҳод, наҳоре фурӯ ниҳад пешат
Чу табъи хеш ба хомӣ, чу яшма бе чарбу. *Мунҷик*

ЯШП یشپ *ниг.* яшб.

ЯЪЛАМУЛЛАҲ *а.* یعلم‌الله *д.* худо медонад (дар мавриди ваҷду хурсандӣ гуфта мешавад).

Яъламуллаҳ, ки гар ой ба тамошо рӯзе,
Мардумон аз дару бомат ба тамошо оянд. *Саъдӣ*

ЯЪНЕ *а.* یعنی калимаест, ки одатан пеш аз ҷумла ва ё ибораи тафсир меояд.

Кардем гудоз аз нафаси гарми дили хеш,
Яъне ба зари қалб ниҳодем иёре. *Мулҳам*

ЯЪС *а.* یأس ноумедӣ, маъюсӣ.

Гули ҳар бӯстонеро, ки бинӣ зери пероҳан,
Гулистоне зи доғи яъс пинҳон дар бағал дорад. *Махфӣ*

Дамид аз шоми яъсам субҳи уммед,
Ба бахти тираам тобид хуршед. *Ҳозиқ*

Ин хабари яъс ба самъи Бобур-мирзо расид. *«Таърихи Сайидроқим»*

ЯЪСОМЕЗ یأس‌آمیز ноумед, маъюс.

Ба охир он ҷунуни яъсомез
Хаёле дар дилаш ангехт маҳмез. *Ҳоҷӣ*

ЯЪСУБ *а.* یعسوب занбӯри нар, подшоҳи занбӯри асал.

Эшонро [оруҳоро] подшоҳест, ки ӯро яъсуб хонанд, ба ҷусса аз инҳо бузургтар аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Яъсубро пайдо кунад ва манозил ҷиҳати эшон таъин намояд, ки асал дар ғояти зебоӣ ҳосил шавад. *«Илми симиё»*

ЯЪСШИКАН یأس‌شکن барҳамдиҳандаи ноумедӣ, аз дил барандаи маъюсӣ.

Гашт ҳар як хумор яъсшикан:
Муфлис аз хӯша, мунъим аз хирман. *Бедил*

ЯЪҚУБ *а.* یعقوب 1. кабк; 2. номи яке аз пайғамбарони бани-Исроил (яҳудиён), ки падари Юсуф буд.

Чу Яъқубам ар дида гардад сафед,
Набуррам зи дидори Юсуф умед. *Саъдӣ*

ЯЪҚУБӢ *а.* یعقوبی 1. пайрави Яъқуб, пайрави мазҳаби Яъқуб.

Эшонро мазоҳаби бисёр буд, чун яъқубиён ва юнусиён. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. *маҷ.* меҳрубонӣ, дӯстдорӣ.

Сазад, гар аз камоли хубии ӯ
Кунад пири фалак яъқубии ӯ. *Ҷомӣ*

ЯЪҶУҶ *а.* یأجوج 1. дар афсона навъе аз махлуқот, ки Яъҷуҷу Маъҷуҷ низ мегӯянд ва бадиовар ҳисоб меёбад; 2. қавми афсонавӣ, ки дар ҷанг мағлуб намешудаанд ва гӯё Искандар барои пешгирии онҳо садд (девор) баста будааст.

Чу яъҷуҷ бар қалъа монданд даст,
Даромад ба садди Сикандар шикаст. *Сайидо*

ЯҒАНҶ||ЯҒТАНҶ یغنج||یغتنج мори зарди безаҳр.

Мори яғанҷ агарт дӣ бигазид,
Навбати мори афъияст имрӯз. *Шаҳид*

ЯҒЛИҒ *т.* یغلغ тири пайкондор.

Ҳанӯзаш парри яғлиғ дар уқоб аст,
Ҳанӯзаш барги нилуфар дар об аст. *Низомӣ*

Парри каргас бину парри хармагас
Яғлиғеро, к-аз камон хоҳад кушод. *Хоқонӣ*

ЯҒЛОҒУ *т.* یغلاغو зарфе, ки дар он равған доғ мекунанд ва хӯрданиҳои дигар бирьён мекунанд, тоба.

Яғлоғу ҳамчун хатибони Ҳиндустон бар болои минбари дегдон баромада ... *«Илми симиё»*

ЯҒМО *т.* يغما 1. тороҷ, ғорат.

Заҳир аз дину дил чун шуд тиҳидаст,
Дигар дар дил ғами яғмо надорад. *Заҳири Форьёбӣ*

Ғамзаи соқӣ ба яғмои хирад оҳихта теғ,
Зулфи дилбар аз барои сайди дил густурда дом. *Ҳофиз*

яғмо кардан (*ё* **сохтан**) а) ғорат кардан.

Шахсе ҷомаи ҳезумкашон пӯшида, хост то ба имтиҳон он суфраро яғмо созад. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

б) рабудан, бурдан.

Эй бути Яғмо, дилам яғмо макун,
Шодии ҷонӣ, маро шайдо макун. *Анварӣ*

ба яғмо бурдан тороҷ кардан, ғорат намудан.

Ин лашкари ғам, ки ҷуз матои ҳаёт ба яғмо намебарад, аз кадом мамар хуҷум кард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ба яғмо бурд чашми кофират мулки дилу динро,
Кӣ гуфт он турки тирандозро таълими ғорат деҳ? *Шоҳӣ*

ба яғмо додан тороҷ кунондан, ба ғорат додан.

Ҳусни ҷаҳонгират чу кард он зулф дур аз пеши рӯ,
Додӣ ба яғмо Румро, кардӣ парешон Шомро. *Камоли Хуҷандӣ*

ба яғмо рафтан тороҷ шудан, ғорат гардидан.

Гар ҳама султон ба тамошо равад,
Хирмани дарвеш ба яғмо равад. *Хисрави Деҳлавӣ*

Хуни диле, ки буд, ба яғмои дида рафт,
Мино ҳар он чӣ дошт, нисори аёғ кард. *Шоҳин*

2. номи ноҳияе дар Туркистон, ки хубрӯёнаш машҳур будаанд; ◇ **дилбари Яғмо** *кинояа аз* маҳбубаи зебо.

Нагуфтамат, ки ба яғмо равад дилат, Саъдӣ,
Чу дил ба ишқ диҳӣ дилбарони Яғморо. *Саъдӣ*

офтоби Яғмо *кинояа аз* маҳбубаи зебо.

Эй офтоби Яғмо, эй халлухинажода,
Ҳам турки моҳрӯӣ, ҳам моҳи хурзода. *Муиззӣ*

ЯҒМОБАР يغمابر ғоратгар.

Сунбули пуртоби ӯ ғоратгари дилҳо,
Наргиси нимхоби ӯ яғмобари ҷонҳо. *«Хористон»*

ЯҒМОГАР يغماگر тороҷгар, ғоратгар.

Яғмогари шаҳри офият бош,
Дар ишқ қатили бедият бош. *Файзӣ*

ЯҒМОГАРӢ يغماگرى тороҷгарӣ, ғоратгарӣ.

Дошт чашми соҳираш дар мулки дин яғмогарӣ,
То камони абруяшро ғамза тирандоз буд. *Туғрал*

ЯҒМОЧӢ يغماچى яғмогар, ғоратгар, тороҷгар.

Ҳамчу яғмочӣ, ки хона меканад,
Зуд-зуд анбони худ пур мекунад. *Румӣ*

ЯҒМОӢ يغمائى 1. тороҷгар, ғоратгар.

Шабу рӯзи ӯ чун ду яғмоианд,
Ду паймонаи умрпаймоианд. *Ҷомӣ*

2. тороҷгарӣ, ғоратгарӣ.

Дар ин чаман чу дарояд хазон ба яғмоӣ,
Раҳаш ба сарви сиҳиқомати баланд мабод. *Ҳофиз*

3. мансуб ба яғмо 2.

Ба Яғмову Чин з-он наёрам нишаст,
Ки яғмоию чинӣ орам ба даст. *Низомӣ*

◇ **яғмоӣ нигор** *кинояа аз* маҳбубаи зебо.

Бурун омад, чӣ гӯям, навбаҳоре,
Ба раъноӣ чу яғмоӣ нигоре. *Низомӣ*

бути яғмоӣ *кинояа аз* маҳбубаи зебо.

Диле, ки ҳури биҳиштӣ рабуду яғмо кард,
Кай илтифот кунад бар бутони яғмоӣ. *Саъдӣ*

ЯҒТАНҶ يغتنج *ниг.* **яғанҷ.**

ЯҚЗ *а.* يقظ бедорӣ, ҳушёрӣ; бедор гардидан.

Баъд аз яқзу интибоҳ он сурат бидуни тағьир беиштибоҳ рӯй намояд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЯҚЗА *а.* يقظه *ниг.* **яқз.**

Баъд аз ду соат чунон ба хоб рафтанд, ки то рӯзи дигар ба оламӣ яқза ва интибоҳ наомаданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЯҚЗОН *а.* يقظان бедор, ҳушьёр.

Бувад дар хонаи зарринш маъво, чун бувад хуфта,
Кунад бар водии симин тамошо, чун бувад яқзон. *Ломеӣ*

ЯҚИН *а.* يقين 1. собитшуда, донисташуда; возеҳ; бешак, бешубҳа, дуруст.

Зи гирья бар сари мардум яқин, ки хонаи ашк
Фурӯ равад шаби ҳиҷрон, зибаски борон аст. *Камоли Хуҷандӣ*

Мусаввире, ки яқин сурати бадеи ту дид,
Ниҳад чу сурати девор пушт бар девор. *Шоҳин*

2. ҳақиқат, ростӣ, дурустӣ.

Ин гулистон даме ки кард баҳор,
Ҷуз яқин дар ҷаҳон намонд осор. *Бедил*

3. бовар, итминон, эътимод.

Ба пиндор натвон сухан гуфт зуд,
Нагуфтам туро, то яқинам набуд. *Саъдӣ*

Ту бибурдӣ ҳама яқини дилам
Ба тариқе, ки кас гумон набарад. *Хисрави Деҳлавӣ*

Дар дӯстии Ҳофиз агар нестат яқин,
Зар холис асту бок намедорад аз маҳак. *Ҳофиз*

яқини комил эътимоди саҳеҳ, бовари қатъӣ, бидуни шубҳа.

Лекин яқини комил медонад, ки ин лаззат чанд рӯзе беш нест. *Аҳмади Дониш*

ба яқин бе шубҳа, албатта.

Гуфтаӣ: Хуни ту як рӯз бирезам ба яқин,
Дар дили хаста маро буд гумон низ чунон. *Камоли Хуҷандӣ*

ба яқин донистан бовар ҳосил кардан, итминон пайдо намудан.

Тааммул кард ва ба яқин бидонист. *Авфӣ*

яқин гардидан (*ё* **гаштан**) равшан шудан, итминон ҳосил шудан; исбот шудан.

Кунун то яқинат нагардад гуноҳ,
Ба гуфтори душман газандаш махоҳ. *Саъдӣ*

Ончунон дида шуд, ки гашт яқин
Асари зонуи шутур ба замин. *Хисрави Деҳлавӣ*

яқин донистан бовар кардан, итминон доштан, хуб донистан.

Аз ин меҳнат онҳо, ки берун шуданд,
Яқин дон, ки аз модар акнун шуданд. *Сайидо*

Яқин медонам, ки ба андак илтифоти ...: шумо ... ин мушкил осон хоҳад гашт. *Садри Зиё*

яқин доштан бовар кардан; ба дурустӣ донистан;

яқин дуруст шудан эътимоди саҳеҳ ҳосил шудан, бовари саҳеҳ ҳосил гаштан.

Бигуфто: Шуд акнун яқинам дуруст,
Ки ин ҷома бар қомати туст чуст. *Ҷомӣ*

яқин кардан бовар кардан, эътимод кардан.

Гуфта будӣ дӯш: Хоҳам рехт хуни Сайидо,
Худ яқин кардиву моро дар гумон андохтӣ. *Сайидо*

яқин шинохтан бовар ҳосил кардан, итминон пайдо намудан.

Агар сухан ба дил аз гӯш бештар нарасад,
Яқин шинос, ки аз норасоии сухан аст. *Соиб*

Агар табиати хубсу нифоқ дарьёб, яқин шинос, ки сӯҳбати акобир дарнаёфта. *Бедил*

яқин шудан ошкор гардидан, возеҳ шудан.

Яқин шуд, ки ишқаш раҳи дил задаст,
Қадам дар раҳе сахт мушкил задаст. *Ҷомӣ*

Яқинам шуд, ки дар ҳар қатра ҷонест,
Ниҳон дар ҳар кафи хоке ҷаҳонест. *Бедил*

ЯҚТИН *а.* يقطين ҳар рустание, ки ба рӯи замин паҳн ва густурда мешавад аз қабили бодринг, каду ва ғ.

Чу бедбун, ки тановар шавад ба панҷаҳ сол,
Ба панҷ рӯз ба болош барравад яқтин. *Саъдӣ*

Зуд болад хасми ӯ монанди яқтин, лек ӯ
Он кунад бо хасм, к-озармоҳ бо яқтин кунад. *Ломеӣ*

ЯҲМУМ *а.* يحموم 1. дуди сиёҳ; 2. номи асп.

Рахш бо ӯ лоғару Шабдез бо ӯ кундрав,
Вард бо ӯ арҷалу Яхмум бо ӯ ажкаҳан. *Манучеҳрӣ*

ЯҲТАМИЛ *а.* يحتمل эҳтимол дорад, мумкин аст, эҳтимол.

Агар номи Озидро аз хутба бияфканем, яҳтамил ки мисриён ғавғо кунанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ин мард мусофир аст ва яҳтамил ки ҳамроҳи суфаро бошад. *Аҳмади Дониш*

Агар пул ихтиёр намояд, яҳтамил ки қушбегӣ озурдахотир шавад. *Садри Зиё*

ЯҲУД يهود *ниг.* яҳудӣ.

ЯҲУДИ(Й)ЯТ يهوديت расму оини яҳудиён, дини яҳудиён.

ЯҲУДӢ يهودى *бани-Исроил, халқи яҳудӣ, ки забонашон ба гурӯҳи забонҳои сомӣ тааллуқ дорад ва аз ҷиҳати баромад ва баъзе хислатҳои миллӣ, хусусан аз ҷиҳати умумияти динӣ ягонагӣ доранд.

Ҳар он фитрате, ки аз модар зода буд, ба ҳамон фитрат аз ҷаҳон бигзарад: яҳудӣ — яҳудӣ, насронӣ — насронӣ. *Аҳмади Дониш*

ЯҲЬЁ *а.* يحيى 1. исми хос; 2. номи пайғамбари бани-Исроил (яҳудиён); 3. номи шахсе, ки бисьёр сахӣ будааст.

ЯҲЬЁСИРАТ يحيى‌سيرت хушхулқ, хушсират, нектабъ.

Зоҳидам, аммо бараҳмандин, на яҳьёсиратам,
Шоирам, аммо лабидоин, на ҳассонмахбарам.
Хоқонӣ

Ғ

Ғ ҳарфи сию чорӯми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои арабии тоҷикӣ—ҳарфи غ; *ниг.* ғайн.

ҒАБИН *а.* غبين фиребхӯрда, зарардида; ҳайфу ғабин таассуфангез ва зарарнок.

Ҳар кӣ бо султон шавад ӯ ҳамнишин,
Бар дараш шистан бувад ҳайфу ғабин. *Румӣ*

ҒАБН *а.* غبن 1. зарар ва зиён; зарару зиён дар харидуфурӯш.

Эшон аз ғабни ин воқеа пушти даст ба дандон гирифта, дар рафъи ӯ раъйҳо заданд.
«Равзат-ус-сафо»

Нақди моро мабар, эй хоҷа, ба сарроф, ки мо
Ин ҳама ғабн зи қаллобии сарроф кашем. *Ҷомӣ*

ғабни фоҳиш зарари бисьёр, зарари аз ҳад зиёд.

Савдогарон матое, ки аз вилоёт биёваранд, ... ба андак суде фурӯхта бошанд ва ғабни фоҳиш савдо нанамоянд. *«Таърихи Фаришта»*

2. фиреб, ҳила, макр.

Шарҳи ту ғабн аст бо аҳли ҷаҳон,
Ҳамчу рози ишқ дорам дар ниҳон. *Румӣ*

ҒАБОВАТ *а.* غباوت гӯлӣ, аҳмақӣ, нодонӣ, бехабарӣ.

Вазир чун подшоҳро бар ҷанг таҳриз намояд дар коре, ки ба рифқу сулҳ тадорук пазирад, бурҳон ба ғабовати хеш намуда бошад.
«Калила ва Димна»

ҒАБРО(Ъ) *а.* غبرا||غبراء замин, хок.

Гулрухон дида ба хоки раҳи он шаҳ доранд,
Нест сар барзада аз тӯдаи ғабро наргис. *Восифӣ*

ҒАБУҚ *а.* غبوق шаробе, ки бегоҳӣ мехӯранд, шаробхӯрии шабона.

Сабӯҳ ба ғабуқ ва ғабуқ ба сабӯҳ пайваста.
«Равзат-ус-сафо»

ҒАБҒАБ *а.* غبغب бағбаға, гӯшти барҷастаи зери манаҳ.

Офтобе — ҳилоли ғабғаби ӯ,
Рутабе — ногазида кас лаби ӯ. *Низомӣ*

Бувад дар барам рӯзу шаб з-он нигор,
Зи ғабғаб — турунҷу зи пистон — анор. *Савдо*

ҒАБӢ *а.* غبى кундзеҳн, калтафаҳм, нофаҳм.

Хештанро бар Алию бар набӣ
Бастааст андар замона ҳар ғабӣ. *Румӣ*

ҒАВ غو наъра ва овози бисьёр баланд, фарьёди баланд.

Ғави дидбон омад аз дидгоҳ,
Ки аз дашт бархост гарди сипоҳ. *Фирдавсӣ*

Баромад ғави кӯсу овои ной,
Дарафтод гардуни саркаш зи пой. *Фирдавсӣ*

ҒАВВОС *а.* غواص ғӯтазананда дар об; касе, ки барои ба даст овардани марворид дар баҳр ғӯта мехӯрад, ғӯтахӯр ва обдони марворидҷӯй.

Сухан гавҳар шуду гӯянда ғаввос,
Ба сахтӣ дар кафояд гавҳари хос. *Низомӣ*

ҒАВВОСӢ غواصی амали ғаввос, фурӯравӣ дар баҳр дар ҷустуҷӯи марворид.

Бо дурри ятиме, ки дар таҳсили он дар дарьёи Туркистон ғаввосӣ мекард ..., бозгашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба баҳри ишқ ғаввосӣ бикун, маншин ба соҳилҳо,
Зи дарси ишқ шояд ҳал шавад қуфли дари дилҳо. *Имло*

ғаввосӣ доштан ғаввосӣ кардан, гавҳарҷӯӣ кардан дар баҳр.

Зи бас дорем мо *ғаввосии баҳри* сухан акнун,
Гуҳар аз қулзуми маъний кашад фикри баланди мо. *Туғрал*

ҒАВОИЛ *а.* غوائل *ҷ.* ғоила.

Аз ... ғавоили ғадри гандумнамои ҷавфурӯш таҷаннуб намудан мӯҷиби эминӣ аз хатар (аст). *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҒАВОМИЗ *а.* غوامض *ҷамъ* 1. *ҷ.* ғомиз, ғомиза; 2. суханҳои печида ва мушкил, нуктаҳои борики пӯшидамаъно.

Дар ... истихроҷи ғавомизи он кор муболаға ба ҳадди ифрот расонид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Абӯнаҷм мазҳаби он ҷамоатро ба тарики табьин ва тафсил тақрир намуда, ман бар ғавомизи он иттилоъ ёфтам. *«Равзат-ус-сафо»*

ҒАВОН غوان ғав-ғавкунон, ав-авкунон.

Саг ба хоб-андарун ғавон бошад,
Гарчи бедор посбон бошад. *Саноӣ*

ҒАВОНӢ *а.* غوانی *ҷ.* ғония занҳои соҳиб; ҷамоли сурудхон.

Бизай бо амонию ҳури қабой,
Ба руди ғавонию лаҳни ағонӣ. *Манучеҳрӣ*

Мақоми ғавонӣ гирифта навоеҳ,
Бисоти анодил гирифта анокиб. *Манучеҳрӣ*

ҒАВОШӢ *а.* غواشی *ҷ.* ғошия.

Ва ҳафтсад пили бесутуншакл бо ғавошии мусаввар ва аслиҳаи нафис ва аквои ороиши дигар дар халафи ҳар ду симот бардоштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҒАВОЯТ *а.* غوایت гумроҳӣ; навмедӣ.

Арбоби ҷаҳлу ғурур рӯи шақоват ба биёбони ғавоят ниҳода ... бо ғӯриёни беоқибат мутаваҷҷеҳи Ҳирот гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ҒАВР *а.* غور 1. мағок, чуқурӣ, умқ, пастӣ ва қаъри ҳар чиз.

Танг бувад ғори ту бо ғаври ӯ,
Ҳеҷ бувад умри ту бо даври ӯ. *Низомӣ*

Ҷаъфархоҷа бозгашта таарруфи роҳҳо, тафтиши кӯҳҳо ва рӯдҳо, тафаҳҳуси ғавру нуҷуд, саҳлу ҷабал менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* умқ ва чуқурии маънои чизе, ҳақиқат ва моҳияти чизе; диққат, мулоҳиза, андеша.

Харобиву баднномӣ ояд зи ҷавр,
Бузургон расанд ин суханро ба ғавр. *Саъдӣ*

Амирзода Султон агарчи ба ҷамол ва насаб ороста буд, аммо дар маҳорат ғавре надошт. *«Равзат-ус-сафо»*

Ва агар дар ҷавҳари хеш тааммуқ кунад ва ба ғавр бингарад, медонад, ки вай чист ва аз чӣ чиз аст. *Аҳмади Дониш*

ғаври ашкол моҳият, ҳақиқат ва чӣ будани шаклҳо, суратҳо.

Мӯъҷизе бин, ки ғаври ашколаш
На ба пои таваҳҳум афтодаст. *Анварӣ*

ғавру ғоят ҳақиқат ва моҳияти ҳар чиз.

Носехони вай боз намуда буданд, ки ғавру ғояти ин ҳадис бузург аст. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ҒАВС I *а.* غوث фарьёдрас, мададгор.

То абад аз зулмате дар зулмате
Меравандӯ нест ғавси раҳмате. *Румӣ*

ҒАВС II *а.* غوص 1. ғӯта хӯрдан дар об; фурӯ рафтан дар зери об барои ба даст овардани марворид.

Он кас, ки ғавс карду гуҳар ёфт аз биҳор,
Табъи туро ба ҷуд фузун аз биҳор ёфт. *Муиззӣ*

2. *маҷ.* таамmуқ кардан, чуқур андеша ва мулоҳиза кардан.

Чун нафс аз мувозабати назар муаттал шавад ва аз фикр дар ҳақоиқ ва ғавс дар маонӣ эъроз кунад, ба ... балодат гирояд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

ҒАВШОД غوشاد ҷои шабгузаронии чорпоён, ки чор тарафаш иҳота карда шудааст; қутан.

Субӯҳу мазкит баҳмон гирифту дайр фалон,
Ва мо чу говон гирд омада ба ғавшодо. *Абулаббоси Марвазӣ*

ҒАВҒО غوغا 1. бонгу фарьёд, шӯру фиғон.

Дар андаруни мани хастадил надонам кист,
Ки ман хамӯшаму ӯ дар фиғону дар ғавғост. *Ҳофиз*

2. ҳаяҷон, ошӯб, фитна.

Сад ҳазорон дил ба ғавғо бурдаӣ,
Шаҳр пуршӯр аст аз ғавғои ту. *Анварӣ*

В-ар касе хоҳад, ки ғавғое кунад дар мулки ту,
Аз сипоҳи аҳраман бар ҷони ӯ ғавғо бувад. *Муиззӣ*

рӯзи ғавғо рӯзи ҷанг.

Эй Юсуфи хуршедчеҳр, эй Ораши абрашсипеҳр,
Маҳ лаъли ту бар рӯи меҳр аз рӯзи ғавғо рехта. *Бадри Чочӣ*

3. бонгу хурӯши сӯфиён дар ҳалқаи ҷаҳр.

Зи чашму зулфи ӯ ошиқ куҷо ёбад ҳузури дил,
Ки дар ҳар гӯшае фитнасту дар ҳар ҳалқае ғавғо. *Камоли Хуҷандӣ*

ҒАВӢ *а.* غوی гумроҳ.

Гуфт Лайлиро халифа, к-он туӣ,
К-аз ту Маҷнун шуд парешону ғавӣ? *Румӣ*

ҒАД *а.* غد фардо, пагоҳ.

Он сарои бақо турост муад,
Явм бигзору ҷон кан аз паи ғад. *Саноӣ*

ҒАДАНГ غدنگ 1. ҷоҳил, нодон, аблаҳ; 2. ландаҳур, дағали бесулуқай.

Ҳама чун ғӯли биёбон, ҳама чун мори салиб,
Ҳама бадзаҳра ба хӯю ҳама чун коки ғаданг. *Қареуддаҳр*

ҒАДДОР *а.* غدار бисьёр ғадркунанда, сахт бевафо, бисьёр бевафо, хиёнатгар.

Бо ғамзаи ғаммозаи он ёри вафодор
Андешаи ин олами ғаддор кӣ дорад?
Шамси Табрезӣ

Бале, марди фосиқ, фоҷир, ғаддор, нобакор, саффок ва золим аст. *Аҳмади Дониш*

ҒАДИР *а.* غدير кӯл; обе, ки аз оби борону сел ва дигар обҳои партав ҷамъ шудааст ва равон намешавад.

Халақ шавад зи нишасти дароз ҳуллати мард,
Ки ганда гардад, чун дер монад оби ғадир.
Абулалои Шуштарӣ

Ғадири пуробе буд, ки ҳоким ба вақти доварӣ бар канораш нишастӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

ҒАДИРА||ҒАДИРАТ *а.* غديره||غديرت гесӯ, мӯи бофта.

ҒАДОИР *а.* غدائر *ҷ.* ғадира||ғадират.

Муанбар — завоиб, муаққад — ақоис,
Мусалсал — ғадоир, саҷанҷал — туроб. *Манучеҳрӣ*

ҒАДР *а.* غدر **1.** бевафоӣ, аҳдшиканӣ.

Қадимони худро бияфзой қадр,
Ки ҳаргиз наёяд зи парварда ғадр! *Саъдӣ*

Ҳарчанд Барнақш дар айёми собиқ бо мо адоватҳо варзида ва ғадрҳо кардааст, акнун чун паноҳ ба мо оварда, сиёнати ӯ воҷиб менамояд.
«Равзат-ус-сафо»

2. фиреб, макр, тазвир, ҳила.

Ба милвоҳи макр, ки бар доми ғадр баста будам, мурғи дилҳоро қайд кардам. *Авфӣ*

Ҳар киро як бор ғадри ту ба хотир бигзарад,
Эй басо ғадре, ки бар ӯ чархи ғаддор оварад.
Муиззӣ

ҒАДРМАНД غدرمند ғаддор, хиёнаткунанда.

Дар замона мар-туро се ҳамраҳанд,
3-он яке вофиву он ду ғадрманд. *Румӣ*

ҒАДРПЕША غدرپيشه ғаддор, хиёнаткор, ҷафокор.

Аз даҳри ғадрпеша вафое наёфтам,
В-аз бахти тирарой сафое наёфтам. *Хоқонӣ*

ҒАДУД *а.* غدود без, ғудда.

Ва з-ин ҳама, ки бигуфтам, насиби рӯзи бузург
Ғадуду заҳраву саргину хуни бугон кун. *Кисоӣ*

ҒАЖ غژ гавак кашида роҳ рафтан, хазидан ба воситаи зону ва зӯри даст.

3-он ҳама ғажҳо дар ин хона раҳ аст,
Ҳар ду гоме пур зи каждумҳо чаҳ аст. *Румӣ*

ҒАЖГОВ غژگاو *ниг.* ғажғов.

ҒАЖГОВДУМ غژگاودم *ниг.* ғажғовдум.

ҒАЖИДАН غژيدن хазидан, гавак кашидан, гавак рафтан, ба воситаи зону ва зӯри даст роҳ рафтан.

Зоғ биёбон гузид, ҳуд ба биёбон сазид,
Бод ба гул барвазид, гул ба гул андар ғажид.
Кисоӣ

Гар ту бошӣ рост в-ар бошӣ ту каж,
Пештар меғаж, бад-ӯ вопас мағаж! *Румӣ*

ҒАЖ-ҒАЖОН غژغژان гаваккашон, хазида роҳравон.

Ғаж-ғажон омад ба сӯи тифл тифл,
Вораҳид аз уфтодан сӯи сифл. *Румӣ*

ҒАЖҒОВ||ҒАЖГОВ غژغاو||غژگاو навъе аз гов, ки аз думи он парчами байрақ ва бодбезак месозанд; қутос.

ҒАЖҒОВДУМ||ҒАЖГОВДУМ غژغاودم||غژگاودم ҳайвоне, ки думаш монанди думи ғажғов аст.

Ғажғовдум гавазнсурину ғизолчашм,
Пили зарофагардану гӯри ҳаюнбадан. *Ломеӣ*

ҒАЗАБ *а.* غضب хашм, қаҳр.

Гарми ғазаб чӣ мекунӣ наргиси масти нозро?
Нозу карашма бас бувад дилшудаи ниёзро. *Махфӣ*

Ва билҷумла то ғазаб ва шаҳват мусаххари ақл набошад, адл сурат набандад ва адл аз камоли ақл хезад. *Аҳмади Дониш*

Фарзанди азизи худ талаб кард,
Гаҳ лутф намуду гаҳ ғазаб кард. *Шоҳин*

ҒАЗАВОТ *а.* غزوات *ҷ.* ғазв||ғазва||ғазо.

Дар вилояти машриқу мағриб ғазавот карданд.
«Равзат-ус-сафо»

ҒАЗАЛ *а.* غزل *адш.* шеъри лирикӣ, ки аз 5-11 байт иборат буда, ба тарзи «аа ба ва га» қофиябандӣ дорад.

Ғазал Рӯдакӣ-вор некӯ бувад,
Ғазалҳои ман Рӯдакӣ-вор нест.
Агарчи бикӯшам ба борик ваҳм,
Бад-ин парда-андар маро бор нест. *Унсурӣ*

Доим аз мутрибони хеш ба базм
Ғазали шоирони хеш талаб,
Шоиронат чу Рӯдакиву Шаҳид,
Мутрибонат чу Саркашу Саркаб. *Фаррухӣ*

ҒАЗАЛГӮӢ غزل گوئى ғазалсароӣ, ғазалхонӣ.

Ҳар мурғ ба дастоне дар гулшани шоҳ омад,
Булбул ба навосозӣ, Ҳофиз ба ғазалгӯӣ. *Ҳофиз*

ҒАЗАЛИЁТ *а.* غزليات *ҷамъ* **1.** *ҷ.* ғазал.

Ғазалиёти ироқист суруди Ҳофиз,
Кӣ шунид ин раҳи дилсӯз, ки фарьёд накард?
Ҳофиз

2. маҷмӯаи ғазалҳо.

ҒАЗАЛХОН غزلخوان хонандаи ғазал, ғазалсаро; сурудхон.

Зулфошуфтаву хайкардаву хандонлабу маст,
Пераҳанчоку ғазалхону сурохӣ дар даст. *Ҳофиз*

ҒАЗАНФАР *а.* غضنفر шер.

Ба базм-андарун чун Аторуд мусоид,
Ба разм-андарун чун ғазанфар муҳориб.
Манучеҳрӣ

Чун рӯбоҳ, ки аз ҳамлаи ғазанфар гурезон шавад, фирор ихтиёр карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҒАЗБОН *а.* غضبان **1.** хашмгин, бадқаҳр, ғазабнок ва норозӣ.

Ҳоли ғазбон ... мушобаҳате дорад ба ҳолати маст.
Авфӣ

Бар гули сурх аз нам уфтода лаолӣ,
Ҳамчу арақ бар изори шоҳиди ғазбон. *Саъдӣ*

2. манҷаниқ, асбоби қадимии сангандозӣ ва қалъашиканӣ.

Ба харсанги ғазбон харобаш кунанд,
Ба селоби хун ғарқи обаш кунанд. *Низомӣ*

3. санге, ки ба воситаи манҷаниқ ба сӯи қалъаи душман андохта мешуд.

Сари мардонагӣ он мард дорад,
Ки гар ғазбон занандаш, сар нахорад.
Хисрави Деҳлавӣ

ҒАЗВ||ҒАЗВА||ҒАЗО *а.* غزو||غزوه||غزا ҷанг, ҳарб, разм дар роҳи дин.

Ҳар сол ба ғазв меравад ва ғанимати вофир ҳосил мекунад. *Авфӣ*

Ғозӣ зи ғазо лофзанону ғарази ӯ
Ҷуз ғорати номус намудор наёбӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

Амир Темур дар ғазваи Ҳиндустон мавоҷиби аскария ба ҳар моҳе чиҳил динор муқаррар сохт.
Аҳмади Дониш

ҒАЗЛ *а.* غزل 1. риштан, бофтан.

На либосам бе тасарруфи ғазлу насху хиётат ва дибоғат муяссар шавад. *Насириддини Тӯсӣ*

2. ришта, ресмон.

ҒАЗО *а.* غزا *ниг.* **ғазв.**

ҒАЗОЗАТ *а.* غضاضت 1. забунӣ, пастӣ, расвоӣ; 2. зарар.

ҒАЗОЛ *а.* غزال 1. оҳу, оҳубара.

Таковаре, ки қавитар зи Рахши Рустами Зол,
Ба ҳамла ҳамчу ҳижабру ба пӯя ҳамчу ғазол.
Муиззӣ

2. *маҷ.* маҳбуба.

Ғазоле маст шамшере гирифта,
Ба ҷои оҳуӣ шерӣ гирифта. *Низомӣ*

Сабо, ба лутф бигӯ он ғазоли раъноро,
Ки сар ба кӯҳу биёбон ту додаӣ моро. *Ҳофиз*

ғазоли симандом маҳбубаи зебо, духтари хушрӯ.

Ҳама рӯзон ғазоли симандом
Бурд гӯсоларо зи хона ба бом. *Низомӣ*

ҒАЗОЛА *а.* غزاله 1. оҳубараи мода.

Он шоҳи тундҳамла, ки хуршеди шергир
Пешаш ба рӯзи маъракa камтар ғазола буд. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* офтоб.

ҒАЗОЛВОР غزالوار ғазолмонанд, оҳумонанд; ҷусту чолок.

Ғазолвор ҳамерафт, ман давон аз пай,
Ки то расидам он сайдро ба гирогир. *Савдо*

ҒАЗОРАТ *а.* غزارت фаровонӣ, бисьёрӣ.

Димна гуфт: ... Фоидаи садоди раъй ва ғазорати ақл он аст. *«Калила ва Димна»*

ҒАЗУБ *а.* غضوب бисьёр ғазабнок, сахт хашмгин.

Ҳариси саодатро дар тамаккун аз рондани шаҳват ва ғазуб дар истило ва шиддати савлат донанд.
«Ахлоқи Носирӣ»

ҒАЙ(Й) *а.* غی гумроҳӣ, ба ғалат ва иштибоҳ мондан.

Чанд кӯбам оҳани сарде зи ғай,
Дардамидан дар қафас хин то ба кай? *Румӣ*

ҒАЙБ *а.* غیب нопадидӣ, нопайдоӣ; ҳар чизи нопайдо ва ниҳонӣ.

Ҳусни бепоёни ӯ чандон ки ошиқ мекушад,
Зумраи дигар ба ишқ аз ғайб сар бармекунанд.
Ҳофиз

Чун ҳаюло ниқоби ғайб дарид,
Исм зоҳир ба арзи шакл расид. *Бедил*

ғайби сирф олами асрор.

Эй забони ростгӯят ҳамҳадиси ғайби сирф,
В-эй хаёли ростбинат ҳамнишини ваҳьи ноб.
Анварӣ

ҒАЙБА غیبه 1. пулакҳои оҳану пӯлод, ки бар ҷавшан устувор мекардаанд.

Ба ҷанг-андарун шерпайкар дурафш
Бар он ғайбаи зангхӯрда бунафш. *Фирдавсӣ*

Бар об туро ғайбаҳои ҷавшан,
Бар хок туро чархҳои гиребон. *Мунҷик*

2. тиркаш; ҷаъба.

ҒАЙБАТ I *а.* غیبت ғоибӣ, нопадидӣ, пинҳон будан, ҳозир набудан; дурӣ, ҷудоӣ ва муфоракат.

Маро дар ғайбати ту хатари ҷон бошад. *Авфӣ*

Аз дасти ғайбати ту шикоят намекунам,
То нест ғайбате, надиҳад лаззате ҳузур. *Ҳофиз*

Ҳар кӣ туро чизе гӯяд — ҳузур ва ғайбат, хоҳӣ ба нифоқ ва хоҳӣ ба муҳаббат, агар рост гӯяд, шукр кун! *Аҳмади Дониш*

ҒАЙБАТ II *а.* غیبت *ниг.* **ғи(й)бат.**

ҒАЙБДОН غیبدان донандаи розҳои пӯшида, кашфкунандаи рамзҳо ва асрор.

Барбанд ду чашми айббинро,
Бикшой ду чашми ғайбдонро. *Шамси Табрезӣ*

ҒАЙБДОНӢ غیبدانی розҳои пӯшидаро донистан.

Дар шуои офтоби маърифат
Зарра лофи ғайбдонӣ мекунӣ. *Шамси Табрезӣ*

ҒАЙБНАМО(Й) غیبنما(ی) оламнамо, ҷаҳоннамо, он кӣ асрори ғайб ба ӯ зоҳир мегардад.

Диле, ки ғайбнамой асту ҷоми Ҷам дорад,
Зи хотаме, ки аз ӯ гум шавад, чӣ ғам дорад? *Ҳофиз*

ҒАЙБӢ غیبی мансуб ба ғайб ва олами ғайб.

Дар ин мазиқи тафаккур зи хотифи ғайбӣ
Ба гӯши ҷони ман омад яке хуҷаста нидо.
Убайди Зоконӣ

ҒАЙЗ I *а.* غیض 1. бачаи бемаҳал сақатшуда, афгона; 2. *маҷ.* бебаҳо шудан, камбаҳо шудан.

Гоҳи шӯхӣ палид чун магасанд,
Гоҳи сӯҳбат ба ғайз чун данасанд. *Саноӣ*

ҒАЙЗ II *а.* غیظ хашму оташинии сахт; хашму ғазаб.

Мансурро дар ғояти ғайз ... дидем. *Авфӣ*

ҒАЙЙ *а.* غی *ниг.* **ғай(й).**

ҒАЙМ *а.* غیم абр, меғ.

ҒАЙН *а.* غین номи ҳарфи бисту дуюми алифбои арабии тоҷикӣ غ, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 1000 баробар аст.

ҒАЙР *а.* غیر 1. бегона, ношинос.

Ҳофиз, ар ҷон талабад ғамзаи мастонаи ёр,
Хона аз ғайр бипардозу биҳил то бибарад. *Ҳофиз*

Ғайрро бо зар чу коми дил бувад ҳосил зи ту,
Нест ҳосил коми дил, оям чу бепул сӯи ту. *Савдо*

2. дигар, каси дигар.

Ҳоҷаташ н-ояд, ки ғайре нашри фазли ӯ кунад,
З-он ки доим ҳиммати ӯ фазли ӯро ношир аст.
Муиззӣ

3. бо изофа ё бо изофа ва пешоянд маънои гуногун дорад; **ғайри ...** ҷуз, ба ҷуз.

Ғайри фаҳму ҷон, ки дар гову хар аст,
Одамиро ақлу ҷони дигар аст. *Румӣ*

Ҳар табибе, ки хабар дошт зи бемории ишқ,
Ғайри васли ту нафармуд давои дили ман. *Ҳилолӣ*

ғайри золика ба ғайри ҳамин, ғайр аз ин; **ғайри мутаноҳӣ** беинтиҳо, беҳад, бепоён, ғайримаҳдуд.

Маротиби эҳтиёҷи инсонӣ ғайри мутаноҳист.
Аҳмади Дониш

аз ғайри ... ҷуз, ба ҷуз.

Фурӯ бастани дида аз ғайри дӯст
Бари аҳли дил айни бинандагист. *Хоҷу*

ҒАЙРАТ *а.* غيرت 1. рашк; ҳасад.

Мани рамида зи ғайрат зи по фитодам дӯш,
Нигори хеш чу дидам ба дасти бегона. *Ҳофиз*

Маҳе — ғайрати шамсаи ховарӣ,
Буте — рашки бутхонаи озарӣ. *Хоҷу*

ғайрат бурдан рашк кардан.

Бар қурбати ӯ ғайрат бурданд ва ҳасад варзиданд. *Авфӣ*

2. саъю ҳаракати бисьёр; ҷуръат, ҷасорат.

В-агар бурдборӣ кунӣ аз касе,
Бигӯянд ғайрат надорад басе. *Саъдӣ*

ғайрат овардан ба саъю ҳаракат ва ҷасорату ҷуръат даромадан, боҳаракату ҷасорат шудан.

Сабуктигин аз бесомонии сулолаи Сомонӣ ғайрат овард. *«Равзат-ус-сафо»*

ҒАЙРУҲУМ *а.* غيرهم ғайри онҳо, ғайр аз онҳо, ба ҷуз онҳо.

Баъзе аз маволӣ ва таломиз ва ғайруҳум ба дари хонаи Ҳофизи Тӯтӣ ҳуҷум ва издиҳом намуданд.
Восифӣ

ҒАЙС *а.* غيث борон, борони сахт.

Шаятонро шиносад аз султон,
Ғайсро бозлонад аз тӯфон. *Саноӣ*

ҒАЛА *а.* غله *ниг.* **ғалла.**

ҒАЛАБА *а.* غلبه 1. фатҳ, нусрат, пешдастӣ, бартарӣ ва фирӯзӣ.

Аммо мазнунот муқаддамоте буванд, ки ба ғалабаи гумон пазируфта ояд. *Ибни Сино*

Ва эшонро ёрӣ дод, то дасти сапедҷомагон дароз гашт ва ғалаба карданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Агар қасдаш аз дуньё хашм рондан бувад ва ғалаба кардан, ин сифати сибоъ аст, на сифати одамӣ.
Аҳмади Дониш

2. касрат, фаровонӣ, бисьёрӣ.

Амир-шайхи ҳоҷӣ бо ғалабаи анбӯҳ аз ақиби мухолифон равон шуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҷамъе аз Бодғес аспон оварда буданд ва дар бозор карда ва ғалабае аз аснофи халқ ҷамъ шуда, ба харидани онҳо иштиғол менамуданд.
«Равзат-ус-сафо»

3. ғулув, ҳуҷум.

Зимистон, ки вақти ғалабаи кофирон мешуд, аз ҳар деҳе он ҷо мардуми бисьёр ҷамъ омада ғазв (ме)кардаанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

4. ғавғо, мағал.

Абдулмалик ... фурӯ афкандаш ва сараш бибурид, бонг бархост. Гуфт: Ин ҷӣ ғалаба аст?
«Таърихи Табарӣ»

ҒАЛАДОН غلهدان *ниг.* **ғалладон.**

ҒАЛАЁН *а.* غليان 1. ҷӯш, ҷӯшиш; 2. *маҷ.* ҷӯшу хурӯш, туғьён.

Чун аз он ҷо зоил шавад, ин ғалаёну мад сокин шавад. *«Равзат-ус-сафо»*

ҒАЛАС *а.* غلس торикии охири шаб.

Хум равон карда зи сеҳре чун фарас,
Қарда карбосе зи маҳтобу ғалас. *Румӣ*

ҒАЛАТ *а.* غلط хато, саҳв.

Мардумон гуфтанд: Ту Ҳошим ибни Ҳакимӣ. Гуфт: Ғалат кардаед. *«Таърихи Наршахӣ»*

Мижаи сиёҳат ар кард ба хуни мо ишорат,
Зи фиреби ӯ биандешу ғалат макун, нигоро! *Ҳофиз*

ҒАЛАТБИНӢ غلطبينى хатобинӣ, чизи дурустро носаҳеҳ тасаввур кардан; хатокорӣ, иштибоҳкорӣ.

Ба фикри дил нафитодем аз ғалатбинӣ. *Саъдӣ*

Ғалатбинӣ аз нашъаи аҳвалист,
На ҷӯбе бувад рахш, агар сандалист. *Бедил*

ҒАЛАҚ *а.* غلق ҷӯбест, ки ба воситаи он дар аз ақиб баста мешавад, калидон, ғалақа.

Бе мадҳати ту калиди гуфтор
Андар ғалақи даҳон наҷунбад. *Хоқонӣ*

ҒАЛАҚА *а.* غلقه *ниг.* **ғалақ.**

ҒАЛБАҚАН‖ҒАЛБАКИН غلبكن‖غلبكين панҷара, дари шабакадор, ки дар паси дарҳо шинонда мешавад; даре, ки аз навда ва ё най мебофанд ва ба ҷои дари боғ мешинонанд, ки ба воситаи он ҳар ду тарафро дидан мумкин аст.

Зистану мурданат якест маро,
Ғалбакани дар ҷӣ боз, ё ҷӣ фароз.
Абӯшакури Балхӣ

ҒАЛЕВОҶ‖ҒАЛЕВОЖ غليواج‖غليواژ мурғи гӯштрабо, ҷӯҷагирак, ҷӯҷабарак; мушрабо; заған.

Эй бачаи ҳамдуна, битарсам, ки ғалевоҷ
Ногаҳ бирбоядт, дар ин хона ниҳон шав! *Лабибӣ*

Ғалевожро бо кабӯтар ҷӣ кор,
Ба бозӣ малик дархур аст ин шикор. *Низомӣ*

ҒАЛИЗ *а.* غليظ 1. ғафс, қуюқ, ситабр; 2. *маҷ.* бадмуомила, дурушту дағал.

Мутааллиқон бар дар бидоранд ва ғализони шадид баргуморанд. *Саъдӣ*

Падари ман марде ғализ буд дурушхӯй.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ҒАЛИЗӢ غليظى 1. ғафсӣ, ситабрӣ; 2. бар, арз, сербарӣ.

Дар ҷомеи Басра чӯбе дидам, ки дарозии он сӣ араш буд ва ғализии он панҷ шибру чаҳор ангушт буд. *Носири Хисрав*

ҒАЛИЛ *а.* غليل ташна, он ки аз ташнагӣ ҳалқаш хушк шудааст.

Ё магар Фиръавнию кавсар чу Нил
Бар ту хун гаштаст нохуш, эй ғалил! *Румӣ*

ҒАЛЛА||ҒАЛА *а.* غله **1.** даромад ва дахл аз пули иҷора, кирояи хона ва ғ.; **2.** ҳосиле, ки аз замин мерӯяд, ҳамчун ҷав, гандум, ҷуворӣ ва донаҳои дигар; **ғалла бардоштан** ғалла даравидан, ғалла ҷамъ кардан.

Бидонӣ гаҳи ғалла бардоштан,
Ки сустӣ бувад тухм нокоштан. *Саъдӣ*

ғалла варзидан ғаллакорӣ кардан, ба кишти ғалла-дона машғул шудан.

Ҳар ғалла, ки ба оби корез варзида будӣ, ҳар бист ман як ман ситадӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ҒАЛЛАДОН||ҒАЛАДОН غله‌دان анбори ғалла, бордон, ҷои нигаҳ доштани ғалла; ◇ **ғаладони** адам замин, хок.

Хона зи иуште ғала пардохта,
Дар ғаладони адам андохта. *Низомӣ*

ҒАЛЛОТ *а.* غلات *ҷ.* **ғалла 2.**

Ҳар соле аз иртифооти ва ғаллот аз тарафи Мовароуннаҳр ба наздики бародари худ Наср фиристодӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ин дарбандон муддати ҳашт моҳ бимонд ва қурби понсад мард фурӯ шуд ва тамомати ғаллот талаф гашт ва анъом тороҷ шуд. *«Таърихи Систон»*

ҒАЛО *а.* غلا қаҳту қиматӣ, баланд шудани нархи ғалладу дона ва чизҳои дигар.

Ва лашкариёни подшоҳи ҷаҳонгир Чингизхон саҳронишин буданд ва малбусоту мафрушот дар урдуи ӯ ғалое тамом дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

ҒАЛТИДАН غلتيدن||غلطيدن **1.** афтидан, худро афгандан, худро ба замин андохтан.

Ба пешаш биғалтид Вомиқ ба хок,
Зи хуни дилаш хок ҳамранги лок. *Унсурӣ*
Ба хобу ба оромаш омад шитоб,
Биғалтид бар ҷома Афросиёб. *Фирдавсӣ*

2. афтода ғелидан.

ҒАЛТОНДАН غلتاندن||غلطاندن афтондан, андохтан бар замин; афтонда ғелондан.

... Ки бигзор, то захми теғи халок
Биғалтонадам лоша дар хуну хок. *Саъдӣ*

ҒАЛУБ *а.* غلوب ғалабакунанда, ғолибшаванда.

Инчунин печид матлубу талуб,
Андар ин лаъбанд мағлубу ғалуб. *Румӣ*

ҒАМ *а.* غم ғусса, андӯҳ, хафагӣ.

Агар ғамро чу оташ дуд будӣ,
Ҷаҳон торик будӣ ҷовидона. *Шаҳиди Балхӣ*
Ман аз хубон басе ғамҳои мушкил дидаам, лекин
Ғами ҳиҷрон бувад мушкилтарини ҷумла мушкилҳо. *Ҳилолӣ*

◇ **ғам гирифтан** *аз касе* қасос ва ниқор гирифтан аз касе.

Аз эшон ғами шайх Ҳайдар гирифт. *Шодӣ*

ғам гусордан ғам хӯрдан, ғам дидан.

Бо ишқ ғаме намегусорам,
Ишқи ту ғам аст, ғамгусор аст. *Анварӣ*

аз ғам осуда будан *киноя аз* беғам будан, дур аз ғам будан.

Ба ту осуда будам аз ҳама ғам,
Ту бимурдию ман наёсоям. *Масъуди Саъд*

ҒАМАНДЕШ غم‌انديش ғамнок, ғамгин.

Раҳонам зи ғам ҳар ғамандешро,
Кунам марҳаме ҳар дили решро. *Ҷомӣ*

ҒАМАНДӮЗ غم‌اندوز ғамгин, андӯҳгин, пурғаму ғусса, пур аз андӯҳ.

Қ-эй чароғи шаби сияҳрӯзон,
Мояи шодии ғамандӯзон! *Ҷомӣ*
Диле реше, ғамандӯзе, балое,
Ба доми ишқи хубон мубталое. *Убайди Зоконӣ*

ҒАМАНҶОМӢ غم‌انجامی бартараф шудани ғам, ба охир расидани ғаму ғусса.

Аз диловезиву тарӣ чун ғазалҳои Шаҳид,
В-аз ғаманҷомию хушӣ чун тарона(и) Бӯталаб. *Фаррухӣ*

ҒАМАРОТ *а.* غمرات *ҷ.* **ғамра.**

Худро дар шуъълаҳои отшбори ҷанг монанди самандар ва дар ғамароти амвоҷи дарьё монанди наҳанг андохт. *«Равзат-ус-сафо»*

ҒАМГАЗИДА غم‌گزيده ғамзада, ғамдида, ғамгин.

ҒАМГИН غمگين андӯҳгин, ғамнок.

Амри Лайс ба Нишобур бошид, ғамгину андӯҳгин ва пушаймон шуд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Чунонки касе ғамгин шавад аз корҳо, ки набояд кардан, бинстад ё чун сахт шод шавад, он гоҳ низ бинстад ва кор накунад. *Ибни Сино*

ҒАМГУСОР غمگسار несткунандаи ғаму андӯҳ, ғамзидой, ғамбарор; ғамхӯр, ғамхор, мӯнис.

Фусурдадилонро дарорад ба кор,
Ғамолудагонро шавад ғамгусор. *Низомӣ*
Он шаб, ки ғамгусори ғами мо ту будай,
Имрӯз нест ҷуз ғами ту ғамгусори мо. *Анварӣ*

ҒАМДИДА غمديده ғамгин, ғамзада, аламзада, он ки ғами бисьёр дидааст.

Саводи дидаи ғамдидаам ба ашк машӯй,
Ки нақши ҳоли туам ҳаргиз аз назар наравад. *Ҳофиз*

ҒАМЗ *а.* غمز **1.** ишорат бо чашму абрӯ, нозу карашма бо ишорати чашм.

Ба ғорат бурд ғамзат як ҷаҳон дил,
Лабатро гӯ, ки охир турктоз аст. *Анварӣ*

2. суханчинӣ, ғаммозӣ, наммомӣ.

[Халифа] гуфт: Бинобар эътимоде, ки бар ту дорам, сухани вазир дар ғамзи ту нашнидам. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ба гуфти ҳосидон ва ғамзи соиён бар ман мутағайир шудааст. *Авфӣ*

ҒАМЗА *а.* غمزه ҳаракати чашм ва ба ҳам пӯшидани мижаҳо аз рӯи ноз ва карашма, имову ишора кардан бо чашм ва абрӯву мижгон.

Сӯи ман буд ишорати ғамза,
Гарчи бо дигарон сухан мегуфт. *Ҷомӣ*

Хуни мо он ғамза мерезад, на зулфу рух, Камол,
Ошиқонро нозу ишва мекушад, не рангу бӯй.
Камоли Хуҷандӣ

ғамзаи ҷоду имову ишорати дилфиребн маҳбуба бо чашму абрӯ ва мижгон.

Ошиқ зи дилу дин назари ақл бипӯшид,
То кофирии ғамзаи ҷодуи ту донист.
Камоли Хуҷандӣ

ҒАМЗАДА غمزده ғамгин, андӯҳгин, он ки аз ғаму андӯҳ афгор шудааст.

Биё, ки чархи мушаъбид ҳазор шӯъбада сохт,
Ки боз кори ҷигархастагони ғамзада сохт. *Ҷомӣ*

ҒАМЗАЗАН غمزه‌زن ғамзакунанда, карашмагар, нозкунанда, шӯхчашм.

Намаки реши дилфигорон буд,
Ҳарчи он шӯхи ғамзазан мегуфт. *Ҷомӣ*

ҒАМЗАЗАНӢ غمزه‌زنی карашманамоӣ, шӯхчашмӣ.

Накашад хотири ман ҷуз ту ба ҳар ҷо, ки касон
Сухани ишвагарӣ ғамзазанӣ мегӯянд. *Ҷомӣ*

ҒАМЗИДО(Й) غم‌زدا(ی) ғамбаранда, хурсандибахш, фараҳафзо.

Бархез, соқиё, ба карам ҷуръае бирез,
Бар ошиқони ғамзада з-он ҷоми ғамзидо. *Ҷомӣ*

Ҳамчу май ғамзидои махмурон,
Чун шифо дастгири ранҷурон. *Бедил*

ҒАМИН غمین ғамгин, андӯҳгин.

Ситора бад-он кӯдак ошуфта дид,
Ғамин гашт, чун бахти ӯ хуфта дид. *Фирдавсӣ*

Ҳаме зӯр кард ин бар он, он бар ин,
Ба пархош ҳар як зи дигар ғамин. *Савдо*

ҒАМКОҲ غمکاه ғамбарор, ғамфарсо; ғамзидо.

Адли ӯ ҷонфазову ғамкоҳ аст,
Фазли ӯ ҳамчу умр ҷонхоҳ аст. *Саноӣ*

ҒАММОЗ *а.* غماز **1.** ишоракунанда ба чашм, чашмакзан, бозидорандаи чашм бо нозу карашма.

Рамзи чашмат ин бувад, набвад набудан баъд аз ин
Маҳрами асрори худ он чашми ғаммози туро.
Туғрал

2. суханчин, суханчини гузаро, наммом.

Ҳар се пеши мардумон, ҳастанд ғаммозони ман,
Ҳар куҷо ғаммоз бошад, роз кай пинҳон бувад.
Муиззӣ

Сиришкам омаду айбам бигуфт рӯй ба рӯй,
Шикоят аз кӣ кунам, хонагист ғаммозам. *Ҳофиз*

Чу Сайидо накушоям забон айби касе,
Нишаста ҳосиди ғаммоз дар буногӯшам. *Сайидо*

ҒАММОЗА *а.* غمازه *муаннаси* **ғаммоз; ғамзаи ғаммоза** ғамзаи бонозу серкарашма.

Бо ғамзаи ғаммозаи он ёри вафодор
Андешаи ин *олами* ғаддор кӣ дорад?
Шамси Табрезӣ

ҒАММОЗӢ غمازی суханчинӣ, наммомӣ.

Забонро аз дурӯғу суханчинӣ ва дашному тӯҳмат ва ғийбату ғаммозӣ бастам. *«Нигори дониш»*

Ҳалқаи кокул туро пайваста мегӯяд ба гӯш,
Нест ғаммозӣ тариқи ошиқони пардапӯш. *Сайидо*

ҒАМНОК غمناک ғамгин, андӯҳгин.

Ғамнок набояд буд аз таъни хасуд, эй дил,
Шояд, ки чу вобинӣ, хайри ту дар ин бошад. *Ҳофиз*

ҒАМНОМА غمنامه номаи ғам, дафтар ва китобе, ки дар он ғаму андӯҳи касе зикр шудааст.

Шарҳи ғамномаи ҳиҷрони ту аз хуни ҷигар
Чун ҳино бар кафи поят бинигорам, бинишин. *Савдо*

ҒАМОЛУДА غم‌آلوده ғамгин, ғамзада.

Фусурдадилонро дарорад ба кор,
Ғамолудагонро шавад ғамгусор. *Низомӣ*

ҒАМОМ *а.* غمام абр, абри сафед.

Инон ба хиттаи мағриб кашида моҳи тамом,
Намуда орази нуронӣ аз ниқоби ғамом.
Убайди Зоконӣ

Офтоби рухат дареғ бувад
Дар ҳиҷоби заломи зилли ғамом. *Ҷомӣ*

ҒАМОМОСО غمام‌آسا абросо, монанди абр, абрвор.

Кафат мулки ҷаҳон аз кӯҳу дашту баҳр пур карда,
Ғамомосо пур аз лаъли забарҷад, лӯълуву мармар.
Восифӣ

ҒАМОН غمان ҷ. ғам.

Заминро бибӯсиду дил шод кард,
Зи банди ғамон пас дил озод кард. *Фирдавсӣ*

ҒАМПАРАСТ غم‌پرست ғампарвар, он кӣ ба ғам хӯ гирифтааст.

Ҷонҳои ғампараст кунун гашт шодмон,
Дилҳои ноумед кунун шуд умедвор. *Убайди Зоконӣ*

ҒАМПАРВАР||**ҒАМПАРВАРД**||**ҒАМПАРВАРДА** غم‌پرور||غم‌پرورد||غم‌پرورده ғамгин, ғампараст, бо ғам улфатгиранда.

Кас нест аниси дили ғампарвари ман,
То пок кунад ашк зи чашми тари ман. *Ҳилолӣ*

Ваъдаи ғам медиҳад ёру надонанд ин қадар,
К-ин навиди айш бошад ҷони ғампарвардаро.
Ҷомӣ

Ошиқон, дарде талаб дорам, маро ҳамдард нест,
Он ки дорад, дар ғами ӯ ҷони ғампарварди кист?
Камоли Хуҷандӣ

ҒАМПАРДОЗ غم‌پرداز ғамгусор, ғамбарор, ғамхор.

Фалак дониста буд аз рои пурнур,
Ки ғампардози Ширин аст Шопур. *Низомӣ*

Ба ман пайғоми дилбар боз мегуфт,
Ҳикоятҳои ғампардоз мегуфт. *Убайди Зоконӣ*

ҒАМР *а.* غمر *ниг.* **ғумр.**

ҒАМРА *а.* غمره *анбӯҳӣ, зиёдӣ(-и об, одам ва ғ.).*

ҒАМРӢ غمری *ниг.* **ғумрӣ.**

ҒАМФАРСУД||ҒАМФАРСУДА غم‌فرسود\|\|غم‌فرسوده ғамзада, ғамгин, гирифтори ғам ва андӯҳ.

Бозою биншин соате, охир чӣ кам хоҳад шудан,
Гар шод гардонӣ даме ёрони ғамфарсударо.
Хисрави Деҳлавӣ

ҒАМФАРҶОМ غم‌فرجام он чизе, ки оқибаташ бо ғаму ғусса тамом мешавад.

Зи ҷаври даври ғамфарҷом Ҷомӣ қиссаҳо дорад.
Ҷомӣ

ҒАМХОНА غم‌خانه хонаи ғам, ғамкада, маҳалли ғам.

Бувад ғамхонаи дил такьягоҳат,
Биё, то дида гардад фарши роҳат. *Ҷомӣ*

◇ **ин ғамхона** *кинояаз* дуньё.

Дар ин ғамхона меояд зи ҳар ёре ғаме бар дил,
Ғами дигар, ки ҳаргиз ёру ғамхоре намеояд.
Мушфиқӣ

ҒАМХОР||ҒАМХОРА||ҒАМХӮР غمخوار \|\| غمخواره \|\| غمخور он кӣ ғами касе ё чизеро мехӯрад, мушфиқ, меҳрубон, дилсӯз.

Бад-ӯ гуфт Судоба: Гар чора нест,
Аз ӯ беҳтар имрӯз ғамхора нест. *Фирдавсӣ*

Пайванди умр баста ба мӯест, хуш дор,
Ғамхори хеш бош, ғами рӯзгор чист? *Ҳофиз*

ҒАМХОРӢ غمخواری дилсӯзӣ ва ғамгусорӣ, ғами касе ва ё чизе хӯрдан.

Рутбати дониши Ҳофиз ба фалак баршуда буд,
Кард ғамхории болои баландат пастам. *Ҳофиз*

ҒАМХӮР غمخور *ниг.* **ғамхор.**

ҒАМӢ غمی мансуб ба ғам; ғамгин, хафа.

Ба хашм-андарун шуд аз он зан ғамӣ,
Ба хорӣ кашидаш ба рӯи замӣ. *Фирдавсӣ*

Шод аз онам, ки дили ман ғамист,
К-омадани ғам сабаби хуррамист. *Низомӣ*

ҒАН غن *ниг.* **ғанг** III.

ҒАНАВИДАН غنویدن *ниг.* **ғунудан.**

ҒАНАМ *а.* غنم **1.** гӯсфандон, галаи гӯсфандон.

Бар каноре фуруд омада, рамае дида ва аз роии ғанам гӯсфанде хариданд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. гӯсфанд.

Исо ... амр кард, то ғанамеро кушта бирьён сохт.
«Равзат-ус-сафо»

ҒАНГ I غنگ овози баланд.

Ғанг-ғанге мезанам, то як ғазал
Омадам пурфан зи алвоҳи азал.
«Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ»

ҒАНГ II غنگ хари нар.

Хамӯш ҳамчун Марьямӣ, то дам занад Исидаме,
К-ат гуфт, к-андар машғала ёри харони ғанг шав?!
Шамси Табрезӣ

ҒАНГ III **||ҒАН** غنگ\|\|غن тири ҷувоз; санги ҷувоз.

Ҳар гуле пажмурда мегардад зи даҳр,
Марг бифшорад ҳама дар зери ғанг. *Рӯдакӣ*

Чанд шавӣ, чанд надими нидам,
Кӯшу бирун ор дил аз ғанги ғам. *Мунҷик*

ҒАНИМ *а.* غنیم душман, рақиб, хасм.

Чу бинҳод Ҷамшед сар дар гурез,
Ғанимаш зи дунбол бо теғи тез. *Фирдавсӣ*

Ғаними ман мисли Шайбонихон марди солхӯрда ва таҷрибакор буд. *«Таърихи Фаришта»*

ҒАНИМАТ *а.* غنیمت **1.** моли аз душман гирифташуда, ӯлҷа; моле, ки бе ранҷ ба даст дарояд.

Ва он лашкарҳо ба вилояти хеш бозгаштанд ва мусулмонон бисьёр ғанимат ёфтанд.
«Таърихи Наршахӣ»

Гузид аз ғанимат зароиф басе,
К-аз он сон набинад тароиф касе. *Низомӣ*

2. пули нақда ва чизҳои қиматнок.

Кисабур он хоб ғанимат шумурд,
Омаду аз киса ғ а н и м а т бибурд. *Низомӣ*

3. фоида, манфиат, суд.

Он шутур шир медод ва ғанимате бузург буд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ғанимат донистан (*ё* **шумурдан**) афзал дидан, беҳтар ва фоиданок донистан, фоида бурдан.

Чу бинӣ, ки ёрон набошанд ёр,
Ҳазимат зи майдон ғанимат шумор. *Саъдӣ*

Биё, эй сарв, гулзори ҷавониро ғанимат дон,
Ки хоҳад навбаҳори ҳуснро рӯзе хазон омад.
Ҳилолӣ

ҒАНО *а.* غنا боигарӣ, давлатмандӣ, дороӣ, тавонгарӣ.

Ҳудро аз вартаи меҳнату ано берун оварда ба мақоми фароғату ғано мерасониданд.
«Равзат-ус-сафо»

Дастгоҳи ғано варақ гардонд,
Ҷуз қабули хироҷ чора намонд. *Бедил*

ҒАНОИМ *а.* غنائم *ҷ.* **ғанимат** 1.

Амвол ва ғаноими фаровон аз он ҷамоат бигирифт. *«Равзат-ус-сафо»*

ҒАНӢ *а.* غنی бой, давлатманд, тавонгар, бениёз; *муқобили* **фақир** 1.

Гар чарх туро моя диҳад дархӯри ҳиммат,
Гардад ғанӣ аз ҳиммати ту, ҳар кӣ фақир аст.
Муиззӣ

Аз каримон шавад фақир ғанӣ,
Ту каримию мо фақир, эй дӯст. *Камоли Хуҷандӣ*

ҒАНҶ I غنج ҷувол.

Ҳамчун кадуи рӯйниҳанда сӯи масҷид
Оганда ба говарс духирворӣ ғанҷе.
Носири Хисрав

ҒАНҶ II **||ҒУНҶ** *а.* غنج карашмаву ноз, ҳаракати чашму абрӯ.

Духтаре диданд, ки дар ғояти ҷамол ва ниҳояти ҳусну ғанҷу далол. *Авфӣ*

Чунон шефтаи арӯси мулк буд, ки ба ҳеҷ ваҷҳ чашм аз мутомааи ғанҷу далоли он барнамедошт.
«Равзат-ус-сафо»

ҒАНҶА غنجه раъной, нозу карашма.

На лабси некӯву на молу на ҷоҳ,
Пас ин ғанҷа кардан зи бахри чиро́ст? *Хаффоф*

ҒАНҶОЛ غنجال 1. меваи турштаъм (ангур, анор, себ ва ғ.); 2. ҳаббулмулук (як навъ меваи турш).

Ва дӯш нома расидам яке зи хоҷа Насир,
Миёни нома ҳама тарфу ғӯраву ғанҷол.
Абулаббоси Марвазӣ

ҒАНҶОР غنجار гулгуна ва ғоза, ки занон барои зебоӣ ба рӯй мемоланд.

Лола ба ғанҷор баркашид ҳама рӯй,
Аз ҳасад хавид баркашид сар аз хавид (хид).
Кисоӣ

ҒАР غر 1. зани бадахлоқ; 2. одами бад, марди баддил.

Мард набинад магар андар худой,
Ғар ҳама худбин буваду худнамой.
Хисрави Деҳлавӣ

ҒАРАЗ *а.* غرض 1. мақсад, матлаб, мурод.

Ҳамоно ғарази вай он буд, то ман бидонам, ки ӯ шогирди Абӯалӣ Синост. *Носири Хисрав*

Қай диҳад даст ин ғараз, ё раб, ки ҳамдастон шаванд
Хотири маҷмӯи мо, зулфи парешони шумо. *Ҳофиз*

2. қасд, оҳанг, иштиёқ.

Хирад хуфтаю ишқ бедор шуд,
Ғараз омилу сабр бекор шуд. *Хоҷу*

3. қасди бад, нияти бад ба манфиати шахсии худ.

Ва чун ҳоким бемайлу ғараз бувад, аз хашми халқ наандешад. *Аҳмади Дониш*

Ва ҳама мабнӣ бар ғараз ва мавқуф бар фоида аст.
Аҳмади Дониш

4. хулоса кн, алқисса, алҳосил.

Ғараз, гоҳу девон биёростанд,
Калиди дари ганҷҳо хостанд. *Фирдавсӣ*

ҒАРАН غرن *низ.* **ғаранг.**

Ду дастам ба сустӣ чу пӯда пиёз,
Ду поям муаттал, ду дида ғаран.
Абулаббоси Марвазӣ

ҒАРАНГ غرنگ садои гирья; садое, ки дар вақти гирья кардан дар гулӯ мепечад, садои гирьяи гулӯгир; дар ҳолати гирья, гирьён.

Чанги ӯ дар чанги ӯ ҳамчун хамида ошиқе,
Бо хурӯшу бо нафиру бо ғиреву бо ғаранг.
Манучеҳрӣ

ҒАРБ *а.* غرب тарафе, ки офтоб менишинад; *муқобили* шарқ.

ҒАРБОЛ غربال *низ.* **ғирбол.**

ҒАРБӢ غربی мансуб ба ғарб; *муқобили* шарқӣ 1.

Ва ин ҳисорро ду дар аст, яке дари шарқӣ ва дигаре дари ғарбӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

Зубайр аз тарафи ғарбӣ бирафт.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ҒАРВ غرو най; нае, ки аз он қалам месозанд.

Ғариб н-оядаш аз ман ғирев, гар шабу рӯз
Ба нола раъди ғиревонаму ба сурат ғарв. *Кисоӣ*

Яке мард шуд, чун яке зод сарв,
Бараш кӯҳи симу миёнаш чу ғарв. *Фирдавсӣ*

ҒАРД غرد бинои баҳорӣ ва тобистонии одамнишин.

Басо хони кошонаву хони ғард,
Бад-ӯ андарун шодию нӯшх(в)ард.
Абӯшакури Балхӣ

ҒАРИБ *а.* غریب 1. нодир, аҷиб, ғалатӣ.

Гаронмояҳое, ки бошад ғариб,
Зи маркубу ҷавҳар, зи дебову тиб. *Низомӣ*

Эй ки дар занҷири зулфат ҷои чандин ошност,
Хуш фитод он холи мушкин бар рухи рангин ғариб.
Ҳофиз

2. аҷаб, шигифт.

Ғариб нест, агар Восифии мискинро
Ба ваҷҳи лутфу дами нақд аз ӯ кунӣ масрур.
Восифӣ

3. мусофир, одами бегона; аз ватан ва хонумон дурафтода.

Ту марди ғарибӣ ва туро манзили муайян набошад, биё ва ба хонаи мо нузул кун. *Авфӣ*

4. *маҷ.* хору зор; бекас.

Дар рӯзгор ҳикмату дониш ғариб монд,
Он мард рафту модари фикрат ақим шуд. *Савдо*

ҒАРИБА *а.* غریبه 1. *муаннаси* ғариб; 2. чизи тааҷҷубовар, чизи аҷиб ва нодир.

ҒАРИБИСТОН غریبستان маҳалли ғарибӣ ва мусофират, ҷои дур аз ватан.

Ҷонон, ба ғарибистон чандин набимонад кас,
Боз ой, ки дар ғурбат қадри ту бидонад кас.
Анварӣ

ҒАРИБОШНО غریب‌آشنا ғарибдӯст, мусофирпарвар.

Ғарибошно бошу сайёҳдӯст. *Саъдӣ*

ҒАРИБӢ غریبی дурӣ аз ватан, ғурбат.

Ғаму дарди ғарибӣ аз касе пурс,
Ки ӯ аз хонумоне дур мондаст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҒАРИЗ غریز ҳилм, бурдборӣ, сабру тоқат; нармдилӣ, дӯстӣ, лутфу меҳрубонӣ.

Даду доми он шодмон гашт низ,
Зи ҷони Сиёвуш ба ҳар кас ғариз. *Фирдавсӣ*

ҒАРИЗА *а.* غریزه хислати модарзод, ирсӣ; табиат, сиришт.

ҒАРИЗӢ *а.* غریزی 1. мансуб ба ғариза; 2. табиӣ, ҷибиллӣ, зотӣ.

Гӯ фароз оянду шеъри устодам бишнаванд,
То ғаризӣ равза бинанду табиӣ настаран.
Манучеҳрӣ

Сармо ба мартабае анҷомид, ки ҳарорати ғаризӣ дар чаҳорум мартаба сардӣ оғоз ниҳод.
«Равзат-ус-сафо»

ҒАРИМ *а.* غریم 1. қарздор, мадьюн.

Ҳаққи модар баъд аз он шуд, к-эй карим,
Қард ӯро чун ҷанини ту ғарим. *Румӣ*

2. қарздиҳанда; қарзхоҳ.

Зи ҳар навъе басе дар дафъ кӯшид,
Ғаримаш ҳар сухан к-ӯ гуфт, нашнид.
Убайди Зоконӣ

ҒАРИН غرين ғурранда (сифати шер); **шери ғарин** шери ғурранда, шери жиён.

Шукӯҳаш намудӣ чу шери ғарин,
Ки шер аз ниҳебаш шудӣ бар замин. *Шодӣ*

ҒАРИҚ *а.* غريق ғарқшуда, ғӯтида, фурӯрафта, ғӯтавар дар об.

Ӯ шуда дар сариру ман дар хоб,
Ман дар ӯ монда чун ғариқ дар об. *Низомӣ*

Бархе худро дар об андохтанд ва ғариқи баҳри залолат шуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

дар оҳан ғариқ сар то по зиреҳпӯш, саросар мусаллаҳ.

Мижа чун синон, чашмҳо чун ақиқ,
Зи хартум то дум дар оҳан ғариқ. *Низомӣ*

ҒАРОБАТ *а.* غرابت ғайри маъмус ва аҷиб будан, бадеъ ва нодир будан.

Ғазале бад-он ғаробат ва шеъре бад-он раъноӣ бадеҳа тавонед гуфт? *Восифӣ*

Чун қиссаи Ибни Умар навъе ғаробате дошт, дусе калима дар он боб сабт мешавад.
«Равзат-ус-сафо»

ҒАРОИБ *а.* غرايب *ҷ.* **ғариба** 2.

Суханҳои ту дар расоил — бадоеъ,
Ҳунарҳои ту дар шамоил — ғароиб. *Манучеҳрӣ*

ҒАРОМАТ *а.* غرامت **1.** товон, ҳар чизе, ки иҷро ва адои он лозим аст; ҷарима.

Гар диҳӣ, эй хоҷа, ғаромат турост,
Моя зи муфлис натавон боз хост. *Низомӣ*

Шамъ агар з-он лаби хандон ба забон лофе зад,
Пеши ушшоқи ту шабҳо ба ғаромат бархост. *Ҳофиз*

2. ҳасрату надомат, пушаймонӣ.

Сӯфӣ, ки зи чашми ту барад ҷон ба саломат,
Сар бар накунад то ба қиёмат зи ғаромат.
Камоли Хуҷандӣ

ҒАРОРА غراره даҳону халқро бо моее ғарғара кардан.

Агар гаҳе ба забонам ҳадиси тавба равад,
Зи бетаҳоратӣ онро ба май ғарора кунам. *Ҳофиз*

ғарош غراش *асоси замони ҳозираи* **ғарошидан.**

ҒАРОШ غراش **1.** харош, ҷароҳате, ки аз харошидан пайдо мешавад; **2.** *маҷ.* қаҳру ғазаб, хашм; **3.** *маҷ.* андӯҳ, ғам.

ҒАРОШИДАН غراشيدن **1.** харошидан; **2.** *маҷ.* қаҳролуд ва хашмнок шудан.

Даромад зи даргоҳи ман он нигор,
Ғарошидаву рафта зӣ корзор. *Алии Қарт*

ҒАРРА *а.* غره фирефта; мағрур.

Набудат зи корам магар огаҳӣ,
Шуда ғарра бар тахти шоҳаншаҳӣ?! *Фирдавсӣ*

ғарра шудан фирефта шудан; ба чизи беҳудае умедвор шуда ғуруру такаббур кардан.

Ё фато, ту ба мол ғарра машав,
Чун ту бас диду бинад ин деранд. *Рӯдакӣ*

Исмоил ҷавоне корнодида буд ва ба сухани муфсидон ғарра шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ҒАРРО *а.* غرا **1.** *муаннаси* **ағар(р);** **2.** аспе, ки дар пешонааш доғи сафед бошад, қашқа; **3.** *маҷ.* сафеду равшан, тобону дурахшон; **4.** *маҷ.* нағз ва барҷаста.

Накӯтар аст ба номи ту як қасидаи ман
Зи сад қасидаи ғарро, ки дар давовин аст. *Муиззӣ*

Абдулло ибни Зайн хутбаҳои ғарро иншод карда бар мардум хондӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

ҒАРС I *а.* غرس дарахт шинондан.

ҒАРС II *а.* غرس ниҳол, дарахти нав шинондашуда.

Бо ҳазорон орзумон хондааст,
Баҳри мо ғарси карам биншондааст. *Румӣ*

ҒАРУР *а.* غرور фиребгар.

Ин нафси фирebанда, ки ғирр асту ғарур аст,
Ҳин, ишқ бар ин ғарраи ғаддор мадоред.
Шамси Табрезӣ

ҒАРФ *а.* غرف паймона, зарфи паймона.

Шукри ӯ шукру амни аҳли замин,
Ғарфи ӯ зарфи ҳусни ҳурулъин. *Саноӣ*

Ҳама дурдикашон, вале бе ғарф,
Ҳама муқрӣ, вале на савту на ҳарф. *Саноӣ*

ҒАРЧА غرجه **1.** аблаҳ, аҳмақ, нодон, нофаҳм.

Биферебад дилат ба ҳар сухане
Рустоию ғарчаро монӣ. *Бадеӣ*

2. номи вилояти Ғарчистон, ки дар Хуросони шарқӣ (дар хоки ҳозираи Афғонистон) аст.

Алонону Ғарча ба Лӯҳросп дод,
Бад-ӯ гуфт, к-эй гурди фаррухнижод! *Фирдавсӣ*

3. мардумони вилояти Ғарча.

Аз Эрон ба кӯҳ-андар оям нахуст
Дари ғарчагон то дари буми Буст. *Фирдавсӣ*

ҒАРЧАГӢ غرجگی аблаҳӣ, аҳмақӣ, нодонӣ, нофаҳмӣ.

Пазируфт Сомаш зи бебачагӣ,
Зи нодонию пирию ғарчагӣ. *Фирдавсӣ*

ҒАРШ غرش **1.** харош, чангол.

Аз ғарши паланги давлати ту
Бар шердилон дарида хафтон. *Хоқонӣ*

2. хашм, ғазаб.

ҒАРЬЁСАНГ غرياسنگ нони тунуки дар равған бирьён кардашуда.

Гар ман ба масал сангам, бо ту ғарьёсангам,
В-ар з-он ки ту чун обӣ, бо хаста дилам норӣ.
Абӯшакури Балхӣ

ҒАРҒАРА *а.* غرغره гардонидани об дар гулӯ, тоза кардани ҳалқ ва гулӯ.

Таҳорат ба май гар насозад, каду
Чаро дорад ин ғарғара дар гулӯ? *Шодӣ*

ҒАРҚ *а.* غرق **1.** ба об тамоман фурӯ рафтан, ғӯтидан дар об; ба об ғӯтида нобуд шудан.

Бо тоифаи бузургон дар киштӣ нишаста будам, завраке дар паи мо ғарқ шуд. *Саъдӣ*

Ба ҳасрати қадаш аз гирьяам чаман шуд ғарқ,
Ту сарвро дигар, эй боғбон, чӣ об диҳӣ?
Камоли Хуҷандӣ

2. *маҷ.* фурӯ рафтан ба чизе; тамоман пӯшида шудан бо чизе.

Гар ман на ғарқи оташу обам зи ишқи ту,
Ин синаи пуроташу чашми пуроб чист? *Ҷомӣ*

Ҳама дар ҷавшану зиреҳ чунон ғарқ шуданд, ки ҷуз чашмҳошон пайдо набуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ғарқу ҳарқ фурӯ рафтан дар об ва сӯхтан дар оташ.

Ҳасуду душмани мулки туро бибурду бисӯхт,
Ба ғарқу ҳарқ аз он шуд диловар оташу об. *Муиззӣ*

ҒАРҚА *а.* غرقة ғарқшуда, ғариқ.

Гоҳе бувад, ки мардум ё андар киштӣ бувад ё ғарқа бувад. *Ибни Сино*

Диле, к-ӯ ошиқи рӯят набошад,
Ҳамеша ғарқа дар хуни ҷигар бод! *Ҳофиз*

ҒАРҚОБ غرقاب оби чуқур, ҷои хавфноки об, гирдоб.

Вақте чунон будӣ, ки киштиҳо аз он ҷо натавонистӣ гузаштан, ғарқобе азим буд. *Носири Хисрав*

Маст шуда ақл ба хушоб-дар,
Киштии тадбир ба ғарқоб-дар. *Низомӣ*

◇ **ғарқоби фано** вартаи фано, нестӣ.

Чун ба хеш омад зи ғарқоби фано,
Хуш забон бикшуд дар мадҳу сано. *Румӣ*

дар ғарқоби фано фурӯ рафтан мурдан.

Ногоҳ заврақи ҳаёташ дар ғарқоби фано фурӯ рафт. *«Равзат-ус-сафо»*

ҒАСАЁН *а.* غثيان *беҳузурии меъда.*

Ҳадду феълу таҳаввӯъ он ки ниҳод,
Ғасаён гуфт, лек бе қайъю бод. *Саноӣ*

.... Таоме, ки меъда аз ҳазм ва қабули он имтиноъ намуд ва ғасаёну таҳаввӯъ кашид, халос аз ранҷи он сурат набандад. *«Калила ва Димна»*

ҒАСАҚ *а.* غسق шом, торикии аввали шаб.

Эй сафҳаи оразат зи маҳ бурда сабақ,
Аз хатти ту бар канори хуршед ғасақ. *Бадри Чочӣ*

ҒАСБ *а.* غصب ҳар чизи ба зӯру зулм аз дасти соҳибаш кашида гирифташуда, замин ва дороии беризои соҳибаш ноҳақ тасарруф кардашуда.

Ҳар ду дар пеши Насри Сайёр аз Бухорхудот тазаллум карданд ва гуфтанд, ки Бухорхудот деҳаҳои моро ғасб кардааст. *«Таърихи Наршахӣ»*

Маро зайъатест ва вакили ту онро ба ғасб аз ман ситадааст. *Авфӣ*

ҒАСОҚ غساق *ниг.* **ғассоқ.**

ҒАСС *а.* غث хароб, лоғар, камгӯшт; **ғассу самин** а) хаؚробу фарбеҳ.

Навбате шахсе ба ин муҳим номзад шуда миёни ғузон рафт ва оғози тааддиву таҳаккум карда, дар ғассу самини гӯсфандон муноқаша ва муболағаи бисьёр намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

б) *маҷ.* сусту қавӣ, нағзу бад, зӯру нотавон.

Салиқаи шеъри вай [Ҳофиз] наздик аст ба салиқаи Низории Қуҳистонӣ, аммо дар шеъри Низорӣ ғассу самин бисьёр аст. *Ҷомӣ*

Ҳар як он чи аз неку бад ва ғассу самини мамлакати худ медонистанд, арза доштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҒАССОЛ *а.* غسال мурдашӯй, покшӯй.

Қарор дод, ки ғассол ва муаззин ва муаррифро чӣ чиз диҳанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Акнун ту ба дасти ишқи ӯй,
Монандаи мурда пеши ғассол. *Савдо*

ҒАССОЛА *а.* غساله *муаннаси* **ғассол.**

ҒАССОҚ||ҒАСОҚ غساق ҳар чизи хунук, вайроншуда, бадбӯ, монанди зардоб ё моддаи ҷароҳат ва ғ.

Мухолифони варо дар даҳон ба шарқу ба ғарб
Май аз лаҳиби ҳамим асту анғабин ғассоқ. *Ломеӣ*

ҒАТИТ *а.* غطيط 1. хуррок, хурроккашӣ; 2. наъраи уштур, асп ва ғ.

Чу овози раъд аз саҳоби баҳорӣ
Фитода ба раҳ-бар ғатити наҷоиб. *Манучеҳрӣ*

ҒАФИР *а.* غفير бисьёр, анбӯҳ; **ҷамми ғафир** одами бисьёр.

Бо он ҷамъи касир ва ҷамми ғафир аз Ғазнин берун омад. *«Равзат-ус-сафо»*

Ва ҷамми ғафир ба қасди қатли эшон буданд. *Восифӣ*

ҒАФЛАТ *а.* غفلت бехабарӣ, фаромӯшӣ; бетадбирӣ, бепарвоӣ.

Ғафлати Ҳофиз дар ин сароча аҷаб нест,
Ҳар кӣ ба майхона рафт, бехабар ояд. *Ҳофиз*

Овар бурун зи гӯшат ин пунбаҳои ғафлат,
Дар дарси нуктасанҷон дар ком каш забонро. *Махфӣ*

ҒАФЛАТПАРАСТ غفلت‌پرست ғофил, дар ғафлат монда, ғафлатпарвар.

Ҳар замон дар мотами ғафлатпарастони ҷаҳон
Чун чароғи шоми ҳасрат гирьяҳо дорад хубоб. *Туғрал*

ҒАФЛАТӢ غفلتی 1. бехабар; бепарво, беэҳтиёт; мусоҳилакор; 2. *маҷ.* ногаҳонӣ, иттифоқӣ; **марги ғафлатӣ** марги ногаҳонӣ.

Ба сӯи душманон теғаш чу марги ғафлатӣ тозад,
Зи рози ахтарон табъаш набошад соате ғофил. *Ломеӣ*

ҒАФУР *а.* غفور бахшоянда, афвкунанда (сифати худо).

Шамсун ба ибодати малики ғафур машғул буд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҒАФФА غفه пӯстини барраи ҷингиламӯи бисьёр мулоим.

Рӯи ҳар як чун ду ҳафта гирдмоҳ,
Ҷомашон ғаффа, самуриншон кулоҳ. *Рӯдакӣ*

ҒАФФОР *а.* غفار бисьёр афвкунанда, омурзишкунанда (сифати худо).

ҒАФФОРУЗЗУНУБ غفارالذنوب бахшандаи гуноҳҳо.

Гунаҳкорам, ту ғаффоруззунубӣ,
Ҳама айбам, ту сатторулъуюбӣ. *Сайидо*

ҒАФФОРӢ غفاری бахшояндагӣ, афвкунандагӣ.

То ки ғаффории ӯ зоҳир шавад,
Сайноти ҷумлаоро ғофил шавад. *Румӣ*

ҒАФЧ||ҒАФЧ غفج||غفچ обгир, ҳавз, кӯл.

Бар ҳар талле-бар аз хаста гурӯҳе,
Ба ҳар ғафче-бар аз фархаста панҷоҳ. *Унсурӣ*

ҒАШ(Ш) I||ҒИШ(Ш) *а.* غش омехтани чизҳои камарзиш дар чизҳои пурбаҳо (ҳамчун тилло, нуқра, мушк, шароб ва ғ.), омехтани чизи камбаҳо ба чизи пурбаҳо бо мақсади фиреб.

Хуш бувад, гар маҳаки таҷриба ояд ба миён,
То сияҳрӯй шавад, ҳар кӣ дар ӯ ғаш бошад.
Ҳофиз

ғашшу ғил(л) олудагӣ ва кудурат; *маҷ.* парешонхотирӣ, бадҳолӣ, мушавваші.

Пас муҷоҳидро замоне басти дил,
Як замоне қабзу дар вай ғашшу ғил. *Румӣ*

ҒАШ(Ш) II غش беҳушӣ; ғаш кардан, беҳуш шудан.

З-он шароби ноби беғаш деҳ, ки андар савмаа
Суфии софӣ ба бӯи ҷуръае ғаш мекунад.
Салмони Соваҷӣ

ҒАШӢ *а.* غشی беҳушӣ; **ғашӣ кардан** беҳуш шудан, аз худ рафтан, дил бехуд шудан.

Он заҳрро бихӯрд ва ғашӣ кард.
«Таърихи Табарӣ»

ҒАШОВА *а.* غشاوه *ниг.* **ғишова.**

ҒАШОК غشاک бӯи бади даҳон.

Аз даҳони ту ҳамеояд ғашок.
Пир гаштӣ, мӯй рафтат аз ҳабок. *Тайён*

ҒАШТА غشته *шакли кӯтоҳшудаи* **оғашта, оғушта.**

Сарсари сур аз фалак гар ҳафт доман бардарад,
Риштаи зар ғашта надҳад гӯшаи дастори ман.
Бадри Чочӣ

ҒАШШ I *а.* غش *ниг.* **ғаш(ш) I.**

ҒАШШ II غش *ниг.* **ғаш(ш) II.**

ҒАЮР *а.* غیور **1.** бисьёр рашкбаранда, ҳасадбаранда.

Пероҳане, ки ояд аз ӯ бӯи Юсуфам,
Тарсам, бародарони ғаюраш қабо кунанд. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* боғайрат, ҳамиятдор, орияткунанда.

Соҳиби шуҷоатро чун бар ин сифат бувад, ғаюр хонанд, на шуҷоъ ва соҳиби ҳикматро мустабсир хонанд, на ҳаким. *«Ахлоқи Носирӣ»*

ҒЕВ غیو садои баланду расо.

Садмати суру ғеви ту гаҳи ҷанг
Ҳар ду ҳамраҳ чу ранг бо Артанг. *Саноӣ*

ҒЕЖИДАН غیژیدن *ниг.* **ғеҷидан.**

ҒЕША غیشه *гиёҳест, ки аз он бӯрьё ва ҷувол мебофанд.*

Ёр бодат тавфиқ, рӯзи беҳӣ бо ту рафиқ,
Давлатат бод ҳариф, душманат ғешаву нол.
Рӯдакӣ

ҒЕЧИДАН||ҒЕЖИДАН غیجیدن||غیژیدن **1.** лағжидан; **2.** хазидан, бо шикам ва зону роҳ рафтан.

Мабин ба холу хати дилбарони ин бозор,
Мағеҷ дар паи ин лӯлиёни шурангез. *Ҳоҷӣ*

ҒИ(Й)БАТ *а.* غیبت айби касеро дар қафои касе гуфтан; айбҷӯӣ намудан аз ақиби каси дигар; бадсуханӣ, бадгӯӣ.

Забонро аз дурӯғу суханчинӣ ва дашному тӯҳмат ва ғийбату ғаммозӣ бастам. *«Нигори дониш»*

Агар теғ ронам дар ӯ бе сухан,
Ба ғийбат дарафтам ба ҳар анҷуман. *Шодӣ*

ҒИББАН *а.* غبًا гоҳ-гоҳ, ба нудрат, дер-дер.

ҒИБТА||ҒИБТАТ *а.* غبطه||غبطت орзу кардан барои расидан ба чизе (бо ҳисси нек нисбат ба соҳиби он).

Лафзи ҳасадро дар ин калима бар ғибта ва таманно бояд ҳамл кард. *«Равзат-ус-сафо»*

ғибта хӯрдан ғибта кардан.

Зи оби софии ӯ ғибта меҳӯрад кавсар.
Убайди Зоконӣ

ҒИЁС *а.* غیاث **1.** фарьёдрасӣ; чизе, ки ба воситаи он аз сахтие раҳоӣ мееёбанд.

Ба ҳар хисрав, ки аз ҳазрат фитода номаву руқъа,
Ҷавоби номаву руқъа ғиёсу зинҳор ояд. *Ломеӣ*

2. фарьёдрас.

ҒИЖАК||ҒИЧАК غژک||غجک як навъ асбоби мусиқӣ, камонча.

ҒИЖАКӢ||ҒИЧАКӢ غژکی||غجکی ғижакнавоз.

Садои он ғижакам кушту шакли он ғижакӣ,
Ки шӯри маҷлиси ушшоқ шуд зи пурнамакӣ. *Ҷомӣ*

ҒИЗЕ غذی *имолаи* **ғизо.**

Ҳар киро гурба гашт холигар,
Ғизеи хоҷа гашт хокистар. *Саноӣ*

Ҷони ҳайвонӣ бувад ҳай аз ғизе,
Ҳам бимирад ӯ ба ҳар неку баде. *Румӣ*

ҒИЗО *а.* غذا хӯрок, қут, таом, хӯрданӣ.

Бо нусхаи табиб чӣ кор он маризро,
К-аз хуни дида шарбату аз ғам ғизо кунад. *Ҷомӣ*

ғизои мувофиқ хӯрдании гуворо.

Табиби ишқ, ба хун гӯ: Бисоз шарбати ошиқ,
Ки нест дархури бемор ҷуз ғизои мувофиқ.
Камоли Хуҷандӣ

ҒИЗОЛ *а.* غزال *аслаш* **ғазол.**

ҒИЙБАТ *а.* غیبت *ниг.* **ғи(й)бат.**

ҒИЛ(Л) *а.* غل **1.** кина; **2.** парешонхотирӣ, бадҳолӣ.

ҒИЛАЧ||ҒИЛАҶ غلج||غلچ *ниг.* **ғилч.**

ҒИЛЗАТ *а.* غلظت **1.** ғафсӣ, ғундӣ; ҳар моее, ки қиёмаш аз ҳадди эътидол гузашта бошад; **2.** *маҷ.* дағалӣ, дуруштӣ, бадмуомилагӣ.

Маркаби имомро бигирифт ва аз рӯи ғилзат гуфт: Ту кӣ ҳастӣ ва аз куҷоӣ? *«Равзат-ус-сафо»*

ҒИЛЛ *а.* غل *ниг.* **ғил(л).**

ҒИЛМОН I *а.* غلمان *ҷ.* **ғулом; ғилмону вилдон** ғуломбачагон ва навҷавонони хушрӯй.

Фуруд омад бар он гулзори хандон,
Шабе чун дид пур ғилмону вилдон. *Низомӣ*

ҒИЛМОН II *а.* غلمان *ð.* писарбачаи хизматгузор дар ҷаннат.

ҒИЛОЗ *а.* غلاظ *ҷ.* ғализ.

Гуноҳи мо чӣ буд, ки моро аз ватан ба қаҳр бароварда ба муҳассилони ғилоз ва сипоҳиёни шидод супоридӣ? *«Таърихи Шоҳрухӣ»*

◇ **аймони (ё савгандҳои) ғилозу шидод** ямини́ҳои ғализ ва шадид, қасамҳои дурушту дағал ва сахту шадид.

Миёни ӯ ва бародарон мабонии муҳаббату видод ба аймони ғилозу шидод таъкид ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба шир барфавр савгандҳои ғилоз ва шидод ёд кард. *«Равзат-ус-сафо»*

ҒИЛОФ *а.* غلاف **1.** ниёми корд ва шамшер.

Хатиби сияҳпӯши шаб бе хилоф
Баровард шамшери рӯз аз ғилоф. *Саъдӣ*

2. пӯшиши чизе.

Яке зард хуршедпайкар дирафш,
Сараш моҳи заррин, ғилофаш бунафш. *Фирдавсӣ*

3. пӯшок, либос, ҷома.

Ҷавҳари зотию девонагият пинҳон аст,
Пора кун ҷома, ки берун зи ғилофат бинам. *Савдо*

ҒИЛЧ||ҒИЛҶ||ҒИЛАЧ||ҒИЛАҶ غلچ||غلج гиреҳи душворкушо, кӯртугун.

ҒИЛҒИЛИҶ غلغليج барои хандонидан бо сари ангушт зери бағал ва паҳлуи касеро хоридан; қитиқ.

ҒИЛҒИЛИҶГАҲ غلغليج گه ҷои қитиқ, ҷои қитиққунӣ; ҷое аз бадан, ки қитиқ дорад.

Чунон бидонам ман ҷои ғилғилиҷгаҳаш,
Куҷо ба молиши аввал баруфтадаш ханда. *Лабибӣ*

ҒИЛҶ غلج *ниг.* **ғилч.**

ҒИМД *а.* غمد ниём, ғилоф.

Ғимдро бинмуд, пинҳон кард теғ,
Бояд афшурдан мар-ӯро бедареғ. *Румӣ*

ҒИМР *а.* غمر *ниг.* **ғумр.**

ҒИМРИ غمری *ниг.* **ғумрӣ.**

ҒИНО *а.* غنا суруд, овози тарабангез, нағма, оҳанг.

Хуррамиро дар он ниҳод бино
Ба нашоти маю ҳавои ғино. *Низомӣ*

Чаҳорӯм рӯз маҷлис тоза карданд,
Ғиноҳоро баландовоза карданд. *Низомӣ*

ҒИР(Р) *а.* غر **1.** ҷавони ноозмудакор, бетаҷриба; **2.** фиребхӯранда, фиребхӯрда.

Ин нафси фиребанда, ки ғирр асту ғарур аст,
Ҳин, ишқ бар ин ғарраи ғаддор мадоред. *Шамси Табрезӣ*

ҒИРБОЛ||ҒАРБОЛ غربال гирбол, парвезан.

Ҷавшани гурдон чу ғирбол аст аз зӯбини ӯ
Миғфари ҷанговарон бо гурзи ӯ чун ҳован аст. *Муиззӣ*

ҒИРЕВ غريو **1.** ғулғула, шӯру ғавғо, доду фарьёд, садои баланд.

Қасе буд, ки падарро ҳамекушт ва кас буд, ки писарро мекушт, хурӯшу ғирев дар банӣ-Исроил афтод. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ғиреви кӯсҳо бар кӯҳаи пил
Гирифта кӯҳу саҳро мил дар мил. *Низомӣ*

2. овози нола, фиғон.

Ҳам ғиреви ту чун ғиреви ғариб,
Ҳам хурӯши ту чун хурӯши ғуроб. *Анварӣ*

ғиреву ғаранг овози гирьяву нола, фарьёду гирья.

Маро гиристан андар ғами ту оин гашт,
Чунон ки ҳеҷ наёсоям аз ғиреву ғаранг. *Фаррухӣ*

ҒИРЕВИДАН غريويدن фарьёд кардан, бонгу наъра задан; фиғон кардан.

ҒИРЕВОН غريوان фарьёдкунон бонгзанон, шӯркунон.

Бурун омад аз қасри гавҳарнигор,
Ғиревону гирьён чу абри баҳор. *Хоҷу*

ғиревон будан дар доду фиғон будан, дар нолаву фиғон будан.

Ба ранҷаш гирифтор девон буданд,
Зи бодафраҳи вай ғиревон буданд. *Фирдавсӣ*

ҒИРОРА *а.* غراره ҷувол, қанор, халта, ки аз пашми буз мебофанд.

Подшоҳ фармуд, ки чанд ғирора пури коҳ карданд, то қуввати бозуи ҷавонон мушоҳада гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳар ду мард дар ғирорае нишонд ва дар бори шутурон кард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ҒИРР *а.* غر *ниг.* **ғир(р).**

ҒИСЛИН *а.* غسلين шустанӣ, шустаниҳо монанди ҷома ва ғ.; **мишраби ғислин** зарфе, ки дар он ҷомашӯӣ мекунанд, тағора.

Кӯзаи бода сафол аст пур аз оташи тар,
Синаи хеш чаро мишраби ғислин созӣ? *Бадри Чочӣ*

оби ғислин обе, ки дар он чизе шуста шудааст, оби чиркин, мағзоба.

Тафовутест зи оби ҳаёт то ғислин,
Табоюнест зи шохи набот то бӯра. *Бадри Чочӣ*

ҒИТО(Ъ) *а.* غطا||غطاء парда, пӯшиш.

Чанд гӯӣ, чун ғито бардоштанд,
Ки набуда он чи мепиндоштанд. *Румӣ*

ҒИТРИФ *а.* غطريف сардори қавм, меҳтар, бузург; шариф ва ҷавонмард.

Ин ғитриф ба наздики вай омад ва бо ӯ мебуд. Ҳорунаррашид Хуросон ба вай дод. *«Таърихи Наршахӣ»*

ҒИШ(Ш) *а.* غش *ниг.* **ғаш(ш)** I.

ҒИШО(Ъ) *а.* غشا||غشاء парда; пӯсти тунук.

Чун нутфа ба ҳадди ҷанин расид, ғишое пиромуни он дарояд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ҒИШОВА||ҒАШОВА *а.* غشاوه парда, пӯшиш.

Бо вуҷуди ин ҳама мароҳим ва ашфоқ ғашоваи куфрони неъмат дидаи басираташ бипӯшид. *«Равзат-ус-сафо»*

Билҷумла хирси ҷаҳонсӯз дидаи басираташонро ба ғишоваи амал бипӯшонид. *Аҳмади Дониш*

ҒИШОЪ *а.* غشاء *ниг.* **ғишо(ъ).**

ҒИШШ *а.* غش *ниг.* **ғиш(ш).**

ҒИЧАК غجک *ниг.* **ғижак.**

ҒИЧАКӢ غجکی *ниг.* **ғижакӣ.**

ҒОБ I غاب **1.** сухани беҳуда, ҳазаён, ёва, сафсата.

То кай барӣ азобу кунӣ ришро хизоб,
То кай фузул гӯию орӣ ҳадиси ғоб?! *Рӯдакӣ*

Гар ин сон суханҳои ғоб оварӣ,
Ҳаме чашми дониш ба хоб оварӣ. *Асадӣ*

2. вайроншуда, гандида.

Ҳар ду он ошиқон бемазаанд,
Ғоб гашта чу сешаба хӯрде. *Абулаббоси Марвазӣ*

З-он ҳама ваъдаи некӯ ба чӣ хурсанд шудӣ,
Эй хирадманд, бад-ин неъмати пӯсидаи ғоб?
Носири Хисрав

ҒОБ II *а.* غاب *ҷ.* **ғоба.**

Аё кариме, к-андар ҳарими давлати ту
Надими азм шавад шери шарза андар ғоб...
Муиззӣ

ҒОБА *а.* غابه беша, ҷангал.

ҒОВАШ||ҒОВУШ غاوش *ниг.* **ғовшу.**

ҒОВШАНГ غاوشنگ чӯби гавронӣ, халачӯб.

Мардро наҳмор хашм омад аз ин,
Ғовшангеро ба каф кардаш гузин. *Тайён*

ҒОВШУ||ҒОВАШ||ҒОВУШ غاوشو||غاوش бодиринги калони тухмӣ; бодиринге, ки барои тухм нигоҳ медоранд.

Зарду дарозтар шуда аз ғовшуи хом,
На сабз чун хиёру на ширин чу харбуза. *Лабибӣ*

ҒОВӢ *а.* غاوی гумроҳ.

Ин аст лофу газофи он ғовӣ,
Лекин ӯро чу нек вокавӣ... *Ҷомӣ*

ҒОДИР *а.* غادر ғадркунанда, хоин, хиёнаткор.

Гуфт, ки қотинони вилояти Ироқ ва сокинони ақтори он офоқ ҳама ғодир ва фоҷиранд.
«Равзат-ус-сафо»

ҒОДИЯ *а.* غادیه **1.** абри бомдодӣ; **2.** *маҷ.* бомдод, субҳ, пагоҳӣ; **масову ғодия** бегоҳу пагоҳ, шому субҳ.

Корвон дар корвон з-ин бодия
Мерасад дар ҳар масову ғодия. *Румӣ*

ҒОЗА غازه гулгуна, сурхие, ки занон ба рӯй мемоланд.

Мард, ки рӯяш зи ғазо гашт зард,
Сурхии рӯ боядаш аз ғоза кард. *Хисрави Деҳлавӣ*

Мешуст ба мавҷи ашк аз хашм
Аз сурмаву ғоза оразу чашм. *Шоҳин*

ҒОЗИЯ *а.* غاذیه *муаннаси* **ғозӣ** I; **қуввати ғозия** қуввае, ки ғизоро дар бадан хал мекунад.

Аммо нафси наботиро се қувват аст: яке қуввати ғозия ва амали ӯ ба ионати чаҳор қуввати дигар тамом шавад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

ҒОЗӢ I *а.* غاذی ғизодиҳанда, қувватбахш.

ҒОЗӢ II *а.* غازی *д.* касе, ки дар роҳи дини ислом бо ғайримусулмонон меҷангад, ҷиҳодкунанда дар роҳи дини ислом; ҷанговар.

Амир Наср нома кард ба писари худ Аҳмад ба Самарқанд, то вай аз Суғди Самарқанд ғозиёнро ҷамъ кард ва лашкар месохт. *«Таърихи Наршахӣ»*

Шитобанда бар тозиён ғозиён,
Хурӯшанда бар ғозиён тозиён. *Хоҷу*

ҒОИБ *а.* غائب нопайдо, аз назар дур; *муқобили* **ҳозир 1.**

Бо он ки аз вай ғоибам, аз май чу Ҳофиз тоибам,
Дар маҷлиси рӯҳониён гаҳ-гоҳ ҷоме мезанам.
Ҳофиз

ғоиб гаштан (ё шудан) нопайдо шудан, аз назар дур шудан, пинҳон шудан.

Сурати вай ба худ гирад, то агар он чӣ маъдум шавад ё ғоиб шавад, сурати вайро ҳамебинад.

З-ин омадани дерату ғоиб шудани зуд *Ибни Сино*
Шодӣ зи дилам гум шуду андӯҳ бияфзуд.
«Тарҷумон-ул-балоғат»

Шаби хиҷронат аз ҳар сӯ фишондам ашк дур аз ту,
Чу маҳ гашт аз назар ғоиб, бирафт аз дида парвинам. *Камоли Хуҷандӣ*

ҒОИБОНА غائبانه нодида, аз дур, аз ғайб; **ғоибона бохтан** бой додан дар бозии ғоибона, ки аз ғайри ҳозир шудани ҳарифон сурат мегирад (мас. дар шаҳмотбозии ғоибона).

Фиғон ки бо ҳама кас ғоибона бохт фалак,
Ки кас набуд, ки дасте аз ин дағо бибарад. *Ҳофиз*
Чун бар бисоти васли ту Ҷомӣ наёфт даст,
Шатранҷи ишқ бо рухи ту ғоибона бохт. *Ҷомӣ*

Нест бозӣ бо рухи ӯ ишқ пинҳон бохтан,
Бо чунон рух ғоибона нест осон бохтан.
Камоли Хуҷандӣ

ҒОИЛА *а.* غائله бадӣ, шар, кинаи пӯшида.

Фазли ӯ бе ғоят асту сирри ӯ бе ғоила,
Хони ӯ бе миннат асту ҷуди ӯ бе мунтаҳо. *Муиззӣ*

Буд гиромӣ ба сони фарзандаш,
Ғоила кард хешу фарзандаш. *Саноӣ*

ҒОЛ غال **1.** ғор, шикофи кӯҳ; **2.** оғили гӯсфанд дар кӯҳ ё тал.

Касе, ки дар дили ӯ ҷой кард хасмии ту,
Ба ҷои хонаву кошона чарх додаш ғол. *Имора*

ҒОЛИБ *а.* غالب **1.** ғалабакунанда, чира, забардаст.

Агарчи ғолибӣ, аз душмани заиф битарс,
Ки тири оҳи саҳар бар нишона меояд. *Саъдӣ*

Ва ҳар кадом дар вақте ғолиб аст ва дар маҳалле мағлуб. *Аҳмади Дониш*

2. зиёда, бисёр, фаровон; бештар, аксар.

Ҳар кӣ бе машварат кунад тадбир,
Ғолибаш бар ҳадаф наёяд тир. *Саъдӣ*

ҒОЛИБАН *а.* غالباً эҳтимол, шояд; бешубҳа.

Ману инкори шароб, ин чӣ ҳикоят бошад?
Ғолибан ин қадарам ақлу кифоят бошад. *Ҳофиз*

Ғолибан тири ҳадоати бародарон ба ҳадафи мурод расида. *«Равзат-ус-сафо»*

ҒОЛИБИ(Й)ЯТ *а.* غالبیت **1.** ғалаба, фатҳу нусрат.

Илм ҳар ҷо кафили тадбир аст,
Ғолибийят далели таъсир аст. *Бедил*

2. аксарият,ағлабият.

ҒОЛИДАН غالیدن ғалтонидан.

ҒОЛИЯ *а.* غالیه таркиби сиёҳранге аз хушбӯиҳои гуногун: мушк, анбар ва ғ.

Ситораномию маҳоразию ғолиямӯй,
Маҳу ситора гирифт аз ту нуру ғолия — бӯй. *Сӯзанӣ*

Сабзи Хито, зи мушки тар ғолия бар суман мазан,
Сунбули тобдодаро бар гули настаран мазан. *«Равзат-ус-сафо»*

ҒОЛИЯАНДУДА غالیه‌اندوده ғолия молидашуда.

Ин ғӯли рӯйбастаи кӯтаҳназарфиреб
Дил мебарад ба ғолияандуда чодаре. *Саъдӣ*

ҒОЛИЯБЕЗ غالیه‌بیز ғолияпош, ғолиябор, хушбӯибахш.

Насими шамоли ғолиябезаш аз нофаи мушки тāторӣ атрсотар (аст.) *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҒОЛИЯБОР غالیه‌بار ғолиярез, пошандаи хушбӯӣ.

Магар ки ғолия мемолӣ андар ӯ гаҳ-гоҳ,
Вагарна аз чӣ чунон тофтасту ғолиябор? *Фаррухӣ*

ҒОЛИЯБОРӢ غالیه‌باری ғолиярезӣ, хушбӯидиҳӣ, хушбӯиафшонӣ.

Ҳамвора бувад дар бари ту ҳар шабу ҳар рӯз
Турке, ки кунад турраи ӯ ғолиярезӣ. *Фаррухӣ*

ҒОЛИЯБӮЙ غالیه‌بوی дорои бӯи ғолия, хушбӯй.

Ману он ҷаъдмӯи ғолиябӯй,
Ману он моҳрӯи хурнажод. *Рӯдакӣ*

ҒОЛИЯГУН غالیه‌گون ғолияранг, сиёҳранг.

Чандин мадеҳ он ғолиягун силсиларо тоб,
Бо тоб куҷо бошад мар-ғолияро об. *Ломеӣ*

Чун кард ҳаво ғолиягун пираҳани хеш,
Гардад салаби кӯҳ ба кофур мутарро. *Муиззӣ*

ҒОЛИЯДОН غالیه‌دان **1.** зарфе, ки дар он ғолия нигоҳ дошта мешавад, қуттии ғолия.

Ангур ба кирдори зане ғолияранг аст,
В-ӯро шикаме ҳамчу яке ғолиядон аст. *Манучеҳрӣ*

2. *маҷ.* даҳон ва ё занахдони маҳбуба, манаҳи маҳбуба.

Монанди миёни туву ҳамчун даҳани ту
Ман тан кунам аз мӯю дил аз ғолиядоне. *Фаррухӣ*

ҒОЛИЯЗУЛФ غالیه‌زلف мушкинзулф, он кӣ зулфаш сиёҳу хушбӯй аст.

Ҳамчунин ид ба шодӣ сади дигар бигузор
Бо бутони Чигилу ғолиязулфони Тироз. *Фаррухӣ*

ҒОЛИЯМӮЙ غالیه‌موی он кӣ мӯи сиёҳи хушбӯи мушкин дорад.

Ба ноз гуфтамаш: Эй моҳрӯи ғолиямӯй,
Ки моҳ равшанӣ аз рӯи ту ситонад вом. *Фаррухӣ*

Ҷоми саҳбо гир аз дасти бути ғолиямӯй,
Дасти ту хуб набошад, ки ба саҳбо нашавад. *Манучеҳрӣ*

ҒОЛИЯСО(Й) غالیه‌سا(ی) ғолиясоянда, ғолиясоз, хушбӯисоз.

Магар ту шона задӣ зулфи анбарафшонро,
Ки бод ғолиясо гашту хок анбарбӯст. *Ҳофиз*

Зи баҳри зинату зеби муҳаддароти фалак
Замона нофакушо шуд, сипеҳр ғолиясо. *Убайди Зоконӣ*

ҒОЛИЯСОӢ غالیه‌سائی ғолиясозӣ, хушбӯисозӣ.

Ба бӯи зулфу рухат мераванду меоянд
Сабо ба ғолиясоиву гул ба ҷилвагарӣ. *Ҳофиз*

ҒОЛИЯФОМ غالیه‌فام ғолияранг, ба ранги ғолия, сиёҳранг.

Ҳадиси оҳи дилам мӯҷиби парешонист,
Ба зулфи ғолияфомаш наметавонам гуфт. *Мушфиқӣ*

ҒОЛУҚ غالوک мӯҳра ва гулӯлае, ки дар камонгурӯҳа монда меандохтаанд.

Қамонгурӯҳаи заррин шуда ба чарх ҳилол,
Ситорагон ҳама ғолукҳои симандуд. *Хисравонӣ*

ҒОМИЗ *а.* غامض душворфаҳм, мушкил, мубҳам.

ҒОМИЗА *а.* غامضه *муаннаси* ғомиз.

Ғараз аз вуҷуди ӯ изҳори дақоиқи қудрат ва тибьёни ҳақоиқи ҳикмати улуми ғомизаи лавҳи илм аст. *Аҳмади Дониш*

ҒОМӢ *а.* غامی заиф, нотавон, лоғар.

Истӯҳу ғомӣ шудам зи дарди ҷудоӣ,
Ҳомию вомӣ шудам зи хастани матраб. *Мунҷик*

ҒОНИМ *а.* غانم **1.** *ғаниматгирифта, ӯлҷагирифта;* **2.** *ғоратгар.*

ҒОНИМАН *а.* غانماً: **солиман-ғониман** дар ҳолати сиҳатӣ ва саломатӣ ва бо ғанимату баҳра.

Қутлуқхон ба савби Қоланҷар гурехт ва Улуғхон ӯро таоқуб намуда ва бад-ӯ расида, солиман-ғониман бозгашт. *«Ҳабиб-ус-сияр»*

ҒОНИЯ *а.* غانیه *ба ин шакл камистеъмол;* ҷамъаш **ғавонӣ.**

ҒОР *а.* غار шикоф ва кандаи табиӣ ва ё сохта дар кӯҳ ва тал; мағора, мағок.

Ба кӯҳ-андарун ҷои тангаш гузид,
Нигаҳ кард ғоре бунаш нопадид. *Фирдавсӣ*

Нахӯрад шер нимхӯрдаи саг,
В-ар ба сахтӣ бимирад андар ғор. *Асадӣ*

ҒОРАТ *а.* غارت тороҷ, яғмо, толон.

Аҳли Бухоро гуфтанд: Моро ... аз кофирони турк ранҷ аст, ки ба ҳар вақт ногоҳ меоянд ва деҳҳо ғорат мекунанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Надонист худ ҷуз бад омӯхтан,
Ҷуз аз куштану ғорату сӯхтан. *Фирдавсӣ*

Гар дил аз дастам ба ғорат бурд, чандон бок нест,
Ғорати дил саҳл бошад, ғорати ҷон карду рафт. *Ҳилолӣ*

ҒОРАТГАР غارتگر тороҷгар, яғмогар, толонгар.

Ғоратгарест зулфат — золим, вале чӣ золим!
Ошиқкушест чашмат — бедин, вале чӣ бедин! *Камоли Хуҷандӣ*

ҒОРАТГАРӢ غارت گری торочгарӣ, ягмогарӣ, толонгарӣ.

Май биёвар, ки нанозад ба гули боғи ҷаҳон
Ҳар кӣ ғоратгарии боди хазонӣ донист. *Ҳофиз*

ҒОРАТЗАДА غارتزده ғоратшуда, ғоратдида.

Юсуф аз қофилаи ҳусни ту ғоратзада аст,
Қасе имрӯз зи хубон ба саранҷоми ту нест. *Соиб*

ҒОРАТПЕША غارتپیشه 1. он кӣ касбу ҳунараш ғоратгарист; 2. *маҷ.* маъшуқаи бераҳм.

Агар хоҳӣ паёми васли ғоратпешагон ёбӣ,
Бикун ҳар субҳу шом аз ҷон тавофи Қаъбаи дилхо. *Имло*

ҒОРИБ *а.* غارب фурӯраванда, ғурубкунанда (дар бораи офтоб, моҳ ва ситорагон).

Чу шангарфгун шуд зи хуршед олам,
Самоку Суҳайлу Суҳо гашт ғориб. *Манучеҳрӣ*

ҒОРИҶӢ||**ҒОРИЧӢ** غارجی||غارجی шароби сабӯҳӣ, шаробе, ки ҳангоми субҳ меҳӯранд.

Хушо набизи ғориҷӣ бо дӯстони якдила,
Гетӣ ба ором андарун, маҷлис ба бонгу валвала. *Шокири Бухорӣ*

ҒОРИҚ *а.* غارق ғарқшаванда, ба об фурӯ раванда, ба об ғӯтанда.

ҒОРИЧӢ غارجی *ниг.* **ғориҷӣ.**

ҒОСИБ *а.* غاصب ба зулму ситам ситонанда, ғасбкунанда, гирандаи мулки дигаре ба зӯр.

Ошуфтадил аз ҷаҳони ҷонӣ,
Осемасар аз сипеҳри ғосиб. *Анварӣ*

ҒОСИҚ *а.* غاسق 1. моҳ; 2. шаб, аср, вақти говгум, торикии пас аз ғуруби шафақ.

Гуфт: Эй ноқиди мубарриз, чӣ гӯӣ, миёни шаби ғосиқ ва субҳи содиқ фарқ чист? *«Оини нигориш»*

ҒОФИЛ *а.* غافل бехабар, бепарво, нодон, фаромӯшкор, мусоҳилакор.

Вазири ғофилро шунидам, ки хонаи раият хароб кардӣ. *Саъдӣ*

ғофил будан *аз чизе* бехабар будан аз чизе.

Чӣ донад касе, к-ӯ зи дил ғофил аст,
Ки бемории бедилон аз дил аст. *Хоҷу*

ҒОФИЛӢ غافلی ғафлат, бехабарӣ, бепарвоӣ, нодонӣ, мусоҳилакорӣ.

Зи хидмат макун як замон ғофилӣ. *Саъдӣ*

ҒОФИР *а.* غافر афвкунанда, омурзандаи гуноҳ.

Ҳимматаш он аст, то ғолиб шавад бар душманон,
Рост, чун бар душманон ғолиб шавад, ғофир шавад. *Манучеҳрӣ*

ҒОШ غاش он кӣ дар ошиқӣ ба дараҷаи ифрот расидааст; **ошиқи ғош** ошиқи ба дараҷаи ифрот расида, ошиқи гузаро, ошиқи шайдо.

Хештан пок дору бе пархош,
Ҳеҷ касро мабош ошиқи ғош. *Рӯдакӣ*

ҒОШИЯ *а.* غاشیه зинпӯш, ҷули асп, полон.

Рахши баландохураш афганд паст,
Ғошияро бар катифи хар кӣ баст. *Низомӣ*

◇ **ғошияи бандагӣ бар дӯш будан** *киноя аз* мутеъ ва фармонбардор будан.

Кисвати хоҷагию хилъати шоҳӣ чӣ кунад,
Ҳар киро ғошияи бандагият бар дӯш аст. *Ҷомӣ*

ғошияи *касе* **бар дӯш кашидан** *киноя аз* итоат ва фармонбардорӣ кардан ба касе.

Ҳар куҷо ғошияи мунҳии амри ту баранд,
Боз бар дӯш кашад ғошияи кабку ҳамом. *Анварӣ*

ғошияи ҳаводории *касе* **бар дӯш кашидан** *киноя аз ба* касе итоат ва фармонбардорӣ кардан.

Агар Қотибӣ дар ин аср мешуд, ҳалқаи бандагии ӯ дар гӯш ва ғошияи ҳаводории ӯ бар дӯш мекашид. *Восифӣ*

ҒОШИЯДОР غاشیه‌دار 1. ғошияпӯш; саис.

Ғошиядор аст абр бар китафи рӯзгор,
Ғолиясой аст бод бар садафи бӯстон. *Хоқонӣ*

2. ходим; мутеъ.

ҒОШИЯКАШ غاشیه‌کش 1. барандаи ғошия, кашандаи ғошия; саис.

Зери рикобаш, нигар, ҳалқабагӯш осмон,
Пеши инонаш, бибин, ғошиякаш рӯзгор. *Хоқонӣ*

2. мутеъ, фармонбардор.

ҒОЯ *а.* غایه *ниг.* **ғоят** 3.

ҒОЯТ *а.* غایت 1. ниҳоят, интиҳо, охир, поён, анҷом.

Ва носеҳони вай боз намуда буданд, ки ғавр ва ғояти ин ҳадис бузург аст. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Ғояти мӯи ман сапед бувад,
З-ин шигифтӣ ҳаме шавам дилтанг. *Носири Хисрав*

2. андоза, ҳад.

Дар паси ин пардаи зангоргун
Ориятонанд зи ғоят бурун. *Низомӣ*

Фунуни фазли туро ғоятею ҳадде нест,
Ки нафси нотиқаро қуввати баён монад. *Саъдӣ*

аз ғояти ... аз бисьёрии ..., аз фарти ...

Аз ғояти бенангиву аз ҳирси гадоӣ
Устодтар аз вай ҳама ин ёфадироён. *Сӯзанӣ*

ба ғоят чидо, бисьёр, хеле.

Дар он хидмат ба ғоят чобукӣ дошт,
Ки кори нозанинон нозукӣ дошт. *Низомӣ*

дар ғояти ... дар камоли ..., дар ниҳояти ...

То он манора аз он ҷо барканданд ва ба шористон фармуд ниҳоданд, чунонки мисли ӯ дар ҳеҷ ҷой набуд дар ғояти такаллуф ва некӯӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

то ғояте то ба ҳадде, то ба дараҷае; **то (ин) ғоят, то ба ғоят** то ин дам, то ба ҳол; ҳанӯз, то кунун.

Ту, ки Бӯнасрӣ, бояд ки андешаи кори ман бидорӣ, ҳамчунон ки то ин ғоят доштӣ. *«Таърихи Байҳақӣ»*

То ба ғоят раҳи майхона намедонистам,
Варна мастурии мо то ба чӣ ғоят бошад. *Ҳофиз*

Он ду кас бо малик мулоқот кардаанд ва то ғоят надонистаам, ки эшон бо малик чӣ гуфтаанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ба ғоят расидан *а)* ба ҳадди охир расидан, ба охирин нуқта расидан.

Бо вуҷуди қиллати манол таҳсил мекардам, то бебаргӣ ба ғоят расид. *Авфӣ*

б) *маҷ.* ба камол, ба воя расидан.

Гул ба ғоят расид, бигзоред,
То бинолад ҳазордастонаш. *Саъдӣ*

3. мақсад, мурод.

Шамсулмаолӣ дар маърифати қадри ӯ ва тақдими хадамоти писандида ба ҳама ғояте расид. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ҒОЙ غائی 1. мансуб ба ғоят; 2. *маҷ.* аслӣ ва асосӣ.

Ва лекин он бувад, ки аз вай аст ва пешинро иллати ғой хонанд. *Ибни Сино*

ҒУБОЗА غبازه гаврон, чӯби чорпоронӣ, халачӯби гавронӣ; умуман таёқ.

Пурдил чун товал асту товал ҳаргиз
Нарм нагардад магар ба сахт ғубоза. *Мунҷик*

ҒУБОР *а.* غبار 1. гард, чанг, хока.

Чун ҳаворо тира гардонад ғубори лашкараш,
Рӯзи равшан бар маодӣ чун шаби ялдо бувад. *Муиззӣ*

Ғубори дараш кимиёи назар,
К-аз ӯ хоки тира шавад ҳамчу зар. *Шодӣ*

ғубори осиё гарду чанги орд, ки дар вақти гаштани осиё пайдо мешавад.

То маро дил ос шуд андар ҳавои ишқи ӯ,
Ҳаст, пиндорӣ, ғубори осиё бар сар маро. *Муиззӣ*

2. *маҷ.* асари ғам ва ғусса.

Боз ин ғубор чист, Ҳилолӣ, ба рӯи ту?
Дар кӯи маҳвашон ба суроғи кӣ будаӣ? *Ҳилолӣ*

◇ **ғубор гирифтан** ғамгин шудан.

Агар зи шаш ҷиҳат оина пеши рӯ дорам,
Зи ҳафт пардаи чашмам ғубор мегирад. *Соиб*

ғубор доштани чашм *киноя аз* хира шудани чашм, ба дард омадани чашм.

То ба ҳар чашме зи роҳат сурма бурд,
Чашми ман дорад ғуборе аз сабо. *Ҷомӣ*

ғубор нишондан ғам аз дил бурдан.

Тахт гирад, кулоҳ бистонад,
Бинишинад, ғубор биншонад. *Низомӣ*

ғубори фитна бархостан шӯру ғавғо бархостан.

Саманди ишқ ба ҳар манзиле, ки ҷавлон кард,
Ғубори фитна зи гарди маломате бархост. *Ҳилолӣ*

ғубор аз рӯй шустан *киноя аз* навозиш ва меҳрубонӣ зоҳир намудан, ғамгусорӣ кардан.

Не бар сари ман гирист ёре,
Не шуст зи рӯи ман ғуборе. *Ҷомӣ*

ҒУБОРОЛУД||ҒУБОРОЛУДА غبارآلود||غبارآلوده 1. олудаи гарду чанг, пурчангу ғубор.

Қадам гарчи ғуборолуд дорам,
Ба дидори ту дил хушнуд дорам. *Низомӣ*

2. *маҷ.* заҳмат ва кулфаткашида.

Шуда Ширин дар он раҳ аз бас андӯҳ,
Ғуборолуди чандин бешаву кӯҳ. *Низомӣ*

ҒУЖБ غژب донаи ангур, донаи аз хӯша кандашудаи ангур.

Биёвар он ки гувоҳӣ диҳад зи ҷом, ки ман
Чаҳор гавҳарам андар чаҳор ҷой мудом:
Зумуррад андар токам, ақиқам андар ғужб,
Суҳайлам андар хум, офтобам андар ҷом.
Абулалои Шуштарӣ

ҒУЖМ I غژم пӯсти донаи ангур, ки ба даруни он шира ва донак меистад.

Он хӯша бин чунонки яке хики пурнабиз
Сарбаставу набурда бад-ӯ даст ҳеҷ кас,
Бар гунаи сиёҳии чашм аст ғужми ӯ,
Ҳам бар мисоли мардумаки чашм аз ӯ тагас.
Баҳромӣ

ҒУЖМ II غژم 1. хашм, қаҳр; 2. ҳамла.

Шер ғужм оварду ҷаст аз ҷои хеш,
В-омад ин харгӯшро алфағда пеш. *Рӯдакӣ*

ҒУЗ غز номи яке аз қабилаҳои турк.

Ҳамчу турки ғузанд ғоратдӯст,
Нест бар заррае аз эшон пӯст. *Саноӣ*

ҒУЗРУФ *а.* غضروف тағояк.

Қадди ту ниҳолест, к-аз он мева хӯрандаш,
Ғузруф сипар, лек ба дандон шиканандаш.
Восифӣ

Ғузруф ҷисмест нармтар аз устухон ва сахттар аз пай. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ҒУК غوک *ниг.* ғӯк.

ҒУЛ I *а.* غول 1. аз рӯи ақидаи хурофӣ деве, ки ба ҳар шакл даромада, одамонро аз роҳ мебаровардааст.

Гоҳе чу гӯсфандон дар ғӯл ҷои ман,
Гоҳе чу ғул гирди биёбон давон-давон.
Абӯшакури Балхӣ

Дур аст сари об аз ин бодия, ҳуш дор,
То ғули биёбон нафиребад ба саробат. *Ҳофиз*

ғул дар ғул ғул болои ғул, деви бисёр, анбӯҳи дев; 2. *маҷ.* ҳаромзода.

Истода дид он ҷо дузди ғул,
Рӯи зишту чашмҳо ҳамчун ду ғул. *Рӯдакӣ*

ҒУЛ II||**ҒУЛЛ** *а.* غل занҷир, тавқи оҳанин, ки ба даст ва гардани зиндониён меандозанд.

Ду дасташ ба занҷир баркаш ба ғул,
Яке банди румӣ ба кирдори пул. *Фирдавсӣ*

Вайро меоранд, даст ба ғул кашида, агар некӯкор бувад, раҳо кунанд. *Аҳмади Дониш*

ҒУЛБА||ҒУЛПА غلبه||غلپه акка, аккаи ало.

Се ҳокиманд ин ҷо чун ғулба ҳама дузд,
Майхораву занбораву малъуну хасисанд. *Мунҷик*

ҒУЛВО *а.* غلوا 1. аз ҳад гузаштан, ифрот; 2. *маҷ.* айни шиддати чизе, дар гармогарми чизе.

Шайх Абӯисҳоқ дар ғулвои сукр пурсид, ки ин чӣ ғавғост? Гуфтанд: Садои кӯси Муҳаммади Музаффар аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ҒУЛЛ *а.* غل *ниг.* ғул II.

ҒУЛОЛА غلاله зулф ва мӯи ҷингила; *муқ.* кулола.

То гирди даштҳо ҳама бишкуфт лолаҳо,
Чун дарзада ба оби муасфар ғулолаҳо. *Манучеҳрӣ*

Ҷаҳон шуд аз нафаҳоти насими мушкафшон
Чунонки аз дами миҷмар ғулолаи ҷонон.
Камоли Исмоил

ҒУЛОМ *а.* غلام 1. банда, бандаи зархариди мардина.

Ҳофиз на ғуломест, ки аз хоҷа гурезад,
Лутфе куну боз о, ки харобам зи итобат. *Ҳофиз*

Аммо ғуломон ва чокаронро ба адл хонад ва ба зулми эшон ризо надиҳад. *Аҳмади Дониш*

2. фарзанд, кӯдак; писар.

Агар ман бирафтам ва пеш аз омадан туро ғуломе ояд, ӯро Ҳамал ном кун. «*Таърихи Систон*»

◇ **ғуломи вақт** бандаи вақт, ғаниматдонандаи вақт, замонасоз, шахсе, ки мувофиқи талаби вақт амал мекунад.

Ба ҳам карда канизе чанд ҷаммош,
Ғуломи вақти худ, к-эй хоҷа, хуш бош! *Низомӣ*

ҒУЛОМОНА غلامانه ҳамчу *ғулом, ғуломвор.*

Гуфти маро гар шунавад шоҳи ман,
Тарк кунам гуфти ғуломонаро. *Шамси Табрезӣ*

ҒУЛОМӢ غلامی бандагӣ.

Чу Рӯдакӣ ба ғуломӣ агар қабул кунӣ,
Ба бандагӣ написандад ҳазор Дороро. *Рӯдакӣ*

ҒУЛПА غلپه *ниг.* *ғулба.*

ҒУЛУВ(В)||ҒУЛУ *а.* غلو 1. аз ҳад гузаштан, зиёдаравӣ, ифрот; *маҷ.* муболиға.

Дар корҳо ғулув кардан носитуда аст.
«*Таърихи Байҳақӣ*»

Бас ки дар васфи ӯ ғулу карданд,
Шоҳро масти орзу карданд. *Бедил*

2. инод, саркашӣ.

Чандон ки имтиноъ намудам, ғулув бештар кард.
Авфӣ

Яке аз ровофизро дидам, ки собиқ дар рафз ғулувви тамом дошт. *Аҳмади Дониш*

3. хуҷуми бо издиҳом, хуҷуми якбораи ҳама.

Лашкариён дар талаби улуфот ва русумот ғулув карданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ҒУЛУВВОТ *а.* غلوات *ҷ.* **ғулув(в)||ғулу.**

Бо вуҷуди ғулуввоти сукр аз вақоеи умури мамлакат огоҳ буд. (1) «*Равзат-ус-сафо*»

ҒУЛУЛ *а.* غلول хиёнат.

Гуфт макшуфу бараҳна бе ғулул,
Боз гӯ, ранҷам мадеҳ, эй булфузул! *Румӣ*

ҒУЛХОНА غلخانه||غولخانه девхона, бошишгоҳи девҳо, девлох.

Чун аз он ғулхона ҷон бурдӣ,
Софиошом то кай аз дурдӣ. *Низомӣ*

ҒУЛҒУЛ غلغل 1. садо, овоз; садоҳои омехтаи ҳархела.

Аз навои чангу барбат базми ту холӣ мабод,
То хурӯши чангу созу ғулғули барбатзан аст.
Муиззӣ

Паст шуд ғулғули тасбеҳу таровеҳ, ҳанӯз,
Ба ҳақи рӯза, к-аз он валвала дар дарди сарем.
Камоли Хуҷандӣ

2. овоз ва чаҳ-чаҳи мурғон, махсусан овози булбул.

Зоғ бинӣ ҳамаи боғ пур аз ғулғулу бонг,
Шод ҳамчун сипаҳи занг ба ҳангоми сафар. *Ломеӣ*

Зи бас нолидам аз фарьёди мурғон
Дар атрофи чаман афтода ғулғул. *Ҷомӣ*

ҒУЛҒУЛА غلغله бонгу хурӯш, ошӯбу ғавғо.

Оқибат манзили мо водии хомӯшон аст,
Ҳолиё ғулғула дар гунбади афлок андоз. *Ҳофиз*

ҒУЛҒУЛИСТОН||ҒУЛҒУЛСИТОН غلغلستان ҷои шӯру ғавғо, ғулғулазор.

Сазад гар ба ин бумӣ Зобулситон
Ниҳад дониши номи ғулғулситон. *Фирдавсӣ*

ҒУМР||ҒАМР||ҒИМР *а.* غمر бетаҷриба, хом, корноозмуда.

Ҳар кӣ дар ҷанг баддилу ғумр аст,
Сипару ҷавшанаш дувум умр аст. *Саноӣ*

Ту шабу рӯз аз паи ин қавми ғумр
Чун шабу рӯзи мададбахшон умр. *Румӣ*

ҒУМРӢ||ҒАМРӢ||ҒИМРӢ غمری бетаҷрибагӣ, ноозмудакорӣ, нодонӣ.

Дар фарқ задаст шонаи мушкин,
Бе гесуваке дароз аз ғумрӣ. *Манучеҳрӣ*

ҒУМУМ *а.* غموم *ҷ.* **ғам.**

Қишти умеди маро ба самуми ғумум нобуд кардӣ.
«*Анвори Суҳайлӣ*»

ҒУНДА غنده як навъ тортанаки бузурги газанда.

Метанад гирди сарою дари ту ғунда кунун,
Боз фардош бубин бар тани ту тортанон. *Кисоӣ*

ҒУННА *а.* غنه овозе, ки дар вақти сурудхонӣ аз димоғ мебарояд, оҳанги димоғӣ; тағаннӣ, тараннум.

Бурданд ба тӯҳфаҳо дар офоқ,
З-он ғунна ғанӣ шуданд уششоқ. *Низомӣ*

ғуннаи тар овози димоғии маҳин, форам ва оҳангдор.
Бикшой ғунчаи лаб, бисарой ғуннаи тар. *Ҳофиз*

ҒУНУДАН||ҒАНАВИДАН غنودن||غنویدن хоб кардан; дар ҳолати нимхоб будан; ором гирифтан, осудан.

Худу дудмон назди Хисрав шавӣ,
Бад-он сояи меҳри ӯ биғнавӣ. *Фирдавсӣ*

Ҳама шаб дар савдои ганҷандешӣ намеғунуд. *Авфӣ*

ҒУНЧА I غنچه пунбаки гул, гули ношукуфта, гуле, ки ҳанӯз кушода нашудааст.

Булбуле бар сарири ғунча нишаст,
Ғунча бишкуфту гашт булбул маст. *Низомӣ*

Ба базмгоҳи чаман дӯш маст бигзаштам,
Чу аз даҳони туам ғунча дар гумон андохт. *Ҳофиз*

ғунчаи мастур ғунчаи ҳанӯз кушоданашуда.

Ба турра — шарҳи шабистону сояи сунбул,
Ба ханда — ҳалли муаммои ғунчаи мастур. *Шавкат*

ҒУНЧА II غنچه: **ғунча кардан** хамир кардан, сириштан; омехтан.

Ҳеҷ надонам ба чӣ шуғл-андарӣ,
Тарф ҳаме ғунча кунӣ бо шакар.
Абулаббоси Марвазӣ

ҒУНЧАВАШ غنچه‌وش ғунчамонанд.

Ба арсаи чаману саҳни боғ накшояд
Диле, ки ғунчаваш аз ҳаҷри гулрухе танг аст. *Ҷомӣ*

ҒУНЧАСОН غنچه‌سان ба монанди ғунча, ғунчавор.

То чанд ҳар дам ғунчасон ханди ба рӯи ину он,
Чун шохи гул бош, аз ҳаё сар пеши кас боло макун.
Ҳилолӣ

ҒУНҶ I غنج гирдшуда, ба ҳам омада, лӯнда.

Ғанҷ буду фитода андар кунҷ,
Қарда заъфаш зи бенавоӣ ғунҷ. *Ҳакими Озарӣ*

ҒУНҶ II *а.* غنج *ниг.* **ғанҷ** II.

ҒУРА غوره *ниг.* **ғӯра.**

ҒУРАБО *а.* غربا *ҷ.* **ғариб** 3.

Ва эшон аз деҳқонон набуданд, ғурабо буданд.
«Таърихи Наршахӣ»

ҒУРАМО *а.* غرما *ҷ.* **ғарим** 2.

Аз бими ғурамо дар хона махфӣ шудам. *Авфӣ*

ҒУРАР *а.* غرر *ҷамъ* 1. *ҷ.* **ғурра** II; 2. *маҷ.* аломатҳои нек.

Он чи ӯ бахшад, дар дурҷи маолист дурар,
В-он чи ӯ донад, дар бурҷи маонист ғурар. *Муиззӣ*

ҒУРБАТ *а.* غربت 1. ғарибӣ, мусофирӣ, ҷудоӣ аз ватан.

Дасти татовул бар моли раият дароз карда буд ва ҷавру азият оғоз, то ба ҷое ки халқ аз макоиди зулмаш ба ҷаҳон бирафтанд ва аз курбати ҷавраш роҳи ғурбат гирифтанд. *Саъдӣ*

Зи дунъё меравад Хисрав, ба зери лаб ҳамегӯяд:
Дилам бигрифт аз ин ғурбат, таманнои ватан дорам.
Хисрави Деҳлавӣ

ғурбат ихтиёр кардан тарки ватан намудан.

Аз маншаъ ва мавлиди худ ғурбат ихтиёр кардам.
Авфӣ

2. *маҷ.* вафот кардан.

Чу навбат расад з-ин ҷаҳон ғурбаташ,
Тараҳҳум фиристанд бар турбаташ. *Саъдӣ*

ҒУРБАТГИРОЙ غربت گرای 1. ғурбатхоҳ, ихтиёркунандаи ғарибӣ, мусофиратдӯст; 2. *маҷ.* вафоткарда.

Ба ёди харифони ғурбатгирой,
Қ-аз эшон набинам касеро ба ҷой,
Чу даврони мо ҳам намонад басе,
Хӯрад низ бар ёди мо ҳар касе. *Низомӣ*

ҒУРБАТЗАДА غربت‌زده овора, оворагард, бехонумон, ғариб.

Бо лаззати оворагии водии ишқат
Ғурбатзадагонро нашавад майли ватанҳо. *Ҷомӣ*

ҒУРВОША غرواشه гиёҳест, ки аз он лиф сохта мешавад.

Чу ғурвоша рише ба сурхию чандон,
Қи даҳ мола аз даҳьякаш баст шояд. *Лабибӣ*

ҒУРМ I غرم меши кӯҳӣ, гӯспанди кӯҳӣ.

Ту шерию шерон ба кирдори ғурм,
Бирав, то раҳонӣ диламро зи гурм. *Унсурӣ*

Яке ғурми бирьёну нон аз бараш,
Намакдону речор гирд-андараш. *Фирдавсӣ*

ҒУРМ II *а.* غرم 1. зарар, зиён; 2. товон.

ҒУРМАҶ غرمج гиёҳе, ки донаи чун зира хушбӯе дорад.

ҒУРМАҶОБ غرمجاب шӯрбое, ки аз ғурмаҷ пухта мешавад.

Маро ғурмаҷобе бипухтӣ ба пӣ(х),
Ба пӣ гар бипухтӣ, туӣ руспӣ! *Хуҷастаи Сарахсӣ*

ҒУРОБ *а.* غراب зоғ; зоғи сиёҳ.

Боғ ар чи зи булбулон ба тоб аст,
Анҷир наволаи ғуроб аст. *Низомӣ*

Аҷаб дар он ки ғуроб аз муҷоварати тӯтӣ ҳам ба ҷон омада буд ва малӯл шуда. *Саъдӣ*

◇ **ғуроби залом** *киноя аз* шаб.

Чу шоҳбози саҳар боз кард шаҳпари нур,
Ба сӯи ғарб ғуроби залом кард нуфур. *Бадри Ҷочӣ*

ғуроби сиёҳ *ниг.* **ғуроби залом.**

Асири суманбарг шуд мушкбед,
Ғуроби сияҳ сайди бози сапед. *Низомӣ*

ғуроби таковар *киноя аз* аспи сиёҳ.

Ғуроби таковар биронд аз паяш. *Хоҷу*

ҒУРОБРАНГ غراب‌رنگ сиёҳранг, тира.

Гардад ҷаҳон зи ҷунбиши эшон пур аз ғубор,
Гардад ғуробранг ҳаво з-он ғуборҳо. *Ломеӣ*

ҒУРОБУЛБАЙН *а.* غراب‌البين навъе аз зоғ, ки мардумони хурофотпараст дидани онро наҳс ва аломати ҷудоӣ миёни дӯстон медонистаанд.

Чун ғуробулбайн омад ногаҳон
Дар шикори муш, бурдаш з-он макон. *Румӣ*

ҒУРОБӢ غرابی сиёҳ ва тираи ба ранги зоғ, сияҳранг.

На бози сапед аст ин, на булбули хушнағма,
Вайронаи дунъё дон, он шакли ғуробиро.
Шамси Табрезӣ

ҒУРРА I غره ғурриш, ғирев, наъра.

Ғурраи ӯ ҳокими даррандагон,
Наъраи ӯ монеи чаррандагон. *Румӣ*

ҒУРРА II *а.* غره 1. сафедии пешонии асп, қашқа; **ғурраи ғарро** пешонии тобон.

Осори наҷобату шаҳомат дар ғурраи ғарро... метофт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. аввали моҳ; рӯзи аввали моҳ; *муқобили* **салх** II.

Чун умр ба сар расад, чи Бағдоду чи Балх,
Паймона чу пур шавад, чи ширину чи талх,
Баъд аз сари мову ту ин моҳ басе
Аз салх ба ғурра ояд, аз ғурра ба салх. *Хайём*

Рӯзи якшанба ғурраи рамазон ба Рамла расидем.
Носири Хисрав

3. аввали рӯз, аввали сафедии рӯз.

Бегоҳ буд, дар шаҳр нашудам, то ғурраи рӯз ба шаҳр дароям. *Авфӣ*

Чун ғурраи субҳ гашт ғарро,
Шуд турраи осмон мутарро. *Авҳадӣ*

4. беҳтар аз ҳар чиз, беҳтарини чизе.

ҒУРРАНДА غرنده ғурришкунанда; гулдурросзананда.

Зиреҳ дораду ҷавшану хӯду бабр,
Биғуррад ба кирдори ғурранда абр. *Фирдавсӣ*

Ниҳода суви он ду шаҳзода рӯй
Чу ғурранда шерони наҳчирҷӯй. *Хоҷу*

ҒУРРИДАН غریدن ғурриш кардан, наъра кашидан; шӯридан, хурӯшидан аз рӯи хашм ва ғазаб.

Чу аз дур Тӯси сипаҳбуд бидид,
Биғурриду теғ аз миён баркашид. *Фирдавсӣ*

Бипечид бар хешу барзад инон,
Биғуррид монанди шери жиён. *Хоҷу*

ҒУРРИШ غرش хурӯшиш, хурӯшидан, овози гулдурросӣ.

Табиразан аз кӯҳаи зандапил
Ба ғурриш даровард кӯси раҳил. *Хоҷу*

ҒУРРОН غران ғурришкунон, дар ҳолати ғуррандагӣ.

Падар дил пур аз хашму сар пур зи ҷанг,
Ҳамегашт ғуррон ба сони паланг. *Фирдавсӣ*

ҒУРУБ *а.* غروب фурӯ рафтан ва аз назар ғоиб шудани офтоб ва ситораҳо; ◇ **ғуруб намудани офтоби** *касе киноя аз* мурдан.

Охири кор дар саводи ҷануб
Офтобаш намуд майли ғуруб. *Бедил*

ҒУРУНБА غرنبه овози баланди гулдурросӣ, бонг, хурӯш.

Ду чиз-ш баркану ду бишкан,
М-андеш зи ғулғулу ғурунба. *Лабибӣ*

ҒУРУНБИДАН غرنبیدن садои ғафси баланд додан, бонги гулдурросӣ баровардан.

Лашкари шод ба ҳар дар ҷунбид,
Нои рӯину кӯс биғурунбид. *Унсурӣ*
Ғурунбидани ной дар кӯҳу дашт
Зи овои тундар ҳаме даргузашт. *Фирдавсӣ*

ҒУРУР *а.* غرور **1.** фирефтан; фиреб; **2.** кибру калонӣ, такаббур, ҳавобаландӣ, болидан ба чизи ботил.

Ғурури ҳусн иҷозат магар надод, эй гул,
Ки пурсише накунӣ андалеби шайдоро. *Ҳофиз*
Мекашад сарриштаи кори ғурур охир ба аҷз,
Гар ҳама имрӯз шамшер аст, фардо сӯзан аст. *Бедил*

ҒУРФА *а.* غرفه **1.** болохона.

Пеши он шоҳидони қасри биҳишт
Ғурфае буд баркашида зи хишт. *Низомӣ*
Ҳадам ва ҳашам аз ғурфа фуруд омаданд. *Авфӣ*

2. дарича.

Болохонае, ки эшон дар он ҷо маҳбус буданд, ғурфае ба ҷониби саҳро дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **ғурфаи мино** *киноя аз* осмон.

Биёрояд ба зевар ҳар саҳар машшотаи сунъаш
Арӯси зарнигори субҳро аз ғурфаи мино. *Мушфиқӣ*

ҒУСЛ *а.* غسل шустушӯи тамоми бадан, оббозӣ.

Саҳаргаҳ даме хуштар аз субҳ ор,
Ба сарчашмаи меҳр ғусле барор. *Хоҷу*
Ғусли шаҳиди ишқ ба оташ сазад, на об,
Чун шӯъларо ба об касе шустушӯ кунад? *Урфӣ*

◇ **ғусли таъмид** маросими динии аҳли насоро (христианҳо), ки кӯдак ё одами калонсолро барои ба дин даровардан ғусл мекунонанд.

ҒУСН *а.* غصن шохи дарахт, шохаи дарахт.

ҒУССА *а.* غصه ғам, андӯҳи гулӯгир, ғам ва андӯҳе, ки дар дил пинҳон нигоҳ дошта ба касе изҳор намекунанд.

То сари зулфи ту дар дасти насим афтодаст,
Дили савдозада аз ғусса дуним афтодаст. *Ҳофиз*
Ба дарду ғуссаву андӯҳ аз он хушам, Ҷомӣ,
Ки софи айшу тараб нест хуштувор маро. *Ҷомӣ*

ҒУТА||ҒӮТА غوته||غوطه фурӯ шудан дар об, фурӯравӣ дар об.

Он чунон пинҳон шуданд аз чашми ӯ,
Мисли ғута(и) моҳиён дар оби ҷӯ. *Румӣ*

ғута хӯрдан фурӯ рафтан дар об.

Ба дил гуфт: Пайкор бо жанда пил
Чу ғӯтаст хӯрдан ба дарьёи Нил. *Фирдавсӣ*

ҒУТАХОРӢ||ҒӮТАХОРӢ غوته خواری||غوطه خواری фурӯравӣ дар об.

Ҳамчу маҳ хешро дар об андохт,
Ҳамчу моҳӣ ба ғутахорӣ сохт. *Ҷомӣ*

ҒУФА||ҒУФФА غفه пӯстин.

Рӯи ҳар як чун ду ҳафта гирдмоҳ,
Ҷома-шон — ғуфа, самуришон — кулоҳ. *Рӯдакӣ*

ҒУФРОН *а.* غفران омурзиш, бахшиши гунох, афви ҷурм.

Хайём, барои гунаҳ ин мотам чист,
В-аз ғам хӯрдан фоида бешу кам чист,
Гар ҳеҷ гунаҳ набошадат, ғуфрон чист,
Ғуфрон зи барои гунаҳ омад, ғам чист? *Хайём*
Ғуфтанд: Пас чӣ кунем, то мустаҳиққи ғуфрон гардем. *«Равзат-ус-сафо»*

ҒУФФА غفه *ниг.* **ғуфа.**

ҒУЧ *т.* غوچ гӯсфанди нари шохдори ҷангӣ, қӯчқори ҷангӣ, тагали ҷангӣ.

Зуд бинӣ шикаста пешонӣ,
Ту, ки бозӣ ба сар кунӣ бо ғуч. *Саъдӣ*

ҒУЮС *а.* غیوث *ҷ.* **ғайс.**

Фалсафие гуфт: Чуп донӣ худус,
Ҳодисаи абр чӣ донад ғуюс? *Румӣ*

ҒӮЗА غوزه ғилофи болои баъзе наботот ҳамчун пахта, кӯкнор ва ғ.

ҒӮК||ҒУК غوک курбоққа.

Чашм чун хонаи ғӯк об гирифта ҳама сол,
Лафҷ чун мӯзаи хоҷа Ҳасани Исо каж. *Мунҷик*
Булбулонро дидам, ки ба нолиш даромада буданд аз дарахт ва кабкон аз кӯҳ ва ғӯкон аз об ва баҳоим аз беша. *Саъдӣ*

ҒӮЛ غول ҷое, ки дар домани кӯҳҳо ва дар саҳро барои дар шаб хобидани чорпоён сохта мешавад.

Гоҳе чу гӯсфандон дар гӯл ҷони ман,
Гоҳе чу ғул гирди биёбон давон-давон.
Абӯшакури Балхӣ

ҒӮЛА غوله анбори ғалла.

ҒӮЛАДОР غوله‌دار дорои анбори ғалла; *ниг.* **ғӯла.**

Хушку зоро, ки киштзор бувад,
Ҳар куҷо ғул ғӯладор бувад. *Саноӣ*

ҒӮЛИН غولین кӯзаи даҳанкалон; кӯзаи дудаста.

Ғулию фурӯ хишта ду ғӯлин ба ду абрӯ,
Пинҳон шуда андар паси атрофи ду ғӯлин. *Имора*
Сабӯву соғару онину ғӯлин,
Ҳасиру ҷойрӯбу хайму полон. *Тайён*

ҒӮРА||ҒУРА غوره ангури норасидаи турш ва дигар меваҳои нопухта.

Бирафтам ба раз, то биёрам канашту,
Чи себу чи ғӯра, чи амрӯду олу. *Алии Қарт*

Саросар ҳама раз пур аз ғӯра буд,
Бифармуд то кеҳтаронро дуруд. *Фирдавсӣ*

ҒӮТ غوت фалохан, фалахмон.

Ҳар куҷо харби маҳуле омадӣ,
Ғӯташон каррории Аҳмад будӣ. *Румӣ*

ҒӮТА غوته‖غوطه *ниг.* ғута.

ҒӮТАХОРӢ غوته‌خواری‖غوطه‌خواری *ниг.* ғутахорӣ.

ҒӮШ I غوش чӯби сахт, ки аз он тир, найза ва дигар аслиҳа, инчунин мизроб месозанд; ◇ **чӯби ғӯш** тир.

Андозад абрувонат ҳамасола чӯби ғӯш,
В-он гоҳ гӯядам, ки хурӯшон машав, хамӯш! *Хисравӣ*

ҒӮШ II غوش *ниг.* ғӯшо I.

ҒӮШО I غوشا саргини гов ва гӯсфанд.

Рав, ҳамон пеша, ки кардӣ падарат,
Ҳезум овар зи разу чин ғӯшо! *Алии Карт*

ҒӮШО II ‖ **ҒӮШОЙ** غوشا‖غوشای сараки гандуму ҷав, хӯшаи гандуму ҷав, ки баъд аз даравидан ба замин мерезад.

Яке зи роҳ зар барнадораду сим,
Яке зи дашт ба нима ҳамечинад ғӯшой. *Тайён*

ҒӮШОД غوشاد *ниг.* ғавшод.

ҒӮШОЙ غوشای *ниг.* ғӯшо II.

ҒӮШТ غوشت бараҳна, луч.

Шуд ба гармоба дарун, истод ғӯшт,
Буд фарбию калон, бисьёргӯшт. *Рӯдакӣ*

Қ

Қ ҳарфи сию шашӯми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои арабии тоҷикӣ — ҳарфи ق; *ниг.* қоф I.

ҚАБАС *а.* قبس шӯъла, шӯълаи оташ; оташпора.

Мусо ин ҷо ба умеди қабасе меояд.
«Равзат-ус-сафо»

ҚАБАҚ *т.* قبق **1.** ҳадаф, нишона, нишон.

Ҷавоне буд ба ғоят чобук ва тир хуб меандохт ва аксар он буд, ки тири ӯ (ба) қабақ мерасид.
«Равзат-ус-сафо»

2. каду; **3.** дарахти миёнхолӣ.

Қибчоқ муштақ аз қабақ аст ва қабақ дарахти миёнтиҳиро гӯянд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚАБЕҲ *а.* قبیح зишт, нозебо, нописанд, бад, ганда.

Аз ғазаб афъоли ... қабеҳ ... содир мешавад. *Авфӣ*

Дар ҳар феъл бояд ки оқилро дар он ҳайре мутасаввир бошад ва илло абас афтад ва ақл онро қабеҳ шуморад. *Насириддини Тӯсӣ*

ҚАБЕҲА *а.* قبیحه *муаннаси* қабеҳ.

Аъён ва оқсақолон ... марсумоти қабеҳаро бархам доданд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ҚАБЕҲУЛВАҶҲ *а.* قبیح الوجه зиштрӯй, баднамо.

Подшоҳе алассабоҳ ба шикор мерафт. Марди қабеҳулваҷҳ ва кареҳулманзаре аз муқобили ӯ баромад. *Садри Зиё*

ҚАБЗ *а.* قبض **1.** *гирифтан, ахз кардан.*

Идрис пурсид, ки ба қабзи рӯҳи ман омадаӣ?
«Равзат-ус-сафо»

Бас ки дасташ доштӣ бо баст хӯй,
Тофтӣ ангушти ӯ аз қабз рӯй. *Ҷомӣ*

қабзу баст а) гирифтану додан, додугирифт, додуситад; б) идора кардан.

[Ғозонхон] зимоми ҳаллу ақди умури мамлакат ва инони қабзу басти масолеҳи салтанат бар ваҷҳе дар кафи кифояти ӯ ниҳода буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Қабзу басти он вилоятҳо дар ӯҳдаи губирнотури Тошканд аст. *Аҳмади Дониш*

2. гирифтагии табиат; андӯҳу ғусса, дилтангӣ.

Чун ки қабзе оядат, эй роҳрав!
Он салоҳи туст, оисдил машав! *Румӣ*

Шайх гуфт: Ҳар гоҳ маро қабз будӣ, рӯй сӯи хоки пир кардаме. *Ҷомӣ*

3. дандонро кунд кардан; кунд шудани дандон.

Ва махсус ба ҳоссаи завқ ва он тууми нӯҳгона бувад, яъне ширинӣ ва туршӣ ва шӯрӣ ва тезӣ ва талхӣ ва дусумат ва уфусат ва қабз ва тафоҳат.
Насириддини Тӯсӣ

4. дарҳам кашидагӣ, дарҳам кашида шудан; ◇ **қабзи табиат** гирифтагии табъ; сахт шудани меъда.

ҚАБЗА *а.* قبضه **1.** даст, панҷа; чизе ки дар мушт гунҷад, чизе ки ба мушт ҷо шавад.

Дарояд ҳар кӣ андар қабза, вазнаш нест чандоне,
Вале ҳар гаҳ кашӣ, гӯӣ зи сад ман бештар бошад.
Восифӣ

Қабзаи хок куҷо домани моро гирад,
Гирдбодем, ки дар рақс бувад решаи мо. *Соиб*

2. ченакест, ки баробари як каф (мушт) меояд.

Шамшерро як қабза берун оварда буд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

3. даста, мас. қабзаи шамшер, қабзаи ханҷар.

Роҳати ҷон бошад аз он қабза теғ,
Марҳами дил бошад аз он ҷаъба тир. *Саъдӣ*

Ҳар қадар қатъи тааллуқ кард, аз ҳастӣ нараст,
Хам шуд аз бори гарони қабза пайкар теғро. *Савдо*

◇ **қабза кардан** тасарруф кардан, забт кардан; **ба қабзаи тасарруф даровардан** ба даст даровардани чизе.

Яҳъё хилъат пӯшида ва зар ба қабзаи тасарруф дароварда, аз маҷлис берун омад.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

ҚАБЗИ(Й)ЯТ *а.* قبضیت **1.** мушкилӣ, душворӣ, сахтӣ.

Қабзийяте ба кори ман афтода субҳу шом,
Қабзе ба лавҳи синаи ман печутобрез! *Имло*

2. *маҷ.* сахт шудани меъда.

ҚАБЗУЛВУСУЛ *а.* قبض‌الوصول шаҳодатномаи расидани чизе, хати қабул.

ҚАБИЛ *а.* قبیل гурӯҳ; қисм; ҷинс, хел; **аз қабили** ... аз қисми ..., аз ҷинси ...

Чунончи ҳоссаи басар идроки мубсирот кунад аз қабили алвон ва азво. *Аҳмади Дониш*

(аз) ин (ё **он**) **қабил** аз ин ё он гурӯҳ; ин ё он тавр, ин ё он хел.

Ман аз он қабил нестам, ки таом бисьёр хӯрам ва бад-он лаззат гирам. *Ҷомӣ*

Гуноҳи бахт чӣ бошад, ба ман бигӯ, Махфӣ,
Чу рӯзгор шиносад аз ин қабил маро. *Махфӣ*

ҚАБИЛА||ҚАБИЛАТ *а.* قبیله||قبیلة **1.** гурӯҳи мардуме, ки кешу табор буда аз як ҷадди аввалананд; **2.** қавм, тоифа.

Тоҷи сари қабилаву оли падар ту бош,
К-аз ту сараш ба тоҷи бузургӣ мукаллал аст. *Муиззӣ*

Биншаст миёнаи қабила,
Ӯ оташу дигарон фатила. *Шоҳин*

ҚАБЛ *а.* قبل пеш, аввал; *муқобили* баъд; **қабл аз** ... пеш аз ..., то ...

Қабл аз вай шоире, ки соҳиби девон бошад, нашунидем. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Соиб, ҳарифи силии боди хазон най,
Қабл аз хазон зи худ бифишон баргу борро. *Соиб*

ҚАБО *а.* قبا **1.** як навъ либоси дарози пешкушодаи рӯйпӯшии мардона.

Аз ҷуд қабо дорӣ пӯшида мушаҳҳар,
В-аз маҷд бино дорӣ барбурда мушайяд. *Рӯдакӣ*

Дарахтонро ба хилъати наврӯзӣ қабои сабзи варақ дар бар карда. *Саъдӣ*

2. номи ҷое ва масҷиде дар ноҳияи Мадина.

Сад камар он қавми баста бар қабо
Баҳри ҳадми масҷиди аҳли Қабо. *Румӣ*

◇ **қабои зарбафт** *киноя аз* осмони пурситора; **қабои кӯҳлӣ** *киноя аз* осмон; **танг шудани қабо** а) бетоқат шудан, зиқ шудан; б) қашшоқӣ дидан, қашшоқ шудан.

ҚАБОЕҲ *а.* قبائح||قبا یح *ҷ.* **қабеҳа.**

Баъзе аз ... қабоеҳи афъоли ту ... баршуморам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Бори дигар бар иртикоби қабоеҳу ҷароим далерӣ ва ҷуръат накунанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚАБОИЛ *а.* قبائل||قبایل *ҷ.* **қабила||қабилат.**

Ин қабоил бо ҳамдигар ҷанг кунанд. (2) *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Овозаи ҷалолат ғалтида дар ашоир,
З-он дам ки ҳукми наҳьят афтода дар қабоил. (2) *Савдо*

ҚАБОЛА *а.* قباله **1.** санаде, ки аз рӯи он чизеро ба зимма мегиранд; васиқа.

Ин қаболаи фалон замин асту фалон чизро фалон кас замин. *Саъдӣ*

Бар сафҳаи дили ман зикри май асту шоҳид,
Ақди муҳаббат омад мазмуни ин қабола. *Ҳилолӣ*

2. хати никоҳ, иҷозатномае, ки аз тарафи маҳкамаи шаръӣ дода мешавад.

Гар навъарӯси даҳр дарояд ба ақди ту,
Маҳри ду кавн, Ҳофизаш, андар қабола кун! *Ҳофиз*

Он хубтар, ки пеши ту орам арӯси мадҳ,
К-аз ҷуди ту қаболаи кобин мусаҷҷал аст. *Муиззӣ*

◇ **қаболаи кӯҳнаи ҷое будан** аз аввали кор аз ҳама чизи ҷое огоҳ будан.

ҚАБОНАМАД قبانمد яктаки намадӣ, либоси боронӣ, чакман.

Бар умеди кулоҳи давлати ту
Ҳосидонро қабонамад марасад! *Хоқонӣ*

ҚАБОПӮШ قباپوش пӯшандаи қабо, он кӣ қабо пӯшидааст.

Танҳо зи куҷо мерасӣ, эй сарви қабопӯш,
Дардо, ки ту меоиву ман меравам аз хуш. *Ҷомӣ*

Дар арсаи бустони ҷаҳон сарви қабопӯш
Хезад басе, аммо чу ту ҷолок наяфтад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚАБОҲ قباه *ниг.* **қабо 1.**

Яке дар бараш парниёнӣ қабоҳ,
Яке бар сараш хисравонӣ кулоҳ. *Саъдӣ*

Хироманда сарве ба талъат чу моҳ,
Чу гул рафта дар арғувонӣ қабоҳ. *Хоҷу*

ҚАБОҲАТ *а.* قباحت бадӣ, зиштӣ дар кор ва гуфтор.

Ҳар ч-он қабеҳтар бикунад ёри дӯстрӯй,
Донад, ки чашми дӯст набинад қабоҳаташ. *Саъдӣ*

ҚАБР *а.* قبر ҷое, ки мурдаро гӯр мекунанд, гӯр, мазор.

Қай бувад, кай миёни минбару қабр
Карда сад ҷок ҷайбу хирқаи сабр. *Ҷомӣ*

ҚАБУЛ *а.* قبول пазируфтан, пазироӣ писандидан.

Инони табъ аз ин пас кашида ҳоҳам дошт,
Агар кушода набинам дари қабулу футӯҳ. *Анварӣ*

Ҷон фишондем ба хоки қадамаш, лек чӣ суд,
Ки наяфтод қабули карамаш хидмати мо. *Ҷомӣ*

қабул кардан пазируфтан, маъқул донистан, гирифтан, рад накардан.

Мазан зи чуну чаро дам, ки бандаи муқбил
Қабул кард ба ҷон ҳар сухан, ки ҷонон гуфт. *Ҳофиз*

қабул омадан маъқул шудан, дуруст ва писандида афтодан.

Зоҳидро ин сухан қабул наёмад, рӯй бартофт. *Саъдӣ*

◇ **қабули хотир** чизи форам, форанда, писандида, мақбул.

Ки шаҳ гардид масти ҷоми он май,
Наёмад ҷуз қабули хотир аз вай. *Ҳозиқ*

ҚАБЪ *а.* قبع **1.** сар фуровардан дар вақти ибодат; **2.** ҳирс, ҳарисӣ, озмандӣ.

Авлоди ӯ қабъи занбӯри наҳл карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚАБҶ *а.* قبج *шакли арабишудаи* **кабк.**

ҚАВ قو пилтаи чақмоқ, пахтаи сӯхта; ҳар чизи сабук ва кушки сӯхтанбоб.

Ҳаббазо, тотуи ҷорӯбдуми ҷангальёл,
Ки шуда пайкараш аз кӯбаи меҳнат чун қав. *Шоҳин*

ҚАВАД *а.* قود қасос, ниқор; **қавад ситондан** ниқор гирифтан, интиқом гирифтан.

Ғолибӣ бар ҳоҷа доми ӯ шавад,
То шавад воливу бистонад қавад. *Румӣ*

ҚАВВОД *а.* قوّاد касе, ки даллолии кори ношоиста мекунад, далла, қалтабон.

Ҳар кй бо аҳли касон шуд фисқчӯ,
Аҳли худро, дон, ки қаввод аст ӯ. *Румӣ*

ҚАВВОДА *а.* قوّاده *муаннаси* **қаввод.**

Қаввода назди духтар омад ва ӯро истидъо кард. *Авфӣ*

ҚАВВОЛ *а.* قوّال **1.** гапзан, забоновар, нотиқ; хушгап; **2.** сурудхон, ҳофиз.

Бихон як ғазал, ёри қавволи мо,
Ки бошад муносиб ба аҳволи мо. *Фирдавсӣ*

Қавволонро мефармуд, то суруди ошиқона мехонанд ва шабу рӯз ба симоъ машғул шуда буд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ҚАВВОЛБАНД قوالبند суханвар, нотиқ, хушгап.

Гоҳе андар либоси лафзу ҳуруф,
Гаҳ мар-ӯро қавволбанди зуруф. *Ҷомӣ*

ҚАВВОМ *а.* قوام устуворкунанда, барпокунанда, ба қивому низом оваранда.

Зокири он ахтарон қаввоми мо,
Ботини мо гашта қаввоми само. *Румӣ*

ҚАВВОС *а.* قواس **1.** камонсоз, камонгар; **2.** камондор, тирандоз.

ҚАВВОСӢ *а.* قواسی пешаю ҳунари камонсозӣ ё тирандозӣ.

Аз фузулӣ ту камон афроштӣ,
Санъати қаввосие бардоштӣ. *Румӣ*

ҚАВД *а.* قود **1.** бурдан, кашондан; **2.** аспи етак, аспе, ки ба етак меравад.

ҚАВДКАШ قودکش он кй аспи етакро мебарад; *ниг.* **қавд.**

Дар пеши мавкаби ту ушоқони қавдкаш
Ҳар дар лигом бар сари чархи ҳарун кунанд. *Заҳири Форьёбӣ*

ҚАВИБОЗУ قوی‌بازو он кй дорои зӯри бозуст, қавидаст, пурқувват, зӯр; *маҷ.* паҳлавон.

Чу дарвеш бебарг дидам дарахт,
Қавибозувон сусту дармонда сахт. *Саъдӣ*

Мурассаъторкаше, чобуксаворе, қодирандозе,
Қавибозу камондоре, хадангалмос пайконе. *Сайидо*

ҚАВИБОЛ قوی‌بال *ниг.* **қавидил.**

Анбар ба он мустазҳар ва қавибол гашта, Роҷварро ба ҷониби Давлатобод мунҳазим гардонид. *«Таърихи Фаришта»*

ҚАВИДАСТ قوی‌دست пурзӯр, бақувват, муқтадир.

Инони таковар ба давлат сипурд,
Намуд он қавидастро дастбурд. *Низомӣ*

Ҷамоате қавидастон бар эшон илҳоҳ натавонанд кард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ҚАВИДАСТГОҲ || **ҚАВИДАСТГАҲ** قوی‌دستگاه || قوی‌دستگه тавоно, давлатманд, соҳиби ҷоҳу манзалат.

Баландахтаре, номи ӯ бахтьёр,
Қавидастгаҳ буду сармоядор ... *Саъдӣ*

ҚАВИДИЛ قوی‌دل **1.** шуҷоъ, далер, ҷасур; **2.** касе, ки хотираш ҷамъ аст, дилпур.

Малик фармуд: ... қавидил бош, ки дасти ту дар мамлакати мо кушодааст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҚАВИЁЛ قوی‌یال он кй гарданаш бақувват аст, қавигардан; *маҷ.* зӯр, тануманд.

Ҷавон агарчи қавиёлу пилтан бошад,
Ба ҷанги душманаш аз ҳавл бигсалад пайванд. *Саъдӣ*

ҚАВИЗӮР قوی‌زور хеле зӯр, бақувват.

Намегардад хато, Мулҳам, нишони фикри зулф аз ман,
Қавизӯрам, агар ҳамчун камон пушти дуто дорам. *Мулҳам*

ҚАВИМ *а.* قویم рост, дуруст; устувор, пойдор.

То абад пеши ту иқбол раҳӣ боду раҳин,
Қомати ҷоҳи ту то ҳашр қавӣ боду қавим. *Заҳири Форьёбӣ*

Ба иршоди падар машғул шудам, то миллати қавимро қабул фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚАВИНИҲОД قوی‌نهاد салимтабиат, бақувват, зӯровар.

Рӯзе, ки қавиниҳод будам,
Берун зи тариқи дод будам ... *Ҷомӣ*

ҚАВИПАЙКАР قوی‌پیکر тануманд, зӯр, бақувват, қавибозу, калонҷусса.

Қавипайкаре дид бас бошукӯҳ,
Зада дастҳо дар камаргоҳи кӯҳ. *Ҷомӣ*

ҚАВИПАНҶА قوی‌پنجه зӯр, тавоно; *маҷ.* бой, давлатманд.

Қавипанҷа хасмем ҳамсоя буд,
Ки аз ҳашмату ҷоҳ пурмоя буд. *Ҷомӣ*

ҚАВИТАБЪ قوی‌طبع он кй табъи баланд дорад; *маҷ.* шоири боистеъдод.

Қавитабъ ин мушрифи номдор
Навишт ин қасида ба фасли баҳор. *Фазлӣ*

ҚАВИТАРКИБ قوی‌ترکیب тануманд, ғафс, захим.

Мардуми сиёҳпӯст дуруштустухони ғализ бошанд ва қавитаркиб. *Носири Хисрав*

ҚАВИЧАНГ قوی‌چنگ зӯрманд, тавоно.

Сафороёни маънии қавичанг
Чунин доранд ҳарф аз водии ҷанг ... *Мулҳам*

ҚАВИЧАНГОЛ قوی‌چنگال **1.** *ниг.* **қавичанг;** **2.** дарранда, ваҳшӣ.

Қавичангол гурге тезчашме,
Ба бозу филзӯру тангчашме ... *Сайидо*

ҚАВИҲАЙКАЛ قوی‌هیکل калонҷусса, тануманд.

Ҷавонони қавиҳайкал зиреҳҳои симин печон, монанди зулфи маҳбубон, дар бар карда, хафтонҳои зарҳал дарпӯшанд. *«Фатҳнома»*

ҚАВИҲИММАТ قوی‌همت ҳимматбаланд.

Дарвеше қавиҳиммат бо подшоҳи соҳибшавкат тариқаи ихтилот ва сулуки инбисот дошт. *Ҷомӣ*

ҚАВИҲОЛ قوی‌حال **1.** давлатманд, бой.

Дар он ҳол пеш омадам дӯсте,
Аз ӯ монда бар устухон пӯсте.
Шигифт омадам, ки қавиҳол буд,
Худованди ҷоҳу зару мол буд. *Саъдӣ*

2. пуриқтидор, зӯр, бақувват.

Он тоифа дар аҳди ӯ қавиҳол шуданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ҚАВЛ *а.* قول **1.** сухан, гап, гуфтор.

Ҳамин аст оини ин қавми суст,
Бувад феъл чун қавлашон нодуруст. *Малеҳо*

ба қавли *касе* а) ба сабаби гуфтаи касе.

Ба қавли душманон золим шудӣ имрӯз, моҳи ман,
Мақоме дорад оби чашму ҷое дорад афғон ҳам. *Мушфиқӣ*

б) мувофиқи сухани касе, аз рӯи ривояти касе; 2. навъе аз суруд.

Дилам аз шеъри Анварӣ бигрифт,
Эй писар, қавли «Булфутӯҳ» биёр. *Анварӣ*

Ту шеъре хуш меҳонӣ ва қавлу ғазалро латиф мегӯӣ. *Авфӣ*

Қавли косагар(ӣ) номи яке аз оҳангҳои мусиқӣ.

Як ду дам бар се «Қавли косагарӣ»
Чор коси муғона бистонем. *Хоқонӣ*

3. қабул, пазирой.

Подшоҳ қавли ин маънӣ нанамуда, ба ҷониби Қашмир кӯч кард. *«Таърихи Фаришта»*

Шайх Абулмафохир назди салотин ва ҳукком қавле тамом ёфта. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

4. ваъда, ба ӯҳда гирифтан.

Қавлро нест савобе, чу амал нест дар ӯ ... *Носири Хисрав*

қавлу амал (ё феъл) ваъдаю кор, ваъдаву иҷрои он.

Гоҳ мешуд булбулово дар ғазал,
Гоҳ мезад даст бар қавлу амал. *Ҷомӣ*

Қавлу феълу замир чун шуд рост,
Ихтилофе намонад андар хост. *Авҳадӣ*

қавл додан ваъда кардан, ба ӯҳда гирифтан; *маҷ.* аҳду паймон кардан.

... Қ-эй кафат қавл дода бо дафу най
В-эй лабат аҳд баста бо маю ҷом. *«Баҳори Аҷам»*

аз қавл бозистодан аз қавли худ гаштан, аз ваъда гаштан.

Ҷон хоҳиям ба бӯсаву бозистӣ зи қавл,
Чун ваъдаат ҳамин, ҳама сӯи ту меравад. *Анварӣ*

ба қавл устувор омадан аз қавли худ нагаштан, ба ваъда истодан.

Савганд маҳӯр, ки ман туро донам,
Яъне ки ба қавл устувор ой. *Анварӣ*

ҚАВМ *а.* قوم мардуми як маҳалла, гузар ва ё деҳа, ки дар як масҷид ва аз паси як имом намоз мехонанд; тоифа, қабила; халқ, мардум.

Ва рӯзи дигар қавми дигар омаданӣ ва бар ҳамин сифат хидмат карданӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

Қавме дар араб бошанд, ки дар давидан аз аспи тозӣ сабақ баранд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Мабин ҳақир гадоёни ишқро, к-ин қавм
Шаҳони бекамару хисравони бекулаҳанд. *Ҳофиз*

қавми фил *ниг.* асҳоб (асҳоби фил).

ҚАВОБИЗ *а.* قوابض *ҷ.* қобиз 3.

Баъзе аз атиббо дар истеъмоли қавобиз муболаға карданд. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

ҚАВОЗИБ *а.* قواضب *ҷ.* қазиб 1.

Шохи гули айш бо авони,
Барги гули унс бо қавозиб. *Анварӣ*

ҚАВОИД *а.* قواعد *ҷ.* қоида.

Исмоил гилу санг мекашид ва Иброҳим ба кор мебурд, то қавоиди хона баланд шуд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

Ва ҳар як дар қавоиду русуми маҷлиси бибиён олимаи давронанд. (2) *Савдо*

Қипчоқ гуфт: Миёни ману ӯ қавоиди дӯстӣ муаккад буд. (3) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ҚАВОИМ *а.* قوائم‖قوايم *ҷ.* қоима.

Хилқати қавоими ӯ аз як устухон аст ва ӯро мафсали зону нест. (3) *Авфӣ*

Гови густох андар он хона биҷаст,
Мард барҷасту қавоимхош баст. (3) *Румӣ*

◇ **қавоими шамшер** даста(ҳо)и шамшер.

Даст ба қавоими шамшер бурда аз ниёми интиқом берун кашиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚАВОЛИБ *а.* قوالب *ҷ.* қолаб‖қолиб.

Манам ҳар суханро баёни маонӣ,
Манам ҷони ақлу ҳунарро қаволиб. (1) *Манучеҳрӣ*

Абдон ва қаволиб мураккаби ин нуфусанд ва ҳавас ва қувваи ходими эшон. (1) *Аҳмади Дониш*

ҚАВОМ *а.* قوام **1.** ростӣ, дурустӣ; устуворӣ, пойдорӣ.

То ки ҳисомат қавоми мулки Аҷам шуд,
Оҳ зи аъдои ноқавом баромад. *Хоқонӣ*

Аз аклу шурб, ки моддаи қавоми ҳаёт аст, мӯҳтариз намебояд шуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. ростӣ ва мавзунии қомат.

Дардам ҳама з-он турки парichеҳра, ки дорад
Болош қавоми алифу зулф ҳами дол. *Ломеӣ*

ҚАВОНИН *а.* قوانين *ҷ.* қонун I 1.

Дақоиқи умури мулк ва қавонини миллат неқӯ донистӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба расми ҳандасӣ корозмое,
Қавонини расадро раҳнамое. *Ҷомӣ*

ҚАВОРА *а.* قواره *ниг.* қувора.

ҚАВОРИР *а.* قوارير *ҷ.* қорура.

Кунун холӣ кун аз бегона хиргоҳ,
Пур аз май кун авонию қаворир. (1) *Ломеӣ*

Лашкари Буқо Темур санги манҷаниқ ва тир ва қаворири нафт равон карданд. (2) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ҚАВОФИЛ *а.* قوافل *ҷ.* қофила.

Чӣ донам ман, ки боз ой ва ё на,
Бад-он вакте ки боз ояд қавофил. *Манучеҳрӣ*

ҚАВОФӢ *а.* قوافى *ҷ.* қофия.

Назму таҷнису қавофӣ, эй алим,
Бандаи амри туанд аз тарсу бим. (2) *Румӣ*

ҚАВС *а.* قوس **1.** *мат.* камон; қисме аз доира; **2.** *нуҷ.* номи бурҷи нӯҳӯм аз дувоздаҳ бурҷи фалак.

Қавс агар аз тир дарзад девро,
Далв пуроб аст заръу мев(а)ро. *Румӣ*

Шоҳи чорболиши торами чаҳорӯм ба хонаи Қавс даромада, кураи заминро ҳадафи замҳарир гардонида буд. *Восифӣ*

◇ **қавси мушкин** *киноя аз* абрӯи сиёҳи маҳбуба.

Кашида турки масташ қавси мушкин,
Ба хуршеди ҷаҳонтоб аз сари кин. *Бадрӣ*

қавси қузаҳ тиру камон, рангинкамон.

Бар абрӯи обидфиребаш хизоб
Чу қавси қузаҳ буд бар офтоб. *Саъдӣ*

қавси ҳоҷиб *киноя аз* камони абрӯ.

ҚАВСА قوسه *ниг.* **қавс (қавси қузаҳ).**

Бимонда бар инҳо зи нисфуннаҳор
Ду қавса зи арзи балад ошкор. *Шодӣ*

ҚАВСАЙН *а.* قوسین **1.** *шакли дугонаи* қавс; **2.** *маҷ.* ду абрӯ.

ҚАВСАР||ҚАВСАРА *а.* قوصر||قوصره сабади хасин барои нигоҳ доштани меваи хурмо ва ғ.

Пеши зоҳирбин чи қалбу чи сара,
Ӯ чӣ донад чист андар қавсара? *Румӣ*

ҚАВСӢ قوسی мансуб ба қавс; камонмонанд, хамида, дуто.

Хуш аст қадршиносӣ, ки чун хамида сипеҳр
Сиҳоми ҳодисаро кард оқибат қавсӣ. *Шавкат*

ҚАВӢ *а.* قوی **1.** зӯр, пурзӯр, бақувват; *муқобили* заиф.

Душман агарчи қавӣ бошад, ... бар ӯ даст тавон ёфт. *«Нигори дониш»*

Дил заифу ғам қавӣ, танҳо дар ин ишратсаро,
Вой гар, Махфӣ, набудӣ сабр ҳамзонуи мо. *Махфӣ*

2. бисьёр, ниҳоят, хеле.

Ба хулқу латаф гармрӯ мард буд,
Вале дегдонаш қавӣ сард буд. *Саъдӣ*

Ман ба ташрифи мир Абдуллоҳ
Сахт хушнудаму қавӣ шодам. *Камоли Хуҷандӣ*

3. калон, бузург, калонҷусса.

Ба ҳайкал қавӣ чун тановар дарахт
Валекин фурӯ монда бе барг сахт. *Саъдӣ*

Гӯсфандони он вилоят қавӣ бошанд. *Авфӣ*

◇ **қавӣ шудани кор** дуруст шудан, устувор шудан, бақувват шудан.

Ва кори Исҳоқ бинни Аҳмад ба Самарқанд қавӣ шуд. *«Таърихи Наршахӣ»*

ҚАД(Д) *а.* قد қомат.

Хаёли қадди латифат чу дида сарв дар об,
Чӣ майлҳо, ки бари қадди дилрабо карда.
Камоли Хуҷандӣ

Чӣ суд панди касон, чун намебарад зи дилам
Ҳавои қадди дилорою рӯи зеборо. *Ҷомӣ*

қади афрохта қади баланди мавзун.

Ту бо қади афрохта раҳ сӯи боғ андохта,
Сарв аз хиҷолат сохта ҷо дар паси деворҳо. *Ҳилолӣ*

қадди дилҷӯ қомати мавзун, зебо.

Сарвро бо қади дилҷӯи ту нисбат нарасад,
Сарв нахлест баҷомондаву қадди ту равон. *Шоҳин*

қадди саркаш қадди росту баланд.

Ғамам бигдохта аз оташи ӯ,
Бувад чун шӯъла қадди саркаши ӯ. *Сайидо*

қаду боло қаду қомат.

Туро ба сарвин боло қиёс натвон кард,
Ки сарвро қаду боло бад-они ту монад.*

◇ **қад кашидани ниҳол** калон шудан, сабзидан, баланд шудани ниҳол.

То ниҳоли ту қад аз гулшани тақдир кашид,
Сарвро фохта аз тавқ ба занҷир кашид. *Соиб*

қад рост кардан рост истодан, қоматро рост кардан.

Чун тир ҳар кӣ рост кунад қад бар ин бисот,
Бо қомати хамида равад чун камон ба хок. *Соиб*

бар қади фарзанд рост шудани ҷома ба қади падар баробар шудани қади фарзанд.

Чу шуд ҷома бар қадди фарзанд рост,
Набояд дигар меҳри фарзанд хост. *Низомӣ*

ҚАДАК قدک карбоси нозуки кабуд.

Ба карбосу қадак шуд харҷ нақди кисаи умрат,
Магар урмак ба даст орию з-он умре нав андӯзӣ.
Низоми Албиса

ҚАДАМ *а.* قدم пой, андозаи пой аз сари ангушт то пошна; масофаи миёни ҳар ду пой дар роҳ рафтан.

Дил ба коре, ки пеш менаравад,
Як қадам бозпас намеояд. *Анварӣ*

Овози санги ӯро шунида... аз миқдори ҳазор қадам маръӣ мешавад. *Аҳмади Дониш*

қадам бардоштан рафтан, роҳ рафтан; равон шудан.

Ҷониби хобгаҳ қадам бардошт,
Барраву гургро ба ҳам бигзошт. *Ҷомӣ*

қадам вогузоштан рафтан, равон шудан.

Беҳуда қадам вомагузор, аз дили Шоҳин
Азми сафарат чист, ки хуш дар ватан астӣ. *Шоҳин*

қадам задан роҳ рафтан.

Хизр, пиндорӣ, қадам зад дар ҳама рӯи замин,
Ё Масиҳо дар димоғи хок боде дардамид.
Хисрави Деҳлавӣ

Ба боми дайр қадам мезанам, чӣ зӯр маро,
Ки баҳри зӯҳд равам, ҷой дар мағора кунам. *Шоҳин*

қадам кашидан *аз ҷое* нарафтан ба ҷое, тарк кардан ҷоеро.

Агар қадам натавонӣ зи базми халқ кашид,
Ба гӯши ҷон бишинав, Соиб, ин насиҳатро. *Соиб*

қадам кушодан роҳ рафтан; **қадам ниҳодан** роҳ рафтан, ба роҳ даромадан.

[Дарвеш] нашуниду қадам дар биёбон ниҳоду бирафт. *Саъдӣ*

Эй дӯст, ба пурсидани Ҳофиз қадаме неҳ
З-он пеш, ки гӯянд, ки аз дори фано рафт. *Ҳофиз*

қадам шумурда ниҳодан бо эҳтиёти тамом роҳ рафтан.

Соиб қадам шумурда ниҳад бар бисоти гул,
Дар пои раҳраве, ки шикастаст хор-хор. *Соиб*

қадам овардан омадан, дохил шудан.

Исмат зи адам чун сӯи олам қадам овард,
Аҷноси гунаҳ бар сари бозори ғам овард. *Исмат*

◇ **қадам афшурдан** собит ва пойдор будан; **қадам бозгирифтан** худдорӣ кардан.

Аз адам анвори қадам бозгир
В-аз рақами лавҳ қалам бозгир. *Ҷомӣ*

қадам вом кардан ёрӣ гирифтан; илҳом гирифтан.

Зи бас заъф то мақдами он нигор
Қадам вом кард аз замин соявор. *Бедил*

қадам доштан собит ва пойдору устувор будан.

На ҳар дарахт таҳаммул кунад ҷафои хазон,
Ғуломи ҳиммати сарвам, ки ин қадам дорад. *Саъдӣ*

қадам ранҷа фармудан (*ё* **доштан, намудан**) омадан, ташриф овардан.

Қадам ранҷа фармой, то сар ниҳам,
Сари ҷаҳлу норостӣ барниҳам. *Саъдӣ*

Бар сари хоки ман аз лутф қадам ранҷа намой,
Баҳри таъзими ту бархост ғуборам, бинишин. *Савдо*

қадам фарсудан азобу машаққат кашидан ва такудав намудан.

Чанд паймой ҳаво дар кори амлоку зиёъ,
Чанд фарсой қадам дар шуғли фарзанду иёл. *Муиззӣ*

қадам ҷуфт кардан (*ё* **намудан**) саъю кӯшиш кардан, бо шитоб ба коре сар кардан.

Чун хома қадам ҷуфт намоед, дар ин роҳ
Дар сайру сафар одати паргор бидоред. Соиб

қадам аз гилем афзун кашидан аз ҳадди худ зиёдаравӣ кардан (назири ба кӯрпаи худ нигоҳ накарда пой дароз кардан).

Ҳар кӣ афзун кашад қадам зи гилем,
Афканад хешро ба вартаи бим. *Ҷомӣ*

қадам аз сар кардан пой аз сар кардан; *киноя аз* бо тамоми шитоб ба ҷое рафтан; ба фидокорӣ тайёр будан.

Дар талабаш ошиқон гар қадам аз сар кунанд,
Ҳеҷ напурсад ба ноз манзилу фарсангро.
Хисрави Деҳлавӣ

қадам аз ҷон баровардан тарки ҷон гуфтан, аз баҳри ҷон гузаштан; **қадам ба домон шикастан** аз ҷои худ ҳаракат накардан, дар як ҷо мондан; аз ҳарзагардӣ худдорӣ кардан.

Чун ашки чашм ҳайрон, бишкан қадам ба домон,
То обрӯ нарезад, аз хона кам бирун о! *Бедил*

қадам бар сари *касе* **гузоштан** *рафтан ба дидори касе,* махсусан дар вақти беморӣ.

Ҳеҷ ранҷиш набувад, арчи дар ин беморӣ
Ҳеҷ рӯзе қадаме бар сари мо нагзорад.
Хисрави Деҳлавӣ

қадам бар сари *чизе* **ниҳодан** чизеро зери по кардан, эътибор надодан ба чизе, сарфи назар кардан аз чизе, гузаштан аз баҳри чизе.

Қашидам қалам бар сари номи хеш,
Ниҳодам қадам бар сари коми хеш. *Саъдӣ*

Ба кӯшиш зи ҳар ду тараф пурдилон,
Ниҳода қадам бар сари ҷон ялон. *Ҳотифӣ*

ба зери қадами *касе* **рафтан** қурбони касе шудан.

Бисьёр сар афканда ба шамшери сиёсат,
Эй давлати он кас, ки ба зери қадамаш рафт!
Хисрави Деҳлавӣ

дар қадами *касе* **будан** аз паи касе рафтан, мутобиат кардан; ҳамроҳ рафтан.

Муддатест, ки дар қадами ту мебошам.
«Анвори Суҳайлӣ»

қадами номубораки Маҳмуд чун ба дарьё расад, барорад дуд *зарб.* дар бораи одамони шумқадам гуфта мешавад.

ҚАДАМВОР قدموار ҷой ва масофаи як қадам, ҷое ба миқдори дарозии як қадам.

На Рум аз вусъатободи ҷаҳон, не Шом мехоҳам,
Қадамворе аз ин саҳрои беором мехоҳам.
«Хизонаи омира»

ҚАДАМГИР قدمگیر ҷое, ки дар он по гузоштан ва роҳ рафтан мумкин аст.

Қадамгир шуд об ҳамчун замин,
Нашуд хотир аз бими ғарқаш замин. *Ҷомӣ*

ҚАДАМГОҲ قدمگاه ҷои ниҳодани по, ҷои қадам.

Гар бидонам, ки раҳи ту ба кадомин гузар аст,
Сурмаи дида кунам хоки қадамгоҳи туро.
Заҳири Форьёбӣ

Саропо навбаҳор аз гулшани кӯи кӣ меой,
Ки ҳамчун ранги гул меҷӯшад аз хоки қадамгоҳат?
Шавкат

ҚАДАМФАРСО قدمفرسا касе, ки азобу машаққати роҳро ба гардан мегирад, саъй ва кӯшишкунанда.

Қадимӣ маҳрамон аз турку тоҷик
Қадамфарсо ба хизматҳои наздик. *Нозим*

ҚАДАМШУМ قدمشوم шумқадам, он кӣ қадамаш номуборак аст ва боиси харобию ногуворихо мегардад.

Боғ хазон аз қадами буми шум,
Ҷуғди қадамшум шуда ёри бум. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚАДАМҶО قدمجا **1.** *ниг.* **қадамгоҳ.**

Агар тахти воло қадамҷои туст,
Маро ҷой бар дасти волои туст. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. мустароҳ, халоҷо, таҳоратхона.

ҚАДАР *а.* قدر **1.** андоза, дараҷа, миқдор (аксаран бо калимаҳои 'он', 'ин', 'ҳамин', 'чӣ', 'ҳар'); *муқ.* **қадр I.**

Шаб омад, дигар ҷанг кардан чӣ суд?
Гумонам ба ту ин қадарҳо набуд. *Фирдавсӣ*

Бо он ки дар вуҷуди таом аст айши нафс,
Ранҷ оварад таом, ки беш аз қадар бувад. *Саъдӣ*

Тири ошиқкуш надонам бар дили Ҳофиз кӣ зад,
Ин қадар донам, ки аз шеъри тараш хун мечакад.
Ҳофиз

2. сарнавишт, тақдир, қисмат, насиб.

Қазо гуфт: Гиру қадар гуфт: Деҳ,
Фалак гуфт: Аҳсан, малак гуфт: Зеҳ! *Фирдавсӣ*

Бар остони майкада хун мехӯрам мудом,
Рӯзии мо зи хони қадар ин навола буд. *Ҳофиз*

ҚАДАРАНДОЗ قدرانداز камондоре, ки тираш ба хато намеравад, тирандози моҳир; *муқ.* **қодирандоз.**

Аз қазо чашми сиёҳи ту ба ёдам омад,
Қадарандози нигоҳи ту ба ёдам омад. *Соиб*

ҚАДАРМОЯ قدرمایه андак, кам, як миқдор, миқдори каме, як чандто.

Бувад ҳар якеро қадармоя меш,
К-аз ин меш созанд асбоби хеш. *Низомӣ*

ҚАДАҲ *а.* قدح зарфи нӯшидан, пиёла, ҷом, коса.

Шароб дошт, дар қадаҳе рехт ва пеш овард. *Авфӣ*

Соқиё, ҷому қадаҳро субҳу шом аз каф манеҳ,
К-он ҷунин хуршеду моҳе нест субҳу шомро. *Ҳилолӣ*

◇ **қадаҳро ҷигаргун кардан** қадаҳро аз шароби сурх пур кардан.

Биё, соқиё, то ҷигар хун кунем
В-аз ин май қадаҳро ҷигаргун кунем. *Ҷомӣ*

қадаҳ бар сари *касе* **шикастан** *киноя аз* расво кардан касеро.

Қас чӣ медонад, ки паймонат намемонад дуруст,
Гар зи бадмастӣ қадаҳро бар сари мо бишканӣ. *Туғро*

ҚАДАҲКАШ قدحکش майхӯр, шаробхӯр.

Қадаҳкашон, зи нашот ин қадар қиёмат чист?
Баёзи гардани миност, субҳи маҳшар нест. *Шавкат*

ҚАДАҲНӮШ قدح‌نوش *ниг.* **қадаҳкаш.**

Дар базми қадаҳнӯшон як бодафурӯше ҳаст,
Дар маҷлиси сармастон сармояи ҷӯше ҳаст.
Ибни Ямин

Вогузораш, ки ба хуни ҷигари худ созад,
Кист, Соиб, ки ба базми ту қадаҳнӯш шавад. *Соиб*

ҚАДАҲСОЗ قدح‌ساز устое, ки қадаҳ месозад, кулол, косагар.

Чун ғунчаи гул қаробапардоз шавад,
Наргис ба ҳавои май қадаҳсоз шавад. *Ҳофиз*

ҚАДАҲХОР قدح‌خوار майгусор, шаробхӯр.

ҚАДД *а.* قد *ниг.* **қад(д).**

ҚАДИД *а.* قديد гӯшти хушкшуда; гӯшт ё моҳии хушк ва намак задашуда.

Хушк бар мехи табиат чун қадид,
Бастаи асбобу ҷонаш лоязид. *Румӣ*

Бештар нуқли маҷлиси ӯ қадид ва гӯшти оҳу дидам. *Авфӣ*

ҚАДИМ *а.* قديم дерина, он чи ки дар айёми хеле пеш гузаштааст, бостон; *муқобили* **ҳодис.**

Аз ин ҷо лозимояд, ки ҳеҷ ҷисм қадим набувад.
Ибни Сино

Итобат бар сарам бе ҷурм бо ман
Ҳам аз ҷаври қадиму ҳодисот аст. *Анварӣ*

◇ **андар қадим** дар замони қадим, дар вақтҳои гузашта.

Бигуфт: Андарунам бишӯрид сахт
Бар аҳволи ин пири шӯридабахт,
Ки мамлуки вай будам андар қадим,
Худованди амлоку асбобу сим. *Саъдӣ*

ҚАДИР *а.* قدير қодир, тавоно, боқудрат.

Чун наболад ҷисми ӯ, ҷисми ҳунар гардад қавӣ,
Чун бигирьяд чашми ӯ, чашми зафар гардад қадир.*

ҚАДОҚ *т.* قداق чизе, ки ба кор намеояд, бекора.

[Тақоҷақ] аҳволи Бароқ камоҳӣ арза дошт ва тақрир кард, ки ҳамвора ба шароб ва ишрат машғуланд ва аспони эшон қадоқ шуда.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

ҚАДР *а.* قدر **1.** андоза, миқдор, андозаи ҳар чизе; андак; *муқ.* **қадар 1.**

Дарвеше қадре ресмон ба бозор бурд. *Авфӣ*

ба қадри... ба андозаи..., ба миқдори...; муносиби...

Ба ақлаш бибояд нахуст озмуд,
Ба қадри ҳунар пойгоҳаш фузуд. *Саъдӣ*

Ва инфиқок аз навоҳӣ бошад ба қадри вусъ ва имкон. *Аҳмади Дониш*

2. қимат, арзиш; ҳурмату эътибор.

Агар сарро назди ӯ қадре будӣ, ӯ чандин таарруз бад-он сар нарасонидӣ. *Авфӣ*

Суханро нест пеши аҳли дунёе Сайидо, қадре,
Ба ин ноошнотабъон набудан ошно беҳтар. *Сайидо*

қадру баҳо (ё **қимат**) қимату баҳо, арзиш; ҳурмату эътибор.

Қадру баҳои мард на аз ҷисми фарбеҳ аст,
Бал қадри мардум аз сухани илми пурбаҳост.
Носири Хисрав

Вуҷуди мардуми доно мисоли зарри тилост,
Ки ҳар куҷо, ки равад, қадру қиматаш донанд. *Саъдӣ*

Камол, хоки харобот ҷавҳарест шариф,
Ки ҳар касе нашиносанд қадру қимати ӯ.
Камоли Хуҷандӣ

қадри касе бурдан обрӯи касеро кам кардан.

Маҷоли сухан то набинӣ зи пеш,
Ба беҳуда гуфтан мабар қадри хеш. *Саъдӣ*

ҚАДРДОН قدردان *ниг.* **қадршинос.**

Ҳамчу шамъам мурдатабъиҳои даврон доғ аст,
К-аз чӣ рӯ шахсе набошад қадрдони зиндагӣ. *Ҳоҷӣ*

ҚАДРШИНОС قدرشناس қадрдон, он кӣ қадру қимати касеро медонаду поси хотир мекунад ва махсусан наздиконро эҳтиром менамояд.

Рафту талабид модарашро,
Он қадршинос гавҳарашро. *Ҷомӣ*

ҚАДҲ *а.* قدح таъна задан; айбгӯӣ, мазаммат, таъна.

Алавиён низ нисбат ба аббосиён забони қадҳ дароз карда, дар он боб маҳзаре бинависанд.
«Равзат-ус-сафо»

Магасро ҳумо хонам аз рӯи мадҳ,
Қамарро само гӯям аз роҳи қадҳ. *Шоҳин*

Ва ҳукамои исломӣ дар садади қадҳу манъи ин даъво баромаданд. *Аҳмади Дониш*

қадҳу ҷарҳ бадгӯӣ ва таҳқир.

... Ва ҳол он ки ҳар як аз ушшоқ они дигарро қадҳу ҷарҳ гӯянд, онро эътибор накунанд.
Аҳмади Дониш

ҚАЁСИРА *а.* قياصره *ҷ.* **қайсар.**

Дар он вақт расми қаёсира чунон буд...
«Равзат-ус-сафо»

ҚАЗ(З) قز абрешими хом.

Зи каттону з-абрешиму мӯю қаз
Қасаб кард пурмоя дебову хаз. *Фирдавсӣ*

Латофат кун он ҷо, ки бинӣ ситез,
Набуррад қази нармро теғи тез. *Саъдӣ*

[Ҷамшед] ба истихроҷи қазу абрешим пардохт.
«Равзат-ус-сафо»

ҚАЗАР *а.* قذر чирк, ифлосӣ; саргин, наҷосат.

Кӯрро парҳез набвад аз қазар,
Чашм бошад асли парҳезу ҳазар. *Румӣ*

ҚАЗАЪ *а.* قزع беҳуда, беҷо, бекора.

Симурғдавлатони қазаъ девгавҳарон,
Дар гавҳаре ҳисоми Сулаймоннигин гурехт. *Хоқонӣ*

ҚАЗЗ قز *ниг.* **қаз(з).**

ҚАЗИБ *а.* قضيب **1.** шох, шоха, навда.

Убайдуллоҳ бинни Зиёд қазибе ба даст гирифта буд ва бар лабу дандони Ҳусайн ... ҳамезад.
«Таърихи Табарӣ»

қазиб баркашидан шох баровардан.

Тундар миёни дашт ҳаме бод бардамад,
Барқ аз миёни абр ҳамебаркашад қазиб. *Рӯдакӣ*

2. олати таносули мардон.

Санги масонаи ӯро бишканад ва пора-пора гардонад ва аз сари қазиби ӯ берунояд. *Авфӣ*

ҚАЗИ(Й)Я||ҚАЗИ(Й)ЯТ *а.* قضیه||قضیة **1.** ҳукм, фармон.

Коре, ки бар хилофи ризои ту рафтааст,
Имрӯз он қазийя қадар мекунад қазо.
Салмони Совачӣ

2. воқеа, ҳодиса, пешомад, кор.

Сахт бад кардӣ ва дар ин қазийя сарҳо биғалтид. *Авфӣ*

Чазаъ кардан дар қазийяе, ки тадоруки он ... аз имкон хориҷ бошад, тариқи хирадмандӣ нест. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Шояд ки қазийя мунъакис гардад ва фалак бар муроду мароми ман равад. *Аҳмади Дониш*

3. хабар, паём, иттилоъ, огоҳӣ.

Фарьёди булбулони чаман аз барои чист?
Гӯӣ ки ин қазийя ба боди сабо расид.
«Баҳори Аҷам»

ҚАЗО *а.* قضا **1.** ҳукм кардан; ҳукми шаръӣ баровардани қозӣ; қозигӣ кардан, қозигӣ.

Сӯи Нишопур биравӣ ва он ҷо мақом кунӣ бар шуғли қазо. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Кароматуллоҳ ном марде бесавод ба қазои тумони Хайробод мансуб буд. *Садри Зиё*

2. тақдир, сарнавишт; *д.* ҳукми илоҳӣ.

Дар кӯи некномӣ моро гузар надоданд,
Гар ту намеписандӣ, тағьир кун қазоро! *Ҳофиз*

Гар ихтиёри марг ба дастам диҳад қазо,
Рӯзе ҳазор бор бимирам барои ту. *Ҳилолӣ*

қазои мубрам сарнавишт, қазову қадари қатъӣ ва ногузир.

Фармони худро қазои мубрам ва амри муҳкам дониста, аз ман чизе ки наёбӣ, чаро меҷӯӣ. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

қазову қадар тақдир, қисмат, сарнавишт.

Рӯзу шаб хидмати қазову қадар
Пардадорию посбонӣ бод. *Анварӣ*

3. адо кардан, ба ҷо овардан, иҷро кардан.

Қазои он ҳуқуқ бар зиммати ман лозим. *Авфӣ*

4. *маҷ.* мурдан, вафот кардан, даргузаштан; вафот, фавт; аҷал.

[Хушнавоз] ... ҳарчанд кӯшид, суд надошт, зеро ки Фирӯзро қазо расида буд. *«Таърихи Табарӣ»*

қазо кардан а) адо кардан, иҷро кардан; б) *маҷ.* мурдан, вафот кардан; в) *маҷ.* чизи аз даст рафтаро аз нав ба даст овардан, талофӣ кардан.

Вақти азиз рафт, биё, то қазо кунем
Умре, ки бе ҳузури суроҳиву ҷом рафт. *Ҳофиз*

Ҳар шодие, ки фитна зи мо фавт карда буд,
Онро ба як латифа қазо кард рӯзгор.
«Анвори Суҳайлӣ»

намоз (*ё* **рӯза**) **қазо кардан** ба ҷо овардани намоз ё рӯза пас аз гузаштани вақти он, аз мӯҳлати шаръӣ дертар ба ҷо овардани намозу рӯза.

[Писар] гуфт: Намозро ҳам қазо кун, ки чизе накардӣ, ки ба кор ояд. *Саъдӣ*

5. кор, амал.

Эшон дар қазоҳои куллӣ ва муҳиммоти мулкӣ ба ман руҷӯъ намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

6. иттифоқ, тасодуф.

Қазо чунон афтод, ки қавме бар қабилаи мо тохтан гирифтанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

қазоро иттифоқан, тасодуфан, ногаҳонӣ.

Қазоро баромад яке боди сахт,
Ки барканд аз бун тановар дарахт. *Хоҷу*

Қазоро зане аз боми хона дар кӯча менигарист. *«Анвори Суҳайлӣ»*

аз қазо иттифоқан, тасодуфан.

Аз қазо ин саро аз они Саид буд. *Авфӣ*

Чун кабӯтар бисмили шавқи тапидан мешавад,
Аз қазо ҳар кас ки бинад чашми шаҳбози туро.
Туғрал

◇ **қазо дидадӯз асту андешасӯз** *зарб.* вақте балое омад, ҳеҷ чорае фоида намебахшад.

ҚАЗОГАН(Д) قزاگن||قزاگند ҷомае, ки бо пахта ва ё бо абрешими хом пур карда шудааст ва дар замони қадим дар рӯзҳои ҷанг мепӯшиданд.

Сикандар чу овози чинӣ шунид,
Қабои қазоган ба Чин даркашид. *Низомӣ*

ҚАЗОЁ *а.* قضایا *ҷ.* **қази(й)я||қази(й)ят.**

Аз асарҳои толеи ишқат
Чун қазоёи осмон дорам. (1) *Анварӣ*

Дар умуми қазоё бо Докуз-хотун машварат ва кенгоҷ кун. (2) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Подшоҳ мегуфт ва он таъриху қазоё котибон китобат мекарданд, то он дафтар ба итмом расид. (2) *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ҚАЗОН *т.* قزان *ниг.* **қозғон.**

ҚАЗООСО قضاآسا монанди қазо, ногаҳонӣ.

Дӣ қазоосо расидам мӯҳтасиб дар даври май,
Субҳан талбис чун зоҳид ба фарьёдам расид. *Бебок*

ҚАЗОҒАН(Д) قزاغن||قزاغند *ниг.* **қазоган(д).**

Дар қазоғанд мард бояд буд,
Бар муханнас силоҳи ҷанг чӣ суд? *Саъдӣ*

ҚАЗОҚ *т.* قزاق номи яке аз халқҳои турк, ки ҳоло дар Қазоқистон зиндагӣ мекунад.

Қирғизу қазоқ он ашьёро, ки муҳосиби ваҳму хаёл аз эҳсои он оҷиз буд, омада соҳибӣ карданд. *Аҳмади Дониш*

ҚАЗФ *а.* قذف **1.** мазаммат кардан, ҳақорат кардан, дашном додан; тӯҳмат кардан; мазаммат, таҳқир, дашном; тӯҳмат.

... К-ӯ ба қазфи зишти ман тира шавад,
В-аз ғараз в-аз сирри ман ғофил бувад. *Румӣ*

2. қай кардан, партофтани таом.

Димна ... гуфт: ... Таоме, ки меъда аз ҳазм ва қабули он имтиноъ намуд ..., халос аз ранҷи он сурат набандад, магар ба қазф. *«Калила ва Димна»*

ҚАИР *а.* قعیر чуқур, амиқ, бетаг.

Ҳасмон чу тазарванду малик бози сафед аст,
Шоҳон чу ғадиранду малик баҳри қаир аст. *Муиззӣ*

ҚАЙ *а.* قی аз меъда бо роҳи даҳон берун андохта шудани таом.

Аз шираи наҳл оядам қай,
Қайкардан наҳл қай хӯрам, қай? *Ҷомӣ*

қай задан рад кардани таом, қай кардан.

Агар медонӣ ба санъати риндона, ба мушту лунҷ
тез қай бизан. *Савдо*

◇ **қаи занбӯр** асал.

Нахоҳам аз қаи занбӯр кому лаб ширин,
Чу бо ҳаловати худ руста ҳамчу найшакарам. *Ҷомӣ*

ҚАЙД *а.* قيد **1.** банд ё ресмоне, ки ба пой, махсусан ба пои ҳайвонот мебанданд; занҷир.

Раҳонидӣ маро аз қайди ҳастӣ,
Чу паймудӣ паёпай ҷоми майро. *Ҳофиз*

Зи гургони дашти рабоем сайд,
Дароремашон дасту гардан ба қайд. *Ҳотифӣ*

Қушбегӣ кас фармуда, ҳамаи онҳоро ба қайду ҳабс кашид, моли онҳоро ба мусодара дар хизона овард. *Аҳмади Дониш*

қайд кардан асир кардан, бандӣ кардан.

Мурғи дилҳоро қайд кардам. *Авфӣ*

2. *маҷ.* андеша, хаёл, фикр, ғамхорӣ дар бораи чизе.

Қайди олам набувад мардуми вахшатзадаро,
Натавон кард ба занҷир рамон оҳуро. *Шавкат*

◇ **қайди никоҳ** маросими сабти никоҳ; **қайди фаранг** навъе аз қайду банд.

Назанӣ то ту ҷомро бар санг,
Чун Шараф кай раҳӣ зи қайди фаранг? *Таъсир*

дар қайди *чизе* **будан** аз паи чизе будан; **дар қайди мутобаат будан** вобаста будан, вобастагӣ доштан, итоат кардан.

Маҷмӯи сокинони он беша дар қайди мутобаати ӯ буданди. *«Анвори Суҳайлӣ»*

дар қайди назм овардан ба назм даровардан, назм кардан.

Рӯдакӣ ... китоби «Калила ва Димна»-ро дар қайди назм оварда. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

дар қайди сабт кашидан навиштан, ба рӯи коғаз овардан.

Ва он чи бад-он мулҳам шуда будам, дар қайди сабт кашидам. *Аҳмади Дониш*

дар қайди таҳрир овардан таҳрир кардан, навиштан.

Аз ҷаноби махдум ҳикояте чанд дар қайди таҳрир меорам. *Садри Зиё*

ҚАЙИМ *а.* قيم нигоҳдор ва барподоранда; *маҷ.* касе, ки сарпараст ва ӯҳдадори кӯдакони ятим ва занони бева мебошад.

Ӯро бигузорад, то қайими ин занон бошад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Аз қайими ӯ пурсидам, ки иҷораи ин ... чанд аст?
Гуфт: Ҳар сол бист ҳазор динор. *Носири Хисрав*

ҚАЙЛУЛА||ҚАЙЛУЛАТ *а.* قيلوله||قيلولت хоби нисфирӯзӣ, хоби баъд аз пешин.

Намози пешин кардӣ ва қайлула кардӣ.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ҚАЙМОҚ *т.* قيماق саршир, бастаи рӯи шир.

ҚАЙМОҚӢ قيماقى мансуб ба қаймоқ; **чои қаймоқӣ** чое, ки бо ширу равған ҷӯшонида мешавад ва ба рӯяш қаймоқ меандозанд.

Палав бо чои қаймоқӣ маро рӯзе ду бас бошад,
Ҳарисонро бигӯ: Мошобаҷонро бо шумо додам. *Савдо*

ҚАЙРОҚ *т.* قيراق санги фасон, санге, ки бо он теғ, корд ва ғайраро тез мекунанд.

Ба ҳеҷ ваҷҳ мулоим наметавон кардан
Дили туро, ки ба сахтӣ мисоли қайроқ аст. *Шоҳин*

Мекашад сад захмат аз қайроқу чарх
Теғро осоиш аз кундӣ нашуд. *Савдо*

ҚАЙС *а.* قيس **1.** муқоиса кардан; **2.** номи аслии Маҷнун, ки қаҳрамони асосии достони «Лайлию Маҷнун» аст.

Маҷнуни рухи Лайлӣ чун Қайси банӣ-Омир,
Фарҳоди лаби Ширин чун Хисрави Парвезам. *Саъдӣ*

ҚАЙСАР *л.-а.* قيصر подшоҳи Рум; лақаби подшоҳони Рум ва Юнон дар замони пешина.

На қайсар бихоҳам, на фағфури Чин,
На-аз тоҷдорони Эронзамин. *Фирдавсӣ*

Мамлакати Рум чаҳордаҳ амал аст ва подшоҳи ҳар чаҳордаҳ амал қайсар бошад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Наздик буд, ки ба ҷои қайсар муставлӣ шавад.
Аҳмади Дониш

ҚАЙСАРОН قيصران *мус.* номи яке аз оҳангҳои қадимӣ.

Ба ҷӯш-андарун деги бахманҷана,
Ба гӯш-андарун бахману қайсарон. *Манучеҳрӣ*

ҚАЙЮМ *а.* قيوم пойдор, устувор, поянда, абадӣ; *д.* яке аз номҳои худо.

Ман аз баннои доно менатарсам,
Зи қайюми тавоно менатарсам. *Ҷомӣ*

ҚАЙҚОҶ *т.* قيقاج уреб; тирандозии ба ҳар тараф.

То бар диле, ки наваки қайқоҷ мезананд,
Донанд нозу ғамза дилеро нишони ҳам.
Заҳири Форьёбӣ

ҚАЛАМ *а.* قلم **1.** наи тарошида, ки бо он хат менависанд, хома, килк.

Қалам ба соате он корҳо тавонад кард,
Ки оҷиз ояд аз он корҳо қазову қадар. *Фаррухӣ*

Қалам ба дасти дабире беҳ аз ҳазор дирам, —
Масал заданд дабирони муфлиси мискин. *Сӯзанӣ*

2. афзоре, ки бо он чизеро мебуранд ё мемонанд, монанди корд, шамшер, искана; ◇ **қалами устухон** *киноя аз* устухони хушкшуда.

Баъд аз вафоти мо қалами устухони мо
Сарбаста номаест ба номеҳрубони мо. *Зеҳнии Кошӣ*

қалам баргирифтан (ё бардоштан) *аз касе* гузашт кардан, сарфи назар кардан; **қалам бастан** *бар касе* аз байн бурдани тавоноии нигориш аз касе, бекор намудани ҳунармандии касе бо санъаткории худ.

Дар Аржанг ин нақши чинипаранд
Қалам баст бар Монии нақшбанд. *Низомӣ*

қалам даркашидан а) кӯр кардани чизи навишташуда.

Шунидам, ки Шопур дам даркашид,
Чу Хисрав ба расмаш қалам даркашид. *Саъдӣ*

б) бахшидан, афв кардан.

Ба нодонӣ ар бандагон сар кашанд,
Худовандгорон қалам даркашанд. *Саъдӣ*

Ба ҳар сахве, ки дар гуфторам афтад,
Қалам даркаш, к-аз ин бисьёрам афтад. *Низомӣ*

қалам кардан а) ду пора кардани чизе ба як зарб.

Ӯ сари шерон қалам карда ба теғу пеши ӯ
Бар тани шерони олам хат кашида рӯзгор.
Хисрави Деҳлавӣ

б) тарошидан, буридан.

Расонидам ду мисраъро ба ҳам, теғи дудам кардам,
Тиҳимағзе, ки ҳамчун най ба даст омад, қалам кардам. *Шавкат*

қалам-қалам кардан чок-чок кардан, порча-порча буридан, тикка-тикка кардан.

[Амир] ба дасти худ қалам-қалам карда, ба аҳли суҳбат медод ва ҳеҷ лаб наёлуд. *Аҳмади Дониш*

қалам кашидан маҳву нопадид кардан, кӯр кардан, *бекор кардан; хат задан.*

Бар моҷарои Хисраву Ширин қалам кашид,
Шӯре ки дар миёни ман асту миёни дӯст. *Саъдӣ*

қалам омадан пора шудан, шикастан.

Наи найзаҳо низ омад қалам,
Пас он гоҳ шамшерҳо шуд алам. *Ҳотифӣ*

қалам рафтан ҳукми тақдир будан, муқаддар шудан.

Менависад зи хуни ман таъвиз,
Чӣ тавон кард, чун қалам рафтаст? *Хисрави Деҳлавӣ*

қалам рондан *киноя аз* навиштан; **қалам сар кардан** а) сар кардан ба таҳрир, навиштан; б) тарошидан ва тез кардани нӯги найқалам.

Гарчи хомӯшаму ворастаам аз гуфтушунуд,
Коғазе пеш ниҳодам, қаламе сар кардам.
Волеҳи Ҳиравӣ

Агар майли сухан дорӣ, бирав, Соиб, қалам сар кун,
Қасе ин уқдаро бе нохуни эъҷоз накшояд. *Соиб*

қалам сохтан *ниг.* **қалам кардан.**

Аз он шуд аз дами шамшер роҳи ишқ нозуктар,
Ки ҳар кас по бирун аз роҳ бигзорад, қалам созад.
Соиб

қалам шикастан *бар касе* супурдан ва ҳавола кардани қалам ба касе.

Пас он гаҳ қалам бар Аторуд шикаст,
Ки уммӣ нагирад қаламро ба даст. *Низомӣ*

қалам шудан шикастан, шикаста шудан, бурида шудан.

Ба пеши савор андаромад диҷам,
Бизад теғу шуд найзаи ӯ қалам. *Фирдавсӣ*

қалам ҷаъд кардан навиштан.

Тири фалак, к-ӯ ба қалам мӯ шикофт,
Кард қалам ҷаъд, санои ту ёфт. *Хисрави Деҳлавӣ*

қалам аз девони деҳқон баргирифтан озод кардани деҳқонҳо аз молиёт (хироҷ).

Зи девони деҳқон қалам баргирифт,
Зи бемоягон ҳам дирам баргирифт. *Низомӣ*

қалам бар сар задан *чизеро*, **қалам бар сари** *чизе* **задан** маҳв кардан, аз байн бурдан; аз баҳраш гузаштан.

Ҳофиз он рӯз тарабномаи ишқи ту навишт,
Ки қалам бар сари асбоби дили хуррам зад. *Ҳофиз*

Мо, сияҳбахтон, тафовутро қалам бар сар задем,
Ҳамчу мижгон сар зи як чоки гиребон барзадем.
Соиб

қалам дар сиёҳӣ ниҳодан навиштани сарнавишти бади касе, дар сиёҳбахтии касе ҳукм навиштан.

Бузургиш сар дар табоҳӣ ниҳод,
Аторуд қалам дар сиёҳӣ ниҳод. *Саъдӣ*

дар қалам овардан навиштан, ба рӯи қоғаз овардан.

Ва суратро бе зиёдаву нуқсон дар қалам оварда, ба Бағдод фиристодам. *«Равват-ус-сафо»*

Чаро нусхае дар қалам новарам,
Ки аз ман диҳад ёд баъд аз сарам?! *Шоҳин*

зери қалам даровардан ба тасарруфи худ гирифтан, ба ихтиёри худ гирифтан.

Чунон ҳикмату маърифат кор баст,
Ки дар амру наҳьяш даруне нахаст,
Даровард мулке ба зери қалам,
К-аз ӯ бар вуҷуде наёмад алам. *Саъдӣ*

чун қалам шудан *киноя аз* харобу лоғар шудан.

Мушфиқӣ шуд зи ҷафоҳои фалак чун қаламе,
Лек ҳаргиз рақами меҳру вафо дарнанавишт.
Мушфиқӣ

қалам бод (ё бодо)! *шикаста бод!, бурида бод!*

Чӣ ҷои «Бӯстон»? Боғи биҳишт аст,
Раёҳинаш ҳама анбарсиришт аст,
Чӣ мегӯям, қалам бодо забоне,
Ки ҷуз даъвӣ намедонад баёне. *Ҳилолӣ*

ҚАЛАМДОН قلمدان қуттии махсуси дарозрӯя, ки дар он қаламу сиёҳӣ, қаламқат ва ғ. нигоҳ дошта мешавад.

Лаби хомӯши тасвири қаламдон фош мегӯяд,
Ки аз ҳамроҳии аҳли сухан натвон мусаввир шуд.
Мӯҳсини Таъсир

ҚАЛАМЗАН قلمزن **1.** дабиру котиби чобукдаст; касе, ки зиндагиаш бо қаламкашӣ мегузарад.

Қаламзан нигаҳ дору шамшерзан,
Ки ҳаллоҷу дарзӣ чи марду чи зан. *Саъдӣ*

Яке теғ донад задан рӯзи кор,
Якеро қаламзан кунад рӯзгор. *Ҳофиз*

2. мансабдор, маъмури давлат.

Қаламзан, ки бад кард бо зердаст,
Қалам беҳтар ӯро ба шамшер даст. *Саъдӣ*

ҚАЛАМКАШ قلمکش *ниг.* қаламзан 1.

Қалам гуфто, ки ман шоҳи ҷаҳонам,
Қаламкашро ба давлат мерасонам.*

ҚАЛАМКОР قلم کار газворе, ки дар рӯи он бо афзорҳои чӯбини дастӣ нақшу нигор чоп мекунанд.

Матои шӯҳрати ин қавми холӣ аз маънӣ
Ба ҷуз либоси қаламкор нест чун тасвир.
Шафеи Асар

ҚАЛАМРАВ قلمرو кишвар ва мулке, ки ба фармони як подшоҳ тобеъ аст. доираи фармонравоии як подшоҳ.

Қалам ба насхи хати маҳвашон бикаш, к-имрӯз
Ба ҳусни хатти ту моҳе дар ин қаламрав нест. *Ҷомӣ*

Ҳукм кард, ки дар қаламрав ҳар ҷо аз тасониф ва мақоли Аҷам китобе бошад, ҷумларо бисӯзанд.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

ҚАЛАМТАРОШ قلمتراش кордчае, ки бо он қаламро тез мекунанд.

Дар Қошғар дунболаи қаламтарошам бишкаст, ... ба кордгарон намудам. *«Таърихи Фаришта»*

ҚАЛАМӢ قلمی мансуб ба қалам; як навъ алочаи оддии ресмонӣ, ки нақшҳои борик дорад

Ҳазрати устоз ҳар қадар либосе, ки дар бисоти худ доштанд, пӯшидаанд, масалан, ҷомаи кимхоб аз тахт, ... аз болои вай як дона яктаҳи қаламии кӯҳна ... ва ҳоказо. *Садри Зиё*

каламӣ кардан навиштан, ба қалам овардан.

Шаммае аз ҳоли худ ... қаламӣ карда, назди Нӯх фиристод. *«Равзат-ус-сафо»*

қаламӣ шудан навишта шудан, ба қалам оварда шудан.

Аҳднома ... ба хутут ва шаҳодати акобир қаламӣ шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚАЛАНДАР قلندر дарвеши оворагард, марди муҷарради аз дунё дасткашида.

Эй писар, мазҳаби қаландар гир,
Ки дар ӯ дину куфр яксон аст. *Анварӣ*

Қаландарони ҳақиқат ба ним ҷав нахаранд
Қабои атласи он кас, ки аз ҳунар орист. *Ҳофиз*

◇ **қаландар дида гӯяд** *зарб.* ҷаҳондидаи ростқор рост-ашро мегӯяд.

ҚАЛАНДАРМАШРАБ قلندرمشرب он кӣ қаландариро маслаки худ қарор додааст.

Маро чун гирдбод охир биёбонгард хоҳӣ кард,
Нигори ман, қаландармашраби ман, каҷкулоҳи ман. *Сайидо*

Зи лаззоти ҷаҳон ҷуз хӯрданиҳоям намебояд,
Қаландармашрабам, бобои риндон аст устодам. *Савдо*

ҚАЛАНДАРӢ قلندری мансуб ба қаландар.

Бо либоси қаландарӣ ... ҳар ҷо ки ворид шудӣ, гули сари сабади фузалову зурафо будӣ. *Садри Зиё*

ҚАЛАНСУВА *а.* قلنسوه навъе аз кулоҳҳои дароз.

Ишора кард, то қалансуваи азими мукаллал ба дурру ҷавоҳир мураттаб карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚАЛАҚ *а.* قلق беқарорӣ, беоромӣ, ташвиш; тарсу ларз, изтироб.

Қалақ бе вуҷуди мусобарат муфид нест. *Авфӣ*
Аҳли киштӣ дар қалақ ва изтироб омаданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚАЛБ I *а.* قلب 1. тағйир додан, дигаргун кардан, дигар кардан; 2. вожгун намудан, чаппа кардан; 3. носара, сохта, бардурӯғ, қалбакӣ; тиллои носара.

Зарри қалбу зарри некӯ дар иёр
Бе маҳак ҳаргиз надонӣ з-эътибор. *Румӣ*

Шер ин қалбҳои зарандуд ва зарқҳои ростмонанд ва дурӯғҳои дилпазири ӯ бовар дорад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

қалбу ранҷ пули носара ва сара, сиккаи қалбакӣ ва дуруст.

Нақде, ки қадар бахшад, чи қалбу чи раиҷ,
Лафзе, ки қазо ронад, чи салбу чи эҷоб. *Хоқонӣ*

4. *адш.* аз охир ва ё омехта хондани ҳарфҳои калима, ки он гоҳ калимаи дигар пайдо мешавад, мас. шер — реш (ریش — شیر), ақраб — бурқаъ (برقع — عقرب), мағ — ғам (غم — مغ), ям — май (می — یم); ◇ **қалби муваффо** шабе, ки моҳ ба яке аз манзилҳои худ медароянд ва он гоҳ гӯе кори кимиёгарон барор мекардааст.

Бадри симокнайза, ки бар қалби мамлакат
Иксирҳо зи қалби муваффо барафканад ... *Хоқонӣ*

қалбу дағал фиребгарӣ, қаллобӣ, сохтакорӣ.

Гӯиё бовар намедоранд рӯзи доварӣ,
К-ин ҳама қалбу дағал дар кори довар мекунанд. *Ҳофиз*

ҚАЛБ II *а.* قلب 1. дил.

Ҳарими қалб бипардохт дар сарои вуҷуд,
Дар ӯ ба кисвати рӯҳ андаромаду биншаст. *Бедил*

2. маркази қӯшун, миёнаи қӯшун, маркази асосии лашкар.

Муборизони номдор аз қалб берун шуданд ва ба якдигар даровехтанд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Ин қалби сипоҳ ... ва майманаву майсара ҳанӯз ғонбанд. *Авфӣ*

қалбу қолаб ҷону тан.

Шавад з-он файз фонӣ қалбу қолаб,
Зи шавқу завқ гардад ҷон лаболаб. *Бадрии Кашмирӣ*

қалби Туркистон даридан хушруёни Туркистонро ба рашк овардан.

Ба нозе қалби Туркистон дарида,
Ба бӯсе даҳли Хузистон харида. *Низомӣ*

Ба чашме қалби Туркистон дарида,
Ба мӯе мулки Ҳиндустон харида. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚАЛБГОҲ||ҚАЛБГАҲ قلبگاه||قلبگه *ниг.* қалб II 2.

Ман имрӯз ҷанг оварам бо сипоҳ,
Ту бо пилу бо кӯс дар қалбгоҳ. *Фирдавсӣ*

Мардуми Қулӣ Султон Қутбиддин ... пои субот дар қалбгоҳ фишурда буданд. *«Таърихи Фаришта»*

ҚАЛБДОР قلبدار яке аз ҷанговароне, ки қалби сипоҳ ба восита онҳо пойдор ва устувор бошад; *ниг.* қалб II 2.

Кашиданд саф қалбдорони рӯс
В-аз он қалбе ороста чун арӯс. *Низомӣ*

ҚАЛБДОРӢ قلب داری нигоҳдории нуқтаи маркази лашкар; *ниг.* қалб II 2.

ҚАЛБЗАН قلب زن қаллоб, сохтакор.

Қалбзане чанд ки бархостанд,
Қолибе аз пӯст биёростанд. *Низомӣ*

ҚАЛБИШКАНӢ قلب اشکنی *ниг.* қалбшиканӣ.

ҚАЛБКОР قلبکار 1. коре, ки дар он қаллобӣ ва сохтакорӣ карда шудааст; 2. қаллоб, сохтакор, касе, ки бо қаллобӣ кор пеш мебарад.

Ҳар куҷо қалбкори дузд бувад,
Гар сиёсат кунанд, музд бувад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚАЛБУРРУМ *а.* قلب الروم *киноя аз* қайсари Рум.

Шӯре ангехт зоҳиру маълум,
Бимаш аз буму боми қалбуррум. *Саноӣ*

ҚАЛБУШШИТО *а.* قلب الشتا 1. қалби «шито», чаппаи «шито» (зимистон), яъне «отиш» — «оташ» (тобистон); *ниг.* қалб I 4; 2. *маҷ.* май, шароб.

Чу сарсоми сард аст қалби шиторо,
Даво беҳ зи қалбушшитое наёбӣ. *Хоқонӣ*

ҚАЛБШИКАНӢ||ҚАЛБИШКАНӢ قلب‌شکنی||قلب اشکنی

1. марқази лашкари душманро шикаст додан, мағлуб гардонидан; **2.** дилшиканӣ, маъюс кардан.

Қамондор чашмаш ба тирафканӣ
Чу ҳиндуш дар айни қалбишканӣ. *Хоҷу*

ҚАЛБШИНОСӢ I قلب‌شناسی фарқ кардани сара аз носара, донистани қалбакию дуруст, соҳибъиёр будан, сарашиносӣ.

Гуфту хуш гуфт: Бирав, хирқа бисӯзон, Ҳофиз,
Ё раб, ин қалбшиносӣ зи кӣ омӯхта буд? *Ҳофиз*

ҚАЛБШИНОСӢ II قلب‌شناسی дилшиносӣ, тезфаҳмӣ.

ҚАЛБӢ I قلبی **1.** носарагӣ, қалб будани чизе.

Шукр, к-ин қалбиш пайдо шуд кунун,
Пеш аз он, ки умр бигзаштӣ фузун. *Румӣ*

2. бадӣ; *маҷ.* ноҳамворӣ, қобили гашту гузар набудан (-и роҳ).

Ҳушанг ба ҷониби Малуф лашкар ороста, бо вуҷуди ҳарорати ҳаво ва тангию қалбии роҳ кӯч бар кӯч равон гашт. *«Таърихи Фаришта»*

ҚАЛБӢ II قلبی **1.** мансуб ба қалб II; **2.** самимӣ, аз таҳи дил.

ҚАЛИЛ *а.* قلیل кам, андак, (миқдори) хурд; *муқобили* **касир** I.

Андеша надонад, ки шумори ҳунараш чанд,
Қ-андеша қалил асту ҳунарҳош касир аст. *Муиззӣ*

Наими ҳар ду ҷаҳон пеши ошиқон кам ҷӯй,
Ки ин матои қалил асту он баҳои ҳақир. *Ҳофиз*

қалилу касир каму беш, андаку бисьёр; *киноя аз* воқеаҳо ва корҳои хурду калон, муҳим ва ғайри муҳим.

Албатта ба қалилу касир аз ман ҳеҷ пайғом надиҳӣ. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ҚАЛИЛУЛБАҚО *а.* قليل‌البقا бедавом, каммуддат.

Аҳди ӯ монанди даври шабоб қалилулбақо буд. *«Таърихи Фаришта»*

Султон Муҷоҳидшоҳ... қариб нӯҳ моҳи авқоти шоҳии қалилулбақоро сарфи қалъагирӣ намуд. *«Таърихи Фаришта»*

ҚАЛЛОБ *а.* قلاب **1.** касе, ки сиккаи қалб мезанад, касе, ки пули сохта месозад.

Сипеҳр чун кафи қаллобу андар ӯ Кайвон
Ба гунаи дирами қалб дар кафи қаллоб. *Муиззӣ*

Хамӯш, Ҳофизу ин нуктаҳои чун зари сурх
Нигоҳ дор, ки қаллоби шаҳр сарроф аст. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* сохтакор, фиребгар.

Бандаи якравони якрангем,
Душмани шайхакони қаллобем. *Убайди Зоконӣ*

Бале, ҳаст ин амал дар даҳри қаллоб,
Ки бедорони оламро диҳад хоб. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚАЛЛОШ *а.* قلاش **1.** майхонарав, айёш; ҳилагар, маккор; беному нанг, беору номус.

Дӯстӣ бо муқомиру қаллош
Ё макун, ё чу кардӣ, ӯро бош. *Саноӣ*

2. *маҷ.* шӯху шанг, фаттон, бебоки ҳилагар (сифати маҳбуба).

Ҷаммош бад-он ду чашми айёр,
Қаллош бад-он ду зулфи ноҳиб. *Анварӣ*

3. камбағал, қашшоқ.

Ҳариси неъмати парвардигори хештанам,
Худ ӯ ҳамекунадат, гар ғанию гар қаллош. *Саъдо*

ҚАЛМОШ||ҚУЛМОШ *т.* قلماش беҳудагӯӣ, бемаънигӯӣ, ҳарзагӯӣ.

Накунад бас зи мӯҳмалу қалмош,
То ба он дам, ки пухта гардад ош. *Ҷомӣ*

ҚАЛОВУЗ *т.* قلاوز роҳбалад, роҳбар, пешрави лашкар.

Андаромад чун қаловузе ба пеш,
То барад ӯро ба сӯи доми хеш. *Румӣ*

Қаловузе биёфтанд ва эшонро ба Балх оварданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ҚАЛОН قلان *таър.* як навъ андоз, ки дар вилояти Ширвон гирифта мешуд.

Султони Руму Рус ба миннат диҳад хироҷ,
Чайполи Ҳинду Синд ба гардан кашад қалон. *Саъдӣ*

Чӣ, юмкин ки он тоифа пеш аз он қалон надода бошад ва бори худ бар дигарон ниҳода. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ҚАЛОЧӮР(Ӣ) *т.* قلاچور(ی) як навъ шамшери дарози обдор.

ҚАЛТАБОН قلتبان нокас, разил, нобакор; далла, даюс; номӯсфурӯш.

Аз сари амрудбун ман ҳамчунон
Қаж ҳамедидам, ки ту, эй қалтабон ... *Румӣ*

Султон гуфт: Мардаки қалтабони саг, ту бо он чӣ кор дорӣ? *Убайди Зоконӣ*

ҚАЛЪ *а.* قلع решакан кардан, аз бех кандан, тамоман нест кардан.

Ӯро бар қалъи ман таҳрис менамудӣ. *Авфӣ*

Муҳаммади Хоразмшоҳ ба қасди қалъи ин хонадон лашкаре бузург овард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Қалъу камъашонро баъд аз панд лозим шуморанд. *Аҳмади Дониш*

ҚАЛЪА||ҚАЛЪАТ *а.* قلعه‖قلعة биноu баланд ва матину мустаҳкам, ки барои муҳофизат аз душман ва муқовимат намудан ба он сохта шудааст; ҳисори баланд, диж.

Роёти ҳумоюн аз роҳи қалъаи Ҷаношак ба Ҷурҷон даромад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Чун мо ба Ғазнин расидем ва номаи сарҳанг кӯтволро додем, дарвақт мисол дод, то бар қалъат духул ва бук заданд ва башорат ба ҳар ҷой расониданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

◇ **қалъаи тан** ҷисму пайкари инсон.

Қалъаи тан дода ба даҳ корсанҷ,
Панҷ бурун, сӯи дарун низ панҷ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҳафт қалъаи мино *киноя аз* осмон.

Аз ашки хун пиёдаву аз дам кунам савор,
Ғавғо ба ҳафт қалъаи мино бароварам. *Хоқонӣ*

ҚАЛЪАДОР قلعه‌دار касе, ки нигаҳбонии қалъа ба ӯ супурда шудааст, сардори қалъа.

Қалъадоре, к-аз канори мамлакат
Дур аз султону соя(и) салтанат
Пос дорад қалъаро аз душманон,
Қалъа нафрӯшад ба моли бекарон. *Румӣ*

ҚАЛЪАГИРӢ قلعه گیری забт кардани ҳисори мустаҳкам.

Зи ҷо ҷумла урганҷиён хостанд,
Паи қалъагирӣ саф оростанд. *Сайидо*

ҚАЛЪАТ *а.* قلعة *ниг.* **қалъа.**

ҚАЛЬЁ *а.* قليا як хел намак, ки дар саноат ба кор меравад, калий, зоҷи сиёҳ.

ҚАЛЬЯ *а.* قليه як навъ хӯрокест, ки аз гӯшти кӯфта, нахӯд, пиёз, равған ва ғ. тайёр карда мешавад; қайла.

Хар коҳи хушк мехӯраду бор мекашад,
Ҳаргиз намекунад ба имову хато гуноҳ,
Ту қалья мехӯрию бар ӯ бор мениҳӣ,
Девони умри худ ба гунаҳ мекунӣ сиёҳ.
«Хористон»

қальяи суғдӣ як навъ хӯрокест, ки аз гӯшт, чарбу, рӯда ва тухми мурғ пухта мешавад; **аз маза рафтани қалья** воқеаро дар вақташ илоҷ накардан, вақти чораҷӯиро гузарондан; **они зан қалья бизан, они шӯ** дегро шӯ *варб.* дар тӯю зиёфат хешони зан азизу арҷманд, вале хешони шавҳар хор буда, ба дегшӯӣ кор фармуда мешаванд.

ҚАМАР *а.* قمر **1.** моҳ.

Маро ақиқи ту бояд, шакар чӣ суд кунад,
Маро ҷамоли ту созад, қамар чӣ суд кунад?
Шамси Табрезӣ

2. *маҷ.* хушрӯ, зебочеҳра.

Бовараш номад, бипурсид аз дигар,
Он дигар ҳам гуфт, оре, эй қамар! *Румӣ*

3. *маҷ.* рӯи зебо.

ҚАМАРАЙН *а.* قمرين *шакли дугонаи* **қамар** Моҳу Офтоб.

ҚАМАРМАНЗАР قمرمنظر моҳпайкар, моҳрӯ, хушрӯй.

Зи ҳар сӯ шитобон парипайкаре,
Зи ҳар гӯша тобон қамарманзаре. *Хоҷу*

ҚАМАРОН *а.* قمران *ниг.* **қамарайн.**

ҚАМАРСО قمرسا қамарсой, моҳсой; **қамарсо шаб** *кинояаз* мӯй ва зулфи сиёҳи маҳбуба, ки бар рухсора овезон **аст.**

Бувад дар сарам шӯри ширин лабаш,
Шавад рӯзи ман чун қамарсо шабаш. *Хоҷу*

ҚАМАРУЛМУҚАННАЪ *а.* قمرالمقنع *ниг.* **моҳ (моҳи Нахшаб).**

ҚАМАРӢ قمرى мансуб ба қамар; **соли қамарӣ** соли мувофиқи солшуморӣ аз рӯи гардиши моҳ ба даври замин, ки баробари 354 рӯз аст.

ҚАМАРҶАБИН قمرجبين маҳҷабин, он ки пешонааш монанди моҳ зебобахш аст.

Аз ҳайи Сақиф позанине,
Хуршедрухе, қамарҷабине... *Ҷомӣ*

ҚАМИС *а.* قميص пероҳан, курта.

Пероҳан дар Миср раҳни як ҳарис,
Пур шуда Қанъон зи бӯи он қамис. *Румӣ*

Ва заъми баъзе он аст, ки шаққи қамис бинафсиҳи гувоҳи ҳол буда. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚАМЛ *а.* قمل шабуш.

Дигар сол чун киштҳо баромад, худо қамлро бифиристод. *«Таърихи Табарӣ»*

ҚАМОРӢ قمارى *ниг.* **қуморӣ.**

ҚАМЧИН||ҚАМЧӢ *т.* قمچين||قمچى тозиёна, олати аспронӣ.

Табарзинашон шонаи гӯсфанд,
Зи қамчинашон мунфаил пойбанд. *Сайидо*

ҚАМЪ *а.* قمع задан, шикастан, нест кардан.

Дар қамъи душманони ту ҳар лаҳза мекашанд
Лашкар ба ҷойгоҳи дигар моҳу офтоб. *Анварӣ*

ҚАНАВОТ *а.* قنوات *ҷ.* **қанот.**

ҚАНД *а.* قند **1.** моддаи сахти ширин, ки аз қиёми шираи лаблабу ё найшакар тайёр мекунанд.

Ба боло баланду ба гесӯ каманд,
Забонаш чу ханҷар, лабонаш чу қанд. *Фирдавсӣ*

Ошиқонро мурдан аз дарди ту хуштар аз ҳаёт,
Талхии ғамҳои ту ширинтар аз қанду набот.
Ибни Ямин

қанди Миср (ё мисрӣ) наботи мисрӣ, ки беҳтарин навъи қанд аст.

Кӣ номи қанди мисрӣ бурд он ҷо,
Ки Ширинон надоданд инфиолаш. *Ҳофиз*

қанди мукаррар қанде, ки ду бор соф карда шудааст, бори дуйӯм қиём карда шудааст; **қанду шакар** қанди сахт ва шакари оддии реза; *маҷ.* суханони ширину дилчасп.

Ин ҳама қанду шакар, к-аз суханам мерезад,
Аҷри сабрест, к-аз он шохи наботам доданд.
Ҳофиз

2. *маҷ.* лаб, лаби сурх, лаби маъшуқа.

Чашми Суҳайлу нохуна нохуни офтобу най,
Қ-оташи қанди ӯ диҳад бо наю бод ёварӣ.
Хоқонӣ

қанди уннобранг *кинояаз* лаби маҳбуба.

Чу барзад диловез чанге ба чанг
Чунин қавле аз қанди уннобранг... *Низомӣ*

3. *маҷ.* ширинӣ, мазаи ширин.

Чу қанди меҳри ӯ афзун чашида,
Падар фарзандро дар хун кашида.. *Ҳоҷӣ*

◇ **(ин) қанди порсӣ** *кинояаз* шеъри форсӣ.

Шаккаршикан шаванд ҳама тӯтиёни Ҳинд
З-ин қанди порсӣ, ки ба Бангола меравад. *Ҳофиз*

қанд хӯрдан *кинояаз* бӯса гирифтан.

То гаҳи рӯз қанд мехӯрдам,
Бо парӣ дастбанд мекардам. *Низомӣ*

ба ҷои самар қанд доштан ширинсухан будан.

Яке шоҳиде дар Самарқанд дошт,
Ки гуфтӣ ба ҷои самар қанд дошт. *Саъдӣ*

ҚАНДИЛ||ҚИНДИЛ *ю.-а.* قندیل чилчироғ, шамъдони калон, чироғи овезон.

Нахустин касе, ки моҳи рамазон ба масҷидҳо қандилҳо фармуд, ин Фазл бинни Яҳъёи Бармакӣ буд. *«Таърихи Наршахӣ»*

◇ **қандили тир** тирдони музайян.

Боли булбул аз сипардорӣ шавад қандили тир,
Дар камондорӣ агар аз гул нишоне мекунанд. *Туғро*

қандили чарх а) *киноя аз* офтоб; б) *киноя аз* моҳ; **қандили ях** қандили хушк, чароғи беравған.

Туро бо ман дами хуш дарнагирад,
Ба қандили ях оташ дарнагирад. *Низомӣ*

ҚАНДИН قندین бо қанд омехта, бо шакар бирьёншуда.

Зи тути ӯ ҳавасро ком ширин,
Ба хокафтодааш бодоми қандин. *Сайидо*

ҚАНДЛАБ قندلب **1.** ширинлаб; *киноя аз* маҳбуба.

Зи ҷаври қандлабе гарм рафт ашки Камол,
Ба тозьёнаи Ширин давонда Гулгун. *Камоли Хуҷандӣ*

2. *маҷ.* ширинсухан.

ҚАНДПАРАСТ قندپرست қанддӯст, ширинидӯст.

Мӯҳтарам дор дилам, к-ин магаси қандпараст,
То ҳавохоҳи ту шуд, фарри ҳумой дорад. *Ҳофиз*

ҚАНДХАНД قندخند шакарханд, ширинханда.

Шакаррез, нӯшинлаби қандханд,
Бути сарврафтору мушкинкаманд. *Хоҷу*

ҚАНДХО قندخا шакархӯр; *киноя аз* ширинсухан, хушгап.

Эй аҷаб, ку он ақиқи қандхо,
Он калиди қуфли мушкилҳои мо? *Румӣ*

ҚАНДХӮ قندخو он кӣ рафтораш дилписанд аст, хушрафтор, хушхулқ.

Дар ҳузури Мустафои қандхӯ
Чун зи ҳад бурд он араб аз гуфтугӯ ... *Румӣ*

ҚАНДЧОЙ قندچای чои ширин, чои қанднок.

[Ҳазрати охунд] ғулунгу санҷиду мавиз ва амсоли он ҳар чиз, ки ба дасташон афтод, ба даруни пиёлаи чой андохта, чои ширин, яъне қандчой гуфта, ба аҳли маҷлис медоданд. *Садри Зиё*

ҚАНИНА||ҚИНИНА||ҚАНИНАТ||ҚИНИНАТ *а.* قنینه||قنینة шиша, шишаи май, пиёла, ҷом.

Аз қаҳқаҳа қанина чу май з-ӯ фуру кунӣ,
Кабки дарӣ бихандад шабгир то зуҳо. *Манучеҳрӣ*

Ғубори хотири озодагон машав, Бепул,
На ҳар қанина ба минои бода мемонад. *Савдо*

ҚАННОД *а.* قناد ҳалвогар, қандсоз, ширинипаз; ҳалвофурӯш.

Ҳар куҷо ёди лаби он бути қаннод кунанд,
Шакару қанд чӣ бошад, ки аз ӯ ёд кунанд. *Сайфӣ*

ҚАНОАТ *а.* قناعت ризомандӣ ва хушнудӣ, қонеӣ ва розигӣ ба чизи кам; кифоя, басандагӣ.

Марде будааст ба зовияи қаноат маскан сохта. Ҷангу ҷидолу мухосама байни салотин аз адами қаноат мехезад. *Аҳмади Дониш*

қаноат кардан розӣ будан ба ҳиссаи худ, қонеъ будан ба андаке ва расамаи кам.

Бузурге дидам андар кӯҳсоре,
Қаноат карда аз дунъё ба ғоре. *Саъдӣ*

Қаноат кун, ки охир аз қаноат
Тавон гардид боюлбои мардум. *Савдо*

ҚАНОДИЛ *а.* قنادیل ҷ. **қандил.**

Ва он ҷо бисьёр фаршу тарҳу қанодилу чароғдонҳои заррину нуқрагин ниҳода. *Носири Хисрав*

◇ **қанодили чарх** *киноя аз* ситорагон.

ҚАНОР *т.* قنار ҷуволи калон.

Чанд нафар аз таломизаашон мисли ин ки қанори пахтаро бардошта меоварда бошанд, [ҳазрати устозро] ба зӯри бисьёр бардошта меоварданд. *Садри Зиё*

ҚАНОРА *а.* قناره **1.** овезаи чангакдори қассобӣ, ки аз он гӯшт меовезанд.

Рост карда ба қанора ҷигари Исмати ту,
Ё гули сурх шукуфта ба сари хоре чанд. *Исмат*

2. дӯкони қассобӣ.

Қассобро зи хуни манаш теғ сурхрӯст,
Бошад қанорааш чу хиёбони арғувон. *Сайидо*

ҚАНОТ *а.* قنات корез, ҷӯе, ки дар зери замин канда шудааст.

ҚАНОТИР *а.* قناطر ҷ. **қантара.**

Чун омиле бошад, ки хироҷ ба тариқи адолат биситонад ва дар масолеҳи мамлакат подшоҳ аз садди суғур ва ислоҳи қанотир... масруф гардонад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ҚАНОФИЗ *а.* قنافذ ҷ. **қунфуз||қунфаз.**

Аҳли ҳасадат зи хорбинӣ
Дар хор нишаста чун қанофиз. *Хоҷӣ*

ҚАНТАРА *а.* قنطره пул, кӯпрук.

Ман мутааҷҷиб шуда бо худ гуфтам, ки оё қантарае ба ин азамат бар баҳре чунин кӣ бастааст? *«Равзат-ус-сафо»*

ҚАНТАРӢ قنطری аспи савории баста, ки ба савор шудан тайёр аст.

Амир низ саросема ба болои аспи қантарӣ ва зини холӣ нишаста, фурсат наёфт, ки аммома бар сар кунад ё ҷома бипӯшад. *Аҳмади Дониш*

ҚАНӮЪ *а.* قنوع қаноаткор, касе, ки ба қаноат одат кардааст, бисьёр қаноаткунанда.

Қанӯъ тавонгар бошад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ҚАП(П)ОН *ю.-а.* قپان *ниг.* **каппон.**

Ба сад ман қапоне барафрохтанд
Дар ӯ сангу ҳамсангаш андохтанд. *Низомӣ*

ҚАРАН I *а.* قرن *ниг.* **қарн** I.

Ду қаран аз карамат бурда ҷаҳон баргу наво,
Ту чӣ донӣ, ки ҷаҳон бе ту чӣ бебаргу навост! *Анварӣ*

ҚАРАН II *а.* قرن номи мавзее ва қабилае дар Арабистон.

Ҷустам раҳи фироқу задам бонг бар бурок,
Баргаштам аз қарину кашидам сар из Қаран. *Ломеӣ*

ҚАРАН III *а.* قرن 1. касе, ки абрӯҳои пайваста дорад; 2. саромади қабилаест дар Яман.

Аз Увайсу аз Қаран бӯи аҷаб
Мар-набиро маст карду пуртараб. *Румӣ*

ҚАРАНФУЛ *ҳ.-ю.* قرنفل меваи гиёҳест хушбӯй, ки духтарон ба гардан мисли марҷон меовезанд; фаранҷмушк, ки онро мехак низ гӯянд ва онро барои хӯриш ҳам ба кор мебаранд, ки хӯрокро тунд мекунад.

Омад насими сунбул бо мушку бо қаранфул,
В-овард номаи гул боди сабо зи саҳбо. *Кисоӣ*

Ёрам ҳар гоҳ дар сухан меояд,
Бӯи аҷабеш аз даҳан меояд,
Ин бӯи қаранфул аст, ё накҳати гул?
Ё нофаи оҳуи Хутан меояд. *Бедил*

ҚАРАСУНҚУР||**ҚАРОСУНҚУР** *т.* قرسنقر||قراسنقر 1. номи мурғи шикориест сиёҳранг; 2. *маҷ.* шаб.

Дасти қаросунқури фалак сипар афганд,
Ханҷари оқсунқур аз ниём баромад. *Хоқонӣ*

3. исми хоси мардона; номи Султон Санҷар бинни Маликшоҳи салҷуқӣ.

ҚАРБУС *а.* قربوس қоши зин, кӯҳаи зини асп, қорҷ.

Баъзе гуфтанд, ки қушро гирифта ба қарбуси зин расонид ва он сайд тапида, асп рамида, шоҳзода ба замин афтод. «*Равзат-ус-сафо*»

ҚАРЗ *а.* قرض пул ё чизе, ки ба муддати муайян гирифта шуда, бо фоиз ё бе фоиз гашта дода мешавад; вом.

Рӯят чу ранги зар зард гардидааст, гӯй,
Печида кулфати қарз чун дард дар мафосил. *Саводо*

қарзи Бағдод қарзе, ки агар дар вақташ адо нашавад, ду баробар гирифта мешавад; **қарзи беваҷҳ** қарзе, ки адо кардани он дар назар дошта нашудааст.

Қарзи беваҷҳи ноумеди туро
Гашта уммеди бахшиши ту зимон. *Зуҳурӣ*

қарзи ҳасана қарзи бефоида, қарзи бесуд, қарзе, ки ба мақсади ёрмандӣ ва хайрхоҳӣ дода шудааст; **қарз кардан** қарз гирифтан, вом гирифтан.

ҚАРЗДОР قرضدار он кӣ аз касе қарз гирифтааст.

Қарздор аз шаҳр бигрезад зи дасти қарзхоҳ,
Лола доғ аз синаи ман бурд, дар саҳро фитод. *Сайидо*

ҚАРЗХОҲ قرض‌خواه касе, ки қарз дода бошад ва гашта додани қарзро талаб кунад.

Қарздор аз шаҳр бигрезад зи дасти қарзхоҳ,
Лола доғ аз синаи ман бурд, дар саҳро фитод. *Сайидо*

ҚАРИБ *а.* قريب 1. наздик.

Машав, эй шӯъла, дур аз ман, ба ҳар водӣ ватан дорам,
Қарибам шав, ки хошокам, ҳавои сӯхтан дорам. *Мулҳам*

қариб расидан наздик омадан.

Сарафрозхон озими Муршидобод шуд ва чун қариб расид, ... мутанаббеҳ шуд. «*Хизонаи омира*»

2. хешу табор.

Бигрист чашми душмани ман бар ҳадиси ман,
Фазл аз ғариб ҳасту вафо дар қариб нест. *Саъдӣ*

ҚАРИБУЛИРТИҲОЛ *а.* قريب الارتحال тезгузаранда, зудгузаранда.

Ин меҳнатзадаи парешонҳол ба воситаи бахти сареулинтиқол ва иқболи қарибулиртиҳол аз сил ки дӯстон ... ҷудо гашта. *Восифӣ*

ҚАРИБУЛФАҲМ *а.* قريب الفهم ба фаҳм наздик, фаҳмо.

Иборати ... қарибулфаҳм ихтиёр кунад. «*Равзат-ус-сафо*»

Якчанд муаммоёти қарибулфаҳм бошад, ба хотир оред ва нависед. *Восифӣ*

ҚАРИБУССИН *а.* قريب السن наздиксол, ҳамсол.

Ҳасан ... бо Муҳаммад бинни Алии Тирмизӣ ва Муҳаммадфазли Балхӣ қарибуссин аст. *Ҷомӣ*

ҚАРИН *а.* قرين 1. наздик; ҳамнишин, ҳамсӯҳбат.

Гул ёри хор гаштаву булбул қаринӣ ишқ,
Онро тағайюре неву инро табаддуле. *Ҳофиз*

Агар дар оташи дӯзах ба дарду ғам қарин бошӣ,
Аз он хуштар, ки бо ноаҳл дар хулди барин бошӣ. *Исмат*

2. ҳамто, монанд, мисл.

Дар доираи мулк туӣ нуқтаи муфрад,
Раҳ нест дар ин доира ҳамтову қаринро. *Муиззӣ*

Ба ёди зулфи рухат рӯзи ман қарини шаб аст,
Бад-он худой, ки лайл офаридаасту наҳор. *Шоҳин*

◇ **қарин будан** насиб шудан, баҳра доштан.

Аз бахт шаҳодатат қарин бод!
Ҷои ту биҳишти анбарин бод! *Шоҳин*

ҚАРИНА I *а.* قرينه 1. *муаннаси* қарин.

Ба мулки оина гардидаам қаламрави об,
Наёфтам ба ҷуз аз худ касе қаринаи хеш. *Шавкат*

2. сурат, нақшу нигор.

Дар пайкари боғу нақши девор
Созанд қаринае ба дидор. *Файзӣ*

◇ **қаринаи мақом** муносиби мавқеъ; **қарина доштан** қиёс кардан, мулоҳиза ва муҳокима кардан.

ҚАРИНА II *а.* قرينه 1. далел, бурҳон.

Шеъри ҳиндӣ гуфтани Масъуд, хусус соҳиби девон будани ӯ ба забони ҳиндӣ қаринаи қавист. «*Хизонаи омира*»

2. аломат, нишона.

Қосимбек маҷлиси подшоҳро дарёфта ва аз қаринаву қиёс сӯҳбатро ғализ дида ба манзили худ рафт. «*Таърихи Фаришта*»

◇ **қаринаи калом** аз рӯи мазмуни матн, аз рӯи контекст.

ҚАРИНДОШ *т.* قرينداش хеш, табор.

Аҳмад ... эшони Манглиро, ки муриди Бобо Яъқуб буд, ... қариндош мегуфт. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ҚАРИР *а.* قریر **1.** хунук, сард.

Барф мебориду борон замҳарир,
Оламе монанди ях баста, қарир. *Румӣ*

2. равшан; хушвақт, шодмон, хурсанд.

Аз давлати ту бод қарори дили дастур,
К-аз талъати ту дидаи дастур қарир аст. *Муиззӣ*

Эй хунук чашме, ки ақл асташ амир,
Оқибатбин бошаду хибру қарир. *Румӣ*

ҚАРИЯ||ҚАРЬЯ||ҚАРИЯТ *а.* قریه||قریت деҳ, қишлоқ.

Дар навоҳии қарияе, ки ӯ мебуд, шере ба ҳам расида буд, ки одамӣ ва чаҳорпоён, ки дар он ҳаволӣ буд, мекушту мехӯрд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Надида чу рӯбоҳ ҷои дигар,
Ба наздики он қарья карда гузар. *Низомӣ*

Дар поёни кӯҳ қарья бино карданд.
«Равзат-ус-сафо»

ҚАРИҲА||ҚАРИҲАТ *а.* قریحه||قریحت мизоҷ, табъ; қудрати табиӣ, истеъдод.

Рӯзе Мавлоно Шамсуддин Муҳаммади Ҷоҷармӣ аз ҷавдати қариҳаи шоҳзода сухан мегуфт.
«Равзат-ус-сафо»

Ӯ ба лутфи табиат ва ҳиддати қариҳат ва камоли фазлу дониш ва вуфури тамизу биниш иштиҳор дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚАРМАТ *а.* قرمط лақаби Абузарр ном касе, ки мазҳаби қаромитаро бунъёд кардааст; ин мазҳаб дар соли 891 милодӣ таъсис шуда, пайравони он бар зидди хилофати араб шӯриш бардошта буданд.

ҚАРМАТӢ *а.* قرمطی пайрави мазҳаби Қармат; *ниг.* Қармат.

ҚАРН I *а.* قرن аср, давр; муддате, ки гоҳо 30 сол ва гоҳо 80-100 солро дар бар мегирифтааст.

Эй гули хушбӯй, агар сад қарн бозояд баҳор,
Мисли ман дигар набинӣ булбули хушгӯйро.
Саъдӣ

Гар биҷӯянд, ба сад қарн наёбанд, Камол,
Булбуле чун ту хушилҳон ба чаманҳои Хуҷанд!
Камоли Хуҷандӣ

қарни комил даври тамом, асри пурра.

Чу Зулқарнайн то як қарни комил
Нитоҷи фатҳ зад аз теғи ҳомил ... *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚАРН II *а.* قرن **1.** шох; зарфе, ки аз шох месозанд; ҷом.

Қарнеро, ки равғани қудс дар вай аст, бар сари ӯ ниҳӣ, равған аз маҳалле саялон намояд.
«Равзат-ус-сафо»

2. *маҷ.* зулф.

ҚАР(Р)ОБА *а.* قرابه **1.** обдон, зарфи об.

Дар чандин мавзеъ дегҳо ва қаробаҳои пур аз оби гарм ва равған ҷӯшонида муҳайё сохтанд.
«Таърихи Фариштa»

2. шиша, суроҳӣ, ҷом.

Агар бинад ба хоб-андар қароба,
Занеро бишканад мехи калоба. *Тайён*

Бигӯй, то як қароба шароб бидиҳанд. *Авфӣ*

Қарробаи ному шишаи нанг
Афтоду шикаст бар сари санг. *Низомӣ*

ҚАРОБАКАШ قرابه کش шаробхӯр.

Дар аҳди подшоҳи хатобахши ҷурмпӯш
Ҳофиз қаробакаш шуду муфтӣ—пиёлanӯш. *Ҳофиз*

ҚАРОБАПАРДОЗ قرابه پرداز *ниг.* **қаробакаш.**

Чун ғунчаи гул қаробапардоз шавад,
Наргис ба ҳавои май қадаҳсоз шавад. *Ҳофиз*

ҚАРОБАТ *а.* قرابت **1.** хеш, хешу табор.

Зи хонумону қаробат ба ғурбат афтодам,
Бимондам ин ҷо бе созу баргу ангиштол.
Абулаббоси Марвазӣ

2. хешӣ, хешию таборӣ; наздикӣ.

Дар замони хулафои банӣ-Аббос марде буд, ки пиру заиф гашта ва бо халифа қаробате дошт.
«Ҷомеъ-ут-тамсил»

ҚАРОБИН *а.* قرابین *ҷ.* қурбон.

Тоифае аз раҳҳобин партави эҳтимом бар забҳи қаробин меандозанд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

ҚАРОБОТ *а.* قرابات *ҷ.* **қаробат.**

Бандаро хидмати пайвастаи даҳсола нигар,
К-аз қаробот нафуру зи ватан маҳҷур аст. (1)
Анварӣ

ҚАРОВИНА *а.* قراونه хешовандон; наздикон.

Яке аз қаровина — Солеҳ ном маро шинохта, аз асп фуруд омад ва маро барнишонд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

ҚАРОВУЛ *т.* قراول **1.** посбон, дидбон.

Дигар бор аз тарафи Дарбанд ба қасди қасоси хуни Тутор бо лашкаре тамом дар ҳаракат омад, қаровулон аз вусули ӯ эълом доданд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Ва дигар дар саботи аскар дар майдони корзор ҷалодат ва шаҳомати султон ва матонати сараскар ва диловарии амала ва қаровулон шарт аст.
Аҳмади Дониш

2. мӯҳраи оҳане, ки ба лаби мили милтиқ буда, туфангӣ дар вақти сар додани тир ба он чашм дӯхта нишон мегирад.

Ба лаб қаровули зебош дилнишин холест,
Ки дидбонш аз ӯ чашм барнамедорад. *Калим*

ҚАРОВУЛБЕГӢ *т.* قراولبگی сардори қаровулҳо; яке аз мансабҳои сипоҳиён дар Бухорои асрҳои охир.

Муқимхоҷаи қаровулбегӣ ном як нафар аз худдомаш як рӯз хизмате мувофиқи маромаш ба ҷо овард. *Садри Зиё*

ҚАРОВУЛСАВОР قراولسوار посбони савора.

Қаровулсаворони Деҳлӣ-паноҳ,
Ки буданд огаҳ зи сирҳои роҳ ... *Ҳотифӣ*

ҚАРОВУЛХОНА قراولخانه ҷои баланд ба масофаи як фарсанг аз шаҳр, ки посбонон он ҷо дидбонӣ мекарданд ва ҳангоми наздик шудани душман барои огоҳ кардани мардуми шаҳр оташ меафрӯхтанд.

Миёни абруяш пур реву ранг аст,
Қаровулхонаи шаҳри Фаранг аст.
Мӯҳсини Таъсир

ҚАРОИН I *а.* قرائن *ҷ.* **қарина** I.

ҚАРОИН II *а.* قرائن||قراین *ҷ.* **қарина** II.

Маликро тарфе аз замоими ахлоқи ӯ ба қароин маълум гашт, дар шиканҷа кашид ва ба анвои уқубат бикушт. (I) *Саъдӣ*

ҚАРОКӮЛ *т.* قراکول номи мавзеест дар вилояти Бухоро.

ҚАРОКӮЛӢ قراکولی мансуб ба Қарокӯл; **пӯсти қарокӯлӣ** *пӯсти барраи навзоди Қарокӯл.*

Як дона пӯсти барраи кабуди қарокӯлӣ ба дасти худ доштам. *Садри Зиё*

ҚАРОМИТА *а.* قرامطه *ҷ.* **қарматӣ.**

Ақидаи қаромита низ маҷмӯи муҳаррамотро ҳалол медоранд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚАРОР *а.* قرار **1.** ором, осоиш.

Аз ғами ту дар дилам қарор намондаст,
Бо ғами ту дарди беқарор бимонад. *Анварӣ*

Чу гунҷишк дар боз дид аз қафас,
Қарораш набуд андар ӯ як нафас. *Саъдӣ*

қарор бурдан беором кардан.

Ҳаваси боди баҳорам ба суви саҳро бурд,
Бод бӯи ту биёварду қарор аз мо бурд. *Ҳофиз*

2. оромӣ, оҳистагӣ.

Он мард ба қарор ва таанӣ аз об даромад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. ист, ҷои ист, ҷойгоҳ; ҷой гирифтан.

Бале, онро, ки зиндонист ёраш,
Ба ҷуз зиндон куҷо бошад қарораш?! *Ҷомӣ*

4. аҳд, қавл, муоҳида.

Ту гаштӣ аз қарори хеш, лекин
Маро он беқарорӣ барқарор аст. *Ҷомӣ*

қарор афтодан қарор шудан, аҳд шудан.

Ба охир ба сулҳ қарор афтод. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

қарор бастан аҳд бастан, муоҳида кардан.

Худоро, чун дили решам қароре баста бо зулфат,
Бифармо лаъли нӯшинро, ки ҷонро бар қарор орад. *Ҳофиз*

5. низом, тартиб; **қарору мадор** тартибу низом.

Баъд аз чанд гоҳ... муҳиммоти салтанатро қароре ва мадоре пайдо шуд. *«Таърихи Фаришта»*

қарор гирифтан а) ором ёфтан, осудан; истодан.

Саворе, ки бар аспе нишаста бувад, то ба ҷое расад ва он ҷо қарор гирад. *Ибни Сино*

Бар сари кӯи ту, бигзор, қароре гирам,
Умрҳо шуд, ки малулам зи ғами беватанӣ. *Шоҳин*

б) устувор мондан дар ҷое, сахт истодан.

Қарор дар кафи озодагон нагирад мол,
На сабр дар дили ошиқ, на об дар ғирбол. *Саъдӣ*

қарор додан аҳд кардан, қавл додан.

Зулфайни сиёҳи ту ба дилдории Ушшоқ
Доданд қарореву бибурданд қарорам. *Ҳофиз*

қарори *чизе* **додан** чизеро ба як тартибу низом овардан.

То кай нидои ҳодиса даври замон диҳад,
Кас нест дар ҷаҳон, ки қарори ҷаҳон диҳад. *Мушфиқӣ*

қарор доштан дар як ҳолату вазъият будан.

Ман ҳам чу ту ишқи ёр дорам,
Бингар, ки чӣ сон қарор дорам. *Шоҳин*

қарор ёфтан ором шудан, осоишта будан; ба тартибу низом даромадан.

Аз талъати ту дидан олам қарир бод,
К-аз ханҷари ту арсаи олам қарор ёфт. *Анварӣ*

Ба дидорат чунон бошад шитобам,
Ки як соат қарори тан наёбам. *Фахриддини Гургонӣ*

қарор кардан а) истодан, сукунат гирифтан, ҷой гирифтан.

Чун амир Саид вафот ёфт, ҳар кас ҷое қарор карданд; амир Ҳамид аз Бухоро берун омад ва ба Нишобур рафт. *«Таърихи Наршахӣ»*

Дар бешае, ки мераваму мекунам қарор,
Берун зи қаҳтсол шаванд аҳли он макон. *Сайидо*

б) ором ёфтан, осудан.

На ёр ваъдаи бӯсу канор мекунадам,
На дил ба дидани рӯяш қарор мекунадам. *Хисрави Деҳлавӣ*

в) аҳд кардан, қарор додан.

Қароре кардаам бо майфурӯшон,
Ки рӯзи ғам ба ҷуз соғар нагирам. *Ҳофиз*

◇ **қарори нӯҳӯм манзар** *киноя аз* осмони нӯҳӯм.

Қарори нӯҳӯм манзараш размгоҳ,
Ҳарими шашӯм ғурфааш базмгоҳ. *Хоҷу*

қарори ҳусн ҷои зебоӣ, макони латофат, устувории ҳусн.

Дар чашми пурхумори ту пинҳон фусуни сеҳр,
Дар зулфи беқарори ту пайдо қарори ҳусн. *Ҳофиз*

бар ин қарор ба ин сон, ба ин тарз.

Ҳусни ту гар ҳам бар ин қарор бимонад,
Қоидаи ишқи ӯ устувор бимонад. *Анварӣ*

қарору қивом устуворӣ ва тартибу низом, пойдорӣ.

Замин зи маъдалати ӯст бо қарору қивом. *Убайди Зоконӣ*

қарор ниҳодан тасмим гирифтан, аҳд кардан.

То ниҳоят бар он қарор ниҳод,
Ки бибояд шудан, чу кор афтод. *Хисрави Деҳлавӣ*

хестани қарор ба низом даромадан, дуруст шудан.

Маро дар хотир афтодаст коре,
К-аз он коре туро хезад қароре. *Ҷомӣ*

аз қарор мондан беором шудан.

Ҷону дилаш аз қарор монда,
Сабру хирадаш зи кор монда. *Файзӣ*

ба як қарор мондан ба як тартибу равиш будан.

Ҷаҳону ҳар чӣ дар ӯ ҳаст, пойдор намонад,
Биёр бода, ки олам ба як қарор намонад. *Ҳилолӣ*

бар қарор овардан ором кардан.

Худоро, чун дили решам қароре баста бо зулфат,
Бифармо лаъли нӯшинро, ки ҷонро бар қарор орад. *Ҳофиз*

ҚАРОРБАХШ قراربخش оромидиҳанда, оромбахш.

Ҳазор ҷаҳд бикардам, ки ёри ман бошӣ,
Қарорбахши дили беқарори ман бошӣ. *Ҳофиз*

ҚАРОРБОДӢ قرارباد‌ی дуои неки «қароратон бод!» гуфтан.

Дар канораш гирифту шодӣ кард,
Сарв бо гул қарорбодӣ кард. *Низомӣ*

ҚАРОРГОҲ قرارگاه оромгоҳ; ҷои ист, истгоҳ.

Ғофил манишин, ки роҳ реш аст,
Бигзар, ки қароргоҳ пеш аст! *Ҳилолӣ*
Чу мавҷае, ки ба дарьёи беканор афтад,
Қароргоҳи маро ҳеҷ кас намедонад. *Соиб*

ҚАРОРӢ قراری 1. мансуб ба қарор; 2. маъмулӣ, расмӣ; **сими қарорӣ** пули нуқраи роиҷи расмӣ.

Аз дасти шоҳ абри ту сармояе гирифт,
Атрофи хок аз он гуҳари обдор ёфт;
Дар мавсиме, ки аз гули зарду сапед боғ
Сими қарорию зари комилъиёр ёфт. *Анварӣ*

ҚАРОСУНҚУР *т.* قراسنقر *ниг.* **қарасунқур.**

ҚАРПУС *а.* قرپوس *ниг.* **қарбус.**

ҚАРРОБА *а.* قرابه *ниг.* **қар(р)оба.**

ҚАРТ قرت худбин, одами паст, қалтабон.

ҚАРТАБОН *а.* قرطبان *шакли дигари* **қалтабон.**

ҚАРЪ *а.* قرع кӯфтан, задан.

Пас чӣ огоҳӣ, бигӯ, з-он қаръи сахт,
Қ-ӯ кунад дилҳои ошиқ лахт-лахт. *Румӣ*

ҚАРЬЯ *а.* قریه *ниг.* **қария.**

ҚАРҚАФ||ҚАРҚАФА *а.* قرقف||قرقفه шароб, шароби тунд.

Соқӣ, ту аз он қарқафаи қиссаи Мансур
Пур кун қадаҳи шишаи мо дурдкашонро. *Ғиёсӣ*

се қарқаф а) се навъ шароб; б) се китоби динии аҳли насоро (христиёнҳо).

ҚАРҚАФУЛМАСОҒ *а.* قرقف‌المساغ шароби ҳалол.

Ҷони ҳазину ин дили андӯҳгини мо
Хушвақт соз бар қадаҳи қарқафулмасоғ. *Ғиёсӣ*

ҚАРҚУБӢ||ҚУРҚУБӢ *а.* قرقوبی порчаи абрешимӣ, ки дар Ироқ мебофтанд.

Зи қарқубӣ ба саҳроҳо фурӯ афганда болишҳо,
Зи бӯқалмун ба водиҳо фурӯ густурда бистарҳо. *Манучеҳрӣ*

ҚАРҲА *а.* قرحه захм, реш.

Дар хилоли ин аҳвол қарҳае бар пушти ҳазрати соҳибқиронӣ падид омад ва мунҷар ба марази саъб гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚАСАБ I *а.* قصب *навъе аз матои нафис*; катон; пӯшокворӣ; либос.

Ё раб! Ту гилам сириштаӣ, ман чӣ кунам?!
Пашми қасабам ту риштаӣ, ман чӣ кунам?!
Ҳар неку баде, ки ояд аз ман ба вуҷуд,
Ту бар сари ман набиштаӣ, ман чӣ кунам?! *Хайём*
Гуфтӣ, ки расан бибур, буридам,
Гуфтӣ, ки қасаб бидар, даридам. *Шоҳин*

◇ **қасаби мисрӣ** а) як навъ катони аълои мисрӣ; б) *киноя аз* барф; в) *киноя аз* шуоъ ва партави офтоб; **қасаби седоманӣ** а) ҷомае, ки домани васеи дароз дорад.

Дар қасаби седоманӣ остине ду барфишон,
Пои тараб сабук барор, аз чӣ зи май гаронсарӣ? *Хоқонӣ*

б) *киноя аз* дарьёи васеъ; баҳр.

ҚАСАБ II *а.* قصب найқалам.

Чу андар гулситон ояд, гулу сарваш суҷуд оранд,
Чу андар найситон ояд, қасаб бар қанд печонад. *Шамси Табрезӣ*

Айнуннор дар арозии Антокия аст, агар қасабе дар он афкананд, бисӯзад. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚАСАБА I *а.* قصبه деҳаи калон; шаҳри хурд.

То Шамирон се фарсанг биёбонакест ҳама санглох ва он қасабаи вилояти Торам аст. *Носири Хисрав*

Қосиде ба қасабаи ӯ фиристода аз кайфияти ҳодиса эълом дод. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚАСАБА II *а.* قصبه най; чизе ки монанди най дароз ва миёнхолӣ бошад; ◇ **қасабаи шуш** найчаҳои шуш.

Қасабаи шуш ҳама аз ғузруф аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ҚАСАББОФ قصب‌باف бофандаи қасаб; *ниг.* қасаб I.

Ҷомӣ, аз хирқаи пашминаи фақр осудем,
Ҳошалиллаҳ, ки дигар нози қасаббоф кашем. *Ҷомӣ*

ҚАСАБНИГОР قصب‌نگار нақшбанд, гулкор, наққош.

Ба имтиҳони нифозаш қасабнигор шавад
Шаби чаҳордаҳ аз акси моҳтоб оташ. *Ломеӣ*

ҚАСАБПӮШ قصب‌پوش катонпӯш, хушлибос.

Саду панҷаҳ ғуломони қасабпӯш,
Ҳама дур дар кулоҳу ҳалқа дар гӯш. *Низомӣ*
Қасабпӯш моҳе ба талъат чу рӯз,
Қасаб баста бар моҳи гетифурӯз. *Хоҷу*

ҚАСАБУССАБАҚ *а.* قصب‌السبق мусобиқаи найрабоӣ, бозиест дар байни арабҳо, ки наеро ба замин халонда ва саворон асп тозонда онро аз замин бо найза мекананд; ◇ **қасабуссабақ даррабудан** пешдастӣ кардан, пешқадам шудан.

Ба андак замоне такмили аксари фунун карда, қасабуссабақ аз амсол ва ақрон даррабуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚАСАМ *а.* قسم савганд.

Агар ба ҷаврам бароварӣ ҷон в-агар ба теғам бияфканӣ сар,
Қасам ба ҷонат, ки барнадорам сари иродат зи хоки он по. *Ҷомӣ*

қасам додан савганд хӯрондан, савганд додан.

Умрест, Сайидо, зи май инкор кардаам,
Соқӣ диҳад қасам ба сари шишаам ҳанӯз. *Сайидо*

◇ **қасам хӯрдан** савганд ба забон овардан.

Ҳазор бор қасам хӯрдаам, ки номи туро
Ба лаб наёрам, аммо қасам ба номи ту буд! *Фасеҳӣ*

ҚАСАМИЯ *а.* قسمیه *адш.* навъе аз назм, ки дар он савганд такрор меёбад.

Қасидаест қасамия — дар мадҳу сано, ки ҷамъе хавз карда буданд. *Восифӣ*

ҚАСВАТ *а.* قسوت сахтдилӣ, сахтдил будан.

ҚАСД *а.* قصد азм, оҳанг, ният.

Ва мар-осмонҳоро ҷунбиш чӣ гуна бояд, то ӯро накӯтар бувад ва низоми хайр ба вай бе он ки дигар бор вайро қасд ва талаб ва ғараз бувад. *Ибни Сино*

Дафтари дониши мо ҷумла бишӯед ба май,
Ки фалак дидаму дар қасди дили доно буд. *Ҳофиз*

ба қасд дониста истода, дидаву дониста, амдан.

Чу бар дари ту фитодем, поймол макун,
Қасе ба қасд сафи мӯр зери по накунад.
Хисрави Деҳлавӣ

ба тариқи қасд қасдан, дидаву дониста.

Элчӣ коре ба тариқи қасд ва амд накардааст, ки хилофи ҷонсупорӣ ва давлатхоҳӣ бошад.
Аҳмади Дониш

қасд кардан азм намудан, ният доштан; нияти бад кардан; рехтани хуни касеро ният кардан.

Ҷаллод қасд кард, писар сар сӯи осмон баровард.
Саъдӣ

Чун ба ҳадди шабоб расиданд, Исо Яъқуброқасд кардӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

қасди ҷое кардан ба сӯи ҷое роҳ пеш гирифтан; ба ҷое рафтанӣ шудан.

Ҳама дар миёни Ромитан ва Баркад роҳ мезаданд ва наздик буд, ки қасди шаҳр кунанд.
«Таърихи Наршахӣ»

Қасди мамлакати Қоон карданд, бирафтанд ва муддате карданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

◇ **қасди сари** *касе* **доштан** ният ва мақсади куштани касе доштан.

Донистам, ки қасди сари ман дорад, аз вай мӯҳтариз будам. *Авфӣ*

ҚАСДАН *а.* قصداً дидаву дониста; бо қасди бад.

Сулаймонхоҷа қасдан қафаси он ҷонварро дар шаб дар беруни хона ҷо дод. *Садри Зиё*

ҚАСИБ *а.* قصيب либоси рангоранг.

Борони мушкбӯй биборид нав ба нав,
В-аз барф баркашид яке хуллаи қасиб. *Рӯдакӣ*

ҚАСИДА *а.* قصيده *адш.* яке аз шаклҳои шеър, ки камтар аз понздаҳ байт намебошад ва ҳар ду мисраи байти аввал бо мисраъҳои дуюми байтҳои дигар ҳамқофия меояд; **қасидаи баҳория** қасидае, ки тамоми он ва ё насибаш дар тасвири баҳор гуфта шудааст; **қасидаи мадҳия** қасидае, ки дар мадҳи шахсе гуфта шудааст; **қасидаи фахрия** қасидае, ки тамоми он ва ё насибаш иборат аз баёни сифатҳои худи шоир ва ифтихори ӯ аз илму ҳунараш мебошад; **қасидаи хазония** қасидае, ки тамоми он ва ё насибаш ба тасвири фасли тирамоҳ бахшида шудааст; **қасидаи ҳаҷвия** қасидае, ки дар ҳаҷви касе гуфта шудааст.

ҚАСИЛ *а.* قصيل алафи сабз; ҷави навдамидаи норасида.

Бар ҳаво бардошт он банди қасил
Уштури бухтӣ сабук бе қолу қил. *Румӣ*

ҚАСИМ *а.* قسيم 1. шарик, ҳиссадор, анбоз.

Аҳмадхон ... гуфт: Агар подшоҳӣ ба дасти ман афтад, ту саҳим ва қасим хоҳӣ буд.
«Таърихи Фаришта»

2. қисматкунанда.

Қасими адл Абулқосим, ки аз ақлому аъломаш
Ба девон-дар қазо зояд, ба майдон-дар қадар хезад.
Муиззӣ

ҚАСИР *а.* قصير кӯтоҳ, калта, норасо.

Моҳ бо рӯяш сиёҳу мушк бо зулфаш сапед,
Тир бо мижгонш кунду сарв бо қаддаш қасир.
Ломеӣ

Илм касир омаду умрат қасир,
Он чӣ зарурист, бад-он шуғл гир! *Ҷомӣ*

ҚАСОБА *а.* قصابه матое, ки ба сар мебанданд (махсусан занҳо).

ҚАСОБАБАНД قصابه‌بند он кӣ ба сараш қасоба мебандад; *ниг.* қасоба.

Ҳама сарвболову гесукаманд.
Ҳама парниёнпӯшу қасобабанд. *Шодӣ*

ҚАСОВАТ *а.* قساوت дилсахтӣ, сангдилӣ, бераҳмӣ.

Амр кардӣ дар гирифтан сӯи гӯш,
Наҳӣ кардӣ аз қасоват сӯи ҳуш. *Румӣ*

Ҷаноби Муборизӣ кӯдаки ҳафтсолаи ӯро, ки дар қалъа монда, аз ғояти қасовати қалб ба дасти хеш бикӯшт. *«Равзат-ус-сафо»*

Биё, соқӣ, дар ин базми адоват
Бидеҳ ҷоме, бишӯй аз дил қасоват. *Нозим*

ҚАСОИД *а.* قصايد *ҷ.* қасида.

Мавлоно Алии Яздӣ мусаннафоти касир ва девони ғазалу қасоиди бешумор низ дорад.
«Таърихи Сайидроқим»

То рӯзе ин байтро дар қасоиди Саъдии Шерозӣ ёфтам. *Аҳмади Дониш*

ҚАСОМА *а.* قسامه савганд додани мардум дар бораи но маълум будани қотил ва ин иборат аз он аст, ки вақте ки дар деҳе касе кушта шавад ва қотил номаълум бошад, панҷоҳ нафар аз сокинони деҳ бояд савганд хӯранд, ки қотил ба онҳо маълум нест.

Бино бар он ки қотил маълум набуд, [Мӯсо] ҳукм ба қасома фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚАСОРАТ *а.* قصارت *ниг.* қисорат.

ҚАСОС I *а.* قصاص ҷазо, муҷозот, интиқом.

Бозуи ҳаҷрат қавӣ дар куштани бечорагон,
Чун қасос афзун кунад, одат шавад ҷаллодро.
Хисрави Деҳлавӣ

ҚАСОС II *а.* قصاص *аслаш* қисос.

ҚАСР I *а.* قسر ҷабр, ба зӯрӣ ба коре водор кардан.

Ҷунбиши ҷисмҳо се гуна бувад: яке ба араз бувад ва яке ба қаср ва яке ба табъ. *Ибни Сино*

ҚАСР II *а.* قصر кох, сарой, кӯшк.

Бинои сад ҳазорон қасру айвон
Ниҳод аз дурри софу лаълу марҷон. *Бадри Чочӣ*

... Замоне ки дар қасри ноустувори ҳаёти Ҳумоюнмирзо қусур роҳ ёфт, бинои бемадори давлаташ рӯй дар инҳидом овард. *«Таърихи Сайидроқим»*

қасри биҳишт кохи зебо, ороста ва пурнақшу нигори мавҳуми биҳиштӣ.

Хонае дид ҳамчу қасри биҳишт,
Пасу пешаш бутони хурсиришт. *Ҷомӣ*

қасри зарнигор кохи зебо, кохи тиллокорӣ.

Бувад занҷирҳо бар дар зи чини ҷабҳаи ҳоҷиб,
Зи қасри зарнигори шоҳ маъвои гадо беҳтар.
Сайидо

қасри мушаббак қасре, ки шифташ сӯроххо дорад.

Чархи муқарнаснихад қасри мушаббак шавад,
Чун зи кушоди ту рафт чӯбаи тир аз камон.
Хоқонӣ

қасри Ширин а) дар афсонаи «Хисраву Ширин» қасрест, ки Ширин сохта буд.

Аз ҳуҷуми нозанинон қасри Ширин гашт шаҳр,
Ғайрати хуршеду моҳу рашки Парвин гашт шаҳр.
Сайидо

б) номи шаҳрест дар Эрон, дар ғарби Кирмоншоҳ; ◇ **қасри амал** хаёли хом, умедҳои дуру дароз ва бепоён.

Биё, ки қасри амал сахт сустбуньёд аст,
Биёр бода, ки айёми умр бар бод аст. *Ҳофиз*

қасри гардун *киноя аз* осмон.

Расонида бар қасри гардун каманд,
Сари нашъаи хоксорӣ баланд. *Бедил*

қасри димоғ қувваи мудрика, қувваи андеша ва тафаккур, қувваи идрок, ақл ва зеҳн.

Аз қасри димоғ кун қиёсаш,
Бар курсии дида неҳ асосаш. *Хисрави Деҳлавӣ*

қасри дувоздаҳдарӣ осмони ҳаштӯм ба эътибори дувоздаҳ бурҷ.

Ҳар сари маҳ ба бурҷи нав баччаи нав бароварад,
Яксара бурҷи ӯ шавад қасри дувоздаҳдарӣ. *Хоқонӣ*

қасри зумуррадӣ *киноя аз* осмон.

Алассабоҳ, нигори ховарӣ сар аз даричаи қасри зумуррадӣ баровард. *«Таърихи Фаришта»*

қасри иҷобат даргоҳи қабул; масҷид; Каъба.

Ба қасри иҷобат гарам роҳ нест,
Каманди дами айш кӯтоҳ нест. *Бедил*

қасри муҳанно осоишгоҳ.

Буньёди умр бар яху ман бар асоси умр
Рӯзе ҳазор қасри муҳанно бароварам. *Хоқонӣ*

қасри фирдавс *киноя аз* биҳишт.

Қасри фирдавс ба подоши амал мебахшанд,
Мо, ки риндему гадо, дайри муғон моро бас.
Ҳофиз

қасри ҳубоб тангӣ; хонаи танг, тангно.

Ба ҳеҷ дилшудае кор танг нагирифтам,
Чаро сипеҳр ба қасри ҳубоб кард маро? *Соиб*

қасри ҳур *д.* қасри биҳишт, ки гӯё дар он ҳуриён мебошанд.

Боғи биҳишту сояи тубию қасри ҳур
Бо хоки кӯи дӯст баробар намекунам. *Ҳофиз*

қасри ҳурулъин *д.* қасри ҳуриёни *шаҳлочашм* — бошандагони биҳишт.

Шаби реҳлат ҳам аз бистар равам то қасри ҳурулъин,
Агар дар вақти ҷон додан ту бошӣ шамъи болинам.
Ҳофиз

қасри ҷабарут а) мақоми баланд ва бузург; б) *киноя аз* осмон.

Қасри ҷабарут — ошьёнаш,
Боми малакут — остонаш! *Файзӣ*

баланд шудани қасри маонӣ *киноя аз* гуфта шудани мазмунҳои олӣ.

Бедил, аз фитрати мо қасри маонист баланд,
Поя дорад сухан аз курсии андешаи мо. *Бедил*

ҚАСР III *а.* قصر кӯтоҳӣ, нурасоӣ.

ҚАСРАН *а.* قسراً ҷабран, бо зӯру фишор.

Қаҳран ва қасран шаҳрро мафтӯҳ гардониданд.
«Равзат-ус-сафо»

ҚАСРӢ *а.* قسری ҷабрӣ, маҷбурӣ.

Муҳаббат ваҳдатест ҷибиллии табиӣ ва адолат ваҳдати қаҳрии қасрӣ. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ҚАССОБ *а.* قصاب **1.** кушандаи гӯсфанду гов; гӯштфурӯш

Саъдиё, гӯсфанди қурбонӣ
Ба кӣ нолад зи дасти қассобаш! *Саъдӣ*

Ҳазору понсаду панҷоҳу се нафарро як қассоб гӯшт медиҳад. *Аҳмади Дониш*

2. тахаллуси шоирест Кошонӣ, ки номаш Саид аст (асрҳои XVII—XVIII); ◇ **дар як паҳлу ду қассоб доштан** *киноя аз* ду ошиқ доштани як маъшуқа, ки рақиби ҳамдигаранд.

Туро паҳлуи фарбеҳ нест ноёб,
Ки дорӣ дар яке паҳлу ду қассоб. *Низомӣ*

ҚАССОБШИКАН قصاب‌شکن як фан ва ё усули гуштигирӣ.

ҚАССОБӢ قصابی кор ва амали қассоб.

Рӯзе ҳангоми убур ба сари дӯкони қассобӣ дунбаи бузурги гӯсфанд овехта диданд. *Садри Зиё*

ҚАССОМ *а.* قسام **1.** қисматкунанда, тақсимкунанда, бахшкунанда.

Олати таъну зарб аз тиру камон ва синон, гурзу ханҷар ва сипару зиреҳи бисьёр бар аҷнод қисмат ёфт, ба мартабае, ки қассом ба сутӯҳ омад.
«Равзат-ус-сафо»

2. *д. киноя аз* худо, ки тақсимкунандаи ризқ ва дигар феълу атвор дар азал аст.

Чун ки қассом ӯст, куфр омад гила,
Сабр бояд, сабр мифтоҳуссила. *Румӣ*

қассоми фитрат *киноя аз* худо, ки гӯе хислатҳои инсонро муайян мекунад.

Ҳар кас аз қассоми фитрат қисмати худ ёфтанд.
Ҷомӣ

ҚАССОР *а.* قصار шустагар, гозур, ҷомашӯӣ.

Рӯзи давлат бародари бахт аст
Чун руфӯгар писар(ъ)ам(м)и қассор. *Хоқонӣ*

ҚАССОС *а.* قصاص қиссахон, афсонагӯӣ.

Гуфт: Эй қассос, дар шаҳри шумо
Қист чобуктар дар ин фанни вағо? *Румӣ*

ҚАСҚИЛДОҚ||ҚАШҚАЛДОҚ *т.* قسقلداق||قشقلداق як навъ паррандаи ботлоқӣ.

Сурини лоғари ӯ шуд насибаи Шоҳин,
Басе, ки тӯъмаи боз аст рони қасқилдоқ. *Шоҳин*

Мискин дили ман ба зулфи ту гашта асир,
3-ин сон, ки кунад ба чанги куш қашқалдоқ.
Шоҳин

ҚАТ(Т) *а.* قط буридани чизи сахт; **қалам қат задан** (ё **кардан**) нӯги қаламро буридан, қаламро ба навиштан тайёр кардан.

Нахуст пири хароботи чун қалам қат зад,
Бароти рӯзии мо бар лаби пиёла навишт. *Соиб*

Ҷои нохун теғ сар мезад зи ангуштони мо,
Чун қалам дар васфи мижгони ту мекардем қат.
Муниҷ

ҚАТАРОТ *а.* قطرات *ҷ.* қатра.

Он бухор қатарот шавад. (1) «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ҚАТЕЪ *а.* قطیع бурида, қатъ кардашуда.

Зарра-зарра ба сари теғи фано бод қатеъ,
Дар дили Бадр агар мори ту гирад нуқсон.
Бадри Чочӣ

ҚАТЗАН قطزن устухонпорае, ки дар вақти буридани нӯги найқалам дар зераш мениҳоданд; қаламқат.

Захме, ки ёр бар дили ағъёр мезанад,
Чун қатзан ояд он ҳама бар устухони ман. *Ваҳид*

ҚАТИБ *а.* قتیب полон, тӯқум.

Қатиб дар луғати араб иборат аз полон бошад.
«*Равзат-ус-сафо*»

ҚАТИЛ *а.* قتیل мақтул, кушташуда.

Ҳама хастанд ёри Азроил,
Қотил эшону ҷумла халқ қатил. *Саноӣ*

Сарангуштони соҳибдилфиребаш
На дар ҳинно, ки дар хуни қатил аст. *Саъдӣ*

ҚАТИФ||ҚАТИФА *а.* قطیف||قطیفه лунгӣ; ридо, порчаи сафеде, ки ба китф мегиранд.

Ҳар [яке] лунге барбаста ва мӯйҳо фурӯ гузошта ... ва қатифе чунонки ҳиндувон бар миён зада.
Носири Хисрав

ҚАТИҚ *т.* قتق 1. хуриш; 2. ҷурғот, мост.

Эй ришта, бидон, ки домани тар дорӣ,
Аз ин қатиқи ғураки дархур дорӣ.
Абӯисҳоқи Атъима

ҚАТЛ *а.* قتل куштан.

Эшонро ба қатл бурданд. *Авфӣ*

Гудозад хуни гармам, Сайидо, мижгони хубонро,
Ба қатли ман чу барги бед меларзанд ханҷарҳо.
Сайидо

қатли ом куштори умумии халқ, кушокушӣ, қир кардан.

Чаҳоршанбаи ҳафтуми сафар ибтидои ғорат ва қатли ом буд ва лашкар ба як дари шаҳр рафтанд ва тару хушк месӯхтанд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ҚАТО *а.* قطا *ниг.* сангхор.

Канизакон ба гирди ӯ кашида саф
Зи куркию наомаву қатои ӯ. *Манучеҳрӣ*

Бонги худҳуд гар биёмӯзад қато,
Рози худҳуд куву пайғоми сабо?! *Румӣ*

ҚАТОИФ *а.* قطائف||قطایف *ҷамъ* 1. *ҷ.* қатиф||қатифа; 2. навъе аз ҳалво ва шириниҳо.

Назъи фарзандон бари он бовафо
Чун қатоиф пеши шайхи бенаво. *Румӣ*

Ба қатоиф натавон гуфт, ки ӯ дӯшобест,
Ту паси парда чӣ донӣ, ки кӣ хуб асту кӣ зишт?
Абӯисҳоқи Атъима

ҚАТОР||ҚИТОР||ҚАТОРА *а.* قطار||قطاره саф, радиф.

Қатори уштуреро бор барбаст,
Чу панҷ ангушт дар таъини як даст. *Мулҳам*

Магас афганда буд як сӯӣ чун шӯр,
Сӯи дигар қатора лашкари мӯр. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚАТОРИҚ *а.* قطاریق ҳаёҳуи ҷанг.

Рафт як сӯфӣ ба лашкар дар ғазо,
Ногаҳон омад қаторики ваға. *Румӣ*

ҚАТОЪ *а.* قطاع паррандае, ки аз як муҳити ҳаво ба муҳити дигари ҳаво парида мекӯчад, паррандаи кӯчанда.

ҚАТРА *а.* قطره 1. чакра, рашҳа.

Зи ҷайби пераҳан андоми нозанин бинаш,
Чунонки аз танаи шиша қатраҳои гулоб.
Камоли Хуҷандӣ

2. доруи обакӣ, доруи чакра; даво, дармон.

Дар гӯши кӣ нола мерасонӣ,
Дар гӯши кӣ қатра мечаконӣ? *Хисрави Деҳлавӣ*

қатраи амтор чакраҳои борон.

Он доираҳо бингар андар шамари об,
Ҳар гаҳ ки дар он об чакад қатраи амтор.
Манучеҳрӣ

қатраи нозилшуда *киноя аз* борон.

Бувад ду қатраи нозилшуда зи файзи саҳоб,
Ки кард ин ба масал дурри ноб, он — жола*.

қатраи об а) чакраи об.

То сармои вай бар перомуни кӯза расад, ҷумлаи қатраҳои об бар канорҳо гирд оянд. *Ибни Сино*

б) *маҷ.* нутфа.

Қатраи обе, ки тани мардум аст,
Дар дили он қатра ҷаҳоне гум аст.
Хисрави Деҳлавӣ

в) *маҷ.* шамшер; пайкони тир ва аслиҳаи сайқальёфта; ◇ **қатраи зард** *киноя аз* офтоб; **қатра-қатра** андак-андак, кам-кам.

Чашме, ки ба чашми ту ситезад,
Хун гардаду қатра-қатра резад. *Шоҳин*

Андак-андак илм ёбад нафс, чун олӣ бувад,
Қатра-қатра ҷамъ гардад в-он гаҳе дарьё шавад.
Носири Хисрав

қатрае аз дарьё андаке аз бисьёр; **қатра афшондан** (ё **фишондан**) *ниг.* **қатра задан; қатра бардоштан** *ниг.* **қатра задан.**

Гирьяро роҳи бару буми талаб дар пеш аст,
Қатра бардошта, андози давидан дорад. *Зуҳурӣ*

қатра задан тез рафтан, давидан; шитофтан.

Ҳоким аз роҳи дарьё ҷониби Ҳарамайни Шарифайн қатра зад. «*Хизонаи омира*»

Дар он мақом, ки ман қатра мезанам, Соиб,
Ғубори ҳастии кавнайн гарди попӯш аст. *Соиб*

қатра кардан *ниг.* **қатра задан.**

Ҳар тараф бисьёр кардам қатра дар роҳи талаб,
Лекин аз дарьё надидам баҳра ҷуз селоб кам.
Туғро

қатра кашидан *ниг.* **қатра задан.**

Нест осон панҷа бо ишқи қавибозу задан,
Қатрае дар зери бори баҳр мебояд кашид. *Соиб*

қатра фишондан *ниг.* **қатра афшондан; қатра ба дарьё бурдан** чизеро ба ҷое бурдан, ки дар он ҷо фаровон аст; назири зира ба Кирмон бурдан.

Гуфтам бад-ӯ, к-Ибни Ямин ҷон тӯҳфа меорад ба ту,
Хандиду гуфт: Аз беҳудӣ қатра ба дарьё мебарад.
Ибни Ямин

қатра ба (*ё* **сӯи**) **Уммон бурдан** *ниг.* **қатра ба дарьё бурдан.**

Ҳаббаеро ҷониби кон чун барам,
Қатраеро сӯи Уммон чун барам? *Румӣ*

ҚАТРАДУЗД قطره‌دزد *киноя аз* абр.

Чу дарьё чаро тарсам аз қатрадузд,
Ки абрам диҳад беш аз он дастмузд. *Низомӣ*

ҚАТРАЗАН قطره‌زن **1.** даванда, тез раванда.

Дев дар он ҷо ба ҷӯш, ваҳшу сабӯъ дар хурӯш,
Ман чу ба боғи вуҳуш қатразану раҳсипар. *Хотиф*

2. *киноя аз* ҳарзагард ва тангзарф, ки ба ҷое ва ба коре қарор намегирад; **3.** *маҷ.* шотир, пайк.

ҚАТРАЗАРФ قطره‌ظرف **1.** камзарф, он чи ки зарфияташ кам аст; **2,** *маҷ.* ҳарзагард, тангзарф; камҳавсала; холӣ аз ақлу илм.

Қатразарфон, ки зи андозаи худ берунанд,
Чун ҳубоб аз сари бемағз ғуруре доранд. *Иззат*

ҚАТРАФИШОН قطره‌فشان: **қатрафишон шудан** тез рафтан, давидан; шитофтан.

Ба роҳи дӯст чу Солик шудем қатрафишон,
Нишони обила дар роҳи ҷустуҷӯ шустам. *Солик*

ҚАТРОН *а.* قطران **1.** моддаи равғанмонанди сиёҳ, ки аз чӯби дарахти аръар, санавбар ва ғ. мегиранд ва шутурони хоришдорро бо он муолиҷа мекунанд.

Ба рӯзи офтоби гарм изоре баста буд ва ба дасти хеш уштури садақотро қатрон ҳамемолид. *«Таърихи Табарӣ»*

Шуд он замона, ки рӯяш ба сони дебо буд,
Шуд он замона, ки мӯяш ба ранги қатрон буд. *Рӯдакӣ*

2. *киноя аз* ранги сиёҳ, сиёҳӣ.

Зи қатрони шабу кофури рӯзам ҳосил ин омад,
К-аз онам дида кофур асту з-инам хона қатронӣ. *Хоқонӣ*

3. номи шоири асри XI ибни Мансури Тирмизист, ки дар Табрез рӯзгор гузаронидааст; ◇ **қатрон кардан** асари чизеро (ҳамчун чирк ва доғеро) аз байн бурдан.

ҚАТРОНӢ قطرانی **1.** мансуб ба қатрон; **2.** сиёҳ.

Зи қатрони шабу кофури рӯзам ҳосил ин омад,
К-аз онам дида кофур асту з-инам хона қатронӣ. *Хоқонӣ*

3. як навъ сиккаи замони қадим, як хел тангаи қадим.

ҚАТРОНҚАБО قطران‌قبا сиёҳҷома, сиёҳпӯш.

Бафчиёне чу зангиёни сиёҳ,
Ҳама қатронқабову қиркулоҳ. *Низомӣ*

ҚАТТ *а.* قط *ниг.* қат.

ҚАТТОЛ *а.* قتال он кӣ мардуми бисьёре куштааст; хунхор.

Чаҳор марди қаттол дар ҳар гӯшаи хайма нишонда. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Мечакад шир ҳанӯз аз лаби ҳамчун шакараш,
Гарчи дар ишвагарӣ ҳар мижааш қаттолест. *Ҳофиз*

ҚАТТОЛВАЗЪ قتال‌وضع бераҳм, сангдил.

ҚАТТОЪ *а.* قطاع **1.** буранда; **2.** роҳзан, дузди роҳи корвон.

Бо чунин табъу дил ой суви қаттоони роҳ,
Тоҷири тарсандаро андар чунин ғавғо чӣ кор? *Шамси Табрезӣ*

ҚАТУЛ *а.* قتول кушанда, қатлкунанда.

В-он заҳри қатул ангубин гардад,
В-он хори халанда чун саман гардад. *Шамси Табрезӣ*

ҚАТЪ *а.* قطع **1.** буридан; кандан; кӯтоҳ кардан.

Ба теғе қатъ бод он дасти кӯтоҳ,
Ки сарпанҷа занад бо панҷаи моҳ. *Ҷомӣ*

2. буридани коғаз ба андозаи муайяне, *мас.* 'қатъи девонӣ', 'қатъи баъзӣ', 'қатъи меҳробӣ'; **3.** рафтан, роҳ паймудан, тай кардан, аз ҷое гузаштан.

Дило, қатъи биёбони ҷунун чандин хатар дорад,
Сафар камкардаро з-ин раҳ ҳазар бисьёр боистӣ. *Мушфиқӣ*

қатъи манзил (*ё* **манзилҳо, манозил**) сафар кардан, роҳ тай кардан, манзил ба манзил рафтан, манзил буридан.

Дили бедор мебояд дар ин водӣ, таваҷҷӯҳ кун,
Ки ман бо пои хоболуда кардам қатъи манзилҳо. *Соиб*

Ҷавонмардон ба кашфи олами дил
Хабар доданд аз қатъи манозил. *Бадрӣ*

қатъи мафовизу масолик *тай кардани роҳи бисьёр.*

Баъд аз қатъи мафовизу масолик ба Миср расид. *«Равзат-ус-сафо»*

қатъи фарсанг роҳ рафтан, паймудани роҳ, тай кардани масофат.

Ҳар нафас як манзил аз умр асту дар роҳи фироқ
Умр рафту эҳтимоли қатъи як фарсанг нест. *Мушфиқӣ*

қатъ кардани роҳ *киноя аз* тай кардани масофа.

...Варна якмоҳа роҳ дар як он
Қатъ кардан бурун бувад з-имкон. *Ҷомӣ*

◇ **қатъи назар** чашм кандан, нигоҳ накардан.

Қатъи назар зи рӯи ту бисьёр мушкил аст,
Гирьён чу абр боядам аз гулситон гузашт. *Шавкат*

қатъи назар кардан а) нигоҳ накардан, чашм кандан.

Ёр гуфт: Аз мо макун қатъи назар. Гуфтам: Ба чашм!
Гуфт: Қатъан ҳам мабин сӯи дигар. Гуфтам: Ба чашм! *Ҳилолӣ*

б) илтифот ва меҳрубонӣ накардан; ба назари эътибор нагирифтан.

Чун задӣ захм, аз ин хаста макун қатъи назар!
Марҳами лутф бинеҳ, бар мани маҳҷур нигар! *Шоҳин*

қатъи раҳим тарки хешовандӣ, буридани алоқа аз хешу табор.

Чун набувад хешро диёнату тақво,
Қатъи раҳим беҳтар аз мувaддати қурбо. *Саъдӣ*

қатъи тариқ роҳзанӣ, дуздӣ дар роҳи корвонгард, задани роҳи корвон.

Бо айёрон ба қатъи тариқ машғул шуд. *Авфӣ*

қатъи умури мулк идора кардани корҳои давлатӣ, ҳал кардани корҳои омма ва мулк.

Дар маъракаи диловарӣ — шер,
Дар қатъи умури мулк — шамшер! *Ҳотифӣ*

қатъи хеш а) раҳоӣ аз нафс; б) ба нестӣ гузаштан.

Қатъи хеш аст он чӣ дар пеш аст,
Қадами шамъ бар сари хеш аст. *Бедил*

қатъи ҳаёт марг, вафот, мурдан.

Якеро муждадеҳ хоб аз начоташ,
Якеро мухбир аз қатъи ҳаёташ. *Ҷомӣ*

Қомати хамшуда бар қатъи ҳаёт аст далел,
Сақфи кошона агар бишканад, устун резад. *Шоҳин*

қатъу фасл ҳал кардан, дуруст кардан.

Дигар даъвӣ, ки миёни ду муғул бошад ё миёни як муғул ва як мусулмон ва дигар қазоё, ки қатъу фасли он мушкил бошад, фармудем. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

қатъ кардан (ё **намудан**) а) нест кардан, куштан.

Амир авлоду асҳоб ва зуррияти ӯро қатъ кард. *Аҳмади Дониш*

б) ҳал кардан, файсала додан.

Шоҳзода ... баъзе вақоеъ, ки ба тадохули вазиру қозӣ ба қатъ нарасида, ба ҳукми падар қатъ менамуда. *Аҳмади Дониш*

қатъи болу пар кардан *киноя аз* нотавон гардонидан, оҷиз намудан.

Ман он сайдам, ки хотирҷӯши сайёд месозам,
Қафас кай метавонад кард қатъи болу пар аз ман. *Сайидо*

қатъи риштаи тадбир кардан вайронкорӣ кардан, нақшаву тадбиреро вайрон намудан.

Тақдир қатъи риштаи тадбир мекунад,
Тадбири содалавҳ чӣ тақдир мекунад? *Соиб*

қатъи таъаллуқ кардан аз дилбастагии ҳама (ғайр аз худо) худдорӣ кардан.

Ҳар қадар қатъи таъаллуқ кард, аз ҳастӣ нараст,
Ҳам шуд аз бори гарони қабза пайкар теғро. *Савдо*

ба қатъ расидан ҳал шудан, файсала ёфтан.

ҚАТЪАН *а.* قطعاً ҳаргиз, асло, ҳеҷ; тамоман.

Ҳарчанд фарьёд кард, қатъан қабул накарданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Метавонам зи хеш қатъи умед,
В-аз ту қатъан наметавонам кард. *Ҷомӣ*

ҚАТЪИЯТ *а.* قطعیت буридагӣ, ҷудоӣ.

Сухани дурушт сабаби қатъият аст ва нармӣ ва мулоимат василаи маваддату васлат. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

ҚАТЪО *а.* قطعا *ниг.* қатъан.

Гар теғ занад душману в-ар таъна занад дӯст,
Қатъ аз туву савдои ту қатъо натавон кард. *Камоли Хуҷандӣ*

Агар ҳар дам занӣ сад теғ бар мо,
Буридан аз ту натвонем қатъо. *Ҷомӣ*

ҚАТӮЪ *а.* قطوع бурранда, тез.

Сӯҳбате бошад чу шамшери қатӯъ,
Ҳамчу дай дар бӯстону дар зурӯъ. *Румӣ*

ҚАФАС *а.* قفس\|قفص хоначае, ки аз чӯбу химча, сим ва ресмон бофта шудааст ва дар он парандагону ҳайвонҳоро нигоҳ медоранд.

Чу ояд аз қафас мурғе ба парвоз,
Дигар мушкил бувад оварданаш боз. *Ҷомӣ*

Ба худ афғонкунон мегуфт дар кунҷи қафас булбул:
Фаромӯш он қадар рафтам, ки аз ёди чаман рафтам. *Сайидо*

◇ **ин қафас** *киноя аз* ҷои танг (дар байти зерин — киноя аз Шероз).

Ҳайф аст булбуле чу ман акнун дар ин қафас,
Бо ин лисони азб, ки хомуш чу савсанам. *Ҳофиз*

қафаси ранг *киноя аз* ҳавову ҳаваси дуньёӣ.

Дар доми ҳавас қайди алоиқ зи хирад нест,
Эй тоири нав, аз қафаси ранг бурун о! *Акмал*

қафаси симобӣ *киноя аз* фалак, осмон; **қафаси сина** сандуқи сина, қисми дохилии сина.

Дил дар қафаси сина кунад сайри гулистон,
Ҳон, мурғи чаман, шавқ кам аз болу паре нест. *Махфӣ*

(ин) қафаси танг *киноя аз* ҷасади одамӣ.

Пеш аз ин, к-ин қафаси танг ҳам даршиканад,
Фикри болею саранҷоми паре бояд кард. *Соиб*

қафаси хок *киноя аз* замин; дуньё, ҷаҳон.

Мурғсон аз қафаси хок ҳавоӣ гаштам,
Ба умеде, ки магар сайд кунад шаҳбозам. *Ҳофиз*

қафаси ҳодиса ғаму кулфати дуньё.

Мушфиқӣ, роҳи чаман гир, ки мурғони ҳазин
Ҷуз ба боғ аз қафаси ҳодиса нагрехтаанд. *Мушфиқӣ*

ҚАФАСА *а.* قفسه *ниг.* қафас; **қафасаи манор** ҷои болои манора, ки муаззин дар он истода азон мегӯяд.

ҚАФАСАМАНОР قفسه‌منار *ниг.* қафаса (қафасаи манор).

ҚАФАСЗОР قفس‌زار пурқафас, ҷое, ки қафас бисьёр аст; *киноя аз* ҷои пур дому тала.

Ба саҳро дода сар ҷӯши ҷунун занҷирхоёнро,
Қафасзорест ҳар ҷо дидаӣ з-ин пеш саҳроe. *Волеҳи Ҳаравӣ*

ҚАФАССОЗ قفس‌ساز қафасбоф, касе ки қафас месозад.

ҚАФИЗ *а.* قفيز паймона, зарфи ғаллапаймоӣ.

Доро ... расули дигар ба Искандар фиристод, бо расул чавгоне ва гӯе ва як қафиз кунҷид бифиристод. *«Таърихи Табарӣ»*

Пеш аз ин дар мамолик авзони зар ва бор ва газ ва паймона ва қафизу тағор мухталиф буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

◇ **пур омадани қафиз** *киноя аз* тоқ шудани тоқат, намондани сабр.

Бад-ин кор бигзашт як ҳафта низ,
Ҷаҳонро пур омад зи ҷоду қафиз. *Фирдавсӣ*

Зи пандат набуд ҳеҷ монанд низ
Ва лекин маро худ пур омад қафиз. *Фирдавсӣ*

сар омадани қафиз *киноя аз* ба охир расидани умр, мурдан.

Шаҳаншоҳро чун сар омад қафиз,
Дили род Фаррух табаҳ гашт низ. *Фирдавсӣ*

ҚАФО *а.* قفا **1.** пушт, дунбол, ақиб, пас.

Бад-он сарҳад, ки хуршеди ҷаҳонтоб
Баромад аз қафои кӯҳи симоб ... *Мулҳам*

аз (*ё* **дар**) **қафои** *касе* **афтодан** касеро таъқиб кардан, ба қасди касе шудан.

Маро ба меҳри ту то ҳаст рӯй, соясифат
Рақиби рӯсиях афтода дар қафои ман аст. *Ҷомӣ*

ба қафо нигаристан ба паси худ нигоҳ кардан, ба ақиб рӯ гардондан.

Ту ба ҷаврам зи дари хеш ҳамеронию ман
Меравам, аз сари ҳасрат ба қафо менигарам. *Исмат*

дар қафои *касе* **афтодан** *ниг.* **аз қафои** *касе* **афтодан; 2.** паси гардан, китф, дӯш.

Пили ваҳшӣ мар-он пили муалламро ром шавад, пас пилбон бар қафои ӯ нишинад. *Авфӣ*

3. силӣ, шаппотие, ки ба пушти гардан мезананд.

Хоса он силӣ, ки аз дасти ту аст,
Ҳам қафо, ҳам силиаш масти ту аст. *Румӣ*

Он чунон рав, ки ба гардат нарасад барқ, ки ман
Рӯ ба дунбол накардам, ки қафое нарасид. *Соиб*

4. *маҷ.* ҷавр, ситам, ҷавру ҷафо.

Шайх ... гуфт: Шуморо дар Деҳлӣ бояд буд ва қафову ҷафои мардум бояд кашид. *«Таърихи Фаришта»*

◇ **қафои фалак** ҳаводиси рӯзгор; носозгории замон; **қафо гирифтан** аз паси касе рафтан, аз дунбол рафтан.

Бар вай ҳама кас қафо гирифтанд,
Дар манзили хеш ҷо гирифтанд. *Шоҳин*

қафо додан ба ғалат андохтан, бозӣ додан.

Туғлуқшоҳ ... шайхро қафо дода маҳбус сохт. *«Таърихи Фаришта»*

қафо задан пушти по задан, пас задан.

Сари кӯяш ҳавас дорӣ, ҳавасро пушти пое зан,
Дар ин андеша якрӯ шав, ду оламро қафое зан. *Салмони Совaҷӣ*

қафо хоридан а) ба ҳайрат афтодан; б) шарманда шудан.

Ба остони ту даъвии арш ҳам паст аст,
Ба нохуни маҳи нав, чарх, гӯ: Қафо мехор. *Зуҳурӣ*

қафо хӯрдан шаттаю шаллоқ хӯрдан, шаппотӣ хӯрдан, мушти бунигарданӣ хӯрдан.

Дар хиҷолат зи сарзаниш кардан —
Захми ину қафои он хӯрдан. *Низомӣ*

Қафо хӯрдӣ аз дасти ёрони хеш,
Чу мисмор пешонӣ оварда пеш. *Саъдӣ*

ҚАФОГИР قفا گیر *кинoя аз* додхоҳ ва мазлум, ситамдида.

Зи сӯзи синаи пирон битарсед,
Ба маҳшар аз қафогирон битарсед. *Низорӣ*

ҚАФОГОҲ قفا گاه пушти сар.

Пушт чу кемухт сазои дурафш,
Чарми қафогоҳ — сазовори кафш. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚАФОХОРА قفاخواره шаттахӯр, он кӣ бисьёр шаттаю шаллоқ мехӯрад.

Ринди қафохора, ки боло расид,
Ҳам зи қафохорагӣ он ҷо расид. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚАФОХОРАГӢ قفاخوارگی шаттахӯрӣ, шаппотӣ хӯрдан, калтак хӯрдан.

ҚАФОХӮРДА قفاخورده шатта хӯрдагӣ, шаллоқхӯрда, калтакхӯрда.

Яке носазо гуфт дар вақти ҷанг,
Гиребон дариданд вайро ба ҷанг;
Қафохӯрда урьёну гирьён нишаст,
Ҷаҳондидае гуфташ: Эй худпараст! ... *Саъдӣ*

ҚАФР I *а.* قفر нони бе нонхӯриш, хӯроки холӣ.

В-ар чу Юсуф чоҳу зиндонам кунӣ,
В-ар зи қафрам Исию Марьям кунӣ. *Румӣ*

ҚАФР II *а.* قفر биёбони бесокин, биёбони холӣ.

ҚАШАВ *т.* قشو **1.** олати шонамонанд, ки аспро бо он мехоранд ва тоза мекунанд.

Кашиданд гурдони кӯтаҳназар
Сафе чун қашав аз паи якдигар. *Шафеи Асар*

2. аспро хор-хор додан, аспро тоза кардан.

Оғил аз резиши пашми тани огандаи ӯ
Ҳамчу дӯкончаи наддоф шудӣ вақти қашав. *Шоҳин*

ҚАШУР *а.* قشور рангин, пардознок.

Илмашон қишр, орзуҳошон қашур,
Илмашонро з-он набошад фарру нур. *Шоҳидӣ*

ҚАШШОҚ *т.* قشاق бечиз, нодор, мискин, камбағал.

[Амир] фармуд, бираванд, чаҳор нафар толибилми қашшоқу беош аз мадрасаҳо биталабанд ва ҳозир кунанд. *Аҳмади Дониш*

Зи ҷаври бепулӣ ғофил марав аз кӯи қашшоқон,
Мазори муфлисонро ҳам тавон кардан зиёратҳо! *Савдо*

ҚАШҚА قشقه **1.** нишоне, ки ҳиндувон бар пешонӣ мекашанд.

Ҳар кас, ки мусулмон нашавад, аз Қашмир бадар равад ва қашқа бар пешонӣ кашад. *«Таърихи Фаришта»*

2. нишони зодгонӣ.

Ҳар роҷаи нав, ки бар маснадменишинад, роҷаи Удипур қашқа барои ӯ мефиристад. *«Хизонаи омира»*

3. нишони табиӣ — сафедӣ, ки дар пешонии асп мебошад.

ҚАШҚАЛДОҚ *т.* قشقلداق *ниг.* **қасқилдоқ.**

ҚАШҚАРӢ قشقری мансуб ба Қашқар (=Кошғар, вилояте дар шарқи шимоли Хитой, онро Туркистони Чин низ меноманд); **табақи қашқарӣ** табақи чинии хушсифат.

Ҷанобӣ мумайиз табақи қашқариро, ки ним сер оши палав дошт, мебардоштанд ва ба яке аз он рафиқон медоданд. *Садри Зиё*

ҚАЪД *а.* قعد нишаст, нишастан.

В-он дигарро сухан зи қаъду ҷалас
Баста бар гардан аз хаёл ҷарас. *Саноӣ*

ҚАЪДА *а.* قعده нишастан; нишастан дар намоз.

Баъди дере гашт онҳо ҳафт мард,
Ҷумла дар қаъда паи ёздони фард. *Румӣ*

Бар васли ту то нарафт ваъда,
Наимуд аз он қиём қаъда. *Шоҳин*

ҚАЪР *а.* قعر таги дарьё; умқ, гавдӣ, чуқурӣ.

Аз қаъри гили сиёҳ то авҷи Зуҳал,
Кардам ҳама мушкилоти гетиро ҳал. *Ибни Сино*

Дар ин наздикӣ обгире донам, ки ... донаи рег дар қаъри он битавон шумурд. *«Калила ва Димна»*

Агар ин ҷонвар ба қаъри баҳр майл кунад, киштии мо ғарқ нагардад. *Аҳмади Дониш*

◇ **қаъри биринҷ** *киноя аз* таги табақ.

Чунон фурӯ барам ангуштҳо ба қаъри биринҷ,
Ки дида хира бимонад дар он чу баҳри амиқ.
Абӯисҳоқи Атъима

ҚАЪҚАА *а.* 1. قعقعة овози шақар-шуқури коғаз ва пӯсти хушк; 2. садои аслиҳа.

Се рӯзи дигар сабоҳ дар масомеи душманон қаъқааи силоҳ ва саҳили аспон ... дарафтод.
«Равзат-ус-сафо»

ҚАҚНУС *ю.* ققنس||ققنوس номи як мурғи афсонавии хушовоз, ки гӯё минқори он сесаду шаст сӯрох доштааст.

Панд дод, алқисса, ошиқро нусӣ
Озилу бедард ҳамчун қақнусе. *Румӣ*

ҚАҲБА *а.* قحبه пирзан, аҷуза; зани сабукпо, фоҳиша.

Басо мумсик, ки неъмат ҷамъ овард,
Ки мурду қаҳбааш бо дигарон хӯрд.
Носири Хисрав

Чун кофири дарвешаму чун қаҳбаи зишт,
На дину на дуньёву на уммеди биҳишт. *Хайём*

ҚАҲИСТОН قهستان *ниг.* қӯҳистон.

ҚАҲР *а.* قهر 1. ғалаба, ғолибият; 2. ҷабр, зулм; **қаҳри қадар** ҷаври замон.

Умрест бо ту бастаи банди қабо, чунон-к
Ҷонест бе ту хастаи қаҳри қадар маро. *Анварӣ*

ба қаҳр ба зӯрӣ, ҷабран.

Ҳироҷ агар нагузорад касе ба тибати нафс,
Ба қаҳр аз ӯ бигитонанду музди сарҳангӣ. *Саъдӣ*

3. хашм, ғазаб.

Агар ба лутф бихонӣ, мазиди алтоф аст,
В-агар ба қаҳр биронӣ, даруни мо соф аст. *Ҳофиз*

қаҳр кардан а) хашмгин шудан; хафа шудан; б) нобуд кардан; зер кардан, ғалаба кардан.

Ардашер биёмад ва мулукуттавоифро қаҳр кард ва араб аз Кӯфа ва Ироқ ва Ҳира берун кард.
«Таърихи Табарӣ»

Амир Маъсум ... аксари душманони дину давлатро қаҳр кард. *Аҳмади Дониш*

ҚАҲРАМОН قهرمان паҳлавон, далер; ғолиб; ҳунарнамо.

ҚАҲРАМОНӢ قهرمانی паҳлавонӣ; ғолибият; ҳунарнамоӣ.

Агар уштуру аспу астар набошад,
Куҷо қаҳрамонӣ бувад қаҳрамонро. *Носири Хисрав*

ҚАҲРАН *а.* قهراً бо фишор ва зӯр, аз ноилоҷӣ.

Қаҳран ва қасран Ғазнинро гирифт.
«Равзат-ус-сафо»

ҚАҲРАНДЕШ قهرانديش пурзӯр; кушанда.

Пас ба худ хонд он амири хешро,
Кушт дар худ хашми қаҳрандешро. *Румӣ*

ҚАҲТ *а.* قحط 1. хушксол; қимат ва ноёб шудани ғалладона; гуруснагӣ.

Дар қабилаи мо қаҳте азим падид омад. *Авфӣ*

2. *маҷ.* камьёбӣ ва ноёбии чизе, кам будани чизе.

Зи фурқати ту чӣ гӯям? Чӣ нотавон шудаам,
Зи қаҳти об чаман чун шавад, чунон шудаам.
Шавкат

қаҳти вафо бевафоӣ.

Бигзор, то ба қаҳти вафо ҷон диҳем, аз он-к
Тухми ҳавас, ки кошта будем, бар надод.
Хисрави Деҳлавӣ

қаҳти матар беборонӣ, хушксол.

Арз кардандаш, ки аз қаҳти матар
Ҷумла беширанд: чи гову чи хар. *Румӣ*

қаҳти мурувват бемурувватӣ, бемеҳрӣ, набудани меҳрубонӣ ва инсоф.

Қаҳти мурувват аст, ки лабҳои соилон
Бар ҳам зи чоки донаи гандум нишон диҳад.
Мушфиқӣ

◇ **қаҳт дар алафхона афтод** умр ба охир расид.

ҚАҲТИСТОН قحطستان *ниг.* қаҳтобод.

ҚАҲТОБОД قحطآباد ҷои тангдастӣ, фақр ва эҳтиёҷ.

Дар қаҳтободи вуҷуд аҳволаш чӣ гуна хоҳад буд?
Туғро

ҚАҲТОНӢ *а.* قحطانی он кӣ аз арабҳои ҷануби Арабистон аст.

Араб ду гурӯҳанд: яке муаддиён, дигаре — қаҳтониён. *«Таърихи Табарӣ»*

ҚАҲТСОЛ قحطسال соли қаҳтӣ, соли хушкӣ; гуруснагӣ.

Чунон қаҳтсоле шуд андар Димишқ,
Ки ёрон фаромӯш карданд ишқ. *Саъдӣ*

Дар бешае, ки мераваму мекунам қарор,
Берун зи қаҳтсол шаванд аҳли он макон. *Сайидо*

ҚАҲТӢ قحطی 1. хушксол, гуруснагӣ, набудани ғаллаву дона.

Чун Робиа бузург шуд, модару падараш бимурданд ва дар Басра қаҳтӣ падид омад ва хоҳарони ӯ мутафарриқ шуданд. *«Тазкират-ул-авлиё»*

2. камӣ ва ноёбии чизе.

Шаби базм агар қаҳтии равған аст,
Чароғи пиёла аз ӯ равшан аст. *Туғро*

ҚАҲФ *а.* قحف захм задан, шикастан, махсусан калларо.

ҚАҲҚАРО *а.* قهقرا ақибнокӣ гаштан, пас-пасакӣ рафтан, тус шудан; *маҷ.* таназзул; **рӯ ба қаҳқаро доштан** ба ақиб нигоҳ кардан, ақиб рафтан.

Зи бахти хеш ба ранҷам, ки аз нуҳусати ӯ
Ҳамеша кораки ман рӯ ба қаҳқаро дорад.
Убайди Зоконӣ

ҚАҲҚАҲ||ҚОҲҚОҲ||ҚАҲҚОҲ قهقه||قاهقاه||قهقاه хандаи баланд, қаҳқос задан.

Ба қаҳқоҳ Бевар ба Ҷам ханда кард,
Ки худро худо диду ман банда кард. *Фирдавсӣ*

З-ин хурӯше, к-аз нафас ангехтем,
Бар қиёмат қаҳқаҳ овардем мо. *Бедил*

ҚАҲҚАҲА I *а.* قهقهه *ниг.* қаҳқаҳ.

... Ки хареро ба арӯсӣ хонданд,
Ҳар бихандиду шуд аз қаҳқаҳа суст. *Хоқонӣ*

қаҳқаҳаи завқ ханда аз хурсандии зиёд.

Гар кабки дили ман назанад қаҳқаҳаи завқ,
Маъзур ҳамедор, ки дар чанги уқоб аст. *Урфӣ*

қаҳқаҳа задан қаҳқос задан, хандидан.

Суроҳӣ ба дасти буте беҳ зи ҳур,
Зада қаҳқаҳа бар шароби таҳур. *Ҳотифӣ*

◇ **қаҳқаҳаи ишқ** фараҳ ва хушҳолӣ аз ишқ.

Ин қаҳқаҳаи ишқ, ки бо кабки дили мост,
Бовар натавон кард, ки дар чангали боз аст. *Урфӣ*

қаҳқаҳаи кабк хониши кабк.

Дар зери теғ қаҳқаҳаи кабк мезанад
Кӯҳи ғами ту дар дили ҳар кас, ки ҷо гирифт. *Соиб*

қаҳқаҳаи субҳ дамидани субҳ; **қаҳқаҳаи шиша** қул-қули шишаи май.

Қаҳқаҳа(и) шиша табли кӯч занад,
Бар сари хуш хайма андозад. *Урфӣ*

ҚАҲҚАҲА II قهقهه мавзеест дар Туркманистон, ки дар наздикии он дахмаи Абӯсаиди Абӯлхайр воқеъ аст.

ҚАҲҚОҲ قهقاه *ниг.* қаҳқаҳ.

ҚАҲҲОР *а.* قهار 1. сахтгир, хашмовар; 2. золим; кушанда; 3. ҳокими мутлақ, мустабид; 4. ғолиб; 5. *киноя аз* худо.

Гашт аз ин шӯълаи шарарпардоз
Исми қаҳҳор эътибороғоз. *Бедил*

Зи қаҳҳоре маро дар дил ҳарос аст,
Ки қаҳраш бартар аз ваҳму қиёс аст. *Ҳозиқ*

ҚИБАЛ *а.* قبل 1. ҷониб, тараф, сӯй.

Боди сабо, ки аз қибали ёр мерасад,
Бар синаам гузар, ки гулистонам орзуст. *Шамси Табрезӣ*

Теғ барор аз ниём, заҳр барафкан ба ҷом,
К-аз қибали мо қабул в-аз тарафи мо ризост. *Саъдӣ*

Ва дар тамоми замини Ҳинд туҷҷор аз он қибал мераванд ва меоянд. *Аҳмади Дониш*

2. ҷиҳат, сабаб; **аз ин қибал** аз ин сабаб, ба ин сабаб.

Ушшоқро чу ҳусни бутон аст қиблагоҳ,
Рӯи ту қиблаи дили мо гашт з-ин қибал. *Камоли Хуҷандӣ*

аз қибали ... аз сабаби ..., ба сабаби.

Танг аст ҷаҳон бар дили ман аз қибали он-к
Танг аст варо дидаву дил тангу даҳон танг. *Ломеӣ*

ҚИБЛА *а.* قبله 1. сӯе, ки ба он рӯ меоваранд; парастишгоҳ, ҷое, ки ба сӯи он рӯ оварда ибодат мекунанд; хонаи Каъба — зиёратгоҳи асосии Макка, ки мусулмонон ба тарафи он нигоҳ карда намоз мехонанд.

Намози бомдод гузорда буд ва рӯй ба қибла нишаста ва чизе мехонд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Оташро қиблаи худ соз, то корҳо ба мурод шавад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Нест меҳроби диламро ҷуз хами абрӯи дӯст,
Ҳар касеро қибла бошад, қиблаи мо — рӯи дӯст. *Махфӣ*

2. *маҷ.* маъшуқ, маъшуқа.

Шабе аз мушфиқию дилдорӣ
Кардам он қибларо парасторӣ. *Низомӣ*

3. *киноя аз* шайх.

Гар хиркае бибинӣ, машғули кори худ бош!
Ҳар қиблае, ки бошад, — машғули худпарастӣ! *Ҳофиз*

4. *маҷ.* пешво, сардор.

Аз махзани роз сад гуҳар суфт.
В-аз рӯи ниёз бо падар гуфт,
К-эй қиблаи ҷумлаи қабила
В-эй ҷумла қабилаат ҷамила. *Ҳилолӣ*

◇ **қиблаи амим** пешвои мардум, пешвои умум.

Офтобо, бо чу ту қибла(и) амим
Шабпарастию хуфошӣ мекунем. *Румӣ*

қиблаи арбоби ниёз *киноя аз* маъшуқа.

Шамъи болини маро бахри гудоз омадаӣ,
Имшаб, эй қиблаи арбоби ниёз, омадаӣ. *Сайидо*

қиблаи аҳли вафо *киноя аз* маҳбуба.

Қиблаи аҳли вафо ё Каъбаи арбоби шавқ,
Лафзи бисьёр аст, худ гӯ, то бад-он сон хонамат. *Шоҳин*

қиблаи аҳрор а) *киноя аз* пайғамбар; б) *киноя аз* худо; **қиблаи деҳқон** оташ, офтоб, ки то исломият онро парастиш мекарданд.

Як қофиларо рӯй суви қиблаи тозӣ,
Як тоифаро рӯй суви қиблаи деҳқон. *Муиззӣ*

қиблаи зардуштиён оташ, ки пайравони Зардушт онро ибодат мекарданд; **қиблаи ислом** а) пешвои дин; б) *киноя аз* маҳбуба.

Аз тоқи ду абрӯи ту, эй қиблаи ислом,
Халқе ба гумонанд, ки он қибла кадом аст! *Хисрави Деҳлавӣ*

қиблаи маолӣ олими мутабаҳҳир; **қиблаи мулк** *киноя аз* подшоҳ.

Арасту чу з-ин қисса огоҳ шуд,
Ба он қиблаи мулк ҳамроҳ шуд. *Ҷомӣ*

қиблаи сарварӣ *киноя аз* подшоҳ.

Чу Ширин бидид он карамгустарӣ,
Бад-ӯ гуфт, к-эй қиблаи сарварӣ!... *Ҷомӣ*

қиблаи тавҳид *д.* худои ягона.

Бозуи таъиди ҳунарпешагон,
Қиблаи тавҳиди якандешагон. *Ҷомӣ*

қиблаи тозӣ хонаи Каъба; **қиблаи қудсиён** *киноя аз* арш, осмон.

Гар ба тоқи дилам шикаст афтад,
Қиблаи қудсиён хароб шавад. *Урфӣ*

қиблаи ҳоҷат ҷое, ки ҳоҷати кас раво мешавад.

Чу Каъба қиблаи ҳоҷат шуд, аз диёри баид
Раванд халқ ба дидораш аз басе фарсанг. *Саъдӣ*

қиблаи Ҷамшед а) *киноя аз* офтоб; оташ; б) *киноя аз* шароб; **қибла гирифтан** *чизеро* пеши назар овардан чизеро; парастишгоҳ қарор додан чизеро.

Зоҳид ба кунҷи меҳроб оварда рӯ ба тоат,
Ошиқ гирифта қибла он тоқи абрувонро. *Ҷомӣ*

қибла задан гардондан, ба ҳаракат овардан.

Ку орифе, ки қибла занад ҳафт сабҳаро,
Ку Рустаме, ки кини худ аз ҳафт хон кашад? *Хисрави Деҳлавӣ*

қибла кардан *касе, чизеро* ба пешвой гирифтан, раҳбар қарор додан касе ё чизеро.

Қибла макун пири хароботро,
То ба харобӣ набарад зотро. *Хисрави Деҳлавӣ*

аз қибла назар фароз кардан рӯ гардондан, рӯгардон шудан.

Аз қибла назар фароз кардам,
Рӯ сӯи дигар намоз кардам! *Ҳилолӣ*

ҚИБЛАГОҲ قبله‌گاه макони парастиш, самти парастиш.

Дил гуфт ба ман, ки ин чӣ роҳ аст?
В-ин Каъба кадом қиблагоҳ аст? *Файзӣ*

◇ **қиблагоҳи маҷус** *кинoя аз* оташ.

Зи дигар тараф сурхрӯёни рус
Фурӯзанда чун қиблагоҳи маҷус. *Низомӣ*

қиблагоҳи шуҳуд ҷои васл, дидоргоҳ.

Ба меҳроби ин қиблагоҳи шуҳуд
Чу абрӯ тавон рехт ранги суҷуд. *Бедил*

қиблагоҳи ҳоҷат ҷои рӯ овардани эҳтиёҷмандон, ҷои руҷӯъ.

Чун қиблагоҳи ҳоҷати олам ҳамин дар аст,
Соиб, чаро гадои дари дил намешавӣ! *Соиб*

ҚИБЛАЗАН قبله‌زن даврзананда, гарданда, чархзананда; *киноя аз* ситораҳо.

Қиблазанони чархро ришта ба гардан оварад,
Чун зи таноби боргаҳ робитаи ҷаҳон диҳад.
Хисрави Деҳлавӣ

ҚИБЛАНАМО قبله‌نما қутбнамо, компас.

ҚИБЛАНАМОЯНДА قبله‌نماینده роҳнамоянда, нишондиҳандаи самти ҳаракат.

Укдакушояндаи ҳар мушкиле,
Қибланамояндаи ҳар муқбиле. *Ҷомӣ*

ҚИБОБ *а.* قباب *ҷ.* қубба.

ҚИБТ||ҚУБТ *а.* قبط аҳолии аслии кишвари Мисри қадим.

ҚИБТИЯ||ҚУБТИЯ *а.* قبطیه *муаннаси* **қибтӣ**.

Дар ин моҳ пайғамбарро ... аз ҷорияи қибтия фарзанди нарина дар вуҷуд омад.
«Таърихи Табарӣ»

ҚИБТӢ||ҚУБТӢ *а.* قبطی мардуми қадими Миср, мисрӣ.

Ҳама хидмати қибтиён карданд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Қибтиёнро аз ӯ даҳон пурхун,
Сибтиёнро аз ӯ равон афзун. *Ҷомӣ*

ҚИБЧОҚ قبچاق **1.** номи даштест дар шимоли ғарбии баҳри Хазар.

Ба Густаҳми Нӯзар супурд он замин,
Зи Қибчоқ то пеши дарёи Чин. *Фирдавсӣ*

Чун ӯ назод кас андар қабилаи Халлух,
Чун ӯ надид кас андар вилояти Қибчоқ. *Муиззӣ*

2. номи қавмест, ки дар дашти Қибчоқ зиндагонӣ мекард.

ҚИВОМ *а.* قوام **1.** поя, сутун; он чӣ ки чизе ба он барқарор аст, асл, асос.

Ҳар чӣ бошад бад-он ҳаёт манут,
Ё қивоми бадан бад-он марбут ... *Ҷомӣ*

Гуфтаанд, ки қивоми сират ба судури афъол бувад, пас ҳеҷ саид шақӣ нашавад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

қивом доштан пойдорӣ ва устуворӣ доштан.

Арзи табоеи ҳама аҷроми улву сифл
Дорад ба ман қивом, надонам чӣ ҷавҳарам?!
Шоҳин

2. низом, тартиб.

Аҷаб, ду чиз ба як чиз дод як чизаш,
Ба мулк дод сари теғи ӯ қарору қивом. *Унсурӣ*

Замин зи маъдалати ӯст бо қарору қивом.
Убайди Зоконӣ

қивом гирифтан ба низом ва тартиб даромадан.

Агарчи рои қивом аз ҷаҳон шудаст бурун,
Зи рои туст ҳама корҳо гирифта қивом*.

қивом пазируфтан ба низом даромадан, обод шудан.

Гашт то садр, мулк бигрифтӣ
В-аз давомаш қивом пазруфтӣ. *Саноӣ*

ҚИВОМШИКАСТА قوام‌شکسته аз равнақ афтода, беравнақ.

Эй дили Хоқонӣ, аз сухан чӣ кушояд,
Рав, ки шуд аҳли сухан қивомшикаста. *Хоқонӣ*

ҚИДАМ *а.* قدم қадимӣ, пешина ва дерина будан; ◇ **бисоти қидам** *киноя аз* боргоҳи илоҳӣ, меъроҷ ва ҳузури илоҳӣ.

Чун қадаре бартар аз он зад қадам,
Гашт хиромон ба бисоти қидам. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚИДВА||ҚИДВАТ *а.* قدوه||قدوة *ниг.* **қудва.**

ҚИДВАТУЛАБРОР *а.* قدوة‌الابرار *ниг.* **қудватулаброр.**

ҚИДМАТ *а.* قدمت деринагӣ, қадимӣ.

Қидмати хидмати ӯ тақдир кардам. *Авфӣ*

ҚИДР *а.* قدر дег.

ҚИЁДАТ *а.* قیادت **1.** роҳбарӣ, сардорӣ, пешвоӣ; **2.** даллагӣ.

Занеро, ки ба қиёдат машҳур буд, биталабид ва дархост кард, то зане боҷамол биёрад. *Авфӣ*

ҚИЁМ *а.* قیام **1.** истодан, рост истодан, рост хестан.

Зи ранҷу дард чунон гаштаам, ки як нафасам
На мумкин аст қууду на мумкин аст қиём!
Убайди Зоконӣ

Шароб ӯро аз пой дароварда буд ва дар ҳини қиём пояш дар ҷое хӯрда аз пой дарафтод.
«Таърихи Фаришта»

2. рост истодан дар вақти намоз.

Бошад чу обидон рӯзу шаб андар суҷуд,
Халқ набинад варо ҳаргиз андар қиём. *Ломеӣ*

қиёми намоз дар намоз рост истодан.

Ҷумла сарафканда зи рӯи ниёз,
Гашта сафоро чу қиёми намоз.
«Таърихи Фаришта»

3. рост шудани офтоб дар ними рӯз.

Ҳусни бутони олам рӯ дар завол дорад,
Дар авҷи хубрӯӣ меҳри ту дар қиём аст. *Туғрал*

Рухат ба арсаи дилҳо чу меҳр метобад,
Чу офтоб, ки тобонтар аст вақти қиём. *Васлӣ*

Ҳангоми қиём хоки поятро
Хуршеди фалак ба фарқи сар хезад. *Анварӣ*

4. *маҷ.* ҳастӣ, вуҷуд, мавҷудият.

Қиёми оламе дар сояи ӯст,
Ки афканда ба фарқи душману дӯст.
Бадрии Кашмирӣ

5. саркашӣ, нофармонӣ, шӯриш, исьён; ◇ **қиём гирифтан** мустаҳкам шудан, устуворӣ ёфтан.

Ҳанӯз амали Аҳмадхон дар ҳар ду савба қиём нагирифта буд, ки Наввоб ... ба Акбарободе расид. *«Хизонаи омира»*

қиём кардан (ё намудан) а) аз ҷой бархостан, бо таъзиму ҳурмат рост истодан.

Агарчи сарвро бодест дар сар, ҳам ба пеши гул
Қиёме мекунад, к-озодагиро ин нишон омад.
Хисрави Деҳлавӣ

Султон Баҳодур ҷиҳати ӯ қиём намуда муонақа кард. *«Таърихи Фаришта»*

б) иқдом кардан, машғул шудан.

Илми ҳикмат донистани ҳама чизҳост, чунон ки ҳаст ва қиём намудан ба корҳо, чунон ки бошад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Пайғом дод, ки ба Хуросон равад ва ба дафъи муфсидони он вилоят қиём намояд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ва ҳеҷ кас ҷуз аз кори ҳақ қиём накунад ва ҷуз ба роҳи ҳақ наравад. *Аҳмади Дониш*

в) истодан, ором гирифтан; г) омода будан, ҳозир шудан, камар бастан ба иҷрои коре.

Ҳеҷ муҳимме ҳаст, ки ба итмоми он қиём намоям?
Авфӣ

сар ба қиём кашидан қомат баланд кардан.

Шохи бемева кашад сар ба қиём,
Шохи пурмева шавад хам ба салом. *Ҷомӣ*

ҚИЁМАТ *а.* قیامت 1. рост шудан, бархостан, бар по истодан; 2. *д.* рӯзе, ки мурдагон аз нав зинда мегарданд ва аз кору кирдорашон ҳисоб медиҳанд; растохез, рӯзи ҷазо.

Сирот ва мизони ҳар қавме дар он қиёмат бошад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Талаб аз сухан то ҷазошон диҳад,
Сухан дар қиёмат сазошон диҳад.
«Тазкираи Малеҳо»

то ба қиёмат *ниг.* **то рӯзи қиёмат.**

Номи соҳибҳунарон то ба қиёмат боқист,
Нақши Фарҳод хабар медиҳад аз кӯҳканӣ. *Сайидо*

то рӯзи қиёмат ҳамеша, абадӣ, доимо.

Кӯтаҳ накунад баҳси сари зулфи ту, Ҳофиз,
Пайваста шуд ин силсила то рӯзи қиёмат. *Ҳофиз*

фардои қиёмат фардо, ки қиёмат хоҳад шуд, рӯзи қиёмат.

Соқӣ, ғами фардои қиёмат чӣ хӯрӣ?
Дардеҳ қадаҳи бода, ки шаб мегузарад. *Хайём*
Фардои қиёмат наравам ҷониби тубӣ,
Дар сояи сарви қади дилҷӯи ту бошам. *Ҳилолӣ*

набудани ғами қиёмат аз рӯзи ҷазо фикр накардан, аз худо натарсидан.

Лаҳза ба лаҳза дар ситам ғамзаи ӯ қиёмате
Мекунаду зи кофирӣ нест ғами қиёматаш.
Камоли Хуҷандӣ

3. *маҷ.* уқубат, азоби сахт, мусибат.

Гар куштанам муроди ту, эй сарвқомат, аст,
Имрӯз куш, ки ваъдаи фардо қиёмат аст. *Мушфиқӣ*

4. *маҷ.* шӯру ғавғо.

Баромад зи қалби ду лашкар хурӯш,
Расид осмонро қиёмат ба гӯш. *Низомӣ*

қиёмат дамондан шӯру ғавғо барпо кардан.

Ишқ шӯри нуҳуфта дар дили ман,
То дамонад қиёмат аз гили ман. *Бедил*

қиёмат овардан шӯру ғавғо ва ғирев бардоштан.

Шабехун ғамзаи бедоди ӯ дар мулки ҷон орад,
Қади сарваш қиёмат бар сари озодагон орад. *Муфид*

қиёмат қоим кардан *шӯру* ғавғо барпо кардан.

Сайидо, ин он ғазал бошад, ки Соиб гуфтааст:
Мекунӣ қоим қиёматро, аз он боло мапурс!
Сайидо

қиёмат ба ҷаҳон афкандан шӯру ғавғо бардоштан.

Аз ҷилва қиёмат ба ҷаҳон афкану магзор
Дар хок барад, хок таманнои қиёмат. *Румӣ*

дар ҷаҳон афтодани қиёмат шӯру ғавғо хестан.

Дӯш ёрам парда аз рухсори худ бикшода буд,
Гӯӣ, аз ҳуснаш қиёмат дар ҷаҳон афтода буд.
Асирии Лоҳиҷӣ

5. *маҷ.* амри аҷиб ва ғариб, шигифт, тааҷҷубовар.

Чӣ қиёмат аст, ҷоно, ки ба ошиқон намудӣ,
Дилу ҷон фидои рӯят, бинамо изор моро! *Ҳофиз*
Ширинлабе, шакардаҳане, сарвқомате,
Кӯтаҳ кунам ҳадис, ба хубӣ қиёмате.
Камоли Хуҷандӣ

қиёмат кардан кори аҷибу ғариб кардан.

Ёр дар хубӣ қиёмат мекунад,
Ҳусн бар хубон ғаромат мекунад. *Анварӣ*

◇ **қиёмат хондан** бадбахтӣ шумурдан.

Мардумонро з-ӯ балои дил, маро ташвиши ҷон,
Ман қиёмат хонам, ар халқе бало мехонадаш.
Хисрави Деҳлавӣ

ҚИЁМАТАНГЕЗ قیامت‌انگیز 1. шӯру ғавғо барпокунанда; 2. *маҷ.* ҳайратангез.

Ин фишурдан қиёматангез аст,
Ин замингирӣ осмонхез аст. *Бедил*

ҚИЁМАТГОҲ قیامتگاه 1. *д.* ҷои барпо шудани растохез; 2. *маҷ.* ҷои барпо шудани шӯру ғавғо; ҷои воқеъ шудани чизи аҷиб.

Зиҳӣ, маъмураи кайфиятасбоб,
Қиёматгоҳи чандин олами об ... *Бедил*

қиёматгоҳи ишқ ҷои барпо шудани шӯру ғавғои ишқ; сарчашмаи ишқ.

Эй Сарофили қиёматгоҳи ишқ,
Эй ту ишқи ишқу эй дилхоҳи ишқ. *Румӣ*

ҚИЁМАТЗОР قیامت‌زار *ниг.* **қиёматгоҳ.**

Ман қиёматзори ишқам, дида ку, то бингарад
Сад биҳишту дӯзах аз ҳар гӯшаи саҳрои ман.
Урфӣ

ҚИЁМАТКАДА قیامت‌کده ҷои ташвиш ва азоб; *киноя аз* дил.

Дил ба ҳар кас, ки супурдем, парешонтар сохт,
Ин қиёматкадаро ҳеҷ кас обод накард.
Волеҳи Ҳиравӣ

ҚИЁМАТНИГОҲ||ҚИЁМАТНИГАҲ قیامت‌نگاه||قیامت‌نگه *киноя аз* маҳбуб.

Чашми бадмасти касе бар сари ҷанг аст ин ҷо,
Аз қиёматнигаҳе ҷаври Фаранг аст ин ҷо.
«Баҳори Аҷам»

ҚИЁМАТПАЙКАР قیامت‌پیکر *киноя аз* дилбар, маҳбуб.

Шамъи маҳфил имшаб он *шӯхи* қиёматпайкар аст,
Бар чароғи маҳ шикасти ранг субҳи дигар аст.
Алии Орзу

ҚИЁС *а.* قیاس 1. андоза, андоза гирифтани миёни ду чиз, муқоиса.

Қайсари Рум бузург аст, валекин ба қиёс
Гар мубоҳот кунад, бо ту яке мискин аст. *Муиззӣ*
Киштиҳои молу мулки ӯро қиёс нотавон кард.
Носири Хисрав

Ишқи зи қиёс дошт берун,
Ӯ низ чу Қайс буд маҷнун. *Ҳилолӣ*

қиёс гирифтан а) татбиқ кардани касе ё чизе бо касе ё чизе, муқоиса ва андоза кардан.

Зи таърихҳо чун гирифтам қиёс,
Ҳам аз номаи марди эзадшинос;
Дар он ҳар ду гуфтор ҷустӣ набуд,
Газофи суханро дурустӣ набуд. *Низомӣ*

б) бар равише рафтан, ки дигарон бар он рафтаанд, ибрат гирифтан.

Сазад, гар баёни ту гирам қиёс,
Шавам аз нишони ту моҳишинос. *Бедил*

қиёс додан баробар кардан, монанд донистан.

Гуфт: Эй ба ғалат фитода бар ман,
Чун хеш қиёс дода бар ман. *Шоҳин*

қиёс кардан а) татбиқ кардан, муқоиса кардан.

Ғами моро ба ғами дигарон қиёс макун,
Ки ман нишонаи ғамҳои беқиёс шудам. *Ҳилолӣ*

б) тахмин кардан.

Бораи азим дорад, иртифоаш бисту панҷ араш қиёс кардам. *Носири Хисрав*

Қиёс кун, ки чӣ ҳолам бувад дар он соат,
Ки дар тавилаи номардумам бибояд сохт. *Саъдӣ*

2. фикру андеша.

Санг дар дасту мор бар сари санг —
Хирадрой бувад қиёсу даранг. *Саъдӣ*

3. *фалс.* гуфторе, ки мураккаб аз ду ҷумла буда, аз вай натиҷае мебарояд, силлогизм.

Монда ҳайрон ба фаҳми хурдашинос,
К-ин на бар вифқи ҳикмат асту қиёс. *Ҷомӣ*

◇ **қиёси иқтиронӣ** *фалс.* қиёсе, ки дар он натиҷаи мантиқӣ зикр нашудааст.

Ҷуз ба маснӯе надидӣ сонее,
Бар қиёси иқтиронӣ қонеъ. *Румӣ*

қиёси маалфориқ *фалс.* баробар кардан чизеро ба чизи дигар дар ҳолате ки муносибате ва иштироке миёни онҳо набошад; **қиёси нафс** *фалс.* ба худ монанд карда ҳукм баровардан, аз рӯи рафтору мисоли худ фикру мулоҳиза изҳор кардан; **қиёси нуктасанҷӣ** озмудани неку бади сухан.

З-он ҷо, ки қиёси нуктасанҷист,
Як нукта беҳ аз ҳазор ганҷест. *Ҳилолӣ*

қиёси фосид *фалс.* хато дар қиёси мантиқӣ; **қиёси фуқаҳо** *фалс.* қиёсе, ки аз ҷиҳати мушобаҳат ба дигар масъалаҳо ҳукм карда мешавад, аналогия; **бар ин қиёс** ба ҳамин тариқ, ба ҳамин сабаб.

Бар ин қиёс лозим аст, ки дар мамлакат аз паи ҳар амал ва шуғл дидбоне чун раиси бадоеъ омода бувад, ки ҷавҳари мардум ба султон менамояд.
Аҳмади Дониш

қиёс афзун кардан бузург донистан, мӯҳтарам шумурдан.

Ту шоҳӣ, қиёси ту афзун кунам,
Ҳисоби ту бо дигарон чун кунам? *Низомӣ*

ҚИЁСАН *а.* قیاساً аз рӯи қиёс, аз рӯи муқоиса.

ҚИЁСОТ *а.* قیاسات *ҷ.* қиёс.

Пас дабир бояд ... соқибурраъй бошад ... ва аз қиёсоти мантиқӣ баид ва бегона набошад. (1)
Низомии Арӯзӣ

ҚИЁСӢ قیاسی 1. мансуб ба қиёс; 2. аз рӯи андоза ва қиёс.

Дар ҷадвали ин хати қиёсӣ
Мекӯш ба хештаншиносӣ. *Низомӣ*

ҚИЁФА||ҚИЁФАТ *а.* قیافه||قیافت 1. шаклу шамоил, афту андом.

Гуфтанд ба шаҳ қиёфаи ӯ,
Бурданд шамими нофаи ӯ. *Файзӣ*

2. либос.

ҚИЗБОН *а.* قضبان *ниг.* қузбон.

ҚИЗИЛ *т.* قزل 1. сурх; 2. *маҷ.* тилло, зари сикказада.

ҚИЗИЛАЁҚ *т.* قزل‌ایاق 1. *киноя аз* пойлуч, авбош.

Чандин қизилаёқи дигар кард гандагӣ,
Ту бо мани ситамзада гаштӣ қизилпичоқ. *Шоҳин*

2. навъе аз гӯсфанд.

ҚИЗИЛБОШ *т.* قزلباش 1. [illegible]рбозе аз лашкари подшоҳи Эрон — Исмоили Сафавӣ (асри XVI), ки кулоҳи сурх дар сар доштанд; 2. *киноя аз* аҳли мазҳаби шиа.

ҚИЗИЛПИЧОҚ *т.* قزل‌پچاق кордкаш, безорие, ки бо худ корд овехта мегардад.

Чандин қизилаёқи дигар кард гандагӣ,
Ту бо мани ситамзада гаштӣ қизилпичоқ. *Шоҳин*

ҚИЗИЛЧА *т.* قزلچه сурхча, ки дар бадани кӯдак ба шакли доначаи сурх медамад.

ҚИЗИЛШОҲ قزلشاه *киноя аз* Қизил Арслон (1186—1191) — подшоҳе аз сулолаи Илдигизиёни Ганҷа.

ҚИЗИЛШОҲӢ قزلشاهی мансуб ба қизилшоҳ.

Ба мамлукӣ хате дода мусалсал,
Ба тавқеи қизилшоҳӣ мусаҷҷал. *Низомӣ*

ҚИЛ||ҚИЛА *а.* قیل чизи гуфташуда, гапҳо.

Ҳар ки дар банди қилҳо афтод,
Ақли ӯ дар ақилаҳо афтод. *Саноӣ*

қилу қол гуфтугӯ; мубоҳиса; баҳси илмӣ; ҷанҷол, кашмакаш.

Зи ҳар нукта карданд·ӯро суол,
Бирун омад аз ӯҳдаи қилу қол. *Ҷомӣ*
Дар сидқи ин мақол басе қилу қол рафт,
Ҳар даъвие, ки аз ту ба фазлу камол рафт.
Шоҳин

қилу қоли масъала мубоҳасаи илмӣ

Мабоҳисе, ки дар он ҳалқаи ҷунун мерафт,
Варои мадрасаву қилу қоли масъала буд. *Ҳофиз*

қилу қол кардан мубоҳиса кардан; кашмакаш кардан.

Ҳамебаст аз гумон ҳар кас хаёле,
Ҳамекарданд бо ҳам қилу қоле. *Ҷомӣ*

ҚИЛЛАТ *а.* قلت камӣ; нодорӣ, фақр, қашшоқӣ.

Май хӯр, ки зи ту касрату қиллат бибарад
В-андешаи ҳафтоду ду миллат бибарад. *Хайём*

Ҳеҷ кас бо вуҷуди қиллату эҳтиёҷ ин навъ амонат ба ҷой наёрад. *Авфӣ*

қиллати ақл камақлӣ, норасоии ҳушу хирад, аблаҳӣ.

Ва касеро, ки бар он инкор ояд, аз хурдии димоғ, ... тангии ҳавсала бошад ва қиллати ақл. *Аҳмади Дониш*

қиллати илтифот камилтифотӣ, камдиққатӣ, кам аҳамият додан ба чизе, рӯякӣ мулоҳиза намудан.

Ва риояти ин дақиқа аз муҳиммот бувад, чӣ қиллати илтифот бо мисоли ин дақоиқ хабт лозим ояд. *Насириддини Тӯсӣ*

қиллати манол фақирӣ, нодорӣ, камбағалӣ.

Бо вуҷуди қиллати манол таҳсил мекардам. *Авфӣ*

қиллати ҳаё бехаёӣ. беадабӣ; бешармӣ; **қиллати ҳол** нотавонӣ, беқудратӣ, камбағалӣ.

Матоам бар дар овардаст даллол,
Хиҷолат мекашам аз қиллати ҳол. *Нозим*

ҚИЛЛАТУЛМУБОЛОТ *а.* قلت المبالات камилтифотӣ, камлутфӣ, кам будани лутфу марҳамат.

Бас чу аз қиллатулмуболоташ
Кас аз он пас маро ба кас нашмурд. *Анварӣ*

ҚИЛЛАТУЛМУВОЛОТ *а.* قلت الموالات каммеҳрӣ, камии меҳру дӯстӣ.

Ин одати қиллатулмуволот
Оини кадом дӯстон аст? *Анварӣ*

ҚИЛОДА||ҚИЛОДАТ *а.* قلاده||قلادة 1. гарданбанд, гулӯбанд, банди гардани ҳайвонот.

Чӣ арзон будӣ ин шутур, агар ин қилода дар гардан надоштӣ. *Ҷомӣ*

Гар дар ҳунар саге зи саге имтиёз ёфт,
Бар гарданаш зи меҳнати даврон қилода аст. *Савдо*

қилодаи муррассаъ гулӯбанди хотамкорӣ, гулӯбанди садаф ва ҷавоҳир шинондашуда.

Ду шери жаён бар пои тахт баста будӣ бо қилодаи мурассаъ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

қилодаи тасбеҳ *киноя аз* нахи тасбеҳ.

Мабур зи гардани сӯфӣ қилодаи тасбеҳ,
Гузор, то бибурад гардани муқаллидро!
Камоли Хуҷандӣ

қилода бастан гулӯбанд овехтан, тавқу ҳалқа овехтан.

Шунидаам, ки сагонро қилода мебандӣ,
Чаро ба гардани Ҳофиз намениҳӣ расане. *Ҳофиз*

2. як сар,-то,-та (дар ҳисоби саг, фил ва ғ.).

Султон Аҳмадшоҳ ... фармуд, ки чанд қилода аз сагони шерчангол дунболи он мӯхтол сар диҳанд. *«Таърихи Фаришта»*

Даҳ ҳазор қилода фили дамон дар лашкари ӯ буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҚИЛОЛ *а.* قلال *ҷамъ* 1. *ҷ.* қулла.

[Мардум] аз бими ҷон ба қилоли ҷибол ... паноҳ бурданд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. кӯзаҳо; сатилҳо.

ҚИЛОЪ *а.* قلاع *ҷ.* қалъа.

Аркони давлат ва аъёни ҳазрат васияти малик ба ҷой оварданд ва таслими мафотеҳи қилоу хазоин бад-ӯ карданд. *Саъдӣ*

Дар он қилоъ ва рибоъ ду ҳазор бутхона ёфтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚИМА *т.* قیمه гӯшти кӯфта; **қимаи сармӯрӣ** навъе аз қима, ки бисьёр хурд ва борик мекунанд

Дилам аз ҳалқаи зулфаш naниҳад пой бирун,
Гар кашад қимаи сармӯрияш он хатти сиёҳ.
Ғании Қабул

қима кардан (ё намудан) реза-реза кардан.

Намедиҳад дили равшан зи даст ҳамворӣ,
Ба ранги кач гараш аз теғ қима-қима кунанд.
Мӯҳсини Таъсир

Ва мурғи мокиёнро кушта ва қима намуда. *Аҳмади Дониш*

ҚИМАТ *а.* قیمت баҳо, нарх, арзиш.

... Ки бори намак ҳаст он ҷо азиз,
Ба қимат аз он беҳ надоранд чиз. *Фирдавсӣ*

Ғуломон ва наздикони подшоҳ рағбат намуданд ба харидани он зиёҳо, то қимати ҳар ҷуфте аз ин зиёъ ба чаҳор ҳазор дирам шуд. *«Таърихи Наршахӣ»*

На ҳар чӣ ба қомат меҳтар — ба қимат беҳтар. *Саъдӣ*

қимат бурдан баҳо паст кардан.

Қимати нархгаронон ҳама бурд,
Номаи сеҳрбаёнон бисутурд. *Ҷомӣ*

қимат гирифтан баҳо пайдо кардан.

Ишқ то нашкаст дилро, равнақе пайдо накард,
То садафро нашканӣ, гавҳар нагирад қимате. *Исмат*

қимат додан баҳо ва арзиш додан; *маҷ.* тақдир кардан, қадру арзиши сазовор муайян кардан.

Гуморӣ бар аҳволи ман ҳиммате,
Садафрезаамро диҳӣ қимате. *Ҷомӣ*

қимат кардан баҳо муайян кардан, баҳо додан.

Ба бозори накӯрӯён агар қимат кунанд ӯро,
Харидораш Имодулмулк — шоҳи додгаре хезад. *Муиззӣ*

қимат паймудан адо кардани арзиш, пардохтани баҳои чизе, додани пули чизе.

Азизи Мисрро гуфт: Эй, накӯрой!
Бирав, бар молик ин қимат бипаймой! *Ҷомӣ*

қимати *касе, чизе* **шикастан** беқадр кардан; хор кардан.

Ҳайф аз ту, ки аҳди ишқ бастӣ,
Бас қимати ошиқон шикастӣ. *Шоҳин*

ба қимат пардохтан нархи чизеро муайян кардан.

Чу ишқи ёр ҳам олуда сӯзаду ҳам пок,
Ба' қимати гуҳари ину он кӣ пардозад? *Урфӣ*

ба қимати *чизе* **расидан** муайян кардан ва донистани қадру баҳои чизе.

Дурр аст сухан бари сухансанҷ,
Сарроф расад ба қимати ганҷ. *Ҳилолӣ*

ба қимат ситондан чизеро бо адо кардани арзиши он гирифтан, пул дода гирифтан.

Бифармуд, то намакро ба қимат бистонад, то расми нагардад ва деҳ хароб нашавад. *Саъдӣ*

ҚИМАТБАҲО قیمت‌بها пурбаҳо, гаронбаҳо; арзанда; баландмиқдор.

Дар дукони ваҳмбофон чуз қумоши худсарӣ
Нест, Фонӣ, чун матои косиди қиматбаҳо. *Фонӣ*

ҚИМАТГАР قیمتگر муайянкунандаи баҳо, таъинкунандаи нарх ва арзиши чизе.

Ин гуҳарро мабод то маҳшар
Ҳасаду чаҳлу бухл қиматгар. *Саноӣ*

ҚИМАТМАНД قیمت‌مند пурбаҳо, гаронбаҳо.

Муртафеъ чомақон қиматманд,
Бештар з-он, ки гуфт шояд чанд. *Низомӣ*

ҚИМАТМАНДӢ قیمت‌مندی пурбаҳоӣ, нарх ва арзиши баланд доштан.

Зи гавҳар суфтан устоде ҳаросад,
Ки қиматмандии гавҳар шиносад. *Низомӣ*

ҚИМАТР||ҚИМАТРА *а.* قمطر||قمطره саноч; қуттӣ, сандуқча.

Гӯянд, муаммаре замин кофт,
К-аз зери замин қиматрае ёфт. *Шоҳин*

ҚИМАТСАНҶ قیمت‌سنج муайянкунандаи баҳо, таъинкунандаи нарх ва арзиши чизе.

Гуфт: Чандин матои гавҳару ганч,
Ки наёяд ба ваҳми қиматсанч. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚИМАТӢ قیمتی гаронбаҳо, пурарзиш, қиматнок.

Оҳҳои қиматӣ хуш кардаем,
Мункири ғамҳои арзонем мо. *Зуҳурӣ*

◇ **ақиқи қиматӣ** *киноя аз* лаби сурх.

Чун бихандад он ақиқи қиматӣ,
Сад ҳазорон дил гирифтораш нигар. *Шамси Табрезӣ*

ҚИМОЗ *т.* قیماز 1. номи ғуломе; 2. каниз, хизматгор.

Бар дари хона бигӯ қимозро,
То биёрад ин рикоқу қозро. *Румӣ*

ҚИМОР *а.* قمار бозии ба пул, бозие, ки бурду бохт дорад.

Подшоҳона кардаем қимор,
Дови аввал хизона бохтаем. *Зуҳурӣ*
Либоси орият пеш аз талаб андохтан дорад,
Қимореро, ки бурде нест, дар пай бохтан дорад. *Соиб*

қимор задан қиморбозӣ кардан.

Қиморе занам бар сари нову он гаҳ
Зи сар пой созам, ба по мегурезам. *Хоқонӣ*

ҚИМОРБОЗ قمارباز касе, ки бо бозии қимор машғул аст.

ҚИМОРБОЗӢ قماربازی бозие, ки дар он бурду бохти нақдӣ ва чинсӣ мешавад.

Дасташ ба фусуни сеҳрсозӣ,
Бо чарх кунад қиморбозӣ. *Файзӣ*

ҚИМОРПЕША قمارپیشه *ниг.* қиморбоз.

Вазъи қиморпешагон пураҷаб асту ин аҷаб:
Навкари мӯҳтасиб барад куртаи садьямокро. *Савдо*

ҚИМОРХОНА قمارخانه чои махсуси бозии қимор, ки соҳиби он аз қиморбозон чӯтал мегирад.

Чашмаш ба нигоҳи чодувона,
Сад бӯткадаро қиморхона. *Файзӣ*

◇ **ин қиморхона** *киноя аз* дуньё.

Қалб аст муқомири замона,
Бигрез аз ин қиморхона. *Файзӣ*

ҚИМОТ *а.* قماط матое, ки дасту пои кӯдакро бо он мепечанд; ғундак.

Юнусро ... монанди кӯдаке ... дар қимот печида бошанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚИНДИЛ *ю.-а.* قندیل *ниг.* қандил.

ҚИНИНА||ҚИНИНАТ *а.* قنینه||قنینة *ниг.* қанина.

ҚИНОЪ *а.* قناع рӯбанд, чашмбанд, ки занон ба рӯй мегиранд, бурқаъ.

Ба фарқаш зи иззу каноат қиноъ,
Зи фармони ҳирсаш сари имтиноъ. *Ҷомӣ*

ҚИНТОР *а.* قنطار 1. воҳиди вазн, ки баробари 100 ратл ё қариб 45 кг аст; 2. пӯсти гов, халтаи чармин, ки тиллову нуқра ва ҷавоҳирот меандозанд.

Ҳам аз зарри конӣ, ҳам аз лаълу дурр
Басе чарму қинторҳо карда пур. *Низомӣ*
Зар на ба харвор, балки ба қинтор мебурданд, то андак замоне ганҷҳои гарон талаф шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

3. *маҷ.* миқдори бисьёре аз чизе; ◇ **қинтор-қинтор** хеле бисьёр, аз ҳад афзун.

Хони хонон ... мавзунони саногустари худро қинтор-қинтор зар мебахшид. *«Хизонаи омира»*

ҚИР *ю.-а.* قیر 1. моддаи равғанмонанди сиёҳ ва часпак, ки аз нафт ҳосил мешавад ва онро барои муолиҷаи ҷароҳати шутурҳо кор мефармоянд, инчунин ба дарзи киштӣ мемоланд, то ки ба киштӣ об надароянд.

Чу нома бар ӯ хонд фаррух дабир,
Рухи шоҳ Ковус шуд ҳамчу қир. *Фирдавсӣ*
Шӯхи ман ҳар гаҳ кушояд турраи чун қирро,
Меканад шерозаи домони гул занҷирро. *Туғрал*

қири ноб *киноя аз* зулфи сиёҳ.

Бар сими сода бехта аз мушки суда гард,
Бар рӯи лола рехта аз қири ноб об. *Анварӣ*

ба қир андудан қир ба чизе молидан, то ки аз сӯрохҳои он об нагузарад.

Дар сандуқ ниҳод ва ба қир бияндуд ва ба рӯди Миср андохт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. *маҷ.* ранги сиёҳ.

Ҳалқаи ҳар дар мазан, лофи қаландар мазан,
Мурғ най, пар мазан, қир магӯ қорро. *Шамси Табрезӣ*
Зи барқи наъли шабрангаш шаби қир
Мунаввар буд чун рӯзи ҷаҳонгир. *Бадрии Кашмирӣ*

қиру кор сиёҳу сафед.

Бо ғайри чинс агар бинишинӣ, бувад нифоқ,
Пайдост обу равғану пайдост қиру қор. *Шамси Табрезӣ*

қир кардан сиёҳ кардан.

Дам-дам чу дуҳул нафир мекард,
Кофур ба латма қир мекард. *Шоҳин*

◇ **чашмаи қир** *киноя аз* шаб.

Чун субҳидам аз ғизолаи хур
Пӯшид замин ғулолаи зар,

Афшонд фалак зи чашман қир,
Аз меҳри ғизола қатраҳо шир. *Ҷомӣ*

ба кирдори қир ба монанди қир, сип-сиёҳ.

Чунон нангаш омад зи кори Ҳаҷир,
Ки шуд лолабаргаш ба кирдори қир. *Фирдавсӣ*

қир рехтан банд кардан, роҳи гузарро сахт бастан, маҳкам кардан.

Агар Яъҷуҷи даврон бишканад садди Сикандарро,
Тағофул бар дари арбоби ҳиммат қир мерезад. *Сайидо*

ҚИРАБ *а.* قرب *ҷ.* **қирба||қирбат.**

Андар он водӣ гурӯҳе аз араб,
Хушк шуд аз қаҳти бороншон қираб... *Румӣ*

ҚИРАД *а.* قرد маймуни нар.

ҚИРАДА *а.* قردة *ҷ.* **қирад.**

Ҳоли эшон дар ташаббӯҳ ба уламо ва азкиё... чун қирада ва тӯтӣ [буд]. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ҚИРАНДОЙ قيراندای *ниг.* **қирандуд.**

Шикофи санг қирандой карданд,
Миёни қаъри Нилаш ҷой карданд. (1) *Ҷомӣ*

ҚИРАНДУД قيراندود **1.** қирмол, қир молидашуда, бо қир андовашуда.

Моғи дар обгир гашта равон,
Рост чун киштиест қирандуд. *Рӯдакӣ*

2. *маҷ.* сиёҳ, сип-сиёҳ, ба зулмот фурӯ рафта.

Даҳр чун дар сарои қирандуд
Тӯдаи дуда бо талотуми дуд. *Саноӣ*

ҚИРБА||ҚИРБАТ *а.* قربه||قربت машки об.

Қирбае пур кун зи Тасними замир,
Рӯҳро бо он ба саққоӣ фирист. *Хоқонӣ*

ҚИРБОН *а.* قربان ғилоф, ҷилде, ки камонро дар он нигоҳ медоранд.

Сиёвуш чу гуфтори меҳтар шунид,
Зи қирбон камони кай баркашид. *Фирдавсӣ*

ҚИРВОН I قيروان **1.** номи шаҳрест дар ғарби Африқо.

Зи паргори Чин то ҳади Қирвон,
Ба даргоҳи ӯ гашт пайке равон. *Низомӣ*

Ҷаҳон қиргун гашта то Қирвон,
Баровардa шаб дудаш аз дудмон. *Хоҷу*

2. *маҷ.* шаби торик, торикӣ.

Ҳар қиро шаб бинам андар қирвон,
Рӯз бишносам ман ӯро бегумон. *Румӣ*

ҚИРВОН II قيروان *шакли арабишудаи* **корвон.**

ҚИРВОТ *а.* قرواط завраќи калон, киштӣ.

Ба дарбанди он ноҳият раҳ наёфт,
Ба қирвотҳо рӯи дарьё шитофт. *Низомӣ*

ҚИРГУН قيرگون сиёҳ, ба ранги қир.

Он зоғ, нигаҳ кун, чу паррад,
Монанди яке қиргун ҷалепо. *Имора*

Офтобро аз тутуқи қиргуни шаб берун овард. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **чодари қиргун** а) *киноя аз* шаб; б) *киноя аз* абри сиёҳ.

Чу хуршед он чодари қиргун
Бидарриду аз парда омад бурун... *Фирдавсӣ*

ҚИРМИЗ قرمز **1.** навъе аз ҳашароти сурхранги майда, ки ба шакли тухм ва ба ҳаҷми донаи наск буда, аз он ранги сурхи баланд месозанд; **2.** *маҷ.* ранги сурх.

Ҳаво рӯи заминро шуд мутарриз,
Ба софӣ оби дарьё не ба қирмиз. *Бадеӣ*

ҚИРМИЗӢ قرمزی сурхранг, сурх.

Нашоти маи қирмизӣ сохтанд,
Бисоте ҳам аз қирмиз андохтанд. *Низомӣ*

◇ **қирмизӣ об** *киноя аз* шароб.

Аз он қирмизӣ об хоҳам ба даст,
Ки Зардуштро кард оташпараст. *Зуҳурӣ*

ҚИРОАТ *а.* قرائت хондан, хониш.

Ҷуз аҳли Яман бар китобат ва қироати ӯ вуқуф надоштанд. *Авфӣ*

ҚИРОБ *а.* قراب **1.** ниём, ғилофи шамшер.

Санам зи хатти ту тавҳид бар забон ронад,
Ситам зи хомаи ту теғ дар қироб ниҳад. *Бадри Ҷоҷӣ*

2. тирдон.

Бар мисоли ҷангиён Миррих шуд пархошҷӯй,
То ба қаҳри бадсиголат баркашад тир аз қироб. *Муиззӣ*

ҚИРОН I *а.* قران **1.** наздик шудан, пайвастани чизе ба чизе.

То нақш набаста буд ёқути лабат,
Бо об қирони оташи тез набуд. *Ҳофиз*

Қирони қавси қузах бо ҳилол бас аҷаб аст,
Худойро, бинамо тоқи абрувон ҳар ду. *Ҷомӣ*

2. *нуҷ.* ба ҳам наздик омадани ду ситораи сайёра дар як бурҷ.

Бупечиданд ҳар ду аз раҳи дид,
Қирони Зӯҳра бо Хуршед гардид. *Мулҳам*

қирони ахтарон ба ҳам наздик шудани ситораҳо.

Хуш бош, ки ғусса бекарон хоҳад буд,
Дар чарх қирони ахтарон хоҳад буд,
Хиште, ки зи хоки ту бихоҳанд задан,
Девори сарои дигарон хоҳад буд. *Хайём*

қирони саъд (ё саъдайн) а) наздик шудани ду ситораи саъд, мас. қирони Зӯҳра бо Муштарӣ ва қирони Моҳ бо Зӯҳра, ки гӯё ҳар кас дар он вақт таваллуд шуда бошад, хушбахт хоҳад буд ва ё коре, ки он гоҳ сар шуда бошад, ба некӣ ва ба хайр меанҷомад.

Қирони саъди чарх онро қарин аст,
Ки ёре дилпазираш ҳамнишин аст. *Хисраси Деҳлавӣ*

б) *маҷ.* ба ҳам ҷамъ омадани ду дӯсти ҷонӣ.

Рӯзи дигар ҷаноби Муборизӣ ба Фирӯза расида, қирони саъдайн даст дод ва мухолифон бар ин қазия иттилоъ ёфта ба тадбири кори хеш пардохтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

3. давр, аср; гардиши айём.

Сад қирон вахшу тайрро пас аз он
Фалак аз кушта мизбон бошад. *Анварӣ*

Ҳисомуддини Тирмизӣ... дар қирони Чингизхон ҷалои ватан шуда, ба Ҳиндустон омад. *«Таърихи Фаришта»*

қирон гирифтан а) *ниг.* **қирон кардан;** б) ба ҳамдигар наздик омадан, бо ҳам як ҷо қарор гирифтан.

Парчами байрақи ту шуд гесӯи ҳафт хоҳарон
Чун маҳи роятат ба хур рӯзи вағо қирон гирифт. *Бадри Ҷоҷӣ*

қирон кардан а) ба ҳам наздик шудани ду ситораи сайёра дар як бурҷ.

Мунаҷҷим, ки бидонад, фалон ситора нахуст ин ҷо бувад, боз он ҷо шавад ва сипас чандин соат бо фалон ситора қирон кунад. *Ибни Сино*

б) ба ҳам нишастан; бо ҳам як ҷо қарор гирифтан.

Чун меҳру моҳ дар як манзил қирон кардандӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

в) гардиш кардан.

Даврони фалак кунад қиронҳо,
Қ-аз парда барояд ин замонҳо. *Файзӣ*

◇ **қирон афгандан** воқеае пеш овардан, ҳодисае барпо кардан.

Чун қарини шодие хоҳам шудан,
Бар сипеҳри ғам қироне афганӣ. *Анварӣ*

дар толеъ будани қироне воқеае дар пеш доштан, пешомаде аз хубӣ ё бадӣ доштан.

Ин писарро то ба охири синни чордаҳсолагӣ қироне дар толеъ аст. *«Чор дарвеш»*

ҚИРОН II قران пули нуқраи Эрон.

ҚИРОНОТ *а.* قرانات ҷ. **қирон** I.

ҚИРОТ *ю.-а.* قيراط 1. ченаки вазн, ки баробари тахминан 200 миллиграмм аст ва махсусан дар санҷиши ҷавоҳирот кор фармуда мешавад.

Тарокима дар саводи Бағдод мутафарриқ шуда, дар ғорат ва тороҷ муболаға намуданд то ба ҳадде ки гове дар Бағдод ба панҷ қирот мефурӯхтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* миқдори бисьёр ками чизе.

Дахл як ҳабба неву харҷ ҳазор,
Моя қироту орзу қинтор. *Бедил*

ҚИРТ *а.* قرط гӯшвора, ҳалқаи гӯш.

ҚИРТАЙН *а.* قرطين *шакли дугонаи* **қирт.**

Равшан аз рӯяш чу сибтайн омаданд,
Аршро дуррайну қиртайн омаданд. *Румӣ*

ҚИРТОС *а.* قرطاس коғаз.

Бифармуд, то пеши ӯ шуд дабир,
Биёвард қиртосу мушку абир. *Фирдавсӣ*

ҚИРФА *а.* قرفه пӯстлох.

Сар карда фурӯ қирфа кабудест бунафша,
Қ-аз сабза ба зери қадамаш сабз мусаллост. *Ҷомӣ*

ҚИРӢ قيرى 1. мансуб ба қир; 2. аз қир сохташуда; 3. *маҷ.* сиёҳ, ба ранги сиёҳи ғализ; ◇ **дили қирӣ** дили сиёҳ, дили бадхоҳ.

Аз раҳи сидқу сафо дурӣ чанд?
Дили қирӣ, рухи кофурӣ чанд? *Ҷомӣ*

ҚИРҒИЗ *т.* قيرغز яке аз халқҳои туркинажоди Осиёи Миёна, ки асосан дар Қирғизистон зиндагӣ мекунанд.

Қирғизу қазоқ он ашъёро, ки муҳосиби ваҳму хаёл аз эҳсои он оҷиз буд, омада соҳиби карданд. *Аҳмади Дониш*

ҚИСАС *а.* قصص ҷ. **қисса.**

Пайваста китоби ахбор ва қисас ва таворих мутолаа кардӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Аршошиёнӣ ... дар илми таърих вуқуфи тамом дошт ва қисаси ҳиндро неку медонист. *«Таърихи Фаришта»*

ҚИСМ *а.* قسم 1. ҳисса, бахш.

Айёрон қисми моро диҳанд. *Авфӣ*

2. навъ, хел; гуна, тарз, тариқ.

Қазияҳо се қисманд ... *Ибни Сино*

Ҳусни Лайлӣ гар аз ин қисм кунад пардадорӣ,
Рӯзаке ношуда оби рухи Маҷнун резад. *Шоҳин*

аз ҳар қисм ба ҳар тарз, ба ҳар тариқ.

Ночор барои обу алаф аз ҳар ҷинс тадбиру андеша мекард ва аз ҳар қисм — талаби пеша. *Савдо*

3. насиб, баҳра, рӯзӣ, тақдир.

То баҳри як гурӯҳ зи некахтарист фахр,
То қисми як гурӯҳ зи бедавлатист ор. *Муиззӣ*

Қисмӣ ӯ ҷуз ишқу ошуфтан надошт,
Қон-ш мешуд, заҳраи гуфтан надошт. *Аттор*

ҚИСМАТ *а.* قسمت 1. ҳисса, бахш, қисм.

Баробар ба ҳам қисмати молашон,
Мувофиқ ба ҳам сурати ҳолашон. *Ҷомӣ*

қисмат кардан тақсим намудан, ҳисса-ҳисса ва бахш-бахш ҷудо кардан.

Бо ман байат кунед, то ман зарҳоро ба шумо қисмат кунам. *Авфӣ*

Обу ранги чеҳраи ӯро агар қисмат кунанд,
Бесухан, гулгунаи чандин гулистон мешавад. *Соиб*

2. тақдир, насиба.

Он кас, ки ба хубон лаби хандон додаст,
Хуни ҷигаре ба дардмандон додаст.
Гар қисмати мо надод шодӣ, ғам нест,
Шодем, ки ғам ҳазор чандон додаст. *Хайём*

Моро рӯзи азал коре ба ҷуз риндӣ нафармуданд,
Ҳар он қисмат, ки он ҷо рафт аз он афзун нахоҳад шуд. *Ҳофиз*

қисмати азалӣ тақдир, сарнавишт.

Чу қисмати азалӣ бе ҳузури мо карданд,
Гар андаке на ба вифқи ризост, хурда магир. *Ҳофиз*

Ба қисмати азалӣ гар ту розиӣ, зоҳид,
Зи ман маранҷ ба риндӣ, ки қисмати азал аст. *Шоҳин*

қисмат афтодан насиб шудан.

Қисматам кош дар он кӯӣ фитад дигар бор,
Ки аз он марҳала ман дил нигарон бастам бор. *«Тибби Юсуфӣ»*

қисмат ниҳодан а) тақсим намудан, бахш кардан.

Бирафт, он заминро ду қисмат ниҳод,
Ба ҳар як писар з-он насибе бидод. *Саъдӣ*

б) баҳра додан, насиба додан.

Гар ишқ ниҳад қисмати ман хорию офат,
Хорӣ ба ҳамийят бикашам, не ба латофат. *Урфӣ*

ҚИСМАТХӮР قسمتخور рӯзихӯр, насибахӯр; *киноя аз* бандаи худо.

Чу қисматхӯронро кунӣ роми хеш,
Бар он қисмат афтода дон номи хеш. *Низомӣ*

ҚИСОР *а.* قصار кӯтоҳ, калта.

Сурҳояш ҳама қисору тивол,
Қасрҳо з-он биҳишти фаррухфол. *Ҷомӣ*

Орзу дар балдаи Уда ... девоне дар буҳури қисор назм мекард. *«Хизонаи омира»*

ҚИСОРАТ||ҚАСОРАТ *а.* قصارت ҷомашӯӣ, гозурӣ.

Имоми шаҳр, ки саҷҷода мекашид ба дӯш,
Ба хуни духтари раз ҷомаро қисорат кард. *Ҳофиз*

ҚИСОС *а.* قصاص куштани кушанда ба ивази одамкушии ӯ, интиқоми хунӣ дар муқобили хун; интиқом, қасос.

[Мусо] гуфт: Ин чӣ ҳолат аст? Гуфтанд: Хамр хӯрда ва арбада карда ва касеро кушта, акнун ба қисос фармудаанд. *Саъдӣ*

Бар хасми ҷаврпеша бикаш теғи интиқом,
Дар кеши ишқ афв зи қотил беҳ аз қисос. *Ҷомӣ*

Писарони амир шайх Муҳаммади мақтул ба қисоси падар амир Ҷаҳоншоҳро бикуштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

қисос кардан интиқом гирифтан.

Ногуфта аз даҳони ту рамзе маро макуш,
Натвон қисос кард гуноҳи набударо. *Шоҳӣ*

ба қисос гирифтан ҷазо додан, интиқом гирифтан.

Касро ба қисоси қатли ман нагиред,
К-аз ман биҳил аст қотили ман. *Саъдӣ*

ҚИССА *а.* قصه афсона; ҳикоят; саргузашт, шарҳи ҳол, баёни ҳол.

Боди сабо, чу бигзарӣ бар сари кӯи он парӣ,
Қиссаи Ҳофизаш бигӯ тоза ба тоза, нав ба нав. *Ҳофиз*

Ин қисса ниҳояте надорад,
Андозаву ғояте надорад. *Ҳилолӣ*

қиссаи равшан чизе, ки ҳама медонанд, ҳақиқати маълум ва ошкоро.

Фиреби ҷаҳон қиссаи равшан аст,
Бибин, то чӣ зояд, шаб обистан аст. *Ҳофиз*

қиссаи тӯфон афсонаи об зер кардани тамоми рӯи замин, тӯфони Нӯх.

Бо ду каф ӯ зи бас ато, ки бибахшад,
Хор намояд ҳадису қиссаи тӯфон. *Рӯдакӣ*

қисса кӯтоҳ қисса кӯтоҳ шавад!, гап тамом!

Мо шайху зоҳид камтар шиносем,
Ё ҷоми бода, ё қисса кӯтоҳ! *Ҳофиз*

қисса афгандан *ниг.* **қисса фигандан; қисса бардоштан** хабар овардан, огоҳӣ расондан.

Ба шоҳи ҷаҳон қисса бардоштанд,
Ки туркон чунин роят афроштанд ... *Низомӣ*

қисса додан ҳасби ҳол гуфтан, ҳоли касеро баён кардан.

Кист, к-ӯро зи мо хабар гӯяд,
Шоҳро қиссаи гадой диҳад. *Хисрави Деҳлавӣ*

қисса кардан гузориш додан, нақл кардан, ҳикоя кардан.

В-он мусофир ҳар он шигифт, ки дид,
Шоҳро қисса карду шоҳ шунид. *Низомӣ*

қисса паймудан ҳикоя кардан, шарҳ додани саргузашт.

Зоҳидо, бо ман мапаймо қиссаи паймон, ки ман
Аз паи паймонае сад аҳду паймон бишканам. *Салмони Соваҷӣ*

қисса пардохтан қисса гуфтан, гузориши ҳол кардан, саргузашт гуфтан.

Намози шоми ғарибон чу гирья оғозам,
Ба мӯяҳои ғарибона қисса пардозам! *Ҳофиз*

Ҳар дам аз нав достоне сохтӣ,
Ношунида қиссае пардохтӣ. *Ҷомӣ*

қисса пурсидан аҳволпурсӣ кардан, пурсуҷӯи гузориши ҳол намудан.

Ҷоно, туро кӣ гуфт, ки аҳволи мо мапурс,
Бегона гарду қиссаи ҳеҷ ошно мапурс? *Ҳофиз*

қисса рехтан баён кардан; **қисса рондан** гуфтугузор кардан аз саргузашти худ ё касе.

Ба хилват дарун дояашро бихонд,
Зи шаҳзода бо ӯ басе қисса ронд. *Ҷомӣ*

сар омадани қисса ба поён расидани саргузашт; *кинояаз* нобуд шудан, мурдан.

Донам сарояд қиссаам, чандон намонад ғуссаам,
З-ин оҳи хунафшон, ки ман ҳар субҳу шоме мезанам. *Ҳофиз*

қисса фигандан ҳикоя кардан.

З-урдибиҳишт рӯзе даҳ рафта рӯзи шанбад,
Қисса фиганд зӣ мо бода ба даст мӯбад. *Ушнонии Ҷӯйборӣ*

аз қисса гузаштан нагуфтани матлабе.

Тубӣ зи қомати ту наёрад, ки дам занад,
З-ин қисса бигзарам, ки сухан мешавад баланд. *Ҳофиз*

ҚИССАОВАР قصه‌آور хабардиҳанда, даракдиҳанда, хабаррасон, пайк.

Чу бошад хӯша хушку гов лоғар,
Бувад аз соли тангаī қиссаовар. *Ҷомӣ*

ҚИССАПАРДОЗ قصه‌پرداز қиссахон, гӯяндаи саргузаштҳои аҷиб.

Ин навҳаи ӯ зи пардаи роз
Аз дарди ман аст қиссапардоз. *Ҷомӣ*

ҚИССАХОН قصه‌خوان гӯяндаи саргузашт, афсонагӯӣ; афсонахони махсуси подшоҳ.

Бар гирди хеш маъракае ҷамъ кардаӣ,
Дорӣ ба пушт сандалие ҳамчу қиссахон. *Сайидо*

ҚИССИС *а.* قسيس *шакли арабишудаи* **кашиш** II.

Чу зуннори қиссис шуд сӯхта
Чалипои митрон барафрӯхта ... *Фирдавсӣ*

Дар ин калисо басо қиссисон ва роҳибон нишаста бошанд ва «Инҷил» хонанд. *Носири Хисрав*

ҚИССО *а.* قثا бодиринг, хиёр.

Ҷумлагӣ гуфтанд бо Мусо зи оз,
Бақлу қиссою адас, сиру пиёз. *Румӣ*

ҚИСТ *а.* قسط **1.** ҳисса, насиб, бахш; ҳиссае аз чизе, саҳм.

Туӣ, ки аз раҳи ташбиб қисти рӯзии халқ
Ба дасти туст, гар афрозию агар коҳӣ. *Заҳири Форьёбӣ*

Гӯӣ [сарзамини Бухоро] қисти маъмураи олам аст. *Аҳмади Дониш*

2. дод ва адл, адлу инсоф.

ҚИСТАВ *т.* قستو шитоб, шитобкорӣ.

Алғараз, то Карӣ аз вақти саҳар то дами аср
Ҷаҳд кардему расидем ба чандин қистав. *Шоҳин*

ҚИСТОС||ҚУСТОС *а.-ю.* قسطاس тарозу, тарозуе, ки хеле дуруст бармекашад, тарозуи ҳассос.

Аристотолис ин нақдро ба қистоси мантиқ бисохт ва ба маҳаки худуд нақд кард. *Низомии Арӯзӣ*

ҚИТАОТ *а.* قطعات *ҷ.* қитъа.

ҚИТМИР *а.* قطمير 1. пардаи донаки хурмо.

Кӯҳ бо ҳилми ту камтар зи яке мисқол аст,
Баҳр бо ҷуди ту камтар зи яке қитмир аст. *Муиззӣ*

2. *маҷ.* чизи беаҳамият, чизи хурду майда ва беарзиш.

Хуршоҳ... дар фанни таърих китобе мабсут навишта ва нақир ва қитмири воқеаи Кутбшоҳия... дар он ҷо зикр карда. *«Таърихи Фаришта»*

ҚИТОЛ *а.* قتال куштор, кушокуш дар ҷанг.

Моли ту аз дуздӣ ва қитол ҳосил шудааст. *Авфӣ*
Сояпарвардаро чӣ тоқати он,
Ки равад бо мубориҙон ба қитол. *Саъдӣ*

◇ **қитоли нафс** мубориза бо нафс, бар зидди орзуҳои паст.

Дар қитоли нафси худ мардона бош,
Аз ҷаҳони аҳли он бегона бош. *Шоҳидӣ*

ҚИТОР *а.* قطار *ниг.* қатор.

ҚИТЪА *а.* قطعه 1. тикка, пора, порча, қисме аз чизе.

Чун коса пеши вай ниҳод, як қитъа нон баргирифт. *Авфӣ*
Аҳволи моро дидию раҳми ту наёмад
Дил нест магар дар бағалат, қитъаи санг аст! *Туғрал*

2. *адш.* шакли шеърист, ки мисраи дуюми ҳамаи байтҳо ҳамқофия меояд.

ҚИФ *а.* قيف олате, ки бо он об ва моеотро ба зарфи дахонтанге мерезанд.

Чун хари ташна хаёли ҳар яке,
Аз қифи тан фикрро шарбат яке. *Румӣ*

ҚИФОЛ *ю.* قيفال *тиб.* раги даст, ки аз он хун мегиранд.

Чу шуд ҳарорат бар шохи арғувон ғолиб,
Табиби боди сабо хун кушод аз қифол. *Убайди Зоконӣ*
Кор бо ишқ аст, Бедил, в-арна дар майдони лоф
Булҳавас ҳам метавонад хуне аз қифол рехт. *Бедил*

қифол кушодан раг задан.

Фассод буд субҳ, ки қифоли шаб кушод,
Хуршед ташти хуну маҳи ид нештараш. *Хоқонӣ*

◇ **қифол аз дасти мардумаки дида задан** хун гиристан, сахт гиристан.

Аду ҳарорати бими ту дорад андар дил,
Зи дасти мардумаки дида з-он занад қифол. *Анварӣ*

ҚИФОР I *а.* قفار *ҷ.* қафр I.

ҚИФОР II *а.* قفار *ҷ.* **қафр** II.[1]

Лашкариёнаш баъзе қатил ва баъзе дар қифору саҳорӣ пароканда ва мутафарриқ шуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚИФЧОҚ *т.* قفچاق *ниг.* қибчоқ.

... Ки аз бими қифчоқи ваҳшисиришт
Дар ин марз тухме наёрем кишт. (2) *Низомӣ*

ҚИШЛОҚ *т.* قشلاق деҳае, ки бодиянишинон ва деҳқонон аз дашт кӯчида ба он ҷо зимистонро мегузарониданд.

Офтоб дар авсати қавс буд, ки рӯи таваҷҷӯҳ ба қишлоқи Ақсулот ниҳоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Қишлоқ ҷои гармсер, ки дар он ҷо зимистон ба сар баранд. *«Хизонаи омира»*

ҚИШР *а.* قشر пӯст, пӯчоқ.

Аз ҳама айшу хушиҳову маза
Ӯ набинад ғайри қишри харбуза. *Румӣ*

Суханест, ки ҳар касро дар он мадхал набошад, аксар ҷамоат қишр ва беруни он донанд ва ба маънӣ нарасанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ҚИҲФ *а.* قحف 1. косахонаи сар; 2. пиёлаи чӯбин ба шакли косахонаи сар.

Як қиҳф хуни баччаи токам фирист, аз он-к
Ҳам бӯи мушк дораду ҳам гунаи ақиқ. *Имора*
Хуррам бувад ҳамеша бад-ин вақт одамӣ,
Бо бонги зеру савти бами қиҳфи дарғамӣ. *Манучеҳрӣ*

ҚОБ *т.* قاب 1. устухони оринҷ ва пошнаи пой; 2. буҷул, устухони чоркунҷа, ки бо он қимор мебозанд.

Дар ватан бахти забун дорад замингирам мудом,
Афтад аз сустӣ ба як паҳлу чу қоб ин бадқимор. *Шафеи Асар*
Гаҳе ки бозии миру вазир тарҳ шавад,
Нишон зи дузд наёбанд дар гирифтани қоб. *Туғро*

3. зарф; табақ.

Ҳазорон қоби заррин зери сарпӯш
Дар он неъматгаҳ оварданд бар дӯш. *Нозим*

◇ **қоби айнак** айнакдон, ғилофи айнак.

Бахти қоби айнаку оина дорад хонаам,
Ғайри равшандил надорад роҳ дар кошонаам. *Мӯҳсини Таъсир*

қоби мусҳаф ҷилди китоб, китобдон, махсусан ҷилди Қуръон.

То шуд ниқоби рӯяш ҳамранги қоби мусҳаф,
Тафсир гашт бетоб аз печутоби мусҳаф. *Туғро*

ҚОБА-ҚАВСАЙН *а.* قابقوسين 1. фосилаи байни ду абрӯ.

Аз миёни қоба-қавсайни ту меҷустам хабар,
Абрувот бар рӯи зебо кач нишасту гуфт: Рост! *Исмат*

2. *маҷ.* бисьёр наздик.

Бибин, эй ҳафтсола қурратулъайн,
Мақоми хештан дар қоба-қавсайн. *Низомӣ*
Дафъатан то қоба-қавсайн ӯ парид,
Роҳи садсола ба як ҷунбиш бурид. *Румӣ*

ҚОББОЗӢ قاب‌بازى буҷулбозӣ.

ҚОБИЗ *а.* قابض 1. гиранда, қабзкунанда; 2. қабулкунанда; анбордор.

Аз гандуму ҷав... ба анборе, ки дар он ҳудуд муайян шуда, таслими қобиз кунанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

қобиз гаштан гиранда шудан, ба даст даровардан, забт кардан, мутасарриф шудан.

Султон балдаи Лоҳурро қобиз гашта, ба яке аз умарои мӯътамад супурд. *«Таърихи Фаришта»*

3. давое, ки дарунравиро нигоҳ медорад, нигоҳдорандаи исҳол.

Ҳар киро дар табиат итлоқ аст,
Хӯрдани қобизаш чу тарьёқ аст. *Ҷомӣ*

◇ **қобизи арвоҳ** *д.* фариштаи марг, Азроил, ки гӯё ҷони одамонро мегирад.

Нақди ҳаёт ба қобизи арвоҳ супурд. *«Равзат-ус-сафо»*
Ҷони худ бидиҳаду ҷони ту иваз бистонад,
Гар бувад қобизи арвоҳ ба фармони падар. *Ҷомӣ*

ҚОБИЛ I *а.* قابل **1.** қабулкунанда, пазиранда.

То огаҳ аст ақл, ки аз хомаи қазо
Нақши вуҷуд қобили нафъу зарар уфтад. *Анварӣ*
Чандон даридааст гиребони тоқатам
Дасти ғамат, ки нест дигар қобили ямоқ. *Шоҳин*

2. *лоиқ*, сазовор, писандида.

Ҳар кӣ оинаи софӣ нашуд аз занги ҳаво,
Дидааш қобили рухсораи ҳикмат набувад. *Ҳофиз*

3. мустаид, истеъдоднок, қобилиятнок.

Шукр кун, Хисрав, балои ишқро,
З-он ки ин файзест, к-аз қобил нарафт.
Хисрави Деҳлавӣ

қобил будан истеъдод доштан.

Чун бувад асли ҷавҳаре қобил,
Тарбиятро дар ӯ асар бошад. *Саъдӣ*
Иноятхост ғамро бо ту, Исмат,
Ту дар маънӣ най қобил, чӣ ҳосил? *Исмат*

◇ **қобили амонат** *кинояаз* инсон; **қобили нузул** сазовори истиқомат кардан.

Ҷуз ман, ки нест хонаи ман қобили нузул,
Рӯи туро кӣ дид, ки аз худ бадар нашуд?! *Соиб*

қобил сохтан омода кардан, тайёр кардан.

Рӯи ҷонон талабӣ, оинаро қобил соз,
Варна ҳаргиз гулу насрин надамад з-оҳану рӯй.
Ҳофиз

қобил шудан омодагӣ ҳосил кардан, тайёр шудан.

Дидаро чандон, ки бо хуни ҷигар додем ғусл,
Аз сияҳбахтӣ тамошои туро қобил нашуд. *Исмат*

қобили дармон шудан сазовори тандурустӣ будан, шифопазир будан.

Дардманде, ки кунад дард ниҳон пеши табиб,
Дарди ӯ бе сабабе қобили дармон нашавад. *Ҳофиз*

қобили назар гардидан лаёқати ҳузур пайдо кардан, ба қабули касе сазовор шудан.

Ҳар кӣ гардид қобили назараш,
Ғолибият дамид аз асараш. *Бедил*

қобили таъбир набудан маънӣ надоштан, лоиқи тафсир ва гузориш набудан.

Ғами ҳаёт надорам зи майпарастиҳо,
Ки нест қобили таъбир хоби мастиҳо. *Соиб*

ҚОБИЛ II *а.* قابیل дар ривояти Таврот номи яке аз писарони Одам.

Ҷаври ман аз он зулфи балоҷӯӣ, азеро-к
Ҳамгунаи зоғ омаду ҳампешаи Қобил. *Мунҷик*
Аввал фарзанде, ки аз вай мутаваллид гашт, Қобил буд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚОБИЛА *а.* قابله доя, момодоя.

Вақте аз қобилаи хеш шунидам, ки мегуфт...
Саъдӣ

ҚОБИЛИ(Й)ЯТ *а.* قابلیت истеъдод, қариҳа, хусусияти аз худ намудан дар табиати инсон.

Ё дар ин қавм нест маърифате,
Ё маро ҳеҷ қобилийят нест. *Фузулӣ*
Азбаски қобилийят дар ишқ доштам,
Кардам атои фарзи ту бар кирдигор фарз. *Урфӣ*

ҚОБИЛӢ I قابلی қобил будан; қобилият.

ҚОБИЛӢ II قابلی палави маъмулӣ, ки сабзӣ, пиёз, равған бо гӯшт бирьён карда мешавад, бар хилофи палави софӣ, ки равғани доғ аз болои биринҷи пухта андохта мешавад.

Бар ҳар ноқобиле сад қобилӣ бахшанд ҳар рӯзе,
Ба софиҳои дил бояд дуоҳо кард султонро. *Савдо*

ҚОБУ *т.* قابو фурсат, фурсати муносиб, мавқеи қулай; **қобу ёфтан** фурсати муносиб пайдо кардан.

Одилшоҳ ... баъзе авқот, ки қобу меёфт, бар бархе мавозеъ ... дасти ҷуръат дароз мекард.
«Хизонаи омира»

... Қарор дод, ки ҳарчанд хар ба гирди ӯ бигардад, шер бад-ӯ илтифот нанамояд, то вақте ки қобу ёбад.
«Нигори дониш»

ҚОДИМ *а.* قادم қадамзананда; оянда.

Макшуф ба кӯшишу ба бахшиш,
Машғуф ба қодиму ба зоҳиб. *Анварӣ*

ҚОДИР *а.* قادر **1.** боиқтидор, тавоно, нируманд.

Ба қавл бандаи яздони қодиранд, валек
Ба эътиқод ҳама умматанд шайтонро. *Носири Хисрав*

қодир будан тавоно будан, қудрат доштан; аз ӯҳда баромадан.

Басе шевантирозиҳо намуданд,
Вале қодир ба тадбираш набуданд. *Нозим*
Ва онҳо касоне бошанд, ки қодир бар иктисоби қути явмия нестанд. *Аҳмади Дониш*

қодир шудан ғолиб омадан, забардаст будан.

Бар аҷзи душман раҳмат макун, ки агар қодир шавад, бар ту набахшояд. *Саъдӣ*
Бар гунаҳгор чун шудӣ қодир,
Афвро шукри неъмати худ соз. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. *д.* номи худо.

Ин ҳама осор, ки нодирнамост,
Бар сифати ҳастии қодир гувост. *Ҷомӣ*

◇ **қодири бечун** тавонои бемонанд; *кинояаз* худо.

Ин ҳама қодири бечун ҷиҳати ман эҷод фармуд.
«Равзат-ус-сафо»

ҚОДИРАНДОЗ قادرانداز тирандозе, ки дар нишон гирифтан хато намекунад; он кӣ дорои қудрати тирандозӣ мебошад; *муқ.* **қадарандоз.**

Мурассаъторкаше, чобуксаворе, қодирандозе,
Қавибозу камондоре, хадангалмос пайконе. *Сайидо*

ҚОДИРДАСТ قادردست *ниг.* **қодирандоз.**

Тир, к-аз мӯ дуруст ҷастию соф,
Барнаҷастӣ аз ӯ ба гоҳи шикоф.
З-он хато бо савори қодирдаст
Ҷаста меҷуст мир шаст ба шаст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚОДИРӢ قادری боиқтидорӣ, тавоноӣ.

Аз баҳри халқ эзидат андар макон намуд,
Зеро ки халқро зи бирун нест қодирӣ. *Воизи Сарахсӣ*

ҚОЗ *т.* قاز навъе аз мурғи обии калони сафед ё хокистаранг, ғоз.

Амир эшонро ба сабру фараҷ хонда дилдорӣ медод, ки дар асно ҷамоате аз қоз ба ҳаво мерафт.
Аҳмади Дониш

ҚОЗГИР قازگیر шикоркунандаи қоз.

Зи бози тезчанги иштиҳои қозгири мо
Халосӣ нест дар саҳрои лаълӣ мурғи бирьёнро.
Савдо

ҚОЗИХОНА قاضیخانه ҳавлие, ки он ҷо қозӣ истиқомат дорад ё маҷлиси мурофиа барпо мегардад.

Махдум ба тарафи Ғиҷдувон шитофтанд, қозихонаро суроғ карданд. *Садри Зиё*

ҚОЗИЮЛҚУЗОТ *а.* قاضیالقضاة калони қозиҳо, қозикалон.

Рӯзе назди қозиюлқузот рафтам. *Авфӣ*

Маъмуни халифа бо Яҳьёи Актам, ки қозиюлқузоти Бағдод буд, ба тамошо баромад.
Аҳмади Дониш

ҚОЗИЮЛҚУЗОТӢ قاضیالقضاتی қозикалонӣ.

Қозиюлқузотии Хатлон ӯро дод, ки он ҷо бисту анд мадраса аст. «*Таърихи Байҳақӣ*»

ҚОЗИЮЛҲОҶОТ *а.* قاضیالحاجات бароварандаи ҳоҷатҳо, ҳоҷатбарор; *киноя аз* худо.

Ҳавоиҷ ва муҳиммот ба қозиюлҳоҷот марфӯъ медоштанд. «*Равзат-ус-сафо*»

ҚОЗУРА *а.* قاذوره кори бад, гуноҳи сахт, ҳаромкорӣ.

ҚОЗУРОТ *а.* قاذورات *ҷамъ* 1. *ҷ.* **қозура**; 2. наҷосатҳо; ахлотҳо.

Тоифае рафтанд ва ба наҷосату қозурот онро монанди табиати аҳли хилоф ва шиқоқ тира ва мукаддар сохтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

ҚОЗЧАРОНӢ قازچرانی 1. чарондани қоз; 2. *киноя аз* бекорхӯҷагӣ.

ҚОЗҒОН||ҚАЗОН *т.* قازغان|قزان деги бузург.

Дар ҳадиси дигарон дил дон чунон,
К-об ҷӯшон з-оташ андар қозғон ... *Румӣ*

◇ **қозғонаш сарнагун шудааст** *киноя аз* камоли бесомонӣ ва парешонӣ.

ҚОЗӢ *а.* قاضی мансабдори шаръӣ, ки кашмакашҳои оммавӣ ва оилавиро аз рӯи қонуни шариат ҳал мекунад.

Қозӣ, ки ба ришват бихӯрад панҷ хиёр,
Собит кунад аз бахри ту сад харбузазор. *Саъдӣ*

Ба нафрин кушоданд он гаҳ забон,
Бирафтанд то пеши қозӣ давон. *Савдо*

қозии калон қозикалон, қозии асосӣ, ки дар пойтахти аморат мурофиа мекард.

Дар байни Абдулазизхоҷа ва қозии калон кудурате буд. *Садри Зиё*

◇ **қозии фалак** (*ё* **чарх**) *киноя аз* сайёраи Муштарӣ; **қозии ҳоҷот** ҳоҷатбарор; *киноя аз* худо.

Ҳофиз, оби рухи худ бар дари ҳар сифла марез!
Ҳоҷат он беҳ, ки бари қозии ҳоҷот барем. *Ҳофиз*

ҚОИД I *а.* قائد 1. асокаш, роҳнамо.

Нобино шуда буд, ғуломе дошт, ки қоиди ӯ буд.
Авфӣ

Биё, гӯшро қоиди ҳуш кун,
В-аз он гавҳар овезаи гӯш кун. *Ҷомӣ*

2. сипаҳсолор, фармонфармои лашкар, сарлашкар.

Он қоид Фаластинро фатҳ фармуда, азми Димишқ кард. «*Равзат-ус-сафо*»

◇ **қоиди бахт** раҳнамои бахту толеъ.

... Ки гар қоиди бахт раҳбар шавад,
Аз он хоки покам муяссар шавад ... *Шоҳин*

ҚОИД II *а.* قاعد нишинанда, нишаста.

Гар ба хидмат қоиме хоҳӣ, манам,
В-ар намехоҳӣ, ба ҳасрат қоидӣ. *Саъдӣ*

қоид кардан гузордан, ба ҷо овардан.

Он шаб аз заъфи рӯза он сара мард
Фарзу суннат намоз қоид кард. *Саноӣ*

ҚОИДА *а.* قاعده 1. асос, поя, буньёд.

Ҳусни ту гар ҳам бар ин қарор бимонад,
Қоидаи ишқи ӯ устувор бимонад. *Анварӣ*

Санг кашиданди, то қоидаи хона мӯҳкам карданд.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

қоида ниҳодан поя гузоштан.

Ҳар кӣ дар гетӣ биное киви ӯ оғоз кард,
Он биноро қоида бар лаънату нафрин ниҳод. *Муиззӣ*

Зи бас ҷафои ту бар ошиқон зи ҳад бигзашт,
Ниҳод қоидаи ишқ рӯ ба вайронӣ. *Шоҳин*

2. расму одат.

Ин қоида гар чунин бимонад,
Буньёди харобии ҷаҳон аст. *Анварӣ*

Ман маломатзадаам, лек дар оини вафо
Равишу қоидаи кори маро дидӣ? — Не! *Савдо*

қоидаи нифоқ нифоқпешагӣ, расми нифоқ, мунофиқӣ.

Бахри фиреби аҳли дил чанд кунӣ пичир-пичир?
Нест биной маҳкаме қоидаи нифоқро. *Савдо*

3. дастур, оин, қонун.

Вай қоида ниҳода буд бар аҳли рустой, ки аз деҳқонон ва маликзодагон дувист барно камари заррин барбастӣ ва шамшер ҳамоил карда ба хидмат омадандӣ. «*Таърихи Наршахӣ*»

Абдумалики Абӯнаср..., ки ӯ вазири Алпарслон ... буд ..., фармуд, то он қоидаро бартараф сохтанд. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

◇ **қоидаи худо** нағмаи шутурронӣ.

В-он шефта буд нағмапардоз,
Бар қоидаи худо навосоз. *Ҳилолӣ*

қоида шикастан назму тартиби корро вайрон кардан.

Он бағйпешаи табаҳандеша, к-аз ғурур
Дар кини шоҳ қоидаи хобу хӯр шикаст.
Имодии Шаҳриёрӣ

аз қоида афзун афтодан аз низом берун шудан, аз тартиб баромадан.

Хол, ки аз қоида афзун фитад,
Бар рухи маъшуқа на мавзун фитад. *Ҷомӣ*

аз қоидаи хирад гардидан девона шудан, аз ақл бегона шудан.

Яъне Маҷнун — асири Лайлӣ,
Шӯридаи доругири Лайлӣ,
Чун аз худу қавми худ бигардид,
В-аз қоидаи хирад бигардид. *Ҷомӣ*

ҚОИЛ *а.* قائل 1. гӯянда; ҳикояткунанда.

Шунидам, қоиле мегуфт, ки овози вай мешунидам, аммо шахси вайро намедидам. *Ҷомӣ*

Аз ин ҷо маълум шуд, ки қоили матлаъ Ҳунарвархон аст. «*Хизонаи омира*»

2. иқроршаванда, мӯътақид; мӯътариф, эътирофкунанда.

Гурӯҳе, хоксоронем сар дар поят афканда,
На роҳи аҳлро лоиқ, на дарди ишқро қоил. *Исмат*

қоили сидқ ростгӯй, ростқавл.

Сураташ хубу ҳайаташ комил,
Қоили сидқу олими омил. *Саноӣ*

ҚОИМ *а.* قائم **1.** рост; устувор, пойдор.

Чаҳор пора санги бузург ҳар як чун манорае сӣ газ қоим истода ва аз сарҳои он қатароти об чаккон. *Носири Хисрав*

Эй ба ту қоим вуҷуди асли ҳар мавҷуди мо,
В-эй зи ту равшан чароғи гавҳари мақсуди мо. *Махфӣ*

2. ходим, хизматгор.

Мо дар ҳаммом шудем ва даллоку қоим даромаданд. *Носири Хисрав*

3. дуранг шудани бозии шатранҷ дар мавқее, ки шоҳ ва дигар мӯҳраҳои ҳариф қобили ҳаракат намебошанд.

Шатранҷи ин санои туам қоими замона,
Қ-аз натъи мидҳати ту бурун лашкаре надорам. *Хоқонӣ*

4. пинҳон шудан, руст шудан; ◇ **қоими панҷӯм осмон** сайёраи Миррих; **қоим ба зот** азалӣ, абадӣ, ҷовид, ба асли зоти худ пойдор.

Ман каломи ҳаққаму қоим ба зот,
Қути ҷони ҷону ё қути закот. *Румӣ*

қоим будан а) давом доштан; муттасил ва пайваст будан.

То намози дигар миёни ҳар ду гурӯҳ ҷангу низоъ қоим буд. *«Равзат-ус-сафо»*

б) ба хидмат истодан.

Бар дари ӯ муқиму қоим бош,
То бувад ҷон, ба ҷон мулозим бош. *Ҷомӣ*

қоим ба феъл будан ҳаракат доштан, қобили ҳаракат будан.

Модда ба нафси хеш қоим ба феъл нест. *Ибни Сино*

қоим доштан нигоҳ доштан, барқарор доштан.

Нуктаи хуш гуфтааст он дурбин:
Адл дорад мулкро қоим, на дин. *Ҷомӣ*

қоим истодан истодан; дар хизмат будан.

Ҷон дар сари ман фишонда доим,
Ман хуфтаву ӯ ситода қоим. *Шоҳин*

қоим кардан барпо кардан.

Сайидо, ин он ғазал бошад, ки Соиб гуфтааст:
Мекунӣ қоим қиёматро, аз он боло мапурс. *Сайидо*

қоим шудан барпо шудан; пойдор мондан.

Чун ҷанг миёни эшон қоим шуд ва дароз кашид, Фур Искандарро ба муборазат хост. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Умарои ҳузур нахостанд, ки пои наввоб дар остони хилофат қоим шавад. *«Хизонаи омира»*

ҚОИМА *а.* قائمه **1.** *ниг.* **қоим 1.**

Аммо девори масҷид қоима нест ва рукнҳо вармолидааст, то ба мудавварӣ моил аст. *Носири Хисрав*

2. поя.

Чаҳор қоимаи сарир муҳозии ин чаҳор санг бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

Аз ин чаҳор қоима ҳар кадом ки нуқсон орад, он се дигарро қиём намонад. *Аҳмади Дониш*

3. пой; **4.** хатти рост, перпендикуляр.

Чунон ки гӯянд андар ҳандаса, ки ҳар хати мустақим, ки бар хати мустақим истад, ду зовия кунад, чун ду қоима. *Ибни Сино*

◇ **қоимаи шамшер** дастаи шамшер.

Ҳонӣ даст ба қоимаи шамшери сарҳанге аз сарҳангони писари Зиёд бурд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚОИМАНДОЗ قائم‌انداز ғолиби ҷанг; бозигари комил дар шатранҷ.

Ман ар бо ту чарбам ба ҳангоми кин,
Бувам қоимандози рӯи замин. *Низомӣ*

ҚОИММАҚОМ قائم‌مقام **1.** ҷонишин, халифа, ноиб.

Гар дӯстро ба дигаре аз ман фароғат аст,
Ман дигаре надорам қоиммақоми дӯст. *Саъдӣ*

Бо қадди ту санавбар дар чашми ман наёяд,
Ӯ кист, то қадатро қоиммақом бошад! *Салмони Соваҷӣ*

Баъд аз вай қоиммақоми вай дар маснади иршод фарзанди вай Шайх Садриддин будааст. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* фарзанд; ворис.

Ба шайхе дар он буқъа кишвар гузошт,
Ки дар дуда қоиммақоме надошт. *Саъдӣ*

ҚОИМУЛЛАЙЛ *а.* قائم‌اللیل шабхез барои намозхонӣ, зоҳид.

Туй қоимуллайли шабзиндадор,
Гар имшаб бимирам, ту шаб зинда дор. *Хоҷу*

ҚОИМӢ قائمی пойдорӣ, устуворӣ.

Андар он коре, ки дорад он сабот,
Қоимӣ деҳ нафсро, бахшаш ҳаёт. *Румӣ*

ҚОЛ *а.* قال гуфт; гуфтор.

Аз сухангӯй қол пурс, на ҳол,
Аз зиреҳгар зиреҳ талаб, на ҷувол. *Саноӣ*

Ман аз он равзан бидидам ҳоли ту,
Ҳол дидам, кай нияюшам қоли ту. *Румӣ*

қолу мақол гуфтугӯ, гап-гапи мардум, гапҳои ҳархела.

Ман, ки малул гаштаме аз нафаси фариштагон,
Қолу мақоли оламе мекашам аз барои ту. *Ҳофиз*

қолу қил *ниг.* **қил (қилу қол).**

Аз қолу қили мадраса ҳолӣ дилам гирифт,
Якчанд низ хидмати маъшуқу май кунам. *Ҳофиз*

ҚОЛАБ||ҚОЛИБ *а.* قالب **1.** тан, бадан, пайкар.

Писараш хост, ки қолаби ӯро ба мавзеи дигар, ки аз ин офат эмин бошад, нақл кунад. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

Он марди мутазаллим аз биму хавф қолаби беҷон шуда буд. *Аҳмади Дониш*

2. чорчӯбаи хиштрезӣ, қуттии хиштрезӣ, андозаи хишт; андозаи чоркунҷа е ба шакли дигар, ки заргарон, рехтагарон, ҳалвогарҳо ва ғ. моеъро ба он мерезанд.

Медамад рӯҳи наботи карамат дар тани сард,
Ҳамчу он шир, ки дар қолаби қанд аст равон *Афзали Собит*

3. коғази нақшандозӣ, трафарет.

Гарчи бо ман он нигори босмагар ҳаммактаб аст,
Қардаҳояш бе таҳ асту гуфтаҳояш қолаб аст. *Сайидо*

◇ **қолаби меҳроб** тоқи меҳроб.

Аз абруят ба қолаби меҳроб ҷон намонд,
Ҳоҳад имом омаду бар вай намоз кард. *Мушфиқӣ*

қолиби фарсуда тан.

Зи сӯзи қолиби фарсуда будам роҳате гаҳ-гаҳ,
Кунун з-он устухонҳо низ хокистар намеёбам. *Исмат*

қолиби хокӣ тан, ҷисм, бадан.

Қолиби хокӣ суви хоке фиганд,
Ҷону хирад сӯи самовот бурд. *Рӯдакӣ*

қолаб задан тан додан, таслим шудан.

Ҳакиме, ки ҷоми лаболаб зада,
Расида ба асрору қолаб зада. *Туғро*

қолаб тиҳӣ кардан (*ё* **сохтан**) а) беҳуш шудан.

Қолаб тиҳӣ зи дидани вайрона кардаӣ,
Эй вой, агар нигоҳи ту афтад ба рӯи ганҷ. *Соиб*

б) ҷон додан, мурдан.

Гӯянд: Он рӯз аз гӯшаи айвон мусичае парвоз карда худро дар канори Ҳофиз андохт ва қолаб тиҳӣ сохт. *Восифӣ*

Наздик буд, ки қолаб тиҳӣ кунем ё саросема андар баҳр афтем. *Аҳмади Дониш*

ҚОЛАБКОРӢ قالب کاری иморате, ки шифти онро аз оҳаку хишт ё санг месозанд.

Хандаҳо дорад зи равзан хонаи меъмориат,
То чӣ бар қолаб занад баҳри ту қолабкорият. *Мӯҳсини Таъсир*

ҚОЛАТ *а.* قالت гуфтор.

Дастбозист қолати ту ҳанӯз,
Пои домест ҳолати ту ҳанӯз. *Саноӣ*

ҚОЛА-ҚОЛА *а.* قال‌قال гуфтугӯ, сӯҳбат, гап-гапи мардум; овоза.

Расвоии миракӣ кабобӣ
Олам бигирифт қола-қола. *Шарафуддини Алии Яздӣ*

ҚОЛИБ *а.* قالب *ниг.* қолаб.

ҚОЛИБОФ قالی‌باف гилембоф.

ҚОЛИБТИҲӢ قالب‌تهی дарунхолӣ, миёнковок.

Зи ғурридани кӯси қолибтиҳӣ
Даромад ба сар мӯйро фарбеҳӣ. *«Таърихи Фаришта»*

Дар шаби маҳтоб бе май базми айшам дарҳам аст,
Шиша чун қолибтиҳӣ шуд, моҳ шамъи мотам аст. *Носир Алӣ*

ҚОЛИН||ҚОЛӢ *т.* قالین‖قالی гилеми пашмини патнок.

Гар озодаӣ, бар замин хуспу бас,
Макун баҳри қолӣ заминбӯси кас! *Саъдӣ*

Қолист моро чу фарши хона,
Гӯ: Хез, ҳасир, аз миёна! *Шоҳин*

Ҷумла гилему қолини бобо аз они ман,
В-он нақшҳои мондаи бӯрьё аз они ту. *Мушфиқӣ*

Хонаи ин қавмро чун масҷиди одина дон,
Зинати қолин таъни пешайвон асту бас. *Сайидо*

ҚОЛИНШИНОС قالین‌شناس *ниг.* қолишинос.

ҚОЛИЧА قالیچه қолини хурд; ҷойнамоз; **қоличаи Сулаймон(ӣ)** а) қолинчаи афсонавие, ки гӯё ба ҳаво парвоз карда соҳибашро ҳар ҷо мебурдааст.

Печида по ба домон гаштем оламеро,
Қоличаи Сулаймон домони мост гӯӣ. *Матлаъӣ*

б) гилеми пурбаҳо.

Намениҳем, гараш миннате чакад аз хун,
Сурини хеш ба қоличаи сулаймонӣ. *Фавқӣ*

ҚОЛИШИНОС||ҚОЛИНШИНОС قالی‌شناس‖قالین‌شناس мутахассиси шиносандаи неку бади гилем.

Нарх надорад бари қолишинос,
Қолии абрешиму тораш палос. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚОЛУС قالوس *мус.* номи навое аз мусиқӣ.

Ҳаме то барзанад овози булбулҳо ба бустонҳо,
Ҳаме то барзанад қолус хуньёгар ба мизмарҳо. *Манучеҳрӣ*

ҚОЛӢ I *т.* قالی *ниг.* қолин.

ҚОЛӢ II *а.* قالی: **ҳолӣ ва қолӣ** ботинӣ ва зоҳирӣ.

Сулаймонхоҷа марде буд бебоку лоубол ва мункири қамолоти ҳолию қолии он ҷаноб. *Садри Зиё*

ҚОМ *м.* قام фолбин, найрангбоз, соҳир.

Баъзе тақрир кардaнд, ки қомон дар илми шона назар карда мегӯянд, ки сабаби ранҷурӣ сеҳр аст. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ҚОМАТ *а.* قامت **1.** қад.

На ҳар чӣ ба қомат меҳтар — ба қимат беҳтар. *Саъдӣ*

Дар чаман боди баҳорӣ зи канори гулу сарв
Ба ҳаводории он оразу қомат бархост. *Ҳофиз*

қомати воло қади баланд ва расо; **қомати мавзун** қадди зебо, қадди мутаносиб.

Будем ба ҳам даршуда бо қомати мавзун
В-он қомати мавзун зи қиёмат батар омад. *Анварӣ*

қомати чолок қомати мавзун, қомати зебо.

Чун гул аз накҳати ӯ ҷома қабо кун, Ҳофиз,
В-он қабо дар раҳи он қомати чолок андоз. *Ҳофиз*

қомати якто қомати рост; қади бемислу монанд.

То саҳни чаман қомати якто ту рафта,
Шамшод зи по рафтаю дар пои ту рафта. *Ҳоҷӣ*

қомат баркашидан қад баланд кардан, рост шудан

Чу қомат баркашид он сарви озод,
Ки будаш тан зи симу дил зи пӯлод... *Фахриддини Гургонӣ*

2. *маҷ.* миқдори андак, як миқдори кам.

Ёд дорам, ки шайх бар рӯи дарьёи Мағриб бирафт ва қадамаш тар нашуд, имрӯз чӣ ҳолат буд, ки дар ин қомате об аз ҳалок чизе намонд. *Саъдӣ*

◇ **қомати аҷз** қомати оҷизона, ки ба хоксорӣ ва ё умеду тамаъ пеши касе хам шудааст.

Дигар қомати аҷзам аз баҳри хост
Набояд бари кас дуто карду рост. *Саъдӣ*

қомат барафрохтан бар пой хостан, аз ҷо хестан.

Ба азми рафтан аз гулзор чун қомат барафрозад,
Гул аз бетоқатӣ чун хор овезад ба домонаш. *Соиб*

қомат кардан дар намоз рост истодан.

Бар дари масҷид гузоре кун, ки пеши қоматат
Дар намоз оянд онҳое, ки қомат мекунанд. *Авҳадӣ*

қомат рост кардан ба по шудан, аз ҷо хестан.

Накарда баҳри тамошо ҳанӯз қомат рост,
Ки шуд хироми ту селоби ақлу ҳуш моро. *Соиб*

ҚОМАТОРОӢ قامت‌آرائی қад рост кардан.

Ва аз решаи нотавон қоматороии ин ҷинс ниҳол баид менамояд. *Бедил*

ҚОМЕЪ *а.* قامع фотеҳ, фатҳкунанда, шикананда, ғолиб.

Моликулмулки кишвари панҷӯм,
Қомеи авҷи ахтари панҷӯм. *Хоқонӣ*

ҚОМУС *а.* قاموس 1. чуқуртарин ҷои баҳри муҳит, чуқуртарин ҷои уқёнус; 2. номи луғати машҳури арабӣ, ки таълифи Муҳаммад бинни Яъқуби Фирӯзободӣ (асри XIV) мебошад.

Ба ғайри маънии дил нест ҳеҷ ҷо мафҳум,
Ту хоҳ дарс зи Қомус гиру хоҳ Сурох. *Бедил*

3. фарҳанг, китоби луғат.

Румузфаҳмии дил кори тарҷумонӣ нест,
Маҳоҳ маънии ишқ аз иборати қомус. *Ҳоҷӣ*

ҚОНЕЪ *а.* قانع розӣ, қаноаткор; **қонеъ шудан** розӣ шудан, қаноат кардан, басанда шуморидан.

Кӯзаи чашми ҳарисон пур нашуд,
То садаф қонеъ нашуд, пурдур нашуд. *Румӣ*

Зи ман ба нуқтаи рангин чу лола қонеъ шав,
Ки аз барон дурудан накиштаанд маро. *Соиб*

Нафси одамӣ ба ҳеҷ поя қонеъ намешавад.
Аҳмади Дониш

ҚОНИТ I *а.* قانت фармонбардор, итоаткунанда.

Пеши ту он сангреза сокит аст,
Пеши Аҳмад ӯ фасеҳу қонит аст. *Румӣ*

ҚОНИТ II *а.* قانط ноумед, маъюс.

ҚОНИТИН *а.* قانتين ҷ. қонит I.

Аз содиқин вафо талаб, аз қонитин адаб,
Аз муттақин ҳаёву зи мустағфирин баён. *Хоқонӣ*

ҚОНУН I *а.* قانون низом, тартиб; қоида, дастур.

Таълими ғамзаи ту бувад ҳар куҷо ки ман
Қонуни сеҳру қоидаи ноз бишнавам. *Ҷомӣ*

Рақсанду шеър хонанд, қонуни ноз донанд,
Бозанду ҷилва созанд, халқе кунанд шайдо. *Васлӣ*

Ал-Қонун номи китоби тиб, ки таълифи Абӯалӣ Сино аст; **қонун бастан** назм ва тартиб додан.

Аҳволи меҳру маҳро рои ту карда равшан,
Аъмоли мулку динро килки ту баста қонун.
Салмони Соваҷӣ

ҚОНУН II *ю.-а.* قانون *шакли арабишудаи* **конун** III.

Чу омад аз айвони ӯ бонги чанг,
Муғаннӣ ба қонун даровард чанг. *Фирдавсӣ*

ҚОНУНАН قانوناً мувофиқи низом, аз рӯи қонуну қоида.

ҚОНУНГУЗОР قانون‌گذار он кӣ қонуну қоидаро муайян мекунад, қонунниҳанда.

ҚОНУНГУЗОРӢ قانون‌گذاری қонунсозӣ, муайян кардани қонун ва қоида.

ҚОНУНЗАН قانون‌زن *ниг.* қонуннавоз.

ҚОНУННАВОЗ قانون‌نواز навозандаи қонун; *ниг.* **қонун** II.

Овард мистаре паи маҷмӯаи нашот,
Дидем созу сӯҳбати қонуннавозро. *Афзали Собит*

ҚОНУННОМА قانون‌نامه дастуруламал, низомнома.

ҚОНУНПАРАСТӢ قانون‌پرستی риояи қонун кардан.

ҚОНУНТИРОЗ قانون‌طراز қонунсоз; *ниг.* **қонун** II.

Аз навои мураккабу муфрад
Гашт қонунтироз ҷаҳлу хирад. *Бедил*

ҚОНУНӢ I قانونی аз рӯи қонун, расмӣ.

ҚОНУНӢ II قانونی *мус.* қонуннавоз, навозандаи қонун.

Зи бас ки дилбари қонуниям сафо дорад,
Бар аҳли ҳусн ба қонун гирифтҳо дорад. *Сайфӣ*

ҚОНӢ *т.* قانی хунӣ, ба ранги хун, сурхи баланд.

Ту дар рӯзи ҳайҷо сувайдои зангӣ
Бикардӣ ба шамшер ҳамрои қонӣ. *Манучеҳрӣ*

ҚООН *м.* قاآن подшоҳи муғул.

Ӯро муддате бо эъзозу икром нигоҳ дошт ва баъд аз он ба бандагии қоон фиристод. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ҚОР I *ю.-а.* قار *ниг.* қир.

Ҷаҳон сар ба сар гашта дарьёи қор,
Барафрӯхта шамъ з-ӯ сад ҳазор. (2) *Фирдавсӣ*

Ба рӯз бошад дар парри ӯ сапедии сим,
Ба шаб набошад дар боли ӯ сиёҳии қор. (1) *Муиззӣ*

Чу дӯш аз сақфи миноранг ташти зар нигор афтод,
Фалакро косаҳои нуқра дар дарьёи қор афтод. (2)
Бадри Ҷочӣ

ҚОР II *т.* قار барф; *маҷ.* бисьёр сафед.

Ҳалқаи ҳар дар мазан, лофи қаландар мазан,
Мурғ най, пар мазан, қир магӯ қорро
Шамси Табрезӣ

ҚОРЕҲ *а.* قارح ҳилагар, маккор.

Қорехтар аз ғуробу диловартар аз уқоб,
Ҳушьёртар зи ҳақиусу чобуктар аз заған. *Ломеӣ*

ҚОРИА *а.* قارعة 1. номи сурае аз Қуръон (аксаран бо 'ал' меояд).

Гунагун медид нохуш воқиа,
Фотиҳа мехонд бо Ал-Қориа. *Румӣ*

2. ҷангу ҷидол, занозанӣ.

Шоҳ омад, то бубинад воқиа,
Ёфт он ҷо залзала в-ал-қориа. *Румӣ*

3. *маҷ.* яке аз номҳои рӯзи қиёмат.

Қориа донӣ, ки чӣ буд қориа?
Ҳаст баҳри кӯбн дилҳо сориа. *Румӣ*

4. кӯбанда, зананда, саркӯбкунанда.

ҚОРУН *а.* قارون 1. номи як пулдори хасис, ки гӯё ба ғазаби худо гирифтор шуда, бо тамоми сарваташ ба замин фурӯ рафтааст.

Қорун ҳалок шуд, ки чиҳил хона ганҷ дошт,
Нӯширвон намурд, ки номи никӯ гузошт. *Саъдӣ*

Ба ибрат назар кун, ки гардун чӣ кард?
Фаридун куҷо рафту Қорун чӣ кард?! *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* пулдор, давлатманд.

Ҳангоми тангдастӣ дар айш кӯшу мастӣ,
К-ин кимиёи ҳастӣ Қорун кунад гадоро. *Ҳофиз*

ҚОРУНӢ قارونی мансуб ба Қорун; пулдорӣ, ганҷҳои бисьёре доштан.

Бар сари ганҷҳош аз афзунӣ
Муш мекард нози қорунӣ. *Бедил*

ҚОРУРА *а.* قاروره 1. шиша; зарф, ованд.

Дилҳо ба ситеза хаст натвон,
Қорура ба раҳ шикаст натвон. *Хисрави Деҳлавӣ*
Сиёҳу танг чун қорураи қир,
Матои сокинонаш ғуллу занҷир. *Ҷомӣ*

2. зарфе, ки дар вай борут ва нафт андохта ва оташ зада ба сӯи душман мепартофтанд.

... Ки хаст аждаҳое дар оташкада,
Чу қорура дар мардум оташ зада. *Низомӣ*

Ёқут фармон дод, то пиёдагон пеш рафта, оташ дар қорураҳои нафт заданд. *«Равзат-ус-сафо»*

қорураи бурҷ қорураи нафт, ки онро даргиронда аз бурҷи қалъа ба тарафи душман мепарронданд.

Фалак қорураи бурҷат шуд, эй моҳи самоқадрон,
Малак парвонаи нурат шуд, эй шамъи ҷаҳондорон. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. зарфе ба шакли масона, ки пешоби беморро дар он рехта барои муайян кардани бемори ба назди табиб мебаранд.

Бомдод қорура овардан гирифтанд ва Абӯалӣ ҳаменигарист. *Низомии Арӯзӣ*

Ранги рӯю набзу қорура бидид,
Ҳам аломоташ, ҳам асбобаш шунид. *Румӣ*

◇ **қорура шикастан** беобрӯ шудан, аз қадру қимат ва эътибор афтодан.

Қорураи ному шишаи нанг
Афтоду шикаст бар сари санг. *Низомӣ*

қорура бар санг задан нохуш кардани айш, димоғи касеро сӯхтан.

Раво бошад, ки бо ин сеҳру найранг
Ба бесангӣ занам қорура бар санг. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚОРУРАДОН قارورەدان қорурашинос, табиб.

На набзозмоям, на қорурадон,
Ки асрори тиб бо ту созам баён. *Шоҳин*

ҚОРӢ *а.* قاری қироаткунанда, хонанда, ёдкунандаи Қуръон.

Ба ғайри васл нахонанд қориёни Қуръон,
Зи ҳоли вақф вуқуфе набошад эшонро. *Ҷомӣ*

ҚОСИД *а.* قاصد 1. қасдкунанда, нияткунанда, азму оҳангкунанда.

Қосиди озори мардум нест он чашми сиёҳ,
Ҷодуню мастию шӯхӣ бар ин медорадаш. *Исмат*

Малики Бобул бо шашсад ҳазор марди муҳориб қосиди Байтулмуқаддас гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* душман, хасм.

Ман то рӯз бедор будам, то ногоҳ қосиде фурсат наёбад. *Авфӣ*

3. номабар, хабаррасон, пайк, касе, ки хабар ё номаеро аз касе ба касе мебарад.

Сӯи ту қосиде, ки барад номаи мурод,
Ҳасрат барам зи номаву ғайрат зи номабар. *Мушфиқӣ*

Шариф ин гулбарг руқъаро аз қосиде, ки чун боди сабо сабукрав буд, равона намуд. *«Таърихи Сайидроқим»*

4. элчӣ, миёнарав, сафир.

Амир Наср қосидон фиристод ба талаби он мол ва вай нафиристод. *«Таърихи Наршахӣ»*

Қосиде пеши Ишқ соз равон,
Ки чӣ ояд зи назди ӯ фармон. *Мушфиқӣ*

◇ **қосиди чарх** моҳ ва офтоб.

ҚОСИДАН *а.* قاصداً қасдан, амдан, дидаву дониста, барқасд.

Омаданду даст бар вай мезананд,
Қосидан чизе нагуфт он арҷманд. *Румӣ*

ҚОСИМ *а.* قاسم тақсимкунанда, қисматкунанда, бахшанда; яке аз номҳои худо, ки бахшкунандаи ризқ ҳисоб мешуд.

ҚОСИР *а.* قاصر кӯтоҳ; кам, норасо; оҷиз.

Ва он рӯз Фазл сарои хеш биёроста буд бар сабиле, ки бузургон ҳайрон бимонданд, чандон нафоис ҷамъ карда буд, ки анфос аз шарҳ ва сифати он қосир буданд. *Низомии Арӯзӣ*

Забони қалам аз таҳрири камоли ӯ оҷиз ва қосир аст. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ақли қосир ақли норасо, ақли кӯтоҳ.

Ӯ бо вуҷуди манзари кареҳ ақли қосир дорад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

қосир омадан оҷиз будан.

Ва дар шадоиду миҳан ба навъе мусобарат менамуд, ки қуввати башария аз он қосир меомад. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚОСИРБАЁН قاصربیان он ки дар сухан нотавон аст.

Хомаи Роқими ҳеҷмадони қосирбаён чӣ метавонад гуфт ва чӣ метавонад навишт?.. *«Таърихи Сайидроқим»*

ҚОСИРОТУТТАРФ *а.* قاصرات‌الطرف занҳои покнигоҳ, занҳое, ки назари пок доранд.

Карда ҳамвора з-он қусури шигарф
Ҷилва ҳурони қосиротуттарф. *Ҷомӣ*

ҚОСИРҲИММАТ قاصرهمت пастҳиммат, назарпаст.

Тоифае ҳастанд... қосирҳиммат, кофирнеъмат, ки бибаранду биниҳанд ва нахӯранду надиҳанд. *Саъдӣ*

ҚОСИТ *а.* قاسط касе, ки аз ҳаққу адолат рӯй гардонидааст, ситамгор, золим.

Маро худои азза ва ҷалла бар фосиқон, ки авлоди қоситонанд, гумошта. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚОСӢ I *а.* قاسی сиёҳдил, сахтдил, бераҳм.

Лек дилҳошон чу қосӣ гашта буд,
Ин гунаҳҳошон ибодат менамуд. *Румӣ*

ҚОСӢ II *а.* قاصی дур; баланд.

Ва ин имом ба офоқи машриқу мағриб ва шимолу ҷануб битавонад расид, то асари ҳифзи ӯ ба қосӣ ва донӣ расад. *Низомии Арӯзӣ*

ҚОТЕЪ *а.* قاطع қатъкунанда, буранда, бурро.

Намегардӣ ту ҳаргиз нолаи ушшоқро сомеъ,
Бувад пайваста дар дасти нигоҳат ханҷари қотеъ. *Сайидо*

бурҳони қотеъ а) далели бурро, далели қатъӣ; б) номи фарҳанги машҳур, ки Муҳаммадҳусайни Табрезии мутахаллис ба Бурҳон соли 1652 таълиф кардааст; **далели қотеъ** далели бурро, далели равшан.

Фатҳи он қилоъ ва биқоъ далели қотеъ аст бар вуфури саодат ва давлати Мангу-қоон. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ҳуҷҷати қотеъ далели бурро.

Туро ҳуҷҷати қотеъ ба даст, яъне теғ
Чӣ гуна пеш равад даъвии музаввири ӯ?
Заҳири Форьёбӣ

ҷавоби қотеъ посухи бурро, ҷавоби қатъӣ.

Бӯмуслим ҳар суханеро ҷавоби қотеъ медод.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

◇ **қотеи аъмор** буранда ва хотимадиҳандаи умрҳо кушанда; *киноя аз* фариштаи марг.

Замона дасти туро дид зомини арзоқ,
Ситора теғи туро дид қотеи аъмор. *Заҳири Форьёбӣ*

қотеи пайванд аз ҳамдигар ҷудокунанда.

Ҳасад андар миёни хешованд
Ҳамчу теғ аст қотеи пайванд. *«Ҳористон»*

қотеи тариқ (*инчунин* **қотеъуттариқ**) дузди роҳгардон.

Зи қотеони тариқ ин замон шаванд эмин
Қавофили дилу донишм, ки марди роҳ расид. *Ҳофиз*

ҚОТЕЪУЛАСБОБ *а.* قاطع الاسباب несту нобудкунанда.

Қотеъуласбоб — лашкарҳои марг
Ҳамчу дай омад ба қатъи шоху барг. *Румӣ*

ҚОТЕЪУТТАРИҚ *а.* قاطع الطريق *ниг.* **қотеъ (қотеи тариқ).**

ҚОТИА *а.* قاطعه *муаннаси* **қотеъ.**

Ба ҳуҷаҷи қотиа ва бароҳини сотиа андар ӯ боз намояд, ки подшоҳӣ худ чист ва подшоҳ кист.
Низомии Арӯзӣ

ҚОТИБА *а.* قاطبه ҳама, ҳамагӣ, тамом.

Қотибаи коинот з-одаму мӯру магас
Аз ақиби кори хеш ҷумла равон бо шитоб.
Манучеҳрӣ

Қотибаи аҳли дарс аз шарафат судманд,
Табъи ҳама оли илм аз карамат чун чаман. *Васлӣ*

ҚОТИЛ *а.* قاتل **1.** он кӣ мавҷуди зиндаеро мекушад, қатлкунанда, кушанда.

Чун зи баъди қатл чашмам боз монад бар рухаш,
Вой ҷони ман, агар наззораи қотил кунед. *Мушфиқӣ*

2. марговар, ҳалокатовар, мӯҳлик (дар бораи моддаи заҳрдор).

Дар вилояти Судон гиёҳе аст ..., ки беҳи ӯ самми қотил аст. *«Равзат-ус-сафо»*

Ва ҳар чӣ беш аз он бувад, заҳри қотил бошад.
Аҳмади Дониш

ҚОТИМ *а.* قاتم сиёҳ, сиёҳранг; гардолуд.

ҚОТИН *а.* قاطن сокин, муқим, истиқоматкунанда, бошанда.

Қотинони вилояти Ироқ ва сокинони ақтори он офоқ ҳам ғодир ва фоҷиранд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚОТИР I *а.* قاتر **1.** хасис, мумсик, лаим; **2.** *маҷ.* камбизоат, камбағал; норасо.

Дар ин мақом ба хотири қотир расид, ки шаммае аз ин маънӣ ... ба рақами тахфиф бар тафсили ин ҳикоят кашида ояд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚОТИР II *а.* قاطر қатра-қатра чаканда, мас. шираи дарахт.

ҚОТИР III *т.* قاطر астар, хачир.

ҚОФ I *а.* قاف номи ҳарфи бисту чорӯми алифбои арабии тоҷикӣ ق, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 100 баробар аст.

Сари зону зи шакли гардан ҳам,
Қофро сар ба ҷайб кард алам. *Бедил*

ҚОФ II *а.* قاف номи кӯҳи баланди афсонавист, ки гӯё даври оламро гирифтааст; *киноя аз* кӯҳи Қавказ.

Чу омадш аз шаҳри Барбар гузар,
Суи кӯҳи Қоф омаду бохтар. *Фирдавсӣ*

Бигзашт он касе, ки чу Симурғ пар кушуд,
Қофи ҳазор фазлу ҳунар зери бол ёфт. *Шоҳин*

◇ **Қоф ба Қоф** аз ин сар то он сар, сар то сар, дар ҳама ҷо; гирдогирди дунё.

Дар шакаристони файз мӯру Сулаймон якест,
Қоф ба Қофи ҷаҳон суфра кашидаст субҳ. *Соиб*

Қоф то Қоф *ниг.* **Қоф ба Қоф.**

Турфа ҳоле, ки ба як ҳарф забон накшодем,
Қоф то Қофи ҷаҳон пур шуд аз афсонаи мо. *Ҷомӣ*

аз Қоф ба (*ё* **то**) **Қоф** *ниг.* **Қоф ба Қоф.**

... Ки мулки ҷаҳонро ба фарҳангу рой
Шуд аз Қоф то Қоф кишваркушой. *Низомӣ*

Шӯҳраи шаҳр ба девонагию ҷаҳл шудӣ,
Дорам уммед, ки аз Қоф ба Қофат бинам. *Савдо*

ҚОФИЛА *а.* قافله гурӯҳе аз мардуми пиёда ё савора, ки бо ҳам ба сафар мераванд, корвон.

Чун қофила аз ҳаҷ гаштӣ, уламои эшон ба наздики хоҷа имом омаданди. *«Таърихи Наршахӣ»*

Раҳме, ки вопасам зи ҳама ҳамгинони хеш,
Чун он мусофире, ки бимонад зи қофила. *Васлӣ*

◇ **қофилаи умр** (*ё* **ҳаёт**) зиндагӣ, ҳаёт, ки ҳамеша равон ва дар гузар аст.

Ғубори қофилаи умр чун намоён нест,
Дуаспа рафтани лайлу наҳорро дарёб! *Соиб*

Қофилаи ҳаёти Мавлоно Ҳусайн аз ин сарои бесабот ба диёри адам реҳлат фармуд.
«Таърихи Сайидроқим»

ин қофила то ба ҳашр ланг аст *зарб. киноя аз* пайдо шудани мушкилиҳои нав ба нав дар коре.

ҚОФИЛАСОЛОР قافله‌سالار сардори корвон, корвонбошӣ.

Ҳар[illegible] қофиласолор буданд. *Восифӣ*

ҚОФИЯ *а.* قافيه **1.** пушти гардан; *маҷ.* охири ҳар чизе; **2.** *адш.* калимаҳои ҳамшакл ва ҳамоҳанг, ки дар охири ду ё чанд мисраъ меоянд; ◇ **танг будани қофия** ба тангно афтодани кор, дар ҳолати танг мондан.

Дар сухани зулфи ӯ, Камол, чӣ печӣ,
Васфи даҳонаш бикун, ки қофия танг аст.
Камоли Хуҷандӣ

То чанд бигӯӣ сухане аз даҳани ӯ,
Бигзар ту аз ин дағдаға, к-ин қофия танг аст.
Туғрал

қофияи *касеро* **танг кардан** *ниг.* **қофияи** *касеро* **танг сохтан; танг омадани қофия** дар ҳолати танг афтодани кор.

Боз девона, ки Савдо ғазале пардозад,
Зи ҷунунҳои туаш қофия танг омадааст. *Савдо*

қофияи *касеро* **танг сохтан** (*ё* **кардан**) кори касеро ба душворӣ дучор кардан.

Роҷа ... Сиворо гӯшмолиҳои вокей дода, қофияи ӯро танг сохт. *«Хизонаи омира»*

ҚОФИЯСАНҶ قافیه‌سنج **1.** он кӣ қофияро нағз мефаҳмад; шоир.

Қофиясанҷон чу дари дил зананд,
Дар ба руҳи тирадилон гил зананд. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* сароянда, ашӯлахон.

Мурғони боғ қофиясанҷанду базлагӯ,
То хоҷа май хӯрад ба ғазалҳои паҳлавӣ. *Ҳофиз*

ҚОФИЯСАНҶӢ قافیه‌سنجی қофияшиносӣ; шоирӣ.

Рӯй чу дар қофиясанҷӣ кунанд,
Пушт бар ин дайри сипанҷӣ кунанд. *Ҷомӣ*

ҚОФИЯХОН قافیه‌خوان он кӣ шеър мехонад, шеърхон.

Гаҳ қофияхон фарози санге,
Санг аз ҷигараш гирифта ранге. *Ҷомӣ*

ҚОЪ *а.* قاع замини ҳамвор ва васеъ.

Дарвеше дар қои басит гум шуда буд ва қуту қувваташ намонда. *Саъдӣ*

ҚОҚ *т.* قاق хушк, хушкшуда.

Чун фалак аз меҳру маҳ бар суфра дорам нони қоқ,
Рӯзу шаб шармандагӣ аз меҳмон бошад маро. *Сайидо*

ҚОҚМИШӢ *м.* قاقمیشی танбеҳ, сарзаниш, ҷазо; қоқмишӣ кардан сарзаниш кардан, танбеҳ кардан, ҷазо додан.

[Аҳмад] ба ғоят биранҷид ва эшонро қоқмишӣ кард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ҚОҚУМ *а.* قاقم **1.** ҳайвонест монанди санҷоб, ки пӯсташ сафеду қиматбаҳост; **2.** пӯсти қоқум.

Бархезу барафрӯз, ҳало, қиблаи Зардушт,
Биншину барафкан шиками қоқум бар пушт. *Дақиқӣ*

Мӯинаҳо пӯшидан, мисли қоқум, ӯ расм ниҳод. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. *маҷ.* сафедӣ, равшанӣ (махсусан барф ё рӯз).

Зи дебои асвад фалак дар ниқоб,
Зи қоқум ҳама кӯҳу дар дар ҳиҷоб. *Хоҷу*

ҚОҚУМНАМОЙ قاقم‌نمای *киноя аз* сафеднамой ва равшаннамой.

ҚОҲИР *а.* قاهر қаҳркунанда, ғазабкунанда, хашмгин; *маҷ.* ғолиб, болодаст.

Муқтазои рои ту дар дафъи ин хасми қоҳир ва қодир чист? *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Вилоят бар ҳама офоқ мансур,
Сипоҳат қоҳиру аъдот мақҳур. *Низомӣ*

Он мулк ба малики қоҳир мӯҳтоҷ аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚОҲИРА *а.* قاهره **1.** *муаннаси* қоҳир.

Хоҷа Шиҳобиддини Муборакшоҳ ... муншии мамолик аст ва аз ҷумлаи аркони давлати қоҳира. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. номи шаҳр — пойтахти Миср.

ҚОҲҚОҲ قاهقاه *ниг.* қаҳқаҳ.

ҚУ قو паррандаи маъруфи обӣ.

Қумоши бистари ӯ махмалу гул,
Ба болинаш пари қу, боли булбул. *Сайидо*

ҚУББА *а.* قبه **1.** гунбад; нӯги болони гунбад, хайма ва ғ.

Ба оқибат биниҳад хишт зери сар дар хок
Касе, ки қуббаи чатраш расад ба авҷи Зуҳал. *Исмат*

2. *маҷ.* боргоҳ, бинои гунбадмонанди гирд; шомьёна.

Қуббае бизаданд ва Амру Бӯмусову Аҳнав ҳар се ба қубба даршуданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ҳотам қуббае сохта буд, ки соилон гирд бар гирд биистодандӣ. *Авфӣ*

◇ **қуббаи гарданда** *киноя аз* осмон; **қуббаи забарҷадӣ** *киноя аз* осмон; **қуббаи зарбафт** *киноя аз* осмони пурситора; **қуббаи заррин** *киноя аз* офтоб; **қуббаи мино** *киноя аз* осмон; **қуббаи об** ҳубоб; **қуббаи ульё** осмон; **қуббаи фалак** осмон, арш.

ҚУББАРА *а.* قبره сӯфитӯрғай, чаковак, паррандаи хурде, ки аз гунҷишк калонтар буда, тоҷи хурде дорад ва хушовоз аст.

Малике буд, номи ӯ Ибни Мадин ва мурғе дошт
Қуббара ном, бо ҳисси салим ва нутқи дилкушой. *«Калила ва Димна»*

Ҳар рӯз қуббара ба кӯҳҳо ва бешаҳо рафта ва меваҳо, ки мардум онро надонистандӣ, ду адад бисвардӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҚУББАТУЛИСЛОМ *а.* قبة‌الاسلام **1.** унвони шаҳри Басра; **2.** унвони шаҳри Балх.

Қумоҷ ... ба Қуббатулисломи Балх муроҷаат намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚУББАТУЛЪАРЗ *а.* قبة‌الارض баландтарин нуқтаи замин.

Ҳар шаҳр, ки тӯли он навад дараҷа бошад, қуббатулъарзи маъмура бувад. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚУБЛА *а.* قبله бӯса.

Қибла аввал зи қубла бозшинос,
То бидонӣ ту фарбеҳӣ з-омос. *Саноӣ*

ҚУБОД قباد **1.** номи яке аз подшоҳони сосонии Эрони қадим — падари Нӯширвон.

Ба гӯш-андараш ном гуфто Қубод,
Ҳамехонд Шерӯи Фаррухнажод. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* подшоҳ.

Саҷда карду пас гулӯи худ гирифт,
К-эй қубоде, к-аз ту чарх орад шигифт. *Румӣ*

ҚУБТ *а.* قبط *ниг.* қибт.

ҚУБТИЯ *а.* قبطیه *ниг.* қибтия.

ҚУБТӢ *а.* قبطی *ниг.* қибтӣ.

ҚУБУЛ *а.* قبل пеш, тарафи пеши ҳар чиз.

ҚУБУР *а.* قبور *ҷ.* қабр.

Зиндагонро на аҷаб, гар ба ту майле бошад,
Мурдагон боз нишинад ба ишқат зи қубур. *Саъдӣ*

ҚУБҲ *а.* قبح зиштӣ, бадӣ.

Тӯтиеро бо зоғе дар қафас карданд, аз қубҳи мушоҳадаи ӯ дар муҷоҳада мебуд. *Саъдӣ*

Набошад зоҳидонро ҷуз ғурури ҷоҳ андар дил,
Зи машқи ҳақпарастӣ кас нафаҳмад қубҳу ботилро. *Туғрал*

ҚУБҶУР *м.* قبجور||قوبجور андоз, хироҷ аз чорпо.

Агар хоҳӣ, ки халос ёбӣ, ... зану фарзандон ва мутааллиқон ва лашкарҳон худро тамомат аз дизҳо фурӯд ор, то шумора кунам ва молу қубҷур муқаррар гардонам. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ҚУВВА||ҚУВВАТ *а.* قوه||قوت **1.** зӯр, тавоноӣ, қудрат ва имконияти фаъолият.

Якеро карам буду қуввaт набуд,
Қафофаш ба қадри муруввaт набуд. *Саъдӣ*

Сад сухан аз эҳтиёҷи худ ба қӯят мебарам,
Боз он ҷо қуввати гуфтор дорам эҳтиёҷ. *Мушфиқӣ*

2. *фалс.* имконият, ҳолати чизи дар табиат буда, ки ҳанӯз зоҳир нашудааст, потенция.

Яке дарозо ва пас ки ҷузъи яки андоза андар вай наёбӣ ва андар вай ҷисм ба қувват бувад. *Ибни Сино*

қувваи боҳ қувваи шаҳвонии мард.

Дар ин кӯҳ гиёҳе рӯяд ..., ки дар қуввати боҳ асаре тамом дорад. *«Равзат-ус-сафо»*

қуввати ваҳмия (ё **воҳима**) тасаввур, тасаввурот; **қувваи дофиа** *тиб.* қуввае, ки фазла (яъне боқимондаи чизҳои хӯрдашударо ки қобилияти ғизоияш намонд) аз бадан хориҷ мекунад.

[Қувваи] ... чаҳорум он кӣ, он чӣ ношоиста бувад, ӯро дафъ кунад ва ӯро дофиа хонанд. *Низомии Арӯзӣ*

қуввати мумайиза қобилияти фарқ кардани нек аз бад дар инсон.

Қуввати мумайизаро имтисол намоянд, то ихтилофи хавоҳо ва таҷозуби қувватҳо соҳибашро дар вартаи ҳайрат наяфканад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

қувваи мутафаккира қувваи фикр кардан, қувваи тафаккур; **қувваи мутахайила** қувваи хаёл ва тасаввур.

Дар як тараф, ки об нест, мағокҳо аст, ки қуввати мутахайиларо убур аз он мумкин нест. *«Равзат-ус-сафо»*

қуввати муҳаррика қуввати ҳаракатдиҳанда, қуввати барангезанда, қуввати ҷунбонанда дар инсон (аз рӯи ақидаи донишмандони қадимӣ).

Бад-он чӣ мулоими ӯст, майл кунад ва аз он чӣ мунофири ӯст, бигурезад ва ӯро қуввати муҳаррика хонанд. *Низомии Арӯзӣ*

қуввати равон қуввати рӯҳӣ, мадори ҷон.

... Қ-эй шаҳди лаби ту нӯши ҷонам,
Қути дилу қуввати равонам. *Шоҳин*

қуввати табъ рӯҳбаландӣ, махсусан дар гуфтор.

Фаҳми сухан ҷун накунад мустамеъ,
Қуввати табъ аз мутакаллим маҷӯй! *Саъдӣ*

аз қувва ба феъл расонидан (ё **овардан**) аз имконият ба воқеият овардан.

Илми наҳв аз эшон бархост ва Абдуласвад онро аз қувва ба феъл расонид. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

қуввати сарпанҷа кардан дуздро бо моҳ нест *зарб.* одами паст ба осонӣ ба баландӣ расида наметавонад.

ҚУВО *а.* قوا *ҷ.* қувва||қувват.

Нон қуворост обьёри нумӯ (в)
В-аз қуво амзиҷа қавибозу. (!) *Бедил*

ҚУВОРА||ҚАВОРА *а.* قواره порчаи гирд буридашуда, порчаи гирде, ки вақти буридани гиребони курта мемонад.

Зи ҷайби атласи гардун қувора
Фитоду меҳри рахшон офариданд. *Низоми Албиса*

ҚУДАМО *а.* قدما *ҷамъ* **1.** *ҷ.* қадим; **2.** *маҷ.* навиcандагони саромади пешина, бузургони илму адаб.

Бале, ин ҳам мароcт бо қудамо,
Ки муҷаллӣ манам дар ин мизмор. *Хоқонӣ*

Ҳамвора дар маҷлиси ӯ шеъри қудамо хонда шудӣ. *«Таърихи Фаришта»*

ҚУДВА||ҚУДВАТ||ҚИДВА||ҚИДВАТ *а.* قدوه||قدوة касе, ки аз ӯ пайравӣ мекунанд, пешво, роҳбар.

Он қавми нобакор рӯй ба он қудваи ахьёр овард. *«Равзат-ус-сафо»*

Қидваи аҳли фазл Хоҷа Зариф,
Ки чу ӯ солики ягона набуд ... *Бедил*

Қудваи асҳоби дониш — Мавлавӣ Ҷомӣ, ки буд
Муқтадои аҳли назму ҷомеи фазлу ҳунар. *«Таърихи Сайидроқим»*

ҚУДВАТУЛАБРОР||ҚИДВАТУЛАБРОР *а.* قدوةالابرار пешрави некӯкорон, беҳтарин одами некӯкор.

Ва чун акобири Самарқанд ин моҷароро шуниданд, эшонро дар мадрасаи ҳазрати Хоҷа Аҳрор ва қудватулаброр ... мударрис гардониданд. *Восифӣ*

ҚУДДУС *а.* قدوس поку покиза аз ҳар гуноҳе; яке аз номҳои худо.

Худованди қуддус ҳеҷ вақт аз барои гузаштан ва рафтани чун ту ҳар бехираде муҳимми кишоварзии худро фаропас набарад. *Аҳмади Дониш*

ҚУДРАТ *а.* قدرت тавоноӣ, зӯр, нирӯ.

[Муқаннаъ] гуфт: Эшон нафсонӣ буданд, ман рӯҳониям, ки андар эшон будам ва маро ин қудрат ҳаст, ки худро ба ҳар сурат, ки хоҳам, намоям. *«Таърихи Наршахӣ»*

Қудраташ онро ба ҳам омехтаст,
Ҳар дам аз он нақши нав ангехтаст. *Ҷомӣ*

Ин ҳама осори қудрат ва асрори ҳикмат дар он зоҳир аст. *Аҳмади Дониш*

ҚУДС *а.* قدس **1.** покӣ, покизагӣ аз олоиш ва гуноҳ.

Булбули аршам, Фузулӣ, манзилам гулзори қудс,
Ман дар ин меҳнатсаро беихтиёр афтодаам. *Фузулӣ*

2. пок, тоза.

Рӯҳи худро муттасил кун, эй фалон,
Зуд бо арвоҳи қудси соликон. *Шоҳидӣ*

ҚУДСОШИЁН قدس‌آشیان олимакон, муқаддасманзилат.

Чун сӯзи оҳу нолаам аз ҳад гузашта буд,
Омад нидо зи ғайб, ки он қудсошиён
Дар зери чархи сифла муносиб набуд, аз он
З-ин хокдон бирафту ба ҷаннат муқим шуд. *Савдо*

ҚУДСӢ قدسی **1.** мансуб ба қудс; покиза, пок; **2.** *ба шакли ҷамъ* қудсиён фариштаҳо, малоика.

Субҳидам аз арш меомад хурӯше, ақл гуфт:
Қудсиён гӯӣ ки шеъри Ҳофиз аз бар мекунанд. *Ҳофиз*

Гар хутбаи камоли ту хонам ба қудсиён,
Дар зери по ниҳанд зи нӯҳ чарх минбарам. *Шоҳин*

ҚУДУД *а.* قدود *ҷ.* **қад(д).**

Хоки роҳе, ки бар он мегузарӣ, сокин бош,
Ки уюн асту ҷуфун асту қудуд асту худуд. *Саъдӣ*

ҚУДУМ *а.* قدوم омадан, расидан; аз сафар баргаштан.

Ошиқ ҳар он ҷӣ баҳри қудӯмат кунад нисор,
Лаъли сиришки мо гуҳари обрӯ бувад. *Савдо*
Маҷнун ба қудуми он ҷафокеш
Мегуфт таҳийяте зи ҳад беш. *Шоҳин*

ҚУДУР *а.* قدور *ҷ.* **қидр.**

Аз тафу аз қаффу аз бӯи қудур
Менамояд хӯрданиҳо дар танӯр. *Румӣ*

ҚУЗАҲ *а.* قزح: **қавси қузаҳ** тиру камон, камони Рустам; рангин камон, ки агар вақти боридани борон офтоб барояд, дар осмон пайдо мешавад.

Бар абрӯи обидфиребаш хизоб,
Чу қавси қузаҳ буд бар офтоб. *Саъдӣ*

ҚУЗБОН||ҚИЗБОН *а.* قضبان *ҷ.* **қазиб.**

Аввали урдибиҳишт моҳи ҷалолӣ
Булбул гӯянда бар манобири қузбон. (1) *Саъдӣ*

ҚУЗОТ *а.* قضات *ҷ.* **қозӣ.**

Ӯро ба қузот бояд супурд, то дар кори ӯ тафаҳҳус кунанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ва саранҷоми муҳомми аҳли қалам аз қузот ва уламо ва удабо дар ӯҳдаи раис бозгузорад. *Аҳмади Дониш*

ҚУЛ *а.* قل бигӯ! (ишора ба сураи Қуръон, ки «сураи ихлос» ном дорад ва аввалаш бо калимаи «қул» сар меояд).

Гуфти накӯ холиси нақди қул аст,
Аввали ихлос, нигаҳ кун, — қул аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚУЛАЙ *т.* قلی боб, соз, нағз, мусоид.

Гар диҳӣ коми дилам, толибам аз ҷон, аммо
Ҷӣ тавон кард, муяссар нашавад ҷои қулай. *Шоҳин*

ҚУЛАЛ *а.* قلل *ҷ.* **қулла.**

Бонги паланг ояд ҳаме, фарьёди занг ояд ҳаме,
Ошӯби санг ояд ҳаме чун гоҳи зилзол аз қулал. *Ломеӣ*

Ва баъзе қулал ва талалро аз ҳам бипошад. *Аҳмади Дониш*

ҚУЛАНҶ||ҚУЛИНҶ *ю.-а.* قولنج *тиб.* як навъ бемории рӯдаҳо, хала.

Яке аз машоҳири Нишобурро қулинҷ бигирифт ва маро бихонд ва бидидам ва ба муолаҷат машғул шудам. *Низомии Арӯзӣ*

Ҳар киро қабз бошаду қуланҷ,
Ӯ зи қобиз малол бинаду ранҷ. *Ҷомӣ*

ҚУЛБА *а.* قلبه сипор, омоч.

Ногоҳ қулба дар замин банд шуд, муздур Ҳасанро хабар кард. *«Таърихи Фаришта»*

ҚУЛЗУМ *а.* قلزم **1.** баҳри Аҳмар, баҳри Сурх.

Ба дарьёи Қулзум ба ҷӯш орад об,
Нахорад сар аз кини Афросиёб. *Фирдавсӣ*

2. баҳр.

Чашмам бувад ар бодия, қулзум гардад,
Ҷисмам бувад ар хаёл, мардум гардад. *«Тарҷумон-ул-балоғат»*

Ҷӣ нисбат аст ба Бедил камина Шоҳинро,
Ки қатраро натавон ҳамъинони қулзум кард. *Шоҳин*

3. номи шаҳрест дар Миср.

Ва ин сол чун ҷома ба роҳи Қулзум гусел карданд, ман бо эшон бирафтам. *Носири Хисрав*

◇ **қулзуми панҷшох** кафи даст ва ангуштони мардуми саҳӣ ва соҳибҳиммат; **(ин) қулзуми хунхор** *киноя аз* дунъё.

Он дурри ятимам, ки дар ин қулзуми хунхор
Аз мавҷи хатар шона бувад мӯи сарамро. *Соиб*

«Ҳафт қулзум» номи луғати машҳури тафсирии форсу тоҷиқ, ки аз тарафи Ғозиуддин Ҳайдар дар соли 1815 таълиф ёфтааст.

ҚУЛИНҶ *ю.-а.* قولنج *ниг.* **қуланҷ.**

ҚУЛЛА *а.* قله баландтарин ҷои кӯҳ.

Ошьёнаи эшон бар қуллаи кӯҳе воқеъ шуда буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Манзил набудат зи ранҷу андӯҳ
Ҷуз домани дашту қуллаи кӯҳ. *Шоҳин*

ҚУЛЛОБ *а.* قلاب ҷангча, чангак, шаст, шасти моҳигирӣ.

Ҳар ду сангро ба қуллобҳои оҳанин мустаҳкам сохта сурби гудохта дар фурҷаҳо ва дарзҳо рехтаанд. *«Таърихи Фаришта»*

Аз паи моҳии соқи ту ба по афтодааст
Сари зулфи ту, ки қуллоби наҳанг аст маро. *Шоҳин*

ҚУЛМОШ *т.* قلماش *ниг.* **қалмош.**

ҚУЛОМА *а.* قلامه резаи нохун; резаҳои ҳар чиз.

Аз нохунат ар фитад қулома,
Он тег бувад маро ба хома. *Шоҳин*

ҚУЛУБ *а.* قلوب *ҷ.* **қалб** II 1; **қулуби аномро сайд кардан** дилҳои одамонро ба даст даровардан; халқро ба сӯи худ кашидан.

Ба каманди мулотафат қулуби аномро сайд карда. *«Анвори Суҳайлӣ»*

таълифи қулуб улфат гардонидан, ба худ моил кардани дилҳои одамон.

Шоҳзода Баҳодурхон... дилҷӯии эшон намуда дар таълифи қулуб мекӯшид. *«Таърихи Фаришта»*

ҚУЛУН *ю.-а.* قولون номи рӯдае.

Панҷӯмро рӯдаи қулун гӯянд, ба рӯдаи аъвар пайваста. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ҚУЛ-ҚУЛ *а.* قلقل овози аз шиша рехтани об ё шароб.

Чун шиша дилаш пур аст аз мул,
Холӣ накунад магар ба қул-қул. *Шоҳин*

ҚУМ *а.* قم бархез; қум, **ло танум** бархез, хоб накун!

Ба ҳадде ки овои шаррун лакум
Бимолид гӯшам, ки «қум, ло танум!» *Шоҳин*

қум фаанзур бархезу битарсон (ишора ба ояти Қуръон, ки дар он ҳукми пайғамбарии Муҳаммад омадааст).

Сарвро то бар сари гул сояпарвар кардаанд,
Чун ту сарв аз ҷӯйбори «қум фаанзур!» барнахост.
Исмат

ҚУММАЛ *а.* قمل шабушк, шипиш.

Рӯзи дигар ба балои қуммал гирифтор омаданд.
«Равзат-ус-сафо»

ҚУММО *а.* قما зани ғайриқонунӣ, зани сиға; канизак; маъшуқа.

Гандапирон шӯйро қуммо диҳанд,
Чунки аз пирию зиштӣ огаҳанд. *Румӣ*

Ва боғу бӯстон меҳоҳад ва дар никоҳ чаҳор зан ва ҳашт қуммо (дорад). *Аҳмади Дониш*

ҚУМОМА||ҚУМОМАТ *а.* قمامه||قمامة **1.** гурӯҳи одамон; **2.** калисои яҳудиён дар Байтулмуқаддас, ки онро Канисатулқумома низ мегӯянд.

Роҳибонанд, ки дар дори Қумома ҷамъанд,
Ман аз он ҷамъ чӣ нуқсон ба Хуросон ёбам?
Хоқонӣ

ҚУМОРӢ||ҚАМОРӢ قماری мансуб ба Қумор, ки шаҳрест дар Ҳиндустон; **уди қуморӣ** беҳтарин навъи уд.

Ҳам аз рӯяш хиҷил боди баҳорӣ,
Ҳам аз мӯяш хиҷил уди қуморӣ.
Фахриддини Гургонӣ

ҚУМОШ *а.* قماش газворн абрешимин, шоҳӣ.

Як рӯз зане ва канизаке ба дари дӯкони ман омаданд ва қадре матоу қумош хариданд.
«Ҷомеъ-ут-тамсил»

Зи навъи ҳар қумоше он чӣ боист,
Зи ҷинси лаълу гавҳар он чӣ шоист. *Ҳозиқ*

ҚУМРӢ *а.* قمری фохта; ҳар парандаи тавқдор.

Ало, то дароянд тӯтию шорак,
Ало, то сароянд қумрию сорӣ. *Зайнабӣ*

Ба пои сарви худам роҳ нест, эй қумрӣ,
Туро чӣ ғам, ки сари сарв ошьёнаи туст.
Мушфиқӣ

ҚУНДИЗ قندز *шакли кӯтоҳшудаи* қуҳандиз.

ҚУНДУЗ *т.* قندز **1.** як навъ ҳайвони санҷобмонанди аз саг хурдтар, ки пӯсташ сиёҳнӯг ва қиматбаҳо буда, аз он лабакии пӯстин ва телпак мекунанд, бедастар.

Ба харворҳо қундузи тегдор,
Самури сияҳ низ беш аз шумор. *Низомӣ*

2. *маҷ.* шаб; сиёҳӣ; торикӣ.

Чандин ки даҳр пеши ту сар бар замин ниҳод,
Дорам аҷаб, ки қундузи шабро бисӯхт сӯг.
Заҳири Форьёбӣ

◇ **қундуз афшондан (ё фишондан)** навиштани чизе бо сиёҳӣ.

Чун зи торикӣ ба Булғор омаду қундуз фишонд,
Аҳли Бобул бар раҳаш нузли гарон афшондаанд.
Хоқонӣ

ҚУНДУЗМИЖГОН قندزمژگان сиёҳмижгон.

Соқиён турки фатакоразу қундузмижгон,
Аз руху зулф ҳабаш бо хазар омехтаанд. *Хоқонӣ*

ҚУНУТ I *а.* قنوت **1.** фармонбардорӣ, хоксорӣ; **2.** *д.* дуо хондани дарозмуддат дар намоз.

ҚУНУТ II *а.* قنوط маъюсӣ, яъс, ноумедӣ.

ҚУНУҚ *т.* قنق меҳмон.

Сӯфие мегашт дар даври уфуқ,
То шабе дар хонақоҳе шуд қунуқ. *Румӣ*

ҚУНФУЗ||ҚУНФАЗ *а.* قنفذ хорпуштак.

...Ки хунусаш чун хунуси қунфуз аст,
Чун сари қунфуз варо омад-шуд аст. *Румӣ*

ҚУНӮЪ *а.* قنوع розӣ шудан, қонеъ шудан.

Аз ҳарисӣ кам дар он рӯӣ қунӯъ,
В-аз такаббур кам дар он чеҳра хушӯъ. *Румӣ*

ҚУРАЙШ *а.* قریش яке аз қабилаҳои араб, ки Муҳаммад ба он мансуб буд.

Ва дар хона қавме буданд аз умарои Қурайш.
Аҳмади Дониш

ҚУРБ *а.* قرب **1.** наздикӣ, қарибӣ; *муқобили* **бӯъд.**

Ба восита қурби дашту саҳро ба манзили ман аз ҷанубии Бухоро барои ҷамъ овардани ҳезум ба бодия берун баромада будам. *Аҳмади Дониш*

қурби ... қариби ..., дар ҳудуди ..., тахминан.

Ва қурби саду панҷоҳ ҳазор савори лашкари султон арз дода буданд. *«Таърихи Систон»*

қурби ҷивор ҳамсоягии наздик.

Миёни мо ба ҳукми қурби ҷивор қоидаи муҳаббат бо якдигар таъкиди тамом ёфт.
«Анвори Суҳайлӣ»

қурбу бӯъд наздикию дурӣ.

Чун қурбу бӯъди фурсати даврон баробар аст,
Мақсад ишорат аст, ба ҳар навъ метавон. *Савдо*

2. *маҷ.* муқарраб будан, ҳамнишинӣ, маҳрамӣ.

Ба қурбаш тавонӣ расидан, валек
Ба кирдори некӯ, на гуфтори нек. *Ҷомӣ*

ҚУРБАТ *а.* قربت наздикӣ, маҳрамӣ; самимият.

Қурбати туро аз он зиёд гардонидем. *Авфӣ*

Чун миёни ману ту қурбати ҷонӣ бошад,
Чӣ тафовут кунад, ар бӯъди маконе бошад.
«Анвори Суҳайлӣ»

ҚУРБО *а.* قربی||قربا хешӣ, хешию таборӣ, наздикӣ.

Чун набувад хешро диёнату тақво,
Қатъи раҳим беҳтар аз мувадцати қурбо. *Саъдӣ*

ҚУРБОН *а.* قربان **1.** *д.* чизе, ки дар роҳи худо садақа карда ба воситаи он ба худо наздикӣ меҷӯянд.

Дарҳол ба ҷиҳати ман шутуре қурбон кард.
Авфӣ

Чизе пеши оташ баред ва қурбон кунед.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Кунам то ҷони худ имрӯз қурбон,
Занам худро миёни гӯсфандон. *Сайидо*

2. наздикӣ, қаробат.

ҚУРБОНГОҲ||ҚУРБОНГАҲ قربانگاه||قربان گه чое, ки дар он ҳайвонҳои қурбониро мекушанд.

Эй зи бӯи ту шуда оташ гулистон бар Халил,
Сад чу Исмоил дар қурбонгаҳи шавқат қатил. *Исмат*

Ба қурбонгоҳи ваҳшат ҷилваи сайди ҷунун гаштам,
Ки сайёди аҷал бо ин тапиш бисмил надид ин ҷо. *Акмал*

ҚУРБОНӢ قربانی қурбон, ҳайвоне, ки онро қурбон мекунанд.

Хирқапӯше дар корвони Ҳиҷоз ҳамроҳи мо буд; яке аз умарои араб мар-ӯро сад динор бахшид, то қурбонӣ кунад. *Саъдӣ*

ҚУРО *а.* قرا *ҷ.* қария||қарья||қарият.

Гузари ӯ бар қарьяе аз қурои Шом афтод. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚУРОД *а.* قراد кана, махсусан канаи сагҳо.

ҚӮРОЗА *а.* قراضه **1.** резаҳое, ки аз буриши қайчӣ ҳосил мешавад, махсусан резаи оҳан, тилло ва ғ.

Кунун гар хуни сад мискин бирезанд,
Зи банди як қуроза барнахезанд. *Низомӣ*

2. *маҷ.* пули сикказадаи майда.

Вақте ки дар Бухоро будам, соҳиби ман қуроза ба дастам дода ҷиҳати ангур ба бозор фиристод. *«Таърихи Фаришта»*

ҚУРОҚ *т.* قراق чизе, ки аз латтапораҳо дӯхта шудааст, мас. дастархони қуроқ, кӯрпаи қуроқ.

Рафт чи кӯҳнаву чи нав, пок бибозу банда шав,
Чун дигарон манеҳ гарав халтачаи қуроқро. *Савдо*

ҚУРРА||ҚУРРАТ *а.* قره||قرة равшанӣ, роҳат; **қурраи айн** (*инчунин* қурратулъайн) нури чашм, нури дида; *маҷ.* хеши наздик ва фарзанд.

Эй қурраи айни қозии шаръи шариф,
Асли ту шариф аст, туӣ фаръи шариф. *Шоҳин*

ҚУРРАТУЛЪАЙН *а.* قرةالعين *ниг.* **қурра** (**қурраи айн**).

Эй дурри шараф зи баҳри кавнайн,
Фарзанди азиз — қурратулъайн. *Ҳилолӣ*

Толут ба хонаи қурратулъайни худ омад. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚУРРУҚУР قرقر ғур-ғур, ғинг-ғинг.

Ҳамчу абри бенаму пур қурруқур,
Не дар он нафъи замин, не қути бур(р). *Румӣ*

ҚУРС *а.* قرص ҳар чизи гирд ва доирашакл, хусусан кулча, гирдаи нон.

Қурсе нон пеши саг андохт. *Авфӣ*

Хони моро ба пушти пой мазан,
Қурси ноне ба дасти худ бишкан. *Ҷомӣ*

◇ **қурси гарму сард** *киноя аз* офтобу моҳ; **қурси зар** *киноя аз* офтоб.

Шом чун қурси зар аз хуни шафақ барсохта,
Чашмаи хуршед пур ёқути аҳмар сохта. *Исмат*

қурси симин *киноя аз* моҳ; **қурси сипеҳр** *киноя аз* офтоб.

Ту қурси сипеҳрию бихонад ба ҳамин ном
Хаббоз гаҳи ҷилвагарӣ ҳайати ноиро. *Анварӣ*

ҚУРСА *а.* قرصه шакли доиравии ҳар чизе; нони кулча.

ҚУРТ *а.* قرط *ниг.* қурта II.

ҚУРТА I *а.* قرطه пӯшок, либоси таг, пероҳан, курта.

Раду ҳербад пеш ғалтон ба хок,
Ҳама домани қуртаҳо карда чок. *Фирдавсӣ*

ҚУРТА II||**ҚУРТ** *а.* قرطه||قرط гӯшвора.

Эй дилбаре, ки қуртаи зангорвори гул
Аз рашки чеҳраи ту қабо шуд ҳазор пай.*

ҚУРУЗ *а.* قروض *ҷ.* қарз.

Асҳоби қуруз тақозо мекунанд. *Авфӣ*

Берун аз хутба хондан ва ҳуҷҷатҳои қуруз ва садоқнома ҳеҷ коғаз нанависанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ҚУРУН I *а.* قرون *ҷ.* қарн I.

Дар қуруну санини бисьёр асотини салотини Деҳлӣ ва Гуҷрот дар орзуи тасхири он буданд. *«Таърихи Фаришта»*

ҚУРУН II *а.* قرون *ҷ.* қарн II.

ҚУРЪА *а.* قرعه тиккаи коғаз ё чизи дигар, ки аз рӯи он насиб ва ё ҳиссаи касеро муайян мекунанд, мас. дар ягон бозӣ, фол; саҳму насиб.

Бори ғами ӯ арз ба ҳар кас, ки намудам,
Оҷиз шуду ин қуръа ба номам зи сар афтод. *Ҳофиз*

Қуръа бар туст подшоҳиро,
Равнақи моҳ то ба моҳиро. *Хисрави Деҳлавӣ*

қуръа задан фол задан, фол дидан.

Гаҳе қуръа задӣ бар номи ёраш,
Ки бо ӯ чун бувад фарҷоми кораш. *Фахриддини Гургонӣ*

◇ **қуръаи қисмат бар айш задан** бахтьёр шудан, хушбахт гаштан.

Дигарон қуръаи қисмат ҳама бар айш заданд,
Дили ғамдидаи мо буд, ки ҳам бар ғам зад. *Ҳофиз*

ҚУРЪАЗАН قرعه‌زن он кӣ қуръа мезанад, фолбин, раммол.

Қавли се кас нест ба даҳр устувор:
Шоиру қуръазану ахтаршумор. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚУРЪОН *а.* قرآن *д.* китоби муқаддаси дини ислом.

ҚУРҒОН *т.* قورغان||قرغان қалъа, ҳисор.

Амир дар шаҳр набуда, ба тафарруқи баъзе қурғонҳои қаламрав азимати саворӣ намуда (буд). *Аҳмади Дониш*

ҚУРҚУБӢ *а.* قرقوبی *ниг.* қарқубӣ.

ҚУРӮҲ *а.* قروح *ҷ.* қарҳа.

Ҳар кӣ дар он об нишинад, аз дамомил ва қурӯҳ, ки бар аъзои ӯ бошад, сиҳат ёбад. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚУРҲАТ *а.* قرحة яра, захм, ҷароҳат.

ҚУРҲАТУССАДР *а.* قرحةالصدر ҷароҳати сари сина.

Қурҳатуссадр аз ӯ падид ояд,
Рияро сиклҳо палид ояд. *Саноӣ*

ҚУСВО *а.* قصوى *муаннаси* **ақсо** I.

Ҳамчунин бувад сабили мардуме, ки ба ғояти қусво бирасад дар иқтидое, ки ӯро мумкин бувад. *Насириддини Тӯсӣ*

ҚУСОРО *а.* قصارى ниҳоят, ҳадди аъло; **қусорои ҳиммат** ниҳояти саъю кӯшиш.

[Мавлоно Амири калон]... қусорои ҳиммат дар рафъи осори ҷаҳолат... ҷазман баргумошта буд. *Восифӣ*

ҚУССОД *а.* قصاد *ҷ.* **қосид.**

ҚУСТ *ю.-а.* قسط бехи гиёҳест шабеҳ ба меҳргиёҳ, ба соқаи хазанда, дорои баргҳои калон, дар тиб ба кор меравад.

ҚУСТОС *а.-ю.* قسطاس *ниг.* **қистос.**

ҚУСУР I *а.* قصور *ҷ.* **қаср** II.

Зоҳид'агар ба ҳуру қусур аст умедвор,
Моро шаробхона қусур асту ёр ҳур. *Ҳофиз*

Ҳар ҷо дар калом ваъдаи биҳишт ва қусур омада... *Аҳмади Дониш*

ҚУСУР II *а.* قصور камӣ, камбудӣ, нуқсон, кӯтоҳӣ.

Қусуре ба таҳсили асҳоб нест,
Сабӯ чун кунад, чашмаи об нест. *Шоҳин*

ҚУТ *а.* قوت хӯрданӣ, ғизои ба қадри зарурат; таом.

Ба бозу ҳосил орад қути фарзанд,
Хӯрад хуш бо аёли хешу пайванд. *Носири Хисрав*
Ҳамаро қути ҷон зи дидани туст,
Охир ин хаста низ ҷон дорад. *Исмат*

◇ **қути лоямут** камтарин миқдори хӯрок, ки барои зинда мондан лозим аст, хӯроки «бихӯру намур».

Халоиқи бешумор аз адами қути лоямут ҳалоқ гаштанд. *«Таърихи Фаришта»*

қути Масеҳи якшаба *кинoя аз* шароб, шароби ангурӣ.

Хӯрда ба расми мазбата май дар сафолин машраба,
Қути Масеҳи якшаба аз пои тарсо рехта. *Хоқонӣ*

қуту лут хӯрокҳои лазиз, махсусан хӯрокҳои гӯштӣ.

Баски ҷӯёни қуту лут шавӣ,
Тӯъмаву қути анкабут шавӣ. *Саноӣ*

қут бардоштан хӯрок хӯрдан.

Чу Ҷам ҷоми ёқут бардошта,
Зи лаъли равон қут бардошта. *Хоҷу*

ҚУТБ *а.* قطب **1.** ҳар яке аз ду тарафи меҳвари фалак, ки Қутби Шимолӣ ва Қутби Ҷанубӣ мегӯянд, ва ҷирмҳои осмонӣ гирдогирди онҳо ҳаракат мекунанд.

Намуд андар шимоли хеш Тиннин,
Ба гирди қутб дунболаш чу парчин. *Фахриддини Гурͣонӣ*
Шаръ з-ин ҳар ду қутб нагурезад,
Ки фалакрост ҳар ду қутб мадор. *Хоқонӣ*

2. *маҷ.* калон ва сардори қавм; касе, ки гардонандаи корҳост; ◇ **қутби замон** (ё **давр**) бузургтарин шахси даврон.

Малик — он ёдгори оли Доро,
Малик — он қутби даври оли Сомон. *Дақиқӣ*
Ҳозирон гуфтанд, к-эй қутби замон,
З-ин аҷабтар мо надидем аз ҷаҳон. *Румӣ*

ҚУТН *а.* قطن пахта, пунба.

... З-он ки пеш аз вай аз меҳони ҷаҳон
Нутқ чун қутн гашту пунба даҳон. *Саноӣ*

ҚУТОС *ю.* قطاس гови кӯҳӣ, дорои пашм ва ёли дароз; думи вайро бар сари байрақ мебанданд.

Султон Маҳмуд... Исҳоқро Давлатхон хитоб дода, алам ва қутос ва қабоҳои зардӯзӣ... марҳамат намуд. *«Таърихи Фаришта»*

Берун зи таки назар қиёсаш,
Ҷорӯби раҳи зафар қутосаш. *Файзӣ*

◇ **қутоси туғ** думи қутос, ки ба нӯги туғи мазорҳо меовезанд.

Чун каду аммомаро зоҳид мусаллаҳ мекунад,
Чун қутоси туғ риши хешро фак мекунад. *Шоҳин*

ҚУТПАЗИР قوت‌پذیر он ки хӯрок мехӯрад, хӯрокхӯр.

Чун тавоно шудӣ аз қуввати шир,
Гаштӣ аз косаву хон қутпазир. *Ҷомӣ*

ҚУТР *а.* قطر **1.** ноҳия, минтақа; ҷониб, канора; **2.** *мат.* хатте, ки аз маркази доира гузашта, доираро ба ду ҳиссаи баробар тақсим мекунад, диаметр.

Агар муҳит бисту ду газ бошад, қутри ӯ ҳафт газ хоҳад буд. *«Таърихи Сайидроқим»*

Қутри ҳавзи он шаҳр ним фарсах буд. *«Равзат-ус-сафо»*

3. ғафсӣ, захомат.

Забонаш гар фузун аз қутри меғ аст,
Забони ин сухан гуфтан дареғ аст. *Фахриддини Гургонӣ*

ҚУТТОН *а.* قطان *ҷ.* **қотин.**

Маҷмӯаи қуттони амсор ва суккони булдону ақтор фармони Маъмунро ба қадами ризоят пеш омаданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚУТТОЪ *а.* قطاع *ҷамъ* **1.** *ҷ.* **қотеъ;** **2.** роҳзанон, уздони раҳзан.

Ба роҳи ишқ марав дар паи ҳавоталабӣ,
Ки ин тариқ надорад ба ҷуз ҳавас қуттоъ. *Бедил*

Хавфи зарар аз сибоъ ва қуттоъ ва ранҷи ғурбат ва нуқсони ибодат муяссар нашавад. *Аҳмади Дониш*

қуттои тариқ роҳзанон.

Дар яке аз асфор Суқрот бо тавонгаре бисъёрмол ҳамроҳ шуд, ҷамъе аз қуттои тариқ бад-эшон расиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚУУД *а.* قعود нишастан; нишаст дар намоз.

Арабро‚ ки бар Даҷла бошад қууд,
Чӣ ғам дорад аз ташнагони Заруд. *Саъдӣ*

ҚУУР *а.* قعور *ҷ.* **қаър.**

Дар аксари қуури биҳор сухур ва аҳҷор бисьёр аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚУФЛ *а.* قفل қулф, калидон.

Ба ҳар қуфле, ки ангушташ расидӣ,
Шудӣ он қуфлро пайдо калиде. *Сайидо*

◇ **қуфли абҷад** қуфле, ки аз рӯи ҳарфҳои абҷад баста ва кушода мешавад.

Он қуфли абҷад аст, ки во мешавад ба ҳарф,
Қай метавон кушуд дилеро, ки танг шуд?!
Неъматхони Олӣ

(ин) қуфли зарринкалид *киноя аз* осмону офтоб.

Набинӣ, к-аз ин қуфли зарринкалид
Зи торикӣ оранд ҷавҳар падид. *Низомӣ*

қуфли лаъл *киноя аз* даҳон, даҳони маъшуқа.

Дар табассум то зи дурҷи дур кушода қуфли лаъл,
Қимати ёқуту нархи гавҳар арзон сохта. *Исмат*

қуфли марҷон *киноя аз* даҳон.

Лаби лаълаш кушод бори дигар
Қуфли марҷон зи ҳуққаи гавҳар. *Ҷомӣ*

қуфли румӣ а) қуфли овезон; *киноя аз* шафақ.

Қуфли румӣ баргирифт аз дурҷи рӯз,
Чун калиди ҳиндувон бинмуд субҳ. *Хоқонӣ*

б) *мус.* яке аз оҳангҳои қадим; лаҳни понздаҳӯми Борбад.

Чу «Қуфли румӣ» овардӣ дар оҳанг,
Кушодӣ қуфли ганҷ аз Руму аз Занг. *Низомӣ*

қуфл шудани (ё гардидани) дарьё баста шудани роҳ ба сабаби туғьёни об, чунон ки гузаштан аз он мумкин набошад.

Қуфл гардидани дарьёст назар бастани ман,
Мижа бар ҳам заданам болу пари тӯфон аст. *Соиб*

қуфл аз баҳри даҳон гузидан хомӯш мондан, то ин ки суханҳои беҳуда гуфта нашавад.

Бар дукони қуфлгар хоҳам гузашт,
Қуфле аз баҳри даҳон хоҳам гузид. *Хоқонӣ*

қуфл бар забони (ё **даҳони**) *касе* **андохтан** (ё **задан**) а) касеро хомӯш кунондан.

Ақлро идроки санъат дидаҳо бардӯхта,
Нутқро васфи ту қуфле бар забон андохта.
Камоли Исмоил

б) ба касе пора додан.

банд аз қуфли ганҷина кушодан шеъргӯӣ ва суханпардозиро сар кардан.

Кушодам ман аз қуфли ганҷина банд,
Ба саҳро алам баркашидам баланд. *Низомӣ*

пардаи қуфлро бар калид задан корро баръакс кардан, бар хилофи ақлу хирад рафтор кардан.

Чу пайғоми шаҳ бар ту кардам падид,
Мазан пардаи қуфлро бар калид. *Низомӣ*

ҚУФЛГАР قفل گر он кӣ қуфл месозад, қуфлсоз.

То дилам шуд бастаи занҷири зулфи қуфлгар,
Рӯ бар он дар мениҳам чун қуфл ҳар шаб то саҳар.
Сайфи Исфарангӣ

ҚУФЛКУШО قفل کشا он кӣ қуфлро мекушояд, кушояндаи қуфл.

Тоҷи сари ҷумла ҳунархост илм,
Қуфлкушои ҳама дарҳост илм. *Ҷомӣ*

ҚУЧ *т.* قچ *ниг.* **қӯч.**

ҚУШ *т.* قوش мурғи шикоркунанда.

Ҳама асбоб ва амтиа ва нуқуду палтор ва қуши эшон дар он мавзеъ бесоҳиб монд.
Аҳмади Дониш

ҚУШБЕГӢ قوش بیگی *аслаш* қӯшбегӣ.

ҚУШУР *а.* قشور *ҷ.* қишр.

Чун назад бар вай нисори рашши нур,
Ӯ ҳама ҷисм аст, не дил чун қушур. *Румӣ*

ҚУШЧӢ قوشچی мири шикор, сардори шикорчиён; касе, ки қушҳои шикоркунандаро парвариш ва нигаҳдорӣ мекунад.

. Дар он ду рӯз ... ҷамоати қушчиён ба эле даромаданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ҚУЮД *а.* قیود *ҷ.* **қайд.**

Аз ҳудуди тааллуқот бирун
В-аз қуюди таайюнот масун. (1) *Ҷомӣ*
Ҳеҷ гоҳат набуд доми қуюд,
Баъд аз ин низ ҳам нахоҳад буд. (1) *Бедил*

ҚУҲАНДИЗ قهندز *ниг.* **куҳандиз.**

Сабаби бинои қуҳандизи Бухоро он буд, ки Сиёвуш бинни Қайковус аз падари хеш бигурехт.
«Таърихи Наршахӣ»

ҚӮЛ *т.-м.* قول маркази лашкар, қалби лашкар.

Худ дар қӯл истода, се писари дигари худро ... дар паси пушти хеш ҷой дод. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚӮНУШ *т.-м.* قونوش манзил, бошишгоҳ; **қӯнуш фармудан** манзил гирифтан, ҷойгир шудан дар маҳалле.

Уммол ва роҳдорон аз тавобеи Бухоро ва Самарқанд ҳар ҷо қӯнӯш фармуда, обу таом тайёр менамуданд. *Аҳмади Дониш*

ҚӮРЧӢ||ҚӮРЧӢ *т.-м.* قورچی||قورجی аслиҳадор, силоҳдор, аскар.

Қӯрчиён ва ҷамъе муқаррабон ... бар қоида мулозими шаҳзода бошанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Қӯрчиён пештар рафта, пасу пеши урдуи Ғозонхонро мезаданд. *«Таърихи Фаришта»*

ҚӮЧ||ҚУЧ *т.* قوچ||قچ гӯсфанди ҷангии шохдор.

Зан(н) бибурд аз дур, к-ин об асту бас,
Чун қучи мағлуб во мерафт пас. *Румӣ*

ҚӮШ *т.* قوش манзили муваққатӣ; бошишгоҳ.

[Норбӯтахон] баъд аз фароғи таом ... ба қӯши худ рафт ва оромид. *«Шаҳномаи Фарғона»*

Нагардад то рақиби фитнагар аз буғи дег огаҳ,
Ба қӯши хештан оварда пинҳонӣ намак кардам.
Шоҳин

ҚӮШБЕГӢ *т.* قوش بیگی олитарин мансабест дар сохти девонии аморати Бухоро, садри аъзам.

Қӯшбегӣ ... аз даҳанаи Санҷоб, ки аз мавозеи муқаррари вилояти Хуросон аст, зоҳир шуд.
«Фатҳнома»

ҚӮШУН *т.-м.* قوشون лашкар, сипоҳ.

Ӯзбакон ... қӯшунро тӯб намуда, Ҷодакро зер карданд ва ба тасарруфи худ даровараданд.
«Шаҳномаи Фарғона»

ҚӮҚА *т.* قوقه тугмаи кулоҳ, тугмаи гиребон, остин ва монанди инҳо.

Аз кулаҳ қӯқаву аз судра алам баргиред
В-аз ҳамоил ҳулӣ, аз ҷайб дурар бикшоед. *Хоқонӣ*

ҚӮҲИСТОН قهستان *ниг.* **кӯҳистон.**

Ӯ

Ӯ I ҳарфи сию ҳафтӯми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар аввали калимаҳо ба воситаи алифу вов, мас. 'ӯзбак — اوزبک' ва дар мобайн ва охири калимаҳо бо вов, мас. 'рӯз—روز', 'рӯ—رو' ифода мегардад. Дар ҳиҷоҳои бастае, ки бо «ҳ» (ه, ح), айн (ع — сакта) ва ҳамза тамом мешаванд ва дар имлои арабӣ ҳарфи якӯми ин ҳиҷоҳо ба худ замма қабул мекунад, дар имлои ҳозира ҳарфи «ӯ» талаффуз ва навишта мешавад, мас. 'мӯҳра — مهره', 'мӯъҷиза — معجزه' ва ғ.

Ӯ II او *ҷонишини шахсии шахси сейӯми танҳо* вай.

Бибуррӣ дил аз меҳри Афросиёб,
Набинӣ шаби тира ӯро ба хоб. *Фирдавсӣ*
Ман бошаму ӯву ҳеҷ кас на,
Гул бар кафи дасту хору хас на. *Ҳилолӣ*

ӮБА *т.-м.* اوبه хаймаҳои истиқоматии кӯчманчиён, юрт, бошишгоҳи кӯчманчиён.

Ҳар сол аз ӯба меомаданд ва марой ва мавошии ӯшон он чи беҳтар буд ба расми боҷ ва хироҷ мегирифтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ӮЗБАК||УЗБАК *т.-м.* اوزبک||ازبک номи халқе аз гурӯҳи туркизабонон, ки дар Узбекистон сукунат доранд.

ӮЗБАКИЯ||УЗБАКИЯ اوزبکیه||ازبکیه мансуб ба ӯзбакон, ӯзбекӣ.

Уқалои ӯзбакон ... яке аз духтарони ӯзбакияро ба ... ҳокими Чодак номзад карда, ба домодӣ қабул намуданд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ӮЙ اوی *шакли шеърии* ӯ II.

Нагаштанд ҳар ду зи фармони ӯй,
Суви шоҳи Эрон ниҳоданд рӯй. *Фирдавсӣ*

ӮЛАНГ I||УЛАНГ I *т.* اولنگ||النگ сабзазор, марғзор.

Дар аспои роҳ ба ӯланге расидем. *«Чор дарвеш»*
Дар арсаи боғ тахтасанге
Афтода чу ташна дар уланге. *Мӯҳсини Таъсир*

ӮЛАНГ II||УЛАНГ II *т.* اولنگ||النگ суруде, ки бештар дар байни халқҳои туркизабон дар маросимҳо хонда мешавад.

Нағмасароёни уланг ... оламеро ... ба таҳайюр гардониданд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ӮЛКА||УЛКА||УЛКО *т.-м.* اولکه||الکه||الکا кишвар, сарзамин.

Қозикалони шаҳри Бухоро, ки номи ӯ
Дар улкаҳои Рум занад кӯси иштиҳор ... *Шоҳин*

ӮЛЧА||ӮЛЧАЙ *т.-м.* اولچه||اولچی *ниг.* **улча.**

ӮМОЧ||ӮМОЧ||УМОЧ||УМОҶ اوماچ||اوماج||اماچ||اماج номи мошобае, ки бо хамири реза-реза мепазанд.

Шаби ӯмоч бар ман чун шудӣ рӯз,
Саҳар гипо нагаштӣ дастгирам. *Савдо*

ӮРДА *т.* اورده бошишгоҳи подшоҳ, амир.

[Ӯзбакон] ӯрдаи рафеъ ва шаҳри васеъ бино намуда ... чандин дарвоза дар ӯ насб карданд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ӮРДАК *т.* اوردک *ниг.* **урдак.**

ӮРДУ اوردو *ниг.* **урду I.**

ӮРМУЗ اورمز *ниг.* **урмузд I.**

ӮРМУЗД I اورمزد *ниг.* **урмузд I.**

ӮРМУЗД II اورمزد *ниг.* **урмузд II.**

ӮРТОҚ||УРТОҚ *т.* اورتاق||ارتاق рафиқ, дӯст.

Баъд аз он миёни Обоқохон ва Қойду қавонди дӯстӣ мумаҳҳад буд ва якдигарро ӯрток гуфтандӣ. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ӮРУС||УРУС *т.* اوروس||اروس рус, русӣ; мамлакати рус.

Лоҷарам дар тамомати мамолики Чину Мочин ва Ҳиндустону Туркистон ва Кашмиру Дашти қипчоқ ва Урус ва Фаранг ва Мисру Шом овозаи ӯ [Ғозонхон] расида ва шоеъ шуда. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ӮСМА||УСМА *т.* اوسمه||اسمه як навъ рустание, ки оби аз барги он ҳосил шударо занон барои сиёҳ кардани абрувон ба кор мебаранд.

Ӯ-Т اوت шакли кӯтоҳшудаи ӯят (ӯ ва ту), ӯ ба ту, ӯ барои ту ва м. ин.

Гуфтам, ки бӯи зулфат гумроҳи оламам кард,
Гуфто, агар бидонӣ, ҳам ӯ-т раҳбар ояд. *Ҳофиз*

ӮЪҶУБА *а.* اعجوبه 1. чизе шигифтовар, тааҷҷубовар, чизе ки касро ба таааҷҷуб меоварад.

Зулфи ӯ бар рух басе мансуба дошт,
Дар сари мӯе ду сад ӯъҷуба дошт. *Аттор*
Зи ҷид гарчи ҳазор ӯъҷуба созӣ,
Нахандад табъи кӯдак ҷуз ба бозӣ. *Ҷомӣ*
... Амирзода ӯъҷубаҳои ин вилоятро хуб тамошо кунад. *Аҳмади Дониш*

2. *маҷ.* бемисл, бемонанд, беназир.

Хоҷа Ҳофизи Шерозӣ ... нодираи замон ва ӯъҷубаи даврон буда. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ӮҲБАТ *а.* اهبت созу сомон; таҷҳизот ва яроқи лашкар.

[Бароқ] аз ҷосус тартибу ӯҳбат ва шуҷоату шавкати умарову лашкар пурсид. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ӮҲДА *а.* عهده 1. таахҳуд, зимма; масъулият, ҷавобгарӣ.

Пас авло он ки зиммати ҳиммат ба ӯҳдаи тарҷимаи он китоб марҳун набошад. *Бедил*

2. *маҷ.* товон.

Ҳар офарида, ки ... ба дафъ машғул нагардад, гунаҳкор бошад ва ӯҳдаи хуну моли рафиқон бар вай. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

3. вазифа.

Султон Ғиёсиддин ... ба куффор ҳаргиз ӯҳда ва амал руҷӯъ накарда. *«Таърихи Фаришта»*

◇ **аз ӯҳдаи** *чизе* **(берун) (бар)омадан** а) барои чизе ҷавобгар будан; товон додан.

Агар қатъ афтад, ҳар роҳдор, ки ба он мавзеъ наздиктар бошад, дуздро ба даст оварад ва илло аз ӯҳдаи мол берун ояд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

б) чизеро ба ҷо овардан, чизеро адо кардан, чизеро карда тавонистан.

Зи ҳар нукта карданд ӯро суол,
Бурун омад аз ӯҳдаи қилу қол. *Ҷомӣ*

Мегуфт: Диле зи санг бояд,
К-аз ӯҳдаи ин ғамам барояд. *Шоҳин*

Ҳ

Ҳ ҳарфи сию хаштӯми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои арабии тоҷикӣ — ҳарфи ه، ح ; *ниг.* ҳо I||ҳе.

ҲАБ(Б) *а.* حب **1.** дона, ғалладона.

Маскани душмани ту буду бувад
Ҳар замине, к-аз ӯ нарӯяд ҳаб. *Фаррухӣ*

2. доруҳои кӯфтаи лунда, ки ба калонии гуногун, ба қадри донаи мош то нахӯд тайёр мекунанд.

В-ар ҳабу матбух хӯрдӣ, эй зариф,
Андарун шуд пок з-ахлоти касиф. *Румӣ*

ҳабби аёриҷ давои мусҳил, доруи исҳол ва танқия; **ҳабби ҷадвор** доруе, ки ҳакимҳои қадим месохтаанд ва гӯё ҳамаи касалиҳоро илоҷ мекардааст.

Яке зад чашмаке, к-аз ҳабби ҷадвор
Кунад чашми тарабро мардумаквор. *Нозим*

ҲАБАК هبک *ниг.* ҳабк.

ҲАБАШ حبش **1.** Ҳабашистон, Абиссиния, Эфиопия.

В-аз он ҷойгаҳ шоҳи хуршедфаш
Биёмад дамон то замини Ҳабаш. *Фирдавсӣ*

2. ҳабашӣ, аз мардуми Ҳабаша; *киноя аз* сиёҳпӯст.

ҲАБАШИЗОДА حبشی زاده **1.** фарзанди ҳабашӣ; **2.** *маҷ.* ғуломи сиёҳпӯст.

Ҳабашизодае бидид аз дур
Дилрабо ҳамчу холи чеҳраи ҳур. *Ҷомӣ*

ҲАБАШӢ حبشی мансуб ба Ҳабашистон; аҳли Ҳабашистон, ҳабаш.

Ҳабашӣ низ рӯи ӯ медид,
Дам ба дам чашми худ ҳамемолид. *Ҷомӣ*

ҲАББ *а.* حب *ниг.* ҳаб(б).

ҲАББА||ҲАББАТ *а.* حبه||حبة **1.** як доначаи ғалла; **2.** *маҷ.* миқдори бисёр кам аз чизе.

Агар ҳаббае зар зи дандони гоз
Биуфтад, ба шамъаш биҷӯянд боз. *Саъдӣ*

Гар канандаш зи панҷа панҷ ангушт,
Надиҳад ҳаббае бурун аз мушт. *Ҷомӣ*

Ман зимистон ҳаббае надоштам ва сармои азим буд. *«Нафаҳот-ул-унс»*

як ҳабба, ду ҳабба миқдори бисёр кам, заррае.

Аҳмад Ёнолтакин ... бирафт ва ду ҳабба аз қозӣ наандешид. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ба ҳаббае наарзидан ҳеҷ қадру қимат надоштан.

Дар хотири ман, ки ишқ варзад,
Олам ҳама ҳаббае наарзад. *Низомӣ*

3. воҳиди вазн, ки баробари $^1/_{48}$ дирҳам мебошад (миқдори як ҷави миёна); воҳиди хурди пул; **4.** паймониши масоҳат дар мамлакатҳои араб ($^1/_{72}$ фаддон ё 58,3 метри мураббаъ).

ҲАББАЗО *а.* حبذا *калимаи нидо* офарин, аҳсант, марҳабо, чӣ хуб.

Дӯш вақти нимашаб бӯи баҳор овард бод,
Ҳаббазо боди шимолу хуррамо бӯи баҳор!
Фаррухӣ

Ҳаббазо, тақрири гуфтораш, ки баҳри офарин
Ғунчаро мӯҳри хамӯшӣ аз даҳон бардошта.
Савдо

ҲАББАТ *а.* حبة *ниг.* ҳабба.

ҲАББОТ *а.* حبات *ҷ.* ҳабба||ҳаббат.

Андар анбон мефишорад неку бад,
Донаҳои дурру ҳабботи нахуд. (1) *Румӣ*

ҲАБИБ *а.* حبیب дӯстдошта, дӯстдор, маъшуқ; маҳбуб.

Бифармо, ки кӯи ҳабибам куҷост,
Чу бемор гаштам, табибам куҷост? *Хоҷу*

Халқ чӣ донад муроди хотири моро,
Қоми муҳиббон ба ҷуз ҳабиб надонист.
Камоли Хуҷандӣ

ҲАБК||ҲАБАК هبک кафи даст.

Бар ҳабк ниҳод ҷоми бода
В-онгоҳ зи ҳабк нӯш кардаш. *Рӯдакӣ*

ҲАБЛ *а.* حبل таноб, расан, ресмон, банд.

Кулаҳ далв кард он писандидакеш,
Чу ҳабл андар он баст дастори хеш. *Саъдӣ*

ҲАБЛУЛВАРИД *а.* حبل الورید раги гардан, шоҳраги гардан.

Зи бӯи хулқаш ҳаблулварид ёфт ҳаёт,
Зи фарри нутқаш ҳаблулматин гирифт бақо.
Хоқонӣ

Дид чашми бинишӣ ман ҷониби наргис, ки дид
Ресмони бандагӣ дар гардан аз ҳаблулварид.
Воҳид

ҲАБЛУЛМАТИН *а.* حبل المتین ресмони маҳкам; **ҳаблулматини гесу** *киноя* аз таноби гесу, тори мӯй.

Чу анкабут ба ҳаблулматини гесуяш
Турунҷи нӯҳ фалак овехтаст аз як нах. *Бедил*

ҲАБО(Ъ) *а.* هبا||هباء **1.** чанг, гард, ғубори ҳаво, зарраи чанг дар офтоб, ки аз равзан ба воситаи тобиши офтоб дида мешавад.

Боди ҷонафзо вахим гардад, вабо,
Оташе хокистаре гардад, ҳабо. *Румӣ*

2. *маҷ.* ночиз, чизи хеле майда; бебақо, нопойдор.

Мулки Сулаймон маталаб, к-он ҳабост,
Мулк ҳамон аст, Сулаймон куҷост?
«Равзат-ус-сафо»

ҳабою ҳадар беҳуда, беасос; зоеъ.

Исмоилшоҳ фавт шуда, ҷамеи муқаддамот ҳабою ҳадар гардид. *«Таърихи Фаришта»*

ҲАБОБ *а.* حباب *ниг.* **хубоб.**

ҲАБОИЛ *а.* حبائل *ҷ.* **ҳибола||ҳиболат.**

Кушодам ҳар ду зонубандаш аз даст
Чу мурғе, к-аш кушояндаш ҳабоил.
Заҳири Форьёбӣ

ҲАБОК||ҲАПОК هباک||هپاک фарқи сар, тораки сар.

Яке гурз зад туркро бар ҳабок,
К-аз асп андар омад ҳамон гаҳ ба хок. *Фирдавсӣ*

Зад кулӯхе бар ҳабоки он фажок,
Шуд ҳабоки ӯ ба кирдори мағок. *Тайён*

ҲАБОЪ *а.* هباء *ниг.* **хабо(ъ).**

ҲАБР *а.* حبر *ниг.* **ҳибр** II.

ҲАБС *а.* حبس 1. боздоштан, дастгир кардан; 2. дастгирӣ, тавқиф; дар зиндон будан.

Бихандид, к-ӯ занни беҳуда бурд,
Надонад, ки хоҳад дар ин ҳабс мурд. *Саъдӣ*

ҲАБСГОҲ حبسگاه ҷои ҳабс шудан, маҳбас, зиндон.

Чанд дар ҳабсгоҳ осудан,
Сархуши тӯҳмати ғино будан... *Бедил*

ҲАВАЛ *а.* حول олусӣ, дубинӣ.

Чун зи як сурмаст нозирро каҳал,
Аз чӣ омад ростбинию ҳавал?! *Румӣ*

ҲАВАС *а.* هوس орзу, майл, шавқ, иштиёқ, хоҳиш.

Дили ман дар ҳаваси рӯи ту, эй мӯниси ҷон,
Хоки роҳест, ки дар дасти насим афтодаст. *Ҳофиз*

Ҳазор шиша тиҳӣ кард аз ҳавас Махфӣ,
Ҳанӯз дар дили ман хаст хор-хори дигар. *Махфӣ*

◇ **ҳавас пухтан** орзуи хом кардан, нақшаҳои ғайри амалӣ кашидан.

Ҳавас пухтан аз кӯдаки потамом
Чунон зишт нояд, ки аз пири хом. *Саъдӣ*

ҲАВАСНОК هوسناک он кӣ нисбат ба коре ё чизе шавқ дорад, шавқманд.

Ба хоки пояшон гардам ҳаваснок,
Зи роҳи дида резам сӯи дил хок. *Хисрави Деҳлавӣ*

Теғ аз дасти ту бар ҷони ҳаваснок занам,
Оташ афрӯзаму бар дидаи намнок занам. *Сайидо*

ҲАВАСОБОД هوس‌آباد ҷои ҳавас, макони орзуҳо; *киноя аз* дили ошиқ.

То ба садорат нишаст ишқи ту дар синаам,
Шуд ҳавасободи дил аз ситами ӯ хароб.
Камоли Хуҷандӣ

ҲАВАСОРОӢ هوس‌آرائی ҳавову ҳавас парридан, дар орзу ва ҳаваси чизе будан.

Офат сару барги ҳавасорони ҷоҳ аст,
Сар тофтани шамъ зи сомони кулоҳ аст. *Бедил*

ҲАВАСПЕША هوس‌پیشه ҳаваспарвар; он ки ҳирсу хоҳишаш бисьёр аст.

Ҳаваспеша чун одамӣ нест кас,
Ки дорад ба нодида дидан ҳавас. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҲАВВО *а.* حوا 1. *д.* номи зани Одам, ки гӯё аввалин зан буд.

Аз дили танги гунаҳгор барорам оҳе,
К-оташ андар гунаҳи Одаму Ҳавво фиканам.
Ҳофиз

2. зани гандумгун.

ҲАВДАҶ *а.* هودج тахти равон, каҷовае, ки ба асп ё шутур баста ба даруниш нишаста сафар мекунанд, аморӣ.

Чу гардад шавқи васл афзун, чӣ ҷои таън агар Маҷнун
Ба бӯи ҳавдаҷи Лайлӣ фитад дунболи маҳмилҳо.
Ҷомӣ

Дурӯя ду ҳавдаҷи мурассаъ
Аз пӯшиши парниён муқаннаъ. *Шоҳин*

ҲАВЗ *а.* حوض чуқурие, ки дар замин барои ҷамъ шудани об мекананд, толоб, обгир.

...Аммо дар шаҳр ва ободонӣ ҳавзҳо ва ҷӯйҳо ва корезҳо пур аст. *Аҳмади Дониш*

◇ **Ҳавзи Кавсар** ҳавзи афсонавӣ дар биҳишт.

Баҳри оби зиндагонӣ кай равам дунболи Хизр,
Баски истиғно бар оби Ҳавзи Кавсар мезанам?
Махфӣ

Ҳавзи Моҳӣ бурҷи Ҳут.

Урьён зи Ҳавзи Моҳӣ сӯи Бара равон шуд,
Ҳамчун бара баромад пӯшида суфи асфар.
Хоқонӣ

Ҳавзи Об бурҷи Ҳут.

Бурун рафт аз чоҳи Далв офтоб
Ба Моҳӣ гирифтан сӯи Ҳавзи Об. *Низомӣ*

ҳавзи тарсо чуқурӣ барои фишор додани ангур дар амалиёти шаробсозӣ.

Гуфтам писандад доварам, к-аз файзи ақлӣ бигзарам,
Ҳайзи арӯси раз ҳарам дар ҳавзи тарсо дошта.
Хоқонӣ

ҲАВЗА I *а.* حوزه ноҳия, доира.

Тадоруки он аз ҳавзаи иқтидор хориҷ...
«Анвори Суҳайлӣ»

...Ва чун аскар қавӣ бошад, ҳавзаи салтанат маҳфуз аст. *Аҳмади Дониш*

ҲАВЗА II *а.* حوضه *ниг.* **ҳавз.**

ҲАВИД هوید чиҳози шутур, порчаи намаде, ки ба гирдогирди кӯҳони шутур мегузоранд, полони уштур.

Ту ҳанӯз аз рӯи раъной барои лошае,
Гоҳ дар банди ҳавидӣ, гоҳ дар банди фасор. *Саноӣ*

ҲАВИҶ هويج||حويج сабзӣ, газар, зардак.

Ҳар ҳавиҷе бошадаш карде дигар,
Дар миёни боғ аз сиру кабар. *Румӣ*

Аз пухтагии худ нахӯди хом хӯрӣ,
То рӯзи дигар ҳавиҷ оши ту шавад. *Мушфиқӣ*

ҲАВЛ I *а.* حول тавоноӣ, кудрат, зӯр; фишор.

Буда аз ғояти футуввати ҳеш
Холӣ аз ҳавли хешу қуввати хеш. *Ҷомӣ*

ҲАВЛ II *а.* حول сол, гузашти сол, гардидани сол; гардиш, *табаддулот.*

ҲАВЛ III *а.* حول атроф, дар атроф; **ҳавлу ҳавш** атроф, дар атроф.

ҲАВЛ IV *а.* هول тарс, бим, ваҳшат, воҳима.

Чунон омад аз ҳар ду лашкар ғирев,
К-аз он ҳавл девона шуд мағзи дев. *Низомӣ*

ҲАВЛАҚ هولک **1.** обила, обилаи кафи даст ё пой; **2.** чормағзбозӣ, бозии бачагон бо чормағз, ки ба тарзи гуногун гузаронида мешавад, гирдаконбозӣ; 3. мавиз.

Чу равшан шуд ангур ҳамчун чароғ,
Бикарданд ангур ҳавлак ба боғ. *«Луғати фурс»*

ҲАВЛНОК هولناک хавфнок; *маҷ.* сахтдил, бераҳм.

Баровард занги зи румӣ ҳалок,
Ки ин нозанин буду он ҳавлнок. *Низомӣ*

ҲАВМА *а.* حومه доира, атроф, гирдогирди шаҳр.

Ҷумлагӣ ҳавма ва ҳаволии Бағдод бигирифтанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҲАВО I *а.* هوا **1.** моддаи газмонанде, ки гирдогирди кураи Заминро иҳота кардааст; 2. обу ҳаво.

Ҳаво гарму ман ташнаи носабур,
Биёбону ҳар мондаву роҳ дур. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ **ҳаво гиристан** боридани борон.

Ин ҳама сар кашидан аз паи чист?
Гул нахандид, то ҳаво нагирист. *Низомӣ*

ҳаво гирифтан парвоз кардан, паридан.

Зи хокдони тааллуқ гирифтаем ҳаво,
Ғубор даст надорад ба тарфи домани мо. *Соиб*

ҳаво ёфтан шифо ёфтан.

Бо дами ҷонпарвари шамшер одат кардааст
Аз дами Исӣ ҳаво ёбад дили бемори ман. *Соиб*

ҳаво хӯрдани бода нест шудани асари кайфи бода, шароб.

Ранг намонд дар лабаш аз нафаси фусурдагон,
Бода ҳаво чу мехӯрад, по ба рикоб мешавад. *Соиб*

ҲАВО II *а.* هوی||هوا орзу, майл, ҳавас, иштиёқ; муҳаббат.

Чунин гуфт Баҳром: Қоре равост,
Ҳаво бар дили ҳар касе подшост. *Фирдавсӣ*

Ниҳодам аз сари худ як ба як ҳавову ҳавасро,
Ҳамин бувад ҳаваси ман, ки дар ҳ а в о и ту мирам. *Ҳилолӣ*

ҳавои нафс майлу хоҳиш; **ҳавову ҳавас** орзуву ҳавас, эҳтиросҳо.

Умрест аз ҳавову ҳавас чашм бастаам,
Чун ғунча фориғ аз ғами олам нишастаам. *Сайидо*

ҲАВО III هوا оҳанг, нағма, лаҳни суруд; **ҳавои Аҷам** номи навое аз мусиқӣ (аз «Шашмақом»).

Дар базми мо нишасту ҳавои Аҷам шунид
Он кас, ки майли нағмаи хорагудоз дошт. *Шоҳин*

ҲАВОГИР هواگیر парвозкунанда.

Аз роҳи назар мурғи дилам гашт ҳавогир,
Эй дида, нигаҳ кун, ки ба доми кӣ дарафтод. *Ҳофиз*

ҲАВОГИРИФТА هواگرفته парвозкарда, авҷгирифта; *маҷ.* илҳомьёфта.

Рамид дил зи ман, аз зулф дом нес҃, ки наҳоҳам
Ба ҷуз шикори ту мурғи ҳавогирифтаи худро. *Ҷомӣ*

ҲАВОДИС *а.* حوادث *ҷ.* ҳодиса.

Ҳофиз, аз даст мадеҳ давлати киштии Нӯҳ,
В-арна тӯфони ҳаводис бибарад буньёдат. *Ҳофиз*

... Бар инқилоби ҳолот ва тасорифи айём ва ҳаводиси замон мусобарат менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲАВОДОР هوادار **1.** иштиёқманд, хоҳон, роғиб; ошиқ.

... Кунун аз ду олам талабгори туст,
Чу боди баҳорӣ ҳаводори туст. *Хоҷу*

2. тарафдор, хайрхоҳ; пуштибон.

Бидон, эй ҷаҳондидаи некном,
Ҷаҳонат ҳаводору бахтат ғулом. *Хоҷу*

Бӯи сари зулфаш ба ман орад ҳама шаб бод,
Аз ҳамнафасон ёри ҳаводори ман ин аст. *Камоли Хуҷандӣ*

ҲАВОЗӢ هوازی ба ногоҳ, ногаҳонӣ.

Ҳавозӣ маро гӯяд он шаккарин лаб,
Ки, эй шоир, андар сухан жарф бингар! *Фаррухӣ*

Ба меҳмони ҳавозӣ шод гардам,
Зи банди ранҷу ғам озод гардам. *Фаррухӣ*

ҲАВОИҶ *а.* حوائج *ҷ.* ҳоҷат 1.

Ҳар ҳавоиҷро, ки будаш он замон,
Рост кардӣ марди шаҳрӣ ройгон. *Румӣ*

...Онро дар ваҷҳи ҳавоиҷи худ сарф кардам. *Авфӣ*

ҲАВОЛА||ҲАВОЛАТ *а.* حواله||حوالت **1.** кореро ба каси дигар вогузор кардан, вогузоштан, супурдан.

Муроди мо насиҳат буд, гуфтем,
Ҳаволат бо худо кардему рафтем. *Саъдӣ*

Ҳаволаи дигарон соз ратлҳои гарон,
Ки мо зи соғари лаъълат тунукшаробонем. *Ҷомӣ*

2. санаде, ки мувофиқи он гирифтан ё пардохтани маблағе ба касе вогузор карда мешавад, барот; ◇ **ҳавола кардан ба тақдир** умед бастан ва тан додан ба қазову қадар.

Қавме ба ҷидду ҷаҳд ниҳоданд васли дӯст,
Қавме дигар ҳавола ба тақдир мекунанд. *Ҳофиз*

ҳавола кардан ба шамшер ҳалли масъалаеро ба ҷанг вогузор кардан.

ҲАВОЛАГОҲ||ҲАВОЛАГАҲ حواله‌گاه||حواله‌گه ҷои мурочиат; паноҳгоҳ.

Ҷуз остони туам дар ҷаҳон паноҳе нест,
Сари маро ба ҷуз ин дар ҳаволагоҳе нест. *Ҳофиз*

ҲАВОЛАДОР حواله‌دار маъмур, мутасаддӣ, касе, ки коре ба ӯ вогузор шуда бошад.

Сафдархони Систонӣ, ки ҳаволадори оташхона буд, аробаҳои оташбозӣ пеш бурда, оташи қитол ва ҷидол афрохта буд. *«Таърихи Фаришта»*

ҲАВОЛАТ *а.* حوالت *ниг.* ҳавола.

ҲАВОЛОТ *а.* حوالات *ҷ.* ҳавола||ҳаволат 2.

Дар Хуросон аз он ҳаволот даҳ-ҳашт боқӣ буди ва элчиён ва арбоби ҳаволот баравот дар даст ба девон омаданди. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ҲАВОЛӢ *а.* حوالی атроф, гирду атроф, гирдогирд.

Пӯпак дидам ба ҳаволии Сарахс,
Бонгак барбурда ба абр-андаро. *Рӯдакӣ*

Аз тахтгоҳ берун шуд ва ба ҳаволии Форс омад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҲАВОМ(М) *а.* هوام *ҷ.* ҳомма.

Андар афтоданд дар ҳам з-издиҳом
Ҳамчу андар дӯғи гандида ҳавом. *Румӣ*

Ба воситаи вусъати фазо ва латофати хаво давоб ва ҳавом он ҷо ором гирифта ... *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҲАВОН *а.* هوان хорӣ, пастӣ, зиллат.

Ҳар киро дар дил ҳавби туст, эмин аз ҳавон,
Ҳар киро дар ҷон вафои туст, эмин аз вафот.
Анварӣ

Обрӯи мардуми зӣ-номусро бар хоки мазаллат ва ҳавон рехтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲАВОНАВАРД هوانورد чизе ё касе, ки дар ҳаво мегардад, тайкунандаи осмон.

Чун барқ ҳавонавард гашта,
Чун соиқа тезгард гашта. *Файзӣ*

ҲАВОПАРАСТӢ هواپرستی шаҳватпарастӣ; ҳавасронӣ, ба кайфу сафо додашавӣ.

Султон гуфт: Писарони худро ба шурби хамр ва ақсоми манохӣ ва ҳавопарастӣ мубтало мебинам. *«Таърихи Фаришта»*

ҲАВОПАРВАР هواپرور ҳавобаланд, аз худ раванда, мутакаббир, мағрур; ба ҳавову ҳавас додашуда.

Хок бар сар беҳ аст аз он афсар,
Ки кунад шоҳро ҳавопарвар. *Бедил*

ҲАВОРИЮН *а.* حواریون ёрон, шогирдони Исо, ки 12 нафар будаанд, асҳоби Исо.

ҲАВОРӢ *а.* حواری 1. ёридиҳанда, мададгор, ёвар; шогирд; 2. номи ҳар як аз 12 шогирди Исо, ки пас аз вай дини исавиро тарғиб ва паҳн кардаанд.

ҲАВОС(С) *а.* حواس *ҷ.* ҳосса||ҳоса.

Абдон ва қаволиб мураккаби ин нуфусанд ва ҳавос ва қувваи ходими эшон. *Аҳмади Дониш*

◇ **панҷ ҳавосс** (**ё ҳавоси хамса**) панҷ ҳисси инсон: биноӣ, бӯӣ, чашоӣ, шунавоӣ, палмосӣ.

Бишнос, ки тавфиқи ту ин панҷ ҳавос аст,
Ҳар панҷ ато з-эзид мар пиру ҷавонро.
Носири Хисрав

ҲАВОСИЛ I *а.* حواصل *ҷ.* ҳосил.

ҲАВОСИЛ II *а.* حواصل *ҷ.* ҳавсала I.

ҲАВОСИЛ III *а.* حواصل мурғи саққо, мурғи калони сафед аст, ки дар канори обҳо менишинад, пеликан.

Ба сайди ҳавосил даромад уқоб,
Ба меҳмонии моҳ рафт офтоб. *Низомӣ*

ҲАВОХОҲ هواخواه хоҳон, толиб; тарафдор, дӯстдор; *маҷ.* ошиқ.

Ман, к-аз ватан сафар нагузидам ба умри хеш,
Дар ишқи дидани ту ҳавохоҳи ғурбатам. *Ҳофиз*

Акнун, ки манам туро ҳавохоҳ,
Хоҳам ба ҳавои ту задан роҳ. *Шоҳин*

ҲАВОШУДА هواشده бухоршуда; нобудшуда, ҳеҷшуда.

Зи офтоб талаб шабнами ҳавошударо,
Дили рамидан моро зи мо чӣ меҷӯӣ?! *Бедил*

ҲАВОШӢ *а.* حواشی *ҷ.* ҳошия||ҳошият.

Ҳавошии он ҳаволӣ аз мавошии ӯ танг омада буд. (1) *Авфӣ*

Ин шева агарчи барои ҳифзи давлат дар зоҳир марзӣ афтод, лекин дар охир зарари бисьёр ба ҳавошии салтанат расонид. (3) *Аҳмади Дониш*

ҲАВОӢ هوائی 1. булҳавас, ҳарҷоӣ, бесомон, бесубот.

Ба дасти боди сабо з-он намедиҳам пайғом,
Ки маҳрами ту шудан кори ҳар ҳавоӣ нест.
Хисрави Деҳлавӣ

2. парешон, пароканда; *маҷ.* ҳадаршуда, ба ҳадар рафта.

Намедонам куҷоӣ, эй ҳама ҷо гулшани нозат,
Чу бӯи гул ҳавоӣ шуд зи шавқат мағз дар сарҳо.
Носир Алӣ

ҳавоӣ гаштан ба парвоз даромадан, паридан.

Мурғони аз қафаси хок ҳавоӣ гаштам
Ба умеде ки магар сайд кунад шаҳбозам. *Ҳофиз*

ҲАВОҶИС *а.* هواجس *ҷ.* ҳоҷис.

Мирзо ... аз васовиси шайтонӣ ва ҳавоҷиси нафсонӣ лоилоҷ пушаймон гардид.
«Таърихи Фаришта»

ҲАВОҶӮӢ هواجوی булҳавас, ҳавову ҳаваспарвар.

Ҳавоҷӯӣ сӯи хирад нангарад,
Ки бе мар ҳаво чира шуд бар хирад. *Фирдавсӣ*

ҲАВРО *а.* حورا 1. чашме, ки сиёҳӣ ва сафедии он пурра ва зебо аст; 2. *маҷ.* зани зебои сиёҳчашм.

Савганд хӯрам к-аз ту барад ҳавро хубӣ,
Хубит аён аст, чаро бояд савганд? *Имора*

ҲАВСАЛА I *а.* حوصله чинадон, чиғирдони (чиғилдони) мурғ, меъдаи парандагон.

Ҳанӯз дона ба ҳавсалаи ӯ нарасида буд.
«Анвори Суҳайлӣ»

Дарвеш мушоҳада менамуд, ки он боз фуруд омаду он гӯшт, ки дар минқор дошт, пора-пора карда ва ба қадри ҳавсалаи он калоғ бар даҳони ӯ мегузошт, то он ки сер шуд. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

ҲАВСАЛА II *а.* حوصله бардошт, бурдборӣ, сабр; рағбат, майл.

Ва касеро, ки бар он инкор ояд аз хурдии димоғ ва тангии ҳавсала бошад ва қиллати ақл.
Аҳмади Дониш

ҲАГИРЗ هگرز *шакли дигари* **ҳаргиз.**

Чунон бибинӣ товал накарда кор ҳагирз,
Ба ҷӯб ром шавад, юғро ниҳад гардан.
Урмуздӣ

ҲАД(Д) *а.* حد 1. андоза, дараҷа.

Бад-он ҳад ки-шон буд ниру ба ҷой,
Суви гӯшт карданд оҳангу рой. *Фирдавсӣ*

Амир ба боғи Ферузӣ шароб меҳӯрд ва чандон гули садбарг рехта буд, ки ҳад надошт. *«Таърихи Байҳақӣ»*

2. ниҳояти ҳар чиз, канор, поён, охир.

Макону замон ҳар ду аз баҳри сунъ аст,
Аз ин нест ҳадде замину замонро. *Носири Хисрав*

Ҳад надорад ин сухан, кӯтоҳ кун,
В-аз ҳадиси ошиқон баргӯ сухун. *Румӣ*

3. ҷои аз ҳам ҷудошавии ду кишвар, марз, сарҳад; ҷониб; кишвар.

Ва он работ аввали ҳадди Ғур аст. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Волӣ ба ҳадди Шом яке паҳлавони ӯст,
Омил ба ҳадди Рум яке кордори ӯст. *Муиззӣ*

4. ҷазои ҷисмонӣ барои аз роҳи дин берун баромадан; ҷазо; **ҳад задан** муҷозот кардан мувофиқи қонуну шариат.

Чаро доманолударо ҳад занӣ,
Чу худро шиносӣ, ки тардоманӣ. *Саъдӣ*

Чаро касеро ки ҳад заданӣ ва уқубат карданӣ буд, накардед? *Аҳмади Дониш*

◇ **ҳадди авсоф** дараҷаи олии таърифоту тавсифот; тавсифоти муболиғавӣ.

Баёни васфи ту гуфтан на ҳадди имкон аст,
Чаро ки васфи ту гуфтан зи ҳадди авсоф аст. *Ҳофиз*

ҳадди булуғ синни балоғат; **ҳадди имкон** андоза ё дараҷаи мумкин будани чизе, то мумкин аст.

Баёни васфи ту гуфтан на ҳадди имкон аст,
Чаро ки васфи ту гуфтан зи ҳадди авсоф аст. *Ҳофиз*

ҳадди кеҳин андозаи хурдтар, меъёри хурдтарини таърифи чизе; хурдтар, минимум.

Ва ҷисмро, ки мавзӯъ шавад андар он чӣ лозимояд, «ҳадди кеҳин» хонанд. *Ибни Сино*

ҳадди меҳин меъёри калонтарини таърифи чизе, максимум.

Ва «мӯҳдас»-ро, ки маҳмул шавад андар он чӣ лозим ояд, «ҳадди меҳин» хонанд. *Ибни Сино*

ҳадди миёнагин меъёри миёнаи таърифи чизе.

Пас «мусаввар»-ро ва ҳар чӣ ба вай монад, «ҳадди миёнагин» хонанд. *Ибни Сино*

ҳадди эътидол ҳадди мӯътадил; доираи имкон.

Ёфта аз санъату диққат камол,
Лек на берун зи ҳади эътидол. *Ҷомӣ*

аз ҳадди эътидол таҷовуз намудан аз ҳад гузаштан, аз доираи имкон берун шудан.

Муболиға ва илҳоҳи Маъмун дар ин боб аз ҳадди эътидол таҷовуз намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

аз ҳадди эътидол фитодан паст рафтан, таназзул кардан.

Дар ин шаш ҷиҳат коргоҳи хаёл
Мизоҷаш фитод аз ҳади эътидол. *Ҷомӣ*

дар ҳадди эътидол баромадан ба камол расидан, ба воя расидан.

Ҳазор сарв, ки дар ҳадди эътидол бароянд,
Ба қоматат нарасад, гар ҳазор сол бароянд. *Камоли Хуҷандӣ*

ҳадду ҳаср андоза, ҳисоб.

...Ва моли эшонро ҳадду ҳаср натавонист кард. *Носири Хисрав*

Ва билҷумла аскаре зиёда аз ҳадду ҳаср бад-ин насақ ҷамъ шуда... *Аҳмади Дониш*

аз ҳад афзун (ё **фузун, беш**) аз андоза зиёд.

Зи захми ғамза чӣ пурсӣ, ки дар дилат чанд аст,
Зи ҳад фузун, вале захмҳои корӣ пурс. *Хисрави Деҳлавӣ*

Гарчи хубит аз ҳад афзун аст,
Аллаҳ-аллаҳ, макун ҷафокорӣ. *Шоҳин*

Ба нуки хома хорида сари реш,
Ҷигарҳо рехта берун зи ҳад беш. *Хисрави Деҳлавӣ*

аз ҳад берун аз андоза берун, бисьёр, зиёд, бениҳоят.

Мӯр, ки ҳирсаш бувад аз ҳад бурун,
Зинда равад зери замин сарнагун. *Хисрави Деҳлавӣ*

то ба ҳадде ки... то андозае ки...

Ман чӣ гӯям, ки туро нозукии табъи латиф
То ба ҳаддест, ки оҳиста дуо натвон кард. *Ҳофиз*

Яке аз мулуки аҷам... ҷавру азият оғоз ниҳода то ба ҳадде ки ҳама аз макоиди зулмаш ба атрофи ҷаҳон рафтанд. *Саъдӣ*

ҳад доштан (ё **будан**) ихтиёр ва имконият доштан.

Ҳадди мо нест, ки пеши ту бигӯем сухан,
Ҳам ту бар мо сухане гӯй, ки мо гӯш кунем. *Ҳилолӣ*

ҳадди худро донистан (ё **шинохтан**) дар гуфтору рафтор аз андозаи эътидол берун набаромадан, қадр, мартаба, андозаи худро донистан.

Гуфт: Эй палиди шумнафас, ҳадди худ шинос,
Бар устухони ман марасон ин ҳама забон! *Сайидо*

Надонам, к-ин ҳама тарки адаб чист,
Ҳади худро намедонӣ, сабаб чист? *Ҳилолӣ*

аз ҳад гузаштан аз андоза таҷовуз кардан, аз андозаи худ берун баромадан, таадди кардан.

Зи бас ҷафои ту бар ошиқон зи ҳад бигзашт,
Ниҳод коидаи ишқ рӯ ба вайронӣ. *Шоҳин*

аз ҳад шудани ваъда аз мӯҳлат гузаштани ваъда.

Гуфта будӣ, ки шавам маст, бӯсат бидиҳам,
Ваъда аз ҳад бишуду мо на ду дидему на як. *Ҳофиз*

ҲАДАБ *а.* حدب **1.** теппача, пуштаи хурд, хоктӯда, регтӯда; **2.** гиёҳи зиёда, ки ба ҳам рехта анбошта шуда бошад.

Хушнавоз он хандақро пуроб карда буд аз паси сипоҳи хеш ва ба ҳадабҳои заиф пӯшонда буд. *«Таърихи Табарӣ»*

ҲАДАР *а.* هدر ройгон; кори беҳуда, бефоида, ботил, зоеъ.

Ман намегӯям он чӣ мегӯям,
То ту гӯӣ ҳабост ё ҳадар аст. *Анварӣ*

ҲАДАС I *а.* حدث **1.** чизи нав пайдошуда; воқеаи ногаҳонӣ рӯйдода, ҳодиса, тасодуф.

Агар амирулмӯъмининро ҳадасе расид, ҳамаи мол ва хизона баргиранд ва рӯй ба Бағдод ниҳанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. *д.* ифлосӣ, наҷосат.

Боядаш худро бишустан аз ҳадас,
То намози фарзи ӯ набвад абас. *Румӣ*

3. кор ё ҳодисаи тасодуфие, ки таҳорат мешиканад.

ҲАДАС II *а.* حدث ҷавон, марди ҷавон.

Андар шуда чашми мо ба хоби хуш,
Чашми ҳадасон ба водии Танҷа. *Манучеҳрӣ*

ҲАДАФ *а.* هدف нишона, нишонаи тир; мақсад, манзур.

На обистани дур(р) бувад ҳар садаф,
На ҳар бор шотир занад бар ҳадаф. *Саъдӣ*

Моли бахил дар оқибат ҳадафи тири тороҷ ... шавад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Қадом сайд кушодаст синаро чу ҳадаф,
Ки абруяш ба камони кашида мемонад. *Сайидо*

ҲАДАҚА *а.* حدقه **1.** мардумаки чашм, сиёҳии чашм.

Нахостам, ки кӯр бошам ва ҳадақаи дигарон ба дидани он ҳадақа равшан шавад. *«Равзат-ус-сафо»*

Киро сияҳ ҳадақа чашмҳои зардмижа
Надида инак чашме бад-ин сифат офоқ. *Ломеӣ*

2. хонаи чашм, косаи чашм.

ҲАДД *а.* حد *ниг.* **ҳад(д).**

ҲАДДОД *а.* حداد оҳангар.

Набинӣ, ки пӯлодро чун бибуррад,
Чу санъат пазирад зи ҳаддод сӯҳон? *Хоқонӣ*

Ва дар миёни мо ... мунаҷҷим, ҳаддод ва табиб ва ҷарроҳ буд. *Аҳмади Дониш*

ҲАДЗАДА حدزده ҷазодида, калтакхӯрда, касе, ки ҷазо дидааст.

Масал аст ин ки дар азобкада
Ҳадзада беҳ бувад, ки бимзада. *Саноӣ*

ҲАДИД *а.* حديد **1.** оҳан.

Соҳиби лутфи ту гар қатра бар замин борад,
Ҳадиду санг шавад мустанди нашву намо. *Анварӣ*

2. *маҷ.* тез, бурранда.

ҲАДИДУЛБАСАР *а.* حديدالبصر тезчашм.

Ҳар кӣ дар чашмаи сӯзан сафари дарьё кард,
Сафараш бод муборак, ки ҳадидулбасар аст. *Соиб*

ҲАДИС *а.* حديث **1.** нав, чизи нав; воқеаи наврӯйдода.

Агар ... гувоҳон ба мӯҷиби мазкур гувоҳӣ диҳанд ва сабаби ӯ он, ки аз қадим ё ҳадис дар тасаррруфи ӯ буда, ба шарҳ тақрир кунанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. сухан, ҳикоя, нақл; ривоят.

Абдулмалик ба мо ихтилот дошт, дар мабоҳиси илмӣ хавз менамуд ва ҳадис самоъ мекард. *Авфӣ*

Зи дасти шоҳиди симинузори исодам
Шароб нӯшу раҳо кун ҳадиси Оду Самуд. *Ҳофиз*

Дар мақоме, ки биронам сухан аз сангдилон
Ҷуз ҳадиси ту дар оғоз нахоҳам гуфтан. *Камоли Хуҷандӣ*

ҳадиси ғоб сухани беҳуда, гапи бемаза, сафсатта.

То кай барӣ азобу кунӣ ришро хизоб,
То кай фузул гӯию орӣ ҳадиси ғоб? *Рӯдакӣ*

ҳадис кардан сухан гуфтан, нақл кардан, ҳикоя кардан.

Ман нӯш гирифтам аз лабонаш,
Дигар чӣ кунӣ ҳадиси қандо?! *Савдо*

3. *д.* хабар ё ривояте, ки аз қавли Муҳаммади пайғамбар ё имомон нақл кардаанд.

ҲАДИЯ‖ҲАДЬЯ *а.* هديه бахшиш, тӯҳфа, ато, инъом, армуғон.

Ҳадьяи шоир чӣ бошад? Шеъри нав,
Пеши мӯҳсин ораду бинҳад гарав. *Румӣ*

Ва агар худ толиби фурқат бошад, аввалан бо ҳадья дили зан хуш кунад. *Аҳмади Дониш*

ҲАДИҚА *а.* حديقه боғ; боғи атрофаш иҳота кардашуда.

Эй сарви ҳадиқаи маонӣ,
Ҷониву латифаи ҷаҳонӣ. *Саъдӣ*

ҲАДМ *а.* هدم вайрон кардан, хароб кардан, несту нобуд сохтан.

... Ба ҳадми он ҳисор дар дами он девор рӯй овардаанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲАДОЁ *а.* هدايا *ҷ.* **ҳадия‖ҳадья.**

Аз ин ҳадоё ӯро насибе нарасид. *Авфӣ*

ҲАДОИҚ *а.* حدائق *ҷ.* **ҳадиқа.**

... То ҳадоиқро зи шабнам ганҷи гавҳар кардаанд,
В-аз шақоиқ соябон бар сунбули тар кардаанд. *Исмат*

ҲАДОСАТ *а.* حداثت аввали ҳар чизе; аввали ҷавонӣ; ҷавонӣ.

Шоҳ бояд ки ба ҳадосати Рустам ... илтифот нанамояд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲАДС *а.* حدس дарьёфт аз рӯи муҳокима, фиросат; пай бурдан.

Устоде ба даст орад, ки ҳадси қавимаш дар илми рӯъё (хоб) равияти юсуфӣ дорад. *Авфӣ*

ҳадс задан тахмин кардан, фарз кардан.

ҲАДЬЯ *а.* هديه *ниг.* **ҳадия.**

ҲАДӢ *а.* هدى *шакли дигари* **худо** II.

Гарчи мақсуд аз башар илму ҳадист,
Лек ҳар як одамеро маъбадест. *Румӣ*

ҲАЁ *а.* حيا шарм, хиҷолат.

Дилу дасти ӯ дид абр аз ҳаво
Дилаш суст гашт, об шуд аз ҳаё. *Хоҷу*

Аз ҳаёи лаби ширини ту, эй чашмаи нӯш,
Ғарқи обу арақ акнун шакаре нест ки нест. *Ҳофиз*

Ҳаё дар чашм аст. *Зарбулмасал*

ҲАЁКИЛ *а.* هياكل *ҷ.* **ҳайкал** 1, 2.

ҲАЁТ I *а.* حيات умр, зиндагӣ; *муқобили* **мамот.**

Ба оби чашмаи ҳайвон ҳаёте Анвариро деҳ,
Ки андар оташи ишқат бикуштӣ з-ин ҳавас моро. *Анварӣ*

Ғиёсуддин дар ҳаёти падар вафот ёфт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҳаёти абадӣ (ё ҷовидонӣ) зиндагии безавол.

Ҷони ширини туро мирам, ки дар ҳар зарбате
Ҷони Салмонро ҳаёти ҷовидонӣ медиҳад. *Салмони Соваҷӣ*

ҲАЁТ II *а.* حياط ҳавлӣ, саҳни ҳавлӣ, ҷое, ки ба гирдогирди он девор ва панҷара кашида шудааст; боғчаи наздн ҳавлӣ.

ҲАЁҲУ هیاهو талотум, фарьёду ғирев.

Ҷилваҳои гул ҳам аз нозу ниёзи дил бувад,
Нолаи булбул ҳам аз шавқи ҳаёҳуи дил аст. *Ибни Ямин*

ҲАЖИР||ҲУЖИР هژیر 1. хуб, нек, нағз; дилкаш, хушу хуррам.

Наврӯзи фаррух омаду нағз омаду ҳажир,
Бо толеи саодату бо кавкаби мунир. *Манучеҳрӣ*

2. номи яке аз қаҳрамонҳои «Шаҳнома».

Яке Бежану Геву дигар Ҳажир,
Ки дар ҷанг буданд бо дору гир. *Фирдавсӣ*

ҲАЗ(З) *а.* حظ баҳра, насиба, ҳисса; хуррамӣ, хурсандӣ, лаззат.

Беҳ аз рӯи хуб аст овози хуш,
Ки он ҳаззи нафс асту ин қути рӯҳ. *Саъдӣ*

Ҷаҳондидаро ҳам бидарранд пӯст
Ки: «Саргаштаву бахтбаргашта ӯст!
Гараш ҳаз зи иқбол будиву баҳр,
Замона паронди зи шаҳраш ба шаҳр!» *Саъдӣ*

ҲАЗАЁН||ҲАЗЬЁН *а.* هذیان гапҳои беҳуда, сафсата, сухани бемаза.

Шайхакон гар ба насиҳат ҳазаёне гӯянд,
Мо ба як ҷуръа забони ҳама хомӯш кунем. *Убайди Зоконӣ*

Ин ... ҳазаёнро, ки на манзум аст, ки одами касал ҳангоми ҳарорати баланд доштанаш мегӯяд. *Авфӣ*

ҲАЗАЁНОТ||ҲАЗЬЁНОТ *а.* هذیانات *ҷ.* ҳазаён||ҳазьён.

Аз бад гуфтан ва ҳазьёнот ва сухани мукаррар ва фитна ангехтан эҳтироз намуданд... *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ҲАЗАМОН هزمان *ниг.* ҳазмон.

ҲАЗАН *а.* حزن ғусса, ғам, андӯҳ.

Оташу бод ар бидонандӣ, ки аз гетӣ кӣ рафт,
Оташ аз ғам хун шудӣ, бод аз ҳазан бигристӣ. *Хоқонӣ*

ҲАЗАР I *а.* حذر парҳез, худдорӣ, иҷтиноб, эҳтиёт, канорагирӣ аз чизе ва касе.

Чандон ҳазари ман аз ғами ту,
Овах, ки ғами ту беҳтар омад. *Анварӣ*

Ман ҳам аввал, ки дидамат, гуфтам:
Ҳазар аз чашми масти хунхорат. *Саъдӣ*

ҳазар кардан парҳез кардан, эҳтиёт кардан.

Ҳазар кун зи нодони даҳмардагӯй,
Чу доно яке гӯю парварда гӯй. *Саъдӣ*

бар ҳазар будан ҳушьёр будан, бо эҳтиёт будан.

Эй ки дар кӯчаи маъшуқаи мо мегузарӣ,
Бар ҳазар бош, ки сар мешиканад девораш. *Ҳофиз*

ҲАЗАР II *а.* حضر сукунат дар як ҷо, *мас.* дар хона, деҳ, шаҳр.

Хоре, ки ба ман дархалад андар сафари Ҳинд,
Беҳ чун ба ҳазар дар кафи ман дастаи хушбӯй.
Маро борҳо дар ҳазар дидаӣ,
Зи хелу чарогоҳ пурсидаӣ. *Саъдӣ*

ҲАЗАҶ *а.* هزج 1. садои раъд; 2. овоз, суруд, тарона; 3. *адш.* номи баҳре аз 19 баҳри арӯз.

Қарда анҷоми байтро оғоз,
Ҳазаҷ аз мунсареҳ надонад боз. *Саноӣ*

ҲАЗЗ *а.* حظ *ниг.* ҳаз(з).

ҲАЗЗОЛ *а.* هزال ҳазлкунанда, одами бисьёр шӯхикунанда, бисьёр шӯх.

Бештар асрори подшоҳ аз мардумони ҳаззол ва саҳлгир берун равад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ба дасти ханда ҳаззолони бозор,
Зи риши шайху воиз пунбабардор. *Нозим*

ҲАЗЗОТ *а.* حظات *ҷ.* ҳаз(з).

Абвоби лаззот ва ҳаззот бар эшон мафтӯҳ гардонад. *Аҳмади Дониш*

ҲАЗИЗ *а.* حضیض 1. қисми поёни чизе, пастӣ, партгоҳ, нишеб.

Чу қасри қадри ту месохтанд рӯзи азал,
Ҳазизи пояи ӯ фарқи Фарқадон карданд. *Убайди Зоконӣ*

2. *нуҷ.* воқеъ гардидани Моҳ дар нуқтаи наздиктарин ба Замин (перигей).

ҲАЗИМАТ *а.* هزیمت шикаст хӯрдан, гурехтани лашкар, рӯ ба фирор ниҳодан; шикаст, мағлубият; **ҳазимат кардан** *гурехтан, шикаст хӯрдан; шикаст додан, мағлуб намудан*, гурезондан.

Мусофирони самовӣ ба хиттаи мағриб
Ҳазимат аз тарафи Роҳи Каҳкашон карданд. *Убайди Зоконӣ*

Баъзеро ҳазимат кард, баъзеро бикушт, ҳама мутафарриқ шуданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҳазимат рафтан шикаст хӯрда гурехтан.

Инон сӯи лашкаргаҳи хеш дод,
Ҳазимат ҳамерафт чун тундбод. *Низомӣ*

ҳазимат шудан (ё хӯрдан) шикаст хӯрдан, мағлуб шудан, гурехтан.

Бод омаду овард хазон, лашкари сармо,
Бишкасту ҳазимат шуд аз ӯ лашкари гармо. *Муиззӣ*

ҲАЗИН *а.* حزین ғамгин, ғуссаомез, ҳасратнок, андӯҳгин.

Сар фаро гӯши ман овард ба овози ҳазин,
Гуфт: Эй ошиқи деринаи ман, хобат ҳаст? *Ҳофиз*

Лайлӣ ба таронаи ҳазинаш
Чун моҳ бурун шуд аз каминаш. *Шоҳин*

ҲАЗИНА هزینه 1. хазина.

Ба ҷарбӣ зи раҳ бозгардонамаш,
Сухан бо ҳазина барафшонамаш. *Фирдавсӣ*

2. харҷ; нафақа.

Дорӣ раво, агар зи ту ёбанд ҳосидон
Дар зиндагӣ ҳазинаву дар мурдагӣ кафан. *Муиззӣ*

ҲАЗИРА||ҲАЗИРАТ *а.* حظیره||حظیرة 1. ҷои атрофаш иҳота шуда, девор, панҷара, иҳотае аз чӯб ва най, ки барои нигоҳдории ҳайвонот месозанд, қӯра.

Қассобе буд, ки ҳар рӯз чанд раъс гӯсфанд аз ҳазира бихаридӣ. *Авфӣ*

2. *маҷ.* гӯр, лаҳад, қабр; сағона.

Якчанд ба кӯҳу дашт биштофт,
Охир зи ҳазираи падар ёфт. *Шоҳин*

ҲАЗИРОН *а.* حزيران моҳи нӯҳӯми сурьёнӣ, ки ба моҳи июнь баробар меояд.

Ба борони баҳорӣ гашта фарбеҳ,
Ба гармои ҳазирон гашта лоғар. *Манучеҳрӣ*

ҲАЗЛ *а.* هزل мазоҳ, шӯхӣ, сухани ғайри ҷиддӣ.

Ҳазл обат зи рух фурӯ резад
В-аз фузуниш душманӣ хезад. *Авҳадӣ*

ҲАЗЛНИЮШ هزل‌نيوش он кӣ ба ҳазл тоб меоварад; ҳазлбардор, дӯстдори ҳазлу шӯхӣ.

Дили оқил чу гашт ҳазлниюш,
Дил даҳ ангушт даркунад дар гӯш. *Саноӣ*

ҲАЗМ I *а.* حزم **1.** эҳтиёткорӣ, ҳушьёрӣ, дурандешӣ.

Душманро дӯст гирифтан аз ҳазм дур бувад. (1) *Авфӣ*

Рӯбоҳ аз рӯи ҳазм ва дурбинӣ ... чоҳе амиқ канда буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. матонат, устуворӣ.

Ҳар он кас, ки ӯ ин ҳунарҳо биҷуст,
Хирад бояду ҳазму рои дуруст. *Фирдавсӣ*

ҲАЗМ II *а.* هزم шикастдиҳӣ; шикастхӯрӣ, фирор.

ҲАЗМ III *а.* هضم таҳлили ғизо дар меъда.

... Барои ҳазми дуввӯм аҷзои атъимаро ба ком ва забон бигардонад, то хурд бишканад. *Аҳмади Дониш*

◇ **аз ҳазми робеъ гузаштан** дараҷаи охирини ҳазми таом дар меъда; чизеро тамоман аз они худ кардан.

ҲАЗМОН||ҲАЗАМОН هزمان шакли кӯтоҳшудаи ҳар замон.

Бад-он ҷойгаҳ бошад Арҷанг дев,
Ки ҳазмон барорад ғарангу ғирев. *Фирдавсӣ*

ҲАЗОИР *а.* حظائر ҷ. **ҳазира||ҳазират** I; ◇ **ҳазоири қудс** биҳишт; **ба ҳазоири қудс хиромидан** вафот кардан, мурдан.

ҲАЗОК||ҲУЗУК هزاک аблаҳ ва нодон, касе, ки зуд фиреб меҳӯрад.

Бибояд дошт доим хешро рост,
Набояд буд мардумро ҳазоко. *Дақиқӣ*

ҲАЗОР I هزار **1.** *шумораи миқдорӣ* адади ۱۰۰۰

Гузин кард аз он номдорон савор
Далерони ҷангӣ даҳу ду ҳазор. *Фирдавсӣ*

2. *киноя аз* миқдори зиёде, бениҳоят бисьёр.

Ҳазор нуктаи бориктар зи мӯ ин ҷост,
На ҳар кӣ сар битарошад, қаландарӣ донад. *Ҳофиз*

◇ **ҳазор дӯст андак аст, як душман — бисьёр** *зарб.*; **ҳазор кабк надорад дили яке шоҳин** *зарб.*; **ҳазор калоғро як кулӯх (ё санг) бас аст** *зарб.*

ҲАЗОР II هزار *шакли кӯтоҳшудаи* **ҳазордастон.**

Ҳазор пираҳан аз шавқ мекунад пора,
Ба гӯши ғунча чу бонги ҳазор меояд. *Убайди Зоконӣ*

ҲАЗОРА I هزاره дастаи лашкари ҳазорнафарӣ.

Амир Наврӯз ... бо бисьёре аз умарои ҳазора ва сада ба Ҳиндустон омад. *«Таърихи Фаришта»*

ҲАЗОРА II هزاره номи қабилае дар кӯҳистони шимоли Афғонистон.

ҲАЗОРДАСТОН هزاردستان *киноя аз* булбул, андалеб.

Бад-он замона надидӣ, ки дар чаман рафтӣ
Сурудгӯён, гуфтӣ ҳазордастон буд. *Рӯдакӣ*

ҲАЗОРМЕХ||ҲАЗОРМЕХӢ هزارميخ||هزارميخى **1.** хирқаи пора ва кӯҳнаи дарвешон, ки ямоқи бисьёр дорад, ҷомаи мураққаъ; **2.** *киноя аз* осмони пурситора.

Чу гашт нағмаи мурғони субҳгоҳ баланд,
Ҳазормехии шаб бар худ осмон бидарид. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҲАЗОРОВО||ҲАЗОРОВОЗ هزارآوا||هزارآواز *киноя аз* булбул.

Ҳазорово ҳаме бар гул сарояд,
Ба сони ошиқон бар рӯи дилдор. *Кисоӣ*

Саҳаргоҳон ҳазоровози гулбун нола баргирад
Чу бедил ошиқе, к-аз ишқи ёр андар фиғон бошад. *Фаррухӣ*

ҲАЗОРПО(Й) هزارپا(ى) ҳашараи машҳури серпой, сколопендра.

ҲАЗОРТОБА هزارتابه *киноя аз* офтоб.

То метобад ҳазортоба
Аз гунбади ин баландтоба. *Сайфи Исфарангӣ*

ҲАЗОҚАТ *а.* حذاقت ҳунармандӣ, устодӣ, зиракӣ, доноӣ, маҳорат.

Шер ... чандон ки ахлоқ ва одоти ӯро бештар озмуд, сиқати ӯ ба вуфури дониш ва киёсат ва шумули фаҳм ва ҳазоқати ӯ зиёдат гашт. *«Калила ва Димна»*

Мавлоно Муҳаммад табибест, дар ҳазоқати ҳикмат мазид надошт. *«Таърихи Сайидроқим»*

ҲАЗОҲИЗ *а.* هزاهز ҷунбиш, ваҳшати мардум ё лашкар, ларза ва раъшае, ки аз тарс пайдо мешавад, саросемагӣ, талвоса.

Раворав баромад зи роҳи набард,
Ҳазоҳиз даромад ба мардони мард. *Низомӣ*

ҲАЗР I *а.* هزر хандидан, шӯхӣ кардан; ханда, шӯхӣ.

Хати рухсори ту шабҳо барад аз ҳуш маро,
Ҳазри маҳтоб шавад ҳолаи оғӯш маро. *Сайидо*

ҲАЗР II *а.* حظر манъ кардан, боздоштан.

ҲАЗРАТ *а.* حضرت **1.** ҳозиршавӣ, ҳузур.

Арбоби ҳоҷатему забони суол нест,
Дар ҳазрати карим таманно чӣ ҳоҷат аст. *Ҳофиз*

2. даргоҳ, остона.

Дар ин ҳазрат ҳама давлатҳо маро рӯй намуд. *Авфӣ*

Мапиндор агар тоате кардаӣ,
Ки нузле бад-ин ҳазрат овардаӣ. *Саъдӣ*

3. калимаи таъзим ва эҳтиром дар вақти зикри номи касони бузург (пайғамбар, подшоҳ ва ашхоси олирутба).

Вуҷуди ту аз ҳазрати тангбор
Кунад пайки идрокро сангсор. *Низомӣ*

ҳазрати воло волоҳазрат, олиҳазрат (унвони расмӣ ва фахрии пайғамбарон, шоҳзодагон, ҳокимон ва вазирони аъзами подшоҳон).

ҲАЗЬЁН *а.* هذيان *ниг.* **ҳазаён.**

ҲАЗЬЁНОТ *а.* هذيانات *ниг.* **ҳазаёнот.**

ҲАЙ I هى **1.** *калимаи нидо* хабардор бош! (дар мавриди огоҳ ва хабардор кардан гуфта мешавад).

Ҳушьёр шав, ки мурғи чаман маст гашт, ҳон!
Бедор шав, ки хоби адам дар пай аст, ҳай! *Ҳофиз*

2. *калимаи нидо* офарин, хуш, чӣ зебо, бай-бай.

ҲАЙ II *а.* حى **1.** зинда; **2.** *киноя аз* худо.

Чӣ кам гардад, эй садри фархундапай,
Зи қадри рафеат ба даргоҳи ҳай. *Саъдӣ*

ҳайи лоямут а) зиндаи ҷовид; б) *д.* сифати худо; **ҳайи лояном** зиндаи ҳамеша бедор.

Эй, ба ҳақ, бахти ту ҳайи лояном,
Бодӣ андар хифзи ҳайи лоямут. *Анварӣ*

ҲАЙ III *а.* حى қавм, қабила; деҳ.

Кӯдаке сиёҳ аз ҳайи араб ба дар омад ва овозе баровард, ки мурғ аз ҳаво даровард. *Саъдӣ*

Чу Маҷнун аз паи дидори Лайлӣ
Бибояд гаштан, эй дил, гирди ҳар ҳай. *Ҳофиз*

ҲАЙ IV||ҲАЙЯ *а.* حى *амр ба омадан* биё!

Имшаб аз зулфаш нахоҳам даст дошт.
Рав, муаззин, бонг бармезан, ки ҳай!*

ҳайя алас-салот биё бар намоз (яке аз ибораҳои азон).

ҲАЙ V هى *шакли дигари* ҳаст.

Соқӣ, агарат ҳавои мо ҳай,
Ҷуз бода маёр пеши мо шай. *Ҳофиз*

Ҳаям ба паллаи некӣ зи як сипандон кам,
Ба паллаи бадӣ андар ҳазор синдонам. *Сӯзанӣ*

ҲАЙАТ *а.* هيئت||هيأت шакл, намуд, пайкар, сурат, қиёфа.

Яке аз рафиқон ... чун ба зоҳир парешон ва дар ҳайати дарвешон буд, гуфтамаш: Чӣ ҳолат аст? *Саъдӣ*

◇ **илми ҳайат** илмест дар бораи ҷисмҳои осмонӣ, осмоншиносӣ, ситорашиносӣ.

ҲАЙБАТ *а.* هيبت **1.** тарс, бим.

Дар ломакон чу мавҷ занад баҳри иззатат,
Аз ҳайбати ту гард барояд зи қаъри ям. *Исмат*

2. виқор, бузургворӣ, шукӯҳ.

В-агар худ набошад ғараз дар миён,
Ҳазар кун, ки дорад ба ҳайбат зиён. *Саъдӣ*

ҲАЙБАТАНГЕЗ هيبت‌انگيز тарсовар, бимнок, хавфнок, пурдаҳшат.

Не баҳру чу баҳр ҳайбатангез,
Мавҷаш ҳама теғу ханҷари тез,
З-он мавҷ шаванд пой то фарқ
Аъёни қабилаат ба хун ғарқ. *Ҷомӣ*

ҲАЙВОН *а.* حيوان зинда, ҷондор; ҷондори безабон.

Туро худой зи баҳри бақо падид овард,
Туро зи хоку ҳавову наботу ҳайвонро. *Носири Хисрав*

ҳайвони нотиқ инсон, одам; **ҳайвони ғайринотиқ** чорпо.

ҲАЙДАР *а.* حيدر **1.** шер.

Пилу гургу ҳайдару ашғол низ,
Аждаҳои зафту мӯру мор низ. *Румӣ*

2. лақаби Алӣ—домоди пайғамбар.

Рустамдиле, ки бозуву теғаш хабар диҳанд,
Ҳангоми кин зи Ҳайдари Каррору Зулфиқор. *Убайди Зоконӣ*

Ҳайдари сонӣ Алии дуйӯм; *киноя аз* одами далер, шуҷоъ.

Ягона Ҳайдари сонӣ, ки дар замони набард
Зи тоби ҳамлаи ӯ кӯҳ зинҳор кунад. *Убайди Зоконӣ*

ҲАЙДАХ هيدخ аспи ҷавон ва тезу тундрав, ки ба сахтӣ ром гардад, аспи ҷангӣ.

Ту қайдахию ҳамениҳӣ маҳ
Бар курраи тавсани бечора. *Мунҷик*

ҲАЙЗ *а.* حيض хориҷ шудани хун аз зан моҳе як бор дар муддати чанд рӯз; ◇ **ҳайзи арӯси раз** *киноя аз* шароби сурх; **ҳайзи бинтулинаб** *киноя аз* шароби ангурӣ.

Файзи ибнуссаҳоб хӯр чу садаф,
Ҳайзи бинтулинаб ба ҷо бигзор. *Хоқонӣ*

ҳайзи сафед нутфа, манӣ; **ҳайз бар ҳур ва ҷанобат бар малоик бастан** *зарб.* ба касе тӯҳмати ночаспон бастан.

Ҳайз бар ҳуру ҷанобат бар малоик бастаам,
Гар зи хуни духтарони раз бувад саҳбои ман. *Хоқонӣ*

ҲАЙЗА *а.* هيضه **1.** ҳазм нашудани ғизо дар меъда.

Шӯриши марг аст не ҳайза(и) таом,
Қай чӣ судат дорад, эй бадбахти хом! *Румӣ*

2. исҳоли хунӣ; вабо.

Аз марази ҳайза зиёда аз панҷоҳ ҳазор тан дар нафси Шероз ва ҳаволии он дафини хок шуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲАЙ(Й)ИЗ *а.* حيز саҳн, макон, маҳал, ҷой, каронаи ҳар чизе; доира.

Ҳар қувват ва ҳаракате, ки дар аъзо ва аҷзои ӯ буд, рӯ ба ҳайизи адам овард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Имрӯз, ки ҳайиизи замона
Пур шуд зи садои ин тарона ... *Ҷомӣ*

◇ **ҳайизи имкон** доираи имкон.

ҲАЙКАЛ *а.* هيكل **1.** шакл, ҷисм, пайкар.

Ба ҳайкал қавӣ чун тановар дарахт,
Ва лекин фурӯмонда бебарг сахт. *Саъдӣ*

2. муҷассамаи аз санг, чӯб ва *ғ.* тарошида ё рехта шуда.

Кофиронро ҳайкале буд ёдгор,
Ёва дид онрову гашт ӯ бекарор. *Румӣ*

3. бинои азим; ибодатхона; бутхона.

Чунон дон, ки ин ҳайкал аз паҳлавӣ
Бувад номи бутхона ар бишнавӣ. *Унсурӣ*

◇ **ҳайкал бастан** мурдан, вафот ёфтан.
Дар он хона шуд шоҳи яздонпараст,
Фуруд омад аз аспу ҳайкал бибаст. *Фирдавсӣ*

ҲАЙЛОҶ هیلاج зоичаи толеъ, ҷадвали нуҷумӣ, ки мунаҷҷимон дар вақти таваллуди бача барои пешгӯӣ кардани толеи вай тартиб медодаанд.

Нисбати кадхудоию ҳайлоҷ,
Ки мунаҷҷим бувад бад-у мӯҳтоҷ. *Саноӣ*

ҲАЙЛУЛАТ *а.* حیلولت ҳоил шудан, ҳоил будан дар пеши чизе, даромадан дар миёни ду чиз, гирифтани пеши чизе, монеъшавӣ.

Моҳ аз офтоб иқтибоси нур мекунад ва кусуфи офтоб аз ҳайлулати моҳ мешавад.
«Хизонаи омира»

ҲАЙН *а.* حین 1. ҳалокат, нобудшавӣ; 2. таҷриба; озмоиш.

Рондани маърифат ҳиҷоб орад,
Кашф андар сукуту ҳайн бувад. *«Нафаҳот-ул-унс»*

ҲАЙОТ *а.* هیات *ҷ.* **ҳайат.**

... Ҷумларо ба сабаби ин нисбат ҳайоте лозим шавад ва ин ҳайотро вазъ хонанд.
Насириддини Тӯсӣ

ҲАЙРАТ *а.* حیرت тааҷҷуб, ҳайронӣ, таҳайюр; моту мабҳут будан.

Овард ба изтирорам аввал ба вуҷуд,
Ҷуз ҳайратам аз вуҷуд чизе нафзуд,
Рафтем ба икроҳу надонем чӣ буд
З-ин омадану мондану рафтан мақсуд? *Хайём*

Гуфт Ҳофиз ошноён дар мақоми ҳайратанд,
Дур набвад гар нишинад хаставу мискин ғариб.
Ҳофиз

ҲАЙРАТГОҲ||ҲАЙРАТГАҲ حیرتگاه||حیرتگه макони таҳайюр, ҷои тааҷҷуб.

Чун зи ҳайратгаҳи ҷаҳони қидам
Ҷилваҳо фатҳ гашт бар одам. *Бедил*

ҲАЙРАТЗАДА حیرت‌زده ҳайрон, ба ҳайрат омада, моту мабҳут, саргашта, ошуфта.

Аз тиҳидастии ҳайратзадагон бехабар аст,
Дасташ аз кор бибур, роҳ ба гулзораш деҳ! *Соиб*

ҲАЙРАТКАДА حیرتکده ҷои ҳайронмонӣ, ҳайратгоҳ.

Ҳайраткадаи чашми маро хоб надидаст,
Афтодагии ашки маро об надидаст. *Соиб*

ҲАЙРАТНИГОР حیرت‌نگار он кӣ нақши ҳайратбахш мекашад, нақши аҷоиб кашанда; ◇ **хомаи ҳайратнигор** қаламе, ки осори мӯъҷизакорона эҷод мекунад.

Тарҳи айше гар кунам аз хомаи ҳайратнигор,
Сад хумистон нашъа дар як соғари гул бастаам.
Савдо

ҲАЙРОН *а.* حیران дар ҳайрат монда, саргардон, моту мабҳут.

Азбаски нест бар думу хуртумат имтиёз,
Ҳайрон шавам, кадом тараф бошадат даҳон.
Сайидо

ҲАЙС *а.* حیث ҷо, макон; ҷиҳат; **аз ҳар ҳайс** аз ҳар бобат; **аз ҳайси... аз ҷиҳати...**

Аз ҳайси мулоямат ва дақоиқи моддӣ ва зарофат мумтоз буданд. *«Оини нигориш»*

ҲАЙС-БАЙС *а.* حیص‌بیص сахтӣ ва тангӣ; **дар ин ҳайс-байс** дар ин шароити сахтию тангӣ.

ҲАЙСИЁТ *а.* حیثیات *ҷ.* **ҳайсият.**

Зуҳурии Туршезӣ ... баъди иктисоби ҳайсиёт аз вилояти Эрон ба Дакан афтод.
«Хизонаи омира»

ҲАЙСИЯТ *а.* حیثیت шоистагӣ, эътибор, нуфуз; қудрату тавоноӣ.

Аҳмадшоҳ ... ба хондани кутуби илмӣ ва касби камол машғул гашта, дар андак замон соҳиби ҳайсият шуд. *«Таърихи Фаришта»*

ҲАЙТА||ҲИТА *а.* حیطه ҷои иҳота кардашуда, чизи атрофаш иҳота кардашуда; доира, иҳота.

Маълумоти худро дар ҳайтаи иборат ва таъбир дароварда мардумро фиреб медод. *«Равзат-ус-сафо»*

Гуфт: Ҷаро подшоҳони шумо инро [Бадахшонро] дар ҳитаи тасарруфи худ дарнамеоваранд?
Аҳмади Дониш

◇ **дар ҳайтаи тасарруф даромадан** тахти моликият ва ихтиёри касе гузаштани чизе.

Агар ин замин дар ҳайтаи тасарруфи ин давлат дарояд, миқдори як курур дар нуфуси аскари ҷаррор дар давлат зиёд мулҳақ мегардад.
Аҳмади Дониш

ҲАЙТАЛ||ҲАЙТОЛ *а.* هیطل||هیطال 1. рӯбоҳ; 2. кӯчманчиёни ҳун, ки дар асри V Осиёи Миёнаро истило карда буданд, яке аз қабилаҳои эфталитҳо.

Суи шоҳи ҳайтол шуд ногаҳон
Або лашкару ганҷу чанде меҳон. *Фирдавсӣ*

ҲАЙФ I *а.* حیف 1. зулм, ҷавр, ситам, беинсофӣ.

Сосон аз он ҳайф ... берун шуд.
«Анвори Суҳайлӣ»

Мири маҷлис ҳамаро бода ба дастур диҳад,
Нест давре, ки қавӣ ҳайф намонад ба заиф.
«Баҳори Аҷам»

2. интиқом, қисос; **ҳайф кашидан** интиқом гирифтан.

Мекашад аз ишқ ҳайфи худ дили бетоби мо,
Мекунад хун дар дили оташ ба гардидан кабоб.
Соиб

ҲАЙФ II *а.* حیف афсӯс, дареғ, таассуф.

Бе ғами ишқи ту сад ҳайф зи умре ки гузашт,
Пеш аз ин кош гирифтори ғамат мебудам! *Ҳилолӣ*

ҲАЙЯ *а.* حی *ниг.* **ҳай** IV.

ҲАЙҲОТ هیهات *калимаи нидо* дареғо, эй вой, ҳайфо.

Ки, ҳайҳот, қадри ту нашнохтам,
Ба шукри қудумат напардохтам. *Саъдӣ*

Мерафт хаёли ту зи чашми ману мегуфт:
Ҳайҳот аз ин гӯша, ки маъмур намондаст. *Ҳофиз*

ҲАЙҶО *а.* هیجا ҷанг, ҳарб, разм, набард.

Ҳар он гаҳ, ки лашкар ба ҳайҷо барам,
Ҳама Чину Халлух ба яғмо барам. *Хоҷу*
Охир он ман нестам, дар рӯзи ҳайҷо аз сухан
Номи халқеро ба шамшери забон бардошта...
Савдо

ҲАК(К) *а.* حک тарошидан, кандан; кандакорӣ, маҳв кардан; **ҳак кардан** (*ё* **сохтан**) а) нест кардан, барҳам додан.

Аз вазъи даҳр теғаш ҳак кардааст зулмат,
Аз кори мулк килкаш ҳал кардааст мушкил.
Савдо

б) кандан, мас. нақшеро дар болои санге ё чӯбе.

Дилам чу ёфт туро, дида шуд сафед аз ашк,
Чу нуқтае, ки пас аз интихоб ҳак созанд.*

ба ҳак рафтан сутурда шудан, маҳв гардидан.

Ҳар нақш, ки гул кард аз ин сафҳа ба ҳак рафт
Афсона шуд он қисса, ки Исо ба фалак рафт.
Бедил

ҲАКАМ *а.* حکم он кӣ низоъ ва даъвои ду касро аз рӯи адолат ҳал мекунад, довар, қозии миёнчӣ.

Ӯ миёни мо ҳакам бошад ва ҳукм кунад бар он кас, ки ӯро ҳақ шиносад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҲАКАМИЯТ *а.* حکمیت ҳакамӣ, доварӣ, қазоват.

ҲАКИМ *а.* حکیم **1.** доно, донишманд, соҳиби ҳикмат, олим; файласуф.

Ҳакимеро пурсиданд: Дӯст беҳтар ё бародар. Гуфт: Бародар низ дӯст беҳ. *«Қобуснома»*

2. табиб, муолиҷакунанда, пизишк.

Ҳакими ҳозиқ ташхиси мараз кард.
«Анвори Суҳайлӣ»

ҲАКИМОНА حکیمانه хирадмандона, оқилона, донишмандона.

Ҳолиё ишваи ишқи ту зи буньёдам бурд,
То дигар фикри ҳакимона чӣ буньёдам кунад?!
Ҳофиз

ҲАККҚ *а.* حک *ниг.* ҳак(к).

ҲАККОК *а.* حکاک ҳаккунанда, кандакор, мӯҳркан, нигинсоз.

Чу дорад пос дар ҳаккок тақдир,
Шавад чун ришта мисқаб хомтадбир. *Нозим*
Гар лаъл даруни санг, чӣ бок,
Қ-уммед, фитад ба дасти ҳаккок. *Шоҳин*

ҲАЛ I||ҲАЛЛ *а.* حل **1.** гудозиш, гудохтан, об кардан.

Ё мушк бар гул бехта, ё шаб ба рӯз омехта,
Ё бар Сурайё рехта ҷирми Уторид карда ҳал. *Ломеӣ*

2. кушодан, яла кардан, мас. гиреҳро; *маҷ.* равшан кардан (ягон масъаларо).

Ҳам он шубҳаро баъд аз таваҷҷӯҳ ва тафаккур аз замири худ ба далоил ҳал кардаме.
Аҳмади Дониш

ҳаллу ақд кушоду басти корҳо.

Магар муроди ту ҷузвест аз қазову қадар,
Қи ҳаллу ақди ҷаҳон аз қазову аз қадар аст.
Муиззӣ

◇ **муаммо, чу ҳал гашт, осон шавад** *зарб.* кори иҷрошуда ба назар осон менамояд.

ҲАЛ II *а.* هل оё, магар.

То ҳамза идғом оварад, дар ҳарф ишмом оварад,
Идғом дар лом оварад то чанд ваҷҳ аз ҳаллу бал.
Ломеӣ

ҲАЛА هله акнун, ана, ҳоло.

Тавқи заррину ҳамоил бин ҳала
Ғуллу занҷире шуда(а)сту силсила. *Румӣ*

ҲАЛВИЁТ *а.* حلویات *ҷамъ* **1.** ҷ. ҳалво 1; **2.** ширавор, анвои ширинињо, шириниҷот.

...Аз нуқлиёт ва ҳалвиёт ва хӯрданиҳо ва ғаллот... дар он ҷо оварда пинҳон карда буданд.
Аҳмади Дониш

ҲАЛВО *а.* حلوا **1.** хӯрдание, ки аз орд, ширинӣ, равған, мағзи дона ва ҷавз бо омехтани доруворҳои хушбӯй тайёр карда мешавад.

Чу як бор гуфтӣ, магӯ боз пас,
Қи ҳалво чу як бор хӯрданд, бас. *Саъдӣ*

ҳалвои газар ҳалвои сабзигӣ.

Шӯри ҳалвои шакар мефитадам андар сар,
Шакли халвои газар мебарадам дил аз кор.
Абӯисҳоқи Атъима

ҳалвои мағзӣ ҳалвое, ки аз мағзи бодом, писта ва ғ. тайёр карда шудааст.

Бештар ҳалвои мағзӣ будӣ аз дӯшоб карда ва он чӣ аз он ҷо хостӣ, бештар кинторӣ будӣ.
«Таърихи Наршахӣ»

2. ширинињо; ◇ **ҳалвои бедуд** а) меваи пухтаву расидаи ширин; б) *кинояи аз бӯса.*

Кӣ бовар мекунад аз мо, агар мижгони тар набвад,
Ки аз ҳалвои бедуди ту моро ризқ дуд омад. *Соиб*

ҳалвои оштӣ (*ё* **сулҳ**) ҳалвое, ки баъди оштӣ бо ҳам мехӯранд, оштихӯрак.

Чӣ хуш бувад ба дилором даст дар гардан
Ба ҳам нишастану ҳалвои оштӣ хӯрдан. *Саъдӣ*

ҲАЛВОГАР حلواگر он кӣ ҳалво мепазад, ҳалвопаз; ҳалвофурӯш.

Лабат шарбатфурӯшу ғамза қассоб,
Даҳан ҳалвогару ханда шакаррез. *Исмат*

ҲАЛВОТАРОШ حلواتراش корди махсуси ҳалвопазон.

Дилбари ҳалвогарамро ҳаст теғи. дилхарош,
Аз ғами ӯ қоматам хам гашт чун ҳалвотарош.
Сайидо

ҲАЛИЛ *а.* حلیل **1.** ҳалол, раво; **2.** *маҷ.* шавҳар.

ҲАЛИЛА I||ҲАЛИЛАТ *а.* حلیله||حلیلة зан, завҷа.

Пас ҳалилаи Исмоил сару рӯи муборакӣ ӯро аз гарди роҳ пок кард. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲАЛИЛА II هلیله як навъ доруи талхе, ки барои рафъи касалиҳои меъда кор фармуда мешуд.

Чӣ некӯ достоне зад хирадманд:
Ҳалила бо ҳалила, қанд бо қанд. *Низомӣ*
Аз ҳалила қабз шуд, итлоқ рафт,
Об оташро мадад шуд ҳамчу нафт. *Румӣ*

ҲАЛИЛАТ *а.* حلیلة *ниг.* ҳалила I.

ҲАЛИМ I *а.* حليم хушхулқ, мулоим; бурдбор, таҳаммулкунанда.

Некмарде ҳалим, ки сухан ҷуз ба ҳукми зарурат нагуфтӣ ... *Саъдӣ*

ҲАЛИМ II *а.* هليم хӯрокест, ки аз гандуми пӯстканда (ярма) ва гӯшт мепазанд.

ҲАЛИСА *а.* هليسه *ниг.* ҳариса.

ҲАЛИФ *а.* حليف шарик, ҳамфикр, ҳамақида, ҳамқасам.

Он гоҳ Маъқал Ибни Синони алатаҷаъиро, ки ҳалифи банӣ Ҳошим буд, ба маҷлис оварданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲАЛЛ *а.* حل *ниг.* ҳал I.

ҲАЛЛА *а.* حله ҷой; маҳалла.

Шунидам, ки як бор дар ҳаллае
Сухан гуфт бо обиде каллае. *Саъдӣ*

ҲАЛЛОЛ *а.* حلال ҳалкунанда, кушояндаи гиреҳ.

Бароҳимаро, ки ҳаллоли ҳар мушкил ... буданд, бихонд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҲАЛЛОҚ *а.* حلاق сартарош; даллок.

Ҳаллоқе, ки дар кори хеш маҳорате надорад, ... сари мардумон маҷрӯҳ кунад. *«Калила ва Димна»*

ҲАЛЛОҶ *а.* حلاج **1.** касе, ки бо асбоби махсус пахтаро аз пундона ҷудо мекунад.

Кӣ кард беҳин кор ҷуз беҳин кас?
Ҳаллоҷ набофад ҳаргиз дебо. *Носири Хисрав*

2. лақаби сӯфии машҳур Ҳусайн ибни Мансур [Мансури Ҳаллоҷ] аст, ки дар асри X ба сабаби «аналҳақ» (ман ҳақ) гуфтанаш ба дор кашида шуда буд.

Гар набошад имтиёзи даъвии ботил зи ҳақ,
Қай шавад аз хуни сад Ҳаллоҷ ҷӯби дор сурх ... *Туғрал*

ҲАЛЛОҶӢ حلاجی *пахтаро аз пундона ҷудо кардан,* пахтатозакунӣ; пешаи ҳаллоҷ; **ҳаллоҷӣ кардан** а) пахтаро аз чигит тоза кардан.

Эй султони олам, як рӯз ҳаллоҷӣ мекунам ва се рӯз пунба аз риш бармечинам. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

б) *маҷ.* диққат кардан, масъалаеро бо диққат аниқ карда фаҳмидан.

ҲАЛО هلا *калимаи нидо* эй!, ҳой!; баро!, биё!, дохил шав!, хуб кардай!, офарин!

Шунид аз дарун ориф овози пой,
Ҳало! — гуфт, — бар дар чӣ пой, дарой! *Саъдӣ*

ҲАЛОВАТ *а.* حلاوت ширинӣ, лаззат.

Он ҷо саломат бар канор аст ва ин ҷо ҳаловат дар миён. *Саъдӣ*

Фасона гашту кӯҳан шуд ҳадиси Искандар,
Сухан нав ор, ки навро ҳаловатест дигар. *Фаррухӣ*

ҲАЛОК *а.* هلاک талафшавӣ, маҳвшавӣ, нобудӣ; марг.

Ҳалоки Ҷомии дилхаста хост он, к-орост
Ба шаклу шева саворони сарвболоро. *Ҷомӣ*

ҳалок кардан куштан, нобуд кардан.

Зи баҳри ҳоли накӯ хештан ҳалок макун,
Ба дурру марҷон мафрӯш хира мар-ҷонро. *Носири Хисрав*

Мутафаккир гаштам, ки ... он мактубот бибинад, ... он ҷамоатро ҳалок кунад. *Авфӣ*

ҳалок шудан а) мурдан; кушта шудан; б) монда шудан.

ҲАЛОКАТ *а.* هلاکت нобудшавӣ, нобудӣ, марг.

Агар дар шаҳр табиби донишманд набувад, мардуми бисьёр ба аворизи дохилӣ ва хориҷӣ мариз шаванд ва ба ҳалокат расанд. *Аҳмади Дониш*

ҲАЛОЛ *а.* حلال раво, ҷоиз, иҷозат додашуда (аз рӯи шариат); *муқобили* **ҳаром.**

Ҳалол бар уқалову ҳаром бар ҷуҳҳол,
Ки май маҳак бувад, хайру шар аз ӯ муштақ. *Ибни Сино*

Тарсам, ки сарфае набарад рӯзи бозхост
Нони ҳалоли шайх зи оби ҳароми мо. *Ҳофиз*

ҲАЛОЛЗОДА حلالزاده фарзанде, ки аз падару модари қонунӣ таваллуд ёфтааст; *маҷ.* одами пок, одами ростқавл, амин.

Ҳикояти суол ва ҷавоби он ҳаким, ки ҳалолзода кист ва ҳалол чист? *Ҷомӣ*

ҲАЛОЛНАМАКӢ حلال نمکی миннатдорӣ, сипосгузорӣ дар бадали некӣ.

Алоуддавла ... аз камоли ҳалолнамакӣ тарки аёл ва атфол гирифт. *«Таърихи Фариштa»*

ҲАЛОЛӢ حلالی **1.** ҳалол будан, дуруст будан аз нуқтаи назари шариат ва қонун, қонунӣ будан; **ба ҳалолӣ** мувофиқи шариат ва ризои худ.

Подшоҳ... пас маро гуфт: Эй хуросонӣ, чунончи аз далерӣ молро бурдай, ҳоло аз рӯи ҷавонмардӣ вопас деҳ, ки ман рубъи он молро ба ҳалолӣ ба ту медиҳам. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

2. бахшидани қарз ё гуноҳ; **3.** занӣ, завҷагӣ.

Хостгорӣ фиристодани ҳазрати соҳибқирони гетиситон ба сӯи он моҳи меҳрубон ва талаб кардан ӯро ба ҳалолӣ. *«Фатҳнома»*

ҲАЛОҲИЛ هلاهل кушанда, марговар, қотил, тезкушанда.

Ҳалоҳил чунин заҳри ҳиндӣ бигир,
Ба кор ор якбора бар Ардашир. *Фирдавсӣ*

заҳри ҳалоҳил заҳри кушанда.

Гар заҳри ҳалоҳил хӯрад, он оби ҳаёт аст
Онро, ки ба дил нашъаи паймонаи ишқ аст. *Махфӣ*

ҲАЛФО *а.* حلفا гиёҳе, ки аз он бӯрьё (ҳасир) мебофанд.

Қуббара гуфт: ... Масали кина дар дилҳо... чандон ки баҳона ёфт ва иллате дид, бар он масал, ки оташ дар ҳалфо афтад, фурӯғи хашм боло гирад ва ҷаҳонеро бисӯзад. *«Калила ва Димна»*

ҲАЛҚ I *а.* حلق гулӯ, ҳанҷара; хекиртак, поёни гулӯ.

Ваҳшро гардад забон дар ком чун пушти кашаф,
Мурғро гардад нафас дар ҳалқ чун пои малах. *Анварӣ*

Тавон ба ҳалқ фурӯ бурдан устухони дурушт,
Вале шикам бидарад чун бигирад андар ноф.
Саъдӣ

... Ду-се луқма ба карҳ бардошт, дар ҳалқи ӯ ногувор омад. *Аҳмади Дониш*

◇ **ҳалқи довудӣ** *кинояаз* овози хушу форам.

Пас аз муддате боз омад ҳалқи довудӣ мутағайир шуда ва ҷамоли Юсуфӣ ба зиён омада ... *Саъдӣ*

ҳалқ озурдан гулӯ буридан; куштан.

Чу андар саре бинӣ озори ҳалқ,
Ба шамшери тезаш биёзор ҳалқ. *Саъдӣ*

ҲАЛҚ II *а.* حلق мӯ тарошидан.

Ҳаҷҷомест пир сари ман ҳалқ кард ва чандин ҷои ман ҷароҳат расонид. *Авфӣ*

ҲАЛҚА *а.* حلقه **1.** ҳар чизи доирашакл, гирдаки миёнхолӣ; **ҳалқа бастан** доира бастан, гирд омадан.

На зи хат ҳалқа бар атрофи рухат баста шудаст,
Ки назарҳо ба тамошои ту пайваста шудаст. *Соиб*

2. ҳалқаи дар; **ҳалқа бар дар задан** дарро кӯбидан.

Ҳалқа бар дар зад, чу дарро баркушуд,
Рафт бехуд дар сарои он яҳуд. *Румӣ*

3. гӯшвора.

Гӯшат, эй симбар, аз ҳалқаи зар гашт гарон,
Ҷои он дорад, агар нолаи моро нашунид. *Ҷомӣ*

4. печутоб, ҳаму шикан; ҷингила дар кокул, зулф.

Зоҳир аст аз ҳалқаҳои зулфу моҳи оразат:
Дар миёни соя он ҷо офтоб афтодааст. *Ҳилолӣ*

5. *маҷ.* тӯдае аз мардум, ки даври ҳам гирд омада бошанд.

Мардумони мӯътабар дар ҳалқаи ӯ ҳозир шуданди.
«Анвори Суҳайлӣ»

Арбоби нишот ҳалқа баста,
Дар ҳалқаи хуррамӣ нишаста. *Ҳилолӣ*

Амирзода ... дар ҳалқаи фуқаро даромада, ба яке аз машоихи аср инобат кардааст.
Аҳмади Дониш

◇ **ҳалқаи авроД** зикри доимӣ; такрори ҳамешагӣ.

Наргиси соқӣ бихонд ояти афсунгарӣ,
Ҳалқаи авроди мо маҷлиси афсона шуд. *Ҳофиз*

ҳалқаҳои анбарин *кинояаз* зулфи хушбӯ.

Бастан занҷири савдо шуд ҷаҳоне бо хатат,
Ҳалқаҳои анбарин гирди моҳи анвар шикаст.
Исмат

(ин) ҳалқаи ангуштарӣ *кинояаз* осмон; дунё.

Чист дар ин ҳалқаи ангуштарӣ,
Қ-он нашавад тавқ, ту чун бингарӣ. *Низомӣ*

ҳалқа дар (ё ба) гӯш мутеъ, фармонбардор.

Бандаи ҳалқа ба гӯш ар нанавозӣ, биравад,
Лутф кун, лутф, ки бегона шавад ҳалқа ба гӯш.
Саъдӣ

Гуфтам ин кӯй чӣ кӯест, туро хона куҷост,
Эй маҳи нав, хами абрӯи туро ҳалқа ба гӯш. *Исмат*

ҳалқаи инқиёд дар гӯш кашидан касеро мутеъ гардонидан, фармонбардор кардан касеро.

Бурҳонулмулк сартобони савбаи Ӯдаро ҳалқаи инқиёд дар гӯш кашид. *«Хизонаи омира»*

ҳалқа бар дар шудан дар остонаи касе понда нишастан.

Хуни дил аз соғари ҷон карда нӯш.
Ҳалқа шуда бар дари дурдифурӯш. *Хоҷу*

ҳалқа бар сандон задан дареро барои огоҳонидани соҳиби хона (аз омадани худ) задан.

Ҳар кӣ доим ҳалқа бар сандон занад,
Бошадаш рӯзе биёяд фатҳи боб. *Саъдӣ*

Камол, ин ҳалқа бар сандон задан чист?
Гарат ҷо нест, дар боз аст, дар боз.
Камоли Хуҷандӣ

ҳалқа гирди хеш (ё хештан) кашидан доира кашидани азоимхонон барои нигоҳ доштани худ аз офат ва таъсири ҷин ва париҳо ба гирди худ (ё дигаре).

Ҳалқае гирди хештан бикашем,
То наёяд даруни хона парӣ. *Саъдӣ*

ҲАЛҚАПУШТ حلقه‌پشت пуштхамида; *маҷ.* банда, мӯтеъ, фармонбардор.

То нағаштам бар дари ҳукмаш чу Ҳотам ҳалқапушт,
Чун нигин заррин нашуд бому дару девори ман.
Бадри Чочӣ

ҲАЛҚУМ||ҲУЛҚУМ *а.* حلقوم гулӯ, хекиртак.

Ин ҳама овозҳо аз шаҳ бувад,
Гарчи аз ҳулқуми Абдуллаҳ бувад. *Румӣ*

Мусулмонон ба захми тир ва жубин хартум ва ҳалқуми онҳоро бар якдигар медӯхтанд.
«Равзат-ус-сафо»

ҳам هم ҳамчун қисми аввали калимаҳои мураккаб омада, маънои рафоқат, шабоҳат ва шарокатро мефаҳмонад, мас. 'ҳамроҳ', ҳамдам', 'ҳамном', 'ҳамранг'.

ҲАМ I هم *пайвандак* низ, дар айни ҳол; ҳамчунин, инчунин, ҳамин тавр.

Бад-ин сон ниҳодаш худованди дод,
Бувад то бувад ҳам бад-ин як ниҳод. *Фирдавсӣ*

ҳам акнун даррав, дарҳол.

Хоҳам, ки хабар кунам ҳам акнун
З-ин ҳол касони подшоро. *Анварӣ*

низ ҳам ҳамчунин.

Хиҷрони сияҳ гар аз туам гашт,
Он низ ҳам аз сапедкорист. *Анварӣ*

Расид мужда, ки айёми ғам нахоҳад монд,
Чунон намонду чунин низ ҳам нахоҳад монд.
Ҳофиз

аз ҳам гузаштан а) аз ҳамдигар ҷудо шудан.

Ба ин ноумедӣ аз ӯ кам гузаштем,
Чу аз ҳам гузаштем, — аз ҳам гузаштем.
Волеҳ

б) мурдан; кушта шудан.

Хуш он кас, ки захмаш зи марҳам гузашт,
Ба теғе чу миқроз аз ҳам гузашт. *Саиди Ашраф*

аз ҳам пошидан а) аз ҳам рехтан; б) аз ҳам резондан.

Дили равшан зи ҳам мепошад охир ҷисмро, Соиб,
Катон кай пардаи он моҳсимо метавонад шуд.
Соиб

ҲАМ II||**ҲАММ** *а.* هم **1.** андӯҳ, ғусса, ғам.

Аз ғояти дилгирӣ ва дилбастагӣ барои рафъи ғам ва ҳам дар ҳузури аҳбоб ва асҳоб ...
Аҳмади Дониш

2. қасд ва оҳанг.

ҲАМА همه ҷумла, тамом, яксара.

Зи лашкар ҳама кишвар омад ба ҷӯш,
Зи гетӣ баромад саросар хурӯш. *Фирдавсӣ*
Ҳама ҳаммоли айби хештанем,
Таъна бар айби дигарон чӣ занем?! *Саъдӣ*
Ҳама касро дандон аз туршӣ кунд шавад, қозиро аз ширинӣ. *Саъдӣ*
Ҳама дорӣ агар хирад дорӣ. *Зарбулмасал*

ҲАМАГОН همگان *ҷ.* ҳама.

Бо ҳар касе манишину мабур аз ҳамагон низ,
Бо роҳи хирад рав, на магас бошу на Анқо. *Носири Хисрав*

ҲАМАГӢ همگی тамоман, куллиятан.

Инҳо ҳамагӣ салоҳҷӯист,
Мардонагӣ асту нармхӯист. *Шоҳин*

ҲАМАДОН I همدان номи шаҳре дар Эрон.

ҲАМАДОН II همه‌دان||همدان донандаи ҳама чиз, ҷомеъ, олими мутабаҳҳир, донишманд.

ҲАМАЛ *а.* حمل 1. барра, бачаи гӯсфанд; 2. яке аз дувоздаҳ бурҷи фалакӣ, ки ба моҳи аввали шамсӣ (21 март — 20 апрель) рост меояд; **бурҷи Ҳамал** бурҷи якӯм аз дувоздаҳ бурҷи фалакӣ ва он ба сурати меши нар тасаввур ва расм кашида мешавад, ки ду шохи сари он ба тарафи ғарб ва дум ба тарафи шарқ, пушт ба тарафи шимол ва пой ба ҷануб мутаваҷҷеҳ шудааст.

Чу омад ба бурҷи Ҳамал Офтоб,
Ҷаҳон гашт бо фарру оину тоб. *Фирдавсӣ*

3. моҳи якӯми шамсӣ, — муддати мондани Офтоб дар бурҷи Ҳамал, ки ин моҳро фарвардин низ мегӯянд ва ба 21 март — 20 апрель рост меояд.

ҲАМАСОЛА همه‌ساله ҳарсола, ҳамавақт, барои ҳамеша, доимӣ.

Ҳусни ту ҳамеша дар фузун бод,
Рӯят ҳамасола лолагун бод! *Ҳофиз*

ҲАМАТАН همه‌تن аз сар то по, тамоман, комилан.

Чархам ҳаматан ба посбонӣ
Чашм аст, шабонгаҳ, ар бидонӣ. *Шоҳин*

ҲАМБАР همبر 1. ҳамроҳ, ҳамсафар.

Яке аз шумо сӯи лашкар шавед,
Бикӯшеду бо бод ҳамбар шавед. *Фирдавсӣ*

2. баробар, мусовӣ, ҳампоя.

Ба рӯзи базм дар маҷлис набудат ҳеҷ кас ҳамто,
Ба рӯзи разм дар мавкиб набудат ҳеҷ кас ҳамбар. *Муиззӣ*

3. *маҷ.* ҳамқаду бар, мусовӣ аз ҷиҳати тӯл ва арз.

Шуд ҳамбари нахли ростинаш,
Зад дасти ҳавас дар остинаш. *Ҷомӣ*

ҲАМБИСТАР همبستر ҳамхоба, ҳамсар; ҳамнишин, ҳамдам.

Шакар ҳамшираи дандони ман буд,
Вафо ҳамбистари паймони ман буд. *Низомӣ*

ҲАМБОЛО همبالا баробарқомат, мусовӣ; ҳамқад; ҳамто.

Канизеро ки ҳамболои ӯ буд,
Ба лутфу чобукӣ ҳамтои ӯ буд... *Низомӣ*
Чу қадди Виси бутпайкар чунон шуд,
Ки ҳамболои сарви бӯстон шуд. *Фахриддини Гургонӣ*

ҲАМБОЛӢ همبالی ҳампарвозӣ, ҳамроҳӣ дар паридан.

Ҳам аз ҳамроҳияш тарсад давидан,
Ҳам аз ҳамболияш ларзад паридан. *Нозим*

ҲАМВИСОҚ هم‌وثاق ҳамхона, ҳамманзил; ҳамбистар, ҳамхоба, зан.

Эй муаббир, муждае фармо, ки дӯшам офтоб
Дар шакархоби сабӯҳӣ ҳамвисоқ афтода буд. *Ҳофиз*

ҲАМВОР هموار 1. баробар, яксон, тахт.

Ва фарш дар ин гунбад нест, балки заминаш худ санг аст, ки ҳамвор карданд. *Носири Хисрав*

2. соф, пардознок; *маҷ.* тарбиятдида.

Як зарра туро накард ҳамвор
Наҷҷори замон зи муштранда. *«Луғати фурс»*

ҲАМВОРА همواره пайваст, ҳамеша, доимо, муттасил.

Як рӯз бувад ид ба як сол ба як бор,
Ҳамвора маро ид зи дидори ту ҳамвор. *Рӯдакӣ*
Хасмон ҳамвора толиби фурсат бошанд. *Авфӣ*

ҲАМГАВҲАР هم گوهر аз як дудмон, дорои як оин; ҳамасл, ҳамнасл, ҳамнажод, ҳамзот.

Маро Ромин на хеш асту на пайванд,
На ҳамгавҳар, на ҳамзоду на фарзанд. *Фахриддини Гургонӣ*

ҲАМГАР همگر 1. бофанда; руфӯгар, порадӯз.

Ҳамгар руфӯгарро гӯянд ва маънии таркибии он баҳамкунанда ва пайванддиҳандаи чизҳо... *«Хизонаи омира»*

2. тахаллуси шоири асри XIII Маҷдиддини Ҳамгар, ки касбаш руфӯгарӣ буд.

ҲАМГАРДАН هم گردن ҳамкор, шарик.

Ба тавқи фохта дар ишқ гашт ҳамгардан,
Чу кард сарв тамошои қадди дилҷӯяш. *Заҳири Форьёбӣ*

ҲАМГИНОН همگنان ҳама, ҳамагӣ; ҳамҷинсон, ҳамкорон.

Кучо корашон ҳамгинон пеша буд,
Равоншон ҳамеша пурандеша буд. *Фирдавсӣ*
Сидқи қавли ту бар ҳамгинон равшан аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҲАМГИР همگیر бо ҳам вохӯранда, ба ҳам дучоршаванда.

Мушти обу гили моро фалаки сифла мабод
Он қадар вақт, ки ҳамгир тавон гардидан. *Соиб*

ҲАМГУНА همگونه ҳамранг, ҳамсифат.

Ҷаври ман аз он зулфи балоҷӯӣ азеро-к
Ҳамгунаи зоғ омаду ҳампешаи Қобил. *Мунҷик*

ҲАМГУРӮҲ||ҲАМГУРӮҲА همگروه||همگروهه ду ё якчанд кас, ки аз як гурӯҳ бошанд; якҷоя, боиттифоқ.

Чу хуршеди тобон баромад зи кӯҳ,
Бирафтанд гурдон ҳама ҳамгурӯҳ. *Фирдавсӣ*

Ҳама ҳамгурӯҳа ба як сар зананд,
Ба якборагӣ бар Сикандар зананд. *Низомӣ*

ҲАМГӮША همگوشه ҳамсоя; ҳамҷинс.

Ҳамон низ бо кин зи ҳамгӯшаам,
Ки хеши туам, духтари Нӯшаам. *Фирдавсӣ*

ҲАМД *а.* حمد сипос, ситоиш.

Раҳи ҳамди ту, донам, кас нарафтаст,
Паи сайди самандар хас нарафтаст. *Нозим*

Ишқи ту каманде, ки гирифтораш нест,
Ҳамди ту забонест, ки гуфтораш нест. *Урфӣ*

ҲАМДАМ همدم дӯст, ҳамсӯҳбат, ҳамнишин, ҳамроз, дӯсти наздик, мӯнис.

Ҳар он к-ӯ хотири маҷмӯъу ёри нозанин дорад,
Саодат ҳамдами ӯ гашту давлат ҳамнишин дорад. *Ҳофиз*

Ҳар кӣ як дам ҳамдами он дилбари заргар шавад,
Санг гирад — лаъл гардад, хок гирад — зар шавад. *Сайидо*

ҲАМДАРД همدرد он кӣ ба дарди дигаре шарик аст; дӯсти наздик.

Ба арзи печу тоби турраат ҳамдарди занҷирам,
Надорад ҳарфи ман ҷуз дар дили девона таъсире. *Шоҳин*

ҲАМДАРС همدرس баробар таҳсилкунанда, ҳамтаҳсил, ҳамсабақ, ҳаммактаб.

Бишӯй авроқ, агар ҳамдарси мой,
Ки илми ишқ дар дафтар набошад. Ҳофиз

Яке аз тифлони ҳамдарс аксари авқот қаранфул зери забон гузоштӣ. *Бедил*

ҲАМДАСТ همدست ҳамкор, шарик, ҳамроҳ.

Ба қатлам ғамзаи хунрезро ҳамдасти мижгон кун,
Чӣ суд аз теғи танҳо то набошад корфармояш. *Абӯтолиби Калим*

ҳамдаст шудан як шудан, муттаҳид шудан.

ҲАМДАСТОН I همدستان ҷ. ҳамдаст.

ҲАМДАСТОН II همدستان *ниг.* ҳамдостон.

Ба рафоқат, ҳамдастон шуда рӯй ба роҳ оварданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Қай диҳад даст ин ғараз, ё раб, ки ҳамдастон шаванд,
Хотири маҷмӯи мо, зулфи парешони шумо. *Ҳофиз*

ҲАМДАСТӢ همدستی ҳамкорӣ, шарикӣ, ҳамроҳӣ дар коре.

Ноиби шаҳ зи рӯи сармастӣ
Карда бо ӯ ба ҷавр ҳамдастӣ. *Низомӣ*

Тан дод ба ҳамдастии дев аз дили сангин,
Аз хотами бемӯҳри Сулаймон гила дорад. *Соиб*

ҲАМДОМОН همدامان яке аз онҳое ки ду хоҳарро ба занӣ гирифтаанд; боҷа.

Мирзо Ҳасанбеки Қазвинӣ ... ҳамдомони Назар Муҳаммадхон буд. *«Хизонаи омира»*

ҲАМДОСТОН همداستان рафиқ, дӯст, шарик, ҳамфикр, ҳамраъй, ҳамроз.

Гар эдун ки бошед ҳамдостон,
Ба Рустам фиристам яке достон. *Фирдавсӣ*

Бар раъи ҷаҳонорой махфӣ намонад, ки ман ... ҳамдостон набудам. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲАМДУНА *а.* حمدونه маймун, бӯзина.

Мушу бақару палангу харгӯш шумор,
З-ин чор чу бигзарӣ, наҳанг ояду мор,
В-он гоҳ ба аспу гӯсфанд аст ҳисоб,
Ҳамдунаву мурғу сагу хук охири кор. *Абӯнасри Фароҳӣ*

ҲАМДУРУД همدرود ду ё якчанд кас, ки ба ҳамдигар ҳамсалом ҳастанд; *маҷ.* ду ё якчанд каси бо ҳам ошно.

Чу бо якдигар ҳамдуруд омаданд,
Бад-он оби чашма фуруд омаданд. *Низомӣ*

ҲАМДӮШ همدوش шарик, дӯст, рафиқ, ёр.

Ҳар кӣ ҳамдӯши ту шуд, марг равад аз ёдаш,
Қади раънои ту ҳамсояи умри абад аст. *Сайидо*

Бар он ахтаре ҷои эҳсон бувад,
Ки ҳамдӯши хуршеди рахшон бувад. *Шоҳин*

ҲАМЕ همی *префикс ва пасоянд* бо феълҳо омада давом доштани амалро ифода мекунад.

Бӯи ҷӯи Мӯлиён ояд ҳаме,
Ёди ёри меҳрубон ояд ҳаме. *Рӯдакӣ*

Ҳамерафту Гӯдарз бо ӯ бирафт,
Ба роҳи Ҳамовван хиромид тафт. *Фирдавсӣ*

ҲАМЕША همیشه ҳама вақт, доимо, ҳамвора.

... Ки Мозандарон — шаҳри мо ёд бод,
Ҳамеша бару бумаш обод бод! *Фирдавсӣ*

Шабат ҳамеша зи иқбол рӯзи равшан бод,
Ки рӯзи равшани иқболи ту шаби аъдост. *Анварӣ*

ҲАМЗА I *а.* حمزه 1. тартезак, як навъ алафи тундмазаи хӯрданӣ.

Нест ҳамза хӯрдан ин ҷо, теғ бин!
Ҳамзае бояд дар ин саф оҳанин. *Румӣ*

2. номи амаки Муҳаммад, ки аз муҷоҳидони вай будааст.

ҲАМЗА II *а.* همزه яке аз аломатҳои хатти арабӣ, ки сакторо ифода мекунад ва ба шакли ء нишон дода мешавад, мас. هيأت ё هيئت ҳайат (ҳайъат).

ҲАМЗАБОН همزبان онҳое, кӣ ба як забон гап мезананд; *маҷ.* ҳамсӯҳбат, дӯст, рафиқ, якдил.

Ҳар кӣ ӯ аз ҳамзабоне шуд ҷудо,
Бенаво шуд, гарчи дорад сад наво. *Румӣ*

Ду ҳамҷинси деринаи ҳамзабон
Бикӯшанд дар қалби ҳайҷо ба ҷон. *Саъдӣ*

ҲАМЗАБОНӢ همزبانی 1. ба як забон гуфтугӯ кардан; *маҷ.* ҳамфикрӣ, якдилӣ.

Ҳамзабонӣ хешию пайвандӣ аст,
Мард бо номаҳрамон чун бандӣ аст. *Румӣ*

2. баҳс, мусоҳиба, суолу ҷавоб.

Султон Ҷалолиддин Фирӯзшоҳи Хилҷӣ бо вай ҳамзабонӣ кард ва ӯ ҷавобҳо дод. *«Таърихи Фаришта»*

ҲАМЗОД همزاد ду бачаи дар як вақт зоидашуда, ҳамсол, ҳамсин; рафиқ, ҷӯра.

Ҷуду дастат ҳар ду ҳамзоданд ҳамчун рангу гул,
Қай тавон кардан ҷудо ранг аз гулу бӯ аз гулоб. *Анварӣ*

Фармуд ба дӯстони ҳамзод,
То бар паи ӯ раванд чун бод. *Низомӣ*

Гирифт ором бо хубони ҳамзод,
Ки ҳамзодон шаванд аз ҳамдигар шод. *Нозим*

ҲАМЗОНУ همزانو ду касе, ки дар паҳлуи ҳамдигар зону ба зону менишинад; *маҷ.* ҳамроҳ, наздик, ҳамдам, мунис, рафиқ.

Рухат бинмо, рухатро сӯи худ тоб,
Ба ҳамрозиш ҳамзонуи худ ёб. *Ҷомӣ*

Нест ҷуз мӯи сари афтодаи жӯлидае,
То ба рӯзи бекасӣ ҳамзонуи Маҷнун шавад. *Мушфиқӣ*

ҲАМЗӮР همزور онхое, ки зӯр ва қувваташон баробар аст, баробарқувват.

Ниҳоданд пас Гевро бо Герӯй,
Ки ҳамзӯр буданду пархошҷӯй. *Фирдавсӣ*

ҲАМИД *а.* حميد 1. писандида, нек, хуб, сутуда.

Аз одати ҳамиди ту ҳар дам ба нозукӣ
Расмест дар ҷаҳон, ки ҷаҳони муҷаддад аст. *Анварӣ*

2. исми хоси мардона.

ҲАМИДА *а.* حميده 1. *муаннаси* ҳамид 1.

Он чӣ ... аз хасоили ҳамида ... иқтибос карда будам, намудори кори худ месохтам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. исми хоси занона.

ҲАМИ(Й)ЯТ *а.* حميت номус, ғайрат, орият.

... Ҳар киро андак ҳамийяте бошад, тоби онро наёварад. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲАМИМ *а.* حميم 1. оби гарм; 2. *д.* оби гарми риму зардоболуде, ки гӯё нӯшобаи дӯзахиён аст.

Аз бухл назад бар харе ҳаргиз наъл,
Акнун ту ҳамим нӯш, мо бодаи лаъл. *Авфӣ*

ҳамими ғассоқ *оби гарми гандидаву чирку рим омехта.*

Яке аз эшон мар-дигареро гуфт: Ин полуда гармтар аст аз ҳамими ғассоқ, ки фардо дар ҷаҳим хоҳӣ ошомид. *Ҷомӣ*

ҲАМИН همين *ҷонишини ишоратӣ* 1. инчунин, ҳамчунин.

Бибастанд озину бонги дарой,
Биғуррид кӯсу ҳамин карраной. *Фирдавсӣ*

2. худи ин; фақат, танҳо.

Ҳамин ном ҷовид монад на ком,
Бияндоз кому барафроз ном. *Фирдавсӣ*

ҳамин дам дарров, дарҳол; ◇ **ҳаминро, ки зоидай, бузург кун!** *зарб.* кореро, ки сар кардаӣ тамом куну баъд ба кори дигар пардоз.

ҲАМКИСА همكيسه ду ё якчанд кас, ки пулашон муштарак бошад; *маҷ.* дӯстони бисёр самимӣ, дӯстони наздик.

Ёри ҳамкоса ҳаст бисьёре,
Лек ҳамкиса кам бувад боре. *Саноӣ*

ҲАМКОР همكار ду ё якчанд кас, ки дар коре шарик бошанд; ҳамшуғл, ҳампеша, ҳамкасб.

Зи як сӯ шоху мӯбад буду солор,
Зи гурдон баргузида бист ҳамкор. *Фахриддини Гурғонӣ*

... Ба имдоди устоду ҳамкор низ
Бидонист асрори бисьёр чиз. *Ҷомӣ*

ҲАМКОСА همكاسه он кӣ бо дигаре аз як зарф хӯрок ва машрубот мехӯрад; *маҷ.* шарик, рафиқ, дӯст, наздик.

Манеҳ дар миён роз бо ҳар касе,
Ки ҷосуси ҳамкоса дидам басе. *Саъдӣ*

ҲАМКУФВ هم كفو ҳамтабақа, ҳамҷинс, назир, баробар.

Вай ин маъниро қабул намекард, ки шумо ҳамкуфви ман нестед. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲАМЛ *а.* حمل 1. бардоштан; боркунӣ; **ҳамл кардан** а) бурдан, интиқол додан; бор карда бурдан (чизеро); б) *маҷ.* нисбат додан, гумон бурдан, пиндоштан.

Туро огоҳ кардам, то ҳамл бар чизи дигар накунӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ба тараб ҳамл макун сурхии рӯям, ки чу ҷом
Хуни дил акс бирун медиҳад аз рухсорам. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* бор, моли кашондашаванда.

З-ин гуна бизоати мавaддат
Дар ҳамли кадом корвон аст? *Анварӣ*

Муроди ӯ [вазир] он буд, ки дар аввали ҳол ки тадбир карда буд, то ҳамле фаровон фиристонад ва он қазияро дафъ кунад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

3. *маҷ.* ҳомилагӣ, дуҷонӣ, бордорӣ.

Муддати ҳамл мунқазӣ гашт ва он зан духтаре зод. *Авфӣ*

ҲАМЛА *а.* حمله ҳуҷум, тохт, тохтутоз, якбора тохтан ба душман.

Ба ҳар ҳамлае Қорани сарфароз
Бияфканд даҳ гурди гарданфароз. *Фирдавсӣ*

Се ҳамла миёни эшон рад шуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҳамла бурдан ҳамла кардан, ҳуҷум овардан.

Чунон бар шаҳи шердил ҳамла бурд,
Ки шери сипеҳр аз ниҳебаш бимурд. *Хоҷу*

ҳамла кардан ҳуҷум кардан.

ҲАМЛАХТ هملخت 1. кафш, мӯза; 2. чарми зери кафш, тагчарм.

Ба шоҳроҳи ниёз-андарун сафар масигол,
Ки мард кӯфта гардад бад-он раҳ-андар сахт.
Агар хилоф кунӣ ақлрову ҳам бираві,
Бидаррад ар ба масал оҳанин бувад ҳамлахт. *Кисоӣ*

ҲАММ *а.* هم *ниг.* ҳам II.

ҲАММАКТАБ هممكتب ҳамсинф, ҳамдарс, ҳаммадраса.

Руасои лашкар ҳама ғуломон буданд, ки бо амир ҳаммактаб буданд. *Аҳмади Дониш*

ҲАММАНЗИЛ هممنزل ду ё якчанд кас, ки бо ҳам дар ҷое истиқомат мекунанд, ҳамхона.

Дар хароботи муғон мо низ ҳамманзил шавем,
К-ин чунин рафтаст дар аҳди азал тақдири мо. *Ҳофиз*

ҲАММАШРАБ هممشرب ҳаммаслак, ҳамақида, ҳамфикр.

Эй вафопеша ёри ҳаммашраб,
Ки ба Урфӣ дуо фиристодӣ. *Урфӣ*

ҲАММОЗ *а.* هماز бӯҳтонгӯ, тӯҳматчӣ.

ҲАММОЗӢ همازی бӯҳтон кардан, тӯҳматгарӣ.

Дар ғояти зуҳур аст, ки он мӯҳтоли бадфиол (дар) намима ва ғаммозӣ ва ҳаммозӣ ақли кулро бозӣ диҳад. *Восифӣ*

ҲАММОЛ *а.* حمال **1.** баранда, борбардор, борбар, боркаш; **2.** *маҷ.* таҳаммулкунанда, сабркунанда, бурдбор.

Нохамули(-и) анбиёро з-амр дон,
В-ар на ҳаммол аст бадро ҳилмашон. *Румӣ*

ҲАММОМ *а.* حمام гармоба, ҷои шустушӯй.

Бишустанд хидматгузорони шох
Сару тан ба ҳаммомаш аз гарди роҳ. *Саъдӣ*

Сабаб он ки ҳама сифла ва аз гулхани ҳаммом ҷаста буданд. *Аҳмади Дониш*

◇ **ҳаммоми занон** *киноя аз* ҷои пурғавғо.

ҲАМНАБАРД همنبرد ҳамразм, ҳарифи ҷанг, бо ҳам мубориза баранда.

Биёмад, ки ҷӯяд аз Эрон набард,
Сари ҳамнабард андар орад ба гард. *Фирдавсӣ*

Алқисса шарики ранҷу дардам,
Дар арсаи ишқ ҳамнабардам. *Шоҳин*

ҲАМНАВАРД همنورد ҳамсафар, рафиқи сафар, рафиқи роҳ, ҳамроҳ.

Ҳама некият бояд оғоз кард,
Чу бо некномон бувӣ ҳамнавард. *Фирдавсӣ*

ҲАМНАВО همنوا ҳамдард, ҳамфикр; ҳамовоз.

Фиғоне дошт бо сад дарду андӯҳ,
Ба таъсире, ки мешуд ҳамнаво кӯҳ. *Ҳоҷӣ*

ҲАМНАЗАР همنظر ду ё якчанд кас, ки дид, ақида ва фикрашон як бошад; ◇ **ҳамназар гаштани** (*ё* **шудани**) дида бо ҳам вохӯрдани чашмони ду кас, ба ҳам дӯхта шудани ду чашм.

ҲАМНАФАС همنفس **1.** ҳамдам, дӯст, ҳамнишин, дӯсти наздик, ҷӯра, улфат.

Гар аз дил ҳар нафас ин оҳи оламсӯз бархезад,
Қасе дигар нахоҳад сохт бо худ ҳамнафас моро. *Ҳилолӣ*

Парвонаро сазост, ки даврон кунад ҳалок,
Худро чаро ба шӯъла касе ҳамнафас кунад?! *Сайидо*

2. ҳамсоз, ҳамовоз, ҳамоҳанг; ◇ **ҳамнафаси субҳи қиёмат** дарозмуддат, муддати дароз; коре, ки муддату интиҳояш маълум нест.

ҲАМНАҚШ همنقش ба ҳам монанд, шабеҳ, назир.

Ба олам, ки ҳамнақши вайрона аст,
Агар хонае ҳаст, майхона аст. *Бедил*

ҲАМНИШАСТ هم نشست *ниг.* ҳамнишин.

Бишӯ, эй хирадманд, аз он дӯст даст,
Ки бо душманонат бувад ҳамнишаст. *Саъдӣ*

ҲАМНИШИН همنشین бо ҳам дар як ҷо нишинанда; *маҷ.* дӯст, рафиқ, мусоҳиб.

Ҷамоли ҳамнишин бар ман асар кард,
Вагарна ман ҳамон хокам, ки ҳастам. *Саъдӣ*

Ҳамнишини бадон мабош, ки нек
Аз бадон ҷуз бадӣ наёмӯзад. *Салмони Соваҷӣ*

Магӯ, ки бо ту дигар ҳамнишину ёр шавам,
Агар туро нашиносам, умедвор шавам. *Мушфиқӣ*

ҲАМНОМӢ همنامی айни як ном доштани ду ё якчанд кас.

Маснаднишини маснади эъзоз карду рафт
Ҳамномии ятими ту дурри ятимро. *Махфӣ*

ҲАМОВАРД هم‌آورد ҳамнабард, ҳамразм, ҳарифи ҷанг.

Ҳамоварди ӯ дар замин пил нест,
Чу гарди пайи аспи ӯ Нил нест. *Фирдавсӣ*

Туро ба фаҳму бад-ин фатонат, ба зӯри бозу, бад-ин шуҷоат,
Куҷо муқобил, куҷо мушобеҳ, куҷо муқорин, куҷо ҳамовард? *«Маҷмуат-уш-шуаро»*

ҲАМОВЕЗ هم‌آویز ҳамнабард, ҳариф; ҳамто.

Ба Ҳурмуз наърае барзад, ки магрез,
Биё, к-омад ба майдонат ҳамовез. *Низорӣ*

ҲАМОВОЗ هم‌آواز ҳамсадо, мувофиқ, ҳамоҳанг; ҳамдам.

Ҳар субҳ суруди ғам кунам соз,
Бо мурғи саҳар шавам ҳамовоз. *Ҷомӣ*

Бар сар ой аз ҳамовозон ба хушгӯӣ, Камол,
Гар сару ҷон бар сари сарве кунӣ чун андалеб. *Камоли Хуҷандӣ*

ҲАМОИЛ *а.* حمایل овезон, овезон кардашуда; тасмае, ки аз китф моил гузаронида ба он шамшер меовезанд.

Ходиме ҳамоили қиматӣ берун овард.*

Ямонӣ яке теғи заҳробчӯш
Ҳамоил фурӯхишта аз тарфи дӯш. *Низомӣ*

ҳамоил кардан аз гардан овехтан, аз китф овехтан.

ҲАМОЛ همال рафиқ, баробарҳуқуқ, шарик, ҳамто, мисл.

Рафиқ рафтаву дил гашта бо ҳавош рафиқ,
Ҳамол рафтаву тан монда бо балош ҳамол. *Қатрон*

Чаро пеши ту Қоваи хомгӯй
Ба сони ҳамолон кунад сурх рӯй? *Фирдавсӣ*

...Дар ҳусн ва ҷамол дар олам ҳамол надошт. *Авфӣ*

ҲАМОМ *а.* حمام кабӯтар.

Ҳӯриш деҳ ба гунҷишку кабку ҳамом,
Ки як рӯзат афтад ҳумое ба дом. *Саъдӣ*

Дар ваҷду ҳол ҳамчу ҳамом аст чархзан,
Бар дида номи ишқ рақам карда чун ҳумом. *Хоқонӣ*

ҲАМОМА *а.* حمامه **1.** як кабӯтар; кабӯтар.

Гуфто: Ду ҳамомаи мутаввақ
Буданд ба сад сафову равнақ. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* зани хушрӯ, соҳибҷамол.

ҲАМОН همان *ҷонишини ишоратӣ* он, худи он, ҳамчунон.

Ҳамон Кова он бар сари найза кард,
Ҳамон гаҳ зи бозор бархост гард. *Фирдавсӣ*

ҲАМОНАНД همانند ба ҳам монанд, шабеҳ, назири ҳамдигар.

Ӯ зи ҷуду зи фазл танҳо нест,
Дар ҳамонанди хештан танҳост. *Фаррухӣ*

Ҳамонанд бас ёбӣ ин мардумон,
Валекин дурустӣ набошад ҳамон.*

ҲАМОНО همانا 1. гӯё, пиндорӣ; монанди ... ; шояд, зоҳиран.

Нисбате дорад ҳамоно зулфи ӯ бо чашми ман,
Байъате рафтаст, гӯӣ ҳар дуро бо якдигар. *Муиззӣ*

2. дарҳол, бедаранг.

Ҳамоно море шигарф бар он дарахт рафта буд. *Авфӣ*

ҲАМОРА||ҲАМОРО همارہ||همارا *ниг.* **ҳамвора.**

Маркаби иқболи ту ҳамора ба зин бод,
Пояи қадрат фарози чархи барин бод. *Рашидии Самарқандӣ*

Дар сар ҳаваси бутони чун ҳурам бод,
Дар даст ҳамора оби ангурам бод.
Гӯянд ба ман, ки эзидат тавба диҳод,
Гар ӯ бидиҳад, ман накунам—дурам бод! *Хайём*

ҲАМОШЬЁНА همآشیانه он кӣ бо дигаре дар як ошьёна иқомат дошта бошад; ҳамхона.

Чӣ гӯям бо ту аз мурғе нишона,
Ки бо Анқо буд ӯ ҳамошьёна. *Ҷомӣ*

ҲАМОҒӮШ همآغوش 1. ҳамдигарро бағалкарда, дар бар гирифта; 2. пайваст, восил, баҳамрасида.

Аз завқ шуданд он ду мадҳуш,
Дар хобгаҳи адам ҳамоғӯш. *Ҳилолӣ*

Ба чашмам шуд хаёлатро назар дӯш,
Ба оби зиндагӣ гаштам ҳамоғӯш. *Махфӣ*

ҲАМОҚАТ *а.* حماقت аблаҳӣ, аҳмақӣ.

Бар сари оташ ба пушти тобае
Бо ҳамоқат гашт ӯ ҳамхобае. *Румӣ*

... Аз ин ҷиҳат дар тамузи тобистон ... сафар кардан далели ҳамоқат ва аблаҳист. *Аҳмади Дониш*

ҲАМОҲАНГ همآهنگ дар оҳанг ва тараннум якранг ва ҳамовоз, ҷӯр, ҳамсадо.

Забонҳо як қалам чун риштаи чанг,
Ба арзи маънии улфат ҳамоҳанг. *Бедил*

Меноладу мезанад ба дил санг,
Кӯҳаш ба фиғон шуда ҳамоҳанг. *Шоҳин*

ҲАМПАНҶА همپنجه он кӣ бо дигаре даст ба даст гирифтааст, бо ҳам баробар; бо ҳам зӯрозмо, ҳариф.

Чу Хисрав ба он панҷа ҳампанҷа шуд
В-аз он бозуи фикраташ ранҷа шуд. *Ҷомӣ*

ҲАМПАНҶАГӢ همپنجگی ҳамдастӣ, баробарӣ, зӯрозмоӣ бо ҳамдигар, ҳарифӣ.

Ба ҳампанҷагӣ бо манат ёр ку,
Сипоҳат кучову сипаҳдор ку? *Низомӣ*

ҲАМПАР همپر он кӣ бо дигаре ҳамроҳ парад; *маҷ.* баробар.

Уқобаш бо ҳумои меҳр ҳампар,
Палангаш бо наҳанги чарх ҳамсар. *Ҳилолӣ*

ҲАМПЕША همپیشه онҳое, ки ҳама ба як касб машғуланд, ҳамкор, ҳамшуғл.

Фарҳод нола мекунад аз тешаам ҳанӯз,
Омад садо зи турбати ҳампешаам ҳанӯз. *Сайидо*

Ҳампеша ҳампешаро душман дорад. *Зарбулмасал*

ҲАМПОЙ همپای ҳамроҳ, рафиқи роҳ.

Ҳампои хома роҳи сафар тай намудаам,
Дар аввали қадам ба сарам шоми ғурбат аст. *«Хиёбони омира»*

◇ **ҳампои сарв** сарвмонанд.

Ки ногаҳ назар кард дар пои сарв,
Гаронмояро дид ҳампои сарв. *Хоҷу*

ҲАМПУШТ همپشت рафиқ, шарик, яке аз ду шахс, ки аз якдигар пуштибонӣ мекунанд; пайваст, муттаҳид, муттафиқ.

... Ту фирефта машав ба Абумуслим ... биё то ҳар ду ... ҳампушт шавем ва Абумуслим бигирем. *«Таърихи Табарӣ»*

Чун нохуну гӯшт ҳар ду ҳампушт,
Ту — нохуни ҷида аз сарангушт. *Ҷомӣ*

ҲАМРАВ همرو рафиқ, ҳамсафар.

Чу ҳампушт бошанд бо ҳамравон,
Яке кӯҳ канданд зи бун бартавон. *Фирдавсӣ*

ҲАМРАЗМ همرزم бо ҳам ҷанганда, душман, ҳариф.

Куҷо бораи ӯ кунад мӯй тар,
Шавад хушк ҳамразми ӯро ҷигар. *Фирдавсӣ*

ҲАМРАКЕБ همرکیب 1. ду ё якчанд савор, ки узангуҳояшон ба ҳам наздик мебошанд; 2. *маҷ.* ҳамсафар, ҳамроҳ

Рафиқи хайли хаёлему ҳамракеби шикеб,
Қарини меҳнату андӯҳу ҳамқирони фироқ. *Ҳофиз*

ҲАМРАНГ همرنگ ду чизи дорои як ранг, якранг; назир, монанд.

Ба сони оташи тез аст ишқаш,
Чунон чун ду рухаш ҳамранги озар. *Дақиқӣ*

Касе дар ошиқӣ ҳамранги ёри хеш мебояд,
Аз он тӯтӣ ҳамеша дар либоси найшакар бошад. *Мушфиқӣ*

ҲАМРАНҶ همرنج касе, ки бо дигаре ҳамдард аст.

Бикоҳад зи ранҷи ту ҳамранҷи ту
В-аз осонӣ осонии ганҷи ту. *Абӯшакури Балхӣ*

ҲАМРАҲ همره *ниг.* **ҳамроҳ.**

ҲАМРИЗОӢ همرضاعی ҳамшира, ду кӯдаке, ки шири як модар ё дояро макидаанд.

ҲАМРИКОБ همرکاب 1. ҳамузангӣ; ҳамроҳ, ҳамсафар; он кӣ дар мулозимати бузурге сафар мекунад.

Раҳ бигардон, эй балои ҷумла лашкар пеш аз он-к
Ҳамрикобони туро аз каф инон берун равад.
Хисрави Деҳлавӣ

2. *маҷ*. ҳамдам, ҳамсӯҳбат.

Агар бо хасудон будӣ ҳамрикоб,
Инони бузургӣ бидодӣ зи даст.
«Анвори Суҳайлӣ»

◇ **ҳамрикоб шудани зарра бо офтоб** ҳамнишин, баробар шудани чизи паст бо чизи олӣ.

Соиб, зи файзи ҷозибаи ишқ оқибат
Бо офтоб зарраи ман ҳамрикоб шуд. *Соиб*

ҲАМРИШТА همرشته ҳамсаф, ҳамрадиф; ◇ **ҳамриштаи хуфтагони хамӯш** ҳамсилку ҳамсафи мурдагон.

Чу ҳамриштаи хуфтагони хамӯш
Фурӯ хусп ё пунба дарнеҳ ба гӯш. *Низомӣ*

ҲАМРО *а.* حمرا *муаннаси* **аҳмар.**

Торами ахзар аз он акси чаман ҳамро гашт,
Баски аз тарфи чаман лӯълуи лоло бархост.
Саъдӣ

Шукуфта шуд гули ҳамрову гашт булбул маст,
Салои сархушӣ, эй ошиқони бодапараст! *Ҳофиз*

ҲАМРОЗ همراز хамсир(р); *маҷ*. дӯсти самимӣ, наздик.

Маро бояд зи ғайрат зуд мирам,
Ки шуд ҳамроз бо зулфат буногӯш. *Махфӣ*

Қадам фаҳмида бардор, ар зи хокам бигзарӣ рӯзе,
Ки ҳамрози Сулаймонам, агарчанде ки чун мӯрам.
Аҳмади Дониш

ҲАМРОҲ||ҲАМРАҲ همراه||همره рафиқи роҳ, ҳамсафар; рафиқ, ёр, дӯст.

Ба ҳар кишваре сайр кардам басе,
Ба ҷуз соя ҳамраҳ надидам касе. *Хоҷу*

Мулҳам, он сабзи намакпарвардаам дар хотир аст,
Хизр мебинам ба худ ҳамраҳ, магар Искандарам?
Мулҳам

Шабҳангом аксари ҳамроҳон гурусна, саворихо бе ҷав монда, нон ва таом ... ба талаву тороҷ рафта ... *Аҳмади Дониш*

ҲАМСАБАҚ همسبق ҳамдарс, ҳаммактаб.

Ҳар тифли ғунча ҳамсабақи дарси субҳ нест,
Ҳар соҳиби нафас ба Масеҳо намерасад.
«Хизонаи омира»

Чун ҳамсабақон ба ҳам нишастанд,
Фориғ зи ҳазор ғам нишастанд. *Хилолӣ*

ҲАМСАЙР همسیر шарики сафар, ҳамроҳи гашту гузор.

Нигоҳамро ҳаё нагзошт, к-аз вай навгуле чинад,
Чун он тифле, ки ҳамсайр аст бо устод дар гулшан.
«Хизонаи омира»

ҲАМСАНГ همسنگ 1. баробарвазн, ҳамвазн.

Дар он кӯш аз ин хонаи сангбаст,
Ки ҳамсанги ин санге орӣ ба даст. *Низомӣ*

Ба фармони хоқони ҳунарпарвар ӯро ба зар санҷида маблағи ҳамсанги ӯро, ки панҷ ҳазор рупия буд, ба ӯ бахшиданд. *«Хизонаи омира»*

Баровард ин нидо даллоле охир,
Ки ҳамсангаш баҳо бошад ҷавоҳир. *Нозим*

2. *маҷ*. ҳаммартаба, дар қадру қимат баробар.

Ҳар ду дар паллаи баҳо ҳамсанг,
Ҳар ду дар ҳуллаи сафо якранг. *Ҷомӣ*

ҲАМСАР همسر 1. баробар дар баландӣ ва манзилат, ҳампоя.

Офтоб аз ҳаваси он, ки шавад ҳамсари ту
Истад рост, аз ин бими завол аст ӯро.
Камоли Хуҷандӣ

Аз чеҳра офтобию аз бӯса шаккарӣ,
Бас лоиқ аст бо шакарат ҳамсар офтоб. *Анварӣ*

Биравед, ки шумо на ҳамсарони моед.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. зану шавҳар нисбат ба якдигар.

ҲАМСАРО(Й) همسرا(ی) дар як ҷо иқоматкунанда, ҳамхона, ҳамманзил.

Ҳаме то доя бошад раҳнамоят,
Бувад деви табоҳӣ ҳамсароят.
Фахриддини Гургонӣ

ҲАМСАРӢ همسری 1. баробарӣ; ҳаммартабагӣ, баробарӣ дар қадру мартаба; 2. зану шуӣ; ◇ **дами ҳамсарӣ** *бо касе, чизе* **задан** бо касе, чизе даъвои баробарӣ кардан.

[Султон] шунид, ки дар он ҳаволӣ канори обе ҳафт қалъа воқеъ шуда, ки дар рифъат ва истеҳком дами ҳамсарӣ бо фалакулбуруҷ мезанад.
«Таърихи Фаришта»

ҲАМСАФАР همسفر яке аз ду ва зиёда аз ду кас, ки бо касе ё касони дигар дар сафар ҳамроҳанд.

Бо барқ ҳамсафар натавон гашт лаҳзае,
Дар табъи гарми марди сабукрав гарон мабош!
Мулҳам

ҲАМСАФИР همصفیر ҳамовоз, ҳамсадо.

Махфӣ, зи гуфтугӯи ҳақиқат хамӯш бош,
Чун андалеб агар ба гулаш ҳамсафир нест. *Махфӣ*

ҲАМСИЛК همسلک ҳамришта, ба як ришта чидашуда; *маҷ*. ҳамроҳ; ҳаммаслак, ҳамфикр.

Ҳамсилк кунем дурру гавҳар,
Мақсуди дилат шавад муяссар! *Ҷомӣ*

ҲАМСОЗ همساز шарик, ҳамдаст, ҳамоҳанг, созгор.

Музаввир пазад ханҷари гӯштхораш
Адуро, ки ҳамсози исьён намояд. *Хоқонӣ*

ҲАМСОЛ همسال дар синну сол баробар.

Сиёвуш маро буд ҳамсолу дӯст,
Равонам пур аз дарду андӯҳи ӯст.
Фурӯ мирад уммедворӣ зи мард,
Ки ҳамсолро сар дарояд ба гард. *Низомӣ*

ҲАМСОЯ همسایه он кӣ хонаааш бо хонаи каси дигар девор ба девор, бе восита пайваст ё хеле наздик бошад; ҳамҷавор.

Аз адолат набувад дур, гараш пурсад ҳол
Подшоҳе, ки ба ҳамсоя гадое дорад. *Ҳофиз*

То надонӣ, ки кист ҳамсоя,
Ба иморат талаф макун моя. *Авҳадӣ*

Фитода буд он Маҷнуни ғамнок
Ба пои хорбун, ҳамсояи хок. *Мулҳам*

◇ ҳамсояи масеҳ *киноя аз* офтоб.

ҲАМСУФРА همسفره ҳамхӯрок, ҳамтаом, ҳамдастурхон.

В-ар равад бе ту сафар ӯ дурдаст,
Деви бад ҳамроҳу ҳамсуфра(-и) вай аст. *Румӣ*

ҲАМСУХАН همسخن *низ.* ҳамсӯҳбат.

Нозанино, з-ин ҳавас мурдам, ки халқ
Бо ту рӯзе ҳамсухан бинад маро. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҲАМСӮҲБАТ همصحبت ҳамгап, мусоҳиб; қарин, дӯст, наздик.

Лайлӣ чу ба ин тараф гузашта,
Ҳамсӯҳбати ин рамида гашта. *Ҳилолӣ*
Нест бо неку бади ҳамсӯҳбатон коре маро,
Синаам соф аст чун оина, ҳар ҷо меравам. *Мулҳам*

ҲАМТАБАҚ همطبق он кӣ бо дигаре аз як табақ, аз як дастархон хӯрок мехӯрад, ҳамкоса, ҳамсуфра.

Ҳар ду [Норбӯтахон ва Ҳоҷихон] ... ҳамтабақ гардиданд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ҲАМТАВИЛА همطویله дар як тавила буда, аз як рама ва гала; *маҷ.* монанд, назир, дар қадру мартаба баробар.

То дуре ёфт ҳамтавилаи он,
Шабчароғе ҳам аз қабилаи он. *Низомӣ*

ҲАМТАГ||ҲАМТАК همتگ||همتک дар даву тоз баробар, ҳамдав, ҳамтоз.

Кӯдакон чун номи бозӣ бишнаванд,
Ҷумла бо харгӯр ҳамтак мешаванд. *Румӣ*
Аспи тозӣ зи аспи сокинраг
Гашт ҳамхӯ, агар нашуд ҳамтаг. *Саноӣ*

ҲАМТАНГ همتنگ наздик, баҳам наздик, дорои як ранг, якрӯй, яксимо, яктабиат.

Гар аз ту назар бигирадам ранг,
Райҳон ба гуле сазост ҳамранг. *Файзӣ*

ҲАМТАРОЗУ همترازو 1. баробарвазн; баробар.

Чӣ вазн моҳи саморо баробари рӯят,
Ки офтоби фалак нест ҳамтарозуят.
Хисрави Деҳлавӣ
Маро худ дар ин раҳ падар шуд далел,
Ки медод зар ҳамтарозуи фил. *«Хизонаи омира»*
2. *маҷ.* харифи ҷанг, тарафи муқобил, душман.
Қавӣ кард бар ҷанг бозуи хеш,
Бикӯшид бо ҳамтарозуи хеш. *Низомӣ*

ҲАМТАРҲ همطرح дар шаклу қиёфа монанд, назир, ҳамто.

Мирмуҳаммад Алӣ... бо Мирзо Бедил ва Шоҳофарин ҳамтарҳ буд. *«Хизонаи омира»*

ҲАМТО همتا монанд, назир, баробар, шабеҳ, ҳамҷинс.

... Ки ҳамтои ӯ дар карам мард нест,
Чу аспаш ба ҷавлону новард нест. *Саъдӣ*

ҲАМУЛ *а.* حمول бурдбор, таҳаммулкунанда, пуртоқат.

Он зан азим мувофиқ ва ҳамул ва ризоталаб омад. *Авфӣ*

Аз нафси ҷавон малул бошӣ,
Чун пир шавӣ, ҳамул бошӣ. *Шоҳин*

ҲАМХОБ||ҲАМХОБА همخواب||همخوابه 1. бо касе якҷоя хобкунанда, ҳамбистар.

Дар таҳи хок ғарқи хуноба,
То қиёмат шуданд ҳамхоба. *Ҷомӣ*
Охир зи чӣ дев хад шудастӣ?
Ҳамхобаи дому дад шудастӣ? *Шоҳин*
2. ҳамсар, завҷа, зан ва мард нисбат ба ҳамдигар.

ҲАМХОНА همخانه 1. ду ё якчанд каси дар як хона иқомат кунанда нисбат ба ҳамдигар, ҳамманзил; *маҷ.* рафиқ, мӯнис.

Ман ки дар майхона бо дурдикашон ҳамхонаам,
Хонаам хоҳад шуд охир дар сари май чун ҳубоб.
Ҷомӣ
Омадам чун офтоб аз дасти танҳоӣ ба ҷон,
Рӯзгоре шуд намеёбам ба худ ҳамхонае. *Саидо*
2. зан, завҷа, ҳамхоба, ҳамсар.
Ҳолиё хонабарандози дилу дини ман аст,
То дар оғӯши кӣ мехусбаду ҳамхонаи кист.
Ҳофиз

ҲАМЧАШМ همچشم 1. рақиб, рақобаткунанда, ҳариф; 2. ҳамсар, шарик.

Чашмаш ба ҳазор фитна ҳамчашм,
Лаълаш чу ба ханда аст дар хашм. *Шоҳин*

ҲАМЧУ||ҲАМЧУН همچو||همچون монанди ..., мисли ..., назири ...

Писар буд мар-ӯро яке хубрӯй,
Ҳунарманду ҳамчун падар номҷӯй. *Фирдавсӣ*
Ҳамчу дида ба сӯи хеш мабин,
Хешро аз дигарон беш мабин. *Ҷомӣ*

ҲАМЧУНИН همچنین ҳамин гуна, ҳамин тавр, ҳамин хел; ин тарз.

Элчӣ саре меҷунбонид ва мегуфт: Ҳамчунин кунам. *Аҳмади Дониш*
Ҳамчунин ояд писар чун ҳамчунон бошад падар.*

ҲАМЧУНОН همچنان ҳамон тавр, ҳамон хел.

Дар сар зи ту ҳамчунон ҳавас дорам,
К-аз дил зи ту ҳамчунон ҳаво дорам. *Анварӣ*
Асп ҳамчунон хиромон мерафт ...
Аҳмади Дониш

ҲАМШАҲРӢ همشهری мардуми як шаҳр; ҳамватан.

... Ки ҳамшаҳрии ман ба зиндон-дар аст,
Ба банду ба биму газанд андар аст. *Фирдавсӣ*

ҲАМШЕВАН همشیون якҷоя бо каси дигаре нолаву фарьёдкунанда, ҳамфиғон, ҳамнола.

Ҳамгардани оҳувони саҳро,
Ҳамшевани булбулони шайдо. *Ҷомӣ*

ҲАМШИРА همشیره яке аз ду касе, ки аз як пистон шир хӯрдаанд; хоҳар.

... Ки ман чун зи ҳамширагон бартарам,
Ҳаме б-осмон андар ояд сарам. *Фирдавсӣ*
Ҳамхобаи айшу комронӣ,
Ҳамшираи оби зиндагонӣ. *Ҳилолӣ*

ҲАМШУМОР همشمار ҳаммартаба, ҳамрутба, ҳамрадиф.

Нигаҳбони дар гуфт, к-имрӯз кор
Набояд гирифтан бад-он ҳамшумор. *Фирдавсӣ*

ҲАМЪИНОН همعنان||هم‌عنان ҳамрикоб, ҳамроҳ; ҳамкор, боҳам, муттафиқ, шарик.

Дар рикобат фалак фурӯ монад,
Ҳамъинонат чӣ гуна ронад кас?! *Анварӣ*

Дур аз ту нолаам ба асар ҳамъинон нашуд,
Эй гулбадан, дили ту магар санги хора аст?
«Тӯҳфат-ул-аҳбоб»

ҲАМЬЁН همیان киса, кисае, ки аз чарм ё матое барои нигоҳ доштани пул дӯхта шуда аст.

Ба гудоз оядам аз дард, намехоҳам зар
Ману ҳамьёни дилу ашрафии доғи чигар. *Мулҳам*

ҲАМҚАДАМ هم‌قدم ҳамроҳ, ҳамсафар; ҳамсаф.

ҲАМҚАДАМӢ هم‌قدمی ҳамроҳӣ, ҳамсафарӣ, ҳамсафӣ; баробарӣ.

Нест ба ту ҳамқадамӣ ҳадди кас,
Сояи ту ҳамқадами туст, бас. *Ҷомӣ*

ҲАМҚАЛАМ هم‌قلم ҳамкор (дар навиштан); шарик.

Ду ҳамҷинси деринаи ҳамқалам
Набояд фиристод якҷо ба ҳам. *Саъдӣ*

ҲАМҚАРИН هم‌قرین ба ҳам наздик, дӯст, шарик.

Бо пилаки ӯ марг ҳамъинон,
Бо рояти ӯ фатҳ ҳамқарин. *Анварӣ*

ҲАМҚАТОР هم‌قطار ҳамрадиф, дар як саф раванда; баробар, ҳамроҳ.

Яке з-он ноқаҳои озмуда,
Ки умре ҳамқатори чарх буда ... *Нозим*

ҲАМҚИРОН همقران наздик, ҳамроҳ; ҳамсоя.

Рафиқи хели хаёлему ҳамнишини шикеб,
Қарини оташи ҳиҷрону ҳамқирони фироқ. *Ҳофиз*

ҲАМҶАВОР همجوار ҳамсоя, наздик.

ҲАМҶАВОРӢ همجواری ҳамсоягӣ, наздикӣ.

Бошад, ки ба юмни ҳамҷаворӣ
З-ин хок ту низ сар бароҳ. *Шоҳин*

ҲАМҶИГАРӢ هم‌جگری *киноя аз* дӯстӣ, илтифот, дилсӯзӣ; **ҳамҷигарӣ кардан** дӯстӣ изҳор кардан, дилсӯзӣ кардан.

Пиёла чанд зи хуни ҷигар кунам лабрез,
Дило, ту ҳамҷигарӣ кун, бирез май ба аёғ.
Заҳири Форьёбӣ

ҲАМҶИНС هم‌جنس ҳамнавъ, рафиқ, ёр.

Кунад ҳамҷинс бо ҳамҷинс парвоз,
Кабӯтар бо кабӯтар, боз бо боз. *Низомӣ*

Ҳамҷинс талаб зи бахри пайванд,
Бо ин даду доми дашт то чанд?! *Файзӣ*

ҲАМҶУЛУС هم‌جلوس ҳамнишин, ҳамсӯҳбат; улфат, дӯсти наздик.

Азбаски [Сулаймонхон] сифлатабъ буд, ҳамеша бо арзол ҳамҷулус буд ва аз хирад орӣ буд.
«Шаҳномаи Фарғона»

ҲАНГ I هنگ **1.** вазн, сангинӣ.

Чу аз дур диданд хартуми ӯ,
Зи ҳангаш ҳаме паст шуд буми ӯ. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* вазнинӣ, виқор, тамкин.

Эй, ҳама сирати ту ҳангу сабот,
Чӣ кунам, — бесаботу беҳангам. *Анварӣ*

3. доноӣ, дониш, ҳушьёрӣ; маърифат.

Эй раиси меҳрубон, ин Меҳргон хуррам гузор,
Фарру фармони Фаридун варз бо фарҳангу ҳанг.
Минҷик

4. қудрат, зӯр.

Зи ҳанги сипаҳдору ҷанги савор
Наёмад дуволи камар пойдор. *Фирдавсӣ*

5. зарб, садма; осеб, озор.

В-агар на, биёрой ҷанги маро,
Ба гардан бипаймой ҳанги маро. *Фирдавсӣ*

ҲАНГ II هنگ қасд, ирода, оҳанг.

Дилситониро лафзи ту ҳамесозад соз,
Ҷонрабоиро теғи ту ҳамедорад ҳанг.
Мухторӣи Ғазнавӣ

ҲАНГ III هنگ сипоҳ, лашкар, қӯшун.

ҲАНГ IV هنگ сурохи ғормонанди кӯҳ, шикофи кӯҳ.

Бидид андар он ҳанг Афросьёб,
Дар ӯ сохта ҷои ором у хоб. *Фирдавсӣ*

ҲАНГ V هنگ як қулт об, як ҷуръа об.

ҲАНГОМ هنگام вақт, замон, маҳал; фасл, мавсим.

Бар эшон кунун ҷои бахшоиш аст,
На ҳангоми пайкору ороиш аст. *Фирдавсӣ*

Эй шикаста ҳусни ту ҳангоми гул,
Бодаи ишрат фикан дар ҷоми гул.
Рашидии Самарқандӣ

ҳангоми куфр давраи пеш аз ислом дар Арабистон, давраи ҷоҳилият, давраи бутпарастӣ дар Арабистон.

Ҳамеша хонаам аз некувони зеборӯй,
Чу Каъба буд ба ҳангоми куфр пурасном.
Абӯзироа

ҳангоми раҳил вақти кӯч; *киноя аз* вақти мурдан; **ҳангоми сарпанҷа** вақти мубориза, ҷанг.

Ба ҳангоми сарпанҷа рӯбоҳи ланг,
Чӣ гуна ниҳад пой пеши паланг? *Низомӣ*

ҲАНГОМА هنگامه ҷамъомади мардум, маҷмаъ, ҷамъият; маърака.

Доно, ки дид шӯъбадаи чархи ҳуққабоз,
Ҳангома бозчиду дари гуфтугӯ бибаст. *Ҳофиз*

Ба номаш хатибон кушоданд лаб,
Шуд он рӯз ҳангомаи булъаҷаб. *Сайидо*

ҳангома гирифтан мардумро ба атрофи худ ҷамъ кардан; маърака барпо намудан; **ҳангома ниҳодан** гап сар кардан, сухан ба миён овардан.

Ниҳодам зи ҳар шева ҳангомае,
Магар дар сухан нав кунам номае.*

◇ **ҳангомаи тифлон** дунъё ва олам.

ҲАНГОМАГИР هنگامه گیر маъракагир, бозигар; азоимхон.

Нагирад хирадманди равшанзамир
Забонбанди душман зи ҳангомагир. *Саъдӣ*

ҲАНГОМАОРО هنگامه‌آرا базморо, касе ё мутрибе, ки дар ҷамъомади мардум суруд мехонад.

Биё, эй мутриби хангомаоро,
Бикун оҳанги худро ошкоро. *Сайидо*

ҲАНГОМҶӮЙ هنگام‌جوی касе, ки вақти мусоид ва муносибро меҷӯяд.

Се дигар сухангӯи ҳангомҷӯй
Бимонад ҳамасола бо обрӯй. *Фирдавсӣ*

ҲАНГУФТ||ҲУНГУФТ هنگفت 1. ғафс; дурушт, дағал.

Камон кашиду назад бар ҳадаф, ки натвон дӯхт
Магар ба сӯзани фӯлод ҷомаи ҳангуфт. *Саъдӣ*

2. зиёд, бисьёр.

ҲАНД هند расм, тариқ, қонун, одат, дастур.

Кушода бар эшону бар кори ман,
Ба ҳар неку бад ҳанду ҳанҷори ман. *Фирдавсӣ*

ҲАНДАСА *а.* هندسه геометрия.

Куҷо донад фалакро рози тақсим
Ду нақши ҳандаса бар лавҳи тақвим?!
Хисрави Деҳлавӣ

ҲАНДАСӢ *а.* هندسی мансуб ба ҳандаса.

Ба расми ҳандасӣ корозмое,
Қавонини расадро раҳнамое. *Ҷомӣ*

ҲАНЗАЛ *а.* حنظل як навъ кадуи ёбой, кадуи талх.

Агар ҳанзал хӯрӣ аз дасти хушхӯй,
Беҳ аз ширинӣ аз дасти турушрӯй. *Саъдӣ*

ҲАНИЗ هنیز *шакли дигари* **ҳанӯз.**

Ки аз фарри гетӣ яке лахт низ
Якояк набоист омад ҳаниз. *Фирдавсӣ*

ҲАНИН *а.* حنین гирья, нола.

Хоҷа андар оташу дарду ҳанин,
Сад пароканда ҳамегуфт инчунин. *Румӣ*

ҲАНИФ *а.* حنیف касе, ки дар ақидаи худ, махсусан дар ақидаи динӣ, пойдор ва побарҷо мебошад; устувор, пойдор, ҳақиқӣ.

ҲАНИЯ *а.* هنیه *муаннаси* ҳанӣ.

Дар вилоятҳои мо анвои асмор ва маъкулоти ҳания бошад. *Авфӣ*

ҲАННОНА *а.* حنانه навҳакунанда, нолон, гирьён.

[Фозили доно] гуфт: Аз занони салита иҷтиноб лозим аст ва онҳо ба се қисманд: аввал зани ҳаннона, дуввӯм маннона, сейӯм зани аннона.
«Ҷомеъ-ут-тамсил»

ҲАННОТ I *а.* حناط 1. хунуткунанда, касе ки мурдаро пеш аз дафн бо кофур ва хушбӯиҳои дигар месояд.

ҲАННОТ II *а.* حناط ғаллафурӯш, гандумфурӯш.

ҲАНО *а.* حنا *ниг.* **ҳино.**

ҲАНУТ||ҲУНУТ *а.* حنوط *хушбӯиҳое, ки барои пошидан* ба бадан ва кафани мурда тайёр мекунанд, монанди кофур, мушк ва ғ.

Барбанд ҳанутам аз гули зард,
Кофур нишонам аз дами сард! *Низомӣ*

Лахти ҷигаре, ки аз даҳон рехт,
Боист ҳанутам аз вай омехт. *Шоҳин*

ҲАНӢ *а.* هنی гуворо, хуш, матбӯъ; *маҷ.* он чӣ ки бе ранҷу машаққат ба даст медарояд.

Маталаб, гар тавонгари хоҳӣ,
Ҷуз қаноат, ки давлатест ҳанӣ *Саъдӣ*

[Бараҳман] гуфт: ... Дар ин ҳикоят ... чандин самароти ҳанӣ ва натоиҷи марзӣ мебошад.
«Калила ва Димна»

ҲАНӮЗ هنوز то ҳол, ҳоло ҳам, то кунун, то ба ҳол.

Вақте ки муқобили душман мешуданд, ҳанӯз дору ва фишанг ва гулӯла дар Бухоро буд.
Аҳмади Дониш

ҲАНҶАР||ҲАНҶАРА *а.* حنجر||حنجره гулӯ, ҳалқ, ҳулқум.

Яке ба дандон пайкон ҳамекашид аз даст,
Яке ба даст ҳамеканд ханҷар аз ҳанҷар. *Унсурӣ*

◇ **ҳанҷараи довудӣ** овози бисьёр хушу форам (ин ибора бо ривояти бисьёр хушовоз будани пайғамбари яҳудӣ Довуд вобастааст).

Сафири мурғони хушилҳонаш аз ҳанҷараи довудӣ хабар дода ... *«Таърихи Фаришта»*

ҲАНҶИДАН هنجیدن берун кашидан, баровардан.

Чунонки мурғи ҳаво парру бол бар ҳанҷад,
Ту бар халоиқ-бар парри мардумӣ бар ҳанҷ.
Абӯшакури Балхӣ

ҲАНҶОР||ҲИНҶОР هنجار роҳ, тариқ, қоида, андоза; роҳи рост, ҷода.

Ман он пири куҳансолам, ки дар кор
Ҷавонон аз ман омӯзанд ҳанҷор. *Убайди Зоконӣ*

Зи ҳанҷори дигар даромад ба Рум,
Фурӯ монд ганҷ андар он марзу бум. *Низомӣ*

ҲАНҶОРҶӮ(Й) هنجارجو(ی) ҷӯяндаи роҳ.

Камосою дамсозу ҳанҷорҷӯй,
Сабукпой осондаву тезпӯй. *Асадӣ*

ҲАПОК هپاک *ниг.* **ҳабок.**

ҲАР I ||**ҲАРР** *а.* حر гармо, ҳарорат, тафс.

Вақти гармо буду тобон офтоб,
Андаке осуд шаҳ з-он ҳарру тоб. *Румӣ*

ҲАР II هر *ҷонишини таъинӣ* бо калимаҳои дигар, монанди кас, чиз, кор ва ғ. якҷоя кор фармуда мешавад, мас. 'ҳар кас', 'ҳар чиз', 'ҳар кор'.

Тавоно бувад ҳар кӣ доно бувад,
Зи дониш дили пир барно бувад. *Фирдавсӣ*

Аз ҳар гӯшае лашкари фитна ва ошӯб бо санг ва чӯб сар баровард. *«Фатҳнома»*

ҲАРАБ *а.* هرب гурехтан, гурез, фирор.

Ҳар кӣ бо ту ба ҷанг гашт дуҷор,
Бо зафар назди ӯ якест ҳараб. *Фаррухӣ*

ҲАРАВӢ هروی *ниг.* **ҳиравӣ.**

ҲАРАЗ *а.* هرض беморӣ, нотавонӣ, харобӣ; табоҳӣ.

Боғи чун ҷаннат шавад дорулмараз,
Зарду резон барги ӯ андар ҳараз. *Румӣ*

ҲАРАКАТ *а.* حرکت 1. ҷунбиш, ҷунбидан.

Аз ҷунбиши ту дар ҳаракат буттаҳои хор,
Пайваста хурду резаи ман аз ту дар гумон.
Сайидо

... Аз ҳаракати дасти он шахс рамида ӯро бар замин зад. *Аҳмади Дониш*

ҳаракати лашкар юриши лашкар, равонашавии лашкар; 2. рафтор, кирдор; *маҷ*. хулқ, феъл, хӯй.

Искандарро чашм бар он ду ғулом афтод, бар эшон гуфт: Ин чӣ ҳаракати нописандида буд, ки аз шумо ба зуҳур омад? *«Фатҳнома»*

3. кӯшиш, саъй, тараддуд; 4. аломате, ки дар хатти арабӣ барои нишон додани садонокии ҳарфҳо гузошта мешавад; ҳаракат се хел аст: забар, зер, пеш; ◇ **ҳаракати вазъӣ** ҳаракате, ки дар натиҷаи он вазъияти ҷисм тағйир меёбад; ҳаракати кураи Замин ба даври Офтоб; **ҳаракати даврӣ** ҳаракати ҷисмҳои фалакӣ дар гирди меҳвари худ; **ҳаракати мазбӯҳ** а) охирин талоше, ки ҳайвон дар вақти буридани сараш нишон медиҳад; б) ҷунбиш ва рафтори андаку бефоида, саъй ва кӯшиши бенатиҷа.

[Лашкариён] даст аз ҷон шуста бо сипоҳи Ҳиндустон ҳаракати мазбӯҳе намуда аксар ба қатл расиданд. *«Таърихи Фаришта»*

ҲАРАҚОТ *а.* حرکات *ҷ.* ҳаракат.

Ту дар об агар бибинӣ, ҳаракоти хештанро
Ба забони худ бигӯӣ, ки ба ҳусн беназирам. (1)
Саъдӣ

Ба дусад адаб бар он дар, чу хитоб баргузаштӣ,
Ҳаракоти номуносиб зи чӣ рӯ бувад саборо? (2)
Камоли Хуҷандӣ

ҳаракоту саканот *кинoя аз* рафтору атвор, амалу кирдорҳо.

Худро маломат воҷиб донад бар ҳаракоту саканоти нописандида. *Авфӣ*

ҲАРАМ I *а.* حرم 1. манъ кардашуда, ҷое, ки даромадан ба он ва кардани баъзе корҳо дар он ҷо манъ бошад; ҷои муқаддас, зиёратгоҳ.

Чашм ҳамегӯяд аз ҳарому ҳарам,
Баста ҳамедор, зинҳор, маро. *Носири Хисрав*

Даргоҳи ту ҳарам шуду ҳастанд дар тавоф,
Чун ҳоҷиён ба гирди ҳарам моҳу офтоб. *Муиззӣ*

Аз тавофи Каъбаву дайру ҳарам моро чӣ ҳазз?
Масҷиду меҳроби ман ғайр аз сари кӯи ту нест.
Туғрал

2. гирдогирди хона, хонаи касе ва атрофи он, ки аз тааррузи дигарон дар паноҳ бошад; паноҳгоҳ.

Зи бадхоҳ эмин шавад в-аз ситам,
Чу аз ҷанги юз оҳу андар ҳарам. *Асадӣ*

Гӯё ҳарами кӯи ту Каъбаст, дар он ҷо
Ҳарчанд равам, ҷуз дару девор набинам. *Ҳилолӣ*

3. гирдогирд ва иҳотаи хонаи Каъба дар Макка, ки дар он ҷо қатли ҷинояткорон ва куштани ҳайвонот ҳаром аст.

Абдулқодири Гелониро диданд дар ҳарами Каъба.
Саъдӣ

4. ҳавлии дарун, сарои подшоҳон ва ашрофу боён; ҳарамсаро.

Маёед дигар бурун аз ҳарам,
Мабодо ки ояд сухан бешу кам. *Фирдавсӣ*

Ҳам дар ҳарами ӯ ҳар яке хотуни бузурге буданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

5. зан, аёл, ҳамсар; каниз.

Ҳарами Мусо ҳарчанд саъй кард ва оҳану сангро бар ҳам зад, аз оташ асаре зоҳир нашуд.
«Равзат-ус-сафо»

ҲАРАМ II *а.* هرم заъфу нотавонӣ; пирӣ.

Гар ӯро ҳарам дасти хизмат бибаст,
Туро бар карам ҳамчунон даст ҳаст. *Саъдӣ*

ҲАРАМ III *а.* هرم 1. *мат.* ҷисми асосаш сергӯшае, ки ҳар як зилъаш мусалласшакли нӯгтез буда, онҳо дар қулла ба ҳам пайвастаанд; пирамида; 2. *таър.* мақбараи азиму сангини фиръавнҳои Мисри Қадим.

ҲАРАМГОҲ حرم گاه ҷои ҳарам, ҳарамхона.

Ғунчаро сандуқ мечинад ба тоқи шохсор,
Гул ҳарамгоҳи арӯси ҳуснро ганҷина аст. *Туғро*

ҲАРАМНИШИН حرم‌نشین парданишин, дар пинҳонӣ буда.

Ишқи ҳарамнишини ниҳонхонаи маро
З-он сӯи ҳафт парда ба бозор мекашӣ. *Ҳофиз*

ҲАРАМСАРО(Й) حرم‌سرا(ی) хонаи шахсӣ, хонаи маҳфуз аз номаҳрам.

Лайлӣ ба ҳарамсарои худ рафт,
Қайси ҳунарӣ бо ҷони худ рафт. *Ҳилолӣ*

Он аст, ки гавҳаре насуфта
Дорам ба ҳарамсаро нуҳуфта. *Шоҳин*

ҲАРАҶ *а.* حرج 1. тангӣ, сахтӣ, гирифторӣ; 2. хирагии чашм.

Гуфт, эй нури ҳаққу дафъи ҳараҷ,
Маънии «ас-сабру мифтоҳ-улфараҷ» ... *Румӣ*

ҲАРБ *а.* حرب ҷанг, корзор, разм, набард.

Нест зи баҳри ту бо сипоҳи ҳаво
Кор магар ҳарбу корзор маро. *Носири Хисрав*

Дар роҳ фариқайнро иттифоқи мулоқот афтода ҳарбе саъб рӯй дод. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲАРБА *а.* حربه асбоби ҷанг, аслиҳа; найзаи кӯтоҳ.

Ваҳшӣ ҳарбае ба сӯи ӯ бияндохт ва бар зиҳори Ҳамза фурӯ шуд. *«Таърихи Табарӣ»*

Ҳар кадом ҳарба дар даст доштанд.
«Чор дарвеш»

Мебош чу хор ҳарба бар дӯш,
То ғунчаи гул кунӣ дар оғӯш. *Низомӣ*

ҲАРВОНА هروانه 1. ҷазо, шиканҷа, уқубат; 2. *маҷ.* касалхона, дорушшифо; девонахона.

Ҳаст девона, ҳукм кун, шоҳо,
То барандаш ба сӯи ҳарвона. *Шамси Фахрӣ*

ҲАРВОНАГОҲ‖ҲАРВОНАГАҲ هروانه گاه‖هروانه گه ҷои шиканҷа, ҷои ҷазодиҳӣ.

Бифармуд, к-инро ба ҳарвонагаҳ
Баранду кунандаш ҳамон ҷо табаҳ. *Хисравонӣ*

ҲАРГИЗ هرگز ҳеҷ гоҳ, ҳеҷ вақт, асло, абадо (дар ҷумлаи инкорӣ).

Чӣ гуфт андар ин мӯбади пешрав,
Ки ҳаргиз нагардад куҳангашта нав. *Фирдавсӣ*

Бо он ки набошӣ нафасе ҷуз ба хилофам,
Ҳаргиз нафасе ҷуз ба ризои ту мабодам. *Анварӣ*

Ҳаргиз намирад он ки дилаш зинда шуд ба ишқ,
Сабт аст бар ҷаридаи олам давоми мо. *Ҳофиз*

ҲАРДАРӢ هردرى касе, ки бе даъват ба ҳама ҷо меравад.

Шайх ... ҳар муридеро, ки қабул мекард, мегуфт:
Ҳардарӣ ва сарсарӣ набояд буд.
«Таърихи Фаришта»

ҲАРЗА هرزه беҳуда, сафсата.

Мавсими айш аст, ғанимат шумор,
Ҳарза мадеҳ умру ҷавонӣ ба бод. *Убайди Зоконӣ*
Лутф кун, з-ин ҳарзаҳо бар мо мабанд,
Рост гӯям, бар бурутонат маханд. *Низорӣ*

ҲАРЗААМАЛ هرزه‌عمل касе, ки кори беҳуда ва бефоида мекунад; он кӣ орзуи маҳол мепарварад; хаёлпараст.

Номурда ғами субҳи қиёмат, чӣ балоест?
Эй ҳарзаамал, пештар аз пеш матоз! *Бедил*

ҲАРЗАГАРД هرزه‌گرد оворагард, бекорхӯча.

В-агар на ҳарзагардеро чӣ қуввват,
Ки ин санъат тавонад кард пайдо. *Исмат*
Ва гӯянд, ки фалон ... ҳарзагард ва коҳил ва ҷоҳил аст. *Аҳмади Дониш*

ҲАРЗАГӮ(Й) هرزه‌گو(ى) сафсатагӯй, беҳудагӯй, лаққӣ, сергап, ёвагӯ.

Навои булбулат, эй гул, куҷо писанд афтад,
Ки гӯшу хуш ба мурғони ҳарзагӯ дорӣ? *Ҳофиз*
Дар даҳони мардуми ғофил забони ҳарзагӯй,
Ҷуғзи беболест, афтодаст дар вайронае. *Сайидо*

ҲАРЗАДАРО(Й) هرزه‌درا(ى) ҳарзагӯй, беҳудагӯй; лаққӣ, ёвагӯй.

Ду сафеҳе забон ба ҳарзакушой,
Ба таассуб шуданд ҳарзадарой. *Ҷомӣ*

ҲАРЗАКОР هرزه‌كار беҳудакор, бекора, бемаънӣ.

Қалам бифкан, ки дастат раъшадор аст,
Варақ бардар, ки фикрат ҳарзакор аст. *Ҷомӣ*

ҲАРЗАТАЛОШӢ هرزه‌تلاشى кӯшиш ва ҳаракати беҳуда.

Шӯрборо нарасад даъвии ошӣ кардан,
Кичириро насазад ҳарзаталошӣ кардан. *Савдо*

ҲАРЗАТОЗ هرزه‌تاز беҳудагард, беҳуда шитобкунанда.

Нигаҳи ҳарзатози дуду ғубор
Мижаҳоро ба ҳам занад ночор. *Бедил*

ҲАРИМ *а.* حريم *ниг.* **ҳарам** I 2.

Ҷуз ҳарими дари арбоби муҳаббат, Савдо,
Асари файзу каромат зи даре дидӣ? — не! *Савдо*
ҳарими ҳарам гирдогирди ҳарам.

ҲАРИМАН هريمن *ниг.* **аҳриман.**

ҲАРИР I *а.* حرير абрешим, шоҳӣ, матои абрешимӣ.

Фӯтае дидам аз суфи гӯспанд ва ба шакл, пиндоштӣ, ҳарир аст. *Носири Хисрав*
Бӯрьёбоф агарчи бофандаст,
Набарандаш ба коргоҳи ҳарир. *Саъдӣ*

ҲАРИР II هرير нолаи саг, фарьёди саг, махсусан аз сармо.

ҲАРИРБАР حريربر мулоимсина, нармоғӯш.

Сарв асту бут нигори ман, он моҳи ҷонвар,
Гар сарв сангдил бувaду бут ҳарирбар. *Унсурӣ*

ҲАРИРИН حريرين абрешимин.

Чу пӯсида дидаш ҳаририн кафан,
Ба фикрат чунин гуфт бо хештан. *Саъдӣ*

ҲАРИРӢ حريرى **1.** мансуб ба ҳарир.

Бияндозад аз тан ҳарирӣ либос,
Кунад тавқи гардан зи пашмин палос. *Ҷомӣ*
2. ҳарирфурӯш, касе ки матои абрешимин мефурӯшад.

ҲАРИС *а.* حريص аз ҳад афзун талабкунанда, тамаъкор, озманд, гурусначашм.

Ҳарис бо ҷаҳоне гурисна аст ва қонеъ ба ноне сер.
Саъдӣ
...Чунон бар мулк ҳарис буд, ки писари худро ба сабаби мамлакат бикушт. *«Анвори Суҳайлӣ»*
Нагардад чун ҳарисон чашми гирдоб аз тараддуд пур,
Ба ҷуз саргаштагӣ ин қавмро ҳосил намебошад.
Сайидо
ҳарису моил озманд.
Ба биринҷ ҳамчу нон шуд дили мо ҳарису моил,
Ки ба шӯрбофурӯшони ҷаҳон фароғ доранд.
Абӯисҳоқи Атъима

ҲАРИСА *а.* هريسه оше, ки аз гандуми кӯфта, гӯшт ва равған тайёр карда мешавад, ҳалим.

Чун ҳариса лаҳму гандум арқ ҳам
Ҳеҷ сабқе не дар эшон, фарқ ҳам. *Румӣ*

ҲАРИФ *а.* حريف **1.** ҳамкор, ҳамкасб, ҳампеша.

Ба ёди ҳарифони ғурбатгирой,
Қ-аз эшон набинам якеро ба ҷой. *Низомӣ*
2. ёр, ҳамсӯҳбат, ҳамнишин.
Ҳарифон — надимони ширинсухан,
Надимон — ҳарифони симинбадан. *Хоҷу*
3. рақиб; тарафи муқобили касе дар ҷанг ва бозӣ ё мусобиқа.
Зи шоҳони гетӣ дар ин ғори жарф
Қиро буд чун ман ҳарифе шигарф. *Низомӣ*
Рӯзу шаб ин ҷо ба қимор-андарам,
Ҳаст ҳарифам фалаки лоҷвард. *Масъуди Саъд*

ҲАРИФОНА حريفانه дӯстона, рафиқона.

Фасли гул рафту ҳарифона шаробе назадам,
Бар лаби ташнаи дил қатраи обе назадам. *Махфӣ*

ҲАРИҚ *а.* حريق оташсӯзӣ, сӯхтор, забонаи оташ; сӯзон.

В-агар на чандон балою меҳнат насиби Исмат шуд аз рафиқон,
Ки ҳам зи ёрам ҳариқи нору ҳам аз бародар ҷигар пурозар. *Исмат*

ҲАРКОРА I هركاره **1.** устои ҳамакора, касе, ки ҳама корҳоро мекунад ва аз ӯҳдаи он мебарояд; **2.** қосид, пайк; номабар.

Дили ошиқ хабар аз ҳолати маъшуқ диҳад,
Кишвари ишқ ба ҳаркора набошад мӯҳтоҷ.*

ҲАРКОРА II هركاره дег.

Биёмад зан аз хона бо шӯй гуфт,
Ки ҳаркораву оташ ор аз ниҳуфт. *Фирдавсӣ*

ҲАРОВУЛ *м.* هراول қисми пешгарди лашкар, муқаддиматулҷайш.

Ҳиндол-мирзо ва Ҳоҷимуҳаммад-султон ҳаровули эшонро шикаст доданд. *«Таърихи Фаришта»*

ҲАРОИНА هرآينه албатта, ҳатман; ноилоҷ, ночор; дар ҳар ҳол.

Бо дарафш ар тапонча хоҳӣ зад,
Боз гардад ба ту ҳароина бад. *Унсурӣ*

Шоҳзода ба забон даромаду гуфт: Ин тӯтӣ агар дар макони худ забони зиёнкорро нигоҳ медошт, ҳароина дар банд намеафтод, ки гуфтаанд: «Забони сурх сари сабз медиҳад бар бод». *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

ҲАРОМ *а.* حرام манъ кардашуда, нораво, ношоиста, ғайри қонунӣ (аз рӯи шариат); *муқобили* **ҳалол.**

Ало, то ба ғафлат нахобӣ, ки навм
Ҳаром аст бар чашми солори қавм. *Саъдӣ*

Омадӣ, ҷону дилу дида нисорат бодо,
Чун будӣ мӯниси ҷон, хоб ҳаром аст имшаб. *Махфӣ*

ҲАРОМЗОДА حرام‌زاده **1.** бачае, ки аз ғайри никоҳи шаръӣ зоида шуда бошад.

Ашки риёи зоҳидон рехт ба хонаи Худо,
Қаҳба ба масҷид афганад тифли ҳаромзодаро.*

2. ҳилагар, фиребгар, қаллоб.

Гуфт: — Чи ҳаромзода қавманд, сагро кушода ва сангро баста[анд]. *Саъдӣ*

ҲАРОМНАМАК حرام‌نمک кӯрнамак, носипос.

Султони доругир аз шунидани сухани ... ҳаромнамакон дарошуфта, филфавр аз сари ғазаб рокиби маркаби зафарлагом гардид. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ҲАРОМХОР||ҲАРОМХӮР حرام‌خوار||حرام‌خور касе, ки ризқу рӯзиаш аз ҷои нораво бошад.

Ошиқ, ки ғами ту хӯрд, он гоҳ
Шодӣ талабад, ҳаромхор аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҲАРОМӢ حرامی дузд, роҳзан, ғоратгар, яғмогар.

Ҳукамо гуфтаанд: Чаҳор кас аз чаҳор кас ба ҷон биранҷанд: ҳаромӣ аз султон, дузд аз посбон ва фосиқ аз ғаммоз ва руспӣ аз мӯҳтасиб. *Саъдӣ*

Дар замони ӯ фитна сокин ва турук аз дузду ҳаромӣ амин буд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲАРОРА||ҲАРОРАТ *а.* حراره||حرارت гармӣ, тоб, тафс.

Ҳарорате аз таъсири гардиши фалак пайдо шуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Бознишон ҳароратам з-оби ду дидаву бибин
Набзи маро, ки медиҳад ҳеҷ зи зиндагӣ нишон. *Ҳофиз*

ҳарорати ғаризӣ гармии табиии бадан.

ҲАРОС هراس тарс, ваҳшат, бим.

Аз он ҳайбаташ дар дил омад ҳарос,
Ки зиракманиш буду зиракшинос. *Низомӣ*

Дар он ҳаволӣ шере буд ... ва ҳаргиз гов надида буд ... чун бонги Шатраба ба гӯши ӯ расид, ҳаросе ва ҳайбате бад-ӯ роҳ ёфт. *«Калила ва Димна»*

ҲАРОСИДАН هراسیدن тарсидан, бим доштан, ба воҳима афтодан.

Гуфто: Зи касе намеҳаросем,
Чун худ зи худӣ намешиносем. *Ҳилолӣ*

ҲАРОСОН هراسان тарсон, дар тарс афтода, тарсида.

Зи бас аз гардиши гардуни дунҳиммат ҳаросонам,
Дилам чун акси оина даруни сина меларзад. *Махфӣ*

ҳаросон кардан тарсондан, ба воҳима андохтан.

Чунин ранҷи душвор осон кунем,
Беҳ ояд, ки ҷонро ҳаросон кунем. *Фирдавсӣ*

Бигӯю зи ман роз пинҳон макун,
Сиголиш зи ҳар бад ҳаросон макун. *Савдо*

ҳаросон шудан ба воҳима афтодан, тарсидан.

Мушкиле нест, ки осон нашавад,
Мард бояд, ки ҳаросон нашавад.*

ҲАРОШ هراش қай, истифроғ.

Аз чӣ тавба накунад хоҷа, ки ҳар ҷо ки бувад,
Қадаҳе май бихӯрад, рост кунад зуд ҳарош. *«Луғати фурс»*

ҲАРР *а.* حر *ниг.* ҳар I.

ҲАРРИН هرین овози муҳиб, наъра, садо, хурӯш.

Зи ҳаррини ҳамла, зи ҳаррои теғ
Шуда об хун дар дили тундмеғ. *Низомӣ*

ҲАРРО I *а.* هرا абзору анҷоми заркӯб ва нуқракӯби асп, монанди синабанд, лаҷом ва ғ.

Туро амон зи амал беҳ, ки аспи ҷангиро
Ба рӯзи маърака баргустувон беҳ аз ҳарро. *Хоқонӣ*

Таковар даҳ аспи мурассаъфисор
Ҳама зери ҳаррои гавҳарнигор. *Низомӣ*

ҲАРРО II هرا овози муҳиб, бонги даҳшатнок.

На овои мурғу на ҳаррои дад,
Замона забон баста аз неку бад. *Фирдавсӣ*

ҲАРРОС *а.* حراث деҳқон, кашоварз, барзгар; ◇ **ҳарроси рӯзгор** *киноя аз* Худо.

Тухм аз лутф дар замини камол
Чун ту ҳарроси рӯзгор накишт. *Анварӣ*

ҲАРРОФ *а.* حراف гапзан, теззабон.

Бедил, имрӯз хомаи ҳарроф
Мунҳариф буд аз хати инсоф. *Бедил*

ҲАРРОҚ *а.* حراق **1.** оташдиҳанда, он кӣ оташ афрӯзад; сӯзонанда, сӯзон; **2.** оташгиранда, сӯхташаванда.

Давид дар дилу ҷисми аду маҳобати ту,
Чунон ки оташи сӯзанда дар дили ҳарроқ. *Заҳири Форьёбӣ*

ҲАРРОҚА *а.* حراقه **1.** олати оташзанӣ, оташзананда; **2.** киштие, ки аз он бар душман нафти сӯзон ва моддаҳои оташин меандохтаанд.

Дилаш ҳарроқа дар оташзанӣ дошт,
В-аз он оташ сари дудафгане дошт. *Низомӣ*

ҲАРС I *а.* حرث зироат, заминкорӣ, деҳқонӣ, киштукор.

Аҳли харс ва заръ мутафарриқ гаштанд.
«Таърихи Яминӣ»

Бархезад аз замона ба якбор ҳарсу насл,
Гар дафъи фитнаро набувад теғи ту замон.
Заҳири Форьёбӣ

ҲАРС II *а.* حرس нигаҳбонӣ, нигаҳбонӣ кардан.

ҲАРУН *а.* حرون **1.** саркаш, нооором.

Ҳар ки бо болиғон забун гардад,
Чун ба тифлон расад, ҳарун гардад. *Низомӣ*

2. аспи саркаш, нофармон.

Накӯхӯён сафеҳонро забунанд,
Ки инон роҳвор, онон ҳарунанд. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҲАРУР *а.* حرور боди гарм; гармсер, шахчилав.

Ёд дорам, ки дар айёми ҷавонӣ гузар доштам ба кӯе ва назар бо моҳрӯе, дар тамузе, ки ҳарураш даҳон биҷӯшонидӣ. *Саъдӣ*

ҲАРФ *а.* حرف **1.** аломат барои ифодаи овозҳо дар алифбо.

Чӣ нуқсон зи як мурғ дар хирмане,
Чӣ бешӣ зи як ҳарф дар дафтаре. *Манучеҳрӣ*

2. сухан, калима, гап; ҳикмат.

Ба ҷиҳати иброми он ҷамоат ҳарфе чанд бинависанд. *Авфӣ*

То кай ба саманд медиҳӣ дав,
К-он ҳарфи Низомӣ асту Хисрав? *Шоҳин*

Ба дилҳои пур аз хун ҳарфи он зулфи дуто бикшо,
Сари ин нофаро пеши ғазолони Хито бикшо. *Соиб*

3. *грам.* ҳиссаи номустақили нутқ; ◇ **ҳарфи баланд** а) сухани пурмаъно, пурмазмун ва бадеъ; б) гапи сахт, ҳарфи танбеҳдиҳанда; гапи тунду тез; **ҳарфи гулӯсӯз** сухани тунду талх.

Ханҷарат ҳарфи гулӯсӯз зи ҷавҳар дорад,
Ҳаст дар сарзаниши хасм забонаш гӯё.
Саиди Ашраф

ҳарфи масруқ ҳарфе, ки навишта шаваду хонда нашавад, чунончи дар алифбои арабӣ: خواب (хвоб—хоб), خواهر (хвоҳар—хоҳар); **ҳарфи мағздор** сухани дақиқ, гапи ҷондор.

Саъй кун, то аз ту монад ҳарфҳои мағздор,
Дертар пӯшида мегардад зи аъзо устухон.
Шафеи Асар

ҳарфи паҳлудор сухане, ки ба таври киноя гуфта мешавад.

Нафас ба ҳар тарафе ништаре фурӯ бурдаст
Ба синаҳои ҳасудон чу ҳарфи паҳлудор. *Зуҳурӣ*

ҳарфи сангин *киноя аз* сухани дағал, гапи сахт.

Чанд бояд шуд зи ғафлат маркази ташнеи халқ,
Ҳарфи сангин то ба кай чун гӯши кар бардоштан.
Бедил

ҳарфи таҳдор ҳарфи маъқул, сухани бомазмун.

Ба даст овардам аз нақши нигини хотам ин маънӣ,
Ки дар дил ҷо кунад, бе ҳарф, ҳар ҳарфе, ки таҳ дорад. *Муҳсини Таъсир*

ҳарфи қолибӣ сухани забонзадшуда, сухане, ки гӯянда аз дигарон шунида ба маънояш пай набурда гӯяд.

Аз ду ҳарфи қолибӣ, к-аз дигарон омӯхтаст,
Даъвии гуфтор бар тӯтӣ мусаллам кай шавад?!
Соиб

ҳарфи ҷавҳардор сухани обдору нағзу барҷаста.

Дарҳури беҷавҳарон гавҳар ба бозор оварам,
Ҳарфи ҷавҳардор аз теғи забон дорам дареғ. *Соиб*

ҳарф ба ҳарф нуқта ба нуқта; айнан, таҳтуллафз; сар то по.

Зан зане буд кордони шигарф,
Он варақ бозхонд ҳарф ба ҳарф. *Низомӣ*

ҳарф кушодан гап сар кардан, ба гапзанӣ сар кардан; **ҳарф аз даҳан кашидан (ё гирифтан)** а) гап гирифтан аз касе.

Хуш он ки хастадилон май зи ҷоми жарф кашанд,
Чу нуқта аз даҳани танги ёр ҳарф кашанд. *Салим*

б) гапи касеро тамом нокарда буридан.

Магир аз даҳани халқ ҳарфро, зинҳор,
Ба осьё чу шудӣ, пос дор навбатро. *Соиб*

ҳарф ба ҳадди хеш задан ба андозаи худ сухан гуфтан, аз ҳадди худ нагузаштан.

Ҳадди Вахшӣ нест лофи ишқи он султони ҳусн,
Ҳарф бояд зад ба ҳадди хештан дарвешро. *Вахшӣ*

ҳарф дар қафо задан ғайбат кардан, дар ғайби касе сухани бад гуфтан; **ҳарф дуто шудан** бо ҳам мувофиқ наомадани қавлу амал.

Гуфтам: Ба ёди дарди ту умре ба сар барам,
Пуштам зи ғам дуто шуду ҳарфам дуто нашуд.
Мухлиси Кошӣ

ҲАРФГИР حرف گیر хурдагир, айбҷӯй, нуктагир.

Қоғаз бидариданду қалам бишкастанд,
В-аз дасту забони ҳарфгирон растанд. *Саъдӣ*

ҲАРФНИЮШ حرف‌نیوش *гапшунав, гапдаро.*

ҲАРФСАНҶ حرف‌سنج касе, ки дар гуфтану навиштан диққат ва мулоҳиза кор мефармояд.

Муаллим, к-аз ин тахта шуд ҳарфсанҷ,
Наёмӯхт моро ҷуз аз ҳарфи ранҷ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҲАРФЧИН حرف‌چین **1.** суханчин, ғайбатчӣ; **2.** хаттот, котиб.

Зи бас «хома» лесида он ҳарфчин,
Сияҳ карда дандони худ ҳамчу «шин». *Туғро*

ҲАРФШИНОС حرف‌شناس суханшинос, сухансанҷ, нуктафаҳм.

Ба даври ҳусни ту он ориф асту ҳарфшинос,
Ки лавҳи зӯҳд сутурду қаландарӣ омӯхт.
Камоли Хуҷандӣ

ҲАРФҶӮЙ حرف‌جوی кунҷков, ҷӯяндаи маънии чизе; пурсон.

Суолаш ба ҷое шуд аз гуфтугӯй,
Ки аз аҳли ваҳдат бишуд ҳарфҷӯй. *Шодӣ*

ҲАРҶАНД هرچند ҳар қадар, агар чи, бо вуҷуди он ки, бо вуҷуди ин ки.

Эй дил, манеҳ аз миён бурун пой,
Ҳарҷанд ки ёр бар канор аст. *Анварӣ*

Боз ой, ки боз ояд умри шудаи Ҳофиз,
Ҳарҷанд ки н-ояд боз тире, ки бишуд аз шаст.
Ҳофиз

ҲАРҚ *а.* حرق сӯхтан, сӯзиш.

Ҳасуду душмани мулки туро бибурду бисӯхт,
Ба ғарку ҳарқ аз-он шуд диловар оташу об. *Муиззӣ*

ҲАРҚАТ *а.* حرقت *ниг.* ҳарқ.

Гаҳ дар ӯ достони рӯзи фироқ,
Ҳарқати доғи шавқу сӯзи фироқ. *Ҷомӣ*

ҲАРҲАФТ هرهفت ҳафт хел зинати занон, ки иборат аз хино, усма, сурхӣ, сафедӣ, зарак, ғолия, сурма мебошад; ороиш.

Дӯш аз дарам даромад сармасту беқарор
Ҳамчун маҳи дуҳафтаву ҳарҳафт карда ёр. *Анварӣ*
Ҳамчу моҳи дуҳафта аз сари ноз
Карда ҳарҳафт аз он чи ёбад соз. *Низомӣ*

Ҳамон лаҳза, ки Хисравхон худро ҳамчун занон ҳарҳафт карда ва ороста аз дар даромад, султон ба забони ҳол гуфт ... *«Таърихи Фаришта»*

ҲАРҶОЙ هرجائی 1. дар ҳар ҷо буда, он кӣ ҷои муайян надорад; ҳарзагард, овора; 2. беқарор, бесубот дар ишқ, нопойдор.

Ё раб, ба кӣ битвон гуфт ин нукта, ки дар олам
Рухсора ба кас нанмуд он шоҳиди ҳарҷой. *Ҳофиз*
Ман аз ин дар наравам, з-он ки ба ҷое нарасад
Ҳеҷ коре ба талаб ошиқи ҳарҷоиро. *Камоли Хуҷандӣ*

ҲАС(С) *а.* حث ташвиқ, тарғиб, барангезиш.

Умаро ӯро бар таваҷҷӯҳи Ҳирот ҳас ва таҳрис намуданд. *«Таърихи Ҷаҳонкушо»*

ҲАСАБ I ||**ҲАСБ** *а.* حسب қадр, андоза, миқдор; **ба ҳасби ... мувофиқи ...**, аз рӯи ...

Пеш аз ин дар мамолик авзони зар ва бор ва газ ва паймона ва қафизу тағор мухталиф буд то ғоят, ки дар вилоят низ ба ҳасби навоҳӣ ихтилоф дошт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

бар ҳасаби ... мувофиқи ..., мутобиқи...

Нома набишта бидор, то ҷавобҳо бирасад, ки бар ҳасаби он кор кунӣ. *«Таърихи Байҳақӣ»*
Найли мурод бар ҳасаби фикру ҳиммат аст,
Аз шоҳ назри хайру зи тавфиқ ёварӣ. *Ҳофиз*
Шукри худо ки аз мадади бахти корсоз
Бар ҳасби орзу-ст ҳама кору бору дӯст. *Ҳофиз*

◇ **ҳасби воқеа** ҷараёни воқеа, равиши ҳодиса.

Яке аз мутааллиқони манаш бар ҳасби воқеа мутталеъ гардонид. *Саъдӣ*

ҳасби ҳол (*инчунин* **ҳасбулҳол**) баёни аҳвол, шарҳу тасвири аҳвол, чигунагии ҳол.

На шеър аст ин ки Ҷомӣ месарояд,
Гирифторони дилро ҳасби ҳолест. *Ҷомӣ*

ҲАСАБ II *а.* حسب шараф; бузургӣ, фазилат, шӯҳрат, бузургии мард аз рӯи насаб, мол ва ғ.

Насаб, гӯй, биёмезад зи Ҷамшед,
Ҳасаб пурсӣ, бихамдиллаҳ, чу хуршед. *Низомӣ*

Бар фазилати ту аз рӯи ҳасаб инкоре нест. *Авфӣ*
Гар надорад хурматам ҷоҳил, маро камтар нашуд
Сӯи доно, на насаб, на ҷоҳу қадру на ҳасаб. *Носири Хисрав*

ҲАСАД *а.* حسد рашк, нотавонбинӣ; пешрафти касеро нахостан.

Ман паҳлуи ёр мекунам хоб,
Ту паҳлуи худ кун аз ҳасад об! *Шоҳин*

ҳасад бурдан рашк ва нотавонбинӣ кардан.

Бародаронаш ҳасад бурданд, заҳр дар таомаш карданд. *Саъдӣ*

ҲАСАДВАР حسدور касе, ки ҳасад меварзад, ҳасадкунанда, рашккунанда.

Яке он ҳасадвар ба ҳар кишваре,
Ки ранҷаш бувад роҳати дигаре. *Ҷомӣ*

ҲАСАК I *а.* حسک хорхасак; хор.

ҲАСАК II ||**ҲАСҚ** حسک панҷшоха, асбобе, ки бо он хирмани ғалларо бод медиҳанд, то коҳ аз дона ҷудо шавад.

ҲАСАН *а.* حسن 1. соҳиби ҳусн, зебо, хуб, некӯ.

Аз суҳбати дӯсте биранҷам,
К-ахлоқи бадам ҳасан намояд. *Саъдӣ*
Камол, кӯш, ки илми назар зиёд кунӣ,
Ҷаро ки илм ҳасан гуфтаанду ҷаҳл — қабеҳ. *Камоли Хуҷандӣ*

2. исми хоси мард; номи набераи калонии Муҳаммад.

Гуфт з-он фазле Ҳузайфа бо Ҳасан,
То бад-он шуд ваъзу тазкираш ҳасан. *Румӣ*

ҲАСАРОТ *а.* حسرات *ҷ.* ҳасрат.

Ба манҷаниқи азоб андарам, чу Иброҳим,
Ба оташи ҳасаротам фиканд хоҳандӣ. (1) *Шаҳиди Балхӣ*

ҲАСБ *а.* حسب *ниг.* ҳасаб I.

ҲАСБА *а.* حصبة 1. *тиб.* сурхак; 2. бемории арақӣ, тиф.

Ҳасбаю кулинҷу молихулъё,
Сактаю силлу ҷузому мошаро. *Румӣ*

ҲАСБУЛҲОЛ *а.* حسب‌الحال *ниг.* ҳасаб I||ҳасб (ҳасби ҳол).

ҲАСИБ *а.* حسیب 1. ҳисобкунанда, ҳосиб; 2. соҳиби ҳасаб, бузургвор, соҳиби фазилат.

Ҳарчанд навбаҳори ҷаҳон аст ба чашм хуб,
Дидори хоҷа хубтар он меҳтари ҳасиб. *Рудакӣ*

ҲАСИН *а.* حصین устувор, мустаҳкам; дастнорас.

... Ҳисори арк ... ҳасинтарини қилоъи он мамлакат буд ... *«Равзат-ус-сафо»*

ҲАСИНА||**ҲАСИНАТ** *а.* حصینه||حصینة *ниг.* ҳасин.

ҲАСИР *а.* حصیر бӯрьё.

Ҳасире бигустурду болин ниҳод,
Ба Баҳром-бар офарин кард ёд. *Фирдавсӣ*

Ҷавонеро дидам хубрӯй ва ҷомаҳои нав пӯшида ва бар ҳасири кӯҳна нишаста. *«Хористон»*

ҲАСИС *а.* حسیس 1. ҳассос, ҳискунанда; 2. садои нарму оҳиста, махсусан чарс-чурси оташ.

Аз камии ақл парвона(-и) ҳасис
Ёд н-орад з-оташу сӯзу ҳ а с и с. *Румӣ*

ҲАСҚ حسک *ниг.* ҳасак II.

ҲАСМ *а.* حسم буридан, қатъ кардан, бурриш, қатъ.

Маҳмуд ҷиҳати' ҳасми моддаи фитнаи эшон рӯй ба Марв ниҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲАСНО *а.* حسنا зебо, зани хушрӯй.

Хона чун хулд асту ман чун Одамам, зеро маро
Ҳури гандумгуни ҳасно додӣ, аҳсант, эй малик!
Хоқонӣ

ҲАСО||ҲАСОТ *а.* حصاة||حصا сангреза, рег.

Пои нобино асо бошад, асо,
То наюфтад сарнагун ӯ бар ҳасо. *Румӣ*

ҲАСОД||ҲИСОД *а.* حصاد дарав, даравидан.

Ба абри марҳамату офтоби отифатат
Расид хӯшаи уммеди ман ба вақти ҳасод.
Заҳири Форьёбӣ

ҲАСОДАТ *а.* حسادت рашкбарӣ.

ҲАСОНАТ||ҲИСОНАТ *а.* حصانت мустаҳкамӣ, устуворӣ, пойдорӣ, истеҳком.

Дар вилояти Яман ҳисне чанд дар ғояти ҳасонат сохтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

ҲАСОТ *а.* حصاة *ниг.* **ҳасо.**

ҲАСОФАТ *а.* حصافت устувории ақл ва рой.

Бад-ин китоб камоли хирад ва ҳасофати ӯ метавон шинохт. «*Калила ва Димна*»

ҲАСР *а.* حصر **1.** иҳота, муҳосира, гирди чизеро печонда гирифтан.

Аъдоро набуд мадад илло азобу ҳаср,
Хуш бод он писар, ки падар бошад онҷунон.
Манучеҳрӣ

2. ҳад, андоза, ҳисоб; ҳисоб кардан, андоза гирифтан; **ҳадду ҳаср** андоза, ҳадду андоза.

... Ва моли эшонро ҳадду ҳаср натавонист кард.
Носири Хисрав

ҲАСРАТ *а.* حسرت **1.** афсӯс, дареғ, пушаймонӣ; ғам, ғусса, андӯҳ.

Бирафту ҷаҳон дигареро сипурд,
Ба ҷуз ҳасрат аз даҳр чизе набурд. *Фирдавсӣ*

Ҳасрат накунад кӯдакро суд ба пирӣ,
Ҳар гаҳ, ки ба хурдӣ бигурезад зи дабистон.
Носири Хисрав

Дар ба рӯи ханда мисли ғунчаи гул бастаем,
Ашки ҳасрат то равон бар рӯи одам дидаем.
Махфӣ

2. орзу, майл, хоҳиши сахт.

Ман тоқати нодидани рӯи ту надорам,
Мапсанд, ки дар ҳасрати дидор бимирам. *Ҳилолӣ*

ҲАСРАТКАДА حسرتكده **1.** ҷои ҳасрат, ғамхона.

Аз нолаи ошиқонаи ман
Ҳасраткадаест хонаи ман. *Файзӣ*

2. *маҷ.* дунё.

ҲАСРАТПАРВАР حسرت‌پرور он чӣ ки боиси ҳасрат мешавад, ҳасратовар; ҳасрат ба вуҷуд оваранда.

Баромад доғи ҳасратпарвари дард
Ба дасти орзу чун лолаи зард. *Мулҳам*

ҲАСС *а.* حث *ниг.* **ҳас(с).**

ҲАССОД I *а.* حساد ҳасадбаранда.

ҲАССОД II *а.* حصاد даравгар, даравкунанда.

ҲАССОН *а.* حسان **1.** бисьёр зебо; бисьёр хуб, бисьёр некӯ, бисьёр некӯкор; **2.** номи шоири маъруфи араб.

Яке шеъри ту шоиртар зи Ҳассон,
Яке лафзи ту комилтар зи Комил. *Манучеҳрӣ*

◇ **Ҳассони аҷам** лақаби Хоқонӣ.

Чун дид, ки дар сухан тамомам,
Ҳассони аҷамниҳод номам. *Хоқонӣ*

ҲАССОС *а.* حساس зуд ҳискунанда, он ки қобилияти ҳис карданаш баланд аст.

ҲАСТ هست вуҷуд, мавҷуд; **ҳаст гаштан** (*ё* **шудан**) ба вуҷуд омадан; будан, вуҷуд доштан.

Ин ҳама кардем, давлат тира шуд,
Душмани шаҳ ҳаст гашту чира шуд. *Румӣ*

Лек шамсе, ки аз ӯ шуд ҳаст асир,
Набвадаш дар зеҳну дар хориҷ назир. *Румӣ*

ҳаст кардан ба вуҷуд овардан.

Сер омадам, эй худой, аз ҳастии хеш,
В-аз тангдиливу аз тиҳидастии хеш!
Аз ҳар нест ту ҳаст мекунӣ, берун ор
З-ин нестиям ба ҳурмати ҳастии хеш. *Хайём*

ҳаст шудан *ниг.* **ҳаст гаштан.**

ҲАСТА هسته *ниг.* **аста.**

ҲАСТИСӮЗ هستی‌سوز нобудкунанда, маҳвкунанда.

Ҳусни ин офтоби ҳастисӯз,
Ишқи он субҳи офтобафрӯз. *Ҷомӣ*

ҲАСТУ I هستو *ниг.* **ҳаста.**

ҲАСТУ II هستو қоил, эътирофкунанда, муқир.

Ба ҳастиш ҳасту шавӣ аз нахуст,
Агар хештанро шиносӣ дуруст. *Асадӣ*

ҲАСТӢ هستی зиндагӣ, зиндагонӣ, мавҷудият, вуҷуд.

Мо ошиқу ошуфтаву мастем имрӯз,
Дар кӯи бутон бодапарастем имрӯз.
Аз ҳастии хештан ба куллӣ раста,
Пайваста ба даргоҳи аластем имрӯз. *Хайём*

ҲАСУД *а.* حسود рашкбар, ҳасадкунанда, бадхоҳ, бадандеш.

Тавонам он ки наёзорам андаруни касе,
Ҳасудро чӣ кунам, к-ӯ зи худ ба ранҷ-дар аст.
Саъдӣ

Ҳамчу гул мерафт хандон сӯи ағьёри ҳасуд,
Ҷастам аз бетоқатӣ ҳамчун сипанд аз ҷои худ.
Сайидо

Агар ҳасуд набошад, ҷаҳон гулистон аст.
Зарбулмасал

ҲАСУР *а.* حصور **1.** касе, ки ба занон майли наздикӣ кардан надорад.

Ҳасур дар луғат шахсеро гӯянд, ки аз занон иҷтиноб намояд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. марди хасис, бахил.

ҲАСӢ *а.* حصى *ниг.* **ҳасо.**

ҲАТАБ *а.* حطب ҳезум, чӯби сӯхтанӣ.

Ҳатаброр агар теша бар пай зананд,
Дарахти барумандро кай зананд?! *Саъдӣ*

Луқмаи дӯзах аст зоҳиди хушк,
Қути оташ ба ҷуз ҳатаб набувад. *Қамоли Хуҷандӣ*

ҲАТИМ *а.* حطيم 1. ҳар чизи шикаста ва хурдшуда; рахнадор; 2. номи як қисми девори Каъба, миёни Рукн, Замзам ва Мақом.

Арсаи мулки ту аз амн чу атрофи ҳарам,
Хоки даргоҳи ту аз фахр чу аркони Ҳатим.
Заҳири Форьёбӣ

ҲАТК *а.* هتک пора кардан; парда даридан, бадному расво кардан касеро; **ҳатки номус** пардаи номуси касеро даронидан.

ҲАТТАЛИМКОН *а.* حتی‌الامکان ба қадри имкон.

Ва ҳатталимкон мӯҳтариз ва муҷтаниб бошад.
Аҳмади Дониш

ҲАТТОК *а.* هتاک пардадар, бадзабон, касе, ки мардумро расво ва беобрӯ мекунад; бешарм.

ҲАФАЗА *а.* حفظه *ҷамъ* 1. *ҷ.* ҳофиз; 2. *д.* фариштаҳои нигоҳбон, фариштаҳое, ки гӯё дар тамоми умри одам корҳои неку бади ӯро (номаи аъмоли ӯро) менависанд.

Хазанаи курсӣ ва ҳафазаи лавҳ бад-ӯ намуданд.
«Равзат-ус-сафо»

ҲАФАС I *а.* حفص донаи меваи қизил, дӯлона.

ҲАФАС II *а.* حفص *ниг.* ҳафс.

ҲАФВА||ҲАФВАТ *а.* هفوه||هفوت хато, иштибоҳ, лағзиш.

Вақте аз шайх ... ҳафвае содир шуд, вайро ба он муохаза карданд. *«Нафаҳот-ул-унс»*
Сухан хор аз он аст, ҳафват азиз,
Ки набвад зи ҳафват суханро тамиз. *Шоҳин*

ҲАФИД *а.* حفيد набера.

ҲАФИЗ *а.* حفيظ нигаҳбон, нигаҳдор, ҳимоякунанда.

Дили ҳафизи ту девони ғайбро мушриф,
Кафи карими ту амволи ризқро омил.
Заҳири Форьёбӣ

ҲАФИР||ҲАФИРА *а.* حفير||حفيره 1. ҷои кандашуда, чуқурӣ, гавдол; гӯри кандашуда; 2. ҷои чуқури атрофаш иҳоташуда барои нигоҳ доштани гӯсфандон, қӯра.

Якеро дар хотир афтод, ки ... ғорро ҳафираи гӯсфандони худ созад. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲАФР *а.* حفر ковиш, кандан, кофтан.

Хаёл мераваду қуфли маърифат сахт аст,
Насим мевазаду ҳафри кӯҳ душвор аст.
Хисрави Деҳлавӣ

ҲАФС||ҲАФАС *а.* حفص сабади чармин.

Ӯ ҳамехоҳад, к-аз ин нохуш ҳафас
Сад қафас бошад ба гирди ин қафас. *Румӣ*

ҲАФТ هفت 1. *шумораи миқдорӣ* адади 7 (٧); 2. *киноя аз* ҳафт сайёра.

Абар дуву даҳ ҳафт шуд кадхудой,
Гирифтанд ҳар як сазовор ҷой. *Фирдавсӣ*

◇ **Ҳафт Авранг** *нуҷ.* Ҳафтдодарон, Дубби Акбар.

То бад-ин ҳафт фалак сайр кунад ҳафт ахтар,
Ҳамчунин ҳафт ба дидор бувад Ҳафт Авранг.
Фаррухӣ

ҳафт айвон *киноя аз* ҳафт осмон; **ҳафт андом** ҳафт узви инсон: сар, сина, шикам, ду дасту ду по; *киноя аз* тамоми бадан.

... Чунон к-аз тоати ҳақ ҳафт андом
Ба вақти саҷда кардан хоксор аст.
Абӯтолиби Калим

ҳафт ахтар ҳафт сайёра.

Хишт зери сару бар тораки ҳафт ахтар пой,
Дасти қудрат нигару мансаби соҳибҷоҳӣ. *Ҳофиз*

ҳафт аъзо *ниг.* **ҳафт андом.**

Намозамро дурустӣ нест ҳарчанд,
Зи бори саҷда ҳафт аъзо шикаста.
Абӯтолиби Калим

ҳафт ганҷ (*ё* **ганҷина**) а) тилло, нуқра, қалъагӣ, сурб, оҳан, мис ва биринҷӣ; б) ҳафт хизонае ки доштани он расми подшоҳони Эрони қадим буд, монанди ҳафт ганҷи машҳури Хисрави Парвез; *муқ.* **хашт (хашт ганҷ).**

Дари ҳафт ганҷинаро боз кард,
Ба расми каён хилъате соз кард. *Низомӣ*

ҳафт гунбад а) ҳафт осмон; ҳафт табақаи осмон; б) ҳафт гунбади Баҳроми гӯр, ҳафт қасре ки гӯё Баҳром сохта буд; ҳафт манзар.

Ҳафт гунбад даруни он бора
Карда бар табъи ҳафт сайёра. *Низомӣ*

ҳафт дарьё ҳафт баҳре, ки ба ақидаи қадимиён хушкиро иҳота мекард: дарьёи Чин ё дарьёи Ахзар, дарьёи Уммон, дарьёи Қулзум ё дарьёи Аҳмар, дарьёи Барбар, Уқьёнус, Баҳри Рум ё Баҳри Миёназамин, дарьёи Сиёҳ; *киноя аз* осмону замин, олам; **ҳафт иқлим** *киноя аз* тамоми дуньё, рубъи маскун, аз рӯи ақидаи олимони ҷуғрофияшиноси қадим замин ба ҳафт минтақа тақсим шуда, ҳар кадом ба яке аз ҳафт ситора мансуб шумурда мешуд, мас. Ҳиндустон ба Зуҳал, Чин ба Муштарӣ, Туркистон ба Миррих, Хуросон ба Шамс, Мовароуннаҳр ба Зӯҳра, Рум ба Аторуд, Балх ба Қамар; **ҳафт кишвар** *ниг.* **ҳафт иқлим.**

Ҳафт кишвар намекунанд имрӯз
Бе мақолоти Саъдӣ анҷумане. *Саъдӣ*

ҳафт майдон аз рӯи ақидаи ситорашиносони қадим ҳафт табақаи осмон; **ҳафт миллат** *д.* ҳафтоду ду миллат, яъне мазҳаб, ҳафтоду ду дин, ки гӯё дар рӯи замин мавҷуд будааст.

Қитоби ҳафт миллат гар бихонад одамӣ, омист,
Нахонад то зи ҷузви одамийят достонеро. *Назирӣ*

ҳафт осиё *киноя аз* ҳафт осмон, ҳафт фалак.

Қиам ману чӣ бувад ризқи ҳамчу ман мӯре,
Ки бори хотири ин ҳафт осиё шудаам. *Соиб*

ҳафт паргор *киноя аз* ҳафт осмон.

Ҷуз ин маркази ҳафт паргор нест,
Ҷуз ин ҳафт паргор пуркор нест. *Ҳофиз*

ҳафт роҳ ҳафт пардаи чашм (мултаҳама, қарния, инабия, анкабутия, шабакия, машима, сулбия).

Ашки ҳарамнишини ниҳонхонаи маро
Аз сӯи ҳафт роҳ ба бозор мекашӣ. *Ҳофиз*

ҳафт руқъаи адкан ҳафт иқлим; дуньё.

Аз ҷаври ҳафт пардаи азрақ ба ашки лаъл
Тӯфон ба ҳафт руқъаи адкан дароварам. *Хоқонӣ*

ҳафт фалак *нуҷ.* ҳафт табақаи осмон, ки ҳар кадоми

он модори яке аз ҳафт сайёра будааст: фалаки Қамар (Моҳ), фалаки Уторид (Тир), фалаки Зӯҳра (Ноҳид), фалаки Шамс (Офтоб), фалаки Миррих (Баҳром), фалаки Муштарӣ (Бирҷис) ва фалаки Зуҳал (Кайвон); **ҳафт хаданги чорбеҳӣ** *киноя аз* дунъё.

К-ин ҳафт хаданги чорбеҳӣ,
В-ин нӯҳ сипари ҳазормеҳӣ... *Низомӣ*

ҳафт қалам ҳафт навъи хатти арабӣ: сулс, муҳаққиқ, тавқеъ, райҳон, риқоъ, насх, таълиқ; **ҳафт ҳаҷлаи нур** *ниг.* **ҳафт роҳ; ҳафту чаҳор** (*ё* **чор**) ҳафт қабати осмон ва чор унсур; *киноя аз* осмону замин, олам.

Эй он ки дар зери чаҳору ҳафтӣ,
В-аз ҳафту чаҳор доим андар тафтӣ.
Ғам хӯр доим, ки дар раҳи огафтӣ
Ин моя надонӣ: чу рафтӣ-рафтӣ. *Хайём*

«Ҳафт қулзум» номи луғати машҳури тафсирии форсу тоҷик, ки аз тарафи Ғозиуддин Ҳайдар дар соли 1815 таълиф ёфтааст.

ҲАФТА هفته ҳафт рӯз, чорьяки моҳи қамарӣ.

Ба ду ҳафта гардад тамому дуруст,
Бад-ин боз гардад, ки буд аз нахуст. *Фирдавсӣ*

ҲАФТДОДАРОН هفت‌دادران *нуҷ.* Дубби Акбар, ҳафт ситорае, ки ба шакли хирс тасаввур карда мешавад.

ҲАФТРАНГ هفت‌رنگ 1. гуногунранг, алвон, рангоранг, мунаққаш.

Пардаи ҳафтранги дар бигзор
Ту, ки дар хона бӯрьё дорӣ. *Саъдӣ*

2. як навъ гул, ки ҳафт ранг дорад.

Ҳазорон сифат гул дамида зи санг,
Зи садбаргу дурӯй в-аз ҳафтранг. *Асадӣ*

3. ҳафт ранги гуногун, ки ба ҳафт сайёра нисбат дода мешавад: сиёҳ ба Зуҳал, ҷигарӣ ба Муштарӣ, сурх ба Миррих, зард ба Офтоб, сафед ба Зӯҳра, кабуд ба Уторид (Аторуд), сабз ба Моҳ.

ҲАФТХОН هفت‌خوان 1.: **ҳафтхони Исфандиёр** дар «Шоҳнома» ҳафт саргузашти Исфандиёр, ки барои наҷот додани хоҳараш аз асорати Арҷосб ном подшоҳи Турон дар роҳи қалъаи Рӯиндиж ҳафт монеаи хавфнокро дафъ карда буд.

Ё магар Исфандиёрам, к-он арусонро ҳама,
Аз дижи Рӯин ба саҳни ҳафтхон овардаам. *Хоқонӣ*

ҳафтхони Рустам дар «Шоҳнома» ҳафт саргузашти Рустам, ки барои халос кардани Ковус аз асорати девҳо дар Мозандарон ҳафт рӯз роҳ тай намуда, дар ҳар манзил таҳлукаеро дафъ кард; 2. *маҷ.* кори душвору хавфнок; 3. номи оҳанги мусиқӣ.

ҲАФТҶӮШ هفت‌جوش металли сахте, ки аз омехтани ҳафт фулуз ҳосил шудааст.

Лагадкӯбаи гурзаи ҳафтҷӯш
Бароварда аз гови гардун хурӯш. *Низомӣ*

ҲАЧ هج *ниг.* ҳаҷ II.

ҲАШАМ *а.* حشم хизматгорон, навкарон, чокарони подшоҳӣ, давлатмандон, хоҷагон.

Фаровон буд ӯро сипоҳу ҳашам,
Надидӣ ба аҳдаш чу худ мӯҳташам. *Шодӣ*

Аз ... бисьёрии ҳашам касеро аз худ бузургтар тасаввур накардӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҲАШАМАТ *а.* حشمت 1. *ниг.* ҳашам; 2. *ниг.* ҳишмат 1, 2.

ҲАШАР *а.* حشر гурӯҳ, издиҳом, анбӯҳ; ҷамоат; анҷуман.

Маъзолик ҳашари бекарон ҷамъ оварда ба ҷанги эшон озим гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Пас сиёҳӣ андаке бе ин нафар
Беҳ ки бо аҳли нифоқ ояд ҳашар. *Румӣ*

ҲАШАРА||ҲАШАРАТ *а.* حشره‖حشرة ҷонварҳои хурд аз қабили мӯрча, малах, магас, занбӯру каждум ва ғ.

ҲАШАРОТ *а.* حشرات *ҷ.* ҳашара||ҳашарат.

Дар хазоини мулуки Ҳинд китобест, ки аз забони мурғон ва баҳоим ва вуҳуш ва сибоъ ва ҳашарот ҷамъ кардаанд. *«Калила ва Димна»*

ҲАШАРӢ حشری 1. мансуб ба ҳашар; 2. сарбозе ки яроқи сабук дорад; аҳли қӯшун, пиёданафар.

Дигар заруратам аз шаҳр мебибояд рафт,
Чунонки не ҳашарӣ бошаму на даргоҳӣ.
Заҳири Форьёбӣ

ҲАШВ *а.* حشو 1. он чи, ки чизеро бо он пур мекунанд; пур кардани абраву астари либос, кӯрпа, болишт ва ғ. бо пахта, пашм ва чизҳои дигар.

Аз ҳашви чарх пур нашавад ҷавфи ҳимматат,
Симурғи ҳимматат на чу мурғони арзан аст.
Анварӣ

Қабо гар ҳарир асту гар парниён,
Ба ночор ҳашваш бувад дар миён. *Саъдӣ*

2. нуқтаҳои дағали гиреҳмонанд дар тору пуди матои абрешимӣ, ки баъд аз бофта шудани он намоён шуда меистад ва ин айби он матоъ аст; 3. гапи зиёдӣ, сухани барзиёди бемаънӣ.

То наёмӯзад, нагӯяд садьяке,
В-ар бигӯяд, ҳашв гӯяд, бе шаке. *Румӣ*

4. *адш.* сухани зиёде, ки дар миёни ҷумла бошад, ҷумла ё калимаи туфайлӣ; **ҳашви малеҳ** калимаву иборaҳои иловагии эзоҳӣ дар ҷумла. Дар байти зерини Ҳофиз ҷумлаи «ки равонаш хуш бод» аз қабили ҳашви малеҳ аст.

Пири паймонакаши ман, ки равонаш хуш бод,
Гуфт: Парҳез кун аз сӯҳбати паймоншиканон.
Ҳофиз

ҳашви мутавассит калимаву иборaҳои зиёдатӣ, ки ба сухани бадеӣ нуқсоне намеоранд; **ҳашви қабеҳ** калимаву иборaҳои барзиёд ва нодаркор, ки ҳусни асари бадеиро аз миён мебаранд.

ҲАШИВОР||ҲУШЕВОР هشیوار хирадманд, оқил, хушьёр.

Хирад ёфт лахтеву шуд кордон,
Ҳашивору боҳангу бисьёрдон. *Фирдавсӣ*

Ҳушевор девона хонад варо,
Ҳамон хеш бегона хонад варо. *Фирдавсӣ*

ҲАШИШ *а.* حشیش 1. алаф; алафи хушк; гиёҳ, гиёҳи хушк, хас.

Маяфроз гардан ба дастору риш,
Ки дастор пунбасту ришат ҳашиш. *Саъдӣ*

2. моддаи беҳис ва маст кунанда, ки аз барги канаб тайёр карда мешавад, чарс, банг.

Хосият бинҳода дар каффи ҳашиш,
Қ-ӯ замоне мераҳонад аз худиш. *Румӣ*

ҲАШМАТ *а.* حشمت **1.** *ниг.* ҳашам.

... Бо шавкате аз фалак зиёда,
Бо ҳашмате аз малак зиёда ... *Шоҳин*

2. *ниг.* ҳишмат 1.

Эй дил, он дам, ки хароб аз маи гулгун бошӣ,
Бе зару ганҷ ба сад ҳашмату шоҳӣ бошӣ. *Ҳофиз*

ҲАШМАТПАРАСТ حشمت‌پرست мақомпараст, ҷоҳпараст, мансабдӯст.

Такаббур кунад марди ҳашматпараст,
Надонад, ки ҳашмат ба ҳилм андар аст. *Саъдӣ*

ҲАШО *а.* حشا *ба ин шакл камистеъмол; ҷамъаш* **аҳшо(ъ).**

ҲАШОИШ *а.* حشايش *ҷ.* ҳашиш.

Дар ҳашоиш чун ҳашише ӯ ба пост,
Мурғ пиндорад, ки он шохи гиёст. (1) *Румӣ*

ҲАШР *а.* حشر **1.** ҷамъ кардан, ғун кардан; ҷамъомад, маҷлис; **2.** *маҷ.* қиёмат.

Гардун зи замин ҳеҷ гуле бар н-орад,
То нашканаду боз ба гил наспорад.
Гар абр чу об хокро бардорад,
То ҳашр ҳама хуни азизон борад. *Хайём*

ҲАШРГОҲ حشرگاه **1.** *д.* ҷое, ки гӯё қиёмат барпо мешавад; майдони қиёмат; **2.** *киноя аз* майдони ҷанг.

Ба шӯриш даромад яке ҳашргоҳ,
Бинҷунбид моҳӣ, биларзид моҳ. *Шодӣ*

ҲАШТ هشت *шумораи миқдорӣ* адади 8 (٨); ◊ **ҳашт боғ (ё бӯстон)** ҳашт боғи биҳишт; **ҳашт ганҷ** номи ганҷҳои Хисрави Парвез: Ганҷи Арӯс, Ганҷи Бодовард ё Бодовар, Ганҷи Деба, Ганҷи Афросиёб, Ганҷи Сӯхта, Ганҷи Хазро, Ганҷи Шодовард, Ганҷи Бор; *муқ.* **ҳафт (ҳафт ганҷ).**

ҲАЮЛО *ю.-а.* هيولى *фалс.* модда, моддаи аслӣ, моҳияти ҳар чиз, гавҳар, материя.

Ҳеҷ шакле бе ҳаюло қобили сурат нашуд,
Одамӣ ҳам пеш аз он-к одам шавад, бӯзина буд. *Бедил*

Он шабаҳ аз маводди олами рӯҳонӣ пур шавад, яъне аз моддаи ҳаюлои нур ва зулмат. *Аҳмади Дониш*

ҲАЮН هيون шутур, шутури тезрав.

Ду бозу ба кирдори рони ҳаюн
Бараш чун бари пилу чеҳра чу хун. *Фирдавсӣ*

Туро кӯҳпайкар ҳаюн мебарад,
Чӣ донӣ, ки бар мо чӣ шаб меравад. *Саъдӣ*

ҲАЯВОН *а.* حيوان **1.** мавҷуд, ҷондор, зинда.

Қоил ба вазире, ки зи осори вуҷудаш
Мақсуд аён гашт вуҷуди ҳаявонро. *Анварӣ*

2. чорпо, ҳайвон.

Риндӣ омӯзу карам кун, ки на чандин ҳунар аст,
Ҳаявоне, ки нанӯшад маю инсон нашавад. *Ҳофиз*

ҲАЯҶОН *а.* هيجان ошуфтагӣ, изтироб, ҷӯшу хурӯш; оташиншавӣ, барангехтагӣ.

Як нимарухаш зарду дигар нимарухаш сурх,
Инро ҳаяҷони даму онро хафақон аст. *Манучеҳрӣ*

Аз он нафх ҳаяҷон падид меояд ва муртафеъ мешавад об. *«Аҷоиб-ул-махлуқот»*

ҲАҚ(Қ) *а.* حق **1.** рост, дуруст; *муқобили* **ботил 1.**

Ба таъм талх чу панди падар, валек муфид,
Ба назди ҷоҳил—ботил, ба пеши доно—ҳақ! *Ибни Сино*

Ва ба ҷон форуқ биншонда, то аз ту фарқ хоҳад миёни ҳаққу ботил. *Аҳмади Дониш*

2. ҳақиқат, дурустӣ; **3.** чизе, ки ба касе оид аст, расамати касе; ҳисса, насиб.

Ҳаққи худ талаб карданд, бегонагон бар эшон тааддӣ карданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Бо мӯҳтасиб бигӯю матарс аз касе, Камол,
Гар бода мехӯрем, ҳақи кас намехӯрем. *Камоли Хуҷандӣ*

4. *д.* яке аз номҳои худо.

Чу Бӯ-Алӣ майи ноб ар хӯрӣ ҳакимона,
Ба ҳаққи ҳақ, ки вуҷудат ба ҳақ шавад мулҳақ. *Ибни Сино*

5. бо изофа ва пешоянд ҳамчун пешоянди номии таркибӣ бо маънои гуногун: **андар ҳаққи** барои..., дар бораи..., дар хусуси ...; **ба ҳаққи** *чизе* қасам ба чизе; **дар ҳаққи ...** дар хусуси ..., дар бораи ...; ◊ **ҳақ фаромӯш кардан** кӯрнамакӣ кардан.

Чу хидматгузорет гардад каҳун,
Ҳақи солиёнаш фаромӯш макун. *Саъдӣ*

ҳаққи намаки *касеро* **ба ҷой овардан** қадру қимату хурмати касеро донистан.

Чу ҳаққи намакро кас орад ба ҷой,
Зи давлат ниҳад бар сари чарх пой. *Шодӣ*

ҳақ ба мавзеъ ниҳодан кори одилона кардан.

Бинҳод замона ҳақ ба мавзеъ,
Ботил зи миёна гашт маҳҷур. *Муиззӣ*

ҳақ ба(р) ҷониби (ё тарафи) *касе* **будан** дуруст ва ҳаққонӣ будани ақидаи касе, ҳақ будани гапи касе.

Хоҳем, ки бар дидаи мо бигзарад он сарв,
То халқ бидонанд, ки ҳақ бар тарафи мост. *Масъуди Саъд*

ҳақ бар канор гузоштан *ниг.* **ҳақ фаромӯш кардан.**

ҲАҚБИН حق‌بين одами боинсоф, одил, ҳақдон.

Ӯро нишон он аст, к-ӯ андар дуо завқаш диҳад,
Чашму дилашро ин замон ҳақпарвару ҳақбин кунад. *Шамси Табрезӣ*

ҲАҚВАР حق‌ور он кӣ ҳақ ба ҷониби ӯст; соҳиби ҳақ, боҳақ, ҳақдор, зиҳақ.

Ин ҷумларо ба ҳақ малику подшоҳ бош,
Зеро ки ҳақ ҳамеша сазовори ҳақвар аст. *Муиззӣ*

ҲАҚГУЗОР حق‌گذار **1.** он кӣ ҳамеша аз рӯи инсоф ва адолат рафтор мекунад; одил, боинсоф.

Мубтало гаштам дар ин банду бало,
Кӯшиши он ҳақгузорон ёд бод! *Ҳофиз*

2. вазифашинос; сипосгузор.

Зиҳӣ бандагони худовандгор,
Худовандро бандаи ҳақгузор. *Саъдӣ*

ҲАҚГӮЙ حق‌گوى ростгӯй, гӯяндаи ҳақиқат.

Ту манзилшиносиву шаҳ роҳрав,
Ту ҳақгӯю хусрав ҳақиқатшунав. *Саъдӣ*

ҲАҚИР *а.* حقیر назарногир, беқадр, хурд; хор, залил.

Маликзодаеро шунидам, ки кӯтоҳ буд ва ҳақир. *Саъдӣ*

Қоре, ки аз сӯзани ҳақир бароящ, найзаи сарфароз чӣ гуна ба ҷо оварад. *«Нигори дониш»*

ҲАҚИРУЛҶУССА *а.* حقیرالجثه лоғар, хароб, заиф бадан хурдҳайкал.

Фил ҳарчанд ҳақирулҷусса бошад, зари хатир ҳамсанги ӯ мешавад. *«Хизонаи омира»*

ҲАҚИҚ *а.* حقیق сазовор, лоиқ.

Пирро гуфтам аз сари таҳқиқ,
Эй туро мулку дин ҷадиру ҳақиқ. *Саноӣ*

ҲАҚИҚАТ *а.* حقیقت асли ҳар чиз; чигунагӣ; моҳият; ростӣ, дурустӣ.

Ҳақиқат сароест ороста,
Ҳавову ҳавас гарди бархоста,
Набинӣ ба ҷое, ки бархост гард,
Набинад назар, гарчи биност мард. *Саъдӣ*

дар ҳақиқат дар асл, ба ростӣ, аз рӯи дурустӣ ва ростӣ.

Ва ҳол ин ки зулми уммол дар ҳақиқат зулми султон аст. *Аҳмади Дониш*

ҲАҚИҚАТБИН حقیقت‌بین тарафдори ҳақ, ҳақиқатдӯст, ҳақиқатшинос.

Сухани беғараз аз бандаи мухлис бишнав,
Эй ки манзури бузургони ҳақиқатбинӣ! *Ҳофиз*

ҲАҚИҚАТНАЗАР حقیقت‌نظر дурустфикр, он ки фикру мулоҳизаи дуруст дорад.

Ҳақиқатназар росихи ҳушманд,
Ба арбоби фазлу ҳунар арҷманд ... *Фазлӣ*

ҲАҚИҚАТПАРДОЗ حقیقت‌پرداز касе, ки ҳақиқатро мегӯяд, ростгӯй.

Бар сари чеҳра ниҳад зулфи маҷоз,
Шавад аз парда ҳақиқатпардоз. *Ҷомӣ*

ҲАҚИҚАТШИНОС حقیقت‌شناس олим, доно, ҳушманд, ориф.

Тавон гуфтан ин бо ҳақиқатшинос,
Вале хурда гиранд аҳли қиёс. *Саъдӣ*

ҲАҚНАВОЗ حق‌نواز он ки ҳақро мӯҳтарам медорад, тарафдори ҳаққу ҳақиқат.

Ҷамолаш ҳамфурӯз омад, камолаш ҳақпазир омад,
Замираш ҳақпараст омад, вазираш ҳақнавоз омад. *Муиззӣ*

ҲАҚНОГУЗОР حق‌ناگزار *ниг.* ҳақношинос.

Макун зоеъ инъоми худ, зинҳор
Ба ҳақношиносони ҳақногузор. *Ҷомӣ*

ҲАҚНОШИНОС حق‌ناشناس ношукр, кӯрнамак, носипос.

Эй сабо, бо сокинони шаҳри Язд аз мо бигӯ,
К-эй сари ҳақношиносон гӯи чавгони шумо. *Ҳофиз*

ҲАҚОИҚ *а.* حقائق‖حقایق *ҷ.* ҳақиқат.

Бе сайқали хоки қадами нурфазоят
Миръоти ҳақоиқ нашуд аз занг мусаффо. *Исмат*

ҲАҚОИҚПАЗИР حقایق‌پذیر *ниг.* ҳақиқатшинос.

Шуд аз гардиши чархи деринасос
Ҳақоиқпазиру дақоиқшинос. *Ҷомӣ*

ҲАҚОИҚШИНОС حقایق‌شناس *ниг.* ҳақиқатшинос.

Ҳақоиқшиносе дар ин хира шуд,
Сари вақти софӣ бар ӯ тира шуд. *Саъдӣ*

ҲАҚОИҚШУНАВ حقایق‌شنو он, ки ба суханони росту ҳақ гӯш медиҳад.

Ту манзилшиносиву шаҳ роҳрав,
Ту ҳақгӯю хусрав ҳақоиқшунав. *Саъдӣ*

ҲАҚОРАТ *а.* حقارت пастӣ, хорӣ, забунӣ.

Басе мазаллат зи фанни шеърам расиду бо ин ҳама ҳақорат,
Зи шавқи базми туам ғазалхон, зи завқи мадҳи туам суханвар. *Исмат*

ҲАҚПАРАСТ حق‌پرست тарафдори ҳаққу ҳақиқат, касе ки ҳақро мӯҳтарам медорад; худопараст.

Ҷамолаш ҳақфурӯз омад, камолаш ҳақпазир омад,
Замираш ҳақпараст омад, вазираш ҳақнавоз омад. *Муиззӣ*

ҲАҚРАВӢ حق‌روی росткорӣ, дурусткорӣ, адолат, инсоф.

Туро одат, эй подшаҳ, ҳақравист,
Дили марди ҳақгӯй аз ин ҷо қавист. *Саъдӣ*

ҲАҚУД *а.* حقود бадхоҳ, кинавар.

Ин равиш хасми ҳақуди он шуда,
То муқаллид дар ду раҳ ҳайрон шуда. *Румӣ*

Агар кунанд сару гардану шикам пинҳон
Ба худу ҷавшану хафтон мухолифони ҳақуд ... *Муиззӣ*

ҲАҚШИНОС حق‌شناس 1. вафодор, қадрдон, сипосгузор.

Биё, то ҳақшиносат бошам имрӯз,
Замоне дар сипосат бошам имрӯз. *Ҷомӣ*

2. ҳақбин, ҳақиқатбин.

Дарнаёбад ғайри чашми ҳақшинос,
Марди майдонро нишони дигар аст. *Махфӣ*

ҲАҚҚ *а.* حق *ниг.* ҳақ(қ).

ҲАҚҚО‖ҲАҚҚАН *а.* حقا‖حقاً ба ростӣ, ҳақиқатан, албатта, алҳақ.

... Ки ҷое, ки дарьёст, ман чистам?
Гар ӯ ҳаст, ҳаққо ки ман нестам. *Саъдӣ*

Эй сарв, агарчи дур шудӣ аз канори ман,
Ҳаққо ки дар миёнаи ҷон аст ҷои ту. *Ҳилолӣ*

Ҳаққо, ки саодати бахти мо туро бад-ин ноҳият кашид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҲАҚҚОБА حقابه музд ба баҳои об; ҳиссае аз об, ки ба касе ё ба ҷое мерасад.

Дар мушти ман аст Даҷла, ҳаққо,
Ҳаққоба набоядам зи саққо. *Ҷомӣ*

ҲАҚҚОНӢ *а.* حقانی аз рӯи ҳақиқат, дуруст, одилона.

Даъво ду қисм бувад: ҳаққонӣ ва нафсонӣ. *Аҳмади Дониш*

ҲАҚҚУЛМИЗОН *а.* حق‌المیزان ҳаққи тарозу, ки аз фурӯшанда гирифта мешавад.

[Дар айёми ҳукумати амир Дониёл] маҳри муаҷҷал даҳ дирам ва никоҳонаи қозӣ даҳ динору як ман гандуму даҳ танга, ҳаққулмизон понздаҳ танга, ало-ҳозо (алқиёс). *Аҳмади Дониш*

ҲАҚҚУЛҚАДАМ||ҲАҚҚУЛҚУДУМ *а.* حق القدم||حق القدوم музди пой, пуле, ки ба духтур ё қосид ва монанди он диҳанд.

Табиб гӯяд муолаҷаи бадан кунам, ҳаққулқадам гирам. *Аҳмади Дониш*

ҲАҚҚУССУКУТ *а.* حق السکوت ҳаққи хомӯшӣ, музде, ки барои нигоҳ доштани сирре ё нагуфтани гапе ба касе дода мешавад; ришва.

Омаду хуфту орамид танаш,
Муҳри ҳаққуссукут бар даҳанаш. *Низомӣ*

ҲАҶ I||ҲАҶҶ *а.* حج *д.* зиёрати хонаи Каъба дар моҳи зулҳиҷҷа; **ҳаҷҷи акбар** зиёрати хонаи Каъба дар соле, ки рӯзи иди қурбон ба рӯзи ҷумъа рост омада бошад.

Дӯш бар хоки дарат паҳлу ба бистар доштам,
Дар тавофи Каъба будам, ҳаҷҷи акбар доштам.
Махфӣ

ҳаҷҷи пиёда аз ғайри саворӣ ба ҳаҷ рафтан, ки савобаш бештар мешудааст.

Биллаҳ ки ҳаҷи пиёда буд ин
В-аз рафтани ҳаҷ зиёда буд ин. *Ҳилолӣ*

◇ **ҳаҷро бадал ба умра кардан** кори бисёр сахту вақтталабро бо кори осон ва кӯтоҳмуддат иваз кардан; **ҳаҷ харидан** ба ҷои касе, ки ба Макка рафта натавониста вафот кардааст, каси дигареро пул дода аз номи шахси мурда ба ҳаҷ фиристодан.

Ҳаҷ харидан дар диёри ишқбозон расм нест,
Ҳар кӣ мурд ин ҷо, барои ӯ шаҳодат мехаранд.
Соиб

ҲАҶ II||ҲАЧ هج||هچ он чӣ аз поён ба боло рост қоим истода бошад, монанди найза, алам, сутун ва ғ.

Гардун алами меҳнат бар боми ту ҳаҷ кард,
Бинӣ сахати хеш ба кӯсу алам-андар. *Мунҷик*

ҲАҶАР I *а.* حجر санг.

В-ар набувад болиш(т)и окандапар,
Хоб тавон кард, ҳаҷар зери сар. *Саъдӣ*

Бистари ӯ замину висодаи ӯ ҳаҷар ... буд.
«Равзат-ус-сафо»

ҲАҶАР II *а.* هجر номи кӯҳнаи ҷазираҳои Баҳрайн.

Дақиқӣ мадеҳ оварад назди ӯ,
Чу хурмо бувад бурда сӯи Ҳаҷар. *Дақиқӣ*

ҲАҶАРУЛАСВАД *а.* حجرالاسود санги сиёҳ, санги сиёҳи муқаддас дар хонаи Қаъба.

Соҳибҷамоле дидам, рӯяш чун Каъба сазои қибла буд ва холаш чун ҳаҷаруласвад барои қибла.
«Хористон»

Каъбаам чун ҳаҷаруласваду Замзам бо худ
Аз дили сӯхтаю дидаи пурнам дорам. *Шоҳин*

ҲАҶВ *а.* هجو мазаммат, масхара.

...Эшонро ғибат мекарданд ва ҳаҷв мекарданд.
«Анвори Суҳайлӣ»

То ба ин дарсгоҳ рӯ овард,
Хирсу бӯзина ҳаҷви одам кард. *Бедил*

◇ **ҳаҷви малеҳ** *адш.* ҳаҷве, ки зоҳиран ситоиш аст.

ҲАҶИР I *а.* حجیر санглох, ҷои серсанг, ҷое ки санг дар он ҷо бисёр аст.

...Ҳавошии ӯ муҳаҷҷар ба ҳаҷир гардад.
Аҳмади Дониш

ҲАҶИР II *а.* هجیر нимрӯз, гармои нимрӯз.

ҲАҶИР III *а.* هجیر ҳавзи калон.

Манфазе дорӣ ҳаҷир, эй обгир,
Нанг дор аз ҷустани он, эй ғадир! *Румӣ*

ҲАҶЛА *а.* حجله хонаи ороста барои арӯсу домод, хонаи арӯс.

Биёмад сӯи ҳаҷлаи орзӯ,
Бад-ӯ гуфт: Эй моҳи озодахӯ. *Фирдавсӣ*

Эй арӯси ҳунар, аз даҳр шикоят манамой,
Ҳаҷлаи ҳусн биёрой, ки домод омад. *Ҳофиз*

ҳаҷлаи оҷ хонае, ки аз устухони фил бино ёфтааст; хонае, ки дару девори он аз устухони фил зинат ёфтааст.

Эй карда зи кохи обнӯсӣ
Дар ҳаҷлаи оҷ навъарӯсӣ. *Шоҳин*

ҲАҶЛАНИШИН حجله نشین духтари паси парда, духтаре ки паси пардаи арӯсӣ мебошад.

ҲАҶМ *а.* حجم ғафсӣ, ҷасомат, гунҷоиш; дарозӣ, бар ва умқи ҷисме.

ҲАҶОМАТ *а.* حجامت хунгирӣ барои саломат шудан, хунгирӣ аз бадан ба воситаи шохмонӣ ва чок кардан бо устура.

Маро канизаке фирист, то ҳаҷомате кунад.
«Анвори Суҳайлӣ»

Бошад аз модарони мо бар мо
Ҳам ҳаҷомат накӯву ҳам хурмо. *Хоқонӣ*

ҲАҶР I *а.* حجر ҳифз, ҳифозат, паноҳ, ҳимоят.

Хидмати падарони ту кардаем ва дар ҳаҷри тарбияти эшон парвариш ёфта(ем). *«Хизонаи омира»*

ҲАҶР II||**ҲИҶР** *а.* هجر ҷудоӣ, фироқ, ҳиҷрон.

Махфӣ, чӣ ғам аз меҳнатат ҳар дам, чу аз зиндони ғам
Дорӣ зи ҳаҷри дӯстон анҷому оғози дигар. *Махфӣ*

ҲАҶӢ I *а.* حجی 1. ақл, фиросат.

Гар дар ин мактаб надонӣ ту ҳаҷӣ,
Ҳамчу Аҳмад пуррӣ аз нури ҳ а ҷ ӣ. *Румӣ*

2. созовор, шоиста, лоиқ.

ҲАҶӢ II *а.* هجی ҳарфҳои алифбо, як-як талаффуз кардани ҳарфҳои алифбо.

ҲАҶҶ *а.* حج *ниг.* ҳаҷ I.

ҲАҶҶОМ *а.* حجام хунгир, хунгиранда, ҷарроҳ; сартарош.

Ҳаҷҷомест пир ... сари ман ҳалқ кард ва чандин ҷои ман ҷароҳат расонид. *Авфӣ*

Бо дӯст нишину бодаву ҷом талаб!
Бӯс аз лаби он сарви гуландом талаб!

Маҷрӯҳ чу роҳати ҷароҳат талабад,
Ту аз сари захм неши ҳаҷҷом талаб! *Ҳофиз*

ҲЕ حی||هی *ниг.* ҳо I.

ҲЕЗ هیز муханнас; касе, ки аз қувваи мардӣ маҳрум аст; *маҷ.* бадкор, бешарм.

Гуфтам: Ҳаме чӣ гӯӣ, эй ҳези гулханӣ,
Гуфто, ки чӣ шунидӣ, эй пири масҷидӣ! *Асҷадӣ*

ҲЕЗУМ هیزم сӯзишворӣ аз чӯб.

Одамиро одамийят лозим аст,
Удро гар бӯ набошад, ҳезум аст. *Румӣ*
Ҳезуми хушку барқи оташбор
Марди хуфтасту душмани бедор. *Авҳадӣ*
Ҳезуми тар дуд барорад, на нур. *Зарбулмасал*

◇ **ҳезуми тар фурӯхтан** фиреб додан.

Содалавҳӣ бин, ки пеши барқ бе зинҳори ишқ
Ҳезуми тар мефурӯшад зоҳид аз симои хушк. *Соиб*

ҲЕЗУМКАШ هیزم کش касе, ки ҳезум мекашонад; он кӣ барои фурӯш ҳезум меғундорад.

Миёни ду кас ҷанг чун оташ аст,
Суханчини бадбахт ҳезумкаш аст. *Саъдӣ*

ҲЕЗУМШИКАН هیزمشکن *ниг.* **ҳезумшикоф.**

ҲЕЗУМШИКОФ هیزمشکاف касе, ки ҳезум мекафонад, ҳезумшикан.

ҲЕМА هیمه ҳезум, чӯби сӯхтанӣ, чӯб барои сӯзондан.

...Чандон таваққуф кард, ки ҳема ҳозир гардониданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Агар касе як харвор ҳема орад ва ба се дирам бифурӯшад, ду қисми он ҳаққи амин бошад.
Аҳмади Дониш

◇ **ҳемаи тар фурӯхтан** *киноя аз* фиреб додан, ҳила кардан.

То кай аз шӯри дарун, эй сахтҷон,
Ҳемаи тар мефурӯшӣ бар касон! *Саноӣ*

ҲЕРБАД||ҲЕРБУД هیربد 1. хидматгори оташкада; 2. қозии зардуштиён.

Чу бардошт парда зи дар ҳербад
Сиёвуш ҳаме буд тарсон зи бад. *Фирдавсӣ*

3. номи муҳофизи ҳарами Ковусшоҳ.

Яке мард буд, номи ӯ Ҳербад,
Зидуда дилу мағзу ҷонаш зи бад. *Фирдавсӣ*

ҲЕРБАДХОНА||ҲЕРБУДХОНА هیربدخانه оташкада.

ҲЕРБУД هیربد *ниг.* ҳербад.

ҲЕРБУДХОНА هیربدخانه *ниг.* **ҳербадхона.**

ҲЕЧ||ҲЕЧ هیچ||هیج 1. *ҷонишин* дар ҷумлаҳои инкорӣ барои ифодаи инкори пурра истеъмол мешавад.

Ҷаҳон сар ба сар чун фасонасту бас,
Намонад баду нек бар ҳеч кас. *Фирдавсӣ*
Ҳеҷ кас аз пеши худ чизе нашуд,
Ҳеҷ оҳан ханҷари тезе нашуд. *Шамси Табрезӣ*

2. андаке.

Бо дили сангинат оё ҳеҷ даргирад шабе
Оҳи оташбору сӯзи синаи шабгири мо? *Ҳофиз*

3. *ҳиссачаи саволӣ* ба маънии оё.

Ҳеҷ бар ҷой дидаӣ ҳаргиз,
Ки дигар сол пор менашавад? *Анварӣ*

ҲЕЧКОРА هیچکاره касе, ки шоистаи ҳеҷ як коре намебошад; бекорхӯҷа.

Моро зи манъи ақл матарсону май биёр,
К-он шаҳна дар вилояти мо ҳечкора нест. *Ҳофиз*

ҲЕҶ هیج *ниг* ҳеч.

ҲИБЛ *а.* حبل донишманди зирак.

ҲИБОЛ *а.* حبال *ҷ.* ҳабл.

Ҷӯъ аз дилам бибурд ғами зулфу холи дӯст,
Ҷон бо ҳиболи ришта фитод аз хаёли дӯст.
Абӯисҳоқи Атъима

ҲИБОЛА||ҲИБОЛАТ *а.* حباله||حبالة дом, тӯр; **ҳиболаи аср** қайди асорат; **ҳиболаи никоҳ** қайди никоҳ, заношӯӣ, ақди никоҳ.

Аз он қабила ҷамилаеро, ки ба макорими ахлоқ ороста буд, дар ҳиболаи никоҳ овард.
«Равзат-ус-сафо»

Қарор бар он гирифт, ки Шерхон Лодумалакро дар ҳиболаи никоҳи худ дароварад.
«Таърихи Фаришта»

ҲИБР I *а.* حبر сиёҳӣ, сиёҳии давот ва қалам.

Он ҳама ҳибру қалам фонӣ шавад
В-ин ҳадиси беадад боқӣ бувад. *Румӣ*
Биёфт сӯзан аз он баҳьяк чу марворид,
Ки ӯ ба баҳри пур аз мавҷи хибр шуд ғаввос.
Низоми Албиса

ҲИБР II||**ҲАБР** *а.* حبر донишманд, хирадманд, доно, олим.

Гуфт: Камтар достоне бозгӯ
Аз саноеъҳош, эй ҳибри накӯ. *Румӣ*

ҲИДДАТ *а.* حدت 1. тезӣ, тезию тундӣ, шиддат; 2. ғазаб, оташинӣ.

Ба ҳиддат ҳамчу барқ он санг суфтӣ,
В-аз ин афсонаҳо бо хеш гуфтӣ. *Низомӣ*

Қуввати хашм камтар гардид ва ҳиддати ғазаб таскин ёфт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҳиддати зеҳн тезии фаҳм, тезфаҳмӣ, зиракӣ, ҳушьёрӣ.

Алӣ Одилшоҳ ... аз авони тифлӣ ба ҳиддати зеҳн ва ҷавдати фаҳм ва шӯхии табъ иттисоф дошт.
«Таърихи Фаришта»

ҳиддати мараз шиддат кардани беморӣ.

ҲИДОЯ||ҲИДОЯТ *а.* هداية||هدایت раҳнамоӣ, роҳи рост нишон додан, роҳбарӣ.

Он ҳама ба мадад ва ҳидояти ӯ ҳосил кардам.
Авфӣ

Хирадро ту равшан басар кардаӣ,
Чароғи ҳидоят ту баркардаӣ. *Низомӣ*

ҲИДСОН *а.* حدثان 1. аввал, оғоз, ибтидои ҳар кор ё воқеа; 2. пешомадҳои бад, сахтиҳои замона.

Баландмартаба шоҳо, зи адли шомили ту
Халос ёфт ҷаҳон аз тавориқи ҳидсон.
Убайди Зоконӣ

ҲИЁЗ *а.* حياض *ҷ.* ҳавз.

ҲИЁЗАТ *а.* حيازت гирд овардан, ҷамъ кардан, фароҳам намудан, ба даст овардан.

ҲИЁҶ *а.* هياج майдони ҷанг, корзор.

Шаби ялдо сироҷи ӯ будӣ,
Рӯзи ҳайҷо ҳиёҷи ӯ будӣ. *Саноӣ*

ҲИЖАБР||ҲИЗАБР هژبر||هزبر **1.** шери дарранда; шер.

Ҳижабри ҷаҳонсӯзу нар аждаҳо
Зи доми қазо ҳам наёбад раҳо. *Фирдавсӣ*

Н-ояд зӯри ҳижабру пил зи пашша,
Н-ояд бӯи абиру гул зи саморуғ. *Унсурӣ*

2. *маҷ.* далер, диловар.

Ҳижаброне, ки шерони шикоранд,
Ба пои худ паёми худ гузоранд. *Низомӣ*

Тири ту аз Қалот фуруд оварад ҳизабр,
Теғи ту аз Фурот барорад наҳангро. *Дақиқӣ*

ҳизаброни пархошсоз ҷанговарони далер.

Ба сайди ҳизаброни пархошсоз
Каманд аждаҳои даҳан карда боз. *Саъдӣ*

ҲИЗАБРАВЖАН هزبراوژن *ниг.* **ҳизабрандоз.**

Маро бахт аз ин ҳар ду фаррухтар аст,
Ки пили ҳизабравжанам кеҳтар аст. *Фирдавсӣ*

ҲИЗАБРАНДОЗ هزبرانداز шерафкан, шерандоз; далер, диловар.

Чу ҷаъди шоҳиди давлат ба дасти иззат дошт
Рикоби шоҳи палангафгану ҳизабрандоз. *Урфӣ*

ҲИЗБ *а.* حزب **1.** гурӯҳ; фирқа.

Ҳизби авроди субҳ мехонанд,
Хешро ҳизби ҳақ ҳамедонанд. *Ҷомӣ*

2. як ҷузв аз шаст ҷузви Қуръон.

ҲИЗО *а.* حذا тарафи муқобил, рӯ ба рӯ.

ҲИЗОМ *а.* حزام **1.** тангиасп (зертанг, забартанг); **2.** *маҷ.* ҳар чизе ки бо он чизеро мебанданд; миёни чизе.

ҲИЗОНА||ҲИЗОНАТ *а.* حضانه||حضانت дар оғӯш гирифтан, дар зери бол гирифтан, ҳимоя, нигаҳдорӣ; навозиш, тарбият.

Доро... ба расми хироҷ ҳар байзаи заррин дар ҳизонати хизона меовард. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲИЗҚ *а.* حذق тезӣ; зиракӣ.

Эй Зиёулҳақ, ба ҳизқи рои ту
Ҳалқ бахшад сангро ҳалвои ту. *Румӣ*

ҲИКАМ *а.* حكم *ҷ.* ҳикмат.

Забур... муштамил бар мавоизу ҳикам буд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

ҲИКМАТ *а.* حكمت **1.** доноӣ, хирад, дониш.

Чунон ҳикмату маърифат кор баст,
Ки аз амру наҳьяш даруне нахаст. *Саъдӣ*

Ҳикмат ба Луқмон омӯхтан ғалат аст. *Зарбулмасал*

ҳикмати шомила ҳикмати ҳамаро фарогиранда.

Ба қудрати комила ва ҳикмати шомилаи худ чаҳорбоғи фасҳулфазои олами сифлиро ба чор девори аносир мӯҳкам ва мазбут гардонид. *Восифӣ*

2. илмҳои фалсафӣ; фалсафа.

Ҳадис аз мутрибу май гӯву рози даҳр камтар ҷӯ,
Ки кас накшуду накшояд ба ҳикмат ин муамморо. *Ҳофиз*

3. моҳият; сир(р), роз.

Ту ангур аз ман ба орзу хоҳӣ, ҳикмат дар ин чист? *Авфӣ*

ҲИКМАТПАРАСТ حكمت‌پرست он кӣ ҳикматро дӯст медорад, дӯстдори фарҳанг, илмдӯст.

Ба нури дили поки ҳикматпараст,
Барад пай ба ҳар чиз аз инсон ки ҳаст. *Ҷомӣ*

ҲИКМАТПЕША حكمت‌پيشه хирадманд, оқил, доно, файласуф.

Дар замири шаҳ чу ин андеша хост,
Гуфт бар донои ҳикматпеша рост... *Ҷомӣ*

ҲИКМАТШИНОС حكمت‌شناس хирадманд, доно, файласуф.

В-аз он пас бар он пири ҳикматшинос
Рух оварду кард ин мурод илтимос... *Ҷомӣ*

ҲИКОЁТ *а.* حكايات *ҷ.* **ҳикоя||ҳикоят.**

ҲИКОЯ||ҲИКОЯТ *а.* حكايه||حكايت **1.** нақл, қисса; ривоят.

... Ва овардаанд андар ҳикоят, ки яке аз фарзандони Кисро аз оли Сосон аз падари хеш хашм гирифт. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ин ҳикоят шунав, ки дар Бағдод
Рояту пардаро хилоф афтод. *Саъдӣ*

Агар иҷозаи аъло бошад, маро ҳикоятест дар шаъни махдум, ба маърази арз мерасонам. *Аҳмади Дониш*

2. гап, сухан.

Ҳикоят бар мизоҷи мустамеъ гӯй,
Агар донӣ, ки дорад бо ту майле. *Саъдӣ*

Ману инкори шароб — ин чӣ ҳикоят бошад?!
Ғолибо ин қадарам ақлу кифоят бошад. *Ҳофиз*

ҳикояти парешон суханҳои подарҳаво, сафсата, суханҳои беасос.

З-ин гуна ҳикояти парешон
Расвоии туст қасди эшон. *Ҷомӣ*

ҳил هل *асоси замони ҳозираи* **ҳилидан||ҳиштан.**

ҲИЛ I||ҲИЛЛ *а.* حل қонунӣ будан, раво будан, ҳалол шудан.

ҲИЛ II هل||هيل як навъ доруворин хушбӯ, кардамон.

Филфилу мехаку бузбозу кабобаи чинӣ
Ҷавзбӯё бувазу ҳилу қаранфул даркор. *Абуисҳоқи Атъима*

ҲИЛА||ҲИЛАТ *а.* حيله||حيلت **1.** макр, фиреб; дасиса.

Ҳокими Хуросон ҳилате андешид. *«Равзат-ус-сафо»*

Лайлӣ чу шунид сӯғи Маҷнун,
Аз хона ба ҳила гашт бурун. *Шоҳин*

2. чора, тадбир.

Васлат ба оби дида муяссар намешавад,
Дастам ба ҳилаҳои дигар дарнамешавад. *Анварӣ*

ҲИЛАГАР حیله گر ҳилаҷӯ; фиребгар, маккор.

Шуд ҳилагару василаандеш,
Зад гом суви қабилаи хеш. *Ҷомӣ*

ҲИЛАКӮШ حیله کوش чораҷӯй.

Чу боре, ки аз гардун ояд ба дӯш,
Дар афкандани он машав ҳилакӯш. *Ҷомӣ*

ҲИЛАСОЗ حیله ساز ҳилагар, фиребгар, маккор.

З-ин пеш ба як-ду рӯз бозе
Дар шеваи сайд ҳиласозе. *Ҷомӣ*

ҲИЛАТ *а.* حیلت *ниг.* **ҳила.**

ҲИЛАҶӮ(Й) حیله جو(ی) ҳилагар, фиребгар.

Алғараз омад вазири ҳилаҷӯ,
Кард бо сӯфӣ аз ин рӯ гуфтугӯ. *Румӣ*

ҲИЛИДАН هلیدن *ниг.* **ҳиштан.**

Дарахте, ки акнун гирифтаст пой,
Ба нерӯи мардӣ дарояд зи ҷой,
В-агар рӯзгоре чунонаш ҳилӣ,
Ба гардунш аз бех барнагсалӣ. *Саъдӣ*

Сайде шикори туст, ту сайёди устӣ,
Сайёд сайди худ наҳилад, гар кунад шикор.
Шоҳин

ҲИЛЛ *а.* حل *ниг.* **ҳил I.**

ҲИЛЛИЯТ *а.* حلیت раво будан, қонунӣ будан.

ҲИЛМ *а.* حلم нармдилӣ, мулоимат.

Яке марди бечораам з-аҳли илм,
Фурӯ бурда пое ба домони ҳилм. *Шоҳин*

Оташи ғазаб бинои ҳилмро бисӯхт.
«Анвори Суҳайлӣ»

ҲИЛОЛ *а.* هلال моҳи нав (дар чанд рӯзи аввал).

Эй соябони мушкин бар тарфи хур кашида,
В-аз ғолия ҳилоле гирди қамар кашида...
Исмат

Ҳар сари маҳ бо қади хамгашта мегӯяд ҳилол:
Гардиши айём моро дар ҷавонӣ пир кард. *Сайидо*

◇ **ҳилоли абрӯ** *киноя аз* абрӯи хамида, абрӯи чун моҳи нав.

Эй аз ҳилоли абрӯ бар офтоби тобон
Мушкин камон кашида, ман чун кашам камонро?
Ҷомӣ

ҳилоли муанбар *киноя аз* абрӯи маҳбуба; **ҳилол-ҳилол** лахт-лахт, пора-пора.

Агар зи санги ҳаводис шавад ҳилол-ҳилол
Садо баланд нагардад зи ҷоми дарвешон. *Соиб*

ҲИЛОЛӢ هلالی 1. мансуб ба ҳилол, ба шакли ҳилол.

Зи дил ба ҷоми ҳилолӣ барор решаи ғам,
Ки сайқал оинаро мекунад зи ҷавҳар соф. *Соиб*

2. тахаллуси шоири машҳур Бадриддини Ҳилолӣ, ки соли 1529 кушта шудааст.

ҲИЛЬЯ||ҲИЛЬЯТ||ҲУЛЬЯ||ҲУЛЬЯТ *а.* حلیه||حلیة **1.** ороиш, зебу зинат.

Падараш аз ҳильяти фазилат ва дониш орӣ буд.
«Равзат-ус-сафо»

2. шакл, шамоил, қиёфа.

Чист номаш? Гуфт: Номаш Булҳасан,
Ҳильяаш вогуфт з-абрӯву зақан. *Румӣ*

ҲИМА هیمه *ниг.* **ҳема.**

ҲИМАМ *а.* همم *ҷ.* **ҳиммат.**

Кӯч кун, Махфӣ, аз ин водӣ, ки арбоби ҳимам
Хаймаи ворастагӣ дар водии дигар заданд. (2)
Махфӣ

ҲИМЛ *а.* حمل бор, гаронӣ.

ҲИММАТ *а.* همت **1.** ирода, иродаи зӯр, қасд; азм; ҷаҳд ва кӯшиш.

Соҳиби ҳиммат ба ҳар нокомӣ ва машаққат худро дар мақоми андӯҳ... наяфганад.
«Анвори Суҳайлӣ»

Ҳиммат баланд дор, ки мардони рӯзгор
Аз ҳиммати баланд ба ҷое расидаанд. *Аттор*

2. саховат, ҷавонмардӣ.

Эй дил, аввал аз саги кӯяш талаб кун ҳиммате,
То чу ӯ дар осмони дӯст ёбӣ иззате. *Исмат*

Ҳиммат он аст, к-аз овозаи эҳсон гузарад,
Ҳар кӣ ин бодияро тай накунад, Ҳотам нест. *Соиб*

ҳиммат ба ҳоли *касе* **гумоштан** ба касе эҳсону саховат намудан.

Нияюшанда аз кашфи ботин, ки дошт,
Шуд огоҳу ҳиммат ба ҳолам гумошт. *Шоҳин*

ҲИММАТБАЛАНДӢ همت بلندی олиҳимматӣ, назарбаландӣ; саховат.

Зи ҳимматбаландим сармояест,
К-аз он тахти шоҳӣ камин поест. *Ҷомӣ*

ҲИМОМ I *а.* حمام марг.

Пас биғуфтӣ ҳар гиёҳе феълу ном.
Ки ман ӯро ҷонаму инро ҳимом. *Румӣ*

ҲИМОМ II *а.* همام *ҷ.* **ҳумом.**

ҲИМОР *а.* حمار хар, маркаб, дарозгӯш.

Бар ҳимор савор шудӣ ва худро ба ҳасби зоҳир чунон намудӣ, ки аз худо хавфнок аст.
«Равзат-ус-сафо»

ҲИМОЯ||ҲИМОЯТ *а.* حمایه||حمایت нигаҳбонӣ, ҳафозат; паноҳ, мудофиа, пуштибонӣ.

Дорам зи абрӯвони ту чашми иноятe,
Қ-аз ноз гар кушӣ, накунандам ҳимояте.
Камоли Хуҷандӣ

Боз ову фурӯғи дигараш деҳ,
Дасте зи ҳимоя бар сараш нех. *Шоҳин*

ҲИН I *а.* حین вақт, ҳангом.

Бояд, ки подшоҳ низ дар ҳини иқтидор афв кунад.
Аҳмади Дониш

ҲИН II هین *калимаи нидо* **1.** ана, инак; огоҳ бош, эҳтиёт шав!

Ҳин машав мағрури ин гулгунааш,
Неши нӯшолудаи ӯро маҷаш! (1) *Румӣ*

Ин нафси фиребанда, ки ғирр асту ғурур аст,
Ҳин, ишқ бар ин ғарраи ғаддор мадоред!
Шамси Табрезӣ

2. шитоб кун, зуд.

Ба киштии Нӯҳам расон ҳин, ки ғам
Чу тӯфон ба гирдам фароз омадаст. *Анварӣ*

ҲИН III *а.* هين селоб.

Аз кӯҳсор дӯш ба ранги май
Ҳ и н омад, эй нигор, май овар, ҳин! *Дақиқӣ*

ҲИНДБО هندبا коснӣ.

ҲИНДИДАРОЙ هندىدراى **1.** занги ҳиндӣ, зангӯлаи сохти ҳиндӣ; **2.** дорои занги ҳиндӣ.

Хурӯшидани кӯс бо карраной,
Ҳамон зиндапилони ҳиндидарой. *Фирдавсӣ*

ҲИНДОНА هندانه *ниг.* **ҳиндувона** I.

Надорад чуз сухан дурдонаи ақл,
Накорад ғайр аз ҳиндонаи ақл. *Фавқӣ*

ҲИНДУ هندو **1.** мардуми Ҳинд, сокини аслии Ҳиндустон; **2.** ғулом, ғуломи сиёҳ.

Ҳар кас ар ҳиндуи худро шод созад рӯзи ид,
Шод кун мискин Ҳилолиро, ки ӯ ҳиндуи туст.
Ҳилолӣ

3. *маҷ.* сиёҳ.

Зулфи ҳиндуи ту гуфтам, ки дигар раҳ назанад,
Солҳо рафт бад-ин сирату сон аст, ки буд.
Ҳофиз

Агар он турки шерозӣ ба даст орад дили моро,
Ба холи ҳиндуяш бахшам Самарқанду Бухороро.
Ҳофиз

4. *маҷ.* холи сиёҳи ёр.

Гар зи дасти зулфи мушкинат хатое рафт, рафт,
В-ар зи ҳиндуи шумо бар мо ҷафое рафт, рафт.
Ҳофиз

◇ **ҳиндуи пир** (ё **чарх**) сайёраи Зуҳал; ду **ҳиндуи дилдузд** *киноя аз* ду зулф, гесӯ.

Ду ҳиндуи дилдузди пурпечу тоб
Фурӯ басту афканда бар офтоб. *Хоҷу*

ҲИНДУБОР هندوبار **1.** Ҳиндустон; **2.** сиёҳидон.

ҲИНДУВОНА I هندوانه тарбуз; ◇ **ҳиндувона зери бағали** *касе* **додан** касеро бо чизе мағрур кардан, ки ӯ лоиқи он набошад.

ҲИНДУВОНА II هندوانه монанди ҳинду сиёҳ.

Ба мани ҳиндувона рахт аз бахт
Тараби зангиёна менарасад. *Хоқонӣ*

ҲИНДӢ هندى **1.** мансуб ба Ҳинд, сокини Ҳиндустон; **шамшери ҳиндӣ** шамшере, ки аз пӯлоди Ҳиндустон сохта шудааст; **2.** *маҷ.* тег, шамшер.

Чу ҳиндӣ занам бар сари жандапил,
Занад пилбон ҷома дар хумми нил. *Низомӣ*

ҲИНО *а.* حنا гиёҳе, ки дар кишварҳои минтақаи гарм мерӯяд ва барги онро кӯбида, бо об тар карда, ба сару дасту пой мемоланд, ки ба мӯй ва пӯст ранги сурхи баланд медиҳад.

Ба бедорӣ намеояд зи шӯхӣ бар замин пояш,
Магар машшота дар хоб он парирӯро ҳино бандад.
Соиб

Нозбӯро аз бунафша нозболин зери сар,
Шохи гулро бистари барги ҳино дар зери пост.
Сайидо

◇ **ҳинои маҷнун** ӯсма; **ҳинои сари нохун** сурхие, ки қариб ба нест шудан бошад; ҳар чизе, ки ба зудӣ нест шуда меравад.

Бе рухат базми тараброн набувад ранги субот,
Сурхии шиша ҳинои сари нохун бошад. *Шавкат*

ҳинои қадаҳ шароб, май.

Гузашта иди баҳору зи тангдастиҳо
Рухе ба ранг надодем аз ҳинои қадаҳ. *Соиб*

ҳино бар каф ниҳодан аз кор боздоштан, бе кор монондан.

Манъи ҳукмат дасти гардунро ниҳад бар каф ҳино
Дар ҳар он азме, ки аз нӯки қалам кардӣ хизоб.
Анварӣ

ҳинои зиёдаро ба пошна банданд *зарб.* чизи фаровон қимат надорад; **ҳинояш ранге надорад** *зарб.* ба суханони ӯ эътиборе нест.

ҲИНОБАНДОН حنابندان чашни ҳино бастани арӯс пеш аз тӯй.

ҲИНОБАНДӢ حنابندى **1.** *ниг.* **ҳинобандон**; **2.** ранг кардан бо ҳино, сурх кардан чизеро.

Аз ашки лоларанг ҳинобандие кунем,
Дил аз нигоҳи аҳдшикан баргирифтаем. *Зуҳурӣ*

ҲИНОКОР حناكار касе, ки ҳино мекорад.

Дил аз тараби ту заъфаронзор,
Дар хуни ҷигар ғамат ҳинокор. *Файзӣ*

ҲИНОҲИН هيناهين дар ҳоли шитоб, шитобзадагӣ.

Рахнае кард назм ҳоли маро,
Дар чунон доругиру ҳиноҳин. *Анварӣ*

ҲИНТА *а.* حنطه гандум.

ҲИНҶОР هنجار *ниг.* **ҳанҷор**.

ҲИР(Р) *а.* هر гурба; ◇ **ҳирро аз бир надонистан** ҷоҳилу нодон будан, нағзро аз бад фарқ карда натавонистан, миёни ду чиз фарқ гузошта натавонистан.

Қист шоир кунун яке мудбир,
Ки надонад зи ҷаҳл ҳир аз бир. *Ҷомӣ*

Хушо онон, ки ҳир аз бир надонанд,
На ҳарфе дарнависанду на хонанд. *Бобо Тоҳир*

ҲИРАВӢ||ҲАРАВӢ هروى **1.** мансуб ба Ҳирот, ҳиротӣ; аҳли Ҳирот; **2.** яке аз забонҳо (лаҳҷаҳо)-и эронӣ.

ҲИРАФ *а.* حرف *ҷ.* **ҳирфа||ҳирфат**.

Ва бояд ки арбоби камол ва ҳираф ва саноеъро маунат фармояд. *Аҳмади Дониш*

ҲИРБО *а.* حرباء буқаламун.

Бо чунин кам душманон кай хоҷа оғозад ба ҷанг?
Аждаҳоро ҳарб нанг ояд, ки бо ҳирбо кунад.
Манучеҳрӣ

ҲИРЕВА هريوه мансуб ба Ҳирот; **зарри ҳирева** зари холис, ки дар Ҳирот роиҷ будааст.

Чароғе гирифтам чунон чун бувад,
Зи зарри ҳирева сари ханҷаре. *Манучеҳрӣ*

ҲИРЗ *а.* حرز **1.** паноҳгоҳ, ҷои эмину мустаҳкам; нигоҳдорӣ, муҳофизат.

...Бифиристоданд, то ҳирзи лашкари ислом кунад. *«Таърихи Табарӣ»*

Аксари он ба ҳирзу муқосама ҳосил мешуд... *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. *маҷ.* тӯмор, таъвиз.

Чу ҷоду зи ҳирзу чу дузд аз асас,
Чу теҳу зи бозу чу кабк аз қафас... *Хоҷу*

ҲИРМОН *а.* حرمان маҳрумӣ, бенасибӣ, бебаҳрагӣ, ноумедӣ, маҳҷурӣ.

В-ар гирья кунам зи доғи ҳирмон,
Гӯяд, ки: Ба гирья нест фармон! *Ҷомӣ*

Ниҳам сар ба зонуи ҳирмону тарсам,
Ки хоки раҳат бар ҷабин ҳам намонад. *Мушфиқӣ*

ҲИРМОНСАРО حرمانسرا *киноя аз* дуньёи ноумедӣ, бенасибӣ.

Фалак, к-ӯ дермеҳру зудкин аст,
Дар ин ҳирмонсаро кори вай ин аст. *Ҷомӣ*

ҲИРОБ *а.* حراب *ҷамъ* **1.** *ч.* **ҳарба.**

Роҳе буридаам, ки дарахтони ӯ зи хор
Ҳамчун муборизоне буданд бо ҳироб.
Масъуди Саъд

2. чангӣ, чангара.

Ҳар ки бошад дар пан шери ҳироб,
Кам наёяд рӯзу шаб ӯро кабоб. *Румӣ*

ҲИРОСАТ I *а.* حراثت киштукор, зироат, деҳқонӣ.

Бояд, ки даҳоқин бар зироат ва ҳиросат иштиғол намоянд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲИРОСАТ II *а.* حراست муҳофиза, нигаҳбонӣ, посбонӣ.

Савоб ин аст, ки ман то рӯз бедор бошам ва шарти ҳиросат ба ҷой орам. *Авфӣ*

Ҳиросати раийят бар подшоҳ воҷиб ва лозим аст. *Саъдӣ*

ҳиросат кардан *посбонӣ кардан.*

Пас ҳама шаб кун ҳиросат, дор пос,
То на мустаъсал кунад дуздаш зи дос. *Румӣ*

Подшоҳон посбононанд, хуфтан шарт нест,
Ё макун, ё чун ҳиросат мекунӣ, ҳушьёр бош! *Саъдӣ*

ҲИРОСАТПЕША حراست‌پیشه посбон, нигаҳбон, мудофеъ.

Сиво... фаровон қилоъро, ки аз вуҷуди ҳиросатпешагон ва асбоби қалъадорӣ тиҳӣ буд, ба тасарруф овард. *«Хизонаи омира»*

ҲИРР *а.* هر *ниг.* **ҳир(р).**

ҲИРС *а.* حرص орзӯи аз ҳад зиёд; ҳарисӣ, тамаъкорӣ, чашмгуруснагӣ.

Ҳумойвор ба як устухон қаноат кун,
Ба боди ҳирс мапар чун магас ба гирди асал. *Исмат*

Аз ҷавоби талх гардад ҳирси соил бештар,
Додани дашномро донад гадо инъоми хеш. *Сайидо*

ҲИРФА||ҲИРФАТ *а.* حرفه||حرفت касб, ҳунар, пеша.

Ҳар чӣ аз он ҳирфа ба даст овардӣ, кӯдаконро зиёфат кардӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲИРӢ هری шакли дигари Ҳирот.

Ба Марву Нишопуру Балху Ҳирӣ
Фиристод бар ҳар суве лашкарӣ. *Фирдавсӣ*

ҲИРҚА||ҲИРҚАТ||ҲУРҚА||ҲУРҚАТ *а.* حرقه||حرقة сӯзиш, сӯхтан.

ҲИС(С) *а.* حس қобилияти дарки таассуроти беруна; дарк, дарьёфт.

Самъу басару завқу шам(м)у ҳис, ки бад-ӯ ёфт
Ҷӯянда зи ноёфтани хайр имонро. *Носири Хисрав*

Ҳис асири ақл бошад, эй фалон,
Ақл асири рӯҳ бошад, ҳам бидон! *Румӣ*

ҳисси самъ қувваи шунавоӣ.

Аввалан қуввати шунавоист ва онро ҳисси самъ гӯянд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ҲИСЕБ *а.* حسيب *имолаи* **ҳисоб.**

Чу дар тангдастӣ надорӣ шикеб,
Нигаҳ дор вақти фароҳӣ ҳисеб (2). *Саъдӣ*

ҲИСН *а.* حصن паноҳгоҳ; қалъа.

Зи ҳисне, ки меъмори рои ту баст,
Тилисми ғурури аодӣ шикаст. *Зуҳурӣ*

Эшонро маҷол намонд, ки ба ҳисне илтиҷо кунанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҳисни муаллақ (**ё фирӯза, ҳазормеҳӣ**) *киноя аз* осмон; **ҳисни ҳасин** қалъаи мустаҳкам.

ҲИСО *а.* حصاء сангрезаҳо.

ҲИСОБ *а.* حساب **1.** шумор, миқдор; паймоиш.

Беруи аз ин кайла ва тағори мазкур ҳеҷ паймона ва истилоҳи дигар миёни халқ набошад, то муомала ва ҳисоб рост бувад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ҳисоб ба динор, бахшиш ба харвор. *Зарбулмасал*

2. андоза, ҳад, ҳудуд.

Омад ба сари рамида Маҷнун,
Дидаш зи ҳисоби ақл берун. *Ҷомӣ*

Дӯш мекардӣ ҳисоби ошиқон,
Ҳеҷ моро дар шумор овардаӣ? *Анварӣ*

3. арифметика, як қисми риёзиёт; ◇ **ҳисоби кор** *киноя аз* кору бор, тартиби кор.

Ҳакиме дошт, к-андар оламн хок
Хабардор аз ҳисоби кори афлок. *Мулҳам*

ҳисоби фароиз *д.* қонунҳои тақсими мероси мурдагон; **ҳисоби ҷумал** *ниг.* **абҷад; ҳисоб баргирифтан** ба эътибор гирифтан, аҳамият додан; тарсидан.

Хирад зи пирии ман кай ҳисоб баргирад,
Ки бо чу ту санаме тифл ишқ мебозам. *Ҳофиз*

ҳисоб бурдан *аз касе* касеро ба эътибор гирифтан ва аз он тарсидан; **ҳисоб гирифтан** муқоиса кардан.

Гирифтам ҳисоби ҷамолаш ба моҳ,
Рухи ӯ зи сад маҳ фузун омадаст. *Камоли Хуҷандӣ*

ҳисоб дигар кардан дигаргун кардани алоқа ва муомила.

Агар хоҳӣ, ҳисобамро дигар кун,
Раҳи наздикро наздиктар кун. *Низомӣ*

ҳисоб доштан *бо касе* ба касе қасд, ғараз доштан.

Пиндорӣ дард гаштам, гӯӣ, ки дар ду олам
Ҳар ҷо ки ҳаст дарде, бо ман ҳисоб дорад. *Анварӣ*

ҳисоб равшан кардан доду муомилаи худро бо касе баробар намудан.

Ту дар ҳисоби дилҳо н-овардаӣ дили ман,
Гӯё ки бо дили ман кардӣ ҳисоб равшан.
Санҷари Кошӣ

ҳисоб талабидан аз касе ҳисобот пурсидан; *киноя* *аз* ҳисоб додан дар рӯзи қиёмат.

Фардо, ки ҳисоби ҷумла олам талабанд,
Он зарра, ки дар ҳисоб н-ояд, моем.
Афзали Собит

дар ҳисоб овардан ба назари эътибор гирифтан, ба қатор даровардан.

Мекунам исьён ба уммеде, ки дар рӯзи ҳисоб
Бо вуҷуди нокасиҳо дар ҳисобам оваранд. *Савдо*

ҲИСОБГОҲ حسابگاه: ҳисобгоҳи ҳашр *д.* майдони қиёмат.

Ба ҳисобгоҳи ҳашрам зи гуноҳи кас напурсанд,
Рақами ғуломии ӯ чу битобад аз ҷабинам. *Исмат*

ҲИСОБӢ حسابی **1.** мансуб ба ҳисоб; **2.** лоиқ, арзанда, муҳим.

Шаҳри Бурҳонпур ... ба Миср даъвии ҳамсарӣ менамуд ва Зинобод ҳам аз қасаботи ҳисобӣ шуд.
«Таърихи Фаришта»

ҲИСОД *а.* حصاد *ниг.* ҳасод.

ҲИСОМ||ҲУСОМ *а.* حسام шамшер, теғ.

Ба ҳарби аҳли залолат зи баҳри куштани ҷаҳл
Сухан туро чу буранда ҳисом бояд кард.
Носири Хисрав

Баровард хуршед заррин ҳисом,
Фурӯ рафт маҳ ҳамчу заррин сипар.
Масъуди Саъд

ҲИСОН I *а.* حسان *ҷ.* ҳасан.

ҲИСОН II *а.* حصان аспи нар.

ҲИСОНАТ *а.* حصانت *ниг.* ҳасонат.

ҲИСОР *а.* حصار **1.** иҳота кардан, муҳосира, печонда гирифтан.

Чу иқлими душман ба ҷангу ҳисор
Гирифтӣ, ба зиндониёнаш сипор. *Саъдӣ*

2. ҷои мустаҳкам, қалъа; девори даври қалъа.

Ба сӯи ҳисори диж андаркашид,
Биёбону бераҳ сипаҳ густарид. *Фирдавсӣ*

Қулоҳи хонабардӯшон ҳисори офият бошад,
Балое одамиро бар сар аз дастор меояд. *Сайидо*

ҲИСОРДОРӢ حصارداری нигоҳдории қалъа, қалъабонӣ.

... Ва Малик Муҳаммад асбоби ҳисордорӣ мураттаб сохт. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲИСОРӢ حصاری шаҳр ё одами муҳосирашуда.

Омад паи он маҳи ҳисорӣ
Ороста чун фалак иморӣ. *Ҷомӣ*

ҲИСРИМ *а.* حصرم ғӯраи ангур; меваи норасида, *мас.* хурмо.

Давлат ба рӯзгор тавонад асар намуд,
Ҳисрим ба чор моҳ тавонад шароб шуд. *Хоқонӣ*

ҲИСС *а.* حس *ниг.* ҳис(с).

ҲИССА *а.* حصه саҳм, баҳра, қисмат.

Ҳар якеро аз атрофи билод ҳиссае муайян кард. *Саъдӣ*

Чу уқобе гузар бар эшон кард,
Ҳиссаи хеш дар миён оранд. *Мушфиқӣ*

ҲИТА *а.* حیطه *ниг.* ҳайта.

ҲИФЗ *а.* حفظ нигоҳбонӣ, нигоҳдорӣ.

Ин шева агарчи барои ҳифзи давлат дар зоҳир марзӣ афтод, лекин дар охир зарари бисьёр ба ҳавошии салтанат расонид. *Аҳмади Дониш*

Аҳли ҳимматро зи гавҳар он чи бояд ҳифз кард,
Дар муҳити офариниш обрӯи соил аст. *Соиб*

ҲИФОЗ *а.* حفاظ нигоҳбонӣ, нигоҳдорӣ, амният; парҳезгорӣ.

В-ин ки дастури тезбини ман аст,
Дар ҳифози гала амини ман аст. *Низомӣ*

Ҳифоз — оинаро ин як ҳунар бас,
Ки пеши кас нагӯяд ғайбати кас. *Низомӣ*

ҲИФОЗА||ҲИФОЗАТ *а.* حفاظه||حفاظت *ниг.* ҳифоз.

Инак зи аломате, ки пайдост,
Аз одамиён ҳифоза бархост. *Хоқонӣ*

ҲИШМАТ *а.* حشمت **1.** бузургӣ, дабдаба, шукӯҳу ҷалол.

Зи ҷоми май чу туро вақт хуш шавад, Ҷомӣ,
Мазиди ҳишмати шоҳи ҷамиқтидор талаб. *Ҷомӣ*

2. шармгинӣ, маҳҷубӣ, шарму ҳаё; хоксорӣ, фурӯтанӣ.

Рӯзе пардаи ҳишмат аз миён бардошт ва аз ӯ суол кард. *Авфӣ*

ҲИШТАН هشتن **1.** тарк кардан, партофтан, мондан.

Муқимони сари кӯят чу Исмат
Наиму нози ҷаннатро биҳиштанд. *Исмат*

2. гузоштан, раҳо кардан, сар додан.

Ба ҷое нахусбад уқоби далер,
Ки обе тавон ҳишт ӯро ба зер. *Низомӣ*

Аз даст чаро ҳишт сари зулфи ту Ҳофиз?
Тақдир чунин буд, чӣ кардӣ, ки биҳиштӣ. *Ҳофиз*

ҲИЯЛ *а.* حیل *ҷ.* ҳила||ҳилат.

Аз бало бигрехтӣ бо сад ҳиял,
Аблаҳӣ овардат ин ҷо бо аҷал. (1) *Румӣ*

Будӣ, алқисса, ба сад макру ҳиял,
Ҷилвагар дар чашми ӯ дар ҳар маҳал. (1) *Ҷомӣ*

ҲИҚБА||ҲИҚБАТ *а.* حقبه||حقبة *ниг.* ҳуқб.

ҲИҚД *а.* حقد кина, нафрат; буғз.

Боистӣ ... ниҳоли ҳиқд ва ҳасад намекоштӣ, то имрӯз меваи балият ... намечидӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Эй муарро асли олӣ-ҷавҳарат аз ҳиқду ҳирс.
В-эй мубарро зоти маймунахтарат аз зарку рев.
Ҳофиз

ҲИҚФ *а.* حقف регтӯдаи калон.

ҲИҶЕБ *а.* حجیب *имолаи* ҳиҷоб.

Ба ҳиҷоб андарун шавад хуршед,
Гар ту гирӣ аз он ду лола ҳиҷеб. (1) *Рӯдакӣ*

Чун дигарон зи дил наравӣ, гар равӣ зи чашм,
К-андар миёни ҷонию аз дида дар ҳиҷеб. (1) *Саъдӣ*

ҲИҶЕЗ *а.* حجیز *имолаи* Ҳиҷоз.

Ба Ҳинд омадам баъд аз он растахез
В-аз он ҷо ба роҳи Яман то Ҳиҷез. (1) *Саъдӣ*

ҲИҶО I *а.* هجاء *ниг.* ҳаҷв.

Чу шоир биранҷад, бигӯяд ҳиҷо.
Ҳиҷо то қиёмат бимонад ба ҷо. *Фирдавсӣ*

Ин фахр бас маро, ки надидаст ҳеҷ кас
Дар насри ман мазаммату дар назми ман ҳиҷо.
Абдулвосеи Ҷабалӣ

ҲИҶО II *а.* هجا як ё якчанд овози калима, ки бо як нафасбарорӣ талаффуз мешавад.

ҲИҶОБ *а.* حجاب **1.** парда; ниқоб, рӯпӯш; *маҷ.* монеа.

Дари сарой кушодааст ва ҳеҷ ҳиҷоб нест. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Ҳиҷоби роҳ туӣ, Ҳофиз, аз миён бархез,
Хушо касе, ки дар ин роҳ бе ҳиҷоб равад. *Ҳофиз*
Заҳмати хеш бибар аз сарам, эй мардуми чашм,
Ки миёни ману ӯ дида ҳиҷоб аст имшаб.
Камоли Хуҷандӣ

2. *маҷ.* ҳаё, шарм.

Нанҳода по ба хонаи оина аз ҳиҷоб,
Ин содарӯӣ сурати худро надидааст. *Сайидо*

◇ **ҳиҷоби кӯҳлӣ** *киноя аз* абри сиёҳ; **ҳиҷоби ҳоҷиз** *анат.* пардаи миёни ковокии сина ва шикам, диафрагма.

ҲИҶОБА||ҲИҶОБАТ *а.* حجابه||حجابت пардадорӣ, дарбонӣ, дарвозабонӣ.

Музаффар ... ки мансаби ҳиҷобат дошт, бо тонфае аз хавосу ҳадам гурехт. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲИҶОЗ *а.* حجاز **1.** номи ноҳияе дар Арабистон, ки Маккаву Мадина дар он воқеъанд.

Қас набинад, ки ташнагони Ҳиҷоз
Бар лаби оби шӯр гирд оянд,
Ҳар куҷо чашмае бувад ширин,
Мардуму мурғу мӯр гирд оянд. *Саъдӣ*

2. яке аз мақомҳои мусиқӣ.

Бизан парда бо ман ба оҳанги соз,
Гаҳе аз Сифоҳон, гаҳе аз Ҳиҷоз. *Шоҳин*

ҲИҶОРА||ҲИҶОРАТ *а.* حجاره||حجارت *ҷ.* ҳаҷар I.

ҲИҶР *а.* هجر *ниг.* **ҳаҷр** II.

ҲИҶРАТ *а.* هجرت **1.** ҷудо шудан аз ватан ва ҳонумон, тарки ватан.

Барзуя бо нашоти тамом ... фаро менамуд, ки барои талаби илм ҳиҷрат кардаам ...
«Калила ва Димна»

2. кӯчидани Муҳаммад ва пайравони вай аз Макка ба Мадина, ки дар 16 июли соли 622 милодӣ воқеъ гардид ва ин ибтидои солшумории мусулмонон—ҳиҷрии қамарӣ қарор дода шуд. Соли ҳиҷрии қамарӣ 354 рӯз буда ҳар сол аз солшумории шамсӣ 11 рӯз ва дар 33 сол ба қадри як сол фарқ мекунад. Барои гузаронидани соли ҳиҷрӣ ба милодӣ аз ҷадвал ва формулаи махсус истифода бурда мешавад. Аввали солшумории ҳиҷрӣ аввали моҳи муҳаррам аст.

Дар он муддат, ки моро вақт хаш буд,
Зи ҳиҷрат шашсаду панҷоҳу шаш буд. *Саъдӣ*

ҲИҶРОН *а.* هجران дурӣ аз ёрону дӯстон ва хешон, махсусан аз маъшуқ, ҷудоӣ, фироқ.

Ба рӯзи васл ғофил будам аз шабҳои ҳиҷронат,
Ки дар айёми шодӣ дарду ғам пайдо намеояд. *Исмат*
Баски кардам гирья дар водии ҳиҷрон, баъд аз ин
Ҷои об аз дидаи ман хуни ноб омад бирун. *Махфӣ*
ҳиҷрони сияҳ фироқи ғуссаангез.

Ҳиҷрони сияҳ гар аз туам гашт,
Он низ ҳам аз сапедкорист. *Анварӣ*

ҲИҶРОНЗАДА هجران‌زده аз ёраш дуршуда, ба ғарибӣ афтода.

Нури назари хонаи дил шӯълаи оҳ аст,
Ҳиҷронзадаро чашми чароғе беҳ аз ин нест. *Махфӣ*

ҲИҶРӢ هجری мансуб ба ҳиҷрат; солшумории мусулмонон, ки аз ҳиҷрати Муҳаммад 16 июли соли 622 милодӣ сар мешавад; *ниг.* **ҳиҷрат** 2.

ҲО I || **ҲЕ** حا||ها||حی||هی номи ду ҳарфи алифбои арабии тоҷикӣ: ҳарфи ҳаштӯм — ح, ки 'ҳои ҳуттӣ' низ ном дошта, дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 8 баробар аст ва ҳарфи сиву якӯм — ه, ки 'ҳои ҳавваз' ҳам номида мешавад ва ба 5 баробар аст; аз ин ду ҳарф 'ҳои ҳуттӣ' махсуси калимаҳои арабӣ буда, 'ҳои ҳавваз' байни калимаҳои арабию тоҷикӣ муштарак аст.

ҲО II ها **1.** *ҷонишини ишоратӣ* ин, ана, инак.

Ниҳон кай бошад аз ту ҷилвасозӣ,
Ки дар ҳар байт гӯяд бо ту розе,
Пас аз сад сол агар гӯӣ ки «Ку ӯ?»
Зи ҳар байте нидое хезад: «Ҳо ӯ!» *Низомӣ*

2. *ҳиссачаи тасдиқ* бале, оре.

ҲОВАН هاون ӯғурча.

Ҳован арчанд чизҳо сояд,
Ҳам бисуда шавад, чу вақт ояд. *Саноӣ*

◇ **ҳовани гардун** а) *киноя аз* осмон; б) гардиши рӯзгор.

Ҳовани гардун агар сад борашон
Хурд кӯбад андар ин гулзорашон ... *Румӣ*

об дар ҳован кӯфтан (*ё* **судан, сондан**) *зарб.* кори беҳудаву бефоида кардан.

Андар ин ҷои сепанҷӣ чу ниҳодӣ дил,
Об кӯбӣ ҳаме, эй беҳуда, дар ҳован. *Носири Хисрав*

ҲОВИЯ *а.* هاويه *д.* номи табақаи ҳафтӯми дӯзах, дӯзах.

В-он ки хонӣ кунун Муовияаш,
В-он ки дар ҳовияст зовияаш. *Саноӣ*

ҲОВӢ *а.* حاوی иҳотакунанда, дарбаргиранда.

Зеҳни шарифаш ҳовии фунуни махсус ва мафҳум буд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲОД(Д) *а.* حاد **1.** бурро, тез, нӯгтез (корд ва ғ.); **2.** *маҷ.* шиддатнок, сахт.

ҲОДИМ *а.* هادم нобудкунанда, вайронкунанда.

Пеши ӯ ҳам макрамат, ҳам маҳмадат ҳосил шудаст,
Ҳодими бухл он бувад, к-ӯ ҷудро омир шавад.
Манучеҳрӣ

ҲОДИМУЛЛАЗЗОТ *а.* هادم‌اللذات талхкунандаи ком; *киноя аз* марг; лақаби Азроил.

Дар ҳамон панҷ-шашрӯза ҳодимуллаззот, ки одимуломол аст, дуаспа бар сари вай тохт оварда, кавкабаи умрашро ба уфуқи мағриб расонид.
«Таърихи Фаришта»

ҲОДИС *а.* حادث *фалс.* тоза, нав, чизе, ки нав ба вуҷуд омадааст; *муқобили* **қадим**.

Аз қадиму ҳодису айну араз,
Печише чун Вису Ромин муфтараз. *Румӣ*

Имрӯз на шоирам, ҳакимам,
Донандаи ҳодису қадимам. *Файзӣ*

ҳодис шудан пайдо шудан, рӯй додан, ба вуҷуд омадан.

Дар андак муддате ҳарҷу марҷ дар амри мулк ҳодис шуд. *Аҳмади Дониш*

ҲОДИСА *а.* حادثه воқеа, тасодуф; воқеаи ногаҳонии ногувор.

Гар мавҷхези ҳодиса сар бар фалак занад,
Ориф ба об тар накунад рахти бахти хеш. *Ҳофиз*

ҲОДИСАПАРВАРД حادثه‌پرورد касе ки дар натиҷаи аз сар гузаронидани ҳодисаҳо ботаҷриба шудааст.

Хом чун сарв ба боғ омаду берун шуд хом
Ҳар кӣ, Соиб, ба ҷаҳон ҳодисапарвард нашуд. *Соиб*

ҲОДИСАХЕЗ حادثه‌خیز ҷое, ки дар он ҳодиса бисьёр рӯй медиҳад; ◇ **(ин) базмгаҳи ҳодисахез** *кинояи аз* дуньё.

Бода даркаш, ки дар ин базмгаҳи ҳодисахез
Ҳар чӣ ҷуз бода бувад, ҷумла ҳаром аст ин ҷо. *Махфӣ*

ҲОДИЯ *а.* هادیه 1. *муаннаси* ҳодӣ; 2. *маҷ.* асо, ҷӯбдаст.

Ҳавост донаю ман доначину ҳодия дом,
Агар ба дона намондам, ба дом дармонам. *Сӯзанӣ*

3. санге, ки аз даруни об баромада меистад.

ҲОДӢ *а.* هادی хидояткунанда, нишондиҳандаи роҳи рост; пешво, раҳнамо, муршид.

Мухтасар он ки дар чунон водӣ,
Ақлу дилро нашуд касе ҳодӣ. *Муиҷиқӣ*

Шунидам, ки ҳодии қудсипаём,
Ҳамегуфт: Ҳон, сӯи айман хиром! *Шоҳин*

ҲОЕ-ҲОЙ هایا های *ниг.* ҳой-ҳуй.

ҲОЖ هاژ ҳайрон, фурӯмонда, дармонда, саргашта.

Ҳама даъвӣ кунию ҳой жож,
Дар ҳама корҳо ҳақирию ҳож. *Абӯшакури Балхӣ*

ҲОЖИДАН هاژیدن 1. нигаристан, нигоҳ кардан; 2. фарьёд кардан.

ҲОЖУИДАН هاژوئیدن ҳайрон мондан; саргаранг шудан.

ҲОЗИЛ *а.* هازل шӯхикунанда.

Ҳар чиде ҳазл аст пеши ҳозилон,
Ҳазлҳо ҷидд аст пеши оқилон. *Румӣ*

ҲОЗИМ *а.* حازم дурандеш, оқил, пешбин; ҳушьёр, доно.

Ҳозиме бояд, ки раҳ то деҳ барад,
Ҳазм набвад, тамъ тоун оварад. *Румӣ*

Подшоҳи оқилу ҳозим бояд, ки дар ҳоли ҳашм аз мардум он ситонад, ки дар ҳоли ризо ба тадоруки он қиём тавонад намуд. *«Таърихи Яминӣ»*

Гуфтанд, ки мардум ду гурӯҳанд: ҳозим ва оҷиз … *«Калила ва Димна»*

ҲОЗИМА *а.* هاضمه қувваи ҳазму гуворишн ғизо дар меъда.

Ҳозима чун бад-ӯ напардозад,
Аз занах гулхани дигар созад. *Саноӣ*

ҲОЗИР *а.* حاضر 1. ҳузурдоранда, мавҷуд; *муқобили* ғоиб.

Эй муддаӣ, бирав, ки маро бо ту кор нест,
Аҳбоб ҳозиранду ба аъдо чӣ ҳоҷат аст?! *Ҳофиз*

Гуфт: Эй ҳама ҳозирон, ки ёред,
Зинҳор, ки даст з-ӯ бидоред,
Беморин ӯ даво надорад,
Ранҷурии ӯ шифо надорад. *Ҳилолӣ*

ҳозир кардан овардан, ба пеш овардан.

Гирифтанд ҳолӣ ҷавонмардро,
Ки ҳозир кунад сим ё мардро. *Саъдӣ*

Амирзода кас фармуд, ки рафта Махдумро ба таҳқир ва иҳонати тамом ҳозир кунад. *Аҳмади Дониш*

2. омода, тайёр, муҳайё.

Барои анҷоми авомир ҳозирам.*

Ҳозир ба ҷанг бош, агар сулҳат орзуст. *Зарбулмасал*

◇ **ҳозирони пои рикоб** касоне, ки дар вақти савора сайру сафар кардани подшоҳ ба ӯ ҳамроҳ бошанд.

ҲОЗИРҶАВОБ حاضرجواب касе, ки бадоҳатан ҷавоб дода метавонад, касе, ки ҳамеша омодаи ҷавоб аст.

Тааммулкунон дар хатову савоб
Беҳ аз жожхоёни ҳозирҷавоб. *Саъдӣ*

◇ **ғамзаи ҳозирҷавоб** чашмакзании зудтаъсиркунанда.

То гуфтамаш бикуш, зи мижа теғ ронда буд,
Мо бандаем ғамзаи ҳозирҷавобро. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҲОЗИҚ *а.* حاذق 1. моҳир, некдон, комил, устоди комил дар фанне, махсусан дар соҳаи тиб.

Яке аз мулуки аҷам табибе ҳозиқро ба хидмати Мустафо фиристод. *Саъдӣ*

Дар маслаҳати илоҷи ошиқ
Бемор шавад табиби ҳозиқ. *Ҳилолӣ*

2. тахаллуси шоири тоҷики асри XIX Ҷунайдулло-махдум (қатлаш с. 1843).

Ҳозиқ, шакар чакад зи наи хомаат, магар
Бинвиштаӣ ба ёди лаби он нигор хат? *Ҳозиқ*

ҲОИЗ I *а.* حائز доранда, дарбаргиранда, фароҳамоваранда.

ҲОИЗ II || **ҲОИЗА** *а.* حائض||حائضه зани ҳайздида.

Ҳоиз ӯ, ман шуда ба гармоба,
Моҳӣ ӯ, ман тапида дар тоба. *Саноӣ*

ҲОИЛ I *а.* حائل монеъшаванда миёни ду чиз, боздоранда.

Басе хунҳо, ки аз чашмат миёни чашму дил рафтӣ,
Агар хайли хаёли ту набудӣ дар миён ҳоил. *Камоли Хуҷандӣ*

Ҳамешуд ҳар нафас ҷони ҷаҳоне тоза аз васлаш,
Гар ин ҳиҷрони мардумкуш намешуд дар миён ҳоил. *Исмат*

ҲОИЛ II *а.* هائل даҳшатнок, воҳиманок, даҳшатангез, хавлнок.

Шаби торику бими мавҷу гирдобе чунин ҳоил,
Куҷо донанд ҳоли мо сабукборони соҳилҳо? *Ҳофиз*

… Туро дар вартаи ҳоил мебинам. *Авфӣ*

ҲОИНА هائنه||هاینه *шакли кӯтоҳшудаи* ҳароина.

ҲОИР *а.* حائر саргашта, саргардон; мутаҳайир, ҳайрон.

ҲОИТ *а.* حائط 1. девор; 2. боғи атрофаш девор кашидашуда.

Мансур ибни Нӯҳ бар роҳи Самтӣ ҳоитҳо ва боғҳои бо нузҳат бихарид. *«Таърихи Наршахӣ»*

Дӯстӣ биб(у)рид з-он мухлис тамом,
Рӯ ба ҳоит кард, то н-орад салом. *Румӣ*

ҲОЙ های *калимаи нидо* эй!, ой!, огоҳ бош!

ҲОЙ-ҲОЙ های‌های 1. *калимаи нидо* зуд-зуд!, шитоб! (ба шитоб водор мекунад); 2. гирьяву нола, шӯру ғавғои мотамзодагон.

Чунон офаринад, ки оядш рой,
Ки мондему монем бо ҳой-ҳой. *Фирдавсӣ*

Намози шоми ғарибон чу гирья оғозам,
Ба ҳой-ҳой ғарибона қисса пардозам. *Ҳофиз*

ҲОЙ-ҲУЙ||ҲОЁ-ҲОЙ||ҲОЮ-ҲУЙ های‌هوی || هایاهای || های‌وهوی шӯру ғавғо дар маҷлиси шодӣ, ғалоғула.

Фалак аз маҷлиси унси ту пур аз ҳоё-ҳой,
Олам аз гирьяи хасми ту пур аз ҳую-ҳой. *Анварӣ*

Ҳою-ҳӯе кард шайху боз ронд,
Кӯдаконро боз сӯи хеш хонд. *Румӣ*

Сипаҳ доғдил, шоҳ бо ҳою-ҳуй.
Сӯи боғи Эраҷ ниҳоданд рӯй. *Фирдавсӣ*

Мутриб чӣ парда сохт, ки дар пардаи самоъ
Бар аҳли ваҷду ҳол дари ҳою-ҳӯ(й) бибаст. *Ҳофиз*

ҲОҚАЗО *а.* هکذا ба ин тариқ, ҳамин хел, ба ин тартиб, ин тавр.

ҲОКИМ *а.* حاکم 1. ҳукмкунанда; касе, ки дар миёни ду ё чанд кас лаёқати ҳукмбарорӣ дошта бошад, ҳакам, қозӣ.

Вай [ақл] чун ҳоким аст, ки дар корҳо руҷӯъ бо вай кунанд ва қазову аҳком ба вай аст. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Ҳокими худ бошу ба дониш бисанҷ
Ҳар чӣ кунӣ, рост ба меъёри хеш. *Носири Хисрав*

2. фармондеҳ, фармонфармо, касе ки аз тарафи ҳукумат мутасаддии идораи шаҳр ё вилояте бошад.

Чаро булбул нагардад дур аз боғ,
Ба шаҳри бӯстон ҳоким шуда зоғ. *Мулҳам*

Моли ғоратзада аз ҳокими деҳ бояд ҷуст,
Гургро нест гунаҳ, ҷурми шубон хоҳад буд. *Сайидо*

ҲОКИМНИШИН حاکم‌نشین ҷое, ки ҳоким дар он иқомат ва ҳукмронӣ мекунад.

Аҷмар дар ин дафъа ҳокимнишини мусулмонон шуд. *«Таърихи Фаришта»*

ҲОКӢ *а.* حاکی баёнкунанда, ҳикоякунанда, гӯянда.

Номаи дӯст ҳокӣ аз дили ӯст,
Дӯстро чист беҳ зи номаи дӯст? *Саноӣ*

ҲОЛ I *а.* حال 1. чигунагӣ, вазъият, ҳолат; чигунагии саломатӣ ва тандурустӣ, аҳвол.

Туро, ки мешунавӣ, тоқати шунидан нест,
Маро, ки металабам, худ чӣ гуна бошад ҳол? *Рӯдакӣ*

Шуд маро ҳол дигар аз ғами он шӯх, вале
Назари лутф ба ҳоли дигарон аст ӯро. *Ҷомӣ*

ҳоли парешон вазъу ҳолати ногувор, вазъияти бад.

Расвоию рӯзи сияҳу ҳоли парешон —
Инҳо ҳама воқеъ шуду зулфат сабаб афтод. *Мушфиқӣ*

ҳоли шарар ҳоли пуртафу тоб, пурсӯзу гудоз.

Имшаб ба хаёлат дили ман фикри дигар дошт,
Монанди самандар ҳама шаб ҳоли шарар дошт. *Махфӣ*

ҳолу аҳвол ҳолату кайфият, кору бор, аҳволи саломатӣ, вазъият.

Парешон бигардам дусад сол беш,
Чунин дидаам ҳолу аҳволи хеш. *Фирдавсӣ*

2. шодӣ, хушӣ, нишот, тараб; дар тасаввуф — ваҷд, рӯҳбаландӣ, шӯр.

Айшест маро бо ту чунон ки наяндешӣ,
Ҳолест маро бо ту чунон ки напиндорӣ. *Манучеҳрӣ*

Рози даруни парда зи риндони маст пурс,
К-ин ҳол нест зоҳиди олимақомро. *Ҳофиз*

ҳол кардан ба ҳолати ваҷд омадан; **ҳол овардан** а) ба ваҷд овардан.

Биё, соқӣ, он май, ки ҳол оварад,
Каромат фазояд, камол оварад. *Ҳофиз*

б) ноз кардан, баҳона овардан.

Амир ... гуфт: Набояд Бунаср ҳол меоварад, то бо ман ба сафар наояд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

3. замон, ҳангом, вақт.

Ва Муҳаммад Амин гарчи ба Бағдод кушта шуд, аммо дар он ҳол халифа набуд. *«Калила ва Димна»*

4. акнун, ҳоло, ҳозир.

Ҳол бо кажкамон рост кунад кори ҷаҳон,
Ростӣ, тираш каҷжӣ кунад андар ҷигаро. *Шокири Бухороӣ*

ҳол ва мустақбал ҳозира ва оянда.

Бурҳон-Низом ... пайғом дод, ки ... ҳол ва мустақбалро монанди мозӣ хаёл накарда, гӯшанишинӣ ва саломатиро беҳтарини умур донанд. *«Таърихи Фаришта»*

◇ **ба (ё дар) ҳар ҳол** дар ҳар маврид, ба ҳар сурат, ба ҳар ваҷҳ, ба ҳар роҳ.

Ба ҳар ҳол бошанд аз ӯ бозпас,
Ки ӯро ҷаҳондор ёр асту бас. *Фирдавсӣ*

ба ҳеҷ ҳол дар ҳеҷ сурат, ҳаргиз.

Душманон ... ба ҳеҷ ҳол ба мурод нахоҳанд расид. *«Таърихи Байҳақӣ»*

дар ин ҳол дар ин сурат, дар ин мавқеъ; **дар ҳасби ҳол** аҳволро дар назар гирифта, мувофиқи аҳвол; **ҳол доштан** ҳавсалаи кореро доштан, мӯҳайёи коре будан; **аз ҳол рафтан (ё шудан)** беҳуш шудан; заиф ва бемадор шудан.

Сари Ҳасанакро дидам, ман аз ҳол бишудам. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ба ҳоли *касе* **сӯхтан** аз дидани ҳоли касе сахт мутаассир шудан.

Намерезад касе бар оташи бетобиам обе,
Ба ҳолам ошно мегирьяду бегона месӯзад. *Сайидо*

ҲОЛ II هال қарор, осоиш.

Дилаш гашт пуроташ аз меҳри Зол,
Аз ӯ дур шуд хӯрду орому ҳол. *Фирдавсӣ*

Ниҳоли хоби маро сели дида бурд чунонк,
На хоб бурд марову на ҳуш монду на ҳол. *Сӯзанӣ*

ҲОЛА هاله доираи ғуборолуди равшан дар гирди моҳ, хирмани моҳ.

Дар хаймаи худ нишаста танҳост,
Чун моҳ миёни ҳола яктост. *Ҷомӣ*

Чу ҳола доираи машрабам набошад танг,
Ҳилоли идаму бошад кушода оғӯшам. *Сайидо*

ҲОЛАТ *а.* حالة‖حالت *ниг.* ҳол I 1.

Бечора дар ҳолати навмедӣ ба забоне ки дошт, маликро дашном додан гирифт. *Саъдӣ*

Нест хуш ҳолати бемории он чашми сиёҳ,
Хубтар мешавад он рӯз, ки бемортар аст. *Исмат*

ҳолати **инқибоз** афсурдагӣ, ғамгинӣ, хафагӣ.

ҲОЛГАРДОН حال گردان гардонанда ва тағьирдиҳандаи ҳолҳо, аз ҳоле ба ҳоле гардонанда (яке аз сифатҳои худо).

ҲОЛИБ‖ҲОЛИБА *а.* حالب‖حالبه **1.** дӯшанда, ширдӯш; **2.** роҳе, ки шоша ба воситаи он аз гурда ба мезакдон меояд, роҳи бавл.

ҲОЛИЁ *а.* حاليا ҳоло, ҳозир.

Оқибат манзили мо водии хомӯшон аст,
Ҳолиё ғулғула дар гунбади афлок андоз. *Ҳофиз*

Ҳолиё бода ба риндон хӯру танҳо маншин,
Оқибат чун гузаре нест зи танҳо будан. *Исмат*

ҲОЛИК *а.* هالک **1.** нобудшаванда; ҳалокшуда, нестшуда.

Раҳмашон омад, ки бас ӯ бенавост,
В-аз маҷоат ҳолики маргу фаност. *Румӣ*

2. ҳалоккунанда, нобудкунанда, несткунанда.

Ҳисоми қотеи ӯ ҳодими асоси амал,
Синони саркаши ӯ ҳолики вуҷуди бақо.
Убайди Зоконӣ

ҲОЛӢ I *а.* حالی **1.** дарҳол, дар дам, фавран, зуд.

Лайлӣ ба ман оваред ҳолӣ,
В-ар на, ману теғи лоуболӣ. *Низомӣ*

Шукронаи ин атийя ҳолӣ
Ганҷина зи ганҷ кард холӣ. *Шоҳин*

2. акнун, ин дам.

Ҳолӣ бари ӯ ҳар кӣ дароянд ба суоле,
Осудадилӣ ёбаду холеву маоле. *Сӯзанӣ*

3. он гоҳ, он замон, он дам; замоне, вақте.

Шатраба ҳолӣ тоқати ҳаракат надошт.
«Калила ва Димна»

Чу он симинбарон дар айш рафтанд,
Ҳиҷоби шарм ҳолӣ баргирифтанд. *Низомӣ*

Кардем басе ҷоми лаболаб холӣ,
То бу ки ниҳем лаб ба он лаб ҳолӣ. *Саъдӣ*

ҲОЛӢ II *а.* حالی ороишьёфта, ороста, зинатьёфта (бо тилло ва ҷавоҳир), зарандуд.

Ба ҳульяти хирад холӣ ва аз васмати ҷаҳл ҳолӣ.
Авфӣ

ҲОЛҶӮӢ حالجوئی холпурсӣ, пурсупос.

Маҷнун ба тариқи ҳолҷӯӣ
Гуфташ: Чӣ касиву аз чӣ кӯӣ? *Шоҳин*

ҲОМА هامه **1.** сар, каллаи ҳайвон.

Аз нохунат ар фитад қулома,
Он теғ бувад маро ба ҳома. *Шоҳин*

2. *маҷ.* раис ва сардори қавм.

ҲОМВОР هاموار *ниг.* **ҳамвор.**

ҲОМВОРА هامواره *ниг.* **ҳамвора.**

Чу машриқ буд аслаш, ҳомвора
Бароянда аз ӯ моҳу ситора. *Фахриддини Гургонӣ*

ҲОМИД *а.* حامد шукркунанда, ситоишгар, санохон.

ҲОМИЁН هامیان *ниг.* **ҳамьён.**

Ҳомиён аз симу зар пардохтан
Беҳ ки санги манҷаниқ андохтан. *Саъдӣ*

ҲОМИЗ I *а.* حامز тез, тунд (сифати хӯрок).

ҲОМИЗ II *а.* حامض турш, туршмаза.

ҲОМИЛ *а.* حامل баранда, бардорандаи боре, бордор.

Замона ҳомили ҳиҷр асту лобуд
Ниҳад як рӯз бори хеш ҳомил. *Манучеҳрӣ*

[Шер] ... аз таарруэи ман ва дарахти ҳомили ман даст бардошт. *Аҳмади Дониш*

ҳомили асфор барандаи китобҳо; ишора ба як ояти Қуръон, ки дар он дар бораи харе, ки китоб бор карда шуда буд, гап меравад; *маҷ.* олими беамал; **ҳомилу маҳмул** ҳамлкунанда ва ҳамл кардашуда.

Соил ӯ буду ман варо масъул,
Ҳар ду ҳамроҳ ҳомилу маҳмул. *Саноӣ*

ҲОМИЛА *а.* حامله зани бордор, обистан, дуҷон.

Даҳри бадгавҳар ба шар обистан аст,
Ҷуз бало ҳаргиз назод ин ҳомила. *Носири Хисрав*

ҲОМИШ *а.* هامش ҳошияи китоб, ҷоҳои сафеди коғаз дар атрофи китоб ва он чӣ дар он ҷо навишта шудааст.

ҲОММА *а.* هامه ҳайвони хазанда ва газанда, заҳрнок, махсусан мор.

Пойбӯси ту ҳом(м)аи ҳомун,
Тавқдори ту гардани гардун. *Саноӣ*

ҲОМОЛ هامال ҳаммонанд, ҳамто, назир; шарик.

Ин оташу ин боду сейӯм обу зи пас хок,
Ҳар чор мувофиқ на ба як ҷову на ҳомол. *Хисравӣ*

Аз ӯ бистадӣ низ ҳар сол бож,
Чаро дод бояд ба ҳомол бож? *Дақиқӣ*

ҲОМРОҲ هامراه *ниг.* **ҳамроҳ.**

Сагу гург ҳамсояву ҳомроҳ
Будандаш ҳамасола пӯён ба роҳ. *Фирдавсӣ*

ҲОМУН هامون саҳро ва замини ҳамвору холӣ аз баландию пастӣ, водӣ.

Сел дар ҳомун, садо дар кӯҳ донӣ аз чӣ буд?
Аз ғами ман кӯҳ менолиду ҳомун мегирист. *Ҳилолӣ*

Ба ҳар улоғ саворӣ мекардам, то роҳ аз кӯҳистон ба ҳомун кашидам. *Аҳмади Дониш*

ҲОМУНБУР هامونبر **1.** тайкунандаи ҳомун, он кӣ аз биёбон мегузарад; **2.** *маҷ.* тезрав, сабуксайр.

Ҳаюнони ҳомунбури кӯҳфар
В-аз он маҳди кӯҳоншон — кӯҳи зар. *Ҷомӣ*

ҲОМӢ I *а.* حامی ҳимояткунанда, пушту паноҳ, пуштибон, ҳаводор.

ҲОМӢ II *а.* حامی *д.* мансуб ба Ҳом, яке аз писарони Нӯҳ.

ҲОМӢ III هامی саргардон, ҳайрон.

Истӯҳу ғомӣ шудам зи дарди ҷудой,
Ҳомию вомӣ шудам зи хастани матраб. *Мунҷик*

ҲОН هان *калимаи нидо* огоҳ бош, хабардор бош, хуш дор!

Ҳон, ташнаҷигар, маҷӯй з-ин боғ самар,
Бедистонест ин риёзи ба ду дар. *Рӯдакӣ*

Дар кори ту ман ҳанӯз гармам,
Ҳон, то накунӣ дил аз вафо сард! *Анварӣ*

Ҳон, эй дили ибратбин, аз дида назар кун, ҳон,
Айвони Мадоинро оинаи ибрат дон! *Хоқонӣ*

ҲОНИС *а.* حانث савгандшикан, аҳдшикан, ваъдахилоф.

Туро бо ин ҳайат пеши Язид фиристам, то дар савганди хеш ҳонис нашавад. «*Равзат-ус-сафо*»

ҲОНИҚ *а.* حانق кинавар, кинаандеш.

ҲОНИҚӢ حانقی кинаандешӣ, кинапарварӣ.

Дар фалон марғзор хайма зада ба ҳониқӣ машғуланд. «*Равзат-ус-сафо*»

ҲОНУТ *а.* حانوت **1.** дӯкон.

Ки Шиблӣ зи ҳонути гандумфурӯш
Ба деҳ бурд анбони гандум ба дӯш. *Саъдӣ*

2. дӯкони майфурӯшӣ.

ҲОР I ‖ **ҲОРР** *а.* حار гарм, сӯзон.

Хасму ёру нуру нору фахру ор,
Тахту дору барду ҳору, варду хор. *Румӣ*

ҲОР II هار **1.** ҳар як чизи пайдарҳам, мутаволӣ; ба ришта кашидашуда (лаъл, марворид).

Зи дарди модару ҳаҷри бародар,
Гусаста ҳори марворид дар бар. *Фахриддини Гургонӣ*

2. мӯҳраҳои гардани ҳайвонот; **3.** гардан.

Гузид аз саворон бирун аз шумор
Бар он бодпоёни оҳихта ҳор. *Фирдавсӣ*

ҲОР III هار **1.** чизи гандида ва бадбӯй; **2.** девона (сифати ҳайвонот).

ҲОРИБ I *а.* حارب ҳарбкунанда, ҷангкунанда.

ҲОРИБ II *а.* هارب гуреза, гурезанда, фироркунанда, фирорӣ.

Ки зи дунъё ҳорибанду толибанд,
Ҷумлагишон якдигарро ҷолибанд. *Румӣ*

ҲОРИС I *а.* حارث деҳқон, барзгар, зореъ, зироаткунанда.

ҲОРИС II *а.* حارس посбон, нигоҳдоранда.

Посбоне буд дар як корвон
Ҳориси молу қумоши он миҳон. *Румӣ*

Кунад ҳорис чу шаб бар зирвааш роҳ,
Шавад ҳам то бигирад машъали моҳ. *Нозим*

ҲОРР *а.* حار *ниг.* ҳор I.

ҲОРУН هارون **1.** посбон, нигаҳдор; қосид, пайк; **2.** номи бародари бузурги Мусои пайғамбар.

Чун дасти Калим пои гулгунаш,
Ҳоруни вазир гашта ҳорунаш. *Хоқонӣ*

◇ **ҳоруни остонаи гардун** *кинояи аз* моҳ.

ҲОРУНӢ هارونی посбонӣ, нигоҳдорӣ.

Баровехт ҳиндуи чарх аз камар,
Ба ҳоруниии шаб ҷарасҳои зар. *Низомӣ*

ҲОРУТ *а.* هاروت фариштае, ки гӯё ҳамроҳи Морут ном фариштаи дигаре ба зане аз ҷинси инсон ошиқ шуда ва ба ғазаби худо гирифтор гардида, дар ҷоҳи Бобул овехта шудаанд ва агар касе ба талаби ҷоду ба сари он ҷоҳ равад, ба вай ҷоду таълим медиҳанд.

Дилам бо забон дар суханпарварӣ,
Чу Ҳоруту Зӯҳра ба афсунгарӣ. *Низомӣ*

ҲОРУТФАН هاروت‌فن соҳир, ҷодугар.

ҲОС I هاس дигар, низ, ҳам.

Тибате кардаму пушаймонам,
То чунин чизҳо нагӯям ҳос. *Мухтории Ғазнавӣ*

ҲОС II هاس *шакли кӯтоҳшудаи* ҳарос.

ҲОСА *а.* حاسه *ниг.* ҳосса.

ҲОСИБ *а.* حاسب шуморанда, ҳисобкунанда, ба ҳисобгиранда.

ҲОСИД I *а.* حاسد ҳасадбаранда, бадхоҳ, нотавонбин, ҳасуд.

Ҳосиди ӯ гуфт, к-ояд ҳар фарозеро нишеб,
Носеҳи ӯ гуфт: Ояд ҳар нишеберо фароз. *Сӯзанӣ*

Ҳофиз, чу оби лутф зи назми ту мечакад,
Ҳосид чӣ гуна нукта тавонад бар он гирифт? *Ҳофиз*

Ҳосидону душманон дили ӯро бар мо табоҳ карданд. *Саъдӣ*

ҲОСИД II *а.* حاصد даравгар, даравида.

ҲОСИДАН هاسیدن ҳаросидан, тарсидан, ваҳм кардан.

Ман бо ту ба дил ҳеҷ надорам зи бадиҳо,
Чизе натавон, гар ту ҳамеҳосӣ, маҳос!*

ҲОСИЛ *а.* حاصل **1.** ба даст омада, баҳра, бор, самар, маҳсул; натиҷа.

Сиву панҷ сол аз сарои сипанҷ
Басе ранҷ бурдам ба уммеди ганҷ,
Чу барбод доданд ганҷи маро,
Набуд ҳосиле сиву панҷи маро. *Фирдавсӣ*

Ҳосили умрам се сухан беш нест:
Хом будам, пухта шудам, сӯхтам. *Румӣ*

Тамоми ҳосилат аз умр нест ҷуз як дам,
Гузашт мозию огаҳ най зи мустақбал. *Исмат*

ҳосил гаштан ба даст омадан.

Мо дар ин ҳафта аз ин ҷо ҳаракат хоҳем кард ва ҳамаи муродҳо ҳосил гашта. «*Таърихи Байҳақӣ*»

ҳосил доштан самара гирифтан; *маҷ.* лаззат бурдан.

Касе ки нақши рухи ёр дар назар дорад,
Маҳаққақ аст, ки ӯ ҳосили басар дорад. *Ҳофиз*

ҳосил кардан ба даст овардан, ба вуҷуд овардан.

Тааммул дар оинаи дил кунӣ,
Сафое ба тадриҷ ҳосил кунӣ. *Саъдӣ*

ҳосил шудан ба даст омадан.

Пор мақсуди ман нашуд ҳосил,
Тарсам имсол ҳамчу пор бувад. *Масъуди Саъд*

2. *маҷ.* мазмун, мундариҷа, маънӣ, хулоса.

Номаи бастасар омад зи муроди дили ман,
Ҳосили нома — муроде, ки дилам металабид. *Ҷомӣ*

3. *маҷ.* фоида, суд.

Гирам, падари ту буд фозил,
Аз фазли падар туро чӣ ҳосил? *Саъдӣ*

◇ **ҳосили зарб** *мат.* рақаме, ки аз зарб задани ду ё чанд адад пайдо мешавад; **ҳосили калом** хулосаи гап; **ҳосили ҷамъ** *мат.* он чӣ ки аз ҷамъ кардани чанд адад ба даст медарояд; **ҳосил будан** мавҷуд будан; **ба ҳосил омадан** пайдо шудан.

Бисьёр табибонанд, ки мегӯянд фалон чиз набояд хӯрдан, ки аз вай чунин иллат ба ҳосил бояд ва он гоҳ худ аз он бисьёр хӯранд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ҲОСИЛОТ *а.* حاصلات *ҷ.* **ҳосил.**

Эрдонахон ... уммолонро ҳамеша дар шиканҷа медошт, ки ҳосилотро бар вифқи мувосо ахз намоянд. (1) *«Шаҳномаи Фарғона»*

ҲОСИЛУЛАМР *а.* حاصل‌الامر натиҷаи кор; хулоса; хуллас ки ...

Ҳосилуламр, муддатест, ки нест
Бар дари кас маро хуруҷу духул. *Заҳири Форьёбӣ*
Ҳосилуламр, он ҳакими заман
Тозагӣ баст бар ҷаҳони куҳан. *Бедил*

ҲОСИР I *а.* حاسر бараҳна, луч.

ҲОСИР II *а.* حاصر **1.** муҳосиракунанда, иҳотакунанда; **2.** бӯрьёбоф, ҳасирбоф.

ҲОССА||**ҲОСА** *а.* حاسه қуввае, ки ба воситаи он чизеро ҳис мекунанд ва дармеёбанд.

Гуфтам, ки нафси ҳиссияро панҷ ҳоса чист?
Гуфто, ки ламсу завқу шаму самъ бо басар.
Носири Хисрав

ҳоссаи басар қувваи биноӣ.

Маънии мушоҳада на он аст, ки ҳақро ... ба ҳоссаи басар тавон дид. *«Нафаҳот-ул-унс»*

ҳоссаи завқ қувваи чашоӣ; **ҳоссаи ламс** қувваи палмосӣ; **ҳоссаи самъ** қувваи шунавоӣ.

Ҳоссаи самъ идроки масмӯъот кунад аз қабили асвот ва алфоз. *Аҳмади Дониш*

ҳоссаи шамм қувваи бӯёӣ.

ҲОТАМ *а.* حاتم номи шахсе аз араб, ки дар саховат ва некӯкорӣ машҳур гардидааст ва ӯро бештар Ҳотами Тоӣ ва Ҳотами Тай гӯянд.

Ҳотами Тоӣ туӣ андар сахо,
Рустами Дастон туӣ андар набард.
Не ки Ҳотам нест бо ҷуди ту род,
Не ки Рустам нест дар ҷанги ту мард. *Рӯдакӣ*
Ва гар кофир ба эҳсон даст гирад,
Чу Ҳотам номи ӯ ҳаргиз намирад. *Ҳилолӣ*
Харҷ чу аз кисаи меҳмон бувад,
Ҳотами Тоӣ шудан осон бувад.*

ҲОТАМФАШ حاتم‌فش ҳотаммонанд; бисьёр сахӣ, карим.

ҲОТИФ *а.* هاتف овоздиҳанда, ҷеғзананда, нидокунанда.

Яке ҳотиф аз ғайб овоз дод,
Чӣ ромиш барӣ назди ромишгарон? *Манучеҳрӣ*
Ба гӯши сафҳае ин нуктаи роз
Чунин аз ҳотифе бархост овоз. *Мулҳам*

ҳотифи ғайб *д.* фариштае, ки аз ғайб хабар медиҳад.

Соқӣ, биё, ки ҳотифи ғайбам ба мужда гуфт:
Бо дард сабр кун, ки даво мефиристамат. *Ҳофиз*

ҲОФИЗ *а.* حافظ **1.** ҳифзкунанда, нигоҳдоранда; **2.** касе, ки Қуръонро аз ёд медонад ва мехонад, қорӣ, қории қуръонхон.

Ҳофизам дар маҷлисе, дурдикашам дар маҳфиле,
Бингар ин шӯхӣ, ки чун бо халқи санъат мекунам.
Ҳофиз

3. мутриб, сароянда; **4.** тахаллуси шоири маъруф Муҳаммад Шамсиддини Шерозӣ (1320—1389).

ҲОФИЗА *а.* حافظه қобилияти нигоҳ доштан ва аз нав тасаввур кардани таассуроти пештара, маҷмӯи таассуроти дар тасаввур нигоҳ дошташуда; ёд, хотира.

Ҳофиза бар сувар субот гумошт,
Фикр эъломи бенишон бардошт. *Бедил*

ҲОФӢ *а.* حافی пойлуч, побараҳна.

Он яке то Каъба ҳофӣ меравад,
Он яке то масҷид аз худ мешавад. *Румӣ*

ҲОШАЛИЛЛАҲ||**ҲОШОЛИЛЛАҲ** *а.* حاش لله||حاشالله **1.** дур дорад худо!, худо нигоҳ дорад!, паноҳ бар ту, худоё!; **2.** ҳаргиз, ҳеҷ вақт, мабодо.

Ҳошалиллаҳ, к-аз рухат чашм афканам сӯи дигар,
Хуш намеояд ба ҷуз рӯи туам рӯи дигар. *Ҳилолӣ*
Ҳошалиллаҳ, ки вафои ту фаромӯш кунам,
Сухани маслиҳатомези касон гӯш кунам. *Ваҳшӣ*

ҲОШИР *а.* حاشر гирдоваранда, ҷамъоваранда.

ҲОШИЯ||**ҲОШИЯТ** *а.* حاشیه||حاشیة **1.** канор, зеҳ, лабакӣ.

Хуршеди нон ба ҳошияи гирди хони мо
Монанди офтоб ҳаметобад аз фалак.
Абӯисҳоқи Атъима

2. он чӣ дар канори саҳифаи китоб навишта мешавад; шарҳе, ки доир ба матн дар атрофи саҳифаи китоб навишта мешавад; **3.** наздикон, мусоҳибон ва ҳамдамон.

Абулфатҳ Алӣ ибни Аҳмад ... ба Басра омада бо абно ва ҳошият он ҷо мақом карда. *Носири Хисрав*

Тамоми ҳашам ва ҳошия аз мағзи устухон сер мешуданд. *Авфӣ*

ҲОШИЯНИШИН حاشیه‌نشین касе, ки дар канор нишастааст, касе ки ба коре аз дур нигоҳ мекарда бошад.

ҲОШИЯТ *а.* حاشیة *ниг.* **ҳошия.**

ҲОШО *а.* حاشا *калимаи нидо* **1.** худо нигоҳ дорад, дур бод, пок бод.

Ҳошо, ки ман ба мавсими гул тарки май кунам,
Ман лофи ақл мезанам, ин кор кай кунам?! *Ҳофиз*

2. ҳаргиз, абадан, ҳеҷ гоҳ.

Гарчи хазон баҳор шавад, ин мағӯ дигар,
Ҳошо, баҳор ҳамчу хазон зиштрӯй нест.
Шамси Табрезӣ
Бикшод назар дар он тамошо,
Гуфто, ҳошо ва сумма ҳошо! *Ҳилолӣ*

ҳошо ва калло чунин нест, абадан, асло, ба ҳеҷ ваҷҳ! (ибораест, ки барои рад кардани сухани пеш гуфташуда кор фармуда мешавад); *муқ.* **калло (калло ва ҳошо).**

Кулоҳи рифъату тоҷи Сулаймон,
Ба ҳар кал кай расад, ҳошо ва калло!
Шамси Табрезӣ

Ҳазрати охунд исрор мекарданд, ки ҳошо ва калло, ки хари ман ҳамин аст, чаро ки вай ҳам сиёҳ буд. *Садри Зиё*

ҲОШОК *а.* حاشاک дур бод аз ту; ҳаргиз, ҳеч.

Меҳр аз ту тавон бурид, ҳайҳот,
Кас бар ту тавон ғузид, ҳошок! *Саъдӣ*

ҲОШОЛИЛЛАҲ *а.* حاشالله *ниг.* ҳошалиллаҳ.

ҲОЮ-ҲӮЙ هایوهوی *ниг.* ҳой-ҳӯй.

ҲОҶ(Ҷ) *а.* حاج касе, ки ба зиёрати хонаи Каъба рафта бошад; ҳаҷкунанда, ҳоҷӣ; ҳоҷиён.

Хабар доданд, ки ҷавоне дар сӯҳбати қофилаи ҳоҷҷ азми ҳаҷ дорад. *Авфӣ*

ҲОҶАТ *а.* حاجت **1.** зарурат, ниёзмандӣ, эҳтиёҷ, мӯҳтоҷӣ.

Ман он ҷоям, агар туро лашкар ҳоҷат бошад, хабар деҳ, то бифиристам. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ҳакимеро пурсиданд: Аз саховат ва шуҷоат кадом беҳтар аст? Гуфт: Он киро ки саховат аст, ба шуҷоат ҳоҷат нест. *Саъдӣ*

Чӣ ҳоҷат, ки нӯҳ курсии осмон,
Ниҳӣ зери пои Қизил Арслон? *Саъдӣ*

2. хоҳиш, талаб, матлаб.

Маро ҳоҷат аз ту яке борагист,
Вагарна, маро ҷанг якборагист. *Фирдавсӣ*

ҳоҷат афтодан *ба чизе* эҳтиёҷманд шудан ба чизе.

Валекин чун ба чизе ҳоҷат афтад,
Зи гетӣ марҷаи дигар надонад. *Анварӣ*

ҳоҷат бурдан ба назди касе чизе пурсида рафтан.

Мабар ҳоҷат ба наздики турушрӯй,
Ки аз хӯи бадаш фарсуда гардӣ. *Саъдӣ*

ба ҳоҷат бархостан ба қазои ҳоҷат баромадан.

Ва ҳар гоҳ ки таом хӯрда будӣ, зуд ба ҳоҷат бархостӣ. *«Захираи Хоразмшоҳӣ»*

ҲОҶАТБАРОР حاجت‌برار ҳоҷатравокунанда, касе ки эҳтиёҷи касеро ба ҷо оварад; яке аз сифати худо.

Надорам ба ғайри ту ҳоҷатбарор,
Чу мӯҳтоҷи фатҳам, ту ҳоҷат барор. *Шодӣ*

ҲОҶАТМАНД حاجتمند мӯҳтоҷ.

Чу нахли хома ҷунбиш ёфт, дасте барфишон, Ҷомӣ,
Ки нузли хони муштоқони ҳоҷатманд мерезам. *Ҷомӣ*

Муҳаббат бо ту ҳоҷатманд карда синарешонро,
Намепурсӣ ту аз номеҳрубонӣ дардкешонро. *Сайидо*

ҲОҶИБ I *а.* حاجب пардадор, дарбон.

Ҳоҷиб гуфт: Амирро наметавон дид, зеро ки дар хоб аст. *«Равзат-ус-сафо»*

Яке гуфташ аз мухлисони қадим,
Ки шаб буд ҳоҷиб, ба рӯзаш надим. *Саъдӣ*

ҲОҶИБ II *а.* حاجب абрӯ; **қавси ҳоҷиб** камони абрӯ.

ҲОҶИБОНА حاجبانه ҳамчун дарбон, монанди дарбон.

Нишаста пири хирад ҳоҷибона бар даргоҳ,
Дарун надода зи номаҳрамон касеро бор. *Доӣ*

ҲОҶИЗ *а.* حاجز он чӣ ба миёни ду чиз даромада бошад, монеъ, ҳоил; **ҳиҷоби ҳоҷиз** *ниг.* ҳиҷоб.

ҲОҶИС *а.* هاجس он чӣ аз дили кас мегузарад.

ҲОҶОТ *а.* حاجات *ҷ.* **ҳоҷат.**

Каъбаи ҳоҷоти мо кӯи харобот асту бас,
Қ-аз ҳақиқат ҷониби ин кӯй роҳи дигар аст. (2) *Исмат*

ҲОҶӢ حاجی касе, ки ба зиёрати хонаи Каъба рафта аст.

Ҳоҷӣ ту нестӣ, шутур аст, аз барои он-к
Бечора хор мехӯраду бор мебарад. *Саъдӣ*

Ҳоҷӣ мурд шутур халос хӯрд. *Зарбулмасал*

ҲОҶҶ *а.* حاج *ниг.* ҳоҷ(ҷ).

ҲУ||ҲУВА *а.* هو **1.** ӯ, вай; **2.** *маҷ.* худо.

Гуфт: Бобо насибаи ман ку?
Гуфт: Қисми ту аз хазинаи ҳу. *Саноӣ*

ҲУБ(Б) *а.* حب дӯстӣ, дӯст доштан; меҳр, муҳаббат.

Ақл аз огаҳӣ алам бардошт,
Буғзу ҳуб номи ин сифот нигошт. *Бедил*

ҳубби ватан (*инчунин* **ҳуббулватан**) муҳаббати ватан.

Дил буд ба ҷон омада дар ҷон зи ғарибӣ,
Дар зулфи ту бозаш кашиши ҳубби ватан бурд. *Камоли Хуҷандӣ*

Ҳубби ватан аз тахти Сулаймон хуштар,
Хори ватан аз лолаву райҳон хуштар.*

ҳубби ҷоҳ мақомпарастӣ, шӯҳратпарастӣ, мансабпарастӣ.

Якеро ҳубби ҷоҳ аз ҷоддаи мустақим ба бероҳ афканд. *«Калила ва Димна»*

ҲӮБАЛ *а.* هبل номи буте дар Каъба дар даврам пеш аз ислом.

ҲУБАРА هوبره *ниг.* ҳуборӣ.

ҲУБАРАГИР هوبره‌گیر кас, ҳайвон ё мурғе ки ҳубараро шикор мекунад.

Тури Китолӣ ҳоким буд ва мар-ӯро шоҳине буд ҳубарагир ва кулангандоз. *«Таърихи Фаришта»*

ҲУББ *а.* حب *ниг.* ҳуб(б).

ҲУББУЛВАТАН *а.* حب‌الوطن *ниг.* **ҳуб(б) (ҳубби ватан).**

Дар сафар гар Рум бинӣ ё Хутан,
Аз дили ту кай равад ҳуббулватан? *Румӣ*

ҲУБОБ||ҲАБОБ *а.* حباب қуббачаи рӯи об; қуббачае, ки аз кафки собун пайдо мешавад.

Қасри давлат, ки ба ӯ халқ биное доранд,
Чун ҳубобест, ки бар об равон хоҳад буд. *Сайидо*

ҲУБОБОСО حباب‌آسا монанди ҳубоб.

Ба ҷои об мардум баски хуни якдигар хӯрданд,
Ҳубобосо шуданд аз мағз холӣ косаи сарҳо. *Сайидо*

ҲУБОРӢ||ҲУБОРО||ҲУБАРА هوباری||هوبارا||هوبره ҳуб, як навъ мурғи ёбоӣ ба бузургии мурғобӣ.

Чу бози доно, к-ӯ гирад аз ҳуборӣ сар
Ба гирди дунба нагардад, битарсад аз пихол. *Зайнабӣ*

ҲУБУБ I *а.* حبوب *ҷ.* ҳаб(б).

Нарӯяд набот аз ҳубуби дурушт
Магар хок бар вай бигардад дурушт. (1) *Саъдӣ*

ҲУБУБ II *а.* هبوب вазиш, вазидан(-и бод).

Ва ин навбат, ки боде мухолиф дар хубуб омад, он ҷӯбро ба ҳудуди Шом афганд. *«Равзат-ус-сафо»*

Имрӯз дар киштии бодӣ бояд нишаст, ки ҳубуби риёҳ ба тарафи мақсуд меравад... *Аҳмади Дониш*

ҲУБУБОТ *а.* هبوبات *ҷ.* **хубуб I** *яъне ҷамъулҷамъи* хаб(б).

Як дона хашхош, ки хурдтарини ҳубубот аст, чун... сабз шавад, қариб бист тир мекашад. (1) *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ҷиҳати ҳар як аз он ҳубубот кайлаи алоҳида махсус бад-он хаб бисозанд, чунон ки рост даҳ ман бошад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ҲУБУР *а.* حبور *шодӣ, шодмонӣ.*

Ибтидо се шабонарӯз айёму лаёлӣ... ба ҳубуру сурур, ҷашну сур доштанд. *«Таърихи Ҷаҳонкушо»*

ҲУБУТ *а.* هبوط фуруд омадан, фурудой; нишебӣ.

Баду неки фалак ҳама талаф аст,
Ки ҳубуташ баробари шараф аст. *Саноӣ*

◇ ҳубути **Одам** *д.* гӯё аз биҳишт ба поён, ба ҷазираи Сарандиб фуруд омадани Одам.

ҲУВА *а.* هو *ниг.* ҳу; **ҳува-л-ғафур** худо омурзгор аст.

Май хӯр ба бонги чангу махӯр ғусса, в-ар касе
Гӯяд туро, ки бода махӯр, гӯ: ҳува-л-ғафур.
Ҳофиз

ҲУВАЙДО هويدا ошкор, зоҳир, равшан, аён.

Рӯй ниҳодаст кори шоҳ ба боло,
Дидаи мо равшан асту кор ҳувайдо. *Манучеҳрӣ*

Эй дидаи асрор ба дидори ту бино,
Хуршед дар анвори ту чун зарра ҳувайдо.
Исмат

ҳувайдо кардан ошкор кардан, падид намудан; **ҳувайдо шудан** ошкор шудан, аён гардидан.

Наздик расиду шуд ҳувайдо,
Зайди араб аст, пайки Лайло. *Шоҳин*

ҲУДА هده ҳақ, рост, дуруст; фоида.

Меҳр ҷӯӣ зи ману бемеҳрӣ,
Ҳуда хоҳӣ зи ману беҳудаӣ. *Рӯдакӣ*

ҲУДО I *а.* حدا||حدی бо суруд рондани шутур, суруди уштуракиҳо; умуман суруд.

Набинӣ, шутур бар ҳудои араб,
Ки ҷунаш ба рақс андар орад тараб. *Саъдӣ*

В-он шефта буд нағмапардоз,
Бар қоидаи ҳудо навосоз. *Ҳилолӣ*

ҲУДО II *а.* هدی **1.** ростӣ; роҳи рост; **2.** ҳидоят, раҳнамунӣ.

Ҷомӣ, раҳи ҳудо, ба худо, ғайри ишқ нест,
Гуфтем «вассалому ало тобеъ-ул-ҳудо». *Ҷомӣ*

ҲУДУД *а.* حدود *ҷ.* **ҳад(д).**

Сипоҳе, ки хушдил набошад зи шоҳ,
Надорад ҳудуди вилоят нигоҳ. (2) *Саъдӣ*

ҲУДУЛ *а.* حدل як навъ гиёҳи доруии талх.

Талх зи ширин ба ҳунар бартар аст,
Суди ҳудул бештар аз шаккар аст.
Хисрави Деҳлавӣ

ҲУДУС *а.* حدوث пайдоиш, ба вуҷуд омадан, нав пайдо шудани чизе, рӯй додан.

Нӯҳ аз ҳудуси он воқеа мустариб ва ҳаросон шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Вуқӯи ин ҳодиса ва ҳудуси ин воқеа дар субҳи шанбе дар доруссалтанаи Ҳирот воқеъ шуд. *«Таърихи Сайидроқим»*

◇ **ҳудусу қидам** *фалс.* ду назарияест, ки аз қадимию азалӣ будан ва ё сонӣ офарида шудани коинот баҳс мекунад.

Чунончи дар масъалаи ҳудусу қидам ҳар ду тараф ба так бимонд. *Аҳмади Дониш*

ҲУДҲУД *а.* هدهد мурғ, парандаест тоҷдор; пӯпишак, шонасарак.

Эй ҳудҳуди сабо, ба Сабо мефиристамат,
Бингар, ки аз куҷо ба куҷо мефиристамат. *Ҳофиз*

ҲУЖИР هژیر *ниг.* ҳажир.

ҲУЗЗОЛ *а.* هزال *ҷ.* ҳозил.

Убайди Зоконӣ марди хуштабъ ва аҳли фазл буда, ҳарчанд фозилон ӯро аз ҷумлаи ҳуззол медоранд, аммо дар фунуни илм соҳиби вуқуф аст. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ҲУЗЗОР *а.* حضار *ҷ.* **ҳозир.**

Пас ҳуззори маҷлис бар илму дониши Баҳлул офарин карданд. (1) *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

ҲУЗЗОҚ *а.* حذاق *ҷ.* **ҳозиқ.**

Атиббои ҳуззоқ назар ба хусусияти мизоҷи ҳар шахс... мекунанд. (1) *«Хизонаи омира»*

ҲУЗН *а.* حزن андӯҳ, ғам, ғусса, ғамгинӣ.

ҲУЗОК هزاك *ниг.* ҳазок.

ҲУЗОЛ *а.* هزال харобӣ, лоғарӣ.

Шавкат... дар се рӯз як бор ба лаби поне ифтор менамуд, лиҳозо ҳузоли ҷусса аз ҳад гузашта буд. *«Хизонаи омира»*

ҲУЗУЗ *а.* حظوظ *ҷ.* **ҳаз(з).**

ҲУЗУР *а.* حضور **1.** ҳозир шудан, будан.

Ҳузури ту дар савби ин санглох
Диёри маро неъмате шуд фарох. *Низомӣ*

2. падид омадан, падид шудан, зуҳур.

Биё, ки чораи завқи ҳузуру назми умур,
Ба файзбахшии аҳли назар тавонӣ кард. *Ҳофиз*

3. осудагӣ, осудахотирӣ, фароғат, осоиш.

Дид, ки ӯро ҷамъияти вофир ва ҳузур ва фароғати мутакосир пайдо шуд. *Восифӣ*

4. бо изофа ва пешоянд ба маънои назд, пеш.

Дар ҳузури ҳоким дар доманат овезам.
Аҳмади Дониш

Умаро барои маслаҳат ба ҳузури амир мерафтанд. *Аҳмади Дониш*

ҲУКАК هككك ҳиққичоқ, ҳиққак.

З-оби синон ба синаи душман фурӯ нишон,
Чун з-имтилои хун дили ӯро ҳукак бувад.
Хисрави Деҳлавӣ

ҲУКАМО *а.* حكما *ҷ.* **ҳаким.**

Дидам «Наводир»-и туву аз сафҳаи хаёл,
Кардам вақоеи ҳукамои гузашта ҳак. (1) *Шоҳин*

Дар амсоли ҳукамо овардаанд, ки яке аз ҳукком яке аз уммоли золими худро ба шиканҷа кашид. (2) *Аҳмади Дониш*

ҲУККОМ *а.* حكام *ҷ.* **ҳоким.**

[Амир Маъсум] васиятнома дар санг навишт, ки баъд аз ин аз ҳуккоми Бухоро олуқу солуқ ба раоё ваъз накунанд. (2) *Аҳмади Дониш*

ҲУКМ *а.* حكم **1.** амр, фармон, фармоиш.

Чу ҳукми қазо бар Сулаймон расид,
Нигини ҳукумат ба девон расид. *Шоҳин*

Ҳукми бачча аз ҳукми подшоҳ равонтар аст. *Зарбулмасал*

2. қарор, қарори маҳкама (суд).

Бечора аз ҷиҳати нодонӣ масдари ҳар се ҳукм шуд. *Аҳмади Дониш*

◇ **ҳукми баёзӣ** вароқаи холии мӯҳршуда, ки аз тарафи дарбори подшоҳӣ ба каси эътимоднок дода мешуд ва он кас ҳақ дошт, ки фармони лозимаро ба рӯи он коғаз нависад.

Таъҷили теғи ёр бувад дар ҳалоки мо
Ҳукми баёзие, ки ба дафтар намерасад. *Соиб*

ҳукми мур(р) ҳукми қатъӣ, ҳукми иҷрояш ҳатмӣ ва ногузир.

Ҷумла саҳро мору гаждум пур шавад,
Чун ки ҷоҳил шоҳи ҳукми мур шавад. *Румӣ*

ҳукми садум доварии ноодилона.

Бувад довариимон чу ҳукми садум,
Ҳамоно шунидастӣ он ҳукми шум,
Ки дар шаҳр хони шуд оҳангаре,
Бизад қаҳрамон гардани дигаре. *Фирдавсӣ*

(ба) ҳукми шаръ (аз рӯи) қонунҳо — фармудаҳои шариат.

Агарчи рехтани хун ба ҳукми шаръ хатост,
Бирез хуни суроҳӣ, ки ҳаст айни савоб. *Камоли Хуҷандӣ*

ҳукми ғоибона ҳукме, ки аз тарафи қозӣ дар сурати набудани айбдор бароварда мешавад; **ҳукми қазо** сарнавишт, қисмат, тақдир; **ба ҳукми ...** мувофиқи ..., аз рӯи ...; бо амри ..., бо фармоиши ...

Тамоми майкадаҳоро ба ҳукми дил гаштам,
Ба даври чашми ту як кас наёфтам ҳушьёр. *Мулҳам*

ба ҳукми он ки ... ба сабаби он ки ...

Халифа ӯро тамкин кард, ба ҳукми он ки марде ҷалд буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ҳукм кашидан итоат кардан, мутеъ будан, фармонбардорӣ кардан.

Ёд гир аз ман тариқи бурдбориро, ки ман
Барқи оламсӯзаму ҳукми гиёҳе мекашам. *Нозим*

ҲУКМАН *а.* حكماً албатта, ногузир

ҲУКМАНДОЗ حكم‌انداز тирандози моҳире, ки ҳаргиз нишонаро хато накунад, устоди тирандозӣ.

...Мақолоти насиҳатгӯ ҳамин аст,
Ки ҳукмандози ҳиҷрон дар камин аст. *Ҳофиз*

ҲУКМКАШ حكم‌كش мутеъ, фармонбардор; *муқобили* **ҳукмрон.**

Ва лекин ба хоҳиши мани ҳукмкаш
Кунам з-ин суханҳо дили хеш хаш. *Низомӣ*

ҲУКМРАВО حكم‌روا ҳоким, ҳукмфармо.

ҲУКМРОН حكمران *ниг.* **ҳукмраво;** *муқобили* **ҳукмкаш.**

Ба дарбори он ҳукмрони сипеҳр
Бувад хидмати найзадорӣ ба меҳр. *Туғро*

ҲУКУМАТ *а.* حكومت ҳукмронӣ, идоракунӣ, фармонравоӣ.

Ҳорунаррашид ба яке аз умаро тақлиди ҳукумати Миср фармуд. *Аҳмади Дониш*

ҳукумат намудан (ё кардан, рондан) подшоҳӣ кардан; идора кардани мамлакат, ҳукмронӣ кардан.

Амир Ҳайдар ... бисту ҳафт сол ҳукумат ронда ... аз олам гузашт. *Аҳмади Дониш*

ҲУКЧА هكچه *ниг.* **ҳукак.**

Онро, ки бувад ҳукчаи истифроғӣ,
Бигзар зи илоҷи ӯ, маҷӯ озораш. *«Фарҳанги Рашидӣ»*

ҲУЛАЛ *а.* حلل *ҷ.* **ҳулла||ҳуллат.**

Соиду соқи арӯсони чаманро бинӣ,
Ҳама барбаста ҳулию ҳама пӯшида ҳулал. *Анварӣ*

ҲУЛВ *а.* حلو **1.** ширин, лазиз; **2.** ширинӣ.

Дилаш бо ҳулвҳои мо бишуд гарм,
Ба рӯи мо назар накшуд аз шарм. *Ҳозиқ*

ҲУЛВОН *а.* حلوان ато, мукофот, бахшиш, подош; муждагонӣ.

ҲУЛИБАНД حلی‌بند ороста, зинатёфта.

Аз хуни хирад нигорпайванд,
Дар силсилаи ҷунун ҳулибанд. *Файзӣ*

ҲУЛЛА||ҲУЛЛАТ *а.* حلة||حله либос, ҷома, куртаву эзор; либоси нав.

Вайро ду ҳулла ато дод ва ғайр аз он мол яке чизе набуд. *Ҷомӣ*

Ту кардӣ бар Халил оташ гулистон,
Ки шуд бо ҳуллаи ҳуллат муҳалло. *Исмат*

ҲУЛЛАБОФ حله‌باف ҷомабоф, либосбоф; бофанда.

Ҳуллабофи бӯстон шуд боди наврӯзӣ магар,
Боғ аз ӯ ҷаннатсифат гашту замин гардунасар. *Тайён*

Чанд зи тори тамаъ пуди лоф
Бар қади ҳар сифла шавӣ ҳуллабоф? *Ҷомӣ*

ҲУЛЛАПӮШ حله‌پوش пӯшандаи либоси нав.

Арӯси чаман ҳуллапӯш омада,
Зи булбул чаман дар хурӯш омада. *Хоҷу*

ҲУЛЛАТ *а.* حلة *ниг.* **ҳулла.**

ҲУЛМ *а.* حلم хоб, он чӣ дар хоб мебинанд, рӯъё.

ҲУЛУ هلو шафтолуи луччак.

ҲУЛУЛ *а.* حلول **1.** расидан, фаро расидан; омада расидан; рӯй додан.

Пеш аз ҳулули воқеа ғамгин чаро бошам? *Авфӣ*

2. *фалс.* маҳлул шудан, ҳал шудан; омехтан; бо чизҳои дигар омехта ба шакли дигар даромадан.

Мефитад ин ақлҳо дар ифтиқод,
Дар мағокии ҳулулу иттиҳод. *Румӣ*

ҲУЛУЛӢ *а.* حلولی пайрав — тарафдори ваҳдати вуҷуд, пантеист.

ҲУЛЬЯ||ҲУЛЬЯТ *а.* حلیه||حلیة *ниг.* **ҳилья.**

ҲУЛӢ *а.* حلی зинат, ороиш, зевар.

ҲУЛҚУМ *а.* حلقوم *ниг.* **ҳалқум.**

ҲУМАЙРО *а.* حمیرا **1.** *шакли тасғир ва навозиши* **ҳамро;** **2.** *маҷ.* лақаби Оиша — зани Муҳаммад.

Боз дар боз омадан ошуфт ӯ,
Каллимини ё Ҳумайро! — гуфт ӯ. *Аттор*

ҲУМО(Й) هما(ی) мурғи афсонавие, ки гӯё агар сояаш бар сари ҳар касе афтад, ӯ ба давлат ва салтанат мерасад.

Ҳумой бар сари мурғон аз он шараф дорад,
Ки устухон хӯраду ҷонвар наёзорад. *Саъдӣ*

Пари тират агар бар устухонам соя андозад,
Шавад сабзу асои шахпари боли ҳумо гардад. *Сайидо*

ҲУМОМ *а.* همام калонтари қавм, марди бузургвор, далер, қаҳрамон.

Ба Золи сипаҳбуд супурд он ҳумом,
Заминро бибӯсид Дастони Сом. *Фирдавсӣ*

ҲУМООСО همآسا монанди ҳумо, ҳумомонанд.

Нагардад гар туро вайрона маъмур,
Ҳумоосо дар ин вайрона меракс. *Махфӣ*

ҲУМОЮН همایون **1.** муборак, хуҷаста, фархунда, хуш.

Мавсими наврӯз меояд, ҳумоюн фурсатест,
Ғам мабод онро, ки рӯи дил ба сӯи ишратест. *Исмат*

Бас гирифтам чун ба меҳнат муждаи осудагӣ,
Нодирам монад, ки аз бахти ҳумоюн бишнавам. *Махфӣ*

2. яке аз оҳангҳои мусиқӣ.

ҲУМОЮНБАХТ همایونبخت хушбахт, некбахт.

Ман аввал бас ҳумоюнбахт будам,
Ки ҳам бо тоҷу ҳам бо тахт будам. *Низомӣ*

ҲУМОЮНГОҲ همایونگاه пойтахт, пойтахти подшоҳ.

ҲУМОЮНФОЛ همایونفال хушбахт, некбахт.

Шоҳ чун доя гирифт Абсолро,
То Саломони ҳумоюнфолро
Оварад дар домани эҳсони хеш,
Парварад аз рашҳаи пистони хеш. *Ҷомӣ*

ҲУМРА||ҲУМРАТ *а.* حمره||حمرة **1.** сурхӣ, сурх будан; **2.** *тиб.* бемории боди сурх; саромос.

ҲУМУЗАТ *а.* حموضت туршӣ, туршинокӣ; турш шудан.

Пӯшида намонад, ки ваҳм дар умури табиӣ фаъол аст ва лиҳозо аз тахайюли ҳумузат дар дандон хадар пайдо шавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ҲУМУМ *а.* هموم *ҷ.* **ҳам II||ҳамм.**

Чунон метапидам зи фарти ҳумум,
Гиреҳ дар гиреҳ буд чини ҷабин. (1) *Васлӣ*

ҲУМҚ *а.* حمق аҳмақӣ, аблаҳӣ.

Гурӯҳе аз малоҳида ... гӯянд, ки илми мо ба ҳеҷ чиз дуруст наояд ... ин аз ҳумқ ва ҷаҳолати эшон бувад. *«Кашф-ул-маҳҷуб»*

ҲУН I هون *ниг.* **ҳон.**

ҲУН II هون сиккаи тиллоӣ, ки дар Мадрас ва Дакани Ҳиндустон роиҷ будааст.

Маро, ки худро арзонбаҳо фурӯхтаам,
Чу ҳун ба доғи ғуломӣ ривоҷ деҳ ба Дакан. *«Хизонаи омира»*

ҲУНАР هنر **1.** қобилият, кордонӣ; устодӣ, маҳорат; фазл, фазилат.

Ҳунар—мардумӣ бошаду ростӣ,
Зи каҷжӣ бувад каммию костӣ. *Фирдавсӣ*

Ҳунар бинмой агар дорӣ, на гавҳар,
Гул аз-хор асту Иброҳим — аз озар. *Саъдӣ*

2. касб, пеша.

Агар ба ҳар сари мӯят ҳунар ду сад бошад,
Ҳунар ба кор наёяд, чу бахт бад бошад. *Саъдӣ*

Ҳунар беҳтар аз мулку моли падар. *Зарбулмасал*

аз ҳунар орӣ будан ҳунар надоштан, беҳунар будан.

Равандагони ҳақиқат ба ним ҷав нахаранд
Қабои атласи он кас, ки аз ҳунар орист. *Ҳофиз*

ба ҳунар оростан дар бар кардани ҳунар, аз худ кардани ҳунар.

Ба чандин ҳунар пир оростаст,
Вале не чу хубони навхостаст. *Ҷомӣ*

ҲУНАРВАР هنرور ҳунарманд, одами боистеъдод, пешавари моҳир.

Чун рафт Қасир — он ҳунарвар,
З-он сайдгаҳ андаке фаротар,
Ороста дид марғзоре,
Аз боғи биҳишт ёдгоре. *Ҷомӣ*

Ба зери бори миннат кай ҳунарвар мениҳад гардан,
Наҷунбад Кӯҳкан, гар бар сари ӯ Бесутун афтад. *Сайидо*

ҲУНАРКЕШ هنرکیش ҳунарманд, ҳунарвар.

Чунин гӯянд меъморони ин кох,
Ки чун шуд бар имморат доя густох,
Падид овард устоде ҳунаркеш
Ба ҳар ангушти дасташ сад ҳунар беш. *Ҷомӣ*

ҲУНАРМАНД هنرمند соҳибҳунар; доно, боистеъдод, моҳир.

Куҷо беҳунар шуд асири ниёз,
Ҳунарманд ҳар ҷо бувад сарфароз. *Фирдавсӣ*

Чу буданд ҳар ду ҳунарманду ҷуст,
Хароше наёмад касеро дуруст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҲУНАРПАРВАР هنرپرور тарбияткунанда; ҳунаршинос, ҳунардӯст.

ҲУНАРСАНҶ هنرسنج он кӣ ба ҳунар қимат ва баҳо дода метавонад, ҳунаршинос.

ҲУНАРӢ هنری **1.** мансуб ба ҳунар; **2.** аҳли ҳунар, ҳунарманд.

Ду шоҳзода, ки ҳастанд аз ин дарахти саҳӣ
Мубораку ҳунарӣ, комрону номовар. *Анварӣ*

ҲУНАРҶӮЙ هنرجوی хунарманд, хунарвар.

Ба Эрон нест ҳамчун ӯ ҳунарҷӯй,
Шикофанда ба ҷӯлину синон мӯй.
Фахриддини Гургонӣ

ҲУНГУФТ هنگفت *ниг.* **ҳангуфт.**

ҲУНУД *а.* هنود *исми ҷомеъ* ҳиндиҳо, сокинони мулки Ҳинд.

Мадори гардиши рӯзгори буқаламун ба эътиқоди ҳунуд бар чаҳор давр аст. «*Таърихи Фаришта*»

ҲУНУТ *а.* حنوط *ниг.* **ҳанут.**

ҲУР I *а.* حور *д.* хурӣ, зани бисьёр хушрӯй дар ҷаннат, ки гӯё насиби мӯъминон хоҳад шуд.

Дар сар ҳаваси бутони чун ҳурам бод,
Дар даст ҳамора оби ангурам бод.
Гӯянд ба ман, ки эзидат тавба диҳад,
Гар ӯ диҳад, ман накунам, дурам бод! *Хайём*

Зоҳид агар ба ҳуру қусур аст умедвор,
Моро шаробхона қусур асту ёр — ҳур. *Ҳофиз*

ҳури ин (*инчунин* **ҳурулъин**) занони сафедпӯсти шаҳлочашм.

Менадонам ё маҳӣ, ё офтоб,
Ё фаришта, ё парӣ, ё ҳури ин. «*Хористон*»

ҲУР II هور *ниг.* **ҳӯр.**

ҲУР III||**ҲУРР** *а.* حر **1.** озод.

Мадади сирати ҷавонмардон,
Нақди ҳуррону ноқиди мардон. *Саноӣ*

2. ҷавонмард, наҷиб.

ҲУРДЕС حوردیس хурмонанд; *маҷ.* бисьёр хушрӯй.

Чӣ қадр оварад бандаи ҳурдес,
Ки зери қабо дорад андоми пес. *Саъдӣ*

ҲУРЗОД حورزاد *киноя аз* соҳибҷамол.

Чу Юсуф гарчи набвад ҳурзоде,
Наёбӣ ҳаргиз аз васлаш муроде. *Ҷомӣ*

Бигуфто: Худ он рӯз ҳаргиз мабод,
Ки бошам ҷудо аз ту, эй ҳурзод! *Савдо*

ҲУРИН هرين *ниг.* **ҳурро.**

ҲУРЛИҚО حورلقا зан ё духтари хурчеҳра; *маҷ.* хушрӯ.

ҲУРМАТ I *а.* حرمت иззат, эҳтиром, арҷманди.

Чи неку задаст ин сухан барҳаман:
Бувад ҳурмати ҳар кас аз хештан. *Саъдӣ*

ба ҳурмати ... ба ҳаққи ... (дар мавриди қасам кор фармуда мешавад); **ҳурмат доштан** эҳтиром кардан, мухтарам шумурдан.

... Чун ба Самарқанд Тағшода Бухорхудот ба наздики ӯ рафт ва Наср ӯро киромӣ кард ва ҳурмат дошт ... «*Таърихи Наршахӣ*»

ҳурмат ёфтан сазоворн эҳтиром гардидан, иззату эҳтиром дидан.

Бе хидмати ту кас ба ҷаҳон иззате наёфт,
Шоҳе ки чокари ту нашуд, ҳурмате наёфт.
Камоли Хуҷандӣ

ҳурмат шикастан обрӯи касеро бурдан.

Лекин чу ҳурмати ту надорад, ту аз газоф,
Машкан, зи баҳри ҳурмати ислом, ҳурматаш.
Носири Хисрав

ҳурмати *касе* **бурдан** касеро беҳурмат, беобрӯ кардан.

ҲУРМАТ II *а.* حرمت ҳаром будан, мамнӯъ будан.

Аз ҳурмати фил соиле мепурсид,
Ринде фармуд: Куштанаш мушкил буд. *Бедил*

ҲУРМАТДОН حرمتدان он кӣ ҳурмати касеро ба ҷо меоварад.

Забони бадгӯ, чунонки расми ӯст, маро
Ҷудо фиканд аз он ҳақшиноси ҳурматдон.
Фаррухӣ

ҲУРМАТДОШТ حرمتداشت иззат, эҳтиром.

Аввал ӯро хост ҷустан дар набард,
Баҳри ҳурматдошташ таъхир кард. *Румӣ*

ҲУРМОС هرماس аҳриман, шайтон.

Аз раҳи ном ҳамчу якдигаранд,
Сӯи беақл ҳурмусу ҳурмос. *Носири Хисрав*

ҲУРМУЗ(Д) هرمز||هرمزد **1.** Оҳуромаздс, худои некӣ дар дини зардуштиён.

Чун оини Ҳурмузду Баҳман бувад,
Бар ин кохи фаррух нишеман бувад. *Фирдавсӣ*

2. рӯзи аввали ҳар моҳи шамсӣ.

Сари соли нав ҳурмузи фарвадин,
Баросуда аз ранҷ тан, дил — зи кин. *Фирдавсӣ*

3. сайёраи Муштарӣ (Юпитер).

Ба думми лашкараш Ноҳиду Ҳурмуз,
Ба пеши лашкараш Баҳрому Кайвон. *Дақиқӣ*

4. исми хос; номи подшоҳе дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ.

Чу Ҳурмуз баромад ба тахти падар,
Ба сар барниҳод он кай тоҷи зар. *Фирдавсӣ*

ҲУРМУС(Т) هرمس||هرمست *ниг.* **ҳурмуз(д).**

ҲУРНАЖОД حورنژاد *ниг.* **ҳурзод.**

Ману он ҷаъдмӯи ғолиябӯй,
Ману он моҳрӯи ҳурнажод. *Рӯдакӣ*

ҲУРОҚ *а.* حراق *ниг.* **ҳурроқ.**

ҲУРПАЙКАР حورپیکر зебо, зебопайкар, ҳурқомат.

Суоли шоҳ шуд қанди мукаррар,
Чунин гуфташ ҷавоб он ҳурпайкар. *Ҳозиқ*

ҲУРР *а.* حر *ниг.* **ҳур** III.

ҲУРРА I هره нишастангоҳ, мақъад.

ҲУРРА II هره **1.** як навъ гиёҳе, ки дар миёни гандум ва ҷав мерӯяд ва ба хӯрандааш беҳушӣ ва девонагӣ меоварад; тотура, мастак; **2.** атола.

Ҳурраи нарм пеши ман биниҳод,
Ҳам ба сони яке тале маска. *Ҳаккок.*

ҲУРРИЯТ *а.* حريت озодӣ.

Зоғ гуфт: ... Он лоиқтар, ки бар қазияти ҳуррияти хеш биравӣ ва сухани маро бовар дорӣ.
«*Калила ва Димна*»

ҲУРРО هرا овози ҳайбатноки ҳайвони дарранда, наъра ва ғурриши ҳайвонот.

На овои деву на ҳуррои дад,
Замона забон баст аз неку бад. *Фирдавсӣ*

Зи ҳурруи ҳамла зи ҳурруи теғ
Шуда об хун дар дили тунд меғ. *Низомӣ*

ҲУРРОС I *a.* حرات *ҷ.* ҳорис I.

ҲУРРОС II *a.* حراس *ҷ.* ҳорис II.

ҲУРРОҚ||ҲУРОҚ *a.* حراق қав, латтаи сӯзондашуда барои даргирифтани оташаки чахмоқ.

Бе ту гар боди сабо мевазадам, бар дили реш
Ҳамчунон аст, ки оташ бари ҳурроқ ояд. *Саъдӣ*

ҲУРСИРИШТ حورسرشت хуртабиат; *маҷ.* бисьёр зебо, хушрӯй.

Рӯзи ид асту тарабхона муаттар чу биҳишт,
Ҷоми май софию соқӣ санами ҳурсиришт. *Исмат*

ҲУРУБ *a.* حروب *ҷ.* ҳарб.

Волии ин қалъа ... дар ҳуруб мағлуб шуд.
«Таърихи Фаришта»

ҲУРУЛЪИН *a.* حورالعين *ниг.* ҳур I (ҳури ин).

Шаби реҳлат ҳам аз бистар равам то қасри ҳурулъин,
Агар дар вақти ҷон додан ту бошӣ шамъи болинам. *Ҳофиз*

ҲУРУМ *a.* حرم *ҷ.* ҳаром.

Чашм ҳамегӯяд: Аз ҳарому ҳурум
Баста ҳамедор зинҳор маро. *Носири Хисрав*

ҲУРУР *a.* حرور гармӣ, гармо.

Ҳурури ҳаво ба масобате буд, ки дили санги хоро аз тафи самум пора мешуд. *Авфӣ*

ҲУРУС *a.* حروث *ҷ.* ҳарс I.

ҲУРУФ *a.* حروف *ҷ.* ҳарф.

Барнаёвардам бурун сар аз ҳуруфи сарнавишт
Солҳо ҳар рӯз будам дар дабистони дигар. (I) *Махфӣ*

ҳуруфи доманадор дар алифбои арабӣ ҳарфҳое, ки дар охири худ шакли доира доранд, мас. чим, айн, ғайн, син, шин ва ғ.; **ҳуруфи мӯъҷама** ҳарфҳои нуқтадори алифбои арабӣ; ◇ **ҳуруфи истисно** *грам.* пайвандакҳои 'магар', 'илло', 'сиво', 'ҷуз', 'бидуни', 'ғайр аз'; **ҳуруфи таҳаҷҷӣ** (ё ҳиҷо) алифбо.

ҲУРЧАШМ حورچشم он кӣ чашмони зебо дорад, сиёҳчашм, шаҳлочашм.

Бигӯ, моҳо, нигоро, ҳурчашмо,
Парирӯё, баҳоро, тезхашмо! *Фахриддини Гургонӣ*

ҲУРҚА||ҲУРҚАТ *a.* حرقه||حرقة *ниг.* ҳирқа.

ҲУСН *a.* حسن хушрӯй, зебой, ҷамол.

Ҳуснат ба иттифоқи малоҳат ҷаҳон гирифт,
Оре, ба иттифоқ ҷаҳон метавон гирифт. *Ҳофиз*

Эй наргиси масти туро дар ҳар нафас нозе дигар,
В-эй турраи зулфи туро бо ҳусни ту розе дигар. *Махфӣ*

◇ **ҳусни анҷом** поёни бомуваффақияти коре ё чизе.

Чун ёфт саҳифа ҳусни анҷом,
Бигрифт ҷавону зуд зад гом. *Шоҳин*

ҳусни гулӯсӯз *киноя аз* ниҳояти зебой.

Ҳар куҷо ҳусни гулӯсӯзи ту манзил созад,
Метавон бӯса ба рағбат зи лаби бом гирифт. *Соиб*

Дигар ҳусни гулӯсӯзе, ки имшаб маҷлисоро шуд,
Ки микроз аз пари парвона дорад шамъи маҳфилҳо. *«Хизонаи омира»*

ҳусни ифодат фасоҳат дар ифода, зебо ва осон баён намудани мақсад; **ҳусни матлаъ** байти дуввуми қасида ё ғазал, ки пас аз матлаъ омадааст; **ҳусни маънӣ** зебой ва равшании маъно; **ҳусни мақол** хушгапӣ, гуфтори нағз ва дилчасп; **ҳусни одоб** хушӣ ва писандида будани ахлоқ, хубии рафтору кирдор; **ҳусни оламсӯз** *киноя аз* зебоии аз ҳад зиёд.

Ишқ агар аз ҳусни оламсӯз бардорад ниқоб,
Шамъ чун парвона гардад гирди сар парвонаро. *Соиб*

ҳусни сулук хушрафторӣ, хушмуомилагӣ; **ҳусни тадбир** нектадбирӣ, зиракӣ дар кор; **ҳусни такрор** такрори дилчасп ва форам; **ҳусни талаб** талаб кардани чизе аз касе аз рӯи киноя ва имо, махсусан дар охири қасидаҳо; **ҳусни хитоб** фасоҳат, забоноварӣ, ширинкаломӣ.

Мард бояд ки ба лутфи сухану ҳусни хитоб
Табъи арбоби ситамро зи ситам боз орад. *Ҷомӣ*

ҳусну қубҳ зебой ва зиштӣ, хубӣ ва бадӣ.

Ба ҳусну қубҳ дар сад парда бино,
Ба аҷри неку бад қодир, тавоно. *Нозим*

ҲУСНФУРӮШ حسن‌فروش хушрухе, ки зебоии худро намоиш медиҳад.

Агарчи ҳуснфурӯшон ба ҷилва омадаанд,
Касе ба ҳусну малоҳат ба ёри мо нарасад. *Ҳофиз*

ҲУСНХЕЗ حسن‌خيز ҷоҳое, ки бештарини мардумаш соҳиби ҳусну ҷамол мебошанд.

ҲУСОМ *a.* حسام *ниг.* ҳисом.

ҲУССОД *a.* حساد *ҷ.* ҳосид I.

Ҳуссод ба султон расониданд, ки... панҷоҳ ҳазор дирам нуқра кифоят мекунад. *«Хизонаи омира»*

ҲУСУЛ *a.* حصول 1. ҳосил кардан, ба даст даровардан.

Дар ҳусули амвол эҳтиёти тамом бароварда. *Авфӣ*

2. расидан ба мақсад.

Як дам намеравад, ки на дар хотирӣ, валек
Бисьёр фарқ бошад аз андеша то ҳусул. *Саъдӣ*

ҳусули мақсад ба амал омадани мақсад; **ба ҳусул пайвастан** ба даст омадан, мумкин шудан.

Матлуби деринаи ӯ ба ҳусул пайваст.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

ҲУСУН *a.* حصون *ҷ.* ҳисн.

Сиво рӯз ба рӯз қувват гирифта, бар тамомии қилоъи Кукан истило ёфт ва ҳусуни тозанафаси худ эҳдос намуд. *«Хизонаи омира»*

ҲУТ *a.* حوت 1. моҳӣ; 2. *нуҷ.* номи бурҷи дувоздаҳӯм аз бурҷҳои осмонӣ.

Зуҳал ва Муштарӣ ... дар сейӯм, ки бурҷи Ҳут бувад, воқеъ шуда ... *Аҳмади Дониш*

3. номи моҳи дувоздаҳӯм аз солшумории шамсӣ мутобиқ бо февраль.

ҲУТОМ *a.* حطام 1. резаву шикастаи хасу хошок ва ҳар чизи майдаи беарзиш; 2. *маҷ.* чизи беқадр; моли дуньё.

Зоҳиде дар мнёни мо буд, худро чунон менамуд, ки аз дуньё мўъризам ва ба уқбо мутаарриз, ки ҳаргиз лавси ҳутом ба домани эътисомам нарасида. *«Хористон»*

◇ ҳутоми дуньё (ё дуньявӣ) молу давлати дуньё, ки ба назари одамони порсо гўё беқадру қимат будааст.

...*Мехостем, ки самараи он аз ҳутоми дуньявӣ* ҳар чӣ тамомтар биёбад ва аз хазоини мо ўро насибе бошад. *«Калила ва Димна»*

ҲУФРА *а.* حفره замини кофташуда, чуқурӣ.

Ногоҳ ҳуфрае ба назараш даромад, ки аз он ҷо қадре хок дар роҳи об афтода буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҲУШ||ҲЎШ هش||هوش 1. зиракӣ, ақл, шуур, идрок.

Бимонад бар ту чунин ҷовидон,
Дилу зўри пилу ҳуши мўбадон. *Фирдавсӣ*

2. ҷон, рўҳ.

Бифармуд то Тутиёнушро,
Кушанду баранд аз танаш ҳушро. *Низомӣ*

3. *маҷ.* маъно, мағзи чизе, зубдаи чизе.

Қадаҳ нўш мекарду мекард ғўш,
Ба ҳуши суханҳои ў дода гўш. *Хоҷу*

4. марг.

Варо ҳўш дар Зобулистон бувад,
Ба чанги яли пури Дастон бувад. *Фирдавсӣ*

Чаро бо ман ба талхӣ ҳамчу ҳўшӣ,
Ки бо ҳар кас ба ширинӣ чу нўшӣ.
Фахриддини Гургонӣ

ҲУШБАР هوشبر аз ҳуш баранда, беҳушиовар; масткунанда.

Бифармуд то доруи ҳушбар,
Парастанда омехт бо нўш-бар. *Фирдавсӣ*

ҲУШЕВОР هشیوار *ниг.* ҳашивор.

ҲУШМАНД هوشمند боҳуш, зирак; оқил.

Роҳати худ чун нагирад ҳушманд,
Ранҷи маро боз шиносад ки чанд. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҲУШМАНДӢ هوشمندی хушьёрӣ, зиракӣ, огоҳ будан.

Болои сараш зи ҳушмандӣ
Метофт ситораи баландӣ. *Саъдӣ*

ҲУШПУЛАК هشپلک хуштак.

ҲУШРАБО هوش ربا рабояндаи ақлу ҳуш; *киноя аз* бисьёр зебо.

Бо чунон ҳушрабое чӣ кунад ҳуш маро?!*

ҲУШЬЁР هوشیار||هشیار 1. боҳуш, зирак, бофаросат, боақл, доно.

Зи хешон тане чанд бо ҳуд бибурд,
Касоне ки буданд ҳушьёру гурд. *Фирдавсӣ*

2. муқобили маст.

Биёр бода, ки дар боргоҳи истиғно
Чӣ посбону чӣ султон, чӣ ҳушьёру чӣ маст.
Ҳофиз

Тамоми майкадаҳоро ба ҳукми дил гаштам,
Ба даври чашми ту як кас наёфтам ҳушьёр.
Мулҳам

ҳушьёр гардидан бедор шудан баъд аз мастӣ; ба худ омадан.

Чу ҳушьёр гардад падар, бегумон,
Саворон фиристад паси ман дамон. *Фирдавсӣ*

ҲУШЬЁРДИЛ هوشیاردل||هشیاردل дилогоҳ, бедордил.

Чунин девонаи ҳушьёрдил бош,
Биё, Мулҳам, зи шўри худ хиҷил бош! *Мулҳам*

ҲУҚБ *а.* حقب муддати 70-80 сол; *маҷ.* солҳои дароз, солҳои сол.

ҲУҚНА *а.* حقنه имола, клизма.

Табибон ҳарчанд гуфтанд, ки ҳуқна мебояд кард, қабул накард. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲУҚУҚ *а.* حقوق *ҷ.* ҳақ(қ).

Эй ҷавонмард, туро дар зиммаи ман ҳуқуқи бисьёр аст, воҷиб аст бар ман, ки туро бар хасми ту далолат кунам. (2) *Ҷомӣ*

ҲУҚҚА *а.* حقه 1. қуттичаи чўбин, қуттича; сандуқчаи ҷавоҳирот.

Гар ў ҳуққаҳо дорад аз лаълу дур,
Маро ҳуққае ҳаст аз лаъл пур. *Низомӣ*

2. *киноя аз* даҳани ёр.

Ё худ, ки ба ҳарфи ў кунад гўш
В-аз ҳуққаи ў кунад шакар нўш. *Шоҳин*

ҳуққаи ангубин *киноя аз* даҳони маъшуқа.

Шуд аз сари зину дар ваӣ омехт,
В-аз ҳуққаи ангубин гуҳар рехт. *Шоҳин*

ҳуққаи гуфтугўӣ *киноя аз* даҳон.

Қиссаи ман магар кунун оби ду чашм гўядат,
З-он ки бибаст ҳайратат ҳуққаи гуфтугўйро.
Хисрави Деҳлавӣ

ҳуққаи ёқут *киноя аз* даҳани маъшуқа.

Зи абри дидаи худ ҳар гуҳар, ки меборам,
Нисори ҳуққаи ёқути нўшханди ту бод. *Исмат*

ҳуққаи марҳам *киноя аз* лабу даҳони маҳбуба.

Маҷрўҳи туам, шояд агар захм бибандӣ,
Раҳме куну он ҳуққаи марҳам бикушоӣ. *Хоқонӣ*

ҳуққаи марҷон *киноя аз* лабу даҳони маъшуқа.

Суфтам аз мисқаби алмос, кашидам бар гўш
Дурри ҳар нукта, ки з-он ҳуққаи марҷон афтод.
Шоҳин

ҳуққаи мино (ё **сабз**) *киноя аз* осмон.

Ба ин ҳуққаи сабз чандин маноз,
Ки ҳам мўҳрабоз асту ҳам ҳуққабоз. *Ҳофиз*

Чу дасти қудрати харроти ҳуққаи мино
Фишонд бар рухи кофур анбари соро ...
Убайди Зоконӣ

ҳуққаи нўш *киноя аз* даҳони маъшуқа.

Бибўсид бар ҳуққаи нўши ў,
Сухан гуфт чун ҳалқа дар гўши ў. *Низомӣ*

ҳуққаи сабз *ниг.* **ҳуққаи мино; ҳуққаи хок** *киноя аз* қабр, гўр, лаҳад.

Он кас ки замину чарху афлок ниҳод,
Бас доғ, ки бар ин дили ғамнок ниҳод.
Бисьёр лаби лаълвашу рўи чу моҳ
Дар зери замину ҳуққаи хок ниҳод. *Хайём*

аз ҳуққаи лаъл гавҳар афшондан *киноя аз* аз даҳони базеб суханҳои дилфиреб гуфтан(-и маъшуқа).

Аз ҳуққаи лаъл гавҳар афшонд
В-аз пистаи шўр шаккар афшонд. *Ҷомӣ*

3. қуттии найрангбозон; найранг.

ҲУҚҚАБОЗ حقه‌باز найрангбоз; фиребгар, қаллоб.

Ногоҳ шӯъбадаи фалаки ҳуққабоз асари зарби он мӯҳра ба боли он шикастабол расид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Сӯфӣ ниҳод дому сари ҳуққа боз кард,
Буньёди макр бо фалаки ҳуққабоз кард. *Ҳофиз*

ҲУҚҚАБОЗӢ حقه‌بازی маккорӣ, фиребгарӣ; найрангбозӣ.

Нарасад вақти чорасозии ман
Мӯҳраи ту ба ҳуққабозии ман. *Низомӣ*

Ҳаво дар ҳубоб аз паи ҳуққабозӣ
Мушаъбидсифат рафта дар зери ховар. *Мушфиқӣ*

ҲУҶАРОТ *а.* حجرات *ҷ.* ҳуҷра||ҳуҷрат.

Аксар мадрасаҳо ва масоҷид аз дарсу намоз таътил ёфт, ҳуҷароти мадорис каҳхонаи хари обкаш ва ғалладони баққол шуд ... *Аҳмади Дониш*

ҲУҶАҶ *а.* حجج *ҷ.* ҳуҷҷат.

Ҳон! Рост бирав, ки роҳ каҷ нест,
Ҳоҷат ба далоилу ҳуҷаҷ нест. (1) *Файзӣ*

ҲУҶБ *а.* حجب шарм, ҳаё, шармгинӣ.

Ҳуҷби зи андоза фузунтар бад аст. *Зарбулмасал*

ҲӮҶРА||ҲУҶРАТ *а.* حجره||حجرة хонаи хурд, умуман хоначаҳои истиқоматӣ дар мадраса ва паҳлуи масҷид.

Зан аз ҳуҷра рафту ба айвон расид,
Нигаҳ кард Синдухт, ӯро бидид. *Фирдавсӣ*

Дар ҳуҷраи хос бурду дар баст
В-он меҳр ба бурҷи моҳ пайваст. *Шоҳин*

ҲУҶУБ *а.* حجب *ҷ.* ҳиҷоб.

Дидаҳо бояд сабабсӯрохкун
То ҳуҷубро барканад аз беху бун. (1) *Румӣ*

ҲУҶУМ I *а.* حجوم *ҷ.* ҳаҷм.

ҲУҶУМ II *а.* هجوم ҳамла; тохтутози якборагӣ ба болои душман.

Аз паи ҳам корвони гул ба бустон омада,
Метавон гуфт аз ҳуҷуми корвон бустон сарост. *Сайидо*

Даҳонам аз ҳуҷуми талхии даҳр
Шуда чун коми афъӣ маъдани заҳр. *Шоҳин*

ҲУҶӮЪ *а.* هجوع хоб; осоиш, истироҳат.

Ҳама шаб набудаш қарору ҳуҷӯъ
Зи тасбеҳу таҳлилу моро зи ҷӯъ. *Саъдӣ*

ҲУҶҶАТ *а.* حجت **1.** далел, бурҳон; асос.

Ҳар кӣ ҳуҷҷат хоҳадат, орӣ ҷавобаш теғи тез,
Ҳуҷҷат ар теғ асту бас, дарсу мақолат чист пас? *Носири Хисрав*

Туро гар бувад даъвии обрӯй,
Ба даъвои ин қавм ҳуҷҷат маҷӯй. *Шоҳин*

ҳуҷҷати сотеъ далели ошкор, далели возеҳ ва бурро.

Эҳёи мавто далеле қотеъ ва ҳуҷҷате сотеъ аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ҳуҷҷати қотеъ далели қатъӣ — бурранда; **ҳуҷҷат ангехтан** далел овардан.

Басе ҳуҷҷат ангехт бар дини пок,
Иморат басе кард бар рӯи хок. *Низомӣ*

2. баҳс, мунозара; якраҳагӣ, инод.

На хобаш гирифтӣ ба шаб як нафас,
На аз дасти фарьёди ӯ хоби кас,
Ниҳоде парешону табъе дурушт,
Намемурду халқе ба ҳуҷҷат бикушт. *Саъдӣ*

3. *д.* унвоне, ки ба дувоздаҳ имом ва ба ҷонишинони онҳо дода мешудааст.

...Ва ин замин бе ҳуҷҷати худои таоло набудааст. *«Таърихи Табарӣ»*

ҲУҶҶАТНАМОЙ حجت‌نمای он кӣ барои исботи гуфтаи худ далеле дорад.

Пижӯҳандае буд ҳуҷҷатнамой,
Дар он анҷуман гашт шоҳозмой. *Низомӣ*

ҲУҶҶОБ *а.* حجاب *ҷ.* ҳоҷиб I.

Пас ҳуҷҷоб ва куттоб ва маориф номзад фармуд. *Авфӣ*

Ҳуҷҷоб ва нуввоб бар дараш саф зада ... *Аҳмади Дониш*

ҲУҶҶОҶ *а.* حجاج *ҷ.* ҳоҷ(ҷ).

Шайёде гесӯвон бофта буд ба сурати алавиён ва бо қофилаи ҳуҷҷоҷ ба шаҳр даромад дар ҳайати ҳоҷиён. *Саъдӣ*

ҲӢ||ҲИЯ *а.* هی *муаннаси* ҳува.

ҲӮЙ هوی **1.** оҳ, вой, афсӯс, дареғ.

Ҳама чашм пуробу дил пур зи ҳӯй
Ба Тӯси сипаҳбуд намуданд рӯй. *Фирдавсӣ*

2. нидоест, ки барои даъват ва тарғиб истеъмол мешавад.

Гаҳ ба як ҳамла сипоҳе мешикаст,
Гаҳ ба ҳӯе қалбгоҳе медарид. *Ҳофиз*

ҲӮР هور **1.** офтоб.

Чу ҳурам ниҳону чу ҳӯр ошкоро,
Ва лек аз ҳақиқат на ҳӯрам на ҳурам. *Саноӣ*

2. *маҷ.* бахт, толеъ.

Зи Бежан фузун буд Ҳумон ба зӯр,
Ҳунар айб гардад, чу баргашт ҳӯр. *Фирдавсӣ*

ҲӮШ هوش||هش *ниг.* ҳуш.

Ч

Ч ҳарфи сию ҳаштӯми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои арабии тоҷикӣ — ҳарфи ج; *ниг.* ҷим 1.

ЧАБАЛ *а.* جبل кӯҳ.

Фикри ман чист пеши ҳиммати ӯ?
Нахл кӯтаҳ бувад ба пои ҷабал! *Саъдӣ*

Зи «лонусаллим»-и ман баҳр мунҷамид гардад,
Чаро нашояд, агар ҳам равад зи ҷой ҷабал. *Восифӣ*

ҷабали росих кӯҳи устувор, маҳкам ва матин.

Ӯ монанди ҷабали росих бар заҳмати авосиф ва садмати азлол таҳаммул менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЧАБАЛӢ جبلی мансуб ба ҷабал.

Яманро шаҳрҳои бисьёр аст ва хуштар аз ҳама ҷаҳон аст, зеро ки ҳам ҷабалист ва ҳам баҳрист ва ҳам баррист ва ҳам саҳлӣ. *«Таърихи Табарӣ»*

ҶАБАРИЯ *а.* جبریه *д.* фирқае (мазҳабе) аз ислом, ки ба эътиқоди онҳо тамоми корҳои инсон бе ихтиёр ва ироди ӯ фақат бо хости худо рӯй медиҳад.

ҶАБАРУТ *а.* جبروت қудрат ва тавоноии тамом, азамат ва бузургӣ.

Оламе дар тахайюли ҷабарут
Дорад аз пашми ганда боди бурут. *Бедил*

Қутбшоҳ аз ҷабарут ва нахвати Ҳусайн-низом тарсида намехост, ки қувват ва шавкати ӯ зиёд шавад. *«Таърихи Фаришта»*

ҶАБАРӢ||ҶАБРӢ *а.* جبری мансуб ба ҷабария.

Суннӣ аз тасбеҳи ҷабрӣ бехабар,
Ҷабрӣ аз тасбеҳи суннӣ беасар. *Румӣ*

ҶАББОР *а.* جبار **1.** соҳиби тавоноӣ ва қудрат.

Қавме бошавкат, ҷаббор буданд ва аксари рӯи заминро бигирифтанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ниҳебаш қалби сардорон шикаста,
Шукӯҳаш пушти ҷабборон шикаста.
Хисрави Деҳлавӣ

ҷаббори (ҳама) олам *киноя аз* худо.

Наъли суми шабрангат тоҷи сари ҷабборон,
Ҳофиз сару тоҷатро ҷаббори ҳама олам. *Ҳоқонӣ*

2. бисьёр ҷабр ва зулмкунанда, золим.

Подшоҳи бузург ва ҷаббор бар чокаре хашм гирифтӣ, ӯ он чокарро низ лат задӣ ва фурӯ гирифтӣ. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Ситамкорону ҷабборон бипӯшиданд аз саҳмат,
Ҳама сарҳо ба чодарҳо, ҳама руххо ба меъҷарҳо.
Манучеҳрӣ

ҶАББОРӢ جباری **1.** соҳибиқтидорӣ, тавоноӣ; **2.** зулму ҷабркунандагӣ; зӯроварӣ.

Ҳанӯзам нози давлат менамоӣ,
Ҳанӯз аз роҳи ҷабборӣ дароӣ. *Низомӣ*

ҶАБИН *а.* جبین **1.** пешонӣ, ҷабҳа, носия.

Араҳи хаё аз ҷабини ӯ равон шуд. *Авфӣ*

Маҳи ҷабини ту оромгоҳи нури сафост,
Сафои нур ба хуршеду моҳтоб диҳад. *Васлӣ*

ҷабин фарох кардан а) чеҳра кушод кардан; б) *маҷ.* шоду хурсанд шудан.

Шар даромад фарох карда ҷабин,
Фориғ аз Хайр бӯса дод замин. *Низомӣ*

2. *маҷ.* рӯй, сатҳ.

... Ки ҳеҷ оинаро занг бар ҷабин нанишаст,
Ки боз килкаш он зангро аз он назудуд.
Бадри Чочӣ

ҶАБИРА جبیره: **ҷабира шудан** ҷамъ шудан, гирд омадан.

Бифармудшон, то ҷабира шуданд,
Ҳизабри жиёнро пазира шуданд. *Фирдавсӣ*

ҶАБОБИРА *а.* جبابره *ҷамъ* **1.** *ҷ.* ҷаббор; **2.** тоғиён, гарданкашон.

Муҳорабаи ҷабобираро саҳл ангоштанд. (2)
«Равзат-ус-сафо»

3. нирумандон, қавиён, зӯрмандон, боқувватон.

Ҷабборон мардумоне буданд ба боло бист араш ва қуввааи эшон дархури эшон ... аз қуввате, ки доштанд, эшонро ҷабобира хонданди. *«Таърихи Табарӣ»*

ҶАБОН *а.* جبان тарсӯ, тарсончак, буздил.

Шери пурдилро кунад фарри ҷабини ту ҷабон,
Хасми мухтиро кунад раъи мусиби ту мусоб.
Муиззӣ

Ҳар лаҳза шавад румҳи ту дар дасти ту шакле,
Азбаски биҷунбад чи шуҷоу чи ҷабонро. *Анварӣ*

ҶАБОНАТ *а.* جبانت тарсончакӣ, буздилӣ; тарс.

Нашунидаӣ, ки ҳар кӣ хиёнат варзад, дасташ аз ҷабонат биларзад. *Саъдӣ*

ҶАБР I *а.* جبر зӯрӣ, ситам, ҷавр, зулм.

Ҳам ба худ мекард ӯ ҷабру ҷафо,
Ҳам ба худ мекард ӯ меҳру вафо. *Шоҳидӣ*

Чун коре ба ҷабр дар гардани касе афганданд ва ӯро забти он муяссар нашавад, ... ваболи он ҳам ба султон роҷеъ гардад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҶАБР II *а.* جبر **1.** устухонбандӣ кардан; **2.** дуруст кардан, ба ҳоли аввала овардан.

Ба ҷабри хотири мо кӯш, к-ин кулоҳи намад
Басо шикаст, ки бо афсари шаҳӣ овард. *Ҳофиз*

Агар дар яке халале воқеъ гардад, аз дигаре ҷабри он ҳосил гардад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ҷабр кардан дуруст кардан; пур кардани ҷои коста ва холишуда.

Туро дар ин навбат фалак ёварӣ карду иқбол раҳбарӣ, ки соҳибдавлате ба ту расид ва бар ту бибахшоид ва касри ҳолатро ба тафаккуде ҷабр кард.
Саъдӣ

ҶАБР III *а.* جبر илми алҷабр, алгебра.

ҶАБРӢ *а.* جبری *ниг.* **ҷабарӣ.**

ҶАБҒАТ||ҶАБҒУТ جبغت||جبغوت латта, пахта, пашм ва ғ., ки ба даруни кӯрпа, болиш ва монанди он меандозанд.

Ғами аёл набуду ғами табор набуд,
Дилам барош биёганда буд чун ҷабғут. *Тайён*

ҶАБҲА||ҶАБҲАТ *а.* جبهه||جبهت пешонӣ, ҷабин.

Даст бар рӯ бизаду бар сару бар ҷабҳат,
Гуфт бисьёр ло-ҳавла ва ло-қуввват. *Манучеҳрӣ*

ҷабҳаи пурчин пешонаи чиндор; пешонии пуроҷинг.

Акси по оинаро карда ғубори дилкушо,
Метавон гулдаста баст аз ҷабҳаи пурчини мо. *Сайидо*

◇ **ҷабҳаи моҳро бӯсидан** *киноя аз* сарбаландӣ ва сарафрозӣ доштан.

Духулзан ба чавгон дароянда кӯс,
Алам ҷабҳаи моҳро дод бӯс. *Хоҷу*

ҶАБҲАСОӢ جبهه‌سائی пешонӣ ба замин молидан, пешонӣ мондан ва сондан, саҷда кардан ҳамчун таъзим, изҳори итоат ва хоксорӣ.

Чароғи шӯъла равшан метавон кард аз ғубори ӯ,
Ба куи ӯ намедонам, ки гарми ҷабҳасоӣ шуд.
Шавкат

ҶАБҲАТ *а.* جبهت *ниг.* **ҷабҳа.**

ҶАВ I جو ғаллае, ки бештар ба чорпоён медиҳанд ва аз он нон ҳам мепазанд; ◇ **як ҷав** каме, андаке.

Ҳасуде, ки як чав хиёнат надид,
Ба кораш наёмад, чу гандум тапид. *Саъдӣ*

чав ба чав нуқта ба нуқта, ҳарф ба ҳарф, ҳама, тамоман.

Замин чун чав шуда дар зери пояш,
Фалакро чав ба чав паймуда рояш. *Низомӣ*

чаве андаке, каме.

Қасеро, ки бошад чаве ақлу хуш,
Бувад аз насабнома хондан хамӯш. *Ҳотифӣ*

ба чаве ба қадри чаве, каме, андаке.

Ҳар гуфт: ... аз ғами алаф талаф шудам ва ӯ ба чаве бок надорад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ба чаве фурӯхтан ба баҳои ночиз фурӯхтан.

Осмон, гӯ, мафурӯш ин азамат, к-андар ишқ
Хирмани маҳ ба чаве, хӯшаи Парвин ба ду чав. *Ҳофиз*

ЧАВ II ||ЧАВВ *а.* جو фазо; атмосфера.

Нафитодаст туро кор ба чавви фалакӣ,
Нарасидаст тилои ту ба санги маҳакӣ. *Шавкат*

ЧАВАЛОН *а.* جولان *ниг.* **чавлон.**

ЧАВВ *а.* جو *ниг.* **чав II.**

ЧАВВОЛ *а.* جوال **1.** чавлонкунанда; **2.** *маҷ.* чаҳанда.

Гурба берун, саг аз дарун чаввол,
Чист ин коркарду касби ҳалол. *Саноӣ*

ЧАВВОЛА *а.* جواله *муаннаси* **чаввол; шӯълаи чаввола** гардиши оташӣ, ки аз тезу шиддатнок кардани оташ ба назар менамояд, печ хӯрда ба ҳаво чаҳидани оташ.

Баски бе лаълаш шаробам оташи ҳал кардааст,
Шӯълаи чаввола донам гардиши паймонаро. *Шавкат*

ЧАВДАТ *а.* جودت некӣ, хубӣ, неку шудан; фазилат, бартарӣ.

Аз чавдати табъи ҳар чаводе
Бар чудии табъаш истодӣ. *Ҷомӣ*

Ҳеҷ умматеро он ҳиддату чавдати хотир набуда. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

чавдати қареҳа хубӣ ва равшании идрок, мавзунии табъ ва истеъдоди хуб (дар шеъргӯӣ).

Рӯзе мавлоно Шамсуддин Муҳаммади Ҷоҷармӣ аз чавдати қареҳаи шоҳзода сухан мегуфт. *«Равзат-ус-сафо»*

ЧАВЗ جوز *шакли арабишудаи* **гавз.**

Дили зирак ба сони лавз бувад,
Дили нодон чу пӯсти чавз бувад. *Саноӣ*

Пиреро дид, ки дарахти чавз менишонд. *Авфӣ*

Одамиро забон фазиҳа кунад,
Чавзи бемағзро сабуксорӣ. *Саъдӣ*

чавзи ҳиндӣ чормағзи ҳиндӣ, кокос.

Ду рух чун чавзи ҳиндӣ раста-раста,
Ду ҳанзал ҳар яке заҳре сиришта. *Низомӣ*

◇ **чавз бар гунбад андохтан** *кинoя аз* кори бефоида кардан.

Чу оҷиз шуданд андар он тохтан
Ва з-он чавз бар гунбад андохтан. *Низомӣ*

ЧАВЗАН جوزن тоифае аз соҳирони қадими Ҳиндустон; *муҷ.* **доназан.**

Зи Ҳиндустон омада чавзане,
Ба ҳар чав, ки зад, сӯхта хирмане. *Низомӣ*

ЧАВЗБУН جوزبن дарахти чормағз.

Мефитод аз чавзбун чавз андар об,
Бонг меомад, ҳамедид ӯ ҳубоб. *Румӣ*

ЧАВЗО *а.* جوزا **1.** гӯспанди сиёҳи миёнсапед; **2.** *нуҷ.* номи бурҷест аз дувоздаҳ бурҷи фалакӣ, ки Офтоб 23-ӯми май ба он дохил мешавад; ин бурҷ ба шакли ду кӯдаки тавъами пушт ба пушт тасвир меёбад, Дупайкар.

Уторид ба Чавзо бурун тохта,
Маҳу Зӯҳра дар Савр дам сохта. *Низомӣ*

Гирифт оташи хашм дар вай азим,
Сараш хост кардан чу Чавзо ду ним. *Саъдӣ*

ЧАВЛАХ جولخ матои пашмин, ки аз он хӯрҷину ҷувол медӯзанд.

ЧАВЛАХӢ جولخی чавлахпӯш, пашминапӯш, қаландари жандапӯш.

ЧАВЛАҚ *а.* جولق *шакли арабишудаи* **чавлах.**

ЧАВЛАҚӢ *а.* جولقی *шакли арабишудаи* **чавлахӣ.**

Чавлақие сарбараҳна мегузашт,
Бо сари бемӯ чу пушти тосу ташт. *Румӣ*

ЧАВЛОН||ЧАВАЛОН *а.* جولان **1.** ҳаракатҳои пай дар пай, ҳаракатҳои гирд бар гирд; ҷунбиш ва ларзиши пай дар пай.

Зодаи хуршед дар тоб аст аз рухсори ту,
То чаро зулфат бар он гулгун ба чавлон омадаст. *Анварӣ*

2. *давидан*ҳ*ои тез(-и асп).*

Пушта чун ҳомун кунад, ҳомун чу пушта
Пӯяи чавлони рахши роҳворат. *Анварӣ*

3. аспдавонӣ, тохтутоз дар майдон.

Ҳар самт ғуборе, ки зи чавлони ту хезад,
Чун бод хӯрад шери алам шери жиёнро. *Анварӣ*

Падар ҳар дуро саҳмгин мард ёфт,
Талабгори чавлону новард ёфт. *Саъдӣ*

4. рафтори хиромон.

Зулфи хотуни зафар шефтаи парчами туст,
Дидаи фатҳи абад ошиқи чавлони ту бод! *Ҳофиз*

Омаду дар пеши ман аз ноз чавлон карду рафт,
Қасри буньёди диламро сахт вайрон карду рафт. *Туғрал*

чавлон кардан а) озод ҳаракат кардан ба ҳар тараф; ҳаракати сахт ва тез кардан.

Ҳар як аз соҳибхирадро се беақл лоақал даркор аст, то ақли ӯ чавлон кунад. *Аҳмади Дониш*

б) хиромон рафтан, ҷилвакунон рафтан.

ЧАВЛОНВАР جولانور чавлонкунанда, тез ҳаракаткунанда ва чаққон.

Саворону гавону пурдилону сафдарон бинӣ,
Қамандандозу ханҷаргиру новакбору чавлонвар. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЧАВЛОНГОҲ||ЧАВЛОНГАҲ جولانگاه||جولانگه майдон, майдони асптозӣ; ҷои гаштугузор ва сайр.

Рост шав дар роҳ, макру ғадрро як сӯ бинеҳ,
З-он ки ин майдони мо ҷавлонгаҳи ғаддор нест.
Шамси Табрезӣ

Душманаш бошад сипоҳи шому дар ҷавлонгаҳаш
Шаб ҳама шаб резаҳои шиша мерезад ба роҳ.
Восифӣ

ҶАВЛОНШИТОБ جولان‌شتاب тезҳаракат, тездав.

Агар ин аст тундӣ тавсани ҷавлоншитобашро,
Ғубори роҳ шав, то вораси бӯси рикобашро.
Туғрал

ҶАВО *а.* جوی шавқу ҳаво, ишқу ҳавас, эҳтирос.

Дил ҷаво надҳад ба боғи нӯҳ фалак,
Қ-офтоберо харидор омадаст. *Хоқонӣ*

ҶАВОБ *а.* جواب сухани муқобили суол ва пурсиш, посух; **ҷавоби дур аз кор** ҷавоби номуносиб, дурушт.

Султон Муҷоҳидшоҳ аз шунидани ин ҷавоби дур аз кор даст ба хизонаи падар карда, ба таҳийяи хайл ва ҳашам пардохт ... ва ба эҳзори лашкар фармон дод. *«Таърихи Фаришта»*

ҷавоби шофӣ ҷавоби росту дуруст ва қатъӣ.

Ҳар даъвое, ки мекард, Холид ҷавоби шофӣ мегуфт. *Авфӣ*

ҷавоб боздодан ҷавоб гардондан.

Ҷавоби саломи раҳӣ боздеҳ,
Саломуналайк, эй ҷафопеша ёр! *Анварӣ*

ҶАВОД I *а.* جواد асп, аспи хушзот, аспи тездав.

Вазир ... инони ҷаводи калом ба ҷониби муҳимми заргар мунъатиф сохт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҶАВОД II *а.* جواد сахӣ, саховатманд, ҷавонмард.

Аз дасти тиҳӣ карам наёяд,
Ҳарчанд дилаш ҷавод бошад. *Саъдӣ*

Мардуми ҷавод ва карим ... ба ҷиҳати ғурабо бо манзил ва маош мураттаб медоранд.
Аҳмади Дониш

ҶАВОЗ *а.* جواز **1.** иҷозат, рухсат, изн.

Бад-ӯ паҳлавон гуфт, к-эй девсоз,
Ҷаро рафтӣ аз назди ман бе ҷавоз? *Фирдавсӣ*

Ҳар дам ба хуни дида чӣ ҳоҷат вузӯ, чу нест
Бе тоқи абрӯи ту намози маро ҷавоз. *Ҳофиз*

2. иҷозатнома, нишон, коғаз барои озод сафар кардан, гузарнома.

Маро гуфт: Киштӣ марон, то нахуст
Ҷавозе биёбӣ ба мӯҳрам дуруст ... *Фирдавсӣ*

Қас аз Ироқ бе ҷавози Маъмун натавонист омад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

3. раҳой, рухсати раҳой.

Қас аз озмоиш наёбад ҷавоз,
Нишеб оядаш, чун шавад бар фароз. *Фирдавсӣ*

ҶАВОЗИБ *а.* جواذب *ҷ.* **ҷозиба.**

ҶАВОИЗ *а.* جوائز *ҷ.* **ҷоиза.**

Халаф даст ба ҷавоиз ва мавоҳиб ва атийёт баркушода ... (1) *«Равзат-ус-сафо»*

ҶАВОН||**ҶУВОН** جوان одам, ҳайвон ва ё дарахт, ки ба ҳадди миёнаи умри табиии худ ҳанӯз нарасидааст, барно; *муқобили* **пир 1.**

Ҷувон гарчи шоҳи дабирон бувад,
Гаҳи ҷорҳ мӯҳтоҷи пирон бувад. *Фирдавсӣ*

Насиҳат гӯш кун, ҷоно, ки аз ҷон дӯстгар доранд
Ҷавонони саодатманд панди пири доноро. *Ҳофиз*

◇ **ҷавонони чаман** *киноя аз* гулҳои чаман.

Эй сабо, гар ба ҷавонони чаман боз расӣ,
Хидмат аз мо бирасон сарву гулу райҳонро!
Ҳофиз

ҷавон будани бахти касе хушбахт будани касе.

Даромад ба айвони шоҳаншаҳӣ,
Ки бахтат ҷавон боду давлат раҳӣ! *Саъдӣ*

ҶАВОНБАХТ||**ҶУВОНБАХТ** جوان‌بخت хушбахт, некбахт.

Ҷавонбахт пирони бисьёрдон,
Ҳама кордида, ҳама кордон. *Ҳотифӣ*

ҶАВОНДАВЛАТ||**ҶУВОНДАВЛАТ** جوان‌دولت хушбахт, бобахту иқбол.

...Ки аз ҷумлаи тоҷдорони Рум
Ҷувондавлате буд з-он марзу бум. *Низомӣ*

ҶАВОНИБ *а.* جوانب *ҷ.* **ҷониб 1.**

Саворон аз атроф ва ҷавониби ӯ даромаданд.
«Равзат-ус-сафо»

Дардо, ки бар дари худ борам надод дилбар,
Чандон ки аз ҷавониб ангехтам васоил. *Ҳофиз*

ҶАВОНМАРГ||**ҶУВОНМАРГ** جوان‌مرگ он кӣ дар ҷавонӣ мурдааст.

ҶАВОНМАРД||**ҶУВОНМАРД** جوان‌مرد **1.** марди ҷавон, ҷавон.

Ҷавонмардо, ҷавонмардӣ биёмӯз,
Зи мардони ҷаҳон мардӣ биёмӯз. *Ҷомӣ*

2. ҳимматбаланд, олиҳиммат; сахӣ, бахшанда.

Саросар ҷаҳон пеши ӯ хор бӯд,
Ҷавонмард буду вафодор буд. *Фирдавсӣ*

Ҷавонмарду хушхулқу бахшанда бош,
Чу ҳақ бар ту пошад, ту бар халқ пош! *Саъдӣ*

ҶАВОНМАРДӢ||**ҶУВОНМАРДӢ** جوان‌مردی ҳимматбаландӣ, олиҳимматӣ; саховат, бахшандагӣ.

Ҳар кӣ фарьёдраси рӯзи мусибат хоҳад,
Гӯй: Айёми саломат ба ҷавонмардӣ кӯш! *Саъдӣ*

ҶАВОНРОЙ||**ҶУВОНРОЙ** جوان‌رای дорои ақли салим, салимақл.

Ҷавонрою равшандилу пири деҳ,
Куҳанпиру навбоваву мири деҳ. *Хоҷу*

ҶАВОНӢ||**ҶУВОНӢ** جوانی шабоб; барнои; *муқобили* **пирӣ.**

Кушода забону ҷавонит ҳаст,
Сухан гуфтани паҳлавонит ҳаст. *Фирдавсӣ*

Ҳосили давлати ҷавонии хеш
Домане пур зи обу хун дорам. *Анварӣ*

ҶАВОР *а.* جوار наздикӣ, ҳамсоягӣ.

Пас гуфт, ки дар диёри мо бош,
Сокин шуда дар ҷавори мо бош! *Ҷомӣ*

ҶАВОРЕҲ *а.* جوارح *ҷ.* **ҷориҳа.**

Басар дар сару фикру рою тамиз
Ҷавореҳ ба дил, дил ба дониш азиз. (2) *Саъдӣ*

Укоб дар миёни чаворех чун шер аст дар миёни сибоъ. (4) *Авфй*

Дар ин асно бурудате қавй ва сармое азим дар ҳаво падид омад, чунончи аъзо ва ҷаворех аз кор-ҳо бозмонданд. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

ҶАВОРӢ *а.* جواری *ҷ.* **ҷория I.**

Аз мушоҳадаи он [чароғ] нисо ва ҷавориро ҳоли ғариб рӯй диҳад. (1) *«Илми симиё»*

[Сулаймон] ангуштарии хешро ба ҷорияе аз ҷа-ворӣ ... супурд. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

ҶАВОСИС *а.* جواسیس *ҷ.* **ҷосус.**

Пас аз муроҷаат ҷавосисро амр фармуд, то дар талаби Довуд муҷид бошанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҶАВОҲИР *а.* جواهر *ҷ.* **ҷавҳар.**

Дар полони ӯ харитаи пур аз ҷавоҳири нафис бахия кардаам. (1) *Авфӣ*

Яке аърозу он дигар ҷавоҳир,
Чунин гуфтанд устодони моҳир. (2)
Носири Хисрав

ҶАВОҲИРДОРУ جواهردارو навъе аз сурма, ки ба чашм қуввват медиҳад ва ба он ҷавоҳиротро ҳал мекунанд.

Марди соддадил гуфт: Эй табиб... ман аз дарди шикам меналам ва ту ҷавоҳирдору дар чашми ман мекашӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҶАВОҲИРНИГОР جواهرنگار гавҳарнишонда, гавҳаркӯб, мурассаъ ба ҷавоҳир.

Дар он пайкари осмониқтидор
Ниҳоданд тахти ҷавоҳирнигор. *Ҳотифӣ*

ҶАВОҲИРНИСОР جواهرنثار ҷавоҳирпош, гавҳарпош; ◇ **килки ҷавоҳирнисор** *киноя аз* қалам.

Баровард килки ҷавоҳирнисор
Чу заррин тазарве ба минқори қор. *Ҳоҷу*

ҶАВР *а.* جور зулму ситам, ҷафо; озор; *муқобили* **адл.**

В-агар ҷавр дар подшоҳӣ кунӣ,
Пас аз подшоҳӣ гадоӣ кунӣ. *Саъдӣ*

ҷавр бурдан (ё кашидан) ҷафо ва ситам кашидан, зулму ситам ва озор дидан.

Сахт аст пас аз ҷоҳ таҳаккум бурдан,
Хӯ карда ба ноз ҷаври мардум бурдан. *Саъдӣ*

Аз ошиқӣ насиби ман ин шуд, ки рӯзу шаб
Ҷаври рақибу таънаи бадхоҳ мекашам. *Ҷомӣ*

ҶАВРПЕША جورپیشه золим, ситамгар.

Накунад ҷаврпеша султонӣ,
Ки наёяд зи гург чӯпонӣ. *Саъдӣ*

ҶАВСАНГ جوسنگ санге, ки ҳамвазни як дона ҷав аст; чизе, ки ба қадри калонӣ ва вазни як дона ҷав аст; андаке.

Ба чандин сари теғи алмосранг
Насуфтанд ҷавсанг аз ин хорасанг. *Низомӣ*

В-он харе, к-аз ақл ҷавсанге надошт,
Худ набудаш ақлу оқилро гузошт. *Румӣ*

ҶАВСАҚ *а.* جوسق кӯшк, қаср.

Малик ... хашм гирифт ва фармуд, то сиёҳро бо канизак устувор бибанданд ва аз боми ҷавсақ ба қаъри хандақ дарандозанд. *Саъдӣ*

ҶАВФ *а.* جوف **1.** ковокӣ, миёнтиҳигӣ.

Ба гӯши ҷон бишунав аз ғиреви муштоқон
Ҳазор ғулғула дар ҷавфи гунбади ҳазро.
Шамси Табрезӣ

2. дарун, миён.

Зи рухсори рангини ӯ рафт ранг,
Чу зар гашт дар ҷавфи он хорасанг. *Ҳоҷу*

Ба номи он, ки номаш қути ҷон шуд, қуввати дилҳо,
Забони тифл аз лутфаш ба ҷавфи маҳд шуд гӯё...
Мушфиқӣ

3. *маҷ.* шикам.

Намедонад ҳалоле аз ҳароме,
Ҳамехоҳад ба ҷавфи худ кашидан. *Носири Хисрав*

На тифли даҳанбаста будӣ зи лоф,
Ҳаме рӯзӣ омад ба ҷавфат зи ноф. *Саъдӣ*

◇ **ҷавфи лайл** дили шаб, нимаи шаб.

Мутаваккил ҳоҷиброро гуфт: Бояд ки дар ҷавфи лайл ба манзили имом Ҳодӣ равӣ ва он чӣ аз молу силоҳ дар он ҷо ёбӣ, бигирӣ ва ӯро назди ман орӣ.
«Равзат-ус-сафо»

ҷавфи хокдон зери хок.

Эшон ниҳон шуданд дар ин ҷавфи хокдон,
Лекин шиори кардан эшон ниҳон намонд. *Ломеӣ*

ҶАВФУРӮШ جوفروش фурӯшандаи ҷав; ◇ **гандумнамои ҷавфурӯш** *киноя аз* ҳилагар, дағобоз.

Не туро бар зулму тавба пурхурӯш,
Эй дағо, гандумнамои ҷавфурӯш! *Румӣ*

ҶАВШАН جوشن навъе аз либоси ҷангии оҳанин, ки мо-нанд ба зиреҳ аст, аммо зиреҳ аз ҳалқаҳо ва ҷавшан мураккаб аз ҳалқаҳову порчаҳои оҳан мебошад.

Бипӯшид танро ба чарми паланг,
Ки ҷавшан набуд он гаҳ оини ҷанг. *Фирдавсӣ*

Ҳама дар ҷавшан ва зиреҳ ғарқ шуданд, ки ҷуз чашмҳошон пайдо набуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Монанди хур бош, то бигзаронӣ
Тири иҷобат аз ҷавшани субҳ. *Туғрал*

ҶАВШАНВАР جوشن‌ور ҷавшандор, ҷавшанпӯш.

Сипаҳдору ҷавшанварон сад ҳазор
Шумурда ба лашкаргаҳ омад савор. *Фирдавсӣ*

ҶАВШАНГУЗОР جوشن‌گذار ҷавшангузар, сӯрохкунан-даи ҷавшан (сифати тир, найза ва ғ.).

Бизад асп бо номдорон ҳазор
Або найзаву тири ҷавшангузор. *Фирдавсӣ*

ҶАВШАНПӮШ جوشن‌پوش **1.** пӯшандаи ҷавшан; **2.** *маҷ.* мавҷзан.

Машав ҳаргиз даме эмин зи хасми нотавон, Соиб,
Ки аз андак насиме баҳр ҷавшанпӯш мегардад.
Соиб

ҶАВШАНХОЙ جوشن‌خای ҷавшаншикан, ҷавшанфарсо.

На ҳар кӣ мӯй шигофад ба тири ҷавшанхой,
Ба рӯзи ҳамлаи ҷанговарон бидорад пой. *Саъдӣ*

ҶАВҚ *а.* جوق **1.** гурӯҳ, тӯда, дастае аз мардум, гурӯҳи мардум.

Яке омаду гуфт: Эй шаҳриёр,
Ки Бобур бурун шуд ба ҷавқе савор. *Шодӣ*

Хабар шуд, ки меояд бо лашкаре ва ҷавқи беадад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. гурӯҳ ва тӯдаи ҷонварон, махсусан паррандагон.

Ҷавқи мурғон аз бурун гирди қафас
Хуш ҳамехонанд з-озодӣ қисас. *Румӣ*

ҶАВҲАР *а.* جوهر *шакли арабишудаи* **гавҳар.**

Гаронмояҳое, ки бошад ғариб
Зи маркубу ҷавҳар, зи дебову тиб. (1) *Низомӣ*

Чун дониста омад, ки ҳастӣ ба ҷавҳар ва араз мунқасим шавад. (2) *Ибни Сино*

Лозим аст, ки дар мамлакат аз паи ҳар амал ва шуғл дидбоне чун раиси бадоеъ омода бувад, ки ҷавҳари мардум ба султон менамояд. (2)
Аҳмади Дониш

◇ **ҷавҳари фард** хурдтарин зарра; *киноя аз* даҳони маъшуқа.

Баъд аз инам набувад шоиба дар ҷавҳари фард,
Ки даҳони ту дар ин нукта хуш истидлол аст.
Ҳофиз

ҶАВҲАРШИНОС جوهرشناس имтиёзкунандаи сангҳои қиматбаҳо.

Зи ҳар ҷав, ки андохтам дар харос,
Дуре боздодам ба ҷавҳаршинос. *Низомӣ*

ҶАВҲАРӢ جوهری *шакли арабишудаи* **гавҳарӣ.**

Марди ҷавҳарӣ буд, дар маърифати ҷавоҳир устод ва моҳир. (1) *Авфӣ*

Қиматат ҳар кас надонад чун Камол,
Ҷони ман, ту ҷавҳарӣ, ӯ ҷавҳарӣ. (1)
Камоли Хуҷандӣ

◇ **ҷавҳарии сухан** сухандон, суханшинос, сухансанҷ.

Хамӯш кун, ки агар худ сухан чу дур гӯям,
Чу ҷавҳарии сухан ҳаст, дасти ман бӯяд.
Шамси Табрезӣ

ҶАД(Д) *а.* جد **1.** падари падар, бобо.

Маро дастгоҳе, ки пероман аст,
Падар гуфт: Мероси ҷадди ман аст. *Саъдӣ*

ҷадди аъло бобокалон, падари бобо.

Ту худ қабри ҷадди аълои худро надонӣ.
Аҳмади Дониш

ҷадду обо бобо ва падарон.

Надонад магар ҷадду обои ман,
Надониста тавқеу туғрои ман. *Ҳотифӣ*

2. *ба шакли ҷамъ* **ҷаддон** гузаштагон.

Ин китоб ҳама ахбор ва осори ҷаддони туст.
Низомии Арӯзӣ

ҶАДАЛ *а.* جدل **1.** баҳсу мунозира.

Ҳар кӣ бо донотар аз худ ҷадал кунад, то бидонанд, ки доност, бидонанд, ки нодон аст. *Саъдӣ*

Не фасеҳе, ки ба бурҳони суханҳои латиф
Бошадаш қуввати баҳсеву маҷоли ҷадале. *Ҷомӣ*

2. муноқиша, хархаша, кашмакаш; мухолифат, хусумат.

Зоҳид, ба боданӯшии Имло макун ҷадал,
Ғуфрони тавба субҳаи саддонаи ту нест. *Имло*

3. ҷангу ҳарб, набард, мубориза.

Агар [халифа] панд нашнавад ва сари хилофу ҷадал дорад, лашкарро тартиб кунад ва майдони ҷангро муайян гардонад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Аз душмани дӯстрӯ бипарҳез
Чун ҳезуми хушк з-оташи тез!
Қораш ба ҷадал чу барнаёяд,
Хуш-хуш дари ҳила баркушояд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

4. саъю кӯшиш.

Ёди он чашми сияҳ дорад ба хуни ман шитоб,
Фикри он тарзи нигаҳ дорад ба қатли ман ҷадал.
Савдо

ҶАДАЛӢ *а.* جدلی **1.** баҳсу мунозиракунанда; **2.** *фалс.* диалектик.

Роҳи ҷадалиён андар далел бурдан ба ғоиб аз шоҳид (аст). *Ибни Сино*

ҶАДВАЛ *а.* جدول **1.** ҷӯй, шохобча.

Муҳайё кард панҷ аркони миллатро ба ҷор аркон,
Ки ҳар як ҷадвале будасту ӯ дарьёи ӯ омад.
Хоқонӣ

Рои савобнамой иқтизои он кард, ки аз рӯди Арас ҷадвале бурида шавад, ки оби он аз Байлақон гузарад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. раҳи хат дар китоб.

Лоҷарам чун ситора рост бувад,
Натавонад, ки каҷ равад ҷадвал. *Саъдӣ*

Ҷомӣ, саводи шеъри ту омад забури ишқ,
Мустағнӣ аз такаллуфи тазҳибу ҷадвал аст. *Ҷомӣ*

ҶАДГОРА||ҶАДКОРА جدگاره||جدکاره раъйҳо ва равишҳои мухталиф.

Зи рои ту некӯ нагардад тамом,
Зи ҷадкора гардад саросар табоҳ. *«Луғати фурс»*

ҶАДД *а.* جد *ниг.* **ҷад(д).**

ҶАДДА *а.* جده модаркалон, бибӣ.

Гуфт, ки ҷаддаи ман аз ҷумлаи хотунон будааст.
«Таърихи Наршахӣ»

Пас ҷадду ҷаддаи ман ҳар ду бо хидмати он худовандзодагон машғул гаштанд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ҶАДИД *а.* جديد нав, тоза.

То ки гардун пир бошад, бахти ӯ бошад ҷавон,
То куҳан бошад ҷаҳон иқболи ӯ бошад ҷадид.
Муиззӣ

Қонуни мухоласати ҷадид онни мухосамати қадимро бардоштааст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҶАДИР *а.* جدير шоён, сазовор, лоиқ.

Пирро гуфтам аз сари таҳқиқ:
Эй туро мулку дин ҷадиру ҳақиқ. *Саноӣ*

ҶАДӢ *а.* جدی **1.** бузғола; **2.** *нуҷ.* номи бурҷи даҳӯм аз бурҷҳои дувоздаҳгонаи фалакӣ, ки офтоб 23 моҳи декабрь ба он дохил мешавад; ин бурҷ ба шакли бузғола тасвир шудааст.

Бурун рафта Тири сипеҳр аз камон,
Мар-он тирро Ҷадӣ гӯӣ нишон. *Хоҷу*

ҶАДКОРА جدكاره *ниг.* **ҷадгора.**

ҶАДОВИЛ *а.* جداول *ҷ.* **ҷадвал.**

Обҳои ҷадовил ва анҳор ... дар баҳр мутароҷеъ шавад ва бар он ҳол бимонад. (1)
«Равзат-ус-сафо»

Кӯси шиҳоби соқиб тақвим менависад,
К-аз оби зар кашида аз ҳар тараф ҷадовил. (2)
Восифӣ

ҶАДР I *а.* جدر шутури чорсола; *муқ.* **ҷазр** II.

Мода яке ҷадр ба кирдори бадр
Пояшу гарданш ба сони ҳилол. *Ломеӣ*

ҶАДР II جدر девор.

ҶАЗАЪ *а.* جزع **1.** бесабрӣ, бетоқатӣ, беқарорӣ; нола ва зорӣ.

Ҷазаъ кардан ... тариқи хирадмандӣ нест.
«Анвори Суҳайлӣ»

Султон Масъуд савор шуда изҳори ҷазаъ кард ва қотилонро пайдо карда, ба қисоси эшон ҳукм фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳосил он, ки бисьёр бигирист ва ҷазаъ намуд.
«Хористон»

2. тарс, бим; **3.** илтимос, тазарруъ, тавалло.

Гарчи бихонад, ҳанӯз дасти ҷазаъ бар дуост,
В-арчи биронад, ҳанӯз рӯи умед аз қафост. *Саъдӣ*

ҷазау фазаъ бетоқатӣ, ошуфтагӣ ва тарсу бим; *муқ.* **фазаъ (фазау ҷазаъ).**

Ва назди зуҳури ҳодиса ва вуқӯи балво ҳеҷ ҷазау фазаъ суд надиҳад. *Аҳмади Дониш*

ҶАЗБ||ҶАЗБА *а.* جذب||جذبه **1.** ба худ кашидан, кашиш.

Ва хосияти офтоб он аст, ки чизҳоро ба акс гарм кунад, чун баробар бошад ва ба миёнҷии гармӣ баркашад, яъне ҷазб кунад. *Низомии Арӯзӣ*

Гар хок бихандаду бигирьяд,
Аз ҷазбаи чарх бошад ағлаб. *Шамси Табрезӣ*

2. кашиш, дилрабоӣ, дилбарӣ.

Гуфтӣ, ки шудӣ зи ишқ мафтун
В-аз ҷазбаи ошиқӣ дигаргун. *Ҷомӣ*

Ҷазби маъшуқон бувад ҳар дам каманди ошиқон,
Кас набошад сӯи гулшан раҳнамои андалеб.
Туғрал

ҶАЗЗОБ *а.* جذاب ба тарафи худ кашанда, ҷазбкунанда.

Панди феълӣ халқро ҷаззобтар,
К-ӯ расад дар ҷони ҳар бегӯшу кар. *Румӣ*

Чашм ҷаззоби бутон з-ин куйҳост,
Мағз ҷӯён аз гулистон бӯйҳост. *Румӣ*

ҶАЗИЛ *а.* جزيل **1.** бисьёр, фаровон.

Азидро сухани Ато мувофиқ афтода, неъмате ҷазил ба ӯ дод. *«Равзат-ус-сафо»*

2. бузург.

Ҳар якро ба ... мавҳибате ҷазил сарафроз гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

3. маҳкам, устувор, дуруст.

Мо раъи ҳоҷиброро дар ин боб ҷазил ёфтем.
«Таърихи Байҳақӣ»

ҶАЗИРА *а.* جزيره хушкӣ дар миёни об.

Зи роҳи ҷазира даромад яке,
Чу дидаш мар-ӯро зи дур андаке. *Фирдавсӣ*

ҶАЗЛ *а.* جزل фасеҳ, бофасоҳат.

...Ё каломи ҷазл ва мӯҳкам бошад, ки осори қуввати хотир аз аснои он муояна шавад.
«Оини нигориш»

Чун лутфи табъ ва шеъри ҷазли Алоуддин иштиҳори тамом дошт, султон Санҷар ҳукм ба итлоқи ӯ фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҶАЗМ *а.* جزم **1.** қатъ, бурриш; **2.** яқин, бовар, қатъият; **нияти ҷазм** нияти қатъӣ.

Баъд аз муфорақати ӯ азми сафар кардам ва нияти ҷазм, ки бақияти зиндагонӣ фарши ҳавас дарнавардам ва гирди муҷоласат нагардам. *Саъдӣ*

ҷазм кардан яқин ва қатъият ҳосил кардан дар ягон амр.

Дар басе кор озмунаш кард,
Оқибат ҷазм бар ҷунунаш кард. *Ҷомӣ*

ҷазм шудан яқин ҳосил шудан, бовар пайдо гардидан.

Мушриконро ҷазм шуд, ки ин феъли ӯст.
«Равзат-ус-сафо»

ҶАЗО *а.* جزا подош, сазо, мукофоти некӣ ва бадӣ.

Он нокас ҷазои эҳсони ӯ ба бадӣ муқобала мекунад. *Авфӣ*

Феъли бад муставҷиби ҷазост ва амали нек боиси ато. *Аҳмади Дониш*

рӯзи ҷазо *д.* рӯзи қиёмат, рӯзи растохез, рӯзи бозхост, рӯзи ҳисоби бандагон аз тарафи худо.

ҶАЗОИР *а.* جزائر||جزاير *ҷ.* **ҷазира.**

Билоди эшон дар ҷазоири дарьё буд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ҶАЗОЛАТ *а.* جزالت **1.** фаровонӣ; тамомӣ, пуррагӣ; **2.** фасоҳат, равонӣ ва устувории сухан.

Маснаднишинони боргоҳи иншо дар таърифи ҷазолати калимот ва таҳсини балоғати таркиби он муттафиқулкалимаанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҶАЗР I *а.* جذر **1.** асли ҳар чиз, бех, реша; **2.** *мат.* реша, ададест, ки онро дар нафси худаш зарб мекунанд, ҳамчун адади се, ки агар дар нафси худаш зарб шавад, адади нӯҳ ҳосил мегардад ва ин се ҷазри нӯҳ аст ва нӯҳ мол (ҳосил)-и се ном мегирад.

Ба Бадр бадраи зар дархур аст чандоне,
Ки аз улуф шавад ҷазри моли ӯ мунтиқ.
Бадри Чочӣ

ҷазри асам ҷазри ирратсионалӣ, ҷазри касрнок.

Ҳайрати неъмати ту ҷазри асам,
Як ҷаҳон ақл гунгу кар дорад. *Анварӣ*

ҷазри мунтиқ ҷазри солим, ҷазри бекаср.

ҶАЗР II *а.* جذر шутури чорсола; *муқ.* **ҷадр** I.

Чӣ гуна ҷазре, ҷазре куҷо зи пистонаш
Ҳанӯз ҳеҷ лабе бӯй ногирифта лабан. *Мунҷик*

ҶАЗР III *а.* جزر кам шудан ва аз соҳил дур рафтани оби баҳр, ки бо таъсири қувваи кашиши Офтобу Моҳ дар ҳар шабонарӯз ду бор ба вуқӯъ меояд; *муқобили* **мад(д)** 3, **обхез** 2.

Гар биравад Нил бар дари қадраш,
Аз ҳунараш ҷазр гирад, аз карамаш мад.
Манучеҳрӣ

ҶАЗУБ *а.* جذوب ҷазбкунанда, кашанда ба сӯи худ.

Меъдаи ҳар каҳ кашад дар иҷтизоб,
Меъдаи одам ҷазуби гандум, об. *Румӣ*

ҶАЗЪ *а.* جزع **1.** навъе аз сангҳои ороишӣ, ки сафеду сиёҳ аст ва мӯҳраи сулаймонӣ ё яманӣ ҳам номида мешавад, оникс.

Ба ҷазъ монад як бар дигар сиёҳу сапед,
Ба ришта карда ҳама гирди ҷазъ марворид. *Кисоӣ*

[Аҷуза] порае ҷазъи яманӣ дошт, гуфт: Ин дар роҳ афтода буд, ҳоҳӣ? *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* чашм.

Гар лаби лаъли дилбарам шакар аст,
Боз ҷазъаш уқоби ҷоншикар аст. *Анварӣ*

Лаълаш аз ханда шакар аз дури тар баргирад,
Ҷазъам аз гирья дурар бар табақи зар гирад.
Бадри Ҷоҷӣ

◇ **ҷазъи дида** *кинояаз* чашм.

Рухам чу зард шуд, аз ҷазъи дида ҳар соат
Фишонам аз ғами он лаъли дурфишон гавҳар.
Заҳири Форьёбӣ

ҶАЙБ *а.* جيب **1.** гиребон.

Ҳар субҳ, к-офтоби рухат сар занад зи ҷайб,
Гар ман чу субҳ чок занам ҷайби ҷон, чӣ айб?
Ҷомӣ

Туғрал, осон кай бувад ғаввоси баҳри сухан,
Сар ба ҷайби фикр аз баҳри гуҳар дорем мо.
Туғрал

2. кисае, ки поёнтар аз гиребон дӯхта мешавад, бағалкиса.

Ногоҳ сари асои он ҳазрат ба дираме маскук боз хӯрд, он дирам баргирифт ва дар ҷайб андохт.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

Бикун ҷайбам аз донаи ашк пур,
Ки мунъим шавам з-он гаронмоя дур. *Ҳотифӣ*

◇ **ҷайби уфуқ** канора, оғӯши уфуқ.

Баркашад оина аз ҷайби уфуқ чархи замон,
Бинамояд рухи гетӣ ба хазорон анвоъ. *Ҳофиз*

ҷайб баркашидан *аз касе, чизе кинояаз* иҷтиноб намудан, парҳез кардан, дур шудан аз касе, чизе.

Пухта он аст, к-аз чунин хомон
Баркашад ҷайбу даркашад домон. *Низомӣ*

ҷайби гул даридан *кинояаз* кушодан ва шукуфонидани гул.

Бунафша руставу сунбул дамида,
Насими субҳ ҷайби гул дарида.
«Анвори Суҳайлӣ»

ҷайби сукун чок кардан *кинояаз* беқарору бесабр шудан.

Девонавор ҷайби сукун чок кардаам,
Бо ман бигӯ, кадом замину чӣ осмон? *Савдо*

ҶАЙИД *а.* جيد некӯ, хуб, сара.

ҶАЙИДУРРАВИЯ *а.* جيدالرويه некӯрой, равшанфикр.

Аммо шоир бояд салимулфитра, азимулфикра, саҳеҳуттабъ, ҷайидурравия, дақиқунназар бошад.
Низомии Арӯзӣ

ҶАЙШ *а.* جيش лашкар, қӯшун.

Мо дар ин дунъё ба ҷайш аз ту камтарем ва ба айш аз ту бештар. *Саъдӣ*

Хато бошад, ки сипоҳи қалил бо ҷайши касир дар ҳомун ҷанг кунанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҶАЛАБ *а.* جلب **1.** ғалоғула, ғавғо.

Хурӯш омад аз дашту бонги ҷалаб. *Фирдавсӣ*

Бар дини халқ меҳтар гаштандӣ гурӯҳ,
Бӯмуслим ар набудӣ в-он шуру в-он ҷалаб.
Носири Хисрав

2. аспҷаллоб, гӯсфандҷаллоб, он кӣ барои фоида аспу гӯсфанд ва ғ. харида мефурӯшад.

То набояд дигарон арзон харанд,
З-он ҷалаб сарфа зи мо эшон баранд. *Румӣ*

ҶАЛАС *а.* جلس: **қаъду ҷалас** нишастан, нишаст.

В-он дигарро сухан зи қаъду ҷалас
Баста бар гардан аз хаёл ҷарас. *Саноӣ*

ҶАЛВИЗ جلويز муфсид, ғаммоз.

Раво набудӣ зиндону бандубасти танам,
Агар на зулфаки мушкини ӯ будӣ ҷалвиз.
Тоҳири Фазл

ҶАЛД *а.* جلد чусту чолок, чобуку чаққон; зирак.

Ба дасти қосиди ҷалду сабукхез
Фиристод ин васиқат сӯи Парвез. *Низомӣ*

Фармуд, ки бояд ки яке аз котибони ҷалд дар ин сафар ҳамроҳи мо бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

ҶАЛДКОР جلدكار тезкор, чаққон.

В-агар чӣ хубе асту ҷалдкоре,
Макун бар бандае ту устуворӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҶАЛДӢ *а.* جلدى **1.** чобукӣ, чаққонӣ; зиракӣ.

Тоҳир ҷалдӣ кард ва хирадмандӣ, чун гуфта буд, ки ӯ мӯътамад аст, қавли ӯро хилоф наёвард.
«Таърихи Систон»

2. тезӣ ва тундӣ.

Қавм гуфтандаш: Макун ҷалдӣ, бирав,
То нагардад ҷоман ҷонат гарав. *Румӣ*

ҶАЛИД *а.* جليد шабнаме, ки дар айёми хунукӣ ях баста, барфмонанд мешавад, қироб, қирав.

Дар ҳини нузули амтор ва салҷ [ва] ҷалид‿оби борон ва барф дар ин мағорҳо меравад.
«Равзат-ус-сафо»

ҶАЛИЛ *а.* جليل бузург, азим; боазамат.

Шоистагии амри хатири салтанат ва шуғли ҷалили хилофат ва мансаби арҷманди шаҳриёрӣ... бе таъйиди осмонӣ хаёлест муҳол. *«Равзат-ус-сафо»*

ҶАЛИЛА *а.* جليله *муаннаси* **ҷалил.**

Чун эшон банохост ба маносибу аъмоли ҷалила фоиз шуданд, хуни мардумро нӯшиданд.
Аҳмади Дониш

ҶАЛИС *а.* جليس ҳамнишин, ҳамсӯҳбат; рафиқ.

Бигуфт: Эй ҷалиси муборакнафас,
Нахӯрдам ба ҳилатгарӣ моли кас! *Саъдӣ*

Ҳеҷ чизро таъсир зиёдат аз таъсири ҷалис ва халит нест. *«Ахлоқи Носирӣ»*

ҶАЛИЯТ *а.* جليت равшанӣ, возеҳӣ, ошкорӣ.

Ба ҷалияти ваҳдат онро аз ҳазизи нуқсон ва разилат ва фасод ба авҷи камол расонад.
«Ахлоқи Носирӣ»

ҶАЛЛА *а.* جل: **ҷалла ва ула** *д.* бузургу олӣ (ибораи туфайлист, ки дар вақти дуо дар сифати худо меояд).

Чун ҳақ, ҷалла ва ало, аз ӯ розӣ гардад, халқро ҳам аз ӯ розӣ гардонад. *Аҳмади Дониш*

ҶАЛЛОБ *а.* جلاب **1.** кашанда, ҷалбкунанда.

Белакаш аз пайкари чун бедбарг,
Фитна бипарварда ба ҷаллоби марг.
Хисрави Деҳлавӣ

2. касе, ки чизеро аз шаҳре ба шаҳре барои фурӯш мебарад; *маҷ.* аз ҷое ба ҷое расонанда.

Ғарибошно бошу сайёҳдӯст,
Ки сайёҳ ҷаллоби номи накӯст. *Саъдӣ*

ҶАЛЛОБӢ جلابی савдогарӣ, тиҷорат, харидуфурӯш.

В-ар ба машриқ равӣ ба сайёҳӣ,
В-ар ба мағриб равӣ ба ҷаллобӣ ... *Саъдӣ*

ҶАЛЛОД *а.* جلاد иҷрокунандаи ҳукми куштан, мири ғазаб.

Вақте ки ҷаллод корд бар дасти дарвеш ниҳод, пири равшанзамир бо муридон даррасид.
«Нигори дониш»

Ба хун ташна ҷаллоди номеҳрубон
Бурун кард дашна чу ташна забон. *Саъдӣ*

ҶАЛО *а.* جلا фирор, тарк, тарки чизе кардан, рафтан; **ҷалои ватан** тарки ватан, аз ватан саргурез шудан.

Гулҳо зибаски ҳамдами зоғу заған шуданд,
Мурғони нағмасанҷ ҷалои ватан шуданд. *Сайидо*

ҶАЛОДАТ *а.* جلادت қувват; ғайрат; чобукӣ ва чустӣ; далерӣ ва шуҷоат.

Ҷуръати эшон дар ҷанг зиёдат аз ҷалодати мост.
«Анвори Суҳайлӣ»

Рӯзи дигар сипаҳдори туркон сафҳо ороста, рӯи ҷалодат ба шаҳр ниҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

ҶАЛОИЛ *а.* جلائل *ҷамъ* **1.** *ҷ.* ҷалила; **2.** муҳиммот, корҳои муҳим.

[Вазир гуфт: Малик] дар ҳеҷ як аз дақоиқу ҷалоили аъмол бе машварати ман хавз фармудан ҷоиз нашумурда. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Бас, эҳтимом дар ин муҳим аз ҷалоили умури салтанат бошад. *Аҳмади Дониш*

ҶАЛОЛ *а.* جلال бузургӣ, азамат, шукӯҳ.

Хуш медиҳад нишони ҷалолу ҷамоли ёр,
Хуш мекунад ҳикояти иззу виқори дӯст. *Ҳофиз*

ҶАЛОЛАТ *а.* جلالت бузургӣ, бузургворӣ, азамат, шукӯҳ.

Набат аз ӯ биёмад ва ба расми падари хеш ҳамебуд ба ҷалолат ва бузургӣ. *«Таърихи Систон»*

Ин ҷӣ ҷоҳ асту ҷалолат, ки туро ст,
В-ин ҷӣ туғёни залолат, ки туро ст? *Ҷомӣ*

ҶАЛОҶИЛ *а.* جلاجل *ҷ.* ҷулҷул.

Бузе ҷалоҷил бар гардан баста ... *Авфӣ*

Зи ҷунбиш ламъаҳои нур дар зил(л),
Дафи гулро шуда заррин ҷалоҷил. *Ҷомӣ*

ҶАЛОҶИЛБАНД جلاجلبند *кинояи аз* хизматгор, чокар.

Хидматашро зи боргоҳи баланд
Ҳоҷаи сидра шуд ҷалоҷилбанд. *Саноӣ*

ҶАЛҒӮЗА جلغوزه *ниг.* ҷалғӯза.

ҶАЛӢ *а.* جلی равшан, возеҳ, ошкор, маълум.

Гуфт: Ман ранҷам ҳамедонам зи чист,
Чун сабаб донӣ, даво кардан ҷалист. *Румӣ*

хатти ҷалӣ хатте, ки калон ва хоно навишта шудааст.

Мулло Шарафуддини Мозандаронӣ, ки ... ба хушнависӣ машҳури замон (буд), онро ба хатти ҷалӣ навишт. *«Хизонаи омира»*

Он ки дар хатти ҷалӣ дорад ба олам шӯҳрате,
Низ дар хатти хафӣ некӯ ҳамеронад қалам.
Васлӣ

ҶАМ(М) *а.* جم фаровонӣ, сершуморӣ; *маҷ.* гурӯҳ; **ҷамми ғафир** ҷамоати сершумор, гурӯҳи анбӯҳ аз мардум.

Бо он ҷамъи касир ва ҷамми ғафир аз Ғазнин берун омад. *«Равзат-ус-сафо»*

ҶАМАЛ *а.* جمل шутури нар.

Баъд аз он Куфӣ бо Муовия гуфт: ... Ин шутури ман ҷамал аст, на ноқа. *«Равзат-ус-сафо»*

«Лайлӣ» гӯён ғазал нахонад,
Лайлӣ ҷӯён ҷамал наронад. *Ҷомӣ*

ҶАМАРОТ *а.* جمرات *ҷ.* ҷамра.

Он сӯрохро низ бо қитъае аз нуҳос ё суфр талҳим намоянд, чун бар болои ҷамарот ниҳанд, андак вақтеро ба ҳаракат оянд ва аз оташ дур афтад.
«Илми симиё»

ҶАМАСТ جمست навъе аз сангҳои камқимат, ки ба сурхӣ моил аст.

Дини ман хисравист, ҳамчу маиам,
Гавҳари сурх чун диҳам ба ҷамаст. *Хисравӣ*

ҶАМЕЪ *а.* جمیع ҳама, тамом.

Ҷуз мурувват, ки надорӣ, ҳама донанд, ки ҳаст
Мар-туро з-аҳсани тақвим ҷамеи асбоб. *Савдо*

ҶАМИЛ *а.* جمیل **1.** соҳибҷамол, хушрӯ, зебо.

Маъшуқа агар ҷамил набвад,
Ошиқ ба раҳаш залил набвад. *Ҷомӣ*

То рухат содаву ҷамил бувад,
Май маҳур, гарчи салсабил бувад. *Ҳотифӣ*

2. хуб, некӯ, писандида, бахайр.

Оқибати сабр ҷамил бошад. *Авфӣ*

Ҳам феъле, ки кунад, ҷамил бувад ва ҳам замире, ки намояд, маҳмуд бошад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

ҶАМИЛА *а.* جمیله **1.** *муаннаси* ҷамил.

Он ки майл ба сувари ҷамила дорад, онро ошиқ ва майлашро ишқ гӯянд. (1) *«Ахлоқи Носирӣ»*

масоми ҷамила саъй ва кӯшишҳои писандида ва мақбул.

Дар рифъат ва манзилати шумо масоми ҷамила мабзул доштам. *«Равзат-ус-сафо»*

2. зан ва ё духтари хушрӯй, зани зебо ва соҳибҷамол.

Даст аз олудадоманон мешуст,
Покдоман ҷамилае меҷуст. *Низомӣ*

Ҷамилаест арӯси ҷаҳон, вале ҳуш дор,
Ки ин муҳаддара дар ақди кас намеояд. *Ҳофиз*

ҶАММ *а.* جم *ниг.* ҷам(м).

ҶАММОЗА *а.* جمازه *ниг.* ҷам(м)оза.

ҶАММОЗАСАВОР جمازسوار *ниг.* ҷам(м)озасавор.

ҶАММОШ *а.* جماش *ниг.* ҷам(м)ош.

ҶАМОАТ *а.* جماعت гурӯҳе аз мардум, тӯда, мардум.

Аҳли ҳар деҳи он ҷо работе бино кардаанд ва ҷамоатеро нишонда ва нафақаи эшонро аз деҳа мефиристоданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Мисоли Саъдӣ чу уд аст, то насӯзонӣ,
Ҷамоат аз нафасаш дам ба дам наёсоянд. *Саъдӣ*

ҶАМОД *а.* جماد санг; минерал; чизи беҷон.

Ва дигар ҳайвонот, ки беҳтаранд аз набот ва набот, ки беҳтар аст аз ҷамод ва яке ки андар як навъ беҳ бувад… *Ибни Сино*

Ба насими субҳ бояд, ки наботи зинда боши,
На ҷамоди мурда, к-онро хабар аз сабо набошад. *Саъдӣ*

ҶАМОДОТ *а.* جمادات *ҷ.* ҷамод.

Омезиши нахустин мар-ин аносирро ба ҷамодот бувад. *Ибни Сино*

Аз миёни хоку об ба маунати бод ва оташ ин ҷамодот падид омад. *Низомии Арӯзӣ*

ҶАМОДӢ *а.* جمادی мансуб ба ҷамод.

Мӯи қаламаш зи устодӣ
Ҷон дода ба сурати ҷамодӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

ҶАМ(М)ОЗА *а.* جمازه шутури тезрафтор.

Сар аз бори сангӣ даромад ба санг,
Ҷамоза ба танг омад аз роҳи танг. *Низомӣ*

Қосидеро ба музд бигирифт, ки ҷаммозае дошт сахтраванда. *«Таърихи Табарӣ»*

ҶАМ(М)ОЗАСАВОР جمازسوار шутурсавор.

Валид ба истисвоби Марвон суннии ҷаммозасаворро ба талаби ӯ фиристод. *«Равзат-ус-сафо»*

ҶАМОЛ *а.* جمال хушрӯӣ, зебоӣ, ҳусн.

Ошиқон ҳарчанд муштоқи ҷамоли дилбаранд,
Дилбарон бар ошиқон аз ошиқон ошиқтаранд. *Ҳилолӣ*

Мулк аз ҳунармандон ҷамол гирад. *Аҳмади Дониш*

◇ **дирам шудани динори ҷамол** *киноя аз* сафед шудани ранги сурх, паридани ранг; бемор шудан.

Динори ҷамоли вай дирам шуд,
Нақши дирамаш нафири ғам шуд. *Ҷомӣ*

ҶАМОМ *а.* جمام (аспи) осуда баъд аз мондагӣ.

Хотири Саъдиву бори ишқи ту
Рокибе тунд асту маркубе ҷамом. *Саъдӣ*

Гуфт: Маслаҳат сулҳ аст, чи Қипчоқ ва Чобот баргаштанд ва аспон қадоқанд ва ҷамом. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ҶАМ(М)ОШ *а.* جماش **1.** шӯх; **2.** фусункор (бештар ҳамчун сифати маҳбуб ё чашми ӯ).

Ман чунин зор аз он ҷамош шудам,
Ҳамчу оташ миёни дош шудам. *Рӯдакӣ*

Дигар бор аз парирӯёни ҷаммош
Намебояд вафои аҳд ҷустан. *Саъдӣ*

Фиғон, ки наргиси ҷаммоши шайхи шаҳр имрӯз
Назар ба дурдкашон аз сари ҳақорат кард. *Ҳофиз*

ҶАМОҲИР *а.* جماهیر *ҷамъ* **1.** *ҷ.* ҷумҳур; **2.** қисмҳои умда ва муҳимтарини чизе.

ҶАМР *а.* جمر *исми ҷомеъ* ахгарҳо, лахчаҳо.

То бидонӣ, ки рози беҳрӯзон
Батар аз ҷамру оташи сӯзон. *Саноӣ*

ҶАМРА *а.* جمره оташпора, лахча, ахгар.

Фалак тафсида миҷмар кард пинҳон дар таҳи доман,
Нишасташ аз тафи он сад ҳазорон ҷамра бар аъзо.*

ҶАМЪ *а.* جمع **1.** гурӯҳе аз мардум, ҷамоат, мардум; *муқобили* танҳо 1.

Шарҳи кайфияти аҳволи рубъи маскун ва баёни ҷамъе, ки сокини заминанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Бо он ҷамъи касир ва ҷамми ғафир аз Ғазнин берун омад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. ҷамъомади одамон; маҷлис, маҳфил, нишаст.

То напиндорӣ, ки бо дигар касам хотир хуш аст,
Зоҳирам бо ҷамъу хотир ҷои дигар мешавад. *Саъдӣ*

Гӯ: Шамъ маёред дар ин ҷамъ, ки имшаб
Дар маҷлиси мо моҳи рухи дӯст тамом аст. *Ҳофиз*

3. фароҳам, якҷоя, гирду ғун.

Ҳузури хилвати унс асту дӯстон ҷамъанд,
«Ва ан-якод» бихонеду дар фароз кунед. *Ҳофиз*

Дар таҳқиқи матои дунъёӣ ва манофеи ҷамъ ва тарки он. *Аҳмади Дониш*

ҷамъ кардан фароҳам овардан, гирд овардан.

…Барои ҷамъ кардани дуньё мулоҳаза кунад, ки аз дуньё мақсуди вай чист? *Аҳмади Дониш*

ҷамъ шудан (ё омадан) а) ғун шудан, фароҳам омадан.

Дар он рӯд об бисьёр ҷамъ шавад. *«Таърихи Наршахӣ»*

…Масоили илмия аст, дар хизонаи мудрикаам ҷамъ омада буд. *Аҳмади Дониш*

б) *маҷ.* муошират кардан.

Якеро аз мулук канизаки чинӣ оварданд, хост, то дар ҳолати мастӣ бо вай ҷамъ ояд, канизак мумонаат кард. *Саъдӣ*

4. *маҷ.* хотирҷамъ, осуда.

Дили дӯстон ҷамъ беҳтар, ки ганҷ,
Хазина тиҳӣ беҳ, ки мардум ба ранҷ. *Саъдӣ*

ҷамъ доштан дил ва хотирро ҷамъ доштан, хотирҷамъ будан.

Даруни парогандагон ҷамъ дор,
Ки ҷамъиятат бошад аз рӯзгор. *Саъдӣ*

5. *грам. муқобили* **муфрад** 3; дар забони тоҷикӣ бо суффикс -**он** ва -**ҳо** ифода меёбад; **6.** *мат.* яке аз чор амали асосӣ дар ҳисоб, зам кардани ду ё чанд адад ба якдигар.

ҶАМЪИЯТ *а.* جمعیت **1.** ҷамъомади мардум, тӯда; маҳфил, маҷлис.

Ҷамъияти шеҳнаи Бухоро ба ташаттуту тафарруқ мубаддал гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҷамъияте ва сӯҳбате тартиб кун, баргӯ, ки ёрон, маро доияи сафар афтода. *Аҳмади Дониш*

2. хотирҷамъӣ.

Даруни парогандагон ҷамъ дор,
Ки ҷамъиятат бошад аз рӯзгор. *Саъдӣ*

То кӯҷо хоҳӣ, к-аз ошуфтан ба ҷамъият расам,
Аз тасаввурҳои зулфаш як парешонӣ бас аст.
Туғрал

ҷамъияти хотир хотирҷамъӣ, осудагии хотир.

Агар ба ҷоҳи шумо шуғле муайян шавад, ки мӯҷиби ҷамъияти хотир бошад, бақияти умр аз ӯҳдаи шукри он берун омадан натавонам. *Саъдӣ*

Ман аладдавом ҳамчун шубон ҷамъияти хотир андӯзам. *Аҳмади Дониш*

◇ **ҷамъияти вофир** молу мулки фаровон, ҷоҳу манзалат.

Дид, ки ӯро ҷамъияти вофир ва ҳузур ва фароғати мутакосир пайдо шуд. *Восифӣ*

ҶАМӮҲ *а.* جموح якраҳа, якрав, саркаш, инодкор, гаҷир, гарданшах.

Маҳди ӯ бар фарози пили ҷамӯҳ,
Кӯҳи ҷудӣ бар ӯ сафинаи Нӯҳ. *Саноӣ*

ҶАНБ *а.* جنب паҳлу, тараф; **андар ҷанби ...** *ниг.* **дар ҷанби ...; ба ҷанби ...** а) паҳлуи ..., назди ...; б) назди ..., нисбат ба ...; **дар** (*ё* **андар**) **ҷанби ...** а) паҳлуи ..., назди ... .

Авом ӯро дар ҷанби падар олиме мутабаҳҳир тасаввур карданд. «*Равзат-ус-сафо*»

б) назди ..., нисбат ба ... .

Бигзаронидӣ сипоҳ аз рӯдҳое, к-аз қиёс
Жарф дарьё будӣ андар ҷанби он ҳар як қалил.
Фаррухӣ

в) дар қатори ... .

Шеър гуфтӣ дар ҷанби шеъри шуарои замона, на бад будӣ. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ҶАНГ جنگ ҳарб, набард; низоъ, ҷанҷол; *муқобили* **сулҳ.**

Миёни ду кас ҷанг чун оташ аст,
Суханчини бадбахт ҳезумкаш аст. *Саъдӣ*

Зи баргаш ханҷаре бар ҷанг дорад,
Ба акси сояи худ ҷанг дорад. Сайидо

ҷангу лоф ҷангу ҷидол, ҷангу мухолифат, ҷангу пархош.

Ва з-ин марзи пайваста то кӯҳи Қоф
Ба Хисрав сипорам абе ҷангу лоф. *Фирдавсӣ*

ҷанг овардан дарафтодан, ҷангидан.

Миёнҳо бибандему ҷанг оварем,
Чу бояд ки кишвар ба чанг оварем. *Фирдавсӣ*

◇ **ҷанги Бадр** ҷангест, ки Муҳаммади пайғамбар бо Абӯсуфиёни Саврӣ дар соли дуюми ҳиҷрӣ дар Бадр кардааст; *ниг.* **Бадр; ҷанги сипеҳр** ситамӣ осмону фалак, ҷавру ҷафои даҳр, азоби зиндагӣ.

Чу ҷом аз маи васли ту талхкомӣ нест,
Вале зи ҷанги сипеҳрам ҳазор афғон аст.
Бадри Ҷоҷӣ

ҶАНГБОЗӢ جنگبازی ҷангҷӯӣ, ҷанговарӣ.

Диҳад дар ҷилвагоҳи ҷангбозӣ
Маро аз ҳар бародар сарфарозӣ. *Ҷомӣ*

ҶАНГВАР جنگور марди ҷангӣ.

Ту ҳам ҷангвар бош, чун кина хост,
Ки бо кина дар меҳрубонӣ хатост. *Саъдӣ*

ҶАНГГОҲ جنگگاه **1.** ҷои ҷанг, майдони ҷанг; **2.** ҷои шинак, сангар.

Бар сари ҳар бурҷе ҷанггоҳе сохта ва ҷаҳор дарвоза бар шаҳристон аст. *Носири Хисрав*

ҶАНГОВАР جنگآور марди ҷангӣ, мубориз, шуҷоъ.

Сипоҳе зи ҷанговарон баргузин,
Ки бар кин ситоиш набошад ҷуз ин. *Фирдавсӣ*

ҶАНГОВАРӢ جنگآوری **1.** мубориэӣ, шуҷоат дар ҷанг; **2.** ҷангу ҷанҷол кардан, ҷангарагӣ.

Чу ҳақ муояна донӣ, ки мебибояд дод,
Ба лутф беҳ, ки ба ҷанговариву дилтангӣ. *Саъдӣ*

ҶАНГОЗМОЙ جنگآزمای ҷанговари ботаҷриба.

Чу шуд сохта кори ҷангозмой,
Ба кох омад Иғрираси раҳнамой. *Фирдавсӣ*

ҶАНГОЗМУДА جنگآزموده ҷанговари ботаҷриба.

Тане чанд мардони воқеадидаи ҷангозмуда бифиристоданд, то дар шеъби ҷабал пинҳон шуданд.
Саъдӣ

ҶАНГСИГОЛ جنگسگال ҷангандеш, ҷангҷӯӣ.

Ба ақсои ҷаҳон аз фаза[ъ]и теғаш ҳар рӯз
Ҳаме сулҳ сиголад дили ҳар ҷангсиголе.
Фаррухӣ

ҶАНГСОЗ جنگساز он кӣ омодаи ҷанг аст, ҷангхоҳ.

Чу омад гурезон бари чашма боз,
Дили ҷангҷӯяш шуда ҷангсоз. *Фирдавсӣ*

ҶАНГХАР جنگخر ҷангталаб, ҷангҷӯй.

Дигар бора ин саркаши ҷангхар
Чу дар ҷанги ман сахт баста камар ... *Фирдавсӣ*

ҶАНГӢ جنگی **1.** мансуб ба ҷанг; **2.** ҷанговар.

Гузин кард аз он номдорон савор
Далерони ҷангӣ даҳу ду ҳазор. *Фирдавсӣ*

ҶАНГҶӮЙ جنگجوی **1.** ҷангхоҳ; ҷангӣ, ҷанговар.

Пазира шуда деврo ҷангҷӯй,
Сипаҳро чу рӯй андар омад ба рӯй. *Фирдавсӣ*

2. ҷангара, тундмизоҷ, серқаҳру ғазаб, арбадаҷӯ.

Мо хастахотирему дилафгору дардманд
З-он ёри ҷангҷӯю нигори ҷафописанд. *Ҷомӣ*

ҶАНГҶӮШ جنگجوش ҳаяҷони ҷанг, шавқу ҳаваси ҷанг.

Ҳамаш раъю дониш, ҳамаш ҷангҷӯш. *Фирдавсӣ*

ҶАНГҶӮӢ جنگجوئی **1.** ҷангхоҳӣ; ҷанговарӣ; **2.** ҷангарагӣ, тундмизоҷӣ.

Ба ҷангҷӯии чашмат хушам, ки мебояд
Ҳарифи мардуми бадмастро ба арбада сохт. *Ҷомӣ*

ҶАНДАЛ *а.* جندل санг; санги калон, сахра, шах.

ҶАНИБА||ҶАНИБАТ *а.* جنيبه||جنيبت асп; аспи кӯтал, аспи етакӣ (бештар аспи махсуси подшоҳ); аспи радиф, аспе, ки саворон ҳамроҳи худ мебаранд.

Ҷанибат кашидаңду гашташ савор,
Бирондаш або гурзаи говсор. *Фирдавсӣ*

Бар ҷанибати хосси малик, ки номзади ӯ гашта буд, савор шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

ҷанибат **рондан** (ё **ҷаҳондан**) асп тохтан.

Қамар бар камар, кӯҳ бар кӯҳ ронд,
Гарева-гарева ҷанибат ҷаҳонд. *Низомӣ*

Ҷанибат ронду берун шуд шитобон,
Чу боди тунд дар кӯҳу биёбон. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҶАНИБАБАР جنیبه‌بر барандаи ҷаниба, ҷанибаткаш, мирохур; саис.

Хирад харитакаши хомаи банони ман аст,
Сухан ҷанибабари хотиру баёни ман аст. *Хоқонӣ*

ҶАНИБАКАШ||ҶАНИБАТКАШ جنیبه‌کش||جنیبتکش мирохур; саис.

Аз он пас ҷанибаткашони гузин
Таговар кашиданд дар зери зин. *Ҳотифӣ*

Об дар ин оташи покат ҷарост,
Бод ҷанибаткаши хокат чарост? *Низомӣ*

ҶАНИБАТ *а.* جنیبت *ниг.* **ҷаниба.**

ҶАНИБАТДОР جنیبتدار ҷанибаткаш, мирохур; саис; ◇ **ҷанибатдори нури субҳгоҳӣ** *киноя аз* офтоб.

Ҷанибатдори нури субҳгоҳӣ
Ҷаҳон бистад сафедию сиёҳӣ. *Низомӣ*

ҶАНИБАТКАШ جنیبتکش *ниг.* **ҷанибакаш.**

ҶАНИН *а.* جنین бачае, ки дар шиками модар аст.

Нутфа ба ҳадди ҷанин расид. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Шеър ногуфтан беҳ аз шеъре, ки бошад нодуруст,
Бачча нозодан беҳ аз шашмоҳа бифкандан ҷанин. *Манучеҳрӣ*

ҶАННАТ *а.* جنت **1.** бӯстон, боғу бӯстони сердарахт; **2.** *д.* биҳишт, равзаи биҳишт.

Гар гулистони ҷаннатам бахшанд,
Наравам з-он гили замин, ки туӣ. *Ҷомӣ*

Ҳар пуштаи дилкушо дар ин аср
Ҳам гулшани ҷаннат асту ҳам қаср. *Ҳилолӣ*

ҷаннати насья биҳишти мавҳумии насья, биҳишти ваъдашуда.

Ҷаннати насья, зоҳидо, ту ба намоз ёфтӣ,
Давлати нақди васли ӯ ман ба ниёз ёфтам. *Камоли Хуҷандӣ*

◇ **ҷаннати унс** *киноя аз* макони улфат ва муҳаббат.

Эй, ҷаннати унсро ту Кавсар,
В-эй, Каъбаи қудсро ту Замзам! *Хоқонӣ*

ҶАННАТКАДА جنتکده ҷои монанди ҷаннат.

Ҷумла мағрурон бар ин акс омада
Бар гумоне, к-ин бувад ҷаннаткада. *Румӣ*

ҶАННАТУЛМАЪВО *а.* جنت‌المأوی||جنت‌المأوا биҳишт.

Саводи қалъаи Деҳлӣ агарчи дар дуньёст,
Ҳазор бор фузунтар зи ҷаннатулмаъвост. *Бадри Чочӣ*

Қасам ба номи ту, эй навниҳоли боғи ҳаё,
Маро ст кӯи ту беҳтар зи ҷаннатулмаъво. *Саидо*

ҶАННАТУЛФИРДАВС *а.* جنت‌الفردوس биҳишт.

Ҷаннатулфирдавс бинмоянд дар хобат, Камол,
Гар шабе хоки дари он моҳрӯ болин кунӣ. *Камоли Хуҷандӣ*

ҶАННОБ جناب *ниг.* **ҷаноб I.**

ҶАННОТ *а.* جنات *ҷ.* **ҷаннат.**

Миёни маҷмаи фуззол ҳуҷҷат орам ман,
Ки ҳазрати ту беҳ аз равзаҳои ҷаннот аст. (2) *Муиззӣ*

ҷанноти фирдавс боғҳои биҳишт.

Хунук он, ки шуд манзилаш кӯи дӯст,
Ки ҷанноти фирдавс маъвои ӯст. *Ҳоҷу*

ҶАНОБ I||ҶАННОБ جناب навъе аз бозиҳои шартбандӣ; аҳду шарт, шарту гарав.

Ҷанноби дигар бастӣ бо ман дию кардем
Бар шарти вафое, ки бувад вочибу дарьёб. *Ломеӣ*

ҶАНОБ II *а.* جناب **1.** остона.

Чу кӯҳли биниши мо хоки остони шумост,
Куҷо равем, бифармо аз ин ҷаноб, куҷо? *Ҳофиз*

Ҳар нолаву фарьёд, ки кардам, нашунидӣ,
Пайдост, нигоро, ки баланд аст ҷанобат. *Ҳофиз*

2. оғо, ҳазрат (калимае, ки барои изҳори эҳтиром нисбат ба касе гуфта мешавад).

Акнун ҷаҳониён ба чӣ уммед зиндаанд,
Чун аз ҷаҳон ба катми адам рафт он ҷаноб. *Саидо*

ҶАНОБАТ *а.* جنابت *д.* ҳолати пеш аз ғусл, ҷунубӣ, нопокӣ, нопокии пас аз муомилаи заношӯӣ ва эҳтилом, ки барои тоза шудан аз он ғусл зарур аст.

Ҳафт сол аст ман сар аз ҷанобат нашустаам. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Бо ҷанобат қадам дар савмиаи исмат натавон ниҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

ҶАНОЗА||ҶИНОЗА *а.* جنازه мурда; тобуте, ки бо мурда мебаранд.

Аз роҳи савоб пои ҷаноза гирифтам. *Авфӣ*

Ҳазор саҷда кунӣ, ҷони ман, ба он нарасад,
Ки бар ҷанозаи мақтули худ намоз кунӣ. *Ҳилолӣ*

ҶАНОИЗ *а.* جنائز *ҷ.* **ҷаноза||ҷиноза.**

Ва кушодани рӯй дар паси ҷаноиз ва ғайри он бар нисвон мамнӯъ шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҶАНОН *а.* جنان дил, қалб.

Масмаи ӯ аз ду пора устухон,
Мадракаш ду қатра хун, яъне ҷанон. *Румӣ*

Зикри ту аз забони ман, фикри ту аз ҷанони ман
Чун биравад, ки рафтаӣ дар рагу дар мафосилам. *Саъдӣ*

ҶАНОҒ جناغ қоши зин.

Ҳама тафохури онҳо ба ҷуду дониш буд,
Ҳама тафохури инҳо ба ғошия-сту ҷаноғ. *Мунҷик*

Паланг кибр кунад солу моҳ бар даду дом
Аз он қибал, ки ҷаноғат бувад зи ҷарми паланг. *Муиззӣ*

ҶАНОҲ *а.* جناح **1.** бол, қаноти паранда.

Зи айвону коху майкада омад алассабоҳ
Мурғе гирифта номаи иқбол дар ҷаноҳ. *Ҷомӣ*

2. қисми паҳлуии лашкар, яке аз ду тарафи лашкар, ки маймана ё майсара мебошад.

Ба қалб-андар Искандари Файлақус
Ҷаноҳе баророста чун арӯс. *Низомӣ*

Қалб ва ҷаноҳ ва соқа рост кард ва лашкарро гуфт: Мардона бошед! *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ҶАНОҲАЙН *а.* جناحين ду паҳлуи лашкар: маймана ва майсара.

Ҷалоиртой гуфт: Ман ин лашкарро ба як' сада тарту март кунам ва қалбу ҷаноҳайн бар ҳам шиканам. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ҶАНУБ *а.* جنوب яке аз ҷиҳатҳои чоргона, тарафи муқобили шимол.

Чу гардун аст қадраш, не ки он ҷо
Ниҳоёти ҷануб асту шимол аст. *Анварӣ*

ҶАР I جر **1.** шикофи замин, чоки замин.

Лаби ҷар баланд асту дарьё ба зер,
Напояд касе дар чунин ҷой дер. *Шодӣ*

2. хандақ.

Даст деҳ бо ростон дар қатъу бастанҳои табъ,
Бе асо магзар, ки дар роҳат ҳама ҷӯву ҷар аст. *Ҷомӣ*

ҶАР II || **ҶАРР** *а.* جر **1.** кашиш, кашидан ба сӯи худ.

Фарри амнаш тӯтӣ аз Хазрон бароварда, чунон-к
Ҷарри амраш ҷуррабоз аз Мултон ангехта. *Хоқонӣ*

Писар гуфт: Эй падар, фавоиди сафар бисьёр аст — аз нузҳати хотиру ҷарри манофеъ ва дидани аҷоибу шунидани ғароиб. *Саъдӣ*

ҷарри сақил а) асбоб барои боло бардоштани борҳои вазнин; б) *маҷ.* ранҷу азоб; сахтӣ, душворӣ.

Дили сангини ту ба ҷониби меҳр
Накашад бо ҳазор ҷарри сақил. *Камоли Хуҷандӣ*

2. *грам.* ҳаракати зер, касра дар калимаҳои арабӣ.

ҶАРАБ *а.* جرب яке аз бемориҳои пӯст, хориш.

Шере... ба ранҷи ҷараб дармонда, охир ба сабаби хориши андом... қувваташ соқит шуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҶАРАЁН *а.* جريان ҷорӣ шудан, равон шудан.

Хушовозе, ки ба ҳанҷараи довудӣ об аз ҷараён ва мурғ аз таярон боздорад... *Саъдӣ*

ҶАРАС *а.* جرس занг, дарой; занге, ки бар гардани чорпоён мебанданд, зангӯла.

Фарьёди дил аз азми сафар кардани ёр аст,
Бе ҷунбиши маҳмил набувад нола ҷарасро. *Мушфиқӣ*

Рӯзи маҳмил баски дорам оҳу афғон чун ҷарас,
Рӯзгоре шуд, ки бо он моҳ будам ҳамнафас. *Сайидо*

◇ **садо надоштани (ё набудани) ҷарас дар қофилаи умр** *киноя аз* номаълум гузаштани умр.

Махфӣ, манишин бар сари раҳ гӯш ба овоз,
Дар қофилаи умр ҷарасро чу садо нест. *Махфӣ*

ҶАРАСҶУНБОН جرس‌جنبان зангӯлаҷунбон; посбон, қаровули шаб, ки дар кӯчаҳо зангӯла ва ё шақшаққа ҷунбонда мегардад, то ки дуздон кӯчаеро хилват наёбанд.

Фитода посбонро чӯбак аз даст,
Ҷарасҷунбон харобу посбон маст. *Низомӣ*

ҶАРГА||**ҶАРГО** جرگه||جرگا *ниг.* **ҷурга.**

ҶАРГАОРО(Й) جرگه‌آرا(ى) *ниг.* **ҷургаоро(й).**

ҶАРГО جرگا *ниг.* **ҷарга.**

ҶАРДА جرده **1.** аспи зард.

Сӯи Аҷам рон, манишин дар Араб,
Ҷардаи рӯз инаку шабдези шаб. *Низомӣ*

2. сиёҳ.

...Ба гунаи рӯй ҷарда буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ҶАРЕҲ *а.* جريح маҷрӯҳ, ҷароҳатдор, захмӣ, ярадор.

Хештанро лақаб ниҳода Масеҳ,
В-аз дамаш сад ҳазор сина ҷареҳ. *Саноӣ*

Халқе касир ҷареҳ ва қатил гашта, фирқае ғолиб, гурӯҳе мағлуб шуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҶАРИБ *а.* جريب **1.** масоҳате тақрибан баробари даҳ ҳазор метри мураббаъ; **2.** паймонаи ғалла.

Ҳезум хоҳам ҳаме ду амна зи ҷудат,
Чун ду ҷарибу ду хумми сикки чун хун. *«Луғати фурс»*

ҶАРИД *а.* جريد танҳо; он кӣ ба танҳоӣ кор мекунад.

Рӯз: хуффошак наёрад барпарид,
Шаб бурун ояд чу дуздони ҷарид. *Румӣ*

ҶАРИДА *а.* جريده **1.** танҳо, ба таври муҷаррад, якка.

Ҷарида яке қосиди тезгом
Фиристоду додаш ба ҳинду паём. *Низомӣ*

Соҳиби қалъа чун он ҳол мушоҳида кард, ҷарида бигурехт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. забардаст, забардасти беназир.

Хостанд, ки қалъаро ба чанд марди ҷарида супоранд. *«Равзат-ус-сафо»*

3. дафтари рӯйхат.

Ариз бо ҷарида ба наздики шоҳ
Биёмад, биёвард марри сипоҳ. *Фирдавсӣ*

Руқъа аз дорулхилофа расид, ки Муҳаммад ибни Абдуллоҳ номи он ду касро аз ҷаридаи улуфахорон маҳв кунад. *«Равзат-ус-сафо»*

4. дафтар; китоб; дафтару китоби шеър.

Оқил он аст, ки ҷуз нақши номи нек бар ҷаридаи айём нанигорад. *Авфӣ*

Мехонд ҷаридаҳои Маҷнун,
Гаҳ об зи дида рехта, гаҳ хун. *Шоҳин*

5. *маҷ.* саф, қатор.

Ман аз зумраи аҳли қалам дар ҷаридаи асҳоби сайф духул ёбам. *Аҳмади Дониш*

дар ҷаридаи ҷабборон навиштан ба қатори золимон дохил кардан, золим шуморидан.

Ва касе бувад, ки номи вай дар ҷаридаи ҷабборон нависанд. *Аҳмади Дониш*

ҶАРИМА||**ҶАРИМАТ** *а.* جريمه||جريمت **1.** гуноҳ, ҷурм.

[Подшоҳ] мулозимонро ба андак ҷаримае дар маъразн хитобу итоб наёрад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ӯ роҷа буд золиму саффок, ки ба андак ҷарима хуни бандагони худо рехтӣ. *«Таърихи Фаришта»*

2. ҷазои пулӣ, штраф.

...ва ҷарима дар гардани эшон ниҳодӣ. *Аҳмади Дониш*

ҶАРИР *а.* جرير **1.** тез ва бурро (оид ба забон).

Ин қиат омӯхт, эй тифли сағир,
Ки забонат гашт дар тифлӣ ҷарир? *Румӣ*

2. номи шоири машҳури араб.

Сулсул ба лаҳни зулзул вақти сапедадам
Ашъори Бӯнувос ҳамехонаду Ҷарир. *Манучеҳрӣ*

ҶАРМА||ҶАРМА جرمه||چرمه аспи сафед.

Ҷаҳондида гурдони кишваркушой
Нишастанд бар ҷармаи бодпой. *Фирдавсӣ*

Ба наъли суми ҷармаи раҳнавард
Зи кӯҳу биёбон баровард гард… *Хоҷу*

ҶАРО *а.* جرا моҳона, маош, музд.

Гуфт шоҳаншаҳ; Ҷарояш кам кунед
В-ар биҷангад, номаш аз хат барзанед. *Румӣ*

ҶАРОД *а.* جراد малах; **ҷароди асфар** малахи зард.

Аз ғояти лоғарӣ ва зардӣ Муслимаро ҷароди асфар мехонданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҷароди мунташир малахи бисьёр, ки ба ҳар сӯ паҳн мешавад.

Ва ё андар тамузе маҳ биборад
Ҷароди мунташир бар бому барзан. *Манучеҳрӣ*

Бақиятуссайф чун ҷароди мунташир ба авдия ва ҷибол гурехтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҶАРОИД *а.* جرائد||جرايد *ҷ.* **ҷарида** 3, 4.

Номҳои эшон дар ҷароид сабт кардӣ. (3)
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ҶАРОИМ *а.* جرائم||جرايم *ҷ.* **ҷарима||ҷаримат** 1.

Ҷабборон… афви ҷароимро, ки сифати озодмардон аст, дар мазҳаби интиқом нораво ва ҳаром шиносанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Дар мақоми эътизор ва истиғфор омада, аз ҷароимҳои хеш изҳори надомат карданд.
«Равзат-ус-сафо»

ҶАРОҲАТ *а.* جراحت захм, яра, реш.

Ҷавонмардеро дар ҷанги тотор ҷароҳате расид. *Саъдӣ*

Ба пеши ёр диламро чу ғунча бишкофед,
Ба ӯ ҷароҳати пинҳонам ошкора кунед. *Ҳилолӣ*

ҶАРОҲАТНОМА جراحت‌نامه номаи пур аз дарду алам.

Мӯҳр накшодам ҷароҳатномаҳои синаро,
Лек унвони дарун аҳволи беруни ман аст. *Шоҳӣ*

ҶАРОҲОТ *а.* جراحات *ҷ.* **ҷароҳат.**

[Ғозонхон] ба дасти мубораки хеш бар ҷароҳоти эшон марҳам мениҳод. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ҶАРР *а.* جر *ниг.* **ҷар** II.

ҶАРРА *а.* جره кӯза, сабӯ.

Ҷуръае з-он ҷоми роҳиб он кунад,
Ки ҳазорон ҷарраи худ он кунад. *Румӣ*

ҶАРРОР *а.* جرار бисьёр, анбӯҳ (дар бораи лашкар).

Овозаи лашкари ҷаррори Чингизхон шоеъ шуд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Муслим ибни Рабиаро бо ду ҳазор савори ҷаррор ба ҳарби эшон номзад гуфт. *«Равзат-ус-сафо»*

ҶАРРОРА *а.* جراره **1.** навъе аз каждуми калони зардранги думдароз; **2.** *кинoя аз* зулф.

Он чӣ рӯй аст он шугуфта гирдаш андар гулситон
В-он чӣ ҷаррораст хуфта солу маҳ бар гулситон.
Унсурӣ

ҶАРРОРОТ *а.* جرارات *ҷ.* **ҷаррора** 1.

Ҷарророти қотил дар шишаҳо нишонда буд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ҶАРРОҲ *а.* جراح табиби ҷароҳат, шикастабанд; хирург.

Ҷарроҳ ӯро об дод ва аз захм берун омад, гуфт: Васият кун, ки захм сахт аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

То чанд тавонад дӯхт ҷарроҳ ниҳон захмам,
Бар ҳар сари мӯ аз ғам захми аламе дорам. *Махфӣ*

ҶАРРУЛАСҚОЛ *а.* جرالاثقال механика, илми пеш кашидан ва боло бурдани чизҳои вазнин.

Илми риёзӣ чанд навъ бувад: илми мунозара ва мароё ва илми муқобала ва илми ҷарруласқол ва ғайри он. *«Ахлоқи Носирӣ»*

ҶАРӢ *а.* I جرى музд, моҳона, маош.

Дур аз ӯ в-аз ҳиммати ӯ, к-ин қадар
Аз ҷариам оядаш андар назар. *Румӣ*

ҶАРӢ II *а.* جرى ҷуръаткор, шуҷоъ, далер.

Се ҳазор марди ҷарии далер буданд бо силоҳи тамом ва дувист асп доштанд. *«Таърихи Табарӣ»*

Гӯядат ин гӯрхонаст, эй ҷарӣ,
Ки дили мурда бад-он ҷо оварӣ! *Румӣ*

ҶАРҲ *а.* جرح **1.** ҷароҳат, яра, захм.

… Боз мӯҳтоҷ ба ислоҳи ҷарҳ … бошад.
«Равзат-ус-сафо»

2. *маҷ.* бадгӯӣ; таҳқир кардан.

Бевазанон ва ятимон, ки дар шаръ ва урф бар эшон ҷарҳе нест, … аз тариқи изтирор ба дари хонаи он бадкор меомаданд. *«Равзат-ус-сафо»*

3. рад кардани гувоҳии шоҳид, рад шудани гувоҳ.

Гар ба таррорӣ кунанд ин ду гувоҳ,
Ҷарҳ шуд дар маҳкама(-и) адли илоҳ. *Румӣ*

ҶАСАД *а.* جسد **1.** бадан, тан, ҷисми инсон.

Чунонаш бияндохт заъфи ҷасад,
Ки мебурд аз зердастон ҳасад. *Саъдӣ*

2. тани мурда, наъш.

ҶАСИМ *а.* جسيم **1.** калонҷусса.

Абдурраҳмон чунон ҷасим буд, ки ба ғайри як асп, ба қуввате, ки дошт, ҳеҷ аспе дигар таҳаммули савории ӯ надошт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* бузург, азим.

Амри ӯ нофиз аст ва ҳукми ӯ ҷасим. *Авфӣ*

Ва агар мустаидди кароматӣ бузург ва саодате ҷасимтар бошад, ба осонӣ ҳосил оранд.
«Ахлоқи Носирӣ»

ҶАСК جسك ранҷ, бало.

Рофизиро бимонда дар гардан
Чечаку маргу ҷаску ҷон кандан. *Саноӣ*

Маргу ҷаск, эй аҳли инкору нифоқ,
Оқибат хоҳад будан ин иттифоқ. *Румӣ*

ҶАСОРАТ *а.* جسارت **1.** ҷасурӣ, далерӣ, шуҷоат.

Ин сифот мӯҷиби ҷасорати лашкариён шавад.
Аҳмади Дониш

2. далерии густохона, густохӣ.

Шукри неъмат бигуфтам ва замини хидмат бибӯсидам ва узри ҷасорат бихостам. *Саъдӣ*

Агар заиф аст, муҷиби ҷасорат ва фитнаи эшон шавад. *Аҳмади Дониш*

ҶАСТАН جستن 1. хез задан, паридан, ҷаҳидан.

Ва чун ниру кунад, нахустин андар раъд фурузад, дигар барқ ҷастан гирад. *Ибни Сино*

Ба як руй ҷастан баланди сазост,
Агар дар миёна дами аждаҳост. *Фирдавсӣ*

2. гурехтан; бадар гурехтан, бадар кандан.

Оқил, чун хилоф дар миён омад, биҷаҳад ва чун сулҳ бинад, лангар биниҳад. *Саъдӣ*

Ҳазоро дузде ... аз зиндон ҷаста буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

3. халос шудан, раҳо шудан.

Саъдиё, бо ту нагуфтам, ки марав дар паи дил,
Наравам боз гар ин бор, ки рафтам, ҷастам. *Саъдӣ*

аз банд ҷастан аз қайду банд халос хурдан, озод шудан, раҳидан.

Ба ҳама ҳол асире, ки зи банде биҷаҳад, хуштараш дон зи амире, ки гирифтор ояд. *Саъдӣ*

ҶАФН *а* جفن пилки чашм, милки чашм.

ҶАФО *а.* جفا ситам, зулм, ҷавр, озор.

Расм он аст, ки гурезанд ғуломон зи ҷафо,
Ман ғуломи ту чунонам, ки кушӣ, нагрезам. *Камоли Хуҷандӣ*

Дар подшоҳӣ чунон муомила кунад, ки агар вақте подшоҳ набошад, ҷафо ва хиҷолат набинад. *Аҳмади Дониш*

◇ **ҷафо гуфтан** ҳақорат додан, дашноми қабеҳ додан.

Фалон кас туро ҷафо гуфт, уро адаб мебояд фармуд. *Авфӣ*

ҶАФОАНДЕШ جفااندیش бадандеш, он ки нияти ҷафо кардан дорад.

Маҳи ман бо рақибони ҷафоандеш меояд,
Зи ғавғое, ки метарсидам, инак пеш меояд. *Ҳилолӣ*

ҶАФОГУСТАР جفاگستر зулму ситамкунанда ба халқ.

[Бояд] маълум гардад, ки аз мубоширони аъмол кадом раиятпарвар аст ва кадом ҷафогустар. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ҳикоят кунанд аз ҷафогустаре,
Ки фармондиҳӣ дошт бар кишваре. *Саъдӣ*

ҶАФОКОРӢ جفاکاری золимӣ, ситамкунандагӣ, зулмпешагӣ.

Чун ба чуз ҷавру ҷафокорӣ надорӣ рузу шаб,
Мар-маро байғораи меҳру вафо то кай куни. *Анварӣ*

ҶАФООМЕЗ جفاآمیز муомила ва кирдоре, ки аз раҳму дилсузӣ дур аст.

Ноздо мекунад ҷафоомез,
В-ар бинолам, яке ҳазор кунад. *Анварӣ*

ҶАФОПЕША جفاپیشه зулмпеша, ситамгор.

Дар он баҳр марде ҷафопеша буд,
Ки дилҳо аз у баҳри андеша буд,
Ҷазоир зи кирдори у пурхуруш,
Ҷаҳоне зӣ дасташ чу дарьё ба ҷуш. *Саъдӣ*

Ёри мо нест ситамгору ҷафопеша, вале
Мо зи бахти бади худ қобили ҷавру ситамем. *Ҳилолӣ*

ҶАФОПИСАНД جفاپسند раводорандаи зулму ситам.

Мо хастахотирему дилафгору дардманд
З-он ёри ҷангҷую нигори ҷафописанд. *Ҷомӣ*

ҶАФОФ *а.* جفاف 1. хушкидан, хушк шудан; хушкӣ.

Саводу зубулу ҷафофи ин аз чист? *«Равзат-ус-сафо»*

2. хушк ва беобу ранг будани сухан.

Ҷафоф он аст, ки кутоҳии сухан ва ихтисори калом беш аз ҳадди зарурат ва андозаи кифояту эътидол бошад. *«Оини нигориш»*

ҶАФОҶӮЙ جفاجوی ҷафокор, ситамгар, зулмпеша.

Чу ҳуҷҷат намонад ҷафоҷуйро,
Ба пархош дар ҳам кашад руйро. *Саъдӣ*

ҶАФТА جفته ҳамида, дуто, дуқат; каҷ.

Ба ҳанг андарун ҷафта он шурбахт
Ҳаме зор бигрист бар тоҷу тахт. *Фирдавсӣ*

ҶАФТАН جفتن ҳамидан, ҳам шудан, дуто шудан.

Чу шуд соли он подшо бар ду ҳафт,
Биҳолиду он сарви нозон биҷафт. *Фирдавсӣ*

ҶАФФАЛҚАЛАМ *а.* جف‌القلم хушк шуд қалам; *маҷ.* (кор) тамом шуд, сурати қатъӣ гирифт.

Рост пинҳон бо чунин таблу алам
Об ҷушон гашта аз ҷаффалқалам. *Румӣ*

Дили ман кунун аз сухан шуд дижам,
Ҳамуши гузинам, ки ҷаффалқалам. *Савдо*

ҶАХ||ҶАХ جخ‖جخ ғилоф, ғилофи корд, шамшер ва ғ.

Авшаҳанг аз оҳан бандҳо кард ва ҷаххон оҳан ва эшонро дар он ҷо кард. *«Таърихи Табарӣ»*

Зи ҷарми каргадан созанду яшки пил аз ин пас ҷах,
Ки хоми гову ҷуби бед хом ояд нигаҳбонаш. *Мухторӣ*

ҶАХШ جخش ғуррӣ, буқоқ.

Он ҷахш зи гарданш биёвехта, гуй
Хикест пур аз бод биёвехта аз бор. *Лабибӣ*

ҶАШАН جشن ҳарорат, таб, табларза.

Чу дид андар у шаҳриёри заман,
Барафтод аз бим бар вай ҷашан. *«Луғати фурс»*

ҶАШН جشن 1. ид.

Яке ҷашн кард он шабу бода хард,
Сада номи он ҷашни фархунда кард. *Фирдавсӣ*

ҷашн гузордан ид барпо кардан ва гузаронидан.

Фарханда бод бар ту сада бо чунин сада,
Моҳе ҳазор ҷашн гузориву нагзарӣ. *Фаррухӣ*

2. базм, маҷлиси шодӣ; тую сур; зиёфат, меҳмондорӣ.

Ба ҳар ҷой ҷашне биёростанд,
Маю руду ромишгарон хостанд. *Фирдавсӣ*

То сар ба сипеҳр барфарозам,
Ҷашне ба арусияш бисозам. *Ҷомӣ*

Ва тарҳи ҷашне андохт ва тамомии аъёни аҳли корвонро талаб намуд. *Восифӣ*

ҶАШНГОҲ||ҶАШНГАҲ جشنگاه‖جشنگه ҷои ҷашн.

Ҳама ҷашнгоҳу ҳам айвони уй
Ба вайронии он ниҳоданд руй. *Фирдавсӣ*

ҶАЪБА *а.* جعبه 1. қуттӣ; **ҷаъбаи тир** тирдон, тиркаш.

Камон ва ҷаъбаи тир ба вай доданд. *Авфӣ*

2. тирдон, тиркаш.

Тире аз ҷаъба суфтапайкон ҷуст,
Бар зеҳ оварду даркашид дуруст. *Низомӣ*

3. *киноя аз* хотир, ёд, ҳофиза.

Шайхулислом гуфт, ки дар ҷаъбаи ман аз шайх Аҳмади Кӯфонӣ як ҳикоят аст, ки чизе арзад. *Ҷомӣ*

ҶАЪД *а.* جعد **1.** мӯи ҷингила.

Маро ҳамчунин ҷаъд шабранг буд,
Қабо дар бар аз нозукӣ танг буд. *Саъдӣ*

Басе печа бурид аз ҷаъди чун қир,
Ки оре мебурад девона занҷир. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҷаъди мусалсал мӯи дарози пурпечутоб, ҷингила, ҳалқа-ҳалқаи занҷирамонанд; 2. ҷингилаи мӯй, зулф, печу хами ҳалқамонанди мӯй, ҷингила.

Гӯсфандони он вилоят қавӣ бошанд ва суфи эшон ҷаъд бошад. *Авфӣ*

Моҳи ман ҳар гаҳ кушояд турраи лаблобро,
Мебарад аз ҷаъди марзангӯш обу тобро. *Туғрал*

ҶАЪДМӮЙ جعدموی ҷингиламӯй.

Ману он ҷаъдмӯи ғолиябӯй,
Ману он моҳрӯи ҳурнажод. *Рӯдакӣ*

ҶАЪЛӢ *а.* جعلی сохта, қалбакӣ.

Ҳукм кард, ки мардум ӯро атобак хонанд ва бар ин тақдир Абӯтоҳир ва авлоди ӯ атобакони ҷаълӣ шуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҶАЪФАРӢ جعفری **1.** номи як гиёҳи хӯрдании, ки монанди шибит аст ва онро ба хӯрок меандозанд; **2.** номи гули зарди хушбӯе; **3.** мансуб ба Ҷаъфар, ки кимиёгари машҳури араб буд; **динори ҷаъфарӣ** тиллои холис.

З-он пас ки зард буд чу динори ҷаъфарӣ. *Фаррухӣ*

зари ҷаъфарӣ тиллои холис.

Шукр, к-аз он кони зари ҷаъфарӣ
Рӯзии ман нодира ганҷе расид. *Шамси Табрезӣ*

Гар ҳама зарри ҷаъфарӣ дорад,
Марди бетӯша барнагирад гом. *Саъдӣ*

ҶАҒБУТ جغبت||جغبوت пахтаи кӯҳнаи аз ҷома ва кӯрпа гирифташуда.

Чун яке ҷағбут пистонбанди ӯй,
Ширдӯши з-ӯ ба рӯзе як сабӯй. *«Луғати фурс»*

ҶАҒИДАН||ҶАҒИДАН جغیدن||جغیدن **1.** саъй ва кӯшиш кардан; **2.** дам задан.

Худоё, ин балову фитна аз туст,
Ва лекин кас намеёрад ҷағидан. *Носири Хисрав*

ҶАҒОЛА||ҶАҒОЛА جغاله||جغاله дастае аз мурғон, гурӯҳе аз парандагон; **ҷағола-ҷағола** даста-даста, чанд гурӯҳ.

Зи мурғу оҳу ронам ба ҷӯйбору ба дашт,
Аз ин ҷағола-ҷағола в-аз он қатор-қатор. *Унсурӣ*

ҶАҲАННАМ *а.* جهنم *д.* дӯзах.

Гар бе ту дар биҳишт барандам, занам зи оҳ
Оташ дар он биҳишт, ки гардад ҷаҳаннаме.
Хисрави Деҳлавӣ

ҶАҲД *а.* جهد саъй, кӯшиш.

Нек ҷаҳд кардем, то Олтунтошро дартавонистем ёфт. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Мумкин аст, ки он саъю ҷаҳди ҳарику ғариқ муфзӣ ба саломату наҷот шавад. *Аҳмади Дониш*

ба ҷаҳд ба зӯр.

Чандон халқ дар Миср буд, ки он ҷӣ дар Нишобур буданд, хумси эшон ба ҷаҳд буд. *Носири Хисрав*

ҶАҲИДАН جهیدن *ниг.* **ҷастан 1.**

Дар ҳаво ҷӯз рафтори кавокиб ва ҷаҳидани савокиб чизе ба назар нарасид. *Аҳмади Дониш*

ҶАҲИМ *а.* جحیم *д.* дӯзах, яке аз ҳафт дӯзах, номи яке аз ҳафт қисми дӯзах.

Ҳалқаи гесӯи ҳуру сӯҳбати ризвон
Гар ту наёӣ, салосилу ҷаҳим аст. *Камоли Хуҷандӣ*

◇ **ба даракоти ҷаҳим фиристодан** *киноя аз* куштан.

Баъд аз маросими ҷустуҷӯ он ду бадкешро дар харобот ёфтанд ва ба мӯҷиби фармуда ҳар дуро ба даракоти ҷаҳим фиристоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҶАҲЛ *а.* جهل **1.** нодонӣ, нодонии мағрурона; бехабарӣ, ғафлат; беилмӣ.

Ҳаргиз касе ба ҷаҳли худ иқрор накардааст, магар он кас, ки чун дигаре дар сухан бошад, ҳамчунон ба тамом ногуфта сухан оғоз кунад. *Саъдӣ*

ҷаҳли мураккаб донистани нодурӯст, ки мувофиқи моҳияти чиз нест; нодонии аз ҳад зиёд.

Бар руҳ аз хуни дили мост мураккаб хати ёр,
Гар надонад дигаре, ҷаҳли мураккаб бошад.
Камоли Хуҷандӣ

ҷаҳлу ҷунун нодонӣ ва беақлӣ.

Рои беқуввват макру фусун аст ва қуввати берой ҷаҳлу ҷунун. *Саъдӣ*

2. беақлӣ, аҳмақӣ; бетамизӣ.

Сустбозу ба ҷаҳл мефиганад
Панҷа бо марди оҳанинчангол. *Саъдӣ*

Қавлу феълат ҳама девонагию ҷаҳл бувад,
З-ин сабаб дар ҳама атвор муофат бинам. *Савдо*

ҶАҲОЛАТ *а.* جهالت нодонӣ; бехабарӣ, ғафлат.

Моро роҳ намудӣ ва аз ҷаҳолат раҳонидӣ.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Ҳофиз, аз чашмаи ҳикмат ба каф овар ҷоме,
Бу ки аз лавҳи дилат нақши ҷаҳолат биравад. *Ҳофиз*

ҶАҲОН I جهان *феъли ҳоли замони ҳозираи* **ҷастан, ҷаҳидан.**

ҶАҲОН II جهان олам, дунёе, гетӣ.

Ва ин сухан муҳол аст, ки дар кадом чашм чандон шуоъ бувад, ки ҳамаи ҷаҳон аз осмон то замин бинад?
Ибни Сино

Аз сиғари син ... чашми ман ба ҷаҳони фарох боз шуд. *Аҳмади Дониш*

◇ **ҷаҳони гузарон** дунёи гузаранда, дунёи фонӣ.

Бархезу махӯр ғами ҷаҳони гузарон,
Хуш бошу даме ба шодкомӣ гузарон. *Хайём*

ҷаҳоне ҳама кас, ҳамаи мардум, хама.

Ангушти тааҷҷуби ҷаҳоне
Аз гуфтушуниди мо ба дандон. *Саъдӣ*

ҷаҳон-ҷаҳон бисёр, фаровон, аз ҳад афзун.

Дорам ҷаҳон-ҷаҳон гунаҳ, эй шармрӯй, ман
Чун рӯ аз ин ҷаҳон ба ҷаҳони дигар ниҳам. *Ҷомӣ*

ду ҷаҳон *д.* ду дунё, ин дунё ва охират,

Ишқ асту бас, ки дар ду ҷаҳон ҷилва мекунад
Гоҳ аз *либоси* шоҳу гаҳ аз кисвати гадо. *Ҷомӣ*

як ҷаҳон бисьёр, аз ҳад афзун.

... Ки дар ҳар гулситонаш гоҳу бегоҳ,
Зи ғамзат як ҷаҳон туркони мастанд. *Анварӣ*

ҷаҳон гузарондан умр гузарондан, умр ба сар бурдан.

Ба хуррамиву хушӣ бигзарон ҷаҳон, ки ҷаҳон
Ба ҳар чӣ ҷуз хушиву хуррамӣ ҳама савдост. *Анварӣ*

ҷаҳон кандан ҷаҳонро аз беху бун вайрон кардан.

Султони дай ба лашкари сарсар ҷаҳон биканд,
Бинӣ, ки ҷаври сарсари дай ҷун ҷаҳонкан аст. *Анварӣ*

ҷаҳон сипардан рӯзгор ба сар бурдан, (умр) гузарондан.

Ту бе чашми шодон ҷаҳон наспарӣ. *Фирдавсӣ*

аз ҷаҳон шудан *киноя аз* мурдан.

Май хӯр, ки набахшанд ба кас умри дароз,
В-он кас, ки шуд аз ҷаҳон, намеояд боз. *Хайём*

ба ҷаҳон рафтан пароканда шудан, ба ҷоҳои гуногуни дурдаст рафтан.

Халқ аз макоиди зулмаш ба ҷаҳон рафтанд. *Саъдӣ*

ҶАҲОНБИН جهانبين 1. бинандаи ҷаҳон, ҳамабин, басир.

Дидани рӯи туро дидаи ҷонбин бояд,
В-ин куҷо мартабаи чашми ҷаҳонбини ман аст. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* чашм, дида.

Ба дил гуфт: Гар пеши болини ман
Набинад се моҳ ин ҷаҳонбини ман ... *Фирдавсӣ*

Ҳар он вақте ки дидораш набинам,
Ҷаҳонам тира бошад бар ҷаҳонбин. *Саъдӣ*

ҶАҲОНБОН جهانبان 1. нигаҳбони ҷаҳон; *киноя аз* подшоҳ.

Бикӯшему фарҷоми кор он бувад,
Ки фармону рои ҷаҳонбон бувад. *Фирдавсӣ*

Тиҳидаст ғам бахри ноне хӯрад,
Ҷаҳонбон ба қадри ҷаҳоне хӯрад. *Саъдӣ*

2. *киноя аз* худо.

Ҷаҳон ҷуз ба зӯри ҷаҳонбон наҷуст. *Фирдавсӣ*

ҶАҲОНБОНӢ جهانبانی нигаҳбонии ҷаҳон; *киноя аз* подшоҳӣ.

Чашми бахти ту дар ҷаҳонбонӣ
Солу маҳ сурмаи саҳар дорад. *Анварӣ*

Ба ҳар қомате ҷомае дӯхтанд,
Ба шоҳон ҷаҳонбонӣ омӯхтанд. *Ҳотифӣ*

ҶАҲОНГАРД جهانگرد ҷаҳонпаймо, он кӣ сафари мамлакатҳои гуногун мекунад.

Сикандар, ки шоҳи ҷаҳонгард буд,
Ба кори сафар тӯшапарвард буд. *Низомӣ*

ҶАҲОНГАШТА جهان گشته сайёҳ; ҷаҳондида, он ки бисьёр сафар кардааст.

Ҷаҳонгаштаву донишандӯхта,
Сафаркардаву сӯҳбатомӯхта. *Саъдӣ*

Аз шавқ чу барқам, аз гирья шавам об,
Гар моҳи ҷаҳонгаштаи ман аз сафар ояд. *Имло*

ҶАҲОН(И)ДАН جهاندن‖جهانیدن 1. давондан, бо ҷастухез рондан (аспро).

Қамар бар камар, кӯҳ бар кӯҳ ронд,
Гарева-гарева ҷанибат ҷаҳонд. *Низомӣ*

Инони тоқати дарвеш аз дасти таҳаммул бирафт, теғи забон баркашид ва аспи фасоҳат дар майдони вақоҳат ҷаҳонид. *Саъдӣ*

2. гурезондан, фирор додан.

Чун бигуфтанд, ки Закариё ӯро биҷаҳонид, бифармуд, ки Закариё бигурехт ва рӯй ба Шомниҳод. *«Таърихи Табарӣ»*

ҶАҲОНДИДА جهاندیده сайёҳи ботаҷриба, сайёҳи доно; пурдида, пурдон.

Ба гуфтори деҳқон кунун бозгард,
Нигар, то чӣ гӯяд ҷаҳондида мард. *Фирдавсӣ*

... Ва раъю тадбир аз пири ҷаҳондида таваққӯъ дорад. *Аҳмади Дониш*

ҶАҲОНДОДОР جهانداد‌ار: **ҷаҳондодори гетӣ** *киноя аз* худо.

Сари бадхоҳи ту дар ҷанбарат бод,
Ҷаҳондодори гетӣ ёварат бод. *Низомӣ*

ҶАҲОНДОР جهاندار 1. *киноя аз* подшоҳи калон.

Пазира шудандаш дамодам сипоҳ,
Бад-он шодмонӣ ҷаҳондор шоҳ. *Фирдавсӣ*

Ҳофизо, тарки ҷаҳон гуфтан тариқи хушдилист,
То на пиндорӣ, ки аҳволи ҷаҳондорон хуш аст. *Ҳофиз*

2. *киноя аз* худо.

... Ки аз офаринандаи ҳуру моҳ,
Ҷаҳондору бахшандаи тоҷу гоҳ. *Фирдавсӣ*

ҶАҲОНДОРӢ جهانداری идора кардани ҷаҳон; *маҷ.* подшоҳӣ.

Эй забардасти зердастозор,
Гарм то кай бимонад ин бозор?
Ба чӣ кор оядат ҷаҳондорӣ,
Мурданат беҳ, ки мардум озорӣ! *Саъдӣ*

ҶАҲОНИДАН جهانیدن *ниг.* **ҷаҳон(и)дан.**

ҶАҲОНКАН جهان کن аз беху бун канандаи ҷаҳон, буньёдбарандозандаи ҷаҳон; чаппагардонкунанда, тагурӯкунандаи дунье.

Султони дай ба лашкари сарсар ҷаҳон биканд,
Бинӣ, ки ҷаври сарсари дай ҷун ҷаҳонкан аст. *Анварӣ*

ҶАҲОННАВАРД جهاننورد ҷаҳонпаймо, ҷаҳонгард.

Ҷаҳоннаварде, к-имрӯзаш ар барангезӣ,
Ба оламет расонад, ки андар ӯ фардост. *Анварӣ*

ҶАҲОНОЗМУДА جهانآزموده таҷрибадидаи ҷаҳон, он кӣ гарму сарди дуньёро санҷидаасту пасту баланди ҷаҳонро дидааст; пухтакор; пухтагӯй.

Ҷаҳонозмуда диловар сарон
Кушоданд як-як ба посух забон. *Фирдавсӣ*

ҶАҲОНОРО(Й) (ی)جهانآرا оролиҳандаи ҷаҳон, зебдиҳандаи дуньё; зеби ҷаҳон, зебо.

Бинмо он рухи ҷаҳонорой,
Тола шавқӣ илайка, ё мавлой! *Ҷомӣ*

ҶАҲОНОФАРИН جهانآفرین офаринандаи дуньё; *киноя аз* худо.

Басе офарин аз ҷаҳонофарин
Бихонду бимолид рух бар замин. *Фирдавсӣ*

ҶАҲОНОШӮБ جهان‌آشوب ба шӯру ошӯб оварандаи ҷаҳон.

Чун ақиқи обдору чун каманди тобдор
Он лаби ҷонпарвару зулфи ҷаҳоношӯби ёр. *Муиззӣ*

ҶАҲОНПАЙМО جهان‌پیما ҷаҳоннавард, ҷаҳонгард.

Ёд бод он, ки нигорам чу камар барбастӣ,
Дар рикобаш маҳи нав пайки ҷаҳонпаймо буд.
Ҳофиз

ҶАҲОНПАҲЛАВОН جهان‌پهلوان паҳлавони ҳамаи ҷаҳон, паҳлавони ҷаҳонӣ (лақаби Рустам, ки қаҳрамони асосии «Шоҳнома»-и Фирдавсист).

Мо [Кайковус] ӯро [Рустамро] ҷаҳонпаҳлавон ва таҳамтан лақаб додем. *«Равзат-ус-сафо»*

ҶАҲОНСОЛОР جهان‌سالار сардору пешвои ҷаҳон; *киноя аз* подшоҳ.

Ҷаҳонсолор Хисрав ҳар замоне
Ба ҷарбӣ ҷустӣ аз Ширин нишоне. *Низомӣ*

ҶАҲОНСӮЗ جهان‌سوز сӯзонандаи ҷаҳон, золим, ситамгор, бедодгар.

Ҷаҳонсӯзро кушта беҳтар чароғ,
Яке беҳ дар оташ, ки халқе ба доғ. *Саъдӣ*

ҶАҲОНТОБ جهانتاب ҷаҳонафрӯз, равшанкунандаи ҷаҳон.

Рухаш офтоби ҷаҳонтоби дил,
Хами абрӯяш тоқи меҳроби дил. *Хоҷу*

ҶАҲОНӢ جهانی мансуб ба ҷаҳон.

Акнун ҷаҳониён ба чӣ уммед зиндаанд,
Чун аз ҷаҳон ба катми адам рафт он ҷаноб. *Савдо*

ҶАҲОНҶӮ(Й) جهان‌جو(ی) ҷаҳонхоҳ, ҷаҳонгир; *киноя аз* подшоҳ.

Ба Рустам супурдаш дилу дидаро,
Ҷаҳонҷӯй пури писандидаро. *Фирдавсӣ*

Ҷаҳонҷӯй Фағфур бар дасти рост
Ба хидмат камар басту бар пой хост. *Низомӣ*

ҶАҲОНҶӮЯ جهان‌جویه *ниг.* **ҷаҳонҷӯ(й).**

Суви диж фиристод Шерӯяро,
Ҷавонмард гурде ҷаҳонҷӯяро. *Фирдавсӣ*

ҶАҲР *а.* جهر **1.** овоз баланд кардан дар хониш; **2.** ошкор кардан.

Он масал овардани он ҳазрат аст,
Ки ба илми сирру ҷаҳр ӯ оят аст. *Румӣ*

Зикр агар низ ҳаст, ҷаҳр аст он,
Нест тарьёк, балки заҳр аст он. *Ҷомӣ*

ҶАҲРАН *а.* جهراً ба таври ошкоро, рӯйрост.

Ҳеҷ касро сирран ва ҷаҳран маҷоли мухолафат намонд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҶАҲУЛ *а.* جهول сахт ҷоҳил, он кӣ аз ҳад зиёд нодон аст.

Панд гуфтан бо ҷаҳули хобнок
Тухм афкандан бувад дар шӯрахок. *Румӣ*

Фаҳм бас қосир асту нафс ҷаҳул,
Табъ бас саркаш асту умр аҷул. *Ҷомӣ*

ҶАҲУЛӢ جهولی ҷоҳилии сахт, нодонии аз ҳад зиёд.

То ки аз ин зангиву румӣ турост,
Доғи ҷаҳулию залумӣ турост. *Низомӣ*

ҶЕБ *а.* جیب *ниг.* **ҷайб 1.**

Ҳамчу Мусо нур кай ёбад зи ҷеб
Сухраи устоду шогирди китеб. *Румӣ*

ҶИБИЛЛАТ *а.* جبلت||جبلة фитрат, офариниш, табиати зотӣ, сиришт.

Бо бародари ту вафо накарданд, чи дар ҷибиллат мурувввате надоранд. *«Равзат-ус-сафо»*

Падаре, ки фарзанде дорад, ба тақозои ҷибиллат моил ба салоҳ аст. *Аҳмади Дониш*

ҶИБИЛЛӢ *а.* جبلی **1.** мансуб ба ҷибиллат; **2.** фитрӣ, хилқӣ, табиӣ, зотӣ.

Мункири аҳли тариқатро зи ирфон баҳра нест,
Нест ҷуз ҷаҳли ҷибиллӣ мӯҷиб ин инкорро. *Ҷомӣ*

Ба тафовути истеъдодоти ҷибиллӣ ба аснофи мутааддида мунқасим гаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҶИБОЛ *а.* جبال *ҷ.* **ҷабал.**

На наҳангу бо наҳангон об хӯрда дар биҳор,
На палангу бо палангон хоб карда дар ҷибол.
Муиззӣ

ҶИБОҲ *а.* جباه *ҷ.* **ҷабҳа||ҷабҳат.**

Чу дида анҷум аз он бар саранд пайваста,
Ки пеши тахти ту чун ҳоҷибон ниҳанд ҷибоҳ.
Бадри Ҷоҷӣ

Оёти атоё ... бар ҷибоҳи нуҷуму кавокиб бинигошт. *«Равзат-ус-сафо»*

ҶИГАР جگر **1.** яке аз аъзоҳои дарунии бадани инсон ва баъзе ҳайвонҳо, ки ҳосилкунандаи заҳра мебошад ва барои таъмини мубодилаи моддаҳо дар организм хизмат мекунад.

Ҳар шаб зи намози шом то вақти саҳаргоҳ
Рухсора кунам сурх зи хуни ҷигар ӯро. *Анварӣ*

Ин ҳама лола, ки сар барзада аз хоки ман аст,
Пораҳои ҷигари сӯхтаи чоки ман аст. *Ҳилолӣ*

2. *маҷ.* фарзанд, фарзанди азиз, фарзанди дилбанд; ◇ **ҷигари гурба хӯрдан** *киноя аз* гум кардани чизҳои нафису нағз.

Гашт гум он шерсаг аз шермард,
Мард бар он дил ҷигари гурба хард. *Низомӣ*

ҷигар(-и худ) хӯрдан *киноя аз* азобу уқубат кашидан, ранҷ бурдан.

Ҷигар азбаски ҳам ҷигар хӯрдаст,
Меъдаро завқи обу нон бархост. *Хоқонӣ*

Ҷигари хеш бихӯр, гар самаре нест туро! *Соиб*

андар (ё дар) ҷигар сӯрох доштан *киноя аз* дарду алами сахт доштан.

Андар ҷигар маро ҳаст чандин ҳазор сӯрох
Аз касрати маҳориҷ, аз қиллати мадохил. *Савдо*

ҶИГАРБАНД جگربند **1.** маҷмӯи ҷигар, дил, шуш ва ғ.

Ё ба ташвишу ғусса розӣ шав,
Ё ҷигарбанд пеши зоғ бинеҳ! *Саъдӣ*

Ту марди дилтангӣ, пеши ин ҷигархорон
Агар шавӣ ту ҷигарбанд, шӯрбот кунанд.
Шамси Табрезӣ

2. фарзанд; **3.** ҳар чизи азиз.

ЧИГАРГОҲ جگرگاه дохили сина, ки ҷои бошиши дил, ҷигар, шуш ва ғ. мебошад.

Ба чангол кардаш ҷигаргоҳ чок. *Фирдавсӣ*

ЧИГАРГӮША جگرگوشه **1.** *киноя аз* фарзанд, фарзанди азиз.

Падар, ки чун ту ҷигаргӯша аз худо мехост,
Хабар надошт, ки дигар чӣ фитна мезояд. *Саъдӣ*

Он ҷигаргӯша ҳамон шуд, ки ман аввал гуфтам,
Ки чу шӯяд лабаш аз шир, ҷигархора шавад.
Камоли Хуҷандӣ

2. *киноя аз* маъшуқа, ёр.

Он ҷигаргӯша зи хун хӯрдани мо бас накунад,
Маст шуд чашмаш аз ин бода, ҷаро бас накунад?
Камоли Хуҷандӣ

ЧИГАРДОР جگردار далер, бебок, шуҷоъ.

Дар қабзаи гардун манам он теғи ҷигардор,
К-аз сахтии айём маро санги фасон аст. *Соиб*

ЧИГАРДӮЗ جگردوز **1.** рост ба ҷигар халанда; **2.** *маҷ.* мафтун ва шайдокунанда.

Ба теғи ғамза агар чок мекунӣ ҷигарам,
Чӣ ғам чу новаки мижгони ту ҷигардӯз аст.
Ҷомӣ

ЧИГАРОВАР جگرآور пурдил, диловар.

Модари Ҳасанак зане буд сахт ҷигаровар.
«Таърихи Байҳақӣ»

ЧИГАРПОЛУДА جگرپالوده ҷигар хуншуда, ҷигар обшуда, гирифтори дарду алам.

Ҷигарполудаҳоро дил барафрӯз,
На, корафтодаро коре даромӯз. *Низомӣ*

ЧИГАРСӮЗ جگرسوز *киноя аз* дарду аламу шиканҷадиҳанда.

Ашки хунин бинамудам ба табибон, гуфтанд:
Дарди ишқ асту ҷигарсӯз давое дорад. *Ҳофиз*

Таби ҳиҷрони ту, ё раб, чӣ ҷигарсӯз табе шуд,
Ки табиб ар ту набошӣ, набарад ҷон кас аз ин таб.
Ҷомӣ

оҳи ҷигарсӯз оҳи сӯзнок, оҳи дардмандона, оҳи аламнок.

Савомеъ пур аз гирьяву сӯзи туст,
Пур аз дуди оҳи ҷигарсӯзи туст. *Хоҷу*

Ҳар оҳи ҷигарсӯз, ки аз сина барояд,
Дудест, к-аз ӯ бӯи кабоби ҷигар ояд. *Ҷомӣ*

ЧИГАРТОБ جگرتاب ҷигарсӯз, дарду аламдиҳанда.

Чу оҷиз гашт аз ин хоки ҷигартоб,
Чу нилуфар сипар афканд бар об. *Низомӣ*

ЧИГАРХАСТА جگرخسته ҷигарреш; ғамзада, ғамгин, андӯҳгин.

Ба ҷон шармгин назди шоҳ омаданд,
Ҷигархаставу богуноҳ омаданд. *Фирдавсӣ*

Биё, ки чархи мушаъбид ҳазор шӯъбада сохт,
Ки боз кори ҷигархастагони ғамзада сохт. *Ҷомӣ*

ЧИГАРХОР||ЧИГАРХОРА جگرخوار||جگرخواره *киноя аз* берахм, сангиндил.

Ба умре дар кафам ёре наёяд,
Чу ояд, ҷуз ҷигархоре наёяд. *Анварӣ*

Аз ин ишқи ҷигархора чӣ дорам чашми беҳбудӣ,
Ки бардода ба боди нестӣ чун ман ҳазоронро.
Ҷомӣ

ЧИД I *а.* جید гардан.

Ҷиди ту дар зери бори ҷуди ӯст,
Ҳар куҷо гарданкаше дар кишвар аст. *Бадри Чочӣ*

ЧИД II||ЧИДД *а.* جد **1.** саъй, кӯшиш; ҷидду ҷаҳд саъю кӯшиш.

Қавме ба ҷидду ҷаҳд ниҳоданд васли дӯст,
Қавме дигар ҳавола ба тақдир мекунанд. *Ҳофиз*

ҷид кардан (ё намудан) саъй кардан.

Ҷид намоям, бошад ки маро сабр диҳад ва нофармонӣ накунам. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ҷид фармудан барои саъю кӯшиш фармон додан.

Амир Маҳмуд ҷид фармуд дар талаби вай, бигирифтандаш ва сӯи Ғазнин бурданд.
«Таърихи Байҳақӣ»

2. дурустӣ, ҳақиқат, ҷиддият.

Ба мазоҳат нагуфтам ин гуфтор,
Ҳазл бигзору ҷид аз ӯ бардор. *Саъдӣ*

ба ҷид рост, ҳақ, дуруст, аз ғайри ҳазл ва шӯхӣ.

Гуфтам, ки дигар бодаи гулгун нахӯрам,
Май хуни разон аст, дигар хун нахӯрам.
Пири хирадам гуфт: Ба ҷид мегӯӣ?
Гуфтам, ки мазоҳ мекунам, чун нахӯрам?! *Хайём*

ба ҷид гирифтан ҷиддан сар кардан, ҷиддан машғул шудан.

Ёр аз ситеза кинаи ёрон ба ҷид гирифт,
Озори реши синафигорон ба ҷид гирифт.
Камоли Хуҷандӣ

ЧИДОЛ *а.* جدال **1.** низоъ, ҷанҷол.

Бо ҳеҷ дӯст ҷидол накардаам. *Авфӣ*

Мақоли ҳар ду ба ҷидол кашид.
«Анвори Суҳайлӣ»

2. ҷанг, ҳарб, задухӯрд.

Бе хайлу бе сипоҳ шикастӣ сипоҳҳо,
Бе ҷангу бе ҷидол кушодӣ ҳисорҳо. *Ломеъ*

Ҷангу ҷидол ва мухосама байни салотин аз адами қаноат мехезад. *Аҳмади Дониш*

ЧИДОР *а.* جدار девор.

Гунбади ғунча(а)ст дар боғи ҷаҳонорон даҳр,
Гар варақҳои талаввун бошадаш сақфу ҷидор. *Ҷомӣ*

Лашкари шумо бояд аз миёни дарахтон ва паси ҷидорон бо эшон ҷанг кунанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЧИЗЬЯ||ЧИЗЬЯТ *а.* جزیه||جزیت *таър.* андозе, ки дар мамлакатҳои мусулмонӣ аз ғайри мусулмонон гирифта мешуд.

Гуфт: Агар хоҳӣ, дин бипазир, в-агар хоҳӣ, ҳарб кун, в-агар хоҳӣ, ҷизьяи худ гир.
«Таърихи Табарӣ»

Бидеҳ ҷизьят, аз мо бибур хинаро,
Қалам дармакаш расми деринаро. *Низомӣ*

ЧИЛБОБ *а.* جلباب чодир.

Дар он миён аврате буд, ки худро ба ҷилбоби ҳаё мепӯшид. *«Хористон»*

Афканад аз рутба, аз рух афканад чилбобро
Дурди анвори чамолаш софии махтобро. *Туғрал*

ЧИЛВА *а.* جلوه **1.** намоиш, намуд, намудор шудан.

Баъд аз ин рӯи ману оинаи васфи чамол,
Ки дар он чо хабар аз чилваи зотам доданд.
Ҳофиз

2. ҳаракати хуш дар хиромон рафтани маъшуқа.

Тоза дар чилва ба боғ омадаӣ ҳамчу ниҳол,
Чилваи тозаниҳоли ту маро хоҳад кушт. *Ҳилолӣ*

Дар интизори чилваи сарви равони кист
Сад чашм боз карда зи чӯши хубоб об? *Савдо*

чилва кардан а) худро намудан, худро намоиш додан.

Ишқ асту бас, ки дар ду чаҳон чилва мекунад
Гоҳ аз либоси шоҳу гаҳ аз кисвати гадо. *Чомӣ*

б) нишон додан, намоиш кардан чизеро.

Чунонки дар китоби мӯҳкам ва каломи қадим лаолии ин се исми мутаолиро дар як силк назм додааст ва дар як симат чилва карда.
Низомии Арӯзӣ

ЧИЛВАГАР جلوه گر намоён, намудор.

Ва мутаваттинони соҳати унс ва уқулу нуфус чилвагар бошад. *Аҳмади Дониш*

ЧИЛВАГАРӢ جلوه گری худнамоӣ бо ишваву ноз.

Шайдо аз он шудам, ки нигорам чу моҳи нав
Абрӯ намуду чилвагарӣ карду рӯ бибаст. *Ҳофиз*

ЧИЛВАГОҲ||ЧИЛВАГАҲ جلوه گاه||جلوه گه намоишгоҳ.

Зи поингаҳи офтоби баланд
Суи чилвагоҳаш расонам саманд. *Низомӣ*

Ба бомаш чу маҳ сар барафрохтанд,
Бар он чилвагаҳ ошьён сохтанд. *Хочу*

ЧИЛД *а.* جلد пӯст.

Тане чун харкамон аз кӯзпуштӣ,
Бар ӯ чилде чу кемухт аз дуруштӣ. *Низомӣ*

ЧИЛО *а.* جلا сайқал; равшанӣ; **чило додан** сайқал додан; тоза кардан, сафо додан.

Ва гоҳо оинаи дилро ба мавоиз ва насоеҳи сулаҳо чило диҳад. *Аҳмади Дониш*

ЧИЛОН جیلان *ниг.* **челон** 1.

Санчиди чилон ба ду нима шуда,
Нуқтаи сурма бар ӯ як-як зада. *Рӯдакӣ*

ЧИЛФ *а.* جلف одами дурушт, беадаб, нодон; сафеҳ.

Мушт бар аъмо занад як чилфи маст,
Кӯр пиндорад, лагадзан астар аст. *Румӣ*

ЧИЛФӢ جلفی дурушти, дағалӣ, беадабӣ, нодонӣ.

На он ки бар дари даъвӣ нишинад аз чилфӣ,
В-агар хилоф кунандаш, ба чанг бархезад. *Саъдӣ*

ЧИМ *а.* جیم **1.** номи ҳарфи шашӯми алифбои арабии тоҷикӣ ج, ки дар ҳисоби чумалу абчад ба 3 баробар аст; **2.** *киноя аз* хами зулф.

Дар хами зулфи ту он холи сияҳ донӣ чист?
Нуқтаи дида, ки дар ҳалқаи чим афтодаст.
Ҳофиз

ЧИМОЛ *а.* جمال *ч.* **чамал.**

Бидор як нафас, эй қоид, ин зимоми чимол,
Ки дида сер намегардад аз назар ба чамол. *Саъдӣ*

Хазоин ва дафоини худро бар афьёл ва чимол бор карда, масҳуби хеш ба Сарандеб бурд.
«Равзат-ус-сафо»

чимолу биғол шутурҳо ва астарҳо (хачирҳо).

Ҳаштод ҳазор асп аз вай монд ва аз чимолу биғол мисли ин ва ҳашт ҳазор ғулом дошт.
«Равзат-ус-сафо»

ЧИМОР *а.* جمار *ч.* **чамра.**

Гуфтамаш: Чу санги чимор
Ҳамеандохтӣ ба деви рачим,
Аз худ андохтӣ бурун як сӯ,
Ҳама одоти феълҳои замим? *Носири Хисрав*

ЧИМОЪ *а.* جماع муошрати марду зан.

Қай бувад моҳийяти завқи чимоъ
Мисли моҳийёти ҳалво, эй матоъ?! *Румӣ*

ЧИМРӢ *а.* جمری **1.** омӣ, аз табақаи авоми халқ; **2.** ситезакор.

Ёри дурдикашони шангулем,
Ҳамдами чимриёни таннозем. *Убайди Зоконӣ*

Дар миёнаи он ҳодиса занотира ва чимриён ва рунуд ва авбош дасти татовул ва истило дароз карданд. *«Чомеъ-ут-тазорих»*

ЧИН(Н) *а.* جن махлуқи мавҳуми афсонавӣ аз қабили деву парӣ; **инсу чин** олами инсон ва чин.

Шаҳриёри тан асту ӯ чон аст,
Инсу чин мар-варо ба фармон аст. *Саноӣ*

ЧИННӢ *а.* جنی **1.** мансуб ба чин; **2.** чин; олами чинҳо.

Зи чиннӣ сухан гуфту аз одамӣ,
Зи гуфтори пайғамбари ҳошимӣ. *Фирдавсӣ*

Шунидам, ки Зол, падари тӯ, аз насли чинниён аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ЧИНОЗА *а.* جنازه *ниг.* **чаноза.**

ЧИНОН *а.* جنان *ч.* **чаннат.**

Бӯстоне буд намудоре аз чинон. (1) *Авфӣ*

Иморате сохта, ки дар дилкушоӣ пурнуртар аз равзаи ризвон ва дар фараҳбахшӣ чонфазойтар аз марғзори чинон аст. (1) *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ЧИНОЯТ *а.* جنایت гуноҳи чиддӣ, ки сазовори чазои сахт аст.

Дорам умеди отифате аз чаноби дӯст,
Кардам чиноятеву умедам ба афви ӯст. *Ҳофиз*

Абӯчаъфар якеро ба куштан ҳукм дод бинобар чиноятe. *Аҳмади Дониш*

ЧИНОЯТОМУРЗ جنایت‌آمرز бахшандаи гуноҳ.

Исьёнкоҳу чиноятомурз,
Аввалгиру ниҳоятомурз. *Чомӣ*

ЧИНС *а.* جنس **1.** дар истилоҳи мантиқ—он чӣ ки чанд навъро дар бар мегирад. Навъ аз асноф (синфҳо), синф аз афрод (фардҳо) иборат аст; **2.** тарз, хел, гуна.

... Дардмандона суруде мегуфт ва аз ҳар чинс абьёт мехонд. *Савдо*

... Магар он ки қалам ҳам аз ин ҷинс дар даст дорад. *Аҳмади Дониш*

3. мол, матоъ, чизи фурӯхташаванда.

Ташриф деҳ ушшоқро, пурнур кун офоқро,
Ҷинсе макун тарьёқро, чизе бидеҳ дарвешро.
Шамси Табрезӣ

Баски бошад ҷинси моро гармии бозори ғам,
Гӯиё дӯконе аз санги шарар дорем мо. *Туғрал*

ҷинси муҳаққар молу чизи ҳеҷмаярз.

Донае чанд дур аз ҳуққаи ёқут фишонд,
Ки Адан з-он ҳамаи ҷинси муҳаққар бошад.
Шоҳин

4. назир, мисл.

Ин аҷаб қарнест бар рӯи замин,
Пир гаштам ман, надидам ҷинси ин. *Румӣ*

Гумони хотират аз сидқ бод ҷуфти яқин,
Бақои ҳосидат аз ранҷ бод ҷинси фано. *Анварӣ*

ҶИНСШИНОС جنس‌شناس молшинос, мутахассиси навъ ва моҳияти матоъ.

Даҳ шутур аз нафоиси аҷнос
Ҷумла нодир ба чашми ҷинсшинос. *Ҷомӣ*

ҶИРГА *м.* جرگه *ниг.* **ҷурга.**

ҶИРМ *а.* جرم ҷисм, махсусан ҷисми осмонӣ монанди Моҳ, ситораҳои сайёр ва собит.

Ҷирми Моҳ аз ишорати ҷаддаш
Ҳам ба ду ним гашт, ҳам яклахт. *Анварӣ*

ҷирми азҳар ситораи дурахшон, ситораи равшан; **ҷирми гардун** ҷисми осмон; ҷисми осмонӣ.

Ирзи ту чун ҷирми гардун бод эмин аз фасод,
Умри ту чун даври гардун бод фориғ аз ҳисоб.
Анварӣ

ҷирми хок Замин, кураи Замин.

Ба ҷирми хоку ба гардун нигоҳ бояд кард,
Ки ин куҷост зи орому он куҷо зи сафар.
«Анвори Суҳайлӣ»

ҷирми Шамс ҷисми Офтоб.

Чу ҷирми Шамс ҳама унсури ту аз нур аст,
Чу зоти ақл ҳама ҷавҳари ту аз ҳунар аст.
Анварӣ

◇ **ҷирми гетифурӯз** *киноя аз* санги қиматбаҳо, гавҳар.

... Ки будаш нигине бар ангуштарӣ,
Фурӯ монда дар қиматаш ҷавҳарӣ,
Ба шаб гуфтӣ он ҷирми гетифурӯз
Дуре буд дар рӯшноӣ чу рӯз. *Саъдӣ*

ҶИРОБ *а.* جراب халта.

Бо ҷаволу гавҳару сандуқи зар берун шавад,
Ҳар кӣ ӯ ояд ба Қазвин бо асову бо ҷироб.
Муиззӣ

ҶИРОН *а.* جیران *ҷ.* **ҷор.**

Фазлаи макорими эшон ба аромилу пирон ва ҷирон расида. *Саъдӣ*

ҶИРОНҒОР *м.* جرانغار тарафи чапи лашкар, майсара.

Ҷиронғор иборат аз майсара ва дасти чап (аст).
«Равзат-ус-сафо»

ҶИСМ *а.* جسم **1.** ҳар чизе, ки қисми муайянеро аз фазо ишғол мекунад, ҳар чизи алоҳида; **2.** бадан, ҷасад, пайкар, тан.

Ҷом аз баҳри май ҳамебоист,
Ҷисм аз баҳри ҷон ҳамебояд. *Анварӣ*

То шавад ҷисми фарбеҳе лоғар,
Лоғаре мурда бошад аз сахтӣ. *Саъдӣ*

ҶИСМИЯТ *а.* جسمیت ҷисм будан, ҷисмӣ будан.

Пас ба ҳақиқат ҷисмият сурат аст, бо он ки шак нест, ки чун ин моддат ба сурат ҷисмӣ шавад.
Ибни Сино

ҶИСМОНИЁТ *а.* جسمانیات *ҷ.* ҷисмонӣ чизҳои ҷисмонӣ, чизҳои ҷисмнок.

Ҳамаи ҷисмониёти олам шаҳодати ҳайи мудрик ба воситаи ин рӯҳи муқаддар бошанд.
Аҳмади Дониш

ҶИСМОНӢ *а.* جسمانی ҷисмӣ, ҷисмдор.

Ва он фалакест забари фалакулбуруҷ ва аз он сӯи ӯ ҳеҷ нест ва олами ҷисмонӣ бад-ӯ мутаноҳӣ шавад. *Низомии Арӯзӣ*

ҶИСМӢ جسمی **1.** мансуб ба ҷисм; **2.** ҷисмият, ҷисмдорӣ.

Пас ҷавҳар он аст, ки вайро моҳияте ҳаст чун ҷисмӣ ва нафсӣ ва инсонӣ ва фарасӣ. *Ибни Сино*

ҶИСР *а.* جسر пул, кӯпрук; пули муваққатӣ бар рӯи об ба воситаи киштӣ ва ғ., понтон.

Ҷисрро ду кунед — яке аз барои шудан ва яке аз барои омадан. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ва миёни шаҳр ва ҷазира ҷисре бастааст ба сию шаш пора киштӣ. *Носири Хисрав*

Бибуррид ҷисру бурид аз ватан,
Турезонд аз он варта фарзанду зан. *Ҳотифӣ*

ҶИФА *а.* جیفه (ҳайвони) мурдори бӯгирифта, табоҳу гандашуда.

Маъвогаҳи ҷифаи ҳасудат
Ҷуз синаи каргасон мабином! *Хоқонӣ*

Тоифаи хавосро дар камин нишонд, то ба вақти ҳусули ӯ чун ҳайли зубоб перомуни ҷифа дароянд.
«Равзат-ус-сафо»

ҶИФАХОР جیفه‌خوار мурдорхӯр.

Чу саг ҷифахоранду гандадаҳан,
Ҳама ёвагӯ ҳамчу зоғу заған. *Ҳотифӣ*

ҶИҲАТ *а.* جهت **1.** тараф, ҷониб, сӯй.

Ин шарафи эшон аз ду ҷиҳат аст.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ҷиҳати ситта, шаш ҷиҳат шаш сӯ, шаш тарафи ҷаҳон: пеш, пас, рост, чап, боло, поин.

Эй сояи камоли ту бар шаш ҷиҳат фитода,
В-овозаи ҷамоли ту бар нӯҳ фалак чамида. *Анварӣ*

2. сабаб; мақсад.

Туро аз миёни уламо бад-он ҷиҳат баргузидам, то насиҳати мушфиқона... дареғ надорӣ. *Авфӣ*

ҷиҳати... барои ..., баҳри ...

Ҷиҳати ҷигаргӯша тӯъма оварданд.
«Анвори Суҳайлӣ»

аз ҷиҳати... а) аз тарафи, аз паҳлуи.

Инсофи ту Мисрест, ки дар растаи ӯ дев
Назм аз ҷиҳати мӯҳтасибӣ дода дуконро. *Анварӣ*

б) аз нуқтаи назари ..., аз ҳайси ...

Пас ду хати АЧТК чанди ду хати САҲД аст аз ҷиҳати тӯл. *Ибни Сино*

в) аз сабаби ..., ба сабаби ...

Агар ин мард аз табақоти аҳли сайф бошад, ё аҳли қалам ва аз ҷиҳати адами иститоат аз гузориши муҳимми хеш муаттал мондааст.
Аҳмади Дониш

ба ҷиҳати ... барои ..., баҳри ...

Мардумони ҷавод ва карим ... ба ҷиҳати ғурабо манзил ва маош мураттаб медоранд.
Аҳмади Дониш

ҶИҲЕЗ جهيز *имолаи* ҷиҳоз 1. бисот ва афзори хона; асбоб, чиз; 2. бисот ва зеваре, ки пеш аз арӯсӣ барои духтар тайёр мекунанд.

Ман ҷиҳати ин духтар қадаре ҷиҳез тартиб додаам. *Авфӣ*

Мар-сияҳрӯёни динро худ ҷиҳез
Нест илло ҳилаву макру ситез. *Румӣ*

3. *маҷ.* маъмул, ҷорӣ.

Яке нанг бошад, ки то растахез
Шавад дар миёни далерон ҷиҳез. *Фирдавсӣ*

ҶИҲОД *а.* جهاد 1. ҷанг, корзор.

Чун бӯи иноятӣ ту бошад,
Золон ҳама Рустами ҷиҳоданд. *Шамси Табрезӣ*

ҷиҳоди акбар мубориза бар зидди хоҳишҳои нафсонӣ.

Саводи аъзам ин-к бубин мақоми хирад,
Ҷиҳоди акбар он-к бидар масофи ҳаво. *Хоқонӣ*

2. ҷанг дар роҳи дин.

ҶИҲОЗ *а.* جهاز 1. бисоту афзори хона, асбобу анҷоми хона; асбоб, асбоби ороиш; 2. бисоти духтар, бисот ва зеваре, ки пеш аз арӯсӣ барои духтар тайёр мекунанд.

Ва чун духтари малики Чинро ба Бухоро арӯс оварданд, андар ҷиҳози ӯ бутхонае оварданд аз Чин. *«Таърихи Наршахӣ»*

ҶИҲОРАН *а.* جهاراً ошкоро ва возеҳ.

Боз як қисм онанд, ки аз ин ҳама фароғате доранд лайлан ва наҳоран, сирран ва ҷиҳоран; кори эшон он бошад, ки мо кием ва аз чӣ ба вуҷуд омадаем. *Низомии Арӯзӣ*

ҶО(Й) جا(ى) 1. макон.

Ин аҷсом ... ҷунбиш пазирад аз ҷое ба ҷой.
Ибни Сино

Нигоре суманбӯю моҳе суманбар,
Лабаш ҷои ҷону рухаш ҷои озар. *Мантиқӣ*

аз ҷой баркардан аз ҷой ҷунбондан, ба ҳаракат овардан.

Барафрӯхт чун гул рухи тоҷбахш,
Биҳандиду аз ҷой баркард Рахш. *Фирдавсӣ*

аз ҷой бурдан аз ҷой ҷунбондан, ҳаракат додан, аз ҷо беҷо кардан.

Танеро, ки натвонӣ аз ҷой бурд,
Ба пархоши ӯ пай чӣ бояд фушурд?! *Низомӣ*

аз ҷо паридан аз ҷо ҷастан, ҷастухез кардан.

Доғи тоза гул кардаст, нола баркашидан чист?
Чун сипанди гарм аз ҷо ҳар нафас паридан чист?
Сайидо

2. бошишгоҳ, манзил.

Зинҳор то ба хашм як тозиёна назанӣ, ки он гоҳ ҷои ту ҷаҳаннам бувад. *Аҳмади Дониш*

ҷо кардан манзил гирифтан; ҷой гирифтан, нишастан.

Ҳар шаб ба пои равзану боми ту ҷо кунам,
Бошад, ки чун сухан кунӣ, овоз бишнавам. *Ҷомӣ*

Фитнаро хоҳӣ паи тороҷи ақлу дин савор,
Қарда ҷо бар пушти зин сарви баланди ӯ бубин.
Ҷомӣ

худро ҷо кардан худро ҷой гиронидан дар ҷое, ки лаёқати онро надорад.

То бад-ин солус худро ҷо кунад,
То ба чизе хешро пайдо кунад. *Румӣ*

3. мавқеъ, маврид.

Агар бахшуд хоҳӣ ҳаргиз, эй ҷон,
Бар ин дил, ҷои бахшоиш кунун аст. *Анварӣ*

4. куҷо.

Эй намуда турш рӯй, аз ҷо буд ин шӯхӣ туро?
«Луғати фурс»

◇ **аз он ҷо (ки) ...** бино бар он ..., ба сабаби он ...

Рӯи хубатро басе пуштӣ зи мӯст,
Ин далериҳо аз он ҷо кардаӣ. *Анварӣ*

Дарвеше муҷаррад ба гӯшаи саҳрое нишаста буд; подшоҳе бар вай бигузашт. Дарвеш, аз он ҷо ки фароғ мулки қаноат аст, бад-ӯ илтифот накард.
Саъдӣ

то ба ҷое ... то ба дараҷае ...

Якеро аз мулуки Аҷам ҳикоят кунанд, ки дасти татовул бар моли раият дароз карда буд ва ҷавру азият оғоз, то ба ҷое ки халқ аз макоиди зулмаш ба ҷаҳон бирафтанд. *Саъдӣ*

чӣ ҷои ... на ин ки ...

Ғами ишқи ту дар ҷон ҳеч кам нест.
Чӣ ҷои кам, ки ҳар соат фузун аст. *Анварӣ*

ҷои *касе* **дар чашм** *кинoя аз* бисьёр азиз доштан касеро.

Ҷои ӯ дар чашму номаш бар забон дорам, вале
Дар дили ӯ ҷо накардам, ҳамзабони ман нашуд.
Мушфиқӣ

аз ҷо даромадан *кинoя аз* мутаассир гардидан; музтариб ва беқарор шудан.

Зи ҷо даромадан аз ҳарфи пуч чист, ҳаё кун!
На кӯдакӣ, ки ба савти дуҳул зи хона бароӣ. *Бедил*

аз ҷо рафтан мушавваш ва парешон шудан, тарсу бим пайдо кардан.

Бас дилам меларзад, аз ҷо меравад,
3-иттифоқи наъра хавфам мебувад. *Румӣ*

Димна гуфт: Наъраеро чӣ вазн, ки касе бад-он аз ҷо биравад? *«Анвори Суҳайлӣ»*

ба ҷой мондан пойдор мондан.

Агар дод бояд, ки монад ба ҷой,
Биёрой, з-он пас ба доно намой! *Фирдавсӣ*

ба ҷо овардан а) иҷро кардан.

Маъмун гуфт: Он чӣ бо ту буд аз тавозуъ, ба ҷо овардӣ, аммо мо аз адолат таҷовуз ҷоиз надорем.
Аҳмади Дониш

б) риоя кардан.

Вазир наздикаш омад ва гуфт: Эй ҷавонмард, султони рӯи замин бар ту гузар кард, хидмате накардӣ ва шароити адаб ба ҷо наёвардӣ. *Саъдӣ*

ба ҷое расидан ба дараҷае расидан.

Суханшон зи тундӣ ба ҷое расид,
Ки ин моҳро сар бибояд бурид. *Фирдавсӣ*

ба ҷои занон расидан ба ҳадди булуғ расидани духтар.

Овардаанд, ки фақеҳе духтаре дошт ба ғоят зиштрӯй, ба ҷои занон расида; бо вуҷуди неъмат, касе дар мунокаҳати ӯ рағбат намекард. *Саъдӣ*

ба ҷое қарор гирифтани гап ба хулосае омадани аҳли маслиҳат.

Дирӯз дар ваҷҳи тасмияи «кампал» хеле гуфтугузор кардем, гап ба ҷое қарор нагирифт. *Садри Зиё*

ҶОБИР *а.* جابر **1.** шикастабанд, табиби устухонбанд.

Чун шикастадил шудӣ аз ҳоли хеш,
Ҷобири ишкастагон дидӣ ба пеш. *Румӣ*

2. ҷабркунанда, ситамгор, золим.

Агар уммол ва ҳокимон ҷобир бошанд, агарчи подшоҳ одил бошад, ин шаҳр хароб шавад. *Аҳмади Дониш*

ҶОВИД جاويد **1.** абадӣ, ҳамешагӣ; доимӣ.

Хоҷа чу абри дамандаест, ки ҷовид
Ҳаст ба ранҷи дилу ба ҳайати муфрад. Манучеҳрӣ

Давлати ҷовид ёфт, ҳар кӣ накӯном зист. *Саъдӣ*

2. ба таври абадӣ, ҳамеша, доимо.

Гуфт: Эй малик, ... ин уқубат бар ман ба як нафас сар ояд ва базаи он бар ту ҷовид бимонад. *Саъдӣ*

Васли ту бодо ҳама наздики мо,
Ҳаҷри ту ҷовид зи мо дур бод! *Анварӣ*

3. кайҳо, кайҳо боз, дер боз.

То зи ту боз мондаам ҷовид,
Фикратамро надомат аст надим. *Носири Хисрав*

ҶОВИДНОМ جاويدنام он кӣ номаш доим зинда мондааст, неконом.

Писандидакорони ҷовидном
Татовул накарданд бар моли ом. *Саъдӣ*

ҶОВИДОН جاويدان абадӣ, ҳамешагӣ, доимӣ.

ҶОВИДОНА جاويدانه абадӣ, доимӣ, ҳамешагӣ; ба таври доимӣ.

Ҳеҷ мардум ҷовидона нест. *Ибни Сино*

Чунин дод посух Фаридун, ки тахт
Намонад ба кас ҷовидона, на бахт. *Фирдавсӣ*

ҶОВИДОНӢ جاويدانى **1.** абадӣ будан, ҳамеша будан.

Эй, замон фаръи зиндагонии ту,
Зиндагонит ҷовидонии ту. *Анварӣ*

2. абадӣ, ҳамешагӣ, доимӣ.

Эй рӯи хуби ту себи зиндагониям,
Як рӯзи васли ту тараби ҷовидониям. *Анварӣ*

Қивоми мулк ба дабир аст ва бақои исми ҷовидонӣ ба шоир ва низоми умур ба мунаҷҷим ва сиҳҳати бадан ба табиб. *Низомии Арӯзӣ*

ҶОД(Д)А *а.* جاده роҳ, роҳи рост (бештар дар саҳро).

Ҷодаи саҳро канори ҷӯ бувад девонаро,
Дидаи оҳу гули шаббӯ бувад девонаро. *Шавкат*

[Халифа гуфт:] ... Мебояд, ки ба ҳеҷ ваҷҳ фирефта нашавӣ ва пой аз ҷоддаи тоат берун нанихӣ. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ҶОДУ جادو соҳир, ҷодугар, афсунгар.

Ва андар кутуби порсиён чунон аст, ки вай ду ҳазор сол зиндагонӣ ёфтааст ва вай марди ҷоду будааст. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ҳар чӣ ин мард гӯяд, қабул макунед, ки ӯ ҷодуст ва мардумро бифиребад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ҷодуи табоҳ соҳири золим, сеҳргари бераҳм.

Ба ду ҷазъи ту, ки бодоми сиёҳаш хонанд,
Ба ду чашми ту, ки ҷодуи табоҳаш хонанд. *Бадри Ҷоҷӣ*

◇ **ду ҷодуи махмур** *кинояаз* ду чашми хуморолуд.

Ду ҷодуи махмураш аз хоб маст,
Ду ҳиндуш афканда бар об шаст. *Хоҷу*

ҶОДУБАЁНӢ جادوبيانى сеҳрбаёнӣ; *маҷ.* фасеҳбаёнӣ, шевазабонӣ.

Бар онам, ки чун парда холӣ кунам,
Дар ин парда ҷодухаёлӣ кунам,
Диламро ба зинҳор зеҳ барзадӣ,
Ба ҷодубаёнӣ гиреҳ барзадӣ. *Низомӣ*

ҶОДУВОНА جادوانه ҷодугарона, сеҳрангез.

Қиёс кардаму он чашми ҷодувонаи маст
Ҳазор соҳири чун Сомириш дар гила буд. *Ҳофиз*

ҶОДУВӢ جادوى *ниг.* ҷодуӣ.

ҶОДУГАР جادوگر соҳир, афсунгар.

ҶОДУГАРӢ جادوگرى соҳирӣ, афсунгарӣ, сеҳрангезӣ.

Маликзода гуфт: Эй бути ховарӣ,
Надонам, чӣ кардӣ ба ҷодугарӣ. *Хоҷу*

ҶОДУИКУШО جادوئى كشا рафъкунандаи сеҳру ҷоду.

Андар он олам, ки ҳаст ин сеҳрҳо,
Соҳирон ҳастанд ҷодуикушо. *Румӣ*

ҶОДУНАЖОД جادونژاد авлоди ҷодугар.

Ду бачча чунон чун бувад девзод,
Чӣ бошад худ аз дев ҷодунажод. *Фирдавсӣ*

ҶОДУПАРАСТ جادوپرست парастанда ва парварандаи ҷодугарон ва ҷодугарӣ.

Чунон буд, ки Заҳҳоки ҷодупараст
Аз Эрон ба ҷони ту ёзид даст. *Фирдавсӣ*

ҶОДУСУХАН جادوسخن шоире, ки суханаш дилрабо, мафтункунанда ва монанди сеҳру ҷоду таъсирбахш аст.

Ҳар чӣ вуҷуд аст зи нав ё куҳан,
Фитна шавад бар мани ҷодусухан. *Низомӣ*

ҶОДУФИРЕБ جادوفريب фиребдиҳандаи ҷодугарон; мафтункунандаи ҷодугарон.

Ду чашмаш — ду Ҳорути ҷодуфиреб
Рабуда зи ҷодуи Бобул фиреб. *Хоҷу*

ҶОДУХАЁЛӢ جادوخيالى сеҳрангезии хаёл; *маҷ.* мавзунтабиатӣ, хаёлпардозӣ.

Бар онам, ки чун парда холӣ кунам,
Дар ин парда ҷодухаёлӣ кунам,
Диламро ба зинҳор зеҳ барзадӣ,
Ба ҷодубаёнӣ гиреҳ барзадӣ. *Низомӣ*

ҶОДУӢ||ҶОДУВӢ جادوئی||جادوی сеҳр, соҳирӣ; *маҷ.* фиребгарӣ, сохтакорӣ, қаллобӣ.

Ҳунар хор шуд, ҷодуӣ арҷманд,
Ниҳон ростӣ, ошкоро газанд. *Фирдавсӣ*

ҶОЕЪ *а.* جائع гурусна.

Зи ишқи ошиқи дарвеш халқ дар аҷабанд,
Ки он чӣ дархури шоҳ аст, ӯ ҷаро хоҳад?
Ва ё ду дидаву дил ҳаст маҳви рӯи наку,
Ва ё ки ҷоеи даҳсолае наво хоҳад?
Шамси Табрезӣ

ҶОЗИБ *а.* جاذب ҷазбкунанда, ба сӯи худ кашанда.

То нагӯӣ, ки ин-т толиби сим,
Қаҳрабо низ ҷозиби коҳ аст. *Анварӣ*

ҶОЗИБА *а.* جاذبه **1.** *муаннаси* **ҷозиб.**

... Ва ин аз камоли қуввати ҷозиба бархезад.
Аҳмади Дониш

Ҷозибаи ишқ аз ҷонибайн дар кор омада, бе воситаи даллола бо якдигар мулоқот намуданд.
«Анвори Суҳайлӣ»

2. ҷазбкунандагӣ, кашиш, қувваи кашанда (ба сӯи худ).

Яке он аст, ки ҳар чӣ шоистаи ӯ бувад, бад-ӯ мекашад ва ӯро ҷозиба хонанд. *Низомии Арӯзӣ*

ҶОЗИМ *а.* جازم ҷазмкунанда, азми устувор ва қатъӣ кунанда, қарори қатъӣ гиранда.

... Бар ... истисқои он навоҳӣ ҷозим буд.
«Равзат-ус-сафо»

ҷозим шудан а) азм ва нияти қатъӣ кардан, қарори қатъӣ гирифтан.

Чун бар реҳлат ҷозим шуданд, ... аз шаҳр берун омаданд. *«Равзат-ус-сафо»*

б) яқин ва қатъият ҳосил кардан.

Фарзандон ҷозим шуданд, ки эшонро аз падар осебе азим дар пеш аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ҶОИЗ *а.* جائز иҷозат додашуда, раво, мумкин.

Хиёнат дар амонат ҷоиз набошад. *Авфӣ*

ҷоиз доштан (ё **шумурдан**) раво донистан, дуруст донистан, мумкин ҳисоб кардан.

Вафо он бувад, ки аз илтизоми тариқи мувосот ва муованат таҷовуз ҷоиз нашумурад.
«Ахлоқи Носирӣ»

Ва чун иртикоби амал ва мансаберо дар ҳаққи шахс лозим бинад, таъхир ҷоиз надорад.
Аҳмади Дониш

ҶОИЗА *а.* جائزه **1.** инъом, сила, мукофот; **2.** ба истилоҳи аҳли девон (дафтардорӣ) сурати алифест, ки ба сари ададҳои муқоиса карда ва дуруст ёфташуда кашида мешудааст.

... Ва саҳифаи ҷарида ... аз ҷадовили ашки дамодам ба маддоти муваддат музайян аст ва ба ҷоизаи меҳру вафо ва сидқу сафо мубайян ва мусаҳҳаҳ аст. *Восифӣ*

ҶОИЛ *а* جاعل созанда, ба вуҷуд оваранда.

ҶОИЛУЗЗУЛМОТ *а.* جاعل الظلمات созандаи торикӣ, ба вуҷуд орандаи торикӣ.

Саводи зулфи сиёҳи ту ҷонлуззулмот,
Баёзи рӯи чу моҳи ту фолиқуласбоҳ. *Ҳофиз*

ҶОИР *а.* جائر ҷаврkунанда, ситамгор.

Шаб ҳаст ҷонгазою қамар ҳаст ҷонфазой,
Як хасми одил асту яке хасми ҷоир аст. *Муиззӣ*

ҶОЙ جای *ниг.* **ҷо(й).**

ҶОЙГАҲ جایگه *ниг.* **ҷойгоҳ.**

ҶОЙГИР جایگیر ҷойгиранда, маконгиранда, муқим.

Он кӣ маъдум шавад, макон набувад ва он кӣ маъдум шавад, андозаи ҷисм ҷойгир набувад.
Ибни Сино

Нишастангаҳе созамаш з-ин сарир,
Ки бошад бар ӯ ҷовидон ҷойгир. *Низомӣ*

ҶОЙГОҲ||ҶОЙГАҲ جایگاه||جایگه **1.** мавзеъ, маҳал.

В-аз он ҷойгаҳ низ лашкар биронд,
Биёмад ба Суғду ду ҳафта бимонд. *Фирдавсӣ*

Аҳли он мавзеъ бар Иброҳим ситам карданд, Иброҳим аз он ҷойгоҳ бирафт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. ҷой, макон, нишемангоҳ.

Аз баландӣ ҷойгоҳи давлатат фавқулфалак,
В-аз нижандӣ ҷойгоҳи душманат таҳтуттуроб.
Анварӣ

3. бошишгоҳ, маҳалли зисту зиндагӣ.

Палангонро ба кӯҳистон паноҳ аст,
Наҳангонро ба дарьё ҷойгоҳ аст. *Низомӣ*

4. дараҷа, поя.

Донӣ, ки адовату асабият миёни эшон то ба кадом ҷойгоҳ аст? *«Таърихи Байҳақӣ»*

5. мартаба, рутба.

[Музаффариддин] ҷавоб дод, ки ... агар подшоҳ афв фармояд ва ҷойгоҳи падар ба ман арзонӣ фармояд, ӯ донад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ҶОМ جام қадаҳ, пиёлаи майхӯрӣ.

Саранҷом гуфтанд, к-ин кай бувад:
Ба ҷоме, ки заҳр оганӣ, май бувад. *Фирдавсӣ*

Соқиёни симинсоқ шароби ноби мураввақро дар ҷоми мурассаъ рехта буданд. *Восифӣ*

◇ **ҷоми алвидоъ** ҷоми вопасин, ҷоме, ки дар вақти видоъ менӯшанд.

Фалак умрест ҷоми алвидоъ оварда дар гардиш,
Зи ҳар ҷониб ба гӯшам бонги нӯшонӯш меояд.
Сайидо

ҷоми гетинамо(й) (ё **Кайхисрав, ҷаҳонбин, ҷаҳоннамой**) *ниг.* **ҷоми Ҷам.**

Ҳар субҳ дар ҳавои дарат мекунад сабӯҳ
Ҷамшеди тахти чарх ба ҷоми ҷаҳоннамой. *Ҳофиз*

ҷоми даҳмарда *кинoя аз* ҷоми калон.

Тавақкуф макун, ратли пуркарда деҳ,
Ба дарьёкашон ҷоми даҳмарда деҳ. *Низомӣ*

ҷоми Искандар ҷоми афсонавӣ, ки гӯё тамоми дуньё дар он намоён мешудааст; ҷоми ҷаҳоннамо.

Хаёли оби Хизир басту ҷоми Искандар,
Ба ҷуръанӯшии султон Абулфаворис шуд. *Ҳофиз*

ҷоми ишрат (ё **сафо, тараб**) ҷоми хушдилӣ, ҷоми шодӣ ва хуррамӣ.

Пеш аз ин гар ҷоми ишрат доштам, ҳоло чӣ суд,
Аз фалак даври дигар хоҳам, ки он даврон гузашт.
Ҳилолӣ

Пур кун он чоми сафоро, соқиё, бори дигар,
Нест андар дину дуньё чуз туам ёри дигар.
Шамси Табрезй

Гуфтам, ки басе чоми тараб хӯрдӣ аз ин беш?
Гуфто, ки шифо дар қадаҳи бозпасин буд. *Ҳофиз*

чоми Кайхисрав *ниг.* **чоми гетинамо(й); чоми мураввақ** чоми пур аз шароби соф.

Вақте ки тулӯи субҳи азрақ бошад,
Бояд, ки ба каф чоми мураввақ бошад. *Хайём*

чоми сафо (ё тараб) *ниг.* **чоми ишрат; чоми якманӣ** қадаҳи калони май, ки як ман (900 г) *вазн* дорад.

Субҳ асту жола мечакад аз абри баҳманӣ,
Барги сабӯҳ созу бизан чоми якманӣ. *Ҳофиз*

чоми ҳилолӣ чоми ҳилолшакл, чоми хамида.

Зи дил ба чоми ҳилолӣ ҳазор решаи ғам,
Қи сайқал оинаро мекунад зи чавҳар соф. *Соиб*

чоми Чам пиёлаи афсонавии Чамшед, ки гӯё аз даруни он тамоми чаҳон менамудааст; *киноя аз* чоми май.

Оинаи Сикандар чоми Чам аст, бингар,
То бар ту арза дорад аҳволи мулки Доро. *Ҳофиз*

чоми чаҳонбин (ё чаҳоннамой) *ниг.* **чоми гетинамо(й); чом гардонидан** давр занондани қадаҳи май, ба навбат май нӯшонидан.

Ба тарчеи савӯм боз о, мушарраф кун дили моро,
Бигардон чоми соҳборо, яке кун чумла дилҳоро.
Шамси Табрезй

чом задан май нӯшидан.

Май чу аз хум ба сабӯ рафту гул андохт ниқоб,
Фурсати айш нигаҳ дору бизан чоме чанд. *Ҳофиз*

чом паймудан қадаҳ пур кардан, қадаҳ гардонидан.

Набиз ору ромишгаронро бихон,
Бипаймой чому биёрой хон! *Фирдавсӣ*

чоми ишрат хӯрдан айшу ишрат кардан, хурсандӣ кардан.

Дар чунин мавсим, ки вақти чоми ишрат хӯрдан аст,
Зӯҳд варзидан далели умр зоеъ кардан аст.
Исмат

чоми май шумурдан *киноя аз* пай дар пай нӯшидани май.

Ҳамон беҳ, ки мо чоми май бишмурем,
Ба ин чархи номеҳрубон нангарем. *Фирдавсӣ*

чом бар (тораки) сар кашидан *киноя аз* якбора дам кашидани шароб, ки дар қадаҳ чизе боқӣ намонад.

Ошиқо, гар буд хоҳӣ дар сафи майхорагон,
Чоми май бар тораки сар ройгон бояд кашид.
Муиззӣ

Чу офтоб бикаш чоми оташин бар сар,
Қи аз хумор изори ту ранги маҳ дорад. *Соиб*

ЧОМА I جامه **1.** либос, пӯшок.

Дар қиморхона дид, ки нишаста буд ва чомаҳо дарбохта ва ур монда. *Авфӣ*

Ҳар кас аз қассоми фитрат қисмати худ ёфтанд:
Зӯҳдварзон чомаи солусу Чомӣ чомро. *Чомӣ*

чомаи салтанат либоси расмии подшоҳон; **чомаи сурат** чомаи суратноки бофта ё нақшдор.

Зи либоси тан бурун о ба гаҳи ниёз кардан,
Ки ба чомаҳои сурат натавон намоз кардан. *Соиб*

чомаи хилъат либоси фохир.

Аз паи корат офаридастанд,
Чомаи хилъатат буридастанд. *Саноӣ*

2. *рахти густурданӣ; чойпӯш; пӯшиш, рӯкаш.*

Чомаи Каъбаро, ки мебӯсанд,
Ӯ на аз кирми пилла номӣ шуд. *Саъдӣ*

Тахте ороста ба фаршҳо ва алвони чомаҳо.
«Мачмаъ-ул-ансоб»

3. либоси ғафси пахтанок, ки аз рӯй мепӯшанд.

Ҳазрати устоз ба муносабати хунукии ҳаво ҳар қадар либосе, ки дар бисоти худ доштанд, пӯшидаанд, масалан, чомаи кимхоб аз тахт, чомаи чити кӯҳна аз рӯи он ва ҳоказо. *Садри Зиё*

◇ **чомаи гул (ё садбарг)** *киноя аз* барги сабзи атрофи гул.

Чомаи гул пора шуда бар танаш,
Ғунча гиреҳ барзада дар доманаш.
Хисрави Деҳлавӣ

Бод харифи гулу густох аз ӯ,
Чомаи садбарг ба сад шох аз ӯ. *Хисрави Деҳлавӣ*

чома дар дандон *киноя аз* шитобон, саросемавор (гурехтан).

Ғам гурезад агар, шавад хандон,
Ба таги пой чома дар дандон. *Саноӣ*

чома даридан бетоқатӣ кардан, фиғону фарьёд намудан.

Хоки поят ба сару дида кашидем, бас аст,
Чун гул аз дасти ғамат чома даридем, бас аст.
Сайидо

чома сиёҳ кардан либоси сиёҳ пӯшидан; *киноя аз* мотам гирифтан.

Фарзандони Шарафуддини Абдурраҳмон ... рафта чома сиёҳ карда, бар дари боргоҳи салтанатпаноҳ догд хостанд, ки ... падари эшонро ... фармудааст куштан. *«Чомеъ-ут-таворих»*

чома чок задан фиғону фарьёд кардан; **чомаи чон чок задан** худро ба ҳалокат расонидан.

Чанд чун гул зи ғамат чомаи чон чок занам,
Чанд оташ ба саропардаи афлок занам. *Сайидо*

чома қабо кардан *киноя аз* фош кардани сир.

Саъдӣ ҳазор чома ба рӯзе қабо кунад,
Як меҳрбонӣ аз ту ба соле наёфта. *Саъдӣ*

чомаи нав буридан аз сари нав хушҳол шудан, аз сари нав сӯҳбати шодиовар кардан.

Ба хилват чома аз ғам медаридам,
Ба сӯҳбат чомаи нав мебуридам. *Низомӣ*

чома дар нил гирифтан чома кабуд кардан; *киноя аз* либоси мотам пӯшидан.

Қадди бунафша чун сари зулфи бутон шикаста шуд,
Сарви пиёда чома дар нил зи ранчи он гирифт.
Бадри Чочӣ

чома дар хун задан *киноя аз* миён бастан ба кори бузурги хавфнок.

Чун бад-ин шуғл чома дар хун зад,
Теғ бардошт, хайма берун зад. *Низомӣ*

ЧОМА II جامه чом, қадаҳ; кӯза, кӯзаи шароб.

... Ки чун зи чома ба чом-андарун фурӯ резӣ,
Ба ваҳми рӯза бад-ӯ бишканад дили абдол.
«Луғати фурс»

ЧОМАГИХОР جامگی‌خوار маошгиранда; *мач.* хизматгор.

... Ки эй чомагихори тадбири ман,
Зи чоми сухан чошнигири ман. *Низомӣ*

ҶОМАГӢ جامگی либоспулӣ, пули либос; *маҷ.* маош, ротиба, мавоҷиб.

Қ-ин Аёзи ту надорад сӣ хирад,
Ҷомагии сӣ амир ӯ чун барад? *Румӣ*

ҶОМАДОН جامه‌دان як навъ сандуқи либос, чамадон.

Ҷомадони ӯро бихостанд ва номаҳову ҷомаҳо аз он ҷо берун оварданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ҶОМАХОБ جامه‌خواب ҷогаҳ, бистари хоб.

Сабоҳ, ки аз ҷомахоб бархост, ҳакимтарин абнои замони худ буд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳазрати эшон чун ин мешуниданд, бетаваққуф худро ба ҷомахоб афканда, дар нолиш медаромаданд. *Садри Зиё*

ҶОМАХОНА جامه‌خانه анбори ҷомаҳо ва либосҳои дӯхтаю надӯхта.

Пашминапӯш хирқаи солус то насӯхт,
Аз ҷомахонаи карамат хилъате наёфт.
Камоли Хуҷандӣ

ҶОМЕУЛФАЗОИЛ *а.* جامع الفضائل ҷамъкунандаи фазилатҳо; соҳиби чандин фазилат; **ҷомеулфазоил в-ал-камол(а)** як ҷо гирд оварандаи фазилатҳо ва камолот, он кӣ соҳиби фазилату камолот аст.

Қасам ёд карданд, ки имрӯз мисли ин шахси ҷомеулфазоил в-ал-камол дар тамоми рубъи маскун нест. *Восифӣ*

ҶОМЕЪ *а.* جامع **1.** ҷамъкунанда, фароҳамоваранда; якҷоякунанда.

Он ҳазрат [Довуд] ҷомеъ буда миёни рисолату нёлат. *«Равзат-ус-сафо»*

2. он кӣ соҳиби илмҳои гуногун аст.

Афлокӣ ба муқтазои дунпарвариҳои замон ба эътиқоди амир марди олиму ҷомеъ ва мӯҳтарам ба ҳисоб мерафт. *Садри Зиё*

3. масҷиди калон.

Бар болини турбати Яҳъёи пайғамбар ... мӯътакиф будам дар ҷомеи Димишқ. *Саъдӣ*

ҶОМҒӮЛ جامغول ҳаромзода, нопок.

Ҳамчунон к-он ҷомғӯли ҳиладон
Гуфт: Меҷӯям касе аз мириён. *Румӣ*

ҶОН I جان **1.** рӯҳ, равон, чизи мавҳуме, ки ба ақидаи пешинагон гӯё дар бадан буда, инсону ҳайвон бо он зиндааст ва ҳар гоҳ ки аз тан барояд, зиндагии он одам ё ҳайвон ба охир мерасад; *маҷ.* зиндагӣ, ҳаёт.

Зинда шуд ҷони пажмурдаи ӯ,
Шод шуд он чароғи дидаи ӯ. *Низомӣ*

Ба дил меҳри ту дорад Туғрал аз ағёр пинҳонӣ,
Биё сӯям, алифосо миёни ҷон диҳам ҷоят. *Туғрал*

2. *киноя аз* қуввату дармон, қувваю мадор.

Ҳазрати эшон то ҷон доштанд, дод мегуфтанд, худдомро як ба як овоз медоданд. *Садри Зиё*

3. *киноя аз* маҳбуб, маъшуқа (дар хитоб ва муроҷиат).

Агар бахшуд хоҳӣ ҳаргиз, эй ҷон,
Бар ин дил, ҷои бахшоиш кунун аст. *Анварӣ*

Чӣ қиёмат аст, ҷоно, ки ба ошиқон намудӣ,
Дилу ҷон фидои рӯят, бинамо изор моро! *Ҳофиз*

ҷони ширин ҷони азиз.

Ҳамебуд бо сӯги модар дижам,
Ҳамекард бо ҷони ширин ситам. *Фирдавсӣ*

Чӣ донӣ зи ҳоли ман, эй ҷони ширин,
Ки ту шарбати ҳаҷр камтар чашидӣ.
Камоли Хуҷандӣ

ҷони падар! ибораи иззату эҳтиром, ки аз тарафи одамони калон нисбат ба хурдон гуфта мешавад; **4.** *киноя аз* шароб.

Ҳар ҷон, ки зи хум ситад қинина,
Дар ботина ҷонканон фурӯ рехт. *Хоқонӣ*

◇ **ҷони муқаддас** ҷони пок, ҷони киромӣ ва азиз.

Ман кистам, ки баҳри ту ҷонро фидо кунам,
Эй сад ҳазор ҷони муқаддас фидои ту. *Ҳилолӣ*

ҷони сангин ҷони тоқатовар.

Ҳар шаб маро барояд нола зи ҷони сангин,
Чун нолае, ки шабҳо аз осиё барояд.
Хисрави Деҳлавӣ

ба ҷон аз самими қалб, бо саъю кӯшиши тамом.

Дарахти зақум ар ба ҷон парварӣ,
Мапиндор ҳаргиз, к-аз ӯ беҳ хӯрӣ. *Саъдӣ*

баромадани ҷони *касе* мурдани касе.

На чандон бихӯр, к-аз даҳонат барояд,
На чандон, ки аз заъф ҷонат барояд. *Саъдӣ*

ҷон бурдан саломат мондан, саломат халос шудан; наҷот ёфтан.

Ба қавли дурӯғе, ки султон бимурд,
Намурдию бечорае ҷон бибурд. *Саъдӣ*

Ҳофиз, ин хирқа бияндоз, магар ҷон бибарӣ,
К-оташ аз хирқаи солусу каромат бархост. *Ҳофиз*

ҷон гирифтан фараҳманд ва шоду хуррам гардидан.

Аз висоли моҳи Миср охир Зулайхо ҷон гирифт,
Дасти худ бӯсид, ҳар кас домани покон гирифт.
Соиб

ҷон дарбохтан ҷон фидо кардан, худро қурбон намудан.

Аз ин пас чӣ гӯяндам аҳли шинохт,
Ки нақши рухат дид, ҷон дарбибохт. *Хоҷу*

ҷон додан мурдан.

Муяссар нашуд дидани рӯи нон,
Басе халқ нон гуфта доданд ҷон. *Сайидо*

ҷон доштан зинда будан.

Баҳри қатли ман задӣ теғу фиғон дорам ҳанӯз,
Бар сари ман соате биншин, ки ҷон дорам ҳанӯз.
Сайидо

ҷон кандан а) дар ҳолати назъ будан, дар талвосаи дами марг будан.

Шарбати ҳиҷрон чашидам, фикри ҷон кандан чӣ суд?
Чун умеди зист бошад заҳри қотил хӯрдаро! *Ҷомӣ*

б) азобу машаққат кашидан.

Кимиёгар солҳо баҳри ғино
Қанд ҷону ҷуз ано ҳосил накард. *Ҷомӣ*

ҷон костан ҷон коҳондан, худро азобу машаққат додан.

На аз хурдадонист ҷон костан
Ба он ганҷу моли ҷаҳон хостан. *Ҷомӣ*

ҷон парвардан осоишта будан, роҳат кардан.

Бе маломат ишқ — ҷон парвардан аст,
Чун маломат ёр шуд, хун хӯрдан аст. *Ҷомӣ*

ҷон фишондан ҷон фидо кардан, ҷон қурбон кардан.

Бад-ин мужда гар ҷон фишонам равост,
Ки ин мужда осоиши ҷони мост. *Фирдавсӣ*

ҷон харошидан ҷонро азоб додан, ҷонро дар шиканҷа гузоштан.

Рӯйхандону афвгустар бош,
Ба хурӯшу ба кина ҷон махарош. *Саноӣ*

ҷон аз каф гузоштан ҷон таслим кардан, ҷон дареғ надоштан.

Қасди ҷон кардӣ, ки яъне даст кӯтаҳ кун зи ман,
Ҷон зи каф бигзораму аз даст нагзорам туро. *Ҳилолӣ*

ҷон аз каф додан ҷон додан, ҷон аз даст додан.

Гирифтастам ба ҷон домони васлат,
Ниҳам ҷон аз кафу домонт надҳам. *Маҳмуди Варроқ*

ҷон аз тан афшурдан мурдан, вафот кардан, ҷон додан.

Лайлӣ ба нишоти рӯи ҷонон
Наздик шуд аз тан афшурад ҷон. *Шоҳин*

ҷон ба лаб омадан (ё расидан) а) *кинoя аз* наздик шудан ба мурдан.

Бас гурсина хуфту кас надонист, ки кист,
Бас ҷон ба лаб омад, ки бар ӯ кас нагирист. *Саъдӣ*

Дар орзуи як суханам ҷон ба лаб расид,
Ҷонон, туро кӣ гуфт, ки бо мо сухан макун? *Ҳилолӣ*

б) сахт ба танг омадан; **ҷон ба миён ниҳодан** *киноя аз* дареғ надоштани ҷон, ниҳояти муҳаббату самимият.

Ин чӣ бахт аст, ки бо ҳар кӣ ниҳам ҷон ба миён,
Хасми ҷонам шавад, ар Исии Марьям бошад. *Камоли Исмоил*

аз ҷон баромадани наъра сахт фарьёд кардан, сахт фиғон баровардан.

Гаҳе ки аз ғазаб ба замин рахнаҳо канам,
Аз ҷони санг наъра бароянд, ки: Алъамон! *Сайидо*

аз ҷон бурдан куштан, ҳалок кардан.

Тамошояш барад аз ҷон гадоро,
Таманнояш кунад соф иштиҳоро. *Сайидо*

аз ҷон гузаштани дард ниҳояти шиддат гирифтани дард, бисёр сахт шудани дард.

Бибӣ-қозӣ бар сари эшон расид, ба зарбу лат кашид, дард аз ҷонашон гузашт, ночор роҳи фирор пеш гирифтанд. *Садри Зиё*

ба ҷон будан (ё шудан) *аз чизе* ба ҳолати танг омадан, тангдил шудан, зиқ шудан, безор шудан аз чизе.

Он ки аз дарди дили худ ба фиғон аст, манам,
В-он ки аз зиндагии хеш ба ҷон аст, манам. *Ҳилолӣ*

ба ҷон омадан (ё расидан) ба ҳолати танг омадан, зиқ, безор ва дилгир шудан.

Қорам зи ғамат ба ҷон расидаст,
Фарьёд бар осмон расидаст. *Анварӣ*

Аҷаб дар он, ки ғуроб аз муҷоварати тӯтӣ ҳам ба ҷон омада буд ва малӯл шуда. *Саъдӣ*

ба ҷон пазируфтан аз дилу ҷон қабул кардан, бо самимият қабул намудан, мақбул доштан.

Кунун гар меҳр хоҳад ёру гар кин,
Пазируфтам ба ҷон хоҳ ону хоҳ ин. *Хисрави Деҳлавӣ*

ба ҷон растан халос шудан, наҷот ёфтан.

Ҳар он кас, к-аз эшон ба ҷон растаанд,
Ба кӯҳи Ҳамовон ҷигархастаанд. *Фирдавсӣ*

ба ҷон шудан безор гаштан; ба ҷон расидан.

Аҷал тафаккуди ҳолам намекунад, варна
Ҳазор бор аз ин зиндагӣ ба ҷон шудаам. *Шоҳин*

дил аз ҷон бардоштан навмед шудан, маъюс шудан.

Ба рӯзи маърака эмин машав зи хасми заиф,
Ки мағзи шер барорад, чу дил зи ҷон бардошт. *Саъдӣ*

ҶОН II ||ҶОНН *а.* جان *ҷ.* **ҷин(н).**

Ҷамъе аз малоика буданд, ки эшонро ҷон гуфтандӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Хиффати ҷон ва линати мор дар вай ҷамъ буд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҶОНАДОР جاندار *ниг.* **ҷондор II.**

ҶОНАФЗО(Й) جان‌افزا(ی) рӯҳафзо, зиндагибахш.

Он чӣ Искандар талаб карду надодаш рӯзгор,
Ҷуръае буд аз зулоли ҷоми ҷонафзои ту. *Ҳофиз*

ҶОНБАР جانبر ҷонрабо; кушанда; *маҷ.* мафтункунанда.

Ду ҳорути ту гардидааст ҷонбар,
Ду ёқути ту шуд ҷонпарвар имрӯз. *Анварӣ*

ҶОНБАХШ جانبخش **1.** зиндагибахш, ҳаётбахш; рӯҳбахш; *киноя аз* роҳатбахш.

Хисраво, пиронасар Ҳофиз ҷавонӣ мекунад
Бар умеди афви ҷонбахши гунаҳфарсои ту. *Ҳофиз*

Чашми шӯхаш мекашад теғи ҷафо,
Лаъли ҷонбахшаш ҳимоят мекунад. *Ҷомӣ*

2. *д.* яке аз сифатҳои худо; ◇ **ҷон ба ҷонбахш додан** вафот кардан, мурдан.

Чу Алп-Арслон ҷон ба ҷонбахш дод,
Писар тоҷи шоҳӣ ба сар барниҳод. *Саъдӣ*

ҶОНБИН جانبین бинандаи ҷон, бинандаи дил; ботинбин, дақиқбин, нозукбин.

Дидани рӯи туро дидаи ҷонбин бояд,
В-ин куҷо мартабаи чашми ҷаҳонбини ман аст. *Ҳофиз*

ҶОНБОЗӢ جانبازی ҷон фидо кардан, ҷон қурбон намудан, ҷон дареғ надоштан, ҷон дар хатар андохтан.

Ҷумла гуфтандаш, ки ҷонбозӣ кунем,
Фаҳм гирд орему анбозӣ кунем. *Румӣ*

ҶОНВАР جانور **1.** ҷондор, зинда (оид ба инсон ва ҳайвон).

Ҳамоно намондаст як ҷонвар,
Ки бар ҷанги мо барнабаста камар. *Фирдавсӣ*

Шигифт ин нашуд, к-оби ҳайвон гуҳар
Кунад моҳии мурдаро ҷонвар. *Низомӣ*

2. ҳайвон ва паранда.

Даду доми ҳар ҷонвар, к-аш бидид,
Зи гетӣ ба наздики ӯ орамид. *Фирдавсӣ*

Эшон қафаси он ҷонварро дар беруни хона ҷо доданд. *Садри Зиё*

◇ **моҳи ҷонвар** *киноя аз* моҳрӯ, маҳбубаи моҳрӯ.

Сарв асту бут нигори ман он моҳи ҷонвар,
Ар сарв сангдил буваду бут ҳарирбар. *Унсурӣ*

ҶОНВАРДОР جانوردار шикорчӣ, сайёд.

Шоҳ бифармуд, то ҷонвардорро ҳозир оварданд. *«Хористон»*

ҶОНГАЗО(Й) جانگزا(ی) 1. осебрасонандаи ҷон, ҷонкоҳ.

Хасмат андар таназзуле бодо,
Ки халалҳои ҷонгазой орад. *Анварӣ*

2. кушанда.

Ҷонгазой аст он яке гавҳар, ки андар теғи туст,
Ҷонфазой аст ин дигар гавҳар, ки андар соғар аст. *Муиззӣ*

ҶОНГУДОЗ جانگداز обкунандаи ҷон; *кинoя аз* азобу шиканҷадиҳандаи рӯҳ.

Аз шарҳи сӯзу дарди ман, эй ҷон, гудохтӣ,
Пеши кӣ гӯям ин алами ҷонгудозро. *Ҷомӣ*

ҶОНГУСИЛ جان‌گسل ҷонкаҳ, талафкунандаи зиндагӣ.

В-аз тобу банди зулфи диловези ҷонгусил
Ҷон дар ҳазор банду дил андар ҳазор тоб. *Анварӣ*

ҶОНДАРОЗӢ جان‌درازی умрдарозӣ.

Ҷондарозии ту бодо, ки яқин медонам,
Дар камон новаки мижгони ту бе чизе нест. *Ҳофиз*

ҶОНДОР I جاندار он чӣ ҷон дорад, зинда.

ҶОНДОР II ||**ҶОНАДОР** جاندار силоҳдор, яроқдор; нигаҳбон, посбон.

Имшаб ҷондорон ҳозир набуданд, ман ба ҷиҳати хизмат то рӯз бедор будам. *Авфӣ*

ҶОНДОРУ جاندارو 1. нӯшдору, подзаҳр, доруи зидди заҳр, тарьёк; 2. *маҷ.* май, шароб.

Боди сабо зи аҳди сибо ёд медиҳад,
Ҷондоруе, ки ғам бибарад, дардеҳ, эй субай. *Ҳофиз*

ҶОНИБ *а.* جانب 1. тараф, сӯй, самт.

Мардумон аз ҳар ҷониб ҷамъ омаданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Эй нигоҳат асари нашъаи сад ҷоми шароб,
Назари марҳамате ҷониби риндони хароб! *Савдо*

ин ҷониб а) ин тараф, ин сӯ; б) камина.

Чизе дар роҳ аз касе афтода, ба воситаи шахсе ба ин ҷониб расид, ба шумо фиристодам, соҳибашро ёфта, супурда дуо гиред. *Садри Зиё*

2. ҷиҳат, яке аз чор ҷиҳати дунё (шарқ, ғарб, шимол, ҷануб).

Қозӣ дарёфт, ки ҳол чист, гуфт: Аз кадом ҷониб [офтоб] баромад? Султонро аҷаб омад, гуфт: Аз ҷониби машриқ, чунон ки маъҳуд аст. *Саъдӣ*

3. *маҷ.* хурмат, эҳтиром, киромӣ доштан.

Аҳмад ... бо шайх Абдурраҳмон ҷонибе азим дошт, чунон ки ӯро бобо хондӣ. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Аз рақибон мекунад паҳлу тиҳӣ,
Ҷониби моро риоят мекунад. *Ҷомӣ*

ҶОНИБАЙН *а.* جانبین ду ҷониб, ду тараф.

[Муғулҳо] перомуни лашкар деворе ва хандақе дигар ... кашиданд, то лашкар дар миёна салим монад ва аз ҷонибайн тараддуд натавонанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Суханони баланд аз ҷонибайн гуфта мешавад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҶОНКОҲ جانکاه коҳандаи ҷон, камкунандаи умр; азобдиҳанда.

Рафт бар бод чу коҳ аз ғами ту умри азиз,
Рӯй бинмо, ки фироқи ту қавӣ ҷонкоҳ аст. *Ҷомӣ*

Намедонад чӣ ҳол аст ин, ба фармонат шавад, Шавкат,
Ки дилҳоро ба фарьёд оварад, фарьёди ҷонкоҳ аст. *Шавкат*

ҶОНН *а.* جان *ниг.* ҷон II.

ҶОНОН جانان маҳбуба, маъшуқа; шоҳид.

На рӯзе ба бечорагӣ ҷон диҳӣ,
Пас он беҳ, ки дар пои ҷонон ниҳӣ. *Саъдӣ*

Маро дар манзили ҷонон чӣ амни айш, чун ҳар дам
Ҷарас фарьёд медорад, ки барбандед маҳмилҳо! *Ҳофиз*

ҶОНОНА جانانه маҳбуба, маъшуқа.

Ҷавон дид ҷононаро дар итоб,
Бигуфто ба посух ба чашми пуроб ... *Савдо*

ҶОНОФАРИН جان‌آفرین *д.* яке аз сифатҳои худо; ҷонбахш, ҳаётбахш.

Падар баъд аз он рӯзгоре шумурд,
Ба ҷонофарин ҷони ширин супурд. *Саъдӣ*

ҶОНОҶОН جاناجان: **ҷанги ҷоноҷон** ҷанге, ки дар он ҷонро дареғ намедоранд, ҷанги фидокорона.

[Мисриён ва муғулҳо] аз бомдод то ними рӯз ҷанги ҷоноҷон карданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ҶОНПАНОҲ جان‌پناه ҷонпарвар, ҷонбахш; *кинoя аз* роҳатҳаловатдиҳанда.

Ниҳода зи ширин лаби ҷонпаноҳ
Намакдоне аз қанд бар қурси моҳ. *Хоҷу*

ҶОНПАРВАР جان‌پرور ҷонбахш, рӯҳафзо; *кинoя аз* роҳатбахш, ҳаловатдеҳ.

Аё боди ҷонпарвари мушкбӯй,
Бар он ҳазрат ар роҳ ёбӣ, бигӯй! *Хоҷу*

Бар лаби ҷонпарвари хубон намебинам намақ,
Рӯзгоре шуд, асар аз оби ҳайвон бурдаанд. *Сайидо*

ҶОНСЕР جان‌سیر он кӣ аз ҷони худ сер шудааст, он кӣ аз ҷон безор шудааст, азобдида.

Чун намурд аз накс он ҷонсер мард,
Аз фироқи марг бар худ гирья кард. *Румӣ*

ҶОНСИПӮЗ جان‌سپوز садди рамақ, нигоҳдорандаи ҷон, аз мурдан нигоҳдоранда.

Хӯриш додшон андаке ҷонсипӯз,
Бад-он то гузоранд рӯзӣ ба рӯз. *Фирдавсӣ*

ҶОНСИТОН جان‌ستان кушанда, қаттол, бераҳм.

Бигуфт ину баркард кӯҳи гарон
Ба ҷанг-андарун найзаи ҷонситон. *Фирдавсӣ*

Чу ояд зи пай душмани ҷонситон,
Бибандад аҷал пои марди давон. *Саъдӣ*

ЧОНСИТОНӢ جانستانی чонгирӣ, чон гирифтан, миронидан.

Вазифаи чонсупорӣ, балки чонситонӣ дар миён овард. *«Равзат-ус-сафо»*

ЧОНСУПОР جانسپار он кӣ дар роҳе ба фидо кардани чонаш тайёр аст; фидокор.

Дар обу ранги рухсораш чӣ чон додему хун хӯрдем,
Чу нақшаш даст дод, аввал рақам бар чонсупорон зад. *Ҳофиз*

Мисли ту хизматгори вафодори чонсупор ҳаргиз мавчуд намешавад. *Садри Зиё*

ЧОНСУПОРӢ جانسپاری чон фидо кардан, мурдан; *мач.* фидокорӣ.]

Убайд, ар сари ишқ дорӣ, биё,
Дар ин роҳ чуз чонсупорӣ макун. *Убайди Зоконӣ*

ЧОНСӮЗ جانسوز 1. сӯзонандаи чон; азобдиҳанда; **чашми чонсӯз** чашми тез, чашми муассир, чашме, ки дилро об мекунад.

Эй хуш он ки ҳамчун гул дар канори ман бошӣ,
Бо нигоҳи чонсӯзат ваҷҳи комрониҳост. *Соиб*

2. пурсӯз, аламнок; **нолаи чонсӯз** нолаи пуралам, нолаи пурсӯзу гудоз.

Пероҳани оғушта ба хуни ҷигар овард гул дар назари хор,
Булбул ба чаман нолаи чонсӯз даровард аз синаи афгор. *Сайидо*

ЧОНФАЗО جانفزا чонафзо, фараҳбахш, роҳатбахш.

... К-эй нӯши чонфазои ту чун неъмати ҳаёт
В-эй васли дилрабои ту чун давлати шабоб. *Анварӣ*

ЧОНФАЗОЯНДА جانفزاینده чонафзо, рӯҳафзо, зиндагибахш, роҳатбахш.

Шарбати хушгувор имрӯзат
Чонфазояндаву гуворо бод! *Анварӣ*

ЧОНФАЗОӢ جانفزائی чонафзоӣ, рӯҳафзоӣ, рӯҳбахшӣ, рӯҳпарварӣ, роҳатбахшӣ.

Қилки ту хуш нависад дар шаъни ёру ағьёр
Таъвизи чонфазоӣ, афсуни умркоҳӣ. *Ҳофиз*

ЧОНФАРСО(Й) جانفرسا(ی) ҳалокатовар.

Ва агар дар ачали мавъуд мӯҳлат бувад, шахс аз коми аждаҳо ва даҳони гирдоби чонфарсо раҳоӣ ёбад. *Аҳмади Дониш*

ЧОНФИГОР جانفگار афгор ва хастакунандаи чон, сахт азобдиҳанда.

Ё раб, чӣ балои ишқи ёр аст,
З-ӯ ақл ба дарди чонфигор аст. *Анварӣ*

ЧОНФИШОН جانفشان чонфидо, нисоркунандаи чон.

ЧОНФИШОНӢ جانفشانی чонфидоӣ, чон нисор кардан, қурбон шудан.

Захми корие хӯрдӣ, Соибо, тапидан чист?
Ёр бар сарат омад, вақти чонфишониҳост! *Соиб*

Саре ниҳода ба хоки ниёз бо дили пурхун
Биё, ки дар қадами туст чонфишонии Савдо. *Савдо*

ЧОНХОҲ جانخواه 1. ниёзманди чон, хоҳони зиндагӣ; 2. чизе, ки онро аз дилу чон хоҳонанд.

Адли ӯ чонфазову ғамкоҳ аст,
Фазли ӯ ҳамчу умр чонхоҳ аст. *Саноӣ*

ЧОНШИКОР||ЧОНШИКАР جانشکار||جانشکر шикоркунандаи чон, чоншикан, чонситон, чонфарсо.

Он тир, ки чоншикори дилхост,
Бинмой, ки он камон кӣ дорад. *Шамси Табрезӣ*

Гар лаби лаъли дилбарам шакар аст,
Боз чазъаш уқоби чоншикар аст. *Анварӣ*

... Худро бе муҳобо ба корҳои мӯҳлик ва вартаҳои чоншикор андозанд. *Аҳмади Дониш*

ЧОНШИКОФ جانشکاف чоншикан; *мач.* ҳалокатовар.

Чун аз захми ин тири чоншикоф махлас ёбам, соҳибқ зиё ва ақор ва амлок шавам. *Аҳмади Дониш*

ЧОНӢ I جانی мансуб ба чон.

Дар азал ҳар к-ӯ ба файзи давлат арзонӣ бувад,
То абад чоми муродаш ҳамдами чонӣ бувад. *Ҳофиз*

ЧОНӢ II *а.* جانی ҷинояткунанда, ҷинояткор.

Ошуфтадил аз чаҳони чонӣ,
Осемасар аз сипеҳри ғосиб. *Анварӣ*

ЧОНҚӢ *м.* جانقی машварат.

Умаро дар ин навбат чонқӣ карда, бар қатли амир Халил иттифоқ намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЧОР *а.* جار ҳамсоя.

ЧОРИЯ I *а.* جاریه 1. духтар; 2. канизак.

Абдуллоҳ ибни Аббос чорияе дошт, ки ба он хидмат мекард. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳазрати эшон бар сари чория чӯбе дар даст ҳозир шуданд. *Садри Зиё*

ЧОРИЯ II *а.* جاریه *муаннаси* **чорӣ**; **айни чория** чашмаи равон.

Сокини гулзору айни чория. *Румӣ*

чорияи киштӣ киштии равон.

Чун корвониён бар соҳили дарьё нузул фармуданд, чорияи киштӣ аз паи хидмати он рашки ғилмони биҳиштӣ бар рӯи об равон гардид. *Восифӣ*

ЧОРИҲА *а.* جارحه 1. чароҳатдор кунанда; 2. узви бадан ҳамчун дасту пой, забон ва ғ.; 3. ҳайвоноти дарранда; 4. мурғони дарранда; 5. аспи мода.

ЧОРӢ *а.* جاری равон, раванда, гузаранда, мурурлкунанда; **оби чорӣ** оби равон, оби даргузар.

ЧОРӮБ جاروب асбоби рӯфтурӯб; **чорӯб кашидан** рӯфтан; ◇ **чорӯби заррин** *киноя аз* нур ва шиоъҳои офтоб.

Лек худ гирад ба каф чорӯби зарринро, кунад
Рӯфтурӯби чилвагоҳи хешро ҳар субҳгоҳ. *Восифӣ*

ЧОСИЛИҚ *ю.-а.* جاثلیق 1. пешвои рӯҳонии христианҳои католик, ки аз усқуф болотар меистад.

Ба Шероз кас фиристод ва ҳаким чосилиқро аз Порс ба Бағдод овард. *Низомии Арӯзӣ*

Дар хотир доранд, ки ... Бағдодро мусаххар сохта, чосилиқе ба чои халифа бинишонанд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. христиан, насронӣ.

Ба хастур гуфт он замон шаҳриёр,
Ки ин ҷомаи румӣ — гавҳарнигор
На оини пурмоя деҳқон бувад,
Ки ин ҷомаи ҷосиликон бувад. *Фирдавсӣ*

ҶОСУС *а.* جاسوس хабаргир, ҷустуҷӯкунанда ва хабардиҳандаи аҳвол; касе, ки барои хабар гирифтан аз сирри душман ба мамлакати дигаре фиристода шудааст, касе, ки сирри мамлакатро ба мамлакати дигаре хабар медиҳад.

Чун ба Омуй расӣ, сабр кунӣ ва ҷосусон бифиристӣ, то аз аҳволи Шарики хориҷӣ хабар диханд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Манеҳ дар миён роз бо ҳар касе,
Ки ҷосус ҳамкоса дидам басе. *Саъдӣ*

ҶОСУСӢ جاسوسی хабар додан аз аҳволи мамлакате ба мамлакати дигаре, амали ҷосус.

Иттифоқан бар дари шаҳре ба тӯҳмати ҷосусӣ гирифтор омаданд, ҳар дуро ба хонае даркарданд ва ба гил барованданд. *Саъдӣ*

ҶОФИРОЙ جافی‌رای ҷафоандеш, он кӣ фикру андешаи ҷабру зулм дорад.

Хос кардаш вазири ҷофирой,
Бо ҷафо ҳеҷ кас надорад рой. *Низомӣ*

ҶОФӢ *а.* جافی ҷафокор, ҷаврkунанда.

Ин олам аст ҷофию в-аз ҷифа мавҷзан,
Саҳрои ҷон талаб, ки афин шуд ҳавои хок. *Хоқонӣ*

Рӯзгори ҷофӣ ӯро нагузошт, то бикуштандаш. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ҶОХШУК||ҶОХСУК جاخشوک||جاخسوک доси ғалладаравӣ.

Эй хоҷа, гар бузургию ашғол не туро,
Баргир ҷохшуку бирав, медарав ҳашиш. *«Луғати фурс»*

ҶОШДОН جاشدان сандуқи нон, консандуқ, нондон.

Дар замӣ барчидамӣ то ҷошдон,
Хӯрдамӣ, ҳар-ч андар ӯ будӣ зи нон. *«Луғати фурс»*

ҶОҲ جاه 1. мақом, мартаба, рутба; мақом ва мартабаи олӣ; **ҷоҳи ариз** мартаба, эътибор, рутба ва мақоми баланд.

Аз ҳунар номи баланду аз шараф ҷоҳи ариз,
Аз адаб лафзи бадеу аз хирад раъйи савоб ...
Фаррухӣ

ҷоҳу мансаб мақом ва рутбаи олӣ; *муқ.* **мансаб** (мансабу ҷоҳ).

Моро ба ҷоҳу мансаби кас эҳтиёҷ нест,
Қамтар зи тоҷи шоҳ набошад кулоҳи мо. *Махфӣ*

2. бузургӣ; қадру шараф, шаъну шавкат; эътибор.

Боист уқалоро пеш андохтандӣ, то дар умури мулкӣ тадохул ёбанд ва соҳиби ҷоҳу эътибор бошанд. *Аҳмади Дониш*

ҷоҳи фақр ифтихор бо фақирии худ ва озод будан аз таалуқот ва ташвиши тавонгарӣ.

Ба ҷоҳи фақр тавонгарнамои ҳиммат бош,
Ки гарчи ҳеҷ надорӣ, бузург доранлат.
Хисрави Деҳлавӣ

ҶОҲДОР جاه‌دار соҳиби ҷоҳ, соҳиби мартабаи олӣ, соҳиби қадру шараф ва шаъну шукӯҳ.

Сухан мар-сареро кунад ҷоҳдор,
Сареро кунад ҳам сухан ҷоҳдор. *Унсурӣ*

ҶОҲИЛ *а.* جاهل нодон; беилм.

Агар ҷоҳиле ба забоноварӣ бар ҳакиме ғолиб ояд, аҷаб нест, ки сангест, ки гавҳарро мешиканад.
Саъдӣ

ҶОҲИЛИ(Й)ЯТ *а.* جاهلیت *таър.* даврaн пеш аз ислом дар ҷамъияти араб.

Ин ҳама шаҳр ба рӯзгори ҷоҳилият андар фармони паҳлавонон ва марзбонони Систон буданд.
«Таърихи Систон»

Буте дидам аз оҷ дар Суманот
Мурассаъ чу дар ҷоҳилийят Манот. *Саъдӣ*

ҶОҲИЛӢ جاهلی нодонӣ.

Ҳар он кас, ки айбаш нагӯянд пеш,
Ҳунар донад аз ҷоҳилӣ айби хеш. *Саъдӣ*

ҶУАЛ *а.* جعل ганбуски сиёҳи пардор, ки дар хасу хошок ва саргин пайдо мешавад; ганбуски сиёҳ.

Бандам иморӣ бар ҳаюн, оям аз ин вайрон бурун,
Гирад ба вайрон-андарун кас ҷой ҳаргиз чун ҷуал?
Ломеӣ

Тафи хур шабпаракро шӯъла гирад,
Ҷуал гар бӯи гул ёбад, бимирад.
Хисрави Деҳлавӣ

ҶУБН||ҶУБУН *а.* جبن тарсончакӣ, *камҷигарӣ, буздилӣ.*

Туро ҷубн ва баддилӣ боис бар татайюру тавaққуф шуда: дил қавӣ дору матарс! *«Равзат-ус-сафо»*

Пеши мардон ба ҷубн тан додан
Нест камтар зи нанги зан додан. *Бедил*

ҶУВОЗ جواز ҳовани (ӯғури) чӯбин ё сангин, ки дар он сир (саримсоқ), шолӣ ва ғ. мекӯбанд; дастгоҳест, ки ба воситаи он аз кунҷид, зағир ва ғ. равған мекашанд.

Эй ба кӯполи гарон кӯфта пилонро пушт,
Чун гурунҷе, ки фурӯ кӯфта бошад ба ҷувоз.
Фаррухӣ

ҶУВОЗРОН جوازران ҷувозкаш, он кӣ бо ҷувоз равған мекашад ё дона мекӯбад.

Қунҷора дидай магар имшаб ба хоби хеш,
Ё гов гаштай ба хаёли ҷувозрон? *Сайидо*

ҶУВОЛ جوال 1. халта ва ё тӯрбаи калон, ки аз канор хурдтар буда, дар он ғалла ва чизҳои дигар меандозанд.

Панҷ шутур хурмои тоза бор карданд ва ба наздики хотун бурданд, хотун ҷуволҳо бикушод.
«Таърихи Наршахӣ»

Паймонаи гандум дар миёни ҷувол ва ғалла пинҳон карданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. *кинояи аз* бадан.

Ҳам аз баҳри мардум, ҳам аз баҳри мол
Бикӯшем, то ҷон бувад дар ҷувол. *Низомӣ*

ЧУВОЛАК جوالک чуволча, тӯрба, халта, линга, шакархалта.

ЧУВОЛАҚ جوالق *шакли арабишудаи* **чуволак.**

Ҳулқум чуволақе чу соқи мӯзаст
В-он меъдаи кофираш чу хумми ғӯза аст.
«Луғати фурс»

ЧУВОЛГӮША جوال گوشه анбон, кӯлвор, халтае, ки дар он зоду роҳилаи сафар меандозанд, халтаи тӯшаандозӣ.

Ҳар яке дар чуволгӯшаи хеш
Карда асбоби роҳу тӯшаи хеш. *Низомӣ*

ЧУВОН جوان *ниг.* **ҷавон.**

ЧУВОНАМАРГ جوانه‌مرگ *ниг.* **ҷавонмарг.**

Бо он ки чун чароғи саҳар шуд чувонамарг,
Ҳам дер зист муддаии зудмири мо. *Камоли Хуҷандӣ*

ЧУВОНБАХТ جوان‌بخت *ниг.* **ҷавонбахт.**

ЧУВОНДАВЛАТ جوان‌دولت *ниг.* **ҷавондавлат.**

ЧУВОНМАРГ جوان‌مرگ *ниг.* **ҷавонмарг.**

ЧУВОНМАРД جوان‌مرد *ниг.* **ҷавонмард.**

ЧУВОНМАРДӢ جوان‌مردی *ниг.* **ҷавонмардӣ.**

ЧУВОНРОЙ جوان‌رای *ниг.* **ҷавонрой.**

ЧУВОНӢ جوانی *ниг.* **ҷавонӣ.**

ЧУВОРИКОР جواری‌کار он кӣ чуворӣ кишт мекунад.

Бо чуворикор шӯхе гуфтамаш ҳарфе ба дард,
Сар ба пеш афганду аз шармандагӣ боло накард.
Сайидо

ЧУВОРӢ جواری як навъ аз ғалла, ки донаҳояш сафед буда, дар саракҳо ҷойгир аст ва ноне, ки аз орди он мепазанд, бадҳазм аст.

Дорам даруни хона зи анвои хӯрданӣ
Аз арзану чуворию мошу биринчу нон. *Сайидо*

кашки чуворӣ хӯроке, ки аз чувории кӯфта пухта мешавад.

Равад гар зи кашки чуворӣ сухан,
Шавад об дандон ба деги даҳан. *Сайидо*

ЧУД *а.* جود ҷавонмардӣ, саховат; бахшиш, эҳсон.

Ба ибтидои рӯзгор баифроттар мебахшид ва дар охири рӯзгор он боди чуд лахте суcттар гашт.
«Таърихи Байҳақӣ»

Ҳама ба иттифоқ гуфтанд, ки чуд беҳтарини ахлоқ аст. *Аҳмади Дониш*

қаҳти чуд ноёбии ҷавонмардӣ, нест шудани саховату ҳимматбаландӣ.

Қаҳти чуд аст, обрӯи худ намебояд фурӯхт,
Бодаву гул аз баҳои хирқа мебояд харид. *Ҳофиз*

чуду сахо кушодадастӣ ва саховатмандӣ, каримӣ.

Агар зи Ҳотами Тай шоирон сухан ронанд,
Диҳанд чумла гувоҳӣ ба ӯ ба чуду сахо. *Муиззӣ*

ЧУДО جدا алоҳида, танҳо.

Дар Бесутун зи нолаи ман гар садо фитад,
Нолад зи дард кӯҳ чудо, кӯҳкан чудо. *Ҷомӣ*

чудо гардидан *ниг.* **чудо шудан; чудо кардан** а) алоҳида кардан; б) интихоб кардан.

Чудо кардшон аз миёни гурӯҳ,
Парастандаро ҷойгаҳ кард кӯҳ. *Фирдавсӣ*

чудо шудан (ē гардидан) а) алоҳида шудан; аз ҳам дур шудан.

Ва бошад, ки андар ҷой набувад ва агар андар ҷой бувад, аз ҷое чудо нашавад, ки пораҳош аз пораҳои ҷояш чудо шавад. *Ибни Сино*

Қашид он ситам то намози дигар,
Магас дер гардад чудо аз шакар. *Сайидо*

б) имтиёз ва фарқ кардан.

Ва одил аз золим дар он ҳол чудо шаванд.
Аҳмади Дониш

◇ **аз модар чудо шудан** таваллуд ёфтан.

Ёд кун қиссаи Марьям, ки чун аз модар чудо шуд,
кас ӯро надид. *«Таърихи Табарӣ»*

ЧУДОГОНА جداگانه алоҳида; фарққунанда, дигар.

Рангӣ ҳар гунбазе чудогона
Хуштар аз ранги сад санамхона. *Низомӣ*

Аз барои ҳар як аз умур мумайизе ва муаррифе чудогона таъин карда буданд. *Садри Зиё*

ЧУДОЙ جدائی 1. алоҳидагӣ, аз ҳам дур будан; **чудой кардан** дурӣ кардан, дур шудан.

Чунин бо падар бевафой кунам,
Зи мардиву дониш чудой кунам. *Фирдавсӣ*

2. дигарӣ ва бегона будан, ғайрият.

«Чудой» ва «чузовӣ», ки ба тозӣ «ғайрият» хонанд ва «хилоф». *Ибни Сино*

3. фарқ, тафовут.

... Чунон ки сиёҳӣ, ки сиёҳӣ аз сиёҳии дигари он чудой надорад. *Ибни Сино*

4. дурӣ, фироқ.

Менолам аз чудоии ту дам ба дам чу най,
В-ин турфатар, ки аз ту наям як нафас чудо. *Ҷомӣ*

ЧУДРОН *а.* جدران *ҷ.* **ҷадр II.**

Аммо аз паси чудрон дар маросими муҳофазати шаҳр ва мумонаати хасм аз худ ба ҳеҷ гуна узр ва тақсир розӣ намешуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Сақф ва чудрони масчидро ба анвои гавҳархои қиматӣ мурассаъ сохтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЧУДУД *а.* جدود *ҷ.* **ҷад(д).**

Бузургию шараф ӯро сазад, ки тоза бад-ӯст,
Бузургвории обову эҳтишоми чудуд. *Муиззӣ*

ЧУЗ جز ғайр аз, ғайри ..., сивои ..., илло (ҳамчун калимаи истисно).

Қиро заҳраи он, ки аз бими ту
Кушояд забон чуз ба таслими ту. *Низомӣ*

Чунон шуд, ки бар вай чуз пӯст чизе намонд. *Авфӣ*

чуз аз ғайр аз, ба ғайр аз ..., сивои ...

... Ки ҳар к-ӯ ба хуни каён даст охт,
Замона чуз аз хок ҷояш насохт. *Фирдавсӣ*

ба чуз ба ғайр аз ..., сивои ... .

Ба гетӣ ба чуз порсо зан маҷӯй,
Зани бадкуниш хорӣ орад ба рӯй. *Фирдавсӣ*

ЧУЗВ *а.* جزو *ниг.* **чузъ.**

ЧУЗВИЁТ *а.* جزويات *ниг.* **чузъиёт.**

ЧУЗВӢ *а.* جزوی *ниг.* **чузъӣ.**

ҶУЗОМ *а.* جذام *тиб.* бемории махав, хӯра.

Аз сари теғат, ки моҳ аз ӯ барасдор,
Бар тани шери фалак ҷузом баромад. *Хоқонӣ*

ҶУЗЪ||ҶУЗВ *а.* جزء||جزو **1.** қисм, пора, бахш, ҳисса; узви чизе.

Як ҷузъ аз муҳимме фаромӯш кардааст. *Авфӣ*

Аз он бода, ки парру боли ишқ ист,
Зи ҳар ҷузвам кабӯтар метавон кард...
Шамси Табрезӣ

2. яке аз сӣ пораи Қуръон; **3.** қисме аз китоб, якчанд варақ аз китоб; *маҷ.* китоби хурде, ҳамчун рисола.

Дил пора-пора меравам то дарсгоҳаш, Сайидо,
Дорам ба ёди зулфи ӯ ҷузви парешон дар бағал.
Сайидо

Сафҳаи ҷузви дили моро, ки бешероза аст,
Лутф бошад, бигзарӣ гар аз сари нисьёни мо.
Туғрал

◇ **ҷузви асл** *нуҷ.* аввали моҳи ҳамал.

Ба ҷузви асл расид офтоб бар гардун,
Ба хонаи нӯҳӯмин офтоби ҳафт иқлим. *Анварӣ*

ҶУЗЪИЁТ||ҶУЗВИЁТ *а.* جزئيات||جزويات *ҷ.* **ҷузъӣ||ҷузвӣ; куллиёту ҷузвиёт** маҷмӯи (тамоми) чизе ва қисмҳои ҷудогонаи он.

[Арғун] куллиёту ҷузвиёти масолеҳи мамолик ба вай арзонӣ фармуда буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ҶУЗЪӢ||ҶУЗВӢ *а.* جزئی||جزوی **1.** мансуб ба ҷузъ||ҷузв; **2.** қисм, ҳисса, пора, қисми ғайри куллӣ, ғайри асосӣ; **ҷузъиву куллӣ** ғайри асосӣ ва асосӣ, ҳама; *муқ.* **куллӣ (кулливу ҷузъӣ).**

Ҳазрати охундро хидматгоре буд мутакаффили умуроти ҷузъиву куллии рӯзгори он ҷаноб.
Садри Зиё

3. андак, каме.

Ихтиёри ҷузвӣ ба даст дорад, кӯшиш кунад, то савоб бар гуноҳ роҷеҳ ояд. *Аҳмади Дониш*

ҶУЛ(Л) *а.* جل болопӯши аспу хар ё хачир ва ғ.

На мунъим ба мол аз касе беҳтар аст,
Хар ар ҷулли атлас бипӯшад, хар аст. *Саъдӣ*

Ду шери жиён бар пои тахт баста будӣ бо ҷулли мурассаъ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

◇ **ҷулу ҷиҳоз** чизу чора.

Ва ҷулу ҷиҳоз ба гарданат бор шавад.
Аҳмади Дониш

ҶУЛАЙЛ *а.* جليل **1.** парда, пӯшиши каҷова; пӯшиши аморӣ.

Зи ҳавдаҷ фурӯ ҳишта дебо ҷулайл,
Сипоҳ истода рада хайл-хайл. *Фирдавсӣ*

Бирафтанд пӯшидарӯён ду хайл,
Аморӣ яке дар миёни ҷулайл. *Фирдавсӣ*

2. *ниг.* **ҷул(л).**

ҶУЛАСО *а.* جلسا *ҷ.* **ҷалис.**

Ҷуласои малик гуфтанд: Ё малик, ӯро ба зиндон азобе бояд кардан. *«Таърихи Табарӣ»*

Яке аз ҷуласои бетадбир насиҳаташ оғоз кард.
Саъдӣ

ҶУЛГА *т.* جلگه водӣ, водии сабзу хуррам; марғзор.

Раъяти нусратасар аз ҷулгаи Нахҷавон дар ҳаракат омада, қатъи манозил карда, сояи вусул бар Кӯкча андохт. *«Равзат-ус-сафо»*

ҶУЛДУ *м.* جلدو инъом, бахшиш.

Дари қалъа шаҳзода чун боз кард,
Ялонро ба ҷулду сарафроз кард. *Ҳотифӣ*

ҶУЛЛ *а.* جل *ниг.* **ҷул(л).**

ҶУЛЛА جله навъе аз занбӯруғ, ҳамчун саморӯғ.

ҶУЛ(Л)ОБ جلاب **1.** шарбати қанд, ки бо гулоб омехтаанд ва хосияти доруро дорад.

Заҳр аз кафи дасти нозанинон
Дар ҳалқ чунон равад, ки ҷуллоб. *Саъдӣ*

Манъи Ҷомӣ макун аз чошнии машраби ишқ,
Ки магасвор фурӯ рафта дар ин ҷуллоб аст.
Ҷомӣ

2. тахаллуси шоири машҳури бухороии асри X, ки Шокир ном дошт.

Ҳаме ҳасад кунаму солу моҳ рашк барам
Ба марги Булмасалу марги Шокири Ҷуллоб.
Хисравонӣ

ҶУЛУД *а.* جلود *ҷ.* **ҷилд.**

Кунад чу суниши пайкон ба зери тӯзи камон
Изоми колбуди душманон ба зери ҷулуд. *Муиззӣ*

ҶУЛУС *а.* جلوس **1.** нишастан.

Султон аз ғояти такаббуру таҷаббур забон ба ҷавоб накушод ва ишорате ба ҷулус накард.
«Равзат-ус-сафо»

2. нишастан бар тахти подшоҳӣ, маросими тахтнишинӣ ва ибтидои подшоҳӣ.

Ҷулуси вай ба мамлакати Систон сездаҳӯми моҳи зулқаъда ҳам дар ин сол (буд). *«Таърихи Систон»*

Баъд аз ҷулуси Носираддиншоҳ ба тахти Эрон Шоҳрух аз Теҳрон ҷало шуд. *Аҳмади Дониш*

ҷулус кардан нишастан бар тахти подшоҳӣ, маросими ибтидои подшоҳӣ.

Ҳикоят кунанд, ки Шоҳрух-султон чун бар тахти Самарқанд ҷулус кард, қадам ба ганҷу хизонаи темурӣ ниҳод. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ҶУЛҒУНДӢ جلغندی гӯлахӣ, оташмон ва хизматгори гӯлахи ҳаммом, ки либосҳои пора-пора дорад ва ба ӯ гарди хокистару ангишт нишастааст.

Дар кадомин гӯлах аз аҳли қимор
Шуд гиребончоку ҷулғундӣ нашуд. *Савдо*

ҶУЛҶУЛ *а.* جلجل **1.** зангӯлаи хурд, ки ба доираву нақора ё гардани ҳайвонот мебанданд; **2.** доира, даф.

Чун фохтаи дилбар бартар парад аз аръар,
Гӯӣ, ки ба зери пар барбаста яке ҷулҷул.
Манучеҳрӣ

Мунодиёни шариат хабар диҳанд ҳаме
Зи таблу ҷулҷули ӯ халқро ба лайлу наҳор.
Муиззӣ

ҶУМАЛ *а.* جمل *ниг.* **абҷад.**

Номи шаш ҳаст, лек сӯи хирад
Дар ҷумал нақши шаш бувад шаш сад. *Саноӣ*

ҶУМАОТ *а.* جماعات *ҷ.* ҷумъа.

Дар ҷумъае аз ҷумаот Тоҳир ба минбар рафта хутба хонд. «*Равзат-ус-сафо*»

ҶУМЛА *а.* جمله 1. ҳама, ҳамагӣ, ҳайати тамом, тамом.

Ва ин ҷумларо ба чаҳор қисмат кардаанд. «*Таърихи Сӣстон*»

Пораи оташ биҷаст ва сақфи сарой даргирифт ва дигарбора ҷумлаи сарой бисӯхт. «*Таърихи Наршахӣ*»

Сӯфиён ҷумла ҳарифанду назарбоз, вале
З-ин миён Ҳофизи дилсӯхта бадном афтод. *Ҳофиз*

2. гурӯҳ, тӯда; **аз он ҷумла** а) аз он гурӯҳ, аз он қабил.

Ман аз он ҷумлаам, ки дӯстии ман эътимодро шояд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

б) мисли он, монанди он; чунончи.

Вазир барои эҳтироми меҳмон мекӯшид, аз он ҷумла ба меҳмон хитоб намуд... *Садри Зиё*

аз ҷумлаи... аз гурӯҳи..., аз қабили...

Ба дӯстии ӯ иқрор кардам... ва аз ҷумлаи худдоми ӯ шудам. *Авфӣ*

3. ҳолат, тариқа, тавр, тарз.

Муддате ҳам бар ин ҷумла мебуд, то он гаҳ, ки дар рамаи ман нуқсоне падид омад. *Авфӣ*

Бегонагони дуру наздик аз атроф чашм ниҳодаанд, то миёни мо ҳосили дӯстӣ бар чӣ ҷумла қарор гирад. «*Таърихи Байҳақӣ*»

ҷумла гӯш будан бо ниҳояти диққат гӯш кардан.

То чанд чунин хамӯш будан?
Лаб бастану ҷумла гӯш будан? *Ҳилолӣ*

ҶУМЛАГӢ جملگی ҳамагӣ, ҳама; тамом, тамоман.

Ҷумлагӣ ҳукамои фалосифа дар шаҳре ҷамъ шуданд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ҶУМЛАТАН *а.* جملة ҳамагӣ, тамоман.

Охунд дар китобе афсона дидаанд, ки ҷонваре ҳаст, ки ҷамеи улум ҷумлатан ва тамоми фунун умуман бад-он ҷонвар макшуфу маълум аст. *Садри Зиё*

ҶУМЪА *а.* جمعه рӯзи одина, рӯзи пеш аз шанбе.

Дар ҷумъае аз ҷумаот Тоҳир ба минбар рафта хутба хонд. «*Равзат-ус-сафо*»

ҶУМҲУР *а.* جمهور гурӯҳи бузурге аз мардум; умум, ҳама; умуми халқ.

Ва дар он юриш ҷумҳури сипоҳ аз муқосоти сафар ба танг омада буданд. «*Равзат-ус-сафо*»

Умури ҷумҳур ба ... яке аз аркони давлат супурд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ҶУМҶУМА *а.* جمجمه косаи сар, косахонаи сар, устухони сар; ◇ **ҷумҷумаи кӯҳ** *киноя аз* сари кӯҳ.

Гарчи ҳанӯз аз ғиреви лашкари хасмат
Ҷумҷумаи кӯҳ пур садои анин аст... *Анварӣ*

ҶУНБИДАН جنبیدن ҳаракат кардан, ба ҳаракат даромадан.

Ту лашкар биёрою чандин мапой,
Ки аз бод оташ биҷунбад зи ҷой. *Фирдавсӣ*

ҶУНБИШ جنبش 1. ҳаракат (кардан) аз ҷое ба ҷое.

Хок гуфто: Гар маро будӣ зи ҳилми ӯ насиб,
Бар ҳаво ҳаргиз набурдӣ ҷунбиши сарсар маро. *Муиззӣ*

Ҷунбиши ҳар чиз ба асли худ аст,
Ҳар чӣ бувад гили касе, он шавад. *Шамси Табрезӣ*

2. ҷунбидан, ба ҳаракат даромадан; *маҷ.* бедорӣ, бедор шудан; 3. гардиш, чархидан.

Ҷунбиши осмон ба нақши худ аст,
Пойбанди тавилаву гала нест. *Анварӣ*

◇ **ҷунбиши гул** кушодани гул, гулкушо.

Надарояд ба вақти ҷунбиши гул,
Гурба дар бонг в-он гаҳе булбул. *Саноӣ*

ҶУНБИШГАРД جنبش گرد даврзанӣ, гирдгардӣ.

Пайдо кардани он, ки ҷунбишгард аз кадом боб бувад.·. *Ибни Сино*

ҶУНБОН(И)ДАН جنباندن||جنبانیدن ба ҷунбиш даровардан (чизеро).

Ҳам аз як дам задан моро агар дар дида хоб ояд,
Ғами ишқат биҷунбонад ба гӯш-андар ҷарас моро. *Анварӣ*

Ангушти ҳайрат ба дандон газида сари худ меҷунбонид, тааҷҷуб менамуд. *Садри Зиё*

ҶУНД *а.* جند лашкар, сипоҳ, қӯшун.

ҶУНДӢ جندی 1. мансуб ба ҷунд; 2. аскар, сипоҳӣ.

Қайсар ба вазир гуфт, ки тоифае аз ҷундиёни шумо ба дасти сипоҳи мо гирифтор шудаанд. «*Равзат-ус-сафо*»

ҶУННА||ҶУННАТ *а.* جنه||جنت сипари фарох.

Ҷонаш дар мизроби изтироб ҷунна гашт. *Авфӣ*

ҶУНОБ||ҶУННОБ جناب *ниг.* **ҷаноб I.**

ҶУНОҲ *а.* جناح гуноҳ.

Бар дари он савмиа Исо сабоҳ,
То ба дам ӯшон раҳонад аз ҷуноҳ... *Румӣ*

ҶУНУБ *а.* جنب *д.* он кӣ баъд аз муомилаи заношӯӣ ва эҳтилом ҳанӯз ғусл накардааст; *маҷ.* касиф, нопок.

Гар ҷунубе зи муғкада бар дари Каъба бигзарад,
Қаъба ба лавси каъби ӯ кай фитад аз мутаҳҳарӣ. *Хоқонӣ*

ҶУНУД *а.* جنود *ҷ.* **ҷунд.**

Бар он замин, ки ҷунуди адӯ мақом кунанд,
Зи чарх то гаҳи маҳшар ниҳеби маҳшар бод. *Муиззӣ*

Каюмарс бо вуҷуди касрати ҷунуду ансор, ... фардан-ваҳидан ба саёҳат машғул гаштӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

ҶУНУН *а.* جنون ошуфтагӣ, девонагӣ, беҳудӣ, ҷиннигӣ.

Дил омад ба худ дар чаҳи он зақан,
Ки зиндон илоҷи ҷунун омадаст. *Камоли Хуҷандӣ*

Гар на ба дашти ҷунун роҳнаварди туам,
Ин ҳама дар пои ман хори муғелони кист? *Туғрал*

ҷунуни даврӣ ҷунуне, ки дар ҳар чанд вақт такрор меёбад ва махсусан дар фасли баҳорон шиддат мекунад.

Чу гирдбод ба саргаштагӣ алам созад
Ҷунуни даврии ман хоки ин биёбонро. *Соиб*

маҷлиси ҷунун *кинояаз* маҷлиси риндон.

Мабоҳисе, ки дар он маҷлиси ҷунун мерафт,
Варои мадрасаву қолу қили масъала буд. *Ҳофиз*

ҷунун варзидан ҷунун доштан, девонавор рафтор кардан.

Ҷунун варзидаам дар кӯи хубон, Мушфиқӣ, умре,
Куҷо аз панди мардум баъд аз ин фарзона хоҳам шуд? *Мушфиқӣ*

ҷунун шудан ҷиннӣ шудан, девона шудан.

Манам, ки ҳеҷ нагӯям ба ҷуз хавотири худро,
Ки хотирам нафасе ақл гашту боз ҷунун шуд.
Шамси Табрезӣ

ҶУНУНКАДА جنون‌کده ҷиннихона; ◇ **ин ҷунункада** *кинояаз* дунъё.

Дар ин ҷунункада ибратнишони сайди тилисм,
Ки яъс хотири уммедворро монад. *Савдо*

ҶУНУНМИЗОҶ جنون‌مزاج девонамизоҷ, девонатабъ.

Ва агар аз ту баъд аз ту пурсанд, гӯянд: Марде буд ҷунунмизоҷ. *Аҳмади Дониш*

ҶУРАЪ *а.* جرع *ҷ.* **ҷуръа.**

Фалак соғар аз моҳи нав пеш дорад,
Чу соқӣ ҷураъ бозрезад зи ҷомат. *Анварӣ*

ҶУРГА||ҶИРГА||ҶАРГА *м.* جرگه ҳалқа задан, давра кашидан, халқавор қатор шудани мардум; давра задани мардум барои дар миёна гирифтани сайд.

[Ҳалокухон] фармон дод, то саворон бар мадор истода ҷурга кашиданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ба мӯҷиби фармуда ҷурга зада, ... рӯзи дигар ҷурга ба ҳам расида, сайди фаровон афкананд.
«Равзат-ус-сафо»

ҶУРГАОРО(Й)||ҶАРГАОРО(Й) (ی)جرگه‌آرا ташкилкунандаи ҷурга.

Муқаддамнишинони даргоҳи шоҳ
Ҳама ҷургаорои он сайдгоҳ. *Ҳотифӣ*

ҶУРМ *а.* جرم гунох; айб.

Маро чун бувад доман аз ҷурм пок,
Надорам зи хубси бадандеш бок. *Саъдӣ*

Гар ту ба ҷурми ошиқӣ қасди ҳалокӣ ман кунӣ,
Мӯҷиби сад гунаҳ шавад даъвии бегуноҳиям.
Ҳилолӣ

ҶУРМКОР جرم‌کار гунаҳгор; айбдор.

Бандаи ҷурмкор дар мақоми хорӣ ба пой истода суханони бемуҳобо гӯяд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҶУРМНОК جرم‌ناک гунаҳгор; айбдор.

Ҷурмнок аст, маломат макунедаш, ки карим
Бар гунаҳгор нагирад, чу зи дар бозомад. *Саъдӣ*

ҶУРОНҒОР||ҶУРУНҒОР *м.* جرانغار||جرنغار фавҷи тарафи чапи лашкар; майсараи лашкар.

Аммо буронғори лашкари Табрез ҷуронғори амир Муҳаммадро дар паскӯл ронда, ҷаноби Мубориззро дар миён гирифтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҶУРРА جره наринаи ҳар ҷонвари чаранда ва паранда, махсусан бози нар.

Даромад шаҳ аз меҳри он нӯшу ноз
Бад-он ҷурраи кабк чун ҷуррабоз. *Низомӣ*
Чу омад бар сабо озодсарве,
Чу бози ҷурра бар пушти тазарве.
Хисрави Деҳлавӣ

ҶУРРАБОЗ جره‌باز бози нар.

Зи як сӯ ҷуррабозони сабукхез
Ба хуни сайд карда чангро тез. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҶУРУНҒОР *м.* جرنغار *ниг.* **ҷуронғор.**

ҶУРЪА *а.* جرعه култ, миқдори як дам кашиданӣ нӯшобаҳо; миқдори каме аз шароб; андаке аз ҳар нӯшиданӣ.

Бархез, соқиё, ба карам ҷуръае бирез
Бар ошиқони ғамзада з-он ҷоми ғамзидо. *Ҷомӣ*

Ифтори шом ба ду-се хурмо ва саҳар ба ду-се луқма нон ва ду-се ҷуръа шир ва асал овардам.
Аҳмади Дониш

◇ **ҷуръаи роҳ** миқдори як дам кашидан аз шароб; *кинояаз* ҷоми май.

Сулаймоншоҳ аксар авқотро ба лаҳву лаъби рӯзгор гузаронида, дар сабоҳу равоҳ ҷуръаи роҳ аз каф намениҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

ҶУРЪАДОН جرعه‌دان зарфи шароб.

Дар ҷоми садаф ду баҳру бар дод,
Як Даҷла ба ҷуръадон фурӯ рехт. *Хоқонӣ*
Аз паи ҷуръадони маҷлиси ту
Тинати одамӣ сафол шуда. *Ироқӣ*

ҶУРЪАТ *а.* جرئت||جرأت далерӣ, ҷасорат, бебокӣ.

... Ҷуръате намуд ва суол кард. *Авфӣ*

[Ҳисолуддин] чун ба воситаи қарибат ҷуръате дошт, мутлақо бо подшоҳ гуфт, ки муборак набошад қасди хонадони хилофат кардан.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

ҶУССА *а.* جثه *пайкар; бадан, тан.*

Фармуд, то ҷуссаи ӯро ба дор карданд.
«Таърихи Байҳақӣ»

ҶУСТАН جستن кофтуков кардан; хостан, талаб кардан.

Пас андаръёфти сабаби ишқ он бузургӣ бувад ва ишқ сабаби монандагӣ ҷустан бувад. *Ибни Сино*

Маҷӯ дурустии аҳд аз ҷаҳони сустниҳод,
Ки ин аҷуза арӯси хазор домод аст. *Ҳофиз*
Шаб дили гумгашта меҷустам ба гирди кӯи ӯ,
Гуфт: Эй бедил, чӣ меҷӯӣ ба гирди кӯи ман.
Ҳилолӣ

ҶУСТУҶӮ(Й) (ی)جستجو кофтуков; талаб.

Ҳар дам ба ҷустуҷӯи ту сад бор оям сӯи ту,
Ҳар бор пеши рӯи ту хоҳам, ки мирам борҳо.
Ҳилолӣ

Чун ҷустуҷӯй карданд, дар миёни Юсуф ёфтанд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ҶУФТ جفت 1. ҳар чиз, ки дугона аст, ду дона аз як чиз.

Усто дар бағали худ чанд ҷуфт кафши заифона дошт. *Садри Зиё*

2. нар ва мода (ҳар ду); 3. ҳамсар, ҳамболин (зан ё шӯй).

Чаҳорӯм Алӣ буд ҷуфти Батул. *Фирдавсӣ*

ҷуфти ҳалол зани никоҳӣ, зани қонунӣ.

Мояву мулк ҳасту ситру ҷамол,
Беҳ аз ин кай расӣ ба ҷуфти ҳалол. *Низомӣ*

ҷуфт гирифтан а) аз парандаю чаранда як нару як мода гирифтан.

Аз ҳар ҷинсе ҷуфте бигир. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

б) зан гирифтан.

Шунидаам, ки дар ин рӯзҳо куҳан пире
Хаёл баст ба пиронасар, ки гирад ҷуфт. *Саъдӣ*

4. ҷуфти гови заминронӣ.

Барзгар рафту нону дуғ бибурд,
Молаву ҷуфту досу йуғ бибурд. *Саноӣ*

Ва агар касе хостӣ, ки як ҷуфт гов замин харад, дар сол натавонистӣ ва агар биёфтӣ, ҳар ҷуфте ба дувоздаҳ ҳазор дирами сангӣ нуқра бoистӣ харидан. *«Таърихи Наршахӣ»*

5. ҳамроҳ; шарик.

Ман ба ҳар ҷамъияте нолон шудам,
Ҷуфти бадҳолону хушҳолон шудам. *Румӣ*

Эй, монда ман аз ҷамоли ту фард,
Ҳиҷрони ту ҷуфти меҳнатам кард. *Анварӣ*

6. монанд, баробар, назир, ҳамто.

Ҷуфти маҳӣ, агарчи ба хубит ҷуфт нест,
Ёри шаҳӣ, агарчи ба хубит ёр нест. *Муиззӣ*

ҶУФТА جفته ҷуфтак, лагад; **ҷуфта задан** ҷуфтак задан, бо ду пои ақиб баробар лагад задан.

Биғурриду як ҷуфта зад бар сараш,
Ба хок андаромад сару афсараш. *Фирдавсӣ*

ҶУФТХОҲ جفت‌خواه 1. касе ё чизе, ки монанди худро талаб мекунад.

Ҳаст ҳар ҷуфте зи олам ҷуфтхоҳ,
Рост ҳамчун каҳрабову барги коҳ. *Румӣ*

2. ҷӯяндаи ҳамсар, занталаб.

ҶУФТИ جفتی 1. якҷо будан, ҳамроҳ будан; наздик будан.

Або ганҷу девор ҷуфтӣ макун,
Зи баҳри салеҳ эҷ зуфтӣ макун. *Фирдавсӣ*

2. ҳамсарӣ (шавҳарӣ ва ё занӣ, завҷагӣ).

Ман ба ҷуфтӣ туро писандидам,
Ки ҷавонмардии туро дидам. *Низомӣ*

ҶУФТҶӮ(Й) (جفت‌جو(ی *ниг.* **ҷуфтхоҳ.**

Сипаҳбуд суви кох бинҳод рӯй,
Чунон чун бувад мардуми ҷуфтҷӯй. (2) *Фирдавсӣ*

ҶУФУН *а.* جفون *ҷ.* **ҷафн.**

Хоки роҳе, ки бар ӯ мегузарӣ, сокин бош,
Ки уюн асту ҷуфун асту худуд асту қудуд. *Саъдӣ*

ҶУШША جشه остини пероҳан, остини курта.

Чун ҷушша фишонӣ, эй писар, дар кӯям,
Хоки қадамат чу мушк дар дида занам. *Рӯдакӣ*

ҶУЮШ *а.* جیوش *ҷ.* **ҷайш.**

Буруни ӯ зи бало пурхурӯшу ҷӯши ҷуюш,
Даруни ӯ зи сафо ҷои зикру истиғфор. *Бадри Ҷочӣ*

ҶУҒД جغد *ниг.* **ҷуғд.**

Ба табъ ҷуғд шавад, ҳар кӣ душмани ту бувад,
Ки ҷуғдвор наҷӯяд магар диёри хароб. *Муиззӣ*

ҶУҒРӢ جوغری ҷуғрот, ҷурғот.

В-он зар аз ту боз хоҳад он, ки то акнун аз ӯ
Ҷуғрӣ хӯрдӣ ҳамеъю тоифию левланг. *«Луғати фурс»*

ҶУҲАЛО *а.* جهلا *ҷ.* **ҷоҳил.**

Ва маснади қазову риёсат дар ӯхдаи ҷуҳало ва бедиёнатон аст. *Аҳмади Дониш*

ҶУҲУД I *а.* جهود яҳудӣ, фарде аз халқи яҳудӣ.

Дар ақди байъи сарое мутараддид будам, ҷуҳуде гуфт: Бихар, ки ман аз гадоёни ин маҳаллатам. *Саъдӣ*

ҶУҲУД II *а.* جحود инкор, инкор кардан; дониста инкор кардан.

Аз бағал ӯ низ тӯморе намуд,
То баромад ҳар дуро хашму ҷуҳуд. *Румӣ*

Ин нобиноии худро ба ҷуҳуду инкори он анвору осор, ки аз *машриқ* то *мағриб* гирифтааст, изҳор кунанд. *Ҷомӣ*

ҶУҲҲОЛ *а.* جهال *ҷ.* **ҷоҳил.**

Ҷуҳҳол дар танаъуму арбоби фазлро
Бе сад ҳазор ғусса яке нон намерасад. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Ҳакиме, ки бо ҷуҳҳол дарафтад, бояд ки тавақкӯи иззат надорад. *Саъдӣ*

ҶӮ(Й) (جو(ی *асоси замони ҳозираи* **ҷустан.**

ҶӮ(Й) (جو(ی наҳри хурд, ҷадвали об.

Обро бибриду ҷӯро пок кард,
Баъд аз он дар ҷӯ равон кард оби хӯрд. *Румӣ*

ҷӯи равон ҷӯе, ки обаш ҷорист.

Бихӯр инро, ки расидат, манеҳ аз баҳри захира
Ки ту бар ҷӯи равонӣ, чу бихӯрдӣ, дигар ояд. *Шамси Табрезӣ*

◇ **ба ҷӯй боз омадани оби рафта** *киноя аз* бозгаштани бахту саодат ва давлати рафта.

Рафт он оби ҳаёт аз ҷӯйбори чашми ман,
Кай бувад, ё раб, ки оби рафта боз ояд ба ҷӯ? *Ҳилолӣ*

дар ҷӯи касе будани об *киноя аз* соҳиби давлату иқбол будани касе, комьёб будан; пешрав будани кору бори ӯ.

Об дар ҷӯи тусту чарх чу гил
Душманонро лагадсипар дорад. *Анварӣ*

ҶӮГАК||ҶӮКАК جوگک||جوکک ҷӯҷа; мурғаки бисьёр майда; гунҷишк.

Оҳу бо шер кай тавонад кӯшид,
Ҷӯгак бо боз кай тавонад паррид. *Манучеҳрӣ*

ҶӮГИЗАН جوگی‌زن лӯлизан.

Ҷӯгизанони шаҳру мазангони бодия
Доранд бар фатонату идрокат офарин. *Саводо*

ҶӮГӢ جوگی лӯлӣ.

Гӯянд, ки дар он вилоят ҷӯгиён бисьёр бошанд, ки умрашон ба шашсад — ҳафтсад расида бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

ЧӮЁ جویا ҷӯянда, талабанда.

Парастандаи озу ҷӯёи кин
Ба гетӣ зи кас нашнавад офарин. *Фирдавсӣ*

Чун бидиданд халқ рӯяшро,
Ҳама ҷӯё шуданд кӯяшро. *Саноӣ*

◇ **ҷӯёи ҳол шудан** аз аҳвол хабар гирифтан, ҳолпурсӣ кардан.

Шак накардам, ки гузори роҳ аст, фақат ба ҷиҳати ҷӯёи ҳол шудан ворид гашта. *Садри Зиё*

ҶӮЁН جویان кофтуковкунанда, ҷӯянда.

Дили гумкарда дар ин шаҳр на ман меҷӯям,
Ҳеҷ кас нест, ки матлуби маро ҷӯён нест. *Саъдӣ*

Чу Яъқуб бе пури дилбанди хеш
Ба ҳар гӯша ҷӯёни фарзанди хеш. *Хоҷу*

ҶӮЖА‖ҶӮЗА جوژه‖جوزه чӯҷа.

То саҳар ҳар шаб чунон чун метапам,
Ҷӯзаи зинда тапад бар бобзан. *Оғоҷӣ*

Чун панди фурӯмоя суи ҷӯжа гирояд,
Шоҳини ситанба ба тазарвон кунад оҳанг. *Ҷуллоб*

ҶӮЖАГАК‖ҶӮЖАКАК جوژگک‖جوژکک чӯҷаи нав аз тухм баромада, чӯҷаи хурд.

Обӣ чу яке ҷӯжак аз хоя бирҷаста,
Чун ҷӯжагакон бар тани ӯ мӯй нараста.
Манучеҳрӣ

ҶӮЗА جوزه *ниг.* **ҷӯжа.**

ҷӯй جوی *ниг.* **ҷӯ(й).**

ҶӮЙ جوی *ниг.* **ҷӯ(й).**

ҶӮЙБОР جویبار 1. ҷое, ки ҷӯи бисёр дорад; 2. ҷӯи калон.

Аз ин пас кунун то на бас рӯзгор
Шавад чун биҳишт он лаби ҷӯйбор. *Фирдавсӣ*

Ашки ҳасрат аз чашмам ҳамчу ҷӯйбор ояд,
Ғам бағалкушо чун мавҷ бар сари канор ояд.
Сайидо

ҶӮЙКАН جوی کن касе, ки ҷӯй меканад.

Ҳама регрезу ҳама ҷӯйкан,
Ба даҳ пушт наддофу деворзан. *Сайидо*

ҶӮКАК جوککک *ниг.* **ҷӯгак.**

ҶӮЛАҚӢ جولقی қаландар ва дарвеши шолпӯш, пашминапӯш, ҷандапӯш.

Ногаҳонӣ ҷӯлақие мегузашт
Бо сари бемӯ, чу пушти тосу ташт. *Румӣ*

ҶӮЛАҲА جولهه 1. *ниг.* **ҷӯлоҳа;** 2. наддоф, ҳаллоҷ, ҳаллоҷикунанда.

Тире, ки қавси ҷӯлаҳаро ҳам намедиҳад,
Бар рӯи оҳанин сипаророй мезанӣ. *Бадри Ҷоҷӣ*

ҶӮЛОҲ جولاه бофанда.

Монда қолаб тиҳӣ зи риштаи оҳ,
Синаҳо ҳамчу мокуи ҷӯлоҳ. *Бедил*

ҶӮЛОҲА جولاهه *ниг.* **ҷӯлоҳ.**

ҶӮР جور 1. монанд; мувофиқ, мутобиқ; 2. *маҷ.* ҳамроҳ; ҳамдам, ҳамсӯҳбат.

Боргоҳат Каъбаи омолу даргоҳат ҳарам,
Маҷлисат фирдавсу кавсар ҷому соқӣ ҷӯр бод!
Анварӣ

ҶӮУЛБАҚАР *а.* جوع البقر *ниг.* **ҷӯулкалб.**

Пас ба паҳлу гашт он хар то саҳар,
Он хари бечора аз ҷӯулбақар. *Румӣ*

Хари мискин муддати мадид ба иллати ҷӯулбақар мубтало буда, ... оғози хӯрдан кард.
«Анвори Суҳайлӣ»

ҶӮУЛКАЛБ جوع الکلب бемории пурхӯрӣ, ки гирифтори ин беморӣ бо хӯрдан сер намешавад.

Хоксориро чу оташ толеу чун мор бахт,
Дода ҷӯулкалбу дар хон қаҳти нон ангехта. *Хоқонӣ*

Саг ... рӯбоҳро аз ҳам бардарид ва ба миқдоре аз вай ҷӯулкалбро таскин дод. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҷӯш جوش *асоси замони ҳозираи* **ҷӯшидан.**

ҶӮШ I جوش **1.** ҷӯшиши об ва моеоти дигар бо таъсири оташ; **2.** *маҷ.* ғирев, хурӯш, туғён, шӯр; ҳаяҷон.

Ҷон зи ту нӯш мекунад, дил зи ту ҷӯш мекунад,
Ақл хурӯш мекунад, бе ту ба сар намешавад.
Шамси Табрезӣ

ҷӯш задан а) ҷӯшидан; б) *маҷ.* ба ҳаяҷону ғиреву шӯр омадан.

Зи тоби оташи савдои ишқаш
Ба сони дег доим мезанам ҷӯш. *Ҳофиз*

в) *маҷ.* хашмгин шудан, ба ғазаб омадан; г) бо туғён берун омадан, бо туғён ҷорӣ шудан(-и об ва ғ.).

Гулоби хуррамӣ зад аз дилам ҷӯш,
Кашидам шодмоние дар оғӯш. Сайидо

ба ҷӯш баромадани мағз (*ё* **дил)** *маҷ.* пурҳаяҷон ва хашмгин шудан.

Фаридун бад-ӯ паҳн бикшод гӯш,
Чу бишнид, мағзаш баромад ба ҷӯш. *Фирдавсӣ*

Дили шоҳбачча баромад ба ҷӯш,
Сипоҳ анҷуман карду бикшод гӯш. *Фирдавсӣ*

ба ҷӯш овардан а) ҷӯшондан; б) *маҷ.* ба шӯру ҳаяҷон овардан.

Боз дӯш он санами ишвафурӯш
Шаҳре аз валвала овард ба ҷӯш. *Анварӣ*

ба ҷӯш омадан а) ҷӯшидан; б) *маҷ.* шӯру ҳаяҷон пайдо кардан.

Зи лашкар ҳама кишвар омад ба ҷӯш,
Зи гетӣ баромад саросар хурӯш. *Фирдавсӣ*

ба ҷӯш омадани май ҷӯшида ба қиём расидани май; тайёр шудани май.

Рӯза як сӯ шуду ид омаду дилҳо бархост.
Май зи хумхона ба ҷӯш омаду май бояд хост.
Ҳофиз

◇ **ҷӯши гул** фаровонии гул; *киноя аз* фасли баҳор.

Машав ғамгин, дари майхонаро гар муҳтасиб гил зад,
Ки ҷӯши гул шароби лаълфом оварад мастонро.
Соиб

ҷӯши лола *киноя аз* бисьёрӣ ва анбӯҳии лола.

З-остини шохи гул фаввораи хун сар кашид,
Домани саҳро зи ҷӯши лола дашти Карбалост.
Сайидо

ҷӯши оташ шӯълаварии оташ, забоназании оташ; **ҷӯши оташ баромадан** *аз касе* оташин ва пурқаҳру ғазаб шудани касе.

Чун ки хонанда хонд нома тамом,
Ҷӯши оташ баромад аз Баҳром. Низомӣ

ҷӯши ранг *кинoя аз* баландӣ ва пурҷилоии ранг.

Зи ҷӯши ранги шангарфаш пиёла
Намоён карда худро ҳамчу лола. Сайидо

ҷӯши харидорон бисьёрӣ ва шӯру ғавғои харидорон.

Маро ҷӯши харидоронш куштаст,
Ба болои хамираш ҷанги мушт аст. Сайидо

ҶӮШ II جوش номи рӯзи чордаҳуми ҳар моҳи шамсӣ.

Ҳамеша, то ки гаҳе меҳр ояду гаҳ дай,
Ҳамеша, то ки гаҳе тир ояду гаҳ ҷӯш. Ломеӣ

Май хӯр, к-ат бод нӯш бар сумaну пилгӯш
Рӯзи рашу рому ҷӯш, рӯзи хуру моҳу бод.
Манучеҳрӣ

ҶӮША جوشه ранги сурхи баланд.

Давоти ҷӯшаи ӯ ғунчаи гул,
Қаламдонаш бувад минқори булбул. Сайидо

ҶӮШИДАН جوشیدن 1. ба ҷӯш омадани об ё моеи дигар ба воситаи оташ ва ҳарорати дигар; 2. *маҷ.* ба изтироб ва шӯру ҳаяҷон омадан.

Агар сард гӯям бар ин шӯхчашм,
Биҷӯшад дилаш, гарм гардад зи хашм. Фирдавсӣ

3. дамидан; ба ҳолати обхез омадан, туғьён кардан.
Дарьё биҷӯшид. «Маҷмаъ-ул-ансоб»

4. *маҷ.* бо ғайрат ва саъю кӯшиш ба кор баромадан.

Чандонат ба хуш орам, ки ночор биҷӯшӣ ва бе ихтиёр бикӯшӣ. Савдо

5. *маҷ.* саъй ва талош кардан ба беҳудагӣ.

Нигар, то наҷӯшӣ ба кирдори Тӯс,
Набандӣ ба ҳар кор бар пил кӯс. Фирдавсӣ

6. *маҷ.* ғалаён ва шӯриш кардан.

Араби Банӣ-Шайбон биҷӯшиданд, Мӯътазид худ сипоҳ бигирифт ва бирафт. «Маҷмаъ-ул-ансоб»

ҶӮШИШ جوشش 1. ҷӯшидани об ва моеоти дигар бо таъсири оташ; 2. шӯр, ҳаяҷон; туғьён.

Ҷӯшиши дарьёи фазлат неку бадро шомил аст,
Гарчи аз бад бадтарам, ҳошо ки монам бе насиб.
Ҷомӣ

ҶӮШОН جوشان 1. ҷӯшанда, ба ҷӯш даромада.

Зи дарди Сиёвуш хурӯшон будам,
Чу бар оташи тез ҷӯшон будам. Фирдавсӣ

2. пурҷӯшу хурӯш, пуршӯру ҳаяҷон; дамида, туғьён карда; **дарьёи ҷӯшон** дарьёи пурталотум, баҳри пур туғьён, оби пурмавҷ ва ба ҳолати обхез омада.

Ба ҷанг-андарун гурзу дил пур зи кин,
Чу дарьёи ҷӯшон хурӯшон замин. Фирдавсӣ

Чу дарьёи ҷӯшон даромад ба мавҷ,
Бар он сон, ки мавҷаш баромад ба авҷ. Хоҷу

ҶӮЪ *а.* جوع гуруснагӣ.

Шабонгаҳ яке бар дараш тӯша хост,
Ки аз заъфи ҷӯаш қадам барнахост. Саъдӣ

Бозандаро лашкари ҷӯъ бар кишвари бадан муставлӣ шуда буд. «Анвори Суҳайлӣ»

ҶӮЯНДАГӢ جوینده گی ҷустуҷӯкунандагӣ, кофтуковкунандагӣ, талабкунандагӣ.

Наёбад мурод, он ки ҷӯянда нест,
Ки ҷӯяндагӣ айни ёбандагист. Хоҷу

ҶӮҶА جوجه ҷӯҷа, бачаи мурғ.

ҶӮҶАГАК جوجگک ҷӯҷаи хурд.

Эй ҷӯҷагак, ба солу ба боло баланд зеҳ!
Эй бо ду зулфи бофтаи чун каманд, зеҳ!
Абӯтоҳири Фазл

МИФТОҲИ КАЛИМАҲОИ ФАРҲАНГ БА АЛИФБОИ АРАБИИ ТОҶИКӢ

مفتاح کلمه‌های فرهنگ به الفبای عربی‌تاجیک

АЛИФБОИ АРАБИИ ТОҶИКӢ ВА МУРОДИФҲОИ ҲОЗИРАИ ОН

الفبای عربی تاجیکی و مرادفهای حاضرهٔ آن

آ	о	ذ	з	غ	ғ
ا	а, и, э, у, ӯ, 1, ۱	ر	р	ف	ф
ب	б	ز	з	ق	қ
پ	п	ژ	ж	ک	к
ت	т	س	с	گ	г
ث	с	ش	ш	ل	л
ج	ҷ	ص	с	م	м
چ	ч	ض	з	ن	н
ح	ҳ	ط	т	و	в, у, ӯ
خ	х	ظ	з	ه	ҳ
د	д	ع	ъ 2, ۲	ی	и, е, й

1. Хондани ҳарфи ا бо аломатҳои фатҳа, касра ва замма вобаста аст: اَ — а, اِ — и (пеш аз ح, ه ва ع — э).

2. Дар имлои ҳозираи тоҷикӣ дар аввали калима навишта ва хонда намешавад, дар миёна ва охири калима бо ҳарфи ъ ишора мешавад.

۱. خواندن حرف ا با علامتهای فتحه، کسره و ضمه وابسته است: آ — a، اِ — и (پیش از ح، ه، ع — э).

۲. در املای حاضرهٔ تاجیکی در اول کلمه نوشته و خوانده نمی‌شود، در میان وآخر کلمه با حرف ъ اشاره میشود.

آ

آ о II
آب об I, II
آباء обо
آباد обод I, II
آبادان ободон
آبادانی ободонӣ
آبادبوم ободбум
آبادی ободӣ
آب‌آشنا обошно
آبان обон
آب‌انبار обанбор
آب‌اندام обандом
آبان‌ماه обонмоҳ
آبائی обоӣ
آب‌باز оббоз
آب‌بازی оббозӣ
آب‌پیکر обпайкар
آبجو(ی) обҷӯ(й)
آبچین обчин
آبخانه обхона
آبخست обхаст||обхуст
آبخور||آبخورد обхӯр||обхар||обхард
آبخورده обхӯрда
آب‌خوست обхаст||обхуст
آب‌خیز обхез
آبد обид I
آبداده ободода
آبدار обдор
آبداری обдорӣ
آبدان обдон
آبدزد обдузд
آبدست обдаст
آبدستان обдастон
آبدستی обдастӣ
آبدندان обдандон I, II

آبدیده обдида
آبرفتار обрафтор
آب‌رو обрав
آبرو(ی) обрӯ(й)
آب‌ریز обрез
آبزن обзан
آبسال обсол
آبستا обисто
آبستان обистон
آبستن обистан
آبستنی обистанӣ
آب‌سوار обсавор
آبشار обшор
آبشتنگاه обиштангоҳ||обаштангоҳ
آبشخور||آبشخوار||обишхӯр||обишхар||обишхор
آب‌شناس обшинос
آبق обиқ
آبک обак
آبکار обкор
آبکاست обкост
آبکامه обкома
آبکش обкаш
آبکشی обкашӣ
آبکند обканд
آبکور обкӯр
آبگر обгар
آبگرد обгирд
آب گردش обгардиш
آبگری обгарӣ
آبگون обгун
آبگون‌چنبری обгунчанбарӣ
آبگیر обгир I, II
آبگیری обгирӣ
آبگین обгин

آبگینه обгина
آبگینه‌پل обгинапул
آبگینه‌حصار обгинаҳисор
آبگینه‌خانه обгинахона
آبگینه‌رنگ обгинаранг
آبگینه‌گر обгинагар
آبگینه‌گهر обгинагуҳар
آبلوج||آبلوچ облуҷ||облуч
آبله обила
آبله‌پا обилапо
آبله‌پرور(د) обилапарвар(д)
آبله‌دار обиладор
آبله‌رو(ی) обиларӯ(й)
آبله‌ریز обиларез
آبله‌زار обилазор
آبله‌فرسا обилафарсо
آبناک обнок
آبنورد обнавард
آبنوس обнӯс
آبنوسی обнӯсӣ
آبی обӣ I, II
آبیار обьёр
آبیاری обьёрӣ
آتش оташ
آتش‌افروز оташафрӯз
آتش‌افشان оташафшон
آتش‌آلود оташолуд
آتش‌انداز оташандоз
آتش‌اندود оташандуд
آتش‌انگیز оташангез
آتشبار оташбор
آتش‌باز оташбоз
آتشبازی оташбозӣ
آتش‌برگ оташбарг
آتش‌بند оташбанд
آتش‌بیان оташбаён

آتشپا оташпо
آتش‌پاره оташпора
آتشپای оташпой
آتش‌پرست оташпараст
آتش‌پرستی оташпарастӣ
آتشخانه оташхона
آتش‌خرام оташхиром
آتش‌خو оташхӯ
آتشخوار||آتشخواره||оташхор||оташхора
آتش‌خور оташхӯр
آتش‌خوی оташхӯй
آتشدان оташдон
آتش‌دست оташдаст
آتش‌دل оташдил
آتش‌دم оташдам
آتش‌دیده оташдида
آتش‌رنگ оташранг
آتش‌ریز оташрез
آتش‌زبان оташзабон
آتش‌زبانی оташзабонӣ
آتش‌زده оташзада
آتش‌زن||آتش‌زنه оташзан||оташзана
آتش‌سخن оташсухан
آتش‌فروز оташфурӯз
آتش‌فشان оташфишон
آتش‌فکن оташфикан
آتشک оташак
آتشکار оташкор
آتش‌کاری оташкорӣ
آتشکده оташкада
آتشکده‌کاو оташкадаков
آتشکی оташакӣ
آتشگاه оташгоҳ
آتش‌گداز оташгудоз

آتشگر оташгар
آتشگری оташгарӣ
آتش گون оташгун
آتشگه оташгаҳ
آتشگیر оташгир
آتشگیره||آتشگیرک оташгира II||оташгирак
آتشگیره оташгира I
آتش‌لباس оташлибос
آتش‌مزاج оташмизоҷ
آتش‌مزاجی оташмизоҷӣ
آتش‌منش оташманиш
آتش‌ناک оташнок
آتش‌نشان оташнишон
آتش‌نشین оташнишин
آتش‌نگاه оташнигоҳ
آتش‌نوا оташнаво
آتش‌نوائی оташнавоӣ
آتش‌نهیب оташнихеб
آتش‌وار оташвор
آتش‌وش оташваш
آتشی оташӣ
آتشین оташин
آتشین‌پنجه оташинпанҷа
آتشین‌جان оташинҷон
آتشین‌جلوه оташинҷилва
آتشین‌جولان оташинҷавлон
آتشین‌خانه оташинхона
آتشین‌خو(ی) оташинхӯ(й)
آتشین‌رو(ی) оташинрӯ(й)
آتشین‌مخلب оташинмихлаб
آتون отун
آت‌یامی отъёмӣ
آثار осор
آثام осом
آثم осим
آجال оҷол
آجام оҷом
آجر оҷур
آجل оҷил I
آجنگ оҷинг
آجیدن оҷидан
آجار оҷор I, II
آجاردن||آجاریدن оҷордан||оҷоридан
آحاد оҳод
آحادالناس оходуннос
آخ ох
آخال охол
آختن охтан
آخته охта
آخذ охиз
آخر охир / охур
آخرالامر охируламр
آخرالزمان охируззамон
آخربیک охурбек
آخربین охирбин
آخربینی охирбинӣ
آخرت охират
آخرچی охурчӣ
آخرزمان охирзамон
آخرسالار охурсолор
آخره||آخرک охура||охурак
آخرین охирин
آخشیج||آخشیگ охшиҷ||охшиг
آخور охур
آخوربیک охурбек
آخورچی охурчӣ
آخورسالار охурсолор
آخوره||آخورک охура||охурак
آخوند охунд
آخوندی охундӣ
آداب одоб
آدابدان одобдон
آداش одош
آدرخش одарахш / одрахш
آدرم одрам||одарм
آدرنگ одаранг
آدم одам
آدمزاد(ه) одамзод(а)
آدمی одамӣ
آدمیت одами(й)ят
آدمی‌خوار(ه) одамихор(а)
آدمیزاد(ه) одамизод(а)
آدمی‌سیرتی одамисиратӣ
آدمیگری одамигарӣ
آده ода
آدینده одиянда
آدینه одина
آذار озор I
آذاری озорӣ I
آذر озар I, II, IV
آذرافروز озарафрӯз
آذرآئین озароин
آذربرزین озарбарзин
آذربهرام озарбаҳром
آذرپرست озарпараст
آذرخش озурахш / озархуш / озрахш / озарахш
آذرزردشت озарзардушт
آذرفزا озарфазо
آذرکده озаркада
آذرکیش озаркеш
آذرگشسپ озаргушасп
آذرگون озаргун
آذرم озрам / озарм I
آذرماه озармоҳ
آذرمهر озармеҳр
آذرنگ озаранг
آذرنوش озарнӯш
آذری озарӣ I, II
آذریون озариюн||озарьюн
آذوق||آذوقه озуқ||озуқа
آذون озун
آذین озин
آراء ороъ
آراستگی оростагӣ
آراستن оростан
آراسته ороста
آرام ором
آرام‌بخش оромбахш
آرام‌ده оромдеҳ
آرام‌سوز оромсӯз
آرامش оромиш
آرام‌فزا оромфазо
آرامگاه оромгоҳ
آرام‌گزینی оромгузинӣ
آرامگه оромгаҳ
آرامگیر оромгир
آرامی оромӣ
آرامیدگی оромидагӣ
آرامیدن оромидан
آرامیده оромида
آرایش ороиш
آرد орд
آردبیز ордбез
آرزو(ی) орзу(й)
آرزوبخش орзубахш
آرزوپذیر орзупазир
آرزوتمثال орзутимсол
آرزوسنج орзусанҷ
آرزوکده орзукада
آرزومند орзуманд
آرزومندی орзумандӣ
آرزوی орзуй
آرستن орастан
آرغده оруғда
آرمان ормон
آرمده орамда
آرمیدگی орамидагӣ
آرمیدن орамидан
آرمیده орамида
آرن оран
آرنج оранҷ / оринҷ
آرنگ оранг I, II, III, IV
آرنگ‌زرد орангзард
آروغ||آروق оруғ||оруқ
آری оре
آریغ ореғ
آز оз
آزاد озод
آزادچهر озодчеҳр
آزادزاد озодзод
آزادسرو озодсарв
آزادکرد(ه) озодкард(а)
آزادگی озодагӣ
آزادمرد озодмард
آزادمردی озодмардӣ
آزادمیوه озодмева
آزادنامه озоднома
آزادوار озодвор
آزاده озода
آزاده‌خو(ی) озодахӯ(й)
آزاده‌سرو озодасарв
آزاده‌مرد озодамард
آزاده‌مردم озодамардум
آزاده‌مردی озодамардӣ
آزادی озодӣ

آزار озор II
آزاردن озордан
آزارش озориш
آزارمند озорманд
آزاری озорӣ II
آزپرست озпараст
آزخ озах
آزر озар III
آزرد озард
آزردزرد озардзард
آزردن озардан, озурдан
آزرده озурда
آزرده‌پشت озурдапушт
آزرده‌خاطر озурдахотир
آزرده‌دل озурдадил
آزرم озарм II
آزرم‌جو(ی) озармҷӯ(й)
آزرم‌گاه||آزرم‌گه озармгоҳ||озармгах
آزفنداک озфандок
آزمایش озмоиш
آزمایشگر озмоишгар
آزمند озманд
آزمندی озмандӣ
آزمودن озмудан
آزموده озмуда
آزمون озмун
آزور озвар||озур
آزوق||آزوقه озуқ||озуқа
آژخ ожах
آژدن ожадан
آژده ожада
آژنگ ожанг
آژنگ‌چهر ожангчеҳр
آژیدن ожидан
آژیر ожир
آژیری ожирӣ
آژیریدن ожиридан
آس ос I, II, III
آسا осо I, II, III, IV
آسان осон
آسان‌خوری осонхӯрӣ
آسان‌کشا осонкушо
آسان‌گذار осонгузор
آسان‌گذاری осонгузорӣ

آسان‌نیوش осонниюш
آسانی осонӣ
آسایش осоиш
آستان остон
آستان‌بوس остонбӯс
آستان‌روب остонрӯб
آستانه остона
آستر остар I, II
آستی остӣ
آستین остин
آستین‌افشانی остинафшонӣ
آستین‌فشان остинфишон
آس‌رنگ осранг
آسغده осағда, осуғда
آسمان осмон
آسمان‌اساس осмонасос
آسمان‌تاز осмонтоз
آسمان‌تخت осмонтахт
آسمان‌خیز осмонхез
آسمان‌دره осмондара||осмондарра
آسمان‌روز осмонрӯз
آسمان‌زده осмонзада
آسمان‌سای осмонсой
آسمان‌سنج осмонсанҷ
آسمان‌سیر осмонсайр
آسمان‌شتاب осмоншитоб
آسمان‌فر осмонфар
آسمان‌فرهنگ осмонфарҳанг
آسمان‌گر осмонгар
آسمان‌گون||آسمان‌گونه осмонгун||осмонгуна
آسمان‌گیر осмонгир
آسمان‌نورد осмоннавард
آسمان‌نهاد осмонниҳод
آسمان‌وش осмонваш
آسمانه осмона
آسمانی осмонӣ
آسودگی осудагӣ
آسودن осудан
آسوده осуда
آسوده‌حال осудаҳол
آسوده‌خاطر осудахотир
آسوده‌دل осудадил
آسوده‌کاری осудакорӣ

آسه оса
آسی осӣ
آسیا осиё
آسیاب осиёб
آسیابان осиёбон
آسیابانی осиёбонӣ
آسیاچرخ осиёчарх
آسیاسنگ осиёсанг
آسیب осеб
آسیمه осема
آسیمه‌سر||آسیمه‌سار осемасар||осемасор
آسیمه‌نظر осеманазар
آسیون осеван
آش ош
آشام ошом
آشامیدن ошомидан
آش‌پز ошпаз
آشتی оштӣ
آشتی‌خوره оштихӯра
آشفتگی ошуфтагӣ
آشفتن ошуфтан
آشفته‌بخت ошуфтабахт
آشفته‌حال ошуфтаҳол
آشفته‌حالی ошуфтаҳолӣ
آشفته‌خاطر ошуфтахотир
آشفته‌دل ошуфтадил
آشفته‌دلی ошуфтадилӣ
آشفته‌دماغی ошуфтадимоғӣ
آشفته‌روز ошуфтарӯз
آشفته‌روزگار ошуфтарӯзгор
آشفته‌سامان ошуфтасомон
آشفته‌کار ошуфтакор
آشفته‌کاری ошуфтакорӣ
آشفته‌مغز ошуфтамағз
آشفته‌هوش ошуфтаҳуш
آشکار||آشکاره||آشکارا ошкор||ошкора||ошкоро
آشکوب||آشکوبه ошкӯб||ошкуба
آشکوخیدن ошкӯхидан
آشمالی ошмолӣ
آشمیدن ошамидан
آشنا ошно I, II
آشنابازی ошнобозӣ I, II
آشنابیزار ошнобезор

آشناروی ошнорӯ(й)
آشناور ошновар
آشناه ошноҳ
آشنائی ошноӣ
آشوب ошӯб
آشوب‌بار ошуббор
آشوبکار ошӯбкор
آشوب‌گستر ошӯбгустар
آشوبیدن ошӯбидан
آشوغ ошӯғ
آشیان||آشیانه ошьён||ошьёна
آصف осаф
آصف‌جاه осафҷоҳ
آصفی осафӣ
آغا оғо
آغار оғор
آغاریدن оғоридан
آغاز оғоз
آغازیدن оғозидан
آغال оғол I, II
آغالش оғолиш
آغالیدن оғолидан
آغر оғар
آغرده оғарда
آغشی оғӯш
آغشتن оғаштан, оғуштан
آغشته оғашта, оғушта
آغل оғил I
آغنده оғанда
آغوش оғуш
آغول оғӯл
آغیل оғил II
آفات офот
آفاق офоқ
آفاق‌بند офоқбанд
آفاق‌گرد офоқгард
آفاق‌گردیده офоқгардида
آفاق‌گستر офоқгустар
آفاق‌گیر офоқгир
آفاقی офоқӣ
آفت офат
آفتاب офтоб
آفتاب‌پرست офтобпараст

آفتاب‌پرورد||آفتاب‌پرورده офтоб-
парвард||офтобпарварда
آفتاب‌جبهه офтобҷабҳа
آفتاب‌رخ офтобрух
آفتاب‌رو(ی) офтобрӯ(й)
آفتاب‌زار офтобзор
آفتاب‌سیما офтобсимо
آفتاب‌گردش офтобгардиш
آفتاب‌گیر офтобгир
آفتابه офтоба
آفتابه‌کش офтобакаш
آفتابی офтобӣ
آفت‌زده офатзада
آفرازه офроза
آفروزه офрӯза
آفروشه офрӯша
آفریدگار офаридгор
آفریدن офаридан
آفریده‌گار офаридагор
آفرین офарин
آفرین‌خوان офаринхон
آفرین‌سرائی офаринсарой
آفرینش офариниш
آفرین‌گر офарингар
آفرین‌گو(ی) офарингӯ(й)
آفریننده офаринанда
آفل офил
آفند офанд
آقا оқо
آقازاده оқозода
آقسقال оқсақ(к)ол
آقسنقر оқсунқур
آقل I оқил I
آک ок
آکج окач
آکسه окаса
آکل окил
آکندگی окандагӣ
آکندن окандан
آکندنی оканданӣ
آکنده оканда
آکنده‌پر окандапар
آکنده‌پهلو окандапаҳлу
آکنده‌ران окандарон
آکنده‌گوش окандагӯш
آکنش оканиш
آکنه окана
آگاه огох
آگاهانیدن огоҳонидан
آگاه‌دل огоҳдил
آگاهی огоҳӣ
آگاهیدن огоҳидан
آگفت огафт
آگنج оганҷ
آگندگی огандагӣ
آگندن огандан
آگندنی оганданӣ
آگنده оганда
آگنده‌پر огандапар
آگنده‌پهلو огандапаҳлу
آگنده‌ران огандарон
آگنده‌گردن огандагардан
آگنده‌گوش огандагӯш
آگنش оганиш
آگنه огана
آگنیدن оганидан
آگور огур
آگوش огӯш
آگوشیدن огӯшидан
آگه огах
آگهانیدن огаҳонидан
آگهی огаҳӣ
آگهیدن огаҳидан
آگین огин
آل ол I, II, III
آلاء олоъ
آلات олот
آلاله олола
آلام олом
آلایش олоиш
آلبالو олболу
آلپوش олпӯш
آل‌پیکر олпайкар
آلت олат
آلتون‌تمغا олтунтамғо
آلش олиш
آلغده олуғда
آلغونه олғуна
آلفته олуфта
آلگونه олгуна
آلله оллоҳ
آلو олу
آلوبالو олуболу
آلوچه олуча
آلودگی олудагӣ
آلودن олудан
آلوده олуда
آلوده‌دامن олудадоман
آلوده‌سر олудасар
آلوده‌نظر олуданазар
آماج омоч I, II
آماجگاه||آماجگه омочгох||омоч-
гах
آمادگی омодагӣ
آمادن омодан
آماده омода
آماده‌خوار омодахор
آماده‌دل омодадил
آمار омор
آماردن омордан
آماریدن оморидан
آماس омос
آماسدار омосдор
آماسیدن омосидан
آماق омоқ
آمال омол
آماه омоҳ
آمد омад
آمدشد омад-шуд
آمدشدن омад-шудан
آمدن омадан
آمدورفت омадурафт
آمدوشد омадушуд
آمده омада
آمر I омир I
آمرزش омурзиш
آمرزگار омурзгор
آمرزیدن омурзидан
آمرغ омурғ
آمره I омира I
آمله омула
آمن II омин II
آمنه омана
омина
آموت омут
آموختن омӯхтан
آموخته омӯхта
آمودن омудан
آموزش омӯзиш
آموزشی омузишӣ
آموزگار омӯзгор
آموزگاری омӯзгорӣ
آمیختن омехтан
آمیزش омезиш
آمیزگار омезгор
آمیزگاری омезгорӣ
آمیزه омеза
آمیغ омеғ
آمین I омин I
آن он I, II, III
آنج он-ч
آندون ондун
آنف ониф
آنفاً онифан
آنک онак
он-к
онук I
آنی онӣ
آنین онин
آنیه ония
آو ов I, II
آوا ово
آوار овор I, II, III
آوارگی оворагӣ
آواره овора I, II
آواز овоз
آوازجو(ی) овозҷӯ(й)
آوازه овоза
آوان овон
آوای овой
آوخ овах
آور овар I, II
آورد овард
آوردجوی овардҷӯй
آوردخواه овардхоҳ
آوردگاه||آوردگه
овардгоҳ||овардгаҳ
آوردن овардан
آوردنی оварданӣ
آورده оварда
آوری оварӣ
آوریدن овариданد
آوستا овасто
آوستاخوان овастохон

آوند ованд I, II, III
آونگ ованг
آونگان овангон
آوه овах
آویختن овехтан
آویز овез
آویزان овезон
آویزش овезиш
آویزه овеза
آویشن||آویشه овешан||овеша
آه ох
آهار оҳор
آهارداده оҳордода
آهختن оҳихтан
آهر оҳар
آهرمن оҳарман
آهستگی оҳистагӣ
آهسته оҳиста
آهسته‌خو(ی) оҳистахӯ(й)
آهسته‌رای оҳистарой
آهسته‌رو оҳистарав
آهسته‌سخن оҳистасухан
آهسته‌کار оҳистакор
آهک оҳак
آهمند оҳманд
آهن оҳан
آهن‌جامه оҳанҷома
آهنجیدن оҳанҷидан
آهن‌خا(ی) оҳанхо(й)
آهن‌دل оҳандил
آهن‌دلی оҳандилӣ
آهن‌ربا оҳанрабо
آهنگ оҳанг I, II, III
آهنگذار оҳангузор
آهنگر оҳангар
آهنگری оҳангарӣ
آهنی оҳанӣ
آهنین оҳанин
آهنین‌پنجه оҳанинпанҷа
آهنین‌چنگال оҳанинчангол
آهنین‌دل оҳаниндил
آهنین‌رای оҳанинрой
آهنینه оҳанина
آهو оҳу I, II
آهوانه оҳувона
آهوبچه оҳубача
آهوبره оҳубара
آهوپای оҳупой
آهوپرستی оҳупарастӣ
آهوتک оҳутак
آهوچشم оҳучашм
آهودل оҳудил
آهودلی оҳудилӣ
آهوروش оҳуравиш
آهوفغند оҳуфағанд
آهومند оҳуманд
آهون оҳун
آهونگاه оҳунигоҳ
آهیختن оҳехтан
آهیدن оҳидан
آهین оҳин
آی ой I, II
آیا оё
آیات оёт
آیانی оёнӣ
آیت оят
آیة‌الکرسی оятулкурсӣ
آیس оис
آیس‌دل оисдил
آیفت оифт
آینده оянда
آینه оина I
آی‌ورو оюрав
آیه оя
آئین оин I, II
آئین‌پرست оинпараст
آئین‌غرور оинғурур
آئینه оина II
آئینه‌بندان оинабандон
آئینه‌تاب оинатоб
آئینه‌دار оинадор
آئینه‌دان оинадон
آئینه‌رخسار оинарухсор
آئینه‌رنگ оинаранг
آئینه‌رو(ی) оинарӯ(й)
آئینه‌ساز оинасоз
آئینه‌سان оинасон
آئینه‌طبع оинатабъ
آئینه‌فام оинафом
آئینه‌کردار оинакирдор
آئینه‌گر оинагар
آئینه‌گون оинагун
آئینه‌وار *оинавор*

ا

اب аб
ابا або I, II
ابا ибо
ابابیل абобил
اباحه||اباحت ибоҳа||ибоҳат
ابار абор
اباریق абориқ
اباطیل аботил
اباعن‌جد абоанҷад(д)
ابالیس||ابالیسه аболис||аболиса
ابتدا *ибтидо*
ابتداع ибтидоъ
ابتذال ибтизол
ابتر абтар
ابتسام ибтисом
ابتشار ибтишор
ابتغاء ибтиғо
ابتکار ибтикор
ابتلا ибтило
ابتلاع ибтилоъ
ابتنا ибтино
ابتهاج ибтиҳоҷ
ابتهال ибтиҳол
ابتیاع ибтиёъ
ابجد абҷад
ابجدخوان абҷадхон
ابحاث абҳос
ابخره абхира
ابد абад
ابدا абадан
ابدا ибдо
ابداع ибдоъ
ابدال абдол / ибдол
ابدالآباد абадулобод
ابدالابد абадулабад
ابدالآبدین абадулобидин
ابدالدهر *абадуддаҳр*
ابدان абдон
ابدی абадӣ
ابدی‌الاتصال абадиулиттисол
ابدیت абадият
ابر абар / абр I, II
ابر убар
ابراء ибро
ابرار аброр
ابراز иброз
ابرام ибром
ابرسیر абрсайр
ابرش абраш
ابرش‌سپهر абрашсипеҳр
ابرش‌سوار абрашсавор
ابرشی‌هنر абрашиҳунар
ابرص абрас
ابرص‌نمونه абраснамуна
ابرق абрақ
ابرقی абрақӣ
ابرنجن абранҷан||абранҷин
ابرو абрӯ
ابروفراخ абрӯфарох
ابروفراخی абрӯфарохӣ
ابروکشاده абрӯкушода
ابروکمان абрӯкамон
ابروهلال абрӯҳилол
ابره абра I / убра I, II / убара
ابریز ибриз
ابریشم абрешим
ابریق ибриқ
ابزار абзор
ابزاردان абзордон
ابصار абсор / ибсор
ابطا(ء) ибто
ابطال абтол / ибтол
ابعاد абъод / ибъод
ابعد абъад
ابغاض ибғоз
ابقا(ء) ибқо
ابکاء *ибко*
ابکار абкор
ابکم абкам

ابل ибил
ابلاغ иблоғ
ابلغ аблағ
ابلق аблақ
ابلقسوار аблақсавор
ابلقی аблақӣ
ابلک аблак
ابلوچ||ابلوج аблуч||аблуҷ
ابله аблаҳ
ابله پناه аблаҳпаноҳ
ابله‌فریبی аблаҳфиребӣ
ابله‌وار аблаҳвор
ابله‌وش аблаҳваш
ابلهی аблаҳӣ
ابلیس иблис
ابلیس‌فن иблисфан
ابن ибн
ابنا абно
ابناء‌السبیل абноуссабил
ابناخون абнохун
ابن‌السبیل ибнуссабил
ابن‌العنب ибнулъинаб
ابن‌الغرض ибнулғараз
ابن‌اللبون ибнуллабун
ابن‌الوقت ибнулвақт
ابنه убна
ابنیه абния
ابو абу||абӯ
ابواب абвоб
ابواب‌البر абвобулбир
ابواب‌البرکة абвобулбаракат
ابوالبشر абулбашар
ابوان абавон
ابوت убувват
ابوی абавӣ
ابویت абавият
ابوین абавайн
ابهام ибҳом I, II
ابهت уббаҳат
ابهر абҳар I, II
ابی абе
ابیات абьёт
ابی‌دانش абедониш
ابیشه абеша
ابیض абьяз
ابیون апьюн

اتابک атобак
اتاغه утоға
اتاقه утоқа
اتاقه‌دار утоқадор
اتباع атбоъ / иттибоъ
اتحاد иттиҳод
اتخاذ иттихоз
اتراب атроб
اترار утрор
اتراک атрок
اتساع иттисоъ
اتساق иттисоқ
اتسام иттисом
اتصاف иттисоф
اتصال иттисол
اتعاب итъоб
اتعاظ иттиоз
اتفاق иттифоқ
اتفاقا иттифоқо
اتفاقاً иттифоқан
اتفاقی иттифоқӣ
اتقیا атқиё
اتکال иттикол
اتلاف итлоф
اتلال атлол I
اتم атам(м)
اتمام итмом
اتمک этмак||атмак
اتو уту II||утту
اتوکش утукаш
اتهام иттиҳом
اتیان итьён
اثاثه асоса
اثبات исбот
اثر асар
اثرات асарот I
اثرکننده асаркунанда
اثقال асқол
اثم исм I
اثمار асмор I
اثمان асмон
اثنا асно / исноъ
اثناعشر исноашар
اثناعشری исноашарӣ

اثواب асвоб
اثیر асир I
اثیم асим
اجابت иҷобат
اجاج уҷоҷ
اجاره||اجارت иҷора||иҷорат
اجازه||اجازت иҷоза||иҷозат
اجاق уҷоқ
اجانب аҷониб
اجبار иҷбор
اجتبا иҷтибо
اجتذاب иҷтизоб
اجتلاب иҷтилоб
اجتماع иҷтимоъ
اجتنا иҷтино
اجتناب иҷтиноб
اجتهاد иҷтиҳод
اجحاف иҷҳоф
اجداد аҷдод
اجر аҷр
اجرا иҷро I
اجرام аҷром
اجره||اجرت уҷра||уҷрат
اجری уҷро||иҷро
اجری‌خوار уҷрихор||уҷрохор
اجری‌خور уҷрихӯр
اجزا(ء) аҷзо
اجساد аҷсод
اجسام аҷсом
اجفان аҷфон
اجل аҷал I / аҷал II||аҷалл
اجلاس иҷлос
اجلاف аҷлоф
اجلال иҷлол
اجل‌گیا аҷалгиё
اجله аҷилла
اجم аҷам I
اجماع иҷмоъ
اجمال иҷмол
اجمع аҷмаъ
اجمعین аҷмаин
اجمل аҷмал
اجناب аҷноб I, II
اجناد аҷнод
اجناس аҷнос

اجنبی аҷнабӣ
اجنبیه аҷнабия
اجنحه аҷниҳа
اجنه аҷина / аҷинна
اجوبه аҷвиба
اجود аҷвад
اجور уҷур
اجیر аҷир
اجیری аҷирӣ
اچاق учоқ
اچی ачӣ
احادیث аҳодис
احاسن аҳосин
احاطه||احاطت иҳота||иҳотат
احبا аҳиббо
احباب аҳбоб
احبار аҳбор
احتجاب эҳтиҷоб
احتجاج эҳтиҷоҷ
احتجام эҳтиҷом
احتراز эҳтироз
احتراس эҳтирос
احتراف эҳтироф
احتراق эҳтироқ
احترام эҳтиром
احتساب эҳтисоб
احتسابیات эҳтисобиёт
احتشام эҳтишом
احتضار эҳтизор
احتقان эҳтиқон
احتکار эҳтикор
احتلام эҳтилом
احتما||احتماء эҳтимо(ъ)
احتمال эҳтимол
احتمالات эҳтимолот
احتیاج эҳтиёҷ
احتیاط эҳтиёт
احتیاط‌کار эҳтиёткор
احتیال эҳтиёл
احجار аҳҷор
احد аҳад / уҳуд II
احداث аҳдос I, II / эҳдос
احداق аҳдоқ

احدب аҳдаб
احدی аҳадӣ | эҳдо
احدی‌الحسنیین эҳдалҳуснайн
احدیت аҳади(й)ят
احرار аҳрор
احراز эҳроз
احراق эҳроқ
احرام эҳром I
احرام‌بند эҳромбанд
احرامی эҳромӣ
احزاب аҳзоб
احزان аҳзон | эҳзон
احساس эҳсос
احسان эҳсон I
احسن аҳсан
احسن‌القصص аҳсанулқисас
احسنت аҳсант
احشا(ء) аҳшо(ъ)
احشام аҳшом
احصا||احصاء эҳсо(ъ)
احصاد эҳсод
احصان эҳсон
احضار эҳзор
احفاد аҳфод
احق аҳақ(қ)
احقاد аҳқод
احقاف аҳқоф
احقر аҳқар
احقری аҳқарӣ
احکام аҳком | эҳком
احلام аҳлом
احماد эҳмод
احمال аҳмол
احمر аҳмар
احمق аҳмақ
احمقی аҳмақӣ
احوال аҳвол I
احور аҳвар
احوط аҳват
احول аҳвал
احولی аҳвалӣ
احیا аҳьё
احیا||احیاء эҳьё(ъ)

احیاناً аҳьёнан
اخ ах I, II | ух
اخبات ахбос
اخبار ахбор | ихбор
اخبارات ахборот
اخبارنویس ахборнавис
اخبیه ахбия
اخت ухт
اختتام ихтитом
اختر ахтар
اختراع ихтироъ
اختربین ахтарбин
اختردوز ахтардӯз
اخترسپاه ахтарсипоҳ
اخترسوخته ахтарсӯхта
اخترشمار ахтаршумор
اخترشناس ахтаршинос
اخترگرای ахтаргирой
اخترگو(ی) ахтаргӯ(й)
اختری ахтари
اختصار ихтисор
اختصاص ихтисос
اختطاف ихтитоф
اختفا ихтифо
اختلاج ихтилоҷ
اختلاط ихтилот
اختلاط‌پذیر ихтилотпазир
اختلاف ихтилоф
اختلافات ихтилофот
اختلال ихтилол
اختناق ихтиноқ
اختیار ихтиёр
اخذ ахз
اخراج ихроҷ
اخراجات ихроҷот
اخرب ахраб
اخربه ахриба
اخرجه ахриҷа
اخرس ахрас
اخرم ахрам
اخروی ухравӣ
اخری ухро
اخس ахас(с) I
اخسا ахиссо

اخش ахш
اخشاب ахшоб
اخشم ахшам
اخشیج ахшеҷ
اخشیجان ахшеҷон
اخص ахас II
اخصاء ихсо
اخص‌الخواص ахассулхавос
اخضر ахзар
اخطاب ахтоб
اخطار ахтор I, II | ихтор
اخف ахаф(ф)
اخفا ихфо
اخکوک ахкук
اخگر ахгар
اخگرآسا ахгаросо
اخگرستان ахгаристон
اخگل ахгул
اخلاص ихлос
اخلاصمند ихлосманд
اخلاط ахлот
اخلاف ахлоф
اخلاق ахлоқ
اخلال ихлол
اخم||اخمه ахм||ахма
اخمه‌رو ахмарӯ
اخمه‌زده ахмазада
اخوات ахавот
اخوال ахвол
اخوان ихвон
اخوان‌الشیاطین ихвонушшаётин
اخوان‌الصفا ихвонуссафо
اخوت ухувват
اخوة ихват
اخوین ахавайн
اخی ахӣ
اخیار ахьёр
اخیر ахир
اخیراً ахиран
ادا адо
ادات адот
ادادان адодон
ادافهم адофаҳм
ادافهمی адофаҳмӣ

ادام идом
ادامه||ادامت идома||идомат
ادانی адонӣ
ادایاب адоёб
ادب адаб
ادبا удабо
ادبار идбор
ادب‌آموز адабомӯз
ادب‌پرورده адабпарварда
ادب‌پیشه адабпеша
ادب‌چوب адабчӯб
ادبستان адабистон
ادبسرا(ی) адабсаро(й)
ادبسنج адабсанҷ
ادبگاه||ادب‌گه адабгоҳ||адабгаҳ
ادبیات адабиёт
ادبیر идбер
ادخار иддихор
ادخال идхол
ادراج идроҷ
ادرار идрор I, II
ادرارات идророт
ادرارنامه идрорнома
ادراک идрок
ادرس адрас
ادعا иддио||иддао
ادعیه адъия
ادغام идғом
ادکن адкан
ادله адилла
ادمان идмон
ادمن адман
ادنی адно
ادوات адавот
ادوار адвор I, II
ادون адван
ادویه адвия
ادهم адҳам
ادیان адьён
ادیب адиб
ادیم адим I
ادیم‌الضحی адимуззуҳо
اذا изо I, II
اذابت изобат
اذاعه||اذاعت изоа||изоат

اذان азон
اذخار азхор / иззихор
اذعان изъон
اذفر азфар
اذکار азкор
اذکیاء азкиё(ъ) I
اذلال излол I
اذن изн / узн
اذناب азноб
اذواق азвоқ
اذهان азҳон
اذی азо I
اذیال азьёл
اذیت азият
ار ар I, II / арр
ارابه ароба
اراجیف арочиф
ارادات иродот
اراده||ارادت ирода||иродат
ارادی иродӣ
اراذل арозил
اراذل‌الناس арозилуннос
اراضی арозӣ
اراقه||اراقت ироқа||ироқат
ارامل аромил
ارانب арониб
ارائک ароик
ارباب арбоб
ارباع арбоъ
اربطه арбита
اربعه арбаа
اربعین арбаин
ارتاق уртоқ
ارتباط иртибот
ارتجا иртичо
ارتجاج иртичоч
ارتجاع иртичоъ
ارتجال иртичол
ارتحال иртиҳол
ارتداد иртидод
ارتزاق иртизоқ
ارتسام иртисом
ارتشا иртишо

ارتضا иртизо
ارتضاع иртизоъ
ارتعاد иртиод
ارتعاش иртиош
ارتفاع иртифоъ
ارتفاعات иртифоот
ارتفاع‌شناس иртифоъшинос
ارتفاق иртифоқ
ارتفاه иртифоҳ
ارتقا иртиқо
ارتکاب иртикоб
ارتنگ артанг
ارتنگوار артангвор
ارتهان иртиҳон
ارتیاح иртиёҳ
ارتیاش иртиёш
ارتیاض иртиёз
ارتیاع иртиёъ
ارث ирс I
ارثنگ арсанг
ارج арч
ارجاع ирчоъ
ارجاف ирчоф
ارجل арчал
ارجمند арчманд
ارجمندی арчмандӣ
ارجو арчу
ارجند арчанд
ارچه арчи
ارحام арҳом
ارحم ирҳам
ارخا ирхо
ارد ирд
اردک урдак
اردک‌پرانی урдакпаронӣ
اردم ардам
اردو урду I, II
اردوگاه урдугоҳ
ارد بیهشت урдибиҳишт
ارد بیهشتی урдибиҳиштӣ
ارذال арзол
ارذل арзал
ارز арз I, II VII / урз
ارزاق арзоқ
ارزان арзон

ارزان‌فروش арзонфурӯш
ارزانی арзонӣ
ارزش арзиш
ارزن арзан
ارزن‌خواره арзанхора
ارزیدن арзидан
ارزیز арзиз
ارزیزی арзизӣ
ارژنگ аржанг
ارس арс I / урс II
ارسال ирсол
ارسلان арсалон||арслон
ارش араш / арш I
ارشاد иршод
ارشد аршад
ارض арз III
ارضه арза I
ارضی арзӣ
ارعاء иръо
ارعاب иръоб
ارغا арғо
ارغاب арғоб / ирғоб
ارغاو арғов
ارغج||ارغچ арғач||арғич
ارغن арған
ارغنده арғанда
ارغنون арғанун||арғунун
ارغنون‌زن арғанунзан||арғунунзан
ارغوان арғавон||арғувон
ارغوانی арғавонӣ||арғувонӣ
ارغوانی‌رنگ арғавониранг||арғувониранг
ارغون арғун
ارفاع ирфоъ
ارفاق ирфоқ
ارفع арфаъ
ارقام арқом
ارقم арқам
ارک арк
ارکان аркон
ارگ арг
ارم ирам

ارماث армос
ارمان армон / ирмон II
ارمد армад
ارمزد урмузд I, II
ارمغان армағон||армуғон
ارمغانی армағонӣ||армуғонӣ
ارمگان ирмагон
ارمل армал
ارمله армала
ارمنده арманда
ارنب арнаб
اروا ирво
ارواث арвос
ارواح арвоҳ
اروس урус
اروق||اروغ урук I||уруғ
اروند арванд
اره арра
ارهاق ирҳоқ
اره‌زبان арразабон
ارياح арьёҳ
اریکه арика
از аз
ازا изо III
ازاحت изоҳат
ازار изор I
ازاره эзора
ازاله||ازالت изола||изолат
ازبس азбас
ازبسکه азбаски
ازبک узбак
ازبکیه узбакия
ازخ азах
ازدحام издиҳом
ازدر аздар
ازدواج издивоч I, II
ازدیاد издиёд
ازرق азрақ
ازرق‌پوش азрақпӯш
ازرق‌چشم азрақчашм
ازرق‌فام азрақфом
ازرق‌لباس азрақлибос
ازرقی азрақи I, II
ازعاج изъоч
ازکیاء азкиё(ъ) II

استضائه||استضائة
истизоа||истизоат
استطابت иститобат
استطاعت иститоат
استطراد иститрод
استطلاب иститлоб
استطلاع иститлоъ
استظلال истизлол
استظهار истизҳор
استعاذه||استعاذت
истиоза||истиозат
استعاره||استعارت
истиора||истиорат
استعانت истионат
استعباد истеъбод
استعجاب истеъчоб
استعجال истеъчол
استعداد истеъдод
استعطاف истеътоф
استعظام истеъзом
استعفا истеъфо
استعلا истеъло
استعلاج истеълоҷ
استعلام истеълом
استعمال истеъмол
استغاثه||استغاثت
истиғоса||истиғосат
استغراق истиғроқ
استغفار истиғфор
استغفرالله астағфируллоҳ
استغنا истиғно
استفاده||استفادت
истифода||истифодат
استفاضه||استفاضت
истифоза||истифозат
استفتا истифто
استفتاح истифтоҳ
استفراغ истифроғ
استفراغات истифроғот
استفسار истифсор
استفهام истифҳом
استقا истиқо
استقامت истиқомат
استقامتی истиқоматӣ
استقباح истиқбоҳ
استقبال истиқбол

استقرا истиқро
استقراب истиқроб
استقرار истиқрор
استقراض истиқроз
استقصا истиқсо
استقلال истиқлол
استکانت истиконат
استکبار истикбор
استکتاب истиктоб
استکشاف истикшоф
استکمال истикмол
استلاب истилоб
استلات истилот
استلام I истилом I
استلحاق истилҳоқ
استلزام истилзом
استم истам
استماع истимоъ
استمالت истимолат
استمالت‌نامه истимолатнома
استمتاع истимтоъ
استمداد истимдод
استمرار истимрор
استمزاج истимзоҷ
استمگر истамгар
استناد истинод
استنباط истинбот
استنبه истанба
استنجا истинҷо
استنساخ истинсох
استنشاق истиншоқ
استنطاق истинтоқ
استنفار истинфор
استنکار истинкор
استنکاف истинкоф
استواء истиво
استوار устувор
استواربند устуворбанд
استواری устуворӣ
استوان устувон
استوانه устувона
استور устур
استوربان устурбон
استوردن устурдан
استوروان устурван
استوره I устура I

استون устун
استوه устӯҳ
استه аста
استهانت истиҳонат
استهزا истеҳзо
استهلاک истеҳлок
استهیدن истеҳидан
استیجاب истиҷоб
استیحاش истиҳош
استیذان истизон
استیر астир
استیز||استیزه истез||истеза
استیزه‌رو истезарӯ
استیزه‌ور истезавар
استیصال истисол
استیضاح истезоҳ
استیعاب истиоб
استیفا I истифо I
استیلا истило
استیم астим, истем
استیمان истимон
استئمان истеъмон
استیناس истинос
استیهال истиҳол
استئهال истеъҳол
اسحار асҳор
اسحر асҳар
اسخیا асхиё
اسد асад
اسدسوار асадсавор
اسر I аср I
اسرا усаро, исро
اسرار асрор
اسراردان асрордон
اسراف исроф
اسرافکار исрофкор
اسرافکاری исрофкорӣ
اسرشتن исриштан
اسطبر истабр
اسطبل истабл
اسطرلاب устурлоб
اسطقس устуқус
اسطقسات устуқуссот
اسطوان устувон

اسطوانه устувона
اسطوره II устура II
اسعاد исъод
اسعاف исъоф
اسعد асъад
اسغر усғар||усғур
اسف асаф
اسفا асафо
اسفار I асфор I
اسفاگوی асафогӯй
اسفل асфал
اسفل‌السافلین асфалуссофилин
اسفناج исфаноҷ
اسفنج исфанҷ
اسفند I, II исфанд I, II
اسفندارمز исфандормуз
اسفندوار исфандвор
اسفهبد исфаҳбуд
اسفهسالار исфаҳсолор
اسفید исфед
اسفیداج исфедоҷ
اسفیدار исфедор
اسفیدبا||اسفیدباج
исфедбо||исфедбоҷ
اسفیدروی исфедрӯй
اسفیدمهره исфедмӯҳра
اسقاط исқот
اسقام асқом
اسقف ускуф
اسکاف искоф
اسکدار искудор
اسکره ускара||ускарра
اسکن аскан
اسکنجبین исканҷабин
اسکندر искандар
اسکنه искана
اسکیزه искеза
اسگدار
асгудор||исгудор||усгудор
اسلاف аслоф
اسلام ислом
اسلحه аслиҳа
اسلحه‌دار аслиҳадор
اسلحه‌ساز аслиҳасоз
اسلوب услуб
اسلیمی ислимӣ

اسم исм II
اسما асмо
اسماً исман
اسمار асмор II
اسماعیلیه исмоилия
اسمر асмар
اسمه усма
اسن асан(н)
اسناد иснод
اسنان аснон
اسنه асинна
اسو асав
اسواق асвоқ
اسود усуд | асвад
اسوداللون асвадуллавн
اسهاب исҳоб
اسهال исҳол
اسهل асҳал
اسیر асир II
اسیری асирӣ
اسیف асиф
اسئله асъила
اشارات ишорот
اشاره||اشارت ишора||ишорат
اشاعه||اشاعت ишоа||ишоат
اشاق ушоқ
اشباح ашбоҳ I
اشباع ишбоъ
اشباه ашбоҳ II
اشپیختن||اشپوختن ишпехтан||ишпӯхтан
اشتاب иштоб
اشتباه иштибоҳ
اشتداد иштидод
اشتر уштур
اشترا иштиро
اشتراک иштирок
اشترپای уштурпой
اشترخار уштурхор
اشتردل уштурдил
اشترغاز уштурғоз
اشترک уштурак
اشترگاوپلنگ уштурговпаланг
اشترگیاه уштургиёҳ
اشتعال иштиол

اشتغال иштиғол
اشتقاق иштиқоқ
اشتلم уштулум
اشتمال иштимол
اشتها иштиҳо
اشتهار иштиҳор
اشتیاق иштиёқ
اشجار ашҷор
اشخاص ашхос
اشر ашар(р)
اشرار ашрор
اشراف ашроф | ишроф
اشراق ишроқ
اشراقیان||اشراقیون ишроқиён||ишроқиюн
اشراک ишрок
اشربه ашриба
اشرف ашраф
اشرفی ашрафӣ
اشعار ашъор | ишъор
اشعال ишъол
اشعه ашиа
اشغال ашғол
اشفاق ишфоқ
اشقر ашқар
اشقیا ашқиё
اشک ашк
اشکار ишкор
اشکاری ишкорӣ
اشکال ашкол | ишкол
اشکبار ашкбор
اشکباران ашкборон
اشکپالا ашкполо
اشک‌پیما(ی) ашкпаймо(й)
اشکره ишкара||ишкира
اشک‌ریز ашкрез
اشکم ишкам
اشکنج ишканҷ
اشکنجه ишканча
اشکنه ишкана
اشکوب ашкӯб
اشکوخیدن ашкӯхидан||ишкӯхидан

اشکوفه ушкуфа
اشکوه ушкӯҳ
اشکیل ишкил
اشگال ашгол
اشگرف ишгарф
اشمام ишмом
اشن ашан I, II
اشناب ишноб
اشنان ушнон
اشنودنی ишнуданӣ
اشنه ушна
اشواق ашвоқ
اشهاد ишҳод
اشهب ашҳаб
اشهر ашҳар
اشهل ашҳал
اشیا(ء) ашьё
اشیاع ашьёъ
اصابت исобат
اصابع асобеъ
اصاغر асоғир
اصالت асолат
اصبع исбаъ||асбаъ
اصح асах(х)
اصحاب асҳоб
اصحاب‌الغرض асҳобулғараз
اصدار исдор
اصداف асдоф
اصدقا асдиқо
اصرار исрор
اصطبار истибор
اصطبل истабл
اصطخر истахр
اصطرخ истарх
اصطفا истифо II
اصطکاک истикок
اصطلاح истилоҳ
اصطلاحات истилоҳот
اصطلام истилом II
اصطیاد истиёд
اصعب асъаб
اصغا исғо
اصغر асғар
اصفار асфор II
اصفر асфар
اصفرار исфирор

اصفراللون асфаруллавн
اصفری асфарӣ
اصفی асфо
اصفیا асфиё
اصقاع асқоъ
اصل асл
اصلا||اصلاً асло||аслан
اصلاح ислоҳ
اصلاحات ислоҳот
اصلاح‌پذیر ислоҳпазир
اصلع аслаъ
اصلع‌سر аслаъсар
اصلی аслӣ
اصم асам(м)
اصناف асноф
اصنام асном
اصوات асвот
اصول усул
اصیل асил
اصیله асила
اضاعت изоат III
اضافه||اضافت изофа||изофат
اضائه||اضائت изоат II
اضحی азҳо
اضحیه||اضحیت узҳия||узҳият
اضداد аздод
اضرار азрор | изрор
اضطراب изтироб
اضطرار изтирор
اضطرام изтиром
اضعاف азъоф | изъоф
اضعف азъаф
اضغاث азғос
اضل азал II || азалл
اضلال излол III
اضمار измор
اضمحلال измеҳлол
اضواء азвоъ
اضیاف азьёф
اطاعت итоат
اطاعت‌کیش итоаткеш
اطاعتگری итоатгарӣ
اطاق утоқ
اطاله||اطالت итола||итолат

اطائب атоиб
اطبا атиббо
اطباق атбоқ
اطبال атбол
اطرا *итро*
اطراد иттирод
اطراف атроф
اطرویه утруба
اطعام итъом
اطعمه атъима
اطعنا атаъно
اطفا итфо
اطفال атфол
اطقی итқӣ
اطلاع иттилоъ
اطلاق итлоқ
اطلال атлол II
اطلس атлас
اطماع атмоъ
اطمینان итминон
اطناب атноб / итноб
اطوار атвор
اطواق атвоқ
اطول атвал
اطهار атҳор
اطهر атхар
اطیب атьяб
اظغی изғӣ
اظفار азфор
اظلم азлам
اظهار изҳор
اظهارگه изҳоргаҳ
اظهر азҳар II
اعاده||اعادت иода||иодат
اعادی аодӣ
اعاظم аозим
اعالی аолӣ
اعانه||اعانت иона||ионат
اعتاق эътоқ
اعتبار эътибор
اعتبارات *эътиборот*
اعتباری эътиборӣ
اعتداد эътидод
اعتدال эътидол
اعتذار эътизор

اعتراض эътироз
اعتراضیدن эътирозидан
اعتراف эътироф
اعترافیدن эътирофидан
اعتزاز *эътизоз*
اعتزاف эътизоф
اعتزال эътизол
اعتساف эътисоф
اعتصام эътисом
اعتضاد эътизод
اعتقاد эътиқод
اعتقادنامه эътиқоднома
اعتکاف *эътикоф*
اعتکاف‌نشین эътикофнишин
اعتلا||اعتلاء эътило(ъ)
اعتلال эътилол
اعتماد эътимод
اعتمادالدوله эътимодуддавла
اعتمید эътимед
اعتنا эътино
اعتناق эътиноқ
اعتیاض эътиёз
اعجاب эъҷоб
اعجاز аъҷоз / эъҷоз
اعجازنویس эъҷознавис
اعجب аъҷаб
اعجز аъҷаз
اعجم аъҷам
اعجمی аъҷамӣ
اعجویه уъҷуба, уъчуба, аъҷуба
اعدا аъдо
اعداد аъдод
اعدام эъдом
اعدل аъдал
اعذار аъзор / эъзор
اعراب аъроб / эъроб
اعرابی аъробӣ
اعراض аъроз I, II / *эъроз*
اعراضی эърозӣ
اعراف аъроф
اعرج аъраҷ
اعرف аъраф

اعزاز эъзоз
اعزل аъзал
اعزه аизза
اعسار эъсор
اعشار аъшор
اعشاری аъшорӣ
اعشی аъшо
اعصاب аъсоб
اعصار аъсор
اعضا аъзо
اعطا эъто
اعطاف аътоф
اعظم аъзам
اعقاب аъқоб
اعقل аъқал
اعلا аъло
اعلام аълом / эълом I
اعلام نامه эъломнома
اعلان эълон
اعلان‌نامه эълоннома
اعلم аълам
اعلمی аъламӣ
اعلمی‌گری аъламигарӣ
اعلی аъло
اعلی‌جناب аълоҷаноб
اعلیحضرت аълоҳазрат
اعم аам(м)
اعمار аъмор
اعماق аъмоқ
اعمال аъмол
اعمال‌البر аъмолулбир(р)
اعمام аъмом
اعمده||اعمدة аъмида||аъмидат
اعمش аъмаш
اعمی аъмо
اعناق аъноқ
أعنه аинна
اعنی аънӣ
اعوام аъвом
اعوان аъвон
اعوجاج эъвиҷоҷ
اعوذبالله аузубиллоҳ
اعور аъвар
اعیاد аъёд
اعیان аъён

اعین аъян
اغاثت иғосат
اغالیط ағолит
اغانی ағонӣ
اغانی‌سرا *ағонисаро*
اغبر ағбар
اغبری ағбарӣ
اغتراب иғтироб
اغتسال иғтисол
اغتشاش иғтишош
اغتفار иғтифор
اغتمام иғтимом
اغتنام иғтином
اغذیه ағзия
اغر ағар(р)
اغرا иғро
اغراض ағроз
اغراق иғроқ
اغرغ||اغروق уғруғ||уғрук
اغشیه ағшия
اغصان ағсон
اغفال иғфол
اغلاط ағлот
اغلاق иғлоқ
اغلال ағлол
اغلب ағлаб
اغلوطه уғлута
اغماز иғмоз I
اغماض иғмоз II
اغنام ағном
اغنیا ағниё
اغنیه уғния
اغوا иғво
اغیار ағёр
اف уф||уфф
افاده||افادت ифода||ифодат
افاضت ифозат
افاضل афозил
افاضه ифоза
افاعی афоӣ
افاغنه афоғина
افاقه||افاقت ифоқа||ифоқат
افانین афонин
افت уфт
افتادن афтодан, уфтодан

افتاده афтода / уфтода
افتاده‌آواز афтодаовоз
افتالیدن ифтолидан
افتان афтон
افتتاح ифтитоҳ
افتتان ифтитон
افتخار ифтихор
افتراء ифтиро
افتراح ифтироҳ
افتراق ифтироқ
افتری ифтире
افتعال ифтиол
افتقاد ифтиқод
افتقار ифтиқор
افتکار ифтикор
افتوخیز уфтухез||афтухез
افتیدن афтидан
افتیمون афтимун
افجه афча
افدر афдар
افدستا афдсито||афдасто
افراختن афрохтан
افراد афрод / ифрод
افراز афроз / ифроз
افرازیدن афрозидан
افراس афрос
افراشتن афроштан
افراط ифрот
افرنگ афранг I, II
افروختن афрӯхтан
افروخته афрӯхта
افروشه афрӯша
افزار афзор
افزاع ифзоъ
افزایش афзоиш
افزودن афзудан
افزون афзун
افزون‌عیار афзунъиёр
افزون‌فروش афзунфурӯш
افزونی афзунӣ
افساد ифсод
افسار афсор
افسانگی афсонагӣ
افسانه афсона
افسانه‌طراز афсонатироз
افسد афсад
افسر афсар
افسرخدا(ی) афсархудо(й)
افسردگی афсурдагӣ
افسردن афсурдан
افسرده афсурда
افسرده‌جان афсурдаҷон
افسرده‌دل афсурдадил
افسرده‌رو(ی) афсурдарӯ(й)
افسرسگزی афсарсагзӣ
افسرطراز афсартироз
افسوس афсӯс
افسون афсун
افسون‌سخن афсунсухан
افسونگر афсунгар
افشا ифшо
افشان афшон
افشاندن||افشانیدن афшон(и)дан
افشردن афшурдан
افشرده афшурда
افشرده‌گام афшурдагом
افشره афшура
افشک||افشنگ афшак||афшанг
افصح афсаҳ
افضال афзол
افضل афзал
افطار ифтор
افطسی афтасӣ
افعال афъол
افعی афъӣ||афъо
افغان афғон I, II
افق уфуқ
افقه афқаҳ
افکار афкор
افکندن афкандан
افگار афгор
افگانه афгона
افگندن афгандан
افلاج ифлоҷ
افلاح ифлоҳ
افلاس ифлос
افلاک афлок
افلاک‌شأن афлокшаън
افلاک‌شناس афлокшинос
افنا ифно
افنان афнон
افوات афвот
افواج афвоҷ
افواه афвоҳ
افواهی афвоҳӣ
افول уфул
افهام афҳом / ифҳом
افیال афьёл
افیون афьюн
افیون‌خور афьюнхӯр
افیونی афьюнӣ
اقارب ақориб I
اقاصی ақосӣ I, II
اقاصیص ақосис
اقاله||اقالت иқола||иқолат
اقالیم ақолим
اقالیم‌گیر ақолимгир
اقامت иқомат
اقامت‌کده иқоматкада
اقامه иқома
اقانیم ақоним
اقاویل ақовил
اقبال иқбол
اقبالناک иқболнок
اقبح ақбаҳ
اقبیل иқбел
اقتاجی ақтоҷӣ
اقتباس иқтибос
اقتحام иқтиҳом
اقتدا иқтидо
اقتدار иқтидор
اقتراب иқтироб
اقتراح иқтироҳ
اقتراحات иқтироҳот
اقتراض иқтироз
اقتران иқтирон
اقتصار иқтисор
اقتضا иқтизо
اقتفا иқтифо
اقتنا иқтино
اقتناص иқтинос
اقچه ақча
اقحوان ақҳавон||уқҳувон
اقداح ақдоҳ
اقدار ақдор
اقدام ақдом / иқдом
اقدم ақдам
اقرار иқрор
اقران ақрон
اقرب ақраб I
اقربا ақрабо
اقربیت ақраби(й)ят
اقرع ақраъ
اقرعک ақраак
اقرن ақран
اقسام ақсом
اقصا ақсо II
اقصر ақсар
اقصوصه уқсуса
اقصی ақсо I
اقصی‌الغایات ақсалғоёт
اقصی‌الغایه||اقصی‌الغایت ақсал-ғоя||ақсалғоят
اقضی‌القضات ақзалқузот
اقطاب ақтоб
اقطار ақтор
اقطاع ақтоъ / иқтоъ
اقطاع‌دار иқтоъдор
اقطع ақтаъ
اقعس ақъас
اقل ақал(л)
اقلام ақлом
اقلید иқлид
اقلیدس уқлидис||уқлидус
اقلیدس‌کشا уқлидискушо
اقلیم иқлим
اقلیم‌گیر иқлимгир
اقلیم‌گیری иқлимгирӣ
اقلیمیا иқлимиё
اقمار ақмор
اقمشه ақмиша
اقناع иқноъ
اقنوم уқнум
اقوات ақвот
اقوال ақвол
اقوام ақвом
اقوی ақво
اقویا ақвиё

اکابر акобир
اکابرزاده акобирзода
اکاذیب акозиб
اکاسره акосира
اکال аккол
اکالیل аколил
اکبر акбар
اکتاف актоф
اکتحال иктиҳол
اکتساب иктисоб
اکتشاف иктишоф
اکتفا иктифо
اکثار иксор
اکثر аксар
اکثف аксаф
اکحل акҳал
اکدر акдар
اکدش акдиш||икдиш
اکذوبه укзуба
اکراد акрод
اکرام икром
اکراماً икроман
اکراه икроҳ
اکرم акрам
اکسون иксун||аксун
اکسیر иксир
اکسیرگر иксиргар
اکفا(ء) акфо(ъ) | икфо
اکفان акфон
اکفس акфас
اکل акл
اکلیل иклил
اکمال икмол
اکمل акмал
اکمه акмаҳ
اکناف акноф
اکنون акнун
اکواب аквоб
اکوان аквон
اکول акул | укул
اکید акид
اکیس акьяс
اگر агар
اگرچند агарчанд

اگرچه агарчи
الا ало I | илло
الاچپان алочапон
الاغ улоғ I, II
الاق улоқ
الاک иллок
الامان алъамон
الآن алъон
الان||الانان алон||алонон
البا улбо
الباء алиббо
الباب албоб
الباق улбоқ
البته албатта
البه улба
التباس илтибос
التجا илтиҷо
التجاج илтиҷоҷ
التحاق илтиҳоқ
التحام илтиҳом
التذاذ илтизоз
التزام илтизом
التصاق илтисоқ
التفات илтифот
التقا илтиқо
التقاط илтиқот
التقام илтиқом
التماس илтимос
التواء илтиво
التهاب илтиҳоб
التیام илтиём
الثغ алсағ
الجا улҷо
الجخت алчахт
الجه||الجی улча||улчай
الچخت алчахт
الحاح илҳоҳ
الحاد илҳод
الحاصل алҳосил
الحاق илҳоқ
الحال алҳол
الحالة алҳолат
الحان алҳон | илҳон
الحذر алҳазар

الحق алҳақ
الحمد алҳамд
الحمدلله алҳамдулиллоҳ
الذ алаз(з)
الزام илзом
الست аласт
السنه алсина
الصاق илсоқ
الصلا ассало
الطاف алтоф
الطف алтаф
العطش алъаташ
الغ улуғ
الغار илғор
الغرض алғараз
الغریق алғариқ
الغیاث алғиёс
الف алиф I | алф | илф
الف‌آسا алифосо
الفاظ алфоз
الف‌القد алифулқад
الفت улфат
الفت‌آموز улфатомӯз
الفتگان улфатгон
الفت‌گری улфатгарӣ
الفتی улфатӣ
الفختن алфахтан
الف‌داغ алифдоғ
الفراق алфироқ
الفغدن алфағдан
الف‌لام алифлом
الفنجیدن алфанчидан
الف‌وار алифвор
الفه алф||алфа
القا илқо
القاب алқоб
القاص алқос(с)
القتال алқитол
القصه алқисса
القضا алқазо
القندی алқундӣ
الکا улко
الکن алкан
الکه улка

الله аллоҳ
الم алам I
الماس алмос
الماس‌پیکان алмоспайкон
الماس‌تراش алмостарош
الماس‌گون алмосгун
المدام алмудом
المرسیده аламрасида
النگ уланг I, II
الو улав
الواث алвос
الواح алвоҳ
الوان алвон
الوانج алвонҷ
الوداع алвадоъ||алвидоъ
الوس улус
الوف улуф
الوهیت улуҳийят
الویه алвия
اله илоҳ
الهام илҳом
الهی илоҳӣ
الی ило I, II
الی‌الآن илал-он
الیجه алича
الیف алиф II
الیق альяқ | алиқ
الیم алим I
الیوم альявм
ام ум(м)
اما аммо
اماتت имотат
اماثل амосил
اماج||اماچ умоч||умоҷ
امار аммор
امارات аморот
امارت аморат I, II | иморат I
اماره аммора
اماکن амокин
ام‌الجیش уммулҷайш
ام‌الخبایث уммулхабоис
ام‌الخلائق уммулхалоиқ
ام‌الرذائل уммурразоил

ام‌الصبیان уммуссибьён
ام‌الطریق уммуттарик
ام‌العلوم уммулъулум
ام‌الفساد уммулфасод
ام‌القرا уммулқуро
ام‌الکتاب уммулкитоб
اماله имола
امام имом
امامت имомат
امامیه имомия
امان амон
امانت амонат
امانتدار амонатдор
امانتداری амонатдорӣ
امانت‌گذار амонатгузор
امانتی амонатӣ
امان‌نامه амоннома
امانی амонӣ I, II
امبرباریس амбарборис
امت уммат
امتثال имтисол
امتحان имтиҳон I
امتداد имтидод
امتزاج имтизоҷ
امتعه амтиа
امتلا имтило
امتناع имтиноъ
امتنان имтинон
امتهان имтиҳон II
امتیاز имтиёз
امثال амсол
امثل амсал
امثله амсила
امجاد амҷод
امحاق имҳоқ
امداد имдод
امر амр I
امرا умаро
امرار имрор
امرازاده умарозода
امراض амроз
امرد амрад
امرداد амурдод
امرود амруд
امرودبن амрӯдбун
امروز имрӯз
امروزینه имрӯзина
امزجه амзиҷа
امس амс
امساک имсок
امسال имсол
امشب имшаб
امصار амсор
امضا имзо
امطار амтор
امعان имъон
امکان имкон
امکانیت имконият
امکنه амкина
امل амал I
املا имло
املاق имлоқ
املاک амлок
املاک‌دار амлокдор
امل‌تراشی амалтарошӣ
املح амлаҳ
املح‌الشعرا амлаҳушшуаро
املس амлас
امم умам
امن амн
امنا умано
امن‌آباد амнобод
امنه амна
امنیت амният
امنیه||امنیت умния||умни(й)ят
اموات амвот
امواج амвоҷ
اموال амвол
امور умур
امورات умурот
امهات уммаҳот
امهال имҳол
امهت уммахат
امی уммӣ
امید умед||уммед
امیدگاه умедгоҳ
امیدوار умедвор||уммедвор
امیدواری умедворӣ
امیدی умедӣ
امیر амир
امیرآخور амирохур
امیرالامرا амирулумаро
امیرالبحر амирулбаҳр
امیرالجیش амирулҷайш
امیرالجیوش амирулҷуюш
امیرالحجاب амирулҳуҷҷоб
امیرالشعرا амирушшуаро
امیرالمؤمنین амирулмӯъминин
امیرزاده амирзода
امیل амьял
امیم имем
امین амин
امین‌الملت аминулмиллат
امینانه аминона
امیه умайя
انا { ано I
инно
اناء иноъ
اناالحق аналҳақ
انابه||انابت иноба||инобат
اناث инос
انار анор
اناره||انارت инора||инорат
اناس унос
اناق инок
انام аном
انان аннон
انانه аннона
انانیت анонният
انباخون анбохун
انبار анбор
انباردار анбордор
انباردن||انباریدن анбор(и)дан
انباز анбоз
انبازی анбозӣ
انباشتن анбоштан
انبان анбон
انبانچه анбонча
انبانه анбона
انبر анбӯр||анбур
انبرباریس анбарборис
انبره анбара
انبساط инбисот
انبسته анбаста
انبیق анбиқ
انبوب унбуб
انبوذن||انبودن анбузан||анбудан
انبور анбӯр
انبوه анбӯҳ
انبوهی анбуҳӣ
انبوئیدن анбӯидан
انبیا анбиё
انتباه интибоҳ
انتجاع интиҷоъ
انتخاب интихоб
انتزاع интизоъ
انتساب интисоб I
انتساح интисоҳ
انتساق интисоқ
انتشار интишор
انتصاب интисоб II
انتصاح интисоҳ
انتصار интисор
انتصاف интисоф
انتطاح интитоҳ
انتظار интизор
انتظاری интизорӣ
انتظام интизом
انتعاش интиош
انتفاع интифоъ
انتقاش интиқош
انتقاص интиқос
انتقاض интиқоз
انتقال интиқол
انتقالات интиқолот
انتقام интиқом
انتکاس интикос
انتما интимо
انتها интиҳо
انتهاز интиҳоз I
انتهاض интиҳоз II
انثی унсо
انجاح инҷоҳ
انجاز инҷоз
انجام анҷом
انجامیدن анҷомидан
انجب анҷаб
انجلا инҷило
انجم анҷум
انجم‌حشم анҷумҳашам
انجم‌سپاه анҷумсипоҳ
انجم‌شناس анҷумшинос
انجمن анҷуман

انجمن‌ساز анҷумансоз
انجمن‌گاه анҷумангоҳ
انجوخ анҷух
انجوخیدن анҷухидан
انجیدن анҷидан
انجیده анҷида
انجیر анҷир
انجیل инҷил
انحاء анҳо(ъ)
انحدار инҳидор
انحراف инҳироф
انحصار инҳисор
انحطاط инҳитот
انحفاظ инҳифоз
انحلال инҳилол
انحنا инҳино
انخداع инхидоъ
انخذال инхизол
انخفاض инхифоз
انخلاع инхилоъ
اند анд
اندا андо I, II
اندا||انداء андо III||андоъ
انداختن андохтан
انداز андоз
اندازه андоза
اندازه‌شناس андозашинос
اندازه‌گیر андозагир
اندام андом
انداوه андова
انداوه‌گر андовагар
انداویدن андовидан
اندای андой
اندایش андоиш
اندایش‌گر андоишгар
اندایه андоя
اندائیدن андоидан
اندر андар
اندراج индироҷ
اندراس индирос
اندربا(ی) андарбо(й)
اندرخور андархур
اندرز андарз
اندروا(ی) андарво(й)
اندرون андарун
اندریافت андарьёфт

اندساله андсола
اندک андак
اندک‌خرد андакхирад
اندک‌ریش андакриш
اندمه андама
اندوختن андӯхтан
اندودن андудан
اندوده андуда
اندوزیدن андӯзидан
اندوه андӯҳ
اندوه‌سرای||اندەسرای андӯҳсарой
اندوه‌گسار||انده‌گسار андӯҳгусор
اندوهگین||اندهگین андӯҳгин
انده андӯҳ, анда
اندوهان||اندهان андӯҳон
اندی анде
اندیشه андеша
اندیشه‌سگال андешасигол
اندیشه‌سنج андешасанҷ
اندیشه‌سوز андешасӯз
اندیشه‌کاری андешакорӣ
اندیشه‌مند андешаманд
اندیشه‌ناک андешанок
اندیشه‌وار андешавор
اندیشیدن андешидан
اندیه андия
انذار инзор
انزال инзол
انزجار инзиҷор
انزوا инзиво
انس { инс, унс }
انساب ансоб
انسان инсон
انسانیت инсоният
انسداد инсидод
انسکاب инсикоб
انسلاخ инсилох
انسی инсӣ
انشا иншо
انشاءالله иншооллоҳ
انشاد иншод
انشار иншор
انشانویس иншонавис

انشانویسی иншонависӣ
انشراح иншироҳ
انشعاب иншиоб
انشقاق иншиқоқ
انصار ансор
انصاف инсоф
انصاف‌جو инсофҷӯ
انصباب инсибоб
انصتو анситу
انصراف инсироф
انصرام инсиром
انصعاد инсиод
انضمام инзимом
انطباق интибоқ
انطفا интифо
انطماس интимос
انطوا интиво
انظار анзор
انعاج анъоҷ
انعام { анъом, инъом }
انعدام инъидом
انعطاف инъитоф
انعقاد инъиқод
انعکاس инъикос
انفاذ инфоз
انفاس анфос
انفاق инфоқ
انفتاح инфитоҳ
انفجار инфиҷор
انفراد инфирод
انفراز инфироз
انفس анфус
انفساخ инфисох
انفست анфаст
انفسی анфусӣ
انفصال инфисол
انفطار инфитор
انفع анфаъ
انفعال инфиол
انفعالات инфиолот
انفعالی инфиолӣ
انفعالیات инфиолиёт
انفکاک инфикок
انقباض инқибоз
انقراض инқироз

انقسام инқисом
انقضا инқизо
انقطاع инқитоъ
انقلاب инқилоб
انقلابات инқилобот
انقلاع инқилоъ
انقیا анқиё
انقیاد инқиёд
انکار инкор
انکرالاصوات анкаруласвот
انکسار инкисор
انکشاف инкишоф
انگ анг I, II
انگاردن ангордан
انگارده ангорда
انگارده‌خر ангордахар
انگاره ангора
انگاریدن ангоридан
انگاز ангоз
انگاشتن ангоштан
انگبین ангубин||ангабин
انگبین‌خانه ангубинхона
انگبین‌دار ангубиндор
انگبین‌لب ангубинлаб
انگختن ангехтан
انگزه||انگژه ангуза||ангужа
انگشبه ангашба
انگشت { ангушт, ангишт }
انگشتال ангиштол
انگشت‌پانه ангуштпона
انگشت‌پیچ ангуштпеч
انگشتر ангуштар
انگشتری ангуштарӣ
انگشترین ангуштарин
انگشتک ангуштак
انگشت‌کش ангушткаш
انگستگر ангиштгар
انگشت‌نما ангуштнамо
انگشت‌نمائی ангуштнамой
انگشتوانه ангуштвона
انگسته ангушта
انگل ангал
انگله ангала
انگلیون ангальюн
انگور ангур

انگول ангул
انگوله ангула
انگیختن ангехтан
انگیز ангез
انگیزیدن ангезидан
انموذج унмузаҷ | анмузаҷ
انوار анвор
انواع анвоъ
انور анвар
انوری анварӣ
انوشه анӯша
انهاء инҳо
انهار анҳор
انهدام инҳидом
انهزام инҳизом
انیاب аньёб
انیس анис
انیق аниқ
انیقه аниқа
انین анин
او ӯ | ав I, II
اواخر авохир
اواره авора
اواسط авосит
اوامر авомир
اوان авон I
اوانی авонӣ
اوائل авоил
اوباریدن авборидан
اوباش авбош
اوباشی авбошӣ
اوبه ӯба
اوت ӯ-т
اوتاد автод
اوتار автор I
اوثان авсон
اوثق авсақ
اوج авҷ
اوج‌آشیانی авҷошьёнӣ
اوجاع авҷоъ
اوج‌پر авҷпар
اوج‌رو авҷрав
اوج‌سای авҷсой
اوج‌نورد авҷнавард
اوحال авҳол
اوحد авҳад
اوداج авдоҷ
اودیه авдия
اوراد аврод
اوراق авроқ
اورتاق ӯртоқ
اوردک ӯрдак
اوردو ӯрду
اورده ӯрда
اورمز урмуз
اورمزد урмузд I, II||ӯрмузд I, II
اورند авранд
اورندیدن аврандидан
اورنگ авранг
اوروس ӯрус
اوره авра
اوریب уреб
اوزان авзон
اوزبک ӯзбак
اوزبکیه ӯзбакия
اوژندیدن авжандидан
اوساخ авсох
اوساط авсот
اوستا авесто
اوستاخ устох
اوستاخی устохӣ
اوستام устом II
اوسط авсат
اوسط‌الناس авсатуннос
اوسمه ӯсма
اوصاف авсоф
اوصیا авсиё
اوضاع авзоъ
اوضح авзах
اوطار автор II
اوطان автон
اوعیه авъия
اوغان авғон
اوفتادن уфтодан
اوفتاده уфтода
اوفر авфар
اوفق авфақ
اوقات авқот
اوقاف авқоф
اوگندن авгандан
اول аввал
اولا авло
اولاً аввалан
اولاد авлод
اولادالزنا авлодуззино
اول‌البشر аввалулбашар
اولجا улҷо
اولجامیشی улҷомишӣ
اولجه||اولجی ӯлҷа||улҷай
اولکه ӯлка
اولنگ ӯланг I, II
اولو улу II
اولوالامر улуламр
اولوالخمر улулхамр
اولوالظلم улуззулм
اولوالعزم улулъазм
اولوس улус
اولویت авлави(й)ят
اولی уло II, авлӣ, аввалӣ
اولیا авлиё
اولی‌اجنحه улиаҷниҳа
اولی‌الابصار улилабсор
اولی‌الاجنحه улилаҷниҳа
اولی‌الالباب улилалбоб
اولیتر авлитар, авлотар
اولین аввалин
اوماچ||اوماج ӯмоч||ӯмоҷ
اوهام авҳом
اوی ӯй
اویس увайс
اویماق уймоқ
اویماقات уймоқот
اهاب иҳоб
اهالی аҳолӣ
اهانت иҳонат
اهبت ӯҳбат||уҳбат
اهتدا||اهتداء эҳтидо(ъ)
اهتزاز эҳтизоз
اهتزال эҳтизол
اهتمام эҳтимом
اهداب аҳдоб
اهرام эҳром II
اهرمن аҳраман
اهریمن аҳриман
اهل аҳл
اهلاً аҳлан
اهلاک эҳлок
اهل‌الله аҳлуллоҳ
اهلی аҳлӣ
اهلیت аҳли(й)ят
اهم аҳам(м)
اهمال эҳмол
اهوا(ء) аҳво
اهوال аҳвол II
ای эй
ایا аё
ایاب иёб
ایادی аёдӣ
ایار аёр I
ایارج аёриҷ
ایارده иёрда | аёрда
ایارده‌گوی аёрдагӯй
ایارگیر аёргир
ایاره аёра
ایاره‌گیر аёрагир
ایاغ||ایاق аёғ||аёқ
ایالت аёлат | иёлат
ایام айём
ایبک эбак||ибак
ایتام айтом
ائتلاف эътилоф
ایثار эсор||исор
ایج эҷ
ایجاب эҷоб||иҷоб
ایجاباً эҷобан
ایجابی эҷобӣ
ایجاد эҷод
ایجادی эҷодӣ
ایجاز эҷоз
ایچ эч
ایداع идоъ
ایدر эдар
ایدون эдун||айдун||эйдун||идун
ایدی айдӣ
ایذا изо II
ایرا эро | иро II
ایراد эрод

ایراک эро-к
ایران эрон
ایران‌زمی эронзамӣ
ایران‌زمین эронзамин
ایرانی эронӣ
ایرمان ирмон I, II
ایرمان‌خانه ирмонхона
ایرمان‌سرا(ی) ирмонсаро(й)
ایری айрӣ
ایزار эзор
ایزان изон
ایزد эзид||эзад||изад
ایزدپرست эзидпараст||эзадпа-раст||изадпараст
ایزدشناس эзидшинос||эзадши-нос||изадшинос
ایزدی эзидӣ||эзадӣ||изадӣ
ایست ист
ایستادانیدن||ایستاداندن истодонидан||истодондан
ایستادگی истодагӣ
ایستادن истодан
ایستاده истода
ایستار эстор
ایستانیدن||ایستاندن истонидан||истондан
ایسر айсар
ایشان эшон
ایصال исол
ایضاً айзан
ایضاح эзоҳ
ایضاحات эзоҳот
ایغاق айғоқ
ایفا||ایفاء ифо
ایفده айфуда
ایفدسری айфудасарӣ
ایقاع икоъ
ایقاق айқоқ
ایقان иқон
ایل эл
ایلاتیه элотия
ایلاج илоҷ II
ایلاق элоқ
ایلاقی элоқӣ
ائلام эълом II
ایلچی элчӣ

ایلچی‌خانه элчихона
ایلخان элхон
ایلدار элдор
ایلغار илғор
ایلک элак
ایلول айлул
ایلی элӣ
ایما имо
ایمان { аймон / имон }
ایمن { айман / эмин||эймин||эйман }
ایمن‌گذر эмингузар
ایمنی эминӣ||эйминӣ||эйманӣ
ایمنیت эмини(й)ят
ائمه аимма
این ин I
ایناق инок
اینجو инчу
اینجهانی инчаҳонӣ
اینجیق инчиқ
اینک инак
ایوار эвор
ایوان айвон
ایها айюҳо
ایها الساقی айюҳассоқӣ
ایها السکارا айюҳассукоро
ایها الناس айюҳаннос
ایهام иҳом

ب

با бо I, II, III, IV, V
باادراک боидрок
بااستحقاق боистеҳқоқ
باآفرین боофарин
باب боб I, II, III, IV
بابا бобо
بابت бобат
بابزن бобзан
بابک бобак
بابل||بابیل бобил
باتره ботара
باتنگان ботингон

باج боҷ I, II
باجبان боҷбон
باج‌خواه боҷхоҳ
باجدار боҷдор
باجستان боҷситон
باجگاه||باجگه боҷгоҳ||боҷгаҳ
باجنگ боҷанг
باجه боҷа
باجی боҷӣ
باجیگری боҷигарӣ
باحور||باحورا боҳур(о)
باختر бохтар
باختن бохтан
باخه боха
باد бод I, II
باداد бодод
بادافراه||بادافره бодафроҳ||бодафраҳ
بادام бодом
بادبان бодбон
بادبزن бодбизан
بادبیزک бодбезак
بادبیزن бодбезан
بادپا(ی) бодпо(й)
بادپیما(ی) бодпаймо(й)
بادپیمائی бодпаймоӣ
بادخن||بادخون||بادخان бодхан||бодхун||бодхон
باددست боддаст
بادرفتار бодрафтор
بادرم бодрум||бодрам
بادرنگ бодранг I, II
بادروزه бодрӯза
بادریسه бодреса
بادسار бодсор
بادسر бодсар
بادسنج бодсанҷ
بادشاه||بادشا||بادشه бодшоҳ||бодшо||бодшаҳ
بادعنان бодъинон
بادغر||بادغرد бодғар||бодғард
باده бода
بادها бодаҳо
باده‌پرست бодапараст
باده‌پیما бодапаймо
باده‌خانه бодахона

باده‌خوار бодахор
باده‌خواه бодахоҳ
باده‌ده бодадеҳ
باده‌رنگ бодаранг
باده‌کش бодакаш
باده‌گسار бодагусор
باده‌گساری бодагусорӣ
باده‌نوش боданӯш
بادیه бодия I, II
باذل бозил
بار бор I, II, III, IV, V
باران борон
بارانداز борандоз
بارانی боронӣ
باربر борбар
باربردار борбардор
بارخدا борхудо
بارد борид
باردار бордор
باردان бордон
بارسالار борсолор
بارش бориш
بارع бореъ
بارق бориқ
بارقه бориқа
بارک борак
بارک‌الله боракалло(х)
بارکش боркаш
بارگاه||بارگه боргоҳ||боргаҳ
بارگی борагӣ
بارگیر боргир
بارگین боргин
بارنامه борнома
بارو бору
باروت борут
بارور борвар
باره бора I, II, III, IV
باری { боре / борӣ I, II }
باریاب борьёб
باریدن боридан
باریک борик
باریک‌بین борикбин
باریک‌خیال борикхаёл
باریک‌سنج бориксанҷ
باز боз I, II, III, IV, V

بازار бозор
بازرگان бозоргон
بازرگانی бозоргонӣ
بازارگاه бозоргоҳ
بازاری бозорӣ
بازآمدن бозомадан
بازپس бозпас
بازپسین бозпасин
بازپیچ бозпеч
بازجستن бозҷустан
بازچیدن бозчидан
بازخریدن бозхаридан
بازخمانیدن бозхамонидан
بازخواست бозхост
بازخواندن бозхондан
بازخواه бозхоҳ
بازخوردن бозхӯрдан
بازدار боздор
بازداشتن боздоштан
بازداشته боздошта
بازدانستن боздонистан
بازراندن бозрондан
بازرستن бозрастан
بازرفتن бозрафтан
بازرگان бозаргон||бозургон
بازرگانی бозаргонӣ||бозургонӣ
بازستان бозситон
بازغ бозиғ
بازکردن бозкардан
بازگذاشتن бозгузоштан
بازگشت бозгашт
بازگشتن бозгаштан
بازگفتن бозгуфтан
بازگونه бозгуна
بازماندن бозмондан
بازنشسته бознишаста
بازنمودن бознамудан
بازو бозу
بازودراز бозудароз
بازه боза
بازی бозӣ I, II
بازیافت бозьёфт
بازیچه бозича
بازیده бозидеҳ
بازیگاه бозигоҳ

بازیگر бозигар
بازیگوش бозигӯш
باژ бож I, II
باژبان божбон
باژخواه божхоҳ
باژدار бождор
باژستان божситон
باژگاه божгоҳ
باژگونه||باژگون божгуна||божгун
باس бос
بأس баъс II
باستار бостор
باستان бостон
باستانی бостонӣ
باسق босиқ
باسقاق босқоқ
باسلیق бослиқ
باسور босур
باشد бошад
باشش бошиш
باشکوه бошукӯҳ
باشگونه бошгуна
باشلیقی бошлиқӣ
باشنگ бошанг
باش‌وبود бошубуд
باشه боша
باشیدن бошидан
باصر босир
باصره босира I, II
باطل ботил
باطن ботин
باطیه ботия
باعث боис
باغ боғ
باغ پیرا(ی) боғперо(й)
باغستان боғистон
باغ‌کار боғкор
باغنده боғунда||боғанда
باغی боғӣ
بافتن бофтан
بافدم бофдум||бофдам
بافرهنگ бофарҳанг
بافکار бофкор
بافیدن бофидан
بافیده бофида

باقلا||باقلی боқло||боқлӣ
باقی боқӣ
باقیات боқиёт
باقیه боқия
باک бок
باکره бокира
باکوره бокура
باکی бокӣ
بال бол I, II
بالا боло I, II
بالابلند болобаланд
بالاپوش болопӯш
بالاپیکر болопайкар
بالآخره||بالآخرت билохира||билохарат
بالاد болод
بالادراز болодароз
بالادست болодаст
بالار болор
بال‌افشان болафшон
بالان болон I, II
بالانشین болонишин
بالای болой
بالایخواه болойхоҳ
بالجمله билҷумла
بالذات биззот
بال‌زن болзан
بالش болиш I, II, III
بالشت болишт
بالضروره||بالضرورت биззарура||биззарурат
بالعشی билъишӣ||билъишӣ
بالعکس билъакс
بالغ болуғ, болиғ I, II
بالغ‌دل болиғдил
بالغ‌دولت болиғдавлат
بالغ‌نظر болиғназар
بالفعل билфеъл
بالفور билфавр
بالقوه билқувва
بالکلیه билкуллия
بالله биллаҳ||биллоҳ
بالمره билмарра
بالمعاینه билмуояна
بالمناصفه билмуносафа

بالو болу I, II
بالوایه болвоя
بالوعه болуа
بالیدن болидан
بالیده‌ران болидарон
بالین болин
بالین پرست болинпараст
بام бом I, II, III
بامداد бомдод
بامدادان бомдодон
بامغز бомағз
بامکنت бомукнат
بامگاه бомгоҳ
بامنش боманиш
بامی бомӣ
بان бон I, II, III
بانگ бонг
بانگک бонгак
بانو бону
بانوا бонаво
بانی бонӣ
باور бовар
باورچی||باورجی боварчӣ||боварҷӣ
باول бовал
باولی бовалӣ
باه боҳ I, II
باهر боҳир
باهره боҳира
باهو боҳу
باید бояд
بایست боист
بایستگی боистагӣ
بایستن боистан
بایستنی боистанӣ
بایع боеъ
بائن||باین боин
ببر бабр
ببرگ бабарг
بپا бапо
بت бат I, бут
بتاور батовар
بت‌پرست бутпараст
بت‌پرستی бутпарастӣ
بتخانه бутхона

بتر батар I, баттар
بت‌رو(ی) бутрӯ(й)
بتفوز батфуз
بتک бутак
بتکده буткада
بتکلف батакаллуф
بتکوب баткӯб
بتگر бутгар
بتول батул
بث бас II, III; басс I, II
بجکم бачкам
بجول||بجل бучул
بچشک бичишк
بچکم бачкам
بچه бача||бачча
بچه‌شیر баччашер
بحار биҳор
بحت баҳт
بحث баҳс
بحر баҳр I
بحران буҳрон
بحردست баҳрдаст
بحرین баҳрайн
بحور буҳур
بحیره буҳайра
بخار бухор
بخارات бухорот
بخاری бухорӣ
بخ بخ бах-бах
بخت бахт
بخت‌آور бахтовар
بخت‌برگشته бахтбаргашта
بخت‌کور бахткур
بختور бахтур I, II; бахтвар; бухтур
بخته бахта
بختی бухтӣ
بختیار бахтиёр||бахтьёр
بختیاری бахтиёрӣ
بخرد бихрад
بخردی бихрадӣ
بخسانیدن бахсонидан
بخسیدن бахсидан

بخش бахш
بخشایش бахшоиш
بخشائیدن бахшоидан
بخشش бахшиш
بخششنامه бахшишнома
بخشندگی бахшандагӣ
بخشنده‌کف бахшандакаф
بخشودن бахшудан
بخشی бахшӣ
بخشیدن бахшидан
بخل бухл
بخنو бахнав||бахнув
بخور бахур; бухур
بخیدن бахидан
بخیل бахил
بخیه бахия||бахья
بد бад; будд; буд II, III
بداختر бадахтар
بدادائی бададоӣ
بداصل бадасл
بداعت бадоат I
بداعتقاد бадэътиқод
بدآغاز бадоғоз
بدآموخته бадомӯхта
بدآموز бадомӯз
بدآن бад-он
بدانجام баданҷом
بداندیش бадандеш
بداندیشه бадандеша
بداءة бидоат
بدائت бадоат II
بدایت бидоят
بدایع бадоеъ
بدباطن бадботин
بدبخت бадбахт
بدبختی бадбахтӣ
بدبنه бадбуна
بدبین бадбин
بدپسند бадписанд
بدتن бадтан
بدچشم бадчашм
بدچشمی бадчашмӣ
بدحال бадҳол

بدخش бадахш
بدخشان бадахшон
بدخشانی бадахшонӣ
بدخصال бадхисол
بدخو бадхӯ
بدخواب бадхоб
بدخواه бадхоҳ
بدخور бадхӯр
بدخوی бадхӯй
بددل баддил
بدر бадар, бадр I, II
بدرالدجی бадруддуҷо
بدرام бадром I||бидром; бадром II
بدرقه бадрақа
بدرنگ бадранг
بدرو бадрав
بدرود бидруд||бадруд
بدروز бадрӯз
بدروزگار бадрӯзгор
بدره бадра
بدزبان бадзабон
بدزهره бадзаҳра
بدساز бадсоз
بدست бадаст; бидист||бидаст
بدسرشت бадсиришт
بدسگال бадсигол
بدسلوکی бадсулукӣ
بدشعار бадшиор
بدطینت бадтинат
بدع бидаъ
بدعه||بدعت бидъа||бидъат
بدعهد бадаҳд
بدعهدی бадаҳдӣ
بدفرجام бадфарҷом
بدفعل бадфеъл
بدکار бадкор
بدکردار бадкирдор
بدکنش||بدکنشت бадкуниш||бадкуништ
بدکیش бадкеш
بدگفت бадгуфт
بدگلوئی бадгулӯӣ
بدگمان бадгумон
بدگوار бадгувор

بدگوهر бадгавҳар
بدگو(ی) бадгӯ(й)
بدگوئی бадгӯӣ
بدگهر бадгуҳар
بدل бадал
بدلا будало
بدلجام бадлаҷом||бадлиҷом
بدلگام бадлагом||бадлигом
بدمحضر бадмаҳзар
بدمذاق бадмазоқ
بدمست бадмаст
بدمستی бадмастӣ
بدمعاشی бадмаошӣ
بدمنش бадманиш
بدمهر бадмеҳр
بدمهری бадмеҳрӣ
بدن бадан
بدنام бадном
بدنژاد баднажод
بدنفس баднафс
بدنما(ی) баднамо(й)
بدنمود баднамуд
بدنهاد бадниҳод
بدنیت бадният
بدو бадв I, II; бидав||бадав
بدون бидун
بدوی бадавӣ
بدی бадӣ
بدیع бадеъ
بدیع‌الجمال бадеъулҷамол
بدیعه бадеа
بدیل бадил
بدین бад-ин
بدیهه бадеҳа
بدیهی бадеҳӣ
بذال баззол
بذر базр
بذرافشان базрафшон
بذرالبنج базрулбанҷ
بذل базл
بذله||بذلت базла||базлат
بذله‌خوانی базлахонӣ
بذله‌گو(ی) базлагӯ(й)
بذور бузур

بر: бар I, II, III, IV, V, VI; барр; бир II||бирр; бур||бурр
برا бурро
برابر баробар
برابری баробарӣ
برات барот
براد барод
برادر бародар
برادراندر бародарандар
برادرپدر бародарпадар
برادرخواندگی бародархондагӣ
برادرخوانده бародархонда
برادرمادر бародармодар
برآراستن бароростан
براز бароз I, II
برازیدن барозидан
برآسودن баросудан
برأسه бираъсиҳӣ
برآشفتن барошуфтан
براعت бароат II
براعت‌الطلب бароатутталаб
برآغالیدن бароғолидан
برافراختن барафрохтан
برافراشتن барафроштан
برافروختن барафрӯхтан
برافشاندن барафшондан
برافکندن||برافگندن барафкандан||барафгандан
براق: баррок; бурок
برآمد баромад
برآمدن баромадан
برآمودن баромудан
برآمیختن баромехтан
بران буррон
برانداختن барандохтан
برانداز барандоз
براندودن барандудан
برانغار баронғор
برانگیختن барангехтан
برآوردن баровардан
برآورده баровarda
برآویختن баровехтан
برآهمه бароҳима
برآهنجیدن бароҳанчидан
برآهیختن бароҳехтан
براهین бароҳин
برای барои
برایا бароё
برائت бароат I
برایستادن баристодан
برباد барбод
بربردن барбурдан
بربست барбаст
بربستن барбастан
بربسته барбаста
بربط барбат
بربط‌زن барбатзан
بربطسرای барбатсарой
برپا барпо
برپریدن барпаридан
برتابیدن бартобидан
برتافتن бартофтан
برتری бартарӣ
برتنیدن бартанидан
برج бурч I, II
برجا барчо
برجاس барчос||бурчос
برجا(ی)ماندگی барчо(й)мондагӣ
برجستن барчастан
برجسته барчаста
برجسته‌طبع барчастатабъ
برجسته‌طبعی барчастатабъӣ
برجیس бирчис
برچخ барчах
برچک барчак
برچه барча
برچیدن барчидан
برچیده барчида
برحذر барҳазар
برحق барҳақ
برخ барх
برخاستن бархостан
برخفج||برخفج бархафч||бархафч
برخواندن бархондан
برخور бархур||бархӯр
برخوردار бархурдор
برخورداری бархурдорӣ
برخوردن бархӯрдан
برخی: бархе; бархӣ
برخیره бархира
برخیستن бархестан
برد: барад; бард; бурд I, II
بردادن бардодан
بردار бардор
برداشتن бардоштан
بردالعجوز бардулаҷуз
بردبار бурдбор
بردباری бурдборӣ
بردریدن бардаридан
بردماندن бардамондан
بردمیدن бардамидан
بردن бурдан
بردنی бурданӣ
بردوام бардавом
بردوختن бардӯхтан
برده барда
برده‌فروش бардафурӯш
بردیدن бардидан
بررستن баррустан||баррастан
بررسیدن баррасидан
بررفتن баррафтан
برروئیدن баррӯидан
برز бурз
برزخ барзах
برزدن барзадан
برزگر барзагар||барзгар
برزگری барзагарӣ||барзгарӣ
برزن барзан
برزین барзин
برسات барасот||барсот
برساختن барсохтан
برسام барсом
برسم барсам
برسنجیدن барсанчидан
برش бур(р)иш
برشتن бириштан
برشته биришта
برشدن баршудан
برشده گوهر баршудагавҳар
برشکال баршакол||барашкол
برشکستن баршикастан
برشکسته баршикаста
برشماریدن баршумаридан
برشمردن баршумурдан
برص барас
برطرف бартараф
برغست барғаст
برغستبا||برغستوا барғастбо||барғаство
برغو бурғу
برف барф
برفاب барфоб
برفراختن барфарохтан
برفراشتن барфароштан
برفباف барфбоф
برفروختن барфурӯхтан
برف‌ریز барфрез
برف‌ریزه барфреза
برفشاندن барфишондан
برفکندن барфикандан
برفور барфавр
برق барқ
برق‌انداز барқандоз
برق‌پویه барқпӯя
برق‌جولان барқчавлон
برقرار барқарор
برق‌رفتار барқрафтор
برق‌رو барқрав
برق‌زای барқзой
برق‌زبان барқзабон
برقع бурқаъ
برق‌نگاه барқнигоҳ
برق‌وار барқвор
برکات баракот
برکات‌الارض баракотуларз
برکات‌السماء баракотуссамоъ
برکت баракат
برکردن баркардан
برکشادن баркушодан
برکشیدن баркашидан
برکندن баркандан
برکه бирка
برکی баракӣ
برگ барг I, II
برگاشتن баргоштан

برگبید баргбед
برگذشتن баргузаштан
برگرفتن баргирифтан
برگریز баргрез
برگزیدن баргузидан
برگزیده баргузида
برگستان баргистон
برگستوان баргустувон
برگستوان‌ور баргустувонвар
برگشتن баргаштан
برگشته баргашта
برگشته‌اختر баргаштаахтар
برگشته‌ایام баргаштаайём
برگشته‌بخت баргаштабахт
برگشته‌دولت баргаштадавлат
برگشته‌مژگان баргаштамижгон
برگفتن баргуфтан
برگماشتن баргумоштан
برگی барагӣ
برلاس барлос
برم барм
برمالیدن бармолидан
برمخیدن бармахидан
برمکی бармакӣ
برملا бармало
برنا барно
برناپیشه барнопеша
برنادل барнодил
برناس барнос
برنائی барноӣ
برنبشتن барнабиштан
برنج биринҷ
برنجن||برنجین баранҷан||баранҷин
برند буранд
برنده баранда
برنشاندن барнишондан
برنشست барнишаст
برنشستن барнишастан
برنگاریدن барнигоридан
برنوشتن барнавиштан
برنهادن барниҳодан
برو { бару / буру }
بروات баравот
بروت бурут

بروج буруҷ
برودت бурудат
بروز буруз
بروفه буруфа||баруфа
برومند барӯманд||баруманд
برون бирун||бурун
بره барра||бара
برهان бурҳон
بره‌گاو баррагов
برهم барҳам
برهم‌زن барҳамзан
برهمن бараҳман||барҳаман
برهنه { барҳана / бараҳна }
برهنه‌پا(ی) бараҳнапо(й)
برهنه‌تن бараҳнатан
برهودن барҳудан
برهون барҳун
بری { барӣ / баррӣ }
بریان бирьён
بریت барият
بریجن бареҷан
برید барид I, II
بریدن бур(р)идан
بریده бур(р)ида
بریزن барезан
بریشم бирешим, барешим
بریشم‌نواز бирешимнавоз, барешимнавоз
بریق барик
برین барин I, II
بز баз(з)
بزاز баззоз
بزانه базона
بزدل буздил
بزدلی буздилӣ
بزرگ бузург
بزرگ‌منش бузургманиш
بزرگوار бузургвор
بزرگی бузургӣ
بزغاله бузғола
بزم базм
بزم‌آرا базморо

بزم‌ساز базмсоз
بزمگاه||بزمگه базмгоҳ||базмгаҳ
بزمه базма
بزنگاه бизангоҳ
بزوغ бузуғ
بزه база(ҳ)
بزه‌کار база(ҳ)кор
بزه‌گر база(ҳ)гар
بزیدن базидан
بس бас I
بسا басо
بساتین басотин
بساره басора
بساط бисот
بساک басок
بسالت басолат
بسائط басоит
بست баст I
بستان бустон
بستان‌سرا бустонсаро
بستر бистар
بستن бастан
بستوه бистӯҳ
بسته баста
بسته‌دم бастадам
بسد { бусад / буссад||биссад }
بسدین буссадин
بسزا басазо
بسط баст II
بسطت бастат
بسغده басағда
بسکه баски
بسمل бисмил
بسند||بسنده басанд||басанда
بسی басе
بسیار бисьёр
بسیارخوار||بسیارخواره бисьёрхор||бисьёрхора
بسیاردان бисьёрдон
بسیارفن бисьёрфан
بسیارگوی бисьёргӯй
بسیارمر бисьёрмар
بسیارمغز бисьёрмағз
بسیاری бисьёрӣ

بسیج басич
بسیجیدن басичидан
بسیچ басич||басеч
بسیچیدن басичидан||басечидан
بسیط басит
بسیطه басита I, II
بش { баш / буш }
بشارت башорат||бишорат
بشاره башора
بشاش башшош
بشاشت башошат
بشتر баштар
بشر башар
بشره башара
بشری башарӣ
بشریت башарият
بشک башк I, II
بشکال башкол
بشکم башкам
بشکوفه бишкуфа
بشکولی бишкӯлӣ||башкӯлӣ
بشلیدن башлидан
بشم башм
بشماق башмоқ
بشن башн
بشولیده бишӯлида
بشیر башир
بصر басар
بصره||بصرت басра||басрат
بصل басал
بصیر басир
بصیره||بصیرت басира||басират
بضاعات бизоот
بضاعت бизоат
بضایع базоеъ
بضع бизъ||бизъа
بط бат II
بطارقه баториқа
بطال баттол
بطالت { батолат / битолат }
بطانه||بطانت битона||битонат
بطحا батҳо
بطر батар II
بطریق битрик

بطش батш
بطل батал
بطلان бутлон
بطلانی бутлонӣ
بطن батн
بطنا батнан
بطنت битнат
بطون бутун I, II
بطیء батеъ
بطیخ биттих
بطین батин
بعث баъс I
بعد баъд
буъд
بعدالمشرقین буъдулмашриқайн
بعضی баъзе
بعمد баамд
بعید баид
بعیدالغور баидулғавр
بعیدالفکر баидулфикр
بعینه биайних||биайнихи
بغاز бағоз||биғоз
بغال биғол
بغاوت бағоват
بغایت бағоят
بغتتا бағтатан
بغرا бағро||буғро
بغض буғз
بغل бағал
бағл
بغل بند бағалбанд
بغلطاق||بغلتاق бағалтоқ
بغی бағӣ
бағӣ
بفتری бафтарӣ
بفج||بفچ бафҷ||бафч
بفخم бафхам
بقاء бақо
بقاع биқоъ
بقال баққол
بقر бақар
بقعه||بقعت буқъа||буқъат
بقل бақл
بقم бақ(қ)ам
بقیت бақият

بقیمت бақимат
بقیه бақия
بکا||بکاء буко
بکارت бакорат
بکاول баковул
بکتر бактар
بکر бикр
بکرس бакрас
بگتر багтар
بگرس баграс
بگماز бигмоз||багмоз
بگنی багнӣ
بل бал I, II
бил
بلا бало
било
بلاآشام балоошом
بلاانگیز балоангез
بلابغی билобағӣ
بلاپرور балопарвар
بلاج балоҷ
بلاجو(ی) балоҷу(й)
بلاد билод
بلادت балодат
بلارج балораҷ
بلارک балорак
بلاعمل билоамал
بلاغ балоғ
بلاغت балоғат
بلاکش балокаш
بلاگردان балогардон
بلالک балолак
بلاهت балоҳат
بلایه *балоя||билоя*
بلبل булбул
بلبلستان булбулистон||булбулситон
بلبل نوا булбулнаво
بلد балад I, II
بلده балда
بلسان баласон||балисон
بلعیدن балъидан
بلغا булағо
بلغاک||بلغاق булғок||булғоқ
بلغم балғам
بلغه булға

بلق булуқ
بلک балк
بلکامه булкома
بلکفد булкафд
بلکن балкан
بلکنجک булканҷак||булкунҷак
بلکه балки
بلگن балган
لند баланд
بلنداختر баландахтар
بلندآواز баландовоз
بلندآوازگی баландовозагӣ
بلندآوازه баландовоза
بلندآهنگ баландоҳанг
بلندبالا баландбоӆо
بلندمرتبه баландмартаба
بلندنام баландном
بلندنظر баландназар
بلند همت баландҳиммат
بلند همتی баландҳимматӣ
بلندی баландӣ
بلندی گرای баландигирой
بلندین баландин
بلوا балво
بلوایه балвоя
بلور булур||булӯр
بلورین булурин||булӯрин
بلوغ булуғ
بلوک булук
بلوی балво
بلی бале
بلیات балиёт
بلیت *балият*
بلید балид
بلیسانه билисона
بلیغ балиғ||балеғ
بلیله балила
بلیه балия
بم бам
بن бин
بن бун
بنا бино I
банно
بنات банот
بنات‌الارض банотуларз

بنات‌النعش банотуннаъш
بنادر банодир
بناکام баноком
بناگوش баногӯш||буногӯш
بناگوش آگنده баногӯшоганда
بنان банон
بنانج банонҷ
بن بست||بن بسته бунбаст||бунбаста
بنت бинт
بنت‌العنب бинтулъинаб
بنج банҷ
بنجشک бунҷишк
بند банд
بندار бундор
بندباز бандбоз
بندبازی бандбозӣ
بندر бандар
بندق бундуқ I
بندگی бандагӣ
بندورغ бандварғ
بندوق бундуқ II
بنده банда
بنده‌خانه бандахона
بنده‌نواز банданавоз
بندی бандӣ
بن‌ساله бунсола
بنفش банафш||бунафш||бинафш
بنفشه бунафша||банафша
بنفشه‌زار бунафшазор
بنگ банг
بنگان бингон
بنگاه *бунгоҳ||бангоҳ*
بنگاه||بنگه бунгох||бунгаҳ
بنگی бангӣ
بنلاد бунлод
بنوت бунуввaт
بنه буна||бунаҳ
بنی банӣ
بنیاد буньёд
بنیان буньён
بنیز баниз
بنین банин
بنیت||بنیه бунийят||бунийя||бунья

بو(ی) бӯ(й)
بواب баввоб
بواجب бавоҷиб
بوادی баводӣ
بوار бавор
بوارق бавориқ
بواطن бавотин
بواعث бавоис
بوالعجب булъаҷаб
بوالعجبی булъаҷабӣ
بوالفضول булфузул
بوالکرم булкарам
بوالوفا булвафо
بوالهوس булҳавас
بوالهیجا булҳайҷо
بوب бӯб
بوبرد бӯбурд
بوبو бубу
بوبویک бубуяк
بوته бӯта I, II
بوتیمار бутимор||бутемор
بود буд I
بودن будан
بودنی буданӣ
بوده буда
بور бӯр
بورابرش бӯрабраш
بورک бӯрак I, II
بوره бӯра
بوریا бӯрьё
بوریاباف бӯрьёбоф
بوریاپوش бӯрьёпӯш
بوریاکوبی бӯрьёкӯбӣ
بوزه бӯза I, II
بوزینه бӯзина
بوس бӯс
بوس||بؤس бус||бӯъс
بوستان бӯстон
بوستان‌افروز бӯстонафрӯз
بوستان‌سرا бӯстонсаро
بوستان‌فروز бӯстонфурӯз
بوسه бӯса
بوسه‌افشان бӯсаафшон
بوسه‌چین бӯсачин
بوسه‌ربا бӯсарабо
بوسه‌گاه бӯсагоҳ

بوسیدن бӯсидан
بوش бавш, бавиш, бувиш
بوش‌جو бавшҷӯ
بوشناس бӯшинос
بوق бӯқ
بوقلمون буқаламун||буқалмун
بوگان бугон
بوگیر бӯгир
بول бавл
بولیدن бавлидан
بوم бум I, II
بوم‌هن бумҳан
بومی бумӣ
بون бавн I, II, бун
بوی бӯй
بویا бӯё
بوی‌آور бӯйовар
بویژه бавежа||бавижа
بوی‌سوز бӯйсӯз
بوینده бӯянда
بویه бӯя I, II
بوئیدن бӯидан
به ба I, II, бех I, II
بها баҳо I
بها||بهاء баҳо II||баҳоъ
بهادر баҳодур
بهار баҳор I, II, III
بهاران баҳорон
بهاربند баҳорбанд
بهارخانه баҳорхона
بهارگاه баҳоргоҳ
بهاری баҳорӣ
به‌افتاد бехафтод
بهاگیر баҳогир
بهانه баҳона
بهانه‌جو(ی) баҳонаҷӯ(й)
بهانه‌طلب баҳонаталаб
به‌اوفتاد бехуфтод
بهایم баҳоим
بهبود беҳбуд
به‌به баҳ-баҳ
بهتان буҳтон

بهتر беҳтар
بهترک беҳтарак
بهجت баҳҷат
بهر баҳр II
بهرام баҳром
بهردست баҳрдаст
بهرمان баҳрамон
بهروز беҳрӯз I, II
به‌روزگار беҳрӯзгор
بهروزه беҳрӯза
بهروزی беҳрӯзӣ
بهره баҳра
بهره‌اندوز баҳраандӯз
بهره‌مند баҳраманд
بهره‌ور баҳравар
بهشت биҳишт
بهشتی биҳиштӣ
بهشتی‌روی биҳиштирӯй
به گزین беҳгузин
بهل биҳил||баҳил
بهله баҳла
بهمان баҳмон
بهمن баҳман
بهمنجنه баҳманҷана
بهنانه беҳнона
بهی баҳӣ, беҳӣ I, II, III, биҳӣ
بهیمه баҳима
بهین||بهینه биҳин||биҳина, беҳин||беҳина
بی бе I, II
بی‌آب беоб
بیاب биёб
بیابان биёбон
بیابان‌مرگ биёбонмарг
بیابان‌نشین биёбоннишин
بیابان‌نورد биёбоннаврад
بی‌آب‌ورنگی беобурангӣ
بی‌آبی беобӣ
بی‌اثر беасар
بی‌اختیار беихтиёр
بی‌ادب беадаб
بی‌آزار беозор
بی‌آزرم беозарм
بی‌استحقاق беистеҳқоқ

بیاض баёз
بیاع байёъ
بیان баён
بی‌اندازه беандоза
بی‌اندامی беандомӣ
بی‌آهو беоху
بی‌باک бебок
بی‌باکانه бебокона
بی‌بدل бебадал
بی‌بر бебар
بی‌برگ бебарг
بی‌برگی бебаргӣ
بی‌بصر бебасар
بی‌بضاعت бебизоат
بی‌بن бебун
بی‌بنیاد бебуньёд
بی‌بنیشی бебинишӣ
بی‌بها бебаҳо
بی‌بهره бебаҳра
بی‌بهره‌ور бебаҳравар
بی‌بی бибӣ
بی‌پایان бепоён
بی‌پروا бепарво
بیت байт I, II
بیتاب бетоб
بیتابی бетобӣ
بیت‌الاحزان байтулаҳзон
بیت‌الاصنام байтуласном
بیت‌الجنون байтулҷунун
بیت‌الحرام байтулҳаром
بیت‌الحرم байтулҳарам
بیت‌الحزن байтулҳазан
بیت‌الحیات байтулҳаёт
بیت‌الشرف байтушшараф
بیت‌الصمد байтуссамад
بیت‌الصنم байтуссанам
بیت‌العباد||بیت‌العبادت байтулибод||байтулибодат
بیت‌العتیق байтулатиқ
بیت‌العتیقه байтулатиқа
بیت‌العروس байтуларӯс
بیت‌العمل байтуламал
بیت‌الغزل байтулғазал
بیت‌الکعبه байтулкаъба
بیت‌اللحم байтуллаҳм

بيت‌الله байтуллоҳ
بيت‌المال байтулмол
بيت‌المعمور байтулмаъмур
بيت‌المقدس байтулмуқаддас
بيت‌الملك байтулмулк
بيت‌آلنحل байтуннаҳл
بی‌تدبير бетадбир
بيتل байтал
بی‌تميز бетамиз
بی‌توان бетавон
بيتوته||بيتوتت байтута||байтутат
بی‌توش бетӯш
بی‌توشه бетӯша
بی‌توفيق бетавфиқ
بی‌ته бетаҳ
بی‌ثبات бесабот
بيجا беҷо
بيجاده||بيجاد беҷода||беҷод
بيجاده‌رنگ беҷодаранг
بيجاده‌گون беҷодагун
بيجاده‌لب беҷодалаб
بيجان беҷон
بيچارگی беҷорагӣ
بيچاره беҷора
بيچون беҷун
بی‌حاصل беҳосил
بی‌حد беҳад(д)
بی‌حس беҳис(с)
بی‌حصر беҳаср
بی‌حضور беҳузур
بی‌حضوری беҳузурӣ
بی‌حفاظ беҳифоз
بی‌حميت беҳамият
بی‌حيثيتی беҳайсиятӣ
بيخ бех
بی‌خبر бехабар
بيختن бехтан
بيخ‌كن бехкан
بيخوابی бехобӣ
بی‌خواست бехост
بی‌خواسته бехоста
بيخود бехуд
بيخودی бехудӣ
بی‌خويش бехеш
بيخويشتن бехештан

بيد I, II, III бед I, II, III
بيدا(ء) байдо(ъ)
بيداد бедод
بيدادپيشه бедодпеша
بيدادگر бедодгар
بيدادمند бедодманд
بيدادوند бедодванд
بيدادی бедодӣ
بيدار бедор
بيداربخت бедорбахт
بيداردل бедордил
بيدارمغز бедормағз
بيداری бедорӣ
بيدانش бедониш
بيدبرگ бедбарг
بيدبن бедбун
بی‌درد бедард
بی‌درمان бедармон
بيدرنگ бедаранг
بی‌درنگی бедарангӣ
بيدريغ бедареғ
بيدستان бедистон
بيدستگاه бедастгоҳ
بيدق байдақ
بيدگون бедгун
بيدل бедил
بيدماغ бедимоғ||бедамоғ
بيدمشك бедмушк
بيدود бедуд
بيدودمان бедудмон
بی‌دولت бедавлат
بی‌ديانت бедиёнат
بی‌ديت бедият
بی‌دين бедин
بيذق I, II байзақ I, II
بی‌ذوق безавқ
بير I бир I
بئر беър
بی‌رأفت бераъфат
بيرانه берона
بی‌راه бероҳ
بی‌راهی бероҳӣ
بی‌رحم бераҳм
بی‌رحمت бераҳмат
بی‌رحمی бераҳмӣ
بی‌رد берад

بيرسمی берасмӣ
بيرشد берашад
بيرق байрақ
بيرق‌بر байрақбар
بيرق‌دار байрақдор
بيرق‌ستان байрақситон
بيرق‌كش байрақкаш
بيرق‌نمای байрақнамой
بيرگی берагӣ
بيرم I, II байрам I, II
بی‌رنج беранҷ
بيرنگ беранг
بيرنگی берангӣ
بی‌رواجی беривоҷӣ
بيرون берун
بی‌رونق беравнақ
بی‌ره бераҳ
بی‌رهی бераҳӣ
بيرهی‌پو бераҳипӯ
بيزار безор
بی‌زاور безовар
بی‌زبان безабон
بی‌زر безар
بی‌زری безарӣ
بی‌زنهار||بی‌زينهار безинҳор
بی‌زيان безиён
بئس‌القرين беъсалқарин
بی‌سامان бесомон
بی‌سپاس бесипос
بيست I, II бист I, II
بی‌ستر бесатр
بيستگانی бистгонӣ
بيستون бесутун
بيسر бесар
بيسراك бесурок
بی‌سرانجام бесаранҷом
بی‌سرانجامی бесаранҷомӣ
بيسری бесарӣ
بی‌سكون бесукун
بی‌سكه бесикка
بی‌سلب бесалаб
بی‌سنگ бесанг
بيسو бесӯ
بی‌سوز бесӯз
بيش беш
بيشتر бештар

بی‌شفقت бешафақ(қ)ат
بی‌شمار||بی‌شمر бешумор||бешумар
بيشه беша
بی‌شهری бешаҳрӣ
بيشی бешӣ
بی‌صرفه бесарфа
بيضا I, II байзо I, II
بيضاء байзоъ
بيضه байза
بی‌ضيا безиё
بيطار байтор
بيطاقتی бетоқатӣ
بيع байъ
بی‌عاقبت беоқибат
بيعت байат
بی‌عدد беадад
بی‌عديل беадил
بيعمامگی беам(м)омагӣ
بی‌عمل беамал
بيع‌نامه байънома
بی‌عيار беиёр
بی‌عيب беайб
بيغار||بيغاره байғор||байғора
بی‌غش беғаш
بی‌غم беғам
بيغمی беғамӣ
بيغوله байғӯла, беғӯла
بيغوله‌نشين байғӯланишин, беғӯланишин
بی‌فرجام бефарҷом
بی‌فرزانه бефарзона
بی‌فرمان бефармон
بی‌فروز бефурӯз
بی‌فرهنگ бефарҳанг
بيقدر беқадр
بی‌قرار беқарор
بيقرين беқарин
بی‌قياس беқиёс
بی‌قيد беқайд
بی‌قيمت беқимат
بيكار бекор
بيكاروباری бекорубори
بيكران бекарон
بيكرانه бекарона

بیکس бекас
بیکسی бекасӣ
بی‌کله бекулаҳ
بی‌کمر бекамар
بی‌کنار беканор
بیگار бегор
بیگانگی бегонагӣ
بیگانه бегона
بیگانه‌خو(ی) бегонахӯ(й)
بیگانه‌وار бегонавор
بیگاه бегоҳ
بیگاهان бегоҳон
بی‌گزند бегазанд
بیگلربیگی бегларбегӣ
بیگوش бегӯш
بیگه бегаҳ
بیگهان бегаҳон
بیل бел
بیلاف белоф
بیلزن белзан
بیلک||بیله белак||байлак||бела
بیم бим
بیمار бемор
بیمارپرست беморпараст
بیمارخیز беморхез
بیماردار бемордор
بیمارسان беморсон
بیمارستان бемористон
بیمارغنج беморғанҷ
بیماری беморӣ
بیمال бемол
بیمایه бемоя
بی‌مثال бемисол
بی‌محابا бемуҳобо
بی‌محک бемаҳак
بی‌محل бемаҳал
بی‌مخلص бемахлас
بی‌مدار бемадор
بی‌مر бемар
بیمراد бемурод
بیمرادی бемуродӣ
بیمروت бемурувват
بیمروتی бемурувватӣ
بیم‌زده бимзада
بیمزه бемаза
بیمزه‌گی||بیمزگی бемазагӣ

بی‌معنی бемаънӣ
بی‌مغز бемағз
بیمقدار бемиқдор
بیمگاه||بیمگه бимгоҳ||бимгаҳ
بیم‌ناک бимнок
بی‌منت беминнат
بی‌مهر бемеҳр
بیمهری бемеҳрӣ
بین байн
بینا бино II
بینادل бинодил
بین‌الاضداد байналаздод
بین‌الجانبین байналҷонибайн
بین‌الارخان байнаррухон
بین‌العوام байналавом;
بین‌الفریقین байналфариқайн
بین‌الناس байнаннос
بین‌النهرین байнаннаҳрайн
بی‌نام беном
بینائی биноӣ
بین‌بین байн-байн
بی‌ندید бенадид
بی‌نسق бенасақ
بینش биниш
بی‌نشان бенишон
بی‌نشانی бенишонӣ
بینشور биништвар
بی‌نصیب бенасиб
بی‌نظم беназм
بی‌نظیر беназир
بی‌نمک бенамак
بی‌نمکی бенамакӣ
بی‌نمود бенамуд
بینندگی бинандагӣ
بیننده бинанда
بی‌نوا бенаво I, II
بی‌نوائی бенавоӣ I, II
بی‌نور бенур
بینه байна
بی‌نهایت бениҳоят
بینهما байнаҳумо
بینی бинӣ
بی‌نیاز бениёз
بی‌نیازی бениёзӣ
بینی‌کشک биникашак
بیواره бевора

بیواز бевоз
بیوت буют
بیوجه бевачҳ
بیور бевар
بیوراسپ беварасп
بیوزن бевазн
بیوسیدن баюсидан
بیوفا бевафо
بیوفائی бевафоӣ
بی‌وقار бевақор, бевиқор
بی‌وقت бевақт
بیوگ||بیوگان баюг||баюгон
بیوگانی баюгонӣ
بیوه бева
بیوه‌زن бевазан
بیهده беҳуда
بیهده‌خواری беҳудахорӣ
بیهده‌گرد беҳудагард
بیهده‌گو беҳудагӯ
بیهده‌گوئی беҳудагӯӣ
بی‌هش беҳуш
بی‌هشی беҳушӣ
بی‌همال беҳамол
بی‌همت беҳиммат
بی‌هنجاری беҳанҷорӣ
بی‌هنر беҳунар
بیهود беҳуд
بیهوده беҳуда
بیهوده‌خواری беҳудахорӣ
بیهوده‌گرد беҳудагард
بیهوده‌گو беҳудагӯ
بیهوده‌گوئی беҳудагӯӣ
بی‌هوش беҳӯш
بی‌هوشی беҳӯшӣ

پ

پا по
پاافزار поафзор
پاافشار поафшор
پانداز поандоз
پاورنجن поавранҷан
پاآهو пооҳу
پاباز побоз
پابازی побозӣ
پابجا побаҷо
پابرجا(ی) побарҷо(й)

پابرهنه побараҳна
پابرهنه‌گی побараҳнагӣ
پابست побаст
پابسته побаста
پابلند побаланд
پابند побанд
پابوس побӯс
پابوسی побӯсӣ
پاپوش попӯш
پاتابه потоба
پاتر потар
پاتیل||پاتیله||پاتله потил||потила
پاجفت почуфт
پاچک почак
پاچله почила
پاچنگ почанг
پاچه поча
پاچه‌پز почапаз
پاچیله почила
پاداش подош
پاداشن подошан
پادافراه подафроҳ
پادام подом
پادچی подачӣ
پادرگل подаргил
پادرهوا подарҳаво
پادزهر подзаҳр
پادشاه||پادشا подшоҳ||подшо
پادشاهانه подшоҳона
پادشاه‌زاده подшоҳзода
پادشاهی||پادشائی подшоҳӣ||подшоӣ
پادشه подшаҳ
پادشه‌پسر подшаҳписар
پادشهی подшаҳӣ
پادکانی подуконӣ
پادله подала
پادله‌پوش подалапӯш
پاده пода
پادهبان подабон
پاده‌چی подачӣ
پادیر подир
پار пор I, II
پاراو поров
پاردم пордум

پارس порс
پارسا порсо
پارسازاده порсозода
پارسایی порсой
پارسنگ порсанг
پارسی порсӣ
پارسی گو(ی) порсигӯ(й)
پارکاب порикоб
پارکابی порикобӣ
پارگین поргин
پارنج поранч
پاره пора I, II, III
پاره‌پار порапор
پاره‌خشت порахишт
پاره‌خوار порахор
پاره‌دوز порадӯз
پاره‌دوزی порадӯзӣ
پاره‌زن поразан
پاره گک||پاره کک порагак||поракак
پاری порӣ
پارین порин
پارینه порина
پازاچ||پازاج позоч||позоч
پازخ позах
پازند позанд
پازهر позаҳр
پاژخ пожах
پاژند пожанд
پاس пос
پاسار посор
پاسبان посбон
پاسبانی посбонӣ
پاستان постон
پاستانی постонӣ
پاسخ посух
پاسخ ده посухдеҳ
پاسخ سرای посухсарой
پاسخ گذار посухгузор
پاسخ گری посухгарӣ
پاسخ نیوش посухниюш||посухнийӯш
پاسدار посдор
پاسدارنده посдоранда
پاسنگ посанг
پاسوخته посӯхта

پاسیار посьёр
پاش пош
پاشان пошон
پاشانی пошонӣ
پاش پاش пош-пош
پاشکسته пошикаста
پاشنا пошно
پاشناخیز пошнохез
پاشنگ пошанг
پاشنه пошна
پاشنه‌خیز пошнахез
پاشنه کوب пошнакӯб
پاشیدن пошидан
پاشیده пошида
پاغند||پاغنده поғунд||поғунда
پاغوش поғӯш
پاک пок
پاکار покор
پاکاری покорӣ
پاک‌اندرون покандарун
پاکباز покбоз
پاک‌بازی покбозӣ
پاک‌بوم покбум
پاک‌بین покбин
پاک‌تن поктан
پاک‌جامه покҷома
پاک‌جرم покҷирм
پاک‌جیب покҷайб
پاک‌دامن покдоман
پاک‌دامنی покдоманӣ
پاک‌دل покдил
پاک‌دهان покдаҳон
پاک‌دیده покдида
پاک‌دین покдин
پاک‌رای покрой
پاک‌رگ покраг
پاک‌رو покрав
پاک‌زاد покзод
پاک‌زاده покзода
پاک‌سرشت поксиришт
پاک‌سا покушо
پاک‌ضمیر покзамир
پاک‌ضمیری покзамирӣ
پاک‌طینت поктинат
پاک‌فطرت покфитрат
پاک کردار поккирдор

پاک گوهر покгавҳар
پاک‌مرد покмард
پاک‌مغز покмағз
پاک‌مهر покмеҳр
پاک‌نژاد покнажод
پاک‌نژادی покнажодӣ
پاک‌نظر покназар
پاک‌نفس покнафас
پاک‌نهاد покниҳод
پاکوب покӯб
پاکوبی покӯбӣ
پاکی покӣ
پاکیزگی покизагӣ
پاکیزه покиза
پاکیزه‌اندام покизаандом
پاکیزه‌بوم покизабум
پاکیزه‌پاسخ покизапосух
پاکیزه‌پیکر покизапайкар
پاکیزه‌تخم покизатухм
پاکیزه‌تن покизатан
پاکیزه‌جان покизаҷон
پاکیزه‌چهر покизачеҳр
پاکیزه‌خوی покизахӯй
پاکیزه‌دامن покизадоман
پاکیزه‌دامنی покизадоманӣ
پاکیزه‌دل покизадил
پاکیزه‌دلی покизадилӣ
پاکیزه‌دهائی покизадаҳоӣ
پاکیزه‌دین покизадин
پاکیزه‌رای покизарой
پاکیزه‌رو покизарав
پاکیزه‌روی покизарӯй
پاکیزه‌روئی покизарӯӣ
پاکیزه‌سرشت покизасиришт
پاکیزه‌سیرت покизасират
پاکیزه‌طبع покизатабъ
پاکیزه‌طینت покизатинат
پاکیزه‌فراش покизафирош
پاکیزه‌قول покизақавл
پاکیزه گوی покизагӯй
پاکیزه گهر покизагуҳар
پاکیزه‌مغز покизамағз
پاکیزه‌نظر покизаназар
پاکیزه‌نفس покизанафс
پاکی‌فزای покифазой

پاگران погарон
پالا поло
پالایال полопол
پالاش полош
پالان полон
پالانگر полонгар
پالان گری полонгарӣ
پالانه полона
پالانی полонӣ
پالاون полован
پالاهنگ полоҳанг
پالای полой
پالای‌خواه полойхоҳ
پالایش полоиш
پالائیدن полоидан
پالغ полуғ
پالغز полағз
پالکانه полкона
پالکی полакӣ
پالگانه полгона
پالو полу
پالوانه полвона
پالودگی полудагӣ
پالودن полудан
پالوده полуда I, II
پالوده‌پز полудапаз
پالوده‌مغز полудамағз
پالونه полуна
پالهنگ полаҳанг, полҳанг
پالیدن полидан
پالیز полиз||полез
پالیزبان полизбон||полезбон
پالیزبانی полизбонӣ
پالیزگاه полизгоҳ
پالیک полик
پالیکانه поликона
پالیگانه полигона
پامال помол
پامس помас
پان пон
پان‌خورده понхӯрда
پانصد понсад
پانی понӣ
پانیذ||پانید пониз||понид
پاورق поварақ

پای пой
پایاب поёб
پای‌افزار пойафзор
پای‌افشار пойафшор
پای‌آگیش пойогеш
پایان поён
پایان‌بین поёнбин
پایان‌بینی поёнбинӣ
پای‌انداز пойандоз
پایان‌دان поёндон
پایان‌دانی поёндонӣ
پایان‌نشین поённишин
پایان‌نگر поённигар
پای‌آور пойовар
پای‌باز пойбоз
پای‌بازی пойбозӣ
پای‌باف пойбоф
پای‌برجا(ی) пойбарҷо(й)
پای‌بست пойбаст
پای‌بسته пойбаста
پای‌بند пойбанд
پای‌بوس пойбӯс
پای‌بوسی пойбӯсӣ
پای‌پش пойпаш
پاپوش пойпӯш
پای‌پیل пойпил
پای‌تابه пойтоба
پایتخت пойтахт
پای‌تک пойтак
پایچه пойча
پایچه‌پز пойчапаз
پای‌خست||پای‌خوست пойхаст
پایدار пойдор
پایداره пойдора
پایداری пойдорӣ
پای‌دام пойдом
پای‌دان пойдон
پای‌دراز пойдароз
پای‌رنج пойранҷ
پایز поиз
پایزان поизон
پایزگاه поизгоҳ
پایزن пойзан
پایزه поиза
پایژه поижа

پایستن поистан
پایسته поиста
پای‌سوخته пойсӯхта
پای‌شکسته пойшикаста
پایک пояк
پایکار пойкор
پای‌کاری пойкорӣ
پای‌کوب пойкӯб
پای‌کوبی пойкӯбӣ
پایگاه||پایگه пойгоҳ||пойгаҳ
پای‌گیر пойгир
پای‌لغز пойлағз
پای‌ماچان поймочон
پایمال поймол
پایمرد поймард
پایمردی поймардӣ
پایمزد поймузд
پایمزدی поймуздӣ
پایندان пояндон
پایندگی пояндагӣ
پاینده поянда
پایه поя
پایه‌افراز пояафроз
پایه پایه поя-поя
پایه‌گاه поягоҳ
پایه‌ور появар
پائیدن поидан
پاییز поиз
پاییزان поизон
پاییزگاه поизгоҳ
پایین поин
پایین‌پرست поинпараст
پایین‌پرستی поинпарастӣ
پایین‌طلب поинталаб
پایین‌گاه||پایین گه поингоҳ||поингаҳ
پایین‌نگر поиннигар
پپلس паплус
پت пат
پتر патар
پتفوز патфуз
پتک патак
پتک путк
پتک‌فروش патакфурӯш
پتواز патвоз

پته патта
پتیاره патьёра
پچ پچ пич-пич
پچکم пачкам||пичкам
پخ пах||пих
پخت пахт
پختگی пухтагӣ
پختن пухтан
پخت‌وپز пухтупаз
پخته пахта
پخته пухта
پخته‌جوش пухтаҷӯш
پخته‌خامی пухта-хомӣ
پخته‌خوار пухтахор
پخته‌رای пухтарой
پخته‌سازی пухтасозӣ
پخته‌سخن пухтасухан
پخته‌کار пухтакор
پخته‌کاری пухтакорӣ
پخته‌مغز пухтамағз
پخچ||پخج пахч||пахҷ
پخسان пахсон
پخسانیدن пахсонидан
پخسیدن пахсидан
پخش пахш
پخنو пахну
پداندر падандар
پدر падар||пидар
پدرام пидром
پدرامیدن пидромидан
پدرانه падарона
پدرخته падрахта
پدرخواند падархонд
پدرخوانده падархонда
پدرداده падардода
پدرزن падарзан
پدرعروس падарарӯс
پدرفرزندی падарфарзандӣ
پدرکش падаркуш
پدرکشته падаркушта
پدرمادر падармодар
پدرمرده падармурда
پدرود падруд||пидруд
پدرودن падрудан
پدری падарӣ
پدواز падвоз

پده пада
پده пуда
پدید падид
پدیدار падидор
پذرفت пазруфт||пизруфт
پذرفتگار пазруфтгор||пизруфтгор
پذرفتگاری пазруфтгорӣ||пизруфтгорӣ
پذرفتن пазруфтан||пизруфтан
پذرفتنی пазруфтанӣ||пизруфтанӣ
پذرفته пазруфта||пизруфта
پذیرا пазиро
پذیرش пазириш
پذیرفت пазируфт
پذیرفتار пазируфтор
پذیرفتاری пазируфторӣ
پذیرفتگاری пазируфтгорӣ
پذیرفتن пазируфтан
پذیرفتنی пазируфтанӣ
پذیرفته пазируфта
پذیره пазира
پر пар I, II, III, IV
پر парр
پر пур I
پرآب пуроб
پرآتش пуроташ
پراختلال пурихтилол
پرآزار пурозор
پرآزر пурозар
پرآزرم пурозарм
پرآژنگ пурожанг
پرآشوب пурошӯб
پراشیدن парошидан
پرافسانه пурафсона
پرافسون пурафсун
پرافشان парафшон
پرافشانی парафшонӣ
پراکل пурукул
پراکندگی парокандагӣ
پراکندن парокандан
پراکنده пароканда
پراکنده‌احوال парокандааҳвол
پراکنده‌خاطر парокандахотир
پراکنده‌دل парокандадил

پراکنده‌روز парокандарӯз
پراکنده‌گوی парокандагӯй
پراکوه парокӯҳ
پراگندن парогандан
پراگنده пароганда
پرالک паролак
پرالم пуралам
پرامل пурамал
پران паррон
پرانجوخ пуранҷуҳ
پرانداخ парандох
پراندوه пурандӯҳ
پراندیشه пурандеша
پرآواز пуровоз
پرآوازه пуровоза
پرآور паровар
پرآهو пуроҳу
پرباد пурбод
پرباده пурбода
پربار пурбор
پرباری пурборӣ
پربر пурбар
پربیم пурбим
پرپای парпой
پرپره парпара
پرپهن парпаҳан
پرپیچ пурпеч
پرت парт
پرتاب партоб / пуртоб
پرتابی партобӣ
پرتابیدن партобидан
پرتافتن партофтан
پرتب пуртаб
پرتو партав
پرتوافگن||پرتوافکن партавафган||партавафкан
پرجگر пурҷигар
پرجگری пурҷигарӣ
پرجوش пурҷӯш
پرچم парчам
پرچمین пурчамин
پرچه парча
پرچین парчин / пурчин
پرحدث пурҳадас

پرحذر пурҳазар
پرحرج пурҳараҷ
پرحشم пурҳашам
پرخار пурхор I
پرخاش пархош
پرخاشاک пурхошок
پرخاش‌جوی пархошҷӯй
پرخاش‌خر пархошхар
پرخاش‌دیده пархошдида
پرخاش‌ساز пархошсоз
پرخاش‌کیش пархошкеш
پرخاش‌گاه||پرخاشگه пархошгоҳ||пархошгаҳ
پرخراش пурхарош
پرخرد пурхирад
پرخم пурхам
پرخمار пурхумор
پرخواب пурхоб
پرخوار пурхор II
پرخون пурхун
پرداخت пардохт
پرداختن пардохтан
پرداز пардоз
پردازگر пардозгар
پرداغ пурдоғ
پردان пурдон
پردانش пурдониш
پردانی пурдонӣ
پردخت пардахт
پردختن пардахтан
پردخته пардахта
پردر пурдур(р)
پردرد пурдард
پردک пардак
پردگی пардагӣ
پردل пурдил
پردلی пурдилӣ
پردود пурдуд
پرده парда I, II
پرده‌پوش пардапӯш
پرده‌پوشانه пардапӯшона
پرده‌پوشی пардапӯшӣ
پرده‌دار пардадор
پرده‌داری пардадорӣ
پرده‌در пардадар
پرده‌دری пардадарӣ

پرده‌دریده пардадарида
پرده‌دوز пардадӯз
پرده‌ربا пардарабо
پرده‌ساز пардасоз
پرده‌سرا(ی) пардасаро(й) I, II
پرده‌سوز пардасӯз
پرده‌شکاف пардашикоф
پرده‌شناس пардашинос
پرده‌کش пардакаш
پرده‌کشا пардакушо
پرده‌گاه пардагоҳ
پرده‌گر пардагар
پرده‌گلیم пардагилем
پرده‌نشین парданишин
پرده‌نشینی парданишинӣ
پررقم пуррақам
پررنگ пурранг
پرریخته паррехта
پرز пурз
پرزبان пурзабон
پرزبانی пурзабонӣ
پرزر пурзар
پرزور пурзӯр
پرزین пурзин
پرژاله пуржола
پرسان пурсон
پرستار парастор
پرستاری парасторӣ
پرستش парастиш
پرستشخانه парастишхона
پرستش‌کده парастишкада
پرستشگر парастишгар
پرستشگری парастишгарӣ
پرستشگه парастишгаҳ
پرستنده парастанда
پرستو парасту
پرستوه пурсутӯҳ
پرسته параста
پرستیدن парастидан
پرسش пурсиш
پرسنان пурсинон
پرسوخته парсӯхта
پرسوز пурсӯз
پرسیدن пурсидан
پرسیم пурсим
پرشتاب пуршитоб

پرشر пуршар
پرشراب пуршароб
پرشرار(ه) пуршарор(а)
پرشرر пуршарар
پرشفق пуршафақ
پرشکر пуршак(к)ар
پرشکست пуршикаст
پرشکسته паршикаста
پرشکن пуршикан
پرشکوه пуршукӯҳ
پرشور пуршӯр
پرصدا пурсадо
پرصریح пурсареҳ
پرصنایع пурсаноеъ
پرصور пурсувар
پرصورت пурсурат
پرطرب пуртараб
پرظاهر пурзоҳир
پرعجب пураҷаб||пуръаҷаб
پرعربده пурарбада||пуръарбада
پرغریو пурғирев
پرغم пурғам
پرغونه парғуна
پرفتن пурфитан
پرفتنه пурфитна
پرفتوح пурфутӯҳ
پرفریب пурфиреб
پرفزع пурфазаъ
پرفسوس пурфусус
پرفسون пурфусун
پرفشان парфишон
پرفشانی парфишонӣ
پرفن пурфан
پرکار пуркор
پرکاله паркола
پرکلخج пуркалахҷ
پرکلوخ пуркулӯх
پرکم паркам
پرکنده парканда I, II
پرگار паргор
پرگارزن паргорзан
پرگاری паргорӣ
پرگال паргол
پرگاله паргола
پرگر паргар
پرگرد пургард

پرگره пургирех
پرگس||پرگست паргас||паргаст
پرگسسته паргусаста
پرگفتگو(ی) пургуфтугӯ(й)
پرگل пургил | пургул
پرگنده парганда
پرگوهر пургавҳар
پرگهر пургуҳар
پرلعل пурлаъл
پرماس пармос
پرماسیدن пармосидан
پرمایه пурмоя
پرمخیدن пармахидан
پرمخیده пармахида
پرمدعا пурмуддао
پرملال пурмалол
پرمنش пурманиш
پرمه парма
پرن паран
پرنا парано||парно
پرناله пурнола
پرند паранд
پرندا пурнидо
پرندآور парандовар
پرندبافی парандбофӣ
پرندک парандак
پرندوش парандӯш
پرندوشین парандӯшин
پرنده пар(р)анда
پرنشئه пурнашъа
پرنعیم пурнаим
پرنقش пурнақш
پرنگار пурнигор
پرنم пурнам
پرنمک пурнамак
پرنور пурнур
پرنوش пурнӯш
پرنوف пурнӯф
پرنون парнун
پرنهیب пурниҳеб
پرنیاز пурниёз
پرنیان парниён
پرنیان‌پوش парниёнпӯш
پرنیانی парниёнӣ
پرنیخ‌سنگ парнихсанг

پرو парв
پروا парво
پروار парвор
پرواره парвора
پرواری парворӣ
پرواز парвоз
پروازگاه парвозгоҳ
پروازه парвоза I, II
پروازی парвозӣ
پرواس парвос
پرواسیدن парвосидан
پروانچه парвонча
پروانچی парвоначӣ
پروانک парвонак
پروانگی парвонагӣ I, II
پروانه парвона I, II
پروانه‌ده парвонадеҳ
پروانه‌سان парвонасон
پروانه‌صفت парвонасифат
پرورد парвард
پروردگار парвард(и)гор
پروردن парвардан
پرورده парварда
پرورش парвариш
پرورش‌گاه парваришгоҳ
پرورنده парваранда
پروره парвара
پروریدن парваридан
پروریده парварида
پروز парваз
پروسخ пурвасах
پروند парванд
پرونده парванда
پروه парва
پروهان парваҳон
پرویزن парвезан
پروین парвин
پره парра
پرهنر пурҳунар
پرهون парҳун
پرهیز парҳез
پرهیزانه парҳезона
پرهیزگار парҳезгор
پرهیزگاری парҳезгорӣ
پرهیزیدن парҳезидан

پری парӣ I, II | пурӣ||пуррӣ
پری‌افسای париафсой
پری‌اندام париандом
پری‌بند парибанд
پری‌پیکر парипайкар
پری‌چهر паричеҳр
پری‌چهره паричеҳра
پری‌خانه парихона
پری‌خوان парихон
پری‌خوانی парихонӣ
پری‌دار паридор
پری‌دخت паридухт
پریدن пар(р)идан
پریر парер||парир
پری‌رخ парирух
پری‌رخسار парирухсор
پری‌رخساره парирухсора
پری‌رو(ی) парирӯ(й)
پریز парез
پریزاد||پری‌زاده паризод||паризода
پری‌زده паризада
پری‌زده‌وار паризадавор
پری‌سای парисой
پریش пареш
پریشان парешон
پریشان‌احوال парешонаҳвол
پریشان‌حال парешонҳол
پریشان‌حالت парешонҳолат
پریشان‌حالی парешонҳолӣ
پریشان‌خاطر парешонхотир
پریشان‌خاطری парешонхотирӣ
پریشان‌دل парешондил
پریشان‌دماغ парешондимоғ
پریشان‌رأی парешонраъй
پریشان‌رائی парешонраъй
پریشان‌روزگار парешонрӯзгор
پریشان‌سفر парешонсафар
پریشان‌سیر парешонсайр
پریشان‌کار парешонкор
پریشان گرد парешонгард
پریشان‌نظر парешонназар
پریشان‌نفس парешоннафас
پریشان‌نگاه парешоннигоҳ
پریشانی парешонӣ

پری‌شمائل паришамоил
پریشیدن парешидан
پری‌صورت парисурат
پری‌نژاد паринажод
پری‌وار паривор
پری‌وش париваш
پزاندن пазондан
پزاننده пазонанда
پزانیدن пазонидан
پزشک пизишк
پزشکی пизишкӣ
پزیدن пазидан
پژ паж
پژاگن пажогин||пажоган
پژاوند пажованд
پژپژ пуж-пуж
پژمان пажмон||пижмон||пужмон
پژمان‌حال пажмонҳол
پژمانی пажмонӣ
پژمردگی пажмурдагӣ
پژمردن пажмурдан
پژمرده пажмурда
پژمریدن пажмуридан
پژمریده пажмурида
پژن пажан
پژند пажанд
پژول пажул
پژولاندن пажӯлондан||пижӯлондан
پژولانیدن пажӯлонидан||пижӯлонидан
پژولیدن пажӯлидан||пижӯлидан
پژولیده пажӯлида||пижӯлида
پژوهش пажӯҳиш||пижӯҳиш
پژوهندگی пажӯҳандагӣ||пижӯҳандагӣ
پژوهنده пажӯҳанда||пижӯҳанда
پژوهیدن пажӯҳидан||пижӯҳидан
پژوهیده пажӯҳида||пижӯҳида
پژوین пажвин
پژهش пажҳиш

پس пас / пус
پسادست пасодаст
پس‌انداز пасандоз
پس‌اندیش пасандеш
پساوند пасованд
پساویدن пасовидан
پست паст / пист
پستان пистон
پست‌بالا пастболо
پست‌فطرت пастфитрат
پستگانی пастгонӣ
پسته писта / пуста
پسته‌دهان пистадаҳон
پسته‌لب писталаб
پست‌همت пастҳиммат
پسته‌مغز пистамағз
پستی пастӣ
پس‌خیز пасхез
پسر писар / пусар
پسراندر писарандар
پس‌روی пасравӣ
پسرزاده писарзода
پسرعم писарам(м) / писаръам
پسرگیر писаргир
پسری писарӣ
پسرینه писарина
پس‌کوچه паскӯча
پسند пасанд / писанд
پسندر пусандар
پسنده писанда
پسندیدن пасандидан / писандидан
پسندیده пасандида / писандида
پسندیده‌خوی писандидахӯй
پسندیده‌رای писандидарой
پسندیده‌سیر писандидасияр
پسندیده‌طبع писандидатабъ
پسندیده‌فکر писандидафикр
پسندیده‌کار писандидакор
پسندیده‌کیش писандидакеш
پسندیده‌گوی писандидагӯй
پسندیده‌گی писандидагӣ
پسیچ пасиҷ
پسیچیدن пасиҷидан
پسیچ пасиҷ||пасеҷ
پسیچیدن пасиҷидан||пасеҷидан
پسین пасин
پسینان пасинон
پسین‌گاه пасингоҳ
پسینه пасина
پسینیان пасиниён
پش паш
پشت пушт
پشتاپشت пуштопушт
پشتاره пуштора
پشت‌بان пуштбон
پشت‌ریش пуштреш
پشت‌کوز пушткӯз
پشت‌گرم пуштгарм
پشت‌گرمی пуштгармӣ
پشتلنگ пушталанг
پشتواره пуштвора
پشتوان пуштвон
پشته пушта
پشته‌پشته пушта-пушта
پشتی пуштӣ
پشتیبان пуштибон
پشتیوانی пуштивонӣ
پشک пашк / пушк||пишк / пушак
پشگل||پشکل пишгил||пишкил
پشلنگ пушланг
پشم пашм
پشماق пашмоқ
پشم‌آگند пашмоганд
پشمک пашмак
پشمین пашмин
پشمین‌خانه пашминхона
پشمینه пашмина
پشمینه‌پوش пашминапӯш
پشنجیدن пашанҷидан
پشنگ пашанг
پشولیده пашӯлида
پشه пашша
پشه‌خانه пашшахона
پشه‌خورد||پشه‌خورده пашшахӯрд||пашшахӯрда
پشیز пашиз||пашез
پشیزه пашиза
پشیمان пашимон / пушаймон
پشیمانی пушаймонӣ
پغاز пағоз
پغنه пағна
پف пуф
پک пак I, II
پکند паканд
پکنه пакана||пакна
پکنی пакнӣ
پکه пукка
پگاه пагоҳ
پگاه‌تر пагоҳтар
پگاه‌خیز пагоҳхез
پگاه‌خیزی пагоҳхезӣ
پگاهی пагоҳӣ
پگه пагаҳ
پگه‌خیز пагаҳхез
پگه‌خیزی пагаҳхезӣ
پل пал I, II / пул / пил II
پلارک палорак
پلارک‌خور палоракхӯр
پلاس палос
پلاس‌پوش палоспӯш
پلاسین палосин
پلالک палолак
پلالک‌تیغ палолактеғ
پلپل пилпил
پلتار палтор
پلتر палтар
پلخ палах
پلشت пилишт||палашт
پلغده палағда
پلک пилк
پلنگ паланг
پلنگ‌افکن палангафкан
پلنگ‌مش||پلنگ‌مشک палангмуш(к)
پلنگی‌پوش палангипӯш
پلنگین палангин
پلنگینه палангина
پلنگینه‌پوش палангинапӯш
پلو палав
پلومست палавмаст
پلویدن палавидан
پله пала I, II / палла
پلید палид
پلیدی палидӣ
پنام паном
پناه паноҳ
پناهنده паноҳанда
پناهیدن паноҳидан
پنبه пунба||панба
پنبه‌بز пунбабаз
پنبه‌دانه пунбадона
پنبه‌زار пунбазор
پنبه‌زن пунбазан
پنبه‌صفت пунбасифат
پنبه‌وز пунбаваз
پنج панҷ
پنجاه панҷоҳ
پنجاهه панҷоҳа
پنج‌پا панҷпо
پنج‌پایک панҷпояк
پنج‌پایه панҷпоя
پنجروزه панҷрӯза
پنجره панҷара
پنجشنبه панҷшанба
پنجگانه панҷгона
پنجم панҷум||панҷӯм
پنج‌نوش панҷнӯш
پنج‌وقتی панҷвақтӣ
پنجه панҷа / панҷаҳ
پنجهزاری панҷҳазорӣ
پنجه‌ساله панҷаҳсола
پنجه‌گیر панҷагир
پنجه‌گیری панҷагирӣ
پنچه пунча
پنچه‌بند пунчабанд
پند панд I, II
پندار пиндор
پنداشت пиндошт
پنداشتن пиндоштан

پندپذیر пандпазир
پندتوز пандтӯз
پندجو(ی) пандҷӯ(й)
پندگو(ی) пандгӯ(й)
پندگوئی пандгӯӣ
پندمند пандманд
پندنامه панднома
پنگان пингон
پنه панах
پنهان пинҳон
پنهان‌پژوه пинҳонпижӯҳ
پنهانی пинҳонӣ
پنیر панир
پنیرآب панироб
پنیرمایه панирмоя
پو пӯ
پوب||پوپ пӯб||пӯп
پوپک пӯпак
پوپو пӯпу||пупу
پوت пут I, II
پوچ пуч
پوچ‌مغز пучмағз
پوچ‌مغزی пучмағзӣ
پود пуд I, II
پوده пӯда
پور пур II
پوز пӯз
پوزبند пӯзбанд
پوزش пӯзиш
پوزش‌پذیر пӯзишпазир
پوزش‌ساز пӯзишсоз
پوژ пӯж
پوست пуст
پوست‌پاره пӯстпора
پوست‌کنده пӯстканда
پوست‌لخت пӯстлахт
پوستین пӯстин
پوستین‌پیرای пӯстинперой
پوستین‌دوز пӯстиндӯз
پوستین‌دوزی пӯстиндӯзӣ
پوسیدن пӯсидан
پوش пӯш
پوشاندن||پوشانیدن пӯшон(и)дан
پوشش пӯшиш
پوشک пушак

پوشیدگی пӯшидагӣ
پوشیدن пӯшидан
پوشیدنی пӯшиданӣ
پوشیده пӯшида
پوشیده‌چشم пӯшидачашм
پوشیده‌چهر пӯшидачеҳр
پوشیده‌حال пӯшидаҳол
پوشیده‌راز пӯшидароз
پوشیده‌رازی пӯшидарозӣ
پوشیده‌رخ||پوشیده‌رو(ی) пӯшидарух||пӯшидарӯ(й)
پوک пук I, II; пӯк
پول пул I, II
پولاد пӯлод
پولادپوش пӯлодпӯш
پولادخای пӯлодхой
پولاددرع пӯлоддиръ
پولاددست пӯлоддаст
پولادرگ пӯлодраг
پولادسای пӯлодсой
پولادسم пӯлодсум
پولادسنج пӯлодсанҷ
پولادگر пӯлодгар
پولادمیخ пӯлодмех
پولادنعل пӯлоднаъл
پوله пӯла
پویان пӯён
پوی‌پوی пӯй-пӯй
پوینده пӯянда
پوینده‌راه пӯяндароҳ
پویه пӯя
پوئیدن пӯидан
په пеҳ
په‌په паҳ-паҳ
پهر паҳр
پهره паҳра
پهره‌دار паҳрадор
پهلو паҳлав; паҳлу||паҳлӯ
پهلوان паҳлавон
پهلوان‌بچه паҳлавонбача
پهلوان‌زاده паҳлавонзода
پهلوانی паҳлавонӣ
پهلودار паҳлудор
پهلوزن паҳлузан

پهلوسای паҳлусой
پهلوشکاف паҳлушикоф
پهلونشین паҳлунишин
پهلوی паҳлавӣ
پهلوی‌کیش паҳлавикеш
پهن паҳан; паҳн
پهنا паҳно
پهنانه паҳнона
پهناور паҳновар
پهند паҳанд
پهن‌دوش паҳндӯш
پهن‌سینه паҳнсина
پهن‌شانه паҳншона
پهن‌گشته паҳнгашта
پهن‌گوش паҳнгӯш
پهنه паҳна I, II
پی пай I, II, III; пӣ
پیاب паёб
پیابه пиёба
پیاپی паёпай
پیادگی пиёдагӣ
پیاده пиёда
پیاز пиёз
پیازکی пиёзакӣ
پیازی пиёзӣ
پیاله пиёла
پیاله‌پیما пиёлапаймо
پیاله‌دار пиёладор
پیاله‌کش пиёлакаш
پیاله‌گردان пиёлагардон
پیاله‌نوش пиёланӯш
پیام паём
پیام‌آور паёмовар
پیامبر паёмбар
پیامبری паёмбарӣ I, II
پیام‌گزار паёмгузор
پیام‌گزاری паёмгузорӣ
پی‌پاره пайпора
پیچ печ
پیچاپیچ печопеч
پیچاک печок
پیچان печон
پیچ‌پیچی печ-печӣ
پیچش печиш

پیچک печак
پیچ‌وتاب печутоб
پیچه печа||пича
پیچه‌بند печабанд||пичабанд
پیچیدن печидан
پیچیده‌دست печидадаст
پیخال пехол||пайхол
پیختن пехтан
پی‌خجسته пайхуҷаста
پیخست пайхаст
پیخستن пайхастан
پیدا пайдо
پیداور пайдовар
پیداوسی пайдовасӣ
پیدائی пайдоӣ
پیر пир
پیرا перо||пиро
پیرار перор
پیرارین перорин
پیراستگی перостагӣ
پیراستن перостан||пиростан
پیراسته пероста||пироста
پیرافشانی пирафшонӣ
پیرامن||پیرامون пероман||перомун
پیرانسر пиронсар
پیرانه пирона
پیرانه‌سر пиронасар
پیراهان пироҳон
پیراهن пероҳан||пироҳан
پیرای перой||пирой
پیرایش пероиш
پیرایه пероя||пироя
پیرایه‌بند пероябанд
پیرایه‌پوش перояпӯш
پیرایه‌ده пероядеҳ
پیرایه‌سنج пероясанҷ
پیرایه‌گر пероягар
پیربانو(ی) пирбону(й)
پیرخر пирхар
پیرزال пиразол
پیرزن пирзан
پیرسر пирсар
پیرک пирак
پیرمام пирмом
پیرمرد пирмард

پیرو пайрав / пиру
پیروز перӯз||пирӯз
پیروزاختر пирӯзахтар
پیروزبخت пирӯзбахт
پیروزبختی пирӯзбахтӣ
پیروزجنگ пирӯзҷанг
پیروزجنگی пирӯзҷангӣ
پیروزرزم пирӯзразм
پیروزروز пирӯзрӯз
پیروزگر пирӯзгар
پیروزمند пирӯзманд
پیروزه пирӯза
پیروزه‌تخت пирӯзатахт
پیروزه‌چادر пирӯзачодар
پیروزه‌رنگ пирӯзаранг
پیروزه‌طشت пирӯзаташт
پیروزه‌کاخ пирӯзакох
پیروزه‌گون пирӯзагун
پیروزموطا *пирӯзавито*
پیروزی пирӯзӣ||перӯзӣ
پیروی пайравӣ
پیره пира
پیره‌زال пиразол
پیره‌زن пиразан
پیرمسر пирасар
پیرهن пераҳан||пираҳан
پیرهن‌پوش пераҳанпӯш
پیرهن‌چاک пераҳанчок||пираҳанчок
پیرهن‌گلگون пираҳангулгун
پیری пирӣ
پیرینی пиринӣ
پیس пес
پی‌سپار пайсипор
پی‌سپاری пайсипорӣ
پی‌سپر пайсипар
پی‌سپری пайсипарӣ
پی‌سفید пайсафед
پی‌سکون пайсукун
پی‌سوده пайсуда
پیسه пайса / песа
پیش пеш
پیشاب пешоб
پیشاپیش пешопеш
پیشادست пешодаст
پیشار пешор
پیش‌افتاد пешафтод
پیشان пешон I, II
پیشانی пешонӣ
پیشانی‌کشاده пешоникушода
پیش‌آهنگ пешоҳанг
پیش‌ایوان пешайвон
پیش‌باز пешбоз
پیش‌بین пешбин
پیش‌بینی *пешбинӣ*
پیش‌پاره пешпора
پیش‌پیرا пешперо
پیش‌جنگ пешҷанг
پیش‌خان пешхон I
پیش‌خانه пешхона
پیش‌خدمت пешхидмат
پیش‌خوان *пешхон II*
پیش‌خورد пешхӯрд
پیش‌خیز *пешхез*
پیش‌داد пешдод
پیش‌دامن пешдоман
پیش‌دست пешдаст
پیش‌دستی пешдастӣ
پیش‌دندان пешдандон
پیش‌رس пешрас
پیش‌رو пешрав
پیش‌طاق пештоқ
پیش‌عهد пешаҳд||пешъаҳд
پیش‌قبض||پیش‌قبضه пешқабз||пешқабза
پیشکار пешкор
پیشکاره пешкора
پیشکس пешкаш
پیشگاه пешгоҳ
پیشگوی пешгӯй
پیشگویی пешгӯӣ
پیشگه пешгаҳ
پیش‌مصرع пешмисраъ
پیشنهاد пешниҳод
پیشوا пешво
پیشواز пешвоз
پیشوایی пешвоӣ
پیشه пеша
پیشه‌ور пешавар
پیشی пешӣ
پیشیار пешёр
پیشین пешин
پیشین‌گاه пешингоҳ
پیشین‌گاهان пешингоҳон
پیشین‌گه пешингаҳ
پیشین‌گهان пешингаҳон
دستینه пешина
پیشینیان пешиниён
پیغاره пайғора
پیغاله пайғола
پیغام пайғом
پی‌غلط пайғалат
پیغمبر пайғамбар
پیغمبری пайғамбарӣ
پیغو пайғу
پیغوله пайғӯла
پیغوله‌نشین пайғӯланишин
پیغونژاد пайғунажод
پیغوی пайғавӣ
پی‌فراخ *пайфарох*
پی‌فراخی пайфарохӣ
پیک пайк
پیکار пайкор
پیکارپرست пайкорпараст
پیکان пайкон
پیکان‌خورده пайконхӯрда
پیکان‌ریز пайконрез
پیکان‌زن пайконзан
پیکان‌کشای пайконкушой
پیکان‌گر пайконгар
پیکانه‌سم пайконасум
پیکانی пайконӣ
پیکر пайкар
پیکردرفش пайкардирафш
پیکندن пайкандан
پیگار пайгор
پیل пил I
پیل‌افکن||پیل‌افگن пилафкан||пилафган
پیلبار пилбор
پیل‌بالا пилболо
پیلبان пилбон
پیلبند пилбанд
پیل‌پا(ی) пилпо(й)
پیل‌پیکر пилпайкар
پیلتن пилтан
پیلته пилта
پیلته‌پیچ *пилтапеч*
پیل‌دندان пилдандон
پیل‌زور пилзӯр
پیلسته пиласта
پیل‌شکار пилшикор
پیلغوش пилғӯш
پیل‌گوش пилгӯш
پیل‌نشین *пилнишин*
پیلوار *пилвор*
پیله пила
پیله‌ور пилавар
پیمان паймон
پیمان‌ده паймондеҳ
پیمان‌شکن паймоншикан
پیمان‌شکنی паймоншиканӣ
پیمان‌گسل паймонгусил
پیمانه паймона
پیمانه‌شکن паймонашикан
پیمانه‌کش паймонакаш
پیمانه‌کشی паймонакашӣ
پیمانه‌گسار паймонагусор
پیمایش *паймоиш*
پیمبر паямбар
پیمبری паямбарӣ
پیمودن паймудан
پیموده паймуда
پینک пинак
پینکی пинакӣ
پینو пину
پینه пина
پینه‌بسته пинабаста
پینه‌دوز пинадӯз
پیو пайӯ
پیوست пайваст
پیوستگی пайвастагӣ
پیوستن пайвастан
پیوسته пайваста
پیوسیدن паюсидан||пуюсидан
پیوگانی паюгонӣ
پیوند пайванд
پیونددار пайванддор
پیوندگر пайвандгар
پیوندگری пайвандгарӣ
پیوندی пайвандӣ

پیه пиҳ / пийҳ
پیه‌آبه пеҳоба
پیهودن пайҳудан

ت

تا то I, II, III
تاب тоб I, II, III
تابان тобон
تابخانه тобхона
تابدار тобдор I, II
تابستان тобистон
تابش тобиш
تابع тобеъ I
تابعیت тобеият
تابناک тобнок
تابوت тобут
تابه тоба
تأبید таъбид I
تابیدن тобидан I, II, III
تاپاک топок
تاپو топу
تاتار тотор
تاتوره тотура I, II
تاتوله тотула
تأثر таассур I
تأثیر таъсир I
تاج тоҷ
تاج‌بخش тоҷбахш
تاج‌خواه тоҷхоҳ
تاجدار тоҷдор
تاجر тоҷир
تاجور тоҷвар
تاجیک тоҷик
تأجیل таъҷил I
تاخ тох
تاخت тохт
تاختن тохтан
تاخت‌وتاز тохтутоз
تأخیر таъхир
تأدیب таъдиб
تأدیه таъдия
تار тор I, II, III
تاراج тороҷ
تاراج‌دیده тороҷдида
تارتار тор-тор
تارتن тортан
تارتنک тортанак
تارتور тортӯр
تارک торак / торик II
تارم торам||торум
تاروتور торутӯр
تارومار торумор
تاره тора
تاری торӣ I
تاریخ таърих
تاریک торик I
تاریکی торикӣ
تاز тоз
تازاندن тозондан
تازانه тозона
تازانیدن тозонидан
تازگی тозагӣ
تازنده тозанда
تازوباز тозубоз
تازه тоза
تازه‌امید тозаум(м)ед
تازه‌بر тозабар
تازه‌دار тозадор
تازه‌دل тозадил
تازه‌رو тозарӯ
تازه‌کاری тозакорӣ
تازی тозӣ
تازیان тозиён
تازیانه тозиёна
تازیدن тозидан
تازیک тозик
تازی‌نژاد тозинижод
تاژ тож
تاژیک тожик
تاس тос III, IV
تأسف таассуф I
تاسه тоса
تأسیس таъсис
تاشک тошак I, II||тошук I, II
تاغ тоғ
تافتن тофтан I, II, III
تاک ток
تأکید таъкид
تال тол
تالاب толоб
تالان толон
تألف тааллуф
تألم тааллум I
تالواسه толвоса
تال‌ومال толумол
تألیف таълиф I
تام том(м)
تأمل тааммул I
تأملات тааммулот
تامه том(м)а
تأمین таъмин
تانول тонул
تأنی тааннӣ
تأنیث таънис I
تأنیس таънис II
تاو тов
تاواتاو товотов
تاوان товон
تاول товал
تاوه това
تاویدن товидан
تأویل таъвил I
تاه тоҳ
تأهل тааҳҳул
تائب||تایب тоиб
تأیید таъйид
تب таб
تبادر табодур
تبار табор I
تبارزه табориза
تبارک таборак
تباشیر табошир
تباعد табоуд
تبانچه табонча
تباه табоҳ
تباه‌کار табоҳкор
تباه‌کاری табоҳкорӣ
تباهی табоҳӣ
تباین табоюн
تبت таббат
تبجج табаҷҷуҳ
تبجیل табҷил
تبخال||تبخاله табхол||табхола
تبخانه табхона
تبختر табахтур
تبخیر табхир
تبدل табаддул
تبدیل табдил
تبذیر табзир
تبر табар
تبرا табарро
تبرخون табархун
تبرزد табарзад
تبرزدآمیز табарзадомез
تبرزن табарзан
تبرزه табарза
تبرزین табарзин
تبرع табаррӯъ
تبرک табаррук
تبرکات табаррукот
تبری табаррӣ
تبرید табрид
تبریک табрик
تب‌زده табзада
تبست табаст
تبسط табассут
تبسم табассум
تبش табиш
تبشیر табшир
تبصبص табасбус
تبع табаъ
تبعه табаа
تبعیت табаи(й)ят
تبقیه табқия
تبک табк||табак
تبک‌پوش табкпӯш||табакпӯш
تب‌لرزه табларза
تبلیغ таблиғ
تبنک табанак||табанк
تبنگ табанг
تبنگو табангу
تبنگه табанга
تبنی табаннӣ
تبوراک табурок
تبوک табук
تبه табаҳ
تبه‌کار табаҳкор
تبه‌کاری табаҳкорӣ
تبهی табаҳӣ
تب‌یازه табъёза
تبیان тибьён

تبیر||تبیره табир||табира
تبیره‌زن табиразан
تبین табайюн
تبیین табьин
تپ тап
تپاک тапок
تپانچه тап(п)онча
تپش тапиш
تپیدن тапидан
تتار татор
تتاری таторӣ
تتبع татаббӯъ
تتر татар
تتری татрӣ||тутрӣ
تتق тутуқ
تتماج тутмоч
تتمه татимма
تتمیم татмим
تثبت тасаббут
تثبیت тасбит
تثقیل I тасқил I
تثلیث таслис
تثمیر тасмир
تجاذب таҷозуб
تجارب таҷориб
تجارت тиҷорат
تجانس таҷонус
تجاوز таҷовуз
تجاهر таҷоҳур
تجاهل таҷоҳул
تجاهل العارف таҷоҳулулориф
تجبر таҷаббур
تجدد таҷаддуд
تجدید таҷдид
تجر таҷар
تجرب таҷарруб
تجربه||تجربت таҷриба||таҷрибат
تجرد таҷаррууд
تجرع таҷаррӯъ
تجرید таҷрид
تجزیه таҷзия
تجسس таҷассус
تجسم таҷассум
تجشم таҷашшум
تجلا таҷалло

تجلد таҷаллуд
تجلی таҷаллӣ
تجلیل таҷлил
تجمش таҷаммуш
تجمع таҷаммӯъ
تجمل таҷаммул
تجملات таҷаммулот
تجنب таҷаннуб
تجنیس таҷнис
تجوع таҷаввӯъ
تجوید таҷвид
تجویز таҷвиз
تجویف таҷвиф
تجهز таҷаҳҳуз
تجهیز таҷҳиз
تحاشی таҳошӣ
تحائف таҳоиф
تحت таҳт
تحت‌التراب таҳтуттуроб
تحت‌الثری||تحت‌الثرا таҳтуссаро
تحت‌الحنک таҳтулҳанак
تحت‌الشعاع таҳтушшуоъ
تحت‌القهوه таҳтулқаҳва
تحتانی таҳтонӣ
تحته‌الانهار таҳтуҳалъанҳор
تحجر таҳаҷҷур
تحدیب таҳдиб
تحدید I таҳдид I
تحذیر таҳзир
تحرز таҳарруз
تحرک таҳаррук
تحری таҳаррӣ
تحریر таҳрир
تحریص таҳрис
تحریض таҳриз
تحریف таҳриф
تحریک таҳрик
تحریم таҳрим
تحریمه таҳрима
تحسر таҳассур
تحسین I таҳсин I
تحشم I, II таҳашшум I, II
تحشیه таҳшия
تحصن таҳассун
تحصیل таҳсил

تحصیلدار таҳсилдор
تحصین II таҳсин II
تحف туҳаф
تحفظ таҳаффуз
تحفه тӯҳфа
تحفیظ таҳфиз
تحقق таҳаққуқ
تحقیر таҳқир
تحقیق таҳқиқ
تحکم таҳаккум
تحلی I, II таҳаллӣ I, II
تحلیل I таҳлил I
تحلیه таҳлия
تحمل таҳаммул
تحمیق таҳмиқ
تحمیل таҳмил
تحول таҳаввул
تحویل I таҳвил I
تحیت таҳият
تحیر таҳайюр
تحیه I таҳия I
تخارج тахоруч
تخاصم тахосум
تخالف тахолуф
تخت тахт
تختگاه||تختگه тахтгоҳ||тахтгаҳ
تختگیری тахтгирӣ
تخت‌نشین тахтнишин
تخته тахта
تخته‌بند тахтабанд
تخته‌پوست тахтапӯст
تخته‌پوش тахтапӯш
تخته‌چوب тахтачӯб
تخته‌کلاه||تخته‌کله тахтакулоҳ||тахтакулаҳ
تخجیل тахчил
تخریب тахриб
تخسیر тахсир
تخش I, II тахш I, II
تخشع тахашшӯъ
تخصص тахассус
تخصیص тахсис
تخطیه||تخطیت тахтия||тахтият
تخفیف тахфиф
تخفیفه тахфифа
تخلخل тахалхул

تخلص тахаллус
تخلف тахаллуф
تخلق тахаллуқ
تخله тахла
تخلید тахлид
تخلیص тахлис
تخلیط тахлит
تخلیطات тахлитот
تخلیه тахлия
تخم тухм
تخماق тухмоқ
تخم‌باز тухмбоз
تخم‌بازی тухмбозӣ
تخم‌کار тухмкор
تخمه I, II тухма I, II
تخمیر тахмир
تخمیس тахмис
تخمین тахмин
تخمیناً тахминан
تخویف тахвиф
تخیل тахайюл
تخییل тахьил
تخییلات тахьилот
تدابیر тадобир
تداخل тадохул
تدارک тадорук
تداوی тадовӣ
تدبر тадаббур
تدبیر тадбир
تدبیرات тадбирот
تدبیراندیش тадбирандеш
تدبیرگر тадбиргар
تدرع тадаррӯъ
تدرو тадарв
تدریج тадрич
تدریجاً тадричан
تدریس тадрис
تدفین тадфин
تدقیق тадқиқ
تدلیس тадлис
تدویر тадвир
تدوین тадвин
تذرو тазарв
تذروناز тазарвноз
تذکار тазкор
تذکر тазаккур

تذکره тазкира
تذکیت тазкият I
تذکیر тазкир
تذکیه тазкия I
تذلل тазаллул
تذلیل тазлил I
تذمیم тазмим
تذهیب тазҳиб
تر тар
ترا таро
تراب туроб
تراب‌آلوده туроболуда
ترابیدن таробидан
تراجع тароҷуъ
تراجم тароҷим
تراخی тароҳӣ
تراز тароз||тироз
ترازو тарозу
ترازی тарозӣ II
ترازیدن тарозидан||тирозидан
تراش тарош
تراشه тароша
تراشیدن тарошидан
تراضی тарозӣ I
تراق||تراک тароқ||тарок
تراکم тарокум
تراکمه тарокима
تراکیب тарокиб
تراکیدن тарокидан
ترانداm тарандом
ترانه тарона
ترانه‌پرداز таронапардоз
ترانه‌ساز таронасоз
ترانه‌سرا(ی) таронасаро(й)
ترانه‌سنج таронасанҷ
تراوش таровиш
تراویح таровеҳ
تراویدن таровидан
ترب { тарб, тирб / турб||туруб }
تربت турбат
تربد тараббуд
تربیت тарбият
تربیت‌گر тарбиятгар
تربیع тарбеъ

تربیه тарбия
ترت тарт
ترتب тараттуб
ترتیب тартиб
ترتیل тартил
ترجمان тарҷумон||тарҷимон
ترجمه тарҷума||тарҷима
ترجی тараҷҷӣ
ترجیب тарҷиб
ترجیح тарҷеҳ
ترجیع тарҷеъ
ترجیع‌بند тарҷеъбанд
ترح тараҳ
ترحال тирҳол
ترحم тараҳҳум
ترحیب тарҳиб I
ترحیم тарҳим
ترخان тархон
ترخیص тархис
تردامن тардоман
تردد тараддуд
تردست тардаст
تردستی тардастӣ
تردماغ тардимоғ
تردید тардид
ترزبان тарзабон
ترزخمه тарзахма
ترس { тарс / турс I, II }
ترسا тарсо
ترسان тарсон
ترساندن||ترسانیدن тарсон(и)дан
ترسگار||ترسکار тарсгор||тарскор
ترس‌گین тарсгин
ترسل тарассул
ترسناک тарснок
ترسو тарсу
ترسیدن тарсидан
ترش туруш||турш
ترشح тарашшуҳ
ترشحات тарашшуҳот
ترش‌رخساره турушрухсора||туршрухсора
ترشرو(ی) турушрӯ(й)||туршрӯ(й)

ترشروئی турушрӯӣ||туршрӯӣ
ترشیدن туршидан
ترصد тарассуд
ترصیع тарсеъ
ترغو тарғӯ
ترغیب тарғиб
ترف { тарф I / турф }
ترفع тараффуъ
ترفنج тарфанҷ
ترفند тарфанд
ترفه тараффуҳ
ترفیع тарфеъ
ترفیه тарфеҳ
ترقب тараққуб
ترقوه тарқува
ترقی тараққӣ
ترقیع тарқеъ
ترقیم тарқим
ترک { тарак / тарк I, II / турк }
ترکان‌خدیو турконхидев
ترکانه туркона
ترکب тараккуб
ترک‌تاز турктоз
ترک‌جوش туркҷӯш
ترکش таркаш
ترکمن||ترکمان туркман||туркмон
ترکوا туркво
ترک‌وار турквор
ترکه тарака
ترکی туркӣ
ترکیب таркиб
ترکیب‌بند таркиббанд
ترکیدن таркидан
ترگ тарг
ترمیم тармим
ترنج турунҷ
ترنجبین { таранҷабин / таранҷубин }
ترنجیدن таранҷидан||турунҷидан
ترنگ таранг
ترنگبین тарангубин||тарангабин

ترنم тараннум
ترنم‌ساز тараннумсоз
ترویج тарвиҷ
ترویح тарвеҳ
تره тара||тарра
ترهات турраҳот
ترهب тараҳҳуб
ترهیب тарҳиб II
تری тарӣ I
تریاق тарьёқ||тирьёқ
تریاک тарьёк
تریان тарьён||тирьён
ترید||تریت тарид I||тарит
تریز тирез
ترینه тарина
تریوه тарева
تز таз I, II, III
تزاحم тазоҳум
تزاید тазоюд
تزروناز тазарвноз
تزکیت тазкият II
تزکیه тазкия II
تزلزل тазалзул
تزوج тазаввуҷ
تزویج тазвиҷ
تزویر тазвир
تزویرگر тазвиргар
تزویری тазвирӣ
تزه таза
تزهد тазаҳҳуд
تزییف тазьиф
تزیین тазьин
تژ таж
تژه тажа I, II
تسابق тасобуқ
تسامح тасомуҳ
تساهل тасоҳул
تسبیح тасбеҳ
تستر тасаттур
تستیر тастир I
تسجیع тасҷеъ
تسجیل тасҷил
تسخر||تسخره тасхар||тасхара
تسخیر тасхир
تسخین тасхин

تسديد тасдид
تسديس тасдис
تسريع тасреъ
تسطيح тастеҳ
تسطير тастир II
تسعير тасъир
تسفسط тасафсут
تسقيه||تسقيت тасқия||тасқият
تسكين таскин
تسلا тасалло
تسلس тасаллус
تسلسل тасалсул
تسلط тасаллут
تسلى тасаллӣ
تسليت таслият
تسليح таслеҳ
تسلى‌ده тасаллидеҳ
تسلى‌طلب тасаллиталаб
تسليم таслим
تسمه тасма
تسميه тасмия
تسنن тасаннун
تسو тасу
تسويت тасвият
تسويد тасвид
تسويف тасвиф
تسويل тасвил
تسويلات тасвилот
تسويه тасвия
تسهيل тасҳил
تش таш I, II
تشابه ташобуҳ
تشبث ташаббус
تشبک ташаббук
تشبه ташаббуҳ
تشبيب ташбиб
تشبيه ташбеҳ
تشت ташт
تشتت ташаттут
تشتگر таштгар
تشجيع ташчеъ
تشحيذ ташҳиз
تشخيص ташхис
تشدد ташаддуд
تشديد ташдид
تشريح ташреҳ

تشريف ташриф
تشريفات ташрифот
تشريف‌فرما ташриффармо
تشرين тишрин||ташрин
تشعشع ташаъшӯъ
تشفع ташаффӯъ
تشفى ташаффӣ
تشکيک ташкик
تشکيل ташкил
تشمر ташаммур
تشنج ташаннуҷ
تشنگى { ташнагӣ / тишнагӣ
تشنه { ташна / тишна
تشنه‌جگر ташнаҷигар
تشنه‌حال ташнаҳол
تشنيع ташнеъ
تشوق ташаввуқ
تشوير ташвир
تشويش ташвиш
تشويق ташвиқ
تشهى ташаҳҳӣ
تشهير ташҳир
تشى ташӣ
تشيخ ташайюх
تشيع ташаййӯъ
تشييد ташъид
تسييع ташьеъ
تصادف тасодуф
تصادم тасодум
تصاريف тасориф
تصاعد тасоуд
تصانيف тасониф
تصحيح тасҳеҳ
تصحيف тасҳиф
تصدق тасаддуқ
تصدى тасаддӣ
تصدير тасдир
تصديع тасдеъ
تصديق тасдиқ
تصرف тасарруф
تصريح тасреҳ
تصريف тасриф
تصعد тасаъуд
تصعيد тасъид

تصفح тасаффӯҳ
تصفيه тасфия
تصقيل тасқил II
تصلف тасаллуф
تصميم тасмим
تصنع тасаннӯъ
تصنيع таснеъ
تصنيف тасниф
تصور тасаввур
تصوف тасаввуф
تصويب тасвиб
تصوير тасвир
تضاد тазод(д)
تضاعف тазоуф
تضايق тазоюқ
تضرع тазаррӯъ
تضرع‌ساز тазаррӯъсоз
تضريب тазриб
تضعيف тазъиф I, II
تضليل тазлил II
تضمين тазмин
تضييع тазьеъ
تضييق тазьиқ
تطاول татовул
تطبيق татбиқ
تطرق татаррук
تطليه татлия
تطميع татмеъ
تطور татаввур
تطوع татаввӯъ
تطويل татвил
تطهير татҳир
تطير татайюр
تظاهر тазоҳур I, II
تظلم тазаллум
تظلمگاه тазаллумгоҳ
تعارض таоруз
تعارف таоруф
تعاقب таоқуб
تعالى таоло
تعالى‌الله таолаллаҳ
تعامل таомул
تعانق таонуқ
تعب тааб
تعبد тааббуд
تعبيت таъбият

تعبيد таъбид II
تعبير таъбир
تعبيرنامه таъбирнома
تعبيه таъбия
تعجب тааҷҷуб
تعجيز таъҷиз
تعجيل таъҷил II
تعدا тааддо
تعداد { таъдод / теъдод
تعدد тааддуд
تعدى тааддӣ
تعديل таъдил
تعذر тааззур
تعذيب таъзиб
تعذير таъзир I
تعرض таарруз
تعرف тааррyф
تعريب таъриб
تعريض таъриз I, II
تعريف таъриф
نعريک таърик
تعزيت таъзият
تعزير таъзир II
تعزيه таъзия
تعسر таассур II
تعسف таассуф II
تعسير таъсир II
تعشق таашшуқ
تعصب таассуб
تعطش тааттуш
تعطل тааттул
تعطير таътир
تعطيل таътил
تعظيم таъзим
تعفف тааффуф
تعفن тааффун
تعقل тааққул
تعقيب таъқиб
تعقيد таъқид
تعلق тааллуқ
تعلقات тааллуқот
تعلل тааллул
تعلم { тааллам / тааллум II
تعليف таълиф II

تعلیق таълик
تعلیقه таълика
تعلیل таълил
تعلیم таълим
تعلیم‌خانه таълимхона
تعلیم‌گاه таълимгоҳ
تعمق тааммуқ
تعمل тааммул II
تعملات тааммулот
تعمید таъмид
تعمیر таъмир I, II
تعمیق таъмиқ
تعمیم таъмим
تعمیه таъмия
تعنت тааннут
تعنیف таъниф
تعود тааввуд
تعوید таъвиз I
تعویض таъвиз II
تعویق таъвиқ
تعویل таъвил II
تعهد тааҳҳуд
تعین таайюн
تعیین таъин
تغابن тағобун
تغار тағор
تغافل тағофул
تغافل‌پیشه тағофулпеша
تغافل‌خانه тағофулхона
تغدیه тағзия
تغزل тағаззул
تغسیل тағсил
تغلب тағаллуб
تغلیط тағлит
تغما тағмо
تغنی тағаннӣ
تغیر тағайюр
تغییر тағйир
تف таф(ф)
туф
تفاخر тафохур
تفاریق тафориқ
تفاسیر тафосир
تفاصیل тафосил
تف‌افکن туфафкан
تفاق тифоқ

تفانی тафонӣ
تفاوت тафовут
تفاؤل тафоул
تفاؤلاً тафоулан
تفاهم тафоҳум
تفت тафт
تفتان тафтон
تفتت тафаттут
تفتن тафтан
تفته тафта
تفته‌دل тафтадил
تفتیح тафтеҳ
تفتیدن тафтидан
تفتیش тафтиш
تفتیق тафтиқ
تفحص тафаҳҳус
تفخیر тафхир
تفخیم тафхим
تفرج тафарруҷ
تفرح тафарруҳ
تفرد тафаррӯд
تفرس тафаррус
تفرض тафарруз
تفرعن тафаръун
تفرغ тафарруғ
تفرق тафарруқ
تفرقه тафриқа
تفریح тафреҳ
تفرید тафрид
تفریط тафрит
تفریغ тафриғ
تفریق тафриқ
تفس тафс
تفسیدن тафсидан
تفسیر тафсир
تفشله тафшила
تفصی тафассӣ
تفصیل тафсил
تفضل тафаззул
تفضی тафаззӣ
تفضیح тафзеҳ
تفضیل тафзил
تفقد тафаққуд
تفقه тафаққӯҳ
تفک туфак
تفکر тафаккур

تفکه тафаккӯҳ
تفکیک тафкик
تفنگ туфанг
تفنن тафаннун
تفو туфу
تفور тафӯр
تفوق тафаввуқ
تفویت тафвит
تفویض тафвиз
تفهم тафаҳҳум
تفهیم тафҳим
تقابل тақобул
تقاتل тақотул
تقادم тақодум
تقارب тақоруб I, II
تقاص тақос(с)
تقاضا тақозо
تقاضاگر тақозогар
تقاطر тақотур
تقاطع тақотӯъ
تقاعد тақоуд
تقاوی тақовӣ
تقبل тақаббул
تقبیح тақбеҳ
تقبیل тақбил
تقتیر тақтир I
تقدس тақаддус
تقدم тақаддум
تقدیر тақдир
تقدیس тақдис
تقدیم тақдим
تقرب тақарруб
تقرر тақаррур
تقریب тақриб
تقریباً тақрибан
تقریر тақрир
تقریراً тақриран
تقریرات тақрирот
تقریض тақриз I
تقریظ тақриз II
تقسیط тақсит
تقسیم тақсим
تقصیر тақсир
تقصیربین тақсирбин
تقطیر тақтир II
تقطیع тақтеъ

تقعیر тақъир
تقلب тақаллуб
تقلیب тақлиб
تقلید тақлид
تقلیل тақлил
تقوا||تقوی тақво||тақвӣ
تقویت тақвият
تقویم тақвим I, II
تقویه тақвия
تقی тақӣ
туқо
تقید тақайюд
تقیدات тақайюдот
تقیه тақия
تقیید тақйид
تک так I, II
тук
تکاب такоб
تکاپو(ی) такопӯ(й)
تکاسل такосул
تکالیف таколиф
تکامیش||تکامیشی такомиш(и)
تکان такон
تکاندن||تکانیدن такон(и)дан
تکاو таков
تکاور таковар
تکاهل такоҳул
تکبر такаббур
تکبیر такбир
تک‌تک так-так
تکثر такассур I
تکثیر таксир I
تکدر такаддур
تکدی такаддӣ
تکذیب такзиб
تکرار такрор
تکرر такаррур
تکریم такрим
تکریه такреҳ
تکژ||تکس такаж||такас
تکسر такассур II
تکسیر таксир II
تکشمسی тикишмишӣ
تکعیب такъиб
تکفل такаффул
تکفیر такфир

تکفین такфин
تکلف такаллуф
تکلم такаллум
تکلیف таклиф
تکلیل таклил
تکمه тукма
تکمید такмид
تکمیل такмил
تک‌وپو(ی) такупӯ(й)
تکوک такӯк
تکون такаввун
تکوین таквин
تکه тикка
تکیدن такидан
تکیف такайюф
تکین такин
تکیه такья
تکیه‌ساز такьясоз
تکیه‌گاه||تکیه گه такьягоҳ||такьягаҳ
تگ таг I, II
تگاب тагоб
تگاپو(ی) тагопӯ(й)
تگامیشی тагомеши
تگاو тагов
تگاور таговар
تگرگ||تگرک тагарг||тагарк
تگمه тугма
تگ‌وپو(ی) тагупӯ(й)
تگ‌وتاز тагутоз
تگیدن тагидан
تگین тагин||тигин
تل тал(л) I
تلاتف||تلاتوف талотуф
تلاج талоч||тилоч
تلاش талош
تلاشی талоши
تلاطم талотум
تلافی талофӣ
تلاقی талоқӣ
تلال талол / тилол I
تلالا талоло I, II
تلامید||تلامذه таломиз||таломиза
تلان талон

تلاوت тиловат
تلبس талаббус
تلبیس талбис
تلخ талх
تلخ‌سخن талхсухан
تلخ‌سرشت талхсиришт
تلخ‌عیش талхъайш
تلخ‌فام талхфом
تلخ‌کام талхком
تلخ‌کش талхкаш
تلخ‌گوی талхгӯй
تلخ‌مذاق талхмазоқ
تلخه талха
تلخی талхӣ
تلخی‌پسند талхиписанд
تلذذ талаззуз
تلطف талаттуф
تلطیف талтиф
تلف талаф
تلفظ талаффуз
تلفیف талфиф
تلفیق талфиқ
تلفیقات талфиқот
تلقی талаққӣ
تلقین талқин
تلمذ таламмуз
تلمود талмуд
تلمیح талмеҳ
تلمیذ тилмиз||талмиз
تلنگ туланг
تلو тилв
تلواسه талвоса
تلوث талаввус
تلوسه талваса
تلون талаввун
تلویح талвеҳ
تلویم талвим
تلوین талвин
تله тала I, II / тил(л)а
تلهب талаҳҳуб
تلهف талаҳҳуф
تم там
تماثل тамосул
تماثیل тамосил
تماخره тамохара

تمادی тамодӣ
تمار таммор
تمارض таморуз
تمازح тамозӯҳ
تماس тамос(с)
تماسک тамосук
تماشا тамошо
تماشاخانه тамошохона
تماشاکده тамошокада
تماشاگاه||تماشاگه тамошогоҳ||тамошогаҳ
تماشائی тамошоӣ
تمالک тамолук
تمام тамом
تمام‌اجزاء тамомаҷзо
تمامت тамомат
تمام‌رس тамомрас
تمام‌عیار тамомъиёр
تمامی тамомӣ
تمام‌یراق тамомьяроқ
تمایل тамоюл
تمتع таматтӯъ
تمثال тимсол
تمثالگر тимсолгар
تمثل тамассул
تمثیل тамсил
تمجید тамҷид
تمدد тамаддуд
تمدیح тамдеҳ
تمر тамр I, II / тимр
تمرد тамаррӯд
تمرن тамаррун
تمرین тамрин
تمزق тамаззуқ
تمزیج тамзиҷ
تمساح тимсоҳ
تمسخر тамасхур
تمسک тамассук
تمشیت тамшият
تمغا тамғо
تمغاچی тамғочӣ
تمغه тамға
تمکن тамаккун
تمکین тамкин
تملق тамаллуқ

تملق گو тамаллуқгӯ
تملک тамаллук
تملیک тамлик
تمنا таманно
تمنده таманда
تمنی таманно
تموج тамаввуҷ
تموز тамуз
تموک тамук
تمول тамаввул
تمویه тамвеҳ
تمویهات тамвиҳот
تمهد тамаҳҳуд
تمهل тамаҳҳул
تمهید тамҳид
تمیز тамиз / тамайюз
تمیمه тамима
تن тан
تنابیر танобир
تن‌آرا(ی) таноро(й)
تنازع танозӯъ
تن‌آسا(ی) таносо(й)
تن‌آسان таносон
تن‌آسانی таносонӣ
تن‌آسای таносой
تن‌آسائی таносоӣ
تناسب таносуб
تناسخ таносух
تناسل таносул
تناصر таносур
تنافر танофур
تناقض таноқуз
تناکح танокӯҳ
تناور тановар
تناول тановул
تنبان тунбон||танбон
تنبک тунбак
تنبل тунбал||тунбул
تنبور танбӯр
تنبوک танбук
تنبه танаббӯҳ
تن پرست танпараст
تن پرور танпарвар
تن پروری танпарварӣ
تن پوش танпӯш

تنتنه тантана
تنته танта
تنجیدن танҷидан
تنجیم танҷим
تنخواه танхоҳ
تند тунд
تندار тандор
تندباد тундбод
تندبالا тундболо
تندتاز тундтоз
تندخشمی тундхашмӣ
تندخو(ی) тундхӯ(й)
تندخوئی тундхӯӣ
تندر тундар||тундур
تندرای тундрой
تندرست тандуруст
تندرستی тандурустӣ
تندرو тундрав
تندم танаддум
تندوخند тандуханд
тундухунд
تنده тунда
تندی тундӣ
تندیدن тундидан I, II
тандидан
تندیس тандес
تنزل таназзул
تنزه таназзӯҳ
تنزیل танзил I, II
تنزیه танзеҳ
تنسک танассук
تنسم танассум
تنسوق||تنسوخ тансук||тансух
تنسوقات тансуқот
تنسیق тансиқ
تنصیف тансиф
تنظیف танзиф
تنظیم танзим
تن فگار танфигор
تنفیذ танфиз
تنفیر танфир
تنقیت танқият
تنقیح танқеҳ
تنقید танқид
تنقیر танқир
تنقیص танқис
تنقیه танқия
تنک тунук
تنک‌آب тунукоб
تنک‌بضاعت тунукбизоат
تنک‌دل тунукдил
تنک‌روشنائی тунукрӯшноӣ
تنک‌روی тунукрӯй
تنک‌شراب тунукшароб
تنک‌ظرف тунукзарф
تنک‌مایه тунукмоя
تنک‌مغز тунукмағз
تنکیس танкис
تنکیل танкил
تنگ танг I, II
тунг
تنگ‌آستین тангостин
تنگ‌آغوشی тангоғӯшӣ
تنگ‌بار тангбор
تنگ‌تاب тангтоб
تنگ‌چشم тангчашм
تنگ‌چشمی тангчашмӣ
تنگ‌حوصله тангҳавсала
تنگ‌خوئی тангхӯӣ
تن‌گداز тангудоз
تنگ‌دست тангдаст
تنگ‌دل тангдил
تنگ‌دهن тангдаҳан
تنگ‌رو танграв
تنگ‌روزی тангрӯзӣ
تنگری тангрӣ
تنگسال тангсол
تنگسالی тангсолӣ
تنگ‌ظرف тангзарф
تنگ‌عیش тангайш
تنگ‌قبا тангқабо
تنگ‌مزاج тангмизоҷ
تنگمیدان тангмайдон
تنگنا(ی) тангно(й)
تنگه танга I, II, III
تنگی тангӣ
تنگیاب тангьёб
تنمیه||تنمیت танмия||танмият
تنند||تننده||تنندو
тананд||тананда||тананду
تنودن танудан
تنور танӯр
تنوره танӯра I, II
تنوع танаввӯъ
تنوعات танаввӯот
تنومند тануманд
تنومندی танумандӣ
تنویر танвир
تنوین танвин
تنه тана I, II
تنها танҳо
تنهارو танҳорав
تنهاروی танҳоравӣ
تنهائی танҳоӣ
تنیدن танидан
تو ту
тӯ I, II
تواب таввоб
توابع тавобеъ
تواتر таватур
تواجی||تواچی тавоҷӣ||тавочӣ
توارث таворус
توارد таворуд
تواره тавора
тувора
تواری таворӣ
تواریخ таворих
توازی тавозӣ
تواضع тавозӯъ
تواضع پیشه тавозӯъпеша
تواضع‌شیوه тавозӯъшева
تواطؤ таватӯъ
تواعیت тавоият
توافر тавофур
توافق тавофуқ
تواقر таводқур
توالد таволуд
توالی таволӣ
توأم тавъам
توأمان тавъамон
توان тавон
توانا тавоно
توانائی тавоноӣ
توان‌بخش тавонбахш
توانستن тавонистан
توانش тавониш
توانگر тавонгар
توانگردل тавонгардил
توانگردلی тавонгардилӣ
توانگری тавонгарӣ
تویان тубон
توبة‌النصوح тавбатуннасӯх
توبره тӯбра
توبه тавба
توبه‌سوز тавбасӯз
توبه‌شکن тавбашикан
توبه‌فرمای тавбафармой
توبه‌کار тавбакор
توبیخ тавбех
توپ тӯп I, II, III
توت тут
توتک тутак||тӯтак
توتو туту||тӯтӯ
توتون тутун
توتیا тутиё
тӯтиё
توجبه туҷаба||туҷиба
توجع таваҷҷӯъ
توجه таваҷҷӯҳ
توجیه тавҷеҳ
توحش таваҳҳуш
توحید тавҳид
توختن тӯхтан
تود туд
توDD таваддуд
توده тӯда
توديع тавдеъ
تور тур
تورات таврот
توره тӯра I, II
توریت таврет||таврит
توز тӯз
توزع таваззӯъ
توزه тӯза
توزی тӯзӣ
توزیدن тӯзидан
توزیع тавзеъ
توسط тавассут
توسع тавассӯъ
توسل тавассул I
توسن тавсан
توسن دلی тавсандилӣ
توسیط тавсит
توسیع тавсеъ

توش гўш I, II
توشبیره тушбера
توشه тўша
توشیح тавшеҳ
توصل тавассул II
توصیف тавсиф
توضیح тавзеҳ
توطن таваттун
توغ туғ / тўғ I
توغری тўғрӣ
توغل тавағғул
توفر таваффур
توفیدن тўфидан
توفیر тавфир
توفیرسنج тавфирсанҷ
توفیق тавфиқ
توقسابه тўқсоба
توقع таваққўъ
توقف таваққуф
توقوم ||توقم тўқум
توقوم‌دوز ||توقم‌دوز тўқумдўз
توقی таваққӣ
توقیر тавқир
توقیع тавқеъ
توکل таваккул||таваккал
توکل‌فروش таваккулфурўш
توکید тавкид
توکیل тавкил
تولا тавалло
تولد таваллуд
تولی таваллӣ
تولیت тавлият
تولید тавлид
تولیدن тавлидан
تومار тумор
تومان тўмон||тумон
تون тун
تون‌تاب тунтоб
تونگر тавангар
تونگردل тавангардил
تونی тунӣ I, II
توهم таваҳҳум
توهیم тавҳим
توی тўй
تویل тавил I

ته таҳ
تهاجم таҳоҷум
تهانه таҳона
تهاون таҳовун
ته‌بازار таҳбозор
ته‌بندی таҳбандӣ
تهتک таҳаттук
تهجد таҳаҷҷуд
تهجرعه таҳҷуръа
تهجی таҳаҷҷӣ
ته‌چوبکاری таҳчўбкорӣ
تهدد таҳаддуд
تهدید таҳдид II
تهذیب таҳзиб
تهک таҳак||тиҳик
تهلکه таҳлика||таҳлука
تهلیل таҳлил II
تهم таҳам / таҳм
تهمت тўҳмат
تهمت‌آلود||تهمت‌آلوده тўҳматолуд||тўҳматолуда
تهمتن таҳамтан / таҳмтан
تهم‌زاده таҳамзода
ته‌نشین таҳнишин
تهنیه||تهنیت таҳния||таҳният
تهور таҳаввур
تهوع таҳаввўъ
تهویل таҳвил II
تهی тиҳӣ||таҳӣ
تهی‌آغوش тиҳиоғўш
تهی‌آغوشی тиҳиоғўшӣ
تهی‌پای тиҳипой
تهیج таҳайюҷ
تهی‌چشم тиҳичашм
تهی‌دست тиҳидаст, туҳидаст
تهی‌دستی тиҳидастӣ
تهی‌دو тиҳидав
تهی‌رو тиҳирав
تهی‌کیسه тиҳикиса
تهیگاه тиҳигоҳ
تهی‌مایه тиҳимоя
تهی‌مغز тиҳимағз
تهیه таҳия II
تی тӣ

تیار тайёр I
تیب теб
تیباش тибош
تیجان тиҷон
تیر тир I, II, III, IV, V, VI
تیرافکن тирафкан
تیرانداز тирандоз
تیرآور тировар
تیرباران тирборон
تیرپر тирпар
تیرپرتاب тирпартоб
تیردان тирдон
تیرزبان тирзабон
تیرزن тирзан
تیرکش тиркаш I, II
تیرگر тиргар
تیرگون тиргун
تیرگی тирагӣ
تیرماه||تیرمه тирмоҳ||тирмаҳ
تیروار тирвор
تیره тира I
تیره‌بخت тирабахт
تیره‌بیرون тираберун
تیره‌دل тирадил
تیره‌رای тирарой
تیره‌رنگ тираранг
تیره‌روان тираравон
تیره‌روز тирарўз
تیره‌روزی тирарўзӣ
تیره‌فام тирафом
تیره‌فش тирафаш
تیره‌ماه тирамоҳ
تیره‌نفس тиранафас
تیریز тирез
تیز тез / тиз
تیزبال тезбол
تیزبین тезбин
تیزپا(ی) тезпо(й)
تیزپر тезпар(р)
تیزپران тезпаррон
تیزپرواز тезпарвоз
تیزتک||تیزتگ тезтак||тезтаг
تیزجنگ тезҷанг
تیزچشم тезчашм

تیزچنگ тезчанг
تیزچنگال тезчангол
تیزخشم тезхашм
تیزدستی тездастӣ
تیزدم тездам
تیزدندان тездандон
تیزدو тездав
تیزرو тезрав
تیززبان теззабон
تیزقلم тезқалам
تیزکین тезкин
تیزگام тезгом
تیزگرد тезгард
تیزگوش тезгўш
تیزمغز тезмағз
تیزنویس тезнавис
تیزوجد тезваҷд
تیزویر тезвир
تیزهوش тезҳуш
تیزی тезӣ
تیس тайс
تیشه теша
تیشه‌زن тешазан
تیغ теғ
تیغ‌آزمای теғозмой
تیغ‌باز теғбоз
تیغ‌بازی теғбозӣ
تیغ‌بند теғбанд
تیغ‌دار теғдор
تیغ‌زن теғзан
تیغه теға
تیقظ таяққуз
تیقن таяққун
تیم тим I, II
تیمار темор||тимор
تیمارخوار теморхор
تیماردار темордор
تیماس тимос
تیمم таяммум
تیمنا таяммунан
تین тин I
تیو тев
تیول туюл||тиюл
تیه тиҳ||теҳ
تیهو тиҳу||теҳу

ث

ثابت собит
ثابتات собитот
ثابت‌الرأی собитурраъй
ثابت‌قدم собитқадам
ثابته собита
ثاقب соқиб
ثاقبه соқиба
ثالث солис
ثالثاً солисан
ثالثه солиса
ثامن сомин
ثانی сонӣ
ثانیاً сониян
ثانیه сония
ثبات { сабот / субот
ثبت I сабт
ثبوت субут
ثبور субур
ثخانت сахонат
ثخونت II сухунат
ثرا I саро
ثروت сарват
ثری сарӣ
ثریا сурайё
ثریاسریر сурайёсарир
ثریامقام сурайёмақом
ثریامکان сурайёмакон
ثرید сарид
ثعالب саолиб
ثعبان суъбон
ثعبانی суъбонӣ
ثعلب саълаб
ثغر I, II сағр
ثغور II суғур
ثفل I суфл
ثفلی I суфлӣ
ثقات сиқот
ثقالت сақолат
ثقبه сукба
ثقل сиқл
ثقلان||ثقلین сақалон||сақалайн
ثقه сиқа
ثقیل I сақил
ثلاثه салоса
ثلث сулс
ثلج салч
ثلمه||ثلمت сулма||сулмат
ثلوج сулуч
ثم сумма
ثمار симор
ثمان||ثمانه самон||самона
ثمانین||ثمانینه самонин||самонина
ثمر I самар
ثمرات самарот
ثمره *самара*
ثمل самил
ثمن I *саман*
ثمین II самин
ثنا I сано
ثناخوان санохон
ثناگر саногар
ثناگستر саногустар
ثناگوی саногӯй
ثنایا саноё
ثنیه сания
ثواب I савоб
ثواب‌اندوزی савобандӯзӣ
ثوابت савобит
ثواقب савоқиб
ثوب II савб
ثور савр
ثیاب сиёб
ثیب||ثیبه сайиб||сайиба

ج

جا чо
جابر чобир
جاثلیق чосилик
جاخشوک||جاخسوک чохшук||чохсук
جادو чоду
جادوانه чодувона
جادوبیانی чодубаёнӣ
جادوپرست чодупараст
جادوخیالی чодухаёлӣ
جادوسخن чодусухан
جادوفریب чодуфиреб
جادوگر чодугар
جادوگری чодугарӣ
جادونژاد чодунажод
جادوئی||جادوی чодуӣ||чодувӣ
جادوئی‌کشا чодуикушо
جاده чод(д)а
جاذب чозиб
جاذبه чозиба
جار чор
جارحه чориха
جاروب чорӯб
جاری чорӣ
جاریه чория I, II
جازم чозим
جاسوس чосус
جاسوسی *чосусӣ*
جاشدان чошдон
جاعل чоил
جاعل‌الظلمات чоилуззулмот
جافی чофӣ
جافی‌رای чофирой
جام чом
جام‌الوداع чомулвидоъ
جامع чомеъ
جامع‌الفضائل чомеулфазоил
جامغول чомғӯл
جامگی чомагӣ
جامگی‌خوار чомагихор
جامه чома I, II
جامه‌خانه чомахона
جامه‌خواب чомахоб
جامه‌دان чомадон
جان { чон I / чон II||чонн
جاناجان чоночон
جان‌آفرین чонофарин
جان‌افزا(ی) чонафзо(й)
جانان чонон
جانانه чонона
جانب чониб
جانبازی чонбозӣ
جان‌بخش чонбахш
جان‌بر чонбар
جانبین чонибайн
جان‌بین чонбин
جان‌پرور чонпарвар
جان‌پناه чонпанох
جان‌خواه чонхох
جاندار { чондор I / чондор II||чонадор
جان‌دارو чондору
جان‌درازی чондарозӣ
جان‌سپار чонсупор
جان‌سپاری чонсупорӣ
جان‌سپوز чонсипӯз
جانستان чонситон
جانستانی чонситонӣ
جانسوز чонсӯз
جانسیر чонсер
جانشکار чоншикор
جانشکاف чоншикоф
جانشکر *чоншикар*
جانفرسا(ی) чонфарсо(й)
جانفزا чонфазо
جانفزاینده чонфазоянда
جانفزائی чонфазоӣ
جانفشان чонфишон
جانفشانی чонфишонӣ
جانفگار чонфигор
جانقی чонқӣ
جانکاه чонкох
جان‌گداز чонгудоз
جان‌گزا(ی) чонгазо(й)
جان‌گسل чонгусил
جانور чонвар
جانوردار чонвардор
جانی чонӣ I, II
جاوید човид
جاویدان човидон
جاویدانه човидона
جاویدانی човидонӣ
جاویدنام човидном
جاه чох
جاه‌دار чохдор
جاهل чохил
جاهلی чохилӣ
جاهلیت чохили(й)ят
جای чой
جائر чоир
جائز чоиз
جائزه чоиза
جائع чоеъ
جایگاه||جایگه *чойгох||чойгах*

جایگیر чойгир
جبایره чабобира
جبار чаббор
جباری чабборӣ
حبال чибол
جبان чабон||чаббон
جبانت чабонат
جباه чибоҳ
جبر чабр I, II, III
جبروت чабарут
جبری чабарӣ||чабрӣ
جبریه чабария
جبغت||جبغوت чабғат||чабғут
جبل чабал
جبلت||جبلة чибиллат
جبلی { чабалӣ / чибиллӣ }
جبن чубн||чубун
جبهه||جبهت чабҳа||чабҳат
جبهه‌سائی чабҳасоӣ
جبیره чабира
جبین чабин
جثه чусса
جحود II чуҳуд II
جحیم чаҳим
جخ чах
جخش чахш
جد { чад(д) / чид II||чидд }
جدا чудо
جدار чидор
جداگانه чудогона
جدال чидол
جداول чадовил
جدائی чудоӣ
جدر чадр I, II
جدران чудрон
جدگاره||جدکاره чадгора||чадкора
جدل чадал
جدلی чадалӣ
جدود чудуд
جدول чадвал
جده чадда
جدی чадӣ
حدید чадид

جدیر чадир
جذاب чаззоб
جذام чузом
جذب||جذبه чазб||чазба
جذر чазр I, II, III
جذل чазил
حدوب чазуб
جر { чар I / чар II||чарр }
جرا чаро
جراب чироб
جرأت чуръат
جراح чарроҳ
جراحات чароҳот
جراحت чароҳат
جراحت‌نامه чароҳатнома
جراد чарод
جرار чаррор
جرارات чарророт
جراره чаррора
جرالاثقال чарруласқол
جرانغار { чиронғор / чуронғор }
جرائد||جراید чароид
جرائم||جرایم чароим
جرب чараб
جرح чарх
جرده чарда
جرس чарас
جرس‌جنبان чарасчунбон
جرع чуръ
جرعه чуръа
جرعه‌دان чуръадон
جرگه||جرگا чурга||чурго||чарга||чарго
جرگه‌آرا(ی) чургаоро(й)||чаргаоро(й)
جرم { чирм / чурм }
جرمکار чурмкор
جرمناک чурмнок
جرمه чарма
جرنغار чурунғор
جره { чарра / чурра }
جره‌باز чуррабоз

جری чарӣ I, II
جریان чараён
جریب чариб
جرئت чуръат
جریح чареҳ
جرید чарид
جریده чарида
جریر чарир
جریمه||جریمت чарима||чаримат
جز чуз
جزء чузъ
جزا чазо
جزالت чазолат
جزائر||جزایر чазоир
جزع { чазаъ / чазъ }
جزل чазл
جزم чазм
جزو чузв
جزوی чузвӣ
جزویات чузвиёт
جزیت чизьят
جزیره чазира
جزیه чизья
جزئی чузъӣ
جزئیات чузъиёт
جسارت часорат
جستجو(ی) чустучӯ(й)
جستن { частан / чустан }
جسد часад
جسر чиср
جسک часк
جسم чисм
جسمانی чисмонӣ
جسمانیات чисмониёт
جسمی чисмӣ
جسمیت чисмият
جسیم часим
جشن { чашан / чашн }
جشنگاه||جشنگه чашнгоҳ||чашнгаҳ
جشه чушша
جعبه чаъба
جعد чаъд

جعدموی чаъдмӯй
جعفری чаъфарӣ
جعل чуал
جعلی чаълӣ
جغاله чағола
جغبت||جغبوت чағбут
جغد чуғд
جغیدن чағидан
جفا чафо
جفاآمیز чафоомез
جفااندیش чафоандеш
جفاپسند чафописанд
جفاپیشه чафопеша
جفاجوی чафочӯй
جفاف чафоф
جفاکاری чафокорӣ
جفاگستر чафогустар
جف‌القلم чаффалқалам
جفت чуфт
جفت‌جو(ی) чуфтчӯ(й)
جفت‌خواه чуфтхоҳ
جفتن чафтан
جفته { чафта / чуфта }
جفتی чуфтӣ
جفن чафн
جفون чуфун
جگر чигар
جگرآور чигаровар
جگربند чигарбанд
جگرپالوده чигарполуда
جگرتاب чигартоб
جگرخسته чигархаста
جگرخوار||جگرخواره чигархор||чигархора
جگردار чигардор
جگردوز чигардӯз
جگرسوز чигарсӯз
جگرگاه чигаргоҳ
جگرگوشه чигаргӯша
جل чул(л)
جلا { чало / чило }
جلاب { чаллоб / чул(л)об }
جلابی чаллобӣ

جلاجل *ҷалоҷил*
جلاجل‌بند ҷалоҷилбанд
جلاد ҷаллод
جلادت ҷалодат
جلال ҷалол
جلالت ҷалолат
جلائل ҷалоил
جلب ҷалаб
جلباب ҷилбоб
جلجل ҷулҷул
جلد { ҷалд / *ҷилд*
جلدکار ҷалдкор
جلدو ҷулду
جلدی ҷалдӣ
جلس ҷалас
جلسا ҷуласо
جلغندی ҷулғундӣ
جلغوزه ҷалғӯза
جلف ҷилф
جلفی ҷилфӣ
جلگه ҷулга
جلود ҷулуд
جلوس ҷулус
جلوه ҷилва
جلوه‌گاه ҷилвагоҳ
جلوه‌گر ҷилвагар
جلوه‌گری ҷилвагарӣ
جلوه‌گه ҷилвагаҳ
جلویز ҷалвиз
جله { ҷулла / ҷалла
جلی ҷалӣ
جلیت ҷалият
جلید ҷалид
جلیس ҷалис
جلیل { ҷалил / ҷулайл
جلیله ҷалила
جم ҷам(м)
جماد ҷамод
جمادات ҷамодот
جمادی ҷамодӣ
جمار ҷимор
جمازه ҷам(м)оза
جمازسوار ҷам(м)озасавор

جماش *ҷам(м)ош*
جماع ҷимоъ
جماعت ҷамоат
جمال { ҷамол / ҷимол
جمام ҷамом
جماهیر ҷамоҳир
جمجمه ҷумҷума
جمر ҷамр
جمرات ҷамарот
جمره ҷамра
جمری ҷимрӣ
جمست ҷамаст
جمع ҷамъ
جمعات ҷумаот
جمعه ҷумъа
جمعیت ҷамъият
جمل { ҷамал / ҷумал
جملةً ҷумлатан
جملگی ҷумлагӣ
جمله ҷумла
جموح ҷамӯҳ
جمهور ҷумҳур
جمیع ҷамеъ
جمیل ҷамил
جمیله ҷамила
جن ҷин(н)
جناب { ҷаноб I‖ҷанноб / ҷаноб II / ҷуноб‖ҷунноб
جنابت ҷанобат
جنات ҷаннот
جناح { ҷаноҳ / ҷуноҳ
جناحین ҷаноҳайн
جنازه ҷаноза‖ҷиноза
جناغ ҷаноғ
جنان { ҷанон / ҷинон
جنایت ҷиноят
جنایت‌آمرز ҷиноятомурз
جنائز ҷаноиз
جنب { ҷунуб / ҷанб
جنبان ҷунбон

جنباندن‖جنبانیدن ҷунбон(и)дан
جنبش ҷунбиш
جنبش‌گرد ҷунбишгард
جنبیدن ҷунбидан
جنت { ҷуннат / ҷаннат
جنت‌الفردوس ҷаннатулфирдавс
جنت‌المأوی‖جنت‌المأوا ҷаннатулмаъво
جنت‌کده ҷаннаткада
جند ҷунд
جندل ҷандал
جندی ҷундӣ
جنس ҷинс
جنس‌شناس ҷинсшинос
جنگ ҷанг
جنگ‌آزمای ҷангозмой
جنگ‌آزموده ҷангозмуда
جنگ‌آور ҷанговар
جنگ‌آوری ҷанговарӣ
جنگ‌بازی ҷангбозӣ
جنگجوش ҷангҷӯш
جنگجوی ҷангҷӯй
جنگجوئی ҷангҷӯӣ
جنگ‌خر ҷангхар
جنگ‌ساز ҷангсоз
جنگ‌سگال ҷангсигол
جنگگاه ҷанггоҳ
جنگور ҷангвар
جنگی ҷангӣ
جنوب { ҷануб / ҷунуб
جنود ҷунуд
جنون ҷунун
جنون‌کده ҷунункада
جنون‌مزاج ҷунунмизоҷ
جنه ҷунна
جنی ҷиннӣ
جنیبت ҷанибат
جنیبت‌دار ҷанибатдор
جنیبت‌کش ҷанибаткаш
جنیبه ҷаниба
جنیبه‌بر ҷанибабар
جنیبه‌کش ҷанибакаш

جنین ҷанин
جو { ҷав I / ҷав II‖ҷавв
جو(ی) ҷӯ(й)
جواب ҷавоб
جواد ҷавод I, II
جواذب ҷавозиб
جوار ҷавор
جوارح ҷавореҳ
جواری { ҷаворӣ / ҷуворӣ
جواری‌کار ҷуворикор
جواز { ҷавоз / ҷувоз
جوازران ҷувозрон
جواسیس ҷавосис
جوال { ҷувол / ҷаввол
جوالق ҷуволақ
جوالک ҷуволак
جوال‌گوشه ҷуволгӯша
جواله ҷаввола
جوان ҷавон‖ҷувон
جوانب ҷавониб
جوان‌بخت ҷавонбахт‖ҷувонбахт
جوان‌دولت ҷавондавлат‖ҷувондавлат
جوان‌رای ҷавонрой‖ҷувонрой
جوان‌مرد ҷавонмард‖ҷувонмард
جوان‌مردی ҷавонмардӣ‖ҷувонмардӣ
جوان‌مرگ *ҷавонмарг‖ҷувонмарг*
جوانه‌مرگ ҷувонамарг
جوانی ҷавонӣ‖ҷувонӣ
جواهر ҷавоҳир
جواهردارو ҷавоҳирдору
جواهرنثار ҷавоҳирнисор
جواهرنگار ҷавоҳирнигор
جوائز ҷавоиз
جوجگک ҷӯҷагак
جوجه ҷӯҷа
جود ҷуд
جودت *ҷавдат*

جور чавр, чӯр
جورپیشه чаврпеша
جوز чавз
جوزا чавзо
جوزبن чавзбун
جوزن чавзан
جوزه чӯза
جوژک чӯжак
جوژکک||جوژکک чӯжагак||чӯжакак
جوژه чӯжа
جوسق чавсақ
جوسنگ чавсанг
جوش чӯш I, II
جوشان чӯшон
جوشش *чӯшиш*
جوشن чавшан
جوشن‌پوش чавшанпӯш
جوشن‌خای чавшанхой
جوشن‌گذار чавшангузор
جوشن‌ور чавшанвар
جوشه чӯша
جوشیدن чӯшидан
جوع чӯъ
جوع البقر чӯулбақар
جوع الکلب чӯулкалб
جوغری чуғрӣ
جوف чавф
جوفروش чавфурӯш
جوق чавқ
جوکک||جوکک чӯгак||чӯкак
جوگی чӯгӣ
جوگی‌زن чӯгизан
جولان чавлон||чавалон
جولان‌شتاب чавлоншитоб
جولانگاه||جولانگه чавлонгоҳ||чавлонгаҳ
جولانور чавлонвар
جولاه чӯлоҳ
جولاهه чӯлоҳа
جولخ чавлах
جولخی чавлахӣ
جولق чавлақ
جولقی чавлақӣ, чӯлақӣ
جولهه чӯлаҳа
جوهر чавҳар
جوهرشناس чавҳаршинос
جوهری чавҳарӣ
جوی чаво, чӯй
جویا чӯё
جویان чӯён
جویبار чӯйбор
جوی‌کن чӯйкан
جویندگی чӯяндагӣ
جوینده чӯянда
جهاد чиҳод
جهاراً чиҳоран
جهاز чиҳоз
جهال чуҳҳол
جهالت чаҳолат
جهان чаҳон I, II
جهان‌آرا(ی) чаҳоноро(й)
جهان‌آزموده чаҳонозмуда
جهان‌آشوب чаҳоношӯб
جهان‌آفرین чаҳонофарин
جهانبان чаҳонбон
جهانبانی чаҳонбонӣ
جهان‌بین чаҳонбин
جهان‌پهلوان чаҳонпаҳлавон
جهان‌پیما чаҳонпаймо
جهانتاب чаҳонтоб
جهان‌جو(ی) чаҳончӯ(й)
جهان‌جویه чаҳончӯя
جهان‌دادار чаҳондодор
جهاندار чаҳондор
جهانداری чаҳондорӣ
جهاندن чаҳондан
جهان‌دیده чаҳондида
جهان‌سالار чаҳонсолор
جهان‌سوز чаҳонсӯз
جهان‌کن чаҳонкан
جهانگرد чаҳонгард
جهان‌گشته чаҳонгашта
جهان‌نورد чаҳоннавард
جهانی чаҳонӣ
جهانیدن чаҳонидан
جهت чиҳат
جهد чаҳд
جهر чаҳр
جهراً чаҳран
جهل чаҳл
جهلا чуҳало
جهنم чаҳаннам
جهود чуҳуд I
جهول чаҳул
جهولی чаҳулӣ
جهیدن чаҳидан
جهیز чиҳез
جیب чайб, чеб
جید чид I, чайид
جیدالرویه чайидурравия
جیران чирон
جیش *чайш*
جیفه чифа
جیفه‌خوار чифахор
جیلان чилон
جیم чим
جیوش чуюш

چ

چابک чобук
چابک‌اندیش||چابک‌اندیشه чобукандеш||чобукандеша
چابک‌دست чобукдаст
چابک‌دستی чобукдастӣ
چابک‌رکاب чобукрикоб
چابک‌رکیب чобукрикеб
چابک‌سرای чобуксарой
چابک‌سوار чобуксавор
چابک‌قدم чобуккадам
چابک‌قلم чобуккалам
چابکی чобукӣ
چاپر||چاپار чопар||чопор
چاپلوس чоплӯс
چاپلوسی чоплӯсӣ
چاچی чочӣ
چادر чодир||чодар||чодур
چار чор I, II
چارآئینه чороина
چارآئینه‌دار чороинадор
چارباره чорбора
چارباغ чорбоғ
چاربالش чорболиш
چاربند чорбанд
چاربیخ чорбех
چاربیخی чорбехӣ
چارپا чорпо
چارپاره чорпора
چارپاره‌زن чорпоразан
چارپای чорпой
چارپر чорпар
چارپرست чорпараст
چارپره чорпарра
چارپهلو чорпахлу
چارتار чортор
چارچار чор-чор
چارچوب чорчӯб
چارده *чордаҳ*
چاردیوار чордевор
چارزبانی чорзабонӣ
چارسو(ی) *чорсӯ(й)*
چارشنبه чоршанба||чоршанбе
چارطاق чортоқ
چارق чоруқ
چارقب чорқаб
چارکاس||چارکاسه чоркос||чоркоса
چارگامه чоргома
چارگان чоргон
چارگانه чоргона
چارمغز чормағз
چارموجه чормавча
چارمیخ чормех
چاروق чоруқ
چاره чора
چاره‌جوی чорачӯй
چاره‌جوئی чорачӯӣ
چاره‌دان чорадон
چاره‌ساز чорасоз
چاره‌سازی чорасозӣ
چاره‌سگال чорасигол
چاره‌سگالی чорасиголӣ
چاره‌کوشی *чоракӯшӣ*
چاره‌گر чорагар
چاره‌گری чорагарӣ
چاریک чорьяк
چاش чош
چاشت чошт

چاشتگاه||چاشتگه чоштгоҳ||чоштгаҳ
چاشنی чошанӣ / чошнӣ
چاشنی گیر чошнигир
چاق чоқ
چاک чок
چاک‌افگن||چاک‌افکن чокафган||чокафкан
چاک‌چاک чок-чок
چاک‌دامن чокдоман
چاکر чокар
چاکرانه чокарона
چاکرپیشه чокарпеша
چاکری чокарӣ
چال чол I, II, III, IV
چالاک чолок
چالاک‌پوی чолокпӯй
چالاک‌طبع чолоктабъ
چالاکی чолокӣ
چالش чолиш
چالشگر чолишгар
چالشگری чолишгарӣ
چام чом
چامه чома
چامه گوی чомагӯй
چانه чона
چانه‌بند чонабанд
چاو чов
چاوچاو чов-чов
چاوخانه човхона
چاوش човуш
چاوشی човушӣ
چاوله човала
چاوه чова
چاویدن човидан
چاه чоҳ
چاه‌بن чоҳбун
چاه‌دار чоҳдор
چاهسار чоҳсор
چاهسر чоҳсар
چاه‌کن чоҳкан
چاه‌کنده чоҳканда
چای чой
چای‌جوش чойҷӯш
چبین чаббин||чуббин

چپ чап
چپ‌انداز чапандоз
چپ‌اندازی чапандозӣ
چپک чапак
چپیره чапира
چپین чаппин||чуппин
چتر чатр
چتردار чатрдор
چترداری чатрдорӣ
چترکش чатркаш
چخ чах
چخماخ чахмох
چخماق чахмоқ
چخیدن чахидан
چرا чаро I, II / чиро
چراخور||چراخوار чарохӯр||чарохор
چراغ чароғ||чироғ
چراغ افروز чароғафрӯз
چراغان чароғон||чироғон
چراغ پا(یه) чароғпо(я)||чироғпо(я)
چراغدان чароғдон||чироғдон
چراغ وار чароғвор||чироғвор
چراغ واره чароғвора||чироғвора
چراغی чароғӣ||чироғӣ
چراگاه чарогоҳ
چراگر чарогар
چران чарон
چراننده чаронанда
چرب чарб
چرب‌آخری||چرب‌آخوری чарбохурӣ
چرب‌پهلو чарбпаҳлу
چرب‌خورشی чарбхӯриш
چرب‌خیز чарбхез
چرب‌دست чарбдаст
چرب‌دستی чарбдастӣ
چرب‌زبان чарбзабон
چرب‌زبانی чарбзабонӣ
چربک чурбак
چرب گو(ی) чарбгӯ(й)
چرب گوئی чарбгӯӣ
چربو чарбу

چربی чарбӣ
چربیدن чарбидан
چرت чурт
چرخ чарх I, II
چرخ زن чархзан
چرخ زنان чархзанон
چرخ زنی чархзанӣ
چرخ‌سای чархсой
چرخشت чархушт
چرخی чархӣ
چرد чард
چرده чарда
چرز чарз
چرغ чарғ
چرک чирк
چرکه чарка
چرکین чиркин
چرگر чаргар I / чаргар II||чургар
چرم чарм
چرم گر чармгар
چرمه чарма
چرنده чаранда
چرنگیدن чирингидан
چرویدن чарвидан
چره чурра
چریدن чаридан
چریک чарик
چسپان часпон
چسپیدن часпидан
چست чуст
چست‌خیز чустхез
چستی чустӣ
چش чи-ш
چشاندن||چشانیدن чашон(и)дан
چش زخ чашзах
چشم чашм
چشم‌آرو(ی) чашмору(й)
چشم‌آغیل чашмоғил
چشم‌بنام чашмбаном
چشم‌بند чашмбанд I, II
چشم‌بندی чашмбандӣ
چشم‌پنام чашмпаном
چشم‌پوش чашмпӯш
چشم‌تنگ чашмтанг
چشم‌خانه чашмхона

چشم‌درد чашмдард
چشم‌زخم чашмзахм
چشم‌زد чашмзад
چشم‌زدگی чашмзадагӣ
چشم‌سیر чашмсер
چشم‌سیری чашмсерӣ
چشمک чашмак
چشم گرسنگی чашмгуруснагӣ
چشم گرسنه чашмгурусна
چشم گشته чашмгашта
چشمه чашма
چشمه‌سار чашмасор
چشیائی чашиёӣ
چشیدن чашидан
چغ чағ||чуғ
چغاله чағола
چغانه чағона
چغبوت||چغبت чағбут
چغد||چغذ чуғд||чуғз
چغذطینت чуғзтинат
چغز чағз I, II
چغلی чуғулӣ
چغندر чуғундар
چغو чағу / чуғу
چغوک чағук
چغیدن чағидан
چفت чафт / чуфт
چفته чафта
چفسیدن чафсидан
چقاچق чақочақ
چقمار чиқмор
چقماق чақмоқ
چک чак / чук
چکا чико
چکاچک||چکاچاک чакочак||чакочок
چکاد||چکاده чакод||чакода
چکامه чакома
چکاندن||چکانیدن чакон(и)дан
چکاو чаков
چکاوک чаковак
چکاوه чакова
چکره чакра

چکری чукрӣ
چکش чакуш
چکک чакук
چکمن чакман
چکمه чакма
چکوک чакӯк
چکه чикка
چکیدن чакидан
چکیده чакида
چگامه чагома
چلب чалаб
چلبور чилбур
چلپ чалап
چلپا(ی) чилпо(й)
چلپس чалпас
چلپک чалпак
چلپک‌پز чалпакпаз
چلغوزه чалғӯза||чилғӯза
چلو чалав
چلومستی чалавмастӣ
چلویدن чалавидан
چله чила I, II||чилла I, II
چله‌خانه чиллахона
چله‌نشین чилланишин
چله‌نشینی чилланишинӣ
چلیپا чалипо
چلیدن чалидан
چم чим I, II; чам I, II, III; ч-ам
چماق чумоқ
چماننده чамонанда
چمانه чамона
چمانیدن чамонидан
چمچه чумча
چمن чаман I, II
چمن‌آرا(ی) чаманоро(й)
چمن‌آرائی чаманорой
چمن‌افروز чаманафрӯз
چمن‌اندود чамانандуд
چمن‌پرداز чаманпардоз
چمن‌پردازی чаманпардозӣ
چمن‌پیرا(ی) чаманперо(й)
چمنده чаманда
چمن‌زار чаманзор
چمنستان чаманистон
چمن‌سرا(ی) чамансаро(й)
چمن‌سیما чамансимо
چمن‌طبع чамантабъ
چمن‌طراز чамантироз
چمن‌طرازی чамантирозӣ
چمن‌فروز чаманфурӯз
چمن‌گاه чамангоҳ
چمیدن чамидан
چنار чинор
چنال чинол
چنان чунон
چنان‌چون чунончун
چنانچه чунончи
چنانک чунонк
چنانکه чунонки
چنبر чанбар
چنبرکش чанбаркаш
چنبره чанбара
چنبری чанбарӣ
چنبرین чанбарин
چنبه чунба
چند чанд
چندان чандон
چنداول чандовул
چندن||چندل чандан||чандал
چندین чандин
چنگ чанг I, II
چنگال чангол
چنگال‌تیز чанголтез
چنگ‌پشت чангпушт
چنگ‌زلف чангзулф
چنگ‌زن чангзан
چنگساز чангсоз
چنگل чангул||чангал
چنگلوک чангалӯк
چنگ‌نواز чангнавоз
چنگی чангӣ
چنین чунин
چو чу
چوب чӯб
چوبدست||چوبدستی чӯбдаст||чӯбдастӣ
چوبک чӯбак
چوبک‌زن чӯбакзан
چوبک‌زنی чӯбакзанӣ
چوبه чӯба
چوبین чӯбин
چوپان чӯпон
چوپانی чӯпонӣ
چوپر чавпар
چوتره чавтара
چوخا чухо
چوخه чуха
چوزه чӯза
چوک чӯк I, II
چوکی чавкӣ
چوگان чавгон
چوگان‌گر чавгонгар
چوگانی чавгонӣ
چول чул||чавл
چولی чавлӣ
چون чун
چونانک чунонк
چونانکه чунонки
چونکه чунки
چونه чуна
چه чи; чаҳ; чӣ
چهار чаҳор
چهارباغ чаҳорбоғ
چهارپا(ی) чаҳорпо(й)
چهارسو чаҳорсӯ
چهارسوق чаҳорсӯқ
چهارسوی чаҳорсӯй
چهارسوئی чаҳорсӯӣ
چهارموجه чаҳормавҷа
چهارمیخ чаҳормех
چهر||چهره чеҳр||чеҳра
چهره‌آرا чеҳраоро
چهره‌افروزی чеҳраафрӯзӣ
چهره‌گلگون чеҳрагулгун
چهل чиҳил
چپیال чепол
چیت чит
چیچک чечак
چیخ чих
چیدن чидан
چیده чида
چیر чер||чир
چیرگی черагӣ; чирагӣ I, II
چیره чера||чира
چیره‌دست черадаст||чирадаст
چیره‌دستی черадастӣ||чирадастӣ
چیره‌دل черадил||чирадил
چیره‌زبان черазабон||чиразабон
چیره‌زبانی черазабонӣ||чиразабонӣ
چیز чиз
چیغ чеғ||чиғ
چیلان челон
چیلانگر челонгар
چیم чим I
چین чин I, II
چینستان чинистон
چینه чина I, II
چینه‌دان чинадон
چینی чинӣ
چینی‌جمال чиниҷамол

ح

حا ҳо I
حاتم ҳотам
حاتم‌فش ҳотамфаш
حاج ҳоҷ(ҷ)
حاجات ҳоҷот
حاجب ҳоҷиб I, II
حاجبانه ҳоҷибона
حاجت ҳоҷат
حاجت‌برار ҳоҷатбарор
حاجتمند ҳоҷатманд
حاجز ҳоҷиз
حاجی ҳоҷӣ
حاد ҳод(д)
حادث ҳодис
حادثه ҳодиса
حادثه‌پرورد ҳодисапарвард
حادثه‌خیز ҳодисахез
حاذق ҳозиқ
حار ҳор I||ҳорр
حارب ҳориб I
حارث ҳорис I
حارس ҳорис II
حازم ҳозим
حاسب ҳосиб

حاسد ҳосид I
حاسر ҳосир I
حاسه ҳосса||ҳоса
حاشا ҳошо
حاشاک ҳошок
حاشالله ҳошолиллаҳ
حاشر ҳошир
حاش‌لله *ҳошалиллаҳ*
حاشیه||حاشیة ҳошия||ҳошият
حاشیه‌نشین ҳошиянишин
حاصد ҳосид II
حاصر ҳосир II
حاصل ҳосил
حاصلات ҳосилот
حاصل‌الامر ҳосилуламр
حاضر ҳозир
حاضرجواب ҳозирҷавоб
حافظ ҳофиз
حافظه ҳофиза
حافی ҳофӣ
حاکم ҳоким
حاکم‌نشین ҳокимнишин
حاکی ҳокӣ
حال ҳол I
حالب||حالبه ҳолиб||ҳолиба
حالة||حالت ҳолат
حالجوئی ҳолҷӯӣ
حال‌گردان ҳолгардон
حالی ҳолӣ I, II
حالیا ҳолиё
حامد ҳомид
حامز ҳомиз I
حامض ҳомиз II
حامل ҳомил
حامله ҳомила
حامی ҳомӣ I, II
حانث ҳонис
حانق ҳониқ
حانقی ҳониқӣ
حانوت ҳонут
حاوی ҳовӣ
حائر ҳоир
حائز ҳоиз I
حائض||حائضه ҳоиз II||ҳоиза
حائط ҳоит
حائل ҳоил I

حب ҳаб(б)
ҳуб(б)
حباب ҳубоб||ҳабоб
حباب‌آسا ҳубобосо
حبات ҳаббот
حبال ҳибол
حبالة ҳиболат
حب‌الوطن ҳуббулватан
حباله ҳибола
حبائل ҳабоил
حبة ҳаббат
حبذا ҳаббазо
حبر ҳибр I
ҳибр II||ҳабр
حبس ҳабс
حبسگاه ҳабсгоҳ
حبش ҳабаш
حبشی ҳабашӣ
حبشی‌زاده ҳабашизода
حبل ҳабл
ҳибл
حبل‌المتین ҳаблулматин
حبل‌الورید ҳаблулварид
حبوب ҳубуб I
حبوبات ҳубубот
حبور ҳубур
حبه ҳабба
حبیب ҳабиб
حتی‌الامکان ҳатталимкон
حث ҳас(с)
حج ҳаҷ I||ҳаҷҷ
حجاب ҳуҷҷоб
ҳиҷоб
حجابه||حجابت ҳиҷоба||ҳиҷобат
حجاج ҳуҷҷоҷ
حجاره||حجارت ҳиҷора||ҳиҷорат
حجاز ҳиҷоз
حجام ҳаҷҷом
حجامت ҳаҷомат
حجب ҳуҷб
ҳуҷуб
حجت ҳуҷҷат
حجت‌نمای ҳуҷҷатнамой
حجج ҳуҷаҷ
حجر ҳаҷар I
ҳаҷр I

حجرات ҳуҷарот
حجرالاسود ҳаҷарулаcвад
حجره||حجرة ҳуҷра||ҳуҷрат
حجله ҳаҷла
حجله‌نشین ҳаҷланишин
حجم ҳаҷм
حجوم ҳуҷум I
حجی ҳаҷи I
حجیب ҳиҷеб
حجیر ҳаҷир I
حجیز ҳиҷез
حد ҳад(д)
حدا ҳудо I
حداثت ҳадосат
حداد ҳаддод
حداساز ҳудосоз
حدایج ҳадоиҷ
حدائق ҳадоиқ
حدب ҳадаб
حدت ҳиддат
حدث ҳадас I, II
حدثان ҳидсон
حدزده ҳадзада
حدس ҳадс
حدقه ҳадақа
حدل ҳудул
حدوث ҳудус
حدود ҳудуд
حدی ҳудо I
حدیث ҳадис
حدید ҳадид
حدیدالبصر ҳадидулбасар
حدیقه ҳадиқа
حذا ҳизо I
حذاق ҳуззоқ
حذاقت ҳазоқат
حذر ҳазар I
حذق ҳизқ
حر ҳар I||ҳарр
ҳур III||ҳурр
حراب ҳироб
حراث ҳаррос
ҳуррос I
حراثت ҳиросат I
حراره||حرارت ҳарора||ҳарорат

حراس ҳуррос II
حراست ҳиросат II
حراست‌پیشه ҳиросатпеша
حراف ҳарроф
حراق ҳурроқ||ҳуроқ
ҳарроқ
حراقه ҳарроқа
حرام ҳаром
حرام‌خوار||حرام‌خور ҳаромхор||ҳаромхӯр
حرامزاده ҳаромзода
حرام‌نمک ҳаромнамак
حرامی ҳаромӣ
حرب ҳарб
حرباء ҳирбо
حربه ҳарба
حرث ҳарс I
حرج ҳараҷ
حرز ҳирз
حرس ҳарс II
حرص ҳирс
حرف ҳарф
ҳираф
حرفت ҳирфат
حرف‌جوی ҳарфҷӯй
حرف‌چین ҳарфчин
حرف‌سنج ҳарфсанҷ
حرف‌شناس ҳарфшинос
حرف‌گیر ҳарфгир
حرف‌نیوش ҳарфниюш
حرفه ҳирфа
حرق ҳарқ
حرقت ҳарқат
حرقه||حرقت ҳирқа||ҳирқат||ҳурқа||ҳурқат
حرکات ҳаракот
حرکت ҳаракат
حرم ҳарам I
ҳурум
حرمان ҳирмон
حرمانسرا ҳирмонсаро
حرمت ҳурмат I, II
حرمت‌داشت ҳурматдошт
حرمت‌دان ҳурматдон
حرم‌سرا(ی) ҳарамсаро(й)
حرم‌گاه ҳарамгоҳ

حرم‌نشین ҳарамнишин
حروب ҳуруб
حروث ҳурус
حرور ҳарур, ҳурур
حروف ҳуруф
حرون ҳарун
حریت ҳуррият
حریر ҳарир I
حریربر ҳарирбар
حریری ҳарирӣ
حریرین ҳаририн
حریص ҳарис
حریف ҳариф
حریفانه ҳарифона
حریق ҳариқ
حریم ҳарим
حزام ҳизом
حزب ҳизб
حزم ҳазм I
حزن ҳазан, ҳузн
حزیران ҳазирон
حزین ҳазин
حس ҳис(с)
حساب ҳисоб
حسابگاه ҳисобгоҳ
حسابی ҳисобӣ
حساد ҳассод I, ҳуссод
حسادت ҳасодат
حساس ҳассос
حسام ҳисом||ҳусом
حسان ҳисон I, ҳассон
حسب ҳасаб I||ҳасб, ҳасаб II
حسب‌الحال ҳасбулҳол
حسد ҳасад
حسدور ҳасадвар
حسرات ҳасарот
حسرت ҳасрат
حسرت‌پرور ҳасратпарвар
حسرتکده ҳасраткада
حسک ҳасак I
حسم ҳасм
حسن ҳасан, ҳусн
حسنا ҳасно
حسن‌خیز ҳуснхез
حسن‌فروش ҳуснфурӯш
حسود ҳасуд
حسیب ҳасиб, ҳисеб
حسیس ҳасис
حشا ҳашо
حشایش ҳашоиш
حشر ҳашар, ҳашр
حشرات ҳашарот
حشرة ҳашарат
حشرگاه ҳашргоҳ
حشره ҳашара
حشری ҳашарӣ
حشم ҳашам
حشمت ҳашамат, ҳашмат, ҳишмат
حشمت‌پرست ҳашматпараст
حشو ҳашв
حشیش ҳашиш
حصا||حصاة ҳасо||ҳасот
حصاء ҳисо
حصاد ҳасод||ҳисод, ҳассод II
حصار ҳисор
حصارداری ҳисордорӣ
حصاری ҳисорӣ
حصافت ҳасофат
حصان ҳисон II
حصانت ҳасонат||ҳисонат
حصبه ҳасба
حصر ҳаср
حصرم ҳисрим
حصن ҳисн
حصور ҳасур
حصول ҳусул
حصون ҳусун
حصه ҳисса
حصی ҳасӣ
حصیر ҳасир
حصین ҳасин
حصینه||حصینة ҳасина||ҳасинат
حضار ҳуззор
حضانه||حضانت ҳизона||ҳизонат
حضر ҳазар II
حضرت ҳазрат
حضور ҳузур
حضیض ҳазиз
حطام ҳутом
حطب ҳатаб
حطیم ҳатим
حظ ҳаз(з)
حظات ҳаззот
حظائر ҳазоир
حظر ҳазр II
حظوظ ҳузуз
حظیره||حظیرة ҳазира||ҳазират
حفاظ ҳифоз
حفاظه||حفاظت ҳифоза||ҳифозат
حفر ҳафр
حفره ҳуфра
حفص ҳафас I, II, ҳафс
حفظ ҳифз
حفظه ҳафаза
حفید ҳафид
حفیر||حفیره ҳафир||ҳафира
حفیظ ҳафиз
حق ҳақ(қ)
حقا||حقاً ҳаққо||ҳаққан
حقابه ҳаққоба
حقارت ҳақорат
حق‌السکوت ҳаққуссукут
حق‌القدم||حق‌القدوم ҳаққулқадам||ҳаққулқудум
حق‌المیزان ҳаққулмизон
حقانی ҳаққонӣ
حقائق||حقایق ҳақоиқ
حقایق‌پذیر ҳақоиқпазир
حقایق‌شناس ҳақоиқшинос
حقایق‌شنو ҳақоиқшунав
حقب ҳуқб
حقبه||حقبة ҳиқба||ҳиқбат
حق‌بین ҳақбин
حق‌پرست ҳақпараст
حقد ҳиқд
حق‌روی ҳақравӣ
حق‌شناس ҳақшинос
حقف ҳиқф
حق‌گذار ҳақгузор
حق‌گوی ҳақгӯй
حق‌ناشناس ҳақношинос
حق‌ناگزار ҳақногузор
حق‌نواز ҳақнавоз
حقنه ҳуқна
حقود ҳақуд
حق‌ور ҳақвар
حقوق ҳуқуқ
حقه ҳуққа
حقه‌باز ҳуққабоз
حقه‌بازی ҳуққабозӣ
حقیر ҳақир
حقیرالجثه ҳақирулҷусса
حقیق ҳақиқ
حقیقت ҳақиқат
حقیقت‌بین ҳақиқатбин
حقیقت‌پرداز ҳақиқатпардоз
حقیقت‌شناس ҳақиқатшинос
حقیقت‌نظر ҳақиқатназар
حک ҳак(к)
حکاک ҳаккок
حکام ҳукком
حکایات ҳикоёт
حکایه||حکایت ҳикоя||ҳикоят
حکایه‌گزار ҳикоягузор
حکم ҳакам, ҳикам, ҳукм
حکما ҳукамо
حکماً ҳукман
حکم‌انداز ҳукмандоз
حکمت ҳикмат
حکمت‌پرست ҳикматпараст
حکمت‌پیشه ҳикматпеша
حکمت‌شناس ҳикматшинос
حکمران ҳукмрон
حکمروا ҳукмраво
حکم‌کش ҳукмкаш
حکمیت ҳакамият
حکومت ҳукумат
حکیم ҳаким
حکیمانه ҳакимона

حل } ҳал I||ҳалл / ҳил I||ҳилл
حلاج ҳаллоҷ
حلاجی ҳаллоҷӣ
حلاق ҳаллоқ
حلال } ҳалол / ҳаллол
حلال‌زاده ҳалолзода
حلال‌نمکی ҳалолнамакӣ
حلالی ҳалолӣ
حلاوت ҳаловат
حلة ҳуллат
حلفا ҳалфо
حلق ҳалқ I, II
حلقوم ҳалқум||ҳулқум
حلقه ҳалқа
حلقه‌پشت *ҳалқапушт*
حلل ҳулал
حلم } ҳилм / ҳулм
حلو ҳулв
حلوا *ҳалво*
حلواتراش ҳалвотарош
حلواگر ҳалвогар
حلوان ҳулвон
حلول ҳулул
حلولی ҳулулӣ
حلویات ҳалвиёт
حله } ҳалла / ҳулла
حله‌باف ҳуллабоф
حله‌پوشی ҳуллапӯшӣ
حلی‌بند ҳулибанд
حلیت ҳиллият
حلیة ҳильят||ҳульят
حلیف ҳалиф
حلیل *ҳалил*
حلیله||حلیلة ҳалила I||ҳалилат
حلیم ҳалим I
حلیه ҳилья||ҳулья
حمار ҳимор
حماقت ҳамоқат
حمال ҳаммол
حمام } ҳаммом / ҳамом / ҳимом I

حمامه ҳамома
حمایت ҳимоят
حمایل ҳамоил
حمایه ҳимоя
حمد ҳамд
حمدونه ҳамдуна
حمرا ҳамро
حمره||حمرة ҳумра||ҳумрат
حمزه ҳамза I
حمق ҳумқ
حمل } ҳимл / ҳамл / ҳамал
حمله ҳамла
حموضت ҳумузат
حمول ҳамул
حمیت *ҳамийят*
حمید ҳамид
حمیده ҳамида
حمیرا ҳумайро
حمیم ҳамим
حنا } *ҳано* / ҳино
حنابندان ҳинобандон
حنابندی ҳинобандӣ
حناط ҳаннот I, II
حناکار ҳинокор
حنانه ҳаннона
حنجر||حنجره ҳанҷар||ҳанҷара
حنطه ҳинта
حنظل ҳанзал
حنوط ҳанут||ҳунут
حنیف ҳаниф
حنین ҳанин
حوا ҳавво
حوادث ҳаводис
حواری ҳаворӣ
حواریون ҳавориюн
حواس ҳавос(с)
حواشی ҳавошӣ
حواصل ҳавосил I, II, III
حوالات ҳаволот
حواله||حوالت ҳавола||ҳаволат
حواله‌دار ҳаволадор
حواله‌گاه||حواله گه ҳаволагоҳ||ҳаволагаҳ

حوالی ҳаволӣ
حوائج ҳавоиҷ
حوت ҳут
حور ҳур I
حورا ҳавро
حورالعین ҳурулъин
حورپیکر ҳурпайкар
حورچشم ҳурчашм
حوردیس ҳурдес
حورزاد ҳурзод
حورسرشت ҳурсиришт
حورلقا ҳурлиқо
حورنژاد ҳурнажод
حوزه ҳавза I
حوصله ҳавсала I, II
حوض ҳавз
حوضه *ҳавза II*
حول } ҳавал / ҳавл I, II, III
حومه ҳавма
حویج ҳавиҷ
حی } ҳе, ҳай II, III / ҳай IV||ҳайя
حیا ҳаё
حیات ҳаёт I
حیاذت ҳиёзат
حیاض ҳиёз
حیاط ҳаёт II
حیث ҳайс
حیثیات ҳайсиёт
حیثیت ҳайсият
حیدر ҳайдар
حیران ҳайрон
حیرت ҳайрат
حیرت‌زده ҳайратзада
حیرتکده ҳайраткада
حیرتگاه||حیرتگه ҳайратгоҳ||ҳайратгаҳ
حیرت‌نگار ҳайратнигор
حیز ҳай(й)из
حیص ҳайс II
حیص‌بیص ҳайс-байс
حیض ҳайз
حیطه ҳайта||ҳита
حیف ҳайф I, II
حیل ҳиял

حیلت ҳилат
حیلولت ҳайлулат
حیله ҳила
حیله‌جو(ی) ҳилаҷӯ(й)
حیله‌ساز ҳиласоз
حیله‌کوش ҳилакӯш
حیله‌گر ҳилагар
حین } ҳайн / ҳин I
حیوان } ҳайвон / ҳаявон

خ

خا хо
خاب хоб
خابیه||خابئه *хобия||хобиа*
خاتم } хотам I / хотам II||хотим
خاتم‌بندی хотамбандӣ
خاتمه хотима
خاتوله *хотула*
خاتون хотун
خاد ход
خادع ходеъ
خادم ходим
خادمه *ходима*
خاده хода
خار хор I
خارا хоро I, II, III
خاراشکن хорошикан
خارامثال *хоромисол*
خاربست хорбаст
خاربن хорбун
خاربند хорбанд
خاربون хорбун
خارپشت хорпушт
خارج хориҷ
خارج‌آهنگی хориҷоҳангӣ
خارجی хориҷӣ
خارجین хорҷин
خارخار хор-хор
خارخو(ی) хорхӯ(й)
خارسان хорсон
خارستان хористон
خارش хориш

خارق хорик
خارکش хоркаш
خارکن хоркан I, II
خاره хора I, II
خارمسم хорасум
خارهشکاف хорашикоф
خاریدن хоридан
خازن хозин I, II
خازه хоза
خاست хост I
خاستن хостан I
خاسر хосир
خاسراً хосиран
خاش хош I, II, III
خاشاک хошок
خاشع хошеъ
خاشه хоша
خاشی хошӣ
خاص хос(с)
خاص‌الخاص хосулхос
خاصگی хос(с)агӣ
خاصه хос(с)а I, II
خاصیت хоси(й)ят
خاضع хозеъ
خاضع‌الاعناق хозеулаъност
خاطب хотиб
خاطر хотир
خاطرآزاری хотирозорӣ
خاطرآزرده хотирозурда
خاطرآشفته хотирошуфта
خاطرپذیر хотирпазир
خاطرپریش хотирпареш
خاطرپسند хотирписанд
خاطرخواه хотирхоҳ
خاطرفریب хотирфиреб
خاطرنشان хотирнишон
خاطرنگهدار хотирнигаҳдор
خاطرنواز хотирнавоз
خاطف хотиф I, II
خاطی хотӣ
خافقین хофиқайн
خافی хофӣ I
خاقان хоқон
خاقانی хоқонӣ
خاک хок
خاک‌آلود хоколуд

خاک‌انداز хокандоз
خاک‌برسر хокбарсар
خاک‌بسر хокбасар
خاک‌بوس хокбӯс
خاکپا(ی) хокпо(й)
خاکدان хокдон
خاک‌روب хокрӯб
خاک‌روبه хокрӯба
خاک‌ریز хокрез
خاک‌زاد хокзод
خاکسار хоксор
خاکستان хокистон
خاکستر хокистар
خاک‌سرشت хоксиришт
خاکمال хокмол
خاکنشین хокнишин
خاکه хока
خاکی хокӣ
خاکی‌نهاد хокиниход
خاگینه хогина
خال хол I, II
خالص холис
خالصه холиса
خالی холӣ
خالیه холия
خام хом
خام‌اندیش хомандеш
خام‌تدبیری хомтадбирӣ
خام‌دست хомдаст
خام‌رای хомрой
خام‌ریش хомриш
خامساً хомисан
خام‌سوز хомсӯз
خامش хомуш
خامشی хомушӣ
خام‌طبع хомтабъ
خام‌طمع хомтамаъ
خام‌کار хомкор
خام‌گوی хомгӯй
خامل хомил
خامل‌الذکر хомилуззикр
خام‌نوش хомнӯш
خاموش хомӯш
خاموشی хомӯшӣ
خامه хома I, II
خامه‌زن хомазан

خامی хомӣ
خامیاز||خامیازه хомьёз||хомьёза
خان хон I, II
خاندان хонадон
خان‌غرد хонғард
خانقاه||خانقه хонақоҳ||хонақаҳ
خانگاه||خانگه хонагоҳ||хонагаҳ
خانگی хонагӣ
خانمان хонумон
خانواده хонавода
خان‌ومان хонумон
خانه хона
خانه‌باف хонабоф
خانه‌بدوش хонабадӯш
خانه‌بر хонабар
خانه‌برانداز хонабарандоз
خانه‌بردوش хонабардӯш
خانه‌بیزار хонабезор
خانه‌پرداز хонапардоз
خانه‌پرورد хонапарвард
خانه‌خدا хонахудо
خانه‌خیز хонахез
خانه‌دار хонадор
خانه‌دشمن хонадушман
خانه‌رس хонарас
خانه‌زاد хоназод
خانه‌سوز хонасӯз
خانه‌شکسته хонашикаста
خانه‌شینی хонашинӣ
خانه‌نشین хонанишин
خانی хонӣ I, II, III
خاو хов
خاور ховар I, II
خاوران ховарон
خاورخدیو ховархидев
خاورزمین ховарзамин
خاوری ховарӣ
خاوند хованд
خاوی ховӣ
خاویه ховия
خائب хоиб
خائباً хоибан
خائبه хоиба
خایسک хояск||хоиск
خائف хоиф
خائن хоин

خایه хоя
خایه‌ریز хоярез
خائیدن хоидан
خباء хибо(ъ)
خباثت хабосат
خباز хаббоз
خباط хубот
خباک хабок
خبب хабаб
خبث хубс
خبر хабар, хибр
خبرپرس хабарпурс
خبرت хибрат
خبردار хабардор
خبرگیر хабаргир
خبرگیری хабаргирӣ
خبزدو||خبزدوک хабаздӯ||хабаздӯк
خبط хабт
خبک хабак
خبه хаба
خبیث хабис
خبیر хабир
خبیره хабера
خب хап
ختا хито
ختام хитом I, II
ختائی хитоӣ
ختلی хатлӣ
ختلی‌خرام хатлихиром
ختم хатм
خته хатна, хутна
خجاره хуҷора
خجالت хиҷолат
خجسته хуҷаста
خجسته‌خلف хуҷастахалаф
خجسته‌طلعت хуҷастаталъат
خجسته‌لقا хуҷасталиқо
خجل хиҷил||хаҷил
خجلان хаҷлон
خجلت хаҷлат||хиҷлат
خد хад II
خدا худо
خداع хидоъ

خداعت хидоат
خدام худдом
خداوند худованд
خدای худой
خدایگان худойгон
خدای‌نما худойнамо
خدر хадар, хадир, хидр
خدشه хадша
خدعه худъа
خدم хадам
خدمت хидмат
خدمت‌پناه хидматпанох
خدمتگار хидматгор
خدمت‌گذار хидматгузор
خدمتگر хидматгар
خدمت‌گرای хидматгарой
خدمتنما(ی) хидматнамо(й)
خدمتی хидмати
خدنگ хаданг
خدنگ‌افکن хадангафкан
خدو худу
خدوک хадук, худук
خدیش хадеш||худеш
خدیعه||حدیعت хадиа||хадиат
خدیو хадев||хидев
خذلان||خذل хазлон||хазл
خذلان хизлон
خذوک хазук
خر хар I, хар II||харр
خراب хароб
خراب‌آباد харобобод
خراباد харобод
خرابات харобот
خراب‌اندرون харобандарун
خرابه хароба
خرابی харобӣ
خراج хароч||хироч
خراج‌گزار харочгузор
خراد харрод
خراز харроз
خرازی харрозӣ

خراس харос, харрос
خراسی харросӣ
خراش харош
خراشیدن харошидан
خراط харрот
خراطین харотин
خرافات хурофот
خرافه||خرافة хурофа||хурофат
خرام хиром I, II
خرامیدن хиромидан
خرانبار харанбор
خربزه харбуза
خربط харбат I, II
خربندگی харбандагӣ
خربنده харбанда
خربوزه харбуза
خربها харбахо
خربیواز харбевоз
خرپشته харпушта
خرج харч
خرجیدن харчидан
خرچال харчол
خرچنگ харчанг
خرخانه хархона
خرخشه хархаша
خرد харад||харрад||хард, хард II, хирад, хурд
خرداد хурдод
خردادروز хурдодрӯз
خرداندیش хурдандеш
خردپرور хирадпарвар
خردپرورد хирадпарвард
خردپیشه хирадпеша
خردرتبت хирадрутбат
خردسال хурдсол
خردسالی хурдсоли
خردسوز хирадсӯз
خردل хардал
خردله хардала
خردمند хирадманд
خردمنش хурдманиш
خردنامه хираднома
خردومرد хурдумурд

خرده хурда
خرده‌بین хурдабин
خرده‌دان хурдадон
خرده‌شناس хурдашинос
خرده‌فروش хурдафурӯш
خرده‌کار хурдакор
خرده‌کاری хурдакорӣ
خرده‌گیر хурдагир
خرده‌گیری хурдагирӣ
خرده‌نمائی хурданамоӣ
خردی хурдӣ
خردبافته хирадьёфта
خرز хараз, харз
خرزن харзан
خرزهره харзахра
خرزین харзин
خرس хирс, хурс
خرسک хирсак
خرسند хурсанд
خرسندی хурсандӣ
خرشید хуршед
خرشیدپرست хуршедпараст
خرشیدتاب хуршедтоб
خرشیدرو(ی) хуршедру(й)
خرشیدسوار хуршедсавор
خرشیدسیما хуршедсимо
خرشیدطلعت хуршедталъат
خرشیدعذار хуршедъизор||хуршедъузор
خرشیدفام хуршедфом
خرشیدفروغ хуршедфурӯғ
خرشیدنما хуршеднамо
خرشیدهوش хуршедхуш
خرطال хартол||хиртол
خرطوم хартум
خرف хариф I, хириф
خرف‌گشته харифгашта
خرفه хурфа
خرق харқ, хирақ
خرقه хирқа
خرقه‌بازی хирқабозӣ
خرقه‌پوش хирқапӯш

خرقه‌دوز хирқадӯз
خرقه‌سوز хирқасӯз
خرک харак I, II
خرکره харкурра
خرکمان харкамон
خرگاه харгох, хиргох
خرگدا харгадо
خرگواز харгувоз||харгавоз
خرگور харгӯр
خرگوش харгӯш
خرگه хиргах, харгах
خرگیر харгир
خرم хуррам
خرما хурмо
خرم‌آباد хуррамобод
خرمابن хурмобун
خرماستان хурмостон||хурмоситон
خرمغز хармағз
خرمگس хармагас
خرمن хирман||харман
خرمن‌سوخته хирмансӯхта
خرمن‌سوز хирмансӯз
خرمن‌گدا(ی) хирмангадо(й)
خرم‌نهان хуррамниҳон
خرمهره хармӯҳра
خرنوب харнуб||хурнуб
خروار харвор, хирвор
خروب харрӯб
خروج хуруч
خروس хурӯс
خروسک хурӯсак
حروش хурӯш
خروشندگی хурӯшандагӣ
خروشیدن хурӯшидан
حروه хурӯх
خره хара I
خری хирӣ I, II, харӣ
خرید харид
خریدار харидор
خریدن харидан
خریدوفروخت харидуфурӯхт

خريده харида
خريش хариш
خريشيدن хорешидан||хирешидан
خريطه харита I, II
خريطه‌کش харитакаш
خريف хариф II
خز хаз I
хаз II||хазз
خزان хазон
خزان‌ديده хазондида
خزانه хизона
خزائن хазоин
خزخزان хаз-хазон
خزر хазар I
خزران хазарон
خزف хазаф
خزف‌پاره хазафпора
خزنده хазанда
خزيدن хазидан
خزينه хазина
خس хас
خسار хасор
хисор
خساره||خسارت хасора||хасорат
خساست хасосат
خسائيدن хисонидан
خسائيدن хисондан
خسبيدن хусбидан
خس‌پرور хаспарвар
خس‌پوش хаспӯш
خسپيدن хуспидан
خست хиссат
خستگی хастагӣ
خستن хастан
خستو хусту
خستوانه хастувона||хустувона
خستونه хустуна
خسته хаста
خسته‌جانی хастаҷонӣ
خسته‌جگر хастаҷигар
خسته‌خاطر хастахотир
خسته‌دل хастадил
خس‌خانه хасхона
خس‌دزد хасдузд
خسر хусур

خسران хусрон
خسرو хисрав||хусрав
خسروانی хисравонӣ||хусравонӣ
خسروی хисравӣ I||хусравӣ I
хисравӣ II||хусравӣ II
خسف хасф
خسک хасак
خسور хасур
хусур
خسوف хусуф
خسی хасӣ I
خسيس хасис
خش хаш I
خشب хашаб
خشت хишт I, II
خشتچه хиштча
خشت‌خشت хишт-хишт
خشت‌زن хиштзан
خشتک хиштак
خشخاش хашхош
خشک хушк
خشک‌آر хушкор
خشک‌آرد хушкорд
خشک‌آنج хушконч
خشک‌اندام хушкандом
خشک‌بند хушкбанд
خشک‌پهلو хушкпаҳлу
خشک‌ريش||خشک‌ريشه хушкреш(а)
خشکسار хушксор
خشکسال хушксол
خشکسالی хушксолӣ
خشکسر хушксар
خشک‌طينت хушктинат
خشک‌لب хушклаб
خشک‌مغز хушкмағз
خشکی хушкӣ
خشم хашм||хишм
خشم‌آلو хашмолу
خشم‌آلود(ه) хашмолуд(а)
خشمتاب хашмтоб
خشمگير хашмгир
خشمگين *хашмгин*
خشمناک хашмнок
خشمين хашмин

خشن хашан
хашин
خشن‌سار хашансор
خشو хушу
خشوع хушӯъ
خشوک хашук||хушук
خشونت хушунат
خشيت хашьят
خشينه хашина
خشيه хашья
خصال хисол
خصائص хасоис
خصائل хасоил
خصب хисб
خصلت хислат
خصم хасм
خصم‌سوز хасмсӯз
خصم‌گير хасмгир
خصوص хусус
خصوصاً хусусан
خصوم хусум
خصومتگری хусуматгарӣ
خصی хасӣ II
خضاب хизоб
خضر хизр||хизар
хазар II
خضرا хазро
خضرت хузрат
خضوع хузӯъ
خضيب хизеб
خط хат(т)
خطا хато I
хато II||хито
خطاب хитоб
خطابت хатобат
خطابخش хатобахш
خطابی хитобӣ
خطاپوش хатопӯш
خطاپيشه хатопеша
خطاط хаттот
خطاف хуттоф
خطام хитом III
خطآور *хатовар*
خطايا хатоё
خطائی хитоӣ

خطب хитб
хутаб
خطبا хутабо
خطبه||خطبة хитба||хитбат
хутба||хутбат
خطر хатар I, II
خطرناک хатарнок
خطمی хатмӣ||хитмӣ
خطوات хатавот
خطوت хатват
خطور хутур
خطوط хутут
خطوه хатва
хутва
خطه хитта
خطيب хатиб
خطير хатир
خطيئة хатиат
خطيئه хатиа
خف хаф
خفا хафо
خفاجه хафоҷа
خفارت хифорат
خفاش хаффош||хуффош
خفايا хафоё
خفت хуфт
хиффат
خفتان хафтон
خفتن хуфтан
خفت‌وخيز хуфтухез
خفته хуфта
خفته‌ارکان хуфтааркон
خفتيدن хуфтидан
خفجه хафча
خفچه хафча
خفر хафар
خفرنج||خفرنجی хафранҷ||хафранҷӣ
خفض хафз
خفقان хафақон
خفه хафа I, II
خفی хафӣ
خفيات хафиёт
حمية *хафият*
хуфьят
хуфият

خفیر хафир
خفیف хафиф
خفیه хафия / хуфья / хуфия
خل хал(л) / хил||хилл
خلاء||خلا халаъ||хало
خلاب халоб
خلاجا(ی) халоҷо(й)
خلاص хилос / халос
خلاصی халосӣ
خلاف хилоф
خلافت хилофат
خلاقت халоқат
خلال хилол I, II
خلالوش халолӯш
خلائق халоиқ
خلت хуллат
خلجان халаҷон
خلخ халлух
خلخال халхол
خلخی‌زاد халлухизод
خلخی‌نژاد халлухинажод
خلد хулд
خلدستان хулдистон
خلش халиш I
خلط хилт
خلطا хулато
خلع халъ
خلعت хилъат
خلف халаф / хулф
خلفا хулафо
خلق халақ / халқ / хулқ
خلق‌آزار халқозор
خلقان хулқон
خلق‌پوش халақпӯш
خلقت хилқат
خلل халал
خلل‌پذیر халалпазир
خلم хилм I, II
خلنده халанда

خلو хулув(в)
خلوت хилват||халват
خلوتخانه хилватхона
خلوت‌سرای хилватсарой
خلوتگاه хилватгоҳ
خلوت گزیده хилватгузида
خلوتگه хилватгаҳ
خلوت‌نشین хилватнишин
خلوتی хилватӣ
خلود хулуд
خلوص хулус
خلوق халуқ / хулуқ
خله хала I||хула / хала II, III, IV
خله‌چوب халачӯб
خلیج халиҷ
خلیدن халидан
خلیده‌دل халидадил
خلیده‌روان халидаравон
خلیش халиш
خلیط халит
خلیع халеъ
خلیع العذار халеулъизор
خلیفه халифа
خلیق халиқ
خلیقت халиқат
خلیل халил
خم хам(м) / хум(м)
خماخسرو хумохисрав
خمار химор / хумор / хаммор
خمارآلود||خمارآلوده хуморолуд||хуморолуда
خمارخانه хамморхона
خمارشکن хуморшикан
خمارکش хуморкаш
خماری хуморӣ
خماری‌شکن хуморишикан
خمارین хуморин
خماندن||خمانیدن хамон(и)дан
خم‌آهن||خم‌آهان хумоҳан||хумоҳон
خمخانه хумхона

خمر хамр
خمره хумра
خمس хумс
خمستان хумистон||хумситон
خمسه хамса
خمسین хамсин
خمش хамуш
خم‌شده хамшуда
خمشی хамӯшӣ
خم گشته‌پشت хамгаштапушт
خمود хумуд
خموش хамӯш
خموشی хамӯшӣ
خمول хумул
خمیازه хамъёза
خمیدگی хам(м)идагӣ
خمیدن хамидан
خمیده‌پشت хамидапушт
خمیده‌قامت хамидақомат
خمیر хамир
خمیرمایه хамирмоя
خمیس хамис
خن хан
خنازیر ханозир
خناس ханнос
خناق хуноқ
خنب хунб
خنبک хунбак
خنبه хунба
خنثی хунсо
خنج ханҷ
خنجر ханҷар
خنجراوژن ханҷаравжан
خنجرگذار ханҷаргузор
خنجک ханчак / хинчак
خنجیر ханҷир||хинҷир
خنداخند хандоханд
خندان хандон
خندان‌دل хандондил
خنداندن хандондан
خندان‌لب хандонлаб
خندانمند хандонманд
خندانیدن хандонидан
خندق хандақ
خنده ханда

خنده‌خریش хандахариш
خنده‌زار хандазор
خنده‌زن хандазан
خندیدن хандидан
خنزیر хинзир
خنصر хинсир
خنفسا хунфасо||хунфусо
خنک хунук
خنکی хунукӣ
خنگ хинг
خنگ‌بید хингбед
خنگ‌زیور хингзевар
خنور ханӯр / хунур
خنوث хунус
خنیا хуньё
خنیاگر хуньёгар
خنیدن ханидан
خنیده ханӣда
خو хав I, II / хӯ
خواب хоб I, II
خواب‌آلود(ه) хоболуд(а)
خواباندن||خوابانیدن хобон(и)дан
خوابگاه хобгоҳ
خواب گزار хобгузор
خوابگه хобгаҳ
خواب‌نادیده хобнодида
خوابناک хобнок
خوابی хобӣ
خوابیدن хобидан
خواتم хавотим I, II, III
خواتین хавотин
خواجگی хоҷагӣ
خواجه хоҷа
خواجه‌تاش хоҷатош
خواجه‌سرا(ی) хоҷасаро(й)
خوار хор II
خواربار хорбор
خواربینی хорбинӣ
خوارج хаворич
خوارق хавориқ
خوارکار хоркор
خوارکاری хоркорӣ
خوارمایه хормоя

خواره хувора
خواره‌کار хоракор
خواری хорӣ
خوازه хавоза||хоза
خواست хост II
خواستار хостор
خواستگار хостгор
خواستن хостан II
خواسته хоста
خواص хавос(с)
خواطر хавотир
خواطف хавотиф
خوافی хофӣ II
خواقین хавоқин
خوالیگر холигар
خوان хон III
خوانا хоно
خوانچه хонча
خواندار хондор
خواندن хондан
خوان‌سالار хонсолор
خوانیق хавониқ
خوانین хавонин
خواه хоҳ
خواهر хоҳар
خواهش хоҳиш
خواهشگر хоҳишгар
خواهنده хоҳанда
خوب хуб
خوبانی хубонӣ
خوب‌چهر(ه) хубчеҳр(а)
خوب‌خد хубхад
خوب‌رخ хубрух
خوب‌رخسار хубрухсор
خوب‌رو(ی) хубрӯ(й)
خوب‌سرشت хубсиришт
خوب‌فرجام хубфарҷом
خوب‌کار хубкор
خوب‌منظر хубманзар
خوبی хубӣ
خوجه хӯча
خوچ хуч||хӯч
خود { хад I, худ, хӯд }
خودبسوز худбисӯз
خودبین худбин
خودپرست худпараст
خودپسند худписанд
خودحساب худҳисоб
خودداری худдорӣ
خودرای худрой
خودرست||خودرسته худруст||худруста
خودرو(ی) худрӯ(й)
خودسازی худсозӣ
خودستائی худситоӣ
خودسر худсар
خودشکن худшикан
خودفروش худфурӯш
خودفروشی худфурӯшӣ
خودفکن худфикан
خودکام||خودکامه худком||худкома
خودکرده худкарда
خودمنشی худманишӣ
خودنمائی худнамоӣ
خودی { хадӣ, худӣ }
خودی‌سوز худисӯз
خور { хур, хӯр }
خورا хуро
خورابه хӯроба
خوراندن||خورانیدن хӯрон(и)дан
خورآئین хуроин
خورد { хард I, хурд, хӯрд }
خورداندیش хурдандеш
خوردخوان хӯрдхон
خوردسال хурдсол
خوردسالی хурдсолӣ
خوردمنش хурдманиш
خوردن { хардан, хӯрдан }
خوردنی хӯрданӣ
خوردومرد хурдумурд
خورده { хурда, хӯрда }
خورده‌بین хурдабин
خورده‌دان хурдадон
خورده‌شناس хурдашинос
خورده‌فروش хурдафурӯш
خورده‌کار хурдакор
خورده‌کاری хурдакорӣ
خورده‌گیر хурдагир
خورده‌گیری хурдагирӣ
خورده‌نمائی хурданамоӣ
خوردی хурдӣ
خورش хӯриш
خورش‌خانه хӯришхона
خورشگر хӯришгар
خورشید хуршед
خورشیدپرست хуршедпараст
خورشیدتاب хуршедтоб
خورشیدرو(ی) хуршедрӯ(й)
خورشیدسوار хуршедсавор
خورشیدسیما хуршедсимо
خورشیدطلعت хуршедталъат
خورشیدعذار хуршедъизор||хуршедъузор
خورشیدفام хуршедфом
خورشیدفروغ хуршедфурӯғ
خورشیدنما хуршеднамо
خورشیدهش хуршедҳуш
خورنده хуранда
خوره { хӯра||хара, хавра I, II }
خوش { хаш II, хуш||хаш }
خوشا хушо
خوشاب хушоб
خوش‌الحان хушалҳон
خوش‌آمد хушомад
خوش‌آمد گو(ی) хушомадгӯ(й)
خوش‌انگشت хушангушт
خوشانیدن хӯшонидан
خوش‌آوا хушово
خوش‌آواز хушовоз
خوش‌آیند(ه) хушоянд(а)
خوش‌بار хушбор
خوش‌باش хушбош
خوش‌بو(ی) хушбӯ(й)
خوش‌بیان хушбаён
خوش‌حال хушҳол
خوش‌حساب хушҳисоб
خوش‌حضور хушҳузур
خوش‌خبر хушхабар
خوش‌خرام хушхиром
خوش‌خلق хушхулқ
خوش‌خوان хушхон
خوش‌خو хушхӯ
خوش‌خوی хушхӯй
خوش‌دشنام хушдашном
خوش‌دل хушдил
خوش‌دلی хушдилӣ
خوش‌دماغ хушдимоғ
خوش‌دمی хушдамӣ
خوش‌دهن хушдаҳан
خوش‌ذهن хушзеҳн
خوش‌رنگ хушранг
خوش‌زبان хушзабон
خوش‌سخن хушсухан
خوش‌سودا хушсавдо
خوش‌طبع хуштабъ
خوش‌عنان хушъинон
خوش‌عیار хушъиёр
خوش‌غمزه хушғамза
خوش‌فهم хушфаҳм
خوش‌قلم хушқалам
خوش‌قلمی хушқаламӣ
خوش‌کام хушком
خوش‌کلام хушкалом
خوش‌کنار хушканор
خوش‌گام хушгом
خوشگوار хушгувор
خوش‌لقا хушлиқо
خوش‌لهجه хушлаҳҷа
خوش‌محاوره хушмуҳовара
خوش‌مشام хушмашом
خوش‌معاش хушмаош
خوش‌مقالی хушмақолӣ
خوش‌منش хушманиш
خوش‌منشی хушманишӣ
خوش‌نما хушнамо
خوش‌نوا хушнаво
خوش‌نواز хушнавоз
خوشنود хушнуд
خوش‌نویس хушнавис
خوش‌وقت хушвақт
خوشه хӯша
خوشه‌چین хӯшачин

خوشه‌وار хӯшавор
خوشی хушӣ||хашӣ
خوشیدن хӯшидан
خوض хавз
خوف хавф
خوک хук
خوک‌بینی хукбинӣ
خوگر хӯгар
خوگیر хӯгир
خول хӯл
خون хун
خوناب||خونابه хуноб||хуноба
خون‌آشام хуношом
خون‌آشامی хуношомӣ
خون‌افشان хунафшон
خونبار хунбор
خون‌بها хунбаҳо
خون‌پالا(ی) хунполо(й)
خونخوار(ه) хунхор(а)
خونخواه хунхоҳ
خون‌ریز хунрез
خون‌فشان хунфишон
خون‌کرده хункарда
خون‌گرفته хунгирифта
خون‌گشته хунгашта
خون‌گیر хунгир
خونما хӯнамо
خونی хунӣ
خونین хунин
خونین‌جگر хунинҷигар
خونین‌دل хуниндил
خوهل хӯхл||хӯхал
خوی { хай / хӯй }
خوید хавед||хивед||хед
خویش хеш I
خویشاوند хешованд
خویش‌بین хешбин
خویشتن хештан
خویشتن‌بین хештанбин
خویشتن‌بینی хештанбинӣ
خویشتن‌دار хештандор
خویشتن‌شناسی хештаншиносӣ
خویش‌کار хешкор
خویش‌کام хешком
خویش‌نشناس хешнашинос

خویشی хешӣ
خه хаҳ
خی хӣ
خیابان хиёбон
خیار хиёр I, II
خیاره хиёра
خیاط хайёт
خیاطه||خیاطة хиёта||хиётат
خیال хаёл||хиёл
خیالات хаёлот
خیال‌اندیش хаёландеш
خیال‌انگیز хаёлангез
خیالبندی хаёлбандӣ
خیالی хаёлӣ
خیام { хайём / хиём }
خیانت хиёнат
خیانتکار хиёнаткор
خبت хайбат
خیبر хайбар
خیده хида
خیر { хайра / хайр / хайир }
خیرات хайрот
خیرباد||خیربادی хайрбод||хайрбодӣ
خیرت хайрат
خیرخواه хайрхоҳ
خیرخواهی хайрхоҳӣ
خیرخیر хирхир
خیرگی хирагӣ
خیرو хиру
خیره хира
خیره‌چشم хирачашм
خیره‌خند хираханд
خیره‌خیر хирахир
خیره‌درای хирадарой
خیره‌دل хирадил
خیره‌رأی||خیره‌رای хирараъй||хирарой
خیره‌رائی хирарой
خیره‌رو хирарав
خیره‌رو(ی) хирарӯ(й)
خیره‌سر хирасар
خیره‌کش хиракуш

خیره‌گردی хирагардӣ
خیره‌نگاه хиранигоҳ
خیری хирӣ I
خیز хез
خیزران хайзурон||хизурон
خیزیدن хезидан
خیساندن||خیسانیدن хесон(и)дан
خیستن хестан
خیسیدن хесидан
خیش { хеш II||хайш / хеш III }
خط хайт
خک хик
خیل { хайл / хел }
خیل‌تاش хайлтош
خیل‌خانه хайлхона
خیلی { хайле / хеле }
خیم { хим I, II, III / хиям }
خیمگی хаймагӣ
خیمه хайма
خیو хаю||хев
خیول хуюл

د

دأب даъб
دابه добба
داج доч
داخل дохил
داخلی дохилӣ
داخول дохул
داد дод I, II
دادا додо
دادار додор
دادبیگی додбегӣ
دادپرور додпарвар
دادجو додҷӯ
دادخواه додхоҳ
دادخواهی додхоҳӣ
داددهی доддиҳӣ
دادر додар
دادرس додрас

دادگر додгар
دادگری додгарӣ
دادگستر додгустар
دادگستری додгустарӣ
دادن додан
دادورز додварз
دادوستد додуситад
دار дор I, II
دارا доро I, II
دارافزین дорафзин
دارالاماره||دارالامارت доруламора||доруламорат
دارالامان доруламон
دارالبوار дорулбавор
دارالبیع дорулбайъ
دارالجلود дорулҷулуд
دارالخلافه||دارالخلافت дорулхилофа || дорулхилофат
دارالسرور доруссурур
دارالسلام доруссалом
دارالسلخ доруссалх
دارالسلطنه||دارالسلطنت доруссалтана || доруссалтанат
دارالسیادت доруссиёдат
دارالشفا дорушшифо
دارالضرب доруззарб
دارالضیافت доруззиёфат
دارالعباد дорулибод
دارالعدم доруладам
دارالعیار дорулиёр
دارالغرور дорулғурур
دارالفاخره дорулфохира
دارالقرار дорулқарор
دارالقضا дорулқазо
دارالکتب дорулкутуб
دارالمقر дорулмақар(р)
دارالملک дорулмулк
دارالنعیم доруннаим
دارباز дорбоз
داربام дорбом
داربزین дорбазин
داربوی дорбӯй
دارچین дорчин
دارچینی дорчинӣ
دارفزین дорфазин
دارندگی дорандагӣ

دارنده доранда
دارو дору
داروبرد дорубард
داروخانه дорухона
داروغه доруға
داروکده дорукада
داروگیر доругир
دارومدار дорумадор
داروندار дорунадор
دارین дорайн
داس дос I, II
داستان достон
داسکاله||داسکاله досгола||доскола
داش дош
داشاد дошод
داشتن доштан
داشن дошан
داع الثعلب доуссаълаб
داعی дой I
داعیه доия
داغ доғ
داغ برروی доғбаррӯй
داغدار доғдор
داغ دل доғдил
داغ دیده доғдида
داغگاه доғгоҳ
داغگر доғгар
دافع дофеъ
دافعه дофиа
دال дол I / дол II || долл
دام дом I, II
داماد домод
دامان домон
دامساز домсоз
دامغ домиғ
دامگاه||دامگه домгоҳ||домгаҳ
دامن доман
دامن تر домантар
دامن کش доманкаш
دامن کشان доманкашон
دامن گیر домангир
دامنی доманӣ
دامیاری домьёрӣ
دان дон
دانا доно
دانادل донодил
دانائی доноӣ
دانستن донистан
دانسته کار донистакор
دانش дониш
دانش الفنج донишалфанҷ
دانش آموز донишомӯз
دانش آموزی донишомӯзӣ
دانش اندوخته донишандӯхта
دانش بهر донишбаҳр
دانش پرست донишпараст
دانش پرور донишпарвар
دانش پژوه донишпажӯҳ
دانش شعار донишшиор
دانش فزا(ی) донишфазо(й)
دانش قرین донишқарин
دانشکده донишкада
دانشگر донишгар
دانشمزی донишмазӣ
دانشمند донишманд
دانشور донишвар
دانشوری донишварӣ
دانق донақ
دانک донак
دانکک донакак
دانگ донг
دانگانه донгона
داننده донанда
دانه дона
دانه دارپز донадорпаз
دانه زن доназан
دانه سوز донасӯз
دانی донӣ
داو дов
داودی довудӣ
داور довар
داوری доварӣ
داه доҳ I, II
داهک доҳак
داهل доҳул
داهی доҳӣ
داهیه доҳия I, II
دای дой
دائر доир
دائرگی доирагӣ
دائره доира I, II
دائره دست доирадаст
دائم доим
دائما доимо
دائماً доиман
دائم الاوقات доимулавқот
دائم بهار доимбаҳор
دایه доя
دایی дой II
دباغ даббоғ
دباغت дибоғат
دباغ خانه даббоғхона
دباغی даббоғӣ
دبدبه дабдаба
دبر дубур
دبران дабарон
دبستان дабистон
دبور дабур
دبوس даббус||дабус
دبوقه дабуқа
دبوقه زن дабуқазан
دبه дабба I, II || даба I, II
دبیر дабир
دبیرپیشه дабирпеша
دبیرستان дабиристон
دبیری дабирӣ
دبیقی дабиқӣ
دبیله дабила
دثار дисор
دجا дуҷо
دجاجه даҷоҷа
دجال даҷҷол
دجال فعل даҷҷолфеъл
دجل даҷал
دجله даҷла
دجی дуҷо
دچار дучор
دخان духон
دخت духт
دخت اندر духтандар
دختر духтар
دختراندر духтарандар
دخش дахш I, II
دخل дахл
دخم дахм
دخمه дахма
دخمه بان дахмабон
دخن духн
دخنة النوم духнатуннавм
دخنه духна
دخول духул
دخیل дахил
دد дад
دده дада
ددی дадӣ
در дар I, II / дур III || дурр
درا даро
دراج дурроч
دراز дароз
درازا дарозо
درازبالا дарозболо
درازدست дароздаст
درازدستی дароздастӣ
درازگوش дарозгӯш
درازنا дарозно
درازنفس дарознафас
درازنفسی дарознафасӣ
درازی дарозӣ
دراست диросат
درآشفتن дарошуфтан
دراعه дурроа
درافتادن дарафтодан||даруфтодан
درافزودن дарафзудан
درافشان дурафшон
درافکندن||درافگندن дарафкандан||дарафгандан
دراک даррок
درآگندن дарогандан
درآمدن даромадан
درآموختن даромӯхтан
درآمیختن даромехтан
درانداختن дарандохтан
دراندن даррондан
درانودن дарандудан
درآوردن даровардан
درآویختن даровехтан
دراهم дароҳим
درای дарой
درایت дироят
درائیدن дароидан

درب дарб
درباختن дарбохтан
دربار дарбор / дурбор
درباری дурборӣ
دربان дарбон
دربانی дарбонӣ
دربایست||دربایسته дарбоист||дарбоиста
دربچه дарбача
دربدر дарбадар
دربدری дарбадарӣ
دربستن дарбастан
دربسته дарбаста
دربند дарбанд
دربندان дарбандон
درپذیر дарпазир
درپذیرفتن дарпазируфтан
درپرست дарпараст
درپیچیدن дарпечидан
درپیوستن дарпайвастан
درتاختن дартохтан
درتنیدن дартанидан
درج дарҷ / дурҷ / дараҷ
درجات дараҷот
درجه дараҷа
درچیدن дарчидан
درحال дарҳол
درخاستن дархостан II
درخت дарахт
درختستان дарахтистон
درختسنبه дарахтсунба
درختک дарахтак
درختینه‌سنبه||درختنه‌سنبه дарахтинасунба|| дарахтнасунба
درخرامیدن дархиромидан
درخزیدن дархазидан
درخش дурахш
درخشان дурахшон
درخشیدن дӯрахшидан
درخواست дархост
درخواستن дархостан I

درخور||درخورد дарх(в)ар|| / дарх(в)ард / дархур|| / дархурд
درخوردن дархурдан
درخیستن дархестан
درد дард
درد дурд
دردا дардо
دردادن дардодан
دردآشام дурдошом
دردآلود дардолуд
دردآلوده дурдолуда
دردآمیز дурдомез
دردانه дурдона
دردبیس дардабис
دردپرور дардпарвар
دردخند дардханд
دردخوار||دردخواره дурдхор||дурдхора
دردکش дардкаш / дурдкаш
دردکشی дардкашӣ
دردکیش дардкеш
دردمند дардманд
دردمندانه дардмандона
دردمندی дардмандӣ
دردمیدن дардамидан
دردناک дарднок
درده дурда
دردی дурдӣ
دردی‌آمیز дурдиомез
دردی‌خوار дурдихор
دردی‌کش дурдикаш
دردی‌نوش дурдинӯш
درر дурар
درربودن даррабудан
دررساندن даррасондан
دررسیدن даррасидан
دررفتن даррафтан
درز дарз
درزدن дарзадан
درزن дарзан
درزه дарза I, II
درزی дарзӣ
درزئی дарзиӣ

درس дарс
درساختن дарсохтан
درسپوختن дарсипӯхтан
درست дуруст I, II
درست‌پیمان дурустпаймон
درستی дурустӣ
درسخانه дарсхона
درسگاه дарсгоҳ
درس‌گوی дарсгӯй
درسگوئی дарсгӯӣ
درشت дурушт
درشت‌خوی дуруштхӯй
درشتی дуруштӣ
درشدن даршудан
درشکستن даршикастан
درع диръ
درع‌پوش диръпӯш
درغم дарғам
درغمی дарғамӣ
درفتادن дарфитодан
درفزودن дарфузудан
درفش дирафш I || дарафш / дирафш II, III
درفشان дурфишон
درفشی дирафшӣ
درفشیدن дирафшидан
درفنجک дарфанҷак
درق дарақ
درق||درقه дарқ||дарқа
درک дарк / дарак
درکات даракот
درکار даркор
درکاری даркорӣ
درکردن даркардан
درکشیدن даркашидан
درکه дарака
درگاه даргоҳ
درگاه‌نشین даргоҳнишин
درگذاشتن даргузоштан
درگذر даргузар
درگذشتن даргузаштан
درگر дургар
درگرفتن даргирифтан
درگسستن даргусастан
درگسلانیدن даргусалонидан

درگشتن даргаштан
درگه даргаҳ
درگیر даргир
درم дирам
درمان дармон
درمان‌پذیر дармонпазир
درمان‌خواه дармонхоҳ
درماندگی дармондагӣ
درماندن дармондан
درمانده дармонда
درمان‌ناپذیر дармоннопазир
درم‌خرید||درم‌خریده дирамхарид||дирамхарида
درمخیدن дармахидан
درم‌دار дирамдор
درم‌دوست дирамдӯст
درم‌ریز дирамрез
درم‌زن дирамзан
درم‌سنگ дирамсанг
درمنه дарамна
درنده дарранда
درنشاندن дарнишондан
درنگ даранг / диранг I, II
درنگادرنگ дирангодиранг
درنگ‌پیشه дарангпеша
درنگریستن дарнигаристан
درنگی дарангӣ||дирангӣ
درنمودن дарнамудан
درنوشتن дарнавиштан
درنوشتن||درنوردیدن дарнаваштан||дарнавардидан
درنهادن дарниҳодан
درو дарав
دروا дарво I, II
درواخ дарвох
درواز дарвоз
دروازه дарвоза
دروازه‌بان дарвозабон
دروازی дарвозӣ
دروایست дарвоист
دروب дуруб
درود дуруд I, II
درودگر дурӯдгар||дурудгар
درودگری дурӯдгарӣ||дурудгарӣ

درودن дурудан
دروغ дурӯғ
دروغ زن дурӯғзан
دروغگو(ی) дурӯғгӯ(й)
دروگر даравгар
дурӯгар||дуругар
درون дарун
درون‌افروز дарунафрӯз
درون‌پرور дарунпарвар
درون‌خراب дарунхароб
درون‌سوخته дарунсӯхта
درون‌صاف дарунсоф
درونه даруна I, II
درونه‌نواز дарунанавоз
درونی дарунӣ
درویدن даравидан
درویز||درویزه дарвез||дарвеза
درویزه گر дарвезагар
درویزه گری дарвезагарӣ
درویش дарвеш
درویش‌بچه дарвешбача
درویش‌صفت дарвешсифат
درویشی дарвешӣ
دره дара I, II
дарра I, II
дурра I, II||дирра
درةالتاج дурратуттоҷ
درهم дарҳам
дирҳам
درهم‌آمیزه дарҳамомеза
دری дарӣ I, II, III
دریا дарьё
دریاب дарьёб
دریابار дарьёбор
دریابر дарьёбур
دریاجوش дарьёҷӯш
دریاچه дарьёча
دریادرون дарьёдарун
دریادل дарьёдил
دریادلی дарьёдилӣ
دریازیدن дарьёзидан
دریاشکوه дарьёшукӯҳ
دریافت дарьёфт
دریافتگی дарьёфтагӣ
دریافتن дарьёфтан
دریاکش дарьёкаш

دریاکشی дарьёкашӣ
دریاکنار дарьёканор
دریاگداز дарьёгудоз
دریاگذار дарьёгузор
دریانشین дарьёнишин
دریانوال дарьёнавол
دریاوش дарьёваш
دریائی дарьёӣ
دریچه дарича
دریدن дар(р)идан
دریده‌دهن даридадаҳан
دریغ дареғ||диреғ
دریغا дареғо
دریغاگو(ی) дареғогӯ(й)
دریغ ناک дареғнок
دریواس даревос
دریوز||دریوزه дарьюз||дарьюза
دریوزه گر дарьюзагар
دریوزه گری дарьюзагарӣ
دز даз
диз
دزد дузд
دزدار диздор
دزدافشار дуздафшор
دزدی дуздӣ
دزدیدن дуздидан
دزدیده дуздида
دژ даж
диж
دژآباد дижобод
دژآگاه||دژآگه дижогоҳ||дижогаҳ
دژآلود дижолуд
دژآهنگ дижоҳанг
دژبان дижбон
دژخیم||دژخم дижхим||дажхим
دژدار диждор
دژم дажам
дижам
دژم‌روی дижамрӯй
دژن дижан||дужан
دس дас
دست даст
دستادست дастодаст
دستار дастор
دستاران дасторон

دستاربندان дасторбандон
دستارچه дасторча
دستارخوان дасторхон
دستاردار дастордор
دست‌آزمای дастозмой
دست‌آزمائی дастозмоӣ
دست‌آس дастос
دست‌افزار дастафзор
دست‌افشار дастафшор
دست‌افشان дастафшон I, II
دست‌آموز дастомӯз
دستان дастон
دست‌انداز дастандоз
دست‌اندازی дастандозӣ
دستان‌زن дастонзан
دستان‌ساز дастонсоз
دستان‌سرا(ی) дастонсаро(й)
دستان‌سنج дастонсанҷ
دستان‌نواز дастоннавоз
دستان‌نوازی дастоннавозӣ
دست‌آویز дастовез
دست‌بازی дастбозӣ
دست‌باف дастбоф
دست‌برد дастбурд
دست‌بسته дастбаста
دست‌بند дастбанд
دست‌بندی дастбандӣ
دست‌بوس||دست‌بوسی дастбӯс||дастбӯсӣ
دست‌پخت дастпухт
دست‌پرور||دست‌پرورد||دست‌پرورده дастпарвар||дастпарвард||дастпарварда
دست‌پیچ дастпеч
دست‌پیمان дастпаймон
دست‌تنگ дасттанг
دست‌تنگی дасттангӣ
دست‌تهی дасттиҳӣ
دست‌چربی дастчарбӣ
دست‌خشک дастхушк
دستخط дастхат
دستخوش дастхуш||дастхаш
دست‌دراز дастдароз
دست‌درازی дастдарозӣ
دسترس дастрас
دسترنج дастранҷ

دستره дастара
دست‌زد дастзад
دست‌زن дастзан
دست‌ساز дастсоз
دست‌سای дастсой
دست‌فال дастфол
دست‌فشان дастфишон
دستک дастак I, II
دستکار дасткор
دستکاری дасткорӣ
دستکام дастком
دستک‌زن дастакзан
دستکش дасткаш
دست‌کوتاه дасткӯтоҳ
دست‌کوتاهی дасткӯтоҳӣ
دست‌کوته дасткӯтах
دست‌کوتهی дасткӯтаҳӣ
دستگاه||دستگه дастгоҳ||дастгаҳ
دست‌گیر дастгир I, II, III
دست‌گیرانه дастгирона
دستگیری дастгирӣ
دست‌لاف дастлоф
دستمال дастмол
دستمال‌شوی дастмолшӯй
دستمایه дастмоя
دستمزد дастмузд
دستموزه дастмӯза
دستنبوی||دستنبویه дастанбӯй||дастанбӯя
دست‌نشان дастнишон
دست‌نشین дастнишин
دستوار||دستواره даствор||даствора
دستور дастур
دستورالعمل дастуруламал
دستوری дастурӣ
دسته даста
دسته‌گل дастагул
دست‌یاب дастьёб
دستیار дастьёр
دستیاره дастьёра
دستیاری дастьёрӣ
دستینه дастина
دسم дасам
دسوم дусум
دسیسه дасиса

دش даш
دشت дашт
دشتبان даштбон
دشتبانی даштбонӣ
دشت‌پیما(ی) даштпаймо(й)
دشتگاه даштгоҳ
دشت‌نشین даштнишин
دشت‌نورد даштнавард
دشخوار душхор
دشمن душман
دشمن‌گداز душмангудоз
دشمن‌گزائی душмангазой
دشمنی душманӣ
دشنام душном||дашном
دشنه дашна
دشنه‌شکار дашнашикор
دشوار душвор
دشوارخوار душворхор
دشواری душворӣ
دشواریاب душворьёб
دعا дуо
دعات дуот
دعاگو(ی) дуогӯ(й)
دعاوی даовӣ
دعت даат
دعوا даъво
دعوات даавот
دعوت даъват
دعوتی даъватӣ
دعوی даъвӣ
دغا даға
دغاباز дағобоз
دغاپیشه дағопеша
دغدغه дағдаға
دغل дағал
دغلی дағалӣ
دف даф
دفاتر дафотир
دفاع дифоъ
دفاف даффоф
دفائن дафоин
دفتر дафтар
دفتردار дафтардор
دف‌زن дафзан
دفع дафъ
دفع‌الوقت дафъулвақт
دفعتاً дафъатан
دفعه дафъа
دفلا||دفلی дифло
دفن дафн
دف‌نواز дафнавоз
دفنوک дафнук
دفین дафин
دفینه дафина
دق дик(к), дақ(қ) I, II
دق‌الحصیر даққулҳасир
دقائق дақоиқ
دقائق‌شناس дақоиқшинос
دقت диққат
دقت‌پسند диққатписанд
دقیق дақиқ
دقیق‌النظر дақиқунназар
دقیق‌نظر дақиқназар
دقیقه дақиқа
دقیقه‌خو(ی) дақиқахӯ(й)
دقیقه‌دان дақиқадон
دقیقه‌شناس дақиқашинос
دقیق‌یاب дақиқьёб
دقیقه‌یابی дақиқаёбӣ
دکاکین дакокин
دکان дук(к)он
دکه { дакка I, II / дукка }
دگر дигар
دگرباره дигарбора
دگرسان дигарсон
دگرگون||دگرگونه дигаргун||дигаргуна
دگرگون‌شده дигаргуншуда
دل { дил / дал(л) }
دل‌آرا дилоро
دل‌آرام дилором
دل‌آرای дилорой
دل‌آزار дилозор
دل‌آزاری дилозорӣ
دل‌آزرده дилозурда
دل‌آسائی дилосоӣ
دل‌آشوب дилошӯб
دل‌افتاده дилафтода
دل‌افروز дилафрӯз
دل‌افسرده дилафсурда
دل‌افگار дилафгор
دل‌افگاری дилафгорӣ
دلفگار дилфигор
دلاک даллок
دلال { далол||дилол / даллол }
دلالت далолат
دلاله даллола
دلالی даллолӣ
دلام дилом I, II
دل‌انگیز дилангез
دلاور диловар
دلاوری диловарӣ
دلاویز диловез
دلائل далоил
دلبر дилбар
دلبرده дилбурда
دلبرک дилбарак
دلبری дилбарӣ
دلبستگی дилбастагӣ
دلبسته дилбаста
دلبند дилбанд
دل‌پاکی дилпокӣ
دلپذیر дилпазир
دلپذیری дилпазирӣ
دل‌پرسی дилпурсӣ
دلپسند дилписанд
دلتنگ дилтанг
دلتنگی дилтангӣ
دل‌تیرگی дилтирагӣ
دلجو(ی) дилҷӯ(й)
دلجوئی дилҷӯӣ
دلخراش дилхарош
دلخراشی дилхарошӣ
دلخسته дилхаста
دلخواه дилхоҳ
دلخواهی дилхоҳӣ
دلخوش дилхуш
دلخوشی дилхушӣ
دلخون дилхун
دلداده дилдода
دلدار дилдор
دلداری дилдорӣ
دل‌دزد дилдузд
دلدل дулдул
دلدل‌شتاب дулдулшитоб
دلدوز дилдӯз
دلدوزی дилдӯзӣ
دلربا(ی) дилрабо(й)||дилрубо(й)
دلربائی дилрабой||дилрубой
دلریش дилреш
دل‌زنده дилзинда
دلستان дилситон
دل‌سرد дилсард
دلسوخته дилсӯхта
دلسوز дилсӯз
دلسوزه дилсӯза
دلسوزی дилсӯзӣ
دل‌سیاه||دل‌سیه дилсиёҳ||дилсияҳ
دل‌سیاهی||دل‌سیهی дилсиёҳӣ||дилсияҳӣ
دلشاد дилшод
دلشده дилшуда
دل‌شکستگی дилшикастагӣ
دل‌شکسته дилшикаста
دل‌شکن дилшикан
دل‌ضعیف дилзаиф
دل‌فراخ дилфарох
دلفروز дилфурӯз
دلفریب дилфиреб
دلفگار дилфигор
دلفین далфин||дулфин
دلق { далақ / далқ }
دلق‌پوشی далқпӯш
دل‌قوی дилқавӣ
دلکش дилкаш
دلکشا дилкушо
دل‌کشالی дилкашолӣ
دلکشای дилкушой
دلکور дилкӯр
دل‌گداز дилгудоз
دلگران дилгарон
دلگرم дилгарм
دلگرمی дилгармӣ
دلگزا дилгазо
دل‌گسل дилгусил
دلگیر дилгир
دلمرده дилмурда
دل‌مردگی дилмурдагӣ

دلمل дулмул
دل‌ناشاد дилношод
دل‌نشان дилнишон
دلنشین дилнишин
دل‌نگران дилнигарон
دل‌نگرانی дилнигаронӣ
دلنواز дилнавоз
دلنوازی дилнавозӣ
دلو далв
دله { дала I / дала II || далла }
دله‌بازی далабозӣ
دلیابی дильёбӣ
دلیر далер
دلیرانه далерона
دلیری далерӣ
دلیل далел I, II
دم { дам I, II, III / дум }
دماء димоъ
دماثت дамосат
دمادم { дамодам / думодум I, II }
دمار димор||дамор
دماغ димоғ
دماغ آشفته димоғошуфта
دماغ‌سوزی димоғсӯзӣ
دم‌آلوده дамолуда
دمامل дамомил
دمامه дамома
دمان дамон
دماندن дамондан
دم‌آهنج дамоҳанҷ
دم‌بریده думбурида
دم‌بسته дамбаста
دمدار думдор
دمدمه дамдама I, II
دمساز дамсоз
دمسازی дамсозӣ
دمسیچه думсича
دمع дамъ
دمکش дамкаш
دمکشی дамкашӣ
دمگاه||دمگه дамгоҳ||дамгаҳ
دمگیری дамгирӣ

دمل думмал
دمن { даман / диман }
دمنده даманда
دمنه димна I, II
دموع думӯъ
دموی дамавӣ
دمه дама I, II
دمیاطی димъётӣ
دمیدن дамидан I, II
دمیم дамим
دن дан(н)
دنان данон
دنانیر данонир
دنائت диноат||даноат
دنب дунб
دنبال||دنباله дунбол||дунбола
دنباله‌دار дунболадор
دنباله‌رو дунболарав
دنبک дунбак
دنبل { дунбал / дунбул }
دنبل‌وار дунбулвор
دنبه дунба
دند данд I, II
دندان дандон
دندان‌بلند дандонбаланд
دندان‌خای дандонхой
دندان‌خورده дандонхӯрда
دندان‌دراز дандондароз
دندان‌زد дандонзад
دندان‌زنی дандонзанӣ
دندان‌سپید дандонсапед
دندان‌سفید дандонсафед
دندان‌شکن дандоншикан
دندان‌شکنی дандоншиканӣ
دندان‌گیر дандонгир
دندان‌نما(ی) дандоннамо(й)
دندانه дандона
دندانی дандонӣ
دنس { данас / данис }
دنگ данг I, II, III
دنگل дангил
دنگی дангӣ
دنه дана I, II

دنی данӣ
دنیا дунё
دنیاپرست дунёпараст
دنیاجوی дунёҷӯй
دنیادار дунёдор
دنیائی дунёӣ
دنیدن данидан
دنیوی дунявӣ
دنیه дания
دنئی дунӣ
دو { дав / ду }
دوا даво
دواالمسک давоулмиск
دواب давоб(б)
دواب‌دار давобдор
دوات давот
دوات‌خانه давотхона
دوات‌دار давотдор
دوآتشه дуоташа
دوات‌کار давоткор
دواج { давоч / дувоч }
دوادو даводав
دوار { давор||дувор / даввор }
دواسپه дуаспа
دواسنج давосанҷ
دواعی давоӣ II
دواگر давогар
دوال давол I, II || дувол I, II
دوال‌باز даволбоз||дуволбоз
دوالک даволак||дуволак
دوالک‌باز даволакбоз||дуволакбоз
دوالک‌بازی даволакбозӣ||дуволакбозӣ
دوالی даволӣ||дуволӣ
دوام давом
دواندن давондан
دواندیش дуандеш
دوانیدن давонидан
دوانق давониқ
دواوین давовин
دوائر давоир
دوائی давоӣ I

دوباره дубора
دوبالا дуболо
دوبیتی дубайтӣ
دوبین дубин
دوپاره дупора
دوپیکر дупайкар
دوتا||دوتاه дуто||дутоҳ
دوتو дутӯ
دوجوئی дуҷӯӣ
دوچار дучор
دوچند||دوچندان дучанд||дучандон
دوحه давҳа
دوخ дӯх
دوختن дӯхтан I, II
دود дуд I, II
دودآسا дудосо
دودآهنگ||دودآهنج дудоҳанг||дудоҳанҷ
دودخورده дудхӯрда
دودر дудар
دودرنگ дудранг
دودسته дудаста
دودکش дудкаш
دودگاه дудгоҳ
دودل||دودله дудил||дудила
دودم дудам
دودمان дудмон
دوده дуда I, II, III
دوده‌خورد дудахӯрд||дудахард
دودهنگ||دودهنج дудҳанг||дудҳанҷ
دودین дудин
دور { давр / дур I, II / дур III || дурр }
دوران { даварон / даврон }
دوراندیش дурандеш
دورانی даваронӣ
دوراهه дуроҳа
دورباش дурбош
دوربین дурбин
دوردست дурдаст
دورگرد давргард
دورگیر давргир

دورنگ дуранг
دورنگی дурангӣ
دورو(ی) дурӯ(й)
دورویه дурӯя
دوره давра
دوری даврӣ дурӣ
دوزبان дузабон
دوزخ дӯзах
دوزخی дӯзахӣ
دوزندگی дӯзандагӣ
دوزنده дӯзанда
دوزه||دوژه дӯза||дӯжа
دوست дӯст
دوست‌انگیز дӯстангез
دوست‌خوی дӯстхӯй
دوستدار дӯстдор
دوستداری дӯстдорӣ
دوست‌رو(ی) дӯстру(й)
دوستکاری дӯсткорӣ
دوستکام дӯстком
دوستکامی дӯсткомӣ
دوستگان дӯстгон
دوستگانی дустгонӣ
دوست‌وار дӯствор
دوستی дӯстӣ
دوسر дусар
دوسیدن дӯсидан
دوش I, II дӯш I, II
دوشا дӯшо
دوشاب||دوشابه дӯшоб||дӯшоба
دوشاب‌دل дӯшобдил
دوشاخه душоха
دوشادوش дӯшодӯш
دوشنبه душанба
دوشیدن дӯшидан
دوشیزه дӯшиза
دوشین||دوشینه дӯшин||дӯшина
دوغ дӯғ
دوغبا дӯғбо
دوک дук
دوکان дӯкон
دوکدان дукдон
دوکه дука
دوگان дугон
دوگانه дугона
دوگوئی дугӯӣ
دول дувал дӯл I, II
دولا дӯло
دولاب дӯлоб
دولاب‌وار дӯлобвор
دولابه дӯлоба
دولابی گرد дӯлобигард
دولانه дӯлона
دولت давлат
دولت‌پناه давлатпаноҳ
دولت‌پناهی давлатпаноҳӣ
دولتخانه давлатхона
دولت‌خدائی давлатхудоӣ
دولتخواه давлатхоҳ
دولتخواهی давлатхоҳӣ
دولتسرا давлатсаро
دولت‌شعار давлатшиор
دولت‌کده давлаткада
دولتمند давлатманд
دولتی давлатӣ
دولتیار давлатьёр
دولتین давлатайн
دولی дулӣ
دوم дуввум
دومو(ی) думӯ(й)
دومین дуввумин
دون дун
دون‌پرور дунпарвар
دون‌پروری дунпарварӣ
دوند даванд
دوندگی давандагӣ
دونده даванда
دون‌همت дунҳиммат
دون‌همتی дунҳимматӣ
دونیم дуним
دونیمه дунима
دوهفته дуҳафта
دویت давет
دویت‌گر даветгар
دویدن давидан
دویست дувист
دوئی дуӣ
ده даҳ деҳ
دها даҳо
دهات духот
دهاده деҳодеҳ
دهار даҳор
دهاز||دهاژ даҳоз||даҳож
دهاقین даҳоқин
دهاک даҳок
دهان даҳон
دهان‌باز даҳонбоз
دهان‌تنگ даҳонтанг
دهان‌دریده даҳондарида
دهانه даҳона
ده‌باشی даҳбошӣ
ده‌پنج||ده‌پنجی даҳпанҷ||даҳпанҷӣ
دهخدا деҳхудо
دهخداوند деҳхудованд
ده‌دل||ده‌دله даҳдил||даҳдила
ده‌دهی даҳдаҳӣ
دهر даҳр
دهره даҳра
دهری даҳрӣ
ده‌زبان даҳзабон
دهستان деҳистон
دهش диҳиш
دهشت даҳшат
دهشت‌آلوده даҳшатолуда
دهشت‌زده даҳшатзада
دهقان деҳқон
دهقان‌پسر деҳқонписар
دهقانی деҳқонӣ
دهقنت даҳқанат||деҳқанат
دهگان деҳгон
ده‌گور даҳгӯр
دهل дуҳул
دهل‌دریده дуҳулдарида
دهل‌زن дуҳулзан
دهلیز даҳлез||деҳлез
دهلیزه даҳлеза||деҳлеза
دهلیزی даҳлезӣ
ده‌مرده даҳмарда
ده‌مرده‌گوی даҳмардагӯй
دهن даҳан дӯҳн
دهن‌البقر дӯҳнулбақар
دهن‌الزنبق дӯҳнуззанбақ
دهن‌باز даҳанбоз
دهن‌بسته даҳанбаста
دهن‌بند даҳанбанд
دهن‌بوس даҳанбӯс
دهن‌دریده даҳандарида
ده‌نشین деҳнишин
ده‌ودار деҳудор
دهور дуҳур
ده‌یک даҳьяк
دی дай дй
دیار диёр дайёр
دیان дайён
دیانت диёнат
دیبا дебо
دیباباف дебобоф
دیباج дибоч
دیباچه дебоча
دیباچه‌نویس дебочанавис
دیبارخ деборух
دیبارنگ деборанг
دیباگری дебогарӣ
دیباه дебоҳ
دیبه деба
دیت ди(й)ят
دیتستان диятситон
دیجور дайчур
دید дид
دیدار дидор
دیدان дидон
دیدبان дидбон
دیدگاه||دیدگه дидгоҳ||дидгаҳ
دیدن дидан
دیده I, II дида I, II
دیده‌افروز дидаафрӯз
دیده‌باز дидабоз
دیده‌بان дидабон
دیده‌تر дидатар
دیده‌دار дидадор
دیده‌درائی дидадароӣ
دیده‌دوز дидадӯз
دیده‌فروز дидафурӯз
دیده‌کش дидакаш
دیده‌نواز диданавоз
دیده‌ور дидавар

دیده‌وری дидаварӣ
دیر дайр, дер
دیرآرام дерором
دیرانی дайронӣ
دیرباز дербоз
دیرپا(ی) дерпо(й)
دیرجنب дерҷунб
دیرخسپ дерхусп
دیرساز дерсоз
دیرسال||دیرساله дерсол||дерсола
دیرصلح дерсулҳ
دیرمان дермон
دیرمهر дермехр
دیرند деранд
دیروز дирӯз
دیره дира
دیری дерӣ
دیریاز дерьёз
دیرین дерин
دیرین‌اساس деринасос
دیرینه дерина
دیرینه‌بنیاد деринабунёд
دیرینه‌روز деринарӯз
دیرینه‌سال деринасол
دیزه деза
دیزی дезӣ
دیس дес
دیشب дишаб
دیک дик
دیگ дег
دیگ‌افزار дегафзор
دیگپایه дегпоя
دیگ‌خانه дегхона
دیگدان дегдон
دیگر дигар
دیگرباره дигарбора
دیگرسان дигарсон
دیگرگون дигаргун
دیگرگون‌شده дигаргуншуда
دیگرگونه дигаргуна
دیگ‌گیر деггир
دیلم дайлам||делам
دیم дим, диям

دیماه даймоҳ
دیماهی даймоҳӣ
دیمه дайма, даймаҳ
دیمهی даймаҳӣ
دین дин, дайн
دینار динор
دینارسنج динорсанҷ
دینارگان диноргон
دینارگون диноргун
دین‌آور диновар
دیندار диндор
دینداری диндорӣ
دینه дина
دینی динӣ
دیو дев
دیواختر девахтар
دیوار девор
دیواربست деворбаст
دیواربلند деворбаланд
دیواربند деворбанд
دیوارخشت деворхишт
دیوارزن деворзан
دیوارکوتاه деворкӯтоҳ
دیوارگر деворгар
دیوال девол
دیوان девон, дивон
دیوان‌بیگی девонбегӣ
دیوان‌داری девондорӣ
دیوانگی девонагӣ
دیوانه девона
دیوانه‌تراشی девонатарошӣ
دیوانه‌نگاه девонанигоҳ
دیوانه‌نواز девонанавоз
دیوانی девонӣ
دیوباد девбод
دیوبند девбанд I, II
دیوپای девпой
دیوجوهر девчавҳар
دیوچه девча
دیودل девдил
دیودلی девдилӣ
دیوزاد||دیوزاده девзод||девзода

دیوزده девзада
دیوسار девсор
دیوسرشت девсиришт
دیوسوار девсавор
دیوسیرت девсират
دیوسیما девсимо
دیوصورت девсурат
دیوطبع девтабъ
دیوک девак, дуюк
دیوکده девкада
دیوکردار девкирдор
دیوگاه девгоҳ
دیولاخ девлох
دیومار девмор
دیومردم девмардум
دیون дуюн
دیوه дева
دیهه деҳа
دیهیم дайҳим
دیهیم‌دار дайҳимдор

ذ —

ذات зот
ذات‌البروج зотулбуруҷ
ذات‌البین зотулбайн
ذات‌الجنب зотулҷанб
ذات‌الرحم зотурраҳим
ذات‌الریه зотуррия
ذات‌الشمال зотушшимол
ذات الصدر зотуссадр
ذات‌العماد зотулимод
ذات‌الکبد зотулкабад
ذات‌الیمین зотульямин
ذاتی зотӣ
ذاتیه зотия
ذاکر зокир
ذال зол I
ذاهب зоҳиб
ذاهل зоҳил
ذائقه зоиқа
ذب забб
ذباب зубоб

ذباله зубола I
ذبایح забоеҳ
ذبح забҳ, зибҳ
ذبول забул, зубул
ذبیح забеҳ
ذبیحه||ذبیحت забиҳа||забиҳат
ذخائر захоир
ذخر зухр
ذخیره захира
ذر зарр I
ذرات заррот
ذراح зуррох
ذراری зарорӣ
ذراریح зарорех
ذراع зиръ
ذرایع зароеъ
ذرخش зурахш
ذرع заръ I, II
ذروح зуррӯҳ
ذروه зирва
ذره зарра I
ذره‌بین заррабин
ذره‌سان заррасон
ذریعه||ذریعت зареа||зареат
ذریه||ذریت зуррия||зуррият
ذقن зақан
ذکا зако
ذکاء зукоъ
ذکاوات заковот
ذکاوت заковат I
ذکر закар, зикр
ذکور зукур
ذکی закӣ I
ذکی‌الفنون закиулфунун
ذکی‌الفهم закиулфаҳм
ذکی‌طبع закитабъ
ذکیه закия I
ذل зил(л) I, зул(л)
ذلاقت залоқат
ذلت зиллат
ذلول залул I
ذله зилла I

ذلیق залиқ
ذلیل залил I
ذم зам II || замм I
ذمائم замоим I
ذمه||ذمت зимма||зиммат
ذمی зиммӣ
ذمیم замим I, II
ذمیمةالاوصاف замиматулавсоф
ذمیمه замима I
ذنب занаб
занб
ذنوب зунуб
ذو зу II
ذواجنحه зуаҷниҳа
ذوالاقتدار зулъиқтидор
ذوالاکتاف зулъактоф
ذوالبحرین зулбаҳрайн
ذوالبحور зулбуҳур
ذوالجلال зулҷалол
ذوالجناح зулҷаноҳ
ذوالحجه зулҳаҷҷа
ذوالحیاتین зулҳаётайн
ذوالخمار зулхумор
ذوالفطن зулфитан||зулфатан
ذوالفقار зулфиқор||зулфақор
ذوالقدر зулқадр
ذوالقرنین зулқарнайн
ذوالقعده зулқаъда
ذوالقوافی зулқавофӣ
ذوالکرم зулкарам
ذواللسانین зуллисонайн
ذوالمن зулман
ذوالمنن зулминан
ذوالوجهین зулваҷҳайн
ذوالوفا зулвафо
ذوائق завоиқ
ذوب завб
ذوبان завабон
ذوبعه||ذویع зубаа||зубаъ
ذوذنب||ذوذنابه зузанаб||зузуноба
ذوفن зуфан
ذوفنون зуфунун
ذوق завқ
ذوق‌بخش завқбахш
ذوق‌ناک завқнок

ذوقیات завқиёт
ذولباب зулубоб
ذووداد зувидод
ذوی‌الاحسان завилэҳсон
ذوی‌القربی завилқурбо
ذهاب заҳоб I
ذهانت зиҳонат
ذهب заҳаб
ذهن зеҳн
ذهول зуҳул
ذهین заҳин
ذهینه заҳина
ذی зӣ I
ذیاب||ذئاب зиёб||зиоб
ذی‌الحجه зилҳиҷҷа
ذی‌القرنین зилқарнайн
ذی‌القعد зилқаъд
ذی‌القعده зилқаъда
ذئب||ذیب заъб||зайб
ذیب зеб II
ذی‌جسد зиҷасад
ذیحق зиҳақ
ذی‌حیات зиҳаёт
ذی‌روح зирӯҳ
ذیفن зифан
ذیل зайл

ر

رابطه робита
رابع робеъ
رابعاً робиан
راتب ротиб I, II
راتبه ротиба
راتبه‌خور||راتبه‌خوار ротибахӯр||ротибахор
راتق ротиқ
راجح роҷеҳ
راجع роҷеъ
راجل роҷил
راجی роҷӣ
راح роҳ III
راحت роҳат
راحت‌افزا роҳатафзо
راحت‌آمیز роҳатомез
راحت‌انگیز роҳатангез

راحت‌فزا роҳатфазо
راحله роҳила
راد род
رادمرد родмард
رادی родӣ
راز роз
رازجو(ی) розҷӯ(й)
رازدار роздор
رازدان роздон
رازریزی розрезӣ
رازق розиқ
رازقی розиқӣ
رازگو розгӯ
رازی розӣ I
رأس раъс
رأساً раъсан
رأس‌المال раъсулмол
راست рост I, II
راستا росто
راست‌بین ростбин
راست‌پا ростпо
راست‌خانه ростхона
راست‌دل ростдил
راست‌رو рострав
راست‌قلم ростқалам
راستکار росткор
راست‌گو(ی) ростгӯ(й)
راست‌مزاج ростмизоҷ
راستی ростӣ
راستین ростин
راسخ росих
راسخ‌دم росихдам
راسخ‌قدم росихқадам
راسل росил
راسم росим
راسن росан
راسو росу
راسی росӣ
راسیات росиёт
راشد рошид
راصد росид
راضی розӣ II
راعی роӣ
راغ роғ
راغب роғиб
رأفت||رائت раъфат||рофат

رافض рофиз
رافضی рофизӣ
رافع рофеъ
رافه рофа
راقم роқим
راقم‌الحروف роқимулҳуруф
راقی роқӣ I, II
راک рок I, II
راکب рокиб
راکع рокеъ
رام ром I, II
رامروز ромрӯз
رامش ромиш
رامشگر ромишгар
رامشی ромишӣ
ران рон
راندن рондан
رانین ронин
راود ровад
راورا||رأورا роваро||раавро
راوق ровақ
رواک ровак
راوکی ровакӣ
راوی ровӣ I, II
راویه ровия I, II
راه роҳ I, II
راه‌آور(د) роҳовар(д)
راهب роҳиб
راهبان роҳбон
راهبر роҳбар
راهبری роҳбарӣ
راه‌بین роҳбин
راه‌پوی роҳпӯй
راهتوشه роҳтӯша
راهجوی роҳҷӯй
راهرفته роҳрафта
راهرو роҳрав
راهزن роҳзан
راهسنج роҳсанҷ
راهگذار роҳгузор
راهگذر роҳгузар
راهن роҳин
راهنما(ی) роҳнамо(й)
راهنمون роҳнамун
راهنورد роҳнавард
راهوار роҳвор I

راهوار||راهور рохвор II||рохвар
راهی рохӣ
رای рой I, II
رأی раъй I
رأی‌العین раъюлъайн
رایت роят
رأیت||رایت раъят
رائج||رایج роиҷ
رایحه роиҳа
رای‌زن ройзан
رای‌ساز ройсоз
رای‌شناس ройшинос
رایض роиз
رایع роеъ
رائق||رایق роиқ
رایگان ройгон
رایگان‌خوار||رایگان‌خواره ройгонхор||ройгонхора
رب раб(б)
ربا рибо
رباب рубоб
رباح рабох
رباخوار(ه) рибохор(а)
رباط работ
رباع рибоъ
رباعی рубоӣ
رب‌العباد раббулибод
ربانی раббонӣ
ربض рабаз
ربط рабт
ربع рабъ; рибъ; рубъ
ربقه рибқа
ربو рабв I, II
ربودگی рабудагӣ
ربودن рабудан; рубудан
ربون рабун
ربوه рабва
ربیب рабиб
ربیبه рабиба
ربیع рабеъ
ربیعی рабей
رت рут
رتب рутаб I

رتبه||رتبت рутба||рутбат
رتق ратқ
رجا||رجاء раҷо||риҷо
رجال риҷол
رجال‌الغیب риҷолулғайб
رجاله раҷҷола
رجب раҷаб
رجحان руҷҳон
رجراج раҷроҷ
رجز раҷаз
رجس риҷс
رجعت раҷъат||риҷъат
رجل раҷул
رجم раҷм
رجوع руҷӯъ
رجولیت раҷулият||руҷулият
رجیم раҷим
رچک рачак||рачук
رحال риҳол
رحبه раҳаба||раҳба
رحقه руҳқа
رحل раҳл I, II
رحلت реҳлат
رحم раҳим I; раҳм
رحمان раҳмон
رحمت раҳмат
رحیق раҳиқ
رحیل раҳил
رحیم раҳим II
رخ рух I, II, III
رخا||رخاء рахо
رخام рухом
رخاوت раховат
رخبین рахбин
رخت рахт
رخت‌کش рахткаш
رخته рахта
رخ‌چکاد рухчакод
رخسار||رخساره рухсор||рухсора
رخش рахш I, II
رخشا рахшо||рухшо
رخشان рахшон
رخشنده рахшанда
رخصه||رخصت рухса||рухсат
رخنه рахна

رخنه‌جو рахнаҷӯ
رخنه‌گاه рахнагоҳ
رخنه‌گر рахнагар
رخوت рухут
رد рад I; рад II||радд
رداء ридо
ردائت радоат
ردت риддат
رده рада
ردیف радиф
ردیه раддия I, II
رذالت разолат
رذیل разил
رذیلت разилат
رز раз
رزاز раззоз
رزاق раззоқ
رزانت разонат
رزبان разбон
رزق ризқ
رزم разм
رزم‌آزما(ی) размозмо(й)
رزم‌افکن размафкан
رزم‌جو(ی) размҷӯ(й)
رزم‌خواه размхоҳ
رزم‌دیده размдида
رزم‌زن размзан
رزم‌ساز размсоз
رزم‌سوز размсӯз
رزمگاه||رزمگه размгоҳ||размгаҳ
رزمه разма
رزم‌یوز размьюз
رزیدن разидан
رزین разин
رژد ражд
رژه ража
رس рус II, III
رسا расо
رساتیق расотиқ
رسالت рисолат
رساله рисола
رسام рассом
رساندن||رسانیدن расон(и)дан
رسایل расоил

رست раст; руст I, II
رستاخیز растохез
رستخیز растахез
رستگار растагор
رستم рустам
رستم‌دل рустамдил
رستن растан; рустан
رستنی рустанӣ
رسته раста; руста
رستهم рустаҳм
رستی рустӣ I, II
رسد расад I
رسل русул
رسم расм
رسما расман
رسم‌باز расмбоз
رسم‌دان расмдон
رسمی расмӣ
رسن расан
رسن‌باز расанбоз
رسن‌بر расанбур
رسن‌تاب расантоб
رسن‌تابی расантобӣ
رسنگر расангар
رسن‌ور расанвар
رسوا расво||русво
رسوخ русух
رسول расул
رسول‌دار расулдор
رسوم русум
رسیدن расидан
رسیده расида
رش раш I, II, III, IV; рашш
رشاد рашод
شادت рашодат
رشاشه рашоша||ришоша
رشت рашт; ришт
رشتن риштаң
رشته ришта I, II
رشتی раштӣ
رشح рашҳ

رشحه рашҳа
رشد рушд
رشک рашк
رشک‌ناک рашкнок
رشم рашам
رشوت ришват
رشوت‌ستان ришватситон
رشوه ришва
رشید рашид
رصاص расос
رصاصه расоса
رصانت расонат
رصد II расад II
رصدبند расадбанд
رصددار расаддор
رصددان расаддон
رصدگاه||رصدگه расадгоҳ||расадгаҳ
رصدنشین расаднишин
رصدور расадвар
رصین расин
رضا ризо
رضاجو ризоҷӯ
رضاطلب ризоталаб
رضاع ризоъ
رضاعی ризоӣ
رضوان ризвон
رضی разӣ
رضیع разеъ
رطب ратб / рӯтаб II
رطب‌اللسان ратбуллисон
رطل ратл I / ратл II||ритл
رطوبت рутубат
رطیب ратиб
رعاف руоф
رعایا раоё
رعایه||رعایت риоя||риоят
رعب рӯъб
رعد раъд
رعدبانگ раъдбонг
رعده реъда||раъда
رعشه раъша
رعنا раъно
رعنائی раъноӣ

رعونت руунат
رعیب раиб
رعیت раи(й)ят
رعیت‌پرور раи(й)ятпарвар
رعیت‌دار раи(й)ятдор
رعیت‌داری раи(й)ятдорӣ
رعیت‌نواز раи(й)ятнавоз
رعیت‌نوازی раи(й)ятнасозӣ
رغاء руғо
رغبت рағбат
رغبت‌انگیز рағбатангез
رغد рағад
رغم рағм
رغید рағид
رغیف рағиф
رف раф
رفا||رفاء раффо
رفات руфот
رفاق рифоқ
رفاقت рафоқат
رفاه рафоҳ||рифоҳ
رفاهیت||رفاهت рафоҳият||рафоҳат
رفائیت рафоият||рифоият
رفت рафт
رفتار рафтор
رفت‌آوری рафтоварӣ
رفتگاری рафтгорӣ
رفتن рафтан / руфтан
رفتنی рафтанӣ
رفت‌ورو рӯфтурӯ
رفت‌وروب рӯфтурӯб
رفته рафта
رفد рафд
رفرف рафраф I, II
رفض рафз
رفع рафъ
رفعت рафъат||рифъат
رفق рифқ
رفقا руфақо
رفقه||رفقت рафқа||рафқат
رفو руфӯ||рафӯ
رفوگر руфӯгар||рафӯгар
رفیع рафеъ
رفیع الدرجات рафеуддараҷот

رفیق рафиқ
رق рақ(қ) / риқ II||риққ
رقاب риқоб
رقاص раққос
رقاع риқоъ
رقاعی риқоӣ
رقاق риқоқ||руқоқ
رقاقت рақоқат
رقبه||رقبت риқба||риқбат
رقبه рақаба
رقت риққат
رقص рақс
رقصان рақсон
رقصیدن рақсидан
رقعه||رقعت руқъа||руқъат
رقم рақам
رقم‌زده рақамзада
رقم‌زن рақамзан
رقم‌کش рақамкаш
رقوم руқум
رقیب рақиб
رقیت риққи(й)ят
رقیق рақиқ I, II
رقیم рақим
رقیمه рақима
رقیه руқья
رکاب рикоб I, II
رکابدار рикобдор
رکاکت ракокат
رکبه ракаба
رکعت ракъат
رکن рукн
رکنی рукнӣ
رکو раку||руку
رکوب рукуб
رکوع рукӯъ
رکوک ракук||рукук
رکون рукун
رکیک ракик
رکین ракин
رگ раг
رگ‌زن рагзан
رم рам I, II
رماح римоҳ
رماد рамод

رمارم раморам
رمال римол / раммол
رمان руммон
رماندن рамондан
رمانی руммонӣ
رمانیدن рамонидан
رمایت римоят
رمح румҳ
رمد рамад
رمددیده рамаддида
رمز рамз
رمزکشا(ی) рамзкушо(й)
رمضان рамазон
رمق рамақ
رمل рамал / рамл
رموز румуз
رمه рама
رمه‌بان рамабон
رمه‌وان рамавон
رمی рамӣ
رمیح рамеҳ
رمیدن рамидан
رمیم рамим
رنج ранҷ
رنجاندن||رنجانیدن ранҷон(и)дан
رنج‌برد ранҷбурд
رنجپرورد ранҷпарвард
رنجش ранҷиш
رنجش‌آمیز ранҷишомез
رنج‌گاه ранҷкоҳ
رنج‌کش ранҷкаш
رنجور ранҷур
رنجه ранҷа
رنجه‌دارنده ранҷадоранда
رنجیدن ранҷидан
رند ранд I, II / ринд
رندانه риндона
رنده ранда I, II
رندی риндӣ
رندیدن рандидан
رنگ ранг I, II

رنگ‌آبنوس рангобнус
رنگ‌آمیز рангомез
رنگ‌بست рангбаст
رنگ‌پوش рангпӯш
رنگ‌چشم рангчашм
رنگ‌رز ранграз
رنگستان рангистон
رنگ‌کار рангкор
رنگین рангин
رنگینا||رنگینان рангино||рангинон
رنگین‌ادائی рангинадой
رو рав / рӯ
روا раво
رواتب равотиб
رواج ривоҷ
رواح равоҳ
رواحل равоҳил
روارو раворав
واروزن раворавзан
روافض равофиз
رواق равоқ||ривоқ / равваҚ
رواکام равоком
روان равон I, II
روان‌آسا(ی) равоносо(й)
روان‌آمیز равономез
روان‌بخش равонбахш
روان‌پرداز равонпардоз
روان‌پرور равонпарвар
روان‌خواه равонхоҳ
رواندن равондан
روانی равонӣ
روانیدن равонидан
روایت ривоят
روایح равоеҳ
روایه ривоя
روائی равоӣ
روباه рӯбоҳ
روباه‌بازی рӯбоҳбозӣ
روباهی рӯбоҳӣ
روبند рӯбанд
روبه рӯбаҳ
روبه‌بازی рӯбаҳбозӣ
روبهی рӯбаҳӣ

روبیدن рӯбидан
روپوش рӯпӯш
روث равс
روح равҳ / рӯҳ
روح‌افزا рӯҳафзо
روحانی рӯҳонӣ
روح‌بخش рӯҳбахш
روح‌پرور рӯҳпарвар
روح‌فرسا рӯҳфарсо
روح‌فزا рӯҳфазо
روحنت равҳанат
روحی рӯҳӣ
رود руд / рӯд
رودبار рӯдбор
رودبان рӯдбон
رودخانه рӯдхона
رودزن рудзан
رودساز рудсоз
روده рӯда
رور рӯз
روزافروز рӯзафрӯз
روزافزون рӯзафзун
روزبان рӯзбон
روزک рӯзак
روزکور рӯзкӯр
روزگار рӯзгор
روزگاران рӯзгорон
روزگرد рӯзгард
روزگون рӯзгун
روزن равзан
روزنامچه рӯзномача
روزنامه рӯзнома
روزنه равзана
روزه рӯза
روزه‌دار рӯзадор
روزی рӯзӣ
روزی‌بخش рӯзибахш
روزی‌ده рӯзидеҳ
روس рус I / рӯс
رؤس руус
رؤسا руасо
روسبی||روسپی русбӣ||руспӣ
روسپی‌زاده руспизода

روستا русто||рӯсто
روستازاده рустозода||рӯстозода
روستاق рустоқ
روستائی рустоӣ||рӯстоӣ
روسیاه||روسیه рӯсиёҳ||русияҳ
روش равиш / рӯш I, II, III
روشن равшан||рӯшан
روشناس рӯшинос
روشنائی рӯшноӣ
روشنائی‌بخش рӯшноибахш
روشن‌بصر равшанбасар
روشن‌بین равшанбин
روشن‌تاب равшантоб
روشن‌جبین равшанҷабин
روشن‌دل равшандил
روشن‌دماغ равшандимоғ
روشن‌رای равшанрой
روشن‌روان равшанравон
روشن‌ضمیر равшанзамир
روشن‌قیاس равшанқиёс
روشنگر равшангар||рӯшангар
روشن‌گهر равшангуҳар
روشن‌نفس равшаннафас
روشن‌نهاد равшанниҳод
روشنی равшанӣ
روضه равза
روضه‌رنگ равзаранг
روضه‌گاه равзагоҳ
روغن равған
روغن‌زبانی равғанзабонӣ
روفتن рӯфтан
روگر рӯгар
روگردان рӯгардон
روم рум I
روم||رومه рум II||рума
رومی румӣ
رون раван / рун
روناس рунос
رونده раванда
رونق равнақ
رونق‌انگیز равнақангез
رونق‌گری равнақгарӣ
روهنی рӯҳанӣ
روهینی рӯҳинӣ

روی равӣ I, II / рӯй I, II
رؤیا рӯъё
روی‌اندود рӯйандуд
روی‌بند рӯйбанд
روی‌پوش рӯйпӯш
روی‌پوشیده рӯйпӯшида
رویت рави(й)ят
رؤیت рӯъят
روی‌زرد рӯйзард
روی‌گر рӯйгар
روی‌گردان рӯйгардон
رویمال рӯймол
روین рӯян
رویه рави(й)я
روئی рӯӣ
روئیدن рӯидан
روئین рӯин
روئین‌تن рӯинтан
روئین‌چنگ рӯинчанг
روئین‌دژ рӯиндиж
روئینه рӯина
روئینه‌خم рӯинахум
روئینه‌سم рӯинасум
ره раҳ
رها раҳо
رهان риҳон
ره‌انجام раҳанҷом
رهاندن||رهانیدن раҳон(и)дан
ره‌آور(د) раҳовар(д)
رهاوی раҳовӣ
رهائی раҳоӣ
رهبان раҳбон / рӯҳбон
رهبانان рӯҳбонон
رهبانیت рӯҳбоният||раҳбоният
رهبت раҳбат
رهبر раҳбар
رهبری раҳбарӣ
رهبین раҳбин
ره‌توشه раҳтӯша
ره‌جوی раҳҷӯй
ره‌ده раҳдеҳ
رهرفته раҳрафта
رهرو раҳрав
رهزن раҳзан

رهسنج раҳсанҷ
رهط раҳт
رهگذار раҳгузор
رهگذر раҳгузар
رهگرای раҳгарой||раҳгирой
رهن раҳн
ره‌نرفته раҳнарафта
رهنما(ی) раҳнамо(й)
رهنمون раҳнамун
رهنورد раҳнавард
رهوار раҳвор
رهی раҳӣ I, II
رهیدن раҳидан
رهین раҳин
ریا риё
ریاحین раёҳин
ریاست раёсат||риёсат
ریاضت риёзат
ریاضت‌کش риёзаткаш
ریاضی риёзӣ
ریاکار риёкор
ریان раён
ریائی риёӣ
ریب райб
ریبت рибат||райбат
ریچار||ریچال речор||речол
ریح реҳ
ریحان райҳон
ریحانی райҳонӣ
ریختن рехтан
ریخته рехта
ریخته‌پا рехтапо
ریخته‌گر рехтагар
ریخن рехан||рихан
ریدک ридак
ریز рез
ریزان резон
ریزه реза
ریزه‌اندام резаандом
ریزه‌چین резачин
ریزه‌خوانی резахонӣ
ریزه‌خور резахӯр
ریزیدن резидан
ریژ реж
ریس рес
ریسمان ресмон
ریسمان‌باز ресмонбоз
ریسیدن ресидан
ریش { реш / риш }
ریش‌تنک риштунук
ریشخند ришханд
ریش‌گاو ришгов
ریشه реша
ریشیدن решидан
ریشیده решида I, II
ریع райъ
ریعان райъон
ریغ реғ
ریق рик I
ریک рек
ریکاشه||ریکاسه рекоша||рекоса
ریگ рег I, II
ریم рим
ریمن риман
ریو рев
ریواس ревос I, II
رئوس руус
ریوه *рева*
رئیس раис

ز

ز зи
زاب зоб I
زابگور||زابغر зобгур||зобғур
زاج зоҷ I, II
زاجر зоҷир
زاخر зохир
زاد зод I, II, III
زادبود||زادبوم зодбуд||зодбум
زادسرو зодсарв
زادن зодан
زادوبود зодубуд
زاده зода
زار зор I
زارج||زارچ зориҷ||зорич
زارع зореъ
زاره зора
زاری зорӣ
زاریدن зоридан
زآستر зостар
زاغ зоғ I, II, III
زاغر зоғар
زاغسار зоғсор
زاغور зоғвар
زافه зофа
زاک||زاگ зок||зог
زال зол II
زالو золу
زامر зомир
زامهران зомаҳрон||зомхарон
زامیاد зомиёд
زانو зону
زانوبند зонубанд
زانی зонӣ
زانیه зония
زاو зов I, II
زاور зовар I, II, III, IV
زاوش зовуш
زاولانه зовлона
زاویه зовия
زاهد зоҳид
زاهدی зоҳидӣ
زاهر зоҳир I
زاهری *зоҳирӣ I*
زایچه зоича
زائد зоид
زائدالوصف зоидулвасф
زائر зоир I
زائل зоил
زاینده зоянда
زائیدن зоидан
زباد забод
زباله зубола II
زبان { забон / зубон }
زبان‌آور забоновар
زبان‌بازی забонбозӣ
زبان‌بریده забонбурида
زبان‌بسته забонбаста
زبان‌بند забонбанд
زبان‌چرب забончарб
زباندان забондон
زبان‌دراز *забондароз*
زبان‌درازی забондарозӣ
زبانران забонрон
زبانزد забонзад
زبانفروش забонфурӯш
زبان‌گیر забонгир
زبانه забона
زبانی забонӣ I, II
زبد *забад*
زبدةالعلما зубдатулуламо
زبده||زبدة зубда||зубдат
زبر { забар / зибр }
زبرپوش забарпӯш
زبرتنگ забартанг
زبرجد забарҷад
زبردست забардаст
زبل зибл
زبوده забуда
زبور забур
زبون забун
زبون‌گیر забунгир
زبونی забунӣ
زبیب забиб
زبیل забил
زجاج { заҷҷоҷ / зуҷоҷ }
زجاجه *зуҷоҷа*
زجاجی зуҷоҷӣ
زجر заҷр
زجرکش заҷркуш
زحام зиҳом I, II
زحل зуҳал
زحم заҳм
زحمت заҳмат
زحیر заҳир I
زخ зах
زخار заххор
زخارف захориф
زخرف зухруф
زخم захм I, II
زخم‌کش захмкаш
زخم‌گاه||زخم‌گه захмгоҳ||захмгаҳ
زخمه захма
زدائیدن зидоидан
زدن *задан*
زدوار задвор
زدودن зудудан||зидудан
زر { зар I,||зарр / зар II }

زرآب зароб
زراد заррод
زرادخانه зарродхона
زراعت зироат
زراغن||زراغنگ
зароған||зароғанг
زراف||زرافه зарроф||заррофа
زراق зарроқ
زرآگین зарогин
زراندود зарандуд
زراندوزی зарандӯзӣ
زرایت зироят
زربخش зарбахш
زربفت зарбафт
زرپاشی зарпошӣ
زرپیکر зарпайкар
زرتار зартор
زرتشت зартушт
زرخرید зархарид
زرخوار зархор
زرخیز зархез
زرد зард
زرداب зардоб
زردار зардор
زردپی зардпай
زردرو зардрӯ
زردشت зардушт
زردشتی зардуштӣ
زردوز зардӯз
زرده зарда
زردهشت зардуҳушт
زردی зардӣ
زرریز заррез
زرشک зиришк
زرع заръ III
زرفین зурфин
زرق зарқ
зурқ
زرقبه зарқубба
زرقت зурқат
زرک зирк||зирик
زرکش заркаш
زرکش‌قبا(ی) заркашқабо(й)
زرکشیده заркашида
زرکوب заркӯб
زرگذار заргузор

زرگر заргар
زرگری заргарӣ I, II
زرگون заргун
زرگیا заргиё
زرم зарим
зарм
زرند заранд I, II
زرنگ заранг I, II
زرنگار зарнигор
زرنیخ||زرنیق
зарних||зирних||зарниқ
زرود заруд
زره зиреҳ
زره‌گری зиреҳгарӣ
زره‌موی зиреҳмӯӣ
زری зарӣ
زریر зарир I
زریره зарира
زریز заррез
زرین заррин
زرین‌بال зарринбол
زرین‌تره зарринтара
زرین‌خود зарринхӯд
زرین‌صدف зарринсадаф
زرین‌کلاه зарринкулоҳ
زرینه заррина
زش заш
زشت зишт
زشت‌یاد зиштьёд
زعامت заомат
زعفر заъфар
زعفران заъфарон
زعفران‌ریز заъфаронрез
زعفرانی заъфаронӣ
زعفری заъфарӣ
زعم заъм
زعیم заим
زعیم‌الجیش заимулҷайш
زعیم‌القوم заимулқавм
زغار зағор
زغاره зағора I, II
زغال зуғол
زغامه зағома
زغراش зағрош
زغن заған
زغند зағанд

زغنگ зағанг
زفاف зифоф
زفت зафт
зифт
зуфт
زفر зафр||зафар
زفرین зуфрин
زقوم зақум||заққум
زکاب закоб
زکات закот
زکات‌ستان закотситон
زکام зуком
زکاوت заковат II
زکند||زکنجه зуканд||зуканча
زکوت закот
زکوت‌ستان закотситон
زکور закур
زکی закӣ II
زکیدن закидан
زکیه закия II
زگال зугол
زلات заллот
زلازل залозил
زلال зулол
زلت заллат
зиллат
زلزال залзол||зилзол
زلزله зилзила||залзала
زلف зулф
زلف‌آشفته зулфошуфта
زلف‌چوگان зулфчавгон
زلفین зулфин
زلق залқ
زلل залал
زلو залу
زله залла I, II
зилла I
زلیف залиф
زلیفن
залифан||зилифан||зулифан
زم зам I
زمار заммор
زمام зимом
زمان замон I, II
زمانه замона
زمانه‌ساز замонасоз

زمانه‌سازی замонасозӣ
زمر замр
زمرد
зумуррад||зумуррруд||зумруд
زمردلگن зумуррадлаган
زمره зумра
زمزم замзам I, II, III
زمزمه замзама
زمستان замистон
зимистон
زمن заман
замин II
زمهریر замҳарир
زمی замӣ
زمین замин I
زمین‌بوس заминбӯс
زمین‌خیز заминхез
زمین‌کوب заминкӯб
زمین‌گاه замингоҳ
زمین‌گیر замингир
زمینی заминӣ
زن зан I
زنا зино
زنادقه занодиқа
زنار зуннор
زنباره занбора
زنبق занбақ
زن‌بمزد занбамузд
زنبور занбӯр
زنبورک занбӯрак
زنبوره занбӯра
زنبیل занбил
زنبیل‌باف занбилбоф
زنپاره занпора
زنج занч
зинч
زنجار занҷор
зинҷор
زنجبیل занҷабил
زنجرف занҷарф
زنجه занҷа
زنجی занҷӣ
زنجیر занҷир
زنجیرگاه занҷиргоҳ
زنجیرموی занҷирмӯй
زنجیره занҷира

زنجیری занчирӣ
زنخ занах
زنخدان занахдон
زند занд I, II, III, IV, V
زندان зиндон
زندان‌شکن зиндоншикан
زندانی зиндонӣ
زندباف зандбоф
زندقه||زندیقی
зандақа||зандиқа||зиндиқӣ
زندگانی зиндагонӣ
زند گی зиндагӣ
زندلاف зандлоф
زندنیجی занданичӣ
زندواف зандвоф
زنده занда
зинда
زنده‌دار зиндадор
زندسیما зиндасимо
زندیق зандиқ
зиндиқ
زندیقی зиндиқӣ
زندیک зандик
زنگ занг I, II, III, IV
زنگار зангор
زنگارخورد
зангорхӯрд||зангорх(в)ард
زنگ‌خورد зангхӯрд||занг-
х(в)ард
زنگوله зангӯла
زنگی зангӣ
زنگیانه зангиёна
زنگی‌مزاج зангимизоч
زنگی‌نهاد зангиниҳод
زو зав, зу I
زوابع завобеъ
زواج завоч
زواده завода
زوار заввор
зуввор
زوار||زواره завор||завора
زواش завош
زوال завол
زواله завола
زواه зивоҳ
زواهر завоҳир

زوایا завоё
زوائد завоид
زوبعه завбаа
زوبین||زوپین зӯбин||зӯпин
زوبین‌ور||زوپین‌ور
зӯбинвар||зӯпинвар
زوج завч
زوجه завча
زوجیت завчият
زود зуд
زودازود зудозуд
زودجنب зудчунб
زودجنگ зудчанг
زودخیز зудхез
زود گیر зудгир
زود یاب зудьёб
زور зур
зӯр
زورآزمائی зӯрозмоӣ
زورآور зӯровар
زورق заврақ
زورق‌کش заврақкаш
زورمند зӯрманд
زوریاب зӯрьёб
زوش зуш
زوغ зӯғ
زولانه завлона
زونج заванч
زه заҳ
зеҳ I, II, III
زهاب заҳоб II
زهاد зуҳҳод
زهادت заҳодат
زهار заҳор||зиҳор I
زهازه зеҳозеҳ
زهانیدن заҳонидан
زهد зӯҳд
زهدان заҳдон||зеҳдон
زهدورز зӯҳдварз
زهر заҳр I, II
زهرا заҳро
زهراب заҳроб
زهرابدم заҳробдам
زهرابگون заҳробгун
زهرابه заҳроба
زهرآگین заҳрогин

زهربا заҳрбо
زهرة заҳрат
زهرخند заҳрханд
زهرخنده заҳрханда
زهرمند заҳрманд
زهره заҳра
зӯҳра
زهره‌جبین зӯҳрачабин
زهره‌خد зӯҳрахад(д)
زهره‌زینت зӯҳразинат
زهره‌طبیعت||زهره‌طبع
зӯҳратабиат||зӯҳратабъ
زهگیر зеҳгир
زهومت зуҳумат
زهی зиҳӣ
زهیدن заҳидан
زهیر заҳир II
زی зай
зий
зӣ II
زیاد зиёд
زیادتی зиёдатӣ
زیاده зиёда
زیارت зиёрат
زیارتگاه||زیارتگه
зиёратгоҳ||зиёратгаҳ
زیافت зиёфат I
زیان зиён I, II
زیب зеб I
زیبا зебо
زیبان зебон
زیبای зебой
زیبائی зебоӣ
زیبق зайбақ
زیبنده зебанда
زیبیدن зебидан
زیت зайт
زیتون зайтун
زیج зич
زیچ зич I, II, III
زید зайд
زیر зер I, II
زیرافکن зерафкан
زیرافکند зерафканд
زیرانداز зерандоз
زیرپوش зерпӯш

زیردست зердаст
زیرفون зирфун
زیرک зирак
زیرکسار зираксор
زیرکمنش зиракманиш
زیرگاه зергоҳ
زیره зира
زیربا зирабо
زیست зист
زیستن зистан
زیغ зиғ
زیغال зиғол
زیغباف зиғбоф
زیف зайф I
зиф
زیلو зилу
زین зайн
зин
زینت зинат
زینهار зинҳор
زینهارخوار зинҳорхор
زینهاردار зинҳордор
زینهارگیر зинҳоргир
زینهاری зинҳорӣ
زیور зевар

ژ

ژ же
ژاژ жож I, II
ژاژخا(ی) жожхо(й)
ژاژخائی жожхоӣ
ژاژخوار жожхор
ژاژدرای жождарой
ژاژطبع жожтабъ
ژاژک жожак
ژاژه жожа
ژاژیدن жожидан
ژاغر жоғар
ژاله жола
ژالعسان жоласон
ژاویدن жовидан
ژخ жах I, II
ژخار жихор
ژخش жахш
ژد жад

ژدن жидан
ژدوار жадвор
ژده жида
ژراغن||ژراغنگ жароған||жароғанг
ژرد жард
ژرف жарф
ژرفا жарфо
ژرف‌اندیش жарфандеш
ژرف‌بین жарфбин
ژرف‌بینی жарфбинӣ
ژرف‌نگاه жарфнигоҳ
ژرف‌نگر жарфнигар
ژرفی жарфӣ
ژرف‌یاب жарфёб
ژغار жағор I, II
ژغاره жағора I, II, III, IV
ژغژغ жағ-жағ
ژغند жағанд
ژف жаф
ژفت жафт, жуфт
ژفک жафк
ژفکاب жафкоб
ژفک‌ناک жафкнок
ژفیدن жафидан
ژک жак I, II
ژکاره жакора
ژکسه||ژکاشه жукоса||жукоша
ژکال жукол
ژکان жакон||жукон
ژکور жакӯр
ژکیدن жакидан
ژگال жугол
ژگور жагӯр
ژند жанд I, II
ژندباف жандбоф
ژندخوان жандхон
ژنده жанда I, II
ژنده‌پوش жандапӯш
ژنده‌پیراهن жандапероҳан ||жандапироҳан
ژنده‌پیل жандапил
ژنده‌شیر жандашер
ژنده‌قبا жандақабо
ژنده‌کفش жандакафш

ژنگ жанг I, II, жинг
ژنگدان жангдон
ژنگه жанга
ژنه жана
ژو жав
ژواگار||ژواغار||ژواگر жавогор||жавоғор||жавогар
ژوبین||ژوپین жӯбин||жӯпин
ژوبین‌زن||ژوپین‌زن жӯбинзан||жӯпинзан
ژوبین‌کش||ژوپین‌کش жӯбинкаш||жӯпинкаш
ژوبین‌ور||ژوپین‌ور жӯбинвар||жӯпинвар
ژورک жаврак
ژوژ||ژوژه жӯж||жӯжа
ژول жӯл I, II
ژولیدن жӯлидан
ژولیده жӯлида
ژولیده‌زلف жӯлидазулф
ژولیده‌مو (ی) жӯлидамӯ(й)
ژوهیدن жӯҳидан
ژی жӣ
ژیان жиён
ژیغ‌ژیغ жеғ-жеғ||жиғ-жиғ
ژیوه жева

س

سا со
سابع собеъ
سابق собиқ
سابق‌الانعام собиқулинъом
سابقه собиқа
سابقیت собиқият
سابوته собута
ساتر сотир
ساتگین||ساتگینی сотгин||сотгинӣ
ساج соҷ I, II
ساجد соҷид
ساج‌گون соҷгун
ساجمه соҷма
ساحت соҳат
ساحر соҳир I

ساحری соҳирӣ
ساحل соҳил
ساحل‌نشین соҳилнишин
ساخت сохт
ساختن сохтан
ساختنی сохтанӣ
ساخته‌کار сохтакор
ساد сод I
سادات содот
سادس содис
سادگی содагӣ
ساده сода
ساده‌رو (ی) содарӯ(й)
ساده‌زنخ содазанах
ساده‌عذار содаизор
ساده‌عذاری содаизорӣ
ساده‌لوح содалавҳ
ساده‌لوحی содалавҳӣ
سار сор
سارا соро
ساربان сорбон
سارق сориқ
سارنج соранҷ
ساروان сорвон
ساروج соруҷ
ساری сорӣ I, II, III
ساز соз I, II
سازگار созгор
سازگاری созгорӣ
سازنده‌کار созандакор
سازو созу
سازوار созвор
سازویاز созубоз
سازور созвар
سازیدن созидан
ساطع сотеъ
ساطعه сотеа
ساطور сотур
ساعات соот
ساعت соат
ساعتاً соатан
ساعد соид I
ساعدین соидайн
ساعی сой
ساغر соғар
ساغرکشی соғаркашӣ

سافل софил
ساق соқ I, II
ساقط соқит
ساقه соқа I, II, III
ساقی соқӣ
ساقیه соқия
ساکب сокиб
ساکن сокин
ساکن‌رگ сокинраг
ساکنک сокинак
سال сол I, II
سالار солор
سالب солиб
سالخورد солхӯрд||солхард
سالخورده солхӯрда
سالدیده солдида
سالف солиф
سالفه солифа
سالک солик
سالم солим
سالماً солиман
سالو солу
سالوس солус
سالوسی солусӣ
سالوک солук
سالیان солиён
سالیانه солиёна
سامان сомон
سامت саомат
سامح сомеҳ
سامع сомеъ
سامعه сомеа
سامه сома
سامی сомӣ
سامیات сомиёт
سان сон I, II
سانح сонеҳ
سانحه сониҳа
ساو сов I, II
ساوری соварӣ
ساوه сова
ساویدن совидан
ساهر соҳир II
ساهره соҳира
ساهی соҳӣ I
سایر соир I

سائر II соир
سائس соис
سائق соиқ
سائل||سایل I соил
سائل II соил
سائم I соим
سایه соя
سایه‌بان соябон
سایه‌پرورد||سایه‌پرورده сояпарвард||сояпарварда
سایه‌خسب сояхусб
سایه‌دار соядор
سایه‌زده соязада
سایه‌صفت сoясифат
سایه‌گاه||سایه‌گه сoягоҳ||сoягаҳ
سایه‌مند сoяманд
سایه‌ور сoявар
سائیدن соидан
سب сабб
سبا II сабо
سبابه саббоба
سباح саббоҳ
سباحت сабоҳат I||сибоҳат
سباحی саббоҳӣ
سباع сибоъ
سباق сибоқ
سباقت сибоқат
سباک саббок
سبال сибол
سبایا сабоё I
سبب сабаб
سبت II сабт
سبحان‌الله субҳоналлоҳ
سبحه субҳа / сабҳа
سبد сабад
سبدچین сабадчин
سبز сабз
سبزپا(ی) сабзпо(й)
سبزپوش сабзпӯш
سبزه сабза
سبزه‌خور сабзахӯр
سبزه‌زار сабзазор
سبزه‌صفت сабзасифат
سبزی сабзӣ
سبط сибт

سبطی сибтӣ
سبع сабъ I / сабъ II / субъ
سبع‌سیرت сабъсират||сабӯъсират
سبعه сабъа
سبعی сабъӣ||сабӯӣ
سبعیات сабъиёт
سبق сабақ I / сабақ II||сабқ
سبق‌اللسان сабқуллисон
سبقت сабқат
سبک сабук
سبکبار сабукбор
سبکباری сабукборӣ
سبک‌پای||سبک‌پی сабукпой||сабукпай
سبک‌خیز сабукхез
سبکدست сабукдаст
سبکدستی сабукдастӣ
سبک‌رای||سبک‌رأی сабукрой||сабукраъй
سبک‌رفتار сабукрафтор
سبک‌رو сабукрав
سبک‌روح сабукрӯҳ
سبک‌روحی сабукрӯҳӣ
سبک‌روی сабукравӣ
سبکسار сабуксор
سبکساری сабуксорӣ
سبکسر сабуксар
سبکسری сабуксарӣ
سبک‌سنگ сабуксанг
سبک‌سیر сабуксайр
سبک‌عنان сабукъинон
سبک‌وار сабуквор
سبک‌وضعی сабуквазъӣ
سبل сабал / субул
سبلت саблат||сиблат||сабалат
سبو сабу||сабӯ
سبوس сабӯс
سبوکش сабукаш||сабӯкаш
سبوی сабӯӣ
سبی сабй / сабя I

سبیکه сабика
سبیل сабил
سپار сипор I, II / супор I, II
سپاره сипо́ра
سپاس сипос
سپاستن сипостан
سپاس‌دار сипосдор
سپاسه сипоса
سپاه сипоҳ
سپاهان сипоҳон
سپاه‌دار сипоҳдор
سپاهسالار сипоҳсолор
سپاهسالاری сипоҳсолорӣ
سپاهی сипоҳӣ
سپاهی‌گری сипоҳигарӣ
سپر сипар
سپرباز сипарбоз
سپرجی сипарчӣ
سپرداری сипардорӣ
سپردن сипардан||сипурдан / супурдан
سپرغم сипарғам
سپرم сипрам, сипарам
سپری сипарӣ
سپریغ супареғ
سپس сипас
سپنج сипанҷ I, II
سپند сипанд
سپندارمذ сипандормуз
سپندان сипандон
سپوختن сипӯхтан
سپوزکار||سپوزگار сипӯзкор||сипӯзгор
سپوزیدن сипӯзидан
سپه сипаҳ
سپهبد сипаҳбад||сипаҳбуд
سپهدار сипаҳдор
سپهداری сипаҳдорӣ
سپهر сипеҳр
سپهرتمثال сипеҳртимсол
سپهرسای сипеҳрсой
سپهروار сипеҳрвор
سپه‌سالار сипаҳсолор
سپه‌سرور сипаҳсарвар
سپه‌شکن сипаҳшикан

سپه‌کش сипаҳкаш
سپید сапед
سپیدجامه сапедҷома
سپیددست сапеддаст
سپیدکار||سپیدگار сапедкор||сапедгор
سپیدکاری||سپیدگاری сапедкорӣ||сапедгорӣ
سپیدنام сапедном
سپیده сапеда
سپیده‌دم сапедадам
سپیده‌دمان сапедадамон
سپیدی сапедӣ
ستا сито I, II
ستادن ситодан
ستار ситор / саттор
ستاره ситора I, II
ستاره‌بار ситорабор
ستاره‌سپاه ситорасипоҳ
ستاره‌سوخته ситорасӯхта
ستاره‌شمر ситорашумар||ситорашумур
ستاره‌شناس ситорашинос
ستاره‌وار ситоравор
ستاری сатторӣ
ستازن ситозан
ستاغ ситоғ
ستاغ‌کره ситоғкурра
ستاک ситок
ستام ситом
ستان ситон
ستاندن ситондан
ستانه ситона
ستاوند сатованд||сутованд
ستای ситой
ستایش ситоиш
ستایشسرا ситоишсаро
ستایشگاه ситоишгоҳ
ستایشگر ситоишгар
ستائیدن ситоидан
ستبر ситабр
ستبرا ситабро
ستبرق ситабрақ
ستبری ситабрӣ

ستخیز сатхез||ситхез
ستد ситад
ستدن ситадан
ستر сатр I
сутар
ситр
ستردن ситурдан||сутурдан
سترگ сутург||ситург
سترگی сутургӣ
سترنگ сатранг
سترون сутурван||сатарван
ستره сутура, сутра
ستم ситам
ستم‌اندیش ситамандеш
ستم‌پیشگی ситампешагӣ
ستم‌پیشه ситампеша
ستمدیده ситамдида
ستم‌رسیده ситамрасида
ستم‌سازی ситамсозӣ
ستمکار||ستمکاره ситамкор||ситамкора
ستمکده ситамкада
ستمکش‌نواز ситамкашнавоз
ستم‌کشیده ситамкашида
ستمگار||ستمگاره ситамгор||ситамгора
ستمگاری ситамгорӣ
ستمگر ситамгар
ستمگری ситамгарӣ
ستنبه ситанба
ستودان сутудон
ستودن ситудан||сутудан
ستوده ситуда||сутуда
ستوده‌گزین ситудагузин||сутудагузин
ستوده‌معاش ситудамаош
ستور сутур I
ستورگاه сутургоҳ
ستوع сутӯъ
ستون сутун
ستوه сутӯҳ I
سته ситта
ستی сатӣ I, II, III
ستیخ ситех
ستیخون ситехун

ستیر ситер
сатир I
ستیر||ستیره сатир II||сатира
ستیز ситез
ستیزه ситеза
ستیزه‌رائی ситезарой
ستیزه‌روی ситезарӯй
ستیزه‌روئی ситезарӯӣ
ستیزه‌کار ситезакор
ستیزه‌کاری ситезакорӣ
ستیزیدن ситезидан
ستیغ ситеғ
ستیم ситем
ستین ситтин
ستیهیدن ситеҳидан
سجاده саҷҷода
سجاده‌پرست саҷҷодапараст
سجاده‌نشین саҷҷоданишин
سجاف сиҷоф
سجده саҷда
سجده‌گاه||سجده‌گه саҷдагоҳ||саҷдагаҳ
سجع саҷъ
سجل сиҷил(л)
سجن саҷн
сиҷн
سجنجل саҷанҷал
سجود суҷуд
سجین сиҷҷин
سجیه саҷи(й)я
سحاب саҳоб
سحابی саҳобӣ I
سحار саҳҳор
سحب суҳуб
سحج саҳҷ
سحر саҳар I
сеҳр II
سحرآفرین сеҳрофарин
سحرالبیان сеҳрулбаён
سحرباف сеҳрбоф
سحرخوان саҳархон
سحرخیز саҳархез
سحرساز сеҳрсоз
سحرکار сеҳркор
سحرکاری сеҳркорӣ
سحرکردار сеҳркирдор

سحرگاه саҳаргоҳ
سحرگاهان саҳаргоҳон
سحرگاهی саҳаргоҳӣ
سحرگرد саҳаргард
سحرگه саҳаргаҳ
سحرگهان саҳаргаҳон
سحرگهی саҳаргаҳӣ
سحرنما сеҳрнамо
سحره саҳара
سحری саҳарӣ
سحق саҳқ
سحنه саҳна
سحور саҳур||суҳур
سحوری саҳурӣ
سخا сахо
سخاپیشه сахопеша
سخافت сахофат
سخاوت саховат
سخت сахт
سخت‌بازو сахтбозу
سخت‌پای сахтпой
سخت‌پنجه сахтпанча
سخت‌جان сахтҷон
سخت‌جانی сахтҷонӣ
سخت‌جوش сахтҷӯш
سخت‌چشم сахтчашм
سخت‌دل сахтдил
سخت‌رو(ی) сахтрӯ(й)
سخت‌روئی сахтрӯӣ
سخت‌سری сахтсарӣ
سخت‌کش сахткаш
سخت‌کمان сахткамон
سخت‌کمانی сахткамонӣ
سخت‌کوش сахткӯш
سخت‌گوی сахтгӯй
سخت‌گیر сахтгир
سختن сахтан
سخته‌کمان сахтакамон
سختی сахтӣ
سختیان сахтиён
سختی‌دیده сахтидида
سختی‌کش сахтикаш
سخره сухра I, II
سخریه||سخریت сухрия||сухрият
سخط сухт||сухут||сахат

سخن сухан||сухун||сахун
سخن‌آر суханор
سخن‌آرا(ی) суханоро(й)
سخن‌آفرین суханофарин
سخن‌باف суханбоф
سخن‌پرداز суханпардоз
سخن‌پرست суханпараст
سخن‌پرور суханпарвар
سخن‌پروری суханпарварӣ
سخن‌پیوند суханпайванд
سخن‌چین суханчин
سخن‌دان сухандон
سخن‌دانی сухандонӣ
سخن‌درای сухандарой
سخن‌درائی сухандарой
سخن‌ریزه суханреза
سخن‌ساز сухансоз
سخن‌سرای сухансарой
سخن‌سگالی сухансиголӣ
سخن‌سنج сухансанҷ
سخن‌سوار сухансавор
سخن‌شناس суханшинос
سخن‌طراز сухантироз
سخن‌طلب суханталаб
سخن‌کش суханкаш
سخن‌گر сухангар
سخن‌گزار сухангузор
سخن‌گستر сухангустар
سخن‌گستری сухангустарӣ
سخن‌گو(ی) сухангӯ(й)
سخنور суханвар
سخنوری суханварӣ
سخوط сахут
سخون сухун
سخونت сухунат I
سخی сахӣ
سد сад II||садд
سداب судоб
سدابی судобӣ
سداد садод
سدرةالمنتهی сидратулмунтахо
سدره сидра
سدکیس||سدگیس садкес||садгес
سده сада II
судда I, II
سدید садид

سر сар | сир II||сирр | сур III, IV, V
سرا саро II
سرأ сарро
سرآ сирран
سراب сароб
سرابستان саробустон
سرابستر саробистар
سرابوستان саробӯстон
سراپا(ی) саропо(й)
سراپرده саропарда
سراج сироҷ | сарроҷ
سراج‌الضفادع сироҷуззафодеъ
سراجه сароча
سراداری сародорӣ
سرادق сародиқ||суродиқ
سرادقات сародиқот
سراری сарорӣ
سرازیر сарозер
سراسپکی сараспакӣ
سراسر саросар
سراسیمه саросема
سراغ суроғ
سرآغاز сароғоз
سرآغوش сароғӯш
سرافراز сарафроз
سرافرازی сарафрозӣ
سرافسار сарафсор
سرافشان сарафшон
سرافشانی сарафшонӣ
سرافکندگی сарафкандагӣ
سرافکنده сарафканда
سرافکنی сарафканӣ
سرافگندگی сарафгандагӣ
سرافگنده сарафганда
سراق сурроқ
سرامد саромад
سرانجام саранҷом
سرانداز сарандоз I, II
سرانگشت сарангушт
سرانه сарона
سراویل саровил
سرآهنگ сароҳанг
سرای сарой
سرایان сароён
سرای‌پرده саройпарда
سرایت сироят
سرایچه саройча
سرائر сароир
سراینده сароянда
سرائیدن сароидан | суроидан
سرب сурб
سربار сарбор
سرباری сарборӣ
سرباز сарбоз
سربازی сарбозӣ
سربال сирбол
سربخش сарбахш
سربزرگ сарбузург
سربزرگی сарбузургӣ
سربسته сарбаста
سربلند сарбаланд
سربلندی сарбаландӣ
سربند сарбанд
سرپاس сарпос
سرپایان сарпоён
سرپرستی сарпарастӣ
سرپنجگی сарпанҷагӣ
سرپنجه сарпанҷа
سرپوش сарпӯш
سرپیچ сарпеч
سرتاب сартоб
سرتراش сартарош
سرتیپ сартип
سرتیز сартез
سرتیزی сартезӣ
سرجریده сарҷарида
سرجلودار сарҷилавдор
سرجمله сарҷумла
سرجنبان сарҷунбон
سرجوش сарҷӯш
سرجوشی сарҷӯшӣ
سرجیک сарҷик
سرچشمه сарчашма
سرحد сарҳад(д)
سرحساب сарҳисоб
سرحلقگی сарҳалқагӣ
سرحلقه сарҳалқа
سرخ сурх
سرخاب сурхоб I, II
سرخاره сархора
سرخاری сархорӣ
سرخ رو (ی) сархрӯ(й)
سرخ روئی сурхрӯӣ
سرخ ریش сурхриш
سرخط сархат
سرخوش сархуш
سرخوشی сархушӣ
سرخی сурхӣ
سرخیل сархайл
سرخیلی сархайлӣ
سرد сард
سرداب||سردابه сардоб||сардоба
سردار сардор
سردحرف сардҳарф
سرددم сарддам
سردرگم сардаргум
سردرو сардарав
سردستی сардастӣ
سردسیر сардсер
سردسیری сардсерӣ
سردفتر сардафтар
سردگوی сардгӯй
سردلب сардлаб
سردمهر сардмеҳр
سردمهری сардмеҳрӣ
سردنفس сарднафас
سردی сардӣ
سررشته сарришта
سرزده сарзада I, II, III
سرزمین сарзамин
سرزنش сарзаниш
سرسام сарсом
سرسامی сарсомӣ
سرسبز сарсабз
سرسبزی сарсабзӣ
سرسیاه сарсиёҳ
سرسترده сарсутурда
سرسری сарсарӣ I
سرشاخ саршох
سرشار саршор
سرشبان саршабон||саршубон
سرشت сиришт
سرشتن сириштан
سرشک сиришк I, II
سرشک‌ریز сиришкрез
سرشوی саршӯй
سرطان саратон
سرعت суръат
سرعشر саръушр
سرغین сарғин||сирғин
سرف сурф
سرفراز сарфароз
سرفرازی сарфарозӣ
سرفکنده сарфиканда
سرفه сурфа
سرفیدن сурфидан
سرق сарқ||сирқ
سرقات сирқот||сариқот||сароқот
سرقة||سرقت сирқат||сарқат||сариқат
سرکا сирко
سرکار саркор
سرکاری саркорӣ
سرکرده саркарда
سرکش саркаш
سرکشی саркашӣ
سرکفته саркафта
سرکنگبین сиркангабин||сиркангубин
سرکوب саркӯб
سرکوچک саркӯчик
سرکوچکی саркӯчикӣ
سرکه сирка
سرکه‌پیشانی сиркапешонӣ
سرگذشت саргузашт
سرگذشته саргузашта
سرگران саргарон
سرگرانی саргаронӣ
سرگرد саргурд
سرگردان саргардон
سرگردانی саргардонӣ
سرگرفته саргирифта
سرگرم саргарм
سرگزیت саргазит
سرگشتگی саргаштагӣ
سرگشته саргашта
سرگله саргала
سرگوشی саргӯшӣ
سرگین саргин
سرلاب сурлоб

سرما сармо
سرماخورده сармохӯрда
سرمایه сармоя
سرمایه‌دار сармоядор
سرمد сармад
سرمدی сармадӣ
سرمست сармаст
سرمستی сармастӣ
سرمشق сармашқ
سرمنزل сарманзил
سرمنشأ сарманшаъ
سرمه сурма
سرمه‌جوب сурмачӯб
سرمه‌دان сурмадон
سرمه‌سا(ی) сурмасо(й)
سرمه‌کش сурмакаш
سرمه‌ناک сурманок
سرنا(ی) сурно(й)
سرنامه сарнома
سرنای сурной
سرنائی сурноӣ
سرنبشت сарнабишт
سرنگون сарнагун||сарнигун
سرنگونسار сарнагунсор||сарнигунсор
سرنگونی сарнагунӣ||сарнигунӣ
سرنوشت сарнавишт
سرو сарв / суру
سروا сарво
سرواد сарвод
سرواده сарвода
سروال сарвол
سروبالا сарвболо
سروبن сарвбун
سروپا сарупо
سروخرام сарвхиром
سرود суруд
سرودسرا(ی) сурудсаро(й)
سرودن сурудан
سرور сарвар / сурур
سرورفتار сарврафтор
سروری сарварӣ
سروش сурӯш
سروقامت сарвқомат
سروقت сарвақт
سروقد сарвқад
سرون сарун / сурун
سروین сарвин
سره сара
سرهال сарҳол
سره‌مرد сарамард
سرهنگ сарҳанг
سرهنگ‌زاده сарҳангзода
سرهنگی сарҳангӣ
سری сарӣ I
سریاز сарьёз
سریان сараён
سریانی сурьёнӣ
سریچه сарича
سریر сарир II
سریره||سریرت сарира||сарират
سریش сиреш / сириш I, II
سریشم сирешим||сирешум
سریع сареъ
سریع‌الانتقال сареулинтиқол
سریع‌الزوال сареуззавол
سریع‌السیر сареуссайр
سریع‌الکتابت сареулкитобат
سریع‌الکتابتی сареулкитобатӣ
سرین сарин / сурин
سریه||سریت суррия||суррият
سزا сазо
سزاوار сазовор
سزیدن сазидан
سست суст
سست‌بازو сустбозу
سست‌پی сустпай
سست‌جولان сустҷавлон
سست‌رای сустрой
سست‌رگ сустраг
سست‌ریش сустриш
سست‌کوش сусткӯш
سست‌مغز сустмағз
سست‌نهاد сустниҳод
سستی сустӣ
سطاره сат(т)ора
سطبر ситабр
سطبرا ситабро
سطبری ситабрӣ
سطح сатҳ
سطر сатр II
سطرلاب сутурлоб||ситирлоб
سطرلاب‌دان сутурлобдон||ситирлобдон
سطرلاب‌سنج сутурлобсанҷ||ситирлобсанҷ
سطرلاب‌نگر сутурлобнигар||ситирлобнигар
سطل сатл
سطوات сатавот
سطوت сатват
سطوح сутӯҳ II
سطور сутур II
سعادات саодот
سعادت саодат
سعادت‌پرتو саодатпартав
سعادتمند саодатманд
سعادت‌نشان саодатнишон
سعادت‌یار саодатьёр
سعال суол II
سعایت сиоят
سعایت‌نما сиоятнамо
سعت сиат
سعتر саътар
سعتری‌منظر саътариманзар
سعد саъд
سعدا суадо
سعدالسعود саъдуссауд
سعدان саъдон
سعدین саъдайн
سعر суър
سعود сууд II
سعی саъй
سعید саид
سعیدطالع саидтолеъ
سعیر саир
سغبه суғба
سغدی суғдӣ
سغر суғар||суғур I
سغراق сағроқ
سغری сағрӣ
سفاح сифоҳ
سفارت сафорат
سفاک саффок
سفال сафол I, II / суфол||сифол
سفالی суфолӣ||сифолӣ||сафолӣ
سفالین||سفالینه суфолин(а) || сифолин(а) || сафолин(а)
سفالین‌لب суфолинлаб||сифолинлаб||сафолинлаб
سفاهت сафоҳат
سفائن сафоин I, II
سفت суфт
سفتن суфтан
سفته суфта / сафта I, II
سفته‌گوش суфтагӯш
سفج||سفیچ сафҷ||сафч
سفجه сафча
سفر сафар I / сифр II
سفرا суфаро
سفرجل сафарҷал
سفرجل‌رنگ сафарҷалранг
سفرکرده сафаркарда
سفره суфра I
سفری сафарӣ
سفط сафат
سفک сафк
سفل сифл||суфл II
سفلگانه сифлагона
سفلگی сифлагӣ
سفله сифла||суфла
سفله‌پرور сифлапарвар
سفله‌طبع сифлатабъ
سفلی сифлӣ||суфлӣ / суфло
سفلیه сифлия
سفن сафан / суфун
سفندارمذ сифандормуз
سفوف сафуф
سفول суфул
سفه сафаҳ
سفها суфаҳо
سفید сафед

سفیداب сафедоб
سفیدار сафедор
سفیدجامه сафедҷома
سفیدرخسار сафедрухсор
سفیدموئی сафедмӯӣ
سفیدنام сафедном
سفیده сафеда
سفیده‌دم сафедадам
سفیدی сафедӣ
سفیر сафир II
سفینه сафина I, II
سفیه сафеҳ
سفیهانه сафеҳона
سفیه‌فطرت сафеҳфитрат
سقا саққо||сақо
سقاة суқот
سقام сақом
سقامت сақомат
سقایه||سقایت сиқоя||сиқоят
سقائی саққоӣ
سقر сақар
سقرلات||سقرلاط сақирлот
سقط сақат
سقط‌همت сақатҳиммат
سقف сақф
суқуф II
سقلاب сақлоб
سقلابی сақлобӣ
سقلات сақлот
سقلاطون сақлотун
سقلب сақлаб
سقلبی сақлабӣ
سقم сақам
сукм
سقمونیا сақмуниё
سقنقور сақанқур
سقوط суқут
سقوطر сақутар
سقوطری сақутарӣ
سقوف суқуф I
سقی сақӣ
سقیم сақим
سکان суккон I, II
سکاهن сикоҳан||сакоҳан
سکبا сикбо
سکباج сикбоҷ

سکته сакта
سکج сакич
سکر сакр
сукр
سکرات сакарот
سکران сакрон
سکرت сакрат
سکره сукурра||сукарра||сукра
سکزی сакзӣ
سکسک суксук
سکک сикак
سکن сакан
سکنات саканот
سکنت саканат
سکنج сиканҷ
سکنجبین сиканҷабин
سکنه сакана
سکنی сукно
سکوبا сакубо||сукубо
سکوت сукут
سکون сукун
سکونت сукунат
سکه сикка I, II
سکه‌درست сиккадуруст
سکیز||سکیزه сикез||сикеза
سکین сиккин
سکینه||سکینت сакина||сакинат
سگ саг
سگال сигол
سگالش сиголиш
سگالش گری сиголишгарӣ
سگالیدن сиголидан
سگ‌جان сагҷон
سگ‌جانی сагҷонӣ
سگدل сагдил
سگدلی сагдилӣ
سگزستان сагзистон||сигзистон
سگزن сагзан
سگزی сагзӣ||сигзӣ
سگسار сагсор
سگستن сигустан||сугустан
سگمگس сагмагас
سگی сагӣ
سل сал
сил
сул(л)

سلاح силоҳ
سلاح‌خانه силоҳхона
سلاح‌شور силоҳшӯр
سلاحف салоҳиф
سلاخ саллох
سلاخ‌خانه саллоххона
سلاست салосат
سلاسل салосил
سلاطت салотат
سلاطین салотин
سلام салом
سلامانه саломона
سلامت саломат
سلامت‌بهر саломатбаҳр
سلامتی саломатӣ
سلائق салоиқ
سلب салаб
салб I
سلح силаҳ
سلحدار силаҳдор
سلح‌شور силаҳшӯр
سلحفات сулаҳфот
سلخ салх I, II
سلسال салсол I
سلسبیل салсабил
سلس‌البول саласулбавл
سلسله силсила
سلسله‌جعد силсилаҷаъд
سلسله‌جنبان силсилаҷунбон
سلسله‌مو(ی) силсиламӯ(й)
سلسه силса
سلطان султон
سلطانی султонӣ
سلطنت салтанат
سلطنت‌ران салтанатрон
سلف салаф I
سلفوت салафут
سلق салқ||силқ
سلک силк
سلم салам
суллам
سلمکی салмакӣ
سلمی салмо
سلوت салват||сулват
سلوق салуқ
سلوک сулук

سلوی салво I||салвӣ
салво II
سله салла
سلیح силеҳ
سلیح‌خانه силеҳхона
سلیس салис
سلیطه салита
سلیقه салиқа
سلیل салил I
سلیم салим
سلیم‌الفطره||سلیم‌الفطرة салимулфитра||салимулфитрат
سلیم‌دل салимдил
سلیم‌قلب салимқалб
سم сум I, II, III||сумм I, II
самм
سما само
سمات симот I
سماجت самоҷат
سماجت‌پیشه самоҷатпеша
سماح самоҳ
سماحت самоҳат
سماخ симох
سماروغ саморуғ
سماط симот II
سماطین симотайн
سماع самоъ||симоъ
سماعی самоӣ II||симоӣ
سماق сум(м)оқ
سماک симок
سماکین симокайн
سم‌الخیاط саммулхиёт
سماوات самовот
سماوی самовӣ
سماویه самовия
سمائی самоӣ I
سمباده сумбода
سمت самт
симат
سمت‌الرأس самтурраъс
سمج сумҷ
سمر самар II
سمره сумра
سمسار симсор
سمسم симсим
سمط симт

سمع самъ
سمعاً самъан
سمک самак
سمن саман II||суман
سمن بر саманбар||суманбар
سمن برگ саманбарг||суманбарг
سمنبو(ی) саманбӯ(й)||суманбӯ(й)
سمند саманд
سمندر самандар
سمندرطینت самандартинат
سمن زار саманзор||суманзор
سمنسا(ی) самансо(й)||сумансо(й)
سمن‌سینه самансина||сумансина
سمو { саму / сумув(в) }
سموت сумут II
سمور самур
سمورین||سموری самурин||самурӣ
سموم самум
سمیع самеъ
سمین самин I
سمینی саминӣ
سن { сан / син I||синн }
سناً сано II
سنابل санобил
سناجق саночиқ
سنار санор||синор
سنان синон
سنانگزاری синонгузорӣ
سنب сунб
سنباده сунбода
سنبانیدن сунбонидан
سنبل сунбул I, II
سنبله сунбула
سنبیدن сунбидан
سنت { суннат / синат }
سنتور сантур
سنتورزن сантурзан
سنج синҷ||санҷ
سنجاب санҷоб||синҷоб

سنجابی санҷобӣ
سنجد санҷид
سنجق санҷақ
سنجیدن санҷидан
سنجیده‌کار санҷидакор
سنجیده گو(ی) санҷидагӯ(й)
سنخج санахҷ||синахҷ
سند { санад / синд I, II }
سندان синдон||сандон
سندان‌شکاف синдоншикоф||сандоншикоф
سندان‌شکن синдоншикан||сандоншикан
سندروس сандарӯс
سندس сундус
سندل сандал II
سندل||سندلی сандал III||сандалӣ
سنغر сунғур
سنقر сунқур
سنگ санг I, II
سنگ‌آزمای сангозмой
سنگ‌آسن сангосан
سنگ‌انداز сангандоз
سنگ‌پخت сангпухт
سنگ‌پشت сангпушт
سنگ‌تراش сангтарош
سنگ‌خوار сангхор
سنگ‌دل сангдил
سنگ‌دلی сангдилӣ
سنگ‌ریز сангрез
سنگریزه сангреза
سنگ‌زن сангзан
سنگسار сангсор
سنگسان сангсон
سنگ‌شکن сангшикан
سنگ‌فرسا сангфарсо
سنگک сангак
سنگلاخ санглох
سنگله сангула
سنگی сангӣ
سنگین сангин
سنگین‌بها сангинбаҳо
سنگین‌جان сангинҷон
سنگین‌دل сангиндил
سنگین‌دلی сангиндилӣ

سنن сунан
سنوح сунӯҳ II
سنور синнавр
سنه { сана / сина II / санах / сунӯҳ I }
سنی санӣ
سنین { санин I, II / сунайн }
سنیه санийя
سو { су I, II / сув }
سؤ суъ
سو сӯ
سوا сиво
سوابق савобиқ
سواحل савоҳил
سواد савод
سوادات саводот
سوادالوجه саводулваҷҳ
سوار { сивор / савор||сувор }
سواره савора||сувора
سواری саворӣ||суворӣ
سؤال суол I
سوال суввол
سؤالات суолот
سؤالظن сууззан(н)
سؤالعین суулъайн
سوالف саволиф
سؤالقضا суулқазо
سؤالکلام суулкалом
سؤالمزاج суулмизоҷ
سوانح савонеҳ
سوانحات савонеҳот
سوتام сутом
سوته сӯта
سوخ сух
سوختن сӯхтан
سوختنی сӯхтанӣ
سوخته сӯхта
سوخته‌خرمن сӯхтахирман
سوخته‌دل сӯхтадил
سوخته‌مغز сӯхтамағз
سود суд

سودا савдо I, II
سودازده савдозада
سوداگر савдогар
سوداگری савдогарӣ
سوداوی савдовӣ
سوداویت савдовият
سودائی савдоӣ
سودائیت савдоият
سودائی‌مزاج савдоимизоҷ
سودد||سؤدد судад||сӯъдад
سودمند судманд
سودن судан
سوده суда
سور { сувар II / сур I, II, V }
سوراخ сӯрох
سورامشی суромишӣ
سورت саврат
سورة сурат II
سورنا(ی) сурно(й)
سورنائی сурной
سوره сура
سوری сурӣ I, II, III
سوز сӯз
سوزاندن сӯзондан
سوزش сӯзиш
سوزک сӯзак
سوزن сӯзан
سوزناک сӯзнок
سوزندگی сӯзандагӣ
سوزن‌زده сӯзанзада
سوزن‌کرد сӯзанкард
سوزنی сӯзанӣ
سوزیان сӯзиён
سوزیده сӯзида
سوسمار сусмор
سوسن савсан||сӯсан
سوط савт II
سوغات савғот
سوفار сӯфор
سوفچه суфча
سوفسطائی суфастой
سوق { савқ / сӯқ }
سوقات савқот
سوق‌الثلاثه суқуссалоса

سوقیه сукӣ(й)я
سوک сӯк
سوگ сӯг
سوگداری сӯгдорӣ
سوگناک сӯгнок
سوگند савганд
سوگندنامه савгандномa
سوگوار сӯгвор
سوگواری сӯгворӣ
سول савл, сӯл
سون сун
سونچی||سونجی сивунчӣ||сивунчӣ
سونش суниш
سوهان сӯхон
سوی савӣ, сӯй
سویت савият
سویدا сувайдо
سویداشوی сувайдошӯӣ
سویداوار сувайдовор
سویعه сувайъа
سویق савиқ
سویه савия
سه се I
سها сухо
سهام сиҳом
سه‌آئی сеой
سه‌پر сепар
سه‌تار||سه‌تاره сетор||сетора
سه‌تاری сеторӣ
سه‌تو сетӯ
سهر саҳар II, сеҳр I
سهره сеҳра
سه‌سو сесӯ
سه‌شنبه сешанба
سهل саҳл I, II
سهلگوی саҳлгӯӣ
سهلگیر саҳлгир
سهلی саҳлӣ I, II
سهم саҳм I, II, III
سهم‌السعادت саҳмуссаодат
سهم‌الغیب саҳмулғайб
سهمگین||سهمگن саҳмгин||саҳмган
سهمگین روی саҳмгинрӯӣ
سهمناک саҳмнок
سهو саҳв I
سهوالقلم саҳвулқалам
سهول сухул
سهولت сухулат
سه‌هزاری сеҳазорӣ
سهی сиҳӣ, саҳӣ
سهی‌بالا саҳиболо
سهی‌قامت саҳиқомат
سهی‌قد саҳиқад
سه‌یکی сеякӣ
سهیل суҳайл
سهیم саҳим
سی сӣ
سیاح сайёҳ
سیاح دوست сайёҳдӯст
سیادت сиёдат||саёдат
سیار сиёр, сайёр
سیاره сайёра
سیاست сиёсат
سیاستگاه сиёсатгоҳ
ساط сиёт
سیاف сайёф
سیاق сиёқ
سیاقت сиёқат
سیال сайёл
سیام сиём II
سیان сиён
سیاه сиёҳ I
سیاه‌برد сиёҳбурд
سیاه‌پوش сиёҳпӯш
سیاه‌چرده сиёҳчарда
سیاه‌دل сиёҳдил
سیاه‌دلی сиёҳдилӣ
سیاه‌رو сиёҳрӯ
سیاه‌روز сиёҳрӯз
سیاه‌روزگار сиёҳрӯзгор
سیاه‌روزی сиёҳрӯзӣ
سیاه‌روی сиёҳрӯӣ
سیاه‌سر сиёҳсар
سیاه‌کار сиёҳкор
سیاه‌کاری сиёҳкорӣ
سیاه‌کاسه сиёҳкоса
سیاه گری сиёҳгарӣ
سیاهگلیم сиёҳгилем
سیاه‌گلیمی сиёҳгилемӣ
سیاه گوش сиёҳгӯш
سیاه‌نام сиёҳном
سیاه‌نامه сиёҳнома
سیاه‌نامی сиёҳномӣ
سیاه‌وش сиёҳваш
سیاهی сиёҳӣ
سب себ
سیچ||سیچ сеч||сеч
سیخ сих
سید сайид
سیده||سیدة сайида||сайидат
سیر сайр, сер I, II, сир I, сияр
سیراب сероб
سیران сайрон||саярон
سیرت сират
سیرتا сиратан
سیرچشم серчашм
سیردم сердам
سیرضخامت серзахомат
سیرگاه сайргоҳ
سیرگونه сергуна
سیره сайра
سیری серӣ
سیسنبر сисанбар
سیصد сесад
سیف сайф I
سیفور сайфур
سیکی секӣ
سیکی сеякӣ
سیل сайл||сел
سیلاب сайлоб||селоб
سیلابکند сайлобканд||селобканд
سیلان саялон||сайлон
سیل‌آورد сайловард||селовард
سیل‌بار сайлбор||селбор
سیل‌رفتار сайлрафтор||селрафтор
سیل‌گاه сайлгоҳ||селгоҳ
سیله села
سیلی силӣ||селӣ
سیم сим
سیما симо
سیماب симоб
سیماب‌دل симобдил
سیماب‌گون симобгун
سیم‌اندام симандом
سیم‌بار симбор
سیم‌بر симбар
سیم‌پیکر симпайкар
سیم‌تن симтан
سیم‌تنی симтанӣ
سیمرغ симурғ
سیم‌ساعد симсоид
سیم‌ساق симсоқ
سیم‌عذار симъизор
سیم‌کش симкаш, симкуш
سیمگون симгун
سیمیا симиё
سیمین симин
سیمین‌بدن симинбадан
سیمین‌بر симинбар
سیمین‌بناگوش симинбуногӯш
سیمین‌پیکر симинпайкар
سیمین‌ساق симинсоқ
سیمین‌عذار симинъизор
سمینه симина
سین син II
سینه сина I
سینه‌چاک синачок
سینه‌دوز синадӯз
سینه‌ریش синареш
سینه‌سوز синасӯз
سینه‌صاف синасоф
سینه‌کوب синакӯб
سینه‌کوبان синакӯбон
سینه‌گداز синагудоз
سینی синӣ
سیورغال суюрғол
سیورغامیشی сиюрғомишӣ
سیوف суюф
سیوق суюқ
سئول саул
سیه сияҳ
سیه‌پستان сияҳпистон
سیه‌پوش сияҳпӯш

سیه‌جامه сияҳҷома
سیه‌حال сияҳҳол
سیه‌چرده сияҳчарда
سیه‌چشم сияҳчашм
سیه‌چشمه сияҳчашма
سیه‌دل сияҳдил
سیه‌دلی сияҳдилӣ
سیه‌رو сияҳрӯ
سیه‌روز сияҳрӯз
سیه‌روزگار сияҳрӯзгор
سیه‌روزی сияҳрӯзӣ
سیه‌روی сияҳрӯӣ
سیه‌سر сияҳсар
سیه‌کار сияҳкор
سیه‌کاری сияҳкорӣ
سیه‌کاسه сияҳкоса
سیه‌کامی сияҳкомӣ
سیه گری сияҳгарӣ
سیه‌گلیم сияҳгилем
سیه‌گلیمی сияҳгилемӣ
سیه گوش сияҳгӯш
سیه‌نام сияҳном
سیه‌نامه сияҳнома
سیه‌نامی сияҳномӣ
سیهی сияҳӣ
سیی сайӣ
سئات сайиот
سئیم саим
سئه сайиа

ش

شاب шоб(б)
شاباش шобош
شاة шот
شاخ шох
شاخچه шохча
شاخچه‌بند шохчабанд
شاخچه‌بندی шохчабандӣ
شاخسار шохсор
شاخ ناشکسته шохношикаста
شاخه шоха
شاد шод
شاداب шодоб
شادان шодон
شادان‌دل шодондил
شادبادی шодбодӣ
شادبهر шодбаҳр
شادخوار шодхор
شادخواری шодхорӣ
شاددل шоддил
شادروان шодурвон||шодарвон
شادکام шодком
شادکامی шодкомӣ
شادگونه шодгуна
شادمان шодмон
شادمانه шодмона
شادمانی шодмонӣ
شادورد шодвард
شادی шодӣ
شادیانه шодиёна
شادی‌سنج шодисанҷ
شادی‌مرگ шодимарг
شارب шориб
شارب‌الخمر шорибулхамр
شارح шореҳ
شارسان шорсон
شارستان шористон
شارع шореъ
شارف шориф
شارق шориқ
شارک шорак
شاره шора
شاسپرم шоспарам
شاش шош
شاشیدن шошидан
شاطر шотир
شاعر шоир
شاعری шоирӣ
شاعی шоӣ
شاغل шоғил
شافع шофеъ
شافعی шофеӣ
شافی шофӣ
شاق шоқ(қ)
شاقه шоққа
شاکار шокор
شاکر шокир
شاکی шокӣ
شاگرد шогирд
شاگردی шогирдӣ
شال шол
شالهنگ шолҳанг
شالی шолӣ I, II
شام шом
شآمت шаомат
شامخ шомих
شامخه шомиха
شامگاه шомгоҳ
شامل шомил
شامله шомила
شامه шом(м)а
شامی шомӣ
شامیانه шомиёна
شأن шаън
شان шон I, II, III
شاندن шондан
شانه шона
شانه‌زن шоназан
شانه‌صفت шонасифат
شانی шонӣ
شاه шоҳ
شاهانه шоҳона
شاهباز шоҳбоз
شاه‌بوی шоҳбӯ(й)
شاه‌بیت шоҳбайт
شاه‌تره шоҳтара
شاه‌چهر шоҳчеҳр
شاهد шоҳид
شاه‌دارو шоҳдору
شاهدباز шоҳидбоз
شاهدبازی шоҳидбозӣ
شاهدپرست шоҳидпараст
شاهدپرستی шоҳидпарастӣ
شاهدی шоҳидӣ
شاهر шоҳир
شاهراه шоҳроҳ
شاهرود шоҳруд
شاهزادگی шоҳзодагӣ
شاهزاده шоҳзода
شاه‌زن шоҳзан
شاهسوار шоҳсавор
شاه‌شناس шоҳшинос
شاهق шоҳиқ
شاه‌نشان шоҳнишон
شاهنشاه шоҳаншоҳ
شاهنشاهی шоҳаншоҳӣ
شاهنشه шоҳаншаҳ
شاهنشهی шоҳаншаҳӣ
شاه‌نشین шоҳнишин
شاهوار шоҳвор
شاه‌وش шоҳваш
شاهی шоҳӣ
شاهین шоҳин I, II
شاهین‌شهپر шоҳиншаҳпар
شایان шоён
شائبه шоиба
شاید шояд
شایستن шоистан
شایسته шоиста
شایسته‌قول шоистақавл
شایع шоеъ
شائق шоиқ
شایگان шойгон
شایورد шойвард
شائیدن||شاییدن шоидан
شب шаб
شباب шабоб
شباخون шабохун
شباروزی шаборӯзӣ
شباشاب шабошоб
شباشب шабошаб
شب‌افروز шабафрӯз
شب‌افروزی шабафрӯзӣ
شباک шибок
شبان шабон||шубон
شبانروز шабонрӯз
شبان‌زاده шабонзода||шубонзода
شبانگاه||شبانگه шабонгоҳ||шабонгаҳ
شبانه шабона
شبانه‌روز шабонарӯз
شبانی шубонӣ
شب‌آویز шабовез
شباهت шабоҳат
شباهنگ шабоҳанг
شباهنگام шабоҳангом
شب‌بو(ی) шаббӯ(й)
شب‌بیداری шаббедорӣ
شب‌پر шабпар
شب‌پرک шабпарак
شب‌پره шабпара||шабпарра
شب‌پوش шабпӯш
شب‌پیما шабпаймо

شست шибит
شب‌تاب шабтоб
شبچراغ шабчароғ
شبح шабаҳ II
شب‌چره шабчара
شبخانه шабхона
شبخون шабихун, шабхун
شب‌خیز шабхез
شب‌خیزی шабхезӣ
شبدیز шабдез
شبر шибр
شبرم шибрам
شبرنگ шабранг
شب‌رو шабрав
شب‌زنده‌دار шабзиндадор
شب‌زنده‌داری шабзиндадорӣ
شبستان шабистон
ششت шибишт
شبع шибъ, шабаъ||шабъ||шибаъ
شب‌فروز шабфурӯз
شبک шабак
شب‌کور шабкӯр
شبکوک шабкук
شبکه шабака
شبگرد шабгард
شبگون шабгун
شبگه шабгах
شبگیر шабгир
شبگیرگاه шабгиргоҳ
شبگیری шабгирӣ
شبل шибл
شبل الاسد шиблуласад
شب‌نشین шабнишин
شبنم шабнам
شب‌نورد шабнавард
شبه: шаба I, II; шабаҳ I; шибҳ
شبهات шубаҳот||шубуҳот
شبهة шубҳат
شبه‌رنگ шабаҳранг
شبهنگام шабҳангом
شبهه шубҳа
شب‌یازه шабъёза
شبیخون шабехун||шабихун
شبیکه шабика

شبیه шабеҳ
شپیلیدن шипелидан
شتا шито I, II
شتاب шитоб
شتاب‌آلود шитоболуд
شتابان шитобон
شتابکار шитобкор
شتابیدن шитобидан
شتافتن шитофтан
شتالنگ шитоланг
شتر шутур
شتربان шутурбон
شتردل шутурдил .
شترغاز шутурғоз
شترنگ шатранг
شتروار шутурвор
شتل шатал
شتم шатм
شتوی шатавӣ
شته шитта
شجاع шуҷоъ
شجاعت шуҷоат||шаҷоат
شجاعت‌پیشه шуҷоатпеша
شجام шаҷом
شجر шаҷар
شجره шаҷара
شجره‌نامه шаҷараномa
شجن шаҷан
شجیر шаҷир
شحم шаҳм
شحنگی шаҳнагӣ||шеҳнагӣ
شحنه шаҳна||шеҳна
شحنه‌گاه шаҳнагоҳ
شحیح шаҳеҳ
شخ шах I, II
شخار шахор
شخش: шахш; шахиш
شخشیدن шахшидан
شخص шахс
شخ‌کسه шахкоса
شخ‌کمان шахкамон
شخ‌کمانی шахкамонӣ
شخ‌نورد шахнавард
شخودن шахудан

شخولیدن шахулидан||шихулидан
شداد шидод
شدآمد шуд-омад
شدائد шадоид
شدت шиддат
شدق шадқ||шидқ
شدن шудан
شدیار шидьёр
شدید шадид
شدیدالحر шадидулҳар(р)
شدیده шадида
شر шар(р)
شرا||شراء широ(ъ)
شراب шароб
شرابخانه шаробхона
شرابخواره шаробхора
شراب‌زده шаробзада
شرار шарор
شرارت шарорат I, II
شراره шарора
شراع широъ II
شرافت шарофат
شراک широк
شرالناس шарруннос
شرانگیز шар(р)ангез
شرائط шароит
شرایع шароеъ
شرب: шарб; шурб
شربت: шарбат I, II; шурбат
شربتدار шарбатдор
شربه шурба||шарба
شرح шарҳ
شرحه шарҳа
شردمه||شردمت ширзима||ширзимат
شرر шарар
شررفشان шарарфишон
شررفشانی шарарфишонӣ
شرزه шарза
شرط шурт, шарт
شرطه шурта
شرع шаръ
شرعی шаръӣ

شرف шуруф, шараф
شرفا шурафо
شرفات: шарафот; шурфот
شرفاک шарфок
شرفه: шарфа I, II; шурфа
شرق шарқ
شرقی шарқӣ
شرک ширк
شرکا шурако
شرکت ширкат
شرم шарм
شرم‌روی шармрӯй
شرم‌زد шармзад
شرمسار шармсор
شرمساری шармсорӣ
شرمگین шармгин
شرمناک шармнок
شرمندگی шармандагӣ
شرمنده шарманда
شرمیدن шармидан
شرناق шарноқ
شرنگ шаранг
شروال шарвол
شروح шурӯҳ
شرور шурур
شروط шурут
شروع шурӯъ
شروق шуруқ
شره: шара; шараҳ, шареҳ
شریان шараён||ширьён
شریر шарир
شریره шарира
شریطه шарита
شریعت шариат
شریف шариф
شریف‌العرض шарифулъирз
شریک шарик
شست шаст I, II, III
شست‌باز шастбоз
شستر шустар
شستری шустарӣ
شست‌گیر шастгир

شستن шистан / шустан
شست‌وشو(ی) шустушӯ(й)
شسته‌دل шустадил
شش шаш
شش‌پنج‌زن шашпанҷзан
ششتر шуштар
ششتری шуштарӣ
ششتن шиштан
شش‌جهتی шашҷиҳатӣ
ششدانگ шашдонг
ششدر шашдар
شش‌روزه шашрӯза
شش‌سری шашсарӣ
شصت шаст
شط шат(т)
شطح шатҳ
شطحیات шатҳиёт
شطر шатр
شطرنج шатранҷ
شطرنج‌باز шатранҷбоз
شطرنجی шатранҷӣ
شطرنگ шатранг
شطط шатат
شطن шатан
شطوط шутут
شعاب шиоб
شعار шиор
شعاع шуоъ
شعاعه шуоа
شعب шаъб / шеъб / шуаб
شعبان шаъбон
شعبده шаъбада||шӯъбада
شعبده‌باز шаъбадабоз||шӯъбадабоз
شعبده‌بازی шаъбадабозӣ||шӯъбадабозӣ
شعبده‌گر шаъбадагар||шӯъбадагар
شعبذ шаъбаз
شعبذه шаъбаза||шӯъбаза
شعبه шӯъба
شعر шаър / шеър
شعرا шуаро
شعرباف шаърбоф
شعرپوش шаърпӯш
شعرتراش шеъртарош
شعرخراش шеърхарош
شعرسرای шеърсарой
شعرطراز шеъртироз
شعری шеъро / шеърӣ I, II
شعریان шеъраён||шеъриён
شعشع шаъшаъ
شعشعات шаъшаот
شعشعه шаъшаа
شعف шааф
شعل шуал
شعله шӯъла
شعله‌افروز шӯълаафрӯз
شعله‌افشان шӯълаафшон
شعله‌پرستی шӯълапарастӣ
شعله‌پرور шӯълапарвар
شعله‌خو(ی) шӯълахӯ(й)
شعله‌خیز шӯълахез
شعله‌رو(ی) шӯъларӯ(й)
شعله‌ریز шӯъларез
شعله‌زا(ی) шӯълазо(й)
شعله‌زن шӯълазан
شعله‌صفت шӯъласифат
شعله‌نشین шӯъланишин
شعله‌وار шӯълавор
شعله‌ور шӯълавар
شعوب шууб
شعور шуур
شعیر шаир
شغ шағ||шуғ
شغا шаға
شغاف шағоф
شغال шағол
شغب шағаб
شغب‌ناک шағабнок
شغبه шағба I, II
شغف шағаф
شغل шуғл
شغه шуға
شفاء шифо(ъ)
شفاانگیز шифоангез
شفاخانه шифохона
شفاعت шафоат||шифоат
شفاعت‌خواه шафоатхоҳ
شفاعت‌کن шафоаткун
شفاعت‌گر шафоатгар
شفاف шаффоф
شفتالو шафтолу
شفتالود шафтолуд
شفترنگ шафтаранг
شفتین шафатайн
شفشاهنگ шафшоҳанг
شفشه шафша
شفعا шуфао
شفق шафақ
شفق‌آسا шафақосо
شفقت шафақат||шафқат
شفق‌رخساره шафақрухсора
شفق‌گون шафақгун
شفقی шафақӣ
شفک шафак
شفیع шафеъ
شفیق шафиқ
شق шақ(қ) / шиқ(қ)
شقاء шақо
شقات шуққот
شقاق шиқоқ
شقاقل шақоқул
شق‌القمر шаққулқамар
شقاوت шақоват
شقائق шақоиқ
شقدار шиқдор
شقوق шуқуқ
شقه шуққа
شقی шақӣ
شقیق шақиқ
شقیقه шақиқа
شک шак(к)
شکار шикор
شکارستان шикористон
شکاری шикорӣ
شکاف шикоф I, II
شکافتن шикофтан
شکافه шикофа
شکافیدن шикофидан
شکال шикол
شکایت шикоят
شکر шак(к)ар / шукр
شکرآب шак(к)ароб
شکرافشان шак(к)арафшон
شکرافشانی шак(к)арафшонӣ
شکرآلود шак(к)аролуд
شکرآلوده шак(к)аролуда
شکرامرود шак(к)арамрӯд
شکرانگور шак(к)арангур
شکرانه шукрона
شکربار шак(к)арбор
شکربوزه||شکربوره шак(к)арбуза||шак(к)арбура
شکرپاره шак(к)арпора
شکرچش шак(к)арчаш
شکرخا(ی) шак(к)архо(й)
شکرخند||شکرخنده шак(к)арханд||шак(к)арханда
شکرخواب шак(к)архоб
شکرخوار шак(к)архор
شکرخیز шак(к)архез
شکردن шикардан
شکردهن||شکردهان шак(к)ардаҳан||шак(к)ардаҳон
شکرریز шак(к)аррез
شکرریزی шак(к)аррезӣ
شکرزار шак(к)арзор
شکرزبان шак(к)арзабон
شکرستان шак(к)аристон
شکرشکن шак(к)аршикан
شکرشکنی шак(к)аршиканӣ
شکرفسانه шак(к)арфасона
شکرفشان шак(к)арфишон
شکرفشانی шак(к)арфишонӣ
شکرگذار шукргузор
شکرگذاری шукргузорӣ
شکرگفتار шак(к)аргуфтор
شکرگفتاری шак(к)аргуфторӣ
شکرگون шак(к)аргун
شکرلب шак(к)арлаб
شکرلله шукрулиллаҳ
شکرلنگ шак(к)арланг
شکرلهجه шак(к)арлаҳҷа
شکرنثار шак(к)арнисор
شکروار шак(к)арвор
شکروش шак(к)арваш

شکره шикара
شکریدن шикаридан
شکرین шак(к)арин
شکرین‌لعل шак(к)аринлаъл
شکست шикаст
شکستگی шикастагӣ
شکستن шикастан
شکسته шикаста
شکسته‌بازو шикастабозӯ
شکسته‌بند шикастабанд
شکسته‌جانی шикастаҷонӣ
شکسته‌حال шикастаҳол
شکسته‌خاطر шикастахотир
شکسته‌دل шикастадил
شکسته‌دلی шикастадилӣ
شکسته‌رنگ шикастаранг
شکسته‌زبان шикастазабон
شکسته‌وار шикаставор
شکفت шукуфт
شکفتگی шукуфтагӣ
شکفتن шукуфтан||шикуфтан
شکفته‌خو(ی) шукуфтахӯ(й)
شکل шакл
شکم шикам
شکم‌بنده шикамбанда
شکمبه шикамба
شکم‌خوار шикамхор
شکن шикан
شکنبه шиканба
شکنج шиканҷ
شکنجه шиканча
شکن‌کاری шиканкорӣ
شکنیدن шиканидан
شکوخ шикух||шукух
شکوخیدن шикухидан||шукухидан
شکوفاندن||شکوفانیدن шукуфон(и)дан
شکوفه шикуфа, шукуфа
شکوفه‌دار шукуфадор
شکوک шукук
شکوه шиква, шикӯҳ, шукӯҳ
شکوهندگی шикӯҳандагӣ

شکوهیدن шикӯҳидан, шукӯҳидан
شکهیدن шикеҳидан||шикиҳидан
شکیب шикеб
شکیبا шикебо
شکیبائی шикебоӣ
شکیبنده шикебанда
شکیبیدن шикебидан
شکیش шакиш
شکیفتن шикефтан
شگا шаго
شگاف шигоф I, II
شگافتن шигофтан
شگافیدن шигофидан
شگال шагол
شگرف шигарф
شگرفی шигарфӣ
شگفانیدن шигуфонидан
شگفت шигифт
شگفتن шигифтан, шугуфтан||шигуфтан
شگفتی шигифтӣ
شگفتیدن шигифтидан
شگوفانیدن шигуфонидан
شگوفتن шигуфтан
شگوفه шигуфа
شگون шугун
شل шал, шил
شلاق шаллоқ
شلپوی шалпуй
شلتاق шилтоқ||шалтоқ
شلتوک шалтӯк
شلجم шалчам
شلغم шалғам
شلک шилк
شلوار шалвор
شلواربند шалворбанд
شلیک шалик
شم шум II, шам(м)
شما шумо
شماتت шамотат
شمار шумор
شماره шумора

شماریدن шуморидан
شماع шаммоъ
شمال шамол, шимол
شمامه шамома, шаммома
شمائل шамоил
شمخال шамхол
شمد шамад
شمر шамар
شمردن шумурдан
شمریدن шумаридан
شمس шамс
شمس‌العارفین шамсулорифин
شمسه шамса
شمسیه шамсия
شمشاد шамшод, шимшод
شمشادقامت шамшодқомат
شمشادقد шамшодқад
شمشار шимшор
شمشیر шамшер
شمشیرزبان шамшерзабон
شمشیرزن шамшерзан
شمشیرگر шамшергар
شمع шамъ
شمعدان шамъдон
شمع‌رخسار шамърухсор
شمع‌سان шамъсон
شمن шаман
شموس шамус, шумус
شموع шумӯъ
شمول шумул
شمه шамма
شمیدن шамидан I, II
شمیله шамила
شمیم шамим
شمیمه шамима
شمیمه‌فروش шамимафурӯш
شمین шамин
شن шан(н)
شنا шино
شناخت шинохт
شناختن шинохтан
شنار шинор

شناسا шиносо
شناسائی шиносоӣ
شناعت шаноат
شنان шинон
شناندن шинондан
شناور шиновар
شناوری шиноварӣ
شناه шиноҳ
شنبد шанбид
شنبلید шанбалид
شنبه шанбе
شنجرف шанҷарф
شند шанд
شندف шандаф
شنعت шанъат||шунъат
شنفتن шинуфтан, шунуфтан
شنفتنی шунуфтанӣ
شنقار шунқор
شنگ шанг I, II
شنگرف шангарф, шингарф
شنگرف‌گون шангарфгун
شنگول шангул
شنگی шангӣ
شنگینه шангина
شنوانیدن шунавонидан
شنوائی шунавоӣ
شنودن шинудан, шунудан
شنودنی шунуданӣ
شنوشه шинуша
شنونده шунаванда
شنویدن шунавидан
شنه шанна
شنیدن шунидан||шанидан
شنیدنی шуниданӣ
شنیع шанеъ
شو шав
شوارع шавореъ
شواغل шавоғил
شوال шаввол
شوامخ шавомих
شواهد шавоҳид
شواهق шавоҳиқ
شوآی шавуой

شوائب шавоиб
شوب шавб
شوح шӯх||шух
شوخ шух / шӯх
شوخ‌چشم шӯхчашм
شوخ‌چشمی шӯхчашмӣ
شوخ‌دیده шӯхдида
شوخ‌روی шӯхрӯй
شوخگین шухгин
شوخی шӯхӣ
شور шӯр I, II
شورا шӯро||шуро
شورابه шӯроба
شوراندن шӯрондан
شورانگیز шӯрангез
شورانیدن шӯрониндан
شوربا шӯрбо
شوربخت шӯрбахт
شوربختی шӯрбахтӣ
شورستان шӯристон
شورش шӯриш
شوره шӯра
شوره‌بوم шӯрабум
شوره‌زمین шӯразамин
شوری шӯрӣ
شوریدن шӯридан
شوریده шӯрида
شوریده‌بخت шӯридабахт
شوریده‌حال шӯридахол
شوریده‌خاطر шӯридахотир
شوریده‌دل шӯридадил
شوریده‌راه шӯридароҳ
شوریده‌رای шӯридарой
شوریده‌رنگ шӯридаранг
شوریده‌سر шӯридасар
شوریده‌کار шӯридакор
شوریده‌مغز шӯридамағз
شوریده‌وار шӯридавор
شوستر||شوستری шустар||шустарӣ
شوشتر||شوشتری шуштар||шуштарӣ
شوشه шӯша
شوشه‌اندام шӯшаандом
شوغ шӯғ

شوق шавқ
شوکت шавкат
شولغوت шулғут
شولک шӯлак
شوله шул(л)а / шӯла||шавла
شوله‌کدو шӯлакаду
شوم шум I
شوم‌پی шумпай
شومت шумат
شوم‌زاد шумзод
شوم‌نفس шумнафас
شومی шумӣ
شوهر шавҳар
شوی шавӣ / шӯй
شه шух, шах
شهاب шаҳоб / шиҳоб
شهاب‌صفت шиҳобсифат
شهادات шаҳодот
شهادت шаҳодат
شهادتگاه||شهادتگه шаҳодатгоҳ||шаҳодатгаҳ
شهامت шаҳомат
شهب шуҳуб
شهباز шаҳбоз
شه‌بیت шаҳбайт
شهپر шаҳпар
شهتره шаҳтара
شه‌جوی шаҳҷӯй
شهد шаҳд
شهدا шуҳадо
شهر шаҳр I, II
شهرآشوب шаҳрошӯб
شهرآشوبی шаҳрошӯбӣ
شهربند шаҳрбанд
شهرت шӯҳрат
شهرتاش шаҳртош
شهرت‌جو(ی) шӯҳратҷӯ(й)
شه‌رخ шаҳрух
شهرستان шаҳристон
شهرود шаҳрӯд
شهره шӯҳра
شهری шаҳрӣ
شهریار шаҳриёр||шаҳрьёр

شهریاری шаҳриёрӣ||шаҳрьёрӣ
شهریور шаҳривар
شهریوری шаҳриварӣ
شهزادگی шаҳзодагӣ
شهزاده шаҳзода
شهسوار шаҳсавор
شهقه шаҳқа
شهلا шаҳло
شهنشاه||شهنشه шаҳаншоҳ||шаҳаншаҳ
شه‌نشین шаҳнишин
شهوات шаҳавот
شهوار шаҳвор
شهوانی шаҳвонӣ
شهوت шаҳват
شهوت‌پرست шаҳватпараст
شهود шуҳуд
شهور шуҳур
شهی шаҳӣ I, II
شهید шаҳид I, II
شهیق шаҳиқ
شهیه шаҳи(й)я
شیء шайъ
شیاد шайёд
شیادی шайёдӣ
شیار шиёр
شیاطین шаётин
شیان шиён
شیانی шиёнӣ
شیب шайб / шеб I / шеб II||шиб
شیبت шайбат
شیپور шайпур
شیخ шайх
شیخوخت||شیخوخیت шайхухат||шайхухият
شیخین шайхайн
شید шайд / шед
شیدا шайдо
شیدائی шайдоӣ
شیر шер / шир
شیراز широз
شیرازه шероза

شیرافکن шерафкан
شیراوژن шеравжан
شیربا ширбо
شیربازو шербозу
شیربوی ширбӯй
شیربها ширбаҳо
شیرپرور||شیرپرورد ширпарвар(д)
شیرپنجه шерпанҷа
شیرتن шертан
شیرخوار ширхор
شیرخوارگی ширхорагӣ
شیرخواره ширхора
شیردار шердор
شیردل шердил
شیرزور шерзӯр
شیرسگ шерсаг
شیرشکار шершикор
شیرفش шерфаш
شیرگیر шергир
شیرمرد шермард
شیرمست ширмаст
شیروش шерваш
شیره шира
شیری шерӣ
شیرین ширин
شیرین‌ادائی ширинадоӣ
شیرین‌ترانه ширинтарона
شیرین‌تکلم ширинтакаллум
شیرین‌جواب ширинҷавоб
شیرین‌حرکات ширинҳаракот
شیرین‌خصال ширинхисол
شیرین‌خند ширинханд
شیرین‌دهن шириндаҳан
شیرین‌رقم ширинрақам
شیرین‌زبان ширинзабон
شیرین‌سخن ширинсухан
شیرین‌شمائل ширишамоил
شیرین‌عذار ширинъизор
شیرین‌کار ширинкор
شیرین‌کلام ширинкалом
شیرین‌کلامی ширинкаломӣ
شیرین‌گوار ширингувор
شیرین‌لب ширинлаб
شیرین‌لقا ширинлиқо
شیرین‌مقالی ширинмақолӣ

شیرین‌نفس шириннафас
شیرین‌نکات шириннукот
شیرینی ширинӣ
شیز шиз
شیشک шишак
شیشم шишум
شیشه шиша
شیشه‌بازی шишабозӣ
شیشه‌جان шишаҷон
شیشه‌دل шишадил
شیشه‌کار шишакор
شیشه‌نهاد шишаниҳод
شیطان шайтон
شیطان‌فریب шайтонфиреб
شیطنت шайтанат
شیعه||شیعت { шеа||шеат / шиа||шиат }
شیفتگی шефтагӣ
شیفتن шефтан
شیفته шефта
شیفته‌دل шефтадил
شیلان шелон
شیم { шим / шиям }
شیمه||شیمت шима||шимат
شین { шайн / шин }
شیوع шуюъ||шуйӯъ
شیون шеван
شیوه шева
شیوه‌گری шевагарӣ
شیهه шеҳа, шиҳа

ص

صابر собир
صابری собирӣ
صابرین собирин
صابوته собута
صابون собун
صابون‌پز собунпаз
صاحب соҳиб
صاحب‌ادراک соҳибидрок
صاحب‌افسر соҳибафсар
صاحب‌الجیش соҳибулҷайш
صاحب‌برید соҳиббарид
صاحب‌تجمل соҳибтаҷаммул
صاحب‌تردد соҳибтараддуд
صاحب‌تفرس соҳибтафаррус
صاحب‌جاه соҳибҷоҳ
صاحب‌جمال соҳибҷамол
صاحب‌خبر соҳибхабар
صاحب‌خرد соҳибхирад
صاحب‌دل соҳибдил
صاحب‌دولت соҳибдавлат
صاحب‌روئی соҳибрӯӣ
صاحب‌سریر соҳибсарир
صاحب‌سکون соҳибсукун
صاحب‌سماع соҳибсимоъ
صاحب‌سوق соҳибсуқ
صاحب‌شرطی соҳибшартӣ
صاحب‌شریعت соҳибшариат
صاحب‌طبع соҳибтабъ
صاحب‌عیار соҳибъиёр
صاحب‌عیال соҳибаёл
صاحب‌غرض соҳибғараз
صاحب‌فراش соҳибфирош
صاحب‌فن соҳибфан
صاحب‌فهم соҳибфаҳм
صاحب‌قبولی соҳибқабулӣ
صاحبقران соҳибқирон
صاحب‌قرانی соҳибқиронӣ
صاحب‌قلم соҳибқалам
صاحب‌کار соҳибкор
صاحب‌کلام соҳибкалом
صاحب‌کلاه соҳибкулоҳ
صاحب‌کلاهی соҳибкулоҳӣ
صاحب‌کمال соҳибкамол
صاحب‌لسان соҳиблисон
صاحب‌نام соҳибном
صاحب‌نسق соҳибнасақ
صاحب‌نظر соҳибназар
صاحب‌نظری соҳибназарӣ
صاحب‌نعمت соҳибнеъмат
صاحب‌همت соҳибҳиммат
صاحب‌هنر соҳибҳунар
صاحی соҳӣ II
صاد сод II
صادر содир
صادق содиқ
صادق‌القول содиқулқавл
صادق‌الوعد содиқулваъд
صارف сориф
صارم сорим
صاع соъ
صاع‌خواه соъхоҳ
صاعد соид III
صاعقه соиқа
صاعقه‌بار соиқабор
صاف соф
صاف‌دل софдил
صاف‌طینت софтинат
صاف‌گوهری софгавҳарӣ
صاف‌مشرب софмашраб
صافن софин
صافنات софинот
صافی софӣ
صافی‌خمیر софихамир
صافی‌سریرت софисарират
صافی‌طینت софитинат
صالح солеҳ
صالحات солеҳот
صالحه солеҳа
صامت сомит
صانع сонеъ
صائب||صایب соиб
صائب‌تدبیر||صایب‌تدبیر соибтадбир
صائب‌رای||صایب‌رأی соиброй||соибраъй
صائد соид II
صایغ соиғ
صائم соим II
صائم‌الدهر соимуддаҳр
صائن соин
صبا { сабо I / сибо }
صباح сабоҳ
صباحت сабоҳат II
صبار саббор
صباسرعت сабосуръат
صباغ саббоғ
صبایا сабоё II
صبح субҳ
صبحدم субҳдам
صبح‌فام субҳфом
صبحگاه субҳгоҳ
صبحگاهی субҳгоҳӣ
صبحی‌دم субҳидам
صبر { сабр I / сабр II||сабир II }
صبغت сибғат
صبوح сабӯҳ, субӯҳ
صبوحی сабӯҳӣ
صبوحی‌زده сабӯҳизада
صبور сабур
صبوری сабурӣ
صبی { сабӣ II / сибо / субай }
صبیان сибъён
صبیت сабият
صبیح сабеҳ
صبیح‌الوجه сабеҳулваҷҳ
صبیر сабир I
صبیه сабия
صحابه саҳоба
صحابی саҳобӣ II
صحاری саҳорӣ
صحاف саҳҳоф
صحایف саҳоиф
صحبت суҳбат
صحبت‌آرا суҳбаторо
صحبت‌آرائی суҳбаторой
صحبت‌برار суҳбатбарор
صحت сиҳҳат
صحتی сиҳҳатӣ
صحرا саҳро
صحرارو саҳрорав
صحراروی саҳроравӣ
صحراگرد саҳрогард
صحرانشین саҳронишин
صحرانورد саҳронаворд
صحرانوردی саҳронавардӣ
صحرائی саҳроӣ
صحف суҳаф||суҳуф
صحن саҳн
صحو саҳв II
صحیح саҳеҳ
صحیح‌الاعضا саҳеҳулаъзо
صحیح‌الطبع саҳеҳуттабъ
صحیح‌النفس саҳеҳуннафс
صحیفه саҳифа
صخر сахр

صخره сахра
صخور сухур
صد I сад I
صدا садо
صدارت садорат
صداع судоъ
صداع‌پذیر судоъпазир
صداق садоқ||сидоқ
صداقت садоқат
صدبرگ садбарг
صدپاره садпора
صدتو садтӯ
صدچاک садчок
صدد садад
صدر садр
صدرنشین садрнишин
صدرنگ садранг
صدره судра
صدف садаф
صدف‌آسا садафосо
صدف‌گون садафгун
صدف‌وار садафвор
صدق сидқ
صدقات садақот
صدقه садақа
صدمات садамот
صدمه||صدمت садама||садамат||садма||садмат
صدور I, II судур I, II
صدوری судурӣ
صده I сада I
صدیق { садиқ / сиддиқ }
صراحتاً сароҳатан
صراحی суроҳӣ
صراط сирот
صراط‌المستقیم сиротулмустақим
صراف сарроф
صرافت сарофат
صرامت саромат
صرح сарҳ
صرصر сарсар
صرصری сарсарӣ II
صرع саръ
صرعی саръӣ

صرف { сарф / сирф }
صرفه сарфа
صرفه‌بر сарфабар
صروف суруф
صره сурра
صریح сареҳ
صریر I сарир I
صطرلاب сутурлоб||ситирлоб
صطرلاب‌دان сутурлобдон||ситирлобдон
صطرلاب‌سنج сутурлобсанҷ||ситирлобсанҷ
صطرلاب‌نگر сутурлобнигар||ситирлобнигар
صعالیک саолик
صعب саъб
صعب‌المسالک саъбулмасолик
صعتر саътар
صعقه саъқа
صعلوک { саълук / суълук }
صعوبت суубат
صعود I сууд I
صعوه саъва
صغا саға
صغار сиғор
صغر сиғар
صغرا суғро
صغیر сағир
صغیرالسن сағируссин(н)
صف саф(ф)
صفا I, II, III сафо I, II, III
صفابیز сафобез
صفات сифот
صفار саффор
صف‌آرا(ی) сафоро(й)
صفاری саффорӣ
صفاکیش сафокеш
صفاوه||صفاوت сафова||сафоват
صفایح сафоеҳ
صفت сифат
صفح сафҳ
صفحات сафаҳот
صفحه сафҳа
صفدر сафдар

صفدری сафдарӣ
صفر { сафар II / сифр I, суфр }
صفراء сафро
صفرائی сафроӣ
صفرت суфрат
صفروار сифрвор
صفره II суфра II
صف‌شکن сафшикан
صفصفاً сафсафан
صفف суфаф
صف‌نشین сафнишин
صفو сафв
صفوت сафват
صفوف суфуф
صفه суффа
صفی сафӣ
صفیحه сафиҳа
صفیر I сафир I
صقال { саққол / сиқол }
صقالبه сақолиба
صقر сақр
صقع суқъ
صقلاب сақлоб
صقلابی сақлобӣ
صقلب сақлаб
صقلبی сақлабӣ
صقور суқур
صقیل II сақил II
صک сак(к)
صکوک суқук
صلا сало
صلاب суллоб
صلابت салобат
صلات салот
صلات силот
صلاح салоҳ
صلاحیت салоҳият
صلایه салоя
صلب { салб II / сулб I, II }
صلبی сулбӣ
صلت силат
صلح сулҳ
صلحا сулаҳо

صلح فروش сулҳфурӯш
صلح نامه сулҳнома
صلصال II салсол II
صلصل сулсул
صلف II салаф II
صلوات салавот
صلوة салот
صله сила
صله‌اندیش силаандеш
صلیب салиб
صلیل II салил II
صم сум IV||сумм III
صماء саммо
صماخ симох
صمام симом
صمد самад
صمدیت самади(й)ят
صمصام самсом
صمغ самғ
صموت I сумут I
صمیم самим
صنادید санодид
صنادیق санодиқ
صناع санноъ, сунноъ
صناعات саноот||синоот
صناعت саноат||синоат
صناعتور саноатвар
صنایع II саноеъ II
صنائع I саноеъ I
صندل I сандал I
صندل‌سای сандалсой
صندل‌سرای сандалсарой
صندلی I сандалӣ I
صندوق сандуқ
صندوقه сандуқа
صندید сандид
صنع сунъ||санъ
صنعت санъат
صنف синф
صنم санам
صنم‌پرست санампараст
صنم‌خانه санамхона
صنوبر санавбар
صنوبرخرام санавбархиром
صنیع санеъ
صنیعه сания

صواب савоб II
صوابدید савобдид
صواحب савоҳиб
صواعق савоик
صوامع савомеъ
صوب савб I
صوبه савба||сӯба
صوبه‌دار савбадор||сӯбадор
صور сувар I
сур VI
صورت сурат I
صورتاً суратан
صورت‌آرا сураторо
صورت‌پرست суратпараст
صورت‌پرستی суратпарастӣ
صورتخانه суратхона
صورت‌کده сураткада
صورت‌کش сураткаш
صورتگر суратгар
صورتگری суратгарӣ
صورت‌نگار суратнигор
صورنگار суварнигор
صوری суварӣ
صوف суф
صوف‌پوش суфпӯш
صوفی суфӣ||сӯфӣ
صوفیانه сӯфиёна
صوفی‌وار сӯфивор
صوفی‌وش сӯфиваш
صولت савлат
صولجان савлаҷон
صوم савм
صومعه савмаа||сӯмиа
صهبا саҳбо
صهریت сеҳрият
صهوه саҳва
صهیل саҳил
صیاح сиёҳ II
صیاد сайёд
صیام сиём I
صیانت сиёнат
صیت сит
صیحه||صیحت сайҳа||сайҳат
صید сайд
صیدآزمود сайдозмуд
صیدافگن||صیدافکن сайдафган||сайдафкан
صیدگاه||صیدگه сайдгоҳ||сайдгаҳ
صیدوار сайдвор
صیرف сайраф
صیرفی сайрафӣ
صیغه||صیغت сиға||сиғат
صیف сайф II
صیفی сайфӣ
صیقل сайқал
صیقلی сайқалӣ
صیقلی‌وار сайқаливор
صیود суюд
صیین сайин

ض

ضاب зоб II
ضابط зобит
ضابطه зобита
ضاحک зоҳик
ضاد зод IV
ضار зор II || зорр
ضارب зориб
ضاره зорра
ضال золл
ضامن зомин
ضائر зоир II
ضائره зоира
ضایع зоеъ
ضباء зибоъ II
ضباب забоб
ضباع зибоъ I
ضبط забт
ضبع забӯъ
ضجر заҷар
ضجرت заҷрат
ضجور заҷур
ضجیر заҷир
ضجیع заҷеъ
ضجیعه заҷеа
ضحاک заҳҳок I, II
ضحک зеҳк
ضحکه заҳка
зӯҳка
ضحی зуҳо
ضخامت захомат
ضخم захм III || захам
ضخیم захим
ضد зид(д)
ضر зарр III
ضرا зарро
ضراب зарроб
зироб
ضرابخانه зарробхона
ضرار зирор
ضرارت зарорат
ضراط зурот
ضراعت зароат
ضرام зиром
ضرامت зиромат
ضرائب зароиб
ضرب зараб
зарб I, II
ضربات заработ
ضرب‌الاجل зарбулаҷал
ضرب‌المثل зарбулмасал
ضربان зарабон
ضربت зарбат
ضربخانه зарбхона
ضرب‌زن зарбзан
ضربه зарба
ضرت заррат
ضرر зарар
ضرس зирс
ضرع заръ IV
ضرغام зирғом||зарғом
ضرور зарур
ضرورت зарурат
ضروری зарурӣ
ضره зарра II
ضریبه зариба
ضریر зарир II
ضظغ зазиғ||зазағ
ضعاف зиоф
ضعف заъф
зеъф
ضعفا зуафо
ضعیف заиф
ضعیف‌آواز заифовоз
ضعیف‌دل заифдил
ضعیف‌کالبد заифколбуд
ضعیفه заифа
ضغث зағс
зиғс
ضغط зағт
ضغطه||ضغطت зағта||зағтат
ضفادع зафодеъ
ضفدع зифдаъ||зифдеъ
ضلال залол
ضلالت залолат I, II
ضلع зилъ
ضلول залул II
ضلیع залеъ
ضلیل залил II
ضم зам III || замм II
ضماد зимод
ضمان замон III
ضمانت замонат
ضمانتنامه замонатнома
ضماندار замондор
ضمائر замоир I, II
ضمائم замоим
ضمن зимн
ضمه замма
ضمیر замир I, II
ضمیمه замима II
ضمین замин III
ضنت заннат||зиннат
ضنین занин I
ضوء завъ
ضوابط завобит
ضیا(ء) зиё
ضیاع заёъ
зиёъ
ضیافت зиёфат II
ضیافت‌خور зиёфатхӯр
ضیاگستر зиёгустар
ضیر зайр
ضیعة зайъат I, II
ضیغم зайғам
ضیف зайф II
ضیق зайқ
зиқ
ضیق‌النفس зиқуннафас
ضیم займ
ضیمران займарон||займурон

ط

طابع тобеъ II
طاحون||طاحونه тоҳун||тоҳуна
طارم торам||торум
طاری торӣ II
طاس тос I, II, III
طاعت тоат
طاعتفروش тоатфурӯш
طاعتگاه||طاعتگه тоатгоҳ||тоатгаҳ
طاعتوری тоатварӣ
طاعن тоин
طاغوت тоғут
طاغوتپرست тоғутпараст
طاغی тоғӣ
طافح тофеҳ
طاق тоқ I, II, III
طاقت тоқат
طاقدیس тоқдес
طاق‌وطرم||طاق‌وطرنب тоқутурум||тоқутурунб
طاقه тоқа
طاقی тоқӣ
طاقیه тоқия
طالب толиб
طالب‌علم толибъилм
طالح толеҳ
طالع толеъ
طالع بین толеъбин
طالع گشته толеъгашта
طامات томот
طامع томеъ
طامعه томеа
طامه томма II
طاوس товус
طاوسی товусӣ
طاهر тоҳир
طائر||طایر тоир
طائف тоиф
طائفه||طایفه тоифа
طائفی тоифӣ
طب тиб I || тибб
طباخ таббох
طبار табор II
طباشیر табошир
طباق тибоқ
طبال таббол
طبانچه табонча
طبایع табоеъ
طبخ табх
طبخان табхон
طبخ گر табхгар
طبرخون табархун
طبرزد табарзад
طبطاب табтоб
طبع табъ I, II
طبعاً табъан
طبق табақ; тибқ
طبقات табақот
طبقبند табақбанд
طبقری табқарӣ
طبقه табақа
طبل табл
طبل‌خوار таблхор
طبل‌زن таблзан
طبلک таблак
طبله табла
طبیب табиб
طبیخ табих
طبیعت табиат
طبیعت‌شناس табиатшинос
طبیعی табиӣ
طبیعیات табиӣёт
طپانچه тап(п)онча
طپیدن тапидан
طحال тиҳол
طراح тарроҳ
طراحی тарроҳӣ
طرار таррор
طراز тароз||тироз
طرازی тарозӣ II
طرازیدن тарозидан||тирозидан
طراوت тароват
طرایف тароиф
طرب тараб
طربال тирбол||тарбол
طرب‌انگیز тарабангез
طرب‌پیشه тарабпеша
طربخانه тарабхона
طرب‌خیز тарабхез
طرب‌سرا(ی) тарабсаро(й)
طربگاه тарабгоҳ
طرح тарҳ I, II
طرخان тархон
طرد тард
طرز тарз
طرف тараф; тарф II, III, IV
طرفت тарфат
طرفة‌العین тарфатулъайн
طرفدار тарафдор
طرف‌گیر тарафгир
طرفه турфа; тарфа
طرقو тарриқу
طره турра
طری тарӣ II
طرید тарид II
طریدگاه таридгоҳ
طریف тариф
طریق тариқ
طریقت тариқат
طریقت‌شناس тариқатшинос
طریقه тариқа I, II
طشت ташт
طعام таом
طعام‌خوری таомхӯрӣ
طعان таъон; тион
طعانه таъона
طعم таъм
طعمه тӯъма
طعمه‌خوار тӯъмахор
طعن таън
طعنه таъна
طعنه‌زن таъназан
طغات туғот
طغرا туғро
طغراکش туғрокаш
طغرامثال туғромисол
طغرانویس туғронавис
طغرل туғрил||туғрал||туғрул
طغیان туғён
طفره||طفرت тафра||тафрат
طفل тифл
طفل‌مشرب тифлмашраб
طفلی тифлӣ I, II
طفلین тифлайн
طفولت||طفولیت туфулат||туфули(й)ят
طفیل туфайл
طفیلی туфайлӣ
طفیلی‌خور туфайлихӯр
طل тал(л) II
طلا тил(л)о
طلا(ء) тило(ъ)
طلاق талоқ
طلاقت талоқат
طلال тилол II
طلایع талоеъ
طلایگی талоягӣ
طلایه талоя; тилоя I, II
طلب талаб; тулб
طلبگار талабгор
طلبگاه талабгоҳ
طلبه талаба
طلبیدن талабидан
طلسم тилисм
طلعت талъат
طلق талқ I, II
طلل талал
طلوع тулӯъ
طلیعه талеа
طماع таммоъ
طمأنینه||طمأنینت тумаънина||тумаънинат
طمث тамс
طمطراق тумтуроқ||тумтароқ
طمع тамаъ||тамъ
طمع‌جو(ی) тамаъҷӯ(й)
طمع‌سرای тамаъсарой
طمع‌کار тамаъкор
طمع‌گین тамаъгин
طمغا||طمغه тамғо||тамға
طمغاچی тамғочӣ
طناب таноб
طنابیر танобир
طناز танноз
طنب тунуб

طنبور танбӯр||тунбур
طنز танз
طنطنه тантана
طنین танин / тиннин
طواریق тавориқ
طواف тавоф / таввоф
طوال тивол
طوائف тавоиф
طوبی тубо||тубӣ
طور тавр
طوسی тӯсӣ
طوطی тӯтӣ
طوطی‌وار тӯтивор
طوع тавъ
طوعاً тавъан
طوغ II тӯғ II
طوف тавф
طوفان тӯфон
طوق тавқ / тӯқ
طوق‌بند тавқбанд
طوق‌دار тавқдор
طوق‌کش тавққаш
طوقماق||طوقماک тукмоқ||тукмок
طول тӯл||тул
طولانی тӯлонӣ
طومار тӯмор||тумор
طوی тӯй
طویت тавият
طویل II тавил II
طویل‌الذیل тавилуззайл
طویله тавила
طهارت таҳорат
طهارتجای таҳоратҷой
طهارتخانه таҳоратхона
طهر тӯҳр
طهور таҳур
طی тай
طیار I, II тайёр I, II
طیاره тайёра
طیان тайён
طیب II тиб II
طیب‌الادا тибулъадо

طیبت тибат
طیبت‌آمیز тибатомез
طیر тайр
طیران таярон
طیره||طیرت тайра||тайрат
طیره II тира II
طیش тайш
طیشان тайшон||таяшон
طیف тайф
طیلاق тайлоқ
طیلسان тайласон||тайлисон
طین II тин II
طینت тинат
طییب тайиб

ظ

ظا зо
ظالم золим
ظاهر II зоҳир II
ظاهراً зоҳиран
ظاهربین зоҳирбин
ظاهرپرست зоҳирпараст
ظاهرساز зоҳирсоз
ظاهری II зоҳирӣ II
ظباء II зибоъ II
ظبی забӣ
ظراط зурот
ظرافت зарофат
ظرائف зароиф
ظرف I, II зарф I, II
ظرفیت зарфият
ظروف зуруф
ظریف зариф
ظریفانه зарифона
ظریفه зарифа
ظعن заън
ظفر зафар I / зуфр
ظفرانگیز зафарангез
ظل II зил(л) II
ظلال зилол
ظلام залом / зилом
ظلم залам / зулам / зулм

ظلمات зулмот||зулумот
ظلمانی зулмонӣ
ظلم‌پیشه зулмпеша
ظلمت зулмат
ظلمت‌آباد зулматобод
ظلمت‌سرا зулматсаро
ظلم‌کیش зулмкеш
ظلمه залама
ظلول II зулул II
ظلوم залум
ظله II зилла II
ظله||ظلت зулла||зуллат
ظلیل III залил III
ظلیم I, II залим I, II
ظماء||ظما замаъ||замо
ظن II || занн зан II || занн
ظنین II занин II
ظواهر II завоҳир II
ظهار II зиҳор II
ظهاره зиҳора
ظهر заҳр III / зӯҳр
ظهور I, II зуҳур I, II
ظهیر III заҳир III

ع

عابث I обис I
عابد II обид II
عابدالحجر обидулҳаҷар
عابدفریب обидфиреб
عابس II обис II
عاتب отиб
عاج оҷ
عاجز оҷиз
عاجزانه оҷизона
عاجزنوازی оҷизнавозӣ
عاجزه оҷиза
عاجل II оҷил II
عاجلاً оҷилан
عاد од
عادات одот
عادت одат
عادل одил
عادی одӣ
عادی‌نژاد одинажод

عادیه одия
عاذر I озир I
عاذل озил
عار ор
عارج ориҷ
عارض ораз / ориз
عارضه ориза
عارضی оризӣ
عارف ориф
عارف‌اندیش орифандеш
عارفه орифа
عارفی орифӣ
عاری орӣ
عاریت орият
عاریتی ориятӣ
عازر II озир II
عازم озим
عاشر ошир
عاشق ошиқ
عاشقانه ошиқона
عاشقباده ошиқбода
عاشق‌بناگوش ошиқбуногӯш
عاشق‌پروری ошиқпарварӣ
عاشق‌پیشه ошиқпеша
عاشق‌سخن ошиқсухан
عاشق‌شعار ошиқшиор
عاشق‌صفت ошиқсифат
عاشق‌کش ошиқкуш
عاشق‌مشرب ошиқмашраб
عاشق‌نگاه ошиқнигоҳ
عاشق‌نوازی ошиқнавозӣ
عاشقی ошиқӣ
عاشور(ا) ошур(о)
عاصف осиф
عاصی I осӣ I
عاصی‌وار осивор
عاطر отир
عاطفه||عاطفت отифа||отифат
عاطل отил
عافیت офият
عافیت‌جو(ی) офиятҷӯ(й)
عافیت‌خواه офиятхоҳ
عافیت‌سوز офиятсӯз
عافیت‌کش офияткуш
عافیه офия

عاق оқ(к)
عاقبت оқибат
عاقبت‌الامر оқибатуламр
عاقبت‌اندیش оқибатандеш
عاقبت‌بین оқибатбин
عاقد оқид
عاقل оқил II
عاقله оқила
عاقی оқӣ
عاکف оқиф
عالم олам
олим
عالم‌آرا(ی) оламоро(й)
عالم‌آشوب оламошӯб
عالم‌افروز оламафрӯз
عالم‌الغیب олимулғайб
عالم‌آهنگ оламоҳанг
عالم‌بین оламбин
عالم‌تاب оламтоб
عالم‌درکش оламдаркаш
عالم‌سوز оламсӯз
عالم‌گرد оламгард
عالم‌گیر оламгир
عالم‌نورد оламнавард
عالمی оламӣ
عالی олӣ
عالی‌تبار олитабор
عالی‌جاه олиҷоҳ
عالی‌جناب олиҷаноб
عالی‌حضرت олиҳазрат
عالی‌سمات олисимот
عالیشان олишаън||олишон
عالی‌شکوه олишукӯҳ
عالی‌فطرت олифитрат
عالی‌قدر олиқадр
عالی‌گهر олигуҳар
عالی‌محل олимаҳал
عالی‌مرتبه олимартаба
عالی‌مشرب олимашраб
عالی‌مقام олимақом
عالی‌مقدار олимиқдор
عالیه олия
عالی‌همت олиҳиммат
عالی‌همتی олиҳимматӣ
عام ом I || омм
ом II

عام‌الناس омуннос
عامانه омона
عامر омир II
عامره омира II
عامری омирӣ
عام‌فهم омфаҳм
عامل омил
عامه ома
омма
عامی омӣ
عانک онук II
عائبه оиба
عاید оид
عایده оида I
عائده оида II
عایل оил
عاینه оина I, II
عبا або III
عباب убоб
عباد ибод
уббод
عبادات ибодот
عبادت ибодат
عبارات иборот
عبارت иборат
عبارت‌آرائی иборатороӣ
عبارت‌گری иборатгарӣ
عباره ибора
عباس аббос
عباسی аббосӣ I, II
عباسیه аббосия
عبایه абоя
عبث абас I
عبد абд
عبده абада
عبر ибар I, II
عبرات абарот
عبرانی ибронӣ
عبرت ибрат
عبرة абрат
عبرگه абргаҳ
عبره абра II
عبری ибрӣ
عبس абас II
عبقر абқар

عبقری абқарӣ
عبودیت убуди(й)ят
عبور убур
عبوس убус
عبوست убусат
عبهر абҳар III
عبهرستان
абҳаристон||абҳарситон
عبهری абҳарӣ
عبید абид
убайд
عبیدالهی убайдуллаҳӣ
عبیدی убайдӣ
عبیر абир
عبیرافشان абирафшон
عبیرآگند абироганд
عبیرآمیز абиромез
عبیرسرشت абирсиришт
عبیرفشان абирфишон
عتاب итоб
عتاق атоқ
عتبات атабот
عتبه||عتبت атаба||атабат
عتبه‌بوسی атабабӯсӣ
عترت итрат
عتق атқ
عتل утул(л)
عتو уту I || утув(в)
عته атаҳ||атҳ||утҳ
عتیب итеб
عتیق атиқ
عتیقه атиқа
عثرات асарот II
عثرة||عثرت асрат
عثور усур
عجاب уҷоб
عجاله||عجالت иҷола||иҷолат
عجائب аҷоиб
عجائبات аҷоибот
عجائب‌خانه аҷоибхона
عجائز аҷоиз
عجب аҷаб
уҷб
عجز аҷз
عجزه аҷаза
عجل аҷал III

عجله||عجلت аҷала||аҷалат
عجم аҷам II
уҷм I, II
عجمت уҷмат
عجمی аҷамӣ
عجوز аҷуз
عجوره аҷуза
عجول аҷул
عجیب аҷиб
عجیبه аҷиба
عد ад(д)
عدات удот
عداد идод
عدالت адолат
عدالت‌آئین адолатоин
عدالت‌پیشه адолатпеша
عدالت‌گر адолатгар
عدالت‌گستر адолатгустар
عداوت адоват
عداوت‌جوی адоватҷӯй
عدت иддат
уддат
عدد адад
عدس адас
عدل адл
идл
عدل‌آئین адлоин
عدل‌کردار адлкирдор
عدل‌کرداری адлкирдорӣ
عدل‌گستر адлгустар
عدم адам
عدم‌گیر адамгир
عدن адан
адн
عدو адӯ||адув(в)
адв
عدوان удвон
عدوبند адӯбанд
عدوخوار адӯхор
عدوشکن адӯшикан
عدول удул
عدومال адӯмол
عده‌داری иддадорӣ
عدی уддӣ
عدیل адил
عدیم адим II

عديم‌الاستطاعت адимулиститоат
عديم‌القدر адимулқадр
عديم‌الكنار адимулканор
عديم‌المثال адимулмисол
عديم‌المثل адимулмисл
عديم‌النظير адимунназир
عديم‌الوفا адимулвафо
عذاب азоб
عذاب‌الحريق азобулҳариқ
عذاب‌الهون азобулҳун
عذاب‌كده азобкада
عذار изор II / изор III || узор
عذب азб
عذب‌گوی азбгӯй
عذر узр
عذرا азро
عذراسخن азросухан
عذرآور узровар
عذرآوری узроварӣ
عذرخواه узрхоҳ
عذرخواهی узрхоҳӣ
عذرساز узрсоз
عذرسنج узрсанҷ
عذرنيوش||عذرنيوشان узрниюш||узрниюшон
عذوبت узубат
عذول азул
عذير узайр / азир
عراء аро
عرا иро I
عرابی аробӣ
عراده аррода
عراق ироқ I, II
عرائس ароис
عرائض ароиз
عرب араб
عربان урбон
عرب‌پرورد арабпарвард
عربده арбада
عربده‌جو(ی) арбадаҷӯ(й)
عربی арабӣ
عرجون урҷун

عرس урс I / ирс II
عرش арш II
عرش‌سای аршсой
عرش‌نشين аршнишин
عرشه арша
عرشی аршӣ
عرص арс II
عرصات арасот
عرصه арса
عرصه‌گاه арсагоҳ
عرض араз / арз IV, V, VI / ирз
عرضه арза II
عرضه‌چی арзачӣ
عرضه‌داشت арзадошт
عرضی арзӣ
عرعر аръар
عرف урф
عرفا урафо
عرفاً урфан
عرفات арафот
عرفان ирфон
عرفه арафа
عرفی урфӣ
عرق арақ / ирқ
عرق‌النساء ирқуннисо
عرقوب урқуб
عرقوبی урқубӣ
عرم арим
عروة‌الوثقى урватулвусқо
عروج уруҷ
عروس арӯс
عروسانه арӯсона
عروسک арӯсак
عروسک‌افکن арӯсакафкан
عروسک‌زن арӯсакзан
عروسی арӯсӣ
عروض арӯз
عروق уруқ II
عروه урва
عريان урьён
عريانی урьёнӣ
عريش ариш

عريض ариз
عريض‌الاظفار аризулазфор
عريضه ариза
عرين арин
عز изз
عزا азо II
عزاپرسی азопурсӣ
عزاخوانی азохонӣ
عزادار азодор
عزاداری азодорӣ
عزازيل азозил
عزانامه азонома
عزائم||عزايم азоим I
عزائم азоим II
عزائم‌خوان азоимхон
عزت иззат
عزت‌پسند иззатписанд
عزرائيل азроил
عزل азл
عزلت узлат
عزلت‌دوست узлатдӯст
عزلت‌گزين узлатгузин
عزلتی узлатӣ
عزم азм I
عزی уззо
عزيز азиз
عزيزالوجود азизулвуҷуд
عزيزوجود азизвуҷуд
عزيزه азиза
عزيمت азимат I, II
عزيمت‌گر азиматгар
عساكر асокир
عسجد асҷад
عسر уср
عسرت усрат
عسری усро
عسس асас
عسكر аскар
عسكرداری аскардорӣ
عسكريه аскария
عسل асал
عسلی асалӣ
عسو асав
عسير асир III
عشا ашо

عشاء ишо I
عشار ашшор
عشاق ушшоқ I
عشاير ашоир
عشر ашр / ушр
عشرات ашарот
عشرت ашарат / ашрат / ишрат
عشرتخانه ишратхона
عشرت‌سرا ишратсаро
عشرت‌سروش ишратсурӯш
عشرتگاه||عشرتگه ишратгоҳ||ишратгаҳ
عشرخوان ушрхон
عشرستان ушристон
عشره ашара / ушра
عشری ушрӣ
عشق ишқ
عشق‌آميز ишқомез
عشق‌انديش ишқандеш
عشق‌آئين ишқоин
عشقباز ишқбоз
عشق‌بازی ишқбозӣ
عشق‌پرست ишқпараст
عشق‌دان ишқдон
عشق‌سرا ишқсаро
عشق‌گری ишқгарӣ
عشق‌نوازی ишқнавозӣ
عشقه ашақа
عشوه ишва
عشوه‌خور ишвахар||ишвахӯр
عشوه‌ده ишвадеҳ
عشوه‌ساز ишвасоз
عشوه‌کيش ишвакеш
عشوه‌گر ишвагар
عشير ашир
عشيره||عشيرت ашира||ашират
عشيق ашиқ
عصا асо II
عصابه исоба I, II
عصات усот
عصار ассор

عصاره усора
عصافیر асофир
عصاکش асокаш
عصام исом
عصب асаб
عصبه асаба
عصبیت асаби(й)ят
عصر аср II, III
عصعص усъус
عصفور усфур
عصمت исмат
عصمت‌نشین исматнишин
عصیان исьён
عصیده асида
عصیر асир IV
عضادات узодот||изодот
عضاده узода||изода
عضد азуд
عضله||عضلة азала||азалат
عضو узв
عطا ато
عطابخش атобахш
عطاپاش атопош
عطار аттор
عطارد уторид||аторуд
عطاردجناب уторидчаноб
عطاردضمیر уторидзамир
عطاردمنش уторидманиш
عطاری атторӣ
عطاریز аторез
عطاس утос
عطالت атолат
عطایا атоё
عطب атаб
عطر атр||итр
اطراف атроф
عطرآگین атрогин
عطرآمیز атромез
عطردان атрдон
عطرسا атрсо
عطرفزا атрфазо
عطرگردان атргардон
عطسه атса
عطش аташ
عطشان атшон

عطف атф I, II, III
عطف‌گاه атфгоҳ
عطفه атфа
عطفه‌عنانی атфаинонӣ
عطلت утлат
عطن атан
عطوفت атуфат||утуфат
عطوفت‌آهنگی атуфатоҳангӣ
عطیات ати(й)ёт
عطیه||عطیة ати(й)я||ати(й)ят
عطیه‌بخش ати(й)ябахш
عطیه‌حالی ати(й)яҳолӣ
عظام изом I, II
عظائم азоим III
عظم { азм II, изам||узм }
عظما узамо
عظمت азамат
عظمی узмо
عظیم азим
عظیم‌الجثه азимулҷусса
عظیم‌الشأن азимушшаън
عظیم‌الفکرة азимулфикрат
عظیم‌القدر азимулқадр
عظیم‌المرتبه азимулмартаба
عظیمة азимат III
عف аф(ф)
عفاریت афорит
عفاک‌الله афокаллоҳ||афокаллаҳ
عفت иффат
عفریت ифрит
عفریت‌روئی ифритрӯӣ
عفص афс
عفن афин
عفو афв
عفوجوی афвҷӯй
عفونت уфунат
عفیف афиф
عفیفه афифа
عقاب { иқоб, уқоб I, II, III }
عقابی уқобӣ
عقابین уқобайн, уқобин

عقار { ақор, аққор, иқор, уқор }
عقارات ақорот
عقارب ақориб II
عقاقیر ақоқир
عقال иқол
عقائد ақоид
عقایص ақоис
عقب ақиб
عقبات ақабот
عقبه ақаба
عقبی уқбо
عقد { ақд, иқд, уқад, уқд }
عقده уқда
عقده‌فرسا(ی) уқдафарсо(й)
عقده‌کشا(ی) уқдакушо(й)
عقر ақр
عقرب ақраб II
عقعق ақъақ
عقل ақл
عقلاً ақлан
عقلا уқало
عقل‌آزمای ақлозмой
عقل‌بر ақлбар
عقل‌رمیده ақлрамида
عقل‌مختصر ақлмухтасар
عقلی ақлӣ
عقم уқм
عقوبات у́қубот
عقوبت уқубат
عقوبت‌باره уқубатбора
عقوبت‌گرائی уқубатгароӣ
عقود уқуд I, II
عقور ақур
عقوق уқуқ
عقول { ақул I, II, уқул }
عقیده||عقیدت ақида||ақидат
عقیر ақир
عقیصه||عقیصة ақиса||ақисат
عقیق ақиқ

عقیق‌فام ақиқфом
عقیقه ақиқа
عقیقی ақиқӣ
عقیقین ақиқин
عقیل ақил
عقیله ақила
عقیم ақим
عکاس аккос
عکس акс
عکس‌گیر аксгир
عکن укан
عکه акка
علا уло I
علاء алоъ
علاج илоҷ I
علاج‌پذیر илоҷпазир
علاف аллоф
علافی аллофӣ
علاقه { алоқа, илоқа }
علاقه‌گاه алоқагоҳ
علاقه‌مند алоқаманд
علالا алоло
علام аллом
علامات аломот
علامت аломат
علامه аллома
علانیه алония
علاوه илова
علایق алоиқ
علایم алоим
علت иллат
علتگین иллатгин
علف алаф
علف‌خوار алафхор
علفدار алафдор
علفزار алафзор
علفگاه алафгоҳ
علک илк
علل илал
علم { алам II, илм }
علما уламо
علم‌الله алималлоҳ
علم‌الیقین илмульяқин
علم‌بر аламбар

علمدار аламдор
علن алан
علو улв
улу I || улув(в)
علوفات улуфот
علوفه улуфа
علوق улуқ
علوم улум I
علوی алавӣ
улвӣ
علویت улвийят
علوی‌نژاد улвинажод
عله илла
علی ало II
алайа
علیا улъё
علی الاتصال алалиттисол
علی الاجمال алалиҷмол
علی الاطلاق алалитлоқ
علی الانفراد алалинфирод
علی الانقطاع алалинқитоъ
علی التحقیق алаттаҳқиқ
علی التعجیل *алаттаъҷил*
علی التفصیل алаттафсил
علی الجمله алалҷумла
علی الحال алалҳол
علی الخصوص алалхусус
علی الدوام аладдавом
علی الرسم аларрасм
علی الرغم аларрағм
علی السوا алассаво
علی السویه алассавия
علی الصباح алассабох
علی الضروره||علی الضرورة алаззарура||алаззарурат
علی العموم алалъумум
علی الفور алалфавр
علی القطع алалқатъ
علی الله алаллаҳ
علی ای‌حال алоайиҳол
علی‌حال алоҳол
علیحده алоҳида
علی ذالک алозолик
علی رغم алорағм
علی زعم алозаъм
علیق алиқ

علی‌قدر алоқадр
علیک алайк
علیک‌السلام алайкассалом
علی‌کل алокул(л)
علیکم алайкум
علیل алил
علیم алим II
علینا алайно
علیه алайҳи
или(й)я
علیه‌السلام алайҳиссалом
علیه‌الفتوی алайҳилфатво
علی هذا алоҳозо
علیهم алайҳим
علیین иллийин
علیون иллийюн
عم ам(м)
عما амо
عماد имод
عمارات иморот
عمارت иморат II
عمارتگر иморатгар
عماری *аморӣ||иморӣ*
عماری‌دار аморидор
عماری‌کش аморикаш
عمال уммол
عمالیق||عمالقه амолиқ||амолиқа
عمامه имома||иммома || амома|| аммома
عمان уммон
عمانی уммонӣ
عمائم амоим
عمد амд I
амад I || амуд
амад II
умуд
عمدا амдо
عمداً амдан
عمده умда
عمر умр
عمرافزای умрафзой
عمران умрон
عمرپیمائی умрпаймой
عمرجو умрҷӯ
عمرزای умрзой
عمرفرسای умрфарсой

عمرکاه умркоҳ
عمرکاهی умркоҳӣ
عمر амр II
عمرور умрвар
عمره умра
عم‌زاده амзода
عمق умқ
عمل амал II
عمل‌پیوس амалпаюс
عملدار амалдор
عمل‌فرما амалфармо
عمل‌ورزی амалварзӣ
عمله амала-
عملی амалӣ
عمود амуд
عموم умум
عمه амма
عمید амид
عمیق амиқ
عمیق‌الفکر амиқулфикр
عمیم амим
عنا ано II
عناء *аноъ*
عناب анноб
унноб
عناب‌رنگ уннобранг
عناب‌گون уннобгун
عنابی уннобӣ
عناد инод
عنادپیشه инодпеша
عنادل анодил
عناصر аносир
عناق инок I
عناکب анокиб
عنان инон
عنان‌پیچ инонпеч
عنان‌تاب инонтоб
عنان‌تاز инонтоз
عناندار инондор
عنان‌کش инонкаш
عنان‌گیر инонгир
عنایات иноёт
عنایت иноят
عنایت‌نامه иноятнома
عنب инаб
عنبر анбар

عنبرآسا анбаросо
عنبرافشان анбарафшон
عنبرآگین анбарогин
عنبرآئین анбароин
عنبربار анбарбор
عنبربو(ی) анбарбӯ(й)
عنبربیز анбарбез
عنبرپاش анбарпош
عنبرزای анбарзой
عنبرسا(ی) анбарсо(й)
عنبرسرشت анбарсиришт
عنبرسرشته анбарсиришта
عنبرشکن анбаршикан
عنبرفروش анбарфурӯш
عنبرفشان анбарфишон
عنبرنثار анбарнисор
عنبری анбарӣ
عنبرین анбарин
عنبرین‌سرشته анбаринсиришта
عنبرین‌مو(ی) анбаринмӯ(й)
عنبرینه анбарина
عنت *анат*
عندالحاجت индалҳоҷат
عندالمطالبه индалмутолаба
عندلیب андалеб
عندلیب‌آهنگ андалебоҳанг
عنصر унсур
عنصری унсурӣ
عنعنه анъана
عنف унф||анф
عنفوان унфувон
عنفی унфӣ
عنق унқ||унуқ
عنقا анқо
عنقاگیر анқогир
عنقریب анқариб
عنقود унқуд
عنکبوت анкабӯт
عنوان унвон
عنوان‌طراز унвонтироз
عنوان‌کش унвонкаш
عنید анид
عنیف аниф
عنین иннин

عوا уво / авво
عوار ивор||авор||увор / уввор
عوارض авориз
عوارف авориф
عواصف авосиф
عواطف авотиф
عواقب авоқиб
عوالم аволим
عوالى аволӣ
عوام авом
عوام‌الناس авомуннос
عوان авон II
عوائب авоиб
عوائد авоид
عوائق||عوايق авоиқ
عوج ивач
عود авд / уд I, II, III
عودالصليب удуссалиб
عودبيز удбез
عودساز удсоз
عودسوز удсӯз
عودى удӣ I, II
عور ур
عورات аврот
عورت аврат
عوسج авсач
عوض иваз
عول авл I, II
عون авн
عويص авис
عهد аҳд
عهدبندى аҳдбандӣ
عهدشكن аҳдшикан
عهدنامه аҳднома
عهده ӯҳда
عهود уҳуд I
عيادت аёдат / иёдат
عياذ иёз
عيار аёр II || иёр / айёр
عيارانه айёрона
عيارپيشه айёрпеша
عيارگير аёргир II
عياره айёра
عيارى айёрӣ
عياش айёш
عياشى айёшӣ
عيال аёл / иёл
عيان иён, аён
عيب айб
عيب‌بين айббин
عيب‌پوش айбпӯш
عيب‌جو(ى) айбҷӯ(й)
عيب‌شو(ى) айбшӯ(й)
عيب‌شوئى айбшӯӣ
عيب‌ناک айбнок
عيبه айба
عيد ид
عيدانه идона
عيدگاه||عيدگه идгоҳ||идгаҳ
عيسائى‌دوده исоидуда
عيسوى исавӣ
عيسى исо / исӣ
عيسى‌دم исодам
عيسى‌كده исокада
عيش айш
عيشا ишо II
عيش‌آباد айшобод
عيش‌افروز айшафрӯз
عيش‌پرور айшпарвар
عيش‌رانى айшронӣ
عين айн I, II / ин II
عينا айно
عين‌الثور айнуссавр
عين‌الحيات айнулхаёт
عين‌العيان айнулъаён
عين‌الكمال айнулкамол
عين‌الله айнуллаҳ
عين‌الملح айнулмалаҳ
عين‌اليقين айнульяқин
عينک айнак
عينى айнӣ
عينين айнайн
عيوب уюб
عيوق айюқ
عيون уюн

غ

غاب ғоб I, II
غابه ғоба
غادر ғодир
غاديه ғодия
غاذى ғозӣ I
غاذيه ғозия
غار ғор
غارب ғориб
غارت ғорат
غارت‌پيشه ғоратпеша
غارت‌زده ғоратзада
غارت‌گر ғоратгар
غارت‌گرى ғоратгарӣ
غارچى||غارجى ғоричӣ||ғоричӣ
غارق ғориқ
غازه ғоза
غازى ғозӣ II
غاسق ғосиқ
غاش ғош
غاشيه ғошия
غاشيه‌دار ғошиядор
غاشيه‌كش ғошиякаш
غاصب ғосиб
غافر ғофир
غافل ғофил
غافلى ғофилӣ
غال ғол
غالب ғолиб
غالباً ғолибан
غالبيت ғолибият
غالوک ғолук
غاليدن ғолидан
غاليه ғолия
غاليه‌اندوده ғолияандуда
غاليه‌بار ғолиябор
غاليه‌بارى ғолияборӣ
غاليه‌بوى ғолиябӯй
غاليه‌بيز ғолиябез
غاليه‌دان ғолиядон
غاليه‌زلف ғолиязулф
غاليه‌سا(ى) ғолиясо(й)
غاليه‌سائى ғолиясоӣ
غاليه‌فام ғолияфом
غاليه‌گون ғолиягун
غاليه‌موى ғолиямӯй
غامض ғомиз
غامضه ғомиза
غامى ғомӣ
غانم ғоним
غانماً ғониман
غانيه ғония
غاوش ғоваш||ғовуш
غاوشنگ ғовшанг
غاوشو ғовшу
غاوى ғовӣ
غائب ғоиб
غائبانه ғоибона
غائت ғоят
غائله ғоила
غايه ғоя
غائى ғоӣ
غباً ғиббан
غبار ғубор
غبارآلود||غبارآلوده ғуборолуд||ғуборолуда
غبازه ғубоза
غباوت ғабоват
غبرا||غبراء ғабро(ъ)
غبطه||غبطت ғибта||ғибтат
غبغب ғабғаб
غبن ғабн
غبوق ғабуқ
غبى ғабӣ
غبين ғабин
غث ғасс
غثيان ғасаён
غجک ғичак
غجكى ғичакӣ
غد ғад
غدار ғаддор
غداير ғадоир
غدر ғадр
غدرپيشه ғадрпеша
غدرمند ғадрманд
غدنگ ғаданг
غدود ғадуд
غدير ғадир

غدیره||غدیرت ғадира||ғадират
غذا ғизо
غدی ғизе
غر ғар / ғир(р)
غرا ғарро
غراب ғуроб
غراب‌البین ғуробулбайн
غرابت ғаробат
غراب‌رنگ ғуробранг
غرابی ғуробӣ
غراره ғарора / ғирора
غراش ғарош
غراشیدن ғарошидан
غرامت ғаромат
غران ғуррон
غرایب ғароиб
غرب ғарб
غربا ғурабо
غربال ғирбол||ғарбол
غربت ғурбат
غربت‌زده ғурбатзада
غربت‌گرای ғурбатгирой
غربی ғарбӣ
غرچگی ғарчагӣ
غرچه ғарча
غرد ғард
غرر ғурар
غرس ғарс I, II
غرش ғарш / ғурриш
غرض ғараз
غرغره ғарғара
غرف ғарф
غرفه ғурфа
غرق ғарқ
غرقاب ғарқоб
غرقه ғарқа
غرم ғурм I, II
غرما ғурамо
غرمج ғурмач
غرن ғаран
غرنبه ғурунба
غرنبیدن ғурунбидан
غرنده ғурранда

غرنگ ғаранг
غرو ғарв
غرواشه ғурвоша
غروب ғуруб
غرور ғарур / ғурур
غره ғарра / ғурра I, II
غریاسنگ ғарьёсанг
غریب ғариб
غریب‌آشنا ғарибошно
غریبستان ғарибистон
غریبه ғариба
غریبی ғарибӣ
غریدن ғурридан
غریز ғариз
غریزه ғариза
غریزی ғаризӣ
غریق ғариқ
غریم ғарим
غرین ғарин
غریو ғирев
غریوان ғиревон
غریویدن ғиревидан
غز ғуз
غزا ғазо
غزارت ғазорат
غزال ғазол / ғизол
غزال‌وار ғазолвор
غزاله ғазола
غزل ғазал / ғазл
غزل‌خوان ғазалхон
غزل‌گوئی ғазалгӯӣ
غزلیات ғазалиёт
غزو ғазв
غزوات ғазавот
غزوه ғазва
غژ ғаж
غژب ғужб
غژغاو ғажғов
غژغاودم ғажғовдум
غژغژان ғаж-ғажон
غژک ғижак
غژکی ғижакӣ

غژگاو ғажгов
غژگاودم ғажговдум
غژم ғужм I, II
غژیدن ғажидан
غساق ғассоқ||ғасоқ
غسال ғассол
غساله ғассола
غسق ғасақ
غسل ғусл
غسلین ғислин
غش ғаш(ш) I||ғиш(ш) / ғаш(ш) II
غشا||غشاء ғишо(ъ)
غشاک ғашок
غشاوه ғишова||ғашова
غشته ғашта
غشی ғашӣ
غصب ғасб
غصن ғусн
غصه ғусса
غضاضت ғазозат
غضب ғазаб
غضبان ғазбон
غضروف ғузруф
غضنفر ғазанфар
غضوب ғазуб
غطا||غطاء ғито(ъ)
غطریف ғитриф
غطط ғатит
غفار ғаффор
غفارالذنوب ғаффоруззунуб
غفاری ғаффорӣ
غفج||غفچ ғафҷ||ғафч
غفران ғуфрон
غفلت ғафлат
غفلت‌پرست ғафлатпараст
غفلتی ғафлатӣ
غفور ғафур
غفه ғуфа||ғуффа / ғаффа
غفیر ғафир
غل ғил(л) / ғул II||ғулл
غلا ғало
غلات ғаллот
غلاظ ғилоз

غلاف ғилоф
غلاله ғулола
غلام ғулом
غلامانه ғуломона
غلامی ғуломӣ
غلبکن||غلبکین
ғалбакан||ғалбакин
غلبه ғалаба
غلبه||غلپه ғулба||ғулпа
غلتاندن ғалтондан
غلتیدن ғалтидан
غلچ||غلج
ғилч||ғилҷ||ғилач||ғилаҷ
غلخانه ғулхона
غلس ғалас
غلط ғалат
غلطاندن ғалтондан
غلط‌بینی ғалатбинӣ
غلطیدن ғалтидан
غلظت ғилзат
غلغل ғулғул
غلغلستان
ғулғулистон||ғулғулситон
غلغله ғулғула
غلغلیج ғилғилич
غلغلیج‌گه ғилғиличгаҳ
غلق ғалақ
غلقه ғалақа
غلمان ғилмон I, II
غلو ғулув(в)||ғулу
غلوا ғулво
غلوات ғулувват
غلوب ғалуб
غلول ғулул
غله ғалла||ғала
غله‌دان ғалладон||ғаладон
غلیان ғалаён
غلیظ ғализ
غلیظی ғализӣ
غلیل ғалил
غلیواج||غلیواژ
ғалевоҷ||ғалевож
غم ғам
غماز ғаммоз
غمازه ғаммоза
غمازی ғаммозӣ

غم‌آلوده ғамолуда
غمام ғамом
غمام‌آسا ғамомосо
غمان ғамон
غم‌انجامی ғаманҷомӣ
غم‌اندوز ғамандӯз
غم‌اندیش ғамандеш
غم‌پرداز ғампардоз
غم‌پرست ғампараст
غم‌پرور||غم‌پرورد||غم‌پرورده ғампарвар||ғампарвард||ғампар-варда
غم‌خانه ғамхона
غمخوار||غمخواره||غمخور ғамхор||ғамхора||ғамхӯр
غمخواری ғамхорӣ
غمد ғимд
غمدیده ғамдида
غمر ғумр||ғамр||ғимр
غمرات ғамарот
غمره ғамра
غمری ғумрӣ||ғамрӣ||ғимрӣ
غمز ғамз
غمزدا(ی) ғамзидо(й)
غمزده ғамзада
غمزه ғамза
غمزه‌زن ғамзазан
غمزه‌زنی ғамзазанӣ
غم‌فرجام ғамфарҷом
غم‌فرسود||غم‌فرسوده ғамфарсуд||ғамфарсуда
غم‌کاه ғамкоҳ
غم‌گزیده ғамгазида
غمگسار ғамгусор
غمگین ғамгин
غمناک ғамнок
غمنامه ғамнома
غموم ғумум
غمی ғамӣ
غمین ғамин
غن ған
غنا ғано, ғино
غنائم ғаноим
غنج ғанҷ I, II, ғунҷ I, II
غنجار ғанҷор
غنجال ғанҷол
غنجه ғанҷа
غنچه ғунча I, II
غنچه‌سان ғунчасон
غنچه‌وش ғунчаваш
غنده ғунда
غنگ ғанг I, II, III
غنم ғанам
غنودن||غنویدن ғунудан||ғанавидан
غنه ғунна
غنی ғанӣ
غنیم ғаним
غنیمت ғанимат
غو ғав
غواشی ғавошӣ
غواص ғаввос
غواصی ғаввосӣ
غوامض ғавомиз
غوان ғавон
غوانی ғавонӣ
غوایت ғавоят
غوائل ғавоил
غوت ғӯт
غوته ғута||ғӯта
غوته‌خوری ғутахорӣ||ғӯтахорӣ
غوث ғавс I
غوچ ғуч
غور ғавр
غوره ғӯра||ғура
غوزه ғӯза
غوش ғӯш I, II
غوشا ғӯшо I, II
غوشاد ғавшод, ғӯшод
غوشای ғӯшой
غوشت ғӯшт
غوص ғавс II
غوطه ғута||ғӯта
غوطه‌خواری ғутахорӣ||ғӯтахорӣ
غوغا ғавғо
غوک ғӯк||ғук
غول ғул I, ғӯл
غول‌خانه ғулхона
غوله ғӯла
غوله‌دار ғӯладор
غولین ғӯлин
غوی ғавӣ
غی ғай(й)
غیاث ғиёс
غیب ғайб
غیبت ғайбат I, II, ғи(й)бат
غیب‌دان ғайбдон
غیب‌دانی ғайбдонӣ
غیب‌نما(ی) ғайбнамо(й)
غیبه ғайба
غیبی ғайбӣ
غیث ғайс
غیچیدن ғеҷидан
غیر ғайр
غیرت ғайрат
غیرهم ғайруҳум
غیژیدن ғежидан
غیشه ғеша
غیض ғайз I
غیظ ғайз II
غیم ғайм
غیو ғев
غیوث ғуюс
غیور ғаюр

ف

ف фе
فاء фо
فاتح фотеҳ
فاتحه||فاتحت фотиҳа||фотиҳат
فاتر фотир I
فاتق фотиқ
فاجر фоҷир
فاجره фоҷира
فاحش фоҳиш
فاحشه фоҳиша I, II
فاخته фохта
فاخته‌چهر фохтачеҳр
فاخته‌گون фохтагун
فاخر фохир
فاخره фохира
فارس форис
فارسی форисӣ, форсӣ
فارغ фориғ
فارغ‌البال фориғулбол
فارغ‌بال фориғбол
فارغ‌دل фориғдил
فارغ‌دلی фориғдилӣ
فارق фориқ
فاروق форуқ
فاژ||فاژه фож||фожа
فاژیدن фожидан
فاسد фосид
فاسق фосиқ
فاش фош
فاصله фосила
فاضح фозеҳ
فاضل фозил
فاضلات фозилот
فاضله фозила
فاطر фотир II
فاعل фоил
فافا фофо
فاقه||فاقت фоқа||фоқат
فاکهه фокиҳа
فال фол
فالج фолиҷ
فالق‌الاصباح фолиқуласбоҳ
فال‌گوی фолгӯй
فام фом I, II
فاما фаммо
فانوس фонус
فانه фона
فانی фонӣ
فانیذ||فانید фониз||фонид
فانیه фония
فائت фоит
فائح фоеҳ
فایحه фоиҳа
فائده фоида
فائده‌مند фоидаманд
فائز фоиз II
فائض фоиз I
فائق фоиқ
فبها фабиҳо
فتاح фаттоҳ

فتاده фитода
فتاده‌ذقن фитодазақан
فتاک фатток
فتالیدن фатолидан||фитолидан
فتان фаттон
فتاوی фатовӣ
فتح фатҳ
فتح‌الباب фатҳулбоб
فتراک фитрок
فترت фатрат I, II||фитрат I, II
فتق фатқ
فتن фитан II
فتنه фитна
فتنه‌آگین фитнаогин
فتنه‌انگیز фитнаангез
فتنه‌جو фитнаҷӯ
فتنه‌زا фитназо
فتنه‌ساز фитнасоз
فتنه‌سگال фитнасигол
فتنه‌سنج фитнасанҷ
فتنه‌عمل фитнаамал
فتنه‌گر фитнагар
فتنه‌گری фитнагарӣ
فتنه‌نشان фитнанишон
فتوا фатво
فتوت футувват
فتوح футӯҳ
فتوحات футӯҳот
فتور футур
فتوی фатвӣ
فتی фатӣ||фато
فتیل фатил
فتیله фатила
فتیلة‌الصفره фатилатуссуфра
فجا фаҷо
فجار фуҷҷор
فجائة фуҷоат||фаҷоат
فجر фаҷр
فجره фаҷара
فجفج фуҷфуҷ
فجور фуҷур
فجی фаҷӣ
فجیعت фаҷиат
فجفج фуҷфуҷ
فحاش фаҳҳош
فحاوی фаҳовӣ
فحش фӯҳш
فحشا фаҳшо
فحل фаҳл
فحلی фаҳлӣ
فحم фаҳм II
فحوا фаҳво
فحول фуҳул
فحوی фаҳво
فخ фах(х)
فخامت фахомат
فخر фахр
فخرآوری фахроварӣ
فخریدن фахридан
فخفره фахфара
فخفوری фахфурӣ
فخم фахам||фахм
فخمیدن фахмидан
فخن фахан||фахн
فدا фидо
فداک фидок||фидока
فدامت фадомат
فدایگان фидойгон
فدائی фидой
فدفد фадфад
فدوی фадавӣ
فدویانه фадавиёна
فدی фидӣ||фиде
فدیه фидья
فذالک фазолик
فر фарр I, II / фар(р)
فرا фаро
فرات фурот
فراتر фаротар
فراجنگ фарочанг
فراخ фарох
فراخا фарохо
فراخ ابروئی||فراخ ابروی фарохабрӯӣ||фарохабрувӣ
فراخ آستین фарохостин
فراخ بال фарохбол
فراخ بین фарохбин
فراخ دامن фарохдоман
فراخ دستی фарохдастӣ
فراخ دل фарохдил
فراخ رو фарохрав
فراخ روی фарохравӣ
فراخ سخن фарохсухан
فراخنا(ی) фарохно(й)
فراخور фарохур
فراخی фарохӣ
فراخی‌گاه||فراخی گه фарохигоҳ||фарохигаҳ
فرار фирор
فرارون фарорун
فراز фароз
فرازنده фарозанда
فرازی фарозӣ
فرازیدن фарозидан
فراست фиросат
فراستوک фаростук
فراسخ фаросих
فراش фирош / фаррош
فراشتن фароштан
فراشخانه фирошхона
فراشی фаррошӣ
فراغ фароғ / фироғ
فراغت фароғат
فراغت‌خانه фароғатхона
فراق фироқ
فراق‌نامه фироқнома
فرامش||فرامشت фаромуш||фаромушт
فرامشتی фаромуштӣ
فراموش фаромӯш
فراموش پیشه фаромӯшпеша
فراموش‌کار фаромӯшкор
فراموش‌کاری фаромӯшкорӣ
فراموشی фаромӯшӣ
فراوان фаровон
فراوان‌سخن фаровонсухан
فراوان‌شکیب фаровоншикеб
فراهم фароҳам
فرائض фароиз
فربه фарбеҳ
فربه‌تن фарбеҳтан
فربهی фарбеҳӣ
فربی фарбӣ
فرتوت фартут
فرتوت‌سر фартутсар
فرتود фартуд
فرتور фартур
فرث фарс
فرج фарач / фарч
فرجام фарҷом
فرجام‌گاه фарҷомгоҳ
فرجه фурҷа
فرجی фараҷӣ
فرح фараҳ I
فرح‌افزا фараҳафзо
فرحان фарҳон
فرح‌بخش фараҳбахш
فرحت фарҳат
فرحمند фараҳманд
فرحناک фараҳнок
فرخ фарх / фаррух
فرخ‌اختر фаррухахтар
فرخار фархор
فرخاردیس фархордес
فرخاری фархорӣ
فرخ‌پی фаррухпай
فرخ‌تبار фаррухтабор
فرخج фарахч
فرخ‌روز фаррухрӯз
فرخسته фархаста
فرخ‌سرشت фаррухсиришт
فرخشه фарахша
فرخ‌فال фаррухфол
فرخ‌قدم фаррухқадам
فرخ‌لقا фаррухлиқо
فرخنج фарханҷ
فرخندگی фархундагӣ
فرخنده фархунда
فرخنده‌پی фархундапай
فرخنده‌خوی фархундахӯй
فرخنده‌رای фархундарой
فرخنده‌طالع фархундатолеъ
فرخنده‌عزم фархундаазм
فرخنده‌فال фархундафол
فرخنده‌فالی фархундафолӣ
فرخنده‌فرجام фархундафарҷом
فرخنده‌کیش фархундакеш
فرخنده‌لقا фархундалиқо

فرخ نژاد фаррухнижод||фаррухнажод
فرخ نهاد фаррухниҳод
فرخو фархав
فرخی фаррухӣ
فرد фард
فردا фардо
فرداً фардан
فردبیت фардбайт
فردرو фардрав
فردنوا фарднаво
فردوس фирдавс
فردوس‌رو фирдавсрӯ
فردی фардӣ
فردیت фардият
فرزام фарзом
فرزان фарзон
فرزانگی фарзонагӣ
فرزانه фарзона
فرزد фурузд||фаразд
فرزند фарзанд
فرزندی фарзандӣ
فرزین фарзин
فرزین‌بند фарзинбанд
فرزین‌وش фарзинваш
فرژ фараж
فرس { фарас / фурс }
فرسان фурсон
فرسائیدن фарсоидан
فرسب||فرسپ фарасб||фарасп
فرستادن фиристодан
فرستاده фиристода
فرسته фириста
فرسخ фарсах
فرس‌رانی фарасронӣ
فرسنافه фириснофа
فرسنگ фарсанг
فرسنگسار фарсангсор
فرس‌نهاده фарасниҳода
فرسودگی фарсудагӣ
فرسودن фарсудан
فرسی фарасӣ
فرش фарш
فرشتگی фириштагӣ||фариштагӣ
فرشته фиришта||фаришта
فرشته‌خو фириштахӯ||фариштахӯ
فرشته‌نهاد фириштаниҳод||фариштаниҳод
فرصت фурсат
فرض фарз
فرضا фаразан
فرضه||فرضت фурза||фурзат
فرط фарт
فرع фаръ
فرعون фиръавн
فرعونی фиръавнӣ
فرغر фарғар
فرغردن фарғардан
فرغند фарғанд
فرغندوار фарғандвор
فرغیش фарғеш
فرفر фарфар
فرفره фирфира
فرفور фарфур
فرق { фарқ I, II / фирақ }
فرقان фурқон
فرقت фурқат
فرقد фарқад
فرقدین||فرقدان фарқадайн||фарқадон
فرقه фирқа
فرکن фаркан
فرکند фарканд
فرکندن фаркандан
فرم фарам
فرمان фармон
فرمانبر фармонбар
فرمانبری фармонбарӣ
فرمان‌پذیر фармонпазир
فرمانده фармондеҳ
فرماندهی фармондеҳӣ
فرمان‌روا фармонраво
فرمان‌فرما(ی) фармонфармо(й)
فرمان‌گذار фармонгузор
فرمان‌نیوشی фафмонниюшӣ
فرمشی фармушӣ
فرمود фармуд
فرمودن фармудан
فرموش фармӯш
فرموشکار фармӯшкор
فرموش‌کاری фармӯшкорӣ
فرموشی фармӯшӣ
فرناد фарнод
فرناس фарнос
فرنج фурунҷ
فرنگ фаранг
فرنگی фарангӣ
فرنگی‌طلعت фарангиталъат
فرنی фирнӣ
فرو фурӯ
فروار фарвор
فروبستگی фурӯбастагӣ
فروبسته фурӯбаста
فروتن фурӯтан
فروتنی фурӯтанӣ
فروج фуруҷ
فروخت фурӯхт
فروختن { фурӯхтан I||фирӯхтан / фурӯхтан II }
فرود фурӯд||фуруд
فرودخانه фурӯдхона||фурудхона
فرودست фурӯдаст
فرودی фурӯдӣ||фурудӣ
فرودین { фарвадин / фурӯдин }
فروردین фарвардин
فروز { фарваз / фурӯз }
فروزان фурӯзон
فروزنده фурӯзанда
فروزنده‌بخت фурӯзандабахт
فروزنده‌طبع фурӯзандатабъ
فروزینه фурӯзина
فروسیت||فروست фурусият||фурусат
فروش фурӯш
فروشنده фурӯшанда
فروع фурӯъ
فروغ фурӯғ
فروغ آگین фурӯғогин
فروغ بخش фурӯғбахш
فروغ مندی фурӯғмандӣ
فروکش фурӯкаш
فروگذاشت фурӯгузошт
فروماندگی фурӯмондагӣ
فرومانده фурӯмонда
فرومایه фурӯмоя||фирӯмоя
فروهیده фурӯҳида||фарӯҳида
فرویز фарвиз
فره { фараҳ II||фара||фареҳ|| / фиреҳ / фарра }
فرهختن фарҳахтан
فرهخته фарҳахта
فرهست фарҳаст
فره‌مند фарраманд
فرهنج фарҳанҷ
فرهنجیدن фарҳанҷидан
فرهنگ фарҳанг
فرهنگی фарҳангӣ
فرهی фарраҳӣ
فرهیختن фарҳехтан
فری фарӣ
فریاد фарьёд
فریادخوان фарьёдхон
فریادخواه фарьёдхоҳ
فریادرس фарьёдрас
فریب фиреб
فریبا фиребо
فریب‌آباد фиребобод
فریب‌آفرین фиребофарин
فریبیدن фиребидан
فرید фарид
فریدون‌فر фаредунфар||фиредунфар
فریدونی фаредунӣ||фиредунӣ
فریش фареш
فریشم фирешим||фирешум
فریضه фариза
فریفتن фирефтан
فریق фариқ
فریقین фариқайн
فریه фарья
فزاک||فژاک фазок||фажок
فزایش физониш||фазоиш
فزاینده физоянда||фазоянда
فزائیدن физоидан||фазоидан
فزع фазаъ
فزود фузуд

فزودگی фузудагӣ
فزودن фузудан
فزون фузун
فزونی фузунӣ
فژاک фажок
فژاگین фажогин
فژغند фажғанд
فژه фажа
فساد фасод
فسادپذیر фасодпазир
فسادت фасодат
فسار фасор
فسارآهخته фасороҳихта
فساق фуссоқ
فسان I, II фасон I, II
فسانگر фасонгар
فسانه фасона
فسانه‌پرداز фасонапардоз
فسانه‌خوان фасонахон
فسانه‌سرا(ی) фасонасаро(й)
فسانه‌شمار фасонашумор
فستق фустуқ||фустақ
فسحت фусҳат
فسخ фасх
فسردن фусурдан||фасурдан
فسردگی фусурдагӣ||фасурдагӣ
فسرده фусурда||фасурда
فسرده‌دل фусурдадил||фасурдадил
فسق фисқ
فسقا фусақо
فسقه фасақа
فسن фасан
فسوس фусӯс||фисӯс
فسوق фусуқ
فسون фусун
فسون‌پرداز фусунпардоз
فسون‌خر фусунхар
فسون‌خوان фусунхон
فسون‌خوانی фусунхонӣ
فسیح I фасеҳ I
فسیح الفضا фасеҳулфазо
فسیح المسالک фасеҳулмасолик
فسیله фасила
فسیله‌گاه||فسیله‌گه фасилагоҳ||фасилагаҳ
فش { фаш I, II / фуш
فشار { фишор||фашор / фушор
فشاردن фишордан
فشافش фашофаш
فشاندن||فشانیدن фишон(н)дан
فشردن фушурдан||фишурдан
فص фас(с)
فصاحت фасоҳат
فصاد фассод
فصحا фусаҳо
فصد фасд
فصل фасл
فصل الخطاب фаслулхитоб
فصلک фаслак
فصوص фусус
فصول фусул
فصیح фасеҳ II
فصیح اللسان фасеҳуллисон
فصیحت фасеҳат
فصیل фасил
فضا фазо
فضاحت фазоҳат
فضال фуззол
فضاله фузола
فضائح||فضایح фазоеҳ
فضائل||فضایل фазоил
فضل фазл
فضلا фузало
فضله фазла
فضوح фузӯҳ
فضول фузул
فضولی фузулӣ
فضه физза
فضیحت фазиҳат
فضیلت фазилат
فضیلت‌آئین фазилатоин
فطام фитом
فطانت фатонат
فطر фитр
فطرت фитрат III
فطن { фатин / фитан I
فطنت { фатнат / фитнат
فطیر фатир
فظاظة фазозат
فعال { фаъол / фиол
فعل феъл
فعلی феълӣ
فغ фағ||фуғ
فغاک фағок||фуғок
فغان фиғон||фағон||фуғон
فغستان фуғистон||фағистон
فغفور фағфур
فغند фағанд
فغواره фағвора||фуғвора
فغیاز фағьёз
فقاع фуққоъ||фуқоъ
فقاعی фуққоӣ||фуқоӣ
فقاهت фақоҳат
فقد фақд
فقدان фуқдон||фиқдон
فقر фақр
فقرا фуқаро
فقرات фиқрот
فقره фиқра
فقع фуққаъ||фуқаъ
فقه фиқҳ
فقها фуқаҳо
فقی фақӣ
فقیر фақир
فقیری фақирӣ
فقیه фақеҳ
فکاهت фукоҳат||факоҳат
فکر { фикар / фикр
فکرت фикрат
فکندن фикандан
فکیف факайф||факайфа
فگار фигор
فگانه фагона
فگندن фигандан
فگنده фиганда
فلاجرم фалоҷарам
فلاح фалоҳ
فلاحت фалоҳат
فلاحتی фалоҳатӣ
فلاخن фалохан||фалохун
فلاده фалода
فلاسفه фалосифа
فلاسنگ фалосанг
فلاطون фалотун
فلاطون‌حکمت фалотунҳикмат
فلاطون‌سیرت фалотунсират
فلاق фаллоқ
فلاکت фалокат
فلاکتی фалокатӣ
فلان фулон||фалон
فلانک фулонак||фалонак
فلانی фулонӣ||фалонӣ
فلج фалҷ
فلخ фалх||фалах
فلخم||فلخمه фалхам||фалхама
فلرز фаларз
فلرزنگ фаларзанг
فلز филиз(з)
فلزات филиззот
فلس фалс
فلسفه фалсафа
فلسفی *фалсафӣ*
فلغند фалғанд
فلفل филфил||фулфул
فلق { фалақ I, II / фалқ
فلک { фалак / фулк
فلک‌المحیط фалакулмуҳит
فلک‌پیما фалакпаймо
فلک‌تاز фалактоз
فلک‌توان фалактавон
فلک‌سا(ی) фалақсо(й)
فلک‌مرتبه фалакмартаба
فلک‌وار фалаквор
فلکی фалакӣ
فلماخن фалмохан
فلوس фулус
فلونی||فلونیا фулунӣ||фулуниё
فله фалла||фулла
فلیو фалев
فم фам
فم‌الاسد фаммуласад
فن фан(н)
فنا фано

فناخانه фанохона
فند фанд
فندق фундуқ
فندوقی фундуқӣ
فن‌فروش фанфурӯш
فنک фанак
فنک‌پوش фанакпӯш
فنن фанан
فنودن фунудан
فنون фунун
فوات фавот
فواتح фавотеҳ
فواحش фавоҳиш
فؤاد фуод
فواره фаввора
فواضل фавозил I, II
فواق фувоқ
فواکه фавокеҳ
فوایت фавоит
فوایح фавоеҳ
فوائد фавоид
فوت фавт
فوته фута||фӯта
فوته‌باف футабоф||фӯтабоф
فوته‌ربا футарабо||фӯтарабо
فوتیدن фавтидан
فوج фавҷ
فوج‌دار фавҷдор
فوح фавҳ
فوحات фаваҳот
فور фавр
فورت фаврат
فوز фавз
فوزیدن фӯзидан
فوطه фута||фӯта
فوطه‌باف футабоф||фӯтабоф
فوطه‌ربا футарабо||фӯтарабо
فوق фавқ
فوق‌التمام фавқуттамом
فوق‌الحد фавқулҳад(д)
فوق‌الفوق фавқулфавқ
فوق‌المعهود фавқулмаъҳуд
فوقیت фавқи(й)ят
فوگان фугон
فولاد фӯлод
فولادبازو фӯлодбозу

فهاد фаҳҳод
فهد фаҳд
فهرس феҳрис
فهرست феҳрист||феҳраст
فهم фаҳм I
فهمیدن фаҳмидан
فهود фуҳуд
فهوم фуҳум
فی фай
فیار фаёр
فیاض файёз
فیال фаёл
فی‌التأخیر фиттаъхир
فی‌الجمله филҷумла
فی‌الحال филҳол
فی‌الحقیقة филҳақиқат
فی‌الفور филфавр
فی‌المثل филмасал
فی‌الواقع филвоқеъ
فئتین фиатайн
فیح файҳ
فیروز ферӯз
فیروزبخت ферӯзбахт
فیروزجنگ ферӯзҷанг
فیروزرای ферӯзрой
فیروزعزم ферӯзъазм
فیروزگر ферӯзгар
فیروزگشت ферӯзгашт
فیروزمند ферӯзманд
فیروزه фирӯза
فیروزه‌چشم фирӯзачашм
فیروزه‌فام фирӯзафом
فیروزه‌گون фирӯзагун
فیروزی фирӯзӣ||ферӯзӣ
فیرون фирун
فیصل файсал
فیض файз
فیضان фаязон
فیض‌بخشی файзбахшӣ
فیض‌پرور файзпарвар
فیل фил
فیل‌بند филбанд
فیلسوف файласуф
فیلک фаялк
فیل‌گیر филгир
فیل‌مرد филмард

فی‌مابعد фимобаъд
فی‌نفس‌الامر финафсиламр
فی‌نفسه финафсиҳи
فیول фуюл
فئه фиа
فیه фих(и)

ق

قاآن қоон
قاب қоб
قاب‌بازی қоббозӣ
قابض қобиз
قاب‌قوسین қоба-қавсайн
قابل қобил I
قابله қобила
قابلی қобилӣ I, II
قابلیت қобили(й)ят
قابو қобу
قابیل қобил II
قاتر қотир I
قاتل қотил
قاتم қотим
قادر қодир
قادرانداز қодиранлоз
قادردست қодирдаст
قادری қодирӣ
قادم қодим
قاذورات қозурот
قاذوره қозура
قار қор I, II
قارح қореҳ
قارعه қориа
قاروره қорура
قاروره‌دان қорурадон
قارون қорун
قارونی қорунӣ
قاری қорӣ
قاز қоз
قازچرانی қозчаронӣ
قازغان қозгон
قازگیر қозгир
قاسط қосит
قاسم қосим
قاسی қосӣ I

قاصد қосид
قاصداً қосидан
قاصر қосир
قاصرات‌الطرف қосиротуттарф
قاصربیان қосирбаён
قاصرهمت қосирҳиммат
قاصی қосӣ II
قاضی қозӣ
قاضی‌الحاجات қозиюлҳоҷот
قاضی‌القضات қозиюлқузот
قاضی‌القضاتی қозиюлқузотӣ
قاضی‌خانه қозихона
قاطبه қотиба
قاطر қотир II, III
قاطع қотеъ
قاطع‌الاسباب қотеъуласбоб
قاطع‌الطریق қотеъуттариқ
قاطعه қотиа
قاطن қотин
قاع қоъ
قاعد қоид II
قاعده қоида
قاف қоф I, II
قافله қофила
قافله‌سالار қофиласолор
قافیه қофия
قافیه‌خوان қофияхон
قافیه‌سنج қофиясанҷ
قافیه‌سنجی қофиясанҷӣ
قاق қоқ
قاقم қоқум
قاقم‌نمای қоқумнамой
قاقمیشی қоқмишӣ
قال қол
قالب қолаб||қолиб
قالب‌تهی қолибтиҳӣ
قالب‌کاری қолабкорӣ
قالت қолат
قال‌قال қола-қола
قالی қоли I, II
قالی‌باف қолибоф
قالیچه қолинча
قالی‌شناس қолишинос
قالین қолин
قالین‌شناس қолиншинос
قام қом

قامت қомат
قامت‌آرائی қоматоройӣ
قامع қомеъ
قاموس қомус
قانت I қонит
قانتین қонитин
قانط II қонит
قانع қонеъ
قانون I, II қонун
قانونا қонунан
قانون‌پرستی қонунпарастӣ
قانون‌زن қонунзан
قانون‌طراز қонунтироз
قانون‌گذار қонунгузор
قانون‌گذاری қонунгузорӣ
قانون‌نامه қонуннома
قانون‌نواز қонуннавоз
قانونی I, II қонунӣ
قانی қонӣ
قاهر қоҳир
قاهره қоҳира
قاهقاه қоҳқоҳ
قائد I қоид
قائل қоил
قائم қоим
قائم‌اللیل қоимуллайл
قائم‌انداز қоимандоз
قائم‌مقام қоиммақом
قائمه қоима
قائمی қоимӣ
قبا қабо
قباب қибоб
قباپوش қабопӯш
قباحت қабоҳат
قباد қубод
قباله қабола
قبانمد қабонамад
قباه қабоҳ
قبائح||قبایح қабоеҳ
قبائل||قبایل қабоил
قبة‌الارض қуббатулъарз
قبة‌الاسلام қуббатулислом
قبج қабҷ
قبجاق қибчоқ
قبح қубҳ
قبر қабр

قبره қуббара
قبس қабас
قبض қабз
قبض‌الوصول қабзулвусул
قبضه қабза
قبضیت қабзият
قبط қибт||қубт
قبطی қибтӣ||қубтӣ
قبطیه қибтия||қубтия
قبع қабъ
قبق қабақ
قبل қабл
қибал
қубул
قبله қибла
қубла
قبله‌زن қиблазан
قبله‌گاه қиблагоҳ
قبله‌نما қибланамо
قبله‌نماینده қибланамоянда
قبور қубур
قبول қабул
قبه қубба
قبیح қабеҳ
قبیح‌الوجه қабеҳулваҷҳ
قبیحه қабеҳа
قبیل қабил
قبیله||قبیلة қабила||қабилат
قپان қап(п)он
قتال қитол
қаттол
قتال‌وضع қаттолвазъ
قتق қатиқ
قتل қатл
قتول қатул
قتیب қатиб
قتیل қатил
قثا қиссо
قچ қуч
قحبه қаҳба
قحط қаҳт
قحط‌آباد қаҳтобод
قحطانی қаҳтонӣ
قحطسال қаҳтсол
قحطستان қаҳтистон
قحطی қаҳтӣ

قحف қаҳф
қиҳф
قد қад(д)
قداق қадоқ
قدح қадҳ
қадаҳ
قدح‌خوار қадаххор
قدح‌ساز қадаҳсоз
قدح‌کش қадаҳкаш
قدح‌نوش қадаҳнӯш
قدر қадар
қадр
қидр
قدرانداز қадарандоз
قدرت қудрат
قدردان қадрдон
قدرشناس қадршинос
قدرمایه қадармоя
قدس қудс
قدس‌آشیان қудсошиён
قدسی қудсӣ
قدک қадак
قدم қадам
қидам
قدما қудамо
قدمت қидмат
قدم‌جا қадамҷо
قدم‌شوم қадамшум
قدم‌فرسا қадамфарсо
قدمگاه қадамгоҳ
قدم‌گیر қадамгир
قدم‌وار қадамвор
قدوة қудват||қидват
قدوة‌الابرار қудватулаброр||қидватулаброр
قدود қудуд
قدور қудур
قدوس қуддус
قدوم қудум
قدوه қудва||қидва
قدید қадид
قدیر қадир
قدیم қадим
قذر қазар
قذف қазф

قرا қуро
قراب қироб
قرابات қаробот
قرابت қаробат
قرابه қар(р)оба
قرابه‌پرداز қаробапардоз
قرابه‌کش қаробакаш
قرابین қаробин
قراد қурод
قرار қарор
قرارباذی қарорбодӣ
قراربخش қарорбахш
قرارگاه қароргоҳ
قراری қарорӣ
قراسنقر қаросунқур
قراضه қуроза
قراق қуроқ
قراکول қароқӯл
قراکولی қароқӯлӣ
قرامطه қаромита
قرآن қуръон
قران I, II қирон
قرانات қиронот
قراول қаровул
قراول‌بیگی қаровулбегӣ
قراول‌خانه қаровулхона
قراول‌سوار қаровулсавор
قراونه қаровина
قرائت қироат
قرائن I қароин
قرائن||قراین II қароин
قرب қираб, қурб
قربا қурбо
قربان қирбон
қурбон
قربانگاه||قربانگه қурбонгоҳ||қурбонгаҳ
قربانی қурбонӣ
قربت қурбат
қирбат
قربوس қарбус
قربه қирба
قربی қурбо
قرپوس қарпус
قرت қарт
قرة қуррат

قفر қафр I, II
قفس қафас
قفس‌زار қафасзор
قفس‌ساز қафассоз
قفسه қафаса
قفسه‌منار қафасаманор
قفص қафас
قفل қуфл
قفل‌کشا қуфлкушо
قفل‌گر қуфлгар
قفیز қафиз
ققنس||ققنوس қақнус
قل қул
قلاب қаллоб / қуллоб
قلاچور(ی) қалочӯр(й)
قلاده||قلادة қилода||қилодат
قلاش қаллош
قلاع қилоъ
قلال қилол
قلامه қулома
قلان қалон
قلاوز қаловуз
قلب қалб I, II
قلب‌الروم қалбуррум
قلب‌الشتا қалбушшито
قلبدار қалбдор
قلبداری қалбдорӣ
قلب‌زن қалбзан
قلب‌شکنی||قلب اشکنی қалбшиканӣ||қалбишканӣ
قلب‌شناسی қалбшиносӣ I, II
قلبکار қалбкор
قلبگاه||قلبگه қалбгоҳ||қалбгаҳ
قلبه қулба
قلبه‌رانی қулбаронӣ
قلبی қалбӣ I, II
قلت қиллат
قلت‌المبالات қиллатулмуболот
قلت‌الموالات қиллатулмуволот
قلتبان қалтабон
قلزم қулзум
قلع қалъ
قلعه||قلعة қалъа||қалъат
قلعه‌دار қалъадор
قلعه‌گیری қалъагирӣ

قلق қалақ
قلقل қул-қул
قلل қулал
قلم қалам
قلماش қалмош||қулмош
قلمتراش қаламтарош
قلمدان қаламдон
قلمرو қаламрав
قلمزن қаламзан
قلمکار қаламкор
قلمکش қаламкаш
قلمی қаламӣ
قلندر қаландар
قلندرمشرب қаландармашраб
قلندری қаландарӣ
قلنسوه қалансува
قله қулла
قلی қулай
قلیا қальё
قلیل қалил
قلیل‌البقا қалилулбақо
قلیه қалья
قم қум
قما қуммо
قمار қимор
قمارباز қиморбоз
قماربازی қиморбозӣ
قمارپیشه қиморпеша
قمارخانه қиморхона
قماری қуморӣ||қаморӣ
قماش қумош
قماط қимот
قمامه||قمامة қумома||қумомат
قمچین||قمچی қамчин||қамчӣ
قمر қамар
قمرالمقنع қамарулмуқаннаъ
قمران қамарон
قمرجبین қамарҷабин
قمرسا қамарсо
قمرمنظر қамарманзар
قمری қамарӣ / қумрӣ
قمرین қамарайн
قمطر||قمطره қиматр||қиматра
قمع қамъ

قمل қамл / қуммал
قمیص қамис
قنات қанот
قناد қаннод
قنادیل қанодил
قنار қанор
قناره қанора
قناطر қанотир
قناع қиноъ
قناعت қаноат
قنافذ қанофиз
قند қанд
قندپرست қандпараст
قندچای қандчой
قندخا қандхо
قندخند қандханд
قندخو қандхӯ
قندز қундиз / қундуз
قندزمژگان қундузмижгон
قندلب қандлаб
قندیل қандил||қиндил
قندین қандин
قنطار қинтор
قنطره қантара
قنطری қантарӣ
قنفذ қунфуз||қунфаз
قنق қунуқ
قنوات қанавот
قنوت қунут I
قنوط қунут II
قنوع қанӯъ / қунӯъ
قنینه||قنینة қанина ||қинина ||қанинат ||қининат
قو қав / қу
قوا қуво
قوابض қавобиз
قواد қаввод
قواده қаввода
قواره қувора||қавора
قواریر қаворир
قواس қаввос

قواسی қаввосӣ
قواضب қавозиб
قواعد қавоид
قوافل қавофил
قوافی қавофӣ
قوال қаввол
قوالب қаволиб
قوال‌بند қавволбанд
قوام қаввом / қавом / қивом
قوام‌شکسته қивомшикаста
قوانین қавонин
قوائم||قوایم қавоим
قوبجور қубчӯр
قوت қувват / қут
قوت‌پذیر қутпазир
قوچ қӯч
قود қавад / қавд
قودکش қавдкаш
قورجی||قورچی қӯрчӣ||қӯрчӣ
قورغان қурғон
قوس қавс
قوسه қавса
قوسی қавсӣ
قوسین қавсайн
قوش қуш / қӯш
قوش‌بیگی қушбегӣ / қӯшбегӣ
قوشچی қушчӣ
قوشون қӯшун
قوصر||قوصره қавсар||қавсара
قوقه қӯқа
قول қавл / қӯл
قولنج қуланҷ||қулинҷ
قولون қулун
قوم қавм
قونوش қӯнуш
قوه қувва
قوی қавӣ
قوی‌بازو қавибозу
قوی‌بال қавибол

قوی‌پنجه қавипанча
قوی‌پیکر қавипайкар
قوی‌ترکیب қавитаркиб
قوی‌جنگ қавичанг
قوی‌چنگال қавичангол
قوی‌حال қавиҳол
قوی‌دل қавидил
قوی‌دست қавидаст
قوی‌دستگاه||قوی‌دستگه қавидастгоҳ||қавидастгаҳ
قوی‌زور қавизӯр
قوی‌طبع қавитабъ
قویم қавим
قوی‌نهاد қавиниҳод
قوی‌همت қавиҳиммат
قوی‌هیکل қавиҳайкал
قوی‌یال қавиёл
قهار қаҳҳор
قهر қаҳр
قهراً қаҳран
قهراندیش қаҳрандеш
قهرمان қаҳрамон
قهرمانی қаҳрамонӣ
قهستان қаҳистон
قهقاه қаҳқоҳ
قهقرا қаҳқаро
قهقه қаҳқаҳ
قهقهه I, II қаҳқаҳа
قهندز қуҳандиз
قی қай
قیادت қиёдат
قیاس қиёс
قیاساً қиёсан
قیاسات қиёсот
قیاسی қиёсӣ
قیاصره қаёсира
قیافه||قیافت қиёфа||қиёфат
قیام қиём
قیامت қиёмат
قیامت‌انگیز қиёматангез
قیامت‌پیکر қиёматпайкар
قیامت‌زار қиёматзор
قیامت‌کده қиёматкада
قیامتگاه қиёматгоҳ
قیامتنگاه||قیامتنگه қиёматнигоҳ||қиёматнигаҳ

قید қайд
قیر қир
قیراط қирот
قیراق қайроқ
قیراندای қирандой
قیراندود қирандуд
قیرغز қирғиз
قیرگون қиргун
قیروان I, II қирвон
قیری қирӣ
قیس қайс
قیصر қайсар
قیصران қайсарон
قیف қиф
قیفال қифол
قیقاج қайқоч
قیل қил
قیلوله||قیلولت қайлула||қайлулат
قیله қила
قیم қайим
قیماز қимоз
قیماق қаймоқ
قیماقی қаймоқӣ
قیمت қимат
قیمت‌بها қиматбаҳо
قیمت‌سنج қиматсанҷ
قیمتگر қиматгар
قیمت‌مند қиматманд
قیمت‌مندی қиматмандӣ
قیمتی қиматӣ
قیمه қима
قیود қуюд
قیوم қайюм

ک

ک к
کابک кобук
کابلج||کابلیج коблич
کابنه кобина
کابوس кобус
کابوک кобук
کابیدن кобидан
کابین кобин
کاتب котиб

کاتوره котура
کاتوزی котузӣ
کاج коҷ I, II, III, IV
کاچ коч I, II
کاچال||کاچار кочол||кочор
کاچول кочул
کاچی кочӣ
کاخ кох
کاذب козиб
کار кор
کارآزمود(ه) корозмуд(а)
کارآشوبی корошӯбӣ
کارافتاده корафтода
کارافزا(ی) корафзо(й)
کارآگاه||کارآگه корогоҳ||корогаҳ
کارآمد коромад
کاربند корбанд
کاربندی корбандӣ
کارجو(ی) корҷӯ(й)
کارخانه корхона
کارد корд
کاردار кордор
کاردان кордон
کاردانی кордонӣ
کاردیده кордида
کارزار корзор
کارزاری корзорӣ
کارساز корсоз
کارسازی корсозӣ
کارسان корсон I, II
کارستان користон
کارسنج корсанҷ
کارفرما корфармо
کارکرد коркард
کارگاه коргоҳ
کارگذار коргузор
کارگذاری коргузорӣ
کارگر коргар
کارگزار коргузор
کارگه коргаҳ
کارمند корманд
کارنادیده корнодида
کارنامه корнома
کاروان корвон
کاروانخانه корвонхона
کاروانسرا(ی) корвонсаро(й)

کاروانکش корвонкаш
کاروانگاه||کاروانگه корвонгоҳ||корвонгаҳ
کاروانی корвонӣ
کارورز корварз
کاره кореҳ
کاری корӣ
کاریدن коридан
کاریز корез
کاریگر коригар
کاز коз I, II
کازه коза
کاژ кож
کاس кос I, II
کأس каъс
کاسات косот
کاسانه косона
کاسب косиб
کاست кост
کاستن костан
کاستی костӣ
کاسد косид
کاسموی космӯй
کاسنی коснӣ
کاسه коса
کاسه‌پشت косапушт
کاسه‌گر косагар
کاسه‌گردان косагардон
کاسه‌لیس косалес
کاسه‌نواز косанавоз
کاش кош
کاشانه кошона
کاشتن коштан
کاشف кошиф
کاشکی||کاشکه кошкӣ||кошки
کاشه коша
کاعب коиб
کاغ коғ I, II
کاغذ коғаз
کاغذباد коғазбод
کاغذین коғазин
کاغک коғак
کاغ‌کاغ коғ-коғ
کاف коф I, II
کافتن кофтан
کافر кофар, кофир

کحلدان куҳлдон
کحلی кӯҳлӣ
کحیل каҳил
کخ кух I, II
کد { кад I; кад II || кадд
کدام { кадом; кудом
کدامین { кадомин; кудомин
کدبانو кадбону
کدبانوئی кадбонуӣ
کدخدا(ی) кадхудо(й)
کدخدائی кадхудоӣ
کدر { кадар I, II; кадир
کدفت кадуфт
کدو каду
کدواده кадвода
کدوخ кадӯх
کدودانه кадудона
کدورت кудурат
کدورت‌نشان кудуратнишон
کدونیمه кадунима
کده { када; куда
کدینه кудина
کدیور кадевар
کذا казо
کذاب каззоб
کذائی казоӣ
کذب кизб
کر { кар I, II; карр I, II; кур(р)
کرا киро
کرات каррот
کراتن карротан
کراچیدن|| کراجیدن карочидан||карочидан
کرار каррор
کراسه куроса
کراشیدن карошидан
کراک карок
کرام кирoм
کرامات каромот

کرامت каромат
کران|| کرانه карон||карона
کراهت кароҳат
کراهیت кароҳият
کرایه кироя
کرائی кироӣ
کرب { караб; карб
کرباس карбос
کرباسه карбоса
کربت курбат
کربس|| کربسه|| کربسو карбас||карбаса||карбасу
کربش|| کربشه|| کربشو карбаш||карбаша||карбашу
کرپاس карпос
کرت каррат
کرته { кирта; курта
کرد { кард I, II; курд I; курд II||кард
کردار кирдор
کردر кардар
کردگار кирдигор
کردن кардан
کردنی карданӣ
کرده карда
کرده‌کار кардакор
کرزمان карзмон||каразмон
کرستون карастун
کرسنه карсана
کرسی курсӣ
کرشمه { карашма; киришма
کرفس карафс
کرک карак
کرک курк
کرکدن каркадан
کرکس каркас
کرکم каркам
کرگ карг
کرگدن каргадан
کرگس каргас
کرگس‌طبع каргастабъ

کرم { карам I, II; кирм, карм; курм
کرم‌پیشه карампеша
کرم‌گستر карамгустар
کرمند карманд
کرنا(ی) каррано(й)
کرنجو каранҷу
کرنگ куранг
کرو карв
کروبی каррубӣ
کرور курур I, II
کروز|| کروژ курӯз||курӯж
کروم курум
کروه { карва; курӯҳ
کرویا карвиё
کره { карра; карҳ; кура I, курра
کرها карҳан
کره‌تاز курратоз
کریاس кирьёс
کریچ|| کریچه курич||курича
کریز курез
کریزی курезӣ
کریم карим
کریم‌الاخلاق каримулахлоқ
کریمه карима
کریه кареҳ
کریه‌المنظر кареҳулманзар
کریه‌منظر кареҳманзар
کز каз
کزاز кузоз
کزر казар
کزلک кизлик
کزوغ казуғ
کژ каж
کژاغند|| کژاگند кажоғанд||кажоганд
کژترازو кажтарозу
کژخلق кажхулқ
کژدست каждаст
کژدل каждил
کژدم каждум
کژدم فسای каждумфасой

کژزخمه кажзахма
کژصفت кажсифат
کژک кажак
کژمژ каж-маж
کژمژزبان каж-мажзабон
کژنگر кажнигар
کژه кажа
کژی кажжӣ
کژین кажин
کس кас
کساد касод
کسادی касодӣ
کسافت касофат III
کسالت касолат
کسب касб
کسب|| کسبه кусб||кусба
کستی кустӣ I, II
کستی‌باف кустибоф
کسر каср
کسره касра
کسری кисро
کسک касак
کسل касал
کسلی касалӣ
کسمه касма
کسندر касандар
کسنی каснӣ
کسوت кисват
کسوتگری кисваттарӣ
کسور кусур
کسوف кусуф
کسر касир II
کسیمه касима
کش каш I, II, III
کشاد кушод
کشادن кушодан
کشاده кушода
کشاده‌پیشانی кушодапешонӣ
کشاده‌دست кушодадаст
کشاده‌دل кушодадил
کشاده‌رو(ی) кушодарӯ(й)
کشاده‌زبان кушодазабон
کشاده‌لب кушодалаб
کشاف кашшоф
کشاکش кашокаш
کشامره кашомира

کشان кашон
کشان‌کشان кашон-кашон
کشاورز кашоварз
کشاورزی кашоварзӣ
کشایش кушоиш
کش‌بر кашбар
کشت кишт
کشتار куштор
کشتزار киштзор
کشتمند киштманд
کشتن киштан
куштан
کشتنگاه||کشتنگه
куштангоҳ||куштангаҳ
کشتنی куштанӣ
کشته кишта I, II
کشته‌زار киштазор
کشتی киштӣ I,II ||каштӣ I, II
куштӣ I, II
کشتیبان киштибон
کشتی‌بندان киштибандон
کشتی‌شکسته киштишикаста
کشتی‌کش киштикаш I, II
کشتیگاه киштигоҳ
کشخان кашхон
کشخانی кашхонӣ
کش‌خرام кашхиром
کشش кашиш I
кушиш
کشف кашаф
кашф
کشفتن кушуфтан
کشک кашк
کشکاب кашкоб
کشکشان каш-кашон
کشکنجر кушканҷир
کشکول кашкӯл
کشکین||کشکینه
кашкин||кашкина
کشمکش кашмакаш
کشمیری кашмирӣ
کشنیز кашниз
کشودن кушудан
کشوده кушуда
کشور кишвар
کشورخدای кишвархудой

کشورستان кишваристон
کشورکشا(ی) кишваркушо(й)
کشه каша I, II, III
кашша I, II
کشی кашӣ
کشیدن кашидан
کشیده кашида
کشیش кашиш II
کظم казм
کعب каъб I, II
کعبتان каъбатон
کعبتین каъбатайн I, II
کعبه каъба
کعبه‌رو каъбарав
کف каф(ф) I, II
کفا кафо
کفات куфот
کفاح кифоҳ
کفار куффор
کفاره||کفارة
каф(ф)ора||каф(ф)орат
کفاف кафоф||кифоф
کفانیدن||کفاندن кафон(и)дан
کفایه||کفایت кифоя||кифоят
کفت кифт
کفتار кафтор
کفتر кафтар
کفتن кафтан
کفته кофта
کفچ кафч
کفچلیز кафчалез I, II
کفچه кафча I, II
کفر куфр
کفران куфрон
کفره кафара
کفسن кафсан
کفش кафш
کفش‌دوز кафшдӯз
کفشگر кафшгар
کفشیر кафшер
کفک кафк
کفگیر кафгир
کفل кафал
کفن кафан
کفن‌دزد кафандузд
کفن‌دوز кафандӯз

کفو куфв
کفور кафур
куфур
کفیدن кафидан
کفیل кафил
کل кал
кул II||кулл
کلا калло
кило I, II
کلاب килоб
کلابه калоба
کلاپیسه калопеса
کلات||کلاته калот||калота
کلاژه каложа I, II
کلاغ калоғ
کلافه калофа
کلال калол I, II
кулол
کلاله кулола
کلام калом
کلان калон
کلان‌تر калонтар
کلاه кулоҳ
کلاه‌خود кулоҳхӯд
کلاهدار кулоҳдор
کلاهداری кулоҳдорӣ
کلاه‌گوشه кулоҳгӯша
کلب калб
کلبتین||کلبتان
калбатайн||калбатон
کلبه кулба
کلبی калбӣ I, II
کلپتره калпатра
کلته калта
کلته‌زبان калтазабон
کلچ килч
کلخاد||کلخات калход||калхот
کلف калаф
کلفت кулфат
кулуфт
کلک калак
килк
کلکل калкал
کلم калим II
کلمات калимот
کلمرغ калмурғ

کلمه калима
کلند каланд
کلندر каландар
کلنده каланда
کلنگ каланг
куланг I, II
کلنگ‌دل кулангдил
کلوخ кулӯх
کلوخ‌انداز кулӯхандоз
کلوخ‌روی кулӯхрӯй
کلوخ‌کوب кулӯхкӯб
کلوک калӯк
кулӯк
کلویدن калавидан
калвидан
کله кула, кулаҳ
калла
килла
کله‌پوش каллапӯш
کله‌خود кулаҳхӯд
کله‌دار кулахдор
کله‌داری кулахдорӣ
کله‌گوشه кулаҳгӯша
کلهم куллуҳум
کلی куллӣ
کلیات куллиёт
کلیت куллият
کلیچک киличак
کلیچه кулича
کلیچه‌پز куличапаз
کلید калид
کلیدان калидон
کلیددار калиддор
کلیددان калиддон
کلیسا||کلیسیا
калисо||калисиē||калисьē
کلیک калик
کلیک килик
کلیل калил
کلیم калим I
کلیم‌الله калимулло
کم кам I, II
کماج кумоҷ I, II
کماچ кумоч
کم‌آزاری камозорӣ

کماس|| کماسه камос||камоса
کماکان камокон
کمال камол
کمالات камолот
کمان камон
کمان‌ابرو камонабрӯ
کمان‌آسا камоносо
کمان‌پای камонпой
کمان‌جوله камонҷӯла
کمانچه камонча
کمان‌خانه камонхона
کماندار камондор
کمانداری камондорӣ
کمان‌قروهه камонқурӯҳа
کمانکش камонкаш
کمانگر камонгар
کمان گروهه камонгурӯҳа
کمانگری камонгарӣ
کمان گوشه камонгӯша
کمان گیر камонгир
کمانوار камонвор
کمان‌ور камонвар
کمانه камона
کم‌آواز камовоз
کماهوحقه камоҳуваҳаққуҳу
کماهی|| کماهیه камоҳӣ||камоҳия
کماینبغی камоянбағӣ
کم‌بودگی камбудагӣ
کمبها камбаҳо
کم‌پل кампал
کمپیر кампир
کمترین камтарин
کمترینه камтарина
کم‌حوصله камҳавсала
کمخا(ب) кимхо(б)
کم‌خرد камхирад
کمر камар
کمرا камро I, II, III
کمربسته камарбаста
کمربند камарбанд
کمردار камардор
کمرکش камаркаш
کمرگاه камаргоҳ
کمری камарӣ
کم‌زبان камзабон

کمزن камзан
کم‌سخن камсухан||камсахун
کم‌سخنی камсуханӣ
کم‌ظرفی камзарфӣ
کم‌عمر камумр||камъумр
کم‌عیار камъиёр
کم‌فرصت камфурсат
کم‌کاسه камкоса
کم‌مایه каммоя
کم‌مهر каммехр
کمند каманд
کمندافکن камандафкан
کمنددیده каманддида
کمی камӣ I, II, III
کمیاب камьёб
کمیابی камьёбӣ
کمیت { ками(й)ят, кумайт }
کمیز кумез
کمین камин I, II
کمینگاه|| کمینگه камингоҳ||камингаҳ
کمین‌ور каминвар
کمینه камина
کنار канор
کنارنگ каноранг||кунoранг
کناره канора
کناره‌جو(ی) канораҷӯ(й)
کناره گرد канорагард
کناره گیر канорагир
کناس каннос
کناغ куноғ
کنام куном
کنانه канона
کنایات киноёт
کنایه|| کنایت киноя||киноят
کنب канаб
کنبور|| کنبوره канбур||канбура
کنج { кинҷ, кунҷ }
کنجار|| کنجاره кунҷор||кунҷора
کنجال|| کنجاله кунҷол||кунҷола
کنجد кунҷид
کنجدین кунҷидин
کنجکاو кунҷков

کنجید кунҷид
کنجیدین кунҷидин
کند { канд, кунд I, II }
کندآور кундовар
کندآوری кундоварӣ
کندپا кундпо
کندرو { кундрав, кундрӯ||кундурӯ }
کندز кундиз
کندزبان кундзабон
کندک кандак
کندلان кандулон||кундалон
کندمند кандманд
کندن кандан
کندو канду||кунду
کندوری|| کندوره кандурӣ||кандура
کندوکوب кандукӯб
کنده { канда, кунда }
کندی кундӣ I, II
کنز канз
کنش куниш I, II
کنشت куништ
کنشتو канашту
کنف канаф I, II
کنگ кинг
کنگاش|| کنگاج кингош||кингоч
کنگر кунгур I, II, III
کنگره кунгура
کن‌مکن кун-макун¹
کنند кананд
کنور { канур I, канур II||кинур }
کنوریدن кануридан||кинуридан
کنوز кунуз
کنون кунун
کنه { кана, кунна I, II, кунҳ }
کنیت куният||куньят
کنیز каниз
کنیزک канизак
کنیزی канизӣ

کنیسه каниса
کنیه куния||кунья
کو { ку, кӯ }
کوار|| کواره кавор||кавора
کواعب кавоиб
کواکب кавокиб
کوب { куб, кӯб }
کوبه { куба, кӯба I, II }
کوبیدن кӯбидан
کوبین кӯбин
کوپال кӯпол||купол
کوپله кӯпала I, II
کوپیازه кӯпиёза
کوتاه кӯтоҳ
کوتاه‌آستین кӯтоҳостин
کوتاه‌دست кӯтоҳдаст
کوتاه‌دستی кӯтоҳдастӣ
کوتاه‌نظر кӯтоҳназар
کوتاهی кӯтоҳӣ
کوتل кӯтал
کوتوال кӯтвол||кутвол
کوته кӯтаҳ
کوته‌آستین кӯтаҳостин
کوته‌بقا кӯтаҳбақо
کوته‌دست кӯтаҳдаст
کوته‌دستی кӯтаҳдастӣ
کوته‌نظر кӯтаҳназар
کوتهی кӯтаҳӣ
کوثر кавсар
کوثره кавсара
کوچ кӯч I, II, III
کوچاکوچ кӯчокӯч
کوچک кӯчик, кӯчак
کوچک‌دل кӯчакдил
کوچک‌دلی кӯчакдилӣ
کوچه кӯча
کوچه‌باغ кӯчабоғ
کوچه گرد кӯчагард
کوچه گردی кӯчагардӣ
کوچیدن кӯчидан
کودک кӯдак
کودک‌خو кудакхӯ
کودکی кӯдакӣ

کودن	кавдан
کور	кавар; кувар; кӯр
کوراب	кӯроб
کورباطن	кӯрботин
کورت	курат
کوردل	кӯрдил
کورشپرک	кӯршабпарак
کورکش	кӯркаш
کوره	кура II; кӯра
کوری	кӯрӣ
کوز	кӯз I, II
کوزپشت	кӯзпушт
کوزه	кӯза
کوزه‌پشت	кӯзапушт
کوزه‌گر	кӯзагар
کوژ	кӯж
کوژپشت	кӯжпушт
کوس	кӯс
کوست	кӯст
کوسه	кӯса
کوسه‌برنشین	кӯсабарнишин
کوش	кӯш
کوشش	кӯшиш
کوشک	кӯшк
کوشیدن	кӯшидан
کوف	куф
کوفت	кӯфт
کوفتن	кӯфтан
کوفته	кӯфта
کوفته‌خاطر	кӯфтахотир
کوفجان	кӯфҷон
کوفشانه	кӯфшона
کوک	кӯк I, II
کوکب	кавкаб
کوکب‌شناس	кавкабшинос
کوکبه	кавкаба
کوکبه‌دار	кавкабадор
کوکلتاش	кӯкалтош
کوکنار	кӯкнор
کوکنک	куканк
کوکو	куку
کوکوپلو	кукупалав
کول	кавал; кул I; кӯл
کولبار	кӯлбор
کولک	кӯлак
کوله	кӯла
کوله‌بار	кӯлабор
کوم	кум
کوماچ|| کوماج	кӯмоч||кӯмоҷ
کون	кавн; кун
کونده	каванда
کونین	кавнайн
کوه	кӯҳ
کوهان	кӯҳон
کوه‌پاره	кӯҳпора
کوه‌پایه	кӯҳпоя
کوه‌پیاز	кӯҳпиёз
کوه‌پیکر	кӯҳпайкар
کوه‌تن	кӯҳтан
کوه‌جگر	кӯҳҷигар
کوهسار	кӯҳсор
کوهستان	кӯҳистон
کوهسر	кӯҳсар
کوه‌کان	кӯҳкон
کوهکن	кӯҳкан
کوه‌کوب	кӯҳкӯб
کوه‌نورد	кӯҳнавард
کوهه	кӯҳа
کوهه گرفته	кӯҳагирифта
کوهی	кӯҳӣ
کوی	кӯй
کویر	кавир
که	каҳ; кеҳ; ки; кӣ
کها	каҳо
کهانت	киҳонат||каҳонат
کهبد	кӯҳбуд I; кӯҳбуд II||куҳбад
کهبله|| کهبل	кӯҳбала||кӯҳбал
کهتر	кеҳтар
کهتری	кеҳтарӣ
کهدان	каҳдон
کهدود	каҳдуд
کهربا	каҳрабо
کهربائی	каҳрабой
کهرنگ	каҳранг
کهریز	каҳрез
کهستان	кӯҳистон
کهف	каҳф
کهکشان	каҳкашон
کهگل	каҳгил
کهل	каҳл
کهله	каҳла
کهن	куҳан; куҳун
کهن‌پیوند	куҳанпайванд
کهن‌دز|| کهن‌دژ	куҳандиз||куҳандиж
کهن‌دوزی	куҳандӯзӣ
کهن‌سال	куҳансол
کهن‌لنگ	куҳанланг
کهن‌میزر	куҳанмайзар
کهنه	кӯҳна
کهنه‌دم	кӯҳнадам
کهنه‌کار	кӯҳнакор
کهوف	куҳуф
کهولت	куҳулат
کهین	кеҳин||киҳин
کیا	киё
کیاخن	каёхан
کیاده	киёда
کیار	киёр||куёр
کیاست	киёсат||каёсат
کیاگن	каёгин
کیان	каён; куён||киён
کیانا	киёно
کیانی	каёнӣ
کئب	каиб
کیبر	кайбур
کیبیدن	кебидан
کیجامیشی	кеҷомишӣ
کیچ	кеч
کید	кайд
کیس	кайис; кис I, II
کیسه	киса
کیسه‌بر	кисабур
کیسه‌بری	кисабурӣ
کیسه‌پرداز	кисапардоз
کیسه‌تهی	кисатиҳӣ
کیسه‌دار	кисадор
کیسه‌مال	кисамол
کیش	кеш I, II, III, IV
کیغ	киғ||кеғ
کیف	кайф I, II; кайфа
کیفال	кифол
کیفالگی	кифолагӣ
کیفر	кайфар I, II
کیفیات	кайфи(й)ёт
کیفیت	кайфи(й)ят
کیک	кайк, кек
کیکیز	кикиз
کیل	кайл
کیمال	кимол
کیمخت	кемухт
کیمیا	кимиё
کیمیاساز	кимиёсоз
کیمیاگر	кимиёгар||кимьёгар
کیمیائی	кимиёй
کین	кин
کین‌آور	киновар
کین‌آوری	киноварӣ
کین‌پژوه	кинпижӯҳ
کین‌خواه	кинхоҳ
کین‌کشی	кинкашӣ
کینگاش|| کینگاج	кингош||кингоч
کینه	кина
کینه‌توز	кинатӯз
کینه‌توزی	кинатӯзӣ
کینه‌جو(ی)	кинаҷӯ(й)
کینه‌جوئی	кинаҷӯӣ
کینه‌خواه	кинахоҳ
کینه‌دار	кинадор
کینه‌داری	кинадорӣ
کینه‌سگال	кинасигол
کینه‌کش	кинакаш I, II
کینه‌گاه	кинагоҳ
کینه‌گذاری	кинагузорӣ
کینه‌گر	кинагар
کینه‌گه	кинагаҳ
کینه‌ور	кинавар

کیوان кайвон
کیوانی кайвонӣ
کیوس кийӯс
کیهان кайҳон
کیهان‌خدیو кайҳонхидев
کی кай I, II

گ

گاری горӣ
گاز гоз I, II, III
گازر гозур||гозар
گازرآسا гозуросо
گازرشوی гозуршӯӣ
گازرکاری гозуркорӣ
گازرگاه|| گازرگه гозургоҳ||гозургаҳ
گازری гозурӣ
گازه гоза
گاشتن гоштан
گاف гоф I, II
گاگا гого
گال гол I, II, III, IV
گالیدن голидан
گام гом I, II
گام‌خوش гомхуш||гомхваш
گام‌زن гомзан
گام‌شمار гомшумор
گاو гов
گاواره говора
گاوآهن говоҳан
گاوبان говбон
گاوپیکر говпайкар
گاوتاز говтоз
گاوتازی говтозӣ
گاوچشم говчашм
گاوچهر говчехр
گاودل говдил
گاودم говдум
گاودوش говдӯш
گاودوشه говдӯша
گاوران говрон
گاورس говарс
گاورسه говарса
گاورنگ говранг
گاوروی говрӯй

گاوریش говриш
گاوزور говзӯр
گاوسار|| گاوسر говсор||говсар
گاوکش говкаш
گاوگون говгун
گاومیش говмеш
گاویزنه говизана
گاه гоҳ I, II
گاهبار гоҳбор
گاه‌جوی гоҳҷӯӣ
گاهنبار|| گاهبار гоҳанбор||гоҳбор
گاهنگان гоҳангон
گاهوار гоҳвор
گاهواره гоҳвора
گبر габар; габр I, II
گبرگی габрагӣ
گبری габрӣ
گبز габз
گبزی габзӣ
گپ гап
گچ|| گج гач||гач
گدا гадо
گداپیشه гадопеша
گداچشم гадочашм
گداچشمی гадочашмӣ
گداختن гудохтан
گدارو(ی) гадорӯ(й)
گداز гудоз
گدازاده гадозода
گدازان гудозон
گدازیدن гудозидан
گداصفت гадосифат
گداصفتی гадосифатӣ
گداطبع гадотабъ
گدایانه гадоёна
گدائی гадоӣ
گدک гадак
گدیه гидья||гадья
گدیه‌پرست гидьяпараст||гадьяпараст
گذاردن гузордан I
گذارنده гузоранда
گذاره гузора I, II
گذاریدن гузоридан I

گذاشتن гузоштан
گذر гузар
گذران гузарон
گذراندن|| گذرانیدن гузарон(и)дан
گذرگاه|| گذرگه гузаргоҳ||гузаргаҳ
گذشت гузашт
گذشتگان гузаштагон
گذشتن гузаштан
گذشته гузашта
گذشته‌گان гузаштагон
گر гар I, II
گرا гарро I, II
گراز гуроз I, II, III, IV
گرازان гурозон
گرازدندان гуроздандон
گرازسم гурозсум
گرازه гуроза
گرازیدن гурозидан
گراس гарос
گرامی гиромӣ
گران гирон||гарон
گرانبار гиронбор||гаронбор
گران‌تمکین гиронтамкин||гаронтамкин
گران‌جان гирончон||гарончон
گران‌خواب гиронхоб||гаронхоб
گران‌خوار гиронхор||гаронхор
گران‌خواری гиронхорӣ||гаронхорӣ
گران‌خیز гиронхез||гаронхез
گران‌رکاب гиронрикоб||гаронрикоб
گران‌رکابی гиронрикобӣ||гаронрикобӣ
گران‌سایه гиронсоя||гаронсоя
گران‌سر гиронсар||гаронсар
گران‌سنج гиронсанч||гаронсанч
گران‌سنگ гиронсанг||гаронсанг
گران‌سیر гиронсайр||гаронсайр
گرانمایه гиронмоя||гаронмоя
گرانمند гиронманд||гаронманд
گرانی гиронӣ||гаронӣ
گرایش гароиш||гироиш

گراینده гароянда||гироянда
گرائیدن гароидан||гироидан
گربز гурбуз||гурбиз
گربزی гурбузӣ||гурбизӣ
گربه гурба
گربه‌بید гурбабед
گربه‌چشم гурбачашм
گربه‌رو(ی) гурбарӯ(й)
گربه‌گون гурбагун
گربه‌لقا гурбалиқо
گرجی гурчӣ
گرچه гарчи
گرد гард I, II; гирд; гурд
گردا гардо
گرداب гирдоб
گرداب‌وش гирдобваш
گردآس гурдос
گردافشان гардафшон
گردافکن гурдафкан
گردآلود гардолуд
گردان гардон
گردان گردان гардон-гардон
گرداندن|| گردانیدن гардон(и)дан
گردباد гирдбод
گردباده гирдбода
گردبان гирдбон
گردبندن гардбандан
گردپای гирдпой
گردچین гардчин
گردزاد гурдзод
گردش гардиш
گردفشان гардфишон
گردک гирдак; гурдак
گردکان гирдакон
گردگاه гирдгоҳ
گردگیر гурдгир
گردن гардан
گردنا гардано||гирдно
گردن‌افراز гарданафроз
گردنان гарданон
گردن‌برافراخته гарданбарафрохта

گردن‌بند гарданбанд
گردن‌درازی гардандарозӣ
گردنده гарданда
گردن‌زن гарданзан
گردن‌فراز гарданфароз
گردن‌فرازی гарданфарозӣ
گردن‌کش гарданкаш
گردن‌کشی гарданкашӣ
گردنی гарданӣ
گردو гирду
گردون гардун
گردون‌رفعت гардунрифъат
گردون‌سوار гардунсавор
گردون‌شکوه гардуншукӯҳ
گردون‌کلاه гардункулоҳ
گردون‌گذار гардунгузор
گردون‌معاصر гардунмаосир
گردون‌نورد гардуннавард
گردونه гардуна
گرده { гарда / гирда / гурда }
گرده‌گاه гурдагоҳ
گردی { гирдӣ / гурдӣ }
گردیدن гардидан
گرز гурз
گرزبان гурзбон
گرزدار гурздор
گرزش гарзиш
گرزمان
гаразмон || гарзамон||гурузмон
گرزن гарзан
گرزه { гарза / гурза I, II }
گرس гурс
گرستن гиристан
گرسنگی
гурӯснагӣ||гуриснагӣ||гурсинагӣ
گرسنه
гурусна||гурисна||гурсина
گرسنه‌چشم
гурусначашм || гурисначашм || гурсиначашм

گرسنه‌دل
гуруснадил||гуриснадил || гурсинадил
گرسنه‌شکم
гуруснашикам||гуриснашикам||гурсинашикам
گرفت гирифт
گرفتار гирифтор
گرفتاری гирифторӣ
گرفتگی гирифтагӣ
گرفتن гирифтан
گرفته гирифта
گرفته‌لب гирифталаб
گرگ гург
گرگ‌آشتی гургоштӣ
گرگ‌آشنائی гургошноӣ
گرگاو гургов
گرگ‌بند гургбанд
گرگ‌دو гургдав
گرگر гаргар
گرگ‌ربائی
гурграбоӣ||гургрубоӣ
گرگ‌سیرت гургсират
گرگ‌مست гургмаст
گرگین гаргин
گرگینه гургина
گرگینه‌چرم гургиначарм
گرم { гарм / гурм }
گرما гармо
گرمابه гармоба
گرمابه‌بان гармобабон
گرم‌اختلاط гармихтилот
گرمازده гармозада
گرماوه гармова
گرم‌تک гармтак
گرم‌خانه гармхона
گرم‌خیز гармхез
گرم‌رو { гармрав / гармрӯ }
گرم‌سیر гармсер
گرم‌سیری гармсерӣ
گرم‌شکمی гармшикамӣ
گرم‌طبع гармтабъ
گرمک гармак
گرمک‌فروش гармакфурӯш

گرم‌کینی гармкинӣ
گرم‌گاه гармгоҳ
گرمی гармӣ
گرمی‌پذیر гармипазир
گرمی‌دار гармидор
گرنج гуринҷ||гуранҷ
گرو гарав||гирав
گروگان гаравгон||гиравгон
گروه гурӯҳ
گروها گروه гурӯҳогурӯҳ
گروهه гурӯҳа
گرویدن гаравидан||гиравидан
گره гиреҳ
گره‌بر гиреҳбур
گره‌بند гереҳбанд
گره‌کشا гиреҳкушо
گره‌کشائی гиреҳкушоӣ
گره‌گیر гиреҳгир
گره‌مو гиреҳмӯ
گری гирӣ
گریان гирьён I, II
گریاندن|| گریانیدن
гирьён(и)дан
گریبان гиребон
گریبان‌گیر
гиребонгир
گریبانی гиребонӣ
گریختن гурехтан
گریز гурез I, II, III
گریزا گریز гурезогурез
گریزان гурезон
گریزپا (ی) гурезпо(й)
گریزش гурезиш
گریزگاه гурезгоҳ
گریستن гиристан
گریغ гуреғ
گرینده гирьянда
گریوازه гиревоза
گریوه гарева||гирева
گریه гирья
گریه‌آلود гирьяолуд
گریه‌ور гирьявар
گز газ I, II
گزار гузор
گزاردن гузордан II
گزارش гузориш

گزارشکن гузоришкун
گزارشگر гузоришгар
گزارنده гузоранда II
گزاریدن гузоридан II
گزاف гизоф||газоф||гузоф
گزاف‌کار гизофкор
گزافگوی гизофгӯй
گزافه гизофа
گزاونگان газовангон
گزائیدن газоидан
گزر газар
گزلیک гизлик
گزند газанд
گزید|| گزیت
газид||газит||гизьят
گزیدن { газидан / гузидан }
گزیده гузида
گزیر гузир
گزین гузин
گژار гужор
گژدم гаждум
گساردن гусордан
گسارنده гусоранда
گساریدن гусоридан
گست гаст
گستاخ густох
گستاخ‌دست густохдаст
گستاخ‌کاری густохкорӣ
گستاخ‌وار густохвор
گستاخی густохӣ
گستراندن|| گسترانیدن
густарон(и)дан || густурон(и)дан
گستردن густардан||густурдан
گستردنی
густарданӣ||густурданӣ
گسترده‌کام
густардаком||густурдаком
گستریدن
густаридан||густуридан
گسترین густарин
گستوان густувон
گسستگی гусастагӣ||гусистагӣ
گسستن гусастан||гусистан
گسسته гусаста||гусиста

گسسته‌امید
гусастаумед||гусистаумед
گسسته‌خرد
гусастахирад||гусистахирад
گسسته‌دل
гусастадил||гусистадил
گسسته‌رگ
гусастараг||гусистараг
گسسته‌عنان
гусастаинон||гусистаинон
گسسته‌لجام
гусасталиҷом||гусисталиҷом
گسسته‌مهار
гусастамиҳор||гусистамиҳор
گسلاندن|| گسلانیدن
гусилон(и)дан
گسلیدن гусилидан
گسی гусӣ||гусе
گسیختن гусехтан
گسیل гусел
گش гаш
گشاسب гушосб
گشت гашт
گشتا гушто
گشتاسپ гуштосп
گشتاسپی гуштоспӣ
گشتای гуштой
گشتن гаштан
گشتی гуштӣ
گشن гашан||гашн||гашин, гушн
گشنه гушна
گشنیز гашниз
گشی гашӣ
گفت гуфт
گفتار гуфтор
گفتارفروش гуфторфурӯш
گفتن гуфтан
گفت‌وشنفت гуфтушунуфт
گفت‌وشنید|| گفت‌وشنود
гуфтушунид||гуфтушунуд
گفت‌وگذار гуфтугузор
گفت‌وگو(ی)|| گفتگو(ی)
гуфтугӯ(й)
گفته гуфта

گل гил, гул
گلاب гилоб, гулоб
گلابه гилоба
گلاج гулоҷ
گلافشان гулафшон
گل‌افشانی гулафшонӣ
گلاله гулола
گلان гулон
گل‌اندام гуландом
گل‌انگبین гулангабин
گلبار гулбор
گلباز гулбоз
گلبام гулбом
گلبانگ гулбонг
گل‌بدن гулбадан
گل‌برگ гулбарг
گلبرگ‌روی гулбаргрӯй
گلبن гулбун
گلبوی гулбӯй
گلبیز гулбез
گلپیرهن|| گلپیراهن
гулпираҳан || гулпераҳан|| гул-пироҳан||гулпероҳан
گلجام гулҷом
گل‌جوش гулҷӯш
گلچهر гулчеҳр
گلچهرچهر гулчеҳрчеҳр
گلچهره гулчеҳра
گلچین гулчин
گلخن гулхан
گلخن‌تاب гулхантоб
گلخن‌تابی гулхантобӣ
گلخنده гулханда
گلخنی гулханӣ
گلخوار гилхор
گلخواره гилхора
گل‌خیز гулхез
گلدام гулдом
گلدست гулдаст
گلدسته гулдаста
گلرخ гулрух
گلرخسار гулрухсор
گلرنگ гулранг
گلرو(ی) гулрӯ(й)

گلریز гулрез
گلزار гулзор
گلستان гулистон, гулситон
گلشکر гулшакар
گلشن гулшан
گلشن‌سرا гулшансаро
گلشنی гулшанӣ
گلعذار гулъизор
گلغر гулғар
گلغنچه гулғунча
گلغنده гулғанда
گلغونه гулғуна
گلفام гулфом
گل‌فروش гулфурӯш
گل‌فشان гулфишон
گل‌فشانی гулфишонӣ
گلفهشنگ гулфаҳшанг
گل‌قندلب гулқандлаб
گلک гулак
گلگشت гулгашт
گل‌گل гул-гул
گلگون гулгун
گلگون‌سوار гулгунсавор
گلگون‌قبا гулгунқабо
گلگونه гулгуна
گل‌مهره гилмӯҳра
گلنار гулнор
گلنارگون гулноргун
گلناری гулнорӣ
گلناک гилнок
گل‌نسب гулнасаб
گلو гулӯ
گلوام гӯлвом
گلوفشار гулӯфишор
گلوگاه гулӯгоҳ
گلوگیر гулӯгир
گلوله гулӯла
گلوله‌کمان гулӯлакамон
گله гила, гал(л)а
گله‌آمیز гилаомез
گله‌بان гал(л)абон
گله‌بانی гал(л)абонӣ
گله‌صاحبی гал(л)асоҳибӣ

گله‌مند гиламанд
گلیگر гилигар
گلیم гилем
گلیم‌گوش гилемгӯш
گلین гилин
گم гум
گماشتن гумоштан
گماشته гумошта
گمان гумон
گمان‌پذیر гумонпазир
گمان‌زد гумонзад
گمانه гумона
گمانیدن гумонидан
گمراه гумроҳ
گمراهی гумроҳӣ
گمره гумраҳ
گمرهی гумраҳӣ
گمست гамаст
گمشده гумшуда
گم‌کرده‌پی гумкардапай
گم‌کرده‌دل гумкардадил
گم‌کرده‌راه|| گم‌کرده‌ره
гумкардароҳ||гумкардараҳ
گم‌گشته гумгашта
گمنام гумном
گمنامی гумномӣ
گمیز гимез||гимиз, гумез
گناه гуноҳ
گناه‌آمرز гуноҳомурз
گناهکار|| گناهگار
гуноҳкор||гуноҳгор
گنبد гунбад I, II
گنبدزنان гунбадзанон
گنبدسرای гунбадсарой
گنبده гунбада
گنبذ гунбаз I, II
گنبذزنان гунбаззанон
گنج ганҷ
گنجا гунҷо
گنجاندن|| گنجانیدن
гунҷон(и)дан
گنجایش гунҷоиш
گنجائی гунҷой
گنج‌پرداز ганҷпардоз
گنج‌خانه ганҷхона

گنج‌خدا ганҷхудо
گنج‌دان ганҷдон
گنج‌سنج ганҷсанҷ
گنجشک гунҷишк
گنج‌کاوی ганҷковӣ
گنج‌نامه ганҷнома
گنجور ганҷур
گنجیدن гунҷидан
گنجینه ганҷина
گنجینه‌دار ганҷинадор
گنجینه‌سنج ганҷинасанҷ
گند ганд
گندا гундо
گنداور гундовар
گنداوری гундоварӣ
گندم гандум
گندم‌گون гандумгун
گندم‌نما гундумнамо
گندنا гандано
گنده ганда, гунда
گنده‌پیر гандапир
گنده‌مغز гандамағз
گنده‌مغزی гандамағзӣ
گندیدن гандидан
گنگ ганг, гунг
گنگار гунгор
گنگل гангал
گنه гунах
گنه‌آمرز гунаҳомурз
گنه‌سوز гунаҳсӯз
گنه‌فرسا гунаҳфарсо
گنه‌کار || گنه‌گار гунаҳкор||гунаҳгор
گنیا гуньё
گو гав I, II
گو гӯ
گوا гуво
گوار гувор
گوارا гуворо
گواران гуворон
گوارش гувориш
گوارشت гуворишт
گواره гавора
گواریدن гуворидан

گواز гавоз||гувоз
گواژه гавожа
گوالیدن гуволидан||гаволидан
گوان‌پهلوان гавонпаҳлавон
گوانجی гавонҷӣ
گواه гувоҳ
گواهی гувоҳӣ
گوائی гувоӣ
گوپاره гавпора
گوپال гупол||гӯпол
گود гавд
گودر || گوده гавдар||гавдара
گور гӯр I, II
گورابه гӯроба
گورافکن || گورافگن гӯрафкан||гӯрафган
گورافکنی || گورافگنی гӯрафканӣ||гӯрафганӣ
گورخانه гӯрхона
گوردین гӯрдин
گورستان гӯристон
گورسم гӯрсум
گورکن гӯркан
گورگه гӯргаҳ
گورگیر гӯргир
گورگیری гӯргирӣ
گوری гурӣ
گوز гавз
گوزاب гавзоб
گوزاده гавзода
گوزباز гавзбоз
گوزبن гавзбун
گوزن гавазн
گوساله гӯсола
گوساله‌پرست гӯсолапараст
گوسپند гӯспанд
گوسپندکشان гӯспандкушон
گوسفند гӯсфанд
گوش гӯш I, II
گوشانه гӯшона
گوش‌بستر гӯшбистар
گوش‌پیچ гӯшпеч I, II
گوش‌پیوند гӯшпайванд
گوشت гӯшт
گشتا(ی) гушто(й)
گوشتین гӯштин

گوشدار гӯшдор
گوش‌روز гӯшрӯз
گوش‌زد гӯшзад
گوشک гӯшак
گوشمال гӯшмол
گوش‌ماهی гӯшмоҳӣ
گوشوار || گوشواره гӯшвор||гӯшвора
گوشه гӯша
گوشه‌کش гӯшакаш
گوشه‌کشی гӯшакашӣ
گوشه‌گیر гӯшагир
گوشه‌گیری гӯшагирӣ
گوشه‌نشین гӯшанишин
گوشه‌نشینی гӯшанишинӣ
گوگرد гӯгирд
گول гӯл
گولاج гӯлоҷ
گولخ гӯлах
گولخی гӯлахӣ
گوله гӯла
گون гун
گوناگون гуногун
گونه гуна
گونه‌گون гунагун
گونه‌گونه гуна-гуна
گونی гунӣ
گووار гувор, гӯвор
گوه гувах
گوهر гавҳар
گوهرآگین гавҳарогин
گوهرافشان гавҳарафшон
گوهربار гавҳарбор
گوهرچین гавҳарчин
گوهرفروش гавҳарфурӯш
گوهرفشان гавҳарфишон
گوهرکش гавҳаркаш
گوهرنگار гавҳарнигор
گوهری гавҳарӣ
گوهرین гавҳарин
گوی гӯй
گویا гӯё I, II
گویائی гӯёӣ
گوینده гӯянда
گوی‌وار гӯйвор

گوئی гӯӣ
گوئیا гӯиё
گه гаҳ
گهر гуҳар
گهرافشان гуҳарафшон
گهرافشانی гуҳарафшонӣ
گهرآویز гуҳаровез
گهربار гуҳарбор
گهربخش гуҳарбахш
گهربیز гуҳарбез
گهرپاش гуҳарпош
گهرپرور гуҳарпарвар
گهرپوش гуҳарпӯш
گهرچین гуҳарчин
گهرخیز гуҳархез
گهردار гуҳардор
گهرریز гуҳаррез
گهرزاد гуҳарзод
گهرسنج гуҳарсанҷ
گهرطراز гуҳартироз
گهرفتال гуҳарфатол||гуҳарфитол
گهرفروش гуҳарфурӯш
گهرکش гуҳаркаш
گهرنثار гуҳарнисор
گهرنژاد гуҳарнажод||гуҳарнижод
گهرنما(ی) гуҳарнамо(й)
گهری гуҳарӣ
گه‌گه гаҳ-гаҳ
گهنبار гаҳанбор
گهواره гаҳвора
گیا гиё
گیاآسا гиёосо
گیاغ гиёғ
گیاه гиёҳ
گیپا гепо||гипо
گیتی гетӣ
گیتی‌افروز гетиафрӯз
گیتی‌پژوه гетипижӯҳ
گیتی‌پناه гетипаноҳ
گیتی‌ستان гетиситон
گیتی‌شناس гетишинос
گیتی‌فروز гетифурӯз
گیتی‌نگار гетинигор
گیتی‌نمای гетинамой

گیتی‌نورد гетинавард
گیچ|| گیج геч||гич||геҷ||гиҷ
گیر гир
گیرا гиро
گیراگیر гирогир
گیراندن|| گیرانیدن гирон(и)дан
گیرائی гирой
گیرودار гирудор
گیس гес
گیسو гесӯ
گیل гел
گیلاس гелос
گیلان гелон
گیل‌مردم гелмардум
گیلی гелӣ
گیهان гайҳон||геҳон
گیهان‌خدیو гайҳонхидев||геҳонхидев

ل

لا ло
لاابالی лоуболӣ
لااحصی лоуҳсӣ
لابد лобуд(д)
لابدی лобуддӣ
لابه лоба
لابه‌کنان лобакунон
لابه‌گر лобагар
لابه‌گری лобагарӣ
لات лот
لاتحصی лотӯҳсо
لاتعد лотуадду
لاجرعه лоҷуръа
لاجرم лоҷарам
لاجورد лоҷвард
لاجوردی лоҷвардӣ
لاچار лочор
لاچین лочин I, II
لاحظه лоҳиза
لاحق лоҳиқ
لاحقه лоҳиқа
لاخیر лохайр
لاد лод I, II, III, IV, V
لادن лодан
لاده лода
لاذن лозан
لاری лорӣ
لاریب лорайб
لاریبی лорайбӣ
لازال лозол
لازم лозим
لازمه лозима
لاژورد ложвард
لاسکوی лоскавӣ
لاش лош
لاشک лошак(к)
لاشه лоша
لاشه‌خر лошахар
لاشیء лошайъ
لاطائل лотоил
لاعب лоиб
لاعلاج лоилоҷ
لاغ лоғ
لاغر лоғар
لاغرنهاد лоғарниҳод
لاغری лоғарӣ
لاف лоф
لافزن лофзан
لافگاه лофгоҳ
لافیدن лофидан
لاقح лоқеҳ
لاقیدی лоқайдӣ
لاک лок I, II, III, IV, V
لاکلام локалом
لال лол I, II
لالا лоло I, II
لالائی лолой I, II
لالنگ лоланг
لاله лола
لاله‌پوش лолапӯш
لاله‌جبین лолаҷабин
لاله‌رخ лоларух
لاله‌رخان лоларухон
لاله‌رنگ лоларанг
لاله‌روی лоларӯй
لاله‌زار лолазор
لاله‌سار лоласор
لاله‌ستان лоластон||лоласитон
لاله‌صفت лоласифат
لاله‌عذار лолаизор
لاله‌فشان лолафишон
لاله‌گون лолагун
لاله‌مان лоламон
لاله‌ماناک лоламонок
لاله‌وار лолавор
لآلی лаолӣ
لام лом I, II, III, IV
لآمانی ломонӣ
لامت лаомат
لامتناهی ломутаноҳӣ
لامحاله ломаҳола
لامسه ломиса
لامع ломеъ
لامعه ломеа
لامکان ломакон
لامه лома I, II
لامیه ломия
لاندن лондан
لانسلم лонусаллим(у)
لانه лона I, II
لانیدن лонидан
لاهوت лоҳут
لاهی лоҳӣ
لای лой I, II
لایباع лоюбоъ
لایتجزا||لایتجزی лоятаҷаззо
لایجوز лояҷуз
لایح лоеҳ
لایحصی лоюҳсо
لایزال лоязол
لایزید лоязид
لایطاق лоютоқ
لایعاد лоюъод
لایعد лоюад
لایعقل лояъқил
لایعلم лояълам
لایعنی лояънӣ
لایفلح лояфлаҳ
لایفوت лояфут
لایق лоиқ
لایقه лоиқа
لایم лоим
لایموت лоямут
لاینام лояном
لاینصرف лоянсариф
لاینقسم лоянқасим
لاینقطع лоянқатеъ
لائیدن лоидан
لب лаб, луб(б)
لباب лубоб
لباچه лабоча
لباد лабод, лубод
لباس либос
لبالب лаболаб
لبان либон
لب‌تشنه лабташна
لب‌تنگ лабтанг
لبث лабс
لب‌خشک лабхушк
لبد лабад, либд
لبریز лабрез
لبس либс, лубс
لب‌شکسته лабшикаста
لبق лабиқ
لبلاب лаблоб I || либлоб, лаблоб II
لبن лабан
لبوس лабус
لبیب лабиб
لبیس либес
لبیش лабеш
لبیک лаббайк
لبیک‌زنان лаббайкзанон
لبینا лабино
لت лат I, II, III
لت‌انبان латанбон
لتره латра
لتبر||لتنبار латанбар||латанбор
لته латта
لثم ласм
لج лач I, лач II || лаҷҷ
لجاج лаҷоҷ
لجام лаҷом||лиҷом
لجام‌ریز лаҷомрез||лиҷомрез
لجام‌گیر лаҷомгир||лиҷомгир
لجم лаҷам||лаҷм
لجن лаҷан
لجوج лаҷуҷ

لجه лучча
لجین лучайн
لحاف лиҳоф
لحد лаҳад
لحظه лаҳза
لحم лаҳм
لحن лаҳн
لحوم луҳум
لحومت луҳумат
لحیانی лиҳъёнӣ
لحیف лиҳеф
لحیه лиҳья
لخت лахт I, II
لختک лахтак
لخته лахта
لخچک||لخشک лахчак||лахшак
لخشیدن лахшидан
لخلخه лахлаха
لدغ ладғ
لدغه ладға
لدنی ладунӣ
لدینا ладайно
لذات лаззот
لذت лаззат
لذتگیر лаззатгир
لذع лазъ
لذیذ лазиз
لر лар I, II, III
لرز ларз
لرزان ларзон
لرزش ларзиш
لرزلرزان ларз-ларзон
لرزنده ларзанда
لرزه ларза
لرزیدن ларзидан
لزگی лазгӣ
لژن лажан
لسان лисон
لسان‌الرطب лисонурратб
لسان‌الغیب лисонулғайб
لسان‌الوقت лисонулвақт
لشکر лашкар
لشکرافروز лашкарафрӯз
لشکرانگیز лашкарангез
لشکرشکن лашкаршикан
لشکرشکوف||لشکرشگوف лашкаршукуф || лашкаршугуф
لشکرشناس лашкаршинос
لشکرکش лашкаркаш
لشکرکشی лашкаркашӣ
لشکرگاه||لشکرگه лашкаргоҳ||лашкаргаҳ
لشکری лашкарӣ
لطاف литоф
لطافت латофат
لطائف латоиф
لطائف‌الحیل латоифулҳиял
لطف латаф, лутф
لطمه латма
لطیف латиф
لطیف‌الاعتدال латифулэътидол
لطیف‌بازو латифбозу
لطیف‌پیوند латифпайванд
لطیف‌خوی латифхӯй
لطیف‌خوئی латифхӯӣ
لطیف‌سرشت латифсиришт
لطیف‌طبیعت латифтабиат
لطیف‌منظر латифманзар
لطیفه латифа
لعاب лаъоб, луоб
لعب лаъб||лаиб||леъб
لعبت лӯъбат
لعبت‌باز лӯъбатбоз
لعبت‌بازی лӯъбатбозӣ
لعبتک лӯъбатак
لعبگر лаъбгар
لعل лаал||лаалла, лаъл
لعل‌آشام лаълошом
لعل‌فام лаълфом
لعل‌قند лаълқанд
لعلک лаълак
لعلگر лаългар
لعل‌گونه лаългуна
لعل‌وش лаълваш
لعلی лаълӣ
لعنت лаънат
لعین лаин
لغات луғот
لغت луғат
لغز лағз, луғаз||луғз
لغزلغزان лағз-лағзон
لغزنده‌پای лағзандапой
لغزیدن лағзидан
لغو лағв
لغوب луғуб
لغوی луғавӣ
لفافه лифофа
لفج лафч
لفجه лафча
لفچ лафч
لفچه лафча
لفظ лафз
لفیف лафиф
لقاء лиқо
لقاب лаққоб
لقب лақаб
لقطه луқта||луқата
لق‌لق лиқ-лиқ
لقلقه лақлақа
لقمه луқма
لقمه‌پرهیزی луқмапарҳезӣ
لقوه лақва
لقیه||لقیت луқья||луқьят
لک лак I, II, III, IV, V, VI, лака
لکا луко
لکانه лакона
لک‌درای лакдирой
لکلک лаклак I, II
لکنه||لکنت лукна||лукнат
لکوک лукук
لکهن лакҳан
لگام лагом||лигом
لگام‌ریز лагомрез||лигомрез
لگد лагад
لگدخسته лагадхаста
لگدخوار лагадхор
لگدکوب лагадкӯб
لگدکوبه лагадкӯба
لگلگ лаглаг
لگن лаган
للمی лалмӣ
لم лам, лима
لمالم ламолам
لمتر ламтур
لمحه ламҳа
لمس ламс
لمعات ламаот
لمعان ламаон
لمعه ламъа
لمیت лимият
لم‌یزل ламъязал
لنا лано
لن‌ترانی лантаронӣ
لنج лунч
لنجه ланча
لنجیدن ланчидан
لنگ ланг, лунг
لنگاک лангок
لنگر лангар
لنگری лангарӣ
لنگ‌لنگان ланг-лангон
لنگی лангӣ
لو лав I, II, III, IV
لوا ливо
لواحظ лавоҳиз
لواحق лавоҳиқ
لوازم лавозим
لوازمات лавозимот
لواش лавош
لوامع лавомеъ
لوبیا лӯбиё
لوت лут I
لوت‌خور лутхӯр
لوث лавс
لوج луч, лӯч
لوچ луч, лӯч
لوح лавҳ
لورکند лӯрканд
لوره лӯра
لوری лӯрӣ
لوز лавз
لوزتین||لوزتان лавзатайн||лавзатон
لوزینه лавзина
لوس лӯс

لوسانه лӯсона
لوش лӯш I, II, III, IV
لوط лут II
لوطی лутӣ
لوع лавъ
لوک лӯк
لول лӯл
لؤلؤ лӯълӯ(ъ)||лӯълу
لؤلؤبند лӯълӯбанд
لؤلؤسنج лӯълӯсанч
لولی лӯлӣ
لولی‌وش лӯливаш
لوم лавм
لؤم лӯъм
لون лавн
لونالون лавнолавн
لوند лаванд
لوندی лавандӣ
لونه лавна
لونی лавнӣ
لوی лаво
لوید лавед||лавид
لویش||لویشه лавеш||лавеша
له лаҳ
لهب лаҳаб
لهجات лаҳаҷот||лаҳҷот
لهجه||لهجت лаҳҷа||лаҳҷат
لهف лаҳф
لهو лаҳв
لهیب лаҳиб
لی лӣ
لیاقت лаёқат||лиёқат
لیال лаёл
لیالی лаёлӣ
لئام лиом
لیان лаён||лиён
لیت лайта
لیس лайса
لیف лиф
لیفه лифа
لیک лек
لیکن лекин
لیل лайл
لیلةالفطر лайлатулфитр
لیلةالقدر лайлатулқадр
لیمیا лимиё
لین лин, лайин
لینت линат
لیولنگ левланг
لئیم лаим
لئیم‌الطبع лаимуттабъ
لئیمی лаимӣ

م

ما мо I, II
ماء моъ
ماءالعنب моулъинаб
ماءالورد моулвард
مآب маоб I
مابه‌النزاع мобиҳиннизоъ
مات мот
مآت миот
ماتأخر мотаахҳар
ماتقدم мотақаддам
ماتم мотам
ماتم‌زده мотамзада
ماتم‌سرا мотамсаро
ماتم‌کده мотамкада
ماتمی мотамӣ
مآثر маосир
مأثره||مأثرت маъсара||маъсарат
ماجد моҷид
ماجده моҷида
ماجری||ماجرا моҷаро
ماچوچه мочуча
ماچین мочин
ماحصل моҳасал
ماحضر моҳазар
ماحی моҳӣ II
ماخ мох
مأخوذ маъхуз
ماخولیا мохулиё
مادام модом
مادام‌الحیات модомулҳаёт
ماداندر модандар
مادة моддат
مادح модеҳ
مادحی модеҳӣ
مادر модар
مادراندر модарандар
مادرآورد модаровард
مادرخوانده модархонда
مادرزاد модарзод
مادرزن модарзан
مادریون модарьюн
مادون модун
ماده мода
ماده модда
ماده‌گانه модагона
مادی моддӣ
مادیان модиён
ماذریون мозарьюн
مأذون маъзун
مار мор
مارافسا морафсо
مارافسائی морафсой
مآرب маориб
مأرب маъраб
مارج мориҷ
مارچوبه морчӯба
مارد морид
ماردی моридӣ||мордӣ
مارستان мористон
مارگز моргаз
مارگزیده моргазида
مارگیر моргир
مارماهی мормоҳӣ
ماری морӣ I, II
مارین морин
ماز моз I, II
مازو мозу
ماست мост
ماسوا мосиво
ماش мош
ماشابه мошоба
ماشاق мошоқ
ماشرا мошаро
ماشطه мошита
ماشوره мошура||мошӯра
ماشیه||ماشیت мошия||мошият
ماضی мозӣ
ماضیه мозия
ماعز моиз
ماغ моғ I, II
مافات мофот
مافوق мофавқ
مافی‌الخلوت мофилхилват
مافی‌الضمیر мофиззамир
مافیها мофиҳо
ماقوت моқут
ماک мок
ماکر мокир
مآکل маокил
مأکل маъкал
ماکول мокул
مأکول маъкул
مأکولات маъкулот
ماکیان мокиён
مال мол I, II
مآل маол
مالا моло
مالاکلام молокалом
مالامال моломол
مالایجوز молояҷуз
مالایطاق молоютоқ
مالایعنی молояънӣ
مالدار молдор
مالداری молдорӣ
مالش молиш
مالش‌ده молишдеҳ
مالش‌گر молишгар
مالک молик
مالک‌الرقاب моликурриқоб
مالکانه моликона
مالک‌رقاب моликриқоб
مالکی моликӣ
مال‌گذار молгузор
مالگذاری молгузорӣ
مال‌مال мол-мол
مألوف маълуф I
ماله мола I, II
مالیت молият
مالیخولیا молихулиё
مالیدن молидан
مام мом
ماما момо
مامضی мо-мазо
مامک момак
مأمن маъман
مأمور маъмур I
مأمول маъмул I
مأمون маъмун
مان мон
مانا моно

ماندگی мондагӣ
ماندن мондан I, II
مانده монда
مأنس маънас
مانستن монистан
مانع монеъ
مانند монанд
مانندگی монандагӣ
ماننده монанда
مانوی монавӣ
مانوی‌کردار монавикирдор
مانی монӣ
مانیدن монидан
مأوا||مأوی маъво
مأواگاه||مأواگه
маъвогох||маъвогах
ماورا моваро
ماوراءالنهری мовароуннаҳрӣ
ماورد мовард
ماه моҳ
ماهار моҳор
ماه‌پاره моҳпора
ماه‌پرست моҳпараст
ماه‌پیکر моҳпайкар
ماهتاب моҳтоб
ماهچه моҳча
ماهر моҳир
ماه‌رخ моҳрух
ماه‌سیما моҳсимо
ماه‌طلعت моҳталъат
ماهوالمقصود моҳувалмақсуд
ماهوش моҳваш
ماهی моҳӣ I
ماهیان моҳиён
ماهیانه моҳиёна
ماهیت моҳият
ماهیچه моҳича I, II
ماهی‌خوار моҳихор
مایتحلل моятаҳаллал
مایجوز моҷуз
مایحتاج мо-йӯҳтоҷ
مائده||مایده моида
مائده‌سالار||مایده‌سالار
моидасолор
مائل||مایل моил
مایندر мояндар

مأیوس маъюс
مائه||مائة миа||миат
مایه моя
مایه‌دار моядор
مایه‌داری моядорӣ
مایه‌ور моявар
مائی мой I, II
مائیت моят
مبا мубо
مباح мубоҳ
مباحث мабоҳис
مباحثه||مباحثت
мубоҳаса||мубоҳасат
مباد мабод
مبادرت мубодарат
مبادله мубодала
مبادی мабодӣ / мубодӣ
مبار мабор||мубор
مبارا||مبارات мубopo||муборот
مبارز мубориз
مبارزت муборазат
مبارک муборак
مبارک‌باد муборакбод
مبارک‌پی муборакпай
مبارک‌حضور муборакхузур
مبارک‌دم мубораκдам
مبارک‌رای муборакрой
مبارک‌نهاد муборакниҳод
مبارکی муборакӣ
مباسطت мубосатат
مباشر мубошир
مباشرت мубошарат
مباعدت мубоадат
مبالات муболот
مبالغ маболиғ
مبالغه||مبالغت
муболаға||муболағат
مبالغه‌کار муболағакор
مبانی мабонӣ
مباهات мубоҳот
مباهی мубоҳӣ
مبایعات мубояот
مبایعه||مبایعت
мубояа||мубояат
مباین мубоин

مباینه||مباینت
мубояна||мубоянат
مبتدا мубтадо
مبتدع мубтадеъ
مبتدی мубтадӣ
مبتذل мубтазал
مبتر мубаттар
مبتغی||مبتغا мубтағо
مبتلی||مبتلا мубтало
مبتنی мубтанӣ
مبتهج мубтаҳич
مبحث мабҳас
مبدأ мабдаъ
مبدع мубдаъ / мубдеъ
مبدعات мубдаот
مبدل мубдал / мубаддал
مبذر мубзир / мубаззир
مبذری мубаззирӣ
مبذول мабзул
مبرا мубарро
مبرات мубаррот
مبرة мабаррат
مبرد мубаррад / мубаррид
مبردات мубарридот
مبرز мубарриз
مبرم мубрам
مبرور мабрур
مبروص мабрус
مبرهن мубарҳан
مبری мубарро
مبسوط мабсут
مبشر мубашшир
مبصر мубсар / мубассир
مبصرات мубсарот
مبصری мубсирӣ
مسطخه мабтаха
مبطل мубтал / мубтил
مبغوض мабғуз
مبقبق мубақбиқ
مبل мубил(л)

مبلغ маблаг
مبنی||مبنا мабно
مبنی мабнӣ
مبهم мубҳам
مبهوت мабҳут
مبیت мабит
مبین мубин / мубайян
متابع мутобеъ
متابعت мутобаат
متأثر мутаассир I
متأخر мутааххир
متأخرین мутааххирин
متأدب мутааддиб
متأسی мутаассӣ
متاع матоъ
متاعب матоиб
متألف мутааллиф
متألم мутааллим I
متألم‌خاطر мутааллимхотир
متأمل мутаммил
متانت матонат
متأنس мутааннис
متأهل мутааҳҳил
متباین мутабоин
متباین‌الطبایع
мутабоинуттабоеъ
متباینه мутабоина
متبحر мутабаҳҳир
متبدل мутабаддил
متبرک
мутабаррик||мутабаррак
متبرکه
мутабаррика||мутабаррака
متبرم мутабаррим
متبسم мутабассим
متبشر мутабашшир
متجاوز мутаҷовиз
متجزی мутаҷаззӣ
متجسد мутаҷассид
متجسس мутаҷассис
متجلد мутаҷаллид
متجمل мутаҷаммил
متجنب мутаҷанниб
متجنده мутаҷаннида
متحتم мутаҳаттим

متحتم‌الامتثال мутаҳаттимулимтисол
متحجر мутаҳаҷҷир
متحد муттаҳид
متحدث мутаҳаддис
متحرق мутаҳарриқ
متحرک мутаҳаррик
متحسر мутаҳассир
متحصن мутаҳассин
متحلل мутаҳаллил
متحلی мутаҳаллӣ
متحمل мутаҳаммил
متحول мутаҳаввил
متحیر мутаҳайир
متخاصم мутахосим
متخلخل мутахалхил
متخلع мутахаллеъ
متخلق мутахаллиқ
متخلی мутахаллӣ
متخیله мутахайила
متداخل мутадохил
متداول мутадовил
متداوله *мутадовила*
متدهش мутадаҳҳиш
متدین мутадайин
متذکر мутазаккир
متراجع мутарочеъ
مترادف мутародиф
مترادفه мутародифа
مترجم мутарҷим
متردد мутараддид
مترسل мутарассил
مترشح мутарашшеҳ
مترصد мутарассид
مترقب мутараққиб
مترنم мутаранним
متروک матрук
متروکات матрукот
متزاید мутазоид
متزلزل мутазалзил
متزهد мутазаҳҳид
متساوی мутасовӣ
متساوی‌الاضلاع мутасовиулазлоъ
متسع муттасеъ
متسلحه мутасаллиҳа
متسلی мутасаллӣ
متسم муттасим
متشابک муташобик
متشابه муташобеҳ
متشارک муташорик
متشاعر муташоир
متشاکل муташокил
متشاکله муташокила
متشبث муташаббис
متشکل муташаккил
متشکی муташаккӣ
متشمر муташаммир
متصاعد мутасоид
متصدی мутасаддӣ
متصرف мутасарриф
متصف муттасиф
متصل муттасил
متصله муттасила
متصور мутасаввир
متصوفه мутасаввифа
متضاد мутазод(д)
متضاده мутазод(д)а
متضاعف *мутазоиф*
متضرر мутазаррир
متضعف мутазаъиф
متضمن мутазаммин
متطاول мутатовил
متطرق мутатарриқ
متطوع мутатаввеъ
متطوعه мутатаввиа
متظلم мутазаллим
متعارف мутаориф
متعارفه мутаорифа
متعاقب мутаоқиб
متعال мутаол
متعالی мутаолӣ
متعبد мутааббид
متعجب мутааҷҷиб
متعدد мутааддид
متعدده мутааддида
متعدی мутааддӣ
متعدیه мутааддия
متعذر мутааззир
متعذی мутааззӣ
متعرض мутаарриз
متعسر мутаассир II
متعطش мутааттиш
متعفن мутааффин
متعلق мутааллиқ
متعلم мутааллим II
متعنت мутааннит
متعود мутааввид
متعه мутъа
متعهد мутааҳҳид
متعین мутаайин
متغایر мутағоир
متغزل мутағаззил
متغلب мутағаллиб
متغلبه мутағаллиба
متغلی мутағаллӣ
متغیر мутағайир
متغیراللون мутағайируллавн
متفاوت мутафовит
متفحص мутафаҳҳис
متفرد мутафаррид
متفرر мутафаррир
متفرس мутафаррис
متفرع мутафарреъ
متفرق *мутафарриқ*
متفضل мутафаззил
متفطن мутафаттин
متفق муттафиқ
متفق‌الکلمه муттафиқулкалима
متفقد мутафаққид
متفکر мутафаккир
متفکره мутафаккира
متقارب мутақориб
متقاضی мутақозӣ
متقاطر мутақотир
متقاعد мутақоид
متقبل мутақаббил
متقدم мутақаддим
متقدمی мутақаддимӣ
متقدمین мутақаддимин
متقلب мутақаллиб
متقلد мутақаллид
متقن мутқан
متقی муттақӣ
متکا муттақо
متکاثر мутакосир
متکاثف мутакосиф
متکبر мутакаббир
متکرر мутакаррир
متکفل мутакаффил
متکلل мутакаллил
متکلم мутакаллим
متکون мутакаввин
متکی муттако
متلاشی муталошӣ
متلاطم муталотим
متلالی муталолӣ
متلبس муталаббис
متلذذ муталаззиз
متلف мутлиф
متلون муталаввин
متمادی мутамодӣ
متمازج мутамозиҷ
متمایل мутамоил
متمتع мутаматтеъ
متمثل мутамассил
متمرد мутамаррид
متمرن мутамаррин
متمسک мутамассик
متمشی *мутамашшӣ*
متمکن мутамаккин
متمم мутаммим
متمنی؛متمنا мутаманнӣ
متمول мутамаввил
متمیز мутамайиз
متن матн
متنازع мутанозеъ
متنازع فیه мутанозаунфиҳ
متناسب мутаносиб
متناظم мутанозим
متنافی мутанофӣ
متناقص мутаноқис
متناهی мутаноҳӣ
متنبه мутанаббеҳ
متنزه мутаназзаҳ; мутаназзеҳ
متنزهات мутаназзаҳот
متنسک мутанассик
متنعم мутанаъим
متنغم мутанағғим
متنفر мутанаффир
متنفس мутанаффис
متنفسه мутанаффиса

متنکر мутанаккир
متنوع мутанаввеъ
متنوعه мутанаввиа
متواتر мутавотир
متواری мутаворӣ
متواریه мутавория
متواصل мутавосил
متواضع мутавозеъ
متواضعانه мутавозеона
متوالی мутаволӣ
متوج мутаввач
متوجه мутаваччеҳ
متوحش мутаваҳҳиш
متورع мутаварреъ
متورع мутавазз еъ
متورع ضمیر мутаваззеъзамир
متوسط мутавассит
متوسل мутавассил
متوضا мутаваззо
متوطن мутаваттин
متوفی||متوفا мутаваффо
متوقع мутаваққеъ
متوقف мутаваққиф
متوکل мутаваккил
متولد мутаваллид
متون мутун
متوهم мутаваҳҳим
متهاون мутаҳовин
متهتک мутаҳаттик
متهم { муттаҳам
муттаҳим }
متهور мутаҳаввир
متهورانه мутаҳаввирона
متیقظ мутаяққиз
متیقن мутаяққин
متیم мутайям
متین матин
مثاب мусоб II
مثابه||مثابت масоба||масобат
مثال мисол
مثالب масолиб
مثانه масона
مثبت { мусбат
мусбит
мусаббат }
مثقال мисқол

مثقالی мисқолӣ
مثقب мисқаб
مثقوب масқуб
مثل { масал
мисл }
مثلاً масалан
مثلبه||مثلبت маслаба||маслабат
مثلث мусаллас
مثلثات мусалласот
مثلثی мусалласӣ
مثله мусла
مثمر мусмир
مثمره мусмира
مثمن мусамман I
مثنی||مثنا мусанно
مثنوی маснавӣ
مثوبات масубот
مثوبت масубат
مثوی масво
مجاب муҷоб
مجادله||مجادلت
муҷодала||муҷодалат
مجاذب маҷозиб
مجاری маҷорӣ
مجاز маҷоз
مجازات||مجازا муҷозот||муҷозо
مجازی маҷозӣ
مجاعت маҷоат
مجال маҷол
مجالس { маҷолис
муҷолис }
مجالست муҷоласат
مجامع маҷомеъ
مجامعت муҷомаат
مجاملت муҷомалат
مجانبت муҷонабат
مجانس муҷонис
مجانست муҷонасат
مجانی маҷҷонӣ
مجانیق маҷониқ
مجانین маҷонин
مجاوبت муҷовабат
مجاور муҷовир
مجاورت муҷоварат
مجاوزت муҷовазат
مجاهد муҷоҳид

مجاهدات муҷоҳадот
مجاهده||مجاهدت
муҷоҳада||муҷоҳадат
مجاهرت муҷоҳарат
مجاهز муҷоҳиз
مجبور маҷбур
مجبول маҷбул
مجتبی||مجتبا муҷтабо
مجتلس муҷталис
مجتمع муҷтамеъ
مجتنب муҷтаниб
مجتهد { муҷтаҳад
муҷтаҳид }
مجد { маҷд
муҷид II||муҷидд }
مجدد муҷаддад
مجدداً муҷаддадан
مجدر муҷаддар
مجدود маҷдуд
مجدول муҷадвал
مجذب муҷаззиб
مجذوب маҷзуб
مجذوم маҷзум
مجرا { маҷро
муҷро }
مجرب муҷарраб
مجرد муҷаррад
مجردرو муҷаррадрав
مجرگ маҷарг
مجرم муҷрим
مجروح маҷрӯҳ
مجره миҷарра
مجری { маҷро
муҷро }
مجزا муҷаззо
مجس маҷас(с)
مجسطی миҷастӣ
مجسم муҷассам
مجسمات муҷассамот
مجسمه муҷассама
مجصص муҷассас
مجلا муҷалло
مجلد { муҷаллад
муҷаллид }
مجلدات муҷалладот
مجلس маҷлис

مجلس‌آرا(ی) маҷлисоро(й)
مجلس‌افروز||مجلس‌فروز
маҷлисафрӯз||маҷлисфурӯз
مجلس‌نشین маҷлиснишин
مجلسی маҷлисӣ
مجمجه маҷмаҷа
مجمر||مجمره миҷмар||миҷмара
مجمره گردان миҷмарагардон
مجمز муҷаммиз
مجمع маҷмаъ
مجمع الشعرا маҷмаъушшуаро
مجمل { муҷмал
муҷаммал }
مجملاً муҷмалан
مجموع маҷмӯъ
مجموعه маҷмӯа
مجن миҷан(н)
مجنون маҷнун
مجوز муҷаввaз
مجوس маҷус
مجوسی маҷусӣ
مجوف муҷавваф
مجوفه муҷаввафа
مجون муҷун
مجهود маҷҳуд
مجهور маҷҳур
مجهول маҷҳул
مجهولات маҷҳулот
مجهول النسب маҷҳулуннасаб
مجیب муҷиб II
مجید маҷид
مجیر муҷир
محابا||محابات муҳобо||муҳобот
محادثه||محادثت
муҳодаса||муҳодасат
محاذا||محاذات
муҳозо||муҳозот
محاذی муҳозӣ
محارب муҳориб
محاربات муҳоработ
محاربه||محاربت
муҳораба||муҳорабат
محارسه||محارست
муҳораса||муҳорасат
محارم маҳорим
محاسب муҳосиб

محاسبات муҳосабот
محاسبه||محاسبت муҳосаба||муҳосабат
محاسن маҳосин
محاصره муҳосара
محاصيل маҳосил
محاضر маҳозир
محاط муҳот
محافظ муҳофиз
محافظت муҳофазат
محافل маҳофил
محاق муҳоқ||маҳоқ||миҳоқ
محاکا||محاکات муҳоко||муҳокот
محال маҳол(л)
муҳол
محالات муҳолот
محال‌انديش муҳоландеш
محامد маҳомид
محاملت муҳомалат
محاورات муҳоварот
محاوره||محاورت муҳовара||муҳоварат
محب муҳиб II||муҳибб
محبت муҳаббат
محبره меҳбара||маҳбара
محبس маҳбас
محبوب маҳбуб
محبوب‌القلوب маҳбубулқулуб
محبوس маҳбус
محبول маҳбул
محتاج мӯҳтоҷ
محتال мӯҳтол
محتال‌طبع мӯҳтолтабъ
محتال‌فن мӯҳтолфан
محتاله мӯҳтола
محتجب мӯҳтаҷиб
محترز мӯҳтариз
محترص мӯҳтарис
محترف мӯҳтариф
محترفه мӯҳтарифа
محترق мӯҳтарик
محترم мӯҳтарам
محتسب мӯҳтасиб
محتسبی мӯҳтасибӣ
محتشم мӯҳташам

محتشم‌زاده мӯҳташамзода
محتشم‌نهاد мӯҳташамниҳод
محتشمی мӯҳташамӣ
محتصر мӯҳтасар
محتضر мӯҳтазир
محتقن мӯҳтақин
محتمل мӯҳтамал
мӯҳтамил
محتمی мӯҳтамӣ
محتوم маҳтум
محتوی мӯҳтавӣ
محجب мӯҳҷаб
محجل муҳаҷҷал
محجمه меҳҷама
محجن меҳҷан
محجوب маҳҷуб
محدب муҳаддаб
محدث мӯҳдас
муҳаддис
محدثی муҳаддисӣ
محدود маҳдуд
محدور маҳзур
محراب меҳроб I
محرر муҳаррар I, II
муҳаррир
محرص муҳаррис
محرض муҳарриз
محرق мӯҳрақ
мӯҳриқ
муҳарраҳ
муҳарриқ
محرک муҳаррик
محرکه муҳаррика
محرم маҳрам
муҳаррам
محرمات муҳаррамот
محرمانه маҳрамона
محرمی маҳрамӣ
محرميت маҳрамият
محرور маҳрур
محرورات маҳрурот
محروری маҳрурӣ I, II
محروس маҳрус
محروسه маҳруса
محروم маҳрум
محزون маҳзун

محسن мӯҳсин
محسوب маҳсуб
محسود маҳсуд I
محسوس маҳсус
محسوسات маҳсусот
محسوسه маҳсуса
محشا муҳашшо
محشر маҳшар
محشور маҳшур
محشی муҳашшо
محصل муҳассил
муҳассал
محصن муҳассан
محصود маҳсуд II
محصور маҳсур
محصول маҳсул
محصولات маҳсулот
محصون маҳсун
محض маҳз
محضر маҳзар
محط маҳат||маҳатт
محظوظ маҳзуз
محظوظی маҳзузӣ
محفل маҳфил
محفور маҳфур
محفوره маҳфура
محفوظ маҳфуз
محفوظات маҳфузот
محفوف маҳфуф
محفه миҳаффа
محق муҳиқ(қ)
محقر муҳаққар
محقق муҳаққақ
муҳаққиқ
محققانه муҳаққиқона
محک маҳак(к)||миҳак(к)
محکم мӯҳкам
محکم‌جان мӯҳкамҷон
محکمه маҳкама
محکوم маҳкум
محل маҳал(л)
محلات маҳаллот
محلب меҳлаб
محلت маҳаллат
محلدان маҳалдон
محلوق маҳлуқ

محلول маҳлул
محله маҳалла
محلی муҳалло
محمدت маҳмадат
محمل маҳмил
محمل‌کش маҳмилкаш
محمود маҳмуд
محموده маҳмуда
محمول маҳмул
محموم маҳмум II
محن миҳан
محنت меҳнат
محنت‌آباد меҳнатобод
محنت‌رسان меҳнатрасон
محنت‌زده меҳнатзада
محنتستان меҳнатистон
محنت‌سرا(ی) меҳнатсаро(й)
محو маҳв
محور меҳвар
محول муҳаввал
муҳаввил
محول‌الاحوال муҳаввилулаҳвол
محيط муҳит
محيل муҳил I
محيی мӯҳьӣ
مخ мах||мух
مخادعه||مخادعت муходаа||муходаат
مخاديم маходим
مخاذيل махозил
مخارج махориҷ
مخازن махозин
مخاصم мухосим
مخاصمه||مخاصمت мухосама||мухосамат
مخاض мухоз
مخاطب мухотаб
мухотиб
مخاطبات мухотабот
مخاطبه||مخاطبت мухотаба||мухотабат
مخاطره мухотара
مخافت махофат
مخالب махолиб
مخالصت мухоласат

مخالط мухолит
مخالطه||مخالطت мухолата||мухолатат
مخالف мухолиф
مخالفت мухолафат
مخالفک мухолифак
مخاوف маховиф
مخائل махоил
مخبر махбар | мухбир | мухаббир
مخبط мухаббат
مختار мухтор
مخترع мухтараъ | мухтареъ
مخترعات мухтараот
مخترع طرح мухтараътарҳ
مختزن мухтазан
مختص мухтас(с)
مختصر мухтасар
مختفی мухтафӣ
مختل мухтал(л)
مختلط мухталит
مختلف мухталиф
مختلف الالوان мухталифулалвон
مختوم махтум
مخدرات мухаддарот | мухаддирот
مخدره мухаддара
مخدوم махдум
مخذول махзул
مخرب мухарриб
مخرج махраҷ
مخرقه михраҳа
مخزن махзан
مخزن الاصنام махзануласном
مخزون махзун
مخزونات махзунот
مخصوص махсус
مخضوب махзуб
مخطور махтур
مخطورات махтурот
مخطی мухтӣ
مخفف мухаффаф
مخفی махфӣ

مخل мухил(л)
مخلب михлаб
مخلد мухаллад
مخلص махлас | мухлис | мухаллас
مخلوط махлут
مخلوع махлӯъ
مخلوق махлуқ
مخلوقات махлуқот
مخمر мухаммар
مخمس мухаммас
مخمصه махмаса
مخمل махмал
مخمور махмур
مخموری махмурӣ
مخنث муханнас
مخنث کردار муханнаскирдор
مخنث گوهر муханнасгавҳар
مخنثی муханнасӣ
مخنقه михнаҳа
مخوف махуф
مخیر мухайир | мухайяр
مخیل мухайил | мухайял
مخیله||مخیلة махила||махилат
مخیله мухайила
مخیم мухайям
مد мад(д) | муд(д)
مداح маддоҳ
مداحی маддоҳӣ
مداخل мадохил | мудохил
مداخله||مداخلت мудохала||мудохалат
مداد мидод
مدار мадор
مدارا мудоро
مدارات мудорот
مدارج мадориҷ
مدارس мадорис
مدارست мудорасат
مدافعه||مدافعت мудофаа||мудофаат

مدام мудом I, II
مداوا||مداوات мудово||мудовот
مداومت мудовамат
مداهن мудоҳин
مداهنه||مداهنت мудоҳана||мудоҳанат
مدایح мадоеҳ
مدائن мадонн
مدبر мудбар | мудаббир
مدبری мудбарӣ
مدت муддат
مدت العمر муддатулъумр
مدت المدید муддатулмадид
مدح мадҳ
مدحت мидҳат
مدحخوان мадҳхон
مدح گر мадҳгар
مدخر мудаххар
مدخل мадхал | мудхил
مدخن||مدخنه мадхан||мадхана
مدد мадад
مددکن мададкун
مدر мадар
مدرج мадраҷ | мудраҷ
مدرس мударрис
مدرسه мадраса
مدرک мадрак | мудрак | мудрик
مدرکات мудракот
مدرکه мудрика
مدروس мадрус
مدعا муддао
مدعی муддай
مدعیات муддаиёт
مدعی علیه муддаиюналайҳ(и)
مدغم мудғам
مدفن мадфан
مدفوع мадфӯъ
مدفون мадфун
مدقق мудаққиқ
مدقوق мадқуқ

مدلول мадлул
مدمغ мудаммағ
مدن мудун
مدنگ маданг
مدنی маданӣ
مدور мудаввар
مدوری мудаввар̣ӣ
مدون мудаввaн
مدهش мудҳаш | мудҳиш
مدهوش мадҳуш
مدهوشی мадҳушӣ
مدهون мадҳун
مدیح||مدیحه мадеҳ||мадеҳа
مدید мадид
مدیده мадида
مدینه мадина
مدیون мадьюн
مذاب музоб
مذاق мазоқ
مذاکره музокара
مذاهب мазоҳиб
مذبح мазбаҳ
مذبذب музабзаб||музабзиб
مدخر музаххар
مذکر музаккар | музаккир
مذکور мазкур
مذل музил III||музилл II
مذلت мазаллат
مذمت мазаммат
مذموم мазмум
مذمومه мазмума
مذنب музниб
مذهب мазҳаб | музаҳҳаб
مذیت мазият
مر мар I, II||марр | мур(р)
مرا||مراء миро(ъ)
مرابحه муробаҳа
مرابع маробеъ
مرآت миръот
مرات маррот
مراتب маротиб
مراتع маротеъ

مرائی маросӣ
مراجعت муроҷаат||муроҷиат
مراجل мароҷил
مراحل мароҳил
مراحل گزین мароҳилгузин
مراحم I мароҳим I
مراد мурод
مرادات муродот
مراره||مرارت марора||марорат
مراسلات муросалот
مراسله||مراسلت муросала||муросалат
مراسم маросим
مراضا||مراضات мурозо||мурозот
مراعات муроот
مراعت муроат
مراعی II марой II
مراغه||مراغت мароға||мароғат
مرافعات мурофаот
مرافعه мурофаа
مرافق I, II марофиқ I, II
مرافقت мурофақат
مراقب муроқиб
مراقبه||مراقبت муроқаба||муроқабат
مراقد мароқид
مراکز марокиз
مرام маром
مراهق муроҳиқ
مراهم II мароҳим II
مراهنه муроҳана
مرایا мароё
مرائی мурой, марой I
مربا I мураббо I
مربط марбат||марбит
مربع марбаъ
мураббаъ
مربعات мураббаот
مربع نشین мураббаънишин
مربوط марбут
مربی мураббӣ
мураббо II
مرت март
مرة маррат
مرتاض муртоз
مرتب мураттаб

مرتبه||مرتبت мартаба||мартабат
مرتجی муртаҷо
مرتد муртад(д)
مرتدع муртадеъ
مرتسم муртасим
مرتضی муртазо
مرتع мартаъ
مرتعش муртаиш
مرتفع муртафеъ
مرتقد муртақад
مرتقی муртақӣ
مرتکب муртакиб
مرتهن муртаҳан
مرثیه||مرثیت марсия||марсият
مرج марҷ
مرجان марҷон
مرجح мураҷҷаҳ
مرجع марҷаъ
مرجگاه марҷгоҳ
مرجل мирҷал
مرجو I, II марҷу I, II
مرجوع марҷӯъ
مرجوع الوصول марҷӯулвусул
مرحبا марҳабо
مرحله марҳала
مرحله کوب марҳалакӯб
مرحمت марҳамат
مرحوم марҳум
مرخشه марахша
مرخص мураххас
مرخم мураххам
مرد мард
مرداد мурдод
مردار мурдор
مردارخوار мурдорхор
مردآزما мардозмо
مردافکن||مردافگن мардафкан||мардафган
مردانگی мардонагӣ
مردانه мардона
مرداوژن мардавжан
مردة марадат
مردف мураддаф
مردکار мардикор
مردم I, II мардум I, II

مردم‌آزار мардумозор
مردم‌آزاری мардумозорӣ
مردم‌افکن||مردم‌افگن мардумафкан||мардумафган
مردم‌آهنج мардумоҳанҷ
مردم‌خوار мардумхор
مردم‌فکن||مردم‌فگن мардумфикан||мардумфиган
مردمک мардумак
مردم‌کش мардумкуш
مردم گزا(ی) мардумгазо(й)
مردم گیا(ه) мардумгиё(ҳ)
مردم‌نوازی мардумнавозӣ
مردم‌وش мардумваш
مردمه мардума
مردمی мардумӣ
مردن мурдан
مردوار мардвор
مردود мардуд
مرده мурда
марада
مرده‌دل мурдадил
مرده‌ری мурдаре||мурдарӣ
مرده‌ریگ мурдарег||мурдариг
مرده‌عقل мурдаақл
مردی мардӣ
مرز марз
مرزا мирзо
مرزبان марзбон
مرزبانی марзбонӣ
مرزغن марзаған
مرزنگوش||مرزنجوش марзангӯш||марзанҷӯш
مرزوق марзуқ
مرس марас
مرساة мирсот
مرسل мурсал
мурсил
مرسله мурсала
مرسله‌بند мурсалабанд
مرسول марсул
مرسوم марсум
مرسومات марсумот
مرشد муршид
مرشش мурашшаш

مرصاد мирсод
مرصع мурассаъ
مرصعات мурассаот
مرصع پوش мурассаъпӯш
مرصع فسار мурассаъфасор
مرصوع марсӯъ
مرض мараз
مرض‌سوز маразсӯз
مرضعه мурзиа
مرضی марзо
марзӣ
مرضیه марзия
مرطوب мартуб
مرعا маръо
مرعش муръаш
مرعوب маръуб
مرعی маръӣ I, II
маръо
مرغ марғ
мурғ
مرغب мурағғиб
مرغزار марғзор
مرغزن марғазан
مرغک мурғак
مرغوا мурғво
مرغوار мурғвор
مرغوب марғуб
مرغول марғул
مرفق мирфақ
مرفوض марфуз
مرفوع марфӯъ
مرفه мураффаҳ
مرفه‌الحال мураффаҳулҳол
مرقد марқад
مرقع мураққаъ
مرقع پوش мураққаъпӯш
مرقع‌لباس мураққаълибос
مرقوم марқум
مرکب маркаб
мураккаб
مرکب‌انگیزی маркабангезӣ
مرکز марказ
مرکزوار марказвор
مرکن миркан
مرکوب маркуб
مرکوز маркуз

مرگ марг
مرگو мургу||мургӯ
مرگی маргӣ
مرمت мараммат
مرمد мураммад
مرمر мармар
مرموز мармуз
مرنده маранда
مروا мурво||марво
مروارید марворид
مروت мурувват
مروج муравваҷ, мураввиҷ
مروح мураввеҳ
مروحه мирваҳа
مرور мурур
مروزی марвазӣ
مروض мураввaз
مروق мураввақ, мураввиқ
مروی марвӣ
مره марра
مرهم марҳам
مرهم‌ساز марҳамсоз
مرهم‌نه марҳамнеҳ
مرهون марҳун
مریخ миррих
مریخ ابرد миррихнабард
مرید марид, мурид
مریض мариз
مزاج мизоҷ
مزاجدان мизоҷдон
مزاح мазоҳ||музоҳ, мизоҳ
مزاحم музоҳим
مزاحمه||مزاحمت музоҳама||музоҳамат
مزاد мазод I, II
مزار мазор I
مزارع мазореъ, музореъ I
مزامیر мазомир
مزاوجت музоваҷат
مزاوله||مزاولت музовала||музовалат

مزبله мазбала
مزبور мазбур
مزجاة музҷот
مزخرف музахраф
مزخرفات музахрафот
مزد музд
مزدور муздур
مزدوری муздурӣ
مزراق мизроқ
مزرد музаррад
مزرع мазраъ
مزرعه мазраа
مزروع мазрӯъ
مزعفر музаъфар
مزکا музакко
مزکت мазкит
مزکوم мазкум
مزکی музаккӣ
مزگت мазгит
مزلف музаллаф
مزمار мизмор I
مزماری мизморӣ
مزمر мизмар
مزمزه мазмаза I
مزمل музаммил
مزمن музмин
مزن музн
مزنگ мазанг
مزوج музавваҷ
مزور мазур, музаввар I, II, музаввир
مزوره музаввара
مزوری музаввирӣ
مزوق музавваќ, музаввиқ
مزیب музайяб
مزیج мизеҷ
مزیح мизеҳ||мазеҳ
مزید мазид
مزیدن мазидан
مزیف музайяф
مزیل музил I
مزین музайян
مژ маж
مژد мужд

مژده мужда
مژده‌گانی муждагонӣ
مژده‌ور муждавар
مژگان мижгон||мижагон
مژه мижа
مس *мис*, мас(с) I
مسا||مساء масо(ъ)
مسابقه||مسابقت мусобақа||мусобақат
مساجد масоҷид
مساح массоҳ
مساحت мисоҳат
مساحت‌گر мисоҳатгар
مسارعت мусораат I
مساس мисос
مساعد мусоид
مساعدت мусоадат
مساعی масоӣ
مسافر мусофир
مسافرت мусофарат
مسافه||مسافت масофа||масофат
مساکن *масокин I*
مساکین масокин II
مسالک масолик
مسالمت мусоламат
مسام масом(м)
مسامات масомот
مسامحات мусомаҳот
مسامحه||مسامحت мусомаҳа||мусомаҳат
مسامع масомеъ
مسامیر масомир
مساوات мусовот
مساوی мусовӣ
مساهله|| мусоҳала||мусоҳалат
مساهلت *мусоҳила||мусоҳилат*
مساهم мусоҳим
مساهمت мусоҳамат
مسائل масоил
مسبب мусаббаб
مسبب الاسباب мусаббибулласбоб
مسبح мусаббеҳ
مسبع масбаъ
مسبک мусаббак

مسبلات мусаббалот
مست маст, муст
مستأصل мустаъсал
مستأنس мустаънис
مستانه *мастона*
مستبد мустабид(д)
مستبشر мустабшир
مستبصر мустабсир
مستبعد мустабъад
مستتبع мустатбеъ
مستتر мустатир I
مستتم мустатим(м)
مستثنی||مستثنا мустасно
مستجاب мустаҷоб
مستجاب‌الدعوت||مستجاب‌آلدعوات мустаҷобуддаъват||мустаҷобуддаавот
مستجابه мустаҷоба
مستجار мустаҷор
مستجمع мустаҷмеъ
مستجیر мустаҷир
مستحب *мустаҳаб(б)*
مستحث мустаҳис(с)
مستحدث мустаҳдас
مستحدثات мустаҳдасот
مستحسن мустаҳсан
مستحسنه мустаҳсана
مستحفظ мустаҳфиз
مستحکم мустаҳкам
مستحل мустаҳил III||мустаҳилл
مستحیل мустаҳил I, II
مستحیلات мустаҳилот
مستخبر мустахбир
مستخرج мустахраҷ
مستخف *мустахаф(ф)*
مستخلص мустахлас
مستدام мустадом
مستدعا мустадъо
مستدعی мустадъӣ
مستدل мустадил(л)
مستدیر мустадир
مستر мусаттар
مستراح мустароҳ
مسترح мустареҳ

مسترد мустарад
مسترشد мустаршид
مسترق мустарақ||мустариқ
مسترقه мустарақа||мустариқа
مسترم мустарим(м)
مستزاد мустазод
مستسعد мустасъид
مستسقی мустасқӣ
مستشار мусташор
مستشرف мусташраф
مستشعر мусташъир
مستصوب мустасваб
مستطاب мустатоб
مستطرف мустатриф
مستطیر мустатир II
مستطیع мустатеъ
مستطیل мустатил
مستظهر мустазҳир
مستعار мустаъор
مستعان мустаон
مستعجل мустаъҷил
مستعد мустаид(д)
مستعلی мустаълӣ
مستعمل мустаъмал
مستعیر мустаир
مستعیری мустаирӣ
مستعین мустаин
مستغاث мустағос
مستغرق мустағриқ||мустағрақ
مستغفر мустағфир
مستغل мустағал
مستغلات мустағаллот
مستغنی мустағнӣ
مستفاد мустафод
مستفتی мустафтӣ
مستفید мустафид
مستفیض мустафиз
مستقبح мустақбаҳ
مستقبل мустақбал
мустақбил
مستقر мустақар(р)
мустақир(р)
مستقل мустақил(л)
مستقیم мустақим
مستکبر мустакбир

مستکره мустакраҳ
мустакреҳ
مستکمل мустакмил
مستلزم мусталзим
مستمال мустамол
مستمد мустамид(д)
مستمر мустамир(р)
مستمسک мустамсак
مستمع мустамеъ
مستمند мустаманд
مستمندی мустамандӣ
مستنجم мустанҷим
مستند мустанад
مستنشق мустаншиқ
مستنقی||مستنقا мустанқо
مستنکر мустанкар
مستنیر мустанир
مستوثق муставсиқ
مستوجب муставҷиб
مستوحش муставҳиш
مستودع муставдаъ
مستور мастур I
مستوره мастура I
مستوری мастурӣ
مستوفی муставфӣ I, II
مستولی муставлӣ
مستوی муставӣ
مسته муста
مستهام мустаҳом
مستهان мустаҳон
مستهزی мустаҳзӣ
مستهلک мустаҳлик
مستی мастӣ
мустӣ
مسجد масҷид
مسجدی масҷидӣ
مسجع мусаҷҷаъ
مسجل мусаҷҷал
مسجود масҷуд
مسجور масҷур
مسجون масҷун
مسح масҳ
мисҳ
مسحور масҳур
مسخ масх
مسخر мусаххар

مسخرگی масхарагӣ
مسخره масхара
مسدد мусаддад
مسدس мусаддас
مسدود масдуд
مسرت масаррат
مسرج||مسرجه масрач||масраҷа
مسرع мусреъ
مسرف мусриф
مسرور масрур
مسرورالقلب масрурулқалб
مسروق масрук
مسروقات масруқот
مسطح мусаттаҳ
مسطر мистар
مسطور мастур II
مسطوره мастура II
مسعات масъот
مسعد мусаъад I
مسعود масъуд
مسعودرای масъудрой
مسقط мусқит
مسقط‌الرأس масқатурраъс
مسک миск
مسکت мускит
مسکر мускир
مسکرات мускирот
مسکن маскан
مسکنت масканат
مسکوک маскук
مسکون маскун
مسکه маска
مسکین мискин
مسکین‌نوازی мискиннавозӣ
مسکینی мискинӣ
مسلح мусаллаҳ
مسلخ маслах
مسلسل мусалсал
مسلط мусаллат
مسلک маслак
مسلم муслим
мусаллам
مسلمان мусулмон||мусалмон
مسلمانی мусулмонӣ
مسلمی мусалламӣ
مسلوب маслуб I

مسلوب‌العقل маслубулақл
مسلوخ маслух
مسلوق маслуқ
مسلوک маслук
مسلول маслул I, II
مسله масла
مسم масам(м)
مسما мусаммо
مسمار мисмор
مسمر мусаммар
مسمط мусаммат
مسمع мисмаъ
مسمن мусамман II
مسموع масмӯъ
مسموعات масмӯот
مسموم масмум
مسمی мусаммо
مسن мусин(н)
مسند маснад
مسندنشین маснаднишин
مسندنشینی маснаднишинӣ
مسواک мисвок
مسود мусаввид
مسوده мусаввада
مسهل мусҳил
مسی мусӣ
مسیح‌دم масеҳдам
مسیر масир I
مسیل масил
مسئله||مسئلت масъала||масъалат
مسئله‌آموز масъалаомӯз
مسئول масъул
مشاء машшоъ
مشابه мушобеҳ
مشابه||مشابهت мушобаҳа||мушобаҳат
مشارب машориб I, II
مشارالیه мушорунилайҳ
مشارع машореъ
مشارق машориқ
مشارک мушорик
مشارکت мушоракат
مشاطگی машшотагӣ
مشاطه машшота
مشاطه‌وار машшотавор

مشاع мушоъ
مشاعر машоир
مشاعره мушоара
مشاعل машоил
مشاغل машоғил
مشافهه мушофаҳа
مشاق машоқ(қ)
مشاکل мушокил
مشام машом(м)
مشامات машомот
مشاور мушовир
مشاوره||مشاورت мушовара||мушоварат
مشاهد машоҳид
مشاهده мушоҳада
مشاهره мушоҳара
مشاهیر машоҳир
مشایبه мушояба
مشایخ машоих
مشایعه||مشایعت мушояа||мушояат
مشائیان||مشائیین||مشائیون машшоён||машшоинин||машшоиюн
مشبع мушаббаъ
мушбеъ
مشبک мушаббак
مشبکات мушаббакот
مشبه мушаббаҳ
мушбаҳ
مشت I мушт I
مشت‌افشار муштафшор
مشتاق муштоқ
مشتاقی муштоқӣ
مشتبه муштабаҳ
муштабеҳ
مشترک муштарак
مشت‌رند муштранд
مشت‌رنده муштранда
مشتری I, II муштарӣ I, II
مشتری‌اخلاق муштариахлоқ
مشتری‌بخت муштарибахт
مشتری‌روی муштарирӯй
مشتری‌طلعت муштариталъат
مشتری‌عارض муштариораз
مشت‌زن муштзан

مشتعل муштаил
مشتغل муштағил
مشتق муштақ
مشتکی муштакӣ
مشتمل муштамил
مشتوت маштут
مشتها муштаҳо
مشتهر муштаҳар
مشتهی муштаҳо
مشتهیات муштаҳаёт
مشجب мишҷаб
مشجر мушаҷҷар
مشحون машҳун
مشخته мушахта
مشخص мушаххас
مشدد мушаддад
مشرب I, II машраб I, II
مشربه машраба||мишраба
مشرع машраъ
مشرعه машраа
مشرف мушриф
мушарраф
مشرق машриқ
مشرق‌زمین машриқзамин
مشرک мушрик
مشروب машруб
مشروبات машрубот
مشروح машрӯҳ
مشروط машрут
مششدر мушашдар
مشط II мушт II
مشعبد мушаъбид
مشعبدصفت мушаъбидсифат
مشعبدی мушаъбидӣ
مشعبذ мушаъбиз
مشعر машъар
мушъир
мушаъар
مشعشع мушаъшаъ
مشعل||مشعله машъал||машъала
مشعل‌افروز машъалафрӯз
مشعوف машъуф
مشغله машғала
مشغوف машғуф
مشغول машғул
مشغولی машғулӣ

مشفق мушфиқ
مشفقانه мушфиқона
مشفق‌وار мушфиқвор
مشفقی мушфиқӣ
مشق машқ
مشقت машаққат
مشقق мушаққиқ
مشک машк
мушк
مشکات мишкот
مشک‌اشکن мушкишкан
مشکبار мушкбор
مشکبوی мушкбӯй
مشک‌بید мушкбед
مشک‌بیز мушкбез
مشک‌بیزی мушкбезӣ
مشکدانه мушкдона
مشکدم мушкдум
مشک‌رنگ мушкранг
مشکستان мушкистон
مشک‌فام мушкфом
مشک‌فشان мушкфишон
مشکک мушаккак
مشکل мушкил
مشکلات мушкилот
مشکل‌افشا мушкилифшо
مشکلک мушклак
مشکل‌کشا мушкилкушо
مشکمالی мушкмолӣ
مشک‌موی мушкмӯй
مشک‌نکهت мушкнакҳат
مشکو(ی) мушкӯ(й)
مشکور машкур
مشکوره машкура
مشکوفی||مشکوفه машкуфӣ||машкуфа
مشکوی мушкӯй
مشکین мушкин
مشکین‌خال мушкинхол
مشکین‌رقم мушкинрақам
مشکین‌شمایل мушкиншамоил
مشکین‌کلاله мушкинкулола
مشکین‌کمند мушкинкаманд
مشلح мушаллаҳ
مشلک мушлак
مشموم машмум

مشمومات машмумот
مشوب машуб
مشورت машварат
مشوش мушавваш
мушаввиш
مشوق мушаввиқ
مشهد машҳад
مشهود машҳуд
مشهور машҳур
مشی машй
مشیب машиб
مشیت машийят
مشید машид
мушайяд
مشیده мушайяда
مشیر мушир
مشیمه машима
مشئوم машъум
مص II мас(с) II
مصاب I мусоб I
مصابرت мусобарат
مصابیح масобеҳ
مصاحب мусоҳиб
مصاحبت мусоҳабат
مصاحف масоҳиф
مصادر масодир
مصادرات мусодарот
مصادره||مصادرت мусодара||мусодарат
مصادقت мусодақат
مصادمه||مصادمت мусодама||мусодамат
مصارعت II мусораат II
مصارف масориф
مصاریع масореъ
مصاص массос
مصاصه массоса
مصاف масоф(ф)
مصافات мусофот
مصاف‌آزموده масофозмуда
مصافحه мусофаҳа
مصافگاه масофгоҳ
مصالح масолеҳ
مصالحه||مصالحت мусолаҳа||мусолаҳат
مصانع масонеъ

مصاهرت мусоҳарат
مصائب масоиб
مصب масаб(б)
مصباح мисбоҳ
مصبوغ масбуғ
مصحف мусҳаф|| масҳаф|| мисҳаф, мусаҳҳаф
مصحوب масҳуб
مصداق мисдоқ
مصدر масдар
مصدع мусаддеъ
مصدق мусаддақ, мусаддиқ
مصر мусир II || мусирр, миср
مصراع мисроъ
مصرح мусарраҳ
مصرع мисраъ
مصرف масриф||масраф
مصروع масрӯъ
مصروع آسا масрӯъосо
مصروف масруф
مصری мисрӣ
مصطبه мастаба||мистаба
مصطفی мустафо
مصطلح мусталаҳ
مصطلحات мусталаҳот
مصعد мусаъад II
مصف масаф(ф)
مصفا мусаффо
مصقل мисқал
مصقول масқул
مصلا мусалло
مصلح муслеҳ
مصلحت маслаҳат
مصلحت‌جوی маслаҳатҷӯй
مصلحت‌کوش маслаҳаткӯш
مصلحت‌کیش маслаҳаткеш
مصلوب маслуб II
مصلی мусалло, мусаллӣ
مصمم мусаммам
مصندل мусандал
مصنع||مصنعه маснаъ||маснаа

مصنف мусаннаф, мусанниф
مصنفات мусаннафот
مصنوع маснӯъ
مصور мусаввар, мусаввир
مصوره мусаввира
مصوص масус
مصون масун
مصیب мусиб
مصیبت мусибат
مصیر масир II
مصیقل мусайқал
مضاء мазоъ
مضاجع мазоҷеъ
مضاجعت музоҷаат
مضاحک музоҳик
مضادت музоддат
مضار мазор II || мазорр
مضاربات музоработ
مضاربه музораба
مضارع музореъ II
مضاعف музоаф
مضاف музоф
مضافات музофот
مضامین мазомин
مضایق мазоиқ
مضایقه||مضایقت музояқа||музояқат
مضبوط мазбут
مضجع мазҷаъ
مضحک музҳик
مضحکه музҳика
مضراب мизроб
مضرب мазриб
مضرت мазаррат
مضروب мазруб
مضطر музтар(р)
مضطرب музтариб
مضطرب‌الاحوال музтарибулаҳвол
مضطرب‌حال музтарибҳол
مضل музил II || музилл I
مضمار мизмор II
مضمحل музмаҳил
مضمر музмар

مضمضه мазмаза II
مضمون мазмун
مضی мазо
مضیف музиф
مضیق||مضیقه мазиқ||мазиқа
مطابق мутобиқ
مطابقه мутобақа
مطار матор
مطارحه мутораҳа
مطارده муторада
مطاع мутоъ
مطاعم матоим
مطاعنات мутоанот
مطاعه мутоа
مطاف матоф
مطالب матолиб
مطالبات мутолабот
مطالبه||مطالبت мутолаба||мутолабат
مطالع матолеъ
مطالعه мутолаа
مطامع матомеъ
مطاوع мутовеъ
مطاوعت мутоваат
مطاوی матовӣ
مطایا матоё
مطایبه мутояба
مطبخ матбах
مطبخی матбахӣ
مطبق мутаббақ
مطبوخ матбух
مطبوع матбӯъ
مطبوعه матбӯа
مطحن митҳан
مطر матар
مطرا мутарро
مطراکن мутаррокун
مطراگر мутаррогар
مطران митрон
مطرب мутриб
مطربه мутриба
مطربی мутрибӣ
مطرح матраҳ
مطرد митрад
مطرز мутарраз, мутарриз

مطرف мутраф
مطرقه митрақа
مطرناک матарнок
مطرود матруд
مطعم матъам
مطعوم матъум
مطعومات матъумот
مطعون матъун
مطفی матфӣ
مطلا муталло
مطلب матлаб
مطلع матлаъ, мутталеъ
مطلق мутлақ
مطلقاً||مطلقا мутлақан||мутлақо
مطلق‌العنان мутлақулинон
مطلقه муталлақа
مطلوب матлуб
مطمح матмаҳ
مطمع матмаъ
مطموره матмура
مطموره‌نشان матмуранишон
مطموره‌نشین матмуранишин
مطموس матмус
مطموع матмӯъ
مطمئن мутмаин
مطمئنه мутмаинна
مطنب мутаннаб
مطوا матво
مطواع митвоъ
مطوق мутаввақ
مطول мутаввал
مطولات мутаввалот
مطوی матвӣ
مطهر мутаҳҳар
مطهره митҳара
مطیب мутайяб
مطیر матир
مطیع мутеъ
مطین мутайян
مظالم мазолим
مظان мазон(н)
مظاهر мазоҳир
مظاهرت музоҳарат
مظروف мазруф
مظفر музаффар

مظلم музлим
مظلمه мазлима
مظلوم мазлум
مظله мизалла
مظله‌دار мизалладор
مظنون мазнун
مظنونات мазнунот
مظنه мазанна||мизинна
مظهر мазҳар
مع маа
معاً маан
معاب маоб II
معابد маобид
معابر маобир
معاتب муотаб / муотиб
معاتبات муотабот
معاتبه||معاتبت муотаба||муотабат
معاجين маоҷин
معاد маод / муод
معادا||معادات муодо||муодот
معادل муодил
معادن маодин
معادی муодӣ
معاذ маоз
معاذالله маозаллоҳ||маозаллаҳ
معاذر маозир
معارج маориҷ I, II
معارض муориз
معارضه||معارضت муораза||муоразат
معارف маориф I
معارک маорик
معاريج маориҷ II
معاريف маориф II
معاش маош
معاشر маошир / муошир
معاشرت муошарат
معاشقت муошақат
معاصر муосир
معاصی маосӣ
معاضدت муозадат
معاف муоф

معاقب муоқаб / муоқиб
معاقبت муоқабат
معاقد маоқид / муоқад
معالج муолиҷ
معالجه||معالجت муолаҷа||муолаҷат
مع‌الزمان мааззамон
مع‌القصه маалқисса
معالم маолим
معالی маолӣ
معالی‌صفات маолисифот
معامل муомил
معاملات муомалот
معامله||معاملت муомала||муомалат
معاند муонид
معاندت муонадат
معانق муониқ
معانقه муонақа
معانی маонӣ
معانی‌سرا маонисаро
معاودت муовадат
معاون муовин
معاونت муованат
معاهده муоҳада
معايب||معائب маоиб
معايش маоиш
معاينه муояна
معبد||معبده маъбад||маъбада
معبر меъбар / муаббир
معبر||معبره маъбар||маъбара
معبود маъбуд
معتاد мӯътод
معتبر мӯътабар
معتد мӯътад(д)
معتدبه мӯътаддун-биҳи
معتدبها мӯътаддун-биҳо
معتدل мӯътадил
معترف мӯътариф
معتزل мӯътазил
معتزله мӯътазила
معتصم мӯътасам
معتق мӯътақ

معتقد мӯътақад / мӯътақид
معتقدات мӯътақадот
معتقدفيه мӯътақадун-фиҳи
معتکف мӯътакиф
معتلف мӯъталиф II
معتمد мӯътамад
معتمدالقول мӯътамадулқавл
معتمدعليه мӯътамадун-алайҳ
معتوه маътӯҳ
معجب мӯъҷаб
معجر меъҷар
معجز мӯъҷиз
معجزات мӯъҷизот
معجزبيان мӯъҷизбаён
معجزنما мӯъҷизнамо
معجزه мӯъҷиза
معجل муаҷҷал I
معجون маъҷун
معد муад(д) / маъд
معدد муаддад
معدل муаддил
معدل‌النهار муаддилуннаҳор
معدلت маъдалат
معدن маъдан||маъдин
معدود маъдуд
معدوم маъдум
معدوم‌اللحيه маъдумуллеҳья
معدومی маъдумӣ
معده меъда
معذالک маазолик||маазолика
معذب муаззаб
معذرت маъзарат
معذور маъзур
معرا муарро
معراج меъроҷ
معرب муарраб
معربد муарбид
معرج меъраҷ / муарраҷ
معرض маъраз||маъриз / мӯъриз
معرف муарриф
معرفت маърифат
معرکه маърака

معروض маъруз
معروف маъруф
معری муарро
معز муиз(з)
معزا муаззо
معزز муаззаз
معزم муаззим
معزمانه муаззимона
معزول маъзул
معزولی маъзулӣ
معزی муаззо
معسر мӯъсир / муассир II
معسکر муаскар
معشر маъшар
معشوق маъшуқ
معشوقه маъшуқа
معشوقی маъшуқӣ
معصفر муасфар
معصفرگون муасфаргун
معصفری муасфарӣ
معصوم маъсум
معصومه маъсума
معصيت маъсият
معضلات мӯъзилот
معضله мӯъзила
معطر муаттар
معطل муаттал
معطوف маътуф
معطی мӯътӣ
معظم мӯъзам / муаззам
معظمات мӯъзамот / муаззамот
معفو маъфув
معقد маъқид / мӯъқад / муаққад
معقول маъқул
معقولات маъқулот
معک маак||маака
معکوس маъкус
معلا муалло
معلاة маълот
معلاق меълоқ
معلف маълаф||маълиф

معلق муаллақ
معلق‌زن муаллақзан
معلل муаллал
معلم мӯълам
маълам
муаллам I, II
муаллим I
معلوف маълуф II
معلول маълул
معلوم маълум
معلی муалло
معما муаммо
معمار меъмор
معماری меъморӣ
معمر муаммар
معمری муаммарӣ
معمور маъмур II
معمورات маъмурот
معموره маъмура
معموری маъмурӣ
معمول маъмул II
معمی муаммо
معمیات муаммаёт
معنا маъно
معنبر муанбар
معند муаннид
معنوی маънавӣ
معنویات маънавиёт
معنی маънӣ
معود муаввад
معوض муаввaз
معوق муаввақ
معول муаввал
معونت маунат II
معهذا маахозо
معهود маъҳуд
معیار меъёр
معیب маиб
معیشت маишат
معیل муил
معین маин
муин
муайян
معینه муина
معیوب маъюб
معیوبی маъюбӣ

مغ маг
муғ
مغارب мағориб
مغاربه мағориба
مغارس мағорис
مغاره мағора
مغازله||مغازلت муғозала||муғозалат
مغاص мағос
مغاضب муғозиб
مغاک мағок
مغاکی мағокӣ
مغالبت муғолабат
مغالطه муғолата
مغانه муғона
مغایر муғоир
مغایرت муғоярат
مغبچه муғбача
مغبوط мағбут
مغبون мағбун
مغتذی муғтазӣ
مغتسل муғтасил
مغتنم муғтанам
مغرب мағриб
مغرب‌رویه мағрибрӯя
مغربی мағрибӣ
مغرس мағрас||мағрис
مغرف муғриф
مغرق муғарраҚ
مغرور мағрур
مغز мағз
مغزپوشیده мағзпӯшида
مغزی мағзӣ
مغ‌سرا муғсаро
مغسول мағсул
مغشوش мағшуш
مغفر миғфар
مغفرت мағфарат||мағфират
مغفرکلاه миғфаркулоҳ
مغفل муғаффал
مغفل‌دل муғаффалдил
مغفور мағфур
مغل мағал
مغلطه мағлата
مغلظ муғаллаз
مغلظه муғаллаза

مغلق муғлақ
مغلگه мағалгоҳ
مغلوب мағлуб
مغلوبه мағлуба
مغلول мағлул
مغمر муғмар
مغمز муғаммиз
مغمود мағмуд
مغمور мағмур
مغموم мағмум
مغناطیس миғнотис||мағнотис
مغنده муғунда
مغنی муғаннӣ
مغنیاطیس мағниётис
مغنیه муғанния
مغول муғаввал
مغیب муғайяб
مغیبات муғайябот
مغیث муғис
مغیر муғир
مغیلان муғелон
مفاتحه||مفاتحت муфотаҳа||муфотаҳат
مفاتیح мафотеҳ
مفاجا||مفاجات муфоҷо||муфоҷот
مفاخر мафохир
муфохир
مفاخرت муфохарат
مفاد муфод
مفارق мафориқ
مفارقت муфорақат
مفاز мафоз
مفازات мафозот
مفازه мафоза
مفاصل мафосил
مفالیک мафолик
مفاوز мафовиз
مفاوضه||مفاوضت муфоваза||муфовазат
مفت муфт
مفتاح мифтоҳ
مفتاح‌الفرج мифтоҳулфараҷ
مفت‌بر муфтбар
مفتتح муфтатаҳ
مفتتن муфтатан
مفتح муфаттеҳ

مفتح‌الابواب муфаттеҳулабвоб
مفترض муфтараз
مفترضات муфтаразот
مفترق муфтариқ
مفتری муфтаро
муфтарӣ
مفتریات муфтариёт
مفتعل муфтаил
مفتقد муфтақад
مفتقر муфтақир
مفتکر муфтакир
مفتن муфаттин
مفتوح мафтӯҳ
مفتول мафтул
مفتون мафтун
مفتی муфтӣ
مفخر мафхар
مفخرت мафхарат
مفر мафар(р)
مفرح муфарраҳ
муфарреҳ
مفرح‌نامه муфарреҳнома
مفرد муфрад
مفردات муфрадот
مفردسوار муфрадсавор
مفرش мафраш
مفرط муфрит
مفرق мафрақ||мафриқ
مفروز мафруз I
مفروش мафруш
مفروض мафруз II
مفروضات мафрузот
مفروق мафруқ
مفزع мафзаъ
муфзеъ
مفزعه муфзеа
مفسد муфсид
مفسده||مفسدت мафсада||мафсадат
مفسر муфассир
مفصل мафсил
муфассал
مفصلاً муфассалан
مفضال мифзол
مفضل муфзил

مفضی мафзӣ / муфзӣ
مفطور мафтур
مفعول мафъул
مفقود мафқуд
مفقودالاثر мафқудуласар
مفکر муфаккир
مفلاک мифлок
مفلح муфлеҳ
مفلس муфлис
مفلسف муфалсиф
مفلسی муфлисӣ
مفلق муфлиқ
مفلوج мафлуҷ
مفلوک мафлук
مفوض муфаввaз
مفهم муфҳим
مفهوم мафҳум
مفید муфид
مفیض муфиз
مفیق муфиқ
مقابح мақобеҳ
مقابر мақобир
مقابل муқобил
مقابله муқобала
مقاتل муқотил
مقاتله муқотала
مقادیر мақодир
مقارن муқорин
مقارنه||مقارنت
муқорана||муқоранат
مقاسات муқосот
مقاسمه||مقاسمت
муқосама||муқосамат
مقاصد мақосид
مقاطع мақотеъ
مقاطعه муқотаа
مقال мақол
مقالات мақолот
مقالت мақолат
مقاله мақола
مقالید мақолид
مقام мақом
مقامات мақомот I, II
مقامة мақомат
مقامر муқомир
مقامرپیشه муқомирпеша
مقاوله муқовала
مقاومت муқовамат
مقائیس мақоис
مقبحه мақбаҳа
مقبره мақбара
مقبض муқбаз
مقبل муқбил
مقبوض мақбуз
مقبول мақбул
مقبول‌القول мақбулулқавл
مقت мақт
مقتبس муқтабас / муқтабис
مقتدا муқтадо
مقتدر муқтадир
مقتدی муқтадӣ / муқтадо
مقترن муқтарин
مقتصر муқтасир
مقتضا муқтазо
مقتضی муқтазӣ
مقتفی муқтафӣ
مقتل мақтал
مقتله мақтала
مقتنع муқтанеъ
مقتنی муқтанӣ
مقتول мақтул
مقدار миқдор
مقدر муқаддар
مقدرت мақдарат
مقدس муқаддас
مقدم мақдам / муқдим / муқаддам
مقدمات муқаддамот
مقدمة‌الجیش
муқаддиматулҷайш
مقدم‌نشین муқаддамнишин
مقدمه муқаддима||муқаддама
مقدوح мақдӯҳ
مقدور мақдур
مقر мақар(р) / муқир(р)
مقراض миқроз
مقراضه миқроза
مقرب муқарраб
مقرر муқаррар / муқаррир
مقرری муқаррарӣ
مقرطق муқартақ
مقرعه миқраа
مقرعه‌دار миқраадор
مقرعه‌زن миқраазан
مقرمط муқармат
مقرنس муқарнас
مقرؤ мақрӯ(ъ)
مقرون мақрун
مقری муқрӣ
مقسم муқассим
مقسوم мақсум
مقشر муқашшар
مقصد мақсад
مقصر муқассир
مقصود мақсуд
مقصور мақсур
مقصوره мақсура
مقضی мақзӣ
مقضی‌المرام мақзиюлмаром
مقطر муқаттар
مقطع мақтаъ / миқтаъ
مقطعات муқаттаот
مقطوع мақтӯъ
مقعد мақъад / муқъад
مقفل муқаффал
مقل муқил(л) / муқл I, II
مقلاع миқлоъ
مقل‌الحال муқиллулҳол
مقلب муқаллиб
مقلد муқаллид
مقلوب мақлуб
مقله муқла
مقمور мақмур
مقناطیس миқнотис||мақнотис
مقناع миқноъ
مقنص муқнас
مقنع миқнаъ / муқаннаъ
مقنعه миқнаа
مقود миқвад
مقور муқаввар
مقوس муқаввас
مقولات мақулот
مقوله мақула
مقوم муқаввим
مقوی муқаввӣ
مقهور мақҳур
مقیاس миқьёс
مقید муқайяд
مقیر муқайяр
مقیم муқим
مکابره||مکابرت
мукобара||мукобарат
مکاتب макотиб I / мукотаб
مکاتبات мукотабот
مکاتبه||مکاتبت
мукотаба||мукотабат
مکاتیب макотиб II
مکار маккор
مکارم макорим
مکاره маккора / макореҳ
مکاری мукорӣ
مکاس мукос
مک‌آسا мукосо
مکاسب макосиб
مکاشفه||مکاشفت
мукошафа||мукошафат
مکافا мукофо
مکافات мукофот
مکاکفت макокафт
مکالمه||مکالمة
муколама||муколамат
مکامن макомин
مکان макон
مکانت маконат
مکاوحت муковаҳат
مکائد макоид
مکبر мукаббир
مکتب мактаб
مکتتم муктатам
مکتحل муктаҳал
مکتسب муктасаб
مکتسبه муктасаба

مکتسبی муктасабӣ
مکتنف муктаниф
مکتوب мактуб
مکث макс
مکثار миксор
مکحل мукаҳҳал
مکحول макҳул
مکدر мукаддар
مکذب муказзаб
مکذوب макзуб
مکر макр
مکراندیش макрандеш
مکرر мукаррар
مکررات мукаррарот
مکرعه макраа
مکرم { мукрим / мукаррам }
مکرمه||مکرمت макрама|| макрамат || макрума|| макрумат
مکروب макруб
مکروه макрӯҳ
مکرهه макраҳа
مکسب максаб
مکست микаст
مکسور максур
مکسوراللسان максуруллисон
مکشوف макшуф
مکفر { мукаффар / мукаффир }
مکفوف макфуф
مکفوف‌البصر макфуфулбасар
مکلس мукаллас
مکلل мукаллал
مکمل { мукаммал / мукаммил }
مکمن макман
مکناس микнос
مکنت мукнат
مکنف мукниф
مکنوز макнуз
مکنون макнун I, II
مکنونات макнунот
مکو макӯ
مکوکب мукавкаб
مکون мукавван

مکونات мукавванот
مکی маккӣ
مکیال микьёл
مکید макид
مکیدت макидат
مکیدن макидан
مکیده макида
مکیس мукес
مکین макин
مگر магар
مگس магас
مگس‌افشان магасафшон
مگس‌ران магасрон
مگس‌وار магасвор
مل мул
ملا { мало / мулло }
ملاء малаъ
ملاءالاعلی малаулаъло
ملابس малобис
ملابسه||ملابست мулобаса||мулобасат
ملاح маллоҳ
ملاحت малоҳат
ملاحده малоҳида
ملاحظه мулоҳаза||мулоҳиза
ملاذ малоз
ملازم мулозим
ملازمت мулозамат
ملاطفات мулотафот
ملاطفه||ملاطفت мулотафа||мулотафат
ملاعب мулоиб
ملاعبه||ملاعبت мулоаба||мулоабат
ملاعین малоин
ملاقات мулоқот
ملاقی мулоқӣ
ملاک милок
ملال малол
ملالت малолат
ملام { малом / мулом }
ملامت маломат
ملامت‌دیده маломатдида
ملامت‌کن маломаткун

ملامت‌گر маломатгар
ملآن малъон
ملاهی малоҳӣ
ملائک||ملائکه малоик||малоика
ملائک‌فریب малоикфиреб
ملایم мулоим
ملایمت мулоямат
ملایمتی мулояматӣ
ملایم‌خو мулоимхӯ
ملایمه мулояма
ملبب мулаббаб
ملبس { малбас / мулаббас }
ملبوس малбус
ملبوسات малбусот
ملت миллат
ملتبس мултабас
ملتجا мултаҷо
ملتجی мултаҷӣ
ملتحد мултаҳад
ملتزم { мултазам / мултазим }
ملتصق мултасақ
ملتفت мултафит
ملتقط мултақит
ملتمس { мултамас / мултамис }
ملتمسات мултамасот
ملتوی мултавӣ
ملتهب мултаҳиб
ملثوم малсум
ملجأ||ملجا малҷаъ||малҷо
ملح милҳ
ملحد мулҳид
ملحق мулҳақ
ملحم мулҳам II
ملحمه малҳама
ملحوظ малҳуз
ملخ малах
ملخص мулаххас
ملزم мулзам
ملزوم малзум
ملصق мулсақ
ملطخ мулаттах
ملطفه мултифа

ملعون малъун
ملفوف малфуф
ملق { малақ / малиқ }
ملقب мулаққаб
ملک { малак / малик / милк I, II / мулк I, II }
ملکات малакот
ملک‌العرش маликуларш
ملک‌الموت малакулмавт
ملکانی малконӣ
ملک‌بان мулкбон
ملک‌بانو маликбону
ملکت мулкат
ملکدار мулкдор
ملک‌رانی мулкронӣ
ملک‌گیر мулкгир
ملکوت малакут
ملک‌ور мулквар
ملکه { малака / малика }
ملکی мулкӣ
ملل милал
ملماز малмоз
ملمع муламмаъ
ملمع‌نطاق муламмаъниток
ملواح милвоҳ
ملوث мулаввас
ملوحت мулуҳат
ملوک мулук
ملوک‌الطوائف мулукуттавоиф
ملوکانه мулукона
ملول малул
ملوم малум
ملون мулавван
ملونی мулавванӣ
ملهم { мулҳам I / мулҳим }
ملهوف малҳуф
ملهی малҳо
ملی малӣ I, II
ملیح малеҳ
ملیح‌بیان малеҳбаён
ملیح‌دیدار малеҳдидор

ممات мамот
مماثل мумосил
ممارات муморот
ممارست мумorасат
ممازجت мумозаҷат
مماس мумос(с)
مماسه||مماست
мумосса||мумоссат
مماطله||مماطلت
мумотала||мумоталат
ممالحت мумолаҳат
ممالک мамолик I
ممالکستان мамоликситон
ممالیک мамолик II
ممتاز мумтоз
ممتحق мумтаҳақ
ممتحن { мумтаҳан I / мумтаҳин }
ممتد мумтад(д)
ممتزج мумтазиҷ
ممتلی мумталӣ
ممتنع мумтанеъ
ممتهن мумтаҳан II
ممد мумид(д)
ممدوح мамдӯҳ
ممدود мамдуд
ممر мамар(р)
ممزق мумаззақ
ممزوج мамзуҷ
ممسک мумсик
ممسوح мамсӯҳ
ممشوق мамшуқ
ممضی||ممضا мумзо
ممکن { мумкин / мумаккан }
ممکنات мумкинот
ممکن‌الوجود мумкинулвуҷуд
ممکنی мумкинӣ
مملکت мамлакат
مملکتی мамлакатӣ
مملو мамлу(в)
مملوک мамлук
ممنوع мамнӯъ
ممنون мамнун
مموه мумаввах
مموهه мумавваҳа

ممهد { мумаҳҳад / мумаҳҳид }
ممیز { мумайиз / мумайяз }
ممیزه мумайиза
من { ман I, II, III, IV / ман(н) / мин }
منابر манобир
منابع манобеъ
منات манот I
منات||مناة манот II
مناجات муноҷот
مناجاتی муноҷотӣ
مناحس манохис
مناخ мунох||манох
مناخر||مناخیر манохир
مناداگر мунодогар
منادمت мунодамат
منادی { мунодо / мунодӣ }
منار||مناره манор||манора
منازع мунозеъ
منازعت мунозаат
منازل манозил I, II
منازل‌شناس манозилшинос
مناسب муносиб
مناسک маносик
مناشیر маношир
مناص манос
مناصب маносиб
مناصح муносеҳ
مناصحت муносаҳат
مناصر муносир
مناصفه муносафа
مناط манот III
مناطق манотиқ
مناظر манозир
مناظرات мунозарот
مناظره||مناظرت
мунозара||мунозарат
مناع манноъ
مناعت маноат
منافات мунофот
منافذ манофиз
منافر мунофир

منافرت мунофарат
منافع манофеъ
منافق мунофиқ
منافی мунофӣ
مناقب маноқиб
مناقشه||مناقشت
муноқаша||муноқашат
مناقص маноқис
مناکحات мунокаҳот
مناکحت мунокаҳат
منال манол
من‌الوجوه миналвуҷӯҳ
منام маном
منامات маномот
منان маннон
منانه маннона
مناوبت муновабат
مناهج маноҳиҷ
مناهی маноҳӣ
منبت манбит||манбат
منبر минбар
منبرشکن минбаршикан
منبسط мунбасит
منبع манбаъ
منبعث мунбаис
منبعد минбаъд
منبل мунбил||манбал
منت миннат
منتبه мунтабеҳ
منت‌پذیر миннатпазир
منتج { мунтаҷ / мунтиҷ }
منتجب мунтаҷаб
منتجب‌خلق мунтаҷабхулқ
منتجع мунтаҷаъ
منتحس мунтаҳас
منتخب мунтахаб
منتسب мунтасиб
منتسخ { мунтасах / мунтасих }
منتسق мунтасақ
منتشر мунташир
منتصب мунтасаб
منتصب‌القامت
мунтасабулқомат
منتصب‌قد мунтасабқад

منتصف мунтасаф
منتظر мунтазир
منتظم мунтазам
منتعش мунтаиш
منتفخ мунтафих
منتفع мунтафеъ
منتفی мунтафӣ II
منتقد мунтақад
منتقل мунтақил
منتقم мунтақим
منتها мунтаҳо
منتهز мунтаҳиз
منتهی { мунтаҳо / мунтаҳӣ }
منثنی мунсанӣ
منثور мансур I
منثورا мансуран
منج мунҷ
منجح мунаҷҷаҳ
منجر мунҷар(р)
منجک манҷак
منجل { минҷал / мунаҷҷал }
منجلی мунҷалӣ
منجم мунаҷҷим
منجمد мунҷамид
منجنیق манҷаниқ
منجنیق‌انداز манҷаниқандоз
منجنیک манҷаник
منجوق манҷуқ||мунҷуқ
منحت минҳат
منحدر мунҳадир
منحرف мунҳариф
منحسم мунҳасим
منحصر мунҳасир
منحط мунҳат(т)
منحل мунҳал(л)
منحنی мунҳанӣ
منحوت манҳут
منحوس манҳус
منحول манҳул
منخر||منخار минхар||минхор
منخرط мунхарит
منخرم мунхарим
منخرین минхарайн
منخسف мунхасиф

مندرج мундариҷ
مندرس мундарис
مندفع мундафеъ
مندک мундак(к)
مندل мандал I, II | миндал
مندل‌نواز мандалнавоз
مندلی мандалӣ
مندمل мундамил
مندور мандур
مندوری мандурӣ
منده манда
مندی мундӣ
مندیل мандил||миндил
منذر мунзар | мунзир
منزجر мунзаҷир
منزحف мунзаҳиф
منزل манзил | мунзал
منزلگاه||منزلگه манзилгоҳ||манзилгаҳ
منزله||منزلت манзила||манзилат
منزوی мунзавӣ
منزه муназзаҳ
منزهات муназзаҳот
منسحب мунсаҳиб
منسد мунсад(д)
منسرح мунсареҳ
منسک мансик
منسلخ мунсалих
منسلک мунсалик
منسوب мансуб I
منسوبه мансуба I
منسوج мансуҷ
منسوخ мансух
منسی мансӣ
منش маниш
منشأ||منشا маншаъ||маншо
منشآت муншаот
منشار миншор
منشرح муншареҳ
منشعب муншаиб
منشفه миншафа
منشق муншақ(қ)
منشور маншур
منشورخوان маншурхон
منشی муншӣ
منصب мансаб
منصرف мунсариф
منصف мунсиф
منصوب мансуб II
منصوبه мансуба II
منصور мансур II
منصوص мансус
منصوصه мансуса
منصه минасса
منضد муназзад
منضم мунзам(м)
منضود манзуд
منطبع мунтабеъ
منطبق мунтабиқ
منطفی мунтафӣ I
منطق мантиқ
منطق‌الطیر мантиқуттайр
منطقه минтақа
منطقة‌البروج минтақатулбуруҷ
منطمس мунтамис
منطوی мунтавӣ
منظر манзар
منظره манзара
منظم муназзам
منظور манзур
منظوم манзум
منظومه манзума
منع манъ
منعدم мунъадим
منعطف мунъатиф
منعقد мунъақид
منعکس мунъакис
منعم мунъим
منعمی мунъимӣ
منغص мунағғас
منفتح мунфатеҳ
منفجر мунфаҷир
منفخ минфах
منفذ манфаз
منفرج мунфариҷ
منفرجه мунфариҷа
منفرد мунфарид
منفس мунаффас
منفسخ мунфасих
منفصل мунфасил
منفعت манфаат
منفعل мунфаил
منفعلی мунфаилӣ
منفق мунфиқ
منفقین мунфиқин
منفک мунфак(к)
منقا мунаққо
منقاد мунқод
منقار минқор
منقارگاه минқоргоҳ
منقبت манқабат
منقبض мунқабиз
منقبض‌خاطر мунқабизхотир
منقح мунаққаҳ
منقرض мунқариз
منقسم мунқасим
منقش мунаққаш
منقص мунқис
منقصت манқасат
منقصه мунқиса
منقضت манқазат
منقضی мунқазӣ
منقط мунаққат
منقطع мунқатеъ
منقل манқал||минқал
منقلا(ی) минқало(й)
منقلب мунқалиб
منقنع мунқанеъ
منقور манқур
منقوص манқус
منقوضه манқуза
منقوش манқуш
منقول манқул
منقولات манқулот
منقی мунаққо
منکدر мункадир
منکر мункар | мункир
منکسر мункасир
منکسف мункасиф
منکشف мункашиф
منکوب манкуб
منکوح манкӯҳ
منکوحه манкӯҳа
منکوس манкус
منگ манг I, II
منگله мангула
منگیاگر мангиёгар
منگیدن мангидан
منن минан
منوال минвол
منوب мануб
منور мунаввар
منوط манут
منهاج минҳоҷ
منهتک мунҳатик
منهج манҳаҷ
منهدم мунҳадим
منهزم мунҳазим
منهل манҳал
منهمر мунҳамир
منهی манҳӣ | мунҳӣ
منهیات манҳиёт
منهیة манҳи(й)ят
منی манӣ I, II
منیة муньят
منیر мунир
من‌یرغب ман-ярғаб
من‌یزید ман-язид
منیع манеъ
منیه манийя
مو мӯ I, II
موات мавот
مواثیق мавосиқ
مواج мавваҷ
مواجب мавоҷиб
مواجهه мувоҷаҳа
مواحدت мувоҳадат
مواخات мувохот
مؤاخذ муохаз
مؤاخذه||مؤاخذت муохаза||муохазат
مواد мавод(д)
موادعه||موادعت муводаа||муводаат
مواریث мавориc
موازنه мувозана
موازی мувозӣ
مواسا||مواسات мувосо||мувосот

مواساگر мувосогар
مواشی мавошӣ
مواصلت мувосалат
مواضع мавозеъ
مواضعه мувозаа
مواظبت мувозабат
مواعد мавоид III
مواعظ мавоиз
مواعید мавоид II
موافق мувофиқ
موافقت мувофақат
مواقع мавоқеъ
موالات муволот
موالد мавол I
مؤالفت муолафат
موالی маволӣ
موالید маволид II
مؤانسه||مؤانست
муонаса||муонасат
موانع мавонеъ
مواهب мавоҳиб
موائد мавоид I
موبد мубад||мубид
مؤبد муаббад
موت мавт
مؤتفک мӯътафик
مؤتلف мӯъталиф I
مؤتمن мӯътаман
موتی мавто
مؤثر муассир I
مؤثم муассам
موثوق мавсуқ
موج мавҷ
موجب муҷаб||мӯҷаб
муҷиб I ||мӯҷиб
موجبات муҷибот
موجبار мавҷбор
موجت мавҷат
موج‌خیز мавҷхез
موجد муҷид I
موجز муҷаз||мӯҷаз
مؤجل муаҷҷал II
موجود мавҷуд
موجه мавҷа
муваҷҷаҳ
موحد муваҳҳид

موحدانه муваҳҳидона
موحش муваҳҳиш
муҳиш
مؤخر муаххар
مؤدب муаддаб
муаддиб
مودت маваддат
مودع мудаъ
مودی муаддӣ
موذن муаззин
مؤذن мӯъзин
مؤذی||موذی мӯъзӣ||мӯзӣ
موذی музӣ
مؤذیات||موذیات
мӯъзиёт||мӯзиёт
موذیات музиёт
مؤذیه||موذیه мӯъзия||мӯзия
موذیه музия
مور мӯр
مورث мурис
муваррас
مورچل||مورچال мӯрчал||мӯрчол
مورچه мӯрча
مؤرخ||مورخ
муаррих||муваррих
مورد маврид
мӯрд
муваррад
موروث маврус
موروثی маврусӣ
موریانه мӯриёна
موزع муваззаъ
موزون мавзун
موزونی мавзунӣ
موزه мӯза
موزه‌دوز мӯзадӯз
موسر мусир I
مؤسس муассас
муассис
موسفید мӯсафед
موسفیدی мӯсафедӣ
موسم мавсим
موسوس мувасвас
мувасвис
موسوم мавсум
موسوی мусавӣ

موسی мусо
موسیچه мусича
موسیقار мусиқор
موسیقی мусиқӣ
موش муш
موشانه мушона
موشح мувашшаҳ
موشک мушак
موشکاف||موشگاف
мӯшикоф||мӯшигоф
موشکافی||موشگافی
мӯшикофӣ||мӯшигофӣ
موشگیر мушгир
موصل мувассал
موصوف мавсуф
موصول мавсул
موضع мавзеъ
موضوع мавзӯъ
موضوعات мавзӯот
موطن мавтин||мавтан
موظف муваззаф
موعد||موعدت
мавъид||мавъидат
موعظه||موعظت
мавъиза||мавъизат
موعود мавъуд
موفا муваффо
موفر муваффар
موفری муваффарӣ
موفق муваффақ
موفوت мавфут
موفوته мавфута
موفور мавфур
موفورالاحتشام
мавфурулэҳтишом
موفورالسرور мавфуруссурур
موفی муваффо
موقد муваққид
موقر муваққар
موقع мавқеъ
موقف мавқиф
موقن муқин
موقوف мавқуф
موقوفات мавқуфот
موکب мавкиб
موکب‌رو мавкибрав

مؤکد муаккад
موکشان мӯкашон
موکل муваккал
муваккил
موکول мавкул
مول мӯл
مولا мавло
مولامول мӯломӯл
مولانا мавлоно
مولائی мавлоӣ
مولد мавлид
мулид
муваллид
مولده муваллида
مولش мӯлиш
مولع мулаъ
مؤلف муаллаф
муаллиф
مؤلم муаллим II
مؤلم||مولم мӯълим||мӯлим
مولم мулим
مولو мулу
مولود мавлуд
مولوزن мулузан
مولومثال мулумисол
مولوی мавлавӣ
موله муваллаҳ
مولی мавло
مولیدن мӯлидан
موم мум
مؤمل муаммил
مؤمن мӯъмин
مومول мумул
مومیا||مومیائی мӯмиё||мӯмиёӣ
مومیائی‌بخش мӯмиёибахш
مومین мумин
مؤنات маунот
مؤنت маунат I
مؤنث муаннас
مؤنس||مونس мӯънис||мӯнис
مونس мунис
موهبه||موهبت
мавҳиба||мавҳибат
موهوم мавҳум
موی мӯй I, II
موی‌بند мӯйбанд

مؤید муайид | муайяд
مویز мавиз
موی‌شکاف||موی‌شگاف мӯйшикоф||мӯйшигоф
موی‌شکافی||موی‌شگافی мӯйшикофӣ||мӯйшигофӣ
موی‌کنان мӯйканон
موی‌میان мӯймиён
مویه мӯя
مویه‌گر мӯягар
موییدن мӯидан
موئینه||موینه мӯина
مه мах | мех
مها михо
مهابت маҳобат
مهاجر муҳоҷир
مهاجرت муҳоҷарат
مهاد миҳод||маҳод
مهادنه муҳодана
مهار миҳор||маҳор
مهارت маҳорат
مهالک маҳолик
مهام маҳом(м)
مهانت маҳонат
مهب маҳаб(б)
مهبط маҳбит||маҳбат
مه‌پاره маҳпора
مه‌پرست маҳпараст
مه‌پیکر маҳпайкар
مهتاب маҳтоб
مهتابی маҳтобӣ
مهتدی мӯҳтадӣ
مهتر меҳтар
مهترآئین меҳтароин
مهترپرست меҳтарпараст
مهترزاده меҳтарзода
مهترنژاد меҳтарнажод
مهتری меҳтарӣ
مهترین меҳтарин
مهجور маҳҷур
مهجوری маҳҷурӣ
مهد маҳд
مهدم муҳаддам
مهذار меҳзор

مهذب муҳаззаб | муҳаззиб
مهر маҳр | меҳр I, II | мӯҳр
مهرا муҳарро
مهراب меҳроб II
مهراج маҳроҷ||меҳроҷ
مهرب маҳраб
مهربان меҳрбон||меҳрубон
مهربانی меҳрбонӣ||меҳрубонӣ
مهربند мӯҳрбанд
مهرپرور меҳрпарвар
مهرجان меҳрҷон
مهرجو(ی) меҳрҷӯ(й)
مه‌رخ маҳрух
مهردولت меҳрдавлат
مهرساز меҳрсоз
مهرکار меҳркор
مهرگان меҳргон
مهرگانی меҳргонӣ
مهرگسیل меҳргусил
مهرگیا(ه) меҳргиё(х)
مهرور меҳрвар
مهرورز меҳрварз
مهرورزی меҳрварзӣ
مهره маҳара | мӯҳра
مهره‌باز мӯҳрабоз
مهره‌بازی мӯҳрабозӣ
مهره‌کش мӯҳракаш
مهری меҳрӣ I, II
مه‌سیما маҳсимо
مه‌طلعت маҳтальат
مهل маҳл
مهلت мӯҳлат
مه‌لقا маҳлиқо
مهلک маҳлак | мӯҳлик
مهلکه маҳлака
مهم муҳим(м)
مهما маҳмо
مهمات муҳиммот
مهماز меҳмоз
مهمان меҳмон
مهمان‌پذیر меҳмонпазир

مهمان‌پرست меҳмонпараст
مهمانسرای меҳмонсарой
مهمان‌کده меҳмонкада
مهمانی меҳмонӣ
مهم‌پردازی муҳимпардозӣ
مهمل мӯҳмал
مهملات мӯҳмалот
مهمله мӯҳмала
مهمله‌باف мӯҳмалабоф
مهملی мӯҳмалӣ
مه‌منظر маҳманзар
مهموم маҳмум I
مهمیز меҳмез
مهنا муҳанно
مهند муҳаннад
مهندس муҳандис
مهندم муҳандам
مهنی муҳанно
مهوس муҳаввас | муҳаввис
مهوش маҳваш
مهی миҳӣ
مهیا муҳайё
مهیب муҳиб I || маҳиб
مهیبة‌الصور маҳибатуссувар
مهیج муҳайиҷ
مهیل маҳил | муҳил II
مهیمن муҳаймин
مهین миҳин||меҳин | маҳин | муҳин
می май
میامن маёмин I, II
میان миён I, II
میان‌تهی миёнтиҳӣ
میانجی||میانچی миёнҷӣ||миёнчӣ
میان‌داری миёндорӣ
میانک миёнак
میان‌گاه миёнгоҳ
میانه миёна
میانه‌رو миёнарав
میانین миёнин
میاه миёҳ
می‌پرست майпараст
می‌پرستی майпарастӣ

می‌پیما майпаймо
میت майит
مئة миат
میتین метин
میثاق мисоқ
میخ мех
میخانه майхона
می‌خوار||می‌خواره майхор||майхора
میدان майдон
میدان‌داری майдондорӣ
میده майда I, II
می‌ده майдех
میده‌سالار майдасолор
مئذنه меъзана
میر мир
میرآب мироб
میراث мирос||мерос
میراث‌خوار миросхор||меросхор
میراندن||میرانیدن мирон(и)дан
میرزا мирзо
میروک мирук
میره мира
میری мирӣ
میزاب мизоб
میزان мизон
میزبان мезбон||мизбон
میزبانی мезбонӣ||мизбонӣ
میزد маязд
میزر майзар
مئزر меъзар
میزمان мезмон||мизмон
میستان маистон
میسر муяссар | муяссир
میسره майсара
میسور майсур
میش‌سار мешсор
میشوم майшум
میعاد миод||меод
میعادگاه||میعادگه миодгоҳ||меодгоҳ||миодгаҳ
میغ меғ
می‌فروش майфурӯш
میقات миқот

میکده майкада
میکش майкаш
میگسار майгусор
میگون майгун
میل майл / мил I, II
میلاد милод
میلادی милодӣ
میلان майлон||маялон
میلاو милов
میلاویه миловия
میله мила
میم мим
میمنت майманат
میمنه маймана
میمون маймун I, II
مینا мино I, II
مینارنگ миноранг
مینافام минофом
مینائی миноӣ
مینو мену
مینوسرشت менусиришт
مینونشان менунишон
میوه мева
میوه‌دار мевадор
مئه миа
میهمان меҳмон
میهمان‌پذیر меҳмонпазир
میهمان‌پرست меҳмонпараст
میهمان‌سرای меҳмонсарой
میهمان‌کده меҳмонкада
میهمانی меҳмонӣ
میهن меҳан

ن

نا но I, II, III
نای ной
ناارز ноарз
ناامید ноумед
ناانبان ноанбон
نااهل ноаҳл
ناایمنی ноэминӣ
ناب ноб I, II
ناباب нобоб
ناباک нобок
ناباکدار нобокдор
نابالغ ноболиғ
نابای нобой
نابایست нобоист
نابجا нобаҷо
نابخرد нобихрад
نابردبار нобурдбор
نابرید||نابریده нобурид||нобурида
نابزن нобзан
نابسامان нобасомон
نابستگی нобастагӣ
نابسته нобаста
نابسود||نابسوده нобисуд||нобисуда
نابغه||نابغت нобиға||нобиғат
نابکار нобакор
نابنوا нобанаво
نابود нобуд
نابودمند нобудманд
نابوده нобуда
نابهره нобаҳра I, II
نابهره‌مند нобаҳраманд
نابین нобин
نابینا нобино
نابیوسان нобаюсон
ناپاک нопок
ناپایدار нопойдор
ناپخته нопухта
ناپدرام нопидром
ناپدید нопадид
ناپذیرا нопазиро
ناپروا нопарво
ناپسند нописанд
ناپیدا нопайдо
ناتر нотар
ناتراشیده нотарошида
ناتمام нотамом
ناتوان нотавон
ناتوانی нотавонӣ
ناجع ноҷеъ
ناجنس ноҷинс
ناجوانمرد ноҷавонмард
ناجی ноҷӣ
ناچار ночор
ناچاق ночоқ
ناچخ ночах||ночих
ناچران ночарон
ناچیز ночиз
ناحضور ноҳузур
ناحفاظ ноҳифоз
ناحق ноҳақ
ناحق‌شناس ноҳақшинос
ناحمولی ноҳамулӣ
ناحیه||ناحیت ноҳия I||ноҳият
ناخاست нохост I
ناخدا нохудо
ناخداترس нохудотарс
ناخدائی нохудоӣ
ناخردمند нохирадманд
ناخلف нохалаф
ناخن нохун
ناخن پیرا(ی) нохунперо(й)
ناخنه нохуна
ناخواست нохост II
ناخوانده нохонда
ناخواه нохоҳ
ناخوب нохуб
ناخوش нохуш||нохаш
ناخوشی нохушӣ||нохашӣ
نادار нодор
ناداشت нодошт
ناداشتی нодоштӣ
نادان нодон
نادانی нодонӣ
نادر нодир
نادرالحسن нодирулҳусн
نادرالوقوع нодирулвуқӯъ
نادره нодира
نادره‌دان нодирадон
نادره‌کار нодиракор
نادم нодим
نار нор I, II
ناراست норост
ناراست‌خو норостхӯ
ناراست‌طبع норосттабъ
نارپستان норпистон
نارجیل норчил
ناردان нордон I, II
ناردانه нордона
نارسا норасо
نارسید||نارسیده норасид||норасида
نارگیل норгил
نارنج норанҷ||норинҷ
نارنگ норанг
نارو нору
ناروان норавон / норвон
نارون норван
نارون‌قد норванқад
ناره нора
ناری норӣ
ناریه нория
ناز ноз
نازا нозо
نازآفرین нозофарин
نازای нозой
نازبالش нозболиш
نازبالین нозболин
نازبردار нозбардор
نازبو(ی) нозбӯ(й)
نازپرور нозпарвар
نازپرورد||نازپرورده нозпарвард||нозпарварда
نازش нозиш
نازک нозук
نازک‌اندام нозукандом
نازک‌بدن нозукбадан
نازک‌تننده нозуктананда
نازک‌خیال нозукхаёл
نازک‌دل нозукдил
نازک‌دهن нозукдаҳан
نازکش нозкаш
نازک‌صنم нозуксанам
نازک‌طینت нозуктинат
نازک‌لب нозуклаб
نازگر нозгар
نازل нозил
نازله нозила I, II
نازنده нозанда
نازنین нозанин
نازیب нозеб
نازیبا нозебо
نازیدن нозидан
ناژ||ناژو нож||ножу
ناس нос

ناساز носоз
نسازگار носозгор
ناسازی носозӣ
ناسالخورده носолхӯрда
ناسپاس носипос
ناستوده носутуда||носитуда
ناسخ носих I, II
ناسره носара
ناسزا носазо
ناسزاوار носазовор
ناسفته носуфта
ناسوت носут
ناسور носур
ناسی носӣ
ناشاد ношод
ناشایست||ناشایسته ношоист||ношоиста
ناشپاتی ношпотӣ
ناشتا ношито
ناشتاشکن ношитошикан
ناشتامنش ношитоманиш
ناشتائی ношитоӣ
ناشر ношир
ناشسته ношуста
ناشسته‌رو(ی) ношустарӯ(й)
ناشف ношиф
ناشکیب ношикеб
ناشناخت ношинохт
ناشناس ношинос
ناشو ношав
ناشی ношӣ
ناصائب носоиб
ناصبور носабур
ناصح носеҳ
ناصواب носавоб
ناصور носур
ناصیه носия
ناطق нотиқ
ناطقه нотиқа
ناطور нотур
ناظر нозир
ناظم нозим
ناظور нозур
ناعش* ноиш
ناغوش ноғӯш
ناف ноф
نافخ нофих
نافذ нофиз
نافر нофир
نافرجام нофарҷом
نافرخ нофаррух
نافرخ اختر нофаррухахтар
نافرزان нофарзон
نافرمان нофармон
نافرهخته нофарҳахта
نافع нофеъ
نافه нофа
نافه‌چین нофачин
نافه‌کشا||نافه‌گشا нофакушо||нофагушо
نافهم нофаҳм
نافی нофӣ
ناقابل ноқобил
ناقد ноқид
ناقص ноқис
ناقص‌خرد ноқисхирад
ناقل ноқил I, II
ناقوام ноқавом||ноқивом
ناقور ноқур
ناقوس ноқус
ناقه ноқа
ناک нок I, II
ناکارديده нокордида
ناکاسته нокоста
ناکام ноком
ناکامی нокомӣ
ناکس нокас, нокис
ناکشته нокишта
ناکفوی нокуфвӣ
ناگاه ногоҳ
ناگاهان ногоҳон
ناگرفت ногирифт
ناگزیر ногузир
ناگفته ногуфта
ناگوار ногувор
ناگوارا||ناگواران ногуворо||ногуворон
ناگه ногаҳ
ناگهان ногаҳон
نال нол
نالایق нолоиқ
نالش нолиш
نالندگی нолaндагӣ
ناله нола
ناله‌پرداز нолапардоз
ناله‌سنج ноласанҷ
ناله‌گر нолагар
نالیدن нолидан
نام ном
نام‌آور номовар
نامبارک номуборак
نامبردار номбардор
نامتناهی номутаноҳӣ
نامجو(ی) номҷӯ(й)
نامحترز номӯҳтараз
نامحرم номаҳрам
نامحصور номаҳсур
نامدار номдор
نامراد номурод
نامرتب номураттаб
نامرد номард
نامردم номардум
نامرضی номарзӣ
نامرضیه номарзия
نامرعی номаръӣ II
نامرغوب номарғуб
نامرمد номурмад
نامرئی номаръӣ I
نامزد номзад
نامساعد номусоид
نامستحسن номустаҳсан
نامستقیم номустақим
نامشتبه номуштабеҳ
نامضبوط номазбут
نامعدود номаъдуд
نامعمور номаъмур
نامقبول номақбул
نامکرر номукаррар
ناملایم номулоим
ناممنون номамнун
نامنتعش номунтаиш
نامنصفی номунсифӣ
ناموافق номувофиқ
ناموجه номуваҷҷаҳ
نامور номвар
ناموزون номавзун
ناموس номус
ناموقن номуқин
نامویه номӯя
نامه нома
نامهذب номуҳаззаб
نامه‌سیاه номасиёҳ
نامی номӣ I, II
نامیدن номидан
نامیه номия I, II
نان нон
نانبا нонбо
نانبان нонбон
نانخورش нонхӯриш
نان‌کور нонкӯр
نانوا нонво
نانورد нонавард
نانیوشان нонюшон
ناو нов I, II
ناواجب новоҷиб
ناواقف новоқиф
ناودان новдон
ناورد новард
ناوردخواه новардхоҳ
ناوک новак I, II
ناوک‌انداز новакандоз
ناوه нова
ناویدن новидан
ناویژه новежа
ناهار ноҳор
ناهب ноҳиб
ناهشیار ноҳушьёр
ناهشیوار ноҳушивор
ناهمال ноҳамол
ناهموار ноҳамвор
ناهمواری ноҳамворӣ
ناهنجاری ноҳанҷорӣ||ноҳинҷорӣ
ناهوشمند ноҳушманд
ناهی ноҳӣ
ناهید ноҳид
ناهیه ноҳия II
نای ной I, II
نایاب ноёб
نایافت ноёфт'
نای‌انبان нойанбон
نائب ноиб
نائبات ноибот

نائب‌مناب ноибманоб
نائبه||نائبت ноиба||ноибат
نائحه ноиха
نائره ноира
نایزه ноиза
نایژه ноижа
نائل ноил
نائم ноим
نائی ноӣ
نبا||نبأ набо||набаъ
نبات набот
نباتات наботот
نباح нубоҳ
نباش наббош
نباشی наббошӣ
نباهت набоҳат
نبائیر набоир
نبائل набоил
نبت I набт I
نبذ I набз I
نبرد набард
نبردآزمای набардозмой
نبردگاه набардгоҳ
نبرده набарда
نبرده‌جوان набардаҷавон
نبس набас
نبسه набаса
نبشتن набиштан
نبشته набишта
نبض II набз II
نبط II набт II
نبع *набъ*
نبک набк
نبل набл
نبوت нубувват
نبهره набаҳра
نبی набӣ
نبید||نبیذ набид||набиз
نبیره||نبیر набера||набер
نبیسه набиса
نبیل набил
نبیه набеҳ
نتاج нитоҷ
نتان натон
نتائج||نتایج натоиҷ
نتن натн

نتیجه натиҷа
نثار нисор
نثر I наср I
نجابت наҷобат
نجات наҷот
نجاح наҷоҳ
نجادت наҷодат
نجار наҷҷор
نجاری наҷҷорӣ
نجاست наҷосат
نجد наҷд
نجده||نجدت наҷда||наҷдат
نجف наҷаф
نجک наҷак
نجم I, II наҷм I, II
نجند наҷанд
نجوم нуҷум
نجی I, II наҷӣ I, II
نجیب наҷиб
نجیس наҷис
نچک начак
نحاس нуҳос
نحافت наҳофат
نحر I наҳр I
نحس наҳс
نحل наҳл
نحو I, II, III наҳв I, II, III
نحوس нуҳус
نحوست нуҳусат
نحول нуҳул
نحوی наҳвӣ
نحیف *наҳиф*
نخ нах
نخاس наххос
نخاع нухоъ
نخاله нухола
نخج нахҷ
نخجد нахҷад
نخجل нахҷал||нахҷул
نخجیر нахҷир
نخجیربان нахҷирбон
نخجیرگان нахҷиргон
نخجیرگاه нахҷиргоҳ
نخجیروال нахҷирвол
نخچ нахч
نخچد нахчад

نخچل нахчал
نخچیر нахчир
نخچیربان нахчирбон
نخچیرگان нахчиргон
نخچیرگاه нахчиргоҳ
نخچیروال нахчирвол
نخراز нухроз
نخست нахуст||нухуст
نخست‌باده нухустбода
نخستین нахустин||нухустин
نخشب нахшаб
نخکله нахкала
نخل нахл
نخلبند нахлбанд
نخلستان нахлистон
نخله нахла
نخوت нахват
نخود нахӯд
نخیز I, II нахез I, II
نخیل нахил
ند { над(д) / нид(д)
ندا { надо / нидо
نداف наддоф
ندامت надомат
ندامت‌زده надоматзада
ندب надаб
ندبه нудба
ندرت нудрат
ندم надам
ندما нудамо
ندوه надва
ندی { надӣ||надо / ниде
ندید надид
ندیم надим
نذر назр
نذور нузур
نذورات нузурот
نذیر назир
نر *нар*
نراد наррод
نرجس *нарҷис*
نرخ нарх
نرد нард

نردبان нардбон
نرده нарда
نرشیر наршер
نرگ нарг
نرگس наргис
نرگسدان наргисдон
نرگسه наргиса
نرگسی наргисӣ
نرگسین наргисин
نرگه нарга
نرم нарм
نرم‌آهن нармоҳан
نرم‌آهنی нармоҳанӣ
نرم‌پای нармпой
نرم‌چشم нармчашм
نرم‌دل нармдил
نرم‌رو нармрав
نرم‌زبان нармзабон
نرم‌شانه нармшона
نرم‌شمشیر нармшамшер
نرمک *нармак*
نرم گردن нармгардан
نرم گوی нармгӯй
نرم‌لگام нармлагом
نرمی нармӣ
نره нарра||нара
نره‌شیر наррашер||нарашер
نره گور *наррагӯр||нарагӯр*
نز н-аз
نزار { назор I / *низор*
نزاری низорӣ||назорӣ
نزاع низоъ
نزاکت назокат
نزاهت *назоҳат*
نزد назд
نزدیک наздик
نزدیکی наздикӣ
نزع назъ
نزف‌الدم назфуддам
نزل нузл
نزم назм II ||низм
نزول *нузул*
نزه назеҳ
نزهت нузҳат

نزهتگاه||نزهتگه нузҳатгоҳ||нузҳатгаҳ
نزیل назил
نژاد нажод||нижод
نژاده нажода I, II||нижода I, II
نژند нажанд||нижанд
نس нус
نسا||نساء нисо(ъ)
نساب нассоб I
نساج нассоҷ
نساخ нассох, нуссох
نسایم насоим
نسب насаб
نسبت нисбат
نسب‌نامه насабнома
نسپاس наспос||насипос
نستر настар
نسترن настаран
نسترون настарван
نستعلیق настаълиқ
نستعلیق‌گو настаълиқгӯ
نستوه настӯҳ
نسج насҷ
نسخ насх, нусах
نسخه||نسخت нусха||нусхат
نسر насар, наср II
نسرین насрайн, насрин||нисрин
نسرین‌بدن насринбадан
نسف насф
نسق насақ, насқ
نسک наск I, II, III, нуск I, II
نسک‌خوان нускхон||наскхон
نسل насл
نسناس насноc||нисноc
نسو насу
نسوان нисвон
نسوت нисват
نسی насй
نسیامنسیا насьян-мансиё
نسیان нисьён
نسیب насиб I
نسیج насиҷ
نسیم насим
نسیه насия||насья, нисья
نسیه‌خور насияхӯр||насьяхӯр
نشا нашъ I, II
نشاختن нишохтан
نشادن нишодан
نشاستن нишостан
نشاسته нишоста
نشاط нишот||нашот
نشاط‌انگیز нишотангез
نشاف нашшоф, нашоф
نشان нишон
نشاندن нишондан
نشانمند нишонманд
نشانه нишона
نشانیدن нишонидан
نشپیل нашпил||нишпил
نشتر ништар
نشتربها ништарбаҳо
نشترزن ништарзан
نشخار||نشخور||نشخوار нишхор||нишхӯр||нушхор
نشر нашр I, II, III
نشره||نشرت нушра||нушрат
نشست нишаст
نشستن нишастан
نشستنگاه||نشستنگه нишастангоҳ||нишастангаҳ
نشف нашф
نشک нашк
نشکرده нишкарда||нишкирда
نشکنج нишкунҷ||нишканҷ
نشگرده нишгирда||нишгарда
نشو нашв
نشور нушур
نشوز нушуз
نشوونما нашвунамо
نشیب нишеб
نشید нашид
نشیده нашида
نشیم нишем
نشیمن нишеман
نشیمنگاه||نشیمنگه нишемангоҳ||нишемангаҳ
نشئه нашъа
نص нас(с)
نصاب нисоб, нассоб II
نصاری насоро
نصال нисол
نصایح насоеҳ
نصب насб
نصب‌العین насбулъайн
نصح насҳ||нусҳ
نصر наср III
نصرانی насронӣ
نصرت нусрат
نص‌شناس насшинос
نصف нисф
نصف‌النهار нисфуннаҳор
نصف‌اللیل нисфуллайл
نصفت насафат
نصوح насӯҳ
نصوص нусус
نصیب насиб II
نصیبه насиба
نصیبیدن насибидан
نصیح насеҳ
نصیحت насиҳат
نصیحتگر насиҳатгар
نصیحت‌نیوش насиҳатниюш
نصیر насир
نضار назор II
نضارت назорат I
نضج нузҷ||назҷ
نضیج назиҷ
نضید назид
نطاق нитоқ, натток
نطع натъ
نطفه нутфа
نطق нутқ
نظارت назорат II
نظارگی наззорагӣ||назорагӣ
نظاره наззора||назора
نظاره‌گاه наззорагоҳ||назорагоҳ
نظاره‌گر наззорагар||назорагар
نظافت назофат
نظام низом, наззом
نظامی низомӣ
نظایر назоир
نظر назар
نظرباز назарбоз
نظربازی назарбозӣ
نظرگاه назаргоҳ
نظری назарӣ
نظم назм I
نظما назман
نظیر назир II
نظیره назира
نظیف назиф
نعاج ниоҷ
نعاس нуос
نعال ниол
نعامه наома
نعت наът
نعجه наъҷа
نعره наъра
نعش наъш
نعل наъл
نعل‌بند наълбанд
نعل‌بها наълбаҳо
نعلین наълайн
نعم наам I, II||ниам, неъма
نعما наъмо
نعم‌الدوا неъмаддаво
نعمت неъмат
نعمتخوار неъматхор
نعمتخواره неъматхора
نعمتخور неъматхӯр
نعنا наъно
نعوذبالله наузубиллоҳ||наузубиллаҳ
نعیم наим
نغام нағом
نغز нағз
نغزک нағзак
نغل нағил
نغمات нағамот
نغمه нағма
نغمه‌پرداز нағмапардоз

نغمه‌سرا(ی) нағмасаро(й)
نغنغ нағнағ||нуғнуғ
نغوشا(ک) нигўшо(к)||нағўшо(к)
نغول нағўл||нуғул
نغوله нағўла
نفاذ нафоз
نفاست нафосат
نفاط наффот
نفاع наффоъ
نفاغ нифоғ
نفاق нифоқ
نفائس||نفایس нафоис
نفایه нафоя I, II
нуфоя
نفت нафт
نفت‌انداز нафтандоз
نفحات нафаҳот
نفحه нафҳа
نفخ нафх
نفخه нафха
نفر нафар
نفرت нафрат
نفریدن нафридан
نفرین нафрин
نفس нафас
нафс
نفسانی нафсонӣ
نفس‌پرور нафспарвар
نفس‌شوم нафасшум
نفسی нафсӣ
نفط нафт
نفط‌انداز нафтандоз
نفع нафъ
نفقات нафақот
نفقه нафақа
نفوذ нуфуз
نفور нафур
нуфур
نفوس нуфус
نفی нафй
نفیر нафир I, II
نفیرنامه нафирнома
نفیس нафис
نفیسه нафиса I, II
نقا нақо
نقاب наққоб||ниқоб
نقابت ниқобат||нақобат
نقاد наққод
نقار ниқор
نقارت ниқорат
نقاره нақора
نقاره‌خانه нақорахона
نقاش наққош
نقاط ниқот
نقاوه||نقاوت нақова||нақоват
نقاوه нуқова
نقایه нуқоя
نقب нақб
نقبا нуқабо
نقب‌زن нақбзан
نقد нақд
نقده нақда
نقرس ниқрис I
نقره нуқра
نقره‌کاری нуқракорӣ
نقره‌کوب нуқракўб
نقریس ниқрис II
نقش нақш
نقش‌بند нақшбанд
نقش‌پیرا нақшперо
نقص нақс
нуқс
نقصان нуқсон
نقض нақз
نقط нуқат
نقطه нуқта
نقل нақл
нуқл
نقلدان нуқлдон
نقله нақала
نقم ниқам
نقمت нақмат||ниқмат
نقود нуқуд
نقوش нуқуш
نقی нақӣ
نقیب нақиб
نقیبت нақибат
نقیر нақир
نقیض нақиз
نک нак
نکاب накоб
نکات никот
нукот
نکاح никоҳ
نکال накол
نکایت никоят
نکبا накбо
نکبات накабот
نکبت накбат
نکت нукат
نکته нукта
نکته‌پرداز нуктапардоз
نکته‌دان нуктадон
نکته‌سنج нуктасанҷ
نکته‌گذار нуктагузор
نکته‌گیر нуктагир
نکث накс I||никс
نکس накс II
нукс
نکو накв
накў||наку||никў||нику
نکوخو накўхў||накухў
نکوخواه накўхоҳ||накухоҳ
نکوخواهی накўхоҳӣ||накухоҳӣ
نکوخوی накўхўй||накухўй
نکورو(ی) накўрў(й)||накурў(й)
نکوروئی накўрўӣ||накурўӣ
نکوزاد накўзод||накузод
نکوسیرت накўсират||накусират
نکوکار накўкор||накукор
نکوکارپرور накўкорпарвар || накукорпарвар
نکوکاری накўкорӣ || накукорӣ
نکوگو(ی) накўгў(й)||накугў(й)
نکومرد накўмард||накумард
نکومنظری накўманзарӣ ||накуманзарӣ
نکونام накўном || накуном
نکونامی накўномӣ || накуномӣ
نکوهش накўҳиш || накуҳиш
نکوهیدن накўҳидан||накуҳидан
نکوهیده‌رای накўҳидарой||накуҳидарой
نکوئی накўӣ||накуӣ
نکهت накҳат
نکیر накир
نگار нигор
نگارخانه нигорхона
نگارستان нигористон
نگارش нигориш
نگارگر нигоргар
نگارنده нигоранда
نگاریدن нигоридан
نگارین нигорин
نگارین‌رو(ی) нигоринрў(й)
نگاشتن нигоштан
نگاه нигоҳ
نگاهبان нигоҳбон
نگاهدار нигоҳдор
نگران нигарон
نگرستن нигаристан
نگرش нигариш
نگریدن нигаридан
نگریستن нигаристан
نگون нагун
нигун
نگون‌بخت нагунбахт
нигунбахт
نگونسار нагунсор
нигунсор
نگونساربخت нагунсорбахт
нигунсорбахт
نگه нигаҳ
نگهبان нигаҳбон
نگهدار нигаҳдор
نگین нигин
نگینه нигина
نلک нилк||налк
نلم налм
نم нам I, II
намм
نما намо
نماز намоз
نمازی намозӣ
نماک намок
نمام наммом
نمامی наммомӣ
نماندن намондан
نمایان намоён
نمایش намоиш
نمایش‌خانه намоишхона
نمچ намч

نمد намад
نمدپوش намадпӯш
نمدزین намадзин
نمدگر намадгар
نمدمال намадмол
نمر намр / нимр
نمط намат
نمک намак
نمکدان намакдон
نمکسار намаксор
نمکسود намаксуд
نمک‌یافته намакьёфта
نمکین намакин
نمناک намнок
نمو нумув(в) / нумӯ
نمود намуд
نمودار намудор
نمودن намудан
نموذج намузач||нумузач
نمون намун
نمونه намуна I, II
نمید нумед
نمیدن намидан
نمیر намир
نمیقه намиқа
نمیم намим
نمیمه намима
ننگ нанг
ننگین‌روی нангинрӯй
ننه нана
نو нав
نوا наво I, II, III
نواب наввоб / нуввоб
نوابخش навобахш
نواجست||نواجسته навочаст||навочаста
نواحی навоҳӣ I
نواحی‌نشین навоҳинишин
نواخانه навохона
نواخت навохт I, II
نواختن навохтан I, II
نواخوان навохон
نوادر наводир

نوار навор
نواریدن наворидан
نواز навоз
نوازاده навозода
نوازش навозиш I, II
نوازل навозил
نوازنده навозанда I, II
نوازیدن навозидан
نواساز навосоз
نواسنج навосанҷ
نواسه навоса
نواشتن навоштан
نواشناس навошинос
نواصی навосӣ
نواقل навоқил
نواقیر навоқир
نواقیس навоқис
نواگر навогар
نوال навол
نواله навола
نوآموز навомӯз
نوامیس навомис
نوان навон
نواهی навоҳӣ II
نوائب навоиб
نوایح навоеҳ
نوائر навоир
نوآئین||نوآین навоин
نوباوه навбова
نوبت навбат I, II
نوبت‌زن навбатзан
نوبتگاه||نوبتگه навбатгоҳ||навбатгаҳ
نوبت‌نواز навбатнавоз
نوبتی навбатӣ
نوبتیگاه навбатигоҳ
نوبر навбар
نوبه навба
نوبهار навбаҳор
نوبهاران навбаҳорон
نوبیوگ навбуюг||навбайӯг
نوپاره‌دوز навпорадӯз
نوجبه навҷаба
نوجوان навҷавон
نوحه навҳа
نوحه‌کاری навҳакорӣ

نوحه‌گر навҳагар
نوحه‌گری навҳагарӣ
نوخاسته навхоста
نوخته нӯхта
نوخط навхат
نوخیز навхез
نوداران||نودارانی навдорон||навдоронӣ
نودولت навдавлат
نوده навда||навада
نور нур
نورانی нуронӣ
نوربار нурбор
نوربخش нурбахш
نورد навард I, II
نوردن навардан
نوردیدن навардидан
نورس наврас
نورسته навраста / навруста
نورسیده наврасида
نوروز наврӯз
نوروزی наврӯзӣ
نوره нура
نورهان навраҳон
نوز нӯз
نوزاد навзод
نوزخمه навзахма
نوسفر навсафар
نوسه нӯса
نوش нӯш
نوش‌آبه нӯшоба
نوشاد навшод
نوش‌آلوده нӯшолуда
نوش‌آمیغ нӯшомеғ
نوشاندن||نوشانیدن нӯшон(и)дан
نوشانوش нӯшонӯш
نوشتن навиштан
نوشته навишта
نوشخند нӯшханд
نوش‌خورد нӯшхард||нӯшхӯрд
نوشدارو нӯшдору
نوشکفته навшукуфта
نوشگیاه||نوشگیا нӯшгиёҳ||нӯшгиё

نوش‌لب нӯшлаб
نوشه нӯша
نوشیدن нӯшидан
نوشین нӯшин
نوشین‌باده нӯшинбода
نوشین‌لب нӯшинлаб
نوع навъ
نوعروس навъарус
نوعیت навъи(й)ят
نوف нӯф
نوفه нӯфа
نوفیدن нӯфидан
نوک навк||нӯк
نوکر навкар||нӯкар
نوکیسه навкиса
نوگ нӯг
نوگل навгул
نول нӯл
نوم навм
نومید навмед
نومیدی навмедӣ
نون нун I, II
نوند||نونده наванд||наванда
نوی наввӣ
نوید навид||навед||нувид||нувед
نویدگر навидгар
نویدن навидан
نویسنده нависанда
نه на / нӯҳ
نهاب нихоб
نهاد ниҳод
نهادن ниҳодан
نهار наҳор||ниҳор
نهارا наҳоран
نهاری наҳорӣ
نهاز нуҳоз
نهازیدن ниҳозидан||нуҳозидан
نهال ниҳол I, II
نهاله ниҳола
نهاله‌گاه||نهاله‌گه ниҳолагоҳ||ниҳолагаҳ
نهان ниҳон
نهانخانه ниҳонхона
نهانی ниҳонӣ
نهاوند ниҳованд

نهایات ниҳоёт
نهایت ниҳоят
نهب наҳб
نه‌پایه нӯҳпоя
نهج наҳҷ
نهر наҳр II
نهسر нӯҳсар
نهضت наҳзат||неҳзат
نهفت ниҳуфт||нуҳуфт
نهفتن ниҳуфтан||нуҳуфтан
نهفته ниҳуфта||нуҳуфта
نهفته‌پژوه ниҳуфтапижӯҳ
نه‌گانه нӯҳгона
نهمار наҳмор
نهمت наҳмат
نهنبن нуҳунбан ||ниҳунбан||наҳунбан
نهنگ наҳанг
نهی { наҳй / нуҳо }
نهیب ниҳеб
نهیق наҳиқ
نهیق‌کنان наҳиққунон
نی { най I, II / не }
نیا ниё
نیابت ниёбат
نیابةً||نیابتاً ниёбатан
نیابه ниёба
نیاز ниёз
نیازک наёзик
نیازمند ниёзманд
نیاگان||نیاکان ниёгон||ниёкон
نیام наём||ниём
نی‌انبان найанбон
نیایش ниёиш
نی‌بست найбаст
نیت ни(й)ят
نی‌درو найдарав
نیر найир
نیران { нерон / нирон }
نیرنج найранҷ
نیرنجات найранҷот
نیرنگ найранг
نیرنگ‌ساز найрангсоз

نیرو нерӯ||нирӯ
نیرین найирайн
نیز низ
نیزک найзак
نیزه найза
نیزه‌بالا найзаболо
نیزه‌سوار найзасавор
نیزه‌گذار найзагузор
نیزه‌ور найзавар
نیساری найсорӣ||несорӣ
نیسان найсон
نیست нест
نیستان найстон||найситон
نیسته неста
نیستی нестӣ
نیش неш
نیشتر нештар
نیشتربها нештарбаҳо
نیشترزن нештарзан
نیشکر найшакар
نیشو нешу I, II
نیفه нефа
نیک нек
نیک‌اختر некахтар
نیک‌انجام неканҷом
نیک‌اندیش некандеш
نیک‌بخت некбахт
نیک‌پی некпай
نیک‌پیوند некпайванд
نیک‌خو некхӯ
نیکخواه некхоҳ
نیک‌خوی некхӯй
نیک‌دل некдил
نیک‌رای некрой
نیک‌رو { некрав / некрӯ }
نیک‌روز некрӯз
نیک‌روی некрӯй
نیک‌ساز нексоз
نیک‌سگال нексигол
نیک‌سیرت нексират
نیک‌فرجام некфарҷом
نیک‌فن некфан
نیک‌محضر некмаҳзар
نیک‌نام некном
نیک‌نامی некномӣ

نیکو некӯ||неку
نیکوخصال некӯхисол
نیکوخط некӯхат
نیکوروش некӯравиш
نیکوسخن некӯсахун||некӯсухан
نیکوسیر некӯсияр
نیکوفرجام некӯфарҷом
نیکونهاد некӯниҳод
نیکوئی некӯӣ
نیکی некӣ
نیکی‌سگال некисигол
نیل { найл / нил I, II }
نی‌لبک найлабак
نیل‌رنگ нилранг
نیلگون нилгун
نیلوپل нилупал
نیلوفر нилуфар
نیلوفری нилуфарӣ
نیلوفل нилуфал
نیله нила
نیلی нилӣ
نیلی‌سربال нилисирбол
نیم ним
نیم‌باز нимбоз
نیم‌بسمل нимбисмил
نیم‌ترگ||نیم‌ترک нимтарг||нимтарк
نیم‌چرخ нимчарх
نیمچه нимча I, II
نیم‌خام нимхом
نیم‌خایه нимхоя
نیم‌خورد||نیم‌خورده нимхӯрд||нимхӯрда
نیم‌دست нимдаст
نیم‌دنبل нимдунбул
نیم‌رخ нимрух
نیم‌رس нимрас
نیم‌رو нимрӯ
نیم‌روز нимрӯз
نیم‌روی нимрӯй
نیم‌سفته нимсуфта
نیم‌کاره нимкора
نیم‌کشت нимкушт
نیم‌لنگ нимланг

نیم‌مست ниммаст
نیمه нима
نیو нев
نیوبند невбанд
نیوشا ниюшо||нийӯшо
نیوشه ниюша||нийӯша
نیوشیدن ниюшидан||нийӯшидан
نیوه нева

و

و ва
وا во I, II, III
واافتادن воафтодан
وابریدن вобуридан
وابستن вобастан
وابسته вобаста
وابل вобил
واپرسیدن вопурсидан
واپس вопас
واپسین вопасин
وات вот
واتگر вотгар
واثق восиқ
واجب воҷиб
واجبات воҷибот
واجب‌الاذعان воҷибулизъон
واجب‌الدفع воҷибуддафъ
واجب‌المنع воҷибулманъ
واجب‌الوجود воҷибулвуҷуд
واجبی воҷибӣ
واجبیات воҷибиёт
واحد воҳид
واحداً воҳидан
واحده воҳида
واحه воҳа
واخریدن вохаридан
واخزیدن вохазидан
واخواست вохост
وادار водор
واداشتن водоштан
وادی водӣ
وادیدن водидан
واذیج возиҷ
وار вор I, II

وارث ворис
وارد ворид
واردات воридот
وارستگی ворастагӣ
وارستن ворастан
وارسیدن ворасидан
وارفتن ворафтан
وارفته ворафта
وارن воран
وارون||وارونه ворун||воруна
واره вора I, II
وارهاندن||وارهانیدن
ворахон(и)дан
وارهیدن ворахидан
وازر возир
وازع возеъ II
واژ вож
واژگون||واژگونه||واژون||واژونه
вожгун || вожгуна || вожун ||вожуна
واژونه‌بخت вожунабахт
واژونه‌بختی вожунабахтӣ
واژونه‌خوی вожунахӯй
واستدن||واستادن
воситадан||воситодан
واسطه восита
واسع восеъ
واسع‌مجال восеъмаҷол
واسوخت восӯхт
واسوختن восӯхтан
واشمردن вошумурдан
واشه воша
واصف восиф
واصل восил
واصله восила
واضح возеҳ
واضع возеъ I
واعظ воиз
واعی вой
واعیه воия
واغل воғил
وافد вофид
وافر вофир
وافرتهور вофиртаҳаввур
وافی вофӣ
واقع воқеъ

واقعاً воқеан
واقعات воқеот
واقعه воқеа
واقعه‌طلب воқеаталаб
واقف воқиф
واکرده вокарда
واکشادن||واکشودن
вокушодан||вокушудан
واکشیدن вокашидан
واگذاشتن вогузоштан
واگرفتن вогирифтан
واگریختن вогурехтан
واگشت вогашт
واگفتن вогуфтан
وال вол
والا воло / ваилло
والاتبار волотабор
والاخرد волохирад
والاد волод
والاسداد волосадод
والاگوهر||والاگهر
вологавҳар||вологуҳар
والد волид
والده волида
والدین волидайн
والسلام вассалом
والغونه||والگونه
волғуна||волгуна
والله валлоҳ
واله вола / волеҳ
والی волӣ
وام вом
واماندگی вомондагӣ
واماندن вомондан
وامانده вомонда
وامدار вомдор
وامق вомиқ
وان в-он
وانگریستن вонигаристан
وانمودن вонамудан
واو вов
واویل||واویلا вовайл(о)
واهب воҳиб
واهب‌العطیه воҳибулатийя

واهشتن воҳиштан
واهلیدن воҳилидан
واهمه воҳима
واهی воҳӣ
وای вой
وایافتن воёфтан
وای‌زن войзан
وایه воя
وبا вабо
وبال вабол / вубол
وبائی вабоӣ
وتد ватад
وتر ватар I
وتیره ватира
وثاق висоқ
وثاقت васоқат
وثائق васоиқ
وثن васан I
وثوق вусуқ
وثیقه||وثیقت васиқа||васиқат
وجار виҷор
وجاهت ваҷоҳат
وجب ваҷаб
وجد ваҷд
وجدان виҷдон||вуҷдон
وجدانی виҷдонӣ||вуҷдонӣ
وجع ваҷаъ
وجع‌البطن ваҷаулбатн
وجل ваҷал
وجنات ваҷанот
وجنه||وجنت ваҷна||ваҷнат
وجوب вуҷуб
وجود вуҷуд
وجوه вуҷӯҳ
وجوه‌العین вуҷӯҳулайн
وجه ваҷҳ
وجهاً ваҷҳан
وجه‌الارض ваҷҳуларз
وجیز ваҷиз
وجیع ваҷеъ
وجیه ваҷеҳ
وحدانیت ваҳдоният
وحدت ваҳдат
وحدت‌آباد ваҳдатобод
وحدت‌الوجود ваҳдатулвуҷуд

وحدت‌سرا ваҳдатсаро
وحش ваҳиш / ваҳш
وحشت ваҳшат
وحشت‌آباد ваҳшатобод
وحشت‌انگیز ваҳшатангез
وحشت‌زدا ваҳшатзидо
وحشت‌زده ваҳшатзада
وحشت‌سرا ваҳшатсаро
وحشت‌کده ваҳшаткада
وحشی ваҳшӣ
وحشی‌سرشت ваҳшисиришт
وحشی‌صفت ваҳшисифат
وحل ваҳал||ваҳл
وحوش вуҳуш
وحی ваҳӣ
وحید ваҳид
وحیداً ваҳидан
وخامت вахомат
وحشور
вахшур||вӯхшур
وخیم вахим
ود вуд(д) / вад(д)
وداد видод
وداع видоъ||вадоъ
ودایع вадоеъ
ودج вадаҷ
ودود вадуд
ودیعه||ودیعت вадиа||вадиат
ور в-ар
ورا варо
وراء варо(ъ)
وراثت варосат
وراق варроқ
ورتاج вартоҷ
ورثه вараса
ورد вард / вирд
وردا вардо
ورز варз
ورزش варзиш
ورزه варза
ورزیدن варзидан
ورزیده варзида
ورزیگر варзигар

ورشان варашон
ورطات варатот
ورطه варта
ورع вараъ||варъ
ورغ варғ
ورقان варрафон
ورق варақ
ورقا варқо
ورکاک варкок
ورم варам
ورمیدن *варамидан*
ورنه в-арна
وروت вурут
ورود вуруд
وریب вуреб||виреб
ورید варид
وز в-аз
وزارت вазорат||визорат
وزر визр
وزرا вузаро
وزغ вазағ
وزن вазн
وزیدن вазидан
وزیر вазир
وساده висода
وساطت васотат
وساوس васовис I, II
وسائط васоит
وسایل васоил
وستاخوان востохон
وسخ васах
وسد вуссад
وسط васат
وسط‌السماء васатуссамоъ
وسع вусъ
وسعت вусъат
وسعت‌آباد вусъатобод
وسکاره васкора
وسمه васма
вусма
وسن васан II
وسناد васнод
وسنی васнӣ
وسواس васвос
وسوسه васваса
وسیع васеъ
وسیع‌الارض васеулъарз
وسیله||وسیلت васила||васлат
وسیله‌جو(ی) василаҷӯ(й)
وشاح вишоҳ||вушоҳ
وشاق вушоқ
وشانی вашонӣ
وشق вашақ
وشم вашм I, II
вушм
وشی ваш(ш)й
وشی‌باف *ваш(ш)ибоф*
وشی‌فام вашифом
وشیک *вашик*
وشی‌وار *вашивор*
وصاف вассоф
وصافی вассофӣ
وصال висол
وصایا васоё
وصایت васоят
وصف васф
وصف‌الحال васфулҳол
وصل васл
وصلت вуслат||васлат
وصل‌جو васлҷӯ
وصله васла I, II
وصله‌زن васлазан
وصمت васмат
وصول вусул
وصی васӣ
وصیت васият
وصیت‌نامه васиятнома
وضاحت вазоҳат
وضع вазъ
وضعیت вазъият
وضو вузӯ
وضوح вузӯҳ
وضیع вазеъ
وضیعه вазиа
وضیمه вазима
وطا вато
وطر ватар II
وطن ватан
وطواط ватвот
وطی ватӣ
وظائف вазоиф
وظیفه вазифа
وظیفه‌خور вазифахӯр
وعا вио
وعار ваор
وعده ваъда
وعده‌گاه||وعده گه ваъдагоҳ||ваъдагаҳ
وعر ваър
وعظ ваъз
وع‌وع ваъ-ваъ
وعید ваид
وغا *вағо*
وغ‌وغ вағ-вағ
وغیش *вағеш*
وفا *вафо*
وفاپرورده вафопарварда
وفاپیشه вафопеша
وفات вафот
وفادار вафодор
وفاداری вафодорӣ
وفاق вифоқ
وفاقت вифоқат
وفاکیش вафокеш
وفاکوش вафокӯш
وفاگذاری вафогузорӣ
وفاگر вафогар
وفانامه вафонома
وفد вафд
وفق вафқ
وفود вуфуд
وفور вуфур
وقاحت вақоҳат
وقاد ваққод
وقار вақор
виқор
وقاص ваққос
وقایع вақоеъ
وقایع‌نگار вақоеънигор
وقایع‌نویس вақоеънавис
وقایه виқоя
وقت вақт
وقت‌شناس вақтшинос
وقر вақр
وقع вақъ
وقعه вақъа
وقف вақф
وقف‌نامه вақфнома
وقفه вақфа
وقفیه вақфия
وقواق вақвоқ
وقود вақуд
وقوع вуқӯъ
وقوف вуқуф
وقیح вақеҳ
وقیحه‌خوی вақеҳахуй
وقید вақид
وقیعت вақиат
وقیه *вуққия||виққия||виқья*
وکالت ваколат
وکالت‌نامه ваколатнома
وکر *вакр*
وکلا вукало
وکیل вакил
وگر в-агар
وگرنه в-агарна
ولا вало
вило
ولاة вулот
ولاد вилод
ولادت валодат||вилодат
ولاکن валокин(на)
ولایات вилоёт
ولایت вилоят
ولایت‌داری вилоятдорӣ
ولایت‌زا вилоятзо
ولایت‌ستان вилоятситон
ولایت‌کشا вилояткушо
ولد валад
валд||вулд
ولدالزنا валадуззино
ولدان вилдон
ولع валаъ
ولو валав
ولود валуд
ولوع валӯъ
вулӯъ
ولوله валвала
وله вала
ولی валӣ
вале
ولی‌شناس валишинос
ولی‌عهد валиаҳд
ولیک валек

ولیکن валекин
ولیمه валима
ولی‌نعمت валинеъмат
ولی‌نعمتی валинеъматӣ
ونائه ванона
ونج ванҷ
ونجنک ванҷанак
وننگ вананг
وه вах
وهاب ваҳҳоб
وهاج ваҳҳоҷ
وهب ваҳб||ваҳаб
وهبی ваҳбӣ||ваҳабӣ
وهق ваҳқ
وهلة ваҳлатан
وهله ваҳла
وهم ваҳм
وهمی ваҳмӣ
وهمیات ваҳмиёт
وهن ваҳн
وهنگ ваҳанг||виҳанг
ویحک вайҳак
وید(ا) вид(о) | вайд(о)
ویر вир
ویرا виро
ویران вайрон
ویرانه вайрона
ویرانه گرد вайронагард
ویرانی вайронӣ
ویژه вежа
ویک вайк||век
ویل вайл | вил
ویل‌جوی вайлҷӯй
ویله вайла
وین в-ин

ه

ها хо I, II
هاتف ҳотиф
هاجس ҳоҷис
هادم ҳодим
هادم اللذات ҳодимуллаззот
هادی ҳодӣ
هادیه ҳодия
هار ҳор II, III
هارب ҳориб II
هاروت ҳорут
هاروت‌فن ҳорутфан
هارون ҳорун
هارونی ҳорунӣ
هازل ҳозил
هاژ ҳож
هاژوئیدن ҳожуидан
هاژیدن ҳожидан
هاس ҳос I, II
هاسیدن ҳосидан
هاضمه ҳозима
هال ҳол II
هالک ҳолик
هاله ҳола
هامال ҳомол
هامراه ҳомроҳ
هامش ҳомиш
هاموار ҳомвор
هامواره ҳомвора
هامون ҳомун
هامون‌بر ҳомунбур
هامه ҳома | ҳомма
هامی ҳомӣ III
هامیان ҳомиён
هان ҳон
هاون ҳован
هاویه ҳовия
های ҳой
هائل ҳоил II
هائنه||هاینه ҳоина
های های ҳой-ҳой
های‌هوی||هایا های||های‌وهوی ҳой-ҳӯй||ҳоё-ҳой||ҳою-ҳӯй
هبا||هباء ҳабо(ъ)
هباک ҳабок
هبک ҳабк||ҳабак
هبل ҳубал
هبوب ҳубуб II
هبوط ҳубут
هپاک ҳапок
هتاک ҳатток
هتک ҳатк
هج ҳаҷ II
هجاء ҳиҷо I
هجا ҳиҷо II
هجر ҳаҷар II | ҳаҷр II||ҳиҷр
هجران ҳиҷрон
هجران‌زده ҳиҷронзада
هجرت ҳиҷрат
هجری ҳиҷрӣ
هجو ҳаҷв
هجوع ҳуҷӯъ
هجوم ҳуҷум II
هجی ҳаҷӣ II
هجیر ҳаҷир II, III
هچ ҳач
هدایا ҳадоё
هدایه||هدایت ҳидоя||ҳидоят
هدر ҳадар
هدف ҳадаф
هدم ҳадм
هده ҳуда
هدهد ҳудҳуд
هدی ҳудо II | ҳадӣ
هدیه ҳадия||ҳадья
هذیان ҳазаён||ҳазьён
هذیانات ҳазаёнот||ҳазьёнот
هر ҳар II | ҳир(р)
هرا ҳарро I, II | ҳурро
هراس ҳарос
هراسان ҳаросон
هراسیدن ҳаросидан
هراش ҳарош
هراول ҳаровул
هرآینه ҳароина
هرب ҳараб
هرجائی ҳарҷоӣ
هرچند ҳарчанд
هردری ҳардарӣ
هرزه ҳарза
هرزه‌تاز ҳарзатоз
هرزه‌تلاشی ҳарзаталошӣ
هرزه‌درا(ی) ҳарзадаро(й)
هرزه‌عمل ҳарзаамал
هرزه‌کار ҳарзакор
هرزه‌گرد ҳарзагард
هرزه‌گو(ی) ҳарзагӯ(й)
هرص ҳараз
هرکاره ҳаркора I, II
هرگز ҳаргиз
هرم ҳарам II, III
هرماس ҳурмос
هرمزا||هرمزد ҳурмуз(д)
هرمس||هرمست ҳурмус(т)
هروانه ҳарвона
هروانه‌گاه||هروانه گه ҳарвонагоҳ||ҳарвонагаҳ
هروی ҳиравӣ||ҳаравӣ
هره ҳурра I, II
هرهفت ҳарҳафт
هری ҳирӣ
هریر ҳарир II
هریسه ҳариса
هریمن ҳариман
هرین ҳаррин | ҳурин
هریوه ҳирева
هزار ҳазор I, II
هزارآوا||هزارآواز ҳазорово||ҳазоровоз
هزارپا(ی) ҳазорпо(й)
هزارتابه ҳазортоба
هزاردستان ҳазордастон
هزارمیخ||هزارمیخی ҳазормех||ҳазормехӣ
هزاره ҳазора I, II
هزاک ҳазок||ҳузок
هزال ҳузол | ҳаззол | ҳуззол
هزاهز ҳазоҳиз
هزبر ҳизабр
هزبرانداز ҳизабрандоз
هزبراوژن ҳизабравжан
هزج ҳазаҷ
هزر ҳазр I
هزل ҳазл
هزل‌نیوش ҳазлниюш
هزم ҳазм II
هزمان ҳазмон||ҳазамон
هزیمت ҳазимат
هزینه ҳазина

هژبر ҳижабр
هژیر ҳажир||ҳужир
هست ҳаст
هستو ҳасту I, II
هسته ҳаста
هستی ҳастӣ
هستی‌سوز ҳастисӯз
هسک ҳасак II||ҳаск
هش ҳуш||ҳӯш
هشپلک ҳушпулак
هشت ҳашт
هشتن ҳиштан
هشیار ҳушьёр
هشیاردل ҳушьёрдил
هشیوار ҳашивор||ҳушевор
هضم ҳазм III
هفت ҳафт
هفت‌جوش ҳафтчӯш
هفت‌خوان ҳафтхон
هفت‌دادران ҳафтдодарон
هفت‌رنگ ҳафтранг
هفته ҳафта
هفوه||هفوت ҳафва||ҳафват
هکچه ҳукча
هکذا ҳоказо
هکک ҳукак
هگرز ҳагирз
هل ҳил II / ҳал II
هلا ҳало
هلاک ҳалок
هلاکت ҳалокат
هلال ҳилол
هلالی ҳилолӣ
هلاهل ҳалоҳил
هلو ҳулу
هله ҳала
هلیدن ҳилидан
هلیسه ҳалиса
هلیله ҳалила II
هلیم ҳалим II
هم ҳам I / ҳам II||ҳамм
هما ҳумо
هماآسا ҳумоосо

هماره||همارا ҳамора||ҳаморо
هماز ҳаммоз
همازی ҳаммозӣ
هم‌آشیانه ҳамошьёна
هم‌آغوش ҳамоғӯш
همال ҳамол
همام ҳимом II / ҳумом
همان ҳамон
همانا ҳамоно
همانند ҳамонанд
هم‌آواز ҳамовоз
هم‌آورد ҳамовард
هم‌آویز ҳамовез
هم‌آهنگ ҳамоҳанг !
همای ҳумой
همایون ҳумоюн
همایون‌بخت ҳумоюнбахт
همایون‌فال ҳумоюнфол
همایون‌گاه ҳумоюнгоҳ
همالا ҳамболо
هم‌بالی ҳамболӣ
همبر ҳамбар
همبستر ҳамбистар
همپای ҳампой
هم‌پر ҳампар
هم‌پشت ҳампушт
هم‌پنجگی ҳампанчагӣ
هم‌پنجه ҳампанча
هم‌پیشه ҳампеша
همت ҳиммат
همتا ҳамто
همت‌بلندی ҳимматбаландӣ
هم‌ترازو ҳамтарозу
همتگ||همتک ҳамтаг||ҳамтак
هم‌تنگ ҳамтанг
هم‌جگری ҳамчигарӣ
هم‌جلوس ҳамчулус
همجنس ҳамчинс
همجوار ҳамчавор
همجواری ҳамчаворӣ
هم‌چشم ҳамчашм
همچنان ҳамчунон
همچنین ҳамчунин
همچو||همچون ҳамчу||ҳамчун
همخانه ҳамхона

همخواب||همخوابه ҳамхоб||ҳамхоба
همداستان ҳамдостон
همدامان ҳамдомон
همدان ҳамадон I, II
همدرد ҳамдард
همدرس ҳамдарс
همدرود ҳамдуруд
همدست ҳамдаст
همدستان ҳамдастон I, II
همدستی ҳамдастӣ
همدم ҳамдам
همدوش ҳамдӯш
همراز ҳамроз
همراه ҳамроҳ
همرزم ҳамразм
همرشته ҳамришта
همرضاعی ҳамризоӣ
همرکاب ҳамрикоб
همرکیب ҳамракеб||ҳамрикеб
همرنج ҳамранч
همرنگ ҳамранг
همرو ҳамрав
همره ҳамраҳ
همزاد ҳамзод
همزانو ҳамзону
همزبان ҳамзабон
همزبانی ҳамзабонӣ
همزور ҳамзӯр
همزه ҳамза II
همساز ҳамсоз
همسال ҳамсол
همسایه ҳамсоя
همسبق ҳамсабақ
همسخن ҳамсухан
همسر ҳамсар
همسرا(ی) ҳамсаро(й)
همسری ҳамсарӣ
همسفر ҳамсафар
همسفره ҳамсуфра
همسلک ҳамсилк
همسنگ ҳамсанг
همسیر ҳамсайр
همشمار ҳамшумор
همشهری ҳамшаҳрӣ
همشیره ҳамшира

همشیون ҳамшеван
هم‌صحبت ҳамсӯҳбат
هم‌صفیر ҳамсафир
هم‌طبق ҳамтабақ
هم‌طرح ҳамтарх
هم‌طویله ҳамтавила
همعنان||هم‌عنان ҳамъинон||ҳаминон
هم‌قدم ҳамқадам
هم‌قدمی ҳамқадамӣ
همقران ҳамқирон
هم‌قرین ҳамқарин
هم‌قطار ҳамқатор
هم‌قلم ҳамқалам
همکار ҳамкор
همکاسه ҳамкоса
هم‌کفو ҳамкуфв
هم‌کیسه ҳамкиса
همگان ҳамагон
همگر ҳамгар
هم‌گردن ҳамгардан
همگروه||همگروهه ҳамгурӯҳ||ҳамгурӯҳа
همگنان ҳамгинон
هم‌گوشه ҳамгӯша
هم‌گونه ҳамгуна
هم‌گوهر ҳамгавҳар
همگی ҳамагӣ
هم‌گیر ҳамгир
هم‌لخت ҳамлахт
همم ҳимам
هم‌مشرب ҳаммашраб
هم‌مکتب ҳаммактаб
هم‌منزل ҳамманзил
همنامی ҳамномӣ
همنبرد ҳамнабард
هم‌نشست ҳамнишаст
همنشین ҳамнишин
هم‌نظر ҳамназар
همنفس ҳамнафас
همنقش ҳамнақш
هم‌نوا ҳамнаво
همنورد ҳамнавард
هموار ҳамвор
همواره ҳамвора
هم‌وثاق ҳамвисоқ

هموم ҳумум
همه ҳама
همه‌تن ҳаматан
همساله ҳамасола
همی ҳаме
همیان ҳамьён
همیشه ҳамеша
همین ҳамин
هنجار ҳанҷор||ҳинҷор
هنجارجو(ی) ҳанҷорҷӯ(й)
هنجیدن ҳанҷидан
هند ҳанд
هندانه ҳиндона
هندبا ҳиндбо
هندسه ҳандаса
هندسی ҳандасӣ
هندو ҳинду
هندوانه ҳиндувона I, II
هندوبار ҳиндубор
هندی ҳиндӣ
هندی‌درای ҳиндидарой
هنر ҳунар
هنرپرور ҳунарпарвар
هنرجوی ҳунарҷӯй
هنرسنج ҳунарсанҷ
هنرکیش ҳунаркеш
هنرمند ҳунарманд
هنرور ҳунарвар
هنری ҳунарӣ
هنگ ҳанг I, II, III, IV, V
هنگام ҳангом
هنگام‌جوی ҳангомҷӯй
هنگامه ҳангома
هنگامه‌آرا ҳангомаоро
هنگامه گیر ҳангомагир
هنگفت ҳангуфт||ҳунгуфт
هنود ҳунуд
هنوز ҳанӯз
هنی ҳанӣ
هنیز ҳаниз
هنیه ҳания
هو ҳу||ҳува
هوا ҳаво I, II, III
هواپرستی ҳавопарастӣ
هواپرور ҳавопарвар
هواجس ҳавоҷис

هواجوی ҳавоҷӯй
هواخواه ҳавохоҳ
هوادار ҳаводор
هوازی ҳавозӣ
هواشده ҳавошуда
هوا گرفته ҳавогирифта
هوا گیر ҳавогир
هوام ҳавом(м)
هوان ҳавон
هوانورد ҳавонавард
هوائی ҳавоӣ
هوباری||هوبارا||هوبره ҳуборӣ||ҳуборо||ҳубара
هوبره گیر ҳубарагир
هودج ҳавдаҷ
هور ҳур II
هور ҳӯр
هوس ҳавас
هوس‌آباد ҳавасобод
هوس‌آرائی ҳавасорой
هوس‌پیشه ҳаваспеша
هوسناک ҳаваснок
هوش ҳуш||ҳӯш
هوش‌بر ҳушбар
هوش‌ربا ҳушрабо
هوشمند ҳушманд
هوشمندی ҳушмандӣ
هوشیار ҳушьёр
هوشیاردل ҳушьёрдил
هول ҳавл IV
هولک ҳавлак
هولناک ҳавлнок
هون ҳун I, II
هوی ҳаво II
هوی ҳӯй
هویج ҳавиҷ
هوید ҳавид
هویدا ҳувайдо
هه ҳе
هی ҳе, ҳай I, V
هی ҳӣ||ҳия
هیات ҳайот
هیأت ҳайат
هیاج ҳиёҷ
هیاطل||هیاطله ҳаётил(а)
هیاکل ҳаёкил

هیاهو ҳаёҳу
هیبت ҳайбат
هیبت‌انگیز ҳайбатангез
هیج ҳеҷ
هیجا ҳайҷо
هیجان ҳаяҷон
هیچ ҳеч
هیچکاره ҳечкора
هیدخ ҳайдах
هیربد ҳербад||ҳербуд
هیربدخانه ҳербадхона||ҳербудхона
هیز ҳез
هیزم ҳезум
هیزم‌شکاف ҳезумшикоф
هیزم‌شکن ҳезумшикан
هیزم‌کش ҳезумкаш
هیضه ҳайза
هیطل||هیطال ҳайтал||ҳайтол
هیکل ҳайкал
هیل ҳил II
هیلاج ҳайлоҷ
هیمه ҳема
هیمه ҳима
هین ҳин II, III
هیناهین ҳиноҳин
هیولی ҳаюло
هیون ҳаюн
هیهات ҳайҳот
هیئت ҳайат

ی

یا ё I, II, III
یابر ёбир
یابس ёбис
یابندگی ёбандагӣ
یابو ёбу
یأجوج яъҷуҷ
یاختن ёхтан
یاد ёд
یادآورد ёдовард
یادآوری ёдоварӣ
یادبود ёдбуд
یادداشت ёддошт
یاد کرد ёдкард

یادگار ёдгор
یادگیر ёдгир
یار ёр
یارا ёро I, II
یاراق ёроқ
یارپرسی ёрпурсӣ
یارجوی ёрҷӯй
یارستن ёрастан
یارشوی ёршӯй
یارغو ёрғу
یارگی ёрагӣ
یارمند ёрманд
یارمندی ёрмандӣ
یارور ёрвар
یاره ёра I, II
یاری ёрӣ
یاریار ёр-ёр
یاری‌خواه ёрихоҳ
یاری‌رس ёрирас
یاریگر ёригар
یاز ёз
یازان ёзон
یازیدن ёзидан
یاس ёс
یأس яъс
یاسا ёсо
یاساق ёсоқ
یأس‌آمیز яъсомез
یاسامیشی ёсомишӣ
یاسج||یاسج ёсич||ёсич||ёсаҷ
یأس‌شکن яъсшикан
یاسمن||یاسمین ёсаман||ёсамин||ёсмин
یاسمین‌بو(ی) ёсаминбӯ(й)||ёсминбӯ(й)
یاسمین‌رو(ی) ёсаминрӯ(й)||ёсминрӯ(й)
یاسمین‌سیما ёсаминсимо||ёсминсимо
یاسه ёса
یاسین ёсин
یاغی ёғӣ
یاغی‌گری ёғигарӣ
یافت ёфт
یافتن ёфтан
یافه ёфа

یافه‌درا(ی) ёфадаро(й)
یافه‌کاری ёфакорӣ
یاقوت ёқут
یاقوت‌رنگ ёқутранг
یاقوت‌فام ёқутфом
یاقوت‌لب ёқутлаб
یاقوت‌مغفر ёқутмиғфар
یاقوت‌وار ёқутвор
یاقوتی ёқутӣ
یاقوتین ёқутин
یاکند ёканд
یال ёл
یالیت ёлайта
یام ём
یان ён
یاور ёвар
یاوری ёварӣ
یاوری‌بخش ёварибахш
یاوری‌ده ёваридеҳ
یاوند ёванд
یاوه ёва
یاوه‌پیما(ی) ёвапаймо(й)
یاوه‌تاز ёватоз
یاوه‌درا(ی) ёвадаро(й)
یاوه‌گرد ёвагард
یاوه‌گردی ёвагардӣ
یاوه‌گشته ёвагашта
یاوه‌گو(ی) ёвагӯ(й)
یاوه‌گی ёвагӣ
یاهو ёҳу
یای ёй
یایلاغ||یایلاق ёйлоғ||ёйлоқ
یایلاقمیشی ёйлоқмишӣ
یب яб
یباب ябоб
یبروح||یبروج ябрӯҳ||ябруҷ
یبروح‌الصنم||یبروج‌الصنم ябрӯҳуссанам||ябруҷуссанам
یبس юбс||ябс
یبوست юбусат
یتاق ятоқ
یتاقدار ятоқдор
یتاقداری ятоқдорӣ
یتاقی ятоқӣ
یتیم ятим
یتیمه ятима

یتیمی ятимӣ
یحتمل яҳтамил
یحموم яҳмум
یحیی яҳё
یحیی‌سیرت яҳёсират
یخ ях
یخ‌آب||یخ‌آبه яхоб||яхоба
یخ‌بند яхбанд
یخ‌بندان яхбандон
یخچال яхчол
یخچه яхча
یخدان яхдон
یخ‌فروش яхфурӯш
یخ‌کوب яхкӯб
یخ‌لخشک яхлахшак
یخ‌ماله яхмола
یخنی яхнӣ
یخنی‌جوش яхниҷӯш
ید яд
یدالله ядуллаҳ
یدک ядак
یدین ядайн
یراش ярош
یراع яроъ
یراق||یراغ яроқ||яроғ
یربوع ярбӯъ
یرحمک‌الله ярҳамакаллоҳ
یرغا ярғо
یرغو ярғу
یرغه ярға
یرقان ярақон
یرقانی ярақонӣ
یرلیغ ярлиғ
یرمغان ярмағон
یرمق ярмақ
یرنداق ярандоқ
یزدادی яздодӣ
یزدان яздон
یزدان‌پرست яздонпараст
یزدان‌پرستی яздонпарастӣ
یزدان‌شناس яздоншинос
یزدان‌شناسی яздоншиносӣ
یزدانی яздонӣ
یزک язак
یزکدار язакдор
یزکداری язакдорӣ

یزید язид
یسار ясор
یساری ясорӣ
یساق ясоқ
یسال ясол
یساول ясовул
یساولباشی ясовулбошӣ
یسر юср / яср
یسری юсро
یسل ясал
یسو ясав
یسیر ясир
یشب||یشپ яшб||яшп
یشک яшк
یشم яшм
یشمه яшма
یعسوب яъсуб
یعقوب яъқуб
یعقوبی яъқубӣ
یعلم‌الله яъламуллоҳ
یعنی яъне
یغتنج яғтанҷ
یغلاغو яғлоғу
یغلغ яғлиғ
یغما яғмо
یغمابر яғмобар
یغماچی яғмочӣ
یغماگر яғмогар
یغماگری яғмогарӣ
یغمائی яғмоӣ
یغنج яғанҷ
یقطین яқтин
یقظ яқз
یقظان яқзон
یقظه яқза
یقین яқин
یک як
یک‌اسپه якаспа
یک‌انداز якандоз
یک‌اندیش якандеш
یک‌اندیشه якандеша
یک‌آویز яковез
یکایک якояк
یکبار||یکباره якбор||якбора
یکبارگی якборагӣ

یک‌بسی якбасӣ
یکپاره якпора
یک‌پهلو якпаҳлу
یکتا якто
یکتادل яктодил
یکتار яктор
یکتاروی якторавӣ
یکتاگرد яктогард
یکتائی яктоӣ
یکتن яктан
یکتنه яктана
یکتو яктӯ
یک‌ته яктаҳ
یکجا якҷо
یک‌جلو якчилав
یک‌جهت якҷиҳат
یک‌جهتی якҷиҳатӣ
یک‌چشم||یک‌چشمه якчашм||якчашма
یکچند якчанд
یک‌خانه якхона
یک‌خو(ی) якхӯ(й)
یکدانه якдона
یکدست якдаст
یکدستی якдастӣ
یکدل якдил
یکدله якдила
یکدلی якдилӣ
یکدیگر якдигар
یکران якрон
یک‌رکابی якрикобӣ
یک‌رکیبی якрикебӣ
یکرنگ якранг
یکرنگی якрангӣ
یک‌رو якрӯ
یک‌روان якравон
یک‌روزه якрӯза
یک‌روی якрӯӣ
یک‌رویه якрӯя
یک‌زبان якзабон
یک‌زبانی якзабонӣ
یک‌زخم якзахм
یکسان яксон
یک‌سخن||یک‌سخون яксухан||яксухун
یکسر||یک‌سره яксар||яксара

МАЗМУНИ ҶИЛДИ I

МАЗМУНИ ҶИЛДИ II

ТАСҲЕҲНОМАИ ҶИЛДИ I

саҳ.	сутун	сатр	чоп шудааст	хонда шавад
18	2	7 аз поён	مقسودف	مقصوداف
20	2	23 аз поён	Ҳумои Ҳумоюн	Ҳумою Ҳумоюн
95	1	18 аз боло	اصفار	اسفار
244	2	10 аз поён	ҳамдам	ҳар дам
331	2	2 аз поён	барбар	бартар
485	2	8 аз боло	انتطاح	انتصاح
506	1	9 аз боло	табоси	табоен
592	1	19 аз боло	мушҳова	мушҳо ва
621	1	7 аз поён	مزکور	مذکور
629	1	11 аз поён	مل آن	ملآن
685	2	4 аз боло	مهر گسیل	مهر گسل
695	2	10 аз поён	нузун	нузул
695	2	24 аз боло	фалахон	фалахмон
750	2	24 аз боло	مسسل	مسلسل
777	1	28 аз поён	متفق الکلیمه	متفق الکلمه
832	2	8 аз боло	نموزج	نموذج
937	1	22 аз боло	آتش خوار	آتش خور

ТАСҲЕҲНОМАИ ҶИЛДИ II

саҳ.	сутун	сатр	чоп шудааст	хонда шавад
149	2	8 аз боло	рӯҳони	рӯҳонии
169	2	17 аз поён	سول	صول
295	2	11 аз боло	طبار	تبار
308	1	18 аз боло	طییب	طیب
338	2	22 аз боло	تتیمه	تتمه
392	1	9 аз боло	انموزج	انموذج
396	2	4 аз боло	استوردن	استردن
478	2	28 аз поён	خنجگ	خنجک
620	1	6 аз боло	احکام	احکام
675	2	15 аз поён	قراول بگی	قراول بیگی
680	1	11 аз боло	قتیب	قتب

С 48 СЛОВАРЬ ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКА (X — начало XX века). В двух томах. Около 45 000 слов и словосочетаний. С приложением арабского ключа. Под редакцией М. Ш. Шукурова, В. А. Капранова, Р. Хашима, Н. А. Масуми. Том II П—Ч. М., «Сов. Энциклопедия», 1969.

952 стр. (Академия наук Таджикской ССР, Институт языка и литературы им. Рудаки)

4И(Тадж)(03)

Сдано в набор 1/II 1968 г. Подписано в печать 12/IX 1969 г. Бумага типогр. № 2. Формат издания 84×108/16. Печатных листов 59,5(100). Уч.-изд. листов 101. Тираж 33 000 экз. Заказ 370.

Цена словаря в переплете 4 р. 04 к.

Издательство «Советская Энциклопедия»
Москва, Ж-28, Покровский бульвар, 8.

Московская типография № 7 Главполиграфпрома
Комитета по печати при Совете Министров СССР
пер. Аксакова, 13